UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiqvæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

Visual Library

LEW K
78/V 1.200 -

Mit Kupferstichen Dabei
10 Karten
22 Tafeln 1-9, 18-21, 24-26
statt 11 Karten 26 Tafeln

Lb XVII 350185

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

PHILIPPI
CLVVERII
GERMANIA
ANTIQVA.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

PHILIPPVS · CLVVERVS · EQ · NOBILI · ET · ANTIQVA · CLVVERORVM
QVI · SVNT · IN · BREMENSI · AGRO · GENTE · ORTVS · ANNO · AETATIS · XL
Sufficit mihi gratia Domini.

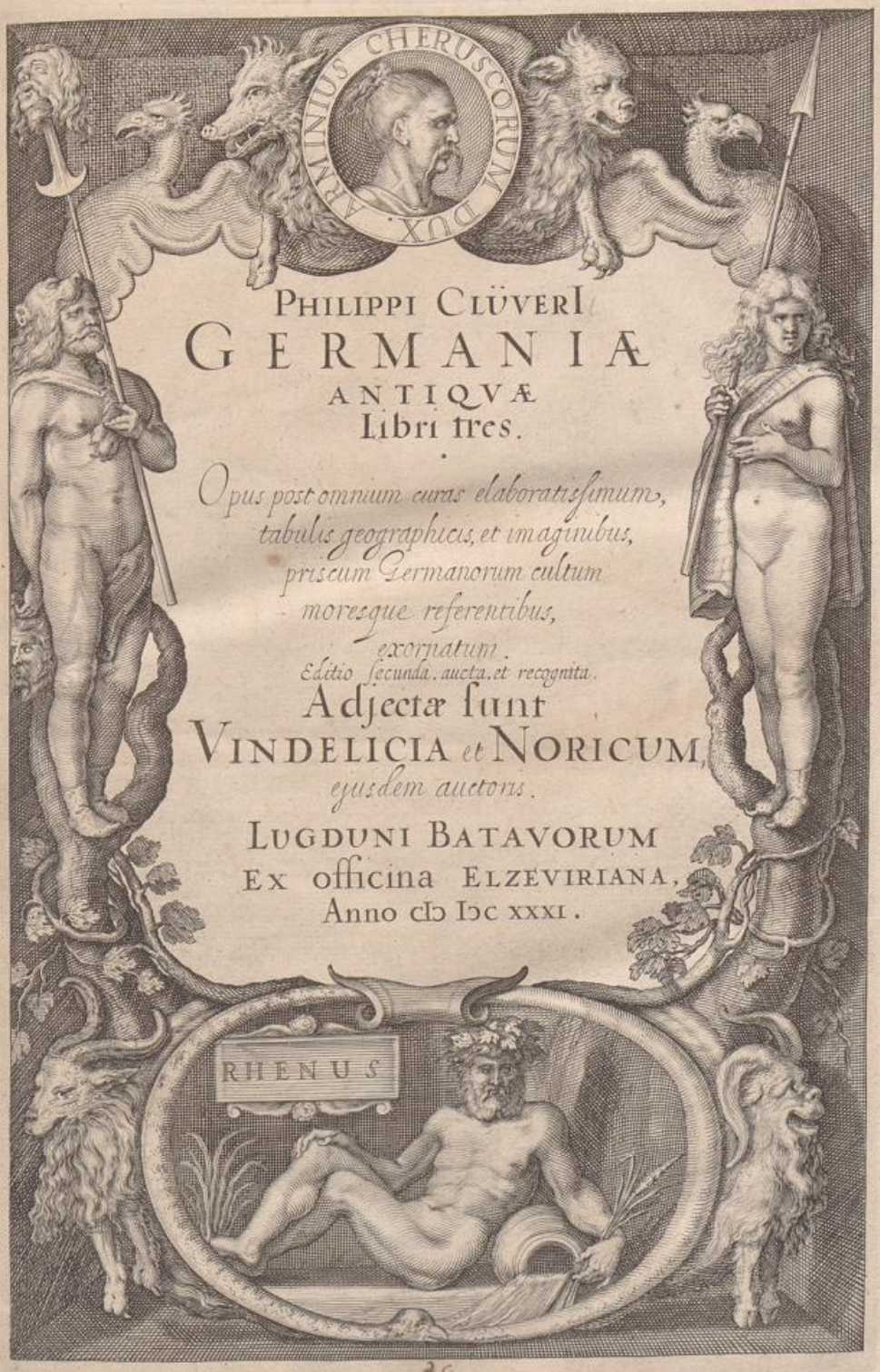

PHILIPPI CLÜVERI

GERMANIÆ ANTIQVÆ Libri tres.

Opus post omnium curas elaboratissimum, tabulis geographicis, et imaginibus, priscum Germanorum cultum moresque referentibus, exornatum.

Editio secunda, aucta, et recognita.

Adjectæ sunt

VINDELICIA et NORICUM,

ejusdem auctoris.

LUGDUNI BATAVORUM
EX officina ELZEVIRIANA.
Anno ↀↃ IↃC XXXI.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universität-Gesamthochschule Bibliothek 10 Paderborn
06
LBZ
1393 (2)
86/3500

ILLVSTRMIS ATQVE POTENTMIS

HOLLANDIÆ ORDINIBVS

PHILIPPVS CLUVERIVS.

OPVS *hoc, Illustrissimi ac potentissimi domini,* de MAGNA *illâ & vastâ* GERMANIA *nostrâ, durissimis curis mihi elaboratum, cur vestro potissimùm, inter tot clarissimæ famæ principeis Germaniæ, dicare voluerim nomini, complures fuêre causæ. quarum omnium prima ac maxima erat; quod nominis Germanici, jam antiquissimis temporibus, ob libertatis avitæ immensum studium ac fortissimam defensionem, Romanis juxtà Græcisque monimentis celebratissimi, claritudinem vos nunc uni, cum vicinis atque fœderatis vestris, iisdem rebus, quibus olim majores vestri, per universum terræ orbem, apud omneis gentes, populos, atque reges, sedulò summâ cum laude ac gloriâ tuemini. tum etiam constat, nullam gentem, nullos gentium reges vel principeis, bonarum literarum curam tam arctè cum armorum studio conjunxisse, ac vos hactenus fecistis; etiam in extremo bellorum ac pugnarum ardore armorumque crepitu scholas juventuti erudiendæ crebras aperiundo, literarumque secretiorum cultores per ingentia præmia è longinquioribus terris exciendo. Vnde mihi etiam spes haud dubia, sed fiducia certa, hos quoque meos labores vobis fore non ingratos nec inacceptos: utique quum ipsum hoc opus potissimâ sui parte in vestro solo, id est, in inclyto ac gratissimo Musarum domicilio, Lugduno ad Rhenum, productum sit. Cui ego*

loco (ingenuè fatear) notitiam secretioris geographiæ debeo omnem. nam licet magistrum nullum, nisi bonos auctores & industriam meam habuerim, quorum beneficio, secundùm Deum, eam consequutus sim: tamen maximè ad eam incitarunt, cùm magnorum ejus luminum, Gerardi Mercatoris & Abrahami Ortelii, aliorumque, quos vestræ simul conterminæque tulerunt alueruntque terræ, memoria ac monimenta, tum frequens hodiéque ejusdem scientiæ in vestris maximè urbibus excultio. Ac sanè licet alia quoque literarum genera quamfeliciſsimè apud vos tractentur; tamen geographiæ studium vestræ vicinorumque vestrorum, præ omnibus aliis gentibus, meritò sibi posteriori hoc ævo vendicarint terræ. Proinde & ego indignè me facturum ratus sum, si hanc laudem aliò, quàm ubi nata sit, conferre conarer. Sed & alia his accessit causa graviſsima: nempe, quòd jam pridem tantis clementiæ vestræ obstrictus sim beneficiis, uti ea studiis atque officiis meis deditiſsimis exæquare me umquàm posse desperem. Tum verò jam anteà, quatuor circiter abhinc annis, particulam hujus operis, quâ vestri maximè soli claritudo, majorumque vestrorum, nobiliſsimæ ac bellicosiſsimæ Batavorum gentis, celebrabatur gloria, Illustritudini vestræ, ceu primitias laborum meorum geographicorum, obtuleram. quas, semel vestro nomini sacratas, nunc aliò transferre, tantum abest uti dignum esse judicem, uti reliquum etiam opus, per se satis magnum, omne illis adjicere, jus fasque existimem. Vestræ igitur, Illustriſsimi domini, sit mansvetudinis atque clementiæ, hilari id ac benignâ fronte recipere; studiumque hoc haud indignum judicare, quod inter alias eximioris notæ literas magis magisque excultum velitis. Mihi sanè numquàm deerit animus, totam ei impendere ætatem; dummodò gratam me publico bono operam locare intelligam. De cetero Deam immortalem & omnium rerum potentem precor venerorque, rempublicam vestram opulentiſsimam florentiſsimamque æternùm propitius atque benignus felicitet: det perpetuam concordiam, & candida lætaque omnia. Lugduni ad Rhenum; VI ante Idus Septembris, anni CIↃIↃC XV.

PRAE-

PRÆFATIO AD LECTOREM,

De geographiâ antiquâ, è tenebris, in quibus penitus obvoluta latet, eruendâ.

VARIIS atque duriſſimis fortunæ caſibus multùm ac diu jactato, & utramque vitæ partem abundè experto, ſedit tandem conſilium, reliquum vitæ, quantum ejus ſummus ille rerum omnium conditor moderatorque concedere benignus decreviſſet, veluti ex turbidâ quâdam diutinâque tempeſtate in portum tutiorem ſubductum, procul rebus civilibus, procul omnibus negotiis publicis, procul deniq; omni inquietiore cœtu, in tranquillo transigere. Ne tamen ignavum & iners marcensque otium pecudis ritu quæſiviſſe viderer, deditus ventri ſomnoque; quum ad præſtantiora ingenium à Deo mihi conditum, divinæque particulam auræ inditam meminiſſe deberem: literarum ſtudio atq; exercitio, quibus jam anteà optimi & amantiſſimi parentes puerum imbui ſolicitè curaverant, totum me dedere decrevi. nam & illud ſemper ob aureis ſonuit præclarum Salluſtii dictum, altiúsque menti inhæſit; *eum demum vivere & frui animâ videri, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris aut artis bonæ famam quærit.* Quum verò varia eſſent literarum genera; è quibus alium alio duci atque oblectari cernebam: id mihi potiſſimè deligendum judicavi, quod homine ingenuo & liberali loco nato minimè eſſet indignum, quodque ingenio meo, alioquin ſatis mediocri, quammaximè conveniret, & quod ſimul in commune rei literariæ bonum quamplurimum conferre poſſet. Diu igitur multúmque anquirenti, id tandem placuit, cujus amore & cupidine jam inde à primâ juventâ animus tenebatur: nempe HISTORIÆ & GEOGRAPHIAE VETERIS cognitio. Etenim quum, juxta primum vitæ inſtitutum, animus ad partem aliquam reipublicæ aliquando regendam bonarum literarum diſciplinis eſſet parandus, prudentiâque meliore inſtruendus; in primis huc facere intelligebam rerum geſtarum memoriam: unde, veluti ab unicâ vitæ humanæ magiſtrâ, ac fidâ monitrice, exempla petuntur, quibus diſcas, quid quoque loco ac tempore tibi tuæque reipublicæ vites, quid imiteris. Ad hanc verò penitus pernoſcendam, cùm alia adjumenta, tum omnium maximè eam videbam requiri ſcientiam, quæ, quòd orbis terrarum deſcriptionem traderet, Græcorum dicta eſt doctoribus GEOGRAPHIA. quam verè adpellaveris hiſtoriæ lumen: ſine quo omnis illa in obſcuro & denſiſſimis tenebris obſepta involutaque jacet. quidpe, uti res præteritarum ætatum probè capias, inque exemplum & uſum tuum conferre poſſis; naturam locorum regionumque, in quibus geſtæ ſunt, ſimulque ingenium hominum, à quibus geſtæ, tamquàm in tabulâ quâdam ob oculos poſita antè habeas neceſſum eſt. Quod ipſum quum ita optimus ac præſtantiſſimus quisque rerum auctores intelligerent; ipſi ferè brevem quamdam regionum populorumque deſcriptionem rebus narrandis præmiſerunt: quò rudeis atque impe-

imperitos legentium animos tamquàm manu ad res ipſas ſpectandas ducerent. Verùm, quia breves iſtæ deſcriptiones nihil aliud eſſent, quàm amplioris ſcientiæ veluti quidam indices; alii jam inde ab antiquiſſimis ſæculis reperti ſunt homines, non modò ex privatorum numero, ſed & principes nationum viri, & gentium reges, qui ſingulari ſtudio atque incredibili penè labore ad eam illuſtrandam certatim operam ſuam contulerunt. Primi omnium, quorum ad nos pervênit memoria, fuêre Græci; mirandi ſemper ad extera cognoſcenda ſtudii & infinitæ curioſitatis hominum genus. quos mox Carthaginienſes, republicâ ſuâ florente, imitati ſunt. In Græcis præcipui fuêre Eratoſthenes, Theopompus, Herodotus, Cteſias, Timæus, Hecatæus, Xenophon Lampſacenus, Oneſicritus, Megaſthenes, Eudoxus, Artemidorus, Dicæarchus, Iſidorus, Hellanicus, Pytheas, Metrodorus, Hipparchus, Serapio, Clitarchus, Damaſtes, Poſidonius. in Carthaginienſibus, Hanno & Himilco. Ab his ſimulque ab compluribus aliis ſua poſtmodùm habuêre Romani: de quibus ita Strabo, lib. III: Θρυλλεῖται γὰρ ὑπὸ πολλῶν, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων· οἳ λαλίστατοι πάντων γεγόνασι. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμοῦνται μὲν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' οὐκ ἐπιπολύ. καὶ γὰρ ἃ λέγουσι, παρὰ τῶν Ἑλλήνων μεταφέρουσιν· ἐξ ἑαυτῶν δ' οὐ πολὺ μὲν προσφέρονται φιλείδημον. ὥσθ' ὁπόταν ἔλλειψις γένηται παρ' ἐκείνων, οὐκ ἔστι πολὺ τὸ ἀναπληρούμενον ὑπὸ τῶν ἑτέρων. id eſt: *Celebrantur equidem hæc à multis, & maximè à Græcis: qui omnium ſunt loquaciſſimi. Romani verò ſcriptores imitantur ii quidem Græcos; at non ita multùm. nam quæ tradunt, à Græcis transferunt. de ſuo parum ſunt cognoſcendi ſtudioſi. itaque ubi Græci deficiunt, haud multum eſt quod ab illis expleatur.* Hinc Plinius, omneis ſuprà enumeratos auctores & alios complureis ſequutum ſe in geographicis ſuis, fatetur. Inter Romanos ipſe maximè Octavius Auguſtus Cæſar, hujusque gener M. Vipſanius Agrippa, ex barbaris verò Iuba, Mauritaniarum rex, ſub tantâ publicarum curarum mole eamdem ſcientiam dignam habuêre atque neceſſariam, cui ſeriò ac ſedulò invigilarent; teſte Plinio. Tantam igitur quum ego viderem hujus ſcientiæ utilitatem, tantamque adeò neceſſitatem; & ipſe ad eam penitus cognoſcendam animum adjeci; ſedulus id mecum agitans, quâ ratione ad intima ejus penetrare poſſem. Ac ſub primum equidem impetum res per ſe ſatis facilis videbatur, & cognitu perquàm prona: ſcilicet, quia eximii etiamnum exſtarent antiquorum temporum geographi, Græci ſimul atque Latini, Strabo, Ptolemæus, Dionyſius, Mela, Plinius, atque Solinus. quibus accedebant haud poſtremi uſus itineraria Antonini & Tabulæ; & Dionyſii quidam Latini interpretes, antiqui grammatici. tum noſtri etiam ſæculi doctorum hominum in eosdem auctores multæ ac variæ commentationes, & indices geographici copioſiſſimi. quæ cuncta ſanè inexperto videbantur tanta, uti hujus ſtudii cupido nihil deeſſe poſſet. Verùm, ubi mentem atque curam interiùs paullo immiſi, & cuncta intentiore oculo rimatus ſum, dictos geographos eorumque commentatores primùm inter ſe, deinde hos cum hiſtoricis conferendo; ſumme Deus, quantum in antiquis illis, ſimulque noſtri ævi hominibus deſiderari deprehendi! Atque equidem hiſtoricos quod attinet, ſatis hi in plerisque fidi auctores; & quibus tutiùs credas, quàm ipſis ex profeſſo geographis. nec id injuriâ; quum illi homines, qui primi res geſtas retulerunt, ſive adnotarunt, ipſi iis interfuerint, coramque loca & incolas inſpexerint. At in geographis quanta obſcuritas, quanta

in

in multis, ut orbe parum etiamdum cognito, ignorantia, quanta denique inter universos discrepantia & dissimilitudo! Nam de eo, quòd monimenta eorum fœdè ac miserè ab imperitis ac malè curiosis librariis lacerata sunt, & mendis innumeris respersa, nihil adhuc dico. ipsos auctores paucis examinare liceat. In his primus sit Ptolemæus: quem principem vulgò habent nostri homines omnium geographorum; quemq; unum præ omnibus reliquis sequendum existimant, atque ex hoc reliquos, qui dissentiunt ab eo, corrigendos: nullam equidem aliam ob causam, quàm quòd is unus tabulas operi suo geographicas adjecit, in quibus singula loca, id est, opida, montes, promontoria, sinuum recessus, & fluminum fontes ostiaque in suos descripta sunt latitudinis longitudinisque gradus. quâ re mens auctoris, quasi ob oculos posita, clarè ac diserte legentibus perspicitur. quum è diverso Strabo, Mela, Plinius, & alii, sine ejus modi tabulis haud facilè à quovis intelligantur, meraque videantur ænigmata, & inexplicabiles narrare sphyngas. Verùm, liberè uti dicere liceat, quod sincerè judico; Ptolemæum ego uti eximium fuisse mathematicum concesserim, sic parum peritum in plerisque geographum pronuntiaverim. nisi forte bonum probumque geographum eum esse contendas, qui nationum, fluminum, montium, opidorum, portuum ac litorum nomina recensere scivit, licet alienissimis falsissimisque sitibus. Unam ejus introspiciamus Europam; & in hac propinquiorem nobis notioremque videamus terram Galliam: in quâ quid sani, quid integri habeat, haud ego equidem video. Quis credat, *Nannetes* populos cum capite suo *Codivinco* propiùs accedere ad Sequanam, quàm ad Ligerim; quum hodiéque caput ejus gentis, vulgò *Nantes* dictum, in Ligeris ripâ haud procul ore situm? Quis credat, *Iuliomagum*, *Andecavorum* caput, quod hodiè est *Angiers*, L millia passuum ab Ligeri in septemtriones versùs fuisse dissitum; quum penè in ipsâ amnis ripâ hodiè noscatur? Quis credat, sub *Nannetibus* versùs meridiem fuisse *Aulercos Cenomanos*, sub his verò porrò versùs eamdem mundi regionem *Aulercos Eburovices*; quum *Cenomanorum* caput, quondam *Vindunum*, nunc *Mans*, ab *Nannetibus* versùs ortum æstivum, & ab hoc porrò versus eamdem regionem *Eburovicum* caput, quondam *Mediolanium*, nunc *Evreux*, haud longè ab Sequanæ lævâ ripâ situm? Quis credat, *Rhedonum Condate*, quod nunc *Redon*, ab *Eburovicum Mediolanio* XL millibus passuum in meridiem versùs distare; quum opidum *Redon* ab opido *Evreux* CXX millia versùs occasum solis hiberni distet? Quis credat, *Turonios*, quorum caput *Cæsarodunum*, nunc *Tours en Touraine* ad Ligerim, finitimos fuisse Segusianis, quorum opida *Lugdunum* ad Rhodani Ararisque confluentem, & *Rodumna*, *Forum*que *Segusianorum*, nunc *Lion*, *Roane*, & *Fours*; quum *Biturigum* magna interceserit gens? Quis item credat, *Cæsarodunum* XL tantùm millia passuum ab *Rodumnâ* abfuisse; quum inter *Tours* & *Roane* CC millia interesse noscantur? Quis credat, infra *Cadurcos* versùs meridiem positos fuisse *Petricorios*; infrà hos vero *Nitiobriges*: quum *Petricoriorum* caput *Vesunna*, nunc *Perigueux*, à *Cadurcorum* capite *Devonâ*, nunc *Cahors*, versùs septemtrionem sit sita; & ab hac versùs occasum *Nitiobrigum* caput *Aginnum*, nunc *Agen*? Quis credat, *Bituriges*, quorum caput *Avaricum*, nunc *Bourges*, *Nitiobrigibus* prædictis fuisse conterminos; quum & *Petricorii* & *Lemovices*, quorum caput nunc vulgò dicitur *Limoges*, intercessisse sciamus? Quis credat, *Avaricum Biturigum* ab *Nitiobrigum Aginno* XXXV tantùm millia dissitum fuisse; quum inter *Agen* & *Bourges* millia

 sint

sint exc? Quis credat, *Vellicassios* atque *Caletos*, quos Belgas fuisse in dextrâ Sequanæ ripâ ex Cæsare ac Strabone constat, rectè ab eodem Ptolemæo in lævâ ejus amnis ripâ locari; quum hodiéque *Caletorum* terra à Sequanæ dextrâ ripâ in orientem æstivum versùs vulgò vocetur *Pais de Caulx:* & *Vellicassiorum* caput *Rotomagus*, vulgò *Roan*, in eâdem ripâ sit positum? quod & ipsum satis imperitè L millia passuum etiam ab lævâ ripâ versùs occidentem brumalem submovit. Quis credat *Cæsaromagum Bellovacorum*, quod nunc *Beauvais*, à *Bagaco Nerviorum*, quod hodiè *Bavai*, XXXVI millia passuum in occasum æquinoctialem distare: quum inter dicta duo opida, ab ortu æstivo ad occasum hibernum, c intercedant millia? Quis credat tertium Rheni ostium, quod situ est citimum versùs meridiem, aliud atque diversum esse ab Mosæ ostio, LXXXVI millia ab eo dissitum? quum & Plinius & Tacitus jam tum testati sint, dictum Rheni alveum, Vahalis cognomento, immenso Mosæ ore in oceanum effundi. Sed omneis ejus errores, quos in unâ hac Galliâ commisit, longum foret atque incommodum hoc loco recitare. In Rheni citeriore ripâ, id est, in Germaniâ Cisrhenanâ, quàm turpiter multipliciterque sit lapsus, item Transrhenanam Germaniam quàm miserè turbaverit omnem, novissima vetustissimis, ima summis mirificè confundens, cuivis, hoc nostrum opus, quo Germaniam descriptum imus, legenti quamlucidissimè liquebit. Sed quid ego longinquiora hæc à Pelusio, patriâ ipsius, & septemtrionis ultima memorem; quum ex proximis de remotioribus judicare liceat. Cyprum insulam vide. hujus Strabo eam nobis reliquit descriptionem, uti situi & figuræ, quam eam habere satis hodiè nobis compertum est, quàm maximè conveniat. At longè diversus ab hoc Ptolemæus; non solummodò in litoribus, promontoriis, intimis sinuum recessibus, sed & in opidorum situ, ac ordine. In his igitur tam fœdè si erravit, quæ Nili ostiis & Pelusio fuêre proxima; quid tu jam ei in Hispaniâ, quid in Britanniâ, quid in Sarmatiâ & Scythiâ credas? Næ illi quamlongissimè cum ipso erraverint, qui in Britanniâ atque Hiberniâ ex asse quamreligiosissimè eum sequuntur. Immensam illam peninsulam Scandinaviam, quam insulam veteres crediderunt Norvagiam, Svediam, Finnomarchiam, & alias regiones comprehendentem, in quàm exiguam contraxerit insulam, quasi compendium illius exhibiturus, operis hujus de Germaniâ libro tertio patebit. Sed de hoc auctore satis. Videamus & reliquos. Melæ verba in procœmio operis hæc sunt: *Dicam aliàs plura, & exactiùs. nunc autem, ut quæque erunt clarissima, & strictim.* Breve igitur hoc tantummodò & exiguum compendium. At in tantâ brevitate laudandus in primis geographus: quem sequi in plerisque, haud pigeat. Quamquàm in tantâ orbis vastitate, quis unus omnia exactè tenuerit? Verba ejus, libro II, capite IV, hæc sunt: *De Italiâ, magis quia ordo exigit, quàm quia monstrari eget, pauca dicentur. nota sunt omnia.* Id, miror, hominem præfatum esse, quum turpissimè in eâ ipsâ terrâ erraverit. Verba ejus hæc sequuntur posteà: *In oris proxima est à Tergeste Concordia. interfluit Timavus, novem capitibus exsurgens, uno ostio emissus. deinde Natiso non longè à mari ditem attingit Aquileiam. ultrà est Albinum. A Pado ad Anconam transitur Ravenna, Ariminum, Pisaurum, Fanestris colonia, flumen Metaurus, atque Esis; & illa in angusto illorum duorum promontoriorum ex diverso coëuntium, inflexi cubiti imagine sedens, ac ideò à Grajis dicta Ancona, inter Gallicas Italicasque gentes quasi terminus interest. hanc enim prægressos Piceni*

litora

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

litora excipiunt: in quibus Numana, Potentia, Claterna, Cupra, urbes; castella autem Firmum, Adria, Truentum: id à fluvio, qui præterit, ei nomen est. ab eo Senogallia maritima, ad Aterni fluminis ostia. Hodiéque *Truentum* vocatur *Tronto. Aternum* esse nunc *Pescaram*, cùm ex Ptolemæo, tùm ex aliis constat auctoribus. Quantus igitur hic error, ad Aterni posuisse ostia Senogalliam, quæ, etiamnum eodem nomine exstans, centum millia passuum inde abest, etiam cis Aesim flumen; quo situ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, & aliis locatur. Proinde ex notissimæ regionis errore de ceteris liberè tu judices, haud semel & ipsum lapsum esse Melam. Dionysium, Græci generis ex Africâ auctorem, ut in brevi poëmate, multa metri gratiâ extra ordinem nominasse, etiam ignaris veri simile fieri potest. Fidus tamen plerumque & geographiæ satis peritus ejus scholiastes Eustathius. Solinus Plinii esse epitomator, manifestis indiciis deprehenditur. quamquàm & ipse auctores, quibus Plinius usus, inspexerit; indeque nonnulla Plinii curæ adjecerit. Ipsius Plinius accuratam in tantâ brevitate diligentiam semper miror. cui uni debemus, quòd extremarum orbis terræ partium, non modò in Europâ nostrâ, sed & in Asiâ, & Africâ, antiquitatem nosse datur. Nam imperitè faciunt hujus ævi geographi, ac pessimam maximéque immeritam industriæ ejus referunt gratiam, dum ex Ptolemæi & aliorum ignorantiâ, seu incredulitate, mendacem illum in dictis partibus, ac planè fabulosum fictorem, aut saltem vanum Græcorum fabulatorum sectatorem judicant, fidemque ejus damnant. Horum ipsorum supina in iis, quæ tamquàm geographi profitentur, inscitia hoc opere vel ex unâ immensæ Scandinaviæ peninsulæ descriptione apertissimis convincetur documentis. Non minùs igitur copiosus rebus, quàm verbis succinctus geographus Plinius; & optimus inter Latinos, quorum monimenta ad nostram pervenêre ætatem. Nec tamen is est, qui omnibus partibus sit absolutus. Litora ubique ferè quàm diligentissimus certo veroque ordine persequitur: circa mediterranea haud perinde curiosus. Specimen ejus rei sit in Italiâ; de quâ ita tradit libro tertio, capite quinto: *Nunc ambitum ejus urbesque enumerabimus. quâ in re præfari necessarium est, auctorem nos divum Augustum secuturos, & descriptionem ab eo factam Italiæ totius in regiones* XI; *sed ordine eo, qui litorum tractu fiet: urbium quidem vicinitates, oratione utique præproperâ, servari non posse. itaque interiori in parte digestionem in literas* (alphabeti; quod observavit) *ejusdem nos secuturos: coloniarum mentione signatâ, quas ille in eo prodidit numero. nec situs originesque persequi facile est.* Talis itaque ferè est geographia Plinii. Straboni, Græco ab Asiâ scriptori, meritò omnium Latinorum pariter ac Græcorum geographorum principatum detuleris, si historiam cum geographiâ conjungere optimi est geographi. namque hic unus non nuda tantùm fluminum, montium, litorum, locorum, ac regionum incolarumque tradit vocabula, sed quæ variè ac diversè ab superioribus auctoribus prodita fuerunt, ipse sedulus disputat, falsa discutit, veraque adserit. dein origines gentium, mores & ritus, item regnorum rerumpublicarumque nobiliorum ortus, incrementa, summa fastigia, mutationes, atque interitus, nec non res gestas, & alia cognitu vel necessaria vel digna, ubique adnotat. Sed & ipse, quia præcipua tantùm & paullo clariora repetit; unus omnium explere numerum nequit. & in nonnullis, ut hominem in tantâ parum etiamdum noti orbis amplitudine errasse, certum est. Atque in septemtrione quidem nostro,

quæ haud perinde falsa, ut suo loco hoc in opere ostendam, alii ante eum tradiderunt Græcorum geographi, ipse ex unius opinione atque auctoritate Polybii, quem nimis religiosè ubique sequitur auctorem, in dubium vocavit, omninoque ceu falsa & fabulis conficta damnat. Restant duo itineraria: quorum alterum Antonini, sive Antonii cujusdam nomini adscriptum; alterum tabula illa incerti auctoris refert, in prælongum producta. utrumque ingentis usus opus; si barbarum illud sæculum, quo librariorum incredibili imperitiâ incuriâque corrupta fuerunt, salva ad nos sanaq; transmisisset. nunc mutila, manca, detorta, ac plurimâ ex parte depravata, nil nisi meras tenebras geographiæ antiquæ ignaris obfundunt. Magnos igitur & summis laudibus extollendos meritò dixeris prædictos geographos omneis. at suo quemque in genere. Multa apud Melam, multa apud Strabonem, plura apud Plinium reperias, quorum situm haud facilè umquàm perspexeris, nisi monstrantibus prædictis itinerariis, & Ptolemæi tabulis. ac vicissim, pleraque in his perobscura & planè cæca, nisi ab illis illustrentur. Sed ne universi quidem inter se simul juncti quidquam prodesse tibi poterunt, & nil nisi mera ænigmata proferre videbuntur, nisi antiqua illa cum hodiernis antè collata, atque altera per altera exposita fuerint. At hoc immensi laboris opus quis hactenus præstitit? quis umquàm seriò tentavit? Video ego neminem. Grammaticas quasdam notas in singulos auctores passim commentati sunt viri docti pariter atque indocti. quibus ipsi auctores sæpe obscurati magis ac planè exstincti sunt, quàm illustrati. Alii rursus patrium quisque solum celebraturi, antiquitatem ejus privatim altiùs repetere conati sunt. pauci quidem paullo religiosiùs, & bonâ fide. plerique posterioris potiùs sæculi delirantium grammaticorum maximè ridiculas ineptias, & mox pessimè bono otio abutentium monachorum somnia, & anileis fabulas, putidaque figmenta, quibus immensùm per omneis Christiani orbis terras rerum præclarè gestarum memoria fœdata est, quàm bonorum idoneorumque veteris ævi scriptorum fidem atque auctoritatem, sequuti sunt. cujusmodi historica geographicaque scripta haud pauca numero exstant. quibus tamen fides tam religiosa, ceu oraculis quibusdam, ob ignorantiam veriorum, ab omnibus ferè habetur, uti haud facile sit, ad meliorem sententiam errantium animos traducere. Ex universis tandem, simulque ex ipsis antiquis auctoribus, haud ita pridem Abrahamus Ortelius, singularis industriæ atq; insignis laboris vir, thesaurum suum geographicum collegit. quem vero nomine *lexicon* dixeris *geographicum*, quandoquidem id unum ut plurimùm egit, ut legentibus constaret, quibus auctoribus antiquis quodque vocabulum geographicum memoratum, & quomodò ab nostri sæculi hominibus expositum sit. suam ipsius sententiam rarò addidit: sed è diverso propalàm profitetur; *malle se aliorum sententias colligere, quàm suam pro Sybillino oraculo protrudere.* Verùm & hoc grammatici potiùs erat, quàm geographi. hujus quidpe munus erat, falsa certis rationibus confutare, vera apertis documentis & autorum testimoniis ostendere. Compluribus ac variis super uno vocabulo opinionibus in medium adductis, qui suum ipsius judicium non interponit, sed veluti sorte legendi unam ex omnibus, discendi cupido arbitrium relinquit; an non multo indoctiorem is dimittet, quàm admiserat? Omnino ego sic arbitror. At tabulas, inquies, Ortelius reliquit geographicas veteris ævi. Fateor. sed quid in iis præstiterit, aut quid præstare laboraverit,

ipso

ipso statim operis titulo ostendit; ubi παρεργον id esse geographicorum suorum laborum apertè fatetur. Proinde etiam mirari nemini fas sit, innumeros in singulis tabulis, in eâ verò, quam Italiæ partem *Magnæ Græciæ* inscripsit nomine, nil nisi perpetuos eum exhibere errores, cuivis, historiæ geographiæque rudimentis imbuto, dispectu faciles. Hic tamen magnus, non tantùm vulgò, sed & magnis viris habetur, adeóque maximus nostri sæculi geographus. Nec sanè injuriâ: quum major eo seu melior hactenus non exstiterit. nam qui post eum eodem in studio aliquid operæ & laboris posuisse videntur, ii ex ipsius thesauro geographico libros suos compilasse, & ex ejus laboribus laudem nomini suo libasse deprehenduntur. de suo rarò aliquid addiderunt: nisi sicubi, quæ ille prædicta monachorum figmenta repudiavit, damnavitque, ipsi ceu maximè proba egregiis suis operibus adfuderunt. Verùm, quid ego de veteris geographiæ defectu tantoperè querar, quum nostro hoc ævo qui regionum incolarumque toto orbe sit situs, nemo hactenus umquàm uno solidoq; opere tradere conatus sit. privatim singulas quasdam regiones nonnulli, haud sine magnâ laboris laude atque ingenii gloriâ, descripserunt. Dedit equidem præstantissimus hujus ævi & omnium longè nobilissimus geographus, Gerardus Mercator, eximium eminentis ingenii sui opus; in quo universum terræ orbem, maximè verò Europam nostram, compluribus eisque accuratissimis exhibuit tabulis; unâ exceptâ Hispaniâ: quam & ipsam quò minùs perficeret, fato prereptus fuit. at tabulis id dedit nudis, & sola locorum vocabula referentibus; nullâ adhibitâ locorum nobiliorum incolarumq; expositione. unde etiam Ortelii opus, quod sub titulo *Theatri mundi* ante eum edidit, ex variorum auctorum tabulis compositum, quamvis longè inferioris notæ esset, tamen, quia brevem singulis tabulis ipse adjecit descriptionem, multo majore studio à discendi curiosis quæsitum comparatumq; fuit, quàm curatissimæ illius exactissimæque tabulæ: donec nuper his etiam descriptiones quædam additæ; an usquequaque satis aptæ, haud attinuerit hoc loco disputare. laudandus certè tantus conatus: &, si quid exspectationi doctorum virorum minùs respondeat, meritò auctor excusandus; ut qui alienâ in professione, aliisque curis gravissimis occupatus, id opus aggredi & eò usque perducere ausus est. De cetero apud alios nihil neque veteris neque novæ geographiæ reperio, quod perinde commendem. Multis ingenium & eruditionem, omnibus liberum otium, & gravioribus curis vacuum, defuisse video. Falluntur quidpe quamvehementissimè, qui levi studio ac nullo labore, quasi per transennam strictim adspectis antiquis auctoribus, scientiæ tam vastæ, tam amplæ, tam arduæ, tamque abditæ, penitiorem cognitionem consequi se posse confidunt. Quamquàm illi satis sibi ipsi sint conscii, quàm parum ejus teneant; quod alios, vanæ cujusdam famæ consequendæ causâ, vel exigui, quod librarii ac typographi offerebant, compendii gratiâ, docere conati sunt. Pudeat sanè, pigeatque, majore animo atque studio quæstum in excudendis libris geographicis quærere ausos esse illos, quàm hos in excolendâ geographiâ gloriam. Tabellæ passim & libelli geographici protruduntur; ingenti vendentium emolumento, ementium vix modico usui. adeò pleraque illic aut planè falsa, aut discentium cognitu minùs digna, minúsque necessaria. Nam de aliis uti taceam, illud mehercules satis ineptè, quòd sæpè exigua aliqua exteri orbis insula, nullâ re nisi perpetuo ac sterili saxo nota, pluribus describatur paginis: quum interim

alibi magnum clariſſimumque regnum uno atque altero verbo, ſatis frigido, transmittatur. Quamquàm neſcius ego non ſum, typographos, ſive librarios, dum craſſiora reddere ſtudent volumina, quo cariore ea pretio vendant, multis tabellis ab aliis auctoribus alii uſui compoſitis, explicationem poſteà ab aliis curaſſe adjicere æquo prolixiorem. Sed pluribus ſimul velle ſtudiis curisq; implicari, amentiæ, adeóque furoris, eſſe duco: quum ſingulis artibus nemo unus umquàm ſuffecerit. Proinde ego iſtis auctor ſim, ᾄδοι τὶς ἢν ἕκαστος εἰδείη τέχνην. Geographiæ certè antiquæ tam longè latéque diffuſum eſt ſtudium, uti id unum totum hominem, omnemque ejus ætatem, omnibus aliis curis negotiisque ſolutam ac liberam, requirat; ſi ſedulò ſerióque ac ſolidè pro dignitate ſuâ tractari debeat. Nam, quod in aliis pronum factu eſt artibus, uti locos quosdam communeis certo rerum ordine tibi colligas, ex quibus poſtea omnia jam ex facili ac ſine ullo labore, veluti è penu, depromas, quæ ad ſingulas artis tuæ parteis ſpectant; id hac in ſcientiâ minùs valet. Hæc enim non certis, ut illæ, præceptis continetur; ſed rebus conciſis & minutiſſimis ſæpè vocabulis conſtat: quæ, in tanto auctorum numero vagè ac fuſè diſperſa, hinc inde conquirere, in unumque locum colligere, & ſub unum adſpectum ſubjicere, falſa à veris diſcernere, hæc confirmare, illa convellere, invicem pugnantia nonnumquàm conciliare, denique obſcuris lucem, vetuſtis novitatem, novis auctoritatem, ac dubiis fidem dare, plusquàm Herculei eſt laboris. Neque verò ſemel heic omnium auctorum, tam poëtarum ac philoſophorum, quàm hiſtoricorum & geographorum pervolutaſſe monimenta ſufficit: ſed quoties aliam ſubinde atque aliam regionem, puta Germaniam, Galliam, Hiſpaniam, Italiam, Græciam, Sarmatiam, & hinc Aſiæ Africæque parteis deſcribere aggrediaris; toties eosdem auctores omnes à capite ad calcem uſque denuò evolvas neceſſum eſt. Ac tanta quum ſit hujus ſcientiæ difficultas, tantusque in eâ comparandâ labor; haud par ſit mirari, neminem hactenus in tanto doctorum virorum numero repertum eſſe, qui ſuscipere eum dignatus ſit: eo præſertim ſæculo, quo rarò quis literarum aliquod ſtudium alio arripit animo, quàm ſi opificium quoddam perdiſcendum ſit, quo poſteà victui neceſſaria quærat. adeò politioribus abſtruſioribusque literis Mæcenates deſunt, qui earum cultoribus condigna præmia proponant. Sed ego quum jam olim tantum nobiliſſimæ hujus & utiliſſimæ maximéque neceſſariæ ſcientiæ defectum deprehenderem; ipſe aliquam in eâ curam ſudoremque, haud equidem publico bono, ſed privato meo uſui ponere inſtitui; tamquàm hoc, ut antè dixi, hiſtoriarum adhibiturus ſtudio adjumentum lumenque. Verùm conſequuta mox ſunt iniquiſſima illa mea tempora: quibus per varios fortunæ caſus, quà proſperos, quà adverſos, ab omni literarum ſtudio longiùs diutiúsque abſtractus fui: donec tandem à vanis iſtis cogitationibus, inanibusque curis, quibus mortalium genus in vicem pœnæ ac ſupplicii perpetuò in his terris excruciatur, Dei virtute atque beneficio ad meliora dignioraque mentem revocavi. Nactus itaque tranquillum ac deſideratiſſimum otium, omne reliquum vitæ uni impendere decrevi hiſtoriæ geographiæque antiquæ ſtudio; quod ab omnibus aliis planè neglectum cernebam: magnam ſperans & hominibus gratam fore laudem, ſi unus ego diligentiùs curatiúsque laborarem in eâ ſcientiâ illuſtrandâ, quæ multùm eſſet profutura omnibus. Nullum quidpe eſt literarum genus, quod ad perfectionem ſui

hac

hac ſcientiâ non opus habeat. In theologiâ, uti de patrum ſcriptis & eccleſiaſticis hiſtoriis taceam, quàm innumera in unis ſacris Βιβλίοις, tam veteris quàm novi fœderis, occurrunt, quæ numquàm percipias, niſi hujus ſcientiæ lumine illuſtrata fuerint. Principum verò ac rerumpublicarum juriſconſulti, conſiliarii atque oratores, quæ conſilia dominis ſuis ſuppeditaverint; quâ ratione jus ſuum alienumque explicuerint defenderintque; quo pacto de ditionum finibus disputaverint, niſi regionum gentiumque ac rerum ab ipſis geſtarum exactam teneant notitiam memoriamque? Phyſici ac medici quomodò de plantis, de herbis, de arborum fructibus, & aliis rebus, quarum in morborum medicamentis eſt uſus, aptè commodéque diſſeruerint, niſi terrarum, quæ eas ferunt, ſitum naturamque cognita habeant? Mathematici certè atque aſtrologi cœleſtium ſæpè regiones per terreſtrium, quibus imminent, ſitus explicant. Iam verò ad humaniorum literarum principia ſi ſtudioſus accedat, quem poëtam ſatis intelliget, hiſtoriæ geographiæque ignarus? An non hinc immanes illæ veterum etiam grammaticorum in poëtis exponendis Chimæræ, & ineptiſſimæ maximéque ridendæ nugæ? Vnum adſpicias Servium, Virgilii commentatorem. bone Deus, quantus ille nugator, quantus hiſtoriæ geographiæque etiam in Italiâ ſuâ & prope Romam confuſor? Sed & nulla ſive Græcorum ſive Latinorum oratorum exſtat oratio, quin aliquid in ſe habeat geographicum; quod niſi intelligas, ſtatum cauſæ numquàm percipies. Verùm de utilitate neceſſitateque nobiliſſimæ hujus ſcientiæ ſat dictum. Reſtat, uti paucis oſtendatur, quâ ratione & quâ viâ eam tractare inſtituerim. Primò omnium univerſi terrarum orbis antiquitatem ab ultimis uſque retro ſæculis ad Caroli Magni tempora repetere in animo habeo. idque non grammaticis notis, ſed plenioribus uberioribusque commentationibus: in quibus veterum pariter ac recentium ſcriptorum quæ ſint falſa, convelli, quæ vera, adſeri ipſis bonorum probatorumque auctorum verbis atque teſtimoniis poſſint. Neque enim tantum mihi arrogavero, uti auctoritate meâ ac nutu legentium animos huc illuc impelli poſtulem. ſed quum pleraque ſint obſcura, abdita; ac maximè recondita, raróque cuiquam anteà animadverſa; nihil heic valere auctoritatem fidemque meam volo, niſi, cur hoc vel illud ſentiam, certis rationibus & documentis haud dubiis priùs oſtendam: uti eâ ratione per ſe quisque poſſit videre, quid de ſingulis ſit judicandum. Nec ego neſcius ſum, multa apud alios falsò tradita veritatis vim vulgi approbatione obtinere, propter tradentium auctoritatem. Ab hac igitur ad alias melioresque uti transducantur legentium animi opiniones, haud levi nec ſimplici opus erit probatione. Ἐκεῖνο οἶδα, (inquit Procopius rer. Gothicar. lib. IV,) ὡς ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον ἄνθρωποι ἅπαντες, ἢν τινος φθάσωσι λόγου ἀρχαίου πεποιημένοι τὴν μάθησιν, οὐκ ἔτι ἐθέλουσι τῇ τῆς ἀληθείας ζήτησι ἐμφιλοχωροῦντες ταλαιπωρεῖν, οὐδὲ νεωτέραν τινὰ μεταμαθεῖν ἀμφ' αὐτῷ δόξαν· ἀλλ' ἀεὶ αὐτοῖς τὸ μὲν παλαιότερον ὑγιές τε δοκεῖ καὶ ἔντιμον εἶναι· τὸ δὲ κατ' αὐτοὺς εὐκαταφρόνητον εἶναι νομίζετο, καὶ ἐπὶ τὸ γελοιῶδες χωρεῖ. id eſt: *Illud ſcio, quòd ut plurimùm homines omnes, ſi veteri aliquâ opinione præoccupati ſint, nolunt in veritatis inquiſitione laborare, vel novam opinionem addiſcere; ſed ſemper ipſis id, quod vetuſtius eſt, verius digniusque eſſe videtur: recentiora pro contemtibilibus atque ridiculis habentur.* Verùm omnes boni hanc mihi, ut ſpero, dabunt veniam, &

æquo

æquo patientur animo, ut eorum, quibus summa in aliis eruditionis & doctrinæ laus meritò ab omnibus concessa est, auctoritatem in hoc genere literarum infringam. Nec ego mihi velocius acutiusque ingenium arrogaverim, quàm fuit illis, in quibus divina propemodùm ejus vis ab omnibus agnita est: quum, quæ habeam, non tam ab ingenii benignitate mihi sint data, quàm incredibili laboris & industriæ constantiâ quæsita. Idem illi simili ac pari modo si tentassent; haud equidem dubito, quin multo majora hisce nostris produxissent. De cetero, quum scientia hæc perquàm ampla complureis annos ad perficienda conata requirat; vita verò hominis incerta: principeis Europæ partes primo loco aggrediar, aliam subinde atque aliam describendo; donec hinc in Asiam, ac tandem in Africam transire liceat. At in ipsâ Europâ quia patria omnium terrarum debebat esse carissima, observandissimaque, GERMANIAM natione Germanus primo hoc laborum meorum geographicorum opere illustrare volui. quamquàm & ipsa per se haud postremum ordinem, ob antiquam rerum gestarum claritudinem, mereatur. Specimen itaque hoc sit atque exemplum reliquarum orbis partium; quas ad eumdem modum contexam. Hinc, omni totius orbis antiquitate absolutâ, si quid vitæ suppetierit, ad nova atque recentia curas transferam. Ceterùm quum tabulæ sint adjungendæ geographicæ, sine quibus haud facilè scripta intelligantur; eum in regionum nationumque finibus circumscribendis observandum duxi modum, qui maximè sit commodus: nempe per fluminum montiumque tractus; quibus, quemadmodùm olim, nunc etiam terræ ut plurimùm terminantur. ubi verò horum nihil inter duarum vel plurium gentium sedeis fuerit; certis lineis, ad Ptolemæi maximè imitationem, quamproximè ad auctorum mentem distingvendum erit. Atque hæc ferè sunt, quæ de universâ geographiâ diligentiùs excolendâ præfari visum. Nunc orationis quoque, quâ eam exsequar, excusetur simplicitas. Numquàm fuit animus, plus laboris verbis quàm rebus insumere. In id tamen sedulò dedi operam, ut planè, ut apertè, ut enodatè ac dilucidè omnia dicerentur: quò ab omnibus paullo etiam imperitioribus intelligerentur. non enim doctis, sed docendis hæc scribentur. Quamquàm difficultatem & perplexitatem in hoc dicendi genere ipse oratorum maximus agnoverit Tullius Cicero, ita ad Atticum scribens: *A scribendo prorsus abhorret animus. etenim γεωγραφικὰ, quæ constitueram, magnum opus est. ita valdè Eratosthenes, quem mihi proposueram, à Serapione & ab Hipparcho reprehenditur. Quid censes si Tyrannio accesserit? Et hercules sunt res difficiles ad explicandum, & ὁμοιδεῖς. nec tam possunt ἀνθηρογραφεῖσθαι, quàm videbantur.* Quia eadem crebriùs repetenda. Sed & Mela Pomponius, in præfatione operis sui geographici idem fatetur, his verbis: *Orbis situm dicere aggredior; impeditum opus, & facundiæ minimè capax. constat enim ferè ex gentium locorumque nominibus, & eorum perplexo satis ordine: quem persequi, longa est magis quàm benigna materia.* Hæc igitur præfatum esse sufficiat. Tu benevole lector vale, & laboribus hisce nostris felix lætusque fruere.

IN

IN

GERMANIAM

Præstantissimi viri

PHILIPPI CLVVERII.

Κελτὶ ἀρειμανέες, τίς ἐπὶ σκότος ἔχραεν ὑμῖν,
Τίς δ' ἐπὶ ληθοσύνην ἤγαγε τοσατίην;
Ἦ ῥα μάτην πάλαι ἦτε πολυσπερέες, πολύφυλοι;
Δόξῃ τ' ἀντιθέῳ σύνδρομοι ἠελίου.
Κελτὲ φίλος, πῇ σὸν κῦδος πολὺ; πῇ πολύολβα,
Ἔθνεα, πῇ πύργων ἠλίβατοι στεφάναι;
Πῇ δὲ θεῶν θεραπεῖαι, ἰδ' ἤθεα ποικιλόβουλα;
Πῇ δ' ἀτὰρ ἡρώων τέχναι ἐγερσιμόθων;
Ταῖς πάλαι ἠστράπτεσκες Ἐνυάλιον κατὰ γαίην,
Γῆς πάσης προφέρων ἐν σακέων πατάγῳ.
Ναὶ μὰ τὸν, ᾤχετο πάντα· κακορραφέων ἐπεὶ Αἰὼν
Ἔμπεσε πάντολμος, χιλιάδες τ' ἐτέων.
Οὔνομα καὶ μικροῦ τεὸν ὤλετο, καὶ, τόδε λίην
Ἀμφήριστον ἐὸν, κεῖται ἀγὼν γραφίδος.
Μοῦσαι Κελτιάδες, τίνι δὴ κλέος ὤρορε τοῦτο;
Τίς δ' ἀπὸ τήνδ' ὑμῖν ληθεδόνα σκεδάσαι;
Κλουβερίῳ τόδε κῦδος ἀέξετο, ὃν τέκε Κελτὶς
Μουσότοκος μήτηρ υἱέα μουσότοκον·
Νῦν δ' ἄρα Λουγδούνου περικιδνάμενος μέγα τεῖχος
Ῥῆνε, ταλαντεύσας πρίν ποτε καὶ δικάσας
Κελτῶν ἀγλαὰ τέκνα, τέκος, φίλε, καὶ τὸ δέδεξο,
Ἀτρέστως, ἀφόβως, πρὸς σὲ πορευόμενον.

DANIEL HEINSIVS.

*** ARGV-

ARGVMENTA RERVM,
quæ hoc opere continentur.

LIBER PRIMVS.

Quo ſitus univerſæ Germaniæ, & origo moresque priſcûm Germanorum deſcribuntur.

PROOEMIUM. *Oſtenditur, quantam antiquis temporibus Græci Romanique Germaniæ habuerint notitiam. deinde agitur de menſurâ locorum: item de citerioribus & ulterioribus Rheni, Danubii, & aliorum Germaniæ fluminum ripis.* paginâ 1

CAP. I. *Orbis univerſi variæ partitiones. ubi verus inter Aſiam & Europam oſtenditur terminus, vulgò ignoratus.* 5

CAP. II. *Orbis terrarum alia partitio. ubi de veteri* Celticâ; *cujus partes Illyricum, Germania, Gallia, Hiſpania, & inſulæ Britannicæ.* 16

CAP. III. *Bodini argumenta, quibus Celticæ nomen uni Galliæ conveniſſe, item Gallos à Græcis, à Gallis verò Germanos ortos eſſe, probare voluit, cuncta refutantur. ſimulque aliorum falſæ de Germanorum origine opiniones convelluntur.* 22

CAP. IV. *Unum Aſchenazem, Noachi pronepotem, cum filiis ſuis atque nepotibus omnem poſt terrarum inundationem obſedisſe* Celticam, *id eſt, Illyricum, Germaniam, Galliam, Hiſpaniam & Britannicas inſulas; ex Moſis, ſcriptorum antiquiſſimi, deducitur monimentis. unde Celtarum omnium pater, primusque conditor Aſchenazes.* 32

CAP. V. *Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos, unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, variis tantùm dialectis diſtinctam, veterum probatur auctorum teſtimoniis. unde certiſſimum indicium, prædictos populos omneis unius ejusdemque gentis* Celticæ, *ab Aſchenaze propagatæ, fuiſſe nationes.* 39

CAP. VI. *Illyricos, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos, unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniusque & ejusdem gentis* Celticæ, *ab Aſchenaze propagatæ, fuiſſe nationes, probatur populorum adpellationibus, quæ uno eodemque modo apud prædictas nationes fuerunt formatæ: item privorum hominum propriis nominibus, quæ eisdem nationibus fuêre communia.* 44

CAP. VII. *Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos, unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniusque & ejusdem fuiſſe gentis* Celticæ *nationes, probatur opidorum vicorumque vocabulis, quæ omnibus prædictis nationibus fuêre communia.* 49

CAP. VIII. *Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, ac Britannos unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniusque & ejusdem fuiſſe gentis* Celticæ *nationes, probatur compluribus rerum variarum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes univerſæ uſæ ſunt; nunc verò apud Germanos in vulgari ſermone durant. ubi Germanicæ quoque ſive Celticæ lingvæ oſtenditur antiquitas.* 54

CAP. IX. *De* Celtarum *nomine; &* Celticæ *veteris in Hiſpanorum, Gallorum, Britannorum, Illyriorum & Theutiſcorum nomina partitione. item de verâ gentis pariter ac nominis* Theutiſcorum *origine. nam* Germaniæ *vocabulum peregrinum fuit, ipſi genti inuſitatum.* 60

CAP.

CAP. X. *Theutiscorum nomen peregrinum* Germani, *quando primùm inventum. item falsæ quorumdam opiniones, qui Germanos Gallorum etiam, & Gallos Germanorum vocabulo Romanis adpellatos adfirmant, diligentiùs refutantur.* 70
CAP. XI. *De magnitudine* Germaniæ *antiquæ; item de finibus ejus.* 76
CAP. XII. *De naturâ cœli solique Germaniæ.* 79
CAP. XIII. *De habitationibus, & annuâ agrorum commutatione; item de communi omnium totius Germaniæ populorum in pagos divisione.* 83
CAP. XIV. *De habitu corporum Germanorum externo atque interno.* 92
CAP. XV. *De generibus sive ordinibus, quibus prisci Germani inter se distincti fuerunt.* 98
CAP. XVI. *De cultu corporum, atque vestitu. item de cubitu.* 104
CAP. XVII. *De victu, ac modo capiendi cibum: item de conviviis.* 121
CAP. XVIII. *De studiis, opibus, & opificiis: item de navigatione.* 129
CAP. XIX. *De virtutibus ac vitiis priscûm Germanorum.* 136
CAP. XX. *De conjugio, & amore fideque conjugali.* 145
CAP. XXI. *De mulierum partu, liberorumque educatione. item de cognationibus & hereditatibus.* 149
CAP. XXII. *De religione, ac deorum cultu. ubi primùm ostenditur, deorum cultum, cultusque procuratores sacerdoteis habuisse Germanos jam inde à primordio gentis.* 154
CAP. XXIII. *De origine sacerdotii.* 157
CAP. XXIV. *De variis priscorum sacerdotum sive sapientum generibus; de auctoritate, ac disciplinis eorum: item de nomine apud Germanos.* 161
CAP. XXV. *De falsorum numinum venerationis origine.* 174
CAP. XXVI. *De variis Germanorum diis. ubi ostenditur, primùm, omneis gentilium deorum adpellationes ad unum spectare solem; dein easdem ad unum, verum, æternumque Deum esse referendas.* 179
CAP. XXVII. *De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cuncta ad unam referenda sunt lunam.* 189
CAP. XXVIII. *De Vulcano; qui idem est Mars, & Hercules.* 198
CAP. XXIX. *Priscos Germanos unum, verum æternum Deum in trinitate coluisse, sub* Solis, Lunæ, *atque* Ignis *numinibus.* 202
CAP. XXX. *De Castore ac Polluce.* 206
CAP. XXXI. *De reliquâ theologiâ. ac primùm de universi mundi & angelorum creatione: item de horum lapsu, & diaboli veneratione.* 207
CAP. XXXII. *De creatione hominis; de animæ immortalitate, & æternâ vitâ; de lapsu hominis; de terrarum inundatione; & de fine hujus mundi.* 218
CAP. XXXIII. *De physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ: ubi variæ ostenduntur temporis distinctiones.* 228
CAP. XXXIV. *De sacrorum ritibus. ac primùm de sacris lucis, & deorum simulacris.* 233
CAP. XXXV. *De sacerdotum vestitu cultuque, & de sacrorum ritibus.* 242
CAP. XXXVI. *De sortilegiis, auspiciis, & aliis divinationum generibus.* 257
CAP. XXXVII. *De rerumpublicarum apud priscos Germanos formis. ubi simul ostenditur, quo modo imperia initio in gentibus nata.* 262
CAP. XXXVIII. *De democraticis rebuspublicis cum principatu.* 264

CAP. XXXIX. *De rebuspublicis democraticis ſine principatu.* 268
CAP. XL. *De monarchiis; & item de mixtis imperiis.* 273
CAP. XLI. *De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam privatis, quàm publicis.* 275
CAP. XLII. *De conciliis atque judiciis: item de delictorum pœnis.* 278
CAP. XLIII. *De militiâ. ubi primùm de bellorum ſtudio, & quotidiano armorum uſu; item de bellicæ fortitudinis dignitate; & de diſciplinâ militari.* 281
CAP. XLIV. *De variis armorum telorumque generibus.* 284
CAP. XLV. *De vetuſtiſſimo more pugnandi ex curru: item de equitatu, & ritu equitandi.* 304
CAP. XLVI. *De decernendo bello, diligendoque exercitus duce, & aliis ordinum ductoribus: item de ducis in bello auctoritate atque officio.* 307
CAP. XLVII. *De militum dilectu; de ætate militari; & ritu in ejus probatione obſervato: item de ſtipendiis.* 311
CAP. XLVIII. *De ducis reliquorumque principum ſive ordinum ductorum comitatus; qui quaſi corporis præſidium in bello. item de nobilium propugnatoribus.* 314
CAP. XLIX. *De ſignis militaribus, ac tubis.* 316
CAP. L. *De metatione caſtrorum; de tempore pugnæ, & aciei ſtructurâ.* 318
CAP. LI. *De pugnâ. item de urbium aliorumq; locorum munitorum oppugnatione.* 323
CAP. LII. *De iis, quæ poſt prælium victoriamque à victoribus fiebant.* 329
CAP. LIII. *De funeratione mortuorum.* 331

LIBER SECVNDVS.

Quo Germania Cisrhenana deſcribitur.

CAP. I. *Galliæ univerſæ diviſio. ubi oſtenditur, quæ Belgicæ Galliæ nationes Germanici fuerint generis.* 337
CAP. II. Belgium *non fuiſſe* Belgicam; *ſed hujus exiguam partem.* 338
CAP. III. Belgica *&* Belgæ *unde dicti.* 342
CAP. IV. *De* Helvetiis. 344
CAP. V. *De* Rauracis; *qui &* Raurici, *&* Rauriaci. 352
CAP. VI. *De* Veragris, Sedunis, *&* Nantuatibus. 354
CAP. VII. *De* Latobrigis, *&* Tulingis. 358
CAP. VIII. *De* Sequanis. 360
CAP. IX. *De* Mediomatricis. 363
CAP. X. *De* Triboccorum, Nemetum, *ac* Vangionum, *Germanicarum gentium transmigratione in Galliam: item de finibus eorum cis Rhenum.* 365
CAP. XI. *De* Triboccis. 367
CAP. XII. *De* Nemetibus. 371
CAP. XIII. *De* Vangionibus. 375
CAP. XIV. *De* Treveris. 378
CAP. XV. *De* Eburonibus, Condruſis, Segnis, Cæræſis, *&* Pæmanis; *qui univerſi uno nomine primi dicti fuêre* Germani. 393
CAP. XVI. *De* Menapiis. 397
CAP. XVII. *De* Vbiis. 402
CAP. XVIII. *De* Gugernis; *qui anteà trans Rhenum fuêre* Sigambri. 410

CAP.

CAP. XIX. *De* Sunicis; *qui anteà trans Rhenum fuêre* Catti. 417
CAP. XX. *De* Tungris: *qui anteà quinque nominibus discreti,* Eburones, Condrusi, Segni, Cæræsi, *&* Pæmani, *uno vocabulo in commune dicebantur* Germani. *ubi prima hujus vocabuli ostenditur origo.* 420
CAP. XXI. *De* Aduaticis; *qui postea fuêre* Bethasii. 427
CAP. XXII. *De* Nerviis. 429
CAP. XXIII. *De* Centronibus, Grudiis, Levacis, Pleumosiis, Gordunis: *qui uno nomine posteà dicti* Sveconi. 433
CAP. XXIV. *De* Veromanduis. 434
CAP. XXV. *De* Ambianis. 435
CAP. XXVI. *De* Atrebatibus. 438
CAP. XXVII. *De* Briannis, *&* Oromansacis. 439
CAP. XXVIII. *De* Morinis. 439
CAP. XXIX. *De* Toxandris, *sive* Taxandris. 449
CAP. XXX. *De* Batavis. *ac primùm de origine eorum, & nomine. item de situ* insulæ Batavorum, *& longitudine ejus; sive de initio ac fine.* 455
CAP. XXXI. *De lateribus* insulæ Batavorum: *quorum alterum Vahalis flumine ac Mosæ ostio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei describuntur: ostenditurque, quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus. item de* Corbulonis fossâ. 459
CAP. XXXII. *Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum insulam ad Isalam flumen & Flevum lacum extendunt.* 464
CAP. XXXIII. *De Batavorum agris extra insulam, in Galliæ ripâ, inter Vahalem Mosamque. item de* Caninefatibus, *partem Batavorum insulæ colentibus.* 468
CAP. XXXIV. *Junii argumenta, quibus Batavos Germaniæ adseruit, cuncta refutantur.* 473
CAP. XXXV. *Medium Rheni alveum terminum fuisse Germaniam inter & Galliam, eâque ratione Batavos & Caninefates non Germaniæ, sed Galliæ fuisse partem, probatur, primùm Rheni flumine ac nomine, dein plurimis veterum auctorum testimoniis.* 477
CAP. XXXVI. *De Batavorum Caninefatiumque opidis, castellis, atque vicis.* 481
CAP. XXXVII. *De finibus* Germaniæ Cisrhenanæ. 497
CAP. XXXVIII. *De* Arduennâ silvâ. 499
CAP. XXXIX. *De* silvâ Vosegâ; *quæ &* Vosaga, *&* Vasaga: *item de* monte Vosego; *qui &* Vosagus, *&* Vasagus. 503
CAP. XL. *De amnibus citerioris Germaniæ.* 505

LIBER TERTIVS.

Quo Germania Transrhenana describitur.

CAP. I. *Universæ Germaniæ Transrhenanæ divisio.* 511
CAP. II. *De* Helvetiis, *Gallicâ gente, antiquissimis temporibus in Germaniam transgressis.* 512
CAP. III. *De* Marcomanorum, Sedusiorum, *atque* Harudum *antiquissimis sedibus apud Rheni ripam, antequàm in Bojobæmum transmigraverunt.* 513

CAP. IV. *De* Gallis, *decumanos agros inter Rhenum Danubiumque exercentibus: qui* Alemanni *&* Alamani *dicti.* 515
CAP. V. *De* Cattis; *qui &* Chatti, *&* Chaſſi, *&* Haſſi; *Cæſari verò, & aliis ejusdem ætatis auctoribus falſo nomine dicti* Svevi. 523
CAP. VI. *De* Vbiis. 528
CAP. VII. *De* Mattiacis. 529
CAP. VIII. *De* Juhonibus. 535
CAP. IX. *De* Sigambris. 536
CAP. X. *De* Tencteris, *&* Vſipetibus; *qui &* Vſipii. 543
CAP. XI. *De* Marſis, *&* Marſacis; *qui &* Marſatii. 546
CAP. XII. *De* Tubantibus. 549
CAP. XIII. *De* Bructeris. 551
CAP. XIV. *De* Chamavis, *&* Angrivariis. 553
CAP. XV. *De* Dulgibinis, *ſive* Dulgumniis, *&* Chaſſuariis; *qui &* Caſſuarii, *&* Chattuarii, *&* Cattuarii. 556
CAP. XVI. *De* Anſibariis; *qui &* Ampſibarii, *&* Ampſivarii. 557
CAP. XVII. *De* Friſiis. 559
CAP. XVIII. *De* Chaucis; *qui &* Cauchi, *&* Cauci. 574
CAP. XIX. *De* Cheruſcis, *& horum clientibus* Campſanis, *&* Cathulcis, *ſive* Cathulconibus. 579
CAP. XX. *De* Francis, *&* Franciâ. 583
CAP. XXI. *De* Foſis, *ſive* Saxonibus: *item de duplici* Saxoniâ. 588
CAP. XXII. *De* Cimbris. 590
CAP. XXIII. *De* inſulis *ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum, Friſiorumque litora ſitis.* 595
CAP. XXIV. *De antiquâ* Sveviâ. 597
CAP. XXV. *De* Semnonibus. 599
CAP. XXVI. *De* Langobardis. 602
CAP. XXVII. *De* Deuringis, Cavionibus, Anglis, Várinis, Eudoſibus, Svardonibus, *&* Nuithonihus; *qui unum inter ſe conſtituerunt corpus.* 603
CAP. XXVIII. *De* Hermunduris, *& poſteriori* Sveviâ. 607
CAP. XXIX. *De* Nariſcis; *qui &* Nariſti, *&* Nariſtæ; *& poſterioribus temporibus* Armalauſi *dicti.* 611
CAP. XXX. *De* Bojohæmo, *ejusque incolis* Bojis, *&* Marcomannis. 612
CAP. XXXI. *De* Quadis. 616
CAP. XXXII. *De* Gothinis, Marſingis, Oſis, *ac* Buriis. 622
CAP. XXXIII. *De* Lygiis; *qui &* Ligii, Lugii, Lugi, *&* Logiones. 624
CAP. XXXIV. *De* Gothonibus, *qui &* Gotones, *&* Gutones, *&* Guttones, Gythones, Gothi, *&* Gotthi; *item de* Gepidis. 625
CAP. XXXV. *De* Lemoviis, *qui &* Heruli; *item de* Rugiis, Sidinis, *atq;* Carinis. 638
CAP. XXXVI. *De* Burgundionibus; *qui &* Burgundii, *&* Burgundi. *item de* Palatinatibus *Germaniæ.* 641
CAP. XXXVII. *De* oceano ſeptemtrionali, *Germaniæ ab ſeptemtrionibus termino; unde* Germanicus *dictus, quà Germaniam adluit. item de ingenti ejus* ſinu, *qui* Codânus *vocatur Melæ ac Plinio; &* mare Svevicum *Tacito; pars verò ejus* Venedicus ſinus *Ptolemæo.* 646

CAP.

CAP. XXXVIII. *De* Scandinaviâ; *quæ &* Scandia, *&* Scanzia, *immensa septemtrionis peninsula: quam veteres insulam esse crediderunt; vetustissimi autem Græcorum auctores* Baltiam *&* Basiliam *adpellarunt. item de* Finningiâ. 652

CAP. XXXIX. *De* Thule *insulâ; quam Ortelius, Procopii sequutus fidem, falsò credidit esse Scandinaviam Plinii, & Scandiam Ptolemæi.* 656

CAP. XL. *De minoribus septemtrionalis ac Germanici oceani insulis, inter Thulen atque Germaniam sitis. item de insulis sinus Codâni, quarum incolæ* Teutoni, Codani, *ac* Dani. 662

CAP. XLI. *De* Scandinaviæ *sive* Scandiæ *peninsulæ incolis,* Sveonibus, Hellevionibus, Scaniis, Gutis, Lappionibus, Scritofinnis, Marchiofinnis, *&* Sitonibus, *sive* Nortmannis. 666

CAP. XLII. *De orientali Germaniæ latere ac termino.* 670

CAP. XLIII. *De* Peucinis; *qui &* Bastarnæ. 672

CAP. XLIV. *De* Venedis *Sarmatis; &* Aestiis *Germanis.* 681

CAP. XLV. *De* Fennis, *sive* Finnis. 693

CAP. XLVI. *De* quinque Germanorum generibus, *in quæ universa Germania distincta fuit.* 695

CAP. XLVII. *De* Hercinio saltu, *& aliis Germaniæ Transrhenanæ silvis, quæ partes fuêre Hercinii saltus: item de hujus feris.* 702

CAP. XLVIII. *De* montibus *Germaniæ Transrhenanæ.* 708

CAP. XLIX. *De* fluminibus *Germaniæ Transrhenanæ.* 712

VINDELICIA ET NORICVM.

CAP. I. *Ostenditur,* Vindeliciam *&* Noricum *veteris Illyrici fuisse parteis.* 719

CAP. II. *Ostenditur, omneis Alpinos populos, quorum pars maxima Vindelici ac Norici, quondam* Taurisсos *fuisse dictos.* 720

CAP. III. *De* Vindeliciæ *situ, finibus, ac populis.* 722

CAP. IV. *De opidis* Vindeliciæ. 728

CAP. V. *De* Norico. 733

CAP. VI. *De* Danubio, *& aliis Vindeliciæ Noricique fluminibus.* 745

Auctores,

AVCTORES,

Quorum loci nonnulli emendati, vel adserti.

AEthicus. 567, 624.
Apollonii scholiastes. 16.
Appianus. 546.
Cæsar. 341, 341, 348, 381, 392, 399, 515, 614.
Cicero. 427.
Dio. 440, 456, 506, 517, 538, 546.
Diodorus. 134.
Eumenius. 730.
Eutropius. 411.
Florus. 375, 376, 382.
Herodianus. 194.
Iornandes. 147, 679.
Libellus provinciarum civitatumque Galliæ. 348.
Marcellinus. 319, 372, 386, 387, 390, 590. 645.
Mela. 17.
Paterculus. 513, 600.
Plinius. 121, 562, 655, 655, 689, 689, 689, 700, 726.
Plutarchus. 546, 704.
Procopius. 300.
Ptolemæus. 368, 372, 443, 546, 555, 556, 580, 581, 609, 624, 625, 638, 699, 709, 712, 712, 713, 726, 731.
Solinus. 660, 671.
Stephanus. 9.
Strabo. 173, 356, 403, 443, 546, 549, 555, 581, 583, 609, 614, 617, 722, 726.
Svetonius. 411.
Tacitus. 32, 65, 81, 82, 82, 109, 191, 192, 279, 371, 390, 413, 420, 551, 562, 566, 573, 673, 683, 684.
Vibius. 10.
Zosimus. 486.

Index tabularum geographicarum, figurarumque, quo quæque loco & ordine inserendæ.

TABULA I. *Septemtrionalium in Europâ & Asiâ terrarum descriptio, ad falsam veterum scriptorum mentem accommodata.*
II. *Summa Europæ descriptio.* } pag. 1.

III. *Germaniæ Cisrhenanæ, ut circa Iulii Cæsaris fuit ætatem, descriptio.*
IV. *Germaniæ Cisrhenanæ, ut inter Iulii Cæsaris & Trajani fuit imperia, descriptio.*
V. *Helvetiæ, conterminarumque terrarum, antiqua descriptio.* } pag. 337.
VI. *Scaldis, Mosæ, ac Rheni ostiorum, gentiumque accolarum, antiqua descriptio.*

VII. *Populorum Germaniæ inter Rhenum & Albim descriptio, ut circa I. Cæsaris ævum incoluerunt. Populorum Germaniæ inter Rhenum & Albim descriptio, ut inter Cæsaris & Trajani imperia incoluerunt.*
VIII. *Germaniæ populorum inter Rhenum & Albim amnes, ut à Trajani imperio & circa Marcellini ætatem incoluerunt, descriptio.* } pag. 511.
IX. *Sveviæ, quæ cis Codânum fuit sinum, antiqua descriptio.*
X. *Antiqua Germaniæ septemtrionalis descriptio.*

XI. *Vindeliciæ & Norici, conterminarumque terrarum, antiqua descriptio.* pag. 719.

FIGURA II, III, IV, V, VI, VII, VIII, VIIII, X, XI, XII. pag. 121.
XIII. pag. 129.
XIV. pag. 258.
XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI. pag. 304.
XXII, XXIII. pag. 307.
XXIV. pag. 309.
XXV. pag. 323.
XXVI. pag. 337.

PHI-

Lectori auctor S.

OPUS hoc nostrum, amice lector, quod de antiquâ Germaniâ conscriptum imus, quamquàm multo superiora Taciti ævo, multoque inferiora tempora complectatur; tamen quia plurimâ ex parte quasi commentarius est perpetuus ad ejus librum, quem de Germaniæ situ ac populis, deque Germanorum origine ac moribus composuit; integrum eum librum huc apponere consilium fuit. Is uti antehac ab aliis interpretibus haud satis intellectus; sic etiam illa, quæ passim in eo à librariis corrupta erant, perperam correcta sunt: ac sæpe ipsa oratio in contrarium, sæpissime in diversum sensum distincta. Nos eam fecimus emendationem, easque addidimus interpunctiones, quas rerum verus poscebat sensus. Tu vale, & nostris hisce laboribus felix lætusque fruere.

C. CORNELII TACITI,
equitis Romani, scriptoris gravissimi,

LIBER DE GERMANIA:

à mendis quamplurimis purgatus, & locis aliquot transpositus novisque interpunctionibus in verum sensum distinctus;

PER PHILIPPUM CLUVERIUM.

Adjecta est ex adverso ejusdem libri editio LIPSIANA.

EDITIO CLUVERIANA.

GERMANIA omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno ac Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur: cetera oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus, septemtrionali oceano miscetur. Danubius, molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat: septimum enim os paludibus hauritur. Ipsos Germanos indigenas crediderim, miniméque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos. quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quærebant; & immensus ultrà, utque sic dixerim, aversus oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ aut Africâ aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) TUISTONEM deum, terrâ editum, & filium MANNUM, originem gentis conditoresque. Manno tris filios assignant: è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, cæteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina. cæterùm GERMANIÆ vocabulum recens, & nuper additum. quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur. Fuisse apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prœlia canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barritum vocant, accendunt animos; futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè

EDITIO LIPSIANA.

GERMANIA *omnis à Galliis Rhætiisq; & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus; à Sarmatis Daciisq;, mutuo metu aut montibus separatur. Cetera Oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem versus, septentrionali Oceano miscetur. Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat. septimum enim os paludibus hauritur. Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeq; aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur qui mutare sedes quærebant: & immensus ultrà, utque sic dixerim, adversus Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ Germaniam peteret? informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuq;, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuistonem deum terrâ editum & filium Mannum, originem gentis conditoresq;. Manno tris filios asignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem licentiâ vetustatis plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina. Caterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper* * additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à seipsis inventó nomine Germani vocarentur. Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium. Ituri in prælia canunt. Sunt illis hæc quoq; carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos; futuraq; pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. Nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè

* Lego, audiitum.

* * * * asperitas

asperitas soni, & fractum murmur; objectis ad os scutis, quò plenior & gravior vox repercussu intumescat. Ceterùm & Vlixem quidam opinantur longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitututum, nominatumque Ἀσκιπύργιον. aram quin etiam, Vlixi consecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam. monumentaque & tumulos quosdam Græcis literis inscriptos, in confinio Germaniæ Rhetiæq; adhuc exstare. quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisq; demat vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam & sinceram & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoq; corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida. laboris atq; operum non eadem patientia: minimèque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cœlo solove assveverunt. Terra etsi aliquando specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior, quà Gallias, verticosior, quà Noricum ac Pannoniam aspicit: sati ferax, frugiferarum arborum impatiens; pecorum fecunda, sed pleraque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis: numero gaudent. eæque solæ & gratissimæ opes sunt. Argentum & aurum propitii, an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione & usu haut perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur. quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent: formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt. interiores simpliciùs & antiquiùs, permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, Serratos, Bigatosque. argentum quoque magis, quàm aurum, sequuntur: nullâ affectione animi; sed quia numerus argenteorum faciliori usui est promiscua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem supereſt: sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis aut majoribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt; angusto & brevi ferro, sed ita acri, & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus vel eminus pugnent. Et eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites & missilia spargunt; pluraque singuli, atque in immensum vibrant, nudi, aut sagulo leves. Nulla cultus jactatio: scuta tantùm lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricæ: vix uni alterive cassis aut galea. Equi non formâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros in morem nostrum docentur. In rectum aut uno flexu dextros agunt; ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eóque mixti prœliantur: aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus; centeni ex singulis pagis sunt. idque ipsum inter suos vocantur. & quod primùm numerus fuit, jam nomen & honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodò rursus instes, consilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis prœliis referunt. Scutum reliquisse præcipuum flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobilitate

asperitas soni, *& fractum murmur, objectis ad os scutis, quò plenior & gravior vox repercussu intumescat. Ceterùm & Vlixem quidam opinantur longo illo & fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adisse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitututum, nominatumque* Ἀσκιπύργιον. *Aram quinetiam Vlixi consecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam: monumentaque, & tumulos quosdam Græcis literis inscriptos in confinio Germaniæ Rhætiæque adhuc exstare. quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisq; demat vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos nullis [* aliis] aliarum nationum connubiis infectos, propriam & sinceram & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. Vnde habitus quoq; corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia: minimèq; sitim æstumq; tolerare, frigora atq; inediam cælo solove assveverunt. Terra etsi aliquanto specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humidior quà Gallias; ventosior quà Noricum ac Pannoniam aspicit: satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed * plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis. numero gaudent. eaq; solæ & gratissimæ opes sunt. Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere. quis enim scrutatus est? possessione & usu haut perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur: quamquàm proximi ob usum commerciorum aurum & argentum in pretio habent, formasq; quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt atque eligunt: interiores simpliciùs & antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem & diu notam, Serratos, Bigatosque. Argentum quoque magis quàm aurum sequuntur, nullâ affectione animi, sed quia numerus argenteorum faciliori usui est promiscua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem supereſt, sicut ex genere telorum colligitur: Rari gladiis aut majoribus lanceis utuntur. hastas vel ipsorum vocabulo frameas gerunt, angusto & brevi ferro, sed ita acri & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus vel eminus pugnent. & eques quidem scuto frameâque contentus est. pedites & missilia spargunt, pluraq; singuli, atque in immensum vibrant, nudi, aut sagulo leves. nulla cultus jactatio: scuta tantùm lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricæ: vix uni alterive cassis aut galea. Equi non formâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros in morem nostrum docentur. In rectum aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris: eóque mixti prœliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant. Definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter suos vocantur. & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodò rursus instes, consilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis prœliis referunt. Scutum reliquisse præcipuum flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobi-*

* Redundat.

* plerasque.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

litate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Effigiesque & signa quædam, detracta lucis, in prœlium ferunt. quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est; non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates: & in proximo pignora; unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illæ numerare aut exsugere plagas pavent. cibosque & hortamina pugnantibus gestant. Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum. quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid & providum putant. nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. sed & olim Auriniam & complureis alias venerati sunt; non adulatione, nec tamquàm facerent deas. Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Svevorum & Isidi sacrificat. unde causa & origo peregrino sacro, parum comperi: nisi, quòd signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Ceterùm nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident. Auspicia sortesque ut qui maximè observant. Sortium consuetudo simplex. virgam, frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant; eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. mox, si publicè consulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiæ, precatus deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit: sublatos secundùm impressam antè notam interpretatur. Si prohibuerunt; nulla de eâdem re in eumdem diem consultatio: sin permissum; auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam heic notum, avium voces volatusque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, & nullo mortali opere contacti. quos, pressos sacro curru, sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur; hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides; non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios putant. Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur. De minoribus rebus principes consultant: de majoribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium

*litate duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas: & duces exemplo potiùs quam imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Ceterùm neque advertere, neque vincire, neque verberare quidem nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt: effigiesque & signa quædam detracta lucis in prœlium ferunt. Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiæ & propinquitates, & in proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare aut * exsugere plagas pavent. Cibosque & hortamina pugnantibus gestant. Memoriæ proditur, quasdam acies inclinatas jam & labantes à feminis restitutas, constantiâ precum & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeò ut efficaciùs obligentur animi civitatum. quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quinetiam sanctum aliquid & providum putant: nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. Sed & olim Auriniam, & complureis alias, venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas. Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant: pars Svevorum & Isidi sacrificat. Vnde causa & origo peregrino sacro, parum comperi; nisi quòd signum ipsum in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Ceterùm nec cohibere parietibus deos, neq; in ullam humani oris speciem asimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident. Auspicia sortesque ut qui maximè observant. Sortium consvetudo simplex. virgam frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. mox si publicè consulatur, sacerdos civitatis; sin privatim, ipse paterfamiliæ precatus deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundùm impressam antè notam interpretatur. Si prohibuerunt; nulla de eâdem re in eundem diem consultatio. Sin permissum; auspiciorum adhuc fides exigitur. & illud quidem etiam hic notum, avium voces volatusque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi & nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio major fides non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. Se enim ministros deorum, illos conscios putant. Est alia observatio auspiciorum, quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis cum qua bellum est, captivum quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. victoria hujus vel illius, pro præjudicio accipitur. De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium*

* Fami exigere.

credunt. Nec dierum numerum ut nos sed noctium computant. Sic constituunt, sic condicunt. nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt, sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout décus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur. sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est, armis laudare. Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt. ignavos, & imbelles, & * corpore infames, cæno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed & levioribus delictis pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi vel civitati, pars ipsi qui vindicatur vel propinquis eius exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei, nisi armati, agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameaque juvenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ. Insignis nobilitas aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus ac jampridem probatis aggregantur. nec rubor inter comites aspici. Gradus quinetiam & ipse comitatus habet, judicio ejus quem sectantur. Magnaque & comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus: & principum; cui plurimi & acerrimi comites. Hæc dignitas, hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello præsidium. Nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. Principes pro victoria pugnant: comites pro principe. Si civitas, in qua orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium, adolescentium petunt ultrò eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt: quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorum equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulæ, &, quamquam incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. Materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes & vulnera mereri. pigrum quinimmo & iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, [non] multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboq;. Fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, de-

Purgo innoxiâ gentem & lego, *turpore.*

* *Deleo negationem: quæ male repetita.*

credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt: sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur; auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. si displicuit sententia; fremitu aspernantur: sin placuit; frameas concutiunt. honoratissimum assensus genus est, armis laudare. licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, cæno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquàm scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas adsunt. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei, nisi armati, agunt. sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. tum in concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameâque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc, domus pars videntur; mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus, ac jam pridem probatis aggregantur: nec rubor inter comites aspici. Gradus quin etiam & ipse comitatus habet, judicio ejus quem sectantur. magnaque & comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus: & principum; cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas, hæ vires; magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoq; civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur; & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. jam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt: quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tuentur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorum equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, &, quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquire, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt: dediti somno ciboque. fortissimus quisque & bellicosissimus, nihil agens, de-

legatâ

legatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ, cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem. Mos est civitatibus, ultro, ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque. jam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes. colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat; sive adversùs casus ignis remedium, sive insciti ædificandi. ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum usus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra speciem, aut delectationem. quædam loca diligentiùs illinunt terrâ, ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent & subterraneos specus aperire: eosque multo insuper fimo onerant; suffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: &, si quando hostis advenit, aperta populatur; abdita autem, & defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd quærenda sunt. Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur; non fluitante, sicut Sarmatæ & Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles; ulteriores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquisitiùs. eligunt feras; & detracta velamina spargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis, quàm viris habitus: nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant; partemque vestitus superiorem in manicas non extendunt; nudæ brachia ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt: exceptis admodùm paucis; qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. intersunt parentes, & propinqui; ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur; idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum. accipere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat; quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant. Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum secretâ viri pariter ac feminæ ignorant. Pauciſſima, in tam numerosa gente, adulteria. quorum pœna præsens, & maritis permissa. accisis crinibus, nudatam coram propinquis, expellit domo maritus; ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere

*legatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque, & infirmissimo cuique ex familia. Ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ. cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem. Mos est civitatibus, ultrò ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum *: quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis, quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque. Iam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est, ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium, sive insciti ædificandi. Ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum usus. Materiâ ad omnia utuntur informi, & citra speciem aut delectationem. Quædam loca diligentiùs illinunt terrâ ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent & subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: &, si quando hostis advenit, aperta populatur. abdita autem & defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd quærenda sunt. Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. Cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi, sed strictâ & singulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles, proximi ripæ negligenter, ulteriores exquisitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, & detracta velamina spargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quàm viris habitus, nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur, eosque purpurâ variant, partemque vestitus superiorîs in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos. sed & proxima pars pectoris patet. Quamquàm severa illic matrimonia. Nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodùm paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur, sed boves & frenatum equum, & scutum cum framea, gladioq; In hæc munera uxor accipitur. atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert, hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraq; bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumq; sociam, idem in pace, idem in prælio passuram ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum. accipere se quæ liberis inviolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant. Ergo septâ pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corrupta. Litterarum secreta viri pariter ac femina ignorant. Pauciſſima in tam numerosâ gente adulteria, quorum pœna præsens, & maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. publicata enim pudicitia nulla venia. non formâ, non ætate, non opib° maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet: nec cor-*

rumpere & corrumpi, ſæculum vocatur. Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum ſpe votoque uxoris ſemel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam; nec ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas, ne tamquàm maritum, ſed tamquàm matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi, ac ſordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. Suâ quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. Inter eadempecora, in eâdem humo degunt; donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat. Sera juvenum Venus, eóque inexhauſta pubertas, nec virgines feſtinantur. eadem juventa, ſimilis proceritas. pares validique miſcentur. ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam ſanctiorem artioremque hunc nexum ſanguinis arbitrantur, & in accipiendis obſidibus magis exigunt, tamquam ii & animum firmiùs & domum latiùs teneant. Heredes tamen ſucceſſoresque ſui cuique liberi: & nullum teſtamentum. Si liberi non ſunt; proximus gradus in poſſeſſione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratioſior ſenectus. nec ulla orbitatis pretia. Suſcipere tam inimicitias ſeu patris ſeu propinqui, quàm amicitias neceſſe eſt. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque ſatisfactionem univerſa domus, utiliter in publicum, quia periculoſiores ſunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus & hoſpitiis non alia gens effuſiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. Cùm defecerit, qui modò hoſpes fuerat, monſtrator hoſpitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec intereſt. pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hoſpitii, nemo diſcernit. Abeunti, ſi quid poposceris, concedere moris: & poſcendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus. ſed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hoſpites comis. Statim è ſomno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, ſæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt. ſeparatæ ſingulis ſedes, & ſua cuique menſa. Tum ad negotia, nec minùs ſæpè ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebræ ut inter vinolentos rixæ, rarò conviciis, ſæpius cæde & vulneribus tranſiguntur. Sed & de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus & adſciſcendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis conſultant: tamquàm nullo magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta nec callida aperit adhuc ſecreta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, poſterâ die retractatur: & * ſalva utriusq; temporis ratio eſt. Deliberant, dum fingere neſciunt: conſtituunt, dum errare non poſſunt. Potui humor ex ordeo aut frumento, in quandam ſimilitudinem vini corruptus. Proximi ripæ & vinum mercantur. Cibi ſimplices, agreſtia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine apparatu, ſine blandimentis expellunt famem. adverſus ſitim, non eadem temperantia. Si indulſeris ebrietati, ſuggerendo quantum concupiſcunt; haut minùs facilè vitiis quàm armis vincentur. Genus ſpectaculorum unum atq; in omni cœtu idem. Nudi juvenes, quibus id ludicrum eſt, inter gladios ſe atq; infeſtas

* Puto leg. ſua.

rumpere & corrumpi, ſæculum vocatur. Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum ſpe votoque uxoris ſemel tranſigitur. ſic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: nec ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, ſed tamquàm matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. Plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi, ac ſordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. ſua quemque mater uberibus alit; nec ancillis ac nutricibus delegantur. dominum ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt: donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat. Sera juvenum Venus: eóque inexhauſta pubertas. nec virgines feſtinantur: eadem juventa, ſimilis proceritas: pares validique miſcentur: ac robora parentum liberi referunt. Sororum filius idem apud avunculum, qui apud patrem, honor. quidam ſanctiorem arctioremque hunc nexum ſanguinis arbitrantur, & in accipiendis obſidibus magis exigunt; tamquàm ii & animum firmiùs, & domum latiùs teneant. Heredes tamen ſucceſſoresque ſui cuique liberi: & nullum teſtamentum. Si liberi non ſint; proximus gradus in poſſeſſione fratres, patrui, avuncli. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratioſior ſenectus. nec una orbitatis pretia. Suſcipere tam inimicitas ſeu patris, ſeu propinqui, quàm amicitias, neceſſe eſt. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero; recipitque ſatisfactionem univerſa domus: utiliter in publicum; quia periculoſiores ſunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus & hoſpitiis non alia gens effuſiùs indulget. quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. cùm defecerit, qui modò hoſpes fuerat; monſtrator hoſpitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec intereſt: pari humanitate accipiuntur. notum, ignotumque, quantum ad jus hoſpitii, nemo diſcernit. abeunti, ſi quid poposceris, concedere moris: & poſcendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus. ſed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hoſpites comis. Statim è ſomno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: ſæpius calidâ; ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti, cibum capiunt. ſeparatæ ſingulis ſedes, & ſua cuique menſa. Tum ad negotia, nec minùs ſæpè ad convia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ. rarò conviciis, ſæpius cæde & vulneribus transiguntur. Sed & de reconciliandis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, & adſciſcendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis conſultant: tamquàm nullo magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta nec callida, aperit tunc ſecreta pectoris, licentiâ loci; ergo detecta & nuda omnium mens poſterâ die retractatur. & ſua utriusque temporis ratio eſt. deliberant, dum fingere neſciunt; conſtituunt, dum errare non poſſunt. Potui humor ex ordeo, aut frumento, in quamdam ſimilitudinem vini corruptus. proximi ripæ & vinum mercantur. Cibi ſimplices: agreſtia poma, recens fera, aut lac concretum. ſine apparatu, ſine blandimentis expellunt famem. Adversùs ſitim non eadem temperantia. ſi indulſeris ebrietati, ſuggerendo quantum concupiſcunt; haut minùs facilè vitiis quàm armis vincentur. Genus ſpectaculorum unum, atque in omni cœtu idem, nudi juvenes, quibus id ludicrum eſt, inter gladios ſe atque infeſtas frameas

frameas saltu jaciunt. exercitatio artem paravit; ars decorem. non in quæstum tamen, aut mercedem: quamvis audacis lasciviæ pretium est; voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. quamvis junior, quamvis robustior; alligari se ac venire patitur. ea est in re prava pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisq; sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. occidere solent: non disciplinâ & severitate; sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi quòd impunè. Liberti non multum supra servos sunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super ingenuos, & super nobiles ascendunt. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt. Fenus agitare, & in usuras extendere, ignotum. ideóque magis servatur quàm si vetitum esset. Agri, pro numero cultorum, ab universis per vicos occupantur. quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant: & supereſt ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt; ut pomaria conserant, & hortos sepiant, & prata rigent. sola terræ seges imperatur. Vnde annum quoq; ipsum non in totidem, quot nos, digerunt species. hiems, & ver, & æstas, intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Funerum nulla ambitio. Id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant. sua cuique arma, quorumdam igni & equus adjicitur. sepulcrum cespes erigit. monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. feminis lugere honestum est; viris, meminisse. Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium instituta, ritusque, quatenus differant, quæ nationes è Germania in Gallias commigraverint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque & Mœnum amnes Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Bojemi nomen: significatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus. Sed, utrùm Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Aravisciis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia, pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri ac Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt: tamquàm per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine

frameas saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem. non in quæstum tamen aut mercedem. quamvis audacis lasciviæ pretium est, voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrij inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. Quamvis junior, quamvis robustior, alligari se ac venire patitur. Ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis, non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis, utuntur: Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. Occidere solent, non disciplinâ & severitate, sed impetu & irâ, ut inimicum, nisi quòd impunè. Liberti non multum supra servos sunt, rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate, exceptis duntaxat iis gentibus quæ regnantur. Ibi enim & super ingenuos & super nobiles ascendunt. Apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt. Fenus agitare & in usuras extendere, ignotum: ideóque magis servatur quàm si vetitum esset. Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur, quos mox inter se secundùm dignationem partiuntur. facilitatem partiendi, camporum spatia præstant. Arva per annos mutant, & supereſt ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, prata sepiant, & hortos rigent. sola terræ seges imperatur. Vnde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species. Hiems & ver & æstas intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Funerum nulla ambitio. Id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi, nec vestibus, nec odoribus cumulant. sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur. Sepulcrum cespes erigit. Monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse. Hæc in commune, de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium institutа, ritúsque, quatenus differant: quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quo minus, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetij, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Boiemi nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis Germanorum natione, an Osi ab Aravisciis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia, pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripa bona malaque erant. Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultrò ambitiosi sunt, tamquam per hanc gloriam sanguinis, à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenſis conditoris sui nomine vocentur, origine

* Videtur immittēda vox, non erubescunt.

* erubescunt, transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne.

* Scribo, contundunt, aut, continentur.

nam nec tributis * contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. Ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & cælo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupavêre. Mox limite * acto promotisque præsidiis, sinus imperii & pars provinciæ habentur. Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt: & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. Multum (ut inter Germanos) rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce quàm in exercitu. omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. Alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium, citò parare victoriam, citò cedere. Velocitas juxta formidinem, contatio propior constantiæ est. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusq; audentiâ, apud Cattos in consensum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque summittere, nec nisi hoste cæso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem & spolia, revelant frontem, seq; tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. Ignavis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Iamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum. hæc prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura; prout ad quemque venêre, aluntur, prodigi alieni, contemtores sui, donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat. Proximi Cattis certum iam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsipii ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. Sic instituêre majores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius, non ut cetera maximus natu, sed prout ferox bello & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris ac penitus excisis, vicinarum consensu na-

* Leg. aville.

non erubescunt: transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationib⁹, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt; cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & cœlo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquàm trans Rhenum Danubiumque consederint, eos qui decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, & inopia audax, dubiæ possessionis solum occupavêre. mox limite acto, promotisque præsidiis, sinus imperii & pars provinciæ habentur. Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt. & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in pedite: quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus, & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium; citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior constantiæ est. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusq; audentiâ apud Cattos in consensum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamq; summittere; nec, nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem & spolia revelant frontem: seque tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat; donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum. hæc prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: prout ad quemque venêre, aluntur; prodigi alieni, contemtores sui, donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat. Proximi Cattis. certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsipii ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituêre majores; posteri imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu, sed prout ferox bello, & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsis Bructeris, ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum,

tionum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prælii invidêre. super LX millia, non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, quæso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certè odium sui: quando, urgentibus imperii fatis, nihil jam præstare fortuna majus potest, quàm hostium discordiam. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuarii cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ: à fronte Frisii excipiunt. Majoribus Minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium. utræque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur: ambiuntque immensos insuper lacus & Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam oceanum illà tentavimus. & superesse adhuc Herculis columnas, fama vulgavit: sive adiit Hercules; seu, quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuevimus. nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit oceanus, in se simul atque in Herculem inquiri. mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire. Hactenus in occidentem, Germaniam novimus. In septemtrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur; donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed & implent: populus inter Germanos nobilissimus; quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri. sine cupiditate, sine impotentiâ, quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quòd, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. promta tamen omnibus arma; ac, si res poscat, exercitus. plurimum virorum, equorumque: & quiescentibus eadem fama. In latere Chaucorum Cattorumq; Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. ita, qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens: adversarum rerum ex æquo socii: cùm in secundis minores fuissent. Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent: parva nunc civitas, sed gloriâ ingens. veterisque famæ latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma; Cæcilio Metello ac Papirio Coss. ex quo si alterum imperatoris Trajani consulatum computemus; ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuêre. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? at Germani, Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fusis vel captis, quinque simul consulareis exercitus populo Romano, Varum, tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Iulius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. inde otium: donec, occasione discordiæ nostræ & civilium armorum,

tionum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prælii invidere. super LX milia non armis telisque Romanis, sed quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat quæso, duretq; gentibus si non amor nostri, at certè odium sui: quando urgentibus imperii fatis nihil jam præstare fortuna majus potest, quam hostium discordiam. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt, aliaq; gentes haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt. Majoribus Minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium; utræq; nationes usq; ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntq; immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Ipsum quinetiam Oceanum illà tentavimus. & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire. Hactenus in Occidentem, Germaniam novimus. In Septemtrionem, ingenti flexu redit. Ac primò statim Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur. donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed & implent: populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri. sine cupiditate, sine impotentiâ, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est. quòd, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus: plurimum virorum equorumque: & quiescentibus eadem fama. In latere Chaucorum Cattorumq; Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquiq; Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii, cùm in secundis minores fuissent. Eundem Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbri tenent; parva nunc civitas, sed gloriâ ingens. veterisque famæ latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. Ex quo si alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio, multa invicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuere. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quàm cædem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani Carbone & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulareis exercitus Populo Romano; Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impune C. Marius in Italia, divus Iulius in Gallia, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Inde otium, donec occasione discordiæ nostræ & civilium armorum,

expu-

expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre. ac rursus, pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quàm victi sunt. Nunc de Svevis dicendum est, quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti; quamquàm in commune Svevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. sic Svevi à ceteris Germanis, sic Svevorum ingenui à servis separantur. sic in aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Svevorum, seu, quod sæpe accidit, imitatione, rarum, & intra juventæ spatium: apud Svevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur. ac sæpe in ipso solo vertice religant principes, & ornatiorem habent. ea cura formæ, sed innoxiæ. neque enim, ut ament amenturve: in altitudinem quamdam & terrorem, adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur. Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. stato tempore in silvam, auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt: cæsoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia luco reverentia. nemo, nisi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est, attolli, & insurgere, haut licitum: per humum evolvuntur. eóque omnis superstitio respicit, tamquàm inde initia gentis, ibi regnator omnium deus: cetera subjecta, atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant. Contrà Langobardos paucitas nobilitat: quod plurimis ac valentissimis nationibns cincti, non per obsequium, sed præliis & periclitando tuti sunt. Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis, arbitrantur. Est in insulâ oceani sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies, festa loca, quæcunque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm armata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant: quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud quod tantùm perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eóque solis Germanorum non ripâ commercium, sed penitus, atque in splendidissimâ Rhætiæ provinciæ colonia. passim sine custode transeunt: & cùm ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum, & notum olim: nunc tantùm auditur. Iuxta Hermunduros Natisci, ac deinde Marcomani & Quadi agunt. præcipua Marcomanorum gloria, viresque; atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta. nec Natisci Quadive degenerant. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum. nobile Marobodui & Tudri ge-

expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre: ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quàm victi sunt. Nunc de Svevis dicendum est, quorum non una ut Cattorum Tencterorúmve gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Svevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. Sic Svevi à ceteris Germanis: sic Svevorum ingenui à servis separantur. Sic in aliis gentibus, seu cognatione aliqua Svevorum, seu (quod sæpe accidit) imitatione, rarum, & intra juventæ spatium: apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retrò sequuntur, ac sæpe in ipso solo vertice religant. principes & ornatiorem habent. Ea cura formæ, sed innoxiæ. Neq; enim ut ament amenturve: in altitudinem quandam & terrorem adituri bella comti, ut hostium oculis, ornantur. Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in silvam auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt, cæsoque publicè homine celebrant barbari ritus horrendæ primordia. Est & alia luco reverentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est, attolli & insurgere haut licitum. per humum evolvuntur. eoque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant. Contra Langobardos paucitas nobilitat, quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed præliis & periclitando tuti sunt. Reudigni deinde & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Est in insula Oceani Castum nemus, dicatum in eo vehiculum veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit, vectamque bubus feminis multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies, festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt, clausum omne ferrum. pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & vestes, &, si credere velis, numen ipsum secreto laco abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud quod tantùm perituri vident. Et hac quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eoque solis Germanorum non ripâ commercium, sed penitus, atque in splendidissima Rhetiæ provinciæ colonia. passim sine custode transeunt, &, cùm ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur flumen inclitum & notum olim: nunc tantùm auditur. Iuxta Hermunduros Nariſci, ac deinde Marcomani & Quadi agunt. Præcipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis virtute parta. Nec Nariſci Quadive degenerant. Eaque Germaniæ vel ut frons est, quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis Quadisve usque ad nostram memoriam reges manserunt, ex gente ipsorum. nobile Marobodui & Tu-

dri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. rarò armis noſtris, ſæpius pecuniâ juvantur. Nec minus valent retro Marſingi, Gothini, Oſi, Burii: terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. è quibus Marſingi & Burii ſermone cultuque Svevos referunt. Gothinos Gallica, Oſos Pannonica lingua coarguit non eſſe Germanos; & quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis, imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campeſtrium, ceterùm ſaltus & vertices montium jugumque inſederunt. dirimit enim ſcinditque Sveviam continuum montium jugum: ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latiſſimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffuſum. valentiſſimas nominaſſe ſufficiet; Arios, Helveconas, Manimos, Elyſios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus oſtenditur. præſidet ſacerdos muliebri ornatu. ſed deos interpretatione Romani Caſtorem Pollucemque memorant. ejus numinis nomen Alcis. nulla ſimulacra, nullum peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii, ſuper vires, quibus enumeratos paulo antè populos antecedunt, truces, inſitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra ſcuta, tincta corpora, atras ad prœlia noctes legunt: ipsâque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt; nullo hoſtium ſuſtinente novum ac velut infernum aſpectum. nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium. Svionum hinc civitates, ipſo in oceano, præter viros armaque, claſſibus valent. Forma navium eo differt, quòd utrimque prora paratam ſemper appulſui frontem agit. nec velis miniſtrant; nec remos in ordinem lateribus adjungunt. ſolutum, ut in quibusdam fluminum, & mutabile, ut res poſcit, hinc vel illinc remigium. Eſt apud illos & opibus honos. eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo: ſed clauſa ſub cuſtode; & quidem ſervo. quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet oceanus. otioſę porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas eſt. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam ſolis fulgor in ortus edurat; adeò clarus, ut ſidera hebetet. ſonum inſuper ſe mergentis audiri, formasque deorum, & radios capitis aſpici, perſvaſio adjicit. Illuc uſque (& fama vera) tantùm natura. Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera ſimiles, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant. Hic Sveviæ finis. Ergo jam dexrro Svevici maris litore Æſtiorum gentes alluuntur. quibus ritus habitusque Svevorum; lingua Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. inſigne ſuperſtitionis formas aprorum geſtant. id pro armis, omniumque tutelâ, ſecurum deæ cultorem etiam inter hoſtes præſtat. rarus ferri, frequens fuſtium uſus. frumenta ceterosque fructus patientiùs, quàm pro ſolitâ Germanorum inertiâ, laborant. Sed & mare ſcrutantur; ac ſoli omnium ſuccinnum, quod ipſi gleſſum vocant, inter vada atque in ipſo litore legunt. nec, quænatura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæſitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria noſtra

*drigenus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. rarò armis noſtris, ſæpius pecuniâ juvantur. Nec minus valent retrò Marſigni, Gothini, Oſi, Burij: terga Marcomanorum Quadorumq; claudunt. è quibus Marſigni & Burij ſermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Oſos Pannonica lingua coarguit non eſſe Germanos: & quòd tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi ut alienigenis imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campeſtrium, ceterùm ſaltus & vertices montium jugumq; inſederunt. Dirimit enim ſcinditq; Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latiſſimè patet Lygiorum nomen in plures civitates diffuſum. Valentiſsimas nominaße ſufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elyſios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus oſtenditur. Præſidet ſacerdos muliebri ornatu, ſed deos interpretatione Romani Caſtorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla ſimulacra, nullum peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium. ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arij ſuper vires, quibus enumeratos paulò antè populos antecedunt, truces, inſitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra ſcuta, tincta corpora, atras ad prœlia noctes legunt: ipsaque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hoſtium ſuſtinente novum ac velut infernum aſpectum. nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam addictiùs quàm cetera Germanorum gentes, nondum tamen ſupra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugij, & Lemovij: omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladij, & erga reges obſequium. Svionum hinc civitates, ipſo in Oceano, præter viros armaque claſibus valent. forma navium eo differt, quòd utrimque prora paratam ſemper appulſui frontem agit: nec velis * miniſtrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. Solutum ut in quibusdam fluminum, & mutabile ut res poſcit, hinc vel illinc remigium. Eſt apud illos & opibus honos. eóque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma ut apud ceteros Germanos in promiſcuo, ſed clauſa ſub cuſtode & quidem ſervo: quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet Oceanus. otioſa porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia utilitas eſt. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac propè immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides: quòd extremus cadentis jam ſolis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut ſidera hebetet. Sonum inſuper * emergentis audiri, formasque deorum, & radios capitis aſpici, perſuaſio adjicit. Illuc uſque (& fama vera) tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Aeſtyorum gentes alluuntur: quibus ritus habitusque Svevorum, lingua Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. inſigne ſuperſtitionis formas Aprorum geſtant. Id pro armis * omniumque tutelâ ſecurum dea cultorem etiam inter hoſtes præſtat. Rarus ferri, frequens fuſtium uſus. Frumenta ceterosque fructus patientiùs quàm pro ſolitâ Germanorum inertiâ laborant. Sed & mare ſcrutantur, ac ſoli omnium ſuccinum, quod ipſi gleſſum vocant, inter vada atque in ipſo litore legunt. Nec quænatura quæve ratio gignat, ut Barbaris, quæſitum compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria noſtra dedit nomen. ipſis in nullo uſu, rude legitur: informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum eſſe intelligas: quia terrena quadam atque etiam*

* Scribo miniſtrant.

* Lego, ſi mergentu.

* omniq; malo.

volucria

volucria animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore, mox dureſcente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucosque, ſicut Orientis ſecretis, ubi thura balſamaq; ſudantur, ita occidentis inſulis terrisque ineſſe crediderim, quæ vicini ſolis radiis expreſſa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempeſtatum in adverſa litora exundant. Si naturam ſuccini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur, alitque flammam pinguem & olentem: mox ut in picem reſinamve lenteſcit. Svionibus Sitonum gentes continuantur. Cetera ſimiles, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant. hic Sveviæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam dubito: quamquam Peucini, quos quidem Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt. ſordes omnium ac torpor. procerum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennosque ſilvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum uſu ac pernicitate gaudent. quæ omnia diverſa Sarmatis ſunt, in paluſtro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates: victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes, quas inopiâ ferri oſſibus aſperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Paſſim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumq; ſuffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc ſenum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, ſuas alienasque fortunas ſpe metuque verſare. Securi adverſus homines, ſecuri adverſus deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit. Cetera jam fabuloſa: Helluſios & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego ut incompertum in medium relinquam.

dedit nomen, ipſis in nullo uſu. rude legitur, informe pertertur: pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum eſſe intelligas: quia terrena quædam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore, mox dureſcente materia, clauduntur. fecundiora igitur nemora lucosque, ſicut orientis ſecretis, ubi thura balſamaque ſudantur, ita occidentis inſulis terrisq; ineſſe crediderim; quæ, vicini ſolis radiis expreſſa, atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempeſtatum in adverſa litora exundant. Si naturam ſuccini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur; alitque flammam pinguem, & olentem: mox, ut in picem reſinamve, lenteſcit. Peucinorum, Venedorumque, ac Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidem Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt: ſordes omnium ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque ſilvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potiùs referuntur; quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum uſu ac pernicitate gaudent: quæ omnia diverſa Sarmatis ſunt, in plauſtro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates. victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes: quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. paſſim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbrium q; ſuffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc ſenum receptaculum. id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; ſuas alienasque fortunas ſpe metuque verſare. ſecuri adverſùs homines, ſecuri adverſùs deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit. Cetera jam fabuloſa; Helluſios & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.

PHI-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universität-Gesamthochschule Bibliothek 10 Paderborn
86/3500

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Summa
EUROPÆ
antiquæ
descriptio
Auctore
PHILIP. CLÜVERIO
SEPTEMTRIO
MERIDIES
OCCIDENS
ORIENS
CRONIA.
OCEANUS SEPTEMTRIONALIS
SCYTHIÆ
MARE CRONIUM
MARE AMALCHIUM
Arcticus
OCEANUS ATLANTICUS
Circulus
INSULÆ CELTICÆ
Glessariæ sive Electrides ins.
Ænodæ ins.
Orcades ins.
OCEANUS GERMANICUS
BRITANNIA
Hibernia
Hebudes ins.
Ocean. Britannicus
Oceanus Gallicus
GALLI
HISPANI
CELTI
ILLYRICUM
THRACES
Sinus Adriaticus
ITALIA
Mare Tyrrhenum
Sicilia
Mare Ionium
Mare Siculum
Mare Sardinum
Mare Ligusticum
Mare Sardinum
Mare Cretaeum
Mare Syriacum
Pelopon nesus
Creta
Cyprus
Mare Egæum
Pontus Euxinus
Caucasii montes
MOSCHI
TURCÆ
SARMATÆ
RIPHACES
Codanus sinus
Russi posteæ
MASSAGETÆ
PARS
Mare Caspium
ASIÆ
AFRICÆ PARS
MARE INTERNUM
Millia passuum
Nicol. Guillerchio sc.

Universität-Gesamthochschule
Bibliothek
10
Paderborn
86/3506

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

GERMANIAE ANTIQVAE
LIBER PRIMUS;

Quo situs universæ Germaniæ, & origo moresque priscûm Germanorum describuntur.

Proœmium.

Ostenditur, quantam antiquis temporibus Græci Romanique Germaniæ habuerint notitiam. deinde agitur de mensurâ locorum: item de citerioribus, & ulterioribus Rheni, Danubii, & aliorum Germaniæ fluminum ripis.

GERMANIAM antiquam descripturus, unum C. Cornelium Tacitum maximè sequendum mihi proposui: ut qui unus omnium non modò quamplurima de Germanis, eorumque cum populo Romano bellis, in suis annalium historiarumque libris adnotavit; sed & privatim librum de situ ac populis hujus terræ, deque origine, ac moribus universæ gentis, tam adcuratè, tamque diligenter conscripsit, uti nullam aliam regionem, nullam gentem æquè descriptam ab ullo veterum auctorum habeamus. Falsò namque, & maximè immeritò insimulatur Tacitus à nonnullis popularibus meis, etiam doctissimis viris, ceu ille, ut Romanus, & exterus homo, plerorumque in Germaniâ ignarus, multa falsa, fictitiaque tradiderit. Quo equidem in judicio suam ipsorum isti quammaximè produnt ignorantiam, & caliginem in intelligendis iis, quæ ille in dicto libro memoriæ mandavit. Sanè, quòd nosse datur nobis patriæ, ac majorum nostrorum vetustatem; id omne uni acceptum feramus necesse est Tacito. quidpe hanc ejus descriptionem ni haberemus; in reliquis quoque auctoribus, vix quidquam eorum intelligeremus, quæ vel ante ejus ætatem, vel posterioribus etiam sæculis, de gente nostrâ tradita sunt. Scripsit equidem T. Livius haud pauca de eâdem gente: ut liquet ex ejus epitomatore: scripsit & Asinius Quadratus de terra Germaniâ; testibus Strabone, lib. IV, & Agathiâ, libr. I. sed horum monumenta temporum iniquitate interierunt. Scripsit Cajus quoque Plinius bellorum Germaniæ libros XX; testibus, Tacito nostro, in annalium primo, & Plinio Juniore, epistolarum lib. III, item Symmacho, epistolar. lib. IV: in quibus haud dubiè multa ille de terrâ ipsâ, ejusque populis adnotavit. Sed & hi libri omnes perierunt. Verùm, quidquid vel hic, vel illi duo, sive de terrâ, sive de gente scripserint; certum est. Tacitum, ut qui posterior illis manum huic operi admovit, omnium id adcuratissimè perfectissiméque voluisse præstare. Atque equidem Plinium quod attinet; adparet ex eâ Germaniæ descriptione, quam naturalis historiæ operi inseruit, haud perinde diligenter eum in bellorum Germanicorum opere descripsisse hujus terræ populos: quando in illo etiam opere, quod ultimò composuisse eum constat, non nisi strictim paucas quasdam nationes, turbatoriè, ac sine ullo ordine recensuit. Sed eâ de re pluribus heic disputare, haud est consilium. in contextu hujus operis, quod conscriptum imus, clarè patebunt, cùm Taciti singularis diligentia, atque industria, tum Plinii negligentia, & incuria, aliorumque geographorum summa ignorantia.

Nunc videre operæ sit pretium, quantam Germaniæ notitiam Tacitus noster, & alii ejus ævi Romani habere potuerint; uti hinc judicare liceat, quanta eis fides in Germanorum historiâ sit habenda. Althamerus, & nonnulli alii, in Taciti prædictum librum commentantes, ipsum auctorem in Germaniâ sub Fl. Vespasiano militasse tradunt: idque ex his ejus verbis, in eodem libro perscriptis: *Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam.* item ex istis: *Ipsum quin etiam Oceanum illâ tentavimus.* quæ de Oceano, Frisiorum Chaucorumque litora adluente, ille narrat. item ex his: *Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in septemtrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens.* Verùm falluntur isti quamvehementissimè. non enim de se singulatim ista loquitur

quitur Tacitus: sed in universum de omni populo Romano. Atque illud quidem, de tentato Oceano septemtrionali, à quo & quando sit factum, ostendit ipse annal. II: nempe à Germanico Cæsare, C. Cœlio, & L. Pomponio consulibus; multis etiam annis antè, quàm ipse fuerat natus. Velledam, Bructeræ nationis virginem, si credas eum, sub Vespasiano militantem in Germaniâ, suis oculis vidisse; diu etiam militantem inibi vidisse credas necesse est. quod opidò quàm falsum. quidpe Vespasianus bellum in Germaniâ gessit nullum, postquàm imperium adeptus est. Tacitus verò posteà sub Vespasiano Belgicæ Galliæ rationes procuravit; teste ipso, sub initium primi historiarum: & item Plinio, lib. VII, cap. XVI. ubi ne ad Rhenum quidem accessit; quod & ipsum quidam nostrorum hominum adfirmant. etenim ut limite, ac nomine, sic præfecto Belgica provincia à Germaniâ Cisrhenanâ distinguebatur. Velledæ dignitas, & reverentia tum maximè Romanis cognita est, quum, Othone & Vitellio de summâ rerum armis disceptantibus, Civilem Batavum, Germanosque Cisrhenanos vinceret Cerealis; teste Tacito, in historiar. IV, & V. Cui bello interfuisse Tacitum, ne minimâ quidem conjecturâ ex ipsius, nedum ex aliorum adsequaris monumentis. Duobus igitur istis indiciis, sive documentis, ita satis confutatis; tertium illud, quod allegatur, quanti momenti fuerit, haud video. quod certè & ipsum de universis Romanis intelligendum est: qui occidentem Germaniæ ad Amisiæ amnis ostium finiebant; reliqua exhinc sub septemtrione ducentes.

Sed falsa hactenus postquàm satis sunt convicta, vera nunc ostendantur. Romanos igitur ajo, Taciti ævo, totius Germaniæ cognitionem habere potuisse satis exactam, multis auctoribus, multisque documentis. Nam quidquid terrarum, nationumque inter Rhenum, Albim, Salam, atque Danubium, flumina situm fuit; ipsi crebris bellis, præsidiisque diu, jam inde Julii Cæsaris ab temporibus, perlustraverunt. post Albim quæ fuêre proxima, ea facilè ex hujus amnis adcolis, quos præsidiis continebant, sciscitando cognoscere potuerunt. ea verò, quæ Danubio adjacebant, ad Dacorum usque Iazygumque Sarmatarum confinia, præsidiariis per Rhætiam ac Noricum militibus perquirere pronum fuit. Sed quidquid inter Albim, Danubium & Vistulam amneis, sinumque Germaniæ Codânum (vulgò nunc dicitur *Oost see*) situm est, id certiore jam auctore Maroboduo, omnium harum terrarum (ut suo loco ostendetur) sub Augusto & Tiberio imperatoribus, rege, posteà verò XVIII per annos Ravennæ in Italiâ exsulante, item ab Catualdâ, Gothonicæ ad Vistulæ ostia nationis principe, in Galliâ Fori Julii exsulante, horumque comitibus, pernoscere quiverunt. Quamquàm, aliquot jam ante Romanorum imperatores sæculis, Græcorum nonnulli scriptores vetustissimi Cimbrorum peninsulam, Gothonumque ad Vistulam amnem veram sedem memoraverunt: ut suo loco patebit. Cimbrorum post hæc legati è dictâ peninsulâ ad Augustum Cæsarem missi sunt; teste Strabone, lib. VII. Et Nerone imperitante, *eques* quidam *Romanus, missus, ad succinum comparandum, à Iuliano, curante gladiatorium munus Neronis principis, hæc commercia* ad Vistulæ ostia, *& litora* Æstiorum, qui nunc dicuntur Prussii, *peragravit*; teste Plinio, lib. XXXVII, cap. III. Quin & ipsos Gothones, horumque conterminos Æstios, succinum in Pannoniam, & ad Italiæ usque confinium, non modò Plinii Tacitique temporibus, sed jam Herodoti ævo, solitos fuisse deferre, suo loco haud dubiis ostendam documentis. Atque hactenus equidem Romani ad dictum usque sinum Germaniam noverunt. Quæ ultrà sunt, in Svediâ, Norvagiâ, Finnomarchiâ, Lappiâ & Finniâ, præterquàm quòd jam inde à Pytheâ, Timæo, Xenophonte Lampsaceno, & aliis Græcorum antiquissimis scriptoribus, haud perinde perperam descripta fuerunt; Romanis etiam posteà, sub primis imperatoribus comperta sunt. Quâ de re ita noster auctor, in principio statim libri de Germaniâ: *Germania omnis à Gallis, Rhætisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Daciisque, mutuo metu, aut montibus separatur: cetera Oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens: nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Et Plinius, lib. II, cap. CVIII: *Et à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Hæ quando cognitæ fuerint Romanis, suo loco indicabimus. Cum Bastarnis autem, ultra Danubium quondam ad Pontum usque incolentibus, bellum etiam in Mœsiâ gesserunt. postmodùm verò in Daciâ provinciâ contermini quoque fuêre iisdem. His igitur indiciis, singulis atque universis, benè consideratis, dubitare jam haud æquum fuerit, quin optimam Romani terræ Germaniæ, gentisque Germanorum habuerint cognitionem. Exactissimam habuisse auctorem nostrum, C. Tacitum, ita, uti ferè nusquàm à veritatis tramite aberraverit; eóque quamoptimâ, ac facillimâ methodo librum de eâ conscripsisse; ex contextu hujus operis clarè patebit.

Habent

Habent igitur Germani noſtri, quod meritò de terrâ ſimul ac gente ſuâ glorientur: nempe hanc præ omnibus aliis nactam olim fuiſſe inter Romanos, non plebejum hominem, ſed equeſtris dignitatis virum, non privatum & obſcurum, ſed multis illuſtribus muniis functum, &, quod omnium maximum eſt, inter cunctos rerum ſcriptores graviſſimum auctorem, qui non modò terrarum, nationumque ſitus, ſed & virtuteis atque laudeis earum ſingulari libro concelebrare, in ſummâ habuit curâ. Conſcripſit autem hunc librum ſub ipſum imperii Trajani initium, Nervâ imperatore recens ex humanis egreſſo; teſte ipſo, in eodem libro: id eſt, circa annum, à nato cœli terrarumq; Domino, centeſimum.

Atque hæc de auctoritate hujus libri monuiſſe lecturos ſufficiat. Ad ipſum hoc noſtrum opus quod attinet; in treis id potiſſimè diſtinximus parteis, ſive libros. quorum primus ſitum Germaniæ antiquæ, & gentis originem, moreſque oſtendit. alter eſt de Germaniâ Ciſrhenanâ. tertius de Germaniâ Tranſrhenanâ.

De cetero, quum crebræ hoc in opere variorum locorum nominandæ ſint diſtantiæ; eæque in regionibus variis, ac diverſis, quæ non eodem modo intervalla dimetiuntur: commodum, adeóque neceſſarium eſſe putavimus, per omneis pariter regiones unâ eâdémque uti menſurâ; eâ ſcilicet, quæ omnibus ſimul nota eſſe poſſit: ut eſt Romanorum, quæ fit per millia paſſuum. Nam quum univerſus terræ orbis, ſeu globus, in parteis diſtribuatur CCCLX, quos gradus geographi vocant: horum ſinguli millia paſſuum continent LX. quæ facilè quævis natio ſuo menſurandi terras modo explicabit, ſi primùm diſpexerit, quot milliarium ſuorum, ſeu leucarum, unum gradum in terræ globo obtineant: deinde verò diſpectum numerum milliarium, ſive leucarum, per LX millia paſſuum dividat. Exempli gratiâ; Germanicorum milliarium communium XV dicuntur occupare gradum unum. LX igitur per XV ſi dividas; unumquodque milliare Germanicum continebit millia paſſuum IV.

Atquia Græci nonnumquàm citandi ſunt ſcriptores, qui locorum intervalla per ſtadia metiuntur; neceſſarium fuerit, ſtadia in millia paſſuum redigere. De illis igitur Herodotus, lib. II, ita tradit: Ἑκαλὸν ὀργυιὰ δίκαια, εἰσὶ στάδιον ἑξάπλεθρον· ἑξαπόδω μὲν τὸ ὀργυῆς μετρεομένης καὶ πεντήκοντα, τὸ πόδων μὲν πεντακοσίων ἐόντων, τῶν δὲ πήχεων ἑξακοσίων. id eſt: *Centum juſtæ orgyiæ ſunt ſtadium ſex jugerum: nempe ſi ſingulas orgyias ſex facias pedum, ſive quatuor cubitorum: pedeis verò quatuor palmorum; cubitos autem ſex palmorum.* Stadium igitur pedum eſt IDC. quod Gellius quoque teſtatur, lib. II, cap. I. Pedem autem Græcorum in menſurâ fuiſſe majorem pede Romano, indicat diſertè Plinius, lib. II, cap. XXIII, XXV pedeis Romanos ſexcentis in ſtadium addens. *Stadium*, inquit, *centum viginti quinq; noſtros efficit paſſus; hoc eſt, pedes ſexcentos viginti quinque.* Et in eadem penè verba Columella, de re ruſticâ lib. V, cap. I: *Stadium habet paſſus centum viginti quinque, id eſt, pedes ſexcentos viginti quinque.* Atque ſic computavit Plinius ſtadia eodem libro infrà, cap. CVIII. *Vniverſum*, inquit, *hunc circuitum Eratoſthenes ducentorum quinquaginta duorum millium ſtadiùm prodidit. quæ menſura Romanâ computatione efficit trecenties quindecies centena millia paſſuum.* Et lib. III. cap. V: *Dein Columna Rhegina: Siculum fretum; ac duo adverſa promontoria, ex Italiâ Cænys, ex Siciliâ Pelorum, duodecim ſtadiorum intervallo.* cap. autem VIII: *Sicilia, quondam Brutio agro cohærens; mox interfuſo mari avulſa, XII M. in longitudinem freto, in latitudinem autem MD P. juxta Columnam Rheginam.* Item lib. XII. cap. XIV: *Schænus patet, Eratoſthenis ratione, ſtadia XL; hoc eſt, paſſuum quinque millia.* Hanc tamen computationem non omneis obſervaſſe video. Polybius lib. VIII, ait, Annibalem ἑκατὸν καὶ εἴκοσι ſtadiis ab Tarento ἀποχοῦσα caſtra poſuiſſe; Livius in eâdem hiſtoriâ, libr. XXV, *quindecim ferme millium*, inquit, *ſpatio caſtra ab Tarento poſuit.* Et pòſt paullo, ubi ille Galeſum flumen περὶ τεσσαράκοντα ſtadiis ἀπὸ τῆς πόλεως ἀποχεῖν ait; *hic quinque millia*, inquit, *ab urbe abeſt.* Sic Strabo, ubi Cæſar, belli Gallici comment. VI, ait, *Arduennam ſilvam, totius Galliæ maximam, millibus amplius IC in longitudinem patere*; ipſe, lib. IV, Ὕλη, inquit, ἐστὶ πολλὴ μὲν, οὐ πᾶσα δὲ, ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχιλίων ſtadiων. id eſt: *ſilva quidem magna eſt; at non tanta, quantam ſcriptores tradiderunt, IV CIC ſtadiùm.* Sed Strabonem ubique Plinianam, ſive communem illam ſequutum eſſe computationem, multis locis, cum Antonini, tabulæque itinerariis collatis, probari poteſt. Dionyſius quoque Halicarnaſſenſis, quamquàm ſæpius enormiter in dimetiendis locorum intervallis erret, tamen, ubi Livius, lib. II, Tullum regem Romanorum, & Albanos, pugnam inituros, *caſtra ab urbe haud plus quinq; millia paſſuum locaſſe* narrat, ipſe τεσσαρακοντα facit ſtadiis. Item ubi hic lib. II. Martium tradit Coriolanum *ad Foſſas Cluilias quinque ab Vrbe millia paſſuum caſtra poſuiſſe*; ille iterum τεσσαρακοντα facit ſtadiis, lib. VIII, ad eumdem locum: ut Plutarchus, in vitâ ejuſtem Martii Coriolani.

Ex Herodoto igitur, Polybio, Dionysio, Strabone, Plinio, Plutarcho, Appiano, ac Gellio, postquàm demonstratum est, veteres omneis VIII computasse justa stadia in singula millia passuum; quem jam Lipsius habuerit scriptorem, quem his tot tantisque auctoribus opponeret? Nempe Svidam, & alios. Alii isti qui fuerint, equidem nescio, nisi Photium intellexerit. hujus quidpe verba in bibliotheca hæc sunt: Ἑπτὰ ἥμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον ἕν. id est; *septem stadia cum dimidio faciunt milliare unum.* In quæ eadem verba consentit & Svidas in lexico. At si hæc libuit observare Lipsio apud Svidam; cur integrum ejus de mensuris legere locum neglexit; vel, se legisse, dissimulavit. Verba Svidæ hæc sunt: Ἑπτὰ ἥμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον ἕν· οἱ δὲ δέκα μίλια ἔχουσι στάδια π΄· τὸ στάδιον ἔχει πόδας χ΄· τὸ μίλιον, πόδας δ,σ΄· τὸ δὲ πλέθρον, πόδας ρ΄· ἡ ἄρουρα, πόδας ν΄· ὁ κλῆρος, δακτύλους ις΄· ὁ πῆχυς, πόδας α,ς΄. hoc est: *Septem stadia cum dimidio, faciunt milliare unum. & X milliaria habent stadia* LXXX. *stadium habet pedeis* IↃC: *milliare, pedeis* IVCIↃ CC; *jugerum, pedeis* C: *arvum pedeis* L: *pes digitos* XVI: *cubitus pedem unum cum dimidio.* Heic quivis vel mediocris judicii homo, cui principa arithmetices percepta sint, facilè animadverterit, ex diversis Svidam ista sumsisse auctoribus; quæ ipse aut non satis percepit, aut percepta explicare, & inter se componere dedignatus est. Nam VII stadia cum dimidio si in unum milliare computes; certè X milliaria efficient stadia LXXV tantùm. at ipse ait, X milliaria continere stadia LXXX: quæ æqua est computatio Plinii, & aliorum auctorum. Jam verò, si milliare habet stadia VII cum dimidio; stadium verò pedeis IↃC: milliare certe, habebit pedeis IVCIↃ IↃ. at ipse tradit pedeis IVCIↃ CC tantùm. quod neque ipsius, neque Plinii rationi convenit: ex hac quidpe forent pedes IVCIↃ IↃCCC. Rursus, si milliare pedeis habet IVCIↃ CC; id jam erit stadiorum haud plus VII. quod perquàm absurdum, & nulli umquàm auctori observatum. Sequamur igitur communem illam antiquissimorum consuetudinem Græcorum; qui τὸ πλέθρον, esse voluerunt pedum C; ut ipse, cum Herodoto, adnotavit Svidas: stadium verò ἑξάπλεθρον, id est, pedum IↃC; quod & Herodotus, & Strabo, & Gellius, & Svidas, locis suprà dictis, tradunt. quibus si, pro ratione mensuræ Romanæ, quæ Græcâ fuit minor, XXV pedeis cum Plinio addas; milliare omninò erit stadiûm VIII. quâ computatione usi sunt veteres scriptores omnes. Jam de Dionis loco, à Lipsio citato, uti scrupulum tibi eximam; nec hunc quidem auctorem minus VIII stadiis integris in milliare computasse; eâque ratione fossam Corbulonis, de qua loquitur, fuisse unius & XX milliarium: en alius ejus locus est, in libro XXXIX, ubi trajectum ex Galliâ in Britanniam στάδιων adfirmat esse πεντήκοντα καὶ τετρακοσίων. quem Plinius, lib. IV, cap. XVI, tradit L millium passuum. Heic si milliare facias stadiorum VII cum dimidio; dicta CCCCL stadia efficient milliaria LX, passusque CCL. si verò stadia VIII in unum milliare computes; CCCCL stadia erunt milliaria LVI, & passus CCL. Prædictum trajectum, quem Dio Pliniusque simul innuunt, L paullo minus esse millium, infrà in Morinis ostendam. Multo igitur credibilius est, Dionem intervallum hoc voluisse esse millium LVI, quàm LX. Quamquàm mihi haud dubium, πεντήκοντα eum heic nominasse, magis uti rotundum conficeret numerum, quàm quòd tot stadia omninò esse ei constaret. hanc quidpe consvetudinem Græcos observasse scriptores, multis locis deprehendo. Unius Plutarchi exemplum, instar omnium, adducere libeat. Is in Camillo tradit, Romanos adversùs Gallos ἑνενήκοντα ab urbe processisse στάδιας· quæ sunt millia XI, & passus CCL; VIII stadiis in singula millia computatis. Livius verò lib. V, ait, Romanos ad XI *lapidem Gallis occurrisse.* Verùm VIII integra justaque stadia in unum lapidem, seu in unum milliare esse contribuenda, satis jam certò ex hactenus allatis cuivis persuasum esse putamus. quapropter pluribus id demonstrare argumentis, supervacaneum fuerit. Nobis constans ubique hæc eadem observabitur mensurandi consuetudo.

De cetero, id etiam admonuisse hæc nostra lecturos, perquàm necessarium duximus: Quamquàm nobis Germanis, ipsam, quæ est intra Rhenum, Danubium, & Vistulam amneis, Germaniam incolentibus, rectè dicantur ultra Rhenum ea, quæ sunt in lævâ ejus ripâ, ut Gallia omnis; & ultra Danubium, quæ sunt in dextrâ hujus ripâ, ut sunt Pannonia, Noricum, Rhætia, atque ipsa hinc Italia: tamen, quia non è Germanicis, quæ nulla habemus, sed ex Romanorum Græcorumque monumentis Germaniæ antiquitatem producimus; morem, atque consuetudinem hac in re sequemur Romanorum: quibus, prædictas provincias sub imperio suo tenentibus, omnis Germania nostra fuit extra, sive ultra dictos amneis. unde etiam Germania Cisrhenana dicta ea, quæ est in Galliæ solo, ad lævam Rheni ripam: Transrhenana verò, reliqua omnis trans amnem; quæ vera, ac genuina antiquitus Germania. Atque hac ratione omnia etiam illa trans Amisiam, Visurgim, Albim, Viadrum,

Viadrum, & Viſtulam dicentur, quæ in horum fluminum dextris ſita ſunt ripis: trans Mœnum item, quæ in dextrâ ripâ; reſpectu ſcilicet Rhætiæ provinciæ.

Hæc igitur ſunt, quæ præſens opus lecturos præmonuiſſe neceſſarium duximus. nunc ipſum opus adgrediemur.

CAPUT PRIMUM.

Orbis univerſi variæ partitiones. ubi verus inter Aſiam & Europam oſtenditur terminus, vulgò ignoratus.

TErræ GERMANIÆ ANTIQUÆ ſitum, ipſiuſque Germanorum gentis originem commodè exponere uti queam: neceſſum fuerit, non modò limiteis ejus, quod auctor noſter fecit, circumſcribere; ſed paullò etiam diligentiore ſtylo antè indicare, qua orbis in parte univerſa ſita fuerit; quibuſque nominibus ab antiquiſſimis mortalium deſignata. hæc quidpe generalis cognitio præmiſſa, magnam poſteà ſingulis diſſertationibus lucem dabit.

Terræ igitur orbem univerſum oceano undique circumdari, tamquàm immenſam inſulam unam, tradidêre veteres, quibus de reliquis orbis partibus, quas nunc Americam, ac Magellanicam vocamus, nihil cognitum fuit. Hinc eſt illud Dionyſii Afri:

Μνήσομαι Ὠκεανοῖο βαθυῤῥόου· ἐν γὰρ ἐκείνῳ
Πᾶσα χθὼν, ἅτε νῆσος ἀπείριτος, ἐστεφάνωται.
Memorabo oceanum profundè fluentem. illo enim
Tota tellus, tamquàm inſula immenſa, cincta eſt.

Cognitum autem ſibi orbem variè diviſerunt. alii duas ejus conſtituerunt parteis; idque bifariam: quidam Aſiam & Europam; Africam ſub hujus nomine comprehendentes, tamquàm partem, ſciſſis utrimque (id crediderunt) Calpe & Abila montibus, freto divulſam: alii itidem duas, à freto Gaditano ad Tanaim amnem; hinc Europam, inde Aſiam; ſub qua Africam ſimul intellexerunt. alii rurſus in IV parteis diſtribuerunt; Europam, Aſiam, Ægyptum, & Africam. hinc alii poſteà, qui treis ejus partes poſuerunt, Europam, Aſiam, & Africam; Aſiæ Ægyptum tribuerunt. noviſſimi, ſinum Arabicum terminum Aſiam inter & Africam ſtatuentes, Ægyptum Africæ adjecerunt. Atque hæ quidem orbis univerſi partitiones diſertè apud veteres auctores paſſim exſtant. de Germania, quæ pars eſt Europæ, quia præſens mihi inſtituitur opus; unius Europæ terminos, quibus undique includitur, adcuratiùs heic indicabo. hujus quidpe cognitio, non modò utilis, ſed neceſſaria etiam ſæpè futura eſt. A meridie igitur mare eſt Internum, quod vulgò nunc Mediterraneum vocatur. ab ſolis occaſu, oceanus Atlanticus. ab ſeptemtrionibus, oceanus ſeptemtrionalis: cujus varia vocabula, prout variis adfunditur terris. Atque hactenus nulla controverſia: quia termini per maria faciles, ſatiſque diſerti. at ab ortu ſolis, quia non maria, ſed terræ plurima ex parte adhærent; terminus inter Europam Aſiamque paullò eſt obſcurior: de quo plura heic expedire haud pigeat. Hunc nullo ſæculo, neque ab antiquiſſimis, neque noviſſimis ſcriptoribus rectè proditum, audacter adſeveraverim. Cauſa illis fuit, quia ſeptemtrionalem plagam numquàm ſatis compertam habuêre; his verò, quia illos temere, ſine ullâ rei acriori expenſione, ceu graviſſimos auctores, ſequuti ſunt. Ac de mari Ægæo, de Helleſponto, de Propontide, de Ponto, & Mæoti palude, rectè quidem, ac ritè inter omneis convenit. hinc verò quum noviſſimum terminum Tanain amnem veteres pronuntiarint; apertiſſimè ignaros ulteriorum terrarum ſeſe prodiderunt. quidpe à Tænaro, extremo Peloponneſi promontorio, ad Tanais fonteis licet Europæ latus orientale metiaris; tamen non ultra dimidium ejus his terminis clauſum deprehendas; æquali ferme hinc terrarum ſpatio, oceanum uſque ſeptemtrionalem, interpoſito. Noſtri ſæculi homines, quum id animadverterent; lineâ, ab Tanais ortu ad lacum Granvicum, quod & mare Album, ductâ, veterum defectum ſuppleri poſſe putarunt: auctorem quodammodò hac in re ſequuti Cl. Ptolemæum. Verùm quàm vehementer & ipſi in hoc, unà cum Ptolemæo, erraverint, mox aperiam. Plinius lib. IV, cap. II, *Agrippa*, inquit, *totum eum tractum, ab Iſtro ad oceanum, bis ad decies centum M. paſſ. in longitudinem, aliquantum minùs quadringentis in latitudinem ad flumen Viſtulam, à deſertis Sarmatiæ, prodidit.* Hæc de eâ regione, quæ, ultima Europæ in orientem versùs, Sarmatia dicta fuit. De eâdem idem Plinius, libr. II, cap. C VIII, ubi terræ univerſæ latitudinem tradit; *Ab oſtio*, inquit, *Tanais nihil modicum diligentiſſimi auctores fecêre. Artemidorus ulteriora incomperta exiſtimavit: quum circa Tanaim Sarmatarum gentes degere fateretur, ad ſeptemtriones versùs. Iſidorus adjecit* XII C *M. paſſuum,*

M. passuum, usque ad Thulen. quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto, spatio Sarmatarum fines nosci intelligo. Hæc Plinius haud dubiè ex illa M. Agrippæ traditione: siquidem numerus XII C millium passuum utrobique convenit. Ex quibus satis apertè patet, Sarmatiam hanc & in Europâ fuisse (in Europæis enim populis ista refert Plinius) & ad oceanum usque extensam: unde & *Sarmaticus* ipse cognominatus. hinc Juvenalis, Satyrâ II:

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum.

In dimetiendâ Sarmatiæ longitudine haud quidquam aberravit Agrippa. quidpe ab extimo, quod in septemtriones versùs est, Istri ostio (& hoc innuit apertè Plinius in præcedentibus) ad sinum Album, & proximum Sarmatiæ litus, mensuram si agas, XII C M. pass. reperies. tantumdem verò à Tanais ostio ad Petzoræ regionis litus. In latitudine quoque haud ita multum erravit. quidpe si Finniam cum Plinio in Sarmatiâ censeas; sunt inter Botnicum sinum, & Tanais fontem (quem haud procul oceano, circa Petzoram flumen, posuisse veteres, mox infrà ostendam) IↃ C C C circiter M. passuum. tantumdemque est spatii inter Obium amnem (quem verum esse Europæ terminum, infrà monstrabo) & intimum sinus Albi recessum: si malis Finnos cum Tacito Germanis adscribere. nam, utrum Europæ terminum, Obii ostium, an Tanais falsos fonteis Mela intellexerit, incertum est. Inter Vistulam autem, & Tanais ostium, paullo est amplius. Hinc Sarmatis adversas facit Mela, lib. III, cap. V, oceani insulas, quarum incolæ *Oonæ, Hippopodes, Panotii.* Novam zemblam esse hodiè, cum reliquis sub polo insulis, Russiæ ac Lappiæ objectas, suo loco reddam. Hinc item *Sarmaticum* adpellatur *mare* Ptolemæo; quamquàm haud vero situ: & *Sarmaticus Oceanus* Æthico; item Apollonii scholiasti; cujus verba hæc sunt: Ὑπὲρ δὲ τὴς Σαρμάτας ὁ Σαρματικὸς ἐστι καὶ ἀρκτικὸς ὠκεανός. id est: *Supra Sarmatas Sarmaticus & septemtrionalis est oceanus.* Apertè igitur ex his atque manifestè deprehenditur, vehementissimè errare eos, qui ex Ptolemæi opinione orientale Europæ latus lineâ, à vero Tanais ortu ad sinum Album ductâ, includunt. hac quidpe ratione non modò omne Sarmaticum litus, quod inter intimum Albi sinus recessum & Obium flumen IↃ CCCC millia passuum patere dixi; sed dimidium ferè ipsius Sarmatiæ ab Europâ excluditur. quod haud temerè committendum erat. Quærendus ergo alius est Europæ terminus: isque quærendus, qui & terrarum situi, quem cognitiorem nunc habemus, rectè congruat, & à veterum descriptione non planè abhorreat, quamproximè verò accedat.

Jam primùm, quanta circa hæc loca veterum fuerit ignorantia, plurimis patet argumentis. ex eo tamen maximè perspicitur, quòd Tanaim flumen ex immensis montibus Riphæis profluere tradiderunt: (Procopius Gothicar. IV:) quum circa Tanais ortum nulli prorsus sternantur humiliores colles, nedum altiores montes. Quâ equidem in re variè à variis erratum est. alii namque rectè quidem Riphæos monteis in septemtrione posuêre: malè verò Tanaim ex iis oriri, versúsque meridiem profluere tradiderunt. alii, in quibus Ptolemæum fuisse video, recto quidem tractu ortus amnis descripserunt: at malè tamen Riphæos monteis, ex illorum opinione, ad eosdem locarunt. Priorum opinionem clariùs uti aperiam, Riphæorum montium verus antè ostendendus est situs. Plinius, lib. IV, cap. XII, *A Buge*, inquit, *super Mæotin Sauromatæ, & Essedones. at per oram, ad Tanaim usque, Mæotæ; à quibus lacus nomen accepit: ultimique, à tergo eorum, Arimaspi. mox Riphæi montes, & assiduo nivis casu, pinnarum similitudine, Pterophorus appellata regio; pars mundi damnata à naturâ rerum, & densâ mersa caligine; neque in alio, quàm rigoris, opere, gelidisque aquilonis conceptaculis. ponè eos montes, ultraque aquilonem, gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavêre, annoso degit ævo, fabulosis celebrata miraculis.* & mox deinde: *quidam eos in primâ parte Asiæ litorum posuêre, non in Europâ: quia sunt ibi similitudine vitæ, & situs, Attacorum nomine.* In eamdem sententiam Damastes, ἐν τῷ περὶ ἐθνῶν, ut Stephanus, in vocabulo Ὑπερβόρεοι, refert: Ἄνω Σκυθῶν, ait, Ἰσσηδόνας οἰκεῖν· τούτων δ' αὖ πρὸς Ἀρμαασπούς· αὖθις δ' Ἀρμαασπῶν, τὰ Ῥιπαῖα ὄρη, ἐξ ὧν τὸν Βορέαν πνεῖν. χιόνα δ' αὖ μὴ πολὺ εἶναι πρόσω. ὑπὲρ δὲ ταῦτα Ὑπερβόρειοι καθήκειν εἰς τὴν ἐπέκεινα θάλασσαν. hoc est: *Supra Scythas incolere Issedones: & supra hos Arimaspos. supra hos verò, Riphæos esse monteis; ex quibus aquilo spiret: nivem verò eos numquàm deficere. supra hos verò monteis protendi Hyperboreos ad alterum usque mare*; nempe septemtrionale. Hinc Catullus poëta, in carmine penultimo:

Vsque ad Hyperboreos, & mare ad oceanum.

Eustathius quoque sub initium commentariorum in Dionysium Afrum.: Ὅτι δὲ οἱ ποιηταὶ παρωκεάνιοι τοποι τὸ ψύχος ἔχεσι, δηλοῖ καὶ τὰ ἄνω τῶν Ἀρμαασπῶν Ῥιπαῖα ὄρη, ἐξ ὧν ὁ ψυ-

χρὸς

χρὸς βορρᾶς πνεῖ· ἔνθα χιὼν οὐδέποτε ἐπιλείπει. id est: *Quòd autem loca istiusmodi maritima sint frigida, adparet ex Riphæis montibus, qui supra Arimaspos protenduntur; ex quibus frigidus flat boreas. ubi nix numquàm deficit.* Ipse Dionysius posteà, ubi genteis enumerat, inter Istrum, Pontum Euxinum, Mæotimque paludem, & inter glacialem oceanum incolenteis:

Κεῖθι καὶ Ἀλδήσκοιο, καὶ ὕδατα Παντικάπαο
Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσι διάνδιχα μορμύρουσι.
Τῶν δὲ παρὰ προχοῇσι πεπηγότος ἐγγύθι πόντου
Ἡδυφαὴς ἤλεκτρος ἀέξεται.
Illic quoque Aldesci, & Panticapæi aquæ
Riphæis in montibus separatim murmurant.
Horum item juxta gurgiteis, glaciale prope mare,
Iucundo nitore lucens electrum nascitur.

Heic quum tam disertè mare glaciale nominetur; miror ego, quomodò doctissimus vir, in commentario ad VII librum Strabonis, adeò falli potuerit, uti Riphæos istos monteis, ex Dionysii sententia, ad Borysthenis usque ostia deducendos existimaverit: quasi Panticapis quoque ostium poëta voluerit, non fontem. quod ille quidem intellexit ex voce προχοὴ, quæ apud alios ostium fluminis notat. Verùm quum ea vox nihil aliud, quàm *profusionem*, sive *effusionem* significet; tam fontibus, quàm ostiis apta est: ac fortè fontibus aptissima. Fonteis heic Aldesci, Panticapisque fluminum, quæ in Pontum effundebantur, quomodò poëta prope glaciale mare intellexerit, mox infrà patebit. Eustathius ad hunc ejus locum commentatur ista: Ὅτι δὲ ἐν τοῖς Ῥιπαίοις ὄρεσιν οὐδέποτε χιὼν ἐπιλείπει, προγέγραπται. ὑπὲρ δὲ ταῦτα τὰ ὄρη οἱ λεγόμενοι Ὑπερβόρειοι καθήκειν εἰς τὴν ἐκεῖ θάλασσαν λέγονται. hoc est: *Quòd autem in Riphæis montibus nix nunquàm deficiat, jam antè dictum est. supra hos verò monteis Hyperborei, quos vocant, ad mare usque, quod ab illâ parte est, protendi dicuntur.* Non ostia, sed fonteis dictorum fluminum intellexisse poëtam, præter ea argumenta, quæ infrà adferam, ex interprete etiam ejus, Festo Avieno, clarè patet; cujus verba hæc sunt:

—— *Tunc æquora Panticapæi*
Ardescique ibi cæso de vertice surgunt.
Riphæi montes ibi durâ sæpè sub arcto
Densa pruinosos eructant nubila nimbos.

Verùm tamen locus iste Dionysii quum opidò esset perplexus, & durus perceptu; non modò nostri sæculi homines doctissimos, sed jam olim alium quoque ejus interpretem, Priscianum grammaticum in errorem dedit, uti is crederet, poëtam per πεπηγότα πόντον intellexisse mare Euxinum. Verba ejus hæc sunt:

Hic sunt Aldesci quoque, Panticapique fluenta:
Dividui currunt Riphæis montibus ambo.
Immiscent quà se ponti glacialibus undis,
Nascitur electrum præfulgens luce nitenti.

At quis umquàm electrum ad Pontum Euxinum nasci, vel legi tradidit? Sanè nemo. Ortelius, in thesauro suo geographico, quum hoc absurdum esse intelligeret; maluit ea verba de oceano glaciali interpretari; quò prædicta flumina deferri credidit. Quæ mens si fuit Prisciano; certè jam multo is ineptior fuerit interpres Dionysii. hic quidpe quid πεπηγότα intelligat πόντον, satis disertis indicat verbis sub initium poëmatis hujus geographici; ubi maria describit, quæ totam hanc insulam nostram, in treis partes distinctam, circumfluunt. Verba ejus hæc sunt:

—— Αὐτὰρ ὕπερθεν,
Πρὸς βορέην, ἵνα παῖδες Ἀρειμανείων Ἀριμασπῶν,
Πόντον μιν καλέουσι πεπηγότα τε, Κρόνιόν τε·
Ἄλλοι δ' αὖ καὶ νεκρὸν ἐφήμισαν, εἵνεκ' ἀφαυροῦ
Ἠελίου. βράδιον γὰρ ὑπεὶρ ἅλα τήνδε φαείνει·
Αἰεὶ δὲ σκιερῇσι παχύνεται ἐν νεφέλῃσιν.
—— *At desuper,*
Ad boream, ubi pubes Marte furentium Arimasporum,
Pontum eum vocant congelatum, & Cronium.
Alii verò mortuum quoque dixêre; propter debilem
Solem. tardiùs enim super mare hoc lucet:
Semper verò tenebricosis crassescit in nubibus.

Atque hoc quum rectè intelligeret commentator ejus Eustathius, & item Damastes; supra Ari-

pra Arimaſpos poſuêre Riphæos monteis ; ſupra hos verò, Hyperboreorum gentem, in ipſo oceani glacialis litore. Plinius, dicto lib. IV, cap. XIII, poſtquàm meridionalia, orientaliaque Europæ, præcedentibus aliquot capitibus explicuit ; *Exeundum deinde eſt*, inquit, *ut extera Europæ dicantur : transgreſſisque Riphæos montes, litus oceani ſeptemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum.* Deinde libr. VI, cap. XIII, poſtquàm Aſiæ interiora, ſive citeriora expoſuit ; *Nunc omnibus*, inquit, *quæ ſunt interiora Aſiæ, dictis, Riphæos montes tranſcendat animus, dextrâque litore oceani incedat.* & mox : *Ab extremo aquilone, ad initium orientis æſtivi, Scythæ ſunt. extra eos, ultraque aquilonis initia, Hyperboreos aliqui poſuêre, pluribus in Europâ dictos. Primum inde noſcitur promontorium Celticæ Lytarmis : fluvius Carambucis ; ubi, laſſatâ cum ſiderum vi, Riphæorum montium deficiunt juga.* In eam- 10
dem ſententiam Mela, lib. I, cap. ultimo : *Ripas Tanais Sauromatæ, & ripis hærentia poſſident. una gens, aliquot populi, & aliquot nomina.* & mox : *Tum continuis rupibus latè aſpera & deſerta regio, ad Arymphæos uſque promittitur.* mox : *ultrà ſurgit mons Riphæus : ultraque eum jacet ora, quæ ſpectat oceanum :* ſcilicet Hyperboreorum ora, ſive regio ; quam ſic deſcribit lib. III, cap. V : *In Aſiatico litore primi Hyperborei ſuper aquilonem, Riphæosque montes, ſub ipſo ſiderum cardine jacent : ubi ſol non quotidiè, ut nobis, ſed primùm verno æquinoctio exortus, autumnali demum occidit ; & ideò ſex menſibus dies, & totidem aliis nox uſque continua eſt. terra anguſta, aprica, per ſe fertilis.* Ex quibus tum Melæ, tum Plinii verbis quàm diſertiſſimè perſpicitur, Riphæos monteis partim in Europâ, partim in Aſiâ, oceani ſeptemtrionalis litori, ex occaſu in ortum versùs, obtentos fuiſſe, anguſtâ Hyperboreorum regione in- 20
terpoſitâ. hinc enim Plinius, tam ex Aſiæ, quàm Europæ interioribus, ad oceani litora proficiſcentibus dictos tranſcendendos tradit monteis. Hinc etiam eſt, cur Dionyſius mox poſt Arimaſporum gentem, πτηχῶν poſuerit πόντον ; nempe, quia anguſta tantùm Hyperboreorum intercedebat regio. Eumdem Riphæis montibus tribuit ſitum Æthicus coſmographus, his verbis : *Europæ incipit initium ſub plagâ ſeptemtrionali, à fluvio Tanai, quà Riphæi montis ardua, Sarmatico adverſa oceano, Tanaim fluvium fundunt.* Ptolemæus eodem hoc ſitu *Hyperboreos* deſcribit *monteis* ; perperam eos, ac falsò à Riphæis, quos malè adversùm Tanais collocat ortum, diverſos faciens ; quum fuerint iidem. Æthicus alio in loco utrumque nomen confundens, *Fluvius*, inquit, *Tanais naſcitur de monte Hyperboreo, quà ſunt Riphæi montis ardua.* Sed idem, mox poſteà, longiùs etiam versùs meridiem 30
extendit Hyperboreos, his verbis : *Boryſthenes naſcitur de monte Hyperboreo.* Quod opidò falſum eſt. nam circa Boryſthenis fonteis nulla ſunt montium juga : ſed contrà, lacus atque paludes. Hodiè prædicto tractu ingentia montium juga, à faucibus Albi ſinus ad oſtium uſque Obii fluminis, & promontorium ejuſdem nominis, litori Ruſſiæ & ſeptemtrionali oceano obtenta noſcuntur, longitudine IↃCCCC circiter millium paſſuum. Nomen nunc à ſitus figurâ in univerſum acceperunt, quo accolis Ruſſis *Kameny poyas*, id eſt, *lapideum cingulum*, quia terram cingunt, adpellantur ; alio quoque vocabulo, ab adluente flumine tracto, *Oby* nuncupati. Magnitudinem Riphæorum montium indicat maximè Plinius, lib. IV, cap. XIII, his verbis : *Sevo mons ibi immenſus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum uſque promontorium, efficit ſinum, qui Codânus vocatur.* Sevo 40
quidpe mons eſt, qui à Lappiæ extremis finibus, & ſinus Albi faucibus, ex adverſo Obii montis, exſurgens, inter Sveciam & Norvagiam, ad hujus uſque opidum maritimum *Opſlo* (*Aſlo* eſt aliis) protenditur : ut ſuo loco latiùs demonſtrabitur. Ptolemæus Hyperboreis ſuis montibus rectè longitudinem tribuit IↃCCCC mill. paſſ. tantum enim ſpatium eos hodiè occupare, inter ſinum Album & Obii amnis oſtium, antè dixi. Plinius, ut ſuprà relatum, ad Carambucin flumen *deficere, laſſatâ cum ſiderum vi, Riphæorum montium juga* tradit. quod ad Vaſtum immenſumque Obii os hodiè fieri ſcimus. unde, extra omnem controverſiam, Obius eſt antiquorum CARAMBUCIS ; de quo ita Stephanus : Καραμβύκαι, ἔθνος Ὑπερβορέων, ἀπὸ ποταμοῦ Καραμβύκα, ὡς Ἑκαταῖος. id eſt : *Carambycæ, gens Hyperboreorum, à flumine Carambyce dicta, teſte Hecatæo.* Et alio loco : Ἐλίξοια, νῆσος Ὑπερβορείων, ἐκ ἐλάσσων Σικελίας, ὑπὸ ποταμῷ Καραμβύκα· οἱ νησῶται Καραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος. 50
id eſt : *Elixona, inſula Hyperboreorum, haud minor Siciliâ, ſub flumine Carambyce : unde inſulani Carambycæ ; teſte Hecatæo.* Novam zemblam hodiè eſſe, cùm ſitus, tùm magnitudo manifeſtò indicant. Hinc rectiſſimè Gerardus Mercator, nobiliſſimus noſtri ſæculi geographus, *Celticæ promontorium Lytarmin* interpretatus eſt id, quod hodiè vulgò nautis dicitur *Capo d' Oby*, id eſt, *promontorium Obium.* Quin & ipſa dictorum montium juga dicta fuiſſe OBIA, jam inde antiquis ab ſæculis, ex Athenæi lib. VI, cap. IV colligo. quamquàm ibi mirificè tùm res, tùm rerum nomina confunduntur. Verba ejus hæc ſunt : Καὶ

πάν τι

τά τε πάλαι μὲν Ῥιπαῖα καλούμενα ὄρη· εἶθ' ὕστερον Ὄλβια προσαγορευθέντα· νυνὶ δὲ Ἄλπια. id est: *Atque montium juga, quæ antiquitus Riphæa, posteà verò Olbia dicta sunt; nunc autem Alpia vocantur.* Alpeis equidem antiquis Græcis Riphæos fuisse adpellatos monteis, testis Protarchus apud Stephanum, in vocabulo Ὑπερβόρεοι. ubi hæc leguntur verba: Πρώταρχος δὲ τοὺς Ἄλπεις Ῥιπαῖα ὄρη ἄτω προσηγορεῦσθαι· καὶ τοὺς ὑπὸ τὰ Ἄλπεια ὄρη κατοικοῦντας πάντας, Ὑπερβορέους ὀνομάζεσθαι. Locum, sive à typographo, sive ab antiquo librario fœdè vitiatum, sic ego lego: Πρώταρχος δὲ τοὺς Ἄλπεις Ῥιπαῖα ὄρη ἄτω προσηγορεύεσθαι· καὶ τοὺς ὑπὸ τὰ Ἄλπεια ὄρη κατοικοῦντας πάντας, Ὑπερβορέους ὀνομάζεσθαι. id est: *Protarchus tradit, Alpeis dictas fuisse monteis Riphæos. omneis verò populos, supra Alpeis incolentes, Hyperboreos adpellatos.* Huic adsentiuntur Æschylus & Apollonius poëtæ. Apollonii verba, in IV Ἀργοναυτικῶν, de Istro flumine hæc sunt:

—— Πηγαὶ γὰρ ὑπὲρ πνοιῆς Βορέαο
Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσιν ὑπὸ προθὶ μορμύρουσι.
——*Fontes enim supra ventum boream*
Riphæis in montibus procul murmurant.

Ad quæ scholiastes ista: Τὸν Ἴστρον φησὶν ἐκ τῶν Ὑπερβορέων καταφέρεσθαι, καὶ τῶν Ῥιπαίων ὀρῶν. ἄτω δὲ εἶπεν, ἀκολουθῶν Αἰσχύλῳ, ἐν λυομένῳ Προμηθεῖ λέγοντι τάδε. hoc est: *Istrum ait ex Hyperboreis deferri, & Riphæis montibus. hoc autem dixit, sequutus Æschylum, idem in Prometheo, qui solvitur, adfirmantem.* Æschyli hæc fabula non exstat. Sed & Pindarus Æschyli ferè æqualis Istri fontem in Hyperboreis collocavit Olymp. odâ III; ubi hæc leguntur verba: Ἀμφὶ κόμαισι βάλοι γλαυκὸν ξέρσα κόσμον ἐλαίας. τάν ποτε Ἴστρου ἀπὸ σκιερᾶν πηγᾶν ἐνεικὼν Ἀμφιτρυωνιάδας, μνᾶμα τῶν Οὐλυμπία καλλίστων ἄθλων, δᾶμον Ὑπερβορέων πείσας, Ἀπόλλωνος θεράποντα. hoc est: *Circumposuerit comis decus olivæ glauci coloris: quam aliquando Istri ab opacis fontibus attulit Amphitryoniades, monumentũ pulcherrimorum apud Olympiam certaminum, populo Hyperboreorum quum persuasisset, Apollinis cultori.* ubi scholiastes: τὰς πηγὰς δ' Ἴστρου ἐν Ὑπερβορέοις ὑποτίθεται. Ἴστρος δὲ ποταμὸς διὰ πολλῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης χωρεῖ. Ἔχει δὲ τὰς πηγὰς ἐν τῇ τῶν Ὑπερβορέων χώρᾳ. Ὃς νῦν Δάνουβις λέγεται. i. e: *Fontes Istri in Hyperboreis collocat. Ister autẽ fluvius multas Europæ nationes peragrat. Fontes verò in Hyperboreorum habet regione. Qui nunc Danubius nuncupatur.* Istrum re verâ ex Alpium parte profluere, suo loco ostendam. Athenæus, loco prædicto, Posidoniũ nominat. unde haud dubiũ, accepisse eum ista de Riphæis montibus ex illius scriptis. Testatur id manifestiùs Apollonii præfatus scholiastes, his verbis: Ποσειδώνιος δὲ εἶναί φησι τοὺς Ὑπερβορέους· κατοικεῖν δὲ πρὸς τοὺς Ἄλπεις τοὺς Ἰταλίας. Ἑκαταῖος δὲ μίσχειν τὸν αὐτὸν χρόνον εἶναί φησι τὸ τῶν Ὑπερβορέων ἔθνος. ἔστι δὲ αὐτοῦ βιβλία δύο περὶ Ὑπερβορέων. hoc est: *Posidonius Hyperboreos adfirmat esse: habitare verò juxta Alpeis; qui Italiæ sunt montes. Hecataus verò ad suam usque ætatem durasse tradit Hyperboreorum gentem. libros, composuit, quos de Hyperboreis inscripsit.* Ut Hyperboreorum gens, sic Riphæa juga longè diversis inter se sitibus ab antiquis scriptoribus locata fuerunt. Antiquissimi mortalium Hyperboreos adpellarunt, ex verâ famâ, eos, qui in dictâ angustâ regione, inter oceanum glacialem, & ingenteis Riphæos, sive Obios montes, ultimi Europæorum, incolebant. de quibus Hecatæus libros conscripsit. Posteriores, famâ jam obscuriore quum id accepissent, Riphæos monteis credidérunt esse ipsa Alpium juga: supra quæ unam tantùm gentem, ad oceanum usque septemtrionalem, incolere sciebant, nomine CELTAS: quos illi eosdem esse putarunt cum vetustiorum Hyperboreis; ut sequenti capite patebit. Posidonius verò, quum apud quempiam vetustissimorum aliud illud legisset Riphæorum montium vocabulum *Obii*; Alpeis autem, quas τὰ Ἄλπια ὄρη vocabant Græci, sciret accipi pro Riphæis: ex voce Ὄλβια conjecit vocabulum Ὀλβία: quod primùm in Ἀλβία, tandem in Ἄλπια, mutatum existimavit. nam Ἄλπια quoque dicta fuisse antiquissimo nomine Ἀλβία, docet Strabo lib. IV, & V. ALBEN, & ALPEN, veras fuisse incolis horum montium adpellationes, ut etiam nunc sunt, suo loco ostendam. At alii iterum, non modò dictos Celtas, supra Alpeis incolentes, adpellarunt Hyperboreos: sed, quum continua, ab Alpibus ad Æmum Rhodopenq; monteis, protenderentur juga; hæc quoque Riphæos censuerunt esse monteis; genteisque ultrà incolentes, Hyperboreos. unde illud est Val. Flacci, Ἀργοναυτικῶν II:

Qualis, ubi à gelidi boreas convallibus Hebri
Tollitur; & volucreis Riphæa per ardua nubes
Præcipitat.

item istud Martialis, lib. VII, in epigrammate *de famâ reditus Domitiani* ex Sarmatis Iazygibus, inter Danubium Pathissumque amneis, prope Germanos, incolentibus:

Ecquid Hyperboreis ad nos conversus ab oris
Ausonias Cæsar jam parat ire vias?

Item

Item lib. IX, de Dacis, trans Pathissum Danubii accolis: qui & Getæ dicebantur:

Miles Hyperboreos modò Marcelline triones
Et Getici tuleris sidera pigra poli.

Item illud Lucani, lib. II:

——— *Populos utrâque vagantes*
Armeniâ; Pontique feras per litora gentes
Riphæasque manus; & quas tenet æquore denso
Pigra palus, Scythici patiens Mæotica plaustri.

Nec aliò spectavit princeps poëtarum, in IV γεωργικῶν, de Orpheo, ejusque uxore Eurydice sic canens:

Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Riphæis numquàm viduata pruinis
Lustrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens.
Tum quoque marmoreâ caput à cervice revulsum
Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
Volverat; Eurydicen vox ipsa, & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen, animâ fugiente, vocabat.

Sic γεωργικῶν III, de Sarmatis loquens:

Talis Hyperboreo septem subjecta trioni
Gens effrena virûm Riphæo tunditur Euro.

Hinc tandem & illud desumtum est Vibio, in catalogo montium: *Hyperborei, Thraciæ, ultra plagam aquiloniam.* ubi imperiti critici vocabulum *Thraciæ* corrumpere tentarunt in nomen *Scythiæ.* Sed scire fortè libuerit, cur Flaccus boream à convallibus Hebri tolli, id est, oriri, dixerit; Martialis verò septemtrionalem polum adpellarit Geticum: quum hæc loca XL ampliùs gradibus ab ipsâ poli regione distent. Ratio illis nulla alia erat, nisi quæ ex errore nata. nempe, quum inter veros Riphæos monteis & oceanum polarem, sive glacialem, exiguam atque angustam Hyperboreorum regionem intercesse, antiqui illi ab vetustioribus scriptoribus didicissent; ipsi verò posteà per errorem putarent Riphæos esse Alpeis, & quidquid montium inter altissima hæc sternitur juga: ipsam quoque Celticam, & proximam huic Sarmatiam ab his montibus ad dictum usque oceanum, angustas terras, eâque ratione polum septemtrionalem Getis propinquum esse crediderunt. Documentis hoc liquet quamplurimis, in Ovidii libris, quos ille in Ponticâ urbe Tomis, haud procul Istro amne, sub eodem cum Alpibus gradu composuit, perscriptis: quorum præcipua in medium attulisse, non fuerit alienum. Sic igitur Tristium lib. III, eleg. IV:

Proxima sideribus tellus Erymanthidos ursæ
Me tenet, adstricto terra perusta gelu.
Bosphorus & Tanais superant, Scythiæque paludes,
Vixque satis noti nomina pauca loci:
Ulteriùs nihil est, nisi non habitabile frigus.
Heu quàm vicina est ultima terra mihi!

Ejusdem libri elegiâ XIII:

Dum me, terrarum pars penè novissima, Pontus,
Euxinus falso nomine dictus, habet.

De Ponto I, eleg. IV:

Orbis in extremi jaceo desertus arenis.

Tristium IV, eleg. VIII.

Vita procul patriâ peragenda sub axe boreo est.

Trist. V, eleg. II: --- *Hæc gelido terra sub axe jacet.*

De Ponto I, eleg. VI:

Aspicit hirsutos cominus ursa Getas.

De Ponto II, eleg. X:

Ipse quidem certè cùm sim sub cardine mundi,
Qui semper liquidis altior exstat aquis,
Te tamen intueor, quo solo, pectore, possum;
Et tecum gelido sæpè sub axe loquor.

De Ponto IV, eleg. X:

Proxima

Proxima sunt nobis plaustri præbentia formam,
Et quæ præcipuum sidera frigus habent.
Hinc oritur boreas: oræque domesticus huic est:
Et sumit vires à propiore loco.

Sed error iste ex Plutarchi maximè adparet Camillo; ubi leguntur ista: Οἱ δὴ Γαλάται τὸ Κελτικὸ γένος ὄντες, ὑπὸ πληθυς λέγονται τὴν αὑτῶν ἀποληπόντες, ἀκ ἂν αὐτάρκη τρέφειν ἄπαντας, ὅπῃ ζήτησιν ἑτέρας ὁρμῆσαι. μυρίαδες δὴ πολλαὶ γενόμεναι νέων ἀνδρῶν καὶ μαχίμων, ἔτι δὲ πλείους παίδων καὶ γυναικῶν ἄγοντες, οἱ μὲν ὅπῃ τὸν βόρειον ὠκεανὸν, ὑπερβάλλοντες τὰ Ῥιπαῖα ὄρη, ῥυεῖσαι, καὶ τὰ ἔσχατα τῆς Εὐρώπης κατασχεῖν· οἱ δὲ μεταξὺ Πυρήνης ὄρους καὶ τῶν Ἄλπεων ἱδρυθέντες, ἐγγὺς Σεννόνων καὶ Κελτορίων κατοικεῖν χρόνον πολύν. ὕστερον δ' οἶνον γευσάμενοι, τότε πρῶτον ἐξ Ἰταλίας διακομισθέντος, ὅπῃ τὰς Ἄλπεις φέρουσι, καὶ ζητεῖν ἐκείνῃ τὴν γῆν, ἣ τοιοῦτον καρπὸν ἀναδίδωσι. Id est: *Galli, Celtica gens, quum patria alere, prægravante multitudine, omneis non valeret, ad novas quærendas sedeis feruntur profecti. Multa millia juvenum bellicosorum erant; quos longè major sequebatur puerorum mulierumque caterva. horum pars, Riphæis superatis montibus, oceani septemtrionalis oras invasisse dicuntur, atque ultima insedisse Europæ: pars, inter Pyrenæum montem & Alpeis sedibus positis, juxta Senones & Celtorios diu habitasse. pòst, vino, quod tum primùm ex Italiâ allatum fuit, gustato, ita fuisse potus novâ voluptate captos, & insaniisse omneis, ut illico versùs Alpeis contenderent; regionem illam, quæ tam præstantem fructum gigneret, quæsituri.* Eamdem historiam, ex Plutarcho haud dubiè, repetit Zonaras, tomo II, his verbis: Οἱ δὲ Εὐρωπαῖοι Γαλάται, ὧν οἱ Ἀσιάται νομίζονται ἄποικοι, Κελτικὸν ὄντες γένος, λιπόντες τὴν ἑαυτῶν, ὡς ἂν αὐτάρκη τρέφειν αὐτὴν, οἱ μὲν ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Ῥιπαῖα ὡρμήκεσαν, οἱ δὲ τῶν Ἄλπεων ἱδρυθέντες ἐγγὺς, χρόνον ἐκεῖ διήγαγον πλείονα. Τότε δὲ οἶνου κομισθέντος ἐξ Ἰταλίας, τότε γοῦν γευσάμενοι, καὶ ὑπερθαυμάσαντες, ἐράσθησαν τοῦ ὄπλα, καὶ γενεὰς ἐπαγόμενοι, τὴν γῆν ἐκείνην ἐζήτουν, ἣ τοιοῦτον καρπὸν ἀναδίδωσι. Id est: *Cæterum Europæi Galli, quorum coloni perhibentur Asiatici, terrâ suâ ob agrorum penuriam relictâ, partim ad Riphæos montes sunt profecti, partim prope Alpes diu consederunt. Tum verò Italico vino gustato, admiratione tantæ suavitatis, sumptis armis, cum uxoribus & liberis, terram illam, quæ talem liquorem gigneret, quæsiverunt.* In his quædam vera, plurima falsa esse, quis veteris historiæ, geographiæque peritus non viderit? Eamdem rem sic veriùs narrat Livius, lib. V: *Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute, fortunâque, cùm suâ, tum publicâ præpollens: quòd in imperio ejus Gallia adeò frugum, hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turbâ regnum cupiens; Belloveſum, ac Sigoveſum, ſororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in, quas dii dedissent auguriis, sedeis, ostendit. quantum ipsi vellent, numerum hominum excirent; ne qua gens arcere advenientes posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercinii saltus. Belloveso haud paullo lætiorem, in Italiam, viam dii dabant.* Ex his patet, falsum esse, quod Plutarchus ait, Gallorum alteram partem, nescio unde profectam, inter Pyrenæum & Alpeis, id est, in Galliâ, consedisse: quum hæc prima, ac genitiva eorem fuerit sedes; à quâ in Italiam profecti. falsum item, quòd alteram eorum partem tradit, superatis Riphæis jugis, oceani litora, & ultima Europæ obsedisse: quum in Bojohæmum tantùm Boji, cum Sigoveso duce, penetraverint; ut clariùs infrà ostendam. Error hic geminus unde ei natus, satis jam ex suprà dictis perspici puto. nempe antiqui quidam Græcorum scriptores tradiderunt, Gallorum partem alteram supra Alpeis, quas illi Riphæos adpellabant monteis, consedisse; alteram, superatis Alpibus, Italiam inrupisse. Ipse Plutarchus, ex Hecatæo, vel aliis etiam auctoribus quum sciret, vera Riphæa juga esse prope oceanum septemtrionalem, sive Sarmaticum: illic Gallorum partem consedisse putavit; reliquamque historiam de alterâ gentis parte miserè, ac fœdè turbavit. Verùm ego aliquanto longiùs ab institutâ viâ digressus sum; dum omnem, de Riphæorum montium, gentisque Hyperboreorum situ, historiam clariori luci dare studeo. Nunc igitur in viam redeo. OBIOS esse monteis ad oceanum, antiquis auctoribus RIPHÆOS dictos, satis hodiè in confesso est. unde hoc etiam flumini nomen OBIUM haud novum censeo; sed antiquissimum, à montium haud dubiè vocabulo accolis deductum.

Cæterùm malè atque insciter faciunt illi, qui Riphæos vocant eos monteis, qui ab ostio atque promontorio Obii, primùm inter Petzoram & Obdoram regiones, deinde inter Condoram & Sibioram, mox inter Permiam & Tumeniam, ad Rhymnica usque juga, super Nagaios Tattaros, continuo jugo protenduntur: quum hi montes non antiquorum sint Riphæi; sed *cognata*, ut inquit Plinius, lib. V, cap. XXVII, *Riphæorum montium juga*. unde etiam Mela lib. V, cap. ultimo: *Heic sunt Colchi. hinc Phasis erumpit. heic eodem nomine,*

quo

quo amnis est, ab Athenistagorâ Milesio deductum opidum. heic Phryxi templum, & lucus, fabulâ vetere pellis aureæ nobilis. hinc orti montes, longo se jugo, & donec Riphæis conjungantur, exporrigunt: qui, alterâ parte in Euxinum & Mæotida, & Tanaim, alterâ in Caspium pelagus obversi, Ceraunii dicuntur. iidem alicubi Taurici, Moschici, Amazonici, Caspii, Coraxii, Caucasii; ut aliis aliisve adpositi gentibus, ita aliis aliisque dicti nominibus.

Sed ad Tanaim sermo, unde longiùs digressus est, nunc tandem revocetur. Tanaim igitur rectè ritéque, ex veterum sententiâ, terminum Europam inter atque Asiam uti facias; ortus ejus in dictis montibus Riphæis, quà à Petzorâ secantur amne, statuas necesse est: ita, uti ab ipso propemodùm oceani litore in Mæotin paludem amnis defluat. Huc jam quadrabunt illa Æthici, suprà citata: *Europæ incipit initium sub plagâ septemtrionali, à fluvio Tanai, quà Riphæi montis ardua, Sarmatico adversa oceano, Tanaim fluvium fundunt.* quò etiam illa pertinent Strabonis, in libr. XVII; ubi Romanos ait omnem fermè Europam imperio suo subjectam habere, πλὴν τῶν ἔξω τοῦ Ἴστρου, καὶ τῶν μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Τανάϊδος παροικεομένων. id est; *præter eas partes, quæ trans Istrum sunt; item præter oceani, inter Rhenum Tanaimque, adcolas.* Nec Mela aliud intelligit, lib. I, cap. I, in his verbis: *Tanais à septemtrione in meridiem vergens, in mediam ferè Mæotida defluit: ex diverso* (malim *adverso*, ut Strabo lib. II, ὑπεναντίως τῷ Νείλῳ) *Nilus in pelagus.* quod quidem de Nilo parum abest, quin rectè conveniat. corrigit exiguum hunc veterum, à quibus & Mela habuit, errorem egregiè Strabo, lib. XI, his verbis: Φέρεται μὲν οὖν ὁ Τάναϊς ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν μερῶν, οὐ μὲν ὡς αὐκαθ' διάμετρον αὐτόρρους τῷ Νείλῳ, καθάπερ νομίζουσιν οἱ πολλοί· ἀλλὰ εὐθυπορεῖ ἐκεῖνος, ὥσπερ πλησίως ἐκείνῳ τὰς ἀρχὰς ἀδήλους ἔχων. id est: *Defertur quidem Tanais à partibus septemtrionalibus: non tamen ita, uti ex diametro contra Nilum fluat; quemadmodùm multi opinantur: sed orientalior est illo, adsimiliter, ut ille, ortus habens incognitos.* Illud verissimum. ostia quidpe Tanais septem ferè longitudinis gradibus orientaliora sunt ostiis Nili. Ad dictos Tanais ortus spectat etiam illud Dionysii, ubi fonteis Aldescì Panticapisque amnium in Riphæis montibus, haud procul glaciali mari, statuit. nam & hi eâdem ratione ex septemtrionibus in meridiem antiquis illis deducebantur. Ceterùm hoc fonte, flumineque Tanais ex septemtrionibus in austrum versùs deductis, Hyperborei isti populi, æquis spatiis, partim in Europæ, partim in Asiæ litoribus locabuntur; ut placuit Melæ juxtà ac Plinio, ex aliorum haud dubiè auctorum sententiâ, quibus terminus Europæ fuit Obium flumen; ut mox ostendam. Huc etiam rectè convenient ea, quæ Strabo eodem libro, proximè dicto, paullo antè de proximâ Asiæ parte tradit his verbis: Αὐτῶν δὴ τούτων πρῶτά ἐστι τὰ περὶ τὸν Τάναϊν, ὅνπερ τὴν Ἀσίας καὶ τὴν Εὐρώπης ὅρον ὑποτεθέμεθα. περιέχεται γὰρ, ἐκ μὲν τῆς ἑσπέρας τῷ ποταμῷ τῷ Τανάϊδι, καὶ τῇ Μαιώτιδι, μέχρι τοῦ Βοσπόρου, καὶ τῆς τοῦ Εὐξείνου θαλάσσης, τῆς πλευτώσης εἰς τὴν Κολχίδα· ἐκ δὲ τῶν ἄρκτων τῷ Ὠκεανῷ, μέχρι τοῦ στόματος τῆς Κασπίας θαλάττης· ἐωθινὴ δὲ αὐτῇ πώτη τῇ θαλάττῃ, μέχρι τῶν μεθορίων τῆς τε Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἀρμενίας, καθ' ἃ ὁ Κύρος καὶ ὁ Ἀράξης ἐκδιδόασι πόταμοί· ἐκ νότου δὲ, ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Κύρου, μέχρι τῆς Κολχίδος, ὅσον τριακοσίων ἔστι σταδίων, ἀπὸ θαλάττης ἐπὶ θάλατταν, διὰ Ἀλβανῶν καὶ Ἰβήρων, ὡς τε ἰσθμοειδῆ λόγον ἔχειν. hoc est: *Ex his prima sunt ea, quæ circa Tanain sita; quem limitem statuimus inter Asiam & Europam. includuntur enim versùs occasum flumine Tanai, & Mæoti, usque ad Bosphorum, & Euxini litus, quod in Colchidem desinit: à septemtrionibus verò oceano, usque ad ostium Caspii maris: ab ortu, ipso hoc mari, usque ad confinia Albaniæ, & Armeniæ; quà Cyrus & Araxes amnes effunduntur: à meridie eâ terrâ, quæ ab ostio Cyri usque ad Colchidem, à mari ad mare, per Albanos atque Iberos porrigitur, stadiûm circiter trium millium, ac isthmi formam habet.* Caspium enim mare sinum crediderunt veteres esse Scythici oceani; quod mox ostendam. At nostro hoc sæculo, falsissimum esse Europæ Asiæque terminum Tanain, satis compertum habemus; quum nullos ejus in Riphæis montibus ortus sciamus. oritur quidpe in minoris Tattariæ Magnæque Russiæ confinio, ex lacu satis magno, cui vulgare nunc vocabulum *Iwanowo jezero*. Neque tamen ortus ejus nostra demum cognovit ætas: sed multis jam abhinc sæculis Ptolemæus, ut suprà dictum, verum iis dedit situm; quamvis Riphæis montibus falsò adpositis. & ante Ptolemæum etiam Theophanes Mitylenæus, & alii quidam ὑπέλαβον, ut inquit Strabo, libro proximè dicto, τὰς πηγὰς ἔχειν αὐτὸν ἐν τοῖς Καυκασίοις ὄρεσι· πλανᾶσθαι δὲ ἐνεγχθέντα ὅπῃ τὰς ἀρούρας, εἶτα ἀναρρέψαντα ἐκβάλλειν εἰς τὴν Μαιῶτιν· id est; *ortus eum habere in Caucasiis montibus arbitrati sunt: multumque versùs septemtriones delatum, mox relapsum in Mæotin exire.* Certè, quamvis & heic, & suprà, lib. II, à Strabone reprehendatur Theophanes, ὁ συστρατεύσας τῷ Πομπηίῳ, καὶ ἡγούμενον ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς. id est, *qui, Pompejî castra secutus, Albaniam intravit:* tamen haud ita longè à vero Tanais fonte atque cursu abfuit. profluit quidpe amnis ex antè dicto lacu; primùm versùs solis ortum, paullum in ortum æstivum deflectens; donec Volgæ, magni fluminis, ripis adpro-

propinquet: inde subito reflexu in occasum recurrens, ab æstivo ortu ad Mæotin tendit: ut rectissimè tradidit Eratosthenes, iniquè & ipse à Strabone, prædicto lib. II, reprehensus. Theophanem, & alios illos sequutus Dionysius, sic cecinit:

Τοῦ δ' ἤτοι πηγαὶ μὲν ἐν οὔρεσι Καυκασίοις
Τηλόθι μορμύρουσιν· ὁ δὲ πλατὺς ἔνθα καὶ ἔνθα
Ἐσσυμένος Σκυθικοῖσιν ἐπιτροχάει πεδίοισι.
Hujus sanè fontes in montibus Caucasiis
Procul murmurant. latus autem ipse hinc inde
Rapidus Scythicos currit super campos.

Qua equidem re mirificè Dionysius suam ipsius horum locorum descriptionem confudit. nam, quum Panticapen, qui hodiè in Tattariâ Cremeâ dicitur *Konska wodá*, ex Riphæis montibus, oceano glaciali vicinis, derivaverit; haud video, quomodò Tanais fontem infra illum ex Caucasiis montibus deducere potuerit. Verùm ille hæc ex duobus diversis auctoribus habuisse videtur. Theophanes quòd Caucasios, ad ortus Tanais, adpellavit monteis; profectò neque in hoc ita vehementer aberravit. etenim longum illud, & continuum montium jugum, quod alterâ parte Pontum, Mæotimque, & Tanaim, Mela attingere tradit, alterâ Caspium mare; pluribus, prout varias accedit genteis, nominibus; huc etiam ultra Tanaim, versùs occasum, super Tattariam Cremeam, & Tauricam peninsulam extenditur, ad flumen usque Borysthenem. unde haud inscitè sub Tauricorum nomine comprehendi potest: Tauri quidpe, sive Taurici populi accoluerunt ab meridie. Hos autem Caucasios adpellavit monteis Theophanes, & alii; quia cognata, atque continua fuêre juga Caucasiis montibus. In illis verò oritur amnis, quem nunc vulgò *Donetz*, id est, *minorem Tanaim* accolæ vocant: & ab adversâ parte verus ille Panticapes, qui nunc dicitur *Konska wodá*, in Borysthenem confluens, teste Plinio, libr. IV, cap. XII. nec ita longè ab illo abest lacus, ex quo major oritur Tanais. Sed ante Theophanem etiam, antiquissimus auctorum hujus amnis fontem minimè ignoravit Herodotus. Sic enim is in lib. IV tradit: Ὄγδοος δὲ δὴ Τάναϊς ποταμὸς, ὃς ῥέει τἀνέκαθεν, ἐκ λίμνης μεγάλης ὁρμώμενος· ἐκδιδοῖ δὲ ἐς μέζω ἔτι λίμνην καλεομένην Μαιῶτιν. id est: *Octavus est Tanais amnis: qui supernè ex magno lacu profluens, in alium majorem effunditur lacum, nomine Mæotim.* Meatum ejus flexuosum modò ex Theophane, haud falso auctore, cognovimus. silvas quoque rectè adjecit Dionysius, his versibus:

Ὕλην ναιετάοντες ἀπείριτον· ἧς διὰ μέσσης
Συρόμενος Τάναϊς Μαιώτιδος ἐς μύχα πίπτει.
Silvam incolentes immensam: quam per mediam
Volutus Tanais Mæotidis in sinum labitur.

Hunc igitur verum Tanais fontem alveumque quidam haud ignorantes, quum in terminum Europæ Asiæque minimè idoneum intelligerent; isthmo, qui est inter duo maria, Ponticum & Caspium, dictas terras disterminare maluerunt. de quibus Dionysius sic inquit:

Ἄλλοι δ' ἠπείροισι διὰ χθόνα νοσφίζουσιν.
Ἰσθμὸς ἄνω τέταταί τις ὑπέρτατος Ἀσίδος αἴης
Κασπίης τε μεσηγὺ καὶ Εὐξείνοιο θαλάσσης·
Κεῖνον δ' Εὐρώπης Ἀσίης θ' ὅρον ἠυδάξαντο.
Alii autem continentibus terram separant.
Isthmus sursum porrectus est quidam supremus Asiaticæ terræ,
Caspium inter & Euxinum mare:
Illum Europæ Asiæque terminum dixêre.

Isthmum hunc, quà Caucasus sternitur inter dicta maria mons ingens, terminum ita statuerunt inter Asiam atque Europam, uti ea, quæ versùs septemtriones sunt, Europæ, ea verò, quæ versùs austrum, Asiæ dicerentur loca. Strabo, suprà dicto lib. XI, de Caucaso: Ἔστι δ' ὄρος τοῦτο ὑπερκείμενον τοῦ πελάγους ἑκατέρου τοῦ τε Ποντικοῦ, καὶ τοῦ Κασπίου, διατειχίζον τὸν ἰσθμὸν, τὸν διείργοντα αὐτά· id est: *Mons hic utrique imminet mari, Euxino & Caspio, isthmum, quo ea dispescuntur, tamquàm murus includens.* Alii verò hoc muneris detulerunt Phasidi flumini; teste Herodoto, in lib. IV. At, inquies, quid inde? an non longè majus est intervallum, à mari Caspio ad oceanum septemtrionalem, quàm à Tanais fonte? Omninò. Multo igitur minùs aptus hic isthmus in terminum inter Asiam atque Europam, quàm ipse Tanais. Ita sanè est: haud nego. verùm alius jam heic iterum error veterum scriptorum circa Caspium mare, errore illo, de Tanais fonte, multo etiam major. Scilicet Caspium mare, quod

& Hyrcanum dictum, ſinum eſſe crediderunt Scythici ſive ſeptemtrionalis oceani; quemadmodùm ex adverſo Perſicum & Arabicum maria, ſinus ſunt maris Erythræi, ſive Rubri. unde idem Dionyſius:

Οὕτως ὠκεανὸς περιδέδρομε γαῖαν ἅπασαν,
Τόσσος ἐὼν, καὶ τόσσα μετ' ἀνδράσιν οὐνόμαθ' ἕλκων.
Κόλπους δ' ἔνθα καὶ ἔνθ' ἀπερεύγεται, ἔνδοθι βάλλων
Εἰς ἅλα· τοὐθὲς μὲν πλέονας, πίσυρας δὲ μεγίστους.
Ἤ τοι μὲν πρώτιστος, ὃς ἑσπερίην ἅλα τίκτει,
Συρόμενος Λιβύηθεν ἔσω Παμφυλίδος αἴης.
Δεύτερος αὖτ' ὀλίγος μὲν, ἀτὰρ προφερέστατος ἄλλων,
Ὅστ' ἀποκιδνάμενος Κρονίης ἁλὸς ἐκ βορέαο,
Κασπίῃ αἰπὺ ῥέεθρον ἐπιπροΐησι θαλάσσῃ,
Ἥν τε καὶ Ὑρκανίην ἕτεροι διφημίξαντο.
Τῶν δ' ἄλλων, ὅι τ' εἰσὶν ἀπαὶ νοτίης ἁλὸς ἄμφω,
Εἷς μὲν ἀνώτερός ἐστι, τὸ Περσικὸν οἶδμα προχεύων,
Ἀντία Κασπίης τετραμμένος Ἀμφιτρίτης·
Ἄλλος δ' Ἀῤῥαβικὸς κυμαίνεται ἐγγύθι κόλπος,
Εὐξείνου πόντου νοτιώτερον ὁλκὸν ἑλίσσων.
Sic Oceanus circumcurrit terram univerſam;
Tantus, & talia inter homines nomina trahens.
Sinus autem hinc inde eructat, introrſum mittens
In mare: parvos quidem plureis; quatuor verò maximos.
Scilicet primus, qui occiduum mare gignit,
Tractus è Libyâ, intra Pamphylicam terram.
Secundus autem, exiguus quidem, at potiſſimus aliorum,
Qui ſeparatus à Cronio mari, à boreâ
Caſpio profundum fluentum intromittit mari:
Quod etiam Hyrcanum alii nuncuparunt.
At aliorum, qui ſunt ab auſtrali mari ambo,
Vnus quidem ſuperior eſt, Perſicum fluctum profundens,
Contra Caſpium mare:
Alter verò Arabicus fluctuat juxta ſinus,
Euxino ponto magis auſtralem ſulcum volvens.

Et in eandem ſententiam Strabo lib. XI, de eodem mari: Ἡ δὲ δευτέρα τῆς Ἀσίας μερὶς ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς Κασπίας θαλάττης, εἰς ἣν κατέπαινεν ἡ προτέρα· καλεῖται δὲ αὕτη ἡ θάλαττα καὶ Ὑρκανία· ἔστι δ' ὁ κόλπος ἀνέχων ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς μεσημβρίαν, καταρχὰς μὲν ἱκανῶς στενὸς, ἐνδοτέρω δὲ πλατύνεται προϊὼν, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ μυχὸν, ἐπὶ στάδιους που πεντακισχιλίους· ὁ δ' εἴσπλους μέχρι τοῦ μυχοῦ μικρῷ πλείων ἂν εἴη, συνάπτων πως ἤδη ἀνικήτῳ. id eſt: *Secunda pars Aſiæ à Caſpio mari incipit, in quod prima deſinebat. Mare hoc etiam Hyrcanum vocatur. Eſt autem ſinus ab oceano versùs meridiem editus: ab initio quidem ſatis anguſtus; intus verò, dum progreditur, in latum ſe pandit, maximè in intimo receſſu, ad ſtadia 100. introitus ejus, uſque ad intimum receſſum, paullo fuerit longior, terram ferè inhabitabilem attingens.* Mela, lib. I, cap. II: *Aſia ex illo oceano, quem Indicum diximus, Arabicum mare, & Perſicum, ex Scythico Caſpium recipit.* & paullo pòſt: *Spectant & ſeptemtrionem Scythæ; ac litus Scythicum, niſi unde frigoribus arcentur, uſque ad Caſpium ſinum poſſident.* item lib. III, cap. V: *Mare Caſpium, ut anguſto, ita longo etiam freto, primùm terras quaſi fluvius irrumpit: atque ubi recto alveo influxit, in tres ſinus effunditur; contra os ipſum, in Hyrcanum; ad ſiniſtram, in Scythicum; ad dextram, in eum, quem propriè totius nomine Caſpium appellant.* Plinius, lib. VI, cap. XIII: *Hæc uſque ad Caſpium & Hyrcanum mare. namque id erumpit Scythico oceano in averſa Aſiæ.* & mox: *Irrumpit autem arctis faucibus, in longitudinem ſpatioſis. at ubi cœpit in latitudinem pandi, lunatis obliquatur cornibus; velut ad Mæotin lacum, ab ore diſcedens, Scythici arcus, ut auctor eſt M. Varro, ſimilitudine.* Atque hinc, ex Caſpio mari ad Indiam circumnavigari poſſe ſeptemtrionem, falsò prodidit Patrocles; ut teſtis eſt Strabo, lib. II. Plinius, lib. VI, cap. XVII: *Patefacta eſt India Alexandri Magni armis, regumque, qui ei ſucceſſêre; circumvectis etiam in Hyrcanum mare & Caſpium Seleuco & Antiocho, præfectoque claſſis eorum Patrocle.* Hæc ſatis impudenter à Patrocle in gloriam regum ſuorum conficta. Hanc igitur Caſpii ſinus faciem quum crederent veteres; rectè iſthmo, qui inter mare Caſpium & Pontum Euxinum protenditur, Europam ab Aſiâ diſterminare ſeſe putarunt; reliquum limitem, ad ſeptemtrionalem uſque oceanum,

num, fauceis dicti maris anguſtas, in longumque extenſas, efficere arbitrantes. Verùm falſam hanc eſſe veterum opinionem, noſtrum ſatis clarè aperuit ſæculum. Quamquàm jam aliquot ante Strabonem ſæculis antiquiſſimus auctorum Herodotus libr. I. docuit, Καασίαν θάλασσαν εἶναι ἐπ' ἐωυτῆς, καὶ συμμίσγειν τῇ ἑτέρῃ θαλάσσῃ· id eſt; *Caſpium mare eſſe per ſe, nec reliquo mari commiſceri.* Et poſt hunc, maximus philoſophorum Ariſtoteles, μετεωρολογικῶν II: Ἡ δ' Ὑρκανία καὶ Καασία θάλατται κεχωρισμέναι τε τυγχάνουσι τῆς ἔξω συνεχοῦς θαλάττης, καὶ περιοικοῦνται κύκλῳ. id eſt; *Hyrcanum verò & Caſpium maria ſejuncta ſunt ab extero mari, & circumquaque adcolas habet.* Nam, quòd in libro de mundo, cap. III, traditur, in Hyrcanum mare oceanum intrare; quódque Hyrcanum pro termino, ab hoc latere, ponitur Europæ: hoc ipſo, quia diverſum à ſuperiori Philoſophi opinione ſentit, ſi alia argumenta deeſſent, convinci poteſt, haud genuinum eſſe hunc librum Ariſtotelis; ſed ſuppoſititium. Poſt Ariſtotelem, ſub Strabonis ætatem, Diodorus quoque Siculus, lib. XVIII, τὴν Ὑρκανίαν θάλασσαν καθ' αὑτὴν eſſe pronuntiavit. Poſt verò & Melam & Plinium, Ptolemæus lib. VIII, Ἡ δὲ Ὑρκανία, inquit, ἡ καὶ Καασία, θάλασσα πάντοθεν ὑπὸ τῆς γῆς περικέκλεισται, νήσῳ, τῷ αὐλακείθρῳ, τῷ κατὰ τὴν ἤπειρον. hoc eſt: *Hyrcanum mare, quod & Caſpium, undique terrâ cingitur, per contrarium, inſulæ in morem.* Verùm Herodoto atque Ariſtoteli cur à poſterioribus auctoribus, Strabone, Melâ, Plinio, & aliis, fides minùs adhibita ſit, auctoritas Patroclis in causâ fuit: quia hunc, præfectum dictorum locorum, ceu ἀνὴρ πάλαι, certiora ac veriora prodidiſſe rati ſunt. Patrocles verò magis quæ opinatus, quàm quæ expertus fuerat, falſa pro veris prodidit. Erronea autem ejus opinio ex eo primùm nata videtur, quòd mare tam vaſtum nullum eſſe poſſe putavit, quin magno miſceretur oceano. dein, quum flumen ex ſeptemtrionibus, quaſi meridianâ lineâ, in mare hoc incidere ſciret, quod Rhymnum vocatur Ptolemæo, ex Rhymnicis ortum montibus (hodiè *Iacik* volunt dici accolis;) fretum hoc, ſive fauceis ſinus Caſpii ab hac parte, quà ſeſe pandit in magnum mare, eſſe credidit. ab alterâ verò parte, ad oceanum, quum aliud quoque cognoviſſet, immenſo ore, flumen Obium, rectâ itidem lineâ ex ſeptemtrionibus in auſtrum adverſis aquis protenſum: introitum hunc ejuſdem ſinus eſſe opinatus eſt. Quas falſiſſimas ejus opiniones noſtri ſæculi ſatis certa jam dudum confutavit experientia, veramque Herodoto, Ariſtoteli, Diodoro, ac Ptolemæo vindicavit fidem, atque auctoritatem. Sed, fretum hoc ſinus Caſpii rectè ex veterum iſtorum falſâ opinione uti formetur: foſsâ, inter fonteis Rhymni, & proximam Obii ripam versùs ſeptemtriones actâ, duo hi amnes inter ſe confundantur. atque ſic rectè huc quadrabunt Strabonis verba, qui κόλπον ait eſſe αὐλῶνα ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς μεσημβρίαν, καθαρχὰς μὲν ἱκανῶς στενόν. id eſt, *ſinum ex oceano profluentem versùs meridiem, primùm quidem*, antequàm in magnum ſeſe pandat mare Hyrcanum, *ſatis anguſtum*. magis etiam Melæ verba, qui *mare Caſpium, ut anguſto, ita longo freto, quaſi fluvium* ait *irrumpere, atque recto alveo effluere.* item Plinii, qui *arctis irrumpere faucibus, in longitudinem ſpatioſis*, tradit. Longitudinem tamen faucium non tantam fecêre veteres illi, quantum nunc inter Caſpium mare, ſeptemtrionalemque oceanum intervalli eſſe ſcimus: ſed ipſius Caſpii maris longitudine, quæ ex occaſu in ortum versùs eſt, aliquanto majorem; ut patet Strabonis ex verbis, ſuprà citatis. Ex hac igitur fictâ Caſpii maris facie, Plinius, lib. IV, cap. XIII, poſtquàm Europæ litus, ab ortu in occaſum versùs, enarrare promiſit; primo loco *Septemtrionalem* nominat *oceanum:* & lib. VI, cap. XIII, primum Europæ promontorium, quod nunc Obium nuncupatur, *Celticæ* vocat *promontorium Lytarmin.* ſub Celticæ quidpe vocabulo omnem ſeptemtrionalem, occidentalemque dictam fuiſſe Europam, proximo oſtendam capite.

Atque hi fuêre veterum, circa Aſiæ Europæque terminum, errores. Verum nunc certumque terminum uti habeas; ſtatue, poſt mare Ægæum, Propontidem, atque Pontum Euxinum, paludemque Mæotin, primùm Tanais fluenta, donec adverſo amne ad flexum ejus, opidumque *Tuja* pervenias; quà Volgæ fluminis dextræ ripæ adpropinquat. inde tranſverſum jugum, quod, inter utrumque flumen ex ſeptemtrionibus in meridiem protenſum, vulgari vocabulo dicitur *Perowlok*. à Volgæ lævâ ripâ Rhymnicos monteis, ad opida *Weliki Tumen* & *Leptin*, proximamque Obii fluminis ripam. hinc ipſum flumen Obium, ad Oceanum uſque, & promontorium Lytarmin. Atque hic tandem terminus terrarum ſitui, quem nunc ſatis cognitum habemus, quammaximè congruit: idemque veterum deſcriptioni quamproximè reſpondet. omne quidpe Sarmaticum litus, ipſaque tota Sarmatia, hoc limite Europæ ſuæ redduntur. hoc etiam modo omnis Hyperboreorum, ultra Riphæos, ſive Hyperboreos monteis, regio in unâ conſiſtit Europâ; uti veterum quidam voluêre, teſte Plinio: quibus terminus haud dubiè Europæ Obius fuit amnis.

hoc item pacto Tanais Europæ Asiæque erit ex parte limes. hac denique ratione omnis Russia major, quam alio nomine vocant Moscoviam, in unâ continetur Europâ : cujus majorem partem hactenus per dictam lineam, à Tanais fonte ad sinum Album ductam, in Asiâ, ex erroneâ Ptolemæi opinione, statuerunt nostri sæculi geographi.

CAPUT II.

Orbis terrarum alia partitio : ubi de veteri CELTICA; *cujus partes Illyricum, Germania, Gallia, Hispania & insulæ Britannicæ.*

ATque verus inter Europam Asiamque terminus sic sese habet. Ceterùm præter supradictas orbis terrarum partitiones, alia quædam vetustissimis primisq; Græcorum scriptoribus fuit divisio : quâ, præter suam Græciam atque Italiam, omne reliquum in duo nomina, duasque parteis distinxerunt. quidquid versùs septemtriones, ultra Emaum, Emodumque monteis, mare Caspium, Caucasia juga, Pontum Euxinum, Istrum amnem, & Alpeis, mareque internum situm est, uno nomine Scythiam adpellavêre : reliquam partem, huic ab meridie adversam, Æthiopiam. Cujus rei, ut multa sunt in veterum poëtarum monumentis documenta, atque indicia; ita luculentissimum adfert testimonium Strabo, in lib. 1, his verbis : Φημὶ γὰρ, κ) τὴν τ' ἀρχαίων Ἑλλήνων δόξαν, ὥσπερ τὰ πρὸς βορρᾶν μέρη τὰ γνώριμα ἐνὶ ὀνόματι Σκύθας ἐκάλουν, ἢ Νομάδας, ὡς Ὅμηρος· ὕστερον δὲ κὴ τ' πρὸς ἑσπέραν γνωθέντων, Κελτοὶ κὴ Ἴβηρες, κὴ συμμίκτως Κελτίβηρες, κὴ Κελτοσκύθαι προσηγορεύοντο, ὑφ' ἓν ὄνομα τ καθ' ἕκαστα ἐθνῶν πιπτόντων, διὰ τὴν ἄγνοιαν· ἔτω τὰ μεσημβρινὰ πάντα Αἰθιοπίαν καλεῖσ, τὰ πρὸς ὠκεανῷ. id est : *De priscorum Græcorum sententiâ hoc dico : quòd, sicut notæ versùs aquilonem gentes uno nomine Scythæ vel Nomades, ut Homero, adpellatæ fuerunt ; posteà verò, cognitis etiam occiduis regionibus, Celtæ, atque Iberi, aut mixtis vocabulis Celtiberi, & Celtoscythæ dici cœperunt, sub uno nomine singulis diversisq; gentibus ob ignorantiam comprehensis : ita, quæ versùs meridiẽ ad oceanum sita sunt, omnia Aethiopiæ adpellatione fuêre notata.* Et lib. XI : Ἅπαντας μὲν δὴ τοὺς πρὸς βορρᾶν κοινῶς οἱ παλαιοὶ τ' Ἑλλήνων συγγραφεῖς, Σκύθας κ) Κελτοσκύθας ἐκάλουν. οἱ δ' ἔτι πρότερον διελόντες, τοὺς μὲν ὑπὲρ τ Εὐξείνου, κ) Ἴστρου, κ) Ἀδρίου κατοικοῦντας, Ὑπερβορέους ἔλεγον, κ) Σαυρομάτας, κ) Ἀρίμασπους· τοὺς δὲ πέραν τ Κασπίας θαλάττης, τοὺς μὲν Σάκας, τοὺς δὲ Μασσαγέτας ἐκάλουν. h. e : *Veteres Græcorũ scriptores universas genteis septemtrionales Scytharum & Celtoscytharũ adpellatione adfecerunt. qui verò ante hos adhuc eas diviserunt, supra Euxinum, Istrum, & Adriaticum mare colenteis, Hyperboreos dixêre, & Sarmatas, & Arimaspos : trans verò mare Caspium Sacas, & Massagetas.* Antiquissimi scilicet Græcorum scriptores omnem septemtrionem in Europâ, à Caspio mari, quod terminum statuebant inter Europam & Asiam, ultra Euxinum pontum, Istrum flumen, mare Adriaticum, Alpium juga, mare internum, quà id Galliam Hispaniamque alluit, in tria divisêrunt gentium genera, ac nomina, ARIMASPORUM, SARMATARUM, & HYPERBOREORUM. horum *Arimaspos* ad fauceis Caspii posuêre maris : his proximos versùs occasum *Sarmatas* : post hos, ad oceanum usque Atlanticum, & fretum Gaditanum, *Hyperboreos* ; sub quorum nomine comprehendebantur *Illyrii*, *Germani*, *Galli*, & *Hispani*, populique præterea in *Britannicis insulis* : quæ gentes universæ postmodùm, ut mox ostendam, uno vocabulo CELTÆ fuêre dictæ. De Hyperboreorum supra Alpeis situ, jam antè pluribus auctorum testimoniis, superiori capite, monstratum est. quibus adde ea, quæ apud Apollonii scholiasten leguntur hujusmodi : Μνασέας δέ φησι, νῦν τοὺς Ὑπερβορέους Δελφοὺς λέγεσθ. Somnium scilicet, ac deliramentum merum Mnaseæ ; nisi ita legas : Μνασέας δέ φησι, τοὺς Ὑπερβορέους νῦν Κελτοὺς λέγεσθ· id est ; *Mnaseas ait Hyperboreos nunc Celtas dici.* Apud Plutarchum in Camillo, de urbe Româ à Gallis captâ, leguntur ista : τ μέντοι πάθος οὐτ', κὴ τ ἁλώσεως ἔοικεν ἀμυδρά τις εὐθὺς εἰς τὸ Ἑλλάδα φήμη διελθεῖν. Ἡρακλείδης γὰρ ὁ Ποντικὸς, οὐ πολὺ τ χρόνων ἐκείνων ἀποληφθέντα, ἐν τῷ περὶ ψυχῆς συγγράμματι φησὶν, ἀπὸ τ ἑσπέρας λόγον καλαχεῖν, ὡς στρατὸς, ἐξ Ὑπερβορέων ἐλθὼν ἐξωθεν, ἡρηκέναι πόλιν Ἑλληνίδα Ῥώμην, ἐκεῖ πως καλουμένην περὶ τὸν μεγάλον θάλασσαν. ἐκ ἂν οὖν θαυμάζαιμι, μυθώδη κὴ πλασματίαν ὄντα τ Ἡρακλείδου, ἀληθεῖ λόγῳ, τῷ περὶ τ ἁλώσεως, ἐπικομπάζαι τὸς Ὑπερβορέους, κὴ τὸν μεγάλον θάλασσαν. Id est : *Hæc tamen captæ urbis calamitas obscuro rumore protinus in Græciam perlata est. Ponticus enim Heraclides, adfinis his temporibus, in libro de animâ, annuntiatum ex occidente tradit, exercitum alienigenarum, ex Hyperboreis progressum, Græcam urbem cepisse Romam, illo tractu prope magnum mare sitam. Equidem non mirer, portentosum hominem atque vanum Heraclidem, veritati captæ urbis, jactantiæ causâ, adscripsisse Hyperboreos, & magnum mare.* Hyperboreorum nomen haud falsò, nec portentosè adfinxisse Heraclidem

dem Gallis Romam occupantibus, ex iis, quæ modò ex Strabone, & Mnaseâ, & superiori capite ex aliis compluribus auctoribus attulimus, satis perspicuum est. Magnum quoque mare eum non intellexisse oceanum, ut Plutarchus; sed mare internum, Italiam plurimâ parte perfundens, quod, Ponti respectu, rectè dicebatur magnum; omninò ego credo. Ipse, circa eorumdem Gallorum migrationem, quàm fœdè cæcutierit Plutarchus, superiori capite, ex eodem ejus libro, ostensum est. Ceterùm post antiquissimos illos, alii Græcorum scriptores, quos παλαιοὺς hoc vocat Strabo, omneis septemtrionales gentes tam in Europâ, quàm in Asiâ, uno nomine SCYTHAS adpellaverunt: & post hos etiam alii, Scytharum quosdam CELTOSCYTHAS; nempe Europæos omneis, ut mox ostendam.

De *Scytharum* vocabulo in ipsâ SCYTHIA, quæ inter ultimum Europæ finem, Obium amnem, & Eoum mare, in Asiâ comprehendebatur, dubitatio nulla esse potest; quando perpetuò nomen id multis sæculis pòst etiam duravit.

De GERMANIS quoque nostris testimonium modò cognovimus ex Strabone: qui quosdam septemtrionalium *Celtoscythas* ait adpellatos. sub quo vocabulo haud dubiè *Germani*, ac *Galli Hispani*que, & *Britanni* intelligebantur. hi quidpe propriè postea CELTÆ conjunctim uno vocabulo Græcis fuêre dicti. Plutarchus verò, in Mario, Cimbros, Germanicam gentem Celtoscythas antiquis scriptoribus dictos adfirmat Prætereà Plinius, lib. IV, cap. XII, manifestissimum de Germanis simul atque SARMATIS perhibet testimonium. *Scytharum*, inquit, *nomen usquequaque transiit in Sarmatas atque Germanos. nec aliis prisca illa duravit adpellatio, quàm qui extremi gentium harum, ignoti propè ceteris mortalibus, degunt.* Priscam hanc intelligit adpellationem Scytharum in Europâ, de quâ heic agit, omnino suâ ætate interiisse: pro qu proximas Asiæ regiones vera genuinaque SARMATIÆ atq; GERMANIÆ vocabula sortitas esse. Scytharum verò nomen ultra Obium amnem, in Asiâ atque oriente tantùm apud remotissimos homines, &, ob longinquitatem locorum, Europæis penè incognitos, constitisse. *Baltiam* Timæus atque Xenophon Lampsacenus, eamdemque *Basiliam* Pytheas, referunt apud Plinium insulam Scythiæ, sive contra Scythiæ litora; ut fusiùs suo loco explicabitur: quam *Scandinaviam* nominat ipse Plinius, Germaniæ adversam; & sine nomine Tacitus Germaniæ insulam. est autem hodiè peninsula immensa, in qua Norvagia Svedia, Finnorum marchia, Biarmia, & Lappia, regiones sternuntur. Solinus, cap. XXIII: *Mons Sevo ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingævones tenent; à quibus primùm, pòst Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Ac Sarmatia quidem non modò vetustissimis, sed inferioris etiam sæculi Græcorum scriptoribus, vulgò sub Scythiæ nomine memorata est.

HISPANIAM & GALLIAM sub eodem venisse Scytharum vocabulo, nullum equidem aliud habemus argumentum, quàm illud Strabonis de *Celtoscythâ*: sub quo nomine dictas quoque duas regiones comprehensas fuisse haud dubium est; quando tam Hispani, quàm Galli, propriè dicebantur *Celtæ*, ut pòst ostendam. *Scythicum* in Hispaniâ qui *promontorium* ex Melæ lib. III, cap I statuunt, aut qui istic Melam ipsius Scythiæ aliquod promontorium intellexisse arbitrantur; perquàm ignaros se veteris geographiæ produnt Ego alibi (Deus conatis adnuat precor) certis docebo argumentis, legendum illic *Trileucum*, ut est apud Ptolemæum; quod & *Lapatia Cori* eidem dicitur: estque hodiè vulgò accolis *Cabo de Ortegal*.

De BRITANNICIS quoque insulis idem, quod de Galliâ & Hispaniâ, est sentiendum: quidpe quum ante magnam illam Scythiam, cujus fines extremi, ab occasu oceanus Atlanticus, ab septemtrionibus oceanus glacialis, ab oriente Obium flumen, sitæ fuerint insulæ, sub eodem cum Scythiâ generali vocabulo comprehensas fuisse, haud dubitandum est.

ILLYRICUM etiam, cujus antiquissimi fines fuêre inter Istrum & Alpeis, Adriaticumq; pelagus, & inter Rhenum ac Mœsiam, quia postea Celtici nominis, ut mox ostendam, portio fuit; Scythiæ quoque illius magnæ partem anteà vetustissimis Græcorum scriptoribus habitam fuisse, maximè credibile est. Quin ad Illyrios maximè spectant verba Strabonis, ubi πρὸς ἑσπέραν τοῦ Ἀδρίου κατοικοῦντας sub *Hyperboreorum* nomine venisse, antiquissimis mortalium, testatur Quòd si igitur Illyricum initio sub uno Hyperboreorum nomine, dein posterioribus etiam temporibus sub uno Celticæ vocabulo, unà cum reliquis in Europâ regionibus septemtrionalibus, comprehensum fuit: certè medio quoque sæculo sub unâ eâdemque Scythiæ adpellatione venisse, extra controversiam esse debet. Atque hæc de SCYTHARUM vocabulo ex vetustissimorum Græcorum traditione.

Post hos, quum CELTARUM nomen ex Illyrico, Galliâ, Hispaniâ, ac Germaniâ Britanniciſque inſulis noſci inciperet; Græci, omne reliquum, à Germaniâ ad Aſiam uſque, ejuſdem generis ejuſdemque nominis arbitrantes, CELTOSCYTHAS adpellavêre, non modò Hiſpanos, Gallos, Britannos, atque Illyrios; ſed Sarmatarum quoque gentem, ad Obium uſque flumen, noviſſimum Europæ terminum. Hanc adpellationem alii poſteà non ſatis percipientes; Cimbrorum agmen (qui primi, quorum memoria exſtet, ex antiquiſſimis Germanis, unà cum conterminis Teutonis, exteras terras, in Macedoniam & Græciam uſque, quæſiverunt) Celtoſcythas eâ de causâ dictos exiſtimaverunt, quia ad dictam expeditionem profectis Scytharum, id eſt, Sarmatarum nonnulli immiſti fuerint; ut patet ex Mario Plutarchi. Mox alii, quum diverſum Scytharum genus intelligerent à gente Celtarum; abjectâ illorum adpellatione in universâ Europâ, Celtas vocarunt prædictos omneis, ad Europæ uſque finem. Hinc Ptolemæus, operis quadripartiti lib. II, univerſam Europam Κελτογαλατίαν nuncupavit: & Plinius, lib. VI, cap. XIII, Celticæ finem fecit, ex veterum traditione, ad Obii fluminis oſtium; promontorio illic Celticæ memorato Lytarmi: quod Obium nunc vocari, ſuperiori capite oſtendi. Poſteaquàm verò SARMATARUM quoque in Europâ gens penitiùs aliquanto Græcis innotuit, diverſumq; id à Celtis hominum genus intellectum: ſegregati à Celtico nomine Sarmatæ, ſub Scytharum vocabulo conſtiterunt; Celtæque ſoli dicti fuêre, Illyrii, Germani, Galli, Britanni; atque Hiſpani. Hinc Diodorus Siculus, lib. V, Celtarum, id eſt, Gallorum ac Germanorum, ſub falſo Γαλατίας nomine, mores deſcribens, nomen hoc ad Scythiam uſque profert. Rectiùs Strabo, ſub initium libri primi: Ἐν δὲ τῷ παντὶ κύκλῳ τῷ οἰκουμένης, πρὸς ἄρκτον μὲν τὰ μέχρι τῶν ὑπερτάτων ἐστὶ Σκυθίας, ἢ τῆς Κελτικῆς. id eſt: *In univerſo terræ habitabilis circulo verſùs ſeptemtrionem ſunt, quæ in extremos uſque Scythiæ, vel Celticæ fineis porriguntur.* Plinius quoque, libr. VIII, cap. XV, Germaniam Scythiæ conterminam facit. *Pauciſſima*, inquit, *Scythia gignit, inopiâ frugum: pauca contermina illi Germania.* Item Solinus, cap. XXIII: *Mons Sevo ipſe ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingævones tenent: à quibus primis, poſt Scythas, nomen Germanicum conſurgit.* Solinus ſua habuit à Plinio; cujus ipſe epitomator: Plinius verò à vetuſtioribus; quibus Germania ſub Celticæ adpellatione comprehendebatur. in quibus Ariſtoteles, lib. VIII de hiſtoriâ animalium: Οἷον ἐν τῇ Ἰλλυρίδι, inquit, καὶ τῇ Θρᾴκῃ, καὶ τῇ Ἠπείρῳ, οἱ ὄνοι μικροί· ἐν δὲ τῇ Σκυθικῇ καὶ Κελτικῇ ὅλως οὐ γίγνονται. διαχείμερα γὰρ ταῦτα. id eſt: *Vt in Illyrico, & Thraciâ, & in Epiro aſini parvi habentur. in Scythiâ verò, & Celticâ prorſus nulli, propter immodicum frigus.* Illyricum cur heic Philoſopho diverſum, alienumq; cenſeatur à Celticæ adpellatione, mox infrà docebo.

HISPANIAM ſub CELTICÆ vocabulo, ceu propriâ adpellatione, comprehenſam fuiſſe, quia gens una ejuſdemque originis Hiſpani cum Gallis, Britannis, Germanis, atque Illyriis; manifeſto indicio eſt nomen ſub Romano etiam imperio frequentibus ejus locis adfixum: uti CELTIBERORUM, longè latéque Iberi amnis ripam adcolentium: item CELTICORUM, haud exiguas in Bæticâ ſimul ac Luſitaniâ portiones obſidentium: tum circa ipſum *Celticum promontorium*; quod, ultimum Hiſpaniæ verſùs occaſum, nomen à gentis vocabulo traxit, nunc vulgò *Finis terræ* dictum. nam *Celtici* heic *cognomine Neriæ*, & *Celtici cognomine Præſamarci* ſunt Plinio, lib. IV, cap. XX. unde ipſum promontorium indigetatur *Nerium* Straboni lib. III, & Ptolemæo in deſcriptione Hiſpaniæ. Mela, lib. III, cap. I, totam Hiſpaniæ frontem, à Tago amne, ſeu à Magno promontorio, quod Olyſſiponenſe eſt Plinio, ad Celticum uſque promontorium, Celticos ſuâ ætate coluiſſe tradit. Ac licet Lucanus, lib. IV, carmine ſic cecinerit;

His præter Latias acies, erat impiger Aſtur,
Vectoneſque leves, profugique à gente vetuſtâ
Gallorum, Celtæ miſcentes nomen Iberis:

tamen haud facilè ego adducor, uti credam, ex Galliâ advenas Celtas Iberis, id eſt, Hiſpanis ſeſe miſcuiſſe; unde prima Celtiberorum nominis origo: quamquàm auctores habuerit Lucanus haud paucos, Græcos juxtà atq; Latinos, rem eamdem adfirmanteis. Atq; iſta quidem de Celtiberis, intellexiſſe eum de iis populis qui ad Iberum flumen, ut ſuprà oſtenſum, longè latéque incoluerunt; non verò de Celticis, per Bæticam ac Luſitaniam ad Celticum uſque promontorium ſparſis, ſatis in aperto eſt. At ſi Celtis, ex Galliâ profectis, nomen inde *Celtiberorum* quæſitum, quòd Iberis miſti: quæro, unde Celtici illi in Bæticâ ſimul ac Luſitaniâ? an ex eâdem Galliâ? Si ex eâdem Galliâ: cur non & ipſi eodem ſimul nomine *Celtiberi* dicti? ratio quidpe nominis eadem erat. Celtiberos quidam dictos putant ab Ibero amne, cujus ripam accoluiſſe referunt auctores. at

latiùs

latiùs per omnem Hiſpaniam diſperſum nomen id fuiſſe, haud obſcurè colligitur ex Plinii libr. III, cap. I: ubi, de Celticis loquens, Bæturiam, partem Bæticæ, incolentibus, *Celticos*, inquit, *à Celtiberis ex Luſitaniâ adveniſſe manifeſtum eſt ſacris, linguâ, opidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bæticâ diſtinguuntur.* item ex libri IV, cap. XXII; ubi, de inſulis oceani ad Hiſpaniam loquens, *Ex adverſo*, inquit, *Celtiberiæ complures ſunt inſulæ, Caſſiterides dictæ Græcis, à fertilitate plumbi: & è regione Arotrebarum promontorii, deorum ſex, quas aliqui Fortunatas adpellavêre.* Solinus, cap. XXVI: *Caſſiterides inſulæ ſpectant adversùm Celtiberiæ latus.* Antiquiſſimi equidem Græcorum ſcriptores per *Caſſiterides* intellexerunt Britannicas inſulas; eaſque, per errorem quemdam, haud procul Hiſpaniâ eſſe credide-
10 runt: ut alibi, ſi Deus cœptis benignus adnuat, certis oſtendam documentis. at poſteriores, quibus compertum, ſatis longè ab Hiſpaniâ diſſitas eſſe Britannias; antiquorum Caſſiterides interpretati ſunt inſulas, quæ Trileuco promontorio (vulgò nunc dicitur *Cabo de Ortegal*) numero complures objacent: quarum, in orientem versùs, notior vulgò nunc dicitur *Yſla de Cyprian*, id eſt, *Inſula Cypriani*; in occidentem, longiùs paullo diſſita, *Zyzarga*. His igitur oppoſita continens, quæ nunc Gallæcia, olim *Celtiberia* vocitata fuit. Hujus incolas Mela, lib. III, cap. VI, *Celticos* adpellat. Antiquiſſimis autem Græcorum, quibus Britannicæ inſulæ à plumbi candidi copiâ & nobilitate dicebantur *Caſſiterides*, omnis Hiſpania, cui objacebant Britannicæ inſulæ, adpellabatur *Celtiberia*. Eodem capite Plinius, *Gentes*, inquit, *Celticæ, Turduli, & circa Tagum Vettones.* Si Vettones quoque Celtica gens;
20 cur Lucanus hos minùs *profugos à vetuſtâ Gallorum gente* dixit, quàm Celtiberos ad Iberum colentes? Ratio certè nulla proba patet. Malo igitur ego Straboni credere, ubi tradit, vetuſtiſſimos Græcorum CELTAS primùm adpellaſſe in univerſum, cum reliquis in ſeptemtrione populis, Hiſpaniam omnem. malo item, apud eumdem Strabonem libr. I, Ephoro fidem adhibere, qui ex veteri opinione, τὰ περὶ τὸν ἀρκτὸν καὶ τὴν γῆν τῶν πάντων, εἰς τέτταρα μέρη διηρημένα, id eſt, *cæli terræque regiones in quatuor diſtributas fuiſſe partes* adfirmat: Τὸ μὲν τὸν ἀπηλιώτην Ἰνδοὺς ἔχειν· πρὸς νότον δὲ Αἰθίοπας· πρὸς δύσιν δὲ Κελτούς· πρὸς βορρᾶν ἄνεμον Σκύθας· hoc eſt: *versùs ſubſolanum habitari ab Indis; versùs auſtrum ab Aethiopibus; versùs occaſum ab Celtis; versùs aquilonem à Scythis.* Unde illa etiam à Dionyſio Halicarnaſſenſe deſumta eſt totius orbis partitio, in libr. VII; quum, de cultu deorum loquens,
30 omneis totius terræ gentes enarrare vellet. Verba ejus hæc ſunt: Καὶ χρόνῳ μὲν οὐδεὶς, μέχρι τοῦ παρόντος, διαμαθεῖν, ἢ ἀφηγήσαιτο, περὶ τὰς ἀρχαιζούσας τῶν θεῶν, ἐπιζεῖν, ἢ Αἰγυπτίους, ἢ Λίβυας, ἢ Κελτούς, ἢ Σκύθας, ἢ Ἰνδούς, ἢ ἄλλο βάρβαρον ἔθνος οὐδὲν ἀπλῶς. id eſt: *Nec longâ temporum ſerie adduci potuerunt, ut cultum deorum, quorum ſacra patrio ritu celebrant, dediſcere, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel Aegyptii, vel Afri, vel Celtæ, vel Scythæ, vel Indi, vel ulla alia gens barbara.* Ubi recto ordine auctor Ægyptiis conjungit Afros; his proximos, freto Gaditano intercedente, Celtas; ſub quorum nomine Hiſpani, Britanni, Galli, Illyrii, Germani; Celtis Scythas; ſub quorum adpellatione, proximi Germanis, Sarmatæ, & deinceps reliqui; Scythis deinde Indos: his alias barbaras genteis; puta Gedroſios, Arios, Bactros, Perſas, & quidquid ab Scythiâ ſimul & Indiâ ad Ægyptum & Græciam
40 protenditur. Haud vana igitur nec falſa ſunt Ephori teſtimonia: quorum alterum ex primo libro Strabonis modò retuli; alterum in lib. IV eſt hujuſmodi: Ἔφορος δ' ὑπερβάλλεσθαι τῷ μεγέθει λέγει τὸν Κελτικὸν, ὥστε, ἧσπερ νῦν Ἰβηρίας καλοῦμεν, ἐκείνους τοὺς τόποις πρότερον, μέχρι Γαδείρων. hoc eſt: *Ephorus ingenti magnitudine facit Celticam; ita uti illi pleraque ejus terræ, quam nunc Iberiam*, id eſt, Hiſpaniam, *vocamus, loca uſque ad Gadeis tenuerint.* Quòd ſi Ephorus non omnem ſimul Hiſpaniam Celtico nomini adſcripſit; ſed τοὺς πλείους ejus tantùm; ut interpretatur, ſeu refert Strabo: certè id nullâ aliâ de causâ factum, quàm quòd ſeptemtrionalis ejus pars antiquis illis Græcis etiamdum incognita fuit. unde etiam meridionalis tantùm initio illis dicta fuit *Iberia*; ut infrà è Polybio oſtendam. At CELTIBERORUM vocabulum poſteà exortum eſt: ſcilicet quum Græci (in quibus vel primi Maſ-
50 ſilienſes; Emporitanam huc deducentes coloniam) Hiſpaniam ab *Ibero* flumine adpellarent IBERIAM; ut auctor eſt Plinius, libr. III, cap. III. tunc enim ab ipsâ terrâ incolas dixêre IBEROS: quidam verò *συμμίκτως*, ut ait Strabo, *mixto nomine* CELTIBEROS; ad diſtinctionem Celtarum trans Pyrenæum, item Celtarum trans Rhenum incolentium. *Iberorum* tamen etiam vocabulum univerſis pariter Celtis tributum fuiſſe, haud obſcurè teſtatur Strabo, verbis ſuprà dictis: ſcilicet διὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν καθ' ἑκάστους ἐθνῶν, id eſt, *ob ignorationem ſingularum gentium.* Idem auctor, lib. III: Οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμοῦνται μὲν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' οὐκ ἐπιπολύ· τὰ γὰρ ἃ λέγουσι, σφαλερὰ τὰ Ἑλλήνων μεταφέρουσιν· ἐξ ἑαυτῶν δ' οὐ πολὺ μὲν τοῖς φέρουσι τὸ φιλοίδημον. ὥστε ὁπόταν ἔλλειψις γένηται παρ' ἐκείνων, οὐκ ἔστι πολὺ τὸ ἀναπληροῦσθαι ὑπὸ

τῶν ἑτέρων· ἄλλως τε καὶ τῶν ὀνομάτων ὅσα ἐνδοξότατα τῶν παλαιῶν ὅπλων Ἑλληνικῶν· ἐπεὶ καὶ Ἰβηρίαν τὸ μὲν τῶν πρώτων καλεῖσθαι παῦλαν τῷ ἔξω τοῦ Ῥοδανοῦ, καὶ τὰ ἴσθμια τοῦ τῶν Γαλατικῶν κόλπων σφιγγομένου. Id est: *Romani equidem scriptores imitantur Græcos; sed modicè. nam quæ dicunt, ea à Græcis transferunt: ipsi verò de suo haud multum adferunt studii. itaque, ubi illi deficiunt, non multum est, quod ab his expleri possit: præsertim quum & nominum celeberrima quæque ferè sint Græca. nam & Iberiæ nomine antiquis intellectum fuit, quidquid est extra Rhodanum, & isthmum, qui à Gallicis coarctatur sinubus.* Nescio an hoc postremum de Rhodano ex Æschylo hauserit Strabo. sic enim Plinius, lib. ult. cap. 11: *Aeschylus in Iberiâ, hoc est, in Hispaniâ, Eridanum esse dixi, eumdemque adpellari Rhodanum.* Iberiam latè sumtam intellexisse Æschylum, non Hispaniam tantùm, ex Strabone patet. Ac fortè ipsam heic intellexit Æschylus Germaniam, flumenque ejus *Rhodanum*, quod in extremis Germaniæ partibus, apud opidum *Danzig*, Vistulæ miscetur: à quo jam Herodoti ævo omne electrum, de quo illic loquitur Plinius, in Italiam Græciamque deportatum fuisse, infrà, lib. III, in Gothonibus docebo. Certè Nonnus poëta, antiquissimos istos imitans scriptores, Galliam Germaniamque adpellavit Iberiam. Verba ejus, lib. XXIII, sunt ista:

Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι κορύσσεται· ἀλλὰ δικάζων.
Καὶ κρυφίου ὠδῖνα διακρίζων πελείου,
Κτείνει ξείνια γείτλα.
Rhenus Iberus contra infanteis armatur: sed tamquàm judex.
Et occultum partum discernens generationis,
Occidit peregrinas proles.

Sed tamdem, quum unum *Iberorum* in Hispaniâ apud omneis Græcos tamquàm peculiare ac proprium, evaleret vocabulum; CELTICUM nomen in eâ gente prorsus in desvetudinem abiit. Hæc de Hispanis.

ILLYRIORUM sub nomine comprehensos fuisse priscis sæculis Vindelicos, Noricos, Pannonios, atque Dalmatas, suo loco demonstrabitur. Horum Pannonios, & Vindelicos eamdem habuisse cum Germanis, Gallis, Britannis, atque Hispanis lingvam, diversâ tantùm dialecto distinctam, mox infrà docebo. unde validissimum construitur argumentum, Illyrios ejusdem fuisse generis cum modò dictis nationibus, ejusdemque originis gentem. CELTICAM. Sed vetustissimos quoque Græcorum scriptores sub Celtarum nomine habuisse nationes Illyricas, patet ex Appiani libro de rebus Illyricis; quamvis obscurè. Verba illic leguntur ista: Φασὶ δὴ τὴν μὲν χώραν ἐπώνυμον Ἰλλυριοῦ τοῦ Πολυφήμου γενέσθαι. Πολυφήμῳ γὰρ τῷ Κύκλωπι καὶ Γαλατείᾳ, Κελτὸν καὶ Ἰλλυριὸν καὶ Γάλαν παῖδας ὄντας, ἡγεμονῆσαι Σικελίας καὶ ἄρξαι τῶν δι' αὐτοὺς Κελτῶν, Ἰλλυριῶν, καὶ Γαλατῶν λεγομένων. id est: *Ferunt regionem ab Illyrio, Polyphemi filio, cognomen accepisse. nam Polyphemi Cyclopis ex Galateâ filios, Celtam, Illyricum, & Galam, profectos è Siciliâ, gentibus imperitasse, quæ ab iis vocatæ Celtæ, Illyrii, & Galli.* Heic licet ea, quæ de Polyphemo & Galateâ, Siculis hominibus traduntur, opidò sint fabulosa; tamen ex reliquis verbis satis clarè satisque perspicuè colligitur, *Gallos* & *Germanos* (hi enim heic intelliguntur per *Celtarum* nomen) *Illyriosq;*, ab antiquissimis mortalibus pro unius ejusdemque generis sive gentis nationibus fuisse habitos. Sed Illyricum omnium primum à Celticæ vocabulo separatum fuit nam, quum hujus regionis, ut Græciæ proximæ, populi ex omnibus Celtis primi Græcis noscerentur; nomen eorum peculiare apud illos in quotidianâ adpellatione ita evaluit, ut Celtarum vocabulum in eâ gente non modò in desvetudinem, sed planè in oblivionem abiverit. unde nullum ejus apud veteres auctores monumentum; nisi quod ex Appiano, sive epitomatore ejus loco abstrusissimo modò erui. Hinc est, cur Aristoteles, ut suprà cognitum, Illyricam terram à Celticâ diversam faciat.

BRITANNOS quoque cum Gallis atque Germanis, Hispanisque, ejusdem fuisse generis, ejusdemque originis, infrà ex Mosis primùm augustissimis deducetur scriptis; dein ex lingvâ; tum ex hominum, opidorumque nominibus propriis, quæ dictis nationibus fuêre communia. Sed ab antiquissimis quoque Græcorum scriptoribus Celtarum adnumeratos fuisse genti ac nomini, liquet vel ex hoc Aristotelis loco, in libro περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων· Τὸν κασσίτερον, τὸν Κελτικὸν, πολὺ πρότερον μολύβδου. hoc est: *Stannum ferunt Celticum multo, quàm plumbum, citiùs liquefieri.* quod de Britannico stanno, omnium præstantissimo, eóque per omnem Græciam atque Italiam celebratissimo, accipiendum. nam Gallici stanni nulla umquàm apud auctores mentio, nedum nobilitas. Apud Melam, lib. III, cap. VI, quod est *de Hispaniæ & Septemtrionis insulis*, ita perscriptum est: *In Celticis aliquot sunt, quas, quia plumbo abundant, uno omnes nomine Cassiterides adpellant.* Hoc quamvis posteà de Hispaniæ insulis, Trileuco promontorio, ut suprà dixi, objacentibus acceptũ est:

vetu-

vetustissimis tamen Græcorum de Britannicis insulis, stannum in Galliam, Italiam, atque Græciam mittentibus, intellectum fuit. In Celticis igitur populis numerati antiquissimis temporibus fuêre & Britanni. In etymologico Græco magno hæc leguntur verba: Βρεττανοὶ, ἔθνος ἀπὸ Κελτοῦς, τῆς Βρεττανῆς θυγατρός. id est: *Britanni, gens à Celtô, Britanni filiâ, condita.* Quæ sanè verba ingens in sese habent vel auctoris erratum, vel librarii mendum. non enim gentem Britannorum à Celtô Britanni filiâ, sed à Britannâ Celtis filiâ, vel Britanno filio originem nomenque duxisse, quosdam priscorum tradidisse scriptorum, verisimile est. quâ de re pleniùs infrà, suo loco. in præsens sufficiat, quemadmodùm antè ex Appiano Illyrios, ita heic quoque ex dicto etymologico Britannos Celticæ adseruisse origini ac genti. *Celta* autem iste quis fuerit, infrà ostendetur. Ceterùm, Britannorum quoque nomen postquàm antiquis Græciæ mortalibus innotuit; consimili modo, ut antè de Illyriis dixi, ita in quotidianâ adpellatione evaluit, uti Celtarum vocabulum in eâ gente planè in desvetudinem abierit. Cui rei maximam occasionem causamque præbuisse videtur situs gentis in ipso oceano; quo, tamquàm alieni, ab omnium reliquorum Celtarum confinio excluduntur.

Hinc tandem nomen CELTICUM in unis tantùm GALLIS, atque GERMANIS usurpatum fuit: idque perpetuò posterioribus etiam temporibus, quum jamdudum singulas genteis suis peculiaribus nuncupassent nominibus, ΓΑΛΑΤΑΣ, atque ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ. Cujus rei quum vel sexcenta passim apud rerum auctores exstent testimonia; tum hoc luculentissimum, disertissimumque est Dionis Coccejani, in libr. XXXIX: Ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· πεζοχωρῶν δὲ ὅπῃ μὲν μυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τὴν Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτὴν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται, καὶ πλεύσαντος ἐς τὠκεανὸν ἐμβάλλει. οὕτω γὰρ ὁ ὅρος, ἀφ' οὗ γε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῶν ἐπικλήσεων ἀφίκετο, δεῦρο ἀεὶ νομίζεται. ἐπεὶ τό γε πάνυ ἀρχαῖον Κελτοὶ ἑκάτεροι οἱ ἐπ' ἀμφοτέρᾳ τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο. hoc est: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam oritur: inde versùs occidentem profluens, ad sinistram Galliam, ejusque incolas, ad dextram Celtas dividit; tandemque in Oceanum exit. hic quidpe limes in hanc usque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diversa nomina adeptæ sunt. siquidem antiquissimis temporibus populi isti, ad utramque fluminis ripam colentes, Celtæ adpellati fuêre.* Eâdem de causâ Diodorus Siculus, prædicto libr. v, utriusque nationis, tamquàm unius gentis, mores, rituſque, & cultum describens, uno utitur (quamquàm falso, ut infrà, capite x, ostendetur) ΓΑΛΑΤΙΑΣ, id est, GALLIÆ vocabulo; nullo hujus, vel illius nationis facto discrimine. Strabo verò, lib. IV, & VII, disertissimè Gallos Germanis facit συγγενεῖς, id est, *consanguineos*, sive *cognatos*. Verba ejus, libr. IV, in Gallorum descriptione hæc sunt: Νυνὶ μὲν ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσὶ διὰ τὸν ἡγεμόνα τῶν ἑλόντων αὐτὰς Ῥωμαίων. ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιῶν χρόνων τοῦτο λαμβάνομεν περὶ αὐτῶν, ἐκ τῶν μέχρι νῦν συμβαινόντων πρὸς τοὺς Γερμανοὺς νομίμων. καὶ γὰρ τῇ φύσει, καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμφερεῖς εἰσιν ἀλλήλοις, ὅμορόν τε οἰκοῦσι χώραν, διορίζομένην τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ. Id est: *Nunc equidem pacati omnes serviunt; Romanorum, à quibus subacti, jussis parentes. at superioribus temporibus quales fuerint, ex Germanorum adhuc durantibus consuetudinibus intelligimus. nam & naturâ & vitæ institutis gentes hæ similes sunt, & cognatæ inter se, confinem habitantes regionem, Rheno flumine divisam.* Hinc etiam Jul. Cæsar, apud Dionem libr. XXXVIII, in oratione ad militeis, Helvetios, Gallicam nationem, ὁμοίους facit atque ὁμοφύλους Marcomannis Germanis, id est, *simileis & ejusdem gentis populos.* Atque Dio equidem duas hasce genteis, ut limite, sic vocabulis distingvens, Gallos vocat, unà cum Diogene Laërtio in procemio historiæ philosophorum, proprio vocabulo ΓΑΛΑΤΑΣ; Germanos verò, cum eodem Laërtio, & Appiano in Illyricis, antiquo & utrisque communi nomine ΚΕΛΤΟΥΣ. at diversum his faciunt Posidonius apud Athenæum in lib. IV, Strabo lib. I, IV, & VII, & Plutarchus in Cæsare, & Crasso; Germanos suo vocabulo adpellantes ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ. Gallos verò communi illâ adpellatione, ΚΕΛΤΟΥΣ. quamquàm & ipse Plutarchus in consolatione ad Apollonium, iisdem vocabulis cum Dione, Laërtio, & Appiano, duas hasce genteis distingvit: contrà verò Appianus in Mithridaticis, & II Civilium bellorum, Gallos vocat Κελτούς. Germanos autem in eodem lib. II Civilium, & in Gallicis, Γερμανούς. Cujus diversitatis ratio unica est, quia in universum tam commune omnibus ad utramque amnis ripam semper fuit vocabulum hoc; uti alterutris, tamquàm proprium ac peculiare, ad discrimen alterorum, certò adscribi nequiverit. Unde frequens hodiè imperitis geographiæ historiæque veteris interpretibus circa idem vocabulum hallucinatio; sæpè *Gallos* vertentibus, quum *Germanos* intelligant auctores: & è diverso, *Germanos* interpretantibus, quum illi velint *Gallos*: vel etiam alterutros, quum utrosque simul scriptores significent.

Roma-

Romani distinctè semper, INTER PYRENÆUM ET RHENUM, GALLOS vocitarunt; TRANS RHENUM GERMANOS. quâ de re fusiùs infrà, dicto cap. X, contra quosdam secus sentienteis agam.

Atque hæc CELTARUM in *Hispanis, Britannis, Gallis, Germanisque*, & *Illyriis* adpellatio ex vetustissimis Græcorum adducta est monumentis. Ceterùm non ex opinatione eam, & conjecturâ quâdam Græcos prædictis tribuisse gentibus; sed re verâ proprium hoc, & genuinum, germanumque omnium fuisse nomen atque genus, mox infrà quamplurimis, gravissimisque demonstrabo documentis: si primùm Joannis Bodini, hominis Galli, argumenta, quibus uni id Galliæ Celticæ, inter Garumnam Sequanamque amneis comprehensæ, satis speciosè adserit, cuncta refutavero.

CAPUT III.

Bodini argumenta, quibus CELTICÆ *nomen uni Galliæ convenisse, item Gallos à Græcis, à Gallis verò Germanos ortos esse, probare voluit, cuncta refutantur. simulque aliorum falsæ de Germanorum origine opiniones convelluntur.*

HActenus, sub uno CELTICÆ vocabulo quinque antiquitus comprehensas fuisse ingenteis terras, *Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, insulasque Britannicas*, ex antiquissimis deduxi scriptorum monumentis. Unam ab initio, ejusdemque originis incoluisse gentem, antequàm aliis etiam rationibus atque documentis demonstrem; refutanda primùm videtur transversa quorumdam, ac nimiùm falsa opinio, qui unam inter Pyrenæum ac Rhenum Galliam antiquis mortalibus CELTICAM vocitatam, unamque hanc terram CELTARUM primævam sustinuisse gentem, atque ab hac in duas proximas terras, hinc Germaniam, illinc Hispaniam primos cultores missos, cùm ipsi arbitrati, tum aliis idem pluribus persuadere argumentis atque indiciis conati sunt. Omnium verò horum nugas atque deliramenta persequi, haud mei est instituti. ea tantùm indicasse, quæ speciem aliquam veri præ se ferant, hoc loco sufficiet. In his igitur vel princeps omnium Joannes Bodinus, homo Franco-gallus, indulgentiâ magis, quàm judicio usus mihi videtur in methodo suâ historiarum, dum Germanos à Gallis, Gallos à Græcis originem duxisse, pluribus ostendere argumentis, vanis, fabulosis, atque falsis laboravit. Hanc ejus opinionem, quia jam plus nimio apud nonnullos ejus populareis evaluisse video, diligentiore paullo trutinâ examinandam existimo. Primùm ergo Gallos à Græcis fuisse ortos, inde probare se posse confidit, quia innumera in Franco-gallorum nunc lingvâ vocabula sunt Græca; quæ primos Gallicæ gentis conditores ex Græciâ unâ secum attulisse credidit. Quod equidem argumentum valdè ego arbitror esse vanum atque inane. quidpe si primi conditores Gallorum gentis fuêre Græci; cur non vernaculam Galli retinuêre lingvam Græcam? quemadmodùm in Asiæ juxtà ac Europæ regionibus, longè latéque patentibus, item in Africæ maritimis locis factum esse scimus. item, quomodò lingva Græca in primis Gallis ita abolita, uti pauca solùm vocabula posteà superfuerint? item, unde nova illa lingva, à Græcâ prorsus diversa; quæ Gallica, & Celtica passim auctoribus adpellatur? Ab aliis, dixeris, populis; qui aut ante Græcorum adventum in Galliâ fuêre, aut postmodò supervenerunt. At horum utrumque absurdissimum. etenim, si jam anteà alii heic fuerunt tantâ multitudine mortales, uti novorum posteà advenarum lingva prævalere nequiverit: certè nequidquàm Gallos, primos Galliæ cultores, à Græcis originem duxisse contendas; sed Græcos potiùs ad primos illos pervenisse adfirmandum. quod à Phocensibus, ac Rhodiis posteà factum scimus. Sin verò post Græcos alii supervenêre coloni, tantâ multitudine, uti lingva eorum evaluerit: hi profectò primi fuerunt Galli, non verò Græci illi. Verùm Græca vocabula quâ ratione, item per quos mortaleis, & quando primùm Galliæ fuerint invecta, facilè à Græcis juxtà ac Latinis rerum scriptoribus discere poterat Bodinus. Nempe prædicti Phocenses, coloniâ in Galliam deductâ, opidoque ad mare internum Massiliâ condito, lingvam simul intulerunt; Romæ Tarquinio Prisco regnante: id est, circa annum mundi IIICIↃ CCCLIII. Unde Strabo, libr. IV, de Massiliensibus simul atque Gallis in hunc modum prodidit: Ἐξημερουμένων δ' ἀεὶ τῶν ὑπερκειμένων βαρβάρων, καὶ αὐτὶ τοῦ πολεμεῖν τετραμμένων ἤδη πρὸς πολιτείας καὶ γεωργίας, διὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπικράτειαν, οὐδ' αὐτοῖς ἔτι τούτοις συμβαίνοι ἂν περὶ τὰ λεχθέντα τοσαύτη σπουδή. δηλοῖ δὲ τὰ καθε-

τὰ καθεστηκότα νυνί· πάντες γὰρ οἱ χαριέστεροι πρὸς τὸ λέγειν τρέπονται καὶ φιλοσοφεῖν· ὥστ' ἡ πόλις μικρῷ μὲν πρότερον τῆς βαρβάρους αὐτοὺς παιδευτήριον, καὶ φιλέλληνας καθίστασα τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια Ἑλλησι γράφειν. ἐν ᾗ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους Ῥωμαίων πέπεικεν, αὐτὴ τὰ εἰς Ἀθήνας ἀποδημίας, ἐκεῖσε φοιτᾶν, φιλομαθεῖς ὄντας. ὁρῶντες δὴ τούτους οἱ Γαλάται, καὶ ἅμα ἀρλιώλω ἀγῶνες, πλὴ ὀλίγου ἄσμενοι πρὸς τὰς παιδικὰς διατίθενται βίβλους, ἐ καὶ ἄνδρα μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ· σοφιστὰς γοῦν καὶ ἀποδέχονται τοὺς μὲν ἰδίᾳ, τοὺς δὲ αἱ πόλεις κοινῇ μισθούμεναι, καθάπερ καὶ ἰατρούς. Hoc est: *Quum autem barbari, supra eos siti, subinde mansuescerent, & pro bello civilia jam studia agrorumq; cultum amplecterentur, quia Romanorum imperio subjecti; ne harum quidem rerum studio postmodùm apud Massilienseis tantum loci fuit. Idque præsens ejus urbis status indicat. nam qui paullo elegantiores ibi sunt homines, ii se ad dicendum philosophandumq; conferunt. Atque ideò urbs ea paullo antè quidem barbaris, loco ludi literarii, patefacta fuit, & Græcarum literarum studiosos reddidit Gallos: ut contractuum quoque formulas Græcè conscriberent. nunc verò nobilissimis etiam Romanorum persuasit, ut studiorum causâ pro Athenienſi peregrinatione Massilienſem amplectantur. quos quum videant Galli, quia in pace vivitur; ipsi quoque lubentes otium huic vitæ instituto impendunt; non modò privatim, sed & publicè. nam præter sophistas, qui privatis sumptibus eò commeant, publicis etiam civitatum stipendiis cùm sophistæ, tùm medici illic aluntur.* Atque huc faciunt Cæsaris quoque verba, in commentario belli Gallici sexto; ubi de druidibus Galliæ loquens, *Magnum ibi,* inquit *numerum versuum ediscere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in disciplinâ permanent. neque fas esse existimant, ea literis mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisque rationibus, Græcis literis utantur.* Hinc etiam *in castris Helvetiorum*, ut idem Cæsar auctor est in comment. 1, *tabulæ repertæ sunt literis Græcis confectæ; in quibus nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senis, mulieresque.* Neque verò est, quòd ex quorumdam nimis immaturâ interpretatione intelligas, Græcis tantùm literis, id est, literarum figuris, sive characteribus usos fuisse Gallos: non autem ipsâ lingvâ, aut sermone Græco παιδευτήριον Gallis aperuisse Massilienseis, tradit Strabo; in quo non Gallicâ, sed Græcâ lingvâ, Massiliensium professores philosophiam ac medicinam docuerunt, simul Romanorum, simul Gallorum juventutem. Quin jam anteà in eodem παιδευτηρίῳ conscribere didicisse, ait idem auctor, Gallos συμβόλαια sua Ἑλλησὶ, id est, *Græcè*, Ἑλληνικῇ γλώττῃ, *Græcâ lingvâ*; non verò Ἑλληνικοῖς γράμμασι, στοιχείοις. ἢ χαρακτῆρσι, *Græcis literarum figuris, elementis, sive characteribus.* Magna verò, ac mira profectò res fuerit, Gallos ob elementorum in scripturâ similitudinem φιλέλληνας fuisse redditos. At Straboni mens in dictis verbis quæ fuerit, liquidiùs patet, quàm uti pluribus illustrari egeat. Si cui tamen animus etiamnum agitur ambiguus, judiciumque aliquanto est tardius; Luciani, ecce, eâ de re disertissimis accipiat verbis testimonium. hic quidpe in eo, quem de Hercule Gallico conscripsit, sermone, postquàm peregrinam Herculis imaginem in Galliâ se conspexisse narravit; Ταῦτα ἐγὼ μὲν, inquit, ὅτι πολὺ εἰσηκνοῶν, καὶ θαυμάζων, καὶ ἀποροῦν, καὶ ἀγανακτῶν. Κελτὸς δέ τις παρεστὼς, οὐκ ἀπαίδευτος τὰ ἡμέτερα, ὡς ἔδειξεν, ἀκριβῶς Ἑλλάδα φωνὴν ἀφιείς, φιλόσοφος, οἶμαι, τὰ ἐπιχώρια, Ἐγώ σοι, ἔφη, ὦ ξένε, λύσω τὸ γραφῆς τὸ αἴνιγμα. Id est: *Hæc ego quum, diutius adsistens, contemplatus essem, admirans, hæsitans, indignans: Gallus quidam, qui propiùs adstabat, nostratium literarum haud indoctus (id quod declaravit, quum Græcam lingvam exactè loqueretur; philosophus, opinor, ex eo genere, quod apud illos est) Ego tibi, inquit, ô hospes, picturæ istius ænigma explicabo.* En, Lucianus ait, se reperisse in Galliâ hominem, φιλόσοφον τὰ ἐπιχώρια, οὐκ ἀπαίδευτον τὰ Ἑλληνικὰ, ἀκριβῶς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἀφιέντα· id est; *philosophum Gallum, ex druidum genere, Græcarum literarum non indoctum, Græcam lingvam absolutè & exactè loquentem.* An verò heic quoque libuerit ex vocabulo φωνὴν, *sonum* solummodò vocis Græcæ intelligere; quæ jam interpretatio multo etiam remotior erit, quàm illa de στοιχείοις, sive γράμμασι· an verò ipsam lingvam, sive sermonem Græcum? In illum ne temerè te projicias errorem; palàm atque manifestò occurrit ipse Lucianus, in principio sermonis, Τὸν Ἡρακλέα, inquiens, οἱ Κελτοὶ Ὄγμιον ὀνομάζουσι, Φωνῇ ἐπιχωρίᾳ· id est; *Herculem Galli Ogmium adpellant, lingvâ patriâ.* Distingvit itaque satis apertè inter φωνὴν Ἑλληνικὴν, & φωνὴν Κελτικήν· id est, *inter sermonem Græcum, & sermonem Gallicum:* quâ significatione vox ista φωνὴ apud alios quoque auctores haud raro in usu est. At ne fabulam de Hercule Gallico, ut pleraque in aliis sermonibus ac dialogis, narrare tibi Lucianum opineris; in dialogo, quem *bis accu'atum* inscripsit, in Italiam se atque Galliam pervenisse testatur. De cetero, neque illud dictæ sententiæ repugnat, quod indocti isti rerumque omnium imperiti homines ex Cæsaris comment. v objiciunt; quia epistolam Cæsar ad Q. Ciceronem, in Nerviis hibernantem, atque tunc à Nerviis circumsessum, Græcis conscriptam literis misit;

sit; ne, interceptâ epistolâ, sua ab hostibus cognoscerentur consilia; ideò colligi hinc posse, Gallos non Græcâ usos lingvâ, sed Græcarum literarum figuris tantùm. Nervii quidpe, Germanicæ originis gens, extra Celticam (mediam universæ Galliæ Comatæ partem hoc nomine adpellat Cæsar) in extremis prope, versùs septemtriones, Belgicæ Galliæ finibus positi, barbaris etiam tunc, ac Germanicis omnino agebant moribus: de quibus Tacitus, in libro de Germaniâ, *Literarum*, inquit, *secreta viri pariter ac feminæ ignorant*. Quapropter facilè Cæsar consilia sua, dum Græcis conscriberet literis, id est, lingvâ Græcâ, celare eos potuit. Nec item obstat, quòd Cæsar, in comment. 1, per interpretes cum Divitiaco, Æduorum principe, colloquutus est; quum tamen Græcè optimè sciret Cæsar. nam hodiè etiam per omnem ferè Europam vel in quovis vico scitur Latina lingva: interim tamen principes reperiuntur haud rarò viri, gentiumque reges, qui loqui eamdem rudes, ac prorsus ignari.

At tam communis, per reliquam Galliam, quum fuerit publicè privatimque lingvæ Græcæ usus; nihil mirum, si multa vocabula Græca in Gallicum transierint sermonem: quorum pauca quædam ad hoc usque tempus in eâdem regione manent. Bodinum verò hæc Græcorum vocabulorum in Galliâ origo latere minimè potuit: quando ipsemet Massilienſium in eodem libro allegat exemplum: modò rectè atque ingenuè, citra omnem adfectum & indulgentiam, de rei veritate judicare voluisset. Ipsorum Gallorum originem si ego non à Græcis demum, sed inde ab ipsius NOACHI usque ævo, & urbis Babylonicæ ædificatione, mox infrà deduxero; majorem Francogallos mihi debituros gratiam, ob indicatam gentis veram antiquitatem, spero, quàm suo Bodino.

Cetera ejus argumenta atque testimonia, quibus unam Galliam ab initio antiquissimis scriptoribus CELTICAM fuisse adpellatam, unosq; Gallos CELTAS, probare conatur, ex eâdem sunt officinâ, æquèvana, æquè irrita. Primum est hujusmodi: *Celtarum adpellatio ab Homero ac Pindaro semper usurpatur pro equitibus: Galli autem equitatu omnium fuêre præstantissimi.* Horum ego neutrum concedo. κέλητα ἵππον equidem Homerus vocavit *equum desultorium*; & eâdem significatione simpliciter κέλητα Pindarus, Herodotus, & alii: Homerus etiam κελητίζειν dixit pro eo, quod est *equo desultorio vehi*, vel *equum desultorium agere*. at κέλητες adpellari ipsos sessores, sive equiteis, apud nullum reperii auctorem antiquum. Quare divinatione lubricâ ac fallaci conjicere de hoc Bodinus potuit; pro vero adseverare numquàm sanè debuit. magnum quidpe discrimen inter *equum* & *equitem*. nec vocalis H, quum sit naturâ longa, tam facilè in voce κέλητες contrahi potuit, uti inde fieret κέλτες. At Cæsar, in initio mox commentariorum de bello Gallico, non Græco vocabulo, sed ipsorum Gallorum lingvâ *Celtas* dictos fuisse testatur: cui adsentitur Pausanias, in Atticis; ut infrà videbimus. Primum igitur hoc Bodini jam apertè falsum. Alterum illud tali iterum firmat argumento: *Quia, quum à veteribus Mauri laudentur, quòd equitatu longè præstarent: & Annibali de Romanis illustres victorias peperissent: præstantior tamen fuit Gallorum equitatus.* Hoc iterum uno atque altero, satis levi, confirmat exemplo, ex Hirtii ac Plutarchi monumentis deducto. Hirtius, in libro de bello Africo, *Accidit*, inquit, *res incredibilis, ut equites minùs* XXX *Galli, Maurorum equitum duo millia fugarent.* item de bello Hispanienſi: *Quum magnâ manu parvas Cæsarianorum copias Afranius aggrederetur; celeriter se Galli equites expediunt, &, prælio commisso, magnum hostium numerum pauci sustinuêre. Quinetiam*, inquit Bodinus, *Plutarchus in Antonio scribit, Parthos non aliter coërceri, aut frangi potuisse, quàm Gallorum equitatu, quum exercitus Antonii undique premeretur.* Ad primum quod attinet; magna heic certè XXX equitum Gallorum virtus atque præstantia, summis laudibus dignissima. verùm una hirundo haud facit ver. neque hoc factum Gallorum puto singulare. historias si scruteris, veteres juxtà ac novas; par facinus fortè in aliâ quoque gente reperias: quam tamen, ob unum alterumve tale exemplum, omnium totius terrarum orbis gentium præstantissimam haud temerè dixeris. In bello iterum Hispanienſi quòd forteis sese gesserint Galli equites, id parum confirmat, Gallos omnium fuisse equitatu præstantissimos. duæ quidpe actiones non faciunt habitum. Multo sanè plura attulisse oportuit Bodinum exempla, si rem tam magnam, hactenus que inauditam credere nos voluisset. Tertium certè ad Gallos pertinere haud arbitror. etenim Plutarchus equiteis istos, in exercitu Antonii, non Γαλάτας adpellat, sed Κελτούς, unà cum Appiano. quo vocabulo Græcos scriptores tam Germanos, quàm Gallos, promiscuè adfecisse, suprà ostensum est. heic verò Plutarchum non Gallos, sed Germanos Batavos intellexisse, haud dubitem. namque Batavorum equitum tanta fuit virtus atque præstantia, uti, postquàm in Romanorum pervenerunt notitiam simul atque amicitiam, perpetuò deinde Jul. Cæsar, Octav.

Augu-

Augustus, M. Antonius, & alii post hos Romanorum duces in exercitibus suis duxerint; quod suo loco latiùs ostendetur. At verò testimoniis niti si juvat: unum ego ipsius Cæsaris de Gallorum equitatu judicium contra Bodinum adduxerim. Belli Gallici comment. II, *Equites*, inquit, *Treveri; quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis.* & luculentiùs comment. V, de iisdem Treveris: *Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet.* En, Treveri totius Galliæ equitatu longè præstantissimi. qui tamen non Galli, sed Germani origine; ut suo loco monstrabitur. quam equidem equestrem disciplinam atque virtutem ex Germaniâ olim in Galliam secum abvexerant. Strabo, lib. IV, de Gallis: Εἰσὶ μὲν οὖν μαχηταὶ πάντες τῇ φύσει, κρείττους δ' ἱππότου, ἢ πεζοί· καὶ ἔστι Ῥωμαίοις τὸ ἱππεῖας δόξης ἡ πρὸς τούτων· ἀεὶ γὰρ οἱ πρεσβυτέρων καὶ παρακμαιοτέρων μαχιμώτεροι. id est: *Naturâ equidem omnes sunt pugnaces: equitatu tamen, quàm peditatu, meliores. & optimam equitatus sui partem Romani ab his habent. quo verò magis ad septemtrionem & Oceanum vergunt, eo sunt bellicosiores.* Hæc de Treveris ac Batavis, gentibus Germanicis, Galliæ solum incolentibus, intelligenda, ex supradictis liquet; magisque liquebit infrà in Batavorum explicatione. Plutarchus in Crasso, item Appianus in Syriacis, & Civilium II, tradunt, Jul Cæsarem P. Crassum cum CIↃ equitibus è Galliâ in Syriam ad patrem M. Crassum misisse: qui egregia inibi adversùs Parthos facinora ediderunt. Quum Cæsar ipse Treveros *totius Galliæ equitatu longè præstantissimos* prædicet; Batavosque Germanos equiteis semper in suo exercitu duxerit: quis dubitet, illos quoque equiteis, ad Crassum missos, ex iisdem fuisse nationibus? nam optimos eum voluisse mittere, certum est. Sanè, Germanos Gallis equitatu fuisse præstantiores, vel uni, post Batavos, indicio esse possunt Tencteri; de quibus Tacitus, in libro de Germaniâ, ista prædicat: *Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. Sic instituêre majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio, perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu; sed prout ferox bello, & melior.* Huc illud videtur spectare Herodiani, lib. VIII, de Maximino imperatore: Καὶ Γερμανῶν ἱππέων μέγα τι πλῆθος ἐπήγετο συμμάχους. ἐκείνους γὰρ μάλιστα προυβάλλετο, ἵν' ἐκδέχωνται τῶν πολεμίων τὰς πρώτας ἐμβολὰς, θυμοειδεῖς ὄντες, καὶ ἀτόλμοις ἐν δεχομένοις μάχην. Hoc est: *Germanorum etiam equitum magnam multitudinem secum ducebat. quos præcipuè hostibus opponere solebat, ut primos impetus exciperent; feroces, audacesque initio pugnæ viri.* Sed Celtarum nomen antiquissimum esse, suprà ostensum est: Græcis jam tunc auditum, usurpatumque, quum de Gallici equitatus præstantiâ vixdum quidquam iis compertum esset. Vetustissimis autem temporibus præstantissimi equites Græcis habiti sunt Thessali: quorum inventum etiam crediderunt, *pugnare ex equo.*

Aliud argumentum Bodinus subjicit hujusmodi: *Cæsar, quum Gallos in tres ordines distribueret, druides, equites, & agricolas; equitibus tribuit disciplinam militarem.* Hoc sanè quantùm equitatus Gallorum præstantiam probare possit, haud equidem video: ni fortè omnem Gallorum militiam in equitatu fuisse intelligas. quod, ut planè absurdum, pluribus refelli non eget. Cæsaris verba, in comment. belli Gallici VI, hæc sunt: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo: nam plebs penè servorum habetur loco; quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio.* & mox: *De his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum.* & infrà, explicato druidum genere: *Alterum genus est equitum. ii, quum est usus, & aliquod bellum incidit, omnes in bello versantur.* Omnem Galliæ populum in tria distribuit Cæsar genera; quorum unum fuit *druidum*, alterum *equitum*, tertium *plebis*. Equitum heic vocabulum civile magis esse censeo, quàm militare: quemadmodùm omnis populus Romanus in *patricios*, *equites*, ac *plebem* distinctus fuit. nos Gallorum antiquum populum sic Germanicè distinxerimus: *Der geistliche oder der pfaffen stand, der ritter stand, und der gemeine pöbel.* Sub equitum vocabulo pediteis quoque milites comprehendi Cæsari, quis dubitet? alioquin omnem Gallorum militiam solo, ut antè dictum, equitatu constitisse credendum foret: quod opidò quàm absurdum, & Cæsaris aliorumque narrationibus maximè contrarium. Sed ab his argumentis, satis levibus atque vanis, ad maximum tandem transgreditur Bodinus argumentum, his verbis inclusum: *Quoniam Celtarum adpellatio multorum communis videbatur, Cæsar initio libri primi Celtas eos verè ac propriè dici tradit, qui inter Sequanam & Garumnam continentur: qui à Latinis Galli, suâ autem linguâ Celtæ vocarentur.* Ab his igitur inter Sequanam ac Garumnam Celtis omneis reliquos Celtas, cùm in ipsâ Galliâ primùm, tùm postmodùm in Hispaniâ, Britanniâ, Germaniâ, Italiâ, Græciâ, Asiâ, & extremâ quoque Scythiâ, ortos Bodinus adfirmat. Verùm Cæsari an tutò satis hac in re fides haberi possit, equidem haud parum dubito. De negligentiâ in conscribendis commentariis rectè eum reprehendisse Asinium Pollionem,

lionem, innumeris hodiè convinci potest argumentis. Quare etiam haud injuriâ apud Strabonem, super Rheni ostiis ab Asinio Quadrato, & super magnitudine Arduennæ silvæ ab ipso Strabone redarguitur. Neque verò GALLORUM vocabulum Latinum erat; sed Celticum: ut suo loco ostendetur. Aquitani etiam *Armorici* sibi ipsis dicti fuêre, teste Plinio, lib. IV, cap. XVII, Celtico itidem vocabulo, quia oceanum attingebant; ut auctor est ipse Cæsar in comment. VII: unde Ὠκεανίτας, & Παρωκεανίτας, ac Παρωκεανίους Græci eos dixêre; & Romani eâdem ratione *Aquitanos*. Armoricorum tractum ad fretum usque Gallicum pertinuisse, patet ex Notitiâ imperii. Hi igitur quum in Aquitaniâ quoque & in Belgicâ fuerint; cur nomen eorum Cæsar, comment. V & VII, & hunc sequutus Hirtius comment. VIII, in eâ tantùm Galliæ parte posuerunt, quæ nunc vulgò *Britannia minor* vocatur? Certè nullâ aliâ de causâ, nisi quòd fines Armoricorum Cæsari parum comperti. Omne Galliæ litus ad oceanum, ex septemtrionibus in occasum, ad Hispaniam usque, populos tenuisse, quibus nomen commune ab ipso oceano, quem illi *more* Celtico dixêre vocabulo, ARMORICI fuit, partim ex Plinio & Notitiâ imperii, ut antè dictum, partim ex ipso Cæsare, & Hirtio, haud obscurè colligitur. nihilo minùs tamen Cæsar *Armoricam* suam, *Aquitaniam* Latinè dictam, inter Garumnam amnem, ac Pyrenæos monteis conclusit, summo errore: eamdemque, majorem etiam per errorem, in comment. III, *ex regionum latitudine in tertiâ parte Galliæ* existimavit; quum vix nonam occupet. Veram Armoricam, sive Aquitaniam, à Pyrenæis jugis ad Germanicum usque oceanum, tertiam implesse partem rectiùs dixisset. In Armoricorum igitur finibus desi- 20
gnandis quia tam enormiter fefellit, quid ei de Celtis credam? Sanè si rectè ac verè tertiam Galliæ suæ partem solam genuinos atque germanos incolere Celtas ipse tradidit; cur filius ejus posteà Augustus Celtarum nomen uni tribuit Galliæ Braccatæ, id est, Narbonensi provinciæ; ut auctor est Strabo, sub initium libri IV? nisi, quòd ne ipse quidem patri fidem habuisse videatur, meliori ex longinquâ consvetudine edoctus experientiâ. Strabo certè, in prædicto libro, Ταῦτα μὲν, inquit, ὑπὲρ τῶν νεμομένων τὴν Ναρβωνῖτιν ἐπικράτειαν ἐλέγομεν, ἃς οἱ πρότερον ΚΕΛΤΑΣ ὠνόμαζον. ἀπὸ τούτων δ' εἰκὸς τὰς σύμπασας Γαλάτας Κελτὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προσαγορευθῆναι, διὰ τὴν ἐπιφάνειαν· ἢ καὶ πρόσληψίν τινος πρὸς τοὺς καὶ τῶν Μασσαλιωτῶν, διὰ τὸ πλησιόχωρον. hoc est: *Hæc diximus de Gallis, qui Narbonensem provinciam incolunt; quos priscì* CELTAS *adpellarunt. ab his verò arbitror & universos Gallos ab Græcis Celtas fuisse dictos, ob gentis claritatem: vel Massilienses, ob vicinitatem, aliquid momenti ad id conferentibus.* Hæc profectò haud temerè Strabo contra Cæsaris auctoritatem; ni certioribus nisus fuisset documentis, atque auctoritatibus. Eadem tradidit, paullo ante Strabonem, Diodorus Siculus, in lib. V; Celticam super Massiliam inter Alpeis ac Pyrenæos extendens monteis; ulterioribus Galliæ vocabulo relictis. Ipse ego Strabonis opinioni quammaximè accedo; qui à primis Massilienses nomen Celtarum Græcis traditum arbitratur. Nam Phocensium ἄποικοι ut primùm in Galliam navibus pervenerunt; de adpulsu suo ad hanc terram, de proximis ejus incolis, & de coloniâ Massiliâ, inibi conditâ, haud dubiè Phocenseis certiores fecerunt: unde nomen id mox ad omneis reliquos Græcos permanavit. Posteriori verò tempore, eamdem Celtarum gentem, non modò per omnem Gal- 40
liam, sed in Hispaniam quoque (in quâ iidem Phocenses, qui jam Massilienses dicebantur, Emporias opidum condidere) atque Germaniam extendi compertum est. Hinc Herodotus mox, CXX annis post conditam Massiliam, quamvis confusè, & parum exactè, tamen ad Pyrenæos simul monteis, & Istrum amnem profert Celtarum vocabulum: quorum hic in Germania est; illi inter Galliam & Hispaniam. Verùm tamen, fidem Cæsari circa Celtarum nomen abrogari omnem si nolimus; concedamus, eos populos, qui Sequanam inter ac Garumnam incoluerunt, solos ipsorum lingvâ vocatos fuisse Cæsaris ætate *Celtas*. at quid inde sequetur? ab his scilicet omneis ceteras gentes Celticas, cùm in reliquâ Galliâ, tùm in Hispaniâ, Britanniâ, atque Germaniâ, originem duxisse. Haud necessario, opinor, nec satis firmo argumento. Quin hoc magis credibile: postquàm reliquæ Celtarum 50
nationes à communi, latéque ac longè patenti vocabulo, in alia magis propria transierunt nomina; prout magnum illud σύσημα in plura, ut infrà ostendetur, imperia disjectum: solos inter Garumnam Sequanamque incolenteis populos priscam Celtarum adpellationem retinuisse. At ego, si in treis partes Galliam Comatam, ut descripsit Cæsar, divisam fuisse credere fas est, certum quidem mediam habuisse partem nomen concesserim; Cæsari id verò minus probè cognitum putârim: pro quo commune omnium Celtarum vocabulum usurpavit. Hoc non minùs reliquæ, inter oceanum & internum mare, item inter Pyrenæum ac Rhenum, Galliæ convenisse, quàm mediæ ejus parti, Sequanam inter & Garumnam;

nam; ostendit manifestissimo indicio Augustus imperator, Celticam statuens, quæ Braccata Gallia, & Narbonensis provincia Romanis dicta. In Cæsaris sanè commentariis innumeri sunt hujusmodi errores: in quibus non pauci docti viri hactenus hæsitarunt; ego verò, Deo benè juvante, suo tempore ac loco, latiùs explicare eos conabor. in præsens, magnum illud Bodini ex Cæsaris auctoritate adductum argumentum convulsisse, sufficiat.

Post hoc, alia adfert, haud minùs insulsa, atque inepta. *Quos Polybius*, inquit, *Celtas, Livius ubique Gallos adpellat.* item: *Vbique Latini Gallos adpellant, quos Græci* Κελτὰς *in eâdem rerum gestarum narratione. nam Livius lib.* XLVIII *fatetur, Gallos (non Cimbros, aut Germanos, aut Tuiscones adpellat; quos à Gallis semper distingvit) Italiam, Illyricum, Pannoniam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Asiam, suis coloniis illustrasse: ubi verò de Germanis scribit, gentili eos adpellatione complectitur.* Quid mirum, si Livius, aliique pariter Latini scriptores, Gallorum nomini adscripserunt, quæ à Gallis gesta sunt? quid item mirum, si, quos Latini Gallos, hos Κελτὰς vocet cum aliis Græcis Polybius? quando Κελτῶν vocabulum generalius tam Gallis, quàm Germanis à Græcis tributum. quid denique mirum, si Germanos Livius non adpellavit Gallos? Hæc igitur cuncta nimiùm futilia. Aliud videamus jam multo maximum, ut ei videtur, ex Athenæo productum: *qui in convivio Celtarum, tum in convivio Germanorum,* Γερμανὰς, *& Κελτὰς accommodatè, ac propriis adpellationibus distingvit.* Ita equidem distingvit Athenæus; & cum Athenæo Plutarchus in Cæsare, & Crasso: Strabo item lib. I, IV, & VII. at cur accommodatiùs ac magis propriè Athenæus, Plutarchus, & Strabo, quàm Dio, Appianus, & Laertius, qui è diverso disertissimè, ut superiori capite dictum, Γαλάτας Gallos, Κελτὰς vocant Germanos? Haud pejor certè horum debebat esse auctoritas atque fides, quàm illorum; nisi judice Bodino. Scilicet promiscuè, ut antè dictum, Græci Κελτῶν vocabulum usurparunt; aliàs Gallos à Germanis, aliàs Germanos à Gallis eodem distingventes. Atque hæc maxima Bodini sunt argumenta, quibus, Celtarum nomen unis Gallis à veteribus tributum scriptoribus, probare contendit.

Nunc ea etiam videamus, quibus migrationes Gallorum in Germaniam, cultoribus vacuam, demonstrare nititur. Gallorum vocabulum tunc Celtis contigisse ait, quum, orbem terrarum peragrantes, mutuò sese interrogarent, *Ouallons nous?* id est, *Quò proficiscimur?* ex quo *Ouallones* adpellatos; quos Latini, per Gefferentes, *Gallos* dixerint. Equidem ego miror, virum cetera doctissimum, ac perspicacissimum, suæ ipsius lingvæ tam ignarum fuisse, uti nesciverit, tres istæ voces originem unde ceperint. Merè Latinas esse *ou*, & *nous*, ab *ubi* & *nos* depravatas, ut pleraque lingvæ Gallicæ vocabula, nemo, Latini pariter Gallicique sermonis peritus, umquàm negaverit. Latinam autem lingvam tum demum Galliæ invectam fuisse, quum Romani arma simul atque imperium intulissent: non verò multis sæculis antè, quum primi ex Gallià populi in exteras proficiscerentur terras; quis vel mediocriter in veteri historiâ versatus ignorat? Hoc igitur jam satis absurdum. Celticum vocabulum esse GALLI, à Celticâ voce *gallen* (quæ hodiéque, aliâ tantùm dialecto *wallen*, Germanis in usu est, pro *iter facere*) jam olim deductum, infrà ostendam.

Porrò Bodinus Germaniæ regionem, quæ nunc patrio vocabulo dicitur *Westfalen*, ab initio vocatam fuisse ait *VVestwalliam*, à Wallis, id est, à Gallis, antiquissimis temporibus eò transgressis. nam eâdem ratione *Northwalliam, Sudwalliam*, & *Cornwalliam*, Britanniæ regiones, fuisse nuncupatas. Ad Britanniæ ista nomina in præsens nihil respondeo. de unâ mihi agitur heic Germaniâ. In hac miserè Bodinum errore implicitum multiplici, omnino existimo. Vocem *west* Germanis occidentis regionem significare, ne ipse quidem negat Bodinus. Quæro igitur; si ex Galliâ trans Rhenum ad orientem versus Galli coloniam deduxêre; cur non eam potiùs *Oostwalliam*, id est, Galliam orientalem, adpellaverunt, quàm occidentalem? item: si jam inde à primis Gallorum trans Rhenum migrationibus nomen *VVestwalliæ* in Germaniâ, ad hoc usque tempus, viguit: quomodò omneis pariter Romanos, præsidia ac magnos exercitus in hac terrâ habenteis (in quâ etiam Quinctil. Varus cum tribus legionibus cæsus fuit) latere id perpetuò potuit? Nugæ certè istæ sunt, & logi meri. Terram hanc non *VVestwallen*, sed *VVestfalen* incolis dici, nomenque habere à pullo equino, quem *falen* Saxones adpellant; satis omnibus exploratum est Germanis. At ridiculas Bodini etymologias, in quibus non modò Germanicæ atque Italicæ, sed suæ quoque lingvæ opidò quàm rudem sese ostendit, persequi hoc loco, haud perinde lubido est.

Cetertùm, in probandis Gallorum in Germaniam migrationibus, *Rutenos*, Germaniæ populos, à Rutenis Gallis originem traxisse adseverat. Heic quoque multifarium ejus errorem mirari liceat. Primùm, nulli sunt, nec umquàm fuêre in Germaniâ Ruteni. qui verò vulgo

rò vulgo Latinorum hodiè dicuntur in Polonico imperio Ruteni, Slavici generis populi, vernaculâ sunt *Rusacy*; Germanis, *Russen*, *Rüssen*, & *Reussen*; id est, Latinè vocabulum si formes, *Russii*. hos à Rutenis, Galliæ apud Cæsarem populis, originem cepisse, cum imperitorum credere vulgo, tam indignum est, quàm quod indignissimum. nullâ quidpe heic ratione, nullo argumento, nisi solâ vocabuli levi conjecturâ, niti datur. quam equidem conjecturam ineptissimam, tamquàm pro valido migrationis Gallorum argumento, vir gravis adferre minimè debuit. Eadem est conditio *Carnorum*, quos à *Carnutibus Gallis*, & item *Langobardorum*, quos à *Langonibus* & *Bardis* ortos adserit: quum Bardorum nulla umquàm fuerit gens; quod nimis temerè credidit Bodinus Pompejo Festo, meliori grammatico, quàm geographo aut historico. Quos verò *Langones* vocat Bodinus, priscis sæculis dicti fuêre *Lingones*: à quo postmodùm *Langres* corrupta vox nata; ut à *Linguadoca*, *Languedoc*. quod ille planè ignoravit; aut saltem dissimulavit. At quinam Galli, quibus temporibus, in quas Germaniæ parteis olim migraverint, pluribus infrà ostendam. In vacuas immigravisse terras, quod ait Bodinus, heic cummaximè nego: negavitque ante me Jul. Cæsar, & item Corn. Tacitus. Cæsar, belli Gallici comment. VI, *Fuit anteà*, inquit, *tempus, quum Germanos Galli virtute superarent, & ultro bella inferrent: ac, propter hominum multitudinem agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca, circùm Hercyniam silvam, Boji, Celtica gens* (sic legendum, pro *Volcæ Tectosages*, suo loco docebo) *occuparunt, atque ibi consederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet; summamque habet justitiæ & bellicæ laudis opinionem. Nunc, quòd in eâdem inopiâ, egestate, patientiâque Germani permanent, eodem victu, & cultu corporis utuntur: Gallis autem propinquitas, & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque usus largitur: paullatim hi assuefacti superari, multisque victi præliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.* Cæsarem sequutus Tacitus, in libro de Germaniâ, *Validiores*, inquit, *olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quo minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Bojemi nomen; significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus.* Enimverò uterque auctor non in vacuos cultoribus Germaniæ agros tradunt pervenisse Gallos primos; sed, bello ac virtute Germanis superatis, agros eorum occupasse. Tarquinio Prisco Romæ regnante id factum, auctor est Livius lib. V. Proinde hoc etiam irritum atque nullum fuerit Bodini argumentum. Alios, ante Bojos atque Helveticos, in Germaniam pervenisse Gallos, si quis pro Bodino adfirmare voluerit; auctorum testimoniis, non vanis somniorum conjecturis, contendat necesse est. Ego, nisi quæ ab idoneis tradita sunt rerum scriptoribus, haud temerè credo.

De *Henetis*, Paphlagonicâ gente, item de *Cimmeriis*, Tauricæ peninsulæ populis, quod adserit Bodinus, quasi hi Cimbrorum, illi Venedorum in Germaniâ nationum fuerint conditores; meræ sunt fabulæ, ex merâ rerum historiarumque ignorantiâ natæ: ut suis ostendetur locis. ubi patebit, ne Germanici quidem fuisse generis Venedos.

Porrò Bodinus hoc iterum modo argumentatur: *Si Taciti ævo informis fuit terris*, (quod tradit ipse Tacitus) *aspero cælo, tristis cultu aspectuque Germania, nullis habitata urbibus: qualem fuisse putemus Tarquinio Prisco Romæ regnante, hoc est, ante Tacitum annis circiter octingentis?* Huic argumentationi uti ego respondeam; quæro, qualis fuerit Germania CCC post Tacitum annis; quum ne tunc quidem ullas, ut infrà liquebit, haberet urbeis? an tunc etiam cultoribus vacua? Taciti ævo, licet nullis habitaretur urbibus, tamen incolis fuisse copiosissimam, nemo, nisi omnium ejus sæculi historiarum ignarus, temerè negaverit. Solinus, cap. XXIII; de eâdem hac Germaniâ: *Dives virorum terra, frequens populis numerosis, & immanibus.* quò illud etiam referendum Taciti, in libro de Germaniâ: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, & sinceram, & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus.* item posteà: *Paucissima in tam numerosâ gente adulteria.* Tiberium, Augusti auspiciis, unius Sigambrorum gentis, haud ita latos fineis incolentis, CCCC millia in Galliam traduxisse, infrà ostendam. Quòd si tunc sine urbibus, sine opidis, sine castellis, frequentissimi ac numerosissimi potuerunt colere Germani; cur, minùs potuisse Tarquinio Prisco Romæ regnante, Bodino credam; causa sanè nulla est.

Sed finem tandem huic disputationi uti imponam; unum adhuc ejus refellere argumen-

mentum liceat. Complura quia sunt in Galliâ locorum ac fluminum vocabula, Germaniæ locis fluminibusque cognomina; firmum id censet esse debere argumentum, Germanos à Gallis esse ortos; nominaque ista ab his in Germaniam translata. Huic ego sic respondeo: Quum Francos in Galliâ jam olim à Germanis, Rhenum transgressis, ortos, ipse fateatur; quid impedit, quò minùs ego credam, loca ista Galliæ fluminaque à Germanis eò transgressis sic fuisse nominata? Ratio certè nulla vetat. mea autem hæc opinio in veritatem propensior.

Atque hæc ferè sunt Bodini argumenta ac testimonia, quibus Gallos suos à Græcis, à Gallis verò Germanos nostros deducere se posse putavit. Aliam homini cetera docto atque sagacis ingenii, historiarumque studium professo, fuisse mentem, omnino ego mihi persvadeo. hæc tamen, veluti in laudem atque gloriam patrii soli, non ex animi judicio, sed amoris indulgentiâ prodidit. Priscos, primosque Gallos non à Germanis fuisse ortos (quod imperiti ineptique nostratium nonnulli voluêre) poterat equidem bonis argumentis negare: Germanos à Gallis derivare, haud erat necessum. Ego, pluribus id convellere, laboris pretium duxi: non quò Bodinum ulciscerer; sed uti meis Germanis veram genuinamque originem vindicarem. Hanc si in æquo cum Gallorum cunabulis posuero; neque ipsorum gloriæ quidquam me detracturum, neque meæ gentis laudi nimium adrogaturum existimo. è diverso, si ejusdem stirpis consangvineos, ac veluti unius uteri fratres adseruero: majorem etiam inter utramque gentem amorem me excitaturum confido. Sed antequàm ad institutum hinc transeam, aliorum quoque falsæ de Germanicarum gentium origine convellantur opiniones.

Commune equidem est rerum scriptoribus vitium, nec πρώτω τι καὶ χθὲς, quod dicitur, ortum; sed jam inde à primis usque sæculis usitatum; uti primordia gentium, quo antiquiora augustioraque adpareant, ridiculis fabularum construant nugamentis, mendaciisque immanibus. Quod adeò nostris etiam posteriore sæculo placuit Germanis, uti miseri homines, dum nescio quod decus aliunde sibi comparare studuerint; germanam ac domi natam gloriam, ab infestissimis etiam hostibus tributam, & summis laudibus concelebratam, amittere sese non animadverterint. En, magnus inter Romanos auctor Tacitus, cui omnem penè antiquitatis memoriam nostri debent homines; *Ipse eorum*, inquit, *opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, ac sinceram, & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida.* Et paullo antè: *Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimèque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos.* Hæc hostis terræ Germaniæ, Germanicarum nationum antiquis illis temporibus haud ignarus. At tu tamen, ô infelix externæ gloriæ captator Germane, *Saxones* tuos à Sasonibus, vel Sacis, *Cimbros* à Cimmeriis, *Mysnios* à Mysiis, *Turingos* à Tyragetis, *Cauchos* à Cauconibus, *Frisios* à Phrygibus, aliosque populos nescio unde deducis: nullis aliis documentis inductus, quàm nudâ vocabulorum allusione: omnibus antiquis sacrarum juxtà ac profanarum historiarum monumentis reclamantibus. Pudeat, pigeatque, animo te non modò patienti ferre, sed cupienti etiam ardentique quærere ignominiam & opprobrium, quod etiam hostis ille Tacitus indignatus est. *Peucini*, inquit, *quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium & torpor. ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus* Sarmatarum *traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosq; silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* Hos atque taleis mores tu in vicinâ olim ejusdem generis natione non modò agnoscis, sed etiam probas, &, ut magnum aliquid, citra jus fasque arripis. Speciosiùs certè ille, &, si non feliciori, digniori tamen mendacio usus, qui, uti Francis suis augustam adsereret originem, Sigambros proavos (à quibus tamen nemo umquàm Francus genus traxit) longâ sæculorum serie, à Trojanâ urbe, nescio quo cum Antenore duce, deduxit. dignum sanè opus (sive Hunibaldus, sive Trithemius auctor) quod igni tradatur. Quamquàm ego non minùs Trithemium id sub Hunibaldi titulo composuisse dubitem, quàm Annium Viterbiensem nugas suas sub Berosi nomine. Id maximè indignor, etiam inter doctos viros reperiri, qui non minùs fictitio illi Hunibaldo, quàm falso isti Beroso fidem habere dignentur. Quo facto crassam suam in veteri historiâ ignorantiam, vel pravum insanumque judicium quàm manifestissimè produnt. quidpe alterutra monumenta falsa sint necesse est, aut Romanorum Græcorumque, aut Hunibaldi. diversa enim, ac sæpenumerò maximè inter se pugnantia eisdem temporibus ac locis gesta tradunt. At Romana-

rum hiſtoriarum auctores ſunt certi, probi, ac maximè idonei, fideque digniſſimi. contrà, Hunibaldus iſte non modò obſcurus, incertus, & meritò prudentiſſimo cuique ſuſpectus; ſed & nugatorius, & pluribus in rebus maximè ridiculus. Apud paullo antiquiores Germanos, literarum planè ignaros, quum nemo res geſtas ſcripto mandare ſciverit; omnia illius ſæculi finxiſſe eum neceſſe eſt. Valeat igitur ipſe, unà cum ſuo patrono Trithemio. Romanorum, ut graviſſimorum hominum, & quorum plerique ſuarum ætatum res geſtas adnotarunt, auctoritas fidesque ſumma meritò eſſe debet: præſertim, quum Germanorum, quamvis hoſtium, virtutem ubique mirentur, ac ſummis laudibus extollant.

De cetero, eorum heic maximè notanda eſt parum felix conjectura, qui à Perſarum gente Germanos ortos, ex Herodoto ſe probare poſſe arbitrantur. ſcilicet quia huic, in libr. 1, ſub Perſarum imperio populi recenſentur Γερμάνιοι. quibus equidem duplex hujus ſententiæ ratio: primùm, quia multa Perſarum, cùm in ſermone, tùm in moribus, ac vivendi ratione, putant Germanis convenire: deinde, quia nomen idem. Ad primum quod attinet; abunâ origine, unâque & eâdem ſtirpe omneis pariter in univerſum promanaſſe orbem terrarum lingvas, nemo facilè negaverit. namque primam illam atque unicam in terris lingvam, ad urbis Babylonicæ ædificationem, non in totum ſublatam, novasque inde lingvas conditas, ſed confuſam tantùm fuiſſe, id eſt, in plura ἰδιώματα, ac varias διαλέκτους diſtinctam, ex ſacris liquidò patet ſcriptis. Quamobrem nihil mirum, ſi diverſiſſimæ, longéque inter ſe remotiſſimæ per univerſum terræ orbem gentes communia habeant etiam nunc nonnulla rerum vocabula. Mores verò ſi ſpectes; certè Perſarum mores numquàm fuerunt Germanorum moribus tam ſimiles, quin multo ſimiliores fuerint mores Scytharum: à quibus Perſarum quoque gentem, haud longè diſſitam, nonnihil eorum traxiſſe, quid mirum, ſi quis conjecerit? Nemo tamen Scythas Germanorum conditores temerè adfirmaverit. Hoc igitur primum argumentum, de ſermone ac moribus, prorſus invalidum miniméque ducendum. Videamus alterum. Originem gentis noſtræ qui ex Herodoti vocabulo Γερμάνιοι oſtendere volunt; præter vocabulum hoc, nihil in Herodoto legiſſe mihi videntur. quis namque geographiæ, hiſtoriæque veteris tam rudis atque ignarus, quin vel primo ſtatim intuitu perſpiciat, Γερμανίους Herodoti eſſe eosdem populos, qui aliis frequenter auctoribus dicuntur Καρμάνιοι, & Καρμανοὶ, gens ad fauceis ſinus Perſici nobiliſſima? quorum regio, Diodoro, Straboni, Plinio, Ptolemæo, & aliis Καρμανία, Agatharchidi dicitur Γερμανία. fortaſſis corruptè, ex librariorum errore, pro Κερμανία: unde hodiéque eadem regio incolis dicitur, antiquiſſimo vocabulo, *Kerman*. Sed quantum eſt diſcrimen inter κ & γ literas? Adeò planè exiguum, uti alteram pro alterâ uſurpatam in aliis quoque compluribus videamus vocabulis. Quapropter Carmanios, relictâ patriâ ſede, in eam, quam poſteà trans Rhenum ac Danubium adpellarunt *Germaniam*, transiſſe terram, temerè ne credas; quando in eâdem regione, perpetuò, in hoc uſque tempus, vocabulum gentis duravit. GERMANIÆ vocabulum peregrinum fuiſſe, ipſique Germanorum genti inuſitatum, & poſterioribus demum temporibus conditum; infrà ſuo loco certiſſimis oſtendetur documentis. Proinde iſtud quoque argumentum vocabuli Γερμάνιοι, pro origine gentis noſtræ planè nihil facit.

Finieram de his; jamque ad alia proficiſcebar, quum, ecce, vir quidam doctus occurrebat, qui non Germanos modò omneis, ſed & Gallos atque Britannos ab unâ Cimbrorum natione primam traxiſſe originem, idque proprium omnium harum gentium ac vetuſtiſſimum fuiſſe nomen, pluribus argumentis demonſtrare conatur. Hæc igitur opinio parum ſana ne imperitorum menteis in parteis trahat; ejus quoque argumenta paullo diligentiore manu excutienda videntur. Joſephus, antiq. Jud. lib. 1, cap. VII, τὰς μὲν γὰρ, inquit, οἷς ὑφ' Ἑλλήνων Γαλάτας καλουμένους, Γομαρεῖς ἢ ..... λεγομένους, Γομαρὸς ἔκτισε. id eſt: *Quos nunc Græci Galatas vocant,..... Gomarenſes adpellatos, Gomerus condidit*. Hoc quamquàm ad Aſiaticos, ut ſequenti capite patebit, Galatas pertineat; tamen noſtri ſæculi homines ad Europæos Gallos pertinaciter trahunt, firmareque id compluribus argumentis rationibusque laborant. Primùm quia in Germanorum gente (quam ejusdem fuiſſe generis cum Gallis ejuſdemque originis ex hoc ipſo conjiciunt) validiſſima olim atque nobiliſſima fuit natio CIMBRI; horum nomen à *Comaro*, ſive *Gomero*, initio fuiſſe exſtimant *Gomari*, ſeu *Gomeræi*; dein *Kimmerii*, & *Kimmeri*, tandem *Kimbri*: idque antiquum ac commune omnium ſimul Germanorum Gallorumque & Britannorum vocabulum. Hoc iterum duplici argumentatione fulciunt. primùm, quia, ubi nonnulli Græcorum Romanorumque ſcriptores nominarunt *Gallos*, alii earumdem gentium auctores eosdem populos adpellarunt

runt *Cimbros*. tum, quia hodiéque Britanniæ populi, quos *Wallos* vulgò Angli vocant, propriâ lingvâ dicuntur *Cumero*, & *Kumeri*: quod antiquum illud, ac peculiare omnium Britannorum nomen esse judicant; quod Græci dixêre Κιμμέριοι & Κίμβροι· Latini *Cimmerii*, & *Cimbri*. Primum argumentum quod attinet; nempe priscos scriptores eamdem gentem modò Gallos, modò Cimbros nominasse: vehementer ego vereor uti satis probari queat. Falsum id esse, uti convincatur, exempla, quæ pro testimoniis producuntur, introspicienda erunt. Primum est; ubi Cicero, in oratione de provinciis consularibus, *C. Marium influentem in Italiam Gallorum copias repressisse* ait; historici omnes, Cimbros fuisse, contestantur. Hoc jam parum firmum, planéque irritum ego censeo. nam quis veteris historiæ tam ignarus, qui nesciat, in hac Cimbrorum expeditione ex Galliâ in Italiam, præter Teutonos itidem Germanos, Cimbris in patriâ quondam conterminos, Gallorum quoque Helvetiorum nationes enumerari, *Tigurinos*, *Tugenos*, & *Ambronas?* quâ de re fusior infrà clariorque suo loco erit sermo. Gallos igitur in dictâ oratione intellexit Cicero, ubi Gallos nominavit; non Cimbros Germanos. Gallos autem solos ex eo bello nominavit; quia de unis Gallis, sive de unâ Galliâ provinciâ in eâ oratione ei agebatur; quam C. Jul. Cæsari non adimendam svadet. idque patet ex sequentibus ejus verbis: *Nemo sapienter*, inquit, *de republicâ nostrâ cogitavit, jam inde à principio hujus imperii, quin Galliam maximè timendam huic imperio putaret. Sed propter vim, ac multitudinem gentium illarum, numquàm est anteà cum omnibus dimicatum. restitimus semper lacessiti. nunc denique est perfectum, ut imperii nostri, terrarumque illarum idem esset extremum.* Et paullo pòst: *Nihil est enim ultra illam altitudinem montium, usque ad oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum.* Quod certè non, nisi de unâ Galliâ, intelligi potest. quidpe in Germaniam vix pedem posuerat Cæsar, Cattorum, quos Svevos ipse adpellat, adparatu perterritus cis Rhenum in Galliam refugiens. Rhætia verò ac Noricum, ab alterâ parte trans Alpeis proximæ regiones, sub Augusti demum principatu fuêre tentatæ. Hoc igitur ex Ciceronis auctoritate adductum testimonium jam prorsus nullum fuerit. Alterum est ex Appiani fide. nam ubi reliqui scriptores omnes unâ voce ac mente Gallos fuisse consentiunt, qui Brenno duce Delphos Græciæ diripuerunt; Appianus, in Illyricis, Cimbros vocatos fuisse testatur, his verbis; *Celtæ, sive Galli, quos Cimbros vocant.* Primùm, vox heic *Galli* non est Appiani, sed interpretis cujusdam, qui eo glossematio vocem auctoris *Celtæ* explicare voluit: satis infeliciter atque ineptè; quum *Celta* non minùs Germanum, quàm Gallum, ut suprà ostensum, Græcis scriptoribus significet. Cimbri autem Germani unde in Brenni Galli fuerint exercitu ad Delphos, suo loco docebitur. Hoc igitur quoque argumentum erit inane. Tertium est, quia Lucanus percussorem, ad Marii cædem immissum, *Cimbrum* vocat, quem Livius & alii, Gallum fuisse, adfirmant. Hoc ita Plutarchus in Mario dissolvit: Ἵππευς ἦ Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρος (ἀμφοτέρως γὰρ ἱστορεῖται) λαβὼν ξίφος, ἐπῆλθεν αὐτῷ. id est: *Eques Gallus natione, aut Cimber (utrumque enim traditur) accepto gladio ad eum ingressus est.* Quartum est; quia Plutarchus, in eodem Mario, Cimbros *Gallosc ythas* adpellat. Hoc manifestò falsum. nam Plutarchus non *Gallosc ythas*, sed *Celtosc ythas* vocat exercitum ex Cimbris ac Scythis conflatum. Id verò quò pertineat, jam anteà dictum est. Quintum argumentum est; quia grammaticum, quem in catalectis Virgilius perstringens Thucydidem Britannum vocat, Quinctilianus, lib. VIII, cap. III, Cimbrum fuisse dicit. In vulgatis equidem exemplaribus legitur *Britannus*. at in aliis est *tyrannus*. Non Britannum, sed Germanum fuisse hunc Cimbrum, testatur, in Philippicarum X, Cicero; quem Quinctilianus prædicto loco citat. Atque hæc ferè sunt argumenta, sive testimonia ex veterum auctorum scriptis producta. quæ quum satis convulsa sint; reliquum nunc illud, de hodiernâ Britannorum adpellatione, inspicere ne pigeat. Haud leve id quidem videri poterat. at quis præstiterit, vocabulum *Kumero*, sive *Kumeri* esse antiquum, & unà cum ipsâ Britannorum gente conditum; non verò novum, & posterioribus demum sæculis inventum; postquàm Walli isti, sive Kumeri, ab Anglis & Saxonibus in eas, quas nunc tenent, compulsi fuerunt sedeis; Romanis omni Britanniâ jam egressis. Etenim, quum CCC circiter per annos Romani insulam sub præsidiis atque imperio tenuerint; mira admodùm res fuerit, eos numquàm hoc nominis in eâ gente exaudivisse; aut, si exaudiverint, nusquàm in literarum monumentis reliquisse: quum interim haud semel de Cimbris Germanis, eorumque in peninsulâ sede, mentio exstet. Unum illud apud omneis commune est nomen *Britannorum*, sive *Britonum*. quod pulsa etiam eorum à Saxonibus Anglisque pars in Galliam unà secum detulit; perpetuóque ad hanc usque diem retinuit. unde satis firmum est argumentum, unum hoc commune fuisse toti insulæ vocabulum; non verò illud

Cumeri. quam ego adpellationem ex novâ rerum mutatione, exterarumque nationum ex Germaniâ adventu, natam existimo. sic quidpe *Sicambrorum* Germanorum nomen, postquàm in Galliam translata gens fuit, mutatum est in *Gugernorum* vocabulum: & eâdem ratione Cattorum pars *Sunici* dicti; Atuatici, *Bethasii*; Eburones, Cæresi, Pæmani, Condrusi, Segni, qui diu uno nomine *Germani* adpellabantur, posteà *Tungri.* sic *Francorum* nomen ex Chamavorum, Angrivariorum, Tencterorum, Vsipiorum, Bructerorum, & aliarum nationum adpellationibus exortum; ut infrà, lib. II & III, in harum gentium explicatione patebit.

CAPUT IV.

Vnum Aschenazem, Noachi pronepotem, cum filiis suis atque nepotibus, omnem post terrarum inundationem obsedisse CELTICAM, *id est, Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, & Britannicas insulas; ex Mosis, scriptorum antiquissimi, deducitur monumentis. unde* CELTARVM *omnium pater, primusque conditor Aschenazes.*

FALSAS Germanicæ gentis originationes hactenus refutare pronum fuit. veram nunc ostendere, maximè arduum intelligo. Verùm tamen, ne quid prætermissum videatur, quod ad institutum opus pertineat; dabo operam, summoque enitar studio ac diligentiâ, ut hic etiam locus, quantum in tantâ rerum remotissimarum obscuritate fieri potest, quammaximè pateat.

Auctor igitur noster, sub initium libri de Germanis, enarratis terræ Germaniæ limitibus; *Ipsos*, inquit, *Germanos indigenas crediderim, miniméque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quærebant: & immensus ultrà, utque sic dixerim, aversus oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu, aspectuque, nisi si patria sit?* Quidam heic, pro voce *aversus*, malunt legere *adversus.* malè sanè, ac parum scitè. nam Plinius quoque lib. IV, cap. XII, *inter Danubium & Hercynium saltum, campos & plana Iazyges Sarmatas, montes verò & saltus Dacos, aversa Bastarnas tenere* ait. & lib. VI, cap. XIII, *Hyrcanum mare erumpere* tradit *Scythico oceano, in aversa Asiæ*; id est, in remota & extrema versùs septemtriones. sed clariùs eodem libro, cap. XVI, de Bactris loquens: *Gens hæc obtinet aversa montis Paropamisi, ex adverso fontis Indi.* quâ significatione haud rarò vox ista apud auctores occurrit: quidquid alii contrà commententur. Ceterùm auctor noster sacrorum scriptorum, quæ κατ' ἐξοχὴν Βιβλία vocamus, ignarus, aut saltem incredulus, gentilem de humani generis origine habuit fidem, quâ suam cuique solo innatam gentem, antiquitate conspicuam, omnes opinabantur. quâ ratione etiam primum gentis Germanicæ conditorem terrâ editum credidisse videtur, unà cum ipsis priscis Germanis; de quibus mox ita narrat: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ, & annalium genus est) Tuistonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque.* Nos, qui sacros libros pro unicâ veritate agnoscimus, sanctamque Christianorum profitemur religionem; primum unumque solum hominem in Asiâ à Deo conditum, atque ab hoc cunctos ceteros ortos mortaleis; quumque diluvio universi, exceptâ unà exiguâ Noachi familiâ, delerentur, post diluvium ab Noacho ejusque filiis ac nepotibus ex eâdem Asiâ in omneis terrarum parteis iterum diffusos fuisse, haud ignoramus. proinde nostræ quoq; gentis primos conditores ex eâdē profectos terrâ haud dubitamus. Primis etiam post diluvium sæculis profectos, conjicere vel inde licet, quòd asperos mores, ac duram vivendi horridamque rationem, antequàm Asia in mollitiem luxuriamque, quâ posteà infamis fuit, corrumperetur, unà secum in Europam avexerint. Ac licet Asiæ australina jam inde à principio rerum lætiora fuerint, quàm Europæ plaga septemtrionalis: tamen initio tam exculta non fuerunt, quàm posteà; nec Germania suarum frugum minùs ferax, si æquè culta fuisset. Quapropter mirari auctorem nostrum minùs fas erat, aliquos mortaleis, Asiâ relictâ, Germaniam petere voluisse, *informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque.* Meminisse oportebat, Helvetios quoque postmodùm ac Bojos, Celticas ex Galliâ Comatâ genteis, Rheno trajecto, eamdem petivisse Germaniam: non quia melior lætiorque terra Germania, quàm Gallia; sed quia in hac hominum multitudo adeò exundabat, uti nativum solum, sedesque antiquæ alere omneis ampliùs nequirent. Eadem ratio anteà gentium esse poterat Asiæ: cujus multitudo quum post diluvium excrescē-

creſceret, complures inde colonias in remotiſſimas terras emittere oportebat. Pompejus Trogus, ſive epitomator ejus Juſtinus, ſub initium lib. II, *Scytharum*, inquit, *gens antiquiſſima ſemper habita. quamquàm inter Scythas & Ægyptios diu contentio de generis vetuſtate fuerit.* Hæc Trogus ex antiquiſſimis Ægyptiorum pariter ac Græcorum monumentis. Quòd ſi Scytharum gens antiquiſſima, (cujus primi conditores non niſi ab eo ſolo profecti, quod primos poſt diluvium homines ſuſtinuit) aſperrima ſeptemtrionis in Aſiâ, nimioque frigore rigidiſſima petierunt, ac perpetuò, haud pœnitentes, retinuerunt; quid mirum, Germanorum quoque conditores primos, Aſiâ relictâ, alias ſeptemtrionis occidentiſque regiones petiiſſe, Scytharum ſolo forſitan etiam mitiora? Verùm diſputatione hac Tacito, gentili homini, remiſsâ, nos credimus, poſt confuſionem lingvæ, quæ una erat ab initio in terris, Deum, rerum omnium potentem, per univerſum terrarum orbem in varias mundi regiones diſperſiſſe genus mortalium. unde & noſtram Germanorum gentem originem traxiſſe, certum eſt.

Circa annum igitur ab aquarum eluvione CXXIV, à nato Noacho IOCCXXV, à mundo condito CIↃ IↃCCLXXX; quum Noachi filii ac nepotes in tantam hominum excreſcere cœpiſſent multitudinem, uti ea, quam tunc trans Tigrim incoluerunt, pars Aſiæ omneis capere nequiret: monuit Dominus Noachum, uti, univerſi orbis diviſione in filios nepoteisque factâ colonias quoquoversùm emitteret; quò univerſa iterum coleretur terra. Univerſo igitur orbe (puta noſtro; cujus partes *Aſia, Europa, atque Africa*) pro numero filiorum Noachi, in treis partes diviſo, Schemo omnem Orientem cum dimidio Septemtrionis, in Orientem converſo, Chamo Meridiem, Japheto Occidentem cum alterâ Septemtrionis parte, veniſſe, haud inſcitè ex ſacris ſimul profaniſque collegerunt libris viri docti. In eâ tamen Aſiæ parte, quæ inter Pontum Euxinum & internum mare, ceu ſinus terrarum, ad Ægæum pelagus procurrit, miſceri inter ſe quoſdam Noachi nepoteis pronepoteisque, minùs placet. nam uniuscujusque filiorum Noachi filios nepoteisque ſeorſim, in ſuâ quemque orbis terrarum parte, diſcretos diverſosque ab invicem coluiſſe, maximè credibile eſt. Proinde dictam quoque Aſiæ partem unis Japheti filiis nepotibusque, unà cum reliquo Occidente dimidiâque Septemtrionis parte, ceſſiſſe judico. Atque hæc quidem univerſi orbis in treis partes ex numero filiorum Noachi partitio perpetuò poſteà obtinuit: ita uti Schemi portio ASIA, Japheti EUROPA, Chami LIBYA, ſive AFRICA, vocabulis neſcio unde quæſitis ſemper vocitatæ fuerint. quamquàm antiqui illi primique termini, ſive ex imperiorum ratione, ſive ex libitu geographorum, poſtmodùm commutati fuerint; ita, uti nonnullæ Europæ Africæque regiones Aſiæ nomini finibuſque acceſſerint. quâ de re copioſiùs aliquando, alio in opere (ſummus ille adnuat precor Deus) diſputari poterit. Straboni, gentili homini, non adſentiendum; qui lib. XII tradit, Homeri ævo nondum diviſum fuiſſe terræ orbem in treis prædictas partes. cujus rei ille nullum aliud habuit argumentum, niſi quòd Homerus neque Aſiam, neque Europam, neque Africam in carminibus ſuis nominavit. Ex quo fortè rectè ille argumentari poterat, nomina hæc nondum Homeri ætate exſtitiſſe. at diviſionem totius orbis jam tum à tribus Noachi filiis factam; nomina nepotum pronepotumque, quæ poſterioribus etiam ſæculis, ſuis quodque terris, duraverunt, apertiſſimo indicio evincunt. Ceterùm, non ipſos filios Noachi, Schemum, Chamum, ac Japhetum, in ſuas quemque orbis parteis profectos, ſed horum filios nepoteisque tantùm, haud obſcurè ex ſacratiſſimis Moſis colligitur monumentis, quæ mox inſpiciemus. proinde illos in priſtinâ cum patre ſede manſiſſe, credibile eſt. Eorum autem filii atque nepotes, ſive Dei præcepto repugnantes, ſive uti æternum ſibi apud poſteros memoriæ gloriæque monumentum pararent, antequàm in ſuas quiſque terras diſſiparentur; congregati ex eâ, quam trans Tigrim tunc incolebant, terrâ, in regionem Schinar, conſilio inito, urbem magnam turrimque præaltam ædificare adgreſſi ſunt. Quâ re Deus, cui uni ſoli omnis debebatur honos atque gloria, omniumque rerum obſequium, graviſſimè offenſus, ſermonem eorum, qui tunc unus erat in terris, confudit; ita, uti alter alterum jam ampliùs non intelligeret: uti hac demum eos ratione turrim inchoatam perficere impediret. unde urbs ipſa BABEL, id eſt, *Confuſio*, poſteà dicta fuit; teſte antiquiſſimo omnium ſcriptore, divo Moſe: cujus diſertiſſima verba, in lib. geneſeos, cap. XI, ſunt iſta: *Fuerat enim univerſa terra ſermone uno, & verbis eùdem. Evênit autem, quum ab oriente profecti eſſent, ut invenientes convallem in terrâ Schinaris conſiderent illic: dicerentque alter alteri; Agedum, formemus lateres, & excoquamus bitumen. Sic fuerunt iis lateres pro lapidibus; & bitumen illius fuit eis pro intrito. nam dixerunt; Agedum, exſtruemus nobis urbem, & turrim, cujus faſtigium adſurgat in cœlum; ut nobis faciamus nomen, ne diſpergamur in*

mur in superficiem totius terræ. Descendit verò Iehova, ad videndum urbem illam, & turrim, quam exstruebant filii hominum. dixitque Iehova; En populum unum, quibus omnibus sermo unicus: atque hoc est, quod isti cœperunt facere. jam autem non præcideretur istis quidquam eorum, quæ cogitaverunt facere? Agedum, descendamus, & confundamus ibi sermonem eorum; uti non intelligant alter sermonem alterius. Sic dispersit eos Iehova inde in superficiem totius terræ. Et desiverunt exstruere urbem illam. propterea vocavit quisque nomen illius Babel; quòd ibi confudisset Iehova sermonem totius terræ. Et inde Iehova dispersit eos in superficiem totius terræ. Non totidem ex confusione istâ natas fuisse lingvas, quot hominum ad urbis ædificationem fuêre capita, sed quot principes Noachi nepotum, sive quot familiarum, ut vocat Moses, capita urbis structioni præfuerunt, quorum nomina ipse recenset; haud obscurè colligitur ex ejusdem libri cap. X, ver. V, XX, XXXI, & XXXII: quorum primum mox recitabo. Dispersi igitur fuêre per universum terræ orbem, in suas quisque regiones, secundùm familiarum capita, atque lingvas. unde genera gentium lingvarumque facta sunt omni numero LXIX: tot enim hoc capite enumerantur filii nepotesque filiorum Noachi; à quibus genteis atque lingvas primam originem duxisse, testatur vir Dei sanctus. Cujus fidem quum ii, qui ante nos ad veterem geographiam historiamque commentati sunt, parum religiosè observarent; sequutum est id, quod necessariò sequi inde oportebat: nempe, uti sæpè una gens in complureis partes sive nationes distraheretur; & è diverso, plures in unam contraherentur. unde postmodùm innumeri alii consequuti sunt errores fœdissimi. Nec tamen ego nescius sum, Clementem Alexandrinum, Arnobium, Epiphanium, Hieronymum, Augustinum, & alios, lingvas, ad urbis Babylonicæ structionem exortas, statuere LXXII. quem illi numerum non ex nepotum pronepotumq; Noachi tantùm, sed ex ipsorum simul Noachi filiorum numero collegerunt. Verùm non ipsum Schemum, & Japhetum, Chamumque, in gentium lingvarumque numerum concessisse, sed horum filios nepoteisque tantùm; apertissimis disertissimisque testatur Moses verbis, prædicto cap. X, ver. XXXII, quæ sunt hujusmodi: *Hæ familiæ filiorum Noachi, secundùm generationes ipsorum in gentes suas. atque ex his sese diviserunt gentes in terrâ, post diluvium illud.* De Japheto, ejusque filiis ac nepotibus, qui Europam obsederunt, cujus pars est Germania nostra, maximè heic nobis agendum est. de his ita Moses, in capite proximè dicto, ver. I, & sequentibus: *Istæ sunt generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Iapheti; quibus filii post diluvium illud nati sunt. Filii Iapheti, Gomer, & Magog, & Madai, Iavanque, & Thubal, & Meschec, & Thiras. filii autem Gomeri, Aschenaz, & Riphat, & Thogarma. filii verò Iavanis, Elischa, & Tharschisch, Chittim, & Dodanim. Ab his divisæ sunt regiones gentium, cuiq; secundùm lingvam suam, secundùm familias in gentibus suis.* Heic vir sanctus, quot virorum capita enumerat, in totidem lingvas atque regiones filios nepoteisque Japhetifuisse divisos, disertè indicat. Dispiciendum igitur nunc, à quonam eorum gens nostra, lingvaque Germanica originem duxerint. Id verò quo commodiùs certiúsque fiat; omnes pariter, in suas quisque sedeis erunt distribuendi.

A dictis igitur Japheti filiis nepotibusque gentes promanarunt hoc modo. A *Iavane* IONES Græcos dictos volunt; & ab hujus filio *Elischa*, proximos ÆOLES; à *Tharschisch* CILICES ortos, quorum caput TARSUS; à *Chittim* MACEDONES, atque *Epirotas*: à *Dodanim* (qui *Rodanim* dicitur in lib. Παραλειπομένων) RHODIOS. Sed horum interpretatio minùs certa est, nec satis congrua. Nobis de iis fusior exactiorque alio in opere poterit institui dissertatio; modò Deus volens propitius cœptis adnuat. Reliquorum hinc, versùs septemtriones atque occidentem, nomina ac sedes certiore jam situ signari possunt.

GOMER cum suis eas Asiæ terras obsedit, quæ inter Paropamisum Imaumque monteis, interque Oxi confluentem & Carambucis sive Obii fluminis magnum lacum sita est. ab eo gens dicta COMARI; quos Ptolemæus lib. V I, cap. XIII, ad Jaxartem amnem collocat: Mela quoque, lib. I, cap. II, eodem tractu super Caspium mare. Strabo, lib. XI; Ἅπαντας μὲν δὴ τοὺς πρὸς βορρᾶν, inquit, κοινῶς οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς Σκύθας καὶ Κελτοσκύθας ἐκάλουν. οἱ δ' ἔτι πρότερον διελόντες, τοὺς μὲν ὑπὲρ Εὐξείνου, καὶ Ἴστρου, καὶ Ἀδρίου καπικεῖνας Ὑπερβορείους ἔλεγον, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Ἀριμασπούς· τοὺς δὲ πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, τοὺς μὲν Σάκας, τοὺς δὲ Μασσαγέτας ἐκάλουν. id est: *Veteres Græcorum scriptores universas genteis septemtrionaleis, Scythas & Celtoscythas adpellarunt. qui verò ante hos adhuc genteis diviserunt, supra Euxinum, Istrum & Adriaticum mare colenteis, Hyperboreos dixerunt, & Sarmatas, & Arimaspos: trans verò mare Caspium, Sacas, & Massagetas.* His verbis, πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, simul mare ipsum Caspium, in latos sinus latéque recedentia litora diffusum, simulque fauceis

ceisejus angustas, quas pluribus suprà, cap. 1, descripsi, intellexit Strabo. Trans hunc igitur limitem dum unas duas genteis *Sacas* atque *Massagetas* vetustissimi illi Græcorum posuêre: certo inde indicio colligere licet, *Gomeri* eos ac *Magogi*, de quo proximè dicam, posteros intellexisse: Sacarum quidpe gentis sunt *Comari* apud Ptolemæum; & his proximi fuêre, à Magogo orti, *Massagetæ*. At Josephus Judæus, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, à Gomaro Galatas primùm dictos fuisse tradit Γομαρεῖς, id est, *Gomarenseis*. Quod de Gallis in Europâ, inter Pyrenæum ac Rhenum, nostri sæculi homines intelligunt. Verùm Josephi dictum locum quicumque diligentiùs perpenderit, penitiúsque perspexerit; non Europæos, sed Asiaticos eum intellexisse Γαλάτας, facilè deprehenderit. Unde etiam divus Hieronymus, qui in omnibus ferè, quæ ad gentium distributionem spectant, Josephum sequitur, in præfatione commentariorum in epistolam D. Pauli ad Galatas, Europæos Gallos ab Asiaticis originem duxisse, docere conatur. Non in Asiâ à Gomero conditam hanc gentem; sed ex Europâ, Romanis demum temporibus, profectam; haud pauci certis indiciis ac documentis clamitant cùm Romanorum, tùm Græcorum scriptores. Propheta Ezechielis cap. XXXVIII, vers. VI, *Gomerum* facit conterminum *Thogarmæ*, quem in septemtrione ponit, his verbis: *Gomerum cum omnibus agminibus suis; domum Thogarmæ ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus suis.*

MAGOG, Gomero ab occasu vicinus, Asiæ partem cum suis occupavit, ab ortu Comarorum confinio, & supra hos Imao monte, ab septemtrionibus oceano, ab occasu Obio ac Rhâ amnibus, à meridie Caspio mari & Oxo flumine inclusam. gens ipsa auctoribus est MASSAGETÆ: quos Mela, cum Ptolemæo, Comaris facit finitimos, supra mare Caspium & Oxum flumen: eodemque situ ponuntur ab Herodoto, Strabone, & nonnullis aliis.

MADAI consedit inter Taurum montem, & Oxum flumen, Caspiumque mare. gens MEDI, infra Caspium mare ab omnibus simul scriptoribus locati.

MESCHEC, vel, ut Græci legunt interpretes, MOSOCH, tenuit terras inter mare Caspium, & Pontum Euxinum; ubi *Albania*, *Iberia*, & *Colchis* ad Caucasum usque montem; & *Armeniæ* pars ad Euphratem. gens ab eo dicta MOSCHI: de quibus ita Strabo, lib. XI: Ἡ δ' ὑπὲρ Μοσχικὴ τριμερὴς ἐστι· τὸ μὲν γὰρ ἔχουσιν αὐτὴν Κόλχοι, τὸ δὲ Ἴβηρες, τὸ δὲ Ἀρμένιοι. id est: *Moschica regio in treis partes divisa est. partem ejus Colchi, partem aliam Iberi, aliam verò Armenii tenent.* Mela lib. I, cap. II, Moschos eodem tractu conterminos facit Georgis; & lib. III, cap. V, ad Caspium usque mare, Albanis: nempe reliquias eorum nominis. Plinius, lib. VI, cap. IX, *Moschenos* Armeniæ habet conterminos; & cap. sequenti, *Moschos* Armenochalybibus, *ad Iberum amnem, in Cyrum defluentem.* Strabo in dicto libro, & Mela lib. I, cap. XX, Plinius lib. V, cap. XXVII, *Moschicos* referunt *monteis* ad Phasin, supra Armeniam: item Strabo, lib. I, inter Iberos & Armeniam; & lib. XII, ad Colchidem; Ptolemæus à Cappadociâ ad Albaniam eos extendit. Tot igitur, ac tanta quum sint Moschorum in veterum monumentis vestigia; miror ego, cur Josephus Judæus, his neglectis, Meschecum Cappadocum conditorem fingere maluit, ex similitudine vocabuli, quod in opido Cappadociæ *Mazaca* exstabat.

THUBAL eam obsedit Europæ regionem, quæ olim μικρὰ Σκυθία, id est, *minor Scythia* dicebatur, teste Strabone, lib. VII. nunc est Tattaria minor, sive Precopense Tattarorum regnum, ad Borysthenem usque amnem. Gens Græcis dicta TAURI: quos Strabo, dicto loco, minorem Scythiam tenuisse adfirmat. Plinius, lib. IV, cap. XII, Taurorum XXX fuisse tradit populos. *Taurica* hinc *peninsula*, Græcis pariter Latinisque monumentis celebratissima. Josephus Judæus, prædicto loco, Iberos non à Meschecо, ut nos suprà, sedà Thubale ortos uti fingeret, vocabulum *Thubal* corrupit in *Thobel*: ab hoc fecit *Thobelos*; & tandem, mirâ μεταμορφώσει, *Iberos*. quod itidem nostri homines ad Europæos Iberos, id est, ad Hispanos, satis ignoranter trahunt. Asiaticos intelligere Josephum Iberos, inter Colchidem Albaniamque sitos; facilè perspexerit, quisquis verba ejus curatiùs consideraverit. Si cui tamen pronior, pertinaciorque in vulgatam opinionem fides; is legat caput XXXVIII prophetiæ Ezechielis: ubi vir sanctus genteis enarrans, quæ Dei missu terram Israëliticam vastaturæ erant, hæc inter alia profatur, vers. 1, & sequentibus: *Deinde fuit verbum Iehovæ ad me dicendo: Fili hominis, dispone faciem tuam versùs Gogum, terram Magogi, principem primarium Meschech, & Thubalis; & propheta contra eum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te ô Gog, princeps primarie Meschech, & Thubalis. nam reducam te, imponens hamos maxillis tuis; & reducam te & omneis copias tuas, equos & equites, indutos perfectissimè omneis, congregationem multorum clypeatorum, & scutatorum, tractantium gladios omnium: Persas;*

ſas, Aethiopas, & Putæos cum illis; omneis ſcutatos & galeatos: Gomerum cum omnibus agminibus ſuis; domum Thogarmæ, ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus ſuis, populos multos tecum. Et infrà, cap. XXXIX, verſ. I, & II: *Prætereà tu fili hominis, propheta contra Gogum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te Gog, princeps primarie Meſcheci, & Thubalis: ut reducam te, ſeminario unco trahens te, & deducens te à lateribus aquilonis; & adducam te in monteis Iſraëlis. ubi percutiens, arcum tuum è manu ſiniſtrâ, & ſagittas tuas è manu dextrâ tuâ dejiciam.* Item ſuprà, cap. XXVII, verſ. XIII, & XIV, magnitudinem Tyri recenſens: *Iavan, Thubal, & Meſchec erant mercatores tui: hominibus, & vaſis æneis negotiabantur in commercio tuo. qui erant è domo Thogarmæ, equis, equitibusque, ac mulis negotiabantur in nundinis tuis.* Ex his tot locis cognitis conſideratiſque quis credat per *Thubalis* nomen intelligi Hiſpanos? etenim quis umquàm Hiſpanos terram Iſraëliticam occupaſſe legit, aut fando accepit? quis vereatur, umquàm occupaturos, perpetuóque, ad conſummationem uſque mundi, obſeſſuros? quod ſatis apertè vaticinatur vir Dei, ſub finem capitis XXXVIII. quis item credat Gogum, vel Magogum, Aſiæ ſeptemtrionalis circa Caſpium mare terram, imperium umquàm tenuiſſe in ultimos Europæ populos Hiſpanos? quis credat Hiſpanos in Tyri mercatibus negotiatos fuiſſe? quis denique credat, Hiſpaniam à Judæâ in ſeptemtriones verſùs eſſe poſitam? quum rectà in occidentem ſit porrecta. Sed eas heic intelligere prophetam genteis, quæ unà cum Turcis ac Saracenis terram Iſraëliticam poſteà occuparunt, id eſt, Moſchos, atque Tauros; mox infrà clariùs explicabo. Id verò heic maximè notandum erat, quòd propheta *Thubalem* cum *Meſcheco* ſemper conjungit, ceu populos inter ſe conterminos. quod in Tauris atque Moſchis verum eſſe, ſuprà patuit.

Ceterò ultra Thubalem, id eſt, ultra Tauros THIRAS cum ſuis ad utramque Iſtri ripam & ponti Euxini ſiniſtrum latus ſubſedit. à quo gens ipſa THRACES, & regio nobiliſſima *Thracia*. Utrique Iſtri ripæ prætextam antiquitus fuiſſe, auctor eſt Strabo, in lib. VII. qui *Getas* quoque (quos *Dacos* adpellavêre Romani) ac *Myſios*, Thracicas adſeverat genteis. cui adſtipulatur Mela, lib. II, cap. II, his verbis: *Vna gens Thraces habitant, aliis aliisque præditi & moribus & nominibus: quidam feri ſunt, & ad mortem paratiſſimi; Getæ utique.* Unde ſic Herodotus, lib. V; Θρηϊκων δὲ ἔθνος μέγιστόν ἐστι, μετὰ γε Ἴνδους, πάντων ἀνθρώπων· id eſt; *Thracum gens, poſt Indos, omnium maxima eſt.*

Reliquas, verſùs occidentem ſeptemtrioneſque, terras tres tenuêre Gomeri filii, *Thogarma, Riphat, Aſchenaz.*

THOGARMA, ſupra Tauros atque Moſchos, vaſtas Magnæ Ruſſiæ, ſive Moſcoviæ, Litaviæque auſtralis obſedit ſilvas. gens ipſa dicta TURCÆ: quos inter Mæotin paludem & Caſpium mare collocant, Herodotus lib. IV, Plinius lib. VI, cap. VII, Mela lib. I, cap. XX. At quidam ab hac ſententiâ longè diverſiſſimi, non Turcas à Thogarmâ, ſed Germanos noſtros ortos adfirmant; ratione atque argumento ex leviſſimâ nominis ſimilitudine tractis. Verùm his ego una oppoſuerim prædicta verba ſancti prophetæ Ezechielis; cujus auctoritas minùs certè, quàm levis illorum ac lubrica opinatio, fallere nos poteſt. Ejus igitur verbis benè perpenſis, quæro, quis umquàm Germanos terram Iſraëliticam invaſiſſe legerit, aut fando acceperit? quis metuat, umquàm invaſuros, perpetuóque cum prædictis gentibus obſeſſuros ad conſummationẽ uſque mundi? quis credat Germaniam à Judæâ verſùs ſeptemtriones eſſe poſitam? quum in occidentem magis ſit projecta. quis item credat, Germanos mancipia, equos, ac mulos, Tyrum ad mercatum deduxiſſe? imò mulos quis umquàm in Germaniâ ſomniavit? quum etiam ii, qui ex calidioribus huc deferantur terris, aëris frigiditatem haud facilè ferant. Germanos item equitatu, præ Sarmatis, ac Scythis, quis umquàm laudavit? quum *pedum magis uſu, ac pernicitate gaviſos* fuiſſe, omneis ſimul tradant auctores, quotquot bella eorum, cum Romanis geſta, ſcripto mandarunt. ideóque Tacitus, ſub finem libri de Germaniâ, uno hoc argumento Venedos Germanis adſerit, diverſoſque facit à Sarmatis, *in plauſtro equoque viventibus.* At à Turcis Saraceniſque factum, quod olim vir ſanctus vaticinatus eſt, omnes (proh dolor!) jam dudum pueri cantant. Turcas verò ex ſeptemtrionibus per Caucaſias irrupiſſe portas, vicinaſque ſecum traxiſſe genteis (*Moſchos* innuit propheta, *Tauros, Maſſagetas, & Comaros*) plerique uno ore conſentiunt auctores, qui de origine eorum ſcripſerunt. His autem antiquiores Plinius ac Mela, & omnium antiquiſſimus Herodotus, ut antè dictum, unanimi conſenſu ſupra Caucaſum, circa Mæotin paludem & Tanain amnem ponunt Sarmatarum nationem Turcas, Thuſſagetis Sarmatis vicinos. Apud Herodotum equidem legitur vox mendoſa Τῦρκαι: ex quâ Pintianus in Melâ Turcarum verum purumque vocabulum corrumpere magis, quàm corrigere, conatus eſt in *Iurcæ*: infelici, mehercules,

hercules, judicio; quum credibilius foret, in uno Herodoto T depravatum à librariis in I; quàm in duobus auctoribus, Melâ ac Plinio, I in T. At pro Melæ Plinique exemplaribus posterioris quoque sæculi faciunt scriptores; qui per Caucasias portas (quas nonnulli malè, ut notat Plinius eod. lib. cap. XI, Caspias dixêre) irrupisse Turcas tradunt. Huic igitur regioni, supra Caucasum montem, rectè conveniunt, quæ Ezechieles prædictis locis proloquutus est. quidpe & versùs septemtriones posita est & Magog heic super Caspium mare coluêre proximi: ab alterâ verò parte Thubal; & infra Caucasum Meschec. Thogarma quin etiam, id est, Sarmatæ, sive Sarmatarum natio Turcæ, & nunc habent optimos, & semper antiquitus habuêre præstantissimos equos. Contrà de Germanorum equis sic Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Iumentis Germani importatis non utuntur. sed, quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt.* Et Tacitus in libro de Germaniâ: *Equi non formâ non velocitate conspicui: sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur.* Verùm ego non dubito, quin multi futuri sint, quibus, prædicta prophetæ verba ad Turcas trahi, haud placuerit; quum jam dudum alii ea de Babyloniis, sive Assyriis interpretati sint. Sed hi, uti satis probis, idoneisque documentis ostendant, omnia ea, quæ propheta cap. XXXVIII, versiculis quinque ultimis vaticinatus est, in Assyriorum gente esse impleta, vehementer ego vereor. Quis ignorat, prophetas illius sæculi, ubi de proximâ Hebræorum pœnâ ac calamitate, quam Deus immittere tum minabatur, disserere inceperint, de reliquis etiam deinceps sæculis omnibus, ad noviſſimum usque judicium & vitam illam beatam æternamque, continuare sermonem? Verùm hæc paullo processit longiùs oratio, quò liquidò pateret, à *Thogarmâ* nullos umquàm neque dictos neque ortos fuisse Germanos: sed Turcas, gentem Sarmatarum. unde posteriores etiam Judæorum scriptores semper eos vocarunt *Thogarmathim*.

Porrò RIPHAT ulteriorem occupavit Russiæ Magnæ partem, inter Obium amnem & Finniam sinumque Album, adusque oceanum. gens ab eo RIPHACES, Melæ lib. I, cap. II: à quorum nomine montes RIPHÆI, pluribus mihi suprà descripti. Gens ipsa posterioribus sæculis, quum pars ejus in antiquam Turcarum sedem succeſſisset, clariùs innotuit nomine RUSSI; Græcis scriptoribus vocabulo indeclinabili οἱ Ῥῶς (ut etiam nunc omnibus Slavici generis populis *Rus*) & nonnumquàm Ῥῶσοι dicti. Nec tamen ego nescius sum, *Russorum*, sive *Moscovitarum* gentem omnem sub Sarmatarum nomine ab antiquis auctoribus computari: Sarmatiamque terminari, ab septemtrionibus oceano glaciali, ab occidente Vistulâ amne; ac lingvam insuper unam hac plagâ fuisse, quam etiamnunc tam Russis, quàm Polonis, Bojohæmis, aliisque ejusdem generis nationibus communem esse scimus, dialectis tantùm variis distinctam, *Slavicam* in universum adpellatam. Verùm hasce septemtrionis oras, ut à Græciâ remotissimas ultimasque, nimis communiter à Græcis auctoribus, per errorem, ut anteà *Scythicas*, sic posteà *Sarmaticas* fuisse dictas; quum tamen non unius ejusdemque, cum Turcis Sarmatis fuerint generis; vehementer ego supicor: & alibi (modò vita superſit) idoneis id argumentis probare me posse spero. Hoc si ita fuerit; certè RIPHÆI, sive RIPHACES, propriè fuerunt omnes illæ nationes, quæ posterioribus sæculis uno in universum nomine SLAVI clariùs innotuerunt: quorum noviſſimus ad occasum terminus antiquiſſimis temporibus fuit Vistula amnis; quem partem eorum Venedos accoluisse, suo loco ostendam. Ac fortè à *Thogarmâ* dicta primùm fuit gens Sarmatarum *Thogarmat*. quod vocabulum postmodò vel ipsa gens, vel Græci homines (ut pleraque alia externa) corruperunt in *Sauromatæ*: unde *Sarmatæ* vox tandem nata. nam qui gentem hanc Græcis adpellatam arbitrantur à vocibus σαῦρος, & ὄμματα; quorum illa *lacertum*, hæc *oculos* significat; quasi gens fuerit oculis lacertinis: planè nugari videntur.

Hinc reliquum omne, quantum sub variis nominibus *Illyrici*, *Germaniæ*, *Galliæ*, *Hiſpaniæ*, & *Britannicarum insularum*, ad Hyperboreum usque mare, quà id Lappiam ac Norvagiam perfundit, & ad oceanum Atlanticum protenditur, quamquàm terrarum spatiis vastiſſimum, tamen, quia omnium remotiſſimum, unus solus sortitus est ASCHENACES, omnium parens conditorque CELTARUM: à quorum nomine universæ prædictæ regiones commune sortitæ sunt vocabulum CELTICÆ. quod universis pariter ac singulis à vetustiſſimis mortalium fuisse tributum, suprà, cap. II, multis documentis, testimoniisque veterum auctorum graviſſimis comprobatum est. Si quis tamen miretur, unum Aschenazem tantum terrarum spatium solum obsedisse; is meminerit, Chusum quoque, Chami filium, in Africæ aversis atque remotis, omnem occupasse Æthiopiam: unde etiamnum Æthiopes vulgò vocantur *Cussii*. idem à Schemi quoque filiis factum, in extremis Asiæ

versùs orientem partibus; multóque maximè in Americâ. nam & hanc Schemi portioni accessisse, haud malè judicant viri docti. Unam fuisse eamdemque dictis populis, *Illyriis*, *Germanis*, *Gallis*, *Britannis*, atque *Hispanis* lingvam, proximis hinc aliquot capitibus demonstrabo. unde gravissimum validissimumque argumentum, unam illos omneis fuisse eamdemque gentem, ab uno patre Aschenaze conditam. At locus est apud Jeremiam prophetam, cap. LI, vers. XXVII, qui huic opinioni nostræ, de Aschenazis posteris, repugnare videtur. ejus verba sunt ista: *Attollite vexillum in terrâ; clangite buccinâ in gentibus; comparate contra istam genteis; promulgantes convocate contra istam regna Ararati, Minni, & Aschenazis: præficite contra istam imperatorem; adducite equos, pares mololonthis hispidis.* nempe de Babylone vastandâ loquitur propheta. Heic igitur, inquies, quid Aschenazis posteri nominantur, si ipsi Europæ prædictas parteis incoluerunt? Nimirum de Gallis hæc intelligenda, qui Asiæ proxima, statim post Alexandri Magni excessum, occuparunt: quique posteà compluribus sæculis Paphlagoniæ Cappadociæque portiones, haud procul Armeniâ, tenuerunt. Nam qui omnem istam prophetæ vaticinationem, de vastandâ excidendâque Babylone, Cyri imperio finiunt; haud video, quomodò versiculi XXXVII verba interpretari velint, quæ sunt hujusmodi: *Et abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum, stuporem & sibilum; adeò, ut nemo inhabitet.* item vers. LXII: *O Iehova, tu eloquutus es contra locum hunc, te excisurum eum; adeò, ut non sit in eo habitator, tam ex hominibus, quàm ex jumentis: sed desolatissimum in æternum fore.* item suprà in vers. XXV; *Disponam te in montem ruderum ex incendio.* Babylon, licet à Cyro, & aliis posteà Persarum Macedonumque regibus aliquoties capta fuerit; tamen à nemine eorum vel vastata, vel incensa, vel excisa fuit: quod posterioribus demum sæculis ei accidit. Plinius lib. VI, cap. XXXVI: *Babylon, Chaldaicarum gentium caput, diu summam claritatem obtinuit in toto orbe. ceterò in solitudinem rediit, exhausta vicinitate Seleuciæ, ob id conditæ à Nicatore, intra quadragesimum lapidem.* Id CC demum post Cyrum annis factum. De suâ ætate ita Diodorus lib. II: Καὶ γὰρ αὐτῆ τῆ Βαβυλῶνι νῦν βραχύ τι μέρος οἰκεῖται, τὸ δὲ πλεῖον ἔσπερ τείχους γεωργεῖται. id est: *Nam & ipsius Babylonis exigua quædam portio nunc habitatur: maximaque intra muros pars agrorum cultui est exposita.* Illud igitur de extremo hujus urbis excidio non ad Cyri tempora, sed ad multo inferiora sæcula referendum est. De prædictis Gallis recens in Asiam ex Europâ transgessis, ita Justinus lib. XXV: *Gallorum eâ tempestate tantæ fecunditatis juventus fuit, ut Asiam omnem velut examine aliquo implerent. Denique neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt; neque pulsi regno ad alios, quàm ad Gallos confugerunt. Tantus terror Gallici nominis, & armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque majestatem suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallicâ virtute arbitrarentur.* Potuerunt igitur ad Babylonis quoque terrorem, una cum aliis Asiæ gentibus, fuisse vocati Galli.

Atque hac demum ratione prima gentis nostræ GERMANICÆ origo ex idoneis jam, satisque certis monumentis ad primum usque mortalium ADAMUM retro referri poterit. *Adami* quidpe filius *Seth*; hujus *Enos*; hujus *Kenan*; hujus *Mahalaleal*; hujus *Iered*; hujus *Henoc*; hujus *Methusalah*; hujus *Lamech*; hujus *Noach*; hujus *Iaphet*; hujus *Gomer*; hujus *Aschenaz*; hic omnium CELTARUM pater; quorum pars maxima GERMANI. Hinc rectè Judæorum quoque scriptores gentem Germanorum antiquâ illâ, ex primi conditoris nomine desumtâ adpellatione nuncupant ASKENAZIM; ceu posteros Aschenazis. Josephi, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, verba hæc sunt: Ἀσχανάζης μὲν Ἀσχανάζας ᾤκισεν· οἱ νῦν Ῥηγῖνες ὑπὸ Ἑλλήνων καλοῦνται. id est: *Aschanazes condidit Aschanazas: qui nunc Rhegines adpellantur à Græcis.* Quos heic intellexerit *Rhegines*, nemini aliàs Græcorum vel Latinorum scriptorum memoratos, haud facilè quis dixerit. Vitiatum id esse suspicarer in ejus exemplaribus vocabulum, ni & Isidorum, & divum Hieronymum, & alios id ex eo transcriptum habere viderem. Germanos eum voluisse, ut & reliqui Judæorum scriptores posteri, haud injuriâ conjiciunt viri docti; quando aliàs hujus gentis vastissimæ nullam facit mentionem.

Atque isthæc quidem vera CELTARUM originatio ex ipsis βιβλίοις sacris, satis gravibus demonstrata est argumentis. ceterùm infrà, cap. IX, ex profanis etiam, sive gentilibus scriptoribus, Platone, Cæsare, Lucano, Tacito, ostendam, eumdem Gallos duxisse sibi ortum, eosdemque gentis conditores, quos Germani suæ gentis: scilicet supremum illum, unumque, & æternum DEUM, rerum omnium opificem, & quem is condidit ADAMUM, primum cunctorum mortalium parentem.

CAPUT

CAPUT V.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos, unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, variis tantùm dialectis diſtinctam; veterum probatur auctorum teſtimoniis. unde certiſſimum indicium, prædictos populos omneis unius ejusdemque gentis CELTICAE, *ab Aſchenaze propagatæ, fuiſſe nationes.*

SUb uno CELTARUM nomine quinque olim comprehenſas fuiſſe validiſſimas nationes, *Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos*, atque *Britannos*; ſuprà ex antiquiſſimis Græcorum oſtendi monumentis: item unam fuiſſe dictos populos eamdemque gentem *Celtarum*, ab uno Aſchenaze, Noachi pronepote, propagatam, ex Moſis ſacratiſſimis demonſtravi ſcriptis. quibus acquieſcere jam æquus poterat lector. Verùm, ne quid ſit omiſſum, quod ad confirmationem certitudinemque hujus ſententiæ meæ pertinere videatur; aliis quoque documentis, atque teſtimoniis graviſſimis eamdem firmare conabor. Argumenta autem, ſive indicia, quibus, duas plureiſve nationes ejusdem eſſe generis atque originis, dignoſcere queas, duabus potiſſimùm in rebus conſiſtunt: altera in lingvâ, ſive ſermone; altera in moribus, ac vivendi ratione. De his poſteriùs pluribus capitibus agam. nunc ſermonem prædictis quinque nationibus fuiſſe eumdem, dialectis ſolummodò variè diſtinctum, argumentis quinquefariam partitis oſtendam. prima erunt ex veterum auctorum teſtimoniis, quibus id liquidò adfirmatur. altera ex populorum per eaſdem v nationes adpellationibus. tertia ex privorum hominum nominibus propriis. quarta ex opidorum vicorumque vocabulis. quinta ex aliis variarum rerum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes omnes inter ſe uſæ ſunt, nunc verò apud Germanos in vulgari ſermone durant. De IV poſterioribus proximis hinc agam capitibus. de primis nunc.

Prima igitur quod attinet; Scordiſcos in Pannoniâ Gallicam fuiſſe nationem, diſertiſſimis teſtatur verbis Strabo, lib. VII; & item Athenæus, lib. VI, cap. V. ubi equidem mendoſa vox legitur Κορδίσκοι, pro Σκορδίσκοι, vel potiùs Σκορδίσκοι: nam horum utrumque rectè. *Peucinos* verò, ſive *Baſtarnas*, in quintâ totius Germaniæ numerat parte Plinius, lib. IV, cap. XIV: eoſdemque Tacitus, ſub finem libri de Germaniâ, *ex ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis* Germanos eſſe probat. Strabo quoque in dicto libro, quamvis ſubdubitans, tamen Germanis adſcribit; ut infrà in Baſtarnis oſtendetur. Hos cum Scordiſcis eamdem habuiſſe lingvam, haud obſcurè indicat Livius, ſub finem libri XL. ubi de Baſtarnis agens, quos Philippus, Macedonum rex, Iſtrum transgredi diu ſolicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque exinde popularentur; *Duplex*, inquit, *inde erat commodum futurum, ſi & Dardani, gens ſemper infeſtiſſima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tollerentur; & Baſtarnæ, relictis in Dardaniâ conjugibus, liberisque, ad populandam Italiam poſſent mitti. Per Scordiſcos iter eſſe ad mare Adriaticum, Italiamque. aliâ viâ traduci exercitum non poſſe. facilè Baſtarnis Scordiſcos iter daturos: nec enim aut lingvâ, aut moribus æquales abhorrere.* En vides? quibus rebus Tacitus Baſtarnas Germanos eſſe probat; *ſermone* ſcilicet, & *moribus:* iisdem Livius Scordiſcos Gallos Baſtarnis ſimileis, ejusdemque gentis fuiſſe oſtendit. Nec tamen ego temerè diſſimulaverim, aut reticuerim, eosdem Baſtarnas Gallos adpellari à Livio, lib. XLII & XLIV; item à Plutarcho in Æmilio Paullo. verùm malè eos, per inſcitiam, pro Gallis habitos ab illius ſæculi hominibus Græcis, quum verum inter Gallos Germanosque diſcrimen adhuc ignoraretur, infrà in eorum explicatione ſatis firmis comprobabo argumentis. Interim, ſi, Gallos eos fuiſſe, Livio atque Plutarcho malis credere; tamen hoc inde colligitur, quòd lingva eorum tam fuerit ſimilis Germanorum ſermoni, uti ex eâdem ſimilitudine non modò unus Tacitus, ſed alii etiam auctores, Germanos eſſe judicaverint. Quos Oroſius lib. IIII, cap. XIII, & Plutarchus in M. Claudio Marcello, Polybiusque lib. II Gallos, inter Rhodanum Alpeisque incolenteis, ab eo quòd mercenaria ſtipendia merebant, vocant *Gæſatas*; eos Tabulæ marmoreæ triumphorum Romanorum, qui in Capitolio etiam nunc viſuntur, *Germanos* adpellant. Livius, lib. XXI, de Annibale, quà is Alpeis tranſierit, diſputans; *Nec veriſimile eſt*, inquit, *ea tum ad Galliam patuiſſe itinera; utique cùm, quæ ad Penninum ferunt, obſepta gentibus Semigermanis fuiſſent. neque hercule montibus his (ſi quem fortè id movit) ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt inditum; ſed ab eo, quem in ſummo ſacratum ver-*

tice Penninum montani appellant. Veragrorum, gentis Alpinæ, vicum refert Cæsar, belli Gallici comment. III, nomine *Octodurum*: quem nunc dici *Martinach* in Vallesiâ (vulgò hæc est *VVallisserland*) infrà suo loco ostendam. Veragri igitur, quum CL circiter millia passuum à Danubio, proximo Germaniæ termino, remoti fuerint, inter Helvetios Gallos, & Salassos, Inalpinum Italiæ populum positi, Gallique à Cæsare, in dicto commentario, adpellati; quomodò à Livio dicuntur *Semigermani*, nisi quia eorum lingva Germanorum, quàm Gallorum, sermoni fuit propior? De Alpinorum genere ita Livius, eodem libro: *Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum lingvâ moribusque abhorrentes, cùm se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus, interdiu tantùm obsideri saltum; nocte in sua quemque dilabi tecta.* Porrò Tacitus, in eodem libro de Germaniâ: *Dextero Svevici maris litore Aestiorum gentes alluuntur: quibus ritus, habitusque Svevorum, lingva Britannicæ propior.* In libro autem, quo Jul. Agricolæ vitam descripsit, *Britanniam*, inquit, *qui mortales initio incoluerint, indigenæ, an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem adseverant: Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines, & positu contra Hispaniam, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupasse, fidem faciunt: proximi Gallis & similes sunt: seu durante originis vi; seu, currentibus in diversa terris, positio cœli corporibus habitum dedit. In universum tamen æstimanti, Gallos vicinum solum occupasse, credibile est. Eorum sacra deprehendas superstitionum persvasione. sermo haud multum diversus.* In universum, ait heic, sermonem Britannicum à Gallico haud multum esse diversum. suprà autem dixit, Æstiorum (quos Prussiam atque Livoniam quondam incoluisse, infrà lib. III suo loco ostendetur) lingvam Britannicæ, quàm Svevicæ, id est, Germanicæ, esse propiorem. unde perspicuè colligere datur, magnam fuisse propinquitatem magnamque similitudinem trium harum lingvarum, *Britannicæ, Gallicæ*, atque *Germanicæ*: imò tantam, uti Æstios, quamvis sermone propiùs ad Britannos accesserint, tamen à Germanorum gente non eximat auctor. At idem Britannicus sermo, quia non obstabat, quo minùs Silurum nationem, Britanniæ occidentalem, Iberis, id est, Hispanis similem, ejusdemque originis participem faceret; haud levi inde, nec inani colligitur argumento, Hispanorum quoque lingvam haud absimilem fuisse à Britannicâ lingvâ: nec, per consequentiam, à Gallicâ, neque à Germanicâ. Gallos Comatos, inter alios auctores, Cæsar ac Plinius in *Aquitanos, Celtas* ac *Belgas* distingvunt. de Aquitanis autem sic Strabo, lib. IV: Ἁπλῶς γὰρ εἰπεῖν, οἱ Ἀκυιτανοὶ διαφέρουσι Γαλατικῆ φύλου τι τὰς τῶν σωμάτων κατασκευάς, καὶ καθ' γλῶτταν. ἐοίκασι δὲ μᾶλλον Ἴβηρσιν. hoc est: *Simpliciter uti dicam, Aquitani à Gallico genere differunt, cùm corporum habitu, tùm lingvâ: magisque sunt Hispanis similes.* En; suprà Caledonii, Britanniæ septemtrionalis incolæ, corporum habitu Germanis Svevis, Norvagiam, cui Caledonia objecta, habitantibus, adsimilantur Tacito; lingvâ autem Æstiis, trans Vistulam incolentibus: nec minùs tamen Britanni Caledonii. heic Strabo Aquitanos eisdem rebus Hispanis similiores adserit, quàm reliquis Gallis: nec minùs tamen Galli fuêre Aquitani; inter Hispanos à nemine umquàm computati. Magna ergo lingvarum similitudo; penèque eadem omnium harum nationum lingvâ; idemque corporum habitus, ac vitæ mores; ut latiùs infrà patebit. Differebant tamen istæ lingvæ, non modò in solis gentibus, Hispanis, Gallis, Britannis, atque Germanis; verùm etiam in singulis cujusque gentis nationibus: dialectis scilicet, quas vocant Græci: quemadmodùm hodiéque in Germaniâ Saxo Francum, Svevum, aut Bojarium non intelligit, nisi paucis in verbis; nec contrà Francus, Svevus, Bojarius, aliæque superioris Germaniæ nationes, Saxonem, sive inferiorem Germanum. nihilo minùs tamen omnes in unâ eâdémque Germaniâ, omnes pariter Germani dicti, omnes lingvâ Germanicâ utentes. Multo verò minùs intelliget, cùm Saxo, tum Svevus, omnesque hodiè Germani lingvas Frisiorum, Danorum, Svedorum, Fennorum: quas omneis esse Germanicas, nemo, nisi earum planè ignarus, facilè negaverit. Imò ne ipsi quidem inter se Dani, Frisii, ac Svedi, alteri alterorum satis percipiunt dialectos; quamvis magna sit earum confinitas atque similitudo. Insulæ insuper maris Germanici, Frisiæ, Holsatiæ Jutiæque litoribus objectæ adeò discrepanteis inter se dialectis habent lingvas, uti diversas omnino existimes. nec minùs tamen harum insularum incolæ omnes simul Germani. In Gallià etiam, quæ nunc est Francia, (exemplis res probari si ultrà indigeat) multùm lingvâ, quam nunc vocant Francicam, pro variis nationibus ac provinciis variatur: adeò, uti Parisius Burgundionem, Provincialem, Vasconem & alios, vix in tertio, aut quarto vocabulo percipiat. nec minùs tamen omnes hi Franci, quàm Parisius ille. Moscovitarum hodiè Russorumque, item Polonorum, Bojohæmorum, Crovatorum, Bulgarorum, Serviorum, item

corum,

eorum, quos Germani Venedos, ac Vinidos in Germaniâ adpellant, tam discrepantes inter se sunt lingvæ, uti alteri alteros parum admodùm intelligant. nihilo minùs tamen omnes istæ nationes unius sunt generis, *Slavi* in universum dicti; lingvaque eorum *Slavica* una atque eadem, dialectis tantùm variè distincta. In Italiâ quum quondam cum Florentinis quibusdam, haud indoctis viris, simulque cum quodam doctore Bononiensi iter facerem; multaque mihi cum Florentinis esset super rebus Italiæ, sermoneque Italico dissertatio: Bononiensis, dialectum illorum non satis percipiens, idemtidem me interrogabat, quidnam dicerent. cui ego, non sine risu, respondebam, iniquè eum facere, quòd ipse homo Italus me peregrinum Italici sermonis interpretem sibi postularet. Tantum equidem dialectorum discrimen tam exiguo inter Bononiam Florentiamque intervallo. in reliquis Italiæ partibus, inter se remotioribus, quid fiat, cuivis Italiam ingresso haud incompertum. Ad eumdem igitur modum CELTARUM quoque olim lingva in varias διαλέκτους, sive in varia ἰδιώματα fuit distincta. unde Tacitus, ut antè dictum, Æstiorum lingvam differre à ceterorum Germanorum lingvâ, propiúsque ad Britannicam accedere dixit: & Strabo Aquitanicam Hispanicæ similiorem adfirmavit. hinc idem auctor, lib. III, de ipsis Hispanicis ita scribit: Καὶ οἱ ἄλλοι δ' Ἴβηρες χρῶνται γραμματικῇ, ἀ μιᾷ ἰδίᾳ· ἀδὲ γὰρ γλώττῃ μιᾷ. id est: *Vtuntur & reliqui Hispani grammaticâ, non unius omnes generis: quidpe ne unâ quidem lingvâ.* & de universis Gallis Cæsar in principio mox commentarii primi, de bello Gallico; *Gallia*, inquit, *est omnis divisa in partes tres. quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingvâ Celtæ, nostrâ Galli adpellantur. hi omnes lingvâ, institutis, legibus, inter se differunt.* Hanc differentiam egregiè aperit Strabo, initio libri IV. Οἱ μὲν δὴ, inquit, τριχῇ διήρουν, Ἀκυϊτανοὺς, καὶ Βέλγας καλοῦντες, καὶ Κέλτας. τοὺς μὲν Ἀκυϊτανοὺς πλέως ἐξηλλαγμένους, ἀ τῇ γλώττῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σώμασιν, ἐμφερεῖς Ἴβηρσι μᾶλλον, ἢ Γαλάταις. τοὺς δὲ λοιποὺς Γαλατικὸν μὲν τὴν ὄψιν, ὁμογλώττους δ' ἀ πάντας, ἀλλ' ἐνίους μικρὸν παραλλάττοντας τοῖς γλώτταις· καὶ πολιτεία δὲ, καὶ οἱ βίοι μικρὸν ἐξηλλαγμένοι εἰσίν. hoc est: *Quidam Gallos tripartitò diviserunt, in Aquitanos, Belgas, & Celtas. horum Aquitanos à ceteris planè differre ajunt, non lingvâ modò, sed & corporibus, Hispanis, quàm Gallis, similiores. reliquos Gallico quidem esse vultu, non eâdem tamen uti lingvâ; sed quosdam nonnihil diversitatis habere in lingvis: formâ quoque reipublicæ, & vitæ ratione nonnihil differunt.* En, παραλλάττει, ait, ἐνίους τοῖς γλώτταις μικρὸν, id est, *nonnihil*, sive, *parum*, atque *exiguum quosdam lingvis differre*, seu *discrepare*. quod idem de omnibus in universum Celtis, Hispanis, Gallis, Germanis, atque Britannis, rectè tu intellexeris. Nec quidquam te moverint, cùm aliorum, tùm Joannis Bodini maximè argumenta, in methodo historiarum in contrariam partem conscripta. Unos ille Gallos rectè Celtas fuisse dictos, pluribus operosisque probare nititur argumentis, quæ suprà convulsi. tandem, *Lingva quoque Germanorum*, inquit, *à Celticâ plurimum differebat: tametsi Lazius eodem errore scripsit, Celticam, & Germanicam unam fuisse.* Nihilo minùs tamen paullo pòst ita ait: *Sed tamen non minùs Germanicæ lingvæ Celtica conveniebat, quàm Gallicæ.* Scilicet modò negat, modò adfirmat rem eamdem Bodinus. Si Celtica lingva, quam Gallicam vult ipse, non minùs Germanicæ quàm Gallicæ lingvæ congruebat; quo jure Gallicam à Germanicâ, Germanicam à Celticâ separet, haud video. *Cur enim Tacitus*, inquit Bodinus, *Gothinos origine Gallos esse diceret, non Germanos; quòd lingvâ Gallicâ uterentur?* Nempe, quia differebat Gallica à Germanicâ, dialecto, ut suprà ostensum, non genere. Cur namque Saxonem aliquis hodiè sive Hollandum in intimâ Svevi à, seu Bojariâ deprehendens, non negaverit esse Svevum, aut Bojarium; sed Saxonem, vel Hollandum ex lingvâ adfirmaverit? Cur non in Franciâ Provincialem, aut Vasconem, aut Burgundionem Lutetiæ deprehendens, ex sermone negaverit esse Parisium? Si veteres illi Germanorum populi, Hermunduri, Catti, Nariſci, Marcomanni, & alii ab inferis nunc redirent; certè, quantum ex antiquis libris, regumque ac principum diplomatibus perspicitur, Svevos nostros, Francos, Hassos, Bojarios, Austrios, ac Misnios, veteres illorum sedeis nunc incolenteis, haud percipere. At quid inde sequeretur? aut illos quondam Germanicè non loquutos, aut nostros nunc homines Germanicè non loqui? Neutrum profectò: nullo modo. variantur quidpe omnium lingvarum dialecti, ut locorum, sic temporum diversitate. Sed ne arbitreris, Tacitum illic voce *lingva* non dialecti solummodò in sermone, verùm generis omnino diversitatem intellexisse; en aliud habet ejusdem vocis exemplum in lib. IV historiarum: ubi de Batavorum, Rheni insulam colentium, rebellione narrans; *Missi*, inquit, *ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, lingvâ, virtute, par Batavis.* En, Caninefatum gens par erat Batavis, origine, ac lingvâ. Batavi autem progenies Cattorum, trans Rhenum colentium; ut testatur idem auctor, eodem libro paullo antè, & item in libro de

Germaniâ. Cattorum igitur lingva quæ aut qualis fuit? an non Germanica? Omnino. At si Germanica; cur Caninefates Batavis magis & Cattis pares erant lingvâ, quàm reliquis Germaniæ populis? Scilicet, quia diversæ erant in Germanorum lingvâ, pro diversitate notionum, dialecti. Caninefates autem ac Batavi Cattorum utebantur dialecto. Verùm miratur Bodinus, *cur Arioviſtus Germanus propter diuturnam annorum* XIV *consvetudinem, quam habuerat in Galliâ, Gallicè loqui didiciſſet.* Quid? an Bodinus credidit, Arioviſtum, quamquàm barbarus fuerit homo Germanus, cui *literarum ſecreta* (ut inquit de universis Germanis Tacitus) ignota, XIV annorum spatio opus habuisse ad perdiscendam unam lingvam Gallicam? Haud puto. neque verò id Cæsar adfirmat. Ejus verba, in primo belli Gallici commentario, hæc sunt: *Commodiſſimum viſum eſt, C. Valerium Procillum, C. Valerii Caburii filium, ſummâ virtute & humanitate adoleſcentem, & propter lingvæ Gallicæ ſcientiam, quâ multâ jam Arioviſtus, longinquâ conſvetudine, utebatur, & quòd in eo peccandi Germanis cauſſa non eſſet, ad eum mittere.* En; non, addidicisse Arioviſtum per XIV annos Gallicam lingvam, tradit Cæsar; sed, propter longinquam consvetudinem cum Gallis Celtis (quæ tertia pars Galliæ Comatæ Cæsari) in quibus annos XIV commoratus erat, multùm eâ usum fuisse. & quia nullam aliam, neque Latinam Romanorum, neq; Græcam Gallorum, quam à Massilienſibus habebant, callebat Arioviſtus; Valerium Procillum, non Romanum, sed Provincialem ex Galliâ Braccatâ, sive Narbonensi, ad eum misit Cæsar. qui tamen haud dubiè & ipse Gallicam illam Arioviſti, usu addidicerat; si Gallos omneis inter se, ut institutis ac legibus, sic lingvis discrepasse, tùm Straboni, tùm ipsi Cæsari credimus. Porrò Bodinus ita argumentatur: *Cur divus Hieronymus Galatas Aſiæ populos eâdem lingvâ, quâ Treveri, quos Tacitus Gallos adpellat, locutos ſcripſit, non Germanicâ?* Itane? Gallos adpellat Tacitus Treveros? ubi quæso? in annalibus? historiis? an alibi? Certè in annalibus atque historiis quamvis inter Belgas recenseat Treveros; tamen numquàm Gallos vocat. Belgas verò plerosque à Germanis fuisse ortos, an non ex Cæsaris comment. II didicisse poterat Bodinus? an, qui de Gothinis in libro Taciti de Germaniâ legerat, de Treveris, eodem in libro memoratis, ignorare poterat? Haud opinor. Hoc igitur, præ nimio in Francogallos suos studio, cur malitiosè aut subdolè reticuit, vel dissimulavit? *Quæ nationes*, inquit Tacitus, *è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* & paullo pòst: *Treveri, & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitioſi ſunt; tamquàm per hanc gloriam ſangvinis à ſimilitudine & inertiâ Gallorum ſeparentur.* De Treveris heic non magis dubitat Tacitus, quàm de Nerviis; quos Germanos fuisse, disertè testatur Strabo, lib. IV. Galatæ igitur, Asiæ populi, si eâdem lingvâ loquuti sunt, quâ Treveri, id est, Trevericâ dialecto, Germanicè certè, seu Celticè loquuti sunt. Ceterùm divus Hieronymus Galaticam in Asiâ lingvam Trevericæ comparavit dialecto, in procœmio commentationum in epistolam divi Pauli ad Galatas, non quia hæc omnium Gallicarum Galaticæ erat simillima; sed quia eam maximè notaverat in Galliâ, quum aliquamdiu Treverorum Augustæ egisset, ut patet ex epistolâ ejus VI, ad Florentium perscriptâ. Quamquàm, quantum fuerit inter Galaticam in Asiâ & Trevericam in Galliâ, lingvas discrimen, satis disertis, in dicto procœmio, testetur verbis, quæ sunt hujusmodi: *Galatas, excepto ſermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam lingvam eamdem penè habere, quam Treveros. nec referre, ſi aliqua exinde corruperint; quum & Afri Phœnicum lingvam nonnullâ ex parte mutaverint; & ipſa Latinitas, & regionibus quotidiè mutetur, & tempore.* Denique, maximum heic nobis validissimumque objicere videtur argumentum Hotomannus, & ipse Francogallus, ex Svetonio petitum. is enim de Caligulâ, in vitâ ejus, sic scribit: *Converſus hinc ad curam triumphi, præter captivos & tranſfugas barbaros, Galliarum quoque proceriſſimum quemque, &, ut ipſe dicebat, ἀξιοθρέμμονα, ac nonnullos ex principibus legit, ac ſepoſuit ad pompam; coëgitque non tantùm rutilare & ſubmittere comam, ſed & ſermonem Germanicum addiſcere, & nomina barbarica ferre.* Magnum sanè hoc etiam mihi primo intuitu videbatur argumentum. verùm mox, ubi diligentiore manu excutere cœpi, perquàm inane irritumque deprehendi. Quid? lingvam Germanicam voluit Caligula? Habuit in Galliâ Tribocchos, Nemetas, Vangionas, Treveros, Nervios, Bethasios, Sunicos, Ubios, Gugernos, Menapios, Taxandros, Batavos, Caninefates; à quibus etiam ea Belgicæ pars *Germania Ciſrhenana* fuit dicta. &, si horum fortè quidam nonnumquàm Galli fuerint adpellati; tamen Batavi cùm à plerisque aliis, tùm ab ipso Svetonio paullo antè Germani vocantur. Potuit igitur, si non ex reliquis illis, saltem ex his quosdam ad triumphi pompam delegisse. Verùm ex hoc ipso Svetonii testimonio satis clarè liquet, certam aliquam Cajum spectasse dialectum: eamque haud dubiè Frisicam; quia hanc gentem bello se vicisse ementiebatur. At satis apertis, satisque dilucidis suprà

demon-

demonstratum puto documentis, unam eamdemque fuisse lingvam inter Germanos, Britannos, Gallos, atque Hispanos: quam in universum communi vocabulo haud malè CELTICAM dixeris, à CELTARUM gente; cujus parteis fuisse nationes prædictas, ex eâdem lingvâ ceu argumento probatur validissimo.

Cæterùm PANNONIOS quoque, qui veteris Illyrici, inter Istrum & mare Adriaticum Alpeisque protensi, pars maxima fuerunt, eamdem habuisse lingvam Celticam, ceu & ipsos partem quondam Celtarum, ex Taciti libro de Germaniâ clarissimo indicio perspicitur. *Vtrum Aravisci*, inquit, *in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Aravisciis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est.* & posteà eodem libro: *Osos Pannonica lingva coarguit non esse Germanos.* Magnam certè fuisse, necesse est, similitudinem inter duas hasce lingvas, Germanicam atque Pannonicam, quum dubitet auctor, Osi Pannonicæ, an Germanicæ genti adscribendi sint. nam si Osorum lingva à Germanico sermone toto genere, non dialecto tantùm, fuisset diversa; faciliùs dubium hoc solvi potuisset. Quia tamen Araviscorum dialectus Pannonicæ lingvæ, quàm Germanicæ erat propior; ab Aravisis Osos, non ab Osis Aravisos, profectos posteà judicavit. At verò neque ipsi Pannonii uno inter se utebantur sermone sive eâdem omnes pariter dialecto. quidpe adeò Aravisorum dialectus à reliquis Pannoniorum variis idiomatibus discrepabat, uti his solis, ex omnibus Pannoniis, Osi lingvâ comparari potuerint. Gallicæ profectò lingvæ in tantum par fuit lingva Pannoniorum, uti antiqui nonnulli Græcorum scriptores Scordiscorum ac Pannoniorum conditores, duos fuisse fratreis tradiderint, Scordiscum & Ponnonium, Autaris filios, Illyrii nepoteis; ut testis est Appianus in Illyricis: alii verò Scordiscos Gallico generi adseruerint; λείψανον, ut narrat Athenæus lib. VI, cap. V, τῶν μετὰ Βρέννε στρατοπεδευσαμένων ἐπὶ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον Γαλατῶν· *reliquias Gallorum, qui Brenni ductu oraculum Delphicum armis petierunt.* Βαθανάτιος δέ τις, ut inquit idem auctor, ἡγεμὼν αὐτὸς διῴκισεν ἐπὶ τὰς περὶ τὸν Ἴστρον τόπους· id est; *Bathanatius quidam, dux eorum, in agris circa Istrum eos collocavit.* Videlicet in ipsis Pannoniorum finibus, inter Savum & Istrum flumina, quà ea confluunt. Jam dictis argumentis accedit haud leve & illud, quòd Pannonii eadem habuerint, quæ reliqui Celtæ omnes, opidorum, vicorumque vocabula; ut infrà ostendam.

Parteis hinc aliæ veteris Illyrici fuêre VINDELICI atque NORICI, Pannoniis contermini. Horum quoque lingvam non genere, sed specie tantùm, id est, dialecto diversam fuisse à Germanorum sermone, facilè demonstrari potest. Jul. Cæsar, sub finem comment. I de bello Gallico, Arioviſtum tradit, Marcomanorum regem, in Galliâ tunc quartumdecimum annum agentem, uxorem habuisse *Noricam, regis Vocionis sororem; quam in Galliâ duxerat, à fratre missam.* Hanc certè, si externi ac diversi prorsus fuisset generis, neq; frater homini externo, in regionem externam, non modò in Germaniam, sed ultrà etiam in Galliam, nuptum misisset; neque ipse Arioviſtus nuptias has externas, prout ingenia tunc erant Germanorum nostrorum, ambivisset. Lingvarum verò similitudo, & ejusdem gentis Celticæ consangvinitas adfinitatem hanc Arioviſtum inter atque Vocionem conciliavit. M. Agrippa, &, post eum, Pomponius Mela, Rhætiam ac Noricum Germaniæ titulo attribuerunt; ut infrà, cap. XI, ostendetur. Causa illis nulla alia esse potuit, nisi eadem lingvarum morumque similitudo. Livius verò, ut antè relatum, ulteriore etiam tractu *Veragros*, Alpinos populos, adpellavit *Semigermanos.* quod sanè parum rectè ritéve facturus erat, si Vindelicos planè alieni à gente Germanorum habuisset generis. nam quomodò illi esse poterant *Semigermani*, à Germanorum finibus, Helvetiâ Vindeliciâque intercedentibus, longè dissiti. At quia Vindelici ac Norici Illyricæ fuerunt gentes; quod suo loco satis certis probabo argumentis: dubium nullum esse potest, quin ipsorum quoq; lingva eadem fuerit cum Pannonicâ; dialectis tantùm discrepans. Ceterùm, ad finem hujus operis pluribus validissimisque argumentis, vetustissimorumque auctorum testimoniis ostendam, omneis Alpinos populos (in quibus præcipui *Norici*, ac *Lepontii*, dein *Salassi, Taurini, Centrones, Veragri, Seduni, Nantuates*) unius ejusdemque fuisse gentis, qui communi in universum vocabulo Græcis ac Latinis dicebantur TAURISCI, sibi ipsis *thi Tauriſchon*; adpellatione ex Alpium desumtâ nomine, quo in commune hodiéque nonnullis Germanis adpellantur *Taurn.* Unde rectè Livius Veragros vocavit *Semigermanos*: nempe, quia horum lingva Germanicæ dialecto propior, quàm Gallicæ. Adde huc, quod infrà patebit; Vindelicos quoque ac Noricos eadem cum reliquis Celtis habuisse opidorum, vicorumque vocabula.

CAPUT VI.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniusque & ejuſdem gentis CELTICAE, *ab Aſchenaze propagatæ, fuiſſe nationes, probatur populorum adpellationibus, quæ uno eodemque modo apud prædictas nationes fuerunt formatæ: item privorum hominum propriis nominibus, quæ eisdem nationibus fuêre communia.*

VNAM eamdemque habuiſſe inter ſe lingvam Germanos, Gallos, Britannos, Hiſpanos, atque Illyrios, poſtquàm pluribus veterum ſcriptorum teſtimoniis probatum eſt; nunc etiam ex propriis ſingularum nationum privorumq; hominum nominibus, quæ omnibus prædictis quinque gentibus fuêre communia, idem oſtendere conabor.

Ac primùm, nationum vocabula quod attinet, haud leve fuerit ejus rei documentum, quòd multa terminata ſint in ON; quæ Græci Romanique ſuis lingvis formarunt in ONES, ONI, & ONII. ut in Hiſpaniâ, *Vergones, Vectones, Pelendones, Autrigones, Vaſcones, Berones, Ilercaones.* in Galliâ, *Santones*, ſive *Santoni*; *Pictones, Turones*, ſive *Turoni*, & *Turonii*; *Rhedones, Sueſſones, Senones, Lingones, Ambrones, Brannonii* in Alpibus, *Centrones, Agones, Acitavones, Calucones.* in Vindeliciâ, *Vennones.* in Germaniâ Ciſrhenanâ, *Vangiones, Eburones, Centrones, Sveconi.* in Britanniâ, *Dumnonii, Vennicones, Caledonii, Creones*; & univerſa Britannorum gens *Britones.* in Germaniâ Tranſrhenanâ, *Iuhones, Friſones, Catulcones, Francones, Saxones, Sigulones, Semnones, Caviones, Suardones, Nuitones, Lugiones, Gotones, Burgundiones, Teutones*, ſive *Teutoni, Hilleviones, Sveones, Lappiones, Iſtævones, Ingævones.* quæ cuncta antiquis Celtis fuêre in ON; *thi Friſon, thi Frankon, thi Saxon, thi Goton*; & ſic reliqua: quæ nunc efferimus per EN. Ad eumdem modum haud dubiè etiam illa formata fuerunt per Hiſpaniam, Galliam, Britanniam, & Illyricum. Quin multa quoque eorum vocabulorum, quæ apud Græcos Latinosque auctores leguntur in ANI, ENI, INI, & UNI, eamdem analogiam habuêre apud Celtas, variis tantùm nationum dialectis in varias iſtas vocaleis diſtinctam. Sic enim apud Germanos, quæ nunc pronuntiamus in EN, olim variè elata fuiſſe per omneis vocales AN, EN, IN, ON, & UN, antiqua monumenta docent. Atque hinc eſt, quòd inſulani illi, qui plerisque Latinorum Græcorumque auctoribus ſunt *Britanni*, Βρεττανοὶ, aliis dicantur *Britani*, maximè verò Græcis Βρεττωνοί· & nonnullis *Britones*, Βρίτωνες, ſive Βρίτονες. qui haud dubiè ipſis Celtis dicebantur *thi Britton*, & *Brittan.*

Alia fuit vocabulorum terminatio in MAN, quæ vox hominem, ſeu virum ſignificat. undein Galliâ *Cenomani*: in Germaniâ Ciſrhenanâ *Pæmani*; qui, unà cum IV aliis exiguis nationibus, primi dicti fuêre *Germani*; vocabulo non à Germanis, ſed à Gallis invento, ut ſuo loco oſtendetur. in Germaniâ Tranſrhenanâ *Marcomani*; & qui in horum ſedes ſucceſſerunt, Galli *Alemani.* qui populi omnes rectè etiam per geminum NN ſcribuntur, *Germanni, Marcomanni, Alemanni, Pæmanni, Cenomanni.*

Alia hinc terminatio fuit in AC, ſive ACH; quæ Romani formaverunt in ACI, Græci nonnumquàm in ACÆ, & ACES. in Hiſpaniâ, *Orniaci, Arevaci, quibus nomen dedit fluvius Areva*, teſte Plinio, lib. III, cap. III: Ptolemæo ſunt Ἀρεβάκαι· Appiano in Hiſpanicis Ἀρουάκιοι. in Britanniâ, *Segontiaci, Carnonacæ.* in Galliâ, *Rauraci, Bellovaci.* in Germaniâ Ciſrhenanâ, *Levaci.* in Germaniâ Tranſrhenanâ, *Marſaci*, & *Mattiaci.* in Norico, *Sevaces.* qui omnes Celticâ lingvâ dicti fuêre *thi O'rnacker, Ár'wacker, Bélwacker, Léwacker, Márſacker, Máttacker, Séwacker*: vel, aliâ dialecto, *O'rnacher, Ár'wacher, Bélwacher, Léwacher, Márſacher, Máttacher, Séwacher.* quamvis ultimam quoque ſyllabam fuiſſe tunc craſſam credo in A. Ejusdem generis vocabula aliâ dialecto terminabantur in IC, ſive ICH: quæ Græci Romanique formarunt in ICI, & ICES. unde in Britanniâ *Ordovices*, in Galliâ *Eburovices, Lemovices, Brannovices, Mediomatrices*, ſive *Mediomatrici*; & qui ſuprà *Rauraci*, aliis auctoribus dicti *Raurici.* qui iidem nonnullis *Rauriaci*, quemadmodùm *Orniaci, Mattiaci.* quod idem in opidorum quoque & vicorum adpellationibus uſurpatum fuiſſe, infrà oſtendam. Quin & *Durotriges* in Britanniâ, & *Bituriges* in Galliâ, *Caturiges*que in Alpibus, nullam aliam nominum analogiam habuiſſe videntur. nam quum ejusmodi vocabula Gallis, Græcè loquentibus, ſcriberentur primo ſingularis numeri caſu in ιξ· obliqui inde facti ſunt in ικος· ſimul atque ιγος, ut mox infrà in privorum hominum nominibus docebo.

Alia

Alia iterum nationum vocabula derivativè à certis quibusdam vocibus primitivis formabantur in ISCHON, sive ISKON; quæ nunc efferimus in ISCHEN, & ISKER: Græci & Romani olim in ISCI, & ISCÆ. unde universa gens nostra *Theutisci*; & nationes in eâ duæ, *Narisci* & *Cherisci*, sive *Cherusci*, & *Cheruscæ*: gentes universæ Alpinæ *Taurisci*: in Alpibus *Riguſci*, sive *Riguſcæ*. in Pannoniâ *Aravisci*: & in eamdem regionem transgressi Galli *Scordisci*, sive *Scordiscæ*. in ipsâ Galliâ, *Vibisci*. in Hispaniâ, *Carisci*: qui Ptolemæo dicuntur *Caristi*; quemadmodùm ipsi quoque *Narisci* quibusdam Græcis dicti fuêre *Naristi*, & *Naristæ*; *Tauriſci*, *Tauriſti*, & *Tauriſtæ*; ut suo loco patebit. Hi omnes Celticâ lingvâ dicebantur, *thi Theutiſchon*, *Nariſchon*, *Cheriſchon*, *Tauriſchon*, *Rigiſchon*, *Arwiſchon*, *Schordiſchon*, *VVibiſchon*, *Cariſchon*.

Alia deinde fuit terminatio in ONTZ, sive UNTZ: quæ Romani Græcique formaverunt in ONTII, & UNTII. unde in Hiberniâ *Voluntii*: in Alpibus *Ebroduntii*, *Vocontii*, *Sogiontii*, *Vediontii*, *Lepontii*: in Norico *Ambisontii*.

Alia item fuit terminatio in AW: quam Romani formarunt in AVI. unde in Hispaniâ *Lemavi*: in Germaniâ Cisrhenanâ *Batavi*: in Germaniâ Transrhenanâ *Chamavi*. qui omnes Celticâ dicebantur lingvâ, *thi Lemawer*, *Batawer*, *Chamawer*.

Atque equidem nescio, an non unam eamdemque vocabulorum analogiam habuerint in Hispaniâ *Murbogi*, & in Galliâ Asiaticâ *Tolistobogi*. item in eâdem Hispaniâ *Artabri*, *Cantabri*; & in Germaniâ *Sigambri*, *Cimbri*.

Una certè analogiæ ratio fuit in iis nationum vocabulis, quæ variis dialectis per Hispaniam, Galliam, atque Germaniam efferuntur in AR, ER, OR, & UR. ut in Hispaniâ, *Brecarii*, *Cæpori*: in Hyberniâ, *Vellabori*, *Auteri*: in Britanniâ, *Silures*: in Galliâ, *Ambibari*, *Petrocorii*, *Ambarri*, *Cavares*: in Germaniâ Cisrhenanâ, *Treveri*: in Alpibus, *Viberi*: in Germaniâ Transrhenanâ, *Tencteri*, *Bructeri*, *Angrivarii*, *Chassuarii*, *Ansibarii*, *Chetaori*, *Hermunduri*. nam hodiéque ejusmodi nationum opidanorumque vocabula per easdem vocaleis variis dialectis feruntur. Hæc igitur de ipsarum nationum vocabulis.

Nominum etiam in viris propriorum formationes, imò ipsa quoque nomina virorum integra apud prædictas quinque genteis fuisse communia, haud paucis exemplis, documentisque ostendi potest. Livio, lib. XXXVIII, Tolistobogiorum, Gallicæ in Asiâ gentis, memoratur regulus *Lutarius* nomine. Cæsari, Gallici belli comment. VII, & VIII, Cadurcorum refertur princeps, eodem nomine, nisi quòd leviter aliâ dialecto variato, *Luterius*: & eodem itidem nomine Straboni, lib. IV, Bituiti Arvernorum principis, sive regis filius. cujus tamen illic nomen, ut & ipsius Bituiti, vitiatum legitur Λυέρ@, pro Λυτέρ@. Hoc vocabulum Procopius Gothicar. rer. lib. I, formans Λεύδερις, Gothorum, Germanicæ gentis, cuidam principi tribuit. Agathias verò, lib. I, idem formans Λεύθαρις Alemannorum quemdam principem eo refert. In Francorum gente sæpenumerò idem nomen variis auctoribus variè refertur, *Lotarius*, *Lotharius*, *Hlotarius*, *Hlotharius*, *Chlotarius*, & *Clotarius*. cujus variationis ratio hæc est; quòd antiquis illis Celtis, quemadmodùm compluribus aliis per omnem terræ orbem gentibus, adspiratio H, etiam ante consonanteis, valdè fuit vulgaris: eaque densata; unde postmodò factum, uti in Græcum X, id est, CH verteretur: ex quo tandem Romani adspirationem rejicientes, nudum fecêre C. quod non modò in hoc vocabulo *Lotar*, sed in multis etiam aliis apud rerum scriptores adparet: quorum nonnulla suis locis hoc in opere referentur. Prædictum nomen *Luter*, in catalogo propriorum nominum, quem doctissimus vir Goldastus in Alemannicarum antiquitatum tomo secundo edidit, legitur variè, *Luithere*, *Liutor*, *Lodhari*, & *Hlothari*. Hodiè idem nomen adhuc frequens est in quibusdam Germaniæ partibus *Lüder*.

Eidem Cæsari, comment. VII, Æduorum princeps est *Litavicus*. quod nomen nemo, nisi durissimi cerebri homo, negaverit, quin idem sit, quod etiam nunc vulgò in omni Germaniâ dicimus *Lutwich*, *Ludwick*, & *Lodewick*; sive, ut Dani scribunt, *Ludvik*, & *Lodvik*. Hoc in prædicto catalogo scribitur, *Liutwic*, *Liutwig*, *Ludawic*, *Ludwihc*, & *Hludouvic*. nam & hoc per adspirationem apud auctores variatur, *Ludovicus*, *Lodovicus*, *Hludovicus*, *Hlodovicus*, *Chlodovicus*, *Chlodoveus*, *Clodoveus*.

Nomen nunc est vulgare in Germanorum gente, quod variis dialectis dicitur *VVilhelm*, *VVillem*, *VVellem*; Anglis verò *VVilliam*, Gallis *Guillaume*, Italis *Guglielmo*, Hispanis *Guillermo*. Id uni etiam Sigeberto variè scribitur, *VVilhelmus*, *Gvilhelmus*, *Gvilhermus*, *Gvillermus*, *VVillermus*. apud Nicetam Choniaten, rer. gestar. Manuelis Comneni lib. V, dicitur Γιλίελμ@. apud Annam quoque Comnenam, Alexiados lib. I, variatum legitur, Γιλίερμ@, Γιλίελμ@, Γυλίελμ@. Posteriores id maluerunt dicere Γιλερμ@. Priscis hoc quoque

quoque Hiſpanis, ut Celticæ gentis parti, fuiſſe commune, diſco ex Livio. huic quidpe, lib. xxxv, refertur Hiſpanicæ cujusdam gentis rex *Hilermus*.

Treveri fuerunt Germanica natio cis Rhenum, in Gallico ſolo, ut ſuo loco patebit. in his Cæſar principem memorat, comment. v, cui nomen *Cingetorix*. eodem verò nomine principem quemdam refert Britanniæ, in eodem commentario. Hoc idem eſſe nomen, quod in ſuprà dicto catalogo ſcribitur *Cundrigi*, *Cunterich*, & *Gunderich*; hodiéque in Germaniâ dicitur *Günterich*; nemo dubitaverit, cui conſtiterit, terminationem iſtam Cæſaris in IX, ipſis Celtis fuiſſe in ICH. Falſum eſt, quod Glareanus ad primum Cæſaris commentarium docet, ejusmodi Gallorum nomina Græcis literis perſcripta fuiſſe in X, id eſt, Latinorum CH: Cæſarem verò eam literæ formam retinuiſſe in Latinâ eorumdem nominum formatione; quamvis planè alienus fuerit factus ſonus, in Græcum ſcilicet Ξ. Multo veriora eâ de re me poſſe docere puto. nempe, quum Galli, Cæſaris tempore, omnia ea, quæ literis mandare volebant, Græcâ ſcripſerint lingvâ; ejusmodi quoque nomina in Græcum formaverunt modum; quemadmodùm nos nunc, Latinè loquentes, in Latinam formam redigimus. hinc illis adſumtum eſt in nominativo caſu, pro germano genuinoque ſuo CH, Græcum Ξ: à quo obliqui formabantur in Γ; quod prope X, ſive CH accedebat: vel etiam in Κ; quod magis etiam adpropinquabat. Sic Dioni, lib. XXXVIII, genitivus caſus eſt Ὀρκιτόριγος, & lib. XL, Ἀμβιόριγος, & Οὐεργιγετόριγος· à nominativis Ὀρκιτόριξ, Ἀμβιόριξ, Οὐεργιγετόριξ quod Plutarcho in Cæſare eſt Οὐεργεντόριξ· & epitomatori Livii, lib. LXXXVII, *Vercingentorix*. Cæſar, eamdem vocabulorum formationem ſervans, Latinè fecit *Orgetorix*, *Ambiorix*, *Vercingetorix*: & obliquo caſu, *Orgetorigis*, *Ambiorigis*, *Vercingetorigis*. Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, item in eo, quem amatorium inſcripſit, in Aſiaticis quoque Gallis principem gentis refert, cui nomen Σωόριξ· à quo obliquum caſum facit Σωόριγος. Cæſari, comment. III, Unellorum rex eſt *Viridovix*, & obliquo caſu *Viridovicis*. Tacitus, annal. IV, villam memorat Friſii cujusdam *Cruptoricis*. quod & ipſum nomen rectum caſum nullum alium habuit, niſi *Cruptorix*; quemadmodùm κύλιξ, κύλικος; πέρδιξ, πέρδικος· *calix*, *calicis*; *perdix*, *perdicis*: vel potiùs ut *radix*, *radicis*; *felix*, *felicis*. Poſterioris ſæculi ſcriptores ejusmodi Celtarum nomina propiùs genuino gentis ſono accommodantes, formaverunt Græcè in χος, Latinè in CHUS; &, abjectâ, ut ſuprà notatum, adſpiratione, in CUS. Hinc nomen, quod Tacitus, annal. XIII, in Friſiorum principe refert *Malorix*, ſive, obliquo caſu, *Malorigis*; Ammianus, lib. XXV, facit *Malarichus*, & paullo pòſt *Malaricus*. hinc item nomen, quod Cæſar comment. V, & Dio loco prædicto, in Eburonum rege memorant *Ambiorix*, in catalogo ſuprà dicto eſt *Ambricho*, & Nicetæ Choniatæ, de Iſacii Angeli imperio lib. II, in Alamannorum principe Ἀμέριχος: vulgò nunc *Aimerich*, *Eimerich*, & *Emmerich*. apud Livium, lib. XXV, & XXVI, Hiſpanorum dux eſt, *Mericus* nomine: quod & ipſum idem ego eſſe crediderim cum illo. ſaltem *Maricus*, Boji cujusdam Galli nomen, apud Tacitum hiſtor. lib. II, non fuerit aliud ab iſto. Ceterùm Straboni, lib. VII, Sigambrorum in Germaniâ princeps memoratur Δευδόριξ, *Deudorix*. id nomen inferioris ſæculi ſcriptoribus, Procopio, Agathiæ, & aliis, dicitur Θευδέριχος, *Theuderichus*. Eidem Straboni, lib. XII, Aſiaticorum Gallorum in Comanâ regione princeps refertur Ἀδιατόριξ; neſcio an eodem nomine. nam vocabulum *Theuth* variè, pro multiplici dialectorum ratione, formatum fuiſſe in *Theud*, *Theut*, *Deud*, *Deut*, *Thiat*, *Diat*, & complura alia vocabula, infrà docebo. hinc etiam Witichindo, hiſtor. Saxon. lib. I, idem nomen dicitur *Thiadericus*. Apud Oroſium, lib. V, cap. XVI, Cimbrorum, in Italiâ à Mario Catuloque cæſorum, rex memoratur, ex illius temporis monumentis, *Ceſorix*. hoc nomen poſterioris ævi ſcriptores, in Vandalorum Africam occupantium rege, dixerunt *Gizerichus*, *Gezerichus*, *Geſerichus*, & *Genſerichus*. Omnino igitur ſtatuendum, cuncta illa Gallorum, Britannorum, Germanorumq; nomina, quæ apud antiquiores auctores terminantur Græcè in Ιξ, Latinè in IX, ipſis iſtis gentibus fuiſſe prolata in ICH, vel aliâ dialecto in IK; ut hodiéque uterque modus apud Germanos obtinet. Præter jam dicta, reperiuntur & iſta apud auctores: Apud Oroſium, dicto loco, alius Cimbrorum rex *Bojorix*: & eodem nomine, apud Livium lib. XXXIV, Bojorum dux in Galliâ. apud Strabonem, lib. VII, Sigambrorum dux Βαιτόριξ, *Baetorix*. apud Cæſarem, comment. I, *Dumnorix*, & comment. VII, *Eporedorix*; Æduorum principes. quorum hoc ipſis Gallis fuiſſe arbitror *Pferdereich*, vel *Pferderich*, & aliâ dialecto *Perderik*. nam Plinius, lib. III, cap XVII, ita ſcribit: *Opidum Eporedia, Sibyllinis libris à populo Romano condi juſſum. Eporedicas Galli bonos equorum domitores vocant*. Apud Polybium, lib. III, Hiſpanorum nobiliſſimus eſt ὁ Ἀβίλιξ· à quo obliquum caſum facit τὸν Ἀβίλιγα. In ICHUS, atque

atque ICUS formata, innumera passim reperias apud inferioris sæculi auctores, Græcos pariter atque Latinos. Sed & vetustissimi auctores nonnulla in ICUS retulerunt. apud Orosium, suprà dicto loco, Cimbrorum rex memoratur *Claudicus*. apud Livium, lib. XL & XLIV, *Clondicus*, dux Bastarnarum, gentis Germanicæ; ut infrà ostendam. apud Appianum, in Hispanicis, Lusitanorum dux *Punicus*. apud Cæsarem, prædictus *Litavicus*: & comment. I, Sequanorum princeps *Casticus*. apud Dionem lib. LX, *Bericus* Britannus.

Porrò alia nominum formatio fuit in ACH, sive, aliâ dialecto, in AK. quæ Romani, quemadmodùm illa in ICH, & IK, formarunt nunc in AX, nunc in ACUS, aliàs in IACUS, nonnumquàm in ACIUS, & interdum in AGUS. In Galliâ; apud Cæsarem, comment. I, II, & IV, *Divitiacus*, Æduorum princeps: comment. VIII, *Dumnacus*, Andium dux: ibidem *Duracius*, Picto: apud Livium, lib. XXXIV, *Dorulacus*, Bojorum dux. fugitivorum in Italiâ Siciliâque servorum, qui erant Galli simul atque Germani, bello Cimbrico capti, dux fuit *Spartacus*. In Germaniâ; apud Strabonem, lib. VII, *Sesithacus*, Cheruscorum princeps. apud Ammianum, lib. XXXI, *Safrax*, Gothorum princeps. In Britanniâ; apud Cæsarem, comment. V, *Segonax*, Cantii ex parte rex. apud Tacitum, annal. XV, & apud Dionem lib. LX, *Caractacus*, rex Britannorum. apud eumdem Tacitum, in vitâ Agricolæ, *Galgacus*, Britannorum dux: & annal. XIV, *Prasutagus*, Icenorum, Britannicæ gentis, rex. In Hispaniâ; apud Appianum, in Hispanicis, *Audax*. In Galliâ Asiaticâ; apud Plutarchum, in libro de feminarum virtutibus, Πορηδόραξ, *Poredorax*: quod idem est cum illo *Eporedorix*.

Alia hinc propriorum nominum formatio fuit in MAR, sive, variantibus dialectis, MER, & MIR. quam Græci Latinique suis lingvis formarunt in *marus*, *merus*, *mirus*, *meres*, *mirùs*, & item *marius*. Hinc Livio, lib. XXIV, Gallorum in Hispaniâ militantium regulus *Civismarus*: & lib. XXXVIII, Asiaticorum Gallorum regulus *Combolomarus*. & Cæsari, comment. V, Treverorum princeps *Indutiomarus*; Græcè Dioni, lib. XL, Ἰνδυτιόμαρος. eidem Cæsari, comment. VII, Æduorum princeps *Virdumarus*; seu, ut variant exemplaria, *Viridumarus*, *Viridomarus*. eodem hoc nomine apud Livii epitomatorem lib. XX, ac Jornandem, de regnorum successione, item apud Florum, lib. II, cap. IV, narratur Gæsatarum, Gallicæ gentis, rex, à Claudio Marcello victus. Ciceroni, in divinatione in Q. Cæcilium, & in Verrem lib. II, *Egritomarus*. idem Propertio, lib. IV, eleg. XI, dicitur *Virdomarus*, in his versibus:

Claudius at Rheno trajectos arcuit hostes,
Belgica cùm vasti parma relata ducis
Virdomari. genus hic Rheno jactabat ab ipso.

Apud Plutarchum, in Romulo, & item in Marcello, vocatur Βριτόμαρτος, *Britomartus*: nescio an satis sine mendo, pro Βριτόμαρος, *Britomarus*; quo vocabulo Florus quoque, dicto loco, alium Gallorum ducem, ab Æmilio victum, refert. sed puto per errorem, ut multa alia; quum idem fuerit, qui aliis auctoribus dicitur *Viridomarus*. Plutarchus equidem ipse Βριτόμαρτος scripsisse potuit, ex monumentis antiquiorum scriptorum, qui *Britomartum* hunc Gallum adpellarunt eodem ferè vocabulo, quo nympha, Dianæ cara socia, vocata est *Britomartis*. At genuina Celtarum vox fuit *Wirthmar*. unde Latini literam W verterunt in confinem V, & Θ in adfinem Δ; Græcorum verò quidam in adfinem T. Hunc equidem *Viridomarum* Belgam facit Propertius, Rheni adcolam. at è diverso Polybius, lib. II, Gallos Gæsatas, quorum ille rex, seu dux fuit, Alpium & Rhodani in Galliâ facit adcolas. cujus profectò fides eo potior, quo ipse illi sæculo propinquior, quàm Propertius. Atque equidem quis istud crediderit; *Rheno trajectos arcuit hosteis?* quidpe si cis Rhenum in Galliâ Belgicâ fuerunt: nihil opus illis erat Rhenum trajicere in Germaniam, ut Italiam & Padum amnem à suis sedibus peterent. si verò trans Rhenum fuêre in Germaniâ; non opus habuerunt in Galliam transmittere, Italiam petituri. nec rectè tunc Belgas dixeris. Quapropter lubrica heic, & fallax fuerit fides Propertii. rectiùs ita scripsisset:

Claudius at Rhodano trajectos arcuit hostes,
Gallica cùm vasti parma relata ducis
Virdomari. genus hic Rhodano jactabat ab ipso.

Sed hæc extra institutum. referre tamen placuit, quia perperam hanc Viridomari gloriam Rheno à quibusdam adscribi video. De cetero apud Cæsarem, comment. VII, legitur Nitiobrigum in Galliâ rex, *Teutomatus*. cujus nomen ego omnino à Cæsare perscriptum fuisse puto, *Teutomarus*. Id à Witichindo, lib. I, in Germanicâ gente dicitur *Thiatmarus*: ab Adamo Bremensi, *Thiadmarus*: in historiâ archiepiscoporum Bremensium, *Thietmarus*: in

suprà

suprà dicto catalogo nominum propriorum, *Thietmar*, & *Thiotmar*. hodiéque vulgare in Germaniâ nomen est *Dietmer*. Ammiano, passim in historiâ, narratur Alemannorum rex *Vadomarius*. Adamus Bremensis habet quemdam *VVithmarum*: & Ammianus, lib. XXXI, Greutingorum, Gothorum partis, regem *Vithimirim*. Eidem auctori, lib. XVI, est *Chodomarius*; lib. XVII, *Suomarius*; & lib. XXIX, *Fraomarius*: omnes Alemannorum reges. Straboni, lib. VII, & Tacito, annal. I, est Cheruscorum princeps *Segimerus*. huic etiam ibidem, *Ingviomerus*: & eidem, annal. XI, Straboni verò, prædicto libro, Chattorum princeps *Acrumerus*. qui tamen vitiosè apud Tacitum vulgatis in exemplaribus scribitur *Catumerus*; & apud Strabonem *Vcromerus*: ut suo loco docebo. Ammiano, lib. XXXI, sunt *Barzumeres* & *Richomeres*; Franci, an Alemanni, haud satis dispicio. Reliqua in MER & MIR desinentia Germanorum nomina, passim apud inferioris sæculi scriptores reperias: maximè verò apud Jornandem.

Alia item nominum terminatio fuit in AL, &, variante dialecto, IL. hanc quoque variè Græci simul atque Romani pro libitu formaverunt. Apud Polybium, lib. X, Hispanorum reguli nomen est Ἀνδοβάλης, *Andobales*; quod idem Livio, lib. XXVI, & Appiano in Hispanicis est *Indibilis*, Ἰνδιβίλις. apud eumdem Appianum, eodem libro, est Hispanorum princeps *Tantalus*, qui Viriato in imperio successit. apud Livium, lib. XXI, Bojorum regulus *Matalus*. apud Cæsarem, comment. V, *Taximagalus*, Britannus. apud Tacitum, annal. XIII, *Bojocalus*, Ansiboriorum in Germaniâ dux. apud Polybium, lib. III, *Magilus*, Gallorum Circumpadanorum rex. apud Cæsarem, comment. III, *Adbucillus*, & *Roscillus*, Allobrogum principes: comment. VII, *Cavarillus* Æduus, & *Celtillus* Arvernus: comment. V, *Carnilius*, Britannus. apud Tacitum, annal XII, *Iubilius*, Hermundurorum in Germaniâ rex.

In IN quoque nonnulla fuisse terminata reperio. apud Cæsarem, comment. V, Senonum rex *Cavarinus*. apud Dionem, lib. LX, *Cynobellinus* Britannus. apud Appianum, in Hispanicis, latronum in Hispaniâ dux *Tanginus*. apud Ammianum, lib. XVII, Alemannorum rex *Vrcisinus*: lib. XXXI, Gothorum dux *Alavinus*.

In ON, quemadmodùm gentium vocabula, complura invenio: quæ Græci in ΩN, Latini suâ lingvâ formarunt in O; quorum obliqui casus N adsciscunt. In Hispaniâ: apud Polybium, lib. X, Ἐδέκων, *Edeco*, Hispanorum princeps. apud Livium, lib. XXXV, *Corribilo*, nobilis Hispanorum regulus. apud Appianum in Hispanicis, Ἄμβων, Λεύκων, Διτάλκων, id est, *Ambo*, *Leuco*, *Ditalco*; omnes Hispanorum duces. apud Hirtium, de bello Hispanico, *Indo*, Hispanorum rex. In Galliâ; apud Cæsarem, comment. I, *Divico* Helvetius: comment. V, *Vertico* Nervius: comment. VI, *Acco*, Senonum princeps: comment. VII, *Gobanitio*, Arvernus; & *Ollovico* Nitiobrix. quod fortè nomen idem est cum illo Appiani in Hispaniâ *Leuco*. In Galliâ Asiaticâ; apud Livium, lib. XXXVII, *Orgiago* regulus. qui apud Plutarchum, in libro de mulierum virtutibus, est Ὀρπάγων. In Germaniâ: apud Strabonem, lib. VII, Μέλων, *Melo*, Sigambrorum princeps. apud Tacitum, annal. XII, *Sido*, & *Vangio*, Quadorum reges. apud Ammianum, lib. XXVII, *Rando*, Alemannus. apud Zosimum, lib. III, Σέμνων, *Semno*, Lugionum dux. apud Dionem, lib. LV; *Pulio*, Germanus quidam eques in exercitu Romanorum. apud Livium, lib. XL, *Cotto*, nobilis Bastarna. In Illyrico, apud Polybium, lib. II, Ἄγρων, *Agro*, Illyriorum rex. apud Cæsarem, comment. I, *Vocio*, Noricorum rex. apud Dionem, dicto libro, *Bato*, Dalmatarum dux.

In AR, vel ER quoque terminata Celticam originem vel maximè indicant. In his *Lotarius* (quod idem *Leutharis*, & *Leuderis*, & *Luterius*) jam antè dictum est. *Dejotarus*, Græcè Δηϊόταρος, Ciceroni, Straboni, Plutarcho, Floro, & aliis auctoribus, celeberrimus Asiaticorum Gallorum rex. Apud Polybium, lib. III, Κλύαρος, *Clyarus*, ejusdem gentis rex. qui tamen, meâ sententiâ, lib. VIII, ut refert Athenæus, rectiùs dictus est Κάναρος, *Canarus*. Apud Livium, lib. XXII, *Ducarius* Insuber. Apud Strabonem, lib. XII, Σαωκοντοδάρος, *Saocondarius*, & Βογοδιάταρος, *Bogodiatarus*, Galli Asiatici: quorum hic Ciceroni, in orat. de haruspicum responsis, & item in orat. pro P. Sextio, dicitur *Brogitarus*. Apud Appianum, in Hispanicis, est Ἄναρος, *Anarus*, Numantinorum ad Scipionem legatus. apud eumdem alius Hispanus Κάρος, *Carus*. Apud Ammianum, lib. XVII, *Hortarius*, Alemannorum rex; *Arabarius*, & *Viduarius*, Quadorum reges. Apud Cæsarem, comment. I. *Cimberius*, Chattorum dux. Apud Appianum, in Hispanicis, Numantinorum fortissimus narratur Ῥητογένης, *Retogenes*. hoc idem ego esse nomen existimo, quod Procopio, Gothicar. rer lib. IV, in Varnorum gente est Ῥαδίγερ· posterioribus scriptoribus *Rodigerus*; in suprà dicto nominum catalogo variis dialectis, *Roadger*, *Ruadeger*, *Ruadger*, *Ruadker*, *Ruodeger*, *Ruodger*, *Ruodker*:

Ruodker: nunc verò in Germaniâ, *Rōger*, *Rütger*, & *Rutger:* Anglis *Rodger*; Gallis *Roger*. Namliquidam R in liquidam N converti, nihil novum est. Sic Strabo quoque, lib. IV, & VII, dixit Τυγένους, Helveticam nationem; quos rectiùs adpellasset Τυγέρους; id est, Celticè si loquaris, *thi Züger*, ab opido *Zug*. Certè Appiani Ῥηγένης nullum aliud est vocabulum, quàm Annæ Comnenæ, Alexiados lib. III, Ῥογλώης· quo illa Romperti Normanni, Langobardiæ ducis, filium refert, fratrem Baimundi.

In AT quoque fuêre Gallis, ac Germanis, Britannisque communia. In Galliâ; apud Livium, lib. V, *Ambigatus*, Biturigum rex. apud Cæsarem, comment. VII, *Cotuatus*, & *Guturvatus*, Carnutum duces; *Critognatus*, Arvernorum princeps. apud Dionem, lib. XXXVII, *Catugnatus*, Allobrogum dux. apud epitomatorem Livii, lib. LXI, *Congentiatus*, Bituiti, Allobrogum regis, filius. In Germaniâ Cisrhenanâ; apud Cæsarem, comment. II, *Boduognatus*, Nerviorum, Germanicæ gentis, dux. In Britanniâ; apud Tacitum, histor. III, *Vellocatus*, Britannus. apud Cæsarem, comment. V, *Mandubratius*, Trinobantum princeps. In Galliâ Asiaticâ; apud Plutarchum, in dicto libro de feminarum virtutibus, & in eo, qui inscribitur amatorius, *Sinatus*. apud Livium, lib. XLII, *Cassignatus*, Gallorum dux Asiaticorum, qui Eumenem regem in Macedoniam sequebantur. apud Polybium, *Epossognatus*, Tolistobogorum rex. quod nomen apud Cæsarem, comment. VIII, perperàm c interpositum habet; ubi *Epasnactes*, Arvernorum in Galliâ Europæâ memoratur princeps. In Illyrico maritimo; apud Polybium lib. II, item apud Livium lib. XLIII, *Pleuratus* rex, Agronis supradicti pater.

In IT formata hæc sunt: In Hispaniâ, *Amusitus*, Ausetanorum princeps, Livio lib. XXI. In Galliâ, *Bituitus*, Allobrogum rex, Straboni lib. IV, & Floro lib. III, cap. II. eodemque nomine Gallorum in Asiâ rex, apud Appianum in Mithridaticis. apud Polybium, lib. I, *Autaritus*, Gallorum dux. In Germaniâ, *Verritus*, Frisiorum princeps, apud Tacitum, annal. XIII.

His jam adde terminationem in DUN: quæ & ipsa pluribus Celticæ gentis nationibus fuit communis. unde apud Cæsarem, comment. VII, legitur *Conetodunus*, Carnutum dux: & apud Tacitum, in vitâ Agricolæ, *Cogidunus*, rex Britannus: item apud Dionem, lib. LX, in eâdem insulâ *Togodunus* rex.

Cassivellaunus etiam Britannus, apud Cæsarem, comment. V, & *Vergasillaunus* Arvernus, in comment. VII, nescio an non aliquid similitudinis in nominum analogiâ habent. Quin & *Arioviſtus*, Germanorum rex, Cæsari, Dioni, Plutarcho, & aliis memoratus, videtur esse eodem nomine cum *Aneroesto*, Gæsatarum Gallorum rege, apud Polybium, lib. II: qui apud Florum, lib. II, cap. IV, variè in variis exemplaribus legitur *Astrionicus*, *Ariobistus*, & *Arioviſtus*.

CAPUT VII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eamdemque inter se habuisse lingvam, uniusque & ejusdem fuisse gentis CELTICAE *nationes, probatur opidorum vicorumque vocabulis, quæ omnibus prædictis nationibus fuêre communia.*

TERTIA argumenta, quibus probari queat, quinque prædictas nationes unius fuisse ejusdemque gentis, ex opidorum vicorumque vocabulis colligere licet; quæ illis fuerunt communia, apud reliquas verò genteis non reperiuntur. Hæc igitur nunc persequamur.

Strabo geographiæ suæ lib. VII, Thracum lingvâ urbem vocari tradit βρίγα· unde opida, Σηλυμβρία, Πολτυμβρία, & Μεσημβρία; quarum hæc antè Μεσημβρία: tamquàm Σηλύμηλις, Πολτύμηλις, Μενάμηλις; id est, *Selys*, *Poltys*, & *Menæ urbes*. Eamdem vocem Celtis quoque nostris fuisse communem, docti quidam viri arbitrantur, adjectâ unâ literâ *g*, *briga*: in quam complura per Hispaniam, nonnulla etiam in Galliâ opida terminata reperiuntur: nihilque aliud eam significare, quàm quod transpositione quadam literarum dicimus *eine burg*, id est, locum septum, ac munitum, sive arcem. Confirmare putant hanc suam opinionem Stephanum de urbibus, haud obscuris verbis, quæ sunt hujusmodi: Βρυτόβρια, πόλις μεταξὺ Βάτιος ποταμοῦ, καὶ Τυρδιτανῶν (lege Τυρδητανῶν.) δηλοῖ δὲ Βρυτόπολιν· τὸ γὰρ βρία τὴν πόλιν σημαίνει, ὡς Πολτυμβρία, Σηλυμβρία. id est: *Brutobria, urbs inter Batim amnem & Turditanos.*

signifi-

significat autem Bruti urbem. nam hoc notat vox bria; quemadmodùm Poltymbria, Selymbria. In eamdem sententiam cur mea quoque traheretur mens, causa una erat, quòd Ambianorum in Galliâ opidum *Samarobriga*, in quibusdam Cæsaris exemplaribus legebatur *Samarobria*, & apud Sigebertum *Sommonobria*. Verùm mox quàm longissimè ab eâ sententiâ recessi. quidpe quum dictam vocem *briga* altiùs meditarer; reperi, omnia pariter per Hispaniam Galliamque & alias regiones opida, in eam desinentia, ad fluminum ripas esse posita. unde certum mihi fuit indicium, eam nihil aliud significare, quàm *pontem*; quem nunc Germani superiores dicunt *eine brucke*, & *brücke*, inferiores *brügge*, Prussii *brigge*, Angli *bridge*; in quorum hoc D interceßit, ad formandum sonum literæ G, Anglis peculiarem. Accessit his argumentis etiam ea ratio, quòd eadem particula plerumque apud Plinium in Hispanicis, item in tabulâ itinerariâ, & apud Antoninum tam in Hispanicis, quàm Gallicis, effertur per C, *brica*. unde liquet, ut nunc in Germaniâ, sic olim in universâ Celticâ, variè, pro variarum dialectorum ratione, fuisse prolatam: *brica* quidpe probe accedit ad *brücke*. Fidem huic rei magis etiam firmat vocabulum Gallicæ gentis *Allobrogum*, pluribus optimisque auctoribus hoc nomine memoratorum, qui Ptolemæo adpellantur Ἀλλόβρυγες, *Allobryges*; quasi dicas *Albrügger*: Polybio, Plutarcho, Appiano, Dioni, & aliis, Ἀλλόβριγες, *Allobriges*, quasi *Albrigger*. Stephanus: Ἀλλόβρυγες, ἔθνος δυνατώτατον Γαλατικὸν, ὡς Ἀπολλόδωρος. Πολύβιος δὲ καὶ διὰ τοῦ Ι αὐτοὺς καλεῖ Ἀλλόβριγας· χαράττει δὲ διὰ τοῦ Ο μικροῦ, Ἀλλόβρογας. οἱ πλείους δὲ διὰ τοῦ Ι. id est: *Allobryges, gens validissima Gallica; ut habet Apollodorus: Polybius verò per I vocat eos Allobriges: Charax autem per O Allobroges. plerique tamen per I.* Nam hæc natio haud dubiè nomen antiquissimis temporibus invenit à primario suo opido *Allobriga*; quemadmodùm *Latobrigi*, Cæsari memorati, à *Latobrigâ*, quod hodiè dicitur *Brige*, in Vallesiâ ad flumen Saltinam; ut suo loco ostendetur. Orosio, lib. V I, cap. V I I, vocantur *Latobrogii*. Sic *Nitiobroges* dicuntur tabulæ itinerariæ, qui Cæsari, Straboni ac Ptolemæo sunt *Nitiobriges*: quorum opidum *Aginnum*, hodiè *Agen*, ad Garumnam amnem, haud dubiè initio fuit *Nitiobriga*. Sed idem vocabulum aliâ dialecto etiam dicebatur priscis Celtis *briva*. hinc enim Antonino & tabulæ itinerariæ est locus Galliæ *Briva Isaræ*; quasi dicatur *Pons Isaræ*: quod nunc opidum vocatur *Pontoise*, haud procul Lutetiâ, ab ejusdem fluminis posteriori nomine *Aesia*, quod vulgò nunc *Oise*. item Gregorio Turonensi, lib. V I I, cap. X, *Briva Curresia*, quæ nunc *Brive sur Courrese*, in Arverniâ: *Curresius* autem dicitur fluvius, cui adposita. Hinc Ambianorum quoque princeps urbs, quæ nunc ipsius gentis vocabulo *Ambiani*, vulgò *Amiens* vocatur, antiquis auctoribus, Cæsari *Samarobriga* dicitur, Ptolemæo autem, tabulæ itinerariæ, atque Antonino *Samarobriva*. unde etiam in quibusdam Cæsaris exemplaribus librarii posuerunt idem vocabulum *briva*: & corruptè in nonnullis *Samarobrina*; ut & in omnibus Ciceronis exemplaribus epistolarum familiarium. At verum genuinumque & à priscis Celtis sic usurpatum esse vocabulum *briva*, sive *brive*, pro *ponte*; fidem facit Danorum lingva, quâ pons dicitur *broo*, & *brove*. Exempla quædam *brigarum*, & *bricarum* referre liceat. In Hispaniâ, inter alias, sunt istæ: *Conimbrica* Plinio, quæ *Conembrica* Antonino, & veteri lapidi *Conimbriga*; nunc *Coimbra*, ad Mundam amnem, qui vulgò nunc *Mondega*. *Talabrica* Antonino; quæ ex itineris ductu deprehenditur fuisse ad flumen *Vacuam*, quod nunc *Vouga*. *Langobrica* eidem, in eodem itinere, quæ Ptolemæo *Langobriga*; ex itineris tractu ad Durium. *Augustobriga* Plinio, ac Ptolemæo, *Augustobrica* Antonino; quam rectè ad Tagum viri eruditi interpretantur *Villar de Pedroso*; cui locus adversus dicitur *Puente de arcobispo*. & alia *Augustobriga* Ptolemæo & Antonino; quam ad Durium flumen fuisse super Soriam, ubi nunc antiquus visitur pons lapideus, alibi docebo. *Lacobrica* Plinio & Antonino, *Lacobriga* Ptolemæo, nunc *Burgos*, ad flumen, cui vulgare nomen *Relanzon*. *Iuliobriga* Plinio & Ptolemæo; nunc *Val de Viesse*, ad Iberum flumen, haud procul fontibus ejus. *Nertobriga* Ptolemæo & Appiano, *Nertobrica* Antonino; nunc *Ricla*, ad flumen, quod supra Cæsaream Augustam Ibero miscetur. & ad idem flumen *Arcobrica* Antonino; nunc *Hariza*. *Segobrica* Straboni, Plinio, & Ptolemæo; nunc *Segorbe*, ad flumen, cui vulgare vocabulum *Morvedre*. Harum singulas habuisse eos situs, quos modò adsignavi, alibi (Deus votis volens propitius adnuat) validis firmabo argumentis. Plures si quis in Hispaniâ cognoscere velit, adeat ipsos auctores suprà citatos. nos hinc ad reliquas regiones properamus.

In Galliâ fuêre istæ: *Samarobriga*, quæ & *Samarobriva*; *Nitiobriga*, *Allobriga*, *Latobriga*, *Briva Isaræ*, *Briva Curresii*; omnes jam antè dictæ. Cæsari est *Amagetobriga* in Sequanis; cui certus situs haud facilè designari poterit. Antonino est *Eburobrica*, eademque tabulæ itinerariæ *Eburobriga*; quod hodiè Campaniæ opidum dicitur *Briment*, ad flumen, cui vulgare

vulgare vocabulum *Armanſon*, inter *Auteſiodurum* & *Auguſtobonam*, id eſt, ut nunc ea loca adpellantur, inter *Auxerre* & *Troyes*. Antonino *Litanobriga*, inter *Cæſaromagum* & *Auguſtomagum* (quorum hoc nunc *Senlis*, illud *Beauvais*) ad flumen Æſiam, nunc *Verneuil*. Antonino *Baudobrica*, tabulæ *Bautobrica*, in citeriore ripâ Rheni, nunc *Boppart*.

In Norico una eſt *Artobriga* Ptolemæo, ac tabulæ; perperàm apud Ptolemæum in Vindeliciâ ad Danubii ripam collocata. ad Saltzam flumen, XVI millibus paſſuum infra *Salisburgium* fuiſſe, ſuo loco oſtendam.

His jam adjice *Brixiam* in Alpibus, hodiè *Brixen*; unde *Brixentes* populi Plinio: & *Brixiam* alteram, cum *Brixello*, in Italiâ; quæ nunc vulgò *Breſcia*, & *Briſcello*. quæ quum cuncta ad fluminum ripas ſint poſita; ſine dubio Gallis ac Noricis dicebantur *Briks*, & *Brikſel*.

Ceterùm opida hodiéque ad eumdem modum in Germaniâ nominata reperiuntur à pontibus; ut *Inſpruck*, *Enſpruck*, *Pruck an der Mure*, *Pruck an der Leite*, *Sarebruck*, *Zweybruck*, *Oſenbrügge*, & *Brugge*, celebre Flandriæ opidum. In Angliâ quoque, *Cambridge*, *Turbridge*, *Sturbridge*, *Pembridge*. Sed & *Briga* etiam nunc exſtant: ut ſuprà dictum opidum Valleſiæ *Brige*, ad Saltinam amnem; & aliud ejusdem nominis, in Sileſiâ ad Viadrum flumen. Hæc igitur de vocabulo *briga*; quod etiam *brica*, & *briva*, & *broga* priſcis Celtis dictum fuit. Ex quibus cuivis ſatis jam patere puto, erraſſe Stephanum, qui *bria* in illâ Bruti urbe ad Bætim amnem maluit ſcribere, quàm *briga*. Ipſe alio loco, in voce Μεσημβρία, ſic ait: Βρίαν τὴν πόλιν Φασὶ Θρᾷκες· id eſt; *urbem Thraces adpellant briam*. Quæ haud dubiè habuit ex prædicto libro VII Strabonis. Verùm, quid Thracum lingva in Hiſpaniâ? aut cur id non adnotavit ipſe Strabo, lib. III, in deſcriptione Hiſpaniæ; ubi mentionem facit *Segobrigæ*, Celtiberorum urbis? Scilicet quia longè diverſum erat vocabulum *briga* à *bria*. Nudum igitur illud eſt ac præpoſterum gloſſematium Stephani; vel ejus, qui hanc epitomen è Stephano collegit. Ceterùm eamdem etymologiæ rationem habere puto vocabulum BRIGANTIUM, univerſæ veteri Celticæ commune: quod hodiéque quibusdam in opidis vicisque, diverſis in regionibus, exſtare video; ubique ad flumina. Antiqua loca ſunt hæc: In Hiſpaniâ, *Brigantium Flavium Callaicorum* Ptolemæo, & Antonino; quod Æthico eſt *Brigantia*. In Britanniâ *Brigantium* opidum refertur Ptolemæo, in Almageſto, lib. II, cap. VI. In Galliâ item eodem nomine vicus in Alpibus, Straboni: unde *Brigiani* populi Alpini Plinio; fortè mendosè, pro *Brigantii*. Tabula itineraria & Antoninus eumdem locum adpellant *Brigantionem*: unde hodiéque nomen opido manet *Briançon*. In Vindelicis Strabo refert populos *Brigantios*; & opidum eorum unà cum Ptolemæo (qui malè id Rhætis, non Vindelicis adſcribit) & tabulâ, *Brigantium*. unde Plinio, ac Solino, *Brigantinus* dicitur *lacus*; quem Marcellinus ipſius opidi nomine adpellat *Brigantiam*; nam opidum Notitiæ imperii dicitur *Bræcantia*. Antoninus id modò *Brigantium*, modò *Brigentium* vocat; & Æthicus *Bregantium*. hodiè eſt *Bregenz*, inter lacum Conſtantienſem, & oſtium fluminis, quod eamdem cum opido fert adpellationem. In Pannoniâ *Brigantium* ad Danubium, tabulæ itinerariæ: quod *Brigentionem* vocat Æthicus: Antoninus modò *Bregentionem*, modò *Bregetionem*, aliàs etiam cum Oroſio & Socrate *Brigitionem*: Ptolemæo eſt *Bregætium*; Notitiæ imperii, *Bregætio*. hodiè dicitur *Graan*. Idem nomen nunc manet. in Hiſpaniâ *Bragança*, opidum Portugalliæ. in Galliâ *Briançon*, ſuprà dictum. in Alpibus item jam dictum *Bregenz*. in Italiâ *Breganze*, ſupra Vicentiam; & *Breganzolo*, ſupra Venetias.

MAGUS quoque, ſive MAGUM, adjectitia fuit particula in opidis vicisque Celticis. de hac longum foret nugas Goropii recitare. Rhenanus voluit eam ſignificare *domum*. ſunt alii, qui adfirmant, Plinium docuiſſe, eam ſignificare *urbem*. quod equidem nullibi in ejus operibus reperi. E diverſo diſpexi, hanc quoque particulam ubique iis adnecti vicis atque opidis, quæ ad amneis poſita. quapropter & ipſa à ſitu, quemadmodùm *brigæ*, nomina accepiſſe arbitror. Antonino opidum in Britanniâ eſt *Sitomagus*; quod vitiatum in tabulâ itinerariâ legitur *Sinomagus*. id haud imperitè viri docti interpretantur hodiè *Thetford*, ad confluenteis duûm fluviorum *Ouſe*, & *Thet*. nam *Sitomagum* dictum fuiſſe ipſis Britannis *Sitmage*, nullum dubium eſt. *Sit* autem tam facilè, variatione dialecti, mutari potuit in *Thet*, quàm Græcorum Θεὸς in Ζεὺς; de quo infrà plura dicentur. *Mage* igitur idem ſignificaſſe antiquis Celtis cenſeo, quod Saxonibus nunc in Germaniâ & Anglis in Britanniâ dicitur *ford*, ſuperioribus verò Germanis *furd*, id eſt, *vadum*. nam quod opidum Britannis erat *Sitmage*, id Angli poſteà atque Saxones, in Britanniam transgreſſi ſuo vocabulo æquipollente dixêre *Thetford*. Hujusmodi opidorum formationes hodiéque com-

plures reperiuntur. in Britanniâ, præter jam dictum, *Oxford*, *Hereford*, *Stafford*, *Bedford*, *Hartford*; & complura alia ignobiliora. In Germaniâ, geminum *Francfurd*, *Erfurd*, *Schweinfurd*, *Ochſenfurd*, *Haſenfurd*, *Klagenfurd*, *Steenford*, *Stasford*. Apud veteres auctores reperiuntur *magi* iſti: In Britanniâ, præter ſuprà dictum *Sitomagum*, *Noviomagus*; quod ex Ptolemæi ſimul tabulâ, & vocabulo hodierno *ford*, eſt *Gilford*. In Galliâ; *Auguſtomagus Silvanectum*, nunc *Senlis*; *Cæſaromagus Bellovacorum*, nunc *Beauvais*; *Rotomagus Vellocaſſiorum*, nunc *Roan*; *Noviomagus Lexoviorum*, nunc *Liſieux*. In Germaniâ Ciſrhenanâ; *Noviomagus Batavorum*, nunc *Nieumegen*; *Noviomagus Treverorum*, nunc *Neumägen*; *Noviomagus Nemetum*, nunc *Speir*; *Vbiorum Marcomagus*, & *Rigomagus*, & *Durnomagus*; nunc *Düren*, *Reimagen*, & *Dursmagen*. quæ cuncta ad amneis poſita. Suntque præterea in Aquitania, *Carantomagus*, *Caſinomagus*, *Condatomagus*, *Euromagus*: in Helvetiis *Bromagus*: in Alpibus *Caturigomagus*, *& Scincomagus*: in Galliâ Italicâ *Bodincomagus*, & *Camillomagus*; quorum illud ad Padum fuiſſe teſtatur Plinius. In Vindelicià *Druſomagus*, & *Iuliomagus*: de quibus ſuo loco plura dicam.

Durus etiam, ſive durum, particula fuit adpoſitiva in opidis ac vicis Celticis, quam quidam eamdem eſſe volunt, quæ Germanis nunc dicitur *turn*, & *toren*, id eſt, *turris*. Sed ego, longè eos à veritatis ſcopo aberrare, vereor. nam & hanc nullibi, niſi ad flumina poſitam reperio. Variè eam mente verſando tandem deprehendi, idem ferè ſignificare, quod *magus*. quidpe qui locus in Ubiis Antonino ac tabulæ itinerariæ dicitur *Marcomagus*; Tacito eſt *Marcodurum*: ut ſuo loco aliis etiam certiſſimis oſtendam documentis. Huic argumento hoc etiam heic addo, quòd celebre nunc ad Danubii ripam opidum, quod vulgò dicitur *Paſſaw*, antiquitùs dicebatur *Bojodurum*; nempe, quia Boji olim è Bojohæmo à Marcomannis pulſi, illac in Vindeliciam ac Noricum tranſiverunt: quod ſuo loco pluribus probabo argumentis, & auctorum teſtimoniis. vocabulum autem *paſs* in noſtrate lingvâ ſignificat *tranſitum*. unde verbum *paſſen*, *tranſire*. Ac neſcio equidem, an non ex eâdem origine natum ſit vocabulum, quo januam ſignificamus; quia per hanc tranſimus in domum, vel de conclavi in conclave. Vocabulum id Angli nunc dicunt *dore*; inferiores Germani *deure*; Saxones *dôre*; ſuperiores Germani, Δ in adfine Θ mutato, *thüre*: quod idem ferè ſonat cum Græcorum θύρα. nam hodiéque ſunt in Germaniâ, qui ſuâ dialecto dicunt *die thüra*. Exempla locorum, quorum nomina in *durum* deſinunt, ſunt iſta: In Germaniâ Gallicâ, ſive Ciſrhenanâ, præter jam dictum *Marcodurum*, quod nunc *Düren*, *Batavodurum Batavorum*; nunc *Durſted*. In reliquâ Galliâ; *Divodurum Mediomatricorum*, nunc *Metz*: *Auteſiodurum Senonum*, ni fallor; nunc *Auxerre*: *Epomandurum Sequanorum*, nunc *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard*: *Salodurum Helvetiorum*, nunc *Soloturn* Germanis Gallis *Soleure*: *Octodurum Veragrorum* in Alpibus, nunc *Martinach*: & alia. In Vindelicià *Bragodurum*, *Bojodurum*, *Ebodurum*, *Ectodurum*; & in Norico *Gabanodurum*: de quibus ſingulis ſuo loco fuſiùs agam.

De cetero obſervandum heic eſt, quòd à veteribus auctoribus Latinis ejusmodi locorum nomina promiſcuè uſurpentur in *durum*, & *durus*, item in *magum*, & *magus*; nempe ſi nullum aliud vocabulum ſubſtantivum addatur. at ſi opidum aliquod ex iis ſit, quod nominetur, formatur ipſum nomen genere neutro: ut, *opidum Divodurum*, *opidum Noviomagum*. ſin verò vicus; maſculino genere, *vicus Octodurus*, & *vicus Noviomagus*.

Clitipho, antiquus auctor, apud Plutarchum, qui de fluminibus librum conſcripſit, teſtis eſt, vocem dun, veteri Celtarum lingvâ ſignificare *collem*, ſive *montem*. unde eorum etiam opidorum nominibus adjectam videmus, quæ ad monteis, ſive in montibus condita fuerunt. Hæc quoque vox per omnem Celticam uſitata fuit. In Hiſpaniâ eſt *Caladunum Callaicorum Bræcariorum*: & *Sebendunum Caſtellanorum*. In Galliâ, *Lugdunum Convenarum*, *Lugdunum Seguſianorum*, *Vxellodunum Cadurcorum*, *Segodunum Rutenorum*, *Minodunum Helvetiorum*, *Auguſtodunum Heduorum*, *Cæſarodunum Turoniorum*; *Meliodunum Senonum*, Cæſari & Gregorio Turonenſi, quod *Milidunum* Aimoino; *Noviodunum Aulercorum Diablintarum*, *Noviodunum Sueſſionum*: & alia. In Germaniâ Ciſrhenanâ, *Lugdunum Batavorum*. In Hiberniâ *Dunum*. In Britanniâ item *Dunum Durotrigum*, *Camulodunum Brigantum*, & aliud *Trinobantum*; *Maridunum Demetarum*, & *Rigodunum Brigantum*. Notitia imperii in eâdem inſulâ habet *Segedunum*, *Axelodunum*, & *Branodunum*. In Germaniâ Ptolemæo *Tarodunum*, *Segodunum*, *Lugdunum*, *Carrodunum*, *Meliodunum*, *Eborodunum*. In Vindelicià, *Campodunum*, *Carrodunum*. In Norico, *Geſodunum*, *Idunum*. In Pannoniâ, *Novidunum*, *Canodunum*, *Singidunum*. In Scordiſcis Gallis, Pannoniæ inferioris & Mœſiæ ſuperioris parteis quondam incolentibus, *Capedunum*. Supra Pontum,

tum, ad divortia Istri fluminis, *Noviodunum*: quod Bastarnarum fuisse, suo loco ostendetur.

Hæc igitur tam frequentia opidorum vicorumque vocabula, res certas significantia, quum Hispanis simul & Britannis, Gallis, Germanis, atque Illyriis fuerint communia, nec alibi gentium reperiantur; haud leve inde colligitur argumentum, dictas quinque nationes ejusdem fuisse Celticæ gentis parteis, ab unâ eâdemq; origine, id est, à primo omnium Celtarum patre Askenaze propagatas.

Adde his ipsa propria opidorum, sive vicorum nomina, quæ pluribus nationibus fuêre communia: *Cambes*, sive *Cambetum* in Hispaniâ, & in Germaniâ Cisrhenanâ prope Rhenum: *Octodurum*, & *Ocelum* in eâdem Hispaniâ, & in Alpibus: *Turiasso* in Hispaniâ; cui cognomine opidum nunc etiam durat in Galliâ, vulgò *Tarasson*: *Nemetani* populi, & opidum *Nemetobriga*, in Hispaniâ; *Augustonemetum* in Galliâ; & *Nemetes* populi Germani cis Rhenum: *Viminatium* in Hispaniâ, & in Scordiscis quondam Celtis ad Danubium, infra Savi confluentem: *Vesontio*, sive, ut Ptolemæo scribitur, Οὐισόντιον, *Visontium*, in Hispaniâ, Galliâ & Pannoniâ: quorum illud in Galliâ Juliano Cæsari dicitur Βισόντιον. *Eburæ* duæ in Hispaniâ; & ejusdem nominis fluvius in Galliâ; à quo populi *Eburovices*, quorum princeps locus nunc *Evreux*; & longè dissitus alius locus *Eburobriga*, suprà dicta, item *Eburomagus*; & Germani, qui primi Rhenum in Galliam transgressi, ut suo loco ostendam, *Eburones*; & trans Rhenum, in Germaniâ longè interiùs, *Eburum*: *Eburodunum* in Alpibus, & aliud in Helvetiis, aliudque ultra Bojohæmum in Germaniâ. *Tugiensis* dicitur *saltus* Plinio in Hispaniâ, ex quo Bætis oriebatur amnis, haud dubiè à *Tugio* loco dictus; *Tugeni* sunt Helvetiorum pars quarta Straboni, quorum opidum hodiéque vocatur *Tugium*, vulgò *Zug*; ut suo loco clariùs exponam. De cetero *Bergusia* in Hispaniâ, sub Pyrenæo monte, & in Galliâ, haud procul Viennâ; auctoribus Antonino, & tabulâ itinerariâ. *Segovia* in Hispaniâ, & in Germaniâ circa Vistulæ fonteis. *Segedunum* in Britanniâ, Galliâ, & Germaniâ Transrhenanâ: *Lugdunum* in eâdem Galliâ, & in utrâque Germaniâ, cis & trans Rhenum: *Meliodunum*, in Galliâ, & trans Rhenum: *Devona Cadurcorum* in Galliâ, & trans Rhenum. nec ego dubitaverim, quos in Britanniâ Ptolemæus vocat *Damnonios*, vel, ut alia habent exemplaria, *Dumnonios*; rectiùs fuisse adpellandos *Devonios*: quando hodiéque regio eorum dicitur *Devonshire*. *Vxellodunum* Cæsari dicitur Cadurcorum opidum in Galliâ: Notitiæ imperii est *Axelodunum* in Britanniâ. quod ego idem esse vocabulum cum illo Cæsaris planè mihi persvadeo: dialecto tantùm variatum. *Genabum* dicitur opidum in Galliâ eidem Cæsari, quod *Cenabum* Ptolemæo, & tabulæ nunc *Orleans* ad Ligerim: eadem tabula habet *Cenebum* in Germaniâ Cisrhenanâ, quod vulgò dicitur nunc *Genneb*, ad Mosam: vicusque præterea est *Genab* in Brabantiâ, ad amnem, medio situ inter duo opida *Gemblours* & *Halle*. *Teutoburgiensis* est Tacito *saltus* in Germaniâ; haud dubiè à vico *Teutoburgio* cognominatus, qui hodiè vocatur *Dietmelle*, haud procul Amisiæ fonte. eodem vocabulo opidum est Ptolemæo in Pannoniâ; quod Antonino & Notitiæ imperii *Teutiburgium*, tabulæ itinerariæ *Tittoburgium*: utrumque sine dubio à *Theuth*, communis omnium Celtarum dei (de quo infrà, cap. IX) nomine dictum. Jam verò *Palantiæ* vocabulum in Hispaniâ, an non idem est, quod Germani dixerunt *Palanz*, quasi dicas Παλατήριον, sive *forum judiciale*, seu *conventus juridicus*? nam posteriores quoque Germani, qui primi Latinâ lingvâ res suas conscripserunt, ea loca dixêre *Palantias*: de quibus plura dicentur infrà, in Burgundionum narratione. *Langobriga* verò in Hispaniâ, an non fuerit *Lange brigge*; quemadmodùm nunc etiam vicus in Vestofaliâ dicitur *Lange brügge*, id est, *pons longus*? Et quid sibi volunt ista per Hispaniam; *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Bergusia*, & gentis vocabulum *Bergistani*; nisi quòd à *berg*, id est, à *montibus* nomina traxerunt? *Bergium* certè Ptolemæi in Germaniâ nemon egaverit montem significare. *Bergusiæ* autem illæ Hispanorum & Gallorum non minùs apertè sonant Germanicum *Berghusen*, id est, *domicilium apud vel in monte*, quàm Gallorum Italicorum *Bergomum*, *Berghom*, quasi *Berghaim*: nam Anglis etiamnum *home* est, quod nobis *haim*, *heim*, & *heem*: & ipsum opidum apud Diaconum & Liutprandum vocatur *Pergamum*, apud Justinum *Vergamum*: hodiéque vulgò *Bergamo*. *Barguſii* etiam fuêre populi in Hispaniâ, testibus Polybio, Livio, & Stephano. an non *Barghuser*? nam *barg* Saxonibus dicitur, quod aliis Germanis *berg*. Quin ego *Bergam* quoque Macedoniæ, & *Bergam* Thraciæ, (quarum hæc etiam *Bergium* adpellatur Stephano) à Celtis populis, Macedoniæ Thraciæque quondam loca occupantibus, conditas facilè credidetim. Ex his igitur vocabulis haud leve colligitur argumentū, prædictas quinq; nationes unâ in uni-

in universum usas fuisse lingvâ, unamque habuisse inter se originem, nempe à Celtâ patre, qui Aschenazes, Noachi pronepos.

Caput VIII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, ac Britannos unam eamdemque inter se habuisse lingvam, uniusque & ejusdem fuisse gentis Celticae *nationes, probatur compluribus rerum variarum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes universæ usæ sunt; nunc verò apud Germanos in vulgari sermone durant. ubi Germanicæ quoque sive Celticæ lingvæ ostenditur antiquitas.*

VNam eamdemque habuisse lingvam quinque jam sæpius dictas nationes, documentis hactenus plurimis ac validissimis satis probasse mihi videor; ita, uti reliquo jam labori tutò parcere quirem. Verùm tamen, quia tot doctissimi viri Francogalli pluribus id argumentis antehac negare conati sunt; quorum auctoritas, ego vereor, ne plus, quàm ratio, apud imperitos homines valeat: consultum esse putavi, antequàm ab hac dissertatione ad alia transirem, ultima etiam illa indicia, quæ in rerum vocabulis esse dixi, in medium proferre.

Primùm igitur repetere heic breviter ea liceat, quæ jam anteà in opidorum nominibus exposui. In his *brike*, quod & *brige*, & *brive*, & *broge*, & *brove*, diversis dialectis variabatur, significatque *pontem*; tam Hispanis, quàm Gallis, Germanis, & Illyriis fuit commune. item vocabula *dure*, & *mage*, quæ *vadum*, sive *trajectum* amnis notabant, Gallis, Britannis, Germanis, & Illyriis; illud etiam Hispanis. *dune*, id est, *mons*, universis. *Wesont*, sive, aliâ dialecto, *wisant*; nomen animalis, quod Romani eâdem Celticâ voce dixerunt *bisontem*: unde opida in Hispaniâ, Galliâ, & Pannoniâ, nomine, Romano ore formato, *Vesontio*, sive *Visontio*, & *Visontium*. *berg*, id est, *mons*. unde opidorum nomina, in Germaniâ *Bergium*; in Galliâ Cisalpinâ *Bergomum*; in Macedoniâ *Berga*; in Thraciâ item *Berga*, quod & *Bergium*; in Hispaniâ, *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Bergusia*: quorum hoc etiam vocabulum Germanicum *huus*, quod est *domicilium*, in sese habere suprà ostendi. *Man* universis Germanis significat *virum*: antiquitus etiam *hominem* significabat. ab hoc dicti sunt in Germaniâ *Marcomanni*, sive *Marcomani*; & *Pæmani*. Idem vocabulum Gallorum lingvæ fuisse commune, adparet ex nomine Gallorum Celticæ gentis *Cenomani*. Quin à Gallis quoque inventum esse vocabulum *Germani*, à *gerre*, quod *bellum* significabat Celticâ lingvâ, & *man*; validissimis auctorum testimoniis infrà probabo. *Alemani* etiam diversarum Galliæ nationum fuêre colluvies, Rhenum sub Augusti principatu transgressi. quorum nomen est merè Germanicum, ab *alle*, id est, *omnes*, & *mannen*, id est, *viri*, compositum. *Palanz*, id est, δικαστήριον, sive *forum judiciale*, ut infrà in Burgundionibus docebo, Hispanis atque Germanis fuit commune.

Ab his, jam anteà memoratis, nunc transeo ad alia, quæ passim apud antiquos auctores leguntur. In his primum mihi erit *ambactus*: quod Ennius, referente Festo Pompejo, lingvâ Gallicâ *servum* significare tradidit. cui attestans Cæsar, belli Gallici comment. VI, *Equitum*, inquit, *ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circùm se ambactos clientesque habet*. De iisdem hominibus paullo antè ita: *Plebs penè servorum habetur loco; quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Eosdem innuit posteà, his verbis: *Funera sunt, pro cultu Gallorum, magnifica & sumtuosa. omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, unà cremabantur.* Cujus conditionis fuerint hi Gallorum Germanorumque servi, qui Ennio heic & Cæsari vocantur *ambacti*, suo loco reddetur. Vocabulum ipsum tam Germanis quàm Gallis fuisse commune, nostra hæc testatur ætas. nam etiam nunc in Flandriâ & Brabantiâ, item in Hollandiâ & conterminis regionibus dicitur *eyn ambacht*. quod illi quidem *opificium* intelligunt; ut *opificem ein ambachter*. At Keronis, monachi ad divi Galli, glossarium ita habet: *Minister, ambaht. ministraverit, ambahtit. officina, ambahti. officio, ambahte. officia, ambaht.* Et ita Otfridus in euangelio, lib. I, cap. XXV, *ambachten*, pro *operari*. Willeramus, in cantico canticorum, *sie ambachten themo luibe*; id est, *cibum vitæ operabantur*. Leges antiquæ Burgundionum; *Ambascia, opera*. Ex quibus omnibus satis clarè

clarè patet, vocabulum *ambacht* ab initio, & Ennii, Cæsarisque temporibus non tam *servum* significasse, quàm *ministrum*, seu *famulum*, cujus operâ nobilis homo, sive eques Gallus Germanusque domi militiæque usus. De his *ambactis* ita Diodorus, lib. V: Ε'πάγονται δὲ καὶ θεραπόντας ἐλευθέρους, ὁν τῶν πενήτων καταλέγοντες, οἷς ἡνιόχοις καὶ παραπιπτοῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id est: *Ministros ingenuæ conditionis secum ducunt, ex pauperioribus delectos, qui rhedariorum ac satellitum eis operam in pugnis præstant.* Hinc rectè vocabulum illud Barbarolatinum *ambascia*, quod Germanis erat *ambacht*, in dictis Burgundionum legibus ponitur pro *operâ*: & *ambachten* apud Otfridum, pro *operari*. unde *ambasciatores* nulli alii erant, quàm qui patriâ lingvâ dicebantur *ambachter*; id est, qui cum mandatis à principe, seu civitate mittebantur; & qui tractandorum cum alio principe, seu civitate negotiorum munus atq; officium sustinebant: quos Romani suâ lingvâ dixêre *legatos*. unde etiam vocabulum id in prædicto glossario exponitur *officium*. Idem vocabulum eum quoque denotabat hominem, qui loco seu regioni regundæ præficiebatur. unde etiamnunc in Flandriâ aliquot regionum præfecturæ dicuntur, *Belle ambacht*, *Cassel ambacht*, *Borberg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*. Apud reliquos Germanos omnes vox ea, eodem significatu, contractè nunc effertur *ambt*; quasi *ambet*, ab illâ *ambaht*. nam qui *ampt* scribunt, imperitos se originis ejus vocis produnt. Ea tamen, latiùs etiam patens, nihil aliud in universum significat, quàm *munus*, sive *officium*; ut Kero monachus interpretatus est. Sed satis ex hactenus dictis liquet, vocem hanc, quam merè Germanicam esse scimus, non minùs Gallicæ olim, quàm Germanicæ lingvæ fuisse propriam. Pergo igitur ad alia.

Polybius lib. II tradit, Gallos suâ lingvâ *conductitios militeis* adpellasse *Gæsatas*. Britanni, qui vulgò Walli vocantur, hodiéque *famulos conductitios* vocant *guessin*: & Germani nostri omnem familiam, seu omne conductitiorum corpus *das gesinde*. leges antiquæ Langobardorum, lib. I, tit. IX, lege XXI; *De gasindiis verò nostris volumus, ut quicumque ex minimis occisus fuerit, in tali ordine, pro eo quòd nobis deservire videtur, c c solidis fiat compositio.* Eadem significatione in iisdem legibus sæpius occurrit. Glossaria vetera: *Gasindium, servitium. gasindio regis; serviente, vel camerario. gasindiis; judicibus.* Papias: *Gasindius; honor sub judice.* Scilicet eâdem naturâ fuit & hoc vocabulum, quâ illud suprà notatum *ambacht*.

Pausanias, in Phocicis, de Gallis, quos Brennus in Græciam duxit, ita tradit: Τοῦτο ὠνόμαζον τὸ σύσταγμα Τριμαρκισίαν τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ. καὶ ἵππων τὸ ὄνομα ἴσῳ τις μάρκων ὄντα τοῦ Κελτῶν. id est: *Atque hanc equestris pugnæ constitutionem voce patriâ Trimarcisiam nominabant. equum enim marcam adpellant Celtæ.* Ab eodem argumento nomen illud fuit Germanicæ gentis *Marcomanni*: quod nihil aliud significat, quàm quod nunc lingvâ Anglicâ dicimus *Horsmen*: Germanicè dixeris *Rosmannen*, sive aliâ dialecto, *Rosmänner*, & *Peerdmannen*, sive *Pferdmänner*, id est, *equites*. Leges antiquæ Bajuvariorum, tit. XIII, cap. X: *Si equus est, quem marach dicimus.* leges antiquæ Alamannorum, tit. LXIX, paragr. II: *Si talem equum involaverit, quem Alamanni marach dicunt.* item tit. LXX, paragr. II: *Si quis equo, quem Alamanni marach dicunt, oculum excusserit.* prædictæ leges Bajuvariorum, tit. III, cap. III: *Si quis aliquem de equo suo deposuerit, quod marchfalli vocant.* N. von Gravenberg: *Do trug in syn schon marck*: id est, *pulcher ejus equus eum vexit.* prædictæ leges Alamannorum, tit. LXXIX: *Marischalcus, qui supra XII caballos est.* glossarium Latinotheutiscum: *Cavallarius, Marischalc.* Antiquæ leges Langobardorum, lib. I, tit. XXXVI, cap. IV: *Si servus regius merworphin fecerit.* glossarium vetus: *Merworphin: aliquem de caballo projicere.* glossarium Latinoangloſaxonicum: *Equus, hors; equa, mæra.* Hinc etiamnunc Germani *equam* dicunt *märe, merche*, & *merge*. Saxonum hodiè plerisque, & patriæ mihi terræ, circa Vistulæ ostia, quivis equus macilentus & malè habitus dicitur *märe*: ut & conterminæ genti Polonis *márchá*, quod non magis illorum lingvæ proprium esse puto, quàm vocabulum *marszálek*; quod merè Germanicum esse suprà patuit: *schalk* quidpe veteri Germanicâ lingvâ est idem, quod *famulus*, sive *minister*. Sed & prædictis Britannis, qui vulgò Walli adpellantur, hodiéque equus dicitur *march*.

Militum genus in Galliâ Cæsar refert, qui *soldurii* eorum lingvâ adpellabantur. Hodiéque Germanis militum quoddam genus dicitur *soldner*: Anglis verò quivis miles *soldior*, sive *sowdior*: Britannis Wallis *sowdiwr*.

Antiquis Germanis bellum erat, variis dialectis, *gerre, gwerre*, & *werre*. unde etiamnum Anglis ac Scotis res eadem *warre*: Italis, & Hispanis, *guerra*; Francogallis *guerre*. Idem vocabulum olim Gallicæ lingvæ fuisse proprium, patet ex eo, quòd illi gentem nostram Theutiscam adpellarunt *Germanos*, id est, *bellatores*; ut fusiùs docebitur infrà, in Tungrorum explicatione.

Lanceam, Hiſpanicum ſimul atque Germanicum fuiſſe & telum & vocabulum, infrà in tractatu de militiâ oſtendam. *Sparum* etiam Gallicum fuiſſe vocabulum, telique genus, ibidem docebo. hodiéque omnibus Germanis id dicitur *ein ſpäre*.

Tegumentum corporis *ſagum*, tam Germanis quàm Gallis & re & vocabulo fuiſſe commune, ſuo loco patebit. Aliud corporis tegumentum erat *rheno*; cujus Cæſar meminit, belli Gallici comment. VI, & Salluſtius in hiſtoriis. ejus vocabulum Varro, lib. IV de lingvâ Latinâ, ait eſſe Gallicum. at Iſidorus, lib. XIX, cap. XXIII, Germanicum adſeverat. Veſtium partem inferiorem Gallos dixiſſe *braccas*, ſive *bracchas*, & aliâ dialecto *bruchos*, complures teſtantur auctores antiqui; quorum verba infrà, cap. XVI, citabimus. Hodiéq; idem vocabulum per omnem illam vaſtiſſimam Germaniam, variis dialectis uſurpatur, *bruch*, *brook*, *bruuk*; quorum hoc Rheni divortiorum adcolarum eſt; ſcribiturque illis *broek*. Hibernis quoque idem vocabulum durat, *broges* plurali numero.

Cucullum, Gallicum fuiſſe capitis tegumentum, ex Martiale, Juvenale, & Columellâ diſco. Idem tegumentum etiamnunc Germani dicunt, variis dialectis, *gugel*, *kagel*, *kovel*. Britannis verò Wallis *cucul* eſt pallium.

Bulgam Gallos adpellaſſe ſaccum ſcorteum, auctor eſt Pompejus Feſtus, vel Verrius Flaccus: Nonius etiam Marcellus, *Bulga*, inquit, *folliculus omnis: & ſacculus ad brachium dependens*. Hodiè etiam Germani ejusmodi ſaccos vocant *bulgen*. à quo Francogallorum diminutivum, *bougette*, pro *bolgette*; L mutato in U, ut in *mout*, *doux*, *poux*; ab antiquis *molto*, *dolce*, *pollice*: quæ Latinè *multum*, *dulcis*, *pollex*.

Rhedam Quinctilianus, lib. I, cap. IX, Gallicum ait eſſe vocabulum; ſignificat autem currum. Id nonnulli ad Britannica nunc, ſive Wallica vocabula *rhediad*, *rhedec*, *rhedecſa*, redigere conantur; quorum hoc idem eſt quod *curriculum*, iſtud *currere*, illud *curſus*. eamdemque etymologiæ rationem putant habere vocabulum *Eporedia*; quod Salaſſorum opidi in Alpibus nomen: quia id ſic dictum Plinius, lib. III, cap. XVII, ab equorum domitoribus innuit. Ego ſanè longè diverſæ ſum ſententiæ. nam ut Latinis *vehiculum* à *vehendo*, ſic non modò Gallis, ſed & Germanis, ac reliquis Celtis *rhedam* à *reden* dictam puto. quod vocabulum etiamnum apud quosdam Germanos iisdem literis effertur. apud plerosque autem, Saxonicâ dialecto utenteis, dicitur *riden*: à quo tempus imperfectum *ik red*; & plurali numero *wy reden*: nihilque aliud apud Amiſiæ, Rheni, Moſæ, Scaldisque oſtiorum adcolas ſignificat, quàm *vehi*; ſive id fiat equo, ſive vehiculo, ſive etiam ferreis illis ſoleis, quibus ſuper glacie vehuntur. Angli id in Britanniâ quoque ſuâ dialecto dicentes *to ride*, equo pariter ac vehiculo, nonnulli etiam navi vehi interpretantur. Plurimæ tamen parti Germanorum intelligitur equo tantùm vehi. Hinc igitur apud Plinium, dicto loco, *Eporedicæ* (modò incorrupta ea ſit vox) nulli alii ſunt, quàm quos Germanicè nunc dicas *perdherider*, vel *perdrider*; id eſt, ut Plinius interpretatur, *equorum domitores*. unde etiam Salaſſorum opidi vocabulum rectiùs apud eumdem Plinium, lib. XIX, cap. VII, ſcribitur gemino R, *Eporrhedia*. Literam E euphoniæ gratiâ à Romano ore eſſe in principio adpoſitam, patet ex Plutarcho; apud quem *Poredorax* ſcribitur id nomen viri proprium, quod Cæſari eſt *Eporedorix*; ut ſuprà notavi. Fortè nonnullis Gallis fuit, ut nunc Germanis ſuperioribus *pferd*, & *pferderich*. Ceterò idem vocabulum *riden* aliis dialectis dicitur *reiten*, & *riten*: ab hoc dictum puto illud vehiculum Gallicum, quod Romani ſuo ore formarunt *petoritum*; referente Pompejo Feſto: quod is dictum eſſe ait à numero quatuor rotarum. *quatuor* autem Britannis Wallis hodiéque dicitur *pedwar*.

Bennam lingvâ Gallicâ genus eſſe vehiculi, tradit idem Feſtus. Hodiéque apud Germanos genus carri, id eſt, vehiculi duarum rotarum, dicitur *benne*. Quin & *carri* vocabulum, quod primus apud Romanos retulit Cæſar in Gallorum Germanorumque bellis, merè eſt Germanicum. dicitur quidpe etiam nunc omnibus Germanis *Karren*, ſive *Karre*, &, variato dialecto, *Karen*. Falſum eſt, quod quidam *carrum* apud Latinos auctores interpretantur vehiculum IV rotarum. nam duabus tantùm uti rotis, antiquitus Germanis atque Gallis multo fuit frequentius, quàm nunc eſt.

Jam igitur, ut *lanceæ*, *ſpari*, *gæſi*, *ſagi*, *cuculli*, *braccarum*, *bulgæ*, *rhedæ*, *petoriti*, *bennæ*, *carri*, *eſſedi*, aliaque plura rerum nomina à Gallis accepêre Romani; ſic vocabulum quoque *armillarum*, quas illi in antiquis ſuis hiſtoriis unis Gallis tribuunt, ab eâdem gente eos accepiſſe credo. At *ärmil*, ſive *ärmel* hodiéque Germani ſuperiores vocant *manicas*; id eſt, eam veſtium partem, quâ lacerti brachiaque teguntur. Hæc autem brachiorum ornamenta (quæ Græcis ψέλλια, Plinio lib. XXVIII, cap. VII, *brachialia* dicuntur, vulgò nunc Italis *braccialetti*, Gallis & Anglis *bracelets*, Germanis verò *armbänder*, & *armzierde*) antiquis tem-

temporibus, tam Gallis quàm Germanis, ceterisque per Hiſpaniam, Britanniam, & Illyricum Celtis vocabantur *ärmil*, quia nudi etiam tunc, ſub ſagulo vel pelle agentes, nihil aliud circa brachia gerebant.

Plinius, lib. XVIII, cap. XVIII, de aratri generibus diſſerens; *Galliæ*, inquit, *duas addiderunt tali rotulas: quod genus vocant planarati*. Hoc quidem vocabulum variè in cunctis exemplaribus manuſcriptis corruptum legitur, aliàs *plaumorati*, aliàs *plumarati*. Verùm, quidquid Plinius ipſe ſcripſerit, adparet fuiſſe Gallis *plaurati*. At hoc merè Germanicum eſt, aliis dialectis *ploochrat*, & *pflugraat* dictum: quod propriè *rotam aratri* ſignificat.

Apud eumdem Plinium, lib. XVII, cap. VI, hæc leguntur verba: *Alia eſt ratio, quam Britannia & Gallia invenêre, alendi terram: quod genus vocant margam. Spiſſior ubertas in eâ intelligitur. eſt autem quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus; ibi denſante ſe pingvitudinis nucleo.* Satis apertè heic innuit, tam Gallorum quàm Britannorum fuiſſe vocabulum *marga*. At hodiéque *medulla in oſſibus* omnibus pariter Germanis dicitur variis dialectis, *marg*, *mark*, *march*, *merg*, & *merch*; Anglis *marrovv*; Britannis verò Wallis *marle*. unde etiam in antiquiſſimis exemplaribus manuſcriptis, quæ Londinii in bibliothecâ regiâ mihi inſpicienda, unà cum reliquis inibi libris omnibus, exhibuit doctiſſimus juxtà atque humaniſſimus vir, Patricius Junius, bibliothecæ præfectus, pro *marga*, quod ter repetit Plinius, ubique ſcriptum reperii *marla*. Idem auctor, eodemlibro, cap. VIII, de iisdem Britannis Gallisque loquens: *Tertium genus terræ candidæ gliſchromargam vocant*. Hodiè Anglis *fulgere* dicitur *gliſter*; & Germanis *glitzeren*, & *glitzen*, & *gleiſſen*.

Opidum Galliæ fuiſſe *Devonam*, eodemque nomine vicum in Germaniâ Tranſrhenanâ, ſuperiori capite oſtendi. *Divonam* Gallicâ lingvâ ſignificaſſe *deorum fontem*, auctor eſt Auſonius, hoc verſu de fonte apud Burdigalam loquens:

Divona, Celtarum lingvâ, fons addite divis.

Hodiéque Britanni Walli *fontem* vocant *vonan*; & *aquam* Dani *vand*. in quo vocabulo D plerumque non exprimitur; more gentis, in aliis quoque compluribus uſitato.

Svetonii verba in Vitellio ſunt iſta: *Antonio Primo, Toloſæ nato, cognomen in pueritiâ Becco fuerat. id valet gallinacei roſtrum.* Hinc roſtrum Italis etiamnum *becco* vocatur; Gallis atq; Germanis inferioribus *bec*. unde Italis *roſtro ferire* eſt *beccare*, Gallis *becquer*, prædictis Germanis & Svitzeris in Helvetiâ *becken*. Britannis Wallis *roſtrum* eſt *pic*, & Hiſpanis *pico*: unde his verbum *picar*, quod eſt *roſtro ferire*. quod plurimis hodiéque Germanis dicitur *picken*, & *pecken*.

Apud Melam, lib. II, cap. V, hæc leguntur verba: *Inter Maſſiliam & Rhodanum, Maritima Avaticorum, ſtagno aſſidet. Foſſa Mariana partem ejus amnis navigabili alveo effundit. alioquin litus ignobile eſt Lapideum, ut vocant: in quo Herculem, contra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cùm tela defeciſſent, ab invocato Iove adjutum imbre lapidum ferunt.* Fabulæ, alioquin haud inlepidæ, montium quoque propinquorum vocabula Celtica immixta ſunt. nam *montem* etiamnum vocamus *berg*. Servius in Virgilii Γεωργικῶν III: *Gallorum lingvâ altimontes Alpes vocantur*. Idem in Æneid. lib. X: *Omnes altitudines montium licet à Gallis Alpes vocantur, propriè tamen montium Gallicorum ſunt. Alpeis* verò accolis incolisque & olim dictas patrio vocabulo ALBON, & nunc etiam dici ALBEN, ſuo loco fuſiùs docebo. At non tantùm Noricis & Vindelicis, Illyricis gentibus, atque Inalpinis populis, & Gallis, excelſorum montium juga dicta fuiſſe *Alpen*, & *Alben*, quod poſteà monſtrabo, ſed & Hiſpanis; patet ex Procopii Gothicar. libr. I: ubi hæc leguntur verba: Καὶ χώρα μὲν ἡ πρώτη τῆ Εὐρώπης, ἀμφί τε τὸν ὠκεανὸν καὶ δύοντα ἥλιον, Ἰβηρία ὠνόμαται, ἄχρι ἐς Ἄλπεις, τὰς ἐν ὄρει τῷ Πυρηναίῳ ἔουσας. Ἄλπεις δὲ καλεῖν τὰ ἐν ὑψηλοῖς ὄρεσι διόδους, οἱ πάντη ἀνθρώποι νενομίκασι. τὸ δὲ ἐνθένδε μέχρι τῶν Λιγυρέων ὀρέων, Γαλλία ἐκλήθη. ἔνθα δὴ καὶ Ἄλπεις ἕτεραι, Γάλλοι τε καὶ Λιγύων διορίζουσιν. id eſt: *Prima Europæ regio, ad oceanum & occidentem ſolem, Hiſpania dicitur, adusque Alpeis, quæ in Pyrenæo ſunt monte. Alpeis verò vocare in anguſtiis tranſitum incolæ hujus regionis ſolent. Hinc ad Liguriæ usque confinia, Gallia dicitur. ubi aliæ Alpes, Gallos & Ligures diſterminantes.* Hinc etiam in tabulâ itinerariâ *Alpes* memorantur *Baſtarnicæ*, qui *Carpates* eſt *mons* Ptolemæo: ſcilicet à Germanicâ gente *Baſtarnis* accolis.

Polybius, lib. II, *Padum* ait τοῖς ἐγχωρίοις, id eſt, incolis, dici *Bodencum*. quâ de re ita Plinius, lib. III, cap. XV: *Metrodorus Scepſius dicit, quoniam circa fontem arbor multa ſit picea, quæ pades Gallicè vocetur, Padum hoc nomen accepiſſe: Ligurum quidem lingvâ amnem ipſum Bodincum vocari; quod ſignificet fundo carentem. Cui argumento adeſt opidum juxtà Induſtria, vetuſto nomine Bodincomagum; ubi præcipua altitudo incipit.* At Ligures ſuperiora, Galli inferiora amnis tenuêre. Galli igitur vocarunt *Bodincum*. quod vocabulum merè Celticum:

nam

nam hodiéque Germani *fundum* vocant *boden*, & variantibus dialectis, *bodem*, *boddem*; Angli *bottom*.

Sed quid jam opus est plura tam laboriosè consectari; quandoquidem ex his simul atque ex iis, quæ superioribus capitibus allata sunt, satis clarè ac manifestò liquet, unam eamdemqueper dictas v regiones, *Illyricum*, *Germaniam*, *Britanniam*, *Galliam*que & *Hispaniam*, quondam fuisse lingvam. quo maximo validissimoque argumento discimus, unam etiam atque eamdem incoluisse eas terras gentem; cui unum in commune fuit nomen CELTÆ: à quo regio pariter ac lingva dicta CELTICA. Lingvam in universum fuisse eamdem, quà nunc etiam utimur in vastissimâ illâ Germaniâ, tam cis quàm trans Rhenum, ad mare usque glaciale, & ab alterâ parte ad Moldavorum Vallachorumque confinia; item in Britanniâ: nemo inficiari poterit, qui hactenus adducta sedulò probéque perpenderit. Et quamvis Walli nunc in Britanniâ, qui antiquâ illâ Britannicâ lingvâ adhuc uti integrâ vulgò creduntur, prorsus à Germanico sermone diversi esse videantur: tamen, si quis peritus paullo diligentiùs lingvam eorum introspiciat; facilè multa illic atque innumera vocabula planè Germanica deprehendat; licet dialecto suâ haud modicè detorta. cujusmodi sunt illa, quæ paullo antè adduxi. De reliquis ita judicandum: quum olim lingva Græca, ut suprà ostensum, toti Galliæ (nisi quâ Germani Cisrhenani incoluerint) proximæque Britanniæ fuerit familiaris; innumera ejus vocabula etiamnunc in Wallicâ, ac multo quidem plura quàm in Francogallicâ, inhærere. cujus rei lingvæ Wallicæ periti ignari esse nequeunt. Alteram hinc partem non minorem in eâ obtinent vocabula Latina, quæ Romani olim, unà cum imperio suo, jure, ac legibus, invexerunt. Factum enim idem heic, & in Galliâ, quod Strabo, lib. III, scribit de Hispanis, hisce verbis: οἱ μὲν Τυρδιτανοὶ, καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Βαῖτιν, πλέως εἰς τὴν Ῥωμαίων μεταβεβλῆσθαι τρόπον, καὶ τὴν διαλέκτου καὶ σφενδόνας ἔτι μεμνημένοι. id est: *Turditani quidem, maximè qui ad Bætin sunt, planè Romanos mores adsciverunt; ne sermonis quidem vernaculi memores.* Reliqua vocabula in Wallicâ lingvâ si qua sunt, quæ neque Græcæ, neque Latinæ, neque Germanicæ lingvæ originem habere videantur; de his ita statuendum: multa scilicet fuisse in Germanicâ lingvâ antiquis temporibus vocabula, quæ longâ sæculorum serie prorsus interierunt: quod multis argumentis, partim ex primitivis, partim ex derivativis vocabulis desumtis, colligere licet. hujusmodi ergo quamplurima in Wallico sermone etiam nunc durare credibile est. Atque eadem pleræque per omnem Germaniam opidorum, vicorum, montium, amniumque appellationum etymologiæ nos latent: quum interim nemo dubitare possit, quin ea vocabula à certis rebus indita fuerint. Idem de Hybernicâ lingvâ, & item eâ, quam in Hispaniâ vulgò Cantabricam vocant, judicandum censeo. nam in hac quoque pleraque aut Latina, aut Germanica esse deprehendi.

Ceterò CELTICAM hanc lingvam originem cepisse jam inde à primævæ illius, quæ unica tunc fuit in terris, apud Babylonicæ urbis structuram, confusione: cui tandem, in tam immensâ terræ juxtà ac gentis Celticæ vastitate, temporumque, quibus duravit, longinquitate, dubitare liceat?

Eorum notanda heic est judicii imbecillitas, qui de ejus genere disputantes, ab unâ aliquâ exiguâ totius gentis natione adpellare eam maluerunt, aliàs *Belgicam*, aliàs *Teutonicam*, alias *Cimbricam*. alii etiam ab externis gentibus, *Cimmeriam*, & *Gomericam*; & multo immaniore deliramento alii *Scythicam*: quum neque Gomeri, neque Cimmeriorum nomen quidquam ad Celtas, sive horum partem Germanos spectet. Gomeri posteri *Comari* quo situ terrarum, longè ab Europæ finibus, in Asiâ fuerint, suprà dictum est. Cimmerios nihil commune habuisse cum Germanis, vel horum natione Cimbris; infrà in horum explicatione clarum reddetur. In Scytharum vocabulo unum illi habent Nicephorum Gregoram, inferioris sæculi auctorem Græculum; qui immania de septemtrionalium regionum gentiumque nominibus fabulatur; antiquorumque auctorum testimonia imperitè, ac falsò allegat. nam Herodotum quòd ait eos Scythas vocare, quos Plutarchus Cimbros, & Teutonas, id nemo umquàm ostenderit. Antiquissimos equidem mortalium inter Græcos omnem septemtrionem, tam in Europâ quàm Asiâ, adpellasse Scythiam, auctorem suprà ipsi citavimus Strabonem. verùm is, διὰ τὴν ἄγνοιαν id factum, disertè testatur.

Sed nec eorum judicium probandum, qui, ubi aliquod vocabulum in lingvâ nostrâ Celticâ occurrit, quod vel Græco, vel Latino, vel Hebraico, vel Persico, vel alius cujuspiam gentis vocabulo sit par atque simile; protinus, id nos inde habere, exclamant. Unus quum fuerit initio rerum in terris sermo, quo omnes pariter inter se, ante Babylonis fundamenta, usi

ta, usi sunt mortales; quemque posteà ad urbis Babylonicæ ædificationem Deus, rerum omnium conditor ac moderator, non omnino è medio sustulit, novis exinde lingvis creatis; sed tantùm in varia ἰδιώματα, ut suprà dictum, variasque διαλέκτους confudit, seu potiùs dissipavit: quid mirum, si diversissimæ longéque inter se remotissimæ per universum terræ orbem gentes multa communia habeant etiamnum rerum vocabula? Exempla eorum pauca quædam ob oculos posuisse, haud alienum fuerit. Ægyptii, & Arabes, Germaniq; & Hispani ac Galli, supremum illud verumque numen, omnium rerum principium, suâ quique lingvâ dixêre *Theuth*; Græci etiam Θεὸς, Δεὺς & Ζεὺς, & Latini *Deus*: Græci item aliâ dialecto, unà cum Germanis nostris *Dan*; ut certissimis documentis infrà suo loco ostendetur. Græcis summa pars hominis dicitur κεφαλὴ, Sinis, Indicæ genti, *koppalah*; Germanis *kopf*, & aliâ dialecto *kop*; Latinis *caput*. Latinis negandi particula est *non*; Germanis variis dialectis, *nein*, *neen*, *nee*, *ney*, & *na*; quorum hoc commune cum prædictis Sinis habent: Hispanis, Italis, & Anglis *no*; Slavis, *ne*, & *nie*. Adfirmandi particula Germanis, & Sinis est *ja*. Quæ particula Latinis est *apud*, Danis dicitur *hos*, & eodem Græcis nonnumquàm vocabulo ὡς. Quod Græcis est ὅτι, Latinis dicitur *uti*, vel *ut*; Danis *at*. Latinis qui est oculus, Germanis vocatur *auge*, & *oge*; Slavis *oko*. Latinis quæ *auris*, Germanis est *oor*. Qui Græcis πούς, Latinis est *pes*, Germanis *fuus*, quasi *pfuus*, & aliis dialectis *fuut*, *foot*: ut Græcorum Latinorumque *pater* Germanis *fater*. Quæ Græcis est μήτηρ, Latinis dicitur *mater*; Persis *madar*; Germanis *mutter*, *muter*, *muder*, & *moder*: Anglis *mother*; Slavis *máterz*, *mácz*, & *máti*; Ægyptiis *muth*. Quæ Latinis est *fepes*, Pœnis atque Hebræis dicitur *gadir*, seu *gader*; nobis Germanis *gatter*, & aliâ dialecto *getter*. Quod Latinis dicitur EST, Græcis sonat ἐστὶ, Slavis *jeſt*, vel *geſt*, Germanis *iſt*, *is*, & *es*. neque tamen hujus vocis vel indicativus, vel infinitivus modus in omnibus prædictarum gentium lingvis idem vel similis est. pluralis nihilo minùs indicativi apud Latinos est *sunt*, apud Germanos *sein*, *seind*, & *sind*, apud Slavos Polonos, *ſa*; quod penè idem sonat quod *son*. Germanis prima indicativi hujus verbi est *ich bin*. hunc modum Angli non agnoscunt: interim tamen imperativum & subjunctivum habent *bee*, & infinitivum *to bee*; quæ Germanicè scripseris *bie*, sive *by*. Slavis item indicativi præteritum habent *byl*, & futurum *bede*, quasi *benden*; & imperativum *badz*, *quasi bontſch*; cum reliquis personis, ac numero: infinitivum quoque *bycz*, & participium *bedac*, quasi *bendontz*. Latinis idem infinitivus est *esse*; Germanis *sein*, *sin*, & *syn*; Græcis εἶναι. Iisdem his ab eo indicativus est εἰμὶ· cui eâdem ratione simile est Latinorum *sum*, ut illi εἶναι Germanorum *sein*. sed longè propiùs ad εἰμὶ accedit Anglorum *am*. Jam verò Latinorum *sum*, Sarmatis est *gſem*, & *jeſtem*: illorum *es*, his *ſy*, & *jeſtes*. Subjunctivus Latinorum *sim*, *sis*, *sit*; Germanis est *ſeie*, *ſeieſt*, *ſeie*. Horum atque talium, quæ innumera universo orbe, non modò in hanc nostram insulam, quam Europæ, Asiæ, Africæque nominibus distingvimus, sed in Americam etiam sunt sparsa, quum nostri illi homines, qui de lingvis disserunt, rationem reddere omnino nequeant, quando & quomodò à gentibus ad genteis, quàm longissimè inter se dissitas, sibique invicem maximè ignotas, pervenerint, casu id accidisse tandem statuunt. Egregium sanè judicium, in re tam seriâ, ac gravi! De uno atque altero verbo, vel etiam tertio, ac quarto, imò de centesimo, si ita lubeat, ego concesserim. at de mille, vel etiam millibus, quis sanæ mentis homo credat? Oportet sanè, eò recurramus, quò antè dixi. nempe hæc omnia ex primævâ illâ lingvâ in variis dialectis atque idiomatibus, quæ inde apud Babylonem nata sunt, perpetuò in posterum mansisse. Quamquàm non negaverim, etiam postmodò quædam vocabula à nationibus in nationes transisse. nempe ea, quorum res ipsas antè non habuerunt. exempli gratiâ; quis non credat verbum *ſchreiben*, sive *ſchriven* nos habuisse à Romanorum *ſcribere*? quando rem ipsam ab eâdem gente primùm accepimus. Sic exoticarum avium, ferarum, piscium, plantarum, aromatum, & aliarum rerum vocabula, denique artium & actionum innumeræ adpellationes in nostram invecta fuerunt posterioribus temporibus lingvam. At earum rerum, & actionum, quæ jam inde à gentis primordio fuerunt in gente, quis temerè crediderit, vocabula Germanos non habuisse, donec ea ab exteris populis acceperint; aut, quum habuerint, posteà externis permutasse? Neque enim novarum rerum tam avidi fuerunt prisci illi Germani, quàm nunc sumus, in lingvis pariter ac moribus. quod cuivis, Latinos simul Græcosque rerum scriptores legenti, dispicere facilimum est.

Cetertùm, de primævâ illâ lingvâ ut pauca quædam etiam heic dicam; minimè eorum proba mihi videtur sententia, qui Hebraicam hanc fuisse statuunt: à quâ illi, non modò omneis alias per totum terrarum orbem lingvas, sed nostram quoque Germanicam, id est, Celticam, derivatam arbitrantur. Hoc si verum; certè plurima pars Hebraicæ lingvæ

jam

jam multis abhinc sæculis interiit. quidpe cùm illa, quæ modò retuli, tùm innumerabilia alia lingvarum peritis colligere licet vocabula, quæ in diversarum longissimèque remotarum gentium sermone eamdem vim, eumdemque ferè sonum habent; nullo tamen pacto ad Hebraicam originem, vel etymologiam redigi possunt. Sententiæ suæ maximum omnium illis est argumentum, quòd hominum, qui ante terrarum inundationem, lingvæq; primævæ confusionem vixerunt, propria nomina Hebraicam habeant etymologiam. Ad hoc duplici modo iis responderi potest. aut ea quoque nomina ex antiquâ illâ ac primævâ lingvâ Hebræis mansisse; aut, quod potiùs crediderim, Hebræos, post gentium dispersionem, ita ea suâ lingvâ, seu dialecto nuper exortâ, interpretatos esse; quum alia ac longè diversa fuerint in lingvâ primævâ. Nam idem usu venisse in reliquis gentium lingvis, quis negaverit? Equidem ego, qui alioquin in rebus divinis temerè nugari, nefas duxerim, ita mecum ipse statuo; primam illam mortalium lingvam nullibi adparere, nec umquàm adparituram, donec, secundùm ipsius filii Dei Jesu Christi verba, quæ divus Joannes in euangelio, cap. X, vers. XVI, refert, μία fuerit omnium Dei electorum ποίμνη, εἷς ποιμὴν, hoc est, *unus grex, unus pastor*: id est, in vitâ illâ futurâ, beatâ, atque æternâ. Quâ de re haud perinde falsa Persarum prodiderunt sacerdotes, sive magi, Plutarcho, in libro de Iside, referente his verbis: Ἔπεσθαι γὰρ χρόνον εἱμαρμένον, ἐν ᾧ τὸ Ἀρειμάνιον ἀνάγκη φθαρῆναι παντάπασι, καὶ ἀφανισθῆναι· τὴν γῆν δὲπιπεδοῦσθαι καὶ ὁμαλῆς γενομένης, ἕνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων, καὶ ὁμογλώττων ἀπάντων γενέσθαι. hoc est: *Instare tempus fatale, quo necesse sit Arimanium*, id est, dæmonem, *perdi atque aboleri. terrâ verò æquabili, ac planâ factâ, unam fore vitam, unamque civitatem beatorum hominum universorum, unâ lingvâ utentium.* & Diogenes Laërtius, in proœmio: ὁ δὲ Θεόπομπος καὶ ἀναβιώσεσθαι φησὶ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα τῇ αὐτῶν διαλήσεσι μενεῖν. id est: *Theopompus etiam revicturos homines, ex magorum sententiâ tradit, immortalesque futuros; & omnia suas adpellationes retentura.* Eas intelligo adpellationes, quas in primævâ lingvâ habuerunt.

Sed de lingvarum similitudine & convenientiâ, item de origine earum, ac matrice illâ primævâ lingvâ, multo latior, spatiosiorque est campus, quàm qui hoc loco pertractari vel debeat, vel possit. Magna, mirandaque eâ in re latere μυστήρια, & quæ nemo, nisi omnium propè lingvarum peritus, aperire possit, haud nescius sum. Una Celtica nostra si solidè plenèque tractetur, ingens præbuerit volumen.

CAPUT IX.

De CELTARUM *nomine; &* CELTICAE *veteris in Hispanorum, Gallorum, Britannorum, Illyriorum, & Theutiscorum nomina partitione. item de verâ gentis pariter ac nominis* THEUTISCORUM *origine. nam* GERMANIAE *vocabulum peregrinum fuit, ipsi genti inusitatum.*

HActenus igitur argumentis demonstratum est validissimis, *Illyrios, Germanos, Gallos, Britannos*, atque *Hispanos*, unam fuisse initio gentem, uno CELTARUM nomine in universum adpellatam, anno à terrarum inundatione circiter CXXXVI, à mundo condito CIↃ IↃCCXCII, ex Asiâ, ab ædificatione urbis Babylonicæ post lingvæ primævæ confusionem, in Europam, per Aschenazem, omnium parentem, ac primum conditorem, deductam. Quâ ratione postmodùm universa in quinque prædictas divisa fuerit nationes, nunc deinceps dicendum est.

Sed ipsum CELTARUM nomen, genuinum gentis ac germanum, propriumque fuerit, domi inter eos natum; an ab antiquissimis Græcorum, à re quâdam, ut pleraque alia gentium exterarum vocabula, posteà inditum, satis compertum vix habeo. Cæsaris auctoritatem fidemque observare si dignum est; ipsius gentis lingvâ CELTAS dictos, credendum, ex initio commentarii primi de bello Gallico; ubi hæc leguntur verba: *Gallia est omnis divisa in parteis tres. quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingvâ Celtæ, nostrâ Galli adpellantur.* Cum Cæsare sanè sentit, sive à Cæsare ipso, seu aliâ quâpiam experientiâ edoctus, Pausanias in Atticis. ὁ δὲ πόλε, inquit, αὐτὸς καλεῖσθαι ΓΑΛΑΤΑΣ ἐξενίκησε· ΚΕΛΤΟΥΣ γὰρ κατὰ τὸ σφᾶς τὸ ἐγχώριον, καὶ ὧδε πως ἄλλοις ὠνομάζοντο. hoc est: *Postremò denique*, GALLI *uti adpellarentur, receptum fuit. namque* CELTÆ *cum à se ipsis antiquis temporibus, tùm ab aliis vocati sunt.* At ne hoc quidem satis certum; gens à regione, an regio à gente adpellationem acceperit. nam Hispania quoque ab flumine *Ibero* Græcis dicta fuit IBERIA: deinde à regione gens ipsa IBERI: quemadmodùm innumeræ

meræ aliæ per terræ orbem nationes. CELTICÆ tamen vocabulum quia derivativi est generis; CELTARUM nomen, tamquàm primitivum, unde illud derivatum, anteà exstitisse, maximè probabile est. Sed quia CELTÆ cujusdam liberos cognovimus suprà, ex Appiano ILLYRIUM, ex etymologico Græco BRITANNUM, partium gentis Celticæ conditores: ipsum CELTAM istum fuisse ASCHENAZEM, universæ gentis Celticæ originem conditoremque, manifestissimo colligitur argumento. CELTA autem, sive ΚΕΛΤΟΣ, quia haud Græcum est vocabulum, sed peregrinum; ab ipsâ gente Celtarum, vel ab gentis conditore ipso Aschenaze, mox initio transmigrationis ex oriente in occidentem, unà cum novâ lingvâ inventum, maximè credibile est. quod Cæsar etiam ac Pausanias confirmare videntur; nomen id genti sproprium, domique usitatum adseverantes. Ac fortè in novâ Celtarum lingvâ, apud Babylonis ædificationem natâ, *Celta* idem significavit, quod vel primævâ illâ, vel Hebræorum lingvâ *Aschenaz*. Falsissima est interpretatio eorum, qui Celtas vocatos docent à Celtico vocabulo *gelten*, quod est *valere*; Strabonis subnixi testimonio, quem tradidisse ajunt, adpellatos eos διὰ τὴν ἀποφάνειαν, id est, ut illi interpretantur, *abauctoritate*. Ad libidinem. hanc detortam esse interpretationem, non ex genuinâ auctoris mente quæsitam; facilè cuivis, verba Strabonis legenti, perspicere licet. Nos ea suprà, cap. III, ita exposuimus: Nempe gentem, Narbonensem provinciam incolentem, primam Græcis adpellatam fuisse *Celtas*. ab horum posteà vocabulo, quia gens ea erat omnis Galliæ clarissima, reliquos quoque Galliæ populos in universum communi nomine fuisse dictos *Celtas*.

Ceterò, antiquum illud, unum solum CELTARUM nomen, in plura postmodùm ac varia distributum fuit vocabula; prout gentis immensum illud σύστημα in plureis partes, sive naturâ locorum, sive principum imperiis, disjectum. Partitio tamen hoc maximè modo facta videtur. Scilicet Aschenazes, Celtarum omnium pater, quum gentem suam in terram Celticam deduxisset; unus omnibus patrio jure ac potestate, veluti rex subjectis, præfuit, dum vixit. Complures autem quum ei forent filii, nepotesque ac pronepotes, ex quibus universis gentis σύστημα constructum; quinque filiis, natu majoribus, in heréditatem reliquit omnem Celticam. unde in quinque potissimùm genteis, & quinque adpellationes terra universa fuit divisa.

Ea pars, quæ mari interno, oceano Atlantico ac septemtrionali, Pyrenæisque inclusa montibus, *Hispania* posteà dicta fuit, quod nomen generale ab initio habuerit, haud facilè dixerim. Κωήτας, sive Κωησίους in eâ refert antiquissimus scriptorum Herodotus libr. II & IV; & item Herodotus apud Stephanum; ubi hæc leguntur verba: Γλῆτες, ἔθνος Ἰβηρικὸν μετὰ τοὺς Κωήτας· id est: *Gletes, gens Iberica, ponè Cynetas.* Festus Avienus, ex vetustissimis Græcorum scriptoribus oram maritimam interni maris describens, *Cynetas* in Hispanico litore nominat atque *Cempsos*. quorum hos quo situ fuisse voluerit, perobscurum dispectu est. Dionysius tamen Afer Pyrenæo facit proximos, hoc versu:

Κεμψοί θ', οἳ ναίουσιν ὑπαὶ πόδα Πυρήναιον.
Cempsique, qui degunt sub pede Pyrenæo.

De Cynetis ita Avienus:

Ana amnis illic per Cynetas effluit.

Et pòst paullo:

Genti & Cynetum hic terminus. Tartesius
Ager his adhæret: adluitque cespitem
Tartesus amnis.

Tartessum amnem eumdem fuisse & Bætim, auctor est Strabo, lib. III. Ex his igitur jam satis patet, non universæ Hispanorum gentis, sed trium tantùm in eâ nationum hæc fuisse vocabula, *Cynetæ*, *Gletes*, *Cempsi*. quamvis ab Gletarum natione vetustissimi Græcorum omnem Hispaniam adpellarint; teste Strabone, dicto libro. idemque à Cynetarum vocabulo factùm, ex Herodoto colligere licet. Posteriores Græci à flumine *Ibero* adpellarunt IBEROS; teste Plinio, lib. III, cap. III: *Iberus amnis; quem propter, universam Hispaniam Græci adpellavêre Iberiam.* At verò, Polybio si credimus, non omnis mox Hispania Iberiæ nomine initio dicta fuit; sed ea pars tantùm, quæ mari interno proxima. Polybii verba, in libro III, hæc sunt: Τὸ δὴ λοιπὸν μέρος τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τῶν προειρημένων ὁρῶν Πυρηναίων τὸ σωζόμενον, πρός τε τὰς δύσεις, καὶ πρὸς Ἡρακλείους στήλας, πρόκειται μὲν ὑπό τε τὸν καθ' ἡμᾶς καὶ τὸν ἔξω θαλάττης· καλεῖται δὲ τὸ μὲν πρὸς τοῦ καθ' ἡμᾶς παρῆκον ἕως Ἡρακλείων στηλῶν, Ἰβηρία· τὸ δὲ πρὸς τὴν ἔξω μεγάλου προπεπτωκὸς μέρος, κοινῶς μὲν ὀνομασίαν οὐκ ἔχει, διὰ τὸ πρόσφατος κατωπτεῦσθαι. κατοικεῖται δ' ὑπὸ βαρβάρων ἐθνῶν, καὶ πολυανθρώπων· ὑφ' ὧν ἡμεῖς μετὰ πολλῶν τὸν κ' μέρος λόγων

λόγον ἀποδώσομεν. hoc est: *Reliqua pars Europæ, quæ à dictis montibus Pyrenæis ad occasum & columnas Herculis pertinet, partim à nostro, partim ab externo mari ambitur. Quæ porrigitur secundùm mare nostrum portio, ad columnas usque Herculis Iberia vocatur. quæ verò secundùm mare est externum, quod & magnum indigetant, communem adpellationem nondum invênit: quia non diu est, quum fuit explorata. tota autem à nationibus barbaris, iisque frequentissimis, incolitur: de quibus posteà singulatim sumus dicturi.* Quibus in verbis liquidissimum construitur testimonium, non ab ipsis incolis nomen accepisse regionem IBERIÆ; sed ab exteris populis, scilicet Græcis, ut suprà dictum, oram ejus maritimam ad columnas usque & Gadeis navigantibus; Massilienſibus quoque coloniam Emporitanam inibi condentibus. Posteaquàm verò Romani terram omnem, arma bellaque circumferendo, penitus cognoverunt; commune universæ gentis nomen prodiderunt, quo HISPANI adpellabantur; terraque ipsa HISPANIA: teste partim Polybio, libro prædicto, partim Athenæo in principio libri VIII: & item Appiano in Hiſpanicis; clariùs verò in fine Annibalicorum. Græci posteà universam quoque regionem, jam anteà à se invento vocabulo, dixêre IBERIAM. Isacius Tzetza, in Lycophronem: Η' ἡ Ἰβηρία καὶ Ἱσπανία καλεῖται παρὰ Λατίνοις. id est: *Iberia etiam vocatur Hiſpania Latinis.* Apud Eustathium, Dionysii Afri scholiasten, hæc leguntur verba: Ἰέον δέ, ὅτι ἡ Ἰβηρία, ἃ πᾶσα μέν πι, ἀλλὰ μόνη ἡ ἐντὸς Ἴβηρος ῥηθεῖσα Ἰβηρία πολλαχῶς, καὶ Ἱσπανία σωνωνύμως ἢ πολυωνύμως ἐλέγετο. Ῥωμαῖοι δὲ καὶ τὴν πᾶσαν ἅτως ἐκάλεσαν ὕστερον. ὡς εἶναι διώνυμον, Ἰβηρίαν τε καὶ Ἱσπανίαν. id est: *Sciendum autem, Iberiam, non totam quidem, sed eam tantùm quæ intra Iberum amnem est, alio nomine Hiſpaniam vocatam fuisse. Romani verò totam deinde sic vocaverunt; ita, uti duo nomina habeat, Iberiæ & Hiſpaniæ.* Hæc an satis probè ab aliis didicerit Eustathius, equidem nescio. quamquàm mihi haud dubium, universæ Hiſpaniæ nomen aut ab ipsâ urbe ejus antiquâ claràque *Hiſpali*, aut ex eodem cum hac fonte originem traxisse. facilis quidpe liquidæ L in liquidam N mutatio.

Altera Celtarum pars, inter Alpeis, mare internum, Pyrenæos monteis, & oceanum, Rhenumque amnem posita, quodnam peculiare sibi nomen, præter communem Celtarum adpellationem, post Aschenazis excessum obtinuerit, nusquàm reperio. A filio mox Aschenazis, sive Celtæ, Gallo, Illyrii fratre, GALLORUM nomen fuisse sortitos, quò Appiani tendit historia; fabulæ sunt, ac nugæ meræ. ὀψὲ δέ ποτε Gallos fuisse adpellatos, auctorem audivimus suprà Pausaniam. Tunc primùm GALLI dicti videntur, à Celticâ voce *gallen* (quam nunc dicimus *vvallen*; significatque *iter facere*) quum exundans domi multitudo, patriâ relictâ, exteras petere regiones cœpissent; parte eorum in Italiam, parte in Illyricum, atque inde in Græciam, & Asiam, parte in Germaniam delatâ. Tunc enim primùm, à re ipsâ invento vocabulo, dicti fuêre, cùm sibi ipsis, tum proximis Germanis Illyriisque, *thi* GALLEN, sive GALLER, & aliâ dialecto WALLER; quod voce æquipollenti vulgò dicimus *die vvanderer*, Latinè *peregrinatores*. quod vocabulum mox Latini, suo ori accommodantes, formavêre GALLI. Græci posteà, paullo longiùs à genuinâ voce deflectentes, dixêre ΓΑΛΑΤΑΣ. quâ equidem adpellatione perpetuò postmodùm signati fuerunt ab ipsis Galli Asiatici; rarò ΚΕΛΤΟΙ, antiquo universæ gentis vocabulo, nuncupati. unde firmissimum etiam validissimumque argumentum, hos veros fuisse Gallos, nomen à re ipsâ, id est, à migratione, olim adeptos. Latini posteà simulque Græci universam gentem, tam in Asiâ, Pannoniâ, Italiâ, atque Germaniâ, quàm in antiquâ avitâque sede inter Rhenum Pyrenæumque, Gallorum, sive Γαλατῶν adpellatione adfecerunt. Enimverò peregrinam hanc fuisse adpellationem, ipsi genti, Rhenum inter Pyrenæumque commoranti, inusitatam, manifestissimo adfirmat testimonio Jul. Cæsar, initio mox commentarii primi, ut suprà dictum. ubi tertiam Galliæ Comatæ partem eos incolere tradit populos, *qui ipsorum lingvâ Celtæ, Romanorum Galli* vocabantur. Scilicet ii Celtæ, qui primi, Alpeis transgressi, Italiæ parteis occuparunt, suo sibi vocabulo, recens à peregrinatione invento, GALLI dicebantur. id posteà quum ad Romanos, quorum mox urbem ceperunt, pervenissent, perpetuò deinceps in totâ gente, etiam ultra Alpeis, inter Pyrenæum atque Rhenum, ab his usurpatum fuit: quum interim hi soli, qui Galliâ egressi erant, Galli adpellarentur; illi verò trans Alpeis suo sibi aliquo peculiari vocabulo dicerentur. Hinc, longinquo ex Romanorum usu, ac consvetudine, Cæsar id tamquàm Romanum prodidit. Verùm necessarium fuerit, rationibus ostendere certis, vocabulum *Galli* deductum esse à Celtico verbo *vvallen*, quod *peregrinari* significat. Germanorum lingvam curatiùs qui scrutetur, facilè deprehendat, multa vocabula, quæ nunc in principio habent literam W, antiquitus aliâ dialecto elata fuisse aut per G: quum autem cum ipsâ gente in alias transferrentur regiones; corruptâ inibi & commixtâ lingvâ, reservato G, pro Germanicâ

nicâ literâ Wadsumsêre *u*. Sic antiquum Germanorum vocabulum *gerre*, quod *bellum* significabat, quum in Italiam, Hiſpaniam, & Galliam, Romanorum provincias, deferretur, adſcivit literam *u*; uti Itali atque Hiſpani nunc etiam ſcribant *guerra*, Galli *guerre*. Id vocabulum quum apud Germanos abolitum ſit; manet tamen apud Anglos, Germanicæ originis gentem, mutato G in W, & E in A, *vvarre*. quod illis etiamnum *bellum* ſignificat. Germanis ſuperioribus vocabulum eſt *vveiſe*, quod *morem*, ſeu *ritum* ac *modum* ſignificat: inferiores ſuâ dialecto dicunt *vviſe*; iisdemque id literis ſcribunt Angli: pronuntiant verò ut ſuperiores Germani ſuum *weiſe*. id Italis & Hiſpanis nunc eſt *guiſa*, Gallis *guiſe*. Quas Latini *manicas* adpellabant, vel Græco vocabulo *chirothecas*, Itali dicunt *guanti*, Hiſpani *guantes*, Galli *gants*, inferiores Germani *wanten*. Italis eſt nomen proprium viri *Guglielmo*, Hiſpanis *Guillermo*, Gallis *Guillaume*: quod Græci ſcriptores, ut cap. VI oſtenſum, dixêre Γιλιέρμος, Γιλιέλμος, & Γγλιέλμος. id Germanis ſuperioribus eſt *Wilhelm*, inferioribus *VVillem*, Anglis *VVilliam*. Hiſpaniæ quondam populi fuêre, ubi nunc Navarræ regnum, *Vaſcones* dicti. hi, Pyrenæos monteis transgreſſi, à Germanis Gothis, Burgundionibus, Francis, & aliis, vocati ſunt in Galliâ *Guaſcons*, & *Gaſcons*: quod vocabulum etiam nunc eâdem regione manet. Mercurium deum antiquis Germanis dictum fuiſſe *VVodan*, & adjectâ literâ *Gwodan*, auctor eſt Paulus Diaconus, lib. I, cap. IX, rerum Langobardicarum. hinc diem Mercurii etiam hodiè inferioribus Germanis dici *VVodensdach*, contractè *VVoonsdach*, & Anglis *VVedneſday*, Veſtofalis verò *Godensdach*; infrà, cap. XXVI, docebo. Herba eſt, tinctura veſtium utilis atque nobilis, Latinè *iſatis* dicta. hanc Itali vocant *guado*, Galli *guede*, Germani ſuperiores *weid*, inferiores *weed*, Angli *wad*. Italis verbum eſt *guatare* (Latinè *ſpeculari* interpreteris) Gallis *guetter*. id eamdem originem habere videtur cum Anglicâ dictione *Waite*, quod eſt *attendere*, ſive *intentum eſſe*. ex eodem haud dubiè fonte Germanis eſt *vvacht*, id eſt, *excubiæ*; & *vvachten*, id eſt, *ſpectare*, ſive *exſpectare*. Gallis *vas vadis* dicitur *garant*: Anglis eſt *vvarrent*. Itali dicunt cuſtodem *guardiano*, Galli *gardien*; Anglis eſt *vvardien*, & quibusdam Germanis *vvardein*. Sed ipſum Italorum verbum *guardare*, & Gallorum *garder*, id eſt, *cuſtodire*, Germanis dicitur *vvarten*. Galli ſi, cum aliquo ſuper aliquâ re certantes, in pignus deponant, pignus id adpellant *gageure*. eamdem rem Angli vocant *vvager*; à Germanico haud dubiè verbo *vvagen*, quod eſt *rem in diſcrimen ſive in caſum dare*. Galli locum, ubi cuniculi degunt, vocant *garenne*: Anglis is eſt *vvarren*. Sed ne plura vocabula hinc inde à diverſis nationibus corrogemus; Wallones hodiè atque Picardi, Gallica utraque gens, in plerisque Gallicæ lingvæ vocabulis, incipientibus ab *gu*, geminas haſce literas transmutant in Celticum *vv*: dicuntque *vvarir*, *vvarder*, *vvide*, & complura ad hunc modum alia, ubi ceteri Galli *guarir*, *guarder*, *guide*. quamquàm illa duo priora plerumque hodiè Galli ſine *u* ſcribunt, *garir*, *garder*: nec in *guide* eadem vocalis aliud valet, niſi uti genuinum literæ *g* ſonum, quem habet ante *a*, *o*, & *u*, heic quoque ante *i* formet. quapropter id Italicè ſcripſeris *ghide*. Ceterùm compluribus vocabulis, quæ Angli per W incipiunt, Walli quoque Britanni hodiéque G præponunt. ſic *Victim* inſulam, quam Angli dicunt *VVight*, Germani *VVicht*, Walli faciunt *Gvvydh*: quem Cambriæ fluvium Angli dicunt *VVy*, is Wallis eſt *Gvvy*: quæ urbs ejusdem regionis Ptolemæo *Venta*, Anglis *VVent*, Wallis dicitur *Gvvent*: & id genus complura alia. Ad propoſitum igitur tandem uti accedamus; exemplis tot productis, manifeſtiſſimè nunc patet, GALLORUM vocabulum idem eſſe WALLORUM; quos antiquiores Celtæ dixêre *thi* GALLAR ſive GALLON, & variante dialecto WALLON, item aliâ dialecto WALLEN: unde pars Gallorum etiamnunc ſuâ lingvâ adpellantur *VVallons*. poſteriores Germani, abjecto uno *l*, dixêre *VValen*. Germanobelgæ, vocalem A craſſiori pronuntiantes ſono, effecêre diphthongum *ae*: unde vox etiamnum durat *VVaelen*. Quod autem ad vocabulum *VVälliſchen* attinet, quâ Italos indigetant ſuperiores Germani ac Saxones: hoc quoque ex Gallorum adpellatione exortum nemo abnuerit. eſt enim derivatum à primitivo *VVallen*: quemadmodùm & Anglos plerique Germanorum derivativo vocabulo vocitant *die Engeliſchen*. Gallorum autem, ſive Wallorum nomine rectè adpellaverunt Transalpinos versùs meridiem; quia dimidium fermè Italiæ, Alpeis Apenninumque inter, Galli obſederant: Cisalpini Romanis cognominati. Hinc etiam nunc Dani ſuâ lingvâ Italiam vocant *Valland*; quæ Germanis ſuperioribus *VVälliſh land*. Denique quum Angli ac Saxones, Germanica utraque gens, Britanniam occupantes, lingvam incolarum adſimilem Gallorum lingvæ deprehenderent; hos quoque *VVallos* nuncuparunt. unde etiamnum reliquiæ veterum Britannorum Anglis dicuntur *VValshmen*; & regio ipſa *VVales*: quæ Roderico, epiſcopo Palentino, hiſtoriæ Hiſpanicæ parte IV, cap. XVIII,

vocatur *Gales*, in his verbis: *Princeps de Gales, primogenitus regis Angliæ.* Sed hæc de GALLORUM vocabulo disseruisse sufficiat.

Tertia Celtarum pars, in insulis Celticæ, quando nomen BRITANNORUM, sive BRITONUM (utrumque enim antiquis usurpatur auctoribus) & unde adsumserint, certiùs jam sciri posse videtur. suprà quidpe ex etymologico Græco magno hæc produxi verba: Βρεττανοὶ, ἔθνος. ἀπὸ Κελτῆς τῆς Βρεττανῆ θυγατρός. quæ sanè verba quamvis ingentem, ut antè monitum, contineant errorem (non enim gentem Britannorum à Celtô Britanni filiâ, sed à Britannâ Celtæ filiâ, seu Britanno filio ortam dictamque voluisse quosdam antiquorum scriptorum, verisimile fit) tamen conjicere ex eo licet, uni ex quinque Aschenazis filiis natu majoribus, nomine BRITANNO, insulas maris Celtici hereditate obvenisse: è cujus nomine gens posteà dicta fuit *thi* BRITTAN, & BRITTON, antiquis Celtarum dialectis; quod nunc per E diceremus *Britten*. Id vocabulum dein Romani suo ori accommodantes, fecêre BRITANNI, sive BRITANI, & BRITONES. Insulæ hinc quoque ipsæ dictæ *Britannicæ*, & *Britanniæ*. nam *Britannias* fuisse antiquis Græcorum scriptoribus vocatas, auctor est Plinius, libr. IV, cap. XVI. Ceterò filium fuisse Aschenazis hunc gentis Britannicæ conditorem, non filiam, inde colligo, quòd filiis tunc distribuebantur terrarum hereditates, non verò filiabus; ut ex sacrâ liquet historiâ.

Quarta quoque Celtarum pars, inter Danubium & Alpeis, mareque Adriaticum sita, mox nomen ILLYRIORUM accepit ab ILLYRIO; ut suprà ex Appiani Illyricis docui. ubi equidem falsò Illyrius Celtæ traditur fuisse frater; quum filius potius Celtæ, id est, Aschenazis, sit habendus.

Ultimi tandem Celtarum, trans Rhenum amnem, ad glacialem usque oceanum & Sarmatarum confinia colentes, quod peculiare nomen mox post Celticæ divisionem habuerint, opidò quàm difficile dispectu est. Romani eos posteà uno nomine adpellavêre GERMANOS. De his probatus in primis Romanorum scriptor hæc refert C. Tacitus: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ, & annalium genus est,) Tuistonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam verò licentiâ vetustatis plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* Sic legendum hunc locum, infrà lib. II, cap. XX, in Tungrorum descriptione bonis argumentis rationibusque apertis adseram. Ceterùm ex dictis modò verbis, haud ita obscuris nec dubiis, satis perspicitur, vocabulum GERMANORUM ipsi genti fuisse peregrinum, à Gallis inventum, iisque primùm populis impositum, qui primi Rhenum transgressi Gallorum agros occuparunt; quod clariùs infrà, in Tungrorum descriptione, explicabitur. Antiquum igitur, verum, atque genuinum gentis nomen fuit aliud quoddam. Id verò fuisse idem, quo in hanc usque diem, pro variâ dialectorum ratione, inferioribus Germanis, Gallofranciæ proximis, dicuntur *de Duytschen*, ulterioribus, quos communi nunc vocabulo Saxones nuncupamus, *de Düdschen* & *Düdeschen*, superioribus *die Deutschen*, & *Teutschen*, septemtrionalibus verò *de Tydsker*; colligere datur ex vocabulo TUISTO. istud quidpe nomen *Teutsch*, unà cum gentis origine, à deo suo *Tuistone* sese accepisse, ex antiquis haud dubiè credebant carminibus Germani isti Taciti ævo. Hujus igitur originatio discutienda erit; primúmque dispiciendum, quis ille fuerit gentis nostræ conditor, deus TUISTO. Nostri sæculi homines, quia terrâ editum antiqui credebant Germani, eumdem esse arbitrantur, vetustatis ratione ducti, qui divo Mosi in sacrâ historiâ dicitur *Aschenaz*, sive, ut ipsi legunt, *Ascanes*, Noachi pronepos: adpellatosque ex hujus nomine judicant primos Germanos *Tuiscones*, quasi, adjecto Germanicæ lingvæ articulo, *Thi Ascanes*. Verùm, si ab *Ascane* gens nostra primùm dicta fuit *Thi Ascanes*, sive, quod magis Germanicè, *Thi Ascanen*, vel *Ascaner*; &, abjectâ per apostrophum articuli vocali, *Th' Ascanen:* quæro ego, unde, aut quomodò ista lingvæ Germanicæ ignorantia ipsis postmodùm nata fuerit, uti geminato articulo dixerint *thi Thascanen*; & tandem, uti nunc variè apud varias Germaniæ nationes viget, *die Teutschen*, sive *Deutschen*, *de Duytschen*, *de Düdeschen*, *de Tydsker?* Ratio sanè nulla monstrari poterit: modusque hic ἐτυμολογεῖν satis ineptus. Derivativas esse apud Germanos voceis, quæcumque χαρακτηριστικὰς, seu formativas habent literas SCH, & apud Danos, Svedosque ac Norvagios SK; nemini lingvæ Germanicæ perito ignotum

ignotum esse potest. sic Saxones dicunt *de Spaniſche rüter, dat Vngeriſche krygesfolk, dat Römiſche ryk, dat hemmeliſche levend*, & id genus alia; quæ Latinè interpreteris, *Hiſpanici equites, Hungarici milites, Romanum imperium, cæleſtis vita:* à primitivis *Spanien, Vngeren, Room, hemmel*, id est, *Hiſpania, Hungaria, Roma, cælum.* quæ ſuperiores Germani dicunt, *die Spaniſche renter, das Vngeriſche krigesfolk, das Römiſche reich, das himmeliſche leben*: Dani & alii ſeptemtrionales, per SK, *De Spaniske rytere, det Vngeriske krigesfolk, det Romerske rige, det hemmelske lefnet.* Ex quibus judicare licet, Germanorum quoque vocabulum *Teutſchen, Deutſchen, Düdeſchen, Duytſchen, Tydsker*, non primitivum esse, sed derivativum, id est, ab alio quodam vocabulo primitivo deductum; dictamque sic gentem nostram ad eumdem modum, ut *Itali* quoque derivativo vocabulo adpellantur Germanis citerioribus *die VVälſchen, & VVälliſchen*; & Danis *de Velsker:* à primitivo vocabulo gentis *Gallorum*; quos à voce antiquâ *gallen* dictos suprà docui. item quemadmodùm *Anglus* vocatur *ein Engeliſcher, & een Engelske*: à primitivo *Engelland*, quo ipsam terram *Angliam* notant. quin sic etiam *Svedus* derivativo vocabulo nunc omnibus pariter septemtrionalibus dicitur *een Svenske*, à primitivo *Sven*; & *Danus* olim *Gdanske*, nunc *Danske*, à *Gdan*, & *Dan*; ut infrà, lib. III, cap. XL & XLI, latiùs explicabitur. sic denique derivativo vocabulo dicunt Germani *hominem, ein menſch*, quasi *menniſch*, sive *männiſch*, & Dani *een mendiske*; illi à suo primitivo *man*, hi à *mand*; quorum utrumque *virum* significat. Quemadmodùm igitur prædictæ voces omnes derivativæ sunt, adjectivarum vicem, quoties usus postulat, subeuntes; sic vocabulum quoque *Teutſch* primitivum nullo modo censeri debet. quidpe eâdem ratione dicimus, adpositis substantivis, *ein Teutſcher man, eine Teutſche fraue, ein Teutſches roß*; & Danicè, *een Tydske mand, een Tydske quinde, een Tydske hest:* hoc est: *Germanicus vir, Germanica mulier, Germanicus equus.* At si hoc derivativum est vocabulum; quodnam ejus erit primitivum, unde id derivatum? nam à *Tuiſtone*, id est, si Germanicè vocabulum formes, à *Tuiſt*, vel *Teuſt*, derivativum foret *Tuiſtiſch*, & *Teuſtiſch*; non verò *Tuitſch*, & *Teutſch*: &, si literas ST transponas in TS, quasi ordo eorum à malè curioso librario turbatus esset, uti fiat vocabulum *Tuitſo*; jam hoc ipsum erit derivativum illud Germanicum *Tuitſch*, & *Teutſch*. Unde suspicari licet, vocem hanc in omnibus Taciti exemplaribus esse vitiatam. Quærendum igitur aliud primitivum. Verum, genuinumque primitivum plerosque popularium meorum facere video TEUTO: quod viri cujusdam nobilis, vel regis nomen fuisse arbitrantur; ex quo gens etiam, cui ille imperavit, Cimbris contermina, & quondam cum his in expeditionem profecta, TEUTONI nominati fuerint, qui nunc sunt *Dani*. Verùm cur ab unâ hac natione, haud perinde magnâ, nec validâ (Danicas quidpe tantùm tenuisse insulas, infrà, lib. III, cap. XI, ostendetur) tota illa, vastissima universæ Europæ, gens denominata fuerit, rationem satis aptam video prorsus nullam. Hoc quin imò in contrariam me fert opinionem, quòd primus ille gentis nominisque conditor, non rex, nec alius cujusdam conditionis mortalis, sed deus vetustissimis Germanorum creditus est. Proinde hujus genus nomenque maximè investigandum censeo. Deum hunc, quia omnium pater existimabatur, primaque universæ gentis origo, in primis coluisse Germanos, maximè credibile est. at *deorum maximè* eos *coluisse Mercurium, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habuerint*; testis est, in libro de Germaniâ, Tacitus. Mercurium autem Ægyptiis, jam antiquissimis illis temporibus, ΘΕΥΘ adpellatum, auctor est in Phædro ac Philebo Plato; & item Cicero, lib. III de naturâ deorum; Lactantius, lib. I, cap. VI. Livius quoque, lib. XXVI, Hiſpanorum ad Carthaginem Novam memorat *Mercurium* TEUTATEM. & item Lucanus, lib. I, Gallorum refert deum TEUTATEM: cui eadem ipse tribuit, quæ Germanorum Mercurio Tacitus. Verba poëtæ hæc sunt:

Et quibus immitis placatur ſanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Heſus,
Et Taranis, Scythicæ non mitior, ara, Dianæ.

Et Gallos quoque *deûm maximè coluisse Mercurium, & se à Dite patre prognatos, ex Druidum proditione prædicasse*, auctor est Cæsar, belli Gallici comment. VI. Unde & DITEM Cæsaris, eumdem fuisse TEUTATEM Livii ac Lucani, & qui Platoni dicitur THEUTH, omnino credibile est: quamquàm duos diversos, per nominis errorem, intellexerit eos Cæsar, *Mercurium*, & *Ditem*. nam quod Cæsar, in dicto commentario, de Gallis scribit, quia à Dite patre prognatos sese putabant, *ob eam causam* eos *spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium finiviſſe; & dies natales, & menſium, & annorum initia sic obſervaſſe, ut noctem dies subsequeretur:* idem in Germanis nostris exprimit Tacitus his verbis: *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic conſtituunt, sic condicunt. nox ducere diem videtur.*

Proinde unam, eamdemque utraque gens sibi credidit esse originem, ab uno eodemque conditore, deo THEUTH, ductam. Hujus nomen, pro multiplici dialectorum lingvæ Celticæ variatione, variè Germani Gallique pronuntiavêre, *Theath, Theith, Theoth, Theuth.* & abjectâ posteriori adspiratione, *Theat, Theit, Theot, Thent.* vel etiam primâ, *Teath, Teith, Teoth, Teuth.* vel utrâque, *Teat, Teit, Teot, Teut.* item, *Thiath, Thieth, Thioth, Thiuth:* & *Thiat, Thiet, Thiot, Thiut:* &, *Tiath, Tieth, Tioth, Tiuth:* &, *Tiat, Tiet, Tiot, Tiut.* dein Θ conversò in adfine Δ, *Dead, Deid, Deod, Deud:* & posteriore *d* conversò in *t, Deat, Deit, Deot, Deut.* item *Diad, Died, Diod, Diud:* & *Diat, Diet, Diot, Diut.* item *Dued, Duid;* & *Duet, Duit.* ex quibus omnibus varia postmodùm nomina propria, virorum pariter ac feminarum, maximè tamen virorum, fuêre constructa; quorum exempla passim, cùm apud posterioris sæculi rerum Germanicarum scriptores, tùm apud antiquos Græcorum Romanorumque auctores, perscripta reperiuntur. Ex hac multiplici vocabuli THEUTH variatione, facilè Cæsar hoc vel illud pro DITIS nomine arripere potuit. apud Tacitum, librariorum lapsu, sive incuriâ, pro voce TUITONEM, vel TEUTONEM, scriptum esse *Tuistonem*, hinc certus sum.

At quis hic tandem fuit deus Mercurius, antiquis simul Ægyptiis, simulque Celtis THEUTH adpellatus: à quo originem se ducere Celtæ nostri prædicarunt? nam, de illo communi omnium reliquorum deorum nuntio, quæ veteres Græci pariter & Latini poëtæ, aliique auctores narrant, meras esse fabulas, putidaque nugarum figmenta; sacri jam dudum nos docuerunt codices. Communem, omniumque primum fuisse universarum gentium deum, patet quammaximè ex eo, quòd nomen ejus non modò ad Ægyptios, & longissimè ab his dissitos Celtas, sed ad Græcos quoque atque Latinos pervênit. nam Græci idem vocabulum suâ lingvâ dixêre ΘΕῸΣ, levi literarum Τ Θ in Ο Σ mutatione; quod illi maximè norunt, quibus vera ac germana literæ Θ vis satis cognita: unde etiam primum Θ Dores ac Lacones mutarunt in Σ, pro ΘΕῸΣ dicentes ΣΕῸΣ. Sed iidem Græci idem vocabulum ΘΕΤ̀Θ, aliis dialectis dixêre ΖᾶΣ, & ΔᾶΣ· de quibus plura infrà, cap. XXVI, dicentur. unde Latini etiam habuêre suum vocabulum DEUS. Communis igitur hic atque omnium primus quum fuerit universorum mortalium Deus; nullus certè alius fuit, quàm quem sacrata nobis Mosis ostendunt monumenta, cœli terræque & omnium conditarum in iis rerum conditorem: quem, sub tribus personis, PATRIS, FILII, ac SPIRITUS SANCTI, unum verum æternumque Deum agnoscimus atque veneramur. *Celebrant*, inquit auctor noster, *carminibus antiquis Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque*. Quæ sanè verba, haud parum obscura, magna etiam nostri ævi ingenia variè ac miserè hactenus torserunt: quum interim tot commentatores nil nisi meras inde produxerint Chimæras. Quapropter operæ ac laboris fuerit pretium, paullo curatiùs ea hoc loco illustrasse; quò verus tandem eorum atque genuinus sensus constet.

Ab supremo igitur æternoque illo numine quum statuto tempore cœlum & terra, mariaque, & quidquid in iis continetur, ex nihilo, primusque deinde homo è terrâ conditus fuisset; famâ ejus rei atque memoriâ ad posteros mortaleis, veluti per manuum traditiones, à patribus in filios devolutâ; longinquâ verò tandem sæculorum extensione penitus, ut fieri solet, obscuratâ: quæque gens, ut reliquas antiquitate antecellere ipsa voluit, primam sui corporis originem, primumque conditorem terrâ editum prædicavit. cujus rei testis unus instar omnium fuerit Diodorus Siculus, in lib. I, his verbis: Περὶ τῆς γένεσ ὲ χαιότητ@· ἃ μόνον ἀμφισβητῶσιν Ἕλλωες, ἀλλὰ κὴ πολλοὶ τ βαρβάρων, ἑαυτὲς αὐτόχθονας λέγοντες, κὴ πρώτες τ ἀπάντων ἀνθρώπων εὑρετὰς γενέσθω τ ἐν τῷ βίῳ χρησίμων, κὴ τὰς γενομένας παρ' αὐτοις πράξεις ἐκ πλείσων χρόνων ἀναγεγράφῆς ἠξιῶσθω. hoc est: *De gentis verò vetustate non modò Græci, sed & barbarorum multi contendunt; se indigenas esse adfirmantes, & omnium mortalium primos vitæ commoditatum inventores; res insuper apud se gestas à plurimis inde sæculis literarum monumenta promeruisse jactitantes.* Idem à nostris quoq; majoribus factum colligunt viri docti. At ego, priscos Germanos, licet non certissima, multo tamen certiora, quàm reliquas genteis omnes (excepto uno Dei populo Hebræis) de origine ac conditore suo sciviſse adseveraverim. quod ex Taciti simul, profani scriptoris, simulque Mosis, sacratissimi apud Hebræos Dei ministri, monumentis adserere paucis conabor. Ab Noacho igitur, qui de condito à supremo numine mundo, primoque mortalium Adamo, notitiam sine controversiâ habuit, quum filius ejus Japhetus, & à Japheto Gomerus, à Gomero Aschenazes, modum creati orbis, primique hominis, acceptum posteris suis tradidissent; tandem Germani terrâ quidem editam, id est, è terrâ factam primam gentis suæ originem rectè crediderunt:

derunt: is enim fuit ADAMUS, omnium mortalium primus pater. rectè item, quòd deum fuisse primum gentis conditorem putarunt: nam Deus Adamum unâ cum reliquo orbe condidit; ex quo per generationum seriem Noachus, & ex Noacho Aschenazes, omnium Celtarum parens. nomen quoque THEUT haud perperam primo conditori tribuerunt: hoc quidpe supremo illi æternoque numini antiquissimum apud genteis fuisse nomen, suprà ostendi. In eo autem, propter immensam temporis remotissimi obscuritatem, longiùs aberrarunt, quòd non primum hominem, gentis suæ originem, sed ipsum Deum, à quo homo originem invênit, terrâ editum crediderunt. At in eo iterum haud falsi fuêre, quòd MANNUM, alterum illum gentis suæ conditorem, filium fuisse crediderunt THEUT, id est, Dei. namque Adamus eo ipso patrem habuit omnium rerum creatorem Deum, quia ab eo conditus, sive ex terrâ formatus fuit; animâ sibi à spiritu illius inflatâ; teste Mose in libro geneseos, cap. II, ver. VII, his verbis: *Finxit Iehova Deus hominem de pulvere terræ; sufflavitque in nareis ejus halitum vitæ. sic factus est homo anima vivens.* Unde etiam divus Lucas, euangelicæ historiæ cap. III, ubi genealogiam Jesu Christi ab Adamo deducit, tandem in hæc verba finit: *Τῦ Ἐνὼς, τῦ Σὴθ, τῦ Ἀδὰμ, τῦ Θεῦ*· id est; *qui fuit filius Enos, qui fuit Sethi, qui fuit Adami, qui fuit Dei.* Vocabulum verò ADAM Hebræis atque Turcis nihil aliud significat, quàm *hominem*. unde etiam à divo Mose, in dicto libro, cap. V, ver. II, tam mari, quàm feminæ, primis nostris parentibus, tribuitur, his verbis: *Marem ac feminam creavit eos; ac benedixit eis; vocavitque nomen eorum Adam.* Nostrâ autem lingvâ *virum* dicimus MAN. unde derivativa illa, ut antè ostensum, vox promanavit *mânnisch*; quâ ceu primitivâ, vel substantivâ utimur, quando *hominem* indicare volumus. antiquis verò Germanis ipsum MAN notavit hominem. Nec Germanorum id solummodò antiquitus fuisse vocabulum, sed aliarum etiam gentium, inde patet, quòd Ægyptii quoque & Lydi *Adamum* vocarunt MAN, & MEN; ut infrà, cap. XXIII, ostendetur. & *virum* insuper Ægyptii dixêre *manosch*; quem Sarmatica gens Poloni *mąż*: quod vocabulum Germanicis scripseris literis *monsch*. unde reliqui Sarmatæ suam quique formavêre dialectum, Bojohæmi *muż*, Lusatii *musch*, Slavones *mosch*, &, quos Dalmatas vulgus Latinè loquentium vocat, *muux*. Quin ex eâdem origine Latinorum quoque profluxisse MAS, dubitare post tot variarum gentium exempla jam minùs licet. Bojohæmorum autem *muż*, & Polonorum *mąż*, prodiisse ex MAN, liquet ex eo, quòd Bojohæmis *maritus* vocetur *manżel* & *uxor manżelka*: Polonis verò *masculinum męski*, & *masculum męzny*. quorum illud Germanicis literis scripseris *menski*; hoc, propter literæ *ż* proprietatem, vix expresseris valet quidpe ea litera idem, quod apud Gallos & Italos *g* ante *e* vel *i*. Bojohæmorum verò *manżel* & *manżelka*, transpositione quâdam literarum Poloni dicunt *małżonek*, & *małżonká*. MANNUS igitur iste Germanorum nullus alius fuit, quàm qui à Mose nobis indicatur ADAMUS; primus mortalium omnium pater, ipse à Deo ex terrâ editus, vel conditus. Adamus autem prima veraq; gentis Germanorum fuit origo; quia ab Adamo descendit Noachus, ab Noacho Aschenazes; ab hoc tandem omnes prognati fuêre CELTÆ, quorum pars maxima GERMANI; ut suprà satis superque demonstratum est.

Sed alius jam heic, in iisdem carminibus, ingens deprehenditur error, veræque circa Adami posteros historiæ mira confusio. *Manno*, inquit noster, *trîs filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur.* Quomodò Manno, id est, Adamo treis adsignaverint Germani filios, haud facilè ego dispicio: nisi treis eos intelligas, qui in sacrâ historiâ soli nominantur, *Cainus*, *Abelus*, *Sethus*. Verùm hoc tamen haud satis placet. Alios ego treis ostendam, de quibus nostri illi majores quasi per nebulam nonnihil acceperant. Scilicet, quum ex majorum suorum traditione primi Germani accepissent, omne genus humanum universali terrarum inundatione quondam penitus periisse, præter unum Noachum cum tribus filiis suis, *Schemo*, *Iapheto*, & *Chamo*, cumque suâ & filiorum uxoribus; Noachum crediderunt esse Adamum, id est, ut ipsi vocabant, Mannum; hujusque treis filios, qui erant Noachi. quumque à prædictis tribus Noachi filiis totus terrarum orbis, post inundationem in treis divideretur partes, quod suprà ostensum: Germaniam suam ita divisam fuisse initio à Manni putarunt tribus filiis; quibus ipsi nomina tribuebant *Istævonis*, *Ingævonis*, *Herminonis*. Quâ in re quamquàm variè erraverint, tamen hoc deprehenditur verum, quòd Noacho tres fuerunt filii, à quibus orbis terrarum in treis partes divisus: quódque ab horum uno Japheto Gomerus, à Gomero Aschenazes, prognati: quorum hic tandem verus omnium fuit Celtarum pater: quorum maxima pars Germani neque illud de *Istævonis*, *Ingævonis*, & *Herminonis* nominibus prorsus vanum; ut mox ostendam. Ceterò Aschenazes, quum complures ei forent filii,

nepotesque ac pronepotes; quinque filiis, ut antè dictum, natu majoribus, universam divisisse videtur CELTICAM, ab se uno anteà, jam inde à primo ex Asiâ adventu, rectam. Horum quæ fuerint nomina, dispicere nusquàm datur. Ei tamen, cui obvênit GERMANIA, *Mannum* jam alio, omnium maximo, crediderunt errore posteriores Germani; si Tacitus vera ex carminibus eorum retulit. Sed quocumque nomine fuerit; quum ipse quoque complureis haberet filios ac nepoteis; natu majoribus aliquot universam distribuit Germaniam: quorum treis fuisse, *Istævonem*, *Ingævonem*, *Herminonem*, antiquis istis traditum fuit carminibus. Quod ut erroris plenum jam anteà ex suprà dictis rationibus adparuit; sic falsum ex eo quoque perspicitur, quòd tria ista Germanorum nomina, *Istævonum*, *Ingævonum*, & *Herminonum*, non omnem occupaverunt Germaniam, ut ex antiquis scriptorum monumentis, quæ suo loco atque ordine citabuntur, liquidò patebit. Hinc denique sequutum est id, quod Tacitus eodem loco scribit his verbis: *Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera, & antiqua nomina.* Nempe, qui talia adfirmabant, non ipsi erant Germani; ut quidam interpretantur: sed Romanorum quidam scriptores, res Germanicas scripto prodentes; in quibus T. Livius & C. Plinius vel primi. Nam illi, quibus nullus, ut infrà ostendetur, literarum usus, nulla notitia; unde contra antiquorum carminum, à majoribus compositorum, fidem talia adfirmarent? Romani igitur, quum ex longinquâ bellorum consvetudine ab ipsis Germanis didicissent, *Marsos*, *Svevos*, *Vandalios*, *Gambrivios*, antiquas esse genteis; non modò Mannum ex deo Tuitone, sed plureis esse genitos finxerunt; de quorum nominibus gentes istæ adpellationes suas accepissent. Plinius, lib. IV, cap. XIV, quinque iu universum Germanorum facit genera; *Vindilos*, *Ingævones*, *Istævones*, *Hermiones*, & *Peucinos*, quos & *Bastarnas* vocabant. Horum fortè singulis genus nomenque dedisse plureis istos deo ortos filios, tradiderunt alii. Tot fuisse re verâ Germanorum genera, suo loco satis clarè patebit. Ceterùm antiqui illi Germani quia in tot rebus aliis, circa originem suam, haud prorsus vani aut falsi fuêre; probabile est, potuisse eos quoque de *Istævone*, *Ingævone*, ac *Herminone* vera quædam prodidisse. nam regionum partitiones quomodò à filiis post mortem parentum factæ, pluresque filiorum principatus ex uno patris imperio nati fuerint, partim suprà ostensum est, partim infrà, cap. XXXVII, ostendetur.

Atque hæc vera veterum istorum gentis nostræ carminum solidaque est explicatio: in quibus quantum majores nostri erraverint, liquidò jam adparet. ni tamen fortè, Taciti potiùs hunc fuisse errorem, ex malo carminum Germanicorum intellectu natum, suspiceris: rectéque de vero æternoque Deo, mundi creatore, primique hominis conditore, majores nostros & sensisse & carminibus cecinisse existimes. quâ de re plura infrà, ubi de diis & theologiâ veterum Germanorum agemus. Id verò vel maximo heic nobis validissimoq; fuerit argumento; quia tam veram de vero numine, primoque ejus nomine THEUTH, item de mundi creatione, de primi hominis è terrâ formatione, de hujus item nomine MAN, quod idem est ADAM, famam, carminumque monumenta primi Germanorum habuerunt; gentem nostram non posterioribus demum, post diluvium divisionemque lingvarum, sæculis, vel ex Græciâ, vel ex Persiâ, vel aliunde primam duxisse originem; sed mox ab ipsâ lingvarum divisione, gentiumque dispersione, apud ædificationem urbis Babylonicæ factâ, per Aschenazen, Noachi pronepotem, unà cum novâ lingvâ in eam Europæ partem fuisse deductam, quæ posteà CELTICA dicta fuit: quod jam anteà compluribus aliis demonstraveram documentis. unde verè illud Taciti, in dicto libro de Germaniâ: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, & sinceram, & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur.*

Ceterùm posteri Aschenazis tam sanctè, tamque religiosè semper antiquum illud supremi numinis nomen THEUTH in Mercurii sui numine coluerunt, uti frequentia sibi ex eo imponerent nomina; maximè Germani, atque Galli; magis tamen Germani; uti antè dictum est. Ab eodem igitur nomine THEUTH, universam quoque gentem nostram Germanorum adpellationem derivativam accepisse, post tot disertissima documenta dubium esse haud potest. Eâ autem adpellatione variè, pro multiplici dialectorum variatione, dicti fuêre, *thi Theuthischon* (nam antiqui illi CELTÆ plerumque in *on* formarunt, quæ nostrum sæculum in *en*) *Theutischon*, *Teutischon*, *Teudischon*, *Deutischon*, *Deudischon*: & consimili ratione, *Theathischon*, *Theatischon*, *Teatischon*, *Theadischon*, *Deatischon*, *Deadischon*. item *Theithischon*, *Theitischon*, *Teitischon*, *Theidischon*, *Deitischon*, *Deidischon*. item *Theothischon*, *Theotischon*, *Teotischon*, *Teodischon*, *Deotischon*, *Deodischon*. item *Thuethischon*, *Thuetischon*, *Tuetischon*,

ſchon, Thuediſchon, Duetiſchon, Duediſchon. & denique *Thuithiſchon, Thuitiſchon, Tuitiſchon, Tuidiſchon, Duitiſchon, Duidiſchon.* Ex his antiquiſſimis natæ ſunt eæ gentis noſtræ adpellationes, quæ partim in antiquis monumentis reperiuntur, partim hodiè cùm apud ipſam gentem, tùm apud exteras nationes in uſu habentur. In antiquis ſcriptis ſunt iſtæ: TUISCUS; in quadam transactionis chartâ, Caroli Calvi temporibus conſcriptâ: quæ exſtat in tomo III rerum Alamannicarum, à Goldaſto editarum. Atque huic voci conformem ſcripſit Tacitus, in Germaniâ ſuâ, vocem TUITONEM: quam à Rheni accolis inferioribus fortè habuit, quum procurator provinciæ Galliæ Belgicæ propè ipſe ageret: vel etiam à Batavis Germanis, ejusdem tractus circa divortia Rheni incolis, cuſtodiam corporum imperatorum Romæ agentibus. nam hodiéque ejusdem regionis incolæ Germanos ſuâ dialecto vocant *de Duitſchen*; ut ſuprà dictum. Hanc verò vocem ineptiſſimus quidam nugator corrupit in TUISCONEM; uti hinc gentis nomen formaret, vel formandum innueret. cujus tanta poſtmodùm evaluit auctoritas, uti in omnibus pariter Taciti exemplaribus, pro vero illo vocabulo, vitiatam hanc vocem perſcribere haud dubitatum ſit. Ceterùm THEODISCUS eſt in epiſtolâ quâdam Rudeperti, magiſtri S. Galli, in rer. Alamannic. tomi II parte I; item in gloſſariis Latinotheodiſcis manuſcriptis. in quorum quibusdam & THEOTISCUS reperitur. apud Servium, in Æneid. lib. VII:

Teutonico ritu ſoliti torquere cateias.

Servius: *Cateias; tela Gallica. unde & Teutonicum ritum dixit. Cateiæ autem lingvâ Theotiſcâ haſtæ dicuntur.* THEODISCUS eſt in libro euangeliorum, ab Otfrido Wiſſenburgienſi in *Teodiſcam*, id eſt, Germanicam lingvam verſo. Hodiè gens noſtra ab Italis variè pro dialectorum variatione dicitur, *Tadeſchi, Tedeſchi, Tideſchi, Todeſchi, Tudeſchi.* ubi tamen CH valet K: ideóque in ſingulari numero eſt C purum, *Todeſco*, & ſic in reliquis. Hiſpani quoque vocant nos *Todeſcos.* Ipſa gens noſtra, abjectâ nunc vocabuli I, quæ erat in ſecundâ ſyllabâ vocis *Teutiſchon* (quod in *menſch* quoque factum ex *männiſch*, ſuprà notavi) diſſyllabon faciunt Germani ſuperiores, *Teutſchen*, & *Deutſchen*; inferiores, circa Rheni divortia atque oſtia Francogallis proximi, *Duitſchen*, vel *Duytſchen*; Saxones *Düdſchen*, & nonnumquàm *Düdeſchen*; ſeptemtrionales *Tydsker.* Ex his jam univerſis haud ineptum Latino ori formaveris vocabulum TEUTISCI; vel, retentis adſpirationibus, THEUTHISCI. quidpe hoc & antiquiſſimæ adpellationi, quæ fuit ex voce ΘΕΟΘ *Theuthiſchen*, ſimulque hodierno nomini *Teutſchen* quamproximè congruit: nec ita multum diſcrepat à ſuperioris ſæculi vocabulis, *Theodiſci*, ſive *Teodiſci*, & *Tuitiſci.* Vel ipſos quondam Romanos atque Græcos ſic formaturos fuiſſe, ni apud eos *Germanorum* vocabulum, à Gallis inventum, gentique noſtræ impoſitum, obtinuiſſet; patet ex ſimilibus Celticarum gentium adpellationibus, *Scordiſci, Tauriſci, Araviſci, Nariſci, Cheriſci, Cariſci*: quos ſic dictos derivativis vocabulis à primitivis certarum rerum nominibus, ſuprà dixi. Idem Teutiſcorum vocabulum rectè quoque formaveris TEUTISCONES: ſic namque *Gothones* quoque dicti ſunt Tacito, & aliis, Germaniæ populi, à patrio nomine *Gothon*: qui poſterioribus ſcriptoribus *Gothi*: ipſis Germanis *Gothen.* ſic *Friſiones*, ab antiquo *Friſon*, nunc *Friſen*, Tacito, Plinio, Ptolemæo, & aliis *Friſii.* ſic item, qui nunc *Sachſen*, & *Saxen*, Ptolemæo, & aliis dicuntur *Saxones*, ab antiquo *Sachſon*, vel *Saxon.* ſic *Francones*, antiquioribus *Franci* dicti, à *Frankon*, qui nunc *Franken.* Sic qui nunc *Svedi*, Germanis *Svveden*, ſibi ipſis *Svenske*, quondam *Sveon*, Eginharto atque Helmoldo *Sveones*, Tacito *Sviones.* ſic denique, qui olim ſibi ipſis *thi Theuton*, quaſi *die Theuten*, Latinis, Græcisque *Teutones*, & *Teutoni.* Atenim quia iſthæc formatio in ON haud ampliùs apud nos in uſu eſt, minúsque *Teodiſcorum*, ac *Tuiſcorum* vocabulis convenit; placet magis illud TEUTISCI, ſive THEUTISCI. Ab his rectè jam formaveris ipſius terræ nomen TEUTISCIA, ſive THEUTISCIA: quemadmodùm à *Thuſcis* Latinis factum eſt regionis nomen *Thuſcia.*

Ceterùm ex ſuprà dictis ſatis clarè jam liquet, univerſam Germanorum gentem non à *Teutonis*, ſive *Teutonibus* populis, Danicas quondam colentibus inſulas, vel ab horum rege *Teutone*; ſed ab ipſius Dei, omnium rerum conditoris, antiquo nomine *Theuth, Theutiſcorum* accepiſſe adpellationem. Quocirca etiam perperàm, parùmque propriè, tùm ſuperiorum ſæculorum, tùm noſtræ tempeſtatis homines *Teutonicè*, id eſt, *Teutonicâ lingvâ* aliquem loqui vel ſcribere dixerunt, quum Germanicam in commune lingvam intelligerent. quidpe *Teutonicè loqui*, propriè dictum fuerit quod eſt *Teutonicâ uti dialecto:* quæ, Danicis tantùm inſulis propria, à ceteris Germanorum dialectis, quarum infinitus ferè numerus, ut ſupràoſtenſum, planè diverſa fuit. Proinde, ſi patrii te vocabuli tenet amor; peregrinumque illud GERMANORUM vocabulum aſpernaris: rectiùs

ctiùs dixeris TEUTISCE loqui vel scribere ; uti auctor ille chartæ transactoriæ dixit *Tuitiscè*.

Haud minùs tamen una singularis natio *Teutonum*, seu *Teutonorum*, nomen suum traxit ex Dei vocabulo THEUT, quàm aut universa Theutiscorum gens, aut singuli etiam, ac privi homines ; de quorum nominibus, ex *Theut* constructis, suprà notavi. Quin singulorum etiam virorum nomen proprium fuisse ipsius Dei vocabulum *Theat*, *Theit*, *Theot*, *Theut*, *Thiat*, *Thiet*, *Thiot*, & alia, quæ ex his variantur ; patet tùm ex eo nominum propriorum, quibus Germani quondam usi sunt, catalogo, quem Goldastus edidit, in primâ parte tomi secundi rerum Alamannicarum, tùm ex aliis rerum Germanicarum scriptoribus. Nam *Theudo*, Gothorum rex, memoratur Isidoro, in chronico Gothorum ; & Gregorio Turonensi, lib. II, cap. VII. item Hepidanno, in annalibus Alamannicis. *Theudo* quoque est Bajoariorum gentis dux Paulo Diacono, lib. V I, cap. XVI. & *Theudus*, rex Gothorum in Hispaniâ, Isidoro in dicto chronico : qui *Theuda* est Gregorio, lib. III, cap. XXX. abbas item est monasterii Sanctogallensis, dicto Hepidanno in annalibus, & Ekkehardo juniori in historiâ dicti monasterii, & antiquis tabulis, nomine variante pro dialectorum ratione, *Thiato*, *Thieto*, *Thioto*. quæ cuncta idem valent quod vox *Theuto* ; unde Danicarum insularum incolæ dicti fuêre *Theutones*, & sine adspiratione *Teutones* ; aliâque formatione *Teutoni*. Sed de his plura suo loco.

De originatione igitur vocabuli TEUTISCORUM hæc dicta sufficiant. De tempore, quando id primùm gens nostra adsumserit, nihil certi habeo quod adfirmem. Multis antè annis, vel etiam sæculis, quàm Romani, Julii Cæsaris ductu Rhenum transgressi, Teutiscos suis in sedibus nosse cœperunt, in usu id apud eos fuisse, colligere datur ex carminibus illis antiquis, quibus *Tuitonis* Dei, & item gentis haud dubiè *Teutiscorum* nomen gens ipsa celebrabat, Ulpio Trajano Romanis imperitante.

CAPUT X.

Theutiscorum nomen peregrinum GERMANI, *quando primùm inventum. item falsæ quorumdam opiniones, qui Germanos Gallorum etiam, & Gallos Germanorum vocabulo Romanis adpellatos adfirmant, diligentiùs refutantur.*

OSTENSA hactenus, summâ, quantum fieri potuit, cum diligentiâ studioque, gentis juxtà ac nominis THEUTISCORUM verâ origine, rerum ordo postulare videbatur, uti alterum quoque illud nomen, quo semper Romani, nonnumquàm etiam Græci gentem eamdem peculiariter adpellavêre GERMANOS, penitùs introspiceretur ; quia hoc unum ex antiquorum auctorum monimentis in reliquo opere nostro citare licebit ; Theutiscorum nomine apud neminem neque Latinum, neque Græcum scriptorem exstante. Verùm quia dissertatio hæc paullo est abstrusior, nec facilè ante expositionem quorumdam Germaniæ populorum tractari potest ; liceat in præsens, potiori difficiliorique ejus parte in commodiorem locum sepositâ, heic saltem, quibus id primùm temporibus in gente enatum, usurpatumque fuerit, indicare.

Auctor igitur noster, in libro de Germaniâ, *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis, Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios assignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævonès, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant : eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum : quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur*. De iis, qui primi Germanorum Rhenum, Galliæ Germaniæque terminum, transgressi Gallos agris expulerunt, sic Jul. Cæsar, belli Gallici comment. II : *Quum Cæsar ab his* Rhemis, Belgicâ gente, *quæreret, quæ civitates, quantæque in armis essent, & quid in bello possent ; sic reperiebat : Plerosque Belgas esse ortos à Germanis ; Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse, Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse*. En, jam Cæsaris ævo Rheni Belgæ testati sunt, primos Germanos *antiquitus* Rhenum transisse. nomen igitur etiam *Germanorum* jam tunc erat inter eos antiquum. proinde vocem *nuper*, apud Tacitum, non tamquàm ipsius auctoris ævo comparatam accipias necesse est ; sed ratione *antiquorum* illorum

rum *nominum*, *Marsorum*, *Gambriviorum*, *Svevorum*, *Vandaliorum*: quibus postremò *additum* à Gallis (ut infrà suo loco latiùs ostendetur) *vocabulum Germanorum*. Tempus autem migrationis Germanorum, trajecto Rheno, in Gallorum agros, partim ex jam dictis auctoribus, partim ex T. Livio colligere licet. Gallos quidpe quondam, Rhenum transgressos, quædam Germaniæ obsedisse loca, quum adhuc Germanos virtute præstarent, auctor est Cæsar in belli Gallici comment. VI; &, Cæsarem sequutus, Tacitus in libro de Germaniâ. factum id Tarquinio Prisco Romæ regnante, auctor est Livius lib. V: ut fusiùs omnia, suo loco atque ordine, deducentur. medium Tarquinii regnum incidit in annum mundi IIICIↃ CCCLIII. primum cum Belgis bellum gessit Cæsar P. Lentulo, Q. Metello Coss. id est, anno mundi IIICIↃIↃCCCXCIV. inter hunc annum, & illum, circa quem Gallos Rhenum transisse dixi, anni intercedunt IↃXLI. medio hoc annorum spatio, id est, circa annum mundi IIICIↃIↃCXXIV, si fortè primi Germanorum in Galliam transgressi fuerunt; anni erunt hinc ad primum bellum Belgicum CCLXX. cui temporis intervallo commodè aptéque jam conveniet vox illa *antiquitus*; id est, ante annos CCLXX. Quòd si verò minus etiam spatium Gallis concedendum putes, quo, post suorum in Germaniam transmigrationem, pacatè suos in Galliâ agros coluerint; magis etiam congruet vox *antiquitus*. Atque hæc prima fuit Germanorum nominis origo: quod primùm à Gallis in Galliâ, in eis Teutiscis, qui primi Rhenum transgressi fuêre, dein verò in Transrhenanis quoque omnibus usurpatum fuit. A Gallis id postmodùm habuêre Romani, à Romanis Græci: ut fusiùs infrà, in Tungrorum descriptione, unà cum verâ vocis etymologiâ, ostendam. nam Tungri id nominis tulêre primi.

Ceterùm error quidam circa Germanorum adpellationem vel turpissimus apud quosdam, etiam doctissimos viros, penè invaluit; quem silentio heic præteriisse fuerit nefas. Germanos, ajunt, quondam Gallorum etiam nomine à Romanis adpellatos; quemadmodùm Celtas promiscuè utramque gentem dixêre Græci. Id ego planè abnuo. Argumenta illorum discutere liceat; quò veritas dilucidior adpareat. Volaterrani verba, initio libri III geographicorum, hæc sunt: *Gallos omneis & Germanos, uno vocabulo veteres Græci Celtas, Romani Gallos adpellabant. nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Postquàm verò Rhenum transiêre, inque Gallorum finibus constitêre; ab initâ quâdam affinitate Latini Germanos vocavêre: Gallos deinde Græci ab Herculis filio. Hercules enim, ut scribit Diodorus lib. V, devicto Geryone, in Galliam veniens, Alexiam condidit civitatem: ac è virginis cujusdam ejus loci complexu Galaten genuit; qui regnum obtinens incolis nomen dedit.* Auctorem, qui Germanos, antequàm hoc ipsorum nomen Jul. Cæsar retulit, Gallorum nomine adpellaverit, Volaterranus ostenderit prorsus nullum. Germaniam item, Comatam Galliam, quod ait, Romanis dictam, antequàm Germani Rhenum transierint, id ego demiror, unde habuerit. Belgicæ, quæ pars Galliæ Comatæ, partem Romanis Germaniam vocitatam fuisse Cisrhenanam, haud equidem ignoro. at id factum constat, postquàm Romani citeriori Rheni ripâ, & omni Galliâ potiti sunt. Hoc autem nihil ad Gallorum nomen. Germanorum vocabulum non à Romanis, sed à Gallis inventum fuisse, Germanorumque gentibus indidum, suo loco satis firmis demonstrabo argumentis. Volaterranus verò haud facilè mihi persuaserit, notum fuisse Romanis Germanorum in Galliam transitum, ipso transitus tempore, vel paullo pòst; uti tunc statim id nominis genti imposuerint. Quin ipse Cæsar in belli Gallici comment. II, testatur disertè, ut antè relatum, *à Rhemis* demum *Belgis se reperisse, plerosque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse.* Hinc Cicero quoque, in oratione de provinciis consularibus; *Cum acerrimis*, inquit, *nationibus, & maximis, Germanorum & Helvetiorum, prœliis felicissimè decertavit Cæsar: ceteras conterruit, compulit, domuit, imperio populi Romani parêre assuefecit: &, quas regiones, quasque genteis nullæ nobis anteà literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt.* Germanos Rhenum transisse, antequàm Hercules Galaten in Galliâ progenuerat, id quibus documentis auctorumve testimoniis probari queat, viderint alii. nobis hæc χρονολογία haud placet. Gallos vel multis sæculis post Herculis per Galliam transitum (si transisse fabulis credimus) hoc nomine adpellatos, apertè docet Pausanias, in Atticis, his verbis: ὀψὲ δέ ποτε αὐτοὺς καλεῖσθαι Γαλάτας ἐξενίκησε· Κελτοὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ τὸ ἀρχαῖον, καὶ ὑφ' ἑτέρων ἄλλοις ὀνομάζονται. id est: *Galli uti adpellarentur, postremò denique receptum est. nam Celtæ antiquitus cùm sibi ipsis, tum aliis vocati sunt.* At magnum opinionis suæ auctorem habuit Volaterranus Diodorum Siculum; qui in prædicto libro conjunctim Germanos simul atque Gallos sub uno Γαλατίας, id est, *Galliæ* vocabulo pluribus verbis describit: quin hæc insuper ad finem adscribit verba;

verba; Χρήσιμον δ' ἐστὶ διορίσαι τὸ ὑφ' ἡμῶν πολλοῖς ἀγνοούμενον. τὰς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τὰς πρὸς ταῖς Ἄλπεσι, ἔτι δὲ τὰς ὑπὸ τοῖς πρὸς τῶν Πυρηναίων ὄρεσιν, Κελτὰς ὀνομάζουσι· τὰς δ' ὑπὸ τοὺτης τῆς Κελτικῆς εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, ὑφ' ἡμῶν τε ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἑρκύνιον ὄρος καθιδρυμένα, καὶ πάντας τὰς ἐξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Γαλάτας προσαγορεύειν. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάλιν πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη συλλήβδην μιᾷ προσηγορίᾳ περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας. id est: *Nunc, quod à multis ignoratur, definire operæ pretium. Qui interiora supra Massiliam tenent, & qui circum Alpeis, & eis Pyrenæos monteis habitant, hos Celtas nominant. qui verò infra hanc ipsam Celticam, parteis austrum versùs, & ad oceanum, Hercyniumque montem sitas incolunt, omneisque porrò ad Scythiam usque diffusos, Gallos vocitant. At Romani genteis hasce universas unâ Gallorum adpellatione comprehendunt.* Mendum heic librariorum latere, ego equidem suspicabar; scriptumque Κελτῶν vocabulum, ubi scribendum erat Γαλατῶν: & è diverso, scriptum hoc, ubi illud scribendum. verùm, quum de Romanis mox ipse addat Diodorus: errorem hunc suum manifestissimè eum prodere animadverti. Quis hoc umquàm, sive Romanus, seu Græcus, præter Diodorum, adfirmavit? vel à quo auctore id habuit? Reperio ego neminem. Cæsaris, Hirtiique habemus commentarios: in quibus Transrhenanorum frequens est mentio, numquàm Gallorum, semper Germanorum nomine. hos Diodorus habere quum potuerit; cur non inspexit, verioraque inde didicit? Germanorum illic saltem didicisset vocabulum; atque in suam transcripsisset historiam. cujus quia mentionem prorsus nullam facit; ignotum id ei omnino, atque inauditum fuisse adparet. Sub eamdem, cum Diodoro, tempestatem T. Livius historiam suam condidit: in cujus fine haud pauca de Germaniæ situ, ipsorumque Germanorum moribus ac bellis scripsit, si scripta superesse fata sivissent. Germanorum vocabulo, non Gallorum, eos adfecisse, liquet ex epitomatore ejus. Præterea Strabo, qui Diodori ætatem protinus subsequutus est, multa quidem in geographicis suis de utràque gente: nusquàm tamen Gallos adpellavit Transrhenanos. quin his ab ipsis Romanis nomen Germanorum primò inditum opinatus est; ut suo loco ostendetur. Post Strabonem multi fuêre simul Græci simul Latini scriptores, quorum de utràque gente ad nostram pervenêre ætatem monumenta. horum tamen nemo umquàm Germanos Γαλατῶν, sive Gallorum adpellavit vocabulo. Proinde uni Diodoro, Germanorum nominis ignaro, ne temerè fidem contra reliquos omneis habeamus, sedulus moneo. Erasse hominem Siculum, in regionibus remotioribus, quis non suspicetur? imò quis non credat? Unum Dionem audi, Græcum & ipsum hominem; Romani verò imperii, quod etiam trans Rhenum posteà prolatum fuit, haud ignarum: ut qui consulatum in urbe Româ gessit; & Illyricis provinciis cum potestate præfuit. Is igitur, lib. XXXIX, sic scribit: Ὁ δὲ Ῥῆνος ἀναδίδωσιν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ πρὸς δυσμῶν, ἐν δεξιᾷ μὲν τὴν τῶν Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτὴν, ἐν δ' ἀριστερᾷ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνει. hoc est: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam, oritur. inde versùs occasum profluens, ad sinistram Galliam & ejus incolas, ad dextram Celtas dividit.* En, contraria planè sententiæ Diodori profert Dio noster; Γαλάτας cis Rhenum, Κελτοὺς trans eumdem collocans. quam horum vocabulorum usurpationem aliis quoque Græcis auctoribus esse communem, suprà cap. 11 ostensum est. At Diodoro errorem peperisse poterat, quòd fortè Γαλατῶν, sive Gallorum Helvetiorum & Bojorum, de quibus suo loco agetur, trans Rhenum antiquis temporibus in Germaniâ, frequens apud rerum auctores erat mentio. Verùm ne hac quidem re excusari eum posse, natumque aliunde hunc errorem haud simplicem, satis liquidò patet. Vitiatam ejus esse orationem, veroque ordine per rudem aliquem librarium perturbatam, etiam nunc adsevêrarem; ni ultima de Romanis adjecta forent. Verùm tamen hæc supplere, illa in ordinem ac verum sensum restituere conabor. Scribendum igitur sic erat: Τοὺς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τοὺς πρὸς ταῖς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ὑπὸ τοῖς πρὸς τῶν Πυρηναίων ὄρεσιν, ὑφ' ἡμῶν τε ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἑρκύνιον ὄρος καθιδρυμένα, καὶ πάντας τοὺς ἐξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Κελτοὺς ὀνομάζουσι. τοὺς δ' ὑπὸ τοὺτης τῆς Κελτικῆς, εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, Γαλάτας προσαγορεύουσιν. id est: *Qui interiora supra Massiliam tenent, & qui circùm Alpeis, cisque Pyrenæos monteis habitant, item qui parteis ad oceanum Hercyniumque montem sitas incolunt, omneisque hinc ad Scythiam usque extensos, Celtas nominant. qui verò, infra hanc Celticam, loca versùs austrum tenent, Gallos adpellant.* Sensus namque horum verborum hic est: Omneis trans Alpium juga, inter Pyrenæum, internum mare, atque oceanum, transque Rhenum amnem, ad Scytharum, id est, Sarmatarum usque confinia, CELTAS vocari: sub quo vocabulo simul Galli Transalpini, & Germani fuêre comprehensi. sub hac autem Celticâ, id est, sub Alpibus, ΓΑΛΑΤΑΣ, sive GALLOS dictos fuisse in Galliâ Cisalpinâ, seu Italicâ. Atque hæc vera est, ipsique rei probè convenien's sententia. nam su-

prà

prà oſtendi, eos, qui primi Alpeis tranſgreſſi Italiæ agros obſederunt, à re ipsâ, id eſt, à peregrinatione, ſive migratione, dictos fuiſſe *Gallos*. Pergit Diodorus: οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάλιν πάντα τοῦτα τὰ ἔθνη συλλήβδην μιᾷ προσηγορίᾳ προσαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας. id eſt: *At Romani gentes hasce univerſas unâ Gallorum adpellatione comprehendunt*. Scilicet heic tandem maximus Diodori hæret error. Non omneis, tam in Galliâ citeriore, quàm ulteriore, & item trans Rhenum in Germaniâ, ad Sarmatas uſque, dixêre Romani Gallos: ſed ἅπαντας τοὺς ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας, καὶ τοὺς πρὸς τοῖς Ἄλπεσι, ἔτι δὲ τοὺς ὑπὸ τοῖς πόδας τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, πρός τε τὸν ὠκεανὸν, καὶ ὑπὸ τῶν Ἄλπεων τὰ πρὸς νότον κείμενα μέρη. hoc eſt, omnem Galliam inter internum mare, Pyrenæos monteis, oceanum, Rhenum flumen, & Apenninum montem, ad Æſim uſque, ſive, qui poſteà fuit terminus, Rubiconem amnem. quæ Gallia in citeriorem & ulteriorem Romanis diviſa fuit. Ultra Rhenum & Danubium gentem, Germanos ſemper adpellavêre. At ipſe Diodorus, lib. IV, Κελτοὺς vocat oceani accolas, qui Caſtorem Pollucemque venerabantur. quod Naharvalis, non jam Rheno, ſed Viſtulæ proximis, adſcribit Tacitus in libro de Germaniâ. Suam igitur ipſius impugnat ſententiam, erroriſque manifeſtum ſe prodit Diodorus.

Ceterùm Glareanus, in commentario ad Taciti librum de Germaniâ, tria adfert argumenta, quibus impulſus idem cum Volaterrano credidit. Primum eſt; Quia, ubi Strabo & Arrianus Celtas ſcribunt adiiſſe Alexandrum regem, vertit interpres Arriani *Germanos*. Hæc qualis ſit argumentatio, viderint alii. Interpres vertit Græcorum Κελτοὺς in Latinorum *Germanos*: ergo Romani adpellarunt Germanos Gallorum nomine. Egregiè ſanè. Alterum ex eâdem eſt officinâ; Quia, ubi Appianus carnificem, qui ad occidendum Marium in carcerem fuerat miſſus, Celtam fuiſſe tradit, Gallum reddidit interpres; quum tamen Vellejus, hiſtoricus Latinus, Germanum natione fuiſſe dicat, ab imperatore eo bello Cimbrico captum. Neque hoc adhuc ad rem. Tertium eſt; Quia Herodotus Danubium in Celtis oriri tradit: qui tamen in Germaniâ fontem habet. Ne hoc quidem quidquam ad Gallorum vocabulum. Univerſa equidem hæc argumenta inter ſe conjuncta pro eo faciunt, quod Græci uno Celtarum nomine promiſcuè & Gallos & Germanos intellexerint. quod nec ego negaverim; quando etiam pluribus id ſuprà demonſtravi documentis, & auctorum teſtimoniis. Sed hoc nihil ad Gallorum in Germaniâ Transrhenanâ vocabulum. Glareanus ſive lapſus eſt in Appiani Celtâ, manu mentem præcurrente, ſive ſic ejus habuit exemplar; Appianus certè habet Γαλάτῶν, non Κελτῶν. quod facere pro Glareani opinione quodammodò videri poterat, ni gravis inter Græcos auctor Plutarchus interceſſione ſuâ impediret. is enim in Mario teſtatur, ambiguam de hoc homine fuiſſe famam, cujus nationis eſſet, Gallicæ, an Germanicæ. Verba ejus, partim jam anteà recitata, hæc ſunt: Βυλομένοις δὲ τοῖς ἄρχουσι, καὶ συνέδροις τῶν Μινтυρνησίων, ἐδοξε μὴ μέλλειν, ἀλλὰ διαχρήσασθαι τὸν ἄνδρα. καὶ τῶν μὲν πολιτῶν οὐδεὶς ὑπέσχε τὸ ἔργον. ἱππεὺς δὲ, Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρος (ἀμφοτέρως δὲ ἱστορεῖται) λαβὼν ξίφος, ἐπεισῆλθεν αὐτῷ. Id eſt: *At magiſtratus, & decuriones Mitturnenſes conſilia conferentes, nullam cenſuerunt interponendam moram, ſed trucidandum Marium. Id facinus nullus civium ſuſtinuit: verùm eques, Gallus natione, aut Cimber (utrumq; enim traditur) cum gladio ad eum ingreſſus eſt*. Hæc certè Glareani memoriam fugiſſe videntur. Cimbrum fuiſſe, id eſt, Germanum, qui ad Marium intromiſſus, tradunt, præter Vellejum, Valer. Maximus, lib. II cap. X; & Lucanus lib. II; Seneca Rhetor, lib. III, controverſ. XVII. è diverſo, Gallum fuiſſe, cum Appiano adfirmat Livius, lib. LXXVII. Sed Joannes Rellicanus, in notis ad Cæſaris commentarios de bello Gallico, Volaterrani Glareanique ſententiam amplectens, ex Eutropio atq; Oroſio jam certò conſtare ait, quemadmodùm Græcis Celta erat & Germanus & Gallus; ſic veteribus Latinis utramque gentem ſub uno Gallorum vocabulo comprehenſam. *Quum enim*, inquit, *ex Oroſio conſtet, Tigurinos & Ambrones, Gallorum gentes, in Italiam cum Cimbris & Teutonibus minimè profectos: & tamen uterq; Gallorũ nomine Cimbros & Teutones notet, quando de illorum in Italiâ ſtrage loquitur: nemo, ut opinor, negaverit, quin vox Gallus utramq; gentem, quamvis diverſam, promiſcuè ſignificaverit*. Ad hæc ego ſic repono. Ex Eutropio tale quid ſanè numquam elicuerit, quo Germanos Gallorum nomine à Romanis adpellatos demonſtret. Apud Oroſium equidem, lib. V, cap. XVI, hæc leguntur verba: *Ita in his duobus prælis* CCCXL *millia Gallorum occiſa, &* CXL *millia capta ſunt; abſq; innumeratâ mulierum multitudine, quæ ſe ſuosq; parvulos femineo furore, vi autem virili necaverunt*. Verùm ſi hoc de ſolis Cimbris atque Teutonibus, quos unà cæſos in Italiâ narrat Oroſius, dictum putavit Rellicanus, vehementer mehercules deceptus fuit. quidpe utroq; prœlio cæſorum, & in Galliâ Tigurinorum Ambronumque, & in Italiâ Teutonum atq; Cimbrorum, univerſum numerum Oroſius indicat: quum jam anteà illorum CC, horum verò CXL millia cęſa retulerit. Brevitate igi-

tur loquendi factum puto, quòd solum Gallorum nomen in fine capitis expresserit. ni fortè, duas voces, *& Germanorum*, interiisse in exemplaribus ejus, suspicandum sit. In principio certè ejusdem capitis sic tradit: *Anno ab urbe conditâ* IↃCXLII, *C. Manilius consul, & Q. Cæpio proconsul, adversùs Cimbros, & Teutonas, & Tigurinos, & Ambronas, Gallorum & Germanorum gentes, quæ tunc, ut imperium Romanorum exstingverent, conspiraverant, missi.* Sic Eutropius quoque haud minùs Germanorum, quàm Gallorum nomen in eâdem historiâ refert. Itaque argumentis tam levibus, tamque inanibus rem tam novam, tamque gravem adfirmare minùs decuit. Apud Ciceronem, in oratione de provinciis consularibus, hæc leguntur verba: *Ipse ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque subvenit, influenteis in Italiam Gallorum maximas copias repressit.* Verùm ne hæc quidem nisi de unis Gallis intra Rhenum dicta. sic quidpe mox posteà: *C. Cæsar cum acerrimis nationibus Germanorum & Helvetiorum, maximis præliis felicissimè decertavit.* Suprà unos nominavit Gallos, quia de unâ Galliâ, Cæsari tribuendâ, ei agebatur: tum quia Gallorum Helvetiorum maxima eo bello fuit virtus; ut infrà, lib. II, cap. IV, patebit. Ceterùm Florus, lib. III, cap. III, idem bellum commemorans; *Cimbri*, inquit, *Teutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedeis toto orbe quærebant: exclusique Gallia, & Hispaniâ, quum in Italiam migrarent, misêre legatos in castra Silani, inde ad senatum; petentes, ut Martius populus aliquid sibi terræ daret, quasi stipendium: ceterùm, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur.* Hic equidem unus poterat esse auctor, qui nobis persvaderet, Germaniam Galliæ vocabulo fuisse antiquis Romanis adpellatam. verùm quis vel mediocris judicii homo non perspiciat, mendum heic hærere in voce *Galliæ*; pro quâ reponendum, *Germaniæ*. Cimbri quidpe, & Teutoni, ab extremis Germaniæ finibus, isti ex Danicis insulis (ut infrà docebitur) illi ex Cimbricâ peninsulâ, id est, Jutiâ, quas terras oceanum inundasse constat, profugerant. Librario facilem labendi occasionem præbuit vox paullo pòst sequens, *Galliâ*. quæ ut fortè oculis conspecta, menti posteà inhæsit; quæ manum perscribere eamdem jussit. At si veram istam ipsius Flori scriptionem esse contendas; minùs rectè, minúsque propriè Florum heic loquutum ego adseverem. quidpe si Galliæ vocabulum heic rectè valere voluit idem quod Κελτικὴ Græcis, id est, unam terram, quæ posteà, Rheno discernente, duabus adpellationibus *Germania*, & *Gallia* habita est: quâ ratione mox post duodecimam vocem idem vocabulum usurpavit pro unâ Galliâ? Nam ubi *exclusos* ait *Galliâ, & Hispaniâ*, eam solummodò terram eum intelligere, quæ inter Rhenum & Pyrenæum porrigitur, certum est. idque satis liquet ex his verbis; *novas sedeis toto orbe quærebant*: sub quibus ipsa quoque comprehenditur Germania. quum enim oceani inundatione, de quâ fusiùs suo loco agam, Cimbri Teutonique sedibus suis pellerentur; in meridiem conversi, primùm Bojohæmum occupare tentarunt. pulsi à Bojis incolis, Danubio trajecto, ad Scordiscos Celtas, dextram Danubii ripam apud Mœsiam accolenteis, sese contulerunt. inde retrogressi, ad Teuristas, & Tauriscos, itidem Celtas, qui omnem Dravi ripam tenebant, & Noricum. tandem per Vindeliciam ad Helvetios pervenerunt: ex quorum gente Tigurini, Tugeni, & Ambrones, ditibus eorum prædis illecti, unà expeditionem susceperunt in reliquam Galliam, & Hispaniam. quibus terris exclusi, Italiam petierunt. Hunc Teutonorum Cimbrorumque longinquum errorem, ne in longum alieno loco progrediatur heic oratio, infrà, lib. III, cap. XXII, pluribus firmabo. In præsens hoc ostendisse satis sit; Florum impropriè *Galliæ* vocabulo (si genuina ejus sit vox) pro Teutonorum Cimbrorumque sedibus usum. Nec quidem mirum; quum id in reliquis etiam verbis, nimio brevitatis studio impulsus, fecerit. Quis sanæ mentis homo credat, Tigurinos, Helveticam gentem, extrema Galliæ incoluisse; terrasque eorum oceanum inundasse: ipsos sedeis toto orbe quæsivisse? Quis idem hoc postremum de Cimbris etiam, atque Teutonis non negaverit? quum Europæ fineis numquàm egressi fuerint. Nam quod de Cimmeriorum in Asiam excursione traditum fuit ab vetustissimis rerum scriptoribus; id planè nihil ad Cimbros nostros pertinere, infrà, dicto lib. III, cap. XXII, docebo. Concludatur igitur: Quia fermè in omnibus, quæ ad populorum istorum sedem atque errorem pertinent, impropriè, ac nimis breviter loquutus est Florus; in *Galliæ* etiam voce (si germana ea auctoris fuerit) nimio brevitatis studio eum aberrasse. stabiliaturque hæc sententia, nullo sæculo movenda; Germanos numquam in universum omnibus Romanis Gallorum vocabulo adpellatos; quemadmodùm Græcis Celtæ.

De Strabone, atque Arriano, quamvis ea res huc minùs spectet, tamen quia interpretes ad Germanos pertraxerunt, etiam expediatur dissertatio. Evaluit equidem ea opinio

apud

apud noſtros homines, & tamquàm pro magnâ laude vulgò jactatur; *Superbum illud reſponſum Alexandro Germanos reddidiſſe*. Sed falſum id eſſe, audacter ego adſevero. jubetque ſic Strabo. Is, lib. VII, ubi de Alexandri in Getas bello agit, Φησὶ δὲ, inquit, Πτολεμαῖον ὁ Λάγε, καὶ πρώτην τὴν πρεσβείαν συμπέμψαι τῷ Ἀλεξάνδρῳ Κελτὰς, οὓς ἆρα τὸν Ἀδρίαν, φιλίας καὶ ξενίας χάριν. ὀλεξάμενον δ' αὐτὰς φιλοφρόνως τὸν βασιλέα, ἐρέσθαι τοῦ τὸν πόνον, ὃν μάλιστα ἔτι, ὃ φοβοῦνται, νομίζοντα αὐτὸν ἐρεῖν. αὐτὰς δὲ ὑποκρινασθαι, ἄδεν, εἰ μὴ ἄρα ὁ οὐρανὸς αὐτοῖς ἐπιπέσοι. Id eſt: *Tradit Ptolemæus, Lagi F., eâdem expeditione Celtas, qui Adriaticum mare adcolunt, amicitiæ atque hoſpitii jungendi causâ Alexandrum adiiſſe. quos rex, comiter exceptos, quum inter pocula rogaſſet, quidnam eſſet, quod maximè metuerent: exiſtimans ipſum dicturos: reſpondiſſe; Nihil, niſi ne quando cœlum in ſeſe rueret.* Gallos heic Strabo innuit, non Germanos. nam Galli, qui poſteà in Aſiam transgreſſi, tunc temporis inter Iſtrum & Adriaticum mare, parteis Illyrici, parteiſque Thraciæ occupaverant; ut patet ex Iuſtino. Gallos etiam alios, præter illos, eodem tractu collocat Strabo, eodem libro, paullo antè, his verbis: Λέγομεν δὲ τὰ Ἰλλυρικὰ πεζῇ πως, συνάπτοντα τῷ τε Ἴστρῳ ἔτι καὶ Ἄλπεσιν, ἃ κεῖται μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρξάμενα ἀπὸ τοῦ λίμνης τῆς ὑπὸ Οὐινδελικοὺς, καὶ Ῥαιτὰς, καὶ Ἑλβηττίους· μέρος μὲν δή τι τῆς χώρας ταύτης ἠρήμωσαν οἱ Δανοὶ, καταπολεμήσαντες Βοίους καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη Κελτικά, τὰ ὑπὸ Κερτοσίρῳ, φάσκοντες εἶναι τὴν χώραν σφετέραν, καίπερ διείργοντος Ἕνα παρίζα (lego Μάργα. quod ſuo loco adſeram) ῥέοντος ἀπὸ τῶν ὀρῶν ἅπτι τοῦ Ἴστρου καὶ οὓς Σκορδίσκους καλεμένους Γαλάτας. Id eſt: *Primùm omnium Illyrica dicamus, quæ & Iſtrum & Alpeis attingunt, medio ſitu inter Italiam & Germaniam, incipientia à lacu* (Rhenus hunc tranſit) *quem Vindelici, Rhæti, atque Helvetii accolunt. Hujus regionis partem vaſtam, atque deſertam reddiderunt Daci, debellatis Bojis, & Tauriſcis, Gallicâ utrâq; gente, Critoſiro ſubjectis; eam ſibi vendicantes regionem, quamquàm amnis ſeparabat Margus, à dictis montibus deſluens in Iſtrum, per Scordiſcos Gallos.* Et mox: Τὰ Κελτικὰ ἔθνη, οἵ τε Βοῖοι καὶ Σκορδίσκοι, καὶ Ταυρίσκοι· id eſt: *Celticæ gentes, Boji, atque Scordiſci.* paullo antè verò: Φησὶ δὲ καὶ Βοίους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· οὓς δ' Κίμβρους, ὁρμήσαντας ἅπτι τὸν τόπον τοῦτον, ὑποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοίων, ἅπτι τὸν Ἴστρον, καὶ οὓς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' ἅπτι Ταυρίσκους καὶ Ταυρίσκους, καὶ τέτους Γαλάτας. id eſt: *Tradit etiam Bojos quondam Hercynium incoluiſſe ſaltum. Cimbros verò, quum ad ea loca ſe contuliſſent, ab iis repulſos ad Iſtrum & Scordiſcos Gallos deſcendiſſe. mox inde ad Tauriſtas, & Tauriſcos, itidem Gallos.* Et ſuprà lib. V: Τὴν δὲ Βοίων ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων· μεταναστάντες δ' εἰς οὓς ἆρα τὸν Ἴστρον τόπους, μετὰ Ταυρίσκων ᾤκουν, πολεμοῦντες πρὸς Δάκας ἕως ἀπώλοντο πανθυεί. id eſt: *Bojos ejecerunt Romani ſuis ſedibus*; nempe ex Italiâ: *qui deinde ad Iſtrum transgreſſi, juxta Tauriſcos habitarunt; cum Dacis belligerantes, donec tota gens deleta fuit.* Ex his igitur univerſis ac ſingulis ſatis patet, Gallorum varias genteis habitaſſe inter Iſtrum & Adriaticum mare Alexandri ævo; non Germanos. quos nemo heic umquàm locavit. Livium inſuper etiam audi, haud levis momenti teſtimonium huic rei perhibentem, lib. XL. *Per Scordiſcos* ait *iter eſſe ad mare Adriaticum, Italiamque, ex Dardaniâ.* Et lib. LXIII, referente epitomatore ejus: *Livius Druſus conſul adversùs Scordiſcos, gentem à Gallis oriundam, in Thraciâ feliciter pugnavit.* Galli igitur fuêre, qui Alexandrum adiêre; non Germani. Quapropter tollant, moneo, interpretes illi, ex Arriani de Alexandro hiſtoriâ Germanorum vocabulum. tollat etiam ille, qui ſupplemento, quod in Q. Curtii hiſtoriam de rebus geſtis Alexandri conſcripſit, id inſeruit. Gallorum genti, antequàm Germanorum res validiores factæ fuêre quondam fortiſſimæ, laudem intrepidi reſponſi ne invideamus. Sub Gallorum igitur vocabulo Germanos numquàm Romanis comprehenſos fuiſſe, ſatis ſuperque jam demonſtratum puto.

Nunc Juſti quoque Lipſii haud levis notetur error; qui è diverſo Gallos Germanorum interdum nomine Latinis fuiſſe vocatos docet, Galliamque Germaniæ vocabulo. Locus apud Plinium in panegyrico, Trajano dicto, legitur hujuſmodi: *Germaniamque, quam plurimæ gentes, ac propè infinita vaſtitas interjacentis ſoli, tum Pyrenæus, Alpes, immenſique alii montes, niſi his compararentur, muniunt, dirimuntque. per hoc omne ſpatium quum legiones duceres, ſeu potiùs (tanta velocitas erat) raperes; non vehiculum umquàm, non equum reſpexiſti.* Ad hæc Lipſius commentans: *Itane*, inquit, *Pyrenæus inter Germaniæ terminos? Ita. ſed latè illius ſumtæ, ut Gallias etiam comprehendat. Nec id novum eſt. & ſicut Celtas eos priſci Græci communiter vocarunt; ſic Latini modò Germanos, modò Gallos alternant. Plura exempla ſunt: ſed hoc Senecæ huc apertiſſimum, conſolatione ad Helviam:* Pyrenæus Germanorum tranſitus non inhibuit. *ubi de gentium migratione agit. Ergo Germani in Hiſpaniam? Non, quod ſciam. ſed Galli, id eſt, Celtæ; à quibus & Celtiberia nomen habet.* Errare heic virum, aliàs doctiſſimum, vehementer ego vereor: erroremque ejus haud ſimplicem eſſe. Ac primùm, non à Gallis, inter Rhenum Pyrenæumque montem incolentibus, dictam Celtiberiam, Hiſpaniæ partem,

suprà ostensum est. Germanos autem genuinos, id est, Transrhenanos, Cimbros atque Teutonos, Daniæ quondam incolas, in Hispaniam ex Galliâ transisse quis nesciat, qui verba, paullo antè citata, apud Florum legit; vel se legisse meminerit? item qui Plutarchi Marium inspexit? Εὐτύχημα ἦ, inquit, δοκεῖ τῷ Μαρίῳ μέγα γενέσθ. τῶν γὰρ βαρβάρων ὥσπερ τινὰ πελάγους τὴν ὁρμὴν λαβόντων, ἐρύεσθαι πρότερον ἐπὶ τὴν Ἱβηρίαν, χρόνον ἔχειν καὶ τὰ σώματα γυμνάσαι τῇ ἀνδρῶν, καὶ τὰ φρονήματα πρὸς τὸ θαρρεῖν ἀναρρῶσαι. hoc est: *Magno autem fortunæ favore usus videtur Marius. nam quum barbari* (de Cimbris Teutonisque loquitur) *quasi quodam impetus refluxu, ferrentur priùs in Hispaniam: spatium habuit, simul corpora militum exercendi, simul animos eorum ad audendum firmandi.* Sic epitomator Livii, lib. LXVII: *Cimbri, vastatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyrenæum sunt; per saltum in Hispaniam transgressi, ibique multa loca populati; à Celtiberis fugati sunt. reversique in Galliam bellicosis iterum se Teutonis conjunxerunt.* Huc igitur, & ad illa Plutarchi, ac Flori, spectant hæc Senecæ: *Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit.* Per vocem autem pluralis numeri *transitus*, itum ac reditum intellexit. Cetero in Plinii panegyrico hallucinari & Lipsium, & Stuckium, & Rhenanum, & si qui alii pro termino illic interpretantur Germaniæ Pyrenæum montem, infrà, lib. III, cap. L, fusiùs docebo. Plura illa exempla Lipsius quæ & qualia habuerit, equidem haud facilè divinaverim. probiora ni fuerint, falsus omnino ubique erit. Ego, tot, tantisque auctoribus confutatis, firmam hanc sententiam statuo; Gallos genuinos numquam Germanorum, nec Germanos Transrhenanos Gallorum nomine à veteribus Romanis fuisse adpellatos. Cisrhenanos Germanos, in Gallico solo, promiscuè nunc Germanos nunc Gallos passim vocari, haud nescius sum.

CAPUT XI.

De magnitudine GERMANIÆ *antiquæ; item de finibus ejus.*

PArteis igitur vetustissimæ Celticæ fuisse *Illyricum*, *Germaniam*, *Galliam*, *Britannicas insulas*, atque *Hispaniam*, satis hactenus abundeque probatum est. At harum longè maxima fuit GERMANIA; ut quæ reliquas, non modò singulas, sed inter se junctas magnitudine suâ superaverit omneis: ultima terrarum Europæ versùs septemtriones. nam qui multo latiùs nunc, quàm olim, nomen Germaniæ patere adseverant; multis modis quàm vehementissimè errare deprehenduntur: maximè ii, qui duplo majorem nunc adfirmant. Causam hujus erroris fuisse video auctoritatem Ptolemæi; quem unum illi, ceu principem omnium geographorum, sequendum sibi in omnibus statuunt: eoque, ex hujus descriptione, antiquam Germaniam Rheno, Danubio, ac Vistulâ, amnibus, sinuque Germaniæ, qui vulgò nunc dicitur adcolis *de Oost See*, & mari Germanico, quod est inter Cimbricam peninsulam ac Rheni ostia, definiunt. quod terrarum spatium multo arctius esse ajunt, quàm quo nunc Germanicum nomen dispersum est. etenim & ultra Vistulam, Prussiæ Livoniæque incolas hodiè esse Germanos; & extra Danubium Austrios, Stirios, Bajaros, Carinthios, ac Svevos; extra Rhenum verò, Helvetiæ incolas, qui vulgò dicuntur Svitzeri, item Elsatios, Palatinatenseis, & Lotharingiorum partem, & quidquid hinc porrò Germanici nominis ad oceanum usque extenditur. Verùm cur isti uni Ptolemæo, Ægyptio homini, de his regionibus, quarum ille, ut innumeris infrà patebit locis, maximè fuit ignarus, credere malint, quàm Romanis auctoribus, Plinio, Tacito, & aliis, qui aut prope Germaniam, aut in ipsâ versati fuêre Germaniâ; rationem ego video probabilem nullam. Credibilius sanè erat, Tacitum, provinciæ Galliæ Belgicæ quondam procuratorem, quum librum singularem de unâ terrâ Germaniâ edere instituisset, diligentiùs curiosiúsque in eam terram gentemque inquisiviſse, quàm Ptolemæum Ægyptium, totius orbis descriptorem. qui quantus sit Germaniæ turbator, novissima vetustissimis, sine ullo ætatum discrimine, permiscens; facilè perspexerint ii, qui Germaniam ejus cum aliorum auctorum ejusdem terræ descriptionibus contulerint. Sed Tacitum audiamus; cui uni maximè omnem antiquitatis suæ memoriam debet Germania nostra. Is igitur in limine mox prædicti libri, *Germania*, inquit, *omnis à Galliis, Rhætiisque & Pannoniis, Rheno, & Danubio fluminibus, à Sarmatis, Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur: cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* Scilicet à Galliis Rheno; à Rhetiâ Noricoque & Pannoniis Danubio separabatur Germania; à Sarmatis, Masoviam, Lituaniam, & Russiam Minorem incolentibus, mutuo metu; quia illic nulli certi fluminum, vel montium fines in patentibus dictarum regionum campis erant: de quo termino plura infrà, lib. III, capite XLII, dicentur. at à Sarmatis Iazygibus, inter Danubium & Pathis-

sum

ſum flumina (hoc vulgò nunc eſt *Tiſſa*) agentibus, montibus ſecernebatur, qui *Sarmatici* dicuntur Ptolemæo, à Vaciâ, Hungariæ opido, Danubio ripæ impoſito, aduſque Grani Vagique amnium fonteis extenſi: dein à Dacis, qui trans Pathiſſum in lævâ Danubii ripâ Tranſilvaniam, Hungariæque parteis, & alias hinc versùs Pontum regiones incoluerunt, ingenti montium jugo ſubmovebatur, qui *Carpatici* dicuntur Ptolemæo, nunc verò ſunt adcolis *Szepési*, *Krápák*, ſive *Krepak*, & *Bieſciády*. nam ultra hos monteis, in ſeptemtriones & ortum ſolis versùs, ad oſtia uſque Danubii & Pontum, Germanicæ quondam porrigebantur gentes; ut infrà ſuo ordine, atque loco docebitur. Cetera, versùs ſeptemtriones poſita, oceanus ſeptemtrionalis ambiebat, ſupra Norvagiam, Svediam, Finnorum marchiam, Scritofinniam, Biarmiam, Lappiam, ac Finniam: quas regiones omneis Germaniæ eſſe antiquæ parteis, probatiſſimis infrà demonſtrabo auctorum teſtimoniis. Hoc igitur terrarum ſpatium, dictis modò finibus incluſum, quanto putas eas terras excedere, quæ nunc ſub Germaniæ ſive Germanici imperii nomine veniunt? Immenſo certè; quum ea, quæ nunc vulgò Germania habetur, ne tertiam quidem antiquæ illius Germaniæ partem impleat; Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Pruſſiâ, ac Livoniâ, jam multis abhinc ſæculis à Germaniæ nomine divulſis. quæ ſi à Ptolemæo haud æquè ac ab aliis auctoribus, intra Germaniæ fineis computata ſunt; ignorantiæ ejus adſcribendum eſt. quamquàm Ptolemæus Daniam, Svediam, atque Norvagiam & Finnomarchiam, Lappiamque Germaniæ attribuit in inſulis, quas vocat *Scandias*: quas tamen errore ingenti longè minores fecit juſto; ut clariùs reddetur infrà, libro III, capite XXXVIII. At extra Rhenum, in Gallico ſolo, quando primùm eſſe cœperunt Germani? An non CCC ampliùs ante Chriſtum natum annis, id eſt, circa annum mundi IIII CIↃ IↃC XXIV, ut ſuprà demonſtratum? Falſiſſimum igitur eſt, vel hac parte majorem nunc eſſe Germaniam, quàm olim fuit. Unos tibi Svitzeros, Helvetiorum Gallorum fineis incolentes, facilè conceſſerim. attamen, quantum ex his acceſſit antiquæ Germaniæ, tantumdem deceſſit in Bojohæmo, & conterminâ Moraviâ, Luſatiæque partibus: quæ regiones non à Germanis, ſed à Slavici generis nunc habitantur populis. Extra Danubium verò quod de Auſtriis, Stiriis, Carinthiis, Bavaris, ac Svabis profertur; equidem haud negaverim, Danubium ab omnibus ferè geographis, hiſtoricisque antiquis terminum conſtitui Germaniæ ab auſtro: verùm tamen haud deſunt etiam auctores, qui terminum Germaniæ ab hac parte poſuêre Alpeis; ut moxoſtendetur. Quos tamen erraſſe potiùs exiſtimandum eſt, ex nationum ſimilitudine, quum unius ejuſdemque fuerint generis, Celtæ in univerſum dicti. At quantula hæc pars eſt univerſæ nunc Germaniæ, uti cum Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Pruſſiâ, ac Poloniâ, antiquæ Germaniæ partibus, conferatur? Haud major ſanè, quàm mus cum bove comparatus. Germaniam igitur antiquam triplo majorem fuiſſe noſtri ſæculi Germaniâ, ex præſcriptis à Tacito finibus adſevero. Hos verò fineis ei alios quoque ſtatuiſſe complures auctores, nunc oſtendam. Solinus igitur, cap. XXIII, in deſcriptione Germaniæ ſic tradit: *Extenditur inter Rhenum, Herciniumque ſaltum, & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, oceano perfunditur.* Sic hunc locum, in vulgatis exemplaribus vitiatum, eſſe legendum, infrà docebo. oſtendam item ſuo loco, hunc *Hercinium ſaltum* fuiſſe in montium jugo, inter Marum amnem (*March* nunc eſt in Moraviâ) & Vagi fontem: *rupeis* verò *Sarmatarum* eſſe *Sarmaticos monteis* Ptolemæi, Quados Germanos verſus orientem à Sarmatis Iazygibus in Danubii lævâ ripâ dirimenteis.

De Rheno amne, occiduum Germaniæ latus antiquiſſimis temporibus claudente, præter jam dicta Taciti Solinique teſtimonia, ſic Dio in lib. XXXIX: Ὁ δὲ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας. παρέχωρεῖ δὲ ὀλίγα μὲν τοῖς Γαλάταις, καὶ ἔστιν ἐπικαμπὴς αὐτοῖς, ἐν δεξιᾷ δὲ ἔστι Κελτῶν ὁποτέρων· ἔπειτα πολλῶν ἐς τὸ ὠκεανὸν ἐμβάλλει. ἔστι γὰρ ὁ ὄρος, ἀφ' οὗ γε καὶ ἐς τὸ Διάφορον τῶν Ἀπικλήσεων ἀφίκοντο, δεῦρο ἀεὶ νομίζεται. ἐπεὶ τό γε πάνυ ἀρχαῖον Κελτοὶ, ἑκάτεροι οἱ ἐπ' ἀμφοτέρα τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο. id eſt: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam, oritur. inde verſus occidentem profluens, ad ſiniſtram Galliam ejuſque incolas, ad dextram Germanos dividit: tandemq; in oceanum exit. hic quidpe limes in hunc uſque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diverſa nomina adeptæ ſunt. ſiquidem antiquiſſimis temporibus populi iſti, ad utramque fluminis ripam colentes, Celtæ adpellati fuerunt.* De eodem Germaniæ termino ſic Cæſar, belli Gall. com. I, in partitione Galliæ Comatæ: *Belgæ proximi ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuſcum continenter bellum gerunt. quâ de cauſâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contendunt.* & paullo pòſt: *Helvetii continentur unâ ex parte flumine Rheno, latiſſimo atq; altiſſimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit.* Et comm. IV, Sigambri Germani ſic Cæſaris reſpon-

respondent legatis, ad se missis: *Populi Romani imperium Rhenum finire. Si se invito Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet?* Strabo lib. II, memoratâ Hispaniâ: Μετὰ ταύτην ἐστὶν ἡ Κελτικὴ πρὸς ἕω, μέχρι τοῦ Ῥήνου. id est: *Post hanc est Gallia versùs orientem, ad Rhenum usque amnem.* & lib. IV, in descriptione limitum Galliæ: Ἀπὸ τῆς ἀνατολῶν ὁ Ῥῆνος. *ab ortu est Rhenus.* item lib. VII: Εὐθὺς τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μᾶλλον Κελτικὰ, πρὸς τῇ ἕω κεκλιμένα Γερμανοὶ νέμουσι. hoc est: *Protinus trans Rhenum, post Gallicas nationes, in orientem versùs sita Germani colunt.* Mela lib. III, cap. III, post enarratam præcedenti capite Galliam Rhenumque amnem: *Germania hinc ripis ejus usque ad Alpeis obducta est.* Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ: Ἡ δὲ ἀπὸ ἀνατολῶν πλευρὰ παρατείνει τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ, μέχρι τῶν μεγάλων Γερμανίων. hoc est: *Latus orientale terminatur Rheno amne, juxta magnam Germaniam.* & in descriptione ipsius Germaniæ: Τῆς Γερμανίας τὰ μὲν δυσικὰ πλευρὰν ἀφορίζει ὁ Ῥῆνος ποταμός. hoc est: *Germaniæ occidentale latus terminat Rhenus amnis.* Plureis adferre testes, non opus est. transeo igitur ad Danubium, meridionale latus cingentem. De hoc quoque, præter Tacitum ac Solinum, testis est Strabo, lib. II: Μετὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὴν Κελτικὴν, τὰ πρὸς ἕω λοιπά ἐστι τῆς Εὐρώπης· ἃ δίχα τέμνει τῷ Ἴστρῳ ποταμῷ. φέρει δ' αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἐπὶ τὴν ἕω, καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον, ἐν δεξιᾷ λιπὼν τὴν Γερμανίαν ὅλην, ἀριστερᾷ δὲ τὴν Ἰλλυρίδα καὶ τὸν Ῥῆνον. Id est: *Post Italiam & Galliam reliquæ sunt partes Europæ, orienti obversæ, quas medius secat Ister amnis. is, ab occidente orientem versùs, in Euxinum labens Pontum, ad lævam relinquit Germaniam omnem, à Rheno orsam.* Ptolemæus in descriptione Germaniæ: Τὸ μὲν μεσημβρινὸν πλευρὸν ὁρίζει ὁ Δανούβιος ποταμὸς τὸ δυσικὸν μέρος. id est: *Meridionale latus finit Danubii pars occidentalis.* Dionysius Afer, de eodem amne loquens:

Τῶν μὲν πρὸς βορέην πλατυσμὸν Φῦλα νέμουσι,
Γερμανοὶ, Σαμάται τε, Γέται θ' ἅμα, Βαστάρναι τε.
Πρὸς δὲ νότον Γέρραι, καὶ Νωρίκιαι ἄστε' ἐρυμνά·
Παννόνιοι, Μυσοί τε.
Cujus quidem in boream extentæ gentes habitant,
Germani, Sarmatæque, Getæque simul, Bastarnæque.
Ad austrum verò, Gerræque, & Noricæ urbes munitæ;
Pannonii, Mysique.

Per Gerras heic intelligi Rhætos, suo loco docebitur. Sic igitur reliqui auctores pariter omnes eodem amne Germaniam ab hac parte finiunt. unus secus sentit Mela, ad Alpeis usque eam proferens. Verba ejus, jam antè citata, hæc sunt: *Germania hinc ripis Rheni usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus obducta est.* & libro II, capite IV, in descriptione Italiæ: *Alpes ipsæ ab iis litoribus longè latèque diffusæ, primò ad septemtrionem magno gradu excurrunt; deinde, ubi Germaniam attigerunt, verso impetu in orientem abeunt.* Verùm tamen auctorem hujus sententiæ videtur habuisse Mela M. Agrippam: cujus geographica sæpius citans Plinius, inter alia sic ait libro IV, capite XIII: *Græci, & quidam nostri, vicies quinquies centena millia passuum oram Germaniæ tradiderunt. Agrippa, cum Rhatiâ & Norico, longitudinem* IↃↃ LXXXVI *millia passuum; latitudinem* CCLXVIII *millia: Rhætiæ propè unius majore latitudine.* Longitudinem heic Germaniæ Agrippam sumsisse ab oceano ad Alpeis usque, latitudinem verò ex occasu in ortum, satis clarum est: nam Rhætiæ quoque latitudo erat juxta Danubium amnem, à fonte ejus ad Æni confluentem, millium passuum CC XL. Sed error hic fuit Agrippæ simul atque Melæ: quem nemo alius auctor amplexus est. Agrippæ autem inde natus fuisse videtur, quòd gentes inter Danubium & Alpeis ejusdem erant generis atque lingvæ, cujus Germani; nempe Celticæ, ut suprà ostensum: tum quia Alpium nomen etiam ultra Danubium in Germaniam usque extendebatur; ut libro III, capite XLVIII, docebo. Vindeliciam verò ac Noricum parteis fuisse Illyrici, suo loco ostendam. proinde falluntur quàm vehementissimè, qui, in Strabonem commentantes, Rhætos, Vindelicos, atque Noricos, Germaniæ populos adpellant: quum ipse Strabo, ut modò retuli, omnem Germaniam à lævâ Danubii ripâ statuat.

Ab oriente, ultra suprà dictos Sarmaticos monteis, qui terminus fuerit Germaniæ Taciti tempore, & paullo superiori ævo, infrà pluribus dicetur, ubi ad illa loca commentatio nostra pervenerit. Antiquissimis verò temporibus inter Germaniam ac Sarmatiam terminus fuit Vistula amnis. unde Mela, Plinius, Ptolemæus, & posteriores etiam scriptores, quamquàm jam dudum & Æstii, & Bastarnæ, Germanica utraque gens, ante eorum tempestates ulteriorem quoque ejus amnis ripam adcoluerint, hunc tamen limitem inter Germanos Sarmatasque statuerunt. Mela lib. III, cap. IV: *Sarmatia, intus, quàm ad mare, latior, ab iis, quæ sequuntur, Vistulâ amne discreta.* Plinius lib. IV, cap. XII: *Agrippa totum*

eum

eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum millia passuum in longitudinem, aliquantum minus quadringentis in latitudinem, ad flumen Vistulam à desertis Sarmatiæ prodidit. & cap. XIII: *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Hinc etiam cap. IV, ejusdem libri, ultimum fluvium in Germaniâ recensetur eumdem Vistulam. *Amnes*, inquit, *clari in oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa.* nam *Guttalum* esse eum amnem, qui hodiè vulgò dicitur *Odera*, suo loco ostendam.

Septemtrionale Germaniæ latus clusisse oceanum septemtrionalem, supra Norvagiam, Finnomarchiam, Scritofinniam, Lappiam, ac Finniam, jam antè dixi. has verò regiones, quas ingenteis insulas antiqui mortales esse putarunt, parteis fuisse Germaniæ, infrà suo loco satis claris demonstrabo argumentis. Hinc auctor noster in libro de Germaniâ: *Cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* Et Plinius libro II, capite CVIII: *Nam & à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Mela dicto libro III, capite III: *Germania hinc ripis Rheni, usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum confinio gentium, quà septemtrionem spectat, oceani litore obducta est.* & item in fine ejusdem capitis, post descriptionem sinus Codâni, qui nunc vulgò est *Oost see: In eo sunt Cimbri, & Teutoni; ultrà, ultimi Germaniæ, Hilleviones.* sic legendum pro vulgato *Hermiones*, suo loco docebo. Est autem Hillevionum regio, quæ nunc Daniæ pars dicitur *Halland.* Quòd autem Agrippa Germaniæ longitudinem, ab oceano versùs meridiem & Alpeis, unà cum Rhætiâ ac Norico, IↃC LXXXVI tantùm tradidit esse millium passuum; id de continenti ejus terrâ intelligendum: cujus extrema sunt in Cimbrico promontorio, nunc vulgari vocabulo *Skage* dicto. reliqua hinc trans prædictum sinum Codânum, in insulis, ut dictum, computabantur.

Hæc igitur breviter de quatuor Germaniæ antiquæ lateribus sint dicta. ad singula posteà ubi ordo operis pervenerit; pluribus patebit argumentis, sic sese ea habuisse.

Cæterò vastissimum hoc terrarum spatium meritò, ac summo jure Ptolemæo adpellatur ΓΕΡΜΑΝΊΑ ΜΕΓΑ'ΛΗ, id est, GERMANIA MAGNA, in descriptione Galliæ Belgicæ, & deinde lib. VIII, in descriptione Europæ tabulæ tertiæ. item postea in elenchò provinciarum Europæ. siquidem, unâ exceptâ Sarmatiâ, omnium Europæarum regionum fuit maxima. quamquàm ad discrimen minoris Germaniæ, quæ erat cis Rhenum in Gallico solo, sic eam cognominasse videatur.

De CISRHENANA GERMANIA, ita idem Ptolemæus ibidem: τῆς δὲ πρὸς τὸ Ῥῆνον χώρας ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τῆς Ὀβρίγγα πόλεως, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω. ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Ὀβρίγγα πόλεως, πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est: *Regionis quæ Rheno adjacet, pars à mari ad Obringam usque amnem dicitur Germania inferior: pars verò ab Obringâ versùs meridiem protensa, vocatur Germania superior.* Et Cæsar de iisdem terris in belli Gallici comment. I: *Pleroſque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus transductas, propter loci fertilitatem ibi consedisse.* Dio lib. LIII: Κελτῶν τινες, οὓς δὴ Γερμανοὺς καλοῦσιν, πᾶσαν τὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ Κελτικὴν καταχόντες, Γερμανίαν ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν. hoc est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupassent, effecerunt uti ea Germania vocaretur.* Mihi igitur quoque, in hoc opere, non eorum modò Germanorum nationes exponere consilium est, qui intra veræ germanæque & antiquissimæ Germaniæ terminos, ultra Rhenum, incoluerunt; sed cunctos etiam Germanicæ originis populos, cis Rhenum in Gallico solo sitos: item eos, qui trans Vistulam Sarmaticorum agrorum parteis quondam occuparunt. Proinde etiam, quidquid de Germanorum moribus dicetur, in universum omnibus tributum intelligi debet. Ceterùm fineis Germaniæ Cisrhenanæ suo loco ostendam.

CAPUT XII.

De naturâ cœli solique GERMANIÆ.

OStensis antiquæ Germaniæ extremis finibus, proximus nunc fuerit locus, interiora ejus introspicere, naturamque cœli, ac soli cultum, in quantum ab hodierno cultu differt, diligentiùs considerare. Auctor igitur noster in libro de Germaniâ: *Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?* Hæc equidem de cœli asperitate, in quantum terra Germania cum australioribus mundi regionibus, Græciâ, Italiâ, atque Hispaniâ, cœli positu multo mollioribus, comparetur. At si duæ

zonæ, inter torridam ac frigidas hinc inde sitæ, rectè temperati habentur cœli: Germaniæ certè loca australiora, circa Danubium, omnium existimanda sunt temperatissima, ac saluberrima; ut quæ in ipso medio temperatæ zonæ tractu posita sunt. Neque verò hæc loca immitiore utuntur cœlo, quàm quæ in Italiâ circa Padum. unde eadem quoque frugum earumdem utrobique fertilitas. Quòd verò Danubius in Germaniâ glaciem ferat; Padus in Italiâ non item: in causâ est illi positus cœli sub septemtrionibus, tum nimia vicinarum Alpium asperitas, nivibus numquàm detecta. ab illo autem, quamvis Alpibus ab alterâ parte æquè propinquo, tamen situs versùs meridiem, & solis viam, mitioraque loca, frigus prohibet. Quocirca, non de Danubii tractu auctorem loqui, certum est. quem si asperiorem cœlo existimare velis, quàm Italiam; cum meridionalibus hujus partibus, quæ sunt intra Apenninum, & circa urbem Romam, ubi haud dubiè auctor conscripsit librum de Germaniâ, conferas necesse est. Reliqua verò Germaniæ, quò quæque longiùs à solis semitâ versùs septemtriones, ac zonam frigidam adscendunt, eò magis magisque immitia, cœli frigiditate asperantur. quorum extrema quia Romanis minùs cognita fuêre, media auctorem intelligere, mari oceano, ad Rheni, Amisiæ, Visurgis, atque Albis amnium ostia, contermina, omnino existimandum est; ut quæ Romanis præ aliis partibus maximè perspecta, bellis continuis, quæ in Frisiis, Chaucis, Chattis & Cheruscis, aliisque conterminis gentibus gesserunt, experientiam præbentibus. Hæ igitur partes si cum Italiâ & urbe Româ conferantur; asperrimæ sanè videbuntur. si verò cum septemtrionalioribus locis, versùs polum vergentibus, Norvagiâ, Svediâ, Livoniâ, Finniâ, Biarmiâ, Lappiâ, Finnorumque marchiâ, comparentur; satis erunt mitia.

In universum tamen ex potiori parte judicanti, omnis Germania meritò frigidior, horridiorque dici debet Italiâ, atque Hispaniâ, Græciâ, & aliis regionibus australinis. sic enim Cæsar quoque Galliæ cœlum frigidum dixit, in belli Gallici comment. 1; quum tamen cœlum Galliæ, Germaniæ cœlo multo mollius lætiusque. Hinc rectè auctores, quum extremum aliquod frigus innuere vellent, Scythicum, vel Sarmaticum, atque Celticum cœlum nominarunt. Lucianus in libro de historiâ rectè conscribendâ: Τοσαύτη ψυχρότης ἐνῆν, ὑπὲρ τὴν Καστιανὴν χιόνα, καὶ τὸ κρύσταλλον τὸ Κελτικόν. id est: *Tanta frigiditas inerat, quæ & Caspias niveis, & glaciem Celticam superaret.* Et Dio, lib. LXIX; de Adriano imperatore: Οὔτε τὴν κεφαλὴν σὺν θαλπῇ, οὔτε ἐν ῥίγει σκαλύφθη· ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς χιόσι ταῖς Κελτικαῖς, καὶ ἐν τοῖς καύμασι τοῖς Αἰγυπτιακοῖς γυμνῇ αἰεὶ τῇ περιῇ. id est: *Nec enim umquàm aut per niveis Celticas, aut per calores Aegyptios opertum caput habuit.* Statius, silvar. lib. X, carm. 1:

Parva loquor. tecum gelidas comes illa per arctos,
Sarmaticasque hiemes, Istrumque, & pallida Rheni
Frigora.

Atque hæc de cœlo Germaniæ; quod, prout longiùs à solis viâ recedit, magis magisque terram subjectam asperat, immitemque & horridam reddit. De cetero totam in septemtrione esse sitam, ex cœli partitione adparebit. Hanc bifariam astrologi geographique instituunt. Primùm, respectu universi mundi, terminus inter septemtrionem & austrum constituitur circulus æquinoctialis, sive æquator. quidquid citra æquatorem situm, septemtrioni tribuitur; quidquid ultrà, austro. Altera deinde partitio hujusmodi est: Quum tota sphæra, sive totus terrarum globus in duo æqua secetur per æquatorem hemisphæria; quorum alterum citra æquatorem superius, alterum ultra æquatorem inferius dicitur; quorum utriusque eadem est ratio, idemque habitus, & eadem conditio; ita, uti inferiùs habitantibus polus sit septemtrionalis, quem nos in superiore australem, vel antarcticum vocamus; & australis illis, qui nobis est septemtrionalis, sive arcticus: unumquodque hemisphærium separatim & καθ' ἑαυτὸ in duas dividitur parteis; quarum alteram versùs æquatorem, auster obtinet; alteram versùs polum, septemtrio. Quum autem totum hoc terrarum spatium, ab æquatore ad polum in XC dividatur parteis, quos gradus vocant latitudinis; medium inter septemtrionem austrumque obtinebit terminum gradus XLV. Supra hunc gradum in Europâ regiones sunt istæ: Galliæ pars maxima, ab Garumnæ ostio, & Rhodani Ararisque confluentibus, ad mare usque Britannicum: ipsæ deinde insulæ Britannicæ: Germania omnis antiqua, ad oceanum usque glacialem: & Sarmatia, ad eumdem usque oceanum. Exempla jam ex auctoribus petere libeat. Martialis lib. IV:

An tibi promisit Rhenus, quod non dedit illi
Nilus? & arctois plus licuisset aquis?

Idem, lib. IX: *Me tibi Vindelicis raptum narrabat in oris,*
Nescia nec nostri nominis arctos erat.

Luca-

Lucanº, lib. I: *Fregit & arctoo spumantem vertice Rhenum.*
Et eodem libro posteà:
Inter Rhenum populos Alpeisque jacentes
Finibus arctois.
Item lib. II: *Fundit ab extremo flavos aquilone Suëvos*
Albis, & indomitum Rheni caput.
Et lib. III: *Gallorum tantùm populis, arctoq; subactâ.*
Lib. V. *Quid juvat arctois Rhodano, Rhenoq; subactis?*
Statius, silvar. lib. I, carm. IV:
Non vacat arctoas acies, Rhenumq; rebellem
Pandere.
Et lib. V, carm. II:
Arctoosne amneis, & Rheni fracta natalis
Flumina.
Thebaid. lib. I: *Nec arctoos ausim sperare triumphos,*
Bisque jugo Rhenum, bis adactum legibus Istrum.

Sed hæc exempla de cœlo Germaniæ produxisse sufficiat. De ipsâ terrâ sic Tacitus eodem libro posteà: *Terra etsi aliquando specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quà Gallias, ventosior quà Noricum ac Pannoniam aspicit.* Et in eamdem sententiam Mela, lib. III, cap. III: *Terra ipsa multis impedita fluminibus, multis montibus aspera, & magnâ ex parte silvis ac paludibus invia.* Taciti equidem exemplaria vulgata sic habent, ut suprà perscripsi. at omnino placet, quamvis aliis displicuerit, quod doctissimus Lipsius super vocabulo *ventosior* disseruit: legendum esse *verticosior*. nam legisse Tacitum Melæ descriptionem Germaniæ, quis dubitet? quam hac in parte iisdem penè imitatus est verbis. Quin etiam, licet invitus aliquid in tanto auctore immutem; tamen haud facilè inducor ne credam, scripsisse eum *humilior*. alienum quidpe ei, eamdem rem continuò repetere, quamvis aliis paullo verbis. An non satis disertè dixerat *humidam* esse terram Germaniam, quum *paludibus fœdam* pronuntiaret? Omnino. Malè igitur heic repetitur res eadem per vocem *humilior*. At *humilis*, & *verticosus*, rectè sibi invicem opponuntur. Cetero malè heic distinxit Tacitus humilitatem, celsitatemque Germaniæ, per Galliæ ac Norici limiteis. nam etiam quà Galliam spectat, maximâ parte, à Danubii fonte, sive lacu Brigantino, ad Roram usque amnem, satis verticosa est. Ipse Tacitus, eodem libro posteà, sic testatur: *Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant; non ita effusis, ac palustribus locis, ut cetera civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt.* Cattos Hassiam maximè, atque Thuringiam incoluisse, suo loco patebit. Rarescunt igitur colles versùs occidentem æstivum, quà humilis jam palustrisque occurrit Vestofalia. versùs septemtriones verò, quà Cheruscis jungebantur Catti, memorandum est montis jugum, quod vulgò nunc adpellatur *der Harz*. Sed & de *Tauno* Mattiacorum monte, è regione Maguntiaci, bis testatur Tacitus; & de eodem, ac *Rheticone* Iuhonum monte, ex adverso Bonnæ, Mela: qui etiam altissimos hos omnium Germaniæ montium adseverat, ut suo loco ostendam. Certè hoc tractu, item suprà, quà Trebochos, Sequanos, ac Rauracos, Galliæ quondam populos adspexit Germania, ferè dixerim verticosiorem esse, quàm quà Norico contermina. Proinde rectiùs sic distingvatur, uti humilis dicatur, quâ regiones sunt istæ: Cliviæ, Geldriæ, Hollandiæque partes trans Rhenum sitæ; dein Frisia, Vestofalia, Brunesvicensis Luneburgiensisque ducatus, Madoburgiensis Bremensisque episcopatus, Holsatia, Iutia, Mecheloburgiensis ducatus, Pomerania, Brandoburgiensis marchia, & Polonia minor cis Vistulam. reliqua hinc, in meridiem versùs, paullatim collibus durescunt; moxque montibus horridè asperantur. Sed de montibus suo loco *Paludum maximas* in Germaniâ recenset Mela, loco prædicto, *Suesiam, Mesiam, Melsiagum*. singulæ quibus regionibus fuerint, haud facile dictu est. inter Rhenum Albimque fuisse, haud dubium est: heic quidpe in Frisiâ ac Vestofaliâ ingentes sternuntur hodiéque paludes. loca verò trans Albim parum exactè Romanis cognita fuerunt. De montibus suo loco infrà pluribus disseram. De cetero sciendum, neque Melam, neque Tacitum ista de universâ Germaniâ dicta voluisse; sed de eâ tantùm, quæ inter Danubium, Rhenum ac Vistulam amneis, mareque Germanicum & sinum Codânum continetur, vulgò Ptolemæi Germania existimata. quidpe quæ ultra Codânum sinum Germaniæ sunt antiquæ partes, Norvagia, Svedia, Finnomarchia, ac Lappia, vix Britanniam spectant, nedum Galliam. Heic verò nihil ferè aliud, quàm immensa montium juga, saxa perpetua, & rupes excelsæ. de quibus nihil illi

in præ-

in prædictis locis meminerunt; quia minùs exploratum, quòd extra Germaniæ continentem in insulis, ut illi opinabantur, posita erant. Hæc igitur de ipsius terræ Germaniæ naturâ.

De ejus fertilitate hæc noster superioribus subnectit: *Satis ferax, frugiferarum arborum impatiens.* Sic equidem omnia vulgata habent exemplaria: ubi ab interpretibus vox *satis* accipitur pro *sat.* Verùm ego longè aliam auctori fuisse mentem arbitror: scripsisseque eum *sati ferax*, hoc est, *segetis ferax.* nam omnino debebat addidisse, cujus rei esset ferax terra. sic enim *impatientem* dixit *frugiferarum arborum*; continuóque posteà *pecorum fecundam.* Idem noster eodem libro infrà: *Nec enim cum ubertate soli labore contendunt, ut pomaria conserant, hortos sepiant, & prata rigent.* Sic ego legendum censeo pro vulgatâ lectione, quæ sic habet: *ut pomaria conserant, & prata sepiant, & hortos rigent.* quam jam alii ante me corrigere tentarunt in hæc verba: *ut pomaria conserant, prata rigent, hortos sepiant.* Verùm horti rectiùs pomariis continuantur, quàm prata, quæ sæpè longiùs absunt. In vetustioribus exemplaribus legebatur, *ut pomaria conferant, & prata seperent*; & in nonnullis *separarent.* unde satis manifestè adparet, ab imperitis librariis locum miserè fuisse convulsum. Ceterùm prædictis verbis disertissimè auctor testatur, ubertatem soli numquàm Germaniæ defuisse; modò cura atque studium agriculturæ priscis illis Germanis adfuisset. Sed *frugiferarum arborum impatientem* adfirmat fuisse: scilicet ob nimiam cœli asperitatem, frigusque. Frugiferas heic arbores intelligit non pomum & pirum silvestreis, sive agrestеis; quas fuisse tum in Germaniâ testatur ipse eodem libro his verbis: *Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum:* neque quercum, aut fagum, glandiferas arbores, quibus immensa illa Hercynia silva fuit refertissima; neque corylum, cujus ubique proventus: sed oleam, vitem, ficum, amygdalum, persicum, prunum, mespilum, cerasum, morum, item malum Medicam, Armeniacam, Punicam, & id genus alias arbores; quibus Italia, ut nunc, sic olim abundabat. Verùm tamen ne harum quidem omnium impatiens fuisse solum Germaniæ, posterior comprobavit Germanorum sollertia. nam dimidia nunc pars ejus Germaniæ, quam Ptolemaicam vulgus nominat, versùs meridiem posita, varia producit vitis genera; in quibus generosissimum numeratur id, quod Rheni ripa mittit, quibusdam Italicis non modò conferendum, sed & præferendum. Pomaria autem ubique conseruntur, mirâ soli indulgentiâ, unde arborarii fructus abundantissimi, vario genere: nam præter malum Medicam, atque Punicam, reliquæ arbores suprà nominatæ benignissimè proveniunt. Nec hortis sua deest variorum olerum leguminumque gratia. Porrò, idem noster eodem libro: *Aurum*, inquit, *& argentum propitii, an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est?* Curtium Rufum scrutatum esse in Mattiacorum agro, posteà comperit ipse Tacitus; ut in Mattiacis ostendam. Hodiè, solum Germaniæ multis in regionibus esse argenti dives, vulgò scitur. nec ignotum, Rheni flumina superioribus sæculis fuisse aurifera: unde nummis quibusdam aureis etiamnum cognomen Rhenanis. In Bojohami autem metallis hac etiam ætate nonnihil auri effoditur. Nec varia gemmarum genera eidem Bojohæmo desunt. Unde satis patet, studium investigandi, curandique Martiæ illi priscùm Germanorum genti defuisse, non res ipsas. Subjicit auctor superioribus ista: *Pecorum fecunda, sed plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis.* Hoc an de omni ad Danubium usque Germaniâ dictum voluerit, equidem ego nescio. nam in Vestofaliâ, & continentibus versùs septemtriones regionibus, quos Romani olim omnium maximè armis pervagati sunt, præsidiisque obsederunt, idem hodiéque perquàm verum est. at in reliquâ versùs meridiem Germaniâ pecora nunc satis procera, & armentis ingens frontis honor atque decus. Idem noster eodem libro: *Equi non formâ conspicui.* & Cæsar, belli Gallici comment. IV: *Iumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quæque impenso parat pretio, Germani importatis non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt.* Hodiè è diverso Gallia equos è Germaniâ impenso pretio coëmit: magnæque nonnullis Germaniæ nationibus ex equorum gregibus quæruntur opes. Sed jam dictis Germaniæ nostræ dotibus, adjiciantur & aliæ, quæ non minùs olim, quàm nunc beatam eam reddiderunt; nempe condensis in saltibus opacisque in arbustis varium genus ferarum ac volucrum, quæ ad victum usurpari solent; fluminum atque stagnorum pisculentissimorum innumerabilis multitudo; fontes calidi, acidulique, qui multis locis scaturientes omni morborum generi medelam adferunt. Hęc omnia cum suprà dictis in unum si conferas; manifestum jam erit, Germaniæ nostræ ad molliter luxurioseque agendum multa, ad benè commodéque vivendum nihil deesse. nam urbeis quoque, & ædificia, reliquis gentibus, unâ exceptâ Italiâ, nos habere præstantiora, nemo gnarus negare potest.

CAP.

Caput XIII.

De habitationibus, & annuâ agrorum commutatione; item de communi omnium totius Germaniæ populorum in pagos divisione.

DE finibus veteris Germaniæ dictum est. quomodò universa in varia gentium nationumque divisa fuerit nomina, posteriùs dicetur; ubi antè de moribus universæ gentis ac vivendi ratione satis dissertum fuerit. Mores veterum Germanorum scripto prodiderunt memoriæ posterûm cùm alii auctores passim, prout historiæ narratio cuique suggessit; tùm maximè Jul. Cæsar, T. Livius, & Cornel. Tacitus. Livius id præstitit, lib. CIV. qui quum totus interierit, hæc ex eo apud epitomatorem ejus exstant: *Prima pars libri situm Germaniæ, moresque continet.* Tacitus idem egit in libro, quem privatim de Germanis composuit: Cæsar verò in belli Gallici commentariorum VI; item comment. IV. ubi equidem unius nationis Svevorum (Chattos esse reliquis auctoribus, suo loco reddetur) mores describere profitetur: at si ea cum illis, quæ posteà, comment. VI, de universâ Germanorum gente memorat, conferantur; eosdem planè esse, facilè quivis deprehendat. Proinde nos etiam promiscuè utrumque commentarium super universâ gente citabimus. In primis autem notandum, quòd Cæsar dicto comment. VI, *Germanos* ait *multùm ab Gallorum consvetudine*, id est, à moribus *differre. nam neque Druides eos habere*, quemadmodùm Galli, *qui rebus divinis præsint; neque sacrificiis studere. deorum numero eos solos ducere, quos cernant, & quorum opibus apertè juventur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem accepisse.* cui rei maximè adversari videntur ea, quæ à Tacito, in prædicto libro, referuntur. nam & sacerdotes rebus divinis præfuisse; & sacrificiis non minùs, quàm Gallos, studuisse; & deorum maximè Mercurium, dein Herculem, Martem, Isidem, Terram matrem, Matrem deûm, & Castores coluisse, ipse adfirmat: atque omneis ferè ritus, consvetudinesque, quas Gallis suis adscribit Cæsar, ille Germanis attribuit. Quapropter veriùs à Strabone, qui haud ita multo post Cæsarem scripsit, quum notior jam reddita Romanis Germanorum gens, prolata videntur ista in lib. VII: Εὐθὺς τοίνυν τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μετὰ τοὺς Κελτικοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξαλλάττοντες τοῦ Κελτικοῦ φύλου, τῷ τε πλεονασμῷ τῆς ἀγριότητος, καὶ τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς ξανθότητος· τἄλλα δὲ παραπλήσιοι καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις, ὄντες οἵους εἰρήκαμεν τοὺς Κελτούς. id est: *Statim ergo trans Rhenum, post Gallos, versùs orientem incolunt Germani, parum differentes à Gallorum gente, feritatis, corporumque magnitudinis, & flavedinis abundantiâ. ceterùm facie, moribus, & victu sunt quales Gallos esse diximus.* Et Dio, lib. XXXVIII, ipsum Cæsarem, quum prœlium esset commissurus cum Marcomannis Germanis, eorumque rege Ariovisto, ita apud exercitum loquentem introducit: Καὶ μὲν τοι καὶ τῶν Γαλατῶν αὐτῶν, τῶν ὁμοίων σφίσι, συχνοὶ ἡμῖν συμμαχήσουσιν. id est: *Quin & magna Gallorum multitudo, qui hostium similes sunt, nobiscum in prœlio erunt.* Vera hæc esse, infrà in singulis morum partibus adparebit. proinde in his etiam tradendis, ut in multis aliis, negligentem fuisse Cæsarem, judicandum est. Uti gentem fuisse unam CELTICAM, Hispanos, Gallos, Britannos, atque Germanos, suprà probatum est; sic, moribus quoque penè iisdem universos vixisse, nisi quatenus Hispani ac Galli nonnullas Græcorum Romanorumque consvetudines adsumserint; clarè infrà patebit. Sed de Germanis meis præcipuus mihi heic erit sermo. De iis igitur consvetudinibus nunc agam, quæ universis ac singulis Germanorum nationibus fuêre communes. ac primùm quidem de habitationibus, ac domiciliis: posthinc de cujusque nationis agrorum divisione.

Auctor noster, dicto libro de Germaniâ, *Nullas*, inquit, *Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes.* At è diverso Jul. Cæsar opida adscribit nonnullis Germaniæ populis: ut, belli Gallici comment. IV, Svevis, id est, Chattis. *Svevos* ait, *postquàm per exploratores, pontem fieri, comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omneis partes dimisisse, uti de opidis demigrarent; liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent.* item Ubiis, etiam tunc Transrhenanis, in comment. VI. *Vbiis*, inquit, *imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris in opida conferant.* Nec tamen veri est simile, opida Germanis fuisse sub Cæsaris tempora: mox verò, post exitum ejus, interiisse. nam qui Augusti auspiciis, primi post Cæsarem in Germaniæ fineis transgressi, arma bellaque ultra etiam Albim flumen protulerunt; nulla usquàm reperierunt opida: ni omnes pariter fallant nos historici: in quibus Vellejus Paterculus ipse, sub Tiberii ductu, per IX illic annos militavit. In Dionis certè historiâ, lib. LVI, ubi sub eodem Augusto de Varianâ narratur clade, fallun-

tur

tur interpretes, qui χωρία vertunt Latinè *opida*. Quem tamen errorem inde natum video, quia paullo antè auctor mentionem facit τ῀ πόλεων, in his verbis: Ἐν᾽ᾧ τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ χρόνῳ καὶ ἐν τῇ Κελτικῇ πᾶσα συωλώλυθη. εἶχον τινὰ οἱ Ῥωμαῖοι αὐτῆς, οὐκ ἀθρόα, ἀλλ᾽ ὡς πε καὶ ἔτυχε χἀρωθέντα· καὶ στρατῶται τε αὐτῶν ἐκεῖ ἐχείμαζον, καὶ πόλεις ᾠκίζοντο· ἔς τε τ῀ κόσμον σφῶν οἱ βάρβαροι μεταῤῥυθμίζοντο καὶ ἀγορὰς ἐνόμιζον, συνόδους τε εἰρηνικὰς ἐποιοῦντο. id est: *Hæc enim eodem tempore in Germaniâ gesta fuêre. Loca quædam Germaniæ Romani tenebant; non simul, sed ut fortè subacta fuerunt, hinc inde: hibernaque inibi milites eorum habebant, & opida condebant: jamque mores eorum barbari accipiebant in forum conveniebant, commeatusque inter se pacificos faciebant.* Hæc omnia interpretes ad Germaniam Transrhenanam trahunt; fortè etiam inducti istis Flori verbis: *Drusus, in tutelam provinciarum, præsidia, atque custodias ubique dispposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* neque obscurum est, ipsum Varum tunc haud procul Luppiæ amnis capite hiberna habuisse; & ante hunc etiam Tiberium ibidem exercitum hibernandi causâ locasse. Verùm falluntur illi quàm vehementissimè. nam Dioni ubique *Germani* dicuntur Κελτοὶ, Galli verò Γαλάται. Κελτικὴν autem adpellat, aut propriè ac peculiariter *Germaniam Transrhenanam*, aut conjunctim tam hanc, quàm *Cisrhenanam:* quâ significatione dicto loco vocabulum id usurpavit. intellexitque hiberna ista militum Romanorum in citeriore Rheni ripâ, in quâ legionum fuisse hiberna Magontiaci, Bonnæ, & ad Vetera, alibi verò chortium alarumque, suo loco atque ordine monstrabitur. Has igitur Dio voluit τὰς πόλεις, à Romanis exstructas; ad quas tunc commeatus ex ulteriore ripâ erant Germanis liberi, ad jus ex citeriore ripâ petendum. qui transitus posteà illiciti: sic enim Tencteri Transrhenanus populus, apud Ubios Cisrhenanos differunt, referente Tacito historiar. IV: *Ad hunc diem flumina ac terras, & quodammodò cælum ipsum clauserunt Romani, ut colloquia, congressusque nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode, ac pretio coiremus.* & Ubii Tencteris respondentes: *Sint transitus incustoditi; sed diurni, & inermes.* Sed Dionem Cisrhenana intellexisse hiberna, atque opida, apertissimè ex mox sequentibus patet; ubi sic de Germanis: Δεξάμενοι δὲ τ῀ Οὔαρον ὡς καὶ πάνυ τὰ πεποιημένα σφίσι πιθόμενοι, πεσήγαγον αὐτὸν πόρρω πε ἀπὸ τ῀ Ῥήνου, ἐς τὴν τῶν Χερουσκίδα, καὶ πεύς τ῀ Οὐίσουργον. id est: *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur, proculque eum ab Rheno, in Cheruscorum fines, & ad flumen Visurgim abduxerunt.* In sequenti hinc narratione nihil reperias, quo urbeis in Germaniâ, vel opida fuisse suspiceris: nisi fortè, illam vocem χωρία sic interpretari sine probabili aliquâ ratione velis. Satis igitur jam constat, opida nihilo magis Cæsaris vel Augusti ævo in Germaniâ Transrhenanâ fuisse quàm Taciti tempore. Sed & ipse Cæsar, prædicto comment. VI, ubi universæ Germaniæ mores describit, opida in eâ agnoscit prorsus nulla. *In pace*, inquit, *nullus communis est magistratus: sed principes regionum, atque pagorum, inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Itaque impropriè, ac negligenter, ut multa alia passim, adpellavit opida in Chattis atque Ubiis, qui nil nisi meri erant vici, ut mox patebit. cujus occasionem ei præbuisse credo speciem opidorum Britannicorum; de quibus sicipse, belli Gallici comment. V: *Opidum Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo atque fossâ munierunt; quò incursionis hostium vitandæ causâ convenire consueverunt.* Verùm Taciti testimonium improbare atque infringere item videtur Ptolemæus; qui, LX circiter annis post Germaniam Taciti, sub M Aurelio Antonino, si Svidæ credimus, geographiam suam componens, XC ampliùs in Germaniâ Transrhenanâ recenset loca, quæ τ῀ πόλεων vocabulo adficit. quæ sanè si πόλεις, id est, opida, seu urbes jam tunc fuerunt; credibile non est, intra LX, post Taciti Germaniæ descriptionem, annos cuncta esse condita: sed jam anteà exstitisse. Verùm & ipsum Ptolemæum falsum hac in re esse, liquet vel ex unius Ammiani Marcellini historiâ ubi, quamvis frequens bellorum trans Rhenum memoratio; nulla tamen urbis alicujus, vel opidi, vel castelli, vel munimenti à Germanis exstructi, fit mentio: locorum autem, quoties occasio vel usus postulat, eadem descriptio, quæ vicorum, ac villarum apud Cæsarem, Tacitum, & alios. Proinde etiam Herodianus, lib. VII, in vitâ Maximini, non magis propriè, quàm Ptolemæus fortassis hujus auctoritate atque exemplo inductus, adpellavit apud Germanos πόλεις, in his verbis: Τάς τε κώμας ἐμπιπρὰς διαφθείρειν ἐδίδου τῷ στρατῷ. διαρπάζεσθαί τε πῦρ ἐνέμει τάς τε πόλεις αὐτῶν, αἷς ἔχρωντο, καὶ τὰς οἰκήσεις ἀπώλλυε. id est: *Vicosque omneis incendendos, diripiendosque militibus concessit. facillimè namque urbes eorum, atque ædificia omnia ignis depascitur.* Rectiùs sanè antè dixerat κώμας. neque enim ipse Maximinus cum exercitu urbem illic ullam offendit, nedum oppugnavit, vel expugnavit, vel denique incendit. Ridere jam liceat eorum vanitatem, qui hujus vel illius opidi trans Rhenum antiquitatem è Ptolemæo probare conantur. nisi scilicet fateantur, Ptolemæi, Marcellinique

sæculis

sæculis vicos tantùm fuisse eisdem nominibus, quibus nunc etiam indigetantur; posteà verò, in opidorum modum, mœnibus cinctos. quod multis demum sæculis post Ptolemæi ætatem factum. Quum igitur liquidò jam constet, antiquis Germanis nullas habitatas fuisse urbeis, aut opida, reliquæ eorum habitationes quales fuerint videamus.

Antiquissimus omnium mortalium habitandi mos fuit is, quem auctor noster, sub finem libri de Germaniâ, refert in Fennorum gente, omnium Germanorum, versùs septemtriones & ortum, extremâ. *Fennis*, inquit, *mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare.* Proximus hinc habitandi modus fuit, quem Seneca, in libro de providentiâ divinâ, omnibus in universum tribuit Germanis. *Omnes*, inquit, *considera gentes, in quibus Romana pax desinit. Germanos dico; & quidquid circa Istrum vagarum gentium occursat. perpetua illos hiems, triste cœlum premit; malignè solum sterile sustentat: imbrem culmo, aut fronde defendunt.* Nempe palis furcatis, quas cervos vocat Virgilius, quatuor vel pluribus in humum defixis, tectum è culmo, id est, paleis è messe collectis, aut ex arborum ramis frondibusque compositum imponebatur: quod non tam frigorum, ut quod parietibus carebat, quàm nivium imbriumque erat suffugium. Adde his, quæ Ovidius, Metamorph. lib. I, de omni mortalium genere tradit:

Tum primùm subière domos. domus antra fuerunt;
Et densi frutices, & junctæ cortice virgæ.

Et Juvenalis, Satyrâ VI:

Credo pudicitiam Saturno rege moratam
In terris, visamque diu: cùm frigida parvas
Præberet spelunca domos; ignemque, Laremq;,
Et pecus & dominos communi clauderet umbrâ.

Ceterò meliora eos, præter hæc, habuisse, parietibusq; ac tecto firmiora domicilia, ostendit auctor noster prædicto libro, his verbis: *Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant, non in nostrum morem, connexis, & cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdant.* Duo heic habitationum diversa ostenduntur genera: alterum, quo discreti diversique invicem atque hinc inde dispersi colebant; alterum, quo in vicis, veluti in unum certum locum congregati, habitabant. Illud, quia tempore ac naturâ prius fuisse videtur, primo loco explicandum puto: de altero posteriùs agam.

Primùm igitur majores nostri postquàm cum patre suo Aschenaze in Celticam terram pervenerunt; sparsim hinc inde in agris ac silvis, cum suis quisque liberis atque uxore, ceteràque familiâ, prout fons, aut campus, aut nemus placuit, discreta diversaque habuêre receptacula, idque multis posteà etiam sæculis; ad eumdem scilicet modum, uti etiamnum plurimâ ex parte in Helvetiâ montani, & item in Hollandiâ agrestes habitant homines, priscum illum Germanorum morem tenaciter servantes: nisi quòd apud hos non tantoperè nemus, aut fons, aut campus spectetur. De Germanis, Celtarum parte multo maximâ, Tacitum modò audivimus. de aliis duabus ejusdem gentis partibus, Britannis atque Gallis, sic Cæsar belli Gallici comment. V: *Hominum in Britanniâ est infinita multitudo; creberrimaque ædificia, ferè Gallicis consimilia.* De Gallicis autem ædificiis ita comment. VI, de Ambiorige Gallorum rege loquens: *Sed hoc quoque factum est, quòd ædificio circumdato silvâ (ut sunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt.* Hinc hodiéque in Germaniâ vicorum opidorumque nomina manent, in *campi*, *silvæ*, & *fontis* vocabula desinentia; quæ Germanis sunt *feld*, *wald*, & *brun*; sive aliâ dialecto, *wold*, & *born*. item in Angliâ; ubi dicuntur *field*, *wood*, & *borne*. Sæpius tamen ejusmodi loca adpellata fuêre, addito domini, vel situs cognomine, *habitacula*, sive *domicilia*; Germanicè *haim*, & *hausen*, sive *hausen*. quorum illud variè, pro variâ dialectorum ratione, dictum *haim*, *ham*, *heim*, *heem*, *hiem*, *hoom*, *hom*, *hum*: in quæ hodiéque innumera opidorum juxtà atque vicorum, per universam Germaniam atque Angliam nomina terminata videmus. nam hoc etiam certum; quotiescumque aliquod vici nomen, maximè in Vestofaliâ, Frisiâ, atque Hollandiâ, conterminisque regionibus in *em*, vel *om*, vel *um* desinit; *hem* id, vel *hom*, & *hum* antiquitus fuisse, quamvis nunc in plerorumque scriptione H

negligatur. In *haus* etiam, & *hausen* permulta hodiè in Germaniâ formata tam opidorum, quàm vicorum nomina reperias. quæ & ipsa dialectis variantur, *huus*, & *husen*; item *huys*, & *huysen*. Antiquis Celtis omnibus adpellationem hanc fuisse communem, patet ex Gallorum in Italiâ opido, cui nomen *Bergomum*, sive *Bergamum*; & Hispanorum *Bergusia*. quæ ab ipsis incolis dicta fuisse *Berghom*, & *Bergham*, & *Berghusen*, suprà, cap. VII, docui. Sed vocabulum *haim* non modò ad integros vicos, verùm etiam ad pagos, ac denique ad totas nationum regiones transiit. unde *Bojohæmi*, sive *Bojemi* est nomen, apud Strabonem lib. VII, apud Vellejum lib. II, apud nostrum in libro de Germaniâ: quæ *sedes* fuit *Bojorum*. item *Burgundemi*; quod apud Paulum Diaconum, de gestis Langobardorum, lib. I, cap. XIII, vitiato vocabulo legitur *VVurgondaib*, pro *VVurgondhaimb*. Cæterùm alios quoque in Galliâ Belgicâ populos dispersis habitasse ædificiis, ex Menapiorum, qui contermini fuêre Eburonibus, patet exemplo. de Tencteris enim & Usipetibus, Rhenum transgressis, ita Cæsar, comment. IV: *Quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant. Sed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt.* & mox: *Rhenum transierunt; & omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.* De iisdem Menapiis itemque de eorum finitimis Morinis, ita Dio lib. XXXIX, in rebus gestis Cæsaris: Οὐ πόλεις ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαιτῶσι. id est: *Vrbeis non habent; sed in tuguriis degunt.*

Atque hactenus de situ dispersorum ædificiorum. nunc materiam, ac formam videamus. Noster ibidem: *Ne cæmentorum quidem apud illos, aut tegularum usus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra speciem, aut delectationem.* Explicat hoc probè Herodianus, loco supra dicto, his verbis: Εὐμαρέστατα γὰρ τὸ πῦρ ἅπτουσι τὰς πόλεις αὐτῶν, ὡς ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἀπύους. λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἡ πολύθων ὀπῶν ἀπάνις, ὕλαι δ' εὔδενδροι· ὅθεν ξύλων ἄσης ὀκλασίας, συμπηγνύντες αὐτὰ καὶ ἁρμόζοντες, σκληνοποιοῦσι). hoc est: *Facillimè ignis urbeis eorum atque ædificia cuncta depascitur. rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti. sed densas habent silvas; ideóq; lignis quum abundent, iis compositis, compactisq;, tabernacula sibi struunt.* Hic sanè mos etiamnunc in omni Bojohæmo & Thuringico saltu observatur. ubi informibus rudibusq; abietibus, ramos dumtaxat & corticem circumcisis, integros parietes tabulataq; componunt. Hæc tamen ædificia quadrangulâ sunt figurâ. illa olim nescio an non Britannorum Belgarumq; ædificiis fuerint consimilia; de quibus sic Strabo lib. IV: Τὰς δ' οἰκήσεις ἐκ σανίδων καὶ γέρρων ἔχουσι μεγάλας, ὑπολοφθείς, ὄροφον πλατὺ ἐπιβάλλουσες. id est: *Domos è tabulis atque cratibus habent rotundas, magno imposito fastigio.* Quin etiam nescio an non hoc ipsum Herodianus in Germanicis ædificiis innuere voluit vocabulo σκληνοποιοῦσι). Belgarum certè ii, qui à Germanis erant orti, Germanicis ferè vivebant moribus. neque verò hoc de ceteris Gallis adfirmat Strabo: qui sanè opida habitabant satis valida, satisq; frequentia; ut vel ex unius Cæsaris passim patet commentariis. Hesychius in lexico: Θόλος, οἶκος εἰς ὀξὺ, ὑποληγουσαν ἔχων τὸ στέγος, καπνοδόχος. id est: *Tholus, domus tectum habens in acutum fastigium desinens.* Id nempe est, quod Strabo adpellat ὄροφον πλατύ. nam uti acueretur, extolli necessum erat. In summo cacumine habuisse spiraculum, quo fumus exhalaretur, haud equidem dubito; quandoquidem hac etiam ætate ædificia ejusmodi in Norvagiâ conspexi quamvis quadrata; & in magnâ hodiè Germaniæ, versùs Oceanum, parte, tectorum marginibus, non camino, perrumpit fumus. & in Hungariâ ad Danubii ripam posita vidi piscatorum tuguria, seu tabernacula, ex arundinibus compacta, rotunda, ampla, & altè fastigiata, summo culmine patentia. *Tegularum usum* apud veteres Germanos non fuisse, testatur noster. itaque earum loco straminibus domos intexerunt, ut hodiéque in omni ferè Germaniâ agrestes homines, & nonnulli etiam opidani. De Nerviis, Germanis Cisrhenanis, testis est disertissimus Cæsar, comment. V, de Q. Ciceronis hibernis, à Nerviis oppugnatis, loquens: *Septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, ferventes fusili ex argillâ glandes fundis, & fervefacta jacula in casas, quæ more Gallico stramentis erant tectæ, jacere cæperunt.* Germanicus hic haud dubiè fuit mos. Cæsar quidpe omneis Germanos Cisrhenanos haud rarò in commentariis suis adpellat Gallos, quia Gallicum incolebant solum. Cæterò, quamquàm Strabo Belgis μεγάλας adscribat οἴκους, tamen rectiùs heic *casas* eas adpellat Cæsar; & Dio, loco prædicto, καλύβας. quin ipse Strabo, eodem lib. IV, Britannos tradit καλυβοποιεῖσθαι, id est, *casas*, seu *tuguria struxisse* pro domibus: quum tamen Cæsar ajat Britannica ædificia Gallicis fuisse similia. De Germanicis hæc Seneca, epistolâ XLVII: *Variânâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorum per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex iis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Et, aliquot sæculis post Senecam, Marcellinus, lib. XVIII: *Sepimenta fragilium penatium inflammata.* Vilia certè fuêre, levia, & malè constructa, licet magna. unde etiam istud Senecæ, libro primo, de irâ, cap. X I: *Germanis magnâ*

magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversus perpetuum cœli rigorem. Causam ejus rei reddit Strabo, lib. VII: Κοινὸν δ' ἐστὶν ἅπασι τοῖς πάνυ τὸ ῥᾳδίως μεταναστάσεις ἀμαρεῖς, διὰ τὴν λιτότητα τῆς βίου, καὶ διὰ τὸ μὴ γεωργεῖν, μηδὲ θησαυρίζειν, ἀλλ' ἐν καλυβίοις οἰκεῖν, ἐφημέρου ἔχοντι τῆς διασκευῆς. τροφὴ δ' ἀπὸ τῶν θρεμμάτων ἡ πλείστη, καθάπερ τοῖς Νομάσιν. ὡς τ' ἐκείνους μιμούμενοι, τὰ οἰκεῖα τῇ ἁμάξῃ ἐπάραντες, ὅποι ἂν δόξῃ, τρέπονται μετὰ τῶν βοσκημάτων. id est: *Communis omnibus Germaniam incolentibus est mos, facile atque expeditè solum mutare, ob tenuitatem victus, tum quòd neque colunt agros, neque fructus recondunt: sed in casis habitant, structurâ in unum diem constantibus. cibus autem eis plerumque è pecore, ut Nomadibus. ad quorum etiam imitationem, rebus suis in currus impositis, quocumque visum, cum pecore abeunt.* Antiquissimus hic omnium mortalium mos; & à multis gentibus posterioribus etiam sæculis observatus. Eamdem causam tradit Cæsar, comment. VI, mores gentis nostræ membratim persequens. *Agriculturæ*, inquit, *non student; majorque pars victus eorum in lacte, & caseo, & carne consistit. neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet: sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri; atque anno pòst aliò transire cogunt.* Et comment. IV: *Sed privati ac separati agri apud eos nihil est. neque longiùs anno remanere uno in loco, incolendi causâ, licet.* In eamdem sententiam noster, eodem libro de Germaniâ: *Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur: quos mox inter se secundum dignationem* (prout quisque aut princeps, aut nobilis, aut plebeii ordinis) *partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant: & superest ager.* Lipsius heic penè probavit Bambergensis exemplaris scripturam, *ab universis vicis occupantur.* Verùm ego haud temerè admiserim, uti integra vox *per* pereat. itaque si illud *vices* minùs probum videatur; scripserim, *ab universis per vicos occupantur:* id est, ab universis singulos vicos inhabitantibus. nam certum est, vicatim permutationes istas in singulis civitatibus, sive nationibus factas. Ceterùm ager singulis annis supererat incultus; nempe in parte finium civitatis. quò illud intelligendum, quod Cæsar, commentario proximè dicto, perperàm solis Svevis, id est, Chattis, & falsâ ex causâ, attribuit, his verbis: *Publicè magnam putant esse laudem, quam latissimè à suis finibus vacare agros. hac re significari, magnum numerum civitatium suam vim sustinere non potuisse. itaque unâ ex parte à Svevis circiter millia passuum DC agri vacare dicuntur: ad alteram partem succedunt Vbii.* Et ex Cæsare, ut alia, Pomponius Mela, lib. III, cap. III: *Bella cum finitimis gerunt. causas eorum ex libidine accersunt: neque imperitandi, prolatandique, quæ possident; nam ne illa quidem enixè colunt: sed ut, circa ipsos quæ jacent, vasta sint.* Vacabat per annum agrorum pars quietis gratiâ; uti insequenti anno eò uberiorem frugem produceret. quæ consvetudo etiamnunc magnâ in parte Germaniæ observatur. Communem fuisse istum dividendi agros in cognationes, sive vicos, omnibus Celtis, ac fortè aliis quoque ex summâ antiquitate gentibus morem, ex Hispanorum exemplo colligere licet. de Vaccæis namque, Hispanicâ gente, sic refert Diodorus, lib. V: Καθ' ἕκαστον ἔτος διαιρέμενοι τὴν χώραν, γεωργοῦσι· καὶ τοὺς καρποὺς κοινομιζόμενοι μεταδιδόασιν ἑκάστῳ τοῦ μέρους. id est: *Agros singulis annis divisos colunt: communicatis inter se frugibus, suam cuig. partem attribuunt.* Simile quid de Chattis refert Cæsar, prædicto comment. IV: *Svevorum gens est longè maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causâ suis è finibus educunt. reliqui, qui domi remanserint, se atq. illos alunt. hi rursus invicem anno pòst in armis sunt: illi domi remanent. Sic neq. agricultura, neq. ratio atq. usus belli intermittitur.* Pannonicas quoque genteis per cognationes vicos incoluisse, auctor est Appianus in Illyricis. Sed antiquissimum hunc fuisse omnium gentium morem, exemplis nonnullarum conjicio. De Indis ita Strabo, lib. XV: Παρ' ἄλλοις ἢ κῶμαι συγγένειαι κοιναὶ τῶν παρτῶν ἐργαζομένων, ἐπὰν συγκομίσωσιν, αἴρεσις φορίου ἑκάστοις εἰς ἀπολαῦσιν ἔτους. id est: *Nonnullos per cognationes & communiter agros colere. & quum fructus colligant, quemque portionem suam auferre in anni alimenta.* Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibusdam populis: *In familias passim dispersi degunt.* Sed & hodiéque in extero orbe, & apud Indos nonnullæ nationes per cognationes vicos habitant. Ceterùm causas, cur uno in loco plus anno consistere Germanis nostris haud licuerit, refert idem Cæsar, comm. VI. *Ejus rei*, inquit, *multas afferunt causas. ne, assiduâ consvetudine capti, studium gerendi belli agriculturâ commutent: ne latos fineis parare studeant* (in suâ scilicet quisq; civitate: foris enim licebat) *potentioresq. humiliores posse sessionibus expellant: ne accuratiùs ad frigora atq. æstus vitandos ædificent. (à parvulis* quidpe, suprà eodem libro, ait *duritiei, ac labori studuisse*; quò meliores bello forent) *ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones dissensionesque nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum suas quisq. opes cum potentissimis æquari videat.* Agriculturam cur neglexerint, causam indicat Tacitus, dicto libro: *Nec arare terram, aut exspectare annum tam facile*

perſvaſeris, quàm vocare hoſtes, & vulnera mereri. pigrum quin imò, & iners videtur, ſudore acquirere, quod poſſis ſanguine parare. At ratio, cur tam malignè habitaverint, ſatis hactenus patuit. Addit Tacitus ſuperioribus de ædificandi modo iſta: *Quædam loca diligentiùs illinunt, terrâ ita purâ ac ſplendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur.* Nempe crateis, Straboni ſuprà memoratas, illinebant variâ terrâ, ſeu argillâ; quæ alibi rubra, alibi cærulea, alibi flava, alibi candida, alibi aliis coloribus frequenter reperitur. Hoc quoque etiamnum quibuſdam in locis fieri notavi. Atque hujusmodi ferè fuerunt Germanorum ædificia ad Taciti ævum. cxxx circiter annis pòſt, quàm is librum de Germaniâ conſcripſit, Alexandro Mammææ & Maximino imperatoribus, jam lautiùs habitaſſe Rheno proximos, ex Herodiani verbis, ſuprà allatis, perſpicio. ſic enim ille: Λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὀπτῶν ἀπάνις· id eſt: *rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti.* Licet raros, tamen nonnullos habuiſſe teſtatur. Hinc Marcellinus, lib. XVII, ſub Conſtantio imperatore, id eſt, circa annum à nato Ieſu CCCL, de Juliani Cæſaris exercitu, trans Rhenum in Alemannorum agris ex adverſo Magontiaci graſſante: *Miles liberè gradiens, opulentas pecore villas & frugibus rapiebat, nulli parcendo. extractisque captivis, domicilia cuncta, curatiùs ritu Romano conſtructa, flammis ſubditis exurebat.* Hæc igitur de habitationibus hinc inde per agros diſperſis, quas ob id ipſum rectè Marcellinus Romano vocabulo adpellavit *villas*, dicta ſufficiant.

Ceterò auctor noſter aliud habitationum genus indicat, eodem loco; quod non minùs in vicis, quàm in agris paſſim uſitatum fuiſſe, haud dubium eſt. *Solent*, inquit, *& ſubterraneos ſpecus aperire; eosque multo inſuper ſimo onerant; ſuffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejuſmodi locis molliunt: & ſi quando hoſtis advenit, aperta populatur; abdita autem & defoſſa aut ignorantur, aut eo ipſo fallunt, quòd quærenda ſunt.* Frugeis ſic tempore belli in Hungariâ condi, probè memini. Sed ſubterraneos habitare ſpecus, antiquiſſimus aliis etiam gentibus fuit mos. De Germanis ſimul & Gallis Cisalpinis ſic Plinius, lib. XIX, cap. I: *Galliæ univerſæ tela texunt. in Germaniâ autem defoſſi atque ſub terrâ id opus agunt: ſimiliter & in Italiâ, regione Allianâ, inter Padum Ticinumque amneis.* De Sarmatis Mela, lib. II, cap. I: *Ob ſæva hiemis admodùm aſſiduæ, demerſis in humum ſedibus, ſpecus aut ſuffoſſa habitant.* De eâdem gente ſic Virgilius, γεωργικῶν III:

Ipſi in defoſſis ſpecubus ſecura ſub altâ
Otia agunt terrâ: congeſtaque robora, totasq;
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.

Xenophon, expedit. Cyri lib. IV, de frigidis Armeniæ partibus: Αἱ δ' οἰκίαι ἦσαν καταγαῖοι· τὸ μὲν στόμα ὥσπερ φρέατος, κάτω δ' εὐρεῖαι· αἱ δ' εἴσοδοι τοῖς μὲν ὑποζυγίοις ὀρυκταί, οἱ δ' ἄνθρωποι κατὰ κλίμακας κατέβαινον. ἐν δὲ ταῖς οἰκίαις ἦσαν αἶγες, βόες, ὄιες, ὄρνιθες, καὶ τὰ ἔκγονα τούτων. Id eſt: *Domicilia autem erant ſubterranea: quorum oſtium ſimile putei ori; inferiora autem lata. introitus eorum pro jumentis effoſſi: homines per ſcalas deſcendebant. erant autem in iis capræ, boves, oves, aves, & quæ his procreata.* Ex Taciti verbis patet, nullas etiamdum ejus ſæculo habuiſſe Germanos ſtubas, quas vulgò vocant. Atteſtatur idem & Seneca, lib. I, de irâ, cap. XI, his verbis: *Germanis quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt, non ſuffugia adversùs perpetuum cœli rigorem.* Nulla, niſi *ſubterranei ſpecus; quos multo inſuper ſimo onerabant, quo rigorem frigorum ejuſmodi locis mollirent.* Eódem ſpectant illa Melæ, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes ſint. & longiſſima apud eos pueritia eſt. Viri ſagis velantur, aut libris arborum, quamvis ſævâ hieme.* Poſt Taciti ævum, quando ſtubis primùm uti cœperint, haud facilè dixerim. Nec ſcio, an Gallorum hoc ſit inventum. in Gallis certè primùm memoratur; nempe à Juliano Cæſare, in Miſopogone, his verbis: Ὡς οὖν ἐν τούτοις ἀγριώτερον· ὧν ἕνεκα σωφρονεῖν, ἐθάλπετο ἡμῖν τὸ δωμάτιον ἡδαμῶς, ὅπερ σκάφιδιον, ὅπερ εἰώθη τρόπον τινὰ τοῖς καμίνοις τὰ πολλὰ τῶν οἰκημάτων ἐκεῖ θερμαίνεσθαι, καὶ ταῦτα ἔχον δύσπεπτως πρὸς τὸ παραδέξασθαι τὴν ἐκ πυρὸς αἰθέαν. ὡς σὲ ὁ χειμὼν ἐπεκράτει, ἐπὶ πλεῖον ἐπεγίνετο· θερμαίνειν μὲν ἠθέλησα τοῖς ὑπηρέταις τὸ οἴκημα, δεδιὼς κινῆσαι τὴν ἐν τοῖς τοίχοις ὑγρότητα· κομίσαι δ' ἔνδον ἐκέλευσα πῦρ κεκαυμένον, καὶ λαμπροὺς ἀποθέσθαι πανέλεως μετρίως. id eſt: *Quum igitur in his rebus durior & agreſtior eſſem, quàm unquàm antèa, nequaquàm cubiculum, in quo requieſcebam, calefieri patiebar, quo modo illic pleraque domicilia caminis calefiunt; quamquàm ad ignis calorem excipiendum eſſet oportunum. quumque hiems invaleſceret, atque in dies fieret vehementior; ne tum quidem famulis meis permiſi, uti domicilium calefacerent; veritus, ne humorem, qui in parietibus erat, commoverem. itaque accenſum ignem, & candenteis aliquot carbones inferri juſſi.* Stubas eum intelligere, qualibus nunc univerſa Germania, & aliæ versùs ortum regiones utuntur, maximè cuivis perſpicuum eſſe puto. Sed de privis etiam domiciliis ſatis dictum.

De

De congregatis ædificiis sic noster, in eodem libro de Germaniâ: *Vicos locant, non in nostrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat; sive adversùs casus ignis remedium, sive insciti â ædificandi.* Sic hodiéque in plurimâ parte Germaniæ habitatur; maximè in Vestofaliâ, & Bremensi episcopatu, ducatuque Luneburgiensi: quæ terræ in aliis quoque rebus multum ex priscis gentis moribus retinent. In Silesiâ hujusmodi vicos reperii ad III millia passuum extensos. sed & cis Rhenum in Brabantiâ, & in Arduennâ Vosegâque silvis, item in Normanniâ, simile genus vidi. Quo vocabulo vicum prisci Germani adpellaverint, equidem vix dixerim. nunc omnibus dicitur *ein dorf*; & variantibus dialectis, *een dorp, dörp, derp.* Vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *villam.* quæ vox, ut priscis Latinis, nunc etiam Italis privum in agro ædificium significat. Rectiùs veteres Germanicæ nationes, Franci Burgundiones, Gothi, & alii, qui, primi Galliam Italiamque occupantes, dixêre corruptâ Latinâ lingvâ *villagium*, quasi Germanicè dicas *ein gehäuse*, id est, *domorum congregatio.* unde etiamnunc Italiæ vox manet *villaggio*, & Galliæ *village*; quæ *vicum* significant. Orosius lib. VII, cap. XXII, & Isidorus lib. IX, cap. II, & IV, in effingendâ (quod suo loco patebit) Burgundionum adpellatione, hæc referunt verba: *Crebra habitacula constituta burgos vulgò vocant.* quæ planiùs traduntur à Liuthprando, lib III, cap. XII, de iisdem Burgundionibus, his verbis: *Ipsi domorum congregationem, quæ muro non clauditur, burgum vocant.* Hanc equidem antiquissimam fuisse apud Germanos adpellationem, ex vetustissimis eorum locis, *Asciburgio, Teutoburgio, & Laviburgio*, de quibus suo loco dicam, satis perspicitur. Mirari heic satis nequeo doctissimi Casauboni opinionem; qui, in Strabonem commentans, negat hanc vocem esse origine Germanicam, sed puram putam Græcam, à Macedonibus ac Thracibus usurpatam; qui βύργον dixerint pro πύργον. Latinitate autem, post translatum in Thraciam imperium, donatam. Verùm scire ego velim, quum Thracia jam ante Cimbricum bellum Romanorum armis petita fuerit, moxque posteà perdomita; quî factum, uti hæc vox *burgus* apud nullum antiquum auctorem perscripta reperiatur. nam ante Vegetium, qui circa annum à nato Jesu fuit CCCC, nemo eam retulit. Tum, si non Germanica, sed Græca, à Thracibus, & pòst à Romanis usurpata; quæro, unde prædicta illa loca *Asciburgium, Teutoburgium, & Laviburgium*, nomina habuêre? à Thracibus, an à Romanis? Thraces quomodò, aut quando huc pervenerint, haud dispicio. Romani quum venirent, jam loca sic cum nominibus reperierunt. quamquàm ad Laviburgium (quod nunc esse in ulteriore Albis ripâ *Lawenburg*, suo loco ostendam) numquàm pervenerunt: aut, si pervenerunt, quod de L. Domitio adfirmat Tacitus annalium lib. IV, non morati sunt. De Thracibus ne quid suspiceris, quasi ab his vox ea Germanis conterminis transdita; neque in ipsâ, quæ propriè Græcis Romanisque dicta fuit Thracia, neque in universæ Thraciæ antiquæ partibus, Mœsiâ, & Getiâ, sive Daciâ, nullum usquàm loci legitur vocabulum in *burg* desinens. contrà verò tota Germania talibus referta. *Asciburgium* in citeriore Rheni ripâ ne à Romanis demum adpellatum opineris; tanta hujus loci fuit antiquitas, uti jam ante Tacitum quidam Romanorum auctorum fabulari ausi fuerint, *ab Vlysse id conditum, nominatumque* Ἀσκιπύργιον; teste ipso Tacito, sub initium libri de Germaniâ. Nempe, si hoc Græcâ voce sic ab Ulysse adpellatum; unde alterum illud Asciburgium dictum fuerit, quod in Mœni ripâ etiamnunc vulgò vocatur *Aschеburg*; & item vicus in Vestofaliâ *Aschenburg*, inter duo opida *Lunikhusen* & *Alem?* Sed age; videamus tandem, quid *burgus* Romanis apud Vegetium & alios auctores significet. nam horum maximè auctoritatem nobis opponi video. Vegetius igitur, lib. IV, cap. X, ita: *Quòd si ultra jactum teli, in clivo tamen civitatis, subjecta sit vena, castellum parvulum, quem burgum vocant, inter civitatem & fontem convenit fabricari, ibique balistas, sagittariosque constitui, ut aqua defendatur ab hostibus.* Descriptio sanè satis clara ac plana. In eamdem mentem vetus glossarium: Πύργος, *turris, burgus.* Largiùs sumitur Orosio, lib. VII, cap XXXI, Paullo Diacono, lib. XI, & Isidoro, lib. IX, cap. II, & IV. quorum duo priores in hæc verba scribunt de Burgundionibus: *Hos quondam, subactâ Germaniâ interiore à Druso & Tiberio, adoptivis filiis Cæsaris, per castra dispositos in magnam coaluisse gentem: atque ita etiam nomen ex opere præsumpsisse; quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant.* Idem totidem ferè verbis refert Isidorus: eâdemque significatione vox ea accipitur in codice juris, titulo De officio præfecti prætorii Africæ, lege II, & tit. De fundis rei privatæ, lege VI. At quomodò hoc Germaniæ nostræ antiquę convenit? in quâ ne Marcellini quidem ævo, nedum Taciti tempore, ulla turris, ullum castellum, ullus murus; ut satis abundéque suprà demonstratum. Et ipse etiam inferioris sæculi scriptor Liuthprandus (vixit quidpe circa annum Christi IↃ CCCXL) testatur, *burgum* fuisse Burgundionibus *domorum congregationem, quæ muro non clausa.* Certum igitur est,

aliud apud Germanos antiquos significasse id vocabulum, quàm apud Romanos. Ego equidem, ut antè dixi, antiquissimam hanc adpellationem fuisse domorum complurium congregationibus, id est, vicis, existimo: at non omnibus; sed iis tantùm, qui capita fuêre totius alicujus civitatis, sive nationis. sic *Matburg* dictum fuit Chattorum caput, quod nudo nomine erat *Mat*, Romanis *Mattium*, teste Tacito, annal. 1: quod nunc, mutatâ unâ literâ, dicitur *Marburg*; ut suo loco aliis etiam ostendetur documentis. sic item, quod *Batavorum opidum*, sine alio proprio peculiarique nomine, vocatur eidem auctori historiar. v, ipsis incolis erat *Batawenburg*, quia caput gentis: unde hodiéque locus is dicitur *Batenburg*. sic *Teutoburgium*, incolis *Theutburg*, Dulgibinorum, ut docebitur, caput, nunc *Dietmelle* in Vestofaliâ. Atque hujusmodi vicorum, id est, *burgiorum*, seu *burgorum* incolæ antiquis Germanis propriè dicebantur *burger*, & variante dialecto *burgar*. unde illud Isidori loco prædicto: *Burgarii, à burgis dicti; quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant*. Satis igitur jam claret, merè Germanicam hanc antiquissimis temporibus fuisse vocem: quam malè ac parum peritè non modò exteri homines hoc ævo, sed & quidam Germanorum à Romanis deduxerunt; quum ipsi veriùs Romani à Germanis eam acceperint, posterioribus sæculis: quemadmodùm & militaris disciplinæ nonnulla, ut patet ex Vegetio, Marcellino, & aliis ejus ævi auctoribus; & in his maximè dignitatum vocabula, *ducatus* & *comitatus*, ipsis anteà ignota, aut inusitata: quæ & ipsa imperitè nostri homines, à Romanis nos habere, docent; ut suo loco ostendetur. Sed etymologiam quoque vocis *burg* nunc scrutari haud alienum fuerit. De hac ego sic existimo: nihil aliud eam antiquissimis temporibus significasse, quàm *sepimentum*; quod aliâ voce patriâ dicimus *ein zaun*, & variantibus dialectis, *tuun*, & *tuyn*. nam eâdem ratione hodiéque in Britanniâ Angli id propriè vocant *a towne*, & Scoti *tune*, quod Gallis est *un bourg*, & *une bourgade*; quodque nos dicimus *ein fleck*, aut *marksteck*, id est, uti nunc interpretantur, *opidulum mœnibus portisque non clausum*. inferioribus autem Germanis, circa Rheni divortia & ostia, *tuyn* est idem quod reliquis Germanis & Anglis *garden*, & illis aliâ dialecto *garten*, Romanis *hortus*: nempe, quia & hic sepitur. Quin & Slavis quoque, qui etiam post Germanos nullas habitarunt in Sarmatiâ suâ urbeis, ab eodem argumento opidorum urbiumque vocabula nata sunt *Viszygrod*, *Novvogrod*, *Stárygrod*, *Bialygrod*, *Grodno*, *Grodek*, & id genus alia; quæ aliis dialectis efferuntur per *gorod*, *horod*, *grád*, *hrád*, *& hárad*. nam nunc etiam Polonis hortus patrio sermone dicitur *Zágrod*, & *ogrod*; Bojohæmis, sive Czechis *zahrada* & *ohrada*: & sic aliis etiam Slavicis gentibus, pro suâ cuique dialecto. unde etiam Polonis *obsepire* est *ogrodzicz* & *zágrodzicz*; Dalmatiæ incolis *ográditi*, Bojohæmis *ohraditi*, ac Slavonibus *záhráditi*. Quin Latinorum etiam *hortus* ex eodem fonte profluxisse videtur. quantum enim discrimen inter *horod*, & *hort*? Admodùm exiguum. Germanorum certè *gard* cum Slavorum *hárád*, sive *gárád*, & *gorod*, eamdem habet originem. unde etiam illa Slavorum in opidis nomina efferuntur Germanis *Naugard*, *Stargard*, & sic reliqua. Inferiores Germani hortum, quem *tuyn* eos vocare dixi, alio vocabulo adpellant *hof*. quo eodem vocabulo cùm ipsi, tùm reliqui Germani omnes vocant *aulam* regis, principis, vel alius cujusvis domini: & item eum propter ædificium seu domicilium locum, qui sepimento, vel muro incluſus est. Helmoldo in chronico Slavorum aula principis dicitur *curtis*, quæ Adamo Bremensi est *cortis*. unde Italis etiam, & Hispanis eadem vox hodiéque dicitur *corte*, Gallis verò & Anglis *court*. quam satis ineptè Galli deducunt à Latinâ voce *cohors*, sine ullâ probabili ratione. Et ipsam Celticam esse, nihilque aliud antiquitus significasse, quàm quod *gard*, *hof*, & *tuyn*, id est, locum conseptum ac munitum, maximè credibile est. Nec mihi heic objiciatur, quòd illud Germanorum *garden* hodiè Italis dicatur *giardino*, Hispanis atque Gallis *jardin*: à quo planè alienum videri possit vocabulum *corte*, sive *court*. nam sic etiam Angli nunc distinguunt inter *garden* & *gard*; per hoc locum tam prope domum, quàm procul domo obseptum, per illud hortum intelligentes. Sed hodiéque Gallicâ in lingvâ est vocabulum *courtil*, quod & ipsum hortum significat. Satis igitur ex his tot tantisque argumentis patere puto, vocabulum quoque *burg* antiquissimis temporibus nihil aliud Germanis significasse, nisi locum septum. unde id eodem modo vicorum nominibus adjectum, quemadmodùm alia vox Germanica *hage*, sive *hagen*: quam & ipsam multis hodiè vicorum opidorumque vocabulis annexam videmus: nihilque aliud significat, quàm sepem, seu sepimentum ex virgultis constans: quod Gallis etiam dicitur *une haye*, & Anglis *a hedge*. Neque ego dubitaverim in eâdem significatione apud antiquissimos Græcorum fuisse vocem πύργος· quam illi, posteaquàm muro munita loca habere cœperunt, turribus atque arcibus indiderunt. Nam sic quoque Germani nostri, postquàm in Galliâ, Rhætiâ, Noricoque viderunt castella,

ſtella, atque opida; his nomen dederunt *burg*, quia muris erant ſepta. unde in hunc uſque diem *burg* propriè dicimus *caſtellum*, ſive *arcem*. Hanc autem vocem Celtis atque Græcis fuiſſe communem, illam verò *gard*, Celtis ſimul, Sarmatisque & Latinis, mirari nemo dignetur, cui compertum ſit, innumera alia quoque eſſe remotiſſimis inter ſe atque ignotiſſimis gentibus, non modò per haſce terras, quas Aſiam, Africam, & Europam vocamus, ſed in extero etiam orbe, vocabula earumdem rerum communia; quique credat, primævam illam, totique terrarum orbi communem lingvam à Deo ad ædificationem urbis Babylonicæ fuiſſe confuſam, atque in varias poſteà dialectos diſſipatam: quâ de re ſuprà, cap. VIII, plura mihi dicta ſunt. Sed hactenus de habitationibus veterum Germanorum diſſe-
10 ruiſſe ſufficiat.

Nunc de diviſione agrorum in pagos, quæ & ipſa univerſis Germaniæ nationibus fuit communis, dicendum eſt. Pagorum quamvis noſter auctor faciat mentionem; non tamen apertè aut diſertè docet, quid fuerint. aliunde igitur eorum deſcriptio petenda. Cæſaris verba, comment. VI, jam antè relata, ſunt iſta: *In pace nullus communis eſt magiſtratus: ſed principes regionum atque pagorum inter ſuos jus dicunt, controverſiasque minuunt.* Noſter hæc ita: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Pagus igitur non idem qui vicus, quem ſuprà deſcripſimus. Plutarchus in Numâ: Διὸ καὶ τὴν γεωργίαν ὁ Νεμᾶς, οἷον ἁρμονίης φίλτρον, ἐνεμίξατο τοῖς πολίταις, ἅμα μὲν ὡς ἠθοποιὸν ἀγαπήσας τέχνην, εἰς μέρη τὴν χώραν διῄρει, ἃ πάγους προσηγόρευσε. id eſt: *Quamobrem agriculturam quoque Numa, ceu pacis amorisque poculum, miſcuit civibus ſuis: artemque hanc ut bonorum morum effectricem amans, agros in parteis diſtribuit, quos*
20 *pagos adpellavit.* Pagus igitur integra amplioris alicujus regionis fuit portio. Cæſar comment. I: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos diviſa eſt.* Ammian. Marcellinus, lib. XXI: *Didicit, Alemannos, à pago Vadomarii exorſos, vaſtare confines Rhætiis tractus.* Regio fuit ſatis ampla; nam rex ejus fuit, ſive princeps, Vadomarius. idem auctor, lib. XIV: *In Gundomadum & Vadomarium fratres, Alemannorum reges, arma moturus.* & lib. XVIII: *Statim rex quoque Vadomarius venit.* In privilegio Theodorici, Francorum regis: *Monaſterium vicorum in eremo vaſtâ, quæ Voſagus appellatur, in pago Alſacenſi, in loco, qui vocatur Vivarius peregrinorum; qui antè appellatus eſt Murbach.* ubi tota Elſatia vocatur pagus. Aimoinus, lib. IV, cap. CXI: *Imperator reliquum æſtatis tempus in pago VVarmacenſi transegit.* In privilegio Hlotarii
30 imperatoris, Trajectenſi Eccleſiæ dato: *In pago Maſo, ſuper fluvium Rure, monaſterium, quod Berg nuncupatur, ad præfatam ſedem Trajectenſem ſub omni integritate tradidimus.* Anonymus, in vitâ Ludovici Pii: *Flameresheim, in pagum Ripuarium venit.* In legibus antiquis Ripuariorum, tit. XXXI, paragr. III: *Pagus Ripuarius.* de eodem mox ita tit. LXXXVIII, paragr. V: *Provincia Ripuaria.* Apud ipſos Germanos ejuſmodi pagorum vernaculum vocabulum fuit *gaw*, & variantibus dialectis, *gäw, gew, göw, gow.* In traditionibus Fuldenſibus, lib. I, cap. IV: *In pago Salagewe, villa Tubba. in pago VVeringewe.* Hinc etiamnunc Varmacenſis pagus dicitur *VVormesgaw*; & Briſiaci montis pagus *Briſgaw*; cujus incolæ in Notitiâ imperii *Briſigavi:* ſibi ipſis quondam haud dubiè *thi Briſgawer*. Sic, qui Cæſari, comment. II, III, & VII, *Andes* dicuntur Galliæ Celticæ populi, Tacito in annal. III, ſunt *Andecavi*, & rectiùs
40 Plinio, lib. IV, cap. XVIII, *Andegavi*, quaſi *thi Andegawer*, à pago, ſeu regione Andium *Andegaw*. Hodiéque in Helvetiâ Tigurinus pagus, Cæſari in comment. I, memoratus, dicitur *Zürichgöw*; & alii ibidem *Turgöw, Aargöw, VVifliſpurgergöw*. trans Danubium eſt *Nordgaw*; quæ & Bojaria ſuperior. inter Franconiam & Haſſiam, *Buchgaw*; quæ & Fuldenſis abbatia. trans Rhenum, ex adverſo Maguntiaci, *Rhingaw*. in Friſiâ *VVeſtergow*, & *Ooſtergow*. Hænoniæ comitatus, *Hennegow*: & alii alibi. Pagi tamen veterum Germanorum aliquanto minores fuiſſe videntur. nam unis Semnonibus, Svevicæ genti, Tacitus, in libro de Germaniâ, centum adſcribit pagos: quorum tamen univerſa civitas Helvetiorum civitatis amplitudinem haud multò ſuperavit. & totidem Cæſar comment. IV. attribuit Chattis, quos Svevos ipſe adpellat. Plinius, lib. IV, cap. XIII: *Hillevionum in Scandinaviâ genti, quin-*
50 *gentos.* quæ tamen gens quàm ampla fuerit, ſciri haud poteſt. Sic Tacitus, hiſtoriar. lib. IV, Gugernis complureis tribuit pagos, in his verbis: *In proximos Gugernorum pagos ductus à Voculâ exercitus:* quum tamen exigua fuerit eorum natio, inter Rhenum & Moſam, à Roræ confluente ad divortium Rheni protenſa.

Ceterò hujuſmodi pagi in alias iterum diviſi fuêre parteis. Tacitus in libro de Germaniâ: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt.* Ab his poſteà totidem pagi partes dictæ fuêre vernaculâ lingvâ *hunderten*. unde etiamnum in Anglià pagos, quos illi vulgari lingvâ *ſhires*, à veteri Saxonico vocabulo *ſcyres*, & Latinè *comitatus* adpellant, diviſos videmus in parteis,

quæ dicuntur *hundreds*. Eadem apud priscos Germanos in bello ordinum ductoribus, ceterisque fuisse dignitatum vocabula, quæ domi pagorum vicorumque magistratibus, infrà suo loco ostendam. Tacitus, dicto libro anteà: *Mixti*, inquit, *præliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute dilectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter se vocantur; & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est.* Nempe, *thi hunderter* adpellabantur. Posteriores circa Rhenum Germani Latinum vocabulum in lingvam suam adsciscentes, ipsas terras dixêre *centen*, & *centgerichte*; comiteis verò illos centenos, *centgraven*. At iidem homines, unà cum ipsis terris, quas regebant, alio nomine dicebantur *ambachte*, & variante dialecto, *ambechte*, quæ vox nunc contracta manet *ambt*, pro quovis officio, seu præfecturâ; ut suprà, cap. VIII, dictum est. Vetus mos videre est in Flandriæ comitatu; ubi hodiéque regiones vocantur, *Belle ambacht*, *Cassel ambacht*, *Borborg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*: & pars ejusdem comitatus, Selandiæ, Hollandiæque proxima, *de vier ambachten*, id est, IV *ambactiæ*. Verùm hactenus de communi omnium totius Germaniæ nationum agrorum divisione disseruisse sit satis.

CAPUT XIV.

De habitu corporum GERMANORUM *externo atque interno.*

DE origine Germanorum, item de situ veteris Germaniæ, ipsiusque soli naturâ ac cultu postquàm satis hactenus dissertum est; proximus hinc videtur labos, gentem ipsam, ac mores ejus, vivendique rationem antiquam quamcuratissimè describere. siquidem ex hac quoque parte multam, ut antè dictum, spectare licebit similitudinem in quinque istis nationibus, Illyriis, Germanis, Gallis, Britannis, atque Hispanis; magnumque inde colligere argumentum, dictas nationes ejusdem fuisse originis, ab uno patre Aschenaze omneis simul propagatas, unoque CELTARUM nomine in universum antiquissimis primisque temporibus adpellatas. nam quòd Bodinus, Ramus & alii Gallorum scriptores, ex hac morum similitudine probare voluerunt, Hispanos, Britannos, atque Germanos à Gallis duxisse originem; ea sanè inepta fuit argumentatio, & consequentia perquàm mala. Sed Illyrii, uti Græciæ ex omnibus Celtis proximi, sic primi maximam veterum morum partem abjecerunt; maximè Liburni, ac Dalmatæ: qui soli postmodùm Illyriorum adpellationem apud auctores sustinuerunt. In Hispanis atque Britannis multa communia manserunt. quamquàm & Hispanorum pars, mari interno proxima, multum à Græcis, colonias illic condentibus, nonnihil à Carthaginiensibus, imperium in eos obtinentibus, novi moris acceperunt: & Britannos quoque, oceano undique clausos, tamquàm in alio orbe separatim agenteis, nonnullos mores novos, & à reliquorum Celtarum consvetudinibus alienos, adsumsisse credibile est. Quin ex Gallis etiam mari interno proximi, jam inde à regum Romanorum temporibus, multum veterum morum in Græcas verterunt consvetudines; postquàm Phocenses Græci literas simul & humaniorem cultum, unà cum Massiliâ coloniâ, intulerunt. unde illud est Macriani in periegesi:

Χρῶνται δὲ Κελτοὶ τοῖς ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς,
Ἔχοντες οἰκειότατα πρὸς τὴν Ἑλλάδα
Καὶ τὰς ὑποδοχὰς τῶν ἐπιξενουμένων.
Vtuntur Galli moribus Græcis;
Familiarissimè erga Græciam,
Et qui inde advenerunt, adfecti.

Reliqui antiquis moribus, sub imperatoribus etiam Romanis, egerunt. unde hæc Strabonis verba, sub initium libri VII: Εὐθὺς τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου μετὰ τοῦ Κελτικοῦ, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα, Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξαλλάττοντες τοῦ Κελτικοῦ φύλου, τῷ τε πλεονασμῷ τῆς ἀγριότητος, καὶ τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς ξανθότητος· τἄλλα δὲ παραπλήσιοι καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις ὄντες οἵους εἰρήκαμεν τοῦ Κελτούς. διὸ δίκαιά μοι δοκοῦσι Ῥωμαῖοι τοῦτο αὐτοῖς θέσθαι τὄνομα, ὡς ἂν γνησίους Γαλάτας φράζειν βουλόμενοι· γνήσιοι γὰρ οἱ γερμανοὶ κατὰ τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον. Id est: *Protinus trans Rhenum post Gallicos populos, orientem versùs sita loca Germani incolunt, à Gallis parum differentes, si feritatis, corporum magnitudinis, & coloris flavi excellentiam spectes. ceterùm facie, moribus, & victu sunt quales Gallos esse diximus. quocirca rectè mihi videntur Romani hoc nominis eis indidisse, quum eos fratres esse Gallorum vellent ostendere. genuini enim fratres Romanorum linguâ dicuntur germani.* Vera esse hæc omnia, præterquàm quod de nomine Germanorum dicit, ex aliis etiam patebit infrà auctoribus. Proinde Cæsarem, ut suprà dictum, parum exactè cognitos habuisse Germa-

Germanorum mores, quum belli Gallici comment. VI planè diversos à Gallorum moribus eos fecerit, certum est.

Sed ad institutum uti accedam; in ipsâ Germanorum gente considerandus primo loco est habitus corporum externus. Plinius, lib. II, cap. LXXVIII: *Aethiopas*, inquit, *vicini sideris vapore torreri, adustisque similes gigni, barbâ & capillo vibrato, non est dubium: adversâ plagâ mundi atque glaciali, candidâ cute esse gentes, flavis promissas crinibus, truces vero cœli ex rigore.* Et Vitruvius: *Sub septemtrionibus nutriuntur gentes immanibus corporibus, candidis coloribus, directo capillo & rufo, cæsiis oculis, sanguine multo.* Hæc duo isti de omnibus pariter populis septemtrionalibus: sub quibus Germanorum quoque gentem fuisse comprehensam, ex orbis terrarum in septemtrionem austrumque partitione, quæ suprà, cap. XI, facta, intelleximus. nam Germani omnium proximè ad polum septemtrionalem accedunt. Quamquàm Sarmatæ etiam, contermini Germaniæ, eodem corporis habitu adfecti fuerunt. unde illud Herodoti, in lib. IV: Βουδῖνοι δὲ ἔθνος ἐὸν μέγα καὶ πολλὸν, γλαυκόν τε πᾶν ἰσχυρῶς ἐστι καὶ πυῤῥόν· id est; *Budini, ingens natio atque numerosa, admodùm cæsiis oculis universa, & rutilo capillo.* Sed de Germanis speciatim Tacitus, in libro de Germaniâ; *Ipse eorum*, inquit, *opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam ac sinceram, & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida.* Et annalium II: *Corpus visu torvum, & ad brevem impetum validum.* item historiar. II: *Omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium à Vitellio militum: quòd truces corpore, horridi sermone, ceteros ut impares irridebant.* item in vitâ Agricolæ; de Britannis loquens: *Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, & magni artus Germanicam originem asseverant.* Mela, lib. III, cap. III; *Immanes sunt animis atque corporibus.* Quintilianus, declamatione III, de Cimbris: *Nec minùs animorum immanitate, quàm corporum, belluis suis proximi.* Josephus, belli Judaici lib. II, cap. XVI: Τίς ὑμῶν οὐκ ἀκοῇ παρείληφε τὸ Γερμανῶν πλῆθος; ἀλλὰ δὴ καὶ μεγέθη σωμάτων εἴδετε δήπου πολλάκις. id est: *Quis vestrûm non fando accepit Germanorum multitudinem? nam proceritatem & magnitudinem corporum sæpius vidistis.* Herodianus, lib. VI: τῶν τοξοτῶν τὰ σώματα ἐπιμήκη τῶν Γερμανῶν τοξευόντων. id est; *Sagittariis corpora Germanorum immensa petentibus.* Polyænus lib. VIII, de Cimbris Teutonibusque loquens: Ἀγρίων ἀνθρώπων, μεγάλων, τὰς ὄψεις ἀλλοκότων, ἠχοῦσι τὴν φωνὴν ἐοικόσιν. id est; *qui homines erant agrestes, immanique magnitudine, facie insuetâ, & ferinâ voce præditi.* Hæc de Germanis. Reliquos quoque Celtas corporum magnitudine fuisse præstanteis, passim testantur auctores. De Hispanis Vegetius, lib. I de re militari, cap. I: *Hispanos non tantùm numero, sed etiam viribus corporum nostris præstitisse, manifestum est.* De Britannis Strabo, lib. IV: Οἱ ἄνδρες εὐμηκέστεροι τῶν Κελτῶν εἰσὶ καὶ ἧττον ξανθότριχες, χαυὸ πρὸς δὲ τῆς σώμασι. σημεῖον δὲ τοῦ μεγέθους· αὐτόπαιδας γὰρ ἡμεῖς εἴδομεν ἐν Ῥώμῃ, τῶν ὑψηλοτάτων ἀνθρώπων ὑπερέχοντας καὶ ἡμιποδίῳ· βλαισοὶ δὲ, καὶ τἄλλα οὐκ εὐχρώμμυς τῇ συσκευῇ. id est: *Viri Gallos proceritate superant, minúsque flavos habent crineis: laxioribus autem sunt corporibus. magnitudinis argumentum esto, quòd ipsi adolescenteis Romæ vidimus, qui etiam semisse pedis superarent proceriissimos illic homines. erant autem pedibus male suffultis; & reliqua corporis lineamenta constitutionem non elegantem referebant.* Hæc equidem Strabo simpliciter de universorum Britannorum staturâ. discrimen tamen facit Tacitus, loco proximè dicto. *Habitus*, inquit, *varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, & magni artus, Germanicam originem asseverant. Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines. & positu contra Hispaniam, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupasse, fidem faciunt. proximi Gallis & similes sunt.* Atque hæc Tacitus insulâ jam penitus cognitâ. itaque non universi Britanni Gallis fuêre majores; sed ulteriores tantùm, id est, incolæ Caledoniæ, quæ pars nunc maxima Scotiæ. Ceterùm Gallorum staturam idem Strabo indicat, lib. VII: ubi Germanos, ut suprà relatum, ait esse μικρὸν ἐξαλλάττοντας δὲ Γαλατικῆ φύλα τῷ πλεονασμῷ δὲ μεγέθους. Et Livius, lib. XXII, de Gallis hoc referens: *Gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat.* Appianus item, in libro de bellis Syriacis, Antiochum regem narrat Gallos Asiaticos ἀξιομάχους duxisse, διὰ τὰ μεγέθη τῶν σωμάτων· id est: *idoneos bello*, & quos Romanis opponeret, *ob corporum magnitudinem.* Florus quoque, lib. II, cap. IV, *animos ferarum, corpora plùs quàm humana* Gallis fuisse tradit. Quantum tamen corporum magnitudine Germani Gallos antestiterint, Cæsar maximè ostendit, in belli Gallici comment. I, his verbis: *Dum paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariæ commeatusque causâ, moratur Cæsar; ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum (qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque experientiâ, in armis*

armis esse prædicabant, & sæpenumerò sese cum his congressos, ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse) tantus subitò timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium menteis animosque perturbaret. Omneis reliquos mortaleis corporum proceritate atque magnitudine præstitisse Germanos, patet ex eo, quòd Florus Gallis *corpora plùs quàm humana* tribuit: Galli verò ipsi apud Cæsarem professi sunt, Germanos corporum magnitudine sese longè antecedere. Hinc est illud Vegetii, loco suprà dicto: *Quid adversùs Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? Quid adversùs Germanorum proceritatem brevitas potuisset audere?* Germanis, non Gallis, *proceritatem* dum tribuit, majorem in illis, quàm in his, fuisse eam, apertè indicat. Inepta heic & perquàm delira quorundam removenda est opinio, qui ex istis auctorum verbis, giganteâ omnino fuisse priscos Germanos nostros proceritate, colligunt. Pedis tantùm semisse Britannos superasse Romæ procerissimos Romanorum, tradit disertè Strabo: quos tamen Gallis facit proceriores; id est, Germanis æqualeis. prætereáque singularia Romanorum cum procerissimis Gallorum certamina, passim auctoribus, maximè verò Livio memorata, claro sunt indicio, non fuisse colosseâ staturâ. Ceterò, causam hujus proceritatis in populis septemtrionalibus cœlo tribuunt physici. quidpe ut ad austrum ardore corpora siccantur, arctanturque sic versùs septemtriones humore ali, atque extendi. huc etiam accedere, quòd septemtrionales calore interno abundent; quum australes eo careant. Atque ob eamdem causam Germani etiam Gallos corporum magnitudine superant, quia magis versùs septemtriones siti. & inter Germanos alii alios superant: nempe quibus circa paludeis humidiores sedes: ut sunt, qui inter Scaldem & Albim amneis incolunt, maximè in Vestofaliâ; ubi, præter viros, feminæ etiam totius Germaniæ procerissimæ. Sed, quum omnes ferè auctores populos ad septemtriones proceros, ac robustos, candidosque adfirment, maximè Germanos; idque hodierna satis doceat experientia: mirum videri possit, quòd Hippocrates, in libro de aëre, locis, & aquis, ad septemtriones homines pallore, ac macie deformes pronuntiavit. Verùm ne Hippocratem quidem hac in re opinio fefellit. hodierna quidpe ostendit experientia, esse taleis in septemtrionalibus Svediæ, Norvagiæque partibus. Ratio ejus rei dari potest hujusmodi: scilicet qui propiùs polum accedunt, eos æquè rigore nimio aduri, atque eos ardore nimio, qui ad tropicum vergunt. Hinc fit, uti Galli majores sint Italis atque Hispanis: Gallorum tamen maximi, qui oceano Britannico proximi: Gallis rursus majores Britanni, atque Hiberni: Britannorum maximi, qui Scotiam incolunt. unde Tacitus, ut antè relatum, à Germanis ortos Caledonios existimavit, ex magnorum artuum argumento. ex Germanis quoque majores, qui ad inferiores parteis Rheni, Amisiæ, Visurgis, atque Albis, & ad sinus Codâni litora, item qui in peninsulâ Cimbricâ, quàm qui in Danubii ripis. At ultra Cimbricam peninsulam, sinumque Codânum, paullatim jam deficiunt; ita uti ultra Gutiam, mediocres; in extremis verò veteris Germaniæ partibus, ad oceanum septemtrionalem, admodùm parvi visantur; multoque minores in Groniâ. Verba igitur Hippocratis de his intelligenda sunt locis: quorum cognitionem ex sui sæculi geographis habere eum potuisse, infrà patebit, ubi ad explicationem eorum locorum sermo pervenerit. Romani eam maximè Germaniæ partem literis celebrarunt, quæ armis eorum pervagatissima; id est, Vestofaliam, cum Frisiâ, Geldriâ, atque Hollandiâ. in quibus homines proceritate maximè conspicuos gigni, antè dictum. Hæc igitur de Germanorum staturâ.

De colore corporum in septemtrione candido, jam suprà Plinium & Vitruvium audivimus. De Gallis Asiaticis ita Livius, lib. XXXVIII: *Nudi pugnant: & sunt fusa & candida corpora.* De Gallis, Romam occupantibus, Virgilius Æneid. VIII:

—— Tum lactea colla
Auro innectuntur.

De Bojorum, Gallicæ gentis, in Italiâ duce Silius Italicus, lib. IV:

Colla viri fulvo radiabant lactea torque.

De Gothis, Germanicâ gente, Istrum, sub Valente imperatore, transeuntibus, ita Eunapius in historiâ suâ: Ὁ μὲν ἐκ τῶν διαβεβηκότων ἤρα παιδαρίου τινὸς λευκοῦ καὶ χαρίεντος τὴν ὄψιν· ὁ δὲ ἠλέει γυναικὸς εὐπροσώπου τῶν αἰχμαλώτων· ὁ δὲ ἦν αἰχμάλωτος ὑπὸ παρθένου. id est: *Alius adamabat puerum aliquem ex transgressis, candidum facie, & amabilem; alium mulieris inter captivas formosæ miserebatur; alium virginis capiebat pulchritudo.* De iisdem Gothis, item de Vandalis, ita Procopius, rer. Vandal. lib. III: Λευκοὶ ἅπαντες τὰ σώματα εἰσί. id est: *Candidi sunt universi corporibus.* De Gallis simul & Germanis Diodorus Siculus, lib. V: Γυναῖκας ἔχουσιν εὐειδεῖς· *Feminas habent formosas.* & Athenæus, lib. XIII, cap. VIII: Κελτοὶ τῶν βαρβά-

βαρβάρων καλλίστας ἔχουσι γυναῖκας. id est: *Ex barbaris Celtæ pulcherrimas habent uxores.* Puellæ Alemannæ, nomine Biſſulæ, formam celebrat carminibus Auſonius in edylliis:

Delitium, blanditiæ, ludus, amor, voluptas:
Barbara, ſed quæ Latias vincis, alumna, pupas.

Biſſula nec ceris, nec fuco imitabilis ullo
Naturale decus fictæ non commodat arti.
Sandyx & ceruſſa alias ſimulate puellas:
Temperiem hanc vultus neſcit manus. Ergo age pictor,
Puniceas confunde roſas, & liliamiſce:
Quique erit ex illis color aëris, ipſe ſit oris.

Pingere ſi noſtram pictor meditaris alumnam
Æmula Cecropias ars imitetur apes.

Gallos à candoris argumento *Galatas* dictos quidam putarunt, quaſi ἀπὸ τοῦ γάλακτος, id eſt, à *lacte*; quia lacteis erant corporibus. At hodiernis docemur experimentis, omneis ceteros Celtas cutis candore ſuperare Britannos, atque Germanos. Cujus candoris cauſa eidem humori, qui proceros efficit, rectè tribuitur. Hinc etiam Hollandiæ, Friſiæ, ac Veſtofaliæ feminæ, non modò opidanæ ſed & agreſtes, maximè quæ inter paludeis gignuntur, totius Germaniæ, imò totius ſeptemtrionis candidiſſimæ. Verùm uti ultra ſinum Codanum homines jam ſtaturâ minores, ſic etiam minùs minúſque candidâ cute versùs polum exſiſtunt, donec planè fuſci evadant.

Oculos ſeptemtrionalibus Vitruvius omnibus, ut antè relatum, tribuit *cæſios*. Tacitus Germanis *cæruleos*: & cum hoc conſentiens Juvenalis, ita canit ſatyrâ V:

Cærula quis ſtupuit Germani lumina, flavam
Cæſariem, & madido torquentem cornua cirro?
Nempe quòd hæc illis naturâ eſt omnibus una.

Auſonius, de prædictâ Biſſulâ:

—— Germana maneret
Vt facies, oculos cærula, flava comas.

Plutarchus in Mario eiſdem Germanis χαροπούς. Quæ vocabula diverſa unum eumdemque colorem ſignificant. Ariſtoteles, in quæſtionibus, nigrum in oculis colorem, qualis eſt in auſtralibus, caloris interni penuriam notare tradit: contrà glaucum, qui proximè ad cæſium accedit, magnum eſſe caloris interni indicium. id quod in ſeptemtrionaleis populos, maximè in Germanos noſtros, rectè quadrat. Flaveſcunt tamen horum oculi magis magisque versùs ſeptemtrionis extrema.

Circa crinium colorem auctores multùm variant. Vitruvius, ut antè relatum, *directum* ac *rufum* tradit capillum populos habere ſeptemtrionaleis. Seneca, de irâ lib. III. cap. XXVI, eumdem adſcribit colorem omnibus Germanis. *Non eſt*, inquit, *Aethiopis inter ſuos inſignitus color; nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. utrumque decet. Nihil in uno jucundum notabile, aut fœdum, quod genti ſuæ publicum eſt.* Martialis, lib. XIV, eumdem Germanis Batavis, in epigrammate cujus lemma *Perſona Germanica*:

Sum figuli luſus rufi perſona Batavi.

Tacitus, ut antè dictum, *rutilam comam* omnibus pariter tribuit Germanis. Hippocrates, libro ſuprà dicto & Ariſtoteles, problemat II, ſect. XXXVIII, omnibus ad ſeptemtrionem capillum πυῤῥόν. Galenus de temper. lib. II, cap. V, & in commentario ad librum Hippocratis de aëre, cap. X. φοινικοῦν. Strabo, ſub initium libri VII, & Diodorus lib. V, item Clemens Alexand. pædagog lib. III, cap. III, Gallis juxta ac Germanis ξανθόν· eumdem Herodianus, lib. IV, Germanis; Procopius, prædicto loco, Gothis ac Vandalis, Germanicis gentibus. His plerique Latinorum conſentientes, *flavos* deſignarunt crineis: ut Plinius, lib. II, cap. LXXVIII, omnibus ſeptemtrionalibus; ut antè dictum: Juvenalis & Auſonius, locis prædictis, omnibus Germanis: Claudianus, in Rufinum lib. III, Gallis:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli.

Lucanus, lib. III, Britannis:

—— Celſos ut Gallia currus
Nobilis, & flavis ſequeretur miſta Britannis.

Idem poëta, lib. II, Svevis, maximæ Germanorum genti:

Fundat ab extremo flavos aquilone Suëvos
Albis, & indomitum Rheni caput.

Silius

Silius verò Italicus, lib. III, Batavis Germanis *aureos*, his verſibus:

At tu tranſſcendes Germanice facta tuorum,
Iam puer auricomo performidate Batavo.

Eumdem colorem tribuit Gallis, Romam occupantibus, Virgilius, Æneid. VIII: *Aurea cæſaries ollis.* Hi equidem tot colores inter ſe differùnt; gradatimque alius alio eſt obſcurior. omnium lucidiſſimus eſt ξανθὸς, id eſt, *flavus:* huic proximus, paullo tamen obſcurior, χρυσοειδὴς, id eſt, *aureus:* hinc *rutilus*; qui idem ferè πυῤῥὸς. rutilum obſcurior jam excipit φοινικοῦς, id eſt, *puniceus.* obſcuriſſimus omnium eſt *rufus.* Horum omnium quia magna eſt invicem ſimilitudo; mirè apud auctores, auctorumque interpretes confunduntur. Plinius, lib. II, cap. CIII: *Oves rufas facit juxta Ilium Xanthus: unde & nomen amni.* Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Sin maculæ incipiant rutilo immiſcerier igni.

Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. V; de aureo vellere:

Tu quoque ſacratâ rutilant cui vellera quercu.

Lucanus, lib. I:

Diffuſum rutilo nigrum pro ſanguine virus.

Boëtius, conſolat. philoſoph. lib. I:

Vel cur Heſperias ſidus in undas
Caſurum, rutilo ſurgat ab ortu.

Virgilius, Æneid. lib. XII:

Puniceis invecta rotis aurora rubebit.

Auſonius, loco ſupradicto:

Puniceas confunde roſas.

Virgilius, eclogâ V:

Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ;
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis.

Hoc tamen obſervandum: quanto longiùs ab meridie ad ſeptemtriones versùs recedas, tanto in hominibus crinium colorem eſſe obſcuriorem; ita, uti in Daniâ, Svediâ, Norvagiâ, atque Scotiâ, plerique fulvo ac rufo progignantur capillo: ulteriores magis magiſque obſcuro. Ceterùm idem rigidi cæli humor, qui candidiora ad ſeptemtriones, quàm ad auſtrum, producit corpora, oculosque lucidiores, crineis quoque illis efficit ſplendidiores, quàm his; quibus crines plerumque nigri.

Neque tamen tanta heic intelligenda eſt cœli, ſiderumque vis atque neceſſitas, uti omneis pariter Germanos, nemine excepto, candidâ cute, cœruleis oculis, & comâ flavâ, ſeu rutilâ, gigni neceſſariò oporteat. nam licet pleroſque ſoli cœlique natura dictis coloribus adficiat; tamen haud raros reperias, in utroque ſexu, quorum color Hiſpanos, Italos, Græcos, adeóque Afros mentiatur. Neque in Italiâ, Græciâque omnes naſcuntur nigri. vidi Italos, vidi Hiſpanos, qui cutis candore, criniumque flavedine nulli Germano, Britannove quidquam concederent. Verùm, quòd ſeptemtrionaleis candidis corporibus, cœruleis oculis, cæſarie flavâ, auctores perhibeant; id à majore, potioreque hominum numero ſumtum. neque Tacitus, ubi ait, *habitum corporum, quamquàm in tanto hominum numero, eumdem omnibus* fuiſſe, facilè perſvaſerit, eo tempore neminem fuiſſe in Germaniâ cute pariter & oculis comâque nigrum, ſive fuſcum. Quamquàm Romani de iis maximè judicarunt Germaniæ partibus, quæ ipſis maximè cognitæ fuerunt, quasque armis ac præſidiis, inter Rhenum & Albim, ad oceanum uſque tenuerunt.

Sermonem Tacitus, hiſtoriar. II, ut antè citatum, Germanis tribuit *horridum.* quod tam de voce, ſive vocis ſono, quàm de loquelâ ipsâ intelligendum. eſt enim Germanis noſtris vox gravis, rauca, atque horrida; quum in Hiſpanis, Italis, atque Afris ſit exilis, clara, atque canora. Diodorus, libro prædicto, de omnibus ſimul Celtis, à Pyrenæis montibus ad Scythiæ ſive Sarmatiæ uſque confinia colentibus: Εἰσὶ δὲ τὼ προσώπω καταπληκτικοὶ, καὶ φωναῖς βαρύηχοι, καὶ πανδελῶς τραχύφωνοι. hoc eſt: *Sunt terribili adſpectu; vocemque edunt graviſonam ac prorſus horridam.* Polyænus, ut ſuprà retuli, Cimbris Teutonibusque θηριώδη tribuit τὼ φωνὼ· id eſt, *vocem belluinam.* De Gallis quoque hoc eſt apud Livium, lib. V: *Species truces Gallorum, ſonumque vocis, in oculis atque auribus fore.* Atque truceis hos, minaceis, terribilesque ſub torvâ fronte oculos etiamnunc Germani noſtri, licet Germaniâ moribus jam ſatis excultâ, mordicus retinent; maximè, qui versùs oceanum, & ſinum Codânum incolunt. Hæc igitur de corporum Germanorum habitu externo dicta ſunto.

De interno habitu ita noſter auctor, eodem loco: *Magna corpora, & tantùm ad impetum valida.*

valida. laboris atque operum non eadem patientia. miniméque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cælo solove assveverunt. Et annalium lib. secundo: *Corpus, ut visu torvum, & ad brevem impetum validum, sic nullâ vulnerum patientiâ.* Historiar. II: *Iam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cælique haut toleraturos.* Et sub finem ejusdem libri: *Adjacentia Tiberi Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora, fluminis aviditas, & æstus impatientia labefecit.* Et tandem paullo pòst: *Longè alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus species. non vigor corporibus, non ardor animis. lentum, & rarum agmen, & fluxa arma, segnes equi. impatiens solis, pulveris, tempestatum, quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promtior.* Polyænus,
10 lib. VIII: Μάριος Κίμβροις συμβαλὼν, ὅτι χειμερίων τόπων ὁρμωμένους, ἠπίστατο κρύος ἐς χιόνα φέρειν δυναμένους, καῦμα δὲ ἥλιον ἀδαμῶς, ἀπὸ δὲ ψυχρᾶς ἱδρῶτα πολὺ μετ' ἀθυμίας ἀφιέντας. id est: *Marius cum Cimbris conflicturus, ex frigidis regionibus profectis, sciebat eos glaciem & niveis ferre posse; calorem ac solem non item; æstu confectos plurimum sudorem cum spiritu emittere.* Idem & Livius Gallis adscribit, lib. V, his verbis: *Gallos pestilentia etiam urgebat: quum, loco jacente inter tumulos castra habentes, tunc ab incendiis torrido, & vaporis pleno, cineremque, non pulverem modò, ferente, quum quid venti motum esset (quorum intolerantissima gens est, humori ac frigori assveta) tum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecora morbis, morerentur.* Et lib. X: *Gallorum corpora, intolerantissima laboris atque æstus, fluere. primaque eorum prælia plus quàm virorum, postrema minus quàm feminarum esse.* Orosius, lib. V, cap. XVI: *Incalescente sole fluxa Gallorum cor-*
20 *pora in modum nivium distabuerunt.* Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: Ἐπιέζει δὲ τοὺς Γαλάτας μάλιστα τὸ περὶ θάλπος, ἐπὶ δίψος, ἀμφοτέρων ἀηθεῖς ὄντας. id est: *Maximè affligebat Gallos æstus atq. sitis, neutri horum adsvetos.* Et Polybius, lib. III, disertè Gallos μαλακίας καὶ φυγοπονίας, id est, *mollitiei & laboris impatientiæ* arguit. Verùm his haud parum adversari videntur ea, quæ Cæsar, comment. VI, de Germanis ita tradit: *Ab parvulis duritiei ac labori student.* & posteà: *Magna vis est urorum, & magna velocitas. neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. Hos studiosè foveis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent. &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem.* Item, quæ Mela, lib. III, cap. III: *Immanes sunt animis, atque corporibus; & ad insitam feritatem vastè utrag. exercent: bellando animos, corpora ad consvetudi-*
30 *nes laborum. Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint. viri sagis velantur, aut libris arborum; quamvis sævâ hieme.* Maximè verò ea pugnant, quæ Seneca adfert, lib. I de irâ, cap. XI: *Quid est aliud, quod barbaros, tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum, comminuat, nisi ira, infestissima sibi?* & paullo pòst: *Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque; quorum unicum illis cura est, in alia negligentibus. quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversùs perpetuum cæli rigorem. hos tamen Hispani, Gallique, & Asiæ, Syriæque molles bello viri, antequàm legio visatur, cadunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam.* Quid; quòd Tacitus, historiar. II, ut antè citatum, *tempestatum* ait esse *impatientes:* Livius verò *humori ac frigori adsvetos:* & ipse Tacitus, in libro de Germaniâ, *fri-*
40 *gora eos cælo adsveviſſe* tradit? & quæ pars Europæ majoribus tempestatibus obnoxia, quàm Germania septemtrionalis? quibus certè incolæ magis adsvescant necesse est, quàm aliæ gentes sub cœlo mitiore. Sed errasse dicamus Tacitum in tempestatibus: quid, quod Appianus in Celticis, sive epitomator ejus tradit de Marcomannis, Arioviſti milite? ὅτι κρύος ὁμοίως ἔφερον θάλπη. id est, *quòd frigoris æstusque juxtà fuerunt patientes.* Frigorum, ac tempestatum fuisse patientissimos, ut quibus maximè omnium in patriâ terrâ adsveti, quis dubitaverit? Æstum, ac sitim non æquè toleràsse, maximè extra patriam, in calidioribus regionibus, nemo negaverit. nam ne hodiè quidem his satis pares sunt. Quum gens tota in septemtrione sita sit, frigidissimâ omnium regione; frigoribus asperrimis, quibus major pars anni infestatur, adsveta, minimum etiam æstum graviter fert. ex æstu quum gignatur sitis, impa-
50 tientes ardoris largiori restinctione opus habent. quę crebro sumta habitum tandem, adeòque morem producit; uti non solùm æstate, summis caloribus, sed asperrimo etiam hiemis, potare consveverint. Quamquàm physici doceant, corpora nostra magis intus calere hieme, frigore intra poros calorem obstruente, quàm æstate. unde major quoque cibi potusque appetitus hiberno tempore, quàm æstivo. Tacitus ait Germanos *inediam tolerare, solo adsveviſſe:* nempe quia solum non impensè colebatur, quod, ut infrà ostendetur, sterile & frugum minimè ferax erat. unde incolis inopia. Verùm hodiè, quia omnia benignè ac copiosè proveniunt; minùs tolerare inediam, quàm aliæ Europæ gentes sciunt Germani. Appianus, qui non minùs æstus, quàm frigoris, inediæque toleranteis facit, hæc è diverso ad-

dit: Ἦσαν δὲ, ὡς ἔοικεν, οὐ φερέπονοι ἐν τῷ μάχαις, οὐδὲ λογισμῷ ἐπιστήμῃ τινὶ, ἀλλὰ θυμῷ χρώμενοι, καθάπερ θηρία. id est: *Laborum in prœliis non admodùm tolerantes fuisse videntur, & bella non tam ratione gessisse, quàm belluino quodam impetu.* Veriùs certè Seneca, qui solâ irâ, sibi ipsi infestissimâ, comminui solitos adfirmat. Livius, lib. v: *Galli flagrantes irâ; cujus impotens est gens.* Itaque rectè addit Seneca superioribus ista: *Agedum, illis corporibus, illis animis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam; ut nihil ampliùs dicam; necesse erit nobis certè mores Romanos repetere.* Sanè nihil æquè iis defuit, ac disciplina militaris. quam posteaquàm addidicerunt, non jam tam facilè, ut anteà, à Romanis prœliis comminuti fuerunt; quod infrà suo loco patebit. Atque hæc etiam de interno corporum habitu disseruisse sufficiat.

Caput XV.

De generibus, sive ordinibus, quibus prisci Germani *inter se distincti fuerunt.*

Habitu naturâque corporum Germanorum explicatis, ordo rerum poscebat, uti de vestitu eorum proximè subtexeretur. verùm de hoc, aliisque eorum moribus uti satis commodè sermo posthinc haberi possit; genera hominum, sive ordines, in quos universi per omnem terram Germaniam fuerunt distincti, antè indicandi erunt. nam pro ordine quisq; suo, ut in aliis rebus, sic vestitu inter se distingvebantur.

Ordines in universum fuisse reperio haud ampliùs iv. quorum primus Nobilium; alter Ingenuorum, sive Liberorum; tertius Libertorum, cui admixtus Libertinorum; quartus Servorum. Horum omnium cùm inferioris ævi auctores, tùm antiquus etiam scriptor meminit C. Tacitus, in libro de Germaniâ. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute sumunt.* & posteà: *Dominum ac servum nullis educationis deliciis distingvas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt: donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Sed quamdistinctissimè, disertissiméque infrà: *Liberti non multum supra servos sunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur: ibi enim & super ingenuos, & super nobiles ascendunt. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt.* Item posteà; ubi de Svionibus sic loquitur: *Est apud illos & opibus honos: eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo: sed clausa sub custode, & quidem servo. quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia utilitas est.* Tacito consentiens inferioris ævi scriptor, Adamus Bremensis, sic tradit de Saxonibus: *Quatuor differentiis gens illa consistit; Nobilium scilicet, & Liberorum, & Libertorum, atq; Servorum.* Non modò de unâ Saxonum natione hoc intelligendum; sed de universâ Germanorum gente. nam cuncta, quæ Tacitus in libro de Germaniâ universis tribuit Germanis, Adamus unis Saxonibus penè iisdem adscribit verbis. Sed idem de Saxonibus tradit & Hucbaldus, Elnonensis abbas, in vitâ beati Lebuini: *Erat gens Saxonum, sicut nunc usq; consistit, ordine tripartito divisa. sunt enim ibi, qui illorum lingvâ Edlingi; sunt, qui Frilingi; sunt, qui Lassi vocantur. quod Latinâ sonat lingvâ; Nobiles, Ingenui, atq; Serviles.* Item Nithardus, historiæ Francorum lib. iv: *Gens Saxonum omnis in tribus ordinibus divisa consistit. sunt enim inter illos Edlingi; sunt, qui Frilingi; sunt, qui Lazzi illorum lingvâ dicuntur: Latinâ verò linguâ hoc sunt; Nobiles, Ingenui, & Serviles.* Atque hi equidem duo malè treis tantùm faciunt ordines; *servorum* ordinem omittentes; quod infrà patebit: nempe, quia *liberti non multum supra servos erant*; ut testatur Tacitus. Fuisse eorum ordinem à servis distinctum, præter Taciti, Adamique fidem, leges quoque antiquæ Bajuvariorum attestantur: in quibus ita legitur; *Manumissa, quam Frilazin vocant.* Item glossarium vetus Latinotheotiscum: *Libertini, Frilazzi.* Sed singulorum status, atque conditio inspiciatur.

Adamus Bremensis superioribus hæc continuò subnectit: *Et id legibus firmatum, ut nulla pars, in copulandis conjugiis, propriæ sortis terminos transferat: sed nobilis nobilem ducat uxorem, & liber liberam; libertus conjungatur libertæ, & servus ancillæ. Si verò quispiam horum sibi non congruentem, & genere præstantiorem duxerit uxorem; cum vitæ suæ damno componat.* Rigida admodùm lex; fateor: sed utilissima; ut mox adparebit. Hodiè etiam in Germaniâ (in eâ nimirum, quæ ab Galliæ Italiæque finibus, simulque moribus remotior) idem mos quàm-

quamreligiosissimè observatur; non equidem pœnæ alicujus præstitutæ metu, sed antiquissimâ persvasione: quum omnino se suumque ordinem nobiles homines pollui credant, si quis vel tenuissimâ sorte vir ducat opidanam licet ditissimam. Quin etiam & ipsi opidani, in magnis opidis, sive celebrioribus urbibus, duobus potissimùm inter se distingvuntur ordinibus; quorum alter *patriciorum*, alter *plebeiorum* dicitur, legibusque apud eos cautum est, ne quis extra ordinem suum uxorem ducat. Vetustissimum hoc, non modò Germanorum nostrorum, sed & omnium gentium fuit institutum, &, si non antè, certè, statim post terrarum inundationem cœptum. unde, in gentium dispersione, in universum orbem divectum. Falsum est, quod Dionysius Halicarnassensis, & Livius, atque Plutarchus Romulo, primo Romanorum regi, adscribunt: nempe hujus esse institutum, populum Romanum in *patricios, nobileis*, atque *plebeios* distingvere. quod certè non magis verum, quàm quæ eidem Romulo, ac Numæ, de sacrorum ritibus, temporumque divisione attribuuntur. quæ primi illi Romani, non ut nuper à regibus suis inventa, sed ex antiquissimis cunctarum gentium consvetudinibus habuêre; ut infrà in singulis satis clarè patebit. Ad nobilitatem quod attinet; haud facilè ulla gens, vel natio, cùm antiquis Græcorum, Romanorumque temporibus, tum patrum nostrorum, vel nostro etiam hoc sæculo reperta sine nobilitatis dignitate atque honore. Memorabile sanè exemplum, maximéque dignum, quod cum Germanorum nostrorum moribus conferatur, est in Iaponiis, gente insulanâ, ad Sinarum terram: de quibus hæc in epistolis patrum Jesuitarum, qui illic versati sunt, legimus: *Iaponiorum tres præcipuè ordines numerantur: Patricii, qui vectigalibus civitatis fruuntur: Bonzii, sacrificuli; quorum item ampli sunt reditus: Operarii, qui aliorum veluti servitia sunt; semper iis laborant, semper iis obnoxii degunt. Nam nec patriciis inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec operariis quantavis pecunia dignitatem affert ullam: nec umquàm operarios inter ac nobileis matrimonia commiscentur.* Item ista: *Iaponia gens dignitatis mirum quàm studiosa. sic prorsus, ut eam reliquis rebus omnibus anteponant. Rei familiaris inopia patet illa quidem in hac gente latissimè. sed ea nulli est dedecori: nec sanè minùs idcircò, qui nobiles sunt, à plebe coluntur. neque verò eorum quisquam, pauperrimus licet, connubio cum plebeiis ullâ mercede jungitur. usque adeò existimationem divitiis præferunt.* En, eadem huic genti, longè remotissimæ, mens quæ Germanis nostris. quam tamen hos ab illis, aut illos ab his quondam accepisse, haud temerè dixeris: sed ex unâ eademque terrâ Schinar, in gentium dispersione, utrosque in suam quosque detulisse regionem, concedas necesse est. quod ex nobilitatis origine, quam mox ostendam, maximè patebit. Ceterùm apud antiquos Germanos nobilium dignitatem fuisse plebeiorum sive ingenuorum divitiis prælatam, cùm ex iis, quæ suprà ex Adamo Bremensi attuli, tum ex hodiernis maximè moribus liquet. quidpe hodiéque in omni eâ, quæ antiquitus dicebatur, ad glacialem usque oceanum, Germaniâ, nobilibus hominibus, licet tenuissimis sæpè sint censu, honorem tamen, primumque ubique locum locupletissimi etiam opidani deferunt: non tam statuto, vel lege, quàm ordinis reverentiâ ducti. Antiquam apud Celtas nobilitatis observantiam indicat Cæsar, belli Gallici comment. VI, his verbis de Gallis loquens: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. De his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum:* id est, *sacerdotum*, & *nobilium*. Eamdem nobilitatis præeminentiam indicat maximè ex Posidonii monumentis Athenæus, lib. IV, cap. XIII, his verbis de Gallis, Germanorum consanguineis, loquens: Ὅταν αἱ πλείονες συνδειπνῶσιν, καθίζουσι μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κρείττων, ὡς ἂν ἡγεμὼν χορῶν, ἢ πολεμικὸν ἢ ἀγοραῖον τὸν ἄλλων, ἢ καὶ τὸν γένει, ἢ καὶ πλοῦτον. id est: *Convivæ plures ad cœnam si conveniant, in orbem quidem considunt; at in medio præstantissimi est sedes, veluti cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel divitiis.* Ut maximè bellicosus nobili, sic nobilis opulento plebeio anteferebatur. Bellicositas autem nobilitati præferebatur, quia hujus illa erat origo atque mater. Cujus rei ratio sic se habet: Ab initio rerum, primus mortalium Adamus à Deo, conditore suo, inter reliqua, de quibus infrà suo loco ac ordine disputabitur, hoc quoque perdidicerat: nempe Spiritum sanctum habitaturum in animis hominum; ardoremque & fervorem pietatis, omniumq; virtutum excitaturum. Nepotes Adami postquàm, unà cum patre suo Caino (de quo pluribus id infrà ostendetur) à veri æternique Dei, rerum cunctarum conditoris, veneratione ad falsorum numinum cultum, Sathanæ impulsu, delapsi sunt: contentiones, rixas, lites, certamina, bella, rapinas, ac latrocinia, quorum omnium ardorem atque cupiditatem malignus ille spiritus, ipse videlicet Sathanas inspirabat, denique quidquid ad animi simul atque corporis strenuitatem pertinet, pro veris

illis virtutibus, ceu à Sancto spiritu suppeditatis, habuerunt: ob easque res Sanctum spiritum quammaximè venerati sunt, sub Martis, Herculis, Vulcani, aliisque nominibus; ut infrà docebitur. Hinc ipsa bellicositas *virtutis* nomen καθ' ἐξοχὴν sortita est. sic enim apud gentileis auctores τῇ ἀρετῇ, id est, *virtute* gens gentem præstare dicitur; non ob temperantiam, vel fidem, vel pietatem, vel aliam quampiam moralium virtutum; sed ob animi fortitudinem in certaminibus, manuumque promtitudinem. Hinc illud Ciceronis, in oratione pro Murænâ: *Rei militaris virtus præstat reliquis omnibus.* & paullo pòst: *Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt.* Verissimum est, quod Herodotus, lib. 11, scriptum reliquit his verbis: Εἰ μὲν νῦν καὶ τοῦτο παρ' Αἰγυπτίων μεμαθήκασι οἱ Ἕλληνες, οὐκ ἔχω ἀτρεκέως κρῖναι. ὁρέων καὶ Θρῆικας, καὶ Σκύθας, καὶ Πέρσας καὶ Λυδοὺς, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς βαρβάρους, ἀποτιμοτέρους τῶν ἄλλων ἡγεομένους πολιητέων τοὺς τέχνας μαθόντας, καὶ τοὺς ἐκγόνους τούτων· τοὺς δὲ ἀπαλλαγμένους τῶν χειρωναξιέων, γενναίους νομίζοντας εἶναι, καὶ μάλιστα τοὺς τὸ πόλεμον ἀνδρωμένους. id est: *Hoc ab Aegyptiis an mutuati sint Græci, pro certo dijudicare nequeo: quandoquidem videam & apud Thracas, & Scythas, & Persas, ac Lydos, adeóque apud omneis fermè barbaros haberi pro ignobilioribus civibus eos, qui opificia discunt, horumque liberos: generosiores autem, qui à manuariis operibus abstinent; maximè verò qui militari rei vacant.* Nempe ob unicam illam veterum mortalium virtutem, sive strenuitatem, quæ in bellis spectabatur. Unde hodiéque ea opinio apud omneis gentes obtinet, & in Christiano orbe, maximè apud Germanos, finitimosque eorum Polonos, veram genuinamque nobilitatem nullâ aliâ re hominem inferioris ordinis consequi posse, nisi virtute bellicâ. Tacitus de antiquis Germanis, ut antè relatum, *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute sumunt.* Quòd si igitur etiam in plebe, sive ingenuorum ordine aliquis bellicâ virtute reliquos omneis, tam nobileis quàm ingenuos, præstaret: is in ducem belli dilegebatur, nobilitatis dignitate haud dubiè ei simul attributâ. Apud Japonios, *nec nobilibus inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec plebejis quantavis pecunia addit ullam.* Idem apud majores nostros valuisse, ex prædictis patuit. Sed proh dolor! nos jam in ea incidimus tempora, quibus etiam indignissimi homines in sacrum illum, & maximè venerandum ordinem, non modò admittuntur, sed ultro adsciscuntur: non tam vanitate eorum, qui eum honorem consequi cupiunt; quàm ipsorum principum aviditate, qui leviusculi cujusdam compendii gratiâ perdirissimis etiam sæpè mortalibus eum indulgent. Quos tamen antiqui illi atque verè nobiles, interiorem Germaniam colentes, ut impares aspernantur, consortioneque indignos habent. Apud alias nonnullas Christiani nominis genteis adeò opibus habetur honos, uti ferè nulli sint nobiles, quin mercaturam terrâ mariq; exerceant. apud alias rursus mercatores quidem in nobilitate non ponuntur: ob unam tamen opum adfluentiam, non modò nobilibus, sed superioris etiam ordinis viris præferuntur. adeò & heic nobilitas tantùm nomen est. Quamquàm nec ulla apud hos veræ nobilitatis, ex antiquitate generis, vel ex virtute bellicâ prognatæ, imago est. sed nobilis habetur is, quicumque procul mercaturâ atque opificio vitam degere possit. nec quidquam refert, probus an improbus, sceleratusque pater vel ipse etiam paullo antè fuerit; bonis an malis, nefandisque artibus ea quæsiverit, per quæ nobilium vitam agere creditur. Apud priscos quoque Romanos ad summos reipublicæ honores pervectos fuisse eos, qui virtute bellicâ ceteros præstabant, patet ex Livio, Dionysio Halicarnassense, & aliis. unde illud est Senecæ, in epistolâ XLVII: *Varianâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit?* Tulli Romanorum regis ad Fufetium Albanorum regem hæc refert Dionysius verba, lib. III: Ἀρχὴ τὸ καὶ βουλὴ καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καρπῶται παρ' ἡμῖν, οὐχ' ὁ πολλὰ χρήματα κεκτημένος, οὐδὲ ὁ πολλὴς πατέρας ὀπισχομένος ἐπιδεῖξαι δυνάμενος, ἀλλ' ὅς τις αὖ ἢ τούτων τῶν τιμῶν ἄξιος. ἐγὼ δὲ ἄλλῳ τινὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ διγένειαν ὑπάρχειν νομίζομι, ἀλλ' ἢ ἀρετῇ. hoc est: *Magistratus, & senatoria dignitas, ceteriique honores deferuntur apud nos, non iis, qui amplas possident opeis, aut longam majorum indigenarum possunt ostendere seriem; sed iis, qui talibus honoribus sunt digni. nullâ enim aliâ re, quàm virtute, mortalium nobilitatem constare ducimus.* Hæc equidem ori adscribuntur gentili, veriq; Dei ignaro. à quâ mente quàm longè nunc (proh dolor!) nos Christiani absumus? Nam multis in locis, non modò nobilitatis titulus, quod modò dixi, sed & magistratus, & senatoria, judiciariaq; dignitas, & reliqua reipublicæ munia, non solùm bonis sed improbissimis etiam hominibus pretio venduntur. in tantum à veteri illâ veræ nobilitatis existimatione recessimus. Quid tu heic in judiciis, quid in reliquis reipublicæ partibus, ab animis tam corruptis, tamq; vitiosis fieri censes? Scilicet pessima quæque: &, inter alia, maximè id, quod de Româ suâ conqueritur Juvenalis, satyrâ III, his verbis:

Da testem Romæ tam sanctum, quàm fuit hospes
Numinis Idæi: procedat vel Numa, vel qui

Servavit

Servavit trepidam flagranti ex æde Minervam:
Protinus ad censum; de moribus ultima fiet
Quæstio: quot pascit servos; quot possidet agri
Iugera; quàm multâ, magnâque paropside cœnat?
Quantum quisque suâ numorum servat in arcâ,
Tantum habet & fidei.

Compertum habeo, quum nuper apud judicem quemdam pauperioris conditionis mulierculæ comparuissent, de opulento quodam querelam habituræ: iis conspectis exclamasse protinus judicem; Discederent inde mendicæ cum querimoniis suis importunis: se illi, cujus nomen proferebat, potiùs credere, homini locupleti, atque honorando. O vox Sathanæ, non hominis! Sed hæc & hujusmodi alia, non tam nostra sunt vitia, quàm externarum gentium: quibus vel Svionum, quorum suprà memini, Sitonumque mores retinere, vel Romanorum placuit imitari exemplum: qui & ipsi, à quo Carthaginem & Asiaticos reges debellarunt, in corruptissimas prolapsi sunt mores. unde non minùs lepidè quàm verè de iis ita cecinit, in satyrarum primâ, idem Juvenalis:

Vincant divitiæ; sacro nec cedat honori,
Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis:
Quandoquidem inter nos sanctissima divitiarum
Majestas.

Et item prædictâ satyrâ III:

Nihil habet infelix paupertas durius in se,
Quàm quòd ridiculos homines facit. Exeat, inquit,
Si pudor est, & de pulvino surgat equestri
Cujus res legi non sufficit. & sedeant hic
Lenonum pueri, quocumque in fornice nati:
Hic plaudat nitidi præconis filius, inter
Pinnirapi cultos juvenes, juvenesque lanistæ.
Sic libitum vano, qui nos distinxit, Othoni.

Gentilis hæc est hominis justissima indignatio. cui nos Christiani eamdem Othonis mentem quamarctissimè amplectentes, quid habemus, quod respondeamus? Pudeat sanè, pudeat, pigeatque; si quid etiamnum pudoris in nobis reliquum est. Memini me quondam cum homine extraneo, non rudi, nec imperito, sed literarum satis gnaro, & quidem theologiam professo, sermonem super nobilitate Germanicâ contulisse: qui omnino negabat æquum esse, hominem tenuis fortunæ, licet aliàs sangvine virtuteque nobilem, cuiquam opulento præferri. O vocem, non modò Christiano, ac theologo, sed & barbaro, profanoque homine indignissimam! Adeóne res, à Deo optimo maximo in usum hominis condita, præstantior censeatur ipso homine, divinæque illius auræ particulâ, quâ ipsi Deo nos reddimur quodammodò similes? O tempora; ô mores! Verùm enimverò jam eò perventum est, uti non modò externi sic sentiant populi; sed ipsi inter se Germanorum nonnulli pauperem nobilitatem aspernentur; eorumque rideant sententiam, qui malint angustæ sortis ducere uxorem nobilem, quàm ampliss imâ dote opidanam: quum nihil indignius, magisque ridiculum putent nobili homine egeno. ceu verò ad veram nobilitatis dignationem divitiæ plus facere debeant, quàm sangvinis puritas, virtutisque claritudo. Sed age; antiquissimi, quod apud omneis quondam gentes viguit, instituti auctoritatem, ipsumque nomen nobilitatis, fortasse vanum atque inane, si lubet, mittamus. rem ipsam inspiciamus: quantumque vel divitiarum honos mali, vel nobilitatis observantia boni mortalium generi attulit, paucis disquiramus. Primò, ad divitias quod attinet; certum est, ubi his unis omnis habetur honos, atque pretium, illic per fasque nefasque ad eas contendi. nec cuiquam incompertum esse potest, faciliùs, multoque citiùs per malas arteis perveniri ad opeis, quàm per bonas. nam, uti idem eâdem satyrâ III canit poëta,

Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.

Contrà verò, ——— *Omnia Romæ*
Cum pretio.

Vnde fit, uti non modò ii, qui suâpte naturâ sunt improbi, sed boni etiam sæpè homines, exemplis malorum corrupti, facinora flagitiosissima tentent, quibus ad opeis ac denique per has ad honorem illum pervenire queant. Contrà verò vera illa nobilitas non nisi probis, varioq; virtutum genere præditis quondam concedebatur summaq; tunc felicitas erat

hominum, in quibus non poterat superior potentiorque esse, nisi idem & melior. Exempla harum rerum haud desunt illis, qui eas regiones visunt, in quibus unis opibus maximus omnium habetur honos. heic quidpe quamfrequentissimè videre est, etiam primariorum virûm, & qui maximis suis opibus maximam nobilitatem consequuti putantur, filios nepoteisque ad horrendissima nonnunquàm flagitia descendere; atque in iis perpetrandis neque Deum, neque homines vereri: dum in unis opibus satis sit præsidii. quas & ipsas tam temerè per eadem flagitia prodigunt, quàm facilè pater vel avus per nefas quæsiverat. Contrà verò in Germaniâ nostrâ, quamvis multi nobiles petulanter juveniliterque vivant; tamen in regione tam amplâ, tamque vastâ, vix unum atque alterum, vel tertium toto sæculo reperias, qui indignis facinoribus sese contaminaverit, infamemque reddiderit: nisi si quem aliquando castrensium morum corruptela à sanâ mente longiùs abripiat. reliqui non tantùm suæ, sed totius etiam familiæ cognationisque dignitatis reverentiâ continentur. Nec nobiles solùm, sed opidanorum etiam primarii virtutis probitatisque famam quamreligiosissimè custòdiunt. Apud illas genteis, quæ maximum opibus habent honorem, inter alia vitia, maximè mireris, quàm statim homines, etiam sordidissimo & parum honesto loco nati, intumescant, superbiantque, ac planè intolerabiles reddantur, ubi quid opum adfluxit. propter quas à minùs opulentis, licet longè meliore loco genitis, coluntur, ferméque venerantur. Eosdem rursus homines, sed & summo loco ortos, ut primùm fortuna faciem mutaverit, continuò adeò & ipsos animum demittere, & ab aliis, qui antè venerabantur, despici, fastidirique cernas, uti nihil umquàm abjectius, nil vilius in orbe terrarum videris. Nec id semel: sed quotiescunque eosdem homines extollere atque deprimere fortunæ visum. Hoc planè barbari est ingenii; non Christianæ mentis: quæ omneis opes, omneis divitias, omneisque thesaurorum acervos in unâ pietate, & quæ hinc procreatur, virtute positos habere debet. At apud priscos mortaleis honos atque dignatio etiam pauperrimæ nobilitati manebat; nuncque manet apud Germanos nostros ferè omneis, conterminosque eorum Polonos, & si qui alii versùs orientem Christiani nominis populi pestifero illo Plutonis spiritu nondum adflati sunt. quos tamen delicatuli illi, & lepidiore vitâ emolliti homines barbaros adpellare haud verentur; nimirum, quia non iisdem secum moribus agunt; id est, non eâdem utuntur comitate, humanitateque, quâ ipsi, in sermone, victu, ac vestitu. Sed hæc comitas, &, ut vulgò nunc vocatur, civilitas, nihil aliud esse deprehenditur, quàm mera adulatio: ubi aliud sentias, aliud loquaris. Nitorem vestium, ædificiorumque splendorem, & in vario ciborum genere lautitias, facilè illis, præ Germanicis quibusdam nationibus, concesserim. sed neque hæc quoquàm gentium invecta, quin eódem pessimi simul mores illati sint. nullibique vera virtus diutius stetit, quàm apud quos horrida illa vita quamlongissimè duravit. Primos ex Europæis Græcos, post hos, Romanos Asiaticis in pessimos fuisse corruptos mores opibus, quis historias eorum scrutatus ignorare potest? Rectissimè, verissiméque Ovidius in primo metamorphoseôn, de ætate hac ferreâ:

——Fugêre pudor, verumque, fidesque.
In quorum subiêre locum, fraudesque, dolique,
Insidiæque, & vis, & amor sceleratus habendi.
—— Itum est in viscera terræ:
Quasque recondiderat, Stygiisque admoverat umbris,
Effodiuntur opes, IRRITAMENTA MALORVM.
Vivitur ex rapto: non hospes ab hospite tutus,
Nec socer à genero: fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis; illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita novercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.
Victa jacet pietas; & virgo cæde madenteis,
Ultima cœlestum, terras Astræa reliquit.

Harum rerum fortè etiam in Germaniâ haud rara exempla. at in infimâ abjectissimâque plebe. inter nobileis, vel etiam primarios opidanos, haud facilè tale quid reperias. quum contrà apud eos populos, qui omnem nobilitatem in unis opibus habent, fieri non possit, quin per earumdem opum cupiditatem postrema quæque tententur, non ab infimâ plebe tantùm, verùm ab summi ordinis viris, qui per divitias nobilitatem suam auctam cupiunt. Quin hoc etiam iis accedit pessimi moris, & summæ indignitatis, quòd earumdem divitiarum cupido imos summis per connubia misceat; quotiescumque falsam istam & adul-

adulterinam nobilitatem dote auctum iri speratur. adeóque rarò quis curat, improbam, impudicamque esse uxorem, & non solùm sordidissimis, sed sceleratissimis etiam aliquando parentibus prognatam; modò hæc omnia dos ampla compenset. Verùm ego longiùs, liberiúsque processi, dum me corruptissimorum inter Christianos morum piget, tædetque. Hæc tamen cuncta pro defensione Germanicæ nobilitatis dicta sunto: quam penè una gens nostra integram intactamque custodit: quum apud plerasque alias ferè omnis evanuerit. Diu atque æternùm nostri uti custodiant, Deum termaximum precor, veneroque. Nam certum est, ubi hujus dignitas, quemadmodùm apud alios, contemta planè atque contaminata fuerit, summusque honos opibus deferatur; eamdem simul vitiorum copiam nobis affusum iri. Nunc ad reliqua orationem, unde longiùs digressa est, in viam revoco. Nobilitatis igitur dignatio, licet rei familiaris inopiâ sæpe adflicta, supremum tamen semper apud Germanos obtinuit gradum. nec superior hoc, antiquis temporibus, ordo. nam, *rex, princeps, comes,* muniorum in administrandâ civitate erant vocabula, non ordinum; ut pluribus documentis infrà patebit. Ceterùm nobiles homines, uti nunc etiam vulgò in Germaniâ patrio sermone adpellantur *die Aedelleute*, & *die Aedelen*; aliàque dialecto, *Eddellüde*, & *Eddelen*; & ipsa nobilitas *der Adél:* sic olim homines dicebantur, pro dialectorum varietate, *thi Adalinge*, *Athalinge*, *Aethelinge*, *Eddelinge*; haud dubiè ab illo primitivo nobilitatis vocabulo *Adal*, sive *Athal*, *Athel*, & *Adel*. *Adalingi* sunt in veteri carmine ad Hludovicum regem: & apud Paul. Diaconum, rer. Langobardicar. lib. I, cap. XXI: ubi, Langobardorum regibus VIII enumeratis, hæc addit: *Hi omnes Adalingi fuerunt. sic enim apud eos quædam nobilis prosapia vocabatur.* Non quædam, mehercules, apud Langobardos, sed quævis apud omneis Germaniæ nationes. In legibus Canuti regis dicuntur *Aethelinge*: in veteri Saxonum chronico Theutisco, *Edelinge:* in Otfridi euangelio Theutisco *Edilinge:* apud Hucbaldum, & Nithardum, *Edlinge*. Hæc de adpellatione. Morem nunc in Germaniâ nobiles observant, uti extra urbeis atque opida, in propriis agris prædiisque habitent. maximâque in parte Germaniæ, si quis nobilis in opidum sese, commorandi gratiâ, cum familiâ conferat, opidanorumque utatur jure ac legibus; nobilitatem suam contaminare, adeóque amittere ducitur. Priscis Germanis eumdem observatum fuisse morem in agris extra vicos habitandi, haud equidem dubito. nam reges quoque civitatum, sive nationum, ædificia sua in agris, sive silvis habuisse seorsim, ex veterum scriptorum lectione disco. Vnum atque alterum adduxisse exemplum sufficiet. Cæsar, belli Gallici comment. VI, de Ambiorige, Eburonum, Germanicæ gentis in Galliâ, rege: *Sed hoc quoque factum est, quòd ædificio circumdato silvâ (ut sunt ferè domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt.* Ammianus Marcellinus, lib. XVIII: *Post quos statim rex quoque Vadomarius vênit: cujus erat domicilium contra Rauracos*; id est, contra Rauracorum Augustam; ut infrà suo loco ostendetur. Huc etiam id accedit argumentum, quod à vicis, id est, à burgis, incolæ eorum dicti fuêre *burger*; qui nunc, opida incolentes, opidani, sive cives vulgò vocantur Latinè loquentibus. Ex nobilitate tamen sumebantur olim, qui vel omnem civitatem, vel singulos ejus pagos, vicosve regebant, ac jura reddebant: ut infrà patebit. Atque hæc sunt, quæ de antiquâ nostrâ nobilitate ex veterum auctorum monumentis eruere licuit.

Proximus ab hoc ordo fuit INGENUORUM, sive LIBERORUM hominum: quos patrio sermone *thi* FRILINGE fuisse adpellatos, quasi dicas *die Freien*, & aliâ dialecto *de Fryen*; suprà ex Hucbaldo atque Nithardo cognovimus. Dicti autem fuêre *Frilingi*, id est, *liberi*; quia nobilibus non erant subjecti: sed suo jure, ut nunc opidani, vivebant. Suprà, cap. XIII, ostendi, vicos priscis Germanis patrio vocabulo fuisse dictos *burg*. à quo eosdem *frilingos* adpellationem accepisse *burgariorum*, patriâ lingvâ *thi burger*, nemini dubium esse potest. Cæsar in prædicto commentario; *In omni*, inquit, *Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo: alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet; & nulli adhibetur consilio.* Plebis vocabulo etiam Germanorum sæpè adpellantur *frilingi* sive *burgarii*, Tacito, Marcellino, & aliis scriptoribus. Ille plebis apud Gallos contemtus an ex aristocraticâ civitatum administratione, quam illos à Græcis Massilienses habuisse infrà ostendam, natus sit, equidem nescio. apud Germanos certè *burgarii* longè meliori honore adfecti fuêre. quod vel uno Taciti testimonio probari potest. is enim ita tradit in libro de Germaniâ: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni*

singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt. Atque hæc breviter de *ingenuis*, sive *frilingis*.

Libertorum genus quale fuerit, uti commodè explicemus; SERVORUM ordo, ex quo illi oriebantur, antè dicendus erit. Horum duo fuisse genera deprehendo. Deutroque ita noster, in eodem libro: *Aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent; tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit. & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor & liberi exsequuntur.* aut certè servi illi alteri, per commercia traditi; vel etiam bello capti. Seneca, epistolâ XLVII: *Varianâ clade,* quam Romani in Germaniâ acceperunt, *quam multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Inter se etiam Germanorum populi quum bella gererent, captos bello in servitutem duxisse, patet ex Taciti annalium XIII. *Ansibariorum,* inquit auctor, *gens retro ad Vsipios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur. imbellis ætas in prædam divisa est.* Hujus quoque generis servi in bella euntibus dominis ministrabant. sic namque idem Tacitus, annal. XII, quum Romani milites Cattos, prædam prope Rhenum & Magontiacum agenteis, circumvenissent; *Aucta,* inquit, *lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio exemerant.* Ceteri illi servi nihil aliud erant, quàm qui nunc in Germaniâ patrio sermone dicuntur *die bauren,* & variante dialecto, *de buren*; singuli verò *ein baur,* & *buur:* vocibus contractis à *bauer* & *buer*; quæ propriè significant *agri cultorem, agricolam,* sive *colonum.* nam *bauen* & *buen* est *colere*; à quo etiam *colonus* Latinis dictus est. Quin hodiè etiam Germanorum nobilium, maximè oceanum accolentium coloni, penè ut mancipia habentur. opeisque, seu censum si quis nobilis viri computare velit, per numerum colonorum vulgò indicatur. Conditiones tamen, ut olim, officiaque certa sunt præscripta. ultra quæ si quid dominus imperet; non magis nunc, quàm olim, parêre tenetur colonus. Addit tamen, quod magni juris erat, auctor his verbis: *Verberare servum, ac vinculis, & opere coërcere, rarum. occidere solent: non disciplinâ, & severitate; sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi quòd impunè.* Hactenus igitur de servis.

De LIBERTIS hæc continuò modò dictis subnectit auctor: *Liberti non multum supra servos sunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate. exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super nobiles ascendunt;* nempe à regibus sublati. *apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt.* Quòd ait eos *non multum supra servos esse;* id etiam Hucbaldus atque Nithardus indicant, dum *servileis* adpellant. Nimirum, servi erant, à dominis manumissi; domus officia, aliaque domini negotia curantes. nihilque aliud ordo eorum fuit, quàm auspicatio libertatis: quàm denique LIBERTINI, illorum liberi, consequebantur. Glossarium antiquum Latinotheutiscum: *Libertini, Frilazzi.* Lex Bajuvariorum; *Manumissa, quam Frilazin* vocant. Germanicâ nunc lingvâ dixeris, *die Freigelassene,* id est, *in libertatem dimissi.* Nithardo dicuntur simplici vocabulo *Lazzi;* & Hucbaldo *Lassi*: quasi dicas *die Gelassene,* id est, *dimissi.* Ceterùm libertatem hos consequutos, cùm aliis, tùm eâ potissimùm de causâ, quâ & ipsi ingenui nobilitatem consequebantur, nempe ob egregia in bellis facinora, maximè probabile est; quando hæc sine laudis ac gloriæ præmio numquàm transmittebatur.

Atque hæc ferè sunt, quæ de IV priscûm Germanorum ordinibus ex veterum monumentis adnotare datum est. De clientibus nobilium, qui & ipsi ut liberti sunt habiti, vel paulo inferiore loco, infrà dicetur; ubi de fœderibus, & clientelis civitatum erit sermo.

CAPUT XVI.

De cultu corporum, atque vestitu: item de cubitu.

DE habitu corporum suprà quia dictum est, nunc de cultu eorum atque vestitu agamus. Toto ferè terrarum orbe notis compunxisse antiquitus corpora genteis, cuivis, monimenta veterum scrutanti, perspicere facillimum est. Idem hodiéque fieri in extero orbe apud Americanos, vulgò notum. Unde certissimum documentum, morem hunc esse vetustissimum, jam inde ab urbis Babylonicæ ædificatione, ac disper-

disperſione gentium, in omneis terræ partes delatum. Ex Celtis noſtris Hiſpanos atque Britannos Taciti adhuc ævo eumdem obſervaſſe, auctor eſt ipſe in vitâ Agricolæ. De Britannis idem tradunt, Cæſar comment. v, Mela lib. III, cap. VI, & Herodianus lib. III. De Illyriis Strabo, lib. VII. Germani noſtri atque his contermini Galli quando primò eum reliquerint, haud facilè dictu eſt: ſiquidem nullus auctorum notis compunctos memorat.

Ceterùm de Germanis ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Statim è ſomno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: ſæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt.* Quotidiana quamquàm hæc fuerit lotio, tamen miræ omnium fuerunt ſordes; ut infrà oſtendetur. Plinius, lib. XI, cap. XLI, de butyro loquens: *Non omittendum, in eo olei vim eſſe; & barbaros omnes, infantesque noſtros ita ungi.* Germanos eum heic intelligere per barbaros, mox infrà parebit ex Sidonio.

Rutilis fuiſſe atque flavis crinibus, ſuprà pluribus oſtenſum eſt. Diodorus Siculus de Germanis ſimul atque Gallis loquens, Ταῖς δὲ κόμαις, inquit, οὐ μόνον ἐκ φύσεως ξανθοί, ἀλλὰ καὶ κατασκευῆς ἐπιτηδεύσει αὔξειν πέφυκε τὴν φυσικὴν τῆς χρόας ἰδιότητα. id eſt: *Comam non modò naturâ gerunt flavam: ſed arte quoque genitivam coloris proprietatem augere ſtudent.* Lavabant quidpe frequenter; medicamentoque rutilabant. Ammianus lib. XXVII: *Videbant lavanteis alios, quosdam comas rutilanteis ex more.* Medicamentum lixivium & ſapo. Idem Diodorus, ibidem: Τιτάνῳ ἀποπλύμασι σμῶσι τὰς τρίχας συνεχῶς. hoc eſt: *Calcis lixivio capillos lavant continuò.* Et Plinius lib. XXVIII, capite duodecimo: *Prodeſt & ſapo. Gallorum hoc inventum rutilandis capillis, ex ſevo & cinere. optimus fagino, & caprino. duobus modis, ſpiſſius ac liquidus. uterque apud Germanos majore in uſu viris, quàm feminis.* Imò Celtarum potiùs inventum. à Gallis verò prima ejus notitia ad Romanos pervênit: jam inde priſcis temporibus: ſi Valerii Maximi ſimulque Plinii auctoritas ſit ducenda. etenim hic Gallorum id ait inventum: ille verò, lib. II, cap. I, inter priſca Romanorum inſtituta, morem matronarum *ſummâ cum diligentiâ capillos cinere rutilandi* refert. Ceterùm Martialis ita, lib. VIII:

——Mutat Latias ſpuma Batava comas.

Et lib. XIV:

Cauſtica Teutonicos accendit ſpuma capillos.

Spumam vocat ſaponem ſimul & lixivium, quia utrumque in lavando ſpumam excitat. *cauſticam* verò, ab igneâ vi cineris, ex quo ſapo lixiviumque conficiuntur. *accendebat* autem capillos, id eſt, *rutilos*, atque ignei coloris efficiebat. Spiſſum ſaponem jam tunc apud priſcos Germanos in pilarum ſpeciem formatum fuiſſe, quemadmodùm apud tonſores & in locupletiorum domibus per omnem Europam cernimus, vultui manibuſque lavandis; patet ex ejuſdem poëtæ alio epigrammate:

Si mutare paras longævos cana capillos;
Accipe Mattiacas (quò tibi calva?) pilas.

Mattiacas vocat pilas; non quòd ſolis Mattiacis eæ fuerint propriæ; ut quidam parum periti volunt interpretes: non magis, quàm ſpuma illa Batavis, vel cauſtica ſpuma Teutonis. ſed quia illud gentis vocabulum metro quammaximè congruebat: vel etiam, quòd iis uti Germanos Romani viderant apud *Aquas Mattiacas*, quæ nunc vulgari vocabulo dicuntur *VVysbaden*; ut ſuo loco demonſtrabitur. Re tamen ipsâ, non unos Mattiacos, ſed omnem Germanorum gentem indicare voluit poëta. proinde etiam ſpumam iſtam modò Batavis, Rheni inſulam colentibus, tribuit; modò Teutonis, longè à Rheno in Danicis inſulis agentibus Rutilandi hunc crineis morem quum majore in uſu viris, quàm feminis fuiſſe teſtetur Plinius; miretur fortè aliquis imperitus, viris majorem fuiſſe ornandorum capillorum curam, quàm feminis. Verùm rationem, cauſamque refert Clemens, pædagog. lib. III, cap. III, his verbis: Τῶν ἐθνῶν οἱ Κελτοὶ, καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν· ἀλλ' οὐ κοσμοῦνται. ἔχει τι φοβερὸν τὸ ἄγριον καὶ βαρβάρου· καὶ τὸ ξανθὸν αὖτε πόλεμον ἀπειλεῖ, συγγενές τι χρῶμα τῷ αἵματι. id eſt: *Ex gentibus Celtæ atque Scythæ comam nutriunt; at non ornatus causâ. Terribile quiddam in ſe habet, barbarum benè comatum eſſe. & flavus ejus color bellum minatur, ceu cognatus ſanguini.* Et noſter, eodem libro de Germanis: *Ea cura formæ: ſed innoxiæ. neque enim, ut ament, amenturve. in altitudinem quandam & terrorem, adituri bella comti, ut hoſtium oculis ornantur.* Ceterò Sidonius butyro etiam atque aceto in comendis crinibus uſos fuiſſe Burgundiones, Germanicam gentem, indicat carm. XII:

Quid me, etſi valeam, parare carmen
Feſcenninicolæ jubes Dione
Inter crinigeras ſitum catervas
Et Germanica verba ſuſtinentem;

Laudan-

Laudantem, tetrico subinde vultu
Quod Burgundio cantat esculentus,
Infundens acido comam butyro?

Hoc cujus rei gratiâ fecerint, haud satis mihi liquet. ipsa corpora unxisse butyro, suprà ex Plinio ostensum est. Porrò Diodorus, dicto loco, ita narrat de Germanis juxtà atque Gallis: Ἀπὸ τῶν μετώπων ἐπὶ τὸν κορυφὸν, καὶ οὗτοι τίλουσας ἀναστρέφουσι τὰς τρίχας, ἵνα διαφανεῖς ὦσιν· ὥστε τὸν πρόσωπον αὐτῶν φαίνεσθαι Σατύροις καὶ Πᾶσιν ἐοικυῖαν. πυκνοῦνται δὲ αἱ τρίχες ἀπὸ τῆς καταγωγῆς, ὥστε μηδὲν τὸ τῶν ἵππων χαίτης διαφέρειν. hoc est: *Crineis à fronte ad verticem, atque inde ad cervicem retorquent; uti eò magis sint conspicui: ita, uti Satyros, atque Panas adspectu referant. culturâ enim ita densantur crines, uti ab equorum jubis nihil differant.* Eumdem crinium cultum ostendit Sidonius, in epistolâ II libri I; Theodorici, Gothorum regis, formam depingens his verbis: *Aurium legulæ, sicut mos gentis est, crinium superjacentium flagellis operiuntur.* Et Gregorius Turonensis, lib. VI, cap. XXIV, de Gundobaldo, Chlotarii Francorum regis filio, sic loquens: *Diligenti curâ nutritus, ut regum istorum mos est, crinium flagellis per terga demissis.* Item Witichindus, lib. I, de Saxonibus: *Mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum; arma quoque, & diffusas cæsarie scapulas.* Flagella illi duo adpellant, quos *cirros* Juvenalis, atque Tertullianus. Juvenalis verba, in satyrâ V, sunt ista:

Cærula quis stupuit Germani lumina, flavam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?

Tertulliani verò hæc, in libro de virginibus velandis: *Debebunt & ipsi aliqua insignia sibi defendere; aut pennas Garamantum, aut crobylos barbarorum, aut cicadas Athenienſium, aut cirros Germanorum.* In eamdem sententiam est illud Martialis, epigrammat. lib. I, ad Flaccum:

——— *Mollesque flagellant*
Colla comæ.

Atque hoc ipsum est, quod Diodorus ait, prædictâ culturâ ita densari crineis uti haud absimiles sint equorum jubis. Exemplar hujus comæ adposui ad finem hujus capitis figurâ IX.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Svevorum gente, totius Germaniæ maximâ, hæc refert: *Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. sic Suevi à ceteris Germanis, sic Svevorum ingenui à servis separantur: sic in aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Svevorum, seu, quod sæpè accidit, imitatione, rarum, & intra juventæ spatium. apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retrosequuntur.* Seneca, lib. III, de irâ, cap. XXVI: *Non est Aethiopis inter suos insignitus color; nec rufus crinis, & coactus in nodum, apud Germanos. utrumque decet. nihil in unâ gente judicabis notabile, aut fœdum, quod genti suæ publicum est.* Item epistolarum ultimâ: *Quid capillum ingenti diligentiâ colis? quum illum vel effuderis, more Parthorum; vel Germanorum modo vinxeris.* Martialis:

Crinibus in nodum torti venêre Sicambri.

Erravit heic doctissimus Lipsius, qui *obliquationem crinium* apud Tacitum idem esse vult quod *cirri* Tertulliani atque Juvenalis. Rectè tamen mox hunc errorem, quamvis adhuc subdubitans, correxit: ubi ait, *crinem non in rectum passos fuisse descendere; sed reduxisse in posteriorem verticem, & obliquasse.* quidpe omnem comam in verticem, atque inde in cervicem reducentes, nodo substringebant in ipsâ cervice: cujus rei exempla passim ad finem capitis in imaginibus adposita. Ceterùm verba Taciti, dicto loco, sic vulgò distingvi video: *Apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur, ac sæpè in ipso solo vertice religant. principes & ornationem habent.* Malè, meo judicio. nam ornatior iste principum capillus qualis fuerit, omnino debebat indicasse auctor. Sic igitur distingvo: *Apud Svevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur. ac sæpè in ipso solo vertice religant principes, & ornatiorem habent. Ea cura formæ: sed innoxiæ. neque enim, ut ament, amentur: ve: in altitudinem quandam, & terrorem, adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur.* Nempe principes domi in pace, ut reliqui nobiles atque ingenui, capillum, in cervicem obliquatum, nodo substringebant. at in bello, quia iidem erant ordinum ductores, quod infrà patebit, quò præ ceterâ multitudine forent magis conspicui, hostibusque terribiliores; in solo vertice in altitudinem quamdam eum religabant, quem morem hodiéque observant Americanæ quædam gentes, & in oriente apud Indias nonnulli insulani. Exempla ejus exstant figuris, III, VII, & XI. Atque hæc de comâ.

De barbarum cultu, quo Galli juxtà atque Germani quondam usi sunt, sic tradit Diodorus, libro prædicto: Τὰ δὲ σώματα τινὲς μὲν ξυροῦσι, τινὲς δὲ μετρίως ἐκτρέφουσιν. οἱ δὲ εὐγενεῖς τοὺς παρεισὶ δὲ πολλάκις ἀποτιλλόμενοι, τοὺς δὲ ὑπολείους οὐκ ἐμφανεῖς ἐῶσιν, ὥστε τὰ γένεια αὐτῶν ὑπὸ καλύπτεσθαι. διόπερ ἐσθιόντων

ἐσθιόντων μὲν αὐτῶν, ἐμπλέκοντ' τῆς τροφαῖς· πινόντων δὲ, καθάπερ διά τινος ἠθμοῦ φέρεται τὸ πόμα. hoc est: *Barbas nonnulli abradunt; quidam modicè alunt. Nobiles verò tonsurâ genas quidem lævigant: at mystaceis demittunt ita, uti ora eorum obtegantur. ideò, quum edunt, pilis cibi implicantur: quum bibunt, ceu per colum potus dimanat.* Idem illud de Britannis tradit Cæsar, belli Gallici comment. v. *Capillo*, inquit, *sunt promisso, atque omni parte corporis rasâ, præter caput, & labrum superius.* De Francis, Germanicâ gente, sic Sidonius, carm. v:

—— *Vultibus undique rasis,*
Pro barbâ tenues perarantur pectine cristæ.

Hunc morem etiamnunc agrestes in Hollandiâ servant ferè omnes senectâ ætate. Nobiles illi priscûm Germanorum eodem ritu mystaceis promittebant; uti etiam nunc plerique Polonorum, & aliæ gentes orientales; mento genisque lævigatis. Quin & in Germaniâ multi hodiéque eodem delectantur oris habitu; quibus videlicet animi ferociores: maximè Cheruscorum posteri: qui nunc Brunesvicenses dicuntur. Barbam priscos rasisse, præter jam dictos auctores, Tacitus quoque innuit, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque submittere; nec nisi hoste cæso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sangvinem & spolia revelant frontem: seque tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet squalor.* Nimirum squalor crinis barbæque submissæ: quæ ignaviæ, imbecillitatisque indicia, atque ignominia; ut contrà rasa barba & revelata frons, virtutis argumenta. Exemplum hujus rei refert auctor, histor. lib. IV, in Civile, Batavorum duce. *Civilis*, inquit, *barbaro voto, post cœpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cæde legionum, deposuit.* At verò, quum aliàs crinem non detonderint; sed aut in tergum humerosque effuderint, aut retro in verticem cervicemque obliquaverint, aut in solo vertice religaverint: novus hic fuerit mos, pro voto, patrato demum facinore, eum deponere. Neque verò est quod ad barbam tantùm eam depositionem referre velis. quidpe disertè auctor ait in lib. de Germ. *frontem* eos tunc *revelasse*. Nisi fortè sic interpretari malis, uti barbam tunc demum raserint; crinem verò in verticem cervicemque obliquaverint; qui antè in frontem, genasque erat sparsus. Atque hæc ferè sunt, quæ de capillorum cultu auctores tradunt.

De corporis tegumentis sic Mela, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt; antequàm puberes. & longissima apud eos pueritia est.* nempe ad vigesimum usque annum; ut infrà, cap. XX & XLVII, ostendetur. Sequitur apud eumdem Melam: *Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis sævâ hieme.* Et noster, in libro de Germaniâ: *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distingvuntur. Gerunt & ferarum pelles.* Tegumenta heic narrantur varia. ex quibus quia pellium tegumentum fuit omnium antiquissimum, & à Deo rerum omnium conditore ipso primis mortalibus Adamo & Hevæ institutum, posteáque ab omnibus ferè mortalibus usitatum; primo loco de eo dicendum erit. Cæsar, belli Gallici comment. IV, ita scribit de Germanis: *In eam se consvetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque vestitus, præter pelleis, habeant quidquam (quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta) & laventur in fluminibus.* Et comment. VI, de iisdem: *Intra annum vigesimum feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quòd & promiscuè in fluminibus perluuntur; & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et noster, ut modò relatum; *Gerunt & ferarum pelles.* Cave per pelleis heic intelligas indumentum, sive vestimentum aliquod pellibus consutum; uti quidam parum periti interpretantur. Propter exiguitatem pellium, ait Cæsar, magnam fuisse corporis partem nudam atque apertam. ergo tegumentum id unâ tantùm constitit pelle. quod dilucidiùs patet ex Taciti annal. II; ubi de Germanico Cæsare, pugnam cum Cheruscis inituro, sic refert: *Propinquo summæ rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat.* & paullo pòst: *Nocte cœptâ, egressus augurali, per occulta, & vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferinâ pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque famâ sui.* Hæc Germanicus in ipsâ Germaniâ, ad Visurgim amnem, more militum Germanorum, in castris Romanis militantium, ferinâ pelle contectus. Ex Eginharto quòd exemplum de Carolo Magno allegetur; quia hic *ex pellibus lutrinis, vel murinis thorace confecto, humeros ac pectus hieme muniebat:* id certè à Taciti ævo longè remotum. quidpe Caroli ætate longè jam cultiùs egit Germania; præsertim Cisrhenana. proinde illius sæculi exempla parum juverint interpreteis istos. Ego etiam vereor, uti mures

istæ

istæ sub ferarum possint venire nomine. Quin ipsi heic isti interpretes, ex Justini lib. II, hæc citant verba de Scythis: *Pellibus ferinis ac murinis utuntur.* ubi mures distertè à feris distinguuntur. Verùm totâ viâ aberrare, planéque aversò eos incedere itinere, quicumque vesteis heic pellibus consutas intelligunt, aliarum gentium paribus convincere exemplis facile fuerit. Herodotus, lib. VII, de Xerxis, bellum Græciæ inferentis, exercitu: Αἰθίοπες δὲ παρδαλέας τε καὶ λεοντέας ἀναμεμιγμένοι. id est: *Aethiopes, pardorum leonumque pellibus amicti.* Et posteà: Λύκιοι αἰγὸς δέρματα εἶχον περὶ σφέων ὤμους αἰωρεόμενα· id est: *Lycii caprarum gerebant pelleis, ex humeris suspensas.* Strabo, lib. XVI, de Troglodytis: Γυμνῆται δὲ εἰσὶ, καὶ δερματοφόροι, καὶ σκυτάλην φέροι. id est: *Nudi agunt, pellibus amicti, & clavis armati.* Sic, lib. XV, Sibas Indos ait δορὰς ἀμπίεσθαι καὶ σκυτάλην φορεῖν, ad imitationem Herculis; id est, *pellibus tegi, & clavas gestare.* Herculis nudi, pelleque tantùm leoninâ humeros ac tergum contecti, imaginem quis ignorat? Quapropter Cæsarrectè de Germanis dixit, *propter pellium exiguitatem corporis magnam partem fuisse apertam atque nudam.* & Tacitus hujusmodi pellium tegumenta à veste distinxit. Cum quibus consentiens Seneca, lib. I de irâ, cap. XI; *Germanis*, inquit, *quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt.* Pilos verò harum pellium non introrsum, sed extrorsum fuisse conversos, infrà quammaximè patebit; ubi prima bellantium tegumenta, munimentaque fuisse ostendam integras ferarum pelleis, non humeris tantùm, sed & capiti, unâ cum auribus atq; cornibus, impositas. quem morem vetustissimum, & per omnem, quod infrà liquebit, terræ orbem quondam dispersum, Americanorum nonnulli etiamnunc servant. Mela, lib. III, cap. VIII; *Carmani*, inquit, *sine veste, ac fruge, sine pecore ac sedibus, piscium se cute velant, carne vescuntur; præter capita, toti corpora hirsuti.* En, suprà Strabo dixit Troglodytas esse γυμνῆτας καὶ δερματοφόρους· heic verò Mela Carmanos ait *sine veste piscium cute* fuisse *velatos.* Idem *hirsutos* dum vocat; exteriorem cutis partem, extrà fuisse conversam, apertè indicat. Sic Ovidius in primo de Ponto, eleg. VI, de Getis, sive Dacis, Germanorum finitimis:

Aspicit hirsutos cominus ursa Getas.

Hodiéque in septemtrionalibus Europæ partibus homines tunicas extrinsecus hirsutas gerere, mox ostendam. Usus verò harum pellium erat maximè ad arcendas pluvias niveisque. cui rei fidem facit exemplum Germanici; qui, non hieme, sed mediâ æstate bellum adversùs Cheruscos apud Visurgim gerens, ferinâ pelle contectus fuit: non pectus, sed humeros. Ceterùm barbaras genteis in Asiæ extremis, versùs ortum brumalem, item in maximâ Africæ parte, & omni Americâ, etiamnunc nudas agere, vulgo notum est. Idem antiquissimis temporibus in plurimis nostræ continentis, quam Europæ, & Asiæ, Africæq; nominibus distingvimus, partibus factitatum, veterum scriptorum monimenta passim testantur. Exempla quædam, præter jam antè adducta, collegisse haud abs re fuerit. Mela, lib. III, cap. VII, de Indis: *Alii ferarum, aviumque pellibus vestiuntur: pars nudi agunt; pars tantùm obscœna velati.* De Brachmanibus, Indorum sapientibus, qui inde τὴν γυμνοσοφιστῶν adpellationem apud Græcos invenerunt, satis vulgatum est. De Massagetis, Scythicâ gente, sic Strabo, lib. XI: Ἀμπίσχονται δὲ τὰ τῶν φωκῶν δέρματα· id est: *vitulorum marinorum pellibus velantur.* quod & Herodotus testatur, lib. I. De Æthiopibus idem Strabo, lib. XVII: Κωδιοφόροι δ' εἰσὶν. οἱ δὲ γυμνῆται, καὶ πελέζωνοι) μικρὰ κώδια, ἢ τρίχινα πλέγματα. id est: *Pelleis gerunt; alii verò nudi agunt; exiguis pellibus cincti, aut tegmine è pilis contexto.* Eodem libro de Mauris: Τοὺς δὲ λεόντων, καὶ παρδάλεων καὶ ἄρκτων δορὰς ἀμπέχονται). hoc est: *Leonum, ac pardalium, & ursorum pellibus velantur.* Et mox: Ἔνιοι δὲ καὶ ὄφεων, καὶ ἰχθύων δορᾶις ἀμπέχονται. id est: *quidam & serpentum, & piscium coriis teguntur.* De Troglodytis jam anteà intellexi mus ex eodem Strabone; & de Carmanis è Melâ. De Britannis ita scribit Herodianus, lib. III: Γυμνοὶ γὰρ ὄντες τὰ αἰδοῖα τῷ σώματι, τὸ ἰλύῳ καταφρονοῦσιν. οὐδὲ γὰρ ἐσθῆτι ἴσασι χρῆσιν. ἀλλὰ τὰς μὲν λαπύρας, καὶ τὰς τραχήλους κοσμοῦσι σιδήρῳ, καλὸν σῆμα τοῦτο καὶ πλούτου σύμβολον νομίζοντες, ὥσπερ τὸ χρυσὸν οἱ λοιποὶ βάρβαροι. τὰ δὲ σώματα τίζουσι γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν. ὅθεν οὐδ' ἀμφιέννυνται, ἵνα μὴ σκέπωσι τοῦ σώματος τὰς γραφάς. hoc est: *Nudi maximâ parte corporis quum sint, cœni inquinationem non morantur. neque enim vestis usum norunt: sed ventrem & cervicem ferro incingunt; ornamentum id esse, ac divitiarum argumentum existimantes; perinde ac aurum ceteri Barbari. Quin ipsa notant corpora picturâ variâ, & omnifariam formis animalium. quocirca ne induuntur quidem, ne pictura corporis celetur.* Plinius, lib. XXII, cap. I: *Equidem & formæ gratiâ rituque perpetui in corporibus suis aliquas exterarum gentium uti herbis quibusdam, adverto animum. illinunt certè aliis aliæ faciem in populis Barbarorum feminæ: maresque apud Dacos & Sarmatas corpora sua inscribunt. simile plantagini glastum in Galliâ vocatur; quo Britannorum conjuges nuruſque toto corpore oblitæ quibusdam in sacris & nudæ incedunt;*

Aethio-

Aethiopum colorem imitantes. Hiſpani quum etiam notis compuncti fuerint, quod Tacitus tradit in vitâ Agricolæ,& item Thraces,ut auctor eſt Herodotus,libro quinto;nudos egiſſe & ipſos certum eſt. Sed ad Germanos noſtros revertamur. Nudi igitur egerunt, ſagis, ut noſter ait, aut ferarum pellibus humeros ac terga velati; reliquum corpus intecti, ut idem adfirmat. unde illud Senecæ, in libro de providentiâ divinâ: *Horrenda iniquitas cœli;intecta corpora.* Ac ne cui incredibile videatur, tantâ majores noſtros egiſſe barbariâ, uti, pecorum ritu, pudendis intectis inceſſerint: eadem fuit ipſis ratio, quæ in reliquis per orbem gentibus; quæque etiamnum in ſuprà dictis partibus durat. Quàm nullus in totius corporis nuditate apud noſtros fuerit pudor, ſatis diſertis indicat verbis Cæſar, ubi ſic ſcribit: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla eſt occultatio: quòd & promiſcuè,* id eſt, viri pariter & feminæ, *in fluminibus perluuntur; & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Scilicet,nec coitus, nec pudendorum, virilium juxtà,ac muliebrium ulla erat occultatio.nam & promiſcuè in fluminibus perluebantur, & præter hoc, in reliquâ vitâ quotidianâ, utrique pellibus exiguis, aut parvis rhenonibus, de quibus mox dicam, tegebantur; quorum extrema vix ultra umbilicum deſcendebant. Alias quoque genteis propalàm cum mulieribus, ritu pecorum coiviſſe, patet ex veterum auctorum lectione. De Maſſagetis, & Indorum quibuſdam, teſtis eſt Herodotus lib. I, & III. Idem hodiéque fieri in extero orbe, vulgò notum eſt. Sed pelles iſtæ veterum Germanorum ex quibus fuerint feris, diſpiciendum eſt. Auctor noſter, *Gerunt,* inquit, *& ferarum pelles; proximi ripæ negligenter, ulteriores exquiſitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras.* En, quid hoc? proximi ripæ, ſcilicet Rheni, quibus per commercia cultus, negligenter; ulteriores, quibus nullus per commercia cultus, exquiſitiùs. Satis abſurdè, & præter omnem rationem. Locum, à verò genuinoque ordine turbatum, ſic ego ordino: *Gerunt & ferarum pelles; ulteriores negligenter, ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquiſitiùs. eligunt feras;& detracta velamina ſpargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior oceanus,atque ignotum mare gignit.* Ulteriores igitur nudas pelleis ſpectabant humeris, tergoque tegendo aptas. Proximi,duo genera pellium habuêre: alterum, quod maculis ſpargebatur, ſeu pingebatur; alterum, quod pellibus belluarum, ſive ſegminibus, ac fruſtulis pellium belluinarum verſicoloribus diſtingvebatur. Secundum hoc genus ex quâvis ferâ, modò tegendo corpori ſatis magnâ, ſumi poterat. primum illud lucidi fuiſſe pili, neceſſe eſt; quò maculæ inſperſæ diſcernerentur: ut ſunt luporum, cervorum, caprearum, præſertim albarum, & id genus aliarum ferarum. Viri docti circa modò dicta auctoris verba hærent: miranturque, quomodò priſci illi mortales pelleis ſparſerint maculis, & item pellibus aliis piſcium: mendoſumque hunc locum eſſe ſuſpicantur. quorum ſententiæ haud temerè ego adſenſerim. Pelleis nunc totas, alias aliis ſpargi coloribus videmus. eâdem ratione ſi apud priſcos quoque Germanos maculis ſparſas fuiſſe credimus, quid tandem fuerit mirum? Tingendi pelleis ſcientiam atque artem eos habuiſſe, colligere licet ex eo, quòd & feminarum amictus lineos purpurâ variaſſe ait auctor noſter: & viri prætereà ſaga verſicoloria, arma- que picta geſtarunt; ut infrà oſtendetur. Alia verò illa velamina, ſeu ferarum pelleis pellibus belluarum ſpargebant, id eſt, ſegmentis pellium belluinarum verſicoloribus diſtingvebant; quemadmodùm hujus operis etiamnunc exempla conſpiciuntur complura apud Germanos maris Codâni accolas, maximè verò in patriæ mihi terræ Pruſſiæ opidis. Palla eſt, ab humeris ad talos uſque deſcendens, ex diverſorum animalium, quæ ſeptemtrionalis plaga ignotumque quondam Romanis mare mittunt, pellibus vario colore intus foriſque conſuta. Hac feſtis tantùm diebus, & ad ſolennia amiciuntur: vili plebeiæ mulieres; pretioſiori opulentæ matronæ: quibus argenteæ inſuper adpenduntur bullæ, loco fibularum, à pectore ad pedeis uſque, auro, margaritis, ac gemmis, quæſitoque opere diſtinctæ. Hæc igitur tria illa fuêre pellium genera, quibus Germani olim tegebantur: unum, ſine opere externo; quod ad finem capitis, figurâ II expreſſum: alterum, maculis inſperſum; cujus exemplar figurâ III, in viro: tertium, pellibus belluarum verſicoloribus diſtinctum; cujus exempla eâdem figurâ, in muliere.

Nunc *rhenones* Cæſaris quid fuerint, diſpiciendum eſt. Nullam ait fuiſſe rerum ad Venerem pertinentium occultationem; *quòd & promiſcuè in fluminibus* feminæ cum viris *perluebantur,* & utrique *pellibus* tantùm, *aut parvis rhenonum tegumentis utebantur, magnâ corporis parte nudâ.* Ergo ne rhenones quidem obſcœna velabant. Hinc illud Salluſtii: *Germani intectum rhenonibus corpus tegunt.* Quibus verbis hoc intellexit; nempe, licet Germani corpus rhenone texerint, tamen intectum id manſiſſe, ob rhenonis exiguitatem. Sed

omnium clarissimè Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII: *Rhenones*, inquit, *sunt velamina humerorum, & pectoris, usque ad umbilicum; atque intortis villis adeò hispida, ut imbres respuant.* Ergo in his quoque pili, ut in suprà dictis pellibus, foràs fuerunt conversi. de cetero indumentum fuisse, corpus undique, ad umbilicum usque, claudens, ex jam dictis satis liquet. Manicis tamen caruisse puto. nam muliebrem quoque vestitum sine manicis fuisse, pòst ostendam. proinde simile indumentum, nisi quòd longius fuit, in Scritofinnorum gente *tunicam* adpellavit Paul. Diaconus, rerum Langobardicarum libro primo, capite quinto. *Apud Scritofinnos*, inquit, *est animal, non satis absimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam, conspexi: sicut jam fati Scritofinni utuntur.* Scritofinni fuerunt olim, & nunc sunt in Scandinaviâ. Est hodiéque animal in illis terris, magnitudine & cornibus cervo haud multum absimile. vocabulum ei vulgare *een rhen*. è quo nomen traxisse modò dictum tegumenti genus, quod Paullus vidit in Italiâ, aut Galliâ, haud dubium est. nam, quòd quidam grammatici hodiè docent, dictum fuisse *rhenonem*, ἀπὸ τῶν ῥλωῶν, id est, *ab agninis pellibus*, id falsum esse testatur Varro lib. IV de lingvâ Latinâ: qui Græcæ lingvæ haud ignarus, peregrinum id atque Gallicum adfirmat esse vocabulum. & item Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII, qui Germanicum. Neque veterum auctorum quisquam eo usus est, nisi in Gallis, aut Germanis, id est, in gente Celticâ: quia & vocabulum, simulque res ipsa erant Celtica. Hodiéque iidem Scritofinni, & conterminæ gentes, sed & Americanorum septemtrionales eodem vestimenti genere utuntur. Antiquitatem, & primam originem sacrata ei adserunt monimenta, in libro geneseos, cap. III, ver. XXI, his verbis: *Fecit Iehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas; quibus vestivit eos.* Insigniter heic errant pictores vulgò, qui pellem tantùm humeris ac tergo eorum adponunt; quod genus suprà nobis descriptum est. nam ad velanda celandaque potissimum obscœna, tunicas eis à Deo datas docet ver. VII, his verbis: *Tunc aperiebantur oculi amborum: cognoveruntque, se nudos esse. & consutis foliis ficulneis, fecerunt sibi subligacula.* Exemplar Cæsariani rhenonis exstat figurâ tertiâ; Diaconiani, figurâ V. Atque de pellium amictu hactenus disseruisse sufficiat. nunc alia etiam vestium videamus genera.

Auctor noster: *Tegumen omnibus*, inquit, *sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur.* Vocabulum *sagum* variè hodiè explicari, generibusq; vestium, quæ nunc in usu sunt, accommodari video. vetus tamen illud sagum quid fuerit, nusquàm reperio satis expressum. Hoc igitur diligentiùs heic indicandum. Varro lib. IV de lingvâ Latinâ, atque Isidorus lib. XIX, cap. XXIV, Gallicum esse vocabulum tradunt. Ego non tantùm Gallorum, sed omnium pariter Celtarum fuisse & rem & nomen ex eo colligo, quòd & Galli & Britanni, atque Hispani eo usi sunt, ut infrà patebit: & Germani, ut testem modò audivimus Tacitum. Isidorus, dicto loco, *Sagum*, inquit, *Gallicum nomen est. Dictum autem sagum quadrum eò, quòd apud eos primùm quadratum, vel quadruplex erat.* Sanè *quadrum* nemo interpretatus est *quadruplex*, nisi hic grammaticus; sed *quadrangulum*, sive quatuor constans lateribus. Saga igitur ista dicta fuêre quadra, quia quadratâ erant figurâ, id est, quadrangula, veluti mensarum lectorumque operimenta. quod etiam Afranius in comœdiâ testatus est, *sagos quadratos*, masculino genere, imitatione Græcorum, adpellans. Atque ea vetustissima tegumenti apud alias quoque genteis forma. quam hodiéque in Polonorum Hungarorumque nationibus Europæis manere, mox infrà ostendam. Dionysius Halicarnassensis lib. III auctor est, Lydorum ac Persarum reges antiquis temporibus gestasse φοινικόλαια πτερύγωνα τῷ σχήματι· id est: *amicula figurâ quadrangulâ.* Nec aliud tegumenti genus intellexit Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibusdam populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, ita loquens: *Primores sagis velantur, vulgus bestiarum pecudumque pellibus.* Prædictus Isidorus, eodem libro, cap. XXIII: *Quibusdam nationibus sua cuique vestis est; ut Parthis sarabra, Gallis linnæ.* & paullo pòst: *Linnæ saga quadra & mollia sunt: de quibus Plautus; Linnæ cooperta est textrino Gallia.* Quas heic ille *linnas* intelligat, haud equidem perspicio; nisi idem sit vocabulum, quod *lænæ*. quod tamen Latinum esse, testis est Varro in dicto libro. Strabo, lib. IV, Belgas Gallos, quos ille à Rheno ad Ligerim usque amnem extendit, ex lanâ asperâ, atq; villosâ saga densa contexuisse narrat, quę Romani *lænas* vocabant. Has innuit Juvenalis, satyrâ IX, his versibus:

——— *Pingveis aliquando lacernas,*
Munimenta togæ, duri crassique coloris,
Et malè percussas textoris pectine Galli,
Accipimus.

Easdem

Eaſdem lænas diſertè ſaga cum Strabone adpellat Martialis, lib. VI:

Te Cadmea Tyros, me pingvis Gallia veſtit.
Vis te purpureum, Marce, ſagatus amem?

Texta fuiſſe quum ajant auctores, figuram eiſdem quadram haud obſcurè adſignant. Varronis verba, in prædicto libro, hæc ſunt: *Quidquid inſternebant, à ſternendo ſtragulum adpellabant. quibus operiebantur, operimenta, opercula, & pallia dixerunt. In his multa peregrina, ut ſagum, rheno, Gallica; gaunacum, majus ſagum, & amphimallon, Græca.* Malè igitur hodiè faciunt, qui ſagum pro indumento manicato interpretantur; quum operimentum fuiſſe, diſertiſſimis teſtetur verbis Varro; & quadrâ figurâ Iſidorus atque Afranius; quæ indumento minimè convenit. Majus ſagum, ait Varro, Græcis dictum fuiſſe *gaunacum*. Heſychius autem, Καύνακα, inquit, τρώμαλα, ἢ ὑπόλαια ἱπρόμαλλα· id eſt: *Caunaca, ſtragula ſunt, ſive operimenta, alterâ parte villoſa.* At ſtragulum eſt quadrum. ergo & ſagum. Vetus gloſſarium, Iſidori nomini inſcriptum, *gaunaca* interpretatur *gauſapa*. Hæc fuiſſe villoſa, ex Perſio intelligitur; cujus verba, ſatyrâ IX, ſunt iſta:

Tu cùm maxillis balanatum gauſape pectas,
Ingvinibus quare detonſus curculio exſtat?

Diſertiùs idem indicat Martialis, in epigrammate, cui lemma adpoſitum, *Gauſapa villoſa, vel mantile:*

Nobilius villoſa tegant tibi lintea citrum.

Hujuſmodi *gaunaca*, ſive *gauſapa* ἱπρόμαλλα Polonis hodiè frequenti ſunt in uſu: quibus vocabulum gens impoſuit vulgare *koc*; (Germanicis literis efferas *kotz*;) & aliud *guná*, ſive *guniá*; neſcio an ab illo *gaunaco* tractum. Italis ſanè veſtis longa, ab eodem vocabulo dicta videtur *gonna*. cum hoc certè eamdem habet originem Anglorum *gowne*, itidem veſtem longam ſignificans. Et quid ſcio, an non Gallorum *cotte*, Anglorumque *coate*, ex eodem, cum Polonorum illo *kotz*, fonte manârit. quæ vocabula, ut ab initio operimentis, ſic poſteà indumentis variè apud varias gentes tributa. Verùm hæc nihil ad noſtrum ſagum. Ceterò Anglis quoque hodiè ſunt gauſapa, ſive operimenta lectorum ἱπρόμαλλα; quibus vulgare vocabulum *rugges*, ad ſagi Celtici ſpeciem quamproximè accedentia: ut mox clariùs liquebit. ab horum etiam fortè nomine apud reliquos Germanos manet vocabulum *rock*, itidem veſtem longam ſignificans. Sagum igitur veterum Celtarum cujus formæ fuerit, ex Varrone, Strabone, Iſidoro, Heſychio, Juvenale, Martiale, atque Perſio intelleximus: nempe *ex lanâ confectum, quadrum, denſum, villoſum*. Nunc videndum eſt, quantæ fuerit magnitudinis. Hiberniæ equidem populi, & Normannici in Galliâ litoris accolæ, tegumentis utuntur hodiè majoribus, viri pariter ac feminæ, in pedeis uſque demiſſis; alii villoſis, villis carentibus alii. quæ tamen quadram in figuram, lateraque directa haud patent: ſed Romanis ſimiliora ſunt togis; quas figurâ fuiſſe ſemicirculari, tradit Dionyſius, libro ſuprà dicto. quâ figurâ poſteà Romanos ſaga quoque geſtaſſe, conjicere licet ex eo, quòd ſagum Romanum Græci auctores interpretentur κυκλάδα. aliâ, quàm quadrâ, fuiſſe figurâ, liquet ex eo, quòd Iſidorus ait, *primùm apud Gallos ſagum fuiſſe quadrum*. Celtæ quoque priſci omnes ſagis uſi fuerunt, aliàs villoſis, aliàs villis carentibus; ut mox clariùs oſtendam: at magnitudine Hibernicis Normannicisque ſagis multo inferioribus. *Tegumen omnibus*, inquit noſter, *ſagum: cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtinguuntur.* Et Senecæ verba, lib. I de irâ, cap. XI, ſunt iſta: *Germanis quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt*. Ex quibus patet, ſaga quoque iſta fuiſſe exigua, quemadmodùm pelles ſuprà deſcriptæ. nam ſagis velati quamvis fuerint, tamen intectos, id eſt, nudos adpellat auctor noſter, & ſine veſte; quam tandem locupletiſſimis tribuit. unde etiam *ſagula*, vocabulo diminutivo, ea adpellavit hiſtoriarum lib. II, & V. Poloni, Hungarique hodiè, milites maximè, pedites juxtà atque equites, munimento veſtium utuntur, contra imbreis atque niveis, quadro, & verſicolore, feræ alicujus, ut leonis, pardi, aut tigridis effigiem ferente. quod genus tegumenti, cùm figurâ, tùm magnitudine, ſimillimum eſt Celtarum ſago. nam humeros tantùm, & tergum, ad nateis uſque contegit. Hæc igitur magnitudo fuit ſagorum. Villoſa fuiſſe, ut nunc ſunt Polonorum *kocy*, ſeu veriùs ut Anglorum *rugges*; ex Iſidoro ſimul atque Strabone intelleximus. Præter hos, de Celtiberis, Hiſpanicâ gente, ſic tradit Diodorus, lib. V: Φορῶσι δ' οἱ μὲν λαναῖς τραχείαις, οἱ δὲ ἀμφιπλήσιον ἔχοντας τὸ ἔριον ταῖς αἰγείαις θριξί· hoc eſt: *Gerunt ſaga hiſpida nigri coloris; quorum lana pilis caprinis ſimilis*. Strabo, dicto lib. IV, de Belgis: Ἡ δ' ἰρία τραχεῖα μᾶλλον, ἀκρόμαλλα δέ. (lego, μακρόμαλλα δέ.) ἀφ' ἧς τὰς δασείας σάγας ἐξυφαίνουσιν. id eſt: *Lana eorum aſpera*

aspera quidem est, sed admodùm villosa; ex quâ densa saga texunt. Hæc Belgarum saga in tantum à Celtiberorum sagis fortè differebant, in quantum Anglorum *rugges* à Polonorum *kocy*. nempe, quòd hæc pilis erant directis, ceu caprinis: illa verò villis intortis. De cetero, saga hæc quoque eodem eos gestasse ritu, quo pelleis suprà dictas, id est, villis non intus, sed extrà dependentibus, maximè credibile est. quidpe adversùs imbreis præcipuè erant munimentum: quorum guttæ per villos facilius distillant. Exempla eorum expressa sunt figuris VI, VII, VIII, & IX; item infrà, ad caput XLIV. Dispiciendum nunc, utrùm omnia saga fuerint villosa, nec ne. Non omnia fuisse villosa, mea fert opinio: quam ex auctoribus adserere conabor. Diodorus, in prædicto libro, de Germanorum juxtà atque Gallorum moribus, cultu, ac vestitu agens: Ἐπιπορποῦνται, inquit, σάγους ῥαβδωτοὺς, ἐν μὲν τοῖς χειμῶσι δασεῖς, κατὰ δὲ τὸ θέρος ψιλοὺς, πλινθίοις πολυανθέσι καὶ πυκνοῖς διειλημμένους. hoc est: *Saga fibulis subnectunt virgata, per hiemem densa, æstate tenuia, crebris laterculis, florum instar, distincta.* Et Polybius, lib. II: Οἱ μὲν οὖν ἴσομβροι καὶ Βοϊοὶ τὰς ἀναξυρίδας ἔχοντες, καὶ τοὺς εὐπετεῖς τῶν σαγῶν περὶ αὐτοὺς ἐξήταζον. Id est: *Insubres, ac Boji braccati, & levioribus sagis velati in pugnam prodierunt.* Duo diversa & hunc sagorum genera, id est, gravium ac levium, intellexisse, haud obscurè patet ex genitivo casu τῶν σαγῶν. Tacitus histor. lib. V; pugnam in Mosæ amnis ore inter Romanos & Civilem Batavum (cujus exercitus constabat ex Batavis, & Caninefatibus, Germanis Cisrhenanis, item ex Frisiis ac Marsacis, Transrhenanis) describens: *Simul captæ lintres sagulis versicoloribus haut indecorè pro velis juvabantur.* & histor. II, de Vitellio, ex Germaniâ Cishrenanâ veniente: *Ornatum ipsius municipia & coloniæ in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo, bracchas, tegmen barbarum, indutus togatos alloqueretur.* Hæc Taciti sagula versicoloria, eadem illa erant Polybii saga levia, & Diodori tenuia, virgata, & crebris laterculis, florum instar, distincta: non verò villosa; quæ erant densa, gravia, & in usum velorum minùs apta. Ut Hispani unius habuêre coloris saga nigra: sic & Germanos, & Gallos habuisse sua saga villosa singulis coloribus, certum est. Persius, satyrâ VI:

Iam chlamydas regum, jam lutea gausapa captis,
Essedaque, ingentesque locat Cæsonia Rhenos.

Martialis, epigrammate, cujus lemma *Penula gausapina:*

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta est,
Vt me vel mediâ sumere messe velis.

Et alio, cui lemma *Cubicularia gausapina:*

Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Neque verò facilè villosa esse potuerunt virgata; nisi si zonas heic latiusculas pro virgis accipias. Tenuia autem illa, versicoloria, crebrisque laterculis distincta, in eumdem modum, eamdemque formam fuêre contexta, uti nunc per omnem Europam, nonnullasque alias orbis terrarum parteis, conspiciuntur vestes stragulæ, virgis versicoloribus ac zonis, crebrisque laterculis distinctæ; quibus mensæ consternuntur, lectique. Horum exemplar est figurâ VI. Verùm distingvenda heic sunt saga ingenuorum à nobilium sagis. in illis quidpe virgæ tantùm sive zonulæ veniebant, variis coloribus, prout textori libitum, distinctæ. in his ipsorum nobilium insignia, quemadmodùm & in scutis, de quibus infrà dicetur. intexta visebantur. insignia, non in hunc nostrum morem efficta; ubi integræ sæpenumerò feræ, ac volucres, adeóque agri nonnumquàm atque ædificia adpinguntur: sed meri tantùm ac nudi colores, in laterculorum speciem interstincti, alternatique. cujusmodi insignia etiamnunc in Germaniâ reperiuntur; quibus ea colorum simplicitas argumentum est vetustatis. Coloribus distingvuntur binis; ut candido, & nigro; candido, ac puniceo; nigro ac fulvo; candido, ac cœruleo; alia aliis coloribus inter se convenientibus. nam delectus quoque est in coloribus; nec quemcumque cuivis jungere decet. Horum exemplum est figurâ VII, in viro. Quædam insignia hodiè dictos laterculos modicè, in rhomborum formam, compressos habent. quod genus in veterum sagis fuisse, ut quidam volunt viri docti, ego equidem dubito: quum textura sagi quadri talem figuram haud facilè admittat. nisi ex segmentis versicoloribus consuto saga suspicemur; qualia hodiè in Hungariâ visuntur. Ceterùm, quum quædam insignia pro laterculis latiusculas habeant zonas, patriâ lingvâ *balken*, id est, trabeis dictas; quarum tres plerumque conspiciuntur tantùm binis coloribus, ita uti duæ candidæ unam nigram includant; vel duæ puniceæ unam fulvam, duæ cœruleæ unam candidam; & è diverso: quæ & ipsa, ob hanc simplicitatem, inter vetustissima habentur insignia: hæc quoque sagis olim fuisse intexta, quemadmodùm scutis adpicta, haud dubium est. Exemplar

eorum

eorum est dictâ figurâ VII, in feminâ. Aurum intextum fuisse Gallorum sagis, inter alios auctores testatur maximè Virgilius, Æneid. VIII; de Gallis loquens, qui Romam ceperunt:

Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis:
Virgatis lucent sagulis.

Et de Bojorum in Italiâ duce Chrixo Silius Italicus lib. IV:

Auro virgatæ vestes; manicaque rigebant
Ex auro.

Germanos interiores *possessione & usu auri argentique haut perinde affectos fuisse*, auctor est Tacitus in libro de Germaniâ. quapropter nec vestibus id intexuisse existimo. *Proximi* provinciis Romanorum quum *ob usum commerciorum aurum & argentum in pretio habuerint*, teste eodem Tacito ibidem; vesteis quoque auro, argentoque, more Gallorum, virgatas, variegatasque gestasse, haud dubium est. Clarè id testatur Herodianus, in lib. IV, de Antonino Caracallâ, apud Danubii ripam agente, sic scribens: Πολλάκις ἢ ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ ὑποθέμενος χλαμύδα, ἡμφιέννυτο τὰ Γερμανῶν ποικίλματα· ἔν τε χλαμύσιν, αἷς εἰώθεσιν, ἐρυθρῷ πεποικιλμέναις, ἐωρᾶτο. hoc est: *Sæpè etiam, Romano paludamento depositò, Germanicis tegumentis velabatur: atque in sagulis, quibus illi utuntur, argento variegatis, conspiciebatur.* At inter tenuia saga, alia etiam unius tantùm fuêre coloris; & nonnulla ex his limbos tantùm variegata. Sidonius Apollinaris, lib. IV, epist. XX, de Segismeris, regii inter Gothos juvenis, comitatu: *Viridantia saga, limbis marginata puniceis.* Atque hæc ferè sunt, quæ de sagis priscorum Celtarum veteres adnotarunt Græcorum Romanorumque scriptores.

Porrò, præter jam dicta saga, pelleisque suprà descriptas, atque rhenones, aliud adhuc habuit antiqua Germanorum gens tegumenti genus, quod Mela indicat lib. III, cap. III, his verbis: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint: & longissima apud eos pueritia est. Virì sagis velantur, aut libris arborum, quam vis sævâ hieme.* Et Plinius in procœmio libri XII: *Summum munus homini datum arbores, silvæque intelligebantur. hinc primum alimentum, harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnum gentes sic degunt.* Præter Germanos Indi quoque: de quibus ita Herodotus, lib. VII: Ἰνδοὶ ἦ ἐσθῆτα μὲν ἐνδεδυκότες ἦσαν ξύλων πεποιημένα· id est: *Indi tecti erant amictu è lignis confecto.* Solinus, cap. LV, de eâdem gente: *Plurimi etiam flexibilibus libris circumdati.* Et Strabo, lib. XV, de Germanibus, Indorum philosophis: τὰς δὲ Γερμανίας οὖν μὲν ἐντιμοτάτους Ὑλοβίους φησὶν ὀνομάζεσθαι, ζῶντας ἐν τοῖς ὕλεσι νέμοντας καὶ καρποῖς ἀγρίοις, ἐσθῆτα ἦ φλοιοὺς δενδρέων. id est: *Germanum ait eos esse honoratissimos qui Hylobii adpellantur, nomine inde tracto, quòd in silvis degunt, è frondibus & silvestribus fructibus viventes, arborum libris tecti.* Et de Massagetis, Scythicâ gente, lib. XI: Ἀμπέχονται δὲ οὖν τὰ δένδρων φλοιούς. hoc est: *Velantur arborum libris.* Hoc igitur tegumenti genus, ex arborum libris confectum, rectè uti intelligatur, sciendum priùs, quidnam sit *liber arboris.* Video nonnullos ipsam duriorem corticem interpretari, quâ arbor externè tegitur. at ex hac quænam vestis; quum plicari nequeat? Rectiùs illi, qui tunicam arboris interiorem, ipsi ligno proximè adhærentem exposuerunt. est quidpe pellicula illa, quæ, interiori corticis parti adfixa, ipsum lignum proximè contegit. Cicero, lib. I de naturâ deorum: *Trunci obducuntur libro, aut cortice, quò sint à caloribus & frigoribus tutiores.* Plinius, lib. XIII, cap. XI: *Palmarum foliis primò scriptitatum. deinde quarumdam arborum libris.* Atqui hi libri in tiliis multiplici sunt membranâ, & maximè plicabiles, ad texendum aptissimi. Germani universi (non modò, qui nunc, quasi peculiari vocabulo, dicuntur Germani; sed per Sveviam item, Norvagiamque ac Daniam, & qui ab his proximis sæculis in Angliam transgressi,) patrio sermone vocant *baſt.* funesque ex eo conficiunt magnâ copiâ; exceptis Anglis, apud quos hæc arbor non producitur. Poloni, Germanis contermini, suâ lingvâ adpellant *łyk.* calceosque ex eo contextos vulgò gerunt homines agrestes. prætereaque storeas, sive mattas ex eodem conficiunt, figurâ quadrangulâ; quas frumento in palustris navibusque substernunt. Vocabulum his imposuerunt patrio sermone *rogoża*, & peregrino *mátá.* Germani superiores vocant *matzen*; inferiores *matten.* Ad eumdem hunc modum, cùm aliæ gentes, tùm Germanorum quidam, maximè servi, seu coloni, tegumenta sibi contexuerunt, quæ nihil aliud fuêre, quàm storeæ, seu mattæ exiguæ; quibus sagorum vice velabantur humeros atque tergum; cetera intecti, quemadmodùm sagati. Exemplar hujus tegumenti expressum est figurâ IX.

Hactenus igitur de superioribus corporum tegumentis, id est, *de pellibus, rhenonibus, sagis,* atq; *mattis* actum est. De cetero auctor noster, in libro de Germaniâ, *Locupletissimi,* inquit, *veste distinguuntur; non fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente.* Distingvebantur scilicet locupletissimi à reliquâ plebe; cui, propter inopiam, præter tegu-

menta illa ex pelle, libro arboris, ac lanâ villosâ, haud quidquam vestitus. Doctissimus Lipsius ad verba auctoris modò citata, *Exprimit*, inquit, *egregiè vestitum hunc nostrum; qui à nobilitate Germanicâ diffusus haud dubiè per Europam.* & in margine libri: *Vestis pressa Germanorum, ut nostra.* Profectò haud perinde egregiè, mi Lipsi, expressit Tacitus vestitum eum, quo tu, vel ætas tua usa est; quoque nunc Germania inferior utitur. nam plurimi heic artus teguntur; ita, uti, cujus formæ sint, haud facilè scias, nisi veste detractâ. Quapropter id vestimenti genus, quo nunc Germani simul ac Galli, Britanni, Hispani, Italiq; parvo equidem inter se discrimine utuntur, in *thoracem, bracchas, & tibialia* divisо; non à Germanis, sed à Gallis potiùs ulterioribus in reliquam Europam, id est, in Germaniam, Britanniam, Hispaniam, atque Italiam fuit diffusum. Strabo namque, in lib. IV, de Gallis Belgis, quos ipse à Rheno ad Ligerim usque extendit, ita scribit: Σαγηφοροῦσι, καὶ κομοτροφοῦσι, καὶ ἀναξυρίσι χρῶνται ποικιλωτοῖς· αἱ δὲ χιτώνων ἄκροις χειριδωτοὺς φέρουσι, μέχρι αἰδοίων καὶ γλουτῶν. hoc est: *Saga gerunt, comámque alunt, & braccis utuntur circùm extentis. loco tunicarum fissilem habent vestem manicatam, ad ingvina usque ac nateis demissam.* Heic quid aliud interpreteris ἄκροις illos χειριδωτοὺς, ad ingvina & nateis usque demissos, nisi eam vestium partem, quam vulgus nunc Latinorum *thoracem* adpellat; patria verò lingva *wammes*, & inferioris Germaniæ dialectus *wambeis*, Danica *vames*; Hispani *jubon*, Itali *giuppone*, Galli *pourpoint*, Angli & Leodiacenses ad Mosam amnem *doblet?* Et quia fissilis fuit hic thorax, laxiorem etiam fuisse Germanorum veste, singulos artus exprimente, certum est. Exemplum ejus exstat figurâ X. De Pannoniis, Illyricâ gente, ita Dio, lib. XLIX: Ὀνομάζονται δὲ ἅτως, ὅτι τοὺς χιτῶνας χειριδωτοὺς ἐξ ἱματίων λινῶν ἐς πάνυ βραχεῖαν πως καταπτυκτοὺς καὶ ποικιλορραφοῦντες συῤῥάπτουσι. id est: *Nomen autem inde habent, quòd tunicas manicatas è vestimentis more patrio in pannos, quos vocant, conscindant atque consuant.* Idem genus vestitus hoc fuerit cum illo Gallorum Belgarum, an paullo diversius, haud facilè dixerim. χιτῶνας Diodorum quoque vocare Gallorum istos thoraceis, infrà patebit.

De inferiore illâ vestium parte apud Gallos, quas ἀναξυρίδας vocat Strabo, sic etiam testatur Diodorus, lib. V, de universis Gallis loquens: χρῶνται καὶ ἀναξυρίσι, ἃς ἀνθ' ὧν βράκας ποσυμορδύουσιν· id est: *Vtuntur & indumentis, quæ ipsi bracas vocant.* Hoc idem esse vocabulum, quod etiamnum per omnem illam vastissimam Germaniam variis dialectis usurpatur, *bruch, brook, bruuk*, & in Hiberniâ *broages*, in Britanniâ *britches*, suprà cap. VIII docui. Vulgus hodiè Latinè loquentium *caligas* vocat, vocabulo minimè proprio; quum è Tacito ac Svetonio constet, caligas pedum fuisse tegmen. Taciti verba, annalium lib. I, de Germanici filio, sunt ista: *Militari vocabulo Caligulam appellabant: quia plerumque, ad concilianda vulgi studia, eo tegmine pedum induebatur.* Svetonius, in vitâ Caligulæ, ita tradit: *Modò in crepidis, vel cothurnis, modò in speculatoriâ caligâ, nonnunquàm socco muliebri conspectus est.* Quis ignorat, *crepidam, cothurnum, & soccum*, pedum esse tegmina, non femorum, vel crurum? In his igitur quum *caliga* computetur, & ipsam pedis tegmen cum Tacito intellexisse Svetonium, certum est. unde etiam Dio, lib. LVII, in eâdem Caligulæ historiâ, ὑποδήματα, id est, *calceamenta* interpretatus est. Verùm ne antiquis heic quidem tutò creditur grammaticis in quibus ita Isidorus, Origin. lib. XIX, cap. XXII: *Femoralia appellata eò, quòd femora tegant. ipsa & bracæ, quod sint breves, & verecunda corporis iis velentur.* & cap. XXXIV: *Caligarius non à callo pedum, sed à calo*, id est, *ligno, vocatus; sine quo consumi calceamenta non possunt.* Et posteà: *Caliga vel à callo pedum dicta, vel quia ligantur. nam socci non ligantur.* Et Hesychius: Ἀναξυρίδες, Φημινάλια, Βρᾶκια βαρβαρικά, ἔνδυμα ποδῶν, ὑποδήματα βαθέα, ἢ βασιλικά. id est: *Anaxyrides, feminalia, bracia barbarica, indumentum pedum, calceamenta alta, aut regia.* Parum ex vero. Meliùs Agathias, lib. II, de Francis loquens: Γυμνοὶ δὴ τὰ στέρνα εἰσὶ καὶ τὰ νῶτα, μέχρι τῆς ὀσφύος. ἐντεῦθεν δὲ αἱ ἀναξυρίδες, οἱ μὲν λιναῖς, οἱ δὲ σκυτίναις ἀμφιζωννύμενοι τοῖς σκέλεσι περιαμπέχονται. hoc est: *Nudi sunt pectora ac terga, ad lumbos usque. inde braccis, alii lineis, alii coriaceis cincti, crura obtegunt.* Sic Herodotus, lib. VII, de Persis: Περὶ τὰ σκέλεα ἀναξυρίδας εἶχον· id est: *circùm crura braccas habebant.* Vnde illud Pollucis, lib. VII, cap. XIII, de Persarum vestitu: Τὰς δὲ ἀναξυρίδας καὶ σκελίας καλοῦσιν· id est: *Braccas etiam tibialia vocant.* nempe, quia & femora, & tibias tegebant. Ἀναξυρίδας περιπετεῖς adpellat has Strabo braccas, pluribus gentibus communeis; quia erant laxæ, ac fluitantes. quod testatur Lucanus, lib. I, his versibus:

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis
Vangiones, Batavique truces.

Et item Ovidius, Tristium lib. V, eleg. VII, de Sarmatis, Getisque, Pontum adcolentibus:

Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis.

Idem poëta, in Tristium lib. III, eleg. X, non tantùm Sarmatis, ac Getis, sed & proximis Bessis id genus vestitus tribuit, hoc versu:

Pellibus

Pellibus & sutis arcent mala frigora braccis.

Libro verò IV, eleg. VI, iterum Getis:

Vulgus adest Scythicum, braccataque turba Getarum.

Libro V, eleg. X, ipsis Tomitanis, apud quos exulabat:

Hos quoque, qui genitî Graja creduntur ab urbe,
Pro patrio cultu, Persica bracca tegit.

Persicam adpellat, quia par Persicæ, atque adeò eadem. Strabo, lib. XV, de Persis: Ἐσθῆς δὲ τοῖς ἡγεμόσι ἀναξυρὶς τριπλῆ id est: *Vestem principes habent, braccam triplicem.* Herodotus, lib. VII: Σάκαι, ἢ Σκύθαι ἀναξυρίδας ἐνδεδύκεσαν· *Sacæ ac Scythæ braccas induti erant.* Mela lib. III, cap. I, de Sarmatis Asiaticis: *Sarmatæ totum braccati corpus.* Quamquàm hic impropriè omne corporis vestimentum pro braccis acceperit. Parthos quoque iis usos, patet ex eodem Melâ, in lib. III, cap. IV, de Sarmatis Europæis, Germanorum vicinis, sic tradente: *Gens habitu, armisque Parthicæ proxima.* Atque hæc est Sarmatarum illa Parthorumque vestis *fluitans*, quam auctor noster intellexit, à Germanorum veste *strictâ, & singulos artus exprimente* diversam faciens. Manet hodiéque eadem laxarum braccarum, ferè ad talos usque demissarum forma in maximâ orientis parte, apud Turcas, quos veros genuinosque antiquissimorum scriptorum fuisse Sarmatas, suprà cap. IV docui: item apud Persas; qui jam olim Parthis fuêre mixti: & apud Sinas, totius orientis extremos homines: præterque in Africâ, apud Abissinos. in Europâ verò omnium fermè gentium nauræ eodem genere utuntur, maximè Galli, atque Lusitani. Exemplar earum expressum est figurâ X. Omni igitur ævo, apud omneis ferè genteis quum id genus vestis fuerit; haud dubium inde construere licet argumentum, jam ad urbis Babylonicæ ædificationem eo usos fuisse primos post terrarum inundationem mortaleis; atque inde in dispersione gentium, in varias longéque diversissimas terrarum parteis detulisse, ut multa alia, quorum passim nobis hoc in opere fit mentio. Est aliud hodiè genus braccarum, quibus femora itidem, simulque crura ad talos usque teguntur. Strictæ equidem sunt circa nateis. at hinc unâ eâdémque laxitate ad talos usque submittuntur. Hoc genere quia nunc diversissimæ, atque longissimè inter se remotæ utuntur gentes; ut Hollandorum, Bremensium, Luneburgiensium, Holsatiorum, & longè hinc dissitorum Polonorum, Litaviorum, Curiorumque agrestes: & ipsum ab ultimâ illâ antiquitate omnibus pariter durare haud dubitaverim. Ceterò, materiam, ex quâ braccæ illæ olim fiebant apud Gallos & Germanos Cisrhenanos, indicat Agathias, verbis suprà citatis: nempe ex linteo, aut corio. Corium intellige illud, quod *alutam* dixêre Latini. Est pellis, pilis ademtis in commodiorem usum concinnata, atque emollita, tenuisque reddita. patria lingva vocat *sämisch*; inferioris Germaniæ dialectus *semen*. Sed ex lanâ quoque factas bracchas, versicolores, ut saga, ostendit Propertius lib. IV, carm. XI. ubi de Virido maro, Gæsatarum Gallorum duce, sic canit:

Illi virgatis jaculantis ab agmine brachis
Torquis ab incisâ decidit unca gulâ.

Sic de quodam Tage ad Pontum Euxinum Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

Tenuia non illum candentis carbasa Nili,
Non auro depicta chlamys, non flava galeri
Cæsaries, pictoque juvant subtegmine braccæ.

Ex dictarum igitur vestium, quibus Gallos olim usos tradit Strabo, exemplo satis patet, vestitum eum, quo nostrum nunc utitur sæculum, per Hispaniam, Italiam, Siciliam, Sardiniam, & alias interni maris insulas, item per Galliam, Germaniam, Bojohæmum Prussiam, Livoniam, Svediam, Norvagiam, Daniam, & Britannicas insulas, non à Germanorum, quibus *strictа* fuit, *& singulos exprimens artus vestis*, sed à Gallorum more fluxisse: à quibus etiam Batavi, & Vangiones, & alii haud dubiè Germani Cisrhenani eum habuêre; & ab iisdem fortè etiam Britanni; quibus braccas adscribit Martialis, lib. XI, verbis:

—*Veteres braccæ Britonis.*

Isidorus verbis prædictis hæc addit: *Tubrucos vocatos dicunt, quòd tibias, bracasque tegant. Tubraci, quòd à bracis ad tibias usque perveniunt.* Hanc peregrinarum vocum rerumque explicationem non magis veram esse suspicor, quàm illam, quâ *braccas* dictas ait, *quia breves, & verecunda corporis velent.* Discrimen tamen aliquod ejus ævo fuisse inter *brachas*, sive *bruchos*, conjicio. nam Itali hodiéque interiores brachas lineas, quibus passim omnes utuntur gentes Europæ, antiquo illo Celtarum vocabulo dicunt *brache:* & Hispani suâ dialecto *bragas:* Galli *bragues:* & *brayes*; eoque significatu haud semel occurrunt apud inferioris sæculi scriptores, qui Francorum res literis composuerunt. Has Isidorum

intellexisse per *breveis brachas* existimo: quibus superinduebant vel *tubruchos*, quibus dictæ brachæ breves, simulque tibiæ tegebantur; id est, brachas suprà ex pluribus auctoribus descriptas: vel *tubrachos*; qui brachas tantùm breveis operiebant, ad tibias usque: cujusmodi etiamnunc pars maxima Europæorum gestat. Nomina habuisse utrumque genus diversa, quibus inter se distingvebantur, equidem haud dubito. at Isidorus uti ea rectè tenuerit, posteritatique transdiderit, cummaximè vereor: quandoquidem *bruch*, & *brach*, unum idemque fuerit vocabulum. quod pluribus quoque dialectis variatum: unde hodiéque quorumdam Germanorum manet *brook*, & Hibernorum *broges*, Anglorumque *briches*; quod sæpius illi scribunt *britches*: Germanicè scripseris *britsches*. Prisci certè Romani peregrinum id genus indumenti peregrino semper adpellarunt vocabulo *bracas*; &, ut eorum libri crebrò variant, *braccas*, *brachas*, & *bracchas*. Posterioribus sæculis, Germaniæ populi Franci, Burgundiones, Svevi, Gothi, Vandali, Langobardi, & alii, Romanorum provinciis, Galliâ, Hispaniâ, & ipsâ Italiâ, occupatis, Latinam lingvam adfectantes, braccis suis per imperitiam *caligarum* tribuerunt nomen. unde etiamnum Italis dicuntur *calze*, Hispanis *calças*, Gallis olim *calces*, nunc *chauces*, *k* in *ch*, & *l* post *a* in *u*, pro ratione eorum dialecti, mutatis. Sed hactenus Batavorum Vangionumque, Cisrhenanorum Germanorum, vestitum indicasse sufficiet. Tempus nunc est, uti ad genuinum Transrhenanorum vestitum revertamur. quem *strictum* fuisse tradit auctor noster, *& singulos artus exprimentem.* Sic Sidonius Apollinaris, in carm. v, de Gothis loquens:

Strictiùs assutæ vestes procera coërcent
Membra virûm. patet iis altato tegmine poples:
Latus & angustam suspendit baltheus alvum.

Angustam dixit alvum; quia vestis arcta adstringebat: quod secus fit tunicam laxam ac fluentem gerentibus. Nicetas Chroniates, inferioris ævi scriptor, de quodam Veneto: Ἦν δ' αὐτὸς ἐσθῆτά τε τῷ πάτριον περικείμενος συνφασιδώλῳ μικρᾷ τῷ σώματι, καὶ ραφιδωμένῳ ἐκάστης τὰ εἰς καρπὸς, καὶ τὸ σῆθος ἀφιεῖσαν ἄνεσιν. id est: *Erat is vestitu patrio indutus, qui ferè corpori attextus, & adsutus undique erat, manibus tantùm ac bracchiis, pectoreque apertis.* Tacitus Germanorum vestem singulos expressisse artus tradit: Sidonius tam strictam fuisse innuit, uti adsuta videretur: Nicetas idem vestis genus non modò adsutum, sed etiam attextum videri ait. quæ certè descriptio nulli generi vestium, quibus inferiores Germani utuntur, vel superioribus paullo annis, Lipsio vivente, usi sunt, convenire potest. At verò est hodiéque egressibus in Franciâ Transrhenanâ, Sveviâque hominibus vestitus, quamproximè ad Taciti, Sidonii, Nicetæque descriptionem accedens; corpori tam strictè adaptatus, uti adsutus planè videatur: maximè in inferiori corporis parte: ubi non modò nates quamdisertissimè exprimuntur; sed etiam, quæ pudoris verecundiæque causâ abscondere decebat, ipsa obscœna quammanifestissimè ostenduntur. Qui sanè cultus fœdissimus, atque abhorrendus, nil nisi improbam libidinem nuptis juxtà atque innuptis irritans, à barbaro illo majorum nostrorum more promanavit: apud quos nudum, pecorum ritu, incedere, tergo tantùm, atque humeris, lacertisque primoribus tectis, & promiscuè in fluminibus viros cum feminis perlui nullus planè fuit pudor. Nostrum sæculum jam longè cultius, eundem quasi per summam religionem, antiquitatisque venerationem mordicus retinere, satis mirari nequeo. Differebat tamen veterum Germanorum vestitus ab hodierno Francorum Svevorumque habitu; quòd hi totum corpus, ore tantùm atque manibus apertis, vestiuntur: illi brachia atque crura intecti fuêre. De brachiis jam anteà ex Nicetâ cognovimus: de cruribus simul atque brachiis sic Sidonius, epist. XX, libri IV, ubi Gothorum describit cultum; *Regulorum, sociorumque comitantum forma & in pace terribilis. Quorum pedes primi perone setoso, talos adusque, vinciebantur. genua, crura, suræque, sine tegmine. præter hoc, vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans poplitibus exertis. manicæ sola brachiorum principia velantes.* Sic suprà, carm. v, de iisdem:

—— Patet iis altato tegmine poples.

Et carm. VII, de Gothorum senatoribus:

—— Squalent vestes, ac sordida macro
Lintea pinguescunt tergo; nec tangere possunt
Altatæ suram pelles; ac poplite nudo
Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Macrum

Macrum tergum poëta heic dixit, quia stricta vestis artus singulos, præsertim in senibus, exprimebat. His verò versibus etiam materiam ipsam designavit, ex quâ vestes Gothorum fiebant: nempe superior pars, qui est thorax, ex lino, sive telâ lineâ; inferior, quas brachas, sive bruchos vocamus, ex pellibus. quod de Francorum etiam in Italiâ brachiis adfirmat Agathias, loco suprà citato. Sed & thoraces ex istiusmodi pellibus fuisse confectos, quemadmodùm nunc fiunt, credibile est. Porrò versicolorem fuisse illis vestem, tradit idem Sidonius in dictâ epistolâ XX, libri IV. Vnde etiam nunc Svitzeris in Helvetiâ manet idem mos, viris pariter atque fœminis. Antiquæ tabulæ pictæ, militibus maximè familiarem fuisse, superiore etiam sæculo, hujusmodi vestitum, per omnem Germaniam testantur. Strabo, lib. IV, auctor est, Gallos quoque gestasse τὰς ἐσθῆτας βαπτὰς, καὶ χρυσοπάστους· id est: *vestes tinctas, & auro variegatas.* Et Diodorus Siculus, dicto lib. V, eosdem usos fuisse scribit ἐσθῆσι καταπεκτικῆις, χιτῶσι βαπτοῖς, χρώμασι παντοδαποῖς διαπεπασμένοις· hoc est: *vestibus mirificis, tunicis tinctis, & variis coloribus distinctis.* Per tunicam intellige φᾶσὸν χλιδωνὸν; quem suprà è Strabone exposuimus. Exemplum Germanorum vestis strictæ refert figura X.

Quo genere calceamenti iidem usi fuerint, indicat Sidonius, verbis antè relatis: *Pedes primi perone setoso, talos adusque, vinciebantur.* Ejusmodi perones frequenti hodiéque in usu sunt apud genteis septemtrionales, ex pelle animalis confecti, quod patriâ lingvâ dicimus *ein dachs*, & *das*: vulgus Latinè loquentium *taxum*, Plinius verò *melem* vocat: pilo setoso, id est, crasso, atque longo. Sed ex quâvis pelle duriore pilique crassioris confectos fuisse olim, ex eodem Sidonio conjicio. is quidque, carm. VII, ex equinâ pelle Gothorum senatoribus adsignat versu suprà citato:

Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Horum exempla passim in imaginibus ad finem capitis exstant. Verùm perones istos locupletum, sive nobilium fuisse calceamenta, patet ex Sidonii locis prædictis. Pauperiores, & maximè servos, id est, colonos nudis incessisse, ut reliquo corpore, pedibus, credibile est. Nec tamen ego dubitaverim, eosdem homines, qui mattis velati erant, pedibus quoque, contra silicum spinarumque injurias, induxisse soleas ex arboris libro contextas; quemadmodùm hodiéque agrestes in Polonià homines calceati visuntur, funiculo id genus calceamenti in plantâ pedis adstringente: quorum exemplar imagine IX redditum. Quod equidem genus haud novum, nec posteriori demum hoc sæculo esse inventum, sed jam antiquissimis temporibus in aliis quoque gentibus usitatum; liquet ex antiquo scriptore Philostrato: qui in vitâ Apollonii, lib. VI, cap. VI, ita Apollonium apud gymnosophistas, Nili accolas, introducit loquentem: Τ' πόδημα ᾧ αὐτὸς βυβλω δίδωμι· id est: *Calceamentum iis ex arborum libris dabo.* Atque hactenus de vestitu priscùm Germanorum, quantum ex antiquorum auctorum scriptis elicere licuit, dictum est.

Nunc dispiciendum, an alia etiam corpori adhibuerint ornamenta. nam Gallos, finitimos atque consangvineos eorum, haud rarò torquatos armillatosque referunt auctores. In quibus Strabo ita lib. IV: χρυσοφοροῦσι δὲ καὶ μᾶλλον τοὺς τραχήλους περιπλέκοντες· καὶ γὰρ τοὺς βραχίοσι καὶ τοῖς καρποῖς, ψέλλια. id est: *Aurum gerunt: circùm colla torqueis, & circa commissuram manus cum brachio armillas.* Polybius, lib. II: πάντες δ' οἱ πρὸς πρῶτας κατίχοντες σπείρας, χρυσοῦς μανιάκους καὶ περιχείρους ἦσαν κατακεκοσμημένοι. τὸν δ' ἐπὶ χρυσοῦν ψέλλιον, ὃ φοροῦσι καὶ τοὺς χεῖρας καὶ τὸν τραχήλου οἱ Γαλάται. id est: *In primis cohortibus neminem cerneres maniacis armillisque aureis non adornatum. Sunt autem maniacæ aurei torques, ad collum & manus gestari à Gallis soliti.* De Germanis igitur ita noster, in eodem libro de Germaniâ: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modo à singulis, sed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* Finitimarum gentium; id est, Gallorum ab occidente, ab meridie Vindelicorum, Noricorum, Pannoniorumque. nam ab oriente Sarmatas Venedos ne ipsos quidem aurum posse dissè, satis constat. Cum Tacito consentiens Florus, libro IV, capite ultimo de Druso, bellum in Germaniâ auspiciis Cæsaris Augusti gerente, sic tradit: *Inde validissimas nationes, Cheruscos, Svevosque, & Sicambros pariter aggressus est. qui, viginti centurionibus crematis, hoc velut sacramento sumserant bellum; adeò certâ victoriæ spe, ut prædam in antecessum pactione dividerent. Cherusci equos, Svevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant. Sed omnia retorsum. victor namque Drusus equos, pecora, torques eorum, ipsosque prædâ divisit, & vendidit.* Modum gerendi torquem haud dubiè observarunt eumdem, quem Galli: de quibus ita Virgilius, loco suprà dicto:

Lactea colla auro innectuntur.

& Si-

& Silius: *Colla viri fulvo radiabant lactea torque.*
Item Propertius:
Torquis ab incisâ decidit unca gulâ.

Nempe torques collo impositus, vulgari nunc etiam more, in pectus dependebat. Ceterò, armillarum quoque aurearum usum eos unà cum torquibus à finitimis accepisse gentibus, ego equidem haud dubitem. Ipsum *armillarum* vocabulum merè esse Germanicum, idem, quod *brachialia* apud Romanos, significans, suprà, cap. VIII, docui. Quamquàm nec torques, neque armillæ, Gallorum fuerint inventum. nam Armenios quoque eadem gestasse ornamenta, auctor est Appianus in Mithridaticis; & Persis adscribit armillas Herodotus lib. VIII. nec rara earum mentio libris sacris in Hebræorum gente. & hodiéque non modò in nostro hoc orbe, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus; sed in extero etiam omnes barbaræ gentes iisdem utuntur, ex variâ materiâ confectis. Vnde haud leve documentum, inventum id esse vetustissimum; & haud dubiè in dispersione gentium, in omneis pariter terræ parteis pervectum. Annulos quoque gessisse priscos Germanos, haud dubitaverim. Tacitus quidem ita de Chattis, in eodem libro: *Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat.* Verùm heic non ipsum annulum, sed ferrum in annulo ignominiosum fuisse existimo: reliquos aurum in digitis æquè ac in collo honestum decorumque duxisse. Hæc igitur de virorum vestitu atque ornatu.

De feminarum quoque cultu nunc deinceps dicendum. Auctoris nostri verba suprà citavimus ista: *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si deest, spinâ consertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distingvuntur; non fluitante, sicut Sarmatæ & Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente. Gerunt & feraram pelles: ulteriores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquisitiùs.* Et paullo pòst: *Nec alius feminis, quàm viris habitus: nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant: partemque vestitus superioris in manicas non extendunt; nudæ brachia, ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* Verba ista, *nec alius feminis, quàm viris, habitus*, non eò accipienda sunt, quasi feminæ quoque *vestem strictam, & singulos artus exprimentem* indutæ fuerint, id est, thoracem ac brachas: hoc enim perquàm fuerit absurdum. sed nonnullæ storeis tantùm, pellibus ferinis, rhenonibus, aut sagis velabantur; cetera intectæ, ut viri. quò etiam pertinent verba ista: *quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris*, quæ malè quidam atque inscitè trahunt ad ista; *nudæ brachia ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet.* quasi hoc adeò fuerit magnum: quum tamen in pectoris parte nudâ nihil habuerit Tacitus, quod adeò miraretur. Et quid mirum feminas quoque heic maximâ corporis parte, adeóque pudendis incessisse nudas? quum promiscuè & ipsæ cum viris in fluminibus sese laverint; & rei Venereæ nulla fuerit occultatio: ut testis est Cæsar, locis suprà dictis. cujus verba, suprà citata, tam ad feminas, quàm ad viros, pertinent. Quòd autem *sæpius feminas lineis amictibus velatas* fuisse noster tradit; id ad locupletiorum nobiliumque spectat uxores atque filias. Plinius quidpe, lib. XIX, cap. I, *Galliæ*, inquit, *universæ vela texunt. Iam quidem & Transrhenani hostes. nec pulchriorem aliam vestem eorum feminæ novêre.* Notandum heic, Plinium vocabulo *velorum* eam intelligere materiam, quam vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *telam*; patrius sermo *linwand* (quasi dicas *pannum lineum*; nam *wand* est *pannus*) & *lynwat*, superiorumque dialecto *leinwat*. Amictus autem ille feminarum nihil aliud fuit, quàm tunica intetior muliebris: quam Angli nunc & Scoti in Britanniâ insulâ vulgari vocabulo adpellant *a smock*; quum virilem vocitent *a shirt*: Dani utramque *skiorte*: Germani, citra Cimbricam peninsulam & Codânum sinum, omnes communi nomine *hemde*; Itali *camiscia*, Hispani *camisa*, Galli *chemise*. Indumentum fuisse illud, non nudum tegumentum, quale sagum, vel pellis, patet satis clarè ex verbis Taciti, qui vestitum adpellat sine manicis. Rectéque eum hodiè referunt agrestium per omnem ferè Germaniam, & in nationibus Saxonicis Prussicisque ac Livonicis, opidanarum etiam feminarum tunicæ interiores; quibus nullæ manicæ, & proxima pars pectoris aperta. quibus aliam hodiè vestem superinduunt manicatam, mammas commodò tegentem. Veteris tamen ævi tunicas infra genua descendisse haud puto. etenim nulla erat ratio, crura potiùs quàm brachia ac lacertos tecta habere. Legitur equidem in vulgatis exemplaribus; *partem vestitus superioris in manicas non extendunt.* verùm ego legere malim, *partem vestitus superiorem.* nullus enim eis erat vestitus superior ab vestitu inferiore diversus; nisi sagum illud, vel pellis. Exemplum

hujus

hujus vestitus imago XI refert. Ceterùm, ubi auctor ait amictus istos lineos purpurâ eos variasse : ego non acu pinxisse, sed ipsi telæ intexuisse colorem purpureum existimo; ut vulgò hodièque fieri videmus.

Ad pedeis quod attinet; iisdem calceamentorum quoque generibus feminas usas, quibus viri, suâ quamque pro conditione ac sorte, ordineque, maximè credibile est.

De crinium in mulieribus cultu, nihil adnotatum reperio: nisi quod suprà ex Plinii lib. XXVIII, cap. XII, intelleximus, majorem viris capillorum fuisse curam, quàm feminis. unde haud dubium, has in humeros tergumque eos sparsisse, more etiam nunc apud barbaras gentèis vigente; & in Europâ maximè apud Hibernos. nonnunquàm tamen in cervice nodo adstrinxisse credo.

Torqueis olim, atque armillas, annulosque priscas Germanas nobiliores locupletioresque juxtà cum viris gestasse existimaverim.

Cultus igitur corporum, vestitusque, & ornatus apud priscos Germanos sic se habuerunt. De cetero, quamvis lotione, ut suprà ostensum, quotidianâ fuerint usi; tamen mirè omnium fuerunt immunditiæ perpetuæque sordes. Noster eodem libro, circa finem: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito. sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor: ceterùm, connubiis mixtis, nonnihilin Sarmatarum habitum fœdantur.* Rectissimè heic, ac scitissimè Rhenanum vocabulum *procerum*, quod in vulgatis erat exemplaribus, emendasse in *ceterùm*, infrà in Peucinorum explicatione liquebit. Hoc voluit auctor: nimirum Peucinos sermone, cultu, sede, domiciliis, sordibus ac torpore Germanos referre: uno reliquo, sive uno cetero Sarmatas; nempe connubiis inter se mixtis. Suprà, eodem libro, sic ait: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, aut nutricibus delegantur. dominum, ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora in eâdem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Sed præter Tacitum, Sidonius quoque Apollinaris communeis omnium Germanorum sordeis disertissimis indicat verbis in carm. VII. ubi non de infimâ vilissimâque plebe; sed de senatoribus Gothorum sic canit:

—Squalent vestes, ac sordida macro
Lintea pingvescunt tergo.

Et quænam esse potuerunt munditiæ butyro unctis, *totosque dies juxta focum atque ignem agentibus*? idque humi, sine sedilibus, pelle tantùm, vel sagulo, atque nonnumquàm nudo gramine substrato; ut proximo hinc capite patebit. Quin humi etiam quietem eos sumsisse, ex Strabone colligo. qui, libro IV, de Gallis, quos moribus atque institutis simileis fuisse Germanis jam dudum constat, ita scribit: Χαμαὶ εὐνᾶσι δὲ μέχρι νῦν οἱ πολλοί. id est: *Humi cubant etiamnum plerique*. Et lib. III: Καὶ τὸ χαμαὶ εὐνᾶν, κοινόν ἐστι τοῖς Ἴβηρσι πρὸς τοὺς Κελτάς· id est: *Humi etiam cubare commune est Hispanis cum Gallis*. Substraverunt haud dubiè eadem, quibus cibum capientes insidebant: nempe στιβάδας, id est, *toros gramineos*, teste Strabone eodem in libro; vel, ut Posidonius apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, refert, χόρτον, id est, *gramen*. Strabo, lib. III, de Bastetanis, Hispanicâ gente: Μελανείμονες ἅπαντες, τὸ πλέον ἐν σάγοις· ἐν οἷσπερ καὶ στιβαδοκοιτοῦσιν. id est: *Nigro omnes utuntur vestitu, plerumque in sagis agentes: in quibus etiam, substratis toris gramineis, dormiunt.* Vel arborum etiam folia substraverunt; teste Plinio, in procœmio libri XII, his verbis: *Summum munus, homini datum, arbores, silvæque intelligebantur. hinc primum alimentum; harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnum gentes sic degunt.* &, quod post frondeis antiquissimum cubationis genus fuit, λύκων ἢ κυνῶν δέρμασι, id est, *luporum, aut canum pelleis*; quas cibum capienteis sibi substravisse Celtas, auctor est Diodorus lib. V. vel etiam ursorum pelleis, in hanc rem, ob magnitudinem, aptissimas. Herodotus, lib. IV, tradit, Herculem leonis pellem, quâ semper tegebatur, quietem capturo sibi substravisse. Strabo, lib. XV, Indorum philosophos ait cubasse ἐν στιβάσι καὶ δορραῖς, id est, *in toris ac pellibus*. Libro verò XVII, de Mauris ita scribit: Τὰς δὲ τῶν λεόντων, καὶ παρδάλεων, καὶ ἄρκτων δορὰς ἀμπέχονται, καὶ ἐγκοιμῶνται. id est: *Leonum, pardalium, ursorumque pellibus teguntur, iisdemque incubant.* Et posteà, de eâdem gente: Ἔνιοι δὲ καὶ ὄφεων, καὶ ἰχθύων δοραῖς ἀμπέχονταί τε, καὶ στρώμασι χρῶνται. id est: *Quidam & serpentum, & piscium coriis velantur, ac pro strato utuntur.* Exemplar in pellibus cubandi refert imago XII. Atque hinc puto apud nostros natum vocabulum illud contumeliosum *bärenhäuter*; quo ignavos atque inerteis

incessunt.

inceſſunt. Auctor noſter, de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium tranſigunt; dediti ſomno, ciboque.* Somno, in pelle plerumque urſinâ; cujus plurimus etiamnunc uſus per Germaniam. unde, qui, per ignaviam, pigritiamque, & inertiam, hanc numquàm relinquebant, vocabantur per contumeliam *bärenhäuter*; quaſi dicas *urſinarum pellium incubitores*. namque *bär* urſum, *haut* pellem ſignificat. De Fennis, ultimis omnium Germanorum verſùs orientem æſtivum, ita Tacitus: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, veſtitui pelles, cubile humus.* Atque hunc modum vivendi, quem hactenus deſcripſi, omnium fuiſſe vetuſtiſſimum, omnibuſque per univerſum terrarum orbem mortalibus communem vulgaremque; cùm ex hodierno remotiorum in oriente, meridie, atque occidente gentium uſu, tùm ex complurium antiquorum populorum conſvetudine colligere licet. Præterjam allata exempla, hoc etiam legitur apud Pomponium Melam, lib. 1, cap. VIII, de quibuſdam illis Africæ interioris populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis: *Proximis nullæ quidem urbes ſtant; tamen domicilia ſunt, quæ mapalia appellantur. Victus aſper, & munditiis carens. Primores ſagis velantur; vulgus beſtiarum pecudumque pellibus. Humi quies, epulæque capiuntur.*

Heic inſerantur Figuræ XII.

CAP.

figura . I .

figura. 2.

figura. 3.

figura · 4 ·

figura 5.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura 6.

figura. 7.

figura - 8 -

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 9.

figura . 12 .

CAPUT XVII.

De victu, ac modo capiendi cibum: item de conviviis.

MAIORES nostri, uti in vestitu, ac corporis cultu, domiciliisque, sic in victu antiquum morem, ex Asiâ in gentium dispersione in Celticam delatum, bis mille quadringentos ampliùs per annos perpetuò retinuerunt; donec tandem in alias regiones, arma bellaque conferentes, transgressi, molliorem omnium rerum cultum didicerunt. De vestitu ac domiciliis suprà dictum est. de victu nunc dicendum.

De cibo igitur sic Cæsar, belli Gallici comment. IV: *Non multùm frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt: multúmque sunt in venationibus.* Et comment. VI: *Agriculturæ non student, majorque pars victus eorum in lacte, & caseo, & carne consistit.* Item noster in libro de Germaniâ: *Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum.* Strabo, lib. IV, eadem ferè de Gallis: Τροφὴ πλείστη μὲν γάλακτος, ἔπειτα κρεῶν πτηνοίων. id est: *Cibus plerumque cum lacte, & carnibus omnis generis.* Idem de Chaucorum, Germanicæ gentis, insulanis inter Amisiæ Albisque ostia, Plinius lib. XVI, cap. I: *Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit, omni procul abacto frutice.* Cæsar, belli Gallici comment. V, de Britannis: *Ex his omnibus longè sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: neque multum à Gallicâ differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non serunt: sed lacte, & carne vivunt.* De iisdem Strabo, libro prædicto: Τὰ δ' ἤθη τὰ μὲν ὅμοια τοῖς Κελτοῖς, τὰ δ' ἀπλούστερα καὶ βαρβαρώτερα· ὥς τινάς, γάλακτος διαρρεῖας, μὴ τυροποιεῖν, μηδὲ τῶν ἀποικίαν· ἀπείρους δ' εἶναι καὶ κηπείας, ἢ ἄλλων γεωργικῶν. hoc est: *Ingenio partim similes sunt Gallorum, partim simpliciores, & magis barbari: adeò, uti quidam eorum, ob imperitiam, caseos non conficiant, quum lacte abundent; nec hortos colendi, aliarumve partium agriculturæ gnari sint.* Herodotus quidem idem de Scythis innuit, lib. IV; Ζώουσιν οὐ μὴ ἀπ' ἀρότρου, ἀλλ' ἀπὸ κτηνέων. id est: *Non ab aratro, sed ex pecoribus vivunt.* Homerus quoque in poëmatibus suis, vetustissimo illo sæculo victum omnibus tribuit simplicem paucisque contentum, ac paratu facilem: eumque regibus pariter ac privatis, juvenibus ac senibus, diebus festis atque in nuptiis eundem; nempe carneis assas; easque ut plurimum bubulas. Vnde haud leve argumentum, morem hunc per primos post terrarum inundationem mortaleis, simul in Græciam, simulque in Celticam, & alias terras, ex Asiâ delatum. Sed de Germanis nostris auctores quid dicant, penitiùs introspiciamus. Cæsar, ut antè relatum, tradit, eos *non studuisse agriculturæ: nec multùm frumento vixisse.* Hoc eis commune fuisse videtur maximè cum Gallis: de quibus Posidonius, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, Τροφὴ, inquit, ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά· id est: *Cibus est, panes quidem pauci, at multæ carnes.* Ex frumento panem conficiebant prisci Germani, ex avenâ etiam pultem. Plinius lib. XVIII cap. XVII: *Primum omnium frumenti vitium avena est. & hordeum in eam degenerat; sic ut ipsa frumenti sit instar: quippe cùm Germaniæ populi serant eam; neque aliâ pulte vivant.* Hodiè puls eadem per Germaniam frequens. quibusdam tamen in partibus ex hordeo frequentior. Tacitus priscis Germanis cibum, inter alios, fuisse tradit *agrestia poma.* Cruda fuisse credo plerumque. nonnumquàm tamen & cocta. unde mos etiam nunc idem nobis frequentissimus manet; aliis gentibus parum usitatus, aut planè ignotus. Appianus in Celticis, de Marcomannis à Cæsare in Galliâ cum rege Arioviſto victis: Πόα ἐχρῶντο ταῖς ἀποδρομαῖς τροφῇ, καὶ ὁ ἵππος ξύλοις· id est: *In egestate herbis victitabant: equi verò virgultis.* Tacitus eodem libro, de Fennis, extremis versùs orientem æstivum omnium Germanorum: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba.* Ex agrestibus autem fuit illis cibus pomis, quia *cum ubertate & amplitudine soli, labore non contendebant: ut pomaria conserererent, hortos sepirent, & prata rigarent:* ut testis est Tacitus, eodem in libro. Ergo nec leguminibus, neque oleribus, neque radicibus, sive bulbis vescebantur. quod de Britannis quoque testatur Strabo, loco suprà dicto. Plinius, in procœmio libri XII: *Summum munus homini datum arbores silvæque intelligebantur. Hinc primum alimentum, harum fronde mollior specus, libris vestis. etiamnum gentes sic degunt.* Lacte Germanos multo victitasse, tradit Cæsar. Tacitus heic nominat *lac concretum.* Id quale fuerit, haud satis liquet. nam interpretes heic nihil agunt. Butyrum fuisse, ego dixerim. sic enim Plinius, lib. XI, cap. XLI: *Mirum barbaras gentes, quæ lacte vivant, ignorare, aut spernere tot sæculis casei dotem; densantes id alioquin in acorem jucundum, & pingue butyrum. spuma id est lactis; concretiusque, quàm quod serum vocatur. Non omittendum, in eo olei vim esse: & barbaros omnes, infantesque nostros ita ungi.* Satis apertè disertèque butyrum heic appellat *lac*

concretum, ut Tacitus. Idem Butyrum idem Plinius, lib. XXVIII, cap. IX, vocat *lac coactum*, in his verbis: *E lacte fit & butyrum, barbararum gentium laudatissimus cibus, & qui divites à plebe discernat. plurimum è bubulo; & inde nomen. pinguissimum ex ovibus. fit & ex caprino: sed hieme calefacto lacte; æstate expresso tantùm, crebro jactatu in longis vasis, angusto foramine spiritum accipientibus sub ipso ore, aliàs prægligato. Additur paululum aquæ, ut acescat. Quod est maximè coactum, in summo fluitat. id exemtum, addito sale, butyrum est, oleosum naturâ. Reliqua decoquunt in ollis. ibi quod supernatat, oxygala appellant.* Sic ego lego locum mirè ab imperitis librariis luxatum: quem jam anteà vero ordini restituere tentarunt viri docti. Cetertùm satis constat, Plinii ævo *barbaras genteis*, quasi peculiari vocabulo, dictos fuisse maximè Germanos, & nonnumquàm Britannos. Ex Strabone suprà quia intelleximus, Britannorum quosdam, caseos non confecisse; de eâdem gente loquutum Plinium, simulque de Germanis, apud quos fuit, haud dubitaverim. Ad Germanos spectare, quòd ait *barbaros butyro ungi*, superiori capite ostensum est. At Tacitus quia inter cibos Germanorum caseum non nominat; quem tamen recenset Cæsar: per *lac concretum* intellexisse illum, caseum juxtà atque butyrum, existimo. Falluntur, qui ex Plinio butyrum Celtarum credunt inventum. quidpe Strabo, lib. XVII, Æthiopibus id etiam fuisse pro oleo testatur. & non solùm IↃCCC circiter annis ante Strabonem divus Jesaias, cap. VII; sed & Salomon, Proverb. cap. XXX, vers. ultimo, in Hebræorum gente ejus meminerunt.

Super carnibus discrepare inter se videntur Cæsar ac Tacitus; illo *pecuinam*, hoc *ferinam* tradente. Ego, utramque Germanis fuisse in cibo, ex hac auctorum diversitate colligo. Sed apertè id, atque disertè testatur Mela, lib. III, cap. III: Germanorum mores recensens. *Victu*, inquit, *ita asperi incultique, ut crudâ etiam carne vescantur, aut recenti, aut cùm rigentem in ipsis pecudum ferarumque coriis, manibus, pedibusque subigendo renovarunt.* Mos hic edendi carnem crudam servatur hodiè à barbarâ gente Tatarorum. Manibus tamen, aut pedibus non subigunt: sed inter equum stratumque positæ insidentes, uno atque altero curriculo calefactam macerant; statimque vorant. Indorum quoque nonnullos olim piscibus, alios verò carnibus crudis victitasse, auctor est Herodotus lib. III. At Germani, non modò manuum pedumque subactione maceratam, sed recentem quoque id est, pecori ac feræ recens mactatæ excisam, vorabant: ut liquet ex Melâ. quod etiam Tacitus intelligere videtur, ubi *recentem feram* cibum iis fuisse tradit. Atque equidem nescio, an pecuinam carnem, manibus pedibusque subactam, ferinam verò recentem eos comedisse voluerit Pomponius. nam fera facilè statim omnis consumi recens potuit: bovis autem, animalis multo majoris, partes in posteros dies adservabantur. Nisi verò & ferarum & pecudum parteis adservatas, manibus pedibusque subigendo renovasse eos, id est, iterum calefecisse putes. Assâ quoque usos fuisse carne, luculentus est testis Posidonius, apud Athenæum, dicto lib. IV, cap. XIII. Γερμανοὶ, inquit Athenæus, ὡς ἱστορῶ Ποσειδώνιος ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ, ἄρτον παρασφέροντες κρέα μελανδὸν ὠπτημμένα. id est: *Germani, ut auctor est Posidonius lib.* XXX, *in prandium adferunt carnes membratim assas.* Non modò assas, sed & elixas habuisse consanguineos Germanorum Gallos testatur idem Posidonius apud Athenæum, eodem loco, his verbis: Ἡ τροφή ἐστι, ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλὰ ἐν ὕδατι, καὶ ὀπτὰ ἐπ' αἰθράκων, ἢ ὀβελίσκων. id est: *Cibus est, panes quidem pauci, at carnes multæ, elixæ in aquâ, vel super pruinis, aut in verubus assæ.* De Germanis juxtà atque Gallis eadem Diodorus, lib. V: Πλησίον δ' αὐτῶν ἐχάραι κεῖνται, γέμουσαι πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχουσαι καὶ ὀβελίσκους πλήρεις κρεῶν ὁλομερῶν. Hoc est: *Prope eos foci sunt igne ardentes, ollisque ac verubus instructi, quæ integrorum membrorum carnibus referta sunt.* Strabo, lib. IV, de Gallis ita: Τροφὴ πολλὴ μὲν γάλακτος, καὶ κρεῶν παντοίων, μάλιστα δὲ τῶν ὑείων, καὶ νέων καὶ ἁλισγῶν. id est: *Cibus plurimus cum lacte est, & carnibus omnis generis, maximè suillis; recentibus juxtà & salitis.* Initio autem libri VII, Germanos fuisse ait Gallis καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις παραπλησίους, id est, *& facie, & moribus, & victu similes.* Ergo & ipsi Germani omnis generis carnibus, quemadmodùm hodiè, olim etiam victitarunt. Ac de suillâ carne, præsertim salitâ, quis ambigat? quando cibus ejus in tam frequenti hodiéque est apud Germanos, maximè Vestofalos, reliquosque Saxonici nominis nationes, usu, uti ab exteris etiam populis tamquàm pro pudore objectetur. Idem Strabo, libro tertio, Cerretanicas Cantabricasque ex Hispaniâ laudat pernas: Athenæus verò lib. XIV, cap. XXI, Gallicas. Marcusque Varro, de re rusticâ lib. II, cap. IV, non modò pernas, sed & succidias. At hodiè Vestofalicæ pernæ omnium habentur nobilissimæ. Sale verò usos jam olim Germanos, patet ex Taciti annalium lib. XIII; ubi hæc leguntur verba: *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque magno prælio, dum flumen, gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem*

libidinem cuncta armis agendi; religione insitâ, eos maximè locos propinquare cœlo, precesque mortalium à deis nusquàm propiùs audiri. inde, indulgentiâ numinum, illo in amne, illisque silvis salem provenire, non, ut apud alias gentes, eluvie maris, arescente undâ; sed super ardentem arborum struem fusa, contrariis inter se elementis, igne atque aquis concretum. Idem de confectione his in oris salis tradit Plinius, lib. XXXI, cap. VII, his verbis: *Galliæ Germaniæque ardentibus lignis aquam salsam infundunt. Hispaniæ quadam sui parte è puteis hauriunt; muriam appellant. Et illi quidem etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima aut quæ per se cinere sincero vim salis reddat. alibi corylus laudatur. ita infuso liquore salso, carbo etiam in salem vertitur. Quicumque ligno confit sal, niger est.* Atque hoc est, quod Varro, de re rusticâ libro primo, capite octavo, sic refert: *In Gallià Transalpinâ, intus ad Rhenum, cùm exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi nec vitis, nec olea, nec poma nascerentur; ubi agros stercorarent candidâ fossitiâ cretâ. ubi salem nec fossitium, nec maritimum haberent: sed ex quibusdam lignis combustis, carbonibus salsis pro eo uterentur.* Doctissimus Lipsius legendum heic censet, *intus Rhenum*, particulâ additità rejectâ. At quomodò? An alia etiam fuit Gallia Transalpina extra Rhenum in Germanico solo? Cave credas. Rectè, *intus ad Rhenum:* id est, in interiore Galliâ Transalpinâ, quà ad septemtriones simul & versùs orientem ad Rhenum vergit. Sed ad Germanos meos redeo. Ferinâ carne recenti quotidiè vesci potuerunt: quidpe quum ingentes olim per omnem Germaniam silvæ; & venatus quotidianum in pace Germanorum fuerit exercitium. Atque in ipsis verum utique fuit, quod Pomponius Mela, lib. I, cap. VIII, de quibusdam illis Africæ populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, tradit his verbis: *Victus asper, & munditiis carens. potus est lac, succusque baccarum. cibus est caro, plurimùm ferina. nam gregibus, quia id solum optimum est, quoad potest, parcitur.* Germanis quidpe etiam in unis gregibus summas fuisse opes, infrà patebit. De prædictis Fennis, ita ibidem Tacitus: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt.* Idem de Scritofinnis refert Procopius, rerum Gothicarum lib. II: οἱ δὴ Σκριθίφινοι ἠπειρώδη τινὰ βιοτὴν ἔχουσιν. ἔτε γὰρ ἱματια ἐνδιδύσκονται, ἐδὲ ὑποδεδημμένοι βαδίζουσιν, ἔτε οἶνον πίνουσιν, ἔτε τὶ ἐδώδιμον ἐκ τῆς ἔχουσιν· ἔτε γὰρ αὐτοὶ γῆν γεωργοῦσιν, ἔτε τὰ αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἐργάζονται. ἀλλὰ ἄνδρες ἀεὶ ξὺν ταῖς γυναιξὶ τὴν ἤπειρον μόνην διαπηδεύουσι. θηρίων τε γὰρ καὶ ἄλλων ζώων μέγα τὶ χρῆμα αἵτε ὕλαι αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλαι ὑπερφυῶς οὖσαι, καὶ τὰ ὄρη, ἃ παύτη αὐέχει. ἔ κρέασι μὲν θηρίων ἀεὶ τὰ ἁλισκομένων σιτίζονται. Hoc est: *Scritofinni belluarum in morem vitam degunt: ut qui nec vestibus operiantur, nec calceati incedant; nec vinum bibant, nec ullum è terrâ habeant cibum: siquidem neque excolunt eam, neque, quæ iis uxores sunt, quidquam operantur: sed juxtà cum viris semper venatibus studeant. nam feras, & alia animalia, ut magnas opeis, silvæ ferunt immensæ, quæ in montibus hujus regionis sternuntur. ferarum carnibus captarum semper vescuntur.* Hæc igitur de cibo priscûm Germanorum.

De potu sic noster ibidem: *Potui humor ex ordeo, aut frumento, in quamdam similitudinem vini corruptus.* Genus hoc potus antiquissimum post aquæ lactisque potum: ut quod etiam ante terrarum inundationem primi sæculi mortaleis habuisse existimo: si vini usum primus invenisse rectè creditur Noachus. cujus rei nullum certum habemus documentum. Post inundationem certè, ad urbis Babylonicæ structionem, fuisse in usu, quum lingvæ nationesque distingverentur, colligitur ex eo, quòd omnes simul gentes, inde in orbem universum sparsæ, antiquissimis temporibus eo usæ sunt. Strabo, lib. XVII, de Æthiopibus: ζῶσι δ' ἀπὸ κέγχρω καὶ κριθῆς, ἀφ' ὧν καὶ πτὸν ποιοῦσιν αὐτοῖς. id est: *Milio atque hordeo victitant: ex quibus etiam potum sibi conficiunt.* Plinius, libro vigesimo secundo, sub finem capitis ultimi: *Et frugum quidem hæ sunt in usu medico. Ex iisdem fiunt & potus: zythum in Ægypto; celia, & ceria in Hispaniâ; cervisia, & plura genera in Galliâ, aliisque provinciis.* Germaniam eum puto intelligere, & insulas Britannicas. Idem auctor, libro decimo quinto, capite vigesimo secundo: *Est & occidentis populis sua ebrietas, fruge madidâ: pluribus modis per Gallias Hispaniasque; nominibus aliis, sed ratione eâdem. Hispaniæ jam & vetustatem ferre ea genera docuerunt. Nullâque in parte mundi cessat ebrietas. meros quippe hauriunt tales succos; nec diluendo, ut vina, mitigant.* Scilicet idem potus, eâdem ratione ex fruge madidâ confectus, per Æthiopiam, Ægyptum, Hispaniam, Galliam, Britannias, Germaniam, adeóque per omneis mundi partes bibebatur; speciebus tamen diversis, nominibusque aliis. Thracibus eumdem fuisse, nomine βρύτον, auctor est Hellanicus, antiquissimus scriptor, apud Athenæum, libro X, capite XIV. De Pannoniis item, Illyricâ gente, parte Celtarum, Dio lib. XLIX, his verbis: Ταῖς τε κελθαῖς, καὶ

οὖν κέγχρῳ δ' ἐσθίουσιν ὁμοίως καὶ πίνουσιν. id est: *Hordeum ac milium edunt juxta ac bibunt.* Apud Ægyptios certè tam vetustus fuit zythi potus, uti ab Osiride, vetustissimo eorum deo, inventum crediderint; teste Diodoro, in libro primo. Atque hinc etiam sacris in libris, Numer. cap. VI. Judic. XIII, & Lucæ I, per *siceram* Hebræorum, ipsum zythum intelligi, facilè suspicer: utique quum Hebræi Ægyptiis fuerint ferè contermini; pars certè Syriæ antiquæ, quæ Ægypto contigua. Isidorus Origin. lib. XX, cap. III: *Sicera est omnis potio, quæ extra vinum inebriare potest. cujus licet nomen Hebræum sit; tamen Latinum sonat pro eo, quòd ex succo frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimantur: coctisque frugibus aqua pinguior, quasi succus, colatur; & ipsa potio sicera nuncupatur.* Zythi igitur, sive cervisiæ usum majores nostri habuêre jam inde à primordio gentis Celticæ, unà cum gente ex Asiâ in Europam delatum. Patriâ hodiè lingvâ vocatur *bier*, & Saxonicâ dialecto *beer*. quod antiquissimum ejus esse vocabulum, ex ipsâ Asiâ, à confusione primævæ linguæ, unà cum re in septemtrionem delatum, ex eo conjicere datur, quòd ex eâdem radice cum Hebraicâ voce *bar*, quæ frugem seu frumentum significat, originem cepisse videatur; quia ex fruge fiebat. unde & Græca vox mansit πυρὸς, frumentum seu triticum & ipsa notans. Ægyptiorum quoque vocabulum, quod Græci, suæ lingvæ accommodantes, scripsêre ζύθος, sive ζύθον, eâdem ratione à fruge, seu frumento petitum videtur. nam Græca etiam ex eodem haud dubiè manavit fonte vox σῖτος, ipsa quoque frumentum significans: & similior Sarmatarum, quorum partes nunc Poloni ac Bojohæmi, *zyto*. Ab Hebraico *bar*, simili modo deductum est eidem genti vocabulum *biriah*; quod pulmentum farinaceum exponunt interpretes in lib. II Samuelis cap. XIII. Athenæus, prædicto lib X, cap. XIV. zythum antiquissimis temporibus vocitatum fuisse & βρύτον, citat ex Archilocho, Hellanico, ac Sophocle. Id vocabulum ego nescio, an non ex eâdem origine cum birâ, seu berâ nostrâ, promanaverit; quasi βερυτὸν principio dictum. At potus is in Ægypto, Hispaniâ, Galliâ, ac Thraciâ sublatus est. quamvis nostrâ hac ætate in quasdam Galliæ parteis consvetudo bibendi, ratioque coquendi revectæ. Manet præterea per Germaniam: cujus partes antiquæ, Norvagia, Dania, Svedia, Finnia, Lappia. item per Britannicas insulas, & per Sarmatiam. Germani, ut antè dictum, nunc vulgò vocant *bier*: & Britanni, quamvis aliis litteris, *beere*, eodem tamen sono. Hinc Gallis etiam dicitur *biere*; Italisque *birra:* licet antiquo interdum utrique utantur vocabulo, Galli *cervoise*, Itali *cervigia*. Dani, ac Norvagi nominant *æl*. quod vocabulum etiam Angli, ab illis traditum, in usu habent; aliâ tantùm dialecto *ale* nuncupantes. Distingvunt tamen *ale* à *beere*: quòd hoc lupulo conditur, illud verò non item. Ea gens, quæ nunc peculiari nomine vocatur Slavonica, Hungaris ab meridie contermina, suâ lingvâ adpellat *oll*; veteri haud dubiè vocabulo Germanorum; à quibus innumera alia in suum mancipavêre sermonem. Reliquæ Sarmatici sive Slavici generis nationes eumdem potum nuncupant *pivo*, vocabulo derivato à verbo *piti*, seu *picz*, quod bibere potareque significat: quemadmodùm Aristoteles, ἐν τῷ περὶ μέθης, adpellavit πῶνον, à verbo πίνειν. Germanicè eâdem ratione dixeris *drincken*; Anglice *drincke*; Danicè ac Svedicè *dricke*; quasi *potum* dicas. Antiqui nominis Gallici *cervisiæ*, tam ineptas, tamque absurdas reddere doctos etiam viros etymologias, miror; ceuid dictum sit quasi *cerebibia*. quia Ceres, id est, fruges bibitur; vel quasi *Cereris vis in aquâ*. unde etiam ipsum vocabulum vulgò corrumpitur in *cervisiam:* quum tamen nomen id non Latinum, sed Gallicum esse testetur disertè Plinius, dicto libro XXII, capite ultimo. Magis placet illorum ratio, qui à Gallico sive Celtico vocabulo *zerwe*, quod nunc inferioris Rheni ripæ accolæ vocant *terwe*, significatque frumentum, deductum existimant. Isidorus, Origin. lib. XX, cap. III: *Cervisia à Cerere, id est, à fruge vocata. est enim potio ex seminibus frumenti vario modo confecta.* In quo pretio atque æstimatione priscis fuerit mortalibus, partim indicat Tacitus; ubi *in quamdam similitudinem vini corruptum humorem* esse adfirmat: partim Diodorus; qui dicto lib. I, Osirim, id est, Liberum patrem inventorem ejus tradit. Εἰ δέ τις χώρα, inquit, τὸ φυτὸν τῆς ἀμπέλου μὴ προσδέχοιτο, διδάξαι αὐτὸν φασι τὸ ἐκ τῆς κριθῆς καλούμενον ζῦθον πόμα, λειπόμενον οὐ πολὺ τοῦ περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας καὶ δυνάμεως. id est: *Quòd si qua tellus plantam vitis non admitteret; conficiendum ex hordeo potum docuisse eum ajunt, fragrantiâ & efficacitate haud multùm inferiorem.* Hinc etiam Athenæo, lib. X, cap. XIII, οἶνος κρίθινος adpellatur, id est, *vinum hordeaceum*. Plinius, lib. XIV, cap. XXII, ut antè relatum; *Hispaniæ*, inquit, *jam & vetustatem ferre docuerunt*. Vidi ipse patriâ terrâ biram Dantiscanam annorum LX, mirandæ nigredinis, spissitudinisque. quæ tamen post tantam vetustatem non in sitis, sed morborum remediis habetur.

Cæterùm, præter biræ potum, lacte quoque sitim sedasse majores nostros, haud dubium est;

est; quando etiamnum pluribus Germaniæ in partibus agrestеis biræ defectum lactis potu supplere videmus. Prisci quinetiam moris testem habemus apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, Posidonium: qui ipse olim Galliam (nescio an etiam Germaniam Cisrhenanam) ingressus fuit. Γερμανοὶ, inquit Athenæus, ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ἐν τῇ τριακοστῇ, ἄρτον παχὺν φέρουσι κρέα μεληδὸν ὠπτημένα· καὶ ὀπτὰ νέμονται γάλα δὲ τὸ οἶνον ἄκρατον. hoc est: *Germani, ut auctor est Posidonius lib.* XXX, *in prandium ferunt carneis membratim assas: ac lac superbibunt, vinumque merum.* Sed lac antiquissimum potus genus apud omneis mortales, post aquæ potum. De vino quod ait, id de Germanis Rheno, Germaniæ Galliæque termino, propinquis intelligendum. ulteriores quidpe nullum habebant, nec patiebantur vini usum. Tacitus, libro de Germaniâ: *Proximi ripæ & vinum mercantur.* quò pertinet & illud, quod paullo antè eodem libro dixit: *Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ.* minùs quidpe rectè dixeris vinolentum eum, qui nil nisi cervisiam bibit. Auctor tamen de omnibus in commune loquens, à potiori præstantiorique potus genere vitium denominavit. Sic annal. XI, *vinolentiam* Cheruscis adscripsit; quum tamen ad Albim flumen incoluerint, ultra Cattos; quos vina ad se inferri negat passos Cæsar, belli Gallici comment. IV; Svevos eos, nomine improprio, adpellans. Gallos vino usos, Cæsaris etiam ævo, satis constat. De Ubiis verò Germanicâ gente, sic ipse dicto commentario: *Vbii ceteris humaniores; propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant; & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti.* Contrà verò paullo antè de Svevis (qui sunt Catti aliis auctoribus: nunc Hassi atque Turingi:) *Vinum*, inquit, *ad se omnino importari non sinunt: quòd eâ re ad laborem ferendum emollescere homines, atque effeminari arbitrantur.* Sic comment. II, de Nerviis, Germanicæ originis in Galliâ populis: *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri; quòd his rebus elanguescere animos, eorumque remitti virtutem existiment.* Hodiè magna pars ejus, quæ nunc dicitur Germania, utitur vino; incognito illic, vel rarissimo biræ usu. Ἄκρατον autem bibere vinum, atque meracum, hodiéque tamquàm summa observatur religio; rideturque in exteris nationibus vini dilutio. Atque hæc de potu priscûm Germanorum; qui trium generum notatur: *biræ, lactis*, atque *vini*. quartum his adjici debet, potus *aquæ*; infimæ, omniumque rerum inopi plebi usitatus. Porrò Diodorus, lib. V, ita tradit de septemtrionalibus Galliæ partibus: Διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ψύχους διαφθειρομένης τῆς κατὰ τὴν ἀέρα κράσεως, ἄπτοινον ἄπτελαιον φέρει. διόπερ τῶν Γαλατῶν οἱ τότων τῶν καρπῶν στερισκόμενοι, τὸμα καλουσκεύαζουσιν ἐκ τῆς κριθῆς τὸ προσαγορευόμενον ζῦθον· καὶ τὰ κτήνη πολυώνυμα, τῷ τέτων ἀποπλύματι χρῶντα. hoc est: *Excessus frigoris in causâ est, ut corruptâ aëris intemperie nec vinum nec oleum producatur. Ideò Galli horum fructuum inopes, ex hordeo sibi potum conficiunt, qui zythus adpellatur. favos etiam aquâ diluunt: dilutumque hoc potum illis præbet.* Hujus potus, miror, non meminisse Tacitum in Germaniâ; quum non dubitem jam tum inibi eum fuisse in usu, uti nunc etiam est.

Cibus igitur priscis Germanis, atque potus quales fuerint, hactenus expositum est. Proximus nunc videtur aptissimusque locus, modum capiendi cibum, & rationem convivandi explicare. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Statim è somno*, inquit, *quem plerumque in diem extrahunt, lavantur. Lauti cibum capiunt. Separatæ singulis sedes, & sua cuique mensa.* Sedeis istas non sublimes, ex ligno, aut aliâ materiâ durâ ac validâ fabricatas fuisse, ex aliis auctoribus disco. Strabo lib. IV, de Gallis: Χαμευνοῦσι καὶ μέχρι νῦν οἱ πολλοί· καὶ καθεζόμενοι δειπνοῦσιν ἐπὶ στιβάσι. hoc est: *Humi decumbunt etiamnum plerique. sedentes in toris cibum capiunt.* Et Posidonius de eâdem gente apud Athenæum, prædicto lib. IV, cap. XIII: Κλῖναι τὰς χοὰς παρατιθεῖ, χόρτον ὑπεστρωννύντες, καὶ ὀπὶ τραπεζῶν ξυλίνων, μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιρμένων. id est: *Galli gramine, seu fœno substrato, libationes proponunt, super mensis ligneis, leviter à terrâ exstantibus.* ubi per χόρτον idem intelligit, quod Strabo per στιβάδας. sic enim Aristophanes in Pluto; ἀντὶ δ' κλίνης στιβάδα χοίνων· id est; *pro lecto, torum seu stratum è juncis.* Hunc morem, juncis integra conclavia, & cubilia consternendi, in Angliâ servari video; à veteribus haud dubiè Britannis acceptum. At priscis illis Gallis non tota conclavia fuisse constrata juncis, sive gramine, aut fœno; sed ea tantùm loca, in quibus quisque separatim considere debebat; docet Strabo vocabulo στιβάσι, quod plura numero strata denotat. quò etiam Taciti verba intelligenda; *separatæ singulis sedes.* At magis proprium quiddam de Germanis innuere videtur Diodorus, lib. V, de Gallis simul Germanisque in hæc verba scribens: Δίπτοσι καθήμενοι πάντες ἐκ ὀπὶ θρόνων, ἀλλ' ὀπὶ τῆς, ὑποστρώμασι χρώμενοι λύκων ἢ κυνῶν δέρμασι. hoc est: *Cibum capiunt sedentes omnes, non in sedilibus, sed humi; pro stragulis, luporum aut canum exuvias subjicientes.* Hoc, inquam, Germanorum moribus quàm maximè conveniebat; ut qui cor-

pora etiam ferarum pellibus velabant; quod suprà ostensum est. *Separatæ* igitur *singulis sedes*, in suâ cuique pelle, aut fæni graminisve toro.

Et sua cuique mensa, inquit noster. idem in Gallis notavit Phylarchus, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Τὸ δεῖπνον ἦν καθημένοις κύκλῳ· ἔπειτα δὲ τράπεδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. ἔπι δὲ ὅσον εἴκοσι. id est: *Cænaturi considebant in orbem. deinde mensæ inferebantur, cuique sua. erantque numero viginti.* Communis igitur hic quoque Celtarum mos. Nec Celtarum tantùm: sed & Indorum; teste Megasthene, Indicarum rerum scriptore, apud Athenæum, eodem loco. & Græcorum item: ut ex Homero notavit idem Athenæus, lib. I, cap. XI; singulis scilicet convivis adponi canistrum, mensam, poculum: unde iste versus:

Ἤδη μὲν δαιτὸς κεκορήμεθα, δαιτὸς ἴσης.
Iam cænâ sumus satiati, cænâ æquali.

Unde haud inepto collegeris argumento, morem hunc ex Asiâ, à dispersione gentium secum attulisse Celtas nostros, à Noachi filiis sibi traditum. unde & Indi & Græci habuêre. Ξυλίνας fuisse τραπέζας apud Celtas, μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπηρμένας, id est, *ligneas mensas, leviter à terrâ exstantes*, suprà ex Posidonio cognovimus. qui ipse Gallorum mores inspexit, ut auctor est Strabo, lib. IV. Humiles videlicet fuêre, quia ipsi convivæ non sublimes in sedilibus, sed humi in pelle, aut graminis toro adsidebant.

Locum prandii & cœnæ monstrat Diodorus, in dicto lib. V. Πλησίον δ' αὐτῶν ἑαράμ κεῖνται, γέμοντα πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχοντα, καὶ ὀβελίσκους πλήρεις κρεῶν ὁλομερῶν. id est: *Prope eos sunt foci, igni ardentes, ollisque & verubus instructi, quæ integrorum membrorum carnibus referta sunt.* Ignem struxerunt haud dubiè eodem modo, uti etiamnum fit in Vestofaliæ & illius tractus agris: ubi integra adgeruntur robora. Sic de gentibus, Istri ostia, & Thraciæ monteis, Pontumque & Mæoticas paludeis accolentibus, Virgilius γεωργικῶν III:

Ipsi in defossis specubus secura sub altâ
Otia agunt terrâ: congestaque robora, totasque
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.

Locus igitur prandii & cœnæ fuit juxta focum: unde statim cibus, ex verubus atque ollis petitus, in mensis collocari potuit. Mela lib. II, cap. II, & Solinus cap. XVI, Thraceis tradunt epulanteis focos circumsedisse. Ceterùm de Gallis ita Phylarchus, dicto loco apud Athenæum: Τράπεδες εἰσωνέχθησαν πᾶσιν. ἔπι δὲ ὅσον εἴκοσι, κρεῶν μεγάλων νενεμημένων· καὶ ἄρτοι ζυμῖται μεγάλοι παρατεθειμένοι ἦσαν ἐπὶ τοῖς κρέασι. hoc est: *Mensæ tripodes inferebantur. hæ numero erant viginti, carnibus in singulos viros distributis onustæ: magnique panes fermentati carnibus erant adfixi.* Nempe sua cuique portio discreta, unà cum pane adfixo, in mensâ adponebatur. Alium tamen modum adponendi cibum tradit idem Phylarchus ibidem paullo antè. sic enim Athenæus: Παρὰ δὲ Γαλάταις, φησὶ Φύλαρχος, ἐν τῇ ἑκτῇ, ἐν ταῖς τραπέζαις ἄρτους πολλοὺς κατακεκλασμένους παρατιθέσθαι χύδην, καὶ κρέατα ἐκ τῶν λεβήτων. id est: *Apud Gallos, ut auctor est Phylarchus lib. VI, affatim mensis panes multos confractos imponi, & ex ahenis carnes.* De pane contrariam refert narrationem Posidonius, apud Athenæum eodem loco; & ipse Galliæ morum lustrator, ut antè dictum. Ἡ τροφὴ, inquit, ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά. hoc est: *Cibus est, panis quidem pauci, at carnes multæ.* Nisi fortè in quotidiano familiarique victu panis adpositus fuerit paucus; in conviviis verò multus. nam Phylarchus de regiis narrat epulis: Posidonius autem de quotidiano, atque inter domesticos usitato cibo. Porrò Phylarchus tradit τὰ κρέα fuisse νενεμημένα singulis. quod nonnulli interpretantur *carneis discissas.* verùm *in singulos viros distributas* intellexisse Phylarchum, patet ex Posidonio; qui integra membra etiam in privatis prandiis atque cœnis adposita fuisse testatur. superioribus namque verbis hæc statim apud Athenæum subjungit: Προσφέρονται δὲ τῶν μὲν καθαρῶς μόσχων, λεόντων δὲ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις αἴροντες ὅλα μέλη ἀποδάκνουσιν. id est: *Mensis carnes equidem puræ atque mundæ inferuntur: leonum verò ritu ambabus manibus membra integra attollentes, morsu dilaniant.* Nec mirum, integra cuique adposita fuisse membra; quum præter hæc atque panem, nihil omnino ad prandium, vel cœnam habuerint. etenim Tacitus, *Epulæ*, inquit, *& quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt.* & posteà: *Cibi simplices; agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem.* Tum, si quid alicui ex suo carnis membro supererat, id in crastinum adservari, eidemque iterum adponi poterat. Unde etiam nunc in Germaniâ Saxonicâ, item in Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Prussiâ, consvetudo adservandi cibum frigidum in totas etiam septimanas. Ceterò, integra ferarum pecorumque membra priscos verutis adfixisse Celtas, fidem facit mos hodiernus, Germanorum maximè, & Britannorum, Svedorum, Danorum, Norvagiorumque: apud quas genteis non tantùm membra, sed corpora integra verutis

adfixa

adfixa interdum conspiciuntur. Addit Posidonius, apud Athenæum, ista: Ε'ὰν δέ τι δυσαπόσπαστον, μαχαιρίῳ μικρῷ προσπήγνυσιν, ὃ τοῖς κολεοῖς ἐν ἰδίᾳ θήκῃ προσήκται. hoc est: *Si quid verò difficiliùs divellatur, cultello id præcidunt, qui vaginâ tectus, & loco peculiari conditus, in propinquo est.* Ab hac antiquâ Gallorum, sive Celtarum consvetudine hodiernum puto manere morem in Galliâ; ubi etiamnum uno universi utuntur in prandio atque cœnâ cultro. De vasis, quibus cibi adponebantur, ita legitur apud Strabonem, lib. III, in descriptione Hispanorum: Κηρίνοις δὲ ἀγγείοις χρῶνται, καθάπερ καὶ οἱ Κελτοί· id est, ut vulgò interpretantur: *Vasis utuntur cereis, ut & Galli.* At quis hoc credat? Doctissimus Casaubonus ad hunc locum commentans, de Gallis idem Diodorum lib. V significare putat verbis suprà citatis. Sed quid geographo cum hac metaphorâ? Omnino lego κεραμίνοις seu κεραμείοις, id est, *fictilibus.* sic enim Posidonius apud Athenæum, libro prædicto, de Gallorum conviviis: Τὸ δὲ ποτὸν οἱ διακονοῦντες ἐν ἀγγείοις περιφέρουσιν, ἐοικόσι μὲν ἀμβίκεσι, ἢ κεραμέοις, ἢ ἀργυροῖς. Ἔστι γὰρ τοῖς πένησι, ἐφ' ὧν ταῖς τροφαῖς προσίενται, τοιοῦτος ἔχειν· οἱ δὲ χαλκοῦς, οἱ δὲ κάνεα ξύλινα καὶ πλεκτά. id est: *Qui sunt à poculis, potum ferunt in vasis ollæ similibus, aut fictilibus, aut argenteis. Ex eádem materiâ sunt & patinæ, quibus adponunt cibos. quidam tamen æneas habent: nonnulli patinarum loco canistra lignea, è vitilibus contexta.* Et quis non credat, Strabonem illud ex eodem Posidonio habuisse; quem toties super rebus Gallicis citat? Cibum igitur & potum haud dubiè Germani nostri mensis intulerunt iisdem vasis fictilibus atque ligneis, quibus Galli.

Polybius etiam, apud Athenæum lib. I, cap. XI, Hispani cujusdam regis tradit in medio domus crateras fuisse positos aureos argenteosque, vino repletos hordeaceo, id est, *celia*, sive *ceria*. sed hoc in Hispaniâ; ubi auri argentique magna vis. In Germaniâ tunc nullæ dum argenti, nedum auri venæ etiam posterioribus seculis repertæ. Auctor tamen noster, in libro de Germaniâ, *Est videre*, inquit, *apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur.* At hæc apud legatos, ac principeis. reliquos fictilibus tantùm ligneisque poculis bibisse, credibile est. & quia sæpè lacte sitim expellebant; catinis id ac patinis, non poculis, contentum habuisse eos existimo. nec lac tantùm, sed & biram nonnumquàm. hinc quidpe in septemtrionalibus regionibus morem etiamnunc durare credo, patinis potandi. Auctor noster dicto loco: *Quamquàm proximi* (Rheno, & Galliæ, Romanorum provinciæ) *ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent.* Itaque horum fortè principes argento quoque & auro potabant. Aliud genus poculi ostendit Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Vrorum cornibus barbari septemtrionales potant: urnasque binas capitis unius cornua implent.* Item Cæsar, comment. VI: *Vrorum cornua, studiosè conquisita, ab labris argento circumcludunt: atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.*

Ceterùm Diodorus, dicto lib. V: Διακονοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, οὐκ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν. id est: *Iuniores iis ministrant, femellæ juxtà & masculi; sed pueritiæ limiteis nondum egressi.* idque nudi. nam nudos perpetuò incessisse, donec pueritiam excederent, suprà ostensum est. In conviviis tamen alios quoque adhibuisse ministros, mox indicabitur.

De convictibus igitur sic Posidonius, apud Athenæum. prædicto lib. IV, cap. VIII: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται ἐν κύκλῳ. id est: *Convivæ plures ad cœnam si conveniant, in orbem considunt.* Et in eamdem mentem Phylarchus ibidem, ut antè relatum: Τὸ δεῖπνον δὲ καθημένοις κύκλῳ. ἔπειτα δὲ τράπεδες εἰσφέρονται πᾶσιν. ἔστι δ' ὅσον εἴκοσι, κρεῶν μεστοὶ νενεμημένων. hoc est: *Cœnaturi considebant in orbem. dein mensæ inferebantur, cuique sua. eæ erant numero* XX, *carnibus in singulos viros distributis onustæ.* Hæc etiam de complurium convictu Phylarchus. ubi notandum; primùm eos consedisse universos: dein mensas fuisse illatas; non vacuas, sed cibo jam anteà instructas. Modum atque ordinem in orbem considendi notat graphicè Posidonius, dicto loco: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς αὐθρυφαῖος χορός, διαφέρων τῶν ἄλλων ἢ κατὰ πόλεμικὴν ἐπιχείρεσιν, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. ὁ δὲ ὑποδεχόμενος παρ' αὐτόν. ἐφεξῆς δ' ἑκατέρωθεν κατ' ἀξίαν, ἧς ἔχουσι ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν ἐσω ὑπλοφοροῦντες ἐκ τῶν ὀπίσω παρεστᾶσιν· οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ τὸν αὐλικὸν καθήμενοι κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσπόται συνδειπνοῦσιν. hoc est: *Convivæ plures ad cœnam si conveniant, in orbem considunt: in medio verò præstantissimi sedes est, ceu totius cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adsidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro splendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adstant, qui scuta pro armis gestant. hastati verò ex adverso in orbem, quemadmodùm domini, sedentes cibum unà cum ipsis capiunt.* Hunc considendi modum, ordinemque uti rectè teneas; locum convivii finge ante focum, ignemque. dein fac consessum virorum

ἡμικυκλιώδην. adpone posteà mensas tripodeis, cuique suam, cum cibo suprà descripto. qui consessus ipsorum dominorum erit, sive convivarum. Ex adverso pone alium consessum, itidem semicircularem, cum mensis, ac cibo: qui erit hastatorum, id est, clientum, sive militum dominos comitantium. Hic tamen semicirculus in tantum à priore diductus sit, uti & discrimen inter dominorum clientumque consessus, & spatium ad inferendas mensas cum cibis maneat. A tergo dein dominorum collocentur scutati stantes: qui potum dominis, aliaque ministrent. nam hos simul cum dominis (quod vult vulgata interpretatio) cibum cepisse, quemadmodùm hastati, falsum est. Privatis in cœnis prandiisque puellæ puerique ministrabant parentibus impuberes; ut suprà ostensum. majoribus in convictibus ministri etiam isti seu famuli scutati. Sic enim noster, in eodem libro de Germaniâ: *Nihil neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati, agunt.* & posteà: *Ad convivia procedunt armati.* Proinde dominos etiam in conviviis armatos fuisse, saltem gladio, certum est. Imaginem hujusmodi consessus, quo clariùs intelligeretur, adponendam judicavimus. Ceterùm à veteri istâ Celtarum consvetudine morem etiamnum in Germaniâ durare puto, quo famuli, seu domestici eodem in conclavi, unà cum dominis, discretis tantùm mensis, cibum capiunt; non modò in opidanorum, nobiliumque domibus; sed in principum quoque aulis. Quem morem, uti nimis comem, nimisque familiarem, ceteræ nationes mirantur, atque damnant.

Sed suum cuique in mensâ separatâ fuisse cibum, suprà ostensum est. in distribuendo igitur cibo quem morem observaverint, indicat Diodorus, dicto lib. v: Τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ταῖς καλλίσταις τῶν κρεῶν μοίραις γεραίρουσιν· id est: *Egregiis viris pulcherrimas carnium portiones honoris causâ adponunt.* Nempe, qui omnium convivarum κράτιστος, καὶ τοῦ χοροῦ κορυφαῖος, διαφέρων τῶν ἄλλων κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, aut, si talis nullus adesset, κατὰ τὸ γένος, aut, si neque è nobilitate ullus, διαφέρων κατὰ τὸν πλοῦτον,, ei pulcherrima adponebatur carnis portio. aliquanto dein deterior τῷ ὑποδεχομένῳ, id est, convivatori, seu cœnæ domino. ac sic deinceps reliquis, descendendo semper κατ' ἀξίαν, ἧς εἶχον ὑπεροχῆς. Hunc quoque morem vetustissimum ex Asiâ Celtæ nostri, à dispersione gentium, in Celticam detulerunt. nam ab eâdem origine Græcorum quoque antiquissimi heroas suos præstantissimis carnium membris in conviviis cohonestarunt: ut patet ex Homeri carminibus. hinc isti sunt versus, Iliad. lib. VII:

Νώτοισιν δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραρεν
Ἥρως Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων.
Tergis autem Ajacem longis honoravit
Heros Atrides latè dominans Agamemnon.

Auctor noster de Germanis: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque.* ac cibo quidem *largi apparatus.* Hanc voracitatem ne quis majoribus nostris, tamquàm ingens vitium, objectet, exprobretve; causa ejus fuerunt crebri illi vehementesque motus. nam à venationibus, aut pugnis redeuntes, plerumque esuriunt homines. Hinc Herculi, omnium bellatorum principi, insignem adsignarunt voracitatem poëtæ antiqui. ideóque larum avem, quam βούφαγον appellarunt, ei tribuerunt. Et Milonem Crotoniatem, athletam nobilissimum, insigniter fuisse voracem, antiquæ notant historiæ.

Porrò Germani nostri, adeóque universi Celtæ, ut suam quisque habuit mensam, suumque cibum separatum; sic pocula quoque habuisse singulos distributa, existimo. Quod etiam ex eo colligo argumento, quòd & Græcorum antiquissimi singulis convivis, uti canistrum, & mensam, sic poculum adposuêre suum; quemadmodùm notare est apud Homerum. Atque hinc Francorum nunc in Galliâ morem durare censeo. apud quos, licet convivæ uni eidemque mensæ complures adsideant; poculum tamen adponitur cuique suum. nec temerè quisquam alterius convivæ poculo biberit.

Mutuò sese priscos salutasse mortaleis propinando, cùm ex aliis auctoribus, tùm ex prædicto Homero, omnium antiquissimo, liquet. Quapropter hunc etiam morem, haud novum esse apud Germanos, nec pauca ante sæcula inventum, judico; sed primo statim post terrarum inundationem ævo, ex Asiâ in Celticam, per Aschenazem, ejusque liberos atque nepoteis, delatum.

Ceterò in privatis prandiis cœnisque uxores Celtarum, cum suo quamque marito, cibum cepisse, ita tamen, uti & ipsis separatæ fuerint singulis mensæ, haud dubium est. at conviviis eas interfuisse, nullibi adnotatum reperio. De Illyriis equidem sic tradit Hermippus apud Athenæum, lib. VIII, cap. XII: Ἰλλύριοι δειπνοῦσι καθήμενοι, καὶ πίνουσι. ἄγουσι δὲ καὶ τὰς γυναῖ-

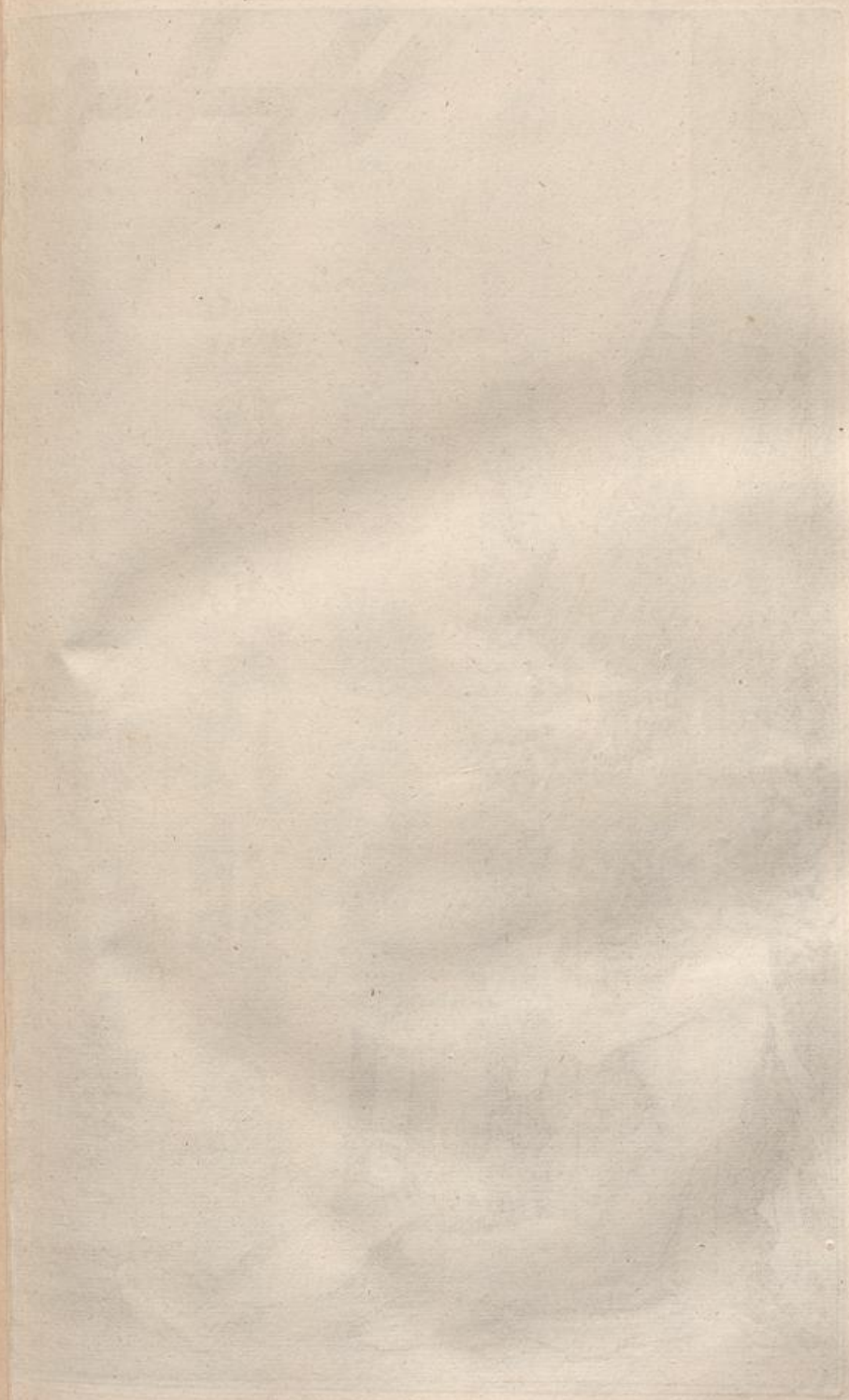

figura. j3 ,,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

γυναῖκας εἰς τὰς συνουσίας· καὶ καλὸν αὐτῆς προπίνειν οἷς αὖ τύχωσι τῶν παρόντων. hoc est: *Illyrii cibum capiunt, potantque sedentes; ductis in eos conventus uxoribus: quibus indecorum non est, cuivis eorum, qui adsunt, præbibere.* Et in eamdem mentem apertiùs Ælianus, variarum histor. lib. III, cap. XV: Οὐ μὴν ἀποφεύγασί γε τοῦτο τὸ τοιοῦτον αἰτίαμα καὶ πιεῖν δοῦναι Ἰλλυριοί. ἀλλ' ἐκεῖνοί γε προσλήψασι καὶ κεῖνο τὸ ἐπίκλημα, ὅτι ἐφεῖσαν τοῖς ἐντυγχάνουσι παρεῖσι ξένοις προπίνειν καὶ γυναικῖον ἕκαστον, ἐὰν βούλῃ, κἂν μηδὲν προσήκῃ ἡ γυνὴ αὐτῷ. hoc est: *Neque Illyrii carent hoc tempore tali culpâ bibendi. sed illi hoc quoque dedecus adjecerunt, quòd in convivio hospitibus permittitur, ut unusquisque mulieribus propinet, si libeat; etiamsi mulier ad eum nihil spectet.* Verùm hic mos, quia pro singulari quodam refertur in Illyriis; ipsis solis proprium fuisse judico. Germanorum feminas conviviis non introductas fuisse, haud ita obscurè indicat noster, in libro de Germaniâ, his verbis: *Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Ceterùm de potatione atque ebrietate Germanorum infrà dicetur; ubi de virtutibus vitiisque eorum erit sermo.

Caput XVIII.

De studiis, opibus, & opificiis: item de navigatione.

DE vestitu, cultuque corporum, ac victu priscûm Germanorum postquàm dictum est; tempus nunc locusque fuerit, studia quoque eorum indicare quibus singuli intenti vitam transegerint. De his ita Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit.* Et noster, in libro de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque. fortissimus quisque, ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent.* De militiâ, in quâ plurima omnium vitæ pars fuit, posteà pluribus disseretur capitibus. In pace, ut ordines seu genera hominum, ita studia fuêre diversa. Ad nobileis maximè spectant, quæ Tacitus narrat. quamquàm non dubitem, ad ingenuos quoque, sive liberos, quos *burgarios* adpellabant, pertinuisse venationes. huc quidpe tres magnæ faciunt rationes. quarum prima, quòd cibi plerique fuerunt in *lacte, caseo, agrestibus pomis, & recenti ferâ:* altera, quòd æquali libertate ingenui juxtà cum nobilibus vixerint: tertia, quòd gregibus, quoad poterat, parcebatur; ut suprà demonstratum est. Porrò Cæsar, prædicto commentario: *Magna*, inquit, *vis est urorum, & magna velocitas: neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. hos studiosè foveis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes; atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem.* Domi omnes *per otium dediti* erant *somno, ciboque.* nam *convictibus, & hospitiis non alia gens effusiùs indulgebat*; ut testatur noster, eodem libro. Tam ad ingenuos quoque, quàm ad nobileis pertinere puto, quod idem noster posteà recenset, his verbis: *Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent; tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendant.* Hoc tamen haud vulgare, nec crebrum fuisse existimo in universâ gente: sed quemadmodùm nunc etiam per omnem Europam leviissimus quisque, ubi omnia alia lusui defecerunt, temerè membratim de omni vestitu, ac denique de tunicâ etiam interiore, adeóque de capillo, ac barbâ, novissimo jactu contendunt. *Servos*, inquit idem noster, *conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoriæ exsolvant.* id est, ad alios populos, extra suam civitatem, per mercatores amandant; ubi ignoti. Hinc satis patet, turpem fuisse, & victo, & victori, novissimum illum de libertate & corpore jactum.

Mercaturam nobilitas Germanica nullo sæculo exercuit, nisi hoc postremo; quo jam pleraque majorum præclara instituta in pessimos mores abiverunt. quamquàm ne hodiè quidem omnibus per universam Germaniam nobilibus decorum est id studium: sed iis tantùm, qui exteris provinciis circa Rhenum ac Danubium Alpeisque contermini. apud reliquos nobilitatem, ut olim, nunc etiam amittere censetur, qui negotiatione, ut re servili, & liberali ingenuoque ac generoso animo minimè dignâ, sese contaminat. Sed antiquis temporibus, ut in reliquo orbe, quò exsecranda illa omnis simul pietatis, omniumque bonorum morum pestis nondum pervagata, sic apud Germanos nostros nulla omnino fuêre commercia. quidpe, quum secundùm naturam, ut infrà ostendetur, viverent; pro se quisque cum suis naturali victui necessaria ex agris, pecoribus, ac feris quærebant. Polybius, lib. II, in universum de Gallis Italicis: Οἶκοι δὲ καὶ κώμας ἀτειχίστους, καὶ λοιπῆς καταβσκευῆς ἄμοιροι καθεστῶτες. διὰ γὰρ τὸ συναδοκοπεῖν, καὶ κρεωφαγεῖν, ἔτι δὲ μηδὲ ἄλλο

πλὴν

πολλῷ τὰ πολεμικὰ Ϛ τὴν κῆ γεωργίαν ἀσκεῖν, ἀπλᾶς εἶχον τὰς βίας· ἅτ' ἀπεσήμης ἄλλης, ἅτε τέχνης παρ' αὐτοῖς τὸ παράπαν γινωσκομένης. ὕπαρξίς γε μὴν ἑκάστοις ἦν θρέμματα καὶ χρυσός· τῶν μόνα ταῦτα κῆ τὰς περιστάσεις ῥᾳδίως δυνάσθ' ἅπασιν εὐπορεῖν καὶ μεθιστάναι κῆ τὰς αὐτῶν προαιρέσεις. Id est: *Habitabant autem vicatim, sine muris; neque supellectilis ullum usum norant. quidpe simplex illis vivendi modus: ut quibus somnus in herbâ, aut stramenti toro erat; alimonium, carnes tantùm; nec quidquam aliud curæ, nisi res bellicæ, & agrorum cultus: nullâ aliâ neque scientiâ, neque arte apud eos cognitâ. opes singulorum erant in pecore & auro. quòd sola hæc ad omneis fortunæ casus facile sit circumducere, & pro arbitrio transferre.* Unde etiam illud auctoris nostri in eodem libro: *Pecorum fecunda; sed pleraque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis. numero gaudent. eæque solæ, & gratissimæ opes sunt. Ne agri* quidem *modum certum, aut* 10
fineis proprios quisquam habebat: sed, arvis per annos mutatis, sua cuique *secundùm dignationem* seu ordinem portio *per magistratus attribuebatur*; ut suprà, cap. XIII, ex Cæsare ac Tacito didicimus. Huc & illud pertinet, apud Tacitum, eodem libro posteà: *Levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum, pecorumque numero convicti multantur.* Sed cunctis per universum terrarum orbem gentibus olim omneis in uno pecore fuisse opes, non modò profanæ, sive gentiles, sed sacræ etiam passim testantur historiæ. Hinc apud ipsos Latinos vocabulum *pecuniæ*, non ab auro & argento primò quæsitum: sed à *pecore:* quia & apud ipsos hæ initio unicæ opes, unicæ divitiæ. Præter pecora, summæ divitiæ, summaque gloria Germanis nostris erat in armis, & aliis ornamentis bellicis. unde hoc etiam 20
Taciti: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* At Rheno finitimos jam Jul. Cæsaris ævo commercia exercuisse, testatur ipse, commentario IV, his verbis: *Mercatoribus est ad eos aditus magis eò, ut, quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant, quàm quò ullam rem ad se importari desiderent.* & paullo pòst: *Vbii paullo sunt ceteris Germanis humaniores; propterea, quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti.* Tacitus: *Proximi ripæ & vinum mercantur.* Reliqui, quia 30
nulla inter eos erant commercia; neque pecuniâ utebantur, nec auri argentive splendore adficiebantur. Idem noster: *Argentum, & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? Possessione & usu haut perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur. quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent: formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt. interiores simpliciùs, & antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, serratos, bigatosque. argentum quoque magis, quàm aurum sequuntur: nullâ affectione animi; sed quia numerus argenteorum faciliori usui est, promiscua ac vilia mercantibus.* Ergo ne ipsi quidem Rheno proximi pecuniam apud se cudebant: sed Romanâ utebantur. Non modò Rheno, sed Danubio etiam proximos pecuniâ esse Taciti ætate usos, liquet ex eodem libro infrà, ubi ita de duabus nationibus, Danubii accolis, scribit: *Marcomannis, Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt, ex gente ipsorum, nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur.* Quàm studiosi 40
pecuniæ redditi fuerint mox posteà, tam Danubio, quàm Rheno proximi, testatur inter alios maximè Herodianus, libro VI, his verbis: Ἔδοξε τῷ Ἀλεξάνδρῳ πρεσβείαν πέμψαι πρὸς αὐτούς, Ϛ περὶ εἰρήνης διαλέγεσθαι. παῖδα τε ὑποχείριον παρέξειν, ὅσων δέοιτο, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν. τούτῳ δὲ μάλιστα Γερμανοὶ πείθονται, φυλάργυροί τε ὄντες, καὶ τὴν εἰρήνην ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρυσίῳ καπηλεύοντες. Id est: *Decrevit Alexander oratores ad illos de pace mittere. pollicebatur q., se omnia illis, quibus foret opus, præbiturum; pecuniam q. daturum magnâ copiâ. sunt enim Germani pecuniæ admodùm avidi: semperque Romanis pacem venalem habent.* De cetero, idem noster infrà: *Fenus agitare, & in* 50
usuras extendere, ignotum. ideóq. magis servatur, quàm si vetitum esset. Tantâ igitur animi æquitate, ac modestiâ, tantâ continentiâ egerunt prisci illi nostri Germani: iratis scilicet diis, qui aurum & argentum mitioremq; vitam, ut innuit noster, negabant. At idem sic in fine libri: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur; partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversùs deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit.* Cui ne voto quidem opus est, an non ille verè beatus? non res enim, sed animus est, qui

te beat.

te beat. At ubi beatitudo, quomodò illic fœda esse potest paupertas? Verissimum illud Socratis; Θεοῦ μὲν εἶναι, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι· τὸ δ' ὡς ἐλαχίστων, ἐγγυτάτω θεοῦ. id est: *Dei esse, nullius rei indigere: minimis verò rebus opus habere, proximum deo.* Certè non minùs propitius Deus Germanis nostris, erga aurum argentumque, & reliqua, quæ pretiosa habentur, dedit animum aversantem, quàm primis omnium mortalium parentibus, Adamo ac Hevæ; quibus & ipsis pelleis tantùm dedit in vestitum; victum verò ex herbis & arboribus monstravit. posterioribus carnis esum, aurumque & argentum, gemmas, ebur, & quidquid ad luxum pertinet, iratus magis concessit, ut parens infanti pertinaciùs vagienti, quàm propitius largitus est. neque enim hos magis amavit, quàm primum omnium parentem Adamum: neque hoc fuêre probiores illi. Vis dicam, quantum damni per opeis mortalium generi invectum? Nempe immoderati paucorum dominatus; reliquorum verò omnium infima servitus, & per servitutem summa mollities, ignaviaque fœda, & quicquid improborum morum, horrendorumque scelerum enumerari potest. Sed de vitiis ac sceleribus, ex opum cupiditate nascentibus, suprà abundè mihi dictum, ubi de nobilitatis origine, atque dignitate fuit sermo. De servitute egregium notat exemplum auctor noster in Svionibus antiquis, qui vulgò nunc Svedi adpellantur, his verbis: *Est apud illos & opibus honos: eóque unus imperitat: nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo; sed clausa sub custode, & quidem servo. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.* Ipsi Romani satis benè libertatem suam, multis sæculis, paupertate & divitiarum contemtu tuiti sunt, donec Asiâ, Africâ, Græciâque devictis, cum harum regionum opibus luxuria simul Romam invecta fuit. quæ quid aliud, præter omnis generis flagitia, sceleraque, progenuit, nisi Cinnæ, Sullæ, Marii, Pompeji, Cæsaris, & aliorum atrocissimos dominatus, quibus omnis populus Romanus, tam patricii ac nobiles, quàm infima plebs, in postremam servitutem redacti fuêre. Divitiis verò & opibus emolliri effeminarique animos, quis ausit negare? Tota Aegyptus, tota Syria, adeóque tota Asia testis est. quarum regionum opulentissimarum viri, ubique molles & effeminati adpellantur apud rerum scriptores. Bellicossimi quondam fuêre, præter Germanos, reliqui Celtæ, Hispani, Galli, Britanni, Illyrii. at dum & ipsi cum Germanis pauperrimi. nam Græcorum Romanorumque mores & opum studium postquàm irrepserunt; molles & ipsi, ut aliæ gentes, redditi sunt: *didiceruntque jam tunc barbari ignoscere vitiis blandientibus*; quod de Britannis prædicat Tacitus, in vitâ Agricolæ. Hinc illud est C. Silii, exercitus Romani legati, apud eumdem auctorem, annal. III: *Quanto pecuniâ dites, & voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Aeduos.* item illud ipsius Taciti, annal. XI: *Chauci inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco: qui, natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat; non ignarus, dites & imbelles esse.* Idem auctor, de Britannis, in vitâ Agricolæ: *Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. namque ut homines dispersi, ac rudes, eoque bello faciles, quieti & otio per voluptates assvescerent; hortari privatim, adjuvare publicè, ut templa, fora, domos exstruerent; laudando promtos, & castigando segnes. ita honoris æmulatio pro necessitate erat. Iam verò principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre; ut, qui modò lingvam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitus nostri honor, & frequens toga. paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, & balnea, & conviviorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, quum pars servitutis esset.* O os veracissimum! Certè neque ipsum populum Romanum ullâ aliâ re magis primi illi principes in servitutem pertraxerunt, posterioresque in eâdem continuerunt, quàm ejusmodi vitiorum blandimentis. At prisci nostri Germani, quamvis barbari, quamvis rudes, quamvis vani, quamvis stolidè feroces passim à Romanis adpellati sint; tamen mirum dictu, quàm adversùs ea fuerint prudentes, & obfirmati. De Nerviis, Germanis Transrhenanis, tradit Cæsar, comment. II, *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri: quòd his rebus elangvescere animos, eorumque remitti virtutem existiment.* Eamdem fuisse omnibus reliquis trans Rhenum Germanis mentem, patet ex ejusdem Cæsaris verbis, comment. VI perscriptis. *Neque quisquam agri modum,* inquit, *certum, aut fineis proprios habet. sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri: atque anno pòst aliò transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas. ne, assiduâ consvetudine capti, studium belli gerendi agriculturâ commutent: ne latos fineis parare studeant; potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos ædificent: ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones dissensionesque nascuntur:*

naſcuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum ſuas quisque opes cum potentiſſimis æquari videat. En tibi arteis, modosque, quibus Germani libertatem ſuam, & cum libertate bonos mores multis ſæculis cuſtodiverunt. Vis nunc oſtendam, quibus telis potentiſſimum illud vaſtiſſimumque Romanorum imperium expugnaverint? Unis duobus tantùm. ſuâ ſcilicet paupertate, ſeu continentiâ, & ipſorum Romanorum luxuriâ. hac quidpe Romani molliſſimi ignaviſſimique redditi: illa Germanis libertatem perpetuò intactam cuſtodivit, gloriæque cupiditatem ſubinde ſuggeſſit: donec tandem & ipſi in illorum provincias, Galliam, Hiſpaniam, Italiam, ac Britanniam transgreſſi, iisdem vitiis corrupti ſunt. Certè hoc ipſo tempore, quo jam ipſa Germania reliquarum gentium moribus agit, ni una nobilitatis dignatio, atque honor in majore apud plerosque haberetur pretio, quàm opes ac divitiæ; jam dudum, ut apud alias genteis, ſacroſancta illa libertas cœlo reddita fuiſſet. Verùm de beatâ illâ majorum noſtrorum paupertate ſatis dictum puto. reliqua eorum ſtudia nunc expediantur.

Omnibus ſimul ordinibus commune fuit *ſtudium nandi.* de quo ita Pomponius Mela, lib. III, cap. III: *Nandi non tantùm patientia illis, ſtudium etiam eſt.* Et Herodianus lib. VII: Εἰσὶ δὲ οἱ Γερμανοὶ πρὸς τὸ νήχεσθαι ἐγγυμνασμένοι, ἅτε μόνῳ λουτρῷ τοῖς ποταμοῖς χρώμενοι. id eſt: *Sunt Germani nandi peritiſſimi; ut qui in fluminibus tantùm perluuntur.* Aliter de hac re noſter in libro de Germaniâ: *Statim è ſomno lavantur: ſæpiùs calidâ; ut apud quos plurimum hiems occupat.* Calidâ ſæpè lotos fuiſſe, equidem haud dubito. at præcipuum tamen eorum ſtudium, nandique exercitium erat in fluminibus: non tantùm viris ac pueris; ſed & mulieribus ac puellis. Cæſar, dicto comment. VI: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla eſt occultatio; quòd promiſcuè in fluminibus perluuntur.* Ceteros quoque Celtas, atque in his maximè Britannos, nandi arte polluiſſe, patet ex Dionis lib. LXII: ubi ſic regina eorum Bunduica loquitur: Τοὺς ποταμοὺς ἡμεῖς μὲν γυμνοὶ διανέομεν, σκάφεσι δὲ οὐδὲ πλοίοις ῥᾳδίως περαιοῦνται. hoc eſt: *Nos flumina nando nudi transjicimus. illi ne navibus quidem facilè transmittunt.* At verò Germanis equos quoque ſuos eidem arti adſvefaciebant. atque in eo præcipui Batavi, inſulam Rheni incolentes. De quibus ita noſter, hiſtoriar. lib. IV: *Erat & domi eques, præcipuo nandi ſtudio, arma equosque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere.* Exempla de his crebra in Romanâ hiſtoriâ. Alios quoque Germaniæ populos ejuſdem rei fuiſſe peritos, oſtendit Herodianus lib. VIII: Οὔτε οὖν γεφύρας ἔσης, οὔτε νεῶν, ὁ στρατὸς ἐπ' ἀσαφίᾳ καθίστατο. Γερμανοὶ δὲ τινὲς ἐκ εἰδότες τὴν Γαλατῶν πολεμῶν τὰ σφοδρὰ καὶ καταῤῥηγνύμενα ῥεύματα, οἱ μὲν οἱ δὲ σχεδίαις ἐπινήχεσθαι τοῖς ποδίοις, ὥσπερ παρ' αὐτοῖς ἐπίστανται ἅμα τοῖς ἵπποις διανήχεσθαι εἰθισμένοις, παρενεχθέντες ἀπώλοντο. hoc eſt: *Itaque, quum neque pons, neque navigia adeſſent, quibus transmitteret amnem exercitus; ſubſtitit incertus conſilii miles. At Germanorum quidam, ignari quàm rapido, abruptoque impetu feruntur Italiæ flumina; ratique ſenſim influere campis, quemadmodùm apud ipſos: auſi ſeque & equos, nandi peritos, alveo credere, vi amnis abrepti perierunt.* Transrhenanos fuiſſe, cum quibus tunc temporis Alexandro, & Maximino in Germaniâ fuerat bellum, oſtendit Herodianus libro præcedenti.

De agriculturâ ſic tradit Strabo, lib. VII: Μὴ γεωργεῖσι, μηδὲ θησαυρίζουσιν. id eſt: *Neque agros colunt, neque frugeis recondunt.* Diverſum teſtatur Tacitus, in libro de Germaniâ: *Solent & ſubterraneos ſpecus aperire: eosque multo inſuper ſimo onerant, ſuffugium hiemi, & receptaculum frugibus.* Conciliat diſſentienteis Cæſar, dicto commentario VI, his verbis: *Agriculturæ non ſtudent. majorque pars victus eorum lacte, caſeo, & carne conſiſtit.* Id eſt, agriculturæ non multum operæ laborisve impendunt; eamque non enixè curant. nam omnino agriculturam non exercuiſſe, ut quidam hunc locum indoctè interpretantur, falſum eſt. Ipſe Cæſar, comment. IV, ſic ait: *Cauſa transcendi Vſipetibus Tenchtherisque Germanis fuit, quòd ab Svevis complureis annos exagitati bello premebantur, & agriculturâ prohibebantur. Svevorum gens eſt longè maxima & bellicoſiſſima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis ſingula millia armatorum, bellandi cauſâ, ſuis ex finibus educunt. reliqui domi manent; pro ſe atque illis colunt. hi rurſus invicem anno pòſt in armis ſunt; illi domi manent. ſic neque agricultura, neque ratio atque uſus belli intermittitur. ſed non multum frumento, ſed maximam partem lacte atque pecore vivunt.* Auctor noſter, libro eodem: *Agri, pro numero cultorum, ab univerſis per vicos occupantur: quos mox inter ſe ſecundùm dignationem partiuntur. Arva per annos mutant: & ſupereſt ager. nec enim cum ubertate & amplitudine ſoli labore contendunt, ut pomaria conſerant, hortos ſepiant & prata rigent. ſola terræ ſeges imperatur.* De Britannis idem tradit Strabo lib. IV; ἀπείρους εἶναι καὶ κηπείας, καὶ ἄλλων γεωργικῶν. id eſt: *hortos colendi & aliarum agriculturæ partium ignaros eſſe.* Cauſa, cur Celtæ omnes agricul-

turam

turam neglexerint, suprà patuit. De cetero, non viros, sed feminas coluisse agros, tradunt auctores. Noster de Germanis: *Fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Amabant inertiam domi: oderant quietem foris: id est, à bello ægrè cessabant. Strabo, lib. III, de Hispanis & Gallis, aliisque gentibus: Κοινὰ δὴ καὶ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θρᾳκία, καὶ Σκυθικά· κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τό τε τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὸ τῶν γυναικῶν. γεωργοῦσι γὰρ αὐτά. id est: *Hæc illis communia sunt cum Gallis, Thracibus, & Scythis: sicut & fortitudo, non virorum tantùm, sed & mulierum. hæ enim agros colunt.* Idem intelligit lib. IV; ubi de Gallis ei sermo: Τὸ δὴ πρὸς ἀλλήλους τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας τὸ διαλλάττον τὰ ἔργα ἐπαναλίσκοις τοῖς παρ' ἡμῖν, κοινὸν καὶ πρὸς ἄλλους σχεδὸν τῶν βαρβάρων ἐστίν. hoc est: *Quòd contrariâ nostris moribus ratione virorum & feminarum officia habent distributa, id eis cum pluribus aliis barbaris est commune.* Feminas tamen nobiles his laboribus abstinuisse, ex hisce Taciti discо verbis: *Frumenti modum dominus, ut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor, ac liberi exsequuntur.* Nempe, quum complureis unus dominus, sive nobilis homo haberet colonos, quos *burios* vocamus: facilè universi tantum frumenti elaborare potuerunt, quantum domino, uxorique ejus ac liberis sufficeret.

Ceterùm, verba Taciti suprà citata sunt ista: *Interiores simpliciùs, & antiquiùs commutatione mercium utuntur.* Merces istæ quæ fuerint in tantâ omnium rerum inopiâ vel potiùs contemtu, haud immeritò mireris. verùm paucis ego indicabo. Nobiles, locupletioresque homines in domibus egerunt paullo suprà plebeium modum accuratiùs ædificatis; carpentisque ac carris in itineribus ac bellis usi sunt. dein vestibus tecti fuerunt versicoloribus ex lanâ, lino, aut alutâ, eleganter, concinnè, atque scitè compositis: sagaque insuper gesserunt versicoloria, non modò ex lanâ, sed pellibus etiam tinctis, ac variegatis. ad hæc vario usi sunt genere armorum; ut infrà patebit: in quibus, inter alia, scuta picta, & nobilium insignibus exornata: galeæque affabrè in varias ferarum aviumque formas effictæ. Hæc, atque talia qui elaboraverint, certi artifices opificesque fuerint necesse est: ut fabri lignarii, ferrarii, ærarii, gladiarii, zonarii, coriarii, alutarii, textores, tinctores, pictores, sartores, & id genus alii. Hi igitur quum multa in suo quisque genere elaborarent, quibus ipsi omnibus opus non habebant; cum alîus opificii rebus necessariis res suas, nonnunquàm etiam operam, commutarunt. Sic etiam pelleis illas, *quas exterior oceanus, atque ignotum mare* mittebat; rerum commutatione accipiebant. sic servos aleâ acquisitos, sic alias res per commercia eadem tradebant.

Atque hactenus de studiis dictum est terrestribus, quibus olim Germani occupati vitam transegerunt. Ipsa terra Germania, quum ab septemtrionibus immenso oceani latere cingatur, ingentemque ex eo sinum, qui olim Codânus, nunc *Oost see* dicitur, gremio suo recipiat; quæritur, an & mare jam tum accolæ ejus exercuerint, & quâ dexteritate. De Svionibus igitur, dictum sinum accolentibus, manifestum est testimonium Taciti, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Svionum civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* Plinius, lib. IV, cap. XVI: *Timæus historicus à Britanniâ introrsus sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim, in quâ candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumsutis, navigare. Sunt, qui & alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex quâ in Thulen navigetur.* Thulen hanc esse Islandiam insulam, Nerigon verò Norvagiam, infrà suo loco ostendetur. Navibus igitur usi sunt, non modò Sviones, suprà memorati, sed & Sitones, quos vocat idem Tacitus, Svionum contermini, Norvagiæ incolæ, jam dudum ante Plinii tempora, quum Græcorum antiquissimi auctores hanc plagam describerent. navigaruntque non circa sua tantùm litora; sed vastissimum illud mare septemtrionale, quod est inter Norvagiam & Islandiam. Nec dubium est, hanc insulam primos incolas accepisse ex Norvagiâ, quod lingva indicat, lingvæ Norvagicæ haud perinde absimilis; simulque imperium, quod semper post hominum memoriam Norvagii habuerunt in Islandos. Britannorum illa navigatio ad Mictim insulam, in Britannico fuit oceano. sic enim idem auctor lib. VII, cap. LVI: *Etiam nunc in Britannico oceano naves vitiles corio circumsutæ fiunt.* Oceanus autem Britannicus ubi sit, indicat lib. IV, cap. XIX: *Maria circa oram; ad Rhenum septemtrionalis oceanus; inter Rhenum & Sequanam Britannicus; inter eum & Pyrenæum Gallicus.* Sed rectiùs Mela Britannicum ad Ossimiorum usque promontorium extendit: quod Ptolemæo *Gobeum*, nunc vulgò accolis *le Four* vocatur. Verba Melæ, lib. III, cap VI, hæc sunt: *Sena insula in Britannico mari, Ossimicis adversa litoribus.* Mictis igitur in Britannico mari insula nulla alia est, quàm quæ apud Diodorum,

lib. v, vitiato itidem vocabulo legitur Ἴκλις, pro Οὐίκλις· vulgóque nunc est Anglis *Wight*, Germanis *Wicht:* in quam Diodorus tradit plumbum album ex Britanniâ transvectum, atq; inde in Galliam. idque clarè patet ex eo, quod Plinius ait, *à Britanniâ introrsus*, id est, cis Britanniam versùs Galliam navigantibus. Erratum igitur à Timæo primùm in eo, quòd in ipsâ hac insulâ plumbum provenire credidit. dein, quòd VI dierum navigatione eam à Britanniâ abesse putavit: qui ejus error multo gravior errore Pytheæ, qui Cantium Britanniæ promontorium aliquot dierum navigatione à Galliâ abesse prodidit; teste Strabone, in lib. I. tertiò in eo etiam à Timæo erratum, quòd *Mictim* adpellavit insulam, non vero nomine *Victim*. neque enim mendum esse in Plinii exemplaribus dixerim; quando ipse Plinius, eodem capite paullo antè, *Victis* insulæ meminit: quam ille haud dubiè nescivit esse eandem cum Timæi *Victi*. Nec tamen negaverim, mendoso fortasse Plinium Timæi exemplari fuisse usum: in quo, Μίκλις, ab incurioso librario erat scriptum, pro Οὐίκλις. Sed de alienis hactenus satis: Nunc ad nostra redeo. Taciti verba, ex annalium lib. XI, hæc suprà citata sunt: *Chauci inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco: qui, natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat.* Quia alii etiam Germani navigationes tum exercebant, ne hos quidem Chaucos navium in oceano usum à Romanis demum didicisse credendum est. Atque equidem nescio, an non Saxones, postquàm, ex Holsatiâ (quod suo ostendetur loco) profecti, litus Chaucorum occuparunt, ab his demum peritiam illam rei nauticæ acceperint, quâ, à dicto litore & Rheni ostiis (nam & hæc postmodùm occuparunt) in Galliæ Britanniæque litora piraticam exercentes, clari facti sunt. quidpe antequàm patriis sedibus egressi fuêre, nihil de eorum navigationibus prædationibusque maritimis umquàm auditum. Francorum novum nomen habuêre populi omnes inter Rhenum & Albim, oceanumque siti; ut suo ostendam loco. Mox post nomen id, corpus exortum, Saxones, ex Holsatiâ profecti, oceani proximum litus, ad Rheni usque ostia, occupaverunt: pulso inde Francorum nomine, atque exinde unà cum reliquis Francis, ostia Rheni etiam tum tenentibus, Galliæ, Britanniæ, Hispaniæque oras infestarunt. Eutropius, lib. IX, in Diocletiano: *Per hæc tempora Carausius apud Bononiam per tractum Belgicæ & Aremoricæ pacandum mare accepit, quod Franci & Saxones infestabant.* Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum: *Domitis oppressa Francis bella piratica Diocletianum votorum compotem reddiderunt.* Nazarius, in panegyrico ad Constantinum Augustum: *Franci ipsi præter ceteros truces. quorum vis, quum ad bellum efferveseeret, ultra ipsum oceanum æstu furoris evecta, Hispaniarum etiam oras armis infestas habebat.* Marcellinus, lib. XXVI, sub Valentiniano ac Valente imperatoribus: *Hoc tempore Picti, Saxones, Scoti, & Attacotti Britannos ærumnis vexavêre continuis.* Et lib. XXVII: *Gallicanos tractus Franci, & Saxones, iisdem confines, quà quisque erumpere potuit, terrâ, vel mari, prædis acerbis, incendiisque, & captivorum funeribus hominum violabant.* nempe Franci terrâ, Saxones mari, quod accolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus. De eâdem eruptione sequenti libro ita: *Erupit, Augustis* Valentiniano & Valente *ter Coss., Saxonum multitudo: & oceani difficultatibus permeatis, Romanum limitem gradu petebat intento; sæpè nostrorum funeribus pasta.* Claudianus, in II panegyrico Stiliconis:

—Nec litore toto
Prospicerem dubiis venturum Saxona ventis.

Sidonius Apollinaris, in panegyrico Aviti:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat.

Idem, in epistolâ VI, lib. VIII: *Sed ecce, dum epistolam, quæ diu garrit, claudere optarem, subitus à Santonis nuntius, cum quo dum tui obtentu aliquid horarum sermocinanter extraximus, constanter asseveravit, nuper vos classicum in classe cecinisse, atque, inter officia nunc nautæ, modò militis, litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones.* Idem in carmine, quod epistolæ IX libri VIII adposuit; de Burdegalâ loquens:

Istic Saxona cærulum videmus,
Assvetum antè salo, solum timere.

Atque ab his continuis Saxonum incursionibus litora Galliæ & Britanniæ proxima cognominata fuêre *Saxonica:* quibus duces cum exercitibus & classibus ad reprimendos hosteis præfecti; teste Notitiâ imperii.

Ceterùm, quâ dexteritate nauticam exercuerint hi Saxones, à Chaucorum, Frisiorum, Batavorumque litoribus profecti, indicat idem Sidonius in prædictâ epistolâ VI, hæc continuò suprà relatis subnectens: *Quorum quot remiges videris, totidem te cernere putes archipiratas; ita simul imperant, parent, docent, discunt latrocinari. unde nunc etiam, ut quamplurimum*

caveas,

caveas, causa successit maxima monendi. Hostis est omni hoste truculentior. improvisus aggreditur; provisus elabitur: spernit objectos, sternit incautos. si sequatur, intercipit: si fugiat, evadit. ad hoc, exercent illos naufragia, non terrent. est eis quædam cum discriminibus pelagi non notitia solùm, sed familiaritas. nam quoniam ipsa si qua tempestas est, hinc securos efficit occupandos, hinc prospici vetat occupaturos; in medio fluctuum scopulorumque confragosorum, spe superventus læti periclitantur. Huc adde illud Marcellini, ex lib. XXVIII: *Præ ceteris hostibus Saxones timentur, ut repentini.* Atque hinc est, quòd etiam nunc non modò Frisiæ Bataviæque; sed & Angliæ incolæ optimi ac præstantissimi toto orbe exsistant nautæ; arte nauticâ à priscis Saxonibus, majoribus suis, qui has oras tenuerunt, acceptâ. à quibus Galli quoque & Hispani, qui oceanum magnum navigant, non modò artem, sed & pleraque vocabula nautica, quæ merè sunt Germanica, in hanc usque diem retinuerunt. Ex his igitur patet, oceanum septemtrionalem jam antiquis sæculis à Germanis Britannisque fuisse navigatum: id est, Timæi & Himilconis, & Pytheæ temporibus; qui primi exterorum has oras scripto prodiderunt.

Naveis veterum Saxonum *pandos myoparones* vocat Sidonius quo vocabulo passim apud auctores piraticæ adpellantur naves. Idem genus fuisse Saxonibus, quod Tacitus *apud Chaucos levia navigia* vocat, patet ex eodem Sidonio, in panegyrico Aviti:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat; cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus.

Sic Festus Avienus, in carmine ad Probum, de Britannicis insulis loquens, quas ille, ex Himilconis Carthaginiensis traditione, adpellat *Oestrymnidas*:

Navigia junctis semper aptant pellibus:
Corioque vastum sæpè percurrunt salum.

Accuratiùs, ac plenius, locis suprà dictis, Plinius, adpellavit *naveis vitiles, corio circumsutas.* Vitilia quid sint, ostendit ipse libro XXIV, cap. IX: *Non multum à salice, vitilium usu, distat vitex.* Fuerunt igitur in navibus *vimina.* Solinus, cap. XXV: *Mare, quod Hiberniam & Britanniam interluit, navigant vimineis alveis, quos circumdant ambitione tergorum bubulorum.* Cæsar belli civilis comment. I, de navigiis, in Hispaniâ ad Sicorim flumen, & opidum Ilerdam à se exstructis: *Quum in his angustiis res esset; atq: omnes viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Cæsar, ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat. Carinæ primùm ac statumina ex levi materiâ fiebant. reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris junctis devehit noctu millia passuum à castris XXII; militesque his navibus flumen transportat.* Atque hinc rectè *levia navigia* ea adpellavit Tacitus. At & ipsi Hispani eo tempore iis utebantur. Strabo lib. III, de eâ gente: Διφθέραις δὲ πλοίοις ἐχρῶντο, ἕως ὅπλα Βρούτου. id est: *Coriaceis usi sunt navigiis ad Brutum usque.* Antiquissimum hoc esse inventum, ex eo credidérim, quòd aliæ quoque gentes, à Germanico Britannicoque & Hispanico oceano remotissimæ, eodem genere usæ sunt. Solinus, cap. LX: *Arabicas insulas Ascita habent Arabes. quibus è re natâ datum nomen: nam bubulis utribus contabulatas cratis superponunt: vectitatique hoc ratis genere, præterenteis impetunt sagittis venenatis.* Lucanus, lib. IV, eamdem cum Cæsare historiam referens:

Primùm vana salix, madefacto vimine, parvam
Texitur in puppim; cæsoque induta juvenco
Vectoris patiens, tumidum supernatat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat oceano. sic, quum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibulâ Memphitis cymba papyro.

Ceterò, de Svionum navibus ita noster, loco prædicto: *Forma navium eo differt, quòd utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. solutum, ut in quibusdam fluminum, & mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.* Eamdem & Saxonum navibus fuisse formam, inde conjecerim, quòd hæ etiam remigio impellebantur; quod ex Sidonii epistolâ patuit. Apertè hoc atque disertè docet Procopius, Gothicar. rer. lib. IV, ubi de Anglorum, qui unà cum Saxonibus ad Rheni ostia, atque hinc in Britanniam transierunt, classe ita tradit: Πλέοντες δὲ οὐκ ἦν ἐν τούτῳ τῷ στόλῳ, ἀλλὰ αὐτομάτοι πάντες. ἐπὶ ἰσίοις τισὶ δὴ τοῖς νησιώταις τυγχάνοντες ὄντες· ἀλλ' ἐρέσσοντες ἀεὶ ναυτίλλονται μόνον. id est: *Vectores in hac classe nulli erant: sed remiges omnes. neque enim velis insulani hi utuntur: sed remigantes tantùm semper navigant.* Hæc igitur de priscûm Germanorum navigatione dixisse sufficiat.

Caput XIX.

De virtutibus ac vitiis priscûm Germanorum.

TENUITATEM cultus, studiorumque simplicitatem in majoribus nostris postquàm indicavimus; res atque ordo poscere videntur, uti nunc etiam ostendamus, quæ eorum fuerint in tantâ rerum inopiâ atque animi simplicitate virtutes; & item quæ vitia.

Auctor noster in libro de Germaniâ: *Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Leges igitur scriptas habuêre nullas. Interim tamen suis sibi consvetudinibus eos vixisse, juraque ac justitiam in bonos juxtà ac malos exercuisse, certum est. Cicero, de legibus lib. II, *Hanc igitur video*, inquit, *sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum: sed æternum quiddam, quod universum regeret, imperandi prohibendique sapientiâ.* Et posteà: *Intelligi sic oportet; & hæc, & alia jussa ac vetitia populorum, vim habere ad rectè facta vocandi, & à peccatis avocandi. quæ vis non modò senior quàm ætas populorum & civitatum; sed æqualis illius cœlum atq; terras tuentis & regentis dei.* Item posteà: *Erat enim ratio profecta à rerum naturâ, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto avocans. quæ non tum denique incipit lex esse, cùm scripta est; sed tum, cùm orta est. orta autem simul est cum mente divinâ. Quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad jubendum & ad vetandum, ratio est recta summi Iovis.* Nempe primi mortalium Adamus & Heva, quum ab æterno illo universi mundi auctore simul atque rectore ad imaginem ejus perfectissimâ naturâ conderentur; legem istam unà cum divinâ aurâ acceperunt. quam etsi posteà per lapsum horrendum in modum vitiaverint; tamen tantum ejus in omneis posteros eorum promanavit, uti etiam nequissimi sceleratissimique homines æquum ab iniquo, verum à falso suopte ingenio discernere ubique possint, & fateri cogantur: quamvis ex vitiatâ illâ naturâ pessima quæque plerumque sequantur. Atque ita quidem æterna illa imperandi prohibendique sapientia hanc boni rectique opinionem animis hominum impressit; uti, licet maxima pars eorum sit pessima, & omnis generis vitiis sceleribusque dedita; tamen à bonis, numero multo inferioribus, se legibus regi, pœnis coërceri, suppliciisque adfici patiantur. Idem Cicero, de legibus lib. I: *Certè*, inquit, *res ita se habet, ut ex naturâ vivere, summum bonum sit: id est, vitâ modicâ & aptâ virtuti perfrui: aut naturam sequi, & ejus quasi lege vivere; id est, nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo minùs ea, quæ natura postulet, consequatur: quòd inter hæc velit è virtute tamquàm lege vivere.* Naturam intellige perfectam, primis mortalium in creatione inditam. Hanc opinionem multis sæculis servasse Germanos nostros, donec Romanorum, Rheni Danubiique ripas sub imperio tenentium, moribus corrupti fuerunt, satis ex iis, quæ hactenus ex veterum scriptorum monumentis adducta sunt, intellectum esse puto. Hinc noster, in prædicto libro de Germaniâ, paullo pòst: *Plus ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.* Verissimum est Platonis dictum; ὅτι παρ' οἷς πλεῖστοι νόμοι καὶ δίκαι, παρὰ τούτοις καὶ βίοι μοχθηροί. καθάπερ καὶ παρ' οἷς ἰατροὶ πολλοὶ, καὶ νόσους εἰκὸς εἶναι πολλάς. id est: *apud quos plurimæ sint leges, apud eos etiam liteis esse, & malos mores: quemadmodùm morbi soleant esse multi, ubi multi sunt medici.* Cicero, prædicto lib. II de legibus: *Lex est justorum injustorumque distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressam naturam, ad quam leges hominum diriguntur: quæ supplicio improbos afficiunt; defendunt ac tuentur bonos. Lex autem illa neque tolli neque abrogari potest.* Et eodem libro anteà: *Quæ sunt autem variæ, & ad tempus scriptæ; populi favore magis, quàm re, legum nomen tenent.* Item lib. I: *Iam verò falsissimum illud, existimare omnia justa esse, quæ scita sint in populorum institutis, aut legibus.* Et dicto lib. II: *Quid quòd multa perniciosa, multa pestifera sciscuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm si latrones aliquas consessu suo sanxerint.* Multa hujusmodi hodiéque passim in Christiani etiam nominis gentibus. quibus sanè multo justiores egerunt prisci nostri Germani; unam illam virtutem θυμικὴν, & bellandi latrocinandique, etiam per vicinas & conterminas sibi invicem ejusdem generis Germanici nationes, consvetudinem si excipias. de quibus ita Cæsar, belli Gallici comment. VI; ubi Germanorum mores describit: *Civitatibus maxima laus est, quamlatissimas circùm se, vastatis finibus, solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere; neq; quemquam prope se audere consistere.* Et mox: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusq; civitatis fiunt. atq; ea juventutis exercendæ, ac desidiæ imminuendæ causâ fieri prædicant.* At intra suam quiq; civitatem, seu nationem, tam omneis populares, quàm proximè cognatos, pro consangvineis habebant: quod clariùs infrà ostendetur. Et unde, quæso, mali mores, ac scelera; nisi ex cupidine & possessione opum: quibus unis

maxima

maxim a pars hominum, ut olim apud opulentas genteis, ſic hodiè non modò ad dignitatum faſtigia nituntur; ſed & flagitiorum impunitatem ſibi concedi poſtulant. Præclarum eſt exemplum, quod Strabo, lib. VII, notavit in Scythis: Καὶ Αἰσχύλος δ' ἐμφαίνει σωτηρῶν τῷ ποιητῇ, Φήσας πρὸς τῶν Σκυθῶν,

Ἀλλ' ἱππάκης βροτῆρες ὄνομοι Σκύθαι.

Αὕτη δὴ ὑποληψις καὶ νῦν ἔτι συμμένει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. ἁπλουστάτους τε γὰρ αὐτοὺς νομίζομεν, καὶ ἥκιστα κακεντρεχεῖς, οὐ πλεστέρας τι πολὺ ἡμῶν, καὶ αὐταρκεστέρους. καί τοι ὅ γε καθ' ἡμᾶς βίος εἰς πάντας σχεδόν τι μεταπέπτωκε πλὴν πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολὴν, τρυφὴν, καὶ ἡδονὰς, καὶ κακοτεχνίας εἰς πλεονεξίας μυρίας πρὸς τοῦτ' εἰσάγων. πολὺ οὖν τὸ πειρατικὸν κακίας καὶ εἰς τοῦτ' βαρβάρους ἐμπεπλωκε. τοῦτ' τι ἄλλος, ὁ τοῦτ' Νομάδας. καὶ ληϊστὰς αὐθαδεστάτους χείρους γεγόνασι, λῃστρίδες· καὶ ξενοκτόνοι πολλοῖς, μεταλαμβάνουσι τὸ ἐκείνων πολυτελείας, καὶ καπηλείας. ἃ δοκεῖ μὴ εἰς ἠμερότητα συμφέρειν, ἀλλὰ φθορὰ ἢ τὰ ἤθη; καὶ ποικιλίαν αὖ τὸ ἁπλότητος, τὸ ἄρα λεχθέισης, εἰσάγει. Hoc eſt: *Æſchylus quoq; haud obſcurè Homero adſtipulatur, ſic de Scythis pronuntians; Gens juſta, & equinis caſeis victitantes Scythæ. Quæ ſanè opinio etiamnum apud Græcos durat. exiſtimamus enim, eos eſſe ſimpliciſſimos, minimèque fraudulentos, tum nobis multo frugaliores, atque paucioribus longè rebus contentos. tametſi noſtra vivendi ratio ferè in omneis gentes propagavit mutationem morum in deterius, introductis luxu, voluptatibus, malis artibus, & mille concupiſcendi altumque defraudandi ſtudiis. cujus corruptelæ magna pars etiam ad barbaros permeavit, cùm alios, tùm Nomades. hi enim, re marítima tentatâ, facti ſunt deteriores; latrocinia jam exercentes, & hoſpites interficientes. & quia cum variis hominibus res ipſis eſſe cœpit; ex iis luxuriam, & negotiandi arteis didicêre. quæ quamquàm videantur ad exſuendam ferociam conferre; tamen mores corrumpunt, inque locum modò dictæ ſimplicitatis verſutiam ac dolos introducunt.* Idem ſanè accidit Hiſpanis ac Gallis à Græcis ſimul & Romanis; Britannis verò & Germanis maximè à Romanis, & horum ſubjectis provincialibus. At apud priſcos illos Germanos, *Nemo* (ut inquit dicto loco Cæſar) *agri modum certum, aut fineis proprios habuit. ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibus hominum, qui unà coierant, quantum eis, & quo loco viſum erat, attribuebant agri: atque anno pòſt aliò tranſire cogebant. Cujus rei multas afferebant cauſas. ne, aſſiduâ conſuetudine capti, ſtudium belli gerendi agriculturâ commutarent: ne latos fineis parare ſtuderent: potentioresque humiliores poſſeſſionibus expellerent: ne accuratiùs, ad frigora atque æſtus vitandos, ædificarent: ne qua oriretur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones diſſenſioneſque naſcuntur:* denique, *ut animi æquitate plebem continerent, quum ſuas quisque opeis cum potentiſſimis æquari videret.* En; quid loci putas heic relictum fuiſſe pravis cupiditatibus, ac vitiis? An non hoc aureum ferè fuit illud ſæculum? A rerum omnium Domino, æterni Dei filio, Ieſu Chriſto ejuſque diſcipulis & apoſtolis inſtructos fuiſſe diceres, *Omnia inter bonos debere eſſe communia.* Apud Strabonem, lib. XV, haud perinde malè unus ex Indorum ſapientibus, Mandanis nomine, ſic reſpondet Oneſicrito, Pythagoræ, Socratis, ac Diogenis dogmata extollenti; ὅτι πάλαι μὲν νομίζει φρονίμως αὐτοῖς δοκεῖν. ἓν δ' ἁμαρτάνειν, νόμον πρὸ τῆ φύσεως τεθειμένους. ἐπὶ δὲ αὖ αἰσχύνεσθαι γυμνὸς, ὥσπερ αὐτὸν βλάπτον. ὀπὸ λιτῶν ζῶντας. καὶ δὲ οἰκίαν ἀρίστου εἶναι, ἥτις αὖ ὀλιγοδεεστάτης ἐλαχίστης δείται. id eſt: *De ceteris quidem rebus prudenter illos ſentire ſe exiſtimare: in uno autem errare; quòd legem anteponant naturæ. aliàs enim non puderet eos, nudos agere, ut ipſe; & tenui victu eſſe contentos: quum ea optima ſit domus, quæ minimo adparatu indigeat.* Sed age; ſingulas virtuteis, quibus priſci Germani præditi fuerunt, circumire libeat.

De RELIGIONE atque PIETATE erga deos (utinam erga unum verum Deum dicere liceret) idem de ipſis intelligendum eſt, quod de conſangvineis eorum Gallis tradit Cæſar, de Britannis Solinus, de Hiſpanis Strabo. Hujus verba, lib. III, hæc ſunt: θυσιοῖ δ' εἰσὶ Λυσιτανοί· id eſt: *Immolationibus ſtudent Luſitani.* Solini, cap. XXV, iſta: *Deos percolunt.* Cæſaris, libro prædicto, hæc: *Natio eſt omnis Gallorum admodùm dedita religionibus.* Sed & de Scandinaviæ incolis ita Procopius, Gothic. lib. II: θύσεσιν ἐπιδεδεγμένοι· id eſt: *Sacrificant frequentiſſimè.* De parentum pietate in liberos ita noſter in libro de Germaniâ: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Quod ſanè pauciſſimis in gentibus notatum. Adde huc & illud, quod paullo pòſt ibidem ſequitur: *Sua quemq; mater uberibus alit: nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Liberorum erga parenteis, propinquorumque erga propinquos pietas & amor vel ex uno hoc argumento perſpici poteſt, quòd *ſuſcipere tam inimicitias ſeu patris ſeu propinqui, quàm amicitias neceſſe fuerit:* ut auctor eſt idem Tacitus, ibidem. Adjice huc & illud, ex eodem libro: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt: non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit; ſed familiæ, & propinquitates.* Quin integræ cognationes in ſingulas habitationum congregationes, id eſt, in ſingulos vicos coibant. De conjugum inter ſe amore, ac fide, proximo capite privatim agetur.

Universæ gentis FIDEM vel ex eo discas, quòd omnes Romanorum imperatores, abusque Augusto Cæsare, corporum suorum custodiam Germanis, præ omnibus aliis populis, commiserunt. quod hodiéque ab omnibus ferè Europæ fit regibus. Dio lib. LXXVIII, in vitâ Antonini Caracalli: Σκύθας ϗ Κελτὰς, ἐ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ ϗ δούλους, ϗ παίδων ϗ γυναικῶν ἀφελόμενος ὡπλίκει, ϗ περὶ αὐτὸν εἶχεν, ὡς ϗ μᾶλλον αὐτῆς, ἢ τροπώταις, χαίρων. id est: *Scythas & Germanos, non ingenuos modò, sed & servos à liberis & uxoribus abstractos, armaverat, & circùm se habebat; quòd magis his, quàm militibus, fideret.* Scythæ hi nulli alii esse potuerunt, quàm Sarmatæ Iazyges, inter Pathissum & Danubium Pannoniæ contermini; vel alii hinc Sarmatæ, ostia Danubii Pontumque accolentes: quos vulgariter omneis sub Scytharum nomine posuerunt Græci auctores: ut suprà cap. II dictum est. At horum fide longè spectatior fides Germanorum. sic enim noster, historiarum lib. III, quum Vespasianus imperium Romanum occuparet: *Ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur: principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium asciti, plebem quoque, & vim equitum, quâ solâ valent, offerebant. Remissum id munus; ne inter discordias externa molirentur; ac majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevorum, quibus vetus obsequium erga Romanos; & gens fidei commissæ patientior.* Ut aliis rebus, sic etiam fide Celticæ nationes sibi invicem fuêre similes. unde est, quòd Appianus, bellorum civil. lib. I, Sertorium tradit Celtiberorum in Hispaniâ fidem in custodiundo corpore suo, ipsorum Romanorum fidei prætulisse. Cæsarem quoque & Augustum Hispanorum custodias circa se habuisse, auctor est Svetonius, in vitis eorum. At mox ut sub eodem Augusto Germanicæ gentis mores penitùs perspecti, fidesque eorum experta; primus Augustus, & post eum omnes reliqui imperatores, fidem horum omnibus aliis gentibus prætulerunt. Præclara fuit, & notatu etiam hosti Tacito digna visa illa principum Frisiorum Romæ in theatro emissa vox; *Nullos mortalium armis, aut fide ante Germanos esse:* ut refertur annal. XIII. Admirandi sanè fidei leguntur exempla complura de iis, qui aliorum sese vitæ necique devoverunt. de quibus infrà fusiùs dicetur suo loco. heic ex uno, quod adponam, de reliquis conjicias. *Aleam*, inquit noster, in libro de Germaniâ, *sobrii inter seria exercent; tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. quamvis junior, quamvis robustior, alligari se, ac venire patitur. ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem vocant.* Sed ne hodiè quidem ea virtus in minori est pretio, honore, atque religione: ita, uti etiam apud exteras genteis, non modò imperitum vulgus, sed magnos viros, rerumque peritissimos sæpè audiverim prædicanteis: fidem, si toto reliquo orbe pelleretur, in unâ Germaniâ, apud viros pariter ac feminas, exsilium tutum inventuram. Facessant hinc maligni illi obtrectatores, qui non ob fidem, sed ob simplicitatem, Germanos olim in principum custodias fuisse delectos, & nunc deligi, adfirmant. Simplicitatem nusquàm, fidem ubique adpellant veteres auctores gravissimi: quorum omnium judicium qui unus nunc damnare velit, stultissimus ac maximè temerarius à sapientissimo quoque meritò habeatur. At objicient heic isti homines majoribus nostris perfidiam in rumpendis fœderibus, & pace pactâ: quæ ut frequens in Romanorum Græcorumque historiis, sic exempla ejus vel gravissima notantur Straboni, in lib. VII, his verbis: Ἤρξαντο δὲ τοῦ πολέμου Σύγαμβροι, πλησίον οἰκοῦντες τοῦ Ῥήνου, Μέλωνα ἔχοντες ἡγεμόνα. κἀκεῖθεν ἤδη διεῖχον ἄλλοι, διαδεξάμενοι, ϗ καταλυόμενοι· πάλιν δ' ἀφιστάμενοι παραδιδόντες ϗ τὰ ὅμηρα, ϗ τὰς πίστεις. πρὸς ἃς μὲν ἀπιστία μέγα ὄφελος. οἱ γὰρ πιστευθέντες τὰ μέγιστα κατέβλαψαν, καθάπερ οἱ Χηρούσκοι, ϗ οἱ τούτων ὑπήκοοι, παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων, μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κοϊντιλίου, ἀδοκήτου ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. hoc est: *Belli initium fecêre Sugambri, Rheni accolæ, duce Melone. huic alii subinde atque alii successerunt, principatu potiti, atque debellati; rursusque deficientes, fide & obsidibus proditis. Adversùs hos plurimum utilitatis est in incredulitate. nam quibus fides habita, ii maxima damna intulerunt: ut Cheruſci, & horum subjecti; apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem, insidiis circumventæ perierunt.* Verùm de hac re ita habendum: Fidem eos, amicis sponte ac voluntariò datam, pactamve, quàm sanctissimè coluisse. ab hoste verò, imperium in se occupante, expressam, omninò nullam duxisse. ideóque haud diutiùs hanc servarunt, quàm aut conduxerit rebus suis, aut coëgerit necessitas. quamprimùm occasio excutiendi jugi patebat; tanto amore in communis patriæ libertatem ardebant, uti etiam liberos, obsidum loco apud hostem depositos, civitati donarent. Sed de his satis. videamus reliquas virtuteis.

Quum passim apud auctores adpellentur *immanes, truces, feroces, immites, horridi, atroces,* atque *superbi*; insigni tamen fuêre erga supplices adfecti MANSVETUDINE & CLEMENTIA. Mela, lib. III, cap. III: *Tantùm hospitibus boni, mitesq; supplicibus.* Exemplum refert Tacitus,

tus, annal. XIII: *Eosdem agros Ansibarii occupavêre: validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsilium orabant.* Sic Sigambri partem equitatus Vsipetum Tenchtherorumq;, post eorum cladem ad se receptam, Cæsari postulanti dedere abnuerunt: teste ipso, in comment. IV. Omnino intellexisse videtur gens Germanorum idem, quod Plato tradit, de legibus lib. II: Ξενικῶν δὲ & ἐπιχωρίων ἁμαρτημάτων τὸ περὶ τοῦτ' ἱκέτας μέγιστον γίγνεσθαι ἁμάρτημα εἰκάσοις. μεθ' ἃ δὴ ἱκετοδίκας μάρτυρα ὁ ἱκέτης θεὸν ἔτυχεν ὁμολογῶν, φύλακ' ἀμφέρων ἅτε & παθόντα γιγνέσθαι. ὥστ' οὐκ ἄν ποτε ἀτιμώρητα πάθοι ὁ τυχὼν ὧν ἔπαθε. hoc est: *Omnium, tam inter peregrinos, quàm civeis, peccatorum maximum, quod in suppliceis est commissum. deus quidpe, per quem supplex fœdus est consequutus, diligentissimus ejus est custos. quare nemo in suppliceis sceleratus impunis abibit.*

Jam verò LIBERALITAS, COMITAS, HOSPITALITASque, non modò in Germanis nostris, sed & in reliquis Celtis tanta fuit, quanta in nullâ aliâ gente ab antiquis auctoribus notata. De Celtiberis, Hispanicâ gente, sic Diodorus lib. V: Ἥθεσι πρὸς μὲν τοὺς κακούργους καὶ πολεμίους ὑπάρχουσιν ὠμοί, πρὸς δὲ τοὺς ξένους ἐπιεικεῖς καὶ φιλανθρωποι· τοὺς γὰρ ἐπιδημοῦντας ξένους ἁπάντας ἀξιοῦσι παρ' αὐτοῖς πιεῖν τῆς καταλύσεως, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλῶνται περὶ ξενίας. οἷς δ' ἂν οἱ ξένοι συνακολουθήσωσι, τούτους ἐπαινοῦσι, καὶ θεοφιλεῖς ἡγοῦνται. Id est: *Quod ad mores attinet: erga malesicos & hosteis sunt crudeles: erga hospiteis verò mites atque humani. peregrinis enim omnibus hospitium ultro obferunt: hospitalitatisque inter se officiis certant. Quos peregrini comitantur, eos laudant, & diis caros arbitrantur.* Idem auctor paullo antè, de Gallis simul atque Germanis: Καλοῦσι & τοὺς ξένους ἐπὶ τὰς οἰκίας. & μὴ τὸ δεῖπνον ἐπερωτῶσι, τίνες εἰσὶ, & τίνων χρείαν ἔχουσιν. id est: *Ad convivia peregrinos quoque vocant. cœnâque finitâ, tum demum qui sint, quidque petitum venerint, sciscitantur.* De unis Germanis Tacitus noster, in libro de Germaniâ: *Convictibus, & hospitiis non alia gens effusiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. cùm defecerit, qui modò hospes fuerat,* id est, qui exceperat, *monstrator hospitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum, ignotumq;, quantum ad jus hospitii, nemo discernit.* & paullo pòst: *Victus inter hospiteis comis.* Et in eamdem sententiam Cæsar, comment. VI: *Hospiteis violare, fas non putant. qui quâque de causâ ad eos venerunt, ab injuriâ prohibent, sanctosque habent: iis omnium domus patent, victusque communicatur.* Adamus Bremensis, de Sveonibus, qui vulgò Svedi vocantur: *Hospitalitate sunt insignes Sveones. quibus est omni probro gravius, hospitium negare transeuntibus: ita, ut certamen habeant inter se, quis dignus sit hospitem recipere. cui omnia exhibens humanitatis jura, quot illic commorari voluerit diebus, ad amicos suos illum certatim per singulas dirigit mansiones.* Idem de Thules insulæ, quæ nunc est Islandia, incolis: *Multa insignia in moribus eorum, præcipuè charitas: ex quâ procedit, ut inter eos omnia sint communia tam advenis, quàm indigenis.* Ista igitur priscis Germanis, ceterisque Celtis, unde religio? nisi ex eodem fonte, ex quo Lotus hauserat, satius esse filias virgines improborum illusionibus atque injuriis objicere, quàm peregrinos hospiteis. unde etiam non modò Celtis, sed & aliis gentibus hospitum corpora fuêre sacra. Nempe à primis id universi habuêre mortales parentibus; & in suam quæque, post lingvarum confusionem, detulit terram natio. Hinc Platonis sunt illa, eodem libro paullo antè perscripta: Πρὸς δὲ τοὺς ξένους διανοητέον ὡς ἀγιώτατα ξυμβόλαια ὄντα. ὀφεδὸν δὲ πάντ' ἐστὶ τὰ τῶν ξένων καὶ εἰς τοὺς ξένους ἁμαρτήματα πρὸς τὰ τῶν πολιτῶν εἰς θεὸν ἐνηργημένα τιμωρὸν μᾶλλον. ἔρημον δὲ ὧν ὁ ξένος ἑταίρων τε & συγγενῶν, ἐλεεινότερον ἀνθρώποις καὶ θεοῖς. hoc est: *Cum peregrinis sanctissima esse fœdera, quisque cogitet. fermè enim omnia peregrinorum & contra peregrinos peccata, præ illis quæ inter civeis committuntur, ultori deo curæ sunt. nam, quum peregrinis amicis cognatisque careat, majorem & apud deum & apud homines meretur misericordiam.* Certè neque hodiè *convictibus & hospitiis gens alia effusiùs indulget,* quàm Germani nostri inter se: *notumque & ignotum, quantum ad jus hospitii,* parum *discernunt:* maximè verò ii, qui è Saxonico genere mare accolunt. In Britanniâ etiam nuper eadem duravit consvetudo apud Anglos, Germanicæ originis gentem. neque adhuc omnis sublata: præsertim ad septemtriones. *Victus,* inquit noster, *inter hospites comis.* Hodiè maximè apud inferioris Germaniæ nationes, Flandros, Brabantios, Selandos, Hollandos, Geldrios, ac Frisios. De *liberalitate* ita ibidem noster: *Abeunti, si quid poposceris, concedere moris. & poscendi invicem eadem facilitas.* Et hic maximè in Germaniâ nunc viget mos. *Gaudent,* inquit idem, *muneribus. sed nec data imputant: nec acceptis obligantur.* Nunc etiam, si quis id postulet, ridetur. Sanè liberalitas hodiéque, sicubi aliàs, in Germaniâ nostrâ, tam erga peregrinos & alienos, quàm erga suos maximum locum obtinet. quamquàm hac virtute gentes conterminæ Poloni atque Bojohæmi mirum in modum nobiscum certent.

AMICITIÆ nomen jusque priscos Germanos coluisse quàm sanctissimè, quis dubitet?

quum tanta inter eos fuerit fides: quumque adulationis vitio, quo ceteræ gentes Europæ immensùm premuntur, nihil etiam nunc alienius ab Germanicâ simplicitate: quam rusticitatem nuncupare eodem jure illis liceat, quo adulationem suam comitatem humanitatemque adpellare libet. Julianus Cæsar, in misopogone: Ἐμοὶ δὴ Κελτοὶ καὶ Γερμανοὶ, καὶ δρυμὸς Ἑρκυνίη ἔμελε ἄρτι πρῶτον εἰς ἄνδρας τελοῦντι· καὶ διέτριψα πολλὰ ἤδη χρόνον, ὡς περ τις κυνηγέτης ἀγρίοις πολεμῶν καὶ συμπλεκόμενος θηρίοις, ἤθεσιν ἐντυγχάνων, ἅττα θαυμάζειν ἅττα κολακεύειν εἰδόσιν, ἀπλῶς δὲ καὶ ἐλευθέρως ἐκ τοῦ ἴσου πᾶσι προσφέρεσθαι. id est: *At ego, ut primùm virilem ætatem attigi, statim ad Gallos Germanosque, & Hercyniam silvam sum dimissus. & vixi cum illis gentibus multo tempore, tamquàm venator cum feris bellando: quòd in eos mores incideram, qui adulari nesciunt, sed simpliciter ac liberè cum omnibus æquabilique jure vivere.*

Gravitas sanè in ipsis, ut in Martiis viris, ac nil nisi arma bellaque spirantibus, quum nimia foret, morositatis speciem obtinuit. hinc est illud Diodori, in lib. v: Αὐτοὶ δ' εἰσὶ τὸ μὲν σῶμα καταπληκτικοὶ, καὶ τὴν φωνὴν βαρύηχοι, καὶ παντελῶς τραχύφωνοι· καὶ δὲ τὰς ὁμιλίας βραχυλόγοι, καὶ αἰνιγματίαι, καὶ τὰ πολλὰ αἰνιττόμενοι συνεκδοχικῶς. id est: *Ipsi terribili sunt adspectu: vocemque edunt gravisonam, ac planè horridam. in alloquiis pauci verborum, & obscuri, per involucra synecdochicè pleraque enuntiantes.* Manet idem mos hodiéque in iis Germaniæ nationibus, quæ, à Rheno Danubioque remotiores, Galliæ Italiæque mores nondum induerunt: quibusque vitia sub virtutum nomine nondum obrepserunt. Notatu dignum gravitatis exemplum in Hispanicâ gente, Germanorum consangvineâ, refert Strabo, lib. III, his verbis: Τὰς δ' Οὐέττωνας φασὶ, ὅτι πρῶτον εἰς τὸ Ῥωμαίων παρῆλθον στρατόπεδον, ἰδόντας τῶν ταξιάρχων τινὰς αἰακάμπτοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, τερπάτου χάριν, μανίαν ὑπολαβόντας ἡγεῖσθαι τὴν ὁδὸν αὐτοῖς ἐπὶ τὰς σκηνάς· ὡς δέον ἢ ῥᾳθύμως καθ' ἡσυχίαν ἱδρυθέντας, ἢ μάχεσθαι. hoc est: *Ajunt, Vettonas, quo tempore primùm in Romanorum venerunt castra, quum quosdam centuriones viderent deambulandi gratiâ viam hac illac flectere; opinatos, insanire homines, duces se eis ad tabernacula præbuisse. putabant enim, aut in tabernaculo quietè sedendum, aut pugnandum esse.* Certè, hinc inde discurrere, hodiéque magis apud Germanos, quàm apud quosdam alios Europæos, turpe ducitur. quamquàm gravitate Hispani, Polonique maximè insignes sint. Julianus, libro suprà dicto, narrat, Cappadocem quemdam saltatores ex Antiochiâ in Galliam deduxisse: additque rei eventum, his verbis: Οἱ Κελτοὶ δὴ τὰς ὀρχησεὰς, ὅπῃ τραπείησαν ἐν τῷ θεάτρῳ τὴν τέχνην, ἔασαν, οἰόμενοι τῆς νυμφολήπτου αὐτὰς εἰκέναι. hoc est: *At Galli saltatores, quum artem suam in theatro ostendissent, reliquerunt; quòd furens & fanatica illa videretur species.*

Temperantia priscis Germanis, quamvis in Cerere & Baccho minùs, in Venere tamen multo maximè observata fuit. Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Intra annum vigesimum feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla occultatio est; quòd & promiscuè in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et in eandem sententiam Tacitus, libro de Germaniâ: *Sera juvenum Venus: eoque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur: eadem juventa, similis proceritas: pares, similesque miscentur.* Atque hi equidem ad pubertatem usque, & ætatem nubilem totum corpus nudi incedebant: ut suprà dictum, pluribusque infrà ostendetur. Quin reliquas etiam feminas raro aut exiguo vestitu fuisse tectas, jam anteà abundè demonstratum. De matrimoniorum sanctitate, adulteriorumque severissimis pœnis posteriùs dicetur. Hanc igitur, in tantâ corporum nuditate, continentiam quis non cum Tacito miretur? Non valuit heic illud Herodoti, in libro I: Ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδὼ γυνή. id est: *Mulier, exutâ tunicâ & verecundiam pariter exuit.* Sed, proh dolor, quanta mutatio! nunc ferè sola Germania inter Europæos (eam adpello Germaniam, quæ, sub veteris Germaniæ finibus, Germanicæ lingvæ dialectis etiamnunc utitur, in Daniâ quoque, Svediâ, Norvagiâ, ac Finniâ) non modò brachia ac lacertos, sed omnem pectoris partem tegit; nuditatemque heic in aliis gentibus miratur, & abhorret: non tamen rara Venus illicita, non rara adulteria. Tegere omnem corporis partem in feminâ, quæ libidinem irritare possit, laudabile equidem est, maximéque pudicitiæ conducibile. at ubi animus corruptus est; nequidquàm vestis tegit, quæ ille adpetit. Nec tamen negaverim, nuda mulierum per alias Europæ parteis pectora, atque humeros, pudicitiam sæpiùs prodere; occasionemque adpetentibus præbere, uti tectæ quoque partes petantur. Verissimum illud Plauti, in Curculione:

Semper, tu scito, flamma fumo est proxima.
Fumo comburi nihil potest; flammâ potest.
Qui è nuce nucleum esse volt, frangit nucem.
Qui volt cubare, pangit saltem suavium.

Ante-

Antequàm ad quintam (ut Horatii poëtæ utar verbis) nectaris Venerei partem perveniasi quatuor priores antè occupandæ ſunt: conſpectus, colloquium, oſculum, contrectatio. Hæc autem quibusdam hodiè in gentibus, non modò privatim in ſecreto, ſed publicè in cœtibus etiam cuique patent. Proinde negari haud poteſt, quin multo minoris ſit laboris, unum ſolum, quàm quinque expugnare caſtella. apud Germanos quidpe (Germanos intelligo eos, qui externis vitiis minùs adhuc imbuti, longiúsque ab illorum finibus remoti) nec conſpectus mulieris, nec colloquium facilè dantur: oſculum verò & contactus etiam in dedecore, atque opprobrio, adeóque in flagitio ponuntur. Ac ſanè, verè æſtimare, nec veterem illam, ſimplicem, horridamque Germaniam, ſed ceteras nunc genteis cum hodiernâ Germaniâ interiore conferre ſi velis; fatearis neceſſe eſt, apud nullam omnium *hanc morum partem magis laudandam:* &, quod idem auctor infrà de ſui ſeculi Germanis ait, *paucissima* omnium *in tam numerosâ gente* hodiéque *adulteria. quorum pœna* etiamnum heic, quàm alibi, *præsentior*, ac ſeverior. Sed ad priſcùm Germanorum mores mihi heic commentandum eſt. De Perſarum gente ſic ſcribit Herodotus, libro prædicto: Οὐκόσα δὲ σφι νόμαια οὐκ ἔξεστι, ταῦτα οὐδὲ λέγειν ἔξεστι. id eſt: *Quæcumque apud eos nefas eſt facere, ea nec dicere fas eſt.* Idem olim in Germanos noſtros nudè agenteis convenerit, nec ne, haud facilè dixerim, hodiè certè quàm maximè in eos quadrat. quidpe non modò turpeis corporis actiones, ſed & quodvis ejus membrum, veſtitu tectum, nominaſſe nefas habetur. tantâ ſcilicet heic agitur pudoris reverentia. Ceterùm auctor noſter, annalium lib. XI, de Italo Cheruſcorum duce, Româ petito, hæc tradit: *Primò lætus Germanis adventus; atque eò magis, quòd, nullis diſcordiis imbutus, pari in omnes ſtudio ageret, celebrari, coli: modò comitatem, & temperantiam, nulli inviſam, ſæpius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, uſurpans.* Quas heic intelligat libidines, parum liquet. nam cum aliis interpretibus eas accipere, quæ ſunt circa Venerem, piget; quum hæ ab gente noſtrâ ſemper fuerint alieniſſimæ; maximè verò antiquis illis temporibus. Quàm ſeveræ fuerint, ac rigidæ, tam in innuptis, quàm nuptis, contaminatæ pudicitiæ pœnæ, infrà patebit. Quapropter aut alias heic intellexiſſe Tacitum libidines, aut omnino ab hac morum parte aberraſſe, certum eſt. Juliani hoc ſatis convincet locupletiſſimum teſtimonium: qui, quum aliquot annos in Galliâ, & Rheni ripâ egiſſet, hoc ſcriptum reliquit, in libro ſuprà dicto: Ἤδη ἐν ἀνδράσιν ὠμοτάτοις καὶ πολεμικωτάτοις τῶν ἐθνῶν γέγονεν· ὅπερ τῷ γαμηλίαν Ἀφροδίτην, καὶ τὸν μεθυδότην Διόνυσον, γάμου τε ἕνεκα, καὶ παιδοποιίας, οἷόν τι ὁπόσης ἑκάστῳ δωσαπὸν τόσεως, ἰσασι μόνον. hoc eſt: *Vir jam, & robuſtus, poteſtatem adeptus meo more arbitratuque vivendi, inter ferociſſimos omnium bellicoſiſſimosque populos egi: qui Venerem, nuptiarum deam, & Bacchum, lætitiæ datorem, conjugii prolisque gratiâ, & vini, quantum cuique libeat, potandi causâ, tantùm norunt.* Gallos & Germanos continuò antè nominaverat. Γάμου τε ἕνεκα καὶ παιδοποιίας μόνον ubi ait, πορνείαν καὶ ἀκαθαρσίαν omnem excludit. Incidit hoc loco quæſtio illa, jam dudum inter doctiſſimos etiam viros jactata, nunquàm certior reddita: nempe, an maſculâ Venere uſi ſint priſci Germani, quemadmodùm complures aliæ per terræ orbem gentes; nec ne. quam equidem quæſtionem movit iſte auctoris noſtri locus, eodem libro de Germaniâ perſcriptus: *Proditores, & transfugas arboribus ſuſpendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, cœno, aut palude, injectâ inſuper crate, mergunt.* Heic magnus Lipſius vocem *corpore* corrigere, ut mendoſam, tentaverat in *torpore*; Athenæumque mendacii inſimulare, quòd tale quid τῆς κελπῆς adſcripſiſſet. Verùm rectè ac peritè redarguit Lipſium doctiſſimus Caſaubonus; junctis Ariſtotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi teſtimoniis; quibus locum Taciti priſtinæ lectioni vindicavit. Cujus ſententiam uti ego magis etiam firmem, alium locum Taciti, qui eſt ſub finem ejusdem libri, in medium adducam. is ſic ſeſe habet: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis aſcribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt. ſordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Quibus verbis quid Tacitus intellexerit, jam antè dictum, cap. XVI. nempe, Baſtarnas Germanis fuiſſe ſimileis, *ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ſordibusque* inſuper, *ac torpore:* Sarmatis verò, *connubiis* inter ſe *mixtis.* Quum igitur hoc loco torporem omnibus pariter Germanis ceu communem tribuat; quî ſuprà, morte eumdem fuiſſe punitum, ſcribere potuit? Non video: niſi fortè ſibi ipſi maximè contradicere voluerit. Aſt hæc ejus quoque ſunt verba, jam ſæpè recitata: *Fortiſſimus quisque, ac bellicoſiſſimus, nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, ſenibusque, & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent: mirâ diverſitate naturæ; cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem.* En, quid heic aliud quàm torporem deſignare voluit? Maneat itaque maximè firma vulgata illa lectio, *corpore*

pore infames. Aristotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi nunc inspicere haud pigeat testimonia, remque ipsam examinare. Aristotelis verba, lib. II de repub., cap. IX, hæc sunt: Καθάπερ τε πολλὰ τῶν τρωγλοδυτικῶν ἐθνῶν, ἔξω Κελτῶν, ἢ καὶ τινες ἔτεροι φανερῶς τιμήσασι τὸν πρὸς τοὺς ἄρρενας συνουσίαν. id est: *Quemadmodùm multæ militares ac bellicosæ gentes, præter Celtas, & qui alii consuetudinem & concubitum cum masculis palàm comprobarunt.* Diodorus, dicto lib V: Γυναῖκες δ' ἔχουσιν ὑλίδας, ἥκιστα πύται πρὸς ὀχλίαν, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἀρρένων ὅτι πλείστας ἐκπώτους λυοῦσιν. εἰώθασι δ' ὅτε δορυξοῖς ὑπνῳ κατὰ δύο ἢ πλείους, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν προκείσθαι συγκυλίεσθαι. τὸ δ' ὅλον πάντων προδοκίαν, ἡ ἰδίας ἀσχημοσύνης ἀφροντιστήσεις, τὴν τε σώματος ὀργὴν δικέπως ἑτέρως πρεπόντως. καὶ τὸ μὲν αἰσχρὸν οὐχ ἡγοῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν τις αὐτὴν χαριζομένων μὴ προσδέξηται τὴν δόσιν λάβῃ, ἄτιμον ἡγοῦνται. hoc est: *Feminas licet venustas habeant, minimùm tamen earum consuetudine adficiuntur. quin potiùs nefariis masculorum stupris insaniunt. & humi cubantes in ferarum pellibus, ab utroque latere cum concubinis volutantur. &, quod omnium indignissimum est, proprii decoris ratione posthabitâ, corporis venustatem quàm levissimè aliis prostituunt. nec turpe id putant: sed potiùs, quum quis oblatam ab iis gratiam non acceperit, inhonestum atque infame id ducunt.* Strabo lib. IV: Καὶ τοῦτο δ' ὑπὸ θρυλουμένων ἐστὶν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνεικοί τε εἰσὶ, καὶ ὃ νομίζουσι παρ' αὐτοῖς αἰσχρὸν τὸ μὴ ἀκμῆς ἀφεῖσθαι τοὺς ἐρωμένους. Id est: *Hoc quoque vulgi sermonibus tritum est, omneis Gallos contentiosos esse; neque apud eos turpe judicari, si florem ætatis prostituant adolescentes.* Athenæus, lib. XIII, cap. VIII: Καὶ Κελτοὶ δὲ τῶν βαρβάρων, καίτοι καλλίστας ἐχοντες γυναῖκας, παιδικοῖς μᾶλλον χαίρουσιν· ὡς πολλάκις εἶναι ὅτι ταῖς δοκοῖς μιᾷ δύο ἐρωμένων ἀναπαύεσθαι. id est: *Ex barbaris Celtæ, quamvis pulcherrimas habeant uxores, amore puerorum magis delectantur: ut sæpiùs quidam in pellibus cum duobus amasiis cubitent.* Tot sanè gravissimorum auctorum disertissima testimonia mendacii argui haud temerè debebant: præsertim, quum nihil ad Germaniam nostram spectent. quidpe, quamvis Celtarum vocabulum tam Germanis, quàm Gallis fuerit commune; tamen Aristotelis ævo parum Græcis de Germanorum moribus constabat: uti nihil certius sit, quàm de unis Gallis loquutum esse philosophum: quorum mores jam tum Græciæ maximè palàm fuerunt redditi per Massilienseis Græcos. Diodorus verò quamquàm de utràque gente, tam cis quàm trans Rhenum se dicturum polliceatur; tamen nonnulla de Gallis narrat, quæ Germanorum moribus minimè convenerunt. Strabo certè atque Athenæus, Posidonium sequentes, à quo omnia ferè sua de Gallorum moribus se habere satis apertè fatentur, Gallos perpetuò ac constanter Κελτὸς, Germanos verò proprio hoc nomine Γερμανοὺς adpellant. Quapropter hoc de puerorum consvetudine omnino de unis Gallis accipi debet. qui fœditissimum hunc flagitiosissimumque morem haud dubiè ab iisdem habuêre magistris, à quibus & literarum peritiam, & ceteras molliòris vitæ disciplinas, vitiorumque irritamenta; nempe à prædictis Massilienſibus Græcis. Nam unis Græcis puerorum amorem ab initio fuisse proprium, adeóque legitimum, satis constat. ab iis, præter Gallos, & si quæ aliæ eo fœdatæ fuerint Celtici nominis nationes in Hispania & Illyrico, acceperunt Itali. quibus & ipsis, maximè Romanis, fuisse vulgarem, patet vel ex unis passim poëtis. Persas quoque didicisse à Græcis aversam Venerem, testis est antiquissimus rerum scriptor Herodotus, lib. I. Itaque de Germanis veriùs Quintilianus, in declamatione pro Mariano milite, cujus pudicitiam tentaverat tribunus: *Nihil tale novêre Germani: & sanctiùs apud oceanum vivitur.* Non prorsus tamen ejus rei fuisse ignaros, Taciti magna testatur auctoritas. Et quomodò ignari esse potuerunt, aut omnino intacti, Gallis, huic flagitio deditissimis, tam propè colentibus; insuperque Romanis, rarò continentioribus, intra ipsos Germaniarum fineis agentibus? Tacitus historiar. IV: *Iussu Vitellii Batavorum juventus ad dilectum vocabatur. quem, suâpte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ, ac luxu; senes, aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impuberes, sed formâ conspicui, ad stuprum trahebantur.* Rarissimi tamen Germanorum huic flagitio obnoxii fuêre. &, si quis deprehensus, pœna præsens, ac gravissima. quum è contrario apud Gallos nulli id fuerit pudori, nedum vitæ periculo subjectum. Batavos, Germanicam cis Rhenum gentem, alteram hanc è duabus habuisse causam, cur rebellarent, nempe quòd liberi eorum ad stupra à Romanis traherentur, testatur Tacitus eodem loco.

Atque hactenus de virtutibus majorum nostrorum disseruisse sufficiat. Nunc etiam vitia eorum indicentur. Heic equidem haud dubito, quin aliquis objicere velit pro vitio haud levi illud, quod è Cæsare supra attuli: *Latrocinia nullam habuisse infamiam, quæ extra fines cujusq; civitatis fierent.* Verùm, si hoc est vitium, certè commune fuit ab initio universo terrarum orbi: quod nemo historiarum peritus negare potest. nam omnia illa Ægyptiorum, Scytharum, Assyriorum, Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorumque in externas

genteis

genteis imperia per mera occupata fuerunt latrocinia: atque ideò ipse Alexander, populusque Romanus, latrones apud auctores audiunt. Ac ferè tales re ipsâ fuerunt; quamvis, ex communi omnium gentium opinione, maximâ id virtutum facere sibi visi sint, nempe animositate: de quâ suprà nonnihil diximus, pluraque infrà, in tractatu de religione, dicentur. Proinde nullo jure quisquam Germanos nostros præ aliis gentibus hac re, ceu vitio, notaverit.

At EBRIETATEM, quæ & olim apud eos viguit, & nunc maximè omnium aliarum Christiani nominis gentium viget, quis satis excusaverit? De hac ita noster eodem libro de Germaniâ: *Convictibus non alia gens effusiùs indulget.* & paullo pòst: *Diem noctemque continuare potando, nulli probrum.* & mox: *Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversùs sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt; haut minùs facilè vitiis, quàm armis, vincentur.* Quibus adde, quæ suprà ex Juliano de potatione Gallorum simul & Germanorum adduxi. Adde item his, si videtur, quæ de Gallis Diodorus, dicto lib. v, prædicat in hunc modum: Κάπηλοι δὲ ὅλης καθ' ὑπερβολὴν, τὸ εἰσαγόμενον ὑπὸ τῶν ἐμπόρων οἶνον ἄκρατον ἐμφορεῖν, καὶ διὰ τὴν ὀπτυμίαν λάθρᾳ χρώμενοι τῷ πλῷ, ⸗ μεθυσθέντες, εἰς ὕπνον ἢ μανιώδεις διαθέσεις τρέπονται. διὸ καὶ πολλοὶ τῶν Ἰταλιωτῶν ἐμπόρων διὰ τὴν σωτηρίαν φιλαργυρίαν ἔρμαιον ἡγοῦνται τὴν τῶν Γαλατῶν φιλοινίαν. ἔστι δὲ διὰ μὲν τῶν πλωτῶν ποταμῶν πλοίοις, διὰ δὲ τῶν πεδιάδων χώρας ἁμάξαις κομίζοντες τὸν οἶνον, ἀνυπερβλήτου τιμῆς πλήθων ἄπιστον. διδόντες γὰρ εἶνα κεράμιον, ἀνυπερβλήτου παῖδα, τὸ σπανιώτατον ἀμοιβὴν ἀπολαμβάνουσι. Hoc est: *Quum verò præter modum vino capiantur: importatum à mercatoribus meracum ingurgitant: & cupiditate ad largiorem potationem & ebrietatem provecti, aut somni gravedine, aut insaniæ vertigine corripiuntur. Propterèa multi ex Italiâ negotiatores, pro familiari sibi avaritiâ, temulentiam Gallorum in quæstum suum vertunt. hi enim per amneis navigabiles navigiis, per campestria verò loca plaustris vinum ad eos devehunt, incredibile inde pretium reportantes. pro cado quidpe vini recipiunt puerum, potu ministrum permutantes.* Tacitus equidem suo ævo potandi morem tanquàm singularem in Germanis notavit. verùm habuit ille domi, quod Romanis suis multo ignominiosiùs exprobraret. quidpe Plinius, historiæ naturalis scriptor, Taciti coætaneus, tam horrenda, tam abominanda, ac nefanda de Romanorum ebrietate, lib. XIV, cap. XXII, refert; uti nemo mortalium facilè credat, apud quamquam aliarum nationum, nedum apud Germanos, simplicem, ac nullis propemodùm aliis vitiis imbutam gentem, eadem in usu fuisse. Quin Plinius, dicto capite, quantumlibet multarum gentium ebrietatem recenseat, etiam Hispanorum, & Gallorum; tamen Germanorum ne uno quidem verbo meminit: quorum tamen mores vivendique rationem non ignorabat; ut qui ipse coràm in Germaniâ satis inspexerat. Cujus sanè rei ratio dari nulla potest, nisi quòd nostri ferè sobrii videbantur præ aliis. Nec mirum, quòd Tacitus tam diligenter ebrietatem in nostris notavit; siquidem is unùm Germanorum mores hoc libro describere instituit; non verò omnium simul gentium. Plato, de legibus lib. I: Μέθης δὲ Σκύθαι χρῶνται, καὶ Πέρσαι, καὶ ἔτι Καρχηδόνιοι, καὶ Κελτοὶ, καὶ Ἴβηρες, καὶ Θρᾷκες, πολεμικὰ ὄντα πάντα γένη. id est: *Inebriantur autem Scythæ, Persæ, Pœni, Celtæ, Hispani, Thraces: quæ belliciosa sunt gentes.* Indos potandi certamina habuisse, auctor est Ælianus, variar. histor. lib. II, cap. XLI. quod caput integrum, unà cum XV libri III, perlegere haud pigeat, quò eximii ac celebrati variarum gentium potatores cognoscantur. A Græcorum more rei perditissimæ quæsita sunt Latinis verba *græcari*, & *pergræcari*. Romanorum horrendam ebrietatem cognoscere si velis; legas prædictum Plinii cap. XXII libri XIV. invenies illic tam nefandos bibendi modos, tam abominanda vinolentiæ irritamenta, uti similia olim habuisse gentem illam simplicem atque rudem, haud facilè credideris: utique quum hodiè etiam Germanis nostris, multis jam fœdisque aliorum populorum vitiis infectis, eadem ignorentur. Quamquàm non negaverim, varios nunc quoque & dictu pudendos obsèrvari in Germaniâ bibendi modos, atque leges. Quin etiam præmia passim ebrietatis, non modò apud privatos homines, sed apud nationum quoque (proh pudor!) principeis constituuntur: ut quanto quisque plus bibat, tanto plus gloriæ atque laudis præmiique ferat. Ac sunt quædam in prædicto Plinii capite, quæ nescio an à Romanis Germani acceperint, an verò communes fuerint aliarum quoque gentium consvetudines: nimirum, *biduo duabusque noctibus perpotationes continuasse: non labasse sermone; nec levatum vomitione; non alterâ corporis parte: dum biberet, matutinas obisse vigilias: plurimum hausisse uno poculo; plurimum præterea aliis minoribus addidisse: optimâ fide non respirasse in hauriendo: neque exspuisse; nihilque, ad elidendum in pavimentis sonum, ex vino reliquisse:* & id genus alia. Sed inquies; *Gloriam virtute bibendi Parthi quærebant*; teste Plinio, dicto loco: Germanorum item *nulli*

diem

diem noctemque potando continuaſſe, erat probrum. at Romanis quamvis ebrietas frequens, & in vulgari vitio; tamen non gloria, ſed maximum fuit probrum: id quod ſatis apertè innuere videtur Tacitus. Rectè mones. verùm tamen ego ſic exiſtimo: uti neque olim, neque nunc gloria in ebrietate Germanis quæritur; nec tamen ulli eſt probrum: ſic quoque Romanis, ut nulla gloria, ſic exiguum fuit probrum. & ſi quæris quantum: quemadmodùm nunc quibuſdam populis lupanaria atque ganeas publicè, omnibus inſpectantibus, introgredi nullum ducitur dedecus, neque turpitudo; quod tamen per ſe ſatis magnum, aliisque populis, maximè Germanis noſtris, exſecrandum cenſetur flagitium. Ita ſanè eſt; ubi vitia in morem atque conſvetudinem, non hominis, ſed gentis, non exigui temporis, ſed ſæculi, abivêre: illic nemini ducuntur probro. Non paucos Romanorum, ſed omnem civitatem, principeis juxtà ac plebem, potationibus crebris, adeóque continuis indulſiſſe, cuique libros eorum, maximè verò poëtas diligentiùs legenti liquet. In plebe egregium exemplum memorat Ovidius, faſtorum lib. III: Annæ Perennæ feſtum graphicè deſcribens. Quapropter, ut antè dixi, nihil habuit Tacitus, quod Germanis magis, genti barbaræ mitiorumque morum planè experti, potationes exprobraret, quàm Romanis ſuis, morum cultu principatum inter genteis adfectantibus. Quin non viros tantùm principeis, ſed feminas quoque illuſtres vinolentiæ deditas Romæ fuiſſe, notavit ipſe annal. XII. ubi *Domitiam* & *Lepidam*, illuſtreis feminas refert, utramque *impudicam, infamem, vinolentam.* quod ſanè numquàm fuit in natione noſtrâ, neque nunc eſt. Apud alias verò nonnullas Europæ genteis, quum viris turpe ſit inebriari; tamen feminæ etiam reperiuntur vinolentæ, haud raræ, nec plebejæ tantùm. Verùm nunc ſi reviviſceret Tacitus; proh ſumme Deus! quanto juſtiùs vitium hoc ebrietatis genti noſtræ opprobraret? ut quæ ſola penè, etiam humanioribus jam moribus ceteris in rebus mitigata, mordicus id retinet, quod reliquæ abjectum abominantur, exſecranturque. Pudeat ſanè, pudeat, diſtædeatque *tritum illud Scytharum legati in Parthos* dictum, quod Plinius prædicto loco refert, in unam noſtram gentem ab omnibus exteris vulgò jactari; *Quanto plus biberint, tanto magis ſitire Germanos.* Manet, (eheu!) manet idem hodie mos, quo *dies noxque potando continuatur:* &, quod unum potiſſimè ab exteris exprobratur, id nullum inter ipſos probrum. Verùm tamen, ſi ſuus cuique populo attributus eſt error; ſi vitiis nemo ſine naſcitur, & optimus ille eſt, qui minimis urgetur: maneat, maneat, inquam, hoc vitium noſtris, dum graviora abſint, levitas, fraus, dolus, perfidia, perjurium, blaſphemia immodica; ſed & inconceſſa Venus, in nuptas, in virgines, in puellulas, in pueros, in bruta animalia; quibus maximè urgentur exprobratores noſtri. Jupiter, apud Lucianum, Junoni, mollitiem & ebrietatem Bacchi ſibi objicienti, ſic reſpondet: enarratis antè rebus præclarè ab ipſo geſtis: Καὶ μάλιστα, εἰ λογίσαιτό τις οἷος ἂν νήφων ἐτύγχανεν, ὅτε ταῦτα μεθύων ποιεῖ. id eſt: *Maximè ſi quis cogitet, qualis hic ſobrius futurus erat, quando etiam ebrius hæc facit.* Hæc eadem ego haud ineptè pro Germanis meis reſponderim ebrietatem iis objicientibus. nam licet vitio huic nimio plus, quàm ſatis erat, dediti ſint; interim tamen cuncta & divina & humana officia tam ſeriò, tamque ſedulò obeunt, uti nec religione, nec virtute cuiquam aliarum gentium concedant: imò omneis ferè ſuperent. ingenia autem ſi ſpectes; in quanam, quæſo aliâ gente omnes ſimul artes ſcientiæque magis excoluntur, quàm in unâ noſtrâ Germaniâ? At hæc ſi ebrii præſtant; quid putas futurum, ſi eadem ſobrii tractarent? Miranda ſcilicet omnia. Sed age; an ſoli nunc Germani potant? Nonne & inter Britannos paſſim, non modò in plebe, ſed etiam in nobilitate, ebrietas frequentatur? & Galliarum magna pars, Picardi, Normanni, & Vaſcones, nullâ aliâ re hodiè magis noti, quàm vinolentiâ. Jam verò Poloni, Hungari, Litavi, & quicquid gentium ultrà, ad extrema uſque Europæ, abſcondunt magis terrarum longinquitate, quàm fugiunt hoc vitium. Quin ipſâ in Italiâ reperi, qui tegerent meliùs, quàm vitarent. In quibus ſanè tanto turpius haberi id debebat, quanto minùs per cœli ſolique naturam excuſari poſſit. nam quum inter phyſicos conveniat: homines ſub ſeptemtrionibus poſitos multo majori adfici calore interno, quàm qui versùs auſtrum ſiti: meritò Germanis noſtris, ac conterminis Slavis ignoſci debet, ſi ob id ipſum plus edant bibantque, quàm illi ad auſtrum. Certè auſtrini, qui ad nos commeant, vel migrant, ipſi fatentur, ſe multo magis heic fame ſitique urgeri, quàm domi in genitivo ſolo. Verùm perpotandi mos, omnibus pariter gentibus olim communis, aliam, eamque antiquiſſimam habuit originem. Nimirum, quum priſci illi mortales nullis aliis ſtudiis, quàm bellis venatibusque dediti forent; redeunteis ab exercitiis hiſce crebris atque vehementibus immensùm ſitire neceſſum erat. Svavitas dein, atque voluptas, quæ in ipſâ ſitis exſtinctione percipiebatur, adeò eos attraxit, uti etiam ſæpè non ſitientes biberent. quamquam verum ſit illud in

Parthos

Parthos quondam jactatum verbum; quanto quis plus bibat, tanto magis eum sitire. Atque inde est, quòd Plato, ut antè relatum, τῷ μέθῳ τῆς πολεμικοῖς ἔθνεσιν adscribat. Verùm de ebrietatis vitio satis abundéque dictum.

Aliud hinc vitium objici nostris posse reor, PIGRITIAM, sive INERTIAM: de quâ ita noster: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ: cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Verùm hoc quoque non tam ex nationis nostræ vitio, quàm ex omnium bellicosarum gentium more antiquissimo: ut patet ex Thracum consimili exemplo, quod Herodotus citat, lib. v, his verbis: Ἄργὸν εἶναι κάλλιστον· γῆς δὲ ἐργάτην, ἀτιμότατον. id est: *Otiosum esse, pro honestissimo habetur: agri vero cultorem, pro contemtissimo.*

SUPERBIAM nostris, atque JACTANTIAM, ingeniique VANITATEM adscribit Diodorus, prædicto libro v, his verbis: Πολλὰ δὲ λέγουσιν ὑπερβολαῖς ἐπ' αὐξήσει μὲν ἑαυτῶν, μειώσει δὲ τῶν ἄλλων. ἀπειλήται δὲ καὶ ταπεινοὶ, καὶ πεφαγῳδημένοι ὑπάρχουσιν. id est: *Multa hyperbolicè ad suæ laudis amplificationem, aliorumque contemtum jactant. Minaces prætereà sunt, & elati tragicique exaggeratores.* Exemplum exstat apud Tacitum, annal. II: *Neque Maroboduus jactantiâ sui, aut probris in hostem abstinebat.* Idem auctor, historiar. v, vanitatem Germanorum notat; ita de Civile, Batavorum rebellantium duce, loquens: *Civilem cupido incessit, navalem aciem ostentandi.* & mox: *Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus, Galliâ advehentes, interciperent.* Verùm hoc vitium strenuitati eorum condonandum est: quæ certè tanta fuit, quantam haud facilè apud alias genteis reperieris; quamquàm omni arte ac disciplinâ militari destituti fuerunt; ut infrà ostendetur. Hodiè vanitatis jactantiæque vitium nescio quo jure omnes ferè reliqui Europæi Germanis præripuerint. etenim non modò in sermonibus & colloquiis privatis, sed publicè etiam institutis libris, quævis se natio reliquis præstantiorem esse, per summam impudentiam ementitur, vanisque id ac maximè falsis argumentis probare conatur.

Ceterùm Strabo, prædicto lib. IV, ita de Gallis: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν θρυλλουμένων ἐστὶν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνεικοί εἰσιν. id est: *Quin & hoc vulgi sermonibus tritum, omneis Gallos esse rixosos.* Idem de Germanis Tacitus in libro de Germaniâ: *Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ.* Sed hoc etiam strenuitati animositatique adscribendum. sic enim continuò subjicit Tacitus: *Rarò conviciis, sæpius cæde & vulneribus transiguntur.* De utrisque Diodorus, dicto lib. v: Εἰώθασι, καὶ θοἰνᾶσθαι δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων περὶ τῶν ἀμφὶ τῶν λόγων ἄμιλλαν καταστάντες, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' οὐδὲν τιθέμενοι τὸν τοῦ βίου πλοῦτον. Hoc est: *Solent & inter epulas, causâ ex jurgio quomodocumque arreptâ, insurgere, & ex provocatione inter se digladiari, nihili vitæ jacturam æstimantes.* Hodiè quoque gens conviciorum impatientior nulla, quàm Germani. commune quidpe omnibus atque usitatissimum est verbum; *Pauca verba, quæso: res breviùs transigi potest.* moxque ad gladios se proripiunt. Quin adeò conviciis abhorrent, uti, si quis etiam plebeius & infimæ conditionis homo in ea prolapsus fuerit, ignavum & muliebris animi hominem dicant. Livius, lib. v, Gallorum tradit *gentem iræ impotentem* esse. libro verò XXXIII, eamdem *minimè ad moræ tædium patientem.* Idem hodiè de nostris prædicari potest. rarò enim heic, ut apud alios populos, in longum extenduntur, aut in secretum absconduntur odia: numquàm toxica in ultionem miscentur. sed quamprimùm dissidium aliquod natum, statim alter adversùs alterum propalàm exsurgit; remque è vestigio, ubi adversarius detur, ferro finit. Eamdem fuisse priscis Germanis mentem, patet ex iis, quæ adducta sunt. Verùm de animositate illorum alio loco fusiùs dicetur. Hactenus de virtutibus, vitiisque eorum præcipuis disseruisse sufficiat.

CAPUT XX.

De conjugio, & amore fideque conjugali.

OMNIBUS ferè privatæ vitæ partibus explicatis, restat nunc uti de matrimoniis, & liberorum educatione pauca quædam dicantur. De illis igitur ita noster, in libro de Germaniâ: *Nec alius feminis, quàm viris habitus; nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur: eosque purpurâ variant; partemque vestitus superiorem in manicas non extendunt, nudæ brachia, & lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt; exceptis admodùm paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem*

pluribus nuptiis ambiuntur. Et posteà: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas: ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium ament.* Hoc, quæso, unde Germani nostri barbari, nisi ex memoriâ & observatione divini præcepti, quod Deus, rerum omnium conditor, Adamo, mortalium primo, dederat in paradiso; ut adnotavit Moses, in lib. gen. cap. II, ver. XXIV: quodque ipse Dei filius, Dominus noster Jesus Christus, repetiit posteà, pharisæis super divortio eum percunctantibus; referente divo Matthæo, euangelicæ historiæ cap. XIX, ver. IV, & sequentibus, his verbis: *Non legistis, quòd, qui fecit ab initio, masculum & feminam fecit eos: & dixit; Propter hoc relinquet homo patrem ac matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo illi in carnem unam. itaque non sunt jam duo, sed caro una.* Hoc igitur præceptum prisci Germani, ut ab proavis suis, Noacho, Iapheto, Gomero, & Aschenaze, in Asiâ acceperant, quamreligiosissimè posteà in Germaniâ observarunt; quamvis veri Dei cultu jam dudum relicto. Nec tamen id soli Germani custodiverunt ex idololatris gentibus; sed alii etiam nonnulli barbari, quod apertè indicat Tacitus: &, præter barbaras genteis, Græci quoque, atque Latini. Ex barbaris alii qui fuerint, præter Ægyptios, de quibus id testatur Herodotus lib. II, & Judæos, haud facilè monstrare queas. Germanorum fuisse consangvineos Gallos atque Hispanos, conjicere tantùm licet. Apud reliquas, postquàm in suas quæque terras à Babylone digressæ sunt, contemto tam sancto, tamque salutari Dei præcepto; aut unam complures habuêre viri uxorem, aut è diverso singuli plureis habuêre uxores, aut communeis inter se complures viri, aut etiam universi; concubinas veriùs, quàm uxores. Cujus rei primus auctor fuit Lamechus, maledicti à Deo Caini propago: dignus eo genere, quo prognatus; quando multis horrendissimis criminibus à majoribus ejus in æternum Deum commissis, hoc etiam ipse addidit haud postremum. Ab hoc in reliquam ejus posteritatem diffusum fuit, ad inundationem usque terrarum. nam hoc quoque inter alia peccata haud dubiè in causâ fuit, cur genus humanum aquis deleretur. Memoria tamen ejus, aquis exstingvi non magis, quàm aliorum peccatorum, potuit. unde, enatatâ eluvie in arcâ Noachi, ad hujus etiam posteros, adeóque ad sanctos Dei viros penetravit.

Ceterùm, quòd auctor noster Germanos *propè solos barbarorum singulis uxoribus contentos* fuisse tradit; *exceptis admodùm paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiebantur:* ejus rei exemplum est in Arioviso, Marcomannorum rege; de quo sic Cæsar, in commentariorum belli Gallici primo: *Duæ fuerunt Ariovisti uxores: una Sveva natione, quam domo secum adduxerat: altera Norica, regis Vocionis soror; quam in Galliâ duxerat, à fratre missam.* Regibus hoc tantùm, atque principibus licuisse, patet ex Taciti verbis, *admodùm paucis.* Verùm & illi hoc ex vicinarum gentium traxisse moribus videntur; non ex majorum institutis. nam & Bastarnæ, Germanica gens, Sarmatis pariter atque Getis vicini, horum more complureis, aut communeis inter se habuêre uxores. Tacitus ibidem: *Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor. ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Præclara illa consvetudo quarumdam nationum Germaniæ, *in quibus tantùm virgines nubebant, & cum spe votoque uxoris semel transigebatur; sicque unum accipiebant maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium amarent:* præclara hæc, inquam, consvetudo, & imitatione maximè digna, si duram illam aliis quoque gentibus, ut infrà patebit, observatam conditionem removeas, quâ uxori marito supervivere non licebat, sed, illo defuncto, statim sese laqueo juxta ejus sepulchrum induere cogebatur; nisi invisa propinquis, & omnibus infamis vivere mallet: quod de Herulorum gente tradit Procopius, lib. II rerum Gothicarum. Hodiè in quibusdam Christiani nominis regionibus feminas non modò secundas, ac tertias, sed sæpè sextas, septimas, & octavas absolvisse nuptias vidi; quas pudicas pudicæ matronæ vix dixerint.

At videamus tandem, quasnam in uxores ducere priscis Germanis licuerit. quidpe Moses, Dei jussu leges Hebræorum genti ferens, ostendit ipsis, quibus in gradibus matrimonia contrahere, quibusque minùs liceret. idemque posteà Romanorum legislatores fecerunt: quod jus eorum civile, legesque, multis abhinc sæculis conscriptæ, etiam nunc ostendunt. Verùm leges istæ per Mosen nondum latæ, quum, post terrarum inundationem, genus mortalium in diversas orbis parteis dispergeretur. estque credibile, ut ab initio Adami filii, sic post diluvium quoque Noachi nepoteis duxisse in matrimonium sorores: qui mos à dispersione Babylonicâ in omneis pariter genteis diffusus fuit, multisque sæculis observatus; nec nunc quidem in orbe barbaro exstinctus. De Athenienſibus, Græco populo,

testis

testis est Aemilius Probus, in Cimone, his verbis: *Habuit in matrimonio sororem germanam suam Elpenizen; non magis amore, quàm patrio more ductus. Athenienſibus enim licet, eodem patre natas, uxores ducere.* De eodem Cimone, simulque Persarum gente, Cyrillus contra Julian. imperat. lib. VI: *Cimon Elpenizen, eodem semine & sanguine ortam, pro uxore habuit: & Persas ipsos, imò & ipsum Iovem imitatus, eodem cum sorore toro usus est.* Lucianus in sermone de sacrificiis, de Jove loquens; Ἔγημε γάρ, inquit, πολλὰς μὲν ἄλλας, ὑστάτην δὲ τὴν Ἥραν, τὴν ἀδελφὴν, καὶ ταῦτα Περσῶν τὰ καὶ Ἀσσυρίων νόμῳ. id est: *Duxit autem uxores complureis quidem alias, sed postremo loco Iunonem germanam: idque juxta Persarum Assyriorumque leges.* Strabo, lib. x, de Cretensibus: Φερνὴ δ' ἐστὶν, αἱ ἀδελφοὶ δῶσι, τὸ ἥμισυ τῆς τῶν ἀδελφῶν μερίδος. id est: *Dos est, siquidem soror fratri nubit, dimidium portionis fraternæ.* De Ægyptiis, maximéque eorum regibus, idem vulgatum est apud rerum auctores. De Persis multò etiam fœdiora tradit Theodoretus, contra Græcos, orat. IX de legibus: Κατὰ τοὺς Ζαράδου πάλαι Πέρσαις πολιτευόμενοι νόμους, τὰς μητράσι, καὶ ἀδελφαῖς, ἀδεῶς γε μήν που, καὶ θυγατράσι μιγνύμενοι, νόμον ἔννομον τὴν ἀθεμιτουργίαν ἐνόμιζον· hoc est: *Persæ, quibus antiquitus Zarades leges præscripsit, matrum, sororum, filiarumque connubiis susque deque commixti, rem justissimam arbitrati sunt id, quod erat facinus injustissimum.* De iisdem Diogenes Laërtius, in procœmio: Τοὺς μάγους ὅσιον νομίζειν, μητρὶ ἢ θυγατρὶ μίγνυσθαι. id est: *Magos justum arbitrari, matri aut filiæ misceri.* Strabo lib. XV, de eâdem gente: Τοῖς μάγοις καὶ μητράσι συνέρχεσθαι, πάτριον νενόμικεν. id est: *Magi etiam cum matribus, institutо majorum, coëunt.* Et lib. XVI, de Arabibus: Μίγνυνται καὶ μητράσι· *miscentur & matribus.* Superabant hæc fidem, ni Cæsar, belli Gall. comment. V, de Britannis, Germanorum consangvineis, idem ferè adseverasset, his verbis: *Vxores habent deni duodenique inter se communes; & maximè fratres cum fratribus, & parentes cum liberis.* Sed Germanos nostros, qui tantâ egerunt continentiâ tantâque sanctimoniâ, uti *prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti* fuerint; ab ultimis istis, abominandisque flagitiis abstinuisse, maximè veri est simile. quòd si aliter fecissent; haud dubiè auctor noster, diligentissimus omnium ejus gentis morum notator, memorasset. Quin sorores quoque, adeóque fratrum filias in matrimonio habuisse, etiamnum dubito.

Ostensum igitur hactenus, quot uxores, item quas ducere licuerit. quibus ætatis duxerint annis, nunc etiam indicandum est. Cæsar comment. VI, ubi de moribus Germanorum agit: *Qui diutissimè*, inquit, *impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. hoc ali staturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò XX feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus.* In eamdem sententiam noster, libro de Germaniâ: *Sera juvenum Venus: eóque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur: eadem juventa, similis proceritas; pares, validique miscentur: ac robora parentum liberi referunt.* Ergo adolescens juxtà ac virgo post vigesimum demum ætatis annum matrimonio inter se jungebantur. Hic certè mos in filiabus hodiéque apud Germanos magis, quàm apud alias genteis, observatur. Adolescentes plerumque in altiorem servantur ætatem.

De dote, & amore conjugali, item de officio uxoris, sic Tacitus, eodem libro: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, & munera probant; munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves & frenatum equum, & scutum cum framea gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumq; sociam; idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum. accipere se, quæ liberis inviolata, ac digna reddat: quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant.* Virtus tunc maximè ac probi mores spectabantur, atque ipsum matrimonium. at nunc, antequàm eam, quam quis ducere velit, vel oculis conspexerit, vel ex aliorum relatu, qualis sit, acceperit; de dote, quam allatura sit, primo loco inquirere summa ei est cura. de hac si satis ampliter constet; de reliquo nihil prorsus vir est solicitus. sit deformis, sit manca, sit membris capta, vel mutila, quam numquàm amare queat; sit improbis, sceleratisque, atque infamibus prognata parentibus; sit etiam ipsa impudicitiæ crimine notata: nihil interest, dum dos hæc ampla compenset. Atq; hinc tot discordantia matrimonia, tot adulteria, tot flagitia, tot divortia: sed & ferro venenoque paratæ cædes. Verùm hæc deploranda potiùs hoc sæculo inter Christianos, quàm meliora speranda. Porrò, adde superioribus ea, quæ eodem libro anteà referuntur: *Quodq; præcipuum fortitudinis irritamentum est; non casus nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates: & in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes,*

hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt, nec illæ numerare, aut exsugere plagas pavent. Exemplum conjugalis amoris est in Arminii uxore, de quâ Tacitus, in annal. 1, ita: *Pugnatum in obsidentis; & ereptus Segestes, magnâ cum propinquorum & clientum manu. Inerant feminæ nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis, quàm parentis animo.*

Hactenus de uxorum erga viros amore. subnectit modò dictis continuò auctor, de virorum amore in uxores, ista: *Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam, & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoq; nobiles imperantur.* Exemplum maritalis amoris est in Arminio, dicto annalium libro, paullo pòst: *Arminium, super insitam violentiam, rapta uxor, subjectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Cæsarem poscens.* Reciprocum, ac parem, constantemque fuisse invicem conjugum amorem, haud dubitandum. firmissima quidpe est amatio, ubi nudus amor amore nudo vincitur: ubi non dos atque opes, sed matrimonium amatur. Hinc tanta illa in feminis pudicitia, tanta in communibus laboribus atque periculis constantia, tanta denique virilitas. Ac in pace quidem plus curæ laborisque incumbebat uxoribus, quàm maritis; quod suprà ostensum est.

Ceterò auctor noster quum intelligeret, quibus maximè rebus pudicitia muliebris apud alias genteis corrumperetur; longè eas à Germanorum moribus abfuisse ostendit, his verbis: *Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Spectaculorum ignaros fuisse priscos istos Germanos, docet exemplum Verriti ac Malorigis, principum gentis Frisiorum: de quibus, Romam legatione missis, sic tradit noster annal. XIII: *Intravêre Pompeii theatrum, quò magnitudinem populi viserent. Illi per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) consessum caveæ, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus, percontantur.* De corruptelâ spectaculorum quamverissima prædicavit Seneca, in epist. VII: *Nihil verò est tam damnosum bonis moribus, quàm in aliquo spectaculo desidere. tunc enim per voluptatem faciliùs vitia surrepunt.* O vocem fatidicam atque divinam, tantoque sapientiæ doctore dignissimam! Hoc equidem ille, homo gentilis, divinorum præceptorum, quæ per Mosen olim aliosque prophetas Deus æternus populo suo tradidit, planè rudis. Nos igitur nunc, qui Christianæ disciplinæ militiæque dedimus nomina, quâ fronte ludorum spectacula non solùm excusamus, sed laudamus etiam, atque ulrro instituimus? quæ sanè eo minùs erant toleranda, quo magis veteris illius gentilisque modestiæ modum excedunt. Non enim vitia nunc solummodò per spectandi voluptatem surrepunt: sed, quasi per vim, animis integris atque puris, quà exemplis, quà voce, quà manu ingeruntur: adeò, uti vix umquàm corruptiore licentiâ fictores juxtà actoresque fabularum exstitisse crediderim. Sed hæc externa potiùs, quàm nostra. spectaculis quidpe nunc etiam minùs solicitantur Germanorum feminæ, quàm aliarum gentium. Convivia tamen vel crebriora etiam, quàm alibi, apud nos institui, haud negaverim. & licet minus heic, quàm alibi, tamen nonnihil irritationum ad libidinem in symphoniis, in saltationibus, in variis lusibus. nec aliam partem vitæ apud Germanos corruptiorem nunc dixeris, quàm quæ convictibus transigitur.

Alium præterea corrumpendi pudicitiam muliebrem haud levem modum, qui est in literarum scientiâ atque usu, Germanis procul fuisse, docet continuò noster ibidem his verbis: *Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Haud ita pridem etiam, in Saxonicis Germaniæ nationibus, ubi plurimum adhuc veterum morum perdurat, item Prussiâ ac Livoniâ, ceterisque septemtrionis partibus, turpe fuit feminæ literas scire; eamdem ob causam, quam antiquus scriptor Tacitus innuit: videlicet his pudicitiam solicitari, his prodi. Nunc equidem feminæ nostræ literas sciunt vulgò: at suas; non externas, nec Latinas, Græcasve: quibus aliis in gentibus feminæ quædam, maximè nobiles atque illustres, adsciuntur, imbuuntur, corrumpuntur. femina quidpe, quæ supra feminam sapit, feminarum studia aspernatur, fastiditque; jamque viris sese miscet. Neque tamen abnuerim etiam in Germaniâ Germanicis literis sæpius corrumpi virgines juxtà nuptasque. verissimum namque est, epistolam haud erubescere. sæpiúsque literis petuntur, quæ ore numquàm audeas. Verùm hæc de matrimoniis, & castitate priscarum Germanarum disseruisse sufficiat. parem huic in toto orbe vix reperias.

CAPUT

CAPUT XXI.

De mulierum partu, liberorumque educatione. item de cognationibus, & hereditatibus.

DE matrimonio postquàm superiori capite dictum est, commodus nunc fuerit locus, de partu mulierum, liberorumque educatione, item de propinquitatibus nonnulla adnotare. Strabo igitur, lib. III, Hispanicarum mulierum fortitudinem duritiamque notans, hæc verba refert: Κοιναὶ δὴ Ϲ Ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θρᾴκια, Ϲ Σκυθικά. κοιναὶ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τἀνδρῶν, καὶ τὰ τῶν γυναικῶν. γεωργοῦσι δὲ αὐτῶν πυκνῶν ἡ Διαγωγὴ τοῖς ἀνδράσιν. σκάπτουσι γὰρ ἑαυτῶν καταπλίναντες. ἔν τε τοῖς ἔργοις πολλάκις αὐτῶν καὶ λούσασι τὰ βρέφη, Ϲ παργανώσασιν, ἀποκλίναντας πρός τι ῥεῖθρον. Ἐν δὴ τῇ Λιγυστικῇ φησιν ὁ Ποσειδώνιος διηγήσασθαι τὸν ξένον ἑαυτῷ Χαρμόλεων, Μασσαλιώτην ἄνδρα, ὅτι μισθώσαιτο ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας ἐπὶ σκάφην. ὠδίνασαν δὲ μία τῶν γυναικῶν, ἀπὸ πλοίου ἐπὶ τὸ ἔργον ἀφικομένη, ὅπως μὴ ἀποστερήσῃ τὸν μισθόν. καὶ τὸς ἐπόνως ἰδὼν ἐργαζομένην, καὶ εἰδὼς τὴν αἰτίαν πρόπρον, ὑφ' ἑαυτὸν μάθοι, Ϲ ἀφίκοιτο, δοὺς τὸν μισθόν· ἡ δὲ ἀκομίσασα τὸ νήπιον πρὸς τὸ κρημνώδιον, λούσασα, Ϲ παργανώσασα οἷς εἶχε, διαζώσθην οἰκάδε. Id est: *Hæc Hispanis communia sunt cum Celticis, Thracicis, Scythicisq; gentibus. sicut & fortitudo, non virorum modò, sed & feminarum. hæ namque agros colunt. & quum pepererunt, suo loco viros decumbere jubent, iisque ministrant. atq; inter operandum sæpè infantes lavant, & fasciis involvunt, ad flumen aliquod inclinantes. Posidonius tradit, sibi in Liguriâ hospitem suum, Charmolaum Massilienſem, narrasse; quum à se ad fossionem quamdam conducti essent viri pariter ac feminæ; inter has quamdam, doloribus partus correptam, non longè ab opere secessisse: editoq; fœtu, ad opus rediisse; ne mercedem amitteret. Quam ipse, quum ægrè opus facere videret; primoq; causam ignoraret; tandem, re cognitâ, mercede datâ dimisit. mulierem ad fonticulum quemdam extulisse infantem; lotumque, & pannis, quos habebat, involutum, domum incolumem detulisse.* Eamdem historiam recitat & Diodorus, lib. IV, hoc modo: Οἱ δὴ Λίγυες εἰθίκασι τὰς γυναῖκας τῶν κακοπαθῶν τῶν ἐν τοῖς ἐργασίαις κοινωνὸς ποιεῖσθαι. μισθοῦ δὴ ἀλλήλοις ἐργαζομένων τινὰ ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, ἰδίον τι Ϲ παράδοξον τοῦ καθ' ἡμᾶς, συμβῆναι φασὶ μίαν γυναῖκα τόκου· δὲ ὄντος, Ϲ μηδὲν τῶν ἀνδρῶν ἐργαζομένης μισθοῦ, μεταξὺ συνεχομένην τῷ ὠδῖσιν, ἀπελθεῖν εἰς ὕλας βαθείας ἀφορύβους. εἰς ἃς τεκοῦσα, καὶ τὸ παιδίον φύλλοις ἐνειλήσασα, τοῦτο μὲν εἰς ὕλας βάθυλας ἀπέκρυψεν· αὐτὴ δὴ, συμμίξασα τοῖς ἐργαζομένοις, τὰ αὐτῷ ἐκείνοις συνέπραττε κακοπαθοῦσα, οὐδὲν δηλώσασα περὶ τοῦ συμβεβηκότος. ἐπὶ δὴ βρέφος κλαυθμυριζόμενον, Ϲ τὴν παῦξεως φανερᾶς γιγνομένης, ὁ μὲν ἐφεστηκὼς ἠδαμῶς ἠθύμησε πεῖσαι παῦσασθαι τῶν ἔργων. ἡ δὲ πρόπρον ἀπέσχε τῆς κακοπαθείας, ἕως ὁ μισθωσάμενος ἐλεήσας, καὶ τὸν μισθὸν ἀποδοὺς ἀπέλυσε τῶν ἔργων. Id est: *Ligures feminas quoque in laborum communionem adsciscere solent. Quumque mercede mulieres simul ac viri operam locent; res quædam mira, & nostratibus insolens, mulieri cuidam evenit. prægnans dum opus inter viros mercenarium facit, partus doloribus coacta, in virgultum quoddam, absque strepitu secedit. ibique enixa infantem, foliis involutum inter arbusta abscondit: & operariis denuò immixta, citra partus indicium eumdem cum ipsis laborem continuat. Re autem per vagitum infantis patefactâ, præfectus operis nullâ ratione puerperam inducere potuit, uti ab opere desisteret. nec illa antè cessavit, quàm conductor ejus misertus, persolutâ mercede vacationem ab opere ei concesſit.* Non uni soli id apud Ligures mulieri evenisse, sed vulgare inter reliquas fuisse, ostendit Aristoteles, Posidonii ætate multo prior, in mirandis suis, his verbis: Ἴδιον δέ φασι Ϲ τοῦτο ὑπάρχειν τοῖς Λίγυσιν εἶναι. αἱ γυναῖκες ἅμα ἐργαζόμεναι τίκτουσι. καὶ τὸ παιδίον, ὕδατι περικλύσασαι, ὑποζεῦγμα σκάπτουσι, καὶ σκάλλουσι, καὶ τἆλλα οἰκονομοῦσιν, ἃ μὴ τικτούσας οὐ προκπίον. Hoc est: *Peculiare & hoc apud Ligures ajunt esse; quòd mulieres, dum opus faciant, pariunt: lotoque infante, ad sarculum mox, ac fossionem redeunt; aliaque obeunt munia, puerperis minimè convenientia.* Non ἴδιον hoc Ligurum mulieribus, sed Hispanorum quoque, Gallorum, Germanorum, Thracum, atque Scytharum feminis fuisse commune, satis apertè docet Strabo, verbis suprà citatis. Unde etiam ipse philosophus, politicor. lib. VII, cap. ultimo, ita scribit: Συμφέρει δὲ εὐθὺς καὶ πρὸς τὸ ψύχη συνεθίζειν ἐκ μικρῶν παίδων. τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ πρὸς πολεμικὰς πράξεις εὐχρηστεῖν. διὸ Ϲ πολλοῖς ἐστι τῶν βαρβάρων ἔθος, τοῖς μὲν εἰς πόλεμον ἀποβαπτίζειν τὰ γιγνόμενα ψυχρόν, τοῖς δὲ σκέπασμα μικρὸν ἀμπίσχειν, οἷον Κελτοῖς. Hoc est: *Conducit autem tum sanitati, tum bellicis actionibus, statim ad frigora adsuefacere à parvulis. quocirca multi barbarorum hunc habent morem, ut alii infanteis, simul ac editi sunt, frigido flumini immergant: alii brevi tegumento vestiant, ut Celtæ faciunt.* Non tantùm Gallos heic intellexit philosophus per Celtarum nomen; ut voluit Latinus interpres: nec solos Germanos; ut contra interpretem contendunt alii: sed utramque gentem. Verùm tamen, quia hic quoque locus ambigui est sensus; ita uti haud satis intelligas, Celtæne fœtus suos, recens

editos, frigidis undis immerserint; an verò curtis tantùm tegumentis vestierint: alii quoque producendi erunt scriptores. In his Galenus, satis antiquus auctor, in libro de tuendâ sanitate primo, ita tradit: Τίς γὰρ αὖ ἡμῶν ὑπομείνας τ' παρ' ἡμῖν αἰθρώπων ἀὐθὺς ἅμα τῷ γενν ηθῆ ἐπ θερμὸν τὸ βρέφ ὅτι τὸ τ πολεμῶν φέρειν ῥώμαλ· καὶ ταῦθα, καθάπερ φασὶ δ Γερμανὸς, ἅμα πρᾶν αὐτὸ φύσεως, ἅμα τι κ κρατύνειν τὰ σώματ, βάπτοντας εἰς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ, ὥσπερ τὸν διάπυρον σίδηρον; id est: *Quis, quaso, nostrûm sustineat, modò editum infantulum, & ab utero adhuc calentem, ad flumen deferre: ibique, ut apud Germanos fieri ajunt, ceu candens ferrum, in frigidam aquam immergendo, simul de naturæ vigore periculum facere, simulque corpus ipsum roborare?* Veras heic genuinasque protulisse ejus rei causas Galenum, attestatur & Virgilius, Æneid. IX: ubi Numanum Remulum, natione Rutulum, introducit ita loquentem:

Durum à stirpe genus: natos ad flumina primùm
Deferimus; sævoque gelu duramus, & undis.

Germanorum peculiarem morem adfinxisse heic poëtam antiquis Italiæ incolis, arguit Goropius in Aduaticis. at communem fuisse multis aliis etiam gentibus, suprà è Strabone & Aristotele intelleximus. Hinc Sidonius Apollinaris, in carmine II, Thracibus cum, unà cum Strabone, tribuit:

Thracum terra tua est, heroum fertilis ora.
Excipit hîc natos glacies: & matris ab alvo
Artus infantum molleis nix civica durat.

Iazygibus Mæotis Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

—Ubi tam sævo duravimus amne
Progeniem, natosque recens.

Laconibus Seneca, controver. I: *Athenæ eloquentiâ inclytæ habebantur; Thebæ sacris; Sparta armis. Eurotas amnis hanc circumfluit; qui pueritiam induret, ad futuræ militiæ patientiam.* Item Vibius Sequester, in libello de fluminibus: *Taygeta Laconices. ubi filios suos moris habent durare frigore aquæ.* Thraceis idem fecisse putant Laconum instituto. at unde Germani id nostri habuêre, unde Ligures, Galli, Hispani, adeóque ipsi Itali? ab iisdem Laconibus; an à Thracibus? Nugæ sunt. antiquissimus hic omnium pariter gentium mos, ex unâ Asiâ, in gentium dispersione, in omneis terræ parteis pervectus. unde etiamnum is viget apud Americanos maximè. Causam, cur id factum, ex tot auctoribus satis certam didicimus. Longè tamen aliam, satisque insolentem narrat Julianus Cæsar, in epistolâ ad Maximum, his verbis: Πάντως γέ ὁ Ῥῆνος ἀδικεῖ οὐδ' Κελτούς. ὃς τὰ μὲν νόθα τῶν βρεφῶν ὑποδέχεται πᾶς δίνας πέμπ, καθάπερ ἀκολάστ λέχους πικρὸς πείπων. ὅσα δ' ἂν ὀπιγνῷ καθαρᾶ σπέρματ, ὑπεράνω τὸ ὕδατ αἰωρεῖ, κ τῇ μητρὶ τρεμόσῃ πάλιν εἰς χέρας δίδωσιν, ὥσπερ ἀδέκαστόν τινα μαρτυρίαν αὐτῇ καθαρῶν κὴ ἀμέμπτων γαμων, τιμῶ τὸ παιδὸς σωτηρίαν ἀνυδατρέμβ. Id est: *Certè Celtis injuriam nullam facit Rhenus; qui spurios infanteis undis abripit, tamquàm impuri lecti vindex. quos autem ex puro semine ortos agnovit, hos in summâ aquâ suspendit, matrisque trementis manibus reddit; & quasi verum incorruptumque casti & laudabilis conjugii testimonium servato infante persolvit.* Huic & alii auctores subscribunt. ut Nazianzenus hoc versu:

Κελτοὶ μὲν κρίνουσι γόνον Ῥήνοιο ῥεέτροις.
Celtæ quidem explorant prolem Rheni fluentis.

Et epigramma quoddam Græcum:

Θαρσύλεος Κελτοῖσι πολεμῶν ζηλήμονι Ῥήνῳ
Τέκνα πελασσαμένοις, κ' πάρος εἰσὶ τοκῆες
Πρὶν πάϊν ἀθρήσωσι λελουμένον ὕδατι σεμνῷ.
Λῆψα δ' ὑὸν κατὰ μητρὸς ὀλισθήσας ἀπὸ κόλπων
Νηπιάχου πρῶτον πρηνέϊ δάκρυ, τὸ μὲν ἀείρας
Αὐτὸς ἐπ' ἀσπίδι θῆκε νέον πάϊν, εἶθ' ἁλεγίζων.
Οὔπω γὰρ γενέτωρ φέρτερον, πρίν γ' ἐσαθρήσῃ
Κεκρυμένον λυτροῖσιν ἐλεγχιγάμου πολέμοιο.
Ἦ ῥ' μὲν Εἰλείθυιαν ἐπ' ἄλγεσιν ἄλγος ἔχουσα
Μήτηρ, εἰ μὴ παιδὸς ἀληθέα οἶδε τοκῆα,
Ἐκδέχεται τρομέουσα, τί μήσεται ἄσπετον ὕδωρ.
Animosi Celtæ flumine zelum habente Rheno
Natos explorant: & non priùs sunt parentes
Quàm viderint puerum ablutum flumine venerando.
Statim enim ubi matris lubricè excidens per sinum
Infans primùm profundit lacrymas, illum attollens

Ipse

Ipse scuto imposuit novum puerum; neque curat.
Nondum enim genitoris fert animum, antequàm intuetur
Indicatum aquis lectum reprehendentis fluvii.
Illa verò à partu dolores post dolores habens
Mater; quamvis etiam pueri verum novit patrem;
Excipit trepidans, quidnam machinetur instabilis unda.

Item Claudianus, in Ruffinum lib. III:

Et quos nascenteis explorat gurgite Rhenus.

Nonnus, lib. XXIII:

Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι κορύσσεται· ἀλλὰ δικάζων,
Καὶ κρυφίην ὠδῖνα διαχίζων τοκετοῖο,
Κτείνει ξεῖνα γένεθλα·
Rhenus Iberus contra infanteis armatur: sed ut judex,
Et occultum partum discernens generationis,
Occidit peregrinas proleis.

Et libro XLVI:

Βάρβαρα θεσμὰ φέρουσαν ἐπολβίζω χθόνα Κελτῶν·
Ἧιχι νέων βρεφέων καθαρὴν ὠδῖνα διδάσκων
Ῥῆνος, ἀσημάντοιο θεμιστοπόλος τοκετοῖο,
Αἵματος ἀγνώστοιο νόθον γένος οἶδεν ἐλέγξαι.
Barbaras legeis ferentem judico beatam terram Celtarum:
Vbi recens natorum infantium purum partum docens
Rhenus, incerti judex partus,
Sangvinis ignoti adulterinum genus novit arguere.

Theophylactus quodam loco: Καὶ ὁ Κελτικὸς ποταμὸς, γνησίου καὶ νόθου, καὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ἔλεγχός ἐστιν ἀληθέστατος. id est: *Celticus quoque amnis inter genuinum ac spurium, interque virtutem ac improbitatem verissimus est judex.* Eustathius in Dionysium Alexandrinum: Οὗτος δὲ ὁ Κελτικὸς Ῥῆνός ἐστιν, ὁ λεγόμενος τὰ νόθα τῶν γνησίων διορίζειν γεννήματα, οἷα τὰ μὲν ὑπανέχων τὰ γνήσια, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα διδοὺς βυθῷ λήθης καὶ ὕδατος. id est: *Hic autem Celticus est Rhenus, qui dicitur fœtus spurios à legitimis discernere. nam legitimos sustinet: spurios verò in aquæ fundum submergit.* Hujus igitur rei quum tot sint satis graves auctores, haud immeritò quis miretur, nullam ejus mentionem fieri à Tacito nostro, alioquin morum Germanicorum accuratissimo scriptore. unde ego etiam diu animi dubius fui, de Germanis id, an de Gallis accipiendum; quandoquidem omnes isti auctores uno eodémque vocabulo constanter Κελτοὺς nominant. Julianus certè, haud semel Gallorum citans nomen, sæpius Κελτοὺς, nonnumquàm Γαλάτας adpellat. contrà verò nunquàm Germanos, nisi peculiari eorum vocabulo Γερμανοὺς, vel etiam τοῦ ὑπὲρ Ῥῆνον βαρβάρους· id est, *trans Rhenum barbaros.* Quapropter ex hoc, qui omnium primus eam rem prodidit, jam satis certum est, ad Gallos, non ad Germanos, eam pertinere. Atque in hanc sententiam Claudianus quoque apertâ viâ ducit; cujus verba integra hæc sunt:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli;
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit;
Et quos nascenteis explorat gurgite Rhenus;
Quosque rigat retro pernicior unda Garumnæ.

At quinam Gallici generis populi Juliani ævo accoluerunt Rhenum; nisi uni Helvetii, ac Sequani? nam infra hos Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Ubii, Gugerni, ac Batavi, Germanici fuêre nominis in Gallicâ ripâ nationes. quamquàm non sim nescius, hos omneis plerumque apud scriptores adpellari Gallos. Universam Rheni ripam intellexisse suprà dictos auctores, inde conjicere datur, quòd nullam certam nationem nominarunt. Ego equidem non dubitaverim, ab uno Juliano, primo auctore, id habuisse reliquos omneis: qui lecta magis, quàm comperta prodiderunt. Julianum quoque ipsum hanc explorandæ genuinæ prolis causam conjecisse magis, quàm comperisse dicerem, nisi epigramma testaretur, scuto eos prolem impositam flumini commisisse, quod de ablutione & induratione corporis intelligi minimè potest. Sed quid non poëtæ veris etiam rebus adfingunt? Julianus, quamvis aliquot per annos in Galliâ, & apud ipsam Rheni ripam egerit; tamen, non experiundo, sed fando se id accepisse, disertè testatur in libro de rebus à Constantio gestis. Verba ejus hæc sunt: Ὑπάρχειν δέ φασι καὶ Κελτοῖς ποταμὸν ἀδέκαστον κριτὴν τῶν ἐκγόνων, καὶ οὐ πείθουσιν αὐτὸν οὔτε αἱ μητέρες ὀδυρόμεναι συγκαλύπτειν τὴν ἁμαρτάδα, οὔτε οἱ πατέρες, ὑπὸ τῶν

γαμετῶν καὶ τῶν ἐκγόνων ἐπὶ τῇ κρίσει δειμαίνοντες· ἀτρεκὴς δέ ἐστι καὶ ἀψευδής. Hoc est: *Gallis quoque ajunt flumen contingere prolis incorruptum judicem. quem non flectunt, neque matres lamentantes, uti peccatum occultet, neque patres, uxoribus ac progeniei judicium metuentes. verax autem est ac minimè fallax.* Proinde ego vereor, ne quis ignarus, aut mendax, fabulam (ut fieri solet) rei veræ, ac per se satis novæ adfinxerit apud Julianum. Verùm quidquid id fuerit; de solis lævæ, seu Gallicæ ripæ accolis accipiendum esse, patet ex Juliano, Claudianoque. Ipsos trans Rhenum Germanos recens editos fœtus frigidis aquis ad induranda corpora immersisse, ut Hispani, Galli, Ligures, Itali, Græci, Thraces, Sarmatæ, Scythæ, aliique prisci mortales, è Strabone & Galeno constat.

Cetero Tacitus, in prædicto libro de Germaniâ; *Numerum*, inquit, *liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Agnatos heic pro liberis accipere, maximè placet ex sententiâ magni Lipsii: quam ita interpretor. Finire numerum liberorum dicebantur, quum procreandæ soboli operam ampliùs dare nolebant. Agnatos jam liberos necare maximè solebant Latini, Græci, & aliæ in oriente gentes: in quibus etiam nuper Indi id moris habuerunt; nempe quoties ob inopiam se alere eos posse diffiderent. Cum Germanis nostris nescio an aliqua alia gens eamdem habuerit hac in re opinionem, præter Ægyptios, atque Hebræos. De Ægyptiis ita Strabo, lib. XVII: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν ζηλουμένων μάλιστα παρ' αὐτοῖς, τὸ πάντα τρέφειν τὰ γεννώμενα παιδία. Id est: *Atque hoc de maximè laudatis eorum moribus est, quòd omnem prolem alant.*

De educatione liberorum apud nostros sic Tacitus, eodem loco: *Sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Hoc de nobilissimis etiam, ac principibus feminis intelligas. nam plebejis nullæ, aut rarò erant ancillæ: quum ipsæ matresfamiliâs non modo domestica officia, sed & rurestres labores obiverint; ut suprà ex eodem hoc auctore ostensum est. Ancillis, atque nutricibus prolem nutricandam delegare, mos erat usitatissimus Romanis feminis. Nunc non modò eadem Italia, præterque Hispania, Gallia, Britannia, aliæque gentes, sed etiam Germania imitatur. hæc tamen minùs, quàm reliquæ nationes. Vulgare est quibusdam in regionibus, secundo mox, vel tertio à lustratione die, infantem in rus nutricatum amandare: nec, nisi tertio, vel quarto, vel etiam sexto mense, imò interdum anno ac biennio pòst revisere, aut visum accersere. Quibus sanè fœtibus injuriam fecisse videtur natura, quòd non ex tigride, vel ursâ, vel leænâ, vel aliâ quavis ferarum gigni dederit: quarum nullam tam facilè relinquere posse fœtum suum comperimus. Novi puerperas, quæ, ut primùm proles in lucem edita, quiescere omnino vel nequibant, vel nolebant, antequàm eadem foras nutricatum protruderetur; quiritantes, quoad infans in iisdem secum maneret ædibus, numquam satis à domesticis sibi ministrari. O egregium amorem maternum! ô humanitatem mirandam! Quid tu jam heic fieri censes verbo illo Domini, apud Jesaiam, cap. XLIX, vers. XV; ubi quærit, *An oblivisci possit mulier fœtus sui: ut non misereatur filii uteri sui?* Periit sanè, periit omne. Verùm rationem, causamque habent istæ haud levem. videlicet, ne tenera delicatarum corpora macerentur, suusque mammis servetur honos ac duritia; quò maritis, sed adulteris, magis placeant. At apud priscas nostras Germanas *non magis maritus, quam matrimonium amabatur; idque severum.*

Ceterùm Aristoteles, ut suprà relatum, morem ait fuisse Celtis, infanteis brevi vestire tegumento. At ne hoc quidem fera illa Germanorum passa est duritia. de his quidpe ita noster, eodem loco: *In omni domo nudi, ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt.* Id sanè experimentis docemur; quò negligentiùs infantes educentur, eò robustiores reddi artus, validiora corpora. Cæsar, belli Gallici comment. IV: *Quæ res & cibi genere, & quotidianâ exercitatione, & libertate vitæ, quòd à pueris nullo officio aut disciplinâ assvefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant, & vires alit, & immanem corporum magnitudinem efficit.* Subjicit noster prioribus ista: *Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Maximâ etiam nunc Germaniæ parte septemtrionali, in agris maritum & uxorem, liberosque & omnem familiam, pecoraque sub eodem tecto, in eâdem humo cubare videas. in quibus equidem regionibus magna morum veteris Germaniæ pars in hanc diem edurat. In eamdem cum nostro sententiam Cæsar, comment. VI, *Ab parvulis*, inquit, *duritiei ac labori student.* Et Mela, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint. & longissima apud eos pueritia est.* nempe ad vigesimum usque ætatis annum; quo *ætas* jam *separabat ingenuos à servis, virtus agnoscebat* in bello; ut fusiùs suo loco dicetur. Sed non pueri tantùm, verùm & puellæ nudæ egerunt, ad dictam usque ætatem. hac

quidpe

quidpe plerumque ætate nubebant; ut suprà ostensum. Et ne hoc mireris: matres quoque ipsas maximâ corporis parte nudas egisse, humeros tantùm ac terga brevi sagulo, vel pelle tectas, quemadmodùm viri, suprà demonstratum est. Nec certè majori poterat esse pudori in puellâ nuditas, quàm in puero pubescente.

Porrò Cæsar, prædicto com. VI, Gallorum mores enarrans, *In reliquis*, inquit, *vitæ institutis, hoc ferè ab reliquis differunt, quòd suos liberos, nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palàm ad se adire non patiantur: filiumque in puerili ætate in publico, in conspectu patris assistere, turpe ducunt.* Idem Germanorum genti, Gallorum consangvineis atque finitimis, fuisse moris, haud dubium sinunt esse auctoris nostri verba modò citata: *Dominum, ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Quin ex eodem prisco more hodiéque Germani liberos impuberes nec in conviviis unà collocant, nec in publicum ducunt: & perquàm turpe est filio, simulque parentibus, si quid tale ille conetur. quum è diverso aliæ gentes etiam parvulos suos quoquoversùm secum trahant. Effectus hinc diversi. apud Germanos puer adolescentiæ annos jam jamque ingressurus, neque quomodò sese in congressibus gerat, neque quid loquatur taceatve, tenet. apud illas verò genteis puer, etiam intra XII annum, utrumque probè & eleganter edoctus. Quorum hoc equidem maximè laudarem; ni magnum id plerumque comitaretur incommodum. scilicet idem puer omnis impudentiæ omnisque nequitiæ redditur peritissimus, dum in quosvis congressus, consessusque, nullâ loci hominumve habitâ ratione, ducitur, mittiturque. Quocirca præstare ego Germanorum censeo consvetudinem; ut apud quos post XX etiam ætatis annum locus disciplinæ, virtutique ac bonis moribus relinquatur, quamvis serò: quum è diverso apud alios, bona indoles ante etiam XII annum expellatur. Vulgare est dictum, idque verissimum; *Satis citò, qui satis benè.* Verùm ad priscos Germanos redeo. Non otiosos egisse per omnem pueritiam liberos; quod ex Cæsaris suprà recitatis verbis possis conjicere, sed domesticis officiis fuisse districtos: patet ex auctore nostro, atque Diodoro. Noster eodem libro ita: *Servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur.* Nimirum impuberes maximè. sic enim eodem libro antè: *Fortissimus quisque, ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent.* Infirmi etiam habebantur liberi ante pubertatem. hinc Diodorus, lib. V: Διαπονοῦσι δ' ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, ἐκ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀρρένων τε καὶ θηλέων. id est: *Iuniores, pueritiæ limiteis nondum egressi, iis ministrant; femellæ pariter ac masculi.* Plerosque nobilium filios, ubi adoleverint, sacerdotum disciplinæ, ad perdiscenda divinarum humanarumque rerum secreta, fuisse traditos, infrà suo loco aperietur.

Universos, tam nobilium, quàm ingenuorum, servorumque sive colonorum pueros natandi studio jam inde à primâ pueritiâ fuisse deditos, maximè credibile est: quandoquidem hac arte gens ipsa auctoribus maximè celebratur. nec pueros tantùm; sed & puellas: promiscuè enim feminas cum viris in fluminibus sese lavisse, suprà ostensum est.

Auctor noster eodem libro: *Nihil neq; publicæ, neque privatæ rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas sufficturum probaverit.* Nempe, quum pueritiæ annos egressi militiæ munus sustinere juvenes, sive adolescentes possent. Gestare equidem arma antè non licebat: at uti tamen iis etiam pueri discebant. Seneca, de irâ lib. I, cap. XI: *Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque.* Et epist. XXXVI: *Si in Parthiâ natus esset, arcum infans statim tenderet. si in Germaniâ, protinus puer tenerum hastile vibraret.* Sed & equitare impuberes didicisse reor. Noster eodem libro de Germaniâ: *Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituêre majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senès.* Infantibus equidem in baculo: pueris verò & juvenibus in equo. Atque hæc ferè sunt, quæ de partu mulierum in Germaniâ, liberorumque educatione, veteres auctores adnotarunt.

Haud alienum abs re nunc fuerit, pauca quædam de cognationibus ac hereditatibus hoc loco dicere. Auctor noster eodem libro: *Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur; & in accipiendis obsidibus magis exigunt: tamquàm ii & animum firmiùs, & domum latiùs teneant.* Geminum videlicet animum, geminamque domum, patris & avunculi. Sed quare id minùs fratrum filii? An, quia de sororum magis, quàm de fratrum filiis constat? Lyciis certè nullam aliam

fuisse

fuisse puto antiquis temporibus rationem; qui à matribus omnes genus ducebant: teste Herodoto, lib. I. Pergit noster: *Heredes tamen, successoresque sui cuique liberi. & nullum testamentum.* Et quorsum testamentum in gente innoxiâ, sine fraude, sine dolo; quorum liberi sine contumaciâ, sine corruptelâ, à parvulis non nisi duritiei ac labori studebant; moxque armis, & venatibus, aut patriæ philosophiæ; de quâ posteà dicetur? At in hereditate capiendâ primogenituræ observabatur illa sive æterni Dei lex, sive communis omnium mortalium consvetudo, ex sacris etiam libris notissima: quâ etiamnum quædam Christiani nominis gentes, maximè verò Britanni, utuntur. De priscis illis Germanis testis est Tacitus, eodem in libro: *Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituêre majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius; non, ut cetera, maximus natu; sed prout ferox bello, & melior.* Quòd si nulli filii, haud dubiè filia maxima natu in bona succesit; quemadmodum etiamnum in Britanniâ. Hinc est, quod idem noster, eodem libro suprà, de adulteriis dixit: *Publicatæ pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* Porrò idem auctor, *Si liberi,* inquit, *non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus. nec ulla orbitatis pretia.* Ab omnibus colebatur illa; hæc negligebatur, ac despiciebatur, tamquàm ignava, iners, & reipublicæ, quæ armis ac juventute tuebatur, inutilis. Contrà verò Romæ; quod heic innuit noster. Seneca, in consolatione ad Marciam, cap. XIX: *In civitate nostrâ plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit: adeóque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam odio filiorum simulent, & liberos ejurent, & orbitatem manufaciant.* Marcellinus, lib. XIV: *Nec credi potest, quàm obsequiorum diversitate colantur homines sine liberis Romæ.* nempe ob captationem hereditatis. Plinius, in procemio lib. XIV: *Postquàm cœpêre orbitas in auctoritate summâ & potentiâ esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo: pessum iêre vitæ pretia, omnesque à maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidêre, ac servitute solâ profici cœptum.* De cetero pergit ita noster: *Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quàm amicitias, necesse est.* Nimirum reverentiâ sangvinis: à quo dissentire, aut separari, nefas erat. Quanta fuerit omnis propinquitatis, cognationisque observantia, vel ex eo perspicitur, quòd integræ cognationes singulos vicos incolebant. Cæsar, belli Gallici comment. VI, ubi Germanorum mores exsequitur: *Neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet: sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri.* Quò illud etiam referendum auctoris nostri, in eodem libro de Germaniâ: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est; non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familiæ, & propinquitates.* id est, integri vici: quorum magistratus, in bello etiam, singulorum ordinum seu cuneorum fuêre ductores; ut fusiùs infrà ostendetur.

CAPVT XXII.

De religione, ac deorum cultu. ubi primùm ostenditur, deorum cultum, cultusque procuratores sacerdoteis habuisse Germanos jam inde à primordio gentis.

PERACTIS hactenus omnibus ferè vitæ ac morum partibus, quæ ad privos singulosque homines spectabant; tempus nunc est ad ea transgredi, quæ publici fuerunt juris, quæque publicè ab universis, vel numero pluribus administrata sunt. In his primum ordinem atque locum meritò sibi postulaverint religio & deorum cultus; ut quæ ad animum potissimè pertinent. In iis verò explicandis si paullo diutiùs immorabor, æquumque reliqui operis tenorem excedere videbor; veniam mihi dari par fuerit: siquidem pleraque nova, nec facilè aliis adnotata in medium adferentur. quibus, in tantâ rerum obscuritate, haud facilè fidem me inventurum scio, nisi multis magnisque magnorum auctorum testimoniis, documentisque certissimis comprobata fuerint.

Barbara igitur admodùm, & immanitate efferata cunctis in rebus quum fuerit prisca gens nostra Germanorum; sunt, qui negant, ullum eos habuisse deorum cultum, ullam notitiam, ullamve suspicionem, antequàm Romani, superato Rheno amne, Germaniam ingressi sunt. idque Cæsaris inducti arbitrantur verbis, quæ sunt, belli Gall. comment. VI, hujusmodi: *Neque Druides habent, qui rebus divinis præsint; neque sacrificiis student.* Quod argu-

argumentum sanè haud leve, nec vanum; nempe, si neque sacra, neque sacerdoteis habuerint, ne deorum quidem venerationem habere potuisse. At prætereuntur heic, seu potiùs dissimulantur ea, quæ continuò Cæsar subnectit, his verbis: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Verùm illorum sententia, opidò quàm absurda, facilè uno atque altero aliorum auctorum testimonio convelli potest. Cicero, in primo de naturâ deorum, ex Epicuri libris hanc de diis adfert opinionem: *Quæ est gens, aut quod genus hominum, quod non habeat, sine doctrinâ, anticipationem quamdam deorum?* Et paullo pòst, *non instituto aliquo, aut more, aut lege hanc esse* ait *opinionem constitutam.* Ipse Cicero, in secundo de divinatione, *Omnes*, inquit, *reges, populi, nationes, utuntur auspiciis.* Sed clariùs Dionysius Halicarnassensis, antiquitat. Rom. lib. VII: οὐχ ἡγεμὼν ἀποχρῆν τοῖς ἀναγράφουσι, τὰς ἀρχαίας καὶ τοπικὰς ἱστορίας, ὡς ἔθος τοῖς ἐπιχωρίων αὐτὰς παραλαβόν, ἀξιοπίστως διελθεῖν, ἀλλὰ καὶ μαρτυριῶν οὕτως αὐτοῖς δεῖν πολλῶν καὶ δυσαντιλέκτων, εἰ μέλλουσι πρὸς φανήσεσθαι. ἐν αἷς πρῶτα καὶ κυριώτατα πάντων εἶναι πείθομαι δεῖν γινομένας καθ' ἑκάστην πόλιν θεῶν καὶ δαιμόνων πατρίους σεβασμούς. πάσας γὰρ ἤδη μήκιστον χρόνον ἀπὸ φυλακῆς ἔχει Ἑλλάς τε καὶ βάρβαρος χώρα· καὶ οὐδὲν ἀξιοῦ καινοτομεῖν εἰς αὐτὰ ὑπὸ δείματος κατεχόμενον μηνιμάτων δαιμονίων. μᾶλλον ἢ τότε πεπονθέναι οἱ βάρβαροι διὰ πολλὰς αἰτίας, ἃς ὁ καιρὸς ἐν τῷ παρόντι λέγειν. ἐπὶ χρόνου δὲ εἰδείς, μέχρι τοῦ παρόντος, ἀπομαθεῖν, ἢ πεπεῖσθαί τι δεῖ δεῖν ὠργισμένους τοῖς θεῶν ἔπεσεν, ἔτι Αἰγυπτίους, ἔτι Λίβυας, ἔτι Κελτὰς, ἔτι Σκύθας, ἔτι Ἰνδούς, ἔτε ἄλλο βάρβαρον ἔθνος οὐδὲν ἀπλῶς· εἰ μή τινες ὑφ' ἑτέρων ἐξουσίᾳ ποτὲ νομίμοις, τὰ τῶν κρατησάντων ἠναγκάσθησαν πάτριά σφίσι μεταλαβεῖν. Hoc est: *Antiquitates alicujus regionis scribentibus non satis esse existimo, si in eis percensendis sequuntur fidem indigenarum: sed opus etiam esse puto multis & irrefragabilibus testimoniis, si fidem mereri velint. inter quæ primum & præcipuum locum tribuo ceremoniis, quæ cuique populo, in colendis diis atque geniis, sunt patriæ. has enim jam diutissimè servant, cùm Græcæ, tùm barbaræ nationes: nec quidquam in eis censent immutandum, iræ divinæ metu. potissimùm verò barbari hoc persvasum habent; multas equidem ob causas, quas enumerare tempus nunc non sinit. nec longâ temporum serie adduci potuerunt hactenus, ut cultum deorum, quorum sacra patrio ritu celebrant, dedisce re, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel Ægyptii, vel Afri, vel Celtæ, vel Scythæ, vel Indi, aliave ulla gens barbara: nisi quæ fortè in alienam potestatem redacta, ritus victoris recipere coacta fuerit.* Gallos, aliasque genteis occidentales, suâ etiamdum ætate, sub Augusti Cæsaris principatu, Saturno humanis litasse hostiis, testatur idem auctor, lib. I. Tiberium id demum sustulisse, auctor est Plinius, lib. XXX, cap. I. quamquàm Claudio id adscribat Svetonius, in vitâ ejus. Germanos verò etiam longè pòst, quàm Romani Rhenum transierunt, similibus Mercurio sacrificasse victimis, testis est Tacitus, in libro de Germaniâ; ut mox videbimus. Germani igitur, Celtarum pars multo maxima, deorum & notitiam, & cultum, quemadmodùm aliæ gentes barbaræ, multis habuêre sæculis antè, quàm Romanorum nomen umquàm inaudiverint. Et quidem deos à primo usque initio habuêre eosdem, quos reliquæ gentes; quod ne pluribus exemplis atque testimoniis, longè petitis, confirmare opus habeam, unam ipsius Cæsaris, Romanorum principis, citabo fidem. Is, prædicto commentario, *Deûm maximè*, inquit, *Mercurium colunt. hujus sunt plurima simulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæstus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Pòst hunc, Apollinem, & Martem, Iovem, & Minervam. de his eamdem ferè, quam reliquæ gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere; Minervam operum atque artificiorum initia transdere; Iovem imperium cœlestium tenere; Martem bella regere.* At non de Germanis, inquies, hæc refert Cæsar; sed de Gallis. è diverso de Germanis ista, paullo pòst: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Rectè equidem mones. verùm ego, Cæsarem hæc de Germanis partim verissimè, partim nimis ignoranter prodidisse, audacter adsevero. Decem ferè per annos bellum in Galliâ quum gesserit; facilè Gallorum mores atque ritus exactiùs perdidicisse potuit. in Germaniâ verò quum, Rheno transjecto, vix pedem posuerit; plurima illic eum ignorasse necessum est: qua de re plura mihi suprà, initio capitis XIII, dicta sunt. Convincit id apertè Tacitus, prædicto libro, quasi consultâ operâ testimonium ejus de Germanorum diis refellens, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Svevorum & Isidi sacrificant.* Et eodem libro posteà: *Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt.* Et posteà:

Apud

Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Et infrà, de Æstiorum gente: *Matrem deûm venerantur.* Atque hæc Tacitus sub Trajani principatu: quibus temporibus jam dudum Germanorum populi moresque penitus Romanis perspecti fuêre. Ne verò suspiceris, post Julii Cæsaris demum è Gallîâ discessum Germanos dictorum deûm notitiam cultumque à Gallis accepisse: postquam Gallia à Romanis, Cæsaris debellata ductu, in provinciæ formam redacta est, nulla prorsus Gallis cum Germanis fuêre amiciora commercia, nulli invicem commeatus; sed hostiles perpetuò Germanorum in Galliam irruptiones: donec & Sigambri, & alii nonnulli Transrhenani à Romanis, Cæsaris Augusti auspiciis devicti, in Gallicam ripam transducti sunt. post quod tempus statim in ipsum Germaniæ solum Romana præsidia transportata: moxq; inibi Quintil. Varus cum tribus legionibus ab Arminio, Cheruscorum duce, cæsus. de quâ clade sic, inter alia, Tacitus annalium lib. I: *Lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Cui deorum mactaverint, ostendit in aliâ clade, annal. XIII: *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre: quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Antiquum hunc fuisse omnium pariter Celtarum morem, adparet haud obscurè ex Cæsare; qui, dicto comment. VI, Gallis eumdem adscribit. *Martem,* inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ: Πρῶτοι μὲν αἰθρώπων, τ ἡμεῖς ἴδμεν, Αἰγύπτιοι λέγονται θεῶν τε ἐννοίαν λαβεῖν, ἔιρξε ἐσαγαγεῖν, ἢ τεμένεα, ἢ πανηγύρεας ἐπιδεῖξαι. id est: *Primi hominum, quos scimus, Aegyptii dicuntur deorum notitiam percepisse, & sacra constituisse, templaque, & conventus solennes instituisse.* Idem adserit & Herodotus, lib. II. Lucianus, paullo pòst: Τὸ μὲν παλαιὸν ἢ παρ' Αἰγυπτίοισι ἀξόανα ἦσαν· hoc est; *Priscis autem temporibus etiam apud Aegyptios absque simulacris templa erant.* Ab Aegyptiis mox ad Assyrios, & porrò ad Græcos templorum simulacrorumque usurpatio penetrasse putatur; & ab his ad Italos. Omnium horum templis Germanorum religionem ac sacra esse antiquiora, clarè patet ex eo, quòd etiam aliquot sæculis post natum Iesum *cohibere parietibus deos, atque in ullam humani oris speciem assimilare,* nefas duxerint; teste Tacito, in libro de Germaniâ. quod ex vetustissimo instituto habuêre illi; ut latiùs ostendetur suo loco. Itaque vel hoc unico argumento omnis illorum sublata fuerit pertinax opinio, qui à gente ad gentem, per longinquam annorum seriem, deorum cognitionem cultumque manasse, atque ita, qui ab Syriâ & Aegypto fuerint remotissimi, eos quoque omnium ultimos ea accepisse, arbitrantur. Sed jam antè, cap. IX, demonstratum est, tam Germanos, quàm Gallos, primam nationum suarum originem deduxisse à Mercurio; ipsumque deum adpellasse THEVTH, antiquissimâ inter mortaleis veri Dei, cœli terræque & cunctarum rerum conditoris, adpellatione.

Quum igitur eosdem jam inde ab ipso sui primordio coluerint deos Celtæ, quos reliquæ gentes; Mercurioque, deorum maximo antiquissimoque, idem tribuerint nomen, quod & longissimè ab iis dissiti, ignotique Aegyptii, & Arabes, & Græci, & Latini; quod partim suprà, cap. IX, ostensum est, partim infrà clariùs patebit: validissimum inde construitur argumentum, omneis simul gentes ex unâ eâdemque Asiâ, post lingvarum divisionem, in mortalium dispersione, omnium pariter deorum notitiam atque venerationem in suas quamque detulisse terras. Atque hæc unica ratio est, cur non modò in hoc nostro orbe, quem Europæ, Africæ, Asiæque vocabulis distingvimus, sed etiam in extero, quem vulgò Americanum nunc vocant, omnes pariter gentes unos eosdemque deos, unis eisdem ritibus, nisi quòd in levioribus quibusdam rebus paululum variatis, perpetuò coluerint; eamdemque de iis singulæ habuerint opinionem; donec magna earum pars ad veram unius, veri, æternique Dei, rerum omnium auctoris, notitiam venerationemque perducta sit. Gentem aliquam sine deorum cognitione cultuque fuisse, nullum idoneum certumque me legisse auctorem memini. Apud Strabonem equidem, lib. III, de gente quâdam Hispanicâ hæc leguntur verba: Ἔνιοι δ' οὖν καλλαϊκὸν ἀθέους φασί· id est; *Quidam Callaicos nihil de diis sentire perhibent.* Verùm hi fortè unum coluerunt deum, sine rituum numerositate, sine nomine; ut illi, de quibus hæc continuò subjicit idem Strabo; Τὰς δ' Κελτίβηρας φασὶ, καὶ οὖν τοσοῦδε τῶν ὁμόρων αὐτῆς, ἀνωνύμῳ τινὶ θεῷ τ πανσελήνοις νύκτωρ τὸν τ πυλῶν πανοικί τε χορεύειν, καὶ πανυχίζειν. hoc est: *Celtiberos autem, & qui versùs septemtriones eorum sunt finitimi, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio, ante portas, cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem festam agendo, venerari ajunt.* Eâdem haud dubiè de causâ Lucanus, lib. I, Iudæos non modò sine nomine, sed incertum omnino deum colere arguit, his verbis:

verbis: — *Dedita sacris Incerti Iudæa dei.* Priscos quoque Pelasgos sine nominibus coluisse deos, auctor est Herodotus lib. II. Idem Strabo, lib. XVII, ita scribit de Aethiopibus: Τῶν δὲ πρὸς τῇ Λακεκαυμένῃ τινὲς καὶ ἄθεοι νομίζονται εἶναι· οὓς γε καὶ τὸν ἥλιον φασὶν ἐχθαίρειν, καὶ κακῶς λέγειν. id est: *Ex iis, qui ad torridam plagam incolunt; nonnulli sine deorum veneratione creduntur esse; solemque odisse, ac detestari.* quod & Diodorus tradit lib. I. Verùm, quia isti solem exsecrabantur, ut calore nimio infestum, quem plerique alii supremum deorum existimabant, ideò planè athei credebantur: quum interim alia potuerint coluisse numina. Mela item, lib. I, cap. VIII, in Africæ descriptione, ita refert: *Augilæ manes tantùm deos putant. per eos dejerant; eos, ut oracula, consulunt; precatique, quæ voluerunt, ubi tumulis incubuêre, pro responsis ferunt somnia.* At hi hoc ipsum è primâ siderum reliquorumque numinum veneratione habuerunt. Certè nulla gens umquàm ne posterioribus quidem hisce sæculis reperta est, quin deorum aliquam habuerit notitiam ac venerationem, licet nonnullæ admodùm exiguam. Proinde verissimum est Maximi Tyrii testimonium, quod, dissertatione XXXVIII, hac de re ita profert: Πλὴν οὐδὲν γένος, οὐ βαρβαρικὸν, οὐχ Ἑλληνικὸν, οὐ θαλάττιον, οὐκ ἠπειρωτικὸν, οὐ νομαδικὸν, οὐκ ἀστυπολοῦν, ἀνέχεται τὸ μὴ καταστήσασθαι σύμβολα ἄττα τῆς τῶν θεῶν τιμῆς. hoc est: *Verùm nullum est genus hominum, neque barbarum, neque Græcum, sive in mari, sive in continente vivat, sive sine sede vagetur, sive urbem incolat, quod non aliqua cultus deorum signa erigat.* Cui adsentitur Seneca, epist. CXVII: *Nulla gens usquàm est adeò extra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat.* Hactenus igitur de diis; quorum notitiam, cultumque Germanos jam inde à primordio gentis habuisse, satis constat. Quos habuerint, & ex quâ origine, item quibus nominibus, posteriùs dicetur.

De sacerdotibus etiam nunc pauca quædam expediantur. Cæsar, ut antè relatum, sacerdoteis fuisse Germanis, qui rebus divinis præessent, quique sacrificia curavissent, omnino negat. nihilo minùs tamen deos habuisse eos Solem, Lunam, & Vulcanum, ultro fatetur. Quis umquàm populus, quæ gens, quæ natio deos habuit sine cultu, aut deorum cultum sine sacerdotum administratione? Certè nulla. Ergo hoc jam Cæsaris de Germanis opidò quàm falsum. quod ille, ut multa in commentariis suis alia, antequàm satis compertum habuit, nimis negligenter perscripsit. Nihil eos, neque domi, neque militiæ, sine sacerdote gessisse, ex aliis compluribus infrà ostendam auctoribus.

Deorum igitur cultum, cultusque procuratores sacerdoteis quum non minùs Germani quàm contermina, omnibusque morum partibus similis eis alia Celtarum pars Galli, habuerint; tutò jam ea, quæ Cæsar de Gallorum diis ac sacerdotibus tradit, ego ad Germanorum meorum theologiam & religiones accommodabo; si antè de origine earum pauca quædam dixero.

Cap. XXIII.

De origine sacerdotii.

ANtequàm de religione ac deorum cultu dicatur, de origine sacerdotum, qui ea docuerunt, procuraruntque, sermo expediendus erit. Sacerdotum igitur munus atque dignitatem non magis ego in Germaniâ primùm inter Germanos exstitisse arbitror, quàm ipsum deorum cultum. Nam, quum deorum sacra primi Celtæ, quorum pars maxima Germani, ex Asiâ secum in Celticam attulerint; sacerdoteis quoque, sacrorum procuratores, divinæque voluntatis interpreteis, unà inde adduxisse certum est. In Asiâ autem sacerdotium jam inde ab ipsius mundi primordio originem accepisse, cummaximè est credibile. quidpe, licet legem scriptam primi mortales ante aquarum eluvionem non habuerint; tamen haud dubiè Deus, rerum omnium conditor, ADAMO, omnium mortalium primo, modum sese venerandi colendique, ac rationem vivendi, ceu leges ac statuta quædam, voce tenus tradidit. Vnde enim Abelus, secundus mox Adami filius, gratum Deo facere didicerat sacrificium, nisi patre magistro? unde Noachus ante aquarum inundationem τῆς δικαιοσύνης fuit κήρυξ, id est, *justitiæ ac pietatis præco?* (quod divus ait Petrus, in epist. II, cap. II, ver. V.) unde, simul ac egressus est arcam, Deo, servatori suo, sacra facere meminit, nisi traditionibus majorum monentibus, vel ipso jubente Deo? Nullam umquàm placuisse Deo ἐθελοθρησκείαν, gratamve fuisse, testis est sacra scriptura passim: ut in epistolâ Pauli ad Colossenseis, cap. II, ver. XXIII; Deuterom. cap. XII, ver. VIII; Matth. cap. XII, ver. IX. Quin divus Paulus, in epistolâ ad Hebræos, cap. XI, ver. IV, Abelum per fidem sacrificasse, disertè tradit. unde sequitur, ex Dei id eum fecisse mandato. peccatum quidpe est, quidquid fit sine fide, teste eodem apostolo, ad Romanos cap. XIV, ℣. XXIII.

fides autem absque præcedente Dei verbo esse prorsus nulla potest: teste eodem, ad Hebr. cap. XI, ver. I: & item prophetâ Jesaiâ, cap. I, ver. XII. quæ omnia confirmat divus Petrus, epist II, cap. I, ver. ultimo: οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία· ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. id est: *Non enim libitu hominis allata est unquàm prophetia: sed, acti à Spiritu sancto, loquuti sunt sancti Dei homines.* Deus igitur ipse primum mortalium Adamum sacra facere docuit: hic verò filios, Cainum & Abelum. unde ad omneis eorum posteros sacrorum promanarunt ritus; quos IↃCCC tandem annis post terrarum inundationem Moses Dei jussu scripto mandavit. Hinc est, cur apud omneis pariter reliquas gentes plerique ritus circa sacrificia & alios cultus divinos veri Dei institutionibus, per Mosen conscriptis, pares reperiantur, feréque eidem; ut infrà patebit. qui certè non ex Mosis demum legibus, ut quidam volunt imperiti, sed jam inde ex Noachi arcâ in cunctas profluxerunt genteis. Post Mosen, ab Hebræis, longinquâ demum persvasione, reliquas eos accepisse genteis, qui adfirmare velit; is eâdem operâ adseveret, illas ante Mosen nullum habuisse deorum cultum, nullam notitiam. quod quàm sit falsum, satis suprà pluribus ostensum est documentis. quibus hoc etiam, si lubet, adjicias; quòd jam tum Moses, quum legeis à Deo ad populum ferret, eum monuit, ne gentium superstitiones alienosque ac falsos deos sequeretur. Quòd si igitur gentes jam tum deos coluerunt; certè sacrificia etiam ac ritus habuerunt, quibus eos coluerunt. Primus igitur sacerdos, sive sacrorum procurator fuit idem, qui primus homo à Deo conditus. proximi deinde, hujus filii. Tandem, quum hominum excrescceret multitudo, ita uti jam alii alia curarent humanæ vitæ munia; certi etiam homines sacris curandis præpositi sunt: quos Græci posteà, ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, dixêre ἱερεῖς· Latini eâdem ratione, ab *sacro, sacerdoteis*. Ceterùm inventis falsorum deorum veneratione ac sacris, sacerdoteis his quoque, qui ea curarent, mox additi sunt. quorum haud dubiè primus fuit idem, qui ipsius falsæ venerationis auctor, Cainus; quod infrà ostendetur. Persæ postmodùm, Parthi, Bactri, Arii, Sacæ, ac Medii, aliique orientis populi, suos nuncupavêre *Magos*; teste, inter alios, Luciano in Longævis: Indi suos, *Brachmanes* & *Germanes*: Assyrii, *Chaldæos*: Aegyptii atque Hebræi, suos quæque gens patrio vocabulo, quod Græci interpretati sunt προφήτας: Celtæ, *Druidas:* alii suos aliis nominibus. Nec quidquam obest huic sententiæ, quòd Persarum *magos* Græci Latinique interpretati sunt *philosophos*. primis quidpe illis sæculis apud omneis pariter gentes penes unos sacerdoteis omnis tam divinæ, quàm naturalis moralisque erat philosophiæ tractatio; quod sequenti capite ostendam. unum heic audiamus Platonem: qui, in Alcibiade I, de pædagogis, Persarum regum filios erudientibus, ita ait: Ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὡρομάζου (ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά. hoc est: *Quorum unus magiam Zoroastris, Horomazis filii, docet; quæ est cultus deorum: idemque tradit instituta regia.* Hunc *Zoroastrem* primum fuisse artis magicæ repertorem, inter omneis olim convênit auctores. Agathius libro II: οὗτος δὲ ὁ Ζωροάστης ὅτε μὲν Ζαρέδης (διττὴ γὰρ ἐπ' αὐτῷ ἡ ἐπωνυμία) ὁπόσοις μὲν ἤκμασε τὰ πρῶτα, καὶ οὗτινας νόμους ἔθετο, οὐκ ἔνεστι σαφῶς διαγνῶναι. Πέρσαι δὲ αὐτὸν οἱ νῦν ὄντες Τσάσπεω ὕστερον δή τι ἀπλῶς φασι γενέσθαι, ὡς λίαν ἀμφιγνοεῖσθαι καὶ οὐκ εἶναι μαθεῖν πότερον Δαρείου πατήρ, εἴτε ὃς ἄλλος, ὅτῳ ὑπῆρχεν Τσάσπης. Ἐφ' ὅτῳ δ' ἂν καὶ ἡλίκῳ χρόνῳ, ὑφηγητὴς αὐτοῖς σκεπτέος· ὃς καθηγεμὼν τῆς μαγικῆς γέγονεν μαγείας· καὶ αὐτὸς ἦν τῆς περσῶν ἱερουργίας ἀμείψας, πυρμυγεῖς λύας καὶ ποικίλας ἀνέθηκε δόξας. Id est: *Hic autem Zoroaster sive Zarades (duplex enim ei adpellatio tribuitur) quando primùm floruerit & leges condiderit, liquidò non constat. Persæ verò hujus ætatis, sub Hystaspe, simpliciter tamen citraque ullam adjectionem, vixisse ajunt: adeò ut valdè ambigatur, neque certò sciri possit, an Darii pater, an alius quispiam, hic Hystaspes fuerit. Quocumque verò tempore floruit, autor eis & dux magicæ religionis exstitit; pristinoque sacrorum ritu immutato, confusaneas, quas daret, varias opiniones induxit.* An non ipse primus mortalium fuerit Adamus, vehementer ego dubito. Justinus historicus, sub initium libri primi, *Postremum*, inquit, *Nino bellum cum Zoroastre, rege Bactrianorum, fuit: qui primus dicitur artes magicas invenisse, & mundi principia siderumque motus diligentissimè spectasse*. Bactrianum ego hunc non magis fuisse puto, quàm Deucalionem, id est, Noachum, Scytham: quod tamen crediderunt antiquissimi Græcorum; teste Luciano, in libro de deâ Syriâ. Plinius, lib. XXX, cap. I, de eâdem arte loquens, *Sine dubio*, inquit, *illic*, in oriente, *orta, in Perside, à Zoroastre; ut inter auctores convenit*. Hi equidem auctores propiùs in solum, in quo & ex quo conditus Adamus, adduxêre Zoroastrem. Idem Plinius, eodem capite, ait Eudoxum atque Aristotelem prodidisse, *Zoroastrem hunc sex millibus annorum ante Platonis mortem fuisse*; Hermippum verò tradidisse, *quing, millibus annorum ante Trojanum bellum.* quod & Plutarchus refert, in

libro

libro de Iſide: Diogenes verò Laërtius, in proœmio, idem citat ex Hermodoro. Ipſe Plinius, eodem capite poſteà, adfirmat, Zoroaſtrem *multis millibus annorum* ante Moſen fuiſſe. Quæ computationes multo magis profectò in Adami, quàm in Nini, qui poſt terrarum inundationem regnavit, ætatem conveniunt. Adde huc, quod Juſtinus, inter alios, de Zoroaſtre tradit; *primum* eum *mundi principia ſiderumque motus diligentiſſimè ſpectaſſe*. quod uni Adamo quàm rectiſſimè convenit. hic quidpe primus & verum Deum, cœli terræque opificem, & omnium rerum naturam, & ſiderum motus, & quidquid ſcientiarum ex his profluxit, ipſo Deo magiſtro cognovit, filiisque ac nepotibus tradidit; ut etiam infrà, cap. XXXIII, fuſiùs clariúsque oſtendetur. Adde etiam, quod dictus Hermippus apud Plinium, loco prædicto, prodidit, *Zoroaſtrem præceptorem, à quo inſtitutus, habuiſſe Azonacem.* qui nullus alius fuit, quàm ipſe ſummus æternusque Deus: quem priſcos mortaleis adpellaſſe *Aden, Aiden, Atten, Attin, Atin, Atyn, Attinen, Adonin, Adoneum, Adonaim*, infrà, cap. XXVII, docebo. Quantum autem differt *Azonac* ab *Adonai?* nam ζ quoque litera in ſe δ habet. Si igitur alteram ejus partem, quæ eſt σ, rejicias; erit vocabulum *Adonac*. Huc faciunt & ea, quæ Lucianus tradit, in libro de deâ Syriâ: Καὶ τὰ Φρύγες, καὶ Λυδοὶ, καὶ Σαμόθρηκες θιλελέξι, Ἄττεω πάντ' ἔμαθον. id eſt: *Ac quibus ritibus Phryges, & Lydi, & Samothraces in ſacris utuntur, eos omneis ab Atte acceperunt.* Item, quæ Plutarchus, prædicto libro, ex Perſarum theologiâ de Zoroaſtre refert: Οὗτος ἐδίδαξε δύκπῶα θύειν καὶ χαριστήρια· id eſt; *Hic docuit votivas & charisticas victimas immolare.* Item, quæ de his rebus ex Ægyptiorum theologiâ narrat Diodorus lib. I: Τὸν μὲν οὖν Ἑρμῆ πρῶτον μὲν τὴν τε κοινὴν διάλεκτον διαθρωθῆσαι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωνύμων τυχὸν προσηγορίας, τήν τε εὕρεσιν τῶν γραμμάτων ἡμῖν, καὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διατεχθῆναι. id eſt: *Primùm Mercurium ajunt communem loquelam articulatim diſtinxiſſe, & multis rebus, quæ anteà ſine nominibus erant, nomina indidiſſe: literas item inveniſſe, & deorum cultus ſacrificiaque ordinaſſe.* Idem teſtatur & Plato, in Phædro; qui Mercurium iſtum Ægyptiorum adpellat *Theuth:* de quo ſuprà, cap. IX, mihi dictum, pluraque dicentur infrà, cap. XXVI. Deum ipſum, rerum omnium auctorem, omnia iſta, quæ Diodorus heic. & Plato dicto loco, enumerant, primum mortalium Adamum edocuiſſe, hunc verò liberos ſuos, mox infrà patebit. Adde jam his & illud, quòd *Oromazes* ille, quem patrem magi prædicarunt Zoroaſtris, maximus apud Perſas ſit habitus deus: isque non è mortalibus ſive in his terris natis diis unus; ſed ipſe omnium rerum conditor: teſte Plutarcho, in libro de Iſide. De eodem Oromaze ita Diogenes Laërtius, in proœmio: Ἀριστοτέλης μέν φησιν ἐν πρώτῳ περὶ φιλοσοφίας καὶ πρεσβυτέρους εἶναι τῶν Αἰγυπτίων τοὺς μάγους, καὶ δύο κατ' αὐτοὺς εἶναι ἀρχάς, ἀγαθὸν δαίμονα, καὶ κακὸν δαίμονα· καὶ τῷ μὲν ὄνομα εἶναι Ζεὺς καὶ Ὡρομάσδης, τῷ δὲ Ἅιδης καὶ Ἀρειμάνιος· φησὶ δὲ ταῦτα καὶ Ἑρμιππος, καὶ Εὔδοξος, καὶ Θεόπομπος. hoc eſt: *Ariſtoteles, in primo de philoſophiâ, tradit, Ægyptiis antiquiores eſſe magos: duoque juxta illos eſſe rerum principia, bonum genium, & malum. alterum ex his Iovem & Oromaſden, alterum Plutonem & Arimanium dici. quod & Hermippus & Eudoxus & Theopompus adfirmant.* Per Græca vocabula Ζεὺς & Ἅιδης, Perſica Ὡρομάσδης & Ἀρειμάνιος interpretari voluerunt. Vocabulum autem Ζεὺς idem eſſe quod Θεὸς, id eſt, veri Dei, rerum omnium opificis, antiquiſſimam inter mortaleis adpellationem, infrà cap. XXVI docebo. Zoroaſtres igitur nullus alius, niſi Adamus, à vero Deo, unà cum reliquis rebus, conditus. Idem Diogenes, ibidem: Αἰγύπτιοι μὲν γάρ φασι, Νείλου ἡμέας παῖδα Ἥφαιστον, ὃν ἄρξαι φιλοσοφίας, ἧς δὴ προεστῶτας ἱερέας εἶναι, καὶ προφήτας. id eſt: *Ægyptii tradunt, Nili filium fuiſſe Vulcanum; qui philoſophiæ aperuit principia; cujus antiſtites ſunt ſacerdotes ac prophetæ.* Plato, XI de legibus: Ἥφαιστόν τε καὶ Ἀθηνᾶς ἱερὸν τὸ τῶν δημιουργῶν γένος, οἵ τὸν βίον ἡμῖν ξυγκατεσκευάκασι τέχναις. id eſt: *Vulcano ac Minervæ opificum genus conſecratum eſt; qui vitam nobis ſuis artibus inſtruxerunt.* Hunc quoque Vulcanum, verum æternumque fuiſſe Deum, infrà cap. XXIX oſtendam. Idem Diogenes, ibidem, de Aegyptiis: Ἔθεσιν δὲ καὶ νόμοις ὑπὸ δικαιοσύνης, ὡς οἱ Ἑρμῆν ἀνήνεγκαν. hoc eſt: *De juſtitiâ quoque leges ſtatuerunt, quas ad Mercurium referunt.* Et Ælianus, variar. hiſtor. lib. XIV, c. XXXIV: Αἰγύπτιοι φασὶ παρ' Ἑρμῆ τὰ νόμιμα ἐκμεμαθῆσθαι· ὅτῳ δὴ καὶ ἕκαστοι τὰ παρ' ἑαυτοῖς σεμνύνειν σπουδάζουσιν). id eſt: *Aegyptii ſua jura à Mercurio profecta eſſe ajunt. Ita plerique ſua commendare, & auguſtiora reddere ſolent.* Quum complures fabuloſa ſtatueret antiquitas iisdem nominibus deos, de Mercuriis ſic ait Cicero, in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre; quem Aegyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ: qui Argum dicitur interemiſſe; ob eamque cauſam in Aegyptum profugiſſe, atq. Aegyptiis leges & literas tradidiſſe. hunc Aegyptii Theuth appellant.* Non modò leges atque literas, ſed alias arteis ſcientiasque hunc *Theuth* apud Aegyptios inveniſſe, auctor eſt Plato in Phædro. ubi equidem hunc *Theuth* unum ex antiquiſſimis facit deis: regem verò totius Aegypti *Thamum*; cui *Theuth* cum

literarum tùm aliarum rerum scientias aperuerit, quas distribui ceteris Ægyptiis postulavit. ex quibus *Thamum* regem alias laudasse, alias verò damnasse. Satis ineptè, ac ridiculè; quod posteà excutietur. *Theuth* iste quum idem fuerit qui verus Deus, id est, rerum omnium conditor; ut partim suprà, cap. IX, ostensum est, partim infrà, cap. XXVI, ostendetur: *Thamus* ille haud dubiè nullus alius fuit, quàm qui *Adamus* in sacratis vocatur libris, id est, primus à Deo conditus homo; quem Deus ipse ADAM, Ægyptii posteà, demtâ primâ syllabâ, & Δ, per communem omnium gentium consvetudinem, in confine Θ converso, adpellarunt THAM. qui non modò totius Ægypti, vel Bactrianorum, quod de Zoroastre tradit Iustinus; sed universi terrarum orbis rex veriùs dici poterat. Huic igitur Deus, ceu pater filio (quod de Oromaze ac Zoroastre tradiderunt magi) quem è terrâ ad imaginem suam condiderat, tam cœlestium, quàm terrestrium rerum, ab se conditarum, naturam, virtuteis, effectus, & usum exposuit; quidpe cujus causâ eas condiderat. huic item leges, ac modum vivendi præscripsit: quæ omnia voluit uti ille ceteris mortalibus, id est, liberis suis transderet. Huc facit alia etiam Ægyptiorum sacerdotum narratio. nempe primum omnium mortalium *Mneuen* leges, à Mercurio acceptas, dedisse Ægyptiis; ut refert Diodorus, in libro primo. qui *Mneues* nullus alius fuit, quàm quem ibidem Diodorus, ex eorumdem Ægyptiorum theologiâ, vocat Μλωᾶν. de quo ita scribit: Τῶν καρπῶν τ̀ εὕρεσιν οἱ μὲν εἰς τὸν Ἶσιν ἀναφέρουσιν, οἱ δ' εἰς ἕνα τ̀ παλαιῶν βασιλέων τ̀ Μλωᾶν. id est: *Frugum inventionem alii Isidi adscribunt, alii in quemdam antiquorum regum Menam referunt.* Per Isin ipsum intellectum fuisse Ægyptiorum sacerdotibus verum Deum, omnium rerum auctorem, infrà ostendam. Deus igitur frugum inventor, ac primus monstrator; quia à se creatas primo mortalium Adamo monstravit: hic deinceps liberis suis ac nepotibus. De eâdem re ita Pollux, lib. IV, cap. VII, sect. II: Αἰγυπτίοις μὲν ὁ Μανέρως γεωργίας εὑρετὴς, μουσῶν μαθητής. id est: *Aegyptii Manerum tradunt fuisse agriculturæ repertorem, eumdemque Musarum discipulum.* Musarum nomen, inter alia vocabula, ad Solem spectare, indicat Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XIX. ego verò, omneis variorum numinum adpellationes, quas Macrobius uni Soli tribuit, ad unum verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, esse referendas, infrà pluribus documentis ostendam. De prædicto *Menâ* ita Diodorus paullo pòst: Μετὰ τοὺς θεοὺς πρώτον φασι βασιλεῦσαι τ̀ Αἰγύπτιον Μλωᾶν, ὃς καταδεῖξαι τοῖς λαοῖς θεούς τε σέβεσθαι, καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν. id est: *Post deos primum Aegypti regem ajunt fuisse Menam; qui deorum venerationem, sacrificandique ritus populos docuit.* Et Herodotus, lib. II: Βασιλεῦσαι δ' Αἰγύπτιον πρῶτον ἀνθρώπων ἔλεγον Μῆνα. hoc est: *Primum mortalium in Aegypto regnasse Menen dicebant.* Vel ex his satis clarè patet, quis MENA iste, sive MEN, seu MANERVS fuerit. nempe, qui priscis Germanis, ut suprà cap. IX ostensum, MAN, Hebræis verò ADAM, & iisdem Ægyptiis THAM dictus est. nam hic omnium mortalium primus in terris, post Deum, imperium obtinuit in liberos suos atque nepoteis: hosque Deum colere ac sacra facere docuit, juxta ritus à Deo acceptos. Ægyptios verò primi hominis originem, & quidquid is in his terris egit, suo adscripsisse solo, vulgò notum est. Sed & de Lydis ita Dionysius Halicarnassensis, lib. I: Λέγουσιν, ἐκ Διὸς καὶ Γῆς Μάνλω ἡρῷα πρῶτον ἐν τῇ γῇ ταύτῃ βασιλέα. id est: *Ajunt, ex Iove & Terrâ progenitum Manem, primum in hac terrâ regnasse.* Rectè *Man* iste Iovis ac Terræ dicebatur filius. quidpe à Iove, id est, à Deo, conditus erat è terrâ, sive humo. ex hac habebat corpus; ex illo animam. Eumdem Manem, fuisse & Tagetem dictum, existimo; quem Hetrusci, Italica gens, primum divini cultus apud se doctorem tradidêre; ut refert Cicero, de divinatione lib. II, his verbis: *Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, quum terra araretur, & sulcus altiùs esset impressus, exstitisse repentè; & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus; sed simili fuisse prudentiâ. Ejus adspectu quum obstupuisset bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidisset; concursum esse factum; totamque brevi tempore in eum locum Etruriam convenisse. tum illum plura locutum multis audientibus: qui omnia ejus verba exceperint, literisque mandaverint. Omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina contineretur. Eam posteà crevisse rebus nobis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Hac accepimus ab ipsis: hæc scripta conservant: hunc fontem habent disciplinæ.* non tantum haruspicinæ; sed omnis divini cultus & sacrorum rituum. unde etiam *Thusci* dicti credebantur; teste Dionysio Halicarnassense lib. I, & item Plinio, lib. III, cap. V. Eumdem *Tagen* Festus *Genii filium, nepotem Iovis*, qui *puer disciplinam auspicii duodecim dederit populis Etruriæ*, fuisse adfirmat. Satis igitur ex hactenus dictis liquere puto, omneis tam divinarum, quàm humanarum rerum scientias, ipsumque vivendi modum ac leges primum inter mortaleis docuisse ADAMVM: qui ipse magistrum habuit eumdem quem patrem, sive conditorem,

torem, æternum illum THEVTH; cujus nomen Græci fecêre Ζεὺς, Persæ Ὠρομάζης. Atque hæc causa fuit, cur omnes illustres legum conditores, inventionem earum in Deum referrent, quem alius alio, pro ratione patriæ lingvæ, adpellavit nomine. Ad disciplinas autem quod attinet, quas gentium professi sunt sacerdotes; quemadmodùm perpetuus ille humani generis hostis Satanas primùm pro veri Dei veneratione falsorum numinum cultum discipulis suis subjecit; sic postea etiam ubique τὰ κακὰ τοῖς ἀγαθοῖς permiscuit; ut ex magorum theologiâ refert Plutarchus, in libro de Isîde, unde natæ sunt ineptissimæ illæ pessimæque superstitiones, simulque artes abominandæ, quas vulgò *magicas* vocamus, seu veriùs *veneficas:* quarum omni ævo peritissimos fuisse omnium gentium (Dei populum excipio) sacerdoteis, ex auctorum lectione disco.

Ab ADAMO igitur, omnium mortalium primo, per longam sæculorum seriem, quemadmodùm ad alias genteis, sic ad CELTAS nostros tùm sacerdotium, tùm dictæ divinarum juxtà & humanarum rerum scientiæ promanaverunt: quas unis adscribit sacerdotibus sive druidibus Cæsar, loco suprà citato. Ceterùm hæ scientiæ, unà cum falsorum numinum sacerdotio, eâdem ratione aquarum eluvionem in arcâ Noachi trajecerunt, quâ & ipsa numinum veneratio; de quâ posteà dicetur.

CAPUT XXIV.

De variis priscorum sacerdotum, sive sapientum generibus; de auctoritate, ac disciplinis eorum: item de nomine apud Germanos.

QUOSTENSA hactenus Celticorum sacerdotum origine, ordo rerum poscere videtur, uti de munere eorum ac disciplinis proximo loco dicatur.

Priscis illis sæculis apud omneis terrarum orbis genteis penes unos sacerdoteis omnem tam divinæ quàm naturalis moralisque philosophiæ fuisse tractationem, superiori capite dictum est. hoc igitur liquidis nunc probetur auctorum testimoniis. De Aegyptiis Strabo, lib. XVII: οἱ ἱερεῖς τὴν φιλοσοφίαν ἤσκουν, καὶ ἀστρονομίαν, ὁμιλητάς τε τῶν βασιλέων ἦσαν. id est: *Sacerdotes philosophiam quoque exercebant, & astronomiam: cumque regibus versabantur.* Diogenes Laërtius, lib. IX, de Democrito Mileſio; οὗτος, inquit, Μάγων τινῶν διήκουσε καὶ Χαλδαίων, παρ' ὧν τά τε περὶ θεολογίας καὶ ἀστρολογίας ἐμάθεν, ἔτι παῖς ὤν. Id est: *Hic Magos quosdam atque Chaldæos audivit; à quibus & theologiam astrologiamque didicit, quum puer etiamdum esset.* Et exiguo pòst: Τοῖς τε Γυμνοσοφισταῖς φασί τινες συμμίξαι αὐτὸν ἐν Ἰνδίᾳ, καὶ εἰς Αἰθιοπίαν ἐλθεῖν. Id est: *Quidam etiam cum Gymnosophistis eum in Indiâ congressum atq. in Aethiopiam perveniſſe tradunt.* Idem hoc tradit Hesychius Illustrius, in libro de Philosophis. Vide Malchum in vitâ Pythagoræ. De Indis ac Persis Appianus, in fine lib. I de bellis civilibus: οἱ Βραχμᾶνες δοκοῦσιν Ἰνδῶν εἶναι μετεωρολόγοι, καὶ σοφοὶ, καθὰ Περσῶν οἱ μάγοι· id est: *Brachmanes habentur Indorum subtiliſſimi ac sapientiſſimi, sicut Persarum magi.* De iisdem Indorum sapientibus Strabo, lib. XV: Ἔφη δ' αὐτοὺς καὶ τὰ περὶ φύσιν πολλὰ ἐξετάσαι καὶ περσημασίαν ὄμβρων, αὐχμῶν, νόσων. hoc est: *Ait, multa eos de rerum naturâ, de signis imbrium, siccitatum, ac morborum disputare.* Atque ob hoc ipsum φιλοσόφους eos adpellat Strabo, eodem loco: Philostratus verò, in vitâ Apollonii, cum Appiano, σοφούς. Hinc est illud Iarchæ, Indicorum brachmanum principis, seu præsulis, dictum ad Apollonium, quod Philostratus, lib. III, cap. VI, refert hujusmodi: Ἐρώτα, ὅ τι βούλῃ· παρ' ἀνδρας γὰρ ἥκεις πάντα εἰδότας. hoc est: *Interroga, quidquid velis. ad viros enim veniſti, qui cuncta sciunt.* Quin hodiéque ejusdem simul gentis in oriente, simulque Africanorum Americanorumque sacerdotes, prædictas omneis profitentur scientias. Celtarum quoque olim druidas iis fuisse simileis, mox infrà ostendam. unde illud Melæ, lib. III, cap. II: *Habent tamen & facundiam suam magistrosque sapientiæ druidas. hi terræ mundique magnitudinem & formam, motus cœli ac siderum, ac quid dii velint, scire profitentur.* Quos hic *sapientiæ magistros,* Diodorus, lib. V, φιλοσόφους vocat: additque: ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. id est; *absque philosopho nemini sacrum facere fas est.* Quod de Persarum quoque magis penè iisdem tradit verbis Herodotus lib. I: Ἄνευ γὰρ δὴ μάγου γε σφι νόμος ἐστὶ θυσίας ποιέεσθαι· id est: *Sine mago nullum sacrificium facere illis fas est.* Atque hinc Plinius, lib. XVI, cap. XLIV, Gallorum sacerdoteis, quos *druidas* illi vocabant, ipse adpellat *magos:* & lib. XXX, cap. I, eisdem *artem magicam* adscribit. cujus tamen maxima pars nihil aliud erat, quàm ἱερουργία, id est, sacrorum operatio, rerumque futurarum prædictio, teste Platone, in Alcibiade: cujus verba, jam antè citata, de pædagogis, Persarum regum filios erudientibus, hæc sunt: Ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὡρομάζου, (ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά.

hoc est: *Quorum unus magiam Zoroastris, Oromazis filii, docet; quæ est cultus deorum: idemque tradit institutа regia.* Idem ex Sotionis libris tradit Diogenes Laërtius, in procœmio, his verbis: Τὰς μάγους φασὶ περὶ τὴν θεραπείαν θεῶν διατελεῖν, καὶ θυσίας καὶ εὐχάς· ἀσκεῖν τε καὶ μαντικὴν, καὶ προρρήσεις. id est: *Magos tradunt deorum vacare cultui; precesque & sacrificia illis offerre: divinationem præterea, prædictionemque exercere.* Hinc igitur Aelianus, variar. historiar. lib. II, cap. XXXI, omnium gentium theologiam vocat σοφίαν. Strabo lib. VII, tradit, ὅτι τὸ παλαιὸν οἱ μάντεις καὶ μουσικὴν ἠσκοῦντο· id est; *olim sacerdoteis, sive vateis, musicam quoque exercuisse.* Sed de universo hoc omnium gentium sapientum genere idem auctor, lib. XVI: Τοιοῦτος δὲ ὁ Ἀμφιάρεως, καὶ ὁ Τροφώνιος, καὶ ὁ Ὀρφεύς, καὶ ὁ Μουσαῖος, καὶ ὁ παρὰ τοῖς Γέταις, θεὸς τὸ μὲν παλαιὸν, Σάμολξις, Πυθαγόρειος ὢν, καθ' ἡμᾶς δὲ, ὁ τῷ Βυρεβίστᾳ θεσπίζων Δε κήνιος· παρὰ δὲ τοῖς Βοσπορανοῖς Ἀχαϊκαρος· παρὰ δὲ τοῖς Ἰνδοῖς οἱ γυμνοσοφισταί· παρὰ δὲ τοῖς Πέρσαις οἱ μάγοι, καὶ νεκυομάντεις, καὶ ἐπ οἰκτρόμοροι λεκανομάντεις, καὶ ὑδρομάντεις· παρὰ δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ Χαλδαῖοι· παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Τυρρηνικοὶ ἱεροσκόποι· τοιοῦτος δὲ ὢν ὡς λέγουσι καὶ ὁ Μῶσης, καὶ οἱ μαθηταὶ ἐκείνου. Hoc est: *Talis fuit Amphiaraus, & Trophonius, & Orpheus, & Musæus, & apud Getas, deus olim quidem, Zamolxis Pythagoricus, nostrâ autem ætate, qui Byrabistæ vaticinatur, Decæneus: & apud Bosphoranos Achaicarus: apud Indos gymnosophistæ: apud Persas magi, & qui ex mortuorum umbris, & pelvibus, & aquis futura prædicunt: apud Assyrios Chaldæi; apud Romanos Hetrusci haruspices. ac talis frè fuit & Moses, successoresque ejus.* Hinc Plinius, prædicto cap. I libri XXX, Mosi quoque *magices factionem* adscribit: credo ob eamdem, quam impensissimè ille ex Dei præcepto descripsit, ἱερουργίαν sive θεῶν θεραπείαν. quam quàm fortassis primum Plinius arripuit argumentum è miraculis, quæ coram Pharaone edidit Moses. Idem Plinius, eodem capite paullo antè, ita tradit: *Quamquàm animadverto, summam literarum claritatem gloriamque ex eâ scientiâ antiquitus, & penè semper petitam: certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc discendam navigavêre; hanc reversi prædicavêre; hanc in arcanis habuêre.* In Aegyptum navigasse, auctor est, inter complureis alios, Plutarchus, in libro de Iside. Hinc Lucanus etiam, lib. III, Aegyptiorum theologiam adpellat *magicam*, in his versibus:

Nondum flumineos Memphis contexere biblos
Noverat: & saxis tantùm, volucresque, feræque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.

Sed tempus est, ad Celtarum sapienteis transgredi. Cæsar, belli Gall. comment. VI, *In omni*, inquit, *Galliâ eorum hominum, qui in aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo.* & mox: *de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. illi rebus divinis intersunt; sacrificia publica ac privata procurant; religiones interpretantur. ad hos magnus adolescentium numerus, disciplinæ causâ, concurrit; magnoque ii sunt apud eos honore. nam ferè de omnibus controversiis publicis privatisque constituunt; & si quod admissum facinus, si cædes facta, si de hereditate, de finibus, controversia est, iidem decernunt, præmia pœnasque constituunt.* Cæsar equidem heic omne sapientum apud Gallos corpus ac σύστημα sub uno comprehendit *druidum* nomine: quod & Cicero, in primo de divinatione, fecisse videtur. *Et in Gallia*, inquit, *druides sunt. è quibus ipse Divitiacum Aeduum cognovi; qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci adpellant, notam esse sibi profitebatur: & partim auguriis, partim conjecturâ, quæ essent futura, dicebat.* Diodorus tamen, Strabo, & Marcellinus, in tria universos distingvunt genera; quorum nomina *Bardi, Vates*, & *Druidæ*. Diodori verba, in libro V, sunt ista: Εἰσὶ δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ποιηταὶ μελῶν, οὓς Βάρδους ὀνομάζουσιν. ἔστι δὲ μεθ' ἑρμαίων τῶν λύραις ὁμοίαις ἄδοντες οἷς ὑμνοῦσιν, οἷς δὲ βλασφημοῦσι· φιλόσοφοί τε τινὲς εἰσι καὶ θεολόγοι περιττῶς τιμώμενοι, οὓς Δρυίδας ὀνομάζουσι. χρῶνται δὲ καὶ μάντεσιν, δοξοδοχῆς μεγάλης ἀξιοῦντες αὐτούς· ἔστι δὲ διά τε οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον. ἔθος δὲ αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασι δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων αἰτεῖσθαι τὰγαθά· ἐπὶ μόνον δὲ ἐν τοῖς εἰρωνικοῖς χρείαις, ἀλλὰ καὶ σὺν πολέμοις τοῖς μάλιστα πείθουσι, καὶ τοῖς μελλοῦσι ποιηταῖς, ἐπὶ μόνον οἱ φίλοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολέμιοι. πολλάκις ἐν τῇ παρατάξει πλησιάσαντων ἀλλήλοις τῶν στρατοπέδων, καὶ τοῖς ξίφεσιν ἀνατεθωμένοις, καὶ τοῖς λόγχαις, εἰς τὸ μέσον ἤδη προελθόντες, παύουσιν αὐτοὺς, ὥσπερ θηρία καταπαύοντες. Hoc est: *Sunt etiam apud eos carminum poëtæ, quos Bardos vocant. hi ad instrumenta, lyris non dissimilia, aliorum laudeis, aliorum vituperationes decantant. Philosophi etiam quidam sunt, & theologi, eximio in honore habiti, quos Druidas appellant. Sunt & Vates magnæ apud eos existimationis. hi ab auspiciis & victimarum exstis de futuris prædicunt: omnemque plebem dicto audientem habent. Absque philosopho autem nemini sacrum facere fas est. per hos enim, ut divinæ naturæ conscios, & quasi colloquutores, gratiarum sacrificia diis offerenda, per hos internuntios bona*

ab iis

ab iis expetenda censent. nec in pacis solummodò negotiis, sed etiam in bellis, his maximè, simulque melicis poëtis auscultant, non modò amici, sed & hostes. hi inter adversus sæpè acies, dum strictis gladiis & protentis hastis inter se exercitus propinquant, in medium progressi, ac si feras incantamentis cicurarent, prælia dirimunt. Sic & Strabo, lib. IV: Παρ' ἅπασι δ' ὡς ὀλίγα τρία φῦλα τῶν ἀμουσότων διαφερόντως ἐστὶ βάρδοι τε, καὶ οὐάτεις, καὶ δρυῖδαι. βάρδοι μὲν, ὑμνηταὶ καὶ ποιηταί. οὐάτεις δὲ, ἱεροποιοὶ καὶ φυσιολόγοι. δρυῖδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι· δικαιότατοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύονται καὶ τὰς ἰδιωτικὰς κρίσεις, καὶ τὰς κοινὰς· ὥστε καὶ πολέμους δικῶν πρότερον, καὶ ὅσα παρὰ φύσιν μέλλοντας ἔπαυον· καὶ τὰς δὲ φονικὰς δίκας μάλιστα τούτοις ἐπιτρέπουσι δικάζειν· θύουσι δὲ καὶ αὐτοὶ δρυῖδῶν. Hoc est: *Apud universos tria ferè hominum genera in singulari habentur honore; Bardi, Vates, ac Druidæ. Bardi hymnos canunt, carminaque conficiunt. Vates sacra curant; naturamque rerum explicant. Druidæ, præter naturalium scientiam, etiam de moribus disputant. de horum justitiâ summa omnium est opinio. itaque & privata iis & publica judicia committuntur; ita uti etiam bella, jam aciebus congressuris, componant. his maximè judicia quoque de cædibus committuntur. ceterùm sacra nulla sine druidis faciunt.* Marcellinus, lib. XV: *Per hoc loci, hominibus paullatim excultis, viguêre studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, Vates, & Druidas. Et Bardi quidem fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus, cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt. Vates verò scrutantes summa & sublimia naturæ, pandere conabantur. Inter hos Druidæ ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis astricti & consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumq. erecti sunt; & despectantes humana, pronuntiarunt animas immortales.* In vulgatis equidem Marcellini exemplaribus legitur vox *Eubages:* Verùm *Vates* legendum, disertissimis evincunt verbis Diodorus atque Strabo: quorum hic vocabulo, quod ab Romanis auctoribus acceperat, utitur Latino: ille idem Græcè interpretatur Μάντεις.

Ex dictis igitur tribus sapientum generibus, DRUIDÆ, testibus Diodoro ac Marcellino, fuêre *theologi*; qui divinarum rerum occulta atque alta scrutantes, animas immortaleis esse pronuntiabant. eosdem etiam *physiologos*, & *ethicos*, *legum*que *peritos* facit Strabo: & item *sacrificos*, idem auctor cum Diodoro. VATES Straboni ac Marcellino sunt *physiologi*; Diodoro etiam *aruspices*. iidem haud dubiè fuêre & *medici*. Plinius lib. XXX, cap. I: *Tiberii Cæsaris principatus sustulit Druidas Gallorum, & hoc genus vatum, medicorumque.* Eosdem fuisse & *astrologos* puto. Cæsar, dicto comment. VI: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine disputant.* Mela, lib. III, cap. II: *Terræ mundique magnitudinem & formam, motus cæli ac siderum scire profitentur.* BARDI *poëticæ* ac *musicæ*, id est, componendis decantandisque carminibus operam dabant, simulque *oratoriæ:* quorum hoc ex Diodoro patet; qui Bardorum juxtà atque Druidarum persvasionibus omnia tam domestica quàm hostilia certamina composita fuisse tradit. confirmatque hanc sententiam de oratoriâ Mela, dicto capite, his verbis: *Habent tamen & facundiam suam, magistrosque sapientiæ Druidas.* Druidarum summam fuisse auctoritatem, ex eo intelligitur, quòd omnium rerum judicia iis permittebantur. maximam tamen reverentiam obtinuisse Vateis, perspicitur ex Diodoro; qui πᾶν τὸ πλῆθος ὑπήκοον ipsis fuisse testatur.

Consimile corpus doctorum apud Germanos quoque fuisse, partim ex iis, quæ suprà ostensa sunt, patuit, partim infrà manifestiùs patebit. Præter *Vateis* atque *Druidas*, habuisse eos & *Bardos* suos, id est, poëtas, musicos, atque oratores, testantur carmina eorum. de quibus ita auctor noster, in libro de Germaniâ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque.* Et annal. II: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haud dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: prœliis ambiguus, bello non victus. septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit: caniturque adhuc barbaras apud gentes.* Rerum tamen forensium curam, summamque reipublicæ administrationem, non sacerdotes, ut apud Gallos, sed magistratus, in id singulis pagis vicisque præpositi, sustinebant apud Germanos: quâ de re fusiùs infrà suo loco dicetur. In ceteris rebus gerundis, simul rex simulque populus ex sacerdotis, qui sorteis deorumque nutus explorabat, nutu pendebant. cujus reverentia multo regis, principis, magistratusque observantiâ major. nam & in bello & in pace, penes hunc unum omne erat jus coërcendi, verberandi, vinciendi, graviùsque puniendi; non quasi suâ auctoritate vel potestate; sed veluti diis imperantibus, quorum ille habebatur minister: ut ex auctore nostro cognoscere est, in libro de Germaniâ. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem*

agant, admiratione præsunt. ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Et posteà: *Proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, & nullo mortali opere contacti; quos pressos sacro cursu sacerdotes ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios, putant.* Ideò etiam in bellis prœliisque dirimendis, ac pace conciliandâ, apud adversam juxtà ac suorum aciem maxima eorum fuit auctoritas, summaque reverentia: quod de Gallorum sacerdotibus tradunt Diodorus, ac Strabo. quidpe, licet *militiæ vacationem* (quod de druidis narrat Cæsar) *omniumque rerum habuerint immunitatem*; tamen ceu sacerdotes, unà cum reliquâ civitate ac populo ad expeditiones proficiscebantur; auspicia ante prœlia explicaturi, aliaque administraturi sacra; & pœnas, quoties ratio postularet, delinquentibus irrogaturi: quibus de rebus plura infrà, ubi de disciplinâ militari erit sermo. Nec tamen dubitaverim, in conciliis quoque Germanorum ac judiciis publicis adsedisse magistratui sacerdoteis, tamquàm juris interpreteis. In universum æstimanti, verum heic est in Germanis, quod de Slavis, Rugiam tunc colentibus insulam, testatur Helmoldus, lib. I, c. VI; *Flaminem eos suum non minùs quàm regem venerari.* & cap. XXXVII; *Majorem flaminis, quàm regis, venerationem apud ipsos esse.* & clariùs lib. II, cap. XII; *Regem apud eos modicæ æstimationis esse, comparatione flaminis. illum enim responsa perquirere, & eventus sortium explorare: illum ad nutum sortium, & porrò regem & populum ad illius nutum pendere.* Idem quidpe Marcellinus, lib. XXVIII, de Burgundionibus, Germanicâ gente, tradit. *Apud hos* inquit, *generali nomine rex adpellatur Hendinos; & ritu veteri, potestate depositâ removetur, si sub eo fortuna titubaverit belli, vel segetum copiam negaverit terra: quemadmodùm solent Aegyptii casus ejusmodi adsignare rectoribus. At sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus; obnoxius discriminibus nullis, ut reges.* Atque his equidem antiquissimus omnium gentium mos: haud dubiè inde ortus, quòd sacerdotes deorum scire voluntatem, eorumque jussa ad populum perferre credebantur: quod ex Diodori, Melæ, Taciti, & Helmoldi verbis, modò allatis, satis clarè perspectum. Sic Philostratus, in vitâ Apollonii, lib. III, cap. III, de Indorum brachmanibus: Ἰνδοὶ γὰρ δεδίασι τὰς σοφὰς μᾶλλον, ἢ τ σοφῶν αὐτῶν βασιλέα· ὅτι κ βασιλεὺς αὐτὸς, ὑφ' ᾧ ἐστιν ἡ χώρα, σοφὸς πάντων, ἃ λέγεται αὐτῷ κ πρακτέα, ἐρωτᾷ τὰς δὲ τὰς ἄνδρας, ὡσπερ οἱ εἰς θεὸν πίπτοντες. Id est: *Indi multo magis sapienteis, quàm reges suos verentur. nam & ipse rex, sub quo terrarum quæque est, de omnibus rebus, dicendis juxtà ac gerendis, hos consulit, veluti qui ad oraculum mittunt.* Strabo, lib. XVI, de oraculis agens: Ταῦτα ὅπως ποτὲ ἀληθείας ἔχει, σαφὲς μὲν τοῖς ἀνθρώποις ἐπεπιστεύετο κ ἐνενόμιστο· κ διὰ τοῦτο κ οἱ μάντεις ἐμισθοῦντο, ὡς τι κ βασιλείας ἀξιοῦντες, ὡς τὰ σαφῆ θεῶν ἡμῖν ἐκφέροντες σαγγέλματα, κ ἐπανορθώματα. Hoc est: *Hæc, utut vera sint, homines certè credebant, & legibus confirmabant. ideòque divinatores in tanto habuerunt honore, ut etiam imperio dignarentur; quidpe qui deorum nobis jussa monitaque exponerent.* Idem auctor, lib. I, ex Polybii historiâ refert ista: Δαναὸν μὲν τὰ ὑδρεῖα τὰ ἐν Ἄργει σαφηδείξαντα, Ἀτρέα δὲ τὸ ἡλίου τὸν ὑπεναντίον τῷ ἐφημέρῳ δρόμον, μάντεις τε κ ἱεροσκοπημένους, ἀποδείκνυσι βασιλέας. τοὺς θ' ἱερεῖς τ Αἰγυπτίων κ Χαλδαίους, κ μάγους, σοφίᾳ τινὶ διαφέροντας τ ἄλλων, ἡγεμονίας κ τιμῆς τυγχάνειν σαφὲς παρὰ τοῖς ἐκεῖ αὐτῶν. Id est: *Danaum, quòd Argis aquatica instrumenta demonstrasset, & Atreum, quòd solis cursum, cæli conversioni renitentis, docuisset, quum vates & aruspices essent, reges fuisse creatos. & ante ejus tempora, Aegyptiorum simul sacerdotibus, & Chaldæis, magisque, sapientiâ quâdam ceteros homines superantibus, honores & imperia fuisse delata.* Cambysen, quum adversùs Aegyptum bellum moveret, Patigithen magum regni vicarium reliquisse, auctor est Herodotus lib. III. Aethiopas è sacerdotum numero reges sibi creasse, auctor est Diodorus, lib. III. Idem auctor, eodem libro, de Meroë Nisi insulâ, in eâdem Aethiopiâ, hæc narrat; Καθ' ὅλην τὴν Μερόην οἱ μὲν τὰς τ θεῶν θεραπείας τε κ τιμὰς διατιθέασιν ἱερεῖς, μεγίστῳ κ κυριωτάτῳ τάξιν ἔχοντες, ἐπειδὰν δέ τι νοῦν αὐτοῖς ἔλθῃ, πέμπουσιν ἄγγελον πρὸς τ βασιλέα, κελεύοντες ἀποθνήσκειν. τὰς γὰρ θεὰς αὐτοῖς παῦτα κεχρηματικέναι, κ δεῖν τὸ πρόσταγμα τ ἀθανάτων ὑπὸ θνητῆς φύσεως μηδαμῶς παραβλάπτεσθαι· κ ἑτέρας δ' ἐπιφθόγγους λόγους, οἷς ἀπλῇ διανοίᾳ προσδέξαιτο φύσις, ἀρχαίᾳ μὲν κ δυσεξαλείπτῳ σωνηθείᾳ σωνεθραμμένην, λόγον δ' ἐκ ἔχουσι τ ἐναντιωθησόμενον τοῖς ἐκ ἀναγκαίως προστεταγμένοις. Hoc est: *Qui in Meroë insulâ deorum cultus & honores administrant sacerdotes (ordo hic maximâ omnium pollet auctoritate) quandocumq. ipsis in mentem venerit, regem, misso nuntio, vitâ se abdicare jubent. oraculis enim deûm hoc edici; nec fas esse, ab ullo mortalium, quod dii jusserint, contemni. aliasque prætereà rationes adjiciunt; quas ingenium simplex, veterique ac perpetuo mori adsuefactum, nec jussis non necessariis refragandi argumenta habens, facili credulitate admiserit.* Eamdem rem Strabo quoque narrat lib. XVII: additque, eosdem

sacerdo-

sacerdoteis alium regem in defuncti locum semper subrogasse. De Aegyptiorum sacerdotibus hæc etiamleguntur apud Diodorum, lib. I: Τῆς δὲ χώρας ἁπάσης εἰς τρία μέρη διῃρημένης, πρῶ μὲν πρώτην ἔχει μερίδα τὸ σύστημα τῶν ἱερέων, μεγίστης ἐντροπῆς τυγχάνον παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις, διά τε τὰς εἰς τοὺς θεοὺς εὐσεβείας, ἔτι δὲ τὴν παιδείαν εἰς τοὺς ἄνδρας τούτους ἐκ παιδείας εἰσφέρειαν. πρῶ δὲ δευτέραν μοῖραν οἱ βασιλεῖς παρειλήφασιν εἰς τοὺς θεούς. Id est: *Tota regio quum in treis partes divisa sit, primam sacerdotum corpus sibi vendicat: qui magnam apud incolas auctoritatem ac reverentiam obtinent, tùm ob pietatem in deos, tùm quòd summam ex eruditione prudentiam ad rempublicam adferunt. secunda pars regibus cessit in vectigalia.*

Sed præter jam dictos viros sacerdoteis, feminas quoque habuêre Celtæ, maximè Germani nostri, eodem in munere, eâdem reverentiâ, atque adeò in veneratione. De Britannis Solinus, cap. xxv: *Scientiam futurorum pariter viri ac feminæ ostentant.* De Gallis Mela, lib. III, cap. VI: *Sena insula in Britannico mari, Osismicis adversa litoribus, Gallici numinis oraculo insignis est. cujus antistites, perpetuâ virginitate sanctæ, numero IX esse traduntur. Gallicenas* (lege, *Galli Senas*) *vocant: putantque ingeniis singularibus præditas; maria ac ventos concitare carminibus; seque, in quæ velint, animalia vertere; sanare, quæ apud alios insanabilia sunt; scire ventura; & prædicere; sed non nisi deditâ* [*operâ ad se*] *navigantibus, & in id tantùm, ut se consulerent, profectis.* De Germanis auctor noster, in libro de Germaniâ: *Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam, & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate; quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent; adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid & providum putant. nec aut consilia eorum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. sed & olim Auriniam, & complureis alias venerati sunt; non adulatione, nec tamquàm facerent deas.* Dio, lib. LXVII: Μάσυος ὁ Μαρκομαννῶν βασιλεὺς, καὶ Γαῖννα παρθένος, (ἣν δὲ μετὰ τὴν Βελήδαν ἐν Κελτικῇ θειάζουσι) ἦλθον πρὸς τὸν Δομιτιανόν. id est: *Masyus, Marcomannorum rex, & Ganna virgo (ea post Velledam in Germaniâ vates oracula reddebat) Domitianum adierunt.* Hæ igitur feminæ fatidicæ & ipsæ, quemadmodùm sacerdotes viri, aut domi responsa dabant, aut unà cum exercitu, suæ quæque civitatis, in expeditionem profectæ, in castris vaticinabantur. Earum, quæ domi responsa dabant, exemplum est in dictâ Velledâ. de quâ auctor noster, in historiar. IV, *Mumius Lupercus*, inquit, *legatus legionis, inter dona missus Velledæ. ea virgo nationis Bructeræ latè imperitabat; vetere apud Germanos more, quo pleraque feminarum fatidicas, & augescente superstitione, arbitrantur deas. tuncque Velledæ auctoritas adolevit. nam prosperas Germanis res, & excidium legionum prædixerat.* Nulli hoc bello contra Romanos in armis Bructeri: ideóque nec Velleda, horum sive vates, sive dea, in castris. testis huic rei luculentissimus, auctor noster, eodem libro infrà. Tencterorum quidpe legatis Agrippinenses super societate jungendâ respondentes, sic finiunt: *Arbitrum habebimus Civilem & Velledam, apud quos pacta sancientur.* subjungit auctor: *Sic lenitis Tenctheris, legati, ad Civilem & Velledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravêre. Sed, coràm adire alloquique Velledam, negatum. arcebantur aspectu, quò venerationis plus inesset. ipsa editâ in turre: dilectus è propinquis consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.* At ne ex hoc loco suspiceris, Velledam cis Rhenum in Galliâ in exercitu Civilis tum egisse; infrà, historiar. V, *Multâ luce*, inquit auctor, *revecti hostes captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppiâ donum Velledæ traxêre.* nempe in Bructerorum fineis: Luppiæ quidpe superior pars in Bructeris fluebat; ut suo loco ostendetur. Ad eumdem autem modum & *Auriniam, & complureis* illas *alias, numinis loco*, ante Velledam, & posteà *Gannam habuêre*, domi *consilia responsaque* reddenteis. De vocabulo *Auriniæ*, antequàm ad alia pergam, pauca quædam notasse haud pigeat. Farnesianum exemplar habebat, *Fluriniam.* ex quo legendum *Aluriniam*, arbitratus est Lipsius: addiditque; *Quod, Iornandes mihi auctor, in rebus Gothicis, non proprium nomen, sed commune omnium sagarum fuisse.* Jornandis verba hæc sunt: *Filimer, rex Gothorum, reperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas patrio sermone Aliorunas is ipse* (credo legendum, *gens ipsa*) *cognominat.* Sed alia exemplaria habent *Alyrumnas.* pro quâ voce quidam legendum censent, *Altrunas*; quasi dicas *vetulas sagas*; ex *alt*, vetus; & *rune*, saga. Verùm, quia hodiéque Germanorum quidam sagas vocant *alrunen*, sine *t*; erroris illud *Altrunen* plenum existimo. neque verò illi Germani *vetus* dicunt *alt*, sed *old.* At, quia commune id fuit olim omnium sagarum, nuncque etiam est, vocabulum; nequidquàm apud Tacitum, pro *Auriniâ*, legas *Aluriniam.* quidpe proprium peculiareque unius feminæ voluisse auctorem indicare nomen, non minùs in Auriniâ, quàm in Velledâ; nemini dubitare licet. Verùm de hoc satis. De cetero, tanta fuit dictæ Auriniæ, Velledæque, & Gannæ, & cete-

& ceterarum fatidicarum veneratio, tanta reverentia, tantumque consiliorum earum responsorumque obsequium; uti non modò consilia ac responsa quasi à diis dare, sed hoc ipso veluti imperitare suis gentibus viderentur Romanis. unde Tacitus, *latè* Velledam *imperitasse*, tradit: scilicet, non modò Bructeris, suæ nationi, in quâ genita erat; cujus equidem amplissimi fuêre fines: sed & aliis gentibus conterminis. quæ tamen non imperia, sed consilia atque responsa, ceu à numine, sive numinis conscià, petebant. Idem auctor, histor. v, Batavorum, rebellionem adversùs Romanos pertæsorum, hæc, inter alia, refert verba: *Si dominorum electio; honestiùs principes Romanos, quàm Germanorum feminas tolerari.* Adfinxisse hæc de Germanarum feminarum imperio verba Batavis Germanis Tacitum, ut ferè solent historici in orationibus, vel ipse contra se satis apertè testatur, in quarto historiarum; ubi *consulta responsaque* à Velledâ, tamquàm à numine, non veluti imperia à reginâ, petita fuisse memorat: item in libro de Germaniâ; ubi non imperia, aut jussa feminarum fatidicarum, sed *consilia non aspernatos* Germanos, & *responsa non neglexisse* tradit. Quin imò, eodem in libro, iis gentibus, quibus Velleda consulta responsaque dabat, summam, quod suo loco ostendetur, tribuit libertatem; magnamque reliquis: donec ad septemtrionem progressus, de Svionibus, qui nunc vulgò dicuntur Svedi, *Est apud illos*, inquit, *& opibus honos: eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* & mox: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant.* Soli igitur Germanorum Sitones, qui nunc sunt Norvagii, feminarum patiebantur imperia. reliquarum nationum feminæ fatidicæ consilia tantùm responsaque consulentibus dabant: licebatque principibus ac magistratibus civitatum atque pagorum quidvis, etiam sine earum consilio, agere; modò totius civitatis vel pagi concilium decrevisset. nec magis feminæ fatidicæ gentibus suis imperitabant, quàm prædicti viri sacerdotes: quorum tamen veneratio multo major, quàm regum, principumve reverentia. Hoc tamen feminæ viris majores; quòd hi solùm nuntii ac ministri deorum, illæ nonnumquàm ipsius numinis dearumque loco habitæ sunt; si Romanis testibus credere dignum est. Atque hæc de iis feminis, quæ domi de rerum eventibus consulebantur.

De iis, quæ, unà cum exercitu in expeditionem profectæ, in castris responsa dabant, futuraque prædicebant, exemplum est apud Strabonem, lib. VII; ubi hæc leguntur verba: Ἔθος δὲ καὶ τοῖς Κίμβροις διηγεῖτο πιθανὸν, ὅπ τοῖς γυναιξὶν αὐτῶν συστρατεύσαις παρηκολούθουν σεμνάι τινες ἱέρειαι, πολιότριχες, λευκείμονες, καρπασίναις ἐφαπλίσιν ὀπιπεπορπημέναι, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι, γυμνοπόδες. Id est: *Morem Cimbris usitatum fuisse ferunt hujusmodi: Vxores ipsorum, quæ unà cum viris in bellum proficiscebantur, fatidicas quasdam comitatas fuisse sacerdoteis, capillo cano, candido vestitu, carbasinis amictas sagulis, quæ fibulis subnectebantur, cingulo æreo, nudis pedibus.* Sacra has curasse, deq; eventibus prædixisse, testatur in sequentibus continuò Strabo. responsa quoque consulenti exercitui, vel exercitus duci, reddidisse, auctor est Cæsar, belli Gall. comment. I.: *Quum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Arioviſtus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam: Quòd apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamiliâs eorum sortibus & vaticinationibus declararent, utrùm prælium committi ex usu esset, nec ne. eas ita dicere: Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prælio contenderent.* Ἱερὰς has vocat γυναῖκας Plutarchus in Cæsare, id est, *feminas sacras.* non igitur ipsæ fuêre matresfamiliâs, sive uxores Germanorum: sed has comitantes σεμνάὰς ἱέρειαι, id est, *sacerdotes fatidicæ*: ut testatur Strabo, dicto loco. quamquàm aliàs uxores quoque fuerint sacerdotes. nam Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, Cammam, Sinati, Asiaticorum Gallorum tetrarchæ, uxorem memorat Dianæ sacerdotem. Sed de munere, atque auctoritate sacerdotum hæc disseruisse sufficiat.

De vocabulo, quo suos adpellaverint Germani sacerdoteis, nihil certi reperio. Gallis suos dictos fuisse DRUIDAS, præter jam citatos alii etiam testantur auctores. De hoc vocabulo ita Plinius, lib. XVI, cap. XLIV: *Nihil habent Druidæ (ita suos Galli adpellant magos) visco, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos. nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt: ut inde adpellati quoque, interpretatione Græcâ, possint Druidæ videri.* Nam Græcis robur, sive quercus, dicitur δρῦς. Hoc sanè argumentum haud leve; utique quum Gallis Græca lingva, ut suprà cap. III ostensum, haud rarò in usu. Verùm, si benè excutias, lubrica tantùm erit, ac nimiùm fallax conjectura. Druidæ namque non Græcâ, sed Celticâ lingvâ, in disciplinâ suâ usi sunt: nec literis eam, ut cetera, sed memoriæ per patria carmina mandaverunt; ut mox ostendetur: multique inter eos fuerunt, qui Græcam linguam prorsus ignorabant: in quorum numero fuit Divitiacus, Heduorum princeps; teste Cæsare, belli Gall. comment. I. Celticum igitur haud dubiè ab initio

initio ordini suo dedêre vocabulum. nec probabile fit, abjecto antiquissimo dignitatis nomine, quo etiam antè, quàm Græci Massilienses in Galliam pervenerunt, usi inter se fuerant, novam eos voluisse ex peregrinâ hospitum lingvâ adsumere adpellationem. Nec est, quod quibusdam suspicari libet, non ipsos Gallos, sed Græcos tantùm auctores vocabulo Græco adpellasse illorum sapienteis. diserta enim Plinii sunt verba; *Ita suos adpellant magos.* quod & Diodorus attestatur. Alfricus quidam, in glossario Saxonicolatino, auctor est, Saxonas in Britanniâ *magum* suâ lingvâ vocasse DRY. Verùm neque ex hoc satis certum, ex Germaniâ id secum Saxones attulerint, an verò in Britanniâ demum adsumserint. nam, in Britanniâ jam antè exstitisse, uti credam, Cæsaris me inducunt verba, belli Gall. comment. VI perscripta: *Disciplina in Britanniâ reperta; atque inde in Galliam translata esse existimatur. & nunc, qui diligentiùs eam rem cognoscere volunt, plerumque illò, discendi causâ, proficiscuntur.* Et *Bardorum* quoque nomen tunc temporis illic fuisse, hodiernus docet usus. nam etiam nunc id genus hominum patrio sermone Wallis, id est, veterum Britannorum progeniei, vocantur *bardes.* At non Britannicâ, quæ etiam tum integra exstabat; sed suâ lingvâ Saxonas adpellasse magum *dry*, disertè adseverat Alfricus. Certè, si Diogeni Laërtio credere fas est, non minùs Germani, quàm Galli, sacerdoteis sive sapienteis suos adpellarunt DRVIDAS. Verba ejus, in procœmio, hæc sunt: Παρά τε Κελτοῖς καὶ Γαλάταις οὓς καλεμένους Δρυΐδας, καὶ σεμνοθέους εἶναι φασί. id est; *Apud Germanos quoque atque Gallos esse ajunt, qui Druidæ adpellantur, id est, divinæ humanæque philosophiæ periti, religionumque curatores.* Verterat interpres, *apud Celtas sive Gallos*: quasi unam heic eamdemque intellexisset auctor nationem. quâ in re vehementer ab illo erratum; quum Germanos per Κελτοὺς intellexerit auctor, Gallos verò per Γαλάτας; ut suprà cap. II ostensum. Verum igitur fuerit testimonium Alfrici, Saxonicâ lingvâ *magum* dictum fuisse ΔΡΥ. quod vocabulum merè Celticum tam Germanis quàm Gallis commune. Græci id formarunt ab initio Δρυΐς, Δρυΐδος. unde etiam Cæsari per tertiam declinationem formatur, *Druides, Druidum, Druidibus*; ut & Ciceroni. Posteriores auctores Græci fecerunt Δρυΐδαι, Δρυϊδῶν; & Latini *Druidæ, Druidarum.* Sunt equidem, qui hoc vocabulum idem esse volunt, quod in antiquo Germanorum sermone legitur *Druchtin*, & *Drughtin*, item *Truchtin*, & *Trughtin*; significatque *dominum.* verùm, quare eo sacerdoteis suos adpellare voluerint Germani vel Galli, rationem satis sanam haud invenio; quando ipsum Deum ubique, quod equidem meminerim, eo adfecerunt. Certiora sanè de eo haud reperio. hæc igitur dicta sufficiant.

De disciplinâ nunc Druidum dicendum est. Cæsar, in prædicto comment. VI, ostendit, infinitum eorum fuisse in Galliâ numerum. *Druides*, inquit, *à bello abesse consueverunt; neque tributa unà cum reliquis pendunt; militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & suâ sponte multi in disciplinam veniunt, & à propinquis parentibusque mittuntur.* Strabo, lib. IV, de iisdem Druidibus ita: Ὅταν τε φορὰ τῶν ᾖ, φορὰν καὶ τῆς χώρας νομίζουσιν ὑπάρχειν. id est: *Quumque horum multus est proventus, agrorum quoque fertilitatem consequi putant.* Eumdem morem, eamdemque opinionem apud reliquos fuisse Celtas, maximè verò apud nostros Germanos, minimè dubitandum est. nam præter Celtas, alias quoque genteis sacrorum hominum multitudine abundantiâque gavisas fuisse, patet ex veterum auctorum monimentis. Hujusmodi igitur priscûm Germanorum fuêre scholæ, hujusmodi juventutis eruditio; nempe apud sacerdoteis: ubi nulli erudiebantur, nisi quibus sacrorum arcana committi fas erat; quod mox patebit.

Non ex plebe, ne ex ingenuis quidem, sed ex primâ nobilitate fuisse eos, qui ad sapientiæ arcana, futuraque sacerdotia admittebantur, ostendit Mela, lib. III, cap. II. *Docent multa*, inquit, *nobilissimos gentis, clam, & diu, vicenis annis.* Rectè equidem, ac prudenter: horum quidpe summa posteà futura erat in reliquos auctoritas: quæ minùs ritè plebeiis conveniebat hominibus. Exemplum hujus rei est in Divitiaco, Aeduorum principe; cujus passim in commentariis suis, de bello Gallico, meminit Cæsar: de quo etiam verba Ciceronis suprà adducta sunt. Atque hoc quoque ex vetustissimo omnium simul gentium more. De Persis Cicero, ibidem: *Nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non antè magorum disciplinam scientiamque perceperit.* Apud Indos quoque, gentium nostri orbis versùs orientem postremos, regum filii à Brachmanibus & olim instituebantur; teste Philostrato in vitâ Apollonii, lib. II: & nunc etiam instituuntur tam sacrâ arcanâque disciplinâ, quàm profanis artibus. De Iaponiis quoque, insulanâ ad Indias gente, ita tradit Franciscus Saverius, in epistolâ: *Bonzii sacerdotes permultos habent in cœnobiis filios optimatum, instituendos literis.* In Epiro adeò omnes plebeji à sacrarum rerum administratione arcebantur, ut etiam apud Orieum solis oveis sacras, noctu stabulanteis in antro, custodiebant αὐδρες δεδαιρημένοι οἱ πλέτῳ

πλέτῳ τε καὶ γένει δοκιμώτατοι τῶν ἀστῶν· id est; *viri delecti ex civibus opibus & genere splendidissimis*; teste Herodoto, in lib. IX. Dionysius Halicarnassensis, lib. II, inter alia priscûm regum Romanorum munia primum fuisse tradit τὸ ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, καὶ πάντα δι' ἐκείνων περάπεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια. id est: *ut sacrorum & sacrificiorum penes eos esset principatus; perque eos gereretur quidquid ad colendos deos pertinet.* Hinc posteà etiam quum regium imperium cum Tarquinio Superbo urbe expulsum esset; *Reges* tamen *sacrorum* perpetuò creati fuerunt; iique ex nobilissimis familiis ac principum filii. Cicero, prædicto lib. I de divinatione: *Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. ut enim sapere, sic divinare regale ducebant: ut testis est nostra civitas; in quâ & reges augures, & posteà privati, eodem sacerdotio præditi rem publicam religionum auctoritate rexerunt.* Idem de Spartanis Herodotus, lib. VI: Γέρεά τε δὴ τάδε τοῖσι βασιλεῦσι Σπαρτιῆται δεδώκασι· ἱρωσύνας δύο, Διός τε Λακεδαιμονίου, καὶ Διὸς Οὐρανίης. id est: *Dignationes regibus suis hasce tribuerunt Spartani; duo sacerdotia, Iovis Lacedæmonii, & Iovis Cælestis.* De Aegyptiis Plutarchus, in libro de Iside: οἱ μὲν βασιλεῖς μετρητὴν ἐπινον οἶνον ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ὡς Ἑκαταῖός φησιν, ἱερεῖς ὄντες. hoc est: *Reges, ex sacrarum literarum præscripto, certâ mensurâ vinum bibebant, ut tradit Hecataeus; quia & ipsi sacerdotes erant.* Et posteà: οἱ δὲ βασιλεῖς ἀποδείκνυντο μὲν ἐκ τῶν ἱερέων ἢ τῶν μαχίμων, τὸν μὲν δι' ἀνδρίαν, τὸν δὲ διὰ Σοφίαν γένους ἀξίωμα καὶ μνήμην ἔχοντος. ὁ δὲ ἐκ μαχίμων ἀποδεδειγμένος ἐδίδου τοῖς ἱερεῦσι, καὶ μετῆιχε τῆς Φιλοσοφίας. Hoc est: *Reges aut è sacerdotibus, aut è bellicosis legebantur: quorum hoc genus ob virtutem bellicam, illud ob sapientiam in dignatione atque auctoritate foret. Qui verò è bellicosis creabatur rex, statim se sacerdotibus dabat; philosophiæq; fiebat particeps.* De Aethiopibus Diodorus, lib. III: οἱ δὲ ἱερεῖς ἐξ αὐτῶν εἰσὶν αἱρέσεως παρεκλύσεις. ἐκ δὲ τῶν καταλεχθέντων ὃν ἂν ὁ θεὸς κωμάζων μετά τινα σωφροσύνην ἐπιφερόμενος λάβῃ, τοῦτον τὸ πλῆθος αἱρεῖται βασιλέα. id est: *Sacerdotes exordine suo optimos quosque secernunt. quemcumque delectorum deus commessabundus pro more circumductus adprehenderit, hunc populus regem creat.* De Cappadocibus Strabo, lib. XII: Καὶ ἔστιν ὁ ἱερεὺς δεύτερος μὲν τῇ Καππαδοκίᾳ μετὰ τὸν βασιλέα· ὡς δ' ἔστι τὸ πολὺ τοῦ αὐτοῦ γένους ὄντων οἱ ἱερεῖς τοῖς βασιλεῦσιν. hoc est: *Estque sacerdos in summo, secundùm regem, honore Cappadocibus. adeóque ex eodem plerumque genere erant sacerdotes cum regibus.* Moses quoque, in libro geneseos, cap. XIV, vers. XVIII: Melchisedecum tradit regem simul Salemi, simulque Dei celsissimi sacerdotem; eumque Abrahami ævo.

Loca, in quibus Gallorum Druidæ, veluti ἐν τοῖς παιδωτηρίοις, ad docendam, exercendamque theologiam philosophiamque, conveniebant, ostendit idem Mela. *Docent*, inquit, *multa nobilissimos gentis clàm, & diu, vicenis annis, in specu, aut in abditis saltibus.* Cum quo consentit Lucanus, lib. I:

——Nemora alta remotis
Incolitis lucis.

Hoc quoque haud dubiè ex antiquissimâ gentium consvetudine. nam hodiéque idem fit in plerisque Americanis nationibus: & de priscis Indorum theologis philosophisque Strabo, lib. XV, ex Megasthenis scriptis sic memorat: Διατρίβειν δὲ τοὺς φιλοσόφους ἐν ἄλσει τινὶ τῆς πόλεως, ὑπὸ περιβόλῳ συμμέτρῳ, λιτῶς ζῶντας ἐν στιβάσι, καὶ δορείοις· hoc est: *philosophos istos ante urbem in luco degere, intra mediocrem ambitum, quo cinguntur, frugaliter viventeis, super toris ac pellibus.*

Quid præcipuè Gallorum docuerint Druidæ, jam antè ex Cæsaris ostensum est commentario VI: cujus verba hæc fuêre; *In primis hoc volunt persvadere; Non interire animas; sed ab aliis, post mortem, transire ad alios: atque hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt.* Nempe, ut antè dictum, universæ philosophiæ, tam naturalis moralisque, quàm divinæ, scientia penes unos erat sacerdoteis, &, quam illi erudiebant, nobilitatis juventutem. reliqui omnes harum rerum erant ignari. Sed de singulis, quæ Druidæ docuerunt, posteà videbimus.

Modum docendi discendique adnotat idem Cæsar, ibidem. *Magnum*, inquit, *numerum versuum ediscere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in disciplinâ permanent. neque fas esse existimant, ea literis mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisq; rationibus, Græcis literis utantur.* Græcas equidem literas Galli à Massilienſibus Græcis primùm didicerunt; ut suprà, cap. III, ostensum. apud Germanos verò, non solùm Cæsaris ævo, sed Trajani etiam in principatu *literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorabant*; teste Tacito, in libro de Germaniâ. Itaque quidquid memoriæ mandare volebant, id carminibus componebant. unde etiam istud Taciti, sub initium dicti libri; *Celebrant carminibus antiquis*

(*quod*

(*quod unum apud illos memoriæ & annalium genus*) TUITONEM *deum, terrâ editum, & filium* MANNUM, *originem gentis, conditoresque.* Ergo & ipsi Germanorum sacerdotes ac sapientes omnem suam disciplinam in carminibus sive versibus juventuti tradiderunt. Atque hoc etiam, quemadmodùm alia, ex vetustissimo instituto, omnibus pariter gentibus observato. De gente Hispanicâ Turdulis ita Strabo, lib. III: Οὔτοι γραμματικῇ χρῶνται, καὶ τῶν παλαιᾶς μνήμης ἔχουσι τὰ συγγράμματα, καὶ ποιήματα, ἔμμετρα ἐξακισχιλίων ἐτῶν, ὡς φασιν. id est: *Hi grammaticâ utuntur: & antiquitatis monumenta habent conscripta, & poëmata, ac leges metris inclusas, à sex, ut ajunt, annorum millibus.* Idem auctor, lib. XII, Mazacenorum in Cappadociâ legum interpretem vocat νομῳδὸν, id est, *legum decantatorem.* De Zoroastre, quem primum divinarum humanarumque scientiarum doctorem inter mortales fuisse suprà ostendi, Hermippus apud Plinium, lib. XXX, cap. I, testis est, *vicies centum millia versuum* de philosophiâ cum condidisse. Diogenes Laërtius, in procœmio: Τὸν δὲ Λίνον παῖδα εἶναι φασὶν Ἑρμοῦ καὶ Μούσης Οὐρανίας· ποιῆσαι δὲ κοσμογονίαν, ἡλίου καὶ σελήνης περίοδον, καὶ ζώων καὶ καρπῶν γένεσις. τοῦτον ἀρχὴν τῶν ποιημάτων ὧδε·

Ἦν ποτε τὸ χρόνος ὅτε τὰ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.

Id est: *Linum* Thebanum *Mercurio Musâque Vraniâ genitum adfirmant. scripsisse autem mundi generationem; solis item & lunæ cursus, animalium & fructuum generationes. hoc autem operis sui fecit initium:*

Tempus erat, quo cuncta simul sunt condita quondam.

Hunc Linum alii Apollinis faciunt filium. Unum, idemque numen fuisse Apollinem & Mercurium, idque verum illum æternumque Deum, omnium rerum conditorem, infrà liquebit. Zoroastrem eumdem esse Adamum, omnium mortalium primum, suprà ostensum est. Unde haud leve argumentum, unum eumdemque fuisse hominem, Zoroastrem ac Linum; qui de universâ mortalium philosophiâ, tam divinâ, quàm humanâ, carmina composuit. Nempe hinc est, quòd Lactantius, lib. VII, cap. XXII, *poëtas multo antiquiores* ait esse, *quàm historicos, & oratores, & cetera genera scriptorum:* & libro V, cap. V; *poëtas multo priores fuisse, quàm philosophos; & ante natum sapientiæ nomen, pro sapientibus habitos.* Herodotus lib. II: Ἔστι δὲ Αἰγυπτίοισι ὁ Λίνος καλεόμενος Μανέρως. Id est: *Vocatur Linus Aegyptiorum linguâ Maneros.* Ceterùm, rationes, cur philosophiam suam Druidæ literis non mandarint, conjecit Cæsar ibidem. *Id mihi*, inquit, *duabus de causis institutum videtur: quòd neque disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, literis confisos, minùs memoriæ studere. quod ferè plerisque accidit, ut præsidio literarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant.* Rationes sanè haud falsæ. nam disciplinam in vulgus efferre, planè nefas erat. ideóque apud omneis gentes strictissimo olim adigebantur atque etiamnunc apud barbaras nationes adiguntur sacramento sacris initiandi, ne quid effutiant. Unde illud est Herodoti, in libro secundo, de Ægyptiorum theologiâ, quam apud illos perspexerat, narrantis: Τὰ μὲν νυῦ θεῖα τῶν ἀπηγημάτων οἷα ἦκουον, οὐκ εἰμὶ πρόθυμος ἐξηγέεσθαι ἔξω, ἢ τὰ ὀνόματα αὐτῶν μούνων· νομίζων πάντας ἀνθρώπους ἴσον περὶ αὐτῶν ἐπίστασθαι. id est: *Verùm, quæ mihi de diis narrarunt, ea exponere vel scripto mandare non libet; nisi nomina eorum tantùm: quòd idem de illis omneis homines scire existimem.* Sic & Prætextatus, sacrorum præsul, apud Macrobium, Saturnal. lib. I, cap. VII: *Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas est; non quæ ad arcanam divinitatis naturam refertur; sed quæ aut fabulosis admixta differitur, aut à physicis in vulgus aperitur. nam occultas & manantes ex meri veri fonte rationes ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur: sed, si quis illas assequitur, continere intra conscientiam tectas jubetur.* Pausanias in Corinthiacis: Τὸν δὲ ἐν πλατῇ Μητρὸς ὑπὲρ Ἑρμῆ λεγόμενον καὶ τῷ κριῷ λόγον ἐπιστάμενος ἐγὼ λέγω. id est: *Quæ cognita in Magnæ matris initiis mihi sunt de Mercurio & ariete, consultò reticeo.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ, ejusque templo: Γενεὴν δέ μοι ἐτέων πέρι, ὁκόσα τῷ ἱρῷ ἐστι, πολλοὶ λόγοι ἐλέχθησαν, τοῖ μὲν ἱροῖσι, οἱ δὲ ἐμφανέες, οἱ δὲ καὶ λόγοι μυθώδεες. id est: *Inquirenti mihi de annis, quàm diu templum hoc durasset, multi sermones ferebantur: quorum alii erant sacri, alii aperti ac plani, alii verò perquàm fabulosi.* Sacri dicebantur arcani illi. Vetus epigramma Græcum, εἰς Ἀπυλήϊον τὸν μάγον·

Καὶ νοερῆς ἀφθέγκτα λαλυσσόος ὄργια μούσης
Ἄζετο παπταίνων Ἀπυλήϊος, ὄφρα μύσῃσι
Αὐσονὶς ἀρρήτου σοφίης ἀνεθρέψατο σπλάγχνα.
Et intellectualis taciturna Latinæ orgia musæ
Colebat inquirens Apulejus, quem sacerdotem
Ausonia arcanæ sapientiæ nutrivit Siren.

Franciscus quoque Saverius, ex ordine Jesuitarum, qui aliquamdiu in Indiis egit, in epistolâ

quâdam ita scribit de quodam juvene Brachmane: *Quum ambo simul essemus, arcana mihi quædam commisit. Primùm à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus est auditores, jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos.* Idem Gallorum Druidas fecisse, patet è Cæsaris verbis, suprà citatis. Mela etiam, prædicto lib. III, cap. II, auctor est, *clàm eos docuisse discipulos suos: unumq; solummodò ex iis, quæ præceperunt, in vulgus effluxisse; videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas esse animas.* Quibus consentiens Diogenes Laërtius, in procœmio, ita tradit de iisdem simul Druidis simulque de Indorum Brachmanibus: Καί φασι σφᾶς μὲν Γυμνοσοφιστὰς, καὶ Δρυΐδας αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεὸς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. Hoc est: *Ajunt, Gymnosophistas & Druidas obscurè ac per sententias philosophari: colendos scilicet deos, nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* De Brachmanibus hoc etiam Strabo, lib. XV: Τοὺς δὲ γυναιξὶ τὰς γαμετὰς μὴ συμφιλοσοφεῖν φασὶ τοὺς Βραχμᾶνας· εἰ μὲν μοχθηρὰς γίνοιτο, ἵνα μή τι τῶν ἀπορρήτων ἐκφέρωσιν εἰς τοὺς βεβήλους· εἰ δὲ ἀγαθὰς, μὴ καταλείπειν αὐτάς. ἀδύνατα γὰρ, ἡδονῆς καὶ πόνου καταφρονεῖσθαι, ὡς δι' αὐτοῦ ζωῆς καὶ θανάτου, ἐθέλειν ὑφ' ἑτέρου εἶναι. πιθανὸν δ' εἶναι τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸν ἀγαθὸν. Hoc est: *Brachmanas cum uxoribus non philosophari; ne, si improbæ sint, aliquid, quod efferri nefas sit, in profanos efferant; si probæ, viros relinquant. nam qui voluptatem ac dolorem, vitamque & mortem æquè contemnat, eum alii subjectum esse nolle. hujusmodi autem esse probum, & probam.* De Aegyptiis Plutarchus in libro de Iside: Ὁ δ' ἐκ μαχίμων ἀποδεδειγμένος, βασιλεὺς ἄνδρ' ἐγίνετο τῶν ἱερέων, καὶ μετεῖχε τῆς φιλοσοφίας, ὑπεκρυπτόμενος τὰ πολλὰ μύθοις καὶ λόγοις ἀμυδροῖς ἐμφάσεις τε ἀληθείας καὶ ἀφανάσεις ἔχουσιν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τοῖς ἀναθήμασιν αὐτοῖ, πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ὑπαινικῶς ἱστάντες, ὡς αἰνιγματώδη σοφίαν τῆς θεολογίας αὐτῶν ἐχούσης. Id est: *Qui autem è bellicosis creabatur rex, statim se sacerdotibus dabat, ac philosophiæ fiebat particeps, pleraque fabulis occultantis, ac sermonibus obscura veritatis indicia atque argumenta habentibus. quod sanè ipsi declarant, ante templa sphingas plerumque locantes: quo innuunt, suam rerum sacrarum doctrinam constare perplexâ & sub involucris latente sapientiâ.* Atque hæc fuit Aegyptiorum sacerdotibus causa sacras sive hieroglyphicas instituendi literas, quibus theologia eorum exprimebatur; quas vulgus non intelligebat. Ab initio nullas omnino iis fuisse literas, patet ex Phædro Platonis. cujus verba, quia hujus rei ostendere originem videntur, paullo pleniora huc adscribere haud pigeat. Socratem ita loquentem introducit: Ἤκουσα τοίνυν, περὶ Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου γενέσθαι τῶν ἐκεῖ παλαιῶν ἕνα θεῶν, ᾧ καὶ τὸ ὄρνεον τὸ ἱερὸν, ὃ δὴ καλοῦσιν ἶβιν· αὐτῷ δὲ ὄνομα τῷ δαίμονι εἶναι Θεύθ. τοῦτον δὴ πρῶτον ἀριθμόν τε καὶ λογισμὸν εὑρεῖν, καὶ γεωμετρίαν, τε ἀστρονομίαν, ἔτι δὲ πεττείας τε καὶ κυβείας, καὶ δὴ καὶ γράμματα· βασιλέως δὲ αὖ τότε ὄντος Αἰγύπτου ὅλης Θαμοῦς περὶ τὴν μεγάλην πόλιν τοῦ ἄνω τόπου, ὃν οἱ Ἕλληνες Αἰγυπτίαν Θήβας καλοῦσι, καὶ τὸν θεὸν Ἄμμωνα. πρὸς τοῦτον ἐλθὼν ὁ Θεὺθ, τὰς τέχνας ἐπιδείξε, καὶ ἔφη, δεῖν διαδοθῆναι τοῖς ἄλλοις Αἰγυπτίοις· ὁ δὲ ἤρετο ἥντινα ἑκάστη ἔχει ὠφέλειαν· διεξιόντος δέ, ὅ τι καλῶς ἢ μὴ καλῶς δοκεῖ λέγειν, τὰ μὲν ἔψεγε, τὰ δ' ἐπῄνει. πολλὰ μὲν δὴ περὶ ἑκάστης τῶν τέχνης ἐπ' ἀμφότερα Θαμοῦν τῷ Θεύθ λέγεται προφέρειν, ἃ λόγος πολὺς ἂν εἴη διελθεῖν. ἐπειδὴ δὲ ἦλθε τοῖς γράμμασιν ἦν, Τοῦτο δέ, ὦ βασιλεῦ, τὸ μάθημα, ἔφη ὁ Θεύθ, σοφωτέρους Αἰγυπτίους καὶ μνημονικωτέρους παρέξει· μνήμης τε καὶ σοφίας φάρμακον εὑρέθη. ὁ δ' εἶπεν, Ὦ τεχνικώτατε Θεύθ, ἄλλῳ μὲν τεκεῖν δυνατὸς τὰ τῆς τέχνης, ἄλλῳ δὲ κρῖναι τίν' ἔχει μοῖραν βλάβης τε καὶ ὠφελείας τοῖς μέλλουσι χρήσεσθαι. καὶ νῦν σὺ πατὴρ ὢν γραμμάτων, δι' εὔνοιαν τοὐναντίον εἶπες ἢ δύναται. τοῦτο γὰρ τῶν μαθόντων λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει, μνήμης ἀμελετησίᾳ, ἅτε διὰ πίστιν γραφῆς ἔξωθεν ὑπ' ἀλλοτρίων τύπων, οὐκ ἔνδοθεν αὐτὸς ὑφ' αὑτῶν ἀναμιμνησκομένους. οὐκοῦν μνήμης, ἀλλ' ὑπομνήσεως φάρμακον εὗρες. σοφίας δὲ τοῖς μαθηταῖς δόξαν οὐκ ἀλήθειαν παρέξεις· πολυήκοοι γάρ ζοι γενόμενοι ἄνευ διδαχῆς, πολυγνώμονες εἶναι δόξουσιν, ἀγνώμονες, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ὄντες, καὶ χαλεποὶ ξυνεῖναι, δοξόσοφοι γεγονότες ἀντὶ σοφῶν. Hoc est: *Audivi equidem, circa Naucratin Aegypti, priscorum quemdam fuisse deorum, cui dicata sit avis, quam ibin vocant. deo autem ipsi nomen Theuth. hunc primum omnium numerum & numeri computationem invenisse, geometriamque & astronomiam, talorum aleæ rumque ludos, & literas. Erat autem tunc totius Aegypti rex Thamus, in eminentissimâ amplissimâque urbe, quam Græci Aegyptias Thebas adpellant, deumque ipsum Ammonem. ad hunc regem Theuth profectus, artes ei demonstravit suas; dixitque, eas distribui deinceps ceteris Aegyptiis oportere. Verùm ille, quæ cujusque utilitas foret, interrogavit. & ipso referente, quod benè dictum videbatur, probabat quidem; quod contrà, vituperabat. Vbi multa de quâlibet arte in utramq; partem Thamus fertur Theutho ostendisse; quorum singula si enarrare pergamus, prolixior erit oratio. Quum verò ad literas descendissent: Disciplina hæc, inquit Theuth, ô rex, sapientiores & memoriâ promtiores Aegyptios faciet. memoriæ namque & sapientiæ remedium est id inventum. At ille, O artificiosissime Theuth, inquit, alius equidem ad artis opera fabricanda idoneus est, alius ad judicandum promptior, quid emolumenti damnive sint utentibus allatura. Atqui*

& tu

& tu literarum pater, propter benevolentiam contrarium, quàm efficere valeant, adfirmasti. nam illarum usus, propter recordationis negligentiam, oblivionem in animis discentium pariet: quidpe qui, externis literarum confisi monimentis, res ipsas intus animo non revolvent. Quamobrem non memoriæ, sed monitionis remedium invenisti. Sapientiæ quoque opinionem potiùs quàm veritatem discipulis tradis. nam, quum multa absque præceptoris doctrinâ perlegerint, multarum rerum periti vulgò, quum ignari sint, videbuntur. Consuetudine quoque & conversatione molestiores erunt, utpote qui non sapientiâ ipsâ sint præditi, sed opinione sapientiæ subornati. Egregia sanè ratio. quasi verò rex homo deo fuerit sapientior prudentiorque. Sic scilicet ubique in gentium theologiâ falsa veris, maximâ fabularum ἀποπία, admiscentur. Idem Plato in Philebo, de eo loquens, qui apud Aegyptios primus literas invenerit, Εἴ τις θεὸς, inquit, εἴ τε καὶ θεῖος ἄνθρωπος, ὡς λόγος ἐν Αἰγύπτῳ, Θεῦθ τινα τὸν γενέσθαι λέγων· id est: *Sive deus aliquis, sive homo divinus, ut Aegyptii ferunt, Theuth quemdam fuisse hunc adfirmantes.* Plutarchus, convivalium lib. IX, quæstion. III, Mercurium ait apud Aegyptios literas invenisse. Cicero, de divinatione lib. III, Mercurium hunc ipsis Aegyptiis ait adpellari *Theuth*. Ipsum esse verum æternumque Deum, rerum cunctarum auctorem; *Thamum* verò *Adamum*; superiori capite ostensum est. Colligere igitur hinc liceat, ipsum Adamum, ut etiamtum, non θεὸν, sed θεῖον ἄνθρωπον, literarum quoque, inter alia, sibi reperisse formas; quemadmodùm omnibus rebus nomina imposuit: de earumque usu Deum consuluisse: Deum verò improbasse, sive ob eas, quas Aegyptiorum adnotarunt sacerdotes, sive alias ob causas. Hinc posteà mos ille plerisque, etiam post natum Christum, gentibus, theologiam suam, omnemque adeò sapientiam, sine literarum præsidio, memoriæ juniorum transdere. De omnibus Europæis disertissimum est testimonium Aeliani, variar. histor. lib. VIII, cap. VI: Τῶν ἀρχαίων φασὶ Θρακῶν μηδένα ὁπίσεσθαι γράμματα. ἀλλὰ καὶ ἐνόμιζον αἴσχιστον εἶναι πάντες οἱ τῷ Εὐρώπῃ οἰκοῦντες βάρβαροι, χρῆσθαι γράμμασιν. Id est: *Ex antiquis Thracibus neminem ajunt literas noviſſe. imò turpissimum putarunt, & summum dedecus omnes Europæi barbari, literis uti.* Atque hoc equidem ex antiquissimo illo instituto, ab Adamo in posteros ejus propagato. Hi verò, postquàm à veri Dei cultu ad siderum aliorumque falsorum numinum venerationem, auctore Caino, sese converterunt; non modò vera illa, quæ in theologiâ suâ continebantur, vulgum celarunt, sed pro iis ineptissimas etiam ac nefandas subjecerunt fabulas; quibus posteâ omnes usæ sunt per universum terræ orbem gentes; ut suprà dictum est. De Græcis atque Romanis vulgò satis notum est. de Aegyptiis paullo antè audivimus Plutarchum. deque eisdem plura leguntur apud alios auctores, maximè verò apud Diodorum, lib. I. qui de Aethiopibus, & Atlantiis, quos Americanos esse infrà ostendam, idem enarrat lib. III. de Gallis & Indis etiam ex Diogene Laërtio intelleximus. De Iaponiorum in orientè sacerdotibus Bonziis, ita Franciscus Saverius, in epistolâ: *Antiquitatis peritiâ, & superstitionum suarum fabulis enarrandis magnam sibi auctoritatem comparant.* Reddit ejus rei rationem Strabo lib. I, his verbis: Οὐ γὰρ ὄχλον τε γυναικῶν καὶ παντὸς χυδαίου πλήθους ἐπαγαγεῖν λόγῳ δυνατὸν φιλοσόφῳ, καὶ παρασκευῆς περὶ δόσεβειαν, καὶ ὁσιότητα, καὶ πίστιν, ἀλλὰ δεῖ καὶ μύθου δεισιδαιμονίας. τοῦτο δ' οὐκ ἄνευ μυθοποιίας, καὶ πραγτείας. κεραυνοὶ γὰρ, καὶ αἰγὶς, καὶ τρίαινα, καὶ λαμπάδες, καὶ δράκοντες, καὶ θυρσόλογχα, καὶ θεῶν ὅπλα, μῦθοι, καὶ πᾶσα θεολογία ἀρχαϊκὴ· τούτοις δ' ἀπεδέξαντο οἱ τὰς πολιτείας καταστησάμενοι μορμολύκεια ἵνας παρὰ τοῦτ' ἠπορέμενοι. Hoc est: *Fieri non potest, ut mulierum ac promiscuæ turbæ multitudo philosophicâ oratione excitetur, ducaturque ad religionem, pietatem, ac fidem: sed superstitione præterea ad hoc opus est; quâ incuti sine fabularum portentis nequit. equidem fulmen, ægis, tridens, faces, angues, hastæ quæ thyrsis præfixæ, deorum scilicet arma, atque adeò universa prisca theologia, fabulæ sunt, receptæ à civitatum auctoribus, quibus, veluti larvis, imprudentium animi terrerentur.* Non à civitatum auctoribus, vel regibus, hujusmodi profectas esse fabulas, sed ab ipsis philosophis, sive sacerdotibus, satis ex hactenus dictis patet. Causa an ea fuerit, quam heic Strabo indicat, etiam dubito. In fraudem imperitæ plebis, atque in emolumentum ipsorum sacerdotum id factum, exemplis compluribus colligo. De Indorum Brachmanibus ita Franciscus Saverius, in epistolâ prædictâ: *Primùm à ludi rectore hoc agitur, ut, quos habiturus est auditores, jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos. quorum unum erat, ne umquàm profiterentur, adorandum esse creatorem cæli & terræ, qui in cælis est: sed potiùs idola, quæ dæmonia esse sciebant.* Haud immerito; quum horum maximè ope atque auxilio res eorum consistant. nam veneficas hodiéque exercere arteis, incantationibusque quàm maximè esse deditos, cùm Indorum in oriente, tum Americanorum in occidente, Aethiopumque ad meridiem sacerdoteis, vulgò notum est. Idem omnium pariter gentium antiquis fecisse temporibus sacerdoteis, cuivis ex veterum monimen-

torum lectione liquet. In Indorum sacerdotibus disertè nominat Strabo, lib. xv, ἐπῳδὰς, id est, *incantatores:* &, lib. xvi, in Persarum magis νεκυομάντεις, id est, *qui mortuorum umbras evocantes percunctantesque vaticinantur futura.* De Indorum Brachmanibus ita Nonnus, Διονυσιακῶν lib. xxxvi:

—— Θεοκλήϊοις δ' ἐπαοιδαῖς
Πολλάκις ἠερόφοιτον ὁμοίϊον ἄζυγι ταύρῳ
Οὐρανόθεν καλέοντες ἐφαρμάξαντο σελήνῃ.
Πολλάκι δ' ἱππεύοντες ἐπερχομένων ἅμα δίφρων
Ἀστιβέϊ θ' ἁρπαγῇ ἀνεσχεθον πρείλῳ.

—— *A deo vocatis incantationibus*
Sæpius aërivagam similem injugi tauro
Cælo deducentes rapiunt lunam.
Sæpius equitantes impulsis in curribus
Instabilis solis inhibent transitum.

De Gallorum sacerdotibus feminis ita Mela, lib. III, cap. VI: *Sena insula, in Britannico mari, Osismiis adversa litoribus, Gallici numinis oraculo insignis est. cujus antistites, perpetuâ virginitate sanctæ, numero novem esse traduntur. Galli Senas vocant: putantque ingeniis singularibus præditas, maria ac ventos concitare carminibus; seque, in quæ velint, animalia vertere.* Persarum magi quum omnium maximè his rebus forent dediti, *magicæ* inde adpellatæ sunt *artes.* de quibus ita disserit Plinius, libro trigesimo, capite primo: *Magicas vanitates sæpiùs quidem antecedentis operis parte, ubicumque causæ locusque poscebant, coarguimus; detegemusque etiamnum. in paucis tamen digna res est, de quâ plura dicantur, vel eo ipso, quòd fraudulentissima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimisque saculis valuit. Auctoritatem ei maximam fuisse nemo miretur; quandoquidem sola artium tres alias imperiosissimas humanæ mentis complexa in unam se redegit. Natam primùm è medicinâ nemo dubitat; ac specie salutari irrepsisse velut altiorem sanctioremq;, quàm medicinam: ita blandissimis desideratissimisque promissis addidisse vires religionis, ad quas etiamnum caligat humanum genus. Atq; ut hoc quoque successit, miscuisse artes mathematicas; nullo non avido futura de sese sciendi, atque ea è cœlo verissimè peti credente. Ita possessis hominum sensibus triplici vinculo, in tantum fastigii adolevit, ut hodiéque etiam in magnâ parte gentium prævaleat, & in oriente regum regibus imperet. Sine dubio illic orta in Perside à Zoroastre; ut inter auctores convenit.* Non penes unos fuisse Persarum sapienteis, sed etiam apud Aegyptios, indicat paullo pòst his verbis: *Quamquàm animadverto, summam literarum claritatem gloriamque ex eâ scientiâ antiquitus, & penè semper petitam. certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc discendam navigavêre; hanc reversi prædicavêre, hanc in arcanis habuêre.* In Aegyptum navigasse, suprà dictum est. Omnibus pariter fuisse communem gentibus, ostendit paullo pòst: *Planeq;, quod nemo dubitet, orbem terrarum peragravit.* nominatque mox Gallias, & Britanniam: tandemq; subjungit: *Adeò ista toto mundo consensêre, quamquàm discordi, & sibi ignoto.* Ne autem dubites, incantationes etiam eum intelligere, & veneficas arteis sub magiæ vocabulo; ita pergit initio capitis secundi: *Species ejus plures sunt. namque & ex aqua, & ex sphæris, & ex aëre, & stellis, & lucernis, ac pelvibus, securibusque, & multis aliis modis divina promit; præterea umbrarum inferorumque colloquia.* Et in fine ejusdem capitis: *Proinde ita persuasum sit, intestabilem, irritam, inanem esse; habentem tamen quasdam veritatis umbras; sed in his veneficas artes pollere, non magicas.* His igitur artibus ferè usi sunt omnium gentium sacerdotes, ad comparandam sibi immensam illam existimationem admirationemque apud profanum, rude, & rerum omnium ignarum vulgus. cui quàm nefariè auxilio opeque ipsius diaboli imposuerint, innumeris patet exemplis: quorum unum atque alterum in medium proferre haud pigeat. Benjamin Iudæus, de quadam orientali natione, quam ipse circa annum Domini Jesu Christi CIↃ CL perlustravit, in hanc sententiam scriptum reliquit in itinerario suo: *Colitur ab his sol aris frequentibus & magnis, extra urbem per omnia loca ad dimidium milliare exstructis. Summo itaque mane communiter excurritur; adituruque sol: cui in cunctis aris simulacra sunt sacrata, ad similitudinem orbis solaris, magicis artibus constructa. exoriente enim sole, orbes illi incendi conspiciuntur; magnoque strepitu sonant.* Et ibidem, de aliâ gente insulanâ in eodem oriente: *Habent sacrificulos suos per singula loca in templis, eorum superstitioni dicatis. Sunt autem hi sacrificuli omnium ariolorum incantatorumque totius orbis terræ peritissimi in omni vanitatis hujus genere. Ante singula autem templa campus magnus ac spatiosus est, in quo ingens ignis omnibus diebus ardet. solentque filios suos per hunc ignem transmittere, expiandi causâ. mortuos etiam suos in medium rogum conjiciunt exurendos. Sunt præterea ex terræ magnatibus, qui sese vivos igni devovent. Quum verò*

horum

horum quispiam familiaribus ac necessariis atque propinquis suis hujusmodi institutam devotionem indicat; continuò summâ omnium gratulatione & communi voce audit; Beatus tu, & benè tibi erit. Igitur, quo die votum exsolvendum est, magno convivio primùm exceptus, si dives fuerit, equo vehitur; sin pauperior, pedes, suorum aliorumque turbâ comitatus, ad campi usque initium deducitur: unde cursu inito, in ignem insilit. tum verò familiares, cognatique omnes, & consanguinei tympanis & choreis summâ cum lætitiâ exsultant, ac ludunt, quoad ille combustus fuerit. Triduo autem pòst, duo ex præcipuis sacrificulis illius domum adeuntes, familiæ omni domum parare præcipiunt, patre ipsorum eâdem die ipsis adfuturo, atque, quid eos facere oporteat, declaraturo. Advocantur igitur ex civitate testes aliquot. & ecce Satan, illius imaginem imitatus adest. quem uxor & filii rogant, quemadmodùm cum eo in altero sæculo agatur. quibus ille respondens, Veni, inquit, ad socios meos, à quibus non excipior, donec ea exsolvam, quæ amicis ac propinquis debeo meis. distribuitque extemplo filiis res suas: jubetque debita omnia creditoribus persolvere; & à debitoribus, quidquid debeatur, exigere; testibus omnia ejus verba & mandata excipientibus, atque describentibus: à quibus tamen non conspicitur. Tum verò, se viam suam repetere dicens, evanescit. Hujusmodi erroribus, mendaciis, & fraudibus, sacrificulorum calliditate & artibus magicis constructis, vanitatem gens illa tuetur, ac mordicus tenet: sesequè nationum omnium terræ beatissimam esse jactat. De Aethiopibus, Africam ad australe mare incolentibus, ita Herodotus lib. III: Η' ἢ τράπεζα δ' ἡλίου λειμών ἐστι ἐν τῷ πρόσω, πλήρης κρεῶν ἑφθῶν παντοίων τετραπόδων· ἐς τὰς μὲν νύκτας ἐπιτηδεύοντες λιθίνας τὰ κύρια δοῦ· ἐν πόλει ἑκάστης ἑούσας τῶν ἀστῶν, τὰς ἢ ἡμέρας δαίνυσθαι πρόσεισί τε βελόμενος. Φάναι ἢ δοῦ· ἐπιχωρίους τῶνδε τῶν γῆν αὐτὴν ἀναδιδόναι ἑκάστοτε. Hoc est: *Solis mensa talis esse memoratur. Est in suburbanis pratum, omnium quadrupedum ossâ refertum. quam per noctem singuli civium magistratus properant ponere: ad eamque, ubi illuxit, cuilibet epulatum licet accedere. hæc autem ipsâ à terrâ assiduè reddi indigenæ perhibent.* Similia hodiéque apud omneis simul profanas, idololatrasque genteis fieri, vulgò pueris etiam notum est. Verùm de his satis: ad Celtas meos redeo.

Temporis spatium, quo perfectos in disciplinâ reddi suos posse discipulos putabant Gallorum philosophi, suprà indicarunt Cæsar atque Mela: nempe *vicenos annos*. Tantumdem Germani suæ impenderint philosophiæ, nec ne, incertum habeo. De Indorum philosophis ex Megasthene ita Strabo, prædicto lib. XV: Ἔτη δ' ἐπὶ τριάκοντα ἕως ζήσωσι ἀναχωρεῖν εἰς τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν ἔκαστον, ἢ ζῆν ἀδεῶς, καὶ ἀνειμένως μᾶλλον. id est: *Quum triginta & septem annos sic vixerint, ad sua quemque regredi, & laxiùs licentiúsque vivere.*

Ceterò Cæsar, in dicto comment. VI, *Omnibus*, inquit, *Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. at, si sunt plures pares; suffragiis Druidum adlegitur. nonnumquàm etiam de principatu armis contendunt.* Ad eumdem modum apud Germanos quoque, in singulis civitatibus, sive nationibus, unum omnibus reliquis præfuisse sacerdotibus ac philosophis, penes quem summa fuit rerum sacrarum, & apud quem reliqui sacerdotes initiarentur, haud dubium est. hic quidpe mos cunctis per terræ orbem gentibus, & olim, & nunc usitatissimus, divino etiam præcepto per Mosen apud Hebræos institutus. De Germanis quin etiam exemplum peti potest ex Strabone; qui, lib. VII, triumphum Germanici Cæsaris super devictis Germaniæ populis memorans, post alia, Ἐπομπεύσθη, inquit, καὶ Λίβυς τῶν Χαττῶν ἱερεὺς καὶ ἄλλα τῶν σώματα ἐπομπεύθη ἐκ τῶν πεπορθημένων ἐθνῶν. id est: *Ductus est in pompâ & Libys, Chattorum sacerdos, aliique multi mortales ex devastatis populis.* Quamquàm in nonnullis manu scriptis exemplaribus legitur, λέβης ἱερὸς, id est, *lebes sacer*. quod tamen falsum mendosumque esse, ostendunt verba sequentia, καὶ ἄλλα σώματα. Sciolus aliquis, quia mox infrà de duobus Cimbrorum sacris lebetibus auctorem narrare vidit; heic quoque pro Λίβυς legendum, judicio parum felici, putavit λέβης. Ceterùm hunc sacerdotem principem inter reliquos Chattorum sacerdoteis obtinuisse locum, facilè ex eo conjicitur, quòd hunc solum Strabo memorat, quum tamen haud dubiè & plures alii capti forent: siquidem complures numero ad bellum eum exercitu proficiscebantur. penes unos quidpe sacerdoteis, ut antè ostensum, omne jus erat *coërcendi, animadvertendi, vinciendi, verberandi*, prætereáque adversam aciem prœlio victam diis sacrificandi: quæ sanè ab uno solo, in magno numerosoque exercitu, fieri nequibant. Sed disertissimum huic rei testimonium perhibetur à Marcellino, in libro XXVIII; quod jam antè retuli tale: *Apud Burgundios generali nomine rex appellatur Hendinos: &, ritu veteri, potestate depositâ removetur, si sub eo fortuna titubaverit belli; vel segetum copiam negaverit terra: quemadmodùm solent Aegyptii casus ejusmodi adsignare rectoribus. At sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Siniſtus: & est perpetuus, obnoxius discriminibus nullis, ut reges.*

CAPVT XXV.

De falsorum numinum venerationis origine.

PER fabulas solummodò atque ænigmata, cùm alias universi orbis terrarum genteis, tùm Celtas quoque nostros theologiam suam imperito vulgo aperuisse, veros autem de Deo vero & ejus naturâ sermones in arcanis sibi solis habuisse, ex iis, quæ superiori capite adducta sunt, satis abundéque perspectum est. Atteſtantur idem omnes ferè Græcorum Romanorumque libri, ejusmodi ænigmatibus, sphyngibus, ac fabulis referti inexplicabilibus, præsertim poëtarum. Nec quisquam inter tot auctores, in quibus haud paucos sacris initiatos fuisse existimo, tot sæculis hactenus fuit, qui arcanam illam, per sacramentum sibi commissam theologiam omnem evulgare sustinuerit. Vnde est, quòd Iustinus, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, Augustinus, & alii antiqui auctores ecclesiastici, fabulas plurimùm poëtarum confutare laboraverint. Nostro demum hoc sæculo fuerunt viri doctrinâ pariter ac pietate conspicui, qui demonstrare summo conatu, maximoque labore aggressi sunt, ipsam gentium theologiam unum verum Deum, rerum cunctarum conditorem, moderatoremque, tradidisse. quo in argumento præstantissimam omnium, meo judicio, locaverunt operam Augustinus Steuchus Eugubinus, in opere, quod de perenni philosophiâ composuit; & post hunc nuperrimè nobilissimus juxtà ac doctissimus vir Philippus Mornæus, in libro, quem de veritate religionis Christianæ conscripsit. Verùm, quia neque hi, nec quisquam alius originem pluritatis deorum ostendit; mihi hunc maximè locum paucis illustrandum proposui: nullo equidem alio consilio, nullâ aliâ de causâ, nisi uti ea, quæ de Germanorum diis auctores antiqui tradiderunt, clariùs, planiúsque intelligantur.

Vnum igitur, æternum Deum, rerum omnium auctorem simul ac conservatorem, ab omni ævo mortalibus creditum fuisse, pluribus documentis, testimoniisque, ex Græcorum Latinorumque theologiâ, seu philosophiâ productis, demonstrarunt in libris prædictis Steuchus & Mornæus. Non Græcos tantùm atque Latinos, sed alias quoque idem sensisse genteis, paucis ego heic ostendam. Aegyptios in eâdem fuisse opinione, nemini dubitare licet, quando Solonem, Pythagoram, Socratem, Platonem, & alios Græcorum sapienteis, ex Aegypto, in quâ pluribus annis peregrinati sunt, isthanc doctrinam hausisse, inter auctores convenit. De Indis igitur ita Philostratus, in vitâ Apollonii, libro III, capite XI: Τῶν μὲν δὴ πρώτων, καὶ πλεωτάτων ἔδρας ἀποδοτέον θεῷ ἡγεμόνι τῶνδε ξύμπαντος ζώου. τὰ δὲ ὑπ' ἐκείνῃ θεοῖς, οἱ τὰ μέρη αὐτοῦ κυβερνῶσιν. hoc est: *Primam ac perfectissimam sedem tribuendam esse deo genitori hujus animalis*, id est, totius mundi: *proximam verò diis, qui parteis ejus regunt*. De Sarmatis, qui posteà Slavorum magis nomine innotuerunt, Helmoldus in chronico, lib. I, c. LXXXIV: *Inter multiformia deorum numina, quibus arva, silvas, tristitias, atque voluptates attribuunt, non diffitentur unum deum in cœlis, ceteris imperitantem. illum præpotentem cœlestia tantùm curare: hos verò, distributis officiis, obsequenteis, de sanguine ejus processisse; & unumquemq; eò præstantiorem, quò proximiorem illi deo deorum.* Ac paucis uti absolvam; omneis sic credidisse olim totius terrarum orbis gentes, testis est locupletissimus Maximus Tyrius, in dissertatione primâ, his verbis: Ἐν τούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἔνα ἴδοις ἂν ὁμοῦ πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατήρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ. ταῦτα δὲ ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος, καὶ ὁ ἠπειρώτης, καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς, καὶ ὁ ἀσοφός· κἂν ὅτι ἐς ὠκεανὸν ἔλθῃς τὰς νήσους, καὶ κεῖ θεοὶ, τοῖς μὲν ἀνίσχουσιν ἀγχοῦ μάλα, τοῖς δὲ καταδυομένοις. Id est: *In hac tantâ pugnâ, contentione, atque opinionum varietate, in eo leges omnium atque opiniones convenire videas; deum esse unum, regem omnium, ac patrem. huic multos additos esse deos alios, qui supremi illius dei sint filii, & quasi collegæ. in eo Græcus cum barbaro, continentis incola cum insulano, sapiens consentit cum stulto; ut si usque ad extrema oceani litora progrediaris, illic quoque deos inventurus sis; qui haud procul aliis oriuntur, aliis occidunt.* Hic auctor satis apertè etiam ostendit, quinam alii fuerint illi dii, supremi illius dei filii: nempe sidera cœlestia; quæ aliis gentibus ad oceanum orientalem oriuntur; aliis ad occidentalem occidunt. quod disertiùs adhuc eâdem dissertatione posteà docet, his verbis: οὐ γὰρ τετιμύλωται μόνον θεοὶ, θεοῦ παῖδες καὶ φίλοι, ἀλλ' ἀληθῶς ἀριθμῷ· τοῦτο μὲν κατ' ἀρχὰς αἱ ἀστέρων φύσεις, τοῦτο δ' αὖ κατ' αἰθέρα αἱ δαιμόνων οὐσίαι. id est: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, supremi illius filii & amici sunt, sed innumeri: partim in cœlo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentiæ.* Et dissertatione XXXVIII: Ὁ μὲν γὰρ θεὸς, ὁ τῶν ὅλων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, ὁ πρεσβύτερος μὲν ἡλίου, πρεσβύτερος μὲν οὐρανοῦ, κρείττων δὲ χρόνου καὶ αἰῶνος, καὶ πάσης φύσεως. hoc est: *Deus namque omnium,*

omnium, quæ exstant, pater conditorque, sole antiquior, antiquior cælo, omni tempore major, omni ævo, & quidquid in naturâ mutatur. Sic & Julianus, in hymno, regi omnium rerum soli dicato: Εἷς μὲν τ' ὅλων δημιουργὸς· πολλοὶ δ' οἱ κατ' οὐρανὸν περιπολοῦντες δημιουργικοὶ θεοί. id est: *Unus quidem omnium rerum est conditor; multi autem sunt in cælo circumeuntes dei, conditori illi subjecti.* Patet igitur ex his, præter antiquissimum illum, verum, æternumque Deum, rerum omnium conditorem, sidera etiam cœlestia pro diis coluisse antiquis temporibus universas terrarum orbis genteis. Origo pestiferæ atque exsecrandæ huic opinioni quæ fuerit, nunc aperiendum erit.

Jam inter antiquos Christianæ religionis doctores fuerunt, qui arbitrarentur, toto illo primo mundi sæculo, quod aquarum eluvionem antecessit, nullum inter mortaleis fuisse falsorum numinum cultum: hocque malum post eluvionem demum esse natum. cui opinioni plerosque nostri quoque sæculi theologos accedere video. Verùm ego secus sentio. Nempe, quum omnes pariter per universum terrarum orbem gentes eosdem antiquissimis temporibus coluerint deos, eosdemque sacrorum observarint ritus, eademque de mundo, de siderum motu, de cunctarum rerum naturâ disputaverint; quod de singulis fusiùs infrà ostendetur: probabilius est, omnem harum rerum notitiam intra CIↃ IↃ C LVII annorum spatium ante inundationem esse exortam, quàm intra C XXX circiter annos, post inundationem, antequàm in diversas regiones dispersæ fuerunt gentes. Confirmatur hæc sententia eo argumento, quòd & Ægyptii, & Persæ, & Græci, & alii populi sacra sua, sacrorumque ritus ab ipso Deo, rerum omnium auctore atque opifice, vel à primo mortalium, quem Deus condidit, sese accepisse gloriati sunt; ut suprà satis abundéque demonstratum est. Certè Satanas, postquàm ob rebellionem à vero æternoque Deo cœlo deturbatus; infensus per invidiam humano generi, mox primis mortalibus Adamo & Hevæ, horumque deinde posteris perpetuò insidiatus est; omnibusque tentavit modis, quò omneis pariter in eamdem secum præcipitaret miseriam: donec tandem illos ab obedientiâ, hos prorsus ab omni cultu, quem uni Deo, conditori suo, summum omnes debebant, seduxit. Nec Cainum credo, maledictione à Deo ob fraternam cædem acceptâ, in posterum aut dilexisse verè Deum, aut rectè coluisse: sed, quem tanto scelere offenderat, ut invisum infensumque statim reliquisse: moxque à diabolo impulsum fuisse, uti à conditore ad rei conditæ venerationem sese converteret. hac insusurratâ opinione: eum, qui cunctarum rerum fuisset auctor & opifex, cœlestia maximè curare; ut ex Sarmatarum prodidit theologiâ Helmoldus: terrestria autem atque humana permisisse diis inferioribus, filiis suis, in id procreatis, uti parteis mundi regerent: quod ex Indorum protulit theologiâ Philostratus. hos autem deos esse ipsa sidera, solem, lunam, & ceteras stellas, erranteis simul fixasque; ut ex Maximo Tyrio patuit: quarum vim, virtutes, facultates atque effectus jam anteà didicerat Cainus à patre Adamo, divinarum juxtà & humanarum rerum peritissimo. hos igitur deos esse venerandos, hos invocandos, horum intercessione supremi illius dei, omnium patris atq; regis, iram placandam; quum per se jam ampliùs ad eum accedere Caino non liceret. Hanc verò pestiferam pernicioſissimamque opinionem non soli sibi habuit Cainus: sed filiis nepotibusque suis tradidit. unde illud esse puto divi Judæ in epistolâ; ubi de falsis prophetis, sive doctoribus, populum Dei seducentibus, ita loquitur, ver. X, & XI: Οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι, βλασφημοῦσιν· ὅσα δὴ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται. οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν. Id est: *At isti, quæcumque non noverunt, vituperant: quæcumque verò naturaliter, ut animantia ratione expertia, sciunt, in his sese corrumpunt. Væ ipsis: nam viam Caini ingressi sunt.* Ubi satis disertè apostolus ostendit, Cainum falsæ doctrinæ primum inter mortaleis fuisse auctorem. De iisdem falsis doctoribus ita scribit divus Petrus, in epist. II, cap. I, ver. ult., & cap. II, ver. I: οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία· ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ· ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι. Hoc est: *Non enim libitu hominis allata est olim prophetia: sed acti à spiritu sancto loquuti sunt sancti Dei homines. Fuerunt autem & falsi prophetæ in populo: ut etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hereses exitiales, etiam Dominum, qui illos mercatus est, abnegantes.* Et eodem capite, ver. V: καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο· ἀλλ' ὄγδοον Νῶε, δικαιοσύνης κήρυκα, ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας. hoc est: *Et prisco mundo non pepercit: sed octavum Noë, justitiæ præconem, servavit, quum diluvium mundo impiorum induceret.* Hic quoque apostolus satis clarè atque dilucidè testatur, fuisse ante terrarum inundationem falsos doctores, qui aliam, quàm à Deo traditam, docuerint mortaleis religionem: solum Noachum veram Dei doctrinam prædicasse.

quod & divus Moses testatur, genesios cap. VI, ver. VIII & IX: *Sed Noachus invênit gratiam in oculis Iehovæ. Noachus vir justus, integer erat in ætatibus suis. secundùm Deum indesinenter ambulabat Noachus.* Et ipse Dominus, apud eumdem Mosen, cap. sequenti, ver. I: *Te perspexi justum coram me in ætate hac.* Illa igitur Caini doctrina de falsorum numinum veneratione, cultuque, adeò deinde in posteros ejus, continuo Satanæ promotu, prorepsit, uti etiam piorum Sethi neporum, veri Dei cultorum filios corripuerit; in tantum, uti tandem ex omni mortalium genere, VIII solummodò inventi fuerint homines, quos Deus ab aquarum eluvione servari dignos habuerit; testibus Mose, ac Petro, locis prædictis. Multa sanè, imò cuncta in se concludit mala exiguus Mosis versiculus XII, capitis VI genesios; cujus verba sunt ista: *Adspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat, quia corruperat omnis caro vitam suam super terram.* Hinc rectè κόσμος ἀσεβῶν, id est, *mundus impiorum* adpellatur Petro primum illud ævum, quod inundationem anteceſſit. Atque initio equidem Cainus cœlestia tantùm sidera, quorum faciem oculis cernebat, cum filiis suis veneratus est. de quâ veneratione ita Zephania propheta, cap. I, ver. V: *Qui incurvant se super tecta exercitui cœlorum.* de quibus etiam Domini verba, per Mosen populo Hebræorum declarata, deuteronom. cap. XVII, ver. III: *Qui coluerit deos alienos, incurvans se illis, aut soli, aut lunæ, aut ulli exercitus cœlorum; quod non præcepi.* Nepotes verò, vel pronepotes Caini nefariâ hac idololatriâ haud contenti, mox è mortalium quoque genere nonnullos, ob potentiam, ac rerum gestarum magnitudinem, item ob beneficia, inter numina consecratos cœlo dicarunt. unde illud M. Tullii de utrisque, lib. II de legibus: *Divos, & eos, qui cœlestes semper habiti sunt, colunto, & illos, quos in cœlum merita vocaverint, Herculem, Liberum, Æsculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum.* item istud Ovidii, in carmine in Ibin scripto:

Denique ab antiquo divi, veteresque, novique,
In nostrum cuncti tempus adeste, Chao.

Sed cœlestium siderum veneratio omnis jam ante inundationem usurpata fuit: mortalium multi etiam pòst cœlo dicati sunt. Vtrosque deinde Græci (vanum semper atque in risus factum hominum genus) sic fabulositate suâ confuderunt, ac numero eorum aucto permiscuerunt; uti illos quoque divos, qui primi cœlestes habiti sunt, id est, cœlestia sidera, homines natos in terris, eosque omneis in Græciâ suâ, finxerint. unde tanta consequuta est theogoniæ eorum obscuritas, tantæque tenebræ, uti posteriores, Græci simul atque Latini, quis tandem hic vel ille foret divorum, numquàm satis explanare quiverint. Quamquàm hoc in genere Assyrii quoque, & Aegyptii, & Aethiopes, & aliæ gentes mirè ineptiverint; testibus, inter alios scriptores, maximè Diodoro, lib. I, II, & III; & Macrobio, Saturnaliorum lib. I. At quæret heic fortè quispiam, quinam fuerint illi mortales ante inundationem, ob potentiam ac rerum gestarum magnitudinem cœlo dicati? Respondeo; fuisse viros forteis ante inundationem, atque potenteis, magnâ famâ ob exercitam tyrannidem (quæ *gigantum* vocabulo indicatur) apud omneis mortales celebratos, dilucidissimis testatur verbis Moses, eodem lib genes. cap. VI, ver. IV: *Gigantes erant in terrâ diebus illis: ac etiam posteà: quibus diebus congrediebantur filii Dei cum filiabus hominum: quæ liberos pariebant illis. ii sunt potentissimi illi, qui fuerunt jam olim viri celeberrimi.* Idem Moses Lamecum, quintum ab Caino, fastus tyrannidisque notâ insignit, eod. lib. cap. IV, ver. XXIII, & XXIV, his verbis: *Tum dixit Lamecus uxoribus suis; O Hada, & Zilla, audite vocem meam: uxores Lameci auribus percipite sermonem meum. nam virum interfecero ad vulnus meum: etiam adolescentem, ad tumicem meum. quum septuplo sit vindicandus Cainus; utique Lamecus septuagies septies tanto.* Diodorus lib. V: κολασθῆναι γὰρ αὐτοὺς γίγαντας ὑπὸ Διὸς διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἄλλας αἰθρώπους ὑπεροψίαν, καὶ διὰ τὰς τοῦ σώματος ὑπεροχὰς καὶ ῥώμας ποιοῦντας, καταδουλοῦσθαι μὲν αὐτοὺς πλησιόχωρους, ἀπιθεῖν δὲ τοῖς περὶ τοῦ δικαίου πεφυκόσι νόμοις. Hoc est: *Causam, ut à Iove in giganteis ita animadverteretur, fuisse ajunt injustam hominum oppressionem: quòd videlicet proceritate corporum, & virium excellentiâ freti, finitimos in servitutem redigerent; & statutis de justitiâ legibus non obtemperarent.* Quidquid aliis auctoribus de gigantum cum Jove bello memoratur, angelorum id rebellionem significare, haud vanis infrà, cap. XXXI, ostendam documentis. Isti igitur Diodoro memorati gigantes nulli alii fuêre, quàm qui aquarum inundatione debellati sunt atque deleti. nam Lucianus quoque, in libro de deâ Syriâ, causas dictæ inundationis ex vetustissimis Græcorum monimentis recenset has: τὸ θεμισκὰ κάρτα ἐόντες, ἀδίκεσκε ἔργα ἔπρασσον· ὅτε μὲ ὅρκια ἐφύλασσον, ὅτε ξείνους ἐδέκοντο, ὅτε ἱκετέων λιτὰς ἔκλυον. ἀνθ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. Hoc est: *Quum contumelioſi admodùm forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim jusjurandum servaverunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miserti sunt. ob quas res maxima eos mox consequuta est calamitas.* Quocirca facilè crediderim,

gigantum

gigantum vocabulum ab initio nihil aliud significasse, quàm homines, qui contra jus fasque imperium in alios arripiebant, unde etiam idem vocabulum angelis rebellibus tributum; quia hi quoque cœli imperium adfectaverant; ut infrà, dicto cap. XXXI, patebit. Jam ipsum Cainum muniviſſe urbem, oſtendit Moſes, proximè dicto capite, ver. XVII: *Et cognovit Cainus uxorem ſuam, quæ concepit, & peperit Chanocum. Quamobrem ſtudebat condere urbem. & vocavit nomen urbis de nomine filii ſui Chanoc.* Et, ſi gentilibus credere dignum eſt auctoribus, *Ioppe Phœnicum*, quæ vulgò nunc *Iaffa*, *antiquior terrarum inundatione* habita fuit; referentibus, Plinio lib. V, cap. XIII, Melâ lib. I, cap. XI, Solino cap. XXXVII. Apud Plutarchum, in Themiſtocle, ſic Artabanus Perſa ad Themiſtoclem: Ἡμῖν ἢ πολλῶν νόμων καλῶν ὄντων, κάλλις ὅ τις ἐστι, τὸ ὑμᾶν βασιλέα, ἐ προσκυνεῖν εἰκόνα θεῦ, ὃς τὰ πάντα σώζοντ. id eſt: *Nobis, inter multas præclarasque leges, hæc eſt pulcherrima, uti regem veneremur, & imaginem adoremus omnia conſervantis dei.* Hinc illud, quod apud Q. Curtium, lib. VIII, de Alexandri veneratione ſvadet poſtremus adulatorum Cleo Macedonibus. verba Curtii hæc ſunt: *Cleo, ſicut præparatus erat, ſermonem cum admiratione laudum ejus inſtituit. merita deinde percenſuit. quibus uno modo referri gratia poſſet, ſi, quem intelligerent deum eſſe, confiterentur; exiguâ thuris impensâ tanta beneficia penſaturi. Perſas quidem non piè ſolùm, ſed etiam prudenter reges ſuos inter deos colere. majeſtatem enim imperii ſalutis eſſe tutelam.* Quin in hanc uſque diem Perſarum rex pro deo colitur à ſuis; adpellaturque *Dominus, qui cœlum ac terram fulciat, ſuſtineatque.* & aqua, quâ ille pedeis abluit, religiosè, ceu res ſacra, ac ſalutare morborum omnium medicamentum, adſervatur. Strabo, lib. XI, hunc morem eos à Medis primum accepiſſe tradit. Idem auctor, lib. XVII, ita de Aethiopibus: Σέβου δ' ὡς θεὸς τὸν βασιλέα· id eſt; *reges ut deos colunt.* quod & Diodorus atteſtatur, lib. III. Idem Strabo paullo pòſt: Ὡς δ' ὅπι τὸ πολὺ τὸν εὐεργέτας καὶ βασιλέας θεὸς νομίζυσι· καὶ τάτων τὸν μὲν βασιλέας κοινὸς ἁπάντων σωτῆρας, καὶ φύλακας, τὸν δ' ἰδιώτας, ἰδίως τοῖς εὖ παθοῦσιν ὑπ' αὐτῶν. id eſt: *Plerosque eos, à quibus beneficium acceperunt, ſimulque reges, pro diis habent. reges equidem, ut communeis univerſorum ſervatores, atque cuſtodeis: privatos verò homines, eorum, qui beneficiis ab iis adfecti.* Plinius, hiſt. nat. l. II, c. VII: *Deus eſt mortali, juvare mortalem. & hæc ad æternam gloriam via. hac proceres iêre Romani: hac nunc cœlesti paſſu cum liberis ſuis vadit maximus omnis ævi rector Veſpaſianus Auguſtus, feſſis rebus ſubveniens. hic eſt vetuſtiſſimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adſcribantur. quidpe & omnium aliorum nomina deorum, & quæ ſuprà retuli ſiderum, ex hominum nata ſunt meritis.* Ovidius, de Pont. l. II, eleg. IX:

Vtilitas igitur magnos hominesque deosque
Efficit, auxiliis quôque favente ſuis.

Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Aut forteis, aut claros, aut potenteis viros tradunt poſt mortem ad deos perveniſſe; eosque eſſe ipſos, quos nos colere, precari, venerarique ſoleamus.* Tacitus, annal. lib. II, de Germanico: *Iam claſſis advenerat, cum præmiſſo commeatu, & diſtributis in legiones ac ſocios navibus, foſſam, cui Druſianæ nomen, ingreſſus, precatusque Druſum patrem, ut ſe eadem auſum libens placatusque exemplo ac memoriâ conſiliorum atque operum juvaret; lacus inde & oceanum uſque ad Amiſiam flumen ſecundâ navigatione pervehitur.* Cicero, libro prædicto, anteà: *Habet enim venerationem juſtam, quidquid excellit.* Romani quoque imperatores an non dii vulgò ſalutati ſunt, ſalutarique voluerunt: aræque iis, ac templa, non modò mortuis, ſed vivis etiamdum dicata fuerunt? Idem igitur, vel ſimile, ante etiam inundationem factitatum puta. Et quæſo, unde primus *dives*, ſive primi *divites* dicti? niſi, quòd potentiâ opibusque adfluentes pro diis habiti ſint. Quam ne falſam opineris etymologiam; non modò Latini id priſci ſic intellexêre, ſed & Slavi: quibus quum patriâ lingvâ Deus diceretur BOG, & variante dialecto BOH; divitem, opulentumque adpellarunt *bogáty*, & *bohátу*: ipſas verò opeis *bogáctwo*, *bogáſtwo*, *bohatſtwi*: quemadmodùm & Latini *divitias*. Ac Turcis, vide, an fortè eâdem ratione dicatur dives *develet*, ab Aegyptiaco vocabulo *devel*, quod deum ſignificat. Hinc tandem Germanis noſtris *regnum*, ſive *imperium* patrio ſermone dictum eſt, variantibus dialectis, *reich*, *rych*, *ryk*, *rig*; quod idem divitem ſignificat: & nonnumquàm *reichtum*, *rychtum*, *ryckdom*, *rigdom*: quod & divitias, & regnum notat. Hæc igitur tot variarum lingvarum vocabula quamvis poſt inundationem demum nata fuerint; tamen res ipſa jam antè inter mortaleis ſic habita eſt. De Nino (ſive is Nimrodus eſt) quod & ſacræ, & profanæ narrant hiſtoriæ, quaſi hic primus inter mortaleis fuerit ſive rex potens, ſive tyrannus; id de primo ſæculo poſt inundationem, non poſt conditum ævum, intelligendum eſt. Moſes prædicto cap. gen. VI. ℣. IV: *Gigantes erant in terrâ diebus illis; ac etiam poſteà.* Poſteriores hi haud dubiè fuerunt Ninus & alii poſt terrarum eluvionem.

Sed

Sed jam alia heic oriri potuerit quæstio. nempe, quum universum mortalium genus, præter Noachum, uxoremque ejus, ac treis filios, horumque uxores, inundatione penitùs exstirpatum sit; unde hæc siderum aliorumque numinum veneratio ad omneis simul Noachi posteros pervenerit; ita, uti posteà sola Hebræorum gens veri Dei, cunctarum rerum opificis, cognitionem juxtà atque cultum servaverit? nam Noachum Deus, cum filiis uxoribusque, ob pietatem in arcâ ab aquarum injuriâ protexit. Respondeo: Noachum equidem justum, pium, sanctumque fuisse virum, testatur disertissimè Moses, ipseque Dominus, ut suprà relatum: at de filiorum ejus, horumque uxorum religione nihil additur. proinde, licet non omnes, unus tamen vel alter ex iis poterat esse contemtor veri Dei, atque idololatra: utique feminæ; quarum mentes in superstitiones semper pronæ. Servari nihilo minùs hos omneis voluit Jehova, non propter ipsorum religionem, atque fidem, sed ob pietatem patris Noachi. sic enim & Ismaëlem, profanæ gentis conditorem, salvum esse voluit Dominus, & in magnam excrescere gentem, non ipsius gratiâ, sed quia filius erat Abrahami: teste divo Mose, Gen. cap. XXI, ver. XIII. Aut, si hæc minùs placet sententia; licet pii religiosiq; fuerint veri Dei cultores omnes pariter Noachi filii, horumque uxores, cùm ante inundationem in paternis agris, tùm durante inundatione; in arcâ à patre constructâ tamen, postquàm ex hac, cessante aquarum eluvione, egressi sunt, mox ad pristinam illam idololatriam, quâ omnis terra ante eluvionem erat repleta, cujusque memoriam non poterant non tenere, unus vel alter delabi potuit. Quin satis hoc omnibus certum esse debere existimo in Chamo. cujus flagitiosissimum illud in patrem dormientem facinus, omnium rerum à filiis Noachi post inundationem gestarum narratur primum. quod ille sanè numquàm perpetrasset, nisi summus divinæ juxtà fuisset atque humanæ disciplinæ contemptor: ob quod ipsum maledictionem à Deo, denuntiante patre Noacho, consequutus est, ut anteà Cainus. Ab uno autem Chamo. ejusque posteà liberis, in omnem Noachi posteritatem, ante etiam lingvæ primævæ confusionem, dissemināta est abominanda ista pestis. Unde omnes, contempto conditore suo, vero Deo, præceptoque ejus, ut suprà capite IV dictum, repugnantes, unanimi consensu, in terram Schinar profecti, urbem magnam, turrimque præaltam, ad æternam nominis memoriam, ædificare aggressi sunt. quâ Deus re graviter offensus, lingvam eorum, quâ tunc unâ utebantur omnes, confudit, in plurimasque dialectos dissipavit; ipsosque in universum dispersit terrarum orbem. Illi, in suam quique regionem profecti, nefariam, quâ ante inter se juncti usi erant, idololatriam unà secum transportarunt. Hinc postmodùm omnes per universum terræ orbem gentes unos eosdemque veneratæ sunt deos, Solem, Lunam, Saturnum, Jovem, Mercurium, Martem, Venerem, Minervam, Vulcanum, Herculem, & alios: & quamlibet aliis aliæ nominibus, secundùm suæ quæque lingvæ vim atque interpretationem; tamen ritibus atque ceremoniis ferè eisdem; quod infrà in singulis earum partibus clariùs patebit: eamdem omnes de singulis diis opinionem tenentes. Unde illud est Plutarchi, in libro de Iside: Θεὰς ἢ ἀχ ἑτέρας παρ' ἑτέροις ἐνομίζομεν, ἀδὲ βαρβάρας ἢ Ἑλλήνας, ἀδὲ νοτίας, ἢ βορείας· ἀλλ' ὥσπερ ἥλιος ἢ σελήνη, ἢ οὐρανὸς, ἢ γῆ, καὶ θάλασσα, κοινὰ πᾶσιν, ὀνομάζεται ἄλλως ὑπ' ἄλλων, ἔτως ἑνὸς λόγε, ἢ τοῦτα κοσμοῦντος, ἢ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης, ἢ δυνάμεων ὑπηρετῶν ἐπὶ πάντας τεταγμένων, ἕτεραι παρ' ἑτέροις ἢ νόμοι γεγόνασι, καὶ προσηγορίαι. id est: *Neque verò alii apud alios existimantur esse dii, aut sui Græcis, barbaris item sui; alii septemtrionalibus, alii australibus: sed, quemadmodùm sol, luna, cœlum, terra, mare, communia sunt omnibus, tantùm aliter ab aliis adpellata; ita unius mentis, hoc universum temperantis, uniusque providentiæ huic præfectæ, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, alia nomina, legum institutio habentur.* Et illud apud Livium lib. XLII; ubi Q. Fabius Flaccus censor à senatu Romano increpatur, quòd Lucinæ Iunonis in Brutiis templum tegulis marmoreis detexerat, uti iisdem tegulis templum Romæ, quod ipse ædificari curabat, tegeret: *Obstringere religione populum Romulum ruinis templorum templa ædificantem. tamquàm non iidem ubique dii immortales sint: sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* Quò & illud pertinet, quod suprà ex Cæsaris commentar. VI attuli de Celtis; *Deorum maximè Mercurium eos coluisse: post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam: de quibus eamdem ferè, quam reliquæ gentes, habuerint opinionem.* Possem heic recensere testimonia auctorum, qui omnium ferè Græcorum Latinorumque deorum numina in aliis etiam totiùs orbis gentibus memorant. sed id nimis longum foret, nec necessarium; quando cuivis, monimenta eorum legenti, ea cognoscere facillimum est. Notatu maximè dignum est, quod Diodorus, lib. III, de Atlantiis populis, magnam insulam contra Africæ litora incolentibus (Americanos intelligi, alibi pluribus certisque ostendi poterit,

terit, Deo adnuente, documentis) ex vetustissimorum traditionibus prodit his verbis: Ἡμεῖς δ' ἐπεὶ περὶ τῶν Ἀτλαντίων ἐμνήσθημεν, οὐκ ἀοίκειον ἡγούμεθα διελθεῖν τὰ μυθολογούμενα παρ' αὐτοῖς περὶ τῆς τῶν θεῶν γενέσεως, μᾶλλον δὲ μὴ πολὺ ἀλλὰ σμικρὸν αὐτὰ τῶν μυθολογουμένων παρ' Ἕλλησιν. id est: *Sed, postquàm de Atlantiis facta est mentio, non alienum ducimus, adjungere quæ illi de ortu deorum fabulantur; quia à Græcorum fabulis haud multum dissonant.* Exinde ferè omnium deorum deârumque historiam ex Atlantiorum theologiâ refert, quos Græci coluerunt: quos & ipsos apud se natos gloriabantur Atlantii, ut reliquæ gentes. Sed uti credas, omnem Noachi posteritatem in falsorum numinum cultum fuisse prolapsam; en, disertissimum est testimonium in historiâ Jehosuæ, capite ultimo: ubi ipse Dominus testatur, adeò omneis mortales fuisse idololatras, uti etiam Abrahami, quem ille unum tunc ex omnium mortalium cœtu in filium sibi dilegit, pater fuerit eâdem peste correptus. Verba illic leguntur ista: *Tum dixit Iehosua omni populo: Sic dicit Iehova, Deus Israëlis: Ultra flumen Euphratem habitabant majores vestri olim; utpote Therachus pater Abrahami, & pater Nachoris: colebantque deos alienos. Sed adsumsi patrem vestrum Abrahamum è terrâ, quæ est trans illud flumen.* Atque origo falsorum numinum, quæ non solùm Celtæ nostri, sed universæ per terrarum orbem gentes, exceptis unius Abrahami posteris, Dei populo (quamquàm de hoc etiam frequentes adeóque perpetuæ Dei prophetarumque querelæ in sacris libris) veneratæ sunt, sic se habet.

Caput XXVI.

De variis Germanorum diis. ubi ostenditur, primùm, omneis gentilium deorum adpellationes ad unum spectare solem; deìn, eas dem ad unum, verum, æternumque Deum esse referendas.

Ostensum est suprà, cap. xxii, Tacitum plerorumque aliarum gentium deorum venerationem Germanis nostris attribuere: è diverso autem Cæsarem, *Solem* tantùm, *ac Lunam, & Vulcanum* eos novisse, adfirmare; *reliquos ne famâ quidem accepisse.* Utriusque veram fidamque esse narrationem; modò hæc Cæsaris falsa expungas verba, *reliquos ne famâ quidem acceperunt*; pluribus hinc aperire conabor argumentis.

Macrobius, Saturnal. lib. i, cap. xvii, omneis deorum adpellationes ad unum spectare solem adfirmat; pluribusque id posteà quamgravissimis rationibus, ex gentili theologiâ productis, vii integris capitibus confirmare sedulus adnititur. Ego, non modò omnia deorum nomina ac numina ad unum pertinere solem, dearum verò ad lunam; sicque & Celtas nostros, & omneis olim sensisse genteis: sed ea ipsa varia solis lunæque vocabula ad unum, verum, æternumque Deum esse referenda, quem in unitate trinum, in trinitate unum veneramur, rerum cunctarum conditorem juxtà ac moderatorem, cùm ex Macrobio, tum ex aliis gravissimis priscis auctoribus, validissimis demonstrare conabor documentis.

Macrobius igitur, in dicto cap. xvii, à variis solis virtutibus & effectibus, varia ei tributa fuisse à mortalibus nomina existimat, simulque numina. Huic ego opinioni non solùm libenter accedo; sed interiùs etiam penetro. Nempe mortalium primus Adamus, quum cunctis rebus, à Deo recens conditis, certa imponeret vocabula; quod testatur Moses gen. c. ii, ℣. xix, & xx; ipsi autem Deo, rerum omnium conditori, nullum certum, proprium, ac peculiare inveniret nomen; quod non magis illi aperuit Deus, quàm Mosi scisitanti, exodi c. iii, ℣. xiv: ab variis causis variisque effectibus varias ei tribuit adpellationes; quarum haud paucæ in sacris leguntur libris. Ea adpellationum ratio ad omneis posteà gentes, unà cum reliquâ theologiâ, pervênit; ut patet haud ita obscurè è dicto Macrobio. cum quo consentiens Plutarchus, in libro de Iside, ita ait: Ἑνὸς λόγου, τῆ παῦτα κοσμοῦντος, καὶ μιᾶς προνοίας διατεταμένης, καὶ δυνάμεων ὑπαργῶν ὅπη πᾶσιν τεταγμένων, ἕτεραι παρ' ἑτέροις γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι. Id est: *Unius mentis, universum hoc temperantis, uniusque providentiæ eidem præfectæ, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, aliæque repertæ sunt adpellationes.* Illustrant hæc quammaximè, quæ Seneca, in iv de beneficiis, cap. vii, tradit his verbis: *Natura, inquis, hæc mihi præstat. Non intelligis, te, quum hoc dicis, mutare nomen Deo. quid enim aliud est natura, quàm Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inserta? Quotiens veles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iovem illum Optimum ac Maximum ritè dices & Tonantem, & Statorem: qui non, ut historici tradiderunt, ex eo, quòd post votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd*

stant

stant beneficio ejus omnia, Stator Statilioque est. hunc eumdem & Fatum si dixeris, non mentieris: nam, quum fatum nihil aliud sit, quàm series implexa causarum; ille est prima omnium causa, ex quâ cetera pendent. Quæcumque voles, illi nomina propriè aptabis, vim aliquam, effectumque cœlestem continentia. Tot adpellationes ejus possunt esse, quot munera. Et capite sequenti: *Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant: Liberum patrem, quia omnium parens sit, & quòd ab eo primùm inventa seminum vis est, consultura per voluptatem: Herculem, quia vis ejus invicta sit: quumque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura: Mercurium, quia ratio penes illum est, numerusque, & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis, ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura; sed idem est utramque, nec distat.* At posteri Adami (in quibus primus Cainus) quum à veri Dei veneratione ad siderum cultum, Satanæ persvasu, defecissent; varias istas Dei virtutes & potestates, variosque effectus, non uni conditori, omnium rerum principio & causæ, sed rebus ab eo conditis, id est, sideribus adscripserunt, divinitate etiam iis attributâ: quia horum ope apertè sese juvari cernebant; quod de Germanis disertè tradit Cæsar, prædicto com. VI. Mox sacerdotes, qui, ejusdem Satanæ impulsu, omnem de vero supremoque Deo notitiam sibi unis arcanam habuêre, imperito vulgo persvaserunt, unum solem, omnium siderum maximum, verum æternumque esse Deum, qui cetera sidera, simulque res cunctas condidisset: quod pluribus probare contendit documentis Julianus Cæsar, in hymno, quem in honorem regis omnium rerum solis conscripsit. unde Massagetæ, Scythica gens, θεὸν ἥλιον μόνον, id est, *deum unicum solem* agnoverunt; testibus, Herodoto lib. I, & Strabone lib. XI. Quæ opinio non modò apud vetustissimos illos mortaleis, sed apud posteros etiam perpetuò ad hæc usque sæcula duravit. quidpe nunc etiam multi ita sentiunt populi barbari, non solùm in extero orbe, sed & in Africâ, in Asiâ, adeóque in ipsâ Europâ nostrâ. Deinde verò, quum etiam lunæ magno sideri magna vis atque virtus inesset; huic proximum à sole numen, variaque ab effectibus variis nomina adsignarunt. Unde ita de Afris Herodotus, lib. IV: Θύουσι δὲ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ μούνοισι· τούτοισι μὲν νυν πᾶσι λίβυες θύουσιν. id est: *Solis autem soli ac lunæ immolant: & quidem universi Afri.* Et de Aegyptiis Diodorus, lib. I: Τούτους δὲ θεοὺς ὑφίστασθαι τὴν σύμπασαν κόσμου διοικεῖν. hoc est: *Hos deos mundum universum gubernare statuunt.* Tandem, quum reliquæ etiam errantes stellæ vim quamdam atque potestatem in se haberent; his etiam singulis suo ordine, ut anteà numina, sic posteà nomina adscripserunt; solis atque lunæ variis adpellationibus variè inter eos distributis: quas adpellationes post aquarum inundationem suâ quæque gens sibi interpretata est lingvâ. Cicero, in primo de naturâ deorum: *Quot hominum lingvæ, tot nomina deorum. non enim, ut tu Vellejus, quôcumque veneris, sic idem in Italiâ Vulcanus, idem in Africâ, in Hispaniâ.* Ita igitur reliqua sidera omnia in deorum habuêre numero; uti SOL *dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, & mens mundi, & temperatio* existimaretur; testibus, Cicerone in somnio Scipionis, & Macrobio in dicto capite XVII: vel etiam *parens ac genitor* illorum; ut Indis juxtà & Slavis visum; testibus Philostrato atque Helmoldo, superiori capite citatis. quod & Julianus, in suprà dicto hymno, pluribus argumentis docere conatur. Idem & Celtas, atque in his maximè Germanos nostros sensisse, patet ex suprà dicto Cæsaris loco; ubi eos *Solem tantùm, & Vulcanum, & Lunam coluisse* testatur. Sed postquàm generalem omnium gentium theologiam paucis aperuimus, tempus jam fuerit ad Germanorum superstitiones transgredi; membratimque ostendere, quæ numina olim venerati sint, & quibus nominibus: quæ cuncta unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium rerum conditoris, fuêre adpellationes, virtutesque.

Eosdem omnino fuisse priscis Germanis deos, qui & Gallis, aliisque præterea Celtis, atque adeò universis per omnem terræ orbem gentibus, suprà satis abundéque ostensum est. Cæsar igitur, dicto belli Gall. comment. VI, *Deûm*, inquit, *maximè Mercurium colunt. post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam.* Dii sunt isti omnes gentium antiquissimi; *qui cœlestes semper habiti sunt*; ut ait Cicero, in secundo de legibus: nempe sidera cœlestia, sive quinque ex VII planetis: quibus primi, etiam ante terrarum inundationem, numen adscripsêre mortales: è quorum nominibus Celtis nostris, quemadmodùm reliquis gentibus, VII cognominati sunt dies. De his igitur singulis dicendum erit: ac primùm de Apolline.

SOLIS, cœlestis sideris, cognomentum esse vocabulum Ἀπόλλων, ex pluribus auctoribus vetustissimis demonstrat Macrobius, dicto cap. XVII libri primi Saturnaliorum. quibus accedit hoc Juliani in prædicto hymno: καὶ Ἀπόλλων ὁ ἥλιος αὐτός. τοῦτο κοινὸν ὄνομα πᾶσι τοῖς γνώρμοις.

id est:

id est: *Apollo quoque ipse sol: quod nomen apud omneis est commune, atque satis notum.* Eumdem igitur esse deum, intelligendum est, Apollinem Gallorum, & Germanorum Solem. Hoc sidus Germani nunc ferè omnes adpellant SON. Angli equidem in Britanniâ scribunt SUN; propè tamen eodem proferunt sono, quo ceteri Germani suum *Son.* Ex septemtrionalibus Svedi idem sidus vocant SOLE; & Dani SOOL, sive SOEL, pari cum Svedis sono, quasi per ω. Unde videre est, ex eodem fonte hoc vocabulum Germanos hausisse, ex quo Latini suum SOL: nempe ex Asiâ, ante lingvæ primævæ confusionem. Slavorum quin etiam nationibus idem sidus nunc eodem vocabulo, variantibus tantùm dialectis, dicitur, Slavis SONCE, iis, qui vulgò Dalmatæ dicuntur, SUNCE; & aliis, interposito L, Polonis SLONCE, Bojohæmis SLVNCE, Lusatiis SLONICE. Sed & Græcos veteres harum gentium numero accedere arbitror; qui solem vocarunt Ἥλιον. nam plurima vocabula, quæ Latini per S incipiunt, Græci inchoant per adspirationem. pro exemplis ista cognoscere libeat: Ἅλς, *sal*; ἁπλόος, *simplex*; ἕζω, *sedere facio*; ἕζομαι, *sedeo*; ἕδος, *sedes*; ἑκυρός, *socer*; ἕξ, *sex*; ἑπτὰ, *septem*; ἕπω, *sequor*; ἕρπω, *serpo*: ἥμισυ, *semi*; ἵδρως, sive ἱδρὼς, *sudor*: cui tamen pleniùs respondet ὕδωρ· ὕλη, *sylva*: ὑπὲρ, *super*; ὕπνος, *somnus*; ὑπὸ, *sub*; ὗς, *sus*. In eumdem igitur modum ex *Sôl* factum censeo ἥλιος· quod initio fuisse videtur ὥλιος: dein, Doricâ dialecto, ἅλιος: quo utitur Pindarus. tandem ex hoc ἥλιος. ὥλ autem rectè congruit cum Latinorum *sol:* nam & in hoc, *o* est longum ac productum. Jam verò cum Græcorum Ἥλ convenit & Hebræorum EL, quo Deum adpellant; quum propriè significet *fortem.* Neque ex alio fonte promanavit Arabum & Turcarum ALLA. SOL igitur nullius alius rei initio fuit adpellatio, nisi unius illius veri Dei, rerum omnium auctoris. Macrobius, dicto cap. XVII, ex Chrysippi sententiâ tradit, Apollinem Græco sermone sic dictum, ὅτι μόνος ἐστὶ, καὶ ἐχὶ πολλοί. *nam primam nominis literam retinere significationem negandi: & Latinitatem etiam eum, quia tantam claritudinem solus obtinuerit,* SOLEM *vocasse.* Hoc adeò verum est, uti nostræ etiam lingvæ argumentis demonstrari queat. à vocabulo quidpe *Son,* derivativis vocibus dicimus id, quod est *unum, solum,* vel *singulum, sonderlich,* & *sonderlick,* & *besonder,* & *insonders.* atque eâdem ratione, quod Latinis est *segregare,* nobis dicitur *absonderen,* & aliâ dialecto *afsonderen.* & Angli item, quod Latinis est *privum,* dicunt *asunder;* & *singulare, sundry.* Sed & aliis gentibus, ab eodem unitatis argumento, maximum illud omnium sidus adpellationem accepit. Macrobius, dicto lib. I, cap. XXIII, de Assyriorum gente loquens; *Deo,* inquit, *quem summum maximumque venerantur,* ADAD *nomen dederunt. ejus nominis interpretatio significat* UNUM. *Hunc ergo ut potentissimum adorant deum: sed subjungunt eidem deam Adargatin: omnemq; potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt; Solem, Terramque intelligentes.* Hæc cuncta multo magis profectò Hebræorum illi EL competunt, quàm sideri cœlesti: ad illum quidpe rectè spectat versus iste Sibyllinus, planè divino adflatu pronuntiatus: Εἷς μόνος εἰμὶ θεὸς, καὶ σὺκ ἔστι θεὸς ἄλλος.

Vnus solus sum Deus, nec est Deus alius.

Dionysius Halicarnassensis, lib. I. antiquit. Roman., Ἀρκάδι θεῶν ἀρχαιότατον fuisse ait, καὶ ὑμιώτατον τὸν Πᾶνα· id est, *deorum antiquissimum, & præstantissimum Pana.* Coluerunt eumdem & aliæ Græcæ gentes, & item Italicæ, & maximè Africæ. Hoc quoque nomen unius initio erat veri Dei adpellatio. hic quidpe verè est τὸ πᾶν, id est, *omne quidquid est.* Phurnutus: *Pan ideò dictus, quòd universi deus ipse putaretur.* Macrobius, eodem libro, cap. XVIII, ubi *Dionysum,* id est, *Liberum patrem,* eumdem esse Solem ostendit; *Consultus,* inquit, *Apollo Clarius, quis deorum habendus sit, qui vocatur* Ἰάω, *ita effatus est:*

Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω,
Χείμαλι μὲν Δίτ᾽ Αἴδλω, Δία δ᾽ εἴαρος ἐρχομένοιο,
Ἠέλιον θέρεος, μετοπώρᾳ δ᾽ ἄβρὸν Ἰάω.
Cogita summum omnium deum esse Iao;
Hieme quidem Ditem, Iovem autem vere incipiente,
Solem æstate, autumno festivum Iao.

Hujus oraculi vim numinis, nominisq; interpretationem, quâ Liber pater, & Sol, Ἰάω *significatur, exsequutus est Corn. Labeo, in libro, cujus titulus est, De oraculo Apollinis Clarii.* Hunc Labeonis librum si haberemus, sine dubio multa inde ad usum nostrum erui possent. At quidquid ille commentatus sit, liquet ex dictis versibus, Solem adpellatum oraculo fuisse Ἰάω. Hoc autem esse nomen Hebræorum Dei, ostendit gentilis scriptor Diodorus, lib. I, his verbis: Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις Μωσῆν ἱστορεῖσι τὸν Ἰάω ὀπικαλούμενον θεὸν πεισαντοῦσθαι τοὺς νόμους αὐτῷ διδόναι. id est: *Apud Iudæos, ferunt, Mosen finxisse, Deum, qui cognominatur Iao, leges sibi tradidisse.* Quis autem iste Judæorum Deus, nisi rerum omnium auctor; quem ipsæ etiam sacratæ literæ adpellant IAH;

ut Exodi c. xv, ver. 11; Psal. lxviii, ver. v, & xix; Psal. cxviii, ver. v, xiv, xviii, & xix. qui idem, Exodi cap. iii, ver. xiv, se ipsum vocat Eheie. quod ejus nomen divus Paullus, epist. ad Hebr. cap. xiii, ver. viii, ita explicat: Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· id est: *Iesus Christus heri & hodiè idem est, & in sæcula.* & divus Joannes, in apocalypsi, cap. i, ver. viii: Ἐγώ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, παντοκράτωρ· hoc est: *Ego sum Alpha & Omega,* (id est, principium & finis) *dicit dominus Deus; qui est, & qui erat, & qui venturus est, ille omnipotens.* Atque equidem nescio, an non hic oraculi, & Diodori deus Ἰάω, & sacrorum librorum Jah, idem sit, qui Italis antiquissimus deorum adpellatus Janus. Arnobius, adversùs genteis, ita: *Incipiamus,* inquit, *à Iano patre: quem quidam ex vobis mundum, annum alii, solem etiam prodidêre nonnulli.* Dei igitur, rerum omnium conditoris, apud antiquissimos mortaleis, etiam ante terrarum inundationem, nomen fuit Sol; ab argumento unitatis, quia nullus alius præter eum Deus. Quum autem genus mortalium ab hujus agnitione cultuque dilaberetur; vocabulum id sideri tribuerunt omnium maximo: quod unum esse verum Deum, rerum cunctarum opificem, crediderunt; ut suprà demonstratum est. Ceterò nomen Solis Latini, & Germanorum septemtrionales, perpetuò integrum conservarunt. Græci id paullatim variarunt: multoque magis Slavi; ut modò ostensum. Germanis ab eo, ut omnium siderum primi nomine, cognominata est prima septimanæ dies, patrio sermone, superioribus *Sontag*; inferioribus *Sondach*; Danis ac Svedis *Söndag*; Anglis *Sunday:* quæ Christianis nunc Latinè dicitur *dies Dominica,* & *feria prima.* Hactenus igitur de Apollinis numine, atque nomine.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Germanis, & Cæsar, dicto belli Gall. com. iv, de Gallis; *Deorum,* inquiunt, *maximè Mercurium colunt.* Hic quis fuerit deus, jam anteà, cap. ix, paucis indicatum. Nomen ei tribuebant Celtæ Theuth, multipliciter, pro dialectorum ratione, variatum; originemque suam ab eo sese ducere prædicabant: atque ideò hunc maximè omnium deorum colebant, primum locum, primumque honorem, præ ceteris, tribuentes. Apud Græcos quum complures fabulosa statueret antiquitas iisdem nominibus deos: de Mercuriis sic Cicero in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre satus; quem Aegyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ; qui Argum dicitur interemisse, ob eamque causam in Aegyptum profugisse, atque Aegyptiis leges & literas tradidisse.* hunc *Aegyptii* Thoyth *adpellant; eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur.* Lactantius, lib. i, cap. vi, hunc Ciceronis locum adlegans, mensem interpretatur Septembrem; quemadmodùm & alii auctores. Sunt autem, tàm apud Ciceronem, quàm apud Lactantium, variæ in variis exemplaribus vocabuli hujus scriptiones. alia quidpe habent Thoyth, alia Thouth, alia verò Thoth, quædam etiam Theuth. Plato in Phædro ac Philebo, eadem huic deo adscribens, quæ Cicero, dicto loco, & quæ Cæsar, comm. vi, Mercurio, ΘΕΥΤ eum adpellat. quod equidem maximè omnium probaverim; siquidem ex ipsâ Aegypto Plato id ipsum petiit: tum nostra etiam Germanorum gens nomen ex eo invenit Theutisci, vulgò *Thi* Theuthischon: & Græcorum quoque ΘΕΟΣ, simulque Latinorum Deus, originem inde ducunt; ut mox clariùs ostendam. Quamquàm idem vocabulum mirificè variatum reperio, non modò Aegyptiis, sed aliis etiam populis, Asiaticis juxtà & Africis. Præcipua tamen sunt apud auctores hæc duo: ΘΩΘ, & ΘΩΥΘ. reliqua sunt ista: ΘΩΘ, ΘΩΤ, ΘΩΤ, ΘΩΔ. Sed variatio hæc tam multiplex, ex facili vocalium, & consonantium Δ, Θ, & Τ, alterius in alteram versione nata est; quod mox infrà patebit. Germanos quoque innumeris modis suum variavisse *Theuth,* suprà, cap. ix, demonstratum est. Nec Titanis vocabulum aliud fuisse puto, quàm *Theut,* ab illo enim *Titanes* dicti fuêre filii ejus, nempe angeli; ut infrà, capite xxxi, ostendetur: & id etiam nomen uni Soli tributum; quod passim testantur poëtæ. Ceterùm quid vocabulum hoc antiquissimis illis mortalibus significaverit, haud facile promptu est. Id tamen mirari liceat; ipsius Dei, rerum cunctarum auctoris, nomen uni mensium tributum, idque primo. cujus rei ratio haud facilè detur: nisi suspiceris, *Theuth* significasse *principium:* ideóque id vocabuli primo impositum mensi, quia, sicut ipse Deus principium est atque origo omnium rerum conditarum, sic September mensis initium conditi mundi, ac temporis, & singulorum annorum. Et priscos quoque Germanos nostros maximum deorum sub patrio nomine *Principii* coluisse, haud omnino vanas habeo conjecturas. Auctor noster annal. lib. i, ubi Germanicum Cæsarem, trajecto Rheno, in Marsos cum exercitu irrupisse tradit; *Celeberrimum,* inquit, *illis gentibus templum,* quod Tanfanæ *vocabant, solo æquatur.* Heic, etiam ante meas hasce commentationes, doctissimi ac summi judicii viri dictum dei sive deæ vocabulum interpretati

tati sunt, quasi priscis fuerit Germanis TH'ANFANG; quod nihil aliud, quàm PRINCIPIVM, notat. Huic sententiæ uti ego quoque accederem, movit, sive dei, sive deæ nomen, eidem auctori, annal. IV, memoratum, in Frisiorum gente. *Mox compertum*, inquit, *à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugnâ in posterum extractâ, confectos.* Heic quid BADVHENNÆ vocabulum significet, conjecerint ii, quibus Arabum lingva cognita: Arabes quidpe *principium* sive *initium* dicunt BEDON. Ceterùm Lactantius, prædicto loco, Aegyptiorum Thoth, sive Theuth, cognominatum fuisse adfirmat ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ, id est, TERMAXIMVM. quod epitheton sine dubio ideò ab antiquissimis mortalium ei fuit tributum, quia omnium deorum habebatur præcipuus, atque primus. quod uni vero Deo, cunctarum rerum opifici, quàm maximè conveniebat: quem, unà cum MANNO, id est, Adamo, originem suæ gentis, conditoremque prisci Celtæ nostri prædicabant; ideoque ut deorum maximum colebant. Neque enim Lactantio adsentior, qui, prædicto loco, *Theuth* hunc, *hominem* tantùm fuisse *censet antiquissimum, & instructissimum omni genere doctrinæ; adeò, uti ei, ob multarum rerum & artium scientiam, Trismegisto cognomen impositum: qui scripserit libros multos, ad cognitionem divinarum rerum pertinentes: quem non modò Platone, verùm etiam Pythagorâ, septemque illis sapientibus antiquiorem* adseverat in libro de irâ Dei, cap. XI. Etenim (ne ea heic repetam, quæ suprà, cap. XXIV, disputavi) si hic THEVTH homo fuit, isque Aegyptius, sive theologus, sive philosophus; quomodò Celtæ nostri ab hoc se progenitos prædicare potuerunt? quomodò Græci cœleste numen ab hoc adpellavêre ΘΕΟΝ, & Latini DEUM? quomodò complures, diversæque gentes, Aegyptii, Abissini, Arabes, & alii, ab ejus nomine primum anni mensem nominarunt? quomodò ab hoc Germani nostri dicti sunt THEUTHISCI? quomodò denique hunc MANNI, id est, Adami patrem dixerunt? Certè nullâ ratione. nomenq; id falsò libris istis, si qui tales fuêre, præscriptum fuisse opinor, uti fucus imperitis hominibus imponeretur, quasi summus ille atque maximus Deus ea ipse tradidisset; quemadmodùm de Mose falsò adserit Diodorus, loco prædicto. Ni fortè suspicari libeat, ipsum Adamum tales composuisse libros, non prosâ, sed versibus: quod de Lino Græci, de Zoroastre tradiderunt Persæ. quod ad unum pertinere Adamum, suprà, cap. XXIV, demonstratum. ubi etiam patuit, falsò Aegyptios adscripsisse Theuth deo, quæ erant Thami, id est, Adami. Error inde per longinqui temporis obscuritatem natus, quòd ipse Adamus ea à Theuth, id est, à Deo conditore suo acceperat; ut dicto cap. XXIV ostensum est. At Lactantius omnia gentium numina homines fuisse, seu ἀνθρωποφυίας, ut inquit Herodotus lib. I, id est, ex hominibus in his terris natos, ex Græcorum opinatus est fabulositate: ideóque hoc uno argumento in omnibus libris suis eos confutat. Ad Germanorum igitur THEUTH redeo. Nomen id Mercurii dei multis sæculis Celtæ simul, Aegyptiique, & aliæ fortè plures gentes servarunt. diutissimè tamen Germani, qui & universæ genti suæ, & singulis hominibus varia inde imposuerunt nomina; ut suprà, cap. IV, indicatum est. Ex reliquis populis, quum Graeci ΘΕΟΥ vocabulum, & Latini DEI adpellationem promiscuè cuivis alii numini darent; supremo illi omnium deorum deo hi MERCVRII, illi ΕΡΜΟΥ, nova vocabula, nescio unde, quæsiverunt. quem, pro ingenitâ fabulositate, tantùm non omnino è deorum numero cœloque ejicientes, omnium reliquorum fecêre nuntium, atque ministrum. Quamquàm *Mercurii* vocabulum non in Italiâ demum à Latinis inventum, sed ex Asiâ cum primis, post terrarum inundationem, mortalibus eò delatum, cur credam, rationes habeo haud perinde absurdas. in primo enim lib. Reg., cap. XI, vers. VII, Ammonitarum deus memoratur MOLEC: & Levit. cap. XVIII, vers. XXI, & cap. XX, versibus II, III, IV, & V, libros suos huic deo in sacrificium obtulisse homines, testatur divus Moses. in Regum verò lib. II, cap. XXIII, vers. X, eidem deo Ammonitas filios filiasque in sacris cremasse, narratur. Regum autem lib. I, cap. XI, ver. V, & XXXIII, item Reg. lib. II, cap. XXIII, ver. XIII, idem Ammonitarum deus vocatur MILCOM: & in prophetiâ Zephaniæ, cap. I, vers. V, MALCHAM; quod alii legunt MELEC. Hunc igitur eumdem fuisse Latinorum MERCVR, conjicio cùm ex nomine, tum ex sacrificii genere. nam Germanos quoque suo Mercurio humanis litasse hostiis, auctor est Tacitus, in libro de Germaniâ. Ceterùm Paullus Diaconus, rerum Langobardicar. lib. I, cap. IX, ita scribit: WODAN *sanè, quem adjectâ literâ quidam* GWODAN *dixerunt, ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur; & ab universis Germaniæ gentibus ut deus adoratur: qui non circa hæc tempora, sed longè anteriùs, nec in Germaniâ, sed in Græciâ fuisse perhibetur.* Hunc ferè ad verbum sequutus Gothefridus Viterbiensis, in Chronico, parte XVII, WOTAN, inquit, *quidam* GWOTAN, *adjectâ literâ, dixerunt. ipse est, qui apud Romanos dicitur Mercurius: & tunc ab universis Germanis ut deus adora-*

batur. unde usque hodiè GOT *Teutonicâ linguâ dicitur Deus.* Apud eumdem Gothefridum Toclacus quidam, antiquitatum, ut ipse ait, commentator, tradit, *Vandolos, accedentes ad idolum suum* GODAN, *victoriam de Vinulis postulasse.* quam fabulam Paullus quoque Diaconus, dicto loco, refert. Hanc DEI adpellationem GOD, & variante dialecto GOT, quâ etiamnum utimur universi, plerique popularium meorum derivatam volunt à patrio vocabulo, quod variè, pro variâ dialectorum ratione, scribitur, *god, good, goed, gud, gut*; significatque *bonum*: quia Deus infinitè bonus, fonsque & origo omnis bonitatis. verùm ego huic opinioni haud temerè accesserim. Persis Deus dicitur CHODA, quod ex eodem fonte promanasse arbitrantur viri doctissimi, ex quo nostrum GOD. quæ equidem conjectatio haud perinde absurda videri possit. quid enim mirum, si utrumque vocabulum ex antiquissimo illo THEUTH profluxisse dicatur? Mensem Septembrem, ut suprà dictum, à Dei nomine adpellavêre Aegyptii *Thoth*, & aliâ dialecto *Thod*. fieri igitur perfacilè potuit, uti Persæ suâ linguâ adspiratam Θ verterent in aliam adspiratam Χ: quod initio & Germanorum quidam feciſse potuêre: deinde Χ mutato in adfinem literam Γ, tandem in fine addito Ν, factum GODAN. Verùm tamen multo saniorem dari posse solidioremque hujus vocabuli originationem, planè mihi persvadeo. JOVIS nomen Græcis variè, pro multiplici dialectorum ratione, dictum fuisse Ζεὺς, Σδεὺς, Δεὺς, Δὶς, Ζὴς, Ζὰς, Ζλὼ, Ζὰι, Δλὼ, Δὰν, nemo Græcæ lingvæ peritus ignorare potest. adfineis item esse literas Θ & Δ, item Θ & Σ, ita uti sæpius altera in alteram commutetur; vel pueri grammaticâ Græcâ imbuti sciverint. Θ enim utriusque literæ vim quamdam in se habet. Hinc ergo factum est, uti, qui Aegyptiis, & Celtis, aliisque fortasse gentibus, erat ΘΕΥ̃Θ, Græcis deinde dictus sit ΘΕῸΣ, & ΣΕΟΣ̀, item ΘΙῸΣ, & ΣΙῸΣ, Latinis DEUS. Quum verò Ζ litera & ipsa disertam in sese haberet vim duarum simul literarum ΔΣ; quidam Græcorum antiquum vocabulum ΘΕΥ̃Θ protulerunt ΖΔ̀Σ, primum Θ in Ζ, & ultimum in Σ vertentes. alii deinde, Aeolio ac Dorico more ΔΣ, quæ erant in Ζ, transponentes, dixêre ΣΔ̀Σ· ut *σδυγὸς* iisdem populis dictum pro *ζυγός*· & Persarum deus Ὠρομάσδης, pro Ὠρομάζης· Palæstinæ opidum Ἀζωτος, Latinè Azotus, quod Judæis erat Asdod. alii etiam, quemadmodum Latini, Θ in adfine Δ mutantes, vel Σ, quod erat in Ζ, rejicientes, pro Θεὸϑ dixêre ΔΔ̀Σ. alii hinc, diphthongum ΕΥ convertentes in vocalem Ι, pro ΔΔ̀Σ, dixêre Δίς· unde postmodò obliqui casus in ΖΔ̀Σ recepti sunt, Διὸς, Διΐ, Δία· & plurali etiam numero, Δίες, Διῶν, Δισὶ, Δίας. Hinc quoque Latini antiqui pro *Deus* dixêre *Dius*. unde etiam nunc Hispanis Deus dicitur *Dios*, Italis *Dio*, Gallis *Dieu*; Britannis, quos Wallos vulgi consvetudo vocat, *Diw*. Hinc *Dis pater* nullus alius, quàm Jupiter. hinc etiam Jupiter ipse dictus *Diespiter*, quasi *Dispater:* quemadmodùm *Marspiter*, quasi *Mars pater*; sicuti *Liber pater*. Quidpe quum omnium rerum, tàm cœlestium, quàm terrestrium, atque infernalium regnum atque potestas penes unum ab initio crederetur esse *Theuth*, sive *Ditem patrem*, id est, Deum, rerum omnium auctorem; posteriores Græci infernalium regimen tribuerunt Plutoni, ceu peculiari deo; quem Latini interpretati sunt *Ditem patrem:* Jovis autem nomen antiquum, unâ auctum literâ, dixêre *Diespiter*; quasi esset *Diei pater*. Facit huc illud Apollinis Clarii oraculum, suprà recitatum:

Φρόνεε τὸ πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω·
Χείμαλε μὲν Πλούτ' Αἴδλιν, Δία δ' ἔαρι νεχομένοιο,
Ἠέλιον θέρεϊ, μετοπώρῳ δ' ἀβρὸν Ἰάω.
Cogita summum omnium deum esse Iao;
Hieme quidem Plutonem, Iovem autem vere incipiente,
Solem æstate, autumno festivum Iao.

Et item Ausonii epigramma, in Liberum patrem:

Αἰγύπτιε μὲν Ὄσιρις ἐγὼ, μυστῶν δ' Φανάκης,
Βάκχος ἐν ζωοῖζιν, ἐν φθιμένοις Ἀϊδωνεύς.
Aegypti sum Osiris, mystarum Phanaces,
Bacchus in vivis, in mortuis Aidoneus.

Et ejusdem poëtæ proximè sequens epigramma, in eumdem deum:

Ogygia me Bacchum vocat;
Osirin Aegyptus putat;
Mystæ Phanacen nominant;
Dionysson Indi existimant;
Romana sacra Liberum;
Arabica gens Aidoneum;
Lucaniacus Pantheum.

Sed

Sed & ipsa vox *dies* ἀπὸ τοῦ Διὸς nomine quæsita: quia summus ille Θεὸς, sive Δὸς, sive Δὶς, vera, æterna, atque unica lux, & *lucis* conditæ *auctor: unde & Lucetium Salii in carmine canebant Iovem; & Cretenses* τὸν ἡμέραν, id est, diem, *vocabant Δία*; teste Macrobio, Saturnal. lib. I, cap. XV. Slavi eâdem ratione diem dixêre *dan*, & *den*: quæ vocabula etiamnum quibusdam Slavorum nationibus incorrupta durant. aliis ejusdem generis populis, variantibus dialectis, dicitur *dzen*, & *dzien*. quæ cuncta nihil aliud sunt, quàm variationes dialectorum ex uno eodemq; vocabulo THEUTH. nam alii deinde Græcorum diphthongum EY vertentes in vocalem longam H, pro Ζεὺς dixêre Ζὴς. mox Doricâ dialecto, mutato H in A, factum est Ζάς. posteà verò, quum obliqui casus à recto Ζὴς formativam literam haberent N; rectum quoque eâdem formarunt Ζὼν. quod iterum Doricâ dialecto factum est Ζάν. alii hinc iterum, ut suprà, ex Z abjicientes Σ, vocabulum formavêre Δὼν· & tandem Δάν· quod idem est, quod Ζὰς· & hoc idem quod Θεὸς. Illud igitur Germani ex Asiâ (unde & ipsi Græci, & Slavi) in suam deferentes terram Celticam; alii dixêre Mercurium DAN; unde in hunc usque diem DANI vocantur populi, qui aliâ dialecto quondam erant TEUTONI, sive TEUTONES; quod fusiùs infrà aliis etiam comprobabitur argumentis: alii verò vocabulum illud, in principio unâ syllabâ auctum, protulêre CODAN; unde ipsa Danicarum insularum maxima, quæ nunc vulgari vocabulo incolis vocatur *Sieland*, Melæ est CODANONIA; & ipsi incolæ Ptolemæo, ut infrà ostendetur, CODANONES: & sinus his conterminus, qui nunc vulgò est *Oost Zee*, Plinio ac Melæ dicitur CODANVS. alii idem vocabulum fecêre GODAN; quod referunt Toclacus ille, & Paullus Diaconus, locis prædictis. unde patriæ mihi terræ opidum, quod dicto sinui, & ori Vistulæ amnis adpositum, vulgari vocabulo, eâdem dialecto, quâ ipse Deus DAN, & gens DANI, dicitur DANZIG, Slavorum gentibus etiamnum vocatur, elisâ O, GDANSK, & GDANSKO. Quum autem usitatissimum esset Germanis, (quod latiùs suprà, cap. IX, ostensum) quibusdam vocabulis à G incipientibus, addere W; alii vocabulum GODAN dixêre GWODAN; &, abjectâ prorsus (quod & ipsum frequens) primâ literâ, WODAN; ut testes sunt duo supra dicti auctores, Paullus, & Gothefridus. Atque hoc tandem est, quod Diaconus ait, deum GODAN *non in Germaniâ, sed longè anteriùs in Græciâ fuisse perhiberi.* quâ equidem in famâ, ex Langobardorum theologiâ haud dubiè progressâ, duæ simul res includebantur. primùm, quòd & Græci deum GODAN appellaverint DAN. dein quòd is in oriente primùm, non equidem in Græciâ, ut isti duo auctores per errorem opinati sunt, sed in Asiâ fuerit: unde se originem ducere, à DAN, sive à THEVTH, antiquis carminibus prædicabant Germani. Atque hinc jam satis clarè ac perspicuè liquet, Mercurium eumdem esse Jovem cujus rei magnum insuper est argumentum, quòd non solùm Græci ac Latini, sed omnes pariter reliquæ gentes, Jovi cœlestium juxtà ac terrestrium tribuerunt imperium; quod de Gallis testatur Cæsar, dicto commentario VI, eumque OPTIMVM dixêre, quemadmodum Mercurium ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ. quæ epitheta uni soli rerum cunctarum conditori, rectorique THEUTH rectè conveniebant. Mercurium autem esse Solem, valido argumento inde adparet, quòd *Mercurii sidus à quibusdam Apollinis sit adpellatum*, teste Plinio, lib. II, cap VIII: idque apud multas gentes: teste Macrobio, Saturnal. lib. I, cap. XIX. Iovem quoque esse Solem, ostendit Orphei, antiquissimi poëtæ, versus:

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἅιδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος.
Vnus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol unus Liber pater.

Cui similis ille oraculi versus, à Juliano in suprà dicto hymno recitatus:

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἅιδης, εἷς Ἥλιός ἐστι Σάραπις.
Vnus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol, unus Sarapis.

Item illi oraculi Clarii versus, quos suprà citavi:

Φράζεο τ' πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω·
Χείμαλι μὲν τ' Ἄϊδην Δία δ' ἔαρος ἐρχομένοιο,
Ἥλιον δ' θέρεος, μετοπώρα δ' ἀέρος Ἰάω.
Cogita summum omnium deum esse Iao,
Hieme quidem Ditem patrem, Iovem verò vere incipiente,
Solem æstate, autumno festivum Iao.

Quibus adde Orphei alios versus, quos Apulejus, de mundo lib. I, cum interpretatione suâ refert hujusmodi:

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος.
Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται.

Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ ἀερσὶ ἀστερόεντος.
Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.
Ζεὺς πρωτὴ πάντων, Ζεὺς ἀκαμάτη πυρὸς ὁρμή.
Ζεὺς πάντα ῥίζα· Ζεὺς ἥλιος, ἠδὲ σελήνη.
Ζεὺς βασιλεὺς· Ζεὺς ἀρχὸς ἁπάντων, ἀρχικέραυνος.
Πάντας γὰρ κρύψας αὖτις φάος ἐς πολύγηθες
Ἐξ ἱερῆς κραδίης ἀνένεγκατο μέρμερα ῥέζων.
Primus cunctorum est & Iupiter ultimus idem:
Iupiter & caput & medium est; sunt ex Iove cuncta.
Iupiter est terræ basis, & stellantis Olympi.
Iupiter & mas est, estque idem nympha perennis.
Spiritus est cunctis, validusque est Iupiter ignis.
Iupiter est pelagi radix: est Lunaque Solque.
Cunctorum rex est, princepsque, & originis auctor.
Namque sinu occultans, dulces in luminis auras
Cuncta tulit; sacro versans sub pectore curas.

Ad unum omnia hæc spectare deum, rerum cunctarum auctorem, ex aliis maximè claret Orphei versibus, qui sunt hujusmodi:

Ζεὺς βασιλεὺς, Ζεὺς αὐτὸς ἁπάντων ἀρχιγενέθλη,
Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γένετ' μέγας, ἀρχὸς ἁπάντων,
Ἓν τῇ δέμας βασίλειον, ἐν ᾧ πάντα κυκλεῖται,
Πῦρ, ὕδωρ, γαῖα, αἰθὴρ, νὺξ τε καὶ ἦμαρ.
Iupiter est rex, idemque omnium principium, ac sator,
Vna potestas, unus deus, & magnus auctor omnium,
Vnum regale corpus, quo cuncta includuntur,
Ignis, & aqua, & terra, & aër, & nox, & dies.

Julianus versui prædicto hæc subnectit: Κοινὸν ὑπολαβωμὲν, μᾶλλον δὲ μίαν Ἡλίου καὶ Διὸς ἐν τοῖς νοεροῖς δυνάμεως. id est: *Communem arbitremur, imò unam potiùs eamdemque Solis ac Iovis in intellectuabilibus potentiam.* Et posteà: Οὐδὲν διαφέρειν Ἡλίου Δία νομίζοντες, ὁμολογοῦμεν τῇ παλαιᾷ φήμῃ. id est: *Nihil Iovem ab Sole differre existimantes, veteri opinioni adsentimur.* Hinc Pindarus quoque τὸν Δία epitheto decorat ἅλιον, Doricâ dialecto, pro ἥλιον. Lucianus, in libro de deâ Syriâ, de Jovis apud Hierapolim, Syriæ urbem, simulacro, τὸν αὐτὸν, inquit, Δία ἑόντα, ἑτέρῳ ἀνόματι καλίζουσι. id est; *quem illi, quum Iupiter sit, alio nomine nuncupant.* & mox: καὶ δῆτα τὸ μὲν τοῦ Διὸς ἄγαλμα ἐς Δία πάντα ὅρᾳ, καὶ κεφαλὴν, καὶ ὄμματα, καὶ ἐσθῆτα, καὶ μὴν καὶ δὴ καὶ ἐθέλων ἄλλως εἰκάσῃς. hoc est: *Atque adeò equidem Iovis simulacrum per omnia Iovem refert, & capite, & oculis, & sedendi habitu, uti ipsum alteri adsimulare nequeas, si maximè velis.* Macrobius, dicto libro, cap. XXIII: *Assyrii quoque Solem*, inquit, *sub nomine Iovis maximis ceremoniis celebrant in civitate, quæ Heliopolis nuncupatur.* Idem auctor, eodem capite posteà, nomen id, quod Lucianus innuit, ADAD fuisse testatur: quod idem & Solis nomen fuisse, jam anteà ex eodem Macrobio ostendi. Ceterùm ex suprà dictis satis liquet, Germanos nostros antiquitus promiscuè usos esse istis vocabulis, THEUTH, DAN, CODAN, GODAN, GWODAN, WODAN; cùm in deorum maximo Mercurio, tùm in natione, quæ apud antiquos Romanorum Græcorumque auctores dicitur THEVTONI, & THEVTONES, sive TEVTONI, & TEVTONES; nunc verò antiquissimo itidem vocabulo DANI. posterioribus sæculis hoc in utrisque evaluit. Posteaquàm verò ad unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium rerum opificis cognitionem pervenerunt Germani; nomen id huic uni, ceu postliminiò, vindicarunt: quemadmodùm Græci suum ΘΕΟ`C, & Latini DEUS. Mirum tamen quiddam posterioribus temporibus accidit: nempe, quum verum genuinumque dicti Mercurii nomen foret DAN; syllabaque GO fortuito, ut videtur, quodam casu adjecta: hæc potiorem in vocabulo compositio partem obtinuit; ita, uti majore parte ex DAN, quo ex Δῶς & Θεὸς provenerat, abjectâ, Deus diceretur GOD: quo vocabulo etiamnum omnium rerum auctor, ceu patriâ & antiquâ significatur adpellatione. quamquàm septemtrionales vocali mutatâ dicant GVD: pars verò alia Germanorum, quæ etiamnum asperiori utitur dialecto, pro D suppositi T; ut liquet, cùm ex hodierno usu, tùm ex Gothefridi testimonio. His ita satis comprobatis, mirari nunc liceat magni viri Justi Lipsii judicium, hoc loco parum felix. qui in notis ad Taciti librum de Germaniâ; *Paulus*, inquit, *Diaconus notat, Langobardis Wodam Mercurium adpellari. ego legerim Wondam, vel Wonstam: à lucro scilicet, cui præest. Majoribus quidem nostris ita dictum, claret vel ex*

Mercurii

Mercurii die, qui veteri & gentili appellatione nobis Wonſtdach. Nequaquàm, ita ſim felix, à lucro majoribus tuis dictus fuit dies Mercurii, quaſi à patrio vocabulo *wonnen*, quod eſt *lucrifactum*, ſive *partum*; quod ipſum eſt à verbo *winnen*, id eſt, *lucrari*, ſive *parere*: ſed ab ipſo Mercurii Trismegiſti vocabulo GODAN. unde etiamnunc Veſtofalis idem dies dicitur *Godensdach*; & nonnullis tuis popularibus contractè (ut in plerisque vocibus apud vos *d* in medio duarum vocalium eliditur) *Goensdach*: reliquis *Woensdach*, contractè itidem à *Wodenſdach*; quod à WODAN: quemadmodùm Anglorum in Britanniâ *Wednesday*, vulgari itidem apud hos metatheſi literarum, quaſi *Wedensday*. Svedi etiam, abjectâ primâ literâ *G*, eumdem adpellant diem *Odhenſdagh*; & Dani *Othensdag*, contractéque *Oensdag*, & abjecto *e*, *Onsdag*. quod equidem vocabulum Saxo Grammaticus à neſcio quo OTHINO deductum fabulatur lib. I, & V. quam ejus hiſtoriam æquè mihi ridere liceat, ac ridiculam eâdem de re riſit fabulam Paullus Diaconus, lib. I, cap. VIII. Verùm neſcivit Saxo, multa vocabula, quæ apud reliquos Germanos in principio habent *w*, in Danicâ id lingvâ abjicere. ſic *ord, ynske, uld*, dicunt Dani: quæ nos *word, wünſche, wull*; id eſt, *verbum, opto, lana*. Ad eumdem igitur modum à *VVodan*, ſive *VVothen*, factum eſt *Odan*, & *Othen*: unde dies Mercurii *Othensdag*. Porrò ex jam dictis ſatis etiam patet, in Diaconi Gothefridique exemplaribus, pro *Godan, VVodan*, & *Gotan, VVotan*, malè atque imperitè ſupponi *Godam, VVodam*, & *Gotam, VVotam*; tamquàm accuſativi caſus à nominativis *Goda, VVoda, Gota, VVota*. Atque hæc quidem de Mercurii nomine. Ceterùm, quamvis duûm iſtorum deûm Mercurii ac Jovis exiſtimatio ex unâ, quæ de vero erat Deo, promanârit origine: tamen Celtæ, atque in his Germani noſtri, discretim, quemadmodùm ceteræ gentes, ſuis ritibus nominibusque coluerunt ſingulos; & ſuum cuique diem, quo ſacra facerent, adſignaverunt: quia unius Dei, rerum omnium auctoris variæ adpellationes primùm uni Soli attributæ, poſteà verò inter alia etiam ſidera diſtributæ fuerunt; ut ſuprà oſtenſum. Diſpiciendum igitur nunc, Iupiter quodnam apud Germanos habuerit nomen proprium. Lucanus, lib. I, treis Gallorum præcipuos deos his recenſet verſibus:

Et quibus immitis placatur ſanguine diro
Teutates; horrensque feris altaribus Heſus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Ex his TEUTATEM (ſive rectiùs fortè ſcripſeris TEUTANEM) eumdem fuiſſe Germanorum TUITONEM, ſive THEUTONEM, ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt. TARANEM autem fuiſſe Jovem, nemo dubitârit, cui notum, hodiéque Britannis, quos Wallos vulgò vocant, *tonitru* dici TARAN. nam Jovis epitheton ab effectu erat apud Græcos Βροντᾶς, apud Latinos *Tonans*. Quin Germani etiam hodiè omnes eodem vocabulo, quamvis dialectis variato, *tonitru* vocant; ſuperiores atque Saxones *donner*, & illi etiam aſperiori ore *tonner*; circa Rheni divortia, atque oſtia colentes *donder*; Angli in Britanniâ *thunder*; ſeptemtrionales Germani in Daniâ *torden*. unde verbum *tonare* Germani dicunt ſuâ quique dialecto; ſuperiores ac Saxones *donneren*, & illi ſæpius *tonneren*: Rheni divortiorum oſtiorumque adcolæ *donderen*; Angli *to thunder*; Dani *tordner*, & *donner*. Ex his iterum diei Jovis factum eſt cognomentum, quod ſuperiores dicunt *Donnerstag*, & *Tonnerstag*, contractéque ſæpè *Dorſtag*, & *Torſtag*; Saxones *Donnersdach*; Rheni divortiorum adcolæ, *Dondersdach*: ſeptemtrionales, *Thorsdag*; & Angli in Britanniâ *Thurſday*. Svedi etiam primum anni menſem Januarium ab eodem deo vocant *Tordsmanat*: & Dani Martium *Thormooned*, ſive *Tormaanet*. Antiquiſſimum igitur, non modò apud Celtas in Europâ, ſed antè etiam in Aſiâ, Jovis nomen fuit TARAN; & variis dialectis, *Thoran, Doran, Tonar, Donar, Tonnar, Donnar, Tordan, Dondar, Thondar*. quorum omnium A poſtmodùm dialecti ratione à plerisque in E (ut in omnibus ferè aliis vocibus ante liquidas) converſum eſt. Juvet heic Magiſtri Adami Bremenſis adduxiſſe teſtimonium; qui ita ſcribit de Sveonibus, ſive Svedis: THOR, *inquiunt, præſidet in aëre: qui tonitrus, & fulmina, ventos, imbresque, ſerena, & fruges gubernat.* & mox: *Thor cum ſceptro Iovem exprimere videtur.* Sed & Latinorum *tonitru*, & *tonare* ex eodem haud dubiè cum *thonder*, & *tonner*, fonte profluxit. Subit heic mentem, eumdem Jovis diem quibusdam hodiè Germanis nuncupari *Pfingeſtag*. id nominis unde ei quæſitum ſit, ſcire fuerit cura. Magnum illud, in tribus maximis, Chriſtianorum feſtum, quod Græco vocabulo dicitur Πεντηκοστὴ, omnibus ſimul Germanis eo adpellari nomine, variis tamen dialectis, ſuperioribus *Pfingestag*, Saxonibus *Pingesdach*, Svedis *Pingesdagh*, ad Rhenum Belgis *Pingſterdach*, Danis *Pintzedach*: nemini Germanicarum dialectorum gnaro ignotum eſſe poteſt. quod equidem nominis à Græcâ voce Πεντηκοστὴ derivatum eſſe, vel ex Danico *Pintze* colligi poterat. Sed quid? an igitur feſtum hoc,

quod annuum ſemper aliàs, ſingulis ſeptimanis apud Germanos noſtros celebratum fuit? Haud credibile. ideóque alia hujus nominis ratio, aliaque etymologia inveſtiganda eſt. Mons hodiè inter Alpeis præaltus, vulgari vocabulo cognominatus *divi Bernhardi*, alio nomine accolis, hinc Gallis *Mont Iou*, inde Italis *Monte Iove* adpellatur; perantiquâ, uti vulgò creditur, adpellatione. quam opinionem Liuthprandi etiam confirmat teſtimonium; cui, lib. v, cap. iv, dicitur Latinè *Mons Iovis*. *Summum Penninum* antiquiſſimis temporibus fuiſſe dictum, infrà, lib. ii, cap. vi, in Veragrorum, Alpinæ nationis, deſcriptione oſtendam. Livius, lib. xxxi, de eodem ita: *Neque herculè montibus his ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, nôrunt nomen inditum; ſed ab eo, quem, in ſummo ſacratum vertice, Penninum montani adpellant.* Ipſum equidem verticem *Penninum* vocabant Romani. at dei nomen fuiſſe incolis *Pen*, & variante dialecti *Pin*, unde illud apud Romanos vocabulum derivatum, infrà dicto loco docebo. Ex hoc igitur dei Inalpini nomine, item ex Latino montis cognomine, quo in hanc uſque diem *Mons Iovis* adpellatur, ipſum vocabulum Pen, ſive Pin fuiſſe Jovis apud priſcos Germanos nomen, juxtà ego cum viris doctiſſimis arbitror: utique, quum continuò antè Livius, populos Celticos id jugum accoluiſſe, haud obſcurè oſtendat his verbis: *Nec veri ſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera: utique, quum quæ ad Penninum ferant, obſepta gentibus Semigermanis fuiſſent.* Ab hoc itaque Penno, ſive Pinno, id eſt, à Jove, quartus ſeptimanæ dies dictus eſt primùm *Pensdag*, & *Pinsdag*; & ſuperiorum Germanorum aſperiore dialecto *Pfinstag*. Adſimili autem modo vocabulum diei ſeptimanæ ex Penno ſive Jove, Πεντηκοστῆς diei poſteà tributum; quemadmodùm deæ item cujusdam, de quâ ſequenti capite dicetur, vocabulum *Eoſter*, & variantibus dialectis *Eaſter*, *Aeſter*, *Ooſter*, Πάσχα feſto datum. Ceterò hoc quoque vocabulum Pen, ſive Pin credo ab rei argumento, vero æternoque Deo tributum; quia is omnium deorum erat ſummus. nam hodiéque excelſarum rerum ſummitates dicimus *pinnen*, & ſingulari numero *pin*. Hæc igitur etiam de Jove dicta.

Saturnum deum Germanos coluiſſe, neque Tacitus, neque alius auctorum quisquam memorat; nec Cæſar quidem Gallis eum, inter alios eorum deos, tribuit. Unde ſuſpicari pronum fuerit, hujus dei neque numen, neque nomen Celtis umquàm cognitum fuiſſe. Verùm Dionyſius tamen Halicarnaſſenſis, in lib. i, de priſcis Romanis verba faciens, ſic teſtatur: Λέγουσι δὲ καὶ πάνυ θυσίαις ἀνθρωπείαις τὸν Κρόνον τὸν παλαιοὺς, ὥσπερ οἱ Καρχηδόνιοι, πόλις ἡ πόλις διέμενε, καὶ ἔτι καὶ νῦν Κελτοῖς εἰς τόδε χρόνου γίνεται, καὶ ἐν ἄλλοις ποσὶ τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν, αἰσθάνεσθε. hoc eſt: *Fertur etiam, veteres Saturnum placare ſolitos humanis victimis, ſicut Carthaginienſes, dum ſtetit eorum urbs; & idem nunc quoque fit apud Celtas, & alias gentes occidenti proximas.* Cicero, de naturâ deorum lib. iii: *Saturnum vulgò maximè ad occidentem colunt.* Sanè, quia hic deus unus eſt ex vii planetis, à quo etiam ultimus ſeptimanæ dies tam Celtis, quàm ceteris gentibus, cognominatus fuit: maximè credibile eſt, & hunc eos cum reliquis gentibus inter cetera numina coluiſſe. Hunc deum eumdem eſſe Jovem, ex eo probatur, quòd ejus uxor (ut gentilis fabulata eſt antiquitas) Rhea eadem fuit Juno; quod proximo capite oſtendetur. Eumdem igitur eſſe & Mercurium, & Solem, ex eo liquet, quòd & ipſe Jupiter eſt & Mercurius, & Sol. Servius in primum Æneidos Virgilii: *Belus, primus rex Aſſyriorum. quos conſtat Saturnum, quem eumdem & Solem dicunt, Iunonemque coluiſſe. quæ numina etiam apud Afros poſteà culta ſunt: unde & lingvâ Punicâ Bal deus dicitur. Apud Aſſyrios autem Bel dicitur quâdam ſacrorum ratione & Saturnus & Sol.* Nonnus, Διονυσιακῶν lib. xl:

Βῆλον ἐπ' Εὐφρήταο, Λίβυς κεκλημένον Ἄμμων,
Ἄπις ἔφυς Νειλῶον, Ἄραψ Κρόνος, Ἀσσύριος Ζεύς·
Εἴτε Σάραπις ἔφυς Αἰγύπτιος αἰθέριος Ζεύς,
Εἰ Χρόνος, εἰ Φαέθων πολυώνυμος, εἴτε σὺ Μίθρης
Ἥλιος Βαβυλῶνος, ἐν Ἑλλάδι Δελφὸς Ἀπόλλων.
Belus Euphratis, Libycus vocatus Ammon,
Apis es Niliacus, Arabs Saturnus, Aſſyrius Iupiter:
Sive Sarapis es Aegyptius innubis Iupiter,
Sive Tempus, ſive Phaëthon multi nominis, ſive tu Mithra
Sol Babylonis, in Græciâ Delphicus Apollo.

Idem hoc Macrobius Saturnal. lib. i, cap. xx, ſic probat: *Saturnus ipſe, qui auctor eſt temporum, & ideò à Græcis, immutatâ literâ, Κρόνος, quaſi Χρόνος vocatur, quid aliud, niſi Sol intelligendus eſt? cùm tradatur ordo elementorum, temporum numeroſitate diſtinctus, luce patefactus, nexus æternitate conductus, viſione diſcretus: quæ omnia actum Solis oſtendunt.* At rectiùs, ac veriùs ipſe Deus, rerum omnium conditor, lucis atque temporis dicitur auctor: hic quidpe

cùm

cùm reliqua lumina cuncta, tùm & ipsum Solem condidit, & cum ipso tempus. unde, sub Jovis nomine, Silio Italico lib. IV dicitur *Rerum sator*; libro autem IX, *Sator ævi*. Saturni equidem hinc vocabulum deo apud Latinos quæsitum, nonnulli tradunt auctores: alii tamen alias proferunt ejus enodationes. quarum nulla æquè placet, ac ea, quæ à nostri sæculi hominibus traditur: nempe Saturnum dictum à *latendo*, vel *occulendo*; quod Hebræis est *sathar*. Nam, quum æterni Dei facies cunctis esset mortalibus invisibilis (quod tradit etiam Moses in exodo, cap. XXXIII, ver. XX; & item divus Johannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII; & Paullus in primâ epistolâ ad Timotheum, cap. I, ver. XVII:) nomen ei ab hac quoque causâ, sive ratione, imposuêre mortales, quod deinde Latini suâ dialecto formavêre Sa-
10 TURNUS. Atque hinc fabulam illam natam puto, quòd *Latium*, celeberrimam Italiæ regionem, à Saturno dictam Latini auctore censuerunt, quia in eâ deus latitasset: quum re verâ Saturnus ipse à latitando dictus sit. Germani nostri, vel universi Celtæ, quo nomine suum deum Saturnum adpellaverint, haud facilè dixerim. nam plerique hodiè Germanorum diem Saturni vocant *Sonabend* & *Sonavend*; contractè à *Sontages abend*, & *Sondages avend*: quasi dicas *vigiliam diei Dominicæ*; eodem modo, uti dicimus *Oosterabend*, *Pfingestabend*, & *Oosteravend*, *Pingestavend*; id est, *vigilia Paschæ*, *& vigilia Pentecostes*. alii vocant *Sambstag*, sive *Samestag*, vocabulo itidem contracto, à *Sabathstag* quod *diem Sabbathi* notat; quemadmodùm & Gallofranci hodie *Samedy*, & Hungari *Szombat*. quæ duæ Germanorum dicti diei adpellationes post receptam demum Christianorum religionem exortæ sunt.
20 At Rheni divortiorum ostiorumque accolis idem dies adpellatur *Saterdach*, & Anglis in Britanniâ *Satterday*, & *Saturday*. unde equidem conjici poterat, Germanis quoque, & universis simul Celtis, id numen fuisse vocatum SATAR, & variantibus dialectis, SATER, & SATVR: ni suspicandum foret, hoc nominis dictas regiones ex Romanorum demum adsumsisse consvetudine, postquàm non modò sub imperium ac leges, sed sub lingvam etiam eorum concesserunt. Proinde liberum heic cuique atque integrum relinquo judicium, huic vel illi accedat opinioni, prout videbitur.

CAP. XXVII.

De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cunctæ ad
30 ### *unam referenda sunt Lunam.*

HACTENUS ostensum est, omnia deorum gentilium nomina simul ac numina non modò ad unius Solis spectare numen: sed & hujus & illorum universa vocabula ad unum, æternum Deum, cuctarum rerum conditorem juxtà ac moderatorem, esse referenda; ut cui uni, à variis causis atque effectibus, ab initio rerum tributa. De Vulcano, Marte, & Hercule, Germanorum itidem diis, posteriori loco agam. nunc ad dearum numina nominaque transeo.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, deas, quas Germani coluerint, refert *Isin*, *Matrem deûm*, & *Terram Matrem*. Cæsar, belli Gall. comment. VI, unam *Lunam* eos in deo-
40 rum numero duxisse adfirmat. eodem autem libro paullo antè, Gallis ex omni dearum cœtu unam adsignat *Minervam*: quam Britannis quoque cultam fuisse, ex his Solini, cap. XXV, perspicitur verbis: *Fontes calidi; quibus præsul est Minervæ numen*. Ego pluribus heic ostendere conabor documentis, auctorumque testimoniis, non solùm dictarum dearum, sed, præter has, etiam *Rheæ*, & *Iunonis*, & *Veneris*, & *Cereris*, & *Proserpinæ*, & *Dianæ*, numina ad unam referenda esse Lunam.

Auctor igitur noster, in libro de Germaniâ; *Pars Svevorum*, inquit, *& Isidi sacrificat. Vnde causa & origo peregrino sacro, parum comperi: nisi quòd signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem.* Fulgentius in mythologico: *Navigium Isidis Aegyptus colit*. Lactantius, lib. I, cap. XI: *Certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur.*
50 *quæres docet, non tranasse illam in Aegyptum, sed navigasse*. De Isidis igitur navigio apud Aegyptios atque Romanos an non cognoverat Tacitus? an verò ex eodem argumento religionem Isidis atque sacrum peregrinum, in Italiam quoque & Romam advecta, collegit? Quòd si hoc malè ego suspicor; certè ille in isto de Germanorum Isidis cultu erravit. eadem quidpe haud dubiè fuit ratio, eadem causa, cur Germani juxtà cum Romanis Isidis navigium celebrarent. Christophorus Colerus, in notis suis ad hunc Taciti locum, *Non temerè*, inquit, *suspicêre, hujus Pelagiæ Isidis sacra suscepisse Svevos ab ipsis Græcis: eos dico Svevos, qui, ad Istri ripas habitantes, sæpè cum Sarmatis ad Pontum usque Euxinum excurrêre*. quibus verbis satis auctoris mentem se explicasse putat. Verùm errat & ipse vehementissimè.

primò;

primò; quia heic nullos Svevorum cum Sarmatis ad Euxinum mare excursus monstraverit ante tempora adhuc Trajani, in cujus principatu hæc scripsit Tacitus. tum verò haud ita facilè peregrina sacra adsciscuntur per excursores. denique non terrâ, sed mari navigio advectam Isidis in Germaniam religionem, intellexisse auctorem, quis dubitet? Coluerunt deam eamdem etiam Rhodii, teste Appiano in Mithridaticis; & Meroitæ Aethiopes, teste Strabone, lib. XVII. Pro Aegyptiacâ tamen propriè habitam fuisse priscis Græcis atque Latinis, ex auctorum lectione manifestum est. At, quia & Aegyptii, & Græci, & Latini, & simul Germani nostri sacra ejus eisdem coluerunt ritibus; haud obscurè inde patet, non ex Aegypto demum, posterioribus temporibus, eam accepisse superstitionem Latinos, Græcos, atque Germanos; sed jam inde à dispersione gentium, ex unâ Asiâ omneis pariter, in suam quosque terram, detulisse; quemadmodùm & reliquorum numinum religiones, de quibus hactenus actum; item sacra, & ceremonias, de quibus infrà dicetur. Quænam tamen hæc re verâ fuerit Isis, haud facilè quis dixerit, in tantâ, ut mox adparebit, opinionum discrepantiâ. Nihilo minùs planum id atque clarum reddere conabor. Lactantius, dicto loco, *Eodem modo*, inquit, *convertisse in Iovem traditur Iupiter Io, Inachi filiam, quæ, ut iram Iunonis effugeret, ut erat jam setis obsita, jam bos, tranasse dicitur mare, in Aegyptumque venisse: atque ibi, receptâ pristinâ formâ, dea facta; quæ nunc Isis vocatur. Quo igitur argumento probari potest, nec Europam in tauro sedisse, nec Io factam bovem? Quòd certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur, quæ res docet, non tranasse illam, sed navigasse.* Cum Lactantio conveniens super Inachi filiâ Ovidius, in primo metamorphos. rem eamdem prolixâ recenset narratione; tandemque finit hoc versu:

Nunc dea Niligenæ colitur celeberrima turbæ.

Verùm has narrationes, cùm Lactantius, tùm Ovidius, juxtà cum aliis auctoribus, ex Græcorum habuêre fabulositate, quos jam anteà dixi ita deorum suorum, dearumque nomina, ac numina multiplicasse, itáque confudisse, uti nunquàm, quis hic vel ille deorum foret, posteriores explanare potuerint. Aliarum igitur gentium de Isíde theologiam inspiciamus, necesse est. Manethus, & Hecatæus, apud Diogenem Laërtium in procœmio, auctores sunt, Aegyptios tradidisse, θεὺς εἶναι ἥλιον, καὶ σελήνην. τὸν μὲν Ὄσιριν, τὴν δὲ Ἶσιν καλεμένην. Id est: *Deos esse Solem, & Lunam; illumque Osirin, hanc Lunam adpellari.* Et Diodorus, lib. I, ex eorumdem Aegyptiorum theologiâ refert ista: Τὰς δὲ οὖν κατ' Αἰγυπτίους φασὶν ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς ἀϊδίους τε καὶ πρώτους, τόν τε ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην· ὧν τὸν μὲν Ὄσιριν, τὴν δὲ Ἶσιν ὀνομάσαι, ἀπὸ τῶν ἐπὶ μὲν πιθανῆς ἑκατέρας τῆς προσηγορίας ταύτης· μεθερμηνευομένων δὲ τούτων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὸν διαλέκτου τρόπον, εἶναι τὸν μὲν Ὄσιριν πολυόφθαλμον, τὴν δὲ Ἶσιν μεθερμηνευομένην, εἶναι παλαιὰν, τὴν ἡμέτερον τὸ προσηγορίας ἀπὸ τὸ ἀϊδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως. Hoc est: *Ajunt, vetustissimos in Aegypto mortaleis, quum mundum suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse deos conjecisse, sempiternos, atque omnium primos, Solem, ac Lunam: quorum istum Osirin, hanc Isin, ab certâ quâdam nominis ratione, adpellârint. quidpe si Græcè interpreteris, Osirin, esse multoculum; Isin verò, antiquam: quod nomen ab æternâ antiquâ generatione ei sit impositum.* Hinc Plato, lib. VII de legibus, Μεγάλους θεοὺς adpellat Ἥλιον καὶ Σελήνην. Dio Cassius, lib. L, de Antonio loquens, & Cleopatrâ, Aegyptiorum reginâ: Συνεγράφετό τε αὐτῇ, καὶ συνεπλάττετο, αὐτὸς μὲν Ὀσίριδι καὶ Διόνυσῳ, ἐκείνη δὲ Σελήνῃ τε καὶ Ἴσιδι, λέγοντες εἶναι. Id est: *Pingebantur unà, fingebanturque; ille Osirin, ac Bacchum, ipsa Lunam, atque Isin sese dicentes.* Et de iisdem eodem libro posteà: Τίς δὲ οὐκ ἂν θρηνήσειε, καὶ ἀκούων καὶ ὁρῶν τὸν Ἀντώνιον τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, καθάπερ τινὰ Ἶσιν, ἢ Σελήνῃ, προσκυνοῦντα; καὶ σοῦ τε παῖδας αὐτῆς Ἥλιον καὶ Σελήνην ὀνομάζοντας; καὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ἑαυτὸν Ὄσιριν καὶ Διόνυσον ὑπικεκληκότα; Hoc est: *Quis non lugeat, quum audiat videatque Antonium istam hominem ut Isin, seu Lunam adorare; natis ejus Solis ac Lunæ nomina tribuere; denique se ipsum Osirin ac Bacchum indigetare?* Isin ergo esse Lunam, ex Aegyptiorum theologiâ jam constat. Hinc illud Ovidii, metamorph. libro IX; de eâdem Isíde:

——*Inerant lunaria fronti*
Cornua.

Signum tamen ejus cur fuerit navigium, haud facilè dixerim: nisi suspicari libeat, significare id Noachi arcam; quæ celebrata fuit priscis mortalibus, ob memoriam servati ab aquarum inundatione generis humani. Ea tamen res quomodò ad Lunam quadret, dispicere nequeo; nisi, quòd Isis idem fuit numen cum uno ex Castoribus fratris: ut posteà aperiam. Atque hinc est illud Plutarchi, in libro de Isíde: Ἱστορεῖται δὲ Αἰγυπτίοις, τὸ πλοῖον, ὃ καλοῦσιν Ἕλληνες Ἀργὼ, τῆς Ὀσίριδος νεὼς εἴδωλον, ὑπὸ πηῆ κατεσκευασμένον, ὑ μακρὰν φέρεσθαι τὸ Ὠρίωνος καὶ τὸν Κυνός· ὧν τὸ μὲν Ὥρου, τὸ δὲ Ἴσιδος ἱερὸν Αἰγύπτιοι νομίζουσιν. Hoc est: *Tradunt Aegy-*

Aegyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Osiridis imaginem, in honorem ejus inter sidera ralatam, non procul ab Orione atque Cane ferri: quorum siderum alterum Horo, alterum Isidi sacrum Aegyptii censent. Horum esse Aegyptiis Apollinem, auctor est Plutarchus, eodem libro; & item Herodotus, libro II. Nomen Isis dea quod habuerit apud Germanos, velle indicare, id demum fuerit divinare; quando nullum ejus rei exstat apud auctores indicium, vel argumentum.

Porrò auctor noster, in eodem libro de Germaniâ, de Aestiorum gente, maris Svevici sive Codâni sinus trans Vistulam amnem adcolâ; *Matrem*, inquit, *deûm venerantur. insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Hanc deam variis Latini Græcique adpellavêre nominibus; è quibus tria uno versu refert Catullus, in carmine de Aty:

Dea Magna, dea Cybele Dindymi, dea Domina.

Ovidius, fastorum lib. IV:

Gaudeas assiduo cur dea Magna sono.

Et posteà: *Dindymon, & Cybelen, & amœnam fontibus Idam,*
Semper & Iliacas Mater amavit opes.

Strabo, lib. X: Καὶ οἱ Φρύγες, ἐς τῶν Τρώων οἱ περὶ τὴν Ἴδην κατοικοῦντες, Ῥέαν μὲν καὶ αὐτοὶ τιμῶσι, καὶ ὀργιάζουσι ταύτῃ, Μητέρα καλοῦντες θεῶν, καὶ Ἀγδέστιν, ἐς Φρυγίαν, καὶ Θεὸν μεγάλην· ἀπὸ δὲ τόπων Ἰδαῖαν, καὶ Δινδυμήνην, καὶ Πυλήνην, καὶ Πεσσινουντίδα, ἐς Κυβέλην. id est: *Phrygas etiam, & ex Troibus qui Idam adcolunt, Rheam venerantur, eique orgia peragunt; Matrem adpellantes deorum, & Agdestin, & Phrygiam, & Magnam deam: à locis verò Idæam, Dindymenen, Pylenen, Pessinuntiam, & Cybelen.* Hinc etiam Idæa mater vocatur Ciceroni, in orat. V in Verrem; & item Livio, lib. XXXIX; Ovidioque, prædicto loco, paullo antè, his verbis;

——— *Idææ festa parentis erunt.*

Cicero etiam in oratione de haruspicum responsis, & pro P. Sextio, Matrem magnam vocat; nempe eâdem de causâ, ob quam Dea magna, & Mater deûm indigetabatur. Sic & Silius Italicus, lib. VIII:

——— *Magnæque Reate dicatum*
Cœlicolûm matri.

Causam indicat Ovidius ibidem, his versibus:

Institeram, quare primi Megalesia ludi
Vrbe forent nostrâ: Cùm dea (sensit enim)
Illa deos, inquit, peperit: cessêre parenti;
Principiumque dati Mater honoris habet.

Atque ob id ipsum *sanctissimæ, antiquissimæque* ejus fuêre *religiones*; teste Cicerone, in dictâ orat. pro Sextio. Eamdem hanc esse Lunam, ex eo vel maximè perspicitur argumento, quòd *Magna mater*, & *Mater deorum* dicta. quidpe Solem ac Lunam quum vetustissimi mortalium (ut suprà ex Aegyptiorum ostensum est theologiâ) primos æternosque crediderint deos; ex his cetera sidera, id est, cetera numina, unà cum universo mundo, procreata fuisse necesse est. Quum verò Ζεὺς, id est, Jupiter, idem sit Sol; & Jovis uxor habita sit Juno: hæc quoque eadem jam erit Luna. item, quum Saturnus quoque sit Sol; & Saturni uxor habita sit Rhea, quæ Latinis Ops: hæc etiam manifestissimo hoc argumento erit Luna. quod apertiùs etiam infrà patebit.

Ceterùm auctor noster, eodem libro, de septem Svevorum nationibus, quæ proximè oceanum, sive sinum Codânum, inter Albim Chalusumque & Viadrum amneis colebant; *Deuringi*, inquit, *deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur.* De hac deâ antequàm alia dicam, nomen ejus diligentiore excutiendum manu arbitror. Doctissimus Lipsius, in notis suis ad hunc locum, testatur, quædam exemplaria manu scripta habuisse *Nerthum*, alia etiam *Verthum*. unde ipse veram, ab auctore perscriptam, fuisse vocem censet *Aerthum*. Conjectatio haud ita absona profectò. variæ enim licet gentes variè hoc vocabulum, quod Latini *terram* fecêre, enuntiaverint, aliæ per *A*, aliæ per *E*, quædam per utramque literam, id est, per diphthongum *AE*; nulla tamen adspirationem præposuit. nam Chaldæis est *ara*, Arabibus *arth*, Gothis, Germanicæ quondam genti, *arte*, Hebræis *erets*, Pœnis *ert*, Armeniis *ercir*, Græcis ἔρα, Germanis nunc superioribus *erde*, Saxonibus *eerde*, Belgis *aerde*, Anglis in Britanniâ *earth*, Scotis *erth*. ex quibus colligere dabatur, antiquitus fuisse diphthongum *AE*; quæ postmodò ab imperitis,

vel

vel incuriosis librariis corrupta in *He.* nam & Germani superiores, quamvis suum *erde* per simplicem scribant vocalem; magis tamen id per diphthongum exprimunt: & Anglorum *Ea* nihil aliud heic sonat, quàm Germanorum *Ae.* Verùm, uti dicere mihi liceat, quod sentiam; certè & *N*, & *V*, propiùs accedunt ad *H*, quàm ad *A*: & hodiéque Helvetiæ incolæ terram cum adspiratione adpellant *Herde*: prætereáque focus, cui ignis imponitur, cum adspiratione vocatur Germanis superioribus *härd*, inferioribus *heerd*, Anglis *hearth.* Terræ autem & foci vocabula eamdem habuisse antiquitus significationem, Latinus etiam poëta docuit Ovidius, fastor lib. VI, hoc disticho:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:
Significant sedem terra focusque suam.

Quapropter nihil mutandum in principio hujus vocis censeo. In medio rectè apud auctorem scribi *th*, Anglorum probat hodiè vox *earth.* ceteræ Germanorum nationes Θ in confine Δ, ut in innumeris aliis vocibus, converterunt. At, quum omnibus ferè per orbem terræ gentibus, simulque Germanorum nationibus, feminini sit generis terra; miror ego, cur auctor noster antiquum illud vocabulum masculino genere pronuntiaverit *Herthum:* utique, quum non dei sed deæ esse voluerit nomen. Ceterò Terram matrem eamdem esse & Lunam, tum satis probatum erit, quum eamdem & Matrem deûm esse patebit. Herodotus, lib. I, de Persis: Τὸν κύκλον πάντα ταῦτα ὀνομάζουσι Δία καλέοντες. id est; *Omnem cæli gyrum Iovem vocant.* Idem auctor, lib. IV, de Scythis: Νομίζουσι δὲ καὶ τῇ Γῇ τοῦτον τὸν Διὸς εἶναι γυναῖκα. id est: *Terram existimant Iovis esse uxorem.* Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Quis ambigat, Matrem deûm terram haberi?* idque probat ex simulacro illius: cujus descriptionem mox videbimus, si eamdem antè ex Ovidio cognoverimus. Hic, fastor. lib. IV, ita describit:

Desierat; cœpi: Cur huic genus acre leonum
Præbent insolitas ad juga curva jubas?
Desieram; cœpit: Feritas mollita per illam
Creditur: id curru testificata suo est.
At cur turriferâ caput est ornata coronâ?
An primis turres urbibus illa dedit?
Annuit.

Macrobius igitur, antè indicato loco, in eamdem sententiam; *Similiter Phryges*, inquit, *fabulis, & sacrorum administrationibus immutatis, circa Matrem deûm, & Attinen, eadem intelligi præstant. quis enim ambigat, Matrem deûm terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus: quæ natura cæli est; cujus ambitu aër continetur; qui vehit terram. Solem verò, sub nomine Attinis, ornant fistulâ, & virgâ.* Et cap. XXIII, de Assyriis loquens: *Deo quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt.* & mox: *Subjungunt eidem deam nomine Adargatin: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem, Terramque intelligentes.* & mox: *Ipsa autem argumenta, Solis rationem loquuntur. namque simulacrum Adad insigne cernitur radiis inclinatis: quibus monstratur, vim cæli in radiis esse Solis, qui demittuntur in terram. Adargatis simulacrum sursùm versùm reclinatis radiis insigne est: monstrando, radiorum vi supernè missorum enasci, quæcumque terra progenerat. sub eodem simulacro species leonum sunt, eâdem ratione terram esse monstrantes, quâ Phryges finxêre Matrem deûm, id est, Terram, leonibus vehi.* Hunc Adad esse Jovem, eumdemque Solem, suprà ex Luciani etiam libro de deâ Syriâ, ostensum est. Idem auctor, eodem libro, deam, quam heic Macrobius nominat *Adargatin*, interpretatur Junonem, additque: Τὴν μὲν Ἥρην λέοντες φορέουσι· id est; *Iunonem leones vehunt.* Et, eodem libro anteà, de eâdem deâ: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος ἱρὸς, τὸν ἐγὼ παρὰ ἀνδρὸς ἤκουσα· ὅτι ἡ μὲν Ἥρη Ῥέη ἐστίν. hoc est: *Fertur & alius sermo; quem ego à sacerdote quodam audivi: nempe deam esse Rheam.* Et paullo pòst: Σημήια δὲ ἡ θεὸς τὰ πολλὰ ἐς Ῥέην ἀπικνέεται. λέοντες μὲν φέρουσι, καὶ τύμπανον ἔχει, καὶ ὅτι τῇ κεφαλῇ πυργοφορέει, ἐκείνην Ῥέην λυδοὶ ποιέουσιν. id est: *Multa verò signa adsunt deæ, quæ ipsam Rheam esse ostendunt. nam & leones eam ferunt, & tympanum habet, & coronam capite turritam gestat.* Idem hoc de Matre deûm suprà ex Ovidio intellexeimus. Herodianus, lib. I, festum Matris deûm ita refert. Ἥρχῃ ἑκάστου ἔτους, ὡρισμένης ἡμέρας, μητρὶ θεῶν πομπὴν τελοῦσι Ῥωμαῖοι· καὶ πάντα, ὅσα παρ' ἑκάστοις πάλαι συμβολα, κειμήλιά τε βασιλέων, ὕλης τε καὶ τέχνης θαύματα, τῆς θεοῦ προπομπεύει. αὐτός τε πᾶσι δίδοται ἐξουσία παιδοδαπῆς παιδιᾶς. ἑκαστός τε ὃ βούλεται σχῆμα ὑποκρίνεται. ἐσθῆτι ἔστιν ἔτω μέγα, ἢ ἐξαίρετον ἀξίωμα, ὃ μὴ παντὶ τῷ βουλομένῳ ἀμφιέσθαι ὑπάρχει παίζειν τε καὶ κρύπτειν τὴν ἀλήθειαν· ὡς μὴ ῥᾳδίως διαγνῶναι πάντα ὄντα καὶ τὸν μιμούμενον. Hoc est: *Veris initio quotannis, statoque solennique die, festum Matri deûm Romani celebrant. In eo, quæcumque apud quemque sunt divitiarum argumenta, supellexque pretiosa imperatorum, materia atque artis spectandæ, præferri*

ferri in pompâ ante deam solent. Ac summa tunc omnibus quovis modo ludendi concessa est licentia: adeò, uti unusquisque, quamcumque vellit, personam induat: neque ulla sit tam magna aut eminens dignitas, cujus habitum non liceat, cuicumque libeat, induere, ludere, & rem veram imitari; ita, uti difficile sit eum, qui re verâ est, ab eo, quem quis imitatur, dignoscere. De eodem festo ita Ovidius, dicto loco:

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit; & Idææ festa parentis erunt.
Ibunt semimares, & inania tympana tundent;
Aeraque tinnitus ære repulsa dabunt.
Ipsa sedens molli comitum cervice feretur
Vrbis per medias exululata vias.
Scena sonat, ludique vocant; Spectate Quirites;
Et fora Marte suo litigiosa vacent.

His jam confer, quæ auctor noster, dicto loco, de Terræ matris festo apud Germanos narrat, his verbis: *Est in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit; vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax, & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestes, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaq; ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Legere heic malim *vestis*, singulari numero, uti paullo antè *veste:* unum quidpe erat lineum velum; quod suo loco demonstrabitur. Idem fuisse hoc festum, quod Romani Matri deûm celebrabant, ex his maximè liquet verbis; *Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur* dea. *non bella ineunt: non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata.* Item ex eo, quòd servos ministrantes mox secretus ille hausit lacus, ne arcana efferrentur. nam de Matre deûm sic Virgilius, Aeneid. III:

Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris;
Et junctì currum Dominæ subiêre leones.

Multo tamen lucidiùs claret ex eo, quòd & apud Romanos vehiculum, quo Mater deûm vehebatur, flumine ablutum fuit. Ammianus Marcellinus, lib. XXIII: *Ad diem VI Cal. Aprilis, quo Romæ Matri deorum pompæ celebrantur annales, & carpentum, quo vehitur simulacrum, Almonis undis ablui perhibetur.* Nec carpentum solummodò, sed ipsa quoque, uti apud Germanos Terra mater, dea, sive simulacrum ejus. Ovidius, eodem fastorum lib. IV:

Est locus, in Tiberim quà lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit in amne minor;
Illic purpureâ canus cum veste sacerdos
Almonis Dominam sacraque lavit aquis.

Sed & boves feminæ hanc vehebant, ut apud Germanos Terram matrem. idem poëta paullo pòst, de eâdem deâ.

Ipsa sedens plaustro portâ est invecta Capenâ:
Sparguntur junctæ flore recente boves.

Macrobius, Saturnal. lib. I, cap XXI: *Nec in occulto est, neque aliud esse Osirin, quàm solem, nec Isin aliud esse, quàm terram.* At Isis nihil aliud, quàm Luna. ergo & Mater deûm, & Terra mater nihil aliud sunt, quàm Luna. Plutarchus, lib. de Iside, auctor est, Isin aliquando Aegyptiis dictam fuisse *Muth*; quod matrem significabat. Huc etiam pertinet, quòd tympanum & æra pulsabantur in festo Rheæ, sive Idææ matris; testibus Ovidio, ac Luciano. quod adeò uni Lunæ convenit, uti huic deficienti æris tubarumque sono subvenire mos fuerit priscis mortalibus. Livius, lib. XXVI: *Disposita in muris Campanorum imbellis multitudo, cum æris crepitu, qualis in defectu Lunæ, silenti nocte, cieri solet.* Auctor noster, annal. lib. I: *Noctem minacem, & in scelus erupturam fors lenivit. nam luna claro repentè cælo visa langvescere. id miles, rationis ignarus, omen præsentium accepit; ac suis laboribus defectionem sideris adsimilans, prosperéque cessura, quæ pergerent, si fulgor & claritudo deæ redderetur. Igitur æris sono, tubarum, cornuumque concentu strepere.* Diodorus ita de Atlantiis, lib. III: Τὰς δ' ὄχλας φασὶ θυμάσαι τὰς τ' ἀβεπίτλαις, τ' μὲν Ἥλιον καὶ τ' Σελήνλω τῇ περιηγορία, ἐ τ' ἀμφῖς μεθαγαγεῖν ὅπὶ τὰ κατ' ἐρανὸν ἄστρα, τὼ δ' μητέρα τάτων Βασίλλαν θεόν τι νομίζαι, κ βωμὰς ἱδρύσαδ, κ τ' Δι τ' τυμπάνων ἐ κυμβάλων ἐνεργείαις, ἐ πῖς ἄλλοις ἅπασιν ὑπομιμνήσκς τὰ περὶ αὐτὼ συμβάντα, θυσίας καὶ πὰς

ἄλλας ὑμᾶς ὑπονεῖμεν. Id est: *Populus autem prodigium hoc admiratus, Solem ac Lunam cùm nomine, tum honore inter cœli sidera refert: matrique, jam deam esse persuasi, altaria exstruxerunt; tympanorumque strepitu, & cymbalorum tinnitu, aliorumque, quæ circa ipsam evenerant, imitatione sacra & honores ejus peregerunt.*

VENEREM quoque eamdem esse & Lunam, tunc maximè comprobatum erit, quando Venerem eamdem esse & Terram matrem, & Matrem deorum, constabit. Macrobius igitur, ut antè relatum, Saturnal. lib. I, cap. XXI, *Adonin quoque Solem esse*, inquit, *non dubitabitur, inspectâ religione Assyriorum; apud quos Veneris Architidis & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phœnices tenent. nam physici terræ superius hemisphærium, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt; inferius verò hemisphærium terræ Proserpinam vocaverunt.* & paullo pòst: *Similiter Phryges fabulis & sacrorum administrationibus immutatis, circa Matrem deûm & Attinen eadem intelligi præstant. quis enim ambigat, Matrem deûm terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atq; fervore animalibus; quæ natura cœli est, cujus ambitu aër continetur, qui vehit terram.* Et postea: *Nec in occulto est, neque aliud esse Osirin, quàm solem, nec Isin aliud esse, quàm terram, ut diximus, naturamve rerum.* Cicero, de naturâ deorum lib. III, de IV Veneribus loquens; *Quarta*, inquit, *Syriâ Tyrioq; concepta, quæ* ASTARTE *vocatur; quam Adonidi nupsisse proditum est.* In sacris libris, Judic. cap. II, ℣. XIII, & c. III, ℣. VII & VIII, cap. X, ℣. VI, item Regum lib. I, cap. XI. ℣. V, eadem Syriæ sive Sidoniorum dicitur dea ASTAROTH. Sacris libris consentiens Lucianus, in libro de deâ Syriâ, Sidonios tradit etiam suo ævo coluisse deam Astarten. Quum igitur Atrines sit idem qui Adonis, & hic idem qui Adad, hic verò idem qui Sol; rectè etiam Venus Architis, sive Astarte eadem existimatur quæ Adargatis, & Isis, & Terra mater, & Mater deorum, & tandem Luna. Strabo, lib. XVII: Ἔστι δ' ἐν Μέμφει Ἀφροδίτης ἱερὸν θεᾶς Ἑλληνίδος νομιζομένης· ἔνιοι δὲ Σελήνης ἱερὸν εἶναί φασιν. id est: *Veneris etiam fanum est Memphi; quæ Græca putatur esse dea. quidam verò Lunæ templum esse ajunt.* Herodianus, lib. IV: Τὴν Οὐρανίαν σέβουσιν ὑπερφυῶς Καρχηδόνιοί τε καὶ οἱ ἐπὶ τὰ Λιβύλα αὐθρωποι. Λίβυες μὲν ἣν αὐτὴν Οὐρανίαν καλοῦσι· Φοίνικες δὲ Ἀστροάρχην ὀνομάζουσι, Σελήνην εἶναι θέλοντες. Hoc est: *Vraniam incredibilem in modum venerantur Carthaginienses, & Africæ populi. ceterò hanc Afri quidem Vraniam vocant; at Phœnices Astroarchen, Lunam intelligentes.* An satis sine mendo Ἀστροάρχην, vehementer ego dubito. intelligi Ἀστάρτην Luciani, aliorumque auctorum, & sacrorum librorum *Astaroth*, nemini dubitare licet. nam *Vraniam* quoque esse Venerem, mox patebit. Hinc igitur Ovidius, dicto fastorum lib. IV, quamvis Idæam matrem, deorum parentem faciat: tamen paullò antè de Venere sic cecinit:

Illa quidem totum dignissima temperat annum:
Illa tenet nullo regna minora deo:
Iuraque dat cœlo, terræ, & natalibus undis:
Perque suos initus continet omne genus:
Illa deos omneis (longum est numerare) creavit:
Illa satis causas, arboribusque dedit.

Hinc etiam est illud apud Plutarchum, in libro de Iside: Εἰσὶ γὰρ οἱ τὸν Ὄσιριν αὐτὸν Ἥλιον εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι Σάραπιν ὑφ' Ἑλλήνων λέγοντες, τὴν δ' Ἶσιν ἄλλοι τὴν Σελήνης ἀποφαίνοντες. διὸ καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικὰ τὴν Σελήνην ἐπικαλοῦνται), καὶ τὴν Ἶσιν Εὔδοξός φησι βεβαιοῦν τὰ ἐρωτικά. Hoc est: *Sunt, qui Osirin disertè ajunt esse Solem; Isin verò nullam aliam, quàm Lunam. itaq; & ad res amatorias Lunam invocant: & iis rebus præesse Isin, Eudoxus adfirmat.* Diodorus lib. II tradit, in Syriæ opido Ascalone deam cultam fuisse Δερκετὼ. eamdem Plinius in Phœnicum opido Ioppe cultam fuisse, testatur lib. V, cap. XIII. & eod. lib. cap. XXIII, *Cœle Syria*, inquit, *habet Bambycen, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris verò Magog: ibi prodigiosa Atargatis, Græcis autem Derceto dicta, colitur.* Strabo, lib. XVI: Ἡ Βαμβύκη, ἣν καὶ Ἔδεσσαν, καὶ Ἱερὰν πόλιν καλοῦσιν, ἐν ᾗ ἱδρῦσι τὴν Συρίαν θεὸν τὴν Ἀτεργάτιν. hoc est: *Bambyce, quam & Edessam, & Hierapolin*, id est, Sacram urbem, *vocant: in quâ Syriam colunt deam Atargatin.* Et in fine ejusdem libri: Ἀτεργάτιν ἣν τὴν Ἀθάργιν ἐκάλεσαν. Δερκεὼ δ' αὐτὴν Κτησίας καλεῖ. id est: *Atargatin dixêre Atharam: quam Ctesias Dercetô adpellat.* Fortè Ἀθέργαν· ita enim Phornutus, in libro de naturâ deorum: *Rhea apud Syros Artaga dicitur.* quod & ipsum simul ex Strabonis Ἀθέργαν, simulque ex notissimo omnium Ἀτεργάτιν, correxerim *Atarga*. Ceterò Herodotus, lib. I, in dicto Syriæ opido Ascalone fuisse tradit Οὐρανίης Ἀφροδίτης τὸ ἱρὸν, πάντων δεξαμενὸν ἱρῶν ὅσα τοιούτης τῆς θεοῦ· id est: *Veneris Vraniæ templum, omnium, quotquot hujus deæ fuerint, vetustissimum.* Lucianus etiam, in suprà dicto libro, Junonem Hierapolitanam, quam alii Atargatin vocant, habuisse ait τὴν κεστὸν, τῷ μόνῃ τῶν Οὐρανίῃ Ἀφροδίτῃ κόσμεον, id est, *cestum, quo solam cœlestem Venerem exornabant.* Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de eâdem deâ Hierapolitanâ: Ταύτῃ γὰρ οἱ μὲν

μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν νομίζουσιν. id est; *Hanc alii Venerem, alii Iunonem esse arbitrantur.* Ergo ex his jam satis manifestò patet, Venerem esse eamdem,& Dercetûm,& Astarten,& Atargatin, & Matrem deûm, & Terram matrem, & Rheam, & Junonem,& Isin, & ipsam tandem Lunam; unde etiam haud dubiè cognomen ei quæsitum ἡ Οὐρανίας, id est, *Cælestis.* Huc jam adde, quod Plinius tradit lib. II, cap. VIII, *Veneris sidus alios Iunonis, alios Isidis, alios Matris deûm adpellavisse.* & quod Lucianus, in dicto libro, testatur, simulacrum Junonis Hierapolitanæ habuisse quiddam & Veneris,& Lunæ & Rheæ. Macrobius Saturnal. I, cap. XXI, de Venere, quam eamdem vult esse Terram: *Simulacrum hujus deæ in monte Libano fingitur capite obnupto, specie tristi, faciem manu lævâ intra amictum sustinens. lachrymæ visione conspicientium manare creduntur. quæ imago, præter quòd lugentis est, ut diximus, deæ terræ quoque hiemalis est; quo tempore obnupta nubibus, sole viduata, stupet, fontesque veluti terræ oculi uberiùs manant; agrig, interim suo cultu vidui, mœstam faciem sui monstrant. Sed cùm sol emersit ab inferioribus partibus terræ, vernalisq, æquinoctii transgreditur fines, augendo diem; tunc est & Venus læta,& pulchra virent arva segetibus, prata herbis, arbores foliis. ideóq, majores nostri Aprilem mensem Veneri dicaverunt.* Cum hac Veneris obnuptione conveniunt, quæ de Germanorum Terrâ matre refert Tacitus: *Est in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum.* & paullo pòst, finitis diebus festis: *mox vehiculum, & vestis, &, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Nescio an non idem, vel simile quid prodat Diodorus, dicto lib. II, de magno ac profundo lacu, haud procul Ascalone Syriæ opido; in quem Dercetô sese præcipitasse narrat. item Lucianus, in dicto libro de deâ Syriâ; qui lacum tradit fuisse haud longè ab templo Hierapolitano, immensæ altitudinis; ad quem & in quo multa solennia peragebantur. Quin noster quoque, in insulâ oceani, ingentis est altitudinis lacus; ut suo loco, in descriptione harum partium, dicetur. Tacitus, ut suprà relatum, *Terram matrem,* inquit, *colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur.* Cicero, de naturâ deorum lib. II; *Quæ dea,* inquit, *ad res omneis veniret, Venerem nostri nominaverunt.* Tacitus ibidem, de eâdem deâ Terrâ matre: *Læti tunc dies: festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur.* ergo alia subinde atque alia festis illis diebus loca accedebat. Ovidius, dicto fastor. lib. IV, eamdem rem de Matre deûm; quamvis ex causâ malè fictâ:

Cur victibus factis ineunt convivia, quæro,
Tunc magis; indictas concelebrantque dapes?
Quòd benè mutârit sedem Berecynthia, dixit;
Captant mutatis sedibus omen idem.

Nempe mutationis conviviorum causam poëta putavit mutationem antiquæ sedis, quum Pessinunte è Phrygiâ Romam adveheretur. Lucianus, libro prædicto, de templo Hierapolitano, Ἑορτέων δὲ, inquit, πασέων, τὰ οἶδα, μεγίστῳ ἔαρος ἐρχομένου πανηγύρει· id est: *Festorum omnium, quæ novi, maximum incipiente vere peragunt.* Herodianus, ut antè dictum, Romanos ait Matri deûm festum initio veris egisse. Ovidius, dicto lib. IV, factum id testatur Nonis Aprilis. Marcellinus verò, ut suprà citatum, ad diem VI Kalend. Aprilis. cui consentiens Vibius Sequester, *Almo,* inquit; *ubi Mater deûm* VI *Kalend. Aprilis lavatur.* Mensem eum à Venere nomen accepisse, tradit ibidem Ovidius: Macrobius autem Veneri dicatum adfirmat. Ovidius etiam ibidem Kalendas Aprilis festo Veneris tribuit. Aegyptios quoque eodem anni tempore eidem deæ festos egisse dies, auctor est Plutarchus in libro de Iside, his verbis: Τῇ δὲ νεμηνίᾳ τοῦ Φαμενὼθ μηνὸς ἑορτὴν ἄγουσιν, ἔμβασιν Ὀσίριδος εἰς τὴν Σελήνην ὀνομάζοντες, ἔαρος ἀρχὴν οὖσαν. id est: *In novilunio mensis Phamenoth festum celebrant, quod ingressum Osiridis in Lunam adpellant. est autem id veris initium.* Eodem anni tempore Germanos quoque suæ deæ Terræ matri festos egisse ac lætos dies, ex Bedâ disco. is quidpe in libro de temporum ratione, cap. XIII, ita scribit de Anglis, Germanicâ gente, in Britanniam transgressis: *Aprilis, Eosturmonath,* (manu scripta exemplaria *Aestermonath*) *qui nunc Paschalis mensis interpretatur, quondam à deâ illorum, quæ Eostre vocabatur, & cui in illo festa celebrant, nomen habuit; à cujus nomine nunc Paschale tempus cognominatur, consueto antiquæ observationis vocabulo gaudia novæ solennitatis vocantes.* Id adeò verum est, uti etiam nunc plerique Germanorum paschatos festum vocitent *Oostern*; Angli verò *Easter*; vocabulis dissyllabis: nam *Oo*, & *Ea*, sunt diphthongi. Estar igitur, sive Ostar, seu Aestar dea nulla alia fuit, quàm quæ *Astarte* Sidoniis, & *Atargatis* Assyriis dicta; id est, Terra mater, sive Mater deûm, & Rhea, & Juno, & Venus, & Luna. Ceterùm, quòd Tacitus apud Aestios Germanos *insigne Matris deûm* fuisse tradit *apri formam*; id egregiè, inter alia, com-

petit Veneri. nam Adonim, Veneris maritum, ab apro interemptum fabulosa tradidit antiquitas.

Porrò Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. I, cap. VIII, fabulam quamdam ridiculam, ut ipse fatetur, ex antiquitate refert, in quâ mulier quædam FREA, uxor perhibetur *Wodani*. Eamdem fabulam Saxo Grammaticus, lib. I, & V, iisdem, & amplioribus narrat circumstantiis. Paullus autem, capite sequenti, Wodanum deum esse Mercurium tradit: quod pluribus suprà confirmatum est argumentis. FREA igitur etiam haud dubiè dea est credita fabulosæ illi Germanorum antiquitati. Dies Veneris hodiè dicitur superioribus Germanis *Freitag*, inferioribus *Friedach*, Anglis *Friday*, Danis *Fredag*, *Fridag*, & *Frigdag:* à deâ, ut liquidò patet, FREA, sive FRIA. Hæc igitur, sine omni controversiâ, erit Germanorum Venus. Unde manifestissimo argumento liquet, Venerem nullam aliam esse, quàm Lunam. nam Mercurium nullum alium esse, quàm Solem, suprà satis firmis demonstratum est documentis. Magistri Adami Bremensis nescio quo loco ponenda sit fides; qui apud Sveones, id est, Svedos, ait suo sæculo Vpsolæ (Vpsalia vulgò nunc vocatur) templum totum ex auro paratum fuisse; & in eo deum *Wodan*, qui bella regere, hominibusque virtutem contra hosteis ministrare creditus sit; simulacrumque ejus armatum, ut apud alias genteis Martis simulacrum. alterum verò deum *Friccon* qui pacem, voluptatesque largiretur mortalibus: cujus simulacrum eos finxisse cum ingenti priapo; & in celebrandis nuptiis immolasse ei victimas. Hæc sanè contra veterum auctorum narrantur fidem. nam Tacitus diserti ssimè testatur, alium fuisse Mercurium apud Germanos deum, alium Martem. Diaconus verò è superiorum auctorum monimentis Freamn, quæ eadem & Fricca (nam Danis ab hoc vocabulo dies Veneris dictus *Frigdag*) deam, eamque Wodani uxorem prodit. Vocabulum patrium Germani unde traxerint, haud facile dictu est: nisi ab eâdem credatur origine, à quâ Græcorum Ἀφροδίτη. Et quid adeò mirum? quando etiam *Aprilem* mensem ab eâdem origine dictum putarunt Latini, ut antè ostensum. Germani verbum, quod Latinis est *procari*, patrio sermone dicunt, superiores *freien*, inferiores *fryen*. quod & deæ vocabulo FREE, sive FRIE, & Veneris muneri quàm maximè congruit. Quibusdam Ἀφροδίτη, breviori voce dicta fuit Ἀφρώ. nostris Germanis hodiéque superioribus *fraue* est domina, Saxonibus *frue*, & Rheni divortiorum ostiorumque accolis *frouwe* femina simul, & uxor, & domina.

Ceterùm Cæsar, ut sæpius jam antè relatum, Germanis unam LUNAM, Gallis unam adsignat ex omni dearum numero MINERVAM. hanc quoque nullam aliam esse deam, quàm Lunam, paucis demonstrabo. Cicero, de naturâ deorum lib. III: *Minerva prima, quam Apollinis matrem diximus. secunda orta Nilo, quam Aegyptii Saitæ colunt.* De hac Serinus apud Stobæum, in sermone de legibus, & Plutarchus, in libro de Iside: Τὸ ἢ ἐν Σάι Ἀθηναῖς (ὃν καὶ Ἶριν νομίζουσιν) ἐδοῦ ἐπιγεγραφὼς ἔχει τοιόνδε. id est: *Saiticum Minervæ, quam & Isin esse arbitrantur, simulacrum inscriptionem habuit hujusmodi.* Et eodem libro posteà: Τὴν μὲν γὰρ Ἶριν πολλάκις τῷ τε Ἀθηναῖς ὀνόματι καλεῖν. id est: *Isin sæpe Minervæ nomine significant.* Hinc etiam Junonis Hierapolitanæ, id est, Atargatis simulacrum aliquid quoque ex Minervæ habitu in sese habuit: teste Luciano, in libro prædicto.

Sed & CEREREM fuisse Lunam, Græcorum testatur interpretatio: qui eam deam Δήμητραν vocabant, quasi Γῆ μήτηρ· id est: *Terram matrem.* Hinc Orphei est versus:

Γῆ μήτηρ πάντων Δημήτηρ πολυδότειρα.
Terra mater omnium, Ceres divitiarum datrix.

Herodotus lib. II: Ἶσις δέ ἐστι, κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν, Δημήτηρ. hoc est: *Isis autem, secundùm Græcorum linguam, est Demeter*, id est, Ceres. Et posteà eodem libro: Αἰγυπτίοισι δὲ Δημήτηρ Ἶσίς ἐστι. id est: *Aegyptiorum linguâ Isis est Ceres.* Hinc Virgilius, γεωργικῶν lib. I, Solem ac Lunam sic alloquitur:

—— *Vos ô clarissima mundi*
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum;
Liber & alma Ceres.

Cereris filia fuit PROSERPINA. de hac ita Macrobius dicto Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Physici superius hemisphærium terræ, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt: inferius verò hemisphærium terræ, Proserpinam vocaverunt.* Scilicet, quia Venus eadem est Ceres. imò & Proserpina est Venus: nec magis hujus filia, quàm Dis pater, sive Pluto Iovis frater. Quum igitur Proserpina sit Ceres. & hæc sit Venus, & Terra mater, & Luna; Proserpina quoque nihil aliud est, quàm Luna. Isacius Tzetza in Lycophronem: Περσεφόνη ἡ καὶ Ἶσις, καὶ Γῆ, καὶ Ῥέα, καὶ Ἑστία, καὶ Παιδώρα, καὶ ἕτερα μυρία ὀνομάζεται. Id est: *Proserpina etiam Isis, & Terra,*

Terra, & Rhea, & Vesta, & Pandora, & innumeris aliis nominibus adpellatur. Plutarchus, prædicto libro: Οὐ γὰρ ἄλλον εἶναι Σάραπιν, ἢ τὸν Πλούτωνά φασι, καὶ Ἶσιν τὴν Περσέφασσαν. id est: *Neque Sarapin alium esse ajunt, quàm Plutonem; & Isin Proserpinam.* Fulgentius, μυθολογικῶν lib. II: *Lunam ideò ipsam voluerunt etiam apud inferos Proserpinam dici, seu quòd nocte luceat, seu quòd humilior currat, & terris præsit.* Hinc Herodotus, lib. II, ex Aegyptiorum theologiâ tradit, Cererem & Liberum inferorum principatum tenere. Quò ille etiam spectat Ausonii versus, in Liberum patrem: Βάκχος ἐνὶ ζωοῖσιν, ἐνὶ φθιμένοις Ἀϊδωνεύς.

Bacchus in vivis, in mortuis Aidoneus.

& item isti:

Ogygia me Bacchum vocat;
Dionyson Indi existimant;
Romana sacra Liberum;
Arabica gens Aidoneum.

Aidoneus igitur, sive Adoneus, nullus alius, quàm Aides, sive Ades; & hic idem, qui Atys, & Ates, & Attes, & Atines & Attines, & denique Adonis. cujus uxor quum fuerit Venus, eademque & Rhea, & Terra mater, & Mater deorum, & Iuno, & Ceres, & Luna; Proserpina quoque ipsa est eadem.

Denique Lucianus, eodem libro de deâ Syriâ, Junonis Syriæ, id est, Atargatis simulacrum aliquid etiam DIANÆ, & NEMESIS, & PARCARVM, habuisse testatur. hæ igitur itidem deæ omnes ad unum numen, id est, ad Lunam sunt referendæ. Ab Aegyptiis accepisse Aeschylum tradit Herodotus, lib. II, quòd Dianam Cereris filiam fecerit. ergo Diana eadem & Proserpina. Strabo, lib. XIV, tradit, Milesios ac Delios Dianam interpretatos esse Lunam. Phornutus, de naturâ deorum: *Sol adpellatur Apollo; ac Luna Diana.* Ovidius, de Ponto l. I, eleg. I: *Ante deûm matrem cornu tibicen adunco*
Cùm canit, exiguæ quis stipis æra neget?
Scimus ab imperio fieri nil tale Dianæ;
Vnde tamen vivat, vaticinator habet.

Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Dianam & Lunam eamdem esse putant. Luna à lucendo nominata est; eadem est enim Lucina. itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam; sic apud nos Iunonem Lucinam in pariendo invocant. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret.* Catullus carm. XXXV:

Tu Lucina dolentibus,
Iuno dicta puerperis;
Tu potens Trivia, & notho es
Dicta lumine Luna.
* *
Sis quocumque placet tibi
Sancta nomine.

Supra ex Plutarchi libro de Iside hæc allata sunt verba: Καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικὰ τὴν Σελήνην ἐπικαλοῦνται· id est; *Et ad res amatorias Lunam invocant* At Tibullus, lib. I, eleg. V, ita canit:

Ipse ego velatus filo, tunicisque solutis
Vota novem Triviæ nocte silente dedi.
Omnia persolvi: fruitur nunc alter amore;
Et precibus felix utitur ille meis.

Hinc festum quoque Dianæ, quod Aegyptii celebrabant in urbe Bubasti, ferè eisdem describit Herodotus ritibus, quibus Matris Deûm festum celebratum fuisse, suprà ostendimus. Verba ejus, lib. II, hæc sunt: Πλέουσί τε γὰρ δὴ ἅμα ἄνδρες γυναιξὶ, καὶ πολλόν τι πλῆθος ἑκατέρων ἐν ἑκάστῃ βάρι. αἱ μὲν τινες τῶν γυναικῶν, κρόταλα ἔχουσαι, κροταλίζουσι· οἱ δὲ αὐλέουσι κατὰ πάντα τὸν πλόον· αἱ δὲ λοιπαὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἀείδουσι, καὶ τὰς χεῖρας κροτέουσι. ἐπεὰν δὲ πλέοντες κατ' τινα πόλιν ἄλλην γένωνται, ἐγχρίμψαντες τὸν βάριν τῇ γῇ, ποιεῦσι τάδε. αἱ μὲν τινες τῶν γυναικῶν ποιεῦσι τάπερ εἴρηκα· αἱ δὲ τωθάζουσι, βοῶσαι τὰς ἐν τῇ πόλεϊ ταύτῃ γυναῖκας· αἱ δ' ὀρχέονται. id est: *Navigant viri pariter ac feminæ: magnaque est in singulis navibus utrorumque multitudo. Inter navigandum adsiduè mulieres aliquot crepitacula tenentes plaudunt, viri tibiis canunt: ceteri ceteræque modulantur manusque complodunt. Atque ut ad quamque urbium accedunt navigando, talia agunt: Adpulsâ ad terram navi, mulierum aliæ ea, quæ dixi, faciunt; aliæ compellantes ejus urbis feminas, ingerunt probra; aliæ saltant.* NEMESIN equidem Macrobius, dicto libro, cap. XXII, ad Solem refert: sed id perinde est ac si Lunæ adsignasset. nam ad unum idemque numen, id est, ad verum æternumque Deum, rerum omnium auctorem, quem in unitate trinum, in trinitate unum colimus, & Solem & Lunam pertinere, mox infrà aperiam.

Nunc Luna ipsa quod tandem habuerit apud priscos Germanos vocabulum, videndum est. Patrio sermone hodiè dicitur, variantibus dialectis, superioribus *Moon*, inferioribus omnibus *Maen*, sive *Maan*; Danis *Maane*, sive *Moone*; Svedis *Mane*; & interdum cum Lapponibus *Mana*; Anglis in Britanniâ *Moone*; quod effertur ferè ac si Germanicè scriberes *Muun*, sive *Mûn*. omnibus est vocabulum monosyllabon; nisi quibus A vel E in fine apponitur. Plerique popularium meorum desumtum id arbitrantur ex nomine MANNI; quem TUITONIS filium ex antiquis Germanorum carminibus memorat Tacitus. Verùm hi quàm sint falsi, jam suprà, cap. IX, satis liquidò patuit: ubi *Mannum* esse *Adamum*, documentis probatum est gravissimis. Mannum verò pro deo habuisse priscos Germanos, ne carmina quidem eorum apud Tacitum testantur. Antiquissimum illud esse Lunæ vocabulum, ex Asiâ unà cum gente in Celticam translatum, equidem haud dubito; quando Græcorum etiam vetustissimis idem sidus dictum est Μήνη. unde etiam mensis Græcis dictus est Μήν· quem nos adpellamus, superiorum dialecto *monat*, inferiorum *manet*, & contractè *maent*; Svedorum *manat*, Danorum *maanet*, & *mooned*; Anglorum *moneth*. Quin ipsorum quoque Latinorum *mensis* hinc originem vocabuli cepit. ridiculum certè est, quod Cicero, in dicto lib. II de naturâ deorum, tradit, inde *menses nominatos, quia mensa spatia conficiunt*. Slavorum quoque nationes ex eodem illo fonte, Poloni suum *miesiac*, Bojohæmi *mesyc*, Slavi *messec*, habent; & sic reliqui, pro suâ quique dialecto paululum variantes. Hoc autem Slavorum vocabulum ex eâdem origine sic formatum videtur, uti Aeolum μεῖς. At, quum ex Græcis Dores aliorum μήνη pronuntiarint suâ dialecto μᾶνα; quid mirum, Celtas quoque dixisse MANA? quod Lapponibus atque Svedis etiam nunc manet. reliqui id ratione dialectorum postmodùm variaverunt. Ab hujus igitur nomine proximus à Solis die dictus est dies Germanis superioribus *Moontag*; Danis *Moondag*, & *Maandag*; inferioribus Germanis *Maendach*; Svedis *Mandagh*, Anglis *Munday*.

Atque ita satis jam, abundéque patere existimo, omnium gentilium dearum nomina simul ac numina ad unam spectare Lunam; quam solam, ex omnium dearum numero, coluisse Germanos, testatur Cæsar, in suprà dicto commentario sexto. Eamdem tamen deam, sive idem sidus, variis eos adfecisse adpellationibus, haud aliter atque aliæ per terræ orbem gentes; ex suprà dictis manifestissimè liquet: ubi adpellationes hasce recitavimus; MANA, HERTHA, FRIA, AESTAR.

CAPUT XXVIII.

De Vulcano; qui idem est Mars, & Hercules.

CAESAR, ut sæpiùs jam relatum, belli Gall. comment. VI, de Germanis sic scribit: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* De Sole, ac Lunâ, hactenus actum est. restat, uti de Vulcano etiam dicatur. Hunc ego eumdem esse dixerim, qui Mars, & item qui Hercules existimatus. quod uti commodè probare queam, primo loco demonstrandum erit, Martem eumdem esse & Herculem. Magno huic rei argumento est, quòd Martis sidus quibusdam adpellatum fuit Herculis; teste Plinio, lib. II, cap. VIII: quemadmodùm & Mercurii sidus nonnullis dictum Apollinis; quia idem hi duo numen: & Veneris sidus aliis Junonis, aliis Isidis, aliis Matris deûm; ut suprà ostensum est. Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. XII: *Salios autem Herculi, ubertate doctrinæ altioris, adsignat Virgilius; quia is deus & apud pontifices idem qui & Mars habetur. & sanè ita Menippea Varronis affirmat, quæ inscribitur* Ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς. *in quâ cùm de Hercule multa loqueretur, eumdem esse & Martem probavit. Chaldæi quoque stellam Herculis vocant, quam reliqui omnes Martis adpellant.* Sed magnum quoque, ac grave super hac re testimonium est Witichindi, in Chronici Saxon. lib. I, his verbis: *Secundùm errorem paternum, sacra sua propriâ veneratione venerati sunt: nimirum Martem, effigie columnarum imitantes Herculem.* Coluisse priscos Germanos hoc numen sub duobus diversis nominibus, testis est locupletissimus Tacitus, in libro de Germaniâ, his verbis: *Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* Et Cæsar, in prædicto comment. VI, de Gallis: *Martem bella regere arbitrantur.* De Hercule etiam antè dixerat Tacitus, eodem libro: *Fuisse apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.* Cave Herculem hunc intelligas Alcumenâ natum: de quo Græci fabulati sunt, omnem eum obisse terrarum orbem. cave item accipias sub hoc nomine Ninum, sive Nimrodum; qui primus fuit omnium, post terrarum inundationem, bellator, ac monarcha, urbisque Babylonicæ, si Jose-

si Josepho credimus, auctor: nam omnem Germani sive Celtæ nostri theologiam suam, jam inde ab eo sæculo habuêre, quod inundationem antecessit; ut pluribus argumentis jam dudum patuit; ampliùsque infrà passim patebit. sed cave multo maximè, Herculem tibi heic imponi sinas cognomento *Alemannum*; quem vanissimus juxtà atque ineptissimus ille Annius Viterbiensis, in falsis suis sub Berosi nomine commentariis ridiculè confinxit. namque Alemannorum nomen Augusto demum Romanis imperitante natum est; ut infrà suo loco ostendetur. Fuit igitur ille HERCULES apud Germanos eâdem ratione, quâ THEUTH & MAN eorum fuêre origo & conditores, non in Germaniâ, verùm in Asiâ, ante terrarum inundationem. At non ipsi Germani in carminibus suis memorabant, fuisse apud se in Germaniâ Herculem; ut quidam arbitrantur: sed Romanorum quidam auctores; ad quos omnem præcedentem orationem, post vocem *vocentur*, spectare, infrà in Tungris docebo. Neque enim Tacitus scribit, *Fuisse apud se & Herculem memorant*: sed, *apud eos*. Rectissimè de antiquissimo illo Hercule sensit Macrobius, *initio carentem* faciens; à quo posteà alii viri, fortitudine ac bellicâ virtute præstantes, nomen traxerunt. Forteis autem fuisse viros, & bellicâ virtute claros, jam ante inundationem, suprà, cap. XXV, ex Mosis sacratissimis demonstratum est monimentis. Macrobii verba de Hercule sunt ista, Saturnal. lib. I, cap. XX: *Sed nec Hercules à substantiâ Solis alienus est. quippe Hercules ea est Solis potestas, quæ humano generi virtutem ad similitudinem præstat deorum. Nec æstimes, Alcmenâ apud Thebas Bœotias natum, solum vel primum Herculem nuncupatum. imò post multos, atque postremus ille hac appellatione dignatus est, honoratusque hoc nomine; quia nimiâ fortitudine meruit nomen dei, virtutem regentis. Ceterùm deus Hercules religiosè quidem & apud Tyron colitur: verùm sacratissimâ & augustissimâ Aegyptii eum religione venerantur, ultraque memoriam, quæ apud illos retro longissima est, ut carentem initio colunt. Ipse creditur & gigantes interemisse, cùm cælo propugnaret, quasi virtus deorum. Gigantas autem quid aliud credendum, quàm hominum quamdam impiam gentem, deos negantem; & ideò æstimatam, deos pellere de cœlesti sede voluisse? Horum pedes in draconum volumina desinebant. quod significat, nihil eos rectum, nihil superum cogitasse, totius vitæ eorum gressu atque processu in inferna vergente. Ab hac gente Sol pœnas debitas vi pestiferi caloris exegit. Et re verâ Herculem Solem esse, vel ex nomine claret. ἡρακλῆς enim quid aliud est, nisi ἥρας, id est, aëris κλέος? quæ porrò alia aëris gloria est, nisi solis illuminatio; cujus recessu, profunditate occulitur tenebrarum. Pratereà sacrorum administrationes apud Aegyptios multiplici actu multiplicem dei asserunt potestatem; significantes, Herculem hunc esse τὸν ἐν πᾶσι, ἐν Δι᾽ πάντων ἥλιον; id est*, in omnibus, & per omnia Solem. Idem verò auctor, capite præcedenti, de Marte: *Plerique Liberum patrem cum Marte conjungunt, unum deum esse monstrantes. unde Bacchus Ἐνάλιος cognominatur: quod est inter propria Martis nomina. Colitur etiam apud Lacedæmonios simulacrum Liberi patris hastâ insigne, non thyrso. Sed & cùm thyrsum tenet, quid aliud, quàm latens telum, gerit; cujus mucro hederâ lambente protegitur? quod ostendit, vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. habet enim hedera vinciendi obligandique naturam. nec non & calor vini, cujus Liber pater auctor, sæpè homines ad furorem bellicum usque propellit. igitur, propter cognatum utriusque effectus calorem, Martem ac Liberum, unum eumdemque deum esse voluerunt. Certè Romani utrumque patris adpellatione venerantur; alterum Liberum patrem, alterum Marspitrem, id est, Martem patrem cognominantes. Hinc etiam Liber bellorum potens probatur; quòd eum primum ediderunt auctorem triumphi. Cùm igitur Liber pater idem ac Sol sit, Mars verò idem ac Liber pater; Martem Solem esse quis dubitet? Accitani etiam, Hispanica gens, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrant, Neton vocantes. Et certè, ratio naturalis exigit, ut dii, caloris cœlestis parentes, magis nominibus, quàm re substantiâque, divisi sint. fervorem autem, quo animus excandescit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Martem cognominaverunt. cujus vim poëta exprimendo, & similitudini ignis applicando, ait;*

Μαίνετο δ᾽ ὡς ὅτ᾽ Ἄρης ἐγχέαλος, ἢ ὀλοὸν πῦρ.

Furebat ut Mars hastam vibrans, aut pernicioſus ignis.

In summâ pronuntiandum est, effectum Solis, de quo fervor animorum, de quo calor sanguinis excitatur, Martem vocari. Ex his jam colligo, eumdem *fervorem, quo animus excandescit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur*, Vulcanum fuisse existimatum. Apud Eumenium, in Panegyrico, hæc leguntur verba: *Si bello parta Marti dicantur, si mari quæsita Neptuno.* At apud Livium, lib. VIII, antiqua est lex ista: *Vulcano arma, sive cui alii divo, vovere volet, jus esto.* Hinc Romulus, Camerinis devictis, ὅπερ τῶν λαφύρων πάθριπτον χάλκεον ἀνέθηκε τῷ Ἡφαίστῳ, id est,

ex manubiis quadrigas æreas dedicavit Vulcano; teste Dionysio Halicarnassense, lib. II. Sic Livius, lib. III: *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator, Vulcano sacrata, incendit.* De hoc deo ita Diodorus, lib. I, ex Aegyptiorum theologiâ: Τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον Ἥφαιστον ὀνομάσαι αὐτὸς φασὶ, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν, καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσίν τε καὶ τελείαν αὔξησιν. id est: *Ignem verò interpretatione Vulcanum eos nominare ajunt, putantes magnum esse deum, & multum conferre omnibus rebus ad generationem, & perfectum incrementum.* Plato, de legibus lib. VI, ipsi Soli tribuit γένεσιν, αὔξην, καὶ τροφὴν, id est, *generationem, incrementum, ac nutrimentum:* & ipse Diodorus, eodem loco, ignem, sive τὸ Ἥφαιστον, ad Solem refert; quemadmodùm Macrobius ad eumdem Solem pertinere docet & Martem & Herculem. & Ovidius, fastor. lib. VI, ita canit:

Nec tu aliud Vestam, quàm vivam intellige flammam:
Nataque de flammâ corpora nulla vides.
Iure igitur virgo est, quæ semina nulla remittit,
Nec capit: & comites virginitatis amat.

Ergo ex hoc quoque auctore Vesta nihil aliud, quàm Vulcanus, & hic idem qui Sol. Nec id injuriâ equidem; quando omnia ista deorum dearumque nomina ad unum pertinebant numen, rerum omnium conditorem. Minervam esse eamdem ac Terram matrem, superiori capite docui. Ovidius autem, eodem libro paullo antè, Vestam eamdem facit, quam Terram, his versibus:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:
Significant sedem terra focusque suam.

Dionysius, libro prædicto: Ἑστίαν δ' ἀνακεῖσθαι τὸ πῦρ νομίζουσιν, ὅτι γῆ τε ἔστιν ἡ θεὸς, καὶ τὸ μέσον κατέχουσι τοῦ κόσμου τόπου, τὰς ἀναψυχὰς δὲ μεταρσίους ποιεῖται πυρὸς ἀφ' ἑαυτῆς. id est: *Vestæ ignem dicatum esse arbitrantur, quòd, quum hæc dea sit tellus, mediumque mundi locum obtineat, sublimè micanteis ignes ipsa ex se accendit.* Ab hoc quoque argumento templum Vestæ in urbe Româ undique erat globosum, ut orbis est terrarum. Vestam esse eamdem & Minervam, ostendit Ovidius, tristium lib. III, eleg. I, hoc versu;

Hic locus est Vestæ, qui Pallada servat & ignem.

Minervam virginem habitam esse, vulgò notum est. Eamdem bellorum fuisse deam, quam alio nomine Bellonam vocarunt, argumento sunt galea, clypeus, hasta, thorax ferreus, quibus exornatur. Hinc Marti Minervæque spolia Carthaginiensia sacrata cremavit Scipio; ut auctor est Appianus, in Punicis. Plato in Timæo auctor est, Saiticam Minervam, quam eamdem Isin ducebant, Ægyptiaco vocabulo dictam fuisse ΝΗΙΘ. suprà ex Macrobio intelleximus, *Accitanos, Hispanicam gentem, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrasse*, ΝΕΤΟΝ *vocanteis*. ex radiis Macrobius colligit, eumdem deum esse Solem. infrà autem, capite XXI, tradit, *Aegyptios apud Heliopolin taurum Soli consecratum, quem* ΝΕΤΟΝ *cognominarunt, maximè coluisse.* Ex his omnibus satis perspicuè jam patet, & ipsum Vulcanum nullum alium esse, quàm Herculem, & Martem, & Vestam, & Terram matrem, & Minervam, & Bellonam, & Isin & Lunam, & Solem, imò & Jovem, & Mercurium, & Apollinem, & quidquid prætereà nominum deorum, dearumque. Plato, de legibus XI, ubi de deorum muneribus disserit, Vulcano juxtà ac Minervæ artium originem tradit: cui attestans Phornutus, de naturâ deorum, *Bona*, inquit, *hominum pars artes Minervæ ac Vulcano tribuêre.* Mercurio eas adscripsisse non modò Græcos, Latinos, Ægyptios, & alios, sed Celtas etiam nostros, testis est Cæsar, in dicto com. VI. Cuncta ista deorum dearumque nomina ac numina quomodò ad unum, verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, conservatorem, ac moderatorem pertineant, mox aperiam; si de Martis vocabulo, quo is apud Germanos adpellatus sit, paucis antè disseruero. Nomina illi tributa ab antiquis mortalibus varia. nam & *Quirinum* adpellabant Romani, & ante hos Sabini; teste Dionysio Halicarnassense, in lib. II: & Græci Ἐνυάλιον; teste eodem auctore, eodem loco; & Macrobio, loco suprà dicto; & aliis auctoribus haud semel. Vulgare tamen ejus apud Græcos vocabulum fuit Ἄρης. unde & Latinorum MARS, adjectâ unâ literâ, manasse videtur. Priscis Hispanis, Germanorum consangvineis, dictus fuit voce Celticâ NET; quod idem fuisse Aegyptiorum NEITH, suprà ostendi. hodiéque Germanis dicitur invidia patrio sermone *neid*, & variante dialecto *nied*. Ex quibus colligere licet, ex eâdem scaturigine fluxisse Græcorum Ἄρης, & Aegyptiorum Hispanorumq; *Neit*. ex invidiâ quidpe rixa, è rixâ certamen, è certamine bellum. Quin Græcorum quoque Ἄρης satis aperto indicio provenisse videtur ex Ἔρις, quod *contentionem, rixam, & certamen* notat. Germanorum nonnullis hodiè dies Martis dicitur *Erichtag*. quæ certè vox prope ad Græcorum Ἄρης accedit: multo tamen propiùs

piùs ad Ἔρις. unde etiam conjectura haud perinde vana, priſcos Germanos ſuâ lingvâ Martem vocaſſe ERIC, ſive ERICH: ex quo etiam homines privi nomen habuêre; ut patet ex antiquis juxtà monumentis, & hodierno uſu: quemadmodùm ex Mercurii nomine THEUTH quamplurima habuêre vocabula; ut ſuprà, cap. IX, dixi: quorum nonnulla etiamnum durant. Sed idem Martis dies plurimæ noſtratium parti vulgò vocatur, ſuperioribus *Dingestag*, Saxonibus *Dingesdach*; inferioribus, circa divortia oſtiaque Rheni, itidem *Dingesdach*, & *Dyſſendach*, & *Dysdach*; ſeptemtrionalibus *Tiisdag*; & Anglis in Britanniâ, *Tuesday*: nonnullis etiam Germanis ſuperioribus *Zinstag*. Hoc nominis unde omnibus pariter Germanis quæſitum, haud facile diſpectu eſt. Lucanus, lib. I, ut ſuprà relatum, treis refert Gallorum deos præcipuos, humanis hoſtiis placari ſolitos, his verſibus:

Et quibus immitis placatur ſanguine diro
Teutates: horrensque feris altaribus Heſus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Ex his quisnam fuerit *Teutates*, quis item *Taranes*, ſuprà dictum eſt. HESVM eſſe Martem, ex eo conjecerim, quòd *feris altaribus horrentem* cognominat. quod Marti convenire, jam anteà, cap. XXII, ex Tacito didicimus. cui conſentiens Cæſar, dicto comment. VI, *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent*. Et Jornandes, in libro de rebus Gothicis; *Martem ſemper aſperrimâ placavêre culturâ. nam victimæ ejus mortes fuêre captorum.* Nomen igitur alterum Martis apud Celtas fuiſſe arbitror THIES. ex quo factum, adſpiratione abjectâ, *Ties*. unde ſeptemtrionales, antiquitatem lingvæ mirum in modum præ reliquis Germanis in plerisque ſervantes, etiamnum habent *Tiisdag*, & Rheni oſtiorum accolæ, mutatâ literâ adſpiratâ in molliorem, *Dysdach*: his quidpe *y* idem ſonat, quod ſeptemtrionalibus geminum *ii*, & ſuperioribus plerisque Germanis diphthongus *ie*. poſteriores deinde, adjectâ, pro ratione grammatices, unâ ſyllabâ, fecêre *Tieſſendach*, ſive *Dyſſendach*. poſtremi verò, hoc iterum contrahentes, metatheſi quâdam literarum dixêre *Dinstag*. & alii, paullum iterum dilatantes, *Dingesdach*. alii interim jam ab initio Θ vertentes in Z (quod etiam ex Θεῦθ in Ζεύς factum, ſuprà oſtendi) pro *Thiesdag* dixerunt *Ziestag*: & deinde, modo prædicto, *Zieſſentag*: tandem *Zinstag*. Lucanus verò T ex Θ metri causâ abjeciſſe videtur: unde effectum vocabulum HESUS, pro THESUS: ſive hoc quoque dialectorum aliquâ apud Gallos ſic ferente. Apud Lactantium variè in variis exemplaribus legitur modò *Eſus*, modò *Heus*: evidentiſſimo argumento, vocabulum eſſe corruptum. quia tamen in hoc eſt *H*, & in illo *ſ*: reſtituendum ex Lucano cenſeo integrum ſanumque nomen *Heſus*. nam ex Lucano id nominis deſumſiſſe Lactantium, haud dubium eſt.

Ceterùm auctor noſter, hiſtoriar. lib. IV; *Tencteri*, inquit; *Rheno discreta gens, miſſis legatis, mandata apud concilium Agrippinenſium edi jubent. quæ ferociſſimus è legatis in hunc modum protulit: Rediſſe vos in corpus, nomenque Germaniæ, communibus deis, ſed præcipuo deorum Marti grates agimus.* Martem heic diſertiſſimè præcipuum Germanorum adpellat auctor deum. & tamen in libro de Germaniâ, *Deorum*, inquit, *maximè Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant.* quæ certè inter ſe pugnant; ita, uti utrum ſit verum, de Mercurio, an de Marte, omnino dubitare cogaris. Pro Mercurio equidem maximè facit, quod Cæſar de Gallis ait: *Deûm maximè Mercurium colunt.* at non minùs pro Marte, quod Jornandes tradit, hunc *aſperrimâ ſemper Gothos placaviſſe culturâ*, nempe *mortibus captorum:* item quod Macrobius de Hiſpanis, Germanorum ſimul ac Gallorum conſangvineis, teſtatur, eos *maximâ religione Martem celebraſſe*. Sed de Germanorum gente diſertiſſimum cum Tacito perhibet teſtimonium Procopius, Gothicarum rerum lib. II, de Sveonibus, ac reliquis Scandinaviæ peninſulæ, quam falſo adpellat nomine Thulen, incolis ita loquens: *Τῶν ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅνπερ ἂν δορυάλωτον ποιήσωνται πρῶτον. τέτταν γὰρ τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον.* id eſt: *Hoſtiarum illis pulcherrima eſt homo, quem omnium primum in prælio ceperint. hunc Marti immolant; ut quem deorum maximum ducunt.* Summo equidem jure Mercurium, ſive THEUTH deum maximâ coluerunt omnes Celtæ religione; quia ab hoc originem ſuam ſeſe habere haud ignorabant, & palàm profitebantur. haud immeritò tamen Martem etiam, bellorum rectorem, ut præcipuum venerati ſunt deum; quia in omni vitâ nil niſi Martis fuêre filii; utique Germani, poſterioribus etiam ſæculis, nullâ aliâ re magis quàm Martis virtute beneficiisque gaudentes. Martem vel ſolum, vel omnium maximè coluiſſe alias quoque bellicoſiſſimas genteis, Thraces, Sarmatas, Scythas, ſatis notum eſt.

Ceterùm

Ceterùm HERCULI, quem *primum omnium virorum fortium, ituri in prælia, canebant*, quod fuerit apud Germanos nomen, planè ego ignoro. Gallos suâ lingvâ adpellasse Ὄγμιον, OGMIUM, auctor est Lucianus, in Hercule Gallico.

CAP. XXIX.

Priscos Germanos unum, verum, æternum Deum in trinitate coluisse, sub SOLIS, LUNAE, *atque* IGNIS *numinibus.*

QUANTA fuerit, non modò in Græcorum ac Latinorum, sed etiam in Ægyptiorum, & Celtarum, aliarumque gentium theologiâ variorum numinum confusio, satis ex hactenus dictis perspectum est. Causa tantæ confusionis origoque nulla alia fuit, nisi ea, quam suprà ostendi. nempe, quum Adamus, & primi ejus posteri uni illi vero atqué æterno Deo, cunctarum rerum conditori, ob multiplicem potentiam, ac vim, variasque ob virtuteis, & effectus, varias ac multipliceis tribuissent adpellationes; primò horum filii, verum Deum existimantes Solem, dein Lunam etiam cum Sole conjunctam; hos sub dictis adpellationibus venerati sunt. mox horum filii atque nepotes, alia etiam sidera inter numina cœlestia adsciscentes, mirificè easdem adpellationes permiscuerunt magis inter ea, quàm distribuerunt. Quâ confusione licet in tantum demissi fuerint labyrinthum, uti, quod numen quo nomine rectè venerarentur, tandem nesciverint; tamen sapientiores, priscæque theologiæ, quam ab Adamo majores eorum acceperant, paullo peritiores sacerdotes, unum esse summum in cœlis Deum, rerum omnium auctorem juxtâ ac moderatorem, ceteris illis deis, simulque hominibus imperitantem, professi sunt; ut suprà demonstratum. Ab hac tamen veri Dei notitiâ aliæ gentes longiùs, quàm aliæ, in errores deflexerunt; ut ex Græcorum Latinorumque auctorum lectione cuivis intelligere promtissimum est: quos singulos hoc loco citare, nimis foret alieno in opere longum, nec necessarium. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos ac Gallos, quamdiligentissimè priscæ theologiæ servasse memoriam, vel ex eo satis claret, quòd uni, ex reliquis gentibus, de vero illo æternoque numine THEUTH, & item de primo mortalium, quem is è terrâ formaverat, MANNO, notitiam satis probam sanamque habuêre. Nec minùs tamen ex eo quoque summa eorum perspicitur religio atque pietas, quòd summum æternumque THEUTH trinum in unitate, & unum in trinitate professi sunt. Cujus equidem rei apud alias quoque genteis ab initio quædam fuit notitia, maxim apud Aegyptios: verùm posteà iis sæculis, quibus rectè etiam tum senserunt nostri, tam exigua ejus apud illos relicta fuerunt vestigia, uti ne ipsi quidem, qui quotidiè ea conspicerent, quid sibi vellent, intelligerent. De Germanis nostris hæc suprà ex Cæsaris cognovimus belli Gall. comment. VI: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Quæ quamlibet falsa videantur ex iis, quæ suprà ex Tacito & aliis auctoribus de pluribus Germanorum diis adduxi: tamen per se quàm verissima sunt. quidpe majores nostri unum, solum, æternum agnoverunt Deum, in tribus personis, PATRIS, FILII, & SPIRITUS SANCTI; quemadmodùm ipse primo eorum patri MANNO sese manifestaverat; hic verò filios nepoteisque suos edocuerat. Antiquâ tamen illâ Satanæ, æterni humani generis hostis, illusione, unà cum reliquis mortalibus, circumducti, trinam hanc divinitatem rebus à vero æternoque Deo conditis attribuerunt, Soli, Lunæ, ac Vulcano: ita, uti Solem intelligerent esse Deum patrem; Lunam, Deum Filium: Ignem, Deum Spiritum sanctum: quia horum maxima erat omnibus in rebus virtus atque potestas. Vetustissimos idem sensisse Aegyptios, ostendit Diodorus, lib. I, his verbis: Τὰς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτόν φασι ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν ἡμουσωμένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς αἰδίους τε καὶ πρώτους, τόν τε Ἥλιον, καὶ τὴν Σελήνην. Τούτους δὴ οὖν θεοὺς ὑφίστασθαι τὴν τῶν συμπάντων κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς τε καὶ αὔξοντας πάντα. τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον Ἥφαιστον ὀνομάσαι, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν, καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσίν τε καὶ τελείαν αὔξησιν. Id est: *Vetustissimos ajunt in Aegypto mortaleis, quum mundum suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse deos conjecisse, æternos, atque omnium primos, Solem ac Lunam. hos deos mundum universum gubernare statuunt, nutrienteis & augenteis omnia. Ignem porrò per interpretationem Vulcanum dicere: & ipsum magnum deum esse existimanteis, qui multum ad cunctarum rerum generationem, exactumque incrementum conferat.* Sed hæc sententia de nostris Germanis uti satis firmetur, pluribus ostendendum erit argumentis rationibusque idoneis, reliquum etiam mortalium genus initio in Sole, Lunâ, ac Vulcano, trinitatem

unius

unius veri Dei veneratum esse. Ac de Deo equidem patre, quem Solem interpretabantur, satis jam planum esse puto. omnia quidpe reliquorum deorum numina ad unum spectare Solem, & omneis virtutes, effectusque qui Soli tribuebantur, uni convenire Deo, cunctarum rerum opifici; pluribus suprà validissimisque expositum est documentis. De Deo igitur Filio, ac de Deo Spiritu sancto, nunc explananda est opinio.

JUNONEM esse Lunam, jam anteà ostensum est. Græci eam adpellabant Ἥραν· quod vocabulum nihil aliud significat, nisi *aërem*. Macrobius, lib. I in somnium Scipionis, cap. XVII; *Iuno*, inquit, *& soror Iovis, & conjunx vocatur. Est autem Iuno aër: & dicitur soror, quia iisdem seminibus, quibus cœlum, etiam aër est procreatus; conjunx, quia aër subjectus est cœlo.* Cœlum heic intelligit Jovem. Jupiter igitur quum sit æternus ille ΘΕΥ̃Θ, sive ZEῪC, sive ΘΕῸC, sive DEUS; rectè Junonem interpreteris Dei æterni filium, JESUM CHRISTUM; qui iisdem seminibus, quibus pater, ab æterno existit: unde etiam non soror, sed frater potiùs Dei patris videri poterat; quia illi æquævus erat. subjectus item eidem verè dicitur; non ut conjunx, sed ut filius. Ex Jovis autem ac Junonis conjugio Vulcanum natum, antiqua tradit gentium theologia; teste Homero, odysseæ libro V. eum rectè interpreteris SPIRITUM SANCTUM; qui à Deo patre simul, & filio processit. Ignea hujus virtus ac potestas etiam visibiliter in hisce terris adparuit, quum, post adscensum Dei filii in cœlum, super apostolos ejus veniens, lingvas eorum flammarum instar divideret. Igni autem comparatur propter puritatem ac fervorem. ignis quidpe purissimum omnium est elementum, reliqua etiam elementa purgans. Hinc Romulus, apud Dionysium Halicarnassensem, lib. I, Πυραϊκὰς πρὸ τῶν σκηνῶν γενέσθαι κελεύσας, ἐξάγει τὸν λεὼν, τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν μιασμάτων ἕνεκα· id est: *Pyris ante tentoria incendi jussis, educit populum, & expiandi causâ per flammas salire jubet.* Tum lumen inest igni: quod cummaximè Spiritui sancto convenit; ut qui illuminat menteis nostras. inest item fervor igni: quod idem Spiritui sancto quamrectissimè congruit. is quidpe ardorem & fervorem pietatis, omniumque virtutum excitat in animis electorum, uti nihil ardentiùs adpetant, quàm id ipsum, quod dictat Spiritus. Hanc de igneâ Spiritus sancti vi opinionem quum etiam Germani nostri tenerent; complureis sibi ab ignis vocabulo tam feminarum, quàm virorum adsciverunt adpellationes; ut *Ildebrand* (quod nomen nunc corruptè dicitur *Hillebrand*, & Italis *Aldobrando*) *Ilderich, Ildegard*; & id genus alias. nam ignis hodiéque Danis dicitur ILDE. Hæ autem adpellationes eâdem ratione à Spiritu sunt quæsitæ, ut à generali Dei vocabulo *Theuth* innumera virorum nomina; quod suprà, capite IX, ostensum. Ignem pro deo coluisse & Aegyptios, è Diodoro cognovimus. Idem fecisse & Persas, auctores sunt, inter alios, Herodotus lib. I, & Strabo lib. XV. ideóque perpetuum custodiverunt; quamreligiosissimè ei sacrificantes; testibus, Maximo Tyrio, diss. XXXVIII, & Procopio, rer. Pers. lib. II. De Ammonii quoque in Africâ ignis cultu, & perpetuo adservatu, testis est Plutarchus in libro de defectu oraculorum. De Romanorum igne Vestali, vulgò notum. Troas hunc anteà in Asiâ coluisse, auctor est Statius, silvar. lib. I, carm. I:

——— *An tacitâ vigilet face Troicus ignis.*

Et Silius, lib. I:

Et vos virgineâ lucentes semper in arâ
Laomedonteæ Trojana altaria flammæ.

Sed & ipsum Dei populum Hebræos, ex ipsius Dei præscripto perpetuum aluisse ignem, testis est locupletissimus, divus Moses, Levitici cap. VI, ver. XII: *Ignis autem*, inquit, *qui est super altare, alitor in eo. ne exstingvitor: sed facito sacerdos, ut ardeant ligna super illud quolibet mane.* & ver. XIII: *Ignis jugiter alitor; ne exstingvitor.* Per ignem igitur intellexerunt prisci mortales tertiam Divinitatis personam, Spiritum sanctum. At, quum alius etiam, præter sanctum Spiritum, esset spiritus, qui vitiorum ardorem ac cupidinem inspirat, nempe sempiternus ille humani generis hostis Satanas; à quo invidia, contentiones, rixæ, lites, certamina, bella, rapinæ, ac latrocinia procedunt: hujus discrimen prisci illi mortales, à veri Dei verâ veneratione delapsi, ignorantes; à bono sanctoque Spiritu horum studiorum ardorem progredi putaverunt; sanctumque Spiritum ob ea venerati sunt sub Martis atque Herculis nominibus. Atque hæc unica fuit causa, cur bellica virtus FORTITUDO summum semper apud omneis simul genteis obtinuerit pretium, maximumque honorem. Hinc illud Silii lib. IV:

—— *Dea sola in pectore* VIRTUS *Bellantum viget.*

Isidorus, Origin. lib. XII, cap. II: *Vir nuncupatus, quòd major in eo vis est, quàm in feminâ. unde & Virtus nomen accepit.* Hinc est illud Diogenis Laërtii, in procemio: Καί φασι τοῦ

μὲν

μὲν Γυμνοσοφιστὰς & Δρυίδας αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεὸς, & μηδὲν κακὸν δρᾶν, & ἀνδρείαν ἀσκεῖν. id est: *Ajunt Gymnosophistas atque Druidas obscurè, ac per sententias philosophari; colendos deos, nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* Atque hinc etiam primam bellatoribus, post mortem, in Elysiis campis, sive in cœlo adscribebant sedem. Silius Italicus, lib. XIII:

Cingunt regna decem portæ. quarum una receptat
Belligeros durâ Gradivi sorte creatos:
Altera, qui leges posuêre, atque inclyta jura
Gentibus.

Hoc etiam nostro sæculo sic sentire genteis barbaras, in oriente simul atque occidente, simulque meridie, ii tradunt, qui eas oras peragrarunt. HERCULIS equidem nomen propriè Spiritui sancto conveniebat. Ἡρακλῆς enim Græcis dictus est, quasi τὴν ἥρας κλέος, id est, *aëris gloria*; ut superiori capite ostensum. Per aërem autem quum intellexerint Junonem, qui est Filius Dei; rectè Spiritus S. dicebatur Dei gloria. Jam verò Hercules *credebatur gigantes interemisse, quum cœlo propugnaret, quasi virtus deorum*; ut ait Macrobius, prædicto cap. XX, libri primi Saturnaliorum. Gigantes hosce nullos alios fuisse, quàm angelos, quos rebellanteis Deus cœlo dejecit, infrà patebit. Dii igitur illi etiam, quos gigantes cœlo pellere conati sunt, nulli alii fuêre, nisi in unitate Deus Pater, & Deus Filius. Quis autem ille Hercules, qui hos adjuvit in propugnando cœlo, nisi tertia Deitatis persona, Spiritus sanctus? Sed pergamus ad reliqua. Luna dicta fuit *Mater deorum*. Hoc quoque uni Filio Dei probè convenit. nam, quum ipse unà cum patre, ceu Juno cum Jove, omnia sidera, & quæcumque his subjacent, condiderit, rectè omnium ipse videbatur genitrix, quorum Deus Pater genitor. Hinc divus Joannes, in euangelio, cap. I, ver. III: Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, & χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. id est; *Omnia per eum facta sunt; & absque eo factum est nihil quod factum.* Et divus Paulus, in epistolâ ad Colossenses, c. I, v. XVI, & XVII: Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, & τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ, & τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, & εἰς αὐτὸν ἔκτισται. & αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· & τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. Id est: *Per eum condita sunt omnia, quæ in cœlis sunt, & quæ in terrâ, visibilia simul & invisibilia; sive throni, sive dominatus, sive imperia, sive potestates: omnia per eum, & ejus respectu sunt condita. estque ipse ante omnia; & omnia per eum consistunt.* Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de deâ Hieropolitanâ loquentes: Ταύτην οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν ἀρχὰς & σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν & φύσιν νομίζουσι, καὶ τὴν πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδείξασαν. Hoc est: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, nonnulli causam & naturam, principia ac semina omnibus rebus ex humido præbentem, esse arbitrantur, & quæ principium omnium bonorum docuit mortaleis.* Solem atque Lunam ab æterno fuisse, atque ex se cœlum & terram, & cuncta procreasse, ob idque Lunam dictam fuisse Γῆν, id est, παλαιὰν, *veterem*, ἀπὸ τοῦ ἀϊδίου & παλαιᾶς ὑπάρξεως, *ob æternam ejus & vetustam generationem*, suprà ex Aegyptiorum θεολογουμένοις testatus est Diodorus. Hoc omnibus partibus quamapertissimè competit Deo Patri, ac Deo Filio. unde etiam *Antiquus dierum* dictus est sancto vati Danieli, cap. VII, ver. IX. Luna alio vocabulo dicta fuit *Minerva*. unde etiam Cæsar, quum Germanos Lunam pro deâ habere diceret, Gallos, Germanorum consangvineos, Minervam colere dixerat. Minervam ex Jovis capite prognatam fabulabatur antiqua gentium theologia. Hoc etiam Filio Dei cummaximè convenit: ut qui ex Deo patre, sine matre, ab æterno progenitus est. Julianus Cæsar, in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: Τῷ δὴ πασάντων στρατιὰν τῶν θεῶν εἰς μίαν ἡγεμονικὴν ἕνωσιν συνάξας, Ἀθηνᾶ προνοίαν παρέδωκεν· ὃν ὁ μὲν μῦθός φησιν ἐκ τοῦ Διὸς ἡνιόχου κορυφῆς· ἡμεῖς δ' ὅλων ἐξ ὅλου τοῦ Βασιλέως Ἡλίου προβληθῆναι, συνεχομένην αὐτῷ τὸν νοῦν· διαφέρουσι δὲ μύθου, ὅτι μὴ ἐκ τοῦ ἀκροτάτου μέρους, ὅλων δ' ἐξ ὅλου, ἐπεί τ' ἄλλαχε ἕδρην διαφέρειν Ἡλίου Δία νομίζοντες, ὁμολογοῦμεν τῇ παλαιᾷ φήμῃ. καὶ τοῦτο δὴ αὐτὸ προνοίαν Ἀθηνᾶν λέγοντες, ἣ καινολομεῖται, εἴπερ ὀρθῶς ἀκούομεν· ἴτω ἄρα καὶ τοῖς παλαιοῖς ἐφαίνετο Ἀθηνᾶ πρόνοια σύνθρονος Ἀπόλλωνι τῷ νομιζομένῳ μηδὲν Ἡλίου διαφέρειν. Hoc est: *Tantum autem deorum exercitum in unam imperatoriam adunationem componens, providentiam ejus tradidit Minervæ. quam fabula quidem tradit ex Iovis prognatam vertice: nos verò totam ex toto rege Sole productam esse, atque ab eo contineri adseveramus. atque hactenus discrepantes à fabulâ, quòd non è supremâ parte, sed totam ex toto arbitramur, nec aliàs Iovem ab Sole quidquam differre putamus, cum veteri opinione consentimus. Neque tamen, dum Minervam providentiam adpellamus, quidquam novi statuimus, modò rectè intelligamur. sic enim prisci is quoque mortalibus visa est Minerva providentia, in eodem throno sedens cum Apolline; qui nullus alius, quàm Sol existimatur esse.* Hæc sanè, quæ tam probè in æternum Dei Filium, Jesum Christum

Christum quadrant, ex sacrâ Christianorum magis theologiâ Julianum apostatam, quàm ex gentium fabulis hausisse dixeris. Ceterò Minervam esse *virtutem Solis*, auctor est Porphyrius apud Macrobium, Satur. lib. I, cap. XVII. per Solem quum Deum Patrem intellexerint antiquissimi mortalium; rectè Dei Patris virtus dicitur Deus Filius: per hunc quidpe cuncta facta sunt, cuncta fiunt, cuncta fient. Luna vocata fuit Isis: Isin quosdam Mercurii existimasse filiam, auctor est Plutarchus, in libro de Iside. Mercurius verò quum Aegyptiorum Celtarumque fuerit THEUTH: hic verò summus ille æternusque Deus: Isin etiam rectè interpretaberis Dei Filium. Sed insigne est in primis de Filio Dei indicium, quod Plutarchus, in dicto libro, & Severinus apud Stobæum, in sermone de legibus, referunt hujusmodi: Τὸ ἢ ἐν Σάϊ τῆ Ἀθηνᾶς (ἣν ἔνιοι νομίζουσιν) ἐϑεῶ ἐπιγεγραφὼς εἶχε πιακῶντων· Ἐγώ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς, καὶ ὂν, καὶ ἐσόμενον· καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδεὶς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν. hoc est: *Saiticæ Minervæ, quam & Isin esse arbitrantur, simulacrum hujusmodi habuit inscriptionem: Ego sum omne quod fuit, quod est, & quod erit: atque velum meum nemo mortalium umquàm detexit.* Hoc cui convenit, nisi unico Dei Filio, Iesu Christo? ipse namque sic apud Joannem, in apocalypsi, cap. I, ver. VIII: Ἐγώ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγει ὁ Θεὸς, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. id est; *Ego sum Alpha, & Omega*, hoc est, initium & finis, *dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Et divus Paullus, in epist. ad Hebr. cap. XIII, ϒ. VII: Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. id est: *Iesus Christus heri & hodiè idem est, & in sæcula.* Faciem autem Dei neminem umquàm conspexisse, ipse testatur apud Mosen in exodo, cap. XXXIII, ver. XX, his verbis: *Non possis videre faciem meam. non potest enim me homo videre, & vivere.* Et divus Joannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII: Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· id est; *Deum nemo vidit umquàm.* Cum his jam confer ea, quæ de Veneris capite obnupto in Libano monte, suprà è Macrobio retuli: item, quæ de Germanorum deâ *Terrâ matre* tradit Tacitus; cujus simulacrum erat, *vehiculum veste contectum*; ceu summum arcanum, nemini mortalium, nisi sacerdoti, & statim perituris, visendum. Divus Joannes in euangelio, cap. I, ver. IV, de Dei Filio, Jesu Christo: Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει. id est; *In ipso erat vita; & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet.* Cum his confer ea, quæ Lucianus de Syriæ deæ Atargatis, id est, de Junonis Hierapolitanæ simulacro refert, his verbis: Λίθον δὴ τῇ κεφαλῇ φορεῖ· λυχνὶς καλέεται. ἔνομα δέ οἱ ἔργει ἡ σωτυχίη. ὅτε τέτε ἐν νυκτὶ σέλας πολλὸν ἀπολάμπεται· ἐπὶ δὲ οἱ καὶ ὁ νεὼς ἅπας, οἷον ὑπὸ λύχνοισι, φαείνεται. ἐν ἡμέρῃ ἢ τὸ μὲν φέγγος ἀσθενές, ἰδέῃ ἢ ἔχει καρῖα πυρώδεα. Hoc est: *Lapidem in capite gerit, qui lychnis vocatur. nomen autem illi dedit operis effectus respondens. ab hoc multus fulgor nocte resplendet: totaque ædes ab eo, perinde atque lucernis, collucet. interdiu autem ipsum quidem lumen marcescit; speciem tamen præ se fert admodùm igneam.* Idem auctor, paullo pòst, in medio duûm simulacrorum, quorum alterum fuit dictæ Junonis, alterum Jovis, aliud quoddam stetisse narrat simulacrum, nec formâ, nec adpellatione propriâ, cujus neque generationem, neque speciem quisquam mortalium sciverit; in cujus vertice *columba aurea.* Hoc simulacrum Spiritum notasse sanctum, colligo, primùm ex eo, quòd in medio Adad & Atargatis, sive in medio Solis ac Lunæ, hoc est, in medio Dei Patris ac Dei Filii stetit; tum, quòd columbæ effigies ei imposita. hac quidpe figurâ Spiritus sanctus super Filium Dei adparuit, quum is in Jordane amne à Joanne baptizaretur. De iisdem simulacris ita Julianus, in prædicto hymno Soli dicato: οἱ τὸν Ἔδεσσαν οἰκοῦντες ἱερὸν ἐξ αἰῶνος Ἡλίῳ χωρίον Σύροι, Μόνιμον αὐτῷ καὶ Ἄζιζον συγκαθιδρύσασιν. αἰνίσσεσθαι φησὶ Ἰάμβλιχος, ὡς ὁ μὲν Μόνιμος ὢν Ἑρμοῦ εἴη, Ἄζιζος δὲ Ἄρης, Ἡλίου παρέδροι, πολλὰ καὶ ἀγαθὰ τῷ σῷ γένει ἐποχετεύοντες πόπῳ. Hoc est: *Edessam, sacrum ab æterno solum, qui incolunt Syri, Monimum & Azizum juxta Solem collocant. Iamblichus ait Monimum significare Mercurium, Azizum verò Martem, Solis adsessores, multa bona in terram derivantes.* Longè aliter hæc alii auctores; ut suprà patuit. Verùm per Solem intelligas Deum Patrem; per Mercurium, Deum Filium; per Martem, Deum Spiritum S. Mercurius etiam Græcorum atque Latinorum, quem illi, à deorum principatu detractum, omnium fecêre nuntium atque ministrum, quid aliud notare potest, quàm eumdem Spiritum sanctum; qui ad omneis Dei electos benignis largisque cum donis emittitur à Patre simul atque Filio. unde idem Mercurius rectè inventor omnium artium dicebatur universis gentibus. quod rectè etiam Vulcano simulque Minervæ adscribit Plato, in XI de legibus. Sed plura argumenta consectari in re tam manifestâ, tamque lucidâ, & clarâ, molestum fuerit lectoribus. proinde finem facio. Trinitatem in uno vero Deo agnovisse antiquissimis temporibus omnium gentium theologiam, jam ante me plurimis aliis argumentis adseruit Augustinus Steuchus, in opere, quod de perenni philosophiâ composuit; item, post hunc, Philippus Mornæus, in libro de veritate religionis

gionis Christianæ. Ergo, ex supra dictis quia certum est, priscos mortaleis per SOLEM, LUNAM, atque IGNEM, trinitatem in uno æterno Deo, rerum conditore, intellexisse; haud dubium jam esse potest, quin Germani quoque nostri, quos in *deorum numero Solem* tantùm, *& Lunam & Vulcanum duxisse* auctor est Cæsar, eamdem æterni Dei trinitatem intellexerint. Id quum Cæsar, sive in Galliâ, seu in Germaniâ percunctatus, haud satis percepisset; reliquos deos, quos ceteræ colebant gentes, ne famâ quidem eos accepisse, suspicatus est magis, quàm comperiit. Quod autem & Mercurium, & Herculem, & Isin, & Terram matrem, & Matrem deorum coluisse dicuntur, festosque his, cum sacrificiis, egisse dies; non tàm varia coluisse videntur numina, quàm unius solius numinis varias virtutes, variosque effectus. quod ipsum aliis quoque initio gentibus factitatum, ex similitudine theologiæ perspicio. Nec fas est, nimium mirari, unos Germanos, præ ceteris cunctis gentibus trinitatem in vero Deo quàmdiutissimè constantissiméque coluisse, donec tandem ad veram plenamque ipsius VERITATIS lucem pervenerunt; quando iidem ipsi, præ omnibus aliis, memoriam, sive notitiam de conditore suo THEUTH, & de mortalium primo, è terrâ condito MAN, quamdiligentissimè tenacissiméque servaverunt. Cujus rei apud alias genteis nullum aliud vestigium, nisi quòd & Scythæ, & Aegyptii, & Aethiopes, & Græci, & Latini, inter se de origine humani generis certârint; in suâ quique regione è terrâ progenitum adseverantes.

CAPUT XXX.

De Castore ac Polluce.

AUCTOR noster in libro de Germaniâ; *Latissimè*, inquit, *patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helvecones, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur.* De iisdem deis sic Diodorus, in lib. IV: Οὐκ ὀλίγοι τῶν τε ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν μεταγενεστέρων (ὧν ἐστι καὶ Τίμαιος) φασὶ, διὰ τοῦτο Ἀργοναύτας μετὰ τὴν τοῦ δέρατος ἁρπαγὴν, πυθομένους ὑπὸ Αἰήτου περιπλεῖν τὸν τόπον, πεάξιν ἀπιθανόταθαι παράδοξον καὶ μνήμης ἀξίαν. ἀναπλεύσαντας γὰρ αὐτοὺς διὰ τοῦ Ταναΐδος ποταμοῦ διὰ τῆς πηγῆς, καὶ πάλιν ἕλκυσαντας τὰς ναῦς διελκύσαντας, καθ' ἑτέρα πάλιν ποταμοῦ τὴν ῥύσιν ἔχοντος εἰς τὸν ὠκεανὸν καταπλεῦσαι πρὸς τὴν θάλασσαν. ὅτι δὲ τῶν ἀρχαίων διὰ τὴν δυσπιστίαν, τὴν γῆν ἔχοντας ἐξ ἀνωνύμων καὶ πλησίον γνωρίμους τόπους, εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θάλασσαν εἰσπλεῦσαι. ἀποδείξεις δὲ τούτων φέρουσι, δῆλον τοῦτο καὶ τὸν ὠκεανὸν καλοικοῦντας Κελτοὺς σεβομένους μάλιστα τῶν θεῶν τοὺς Διοσκόρους. καὶ εἰκὸς δὲ ἔχειν αὐτοὺς ἐκ παλαιῶν χρόνων τὴν τούτων τῶν θεῶν παρουσίαν ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ γεγονέναι. εἶναι δὲ καὶ τὴν καὶ τὸν ὠκεανὸν χώραν ἐκ ὀλίγας ἔχουσαν ἀποφηνείας ἀπό τε τῶν Ἀργοναυτῶν, καὶ τῶν Διοσκόρων. Hoc est: *Non pauci, tùm veterum, tùm recentium (in quibus & Timæus est) scriptorum perhibent, Argonautas, post vellus abreptum, cognito, ostium Ponti ab Aeetâ navibus præoccupatum esse, mirificum, relatuque dignum edidisse facinus. Tanaim quidpe ingressos versùs fonteis amnis adscendisse; navique per aliquod loci intervallum protractâ, per aliud flumen, in oceanum sese effundens, ad mare pervenisse. & tum ab septemtrionibus in occasum versùs ita cursum flexisse, ut à sinistrâ continentem haberent, donec juxta Gadeis in mare nostrum inveherentur. Ad hoc probandum his utuntur argumentis. nempe, quòd Celtæ, oceani adcolæ, deorum maximè Dioscuros venerentur. apud quos à priscis inde temporibus traditum, ex oceano deos hosce quondam ad ipsos delatos esse. præterea que regionem oceano obversam haud paucas habere adpellationes cùm ab Argonautis, tùm ab Dioscuris deductas.* Loca illa complura ad Celticum oceanum, ab Argonautis & Dioscuris cognominata, quæ fuerint, apud nullum auctorem, neque geographum, neque historicum, neque poëtam, neque alium quemquam reperio. Fabulam esse de Tanais subvectione, & inde in oceanum transitione, ipse fluminum regionumque situs, quem satis notum nostra nunc habet ætas, manifestò coarguit. Fabula ea ex regionum ignorantiâ antiquis illis nata. nam, ut suprà, capite primo, ostensum, è Riphæis montibus, haud ita procul oceano, exoriri Tanaim, & à septemtrionibus quasi meridianâ lineâ in austrum ad Mæotin paludem Pontumque Euxinum ferri putarunt. Vulgatior fama fuit, Argonautas Istrum, Saum, atque Nauportum flumina, quorum hoc nunc dicitur *Laubach*, subvectos, inde navi humeris Alpium humilia transportatâ ad aliud flumen Istrum, quod hodiè vulgò *Quieto* est in Histriâ, Adriaticum mare intrasse; ut auctor est Plinius, lib. III, cap. XVIII. Ceterùm eosdem heic Celticæ populos intellexisse vetustissimos illos Græcorum

scripto-

scriptores, quos & Tacitus, nempe *Lygios*, liquet ex eo, quòd *antiquæ religionis lucum* illic memorat noster. At hi non ad oceanum, ne ad oceani quidem sinum Codanum: sed longè inde remoti Vistulæ amnis lævam ripam, inter Vladislaviam & Cracoviam, Poloniæ nunc opida, latè accoluerunt: ut infrà suo loco monstrabitur. Nec traditum eos habuisse, ex oceano deos istos quondam ad sese delatos, satis locuples est testis idem Tacitus; eorum temporum scriptor, quibus clariùs jam, exactiùsque noscebantur Romanis Germanorum populi, is *nullum* illic ait fuisse *peregrinæ superstitionis vestigium*. Nec tamen dubitari potest, eosdem fuisse deos, quos *Castorem* & *Pollucem* adpellarunt Latini, Græci verò Κάστορα & Πολυδεύκεα, sæpiùs tamen conjunctim uno vocabulo Διοσκόρους, id est, *Iovis filios*; quando & ut fratres, & ut juvenes venerati sunt nostri. Sic igitur ego de his statuo. Quum omnia reliqua numina, ut suprà dictum, homines primùm in suâ Græciâ natos finxerint Græci; mirificasque inde contexuerint fabulas, ac nugamenta absurdissima: de Dioscuris etiam idem eos fecisse, maximè credibile est. quos Helenæ fratres, è Jove ac Ledâ, Tyndari Lacedæmoniorum regis filiâ, natos tradiderunt. De his ita Virgilius, Aeneid. lib. VI:

Si fratrem Pollux alternâ morte redemit:
Itque, reditque viam toties.

Nempe, fabulabantur Græci; quum cæsus à Lynceo fuisset Castor, immortalem Pollucem à patre Jove immortalitatem fratri petiisse. quam quum obtinere nequisset; impetrasse tamen, ut dimidium suæ illi impertire posset. proinde alternis eos occidere, atque reviviscere dicebant. Ex quâ fabulâ ego conjicio, Solem eos primùm intellexisse, atque Lunam: quæ sidera alternis vicibus quotidiè occidunt, oriunturque. Τὲ Διὸς autem dicta sunt κάτοι, quia ab æterno Deo, rerum omnium auctore, unà cum reliquo mundo, condita fuerunt. Et Lunam dictam fuisse sororem Solis, poëtarum passim testantur monumenta. Cuncta hæc confirmantur illo Plutarchi, quod est in libro de Iside, hujusmodi: Γράφουσι γὰρ Αἰγύπτιοι, τὸ πλοῖον, ὃ καλοῦσιν Ἕλληνες Ἀργώ, τὸ Ὀσίριδος νεὼς εἴδωλον, ὑπὲρ τιμῆς κατηστερισμένον, ἐκ μακρᾶς φέρεσθαι τῷ Ὠρίωνι, καὶ τὸν Κύνα· ὧν τὸν μὲν Ὧρον, τὸν δὲ Ἴσιδος ἱερὸν Αἰγύπτιοι νομίζουσιν. Id est: *Tradunt Aegyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Osiridis imaginem, in honorem ejus inter sidera relatam, non procul ab Orione, & Cane ferri. quorum siderum alterum Horo, Isidi alterum sacrum Aegyptii censent.* Horum esse Aegyptiis Apollinem, auctores sunt Herodotus lib. II, & Plutarchus eodem libro de Iside. Apollinem esse eumdem & Solem, Isin verò Lunam, suprà satis abundéque ostensum est. Sed quid Aegyptiis cum Græcorum Argonautis? Nihil magis, quàm Germanis nostris cum eorumdem Græcorum Helenæ fratribus. Scilicet, per τὸ Ὀσίριδος πλοῖον sive per Argo navim ego intelligo arcam Noachi; in quâ generis humani reliquiæ contra inundationis vim protectæ fuerunt. cujus rei memoriam posteà celebrarunt, si non omnes, certè complures orbis terrarum gentes, sub simulacro Isiaci navigii; ut suprà ostensum est. Ceterò per DIOSCUROS fratres vera ab initio gentium theologia designasse videtur Deum filium, & Deum Spiritum sanctum: qui eo nomine fratres inter se haberi poterant, quòd ambo ab uno patre Deo, cœli terræque creatore, ortum habebant.

CAP. XXXI.

De reliquâ theologiâ: ac primùm de universi mundi & angelorum creatione: item de horum lapsu, & diaboli veneratione.

DE diis igitur, quos prisci Germani coluisse traduntur, hactenus actum. nunc reliqua etiam eorum theologia, philosophiaque inspicienda est.

Ut de vero, æternoque Deo, rerum cunctarum conditore, veram quamdam cognitionem omni ævo habuêre universæ per omnem terrarum orbem gentes; sic singularum quoque rerum, ab eo conditarum, harumque status & conditionis haud exiguam easdem habuisse notitiam, è veterum juxtà, ac recentium scriptorum monumentis perspicio: adeò, uti nihil ferè in fide nostrâ Christianâ de iis comprehensum sit, quod non è gentium theologiâ liquidò adferere, ac probare queas. Sed de his quoque, jam ante me, quamcopiosissimè pariter ac doctissimè egerunt prædicti viri, Augustinus Steuchus, in opere de perenni philosophiâ, & Philippus Mornæus, in libro de veritate religionis Christianæ. Quapropter ego heic non nisi succinctè de singulis agam; quatenus scilicet explicatio eorum, quæ Celtæ nostri credidisse de iis feruntur, postulaverit.

Universum hunc MUNDUM, id est, cœlum, & sidera, terras, maria, & quæcumque his continentur, ab uno illo, æterno Deo, condita esse, omneis credidisse genteis, ex iis,

quæ suprà disputata sunt, jam dudum patuit. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos eamdem tenuisse notitiam atque opinionem, ex eo perspicitur, quòd antiquissimam illam rerum omnium conditoris adpellationem THEUTH, & primi ab eo conditi mortalis nomen MAN, haud ignorarunt.

Sed de ipso mundo Celtarum sapientes quid senserint, primo loco videamus. Strabo, lib. IV, ita de Gallorum loquitur Druidis, ac reliquis philosophis: Ἀφθάρτους λέγουσι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον· πῦκρατήσειν δέ ποτε ἢ τοῦ πυρὸς, καὶ ὕδατος. id est: *Animas interitus experteis statuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam superatura.* Eamdem de mundo habuisse opinionem & Græcos & Latinos, testatur Cicero, in somnio Scipionis, his verbis: *Propter eluviones, exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* De fabricatione equidem mundi nihil Strabo ostendit. cognitionem tamen ejus rei habuisse Celtas nostros, conjicere datur, cùm ex eo, quòd de primi hominis è terrâ formatione habuere notitiam, ut suprà, cap. IX, ostensum est; tùm, quòd etiam aliæ in aversis longéque remotis orbis partibus gentes ejusdem rei memoriam servarunt. De Aegyptiis ita Diogenes Laërtius, in proœmio, ex Hecatæi & Aristagoræ monimentis: Τὸν κόσμον γενητὸν εἶ φθαρτὸν φασι, καὶ σφαιροειδῆ. id est: *Mundum genitum esse ajunt, mortalemque, & ad sphæræ modum rotundum.* De Græcis simul atque Indis sic Strabo, lib. XV, ex relatione Megasthenis: Περὶ πλειόνων ἢ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν· ὅτι μὲν γενητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς, λέγει καὶκείνος, καὶ ὅτι σφαιροειδὴς· ὅτι δὲ θεοικῶν αὐτὸν, καὶ πολλῶν θεῶν, δι' ὅλα μετεφύτευκεν αὐτός· ἀρχὰς ἢ τε μὴ συμπάντων ἕπτα, τήν τε τοῦ κοσμοποιίας τοῦ ὕδατος· ἔτι ἢ τοῖς πέντε στοιχείοις, πέμπτη τις ἐστὶ φύσις, ἐξ ἧς ὁ οὐρανὸς, καὶ τὰ ἄστρα· γῆν δὲ ἐν μέσῳ ἱδρυσθαι καὶ πάντας· καὶ πολὺ ἀπέρματος καὶ ἐν ψυχῆς ὁμοια λέγειν, καὶ ἄλλα πλείω. id est: *De multis eos cum Græcis sentire: ut, quòd mundus ortum habuerit, & sit interiturus, & sphæricus, eos quoque tradere; & quòd conditor & administrator ejus Deus universum pervadat. primordia universarum rerum diversa esse; mundi autem aquam: & præter quatuor elementa, quintam quamdam naturam esse, ex quâ cœlum astraque exstiterint. terram in medio esse positam universi. item de semine, & de animâ, similia eos docere, & alia complura.* Plutarchus in Crasso, &, qui hunc sequutus est, Appianus in Syriacis, ita tradunt de deâ Syriâ Atargati: Ταύτην οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν τὰς ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρέχουσαν αἰτίαν καὶ φύσιν νομίζουσιν. id est: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, alii causam & naturam, existimant, ex humore principia ac semina præbentem omnibus rebus.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam dixit esse initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aquâ cuncta finxerit.* Hæc, & talia Celtarum quoque sapienteis tradidisse, intelligo ex iis, quæ Strabo, dicto lib. IV citat; maximè verò ex his Cæsaris, de iisdem Druidis, comment. VI, loquentis: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ disputant, & juventuti transdunt.* Quæ certè cuncta, neque primus Thales, neque alii Græci, neque Aegyptii, neque Indi, neque Celtæ nostri, ex suis sibi finxerunt cerebris, aut ex somniis observarunt: sed ex ipso veritatis fonte omnes pariter hauserunt; id est, à primo omnium patre ADAMO, ejusque filiis ac nepotibus tradita acceperunt: quamquàm haud satis fidæ mandârint memoriæ. unde postmodùm ipsa veritas multis, temporum longinquitate, involuta est erroribus. Terram, à Deo conditam, aquis fuisse omnem initio coopertam, testis est gravissimus sanctus Dei vir Moses, in lib. geneseos, cap. I, ver. II, & IX. Quòd verò *aquam atque ignem aliquando superatura* crederint Celtæ, item, quòd Cicero *eluviones & exustiones terrarum certo tempore accidere necessum esse* putavit; ea partim vera, partim sunt falsa. Verum erat, ignem & exustionem terrarum tandem superatura. id quidpe noviſſimo die, quo æternus æterni Dei Filius ad judicandum totum mortalium genus venturus est, futurum esse scimus. At in aquarum eluvionibus quamlongissimè errarunt. harum quidpe, post primam illam, quæ Noachi temporibus accidit, nullam ampliùs futuram, ipse pollicitus est Deus, teste Mose, dicto libro, cap. VII, ver. XI, & XV. Causam creati mundi ostendit Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum causâ facta esse, & parata.* Hæc igitur de universi mundi creatione, cùm Celtæ nostri, tùm reliquæ senserunt gentes.

ANGELOS à Deo, rerum omnium conditore, esse creatos innumeros, Aegyptiorum docuit theologia; ex quâ posteà Græci secretiora sua hauserunt, quum suam ipsorum antiquissimam illam theologiam ita fabulis obscurassent, uti nihil certi inde de Deo, deque rebus ab eo conditis, colligere possent. Maximus Tyrius, dissertat. I: Οὐ γὰρ τριςμύριοι μόνον θεοὶ, θεοῦ παῖδες, καὶ φίλοι, ἀλλ' ἀληθῶς ἀριθμῷ· τοῦτο μὲν κατ' ἀέρινον αἰ ἀστέρων φύσις, τοῦτο δ' αὖ κατ' αἰθέρα αἱ δαιμόνων ἀσίαι. id est: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, supremi illius filii, & amici*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

& amici sunt; sed innumeri: partim in cœlo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentiæ. Julianus Cæsar, in hymno regi omnium rerum Soli dicato: Εἷς μὲν γὰρ τ' ὅλων δημιοργὸς· πολλοὶ δ' οἱ κατ' ἠρανὸν περιπολῶντες δημιοργικοὶ θεοί. hoc est: *Unus quidem omnium rerum est conditor deus: multi autem sunt in cœlo circumeuntes dei, conditori illi subjecti.* Idem Maximus, in dissertat. XVI: Εἰσὶ δ' αὐτῷ φύσεις ἀθάνατοι, οἱ καλούμενοι ἀθάνατοι δαίμονες, ἐν μεθορίῳ γῆς καὶ ἠρανοῦ τεταγμένοι. Θεοῦ μὲν ἀφεστέρους, ἀνθρώπου δ' ἐγγυτέρους· θεῶν μὲν πλησιαιτάτους, ἀνθρώπων ἐπιμελεστάτους. hoc est: *Immortales autem quasdam habet naturas; quas secundos immortales vocant, in medio terræ cœlique constitutas. hi minùs potentes sunt quàm dii, magis quàm homines; deorum ministri, hominum præsides: diis proximi, hominum curatores diligentissimi.* Plutarchus, in libro de Iside: Ὅ τε Πλάτων ἑρμαϊκὸν τὸ τοιοῦτον ὀνομάζει γένος, καὶ δαιμονικὸν, ἐν μέσῳ θεῶν, καὶ ἀνθρώπων, ὄντας μὲν ἐκεῖ καὶ δεήσεις ἀνθρώπων ἀναπέμποντας, ἐκεῖθεν δὲ μαντεῖα δεῦρο καὶ δόσεις ἀγαθῶν φέροντας. hoc est: *Et Plato etiam hoc genus inter homines atque deos interpretum ministrorumque fungi munere ait: qui ab hominibus vota precesque ad deos perferant; à diis verò ad homines oracula & dona bonarum rerum.* De Iaponiæ insulæ incolis ita scribitur: *Unum deum creatorem, ac conservatorem omnium prædicant. cœlorum indigenas angelos esse: quos divinæ majestatis contemplationi vacare ajunt; & insuper hominum custodes esse.* Hæc equidem isti; haud ita longè à veritatis fonte. Sic scilicet divus Paullus, in epistolâ ad Hebræos, cap. I, ver. ult., de eisdem angelis: Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοῦτο μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; id est: *Nonne omnes sunt ministerii munere fungentes spiritus; qui ministerii causâ emittuntur propter eos, qui hereditatem consequuturi sunt salutis.* Et ipse cœli terræque Dominus, Jesus Christus, apud Matthæum, cap. XVIII, ver. X: Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. id est: *Videte ne contemnatis aliquem ex parvis istis. dico enim vobis, angelos eorum in cœlis omni tempore intueri faciem patris mei, qui in cœlis est.* Idem vel simile cum Aegyptiis, Græcis, atque Indis, credidisse de minoribus istis numinibus & Celtas nostros, haud equidem dubitaverim, sic quidpe Cæsar de Gallis, comment. VI: *Multa de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt.* De Scandinaviæ autem peninsulæ, quæ Svediam Norvagiamque complectitur, incolis ita Procopius, rerum Gothicar. lib. II: Θεοὺς μὲν τινι, καὶ δαίμονας πολλὰς σέβεσιν, ἠρωίνες τε καὶ ἀερίους. hoc est: *Deos ac dæmonas plurimos colunt, cœlestes juxtà atque aërios.* Nomina iis universis tribuit Martianus Capella, lib. II, ANGELORUM, GENIORUM, ac DÆMONUM. quæ adpellationes in utrisque spiritibus, bonis simul ac malis obtinuerunt. Quum verò æterno illi THEUT priscis sæculis etiam TITAN esset inter mortales nomen, ut suprà, cap. XXVI, dictum est; de hoc angelos quoque, ceu filios ejus, quos creaverat, adpellarunt TITANES: quod itidem vocabulum posteà bonis pariter ac malis angelis mansit; ut mox infrà videbimus.

LAPSUM angelorum non ignorasse priscas illas genteis, plurimis documentis liquet: hoc quidpe Aegyptiorum *Typhon*, Persarum *Arimanius*, Græcorum *Briareus*, *Cottus*, *Gyges*, *Enceladus*, *Python*, item *Gigantes*, *Titanes*, *Aloides*, & alia hujusmodi significant nomina. etenim, ut ipsi Deo, rerum omnium conditori, sic maligno etiam spiritui, ejusque angelis, à variis effectibus varia mortales imposuerunt vocabula. Horum procreationem ita describit Hesiodus in Theogoniâ:

Ἄλλοι δ' αὖ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο
Τρεῖς παῖδες μεγάλοι, καὶ ἔβριμοι, οὐκ ὀνομαστοὶ,
Κόττος τε, Βριάρεώς τε, Γύγης θ', ὑπερήφανα τέκνα.
Τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων αἰόσσοντο
Ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δ' ἑκάστῳ πεντήκοντα
Ἐξ ὤμων ἐπέφυκαν, ὑπὲρ τιταροῖσι μέλεσσιν.
Ἰσχὺς δ' ἄπλαιτος, κραιερὴ μεγάλῳ ὑπὲρ εἴδει·
Ὅσσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,
Δυσπάλοι παίδων, σφετέρῳ δ' ἤχθοντο πατρὶ
Ἐξ ἀρχῆς.

Alii deinde è Terrâ & Cœlo prognati sunt
Tres filii magni, & prævalidi, non nominandi,
Cottusque, Briareusque, Gygesque, superba proles.
Quorum centum equidem manus ab humeris manabant
Inaccessæ: capita verò unicuique quinquaginta
Ex humeris prognata erant, super robustos artus.
Robur autem immensum, validum ingenti in staturâ.

Quotquot enim Terrâ & Cælo procreati sunt,
Potentissimi filiorum, suo verò infensi erant parenti
Ab initio.

Ovidius, Fastorum lib. III:

Saturnus regnis à Iove pulsus erat.
Concitat iratus validos Titanas in arma:
Quæque fuit fatis debita, tentat opem.
Matre satus terrâ, monstrum mirabile, taurus,
Parte sui serpens posteriore fuit.
Hunc triplici muro lucis incluserat atris
Parcarum monitu Styx violenta trium.
Viscera qui tauri flammis adolenda dedisset,
Sors erat, æternos vincere posse deos.
Immolat hunc Briareus factâ ex adamante securi.

Sub Cæli ac Terræ fabulis ipsum verum æternumque intellectum fuisse Deum, suprà ostensum est. Ab hoc igitur rectè dicebantur procreati illi, qui posteà patri suo sese opposuerunt. Non treis tantùm fuisse fratres gigantas, sed complureis alios, passim ex poëtarum fabulis discitur. Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Partu terra nefando
Cæumque Iapetumque creat, sævumque Typhœa,
Et conjuratos cælum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater exstructos disjecit fulmine monteis.

Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Affectasse ferunt regnum cœleste giganteis,
Altaque congestos struxisse ad sidera monteis:
Tum pater omnipotens misso perfregit Olympum
Fulmine; & excussit subjectum Pelion Ossæ.

Virgilius, Aeneid. lib. VI.

Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum rescindere cælum
Aggressi, superisque Iovem detrudere regnis.

Pindaro in Olympiis, ode IV, dicitur Τυφὼν, qui in Pythiis, ode I, Τυφώς. sic Nonno etiam, in Dionysiacis, modò Τυφὼν, modò Τυφωεύς. Julianus, in epist. ad Serapionem: Καὶ μὴν ὁ Πίνδαρος ὁ Θηβαῖος τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Τυφωέως ἐν Πυθικίοις κηρύττων, καὶ μεγίστου τότε γίγαντος κράτος τῷ μεγίστῳ βασιλεῖ τῶν θεῶν περιτιθεὶς, οὐχ ἑτέρωθεν αὐτοῦ τὸ δύσφημος κραυγὴ τὴν ὑπερβολὴν, ἢ ὅτι τὸν γίγαντα τὸν ἑκατογκέφαλον ἑνὶ βλήματι καθελεῖν ἤρκεσεν· ὡς ἄτε δὴ τοῦ ἄλλα εἰς χεῖρα οὐ Διὸς ἐλθεῖν ἀνδμάχου γίγαντος νομισθέντος, ἢ ὃν ἡ μήτηρ μόνον τῶν ἄλλων ἑκατὸν κεφαλαῖς ὥπλισεν, ἢ τινα ἕτερα τινὸς θεῶν, ἢ μέγα Διὸς ἀξιοπιστότερα πρὸς πάντα τὸν τότε γίγαντος καθαίρεσιν ὄντος. Hoc est: *Quin & Pindarus Thebanus, ubi Typhoëi eadem in illo triumphali carmine celebrat, & maximi hujus gigantis robur maximo deorum regi attribuit; non alio nomine eum magnificè adeò commendat, quàm quòd gigantem centeno capite horrendum uno ictu adfixerit, atque prostraverit: tamquàm nullus alius gigas manum cum Iove conferere potuerit, nisi quem solum mater centum capitibus armârat; neque ullus deus, præter Iovem, tantâ victoriâ dignus esset.* Plutarchus, in dicto libro de Iside: Βέλτιον οὖν, οἱ τὰ περὶ τὸν Τυφῶνα καὶ Ὄσιριν, καὶ Γῆν ἱστορήματα, μήτε θεῶν παθήματα, μήτε ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων μεγάλων εἶναι νομίζοντες, ὡς καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Ξενοκράτης, καὶ Χρύσιππος, ἐπιμνοῦσι τοῖς πάλαι θεολόγοις, ἐρρωμενεστέρας μὲν ἀνθρώπων γεγονέναι λέγουσι, καὶ πολλῷ τῇ δυνάμει τὴν φύσιν ὑπερφέρουσας ἡμῶν, τὸ δ' ἦθος οὐκ ἀμοιρεῖς ὅλως ἀρετῆς ἔχουσας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθήσει συμπλεκομένους, ἡδονῶν δεχομένους καὶ πόνων, καὶ ὅσα τούτοις ἐγγενόμενα τὰ μεταβολαῖς πάθη, οὐ μὰ μᾶλλον, οὐδ' ἧττον ὑπολαμβάνειν γίνοιτο ἂν ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ δαίμοσιν, ἀρετῆς διαφορὰ καὶ κακίας. τὰ δὲ Γιγαντικὰ καὶ Τιτανικὰ παρ' Ἕλλησιν ἀδόμενα, καὶ Κρόνου τινὸς ἄθεσμοι πεδήσεις, καὶ Πύθωνος ἀνελπάξεις πρὸς Ἀπόλλωνα, φθόνοι τε Διονύσου, καὶ πλάναι Δήμητρος, ὅθεν ἀποδύσασιν τὸν Ὀσιριακὸν, καὶ Τυφωνικὸν, ἄλλων τε, ὧν πᾶσιν ἔξεστιν ἀνέδην μυθολογουμένων ἀκούειν ὅσου τι μυστικοῖς ἱεροῖς περικαλυπτόμενα καὶ πλεπτῶς, αἰρήσεται διασώζειν καὶ ἀθεατα πρὸς τοὺς πολλοὺς, ὅμοιον ἔχει λόγον. Hoc est: *Meliùs igitur faciunt, qui, quæ de Typhone, Osiride, & Iside narrantur, neque deorum, neque hominum, sed magnorum geniorum eventa esse sentiunt. quos genios & Plato, & Pythagoras, & Xenocrates, & Chrysippus, priscorum theologorum imitatione, hominibus robustiores exstitisse ajunt, & potentiâ nostram naturam longè superante:*

divinâ

divinâ autem naturâ haud sincerâ, nec purâ præditos; sed quæ, animæ naturâ, corporisque sensu comprehensa, voluptatis esset dolorisque capax, aliisque id genus obnoxia adfectionibus mutationibusque, quibus alii magis alii minùs turbantur. nam, uti in hominibus, sic in dæmonibus etiam sunt virtutum vitiorumque discrimina. Etenim quæ de Gigantibus & Titantibus apud Græcos cantantur, & Saturni quædam scelera, Pythonis cum Apolline certamen, exsilia Bacchi, Cereris errores, nihil differunt ab Osiridis ac Typhonis eventis, aliisque similibus, quæ omnibus licet licenter conficta audire. eadem est eorum quoque ratio, quæ in mysticis sacris occultè aguntur, & efferri ad vulgus, aut ab eo videri nefas ducitur. In tantis fabularum involucris haud parum veritatis emicat, de angelorum naturâ, deque lapsu eorum; qui per imperfectionem & vitia accidit. Idem auctor, in libro de oraculorum defectu: Οὕτως δὲ ἔχει καὶ τὰ Τυφωνικὰ, καὶ τὰ Τιτανικά. δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας. Id est: *Ejusdem generis sunt res Typhonis & Titanum. geniorum enim contra genios fuisse pugnas.* Duo diversa heic innuit genera geniorum; bonorum alterum, alterum malorum. hos *Typhonis*, illos *Titanum* adpellatione intelligit; ut suprà, in libro de Iside. At Diodorus, lib. I, etiam eos adpellat Titanes, qui Horum, id est, Apollinem, oppresserunt. Et Ciceronis, de naturâ deorum lib. II, hæc sunt de diis verba: *Vt cum Titanis, ut cum Gigantibus bella gesserunt.* Et Virgilii, Aeneid. VI, sunt ista:

Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes
Fulmine dejecti.

Unde patet, omneis angelos, à *Titane*, sive à *Theut*, id est, à Deo procreatos, dictos fuisse *Titanes*; ut suprà monui. Cœlum igitur, id est, ipsum Deum, patrem ac conditorem suum oppugnasse Typhonem, fastu inflatum cum sociis ac commilitonibus suis, ex hactenus dictis intellectum est. Depugnatum esse à Deo & angelis, qui in obedientiâ permanserunt; partim modò è Plutarcho, partim suprà è Juliano didicimus. Plutarchi porrò sunt ista, loco proximè dicto: Δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας· εἶτα φυγὰς τῶν κρατηθέντων, ἢ δικαιώσεις ὑπὸ θεοῦ τῶν ἐξαμαρτόντων, οἷα Τυφὼν λέγεται περὶ Ὄσιριν ἐξαμαρτεῖν. id est: *Geniorum enim ajunt fuisse contra genios prælia; & à deo irrogata iis supplicia, qui in eum deliquerant, qualia in Osirin Typhon.* Et in libro de Iside: Τυφὼν δεῖνα μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενείας εἰργάσατο· καὶ πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν· εἶτα δίκην ἔδωκεν. hoc est: *Typhon, quum, odio impulsus & malignitate, atrocia patrasset facinora, omnibusque conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevisset; tandem pœnas dedit.* Virgilius in Ciri:

Magna giganteïs ornantur pepla trophæis;
Horrida sangvineo pinguntur prælia cocco.
Additur auratâ dejectus cuspide Typhon:
Qui priùs Ossæis consternens æthera saxis,
Emathio celsam duplicabat vertice Olympum.

Verum heic est, quod Ovidius, fastor. lib. III, cecinit his versibus:

Fulmina post ausos cœlum affectare giganteis
Sumta Iovi. primo tempore inermis erat.
Ignibus Ossa novis, & Pelion altius Ossâ
Arsit, & in solidâ fixus Olympus humo.

Nam nullum anteà commissum erat peccatum, Deus quod puniret. In Tartarum, id est, in Infernum fuisse detrusos, ostendit Pindarus, in Pythiis, ode I:

Ὅς τ' ἐν αἰνᾷ ταρτάρῳ κεῖ-
ται θεῶν πολέμιος,
Τυφὼς ἑκατοντακάρανος, τόν ποτε
Κιλίκιον θρέψε πολυώ-
νυμον ἄντρον, νῦν γε μὰν
Ταί θ' ὑπὲρ Κύμας ἁλιερκέες ὄχθαι
Σικελία τ' αὐτοῦ πιέζει
Στέρνα λαχνάεντα· κίων
Δ' οὐρανία συνέχει
Νιφόεσσ' Αἴτνα.

Quique in horrendo Tartaro jacendo deorum hostis,
Typhæus centiceps; quem olim
Cilicium educavit multi
nominis antrum, at nunc
Et litora mare coërcentia, quæ sunt super Cumam,

Siciliaque ejus premit
Pectora hispida: columna
Verò cœlestis cohibet
Nivosa Aetna.

Hyginus, μυθολογικῶν cap. CLII: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem immani magnitudine, specieque portentosâ. Hic Iovem provocavit, si vellet secum de regno certare. Iovis fulmine ardenti pectus ejus percussit. qui quum flagraret, montem Aetnam, qui est in Siciliâ, super eum imposuit. qui ex eo adhuc ardere dicitur.* Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. II:

—— *Scopulis sed maximus illis*
Horror adest, Siculâ pressus tellure Typhoëus.
Hunc profugum & sacras removentem pectore flammas
(Vt memorant) prensum ipse comis Neptunus in altum
Abstulit, implicuitque vadis; totiesque cruentâ
Mole resurgentem, torquentemque anguibus undas,
Sicanium dedit usque fretum: cumque urbibus Aetnam
Intulit, ora premens. trux ille ejectat adesi
Fundamenta jugi: pariter tunc omnis anhelat
Trinacria, injectam fesso dum pectore molem
Commovet experiens; gemituque reponit inani.

Et Ovidius, μεταμορφ. lib. V:

Vasta giganteis injecta est insula membris
Trinacris; & magnis subjectum molibus urget
Aethereas ausum sperare Typhoëa sedeis.
Nititur ille quidem, pugnatque resurgere sæpè:
Dextra sed Ausonio manus est subjecta Peloro;
Læva Pachyne tibi; Lilybæo crura premuntur:
Degravat Aetna caput; sub quâ resupinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhoëus.
Sæpè remoliri luctatur pondera terræ,
Oppidaque, & magnos devolvere corpore monteis.
Inde tremit tellus.

Idem & Virgilius tradit, Aeneid. lib. III; nisi quòd Enceladum adpellet: nempe, quum unus idemque sit, pluribus vocatus nominibus, ut antè dictum. Verba Virgilii hæc sunt:

—— *Horrificis juxta tonat Aetna ruinis:*
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ:
Attollitque globos flammarum, & sidera lambit:
Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat; fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Vrgeri mole hac; ingentemque insuper Aetnam
Impositam: ruptis flammam exspirare caminis:
Et fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.

Corn. Severus, in Aetnâ:

Gurgite Trinacrio morientem Iupiter Aetnâ
Obruit Enceladum: vasti qui pondere montis
Aestuat; & patulis exspirat faucibus igneis.

Hinc Philostratus, in vitâ Apollonii, lib. V, cap. VI: Ἐκεῖνοι δὴ Τυφῶ ἢ Ἐγκέλαδον διδέσθαι φασὶν ὑπὸ τῷ ὄρει (Αἴτνῃ.) id est: *Dicunt Typhonem sive Enceladum quemdam sub Aetnâ monte ligatum.* Divus Petrus, epist. II, cap. II, vers. IV: Ὁ θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρουμένους. id est: *Deus angelis, qui peccaverant, non pepercit: sed in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit, damnationi servatos.* Et divus Judas, epistolæ suæ ℣. VI: Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. hoc est: *Et Angelos, qui non servaverunt suam originem, sed reliquerunt suum domicilium, judicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reservavit.* Ipse Dominus ac redemptor noster Jesus Christus, apud Matthæum,

cap.

cap. XXV, ver. XLI: Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ ἀριστερῶν, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ Διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Hoc est: *Tunc dicet etiam iis, qui à sinistris: Abite à me, exsecrandi, in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis ejus.* Verùm, quia in ignem protrusum esse Typhonem, seu Enceladum, antiqua illa tradebat gentium philosophia; quævis loca, ignem eructantia, tartarum esse, aut tartari spiramenta, & caminos crediderunt. Hinc posteriores mortales bellum gigantéum diversis adscripserunt locis. ut Diodorus, lib. V, postquàm id bellum in Cretâ factum narravit, Καταπεπαῦσθαι φησί, inquit, ὑπὸ τῶν θεῶν ἅπαντας σὺν αὐτοῖς ἀναξαμένους. συμβῆναι δὲ καὶ ἄλλας πολέμους αὐτοῖς [τοῖς Δυσὶ] πρὸς γίγαντας, τὸν μὲν Μακεδονίας περὶ τὴν Παλλήνην, τὸν δ' Ἱταλίας καλούμενον πεδίον, ὃ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τῶν καταπεπαυμένων τότε φλεγραῖον ὠνομάζετο, καὶ δοκεῖ σὺν ὕστερον χρόνοις Κυμαῖον προσαγορευθῆναι. Id est: *Tandem omnes, cum diis bello congressi, internecione occubuerunt. Novum tamen cum gigantibus bellum ad Pallenen in Macedoniâ, & in campis Italiæ, qui Phlegræi, à loci conflagratione, olim, posteà verò Cumæi nuncupati sunt, exarsit.* Stephanus, in libro de urbibus: Παλλήνη, πόλις Θράκης. ἐκαλεῖτο δὲ φλέγρα τὸ παλαιὸν, καὶ φάκεῖτο ἀπὸ τῶν γιγάντων· καὶ ἡ τῶν θεῶν καὶ τῶν γιγάντων μάχη ἐντεῦθεν μυθεύεται γενέσθαι. id est: *Pallene; urbs Thraciæ. vocabatur autem antiquitus Phlegra; & à gigantibus habitabatur. & bellum deorum cum gigantibus hèic gestum fabulantur.* Diodorus, libro IV: Ὁ δὲ Ἡρακλῆς ἀπὸ τοῦ Τιβέρεως ἀναζεύξας, καὶ διεξιὼν τὴν παραθαλάττιον τὴν νῦν Ἰταλίας ὀνομαζομένης, κατέπιπτεν εἰς τὸ Κυμαῖον πεδίον, ἐν ᾧ μυθολογοῦσιν αὐθρώπους τὴν ῥώμην ὑπερέχοντας καὶ ὕβριν ἀνωνομάστως διανενομασμένους ὀνομάζεσθαι γίγαντας. ὀνομάζεται δὲ καὶ τὸ πεδίον τοῦτο Φλεγραῖον, ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ τὸ παλαιὸν ἄπλετον πῦρ ἀναφυσῶντος, παραπλησίως τῇ κατὰ τὴν Σικελίαν Αἴτνῃ. καλεῖται δὲ νῦν ὁ τόπος Οὐεσούβιος, ἔχων πολλὰ σημεῖα τοῦ κεκαῦσθαι κατ' αὐτὸν ἐρχαίους χρόνους. σὺν δὲ οὖν γίγαντας, πυθομένους τὴν τοῦ Ἡρακλέους παρουσίαν, ἀθροισθῆναι πάντας, καὶ παρασκευασθέντας τῷ προφρημένῳ. ἰσχυσάντος δὲ ἡμιθέου μάχης καὶ τῆς τῶν ῥωμαίων καὶ τῶν ἀλλῶν τῶν γιγάντων, φασὶ τὸν Ἡρακλέα, συμμαχούντων αὐτῷ τῶν θεῶν, κρατῆσαι τῇ μάχῃ, καὶ σὺν πλείστῃ ἀνελόντα, τὴν χώραν ἐξημερῶσαι. μυθολογοῦσι δὲ οἱ γίγαντες γεγονέναι, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ καὶ τὸ σῶμα μεγέθους. καὶ περὶ μὲν τὸν ἐν Φλέγρᾳ φονευθέντων γιγάντων τοιαῦτα μυθολογοῦσί τινες, οἷς καὶ Τίμαιος ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησεν. Hoc est: *Hercules motis à Tiberi castris, maritimos ejus, quæ nunc vocatur Italia, tractus percurrens, in Cumæum descendit campum: ubi homines roboris immanitate, & violentiâ facinorum infames, quos giganteis nominant, egisse fabulantur. Phlegræus quoque campus is locus adpellatur; à colle nimirum, qui, Ætnæ instar Siculæ, magnam vim ignis eructabat: nunc Vesuvius nominatur, multa inflammationis pristinæ vestigia servans. Gigantes igitur, cognito Herculis adventu, conjunctis viribus cum instructâ acie illi obviàm procedunt: & commissâ, pro viribus & ferociâ gigantum, pugnâ vehementi; Hercules, deorum societate adjutus, victoriam obtinuit; ac plerisque trucidatis, regionem illam pacavit. Ob stupendam verò corporum proceritatem gigantes hi Terrigenæ dicebantur. De gigantum igitur ad Phlegram excidio ista quidam fabulantur; quos & Timæus sequutus est.* De iisdem Cumis Italicis ita Strabo, lib. V: Πρότερον μὲν οὖν ἠυτύχει καὶ τὸ Φλεγραῖον καλούμενον πεδίον, ἐν ᾧ τὰ περὶ τοὺς γίγαντας μυθεύουσιν. hoc est: *Atque antiquitas quidem felix fuit ager Phlegræus; in quo rem cum gigantibus gestam fabulantur.* Et posteà, de Puteolorum, opidi inibi locorum, nomine: οἱ δ' ἀπὸ τῆς δυσωδίας τοῦ ὑδάτων ἅπαν τὸ χωρίον ἐκεῖ μέχρι Βαΐων καὶ τῆς Κυμαίας, ὅτι θεῖα πλήρες ἐστὶ καὶ πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων. ἴνες δὲ καὶ Φλέγραν λέγουσι τὴν Κυμαίαν νομίζειν κληθῆναι, καὶ τῶν πεπληγότων γιγάντων τὰ κεραύνια τραύματα ἀναφέρειν τοῖς παιοῦσι προχοαὶ δὲ πυρὸς καὶ ὕδατος. Hoc est: *Quidam à putore aquarum totam istam regionem sic dici censent ad Bajas usque, & agrum Cumanum, quòd sulfuris sit plena, ac igne, calidisque aquis referta. quidam ob id ipsum Cumanum agrum Phlegram judicant adpellari; & gigantum ibi occisorum fulminibus inflicta vulnera ignem istum aquasque ebullire.* Nam & Avernus lacus, & Acherusia palus, & alia hujusmodi circa hæc loca. quæ cuncta haud multum abhorrent ab iis, quæ de Tartaro tradidit antiqua gentium theologia. ideóque ipse Tartarus heic à Virgilio ponitur, Æneid. VI, verbis:

——— Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.
Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi; superisque Iovem detrudere regnis.

Idem poëta, Aeneid. IX, Typhonem Prochytæ, Pithecusarum insularum uni, Cumanis litoribus objectæ, tribuit; quem alii Siciliæ supponunt; ut ipse Enceladum. Verba ejus hæc sunt:

Tum

Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Iovis imperiis impoſta Typhoëo.

Non minùs eleganter, quàm ſcitè, totam hanc Italiæ oram ita deſcribit Sil. Italicus, lib. XII:

——— *Docet ille tepentes*
Vnde ferant nomen Bajæ: comitemque dediſſe
Dulichiæ puppis ſtagno ſua nomina, monſtrat.
Aſt hic Lucrino manſiſſe vocabula quondam
Cocyti memorat: medioque in gurgite ponti
Herculeum commendat iter; quà diſcidit æquor
Amphitryonides armenti vector Iberi.
Ille olim populis dictum Styga, nomine verſo,
Stagna inter celebrem nunc mitia monſtrat Avernum:
Tum triſti nemore, atque umbris nigrantibus horrens,
Et formidatus volucri, lethale vomebat
Suffuſo virus cœlo; Stygiâque per urbeis
Relligione ſacer, ſævum retinebat honorem.
Hinc vicina palus (fama eſt, Acherontis ad undas
Pandere iter) cæcas ſtagnante voragine fauceis
Laxat, & horrendos aperit telluris hiatus,
Interdumque novo perturbat lumine manes.
Iuxtà caligante ſitu, longumque per ævum
Infernis preſſas nebulis, pallente ſub umbrâ
Cimmerias jacuiſſe domos, noctemque profundam
Tartareæ narrant urbis. tum ſulfure & igni
Semper anhelantes, coctoque bitumine campos
Oſtentant. tellus atro exundante vapore
Suſpirans, uſtiſque diu calefacta medullis
Aeſtuat, & Stygios exhalat in aëra flatus:
Parturit, & tremulis metuendum exſibilat antris;
Interdum cavas luctatus rumpere ſedeis,
Aut exire foras, ſonitu lugubre minaci
Mulciber immugit, laceratæque viſcera terræ
Mandit, & exeſos labefactat murmure monteis.
Tradunt Herculeâ proſtratos mole giganteis
Tellurem injectam quatere; & ſpiramine anhelo
Torreri latè campos; quotiesque minatur
Rumpere compagem impoſitam, expalleſcere cœlum.
Apparet Prochyte, ſævum ſortita Mimanta;
Apparet procul Inarime; quæ turbine nigro
Fumantem premit Iapetum, flammasque rebelli
Ore ejectantem, &, ſi quando evadere detur,
Bella Iovi rurſus Superisque iterare volentem.
Monſtrantur Veſeva juga, atque in vertice ſummo
Depoſiti flammis ſcopuli, fractusque ruinâ
Mons circùm, atque Aetnæ fatis certantia ſaxa.

Meminit & Homerus Typhonis, & domicilii ejus, Iliad. lib. II. ad quem ita commentatur Euſtathius: Ἄ ε ρ μ α. Ὄ μ η ρ ο ς· Ἐ ν Ἀ ρ ί μ ο ι ς, ὅ θ ι φ α σ ὶ Τ υ φ ω έ ο ς ἐ μ π ε σ ό ν τ α ς ὄ ν α ς. ο ἱ μ ὲ ν ἐ ν Κ ι λ ι κ ί α, ο ἱ δ ὲ ἐ ν Σ υ ρ ί α, ο ἱ δ ὲ ἐ ν Π ι θ η κ ύ σ α ι ς φ α σ ὶ τ ὸ ῥ ε ῦ μ α τ ῆ ς μ ύ θ ο υ. id eſt: *Arima. Homerus; Ponè Arimos, ubi habere cubile Typhoëa dicunt. Quidam in Ciliciâ, quidam in Syriâ, alii verò in Pithecuſis ajunt accidiſſe, quod fabulantur.* Eâ de re Strabo etiam diſputat lib. XIII & XVI. Verba ejus, libro proximè dicto de Oronte flumine Antiochiam Syriæ urbem præterlabente, ſunt iſta: τ ὸ δ ὲ ὄ ν ο μ α ἔ χ ε φ υ ρ ω ϑ ῆ ν α ι φ α σ ὶ τ ὸ ν ὠ ρ ό ν τ η ν μ ε τ ὰ λ α β ό ν τ α, κ α λ ε ῖ σ ϑ α ι δ ὲ π ρ ό τ ε ρ ο ν Τ υ φ ῶ ν α. μ υ ϑ ο π ο ι ο ῦ σ ι δ ὲ τ ὸ ν Τ υ φ ῶ ν α κ α τ α κ ε ρ α υ ν ω ϑ ῆ ν α ι π ρ ὸ ς Δ ι ὸ ς ἐ ν Ἀ ρ ί μ ο ι ς, ὅ π ο υ φ α σ ὶ κ α τ α κ ε ῖ σ ϑ α ι τ ὸ ν Τ υ φ ῶ ν α, κ α ὶ τ ὸ ν ὀ ρ ό ν τ η ν ἐ κ τ ο ῦ τ ο υ κ α λ ε ῖ σ ϑ α ι. Ἀ ρ ί μ ο υ ς δ έ φ α σ ι τ ὸ ν ὄ ρ ο ν τ ὸ ν Κ ρ ά τ ι ο ν, ὃ ν ἔ ν ι ο ι Κ ά σ ι ο ν ὀ ν ο μ ά ζ ο υ σ ι. ἐ ν τ α ῦ ϑ α δ ὲ τ ὸ ν Τ υ φ ῶ ν α φ ε ύ γ ο ν τ α ἐ ν τ ῷ Σ ε ρ β ω ν ί δ ι λ ί μ ν ῃ κ α τ α κ ε ρ α υ ν ω ϑ ῆ ν α ι. ἐ ν ἐ ν ί ο ι ς δ ὲ τ ῶ ν ἀ ν τ ι γ ρ ά φ ω ν ἀ ν τ ὶ τ ο ῦ Ἀ ρ ί μ ο υ ς Ἀ ρ ι μ ά σ π ο υ ς γ ρ ά φ ε τ α ι. ἐ ν ἄ λ λ ο ι ς δ ὲ τ υ φ ὸ ν ὄ ρ ο ς τ ῆ ς Κ ι λ ι κ ί α ς (ε ἶ ν α ι δ ὲ δ ε κ ά ν ο ν τ α) φ ύ γ ο ν τ α κ α τ α δ υ σ α ι ζ η τ ῆ ν α ι· τ ῆ ς μ ὲ ν ἐ ν ὀ λ κ ῆ ς ἐ ν τ ι μ ε ῖ ν τ ὸ γ λ ῶ ς κ α ὶ π ι ῆ σ α ι τ ὸ Γ η ξ α ϑ ρ ὸ ν π η γ ὸ ν· ἐ κ ε ῖ θ ε ν δ ὲ τ ὸ ν ῥ ε ῦ μ α τ ὸ ν ὄ ν ο μ α τ ῷ π ο τ α μ ῷ. Hoc eſt: *Is amnis, quum priùs Typhon diceretur, mutato nomine, ab illo, qui in eo pontem fecit, Orontes eſt adpellatus. Huic loco Typhonis fulmine icti fabulam adfingunt, & Arimorum; de quibus ſuprà dictum. Ajunt draconem fuiſſe; &, fulminibus ictum, dum fugæ latebras quæreret, tractibus terram ſecuiſſe, &, ut*

fons

fons erumperet, effecisse, cui inde nomen Rexæthri. ab hoc igitur Typhone nomen accepisse flumen. Pindarus Olymp. odâ IV:

Ἀλλ' ὦ Κρόνου παῖ, ὃς Αἴτναν ἔχεις,
Ἵπον ἠνεμόεσσαν ἑκατογ-
κεφάλα Τυφῶνος ὀβρίμου.
Sed ô Saturni fili, qui Aetnam habitas;
Onus ventosum centi-
cipitis Typhonis validi.

Ad hæc ita scholia: Ὁ μὲν Πίνδαρος τῷ Τυφῶνι φησὶν ἐπικεῖσθαι τὴν Αἴτνην· ὁ δὲ Καλλίμαχος τῷ Ἐγκελάδῳ. ἔνιοι δὲ ἐν Πιθηκούσαις φασὶ τὴν Τυφῶνα· ἄλλοι ἐν Φρυγίᾳ· οἱ δὲ ἐν Σικελίᾳ· οἱ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς καὶ Ἡρόδοτος· οἱ δὲ ἐν τῷ ὄρει τῷ κατὰ Βοιωτίαν. Hoc est: *Pindarus equidem Typhoni impositum esse tradit Aetnam. at Callimachus Encelado. Quidam verò Typhonem in Pithecusis referunt. alii in Phrygiâ. alii in Siciliâ. nonnulli in Aegypto; ut & Herodotus. alii in monte, qui in Bœotiâ est.* Herodotus Typhonis εὔνας etiam Aegypto tribuit. Verùm causa hujus variationis nulla alia, nisi quam anteà indicavi. Formam Typhonis modò è Strabone cognovimus: nempe fuisse *draconem.* Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. XX, de ejusdem Typhonis sociis gigantibus; *Horum pedes in draconum volumina desinebant.* Philostratus in Vnitore: Περί τε τῶν λεγομένων ὄφεων ξυμπεφυκέναι τοῖς γίγασι, οὓς ὑπογράφουσιν οἱ ἑπτὰ ζωγράφοι τῷ Ἐγκελάδῳ, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτόν. id est: *Item de serpentibus, qui gigantibus innati dicuntur, quos Encelado atque sociis ejus pictores adpingunt.* Ovidius, fastor. V:

Terra feros partus, immania monstra, giganteis
Edidit, ausuros in Iovis ire domum.
Mille manus illis dedit, & pro cruribus angves.

De eodem Typhone ita Nonnus Διονυσιακῶν lib. I:

—— Πετάσας δὲ βαρυσμαράγων στίχα λαιμῶν
Παντοίην ἀλάλαζεν ὁμοφθόγγων ὄπα θηρῶν.
Συμφυέες δὲ δράκοντες ἐπερρώοντο λεόντων
Πορδαλίων· βλοσυρὰς δὲ κόμας λιχμῶντο λεόντων·
Καὶ βοέαις σπειρηδὸν ἐμιτρώσαντο κεραίαις
Οὐραίαις ἑλίκεσσι.
—— *Extendens autem gravesonantium aciem gutturum*
Variam obstrepebat consonantium vocem ferarum.
Congeniti autem dracones irruebant, instar
Pardorum. terribiles autem comas lambebant leonum:
Et bovinis circulatim cingebantur cornibus
Postremis voluminibus.

Et de toto ejus exercitu, lib. XXV:

—— Θυρσοφόρος δὲ
Μοῦνος ἀποτμήξας ὀφιώδεας υἷας ἀρούρης
Εὔιος ἔχραε πᾶσι Διὸς πρόμος, ὧν ὑπὲρ ὤμων
Ἀμφιλαφεῖς ἑκάτερθεν ἀμοιβάδες ἔρρεον ὕδραι,
Ὕδρης Ἰναχίης πολὺ μείζονες· αὐτὶ δὲ Λέρνης
Ἀσταθέες σύριζον ἐν αἰθέρι, γείτονες ἄστρων.
Ἰλήκοις Ἰόλαε· σὺ γὰρ δέμας ἔφλεγες ὕδρης,
Καὶ μόνος Ἡρακλέης μόνος ἥρπασεν οὔνομα νίκης.
—— *Thyrsiger verò,*
Solus amputans serpentinos filios terræ,
Bacchus irruit omnibus, Iovis dux: quorum super humeris
Copiosæ utrimque per vicissitudinem fluebant hydræ,
Hydrâ Inachiâ longè majores. pro Lernâ verò
Instabiles sibilabant in æthere, vicini astris.
Propitius sis Iolaë: tu enim corpus combussisti hydræ,
Et solus Hercules solus rapuit nomen victoriæ.

Virgilius, Aeneid. lib. VIII, de Hercule:

Te Stygii tremuêre lacus; te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te ulla facies, non terruit ipse Typhoëus.

Arduus,

Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumstetit anguis.

Et Aeneid. lib. VI:

Et centumgeminus Briareus, ac belua Lernæ
Horrendùm stridens.

Silius Italicus, lib. VI:

Quantis armati cœlum petière gigantes
Angvibus.

Ovidius, tristium lib. IV, eleg. VII:

—— Serpentipedesque gigantes, 10
Centimanumque Gygen.

Item, μεταμορφ. lib. III:

Et quo centimanum dejecerat igne Typhoëa.

Cornelius Severus de Aetnâ:

His natura sua est alvo tenus. ima per orbeis
Squameus intortos sinuat vestigia serpens.

Higynus, loco prædicto: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem, immani magnitudine, specieque portentosâ: cui centum capita draconum ex humeris enata erant.* De manuum, capitumque multitudine etiam ex Hesiodo ac Pindaro intelleximus suprà. Quæ cuncta sanè haud perinde falsò cecinerunt poëtæ isti antiquissimi. in talem quidpe formam eos con- 20
versos refert & ipsa sacrosancta theologia: ut in libro geneseos, cap. III; ubi disertè *serpens* adpellatur ipse omnium cacodæmonum princeps, qui hominem à Dei obedientiâ seduxit. & apocal. cap. XII, vers. IX: ubi idem ὁ δρακὼν ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος Διάβολος καὶ σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην· id est: *draco ille magnus, serpens ille vetus, qui vocatur diabolus & satanas, seducens omnem terrarum orbem.* Tempus gigantei belli, quo acerrimus iste humani generis hostis lapsus est, ostendit ex Aegyptiorum theologiâ Diodorus lib. I: nempe accidisse id κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν τῶν ἀνθρώπων· id est: *circa primam hominum generationem.* Et, cum Aegyptiis sentiens, Hesiodus ita canit loco suprà citato:

—— Σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆι
Ἐξ ἀρχῆς. Id est: *Suo infensi erant parenti* 30
Ab initio.

Porrò de Typhone & sacris, quæ ei fiebant ab Aegyptiis, ita tradit Plutarchus, in prædicto libro de Iside: Τὸν δὲ Τυφῶνα ἠμαυρωμένον καὶ συντετριμμένον δυνάμει, ἔτι δὲ ψυχορραγοῦντα καὶ σφαδάζοντα, ἔστιν αἷς περιόρεσι θυσίαις, καὶ πραΰνειν, ἔστι δ' ὅτε πάλιν ἐκπνεύσαντα, καὶ καθυβρίζειν ἐν ἑορταῖς. Id est: *Typhonis autem obscuratam atque contritam potentiam, adeóque semianimem, & instante interitu trementem, interdum sacrificiis quibusdam demulcent atque leniunt, interdum contrà in aliis festis deprimunt, contumeliisque adficiunt.* Ergo non penitus potentia ejus exstincta est. Et rectè quidem. sic enim ipse Dominus Jesus Christus loquitur apud Joannem in Euang. cap. XII, vers. XXXI: Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω· id est: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* & divus Paullus in epist. II ad Corinth. cap. IV, 40
vers. IV: Ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Hoc est: *In quibus deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ne irradiet eos illustratio euangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei invisibilis.* Plutarchus, sub initium dicti libri: Ὁ δὲ Τυφὼν πολέμιος τῇ θεῷ Ἴσιδι, καὶ δι' ἄγνοιαν καὶ ἀπάτην πυθόμενος, καὶ διασπὼν καὶ ἀφανίζων τὸν ἱερὸν λόγον, ὃν ἡ θεὸς συνάγει καὶ συλλέγει, καὶ παραδίδωσι τοῖς τελεμένοις θεώσεως. id est: *Typhon autem inimicus deæ Isidi, ob insciitiam erroremque inflatus, discerpit aboletque sacram doctrinam, quam dea colligit, componit, traditque divinitati comparandæ initiatis.* Julianus, in prædictâ epistolâ ad Serapionem: Ὁ δι' αὐτὸς λόγος καὶ τὸν ἑκατονταχειρα Βριάρεω καθίζει πλησίον τῷ Διί, καὶ πρὸς τοῦτο τὸν πατρὸς ἀμιλλᾶται συγχωρεῖ δυνάμιν. id est: *Eâdem ratione centimanus Briareus juxta ipsum Iovem collocatur, & cum* 50
patris potentiâ certat. Plutarchus eodem libro: Οὐ γὰρ ἀεὶ τὸν Φθορέα ὑπικρατεῖν τὸν Τυφῶνα· πολλάκις δὲ κρατηθέντα ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ σωθέντα, αὖθις ἀναδύεται, καὶ διαμάχεται πρὸς τὸν Ὧρον. Hoc est: *Non semper victoriam obtinere corruptelam Typhonicam: sed sæpe victam à vi procreatrice, atque vinctam, rursum emergere, & cum Horo decertare.* Hæc ita Aegyptii. Magi quoque Persarum de hoc inter Deum Satanamque perpetuo certamine multa tradiderunt; quorum nonnulla refert Plutarchus ibidem, his verbis: Παμπάλαιον αὐτὴ κάτοχον ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν ἔις τε ποιητὰς καὶ Φιλοσόφους δόξα, τὸν θεὸν ἀθάνατον ἔχουσα, τὸ δὲ πίσιν ἰσχυρὸν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον, οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλὰ ἔν τε τελεταῖς, ἔν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις καὶ

Ἕλλησι

Ἕλλησι πολλαχῆ πεφερομένων, ὡς ἔτ' ἄνευ ἑνὸς ἄλογον ἐκυβέρνησεν αἰωρεῖται τῷ αὐτοματῷ τὸ πᾶν, ἔτι εἰς ἐσιν ὁ κρατῶν καὶ κατάδυνων ὥσπερ οἰακίζων ἡμᾶς πθηκίοις χαλινοῖς λόγῳ, ἀλλὰ πολλὰ καὶ μεμιγμένα κακοῖς ἐναθοῖς· μᾶλλον ἢ μηδὲν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἄκρατον ἐνταῦθα τῆς φύσεως φερούσης· ἐ δυεῖν πιθων εἰς ταμίας, ὥσπερ νάματα, τὰ πρόγματα καπηλικῶς διανέμων ἀνακεράννυσιν ἡμῖν, ἀλλ' ὑπὸ δυεῖν ἐναντίων δεχῶν, ἐ δυεῖν αὐτιπάλων δυνάμεων, τῆ μὲν ὑπὸ τὰ δεξιὰ, καὶ κατ' ἀθεῖαν ὑφηγουμένης, τῆ δ' ἐμπαλιν ἀναστρεφούσης καὶ ἀνακλώσης, ὅ τι βίῳ μικτὸς, ὅ τι κόσμῳ, εἰ καὶ μὴ πᾶς, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος ἔτος ἐ μὴ σπάνιος, ἀνώμαλος καὶ ποικίλος γέγονε, ἐ μεταβολὰς πάσας δεχόμενος. εἰ γὰ ἦν ἀναμίως πεφυκὼς γρύφειν, αἰτίαν δὲ κακῆ τάγαθὸν οὐκ αὖ τῶ ἄφρονι, δεῖ γρύζειν ἰδίαν καὶ ἐχθρὸν, ὥσπερ ἀγαθῆ, ἐ κακῆ τῆ φύσιν ἐχόν. καὶ δοκεῖ τῶτο τοῖς πλείοσι ἐσοφωτέροις. νομίζουσι γὰ, οἱ μὲν θεὼς εἶναι δύο, καθάπερ αἱ πτίχυες, τὸν μὲν ἀγαθῶν, τὸν δὲ φαύλων δημιεργόν· οἱ ἤ, τὸν μὲν ἀμείνονα, θεὸν, τὸν δὲ ἕτερον, δαίμονα καλοῦσιν· ὥσπερ Ζωροάστρης, ὁ μάγος, ὃν πεντακισχιλίοις ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν γεγονέναι πρεσβύτερον ἱστοροῦσιν. ὃν ὄνομα καλῶ τὸν μὲν, Ὠρομάζην, τὸν δὲ, Ἀρίμανιον· καὶ πεισαπεφάνθαι, τὸν μὲν εἰκέναι φωτὶ μάλιστα τὸν ἀληθεστάτων, τὸν δὲ ἐμπαλιν σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ, μέσον ἢ ἀμφοῖν τὸν Μίθρην εἶναι· διὸ καὶ Μίθρην Πέρσαι τὸν μεσίτην ὀνομάζουσιν. ἐδίδαξε μὲν τῶν δύο πατέρα θυτὴν, καὶ χαρίσηρια, τῷ ἢ ἑτέρῳ σπονδάς καὶ σκυθρωπάς· ἃ μὲν καὶ κἀκεῖνοι πολλὰ μυθώδη περὶ τῶν θεῶν λέγουσιν. οἷα καὶ πρῶτά ἐσιν· ὁ μὲν Ὠρομάζης ἐκ ἔ καθαρωτάτῳ φάους, ὁ ἢ Ἀρίμανιος ἐκ ἔ ζοφερᾶς γενεᾶς, πολεμεῖν ἀλλήλοις· καὶ ὁ μὲν ἓξ θεὼς ἐποίησε, τὸν μὲν πρῶτον Εὐνοίας, τὸν ἢ δεύτερον Ἀληθείας, τὸν ἢ τέταρτον Εὐνομίας, τὸν ἢ λοιπῶν τὸν μὲν Σοφίας, τὸν ἢ Πλούτου, τὸν ἢ τὸν ἀπὸ τῆς καλοῦς ἡδονῆς δημιεργόν· ὁ ἢ τούτοις ὥσπερ αἰτίοις ἴσος τὸν ἀριθμόν. ἑπτὰ ἢ χρόνοις εἱμαρμένοις, ἐν ᾧ τὸν Ἀρίμανιον, λοιμὸν ἐπαγόντα καὶ λιμὸν, ὥστε τούτων ἀνάγκη φθορῶν παυσάμενον καὶ ἀφανισθῶναι. Θεόπομπος δὲ φησι, κατ' ἔτος μάγους αἱὰ μέρος τετρακίλια ἔτη τὸν μὲν κρατεῖν, τὸν κρατεῖσθαι τῶν θεῶν, ἄλλα ἢ τετρακίλια μάχεσθαι καὶ πολεμεῖν καὶ ἀναλύειν τὰ ἕτερα τοῖς ἑτέροις τὸν μὲν ἀπολέσθαι τὸν ἅδην, καὶ ἔτος μὲν ἀνθρώπους δυσδαίμονας ἔσεσθαι, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας. ἡ μὲν ἐν μάγων μυθολογία τοιάδε τις ἔχει τέρατος. Hoc est: *Vetustissima ab sacrarum rerum professoribus & legumlatoribus derivata est opinio, auctore incognito, fide firmâ & indelebili, non in sermonibus ea tantùm & rumoribus, sed & in mysteriis ac sacrificiis, tam barbaris, quàm Græcanicis exstans: neq; casu ferri, & à fortunâ pendere universum, mente, ratione, ac gubernatore destitutum: neq; unicam esse rationem, quæ contineat id & dirigat, tamquàm clavum, aut frena moderans. sed quum multa è bonis juxtà ac malis sint confusa, imò nihil hæc natura sincerum, ut verbo dicam, proferat: non esse unum aliquem promum, qui è duobus doliis res nobis, veluti aliquem liquorem cauponis in morem, distribuat, atque misceat. ergo à duobus principiis contrariis, adversisq; duabus facultatibus, quarum altera ad dextram, & rectè ducatur, altera retrorsum avertatur, atque reflectat, cùm vitam esse mixtam, tùm ipsum mundum (si non universum; eum saltem, qui ad terram est, & Lunæ subjacet) inæqualiter ferri, variisque & omnis generis motibus agitari. Etenim, si nihil sit absq; causâ; & mali causam bonum non præbet: necesse est, in naturâ, ut boni, ita etiam mali ortum peculiarem, suumq; principium exstare. Atq; hæc quidem sententia plerisq;, & iisdem sapientissimis probatur. Existimant namq; alii, duos esse deos, quasi contrariis deditos artibus; ut bona alter, alter mala opera conficiat. Alii eum, qui est melior, Deum; qui deterior, Dæmonem vocant. in quâ sententiâ fuit Zoroastres magus; quem narrant 10 annis antiquiorem bello Trojano. Is melioris nomen Oromazen, pejoris Arimanium perhibuit. additq; hoc enuntiatum de rebus sub sensum cadentibus: illum maximè similem esse luci; hunc tenebris, & ignorantiæ. medium horum esse Mithren. quapropter etiam Mithren Persæ mediatorem, seu internuntium nuncupant. docuitque Zoroastres votivas, & pro gratiis agendis oblatas victimas illi immolandas; huic averruncandi mali causâ institutas, & tetricas. Ceterùm multa quoq; illi de diis fabulosa narrant. cujusmodi sunt ista: Oromazen natum ajunt è luce purissimâ; Arimanium è caligine. eos bellum inter se gerere. sex deos fecisse Oromazen. primum Benevolentiæ; secundum Veritatis; tertium Aequitatis: reliquos, Sapientiæ, Divitiarum, & Opificem voluptatis, quæ honesta consequitur. Arimanium totidem numero deos, his adversa efficienteis. Appetere porrò fatale tempus, quo necesse sit Arimanium peste ac fame, quas ipse induxerit, omnino perdi, atq; aboleri. Theopompus verò ait de sententiâ magorum, vicibus ter mille annorum alterum deorum superare, alterum succumbere: & per alia tria annorum millia bellum eos inter se gerere, pugnare, & alterum alterius opera demoliri: tandem verò Plutonem deficere: & tunc fore homines beatos, neq; alimento utenteis, neq; umbram facienteis. Hoc modo fabulæ se habent magorum.* Non omnia mehercules sunt μυθολογήματα, sed multa vera, & sacris literis maximè consentanea. quid enim illud de boni numinis malique dæmonis αὐτεξουσίου aliud esse dixeris, quàm Dei, rerum omnium conditoris, & Satanæ æternum dissidium? quis nescit, Deum esse auctorem omnis boni; dæmonem verò omnis mali? quis ignorat, Deum non modò luci esse simillimum, sed ipsam lucem æternam; dæmonem verò perpetuam caliginem? unde etiam à Paullo in epist. ad Ephesios, cap. VI, ν. XII, adpellatur κοσμοκράτωρ ἔ σκότος ἔ αἰῶνος τέτε, id est, *princeps, seu imperator tenebrarum hujus sæculi.* Deus certè in principio omnia bona creaverat. at Satanas, cùm in se ipso, tùm

in mortalibus etiam, postquàm cœlo excidit, omnis mali fuit principium, & nunc etiam est causa. Vnde illud est Plutarchi, jam antè recitatum: τυφὼν πάντα πράγματα παράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν. id est: *Typhon, omnibus conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevit.* Quò pertinet & illud Ciceronis, lib. III de legibus: *Noster verò Plato Titanum è genere statuit eos qui, ut illi cœlestibus, sic hi adversentur magistratibus.* & quæ Ovidius Ponticorum lib. II, eleg. II, scribit:

Non ego concepi, si Pelion Ossa tulisset,
Clara meâ tangi sidera posse manu:
Nec nos, Enceladi dementia castra secuti,
In rerum dominos movimus arma deos.

Ceterùm, quod Plutarchus suprà dixit, Aegyptios Typhonem interdum sacrificiis quibusdam demulcere ac delinire; id idem est, quod posteà de Persis ait, eos Arimanio victimas, averruncandi mali causâ, instituere tetricas. Hoc verò omnibus totius orbis gentibus commune fuit. sic namque Romani quoque eidem deo *Averrunco* sacrificaverunt, uti mala depelleret. sic Græci suo Ἀποτροπαίῳ δαίμονι. Plutarchus, eodem libro de Iside: ὁ δὲ Ξενοκράτης καὶ τὰς ἡμέρας τὰς δυσφράδας, καὶ τὰς ἑορτὰς ὅσαι πληγὰς ἔχουσι, καὶ κοπετὸς, καὶ νηστείας, καὶ δυσφημίας, καὶ αἰσχρολογίαν ἔχουσιν, ὥστε θεῶν ἡμᾶς, ὥστε δαιμόνων οἴεσθαι προσήκειν χρῆσθαι, ἀλλὰ εἶναι φύσεις ἐν τῷ περιέχοντι μεγάλας καὶ ἰσχυρὰς, δυστρόπους καὶ σκυθρωπὰς, αἷς χαίρειν τοῖς τοιούτοις, καὶ τυγχάνειν πρὸς ἄλλο δὲν ἄλλο χεῖρον τρέπουσι. hoc est: *Xenocrates etiam nefastos dies, & ferias, in quibus verbera, planctus, jejunia, mali ominis voces, aut obscœna dicta usurpantur, neque deorum convenire veneration, neq; bonorum geniorum, censet. sed esse in aëre quasdam naturas magnas, validasque, easdem tetricas, ac morosas, quæ ejusmodi delectentur rebus; & ubi eas consequutæ sint, ab reliquo maleficio abstineant.* De Slavis, ita Helmoldus, lib. I, cap. LIII: *Est autem Slavorum mirabilis error. nam in conviviis & compotationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed exsecrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali; omnem prosperam fortunam à bono deo, adversam à malo dirigi profitentes. ideò etiam malum deum suâ linguâ Diabol, sive Czerne boch, id est, Nigrum deum adpellant.* De Indo quodam juvene, è Brachmanum ordine, ita Franciscus Saverius in epistolâ: *Quum ambo simul essemus, is mihi arcana quædam commisit. Primùm à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus est, auditores jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos. quorum unum erat, ne umquàm profiterentur adorandum esse creatorem cœli & terræ, qui in cœlis est: sed potiùs idola; quæ dæmonia esse sciebant.* Sed quis ignorat, non tantùm Asiaticas & Africas hodiè, verùm etiam Americanas genteis diabolum magis venerari atque colere, quàm Deum cœlestem; quem rerum omnium esse conditorem fatentur? Hunc sua sponte ajunt bona hominibus conferre: illum precibus sacrificiisque deliniendum, ne mala inferat; sed propitius averruncet, ac depellat. Idem olim, cum reliquis gentibus omnibus, fecisse & Celtas nostros, Sarmatis sivè Slavis conterminos, quis dubitet? quum apud ipsos quoque nequissimi sacerdotes veram dei naturam ac voluntatem sibi solis in arcano habuerint, per fabulas reliqua θεολογούμενα imperito vulgo implicantes veriùs, quàm explicantes. Sed disertissimis hoc testatur verbis Procopius, rerum Gothicarum lib. II, de Sveonibus & aliis Germaniæ gentibus septemtrionalibus. Θεοὺς μὲν τιμῶσι, inquit, καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβονται, ἠερίους τε καὶ ἐπουρανίους, ἐγχωρίους τε καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id est: *Deos, ac dæmonas plurimos colunt, cœlesteis simul atque aërios, simulque terrestreis, & marinos, & nonnulla alia dæmonia, quæ in fontium fluminumque undis esse traduntur.* De iisdem gentibus ita Mag. Adamus Bremensis: *Nænia, quæ in ejusmodi ritibus libatoriis fieri solent, multiplices sunt, & inhoneste; ideòque meliùs reticendæ.* Verùm de his satis, superque.

CAP. XXXII.

De creatione hominis; de animæ immortalitate, & æternâ vitâ; de lapsu hominis; de terrarum inundatione; & de fine hujus mundi.

PRIMVM mortalium ADAMVM à Deo è terra fuisse conditum, omnes itidem crediderunt gentes. nam hinc maximè est, quòd *Terram matrem* pro deâ coluerunt: hinc item, quòd singulæ gentes apud se è suo solo primos homines editos prædicarunt. Germanos verò non modò Adami è terrâ formationem, sed etiam nomen MAN, & patrem seu conditorem THEUT sciviſse, jam sæpiùs dictum, maximè verò cap. IX è Tacito ostensum est. Ad eumdem Adamum pertinere, quæ Aegyptii de primo mortalium tradidêre, sub variis unius adpellationis dialectis THAM, MANERUS, MEN,

MEN, MENAS, MNEUES, Lydi sub eodem vocabulo MAN, Persæ sub nomine ZOROASTRIS, suprà cap. XXIII. demonstratum est. De primi hominis origine ita cecinit Ovidius, sub initium libri I Metamorphoseôn:

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset.
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo:
Sive recens tellus, seductaque nuper ab alto
Aethere, cognati retinebat semina cœli:
Quam satus Iapeto, mistam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Diversitatem materiæ, nempe corporis & animi ostendit: quorum alterum è terrâ, alterum è cœlo accepit homo. Sic Cicero, de legibus lib. I: *Quumque alia, quibus cohærent homines, è mortali genere sumserint; animus est ingeneratus à Deo. ex quo verè vel agnatio nobis cum cœlestibus, vel genus, vel stirps appellari potest.* Hinc illud Pythagoræ; Θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖσι· id est; *Divinum genus est mortalibus.* Seneca, epist. LXVI: *Ratio nihil aliud est, quàm in corpus humanum pars divini spiritus mersa.* Cicero, de naturâ deor. lib. I: *Pythagoras censuit deum animum esse, per naturam rerum omnium intentum, & commeantem; ex quo nostri animi caperentur.* Maximus Tyrius, dissertat. XXXVIII: Καὶ οὐκ ἄλογος ἡ ἀξίωσις τῶν τὰ ἀγάλματα εἰς ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα καταστημένων· ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγύτατον θεῷ καὶ ἐμφερέστατον. id est: *Nec improbandum videtur eorum consilium, qui deorum simulacra in humanam effingunt speciem. anima quidpe hominis deo proxima ac simillima est.* De animis mortalium quid statuerint Celtarum nostrorum Druidæ, indicat Strabo lib IV: ἀφθάρτους εἶναι τὰς ψυχάς· id est, *animas interitus esse experteis.* Et Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Non interire animas: sed ab aliis, post mortem, transire ad alios. hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* Item Diodorus, lib. V: Ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Hoc est: *Pythagoræ apud illos invaluit opinio: quòd animæ hominum immortales, in aliud ingressæ corpus, definito tempore denuo vitam capessant.* Marcellinus, lib. XV: *Druidæ ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis adstricti, consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt; &, despectantes humana, pronuntiarunt animas immortales.* Sed falsò hanc Pythagoræ opinionem Celtis à Cæsare ac Diodoro adscribi, facilè ex Melâ atque Lucano probavero: quorum temporibus exactiùs jam Celtarum philosophia, theologiaque Romanis cognita fuit. Marcellinum è Græcis maximè sumsisse auctoribus, quæ de Gallorum scripsit origine ac moribus, cuivis in aperto est. Mela igitur, lib. III, cap. II, *Vnum*, inquit, *ex iis, quæ præcipiunt, in vulgus effluxisset. videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas esse animas: vitamque alteram ad maneis.* Non ab alio ad alium transire ait animam, quemadmodùm Cæsar; sed in aliam vitam. Sic Lucanus, ætate etiam Melâ posterior, de eisdem Druidis, lib. I:

——— Vobis auctoribus umbræ
Non tacitas Erebi sedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt. regit idem spiritus artus
Orbe alio. longæ (canitis si cognita) vitæ
Mors media est.

Nempe *hoc* eos *maximè ad virtutem* bellicam, quam heic Cæsar innuit, *excitabat.* Hanc verò theologiam non in Celticâ demum finxerunt sibi Celtarum sapientes, quò *meliores ad bella* redderent homines, *ad virtutemq;, mortis metu neglecto, excitarent*; uti duo isti auctores Romani existimarunt: sed jam inde à primo mortalium Adamo ad omneis pariter posteros profluxit. Adamo quidpe inter alia, de quibus dictum, statim ab orbe condito, iterumque ab ipsius lapsu, Deus, cœli terrarumque conditor, naturam omnium rerum exposuit. ubi etiam ostendit, quæ conditio genus humanum maneret. Nimirum; hominem equidem se ad suam ipsius condidisse imaginem; ideóque æternum fuisse fururum. at, quia primus ipse homo, neglecto Dei præcepto, ab ingenitâ naturâ declinaverit; eâque re cunctos posteros suos ceu pestiferâ quâdam contagione infecerit: animas equidem omnium immortaleis permansuras; corpora verò semel interitura, præfinitoque tempore revictura, & animis conjunctum denuo iri; aliis ad æternam pœnam pro delictis luendam; aliis ad æternam gloriam per fidem in filium suum, quem missurus in hasce terras esset, JESUM CHRISTUM, perfruendam. Hic igitur animæ, corporisque status, quum ab Adamo filiis nepotibusq; traderetur; ita postmodùm ejus notitia in horum posteros cum reliquâ religione pervagata

est, uti non modò ante terrarum inundationem, sed pòst etiam, universæ pariter gentes, licet jam dudum à veri æternique Dei, cunctarum rerum auctoris, cognitione, ad siderum aliorumque vanorum ac falsorum numinum venerationem, Satanæ instinctu persvasuque, deflexerint; tamen huic rei certam, firmam, atque constantem adhibuerint fidem. Exempla diversarum gentium ex antiquorum monumentis adducere in medium liceat, quò veritas hujus adsertionis liquidiùs constet. Jam primùm quæ apud Græcos Pythagoras, Socrates, Plato, & alii sapientiæ doctores, quos Latini posteà sequuti sunt, de immortalitate animæ, & post mortem tranquillitate bonorum, impiorum verò pœnis disputaverint, tritiora sunt, quàm uti heic longiùs repeti egeant. quam certè opinionem non suopte quemque ingenio, judiciove reperisse, sed à majoribus traditam accepisse; unanimis reliqui terrarum orbis super eâdem re comprobat consensus. Pythagoras verò, quamvis suæ opinionis auctor ipse à plerisque simul Græcis simul Latinis habitus fuerit; tamen ex Aegypto θεολογέμενα sua in Græciam Italiamque eum attulisse, auctor est Diodorus, in fine libri. à quo non dissentit Strabo, lib. XIV: qui etiam Babylonem iviisse ad Chaldæos, φιλομαθίας χάριν, testatur. Quapropter eadem Aegyptiorum sapienteis de animæ immortalitate sensisse, quæ Pythagoras, certum est. Disertè hoc adfirmat Herodotus lib. II: Πρῶτοι δὲ κ τόδε τ λεγον λιγύπτιοι εἰσι ἀνάπαντες, ὡς ἀνθρώπε ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι· ἔ σώμαλ@· δὲ καζαφθίνοντ@, ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύν. ἐπεαὶ ἢ πειέληθη πάντα τὰ χερσαῖα, κ τὰ θαλάσσια, & τὰ πτηνὰ, αὖτις ἐς ἀνθρώπε σῶμα γινόμενον ἐσδύν. τ πειείληθεν ἢ αὐτῇ γίνεσθ ἐν τεριήκοσι ἔτεσι. τάτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶ οἱ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲ πρότεροι, οἱ ἢ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἐωυτῶν ἐόντι· τ ἐγὼ εἰδὼς τὰ ὀνόματα, ἐ γράφω. Hoc est: *Aegyptii quoque primi exstiterunt, qui animam hominis immortalem esse pronuntiarunt: quæ de corpore in aliud subinde atque aliud corpus, ut quodque gigneretur, immigraret. atque ubi per omnia se circumtulisset, terrestria, marina, volucria; rursus in aliquod hominis corpus gentium introire. hunc verò ab eâ circuitum fieri intra annorum tria millia. Hanc sententiam è Græcis sunt qui usurpaverint, tamquàm suam ipsorum, alii priùs, alii posteriùs. quorum ego nomina sciens silentio prætereo.* Pythagoram haud obscurè, inter alios, innuit. De eâdem animæ immortalitate, ac vitâ futurâ, ita Antiphanes, antiquissimus poëta:

Πειθοῦ ἢ μετρίως σὺν προσηκόντως φίλες·
Οὐ γὰ πεθιάζιν, ἀλλὰ τ αὐτῷ ὀδὸν,
Ἣ πᾶζιν ἐλθεῖν ἐς ἀναγκαίως ἔχον,
Προεληλύθασιν· εἶτα χ' ἡμεῖς ὕστερον
Εἰς τωὐτὸ καζαγωγεῖον αὖτις ἥξομεν,
Κοινῇ τ ἄλλον σωδιατρίβοντες χρόνον.

Modicè propinquos luge amice mi tuos.
Nam mortui haud sunt; sed iter emensi priùs,
Emetiendum ceteris quod omnibus:
Et in quod hi venêre diversorium,
In illud ipsum postmodùm aggregabimur,
Reliquum omne tempus commoraturi simul.

De Indorum Brachmanibus sic Strabo lib. XV, è Megasthene: πλείσες αὐτῶν εἶναι λόγες περὶ θανάτε. νομίζειν μὲ ἐνθάδε βίον ὡς αὐ ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τ ἢ θανάσιμον, γθόνιον εἰς τ ὄντως βίον, κ τ ἀδαίμονα τῆς φιλοσοφήσασιν. id est: *Plurimas iis de morte esse disputationes. nam hanc vitam habendam esse quasi recens conceptorum hominum statum: mortem verò, partum in veram illam, & iis, qui philosophati sint, felicem vitam.* Sic philosophus illorum Mandanis, quum ad Alexandrum regem vocaretur, (ut idem refert ibidem auctor) nuntio respondit: Μηδὲ αὐτῷ δεῖν τ παρ' ἐκείνε δωρεῶν, ᾧ ἐδεὶς κόρ@· μήτε ἢ ἀπλήτ@ εἶναι φόβον, ᾧ ζῶντι μὲ δέκεσθαι εἴη τροφὸς ἡ Ἰνδική, ἀποθανόντι ἢ ἀπαλλάξαιτο τ σαρκὸς ἀπὸ γήρως τετευχωμένης μεταστὰς εἰς βελτίω κ καθαρώτερον βίον. id est: *Nec se indigere illius donis, qui saturari nequiret: nec minùs terreri, quum vivens satis ab Indiâ nutriatur; mortuus verò ab attritâ jam senio carne liberetur, in meliorem purioremque transmigrans vitam.* Et de alio philosopho hæc Cicero, de divinatione lib. I: *Ad mortem proficiscens Calanus Indus, quum adscenderet in rogum ardentem; O præclarum discessum, inquit, è vitâ! quum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excesserit.* Haud absimiliter apud Romanos Seneca, epist. CII: *Quum venerit dies ille, qui mixtum hoc divini humanique secernat; corpus hoc, ubi inveni, relinquam; ipse me diis reddam. nec nunc sine illis sum; sed gravi terrenoque detineor. per has mortalis ævi moras illi meliori vitæ, longioriquæ præluditur. Transeundum est.* Et epist. XXXVII: *Mors, quam pertimescimus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat, dies.* Plutarchus, in libro de Iside: Ἀνθρώπων ἢ ψυχαῖς ἐνπωλῆ μὲ ἐπὸ σωμάτων κ παθῶν πειεχομένοις οὐκ ἔστι μετασία & θεῷ, πλὴ ὅσον ἐνείργ@· ἁμαρτῆ

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ἁμαῦρᾶ θηγεῖν νοήσει διὰ φιλοσοφίας. ὅταν ἢ ἀπολυθεῖσαι μελῶν ὧν εἰς τὸ αἰσθὲς, ἢ ἀόρατον, ἢ ἀπαθὲς, καὶ αἰῶνον, ἅτ' αὐτῆς ἡγεμόνι ἐσι βασιλεῖ ὁ θεὸς, ἐξηρτημέναις ὡς αὖ ἀπ' αὐτοῦ ἢ θεωμέναις ἀπλήσως ἢ παθέσως τὸ μὲν φατὸν μηδὲ ῥητὸν ἀνθρώποις κάλλος. Id est: *Hominum autem animæ, quàm diu heic à corporibus, & adfectionibus continentur, nihil habent cum deo consortii, nisi quatenus philosophiæ adjumento, veluti per somnium, intelligentiâ eum attingunt. At postquàm solutæ migraverunt in purum illud, & invisibile, perpessionibusque non obnoxium; ibi tum earum ipse deus ductor ac rex est, ab ipso pendentium, spectantiumque absque ullâ satietate, & desiderantium ineffabilem illam hominibus pulchritudinem.* De Celtis nostris, sive Celtarum parte Gallis, suprà è Strabone, Cæsare, Diodoro, Melâ, Lucano, atque Marcellino, intelleximus ferè eadem. Eamdem omnibus reliquis Celtis, id est, Hispanis, Britannis, Illyriis, atque Germanis fuisse opinionem, dubitare jam minùs licet, quando maxima pars orbis terrarum sic credidit. auctorum tamen testimoniis de quibusdam idem confirmare conabor. Silius Italicus, in libro primo, sic de Hispanorum gente canit:

Prodiga gens animæ, & properare facillima mortem.
Namque ubi transscendit florentes viribus annos,
Impatiens ævi, spernit novisse senectam.
Et fati modus in dextrâ est.

Et lib. III, de Cantabris, Hispanicâ gente:

Mirus amor populo, cùm pigra incanuit ætas,
Imbelles jam dudum annos prævertere saxo;
Nec vitam sine Marte pati.

De Celtiberis Hispanis, item de Germanicâ gente Cimbris, eadem Valer. Maximus, lib. II, cap. VI: *Alacris & fortis philosophia Cimbrorum, & Celtiberorum; qui in acie exsultabant, tamquàm gloriosè & feliciter vitâ excessuri: lamentabantur in morbo: quasi turpiter, & miserabiliter morituri.* Unde hæc, quæso, moriendi promptitudo, adeóque desiderium ac cupido? nisi, quòd & Hispani atque Germani, unà cum Gallis ac reliquis mortalibus, animas immortaleis esse, statimque post corporis mortem in alium transire orbem crediderunt. Imò, qui fortiter perirent, eorum primas fore in alterâ illâ ac beatâ vitâ sedeis, persvasum sibi habuerunt; ut suprà, cap. XXIX, ostensum est. De Marcomannis, Germanicâ gente, qui duce Arioviſto cum Cæsare bellum commiserunt, ita Appianus in Celticis: τὸ ἦθος ἄγριοι, καὶ τῶν πλησίον θρασύτατοι, καὶ θανάτου καταφρονηταὶ, διὰ ἐλπίδα ἀναβιώσεως. id est: *Immites erant moribus, animisque ferocissimi, & mortis contemptores, persvasione futuri in vitam reditus.* De Gallis hæc Lucanus præcedentibus subnectit:

—— *Populi, quos despicit Arctos,*
Felices errore suo; quos ille, timorum
Maximus, haud urget lethi metus. inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignavum redituræ parcere vitæ.

Huc refer Thracum morem, quem Valer. Maximus, dicto loco, sic memorat: *Thraciæ illa natio meritò sibi sapientiæ laudem vendicaverit: quæ natales hominum flebiliter, exsequias cum hilaritate celebrans, sine ullis doctorum præceptis, verum conditionis nostræ habitum pervidit.* Et Mela, lib. II, cap. II: *Una gens Thraces habitant, aliis aliunque præditi & nominibus & moribus. alii redituras putant animas obeuntium; alii, etsi non redeant, non exstingui tamen, sed ad beatiora transire; alii, emori quidem, sed id melius esse, quàm vivere. itaq; lugentur apud quosdam puerperia, natique deflentur: funera contrà festa sunt, &, veluti sacra, cantu lusuque celebrantur. ne feminis quidem segnis est animus. super mortuorum virorum corpora interfici, simulq; sepeliri, votum eximium habent.* Item Solinus, c. XVI: *Thracibus barbarus ineſt contemptus vitæ, ex quâdam naturalis sapientiæ disciplinâ. concordant omnes ad interitum voluntarium: dum nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii, non exstingui, sed beatas magis fieri. Apud plurimos luctuosa sunt puerperia. denique recens natum fletu parens excipit: contrà verò læta sunt funera; adeò, ut exemptos gaudiis prosequantur. Quæ feminæ tenaces sunt pudicitiæ, defunctorum insiliunt conjugum rogos, &, quod maximum insigne ducunt castitatis, præcipites in flammas eunt.* Ejusdem gentis singularem notatuque maxime dignum morem refert Herodotus, lib. IV, his verbis: οἱ δὲ Γέται, θρηίκων ἐόντες ἀνδρεώτατοι καὶ δικαιότατοι, ἀθανατίζουσι τοιῇδε τινὶ τρόπῳ· ἅτε ἀποθνήσκειν ἑωυτοὺς νομίζουσι, ἰέναι τε τὸν ἀπολλύμενον πρὸς Ζάμολξιν δαίμονα· οἱ δὲ αὐτῶν τὸν αὐτὸν τοῦτον νομίζουσι γεβελέιζιν· διὰ πεντετηρίδος δὲ τῷ πάλῳ λαχόντα ἀεὶ σφέων αὐτῶν ἀποπέμπουσι ἄγγελον πρὸς τὸν Ζάμολξιν, ἐντελλόμενοι τοῦ αὖ ἐκάστοτε δέονται· πέμπουσι δὲ ὧδε· οἱ μὲν αὐτῶν τεταγμένοι κοίλια τρία ἔχουσι· ἄλλοι δὲ διαλαβόντες ἕτερον ἀποπεμπομένου πρὸς τὸν Ζάμολξιν τὰς χεῖρας καὶ τοῦ ποδὸς, κινη-

κινήσαντες αὐτὸν μετέωρον, ῥίπτουσι εἰς τὰς λόγχας. ἢν μὲν δὴ ἀποθάνῃ ἀναπαρεὶς, τοῖσδε ἵλεως ὁ θεὸς δοκεῖ εἶναι· ἢν δ' μὴ ἀποθάνῃ, αἰτιῶνται αὐτὸν τὸ ἄγγελον, φάσκοντες μὲν αὐδρα κακὸν εἶναι· αἰτησάμενοι δ' τῶν, ἄλλον ἀποπέμπουσι· ἐντέλλονται δ' ἔτι ζῶντι. Hoc est: *Getæ, qui Thracum fortissimi sunt, atque justissimi, immortales agunt hoc modo. Mori se non putant: sed defunctum meare ad Zamolxim deum. quem nonnulli eorum opinantur esse eumdem & Gebeleizin. Semper autem solent quinto quòque anno quempiam è suorum numero, sorte lectum, nuntium mittere ad Zamolxin; mandata ei dantes de iis, quæ sibi opus sint. eumque ita mittunt. Quibusdam datur negotium, ut tria jacula teneant: aliis, ut comprehensis ejus, qui ad Zamolxin mittitur, manibus pedibusque, hominem agitantes in sublime, jactent in jacula: qui si è vestigio exstinguitur, propitium sibi deum arbitrantur: sin minùs: ipsum nuntium insimulant, adseverantes, malum illum esse virum. atque hoc insimulato, alium mittunt; dantes adhuc viventi mandata.* Sapientiæ equidem doctores suos, non minùs quàm aliæ gentes, habuit haud dubiè natio Thracum. at hi non ex suis somniis, sed ex majorum traditione, ac certâ disciplinâ, unà cum omnibus reliquis gentibus, istam hauserunt sententiam. Hilares scilicet esse volebant homines ad exsequias, quia in meliorem vitam animas defunctorum transire haud dubitabant. De Celtis nostris ita Diodorus, loco suprà dicto: Ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιῶν, εἰς ἕτερον σῶμα τὴν ψυχὴν εἰσδυομένης. διὸ καὶ τὰς ταφὰς τῶν τελευτησάντων ἐνίους ἐπιστολὰς γεγραμμένας τοῖς οἰκείοις τελευτησάσιν ἐμβάλλειν εἰς τὸν πυρὸν, ὡς τῶν τελευτησάντων ἀναγνωσομένων τοὺς λόγους· id est: *Pythagoræ apud eos evaluit opinio; quòd animæ hominum immortales, in aliud ingressæ corpus, definito tempore denuò vitam capessant. ideóque in funeratione mortuorum quidam epistolas, ad propinquos defunctos perscriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur.* Valer. Maximus, loco suprà dicto: *Gallos, memoriæ proditum est, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare solitos: quia persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse.* De Albanis, Asiaticâ inter Ponticum Caspiumque maria gente, ita Strabo lib. XI: Συγκαταρύπτουσι μέν τι καὶ χρήματα αὐτοῖς· id est: *Pecunias unà cum defunctis sepeliunt.* Ex eâdem scilicet cum Celtis nostris opinione, nempe in aliâ illâ vitâ, in quam statim animas transire credebant, his usuros defunctos. Hodiè apud omneis exteri orbis gentes barbaras idem fieri, vulgò notum est. quarum & ipsarum nulla reperitur, quin animarum immortalitatem, alteramque ac meliorem vitam statuat. A primo igitur mortalium ADAMO, omnes posteri ejus, id est, universæ per omnem terræ orbem dispersæ gentes, opinionem haud dubiam acceperunt, de animarum æternitate, deque vitâ illâ alterâ, verâ, ac felice, quâ probi fruituri sint; item de pœnis, quibus improbi in inferno adficientur. quò gentilis etiam respexit poëta, Silius Italicus, lib. V; ubi ita cecinit:

—— Tribuit namque ipsa minores
Hos terris natura deos; sed fœdere certo:
Degeneres tenebris animas damnavit Avernis;
At queis ætherii servatur seminis ortus,
Cæli porta patet.

Progressu autem sæculorum alii aliis eam opinionem involverunt erroribus. Ac primùm equidem omneis pariter in eodem fuisse errore videntur cum Celtis, de quorum theologis hæc suprà è Lucano adduxi:

—— Vobis auctoribus umbræ
Non tacitas Erebi sedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt; regit idem spiritus artus
Orbe alio; longæ (canitis si cognita) vitæ
Mors media est.

Heic equidem ea sententia, uti à majoribus primoque Adamo tradita fuit, mansit sana atque integra, nempe animam, statim ut corpore defuncto excederet, in aliam transire vitam, veram illam atque beatam: quod Indos quoque credidisse, suprà è Strabone intelleximus: magisque heic ridendus erat Lucanus, qui septemtrionaleis populos *errore suo felices* prædicavit. At id jam per longam sæculorum devolutionem ignorabant Celtæ, scilicet eadem corpora, definito demum tempore, post multa sæcula, resurrectura animisque rursùm conjunctum iri: quum illi è diverso crederent, animam, ut in hoc orbe è corpore defuncto excederet, continuò non solùm in alium orbem, sed in aliud etiam novumque corpus transire; ibique alios regere artus. nam prioris corporis artus hoc in orbe igni omnino absumi, quotidiè cernebant. nec judicium aliquod de benè vel malè factis post hanc vitam fore, sciviſse videntur. Indi, & Græci, & Latini, dictum judicium credebant: at non post multa demum annorum sæcula, ad cunctorum mortalium resurrectionem;

sed

ſed mox poſt prioris vitæ in hoc orbe exitum. cujus opinionis multa apud auctores, Græcos juxtà atque Latinos, monimenta, de Plutone, de Minoë, de Rhadamanto. De Indis ita Strabo, dicto lib. xv: Παραπλέκουσι δὲ καὶ μύθους, ὥσπερ ἐν Πλάτων, περί τε ἀφθαρσίας ψυχῆς, καὶ τῶν καθ' ᾅδου κρίσεων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. id eſt: *Texunt & fabulas, quemadmodùm Plato, de immortalitate animæ, de judiciis, quæ apud inferos ſiant; & hujusmodi alia.* Pythagoras, &, à quibus ille ſuam habuit theologiam, Aegyptii cognoverant, poſt definitum tempus animas defunctorum in corpora reverſuras: quod poſt multa demum ſæcula, in reſurrectione omnium, futurum erat. at rationem, quâ id fieri debebat, item tempus quum ignorarent, poſt mortem crediderunt, δι' ἐτῶν ὡρισμένων, id eſt, *definitis annis*, ut inquit Diodorus, in aliud transgreſſas corpus, vitam denuo capeſſere: nec in humana tantùm transire corpora; ſed & in ferina, *electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuerat anima*; ut tradit Macrobius, in ſomnio Scipionis, lib. I, cap. IX. Alii verò, in quibus maximè Cicero, aliam habuêre de eâdem animarum æternitate ſententiam: nempe proborum animas ſtatim poſt corporis defunctionem in cœlum vehi; improborum non item. Sed ipſa Ciceronis verba, in ſomnio Scipionis perſcripta, in medium proferantur. *Omnibus*, inquit, *qui patriam conſervaverint, adjuverint, auxerint, certum eſſe in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo ſempiterno fruantur.* & mox: *Hinc profecti, huc revertuntur.* & iterum: *Ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tamquàm è carcere, evolaverunt.* De improbis verò, in fine ejusdem ſomnii: *Forum animi, qui ſe corporis voluptatibus dediderunt, earumque ſe quaſi miniſtros præbuerunt, impulſuque libidinum, voluptatibus obedientium, deorum & hominum jura violaverunt, corporibus elapſi, circùm terram ipſam volutantur; nec in hunc locum, niſi multis exagitati ſæculis, revertuntur:* ſcilicet in *æternam illam domum, ac ſedem*; unde omnium, tam improborum, quàm bonorum animas vult profectas. Hanc ſententiam alii iterum variarunt: quorum mentem refert Macrobius, dicto loco, his verbis: *Anima, quam in ſe pronam corporis uſus effecit, atque in pecudem quodammodò deformavit ex homine; & abſolutionem corporis perhorreſcit; &, cùm neceſſe eſt,*

Non niſi cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

Sed nec poſt mortem facilè corpus relinquit: quia

——— Non funditus omnes

Corporeæ excedunt peſtes:

Sed aut ſuum oberrat cadaver, aut novi corporis ambit habitaculum: non humani tantummodò, ſed ferini quoque; electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuit: mavultque omnia perpeti, ut cœlum, quod vel ignorando, vel diſſimulando, vel potiùs prodendo deſeruit, evadat. Civitatum verò rectores, ceterique ſapientes, cœlum reſpectu, vel cùm adhuc corpore tenentur, habitantes, facilè poſt corpus cœleſtem, quam penè non reliquerant, ſedem repoſcunt. Hæc partim è Pythagoræ, Aegyptiorumque, partim è Ciceronis mente. In Ciceronis autem ſententiâ multa ſunt vera. rectè quidpe judicavit, proborum piorumque animas, corpore ſolutas, ſtatim in cœlum, unde profectæ erant, evolare: improborum verò ac ſceleratorum, corporibus elapſas, circùm alia loca agitari, ad multa ſæcula. in eo autem erravit quamvehementiſſimè, quòd has quoque poſt multa illa ſæcula in cœlum reverti credidit. Verior hæc fuiſſet ſententia; nempe, piorum animas continuò poſt corporis ſolutionem, tamquàm è carcere, in cœlum abire; impiorum verò circùm alia loca hærere: donec, poſt multa ſæcula conſummato hoc mundo, utrorumque corpora reſuſcitentur, judicioque poſtremo facto, hæ ad æternam pœnam, illæ ad æternam felicitatem transmittantur. Silius Italicus, lib. XIII, de centum portis inferorum canens, tandem de extremâ ſic finit:

Hac animæ cœlum repetunt, ac mille peractis,
Oblitæ Ditem, redeunt in corpora, luſtris.

An utrorumque, id eſt, bonorum ſimul & improborum, animas intellexerit, mihi in dubio eſt. tempus certè multorum ſæculorum innuere voluit, poſt quod tandem animæ corporibus iterum jungi debeant, cœloque perfrui. Apud Plutarchum, in libro de Iſide, Theopompus è magorum theologiâ refert, poſt VI CIↃ annos, quo temporis ſpatio perpetuum ſit futurum diſſidium bellumque inter deum ac dæmonem, τέλος ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, καὶ τοῦτον μὲν ἀνθρώπους εὐδαίμονας ἔσεσθαι, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας· id eſt; *tandem infernum eſſe defecturum, & homines fore beatos, neque alimentis neque umbrâ egenteis.* Hæc, quæſo quàm longè abſunt, aut abhorrent à Chriſtianâ noſtrâ religione? nam de iſtis VI CIↃ annis, an non noſtri etiam ſic ſentiunt theologi: nempe, poſt expleta tot millia annorum, magnum illud ſabbathum, ſive requiem, & æternum beatorum gaudium gloriamque, ceu magnæ ſeptimanæ, quâ duraturus ſit hic mundus, finem impoſitum iri? Quod autem ille

ait, tunc ὑπολείπεσθαι τὰ ἄδλα, id de cunctorum resurrectione intelligendum: quod & Silius suprà innuit. Probos atque fideleis fore tunc ἀθλαίμονας, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν πιέζειν, quis verè Christianus homo non credit? Eadem magorum theologia, ibidem apud Plutarchum, docet; ἕνα τινὰ βίον, καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων ἔσεσθαι· id est, *unam fore vitam, unamque civitatem, seu rempublicam beatorum hominum universorum, unâ linguâ utentium.* Addit Diogenes Laërtius, in procœmio, ex eorumdem magorum sententiâ, ἐλέσθαι ἀθανάτους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν αὐτῶν ὑπικλήσεσι χρωμένους· id est: *homines fore immortaleis, & omnia suas adpellationes retentura.* nempe adpellationes, quas habuerunt in unâ illâ primævâ lingvâ, ut suprà, cap. VIII, docui. Sed ad Celtarum nostrorum theologiam tandem revertor. Seneca, epist. CXVII: *Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortem. nam, si vis vivere, quid optas mori? si non vis: quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? nam, ut quandoque moriaris, etiam invito positum est; ut, cùm voles, in tuâ manu est.* Et Plinius, lib. II, cap. VII: *Optimum homini dedit deus, in tantis vitæ pœnis, ut sibi possit mortem consciscere, si velit.* Et lib. XXVIII, cap. I: *Hoc primum quisque in remediis animi sui habeat; ex omnibus bonis, quæ homini tribuit natura, nullum melius esse tempestivâ morte: in eâque id optimum, quòd illam sibi quisque præstare possit.* Eamdem Celtis nostris fuisse opinionem, videlicet, licere sibi ipsi, subeunte vitæ tædio, mortem adproperare; patet ex his Lucani versibus: —— *Inde ruendi*

In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignavum est redituræ parcere vitæ.

Item ex isto Silii: —— *Fati modus in dextrâ est.*

Hinc erat, quòd nonnulli Gallorum *se in rogos suorum, velut unà victuri* in alterâ vitâ, *libenter immitterent*; teste Melâ lib. III, cap. II. hinc etiam factum, ut alii aurum argentumve in theatro acciperent, aut doliorum vini certum quemdam numerum; &, ubi jurejurando cautum esset, non irritam fore donationem, muneraque accepta intimis & carissimis amicis distribuissent, supinos se distenderent in scutis jacentes, adstante qui gladio jugulum foderet, atque exscinderet: teste Posidonio, apud Athenæum in lib. IV, cap. XIII. Romanos, Græcosque mortem sibi acceleravisse, omnes ferè eorum passim loquuntur libri. de barbarorum etiam in oriente, ac meridie, item in occidente gentibus, idem pervulgatum est. At multo rectiùs ac veriùs Cicero, in dicto somnio, ex primævorum haud dubiè mortalium traditione: *Nisi enim Deus is, cujus hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc* (in cœlum) *tibi aditus patere non potest.* & mox: *Piis omnibus retinendus est animus in custodiâ corporis; nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vitâ migrandum est; ne munus humanum, assignatum à Deo, defugisse videamini.*

Hæc igitur priscorum Celtarum, adeóque omnium per terræ orbem gentium, de hominis creatione, de animæ immortalitate, & de futurâ vitâ fuit theologia; quantum ejus è veterum monimentis eruere licuit. Ceterùm tempus, quo Deus condiderit primum hominem, ostendit Cicero, de legibus lib. I. *Hominem*, inquit, *quod principium reliquarum rerum esse voluit, generavit & ornavit Deus.* Quod falsum. meliùsque Ovidius, qui, loco suprà citato, postremum reliquarum rerum omnium creatum à Deo hominem ostendit. id enim Moses quoque, genes. cap. I, docet. Celtæ nostri idem sensisse videntur. nam de Gallis Plinius, lib. XVI, cap. ult. testis est, *sextam lunam principia mensium annorumque iis fecisse:* cujus rei nullam aliam rationem video, nisi quòd genus mortalium sexto demum die, post principium mundi, originem sui cepit. Nomina rebus à Deo creatis indidisse primum mortalem, vetustissima Aegyptiorum docuit theologia; ex quâ ista Diodorus lib. I: Τὸν μὲν Ἑρμοῦ πρῶτον μὲν, τῶν τε κοινῶν διαλεκτον διαρθρωθῆναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωνύμων τυχεῖν προσηγορίας· τῶν τε εὕρεσιν τῶν γραμμάτων ἡμῖν καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν θεῶν ἡμᾶς καὶ θυσίας διαταχθῆναι. Id est: *Primum enim Mercurium ferunt & communem sermonem articulatim distinxisse, & multis rebus nomine destitutis nomen indidisse; literasque invenisse, & deorum cultus sacrificiaque ordinasse.* Idem testatur Plato in Phædro. Non ad Mercurium, qui erat ipse Theuth, sive Deus, sed ad Thamum, qui erat Adamus, id pertinere, suprà, cap. XXIV, demonstratum est. Nomina rebus, recens à Deo conditis, imposuisse Adamum, testatur divus Moses, genes. cap. II, vers. XIX & XX, his verbis: *Quum formavisset Iehova è terrâ omneis bestias agri, omneisque volucres cœli, & adduxisset ad Adamum, ut videret, quomodò vocaret (etenim quocumque nomine vocavit illas Adamus, animantem quamque, id nomen ejus fuit;) vocavissetque Adamus nominibus pecudem quamlibet, & volucrem cœli, omnemque bestiam agri; non aderat Adamo auxilium commodum.* Ceterò nec lapsum primorum parentum nostrorum gentium ignorasse theologiam, ex veterum monimentis disco. eum namque de Promotheo

ac

ac Pandorâ significant fabulæ, Adamum & Hevam innuentes. Heva quidpe primùm à Deo summâ pulchritudine, & omnibus gratiis ornata, dein diaboli technis seducta, blanditiisque instructa, Adamo persvasit, uti id aperiret. quod nemini mortalium fas erat conspicere, vel attrectare. Ignem verò is cœlo surripuisse dicitur, quia arcana Dei perscrutari, Hevæ persvaso, curiosus fuit. de quibus me ipsum plura heic scrutari rimarique, nefas duco. Spes tandem unica in imo pyxidis fundo mansit; nempe de Christo. Aegyptiorum theologia Isin Promethei fecit filiam; teste Plutarcho, in libro de Iside quod & ipsum haud falsum. nam caro Hevæ atque ossa de Adami carne ossibusque erant sumta. Quàm mirificè verò theologiam suam fabulis & ænigmatibus confuderint gentes, satis suprà patuit: ità, uti mirari jam haud æquum sit, idem nomen & Lunæ sideri, & primæ mortalium Hevæ tributum. Eumdem primorum mortalium lapsum Macrobium quoque innuisse pùto, dicto lib. 1, in somnium Scipionis, cap. IX. ubi *animam* ait *cælum vel ignorando, vel dissimulando, vel potiùs prodendo deseruisse.* nam Adamus pariter & Heva quomodò imaginem illam Dei prodiderint, præceptumque Domini neglexerint, & voluntatem ejus dissimulaverint, denique peccatum apud eum per ignorantiam excusaverint, è Mose satis notum est. A diabolo eos seductos, Aegyptiorum etiam haud ita obscurè docuit theologia. sic namq; Plutarchus in dicto libro de Iside: Τυφὼν δ' ἐπὶ μὲν τῷ φθόνῳ καὶ δυσμενείᾳ ἐεργάζατο· ἐ πάντα πραγματα παρέξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλατταν· id est: *Typhon, odio impulsus & malignitate, atrocia patravit facinora: omnibusq; conturbatis rebus, cunctas terras cunctag. maria malis implevit.* Per eumdem lapsum aureum illud sæculum amisisse primos mortalium Adamum & Hevam, Indorum quoque sapientes haud ignorarunt. sic quidpe è numero eorum nobilissimus Calanus apud Strabonem, lib. XV, adfatur Onesicritum: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἦν ἁλφίτων καὶ ἀλδῶν πλήρη, καθάπερ ἐνῦν κόνεως· καὶ κρῆναι μὲν ἔρρεον, αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἄλλαι, ἐ ὁμοίως αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ' οἴνου, λιμνῶν δ' ἔλαιόν· ὑπὸ πλησμονῆς δ' οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον· Ζεὺς δ' μισήσας τὸν καθεστῶτα, ἠφάνισε πάντα, καὶ ἀπὸ νέου τὸν βίον ἀπέδειξε. hoc est: *Olim omnia erant plena triticeæ & hordeaceæ farinæ, ut nunc pulveris; fontesque alii lacte, alii aquâ fluebant, nonnulli melle, alii vino, quidam oleo. homines autem per satietatem & luxuriam ad contumeliam se transdiderunt. Iupiter itaque præsentem statum exosus, omnia abolevit; & vitam per laborem degendam instituit.*

Ceterò terrarum quoque eluvionis notitiam, sive memoriam habuit omnium pariter gentium theologia. Ex Syrorum Græcorumque vetustissimis monumentis Lucianus, in lib. de deâ Syriâ, iisdem fermè verbis historiam inundationis refert, quibus ipse divus Moses, in lib. geneseos. De templo deæ Syriæ, quæ colebatur Hierapoli in Cœle Syriâ, ita disserit: Γ'ερεουλι δέ μοι ἐπῶν πέρι, ὁκόζα τῷ ἱρῷ ἐστι, καὶ τὴν θεὸν αὐτὴ λώϊα δοκέειν, πολλοὶ λόγοι ἐλέγοντο· τῶν οἱ ἱροὶ, οἱ δὴ ἐμφανέες, οἱ δὴ καρτὰ μυθώδεες, ἐ ἄλλοι βάρβαροι, οἱ μὲν πᾶσι Ἕλλησι ὁμολογέοντες, τῶν ἐγὼ πάντας μὲν ἐρέω, δέκεσθαι δὲ οὐδαμῶ. οἱ μὲν δὴ πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθεα τὸ ἱρὸν ἱδρύσασθαι λέγουσι, τῶνπερ Δευκαλίωνα, ὅτι δὴ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνα δὲ περὶ λόγον ἐν Ἕλλησι ἦκεσα. τὸν Ἕλλωες ὅτι αὐτῶ λέγουσι. ὁ δὲ μύθος ὧδε ἔχει. Ἡ δὲ νῦν, οἱ νῦν ἀνθρωποι, ἀ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' οὐκ εἰναι μὲν ἡ γενεὴ, πάντες ὤλοντο, ὅτι δὴ γένος ἐξ δεύτερα εἰσὶ, τὸ αὖτις ἐκ Δευκαλίωνος ἐς πληθὺν ἀπίκετο. οὐκ εἰναι δὲ ἡ γενεὴ τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέουσι). ὑβρισμὰ καρτὰ ἐόντες, ἀμέμφετο ἔργα ἐπρησσον. ὅτε δὲ ὅρκια ἐφύλασσον, ὅτε ξείνους ἐδέκοντο, ὅτε ἱκετέων ἰθέοντος, ἀντ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἀνῆδοι. καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, ἐ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μείζονες, καὶ ἡ θάλασσα ὅτι πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο, καὶ πάντες ὤλοντο· Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς ἑωυτοῦ δευτέρου, ἐς βιβλίης τε ἐ ἐς ἐσθῆτας ἐνεκα· ἡ δὲ οἱ σωτηρίη ἥδε ἐγένετο· λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς ἔχει, ἐς τοὐτέων ἐσβιβάσας παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ἑωυτοῦ, ἐσέβη. ἐσβαίνοντι δὲ οἱ ἀπικνέονται σύες καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, ἐ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται), πάντα ἐς ζεῦγεα. ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο, καί μιν οὐκ ἐσίνοντο, ἀλλὰ σφίσι μεγάλη Διόθεν φιλίη ἐγένετο, καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλωσαν, ἔστε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε· τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ἑλλωες ἱστορέουσι, τὰ δὲ ὀπὸ τούτων λέγεται λόγου ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ ἱερῇ πολῇ, μεγάλως ἄξιου θωμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ καταδέξατο, Δευκαλίωνος δὴ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμός τε ἔθηε, καὶ νηὸν ὅτι δὴ τῷ χάσματι Ἥρης ἄγιον ἐπίζατο. Hoc est: *Perquirenti mihi de annis, quibus templum hoc durasset, & de deâ, quamnam ipsi eam esse putarent, multi sermones ferebantur. quorum alii erant sacri, alii aperti ac plani, alii perquàm fabulosi; rursum alii barbarorum, alii cum Græcis consentientes: quos ego omnes quidem referam, haudquaquàm autem approbo. Complures igitur Deucalionem Scytham illum tradunt templum hoc consecrasse: eum scilicet Deucalionem, cujus temporibus aquarum inundatio fuit. De hoc Deucalione sermonem inter Græcos, quem illi de eo referunt, audivi hujusmodi: Hanc hominum generationem, quæ nunc est, ab initio non fuisse; eamque, quæ tunc fuit, totam interiisse. hos autem homines, qui nunc sunt, secundi esse generis; nempe ejus, quod rursus à Deucalione in tantam multitudinem excrevit. De illis autem hominibus*

nibus hujusmodi quædam traduntur: Quum contumelioſi admodùm eſſent, nefaria opera eos perpetraſſe. neque enim jusjurandum obſervaſſe, neque hoſpites recepiſſe, neque ſupplicum miſertos eſſe. Ob eam rem maximam eos mox calamitatem eſſe conſequutam. ſtatim enim & tellus multam aquam effudit, & imbres magni fuerunt, & flumina ſolito majora decurrerunt, & mare quoque in multum adſcendit, eò usque dum omnia aquis inundarentur, atque omnes perirent. Solus autem Deucalion relictus fuit, in ſecundam videlicet generationem, prudentiæ ſimul ac pietatis gratiâ. Servatus autem fuit hoc pacto: Arcam quamdam magnam, quam habebat, impoſitis in eam liberis ſuis, & uxoribus, ipſe conſcendit. Quum verò ipſe ingrederetur, venerunt eódem & apri, & equi, & leonum genera, & ſerpentes, aliaque, quæcumque tellure paſcuntur, bina ex unoquoque genere cuncta. Ille autem recepit ad ſe omnia: atque ea ipſum non lædebant; ſed magna inter eos, Iove ita 10 *diſpenſante, concordia erat; unâque in arcâ omnes navigabant, quàm diu aqua ſuperabat. Atque hæc quidem de Deucalione Græci tradunt. De iis verò, quæ mox conſequuta ſunt, fertur alius quidam ſermo ab iis, qui Hierapolin incolunt, magnâ ſanè admiratione dignus. quòd in ipſorum videlicet terrâ hiatus quidam factus fuerit, ac totam illam aquam abſorbuerit. Deucalion autem, ubi hæc ita facta ſunt, & aras conſtituit, & ædem ſuper hiatum illum Iunoni ſacram erexit.* Græci equidem, ut deorum, hominumque primam generationem, ſic & aquarum inundationem, ipſumque Deucalionem ſuæ adſcripſerunt Græciæ. unde etiam noſtro ſæculo fuerunt, qui hanc Deucalionis inundationem eamdem eſſe & Noachi nimis imperitè negaverint. quibus maximo argumento fuiſſe credo auctoritatem Solini; qui ita ſcribit, cap. XVII: *Meminiſſe hoc loco par eſt, poſt primum diluvium, Ogygii temporibus notatum, cùm* IX *& ampliùs men-* 20 *ſibus diem continua nox inumbraſſet, Delon, ante omneis terras, radiis ſolis illuminatam, ſortitamque ex eo nomen, quòd prima reddita foret viſibus. Inter Ogygium ſanè & Deucalionem medium ævum* IↃC *annis datur.* Ogygium hunc credo antiquiſſimos Græcorum intellexiſſe Adamum: ante cujus generationem terram omnem, informem etiam tum & inanem, aquis fuiſſe & tenebris coopertam, teſtis eſt ſacratiſſimus Moſes, geneſ. cap. I, verſ. II. Inter Adamum verò & Deucalionem, ſive Noachum, quum non tantùm IↃC, ſed CIↃ IↃC circiter anni interceſſerint; ipſius puto Deucalionis ætatem indicare antiquiſſimos illos Græcos voluiſſe, quâ terrarum inundatio facta. IↃC quidpe tunc annos natum fuiſſe Noachum, teſtis eſt idem Moſes, cap. VII, ℣. XI. Diluvium verò, cujus Solinus facit mentionem, non ad Adami, ſed ad Noachi pertinere ætatem, patet ex computatione menſium, 30 quibus id duraſſe oſtendit. Verùm ex unâ Luciani hiſtoriâ, ſuprà citatâ, ſatis manifeſtè ac clarè perſpicitur, Deucalionem iſtum nullum alium fuiſſe, quàm Noachum: quem non modò Græci, & Scythæ ſibi vendicaverunt; ſed & Aegyptii: de quibus ita Diodorus, ſub initium lib. I: Καθολικῶς μὲν οὖν λέγουσιν, ὅτι κατὰ τοὺς Δευκαλίωνος χρόνους ἐφθάρη τὰ πλεῖστα τῶν ζώων, εἰκὸς μάλιστα διαζεσῶσθαι τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τῶν μεσημβρίαν καλοικούντων, ὡς αὐτῆς τῆς χώρας αὐτῶν ὄσης ἀνόμβρου κατὰ τὸ παλαιὸν· εἴτε, καθάπερ τινές φασι, παλαιᾶς γινομένης τῆς ἐμψύχων φθορᾶς, ἡ γῆ πάλιν ἐξ ἀρχῆς καινὰς λάβοι κτίσεις τῶν ζώων φύσεις, ὅμως ἓν καὶ τοῦτον τὸν λόγον πρέπειν τῶν ἀρχηγὸν τῶν ἐμψύχων γίνεσθαι πεφυκέναι τοῦτον τῆς χώρας. Id eſt: *In univerſum tamen ajunt, ſive diluvio, tempore Deucalionis facto, maxima pars animantium exſtincta ſit; Aegypti incolas, ſub meridie poſitos, maximè ſervatos eſſe, ut quorum terra pluviæ ut plurimùm expers ſit, conſentaneum videri: ſive,* 40 *ut quidam adſerunt, animantibus omnino peſſum datis, terra de integro novas animalium naturas extulit; hac tamen nihilo minùs ratione principem animantium ortum ad hanc regionem pertinere.* Univerſale igitur totius terrarum orbis fuiſſe hoc diluvium, quod Deucalionis tempore accidit, crediderunt Aegyptii. quod & Cedrenus atteſtatur, his verbis: Τοῦτο δὲ κατακλυσμοῦ, ὅτι κατὰ Δευκαλίωνος δηλονότι, δοκεῖ μεμνῆσθαι καὶ Αἰγύπτιοι, φάσκοντες τὴν χώραν αὐτῶν μὴ κατακλυσθῆναι. id eſt: *Hujus diluvii, ſub Deucalionis ætatem facti, videntur & Aegyptii memoriam ſervare; ſuam terram ejus inundationis expertem fuiſſe adſirmantes.* Sed & Ovidius, METAMORPH. lib. I, quamvis Deucalionem, ipſiusque arcam Græciæ adſcribat, tamen omne mortalium genus eâ inundatione periiſſe docet. Plinius verò & Italiam, & Phœnicen eâ correptas fuiſſe oſtendit. De Italiâ, lib. III, cap. XIV: *Vmbrorum gens antiquiſſima Italiæ exiſtimatur;* 50 *ut quos Ombrios à Græcis putent dictos, quòd inundatione terrarum imbribus ſuperfuiſſent.* De Phœnice lib. V, cap. XIII: *Ioppe Phœnicum, antiquior terrarum inundatione, ut ferunt.* De cetero Lucianus, ut ſuprà relatum, Deucalionem ait ſervatum fuiſſe ob pietatem. huic conſentiens Ovidius, dicto libro, ita canit de ipſo & ejus uxore:

Non illo melior quisquam, nec amantior æqui
Vir fuit; aut illâ reverentior ulla deorum.

Et mox: *Innocuos ambos, cultores numinis ambos.*

Ipſe Jehova de Noacho, apud Moſen, geneſ. c. VII, ℣. I: *Ingredere tu, & univerſa familia tua*

tua in arcam hanc. te enim perspexi justum coram me in ætate hac. Reliqua porrò Luciani verbatim cuncta conveniunt cum Mosis historiâ. De aquis etiam Ovidius ibidem ita:

Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus affert.
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota jacent, longique perit labor irritus anni.
Nec cœlo contenta suo est Iovis ira; sed illum
Cœruleus frater juvat auxiliaribus undis,
Convocat hic amnes. ———
Iamque mare, & tellus nullum discrimen habebant.
Omnia pontus erant. deerant quoque litora ponto.

De tempore, quo aquæ ac tenebræ duraverint, suprà è Solino intelleximus. De exitu Deucalionis ex arcâ, Plutarchus quoque, in libro de solertiâ animalium, sacris libris haud absona refert ista: οἱ μὲν οὖν μυθολόγοι τῷ Δευκαλίωνί φασι περιστερὰν, ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην, δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν, εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δὲ, ἀποπτᾶσαν. id est: *Qui fabulas tradunt, ii columbam ajunt, ex arcâ emissam, Deucalioni indicium detulisse tempestatis, quum rursus ingrederetur; serenitatis, quum avolasset.* Protinus, ut arcam egressus, aram excitasse, sacrificiaque peregisse Deucalionem, testatur Lucianus. eâdem de re ita Ovidius, loco prædicto:

——— *Placuit cœleste precari*
Numen; & auxilium per sacras quærere sorteis.

De Noacho, arcam commodùm, cum familiâ & animalibus, egresso, ita divus Moses, genes. c. VIII, ℣. XX: *Posteà exstruxit Noachus aram Iehovæ: & accipiens ex omnibus mundis pecudibus, & ex omnibus volucribus mundis, obtulit holocausta in arâ illâ.* Sed hactenus diluvium Noachi ex aliarum gentium ostendisse theologiâ sufficiat. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos, ejusdem habuisse diluvii in suâ theologiâ memoriam, haud equidem dubitaverim; quando id non modò omni olim cognitum fuit cetero orbi nostro, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus; sed etiam exteri orbis, quem Americanum vulgò vocamus, gentes barbaræ nunc etiam non ignorant. Sed & monumenta quædam ex Germanorum theologiâ eâ de re exstare puto. sic quidpe Tacitus, in libro de Germaniâ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Hermiones, ceteri Istævones vocentur.* Plinius, lib. IV, cap. XIV, Istævones Rheno facit proximos. Certè nihilo magis Germani nostri, quàm ceteræ gentes, antiquissimam illam theologiam, à Noacho & hujus filiis acceptam, custodiverunt incorruptam, inconfusamque. Non Manni, id est, Adami, sed Noachi heic intellectos fuisse ab initio treis filios, jam anteà, cap. IX, docui. Ex his igitur INGÆVO, qui SCHEMUS fuisse videtur, in orientem versùs Asiam tenuit: ISTÆVO, qui JAPHETVS, versùs orientem & Rhenum amnem, Europam: HERMINO, qui CHAMUS, medio contra illos situ, Africam. Græcis Iapeti maximè nomen notum fuit; quia ab hoc, unà cum reliquis Europæis, genus ducebant. unde etiam patrem fingebant esse Promethei, quem primum hominem è luto formasse fabulabantur. Verùm de aquarum etiam inundatione hæc dixisse satis sit.

Denique, finem quoque hujus mundi, qui per ignem futurus est, priscam non ignorasse gentium theologiam, video. Ovidius, dicto μεταμορφ. lib. I:

Esse quoque in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

Inter Scythas & Aegyptios diu contentionem de generis vetustate fuisse, tradit Justinus lib. II. ubi, inter alia, hoc etiam Scythas attulisse ait: *Si mundi, quæ nunc partes sunt, aliquando unitas fuit, sive illuvies aquarum principio rerum terras obrutas tenuit; sive ignis, qui & mundum genuit, cuncta possedit: utriusque primordii Scythas origine præstare.* In quibus verbis tres simul historiæ miserè confunduntur. quarum prima erat de terrâ recens creatâ, quam informem etiam tum, ut antè dictum, & inanem, aquæ cooperiebant: altera, de aquarum illuvie, Noachi temporibus factâ: tertia, de futurâ ad novissimum diem ignis vastatione. Ciceronis verba è somnio Scipionis jam anteà relata sunt ista: *Propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* Item hæc de Gallis, Germanorum consangvineis, è Strabonis lib. IV: Ἀφθάρτους λέγουσι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον· ἐπικρατήσειν δέ ποτε καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ. id est: *Animas interitus experteis statuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem*

& aquam

& aquam superatura. Aquarum superatio jam dudum fuit in diluvio: nec ulla ampliùs futura. Mundum quia ἄφθαρτον crediderunt, idem de ignis superatione eos sensisse puto, quod Græcorum Latinorumque sapientes: de quibus ita Cicero, in secundo de naturâ deorum: *Ex quo eventurum nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant; ut ad extremum omnis mundus ignesceret; cùm, humore consumto, neque terra ali posset, neque remeare aër: cujus ortus, aquâ omni exhaustâ, esse non posset. ita relinqui nihil præter ignem: quo rursum animante, renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.* Certè inter Christianos etiam theologos nunc sunt, qui mundum igni non omnino absumptum, sed tantùm purgatum iri arbitrentur. Cui sententiæ magorum quoque theologia convenire videtur. ex quâ ita Plutarchus, in libro de Iside: τῆς δὲ γῆς ἐπιπέδου καὶ ὁμαλῆς γενομένης, ἕνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων γενέσθαι· id est: *Terrâ æquabili & planâ factâ, unam vitam, unamque civitatem ac rempublicam beatorum hominum universorum, unâque lingvâ utentium, fore.* Hactenus igitur gentium theologiam, de mundi & hominis creatione, statu, atque conditione, repetiisse sufficiat.

Capvt XXXIII.

De physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ: ubi variæ ostenduntur temporis distinctiones.

THEOLOGICA, & historica, de mundi, angelorum, hominisque creatione, statu, & conditione, postquàm absolvimus, reliquum est, uti de physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ pauca quædam dicamus.

Cæsar, dicto sæpiùs comment. VI, de Gallorum Druidis ita tradit: *Multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ disputant, & juventuti transdunt.* Mela, lib. III, cap. II: *Habent tamen & facundiam suam, magistrosque sapientiæ Druidas. Hi terræ mundique magnitudinem, & formam, motus cœli ac siderum, scire profitentur.* Cicero, de divinatione lib. I: *Et in Galliâ Druides sunt. è quibus ipse Divitiacum Aedum cognovi; qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci adpellant, notam esse sibi profitebatur.* Hæ quoque philosophiæ partes non à Gallis demum in Galliâ, aut à reliquis Celtis in antiquissimâ illâ Celticâ fuerunt repertæ; sed ab ipso jam inde ADAMO, primisque ejus posteris exortæ; postque terrarum inundationem unà cum Celtarum gente in Celticam delatæ: quemadmodùm ex eâdem etiam origine ad alias quoque genteis promanarunt. Adamus autem earum doctrinam scientiamque habuit, cum reliquâ sapientiâ, de quâ hactenus dissertum, ab ipso DEO, rerum omnium auctore; ut suprà, cap. XXIII, dictum est. unde & Aegyptii à suo *Theuth*, & Græci, Latini, Gallique, & aliæ gentes, à *Mercurio* artium inventionem sese habere prædicarunt. De *rerum* igitur *naturâ* quum *multa* Galli, teste Cæsare, *disputaverint*; eadem ferè eos disputasse atque sensisse, quæ Græci, Latini, Aegyptii, Indi, & alii populi, haud dubium est. De *terrarum* quoque *ac mundi magnitudine, & formâ*, quum *multa disputaverint*; eadem haud dubiè de his statuerunt, quæ prædicti populi. Strabo, lib. XV ita de Indis, ex relatione Megasthenis: Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν· ὅτι γεννητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς, καὶ σφαιροειδής· γῆ δ' ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντός. id est: *De multis eos cum Græcis sentire: ut, mundum ortum habuisse, interiturumque, & esse rotundum. terram verò in medio universi esse positam.* Plinius, lib. II, cap. II, de ejusdem mundi formâ: *Formam ejus, in speciem orbis absoluti, globatam esse, nomen in primis, & consensus in eo mortalium, Orbem adpellantium, sed & argumenta rerum docent.* Sed & de *cœli siderumque motu multa* quæ *disputarunt*, eadem, aut similia haud dubiè fuerunt, quæ de his Indi, Græci, Aegyptii, Aethiopes, & Assyrii tradiderunt. quidpe astrologiam quoque à primo mortalium Adamo profluxisse, quem Zoroastrem adpellavit Oriens, suprà, cap. XXIII, dictum est. Adamus verò ab ipso eam, ut reliqua, habuit Deo. unde Aegyptii, à suo *Theuth* eam se accepisse, prædicarunt, testibus, Platone in Phædro, Diodoro lib. I, Strabone lib. XVII. Verba divi Mosis, in lib. genes. cap. I, vers. XIV, sunt hæc: *Posteà dixit Deus: Sunto luminaria in expanso cœli, ad distinctionem faciendam inter diem & noctem; ut sint in signa tùm tempestatibus, tùm diebus, & annis.* Si sidera Deus in eum condidit finem, uti & annos, & annorum parteis, id est, menseis, atque dies distingverent; non sibi, ut qui his signis opus minimè habebat; sed mortalium generi, quod mox conditurus erat: haud dubiè conditarum rerum usum primo mortalium Adamo exposuit. Postmodùm verò, ut deorum hominisque primam originem, sacrorumque institutum, sic astrologiæ quoque inventum sibi suoque solo quæque gens adscripsit: quod de Aegyptiis, de Aethiopibus, de Babyloniis, de Persis,

Persis, de Bactris, de Scythis Caucasi incolis, passim Græcorum Latinorumque testantur libri. Verùm ex siderum usu quantum Germani nostri, vel universi pariter Celtæ, ad posteriora sæcula retinuerint, dispicere laboris fuerit pretium. Moses, in genesi, cap. I, versiculis quinque prioribus: *In principio creavit Deus cœlum & terram. Terra autem erat res informis, & inanis: tenebræq; erant in superficie abyssi; & spiritus Dei incubabat superficiei aquarum. Tum dixit Deus; Esto lux. & fuit lux. viditq; Deus lucem hanc esse bonam. & distinctionem fecit Deus inter hanc lucem, & tenebras. lucemque Deus vocavit Diem; tenebras verò vocavit Noctem. Sic fuit vespera, & fuit mane diei primi.* Et posteà, v. XVI: *Fecit Deus duo illa luminaria magna: luminare majus, ad præfecturam diei; & luminare minus, ad præfecturam noctis: & stellas.* Cicero, de naturâ deorum: *Fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscriptio metiebatur.* & posteà: *Sæcula dierum noctiumq; numero, annuis cursibus, conficiuntur.* Et lib. II: *Solis, & lunæ, reliquorumque siderum cursus demetiri maturitates temporum, & varietates, mutationesq; cognovimus. quæ si hominibus solis nota sunt; hominum causâ facta esse, judicanda sunt.* Diogenes Laërtius, lib. III, in vitâ Platonis: Χρόνον τε ἠρέθη εἰκόνα ἅ ἀϊδίε. κἀκεῖνον μὲν ἀεὶ μένειν· τ ἢ ἅ ἀραν Φορὰν, χρόνον εἶναι· καὶ γὰρ νύκτα, καὶ ἡμέραν, ἅ μῆνα, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, χρόνε μέρη εἶναι. id est: *Tempusque sempiterni imaginem fuisse. illud semper manere: cæli verò motum tempus esse. noctem enim & diem ac mensem, & hujusmodi cetera omnia, esse temporis partes.* Alcinonis introduct. in Platonicam philosophiam, cap. XIV: Ε'δημιέργησε ἢ ὁ Θεὸς καὶ ἀςέρας τε ἅ ἄλλα. ἅ τέτων τὰ μὲν ἀπλανῆ, κόσμον ἀραντὰ τε καὶ νυκτὸς, πάμπολλα ὄντα τῷ πλήθ· τὰ δὲ εἰς ἡνίεσιν ἀριθμὸν ἅ χρόνε, καὶ δείξιν τ ὅλων, ἑπτὰ ὄντα. Ἥλιος μὲν ἡγεμονεύε πάντων, δύκνύς τε καὶ φαίνων τὰ σύμπαντα· Σελήνη ἢ, ἐν πέμπτῃ δὲ τέρᾳ θεωρεῖται, ἕνεκα τ δυνάμεως· οἱ ἢ ἄλλοι πλανῆται ἀναλόγως κ' μοῖραν ἕκαςος ἰδίαν. καὶ Σελήνη μὲν μηνὸς μέτρον ποιεῖ, ἐκπεριελθοῦσα τ ἑαυτῆς κύκλον, καὶ καταλαβοῦσα τ ἥλιον ἐν τοσέτῳ. ἥλιος ἢ ἐνιαυτόν· περιελθὼν κ τ ζωοφόρον κύκλον, πληροῖ τὰς ὥρας ἅ ἔτος. οἱ τε ἄλλοι καθ' ἕνα ἕκαστον περίοδοις ἰδίαις κέχρηνται. Hoc est: *Stellas præterea & astra Deus condidit. & horum quidem alia inerrantia, ad cæli noctisque ornatum: quorum numerus est maximus: alia verò ad numeri temporisque originem, & omnium, quæ sunt, illustrationem, numero* VII. *Omnium dux est Sol: qui illustrat, ostenditq; oculis res omneis. Luna deinde, quod ad potestatem, secundum obtinet ordinem. ceteri verò planetæ secundùm proportionem pro sorte propriâ singuli. Ac Luna quidem mensis mensuram conficit; eo spatio circulum absolvens suum; tantoq; solem complexa: Sol autem anni mensuram; quidpe per Zodiacum discurrens circulum, anni complet tempora. ceterorum quoq; siderum quodlibet proprios conficit ambitus.* Prima igitur temporis distinctio facta est per *noctes* atque *dies*. Nox prior die fuit. in principio quidpe, ut primùm Deus cœlum & terram condidit, tenebræ terram informem atq; inanem operiebant. quod etiam gentilis cecinit poëta Ovidius, sub initium l. I. μεταμορφ. *Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan;*
Nec nova crescendi reparabat cornua Phœbe.
Lux deinde creata est. Hinc etiam divus Moses ipse noctem diei præmisit, dicto cap. I, v. 5: *Sic fuit vespera, & fuit mane diei primi.* & eodem modo deinceps, de reliquis V diebus, vers. VIII, XIII, XIX, XXIII, XXXI. Orpheus:

Κέκλυθι πάξιν ἅπασαν, ὅσην τεκμήναο δαίμων
Ἐκ τε μιῆς νυκτὸς, ἠδ' ἐξ ἑνὸς ἤματος αὕτως.
Audi omnem ordinem, quem fabricavit Deus
Ex unâ nocte, & ex uno die similiter.

Hesiodus in theogoniâ:

Ἐκ Χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο·
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο.
Ex Chao Erebusque & nigra Nox geniti sunt:
Ex Nocte porrò Aetherque & Dies procreati sunt.

Hyginus initio operis: *Ex Caligine Chaos, ex Chao & Caligine Nox, Dies, Erebus, Aether.* Atque hic mos observandi τὸ νυχθήμερον, id est, spatium temporis ex nocte ac die compositum, quod est XXIV horarum, à solis occasu ad solis occasum, plurimis posteà ex Adami traditione mansit mortalibus. De Athenienſibus, antiquissimis Græciæ populis, testis est Plinius, lib. II, cap. LXXVII; &, ex cujus id Plinius monumentis habuit, Varro apud Macrobium, Saturnal. lib. I, cap. III. De Numidis, Africâ gente, Nicolaus Damascenus apud Stobæum, in sermone de legibus & consvetudinibus: Οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων, ὁ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ τ νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τ χρόνον. id est: *Ex Africæ populis Numidæ, non dierum, sed noctium numero tempus suum computant.* De Celtarum parte multo maximâ Germanis idem refert Tacitus, in libro de Germaniâ. *Coëunt*, inquit, *nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum*

tissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Hebrei inde dies *lunas* adpellabant. ut Esdra, lib. 1, c. 1, ℣. 1, *Iosiam immolasse* ait *pascha Domino quartadecimâ lunâ primi mensis.* De aliâ Celtarum parte Gallis sic Cæsar, dicto comm. VI: *Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant. idq; ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium finiunt; & dies natales, & mensium, & annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur.* Druidas carminibus suis cecinisse, Gallos ab Dite prognatos, id equidem facilè concedo: nam Ditem hunc non esse Plutonem, sed qui antiquissimis mortalibus adpellabatur *Theuth, Tit, Tuit, Zeus,* & *Deus,* id est, rerum cunctarum conditor; à quo etiam Germani sese ortos prædicabant; satis superque suprà, cap. IX, ostensum est. ob eam autem causam tempo- 10
ris spatia computata fuisse noctium numero, non magis ego de Gallis, quàm de Germanis, Numidis, Athenienſibus, & Hebræis, crediderim: certumque est, hoc non Druidas prodidisse; sed Cæsarem suopte conjecisse judicio. Ceterùm eadem consvetudo hodiéque apud Anglos in Britanniâ vulgari in sermone durat; quum jam pridem in ipsâ terrâ Germaniâ evanuerit. Germani ἑβδομάδα, id est, *septimanam,* patrio sermone vocant *eine woche,* &, variante dialecto, *weeke:* in communi autem loquendi usu dicunt *eine acht tage;* ut & Hispani *ocho dias,* Itali *otto giorni,* Galli *huit jours.* idem temporis spatium Angli, Græcorum Latinorumque numero observato, exprimunt *a sennight:* quod compositum contractumq; est ex duabus vocibus *seven nights;* quæ Germanis superioribus *siben nächte,* inferioribus *seven nachte,* Latinis *septem noctes* significant. Germani iterum superiores, duas septimanas 20
sive ἑβδομάδας comprehendentes, dicunt *eine vierzehen tage*; inferiores *veertien dage:* Hispani, addentes geminatæ septimanæ unum diem (ut anteà etiam simplici) dicunt *quinze dias;* & sic Galli *quinze jours,* Itali *quindeci giorni.* idem spatium Angli, duplicato priore numero, dicunt *a fortnight:* quod itidem compositum contractumque ex duabus vocibus *fourten nights*; quæ Germanis superioribus *vierzehen nächte*, inferioribus *veertien nachte,* Latinis *quatuordecim noctes* notant. Verùm hæc computandi ratio in duobus tantùm dictis temporum spatiis apud Anglos observatur. in reliquis, brevioribus juxtà & longioribus, dierum, haud noctium, fit computatio. Ceterùm uti olim Celtæ nostri, & Numidæ Africani, & Græcorum Attici, & Hebræi, sic hodiéque ex antiquissimo illo gentium more, Bojohæmi, & Poloni, & nonnulli alii populi, à solis occasu ad proximum solis occasum 30
diem ducunt: ita, uti horologia ad occasum solis XXIV ictus edant: qui vigesimæ quartæ horæ, id est, totius diei finem indicant. inde jam unus ictus, id est, prima sequentis diei auditur hora; quæ eadem prima est noctis. Atque hactenus de primâ, ac principe conditi temporis distinctione.

Alia dehinc observatur distinctio, per dierum *septimanas.* Cujus origo talis. Quum DEUS cœlum & terram, & cuncta, quæ iis continentur, intra VI dierum spatium condidisset; septimo denique die ab omni opere suo cessavit; diemque illum sacravit: teste Mose, genes. cap. II. Sacer uti in posterum idem perpetuò haberetur mortalibus dies, haud dubiè Adamo præcepit; quemadmodùm posteà, in lege scriptâ per Mosen, omni populu suo, He- 40
bræorum genti. Quum autem rerum cunctarum opifex DEUS, intra dictum dierum spatium omnia condere, septimoque tandem die ab omni opere cessare, jam inde à principio statuisset: septem, inter alia, condidit primaria sidera, eaque errantia, quorum signis prædicti VII dies distingverentur, septimanaque finiretur; quod haud perindè obscurè indicat Moses, prædicto in libro, c. I, ℣. XIV, & XVI. Ea temporis per septenos dies distinctio omnibus posteà mortalibus, non tantùm Hebræis, perpetuò observata est. hinc quidpe primus dies septimanæ, qui primus idem fuit conditi ævi, cognominatus est SOLIS, à maximo omnium sidere; secundus, LUNÆ: tertius, MARTIS; quartus, MERCURII; quintus, JOVIS; sextus VENERIS; septimus atque ultimus, SATURNI. quæ omnia VII siderum errantium sunt nomina. Neque enim χρὴς ἢ πρώϊω, quod dicitur, hæc VII dierum cognomina orta sunt: sed ab antiquissimis, primisque adeò jam inde sæculis, ad hoc usque 50
ævum, non solùm Græcis atque Latinis, aliisque gentibus, sed etiam Germanis nostris, reliquisque Celtis observata. De Judæorum gente Dio, lib. XXXVII: Τὸ δὲ ἱερὸν τοῦ Κρόνου καλούμενον ἀνέθεσαν. id est: *Diem, qui Saturni vocatur, religioni habent.* & mox: Τὸ δὲ ἑβδομαῖον τοῦτο ἐστὶν ἀφ' ὧν τὰς ἑπτὰ τὰς πλανήτας ὀνομαζομένας τὰς ἡμέρας ἀνακαθάρσεως καλείσθαι μέλλει. Αἰγύπτιοι, φασὶ, καὶ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι, ἃ πάλαι ποτὲ, ὡς λόγῳ εἰπεῖν, ἐξεύρισκον· οἱ γὰρ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐδαμοῦ αὐτὰ (ἴσως μὲν εἰδέναι) ἠπίσαντο. ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάνυ νεῶν τοῖς πολλοῖς ἄπεισι, καὶ αὐτοῖς Ῥωμαίοις ὀψιαίτερα ἐπεισῆλθε, καὶ ἤδη ἐκ τοῦ σοφίζειν πάντα τρόπον ἐπινοεῖν ἐστι, βραχύ τι περὶ αὐτῶν διαλεχθῆναι βούλομαι, πῶς τε καὶ ἐπὶ ποῖον ἕκαστα τάττεται. Hoc est: *Quòd autem dies ad* VII *illa sidera, quos planetas vocant, referuntur, id, ab*

Aegyptiis

Aegyptiis haud ita dudum, ut paucis dicam, inſtitutum, ad omneis pariter homines dimanavit. nam priſcis Græcis, quantum mihi equidem conſtat, notus is mos non fuit. Sed quia is nunc omnibus ſimul mortalibus, ſimulque ipſis Romanis uſitatus eſt, veluti patrio quodam inſtituto; paucis diſſeram, quâ ratione, & quo pacto ita conſtitutus ſit. Addit hinc rationes duas, è mathematicorum ſive aſtronomorum diſciplinâ deſumptas. Verùm non ab Aegyptiorum demum aſtronomis, paullo ante Dionis ætatem, hunc morem fuiſſe inventum; ſed jam inde ab ipſo mundi primordio primis mortalibus obſervatum; ſacrato nos tutiùs credimus divi Moſis teſtimonio, ſimulque reliquorum gentium exemplis, quæ ipſe heic citat Dio. Quin jam Ɔcc ferè annis ante Dionem Herodotus hoc adſcripſit, ceu antiquiſſimum inſtitutum, Aegyptiis, lib. II, his verbis: Καὶ ταῦτα ἄλλα Αἰγυπτίοισι ἐστὶ ἐξευρημένα· μοῖρά τε ἓξ ἡμέρη ἑκάστῃ θεῶν ὅτεῳ ἐστί. id eſt: *Alia inſuper ab Aegyptiis ſunt inventa; ut, quis menſis, diesque cujus deorum ſit.* De Indis haud obſcurum teſtimonium eſt apud Philoſtratum, lib. III, de vitâ Apollonii: ubi hæc leguntur verba de Iarchâ, Brachmanum pontifice; Φησὶ δὲ ὁ Δάμις, καὶ σφαιρυλίους ἑπτὰ τῷ Ἰάρχᾳ τῷ Ἀπολλωνίῳ δοῦναι, τῶν ἑπτὰ ἐπωνύμους ἀστέρων· ὃς φορεῖν τὸν Ἀπολλώνιον κατ' ἕνα τούτους τοὺς ὀνόμασι τῶν ἡμερῶν. id eſt: *Tradit Damis, Iarcham quoque* VII *annulos Apollonio dediſſe, à* VII *ſtellis cognominatos. quorum ſingulos diebus ſingulis geſtabat Apollonius, juxta dierum nomina illos diſtinguens.* Græcis eumdem morem fuiſſe obſervatum, præter Dionis teſtimonium, patet etiam ex Clementis Alexandrini ſtromatum lib. VIII; item è Juſtini Martyris apologiâ ſecundâ; è Sozomeni lib. I, cap. VIII; & ex aliis auctoribus. Apud Juſtinum, inter alia, hæc leguntur: Τῇ μὲν γὰρ ἡλίου ἡμέραν κοινῇ πάντες τῶν συλλόγων ποιούμεθα, ἐπειδὴ πρώτη ἐστὶν ἡμέρα ἐν ᾗ ὁ θεὸς, τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας, κόσμον ἐποίησεν. id eſt: *Solis die communes cœtus & conventus facimus: ſi quidem hæc prima eſt dies, quâ Deus, caligine diſpulsâ, mundum condidit.* De Romanis ita Iſidorus, etymologiar. lib. V, cap. XXX: *Dies dicti à diis: quorum nomina Romani quibusdam ſideribus ſacraverunt. primum enim diem à Sole adpellaverunt; qui princeps eſt omnium ſiderum; ſicut & idem dies caput eſt cunctorum dierum: ſecundum à Lunâ; quæ Soli & ſplendore & magnitudine proxima eſt; & ex eo mutuatur lumen: tertium à ſtellâ Martis: quartum à ſtellâ Mercurii: quintum à ſtellâ Iovis: ſextum à Veneris ſtellâ: ſeptimum à ſtellâ Saturni.* Idem tradit & Auſonius in eclogario; & Beda in libro de ratione temporum, & item in hymnis. Idem Iſidorus eodem libro, cap. XXXII: *Hebdomada numero* VII *dierum dicta eſt: quorum repetitione & menſes, & anni, & ſæcula peraguntur.* Celtas quoque, & in his maximè Germanos noſtros, eumdem VII dierum obſervaſſe ritum, patet vel inde, quòd is dies, qui Græcis fuit Τοῦ Ἑρμοῦ, Latinis *Mercurii*, priſcis Germanis cognominatus fuit *Godansdagh*, & *Wodansdagh*, à *Godan*, ſive *Wodan*, eorum deo, qui Græcis Ἑρμῆς, Latinis *Mercurius*; ut ſuprà, cap. XXVI, oſtenſum: & is, qui Græcis Τοῦ Διὸς, Latinis Jovis, noſtris fuit *Thorsdagh*, & *Thonarsdagh*, à *Thor*, ſive *Thonar* deo, qui Græcorum Δὶς, ſive Ζεὺς, & Latinorum *Iupiter:* & qui Græcis ἡ Ἀφροδίτης, Latinis *Veneris*; noſtris *Fridagh*, & *Fredagh*, & *Frigdagh*, à *Fria*, ſeu *Freâ*, ſive *Friggâ* deâ; quæ Græcis Ἀφροδίτη, Latinis *Venus*. ſic denique & *Solis diem* noſtri dixêre *Sondagh*, à deo *Son*, qui Latinis *Sol:* & *Lunæ diem*, *Manedagh*, à deâ *Mane*, quæ Μλώη Græcis & Σελλώη, Latinis *Luna*. Sed & Sarmatas (qui poſtmodùm dicti fuêre Slavi) ſua ſeptimanis diſtinxiſſe temporis ſpatia, indicat haud obſcurè Helmoldus, in chronico Slavorum, libro I, capite LXXXIV, his verbis: *Accidit, ut in transitu veniremus in nemus. illic inter vetuſtiſſimas arbores vidimus ſacras quercus; quæ dicatæ fuerunt deo terræ illius Pronen; quas ambiebat atrium, & ſepes accuratior, lignis conſtructa, continens duas portas. præter penateis enim, & idola, quibus ſingula opida redundabant, locus ille ſanctimonium fuit univerſæ terræ: cui flamen, & feriationes, & ſacrificiorum varii ritus deputati fuerant. illic enim ſecundâ feriâ populus terræ, cum flamine & regulo convenire ſolebant, propter judicia.* En, undenam hæc apud barbaros & veri Dei etiamdum parum gnaros homines, Chriſtianorumque religionis, non modò Hebræorum, acerrimos hoſteis, *ſecundæ feriæ*, id eſt, *dici Lunæ*, perpetua obſervatio, cum Hebræis, Indis, Græcis, Latinis, Celtisque communis, niſi ex vetuſtiſſimâ illâ omnium gentium conſvetudine, quæ originem cepit cum ipſo ſimul mundo? Ex hactenus igitur dictis ſatis jam conſtat, ſeptimanarum uſum non poſt Chriſtianiſmum tandem Europæis, ut magni docent viri, ſed jam inde à primâ haud dubiè ex Aſiâ in Europam migratione fuiſſe receptum.

Sed alia hinc rurſus temporis diſtinctio fiebat per menſium ſpatia. De his ita Cenſorinus, in libro de die natali: *Menſium genera duo: nam alii ſunt naturales, alii civiles. naturalium ſpecies duæ: quòd partim Solis, partim Lunæ eſſe dicuntur. ſecundùm Solem fit menſis, dum Sol unumquodq; in Zodiaco orbe ſignum percurrit. Lunaris eſt autem temporis quoddam ſpatium à novâ Lunâ. Civiles menſes ſunt numeri quidam dierum, quos unaquæque civitas ſuo inſtituto obſervat;*

ut nunc Romani à Kalendis in Kalendas. Naturales & antiquiores & omnium gentium communes sunt. Julianus in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: Οἱ μῆνες ἅπασι μὲν τοῖς ἄλλοις, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς Σελήνης ἀριθμοῦνται· μόνοι δὲ ἡμεῖς καὶ Αἰγύπτιοι πρὸς τὰς Ἡλίου κινήσεις ἑκάστου μετροῦμεν ἐνιαυτοῦ τὰς ἡμέρας. id est: *Menses omnibus aliis mortalibus, ut breviter dicam, à Lunâ numerantur: soli nos atque Aegyptii ad Solis motus cujusque anni metimur dies.* Ergo & Celtæ nostri, secundùm Lunæ motus revolutionesque suos computarunt menses. quod equidem ignorare Julianus haud potuit; ut qui diu in Galliâ & ad Rhenum egerat. Facit huc etiam illud, quod paullo antè ex Tacito adductum: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur.* Sed disertum ejus rei testimonium est apud Plinium, lib. XVI, cap. ultimo: ubi de lectione visci apud Gallos loquens; *Petitur*, inquit, *ante omnia sextâ lunâ; quæ principia mensium, annorumque iis facit, & sæculi, post tricesimum annum.* Sed id ipsum & nomen indicat. nam à Lunæ vocabulo MANA, MANE, MONA, MONE, dictus est Celtis mensis MANAT, MANET, MONAT, MONET: ut & apud Græcos οἱ Μῆνες ἀπὸ τῆς Μήνης· & ab eodem vocabulo Latinorum MENSES; ut suprà, cap. XXVII, ostensum. quo etiam argumento perspicitur, Romanis quoque & Græcis non solares ab initio, sed lunares fuisse menseis Principium igitur mensium non à primo statim, sed à sexto demum novæ lunæ die fecisse Celtas, ex Plinio patet. Ratio ejus rei superiore capite explicata, ubi de creatione hominis actum est.

Alia iterum temporis fiebat distinctio per annorum spatia. Anni spatium complureis gentes Lunæ decursu terminasse, satis notum est. quâ de re plura cognoscere qui velit, magni Scaligeri legat opus de emendatione temporum. In istis gentibus fuisse & Celtas nostros, disertè testatur Plinius, loco prædicto. Cæterùm uti τοῦ νυχθημέρου, sic anni quoque initium à nocte inchoasse Gallos, auctorem paullo antè audivimus Cæsarem. Germanos idem fecisse, haud dubium esse potest, quando & ipsi τὸ νυχθήμερον à nocte inceperunt.

Alia denique temporis distinctio mortalibus observata est per quatuor anni parteis; quarum nomina Latinis, *Ver, Aestas, Autumnus, Hiems.* Hanc DEUS an Adamo ab initio dederit, nec ne, haud temerè dixerim. Ovidius μεταμορφ. lib. I, de aureo sæculo, quod Adami lapsum antecessisse, superiori capite dictum;

Ver erat æternum, inquit.

de argenteâ autem ætate, quæ lapsum Adami statim sequuta;

Iupiter antiqui contraxit tempora veris:
Perque hiemes, æstusque, & inæquales autumnos,
Et breve ver, spatiis exegit quatuor annum.

Quæ sanè gentilis hominis opinio, si cum nostrorum theologorum sententiâ conferatur, haud perinde absona videri possit. quidpe Adamum, quem divini mandati transgressione felicitatem, quâ antè fruebatur in paradiso, amisisse omnem scimus, æterni quoque illius veris jocunditate fructuq; simul privatum fuisse, probabile erat. Verùm, quum æstates hiemesque nullâ aliâ re, quàm solis accessu recessuque terris fiant; sol autem ad hoc muneris jam ante hominis formationem à Deo conditus fuerit: dubium esse haud potest, quin & hiemis & æstatis distinctiones jam inde ab solis origine exstiterint. Nec quidquam huic sententiæ obstat, quod Deus apud Mosen, gen. cap. VIII, ℣. ult., ita ait; *Posthinc, quàm diu erit terra, sementis, & messis, frigusque, & æstas, & hiems, diesq;, & nox, non cessabunt:* quasi post inundationem demum aquarum Noacho ejusque posteris sic quatuor anni tempora constituerit Deus. hoc quidpe non magis verum, quàm quòd & dierum & noctium distinctiones tum primùm ordinaverit. At, sive ab initio mundi, sive à terrarum demum inundatione ipse Deus IV anni constituerit tempora; Celtæ nostri prisci, quorum pater atq; conditor omnium Noachi pronepos ASCHENAZES, ab eâ constitutione abiverunt. Sic enim auctor noster, in dicto libro de Germaniâ: *Arva per annos mutant; & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, & hortos sepiant, & prata rigent. sola terræ seges imperatur. Vnde annum quoq; ipsum non in totidem* (deesse videtur, *quot nos*) *digerunt species. hiems, & ver, & æstas, intellectum & vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur.* Hodiè in parte veteris Celticæ Britanniâ quum & pomaria serant, & hortos sepiant, & prata rigent gens Germanicæ originis Angli; prisca tamen illa Celtarum consvetudo, treis numerandi tantùm species sive parteis anni, manet. quidpe hiems his dicitur *winter*; ver, *spring*; æstas, *summer:* autumnus verò nullum habet apud vulgum nomen. physiologi tantùm, & astronomi, & si qui alii ex literatorum grege, eam partem ex Latinorum consvetudine ac vocabulo vocant *autumne.* è plebeio literarumque ignaro homine si quæras, quid id no-

id notet; planè se ignorare respondebit Ceterùm messem, sive messis tempestatem vocant *harvest*: vero genuinoque autumni nomine quo etiamnum universa utitur Germania citra Codânum sinum & Cimbricam peninsulam, diversis dialectis, *herbst*, *herbest*, *herveſt*, *harveſt*. Ac nescio, an istud Angli è Danorum consvetudine; qui & messem, & autumnum uno eodemque vocabula adpellant *hæſt*: nam magnam cùm gentis tùm lingvæ suæ partem Dani olim misêre in Angliam. Tacitus equidem dictam consvetudinem ex eâ causâ Germanis fuisse ait, quòd *neq; pomaria conseverint, neque hortos sepiverint, neque prata rigaverint*. Verùm hoc ego, conjectasse leviter eum magis quàm curatè explorasse, crediderim. Diodorus, sub initium libri primi, de Aegyptiorum theologiâ disserens; post memoratos eorum deos Osirin & Isin, id est, Solem & Lunam: Τέτες ἦ, inquit, οὗτοι θεὸς ὑφίσασι τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς τε καὶ αὔξοντας πάντα τελμερέσιν ὥραις, ἀορίτῳ κινήσει τὴν περιόδον ἀπερισπάστως, τῇ τε ἐαρινῇ καὶ θερινῇ, ϛ χειμερινῇ· hoc est: *Hos deos mundum universum gubernare statuunt, nutrientes & augentes omnia, tripartitis anni tempestatibus, inadspectabili circuitum motu absolventibus; nempe vere, æstate, & hieme*. Ex his manifestum est, Aegyptios quoq; totum in treis tantùm digessisse species annum. An igitur his etiam nulla pomaria, nulla prata, nulli horti? Haud opinor. quidpe Aegyptii, non modò sacrorum, & scientiarum, sed omnium etiam rerum, quæ ad commodiorem faciebant vitæ humanæ usum, primos sese inventores prædicarunt. Proinde quum & apud Aegyptios austrinum populum, simulq; apud remotissimam in septemtrione Celtarum gentem eadem fuerit observata consvetudo; verisimilius est, antiquissimam hanc fuisse observationem, jam inde à Noachi filiis nepotibusque in Asiâ ante lingvæ confusionem, adeóque fortè ante etiam diluvium usurpatam. Quæritur nunc, quâ tempestate initium anni fecerint Celtæ; veris, æstatis; an hiemis principio? Omninò hiemis credo principio, ut Aegyptii, Hebræorumque vetustissimi. nam id ipsum conditi ævi fuit initium. Julianus in prædicto hymno: τᾷδε ἐνιαυσίου κύκλου τὴν ἀρχὴν ἄλλοι ἄλλοθεν ποιεῖσι· οἱ μὲν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, οἱ δὲ θέρους, οἱ πολλοὶ δὲ φθινοπώρου, Ἡλίου τὰς ἐμφανεστάτας ὑμνοῦσι δωρεάς. id est: *Annui circuli principium alii aliunde faciunt. quidam vernum æquinoctium, quidam adultam æstatem, plerique verò deficientem jam autumnum, ut Solis manifestissima dona celebrant*. In ultimis his haud dubiè & Celtæ. Atque hanc puto habuisse rationem Tacitum, cur à hiemis nomine numerum trium anni partium inciperet.

Hactenus igitur de temporum distinctionibus, quibus prisci nostri Germani juxtà cum aliis gentibus usi sunt. Ceterùm diei civilis, sive νυχθημέρου per XXIV horas distinctionem nullam illis fuisse, sed naturalibus tantùm matutini, meridiani, & vespertini temporis intervallis notasse diem, ut hodiéque Turcis, Arabibus, Persis, Tartaris, & ceteris Orientis gentibus, quibus nulla horologia, consvetudo ea manet, maximè credibile est. nam & illis rudi illo ævo nulla esse potuerunt horologia. Quin omnibus simul ab initio mortalibus hanc diei in XXIV parteis distinctionem in nullo fuisse usu, arguit antiquissima significatio vocabuli ὥρα. quo quodvis temporis spatium, sive breve sive longum, notatum fuit: ita, uti nihil aliud sit, quàm quod Latini *tempus*, & *tempestatem* dixerunt. unde quatuor anni tempora Græci suo vocabulo adpellarunt ὥρας· quo etiam Diodorus usus est in tripartitâ anni apud Aegyptios distinctione; ut suprà relatum. Apud priscos quoque Germanos nostros haud aliam habuisse vim atque significationem vocabulum *ſtunde*, quod nunc horam valet, uti credam, hodiernus septemtrionalium me inducit usus. quidpe *horas* illi vocant *timar*; quod idem vocabulum quodvis temporis spatium iis notat: pro quo reliqui nunc habent vocem *zeit*, & variante dialecto, *tyd*; Angli tamen in Britanniâ *time*.

Caput XXXIV.

De sacrorum ritibus. ac primùm de sacris lucis, & deorum simulacris.

HAbvisse priscos Germanos deos jam inde à primordio gentis, item quos habuerint, pluribus suprà demonstratum est. cultum eorum, atque sacra qui hominis procuraverint, etiam dictum. restat nunc igitur, uti dicatur, quibus in locis, quibusque ritibus sacra fecerint.

Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident*. Templum aliquod, in quo Deus coleretur, sacrave ei fierent, populum Dei Hebræorum gentem ante Salomonis ævum habuisse, negant disertissimis verbis sacrata monumenta, in lib. VII Samuelis, cap. VII. & quamquàm Lucianus, gentilis auctor, in eo libro, quem de deâ Syriâ conscripsit,

Deucalionem, id est, Noachum, post cessationem diluvii aras excitasse, templumque constituisse tradat; tamen sacratioris fidei, auctoritatisque augustioris scriptor, divus Moses, in lib. genes. c. VIII, ℣. XX, aram tantùm eum erexisse, Deoque in eâ sacrificasse testatur. Proinde Germani quoque nostri, Taciti quidem ævo, ex magnitudine cœlestium arbitrari potuêre, nullis cohibendos parietibus deos: ab initio tamen non ex suo judicio aut conjecturâ eam habuêre opinionem; sed ex majorum theologiâ. nam Adamum haud dubiè primum monuit Deus, ne sibi ædem aliquam strueret: habitaculum namque sibi esse universum hunc mundum, sive magnum illud cœlum, quod omnia, à se condita, intra sese concludat. quâ de re primi illi nostri Celtæ, Noachi pronepotes, rectè senserunt. ex eodemque fonte aliarum quoque ab initio gentium theologi eamdem habuêre opinionem. unde illud Zenonis, Theodori, aliorumque Græciæ sapientum, ἱερὰ θεῶν μὴ οἰκοδομεῖσθαι· id est, *templa diis non esse ædificanda.* De Persis ita tradit Herodotus, lib. I: Ἀγάλματα μὲν, ἢ νηούς, καὶ βωμοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιεύμενος ἱδρύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μωρίην ἐμφέρεσθαι· ὡς μοὶ ἔμοιγε δοκέειν, ὅτι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν εἶναι τοὺς θεούς, καθάπερ οἱ Ἕλληνες, εἶναι. id est: *Neque statuas, neque templa, neque aras exstruere consvetudo est. quin imò hoc facientibus insaniæ tribuunt: credo, quia non ex hominibus deos esse ortos arbitrantur, quemadmodùm Græci.* De eâdem gente sic Cicero, de legibus lib. II: *Deorum delubra esse in urbibus censeo. nec sequor magos Persarum; quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos; quibus omnia deberent esse patentia ac libera; quorumque hic mundus omnis templum esset, & domus.* Scythæ quoque quamvis varios coluerint deos, tamen nulli eorum templum, vel aram, vel fanum erexerunt, nisi uni Marti: cui & ipsi templum fuit ex sarmentis tantùm; teste eodem Herodoto, lib. IV. Neque tamen dubitaverim, jam ipsum Cainum, quem primum siderum falsorumque numinum veneratorem fuisse, suprà ostendi, statim unà cum primâ urbe primum quoque falsis suis diis struxisse templum: vel saltem hujus primos filios atque nepoteis. Quamquàm Aegyptii, ut omneis reliquos divinos cultus, theologiamque omnem, suum id institutum esse gloriati sint; testibus, Herodoto lib. II, & Luciano, in dicto libro de deâ Syriâ. Originem sive causam templorum indicat Cicero, modò dictis hæc subjungens: *Melius Græci, atque nostri; qui, ut augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, urbeis incolere voluerunt. est enim quâdam opinione species deorum in oculis, non solùm in mentibus.* O stultas cæcasque menteis! quasi verò, urbem aliquam atque fanum si incoleret Deus, propiùs nobis foret, quàm si magnam illam domum, omnem hunc mundum impleret. Multo sanè meliùs nostri atque Persæ; qui divini illius præcepti, quod Adamus acceperat, memoriam reverentiamque diligentissimè servantes, nefas duxerunt, ullis deos parietibus includere. meliùs & ipse sensit Cicero, in somnio Scipionis; *Dei templum esse hoc omne* adfirmans, *quod conspicimus.* Sed templum tamen Deus fieri sibi tandem, non jussit, verùm concessit Salomoni, II cIↃ IↃ cccc circiter annis post conditum orbem: quod jam anteà pater Salomonis Davides statuere agitaverat; aliarum haud dubiè gentium æmulatione.

At auctor noster, quamquàm Germanos templa suâ ætate habuisse dictis verbis neget: tamen eodem libro posteà, de populis agens, qui *Hertham deam*, id est, *Terram matrem* colebant; *sacerdotem*, ait, *satiatam conversatione mortalium deam templo reddidisse.* Verba ejus integra adscribere liceat, quò mens ejus clariùs perspiciatur. *Est*, inquit, *in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem sacerdos satiatam conversione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur.* Verùm templum heic haud dubiè intellexit auctor ipsum *nemus.* nam in nemore, non in templo, dicatum vehiculum narrat: &, postquàm dea templo in vehiculo reddita, tunc demum & vehiculum, & vestis, & ipsa dea secreto lacu abluta fuit: quod non in templo aliquo, parietibus constructo, sed in nemoris penetrali, de quo mox plura dicam, factum esse, ex lacu colligitur. Alius tamen est apud eumdem auctorem locus, in annal. lib. I, ubi templum & nominat, & parietibus structum intelligit. De Marsorum gente loquens, quam Germanicus Cæsar noctu armis oppresserat; *Profana simul*, inquit, *& sacra. & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.* Quæ profectò verba de luco aliquo, seu nemore, intelligi haudquaquàm possunt: quia ædificia solo æquari dicuntur, non arbores. Verùm, quum hujus templi eversio LXXX ferè annis antè facta, quàm Tacitus librum de Germanorum moribus

moribus ac populis condidit; sic ego statuo: Germanos & ante Romanorum in Germaniâ potentiam, & pòst, nulla habuisse diis consecrata templa, lapidibus, vel aliâ quâ materiâ exstructa. postquàm verò Augustus Cæsar partem Germaniæ, Rheno oceanoque proximam, in quâ & Marsorum fuit gens, armis subegit, præsidiisque pressit; Romanorum svasu atque impulsu Germani primum templum in Marsis, ad imitationem Romanorum, per Romanos fortè etiam architectos (nam ipsi harum rerum erant ignari) statuerunt. quod quia unum fuit in omni terrâ Germaniâ; celebritate suâ, non solum Marsis, sed omnibus circà gentibus inclaruit: donec tandem, initio principatus Tiberii, à Germanico excisum. Ante Augusti principatum nulla fuisse Germanorum populis templa, satis apertè ex Cæsaris perspicitur commentariis. qui ipse Rhenum transgressus, quum prope eadem loca fuisset; neque sacerdoteis habere, neque sacrificiis eos studere, tradidit in belli Gall. commentar. VI. Quum igitur jam satis constet, nulla Germanos habuisse templa; videndum nunc, quibus in locis cultum sacraque diis suis peregerint. Auctor noster, ut antè citatum, *Lucos*, inquit, *ac nemora consecrant; deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Mag. Adamus Bremensis, de Saxonibus: *Frondosis arboribus, fontibusque venerationem exhibebant.* Claudianus, de laudibus Stiliconis lib. I:

Vt procul Hercyniæ per vasta silentia silvæ
Venari tutò liceat: lucosque vetustâ
Religione truces, & robora, numinis instar
Barbarici, nostræ feriant impunè bipennes.

Sed omnium accuratissimè Gallorum circa Massiliam lucum sacrum ita describit Lucanus, lib. III:

Lucus erat, longo numquàm violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè summotis solibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Silvani, Nymphæque tenent: sed barbara ritu
Sacra deûm. structæ diris altaribus aræ;
Omnisque humanis lustrata cruoribus arbos.
Si qua fidem meruit superos mirata vetustas,
Illis & volucres metuunt insistere ramis;
Et lustris recubare feræ. nec ventus in illas
Incubuit silvas: excussaque nubibus atris
Fulgura non ullis frondem præbentibus auris.
Arboribus suus honor inest. tum plurima nigris
Fontibus unda cadit. simulacraque mæsta deorum
Arte carent, cæsisque exstant informia truncis.
Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos. non vulgatis sacrata figuris
Numina sic metuunt. tantum terroribus addit,
Quos timeant, non nosse deos. Iam fama ferebat,
Sæpè cavas motu terræ mugire cavernas;
Et procumbentes iterum consurgere taxos;
Et non ardentis fulgere incendia silvæ;
Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant;
Sed cessêre deo. medio cùm Phœbus in axe est,
Aut cœlum nox atra tenet, pavèt ipse sacerdos
Accessus; dominumque timet deprendere luci.
Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro.
Sed fortes tremuêre manus: motique verendâ
Majestate loci, si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secureis.

Idem Adamus Bremensis, de Sveonibus: *Ex omni animante, quod masculinum est, IX capita offeruntur; quorum sanguine deos tales placari mos est: corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Is enim lucus tam sacer est gentilibus, ut singulæ arbores ejus, ex morte vel cibo immolatorum, divinæ credantur.* Hujusmodi igitur fuit & illa *silva Herculi sacra*, quam Tacitus memorat, annal. II, trans Visurgim in Cheruscorum finibus, item *Baduhennæ lucus*

in Frisiis, annal. IV. & *Batavorum sacrum nemus*, historiar. IV. & *sacrum* illud *nemus in insulâ oceani*. & si quæ alia per omnem Germaniam. Atque hæc utique lucorum consecratio ex vetustissimo more, atque adeò ab ipso Adamo profluxit. De Fennis, Germanicâ gente, idem noster, in libro de Germaniâ: *Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum.* Eodem, vel simili ritu primum mortalium Adamum cum uxore ac liberis habitasse, haud dubium est. Quum itaque sacrificia iisdem in locis Deo faceret, in quibus ipse habitabat, id est, in luco, seu nemore; posteri quoque ejus eumdem morem ad multa sæcula observarunt, non modò Celtæ nostri, sed omnes pariter gentes: quod auctorum testimoniis adseritur creberrimis. Ac primùm quidem de ipso jam tum Abrahamo ita testatur divus Moses, genes. cap. XXI, ℣. XXVIII: *Plantavit autem Abrahamus lucum apud Beerschebah: & invocavit illic nomen Iehovæ, fortis, æterni.* Dionysius Halicarnassensis antiquitat. Romanar. lib. I: Ἦν δὲ τὸ ἀρχαῖον, ὡς λέγεται, σπήλαιον ὑπὸ τῷ λόφῳ μέγα, δρυμῷ λασίῳ κατηρεφὲς, καὶ κρηνίδες ὑπὸ τῶν πέτραις ἐμβυθιοι, ἥ τε προσεχὴς τῶν κρημνῶν νάπη, πυκνοῖς καὶ μεγάλοις δένδρεσιν ἐπίσκιος· ἔνθα βωμὸν ἱδρυσάμενοι τῷ θεῷ, τὸν πάτριον θυσίαν ἐπετέλεσαν οἱ Ἀρκάδες. Hoc est: *Erat tum, ut fertur, spelunca sub tumulo magna, denso querceto contecta, & sub petris profundi fonticuli, solumque rupibus contiguum nemorosum, & frequentibus ac proceris opacum arboribus. ibi arâ deo exstructâ, more patrio sacra fecerunt Arcades.* Sed de Italiæ sacris lucis passim canit Virgilius: ut Aeneid. lib. VIII, de eodem luco:

Hinc ad Tarpejam sedem, & Capitolia ducit;
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Iam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci; jam tum silvam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem,
(Quis deus, incertum) habitat deus. Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iovem, cùm sæpè nigrantem
Aegida concuteret dextrâ, nimbosque cieret.

Et anteà, Aeneidos lib. III:

—— Silva alta Iovis, lucusve Dianæ.

Aeneidos lib. VI:

—— Latet arbore opacâ
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.

Item eclogâ VII:

Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.

Sic Aeneid. lib. VII, *Fauni* memorat *lucum*, & *Aegeriæ*, & *Dianæ Triviæ*, & *Numici*, & *Feroniæ*; lib. VIII, *Herculis*, & *Silvani*; lib. IX, *Pilumni*. In Siciliâ etiam refert *Martis lucum* & *Pelici*, Aeneid. IX:

—— Genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circùm
Flumina: pingvis ubi & placabilis ara Palici.

In Epiro ad Buthrotum opidum, Aeneid. lib. III:

Solenneis tum fortè dapes, & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromaches: manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum; viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.

De Jovis luco in Græciâ, γεωργικῶν lib. III:

Aut Alphea votis prælabi flumina Pisæ
Et Iovis in luco currus agitare volanteis.

De luco Matris deûm, in Idâ Asiæ monte, Aeneid. III:

Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque æra
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris
Et juncti currum Dominæ subiêre leones.

De Jovis luco in eâdem Asiâ, eodem libro posteà:

Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti;
Quos Iovis eduxit luco silvestris Hiera.

In

In Africâ, de Ammonis luco, Silius Italicus, lib. II:

Vnde genus proavumque Iovem regina ferebat;
Et sua fatidico repetebat nomina luco.

Sed quum posteà Aegyptii, Græci, Latini, Assyrii, & nonnullæ aliæ gentes templa struerent, iisdem ea struxêre in lucis, sive nemoribus, quæ jam anteà diis erant sacrata; aut propè. De Ammonis templo in Africâ sic Diodorus, lib. XVII: Καθίδρῦται τῆς ἀκροπόλεως ἐκτὸς οὐ μακρὰν ἕτερος ναὸς Ἄμμωνος, πολλοῖς καὶ μεγάλοις δένδροις σύσκιος. id est: *Extra arcem haud procul aliud est templum Ammonis, multis ac magnis arboribus adumbratum.* De Aegypto, Mela lib. I, cap. IX: *In quodam lacu Chemmis insula, lucos silvasque & Apollinis grande sustinens templum, natat.* In eâdem Aegypto, apud Bubastin, Dianæ templum cum luco refert Herodotus, lib. II. De Junonis templo ad Carthaginem ita Virgilius, Aeneid. lib. I:

Lucus in urbe fuit mediâ, lætissimus umbrâ.
Heic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat.

Templum Jovis militaris, cum magno platanorum luco, apud Labrada in Cariâ, memorat Herodotus, lib. V. Jovis lucum cum templo apud Olympiam in Peloponneso, ubi Olympica celebrabantur certamina, refert Strabo lib. VIII. & Apollinis lucum cum templo apud Actium Epiri, lib. VII. De cetero densitas opacitasque arborum quærebatur in hujusmodi nemoribus, deorum alicui sacrandis. Lucanus, loco suprà citato:

Lucus erat, longo numquàm violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè summotis solibus umbras.

Statius, Thebaid. lib. IV:

Silva capax ævi, validâque incurva senectâ
Aeternùm intonsæ frondis stat pervia nullis
Solibus. haud illam brumæ minuêre, notusve
Ius habet, aut Geticâ boreas impactus ab ursâ.
Subter opaca quies; vacuusque silentia servat
Horror; & exclusæ pallet mala lucis imago.
Nec caret umbra deo. nemori Latonia cultrix
Additur. hanc, piceâ cedrisque & robore in omni
Effictam, sanctis occultat silva tenebris.

Idem poëta, silvar. lib. II, in genethliaco Lucani:

Docti largiùs evagentur amnes;
Et plus Aoniæ virete silvæ.
Et si qua patet, aut diem recepit,
Sertis mollibus expleatur umbra.

Prætereà dilectum quoque habuêre in arboribus: nec quævis arbor sacrandis visa penetralibus digna. *quercum* maximè omnes spectarunt. nescio an hanc primus Adamus ex omnibus aliis suffugio imbrium ventorumque ac nivium dilegerat, ut foliis ramisque densissimam. certè Hosea propheta, cap. IV, vers. XIII, populi sui recensens peccata, sic fatur: *In verticibus montium sacrificant, & in collibus suffitum faciunt, sub quercu, populoque & robore, eò quòd bona sit umbra ejus.* Plinius lib. XVI, cap. XLIV: *Non est omittenda eâ in re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita suos adpellant magos) visco, & arbore, in quâ gignatur (si modo sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos: nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt.* Lucanus, loco prædicto:

Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos. ——
Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
——— *Motique verendâ*
Majestate loci, si robora sacra ferirent.

Et Claudianus:

——— *Robora numinis instar*
Barbarici.

Non Celtarum hoc proprium. aliæ quoque per omnem terræ orbem usurpaverunt gentes; ut crebra docent auctorum testimonia. Homerus, Odyss. lib. XIV:

Τὸν δ' ἐς Δωδώνην φάτο βήσεναι, ὄφρα θεοῖο
Ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσῃ.

Hunc

Hunc in Dodonam dicebat ire, ut dei
E quercu procerâ Iovis consilium audiret.

Virgilius, eclogâ VII:

Heic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius; éque sacrâ resonant examina quercu.

Georgicor. lib. II:

Castaneæ, nemorumque Iovi quæ maxima frondet
Aesculus, atque habitæ Grajis oracula quercus.

Georgicor. lib. III:

Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
Ingenteis tendat ramos.

Aeneidos lib. III:

—— *Quales cum vertice celso*
Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterant, silva alta Iovis, lucusve Dianæ.

Aeneidos libro X:

Da nunc Tybri pater ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam dari per pectus Halesi:
Hæc arma, exuviasque viri tua quercus habebit.

Tullius Cicero de legibus, libro primo: *Lucus Arpinatium, & quercus vetus, ex quâ olim evolavit*

Nuntia fulva Iovis, mirandâ visa figurâ.

Silius Italicus, lib. III, de Ammonis luco:

Mox subitum nemus, atque annoso robore lucus
Exsiluit: qualesque premunt nunc sidera quercus,
A primâ venêre die.

Divus Jesaias, cap. I. vers. XXIX & XXX, de Hebræis, falsa numina venerantibus: *Nam pudefient ob quercus, quas desiderastis: & erubescetis propter hortos, quos elegistis. nam eritis similes quercui, defluenti folio suo; & horto, cui nulla est aqua.* Sed & valles maximè spectabant in lucis dedicandis. Virgilius, Aeneid. VI; ut antè relatum:

—— *Latet arbore opacâ*
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.

Et Aeneid. VIII: —— *Vndique colles*
Inclusêre cavi, & nigrâ nemus abiete cingunt.

Aeneidos IX: —— *Luco tum fortè parentis*
Pilumni Turnus sacratâ valle sedebat.

Huc etiam pertinet illud Melæ, lib. III, cap. II, de Druidis: *Docent multa nobilissimos gentis, clam & diu, vicenis annis, in specu, aut in abditis saltibus.* nam & hoc in sacris lucis fiebat; uti etiamnum apud barbaras exteri orbis genteis. Et in vallibus etiam quærebantur fontes. Lucanus de Gallorum luco prope Massiliam, ut suprà dictum:

—— *Plurima nigris*
Fontibus unda cadit.

Dionysius Halicarnassensis, loco suprà dicto: Καὶ κρηνίδες ἦσαν ὑπὸ τῶν πέτραις ἐμβύθιοι· id est, *sub petris profundi erant fonticuli.* Virgilius, Aeneidos lib. VII:

At rex sollicitus monstris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit; lucosque sub altâ
Consulit Albuneâ; nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat.

Strabo, lib. XVI, de Syriæ locis: Ἡ Δάφνη, κατοικία μετρία· μέγα δὲ καὶ συνηρεφὲς ἄλσος, διαῤῥεόμενον πηγαίοις ὕδασιν· ἐν μέσῳ δὲ ἄσυλον τέμενος, καὶ νεὼς Ἀπόλλωνος, καὶ Ἀρτέμιδος. id est: *Daphne mediocris est vicus, cum luco ingenti, opacoque, fontanis irriguo aquis; in cujus medio est asylum, cum fano Apollinis ac Dianæ.* In montibus quoque luci sacri, ac templa condita passim leguntur in historiis, & apud poëtas, geographosque. *Idæum* montem, Jovi sacrum, in Cretâ, inter alios refert Mela, lib. II, cap. VII. eodem nomine Jovi simul ac Junoni, Matrique deûm sacrum celebrat passim Homerus in Iliade. Templum Jovis Labradensis, in monte Cariæ, apud Labrada vicum, refert Strabo, lib. XIV. Idem auctor ibidem, memorat montem

tem sublimem, Veneri sacrum, ad Pedalium promontorium, in Cypro insulâ: item templum Dianæ Pergææ in loco excelso, in Pamphyliâ: & in Rhodo insulâ, templum Jovis Atabyrii, in monte Atabyri altissimo. cui etiam Isidis templum addit Appianus in Mithridaticis. Idem Strabo, lib. IX, Apollinis Delphici templum locat in monte. libro verò VIII, Veneris templum in summo vertice Corinthi. & lib. VII, Apollinis templum in colle, eidem deo sacro, ad Actium, Epiri opidum. Mons Meros in Indiâ, Jovi sacer, refertur Melæ, libro III, capite VII; Solino, capite LV. Celtas quoque nostros hunc obsevasse morem, patet ex Livii historiis. Is, libro XXXI, de Alpium incolis Celticâ gente Veragris, ita scribit: *Neque herculè montibus his ab transitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt nomen inditum; sed ab eo, quem in summo sacratum vertice, Pennum montani appellant.* Jovem fuisse, suprà, cap. XXVI, docui. De Persis ita testatur Herodotus, lib. I: οἱ δὲ νομίζουσι Διὶ μὲν, ὅπου τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες, θυσίας ἕρδειν. id est: *Moris habent, editissimis quibusque montibus conscensis, Jovi hostias immolare.* Sed de his omnibus ita cecinit Prudentius, in Symmachum:

Quidquid humus, pelagus, cælum, mirabile gignunt,
Id duxêre deos; colles, freta, flumina, flammas.

Silius Italicus, lib. XIV, de Marcello loquens:

Testatus divos Siculorum, amnesque, lacusque,
Et fonteis Arethusa tuos, ad bella vocari
Invitum.

Adamus Bremensis de Saxonibus: *Frondosis arboribus fontibusque venerationem exhibebant.* De Prussiis sic scripsit Helmoldus, circa annum à nato Christo CIↃC LXVIII, in lib. I, cap. I: *Usque hodiè profectò inter illos, cùm cetera omnia communia cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum & fontium; quos autumant pollui Christianorum accessu.* Est hodiéque in patriâ mihi terrâ, duobus circiter passuum millibus à Godanio urbe, cum amœnissimo luco fons, vulgò accolis *hellige born*, id est, *sacer fons* dictus. cui id cognominis ex nullâ aliâ re hærere puto, quàm ex antiqua superstitione, alicui deorum dicatâ. hodiè locus est, cum villâ juxtà sitâ, æstivis opidanorum exspatiationibus celeberrimus. De incolis Scandinaviæ peninsulæ (quam ille falsò adpellat Thulen insulam) ita Procopius, rerum Gothicarum lib. II: Θεοὺς δὲ δαίμονας πολλοὺς σέβεσθαι, ἠέρίους τε καὶ ἀερίους, ἐγχωρίους τε, καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id est: *Deos ac dæmonas complures colunt, cælesteis, aërios, terrestreis, & marinos, aliaque dæmonia, quæ in fontium fluminumque aquis esse dicuntur.* Apud Tacitum, histor. lib. V, ita Civilis, Batavorum dux, in concione ad suos: *Rhenum, & Germaniæ deos in aspectu, quorum numine capesserent pugnam.* Originem atque causam hujus superstitionis adnotare voluit Ammianus Marcellinus, Christianorum religioni alioquin haud ita iniquus scriptor, in lib. XXI, his verbis: *Et quoniam erudito & studioso cognitionum omnium principi malevoli prænoscendi futura pravas arteis assignant; advertendum est breviter, unde sapienti viro hoc quoque accidere poterit doctrinæ genus haud leve. Elementorum omnium spiritus, utpote perennium corporum, præsentienti motu semper & ubique vigens, ex his, quæ per disciplinas varias affectamus, participat nobiscum munera divinandi; & substantiales potestates, ritu diverso placatæ, velut ex perpetuis fontium venis, vaticina mortalitati suppeditant verba.* Exemplum diabolicæ hujus elusionis fuit in fonte Castalio: de quo idem auctor ita lib. XXII: *Multorum curiosior Iulianus, novam consilii viam ingressus est; venas fatidicas Castalii recludere cogitans fontis; quem obstruxisse Cæsar dicitur Adrianus mole saxorum ingenti; veritus, ne, ut ipse præcinentibus aquis capessendam rempublicam comperit, etiam alii similia docerentur.* Verùm fonteis, valleis, specus, flumina, monteis excelsos, & quidquid tandem secretum recessum, vel admirandi quiddam in sese continuerit, cur primi mortales sacra habuerint, veram, genuinamque ostendit causam & originem Mela, lib. I, cap. XIII; ubi de Corycio Ciliciæ specu ita loquitur: *Intus spatium est magis, quàm ut progredi quispiam ausit, horribile; & ideò incognitum. totus autem augustus, & verè sacer; habitarique à diis & dignus, & creditus. nihil non venerabile, & quasi cum aliquo numine se ostentat.* De Solis fonte admirando ad Ammonis templum in Africâ, Græcis simul & Latinis monumentis pervulgatum est. nec dubium, quin ab fontis veneratione templum originem invenerit. Sed maximè notabile, quod de Germanis nostris refert Tacitus, annal. lib. XIII: *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen, gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maximè locos propinquare cælo; precesque mortalium à deis nusquam propiùs audiri.* Solinus, cap. XXV, in descriptione Britanniæ insulæ: *Fontes calidi; quibus præsul est Minervæ numen.*

Ceterùm,

Ceterùm, licet omne nemus, latè patens, certo alicui deo consecratum fuerit; tamen in medio ejus penetrale, templi instar, sepibus exstructum erat; certæque in eo quercus, magnitudine atque ætate ceteris præstantiores, sacrabantur. quam rem satis graphicè exhibet Helmoldus, in chronico Slavorum, lib. I, cap. LXXXIV, his verbis: *Accidit autem, ut in transitu veniremus in nemus, quod unicum est in terrâ illâ: tota enim in planitiem sternitur. illic inter vetustissimas arbores vidimus sacras quercus, quæ dicatæ erant deo terræ illius Pronen: quas ambiebat atrium, & sepes accuratior ligneis constructa, continens duas portas.* Pollux, lib. I, cap. I, sect. IX: Οἱ δὲ ἀνειμένοι θεοῖς τόποι, ἄλσή τι, καὶ τεμένη, ἔρκη· id est: *Diis consecrati loci sunt, nemora, luci, septa.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Præterea Samothraciam, eaque quæ Lemni nocturno aditu occulta coluntur, silvestribus sepibus densa.* Similia penetralia in lucis suis sacris habuisse Germanos, docet auctor noster, in libro de Germaniâ, his verbis: *Est in insulâ oceani sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit.* Hoc penetral mox templum vocat: *Idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddit. mox vehiculum, & vestis, &, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant: quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Ergo totus lacus sepibus, sive penetrali fuit cinctus. In Rugiâ hunc etiamnum esse insulâ, infrà lib. III, cap. XXVII ostendetur. Pergit Helmoldus de prædicto luco ita: *Præter penateis & idola, quibus singula opida redundabant, locus ille sanctimonium fuit universæ terræ: cui flamen, & feriationes, & sacrificiorum varii ritus deputati fuerunt. illic enim secundâ feriâ populus cum flamine ac regulo convenire solebant, propter judicia. Ingressus atrii omnibus inhibitus, nisi sacerdoti tantùm, & sacrificare volentibus, vel quos mortis urgebat periculum.* Densa igitur fuêre sepimenta, ne quis introspiceret: quod etiam Cicero, loco prædicto, testatur. Atque hactenus de locis, quos ex vetustissimo, eoque omnium gentium more consecrarunt prisci nostri Germani.

Porrò, quum deorum finxerint imagines, sive simulacra, Aegyptii, Græci, Latini, atque aliæ nonnullæ gentes; de Germanis sic Tacitum testantem suprà citavimus: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Hæc etiam opinio primam originem cepit ex æterni DEI, rerum cunctarum conditoris, præcepto, quod primo statim mortalium Adamo dederat; quodque posteà Mosen, cum reliquis legibus divinis, scripto mandare jussit. unde etiam auctor noster, historiarum lib. V, ita de populo Dei, Judæorum gente, perscripsit: *Aegyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur. Iudei mente solâ, unumque numen intelligunt. profanos, qui deûm imagines mortalibus materiis in species hominum effingant. summum illud & æternum neque mutabile neque interiturum. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sunt. non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor.* De Mose ita Diodorus, lib. XL: Ἄγαλμα δὲ θεῶν τὸ σύνολον οὐ κατεσκεύασε, διὰ τὸ μὴ νομίζειν αὐθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν· ἀλλὰ τὸν περιέχοντα τὸν γλῶ οὐρανὸν μόνον εἶναι θεὸν, καὶ τὸν ὅλων κύριον. hoc est: *Nullam omnino deorum imaginem fabricavit, quòd deum humanam habere formam non arbitraretur: sed cœlum hoc, quod terram circumquaque ambit, solum esse deum, & cunctarum rerum dominum.* Sed exactiùs, meliúsque de eodem Mose Strabo, lib. XVI: Ἔφη γὰρ σκιᾶν, καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι, θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον. οὐδ' οἱ Λίβυες, οὐκ εὖ δ' οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες. εἷν δὲ ἓν τὸν μόνον θεὸν, τὸν περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας, καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃν καλοῦμεν οὐρανὸν, καὶ κόσμον, καὶ τινὰ τῶν ὄντων φύσιν. τοῦτο δὴ τίς οὐ εἰκότα παράφρονα ἀποφήνειε, νοῦν ἔχων, ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖ πᾶσαν ζῴων ποίαν, πόλεσιν ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον, ἡμᾶς εἴδους χωρὶς. id est: *Adfirmavit enim ille, docuitque, non rectè sentire Aegyptios, qui bestiarum ac pecorum imagines diis tribuerent; nec Afros, neque Græcos, qui hominis figuram iis adfingerent: id enim solum esse deum, quod nos simul & terram ac mare continet; quod cœlum ac mundum & rerum omnium naturam adpellamus. cujus profectò imaginem nemo sanæ mentis similem alicui earum rerum, quæ penes nos sunt, audeat effingere. proinde, omnium simulacrorum effictione repudiatâ, dignum ei templum ac delubrum constituendum, ac sine aliquâ effigie colendum.* Templi certè ædificandi consilium falsò adscribitur heic Mosi. id quidpe primus agitavit Davides rex; Deo etiam tunc indignante. tandem Salomo, filius illius, perfecit. in quo quamvis parietibus septus fuerit divinus cultus; tecto tamen non fuit cohibitus: ut gentilis etiam scriptor testis est Dio, lib. XXXVI, his verbis: Τῶν μὲν ἄλλων θεῶν οὐδένα ἡμῶσιν, ἵνα δὲ ἵνα ἰσχυρῶς σέβωσι. καὶ ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς πω τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχεν· ἄῤῥητον γὰρ καὶ ἀφθὲγκτον αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, πολυτρόπως ἀνθρώπων θρησκεύεσθαι καὶ αὐτῷ νεών τε μέγιστον, καὶ πολυτελέστατον, πολλῷ καθ' ὅσον ἄλλοις τε καὶ ἀνθρώποις λῷ, ἐξεποίησαν. hoc est: *Nullum ex ceteris diis colunt. unum autem quemdam summo studio venerantur. nec ullum simulacrum in ipsis*

in ipsis Hierosolymis umquàm habuerunt. nimirum illum suum deum ineffabilem, formâque expertem existimantes, religioso ejus cultu ceteros mortales superant. cui templum summæ molis, eximiæq; pulchritudinis struxerunt: quod tamen apertum, & nullo culmine tectum fuit. In eâdem fuisse cum Germanis nostris initio opinione & reliquas Celtarum nationes, Gallos, Britannos, Hispanos, atque Illyrios, haud dubium est; ut qui omnes pariter eam ex Asiâ in universam Celticam detulerint. nam quòd Gallos *Mercurii plurima* habuisse *simulacra* tradit Cæsar, belli Gall. comment. VI; id à Græcis demum Massilienses, quemadmodùm innumera alia, didicerunt. sic & Hispani Accitani effictionem simulacri, de quo suprà, cap. XXVIII, dictum, à Carthaginiensibus, vel Gaditanis, vel iisdem Massilienses, Emporias & Rhodam, opida Hispaniæ incolentibus, acceperunt. Ex germanâ suâ propriâque theologiâ, quæ habuerint deorum signa Galli, ostendit Lucanus, loco suprà citato, his verbis:

——— Simulacra mœsta deorum
Arte carent; cæsisque exstant informia truncis.
Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos.

Cum quibus conveniunt illa Claudiani, de Germaniæ lucis:

——— Lucosque vetustâ
Religione truces, & robora, numinis instar
Barbarici, nostræ feriant impunè bipennes.

Magister Adamus Bremensis, de Saxonibus, ac Sveonibus: *Truncum ligni, non parvæ magnitudinis, in altum erectum, sub divo colebant, patriâ eum linguâ Irminsûl appellantes: quod Latinè dicitur universalis columna, quasi sustinens omnia.* Maximus Tyrius, dissertat. XXXVIII: Τὸ μὲν βαρβαρικὸν ὁμοίως ἅπαντες σέβουσι τὸν θεὸν· καπερ᾽ οὖν ἡ αὐτοῖς σημεῖα ἄλλοι ἄλλα. Κελτοὶ σέβουσι μὲν Δία· ἄγαλμα δὲ αὐτοῦ Διὸς κελτικὸν ὑψηλὴ δρῦς. hoc est: *Inter barbaros similiter, qui deum non agnoscat, nemo est. alii tamen alia ei statuunt signa. Celtæ Iovem colunt. Iovis autem simulacrum apud eos est alta quercus.* Atque hoc ipsum est, quod auctor noster ait Germanos *lucos ac nemora consecrasse; deorumque numinibus adpellasse secretum illud, quod solâ reverentiâ viderint.* Sed & reliquas per terræ orbem gentes initio ejusdem fuisse cum Celtis atque Judæis opinione, omnino credibile. Ac equidem Persas non magis simulacra diis, quàm templorum claustra, componere fas habuisse, ostendit Diogenes Laërtius, in proœmio, è Sotionis libris, his verbis: τῶν δὲ ξοάνων καταγινώσκειν τοὺς μάγους, καὶ μάλιστα τῶν λεγόντων ἄῤῥενας εἶναι θεὰς, καὶ θηλείας. id est: *Signa, statuasque reprehendere magos; maximéque eos, qui mares esse deos ac feminas adseverant.* cujus rei testimonium de Persis suprà etiam adduxi è primo libro Herodoti. De Jove Ammone in Africâ ita Silius Italicus, lib. III:

Sed nulla effigies, simulacrave nota deorum:
Majestate locum, & sacro implevêre timore.

Et sub finem ejusdem libri:

Mox subitum nemus, atque annoso robore lucus
Exsiluit: qualesque premunt nunc sidera quercus,
A primâ venêre die. prisco inde favore
Arbor numen habet; coliturque tepentibus aris.

De Numâ, Romanorum rege, ita Plutarchus, in vitâ ejus: Οὔτω δὲ διεκώλυσεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα θεᾶς Ῥωμαίοις νομίζειν. ἀδὴ δὲ παρ᾽ αὐτοῖς ἔτι γέγραπται, ἔτι πλάσεν εἶδος θεοῦ πρόπαρ, ἀλλ᾽ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα πρὸς πρώταις ἔτεσι ναοὺς μὲν οἰκοδομήματι διεπλασαν, καὶ καλιὰς ἱερὰς ἱστῶντες, ἄγαλμα δὲ οὐδὲν ἔμμορφον πιστεύσαι διεπλασαν. ὡς ἔτε ὅσιον ἀφομοιοῦν τὰ βελτίονα τοῖς χείροσιν, ἔτε ἐφάπτεσθαι θεᾶ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει. Id est: *Hic vetuit Romanos hominis vel bestiæ formam tribuere deo. Neque fuit ulla apud eos antè vel picta vel ficta imago dei. sed primos* C LXX *annos templa quidem exstruxerunt, & cellas diis; simulacrum verò per id temporis habuerunt nullum: nefas putantes, augustiora exprimere humilioribus: neque adspirari aliter ad deum, quàm mente, posse.* Hæc equidem Plutarchus è Pythagoricis manasse censet dogmatibus. verùm longè credibilius est, ex eodem id Latinos pariter atque Græcos hausisse fonte, ex quo Celtæ nostri, & aliæ gentes. Primos Aegyptios templa juxtà & simulacra deûm instituisse, convenit inter auctores antiquos. Id adeò verum est, uti etiam posteriores Græci atque Latini; quum templorum, simulacrorumque institutum ab Aegyptiis majores suos accepisse scirent; ipsorum quoque deûm numina, ac religiones primos reperiisse eosdem Aegyptios crediderint. Sed de his etiam ita Lucianus in libro de deâ Syriâ: Τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρ᾽ Αἰγυπτίοισι ἀξόανοι νηοὶ ἦσαν· hoc est; *Priscis autem temporibus etiam apud Aegyptios absque simulacris templa erant.* Originem atque causam simulacrorum ostendere conatus est Cicero, in primo

de divinatione, his verbis: *Quis tam cæcus in rebus contemplandis umquàm fuit, ut non videret, ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quodam ſapientum, quo faciliùs animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ pravitate converterent; aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ venerantes, deos ipſos ſe adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices.* Ovidius, de Ponto lib. II, eleg. VIII:

Felices illi, qui non ſimulacra, ſed ipſos,
Quique deûm coràm corpora vera vident.
Quod quoniam nobis invidit inutile fatum,
Quos dedit ars vultus, effigiemque colo.
Sic homines novêre deos; quos arduus æther
Occulit: & colitur pro Iove forma Iovis.

Certè error hic in ſpeciem humanam effigiandi deum, Afris, Græcis, aliisque gentibus inde natus eſt, quòd à primis mortalibus acceperant, Deum condidiſſe primum hominem ad imaginem ſuam: quâ de re ſuprà, cap. XXXII, actum. quam rem profanæ iſtæ, falſisque religionibus deditæ nationes malè intelligentes, ipſum Deum humanâ figurâ eſſe putarunt. Maximus Tyrius, dicta diſſertatione XXXVIII: Καὶ οὐκ ἄλογον ἡ ἀξίωσις τὸ ἀγάλματα εἰς ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα καταστησαμένων. ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγύτατον θεοῦ καὶ ἐμφερέστατον. id eſt; *Nec improbandum videtur eorum conſilium, qui deorum ſimulacra in humanam imaginem effingunt. anima enim hominis deo quàm proxima, ac ſimillima eſt.* Ceterò, de Sarmatarum ſive Slavorum gente ita Helmoldus, loco prædicto: *Eſt autem Slavis multiplex idololatriæ modus: non enim omnes in eamdem ſuperſtitionis conſvetudinem conſentiunt. hi enim ſimulacrorum imaginarias formas prætendunt de templis, veluti Plunenſe idolum, cui nomen Pogoda: alii ſilvas & lucos inhabitant, ut eſt Prone, deus Aldenburg; quibus nullæ ſunt effigies expreſſæ.* Hæc equidem opinionum in Slavorum fuit religione varietas. at apud univerſos pariter Germanos nulla prorſus admittebantur deûm ſimulacra, nullæ effigies, nullæ imagines, nullæ formæ. Sed inquies; Quid igitur illud ſibi vult, quòd Tacitus, eodem libro antè, eos ait *effigies, & ſigna quædam, detracta lucis, in prælium tuliſſe?* an non, has deorum fuiſſe effigies, credendum eſt? Minimè gentium. cave auctorem tam labilis memoriæ vitio oneres, uti, quid in eâdem paginâ ſcripſerit, mox antequàm paginam finiret, oblitus ſit. Signa hæc erant militaria, (nam de bello præcedentia ſimul atque conſequentia loquitur) effigiesque ferarum: quemadmodùm & Romani & aliæ gentes in prœlia ferebant. hæc verò in lucorum ac nemorum penetralibus adſervabantur; ut & prædictis Romanis in templorum ſacrariis: quod latiùs infrà oſtendam. Ac ne mens tua circa has imagines in aliquo relinquatur dubio, quod alius locus ejusdem libri excitare poſſit; hunc quoque explanabo. De Æſtiorum igitur gente, trans Viſtulam flumen Pruſſiam Livoniamque olim incolente, ita noſter: *Matrem deûm venerantur: inſigne ſuperſtitionis, formas aprorum geſtant. id pro armis, omniumq. tutelâ, ſecurum deæ cultorem etiam inter hoſtes præſtat.* Ex his equidem intelligi poterat, ſimulacrum Matris deûm fuiſſe formam apri. Sed falsò. Non ipſius deæ erat imago, ſeu effigies, ſed ſuperſtitionis tantùm, ſive religionis ſignum, quo ſe ab aliis noſci volebant deæ cultores. Sic fulmen Jovis, ægis Minervæ, columnæ Herculis, fuerunt ſigna, non ſimulacra, nec imagines. Quemadmodùm verò Romani ac Græci, aliæque gentes, ſuam cuique deo adſignarunt feram, vel avem; ſic ex communi omnium gentium vetuſtiſſimoque more, Germani quoque ſuis diis alii aliam adſcripſerunt feram; cujus formâ pro inſigni militari utebantur: quod clariùs ſuo loco demonſtrabo.

CAPUT XXXV.

De ſacerdotum veſtitu cultuque, & de ſacrorum ritibus.

LOCA, in quibus ſacra diis peragebantur, ſuperiori capite indicata ſunt. de ipſis ſacrificiis quamvis ſatis ampla jam alii ante me conati ſunt componere volumina; tamen, ne hac parte Germanorum meorum theologia manca relinquatur, pauca quædam & ego de iis hoc loco adferam, haud vulgaria.

Sacrificaſſe priſcos Germanos diis, quemadmodùm reliquæ gentes, oſtendit diſertè auctor noſter, in libro de Germaniâ, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant. Pars Svevorum & Iſidi ſacrificat.* Et annal. lib. XIII: *Bellum Hermunduris proſperum, Cattis exitio fuit; quia victores diverſam aciem Marti ac Mercurio ſacravêre. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Hinc & hoſtiis & victimis vocabula quæſita apud Latinorum vetuſtiſſimos. Ovidius, faſtorum lib. I:

Victima,

Victima, quæ cecidit dextrâ victrice, vocatur:
Hostibus à domitis hostia nomen habet.

Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Natio est omnis Gallorum admodùm dedita religionibus.* De Britannis Solinus, cap. XXV: *Deos percolunt.* De Hispanis Strabo, lib. III: Θυσικοὶ δ' εἰσὶ λυσιτανοί. id est: *Immolationibus student Lusitani.* De Scandinaviæ peninsulæ incolis, Svedis ac Norvagiis Procopius, rerum Gothicarum lib. II: Θύουσι γὰρ ἐνδελεχέστατα ἱερεῖα πάντα· id est; *Sacrificant quamfrequentissimè omnis generis hostias.* Religiosi igitur admodùm fuêre omnes Celtæ. De modo ac ritu sacrificandi apud Germanos nostros antequàm dicam, de hominibus primùm dicendum erit, qui sacrificia curarunt. Sacerdoteis eos fuisse, non solùm apud idololatras genteis, sed apud summi etiam æternique Dei selectum populum, Iudæorum nationem, satis constat. Germanis etiam quum sui fuerint sacerdotes, ut suprà, cap. XXII, demonstratum; ab his sacra deûm administrata fuisse, nemini dubitare licet. Cæsar, prædicto comment. VI, ita de Gallorum Druidis: *Illi rebus divinis intersunt; sacrificia publica ac privata procurant.* & posteà: *Qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in prœliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent: administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur.* Strabo etiam firmiùs adseverat, in lib. IV: Ἔθνος δὲ οὐκ ἄνευ Δρυϊδῶν· id est; *Sine Druidibus nulla sacra faciebant.* Diodorus lib. V, eosdem Druides adpellans philosophos, Ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστιν, inquit, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου· διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ἐμφώνων, τὰ χαρίσιμα τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἷον δᾶν τὰγαθὰ αἰτεῖσθαι. id est: *Mos illis est, nulla sacra sine philosopho peragere. per hos enim, veluti divinæ naturæ gnaros, & quasi colloquutores, gratiarum sacra diis obferenda, per hos internuntios bona ab illis expetenda censent.* Hæc non minùs de Germanis, quàm de Gallis intelligenda. quidpe Diodorus utriusque gentis, ad Scytharum (sive ii Sarmatæ fuerint) usque fineis, mores se persequuturum promittit. Strabo verò, eodem libro paullo antè, ita tradit de utrâque gente: Καὶ γὰρ τῇ φύσει καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμφερεῖς εἰσιν ἔθνει, καὶ συγγενεῖς ἀλλήλοις. hoc est: *Nam & naturâ & vitæ institutis gentes hæ similes, & cognatæ sunt inter se.* quod & posteà, lib. VII, adfirmat. Ergo, quia jam constat, omnibus rebus divinis Germanos adhibuisse sacerdotum operam, de horum cultu, ornatuque, quo inter sacrificandum usi sint, proximè nunc dispiciendum est. Plato, de legibus lib. XII: Χρώματα δὲ λευκὰ πρέπουτ' αὖ θεοῖς εἶη· quæ ita vertit Cicero, de legibus lib. II: *Color albus præcipuè decorus deo est.* Hæc sanè opinio non à Platone primùm, aut ullo alio mortalium fuit somniata, temeréve ac vanè excogitata: sed ab ipso æterno Deo primo mortalium Adamo cum reliquis sacrorum ritibus tradita: posteáque per Mosen populo suo Judæorum genti declarata; ut patet ex sacratissimis Mosis monimentis. sic namque tradit in libro Levitici, cap. VI, vers. X: *Indutus sacerdos vestimento suo lineo, & femoralibus lineis.* & cap. XVI, vers. IV: *Tunicam lineam sanctam induito; & femoralia linea sunto super carnem ejus; baltheoque lineo accingitor; & cidari lineâ tegitor.* item cap. eod. vers. XXXII: *Quum induerit sacerdos vestimenta linea, vestimenta sacra.* Ab Adamo quum idem institutum, quasi per manuum traditiones, ad Noachum usque, & terrarum inundationem perveniset; post inundationem, ab hujus nepotibus in omneis simul orbis terrarum partes dispersum est; perpetuóque in hæc usque tempora observatum. nam præter Europæos, Asiaticos, atque Afros, Americanorum quoque sacerdoteis, sacra peracturos, candido velari vestitu, satis notum est. De Persarum magis ita Diogenes Laërtius, in procœmio: Τούτων δὲ ἐσθὴς λευκή· id est: *His vestis candida.* De Jovis Ammonis sacerdotibus Silius Italicus, sub initium libri III:

—— *Nec discolor ulli*
Ante aras cultus: velantur corpora lino;
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.

Et de iisdem, sub finem ejusdem libri:

—— *Ante aras stat vestе sacerdos*
Effulgens niveâ.

Ovidius Tristium lib. V, eleg. V, sacrificaturus diis, natali die conjugis suæ:

Quæque semel toto vestis mihi sumitur anno,
Sumatur fatis discolor alba meis.

Fastorum lib. IV:

Alba decent Cerêrem; vesteis Cerealibus albas
Sumite: nunc pulli velleris usus abest.

Metamorph. lib. X:

Festa piæ Cereri celebrabant annua matres

Illa, quibus niveâ velatis corpora veste
Primitias frugum dant spicea serta suarum.

Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. III:

Deius heic longè candenti veste sacerdos
Occurrit.

Virgilius Aeneid. lib. XII:

—— *Alii fontemque ignemque ferebant*
Velati lino.

Proinde Germanorum quoque sacerdotibus album, sive candidum fuisse amictum, nemini dubium esse debet. Ac de Gallis, Germanorum consangvineis, apertissimum est testimonium Plinii, in lib. XVI, cap. XLIV. *Nihil habent*, inquit, *Druidæ viscо, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit robur) sacratius.* & paullo pòst: *Sacerdos candidâ veste cultus, arborem scandit, falce aureâ demetit. candido id accipitur sago. tum deinde victimas immolant.* Germani quum etiam feminis usi sint sacerdotibus; has quoque albo vestitu cultas refert Strabo, lib. VII, his verbis: Ἔθος δέ τι Κίμβρων διηγῆται πιθανὸν ὅτι αἱ γυναῖκες αὐτῶν συστρατεύουσαι, παρηκολούθουν τοῖς μάντεσι ἱερείαι, πολιότριχες, λευχείμονες, καρπασίναις ἐφαπτίσι διαπεπηγυίαι, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι, γυμνόπόδες. id est: *Morem fuisse Cimbris usitatum ferunt hujusmodi: Uxores eorum, quæ una cum viris in bellum proficiscebantur, fatidicas quasdam comitatas fuisse sacerdoteis, capillo cano, candido vestitu, carbasinis amictas sagulis, quæ fibulis subnectebantur; cingulo cinctas æreo, nudisque incedenteis pedibus.* Quid *sagulum*, sive *sagum* apud Germanos fuerit suprà, cap. XVI, cognitum est: ubi etiam feminarum amictus explicatus, ex his Taciti verbis. *Nec alius feminis, quàm viris, habitus: nisi quòd femina sæpiùs lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant; partemq. vestitus superiorem in manicas non extendunt, nudæ brachia, & lacertas: sed & proxima pars pectoris patet.* Eodem amictu & sacræ illæ feminæ velabantur nisi quòd purpurâ non variato. super hunc amictum carbasino sive lineo contegebantur sagulo. Sic Vestalibus quoque apud Romanos virginibus ἐσθῆτα καρπασίνην tribuit Dionysius Halicarnassensis, lib. II. Apud Germanos quia omnes pariter viri sagulis tegebantur; sacerdoteis quoque viros candido amictos fuisse sagulo, cummaximè credibile est. De cetero veste tecti fuêre strictâ illâ, & singulos artus exprimente. Coronabantur præterea in sacrificiis non modò victimæ & altaria, sed & homines sacrificantes. Apollonius, Ἀργοναυτικῶν lib. II:

Ξανθὰς δ' ἐρεψάμενοι δάφνῃ κατυπερθε μέτωπα.
Flavaque sunt viridi redimiti tempora lauro.

Virgilius, Aeneid. lib. III:

—— *Phœbique sacerdos*
Vittis & sacrâ redimitus tempora lauro.

Item Aeneid. lib. XII:

Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Aeneid. lib. VIII:

Tum Salii ad cantus, incensa altaria circùm,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.

Et γεωργικῶν lib. I: —— *Neque antè*
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompositos, & carmina dicat.

Plinius, loco prædicto: *Nihil habent Druidæ viscо, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos. nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt. enimverò quidquid adnascatur illis, è cælo missum putant; signumque esse electæ ab ipso deo arboris.* Ergo & ipsi Druidæ sacrificantes quercu viscos ique fronde tempora redimiti fuerunt. Hæc igitur de sacerdotum amictu, ornatuque.

De locis, in quibus sacra fiebant, superiori capite dictum. nempe fuisse apud Germanos lucorum penetralia, densissimis sepibus cincta. In his igitur ara haud dubiè excitabatur, ut apud alias genteis, ex viridi gramine, sive cespitibus. Virgilius, Aeneid. lib. XII:

—— *Parabant*
In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas.

Silius, lib. VII, de Romano exercitu:

—— *Mille hinc (venerabile visu)*
Cespite de viridi surgunt properantiùs aræ.

Et

Et lib. XVI, de fœdere inter Scipionem & Syphacem, in Africâ icto:

Et simul exstructis cespes surrexerat aris.

Ovidius, Trist. lib. V, eleg. V:

Araque graminea viridis de cespite fiat.

Hujusmodi ergo fuêre aræ, de quibus Tacitus, annalium lib. I, ad cladem Varianam loquitur his verbis: *Lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Quin ipse Jehova hujusmodi sibi erigere aram Mosen jussit; teste ipso Mose, Exodi cap. XX, vers. XXIV, his verbis: *Aram terream facito mihi: uti sacrifices supra eam holocausta tua.* Ab Adamo igitur prima hujusmodi ararum origo. quam posteà repetiit Noachus, arcam egressus. Ceterùm arâ erectâ, instrumenta, quibus mactaretur aperireturque victima, & vasa cum aquis, quibus purgarentur exsta, simul inferebantur. Virgilius, loco prædicto: —— *Parabant*

In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,
Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Omnia ista ad eumdem ferè modum apud Judæos fuisse administrata, Mosis nos docent leges atque instituta, ipsius Dei jussu perscripta. His ita in penetralibus præparatis, ignique in sacrâ arâ excitato, victima adducebatur. Silius, loco suprà citato:

Et simul exstructis cespes surrexerat aris,
Victimaque admotæ stabat subjecta bipenni.

De victimis sic Tacitus, in libro de Germaniâ: *Mercurio humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* De humanis istis hostiis posteriùs agam. nunc de animalium victimis. Omnis generis animalia eos immolasse, auctor est Procopius, rerum Gothic. lib. II, de Sveonibus, Gutis, ceterisque Scandinaviæ peninsulæ incolis ita loquens: Θύουσι δὲ ἱερεῖα πάντα· id est; *Immolant omnis generis hostias.* Et de Germanorum consangvineis Gallis Strabo, lib. IV: καταστεγάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλων ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα καὶ παντοῖα θηρία καὶ ἀνθρώπους ὁλοκαύτουν. hoc est: *Fœni colosso exstructo, lignoque subdito, pecudes & omnis generis animalia, ac homines concremabant.* Hoc equidem colosso, è singulari more, in publicis majoribusque sacrificiis utebantur; in quo non solùm omnis generis, sed omnis etiam coloris animalia haud dubiè cremata fuêre. in minoribus candidum colorem, ut in aliis rebus sacris, sic & in victimis spectatum fuisse, ostendit Plinius, loco prædicto. *Sacrificiis*, inquit, *epulisque ritè sub arbore præparatis, duos admovent candidi coloris tauros; quorum cornua tunc primùm vinciantur.* Non Celtarum hoc fuisse proprium, sed aliis etiam gentibus commune, docent passim auctores. Virgilius, Aeneid. lib. IV:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Silius, lib. III; de Annibale Pœno:

Iamque deûm regi Martique sub omine fausto
Instauratur honos: niveoque ante omnia tauro
Placatur meritis monitor Cyllenius aris.

Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. I:

—— *Dabit auratis & cornibus igni*
Colla pater; niveique greges altaria cingent.

Ovidius, Tristium lib. IV, eleg. II:

Candidaque adductâ collum percussa securi
Victima purpureo sanguine tingit humum.

Idem, de Ponto lib. IV, eleg. IV:

Colla boves niveos certæ præbere securi.

Et eod. lib. eleg. IX:

Albave opimorum colla ferire boum.

Sed candidi coloris victimæ superis tantùm immolabantur diis. inferis ater colos quærebatur. Virgilius, Aeneid. lib. VI, de Aeneâ in Avernum antrum descendente:

Quattuor hæc primùm nigrantes terga juvencos
Constituit.

Et paullo pòst: —— *Ipse atri velleris agnam*
Aeneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit.

Plinius, lib. XXX, cap. II, de Nerone, magicas scrutante artes: *Dies eligere certos, liberum*

erat; pecudeis verò, quibus non nisi ater colos esset, facile. Juvenes immolasse Celtas boveis, ut & aliæ gentes, liquidò docet loco superiori Plinius; ubi tradit, *tunc primùm cornua eorum fuisse vincta*. unde etiam juvencos adpellat Virgilius. Lucianus, in libro de sacrificiis: Ἀλλ' οἵγε ἱερῆες, στεφανώσαντες τὸ ζῶον, καὶ πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἄτελὲς εἴη, ἵνα μηδὲ τῶν ἀρρήτων ἅψηται καθαρτήριον, προσάγουσι τῷ βωμῷ. id est: *Iam verò quum immolant, primùm sertis coronant pecudem, multòque antè explorant, num legitima sit, & sacris idonea, ne quid fortè mactent ex his, quæ religio repudiat; deinde ad aram adplicant*. Ergo Celtæ nostri victimam quoque quernâ fronde ac viſco coronarunt. Ceterùm victimâ etiam in hunc modum paratâ, sacerdos manus purâ aquâ abluebat. Hesiodus ἐν τοῖς ἔργοις·

Μηδέ ποτ' ἐξ ἠῶς Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
Χερσὶν ἀνίπτοισι, μηδ' ἄλλοις ἀθανάτοισι.
Neque umquàm de manè Iovi libato nigrum vinum
Manibus illotis, neque aliis immortalibus.

Homer. Iliad. VI:

Χερσὶ δ' ἀνίπτοισι Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
Ἄζομαι.
Manibus illotis Iovi libare nigrum vinum
Metuo.

Dionysius Halicarnassensis, lib. VII, de Romanis loquens: Σωθέντες ἡ τε πομπὴς, ἐθυόντων θύειν τε ὕπαιθροι καὶ τῶν ἱερείων οἷς ἔζεον, καὶ τῶν θυηπόλων. πρῶτον δ' αὐτοὺς ἐλοῦσι τῷ πρὸ ἡμῶν. χερνιψάμενοί τε δὴ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καθαρῷ περιαγίσαντες ὕδατι, καὶ Δήμητρα καρπῶν δοτῖραν αὐτῶν τε κεφαλαῖς, ἐπιθέντες καὶ δρέμματι, θύειν τότε τοῖς ὑπηρέταις αὐτὰ ἐκέλευον. τῶν δὲ οἱ μὲν, ἐσκοπουν ἔπι θυμάτων, σκυθάλην οὖν κροτάφοις ἔπαιον· οἱ δὲ πίπτοντα ὑπαπτήσσοντας σφαγίδας· καὶ μὴν τὰς δέρσεις τε, καὶ μελίζοντες, ἀπάρχας ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ πάντες ἅμα μέλος· ἃς ἀλφίτοις ζέοις ἀναθύσαντες, προσέφερον τοῖς θύουσιν ὀλοκαυτῶν. οἱ δὲ ὀλοκαυτοῦντες, ἵφηπτον, καὶ προσίασιν δον οἶνον καὶ τὰ ἀγιαζόμενα. ἕκαστον δ' ὅτι καὶ νόμος ἐγίνετο οὖν ἀμφὶ θυσίαν ὑφ' Ἑλλήνων καταστηθέντας, ἐκ τῶν Ὁμήρου ποιήσεως γνῶναι ῥᾴδιον. Hoc est: *Peractâ pompâ, confestim sacrificabant consules, sacerdotesque, quibus fas erat, & victimarii: idque more nostratium. lotis enim manibus, & lustratis aquâ purâ victimis, insperſisque in eorum capita frugibus cerealibus, conceptisque precibus, tum demum ministros mactare eas jubebant. quorum alii stantem etiam tum hostiam fuste feriebant in tempora: alii suppositis cultris cadentem excipiebant; & mox excoriatam concidebant membratim; delibatasque ex singulis exstis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in canistris offerebant sacrificantibus: qui aris impositas succendebant; & vinum inter adolendum effundebant. quæ juxta Græcas sacrificiorum leges factitata esse, ex Homeri poësi facile cognoscere est.* Imò non ex Græcorum hæc apud Romanos fiebant legibus, sive institutis: sed ex omnium gentium more, à primo mortalium patre Adamo, & deinde à Noacho tradito. nam ipsum æternum Deum, rerum omnium auctorem, sacra docuisse Adamum eadem, quæ posteà Judæorum genti in ceteris legibus conscribere jussit Moses, suprà, cap. XXIII, ostensum est. Atque hinc est illa rituum similitudo apud omneis pariter genteis. Lucianus, in dicto libro, de Aegyptiis loquens: Αἱ μὲν θυσίαι καὶ παρ' ἐκείνοις αἱ αὐταὶ, πλὴν ὅτι πιθήκοις τὸ ἱερεῖον, καὶ κύνιον) προσιόντες ἤδη περιδρομόν· οἱ δὲ θηρεύσαντες μόνον, ὑποσφάξαντες. *Porrò sacrorum peragendorum idem apud illos ritus, qui apud alios; nisi quòd hostiam luctu prosequuntur; jamque mactatæ circumfusi membra laniant: alii verò sepeliunt tantùm, postquàm occiderint.* Sacerdos igitur, victimam immolaturus, vinum, sive, ubi hoc in interioribus Germaniæ partibus deerat, alium quempiam liquorem, inter media animalis cornua fundebat. mox manu lævâ in fronte animalis setas adprehendens, eademque libamina adfundens flammis; deum, sive deos, quibus victimam immolabat, precabatur. Virgilius, Aeneid. lib. IV:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candenti vaccæ media inter cornua fundit.

Et libro VI: *Quattuor hèic primùm nigrantes terga juvencos*
Constituit: frontique invergit vina sacerdos:
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imposuit sacris libamina prima;
Voce vocans Hecaten: cæloque Ereboque potentem
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris.

Ovidius, μεταμορφ. lib. VII: —— *Dum vota sacerdos*
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.

Et

Et Triſtium lib. v, eleg. v:

Da mihi thura puer, pingues facientia flammas;
Quodque pio fuſum ſtridat in igne merum.

De Aegyptiis, Herodotus, lib. II: Ἀγαγόντες τὸ κτῆνος πρὸς τὸν βωμὸν, πυρὴν κάουσι· ἔπειτα σφαγιάσαντες, καὶ σπεισάμενοι τὸν θεὸν, σφάζουσι. id eſt: *Pecude ad aram adductâ, pyram incendunt. deinde ſuper hoſtiam libato vino, ac deo invocato, eam mactant.* Plinius, dicto ſuprà loco de Druidarum viſco: *Tum deinde victimas immolant; precantes, ut ſuum donum deus proſperum faciat his, quibus dederit.* Apud Judæos quoque, ex lege divinâ eum, qui ſacrificium offerebat, victimæ manu impoſitâ, preceis peregiſſe, haud obſcurè patet ex Levit. cap. I. ℣. IV; cujus verba hæc ſunt: *Nitetur manu ſuâ ſuper caput holocauſti ſui; ut ſit acceptum pro ipſo, ad expiandum ipſum.* Sed clariùs poſteà cap. XVI, verſ. XXI: *Nitens Aharon ambabus manibus ſuis ſuper caput illius hirci, qui vivus erit, confitebitur ſuper ipſum omneis iniquitates filiorum Iſraëlis.* Carminibus peractas fuiſſe preceis apud profanas genteis, oſtendit Ovidius, triſt. lib. II, hoc verſu:

Exorant magnos carmina ſæpè deos.

Feriundi victimam modus haud idem fuit apud omneis. Dionyſius Halicarnaſſenſis, loco prædicto, *fuſte* Romanos percuſſiſſe tradit. è diverſo Ovidius *ſecuri*; & Silius *bipenni*. Scytharum ritum eâdem in re talem memorat Herodotus, lib. IV: Τὸ μὲν ἱρήϊον αὐτὸ ἐμπεποδισμένον τοὺς δύο πόδας τοὺς ἐμπροσθίους ἔσηκε· ὁ δὲ ὄπισθεν ἐπιστὰς, ἀπάρξας πλὴν δέρχω ἐπὶ τὸν βρόχον, καταβάλλει μιν· πεσόντι δὲ ἱρήϊ ἐπικαλέεται τὸν θεὸν, τῷ ἂν θύῃ· καὶ ἐπιβαλὼν βρόχον ξύλον ἐλάει τὴν αὐχένα· συντανύσας δὲ ἐμβαλὼν σφέα γῇ, ἅμα ἀποπνίγει. id eſt: *Victima ipſa primoribus implicita pedibus adſiſtit. ejus à tergo adſtans immolator, laquei extremo ſublato pecudem ferit. eâ concidente, deum precatur, cui illam mactat. mox circumdat laqueum collo; injectoque baculo circumducit, hoſtiamque ſtrangulat.* At hic ritus Scytharum proprius. reliquas genteis fuſte vel ſecuri feriſſe, moxque cadentem cultro ſuffodiſſe, ex ſuprà citatis manifeſtum eſt. Id ex ipſius, credo, æterni Dei inſtituto, quod dederat primo ſacrificatori Adamo; ut haud obſcurè patet è Moſis legibus, de ritu ſacrificiorum conſcriptis. Ceterùm auctor eſt Trebatius, apud Macrobium, Saturnalior. lib. III, cap. V, *hoſtiarum duo fuiſſe genera; unum, in quo voluntas dei per exſta diſquirebatur; alterum, in quo ſola anima deo ſacrabatur; unde etiam animales hoſtiæ vocabantur.* Hoſtia igitur conſultoria, ſtatim ut humi prolapſa jacebat, cultro recludebatur, exſtaque inſpiciebantur. Virgilius, dicto Aeneidos lib. IV:

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora deûm pingueis ſpatiatur ad aras;
Inſtauratque diem donis: pecudûmque recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exſta.

Eumdem ritum obſervaſſe & Druidas noſtros, teſtis eſt Diodorus, lib. V: Οὗτοι δὲ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ μακρᾶς τινὸς ἐμπειρίας τὰ μέλλοντα προλέγουσιν. id eſt; *Hi ex auſpiciis, & victimarum exſtis de futuris divinant.* Strabo lib. III: Θυόντες δ' εἰσὶ Λυσιτανοί· τὰ τε σπλάγχνα ἐπιβλέπουσιν οἱ καλούμενοι προσπτυλεῖς· καὶ ψηλαφῶντες καὶ τεκμαίρονται). hoc eſt: *Sacrificiis Luſitani ſtudent: & exſta inſpiciunt non exſecta. præterea & laterum venas inſpiciunt: ac contrectando etiam divinant.* Porrò ſangvis concidentis hoſtiæ, paterâ exceptus, aræ per ſacerdotem adfundebatur. Lucianus, dicto libro de ſacrificiis: Ὁ δὲ ἱερεὺς αὐτὸς ἔσηκεν ἡμαγμένον, καὶ ἀνατείνων τὸ ζῶον, καὶ τὴν ἔγκατα ἐξαίρων, καὶ καρδιακῶν, καὶ τὸ αἷμα τῷ βωμῷ προσχέων. hoc eſt: *Sacrificus autem ipſe, ſangvine conſperſus, animal incidit, inteſtina educit, cor evellit, cruoremque aræ circumfundit.* Eâ de re Dei etiam populo lex data, paſſim à Moſe perſcribitur. ut Exodi cap. XXIX, ℣. XVI: *Iugulato ariete, accipiens ſangvinem ejus, inſperges altari circumquaque.* Levit. cap. I, ℣. V: *Quando jugulabit ſacerdos ſubrumum juvencum coram Iehovâ, offerentes filii Aharonis ſacerdotes ſangvinem ejus, ſpargent eum circumquaque ſuper altare.* & cap. XVII, ℣. VI: *Adſperget ſacerdos ipſe ſangvinem ſacrificiorum ſuper altare Iehovæ.* Atque iſtas equidem victimas conſultorias, inſpectis exſtis, totas flammis tradebant gentes. Lucianus, loco prædicto: Ἐπὶ πᾶσι δὲ πῦρ ἀνακαύσας ὁ ἱερεὺς, ἐπιθήκε φέρων αὐτῇ δορᾷ τὴν αἶγα, καὶ αὐτοῖς ἱεροῖς τὸ πρόβατον. id eſt: *Poſt omnia demum incenſo igni, capram ipſam pariter cum pelle deportatam imponit ſacerdos; ipſam item cum lanâ ovem.* Virgilius, Aeneid. lib. VI:

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus exſtis.

Apud veri Dei populum, Judæorum gentem, quum ex divinâ inſtitutione hoſtiarum aliæ

forent *votivæ*, sive in gratiarum actionem oblatæ, quas Græci vocant εὐχαριστικὰς; aliæ verò *expiatoriæ*: has quoque totas flammis fuisse traditas, ex Mosis patet legibus. Sic enim ille in Exodi capite XXIX, ℣. XI, & sequentibus, de Aharonis, filiorumque ejus expiatione & consecratione scribit: *Et jugulabis juvencum illum coram Iehovâ. Deinde accipiens de sanguine ejus, impones cornibus altaris digito tuo. Omnem autem reliquum sanguinem effundito versùs fundamentum altaris. Accipiens quoque omnem adipem, qui operit intestina, & reticulum, quod est super jecur, ambosque renes ejus, & adipem, qui est super illos; adolebis super altare. Carnem verò juvenci, & pellem ejus, fimumque ejus, igne comburito extra castra. Oblatio est pro peccato.* Eidem ritus circa expiatorium sacrificium traduntur Levit. cap. IV, vers. III, & sequentibus, ad usque XXIII. Sed breviùs de expiatoriis hisce hostiis, versiculo ultimo capitis VI: *Omne peccatum, de cujus sanguine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in sancto, ne comeditor; igne comburitor.* Hoc genus sacrificii, sæpius adpellatur, Numer. cap. XV, XXVIII, & XXIX, *sacrificium*, sive *holocaustum igne absumendum, in odorem gratum Iehovæ.* Sed hactenus de holocaustis, id est, de hostiis consultoriis, ut apud gentileis vocabantur populos, quæ totæ comburebantur.

De *animali hostiâ* sola diis sacrabatur anima; teste Trebatio. Et quia anima pecudis erat ipse sanguis; teste ipso rerum cunctarum opifice, apud Mosen, in libro genes. cap. IX, vers. IV, his verbis; *Carnem cum sanguine ejus, qui anima est ipsius, ne comeditote*; quæ sæpiùs repetuntur Levit. cap. XVII: sanguis, paterâ exceptus, flammis infundebatur. unde Virgilius, Aeneid VIII, de Euandri sacrificio:

Fortè die solennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno, divisque ferebat,
Ante urbem in luco. Pallas huic filius unà,
Vnà omnes juvenum primi, pauperque senatus
Thura dabant: tepidusque cruor fumabat ad aras.

Ipsa verò victimæ viscera cum exstis in epulas sacrificantibus parabantur. Hinc paullo pòst Virgilius ita Euandrum refert Aeneam adloquentem:

Intereà sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum.
Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula.
Tum lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum; onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas simul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & lustralibus exstis.

Idem, Aeneid. lib. I:

Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt.

Ad hæc ita Servius: *Viscera non tantùm intestina dicimus; sed quidquid sub corio est. ut; In Albano Latinis visceratio dabatur. id est, caro.* Et Aeneid. lib. III, ita poëta canit de Ulyssis sociis, à Cyclope in Siciliâ consumptis:

Visceribus miserorum & sanguine vescitur atro.

Ad quæ ita Servius: *Viscera propriè carnes sunt.* Aliter tamen paullo Dionysius Halicarnassensis, loco suprà citato: οἱ δὲ πίπτοντες ἔθυματον ὑπερπηδῶσι τὰς σφαγίδας. κἀμπερὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου πλάγχνου πάντας ἄλλου μέλους· ἃς ἀλφίτοις ζέας ἀναδιδόασιν, προσέφερον τοῖς θύουσιν ὑπὲρ καιῶν· οἱ δὲ ὑπὲρ σοῦ βωμὸς ὑπολήψεται, ὕφηλον, καὶ προσέπασσον οἶνον καὶ τὰ ἀγιαζόμενα. Hoc est: *Alii verò suppositis cultris cadentem hostiam excipiebant: & mox excoriatam concidebant membratim: delibatasque ex singulis exstis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in canistris offerebant sacrificantibus: qui aris impositas succendebant; vinum inter adolendum adfundentes.* Reliqua in epulas cedebant sacrificantibus. Sic Moses quoque Exodi cap. XVIII, ℣. XII: *Acceptum obtulit Iethro socer Mosis sacrificium, & victimas Deo. & venit Aharon, & omnes seniores Israëlis, ad comedendum cibum cum socero Mosis, coram Deo ipso.* Ceterùm farinâ consperserunt sacrificium omnes gentes. Plinius, lib. XII, cap. XVIII, de thure loquens: *Nec minùs propitii dii erant molâ salsâ supplicantibus: imò verò ut palàm est, placatiores.* Salsam intelligit farinam. Sed salem sacrificiis adhibuerunt & ipsi Judæi, ex ipsius Dei instituto; quod ita perscribitur à Mose, Levit. c. II, ℣. XIII: *Omnem oblationem muneris*

neris tui sale salito: neque cessare sinito salem fœderis Dei tui à munere tuo. cum omni oblatione tuâ offerto salem. Vinum igni affusum fuisse inter adolendum, modò è Dionysio intelleximus. de oleo ita suprà audivimus loquentem Virgilium, Aeneid. lib. VI:

Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingve superque oleum fundens ardentibus extis.

Dei quoque populum Judæos vino oleoque ad sacrificia ex divino instituto usos fuisse, passim testatur Moses in dicto Levitico. Virgilius, dicto suprà libro VIII Aeneidos, in Euandri sacrificio, ita pergit, post narratam, dapibus remotis, de Caco seu fabulam, sive historiam:

Quare agite ô juvenes, tantarum in munere laudum,
Cingite fronde comas; & pocula porgite dextris:
Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, Herculeâ bicolor cùm populus umbrâ
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer implevit dextram scyphus: ocius omnes
In mensam læti libant, divosque precantur.
Devexo interea à propior fit vesper olympo:
Iamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras:
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circùm,
Populeis adsunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudeis
Herculeas, & facta ferunt.

Multa, adeóque pleraque ad hunc peregisse ritum in sacrificiis suis Celtas, maximè credibile est; quando aliæ quoque gentes ferè eumdem observarunt. Festos autem egisse dies, festasque sæpè ac ludicras cum solennibus epulis nocteis Germanos nostros, mox infrà ostendam.

Ceterùm apud alias genteis ipsos homines, pro quibus sacra fiebant, manum rebus admovisse divinis, patet ex Didonis exemplo: de quâ sic Virgilius;

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Item ex Aeneæ exemplo: —— *Ipse atri velleris agnam*
Aeneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam.

Nisi fortè Aeneam Didonemque sacris fuisse initiatos, suspicari libet. Certè profanos etiam homines aliquam admovisse manum, liquet ex his ejusdem poëtæ verbis:

Pallas huic filius unà,
Vnà omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Thura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.

Sic & Martialis lib. VIII:

Dat populus, dat gratus eques, dat thura senatus.

Apud Judæos etiam manum victimæ imposuisse ipsum, qui eam pro peccatis suis offerebat, ostendit Moses, Levit. cap. I, vers. IV, his verbis: *Nitetur manu suâ super caput holocausti sui; ut sit acceptum pro ipso, ad expiandum ipsum.* At apud Celtas nostros, nemini, nisi uni sacerdoti, sacra attingere atque peragere, fas fuisse, docet Diodorus, lib. V: Ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. Διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμιλητῶν, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν ἀποφέρειν, καὶ διὰ τούτων εὐχὰς δεῖν ποιεῖσθαι. id est: *Mos illis est, nulla sacra sine philosopho peragere. per hos enim, veluti divinæ naturæ gnaros, & quasi colloquutores, gratiarum sacrificia diis offerenda; per hos internuntios bona ab illis expetenda, censent.* Porrò de sacrificiorum oblatoribus ita Lucianus, in dicto libro de sacrificiis: Προσάγουσι τὰς θυσίας, βοῦν μὲν ὁ γεωργός, ἄρνα δὲ ὁ ποιμήν, καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος, ὁ δέ τις λιθοσωτὸν, ἢ πάπυρον· ὁ δὲ πένης ἱλάσκεται τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. id est: *Victimas offerunt, bovem aratorem agricola, agnum opilio, capram caprarius: est qui thus, & qui placentulam offerat. at si quis pauper fuerit, is ita deo litat, uti suam ipsius dextram dumtaxat exosculetur.* De Sarmatis ita Helmoldus lib. I, cap. LXXXIV: *Ingressus atrii omnibus inhibitus, nisi sacerdoti tantùm, & sacrificare volentibus; vel, quos mortis urgebat periculum: his enim minimè negabatur asylum.*

Nempe,

Nempe, quum nemini penetralia ingredi conceſſum, niſi unis ſacerdotibus, & pro quo, ſeu quibus ſacra ii facerent; tamen, ſi quis, graviore periculoſioreque adflictus morbo, ipſe victimam pro ſuâ ſalute propter inopiam offerre nequiret; huic aliorum adſiſtere hoſtiis, preceisque pro ſe deo fundere, licebat. Maximâ cum reverentiâ acceſſiſſe ſacrificanteis, & ſummâ cum veneratione adſtitiſſe ſacris, vel potiùs in genua, adeóque ſæpè in faciem procubuiſſe; haud dubium eſt. hinc enim illa manus exoſculatio, apud Lucianum: hinc totius corporis incurvatio, maximè verò frontis inclinatio, ſeu capitis ſubmiſſio, ſacris etiam Chriſtianorum libris notata. Nec aliunde hujusmodi ritus ſupplicantium, honorantiumq; ſuperiores, omnibus pariter per univerſum terræ orbem gentibus uſurpati, quàm ex ipſis ſacrorum ceremoniis; quas primus mortalium liberos ſuos edocuit Adamus, ut jam dudum oſtenſum eſt. Ammiani Marcellini hæc ſunt verba, lib. XIV: *Alemannorum reges & populi, formidantes, per oratores, quos videtis, ſummiſſis cervicibus conceſſionem præteritorum poſcunt, & pacem.* Et lib. XVII, de Quadis, Germanicâ gente: *Qui, quum oblati, eorum ritu ſtantes curvatis corporibus, facinora gravia purgare non poſſent; ultimæ ſortis infortunia metuentes, dederunt obſides imperatos.* De iisdem lib XXX: *Cúmque, membris curvatis, ſtarent metu debiles, & præſtricti; docere juſſi, quæ ferebant, uſitatas illas cauſationum ſpecies, jurandi fidem addendo, firmabant.* Et dicto lib. XVII: *Quados, Sarmatis adjumenta ferenteis, attrivimus. qui poſt arumnoſa diſpendia inter diſcurſus, & repugnandi minaces anhelitus, quid noſtra valeat virtus experti, manus, ad dimicandum aptatas, armorum abjecto munimine, ponè terga vinxerunt; reſtareque ſolam ſalutem contemplantes in precibus, affuſi ſunt veſtigiis Auguſti clementis.* Similia his, adeóque eadem ſunt, quæ, lib. XVIII, in Meſopotamiâ geſta narrat, his verbis: *Antoninus, ambitioſè prægrediens agmina, ab Vrſicino agnitus, & objurgatorio ſono vocis increpitus, proditorque & nefarius adpellatus, ſublatâ tiarâ, quam capite ſummo ferebat honoris inſigne, deſiluit equo; curvatis membris, humum vultu penè contingens ſalutavit, patronum adpellans & dominum, manus poſt tergum connectens; quod apud Aſſyrios ſupplicis indicat formam.* & mox: *Simul hæc dicens, è medio proſpectu abſceſſit, non averſus, ſed dum evaneſceret, verecundè retrogradiens, & pectus oſtentans.* Apud Lucianum, in Dialogo de amicitiâ, ita Toxaris Scytha: Αὐτὸς ὁ σκυθίσας χαμαὶ τὸν βύρσινον, καθ' ἑπ' αὐτῆς, εἰς τὸπίσω ἀπαγαγὼν τὼ χεῖρε, ὥσπερ οἱ ἐκ τῶν ἀγκώνων δεδεμένοι. καὶ τὸ ἔστιν ἡμῖν ἡ μεγίστη ἱκετηρία. id eſt: *Ipſe autem extenſo humi corio inſidet, manibus in tergum reductis; more eorum, qui à cubitis vincti ſunt. atque hoc equidem apud nos maximum ſupplicandi genus.* Sic arbitror Quados quoque noſtros manus poſt terga non vinculis ligatas (id enim unde aut quomodò in pugnæ celeritate?) ſed digitis pectinatim inter ſe implexis connexas, atque inter ſe complicatas habuiſſe. Sed de hoc ritu, in ſacris obſervato, ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimosque Suevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in ſilvam, auguriis patrum & priſcâ formidine ſacram, omnes ejuſdem ſangvinis populi legationibus coëunt; caſque publicè homine cæſo, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Eſt & alia luco reverentia. nemo, niſi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & poteſtatem numinis præ ſe ferens. ſi fortè prolapſus eſt; attolli, & inſurgere, haut licitum: per humum volvuntur. eóque omnis ſuperſtitio reſpicit, tamquàm inde initia gentis, ibi regnator omnium deus: cetera ſubjecta, atque parentia.* Sed tempus eſt, de humanis quoque dicere victimis.

Humanarum hoſtiarum ſacrificiis deos coluiſſe priſcos Germanos, teſtem audivimus jam ſæpè Tacitum. idem de Cimbris, Germanicâ gente, teſtatur Strabo, lib. VII; & de Gallis Germanorum conſangvineis, lib. IV. de his etiam Cæſar, belli Gallici comment. VI; & Dionyſius Halicarnaſſenſis, antiquitat. Romanar. lib. I; item Mela, lib. III, cap. II; & Plutarchus, in libro de ſuperſtitione. de utrisque Diodorus, lib. V. Romani equidem iſti Græcique auctores, humanarum hasce hoſtiarum immolationes, ceu barbaricam immanemque feritatem in Celtis notant. nec injuriâ: ita enim profectò erat. at non unis tantùm fuit uſitata Celtis; nec in Celticâ primùm reperta. auctor ejus quisquis tandem fuerit, in Aſiâ certè primam ei originem dedit unde per omnem terræ orbem, in univerſas pariter genteis, poſt inundationem, conſvetudo ejus diſperſa. Quum omnia peccata, id eſt veri Dei contemtus, & odium, item ſiderum aliorumque falſorum numinum veneratio atque cultus, tyrannica imperia, matrimonii à Deo inſtituti violatio, cædes, rapinæ, bella, & cuncta reliqua mala, jam ante terrarum inundationem cœperint: ob quorum cauſam ſummus atque æternus Deus inundationem humano generi immiſit: hanc quoque diram, nefandam, exſecrandamque crudelitatem ſimul jam tum initium cepiſſe, cummaximè credibile eſt. Quin ſacra id Moſis ſcripta, quamvis haud ita clarè, indicant tamen quodammodò, geneſ. c. VI, ỳ. V, his verbis: *Quum itaque videret Iehova augeſcere malitiam hominis*

in

in terrâ; & omne figmentum & cogitationes cordis ejus tantummodò malas esse omni tempore. & ψ. XI: *Quumque terra corrupta esset coram Deo ipso, & impleta esset violentiâ.* item ψ. XII: *Aspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat. corruperat enim omnis caro viam suam supra terram.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ, ex vetustissimis Græcorum monimentis causas, cur primum mortalium genus aquarum eluvione deletum fuerit, refert hujusmodi: Ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον. οὔτε γὰρ ὅρκεα ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. ἀντ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. hoc est: *Quum contumeliosi admodùm forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim jusjurandum observarunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miserti sunt. Ob quas res maxima eos mox consequuta est calamitas.* Hæc equidem levia, præut divina testatur Mosis historia. graviora multo Ovidius, & in nostram opinionem propiora, metamorphos. lib. I. illic enim, postquàm gigantum descripsit interitum, (quâ fabulâ angelorum significari lapsum, diabolorumque ortum, suprà, cap. XXXI, ostensum) hos continuò subjicit versus:

Et ne nulla suæ stirpis monumenta manerent,
In faciem vertisse hominum. sed & illa propago
Contemtrix superûm, sævæque avidissima cædis,
Et violenta fuit. scires è sangvine natam.

Quibus versibus novam mortalium progeniem poëta instituit; quam posteà inundatione terrarùm totam à Jove deletam narrat: quasi illa, ab initio mundi per Japeti, uti ipse vult, filium condita, jam omnis anteà interiisset. cujus tamen rei nullam facit mentionem. Diabolorum illa nova erat propago; ex gigantum clade, non hominum. At quibus verbis Adami primum filium Cainum, fratris Abeli interfectorem, apertiùs poëta describere potuit, quàm hoc versu?

Contemtrix superûm, sævæque avidissima cædis.

Sed hujus ætatem ille cum primi mortalium generis fine, id est, cum inundatione conjungit; primumque Lycaonis facinus nefandum memorat. de quo pauca quædam ipsius Jovis indignantis hæc citasse verba suffecerit:

—— *Facto nondum vulgata recenti,*
Fœda Lycaoniæ referens convivia mensæ.

Et paullo pòst: *Cùm mihi, qui fulmen, qui vos habeoque regoque,*
Struxerit insidias notus feritate Lycaon.

Et mox: *Contigerat nostras infamia temporis aureis.*

Et iterum: *Longa mora est, quantum noxæ sit ubique repertum,*
Enumerare: minor fuit ipsa infamia vero.

Tandem: *Signa dedi venisse deum: vulgusque precari*
Cœperat. irridet primò pia vota Lycaon:
Mox ait; Experiar, deus hic, discrimine aperto,
An sit mortalis. nec erit dubitabile verum.
Nocte gravem somno nec opinâ perdere morte
Me parat. hæc illi placet experientia veri.
Nec contentus eo est: missi de gente Molossâ
Obsidis unius jugulum mucrone resolvit:
Atque ita semineces partim ferventibus artus
Mollit aquis, partim subjecto terruit igni.
Quos simul imposuit mensis.

Hæc ante inundationem facta, moxque eam consequutam esse, narrat poëta. quæ quamvis vana anilis fabulæ videantur nugamenta; tamen multum veri, multà licet obscuritate involutum, continent. Lycaon iste, quisquis mortalium ante aquarum diluvionem dicendus, veri Dei, cunctarum rerum conditoris, impiissimus fuit contemtor: & quum falsos deos sub siderum formis coleret; his humanis hostiis, si non primus, certè ante inundationem litavit; mandendasque humanas carneis mensis imposuit: quemadmodùm omnes posteà gentes factitarunt, ritu hoc diro atque nefando à majoribus accepto. Vnde rectè de Celtis nostris Diodorus, dicto libro V, παλαιᾷ τινι καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει, id est, *ex longinquâ vetustatis observatione* fidem ait Druidas invenisse, ex humanis hostiis divinanteis. & ex antiquissimis Græcorvm poëtis Sophocles, in Andromedâ:

Νόμος γάρ ἐστι τοῖσι βαρβάροις, Κρόνῳ
Θυηπολεῖν βρότειον, ἀρχῆθεν, γένος.

Ritus

Ritus est antiquissimus barbaris, Saturno
Immolare humanum genus.

Quod adeò verum est, uti etiam Sophocle longè antiquior auctor, sanctus æterni Dei propheta Moses, idem attestetur, Levit. cap. XVIII, ỳs. XXI; & cap. XX, ỳs. II, III, IV, & V. Ammonitarum nationi ritum hunc fuisse vulgarem, testantur & aliæ sacræ historiæ; Reg. lib. I, cap. XI, ỳs. V, VII, & XXXIII: & lib. II, cap. XXIII, ỳs. X, & XIII. De Tauris, Pomponius Mela, lib. II, cap. I: *Immanes sunt moribus, immanemque famam habent, solere pro victimis advenas cædere.* De Neuris, idem auctor, eodem capite: *Mars omnium deus. ei homines pro victimis feriunt.* Alios quoque Scythas ex captivis centesimum quemq; Marti immolasse hominem, auctor est Herodotus, lib. IV. Apud Albanos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur; teste Strabone, lib. XI. De Indis Mela, lib. III, cap. VII: *Quidam proximos parentesque, priusquàm annis aut ægritudine in maciem eant, velut hostias cædunt; cæsorumque visceribus epulari, fas & maximè pium est.* De Persis Plutarchus, in libro de superstitione: Ἄμηστρις δὲ, ἡ Ξέρξου γυνὴ, δώδεκα καθώρυξεν ἀνθρώπους ζῶντας ὑπὲρ αὑτῆς τῷ Ἅιδῃ. id est: *Amestris, quæ uxor fuit Xerxis, Plutoni XII prosè vivos homines defodit.* De populis inter Arabicum sinum ac Nilum colentibus, Procopius, rer. Persicar. lib. I: Οἱ μὲν τι Βλέμυες καὶ ἀνθρώπους τῷ Ἡλίῳ θύειν εἰώθασι· ταῦτα δὲ τὰ ἱερεῖα δή τοι δὴ οἱ βάρβαροι ἔτι ἐς ἐμὲ εἶχον. ἀλλὰ βασιλεὺς αὐτὰ Ἰουστινιανὸς καθελεῖν ἔγνω. id est: *Blemyes etiam homines Soli immolare consvérunt. eaque sacra isti barbari ad mea usque tempora servarunt. sed Iustinianus tandem imperator ea sustulit.* Ægyptios in Idithyæ urbe vivos combussisse homines Typhoni, auctor est apud Plutarchum, in libro de Iside, Manethon. Carthaginienses Saturno humanis litasse hostiis, inter complureis alios, auctores sunt Dionysius Halicarnassensis, antiquit. Roman. lib. I, & Plutarchus in dicto libro de superstitione. Nec solis barbaris nationibus hæc fuit usitata feritas; sed ipsis etiam Græcis. De Iphigeniæ immolatione cui ignotum? Lactantius, lib. I, cap. XXI: *Apud Cypri Salaminem humanam hostiam Iovi Teucrus immolavit: idque sacrificium posteris tradidit. quod est nuper, Hadriano imperante, sublatum.* Idem auctor de Romanis, mox eodem capite: *Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. siquidem Latialis Iupiter etiamnunc sanguine colitur humano.* Saturnum quoque apud eos antiquitus *eodem genere sacrificii cultum fuisse, non quidem uti homo ad aram immolaretur, sed uti in Tiberim de ponto Mylvio mitteretur*, idem testis est, capite eodem, paullo pòst. cui adstipulatur, inter alios, Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. VII; & multo hoc vetustiores, Dionysius dicto libro, atque Ovidius, Fastor. lib. I. Sed & Dianæ Egeriæ Latini humanas obtulerunt hostias. Silius Italicus, lib. IV:

Ausonii totidem numero; quos miserat altis
Egeriæ genitos immitis Aricia lucis.

Plinius, lib. XXX, cap. I: *Sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso* Coss. *senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur: palámque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata.* Flav. Vopiscus, in Aureliano: *Capitolium Aurelianus invectus, ut illic cæderet servos, quos captos voviſſe Iovi opt. max. ferebatur.* Denique omneis universi orbis terrarum gentes humanis litasse hostiis, hodiéque in orbe extero, sive Americano, & in Africæ meridionalibus, Asiæque orientalibus, litare; nisi si qui patrum nostrorum memoriâ per Europæos ab eo deducti sint; satis ex veterum recentiumque scriptorum monimentis constat. quâ de re jam ante me haud pauca dixerunt alii. proinde pluribus ea heic exponere haud opus esse duco. ad Germanos meos redeo. Tacitus, ut suprà relatum, in libro de Germaniâ: *Deorum maximè Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent.* Et posteà, de Semnonibus Svevis: *Cæso publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* Procopius, rer. Gothic. lib. II, de Scandinaviæ incolis, id est, de Sveonibus atque Norvagiis: Τῶν ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἀνθρώπους ἐστίν. id est: *Victimarum pulcherrima illis est homo.* quod & Mag. Adamus Bremensis de iisdem affirmat. Idem Procopius, eodem libro posteà, de Francis Italiam vastantibus: Θυσίαις χρῶνται ἀνθρώπων. id est: *Hostiis utuntur humanis.* Et rer. Persicar. lib. I, de Herulis, Germanicâ itidem gente, Vistulæ ostia quondam accolente: Πολλά τινα νομίζουσι θεῶν ὅμιλον· ἐς δὲ ἀνθρώπων θυσίαις ἱλάσκεσθαι ὅσιον αὐτοῖς εἶναι. hoc est: *Deos complureis colunt. quibus humanis quoque hostiis litare, religiosum ac pium arbitrantur.* De consangvineis Germanorum Britannis ita Tacitus, annal. lib. XIV: *Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris consulere deos, fas habebant.* De aliis consangvineis Germanorum Gallis sic Mela, lib. III. cap. II: *Gentes superstitiosæ: aliquando etiam immanes adeò, ut hominem optimam & gratissimam diis victimam crederent. Manent vestigia feritatis jam abolitæ: atque ut ab ultimis cædibus temperant, ita*

nihilo

nihilominùs, ubi devotos altaribus admovêre, delibant. Plutarchus quoque, in prædicto libro de superstitione, Gallos ait atque Scythas θεὸς εἶναι νομίζειν χαίροντας ἀνθρώπων σφαττομένων αἵμασι, & τελεωτάτῳ θυσίαν καὶ ἱερουργίαν ταύτην νομίζοντας· id est; *eos opinari deos esse, qui sanguine jugulatorum hominum gaudeant, idque pro perfectissimo sacrificio habeant.* De iisdem Gallis Jul. Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Natio est omnis Gallorum admodùm dedita religionibus: obque eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent: administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quòd pro vitâ hominis nisi vita hominis reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur: publicéque ejusdem generis habent instituta sacrificia. Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed, quum ejus generis copia deficit; etiam ad innocentium supplicia descendunt.* Humanarum igitur quoque hostiarum duo, uti in aliis definivit Trebatius, fuêre genera: *unum, in quo voluntas deorum disquirebatur; alterum, in quo sola anima diis sacrabatur.* utrumque Cæsar his indicat verbis: *aut immolant, aut se immolaturos vovent.* De priore igitur genere priore heic agam loco.

Immolabant scilicet hominem pro vitâ hominis, votis simul nuncupatis, si aut graviori morbo decumberent, aut periculum aliquod vitæ adituri essent, atque tunc de futuro exitu exsta immolati hominis inspiciebantur. Diodorus, dicto libro V, de Celtarum sacerdotibus: οὗτοι δὲ περί τε τὰ οἰωνοσκοπίας, & περὶ τὰ τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, & παρὰ τὸ πάθος ἔχουσιν ἰσχυρόν. μάλιστα δ' ὅταν περὶ μεγάλων ὑποσκέπτωνται, τοῦ μὲν ὀξὺν καὶ ἄπιστον ἔχουσι νόμον. ἄνθρωπον γὰρ καταπελεκίσαντες τοῖς περὶ μαχαίρᾳ κατὰ τὰ ὑπερκείμενα τοῦ διαφράγματος πίπτουσι καὶ πεσόντος ἐπὶ πλευρὰν, ἐκ τῆς πτώσεως & τῶν παραγμῶν τῶν μελῶν, ἔτι δὲ τῆς αἵματος ῥύσεως, τὸ μέλλον νοοῦσιν. Hoc est: *Hi ex auspiciis & victimarum exstis de futuris divinant: eisque plebs universa morem gerit. In primis, ubi de magni momenti rebus consultatio incidit, mirandum & incredibilem quemdam ritum observant. Hominem immolantes, supra transversum septum gladio feriunt. quo cæso, prolapsoque, è casu & convulsione membrorum, simulque è cruoris fluxu de futuro præsagiunt.* Strabo, lib. IV, idem de Gallis memorans; dorsum feriisse tradit. Ἄνθρωπον, inquit, καταπελεκίσαντες πίπτουσιν εἰς νῶτον μαχαίρᾳ, ἐμαντεύοντο ἐκ & σφαδασμῶν. id est: *Hominis, libamine perfusi, tergum gladio ferientes, ex palpitatione divinabant.* Scythas quoque victimas suas à tergo feriisse, suprà ex Herodoto intellectum. Idem Strabo, lib. III, de Lusitanis, Hispanicâ gente: Σπλαγχνοῦσι δὲ καὶ δι' ἀνθρώπων αἰχμαλώτων, καλύπτοντες σάγοις· εἶθ' ὅταν πληγῇ ἰσχὺν τὰ σπλάγχνα, ἰσχὺν & ἱροσκοποῦσι μαντεύονται πρῶτον ἐκ & σφάγματος. id est: *Ex captivorum quoque exstis conjiciunt, sagis ea contegentes. sub quibus quum pulsum edant, primùm ex cadavere haruspex futura prædicit.* De Britannis paullo antè ex Tacito citavimus ista: *Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris consulere deos, fas habebant.* Strabo, lib. XI, de Albanis, Asiaticâ gente; apud quos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur: προαχθεὶς εἰς τὴν θυσίαν τὴν θεᾶς, σὺν ἄλλοις ἱερείοις θυεῖ) μυρεθείς. τὸν δὲ θυσίας ὁ τρόπος ἐστὶν. ἔχων ἡ ἱερὰν λόγχην ἧπερ ἐστὶ νόμος ἀνθρωποθυτεῖν, παρελθὼν ὄπισθεν & πλήξας, πηγὴν δὲ τὴν φλεβὸς εἰς τὴν καρδίαν, ἐκ ἄπρος τοιοῦτος. πεσόντος δὲ, σημεῖα μαντεῖα λαμβάνουσιν ἐκ & σώματος, καὶ εἰς τὸ κοινὸν ἀποφαίνεται. id est: *Perductus ad immolationem deæ faciendam, unà cum aliis victimis, mactatur unguentis delibutus. Mactationis autem ritus hic est: Quidam sacram tenens hastam, quâ fas est homines sacrificandi causâ interficere, cominus accedens, per latus cor ferit; rei hujus haud imperitus. Conlapso homine, è cadavere vaticinationes quasdam concipiunt, inque publicum enuntiant.* Ceterum è dictis suprà Strabonis patet verbis, eodem ritu, quo animalia immolabantur, homines quoque apud Gallos mactatos fuisse. id est; admotâ ad aram hostiâ, sacerdos vinum, seu, ubi hoc deerat, alium quemdam liquorem, fronti ejus invergebat. dein capillis primoribus lævâ manu arreptis, igni libamina adfundebat; preceis simul seu vota deo peragens. mox ipsa hostia gladio feriebatur. Longè tamen alium observabant ritum feminæ sacerdotes, in Cimbrorum exercitu: de quibus sic idem Strabo, lib. VII: Τοῖς δὲν αἰχμαλώτοις μὲν & τραχηλοπέδαι σωλήνων ξυφήρεις· καταστρέψασαι δ' αὐτὲς ἦγον ἐπὶ κρατῆρα χαλκᾶν, ὅσον ἀμφορέων εἴκοσι. εἶχον δὲ ἀναβάθραν, ἵνα ἀναβᾶσα ὑπερπετὴς & λέβητος, ἑλαιοτόμῳ ἔκαιον μεγεθοῦντι· ὑπὸ δὲ & περχεομένου αἵματος εἰς τὸν κρατῆρα, μαντείαν λαμβάνουσι. ἄλλαι δὲ παραχίσασαι, ἐσπλάγχνουν ἀναφθεγγόμεναι νίκην τοῖς οἰκείοις. Id est: *Ea per castra captivis occurrebant strictis gladiis: conversosq; ad craterem æneum ducebant, amphoras circiter viginti capientem. Habebant autem pulpitum; quo conscenso super craterem sacerdotum una, singulis in sublime elevatis guttur incidebat. è sanguine, in craterem profuso, divinationem quamdam captabant. reliquæ cadavera cæsorum recludebant, exstisque inspectis, victoriam suis vaticinabantur.* Nempe de Cimbris hic est sermo, qui cum Teutonis finitimis suis, peragratâ totâ ferè Celticâ, id est, Germaniâ, Illyrico, Galliâ, atq; Hispaniâ, Italiam tandem petierunt; multis Romanorum

exercitibus ducibusque fusis. unde plurimos in castris suis habuêre è Romanis captivos; è quorum cæde, seu immolatione, de futuris divinabant. Ritum verò hunc cædendi hostias super crarerem, sive lebetem, non peregrinando demum, longinquasque pervagándo terras, addidicerant; sed jam inde domo attulerant. domi quidpe eodem usos, liquet ex ejusdem auctoris testimonio; qui eodem libro paullo antè, suâ, ait, tempestate Cimbros è Cimbricâ peninsulâ, id est, è patriis sedibus, Augusto Cæsari misisse donum, τὸ ἱερώτατον παρ' αὐτοῖς λέβητα, αἰτησάμενος φιλίαν, καὶ ἄμνηστίαν τῶν ὑστερημένων· id est; *lebetem, qui sacerrimus apud illos habebatur; amicitiam, & veniam illatarum injuriarum petenteis.* Cave autem suspiceris, veterem illum lebetem, quo in prædictis expeditionibus usi sunt, in Cimbricam fuisse relatum peninsulam. ita enim exercitus eorum, cùm in Galliâ, tùm in Italiâ, deleti sunt, *ut tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit*; teste Seneca, lib. I de irâ, cap. XI. Hic tamen ritus Scythis quoque fuisse communis videtur ex his Herodoti verbis, libro IV perscriptis: Ἐπὰν οἶνον ὀπιπαύσωσι καὶ τὰ κεφαλέων, ὀποσφάζουσι οὗτοι ἀνθρώπους ἐς ἄγγος· hoc est; *Vinum ubi capitibus libaverunt, ipsos homines in vas quoddam jugulant.* Manus humanis victimis post terga fuisse revinctas, ostendit Ovidius, de Ponto lib. III, eleg. II:

Protinus immitem Triviæ ducuntur ad aram,
Evincti geminas ad sua terga manus.

Hinc illud Mosis, genes. cap. XXII, ℣. IX, de Abrahamo, filium sacrificaturo: *Vt autem pervenerunt ad locum illum, quem dixerat ei Deus; exstructâ ibi arâ, Abrahamus disposuit ligna. posteà colligans artubus Isaacum filium suum, imposuit eum altari super ipsa ligna.* Ceterùm, divinatione è lapsu cæsi corporis, è palpitatione ac convulsione membrorum, è sangvinis fluxu, atque exstis factâ, reliquo cadavere idem faciebant, quod animalium victimis: de quibus ita Virgilius, Aeneid. lib. VI:

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Atque hic fuit finis humanarum hostiarum, quas *consultorias* vocabant.

De alteris illis, quas *votivas* adpellabant, sic Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Sed clariùs eâ de re Tacitus, annal. XIII: *Bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* scilicet sacris adhibitis; quæ epulæ etiam sequebantur. Idem auctor, annal. I, de clade Varianâ: *Adjacebant fragmina telorum, equorumq; artus, simul truncis arborum antefixa ora: lucis propinquis barbaræ aræ: apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* & mox: *quot patibula captivis, quæ scrobes.* Et Procopius, rer. Gothicar. lib. II, de Sveonibus ac reliquis Scandinaviæ peninsulæ incolis loquens: Τῶν δὲ ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅπερ αὖ δορυάλωτον ποιησάμενοι πρῶτον τῶν ἁπάντων τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον εἶναι. ἱερῶν δὲ τὰ αἰχμάλωτον, ἢ θύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξύλα κρεμῶντες, ἢ ἐς τὰς ἀκάνθας ῥιπίζοντες, τὰ ἄλλα τε κλεινοτάτας θανάτου ἰδέας. id est: *Victimarum pulcherrima illis est homo, quem omnium primum in prælio ceperint. hunc Marti immolant: ut quem deorum maximum ducant. Sed captivos sacrificandi is apud illos est ritus, uti non solùm hostiam mactent; sed ab arbore suspendant, aut in senticeta ac vepreis projiciant; aliisque mortis modis enecent.* De iisdem Sveonibus ita Magister Adamus Bremensis: *Ex omni animante, quod masculum est, IX capita offeruntur: quorum sangvine deos taleis placari mos est. corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Ibi etiam canes pendent cum hominibus. quorum corpora, mixtim suspensa, narravit mihi quidam Christianorum, se LXXII vidisse.* Alium præterea ritum refert dictus Procopius, eodem libro, his verbis: Ἐπλαβόμενοι δὲ τῶν γεφύρας ἔτι Πάδω φερόντων, παῖδάς τε καὶ γυναῖκας τῶν Γότθων, ὅσπερ ἐκτῶντο εὗρον, ἱερεῖόν τε, καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐς τὸ ποτάμιον, ἀκροθίνια ἔτι πολέμου, ἐῤῥίπτουν. id est: *Franci, ponte Padi occupato, liberos uxoresque Gothorum, quos ibi deprehenderant, pro victimis mactarunt; corporaque eorum in flumen, ut belli primitias, abjecerunt.* Sic in mare immolatorum corpora credo abjecisse Saxones piratas, Galliæ maximè litora infestanteis: de quibus ita Sidonius Apollinaris, lib. VIII, epist. VI: *Priusquàm de continenti, in patriam vela laxantes, hostico mordaces anchoras vado vellant, mos est remeaturis, decimum quemque captorum per æquales & cruciarias pœnas, plus ob hoc tristi quàm superstitioso ritu necare; superque collectam turbam perituroram, mortis iniquitatem sortis æquitate dispergere. Talibus se ligant votis, victimis solvunt: & per hujusmodi, non tam sacrificia purgati, quàm sacrilegia polluti, religiosum putant cædis infaustæ perpetratores, de capite captivo magis exigere tormenta, quàm pretia.* Ceterùm Cæsar, ut antè relatum, belli Gallici commentar. VI: *Supplicia*, inquit, *eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed quum ejus*

generis

generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. Igitur gratissima eorum, qui bello capti. horum quidpe noxa maxima; ut qui non unius vel alterius hominis, sed universæ civitatis fortunas perditum iverint. Per *innocentium supplicia* intellige cædeis maximè liberorum. quod genus feritatis Celtis nostris cum aliis gentibus fuit commune. De Carthaginiensibus ita Silius lib. IV:

Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poscere cæde deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictu) parvos imponere natos.

De eâdem gente ita Plato, in Minoë: Ἡμῖν μὲν ὦ ἑνόμιζον ἐστὶν ἀνθρώπους θύειν, ἀλλ' ἀνόσιον· καρχηδονίοις δὲ θύουσιν, ὡς ὅσιον ὂν καὶ νόμιμον αὐτοῖς· καὶ πάντα ἔνιοι αὐτῶν ἡμῖν τῷ λόγῳ. id est: *Nobis haud fas est homines immolare; sed impium id atque nefandum existimamus. at Carthaginienses immolant, ceu pium ac legitimum ipsis: adeóq; nonnulli eorum filios suos Saturno mactant.* Justinus, lib. XVIII, de iisdem: *Quum, inter cetera mala, etiam peste laborarent; cruentâ sacrorum religione & scelere pro remedio usi sunt. quidpe homines, ut victimas, immolabant: & impuberes (quæ ætas etiam hostium misericordiam provocat) aris admovebant; pacem deorum sanguine eorum exposcentes, pro quorum vitâ dii rogari maximè solent.* Lactantius, lib. I, c. XXI: *Pescenius Festus in libris historiarum per satyram refert, Carthaginienseis Saturno humanas hostias solitos immolare. & quum victi essent ab Agathocle, rege Siculorum, iratum sibi deum putavisse. itaque ut diligentiùs piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse.* Ritum immolandi liberos apud Carthaginienseis ita refert Plutarchus, in libro de superstitione: Εἰδότες καὶ γινώσκοντες αὐτοὶ τὰ αὑτῶν τέκνα καθιέρουν. οἱ δὲ ἄτεκνοι τοῖς τῶν πενήτων ὠνήμενοι παιδία κατίσφαζον καθάπερ ἄρνας, ἡ νεοττούς. παρεστηκὼς δὲ ἡ μήτηρ, ἄτεγκτος καὶ ἀστένακτος. εἰ δὲ στενάξειεν, ἢ δακρύσειεν, ἐζημιοῦτο τὴν τιμῆς στερομένη· τὸ δὲ παιδίον ὅμως ἔτι ζῶν ἐρρίπτο. κρότου δὲ καλαύλων πολλὰ πάντα πρὸ τοῦ βάλματος ἐπαυλούντων καὶ τυμπανιζόντων, ἵνα μὴ φθέγγος τὸ βοηθοῦν τοῖς θρηνοῦσιν ἐξάκουστον. Hoc est. *Scientes prudentesque suos ipsi liberos sacrificabant. Quibus verò nulla erat proles, ii à pauperibus infanteis, veluti agnos, aut avium pullos, ad eam rem mercabantur. Adstabat que mater, sine luctu, ac gemitu. quem si ederet, aut fleret; pretio mulctabatur. infans autem nihilo minùs mactabatur. Omnia verò ante simulacrum strepitu fistularum tympanorumque opplebantur; ne ejulatus mactatorum exaudiri possent.* Ergo in ipso simulacro comburebantur. Confer jam cum his, quæ Cæsar, dicto commentar. VI, de Gallis memorat. *Alii,* inquit, *immani magnitudine simulacra habent; quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent: quibus succensis, circumventi flammâ exanimantur homines.* Non solùm homines, sed animalia etiam inibi cremata fuisse, disco è Strabonis verbis, lib. IV perscriptis: Κατασκευάσαντες κολοσσοὺς χόρτου, καὶ ξύλου ἐμβαλόντες εἰς τὸν, βοσκήματα, καὶ παντοῖα θηρία καὶ ἀνθρώπους ὁλοκαύτων. id est: *Fœni colosso exstructo, lignoque subjecto, pecudeis, & omnis generis feras, hominesque concremabant.* Adde igitur jam superioribus Cæsaris verbis hæc sequentia: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumq; devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Ammonitarum quoque deo, qui *Molec* adpellatur in sacratis libris, & *Melec*, & *Milcom*, & *Malcham*, ut cap. XXVI dictum, immensæ magnitudinis tradunt consecratum fuisse simulacrum, septem spatiis intrinsecus distinctum; in quorum primo farina locata, in secundo turtures, in tertio ovis, in quarto aries, in quinto vitulus, in sexto taurus, in septimo homo. Sanè ex eâdem stirpe omneis immensos illos prognatos fuisse existimaverim colossos æreos, lapideosque, per Græciam, per Asiam, per Aegyptum. quorum usus initio nullus alius, nisi uti hostiæ in eis tam humanæ quàm pecuinæ immolarentur. Posteriores mortales, quum ab hujusmodi sacrificiis, ceu facinore nefario ac prodigioso, abhorrerent, verum quidem germanumque colossorum usum abrogarunt, ipsos tamen colossos, ut admirandæ structuræ opera, perpetuò ad postrema usque sæcula retinuerunt, novosque subinde condiderunt. Neque enim eorum verior videtur sententia, qui apud Lucianum, in libro de deâ Syriâ, factos arbitrati sunt Δευκαλίωνος εἵνεκα, ὑπομνήματα, ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἐς τὰ ὄρεα καὶ ἐς τὰ ὑψηλὰ τῶν δενδρέων ἥλατο, πολλὸν ὕδωρ ὀρρωδέοντες· id est; *Deucalionis gratiâ, ceu monumenta ejus calamitatis, quando homines in montes & in altissimas arbores adscenderunt, aquarum inundationem formidantes.* Sed quum hac de re diu mecum ipse adhuc dubitarem, confirmavit tandem sententiam meam ejusdem rei exemplum, quod superiori ævo Hispani maritimis itineribus orbem terræ lustrantes, in insulâ quâdam reperierunt: ubi frequentes conspiciebantur statuæ æneæ, diis sacratæ, quibus pueri infantesque inclusi, igne succenso diis immolabantur. Verba Domini apud divum Mosen, Levitici cap. XVIII, vers. XXI, sunt hæc: *De semine tuo ne permittito traducendum Moleco.* De eâdem re ita perscriptum est Reg. lib. II, cap. XXIII, ℣. X: *Polluit etiam Iosias Thophetum, quod est in valle filiorum Hinnomi: ne traduceret quisquam*

quam filium suum aut filiam suam per ignem Moleco. Miror sanè, adeò heic nonnullos potuisse interpretes nugari, uti docuerint, inter duos igneis transisse tantùm incolumeis purgandi expiandique causà homines: quum planè combustos fuisse, disertissimis testentur verbis haud semel sacri libri. Chron. libro II, capite XXVIII, ℣. 111, de Achazo rege: *Adolevit in valle filii Hinnomi; & arsit filios suos igne, secundùm abominationes gentium, quas expulerat Iehova à facie Israëlitarum.* Divus Jeremias, cap. VII, ℣. XXXI: *Et ædificarunt excelsa Thopheti, quod est in valle filii Hinnomi, ad comburendum filios suos & filias suas igne.* & cap. XIX, ℣. V: *Et ædificarunt excelsa Bahalis, ad comburendum filios suos igne, holocausta Bahali.* Hic *Bahales* nullus alius, quàm Assyriorum *Belus:* quem eumdem Saturnum esse, suprà, cap. XXVI, ostensum est. Ergo si quis privatus in graviori aliquo vel morbo vel periculo versaretur; captivorum aliquem, vel, si deessent, suam ipsius deo immolabat prolem. sin verò tota civitas, sive universa natio in graviori verteretur discrimine; publicè, certo liberorum, eorumque nobiliorum (si captivi, aut malefici deessent) numero contributo, præsentem deorum iram avertere properabant. unde Cæsar: *publicéque ejusdem generis habent instituta sacrificia.* Ac votiva quidem sacrificia publica ex hoste fiebant: nempe, si superarent, adversam aciem, aut primaria ejus capita deo se immolaturos. huc namque spectant Cæsaris ista; *se immolaturos vovent.* Sed & alios, præter jam citatos, habuisse Gallos immolandi ritus, ostendit Strabo, prædicto lib. IV: Καὶ ἄλλα δὲ ἀνθρωποθυσιῶν εἴδη λέγεται· καὶ γὰρ καταπέλτῳ ἔνιας, καὶ ἀνεσταύρουν ἐν τοῖς ἱεροῖς· id est: *Sed & alia feruntur hominum immolationis genera. alios namque sagittis configebant, alios in crucem agebant in sacris.* Germanos quoque captivos in crucem egisse, sive patibulo adfixisse, suprà ex Taciti annal. I intelleximus. Attestatur idem & Dio, lib. LIV: Σύγαμβροί τε γὰρ καὶ Οὐσιπέται καὶ Τέγτηροι τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ σφετέρᾳ ἔνιους τῶν Ῥωμαίων συλλαβόντες ἀνεσταύρωσαν· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ῥῆνον διαβάντες, τήν τε Γερμανίαν ἐντὸς καὶ τὴν Γαλατίαν ἐλεηλάτησαν. id est: *Sigambri, Vsipetæ, & Tenctheri, primùm quosdam Romanorum in suo solo deprehensos in crucem egerant. deinde, Rheno trajecto, Germaniam citeriorem Galliamque depopulati fuerant.*

Jam verò reliqua de humanis hisce hostiis, in quibus sola anima diis sacrabatur, dicere horret animus. dicendum tamen, ne quid prætermissum videatur. Pecudum victimas votivas, in quibus sola anima sacrabatur, totas cessisse in epulas, suprà ostendi. idem de humanis victimis sæpè factum si dixero, vereor uti fidem apud lecturos inveniam. Cer tè vix egomet facinus tam horrendum, tamque nefandum de majoribus meis crederem, ni in Asiâ etiam, & in Africâ, veterum memorarent scriptorum monumenta genteis ἀνθρωποφάγους frequenteis; ni in novo item, quem vocant, orbe tales hodiéque reperirentur ubique populi: quibus omnibus mos iste exsecrandus vescendi humanâ carne ex nullâ aliâ origine, quàm ex majorum sacrificiis promanavit, quæ illi humanis peragebant hostiis. At de Celtis nostris rem certam liquidamque me tibi adseverare uti intelligas; en Plinii luculentissimum testimonium in lib. XXX, cap. I: *Sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso* Coss. *senatus consultum factum est, ne homo immolaretur. palámque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata. Gallias utique possedit; & quidem ad nostram memoriam. namque Tiberii Cæsaris principatus sustulit Druidas eorum & hoc genus vatum medicorumque. Sed quid ego hæc commemorem in arte oceanum quoque transgressâ, & ad naturæ inane perversâ? Britannia hodiéque eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dedisse Persis videri possit. adeò ista toto mundo consensêre, quamquàm discordi, & sibi ignoto. Non satis æstimari potest, quantum Romanis debeatur, qui sustulêre monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandere etiam saluberrimum.* Idem auctor, libro XXVIII, cap. I: *Aspici humana exsta nefas habetur. quid mandi? Quis ista invênit ostenta? Tecum enim res erit, eversor juris humani, monstrorumque artifex, qui primus ea condidisti; credo, ne vita tui oblivisceretur. Quis invênit, singula membra humana mandere? quâ conjecturâ inductus? quam potest medicina ista originem habuisse? quis veneficia innocentiora effecit quàm remedia? Esto. barbari externique ritus invenerint: etiamne Græci suas fecêre has artes?* Certè; si Græcorum quoque hic fuit ritus, neque Latini eo abstinuerunt; ut apud quos eadem theologia, eædemque ceremoniæ, quæ apud illos. tum & ipsos hominem immolasse, suprà ostensum est. Totus igitur terrarum orbis nefando hoc scelere pollutus fuit. nec Judæos quidem, electum veri Dei populum, excipere queas; ut suprà patuit. Homine igitur cæso, postquàm sangvinem, paterâ exceptum, flammis sacerdos adfudit; aut tota ac solida ejus viscera exstaque, aut membratim dissecta in epulas parabantur: quemadmodùm de pecuinis victimis factum, suprà docui.

Atque

Atque hactenus de sacrorum ritibus, sacrificiorumque generibus disseruisse sufficiat. Cuinam potissimè deorum humanas immolaverint victimas, nunc etiam scire fuerit cura. Mercurio id factitatum apud Germanos, auctor est, ut sæpè ostensum, Tacitus in libro de Germaniâ. Cæsar quoque, deorum maximè Mercurium coluisse Gallos, tradit in dicto comment. VI. cui haud dubiè præstantioribus litarunt hostiis. At idem Tacitus, annal. XIII, Marti pariter ac Mercurio adversam devovisse aciem, memorat, Hermunduros, adversùm Cattos prœlianteis. & Jornandes Gothos ait Martem semper captorum immolationibus placavisse. Strabo etiam, lib. III, Lusitanos tradit Marti immolasse captivos. Dionysius verò Halicarnassensis, lib. I, non modò Carthaginienseis, atque Gallos, aliasque Occidenteis genteis (in quibus haud dubiè intellexit Hispanos) sed & Græcos ac Latinos Saturno humanis sacrificasse victimis, testatur. Lactantius, lib. I, cap. XXI, Græcos simul & Latinos Jovem eodem sacrificii genere coluisse docet. Procopius, rerum Persic. lib. I, Blemyas, Africam gentem, Soli id tribuisse, adfirmat. Nulli igitur uni deo id servatum; sed omnibus communiter concessum. quamquàm initio rerum ad unum Solis numen referebatur: cui uni cuncta reliquorum deorum nomina juxtà & numina competiisse, suprà ostensum est.

Ceterùm festos egisse ad publica ac solennia sacra dies, ludosque celebrasse omneis pariter gentes, passim ab auctoribus notatum reperio. Unde certum argumentum, morem hunc esse antiquissimum, haud dubiè è terrâ Shinar in dispersione gentium cum reliquis ritibus in universum orbem pervectum. De populo Israëlitico, aureo vituli simulacro sacrificante, ita tradit divus Moses, Exodi cap. XXXII, vers. VI: *Surgentes itaque postridiè manè, obtulerunt holocausta, & applicarunt eucharisteria. sedítque populus ad edendum. deinde surrexerunt ad ludendum.* Quem ritum procul dubio in Aegypto didicerant Israëlitæ: unde & vituli, id est, Apis, simulacrum habuêre. quamquàm suis etiam sacris Judæi publicis ac solennibus epulas ludosque adjecerint. Græcorum, inter alia, maximè nota sunt Olympia Pythia, Isthmia, & Nemea sacra simul atque ludicra, tot veterum scriptorum monumentis concelebrata. Nec ullum umquàm apud Latinos, aliasque genteis, sacrificium publicum votivum, sive Ἐυχαριστὸν peractum est sine ludis. In Germanis nostris, reliquisque Celticis gentibus, unum atque alterum adduxisse exemplum sufficiet. Auctor noster, librò de Germaniâ: *Est in insulâ oceani sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies, festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur.* Quibus ritibus ludicrisque festum hoc deæ Terræ matris celebrârint Romani, suprà, cap. XXVII, ostensum est. Idem noster, eodem libro paullo antè: *Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. statо tempore in silvam, auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt: cæsoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* De Sveonibus, qui pars quondam Svevorum, ita Magister Adamus: *Solet quoque post IX annos communis omnium Sveoniæ provinciarum solennitas celebrari. ad quam videlicet solennitatem nulli præstatur immunitas. reges & populi omnes, & singuli sua dona ad Vpsolam transmittunt.* De Marsorum gente, Rhenum quondam accolente, auctor noster, annal. lib. I: *Attulerant exploratores, festam eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram.* Haud dubiè in Tanfanæ luco: in quo eâ ipsâ nocte, oppressis Marsis, templum Tanfanæ exercitus Romanus diruit. Idem auctor, histor. lib. IV, de Batavorum rebellione: *Civilis primores gentis & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias, & raptus, & cetera servitii mala enumerat.* Præmissa fuisse epulis sacra, omnino ego existimo. quidpe cur alioqui in sacrum vocaret nemus? Nec facilè convivia aliqua publica acta fuisse priscis illis gentibus sine sacris, vel uni poëtæ Homerus Virgiliusque satis docent. Strabo, lib. III, de Hispanis: τὰς δὲ Κελτιβηρας φασὶ, καὶ σὺν ταῖς ἀποσβόρραις τὸ ὁμόνοιαν αἰτεῖς ἀνωνύμῳ τινὶ θεῷ, ἢ πανσελήνοις νύκτωρ πρὸ τῶν πυλῶν πανοικὶ τὰ χορεύειν καὶ πανυχίζειν. id est: *Celtiberos ajunt, & qui ad septemtriones versùs ii sunt confines, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio ante portas cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem festam agendo, venerari.* Sed nuptiis quoque, ac deinde infantium lustrationibus adhibuisse sacrificia Celtas, quemadmodùm Græci, Latini, & aliæ gentes, haud dubitandum est.

CAPVT XXXVI.

De sortilegiis, auspiciis, & aliis divinationum generibus.

ABSOLUTIS omnibus reliquis theologiæ philosophiæque priscorum Germanorum partibus, restat nunc, uti pauca etiam quædam de divinationum generibus dicantur. Cicero igitur, sub initium libri primi de divinatione; *Gentem quidem*, inquit, *nullam video, neque tam humanam atque doctam, neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi prædicique posse censeat.* Et lib. II: *Omnes reges, populi, nationes, utuntur auspiciis.* Aelianus, variar. historiar. lib. II, cap. XXXI: Λέγεται τῶν βαρβάρων οἱ προφητικοὶ Ἰνδοὶ, Κελτοὶ, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ εἶναι θεοὺς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν, καὶ προσημαίνειν τὰ μέλλοντα, καὶ διὰ ὀρνίθων, καὶ διὰ συμβόλων, καὶ διὰ σπλάγχνων, καὶ δι' ἄλλων τινῶν μαθημάτων, καὶ διδαγμάτων. hoc est: *Prædicti autem barbari, Indi, Celtæ, & Aegyptii, & esse deos adfirmant, & nostri curam gerere, & præsignificare nobis futura, per aveis, signa, seu omina, per exsta, & alias quasdam observationes atque documenta.* De barbarissimâ tum temporis atque immanissimâ gente Germanis disertè testatur auctor noster, in dicto libro de Germaniâ, *auspicia* eos *sortesque ut quos maximè observasse.* Ars certè, sive scientia divinandi, meritò vetustissimam sibi vendicaverit originem; ut quæ & ipsa primùm in Asiâ nata sit; atque inde in gentium dispersione per cunctas pariter orbis terrarum parteis diffusa. Ante tamen inundationem terrarum, jam tum in primâ mortalium ætate exstitisse, haud temerè adfirmaverim. auspicia quidpe nescio quid sentiant, corvum atque columbam aveis à Noacho post cessationem aquarum ex arcâ emissos. Cicero, initio lib. I de divinatione: *Vetus*, inquit, *opinio est, jam usque ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Romani, & omnium gentium firmata consensu, versari quamdam inter homines divinationem, quam Graeci μαντικὴν adpellant, id est, præsensionem, & scientiam rerum futurarum.* Heroica tempora nulla alia fuerunt, quàm quibus Noachi nepotes, post lingvæ primævæ ad Babylonem confusionem, colonias, sive gentium semina in universas terrarum parteis deduxerunt. Sive igitur ex certo aliquo fonte, seu ex suo ipsius judicio Cicero divinandi artem ab heroicis temporibus deductam censuit; convenit certè hæc opinio dictis Noachi avibus; quarum indicio illæ aquas recessisse cognovit. At licet auspicia ab inundatione demum terrarum initium cepisse videantur; tamen haruspicinam, quæ exsta inspiciebat, quæque ex lapsu immolatæ victimæ è fluxu sangvinis, è palpitatione membrorum divinabat, & item sortilegia, jam ante inundationem sumsisse originem putaverim. Cicero, libro proximè dicto: *Similis est haruspicum responsio, omnisque opinabilis divinatio. conjecturâ enim nititur: ultra quam progredi non potest. ea fallit fortasse nonnumquàm: sed tamen ad veritatem sæpissimè dirigit: est enim ab omni æternitate repetita. in quâ quum penè innumerabiles res eódem evenirent, iisdem signis antegressis; ars est effecta, eadem sæpè animadvertendo, atque notando.* Sic Diodorus, lib. V, Celtarum nostrorum haruspiceis fidem divinationis inter suos invenisse ait παλαιᾷ ἴσμι καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει, id est, *à longinquâ vetustâque observatione.* Utut res sese habeat; omnis certè divinandi scientia atque observatio unam eamdemque habuit originem, in Asiâ, ante gentium dispersionem. Eâ quomodò Germani nostri usi sint, indicare, in præsens mihi cura est. Cicero, de divinatione lib. II. in tria eam distribuit genera; in *haruspicinam, auspicia, ac sorteis.* De haruspicinâ, quæ exsta spectabat, jam satis abundéque superiori capite intellectum puto. nunc igitur de auspiciis ac sortibus dicendum. ac primùm de sortibus; ordine ab auctore nostro sic observato. Notandum autem, & sortibus & auspiciis præmissa fuisse sacrificia; per quæ dii exposcebantur, uti futura significarent. Exemplum est in Romulo ac Remo, novæ urbis nomen per auspicia captantibus: de quibus ita Dionysius Halicarnassensis, lib. I: Ἐκέλευσεν αὐτὸς προθυσαμένους τοῖς θεοῖς ἱερὰ τὰ νομιζόμενα, φυλάττειν οἰωνοὺς αἰσίους· id est; *Iussit eos, peractis legitimis sacris, observare faustas aliteis.* Auctor igitur noster, in dicto libro de Germania: *Sortium*, inquit, *consvetudo simplex. virgam, frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant; eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. mox, si publicè consulatur, sacerdos civitatis, si privatim, ipse pater familiæ, precatus deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit: sublatos secundùm impressam antè notam interpretatur.* Ne hoc quidem Germanorum proprium, sed cum aliis gentibus commune; manifestissimo indicio. hoc ipsum quoque sortilegii genus ex Asiâ in Celticam, cum reliquis divinationum generibus, delatum. Herodotus, lib. IV: Μάντιες δὲ Σκυθέων εἰσὶ πολλοὶ, οἱ μαντεύονται ῥάβδοισι ἰτεΐνῃσι πολλῇσι ὧδε. ἐπεὰν φακέλους ῥάβδων μεγάλους ἐνείκωνται, δήπτουσι χαμαὶ διεξειλίσσοντες αὐτούς· καὶ ὅπα μίαν ἑκάστην ῥάβδον λέγουσι δηπτίζοντες. ἅμα τε λέγουσι

τῶν τε,

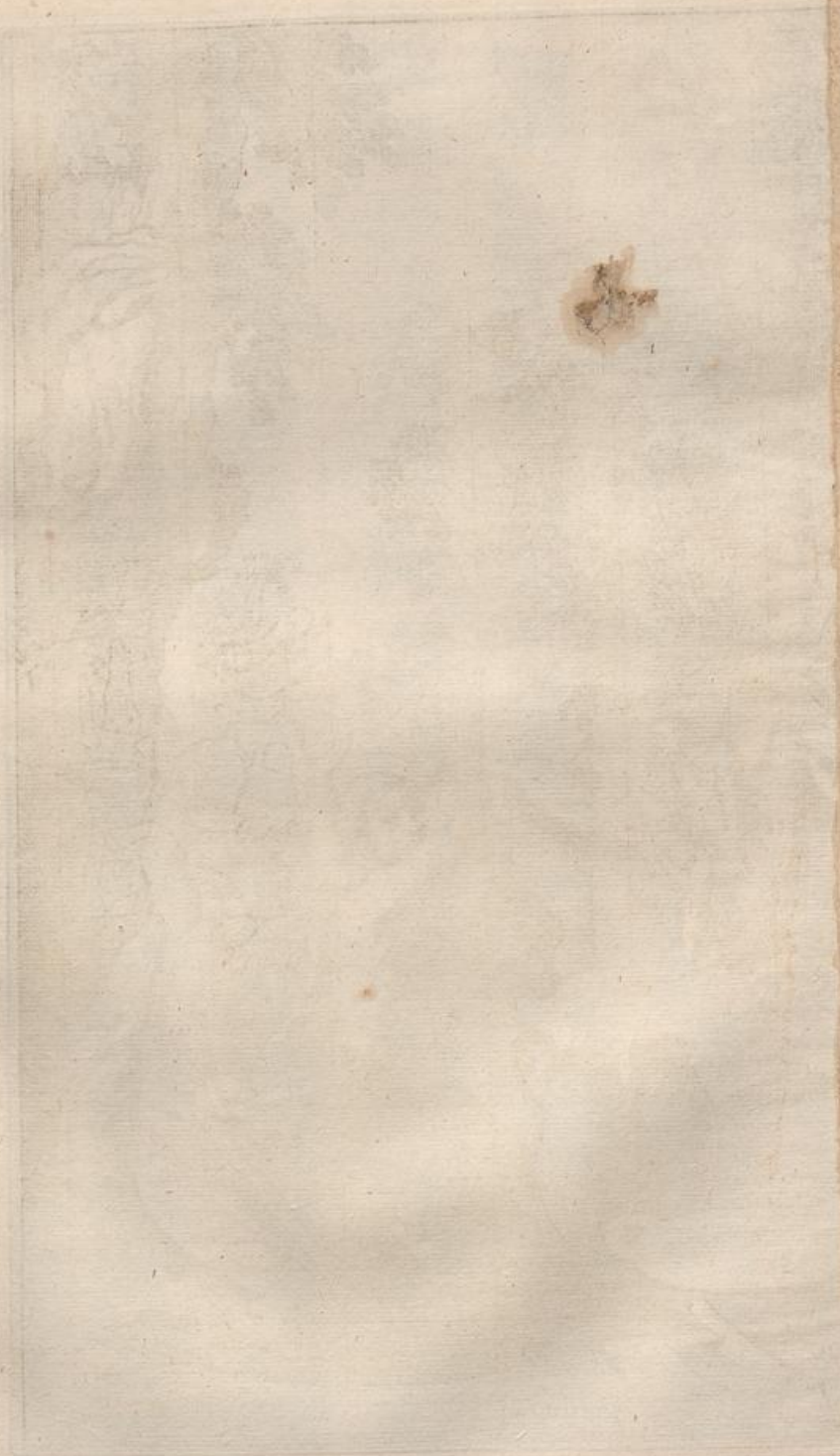

figura. 34.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

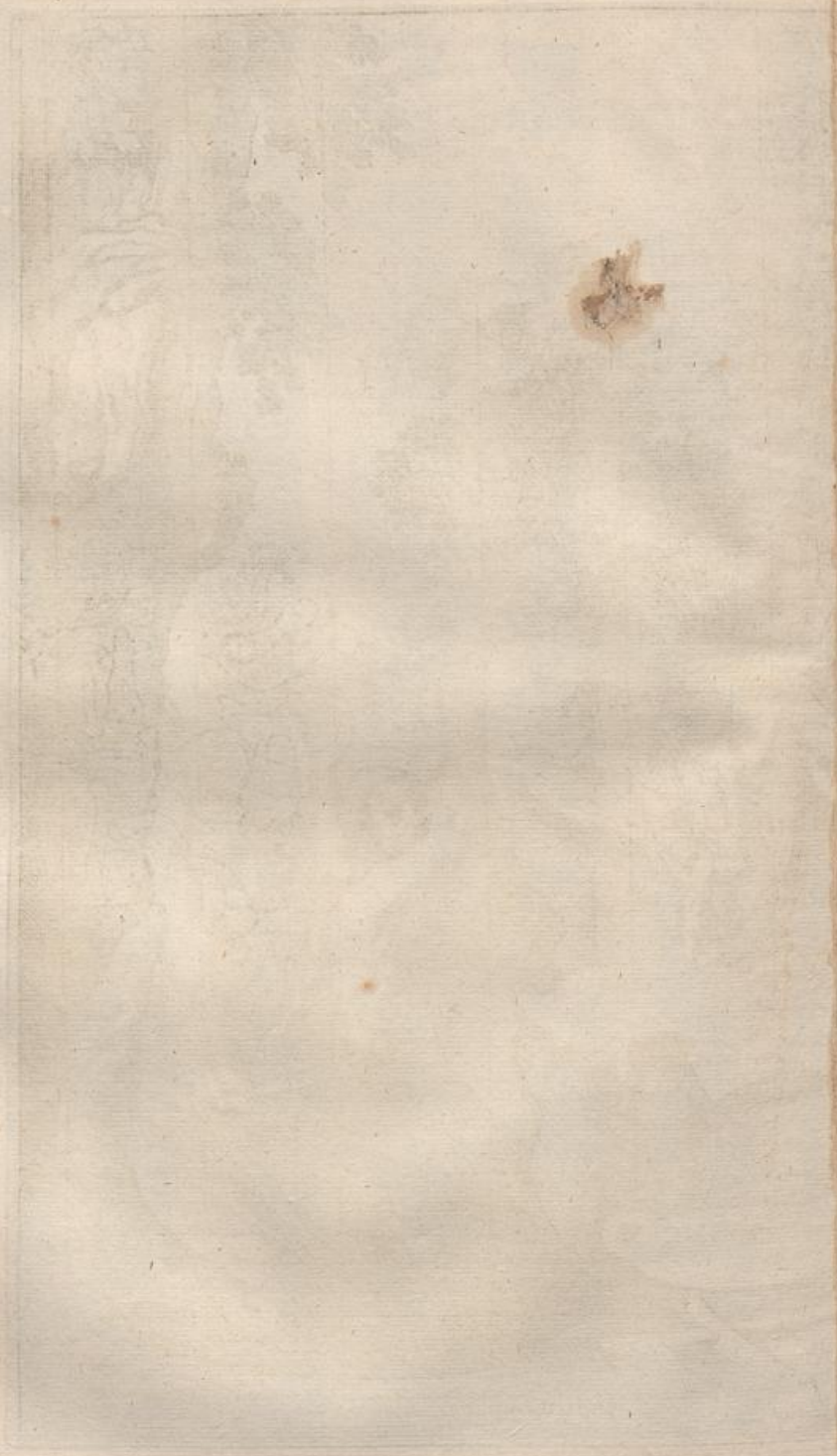

ταῦτα, συνελέουσι τὰς ῥάβδους ὀπίσω, καὶ αὖτις κατὰ μίαν συντιθεῖσι. αὕτη μὲν τοι ἡ μαντικὴ πατρῴη σφι ἐστί. Οἱ δὲ Ἐνάρεες, καὶ οἱ Ἀνδρόγυνοι τὴν Ἀφροδίτην σφι λέγουσι μαντικὴν δοῦναι. Φιλύρης ὦν φλοιῷ μαντεύονται, ἐπεὰν τὰ φιλύρην τρίχα σχίζῃ διαπλέκων ἐν τοῖσι δακτύλοισι τοῖσι ἑωυτοῦ, καὶ διαλύων χρᾶ. hoc est: *Apud Scythas permulti sunt divinatores, qui pluribus virgis salignis divinant, ad hunc modum: Grandeis virgarum fasces postquàm attulerunt, humi positos dissolvunt; & separatim ponentes earum singulas, vaticinantur. simulque, dum hæc dicunt, virgas rursum convolvunt, & singulatim in unum componunt. atque hæc illis tradita à majoribus divinatio. Enares autem, atque Androgyni ajunt sibi à Venere traditam divinandi scientiam: qui tiliæ fronde vaticinantur. Tiliam ubi quis trifariam sciderit; digitis eam implicando, ac resolvendo tractat: atque in hunc ritum de futuris prædicit.* Hoc equidem Scythici sortilegii genus licet ab illo Germanorum aliquanto diversum; tamen ex eodem fonte eâdémque origine profluxisse, satis adparet. In primis autem antiquitas scientiæ proditur eo, quòd non ab se inventam, sed à majoribus illi, hi ab ipsâ jam inde Venere sibi traditam, Herodoti ævo prædicarunt. In Germanorum autem sortibus id obiter notandum, quòd his etiam candidus intercessit colos, quemadmodùm omnibus aliis rebus divinis.

Porrò idem noster sic de sortibus simulque auspiciis pergit: *Si prohibuerunt, nulla de eâdem re in eumdem diem consultatio. sin permissum; auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voces, volatusque interrogare.* Malunt quidam heic pro *notum*, legere *natum*. quibus an subscribam, vix equidem scio. miror tamen, cur auctor miratus, illud etiam in Germaniâ notum; quum jam anteà adfirmaverit, *auspicia* Germanos *sorteisque ut quos maximè observasse:* & de consangvineis eorum, aliâ Celtarum parte, Gallis Justinus, lib. XXIV, *augurandi studio* eos *præter ceteros valuisse*. cujus rei exemplum Cicero, de divinat. lib. I, in Deiotaro, Gallorum in Asiâ rege, refert: *quem nihil umquàm nisi auspicato gessisse*, veluti cum admiratione memorat. Quapropter natam apud Germanos auspiciorum scientiam conjicere poterat Tacitus ex eo, quòd maximè omnium gentium eam & callebant, & observabant. Quòd verò Cicero, in dicto libro, Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis ac Lyciis, excellentiam dictæ scientiæ præ aliis adscribit; id nihil Taciti Justinique auctoritati ac fidei derogat. quidpe Ciceroni parum Galliæ, multoque minùs Germaniæ ritus moresque cogniti fuêre; ut qui numquàm eas terras ingressus est dictarum autem Asiæ nationum consvetudines ipse coràm diligentiùs perdidicisse potuit, dum eis cum potestate præesset; uti ipse testatur eodem loco. De auspiciorum virtute prisci quid senserint mortales, liquidò indicat Ammian. Marcellinus, lib. XXI. *Auguria*, inquit, *& auspicia, non volucrum arbitrio, futura nescientium, colliguntur; nec enim hoc vel insipiens quisquam diceret: sed volatus avium dirigit deus; ut rostrum sonans, prætervolans pinna, turbido meatu vel leni, futura præmonstret. amat enim benignitas numinis, seu quòd merentur homines, seu quòd tangitur eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent.* Sententia sanè indigna homine à Christianâ religione haud perinde alieno. Ceterùm ex hoc auctore, simulque ex Taciti verbis, suprà citatis, adparet, *voceis volatusque avium* maximè eos notasse. Sic & Ovidius, trist. lib. I, eleg. VIII:

Lingvave servatæ pennave dixit avis.

Et Lucanus lib. I:

Fulminis edoctus motus, venasque calenteis
Fibrarum, & motus errantis in aëre pennæ.

Silius Ital. lib. I: —— *Huic superos sentire monenteis*
Ars fuit, ac pennâ monstrare futura magistrâ.

Valer. Flaccus Ἀργοναυτικῶν lib. I:

Cui genitor tribuit monita prænoscere divûm,
Omnia; seu flammas, seu lubrica cominus exsta,
Seu plenum certis interroget aëra pennis.

Cicero de Gallorum auspiciis sic scribit, in secundo de divinatione: *Externa auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quàm superstitiosa, videamus. Omnibus ferè avibus utuntur: nec admodùm paucis. alia illis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me Deiotarus percunctari nostri augurii disciplinam: & ego ipsius. dii immortales, quantum differebat! ut quædam essent etiam contraria. Atque iis semper utebatur.* Gallorum Germanorumque auguria fuisse inter se similia ac paria, haud dubitandum; quia unius gentis Celticæ fuêre nationes, omnibus ferè aliis etiam morum rituumque partibus pares.

Porrò auctor noster, eodem lib. de Germaniâ: *Proprium gentis*, inquit, *equorum quoque præsagia ac monitus experiri. Publicè aluntur iisdem in nemoribus ac lucis, candidi, ac nullo mortali*

tali opere contacti. quos pressos sacro curru sacerdos, ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios putant. Ditmarus quoque, in chronico, lib. VI, suo ævo in Luiticiorum natione præsagium equinum notavit, verùm ritu paullum diverso. *Equum*, inquit, *qui maximus inter alios habetur, & ut sacer ab his veneratur, super fixas in terram duorum cuspideis hastilium, inter se transmissorum, supplici obsequio ducunt: &, præmissis sortibus, quibus id exploravêre priùs, per hunc, quasi divinum, denuò augurantur: &, si in duabus his rebus par omnium apparet, factis completur.* Proprium hoc præsagium, ait Tacitus, fuisse Germanorum. ego verò dubito, an non & Sarmatis, & Persis id fuerit, ejus ævo, commune. Sarmatæ certè, sive Slavi fuêre Luiticii; quos nunc Lusatios vulgò vocant. & in exercitu Xerxis, Persarum regis, qui bellum Græciæ intulit, fuisse τὰς ἵππους τοῦ ἱρὰς ἐς τὸ ἅρμα τὸ ἱρὸν, id est, *equos sacros, & currum sacrum*, auctor est Herodotus, lib. VII. & in Cyri exercitu, quum Babylonem is peteret, fuisse ἱρὰς ἵππους λευκὰς, id est, *sacros equos candidos*, idem est testis, libro I. Unde equidem collegerim, hunc etiam Germanorum ritum fuisse vetustissimum, in Asiâ ante gentium dispersionem exortum.

Aliud hinc præsagii genus subjicit continuo auctor noster, his verbis: *Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.*

Atque hæc sunt genera divinationum, quæ Tacitus Germanis usitata recenset. Alia etiam, præter hæc, habuisse eos, haud dubium est. Plinius, lib. XXX, cap. I, omnem augurandi divinandique scientiam *magicam* adpellans *artem*: *Britannia*, inquit, *hodiéque eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dedisse Persis videri possit. adeò ista toto mundo consensère, quamquàm discordi, & sibi ignoto.* paullo autem antè: *Primus exstat, ut equidem invenio, commentatus de eâ Osthanes, Xerxem regem Persarum in bello, quod is Græciæ intulit, comitatus.* Initio verò capitis II: *Vt narravit Osthanes, species ejus plures sunt. namque & ex aquâ, & ex sphæris, & ex aëre, & ex stellis, ex lucernis, ac pelvibus, securibusque, & multis aliis modis divina promit: præterea umbrarum inferorumque colloquia.* Omneis hos modos, vel saltem plerosque, non solùm Britannos, sed reliquos etiam Celtas exercuisse, ex Germanorum conjicio exemplo, quod Plutarchus adnotavit in vitâ Cæsaris; prœlium hujus commemorans quod cum Arioviso, Marcomannorum rege, in Galliâ commisit. Ἔτι δὲ μᾶλλον, inquit, αὐτὸς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ πλημῶν δίνας παρατηροῦσαι, καὶ ῥόμματων ἕλιγμοῖς καὶ ψόφοις πυκνοῖς ἐνθουσιῶσαι, παρεῖπον, οὐκ ἐᾶσαι μάχην πρὸ τῆς πλήρους νέαν σελήνην. hoc est: *Magis etiam eos retardaverunt sacrarum feminarum vaticinationes: quæ inspectis amnium vorticibus, fluentorumque gyris ac fragoribus notatis; certis inde signis futura prædicebant. hæ prœlium ante novam lunam committere vetabant.* Ceterò Plinius, toto libro trigesimo, varios magicæ artis mirosque recenset modos, partim rerum naturæ congruenteis, partim veneficiis obnoxios. quos omnium pariter olim gentium tenuisse sacerdoteis, seu theologos, philosophosque, ac palàm exercuisse, suprà, cap. XXIV, ostensum est. Easdem magicas, seu veriùs veneficas arteis etiam nunc, non modò apud barbaras profanasque genteis, sed inter Christianos quoque vigere, nihil mirum sit: quandoquidem idem humani generis sævissimus hostis Satanas, qui ab initio mox in primis mortalibus, deo rebellibus Caini posteris, eam seminavit, hodiéque & vivit & humano generi insidiatur; plurimamque ejus partem, cùm his, tùm aliis illecebris, in eumdem secum æternum illum trahit ignem. Credat nunc, quisquis velit, sagas magosque nullos esse, nec arte suâ quidquam posse. Quod tamen credere prorsus neminem ego existimo, nisi cui aut ipsa divinarum juxtà humanarumque rerum ignorantia imponit, aut nefandus ille, nimiúmque (heu dolor!) inter etiam Christianos hodiè pervagatus ἀθεϊσμὸς persvadet. Verùm jam inde à primis fuêre sæculis, qui adfirmare haud veriti sunt, *totam de deo immortali opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reipublicæ causâ; ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret:* quod testatur Cicero, in primo de naturâ deorum. unde illi etiam nati sunt versus, qui Petronio Arbitro adscribuntur, homini in libidines & impietatem effusissimo. sunt autem isti:

Primus in orbe deos fecit timor: ardua cœlo
Fulmina cum caderent, discussaque mœnia flammis,
Atque ictus flagraret Athos. mox Phœbus ad ortus
Lustratâ dejectus humo, Lunæque senectus,
Et reparatus honos, hinc signa effusa per orbem,
Et permutatis disjunctus mensibus annus,

Projecit

Projecit vitium hoc. atque error jussit inanis
Agricolas primos Cereri dare messis honores,
Palmitibus plenum Bacchum vincire, Palemque
Pastorum gaudere manu. natat obrutus, omni
Neptunus demersus aquâ: Pallasque cavernas
Vindicat. Et voti reus, & qui vendidit orbem,
Iam sibi quisque deos avido certamine fingit.

Certè infinitus eorum etiam inter Christianos nunc reperitur numerus, qui cum illo sentiant Celio, de quo ita Martialis, epigram. lib. IV:

Nullos esse deos, inane cœlum
Adfirmat Celius; probatque, quòd se
Factum, dum negat hoc, videt beatum.

Quâ opinione animo obdurato, aut fœdissimis voluptatibus libidinibusque volutantur, aut in omnis generis flagitia sceleraque nefanda ruunt: adeò, uti cœlum terramque & omnia inter se miscere haud vereantur, modò queant. Liceat heic cum Boëthio exclamare;

Heu quàm præcipiti mersa profundo
Mens hebet, & propriâ luce relictâ,
Tendit in extremas ire tenebras!

Sed his si tantisper animum à teterrimi hostis sui, principis tenebrarum, vinculis sibi vindicare daretur, donec ea, quæ suprà ex omnium gentium theologiâ collegi, mecum penitùs cognoscerent: certè, si non unâ sacrorum apud Christianos librorum auctoritate, saltem universarum gentium unanimo inducerentur consensu, esse deum, essèque eum, quem sacra nobis ostendit Christianorum theologia. Ego equidem ista fortassis, ut alieno in opere, fusiùs copiosiúsque tractavi, quàm par erat. verùm dari veniam mihi, æquum censeo; quandoquidem prisca illa Germanorum meorum theologia, parcè ab Græcis Latinisque auctoribus adnotata, explicari aliter, primæque suæ origini adseri nequiverit, nisi ex dicto omnium reliquarum gentium consensu. Nec indignum videatur, patriæ me gentis eam præstitisse operam honori, quam alius quispiam Græcorum Latinorumque impendisset nomini. nam & Celtæ nostri non pauca, *sed multa de cœlo ac sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine & formâ, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac potestate, ac quid ii velint, disputarunt, juventutique transdiderunt*; ut suprà è Cæsaris ac Melæ intelleximus monumentis. ubi fortasse haud pauca etiam veriora, quàm quæ aut Græcorum aut Latinorum de iisdem rebus prodiderunt sapientissimi. Haud levia sanè notasse videntur in Celtarum simul & Assyriorum Persarumque philosophiâ Aristoteles & Sotion, ob quæ antiquiorem eam Græcorum philosophiâ duxerunt; ut testis est Diogenes Laërtius, in procœmio. Certè, quantum ex suprà disputatis judicare licet; vix umbram veræ illius sapientiæ, à primo mortalium Adamo traditæ, adnotarunt in tot tantisque monumentis suis Græci. quam tamen ipsam ex Aegypto eos hausisse, postquàm suam domi per ingenitam vanitatem prodegissent, suprà ostensum est. Contrà verò ex iis, quæ tam parcè illi de Celtarum nostrorum Aegyptiorumque ac Persarum theologiâ memoriæ prodiderunt, satis adparet, longè meliorem hos verioremq; ac planiorem tenuisse rerum divinarum juxtà atque humanarum notitiam: adeò, ut verissimum sit testimonium Aeliani, quod variar. histor. lib. II, cap. XXXI, his reliquit conscriptum verbis: Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐπαινέσειε τὴν τῶν βαρβάρων σοφίαν; ἵνα μηδεὶς αὐτῶν εἰς ἀθεότητα ἐξέπεσε· μηδὲ ἀμφιβάλλοι περὶ θεῶν, ἆρά γε εἰσὶν, ἢ οὐκ εἰσὶν· καὶ ἆρά γε ἡμῶν φροντίζουσιν, ἢ οὔ. οἱδεὶς γὰρ ἔννοιαν ἔλαβε παιὼν τὴν, οἵαν ὁ Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος, ἢ Διαγόρας ὁ Μήλιος, ἢ Σωσίας, ἢ Ἔπικυρος, ἅτε Ἰνδὸς, ἅτε Κελτὸς, ἅτε Αἰγύπτιος. λέγουσι γὰρ τῶν βαρβάρων οἱ σοφώτατοι, καὶ εἶναι θεὸς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν. καὶ ὑπὲρ τούτων ἰσχυρὰν ἔχουσι τὴν πίστιν θύουσί τε καθαρῶς, καὶ ἁγνεύουσιν ὁσίως, καὶ τελεταῖς τελοῦσι, καὶ ὀργίων φυλάττουσι νόμον, καὶ τὰ ἄλλα περαίνουσιν, ἐξ ὧν, ὅτι σφῶν θεὸς ἰσχυρῶς καὶ σέβουσι, καὶ ὑμοῦσιν, ὡμολόγηται). id est: *Et quis non Barbarorum sapientiam laudibus extollat? siquidem nemo eorum ad contemtum deorum umquàm prolapsus est; neque in dubium vocant, sintne dii, an non sint, & curentne res humanas, an non. Nemo igitur neque Indus, neque Celta, neque Aegyptius, eam cogitationem in animum induxit, quam vel Euemerus Messenius, vel Diogenes Phryx, vel Hippo, vel Diagoras, vel Sosias, vel denique Epicurus. sed barbari isti, quos dixi, contendunt & esse deos, & nostri curam gerere. Atque hæc immotâ fide tenentes, purè rem divinam faciunt, sanctè vitam agunt, ceremonias obeunt, orgiorum legem observant, & alia patrant, ex quibus certum est, quòd deos obstinatè colant, & venerentur.* Adeò scilicet, cùm Aegyptii, Assyrii, Persæ & Indi, tum Celtæ nostri, majorum theologiam, sive sapientiam, quam illi ab Adamo acceptam iis tradiderant, diligenter ac sedulò, summâque

cum

cum reverentia ad Aeliani etiam usque tempora custodiverunt; quum jam dudum Græci in abominandum istum ἀθεϊσμὸν prolapsi essent. Vulgaris equidem hæc fuit apud Græcos atque Latinos, jam multis ab inde sæculis, & nunc etiam nostris theologis est opinio, omneis homines, duce naturâ, sine ullâ doctrinâ, habere anticipationem quamdam dei sive deorum: eóque esse factum, uti nulla usquàm gens reperta fuerit sine deorum cultu ac veneratione. Verùm huic ego opinioni haud temerè subscripserim. nam duce naturâ, quæ nobis post Adami lapsum tota corrupta vitiosaque mansit, nec boni quidquam, nisi suppeditante Spiritu sancto, concipit, Protagoram potiùs eò pervectum fuisse crediderim, uti omninò negaret sese de diis habere, quod liqueret, essent, non essent, qualesve essent: & multo magis Diagoram illum Melium, & Theodorum (indignum hoc nomine) Cyrenaicum, qui nullos omninò esse putaverunt. è quorum numero innumeri alii olim fuêre, & etiamnum inter Christianos quoque reperiuntur. Certè, quidquid natura in nobis possit, eâ duce pro se quisque excogitare nequivit, esse deum, esseque unum supremum atque æternum, qui cœlum, & terram, & sidera, & angelos, & primum hominem creaverit: angelorum verò quosdam imperium supremi Dei adfectasse, bellumque illi molitos: ex quorum lapsu factam Typhonis reliquorumque dæmonum generationem: animas hominum esse immortaleis; corporibus heic semel intereundum; & post multas sæculorum revolutiones in aliam æternamque vitam redeundum: mortalium genus aliquando aquarum eluvione fuisse deletum, præter Noachum, quem alii alio adpellaverunt nomine, & ejus familiam: mundum tandem igni vel absumtum vel purgatum iri. dein, cultus etiam divini ceremonias atque ritus si consideres; animalium immolationibus placandam esse divini numinis iram, gratiamque ejus exposcendam: nihil neque publicæ neque privatæ rei majoris alicujus momenti sine sacrorum intercessione esse occipiendum: in sacris verò rebus omnibus album observare colorem, & reliquos ritus, quos paucis suprà indicavi. Hæc, inquam, atque talia, quum universæ non modò in nostro hoc, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus, sed in extero etiam, longéque remotissimo orbe crediderint gentes, ac religiosissimè observaverint; non naturâ duce, sine aliquâ doctrinâ, singulas per se didicisse, sed majorum traditionibus, jam inde à primo mortalium Adamo manantibus, accepisse, ut suprà ostensum, certum est. Atque hinc sunt illæ Græcorum sapientum voces: ὥςπερ ὁ παλαιὸς λόγος· ὡς οἱ παλαιότατοι λόγοι· ὡς φασὶν οἱ ἀρχαῖοι· ὡς φασὶν οἱ πρεσβύτεροι· id est; *ut antiquus est sermo; ut antiquæ ferunt traditiones; ut ajunt veteres; ut prisci mortales adfirmant.* unde etiam illud Plutarchi, in libro de Iside: Διὸ καὶ παμπάλαιος αὕτη κατέστιν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἴς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν δὲ πίστιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον, οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλὰ ἔν τε τελεταῖς, ἔν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις, καὶ Ἕλλησι πολλαχοῦ περιφερομένην. id est: *Proinde vetustissima à professoribus rerum sacrarum & legum latoribus derivata in poëtas atque philosophos est opinio, auctore incognito, sed fide firmâ & indelebili, non in sermonibus tantùm & rumoribus, sed & in mysteriis ac sacrificiis tam barbarorum, quàm Græcorum, longè latéque pervagata.*

Hunc igitur fontem, hanc originem, hoc principium habuit, non modò Celtarum nostrorum, sed omnium pariter per orbem terræ gentium theologia, ac reliqua sapientia; non à Græcis, ut plerique volunt cum Diogene Laërtio; nec à Celtis, vel Persis, vel Indis, vel Aegyptiis, vel Assyriis, ut Aristoteli, Sotioni, & aliis visum; sed à primo omnium mortalium patre MANNO: qui ipse primus doctorem habuit eumdem, quem originem conditoremqua sui, supremum illum æternumque THEUTH. cui pro tantis donis sit honor, laus, & gloria, in sæculorum sæcula; amen.

CAPUT XXXVII.

De rerumpublicarum apud priscos Germanos formis. ubi simul ostenditur, quo modo imperia initio in gentibus nata.

SATIS hactenus de priscæ Germanorum gentis religionibus, & sacrorum ritibus, postquàm dictum est; ordo rerum nunc poscere videtur, uti de publico etiam populorum regimine quædam dicantur; paucisque monstretur, quænam fuerint per universam olim Germaniam rerumpublicarum formæ.

Tria potissimùm quum sint omnium rerumpublicarum genera, sive tres formæ, MONARCHIA, ARISTOCRATIA, & DEMOCRATIA; quas auctor noster, annal. lib. IV, his interpretatur verbis; *Cunctas nationes, & urbes, populus, aut primores, aut singuli regunt:* duas ex his tantùm, *Democratiam*, ac *Monarchiam*, id est, *populi*, & *singulorum*, qui *reges* dicuntur,

cuntur, regimina in universis totius Germaniæ nationibus olim fuisse deprehendo. nam qui *Aristocratiam* in nonnullis Theutiscorum populis statuunt; vereor, uti sententiam suam satis tueri ac defendere possint. quamquàm, nonnulla mixta è monarchiâ atque democratiâ fuisse imperia, non negaverim. Sed origines monarchiæ democratiæque primo loco ostendendæ erunt. Aristoteles, πολιτικῶν lib. IV, cap. II, πρώτην καὶ θειοτάτην ait τὴν βασιλείαν, id est, *primum maximéque divinum esse regnum.* Causam, cur sit *maximè divinum*, adfert Cicero, de legibus lib. III, his verbis: *Nam & hic mundus deo paret, & huic obediunt maria, terræque; & hominum vita jussis supremæ legis obtemperat.* additque: *Atque, ut ad citeriora veniam, & notiora nobis; omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperii primùm ad homines justissimos deferebatur.* In eamdemque sententiam Justinus, lib. I: *Principio rerum, gentium nationumque imperium penes reges erat: quos ad fastigium hujus majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat.* Eadem mens fuit Aristoteli, πολιτικῶν lib. III, cap. XIV; & item Thucydidi, lib. I: nisi quòd ille ad eos primùm delata fuisse regna opinatur, à quibus populus beneficiis adfectus, id est, legibus instructus, aut armis defensus fuerat. uterque verò πατρικὰς fuisse hasce μοναρχίας, sive βασιλείας, κατὰ νόμον, censet; id est, *regna*, seu *monarchias certo jure præfinitas, successione à patribus in filios delatâ.* Illud quidem satis verum, certumque, primam omnium exstitisse monarchiæ quamdam speciem. at primam ejus originem aliam ego fuisse censeo, quàm quæ ab gentilibus istis tradita scriptoribus. Idem Aristoteles, dicto proximè loco, κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους, id est, *heroum temporibus* ejusmodi exortas tradit monarchias. Heroum tempora, prima illa fuisse post terrarum inundationem sæcula, quibus Noachi filii, nepotes ac pronepotes, quos *heroum* vocabulo innuerunt vetustissimi mortalium, filios suos atque nepoteis, id est, nationes, secundùm lingvarum divisionem numerumque, in suas quisque regiones deduxerunt; superiori capite dictum est. In his igitur primam post inundationem exortam fuisse regnorum speciem, lubens ego philosopho & aliis adsenserim: non tamen primùm ab universo populo in unum, ob beneficia ejus ac merita, voluntario jure delata; sed ipsâ naturâ patribus erga filios ingenita. quod in uno Celtarum patre declarasse satis fuerit: reliquorum quidpe regnorum consimilis atq; eadem fuit origo. CELTARUM igitur omnium parens ASCHENAZES, quum gentem simul nostram simulque lingvam in CELTICAM terram detulisset; unus omnibus patrio jure ac potestate, veluti rex subjectis, præfuit, quoad vixit. Complures autem quum ei forent filii nepotesque; quinque filiis natu majoribus omnem reliquit Celticam: unde in V potissimùm genteis, & V nomina, *Hispanorum, Britannorum, Gallorum, Theutiscorum, & Illyriorum*, universa divisa fuit. sub V his reliqui fratres, filiique ac nepotes, suas quisque portiones possederunt, tamquàm subditi sub regibus: quibus ex amore tamen, ceu filii parentibus, minoresque natu fratres majoribus, non per metum, paruerunt. Ei Aschenazis filio, cui THEUTISCIA hereditate obtigit, quodnam fuerit nomen, nusquàm reperio. Hic complures iterum quum haberet filios; V natu majoribus omnem distribuit Theutisciam: à quorum imperiis nominibusque omnis Theutiscorum gens in V divisa fuit nationes, *Istævones, Ingævones, Vandalios, Hermiones*, atque *Bastarnas*: quorum fines suo loco describentur. Singulis iterum his Aschenazis nepotibus quum complures progignerentur filii; complures etiam cujusque ditionis partitiones, compluraque de eorum nominibus nationum exorta sunt nomina, *Marsorum, Gambriviorum, Chattorum, Hermundurorum*, & alia. Quorum regiones quum jam ultrà in plura vocabula, pluraque imperia minutiora dividi ob agrorum angustias nequirent; in unum inposterùm filium, natu maximum, imperii successio in quâque gente, sive natione, perpetuò delata fuit. Ubi verò filii defecerunt, in proximos regiæ stirpis consangvineos, vel etiam nobilitate præstantissimos, defunctorum successio transivit. reliqui omnes his paruerunt, κατὰ νόμον, id est, *jure ac legibus præscriptis*; quod de primis illis regnis adfirmat Aristoteles, loco suprà dicto. Atque hinc est, quod Cæsar, belli Gall. comment. VI, de Germanorum nationibus tradit, his verbis: *Neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet. sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri; atque anno pòst alio transire cogunt.* Nempe singuli vici singulæ erant cognationes; & sic quoque singuli pagi: ac tandem tota civitas, sive natio, ab unâ stirpe procreata gens, pro unâ propinquitate habebatur. Quò illud etiam spectat auctoris nostri, in libro de Germaniâ: *Non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: sed familiæ & propinquitates.* Eumdem hodiéque Americanas genteis, in vicis & cuneis constituendis, observare morem, vulgò notum est. Sed *initio, fines imperii*, ut inquit Justinus, lib. I, *tueri magis, quàm proferre, mos erat:* &, ut Tacitus annal. III, *intra*

suam

suam cuique patriam regna finiebantur: nullâ adhuc malâ libidine. At postquàm exui æqualitas, & pro modestiâ ac pudore ambitio & vis incedebat; non modò rapinæ ac bella in finitimos, sed domi etiam in suos civeis, liberiores *provenêre dominationes*, regnaque jam infinita, cum potestate imperandi absolutissimâ. quorum primum conditorem, post inundationem, fuisse Nimrodum, sive Ninum, sacræ juxtà profanæque testantur historiæ. unde absolutissima illa in Oriente imperia, non tam in subditos ac civeis, quàm in vilissima mancipia æternùm mansêre. Atque hoc tandem est, quod Aristoteles, haud dubiè ex veterum traditionibus, adfirmat, κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους prima regna fuisse exorta. Eadem posteà quum in Germaniâ quoque exorirentur; non nullos apud populos evaluerunt: quidam, uti per vim ea atque libidinem à regibus arrepta videbant, sic statim pari vi atque indignatione eripuerunt, in plenamque sese & absolutam vindicarunt libertatem. Hinc duæ in antiquâ Theutiscorum gente rerumpublicarum puræ ac simplices nulloque alio genere permixtæ formæ, MONARCHIA, ac DEMOCRATIA. Quidam verò veterem illum atque avitum gentibus morem ad posteriora quoque sæcula retinuerunt, vel saltem abolitum revocarunt, unde tertium quasi genus, è monarchiâ democratiâque confusum ac mixtum. Sed singulorum generum exempla ex veterum ostendere monumentis atque clariùs illustrare libeat.

CAPUT XXXVIII.

De democraticis rebuspublicis cum principatu.

QUODNAM rerumpublicarum genus sit optimum, ceterisque præstantissimum, nec hujus operis est inquirere, & multi jam dudum ostendere conati sunt. unum hoc ego heic dixerim; libertatem, atque ex eâ natam democratiam ut plurimùm amplexos fuisse Germanos nostros; adeò, uti uno fermè LIBERTATIS nomine atque famâ Græcis juxtà ac Latinis monimentis maximè celebrati sint. Unde hæc auctoris nostri, in libro de Germaniâ, verba: *Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone* COSS. *ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio, multa invicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuêre. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso & ipso Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani, Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fusis vel captis, quinque simul consulareis exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Iulius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. inde otium; donec occasione discordiæ nostræ, & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre. ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis, quàm victi sunt.* Ergo omnium toto orbe gentium fortissimi Germani. Nempe una LIBERTAS fortitudinis certa mater, nutrixque fidissima. E diverso, Orientis populi meritò auctoribus *molles bello viri* passim adpellantur; ut qui absolutissimis regnis ceu dejectissima servitia continebantur. A liberorum igitur Germaniæ populorum, ut omnium nobilissimorum, democratiâ initium facere haud iniquum fuerit: imò maximè necessarium. hujus quidpe explicatione præmissâ, reliqua rerumpublicarum genera, qualia fuerint, faciliùs intelligentur.

Democraticarum igitur rerumpublicarum aliæ cum principatu fuêre, aliæ sine principatu. de his posteriùs agam: de illis hoc capite. PRINCIPATVS in democraticis Germanorum rebuspublicis erat eminens unius auctoritas, reliquorum omnium potestate atque legibus definita. Tacitus, prædicto libro de Germaniâ: *Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt.* Rectè equidem majores nostri *reges ex nobilitate, duces ex virtute* sumebant. quidpe virtute opus erat foris, uti hostis profligaretur; nobilitate domi, uti auctoritas polleret in civem. Ceterùm regis nomen heic impropriè pro principis auctoritate esse sumtum, ipse auctor infrà, ubi de conciliis agit, satis disertè his verbis indicat: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus: cùm aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt; sed & alter, & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout*

ætas

ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate svadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Heic scilicet nullum inter regis ac principis imperium discrimen: uterque enim *auctoritate magis svadendi, quàm jubendi potestate, audiebatur.* quod clariùs etiam patet ex Cæsaris belli Gallici commentario v: ubi Ambiorix, Eburonum (Germani erant Cisrhenani) dimidiæ partis rex, sic adfatur Romanos: *Neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut judicio, aut voluntate suâ fecisse; sed coactu civitatis. suaque esse ejusmodi imperia, ut non minùs haberet in se juris multitudo, quàm ipse in multitudinem.* Nimirum hoc est, quod Tacitus ait, *svadendi magis auctoritate, quàm jubendi potestate, regem vel principem audiri.* ita, uti Ambiorix rex, etiamsi in concilio bellum in Romanos civitati Eburonum dissvasisset; tamen à multitudine, ad inferendum ducendumque, cogi, vel saltem juberi potuerit: Quin suos, ut Romanorum castra oppugnarent, non jussisse, sed concitavisse eum cum Cativulco, alterius Eburonum partis rege, testatur Cæsar eodem commentario. Tacitus annal. lib. XI: *Eodem*, inquit, *anno Cheruscorum gens regem Româ petivit; amissis, per interna bella, nobilibus, & uno reliquo, stirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii: mater ex Acrumero, principe Cattorum, erat.* Cheruscos regnatos fuisse ante hunc Italum, nusquàm reperio. principes eorum refert Tacitus, in annalibus, fratrem Flavii (qui stipendia fecit in Romanorum exercitu Tiberio ac Germanico ducibus) *Arminium*; dein duos fratres *Segestem* ac *Semigerum*. Proinde principem quoque voluisse Cheruscos, non regem, Italum, omnino credibile est. Ipsi certè Cherusci, prædicto libro apud Tacitum, principem adpellant. *Adeò neminem*, inquiunt, *iisdem in terris ortum, qui principis locum impleat.* Et quid Cherusci regem peterent, qui Arminium, anteà principem, regnum adfectantem oppresserant: quique Maroboduum, multarum gentium in Germaniâ regem, quum se regno suo adjicere armis tentaret, Arminii ductu represserant; moxque Hermunduris, Marcomannis, ceterisque Maroboduo subjectis gentibus auxilium tulerant ad pellendum regno Maroboduum? Certè regnum istud Itali non alius fuit generis, quàm illud Ambiorigis & Cativulci; ubi æqua multitudini cum regibus fuit potestas: hoc est, principalis auctoritas in democratiâ, cum svasorio jure jubendi. *Regis* autem adpellatio, tùm Tacito in Cheruscorum Italo, tùm Cæsari in Eburonum Ambiorige & Cativulco, inde nata videtur, quòd unum idemq; imperii genus Romani modò *regis*, modò *principis* promiscuè usurparunt vocabulis: illud tamen quasi priscùm Romanorum Spartanorumque imitatione; qui consimilis potestatis imperium regum quoq; titulo adficiebant; ut mox ostendam. Sic igitur Tacitus, hist lib. IV, Classicum quoque, alæ Treverorum in Romano exercitu præfectum, regio fuisse genere tradit; quum tamen Indutiomarum, à quo Classicum genus originemq; traxisse mox infrà patebit, principem fuisse Treverorum adfirmet Cæsar, belli Gall. com. V. sic item Julium Paullum, & Claudium Civilem, regiâ stirpe fuisse apud Batavos, ait Tacitus eodem libro, quum principeis tantùm olim habuerint Batavi, non reges; ut infrà liquebit. At quàm exigua fuerit principum istorum, sive regum, in democraticis rebuspublicis auctoritas, svadendi magis quàm jubendi, discrtè indicat idem Tacitus, in libro de Germaniâ, per comparationem aliorum in Germaniâ regum. *Trans Lygios*, inquit, *Gothones regnantur, paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumq; harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium.* En: dum Gothonibus addictius jam regnum, quàm ceteris, cum libertate tamen tribuit; Rugiis etiam & Lemoviis erga reges obsequium, quo veluti insigni ab reliquis antè enarratis Germanorum nationibus distingvuntur: sanè ceteris illis plenam, integram, atque infinitam concedit libertatem. Paullo pòst, de Svionibus, qui Svedi nunc vulgò dicuntur; *Est apud illos*, inquit, *& opibus hõnos: eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* Quibus verbis itidem absolutam atq; infinitam ceteris Germaniæ nationibus adsignat libertatem, quorum reges, seu principes hoc ipso à Svionum regibus discernit, quòd hi liberam in suos & infinitam habebant potestatem imperandi; unique soli imperitabant: Gothonum verò regibus non nisi precarium erat ac svasorium jus parendi, cum multis exceptionibus subjectorum: qui tamen ipsi addictiùs regebantur, quàm ceteræ civitates. In his igitur puraputa democratia meritò dici debet. quidpe summa imperii potestas majestasque apud universum erat populum. in quo licet ordines diversi, alius alio superior, *principis, sacerdotum, primorum*, sive *procerum, nobilium*, & *plebis*; tamen in conciliis ac conventibus, sine jure aut dignitate *ἀνεδρίας*, *ut turbæ placuit, armatus* quisque *consedit:* & iterum, sine jure *ἀνεδμίας*, *prout ætas cuique, prout decus bellorum, prout facundia erat*; pro se quisque sententiam dixit:

idque in negotiis gravioribus, quæ ad ſtatum totius civitatis ſpectabant. ſic enim idem noſter; *De minoribus rebus principes conſultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur.* & poſteà: *Licet apud concilium accuſare quoque, & diſcrimen capitis intendere.* & iterum: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Sine ipsâ igitur plebe nihil audebat ſtatuere aut decernere rex ille, vel princeps; imò ne proceres quidem, ſeu primores. Hinc Civilis, regiâ, ut antè dictum, ſive principali apud Batavos ſtirpe ortus, quum gentem ad rebellionem pertrahere vellet; *primores gentis, & promtiſſimos vulgi, ſpecie epularum, ſacrum in nemus vocavit*; teſte eodem noſtro, hiſtoriar. lib. IV. ſcilicet, quia ſine vulgo, id eſt, ſine plebe, neque Civilis, Batavorum nobiliſſimus, neque primores quidquam decernere, jus fasve habebant. Quamobrem vehementiſſimè falluntur ii, qui Batavorum rempublicam ariſtocraticam fuiſſe Civile vivente arbitrantur. neque eorum ſententiæ quidquam patrocinantur verba Strabonis, ita, lib. IV, de Belgis loquentis: Ἀριστοκρατοῦνται δ' ἧττον οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν· hoc eſt: *pleræque eorum reſpublicæ per optimateis adminiſtrabantur.* etenim τοὺς πλείους, non verò omneis fuiſſe ait ariſtocraticas. nomen autem Belgarum longiùs ipſe, quàm quisquam alius auctorum, in ultimam uſque versùs occaſum ſolſtitialem Galliam, quæ nunc *Britannia* dicitur *minor*, extendit. quapropter ex *plerisque* illis, cùm aliæ nationes, tùm maximè Batavorum civitas exemta eſſe poterat: imò jure debebat; quia Batavi Germanorum, unde orti erant, moribus agebant in omnibus rebus: ariſtocraticum autem imperandi genus à Græcis Maſſilienſibus Galli acceperant: à quibus nihil prorſus Batavi; ne propiores quidem cis Rhenum in Gallico ſolo Germani. ſic namque in Eburonum quoque, Germanicæ nationis, civitate, ut antè oſtenſum, ſumma imperii poteſtas penes multitudinem fuit. Strabo verò ſuperioribus continuò iſta ſubjungit: Ἕνα δ' ἡγεμόνα ἡροῦντο κατ' ἐνιαυτὸν τοπαλαιόν· ὡς δ' αὕτως εἰς πόλεμον εἵς ὑπὸ δὲ πλήθους ἀπεδείκνυτο στρατηγός. id eſt: *Antiquitus unum quotannis deligebant principem: ſimiliterque unus belli dux à multitudine deſignabatur.* En; apertè Strabo teſtatur, non ὑπὸ τῶν ἀρίστων, id eſt, *ob optimatibus* duceis iſtos belli fuiſſe conſtitutos, ſed ὑπὸ δὲ πλήθους, hoc eſt, *à multitudine*; *quam plebem* atque *vulgum* vocat Tacitus. Quod ergo reliquum eſt inſigne, quodve indicium, quo Batavorum, Germanicæ gentis, reſpublica ariſtocratiæ magis quàm democratiæ adſimiletur? Nempe, quòd Cæſar, belli Gall. comment. VI, ſcribit, *plebem penè ſervorum loco haberi apud Gallos, & nulli adhiberi conſilio*; ſed imperium omne intra Druidas & equiteis conſiſtere. Ad hoc quoque facilis & eadem eſt reſponſio. Nempe, ſi de Gallorum plebe verè hoc ſcripſit Cæſar; Gallis ego ſuos mores lubens relinquo: Germanis tam Cisrhenanis quàm Transrhenanis ne quis temerè eos tribuat, ſedulus moneo. hi quidpe avitis vixerunt ut plurimùm moribus, quum Galli in molliorem jam dudum vitam Græcis Maſſilienſium moribus corrupti forent. Proinde non modò Batavos, ſed omneis pariter Germanos Cisrhenanos democratico imperio civitateis ſuas ſive reſpublicas gubernaſſe, maximè credibile eſt. ſic enim in Eburonum quoque civitate, ut antè dictum, ſumma imperii poteſtas non penes unos proceres, nec penes unos equiteis, id eſt, penes unam nobilitatem, ſed penes omnem fuit multitudinem. ſic Indutiomarus, teſte Cæſare ſub finem com. V, quum Cingetorigem, generum ſuum, Cæſaris parteis ſequentem, hoſtem judicari vellet; *armatum multitudinis concilium indicit*; *quo, lege communi, omnes puberes armati convenire cogebantur.* Sine multitudine igitur, id eſt, ſine plebe ſeu vulgo Indutiomarus Cingetorigem *hoſtem judicare, bonaque ejus publicare* nequivit. cogebatur autem plebs convenire, non Indutiomari principis imperio, neque procerum juſſu; ſed *lege communi*, communiter ab omni ſimul plebe latâ. Hinc ſub initium com. VI, *Interfecto*, inquit Cæſar, *Indutiomaro, ad ejus propinquos à Treveris imperium defertur.* nimirum ab omni Treverorum multitudine. nam proceres jam dudum ſponte parteis Indutiomari deſeruerant, Cingetorigi mox à Cæſare conciliati: ut auctor eſt ipſe Cæſar, in comment. V; qui *principes* eos adpellat, quos Tacitus, hiſtoriar. V, *ſenatores*. ſed & hic in libro de Germaniâ, eumdem ordinem vocat *principes*: ut mox oſtendam. Mera igitur atque germana fuit democratica, cùm Batavorum, Eburonum, ac Treverorum, tùm omnium haud dubiè Germanorum cis Rhenum colentium, rerumpublicarum gubernatio, è Germaniâ, unà cum ceteris Germanorum moribus, in Galliam translata. Ceterùm, quum tam abſoluta tamque pura fuerit iſtarum civitatum democratia: principes eorum, ſive reges eodem modo, ut apud Lacedæmonios, ſolo nomine tantùm fuêre reges; re autem ipsâ ἀρχὴ eorum nihil aliud fuit, quàm στρατηγία ἀϊδιὸς βίᾳ, id eſt, *imperium bellicum per totam vitam*; ſive στρατηγία ἀΐδιος, *imperium militare æternum*: ut tradit de Lacedæmoniorum regibus Ariſtoteles, πολιτικῶν lib. III, cap. XIII.

nam

nam in hoc potissimùm ab initio constituti fuêre, uti hostem à suæ civitatis finibus propellerent; aut multitudinem in finitimorum agros educerent. omnis namque eorum vita nil nisi perpetuum fuit bellum. Dionysius Halicarnassensis, lib. II, de Romanorum regum potestate loquens; quam Romulum instituisse arbitratur: Ε'κ ἦ τ̃ Λακωνικῆς πολιτείας κ᾽ τ̃το μεπενεγκάμ@. ἀδὲ κ᾽ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς ἀυπρεπτορες ἦσαν, ὅτι βέλοιντο πρᾶτ@ν· ἀλλ᾽ ἡ γερουσία πᾶν εἶχε τ̃ κοινῶν τὸ κρᾶτ@ν. id est: *Hoc quoq; à Laconicâ republicâ desumsit. quidpe Lacedæmoniorum reges non erant sui arbitrii, ut, quidquid vellent, facerent: sed penes senatum erat tota publicæ administrationis potestas.* Idem auctor, lib. V: Κατ᾽ ἀρχὰς μὲ ἅπασα πόλις Ε'λλὰς ἐβασιλεύετο, πολὺ ἀχ᾽ ὥσπερ τὰ βάρβαρα ἔθνη δεσποτικῶς, ἀλλὰ κ᾽ νόμως τε κ᾽ ἐθισμὸς πατρίους. κ᾽ κρᾶτις @ν ὧν βασιλεὺς, ὁ δικαιότατός τε κ᾽ νομιμώτατ@ν, ὃ μηδὲν ἐκδιαλῦμὲ@ν τ̃ πατρίων. hoc est: *Ab initio omnibus Græciæ urbibus sui erant reges: qui tamen non barbaricâ licentiâ dominabantur; sed juxta leges & mores patrios regnum exercebant. optimusq; rex habebatur, qui esset justissimus, & legum observantissimus, nusquàm discedens ab institutis patriis.* In Athenienſium δημοκρατίᾳ dicebantur ἄρχοντες. Verum in Germanis nostris, quod Aristoteles, πολιτικῶν lib. V, cap. V, in commune ait, ὅτι τ̃ ἀρχαίων τ̃ αὐτὸν ἡρέας δημαγωγὸν κ᾽ στρατηγὸν· id est, *priscis temporibus eumdem populi, eumdemq; exercitus fuisse ductorem.* Apud nostros exemplum dictæ dignitatis est in Arminio, Cheruscorum principe; quem *duodecim potentiæ annos explevisse*, quum *propinquorum dolo caderet*, auctor est Tacitus, fine annal. II. Romani equidem homines, ob Lacedæmoniorum regum similitudinem, *reges* eos adpellarunt. at re verâ nil nisi duces exercituum erant, quos patria lingva dixit *Herzogen*; de quibus plura pòst dicam. In bello haud minùs, quàm aliarum civitatum duces, qui in certum tempus certumq; bellum delecti erant, *exemplo potius, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agerent, admiratione præfuerunt.* nam, quemadmodùm domi in conciliis, sic foris in militia, *neque animadvertere, neq; vincire, neq; verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum* erat; *non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credebant.* Iidem hi reges sive principes sæpè à plebe seu multitudine pro legatis mittebantur extra civitatem. sic Malorix atque Verritus, Frisiorum principes, missi sunt Romam ad Neronem imperatorem; teste Tacito, annal. XIII. sic Masius Marcomannorum rex cum Gannâ, virgine sacerdote, missus ad Domitianum; teste Dione, libro LXVII. sic Vallomarius, ejusdem gentis rex, ad Mallium Bassum, Pannoniæ præfectum; teste Petro Patricio in historiâ. Sed ne reditus quidem regibus istis è regis vel principis nomine ac dignitate ulli certi. *Mos est civitatibus*, inquit Tacitus in libro de Germaniâ, *ultro, ac viritim conferre principibus, vel armentorum, vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit.* Ex hoc comitibus suis, de quibus suo loco dicam, *epulæ, & quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant. Materia* autem *munificentiæ per bella, & raptus.* id est, ex hostibus habebant, quæ comitibus suis donabant. *magnumque comitatum non nisi vi belloque tuebantur. exigebant enim* comites, *principis sui liberalitate, illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam*; de quibus infrà disseretur. Illud tamen quasi ex lege, seu instituto, quod eodem in libro iis tribuit auctor his verbis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Nec satellitum, sive stipatorum, seu corporis custodum aliquod ex regiâ potestate vel dignatione erat præsidium: sed comitatus solummodò domi militiæque voluntarius; de quo dicam, ubi de militiâ eorum mihi sermo erit. In universum æstimanti, summa auctoritas, tam in eâ democratiâ, quæ cum principatu, quàm quæ sine principe vel rege erat, penes unos fuit sacerdoteis, cùm domi in pace, tùm foris in bello; ut suprà, cap. XXIV, ostensum est. Domi tamen principem jus habuisse atque potestatem indicendi concilium, item præsidendi conciliis ac judiciis publicis totius civitatis, patet ex Indutiomari exemplo suprà citato. Et quia singulis cujusque civitatis pagis ac vicis suus erat magistratus, sive, ut Tacitus & Cæsar vocant, princeps, qui jus reddebat; supremum quoque totius civitatis principem, sive regem, in eo pago, in quo domicilium habitationemque habebat, locum juris dicundi obtinuisse credibile est. pagum verò fortè incoluit, qui totius civitatis caput. Nomen *regis* à Romanis, ut antè dictum, parum proprium iis impositum; quum haud dubiè è re ipsâ sermone patrio dicerentur *thi Förſten*: antiquo vocabulo Germanico *forste*, quod hodiéque apud Danos, Svedos, atque Norvagios *primum* numero significat: eâdémque significatione apud Anglos in Britanniâ est *first*. quâ ratione etiam vocabulum *princeps* Latinis derivatum à voce *primus*. Posteriores Germani, in Galliam transgressi, quum Latinæ lingvæ usum illic addiscerent, ejusdem dignitatis viros Latinè vocaverunt *principeis*: quod vocabulum ad hanc usque diem in Germaniâ durat. Germanicè tamen etiamnunc, ut olim, Svedis, Norvagiis,

præsunt. Ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neq; verberare quidem, nisi sacerdotibus, permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Reges democraticarum civitatum, sive principes, si usus postularet, bellumque aliquod incideret, exercitum semper duxisse, neque alios eis civitatibus fuisse bellorum duceis, superiori capite demonstratum est. heic igitur quum auctor inter dictos reges, aliosque quosdam duceis distingvat; apertissimo ostendit indicio, duceis hosce in certum dumtaxat constitutos fuisse tempus; donec bellum, quod inciderat, profligaretur. Exemplum est apud eumdem auctorem, histor. lib. IV, in Brinione Caninefate. quidpe quum Civilis Batavus rebellionem erga Romanos Batavis suis persvasisset; tractis in belli societatem Caninefatibus ac Frisiis, *Brinio, stolidæ audaciæ Caninefas, claritate natalium insignis, cujus pater multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium impunè spreverat. igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit: impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur* totius exercitus, qui ex Batavis, Caninefatibus, ac Frisiis constabat. At extra bellum domi ducibus his nullum fuisse imperium, nullam potestatem, omninoq; civitateis istas democraticas sine duce seu principe communi egisse, patet clariùs ex aliis auctoris ejusdem verbis, in libro de Germaniâ perscriptis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero, convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Regi scilicet pars multæ cedebat, si regem gens haberet: civitati autem, sive nationi, in publicum totius civitatis ærarium, si natio sine rege vel principe ageret. Ac de his equidem civitatibus Cæsarem puto id inaudivisse, quod omnibus in universum Germaniæ populis per imperitiam tribuit, bell. Gall. comment. VI, his verbis: *Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ, necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est magistratus.* De officio atque potestate horum ducum in bello, infrà commodiore loco fuerit sermo, ubi de militiâ agetur. nunc, quæ domi istarum rerumpublicarum democraticarum sine principatu fuerit administratio, potissimè dicendum erit; si, puras putas fuisse democraticas, nullo aristocratiæ genere permistas, antè ostendero. Liquet hoc ex Taciti verbis, prædicto libro de Germaniâ in universum de utroque democratiarum genere relatis. *Coëunt*, inquit, *nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt: sed & alter & tertius dies cantatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate svadendi magis, quàm jubendi potestate.* & posteà, ubi de magistratibus democraticarum rerumpublicarum agit; *Eliguntur*, inquit, *in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auxilium, adsunt.* Eos suprà ait, turbam in concilio consedisse, & pro se quemque sententiam dixisse. heic verò magistratus (quos *principum* vocabulo indicat, ut mox declarabitur) à turbâ, id est, à plebe dilectos ostendit: & ubi *consilium & auxilium*, id est, senatum pagorum indicat; non ex *optimatibus*, vel *primoribus*, vel *nobilibus*; sed *ex plebe* eum fuisse constitutum, disertè testatur. plebs autem erat, quos ipsi *burgarios* & *frilingos* adpellabant, ut suprà, cap. XV, ostensum est. Ceterò, reipublicæ administratio heic eadem fuit, quæ in democratiis cum principatu. nam quum in his regis vel principis ἀρχὴ nihil aliud esset, quàm στρατηγία, id est, *imperium militare*, ut suprà docui; cui domi in civitate nihil præter nomen, & decus: per alios magistratus administratam fuisse universam rempublicam necesse est. De his igitur sic Cæsar, dicto commentar. VI: *In pace nullus communis est magistratus: sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Et Tacitus noster, ut modò retuli: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Quid *pagi*, quid *vici* vocabulo auctores Romani in Germaniâ intellexerint, suprà, cap. XIII, explicatum est. Quot igitur pagi vicique, totidem rectores, sive magistratus, vel judices; qui pagis & regionibus, sive agris circùm sitis, jus reddiderunt. Auctor præfationis in legem Salicam: *Gens Francorum inclyta dictavit Salicam legem per proceres ipsius gentis; qui tunc temporis apud eamdem erant rectores. Sunt autem electi de pluribus viri* IV, *Wisogast, Arbogast, Salogast, & Windogast. qui per treis mallos, id est, comitia convenientes, omneis causarum origines solicitè discernendo, tractantes de singulis, judicium decreverunt.* Hinc illud Marcellini, lib. XXVII, de Athanarico, uno è Gothorum principibus, loquentis: *Post leviora certamina, Athanaricum, eâ tempestate judicem potentissimum, ausum resistere cum manu, quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam.* Et lib. XVII: *His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus,*

lacrymæ vel ſangvis exſtingveret. quorum regulus Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus ſubregulus, aliique optimates & judices, variis populis præſidentes, viſo exercitu in gremio regni ſolique genitalis, ſub greſſibus jacuêre militum; & adepti veniam, juſſa fecerunt. Principes autem illic adpellantur ab Cæſare & Tacito, vocabulo à communi uſu diverſo; è Germanorum tamen, ut mea fert opinio, more atque conſvetudine adſumto. Etenim, quum hi quoque magiſtratus, vel rectores, primi in ſuo quisque pago vel vico forent; Germani, è ſimplicitate quâdam animi, quum titulorum varium ſplendorem vel ignorarent etiamdum, vel, ut rem vanam, aſpernarentur, patrio ſermone vocavêre eos *thi Förſten.* quos æquipollenti Romani vocabulo dixêre *principeis.* Non ejusdem dignitatis principeis heic intelligere auctores, cujusmodi ſuperiori capite indicavi, liquet ex ſubſequentibus continuò Taciti verbis: *Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt.* Illis quidpe non certus aut finitus erat comitum numerus, in conſilium vel auctoritatem: ſed *plurimi, & acerrimi comites* ad *æmulationem* finitimorum principum electi. *hæc* enim illorum *dignitas, hæ vires, magno ſemper electorum juvenum globo circumdari: in pace decus, in bello præſidium. nec ſolùm in ſuâ gente cuique, ſed apud finitimas quoque civitates, id nomen,* ea fama, *ea gloria erat, ſi numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur* quin etiam ex aliis civitatibus; *legationibus, & muneribus ornabantur;* nempe uti *ipsâ* virtutis *famâ bella profligarent.* denique hi ab ipſis principibus alebantur, perpetuóque iis præſtò erant. At *centeni* iſti *comites* non niſi in conventibus ac judiciis, tamquàm *conſilium & auctoritas* aderant. Sed & Cæſar idem inter diverſarum democratiarum principeis discrimen apertiſſimè oſtendit, in belli Gall. comment. v: ubi, de Treverorum loquens civitate, *In eâ*, inquit, *civitate duo de principatu inter ſe contendebant, Indutiomarus & Cingetorix.* ubi ſummum totius gentis Treverorum intelligit principem. paullo verò pòſt, *Nonnulli*, inquit, *principes ex eâ civitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & adventum noſtri exercitus perterriti, ad Cæſarem venerunt.* & iterum paullo pòſt: *Principibus Treverorum ad ſe convocatis, eos ſigillatim Cingetorigi conciliavit Cæſar. quod cùm merito ejus à ſe fieri intelligebat, tùm magni intereſſe arbitrabatur, ejus auctoritatem inter ſuos quàm plurimum valere, cujus tam egregiam in ſe voluntatem perſpexiſſet.* En; auctoritatem Cingetorigis principis in ſuos, id eſt, in iſtos Treverorum principeis, valuiſſe ait. ergo non ſummam hi habuêre auctoritatem inter Treveros. nihilque aliud fuêre, quàm ſingulorum pagorum vicorumque rectores, magiſtratus, ac judices. Hos *ſenatores* adpellat Tacitus, hiſtoriar. lib. v: ubi, de Civilis Batavi rebellione, cui acceſſerunt & Treveri, loquens, *Transiêre*, inquit, *Rhenum Tutor quoque & Claſſicus, & centum tredecim Treverorum ſenatores.* Et item Cæſar belli Gall. comment. iv: *Tenchtheri & Vſipetes petunt, ſibi uti poteſtatem faceret in Vbios legatos mittendi. quorum ſi principes ac ſenatores ſibi jurejurando fidem feciſſent; eâ conditione, quæ à Cæſare ferretur, ſe uſuros oſtendebant.* Iidem *primores* & *proceres* ſæpius adpellantur Tacito. ſic annal. libro i: *Segeſtes, parari rebellionem ſæpè aliàs, & ſupremo convivio, poſt quod in arma itum, apéruit: ſvaſitque Varo, ut ſe & Arminium, & ceteros proceres vinciret. nihil auſuram plebem, principibus amotis.* & annal. ii: *Viſurgis Romanos Cheruſcosque interfluebat. ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adſtitit.* & poſteà: *Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant ſuos quisque hortari.* & paullo pòſt: *Pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, ſenes, agmen Romanum repentè incurſant.* item hiſtoriar. lib. iv, Civilem ait *primores gentis, & promtiſſimos vulgi convocaſſe*, quum rebellionem in Romanos genti ſuæ Batavæ perſvadere vellet. Et eodem libro poſteà: *Movebatur vulgus; condebantque gladios; cùm Cumpanus ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, univerſam ei gentem dedidêre.* Item in libro de Germaniâ: *Nec ulli auſpicio major fides, non ſolùm apud plebem, ſed apud proceres, apud ſacerdotes.* At hos pagorum vicorumque ſive principeis, ſive magiſtratus, ſenatores, primores, proceresve, ex nobilitate ſumtos fuiſſe, quemadmodùm reges, ſive ſupremi civitatum principes, patet ex Cæſaris comment. v. nam ubi Cæſar *nonnullos principeis ex Treverorum civitate, & familiaritate Cingetorigis adductos, & adventu Romani exercitus perterritos, ad ſe veniſſe* ait; ipſe *Indutiomarus, legatis ad Cæſarem miſſis, ſeſe idcircò à ſuis diſcedere, atque ad eum venire noluiſſe adfirmat, quò faciliùs civitatem in officio contineret; ne, nobilitatis diſceſſu, plebs propter imprudentiam laberetur.* Porrò ſummum imperandi, jubendique, animadvertendi, ac verberandi jus atque auctoritas heic quoque penes ſacerdoteis fuit. de utrisque enim democratiis, tam ſine principatu, quàm cum principatu, loquitur Tacitus iſta: *Vt turbæ placuit, conſidunt armati. Silentium per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus eſt, imperatur.* Atque hujusmodi respublicas democraticas ſine principatu complureis fuiſſe in Germaniâ deprehendo: præſertim minoribus in civitatibus; quales fuêre Marſo-

Marsorum, Tencterorum, Usipiorum, Tubantum, Ansibariorum, Angrivariorum, Dulgibinorum, Chamavorum, & aliorum. De Marsis testis est Tacitus, annal. lib. II: *Ipse Germanicus majoribus*, inquit, *copiis Marsos irrupit. quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo loco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio servari indicat.* Et de Ansibariis, annal. XIII: *Eosdem agros Ansibarii occupavêre, validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsilium orabant. aderatque iis clarus per illas gentes, & nobis quoque fidus, nomine Bojocalus, vinctum se rebellione Cheruscâ, jussu Arminii, referens; mox, Tiberio & Germanico ducibus, stipendia meruisse, quinquaginta annorum obsequia. Id quoque adjungere, quòd gentem suam ditioni nostræ subjiceret.* Non principem Ansibariorum vel regem fuisse hunc Bojocalum, liquet ex eo, quòd Arminii jussu vinctus fuerat: item, quòd stipendia postmodùm sub Rom. ducibus fecit. Sed & majorum civitatum nonnulli hujus generis fuêre. nam de Chaucis sic auctor noster, annal. lib. XI: *Per idem tempus Chauci, nullâ dissensione domi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco, qui natione Caninefas.* Ejusdem generis fuisse & Bructerorum civitatem, amplam & validam, inde colligere licet, quòd nusquàm eorum regis vel principis mentio, quamvis crebra apud auctores, maximè Tacitum, bellorum Bructerûm memoratio. nam quod hic histor. lib. IV, *Velledam virginem, nationis Bructeræ, latè imperitasse* ait; id veneratione magis, dum exitum bellorum vaticinatione suis prædiceret, quàm obsequio factum esse, suprà, cap. XXIV, demonstravi. Cis Rhenum quoque Germanis ejusmodi fuisse respublicas democraticas sine principatu, haud obscurè è Cæsaris colligitur commentariis de bello Gallico. nam, quum multa belli Nerviorum, Atuaticorum, Menapiorumque fiat memoratio; nulla tamen ullius regis vel principis harum civitatum reperitur mentio: quum interim de Ambiorige & Cativulco Eburonum, item de Indutiomaro & Cingetorige, Treverorum principibus haud semel. At postquàm Romani Gallias pacârunt, suoque imperio subjecerunt; omnibus pariter civitatibus jus eligendorum regum seu principum simul ereptum. unde de universis Belgis ita Strabo, in lib. IV: Ἀριστοκρατικῶς δ' ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν. ἕνα δ' ἡγεμόνα ἡρέοντο κατ' ἐνιαυτὸν παλαιόν· ὡς δ' αὕτως εἰς πόλεμον εἷς ὑπὸ πλήθους ἀπεδείκνυτο στρατηγός. νῦν δὲ προσέχουσι τοῖς Ῥωμαίων προστάγμασι τὸ πλέον. hoc est: *Pleræque eorum respublicæ ab optimatibus gubernabantur olim. unum verò quotannis ducem sumebant: similiter unus belli dux à multitudine designabatur. nunc verò Romanorum jussis plerisque in rebus parent.* Et de universis Galliæ incolis, paullo antè: Νῦν μὲν ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσὶ δεδαμωμένοι, καὶ ζῶντες κατὰ τὰ προστάγματα τῶν ἑλόντων αὐτοὺς Ῥωμαίων. id est: *Nostrâ equidem ætate omnes pacati serviunt; Romanorum, à quibus subacti, jussis parentes.* Ubi nulla natio, nullus populus, nulla civitas excipitur. Hinc Treveri, quum, Civile Batavo impulsore, rebellarent, non reges seu principeis habuêre belli duceis; sed ex nobilitate, Classicum atque Tutorem. *Interfecto Hordeonio*, inquit noster historiar. IV, *commeavêre nuntii inter Civilem Classicumque, præfectum alæ Treverorum. Classicus nobilitate opibusque anteibat alios. Regium illi genus, & pace belloque clara origo. Ipse, è majoribus suis, hostis populi Romani, quàm socius jactabat. Miscuêre sese Iulius Tutor & Iulius Sabinus, hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripæ Rheni à Vitellio præfectus.* Regium erat Classico genus, ex iis majoribus, ob quorum memoriam hostem potiùs sese, quàm socium præbere Romanis debuit: id est, quia majoribus suis Romani, duce Julio Cæsare, bellum intulerant. quod Indutiomaro, Treverorum principi, factum ipse testatur Cæsar, prædictis belli Gall. comment. V, & VI. Regem autem cur heic vocet Tacitus Indutiomarum, quem Cæsar principem, superiori capite declaratum est. Sed & Batavi, quum anteà à principibus regerentur, postquàm Galliæ pacatæ, & in provincias Romanas redactæ fuêre, rempublicam democraticam sine principatu habuerunt; Romanis supremum, ut in reliquâ Galliâ, imperium obtinentibus. unde illa Taciti, histor. lib. IV: *Civilis primores gentis, & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias & raptus, & cetera servitii mala enumerat. Neque enim societatem, ut olim; sed tamquàm mancipia haberi. Quando legatum (gravi quidem comitatu, & superbo cum imperio) venire? tradi se præfectis, centurionibusque.* Et de eâdem Batavorum gente, historiar. lib. I: *Galliæ, super memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ civitatis, & in posterum tributi levamento. Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ; quædam etiam finibus ademtis, pari dolore commoda aliena ac suas injurias metiebantur.* Item, prædicto lib. IV, posteà: *Mox valescentibus Germanis, pleræque civitates adversùm nos armatæ; spe libertatis, &, si exuissent servitium, cupidine imperitandi.* Et iterum posteà, ex Civilis oratione: *Secretis sermonibus admonebat malorum, quæ*

tot annos perpessi: Miseram servitutem falsò pacem vocarent. Batavos, quamquàm tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse. Et haud multo pòst: *Ausos aut libertas sequetur; aut victi, iidem erimus.* Et rursus, è Voculæ, ducis Romani, contra Batavos oratione: *Nunc hostes, quia molle servitium: cum spoliati exutique fuerint, amicos fore.* Et tandem, lib. v, ex ipsorum Batavorum sermonibus: *Non prorogandam ultrà ruinam. nec posse ab unâ natione totius orbis servitium depelli.* & mox: *Sibi non tributa, sed virtutes & viros indici. proximum id libertati: &, si dominorum electio sit; honestiùs principes Romanorum, quàm Germanorum feminas* (Velledam Bructeram intelligunt) *tolerari.* Sic ipse auctor, in libro de Germaniâ: *Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur.* Quod sepono, atque reservo, omnino in meâ est possessione ac potestate. quocircà hunc honorem & hoc societatis insigne meritò ipsi Batavi non in ipsâ libertate, sed proximè libertatem posuêre: Voculaque adpellavit *molle servitium.* Verissima illa apud Livium, lib. xxxv, vox Menippi, Antiochi regis legati, in concilio Aetolorum contra Romanos: *Græciæ pristinam dignitatem in libertate positam esse, quæ suis stet viribus, non ex alieno arbitrio pendeat.* Item lib. xxxix, Lycortæ, Achæorum prætoris, apud legatos Romanos oratio: *Vanam illam vocem præconis fuisse, qua liberos esse omnium primos Achæos jussissent Romani: nec ratum fœdus esse, nec societatem & amicitiam ex æquo observari. specie æquum esse fœdus apud Achæos; re, precariam libertatem: apud Romanos Aeliani imperium esse.* Atque hujusmodi ferè fuit libertas, quam provinciarum suarum nonnullis populis concedere solebant Romani. Sic in eâdem provinciâ, Galliâ Belgicâ, liberi recensentur populi Plinio, lib. iv, cap. xvii, *Nervii, Suessiones, Silvanectes, Leuci, Treveri,* & fœderati *Lingones,* & *Remi.* quorum tamen conditionem Batavorum conditioni comparandam non puto. Hinc igitur, quum Germanicus, Romani exercitus dux, Cheruscos armis peteret, Batavi socii non regem, nec principem, sed ducem habuêre Coriovaldam; teste Tacito, annal. lib. ii. hinc item Batavi, & contermini Caninefates, quum, impulsore Civile, rebellionem pararent, Brinionem, nobilem Caninefatem, communem sibi dilegerunt ducem, teste eodem Tacito, historiar. iv. Neque verò Civilis ante eam rebellionem sive dux sive princeps Batavorum fuit; ut quidam opinantur: sed cohortis Batavæ in exercitu Romano præfectus; ut testis idem Tacitus, libro proximè dicto. ubi hæc quoque de Civile ejusque fratre leguntur: *Iulius Paullus & Claudius Civilis, regiâ stirpe multo ceteros anteibant.* En; *anteibant ceteros:* non principatu, nec regno; sed regiâ stirpe tantùm: id est, quia majores eorum regiam sive principalem in Batavis dignitatem obtinuissent, antequàm insula eorum & reliquum agri in Romanorum pervênit potestatem, jusque diligendorum principum ipsis ereptum. Neque post Civilem, & Vespasiani tempestatem, regia dignitas in Batavis ostendi umquàm potest, quoad Romano subjecti fuêre imperio. nam, quòd quidam ex Ammiani Marcellini libro xvi reges subjicere conantur; id planè irritum est atque inane. Verba illic leguntur ista: *Quo cognito* (scilicet Cornutos ac Bracchatos, militeis Romanos, premi à Germanis) *opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Batavi venêre cum regibus, formidabilis manus.* Quorsum heic, quæso, regum mentio? aut quæ mentionis necessitas, vel usus? vel etiam, quot reges exiguam Batavorum gentem habuisse censes? item, quot eorum in uno exiguo militum globo, vel manipulo? Responsio sanè heic nulla satis apta fuerit. Lego igitur dictum locum hoc modo: *opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Batavi venêre cum Herulis, formidabilis manus.* Herulos quidpe sub unâ fuisse cum Batavis manu, sive sub uno vexillo, auctor est idem Marcellinus, lib. xxvii, his verbis: *Post cujus interitum, Herulorum Batavorumque vexillum direptum.* Ceterò, trans sinum Codânum & Vistulam amnem ingentes fuêre ac validæ gentes, in plureis quæque nationes divisæ: de quibus Tacitus sub finem libri de Germaniâ ita scribit: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis; ut Germani agunt: sordes omnium ac torpor. ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur: quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernicitate gaudent. quæ omnia Sarmatis diversa sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopia ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque præda petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur.*

huc

reges sive principes in democraticis civitatibus, *mobilem, & ex voluntate parentium constantem* obtinebant *principatum:* hic autem Maroboduus *certum imperium, vimque regiam* occupavit: illi voluntarios circùm se habebant comites ex nobilitate: hujus corpus satellitum præsidio custoditum. Et hic quidem maximum illo ævo inter liberas Germanorum genteis obtinuit imperium, inter Danubium, Albim & Vistulam amneis, sinumque Codânum; quod suo loco demonstrabitur. Unde toti Germaniæ, sed & Romanis formidabilis factus. Idem Vellejus, libro prædicto: *Imperium, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ disciplinæ formam redactum, brevi in eminens & nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium: gerebatque se ita adversùs Romanos, ut neque bello nos lacesseret, &, si lacesseretur, superesse sibi vim ac voluntatem resistendi declararet. Legati, quos mittebat ad Cæsares, interdum ut supplicem commendabant, interdum tu pro pari loquebantur. Gentibus hominibusque à nobis desciscentibus, erat apud eum perfugium. totumque ex malè dissimulato agebat æmulum. exercitumque quem* LXX *millium peditum,* IV *equitum fecerat, assiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat. eratque etiam eo timendus, quòd, quum Germaniam ad lævam & in fronte, Pannoniam ad dextram, à tergo sedium suarum haberet Noricos, tamquàm in omneis venturus, ab omnibus timebatur. Nec securam incrementi sui patiebatur Italiam. quippe quum à summis Alpium jugis, quæ finem Italiæ terminant, initium ejus finium haud multo plus* CC *millibus passuum abesset.* Sed Maroboduus, quum in nimiam prolaberetur superbiam, regnumque, quod vi paraverat, in Svionum prorsus ac Sitonum formare modum, plureisque ei adjicere genteis liberas tentaret, invisus popularibus, tandem regno pellitur. Tacitus, annal. II: *Svevi prætendebantur, auxilium adversùs Cheruscos orantes.* non equidem ipsi orabant Svevi; sed rex eorum Maroboduus. at mox: *Vis nationum, virtus ducum in æquo. sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat. Igitur non modò Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsêre bellum: sed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones ac Langobardi defecêre ad eum.* Arminius quoque ipse, quum simile regnum quæreret, mortem invenit. idem auctor, in fine ejusdem libri: *Ceterùm Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit.* De Catualdâ Gotone & Vannio Quado, suprà dictum est. Atque democratias, monarchiasque priscûm Germanorum hactenus satis cognovimus.

Restat nunc tertium rerumpublicarum genus, *ex democratiâ atque monarchiâ mixtum,* paucis nobis dicendum. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in oceano. Est apud illos & opibus honos: eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* Fuêre Gothones, Rugii, ac Lemovii inter Viadrum & Vistulam amneis ad oceanum, sive oceani sinum Codânum, medii inter democraticas & monarchicas civitateis. Ceteræ illæ Germanorum gentes sunt omnes ab auctore prænominatæ, quas democratias vel cum principatu, vel sine principatu habuisse, suprà ostendi. *Addictiùs* his *regnatos* fuisse ait Gothones, Rugios, atque Lemovios; at *paullo* tantùm, *necdum supra libertatem: multis exceptionibus, & precario jure parendi.* à quâ libertate quia nullos eximit: non modò proceres, seu primores, nec nobileis tantùm, sed omnem quoque plebem, id est, burgarios liberos fuisse, obsequium regibus non nisi è voluntate ac legibus communiter præscriptis præstitisse, haud dubium est. regnumque his regibus nullum aliud fuit, quàm quod Mag. Adamus Bremensis ita describit in Svionum gente: *Reges habent ex genere antiquos. quorum tamen vis pendet in populi sententiâ. Quod in commune laudaverint omnes, illum confirmare oportet: nisi ejus decretum potius videatur. quod aliquando sequuntur inviti. Itaque domi pares esse gaudent: in prælium euntes omnem præbent obedientiam regi.* Lemovios Taciti posterioribus sæculis dictos fuisse *Herulos*, infrà, lib. III, cap. XXXV, ostendam. De his ita Procopius, rer. Gothicarum lib. II: Καί τοι ἓ πρότερον ὄνομα οὐδὲ παρ' αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς εἶχεν· ἰδιώτης δὲ ὢν τὸ πρὶν οὐδὲν ἐνέφερετο πλέον. ἀλλὰ ἅμα ξυγκαθεζόμενοί τε ἅπαντες, καὶ ξύσσιτοι εἶναι ἠξίουν· καὶ ἀνέδην, ὅσα βούλοιτο, εἰς αὐτὸν ὕβριζον. id est: *Quamquàm & anteà nomen quidem apud eos rex habuit; à privato autem viro nihil ferè differebat. nam & adsidere ei omnes, & unà convesci volebant; & impudenter, ut cuique libitum, convitiari jurgarique solebant.* Continuò antè narrat idem Procopius, regem suum Anerichum eos interfecisse, nullam aliam ob causam, nisi quòd sub nullius imperio esse vellent. Quum autem facti eos pœniteret, misisse legatos in patriam terram, qui è regiâ stirpe hominem accerserent, cui regnum deferrent. De Gothonibus, sive Gothis, Herulo-

Herulorum apud Viſtulæ oſtia conterminis, in eamdem ſententiam ita Theodoſius: Ὅμως δὲ ὁ βασιλεὺς τιμῶν οὐκ ἔληγεν· ἀλλ' ὁμοτραπέζους εἶχε καὶ ὁμοσκλίους, καὶ πολὺ τὸ φιλόδωρον εἰς αὐτοὺς ἐνεδαμεῖτο καὶ ἐξεφέρετο· δὲ παρεγορεῖτο τὰ τῆς φιλονεικίας. id eſt: *Quamquàm ne honore quidem ac reverentiâ inter eos rex potiebatur. ſed ejuſdem menſæ participes eos habebat, atque contubernales; donisque benevolentiam eorum captabat: rixas verò eorum atque contentiones nusquàm efferebat.* Harum igitur gentium reſpublicæ mixtæ fuêre ex monarchiâ & democratiâ: ita tamen, uti hæc longè ſuperaret illam. Malè & impropriè Menander, qui in hiſtoriâ ſuâ Ἀλβοῖνον τῶν Λαγγιβάρδων adpellavit μόναρχον. Certè hæc regna non multum differebant à ceterarum Germaniæ gentium libertate. Quòd ſi fuerit aliquod erga reges *obſequium*, ut vult Tacitus & Mag. Adamus: quamproximè ad patriam in liberos acceſſit auctoritatem. patris quidpe boni eſt, ſeverè equidem liberis imperare, admonere de officio, & delicta caſtigare: at diligere tamen, & ſæpè indulgere. & contrà, proborum liberorum eſt, obſequium præſtare parenti; ex reverentiâ tamen, non ob metum. quod libertati quàm proximum; imò ipſa eſt libertas. Hæc igitur tria fuêre rerumpublicarum genera in omni terrâ Germanicâ.

CAP. XLI.

De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam privatis, quàm publicis.

RERUMPUBLICARUM generibus deſcriptis, haud alienum fuerit de democraticarum civitatum amicitiis, fœderibus, atque clientelis pauca quædam diſſerere. Jul. Cæſar, in belli Gall. com. VI, ubi Gallorum ſimul Germanorumque mores deſcribit; *In Galliâ*, inquit, *non ſolùm in omnibus civitatibus atque pagis, partibusque; ſed penè etiam in ſingulis domibus factiones ſunt: earumque factionum ſunt principes; qui ſummam auctoritatem, eorum judicio, habere exiſtimantur: quorum ad arbitrium judiciumque ſumma omnium rerum conſiliorumq; redeat. idque ejus rei causâ antiquitus inſtitutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. ſuos enim opprimi quisq; & circumveniri non patitur. neque, aliter ſi faciat, ullam inter ſuos habet auctoritatem. Hæc eadem ratio eſt in ſummâ totius Galliæ. namque omnes civitates in duas parteis diviſæ ſunt. Quum Cæſar in Galliam vênit, alterius factionis principes erant Aedui; alterius Sequani. Hi, quum per ſe minùs valerent, quòd ſumma auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaq; eorum erant clientelæ; Germanos atque Arioviſtum ſibi adjunxerant; eosque ad ſe magnis jacturis pollicitationibusq; perduxerant. prœliis verò compluribus factis ſecundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfectâ, tantum potentiâ anteceſſerant, ut magnam partem clientium ab Aeduis ad ſe transducerent; obſidesque ab iis principum filios acciperent; & publicè jurare cogerent, nihil ſe contra Sequanos conſilii inituros; & partem finitimi agri, per vim occupatam, poſſiderent; Galliæque totius principatum obtinerent. Quâ neceſſitate adductus Divitiacus, auxilii petendi causâ Romam ad ſenatum profectus, infectâ re redierat. Adventu Cæſaris factâ commutatione rerum, obſidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis reſtitutis, novis per Cæſarem comparatis; quòd ii, qui ſe ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione, atq; imperio æquiore ſe uti videbant, reliquis rebus eorum, gratiâ, dignitateque amplificatâ; Sequani principatum dimiſerant. In eorum locum Rhemi ſucceſſerant. quos quòd adæquare apud Cæſarem gratiâ intelligebatur; ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis conjungi poterant, ſe Rhemis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. ita & novam & repentè collectam auctoritatem tenebant. Eo tamen ſtatu res erat, ut longè principes haberentur Aedui; ſecundum locum dignitatis Rhemi obtinerent.* Cæſar heic *clientelas* adpellat atque *amicitias*, quas vulgus nunc Latinè loquentium dicit *protectiones*. ſic enim Genuenſium in Italiâ, & Veſontinorum in Galliâ, liberæ civitates, ſub protectione vulgò dicuntur eſſe regum Hiſpaniæ: ſic Hamoburgium in Germaniâ, ad Albim, ſub protectione regum Daniæ; ſic Aquæ Grani, ſub protectione ducum Juliacenſium: id eſt, ſi Latialiter loqui velis, *in clientelâ*, *in amicitiâ*, ſive etiam *in fide*. ſic enim idem Cæſar, eodem commentario anteà, de Senonibus Gallis: *Legatos, deprecandi causâ, ad Cæſarem mittunt. adeunt per Aeduos; quorum antiquitus erat in fide civitas.* & mox: *Eodem Carnutes legatos obſidesque mittunt: uſi deprecatoribus Rhemis; quorum erant in clientelâ.* Sed & *ſub imperio eſſe* dixit Cæſar, idem quod *in amicitiâ*; ut ſuprà de Aeduis intelleximus. Ac ſanè fuit imperium illud multo veriùs in populis Celticis, quàm amicitia, ubi inferiores fœdere haud æquo ſuperioribus juncti. hi quidpe majeſtatem illorum atque leges, tributaque impoſita agnoſcebant. Amicitiam id adpellavit haud ſemel Cæſar in Gallis Germanisque, more Romanorum; qui per hunc fucum,

fucum, per has blanditias gentium sub imperium redactarum animos emolliebant, quò minùs inviti jugum collis suis susciperent. Non minùs eleganter id, quàm verè Vocula, Romani exercitus dux, *molle* vocavit *servitium* in Batavis; ut suprà, cap. XXXIX, ostensum est. Sic & alii illi in Galliâ fuêre populi, quos *amicos* adpellabant Romani, *& socios*, & complures, quos *liberos:* qui tamen omnes eorum imperium, leges atque rectores tulerunt. Sed Celtæ nostri inter se qualeis habuerint amicitias, qualiaque fœdera, ostendatur. Fœderum omnium duo potissimùm sunt genera: alterum *æquum*, alterum *iniquum* adpellatur. Aequo fœdere inter se qui junguntur, verè *amici sociique* dici possunt: quia utrorumque æqua manet majestas, æqua libertas. iniquo fœdere conciliati, rectiùs dicuntur clientes: quia eâ gratiâ inter se junguntur, uti inferiores certis conditionibus pareant superioribus; majestatem atque imperium eorum agnoscant: certaque tributa pendant, vel officia quædam præstent: superiores verò è reciproco inferiores, resque eorum summâ fide contra hosteis tueantur ac defendant. Hoc fœderum genus, non modò in Germanis nostris atque Gallis, reliquisque Celtis, sed in aliis etiam per terræ orbem gentibus, origine fuisse antiquissimum, cuivis, historias veteres legenti, despectu facillimum est. Inter alia instituta, quæ Livius, Dionysius Halicarnassensis, & Plutarchus, aliique auctores Romulo, primo Romanorum regi, adscribunt, hoc etiam opidò falsum est, quòd illum primum *patronorum clientumque* cùm nomina, tùm conditiones in Romano populo, nuper à se in unam civitatem remque publicam collecto, instituisse tradant. nam quibus id verbis Dionysius ac Plutarchus de Romanis memorant; iisdem penè de Celtis dictum à Cæsare ac Diodoro reperio. nec tamen quemquam tam vecordem, tamque imbecillæ mentis reperiri puto, qui credat, Celtas id à Romanis demum accepisse; præsertim quum ipse Cæsar testetur; antiquum id fuisse Gallorum institutum jam tum suo tempore. Mihi sanè haud dubium est, quemadmodùm innumera alia, ut suprà patuit, adeóque pleraque in moribus & vivendi ratione, sic hoc etiam jam inde ex Asiâ, in gentium dispersione, detulisse cùm Celtas in Celticam, tùm Græcos in Græciam, Italos in Italiam, alias genteis in suas quamque terras. Atque hinc esse existimo, quòd hodiéque per omnem terrarum orbem frequenti usu inferior superiorem, quamvis nonnunquàm senex adolescentulum, à quo aliquid beneficii ad se redire posse putet, *patrem* vulgò adpelliter. unde etiam *patroni & patrocinandi* apud Latinos nata sunt vocabula. Dionysii verba de Romulo hæc sunt, lib. II: Παρακαλέσηκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις οὗτ' δημοτικὸς, ὅπτερέψας ἑκάστῳ τῶν ἐκ τοῦ πλήθους, ὃν αὐτὸς ἐβέλετο, νέμὴν προστάτην· ἔθος δ' Ἑλλησικὸν καὶ ἀρχαῖον, ᾧ Θετταλοί τε μέχρι πολλοῦ χρώμενοι διετέλεσαν, καὶ Ἀθηναῖοι καταχρᾶς, ὅτι τὰ κρείττω λαβόν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὑπερηφανικῶς ἐχρῶντο τοῖς πελάταις, ἔργα τε ὑπέβαλλον ἃ προσήκοντα ἐλευθέροις, καὶ ὁπότε μὴ παρέχοιεν τὰ τῶν κεκτημένων, πληγὰς ἐπῆνον, καὶ πάλιν ὥσπερ δεσποτικῆς χρώμενοι. ἐκάλεν δὲ Ἀθηναῖοι μὲν θῆτας οὗτ' πελάτας, ὅτι τὰ λατρείας· Θετταλοὶ δὲ Πενέστας, ἀνδραποδίζοντες αὐτοῖς δῃοὺς ἐν τῇ κλήσει τὴν τύχην. ὁ δὲ Ῥωμύλος ὑπολήψει τε δικαίᾳ τὸ πρᾶγμα ἐκόσμησε, πατρωνίαν ὀνομάσας τὴν τῶν πενήτων καὶ ταπεινῶν προστασίαν. καὶ τὰ ἔργα χρηστὰ προσέθηκεν ἑκατέροις, φιλανθρώπως, καὶ πολιτικὰς καταδιαζόμενος αὐτῶν τὰς συζυγίας. ἦν δὲ τὰ μὲν ἐκείνων τότε ὀρθότατα μέχρι πολλοῦ θαυμάζεσθαι Ῥωμαίοις ἔτη πολλὰ τὰς πατρωνίας τοιάδε· οὗτ' μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, ὧν οὐκ εἰχον ἐκεῖνοι τὴν ὑπεροψίαν, παρόντων τε αὐτῶν καὶ μὴ παρόντων τὸν αὐτὸν ὑπομελησόμενον τρόπον, ἀπαίδευτα παρέχοντας ὅσα πρὸς παῖδων πράττεσθαι πατέρες, εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν πρὸς χρήματα συμβολαίων λόγον δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν, εἴ τις βλάπτοιτο πρὸς τὰ συμβόλαια, καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν· ὡς δ' ὀλίγα πρὸς πολλῶν ἂν τις εἴποι, πᾶσαν αὐτοῖς εἰρήνην τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἧς μάλιστα ἐδέοντο, παρέχειν. οὗτ' δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις γυναῖκας τε συνεκδίδοσθαι γαμετὰς, εἰ παυσίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων· καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος ἥλοιτο· δίκας τε ἀλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφειλόντων δημοσίας ἐπιγενέσθαι τίμημα, ἐκ τῶν ἰδίων λύσεσθαι χρημάτων, ἃ δανείσματα ποιοῦντας, ἀλλὰ χάριτας· ἔν τε ἀρχαῖς καὶ γερηφορίαις, καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς εἰς τὰ κοινὰ δαπάναις, τῶν ἀναλωμάτων ὡς οὗτ' ἠξίουν προσήκοντας μετέχειν. καὶ μέχρις ἐπῆν τοῖς ἐκ τῶν ὑπαφασῶν οἴκων ὡς πλείστους πελάτας ἔχειν, πάς τε προσηνὴς καὶ φυλάττεσθαι δεδοκὼς τῶν πατρωνιῶν, καὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀρετῆς ἄλλας ὑπολωβώμενος· ὅτε ἀγὼν ὑπὲρ τῆς δόξης, ὑπὲρ δὲ μὴ λυθῆναι τῆς ἀλλήλων χάριτος, ἔκλοπος ἦλιξ ἀμφοτέροις ἦν. τῶν μὲν πελατῶν, ἅπαντα τοῖς προστάταις ἀξιούντων, ὡς δυνάμενος ἔχον, ὑπηρετεῖν· τὸ δὲ πατρικίων, ἤκιστα βουλομένων τοῖς πελάταις ἐνοχλεῖν, χρημάτων τε ἀδεμίαν δωρεὰν προσιεμένων. Hoc est: *Commendavit patriciis plebeos; optione cuique è vulgo datâ, uti, quem vellet, patronum sibi legeret. mos sanè Græcus, & antiquus; quo diu Thessali usi sunt, & Athenienses prisci: sed tum receptus in melius. illi namque superbè utebantur clientibus; opera eis injungentes, quæ non decent liberos homines: & si quando jussa non fecissent, intentantes verbera: ad cetera quoque abutentes, tamquàm emtitiis.*

emtitiis. Hos Athenienses θῆτας vocabant, ob ministeria: Thessali vero πενέστας; ipso statim vocabulo fortunam iis exprobrantes. (nam πένεσθαι Græcis significat pauperem esse.) *Romulus contrà, & adpellatione decorâ hanc rem cohonestavit, Patronatum nominans tutelam pauperum, & abjectorum: & commoda utrisque addidit officia, excogitatâ civili & humanâ copulâ. Ius illud patronatus à Romulo tunc præscriptum; diuque à Romanis observatum, hujusmodi constabat officiis: Patronos oportebat clientibus respondere de jure; cujus illi rudes essent: & absentium æquè ac præsentium curam gerere; facienteis, quidquid pro filiis parentes solent facere, quod ad pecunias & pecuniarios contractus attinet: & liteis pro clientibus suscipere; si eis contra jus in contractibus offerretur detrimentum: item, si in jus vocarentur, sustinere accusatoris impetum: & ut compendio dicam, quietem eis, quâ maximè opus haberent, parare à privatis publicisque negotiis. Vicissim clientum erat, patronos in elocandis filiabus juvare, si eis parum esset pecuniæ: &, si vel ipsi, vel ipsorum filii capti essent, pretium hosti dependere: privatarum quoque litium perditarum æstimationes, & mulctas publicas pecuniarias pro eis solvere: idque sumtu proprio, non fœnore, sed gratis: in magistratibus item, & muneribus gerendis, ceterisque publicis impendiis, sumtuum partem non minùs, quàm genere propinquos, sustinere. Et maxima laus erat nobilium, habere clienteis quàm-plurimos; non hereditariis tantùm clientelis conservatis, verùm etiam novis, propriâ virtute partis. ingensque certamen erat utrisq;, ne vincerentur mutuâ gratiâ & benevolentiâ, dum clientes patronis omnia pro virili obsequia præstare nitebantur; & vicissim, patroni nullis corrumpi muneribus poterant, uti clienteis molestari sinerent.* Eadem Plutarchus in Romulo breviùs ita: Ἐ πρὸς τοῦτ' ὠφέλουν ἀπὸ τῶν πλείστων διήρει, πάτρωνας ὀνομάζων, ὅπερ ἐστὶ πρεσβύτας· ἐκείνους δὲ πελάτας, ὅπερ ἐστὶ πελάτας. ἅμα δὲ πρὸς ἀλλήλους θαυμασίως εὔνοιαν αὐτοῖς καὶ μεγάλων δικαίων ἐπαύξησιν ἐνεποίησεν. ἔτι μὴν ἐξηγητής τε τῶν νομίμων, καὶ πρεσβύτας δικαζομένοις, συμβόλους τε πάντων καὶ κηδεμόνας ἑαυτὸς παρεῖχον. ἐκεῖνοι δὲ τούτους ἐθεράπευον, οὐ μόνον τιμῶντες, ἀλλὰ καὶ πενομένοις χαριζόμενοι συνεκλιδόντες, καὶ χρεῶν συνεκλυόντες. Id est: *Reliquos etiam potentiores à vulgo disjunxit, patronos eos adpellans; vulgus autem clienteis. eâque re mirificam benevolentiam mutuò excitavit; quam jura invicem magni ponderis consequuta sunt. illi enim interpreteis juris patronosque in foro litigantium, consiliariosq; omnium & procuratores sese exhibebant. hi verò illos demerebantur, non modò in honore habentes, sed dotem etiam filiabus eorum, si qui paupertate laborarent, conferentes, inque debitis exsolvendis eos adjuvantes.* Hæc isti duo de Romanorum plebe. Cæsar, prædicto comment. VI, penè eadem de Gallorum plebe tradit: hæc superioribus continuò subtexens: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo: alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Hoc equidem magis ad Thessalorum, quàm ad Romanorum morem. Verùm ego vereor, ne hoc quoque, ut innumera alia, nimis negligenter Cæsar in Galliâ notaverit: multoque meliorem credo fuisse apud Gallos τῶν πενήτων conditionem. Probiora sanè verioraque sunt ea, quæ paullo pòst sic narrat de equitum genere: *Eorum ut quisq; est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circa se ambactos, clienteisq; habet. hanc unam gratiam potentiamq; noverunt.* Certè clientes hi iidem erant, qui ambacti, homines liberi è plebe ob rei familiaris angustiam in nobilis alicujus clientelam ac fidem transgressi. Diodorus, lib. V, de Germanis simul atq; Gallis ita scribit: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, οὓς τῶν πενήτων καλουμένους· οἷς ἰδιόχοις καὶ παραπομποῖς χρῶνται καὶ τοῖς μάχαις. id est: *Ministros liberæ conditionis in bella secum ducunt, ex egenis dilectos: qui rhedariorum & propugnatorum operam eis præstant.* Atque ad hos ambactos, sive ministros, spectant illa Cæsaris verba: *Penè in singulis domibus factiones sunt. earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem, eorum judicio, habere existimantur: quorum ad arbitrium judiciumq; summa omnium rerum consiliorumque redeat. Idque ejus rei causâ antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. suos enim opprimi quisque, & circumveniri non patitur. neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem.* Hoc certè quàm proximè ad Romanorum patrocinatum accedit. Unde etiam dubium non est, quin & ipsi hi Gallorum Germanorumque ambacti, quemadmodùm Romanorum clientes, conditionibus quibusdam ad certas operas, certaque officia patronis suis obstricti fuerint inter quæ hoc vel maximum, uti omneis tam adversæ, quàm prosperæ fortunæ casus unà cum ipsis perferrent. Exempla hoc docent in Germanorum gentibus, apud Tacitum. is enim, annal. libro primo, ita tradit: *Germanis pretium fuit, convertere agmen. pugnatumque in obsidentis: & ereptus Segestes, magnâ cum propinquorum & clientium manu.* Et annal. lib. II: *Non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsêre bellum; sed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones, ac Langobardi, defecêre ad eum. quibus additis præpollebat, ni Ingviomerus cum manu*

clientum ad Maroboduum perfugisset. Item annal. lib. XII: *Digressus castellis Vannius, funditur prælio. quamquàm rebus adversis laudatus, quòd & pugnam manu capessiit, & corpore adverso vulnera excepit. Ceterùm ad classem, in Danubio operientem, perfugit. Secuti mox clientes; &, acceptis agris, in Pannoniâ locati sunt.* Sic prædicto annal. libro secundo: *Et Maroboduus quidem Ravennæ habitus. Idem Catualdæ casus: neque aliud perfugium. pulsus haut multo pòst, Hermundurorum opibus, & Iubillio duce; receptusque, Forum Iulium, Narbonensis Galliæ coloniam, mittitur. Barbari, utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato rege Vannio, gentis Quadorum.* Nempe, his quamvis patronos Ravennam Forumque Julium usque sequi haud licuerit; tamen adversam unà cum illis perferre sortem, patriâque exsulare, ex pactâ fide tenebantur. Domi equidem in pace non multo meliorem eorum apud patronos fuisse conditionem, quàm servorum colonorum, facilè crediderim: nisi quòd clientes liberi. Tacitus, in libro de Germaniâ, de colonis ita narrat: *Verberare servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. occidere solent: non disciplinâ & severitate; sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi, quòd impunè.* Consimili impetu patronos nonnumquàm in clienteis fuisse invectos, haud equidem dubitaverim. unde illud Cæsari natum; *In hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Atque hactenus de clientelis privatis. De publicis ita Cæsar continuò subjungit: *Eadem ratio est in summâ totius Galliæ. namque omnes civitates in duas parteis divisæ sunt;* & quæ sequuntur. Hoc equidem in Galliâ Celticâ, ante Cæsaris in eas oras expeditionem. Germanis eumdem observatum fuisse morem, uti, quæ civitates per se minùs valerent, eæ in validiorum se traderent clientelam, docent historiæ. Cæsar ipse, in comment. IV, de Condrusis, Germanicâ cis Rhenum natione: *Quâ spe adducti Germani, latiùs jam vagabantur; & in fineis Eburonum, & Condrusorum, qui sunt Trevirorum clientes, pervenerunt.* Et comment. V, de aliis Germanis Cisrhenanis: *Facilè hac ratione Nerviis persvadet. itaque confestim dimissis nuntiis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos; qui omnes sub eorum imperio sunt; quàm maximas manus possunt, cogunt.* Clienteis vocat eosdem mox posteà, in his verbis: *Magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Commentario verò VI, de Chattis, gente Transrhenanâ, quos ille Svevos impropriè vocat: *Fit ab Vbiis certior, Svevos omneis in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant.* Hos paullo pòst socios adpellat: *Vbii referunt, Svevos omneis, postquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad extremos fineis sese recepisse.* Tacitus, ut antè relatum, annal. lib. II: *Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsêre bellum.* Fuêre in his haud dubiè, cùm alii circùm populi, tùm maximè Fosi, qui aliis posteà dicti Saxones, trans Albim incolentes. Idem auctor, in libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum Cattorumq; Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt.* & mox: *Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens. adversarum rerum ex æquo socii, cùm in secundis minores fuissent.* De aliis Cheruscorum sociis, sive clientibus, quos Dulgibinos Tacito, & Dulgumnios Ptolemæo adpellari, suo loco ostendam, hæc refert Strabo, lib. VII: Οἱ Χηρῦσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι. παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κουϊντιλίου παρασπονδηθέντα, ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. id est: *Cherusci, & qui sub eorum sunt imperio: apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem insidiis circumventæ perierunt.* Atque hæc ferè sunt, quæ de clientelis priscûm Germanorum, tàm privatis, quàm publicis, dicere habui.

CAP. XLII.

De conciliis, atque judiciis; item de delictorum pœnis.

DE rerumpublicarum generibus postquàm superioribus capitibus actum est, de conciliis civitatum nunc etiam nonnihil dicatur; item de judiciis publicis, & delictorum pœnis. Conventuum, sive conciliorum duo fuerunt genera: alterum *majorum, minorum* alterum. Auctor noster in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* Minores res domi in suo quisque princeps pago transigebant, cum centenis suis comitibus, de quibus suprà dictum. super majoribus rebus tam plebs quàm singulorum pagorum vicorumque principes in commune totius civitatis concilium congregabantur. De his conventibus ita idem noster, eodem libro: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cum aut inchoatur luna, aut impletur. nam*

agendis

agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt; sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Quod equidem vitium, ex eâdem libertate gentis, nimio plus quàm satis erat, ad hoc usque tempus in Germaniâ viget. *Vt turbæ placuit,* inquit auctor, *considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur. Sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est, armis laudare.* Credibile est, ad ejusmodi conventus convictibus indulsisse eos, ut etiam nunc fieri videmus. sic enim idem noster posteà: *Convictibus & hospitiis non alia gens effusiùs indulget.* Sed disertissimum ejus rei testimonium sequitur mox posteà: *Sed & de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denig. ac bello, plerumq. in conviviis consultant: tamquàm nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, posterâ die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.* Antequàm res ipsa explicetur, verba priùs examinanda erunt, meritò quidpe à multis doctissimis viris hæsitatum est in voce *adhuc*: quæ si retineatur, ut auctoris propria; nullus umquàm probus sensus orationi dari poterit interpretatione. Proinde omnino ego cum eruditissimo Pichenâ legendum censeo; *aperit tunc secreta pectoris*; nempe in convivio. nam duo diversa tempora satis apertè innuit auctor: scilicet, tempus convivii, & tempus posteræ diei. Illud verò *ergo* (quod ab omnibus hactenus interpretibus malè pro *igitur, idcircò, ideò, quapropter,* explicari video) pro *ceterùm, ceterò,* sive *porrò,* apud auctorem hunc accipiendum est. sic eodem libro paullo antè; postquàm multa de matrimoniis, de dote, de feminarum fortitudine, probitate, ac modestiâ dixit; tandem, *Sic vivendum,* inquit, *sic pereundum. accipere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat: quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant. Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant. Pauci ssima in tam numerosâ gente adulteria.* Et infrà, circa finem libri, postquàm de Svionibus dixit, quos ad oceanum usque protendit septemtrionalem; *Illuc usque,* inquit, *tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur.* Hi fuêre in Prussiâ ac Livoniâ. Tribus igitur istis locis, nisi vocem *ergo* intelligas pro *ceterùm,* (quod & ipsum auctori in omnibus libris frequentissimum) nullum sanum expresseris orationis sensum. Quapropter integrum illum locum lege ita: *Gens non astuta nec callida, aperit tunc secreta pectoris licentiâ loci: ergo detecta & nuda omnium mens posterâ die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.* Nempe agitabant inter se publica negotia, consultabantque de iis in conviviis & compotationibus; ubi loci, vinique seu biræ licentiâ secretas quisque animi cogitationes aperiebat. eadem verò posterâ die retractabant, examinabantque, ac tandem de iis constituebant sobrii, ac serii. Vetustissimum hunc fuisse reperio gentium morem. De omnibus pariter Græcis patet ex Homero passim, & ex Plutarchi convivalium lib. VII. De Cretensibus auctor est Athenæus, lib. IV, c. V. de Persis Herodotus, lib. I. & de iisdem ita Strabo, lib. XV: Ἐν οἴνῳ τὰ μέγιστα βουλεύονται· καὶ βεβαιότερα τὰ ἐν τῇ πόσει τίθενται· id est: *De rebus maximis ad vinum consultant. eaq. decreta ipsi firmiora censent, quàm quæ sobrii statuunt.* Credo quia *in vino veritas;* ut inquit Plinius, l. XXII, c. XIV. Aliam tamen rationem adfert Maximus Tyrius, dissertatione XII: Ἀνέκειντο τοῖς Πέρσαις αἱ βουλαὶ εἰς τὰς ὠμοφαγίας, ὥσπερ τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τὰς ἐκκλησίας Ἀττικῆς. ἐκεῖ μὲν γὰρ νόμος κωλύων τὸ μέθυσον, ἐπήρτηντο αὐτῶν τὰς ὀρέξεις τῇ ὠμοφαγίᾳ, καθάπερ ἔλαιον, πῦρ ἐπιχέων τῇ ψυχῇ συμμέτρως· μὴ πλείως σβεννὺς αὐτῆς τὸ φιλότιμον, μήτε ἐξάπτων τὰς χρείας περαιτέρω. hoc est: *Deliberare in conviviis Persæ, sicut in concionibus Athenienses, solebant. quum enim per legem inebriari nefas esset, modicus vini usus, non aliter quàm oleum igni infusum, animos eorum excitabat; ut nec ardorem eorum penitus restingueret, nec ultrà tamen, quàm necesse esset, accenderet.* De eâdem gente ita Athenæus, l. IV: Μεθυσκόμενοι δὲ εἰώθασι βουλεύεσθαι τὰ ἀναβαλόμενα αὖθις πράγματα. τὸ δ' αὐ ἀδὴν σφίσι βουλομένοις, τῆς τῇ ὑστεραίᾳ νήφουσι προτιθεῖ ὁ στρατάρχων, ἐν ᾧ αὖ ἐόντες βουλεύονται. καὶ ὧν μὲν ἀδὴν ἐν νήφοντες, χρέον αὖτις· εἰ δὲ μή, μεθύοντες. τὰ δ' ἃ νήφοντες προβουλεύονται), μεθυσκόμενοι παιδιαγωγοῦσι. id est: *Poti de rebus suis gravissimis deliberant. Quod tum consilium capientibus placuit, id postridiè sobriis proponit earum ædium dominus, in quibus deliberaverant. & hoc si jejuni probant, exsequuntur: sin minùs, rejiciunt. quæ verò, dum sobrii consultant, statuta sunt, ebrii retractant, & in disquisitionem revocant.* Denique omneis hodiéque barbaras Orientis Occidentisque genteis ad potum de rebus gravioribus deliberare, vulgò notum est. Sed & in ipsâ etiamnunc Germaniâ antiqua illa consvetudo manet inter paganos. De

cetero mulieres quoq; omnibus conciliis suis adhibuisse Gallos, auctores sunt Plutarchus, in libro de virtutibus mulierum, & Polyænus strategem. lib. VII. Causam uterque eamdem iisdem ferè verbis refert. unum recitasse Plutarchum sufficiet: Κελτοῖς, πρὶν ὑπερβαλεῖν Ἄλπεις καὶ κατοικῆσαι τὴν Ἰταλίας, ἣν νῦν νέμονται, χώραν, στάσις ἐμπεσοῦσα δεινὴ καὶ δυσκατάπαυστος, εἰς πόλεμον ἐμφύλιον προῆλθεν. αἱ δὲ γυναῖκες ἐν μέσῳ τῶν ὅπλων ἐλθοῦσαι, καὶ διαλαβοῦσαι τὰ νείκη, διήτησαν ὅπως ἀμείμπτως καὶ διέκρινον, ὥστε φιλίαν πᾶσι θαυμαστὴν καὶ κοινὴν πόλεις καὶ κατ' οἴκους ἐφεξῆς πρὸς ἀλλήλας. ἐκ τούτου διετήρουν πρὸς πόλεμον καὶ εἰρήνης βουλεύμασι καὶ κοινῇ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τοὺς πρὸς ἄνδρας συμμάχους ἀμφίβολα δι' ἐκείνων βεβαιούσης. ἐν γὰρ τῷ πρὸς Ἀννίβαν συνήκαις ἐγράψαντο, Κελτῶν μὲν ἐγκαλούντων Καρχηδονίοις, ἄνδρα ἐν Ἰβηρίᾳ Καρχηδονίων ἐπάρχειν καὶ στρατηγὸν εἶναι δικαίως· αἱ δὲ Καρχηδόνιοι Κελτοῖς ἐγκαλοῦσι, τὰς Κελτῶν γυναῖκας. Hoc est: *Galli, antequàm, Alpeis transgressi, Italiæ eam occuparent partem, quam nunc incolunt, è gravi & implacabili discordiâ in bellum inciderunt civile. mulieres autem, inter media arma progressæ, cognitis controversiis, tam dextrè eas & aquè dijudicaverunt, ut admirabilis earum ex arbitrio amicitia omnium per urbeis singulasq; domos exstiterit. Itaque in posterum mos à Gallis servatus est, ut consultationibus de bello ac pace feminas suas adhiberent; & liteis, cum sociis ortas, earum operâ componerentur. Quare etiam in fœdere, quod cum Annibale ferierunt perscriptum fuit; Si Galli haberent, quo nomine Carthaginienseis accusarent; judicium fore ducum ac præfectorum Carthaginiensium in Hispaniâ. sin Carthaginienses Gallis aliquid objicerent; causæ cognitionem futuram penes Gallorum feminas.* Fabulam esse, vetustatis licentiâ confictam, non veram rei originem seu causam, eo argumento convincitur, quòd & Germani eamdem consuetudinem habuerunt, longè aliâ cum ratione. ita enim noster, eodem libro: *Efficaciùs obligantur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoq; nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid & providum putant. nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt.* Quid agitaverint in dictis conviviis conciliisq; sui Germani, indicat idem noster loco suprà citato: nempe, *de reconciliandis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, de asciscendis principibus, de pace denique ac bello.* quibus verbis adjice & ista: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* & quæ paullo antecedunt: *Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere.* Ex quibus patet, de quibusvis rebus eos illic egisse, tam privatis, quàm publicis. De principibus ac magistratibus, superioribus capitibus actum. de bello posteriùs dicemus. nunc de judiciis & delictorum pœnis pauca quædam differenda. Judicia igitur habebantur vel publicè in universali totius alicujus civitatis seu nationis concilio; de quibus hoc Tacitus; *Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere:* vel privatim in singulis pagis, vicisque; de quibus istud; *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt:* & illud Cæsaris, commentario VI: *Principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Hi equidem supremi erant, in suo quisque pago, vel vico, judices. consiliarii autem, seu adsessores judicii eis addebantur, de quibus sic noster: *Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt.* De delictorum pœnis, quibus Franci, Alemanni, Burgundii, Langobardi, Gothones, Angli, & aliæ Germanicæ gentes, usæ sunt, in Galliam, Italiam, Hispaniam, Britanniamque transgressæ, ingentia volumina Latino sermone conscripta exstant. Verùm nobis, ea tantùm explicare, quæ ab antiquioribus adnotata sunt auctoribus, in præsenti opere cura est. Igitur ut delicta, sic pœnæ distingvebantur. criminalia capite, civilia bonorum parte luebantur. Criminalia rursus in duo distingvebantur genera. de his ita noster, eodem libro: *Distinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt. ignavos & imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquàm scelera ostendi oporteat, dum puniuntur; flagitia abscondi.* De civilibus sic ibidem: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur.* Quia hæc sola apud illos in pretio, hæ unæ opes, hæc sola possessio: ut suprà, cap. XVIII, ostensum est. *Pars multæ,* inquit auctor, *regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Regi pars; scilicet, si regem gens haberet: pars autem civitati, in fiscum seu ærarium nationis, quæ sine rege agebat: altera pars ei, qui vindicabatur; aut, si hic interemtus foret, propinquis ejus. *Luitur enim,* inquit auctor, *etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.* De adulteriorum pœnis ita ibidem: *Paucissima in tam numerosâ gente adulteria. quorum pœna præsens, & maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo: ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, sæculum vocatur.* & mox: *plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.* Hoc loco doctissimus Lipsius, pro *publicatæ enim pudicitiæ,* mavult legere *publicatæ etiam pudicitiæ*: additque;

Non

Non enim hoc ad adulteras refero : sed ad eas, quæ adhuc injuges, vulgò tamen se vulgabant. Aŭ vereor ego, uti satis rectè. Quasi verò maritatarum non æquè diceretur vulgari pudicitia. De nuptis ista loqui auctorem, convincunt præcedentia ; sed magis consequentia, quæ sunt hujusmodi: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur.* Ex quibus satis clarè patet, jam anteà auctorem fecisse mentionem earum, quæ bis nupserint. Vbi autem hoc, nisi in his verbis: *publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* nempe secundum; ubi à primo ob adulterium repudiata fuerit. Hic igitur verus est atq; germanus verborum Taciti sensus. Ceterò eamdem ferè prostitutæ virginitatis adulteriique pœnam posterioribus quoque temporibus in Germaniâ mansisse, ostendit Bonifacius archiepiscopus, in epistolâ ad Ethelbaldum, Anglorum regem. *In antiquâ*, inquit, *Saxoniâ* (id est, in Germanicâ Saxoniâ: nam nova erat in Britanniâ, Saxonibus eò transgressis) *ubi nulla Christi cognitio, si virgo in maternâ domo, vel maritata sub conjuge sit adulterata; manu propriâ strangulatam cremant: aut cingulo tenus vestibus abscissis, flagellant eam castæ matronæ, & de villâ in villam missæ occurrunt novæ flagellantes, & cultellis pungunt, donec interimant.* Certè pauciſſima fuisse adulteria necesse est, ubi tam præsens, tam severa, tamque rigida pœna. Hæc tamen barbarorum consuetudo propiùs ad divinum præceptum accedebat, quod de vulgatâ tam virginum quàm nuptarum pudicitiâ per Mosen populo suo olim dedit Deus ; quàm istud multarum nunc Christiani nominis gentium jus, quo adulteria, etiam sæpius iterata, ridentur magis, quàm puniuntur; quoque *corrumpere & corrumpi, sæculum vocare* licet. *publicatæ* quidpe *pudicitiæ* haud minùs nunc illic *præsens venia*, quàm apud priscos nostros Germanos *præsens pœna.* Non minùs verum, quàm egregium est dictum illud Theoderici, Gothorum regis, quod, super eâdem re pronuntiatum, refert Cassiodorus, variar. lib. v, epist. xxxii, hujusmodi: *Omne matrimonium incertum relinquitur, si in tantâ reverentiâ sine aliquo terrore peccetur.* Gravissimum est ipsius Dei præceptum in Levitico, c. xx, ℣. x: *Vir qui adulterabit cum uxore alicujus qui adulteravit uxorem proximi sui, omnino morte plectitor adulter ipse & adultera.* item deutero. c. xxii, ℣. xxii: *Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritatâ marito, omnino morientur pariter ambo; vir, qui cubavit cum muliere, & mulier ipsa. sic sustuleris malum è medio tui.* Sed, inquiunt, neque Christus Iesus adulteram, ad se adductam, puniendam pronuntavit. Egregii sanè sacræ scripturæ interpretes. quasi verò non ipsius Christi sint verba, apud divum Ioannem in euangelio, cap. iii, ℣. xvii: *Non enim misit deus filium suum in mundum, ut damnet eum : sed ut servetur mundus per eum.* & cap. xii, ℣. xlvii; *Non veni, ut damnem mundum; sed ut servem mundum.* Verùm viderint nostri sive latores, sive vindices legum, quid in novissimo illo judicio responderint de officio suo ipsi Christo.

CAP. XLIII.

De militiâ. ubi primùm de bellorum studio, & quotidiano armorum usu; item de bellicæ fortitudinis dignitate ; & de disciplinâ militari.

HACTENUS, domi in pace quæ fuerit priscis Germanis vivendi ratio atque disciplina, impensâ, quantum fieri potuit, operâ demonstravimus. in bello quas habuerint consuetudines ritusque, nunc deinceps videndum. Quantus autem iis fuerit belli amor, quantum armorum studium, facilè colligitur ex his auctoris nostri verbis, in libro de Germaniâ perscriptis : *Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat ; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt ; magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, & quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, senibus q. & infirmissimo cuiq. ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* His adde, quæ Iulius Cæsar, belli Gall. comment. vi, de eisdem scribit Germanis: *Civitatibus maxima laus est, quàm latissimas circùm se vastatis finibus solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere.* & comment. iv:

Publicè maximam putant esse laudem, quàm latissimè à suis finibus vacare agros. hac re significari, magnum numerum civitatium suam vim sustinere non potuisse. item, quæ noster innuit, annal. lib. XIII. *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque certatum, magno prælio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maximè locos propinquare cælo, precesque mortalium à deis nusquàm propiùs audiri.* cui adsimile illud Gallorum in Italiâ, apud Livium lib. V. *Romanis*, inquit, *quærentibus, ecquid in Hetruriâ rei Gallis esset, cùm illi, se in armis jus ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter dicerent.* Adde item, quæ Tacitus, eodem libro de Germaniâ, super matrimoniis refert: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque in vicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraq; bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumq; sociam, idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramq;. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant.* Sed breviùs, clariúsque Cæsar, dicto comment. VI, paullo ante ea quæ suprà retuli: *Vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit.* & Seneca, lib. I de irâ, cap. XI: *Germanis quid animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque; quorum unicûm illis cura est, in alia negligentibus.* Idem, de Germanorum consangvineis, Hispanicâ gente Cantabris, Silius Italicus, lib. III, his versibus:

Mirus amor populo, cùm pigra incanuit ætas,
Imbelleis jam dudum annos prævertere saxo:
Nec vitam sine Marte pati. quidpe omnis in armis
Lucis causa sita; & damnatum vivere paci.

Et eodem libro posteà, de aliâ Hispanorum natione Gallæcis:

—— Misit dives Gallæcia pubem,
Barbara nunc patriis ululantem carmina lingvis;
Nunc pedis alterno percussa verbere terra
Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.
Hæc requies ludusque viris, ea sacra voluptas:
Cetera femineus peragit labor. addere sulco
Semina, & impresso tellurem vertere aratro,
Segne viris. quidquid duro sine Marte gerendum est,
Callaici conjunx obit irrequieta mariti.

Item posteà, lib. VIII, de Gallis:

—— Mœrebant, cæde sine ullâ
(Insolitum sibi) bella geri: siccasque cruore
Inter tela siti Mavortis hebescere dextras.

In universum æstimanti, omnis Germanorum vita nil nisi militia fuit. cujus usus ubi defuit, omnis exercitatio corporum simul & armorum exigebatur in venatu: qui & ipse belli quædam imago, ac species. Atque hinc factum, uti *nihil, neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati egerint*; teste Tacito, in libro suprà dicto. Lucianus, in dialogo de gymnasiis, Solonem introducit, hæc de Scytharum gente loquentem: Ὑμεῖς δὲ συγγνωστοὶ, ἐν ὅπλοις ἀεὶ βιοῦντες. τό τε γὰρ ἐν ἀφράκτῳ οἰκεῖν, ῥᾴδιον ἐς ἐπιβουλὴν, καὶ οἱ πολέμιοι μάλα πολλοί. καὶ ἄδηλον, ὁπότε τις ἐπιστὰς, κοιμώμενον κατασπάσας ἀπὸ τῆς ἁμάξης, φονεύσειεν. id est: *Vobis ignoscendum est, perpetuò in armis viventibus. vivere enim in loco aperto atque incustodito, facilè insidiis obnoxium; & hostium admodùm numerosa est copia: neque illud certum, quo tempore adsistens quispiam, dormientem, è plaustro pertractum, jugulet.* Quæ res in Germanis quoque nostris causa videri poterat perpetuæ armorum gestationis; ut quibus nihil satis custoditum, nihil tutum, pauperculas vileisque habitantibus casas. verùm hi non tam ob metum, ne quis, de subito irrumpens, dormientem jugularet, aut imprudentem opprimeret, armis perpetuò instructi fuerunt; quàm uti iis, quotidiano continuoque usu adsuefacti, eò dexteriùs in bello uterentur: quemadmodùm idem mos hodiéque apud Suitzeros, Alemannorum progeniem, durat. Verùm tamen, dictum militaris vitæ studium non peculiare fuit unis Germanis, solisque proprium; sed omnibus pariter Celtis initio commune: sed & Sarmatis, ac Scythis, adeóque cunctis nationibus barbaris. quod, à Nino, primo omnium mortalium post terrarum inundationem venatore juxtà ac bellatore, acceptum, in suâ quæque terrâ instituerunt; perpetuóque exercuerunt, donec mitiores, alii post alios, didicêre mores, primi,

à Deo

à Deo ipso, rerum omnium auctore, Hebræi; ab his deinde Aegyptii, ac Syrii, à quibus Græci, à Græcis Itali; & ab his utrisque Celtarum partes Illyrii, Hispani, Galli, atque Britanni. Germani verò, multis etiam sæculis pòst, eisdem vixêre moribus, quibus ab initio imbuti fuerunt, quibusque barbaras etiamnum in remotis transmarinisq; terris agere nationes, bella inter sese atq; latrocinia continenter exercenteis, vulgò notum est. At quum unus hic vivendi in armis atque ex armis mos maximè apud cunctos Germanos probatus fuerit; eum præstantissimum omnium existimatum fuisse, qui optimè iis ac strenuissimè usus sit, omnino necesse est. Hinc istud auctoris nostri, de conciliis, eodem libro de Germaniâ: *Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur.* Sed meliùs Posidonius de Gallis, Germanorum consanguineis, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Ὅταν γὰρ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κρείττων, ὡς αὐ κηρυφαῖος· χορὸς, διαφέρων τῶν ἄλλων ἢ κῦ τῷ πολεμικῷ δυνάμει, ἢ κῦ τὸ γένος, ἢ κῦ πλοῦτον. id est: *Convivæ ad cœnam si complures conveniant, in orbem considunt. in medio verò præstantissimi est sedes, veluti totius cœtus principis; qui vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis, vel divitiis ceteros anteit.* Vbi & nobilitate bellica strenuitas præfertur. Hinc etiam optimæ carnium portiones omnium bellicâ virtute præstantissimo in conviviis adponebantur; ut suprà, cap. XVII, monstratum. Quin & ipsa nobilitatis dignatio, ut cap. XV docui, & omnes honorum muniorumque tituli ex nullâ aliâ re, quàm ex bellorum decore, originem capiebant; ut fusiùs infrà, cap. XLVI, ostendam. At in tanto armorum bellorumque studio ac dignitate, quàm exigua ipsis penéque nulla fuerit, ut hominibus barbaris, omniumque rerum ignaris, disciplina militaris, passim innuunt rerum auctores. Fl. Vegetius, de re militari, lib. I, cap. I: *In omni prælio non tam multitudo, & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam. nullâ enim aliâ re videmus populum Romanum orbem subegisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplinâ castrorum, usuque militiæ. Quid enim adversùs Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? quid adversùs Germanorum proceritatem brevitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantùm numero, sed etiam viribus corporum nostris præstitisse, manifestum est. Afrorum dolis atque divitiis semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiâque nos vinci, nemo unquàm dubitavit. Sed adversùs omnia profuit tyronem solerter eligere; jus (ut ita dixerim) armorum docere; quotidiano exercitio roborare; quæcumque evenire in acie atque in prœliis possint, omnia in campestri meditatione prænoscere; severè in desides vindicare. scientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. nemo facere metuit quod se benè didicisse confidit. etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promtior: rudis & indocta multitudo opposita semper ad cædem.* Ἔνθα γὰρ σοφίης δεῖ, βίης ἔργον ἀδὲν, inquit Herodotus, lib. III: id est: *Vbi opus prudentiâ, ibi vi agere nihil proficit.* At Germanis nostris nulla prudentia militaris, nulla disciplina. vi omnia, iracundiâ, atque impetu agebant, sine certis imperiis, sine ducibus. Seneca, loco prædicto: *Quid Cimbrorum Teutonorumque tot millia, superfusa Alpibus, ita sustulit, ut tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quòd erat illis ira pro virtute? quæ, ut aliquando perculit stravitque obvia, ita sæpius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque; quorum unicùm illis cura est, in alia negligentibus. quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversùs perpetuum cæli rigorem. Hos tamen Hispani, Gallique, & Asiæ Syriæque molles bello viri, antequàm legio visatur, cædunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum illis corporibus, illis armis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam; ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere.* Ex silvis maximè insidiatos fuisse, apud alios auctores reperio. Frontinus, stratagem. lib. I, cap. III: *Imperator Cæsar Domitianus Augustus, cùm Germani more suo è saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutumque regressum in profunda silvarum haberent, militibus per CXX millia passuum actis, non mutavit tantùm statum belli, sed subjecit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudaverat.* Noster, annal. lib. I: *Arminius, colligi suos, & propinquare silvis monitos, vertit repentè: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultaverat.* & paullo pòst: *Circùm silvæ paulatim adclines: quas tum Arminius implevit, compendiis viarum & cito agmine onustum sarcinis armisque militem cùm antevenisset.* & eodem libro anteà: *Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Vsipetes: saltusque, per quos exercitui regressus, insedêre.* & mox: *Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti; dein latera & frontem modicè adsultantes, totâ vi novissimos incurrêre.* Aliis etiam hoc commune fuisse Celtis, è Gallorum exemplo disco: de quibus ita Polybius, lib. III: Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πρὸς μὲν τοῦτο ὑλώδεις τόπους κατόπιν εἶχον, διὰ τὸ τοῦτ' Κελτοὺς ἀεὶ λῃστὰς τὰς ἐνέδρας ἐν τοῖς τοιούτοις χωρίοις. id est: *Ro-*

mani omnia silvosa loca suspectabant, eò quòd Galli ad insidiandum ea semper deligunt. Crebris tamen, jam inde ab Augusti Cæsaris temporibus, adversùs Romanos bellis aliquid disciplinæ tandem addidicerunt Germani. Auctor noster, annal. lib. II, de prœlio inter Arminium Cheruscum, & Maroboduum Marcomannum: *Diriguntur acies, pari utrimque spe; nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus, aut disjectas per catervas. quippe, longâ adversùs nos militiâ, insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere.* De eodem Maroboduo ita Velleius Paterculus, lib. II: *Imperium, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ disciplinæ formam redactum, brevi in eminens & nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium. exercitum, quem* LXX *millium peditum,* IV *equitum fecerat, assiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat.* De Chattorum gente ita noster, in libro de Germaniâ: *Multum, ut inter Germanos,* id est, ut est captus Germanorum, *rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in pedite: quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus, & fortuita pugna. Equestrium sanè virtutum id proprium; citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior constantiæ est.* Atque hanc disciplinam Chatti jam Trajano Romanis imperitante habuêre.

CAP. XLIV.

De variis armorum telorumque generibus.

BELLANDI igitur priscorum Germanorum morem modumque uti commodè ac ritè describam, armorum genera primo loco indicanda erunt. In his pleraque ex communi omnium gentium ritu. unde certissimum documentum, ex Asiâ nostros in suam detulisse ea Celticam; ut & aliæ gentes ex eâdem in suas quæque terras. nam quòd Herodotus, lib. IV, ex Aegypto ait primò clypei galeæque usum in Græciam deportatum, id opidò falsum est. quamquàm ipse Herodotus, lib. I, armorum bellicorum inventum tradit esse Carum: quibus & Strabo nonnulla adscribit, lib. XIV; & item Plinius, lib. VII, cap. LVI. quorum hic alia aliis auctoribus. Verùm, quum antiquissimo illo bellandi pugnandique more, quem Herculi adscribunt veteres, & olim pleræque gentes usi sint, & nunc etiam Americani in extero orbe eo utantur; certum est, hæc omnia ante gentium in tam diversas & longè inter se remotas terras dispersionem fuisse inventa.

Sed armorum alia sunt, quibus corpus protegitur adversùs hostium ictus; alia, quibus hostis feritur. Illorum rursus alia corpori, veluti tegmina adhærent; alia manibus gestantur. De corpori hærentibus sic auctor, in libro de Germaniâ: *Paucis loricæ: vix uni alterive cassis, aut galea.* & paullo antè: *Nudi, aut sagulo leves pugnant.* In pace cunctos, qui virilem ætatem attigissent, aut *sagulo*, aut *rhenone*, aut *ferinâ pelle*, aut denique *arborum libris* fuisse tectos, suprà, cap. XVI, ostensum est. in bello cur quidam omnino nudi pugnare voluerint, rationem reddunt Gæsati Galli apud Polybium, lib. II, in pugnâ adversùs Romanos in Italiâ commissâ: Οἱ μὲν ἂν Ἴσομβροι καὶ Βοῖοὶ τὰς ἀναξυρίδας ἔχοντες, καὶ σὺν ὀλίγοις τῶν σαγῶν τοῖς αὐτὸς ἐξήπτοντο. οἱ δὲ Γαισάται διά τε τὴν φιλοδοξίαν, καὶ τὸ θάρρος τῶν ὑπερβάλλοντες, γυμνοὶ μετ' αὐτῶν τῶν ὅπλων πρῶτοι τὴν δυνάμεως κατέστησαν, ὑπολαβόντες ὅτως ἔσεσθαι περικλυτώτατοι, διὰ τὸ λιτὰς τῶν πόνων βατώδεις ἐμπλέκεσθαι τοῖς ἱμφάσμασι, καὶ ῥᾳδιοδίωκτον τὴν τῶν ὅπλων χρείαν. Hoc est: *Ad pugnam Insubres & Boji braccati & levioribus sagulis contecti prodiêre. Gæsatarum verò tanta fuit vanitas, tantaque confidentia, uti, braccis sagisque abjectis, nudi, cum solis armis, primores ordines occuparent; hac ratione quàm expeditissimos fore sese rati, quum senticeta alicubi essent, quæ, dependentibus laciniis ac vinculis adhærentia, armorum usum impedirent.* Vt igitur hi Galli, sic Germanorum nostrorum multi corpus omnino fuerunt intecti. quod præter Tacitum Dio quoque testatur, lib. XXXVIII, Cæsaris orationem ad militeis, cum Arioviſto prœlium inituros, habitam referens: Τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι ἡμεῖς μὲν καὶ πάνυ ὁμοίως τὸ σῶμα ὡπλίσμεθα· ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ γυμνοὶ τὸ πολλοῦ εἰσιν· id est; *Quis nescit, nos totum corpus armatos esse; illos verò plerumque nudos.* Quamquàm hoc ad eos quoque referri possit, qui sagulis tantùm velabantur: quorum varia genera prædicto cap. XVI descripsi. Levibus in bello usos, ex Insubrium Bojorumque patet exemplo. Quidam verò, loco sagulorum, ferinis utebantur, ut in pace, pellibus. de Germaniciano quidpe Romanorum exercitu sic auctor noster, in histor. lib. II: *Tergis ferarum, & ingentibus telis horrentes.* prætereáque exemplum est Germanici Cæsaris, Romani exercitus in Germaniâ ducis, annal. lib. II; quod suprà, dicto cap. XVI, retuli:

retuli: Atque hoc gregarii militis, sive plebeji apud Germanos tegmen: de quo rectè illud eodem libro 11; *Non loricam Germano, non galeam.* Quòd autem, in libro de Germaniâ, *paucis* ait *esse loricas*: id de locupletioribus, nobilibus, ac principibus, seu ordinum ductoribus intelligendum: qui à reliquâ plebe *veste distingvebantur strictâ, & singulos artus exprimente*: cui lorica superinduebatur. Imagines singulorum ad finem hujus capitis reperies. Sed & equites nudi pugnabant. Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de equitibus à Cæsare è Galliâ M. Crasso in Syriam, ad bellum Parthicum, cum filio ejus P. Crasso missis: Ἦν δὲ ἄνισον ἔν τι τοῖς παλταῖς, καὶ τῷ Φυλάρχῳ, πρῶτον μὲν ἀσθενέσι καὶ μικροῖς δορατίοις θώρακας ὠμοβύρσους καὶ σιδηροῦς, παίουσιν ὁ κοῦφοις εἰς ὀξεῖαν καὶ γυμνὰ σώματα τῶν Γαλατῶν. id est: *Impar verò ei erat cum Parthis certamen, vel inferendis ictibus, vel declinandis. nam infirmis parvisque lanceis cædebat loricas, è crudo corio vel ferro confectas: contrà verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.* Sed hæc fortè seminuda tantùm. sic Livius, lib. XXII; *Ante ceteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi.* Ergo tantùm braccati. Et Batavos fuisse, Treverosque Germanos, qui à Cæsare Crasso mittebantur, suprà, cap. III, docui. Lucanus, lib. I:

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis,
Vangiones Batavique truces.

Imagines horum equitum ad finem capitis sequentis adpositæ sunt. Ceterùm LORICA quid fuerit, ostendit Varro, de lingvâ Latinâ libro IV. *Lorica*, inquit, *à loro; quòd de corio crudo pectoralia faciebant. posteà succuderunt Galli è ferro sub id vocabulum ex annulis ferream tunicam.* Hinc Silius Italicus, lib. V, de consule Romano, qui ad Trasumenum lacum adversùs Annibalem pugnaturus, arma, Bojorum regi antè cæso detracta, induerat:

Loricam induitur. tortos huic nexilis hamos
Ferro squamma rudi permixtoque asperat auro.

Et Diodorus, lib. V, de Germanis juxtà & Gallis: Θώρακας δ' ἔχουσιν οἱ μὲν σιδηροῦς ἀλυσιδωτοὺς, οἱ δὲ τοῖς ὑπὸ τῆς Φύσεως δεδομένοις ὅπλοις χρώμενοι, γυμνοὶ μαχόμενοι· hoc est: *Loricas quidam habent ferreas, atque hamatas; alii, à naturâ tributis contenti, nudi pugnant.* Item Plutarchus in Mario, de Cimbris, Germanicâ gente: Θώρακι δ' ἦσαν κεκοσμημένοι σιδηροῖς· id est; *Loricis erant exculti ferreis.* Hodiè patriâ lingvâ id tegumenti bellici genus vocatur *ein panzer*, aut *panzerhemde*; quod Latinè *tunicam ferream* dixeris cum Varrone. Priscis illis Germanis Gallisque non fuisse manicatam, quemadmodùm nec Romanis, maximè credibile est. nam neque vestis illa stricta Germanis in manicas extendebatur; ut suprà, cap. XVI, ostensum est. Lorica porrò tegebatur interdum dicto sagulo, aut pelle ferinâ. Exemplar hujus habitus ad finem hujus capitis figurâ VII exhibitum est. Hæc igitur inter corporis tegumenta.

De capitis munimine ita noster ibidem: *Paucis loricæ; vix uni alterive cassis, aut galea.* Herodianus, lib. VI: Τῶν τοξοτῶν εἰς γυμνὰς τὰς κεφαλὰς τῶν Γερμανῶν τοξευόντων. id est; *Sagittariis nuda Germanorum capita petentibus.* Dio, lib. XXXVIII, de Arioviſti acie: Ταῖς κεφαλαῖς γυμναῖς μαχόμενοι ἦσαν· id est; *Capitibus nudis pugnabant.* Communem hunc omnibus Celtis sine galeis pugnandi fuisse morem, liquet è Vasconum, Hispanicæ gentis exemplo; de quibus, in Annibalis exercitu in Italiâ versantibus, ita Silius Italicus, libro prædicto:

—— Galeæ contemto tegmine Vasco.

Et item lib. XI:

—— Nec tectus tempora Vasco.

Item ex Britannorum exemplo: de quibus sic Herodianus, lib. III: Θώρακα δὲ ἢ κράνος οὐκ ἴσασι χρῆσιν, ἐμπόδιον νομίζοντες πρὸς τὴν ὁδὸν τῶν ἑλῶν· id est; *Loricæ ac galeæ ignorant usum; impedimentum id esse arbitrantes transgrediendis paludibus.* Apud Germanos sine galeis principeis etiam pugnas iniisse, patet ex Taciti libro de Germaniâ: *Sæpè*, inquit, *in ipso solo vertice religant capillum principes, & ornatiorem habent. Ea cura formæ; sed innoxiæ. neque enim ut ament, amenturve: in altitudinem quamdam, & terrorem, adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur.* Exemplum principis armati exstat dictâ figurâ VII. Mos is hodiéque communis Americanis, Floridam incolentibus. Antiquis sæculis in orbe nostro non modò Germani, sed Scythæ etiam & Parthi eum observarunt. Appianus in Syriacis: Πάρθοι Σκυθικῶς ἔτι τὸ φοβερὸν τῶν ἀνασείλων κομῶντες· id est: *Parthi Scytharum ritu ad terrorem hostium capillum in vertice religant.* Ceterùm Isidorus, lib. XVIII, cap. XIV, ita inter *cassidem* & *galeam* distingvit: *Cassis de laminâ est; galea de corio. nam galerus corium dicitur.* Auctores tàmen hæc vocabula confundunt; ita, uti etiam cassidem sæpiùs adpellent galeam. Gallorum

rum galeas sic describit Diodorus, dicto lib. v: Κράνη χαλκᾶ περίθενται, μεγάλας ἐξοχὰς ἐξ αὐτῶν ἐχοντα πεμμεγέθη, φαντασίαν ὑπερόγκα τοῖς θεωμένοις. τοῖς μὲν γὰρ περὶ τὴν συμφυῆ κεφαλὴν τοῖς δ' ὀρνέων ἢ τετραπόδων ζώων ἐκτετυπωμένα πρόσωπα. hoc est: *Aeneis utuntur galeis, cum magnis adpendicibus, ad prolixam ostentationem factis. aliis namque cornua adfixa sunt; aliæ avium aut quadrupedum formas expressas habent.* Et eodem libro posteà, de Celtiberis, Hispanicâ gente: Περὶ δὲ τὰς κεφαλὰς κράνη χαλκᾶ περίθενται φοινικοῖς ἠσκημένα λόφοις· id est; *Aeneas capitibus imponunt galeas, cristis puniceis exornatas.* De Cimbris Plutarchus, in dicto Mario: Οἱ δὲ ἱππεῖς μύριοι μὲν πεντακισχίλιοι τὸ πλῆθος ὄντες, ἐξήλασαν λαμπροὶ, κράνη μὲν εἰκασμένα θηρίων φοβερῶν χάσμασι καὶ προτομαῖς ἰδιομόρφοις ἔχοντες· ἃ ἐπαιρόμενοι λόφοις πτερωτοῖς εἰς ὕψος, ἐφαίνοντο μείζους. hoc est: *Equitum* XV *millia numerò effuderunt se splendidè: galeas gerebant, quæ repræsentarent savarum beluarum rictus, & inusitatas figuras: quas alatis fastigiantes cristis, adparebant eminentiores.* De Vettonibus, Hispanicâ gente, Silius Italicus, libro prædicto:

——— *Ore ferarum*
Et rictu horrificant galeas.

Gallis atque Hispanis æneæ fuerint galeæ: at Germanos ferreas tantùm habuisse, colligo ex Tacito meo; qui, libro de Germaniâ, de metallis ejus terræ memorans, *aurum & argentum deos iis negasse* ait; *nec ferrum quidem supereſſe, sicut ex genere telorum colligatur.* ubi nullam æris facit mentionem, ceu ne hoc quidem iis fuerit metallum. nisi fortè Rheno proximis Galliæ commercia id suppeditaverint. Exempla harum galearum expressa sunt ad finem hujus capitis, figurâ VI, & seq. cap. fig. II. Ceterò Stewechius, ad Vegetii libri primi caput XX, super iis, quæ de Cimbris refert Plutarchus, commentans, sic inquit: *Exre militari haud dubiè mos, quo etiamnum hodiè insignia familiarum exornata atque distincta videmus; cùm galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita, sive cornua, sive pedes. Originem moris tam antiqui spero me nunc primùm invenisse. ab Aegyptiis enim descendisse observavi apud Diodorum Sicul. lib.* II: *ubi ille reges eorum caput leonis, tauri, aut draconis, principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Aegyptiis porrò mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia, quæ ad disciplinam militarem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur; præsertim, quòd Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio, lib.* VII, *cap.* LVI. Haud absurda sanè & satis commoda transitio ab Aegyptiis ad Græcos, & ab his ad Romanos. at à Romanis porrò ad Celtas quomodò, quâ occasione, & quando? Vix dixeris; nisi & nudis omnino corporibus ad prœlia incedere, & alios in bellis maximè barbaros ritus à Romanis sive à Græcis eosdem Celtas mutuatos contenderis. Sed de Celtis uti taceam; unde Americani populi ejusmodi hodiéque utuntur galeis? à Romanis? à Græcis? an à primis habuêre Aegyptiis? Certè hoc saltem haud temerè dixeris. Omnes ritus suos, tam humanos quàm divinos, ipsos Celtas ex Asiâ in gentium dispersione attulisse in Celticam, innumeris suprà validissimisque patuit documentis. proinde hunc quoque galearum usum ex eodem & loco & tempore promanasse, cùm ad nostros, tùm ad Græcos & alias totius orbis genteis, maximè credibile est. Ac primi quidem bellatores, sine loricâ, sine galeâ, ferinis pellibus humeros caputque muniebant. unde etiam eximio illi & antiquissimo apud poëtas bellatori Herculi nihil tegumenti bellici tribuitur, præter leonis exuvias. quam ejus imaginem egregiè ac graphicè refert Silius, lib. II, in Terone, Herculis Saguntini sacerdote:

Atque illi non hasta manu, non vertice cassis:
Sed fissus latis humeris, & mole juventæ,
Agmina vastabat clavâ, nihil indigus ensis.
Exuviæ capiti impositæ, tegmenque leonis,
Terribilem attollunt excelso vertice rictum.

Diodorus, lib. I: Ὁμοίως δὲ τό τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντῆν τῷ παλαιῷ περιάπτειν φασὶν Ἕλληνες, ἀφ' ὧν τὰ κατ' ἐκείνους ἔτι χρόνους μήπω τὸ ὅπλων εὕρημα, οὔτ' ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμυνεσθαι οὔτ' ἀντιβαπτομένους, ταῖς δὲ θηρίων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι. id est: *Ad eumdem modum clava & leonis exuviæ Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines secum congressos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis utebantur.* Sic de Bebrycibus Theocritus, in Dioscuris:

Αὐτὰρ ὑπὲρ νώτοιο ἑᾷ αὐχένος ἠωρεῖτο
Ἄκρον δέρμα λέοντος ἀφημμένον ἐκ ποδέων.
A tergo verò & collo pendebat
Pellis leonis, ab extremis suspensa pedibus.

Sic de Tirynthiis Græcis, prœlium inituris, Statius Thebaidos lib. IV:

--- Qui-

—— Quis amenta, nec enses
Triste micant; flavent capiti tergoque leonum
Exuviæ, gentilis honos; & pineus armat
Stipes.

Et eodem libro, de Arcadibus:

Ille Lycaoniæ rictu caput asperat ursæ.

Lib. VII, de Thebanis:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum.

De Afris, Claudianus, lib. I de laudibus Stiliconis:

Serpentum gestant patulos pro casside rictus.

De Mezentio, Hetruscorum duce, Virgilius, Aeneid. lib. VII:

Ipse pedes, tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum setâ, cum dentibus albis
Indutus capiti.

Silius, dicto libro posteà:

Nec segnis Teron tantæ spe laudis, in ipsos
Adversus consurgit equos; villosaque fulvi
Ingerit objectans trepidantibus ora leonis.
Attoniti terrore novo rictuque minaci
Quadrupedes.

Nempe totum os leonis, vel alîus cujusvis feræ, vacuum, id est, pellis, quæ caput feræ contexerat, capiti hominis imponebatur unà cum dentibus; ita, uti superior pars rictus sive hiatus integra primorem frontem ac tempora, inferior fissa aureis atque posteriores maxillas contegeret. reliqua pellis humeros atque tergum velabat. quam inter pugnandum lævo brachio obvolvebant; quâ figurâ Herculem antiquus exhibet lapis, à Petro Apiano inter antiquas inscriptiones relatus. Exempla horum tegumentorum reddita sunt ad finem capitis, figuris II, III, IV, & V. Sed diversarum sæpè ferarum pelles, alia humeros, alia caput, tegebant. Idem Virgilius, Aeneid. lib. XI, de Orphito:

Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malæ texêre lupi, cum dentibus albis.

Alii dehinc caput tantùm muniebant. idem poëta, dicto lib. VII, de agresti quâdam Latinorum legione:

—— Pars spicula gestat
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti.

Deinde opus quoque, & artificium hisce pellibus adhibitum. Homerus, Iliad. κ, de galeâ, quam Thrasymedes Vlysse imposuit:

—— Ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῇφι ἔθηκε
Ταυρείην, ἄφαλόν τε ἑ ἄλοφον, ἥτε καλεῦνξ
Κέκληκεν.
—— Et ei galeam capiti imposuit
Taurinam, sine cono, & sine cristâ, quæ catatyx
Vocatur.

Et mox de aliâ, quâ Meriones Vlysse caput munivit:

—— Ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῇφι ἔθηκε
Ῥινῷ πιητλώ· πολέσιν δ' ἔντοσθεν ἱμᾶσιν
Ἐντέτατο στερεῶς· ἔκτοσθε δὲ λευκοὶ ὀδόντες
Ἀργιόδοντος ὑὸς θαμέες ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα,
Εὖ κατὰ σῆμα βόωσι· μέσση δ' ἐνὶ πῖλος ἀρήρει.
—— Et ei galeam capiti imposuit
Ex pelle factam. multis autem intrinsecus loris
Ligata erat fortiter: extrinsecus autem candidi dentes
Albidentis suis crebri muniebant utrimque
Benè, ac scitè. in medio autem pileus aptatus erat.

Κυνέην adpellat poëta, antiquissimo vocabulo, quod aliis etiam auctoribus Græcis usurpatur, pro *galeâ*, & *galero*, & quovis capitis tegmine; quia à principio ὀπὸ τῶ κυνὸς, id est, ex canis corio fiebat. Silius, lib. V:

Scylla

Scylla ſuper fracti contorquens pondera remi
Inſtabat; ſævosque canum pandebat hiatus,
Nobile Gargani ſpolium: quod rege ſuperbus
Bojorum caſo, capiti illacerabile victor
Aptârat.

Quâ ratione & ipſum *galeæ* vocabulum Græcum eſſe volunt γαλέω, quod *felem*, ſeu *catum* ſignificat; quia ex felis quoque capite antiquitus fiebat. Atque hinc confirmatur diſtinctio illa Iſidori, *galeam è corio, caſſidem è laminâ* adfirmantis. Utroque genere uſos fuiſſe Germanos noſtros, teſtem ſuprà audivimus Tacitum, his verbis: *Vix uni alterive caſſis, aut galea.* At poſteaquàm thoraces bello, loricæque ferreæ, & caſſides inventæ; pelles his ſuperinduebantur: ſæpéque itidem diverſæ, ex aliâ ferâ loricæ, ex aliâ caſſidi. Silius, lib. IV, de Apulorum duce Allio, in exercitu Romano contra Annibalem:

Huic horret thorax Samnitis pellibus urſæ,
Et galea annoſi vallatur dentibus apri.

Et lib. V, de conſule Romano in galeâ Gallicâ:

——Aequorei tergo flaventе juvenci
Caſſis erat munita viro.

Polybius, lib. VI, de Romano ſui ævi milite: Προσπκοσμῆνται ἢ ἐ λιτῷ θηρικεφαλαίῳ· πτὴ ἢ ἐ λυκείαι, ἤ πτ τ πιέτων ἐπιθέντω, σκέπης ἅμα ἐ σημείε χάριν, ἵνα τοῖς κ᾽ μέρ@ ἠγεμόσι θορυβοδόυλες ἐῤῥωμμένως, κ᾽ μὴ ἀφάδηλοι γίνωνζ. id eſt; *Adornantur & vili capitis tegumento. cui lupina interdum, aut aliquid ejusmodi imponitur; ſimul tutelæ causâ & indicii: quò, in obeundis fortiter ſeciusve prœliis, dignoſci ab ordinum queant ductoribus.* Sed & alias genteis ejusmodi ex corio uſas fuiſſe galeis & thoracibus, auctores docent. Strabo, lib. VII, de Roxolanis: Χρῶντ ἢ ὠμοβοΐνοις κράνεσι, ἐ θώραξι· id eſt; *Vtuntur galeis ac thoracibus de crudis boum coriis.* & lib. XI, de Albanis & Iberis, inter Ponticum Caſpiumque maria colentibus: Περίκρανα ἢ ἠρία ἔχουσι, θηριωπλησίως τοῖς Ἴβηρσι· id eſt; *Galeas ferinas habent, ut Iberi.* Ibidem de Amazonibus: Δορὰς ἠρίων ποιῦσι θώρακα· hoc eſt; *Ex ferarum pellibus galeas conficiunt.* Iſtiusmodi igitur galeas ex crudis ferarum coriis & Aegyptii initio, unà cum reliquis mortalibus, non ex ſuo invento, ſed à primis circa Ninum bellatoribus habuerunt. quas illi fortaſſis poſteà primi in caſſides mutare cœperunt. Diodorus, lib. III: Παραδιδόδω ἢ τ Ἄμμωνα χεῖν κριῦ κεφαλῆ τετυπωμμένω, θαυάσιμον ἐσχηκότ@ αὐτὸ τὸ κράν@ κ᾽ τὰς στρατείας. hoc eſt: *Ammon ille arietis caput effigiatum habuiſſe traditur, quòd hoc ſigno galeam in bellis ornatam geſtaſſet.* Plutarchus, in libro de Iſide, de pugnâ inter Horum, Iſidis filium, & Typhonem: Ἑρμῆ δὲ θεῖναι βάκρανον αὐτῇ κράν@. id eſt; *Mercurium Iſidi galeam è bovis factam capiti impoſuiſſe.* Diodorus, lib. I, de Oſiride: Τῷ δ᾽ ουῖ Ὀσίριδι συστρατεῦσαι δύο λέγουσιν υἱὲς, Ἄνουβίν τε ἐ Μακεδόνα, διαφέροντας ἀνδρείᾳ· ἀμφοτέρυς δὲ χρήσασθαι τοῖς ἐπιτηδείοις ὅπλοις ὀπό τινων ζώων, οὐκ ἀνοικείων τῇ θεῖ αὐτὲς δόλμία· τὸν μὲν δ Ἄνουβιν θεῖσθαι κυνῆ, τ δὲ Μακεδόνα λύκε προτομῆ. hoc eſt: *Cum Oſiride ajunt duos militatum profectos filios, Anubin & Macedonem, fortitudine præſtanteis viros: qui ex feris, ab audaciâ eorum non abludentibus, armaturas maximè inſigneis geſtarunt. Anubin enim canis, Macedonem lupi effigiem capiti circumdediſſe.* Et eodem libro poſteà: Ἐν ἔθνη δ εἶναι φασὶ τῆς κατ᾽ Αἴγυπτον δυνάστας θεῖσθαι θεὶ τὴν κεφαλὴν λεόντων κ᾽ πώρων ἐ δρακόντων θεσλομὰς, σημεῖα τ᾽ ἀρχῆς. καὶ πτὲ μὲν δένδρα, πτὲ δὲ πῦρ. ἔτι δ᾽ ὅτι κ᾽ θυμιαμάτων δώδεκα ἐχθν ἐπὶ τ κεφαλῆς σὐκ ὀλίγα· καὶ διὰ τάτων ἅμα μὲν ἑαυτὺς εἰς ὑπείπλαν κοσμεῖν, ἅμα δὲ τὰς ἄλλας εἰς καταπλῆξιν ἄγειν, ἐ δεισδαίμονα διάθεσιν. Hoc eſt: *Aegyptiorum enim principeis ajunt leonum, taurorum, & draconum effigies, ut regiæ poteſtatis inſignia, capiti impoſuiſſe, ut his decorè ſeſe exornarent, ſimul ut ſtuporem aliis & ſuperſtitionem injicerent.* Plutarchus, in dicto libro de Iſide, de iisdem Aegyptiis: οἱ δὲ σὺν ὕστερον βασιλεῖς φασι, σκπλήξεως ἕνεκα τ πολεμίων, ἐν τ μάχαις ἐπιφαίνεσθαι θηρίων χρυσᾶς προτομὰς, κ᾽ δρυφορᾶς θεσθαι μένας. id eſt: *Alii ajunt poſteriores reges, terrorem hoſtibus incutiendi causâ, in prœliis occurriſſe ferarum aureis argenteisque capitibus armatos.* Verùm alii poſteà ſimpliceis illas caſſides, è laminâ confectas, pellibus non ampliùs munierunt, ſed criſtis, ſimul in ornatum ſui, ſimul in terrorem hoſtium, inſtruxerunt. unde Virgil. Aeneid. lib. IX:

Galeam Meſſapi habilem, criſtisque decoram.

Et Aeneid. libro VIII:

Terribilem triſtis galeam.

Has criſtas primùm fuiſſe ex ſetis equinis, paſſim in poëmatibus ſuis docet Homerus. ut Iliad. γ, de Paride, Priami filio:

Κρατὶ δ᾽ ἐπ᾽ ἰφθίμῳ κυνέην δύτυκτον ἔθηκεν

Ἵππου-

Ἵππουριν. δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
Capiti autem forti galeam adfabrè factam imposuit,
Cristatam ex setis equinis. horribile autem crista desuper nutabat.

Theocritus, in Charitibus de Siculis:

—— Ἱππεῖαι δὲ κόρυν σκεπάουσιν ἔθειραι.
Equinæ autem galeam inumbrant jubæ.

Virgilius, Aeneid. lib. IX, de Turno:

—— *Injectis sic undique telis*
Obruitur. strepit assiduo cava tempora circùm
Tinnitu galea; & saxis solida æra fatiscunt;
Discussæque jubæ capiti.

Hinc etiam Aeneid. lib. II, *comantem* dicit *galeam*; & lib. III, *cristas comanteis.* Conus verò, cui inserebatur crista, non in posticâ galeæ parte erat, uti nunc mos ubique obtinet; sed ipso in vertice. Homerus, Iliad. ζ, de Hectoris filio, patris galeam contuente:

Ταρβήσας χαλκόν τε ἰδὲ λόφον ἱππεοχαίτην,
Δεινὸν ἀπ' ἀκροτάτης κόρυθος νεύοντα νοήσας.
Timens æsque & cristam ex equinis setis factam,
Terribiliter à summâ galeâ nutantem advertens.

Interdum plures uni galeæ coni, pluresque in iis cristæ. Idem, Iliad. λ.

Κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο, τετραφάληρον,
Ἵππουριν.
Capiti autem circùm conos habentem galeam imposuit quatuor,
Cristatam ex setis equinis.

Et poëta Latinus, Aeneid. VII, de Turni galeâ:

Cui triplici crinita jubâ galea alta.

Originem harum cristarum disco ex Herodoto; qui, lib. VII, ita scribit de orientalibus Aethiopibus: Οὗτοι δὲ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίης Αἰθίοπες προμετώπια ἵππων εἶχον ἐπὶ τῇσι κεφαλῇσι. Ἐς ἀντὶ μὲν λόφου ἡ λοφιὴ κατέχρα· τὰ δὲ ὦτα τῶν ἵππων ὀρθὰ πεπηγότα εἶχον. hoc est: *Aethiopes, qui ex Asiâ erant, pelles frontium equinarum, cum auribus atque jubis, in capitibus habebant: ut ipsæ jubæ pro cristis essent, & hirtæ aures equinæ rigerent.* Pro jubis equinis posteà pennæ impositæ sunt avium, apud omneis pariter gentes. Herodotus ibidem: Λύκιοι περὶ τῇσι κεφαλῇσι πίλους εἶχον πτεροῖσι περιεστεφανωμένους· id est; *Lycii in capite pilea gerebant pennis coronata.* Sed in his rubrum maximè spectasse colorem antiquitatem observo: nescio quam ob rationem, nisi quòd is colos sangvini genuinus. Virgilius, Aeneid. lib. XI, de Turno:

—— *Maculis quem Thracius albis*
Portat equus, cristâque tegit galea aurea rubrâ.

Eodem libro infrà, de eodem:

—— *Ipsum illum clypeum, cristasque rubenteis*
Excipiam sorti.

Polybius, lib. VI, de militibus Romanis: Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις προσεπικοσμοῦνται πτερίνῳ στεφανῷ. Ἐς πτεροῖς φοινικίοις ἢ μέλασιν, ὀρθοῖς τρισὶν, ὡς πηχυαίοις τὸ μέγεθος. ὧν προστεθέντων κατὰ κορυφὴν ἅμα τοῖς ἄλλοις ὅπλοις, ὁ μὲν ἀνὴρ φαίνεται διπλάσιος ἑαυτοῦ κατὰ τὸ μέγεθος, ἡ δ' ὄψις καλὴ καὶ καταπληκτικὴ τοῖς ἐναντίοις. Hoc est: *Accedit ad hæc omnia, quòd in galeâ serto pennaceo insuper ornantur; pennis tribus puniceis, aut nigris, iisque rectis, longitudine ferè cubitalibus. quæ ubi ceteris armis ad summum verticem accesserunt, vir quidem duplo, quàm sit, major adparet; species autem exsistit pulchra, & hosti formidabilis.* De Hispanicâ gente Celtiberis, suprà ex Diodoro intelleximus, gestasse eos κράνη χαλκᾶ, φοινικοῖς ἠσκημένα λόφοις· id est, *galeas æreas, puniceis exornatas cristis.* Sic Silius, lib. II, galeam describens, quam Hispaniæ populi dono Annibali dederunt inter alia arma:

—— *Galeamque coruscis*
Subnixam cristis; vibrant cui vertice coni
Albentes niveæ tremulo nutamine pennæ.

Germanos quoque posteà adhibuisse, ostendit Plutarchus, in dicto Mario, Cimbris πτερωτοὺς λόφους tribuens, id est, *pennatas cristas.* Alii, priscorum memores tegumentorum, quæ erant ferarum ora rictusque ac dentes; horum quoque formis, adfabrè effigiatis, galeas exornarunt; adpositis nihilominùs cristis: quod ex Cimbrorum maximè atque Gallorum patet exemplis, suprà allatis. Non proprium hoc fuisse Celtarum, sed aliis etiam gentibus commune; testantur passim auctores. Herodotus, prædicto lib. VII, de Thracibus Asiaticis: Ἐπὶ δὲ τῇσι κεφαλῇσι κράνεα χάλκεα εἶχον· πρὸς δὲ τοῖσι κράνεσι, ὦτά τε καὶ κέραα προσῆν βοὸς χάλκεα.

hoc est: *In capite æreas gerebant cassides: & super eas bovis aureis & cornua ex are facta; impositis etiam cristis.* Virgilius, Aeneid. VII, de Turno:

Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Sustinet, Aetnæos efflantem faucibus igneis.

Sed hæc galearum, simulque scutorum, de quibus proximè dicetur, varia ornamenta, jam inde ab antiquissimis temporibus fuêre insignia, quibus primùm reges, vel principes à populo, ut ex Aegyptiorum liquet exemplo, dein etiam nobiles familiæ à plebe distingvebantur. qui mos, licet aliis quoque gentibus fuerit communis; tamen apud Celtas, maximéque Germanos, tam severè religioséque perpetuò ad hæc nostra usque tempora observatus est; uti etiam nunc in Germaniâ nostrâ, si quis plebejus, vel opidanus, nobilitatis insigne usurpare conetur; cuivis nobili homini id, quocumque in loco pictum fictumve conspiciat, detúrbare, ac confringére, pedibusque conculcare impunè liceat.

Hactenus de armis defensivis, quibus corpora tegebantur. nunc de iis dicendum, quæ manibus in prœlio gestabantur. In his *scutum* ac *gladius* corpori adpendebantur; *tela* manu gerebantur. Primum igitur de SCUTO agam; quia in hoc altera erat pars insignium nobilitatis.

Virgilius, Aeneid. libro VIII, de Gallis, qui Romam quondam ceperunt: —— *Scutis protecti corpora longis.* Strabo, lib. IV, de universis Gallis: Ὁ πλισμὸς ἢ συμμέτρῳ τοῖς τ σωμάτων μεγέθεσι, θυρεὸς μακρός· id est: *Armatura eis pro ratione corporum; scutum longum.* Et Tacitus, annal. lib. II, de Germanis Transrhenanis: *Immensa barbarorum scuta.* De utrâque verò gente Diodorus, lib. V: Ὅπλοις ἢ χρῶνται, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσιν· hoc est; *Armis utuntur, scutis quidem ad staturam hominis porrectis.* Immensa equidem erant in longitudinem; at in latitudinem non item. Herodianus, lib. III, de Britannis: Εἰσὶ ἢ μαχιμώτατοί τι ϵ φονικώτατοι, ἀσπίδα μόνῳ στενῷ καὶ βεβλημένοι καὶ δόρυ· id est; *Sunt autem bellicosissimi & avidissimi cædis; tantùm scuto angusto, & hastâ armati.* Polybius, lib. II, de Gallis Italicis: Οὐ γὰρ δυναμένῳ ϵ Γαλατικῷ θυρεῷ τ ἄνδρα σκεπάσαι, ὅσῳ γυμνὰ ϵ μείζω τὰ σώματα ἔχουσι, τοσούτῳ συνέβαινε μᾶλλον τὰ βέλη πίπτειν ἔνδον. hoc est: *Quia enim scutum Gallicum protegere virum non potest, quo majora erant horum corpora, & quidem nuda, eo minùs jacula cadebant irrita.* Et in eamdem mentem Livius, lib. XLVIII, de Gallis Asiaticis: *Scuta longa, ceterùm ad amplitudinem corporum parùm lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos.* Verùm de hac latitudinis exiguitate mirari ego satis nequeo. nam si altitudinem scuta ad hominis, quod disertè testatur Diodorus, habuêre staturam; certè latitudo minor esse haud debuit, quàm quæ corpus transversum tegeret. A Polybio sanè mutuatus hæc sua, ut multa alia, Livius: quæque ille de Gallis in Italiâ dixit, hic Gallis Asiaticis adplicavit. igitur quidquid de unius Polybii auctoritate fideque hac in re fiat; pro Diodoro sanè atque pro Tacito faciunt alii auctores. Agathias, lib. II, de Francorum acie loquens: Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τ παράταξεως, οἱονεὶ ἔμβολον· δελτωτῷ γὰρ ἐοικὸς καὶ τὸ μὲν ἔμπροσθιον ὁπόσον ἐς ὀξὺ ἔληγε, στενόν τι λῶ καὶ πεπυκνωμένον τῷ πάντοθεν τοὺς ἀσπίσι παρεμπεφράχθαι. hoc est: *Erat autem eis forma aciei instar cunei, Δ literæ figuram præ se ferens, anteriore quidem sui parte in acutum desinens. pressa enim erat, ac densa, scutis undiquaque inter se consertis munita.* Quòd si igitur scuta corporis latitudinem non implessent, conseri inter sese ita, uti acies tuta fuisset, haudquaquàm potuissent. Sed mox iterum Agathias: Ἀπεστραμμένοι γὰρ σφᾶς αὐτοὺς ἐτύγχανον, ὅπως αὖ τοῖς μὲν πολεμίοις ἀνυπόπτοτοι εἶεν, καὶ ὄκ ἀσφαλὲς ἀγωνίζοιντο τὰς ἀσπίδας παρβεβλημένοι. id est: *Aversi enim inter se stabant, uti hostibus adversi essent, & ex tuto confligerent, scutis protecti.* Sic Cæsar, belli Gall. comment. I, de Arioviſti, Marcomannorum regis, acie: *Germani celeriter, ex consvetudine suâ, phalange factâ, impetus gladiorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper vulnerarent.* Cæsarem sequutus Orosius, libro VI, cap. VII, ita refert eamdem pugnam: *Sed postquàm aliqui Romanorum militum, agilitate audaciâque insignes, supra obductam saliêre testudinem, scutisque singillatim, velut squammis, revulsis, desuper nudos deprehensorum detectorumque humeros perfoderunt, in fugam versi sunt.* Aliter sanè de eâdem pugnâ Dio, libro XXXVIII: Συρρεφόμενοι οὖν κατὰ τριακοσίους, καὶ πλείους, ϵ ἐλάττους, πρός τι ἀσπίδας ἀπαυχενίου σφῶν παρεβάλλοντο, καὶ ὀρθοὶ ἱστάμενοι, ἀπρόσμικτοι μὲν ὑπὸ τ συγκλείσεως, δυσκίνητοι δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγίγνοντο. καὶ ἔτι ἔδρων ἀδύνατον, ἔτι ἔπασχον. οἱ οὖν Γερμανοὶ, ἐπειδὴ μήτε ὄκκεῖνοι ἀντιπήσεσθαι σφίσιν, ἢ καὶ ἔφυγον, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ μένοντες, ὥσπερ ἐν πύργοις εἰσήκτωσαν, καὶ αὐτοὶ τά τε δοράτια κατὰ πρώτας δύας, ἅτε μηδεμίαν χρῆσιν ἔχοντα, ἀπέῤῥιψαν, καὶ τοῖς ξίφεσιν ὄκ ἐδυνάσθησαν ἅτε συστάδην μάχεσθαι, ἅτε τῶν κεφαλῶν αὐτῶν (ἅπερ καὶ μόνον ἀλωτοὶ, οἷα πρὸ γυμνοῖς αὐτοῖς μαχόμενοι ἦσαν) ἐφικνεῖσθαι, τάς τε ἀσπίδας ἀπέῤῥιψαν, καὶ περισπῶντες σφίσιν, οἱ μὲν ἐξ ὑπερδεξίου, οἱ δὲ καὶ ἐγγύθεν, ἀνείλοντο πρόσω λιγὰ καὶ ἔκτειναν αὐτούς.

καὶ

καὶ τέτε πολλοὶ μὲν ἀεὶ, ἄτε ἐκ μιᾶς φάλαγγος ὄντες, ἔπιπτον· πολλοὶ δ' ἦσαν, πρὶν πεσεῖν, ἀπίθανοι. ὑπὸ δὲ τῆς πυκνότητος τῆς συστάσεως καὶ τεθηγμένοι ὀρθοὶ ἀνείχοντο. Hoc est: *Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, aliquando pauciores, scutis undequaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quòd erant conferti atque concluſi, neque disturbari ob denſitatem poterant. idcircò neque agebant quidquam, neque patiebantur. Romani, ut eos neque ad pugnandum prodire, neque terga obvertere viderunt, sed stipatos uno loco, turris instar, consistere, quum primo congressu pila ipsi, quorum usus tunc nullus esse poterat, abjecissent: neque gladiis etiam comminus pugnare, capitaque hostium (quæ sola vulneribus exposita erant, quia nudis pugnabant) impetere possent; projectis scutis partim cum cursu barbaris irruerunt, partim eos ex propinquo aggressi sunt, magnamque cædem eorum ediderunt. Itaque eorum multi mox ceciderunt, quòd omnes uni cædi essent expositi: complures, antequàm caderent, mortui sunt; qui propter denſitatem agminis conglomerati, etiam confossi recto corpore exstabant.* Hæc certè non satis benè phalangem illam Cæsaris, testudinemque Orosii, exprimunt; quum haud obscurè tradat Dio, non supernè capita, sed pectora hostibus adversa scutis muniviſse Marcomannos: quod idem de Francis testatur Agathias; & quàm clarissimè de Gallis, seu potiùs de Cisrhenanis Germanis Batavis ac Treveris, à Cæsare in Syriam ad M. Crassum cum filio P. Crasso missis, Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: Ἰδόντες ἦ δίνα βαινώδη πλησίον, ἐχώρουν ἐπ' αὐτὸν· καὶ σφῶν μὲν ἵππους ἐν μέσῳ κατέδησαν· ἔξωθεν δὲ τοῖς θυρεοῖς συγκλείσαντες, ὥρμων ῥᾴδιον ἀμυνεῖσθαι σφῶν βαρβάρους. id est: *Conspicati in propinquo clivum sabulosum, eò contenderunt, religatisque in medio equis, foris se scutis concludebant: atque ita faciliùs se protectos adversùs barbaros fore rebantur.* Sic & ipse Livius, lib. x, de Gallis in Italiâ: *Quum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pede collato videretur pugna; jussu legatorum collecta hami pila, quæ strata inter duas acies jacebant, atque in testudinem hostium conjecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus; ita, ut magna pars integris corporibus attoniti concciderent.* Nempe pilis, ut gravioribus telis, scuta proturbabantur, verutis nudata corpora petebantur. His tot tantisque auctoribus, adde insuper, si libet, Nicetam Choniatem; qui, in vitâ Manuelis Comneni lib. I, ita loquitur de Alemannorum Francorumque acie, in Asiâ contra Turcas exstructâ: Ἐχώρουν ὁμοῦ πυργηδὸν τεταγμένοι, καὶ πυκνώσαντες ἑαυτούς· id est: *Procedebant simul, turris in modum compositi confertique.* Πυργηδὸν hic dicit, quod Dio ὥσπερ ἐν πύργοις, quia τὰς θυρεὰς, sive τὰς ἀσπίδας περιεβάλλοντο, & inter se conserebant. Liquet igitur ex his satis apertè, Marcomannos, phalangem illam sive testudinem construenteis, non tantùm super capita (quod tamen nullus reliquorum auctorum narrat) extuliſse scuta, sed etiam extrinsecus ante se constituisse, quæ Romani milites, cursu insultantes, proturbarunt pedibus, moxque manibus revulserunt. Certè, cùm multa alia in commentariis, tum hoc omnium maximè à Cæsare negligenter adnotatum. quidpe quis credat, ipse in prœlio contra Arioviſtum quum steterit, ignoraſſe, seu non advertisse eum, aut oblitum fuisse; cujusmodi testudinibus se defenderint Germani? Quin jam ante hoc prœlium ex superiori Romanarum rerum historiâ Gallorum in Italiâ consimileis testudines cognoviſſe poterat. & post id prœlium haud dubiè in ipsâ Galliâ iisdem usi fuerunt Galli. Verùm de his non hujus loci est pluribus disputare. Ceterùm ex suprà allatis cùm ipsius Livii, tum aliorum testimoniis satis clarè patet, scuta illa Celtica oblonga corporis latitudinem omnem impleſſe. nam alioquin conglobatas multitudines ita concludere atque protegere nequiſſent, ne quid ab hostibus paterentur. neque verò aliter turri comparari sic facta conglobatio potuisset. Exempla horum scutorum expressa sunt figuris IV, V, & VI. Porrò ex quâ materiâ Germanorum confecta fuerint scuta, indicat auctor noster, annal. lib. II. *Non loricam*, inquit, *Germano, non galeam: ne scuta quidem ferro nervove firmata; sed viminum textus, vel tenuis & fucatas colore tabulas.* Ergo neque interior eorum pars concava, neque exterior convexa; sed omnia fuêre plana. quod disertissimis testatur verbis Livius, jam antè citatis. *Scuta*, inquit, *longa, ceterùm ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos.* Scuta verò è viminibus, aut tabulâ tenui, non nisi levia esse potuerunt. id quod Diodorus quoque, libro suprà dicto, adfirmat his verbis: Ὁπλίζονται δὲ ἔνιες τῶν Κελτιβήρων Γαλατικοῖς θυρεοῖς καὶ ξίφεσι· id est; *Celtiberorum quidam levibus Gallorum armantur scutis.* Duobus dictis generibus tertium addit Val. Flaccus, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & ostia Istri accolentibus. verba ejus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, hæc sunt:

Quos, duce Teutagono, crudi mora corticis armat.

Antiquissimum certè hoc scutorum genus, ab ipsâ quasi naturâ, sine artificio aut opere humano, suppeditatum. Alias quoque initio gentes eo usas, colligitur ex Græcorum exemplo. de his Statius, Thebeid. lib. VIII:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum:
Arborei dant scuta sinus.

Posteà viminum textus inventi sunt, quibus omneis pariter orbis terrarum genteis usas reperio. Formam apud Germanos omnibus eamdem fuisse censeo; id est, oblongam ad hominis staturam, angustam, planam, & quadram. hæc quidpe forma tabulis, quas nominat noster, quàm maximè convenit. cuneata scuta inferiore parte non fuisse, inde conjicere datur, quod gestatores suos ita turris in modum incluserunt, uti nullâ corporis parte lædi ab hostibus potuerint. Cortices tamen non fuêre plani, sed sinuati; ut natura arboribus circumdederat. Utrorumque exemplar refert figura 1. Ceterò fuit alia scutorum in Germaniâ forma apud genteis Vistulæ ostiis & sinui Codâno proximas: de quibus ita noster, in eodem libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium.* Hinc illud est Sidonii Apollinaris, lib. IV, epist. XX, de Segismeris, apud Gothones sive Gothos regii juvenis comitatu: *Scutis lævam partem adumbrantibus. quorum in orbibus nivea fulva in umbonibus.* Quas, annal. II, *fucatas colore tabulas* adpellat noster, eas in libro de Germaniâ sic cum Sidonio describit: *Nulla cultus jactatio: scuta tantùm lectissimis coloribus distinguunt.* Diodorus, dicto libro V: Οἱ Γαλάται ἢ Κελτοὶ ταῦτα, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσι, πεποικιλμένοις ἰδιοτρόπως. τινὲς δὲ τῶν ζώων χαλκᾶς ἐξοχὰς ἔχουσιν, οὐ μόνον πρὸς κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν δεδημιουργημένας. hoc est: *Arma illis sunt, scuta ad staturam hominis porrecta, & insigni proprio variegata. quidam verò æneas animalium imagines, tam ad defensionem quàm ad ornatum adfabrè factas præferunt.* De imaginibus equidem hujusmodi æneis, aut ferreis, omnino in Germanis negat Tacitus; *ne scuta quidem* eorum *ferro firmata, coloribus tantùm lectissimis distincta* fuisse adseverans. illud igitur Gallorum proprium. De Cimbrorum, Germanicæ gentis, equitibus ita in Mario Plutarchus: Θυρεοῖς δὲ ἦσαν λαμπραῖς χαλκοῦς φαίνοντες· id est; *Scutis fulgebant candidis.* Et de Gothonum rotundis scutis Sidonius, loco prædicto: *Quorum in orbibus nivea, fulva in umbonibus.* Animalia tamen etiam nonnumquàm fuisse adpicta, testatur Quinctilianus, lib. VI cap. II: *Imago galli, in scuto Mariano Cimbrico picta. Tabernæ autem erant circa forum: ac scutum illud signi gratiâ positum.* Hoc scutum refert imago IV. Sic tamen hac de re ego judico: Nobiles homines apud priscos Celtas lectissimis tantùm coloribus sua singuli distinxerunt scuta. unde etiamnum ea omnium antiquissima ac maximè genuina nobilitatis ducuntur apud Germanos insignia, quæ omnium simplicissima, certis dumtaxat spatiis ac coloribus distincta: in quibus vulgatissima sunt illa, quæ Græci πλίνθια & ῥάβδους, Latini *laterculos* & *virgas* adpellarunt; ut suprà, cap. XVI, in sagis Celtarum exposui. patrius nunc sermo vocat has *striche*, id est, *lineas*, sive *balken*, id est, *trabeis*, illos verò *rauten*, vel *wecken*, id est, *rhombos*. At universis civitatibus, sive nationibus, augustiora fuere insignia, τῶν ζώων, ut inquit Diodorus, puta equi, tauri, ursi, lupi, cervi, & aliorum, quæ Germania fert, animalium imagines referentia. Hæc autem nulli, nisi principes civitatum, & duces exercituum, in scutis gerebant, tabulis illis planis, & lectissimis coloribus, id est, familiæ, ex quâ princeps vel dux ortus erat, insignibus jam anteà distinctis adfixa. Posterioribus autem sæculis hæc privorum quoque nobilium scutis adrepserunt, ipsorum principum indulgentiâ, qui suis uti insignibus, coloribus tantùm mutatis, huic vel illi nobili permiserunt: ita tamen, uti haud integrum aliquod animal, sed dimidiata dumtaxat ejus pars anterior, vel etiam caput, aut pes solummodò effigiaretur: quò sua principibus maneret dignitas atq; reverentia, ab inferiori ordine discreta. Mox & integrorum animalium imagines nobilibus concessæ sunt. Tandem sæculo hoc postremo, uti ipsa veneranda illa antiquæ veræq; nobilitatis dignitas & sacrum amplissimi ordinis nomen fœdè profanantur, dum ipsi homines nobiles ordine suo indigna perpetrant, & plebeji vulgò sine ullis honestioribus meritis, nedum virtute bellicâ, solius Plutonis gratiâ & conciliatu, nobilitatis titulum, qui solis olim dabatur fortibus, etiam indignissimi consequuntur: sic etiam principum augusta illa sacratissimaque insignia nimis latè vulgantur; adeò, uti, qui nunc in nobilitatis ordinem novi adsciscuntur, unum aliquod animal adscriptum habuisse haud contenti, duos sæpè leones, vel duas aquilas, regias feras aveisque, nonnumquàm plureis tam facilè impetrent, quàm vanè stolidéque poscant. quorum tamen fatuitatem meritò obumbrare dicantur eorum ineptiæ, plurimùm ridendæ, qui, veræ nobilitatis ejusque insignium antiquitatem ignorantes, integros campos atque silvas, & feras, & castella, & homines, veluti veterum illorum Græcorum Latinorumque heroum clypeos imitantes, uni eidemque scuto, multitudine rerum ac varietate miserè laboraturo, impingunt. Sed ubique nunc divina ac veneranda antiquitas, virtutisque justa æstimatio jacet. Ceterùm pugnanteis priscos Celtas manu scutum

susti-

sustinuisse, docet Livius, lib. VII, his verbis: *Gallus, velut moles, superne imminens, projecto lævâ scuto in advenientis arma hostis, vanùm cæsim cum ingenti sonitu ensem dejecit.* Extra pugnam, vel domi in pace, à lævo suspendisse humero, ostendit Agathias, lib. II, in Francis: Ἀ ὠὶς τῇ λαιῷ πλευρᾷ παρηώρηϑ· id est; *Scutum lateri lævo adpendet.* Tam equites, quàm pedites, unâ atque eàdem usos scuti formâ ac magnitudine, patet ex his Taciti verbis: *Eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites & missilia spargunt.* ubi nulla inter equitum peditumque scuta distinctio: nec usquàm alibi. Atque scutum priscûm Germanorum sic se habuit.

Nunc de GLADIO. Auctor noster, in libro de Germanis: *Rari gladiis utuntur.* & annal. II: *Nec immensa barbarorum scuta, enormîs hastas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila, & gladios, & hærentia corpori tegmina.* ubi satis apertè idem indicat, quod in libro de Germaniâ; Germanos raros gladiis uti; & nudos pugnare, sine armis corpus tegentibus. Sed, quosdam tamen habuisse gladios, concedit: haud dubiè locupletiores, nobiliores, ac principes. Diodorus, dicto libro V, de Gallis atque Germanis: Ἀντὶ δὲ ξίφους σπάϑας ἔχουσι μακρὰς, σιδηρᾶς ἢ χαλκᾶς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, ϖϱὸς τὸ δεξιὸν λαγόνα ϖϱοπεπλεγμένας. id est: *Pro gladiis spathas gerunt prælongas, ex catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependentes.* Et paullo pòst: τὸ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σωνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω· hoc est; *Gladii non minores sunt ceterorum sauniis.* Plutarchus, in Mario, de Cimbris: Μεγάλαις ἐχϱῶντο καὶ βαρείαις μαχαίραις· id est; *Gladiis utebantur permagnis atque ponderosis.* Strabo, lib. IV, de Gallis: Ὁ ϖλισμὸς δὲ σύμμετϱος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέϑεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη ϖϱὸς τὸ δεξιὸν ϖλευρὸν, καὶ ϑυρεὸς μακρός. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus; & scutum item longum.* Diodorus, eodem libro paullo pòst, de Celtiberis: Ξίφη δὲ ἀμφίστομα, καὶ σιδήρῳ Δαμασκηνῷ κεχαλκευμένα φορεῖσιν. hoc est: *Gladios gestant ancipites, è ferro exquisito fabricatos.* Isidorus, lib. XVIII, cap. VI, in frameâ equidem vehementer, quod infrà patebit, errans, spatham rectè sic describit: *Framea, gladius ex utrâque parte acutus; quam vulgò spatham vocant.* & posteà: *Spatham Latinè autumant dictam eò, quòd spatiosa sit, id est, lata & ampla.* Ego Celticum id potiùs vocabulum esse crediderim, quemadmodùm & *lancea*, & *sparus*, & *gæsum*, & *cateja*; de quibus infrà dicetur. Hodiéque instrumentum ferreum, anceps & latum, quo horti fodiuntur, patriâ nobis linguâ vocatur *spate*, & *spade*. Vegetius, lib. II, cap. XV, de Romanis militibus, qui ejus ævo multa adsumserant è disciplinâ militari Gallorum Germanorumque: *Habebant*, inquit, *cassides, cataphractas ocreas, scuta, gladios majores, quos spathas vocant; & alios minores, quos semispathas nominant.* Polybius, lib. III: Τῶν δὲ Ἰβήρων καὶ Κελτῶν ὁ μὲν ϑυρεὸς ὁμοίως ϖϱὸς ἅπαντα πλήσιος· τὸ δὲ ξίφη τοῖς ἐναντίοις εἶχε διάϑεσιν. ὁ μὲν γὰϱ οὐκ ἔλαττον τὸ κέντημα τῆς καταφορᾶς ἴσχυε ϖϱὸς τὸ βλάπτειν· ἡ δὲ Γαλατικὴ μάχαιρα μίαν εἶχε χϱείαν, τὴν ἐκ καταφορᾶς κατ' αὐτοὺς τοὺς ἐξ ὀποστάσεως. hoc est: *Hispanorum atque Gallorum scuta ejusdem formæ erant; dissimiles gladii. nam Hispanorum non minùs ad punctim feriendum hostem valebant mucrone, quàm ad cæsim petendum: Gallorum gladii ad cæsim dumtaxat feriendum utiles. quam ad rem opus intervallo.* Et in eadem ferè verba Livius, lib. XXXII: *Gallis Hispanisque scuta ejusdem formæ ferè erant: dispares ac dissimiles gladii: Gallis prælongi, ac sine mucronibus; Hispano punctim magis, quàm cæsim, assveto petere hostem, brevitate habiles, & cum mucronibus.* Iterum Polybius, lib. II: Συνδραμόντες εἰς τὰς χεῖρας οὗτοι μὲν Κελτὲς ἀπεράντως ἐπίστευον Ῥωμαίοις, ἀφελόμενοι τοὺς ἐκ διάϑεσεως αὐτῶν μάχεσϑαι, ὅπερ ἴδιόν ἐστι Γαλατικῆς χειρός, διὰ τὸ μηδαμῶς κέντημα τοῖς ξίφεσιν ἔχειν. hoc est: *Romani, ad comminus pugnandum irruentes, adversariis usum armorum adimunt; facultate ablatâ gladios ad cæsim feriendum attollendi: qui proprius est Gallorum modus; quòd mucrone gladius eorum omnino careat.* Apud Diodorum igitur etiam *spathæ* Gallorum Germanorumque sine mucronibus intelligendæ sunt. Ramus, in libro de moribus veterum Gallorum, quòd tam ad pungendum quàm ad cædendum idoneas ex Diodoro contra Polybium ac Livium interpretatur, nescio quo id argumento probare queat. Diodori verba disertissima hæc sunt: Τὰ σωνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω· id est; *Sauniorum mucro major est, quàm gladiorum.* scilicet, quia gladii sine mucronibus: sauniis verò mucrones acutissimi; quemadmodùm & hastis, sive frameis, de quibus infrà dicetur. *Spathæ* igitur istæ Germanorum Gallorumque fuêre gladii ingentes, prælongi, ancipites, mucrone carentes; qualeis ex antiquo illo more etiam nunc Svitzeros gerere videmus, capulo ambabus manibus apto. Tacitus, historiar. lib. I, de Roxolanis, Sarmaticâ gente: *Neque conti, neque gladii, quos prælongos utrâque manu regunt, usui.* Quomodò iis in pugnâ usi sint, ostendit Plutarchus in Camillo, ita de Gallis loquens: Τὰς μαχαίρας βαρβαρικῶς, καὶ οὐκ εὐθυμίᾳ τέχνης καταφέροντες, ὤμους μάλιστα καὶ κεφαλὰς διέκοπτον. id est: *Gladiis barbarico more & sine ullâ arte ferientes, humeros maximè & capita detruncabant.* quod de iisdem Gallis Polyænus quoque testatur, stratagem. lib. VIII. De Turcis, ab Alemannis ac Francis in Asiâ cæsis, ita tradit Nicetas Choniates,

in vitâ Manuelis Comneni: οἱ μὲν δὴ δόρασι διηλαύνοντο, οἱ δὲ τοῖς τῶν ξιφῶν ὀπτιμήκεσιν ἀπεχώρων διχῆ διαιρέμενοι. id est: *Alii namque hastis confodiebantur; alii prælongis gladiis medii dissecabantur.* Mirum sanè lacertorum robur; quum interim gladii ipsi parum validi, aut firmi. Polybius, lib. II, de Gallis: Αἱ δὲ μάχαιραι τοῖς κατασκευαῖς μίαν ἔχουσι μὲν πρώτην καταφορὰν καιρίαν· ὅσον δὲ πρὸς τὴν ὀξύτητα διαμπερῆ καὶ μήκει, καὶ τῷ πλάτει, ὅτι τοσοῦτον, ὥστε, ἂν μὴ δῷ τις ἀναστροφὴν τοῖς χρωμένοις, ἐρείσασας πρὸς τὸν γλῶν ἀπολήψεσθαι τῷ ποδὶ, πλέως ἄπρακτον εἶναι τὸν δόρατος πληγὴν αὐτῶν. Hoc est: *Gladii item eorum ita fabricati, uti ad cædendum primum dumtaxat ictum habeant: à quo statim & in longitudine & in latitudine, instar strigilum, incurvantur; usque adeò, uti, nisi tempus militi detur, quo gladium terræ innixum pede corrigat, prorsus inefficax secundus eorum sit ictus.* Et Plutarchus item de Gallis, in Camillo: Τέλος δὴ Κάμιλλος τοὺς ὁπλίτας ἐπάγει, οἱ μὲν, ἀναπνέμενοι τὰς μαχαίρας, συνδραμεῖν ἔσπευδον· οἱ δὲ τοῖς ὑπτίοις ἀπαντῶντες, καὶ στιδηρωμένα μέρη τῶν πληγαῖς ὑπιφέροντες, ἀνέστρεφον τὸ σκεῖνων σίδηρον μαλακὸν ὄντα, καὶ λεπτῶς ἐλελαμμένον, ὥστε καμπτεσθαι ταχὺ καὶ διπλᾶσθαι τὰς μαχαίρας. id est: *Tandem, Camillo armatos militeis in hostes ducente, hi subrectis gladiis concurrunt: illi verò cum pilis occurrentes, & parteis pilorum ferro munitas ictibus subjicientes, retuderunt eorum ferrum, quod erat molle, & in tenueis laminas productum; ita, uti statim curvarentur, duplicarenturque gladii.* Pollux tamen, lib. II, cap. X, sect. XIII, inter laudatissima arma refert μάχαιραν Κελτικήν. Gladii igitur Celtarum materiâ atque formâ traduntur talibus. Corpori quo modo fuerint aptati, nunc dispiciendum est. Primùm, vaginâ tectos fuisse scorteâ, haud dubitandum. nam & cultellos, quibus cibus in mensis secabatur, vaginâ tali fuisse tectos, suprà, cap. XVII, ex Athenæo intelleximus. Porrò Diodorus, ut antè relatum, Σπάθας, inquit, ἔχουσι μακρὰς, σιδηρᾶς ἢ χαλκᾶς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, τοῖς ἀπὸ τῶν δεξιῶν λαγόνα κρεμαμένας. id est: *Spathas habent prælongas, ex catenis ferreis, vel æneis, ad dextrum latus dependenteis.* Id ego miror, quum tantæ fuerint longitudinis istæ spathæ, quomodò à dextro latere evaginare eas dextrâ manu potuerint. sinistra quidpe (ne quid de eâ suspiceris) prælongo, ut suprà ostensum, scuto occupata atque impedita fuit. Consentit tamen cum Diodoro Strabo, libro IV, de Gallis sic scribens: Ὁ πλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη τοῦ τὸ δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρός. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus; & scutum item longum.* Romanos quoque militeis à dextrâ gestasse gladios, testis est locupletissimus Polybius, lib. VI, his verbis: Ἅμα δὲ τῷ θυρεῷ μάχαιρα. καλεῖται δ' αὐτὴ Ἱσπανικὴ. ἔχει δ' αὕτη κέντημα διαφορον, καὶ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν βίαιον, διὰ τὸ τὸ ὀβελίσκον αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. id est: *Vnà cum scuto est gladius: quem ad dextrum femur gestat miles. Hispaniensem vocant. estque ad punctim lædendum excellens; & ad cæsim ex utrâque parte feriendum vehemens. constat enim laminâ validâ, ac firmâ.* Hinc Horatius, epodôn odâ VII:

Quò, quò scelesti ruitis? aut cur dexteris
Aptantur enses conditi?

Quia igitur gladium Romani habuêre ab Hispanis, Hispanos quoque à dextris eum gestasse maximè fit credibile. Eosdem verò etiam μακρὰ ξίφη gestasse, auctor est Appianus in Annibalicis, Celtiberis ea adscribens. Agathias, lib. II, Francorum armaturam describens, Ξίφος, inquit, τῷ μηρῷ, καὶ ἀσπὶς τῇ λαιᾷ πλευρᾷ παρηώρηται· hoc est: *Gladius femori, & scutum sinistro lateri adpendet.* quorum verborum sensus planè dubius atque anceps. nam, quia in scuto demum lævum nominat latus, de femore ambigi possit, utrum intelligat. Verùm, sana hujus loci integraque si existimanda sit scriptio; lævum itidem intellexisse femur Agathiam judico. proinde etiam haud ineptè quidam interpretes dicta verba Græca sic verterunt Latinè: *Gladius è femore lævo, è latere scutum dependet.* Quam sententiam Sidonii quoque Apollinaris confirmat testimonium, in carm. II, de Gothico cultu loquentis in hæc verba:

—— Bullis hostilibus asper
Applicat à lævâ surgentem balteus ensem.

Prætereáque in antiquis imaginibus, quæ veterum feruntur esse Pictorum, Britanniæ septemtrionalia quondam incolentium, ex lævo latere pendere gladii prælongi conspiciuntur. Ex quibus colligere jam licet, antiquissimis temporibus omneis Celtas, tam Germanos, quàm Gallos, atque Hispanos, Britannosque, à dextro gestasse latere gladios; posteà verò ad sinistrum transtulisse. De modo adpendendi gladium nunc videamus. Duplex hic fuit: alter, quo ab humero atque collo; alter, quo à femore suspendebatur. Prior ille antiquissimus fuisse videtur omnium gentium: quidpe qui ab Homero crebrò memoretur. Unum atque alterum ejus locum attulisse sufficiet. Iliad. β, de Agamemnone:

Ἀμφὶ

Αμφὶ δ' ἄρ ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον.
Circùm verò humeros posuit gladium argenteos habentem clavos.

Et Odyss. β, de Telemacho:

—— Περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμῳ.
—— *Gladium acutum suspendit ab humero.*

Nec semel Virgilius. Aeneid. lib. VIII, de Euandro:

Tum lateri atque humeris Tegæum subligat ensem.

Aeneid. lib. IX, de Ascanio:

—— *Humero simul exuit ensem.*

Et lib. XI, de Aeneâ:

—— *Ensem collo suspendit eburno.*

Sic Sidonius Apollinaris, dicto lib. IV, epist. XX, de Segismeris, regii inter Gothos juvenis comitatu: *Penduli ex humero gladii, balteis supercurrentibus strinxerant clausa bullatis latera rhenonibus.* Isidorus, etymolog. lib. XIX, cap. XXXIII: *Balteus dicitur non solùm, quo cingimur, sed etiam à quo arma dependent.* Hinc ita Virgilius, Aeneid. lib. XII:

—— *Infelix humero cùm apparuit ingens*
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis.

De altero illo suspendendi gladium modo sic Diodorus, loco suprà citato: Σπάθας ἔχουσι μακρὰς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας. id est: *Spathas habent prælongas, è catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependenteis.* Λαγὼν propriè est lateris cavitas laxior & exossis, inter coxas & coxendicem; quæ *ilia* dicuntur Latinis. unde Sidonius, carm. II, de Hunnis:

—— *Viris stant pectora vasta,*
Insignes humeri, succincta sub ilibus alvus.

Sic Germanorum Gallorumque alvus succincta sub ilibus erat; non equidem catenâ ferreâ, aut æneâ, sed balteo. hinc enim illud Plutarchi, in Camillo: Ὁ δὲ Βρέννος, οἷον ἐφυβρίζων καὶ καταγελῶν, ἀπολυσάμενος τὴν μάχαιραν ἅμα καὶ τὴν ζωστῆρα, προσέθηκε τοῖς σταθμοῖς. id est: *Brennus, veluti illudens irridensque, gladium simul atque balteum discinctum ponderi adjecit.* Baltei autem isti erant lati; qualibus etiamnunc aurigæ in Germaniâ cinguntur. Sidonius, carm. V, de Francis:

Strictiùs assutæ vestes procera coërcent
Membra virûm. patet illis altato tegmine poples:
Latus & angustam succingit balteus alvum.

Ornamenta baltei fuêre bullæ; ferreæ quidem antiquioribus Germanis; ut quibus nullum aurum, nullum argentum, nullum æs. at postquàm in Italiam Galliamque transivêre Gothi, Franci, Burgundiones, & alii; his æneæ fuêre, quemadmodum galeæ, & principibus etiam argenteæ atque aureæ. At balteus bullis exornatus locupletiorum tantùm fuit cingulum. plebs inferior nudo utebatur corio. Ceterùm Sidonius, loco jam antè citato, de Gothico cultu ita canit:

Applicat à lævâ surgentem balteus ensem.

Nempe, quia obliquè dependens gladius, paullatim à mucrone ad capulum sese attollebat. Hæc igitur de gladio longo dicta sint. Ceterùm Dio, lib. XXXVIII, Ariovisti militibus, præter τὰ μακρότερα ξίφη, βραχύτερα quoque tribuit. an satis rectè, quum nullus alius auctor Rheno propinquis Germanis breves gladios adscripserit, equidem dubito. Gothones, Rugios, atque Lemovios, Vistulæ ostiis & sinui Codâno proximos, iis usos, ut & rotundis scutis, suprà ex Tacito didicimus.

Restat nunc de iis armis, quæ, communi vocabulo *tela* dicta, dextrâ gerebantur manu. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt.* Hispanicum vocabulum esse LANCEAM, auctor est M. Varro, apud Gellium, lib. XV, cap. XX. unde etiam unum atque alterum in Hispaniâ quondam opidum, nomine *Lancea.* Ipsum quoque teli genus Hispanicum fuisse, ex Hispaniâ in Italiam cum nomine delatum, haud dubium est. Sisenna, apud Non. Marcellum, Svevis, Germanicæ genti, id tribuit. & Diodorus, libro V, Germanis simul & Gallis. Vnde haud leve argumentum, omnibus pariter Celtis & rem & nomen quondam fuisse communia. nam qui queruntur, Varronem vocabulum atque telum, iniquè Gallis ademtum, Hispanis tribuisse, multo iniquiùs faciunt, majorem Diodoro, homini ex Siciliâ Græco, quàm Varroni, Romano viro, auctoritatem fidemque tribuentes. Sed Hispanos atque Gallos, unà cum Germanis nostris, unius ejusdemque gentis, ab Aschenaze propagatæ,

fuisse populos, sub uno CELTARUM nomine in commune comprehensos, satis validis suprà demonstratum est documentis. Hodiéque *lanceam* nos dicimus *lanze*: & ab eo compositum vocabulum *lanzknecht*; quod nunc vulgò *militem peditem*, antiquitus *lancearium militem* significabat. nam *knecht*, quod nunc *servum*, sive *ministrum*, ac *famulum*, olim nihil aliud, quàm *militem* denotabat. unde etiamnum *equitem*, quem nos patrio sermone ab equitando, quod nobis est *reiten*, & *riden*, dicimus *ritter*, *ridder*, & *redder*, Angli in Britanniâ Scotique vocant *knight*. atque hinc Anglorum plerique vocabulum hoc, in sermonem Latinum vertentes, exponunt *militem*. Sed de priscorum lanceâ dicendum. Id teli genus ita describit Diodorus, libro prædicto: Προβάλλον δὲ λόγχας, ἃς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι, πηχυαίας τῷ μήκει τοῦ σιδήρου, καὶ ἔτι μείζω τὰ ἐπιθήματα ἐχούσας· πλάτει δὲ βραχὺ λειπούσας διπαλαίστων. id est: *Hastas jaciunt, lanceas illis dictas: quarum ferrum longitudine cubitum æquat, vel etiam superat, si additamenta adsint: latitudo à gemino palmo haud multum abest.* Ancipiteis fuisse, ostendit Plutarchus, in Mario, de Cimbrorum equitatu loquens: Ἀκόντισμα δὲ ἦν ἑκάστῳ διβόλαια. id est; *Pro telo singuli habebant bipennem.* Latum fuisse lanceis atque longum ferrum, etiam Tacitus, dicto loco, satis apertè innuit, dum, post memoratas lanceas, hastis demum angustum ac breve tribuit ferrum. Vegetius, lib. III, cap. XXIV, de Romanorum velitibus: *Hi, equis prætercurrentibus, ad latiores lanceas, vel majora spicula belluas occidebant*; nempe elephantos. Ex Diodoro notandum, ferrum illud in majoribus lanceis alîus in aliis fuisse formæ. nam quædam habebant τὰ ἐπιθήματα; quædam verò minus. Ἐπιθήματα in lanceis interpretor, geminas illas cuspideis lunatas, quæ in inferiori latiorique ferri parte hodiéque conspiciuntur in hastis, vulgari vocabulo *partisanen* dictis. Isidorus, lib. XVIII, cap. VII; *Lancea est hasta, amentum habens in medio.* Amentum erat lorum medio hastilis obtortum, quo arrepto, lancea manu impellebatur. Silius lib. IV:

—— Hasta juvatur
Amento; renovantque novâ fornace bipenneis.

Et paullo pòst:

—— Iam tantum campi dirimebat ab ictu
Quantum impulsa valet comprendere lancea nodo.

Et iterum, de Chryxo, Bojorum duce:

—— Disce en nunc, inquit; & unà
Contorquet nodis, & obusto robore, diram
Vel portas quassasse trabem. Sonat illa tremendùm,
Ac nimio jactu servasse improvida campi
Distantis spatium, propiorem transvolat hostem.

Et mox, de Romano consule, quem Chryxus lanceâ adpetebat:

Tum nodo cursuque levi simul adjuvat hastam.

Item lib. VII, de Bruto:

—— Totam pectoris iram
Mandat atrox hastæ; telumque volatile nodo
Excutit.

Et lib. XIII, de Taureâ Campano:

Indignans & opem amenti, socioque juvare
Expulsum nodo jaculum, atque arcessere vires
Taurea, vibrabat nudis conatibus hastam.

Hæc igitur forma fuit lancearum Celticarum; quarum apud Germanos rarum fuisse usum, tradit auctor noster. *majores* eas adpellat, quia aliæ erant *minores*; de quibus posteà dicetur. Exemplar majorum expressum est figurâ VII; & seq. cap. fig. II. Ceterùm aut vehementer ego fallor, aut hoc teli genus *matar*, & variante dialecto *mater* adpellatum fuisse Gallis, ex Strabone disco. cujus verba, lib. IV, de Gallis sunt ista: Ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρὸς, καὶ λόγχη καὶ λόγον, ἐν μάταρις παλτοῦ τι εἶδος. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum latus dependens, & scutum longum, & hasta pro ratione, & materis Persici jaculi quædam species.* Persicum jaculum verto παλτὸν, quia Persis semper tribuitur à Xenophonte; qui unus maximè id refert; & Medis Pollux. Jaculum fuisse, quod amento vibrabatur, ipse innuit Strabo, ibidem mox postea. Ἔστι δέ τι καὶ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, ἐκ χειρὸς, οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἐφιέμενον. id est: *Habent & lignum pili minoris simile; quod non amento, sed è manu vibrant.* ubi, dum huic telo amentum adimit, illi, id est, παλτῷ concedit. Amentum verò nullum nisi in jaculo. Hinc Pollux, lib. II, cap. X: Σάρισσα Μακεδονικὴ, τὸ δόρυ·

καὶ

καὶ παλτὸν Μηδικὸν, τὸ ἀκόντιον. id est: *Sariſſa Macedonica, quæ eſt haſta; & paltum Medicum, quod jaculum.* Sic & Strabo, lib. x: Διττὴ ἡ δοράτων χρῆσις· ἡ μὲν ὡς ἀκοντίου, ἡ δ' ὡς παλτοῦς. id est: *Geminus eſt haſtarum uſus: alter comminus, alter jaculando, ut paltis.* Mediam certè ponit, lib. IV, *matarim*, inter longam haſtam, de quâ mox dicam, & minora illa ſpicula, γρόσφῳ ſimilia. Cæſar, belli Gall. comment. I, de pugnâ cum Helvetiis commiſsâ: *Pro vallo carros objecerant, & è loco ſuperiore in noſtros venientes tela conjiciebant; & nonnulli inter carros rotasq; mataras ac tragulas ſubjiciebant.* Quòd ſi longæ fuiſſent haſtæ, inter carros rotasque uti iis nequiſſent. Nullum igitur aliud fuit telum, quàm quod generali vocabulo *lanceam* adpellat Diodorus. Hinc etiam Non. Marcellus, ex lib. III Siſennæ: *Gallia materibus, Svevi lanceis configunt.* & ex lib. IV: *Alii materibus, aut lanceis proturbant agmen.* Atque hoc teli genus uſitatiſſimum fuiſſe Gallis, præterquàm quòd ex Diodoro, diſco etiam ex auctore ad Herennium: *Vt ſi quis Macedones adpellaret hoc modo: Non tam citò ſariſſæ Græciâ potitæ ſunt: aut idem Gallos ſignificans, dicat; Nec tam facilè ex Italiâ materis Transalpina depulſa eſt.*

Aliud fuit teli genus, FRAMEA dictum; de quo ſic idem noſter: *Haſtas, vel ipſorum vocabulo frameas gerunt: angusto & brevi ferro; ſed ita acri, & ad uſum habili, ut eodem telo, prout ratio poſcit, vel comminus, vel eminus pugnent.* Eminus telo pugnare, vulgò eſt, quando id longiùs in hoſtem ejaculatur. quod & Strabo docet, lib. x, his verbis: Διττὴ ἡ τῶν δοράτων χρῆσις· ἡ μὲν ὡς ἀκοντίου, ἡ δ' ὡς παλτοῦς· καθάπερ καὶ οἱ κοντοὶ ἀμφοτέρως τὰς χρείας ἀποδίδωσι· καὶ γὰρ συγκόπτω χρώμεθα, καὶ κοντοβολοῦντες· ὅπερ ἔστι σαύνια ἰδιώτας), καὶ ὁ ὑατός. id eſt: *Duplex haſtarum eſt uſus: alter comminus; alter juculando, ut paltis: quemadmodùm & contus utrique inſervit uſui; quo & comminus, & eminus, ceu miſſili, res geritur. idemque ſariſſa præſtat, & pilum.* Verùm aliter intelligit iſtic vocabulum *eminus* Tacitus. nam & ſic pugnando, haſta ſeu framea retinebatur manu: ſcilicet quia longa. ſic annal. lib. I: *Cuncta pariter Romanis adverſa: locus uligine profundâ; idem ad gradum inſtabilis, procedentibus lubricus: corpora gravia loricis: neque librare pila inter undas poterant. Contrà Cheruſcis; ſveta apud paludes prælia; procera membra; haſtæ ingentes ad vulnera facienda quamvis procul.* Et annal. lib. II: *Nec enim immenſa barbarorum ſcuta, enormis haſtas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila & gladios, & hærentia corpori tegmina.* Item hiſtoriar. libro II: *Tergis ferarum & ingentibus telis horrentes.* Et hiſtoriar. lib. V: *Immenſis corporibus, & prælongis haſtis ſtuitantem mi-litem eminus fodiebant.* Item dicto annal. lib. II, poſteà: *Nec minor Germanis animus. ſed genere pugnæ & armorum ſuperabantur: cùm ingens multitudo artis locis prælongas haſtas non protenderent, non colligerent.* Atque hoc erat illud *vel comminus, vel eminus pugnare.* comminus pugnabant haſtâ collectâ; eminus, protensâ. Hinc rectè Dio, lib. XXXVIII, in prœlio Arioviſti cum Cæſare, ejusmodi prælongas Marcomannorum haſtas appellat κοντύς. Idem teli genus hodiéque frequenti eſt apud omneis ferè Europæos in uſu: vocaturque vulgari vocabulo Germanis noſtris *eyn langer ſpieſs*; id eſt, *haſta longa.* Hiſpani, Itali, Galli, & Angli, ſuâ quique dialecto, *picam longam* indigetant. quâ, ut olim priſci Germani, nunc etiam omnes, *prout ratio poſcit, vel comminus, vel eminus pugnant.* Hodiè tamen peditum dumtaxat eſt telum. apud priſcos Germanos etiam equitum fuit. Idem noſter: *Et eques equidem ſcuto frameâque contentus eſt. pedites & miſſilia ſpargunt.* Ceterùm nomen hoc haſtis quæſitum ab re ipsâ; id eſt, ab eo, quòd erant cuſpide acri: quemadmodùm apud Latinos ab eodem argumento nomen invenit *acus.* Germanis etiamnum ſutorium ac ſartorium inſtrumentum, quo corium, vel veſtis perforatur, eodem vocabulo dicitur variantibus dialectis. *friem, pfriem, priem, preem.* Atque hanc *frameæ* formam poſtquàm ſatis dilucidè ab auctore noſtro deſcriptam habemus; Iſidori grammatici circa idem telum liceat monſtrare errorem, ex lib. XVIII, cap. VI. *Framea*, inquit, *gladius, ex utràque parte acutus; quam vulgò ſpatham vocant. Ipſa eſt & romphæa. Framea autem dicta, quòd ferrea eſt. nam ſicut ferramentum, ſic framea dicitur. ac perinde omnis gladius framea.* Ne *romphæam* quidem fuiſſe gladium, infrà patebit. Gallis idem teli genus fuiſſe uſitatum, ex Lucani diſco lib. I:

Et Biturix, longisque leves Sveſſones in armis,
Optimus excuſſo Leucus Rhemusque lacerto.

Quod & Strabo docet lib. IV, his verbis: Ὁ δὲ ταλισμὸς ἐστὶ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη τοῦ δεξιοῦ πλαγίου, καὶ θυρεὸς μακρὸς, καὶ λόγχα καὶ λόγοι. id eſt: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus, & ſcutum longum, & haſta pro ratione.* Sed & Hiſpani habuêre. Idem auctor, lib. III, de Luſitanis: Ἀκόντια δ' ἕκαστος πλείω ἔχει. λόγχαι δὲ καὶ δόρατα χρῶνται· σπαδοράδες δὲ χάλκεαι. *Spicula ſingulis plura. nonnulli etiam haſtâ utuntur, æreâ cuſpide.* Longiores haſtas intelligere Strabonem per τὰ δόρατα, ſuprà ex libro X patuit.

Ad

Ad brevia tela nunc transeo. Diodorus, dicto lib. v: τὰ μὲν δὴ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω. τὰ δὲ σαυνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω. id est: *Gladii non minores sunt ceterorum sauniis. sauniorum verò mucro major est quàm gladiorum.* Quibus verbis mensuram sauniorum indicat: nempe magnorum illorum prælongorumque gladiorum longitudinem non excessisse. quò Tacitus quoque respexisse videtur, dum ea brevia tela adpellat. quamquàm saunia intra gladiorum longitudinem stetisse haud temerè crediderim. Hesychius σαυνίον interpretatur ἀκόντιον βαρβαρικὸν, id est, *jaculum sive spiculum barbaricum.* Dionysius Halicarnassensis passim tela Romanorum militum vocat σαυνία, quæ Livius *pila*, ac *veruta*. Diodorus, dicto loco, tria refert, quæ mox videbimus, sauniorum genera, planè inter se diversa, nisi quòd cuncta brevia. Vnde colligo, *saunii* vocabulo quodvis telum breve desi- 10
gnatum fuisse missile, seu jaculum. unde etiam Diodorus, eodem libro, de Britannis loquens, σαυνιάζειν dixit, quod noster *missilia spargere*. Pergit igitur de sauniis sic Diodorus: Τούτων δὲ τὰ μὲν ἐπ' εὐθείας κεχάλκευται, τὰ δὲ ἑλικοειδῆ δι' ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει. id est: *Horum alia in directum fabricata sunt; alia sinuosos per omne ferrum habent amfractus.* Primum illud genus fuit simile Romanorum pilo. Vegetius, lib. I, cap. XX: *Missilia, quibus utebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, unciarum novem, sive pedali; quæ in scuto fixa, non possent abscindi. & loricam, scienter & fortiter directa, facilè perrumpunt. cujus generis apud nos jam rara sunt tela. barbari autem scutati pedites his præcipuè utuntur; quas bebras vocant; & binas etiam, ac ternas in præliis portant.* Et libro II, cap. XV: *Bina missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque & semis: quod pilum vocabant;* 20
nunc spiculum dicitur: ad cujus jactum exercebantur præcipuè milites; quod arte & virtute directum, & scutatos pedites, & loricatos equites sæpè transverberabat. Cum his convenit, quod Tacitus de Germanis nostris refert: *Pedites & missilia spargunt, pluraque singuli.* Vocabulum ejus teli variè in Vegetii exemplaribus scriptum legitur. quædam enim habent *bebras*, quædam *bebyas*, alia *brebras*, & nonnulla *brebas*. ita, uti, quid eo faciam, aut quid inde eliciam, planè nihil habeam. Exempla horum missilium expressa sunt figurâ V. Ceterò Γαισάτους Κελτοὺς, id est, *Gæsatas Gallos*, cum Senonibus Gallis Romam cepisse, auctor est Strabo, lib. V: & ejusdem nominis Gallos cum Insubribus, post primum bellum Punicum, à Romanis in Italiâ devictos, testis est Polybius, lib. II; & item Plutarchus, in Marcello; cui non Γασάτης ut Straboni, nec Γαισάται, ut Polybio, sed Γεσσάται dicuntur. Polybius, dicto 30
libro: προσαγορευομένους, ἀφ' τὸ μισθῷ στρατεύειν, Γαισάτους· ἡ γὰρ λέξις αὕτη τοῦτο σημαίνει κυρίως. id est: *Gæsati à re dicti, quòd ære bellando mereri soliti. id enim vox ista propriè significat.* Plutarchus item, prædicto libro: οἱ δὲ τὴν παλτικὴν νεμόμενοι τὴν Γαλλίας ὕστερον, Κελτικὸν ἔθνος, μεγάλοι καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, δυνάμεις ἐκάλουν. καὶ μετεπέμποντο Γαλατῶν σὺν μισθῷ στρατευομένους, οἳ Γεσσάται καλοῦνται. id est: *Subalpinam autem Italiam incolentes Insubres, Gallica gens, quum validi per se essent, copias advocabant; accersebantque ex Gallis stipendiarios militeis, qui Gessatæ vocantur.* Ergo non gentis, sed conditionis vocabulum fuit *Gæsatæ*, sive *Gessatæ*. quod locupletissimis auctoribus, Polybio ac Plutarcho, uti credam, hæc, præter eorum auctoritatem, inducit me ratio haud postrema, nempe, quòd Britannorum qui vulgò Walli dicuntur, hodiéque conductitios famulos sive ministros vocant *guessin:* & nos etiam Germani omnem 40
familiam conductitiam, id est, omne famulorum famularumque σύστημα, adpellamus *gesinde:* quod vocabulum jam olim famulitium significasse, suprà, cap. VIII, ostendimus. Vox autem *Gæsatæ*, sive *Gesatæ*, haud dubiè derivata fuit à *gæso*, sive *geso*; quod teli genus fuisse apud Gallos, auctor est Nonius Marcellus. Hesychius equidem, in lexico, sic ait: Γαισὸς, ἐμβόλιον ὁλοσίδηρον· οἱ δὲ μισθὸν, ἢ ὅπλον ἀμυντήριον· id est: *Gæsus, jaculum, totum ferro constans. quidam verò mercedem, sive stipendium interpretantur, aut telum propulsatorium.* Et Pollux, lib. VII, cap. XXXIII: Δόρυ ὁλοσίδηρον· καλεῖται δὲ γαισὸς, ὃ ἐστὶ Λιβυκὸν· hoc est; *Hasta tota ferrea. vocatur autem gæsus; & est Libyca.* Lego, Κελτικὸν, id est, *hasta Celtica*. Stipendium significare, haud dubiè inde arbitrabantur, quòd, ab hoc dicti *Gæsatæ*, stipendiarii erant milites. Sed veriùs fuisse telum, id est, jaculum, sive spiculum, Polybii, Varronis ac Virgilii comprobant testi- 50
monia. Vegetius, uti antè dictum, barbaros, id est, Germanos, *bina*, ac nonnumquàm *terna* ait *pila*, seu *bebras*, *in præliis portasse:* Tacitus item tradit, Germanorum *pedites missilia sparsisse, plura singulos:* Varro autem, de vitâ pop. Rom. lib. III, ut refert Nonius, *Qui gladiis*, inquit, *cincti, sine scuto, cum binis gesis essent.* Livius, lib. IX, de Romano cum servo suo per Ciminiam silvam penetranti: *Iêre pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gesisque binis armati.* & Virgilius, Aeneid. lib. VIII, de Gallis Romam capientibus:

——— *Duo quisque Alpina coruscant*
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.

Non

Non tota ferro constitisse, indicat satis disertè Polybius, lib. VI; gæsas tribuens Romanis militibus iis, quibus Livius hastas. nam harum nullæ apud Romanos fuêre ὁλοσίδηροι. At ex his omnibus satis jam claret, *gæsa* seu *gesa* Gallorum nihil aliud fuisse, quàm brevia illa missilia Germanorum; quorum plura singuli in prœlia ferebant. Hæc autem non triangulo fuisse antiquitus ferro, ut describuntur ab Vegetio, sed lato, & ancipiti, quale fuit in majoribus lanceis; nisi, quòd hoc, pro ratione hastilis, majus fuit; docet in simili spiculo Virgilius, Aeneid. lib. I; ubi sic de Aeneâ canit:

——— *Ipse uno graditur comitatus Achate,*
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Et de Turno, Aeneid. lib. XII:

——— *Bigis it Turnus in albis,*
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Idem poëta, Aeneid. lib. V, discrimen inter brevia hæc tela, lato ferro præfixa, & majores, quas nominat Tacitus, lanceas indicaturus, sic loquentem introducit Aeneam:

Cnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.

Proinde eadem tela adpellata fuisse *lanceas minores*, ut innuit Tacitus, maximè credibile est. Sic Strabo, lib. XVII, Mauros, Masæsylos, aliosque Africæ populos tradit habuisse πλατύλογχαι μικράς, id est, *lanceam latam & parvam*. Sallustius de bello Catilinario, *lanceas*, incertum vulgò quas, à telis militaribus excludit. *Sed ex omni*, inquit, *copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præacutas sudes portabant.* Cui adsentiri videtur Martialis, hoc districho:

Splendida jam tecto cessent venabula ferro,
Nec volet excussâ lancea torta manu.

Sed *sparum* fuisse Celticum telum, militare juxtà atque venatorium, infrà mox ostendam. Ab hoc igitur argumento, *lanceas* quoque Gallorum *minores* intellexisse dictis locis Sallustium & Martialem, omnino arbitror. Ac nescio equidem, an non easdem voluerint Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de Crassi filio P. Crasso, Germanos Batavos Treverosque è Galliâ equiteis ducente in pugnâ Parthicâ, sic loquentes: Ἦν δὲ αὐτοῖς ἔν τε πλησμοῖς, καὶ τῷ φυλάττεσθαι, πάσαν μὲν ἀσθενείαν ὑπὸ μικροῖς δορατίοις καὶ ἀμυδρὰς ἀμοβύρσεις καὶ σιδηρᾶς, παισὶν ὁμοίως δὲ κοντοῖς εἰς ὀξεῖαν ὑπὸ γυμνὰ σώματα τῶν Γαλατῶν. id est: *Haudquaquam par ei erat certamen, vel inferendis, vel declinandis ictibus. nam infirmis parvisque lanceis cædebat loricas ex crudo corio vel ferro confectas: contrà verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.* Quamquàm credibile non sit, equiteis tam exiguis, ut fuerunt gæsa, pugnasse telis. magis verisimile est, Plutarchum majores lanceas plus æquo extenuasse; quo magis inæqualem Romanorum cum Parthis redderet pugnam. Ceterùm conductitii milites, qui antiquissimis Celtarum dicti fuêre, ab teli genere, *Gæsatæ*, ab eodem argumento Germanis nuncupati sunt *lanzknechte*, quasi dicas *lancearios*: quod vocabulum nihil aliud significat, quàm *militeis conductitios*, sive *mercenarios:* quamquàm sæpius nunc pro *peditibus* accipiatur. Idem teli genus Sidonius adpellat *secureis missiles*, dictâ epist. XX, libri IV: *Lanceis uncatis, securibusque missilibus dextræ refertæ.* Auctor noster de prædictis missilibus: *Pedites & missilia spargunt; pluraque singuli, atque in immensum vibrant.* Idem de Lusitanis, Hispanicâ gente, Germanorum consangvineis, Diodorus, dicto libro V: Ἀκοντίζουσι δὲ ὀξύτονα, καὶ μακρὰν, καὶ καθόλου καρτεροπλήγως ἐπάρχουσιν. id est; *Spicula certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt pervalidas.* Hactenus igitur de primo illo genere sauniorum Diodori, id est, de brevibus jaculis, sive missilibus, quæ dicebantur *gæsa*, & *minores lanceæ*; quarum ferrum ἐπ' ὀθείας, hoc est, in directum fuit fabricatum.

De sinuosis antequàm agam, notandum primò est aliud directi teli genus, Agathiæ lib. II memoratum; quod medium fuisse videtur inter lanceam majorem & minorem. De Francis loquens, Τόξα, inquit, ἢ σφενδόνας, ἢ ἄλλα ἄπαξ ἐκηβόλα ὅπλα οὐκ ἐπιφέρονται· ἀλλὰ πελέκεις ἀμφιστόμους, καὶ σὺν ἀγκῶνας, οἷς δὴ καὶ τὰ πλεῖστα κατεργάζονται. id est: *Arcubus, aut fundis, aliisve telis, quæ eminus jaciuntur, non utuntur: sed ancipitibus securibus, & angonibus, quibus præcipuè rem gerunt.* Eminus hasce Francos ejaculasse secureis, disertè heic negat auctor. infrà, quod mox videbimus, docet, ad comminus feriendum iis usos, frontique illisisse, simul atque angonem, quem unà cum securi in prœlia ferebant singuli, scuto inhærentem pede proculcassent. Itaque hastilia earum & crassiora fuisse, quàm in minoribus lanceis, & breviora, quàm in majoribus, certum est. aliàs quidpe ad comminus fronti illidendum fuissent inhabilia; ut tenuia, ac nimis levia ad graviorem

viorem ictum, quo facilè dissiluissent; longa verò comminus ac collato pede ferientem præpediviſſent.

Sinuosa illa σώνια sic describit Diodorus, dicto loco: τὰ δὲ ἑλικοειδῆ δι' ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει, ὥστε τὸ κῶ τ' πληγὴν μὴ μόνον πέμψαι, ἀλλὰ & θραύσαι τὰς σάρκας, κῶ κῶ τ' ἀνασπάσαι & δόρατος παραχρῆν τὸ τραῦμα. hoc est: *Alia tortuosos per omne ferrum habent amfractus: ut ictum in ferendo non tantùm secent, sed etiam frangant carneis, hastilique reducto, vulnus convellant, & dilancinent.* Telum igitur hoc erat, quo comminus hostis feriebatur? Haud facilè dixerim. nam ἀνασπάσαι & δόρατος hostis etiam ipse ictus facere potuit, dum telum vulneri evelleret. Ceterò ferrum ejus fuit latum & anceps, ut in minoribus lanceis, nisi quòd pluribus amfractibus sinuosum: cujusmodi pugionibus hodiè utuntur Indi, quos à flammarum formâ vulgò flammatos vocant. Exemplar hujus teli exhibet figura VI.

Tertium genus sauniorum, Lusitanis attributum, sic describit Diodorus: χρῶνται δὲ σωνίοις ὁλοσιδήροις, ἀγκιστρώδεσι. ἀκοντίζουσι δὲ διέχως, κῶ μακρὰν, & καθόλα καρτεροπλήγως τὰ ἄρχειν. id est: *Vtuntur & spiculis hamatis, & quæ tota sunt ferrea: eaque certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt prævalidas.* Appianus bellor. civil. lib. V: ὁ δὲ Μενεκράτης τὸ μηρὸν ἀκοντίῳ πλευμονίκῳ Ἰβηρικῷ ὁλοσιδήρῳ ἐτρώθη· κῶ οὐκ ἰῶ ἐξελεῖν αὐτὸ σὺν ἐπείξῃ. Id est: *Menecrates in femur ictus est telo Hispanico hamato ac soliferreo. quod non potuit eximi celeriter.* Huc puto respexisse Hesychium ac Pollucem, quum γαισὸν facerent ὁλοσίδηρον. Telum hoc non Lusitanorum fuisse proprium, sed ceteris quoque Celtis commune, liquet ex Agathiâ; qui dicto loco ἄγκωνα adpellans, Francis id tribuit, pluribusque describit verbis in hunc modum: Εἰσὶ δὲ οἱ ἄγκωνες δόρατα ἃ λίαν σμικρὰ, ἐμμόνῳ αἰλ' ὅδε ἄγαν μεγάλα, αἰλ' ὅζοι ἀκονιζεσθαί τε, ἔστε δεήζοι, κῶ ἐς τὰς ἀγχεμάχους παρατάξεις, ὥστε τὰς ἐμβολὰς ἀφικνεῖσθαι. τούτων δὲ τὸ πλεῖστον μέρος σιδήρῳ πάντῃθεν περίεχε), ὡς ἐλάχιστον μὲ μάφαινεσθαι & ξύλα, κῶ μόλις ὅλον τ' σωρωτῆρα. αὖω δὲ ἀμφὶ τὸ ἀκρὸν τ' αἰχμῆς, καμπύλαι μύες ἀκίδες ἐξέχουσιν ἑκατέρωθεν, ἐξ αὐτῆς δήπου τ' ὀπισθορμοῦ, ὥσπερ ἄγκιστρα ἀποκαμπύλωμα, κῶ ἐς τὸ κάτω νενεύκασι. κῶ ἢν ἀφίνῃ, τυχὼν ἐν σωλοκῇ, τῶν δὴ τ' ἄγκωνα φέρουσιν ἀνήρ. κῶ εἰ μὲν σώματί πῃ ἐγχρίψειεν, εἰσδύεται μὲν ἔζω, ὥσπερ εἰκὸς, ἡ αἰχμή· ἔπειτα δ' αὐτὸν τ' βληθέντα ἐρύσαι ῥᾳδίως ἔνεστι τὸ δόρυ· ἔρχουσι γὰρ αἱ ἀκίδες ἔνδον ἐνεχόμεναι τῇ σαρκὶ, & πικροτέρας ἐπάγουσαι τὰς ὀδύνας· ὥστε εἰ κῶ μὴ κατὰ τὸ πλέον τρωθῆναι ξυνενεχθείη, ἀλλὰ πάντῃ γε διαφθαρῆναι. εἰ δέ γε εἰς ἀσπίδα πάγειη, ἀποκρέμαται μὲν αὐτίκα ἐξ αὐτῆς, & ξυμπεσάγει, συρομένη ἐν τῷ ἐδάφει & ἀπολήγουσι· ὁ δὲ βληθεὶς ἅτε ξυνολκύσας τὸν δὴ δοῦρα) τὸ σῶμα, διὰ τ' εἰσδυσιν τ' ἀκίδων, ἅτε ξίφει διατμηθέν, τῷ μὴ ἐφικνεῖσθαι & ξύλα, ἀλλὰ τ' σίδηρον ἀφαιρεθέν. ἐπὰν δὲ τὸν ἐσίδοι ὁ φέρων, ὅδε αὖθρόον ὀπίσω τῷ ποδὶ, κῶ ἐμπατήσας τ' σωρωτῆρα, καταβαίνει τ' ἀσπίδα, & καθίησι, ὡς ἀποχαλάσῃ τ' & φέροντος χέρα, κῶ γυμνοθῶσι τὸ κεφαλὸ & τὸ στέρνον. πρὸ σὺ ἂν ἄφρακτον σκέλος ἑλὼν, ῥᾳδίως ἀποπλύσειν, ἢ τὸ μέτωπον πλήξει πατάξας, ἢ δόρατι ἐπίρῳ τ' φάρυγγα διελάσας. Hoc est: *Sunt autem angones, hastæ quædam, neque admodùm parvæ, neque nimiùm magnæ; sed & ad jactu feriendum, sicubi res postulet, & ubi comminus collato pede confligendum est, impetusque faciendus, adcommodatæ. Hæ plurimâ sui patre ferro sunt obductæ; ita, uti perparum ex ligno, adeóque vix quantum in capulum sufficit, conspiciatur. in superiori autem parte, ad mucronem spiculi, aduncæ quædam cuspides utrimque prominent, ex ipso spiculo instar hamorum reflexæ, ac deorsum vergentes. In conflictu igitur Francus miles hunc agonem jacit. quòd si corpore inflictus fuerit, adigitur mox altiùs, ut par est, spiculum: neque is, qui ictus est, facilè telum evellere potest. obstant quidpe cuspides illæ hamatæ, altiùs carni inhærentes, & acerbissimos excitant cruciatus: adeò, uti, etiamsi hostem nequaquàm letale vulnus accepisse contingat, ex eo tamen intereat. Si verò scuto impactum fuerit telum; statim ex eo propendet, & circumagitur, infimâ sui parte solum verrens ac versans. is verò, qui ictus est, neque telum scuto evellere valet, hamis mordicus inhærentibus: neque gladio præcidere, eò quòd ad lignum gladius penetrare nequeat, ferro, quo obductum, obsistente. Ita simul ac videt Francus, confestim pede insultat, & proculcans imam hastam, scutum pondere sui corporis deprimit; ita, uti gestantis manu nonnihil sese laxante ac remittente, caput ac pectus nudentur. tum intectum ille nec munitum hostem nactus, facilè obtruncat; sive securi frontem feriens, sive aliâ hastâ jugulum trajiciens.* De eodem telo eadem Eustathius, haud dubiè ex Agathiâ desumta: Ἄγγος, εἶδος δόρατος φραγγικοῦ, ἔστε λίαν μικρὸν φασὶν, ἔστε μεγάλα, ἃ τὸ πλεῖστον σιδήρῳ περίεχε)· id est: *Angus, species est hastæ Francicæ, neque admodùm parvæ, neque magnæ; cujus plurima pars ferro obducta.* Sed & ante Agathiam, Procopius, rer. Gothicar. lib. II, de iisdem Francis, Italiam irrumpentibus: οἱ δὲ πεζοὶ ἀδὲ τόξα, ἀδὲ δόρατα εἶχον· ἀλλὰ ξίφος τε & ἀσπίδα ἔφερεν ἕκαστος, κῶ πέλεκυν ἕνα· ἃ δὴ ὁ μὲν σίδηρος ἀόρατός τε κῶ ὀξὺς ἑκατέρωθεν ἐς τὰ μάλιστα ἰῶ, ἡ λαβὴ & ξίφους (lege & ξύλα) βραχέα ἐσάγων. τὸν δὲ πέλεκυν ῥιπτοῦντες ἀεὶ ἐκ σημείου ἑνὸς, ἐώθασιν ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τὰς τε ἀσπίδας διαρρηγνύναι τ' πολεμίων, κῶ αὐτοὺς κτείνειν. Hoc est: *Pedites neq. arcus neque hastas habebant; sed gladium & scutum quisque gerebat,*

gerebat, & securim unam: cujus ferrum multum, & utrimq; acutissimum; lignum verò admodùm breve. hanc securim, signo dato semper jacientes, in primo conflictu, clypeos hostium perfringere, & ipsos simul interficere solent. Ex his igitur claris atque dilucidis *angonis* descriptionibus liquidò jam judicare licet, in quantum erraverint illi, qui telum id interpretati sunt Germanicè *eyn Fränkischer haken*; quasi dicas *uncum Francicum:* haud dubiè ex isto Sidonii loco, in lib. IV, epist. XX: *Lanceis uncatis securibusque missilibus dextræ refertæ.* ubi impropriè ipse Sidonius *uncatas* adpellavit *lanceas*, quæ *hamatæ* dicendæ erant. nam aliud est uncus, si pro *harpagone* accipias, aliud hamus. Non harpagonis formam habuisse, ipsum satis indicat vocabulum *lance*; quod propriè *jaculum*, seu *missile* significat: à quo etiamnum verbum Celticum manet Gallofrancis *lancer*, Italis *lanciare*, Hispanis *lançar*, Anglis *to lance*; quod priscis Celtis fuit *lanzon*, & *lanzen*; id est, *jaculari*. Verùm multo pejus illi, qui angonem esse voluerunt idem telum, quod vulgò nunc adpellatur *hallebard*: quod vocabulum nihil aliud significat, quàm *securim palatinam*; quâ regum nunc principumque satellites & corporum custodes armantur: *halle* quidpe est *atrium palatii*, veteri Germanorum, sive Celtarum vocabulo, Anglis etiam nunc usitato; & *bard*, *securis*. Ego vocabulum *angon* merè Germanicum esse agnosco: dictumque sic priscâ dialecto, quod postmodùm *angen*, & tandem, ut nunc est, *angel*; ἄγκιστρον Græcis, Latinis *hamum* significans. nisi fortè suspicari libeat, genuinum germanumque Germanorum vocabulum fuisse *angol:* quod Græco ori Agathias accommodans, verso λ in ν, fecit ἄγνων. Verùm de hoc satis. exemplum ejus exprimitur figurâ VI.

Aliud hinc teli genus, Gallis usitatum, refert Strabo, dicto lib. IV: Ἔτι δὲ ἡ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, οὐκ ἀγκύλης ἐφιέμενον, πλεβολώτερον δὲ βέλους· ᾧ μάλιστα ἕπονται τὰς τῶν ὀρνέων χρῶνται θήρας. id est: *Habent & lignum quoddam, grosphi formâ; quod non amento, sed manu torquetur, longiùs etiam quàm telum: quo maximè utuntur ad aucupium.* Γρόσφον sic describit Polybius, lib. VI: τὸ δὴ τ γρόσφων βέλος ἔχει τῷ μὲν μήκει τὸ ξύλον ὡς ὀπτὼ πήχεων ὀλιγῳ, τῷ δὲ πάχει δακτυλιαῖον· τὸ δὲ κέντρον τριημιαῖον. hoc est: *Hasta velitaris telum est, habens hastile duos ut plurimùm cubitos longum; crassum verò digitum unum. spiculum illi dodrantis unius.* Vegetius lib. II, c. XV: *Bina habebant missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque, & semis: quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur: aliud minus, ferro triangulo, unciarum quinque, hastili trium pedum & semis; quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur.* Grosphus igitur Polybii, quoad ferrum, idem fuit cum majore illo missili Vegetii; quoad lignum, sive hastile, cum minore. unde & telum illud Gallorum venatorium maximè simile fuit veruto. Hinc Silius, lib. III, de Artabris, Hispanicâ gente:

—— Movet Artabrus arma
Aclide, vel tenui pugnax instare veruto.

Grosphi tamen Polybii, *hastæ* sunt *velitares* Livii: qui & ipse has facit tela levia, missilia, & exigua; ut quorum plura singuli dextrâ gerebant. Libro XXXVIII, velitum armaturam describens; *In dextrâ*, inquit, *hastas habet, quibus eminus utitur.* Libro XXXI: *Velites, emissis hastis, comminus gladiis rem gerebant.* Libro XXVIII: *Velites primò missilibus territavère. deinde, emissis levibus telis, quibus irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios nudant.* Amento hasce hastas fuisse excussas, docet Cicero in Bruto: *Hastæ velitibus amentariæ traduntur.* Hinc Strabo telum illud Gallicum grospho ait esse simile, armento tamen non torqueri. Angustum fuisse ferrum in dictis hastis, haud dubium est; ut in telo levi, tenui, ac brevi. Vegetius triangulum tribuit veruto. teres fuisse antiquitus, haud obscurè ostendit Virgilius, Aeneid. lib. VII:

Pila manu, sævosque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.

Gallicum illud telum, quod manu sine amento impellebatur, tereti fuisse ferro uti credam, inducit me usus ejus ad aucupium: cui angustum teresque ferrum maximè conveniebat. Ejusdem omnino formæ telum, quod ex ultimâ illâ haud dubiè antiquitate reservatum, Hibernis frequenti in usu, vulgari nunc vocabulo dicitur *dart*. Gallicum illud telum quod nomen olim habuerit, Strabo equidem haud memorat aliunde tamen id peti posse existimo. Nonius Marcellus: *Sparus, telum agreste. Virgilius lib.* X: *Agrestisque manus armat sparus. Varro Meleagris: Aut ille cervum, qui volabile currit, sparo secutus tragulâve trajicit.* Virgilii locus integer sic habet:

—— Procul Orphitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros crepta juvenco

Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malæ texêre lupi, cum dentibus albis:
Agrestisque manus armat sparus.

Sparus igitur fuit telum agreste, ac venatorium. Festus Pompejus Gallicum id facit telum. *Rumex*, inquit, *genus teli, simile spari Gallici, cujus meminit Lucilius: Tum spara, tum rumices portantur, tragula porrò.* Si igitur *sparus* Gallorum telum, idque venatorium; quid aliud existimandum, quàm telum illud Gallicum grospho simile? At ego, non unorum id Gallorum proprium, verùm cunctis pariter Celtis fuisse commune, arbitror. in Galliâ quidpe, quum hoc vocabuli hodiè prorsus ignoretur; in Germaniâ ac Britanniâ maximè viget; quamvis in telo nihil ex veteri sparo simile vel par habente, nisi ipsum cuspidem teretem: quod Germanis *spär*, Anglis *speare* adpellatur; aliàs *lancea* vulgò tam Germanis atque Britannis, quàm Gallis, Hispanis, & Italis dictum. Priscis Hispanis fuisse commune, ostendit Silius, lib. III; ubi de Vettonibus loquitur, qui unà cum aliis Hannibalem sequebantur, Italiæ bellum inferentem:

Rindacus hic ductor: telum sparus; ore ferarum
Et rictu horrificant galeas. venatibus ævum
Transigitur, vel, more patrum, vis, raptaque pascunt.

Non modò *sparum* heic nominat Hispanicum illud telum, quo Vettonum natio utebatur; sed & venatorium id fuisse, apertè testatur. Sallustius, ut suprà dictum, ab militaribus id excludit armis, libro de bello Catilinario: *Sed ex omni copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præacutas sudes portabant.* & item Virgilius, ut antè relatum; *agreste* id adpellans telum. Secus tamen facit Strabo; bellis etiam & prœliis inferri solitum, haud obscurè innuens. cui consentit Silius, loco modò citato: & item Gellius, lib. X, cap. XXV, inter alia tela bellica id recensens: item Cicero, in oratione pro Milone: *Scutorum, gladiorum, framearum, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur.* Sed tam excludendus erat Sallustio Cellarum *sparus* ab usu bellico, quàm ejusdem gentis *lancea minor*; de quâ suprà satis demonstratum est.

Aliud iterum teli genus indicat Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & Istri ostia accolentibus:

Quos, duce Teutagono, crudi mora corticis armat;
Aequaque, nec ferro brevior, & romphea ligno.

Nugas igitur egit Isidorus grammaticus, qui, loco suprà dicto, *romphæam* ait esse eamdem & *frameam*, & *spatam*, sive *gladium ex utrâque parte acutum.* Meliùs Gellius, dicto loco; qui genus id teli ait esse Thraciæ nationis; quæ & ipsa quondam contermina Bastarnis, circa Istrum colentibus. Simile fortè fuit pilo Romano; de quo ita Appianus in Celticis: Τὰ δὲ δόρατα ἦν οὐκ ἐοικότα ἄκοντι, ἃ Ῥωμαῖοι καλοῦσι ὑσσοὺς, ξύλου τετραγώνου τὸ ἥμισυ, καὶ τὸ ἄλλο σιδήρου τετραγώνου. id est: *Erant autem hastæ jaculo dissimilia tela: quas Romani hyssos* (imo sic Græci, Romani *pila*) *vocant, hastili quadrangulo, præfixas ferro quadrangulo paris longitudinis.* Et Polybius, lib. VI, ὑσσοὺς refert τετραγώνους· ὧν δὲ ξύλου τὸ μῆκός ἐστιν ὡς τρεῖς πήχεις· προσήρμοσται δὲ ἑκάστοις βέλος σιδηροῦν ἀγκιστρωτὸν, ἴσον ἔχον τὸ μῆκος τοῖς ξύλοις· id est: *quorum hastile tria ferè cubita longum est: aptumque singulis ferrum hamatum, paris longitudinis cum ipsis lignis.*

Atque hactenus de telis priscûm Germanorum sive Celtarum dictum ferro munitis. Alia eisdem Germanis fuisse tela brevia, ferro carentia, indicat apertè auctor noster, in annal. lib. II, his verbis: *Primam utcunq; aciem hastatam; ceteris præusta aut brevia tela.* Nempe prima acies prælongas illas habebat hastas, frameas eorum vocabulo dictas. ceteris tela erant præusta, aut, si ferro cuspidata atque munita, tamen brevia, ut reliqua. Brevia ista tela præusta nullam habuêre neque bipennis seu securis, neque lanceæ flammatæ, neque hami figuram; sed in teretis tantùm veruti seu spari formam fuêre cuspidata. unde etiam *sudes* dicebantur Latinis. Sallustius, loco prædicto: *Alii præacutas sudes portabant.* Virgilius, Aeneid. lib. VII:

—— Non jam certamine agresti
Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis.

Statius, Thebaid. lib. IV:

Arcades hi, gens una viris, sed dissona cultu
Scinditur; hi Paphias myrtos à stirpe recurvant,
Et pastorali meditantur prœlia trunco;
His arcus, his tela sudes.

Herodotus, lib. VII: Λίβυας καὶ Μυσίους ἀκοντίοισι ἐπικαύτοισι χρεωμένους refert in Xerxis exercitu; id

id est, *Afros & Mysios, præustis jaculis utenteis.* De hoc genere telorum intelligenda sunt illa auctoris nostri, in libro de Germaniâ: *Ne ferrum quidem superest: sicut ex genere telorum colligitur.* Exemplar eorum exstat figurâ I. Sed sudes, genus telorum antiquissimum, tenuiorum tantùm & infimæ fuit plebis; quibus neque vestis, neque sagulum, neque pellis, neque galea in bello; sed, præter sudem, scutum dumtaxat ex vimine, vel cortice. Hi tamen etiam aliud quoddam tela cuspidandi genus habuêre; de quo Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Vrorum cornibus barbari septemtrionales potant. alii præfixa hastilia cuspidant.* Simile quiddam de Fennorum pauperrimâ gente auctor noster, in fine libri de Germaniâ: *Sola in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant.*

Aliud prætereà fuisse priscis Germanis teli genus, indicat Virgilius, dicto Aeneidos libro VII:

Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu soliti torquere catejas.

Teutonico dixit *ritu*, quia Teutoni, Germanica gens, bellum Italiæ unà cum Cimbris moventes, iis usi sunt; quiaque horum prima Romani experti sunt arma Germanica. Isidorus, lib. XVIII, cap. VII, sic de *catejâ*, in voce *clavâ: Hæc & cateja: quam Horatius cajam dicit. est autem genus Gallici teli, ex materiâ quammaximè lentâ; quæ jactu quidem non longè, propter gravitatem, evolat; sed, quò pervenit, vi nimiâ perfringit.* Cateja igitur est clava, ex materiâ lentissimâ, id est, ex ligno lentissimo confecta. Eamdem ejus & materiam & gravitatem, sive magnitudinem, atque usum ostendit Ammianus Marcellinus lib. XXXI, in Gothorum gente, Thraciam vastante: *Barbari, ut reparabiles semper & celeres, ingenteis clavas in nostros conjicientes ambustas, mucronesque acriùs resistentium pectoribus illidentes, sinistrum cornu perrumpunt.* His igitur arma fuêre singulis gladius atque cateja. hac eminus, illo comminus decernebant. Antiquissimum hoc, ac fortè omnium primum fuisse teli genus, patet ex eo, quòd Herculi, bellatorum primo bellorumque deo, nihil aliud armorum tribuit antiquitas. Sic enim Diodorus, lib. I: Ὁμοίως δὲ τό τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντὴν τῷ παλαιῷ πρέπειν φασὶν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μήπω τῶν ὅπλων εὑρημένων, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμυνέσθαι τοὺς ἀντιταττομένους, τῶν δὲ δοραῖς τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι. Id est: *Ad eumdem modum clava & leonis exuviæ Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines secum congressos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis munimentisque utebantur.* Unde & illud Statii, loco prædicto:

—— Hi Paphias myrtos à stirpe recurvant:
Et pastorali meditantur prælia trunco.

Et eodem libro:

—— Quibus amenta, nec enses
Triste micant: flavent capiti tergoque leonum
Exuviæ, gentilis honos; & pineus armat
Stipes.

Item, lib. VII:

Tela rudes trunci; galeæ, vacua ora leonum:
Arborei dant scuta sinus.

Plinius, lib. VII, cap. LVI: *Prælium Afri contra Aegyptios primùm fecêre fustibus.* De Campanis, Italicâ gente, Silius, lib. VIII:

—— Leviora domo de more parentum
Gestabat tela, ambustas sine cuspide cornos.

Et lib. III, de Macis, Africâ gente, Annibalem in Italiam sequentibus:

—— Pandâ manus est armata catejâ.

De Troglodytis, inter Nilum & Arabicum sinum colentibus, Strabo, lib. XVI: Γυμνῆται δὲ, καὶ δερματοφόροι, καὶ σκυταληφόροι, διατελοῦσιν· id est: *Nudi agunt, pelleis & clavas gestantes.* & mox: Οἱ δὲ Μεγαβάροι Αἰθίοπες τοῖς ῥοπάλοις καὶ τύλους προστιθέασι σιδηροῦς. id est: *Aethiopes Megabari clavas ferreis nodis armant.* De Assyriis Herodotus testatur, lib. VII, inter alia arma habuisse & ῥόπαλα ξύλων τετυλωμένα σιδήρῳ, id est, *clavas ligneas, ferro munitas.* Idem paullo pòst de Aethiopibus: Εἶχον δὲ καὶ ῥόπαλα τυλωτά· id est; *Habebant & clavas præferratas.* De Hyrcanis, Asiaticâ gente, Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν VI:

Et puer è primo torquens temone catejas.

De Turni commilitonibus, quos Aeneas occîdit, Virgilius, Aeneid. lib. X:

—— Nec longè Cissea durum,
Immanemque Gyam, sternentes agmina clavâ,

Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvêre manus.

De Lucanorum in eâdem Italiâ gente, in bellum ad Cannas eunte, Silius dicto lib. VIII:

—— *Quæ Buxentia pubes*
Aptabat dextris irraſæ robora clavæ.

Quin hodiéque apud plerosque exteri orbis populos hoc unum teli genus notum. Horatius ubi id *cajam* adpellaverit, ut citat Iſidorus, ego equidem ignoro. id ſcio: Luſatiis hodiè, Slavici generis in Germaniâ populis, clavam dici *kaj*: & Polonis, itidem Slavis, *kiy*: Germanis verò *kaile*, & variantibus dialectis, *keile*, & *kiele*. neſcio an cuncta ex unâ eâdemque origine. Hoc hodiéque Polonorum, Hungarorum, Bojohæmorumque & aliarum quarumdam nationum agreſtibus, peregrè euntibus, uſitatiſſimum telum. nec magis quidquam viatores expaveſcunt, quàm ruſticorum in Poloniâ *kiy*, & in Hungariâ *fejesbot*, ſeu *páltza*, in Bojohæmo *palice*; id eſt, *clavam*.

Ceterùm Tacitus neque in libro de Germaniâ, ubi arma Germanorum, telaque enumerat, neque in annalibus & hiſtoriis, ubi haud raras ejusdem gentis cum Romanis pugnas memorat, quidquam de arcuum ſagittarumque apud eos aut fundarum uſu narrat: quæ tamen omnibus aliis circùm gentibus fuêre communia. & de Francis, validâ inter Germanos gente, multis nominibus inter Rhenum Albimque incolente, diſertè ſic Procopius, dicto rer. Gothicar. lib. II: οὐδὲ τόξα εἶχον, id eſt, *neq; arcus habebant*. & de iisdem Agathias, lib. II: τόξα ἢ σφενδόνας οὐκ ἀπιφέρον). id eſt; *Arcubus aut fundis non utuntur*. Vnde ſuſpicari pronum, omnem pariter Germaniam duobus iſtis telorum generibus caruiſſe. Verùm de Fennis tamen, Germanorum omnium versùs orientem æſtivum extremis, ſic noſter in fine libri de Germaniâ: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes; quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant*. Et de Gothis, quorum antiqua ſedes ad lævam Viſtulæ amnis ripam, oſtiumque, Vegetius lib. I, cap. XX: *Detectis pectoribus & capitibus, congreſſi contra Gothos milites noſtri, multitudine ſagittariorum ſæpe deleti ſunt*. Idcircò rectè de Germanorum quoq; gente dici potuit, quod Strabo lib. IV ſcripſit de Gallis: χρῶνται δὲ καὶ τόξοις ἔνιοι, id eſt, *Vtuntur quidam & arcubus*. Sed quæ forma ſpeciesque fuerit arcui Germanico, cognoſcere ſit cura. Indicat haud obſcurè Marcellinus, lib. XXII, his verbis: *Cùm arcus omnium gentium flexis curventur haſtilibus, Scythici ſoli, vel Parthici, circumductis utrimq; introrſus pandis, & patulis cornibus, effigiem lunæ decreſcentis oſtendunt; medietatem rectâ & rotundâ regulâ dividente*. Silius Italicus, lib. VIII, de Hetruſcis:

Spicula bina gerunt; capiti codone ferino
Sat cautum: Lycios damnant haſtilibus arcus.

Parthici ſive Scythici arcus forma eadem, quæ olim, nunc etiam apud omneis pariter nationes Perſicas, Scythicas, ac Sarmaticas manet. Germanis noſtris dicitur patriâ lingvâ *eyn Tatariſcher flitſchbogen*, id eſt, *Tataricus arcus*. Apud reliquas olim genteis, in quarum numero & noſtri Germani, quâ ſpecie arcus fuerint, ſatis apertè docet Marcellinus his verbis; *Arcus flexis curvantur haſtilibus*. quibus nihil aliud denotatur, quàm arcus illi prælongi, quibus etiamnum Britannicæ utuntur inſulæ, & exteri orbis populi omnes: quorum lignum, ſive haſtile, viri ſtaturam æquat. ſagitta etiam multo major Scythicâ, ſeu Tataricâ. unde etiam ob quamdam longitudinis ſimilitudinem nomen ei quæſitum compoſitum è Romanorum *pilo*, & ipſorum Germanorum *flitſche*, *ein flitſchpiel*, & aliâ dialecto *flitſchpfeil*. nam hodiéque Germanis *flitſche*, & Gallofrancis *fleſche* dicitur, quod Latinis *ſagitta*. Tales igitur fuêre veterum Gothorum Fennorumque arcus & ſagittæ; quas oſſibus aut cornibus aſperabant: quemadmodùm etiam nunc apud Britannias, & in orbe extero. Atque hæc ferè ſunt genera armorum telorumque, quibus priſci Germani in bello uſi ſunt.

CAP. XLV.

De vetuſtiſſimo more pugnandi ex curru: item de equitatu, & ritu equitandi.

DE armorum telorumque generibus, quibus olim uſi ſunt Germani, pedites juxtà atque equites, ſatis hactenus copiosè curatéque diſſertum puto. nunc de aliis quoque belli adparatibus pauca quædam dicere res poſtulat. De Britannis ſic tradit Diodorus, lib. V: Κατοικεῖν φασὶ τὴν Βρεττανικὴν αὐτόχθονα γένη, καὶ τὸν παλαιὸν βίον τῆς ἀγωγῆς διατηροῦντα. ἅρμασι μὲν γὰρ καὶ ἵπποις πολεμοῦσι χρῶνται, καθάπερ οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων ἥρωες

figura. 15.

figura. 16.

figura 37.

figura, 38.

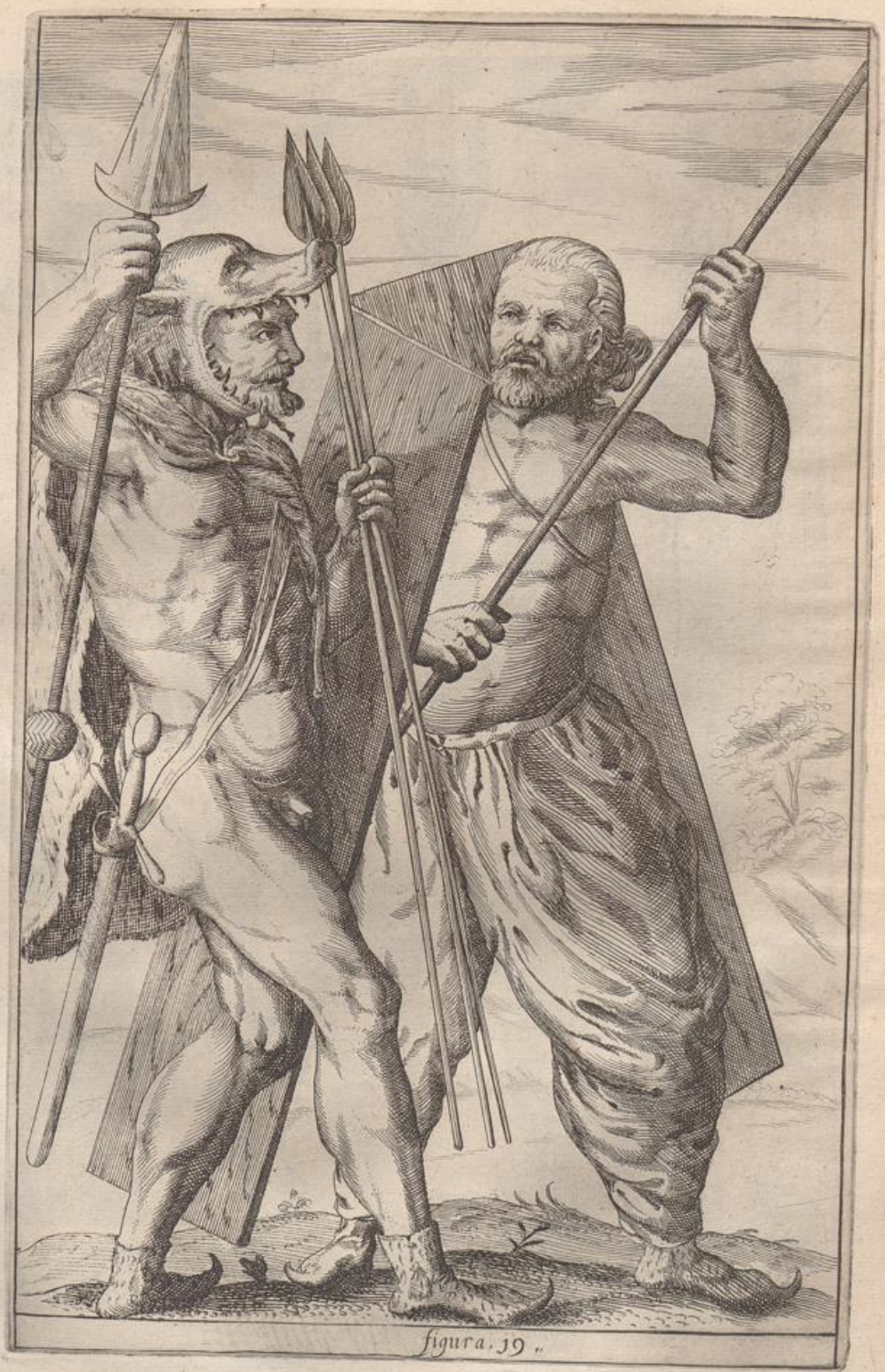

figura. 19.

figura 20.

figura 21

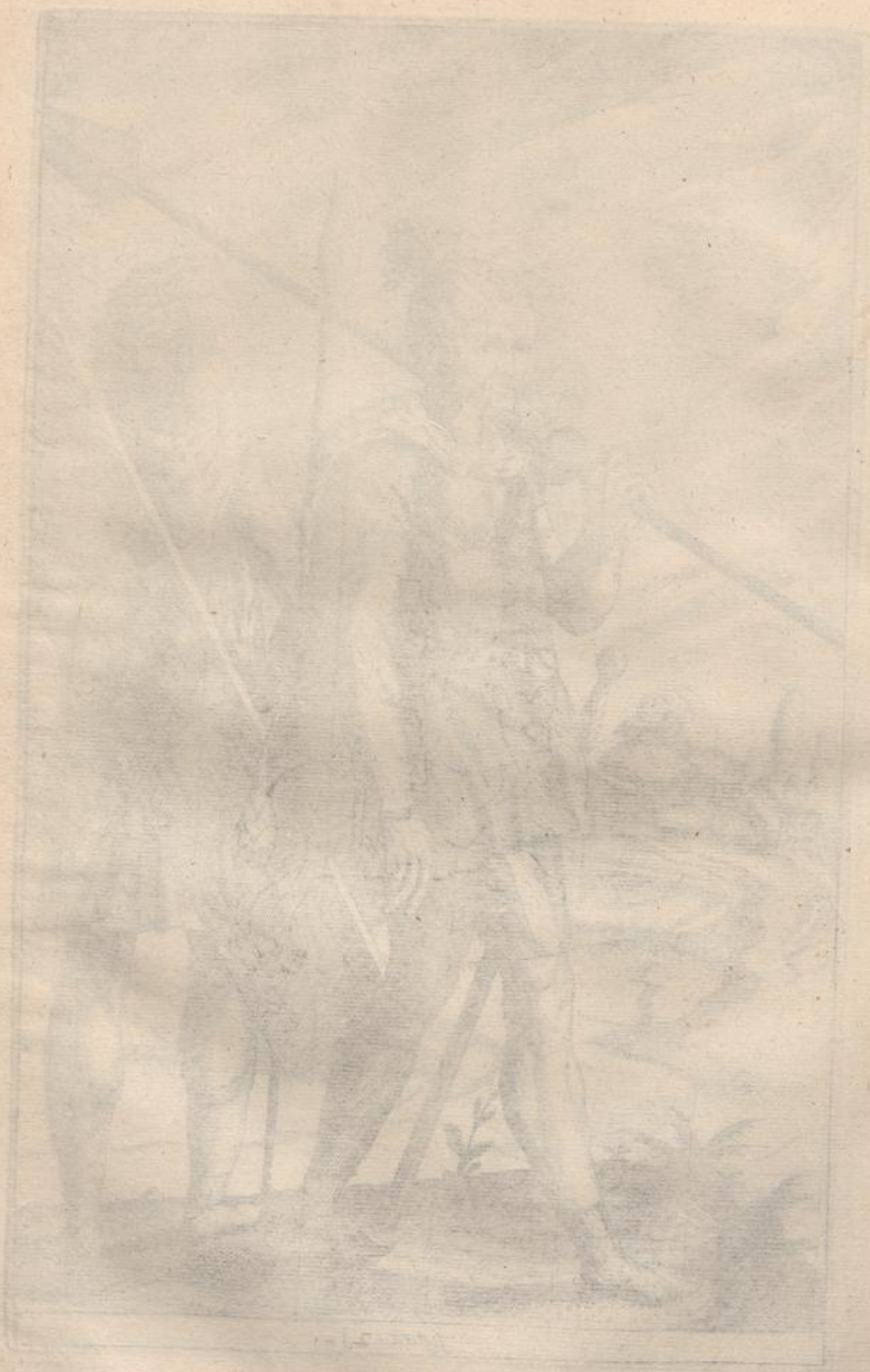

ἥρωες ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ κεχρῆσθαι ϖαραδέδοται). id est: *Britanniam ferunt indigenas incolere genteis, quæ antiquos adhuc vivendi mores retineant. curribus namque in bellis utuntur; quemadmodùm priscos Græcorum heroas in bello Trojano belligerasse traditur.* Priscum sanè hunc esse bellandi ex curribus morem, plurimis gentibus usitatum, passim profanæ juxtà ac sacræ docent historiæ. quapropter & Celtas nostros pariter omneis eo usos, haud dubitandum est. Ac de Britannis manifestum est modò dictum Diodori testimonium. cui consentit Cæsar, primus Romanorum Britanniam cum exercitu ingressus, belli Gall. comment. IV, & V: ut mox videbimus. & Strabo, lib. IV. De Gallis idem Diodorus, eodem libro: Ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται σωφρόνως· id est; *In itineribus & pugnis utuntur bigis.* Florus, lib. III, cap. II, de bello Allobrogico: *Nil tam conspicuum in triumpho, quàm rex ipse Bituitus, discoloribus in armis, argenteoque carpento; qualis pugnaverat.* Strabo, dicto loco, de Britannis simul & Gallis: Πρὸς δὲ τοῦτ' πολέμοις ἁπλοῦς χρῶνται τὸ πλέον, καθάπερ καὶ τῶν Κελτῶν ἔνιοι· id est: *In bellis vehiculis utuntur plerumque, quemadmodùm & Gallorum quidam.* Et Mela, lib. III, cap. V, de iisdem Britannis: *Dimicant non equitatu modò aut pedite, verùm & bigis, & curribus, Gallicè armati. covinos vocant: quorum falcatis axibus utuntur.* Frontinus, stratagem. lib. II, cap. III: *Cajus Cæsar Gallorum falcatas quadrigas palis defixis excepit, inhibuitque.* In Hispanorum equidem bellis, in quantum ea à Græcis Latinisque scriptoribus tradita nobis cognoscere datur, nullus curruum usus usquàm reperitur. quare jam inde eo tempore, quo Romani Hispaniam ingressi sunt, in desvetudinem apud eos abiviſse hunc bellandi morem, probabile est. Nec illos quidem Gallos, qui, magnâ Italiæ parte occupatâ, priscis etiam temporibus crebra cum Romanis gesserunt bella, eo in Italiâ usos invenio: nec alios illos in Asiâ. Et Germanorum creberrima diutinaque cum Romanis bella quamvis Tacitus, & post eum alii, quàm curatissimè memoraverint; tamen de curruum usu in pugnis ne γρῦ quidem. unde haud leve nec vanum documentum, nullum hunc omnino fuisse apud eos morem. Verùm, quia unius ejusdemque gentis atque originis fuerunt Germani cum Gallis atque Britannis, unà cum his ex Asiâ in eam terram, quæ posteà Celtica dicta fuit, profecti: dubitare haud licet, quin & ipsi ab initio eumdem pugnandi modum in Germaniâ suâ habuerint. proinde etiam eum, uti à Cæsare ac Diodoro describitur, huc introducere haud alienum existimo. Cæsar igitur, belli Gall. comment. IV, de pugnâ quâdam, in Britanniâ commissâ, ita narrat: *Tum dispersos nostros, depositis armis in metendo occupatos, subitò adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverunt; simul equitatu atque essedis circumdederunt. Genus hoc est ex essedis pugnæ: primò per omneis partes perequitant, & tela conjiciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: &, quum se inter equitum turmas insinuavêre; ex essedis dissiliunt, & pedibus prœliantur. aurigæ interim paullum è prœlio excedunt; atque ita se collocant, ut, si illi à multitudine hostium premantur, ad suos receptum habeant. ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in prœliis præstant: ac tantum usu quotidiano & exercitatione efficiunt, ut in declivi ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, & brevi moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in jugo insistere, & inde se in currus citissimè recipere consveverint. Quibus rebus, perturbatis nostris novitate pugnæ, tempore opportunissimo Cæsar auxilium tulit.* Ergo nusquàm Galli eo genere pugnæ usi fuerant in Galliâ contra Cæsarem. Diodorus, dicto libro, id genus sic breviter describit: Ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται σωφρόνως, ἔχουσι δὲ καὶ ἅρματα καὶ ἡνίοχον, καὶ ϖαραβάτην. ἀπαντῶντες δὲ τοῖς ἱππεῦσιν ἐν τοῖς πολέμοις, σωτηρίαν ζητοῦσι ταῖς ἀναλύσεσι, καὶ καταβάντες εἰς τὸ ὀπὸ τοῖς ξίφεσι σωίσασι μάχωνται. hoc est: *In itineribus & prœliis utuntur bigis; quæ aurigam simulque militem gestant. occurrentes in bello equitibus hostem petunt missilibus: dein desilientes ex curru, ad gladii conflictum congrediuntur.* Mobilitatem velocitatemque horum curruum indicat & Virgilius, γεωργικῶν lib. III, de equorum educatione disserens:

Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli meliùs feret esseda collo.

Ceterùm, quos Diodorus ϖαραβάτας adpellat, militeis ex curribus propugnantes, subindeque desilienteis ac rursùs adscendenteis, Cæsar, comment. VI, ab ipsius currus vocabulo nominat *essedarios*. Atque de hoc genere pugnæ pauca hæc dixisse sufficiat; siquidem ejus jam nullus Julii Cæsaris sæculo in Germaniâ usus.

De equis nunc, ex quibus pugnare semper soliti sunt Germani, nonnihil dicendum. Cæsar, comment. IV: *Iumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quæque impenso parat pretio, Germani importatis non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus prœliis sæpè ex equis desi-*

liunt, ac pedibus præliantur: equosque eodem remanere vestigio (nempe extra prœlium, ut esseda) *assvefaciunt. ad quos se celeriter, quum usus poscit, recipiunt.* Et auctor noster, in libro de Germania: *Equi non formâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. in rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eóque mixti præliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum.* Cæsar, comment. I: *Arioviſtus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri prœlio quotidiè contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo se Germani exercuerant. equitum millia erant* VI; *totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi; quos ex omni copiâ singuli singulos suæ salutis causâ delegerant. cum his in prœliis versabantur: ad eos se equites recipiebant. hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo decideranr, circumsistebant. si quò erat longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.* Non semper jubis sublevatos cursum equorum pedibus adæquasse; sed ponè etiam equitem sæpiùs eodem equo fuisse vectos, ostendit Strabo, lib. III, his verbis: Οὐκ ἴδιον δὲ τοῦτ' ἦν Βήρων ἀδὲ τοῦτο, σὺν δύο ἐφ' ἵππων κομίζεσθ'· κὴ δὲ τὰς μάχας τὸ ἕτερον πεζὸν ἀγωνίζεσθ'. id est: *Neque hoc Hispanis peculiare est, binos equo vehi: quorum alter pedes in prœliis certamen init.* Gallos credo, & Britannos, Germanosque eum, præter Hispanos, intellexisse. De Bastarnis, ultimâ versùs ortum brumalem Germanorum gente, à Vistulæ fontibus ad Istri usque ostia quondam incolente, Plutarchus in Aemilio Paullo: Ἦλθον μὲν γὰρ αὐτῷ δεηθέντι Βαστάρναι, μύριοι μὲν ἱππεῖς, μύριοι δὲ ἀναβάται. hoc est: *Auxilio namque veniebant roganti* X *millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum jungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Sic vocem heic ἀναβάται interpretatur Livius lib. XLIV; ubi eamdem, haud dubiè ex Polybio desumtam, narrat historiam. De Batavis, Treverisque, Cisrhenanis Germanis, quos P. Crassum in pugnâ Parthicâ duxisse, suprà diximus, ita idem Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: Τάττεις δὲ ἐθάρρει μάλιστα, ἃ μὴ τάττων ἔρρα θωμαστὰ διεπράξατο. τῶν τε γὰρ κοντῶν ἐπελαμβάνοντο, κὴ συμπλεκόμενοι σφίσι ἀνδρας ἀπὸ τῶν ἵππων ἐώθουν, τῇ βαρύτητι δ' ὁπλισμοῦ διασκήπτοντες ὄγκῳ· πολλοὶ δὲ καὶ αὐτῶν ἀπολιπόντες ἵππους, καὶ δυσὶν ὁμοῦ τοῖς ἑκείνων, ἔτυπτον εἰς τὰς γαστέρας· οἱ δ' ἀνεσκίρτων ὑπ' ὀδύνης, ἃ συμπατοῦντες ἐν ταὐτῷ σφίσι ἀναβάτας καὶ πολεμίους ἀναπεφυρμένους ἀπέθνησκον. Id est: *His enim fidebat maximè, horumque virtute mira edebat facinora. apprehensis namque hostium contis, viros complexi, ex equis eos deturbabant, armorum pondere immobiles. multi etiam, equis suis relictis, hostium equos subeuntes, ventres eorum fodiebant. qui, præ dolore subsultantes, excutiebant sessores, & tam suos quàm hostes proculcabant promiscuè.* Communem hunc fuisse omnium Germanorum morem, ex Taciti annal. lib. I disco; ubi hæc præscripta sunt verba: *Neque tamen Arminius, quamquàm libero incursu, statim prorupit. sed, ut hæsêre cæno fossisque impedimenta, turbati circùm milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus, & lentæ adversùm imperia aures; irrumpere Germanos jubet, clamitans, En Varus. & eodem iterum fato victæ legiones. simul hæc, & cum dilectis scindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit. illi sanguine suo & lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes.* Cetcrùm Cæsar, commentar. IV, suprà citatis hæc addit: *Neque eorum moribus turpius quidquam aut inertius habetur, quàm ephippiis uti. itaque ad quemvis numerum ephippiatorum quamvis pauci adire audent.* Phaleris tamen usos, testis est noster, in dicto libro de Germaniâ. *Gaudent*, inquit, *præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* Et Sidonius, lib. IV, epist. XX, de Segismeris, regii inter Gothos juvenis, cultu: *Illum equus phaleris comtus, imò equi radiantibus gemmis onusti antecedebant.* Sed phaleras etiam sine ephippio dici, ostendit Gellius, lib. V, cap. V: *Equitatus frenis, ephippiis, monilibus, phaleris præfulgens.* Antiquissimum fuisse morem, sine ephippiis equitare, disco ex Virgilio, Aeneid. VIII:

Omnibus extemplò Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

His picta ista tapeta loco ephippiorum fuêre. quo ritu & antiquos illos Taciti ævo Germanorum principeis duceisque torquatos, ac phaleratos, & in his Segismerem regium juvenem, equitasse credo. De Chryxo, Bojorum duce in exercitu Hannibalico, sic equum suum adloquitur consul Romanus, apud Silium, libro IV:

—— Videsne,
Quantus eat Chryxus? jam nunc tibi præmia pono

Illum

Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta,
Barbaricum decus; & fulvis donabere frenis.

Sed talia Tacitus de Germanis Rheno proximis: de quibus eodem libro istud: *Quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent.* de ulterioribus verò hoc: *Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. possessione & usu haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur.* His igitur, loco tapetium, sive ephippiorum, sagulis versicoloribus insternebantur equi. Frenatos tamen fuisse, ostendit idem auctor, eodem libro: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus affert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur: sed boves, & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque.* Atque hoc erat omne genus armorum, quibus eques armatus in prœlium descendebat; adjectis tamen tegumentis, loricâ, ac galeâ, de quibus suprà dictum. Idem auctor ibidem anteà: *Et eques quidem scuto frameâque contentus est. pedites & missilia spargunt; pluraque singuli; atque in immensum vibrant, nudi, aut sagulo leves.* Quibus in verbis quia gladii nulla fit mentio, cave credas, auctorem excludere illum ab equite voluisse. id enim alter ille, proximè ante hunc citatus, locus liquidò negat. Nec minùs certè sagulum aut pellem ferinam habuêre equites quàm pedites. De feminis porrò ista subjungit Tacitus: *Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam; idem in pace, idem in prœlio passuram ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum.* Hinc illud Nicetæ Choniatis, in vitâ Manuelis Comneni, de Alemannis ac Francis: οἷς ἐθήλεια κατελέγοντο ὡς ἄῤῥενας ἐφιππάζουσαι, καὶ ταῖς ἐφεστρίσιν οὐ συμβάδην τὼ πόδε διαχαλῶσαι, ἀλλὰ πεπιβάδην ἀνέδην ἐποχούμεναι. id est: *Inter quos & mulieres erant, non conjunctis pedibus, sed virorum ritu, largiter diductis, super sagis equitantes.* Sed hactenus de equitatu disseruisse sufficiat.

Cap. XLVI.

De decernendo bello, diligendoque exercitus duce, & aliis ordinum ductoribus: item de ducis in bello auctoritate atque officio.

Bellicis armis summâ, quantum fieri potuit, curâ descriptis, tempus nunc est ad ipsum bellum transire. Tantum igitur quum fuerit, ut suprà dictum, priscis Germanis armorum studium, tantusque belli amor; facilè quævis res vel levissima in causam belli sufficere potuit: adeò, uti rarò justum aliquod bellum ab iis susceptum existimem; nisi si bellum sibi illatum propulsaverint, aut exortam tyrannidem exstinxerint. in ceteris istud auctoris nostri vigebat, in libro de Germaniâ perscriptum: *Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persvaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sangvine parare.* Item illud Silii, lib. III, de Vettonibus, Hispanicâ gente:

—— Venatibus ævum
Transigitur, vel, more patrum, vis raptaque pascunt.

Vnde illud sequitur, quod Cæsar, belli Gall. comment. VI, testatur de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt. Atque ea juventutis exercendæ ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant.* Cujus rei exemplum exstat apud Tacitum, annal. lib. XII: *Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.*

At bella quo more ac ritu, quâ item auctoritate decreta fuerint, quique iis duces præpositi, primo loco indicandum est. Tria fuisse apud eos rerumpublicarum genera, quum suprà ostensum sit; unum *democraticum*, alterum *monarchicum*, tertium ex utroque *mixtum*: ex his, monarchis, sive regibus, liberâ atque absolutâ potestate imperitantibus, pro suâ libidine atque auctoritate quodvis bellum instituere atque decernere licitum fuisse, certum est. Bella autem hos gessisse cum finitimis, patet ex hisce auctoris nostri verbis, in libro de Germaniâ: *Svionum hinc civitas, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* quorsum quidpe arma & classes, nisi in bellicas expeditiones? His verò bellis aut ipsi reges præerant, aut alium quempiam, è subjectorum numero, cum ducis imperio ac potestate præficiebant. Mag. Adamus Bremensis de eisdem Svionibus: *In prœlium euntes omnem præbent obedientiam regi; vel ei, qui ductor ceteris à rege præficitur.* non liberæ, aut ingenuæ conditionis; sed servus, vel libertus. Sic enim de iisdem Svionibus paullo

pòst noster: *Est apud illos & opibus honos. eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo; sed clausa sub custode, & quidem servo: quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.* Et eodem libro anteà, de moribus Germaniæ in commune loquens: *Liberti non multum supra servos sunt. rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate: exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super ingenuos, & super nobiles ascendunt. apud ceteros libertini, libertatis argumentum sunt.*

At in mixtis ex monarchiâ ac democratiâ rebuspublicis, in quibus tamen plebis regimen prævaluit, regem unà cum proceribus bellum decrevisse, quod posteà populus probavit; ducem verò ejus ipsum regem fuisse, credibile est. in hoc namque unum rex creabatur, uti ductu suo civitatem contra hosteis defenderet.

In puris democratiis quæ fuerint harum rerum consvetudines, clariùs jam ex Romanorum monimentis cognoscere datur. quidpe hujus generis civitates, Rheno amni Galliæque, Romanorum provinciæ, proximæ, crebra bella & Romanis intulerunt, & ab ipsis passæ sunt. unde curatior atque exactior earum apud Romanos auctores memoratio. De his igitur Tacitus, in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes consultant; de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* Ergo etiam de bellis omnes, id est universa plebs, consultabant. nam bella in maximis esse rebus, quis non intelligit? De cetero, quinam heic intelligantur principes, jam anteà ostensum est: nempe magistratus, proceres, seu primores, pagorum vicorumque rectores, ac judices; in iis scilicet civitatibus democraticis, quæ sine principatu fuerunt: penes quos concilium quoque sive conventum indicendi fuisse auctoritatem, suprà dictum est. Quòd si verò civitas democratica principem haberet; (quem regem vulgò adpellabant Romani:) in hujus erat potestate concilium imperare. *Coibant*, ut testis est Tacitus, *nisi quid fortuitum & subitum incideret, certis diebus; cùm aut inchoaretur luna, aut impleretur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credebant.* Lunam itaque non observasse neque Arminium, quum is Varum cum tribus legionibus opprimere quæreret in Cheruscis, neque Civilem Batavum, quum hic gentem suam in rebellionem adversùs Romanos trahere tentaret, credibile est. nam hi opportunitates temporum, quibus latere Romanos possent, aucupabantur. Aliàs *illud ex libertate*, ut idem ait auctor, *vitium* erat, *quòd nec simul nec jussi conveniebant: sed & alter & tertius dies cunctatione coëuntium absumebatur.* Denique, *ut turbæ placuit, considebant armati.* nam armati tunc convenire omnes jubebantur. unde *concilium* dictum *armatum*, teste Cæsare, belli Gall. comm. v. ubi de Indutiomaro, Treverorum principe, loquens; *Armatum*, inquit, *concilium indicit. Hoc, more Gallorum,* (imò omnium Celtarum) *est initium belli: quo lege communi omnes puberes armati convenire coguntur.* Deinde *silentium* (auctor est Tacitus) *per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus erat, imperabatur.* Omnibus rebus agendis auspicia eos atque sorteis præmisisse, suprà ostensum est. itaq; de bello etiam si consultandum foret, auspicia primùm atque sorteis petisse, certum est. Sed sorteis primo loco experiebantur. hæ *si prohibebant, nulla de eâdem re in eamdem diem consultatio habebatur*; sed in posterum diem rejiciebatur. *Sin permissum*, scilicet vel primo, vel secundo, vel tertio denique die; *auspiciorum adhuc fides* pariter *exigebatur; & equorum præsagia.* Hæc cuncta si adnuerent, tunc demum de bello decernebant in concilio publico. *Mox rex*, inquit noster, *vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia erat, audiebantur*, de bello suscipiendo differentes; *auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia; fremitu aspernabantur: sin placuit, frameas concutiebant. honoratissimum* quidpe *assensus genus* erat, *armis laudare*. Bellum igitur hoc modo decernebatur.

Dux erat bello decreto, in civitatibus liberis, quæ cum principatu erant, ipse princeps; quod suprà, cap. XXXVIII, demonstratum: sin verò civitas sine principe vel rege ageret; *dux sumebatur ex virtute*, teste eodem Tacito; id est, omnium bellicosissimus. nam omnis eorum virtus in unâ animi lacertorumque consistebat strenuitate. Deligebatur autem dux in dicto concilio ab omni simul plebe; ut dicto cap. XXXVIII ostensum. Ritum deligendi ostendit idem noster, historiar. lib. IV, in Brinione, nobili Caninefate, in ducem rebellionis Batavicæ delecto. *Igitur ipso*, inquit, *rebellis familiæ nomine placuit. impositusq; scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur.* More gentis, non Batavæ tantùm, vel Caninefatis, sed universùm Germanorum. Apud Cassiodorum, var. lib. x, Gothorum, Vistulæ ostia quondam accolentium, rex: *Indicamus, parenteis nostros Gothos, inter procinctuales gladios more majorum scuto suppositò, regalem nobis contulisse, præstante Deo, dignitatem, ut ho-*

figura. 24.

ut honorem arma darent, cui opinionem bella pepererant. Gregorius Turonenſis, hiſtoriar. lib. II, cap. XL, de Chlodovei, Francorum regis, electione: *At illi iſta audientes, plaudentes tam palmis quàm vocibus, eum clypeo evectum, ſuper ſe regem conſtituunt.* Ceterùm ſcuto impoſitum aliquoties in gyrum circumtuliſſe, oſtendit idem Gregorius, lib. VII, cap. X, in Gundobaldo quodam in regem electo: *Parmæ ſuperpoſitus, rex eſt elevatus. Sed, quum tertiò cum eo gyrarent, cecidiſſe fertur ita, uti vix manibus circumſtantium ſuſtentari potuiſſet.* De eâdem re ita Aimoinus, lib. III, cap. VI: *Evocatum Gundobaldum, more antiquorum Francorum regem proclamantes eſſe ſuum, elevaverunt cum clypeo. quumque tertiò totum cum eo circuiſſent exercitum, repentè ruens rex vix à terrâ elevari potuit.* Atque hoc eſt, quod rerum ſcriptores *in regem elevare* paſſim dicunt. Hunc morem Romani quoque milites à Germanis didicerunt. unde illud Herodiani, ſub finem lib. VIII: Ἀ'ραύμοι ἢ τὸν Γορδιανὸν, καίσαρα ὄντα, αὐτοκράτορα ἀναγορεύουσι. id eſt: *Sublatum in ſublime Gordianum Cæſarem, imperatorem declarant.* Sic & Capitolinus, in Maximino ac Balbo: *Gordianus Cæſar, ſublatus à militibus, imperator eſt adpellatus.* De Juliano Am. Marcellinus libro XX: *Impoſitus ſcuto pedeſtri, & ſublatiùs eminens, Auguſtus renuntiatur.* De eodem Zoſimus, lib. III: Καὶ ἐπί τινος ἀσπίδος μετέωρον ἄραντες ἀνεῖπον Σεβαστὸν αὐτοκράτορα. id eſt: *Sublimem in ſcutum quoddam elatum, imperatorem Auguſtum adpellant.* Atque iſti quidem Gallicani Germanicianique milites. Sed & in Græciâ poſteà hæſit. Zonaras, in vitâ Juſtiniani, de Hypatio, ſeditiosè contra Juſtinianum electo: Καὶ ἐπ' ἀσπίδα αὐτὸν μεταρσίου ἄραντες, ἀναγορεύουσι βασιλέα. id eſt: *In clypeum ſublimè elatum, regem adpellant.* Et Curopalates, de officiis aulæ: Ὁ νέος βασιλεὺς, ἐπὶ σκυτέως καθεσθεὶς ἐποίησε τὴν ἐπάρσιον. id eſt: *Novus imperator, ſcuto impoſitus, tollitur in altum.* Nicephorus Gregoras, libro tertio, de Theodoro, Ducæ filio: Ἀναγορεύεται δ' ὕστερον βασιλεὺς παρ' ἑκόντων τ' ὑπηκόων ἁπάντων, καθεσθεὶς ἐπ' ἀσπίδος, καθ' ὃ ἐν τάξεσι δηλοῦσθαι ἔθος. hoc eſt: *Adpellatus poſteà imperator eſt à volentibus ſubditis omnibus, impoſitus ſcuto, more hac in re recepto.* Deligebatur igitur apud noſtros dux, primùm à multitudine in publico concilio, ſententiis collatis. dilectus deinde ſcuto imponebatur; atque in ſublime humeris ſuſtinentium elevatus, in gyrumque circumlatus, dux belli decreti ſalutabatur. Nomen ei tunc ab muneris argumento tributum, quo patriâ lingvâ dicebatur HEERZOG, & variante dialecto HEERTOG: id eſt, *dux exercitus.* nam *heer* ſignificat *exercitum*; *zog* verò, quaſi *ziger*, dux. quidpe *zigen* vel *zihen* (quod in flexionibus mutat *h* in *g*) eſt *ducere.* & *zog* item, ſive *zug*, notat *expeditionem:* variantibus autem dialectis, *tog* & *tug.* unde ipſe dux hodiéque ſuperioribus Germanis dicitur *Herzog*; inferioribus *Hertog*; ſeptemtrionalibus, id eſt, Svedis, Danis, atque Norvagiis *Hertug.*

Jam verò ceteri ORDINUM DUCTORES qui fuerint, ex Taciti annal. libro ſecundo perſpicitur. ubi duas adverſas acies, Romanorum atque Cheruſcorum, deſcribens: *Nec Arminius*, inquit, *aut ceteri Germanorum proceres omittebant ſuos quiſque teſtari.* nempe ſuos quiſque ordines. proceres quidpe iſti nulli alii fuerunt, quàm ſingulorum ordinum ductores. De iiſdem eodem libro, paullo antè: *Flumen Viſurgis Romanos Cheruſcoſque interfluebat. ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adſtitit: quæſitoque, an Cæſar veniſſet, poſtquàm adeſſe reſponſum eſt, ut liceret cum fratre colloqui, oravit. Erat is in exercitu, cognomento Flavius, inſignis fide, & amiſſo per vulnus oculo, paucis antè annis, duce Tiberio. Tum permiſſum. progreſſusque ſalutatur ab Arminio. qui amotis ſtipatoribus, ut ſagittarii, noſtrâ pro ripâ diſpoſiti, abſcederent, poſtulat.* Primùm eos heic *primores* adpellat, dein verò *ſtipatores:* non quia ſtipatorum, ſive ſatellitum, id eſt, corporis Arminii cuſtodum munus in caſtris obiverint; ſed quia tum Arminium, ad ripam fluminis progredientem, comitati eſſent, lateraque ejus ſtipaſſent, id eſt, honoris causâ deduxiſſent; ut vulgò fieri ſolet, extra caſtra duce procedente. Quamquàm ſtipatores heic maximè intellexiſſe potuit auctor *comiteis* ducis, procerumque; de quibus infrà dicetur: cum quibus tamen & ipſi poterant abiiſſe primores. Ceterùm in pace qui fuerint *primores*, ſive *proceres*, ſuprà, capite trigeſimo nono, oſtenſum eſt: nempe pagorum vicorumque principes, id eſt, magiſtratus, rectores, ſeu judices. Itaque, quia in bello quoque ordinum ductores erant eorumdem pagorum, quos ſinguli ducebant, rectores, iiſdemque ſimul, cum ipſo duce, totius exercitus judices; iiſdem vocabulis, quibus domi in pace, in bello quoque adpellabantur ſinguli *eyn fürſt*, & variante dialecto *een förſt.* unde etiam auctor noſter iiſdem vocabulis Latinè eos adfecit. Judiciis autem publicis in exercitu cum ipſo duce præfuiſſe, juraque militibus reddidiſſe, patet ex Cæſaris comment. VI, de bello Gallico. *Quum bellum*, inquit, *civitas aut illatum defendit, aut infert; magiſtratus, qui ei bello præſint, ut vitæ neciſque habeant poteſtatem, deliguntur.* Hinc etiam Ammian. Marcellinus eoſdem adpellat *judices.* ut libro XXVII, de Athanarico,

uno

uno è Gothorum principibus, loquens: *Post leviora certamina, Athanaricum, eâ tempestate judicem potentissimum; ausum resistere cum manu, quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam.* Et libro XVII: *His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacryma vel sanguis exstingueret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus subregulus, aliique optimates, & judices, variis populis præsidentes, viso exercitu in gremio regni solique genitalis, sub gressibus jacuêre militum: & adepti veniam jussa fecerunt.* Antiquissimus hic etiam nunc apud barbaras genteis, non tantùm in oriente ac meridie, sed & in extero orbe viget mos. Quin & olim apud priscos Romanos viguit; ut, qui domi in urbe magistri equitum, tribuni, centuriones, decuriones, populum regerent, iidem foris etiam in bello, iisdem vocabulis, contra hostem ducerent. quâ de re ita Dionysius Halicarnassensis, lib. II: Ὁ γὰρ αὐτῷ Φανεὶς τρισχιλίαν ἐξάγειν, ἢ πεντακισχιλίαρχος τότε ἔδει ἀποδεδεῖχθαι καὶ φύλαρχος, ἢ ἑκατονταέρχης καὶ λόχους, ἢ ἱππέων ἡγεμόνας, ἢ τὸ ἀριθμεῖσθαί τε καὶ λογίζεσθαι, καὶ πύξιν ἕκαστον τῶν στρατευομένων ἀναλαμβάνειν. hoc est: *Quoties namque ei visum est expeditionem facere; neque tribunos opus erat eligere per tribus, neque centuriones per centurias, neque magistros equitum, neque censum & delectum haberi, & in suum quemque ordinem redigi.* Falsò, quemadmodùm alia multa, hoc quoque Romulo adscribi puto; quasi is primus id ita in republicâ Romanâ invenerit; quum multo credibilius ex Germanorum simul & ceterorum Celtarum, multarumque aliarum gentium exemplo fiat, morem hunc primùm ex Asiâ, in gentium dispersione, in universum terræ orbem fuisse delatum. Verùm ad Germanos meos redeo. In acie igitur, atque pugnâ, summa auctoritas penes unum erat ducem, sive regem, si civitas hunc haberet. Mag. Adamus Bremensis, de Sveonibus: *Domi pares esse gaudent. in prælium euntes, omnes præbent obedientiam regi, vel ei, qui ductor ceteris à rege præficitur.* Quod ex Taciti etiam annal. libro II clarè patet. De duobus Germanorum exercitibus, quorum alterius dux Arminius, alterius Maroboduus, loquens auctor; *Vis nationum*, inquit, *virtus ducum in æquo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat. Igitur non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsêre bellum; sedè regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones ac Langobardi, defecêre ad eum. quibus additis præpollebat, ni Ingviomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset: non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juvenis patruus senex parere dedignabatur.* Quocirca Strabo, lib. VII, impropriè Segimundum, Segestis filium, & Segimerum Segestis fratrem, juxtà cum Arminio duceis adpellat; idque iis bellis, quibus uterque Germanico Cæsari in deditionem venêre. etenim nil nisi proceres, sive primores, eos fuisse, id est, singulorum ordinum ductores, patet ex Taciti annal. lib. I. ubi omnis belli summa penes unum consistit Arminium. Quin ipse Strabo dicto loco testatur, Arminium Cheruscis fuisse ducem, quum illi, rupto fœdere, Quinctil. Varum opprimerent; & tunc temporis etiam, quum ista scriberet ipse, bellum sustentasse; nullâ summi imperii parte dictis fratribus vel alterius filio tributâ. Quo ipso anno, id est, M. Silano, C. Norbano Coss. Arminius dolo propinquorum periit, postquàm XII *potentiæ annos implevisset*; teste Tacito, in fine annal. II. At in deditionem venerunt illi quadriennio antè, id est, Druso Cæsare, C. Norbano Coss. Verùm ipse quoque Tacitus, annal. I, idem ducis vocabulum Ingviomero simul & Arminio adsignat, eodem in bello. *Haut minùs*, inquit, *inquies Germanus, spe, cupidine, & diversis ducum sententiis agebat; Arminio, sinerent egredi, egressosque rursum per humida & impedita circumvenirent, svadente: atrociora Ingviomero, & læta barbaris; ut vallum ambirent; promtam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore. Igitur, ortâ die, proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant.* Atque heic etiam Ingviomeri sententia prævaluit. Sed non tamquàm ducis; verùm velut suorum ordinum, id est, clientum magnæ manus, de quâ suprà memoratum, ductor. quidpe auctor, haud multo antè: *Conciti*, inquit, *per hæc* Arminii hortamina *non modò Cherusci, sed conterminæ gentes: tractusque in partis Ingviomerus, Arminii patruus.* scilicet, ut validâ clientum manu Arminium sequeretur. ideóque auctor omnia istius belli gesta unius Arminii nomini adscribit; donec de Cæcinæ castris expugnandis deliberetur: ubi Ingviomeri sententia, quia atrocior, obque id ipsum popularibus lætior, in concilio evicit. nam *duces*, ut inquit auctor libro de Germaniâ, *exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agerent, admiratione præerant; auctoritate svadendi magis, quàm jubendi potestate.* Sed diserta hæc sunt auctoris verba, annal. libro II, suprà recitata: *Ingviomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugit; non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur.* Cetero *principum* quoque vocabulo fuisse adfectos eosdem ordinum ductores, quemadmodùm domi

domi in pace, liquet ex libro de Germaniâ. *Principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe.* Heic quidpe non ipsum ducem auctor, qui unus erat in uno exercitu, sed ordinum singulorum ductores intelligit, qui plures erant numero. *Comites pro principe pugnabant;* nempe pro suo quisque comitatus principe, id est ordinis ductore. Clariùs hoc ex sequentibus ejusdem loci perspicitur verbis: *Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tutantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.* En; quos anteà *nobileis adolescentes* adpellaverat, mox *principis* vocabulo adficit, *magnos*que iis *comitatus* adsignat. quod de ipso belli duce intelligi nequit; quidpe qui unus, & in suâ civitate dux. ordinum verò ductores nonnumquam etiam ab externis dilegebantur, primoribusque internis præferebantur, si virtute conspicui, & bello clari. Idem noster, paullò antè: *Magnaque principum æmulatio, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas, hæ vires; magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. Nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant.*

Sed de auctoritate officioque ducis ampliùs audiendus idem noster. Sic igitur ipse eodem libro: *Duces exemplo potiùs, quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Cæterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt.* Egregii ducis parteis omnes implevit, præ aliis, dictus Arminius, Cheruscorum dux: de cujus virtute multa annal. libro primo, & secundo. sed ultimum ac verum elogium in fine annal. II: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges, ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: prœliis ambiguus, bello non victus. septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. canturque adhuc barbaras apud gentes; Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur; Romanis haut perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.* De principum sive ordinum ductorum officio idem auctor, in dicto libro de Germaniâ: *Expetuntur legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principi non adæquare. principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe.*

Atque hactenus quidem de justis bellis, eorumque ducibus; quorum consultatio atque constitutio ad omnem pertinebat civitatem, id est ad omnem populum, seu nationem. Latrocinia, de quibus suprà mentio facta, singulis minorum gentium principibus, id est, pagorum, vicorumque, & cognationum rectoribus, in suo cuique pago ac vico, pro libitu & arbitratu suo, instituere juventutemque ad ea educere licuit. sic enim Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt. atque ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant. Atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, ut, qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur: atque ab multitudine collaudantur. qui ex iis sequuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur: omniumque rerum iis posteà fides abrogatur.* Adeò scilicet honesta hujusmodi erant latrocinia, sive, uti ipsi adpellabant, juventutis exercitia, ut ii, qui ducem ad ea proficiscentem sequi abnuerent, pro proditoribus ac sceleratis, id est patriâ lingvâ, *verräter und schelmen*, haberentur.

CAP. XLVII.

De militum delectu: de ætate militari; & ritu in ejus probatione observato: item de stipendiis.

BELLO decreto, duceque designato, quem deinde militum habuerint delectum prisci Germani, nunc deinceps dispiciendum est. Quum duo potissimùm fuerint in veteri Germaniâ rerumpublicarum genera, *monarchia* & *democratia*; ex his monarchiæ quia omnium versùs septemtriones remotissimæ, & ob id ipsum Romanorum monumentis parum memoratæ, quem morem & consvetudinem in deligendo milite observaverint, prorsus ignoratur. Democratiæ quia & ipsæ nullas habitarint urbeis,

urbeis, nulla opida, nulla caſtella, nulla alia loca munita; ſubitas atque inopinatas invicem eas feciſſe incurſiones, maximè credibile eſt: unde, pro defenſione, certus delectus haberi potuit nullus: ſed univerſa ſimul civitas pro ſe quiſque arma accipiebant; ducemque tumultuario agmine ſequebantur. Et, ſi bellum aliquod, in concilio publico decretum, inferri debebat; quia id aut ulciſcendarum injuriarum causâ, aut prædæ gratiâ ſuſcipiebatur; univerſos, quotquot arma per ætatem ferre poterant, viritim ad expeditionem eam profectos fuiſſe, ſimile veri eſt: præſertim, quum & in æquali pariter omnes egerint libertate, & rei militaris ſtudium una omnibus fuerit vita. Hucque ſpectat illud Cæſaris, in comment. V, de *concilio armato: quo omnes puberes armati convenire congebantur. quod initium erat belli.* In magnis tamen atque amplis civitatibus quam hac in re obſervave- 10
rint conſvetudinem, oſtendit idem Cæſar, comment. IV, in Svevorum, qui aliis auctoribus ſunt proprio nomine Chatti, exemplo. *Svevorum*, inquit, *gens eſt longè maxima & bellicoſiſſima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis ſingula millia armatorum, bellandi causâ, ſuis ex finibus educunt. reliqui domi manent: pro ſe atque illis colunt. hi rurſus in vicem anno poſt in armis ſunt: illi domi remanent. ſic neque agricultura, neque ratio atque uſus belli intermittitur.* Delectus igitur in civitatibus democraticis omnino nullus fuit.

Ceterùm ætatem militarem non eamdem probabant Germani, quam olim Romani; apud quos initium militiæ dabat annus ſeptimus decimus, finem ſextus & quadrageſimus: ſed initium faciebat apud illos annus XX; finem vel ipſa mors, vel exſangvis tandem ſenectus. quod auctorum teſtimoniis confirmandum erit. De initio ita auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Arma ſumere non antè cuiquam moris, quàm civitas ſuffecturum probaverit.* Probabat ſcilicet ex ætate. ſic enim eodem libro poſteà: *In omni domo nudi ac ſordidi in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. dominum ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt: donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat.* Aetas ea fuit prima adoleſcentia; ante quam nudi agebant. Mela Pomponius, libro III, capite III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes ſint: & longiſſima apud eos pueritia eſt.* Longam fuiſſe eorum pueritiam, indicat & auctor noſter, hiſtoriar. libro IV, de Batavis loquens: *Impuberes, ſed formâ conſpicui (& eſt pleriſque procera pueritia) ad ſtuprum trahebantur.* Item Cæſar, belli Gallici commentar. VI: *Qui diutiſſimè impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem. hoc ali ſtaturam, ali vires, nervoſque confirmari putant. Intra annum verò vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus.* Annus igitur primæ adoleſcentiæ videtur fuiſſe vigeſimus ætatis, quo barba creſcere plerumque incipit. Tacitus, in libro de Germaniâ: *Et aliis Germanorum populis uſurpatum, rarâ & privatâ cujuſque audentiâ, apud Cattos in conſenſum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque ſummittere; nec, niſi hoſte cæſo, exuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum.* Hoc nempe eſt, quod antè dixerat; *ætatem ſeparare ingenuos à ſervis; virtutem agnoſcere.* Cæſar, in dicto commentar. VI, eumdem morem in Gallorum gente refert, his verbis: *Liberos ſuos, niſi quum adoleverint, ut munus militiæ ſuſtinere poſſint, palàm ad ſe adire non patiuntur: filiumque in puerili ætate in publico in conſpectu patris aſſiſtere, turpe ducunt.* Militaris igitur ætatis initium à primâ adoleſcentiâ. hæc à pubertate atque barbæ eruptione; quæ plerumque à vigeſimo incipit anno. Vigeſimo igitur anno & feminarum conjunctioni, & armis militiæque ſuffecturi probabantur. Eamdem ætatem & alias obſervaſſe genteis, invenio. De Perſis, Strabo libro XV: Στρατεύεται δὲ ἀπὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἕως πεντήκοντα, πεζοί τε καὶ ἱππεῖς· id eſt; *Militant, & ordines ducunt à vigeſimo anno ad quinquageſimum uſq;, pedites pariter & equites.* De Iudæorum gente legem dedit ipſe rerum omnium Dominus, in libro numerorum, capite I, verſu III: *Recenſebitis à nato XX annos & deinceps, omneis aptos ad egrediendum in militiam, in Iſraële.*

Modum, ſeu ritum, in ætatis probatione apud Germanos obſervatum, refert noſter, prædicto loco: *Arma*, inquit, *ſumere non antè cuiquam moris, quàm civitas ſuffecturum probaverit. Tum in ipſo concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, ſcuto frameáque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc, domus pars videntur; mox reipublicæ.* Græcorum etiam quidam hunc morem in civitatibus ſuis obſervarunt, ἐς τὰ ἐχαῖα τὰ δημόσια ἐγγράφειν, id eſt, *inter viros publicè adſcribere*; teſte Dionyſio Halicarnaſſenſe, libro II. Idem ille mos etiam nunc in Germaniâ apud principeis, & in nobilitate durat. vocaturque res ea, patrio ſermone, *eynen Weerhaftig machen*: quaſi dicas, *armis aliquem aptum idoneumque facere*, ſive *pronuntiare*; vel, *jus alicui portandorum armorum dare.* Priſcis equidem illis temporibus, in publico totius civitatis ſive nationis

concilio

concilio ea probatio fiebat: probante scilicet primùm juvenis ætatem toto concilio; dein principum, id est, pagûm rectorum, sive ordinum ductorum aliquo, vel patre, vel propinquo, frameâ scutoque eum ibidem ornante. At nunc privatim principes, atque nobiles viri, in suâ quisque aulâ, seu domicilio, convivio plerumque adjecto, eam solennitatem transigunt. Ibi adolescens, novâ veste paullo antè liberalitate domini excultus, mox in conspectu omnium convivarum in genua procumbens, gladio à domino, cujus jussa puer antè exsequebatur, ornatur: equoque, si aliquanto nobilior, heroque carior fuerit, & crumenâ nummis aureis vel argenteis refertâ donatur. Anté hanc diem vocantur *jungen*, sive *bueben*, & *knaben*, id est, *pueri:* mox *kärlen*, sive *männer*, id est, *viri*. quæ consvetudo ex antiquo illo priscûm Germanorum more permansit. nam & illis ante armorum gestationem dicebatur *pueritia:* postquàm arma data, *virilitas*; ut ex auctoribus modò claruit. Sed & apud illos equo fuisse donatos nobileis adolescentes, qui mox comites sive sectatores principis erant futuri, auctor est Tacitus, eodem libro, his verbis: *Magnum comitatum non nisi vi belloque tuentur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.* Initium igitur ætatis militaris hujusmodi fuit apud priscos nostros Germanos. Finis certus, uti apud Romanos, nullus erat præscriptus. sed *canebant*, ut inquit noster eodem libro, *insignes, & hostibus simul suisque monstrati; donec exsangvis senectus tam duræ virtuti impares faceret.* tunc demum rem familiarem domi agrosque curabant. *Fortissimus quisque*, inquit idem, *ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent.*

Ceterùm ad stipendia quod attinet; quum duo potissimùm fuerint, ut antè dictum, rerumpublicarum genera, monarchia atque democratia: harum nullam stipendia militibus suis solvisse maximè credibile est. etenim quum in monarchiis *unus imperitaret, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi*; subjecti vel inviti ad militiam cogebantur. in democratiis verò vel ingens illud libertatis & summi inter eos boni studium, vel flagrantissimus bellorum amor, pro se quemque arma militiamque sine stipendio suscipere incitabant. Unde etiam ducum principumque comitibus, seu stipatoribus, quos ex nobilitate fuisse proximo capite ostendam, unæ *epulæ*, ut inquit ibidem noster, *&, quamquàm incomti, largi tamen apparatus* apud eos, quos sectabantur, *pro stipendio* cedebant. qui mos etiamnunc Germaniæ principibus observatur. Reliquis olim communis prædæ divisio præmium periculorum laborumque erat. *pigrum* quidpe omnibus pariter *& iners videbatur, sudore acquirere, quod possent sangvine parare.* Proinde etiam Romanis auctoribus Germanorum exercitus non *militum* nomine, sed *plebs* & *vulgus* plerumque adpellatur. Tacitus, annal. I: *Arminius integer, Ingviomerus post grave vulnus, pugnam deseruêre. vulgus trucidatum est; donec ira & dies permansit.* Et annal. II: *Plebes, primores, juventus, senes, agmen Romanum repentè incursant.* Am. Marcellinus, lib. XVI: *Cùm placuisset per Decempagos Alemannam aggredi plebem, densatis agminibus tendebat illuc solito alacrior miles.* & posteà, eodem libro: *Confestim Vadomarii plebs agminibus bella cientium barbarorum sese conjunxit.* paullo pòst: *Subitò Alemannorum peditum fremitus, indignatione mixtus, auditus est, unanimi conspiratione vociferantium; Relictis equis secum oportere versari regales; ne, si quid contigisset adversum, desertâ miserabili plebe, facilem discedendi copiam reperirent.* lib. XXVII: *Iovinus inopinus majorem barbarorum plebem, antequàm armaretur, temporis brevi puncto præventam, ad internecionem exstinxit.* lib. XXXI, de Gothis: *Fritigernus exclamavit; Graviore pugnandum exitio, ni ipse ad leniendum vulgus siniretur exire cum sociis; quod, arbitratum humanitatis specie ductores suos occisos, in tumultum exarsit.* & posteà: *Legiones, ab Armeniâ ductas, oppositas vesanum adhuc spirantibus barbaris, opere quidem Martio sæpè rectè compertas, sed impares plebi immensæ.* & iterum: *Atque, ut mos est, ululante barbarâ plebe ferum & triste, Romani duces aciem struxêre.* Quin etiam & ipsi ordinum ductores, etsi ab exteris civitatibus, ob eximiam suæ juxtà & comitum suorum virtutis famam *nomenque, legationibus ad profligandas bella expeterentur*; tamen non stipendiis, sed *muneribus* tantùm *ornabantur.* de cetero *mos erat, ultro ac viritim* his quoque *conferre principibus vel armentorum, vel frugum aliquid, quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subveniebat.* nec aliud comitibus eorum, in exteris oris bellantibus, stipendium, quàm domi; nimirum *epulæ, & largi apparatus*, apud principem suum: & si qua fortè *munificentia per bella & raptus:* teste Tacito, in libro de Germaniâ.

Porrò sacramentis nullis adigebantur, antequàm in prœlium descenderent. itaque de his infrà agetur.

CAP. XLVIII.

De ducis, reliquorumque principum, sive ordinum ductorum comitatu; qui quasi corporis præsidium in bello. item de nobilium propugnatoribus.

DE ducis principumque COMITIBUS, qui veluti corporis *præsidium in bello, in pace* verò *decus* fuerunt, pauca quædam superioribus capitibus dicta sunt. reliqua in hunc locum rejeci. De his igitur ita noster, in libro de Germaniâ: *Arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc domus pars videntur; mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus ac jam pridem probatis aggregantur. nec rubor, inter comites aspici.* Nempe si quis esset insigni præ aliis nobilitate & bonæ spei indole conspicuus adolescentulus, postquàm, pueritiæ fineis egressus, arma in publico concilio ex totius civitatis probatione accepisset, principis quoque dignationem, id est, titulum, sive adpellationem, in eodem mox concilio totius civitatis decreto accipiebat. Munus tamen principis, id est, ordinum ductoris, non nisi virtutis experimentis merebatur. nempe, quum dignum *virtus agnosceret*; ut ait noster. Interim ceteris comitibus *robustioribus*, id est, ætate provectioribus, ac *jam pridem* ad armorum gestationem *probatis aggregabantur*; ducemque, vel principem unà sectabantur. *nec rubor* erat, quamvis principes jam adpellarentur, *inter comites adspici*; quia inter meliores, id est, bello virtuteque probatos versabantur. Pergit auctor: *Gradus quin etiam & ipse comitatus habet, judicio ejus, quem sectantur.* Dux scilicet, vel princeps, prout quemque comitum bellicâ virtute præstare videret, alium alii præferebat. *Magnaque* erat *& comitum æmulatio*, per virtutem, *quibus primus apud principem suum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas* principi, *hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. nec solùm in suâ gente cuique* principum, *sed apud finitimas quoque civitates id nomen*, ea fama, *ea gloria* erat, *si numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur enim*, cum suo quisque comitatu, legationibus ab aliis civitatibus, quibus bellum aliquod exortum, *& muneribus ornabantur: & ipsâ plerumque famâ*, ex numero ac virtute comitum partâ, *bella profligabant. Cùm ventum in aciem; turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum erat. Principes pro victoriâ pugnabant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti erant, longâ pace & otio torperet; plerique nobilium adolescentium*, qui, principis dignatione acceptâ, ordines ducere inchoaverant, *petebant ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerebant, quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescebant: magnumque comitatum non nisi vi belloque tuerentur. nam epulæ, & quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant. materia munificentiæ, per bella & raptus.* Tales igitur apud priscos Germanos ducum, principumque in bello fuêre comites. Eorumdem descriptio legitur apud Marcellinum lib. XVI: ubi de Chonodomario Alemannorum rege, qui apud Gallicam Rheni ripam unà cum comitibus suis in deditionem Romanis vênit, sic loquitur: *Quibus visis, compulsus ad ultimos metus, ultro se dedit, solus egressus. comitesque ejus ducenti numero, & tres amici junctissimi, flagitium arbitrati, post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus; tradidêre se vinciendos.* Tacitus *magnum* tradit fuisse principibus *comitatum.* idem indicat Marcellinus, *ducentos comiteis* cum uno Chonodomario in deditionem venisse adfirmans. paullo autem antè, de eodem rege, iisdemque comitibus; *Lapsus*, inquit, *per funerum strues, cum satellitibus paucis.* Comiteis adpellat iterum libro XXI: *Finitis epulis, Vadomarium, fortiter apprehensum, rectori militum, arctè custodiendum apud signa, commisit, textu lecto jussorum; comitibus ejus ad sua redire compulsis; super quibus nihil fuerat imperatum.* Satelliteis rursus, libro XXIX: ubi de Maciano, Alemannorum rege, ab Valentiniano imperatore per insidias petito: *Ignium enim crepitu, dissonisque clamoribus satellites exciti, idque, quod acciderat, suspicati, carpento veloci impositum regem angusto aditu circumfractis collibus abdiderunt.* & libro XXXI; de Alavini & Fritigerni, Gothorum regum, comitibus: *Lupicinus satellites omnes, qui pro prætorio, honoris & tutelæ causâ, duces præstolabantur, occîdit.* Sed longè ante & Marcellinum & Tacitum, meminit hujusmodi comitum Cæsar, belli Gallici commentario VI; de Ambiorige, Eburonum Germanorum cis Rhenum rege, ita loquens; *Sed hoc quoque factum est, quod,*

ædificio

ædificio circumdato silvâ, comites familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. At non Germanorum tantùm hanc fuisse comitatum militarem alendi morem, sed omnium pariter Celtarum, testantur auctores. De Gallis idem Polybius, libro II: Περὶ δὲ τὰς ἑταιρείας μεγίστω σπουδὴν ἐποιοῦντο, διὰ τὸ καὶ φοβερώτατον καὶ δυνατώτατον εἶναι παρ' αὐτοῖς τοῦτον, ὃς ἂν πλείστους ἔχῃ δοκεῖ τοὺς θεραπεύοντας καὶ συμπεριφερομένους αὐτῷ· id est: *Amicitiis sodalitatibusque colendis præcipuè studebant. is namque apud illos plurimùm timetur, & potentissimus existimatur, quem plurimi colunt, ex nutu illius ac voluntate pendentes.* De iisdem Cæsar, belli Gallici commentario III: *Aliâ ex parte opidi Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum* DC *devotis, quos illi soldurios adpellant; (quorum hæc est conditio, ut omnibus in vitâ commodis unà cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderint; si quid iis per vim accidat; aut eumdem casum unà ferant, aut sibi mortem consciscant. neque adhuc hominum memoriâ repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cujus se amicitiæ devovisset, mori recusaret.) cum his Adcantuannus eruptionem facere conatus est.* Satis *magnus* hic fuit Adcantuanni *comitatus*, sexcentorum numero. De Hispanis, Valerius Maximus, libro II, capite III: *Celtiberi nefas esse ducebant, prælio superesse, quum is occidisset, pro cujus salute spiritum devoverant. Laudanda animi præstantia, quòd fidem amicitiæ constanter præstandam arbitrantur.* Plutarchus, in Sertorio: Ἔθος δ' ὄντως Ἰβηρικὸν, τὸν περὶ τὸν ἄρχοντα τεταγμένους σωματοφυλακεῖν αὐτῷ πεσόντι, καὶ τοῦτο τῶν ἐκεῖ βαρβάρων καταφανῶς ὀνομαζόντων, τοῖς μὲν ἄλλοις ἡγεμόσιν ὀλίγοι τῶν ὑπασπιστῶν καὶ τῶν ἑπτήρων, Σερτωρίῳ δὲ πολλαὶ μυριάδες ἀνθρώπων κατεσπευσμένων ἑαυτὸς ἠνάλωσαν. id est: *Quum autem mos esset Hispanis, uti cohors prætoria unà cum occidente principe mortem obiret; quam rem illius regionis barbari vocabant devotionem: ceteros quidem duces pauci stipatores & amici, Sertorium verò multa millia mortalium, qui se ei devoverant, sequebantur.*

Ceterò hanc COMITATUS dignitatem, proximam fuisse à principum fastigio, omnibusque aliis bellicis muniis ac dignitatibus superiorem, ex eo conjicere datur, quòd posterioribus temporibus, quum Germaniæ gentes Latini sermonis usum adsumerent, eodem vocabulo, quo antè Romani usi fuerunt, eam & ipsi adfecerunt: quæ PRINCIPATUS dignitati nunc etiam est proxima. PRINCIPIS verò vocabulum Germanicum, quod variantibus dialectis est FÜRST, FÖRST, FORST, item DUCIS nomen, quod est HERZOG, HERTOG, & HERTUG, quia antiqua sunt, ut cap. XLVI ostensum, vetustissimis nostris majoribus usitata; COMITIS quoque adpellationem, quæ est Germanicè GRAVE, & GREVE, haud novam nec nuper repertam existimo: nihilque aliud significare, quàm *comitem*, sive *sectatorem*. munusque comitum Germanicorum illius ævi idem fuisse judico, quod in bello hodiè est eorum, qui, ducum tribunorumque militum, sive chiliarchorum sectatores, patrio sermone dicuntur *aufvvarter*: à verbo *aufvvarten*, quod est *intendere*, & *præstò esse*: nisi antiquis illis major apud suos principeis vel belli duceis fuit honos. nostri nunc haud perinde ex virtute omnes leguntur. Atque hæc vera est ac genuina dictarum in Germaniâ trium dignitatum origo; nempe è re militari: cujus, ut maximum majoribus nostris studium, sic summa fuit honoratio. eaque una est ratio, cur hodiéque DUCIS dignitas in Germaniâ superior sit ordine PRINCIPUM; quum è diverso aliis in gentibus Europæ principalis dignitas superet ducalem. Ceterùm Romani olim, ut multa alia à Germanis mutuati, sic hos quoque militiæ titulos in suam disciplinam adsumserunt, præfectos provinciarum *ducum comitum*que adficientes vocabulis; ut è Notitiâ imperii, & Ammiano Marcellino, aliisque ejus ævi scriptoribus cognoscere est. Tradit Marcellinus, libro XV, *Francorum multitudinem in palatio* Constantii imperatoris *floruisse*. ab his, & aliis Germaniæ populis, in exercitu Romanorum aulâque agentibus, multa Romanos in disciplinam suam adsciviisse, patet primùm ex principis super scutum elevatione, de quâ cap. XLVI actum; tum ex Vegetii disertissimo testimonio, quod tale est libro I, cap. XX: *Locus exigit, ut, quo armorum genere vel instruendi vel muniendi sint tirones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo deleta est. nam licet exemplo Gothorum, & Alanorum, Hunnorumque equitum arma profecerint; pedites tamen constat esse nudatos.* Proinde falluntur, qui dictos DUCATUS, COMITATUS, PALATINATUSque titulos è Romanorum demum imperatorum aulâ in Germaniam accitos tradunt. nam ne in Romanorum quidem historiis eos reperias, antequàm Germani in eorum palatio versari muniaque obire cœperunt. Sed de *Palatinatus* vocabulo atque dignitate dissertationem abstrusiorem infrà, lib. III, cap. XXXVI, in Burgundionum explicatione fusiùs exsequemur. nunc ad institutum regredimur.

Cæsar, belli Gall. commentario VI, de equestri apud Gallos ordine, id est, de nobilibus

loquens; *Eorum*, inquit, *ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circùm se ambactos clientesque habet. hanc unam gratiam potentiamque noverunt.* De ejusdem conditionis hominibus loquutus est paullo antè, his verbis: *Plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Et commentario I: *Orgetorix, Helvetiorum nobilissimus atque ditissimus, ad judicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit; & omneis clientes, obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eódem conduxit, per eos, ne causam diceret, se eripuit.* De his nobilium clientibus, sive *ambactis* plura mihi dicta sunt cap. VIII, & XLI. Ministerium eorum maximè indicat Diodorus, libro V, de Germanis simul atque Gallis ita loquens: Ε'πάγονται δὲ καὶ θεραπόντας ἐλευθέρους, ὁκ τῶν πενήτων καταλέγοντες, οἷς ἡνιόχοις καὶ θαμασιγώς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id est: *Ducunt & ministros secum ingenuæ conditionis, ex pauperum atque inopum numero delectos; quibus rhedariorum propugnatorumque loco utuntur.* Quibus verbis nihil aliud Diodorum, quàm *ambactos* illos atque *clienteis* Cæsaris designare, suprà, dictis capitibus, ostensum est. *Ambacti* igitur nihil aliud, quàm ministri, seu famuli, qui nobilibus præstò erant in prœliis, eos *defendebant* & *tuebantur*; ut de comitibus adfirmantem suprà audivimus Tacitum. *Ambactorum* tamen longè inferior fuit conditio, quàm *Graviorum*: hi quidpe ex nobilitate lecti, duceis sectabantur & principeis tantùm: illi ex infimâ burgariorum plebe addicti, nobiliores paullo viros. Discrimen utrorumque egregiè ac graphicè indicat Posidonius, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Ο'ταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, καθ' ἑαυτὰ μὲν ἐν κύκλῳ, μέσος δ' ὁ κράτιστος, ὡς ἂν καὶ ὁρᾶται καὶ χορὸς, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ πολεμικὴν ἀρχέτειαν, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον· ὁ δὲ ὑποδεχόμενος παρ' αὐτόν. ἐφεξῆς δ' ἑκατέρωθε κατ' ἀξίαν, ἧς ἔχουσιν ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν ὄπισθεν ὑπλοφορεῖντες ὁκ τῶν ὀπίσω παρεζῶσιν. οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ πλῆθος ἀνδικρὺ καθήμενοι κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσπόται, σωδωχεῖν. id est: *Convivæ plures si conveniant, in orbem quidem considunt, in medio verò præstantissimi est sedes, ceu totius cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adsidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro splendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adstant clypeati: hastati verò exadverso, in orbem, quemadmodùm domini, sedentes, unà cum iis cibum capiunt.* Modum hunc ritumque considendi in orbem, suprà, cap. XVII, exposui. ex quo discrimen dictorum *graviorum ambactorumque* clarè ac perspicuè dignoscere licet. *ambacti* quidpe heic, οἱ ὄπισθεν ὑπλοφορεῖντες, quos Diodorus θεραπόντας vocat: *comites* verò, sive *soldurii*, seu *gravii*, οἱ δορυφόροι. hi adsidebant; illi stabant: hi unà cum dominis cibum capiebant; illi ministrabant dominis; ut cap. XVII dictum.

CAP. XLIX.

De signis militaribus, ac tubis.

ROMANI, antiquissimis temporibus, quibus usi sint in bello signis militaribus, indicat Plinius, libro X, capite IV: *Romanis aquilam legionibus C. Marius, in secundo consulatu suo, propriè dicavit. Erat & antèa prima, cum quatuor aliis. lupi, minotauri, equi, aprique, singulos ordines anteibant.* Hæc animalium signa Romanos ab ultimâ usque habuisse vetustate, ex eo liquet, quòd & aliæ nationes, & prisca Germanorum gens ferarum effigiebus pro bellicis signis usa est. De Persis Xenophon, expeditionis Cyri libro I: Τὸ βασίλειον σημεῖον ὁρᾶν ἔφασαν, ἀετὸν ἕνα χρυσοῦν ἐπὶ πέλτης, ἐπὶ ξύλου ἀνατεταμένον. hoc est: *Regium se signum videre ajebant, aquilam auream in peltâ, ligno in sublime erectam.* Et pædiæ Cyri libro VII: Η'ν δὲ αὐτῷ τὸ σημεῖον ἀετὸς χρυσοῦς ἐπὶ δόρατος μακροῦ ἀνατεταμένου. καὶ νῦν δὲ ἔτι τοῦτο σημεῖον τῷ Περσῶν βασιλεῖ διαμένει. id est: *Erat ei signum, aquila aurea, longæ hastæ imposita. quod insigne etiamnum Persarum regi manet.* Aegyptii, quum omnem antiquitatem sibi unis attribuerent, ut suprà passim patuit, hujus quoque rei inventum suæ terræ adfinxerunt. Diodorus libro I: Τὸ παλαιὸν οἱ κατ' Αἴγυπτον, διὰ τὴν ἀπειρίαν τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, πολλαῖς μάχαις ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων ἡττηθέντες, ἐπενόησαν σύνθημα φορεῖν ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Φασὶν οὖν καταδιδάξαι εἰκόνας τῶν ζώων, ὧν νῦν τιμῶσι, καὶ πήξαντας ἐπὶ σανίδων, φορεῖν σὺν ἡγεμόνας, ἐκ διὰ τούτου δὲ τρόπου γνωρίζειν ἕκαστον, ἧς εἴη τάξεως. hoc est: *Aegyptii veteres, quum, propter ordinis in exercitu confusionem, à finitimis sæpè pugnâ superarentur, signa ordinibus præferenda excogitarunt. Animalium igitur, quæ nunc venerantur, formasse dicuntur imagines, quas hastis impositas duces gestarent: ut hoc pacto, cujus quisque ordinis esset, certò dignosceret.* Eâdem de re ita Plutarchus, in libo de Iside: οἱ μὲν ὅ σιριν ἐν τῇ μεγάλῃ γραμμῇ φασιν εἰς

μέρη

μέρη πολλὰ διανείμαντα τῇ δυνάμει (λόχους & τάξεις Ἕλληνες καλοῦσιν) ἴδιόν τι δοῦναι, καὶ ζωόμορφα πᾶσιν, ὧν ἑκάστῳ γένει τὰ σωτεμηθέντων ἱερὸν γενέσθαι, καὶ τίμιον. id est: *Quidam Osirin ajunt magnum exercitum suum in certas cohorteis atque centurias divisisse, ac singulis signa tradidisse, in animalium species effigiata: singulosque populos ac nationes id, quod sibi obtigerat, honore ac sacro cultu dignatas esse.* Hæc illi, ut pleraque alia, de Aegypto suâ fabulati sunt. ex quibus tamen antiquitas signorum militarium haud obscurè perspicitur. Ante terrarum inundationem originem an habuerint, equidem dubito. ab inundatione statim ante gentium dispersionem exstitisse, certum est. hinc quidpe diversæ gentes in suam quæque terram usum eorum detulerunt. Germanos nostros habuisse, testatur Tacitus in libro de Germaniâ: *Effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Militaria heic intelligi signa, quæ ad noscendos ordineis militibus præferebantur, satis apertè patet ex historiar. lib. IV; ubi Civilis Batavus, cœptâ rebellione, hiberna legionum Romanarum in Rheni ripâ obsidet. *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet; assultante per campos equite. simul naves in adversam ripam agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromtæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, juxtà belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos.* Hoc loco certè signis Romanis componuntur Germanorum imagines ferarum; ceu & ipsæ pro signis bellicis in prælia delatæ. Quarum fuerint ferarum imagines, neque heic neque alibi declarat auctor noster, nec alius quisquam. omnis generis fuisse, ut lupi, apri, ursi, tauri, equi, & aliorum animalium, quemadmodùm apud Romanos & Aegyptios, maximè credibile est. & avium quin etiam effigies habuisse, quemadmodùm in galeis suprà docui, omnino ego existimo. Signa autem hæc militaria in silvis ac lucis recondita extra bellum habebant; primùm, quia *lucos ac nemora diis consecrabant*, ut suprà ostensum; tum, quia signa ista non minùs, quàm deorum simulacra alibi, sancta sacraque ducebant. quod & ipsum ex ultimâ eos traxisse antiquitate, ex aliarum gentium consimilibus exemplis colligo. De Romanis, Dionysius Halicarnassensis, libro VI: Τιμιώτατα γὰρ Ῥωμαίοις παῦτα τὰ σημεῖα ἔστι τροπαίων, καὶ ὥσπερ ἱδρύματα θεῶν ἱερὰ νομίζοντες. hoc est: *Nihil quidpe in Romanâ militiâ signis habetur venerabilius: nec minùs sacra ducuntur, quàm deorum simulacra.* Unde etiam ἱερὰ σημεῖα, *sacra signa* vocantur apud eumdem auctorem libro X, & XI. quæ & ipsi, quemadmodùm in sacris lucis Germani, in sacris recondebant templis Romani; teste eodem auctore, dicto libro X. Sic de Luizicorum, Sarmaticæ sive Slavicæ gentis, templis Ditmarus in chron. libro VI: *Vexilla quoque eorum, nisi ad expeditionis necessaria, & tunc per pedites, hinc nullâtenus moventur.* Sed & Græcorum antiquissimos in rebus sacratis habuisse signa militaria, mox infrà ex Platonis manifestum reddetur monimentis. Ceterò ferarum istas apud Germanos sive imagines sive effigies seu formas non in tabulâ, aut velo aliquo pictas fuisse, sed ex solido ligno, vel, si mavis, è ferro, pro captu gentis barbaræ ac simplicis, expressas, omnino credibile est; quemadmodùm Persarum quoque fuêre aquilæ ex solido auro; & Romanorum ex auro, vel argento. Dio, lib. XL, ita tradit de Romanis: καὶ τὸ ἀετὸν εἷς ἀνὴρ ἔστι δορατῷ μακρῷ, ἐς οὗ τὸ σύραγκα ἀπημμένα, ὥστε & ἐς τὸ ἄκρον καλαπήγνυσθαι, φέρῃ. id est: *Aquilam hastæ prælongæ impositam unus quidam vir portat: cujus hastæ pars infima cuspidata est, ut in solum defigi possit.* Idem Persas fecisse, iisdem penè verbis testatur Xenophon, loco suprà dicto. Idem & Germanos observasse, necessum est, si conspici signa à militibus debuerunt. Et in sublime fuisse elata, satis perspicitur ex eo, quòd Germanorum acie in ulteriore ripâ constitutâ, imagines ferarum in citeriore ripâ à Romanis obsessis conspecta fuerunt. Atque hæc antiquissima fuêre signa militaria, cùm aliis gentibus, tùm & Germanis nostris.

Ceterùm & alia quædam, præter jam dictas ferarum effigies, innuere signa credo auctorem nostrum in libro de Germaniâ, dum ita distingvit; *Effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Quòd si rectè conjicio, haud alia ista fuêre signa, quàm vexilla illa magna, quibus etiamnum utimur in bello. Et hoc apertè ostendit Marcellinus, libro XXXI, de Thervingis, Germanicâ natione, in Thraciam sub Valentis principatu irrumpentibus, hæc proferens; *Vexillis de more sublatis.* scilicet de more gentis. Vexillis equidem & Romanos fuisse usos, passim tradunt auctores: sed iis parvis. Dio tamen, libro prædicto, in exercitu Crassi, qui tunc à Parthis cæsus, refert σημεῖα μεγάλα, πῆς ἱστίοις ὁμοῖα, id est, *signa magna, velorum nauticorum similia.* quorum unum quum, vi vehementioris venti inversum, à ponte in flumen Euphratem raperetur; Crassus reliqua præscindere jussit, ὅπως βραχύτερα ὄντα τάττῃ, & βεβαιότερα φέρηται. hoc est; *uti hoc modo breviora, & adferendum habiliora forent.* Vetustissimum esse hunc vexillorum morem, non

Crassi demum ævo apud Romanos, nec Taciti tempestate apud Germanos repertum, patet ex Platonis libro XII de legibus: χρώματα δὲ λάμπειν τ' αὖ θεοῖς εἴη, καὶ ἄλλοθι, καὶ ἐν ὑφῇ· βάμματα δὲ μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμια κοσμήματα. quæ verba Cicero, de legibus lib. II, sic interpretatur: *Color autem albus præcipuè decorus deo est, tùm in ceteris, tùm maximè in textili. tincta verò absint; nisi in bellicis insignibus.* Unde etiam perspicitur, uti nunc, sic vetustissimis temporibus versicoloria fuisse insignia militaria. Ceterùm signa heic bellica excepit Plato, quia & ipsa in rebus sacratis ducebantur; ut suprà dixi. Atque hactenus de signis & ferarum imaginibus, quæ in prœlia euntibus præferebantur.

Nunc de TUBIS; quibus profectionis & pugnæ signum dabatur; milesque ad prœliandum excitabatur. Diodorus, dicto lib. V, de Germanis juxtà & Gallis: Σάλπιγγας δ' ἔχουσιν ἰδιοφυεῖς καὶ βαρβαρικάς. ἐμφυσῶσι γὰρ τύπους, ἃ προβάλλουσιν ἦχον τραχὺ καὶ πολεμικῆς παραχῆς οἰκεῖον. hoc est: *Tubis utuntur, peculiari suo more, barbaricis. his enim inflatis, horridum bellicoque terrori convenientem sonum edunt.* Hinc Lucanus, libro I:

Vangiones Batavique truces, quos ære recurvo
Stridentes acuêre tubæ.

Martialis, epigram. lib. VII, de Odrysarum gente Thraciâ:

Quatenus Odrysios jam pax Romana triones
Temperat, & tetricæ conticuêre tubæ.

Quamquàm Lucanus magis poëticè, quàm propriè tubæ descripsisse formam videtur. Vegetius, lib. III, cap. V: *Tuba, quæ directa est, appellatur: buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.* Et de buccinâ Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Cava buccina sumitur illi
Tortilis, in latum quæ turbine crescit ab imo.

Idem de tubâ, eodem libro anteà;

Nondum præcipites cingebant opida fossæ:
Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galeæ, non ensis erat.

Rectè autem interpreteis σάλπιγγα vertere in tubam, non verò in buccinam, liquet ex Dionysii Halicarn. lib. VIII: Σωιεβάλοντο δὲ καὶ τάξεις δύο λόχοι βυκανισῶν καὶ σαλπιγκτῶν. hoc est; *His duæ attributæ erant centuriæ, buccinatorum, & tubicinum.* Poëticâ licentiâ usum Lucanum, impropriéque loquutum de tubâ, patet ex eo, quòd hac ipsâ, veluti proprio ac peculiari quodam insigni, Vangiones Batavosque à reliquis Galliæ nationibus, Cæsarem contra Pompejum sequutis, discernere voluit: quum tamen omneis pariter Gallos tubis usos, ex Diodoro satis manifestum fiat. Sed Vangiones atque Batavi Germanicæ fuêre nationes, Rhenum olim, ut suo ostendetur loco, transgressæ. De Cimbrorum in Italiâ clade ita scribit Plutarchus, in Mario: τὰ μὲν οὖν χρήματα διήρπασαν οἱ Μαρίου στρατιῶται· τὰ δὲ λάφυρα, καὶ τὰς σημαίας, καὶ τὰς σάλπιγγας εἰς τὸ Κάτλα στρατόπεδον ἀνενεχθῆναι λέγουσι. id est: *Prædam diripuêre Marii milites. spolia, signa militaria, & tubas in castra Catuli ajunt fuisse relata.* Marcellinus, de dictis Thervingis: *Vexillis de more sublatis, auditisque triste sonantibus classicis, jam turbæ prædatoriæ concurrebant.* quod rectè convenit illi Diodori, προβάλλουσιν ἦχον τραχὺ, ἃ πολεμικῆς παραχῆς οἰκεῖον. Idem Marcellinus, eodem libro posteà, aliam pugnam, Romanos inter Gothosque in eâdem Thraciâ commissam, describens; *Signo*, inquit, *ad arma capienda ex utrâque parte per lituos dato.* Tale quid habuerint Gothi, ceterique olim Germani, an verò impropriè heic adpellavit pro quovis instrumento bellico, quo signum pugnæ datur, quia apud Romanos lituo id fiebat, haud facilè dixerim. sic quidpe, eodem libro posteà, *buccinam* quoque tribuit eisdem Gothis, Adrianopolim oppugnantibus. *Buccinis*, inquit, *optimatum monitu occinentibus, instauratum est prælium.* De his igitur, ut incertum, in medio judicium relinquo. de tubis ex suprà dictis satis constat.

CAP. L.

De metatione castrorum; de tempore pugnæ, & aciei structurâ.

ORDO rerum poscere videtur, uti nunc mos atque consvetudo metandi castra, priscis Germanis observata, indicetur. Auctor noster, licet haud raras eorum memoret in annalium historiarumque libris pugnas, tamen nullam castrorum facit mentionem; nisi annalium secundo; ubi Maroboduum, Marcomannorum regem, post prœlium cum Arminio commissum, *castra in colles subduxisse* narrat. item in libro de Germaniâ: *Eumdem Germaniæ sinum* (qui Codânus Melæ Plinioque dicitur) *proximi*

ocea-

oceano Cimbri tenent: parva nunc civitas, sed gloriâ ingens: veterisque famæ latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Atque heic equidem castra quædam vallo fossâque cincta intelligi poterant; quorum vestigia ad usque Taciti ævum duraverint, ad Athesin Italiæ amnem; apud quem à C. Mario Cimbrorum exercitus deletus. verùm impedire hanc sententiam suo interventu videtur Plutarchus in Mario; qui fusis Cimbris, τὰς δὲ φάλαγγας, inquit, ὥσπερ ἦσαν πρὸς τὸ χαράκωμα, τραχικωτάτοις ἐπεντυχοῦσαν πάθεσιν· αἱ γὰρ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι σὺν φάλαγξι ἔκτεινον. hoc est: *Quum effusos ad castra submovissent, inciderunt in horrendissima spectacula. feminæ namque pullatæ, in plaustris consistentes, interficiebant fugientes.* & quæ illic sequuntur. Morem quidpe fuisse priscis Germanis, aciem instructam, ad prœliumque paratam, curruum multitudine à tergo claudere, feminasque ac liberos in iis locare, mox infrà ostendam. quod & apud Plutarchum de Cimbrorum castris possit intelligi. Neque enim ipse τραπέδον ea adpellat, quemadmodùm in eâdem historiâ sæpè Romanorum castra; sed χαράκωμα tantùm: quæ vox nihil aliud heic significat, quàm loci munitionem; quæ plaustris quoque fieri poterat. Sed clarè ac disertè hoc tradit Orosius, libro quinto, capite vigesimo sexto, de eâdem Cimbrorum pugnâ loquens: *Mulieres, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, propè repulêre Romanos.* Vallum tamen satis disertè innuit Tacitus. ac fortè non ad Athesin in Italiâ, sed in Galliâ ad Rhodanum. Quidquid id, & ubicumque fuerit, fortè ex Gallorum more atque instituto sumtum: Germanos plaustris sua antiquitus composuisse castra, planè claréque docet locupletissimus ejus ævi testis Marcellinus, libro xxxi. ubi de Gothorum in Thraciâ circummunitione loquens, *Richomeres*, inquit, *Profuturo sociatur & Trajano, tendentibus prope opidum Salices. unde haud longo spatio separatum vulgus inæstimabile barbarorum, ad orbis rotundi figuram, multitudine digestâ plaustrorum, tamquàm intramuranis cohibita spatiis, otio fruebatur, & ubertate prædarum.* Complureisque intra has munitiones Gothi egerunt dies: nec aliud vallum, quamvis hoste prope adsistente, aliamve fossam sibi struxerunt: eodémque, post pugnam gravissimam, sese receperunt. consimiliterque anno pòst, quum Valens imperator ipse prœlio cum iis congressurus, versùs eorum castra contenderet; *Decursis*, inquit Marcellinus, *viarum spatiis confragosis, cùm in medium torridus procederet dies, octavo tandem* [miliario] *hostium carpenta cernuntur; quæ ad speciem rotunditatis detornata, digestaque, exploratorum relatione affirmabantur.* Pugnâ hinc commissâ, imperator cum exercitu cæsus est. Postridiè ad Adrianopolim expugnandam Germani pergunt. is conatus quum irritus foret, *Reversi*, ut inquit Marcellinus, *ad vallum dimensum tereti figurâ plaustrorum.* Ex hoc igitur Gothorum exemplo, consimile & illud Cimbrorum fuisse χαράκωμα, sive *vallum*, maximè credibile est. Vegetius, libro tertio, capite decimo: *Omnes barbari carris suis in orbem connexis, ad similitudinem castrorum, securas à supervenientibus exigunt noctes.* Germani eâdem vallatione hodiéque nonnumquàm utentes, patrio vocabulo adpellant *Wagenburg*, id est, *plaustrorum munitionem.* nam *burg* nihil aliud antiquâ Germanorum lingvâ notare, quàm *munitionem*, sive *septionem*, suprà, cap. xiii, ostensum est. Non Germanorum proprium hunc fuisse morem, sed aliis quoque Celtis, maximè verò Gallis communem, ex Cæsaris patet commentariis. Belli civilis comment. 1: *Venerant eò sagittarii ex Rutenis; equites ex Galliâ cum multis carris, magnùque impedimentis; ut fert Gallica consvetudo.* quæ in nullum alium cedebat usum, quàm ad castra munienda. belli Gallici commentar. 1, de Helvetiorum castris: *Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est; propterea quòd pro vallo carros objecerant, & è loco superiore in nostros venientes tela conjiciebant, & nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas subjiciebant, nostrosque vulnerabant.* In eamdem igitur mentem & illud intelligendum est, commentario iv, de pugnâ cum Tencteris Usipetibusque Germanis, nuper Rhenum transgressis, commissâ: *Milites nostri, pristini diei perfidiâ incitati, in castra irrumpunt. quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paulisper nostris restiterunt, atque inter carros impedimentaque prœlium commiserunt.* Atque hæc ferè sunt, quæ de castrorum metatione ex veterum monimentis producere licuit.

De tempore pugnæ, item de aciei structione nunc deinceps dicendum. Auctor noster, libro de Germaniâ: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt.* Maximè prœliis committendis. hinc Cæsar, belli Gall comment. 1: *Quum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prœlio non decertaret; hanc reperiebat causam: Quòd apud Germanos ea consvetudo esset, ut matres familiâs eorum sortibus & vaticinationibus declararent,*

utrùm prœlium committi ex usu esset, nec ne. eas ita dicere; *Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prœlio contendissent.* Videlicet, quia tunc luna erat decrescens; teste Frontino, stratagem. lib. II, cap. I. nam initio plenilunii fas etiam fuisse prœlio decernere, docemur à Tacito. Quòd si igitur nulla cogeret necessitas, aut nova aut plena exspectabatur prœlio luna. At quia omnibus pariter Germanis erat notissimum vulgatissimumque, cunctis rebus agendis auspicatissimum esse initium aut novam aut plenam lunam; feminas suas Arioviſtus non de tempore prœlio auspicato interrogavit; sed, utrùm tunc, quandoquidem adeò Cæsar urgeret, prœlium committi, decrescente lunâ, fas esset. cui illæ, ex inspectione aquarum ac fluminum, ut suprà cap. XXXVI ex Plutarcho ostendimus, responderunt: Quia plenilunium jam præteriisset, exspectandum omnino novilunium. Sic Velleda, Bructeræ nationis virgo fatidica, quum Civilis Batavus, & alii Germanorum principes, de belli eventu eam consulerent; *prosperas Germanis res, & excidium legionum prædixit.* quod quum ita evenisset, *adolevit* ei *auctoritas* vaticinandi: ut auctor est Tacitus, histor. lib. IV. Sed de fatidicarum apud Germanos feminarum vaticinationibus satis suprà cap. XXXVI dictum est. Præter has, lunæque aut novæ aut plenæ observationem, alia quoque auspicia ac sorteis de prœliorum eventu eos consuluisse, ibidem ostensum est. Ceterò, præcipuum super hac re auspicium indicat Tacitus, libro de Germaniâ, his verbis: *Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.* In rebus subitis, quum hostis imprudentibus irrueret, casus fortuiti necessitas sorteis auspiciaque observare vetabat. βιάλω γὰρ, ἢ χρόνον, ut ait Dionysius Halicarn. lib. VIII, ὁ κίνδυνος, οὗ μὴ ὑπιδέχεται· id est; *Imminens periculum nullam consultationem aut moram patitur.* Postquàm verò pugnare aut monuissent auspicia, aut hostis coëgisset; signum tubâ dabatur ad sumendum arma, & in aciem coëundum. Marcellinus, prædicto lib. XXXI, de pugna Gothorum, in Thraciâ cum Romanis consertâ: *Signo ad arma capienda ex utrâque parte per lituos dato; barbari, postquàm inter eos ex more juratum est, tumulosos locos appetere tentaverunt.* More scilicet gentis. quæ mutua juratio pro SACRAMENTO erat MILITARI. Auctor noster, historiar. lib. IV, de Civile Batavo, popularibus rebellionem contra Romanos persvadente: *Magno cum assensu auditus, barbaro ritu & patriis exsecrationibus universos adigit.* Sed hoc extra aciem & castra, in sacro Batavorum nemore, ad epulas à Civile institutas, tamquàm in concilio. ex Marcellino apertissimè docemur, morem fuisse Germanis, in prœlia ituris, signo ad capienda arma dato, antequàm strueretur acies, *barbaro ritu & patriis exsecrationibus* inter se in castris jurare. Jurasse autem invicem putandum est, primùm singulorum pagorum catervas; dein etiam ipsos inter se principeis, sive universorum pagûm ductores. Juramento facto, locus aciei occupabatur. Acies exhinc struebatur per belli ducem & ceteros ordinum ductores. At scientiæ heic olim artisque parum; ut suprà, cap. XLIII, dictum est. In universum tamen *acies componebatur per cuneos*; teste Tacito, in libro de Germaniâ. *Cuneus* quid fuerit, docet Vegetius, lib. III, cap. XIX: *Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ junctâ acie primò angustior, deinde latior procedit, & adversariorum ordines rumpit; quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. quam rem milites nominant* CAPUT PORCINUM. Marcellinus, libro XVII: *Cujus furoris amentiam exercitus ita ferre non potuit: eosque imperatori acriter imminenteis, desinente in angustum fronte (quem habitum Caput porcinum simplicitas militaris adpellat) impetu disjecit ardenti.* Hinc apud Cæsarem, belli Gallici commentario VI: *A frumentatione redeuntes, ab hostibus castris excluſi, cuneo facto, cohortati inter se, per medios hosteis perrumpunt.* Quapropter imperitè faciunt, qui Arioviſti aciem, apud Cæsarem, per catervas quadratas, seu quadrangulas, compositam distingvunt. Germanorum autem cuneos, quos innuit Tacitus, simili modo, ut Vegetius Marcellinusq; describunt, fuisse compositos, ostendit dilucidissimè Agathias, lib. II, Francorum prœlium, cum Narsete in Italiâ commissum, ita memorans: Ἦν δὲ αὐτῆς ἡ ἰδέα τῷ σχήματι τοιάδε· ὀλετῶ γὰρ ἐοικε. καὶ τὸ μὲν ἔμπροσθιον, ὀπίζον ἐς ὀξὺ ἔληγε, στεγανόν τι λίαν καὶ πεπυκνωμένον τῷ πάντῃ ἐπ' ἀσπίδι θώμασι φράγμα, φαίης τε ἂν αὐτὲς συὸς κεφαλὴν τῇ σωρῇσι δοκοτυπώζεσθαι. τὰ δὲ σκέλη ἑκατέρωθεν καὶ ἴσχας τε καὶ λόχας εἰς βάθος ξυγκείμενα, καὶ ὑπτιωτέρους ἐς τὸ ἐγκάρσιον σχηματιζόμενα, ὅπως μὴ ἀλλήλων ἠρέμα ἀπεκέκλιτο, καὶ πορίσιν, ἐς μέγιστον εὖρος ἀπηλάτα, ὡς ἐς τὸ μεταξὺ χωρίον κενὸν καθεστάναι, καὶ τὰ νῶτα γυμνὰ τῶν ἀνδρῶν στιχηδὸν ἀλφαίνειν. ἀπεσταλμένοι δὲ σφᾶς αὐτὲς ἐτύγχανον, ὅπως ἂν τῆς μὲν πολεμίους ἀνυποπτοτάτους εἶεν, καὶ ὁκόσα ἀσφαλῆς ἀγωνίζοιντο, τὰς ἀσπίδας προβεβλημένοι, τὰ δὲ ὁπλιδία τῷ ἀλλήλοις ἀνυπερθέχθαι ἀλαφυλάπτοιντο. Hoc est: *Erat autem iis forma aciei instar cunei,* Δ *literæ figuram referens; anteriore sui parte in acutum desinens. pressa enim erat, ac*

densa,

densa, scutis undiquaque inter se consertis munita: dixisses suis caput suâ structurâ efformare. alæ verò utrimque, ex centuriis & decuriis, in longum compositæ, & ut plurimùm in obliquum protensæ, paulatim ab sese dilatabantur, dirimebanturque, in maximam latitudinem desinentes; adeò ut locus intermedius vacuus relinqueretur, & nuda militum terga seriatim conspicerentur. aversi enim inter se stabant, ut hostibus adversi essent, & ex tuto confligerent, scutis protecti; terga verò mutuâ illâ inter se contrapositione tuerentur. Atque hæc tota Francorum acies uno constabat cuneo, adjectis alis longè extensis; quæ in vulgaribus haud fuêre cuneis. Consimilis fuit acies Alemannorum Francorumque, in Asiâ contra Turcas structa; de quâ ita Nicetas Choniates, in vitâ Manuelis Comneni, libro secundo: Ἐς ἐμφαλίαν μίαν Φραξάμενοι, καὶ τοῖς χερσὶ δόντες τὰ δόρατα, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ πυκαίσαντες, ἐς τὸ σωτὲς ἀλαλάξαντες, ἐχώρουν ὁμοῦ πυρηδὸν ἐξάμενοι, καὶ πυκνώσαντες ἑαυτούς. id est: *Acie in unum condensatâ, hastisque porrectis, cantuque & clamore de more sublatis, hostem simul aggrediuntur, turris in modum compositi, stipatique.* Antiquissimos in Italiâ eumdem observasse modum Gallos, auctor est Livius, libro decimo, his verbis; *Quum Galli, structis ante se scutis, conferti starent; nec facilis, pede collato, videretur pugna: jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant; atque in testudinem hostium conjecta.. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus.* Et paullo pòst: *Galli, testudine factâ, conferti stabant. Tum Fabius, auditâ morte collegæ, Campanorum alam, quingentos ferè equites, excedere acie jubet, & circumvectos, à tergo Gallicam invadere aciem.* Quia in hac etiam acie terga erant nuda; ut in illâ Francorum acie apud Agathiam. Sed & Hispani suas hoc modo struxêre acies. Idem auctor, lib. I: *Celtiberi, ubi ordinatâ acie, & signis collatis, se non esse pares legionibus senserunt; cuneo impressionem fecerunt. quo tantum valent genere pugnæ, ut, quâcumque parte perculêre impetu suo, sustineri nequeant.* At apud Tacitum, in libro de Germaniâ, plures in unâ acie intelliguntur cunei. *Acies,* inquit, *componitur per cuneos.* Exemplum est apud Cæsarem, in acie Arioviști: *Tum demum necessariò Germani suas copias è castris eduxerunt; generatimque constituerunt, paribus intervallis, Harudeis, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemeteis, Sedusios, Svevos.* Generatim; id est, per nationum genera: quorum fuêre in dictâ acie VII, ordine hoc enumerata. cunei igitur & ipsi in hac acie fuêre VII. Sic noster, historiar. lib. IV, de Civili Batavo: *Vbi insidiæ parum cessêre, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit.* & libro sequenti: *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis adstitit.* id est; agmen ejus non in longum, vel in frontem porrectum erat: sed in latum sive in latera, paribus cuneorum intervallis, extensum. Nec tamen Celtæ tantùm, sed & aliæ ex vetustissimo id habuerunt more gentes. de Scythis ac Thracibus testis est Aelianus, in libro de instruendis aciebus, cap. XVIII. Ceterò causam, cur generatim, seu propriis componerent cuneis aciem Germani, ostendit auctor noster, dicto libro V historiarum, infrà: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens constitunt.* Aliam tamen, verioremque adfert causam in libro de Germaniâ: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates.* Huc facit, quòd non stipendiis hinc inde conquirebantur; sed suum quisque rector, seu princeps, pagum ducebat. At quia singulæ nationes in majoribus bellis, vel singuli pagi in minoribus, propriis compositi fuêre cuneis; cuneum alium alio numerosiorem, fortioremque, ac firmiorem fuisse necessum est: quidpe quum ipsarum nationum aliæ aliis forent ampliores, validioresque. Confirmat hanc sententiam exemplum aciei Arioviștinæ; de quâ sic Cæsar: *Ipse à dextro cornu, quòd eam partem minimè firmam hostium esse animadverterat, prælium commisit.* & mox: *Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa atque in fugam conversa esset; à dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant.* Densos fuisse hujusmodi cuneos, suprà equidem satis ex Agathiâ, Nicetâ, & Livio patere poterat: verùm tamen, quia illic de universâ hoc dictum acie, in unum cuneum formatâ; de singulis aliarum acierum cuneis sic noster, historiar. lib. IV: *Illi, veteris militiæ memores, in cuneis congregantur: densi undique, & frontem tergaque ac latus tuti. sic tenuem aciem nostrorum perfringunt.* & annal. lib. I: *Turbantur densis Germanorum catervis leves cohortes.* Atque equidem ubi catervæ Germanorum apud nostrum juxtà aliosque auctores memorantur, semper dicti cunei intelligendi sunt. Hæc igitur de pedestri acie.

De equitatu sic idem noster, in libro de Germaniâ: *In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eóque mixti præliantur; aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute dilectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt. idque ipsum inter suos vocantur: & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est.* Nam *centenarii* vocabantur; patrio sermone *die hunderten.* Usum quoque Arioviștum

viſtum hoc genere pugnæ, teſtis eſt Cæſar: *Arioviſtus his omnibus diebus exercitum caſtris continuit. equeſtri prælio quotidiè contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo ſe Germani exercuerant. equitum millia erant* VI; *totidem numero pedites velociſſimi, ac fortiſſimi: quos ex omni copiâ ſinguli ſingulos, ſuæ ſalutis causâ, delegerant. cum his in prœliis verſabantur; ad hos ſe equites recipiebant: ſi qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumſiſtebant: ſi quò longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum ſublevati, curſum adæquarent.* Uſum & ipſum poſteà Cæſarem, teſtatur Hirtius, in commentario, quem ad Cæſaris commentarios de bello Gallico adjecit octavum. *Germani*, inquit, *quos propterea Cæſar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpoſiti prœliarentur.* Fuerunt in his Batavi, Caninefates, & Ubii: cum quibus unis Cæſar amicitiam, ipſorum rogatu, fecerat. Hirtius, eodem commentario, poſteà: *Equitatum omnem Germanosque pediteis, ſummæ velocitatis omneis, ad caſtra hoſtium præmittit.* Germanos fuiſſe & hos equiteis, oſtendit Hirtius paullo pòſt: *Cognoſcit Germanos equiteis, imprudentibus omnibus, de improviſo advolaſſe, & prœlium commiſiſſe.* At Arioviſtini illi pedites, inter equiteis prœliantes, non domi *ex ſingulis pagis centeni* erant dilecti: ſed in caſtris, *ex omni copiâ ſinguli ſingulos, ſuæ ſalutis causâ, dilegerant.* quemadmodùm apud Romanos quoque vir virum legebat. Tertium inſuper hujus dilectus genus oſtendit Tacitus, in libro de Germaniâ: nempe, non centenûm ex ſingulis pagis; ſed devotorum. *Vt primùm adoleverint*, inquit, *crinem barbamque ſummittunt: nec, niſi hoſte cæſo, exſuunt votivum, obligatumque virtuti, oris habitum. Omnium penes hos initium pugnarum: hæc prima ſemper acies, viſu nova.* Ceterùm, ut pedites per cuneos, ſic equites hi, peditibus dilectis permixti, per *turmas componebantur.* Idem noſter, eodem libro: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio, turmam aut cuneum facit; ſed familiæ, & propinquitates.* Quot igitur peditum cunei, totidem equitum turmæ: & ſingulæ turmæ ante ſingulos cuneos in fronte poſitæ; unde primus in adverſam aciem fiebat impetus. De his intelligendum illud Germanici Cæſaris, apud noſtrum, annal. libro II: *Primam utcumque aciem haſtatam. ceteris præuſta, aut brevia tela.* Nam & equitem frameâ ſcutoque fuiſſe armatum, jam anteà, cap. XLIV, oſtenſum eſt. De Gallis in Italiâ ita Polybius, libro II: Πάντες δ' οἱ τὰς πρώτας καταχοῦσες στείρας χρυσοῖς μανιάκαις καὶ βραχίοσι ἦσαν κατακεκοσμημένοι. id eſt: *In primis cohortibus omnes torquibus armillisque aureis erant ornati.* nempe quia prima acies erat nobilium loopletiorumque hominum: quos & apud Germanos per *haſtatos* intelligo. Plutarchus, in Mario, planè ἄδοξον quiddam de Cimbrorum acie refert, his verbis: Καὶ ἦσαν, οὐκ εἰς μὲν διαπεφραγμένην τάξιν, οἱ πρόμαχοι μακροῖς ἀλύσεσι πρὸς ἀλλήλους συνεχόμενοι, διὰ τῶν ζωστήρων ἀναδεδεμένας. id eſt: *Etenim, ne ordines diſjicerentur, longis catenis anteſignani, per balteos trajectis, inter ſe colligati erant.* Sed hoc de cuneorum, non de turmarum anteſignanis intelligendum.

Jam verò ſigna militaria quo ordine fuerint prælata, nusquàm ſatis expreſſum reperio. Video quosdam, in Cæſaris commentarios commentanteis, Arioviſti aciem ita ordinaſſe, uti ſigniferi Germani ante omnem ſuam aciem, proximè hoſtium agmen locentur, quæ ratio haud ſatis ſana videtur, nec proba. Longè probabilius eſt, in principiis ſingulorum cuneorum fuiſſe ſigna locata. unde nec nimiùm hoſtium primæ aciei propinqua, nec nimiùm remota. turmæ quidpe reſpectu cuneorum admodùm fuêre exiguæ. Totidem autem fuiſſe cenſeo ſigna, quot cunei, atque turmæ. quod etiam ex Taciti hiſtoriarum lib. IV patet: *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens utramque Rheni ripam, quò truculentior viſu foret, Germanorum catervis complet; aſſultante per campos equite. ſimul naves in adverſum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium ſigna, inde depromtæ ſilvis lucisque ferarum imagines, ut cuique gente inire prœlium mos eſt, juxtà belli civilis externique facie obſtupefecerunt obſeſſos.*

Jam aciem; in hunc modum per cuneos turmasque ordinatam, ingens à tergo claudebat carrorum numerus. de quo ita Cæſar, ad aciem Arioviſti: *Omnem aciem ſuam rhedis & carris circumdederunt: ne qua ſpes in fugâ relinqueretur. eò mulieres impoſuerunt; quæ in prœlium proficiſcenteis milites paſſis crinibus flentes implorabant, ne ſe in ſervitutem Romanis traderent.* Noſter, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuiq; ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illæ numerare aut exſugere plagas pavent. cibosq; & hortamina pugnantibus geſtant. Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis reſtitutas, conſtantiâ precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate: quam longè impatientiùs feminarum ſuarum nomine timent.* Exemplum hujus moris ſuprà in Arioviſti acie cognovimus. Par refert noſter, hiſtoriar. lib. IV: *Civilis captarum cohortium ſignis circumdatus; ut ſuo militi recens gloria*

ante

figura. 25.

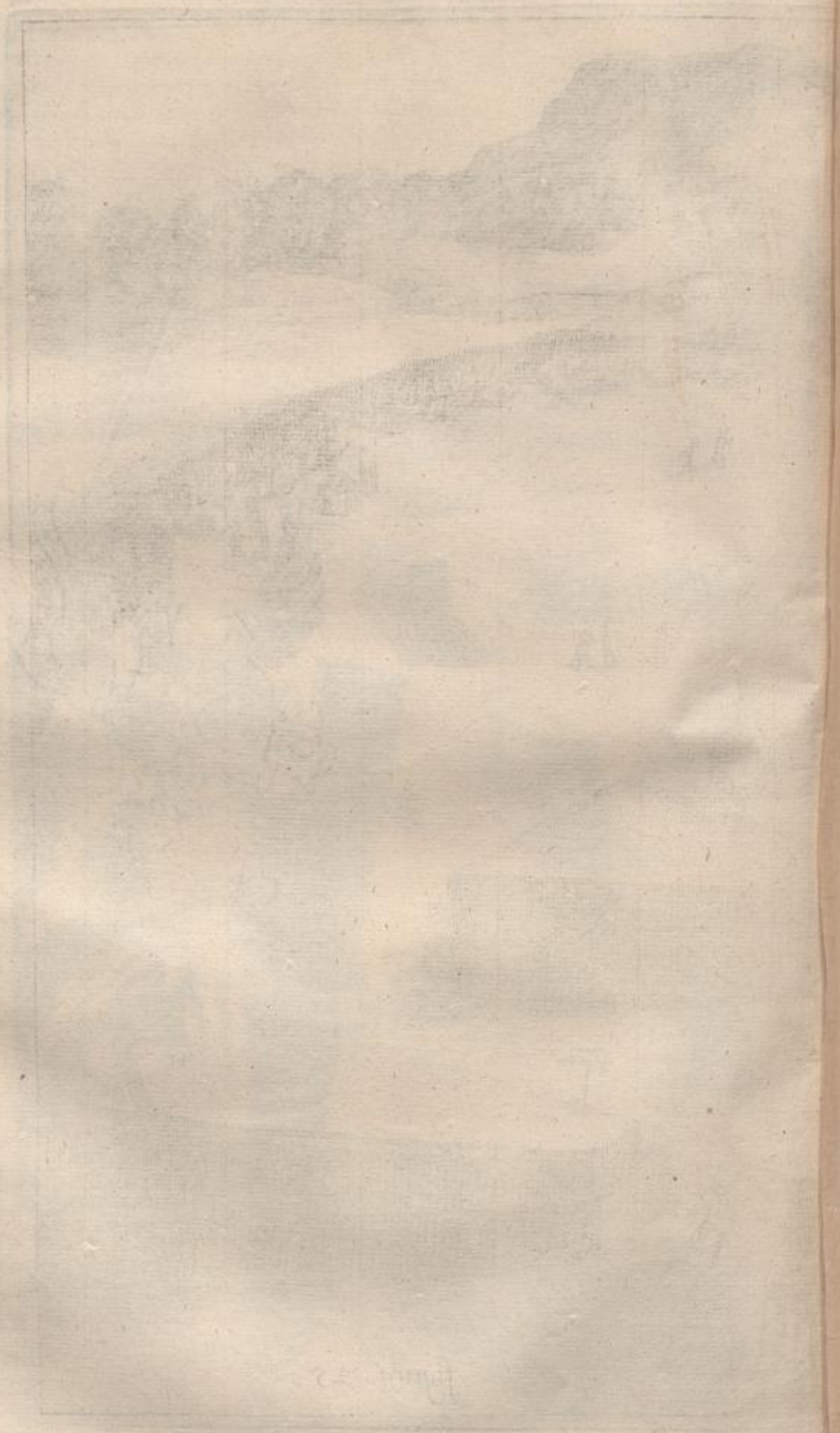

ante oculos; & hostes memoriâ cladis terrerentur. matrem suam, sororesq;. simul omnium conjuges, parvosque liberos, consistere à tergo jubet; hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. In carris rhedisque fuisse locatas, testantur, præter Cæsarem, Plutarchus, Orosius, ac Dio. Plutarchus in Mario, de dicto Cimbrorum exercitu: Αἱ γυναῖκες ὅπλα τ' ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι, σὺν φόνοις ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δ' ἀδελφὰς, αἱ δὲ πατέρας. hoc est: *Feminæ, in plaustris consistentes pullatæ, fugientes trucidabant, aliæ viros, aliæ fratres, quædam parentes.* De eâdem pugnâ Orosius, libro V, capite XVI: *Mulieres graviorem penè excitavêre pugnam. quæ, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, prope repulêre Romanos.* Nam & ipsæ erant armatæ. quò illud spectat Taciti, in libro de Germaniâ: *Ne sê mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam; idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramque.* Sed Dionis etiam, de plaustrorum circumvallatione, inspiciamus testimonium. is, libro LI, ita tradit de Bastarnis Germanis, in Mœsiâ à Crasso fusis: Πολλοὺς μὲν ἐνταῦθα. πολλοὺς δὲ καὶ φυγόντας ἔφθειραν. ὑπό τε γὰρ τῶν ἁμαξῶν, κατόπιν αὐτοῖς ἐόντων, ἐνεποδίζοντο, καὶ πρὸς τῶν σφετέρων παίδας τάς τε γυναῖκας, σῶσαι ἐθέλοντας, ἔπαιον. id est: *Multos & hic, & postea fugientes deleverunt. nam à tergo currus eorum objecti fugam impediebant; & liberos simul uxoresque eripere cupientes cædebant.* Hoc igitur carrorum munimentum egregiè ac graphicè describit Nicetas Choniates, in vitâ Ioannis Comneni; cujus imperii anno quinto Gothi (quos plerique ejus ævi scriptores Græci falso nomine adpellavêre Scythas, ut suo loco ostendetur) trajecto Istro, Thraciam, Macedoniamque populabantur. De his igitur ita Nicetas: Αὐτὸ μὲν τι τὸ Σκυθικὸν καλὸν τόνδε τὸν πόλεμον καὶ τοιοῦτον ἐκ παρασκέψεως μελέτης αὐτῷ τὸ ἀνάγκης τὰ δέοντα· σωφρονοῦν δὴ πᾶσιν ἁμαξαν, εἰς ὀχύρωμα θεῖφερὲς αὐτοὺς διαθήκη, καὶ τούτων αὖθις ἡσυχίους μοῖραν ἐκ ὀλίγου ἐκ τῶν σφῶν σωμάτων, ὅσα καὶ χαρακώμασιν ἀπεχρῶντο τῷ μηχανήματι, καὶ πολλὰς δὲ αὐτοῦ ἐγκαρσίους παρόδους ῥυμοδομήσαντες. διαζώμοις μὲν ὑπὸ Ῥωμαίων καὶ τὰ ταῦτα πρὸς τὴν τάξιν τῶν προσώπων μεταθέντες, ὥσπερ τεῖχος ἐχυρὸν τὰς ἁμάξας εἰσιτρεχον, καὶ διεπίθεν ὕπτιοι τὸ φυγὴν πρὸς τὸ εὖ. εἶτ' αὖθις ἐκεῖθεν μετ' αὐοχλὴν ὡς ἐκ πυλῶν ἀνακλινομένων ἐκπίπτοντες, ἔργα χειρὸς ἀνδρείας ἐδείκνυον. καὶ δὴ τὸ γινόμενον τῆς τηλεμαχίας τὶς ἀκριβὴς, ἐν μέσῃ πεδιάδι χειμαδιάζοντας τοὺς Σκυθῶν, ὡς συμβαίνειν ἐκ τύδε τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπ' ἀτελέσεσι μογεῖν. id est: *Verùm Scythæ in hoc conflictu, ipsâ necessitate artium magistrâ coacti, rem hujusmodi sunt commenti. Omneis currus in orbem composuerunt; iisque, haud exiguâ copiarum suarum parte impositâ, pro vallo usi sunt. ac multos obliquos aditus, platearum instar, in iis reliquerunt. Quum igitur à Romanis urgerentur, tergis obversis intra currus, tamquàm munitam arcem, nullo fugæ incommodo, sese recipiebant. Inde, viribus recuperatis, tamquàm portis erumpentes, fortia facinora edebant. Neque ea res aliud erat, quàm mœnium oppugnatio; quæ in mediâ planitie Scythæ ex tempore struxerant. Unde factum, uti Romani labore irrito fatigarentur.* Aliam copiarum partem carris imposuerint, quam feminas cum liberis, equidem dubito: eóque magis, quia feminarum nullam facit mentionem; quas tamen illic sitas fuisse certum est. Hæc igitur de aciei structurâ.

CAP. LI.

De pugnâ. item de urbium aliorumque locorum munitorum oppugnatione.

ACIE ad dictum modum instructâ, ipse dux singulos cuneos hortando obequitabat. Tacitus annal. lib. II, de pugnâ inter Arminium & Maroboduum: *Tunc Arminius equo conlustrans cuncta, ut quosque advectus erat, recuperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc & tela, Romanis direpta, in manibus multorum ostentabat.* mox: *Neque Maroboduus jactantiâ sui, aut probris in hostem abstinebat.* & paullo pòst: *His verbis instinctos exercitus propriæ quoque causæ stimulabant.* Sic eodem libro anteà, de pugnâ Germanos inter atque Romanos: *Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari.* & mox: *Sic accensos, & prælium poscentes, in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt.* Ceterò Diodorus, lib. V, de Germanis & Gallis, καλῶς ἢ τὰς παρασκευάς, inquit, εἰώθασι ποιεῖσθαι πρὸς τὰς παραταξεις, καὶ προκαλοῦνται τοὺς ἀντιπαρατεταγμένους σὺν ἀρτύσει εἰς μονομαχίαν, προαναζέοντες τὸ ὅπλα, καὶ καταπλήττοντες τοὺς ἐναντίους. ὅταν δέ τις ὑπακούσῃ πρὸς τὴν μάχην, τὰς τε προγόνων ἀνδραγαθίας ἐξυμνοῦσι, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἀρετὰς προφέρουσι, καὶ τὸν ἀντιπαρατεταγμένον ἐξονειδίζουσι, καὶ πανταχῶς, καὶ τὸ σύνολον τὴν ψυχὴν τοῖς λόγοις προαφαιροῦσι. hoc est: *Acie instructâ, procurrere solent, & optimum quemque ex adversariis ad singulare certamen provocare, arma ad terrorem hostium quassantes. si quis contra exeat ad dimicandum: strenua majorum facinora decantant; suasque virtutes deprædicant: adversarium verò convitiis proscindunt, virtutemque ejus deprimunt; atque omnem animi siduciam verbis detrahunt.* Exempla passim apud auctores occurrunt.

currunt. Livius, lib. VI, de Gallo, cum quo T. Manlius pugnavit: *Tum eximiâ corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit; & quantum maximâ voce potuit, Quem nunc,* inquit, *Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad pugnam; ut noster duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior.* mox in oratione Manlii: *Ferox præsultat hostium signis.* & paullo pòst: *Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis. media in altero militaris statura, modicaque in armis, habilibus magis quàm decoris, species: non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana.* & lib. VII, de Gallo, cum quo M. Valerius pugnavit: *Gallus processit magnitudine atque armis insignis; quatiensque scutum hastâ, cùm silentium fecisset, provocat per interpretem, unum ex Romanis, qui secum ferro decernat.* Sic è Teutonorum acie unus, animi nimiùm ferox, ipsum Romani exercitus ducem provocavit; teste Frontino, stratagem. lib. IV, cap. VII. Sed & alia Celtarum pars Hispani idem fecerunt. Appianus, in Hispanicis, de Romano exercitu, Intercatiam Hispanorum urbem circumsidente: Θαμινὰ δέ τις τ βαρβάρων ἐξίππευεν ἐς τὸ μεταίχμιον, κεκοσμημένος ὅπλοις περιφανῶς, καὶ προυκαλεῖτο Ῥωμαίων ἐς μονομαχίαν τὸν ἐθέλοντα. ἐδόκει δὲ ὑπερακόντως, ὀπλομαχίας καὶ τῷ σχήματι καταρχησόμενος ἀπιχώρει. id est: *Inter barbaros vir quidam splendentibus armis insignis, crebrò inter utramque aciem equo vectus, procedebat, è Romanis unum, qui secum ferro decerneret, provocans. sed nemine sese offerente, Romanos irridendo, & per ludibrium saltando, ad suos redibat.* Idem auctor, bell. civil. lib. I, Gallum quemdam procerum refert in Italiâ, Romanorum unum in singulare certamen provocantem, haud procul Nolâ. Hujusmodi igitur præludio præmisso, ubi arma totius aciei conferre duci visum, aut hostis cogeret, signo tubâ dato, per simileis cantus, tripudiaque, atque ingenteis clamores, pugnam universi auspicabantur. quâ de re sic noster, in libro de Germaniâ: *Fuisse apud eos & Herculem memorant: primumque omnium virorum fortium in prælia ituri canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos; futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè asperitas soni, & fractum murmur; objectis ad os scutis, quo plenior ac gravior vox repercussa intumescat.* Doctissimus Lipsius heic, contra fidem omnium exemplarium, primam orationem sic distingvere conatus est: *Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium. Ituri in prælia canunt.* addiditque hanc notam: *Rectè distinxi. non enim ea mens, quòd Herculem canant: sed, quòd alacres, & cum cantu incipiant pugnas.* Verùm error hic est, ita me Musæ ament, ingens. utrumque enim auctor, unâ quasi operâ, innuere voluit: de Hercule tamen memoratio erat potissima. nam hoc auctori heic, in initio operis de Germaniâ, fuit institutum, uti originem gentis, & qui externorum primi ad eos pervenerint, indicaret. itaque primum Herculem refert: deinde Ulyssem. Herculem autem in Germaniâ fuisse, non magis ipsos memorasse voluit auctor Germanos, quàm de Ulysse. idque patet ex eo, quòd non *apud se*, sed *apud eos*, scripsit. Memorarunt scilicet Romanorum quidam scriptores, ante Tacitum: qui idem & de pluribus Tuitonis dei filiis, item de Ulysse, & de Castoribus memoraverant. Causam etiam heic ostendere voluit auctor, cur id scriptores illi de Hercule opinati sint: nempe, quia ipsi Germani *Herculem primum omnium virorum fortium in prælia ituri canebant.* Proinde etiam major distinctio, sive interpunctio fieri debebat, inter duo ista verba *memorant*, & *canunt:* ut quorum illud ad Romanos scriptores pertinebat; hoc ad ipsos Germanos. Per opportunitatem autem, & alia Germanis carmina fuisse, indicare voluit Tacitus, antequàm ad narrationem de Ulysse transiret. quorum alioquin mentionem facturus hoc loco non erat; ut minùs proprio, minùsque idoneo. Ac sanè verba hæc, *Sunt illis hæc quoque carmina*, satis manifestè convincunt, jam antè alicujus mentionem factam carminis, quod in prœlia ituri canebant. id autem nullum, nisi hoc de Hercule. Ἀνδραγαθίας majorum suorum singulos ante singularia certamina decantasse, suprà è Diodoro intelleximus. universam quoque aciem posteà majorum suorum laudeis in unum conciniisse, infrà mox patebit. universos igitur Herculis, ante omneis majores suos, ceciniisse fortitudinem, Tacito testante haud dubium est. Quis Hercules hic fuerit, quem unà cum reliquis gentibus omnibus coluerunt Germani, Galli, & Hispani, suprà, cap. XXVIII & XXIX, ostensum est. Non Germanos solùm, sed alias quoque genteis, in prœlia ituras eum ceciniisse, testis est Statius: qui de Tirynthiis Græcis ita canit Thebaid. lib. IV:

Herculeum Pæana canunt, vastataque monstris:
Omnia frondosâ longùm deus audit ab Oetâ.

De cetero, meritò heic ab eodem simul Lipsio & aliis eruditissimis viris in voce *barditum* dubitatum est. quid enim Bardorum, id est, poëtarum nomen, vel vox inde derivata, in singulari

singulari carmine? an non & reliqua carmina, quibus annales eorum constabant, ab iisdem conficiebantur bardis? Omnino. Placet ergo emendatio Lipsii, qui à Germanicâ voce *baren*, id est, à clamando, vociferando, seu vocem tollendo, dictum putat *baritum*. placet tamen magis, per geminum *rr*, *barritum*. non de nihilo quidpe est, quòd corruptum vocabulum habet literam *r*: quæ satis apertè ostendit, aliam heic fuisse anteà literam. Aliam verò fuisse nullam, nisi *d*, constans testatur in Marcellini historiis ejusdem vocis crebra lectio. Libro XXVI: *Signorum apicibus aquilisque submissis, desciverè lubentes ad eum: & terrifico fremitu, quem barbari dicunt barritum, nuncupatum imperatorem, stipatumque, consentientes in unum, reduxerunt in castra.* Lib. XVI: *Excipiunt, eos jam gesturientes, barritum ciere vel maximum. qui clamor ipso fervore certaminum à tenui susurro exoriens, paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum, cautibus illisorum.* lib. XXXI: *Romani quidem, voce undique Martiâ concinentes, at minori solitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum.* Sic & Vegetius, lib. III, cap. XVIII: *Clamor autem, quem barritum vocant, priùs non debet attolli, quàm acies utraque se junxerit.* Atque hunc *barritum* etiam, ut multa alia, Romani è Germanorum disciplinâ isto sæculo mutuati erant. Sed prœliis præcinere, ac præsultare, communis antiquitùs non modò Celtarum, sed omnium gentium fuit mos. De Gallis, antiquissimis temporibus Italiam occupantibus, Livius libro V: *Nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribusque variis, horrendo cuncta compleverant sono.* Et lib. XXI: *Galli occurrant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris sui.* Item lib. XXXVIII: *Cantus ineuntium prœlium, & ululatus, & tripudia.* De Hispanis, Silius Italicus, lib. X:

—— *Ritu jam moris Iberi,*
Carmina pulsatâ fundentem barbara cetrâ.

De Lusitanis, Hispanicâ gente, Diodorus, dicto lib. V: Ἐν τοῖς πολέμοις πρὸς ῥυθμὸν ἐμβαίνουσι, καὶ παιᾶνας ᾄδουσιν, ὅταν ἐπιῶσι τοῖς ἀντιτεταγμένοις. id est: *In bellis ad numerum incedunt, & carmina canunt, quando adgrediuntur hostem.* De Gallæcis, itidem Hispanicâ gente, Silius lib. III:

—— *Misit dives Gallæcia pubem*
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percussâ verbere terrâ,
Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.

De Britannis Tacitus, in vitâ Agricolæ, ubi Galgacus apud Caledonios ante prœlium concionatus fuerat: *Excepêre orationem alacres, & barbari moris cantu, & fremitu, clamoribusque dissonis.* De iisdem Dio, lib. LXII: οἱ μὲν βάρβαροι κραυγῇ τε πολλῇ καὶ ᾠδαῖς ἀπηλιθιωτικῶς χρώμενοι. id est: *Barbari magnos clamores, & cantus minaceis edebant.* Sic de Germanis, qui, Civile Batavo duce, castra Romanorum ad Rheni ripam obsederant, (erant autem Caninefates, Frisii, Batavi, atque Gugerni) auctor noster historiar. lib. V, post habitam Civili concionem: *Ubi sono armorum, tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis glandibusque & ceteris missilibus prœlium incipitur.* De Thracum gente idem noster, annal. lib. IV: *Simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præsultabant, mittit delectos sagittariorum.* Strabo, lib. X, Cretenseis quoque tradit in bellis solitos fuisse συμβάλλειν μὲν αὐλεῖ καὶ λύρᾳ ἐν ῥυθμῷ, id est, *pugnam conserere ad numerum, accinente tibiâ ac lyrâ.* Lacedæmoniorum super hac re institutum satis notum est. Hinc rectè Isacius Tzetzes Martem saltatorem conjecit Lycophroni dictum, in his versibus:

Καὶ δὴ καθαιθήσας ὀρχηστὴς Ἄρης,
Στρόμβῳ τ' αἱματηρὸν ἐξάρχων νόμον.
Incenditque terram saltator Mars
Conchâ cruentum exordiens classicum.

Ad quæ Tzetzes: Ὀρχηστὴς λέγει, διὰ τὰς γινομένας ἐν τοῖς πολέμοις συχνὰς κινήσεις· ἢ ὁ ἀκίνητος, ἐπειδὴ μέλη ἅπερ ἐπῄδουσι πρὸς τὰς παροτρυνούσας τοὺς πολεμοῦντας ἤδοντο. id est: *Saltator dicitur propter crebros, qui fiunt in bello, motus. aut mobilis; quia carmina quædam, apta ad incitandum viros strenuos ad bellum, canebant.* Ad singulare certamen, si quis ante universorum concursum progrederetur, majorum suorum laudeis, suamque ipsius virtutem ante certamen eum decantasse, testem suprà citavimus Diodorum. idem fecisse & universam postea aciem, auctor est Marcellinus, lib. XXXI: *Romani equidem voce undique Martiâ concinentes, à minore solitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum, vires validas erigebant. barbari verò majorum laudes clamoribus stridebant inconditis: interque varios sermones dissoni strepitus leviora prœlia tentabantur.* De Corallorum gente, Pontum accolente, idem refert Val. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

Prœlia nec rauco curant incendere cornu;

Indigenas ſed ritè duces, & priſca ſuorum
Facta canunt, veterumque, viris hortamina, laudeis.

Ceterùm rectè noſter, de barritu; *Nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur.* ſic enim apud Romanos quoque, antiquiſſimis jam inde temporibus; teſte Livio, lib. III: *Conſul, concione advocatâ, Si jam ſatis animi eſt, inquit, decernique placet, agite dum, clamorem, qualem in acie ſublaturi eſtis, tollite hîc, indicem voluntatis virtutisque veſtræ.* Unde etiam apud eumdem auctorem, lib. IV: *Clamor indicium primum fuit, quò res inclinatura eſſet: excitatior crebriorq; ab hoſte; ab Romanis diſſonus, impar, ſegnis, ſæpè iteratus, incerto clamore prodidit pavorem animorum.* Quò illud etiam Taciti, hiſtoriar. lib. IV, intelligendum de Civile, caſtra Romanorum obſidente: *Vt virorum cantu, feminarum ululatu ſonuit acies, nequaquàm par à legionibus cohortibusq; redditur clamor.* nam & hæ pavebant; ut liquet ex hiſtoriæ contextu. At præter cantum, clamoremque iſtum immenſum, armis quoque inter ſe colliſis, ingentem excitabant tumultum. quod ſingulos feciſſe, ante ſingulare certamen, ſuprà è Diodoro intellectum; & univerſos, ex Silii lib. III, & X; item ex Taciti hiſtoriar. V. Idem hic in annal. IV, de Sugambris: *Simul in ferociſſimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præſultabant, mittit dilectos ſagittariorum. Ii dum eminus graſſabantur, crebra & multa vulnera fecêre: propiùs incedentes, eruptione ſubitâ turbati ſunt: receptique ſubſidio Sugambræ cohortis; quam Romanus promtam ad pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem, haut procul inſtruxerat.* Et hiſtoriar. II: *Ingerunt deſuper Othiniani pila, librato magis & certo ictu, adversùs temerè ſubeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, & more patrio nudis corporibus, ſuper humeros ſcuta quatientium.* Livius, lib. XXI, de Gallis: *Galli occurſant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris ſui, quatientes ſcuta ſuper capita, vibrantesque dextris tela.* Cauſam ac rationem omnium horum oſtendit lib. XXXVIII, de iisdem loquens Gallis: *Procera corpora, promiſſæ & rutilatæ comæ, vaſta ſcuta, prælongi gladii, ad hoc cantus ineuntium prælium, & ululatus, & tripudia, & quatientium ſcuta in patrium quemdam morem horrendus armorum crepitus; omnia de induſtriâ compoſita ad terrorem.* Sic noſter, hiſtor. V, de Germanis: *Quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miſcebant.* Hinc Cæſar, belli civil. comment. III: *Neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, ut ſigna undique concinerent, clamoremque univerſi tollerent: quibus rebus & hoſteis terreri, & ſuos incitari exiſtimarunt.* Diodorus, lib. II, clypeos haſtis percutere, iræ ſignum fuiſſe uſurpatum Aegyptiis, docet. Igitur antiquiſſimus hic mos militaris: & haud dubiè ante gentium poſt diluvium diſperſionem exortus; ſi non ante diluvium. unde in omnem terræ orbem diſſeminatus. Romanos tamen eo uſos, nusquàm, niſi ſub poſterioribus demum imperatoribus, reperio. Marcellinus, lib. XXXI, pugnam inter Gothos & Valentem imperatorem, in Thraciâ commiſſam, referens: *Dumque idem cornu, nullo etiamnum interturbante, extenditur; horrendo fragore ſonantibus armis, pulſuque minaci ſcutorum territi barbari.* Stevvechius in notis ad Vegetii lib. III cap. IX, ab Aegyptiis ad Romanos morem hunc permanaſſe arbitratur. At quæro ego, quando? ultimis demum temporibus; an verò primis? Si primis; cur nullus eum in rebus geſtis Romanorum notavit hiſtoricus, nullus alius auctor? cur tam altum apud omneis, quaſi ex unanimo conſenſu, ſilentium? Sin verò ultimis demum temporibus à Romanorum militibus uſurpatum fatearis; cur ab Aegyptiis potiùs Romanos eum ſumſiſſe credam, quàm à propioribus Thracibus, aut Hiſpanis, aut Britannis, aut Gallis, aut denique Germanis; cum quibus plurima illis tunc bella? à quibus *barritum* quoque eos adſumſiſſe diſertè fatetur Marcellinus: à quibus etiam imperatorum ſuper ſcutum elevationem, & multa alia non modò foris in militiâ, ſed domi etiam in aulâ eos inſtituiſſe, ſuprà patuit. Fuit tamen ejus rei jam olim apud Romanos quædam, non in bellis ac pugnis, ſed in pace ad feſtos dies imago, ex antiquiſſimo illo omnium gentium more ſervata. Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. II, de Saliorum in ſacris ſaltatione: Χορείαν δὲ ἣν κίνησιν ἐνόπλιον ἔστι καὶ αὐτὴν ὀπλομάχων ὑπὸ τῶν ἐγχειριδίων ψόφον, εἴτε δεῖ τοῖς ἀρχαίοις πυκμηλιάδας λόγοις, κέρητις ἦσαν οἱ πρῶτοι καταφηνάμενοι. id eſt: *Saltationem verò armatam, quæ in clypeis crebros gladiolis ciet ſtrepitus, ſi quid ex antiquis ſcriptoribus ſumendum eſt conjecturæ primi Curetes inſtituerunt.* Idem auctor lib. VII, de eâdem ſaltatione: Ἐνόπλιον δὲ καὶ τοῦτο ἦν ἐν τοῖς πάνυ παλαιοῖς ὃ καὶ τὴν δόμα, ἐν ὅπλοις ὄρχησις, ἡ καλουμένη Πυρρίχη. id eſt: *Hoc quin etiam apud Græcos exercitii genus olim cum primis erat celebre, nempe armata ſaltatio, quæ Pyrrhica vocatur.* Sed ad noſtra redeo. Ut primùm igitur viri cantum clamoremque ſuſtulerunt, feminæ quoque, à tergo aciei in carnis rhedisque poſitæ, ululatum ſimul tollebant horrendum. Auctor noſter, hiſtoriarum lib. IV: *Vt virorum cantu, feminarum ululatu ſonuit acies.* Atque ideò feminæ à tergo poſitæ erant, uti continuo ſuo ululatu viros ad acrius certamen victoriamque accenderent.

rent. Idem noster, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores.* Et de Civile, dicto historiar. IV: *Matrem suam, sororesque, simul omnium conjuges, parvosque liberos, consistere à tergo jubet, hortamenta victoriæ.*

Prœlio jam commisso, dux exercitus, prout ratio postulabat, has vel illas aciei partes adequitabat; quà verbis, quà exemplis militum animos excitando. *exemplo* tamen *potiùs, quàm imperio*, ut ait noster in libro de Germaniâ, *si promtus, si conspicuus, si ante aciem ageret, admiratione præerat.* nam, *cùm ventum in aciem, turpe* erat *principi, virtute vinci.* Exemplum præclarum in Arminio, Cheruscorum duce, annal. lib. II: *Medii inter hos Cherusci, collibus detrudebantur: inter quos insignis Arminius, manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illà rupturus, ni Rhætorum Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes signa objecissent. nisu tamen corporis, & impetu equi pervasit.* Ibi tunc *turpe* erat *comitatui*, de quo suprà dictum, *virtutem principis* vel ducis *non adæquare.* nam *infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse.* Ibi dux, ceterique *principes*, sive pagorum ductores, *pro victoriâ pugnabant: comites pro* duce ac *principibus.* ibi *devoti illi, barbâ crinibusque summissis*, summis enitebantur viribus, uti, *hoste cæso, exsuere votivum obligatumque virtuti oris habitum, superque sanguinem & spolia revelare frontem, & nascendi pretium referre* liceret, *dignosque patriâ ac parentibus* sese ostenderent. De reliquo milite sic equidem Germanicus apud Tacitum, annalium libro II, apud Romanum militem concionans; *Sine pudore flagitii, sine curâ ducum, abire, fugere.* At aliter ipse Tacitus, in libro de Germaniâ: *Cedere loco, dummodò rursus instes, consilii, quàm formidinis, arbitrantur.* Sed illa Germanicus suis fortasse prioribus annis rectè aptavit. tunc quidpe *vagis incursibus & disjectas per catervas* præliabantur. postmodùm verò, *longâ adversus Romanos militiâ, insueverunt sequi signa, dicta imperatorum accipere*; ut testatur Tacitus, dicto annalium lib. II. Alioquin *corpora suorum etiam in dubiis præliis referebant*; teste eodem, in libro de Germaniâ. *Scutum* verò, *in pugnâ reliquisse, præcipuum erat flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finiebant.* Ceterùm tota acies si perrupta turbataque inclinaret; retro ad carrorum munimentum sese recipiebant: indèque, viribus collectis, rursus in hostem erumpebat; ut suprà è Nicetâ Choniate ostensum est. Plerumque tamen, antequàm ad carros refugerent, stipatis cuneis vel globis sese defendebant. quâ de re ita Dio, libro XXXVIII, in Arioviști contra Cæsarem acie: Συσπεφόμβοι ἐν κύκλῳ τελαχθέντες, καὶ πολέμιοι, καὶ ἐλάττους, πάς τι ἀσπίδας ἀπανταχόθεν σφῶν περιβάλλοντο, καὶ ὀρθοὶ ἱστάμενοι, ἀπεσφίγγοντο μᾶλλον ὑπὸ τῆς συγκλείσεως, ὥστε καὶ ἀναπνεῖν σφίσι ἐπὶ πολὺ δυσκόλως ἐγίγνετο· καὶ ἅπαξ ἔδοξεν αὐτοῖς, ἅπαν ἐπαχθὲν καὶ ἐν παντὶ μένοντες, ὥσπερ ἐν πύργοις εἱρκτοῖς. id est: *Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, nonnumquàm pauciores, scutis undiquaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quòd erant conferti atque concluși, neque disturbari ob densitatem poterant: idcircò neque agebant quidquam, neque patiebantur. atque ita uno loco manentes, veluti turribus septi stabant.* At postquàm multum diuque ab utrâque parte armis decertatum; tandem aut æquis manibus discessum est, aut alterius aciei clades, alterius victoria consequuta est. Victi atque fugati, plerumque ad carros, uxoresque, ac liberos fugiebant; ut suprà patuit. Illic plurimùm ab hostibus, nonnumquàm à suis feminis cædebantur. Plutarchus in Mario, de Cimbrorum clade: Τὰς μὲν φεύγοντας ὥσπερτὸ χαράκωμα, τραγικῶτάτοις ἐνέτυγχανον πάθεσιν. αἱ γὰρ γυναῖκες, ὅπλα τ' ἀμαξῶν μελανόμενοι ἐφεστῶσαι, τοὺς τε φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφὰς, αἱ δὲ πατέρας· καὶ τὰ νήπια τῶν τέκνων ἀπάγχουσαι ταῖς χερσὶν, ἐρρίπτουν ὑπὸ τοὺς τροχοὺς καὶ τοὺς πόδας τῶν ὑποζυγίων· αὐταὶ δὲ ἀπέσφαττον. μία δέ φασιν ἐξ ἄκρου ὑμοῦ κρεμάμενον, τὰ παιδία τῶν αὐτῆς σφυρῶν ἀφημμένα βρόχοις ἑκατέρωθεν ἠρτηκυῖαν. εἶτ' ἢ ἄνδρας, ὁπλισμὸν δένδρων, ταῖς κέρσαις τῶν βοῶν, εἶτ' ἐκ τῆς σκέλεσι πεσεῖν εἶτ' αὐτῶν τροχιλας· εἶτα κέντρα περιφέρουσας, ἐξαλλομένων τῶν βοῶν, ἐφελκομένας καὶ πατουμένας ὑπολυούσας. πολὺ καὶ πέρ ἔτως αὐτῶν ἀμφιβαλόντων, ἐάλωσαν ὑπὲρ ἑξ μυριάδας. hoc est: *Quum effusos ad castra summovissent, inciderunt in horrendissima spectacula. feminæ quidpe in plaustris consistentes, aliæ viros, aliæ fratres, nonnullæ patres fugientes interficiebant: infantesque insuper suis strangulabant manibus & sub rotas jumentorumque pedes projiciebant: moxque trucidabant semetipsas. Vnam memorant ex summo dependisse temone, quæ pueros ex cruribus suis annexos laqueis hinc inde suspenderat. Viros, arborum penuriâ, cornibus boum, alios cruribus alligasse collas; mox stimulasse, quò illis exsilientibus, raptati & obtriti interirent. Qui quamquàm ita perirent, capti tamen sunt plus LX millia.* Orosius, libro V, cap. XVI, de eodem bello Teutonico ac Cimbrico: *Mulieres eorum constantiore animo, quàm si vicissent, petierunt à consule, ut sibi, inviolatâ castitate,*

virginibus sacris ministrare fas esset; quò vitam sibi reservarent. Quam rem quum non impetrassent; parvulis suis ad saxa illisis, cunctæ sese ferro ac suspendio peremerunt. Hanc equidem in Galliâ acceptam cladem solis Tigurinis atque Ambronibus, Gallicæ utrique genti, adscribit Orosius quum verius fuerit Teutonorum & Ambronum. De Cimbrorum in Italiâ clade sic idem mox posteà: *Sexaginta millia capta dicuntur. Mulieres graviorem penè excitavêre pugnam: quæ, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, propè repulêre Romanos. Sed quum ab his novo cædis genere terrerentur, (abscissis enim cum crine verticibus inhonesto satis vulnere turpes relinquebantur) ferro, quod in hostes sumserant, in se suosque verterunt. namq; aliæ concursu mutuo jugulatæ, aliæ apprehensis invicem faucibus strangulatæ, aliæ funibus per equorum crura consertis, ipsisque continuò equis exstimulatis, postquàm suas iisdem funibus, quibus equorum crura nexerant, indidêre cervicibus, protractæ, atque exanimatæ sunt: aliæ laqueo se, subrectis plaustrorum temonibus, pependerunt. Inventa est etiam quædam, quæ duos filios, trajectis per colla eorum laqueis, ad suos pedes vinxerit; & quum se ipsam, suspendio morituram, dimisisset, secum traxerit occidendos. Inter hæc multa & miserabilia mortis genera, reguli quoque duo strictis in se gladiis concurrisse feruntur.* Adeò crudelissima quæque mortis genera captivitati præponebant. Captivis post victoriam, spoliisque apud victores Germanos quid factum, posteà ostendam; ubi primùm de urbium aliorumque munitorum locorum oppugnatione pauca quædam dixero.

Urbeis Romani duobus potissimùm modis oppugnabant; coronâ, & operibus Operibus oppugnabatur urbs, quum vallo, fossâ munitionibusque cincta, vineis insuper & pluteis, ariete, & aliis machinis bellicis urgeretur. Horum Germanos nostros prisco illo ævo prorsus nihil habuisse, solâque coronâ oppugnasse loca munita, apud rerum auctores deprehendo. Tacitus, historiar. lib. IV, obsidionem castrorum Romanorum, à Batavis, Caninefatibus, Frisiis, Bructeris, ac Tencteris factam, referens; *Machinas etiam*, inquit, *insolitum sibi, ausi.* Annal. lib. XII, in historiâ Arminianâ: *Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta, & æstus oppugnationum. at nobis ea pars militiæ maximè gnara est.* Marcellinus, libro XXXI, de Gothis per Thraciam grassantibus: *Vt inter Istrum & solitudines, perniciosa hostium multitudo compacta, nullosque reperiens exitus, periret inediâ cunctis utilibus ad vivendum in civitates validas comportatis: quarum nullam etiam tum circumsidere conati sunt; hæc & similia machinari penitus ignorantes.* Modum coronâ oppugnandi, omnibus pariter Celtis communem, ostendit Cæsar, belli Gall. comment. II: *Gallorum*, inquit, *eadem atque Belgarum oppugnatio est. hi, ubi, circumjectâ multitudine hominum totis mœnibus, undique in murum lapides jaci cœpti sunt, murumque defersoribus nudatus est; testudine factâ, portis succedunt, murumque subruunt.* exemplum refert eodem loco: *Ab ipsis castris opidum Rhemorum nomine Bibrax aberat millia passuum VIII. id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt.* & mox: *Tanta multitudo lapideis ac tela conjiciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli.* Marcellinus, dicto libro, de iisdem Gothis: *Adrianopolim agminibus petivêre densatis: eam vel cum discriminibus excisuri postremis.* & mox: *Ne intervallatis ardor intepesceret moris; horâ diei quartâ, ambitu cincto murorum, infestissimè certabatur.* Scalas tamen admovisse, testatur in eâdem oppugnatione posteâ: *Nonnulli scalas vehendo, adscensusque innumeros ex latere omni parantes, sub oneribus ipsis obruebantur, contrusis per pronum saxis, ex columnarum fragmentis, & cylindris.* Sic Tacitus, de dictâ oppugnatione castrorum Romanorum: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens constitunt, eminus lacessentes. post, ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium irrita hærebant, & desuper saxis vulnerabantur: clamore, atque impetu invasêre vallum. appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum, scandebant jam quidem, cùm gladiis, & armorum incussu præcipitati, fudibus & pilis obruuntur.* At hujusmodi oppugnatio si parum prosperè cederet, longinquo obsidio deditionem urbis tentabant. Sic dicti Germani, Romanorum castra circumsidentes, *desperatâ vi, verterunt consilium ad moras: haut ignari, paucorum dierum inesse alimenta, & multum imbellis turbæ. simul ex inopiâ proditio, & fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur.* & postquàm oppugnationem iteraverant: *Civilis, omissâ oppugnandi spe, rursus per otium assidebat; nuntiis & promissis fidem legionum convellens.* tandemque obsidio pervicit. Frontinus, stratagem. libro III, capite VII, Gallos tradit, Titurium Sabinum obsidenteis, *lignis sarmentisque se oneravisse, quibus fossas complerent: ingentique cursu castra Romana, in colle posita, petivisse.* Haud dubiè fuerunt Eburones, Germanicæ originis Belgæ, ad Atuátucam, Eburonum castellum, in quo hibernabat Sabinus; ut infrà suo loco ostendetur.

CAP.

CAP. LII.

De iis, quæ post prælium victoriamque à victoribus fiebant.

PARTA victoriâ, victores multùm captivos, plus prædam avidi sectabantur: quidpe qui aut libertatis vindicandæ causâ, aut prædæ obtinendæ gratiâ, quæ una omnibus stipendia, bella ingrediebantur. Dio, lib. LVI, de clade Varianâ: Καὶ πάντες ἀπώλοντο, ἢ ἁλῶσιν, εἰ μὴ οἱ βάρβαροι πρὸς τῷ τῶν λείας ἁρπαγῇ ἄσχολοι ἐγένοντο. id est: *Omnesque Romani occidione peribant, aut capiebantur, ni Germani diripiendâ prædâ occupari cœpissent.* Auctor noster, annal. libro I, de Cheruscorum cum Romanis prœlio in Vestofaliâ commisso: *Cæcina, dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. juvit hostium aviditas, omissâ cæde prædam sectantium.* & historiar. libro IV: *Obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso spolia consectandi.* Præda igitur non æqualiter in eos divisa: sed quod quisque adsequebatur, id sibi ferebat. Prædam nacti, festam statim agebant eodem in loco diem, noctemque proximam. Annal. libro XII, de Chattis, latrocinia prope Rhenum & Maguntiacum agitantibus: *Qui lævum iter petiverant, recens reversos, prædâque per luxum usos, & somno graves circumvenêre.* & prædicto libro I, de Cheruscis, qui prosperè adversùs Romanos pugnaverant: *Nox per diversa inquies: cùm barbari festis epulis, læto cantu, aut truci sonore subjecta vallium, ac resultantis saltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces.* In captivos deinde qualeis se gesserint, ostenditur annal. libro XIII: *Sed bellum Hermanduris prosperum, Chattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto, equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Quo ritu occidioni data fuerunt, docet idem auctor, annal. libro I, locum cladis Varianæ describens: *Prima Vari castra, lato ambitu, & dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ, accisæ jam reliquiæ consedisse intelligebantur. Medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta, vel aggerata. adjacebant fragmina telorum, equorumque artus; simul truncis arborum antefixa ora. lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. & cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant; Hîc cecidisse legatos, illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ & suo ictu mortem invenerit: quo tribunali concionatus Arminius: quot patibula captivis, quæ scrobes.* Ex quibus patet, hæc quoque cuncta in loco aut prope locum pugnæ gesta. Primarii igitur captivorum ad aras è cespite viridi constructas Marti ac Mercurio, præcipuis ac maximis Germanorum diis, mactabantur. reliqui aut patibulis, id est, crucibus suffigebantur, aut humo mergebantur. cæsorum in pugnâ capita arborum truncis præfigebantur. Equos, & reliqua quomodò cremaverint in immensæ magnitudinis colossis, suprà, cap. XXXV, ostensum est. Morem hunc cremandi manubias fuisse antiquissimum, ex Asiâ, in dispersione gentium, non modò in Celticam universam à Celtis, sed in reliquas quoque terras ab aliis gentibus delatum, ex aliarum gentium paribus colligitur exemplis. nam & Romani partem prædæ in honorem deorum cremare solebant. Eumenius in panegyrico: *Si bello parta Marti dicentur; si mari quæsita Neptuno.* Apud Livium, lib. VIII, antiqua est lex: *Vulcano arma, sive cui alii divo vovere volet, jus esto.* Et lib. III: *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit.* lib. X: *Spolia hostium, conjecta in acervum, Iovi victori cremavit.* De Annibale, Pœnorum in Italiâ duce, sic Silius lib. X:

—— Armorumque jubet consurgere acervos,
Arsuros Gradive tibi.

Et mox:

Ast tibi bellipotens sacrûm constructus acervo
Ingenti mons armorum surgebat ad astra.
Ipse manu celsam pinum flammâque comantem
Attollens ductor, Gradivum in vota ciebat:
Primitias pugnæ, & læti libamina belli,
Hannibal Ausonio cremat hæc de nomine victor;
Et tibi Mars genitor, votorum haud surde meorum,
Arma electa dicat, spirantum turba virorum.
Tum face conjectâ populatur fervidus ignis
Flagrantem molem, & ruptâ caligine in auras
Actus apex, claro perfundit lumine campos.

Ergo noctu cremabantur. Aliæ an idem fecerint gentes, ego quidem ignoro.

Ceterò Diodorus, lib. v, egregiam Gallorum Germanorumque à prœlio redeuntium pompam describit, his verbis: τῶν δὴ πεσόντων πολεμίων τὰς κεφαλὰς ἀφαιροῦντες, περιάπτουσι τοῦ αὐχένας τῶν ἵππων· τὰ δὲ σκῦλα τοῖς θεράπουσι παραδόντες ἡμαγμένα λαφυραγωγοῦσι, παιανίζοντες καὶ ᾄδοντες ὕμνον ἐπινίκιον· καὶ ἀκροθίνια ταῦτα τῶν οἰκείων προσηλοῦσιν, ὥσπερ ἐν κυνηγίαις ἴυγξι κεχρωσμένα θηρία. τῶν δὲ ἐπιφανεστάτων πολεμίων κεδρώσαντες τὰς κεφαλὰς, ἐπιμελῶς περιέχουσι λάρναξι, καὶ τοῖς ξένοις ἐπιδεικνύουσι, σεμνυνόμενοι διότι τῆσδε τῶν κεφαλῆς τῶν προγόνων τις, ἢ πατὴρ, ἢ καὶ αὐτὸς, πολλὰ χρήματα διδόμενα οὐκ ἔλαβε. φασὶ δέ τινας αὐτῶν καιχήσασθαι διότι χρυσὸν αὐτάρκεσθμον τὴν κεφαλὴν οὐκ ἐδέξατο, βάρβαρόν τινα μεγαλοψυχίαν ἐπιδεικνύμενοι. Hoc est: *Cæsorum hostium capita truncata equorum collis appendunt. spolia sanguine polluta famulis, velut in triumpho præferenda, tradunt. atque has manubiarum quasi primitias, non secus atque feras in venatibus abse trucidatas, ædium vestibulis præfigunt. nobiliorum hostium capita cedrino peruncta, diligenter in arcâ adservant: & hospitibus ac peregrinis ea ostentantes, gloriantur, quòd majorum aliquis, vel pater, vel etiam ipse, magnam licet pecuniæ vim pro hoc capite oblatam habuerit, tamen non acceperit. Nonnulli eò usque jactationis provehuntur, uti æquilibri auri pondere caput permutare noluerint: barbaram hoc pacto animi magnitudinem ostentantes.* Hæc equidem tam de Gallis, quàm de Germanis Diodorus. Strabo etiam, lib. IV, de Gallis sermonem habens, utrique genti eumdem morem tribuit, iisdem penè verbis, nescio an ex eodem, quo ille, fonte, id est, ex Posidonii monumentis, desumtis. sic igitur Strabo: Προσεστι δὲ τῇ Διμνοίᾳ καὶ τὸ βάρβαρον, καὶ τὸ ἔκφυλον, ὃ τοῖς προσβόρροις ἔθνεσι παρακολουθεῖ πλέον, τὸ λοιπὸν τῆς μάχης ἀπονοίας, τὰς κεφαλὰς τῶν πολεμίων ἐξαπτὸν ἐκ τῶν αὐχένων τῶν ἵππων, κομίσασθαι δὲ προσπαλαδύειν τοῖς θεοπυλαίοις. Φησὶ γοῦν Ποσειδώνιος αὐτὸς ἰδεῖν ταῦτα πολλαχοῦ, καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀηδίζεσθαι, μετὰ δὲ παῦται φέρειν πράως, μᾶλλον δὲ συνήθως. τὰς δὲ τῶν ἐνδόξων κεφαλὰς κεδρεύντες, ἐπεδείκνυον τοῖς ξένοις, καὶ οὐδὲ πρὸς ἰλοσάλιον χρυσὸν ἀπολωτεῖν ἤξίουν. Id est: *Habent eorum etiam ingenia barbaricum quiddam, & inusitatum, quod plerasque septemtrionaleis gentes comitatur. nempe à pugnâ redeuntes, capita hostium de collis equorum suspendunt; &, spectaculi gratiâ, vestibulis ædium antefigunt. Id se multis Galliæ in locis vidisse ait Posidonius. quumque initio rem insolentem aversaretur; consvetudine tandem eam sibi minùs molestam redditam. Capita verò illustrium virorum, cedrino inungentes, peregrinis ostentabant. neque reddere ea dignabantur, si quis tantumdem auri pondus pro redimendis iis obferret.* Hoc scilicet est, quod Diodorus, eodem libro, de Hispanis adseverat: τοῖς δ' ἤθεσι πρὸς μὲν τοὺς κακούργους καὶ πολεμίους ἀπάρχεσιν ὠμοὶ, πρὸς δὲ τοὺς ξένους φιλικῆς καὶ φιλάνθρωποι. id est: *Quod ad mores attinet; erga malesicos atque hostes sunt crudeles: sed erga hospiteis atque peregrinos, mites atque humani.* Sed & Livius idem illud de Gallis testatur, lib. X: *In conspectu fuêre Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa; ovantesque moris sui carmine.* Silius Italicus, lib. IV, de Gallis, ad Ticinum flumen primâ pugnâ cadentibus:

Demetit aversi Vesagus tum colla, jubâque
Suspensam portans galeam, atque inclusa peremti
Ora viri, patrio divos clamore salutat.

Porrò de Gallis in Italiâ ita Livius, lib. V: *Postremò cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis est, coacervare.* Cæsar, belli Gall. comment. VI, de universis Gallis Transalpinis: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superarunt, animalia capta immolant: reliquas res in unum locum congerunt. multis in civitatibus harum rerum exstructos cumulos locis conspicari licet. neque sæpè accidit, ut neglectâ quispiam religione aut capta apud se occultare aut posita tollere auderet. gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.* Germani nostri an similia excitarint trophæa, haud temerè dixerim. Atque istæ equidem fuêre consvetudines in bellis gravioribus. in levioribus bellis, sive in latrociniis quem observaverint ritum in abducendis captivis imbellibus, patheticè enarrat Marcellinus, lib. XXXI, de Gothis, Thraciam deprædantibus, verba faciens: *Vastabundi omnes per latitudines Thraciæ pandebantur impunè; ab ipsis tractibus, quos prætermeat Ister, exorsi, adusque Rodophen, & tractum, qui immensa disterminat maria, rapinis & cædibus, sanguineque, & incendiis, & liberorum corporum corruptelis, omnia fœdissimè permiscentes. Tunc erat spectare cum gemitu facta dictu visuque prædira; attonitas metu feminas flagris concrepantibus agitari; fœtibus gravidas adhuc immaturis, antequàm prodirent in lucem, impia tolerantibus multa: implicatos alios matribus parvulos: & puberum audire lamenta, puellarumque nobilium, quarum stringebat fera captivitas manus: póstque adulta virginitas, castitasque nuptarum, ore affecto flens, ultima ducebatur; mox profanandum pudorem optans morte, licet cruciabili, prævenire.* Tacitus, annal. lib. XIII, de Ansibariorum gente, à Chaucis pulsâ, per Tencterorum, Bructerorum, Usipiorum, Tubantumque fines quærendo sedeis vagante: *Quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos*

ruſcos petiſſent; errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur. imbellis ætas in prædam diviſa eſt. Annal. lib. II; prœlio Romanos inter atque Cheruſcos commiſſo: *Quintâ ab horâ diei ad noctem cæſi hoſtes, decem millia paſſuum cadaveribus atque armis opplevêre: repertis inter ſpolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant.* Annal. libro XII; ubi Chatti, latrocinia prope Rhenum ac Maguntiacenſia caſtra agitantes, oppreſſi fuêre: *Aucta latitia, quòd quoſdam è clade Varianâ, poſt quadrageſimum annum, ſervitio exemerant.* Hi quo loco, aut quo in uſu apud illos fuerint, indicat Seneca, in epiſt. LVII: *Varianâ clade quàm multos ſplendidiſſimè natos, ſenatorium per militiam auſpicantes gradum, fortuna depreſſit? alium ex illis paſtorem, alium cuſtodem caſæ fecit.* Verùm hactenus de re militari priſcorum Germanorum diſſeruiſſe ſufficiat.

CAP. LIII.

De funeratione mortuorum.

AUCTOR noſter, explicatis univerſis ac ſingulis morum partibus, tandem in vitæ fine concludit. *Funerum*, inquit, *nulla ambitio. id ſolum obſervatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur.* corpora ſcilicet eorum, qui claritudinem nominis per arma ac bellicas virtuteis adquiſiverant, aut ex generis nobilitate ducebant. Quidam interpretes hunc auctoris locum haud ſatis percipientes, ſic intelligendum docent, quaſi omnium reliquorum corpora humo condita fuerint; clarorum ſolummodò virorum cremata. quod opidò falſum eſt. Diodoro hæc ſunt verba, de Germanis juxtà & Gallis perſcripta, lib. V: Εἰώθασι καὶ περὶ τὸ δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὰ ἀφ' ἑτέρων λόγων ἄμιλλαν καθιστάντες, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους παρ' ὀλίγον πτήσεσθαι τῷ περὶ βίου πλάστιγγι. ἐνίοις δὲ παρ' αὐτοῖς ὁ περὶ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιῶν, εἰς ἕτερον σῶμα τὴν ψυχὴν ἐσδυομένης. διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶν τετελευτηκότων ἐνίους ὀπισθολαὶ γεγραμμένους τοῖς οἰκείοις τετελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὸν πυρὸν, ὡς τῶν τελευτηκότων ἀναγνωσομένων ταῦτας. hoc eſt: *Solent inter ipſas quoque epulas, causâ ex jurgio leviter arreptâ, exſurgere: & ex provocatione inter ſeſe digladiari; vitæ jacturam nihili æſtimantes. nam Pythagoræ apud illos opinio evaluit, quòd animæ hominum immortales, in aliud ingreſſæ corpus, definito tempore denuò vitam capeſſant. ideòque in funeratione mortuorum quidam epiſtolas, propinquis defunctis inſcriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur.* Hæc nempe Diodorus de omnium pariter funeratione, ſine ullo diſcrimine, ſine exceptione, ſine humationis mentione, ſcribit. Sed morem hunc cremandi mortuorum corpora non modò univerſis Celtis noſtris, per Illyricum, Germaniam, Galliam, Hiſpaniam, Britannicaſque inſulas; verùm toti terrarum orbi fuiſſe communem, veteres ubique teſtantur hiſtoriæ. nuncque in extero ſimul orbe, & in orientalibus, meridionalibuſque noſtri orbis partibus eſſe vulgarem, vulgò notum eſt. Paucæ quædam antiquitus nationes ab eo fuerunt alienæ. ut Hebræi, Chaldæi, Perſæ, Derbices, & Troglodytarum, Meroitarumque, ac Thracum nonnulli; qui omnes corpora defunctorum humabant. Caſpii, & ex Indis Taxilæ, vulturibus ea atque feris abjiciebant: ut & Perſæ magorum ſuorum corpora. ex Indis etiam Callatiæ, ex Sarmatis Eſſedones, & ex Britannicis populis Iberni parentum defunctorum corpora epulando conſumebant. nonnulli Meroitarum in flumen Nilum abjiciebant mortuos. alii ex eâdem gente circumfuſo vitro intra penetralia domi collocabant: ut & Aegyptii arte medicatos. quarum omnium funerationum teſtes ſunt, inter alios ſcriptores, maximè libri ſacrati, Herodotus, Strabo, Mela, ac Plinius; cujus verba mox citabo. Ex reliquarum gentium unanimi conſenſu patet, vetuſtiſſimum fuiſſe illum cremandi, ab urbis Babylonicæ ædificatione, & lingvæ primævæ confuſione, in univerſum orbem pervectum. Nec equidem dubitaverim, jam ante aquarum inundationem fuiſſe uſitatum; ut pleraque alia diverſis gentibus communia. Primam ejus originem ſive cauſam Plinius videtur indicare, in lib. VIII, cap. LIV, his verbis: *Ipſum cremare apud Romanos non fuit veteris inſtituti; terrâ condebantur. At poſtquàm longinquis bellis obrutos erui cognovêre, tunc inſtitutum. Et tamen multæ familiæ priſcos ſervavêre ritus. ſicut in Corneliâ nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus. idque voluiſſe, veritum talionem, eruto C. Marii cadavere.* Sed ad noſtram gentem revertor. Verba igitur Taciti prædicta, in hanc intelligenda ſunt mentem: Scilicet omnium pariter mortuorum apud Germanos corpora fuiſſe cremata: ſed ſine ambitione ac pompâ, vulgaribus lignis. clarorum tantùm virorum corpora certis combuſta lignis, id eſt, quæſitis atque dilectis. Longè ab hac Germanorum modeſtiâ diverſum tradit morem in Gallis Cæſar, commentario VI. *Funera ſunt,*

inquit, *pro cultu Gallorum, magnifica, & sumtuosa.* item in Hispanorum gente Appianus, in Hispanicis, de Viriati ducis ipsorum funere loquens: Οὐρίαθον μὲν λαμπρότατα κοσμήσαντες ἐπὶ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἔκαιον. id est: *Viriati corpus magnificentissimè exornatum in altissimo rogo cremaverunt.* Germanorum in funeribus modestiam Indi quoque observarunt, gens longè remotissima. Solinus de iis, capite quinquagesimo quinto: *Nullus funerum apparatus.* & Strabo, libro quinto decimo: Λιταὶ δὲ καὶ αἱ ταφαὶ, καὶ μικρὰ χώματα. ὑπεναντίως δὲ τῇ ἄλλῃ λιτότητι κοσμῶνται. id est: *In tumulis, & sepulturis perparci sunt: in cultu corporis contrà nimii.* Pergit noster: *Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant.* ut Romani, & aliæ gentes. Idem noster, annal. III, de Agrippinâ, cum Germanici, mariti defuncti, cineribus per Calabriam, Apuliam, Campaniamque Romam petente: *Vbi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solennia cremabant.* Et Plinius, lib. XII, cap. XVIII, de Arabiâ felice loquens: *Beatam illam fecit hominum, etiam in morte luxuria; quæ diis intellexerat genita, adhibens urendis defunctis. Periti rerum asseverant, non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero princeps novissimo Poppææ suæ die concremaverit. Aestimentur posteà toto orbe singulis annis tot funera; acervatimque congesta honori cadaverum, quæ diis per singulas micas dantur.*

Ceterò struem rogi apud Hispanos fuisse altissimam, suprà ex Appiano intelleximus. Antiquum hunc fuisse morem, aliis quoque gentibus usitatum, liquet ex Homero; qui Iliad. XXIII ita canit de Patrocli rogo:

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμποδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
Struxerunt rogum centum pedum quoquoversùm.

Ex hac altitudinem conjicere licet. Clariùs Virgilius, Aeneidos libro VI, in Miseni Trojani in litore Italiæ funeratione:

—— *Aramque sepulcri*
Congerere arboribus, cœloque educere certant.

De rogo, quem Annibal Pœnorum dux Romano consuli, ad Cannas cæso, struxit, ita Silius Italicus libro X:

Sublimem eduxêre pyram.

Non modò Hispanis, sed ceteris quoque Celticis nationibus idem fuisse observatum, maximéque Germanis nostris, patet ex Herulorum, Germanicæ nationis, Vistulæ quondam ostia adcolentis, exemplo, apud Procopium: qui ita de prisco eorum more narrat, in Gothicorum lib. II: Οἱ δὲ ξύλα πολλὰ ἐς μέγα τι ὕψος ξυννήσαντες, καθίσαντές τε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ τῶν ξύλων ὑπερβολῇ, ξύμπαντα ἔκαιον αὐτίκα τὰ ξύλα, ἐκ τῶν ἐσχάτων ἀρξάμενοι. παυσαμένης δὲ αὐτῆς τῆς φλογὸς, ξυλλέξαντες τὰ ὀστᾶ, τοπαραυτίκα τῇ γῇ ἔκρυπτον. hoc est: *Ipsi verò multorum lignorum strue in altitudinem ingentem congestâ, homineque in summo ejus fastigio posito, statim omnia ligna incendebant, ab infimâ parte facto initio. Vt primùm verò flamma resedit, collecta protinus ossa terrâ condebant.* Illa quidem verba καθίσαντες τὸν ἄνθρωπον, id est, *sedere facientes hominem*, de iis intelligit Procopius, qui vivi rogo imponebantur: de quibus mox integra ejus verba adscribam. Jam anteà defunctos, porrexisse supinos, ut Græci atque Romani, haud dubium est.

Tacitus superioribus hæc subnectit: *Sua cuique arma, quorumdam igni & equus adjicitur.* id est, crematur, unà cum armis eodem in rogo: nempe, quia ista pretiosissima atque carissima Martiæ genti bona; per quæ claritudinem adepti erant. Alias quoque genteis arma rogo defunctorum adjecisse, testis est Virgilius in dicto Miseni Trojani funere:

Ingentem struxêre pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera; & ferales ante cupressos
Constituunt: decorantque super fulgentibus armis.

Silius in prædicto consulis Romani funere, ab Annibale Pœno curato:

Sublimem eduxêre pyram, mollesque virenti
Stramine composuêre toros. superaddita dona
Funereum decus expertis, invisus & ensis,
Et clypeus, terrorque modò atque insigne superbum,
Tum lateri fasces, captæque in Marte secures.

At equus ille non vivus cum domino mortuo cremabatur; sed antè jam mactatus: teste Cæsare, prædicto belli Gallici commentario sexto, ita de Gallis loquente: *Omnia, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, justis funebribus confectis, unà cremabantur.* Antiquissi-

quissimum & hunc omnium terræ orbis fuisse gentium morem, ex vetustissimorum disco Græcorum exemplo. sic enim Homerus, loco prædicto, Achillem refert, Patrocli funus exsequentem:

Ποίησαν δ' πυρλὴν ἑκατόμποδον εὐρὺ κ' ἔνθα.
Ἐν δὲ πυρῇ ὑπάτῃ νεκρὸν θέσαν, ἀχνύμενοι κῆρ.
—— Πίσυρας δ' ἐρίαυχενας ἵππους
Ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ, μεγάλα στενάχίζων.
Ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κυνες ἦσαν·
Καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δηϊοτῆτας.
Δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἷας ἀθλὰς
Χαλκῷ δηΐων (κακὰ δ' φρεσὶ μήδετο ἔργα)
Ἐν δὲ πυρὸς μὲν ὦκε σιδήρεον, ἔφθα νέμοιτο.
Struxerunt pyram, centum pedum quoquoversùm:
Inque pyrâ supremâ cadaver posuerunt, tristes corde.
—— *Quatuor autem procerâ cervice equos*
Festinanter injecit pyræ, graviter suspirans.
Novem huic regi mensarii canes erant:
Ex quibus pyræ injecit duos obtruncatos.
Duodecim quoque Troum magnanimorum filios forteis
Ferro mactans (mala quidpe mente meditabatur opera)
In ignis robur projecit ferreum, ut depasceretur.

Sed & uxores unà cum defunctis maritis crematas fuisse, apud omneis pariter Celtas, deprehendo; itidem de vetustissimo gentium more, qui hodiéque apud Indos & Americanos observatur. Strabo libro XV, de Indis: Παρά τισι δ' ἀκούω, φησὶ Ἀριστόβουλος, καὶ συγκαταπυρουμένας τὰς γυναῖκας τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν. τὰς δὲ μὴ ἑκουσιάσασας ἀδοξεῖν. εἴρηται δὲ καὶ ἄλλοις πολλαχοῦ. Hoc est: *Ait Aristobulus, se audivisse, apud quosdam uxores quoque sponte cum viris comburi. quæ id recusent, inglorias esse. Verùm hæc de aliis etiam populis narrantur.* Thraces maximè in his intellexit: de quibus ita Herodotus, libro quinto: Ἔχει γυναῖκας ἑκάστους πολλάς. ἐπὰν δὲ τις αὐτῶν ἀποθάνῃ κρίσις γίνεται μεγάλη τῶν γυναικῶν, καὶ φίλων σπουδαὶ ἰσχυραὶ περὶ τῆσδε ἢ τις αὐτῶν ἐφίλεε μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός. ἢ δ' ὃς κληθῇ καὶ τιμηθῇ, ἐγκωμιαζομένη ὑπό τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, σφάζεται ὑπὸ τοῦ οἰκηϊοτάτου ἑωυτῆς. σφαχθεῖσα δὲ συνθάπτεται τῷ ἀνδρί· αἱ δὲ ἄλλαι συμφορὴν μεγάλην ποιεῦνται. ὀνειδος γὰρ σφι τοῦτο μέγιστον γίνεται. Hoc est: *Singuli plures habent uxores. Itaque si quis eorum decesserit, disceptatio magna fit inter uxores, acri amicorum circa hanc rem studio, quænam præcipuè à marito fuerit dilecta. Quæ talis judicata est, & hunc honorem adepta, ea à viris atque mulieribus exornata, ad tumulum à propinquissimo mactatur, unáque cum viro sepelitur: ceteris uxoribus id sibi pro ingenti calamitate ducentibus. nam id eis summo dedecori datur.* In eamdem sententiam Mela, libro secundo, capite secundo, de eâdem gente: *Ne feminis quidem segnis est animus. super mortuorum virorum corpora interfici, simulque sepeliri, votum eximium habent. &, quia plures simul singulis nuptæ sunt, cujus id sit decus, apud judicaturos magno certamine affectant. Moribus datur. estque maximè lætum, cùm in hoc contenditur, vincere. Mœrent aliæ vocibus, & cum acerbissimis planctibus efferunt. At quibus consolari eas animus est, arma opesque ad rogos deferunt: paratique, ut dictitant, cum fato jacentis, si detur in manus vel pacisci, vel decernere ubi nec pugnæ, nec pecuniæ locus sit: manentque dominas proci.* Locum esse corruptum, & sine ullo sensu, etiam ante me viri doctissimi notarunt. Simlerus pro novissimis istis, *manentque dominas proci*, hæc restituit; *mœrendo minus proficere.* quæ equidem haud longè à sanâ lectione absunt. Verùm melior ista videtur restitutio: *At quibus consolari eas animus est; arma, opesque ad rogos deferunt; parati, ut dictitant, cum fato jacentis, si detur in manus, vel pacisci, vel decernere. Ubi nec pugnæ, nec pecuniæ locus sit; monent, mœrendo nihil eas proficere.* Sed eumdem circa uxorum necationem apud nostros quoque Germanos observatum fuisse morem, auctor est Procopius, loco prædicto: cujus verba jam integra huc adscribere commodum fuerit. sunt igitur ista: Οὔτε γὰρ γηράσκουσιν, ὅτῳ νοσεῖν αὐτοῖς βιοτεύειν ἐξέλῃ· ἀλλ' ἐπήδειν ἢ ἀνὴρ ἢ γήρᾳ ἢ νόσῳ ἁλῷη, ἐπέναγκες οἱ ἐγένετο, σὺν ξυγγενέσι κτείνεσθαι, ὅτι τάχιστα ἐξ ἀνθρώπων αὐτὸν ἀφανίζειν. οἱ δὲ ξύλα πολλά, ἐς μέγα τι ὕψος, ξυννησάμενοι, καθίσαντές τε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ ξύλων ὑπερθεν, τὸν λινᾶ ἐρύσαντες, ἀλλότριον μὲν τι, σὺν ξιφιδίῳ παρ' αὐτὸν ἔπεμπον· ξυγγενὴς γὰρ αὐτῷ τὸ φονέα εἶναι. ἢ θέμις. ἐπήδων δὲ αὐτοῖς ὁ ξυγγενὴς φονεὺς ἐπαυρήσων ξύμπαντα ἔκειον αὐλικὰ τὰ ξύλα, ὅπως τὸν ἐχθρὸν δεξάμενοι. πανσαμένῃ δὲ αὐτῆς τὸ φλογὸς, ξυλλέξαντες τὰ ὀστᾶ, τοπεραυλικὰ τῇ γῇ ἔκρυπτον. Ἐρύσαντο δὲ ἀνδρὸς πλουσιήσαντος, ἐπέναγκες τῇ γυναικὶ, δρεπτῆς μεταποιεομένῃ, καὶ κλέος αὐτῇ ἐθελούσῃ λείπεσθαι, βρόχον ἀναψαμένῃ

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ωδὲ τ ἀνδρὸς πάφον, οὐκ εἰς μακρὸν, θνήσκῃ. ἢ πιέσῃ ἢ πῶπα πρὶν ἐξικέσθαι τὸ λοιπὸν ἀδόξῳ τε εἶναι, & τοῖς ἀνδρὸς ξυγγενέσι προσκεκρικέναι. Id est: *Nec senescentibus, nec morbo adfectis vitâ ampliùs frui fas erat. sed, ubi quispiam eorum sive consenuisset, sive morbo corriperetur, protinus cogebatur à propinquis efflagitare, uti se quamprimùm ex humanis tollerent. Tum illi lignorum strue in altitudinem congestâ, desuperque homine in summo fastigio imposito, Herulorum quempiam immittebant, qui cultro eum conficeret; sed sanguine prorsus alienum. haud enim fas erat propinquum esse interfectorem. Vt primùm verò interfector descendit ad propinquos defuncti, continuò hi omnia ligna, ab infimis facto initio, incendebant. Vbi autem flamma ipsa resedit; collecta ossa sub terram condebant. Herulo autem viro defuncto, necesse erat uxorem, quæ virtutis existimationem consequi, gloriamque apud posteros relinquere vellet, laqueo apud viri sepulcrum, non longè pòst, vitam finire. Quæ hoc facere recusaret, hanc ignominiæ nota manebat, & à mariti propinquis infestatio.* Ex hoc igitur Procopii loco de Herulis, item ex suprà citatis testimoniis, Homeri de Græcis, Herodotique & Melæ de Thracibus, ac Cæsaris de Gallis, satis liquidò patet, uxores, clienteis, servos, equos, atque caneis, antè fuisse juxta rogum necatos, quàm cadavera eorum, unà cum defuncto marito, seu patrono, ac domino, comburerentur. Diversum ab hoc tradit de Thracibus Solinus, cap. XVI, his verbis: *Vxorum se numero viri jactant: & honoris loco ducunt multiplex conjugium. Quæ feminæ tenaces sunt pudicitiæ, defunctorum insiliunt conjugum rogos; & quod maximum insigne ducunt castitatis, præcipites in flammas eunt.* Hoc quamquàm Herodotus Melaque in Thracibus non notaverint; tamen sic apud Indos atque Americanos hodiéque fieri, satis in comperto est. Ceterùm, quòd senes, atque ægrotare incipienteis Heruli nostri è vitâ migrare jusserint, id quoque ex communi gentium consvetudine factum. Strabo, lib. XI: Περὶ τ Βακτριανῶν ὰ τὰ βέλτιστα λέγουσιν οἱ περὶ Ὀνησίκριτον. οὗτοι γὰρ ἀπορρήτους, ἅ νόσου ἢ γήρως ζῶντας προβάλλεσθαι τροφοῖς κυσὶν ἀπηνδεῖς πρὸς τοῦτο, ὃς ἐνταφιαστὰς καλοῦσι τῇ πατρῴᾳ γλώττῃ. παιδοῦσι δέ πως & τὰ πρὸς τὰς κατοίκους ἰσορροπῶσι. τὰς γὰρ γονέας ἐπιδανὰ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότας τυγχάνωσιν, ἐγκλῃσθέντας λιμοκτονεῖν. id est: *De Bactrianis minimè laudanda narrat Onesicritus. nempe eos, qui morbo aut senio confecti sint, vivos projici canibus, deditâ operâ ad hoc nutritis; quos suâ linguâ adpellant vespillones. Similia quædam & de Caspiis narrantur. ab his enim parenteis, ubi LXX ætatis annum impleverunt, inclusos fame necari.* Et eodem libro posteà: οἱ Δέρβικες τὰς ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότας σφάττουσι. ἀναλίσκουσι δὲ τὰς σάρκας οἱ ἄγχιστα γένους. τὰς δ γραίας ἀπάγχουσιν· εἶτα θάπτουσι. τὰς δὲ ἐντὸς ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀποθανούσας οὐκ ἐνταφιάζουσιν, ἀλλὰ θάπτουσιν. id est: *Derbices eos, qui LXX annum excesserunt, jugulant. carnes eorum proximi genere absumunt. Vetulas strangulant; inde humant. Qui intra LXX annum moritur, non editur, sed humatur.* Herodotus, libro tertio, de Indis Padæis: ὃς αὖ καμῇ τ ἀστῶν, ὧν τι ἀνὴρ, ὧν τε γυνὴ, τ μὲν ἄνδρα ἄνδρες, οἱ μάλιστά οἱ ὁμιλέοντες, κλείουσι, φάμενοι αὐτὸν, τηκόμενον τῇ νέσῳ, τὰ κρέα σφίσι ἀμφιθέσθαι. ὁ δὲ ἀπαρνέομένος ἐστι μὴ μὲν νοσέειν· οἱ δὲ ἀποκτείνοντες καὶ δαιτυμονήσοντες. ὧν δὲ γυνὴ καμῇ, ὡσαύτως αἱ γυναῖκες τῶν ἀνδρῶν ποιεῦσι. Hoc est: *Quoties civium seu vir, seu femina ægrotet: virum quidem viri, sui maximè familiares, necant: quod dicant, ipsum, morbo tabescentem, carneis ipsis corrupturum. ac licet se neget ille ægrotare; nihilo minùs tamen non parcunt illi, sed necant eum, atque epulantur. Mulieri verò mulieres, suæ maximè necessariæ, idem, quod viri viro, faciunt.* Idem, vel consimile apud reliquos factum, qui carnes interfectorum comederunt, credere licet. Sed tale quid apud Germanos nostros umquàm factitatum, nullum uspiam exemplum, ne suspicionem quidem reperio. Auctor equidem noster de illâ uxorum apud maritorum rogum suspensione nihil disertè memorat. haud obscurè tamen eam innuit, in libro de Germaniâ, his verbis: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium ament.* Pergit deinde de crematis, in hæc verba: *Sepulcrum cespes erigit. monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur.* Cespes non unus; qui parùm erigebat sepulcrum: sed complures, in unum tumulum adgesti. Idem noster, annal. lib. II, de tumulo reliquiis Varianarum legionum structo: *Primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit.* Indis quoque λιτὰς τὰς ταφὰς, καὶ μικρὰ τὰ χώματα, id est, *sine apparatu atque cultu sepulcra, & exiguos tumulos* fuisse, suprà ex Solino ac Strabone intelleximus.

Ceterùm Appianus, libro prædicto, ita de Viriati, Hispanorum ducis, funere narrat: Οὐελάθιον μὲν δὴ λαμπρότατα κοσμήσαντες, ὑπὲρ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἔκαιον· ἱερεῖά τε πολλὰ ἐπισφάττον αὐτῷ· καὶ κύλικας οἵ τε πεζοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς ἐν κύκλῳ περιῄεσαν αὐτὸν ἔνοπλοι, βαρβαρικῶς ἐπᾴοντες· μέχρι τε σβεσθῆναι τὸ πῦρ, παρεκάθηντο πάντες ἀμφ' αὐτόν. καὶ τ ταφῆς ἐκτελεσθείσης, ἀγῶνα μονομά-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

μονομάχων ἀνδρῶν ἤγαγον ἐπὶ τὸ πῦρ. Hoc est: *Itaque Viriati funus, quammagnificentissimè exornatum, in altissimo rogo cremaverunt. cæsisque multis hostiis, tum pedites, tum equites per turmas in orbem armati decurrentes, barbarico ritu eum celebrabant. & donec ignis exstingueretur, omnes ipsum circumsedebant. peracto funere, gladiatorium munus ad sepulcrum editum est.* Idem, aut simile quiddam apud Germanos in nobilium, clarorumque virorum funeribus factitatum, omnino ego mihi persvadeo. hic quidpe ritus omnibus pariter per universum terræ orbem gentibus olim fuit communis; atque nunc etiam apud nonnullas Orientis nationes observatur. Romanos eo fuisse usos, haud semel in eorum legitur historiis. unum atque alterum citasse auctorem, suffecerit. Svetonius in Claudio; de Drusi, in Germaniâ defuncti, tumulo apud Magontiacum sito: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret.* De ejusdem Drusi arâ, in Germaniâ apud Alisonem castellum sitâ, ita noster, annal. lib. 11: *Chatti tumulum, nuper Varianis legionibus structum, & aram Druso sitam, dejecerant. Restituit Cæsar aram: honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* Sed antiquissima primo loco erant dicenda. Homerus, loco prædicto, de Patrocli funere:

Τορνώσαντο δὲ σῆμα· περιστείλαντο δὲ πάντες
Ἀμφὶ πυρὴν εὐῆρες καὶ κυτὶ θωρηκτῇ καὶ ἐγχείῃ.
Χώσαντες δὲ τὸ σῆμα, πάλιν κίον. αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς
Αὖτις λαὸν ἔρυκε, καὶ ἵζανεν ἄφρητα ἀγῶνα.
Torno autem designabant sepulcrum; fundamentaque jecerunt
Circa rogum: moxque effossam terram infuderunt.
Aggesto autem tumulo abierunt. At Achilles
Illic populum detinuit, ac sedere fecit ad amplum certamen.

Herodotus, libro v: Ταφαὶ δὲ τῶν Θρηικῶν εἰσὶ αἵδε· τρεῖς μὲν ἡμέρας προθέσαντες τὸν νεκρὸν καὶ παντοῖα σφάξαντες ἱρήια, ὠχέοντο, προκλαύσαντες πρῶτον· ἔπειτα δὲ θοίνῃσι καταχαυσάμενοι, ἢ ἄλλως γῆ κρύψαντες. χῶμα δὲ χέαντες, ἀγῶνα τιθέασι παντοῖον. ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἆεθλα τίθενται καὶ λέγουσι μονομαχίης. Id est: *Divitum sepulturæ apud Thraceis sunt hujusmodi: Prolato triduum cadavere, mactatisque omnifariis hostiis, convivantur. illudque defletum prius, deinde combustum sepeliunt, aut aliter humo contegunt. aggestoque desuper tumulo, cùm alia omnis generis certamina proponunt tum præcipuè certâ cum ratione monomachiam.* Hæc Thraces cuncta ferè in eumdem modum cum Hispanis. Quæ similitudo apud tam diversas, tamque longè inter se remotas gentes haud facilè exstitisset, nisi ex unâ eâdemque origine promanasset: nempe ex Asia, in gentium ab urbe Babylonicâ dispersione. Dionysius Halicarnassensis, libro v: Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ φασὶ θέσθαι λαβὼν ὁ Οὐαλέριος, καὶ τὸ βρέτας σῶμα προθεὶς ἐν ἀγορᾷ κεκοσμημένον ἐπὶ ῥωμαϊκῆς ἀξιώσεως, σωματάλκη τὸ δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, ἐς προελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, τὰ ἐπιτάφιον ἔλεξεν ἐπ' αὐτῷ λέγειν. εἰ μὲν σοὶ Οὐαλέριος πρῶτος κατεσκεύασε τὸν νόμον τόνδε Ῥωμαίοις ἢ κείμενον ὑπὸ τῶν βασιλέων παρέλαβεν, οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν. ὅτι δ' Ῥωμαίων ἐστὶν ἀρχαῖον ἄθλημα, τὸ φανερὰς τὰς τιμὰς τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐπαίνους τε ἀρετῆς αὐτῶν λέγεσθαι, καὶ οὐκ Ἕλληνες αὐτὸ κατέσχον τὸ πρῶτον, φανερὰ κοινῆς ἱστορίας οἶδα μαθών, ὧν πιστῶν τε οἱ παλαιότατοι ἐς συγγραφέων οἱ λογιώτατοι φανερὸν ποιοῦσιν. ἀγῶνας μὲν δὴ ἐπιτάφιους πεποίηνται καὶ τοῖς ἐνδόξοις ἀνδράσι γυμνικούς τε καὶ ἱππικοὺς ὑπὸ τῶν προγενεστέρων ἱστορικοῖς, ὡς ὑπό τε Ἀχιλλέως ἐπὶ Πατρόκλῳ, καὶ ἔτι πρότερον ὑφ' Ἡρακλέους ἐπὶ Πέλοπι· ἐπαίνους δὲ λεγομένους ἐπ' αὐτοῖς ἐν γραφαῖς ἔξω τῶν Ἀθηναίων τραγῳδοποιῶν, οἱ πολλαχοῦσι τὴν πόλιν ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Θησέως ἀναιρεθεῖσιν ἐπαινοῦσιν. οὐδὲ γὰρ πολὺ Ἀθηναῖοι προσθέσθαι τὸ ἐπιτάφιον ἐπαινον τῷ νόμῳ, εἴτ' ὀπὸ τῶν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὀπτθανόντων ἀξιώσαντος, εἴτ' ὀπὸ τῶν περὶ Μαραθῶνα ἔργων. ὑστεροῦσι δὲ τὰ Μαραθώνια καὶ τὸ βρέτας πάφῆς, εἰ δὴ ὀπὸ τούτων πρῶτον ἤρξαντο οἱ ἔπαινοι λεγεσθαι τοῖς ὀπογινομένοις, ἐκκαίδεκα ἔτεσιν. Hoc est: *Postero die Valerius atratus Bruti corpus in foro proposuit, in lecto splendido ornatum, populoque in concionem convocato, in suggestum progressus, funebrem habuit in laudem ejus orationem. Vtrùm autem Valerius primus hunc morem apud Romanos instituerit, an institutum à regibus sequutus fuerit, certò adsirmare nequeo. Romanorum tamen hoc esse vetus inventum, in funere illustrium virorum virtuteis eorum laudari, neque à Græcis primùm institutum, ex communis historiæ scriptis didici, quæ tam vetustissimi poëtæ, quàm celeberrimi historici prodiderunt. Nam certamina quidem funebria in honorem clarorum virorum gymnica & equestria à necessariis facta tradunt; ut ab Achille in Patrocli, & multo antè ab Hercule in Pelopis funere. hos tamen publicè laudatos nulli prodiderunt, præter Athenienseis tragicos; qui, civitati suæ adulantes, ab Theseo sepelitis hoc quoque fabulosè adfinxerunt. Longo enim tempore pòst Athenienses legitimis ritibus hanc laudationem funebrem addiderunt: sive ab iis, qui ad Artemisium, & Salamina, & Plataas pro patriâ occubuerant, initium duxerint, sive etiam à rebus gestis in campis Marathoniis. Sed ea quoque,*

quoque, quæ ad Marathonem sunt gesta, XVI *annis Bruti funere sunt posteriora.* Vereor, ut satis dextrè hac de re conjecerit, rectéque ac meritò reprehenderit antiquos Græcorum poëtas Dionysius. nam certè de Hispanis diserta sunt verba Appiani; βαρβαρικῶς αὐτὸν ἐπήνουν· id est, *barbarico ritu eum laudabant.* ubi satis disertè testatur Appianus, non Græcos, neque Romanos eos fuisse imitatos, ut à quibus ritum accepissent. Quàm multarum rerum, omnibus vel plerisque aliis gentibus communium, inventio primis Romanis falsò adscripta fuerit, sæpiùs suprà patuit. in illis igitur hoc etiam de funebri laudatione esse numerandum, eodem argumento conjicio. Tacitus, in fine annalium libri secundi: *Arminius, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges, ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: prælio ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes.* De hujusmodi carminibus, quibus clarorum virorum laudes celebrabantur, suprà cap. XXIV dictum est. Non anno demum, nec mensibus, ne diebus quidem aliquot post excessum eorum, sed statim ad ipsum excessum fuisse à Bardis composita, & ad funus decantata, quemadmodùm apud Romanos quoque & Græcos laudationes defunctorum habitæ, cummaximè credibile est. Quin hæc ipsa carmina fuisse credo, quibus apud Hispanos Viriatum πεζοί τε καὶ ἱππεῖς, ἐν κύκλῳ περιθέοντες, βαρβαρικῶς ἐπήνουν. De cetero, hæc auctor noster superioribus adnectit: *Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse.* Sic de Romanis Seneca, in epistolâ LXIII: *Annum feminis ad lugendum constituêre majores: non ut tam diu lugerent; sed ne diutiùs. viris nullum legitimum tempus est; quia nullum honestum.* Mortuos suos luxerunt maximè Aegyptii, Assyrii, Lydi, atque Hebræi. Strabo, lib. XV, de Babyloniis, gente Assyriacâ: Θρηνοῦσι δὲ τοὺς ἀποθανόντας, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ πολλοὶ τῶν ἄλλων. id est: *Lugent defunctos, ut Aegyptii, & multi alii populi.* Divus Moses, Genes. cap. L, vers. III, de Jacobi funere: *Impletis ei* XL *diebus (nam ita impleri solent dies eorum, qui aromatibus condiuntur) fleverunt eum Aegyptii* LXX *diebus.* & ver. X, de Josepho, ac fratribus ejus, Jacobi filiis: *Quum autem venissent ad aream quamdam, septam cynosbatis, planxerunt ibi planctu magno, & gravi valdè. instituit enim patri suo luctum* VII *diebus.* Nihil horum fecisse priscos nostros Germanos, ceterosque Celtas, testis est, præter Tacitum, Plutarchus quoque, in consolatione ad Apolloniam, his verbis: Τὸν τῶν Λυκίων νομοθέτην φασὶ προστάξαι τοῖς αὐτοῦ πολίταις, ἐπὰν πενθῶσι, γυναικείαν ἠμφιεσμένους ἐσθῆτα πενθεῖν· ἐμφαίνειν βουληθέντα, ὅτι γυναικῶδες τὸ πάθος ἐστίν. id est: *Eum, qui Lyciis leges posuit, ajunt mandasse civibus suis, uti in luctu veste uterentur muliebri: significare volentem, rem muliebrem esse luctum.* Et mox: Αὐτῶν δὲ τῶν βαρβάρων οὐχ οἱ γενναιότατοι Κελτοὶ, καὶ Γαλάται, καὶ πάντες οἱ φρονήματος ἀνδρειοτέρου πεφυκότες ἔμπλεῳ, μᾶλλον δ' εἴπερ ἄρα, Αἰγύπτιοί τε καὶ Σύροι, καὶ Λυδοὶ, καὶ πάντες ὅσοι τούτοις παραπλήσιοι. hoc est: *Ex ipsis verò barbaris si qui luctum exercent, non animosissimi Germani, non Galli, aut si qui alii generoso pleni sunt spiritu, id faciunt; sed Aegyptii, Syri, Lydi, aliique horum similes.*

ATQUE hactenus de universis ac singulis priscûm Germanorum vitæ morumque partibus disseruisse haud pœniteat. Quòd si cui prolixior fuisse videar; is sciat, tanti fuisse, patriæ terræ ac gentis, innocentiâ juxtà ac fortitudine toto terrarum orbe nobilissimæ, antiquitatem altiùs diligentiúsque repetere: quam ab aliis negligi hactenus video; dum externa tantùm, Romana, Græca, & alia mirantur & extollunt; suæ gloriæ atque laudis incuriosi.

FINIS LIBRI PRIMI.

PHI-

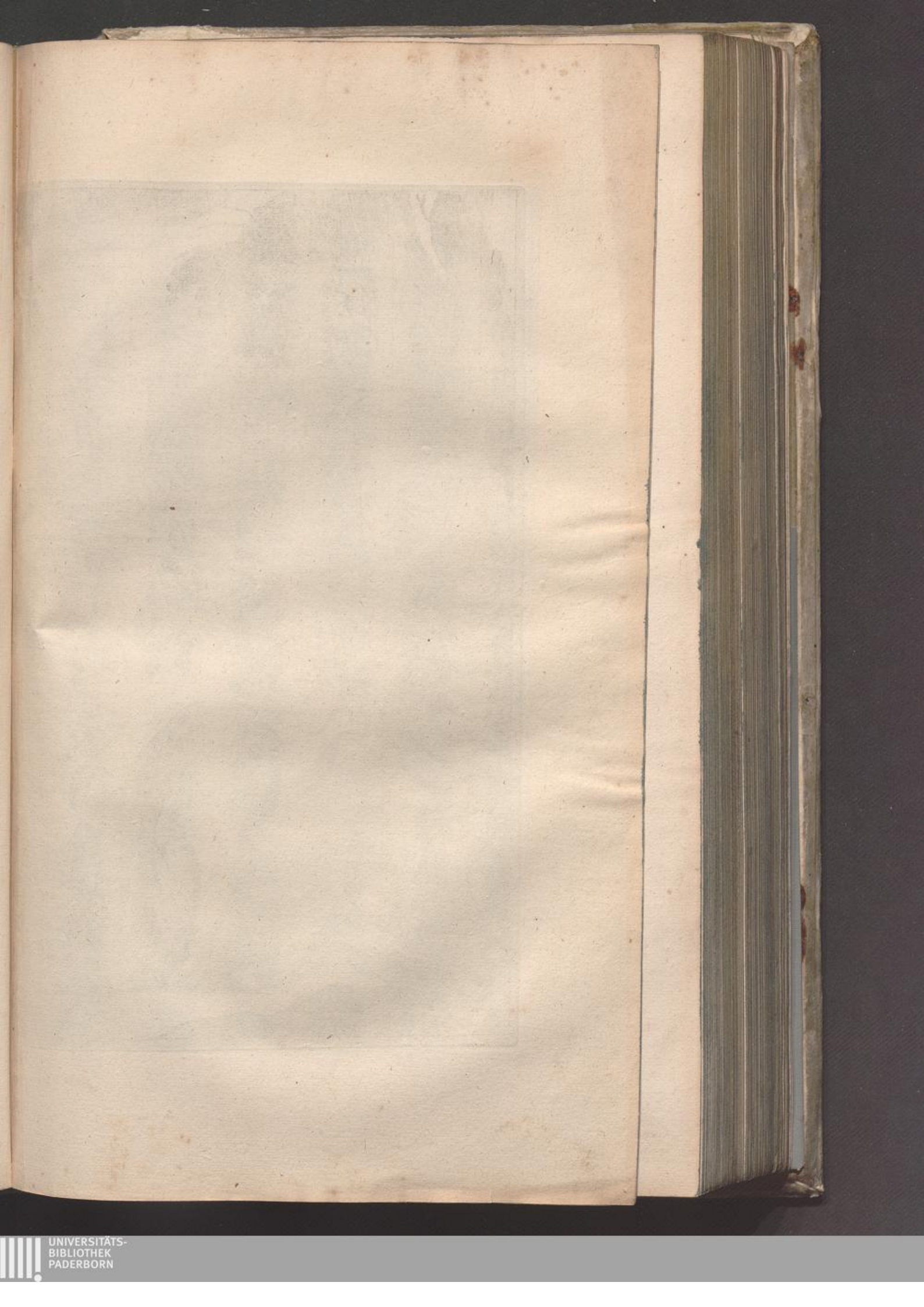

figura. 26.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

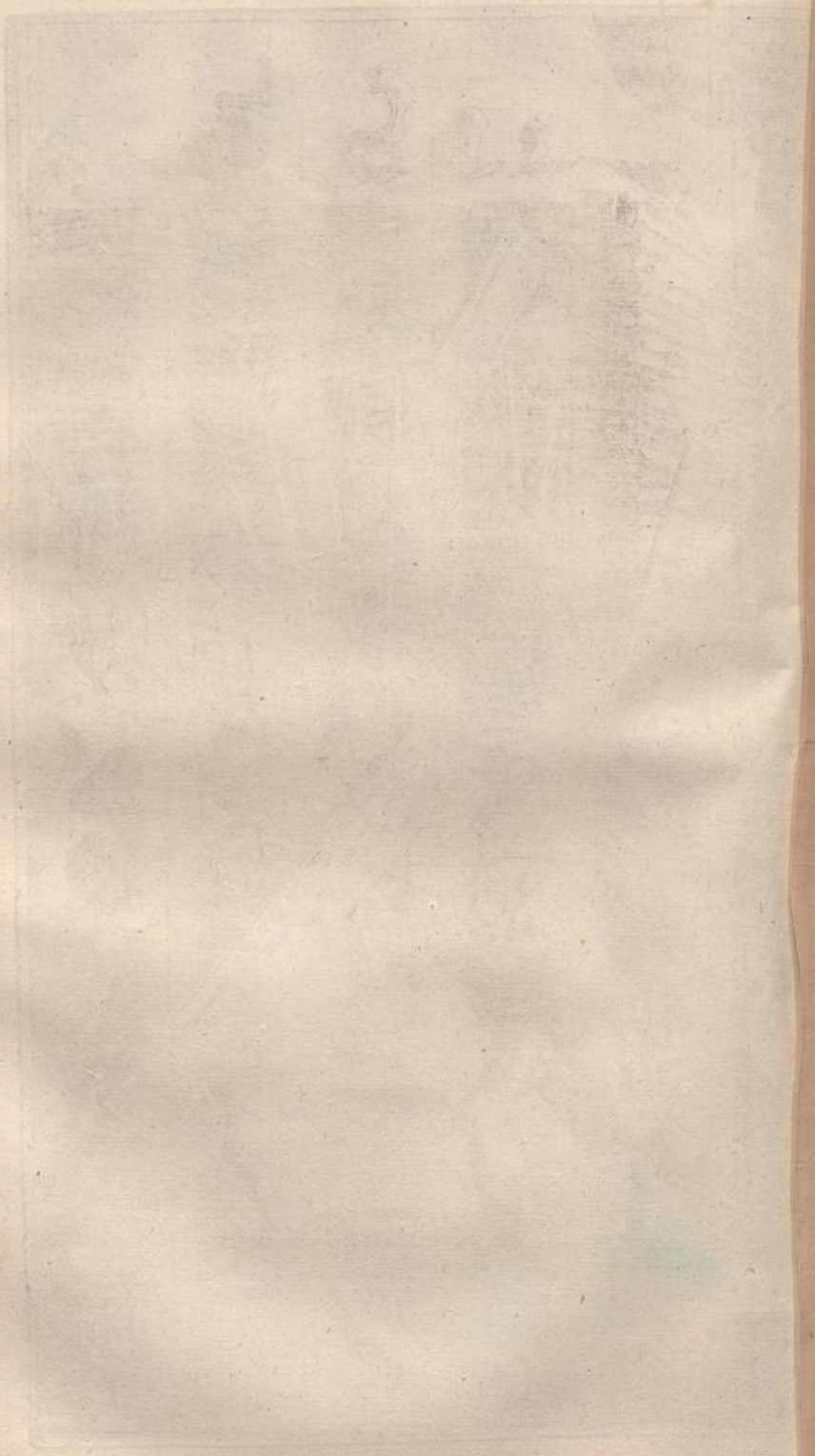

GERMANIÆ CISRHENANÆ ut inter I. Cæsaris et Trajani fuit imperia descriptio. Auctore PHIL. CLÜVERIO
SEPTEMTRIO.
MERIDIES.
OCCIDENS.
ORIENS.
OCEANUS GERMANICUS
OCEANUS BRITANICUS
BRITANNIÆ pars.
CANTIUM.
MARSACI.
BATAVIA.
BRUCTERI.
MENAPII.
GUGERNI.
USIPII.
TENCTERI.
UBII.
SUNICI.
IUHONES
MATTIACI.
MORINI.
SVECONI.
BETASII.
TUNGRI.
TRE.
OROMANSACI.
ATREBATES.
BRIANNI
AMBIANI
NERVII.
Arduchia silva
VERO MANDUI.
BELGIUM, cujus incolæ
CALETI.
VELLOCASSI.
BELLOVACI.
SUESSIONES.
VIRI.
VANGIONES.
LEXOVII.
AULERCI EBUROVICUS.
RHEMI.
MEDIOMATRICI.
NEMETES.
PARISII.
CARNUTES.
LEUCI.
TRIBOCCI.
LINGONES
SEQVANI.
Millia passuum
Nicolao Geilkerckio sculpsit

Universität-Gesamthochschule Bibliothek 10 Paderborn
86/3566

SEPTENTRIO.
ALEMANNIÆ Pars
VINDELICIÆ Pars
Millia passuum
RAURACI.
SEQVANI.
Iura mons
TIGURINI.
TUGENI.
HELVETII.
AMBRONES.
TULINGI.
RHÆTIÆ PARS
URBIGENI.
Iura mons
Lacus LEMANUS qui et LAUSANNENSIS
NANTUATES
ALLOBROGES
VALLIS PENNINA
SEDUNI.
VERAGRI.
CENTRONES
LATOBRIGI
LEPONTII.
ITALIÆ PARS
Alpes Rhæticæ
Alpes Rhæticæ
Alpes SALASSI
Alpes Penninæ
Alpes Pennina
OCCEDENS
ORIENS
MERIDIES
HELVETIÆ
PHIL. CLUVERIO
Nicolao Goilkerckio sc.

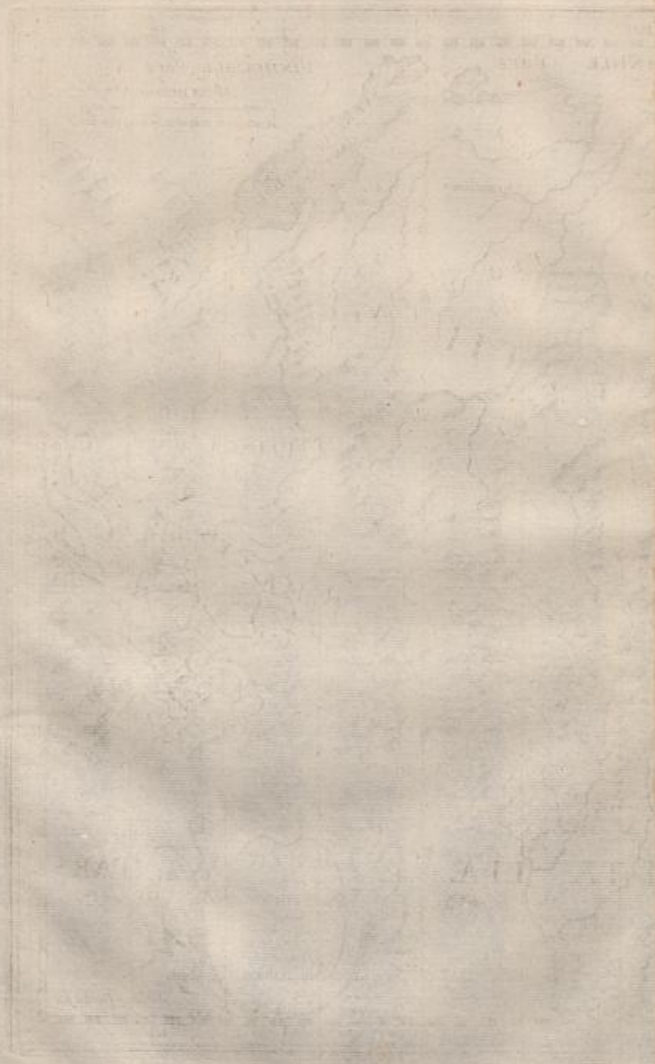

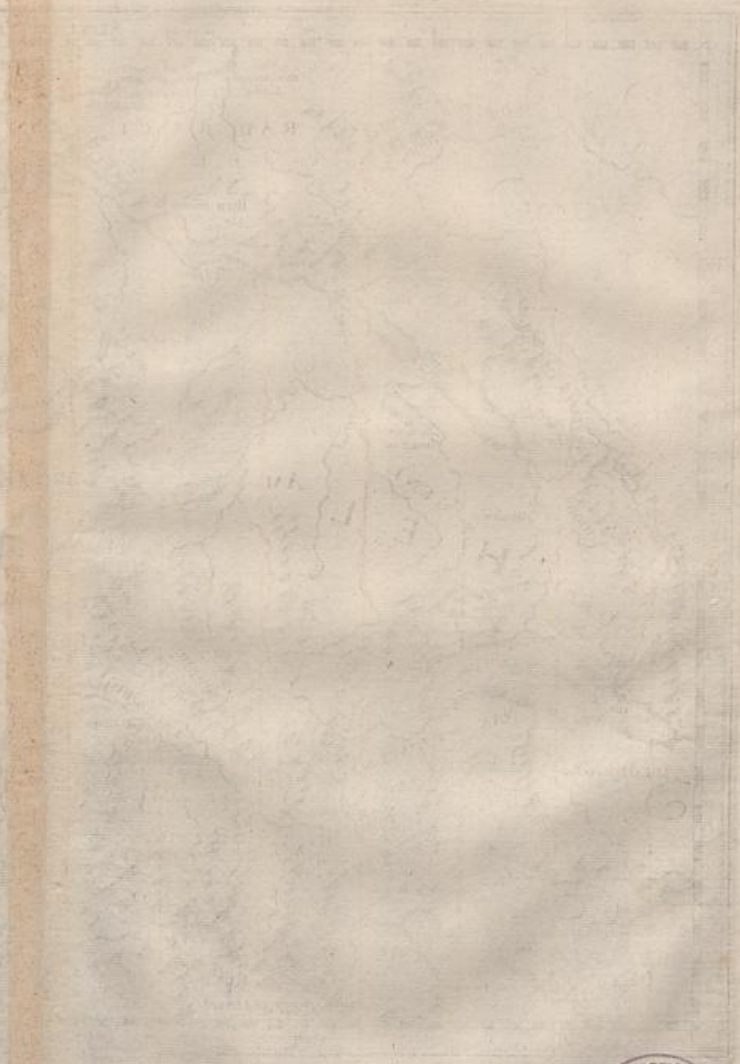

Universität-Gesamthochschule Bibliothek 10 Paderborn
8 61350

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

80/3500

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

PHILIPPI CLUVERII

GERMANIAE ANTIQUAE LIBER SECUNDUS;

Quo GERMANIA CISRHENANA *describitur.*

CAPUT PRIMUM.

Galliæ universæ divisio. ubi ostenditur, quæ Belgicæ Galliæ nationes Germanici fuerint generis.

HACTENUS in commune de omnium Germanorum origine, ac moribus, item de universæ terræ Germaniæ situ ac finibus dictum est. Nunc singularum nationum sedeis migrationesque varias expediam. Quum verò Germania fuerit gemina, altera TRANSRHENANA, altera CISRHENANA, in Gallico solo sita; hanc primo loco explicabo: quia prima Romanorum armis præsidiisque cognita, & provincia eorum facta; eâque ratione ipsis propior. Hoc autem quò commodiùs & magis ritè fiat; ipsius universæ Galliæ terminos divisionemque antè indicabo: quò pateat, quam ejus partem Germani, Rhenum olim transgressi, incoluerint.

Gallia igitur omnis antiquitus includebatur Rheno flumine, oceano Britannico & Gallico, Pyrenæis jugis, mari interno, & Alpibus. At postquàm Gallorum pars, Alpeis transgressi, Italiæ etiam solum obsederunt; terminus ab hoc latere Galliæ factus est Apenninus mons & Aesis amnis, ad Anconam usque, superi maris urbem. Totum autem hoc terrarum spatium bifariam Romanis divisum fuit. primùm in duas parteis: quarum altera, *Gallia Citerior*, sive *Cisalpina*; altera *Vlterior*, seu *Transalpina*. rursus idem spatium tribus distinctum fuit partibus: quarum una, in Italiâ, *Togata Gallia* dicta; quæ eadem *Citerior*, seu *Cisalpina*, & *Gallia Italica:* altera ultra Alpeis, *Braccata*, quæ eadem *Norbonensis provincia:* tertia *Comata*. quæ & ipsa, in treis rursum parteis Cæsari, Melæ, Plinio, Ptolemæo, & aliis auctoribus divisa. Plinius lib. IV, cap. XVII, *Gallia omnis*, inquit, *Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè distincta.* Cæsar in exordio commentarii primi de bello Gallico, *Gallia*, inquit, *est omnis divisa in parteis tres: quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingvâ Celtæ, nostrâ Galli adpellantur.* & mox: *Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona & Sequana dividit.* & paullo pòst; *Eorum una pars, quam Gallos obtinere diximus, initium capit à flumine Rhodano; continenturque Garumnâ flumine, oceano, finibus Belgarum: attingit etiam, à Sequanis & Helvetiis, flumen Rhenum: vergit ad septemtriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septemtriones & orientem solem. Aquitania à Garumnâ flumine ad Pyrenæos montes, & eam partem oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat in occasum solis, & septemtriones.* Harum unam BELGICAM in præsens tractare animus est: quin hanc etiam ex parte solummodò, quatenus à Germanicis, jam inde à Cæsaris ævo, habitata fuit gentibus. Sed notandum, Plinium, prædicto in loco, paullo aliter distingvere limiteis; idque bifariam. primùm, *A Scalde*, inquit, *ad Sequanam Belgica; ab eo ad Garumnam, Celtica, eademque Lugdunensis; inde ad Pyrenæi montis excursum Aquitania.* deinde, in eodem capite, non Scaldem, sed Rhenum Belgicæ finem constituit. sequenti autem in capite, Lugdunensem inter Sequanam ac Ligerim protendit. & cap. XIX, Aquitaniam inter Ligerim & Pyrenæum montem. Ratio variationis hæc fuisse videtur: quia duplicem diversi temporis Galliæ divisionem ostendere voluit, veterem ac novam. quas tamen confudit. Vetus erat Iulii Cæsaris; quam suprà ex ipsius commentariis cognovimus: nova posteriorum imperatorum, ex quâ Belgica Rheno includebatur & Sequanâ: Lugdunensis (nam Celticæ nomen jam tum in desvetudinem abierat) Sequanâ & Ligeri: Aquitanica Ligeri ac Pyrenæis jugis. In Belgicâ numerat Plinius *Sequanos* quoque, & *Helvetios*, & *Rauracos*. Cæsar verò in antiquâ Celticâ disertis collocat verbis *Sequanos*, atque *Helvetios* in quâ & *Rauracos* censendos,

dubium fieri haud potest, quando medii inter illos incoluêre. Cum Cæsare sensisse videtur Taciti sæculum: Tacitus quidpe in annalium primo, *sed Germanicus*, inquit, *quanto spei propior, tanto impensiùs pro Tiberio niti. Sequanos proximos, & Belgarum civitates in verba ejus adigit.* Vbi disertè Sequanos à Belgis, per copulativam particulam, &, diversos facit. Sic annal. III, ubi Galliæ rebellionem cœptaverant; *Componunt*, inquit, *Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire.* & postea: *Florus incertis latebris victores frustratus, postremò visis militibus, qui effugia insederant, suâ manu cecidit. isque Trevericì tumultus finis:* & item Belgici omnes, cujus dux Florus. Sequitur: *Apud Aeduos major moles exorta.* & infrà: *Silius cum legionibus duobus incedens, promissâ auxiliari manu, vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi, & Aeduis contermini, sociique in armis erant.* Extremi scilicet erant finium Celticæ; à quibus jam Belgicæ initium. *Leucos* etiam, atque *Lingonas* in Belgicâ recensent Plinius ac Ptolemæus. at Cæsar, belli Gallici comment. II, *Rhemos* tradit *proximos Galliæ* Celticæ *ex Belgis.* quâ re illos ab Belgicâ apertè excludit. Adde, quod XV *circiter diebus ad fineis Belgarum* ex Sequanis pervenerit. Cæsaris igitur Tacitique amplectens ego auctoritatem, Belgicæ limiteis statuo ab ortu solis, parteque septemtrionis, Rhenum flumen; ab reliquo septemtrionis oceanum; ab occasu Sequanam & Matronam amneis; ab austro, Sequanorum, Leucorum, Lingonumque fineis. Regiones nunc hoc terrarum spatio comprehenduntur, à Sequanis, Rhenoque amne, Elsatia inferior, Lotharingia, Austrasia, quæ vulgò *VVestereich*, Trevericus episcopatus, Lucelburgiensis Limburgiensisque ducatus, Leodiacensis episcopatus, Colonienſisque episcopatus pars altera, Iuliacensis ducatus, Geldriæque ducatus dimidia pars. ab Oceano, Hollandiæ pars australis, Selandia, Brabantia, Flandria, Bononiensis comitatus, Normanniæ pars tertia, à Sequanâ, Franciæ (quæ vulgò *Isle de France*) major pars, atque Campaniæ ferè dimidium. intus Picardia, Veromandui, Artesia, Hænonia, Namurcensis comitatus, ducatusque Bullonienſis. Populi antiquitus, Cæsaris ævo, fuêre, *Rhemi, Mediomatrici, Nemetes, Triboci, Vangiones, Treviri, Eburones, Condrusi, Segni, Cæræsi, Pæmani, Menapii, Batavi, Atuatici, Nervii, Centrones, Grudii, Levaci, Pleumosii, Gorduni, Morini, Atrebates, Veromandui, Suessiones, Ambiani, Bellovaci, Vellocassi,* & *Caleti.* His, post Cæsaris ætatem, nova nomina accesserunt, quæ passim apud auctores; *Vbii, Sigambri, Sunici, Gugerni, Tungri, Taxandri, Bethasii, Sveconi, Oromansaci, Brianni, Silvanectes.* Cæsar belli Gallici commentario II, *Quum*, inquit, *ab Rhemis quæreret, quæ civitates, quantæque in armis essent, & quid in bello possent, sic reperiebat: Pleroſque Belgas esse ortos à Germanis; Rhenumq; amnem antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse, Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse.* Germanici generis fuêre (quod pòst in singulis probabitur) *Triboci, Nemetes, Vangiones, Treviri, Eburones, Condrusi, Segni, Cæræsi, Pæmani, Menapii, Batavi, Atuatici, Nervii, Centrones, Grudii, Levaci, Pleumosii, Gorduni*; &, quorum nomina postmodùm accesserunt, *Vbii, Sigambri, Sunici, Gugerni, Tungri, Taxandri, Bethasii.* Horum igitur omnium descriptionem præsenti opere molior. Sed antequàm singulorum explicationes adgrediar, pauca quædam de ipso BELGICAE vocabulo præmittenda judico. hoc verò quò commodiùs fiat, indicandus primùm ac refellendus est vulgatus, pervagatus, ac nimiùm inveteratus multorum error, qui BELGII vocabulum, quod bis terve in commentariis Cæsaris de bello Gallico legitur, pro universæ *Belgicæ* nomine accipiunt, idemque cum hoc esse existimant.

CAP. II.

BELGIUM *non fuisse* Belgicam; *sed hujus exiguam partem.*

BELGII igitur vocabulum, cujus bis terve apud Cæsarem fit mentio, plerique nostri sæculi scriptores, ingenti errore, pro universæ *Belgicæ* nomine accipiunt. Cæsaris verba, quæ lumen huic rei, passim in commentariis de bello Gallico sparsa, adferre, caliginemque erroris discutere possunt, penitiùs inspicere curæ sit pretium. Comment. V, postquàm ex Britanniâ revertisset Cæsar, *Subductis*, inquit, *navibus, concilioque Gallorum Samarobrigæ peracto, quòd eo anno frumentum in Galliâ propter siccitates angustiùs provenerat; coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare; legioneſque in plureis civitates distribuere. ex quibus unam, in Morinos ducendam, C. Fabio legato dedit: alteram, in Nervios, Q. Ciceroni: tertiam, in Essuos, L. Roscio: quartam in Rhemis cum T. Labieno in confinio Trevirorum hiemare jussit. treis in Belgio collocavit. his M. Crassum quæstorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit. unam legionem, quam proximè trans Padum conscripserat, & cohorteis quinque in Eburones (quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum) qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, misit. his militibus Q. Titurium Sabinum & L.*

& L. Arunculejum Cottam, legatos præesse jussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillimè inopiæ frumentariæ sese mederi posse existimavit. Hactenus Cæsaris verba: quæ interpretari sic aggredior. Morinos, Nervios, Rhemos, Eburones, fuisse Belgas, extra controversiam est. in harum igitur gentium finibus quum legiones IV collocaverit Cæsar, in Belgicâ collocasse eas, certò sequitur. Separatim autem, sive privatim treis alias legiones in Belgio se locasse adfirmat. Quòd si *Belgium* idem fuisset, quod *Belgica*; cur treis istas legiones magis in *Belgicâ* se locasse memoraret, quàm IV reliquas? certè in eâdem regione, in eodemque regionis nomine omnes pariter collocatæ fuissent: nec opus habuissent hac distinctione. At satis liquidò adparet, Cæsarem novâ hac *Belgii* vocabuli subjectione aliud quiddam, quàm Belgicam, innuere voluisse. Id igitur quidnam fuerit, regiò, an opidum, & ubi situm, quærendum est. Opidum fuisse, videtur Glareano, ex suprà citato loco; tum ex comment. VIII; ubi IV legiones cum C. Trebonio in Belgio locasse Cæsarem, scribit A. Hirtius. Verùm, an non huic sententiæ apertè reclamet ipse Cæsar suprà citatis verbis, æquus viderit lector. Cæsar, uti eò faciliùs inopiæ frumentariæ subveniret in plureis distribuere constituit exercitum civitates. Si levare inopiam voluit; quâ ratione III legiones in unum compulit opidum? Magna sanè res fuerit, & admiratione digna, etiamsi frumentum abundè suppeditârit, tamen in unum opidum, idque haud ita magnum (prout captus erat harum regionum) treis integras legiones, hiemandi causâ, compulisse. Logi isti sunt, ac nugæ meræ. Quid *civitatis* vocabulo Cæsar adpellet ubique in commentariis suis, cuivis notum esse debebat. integram scilicet *nationem*, sive *populum*, sive *regionem*, cujus incolæ eosdem agrorum fineis incolunt; parique juris conditione utuntur: non verò opidum; uti malè Marliani mentem interpretati Glareanus atque Ortelius ad vocem *Belgium*. Regionem igitur fuisse *Belgium*, certum est. Sed age; quo tractu? *Treis*, inquit Cæsar, *legiones in Belgio collocavit. his M. Crassum quæstorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit.* at infrà, ubi de obsidione castrorum Ciceronis in Nerviis narrat; *Cæsar*, inquit, *acceptis literis, circiter horâ undecimâ diei statim nuntium in Bellovacos ad M. Crassum quæstorem mittit; cujus hiberna aberant ab eo millia passuum* XXV. *jubet mediâ nocte legionem proficisci, celeriterq; ad se venire.* Ergo Bellovaci Belgium incoluerunt: & Bellovacorum sedes adpellata fuit *Belgium*. quod ex finium circumscriptione mox liquidius adparebit. Quare rectissimè omnium Marlianus, *Belgium*, inquit, *erat Bellovacorum civitas magna, & inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine præstans, in quâ Cæsar interdum hiemavit; ac plures legiones ejus aliquando illic in hibernis fuêre.* At dispiciendum nunc est, ubi isti fuerint Bellovaci. Quum Carnutes Tasgetium, regem à Cæsare sibi impositum, interfecissent; *Defertur ea res*, inquit Cæsar, *ad Cæsarem. Ille veritus, quòd ad plureis res pertinebat, ne civitas, eorum impulsu, deficeret; L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet; ibique hiemare.* Ex his colligere datur, Belgium, sive Bellovacos ex omnibus Belgicæ civitatibus, seu populis, proximos fuisse Carnutibus; quia, quum quàm celerrimè vellet militem in Carnuteis proficisci; ex omnibus militibus, quos paullo antè in diversas Belgicæ parteis distribuerat, eos dilegit, qui cum L. Planco in Belgio hibernabant. Carnutes autem trans Sequanam flumen (vulgò nunc est *la Seine*) eam incoluerunt regionem, quæ nunc vulgari vocabulo *la Beausse* vocatur: quorum nomen etiam nunc, quamvis corruptum, vivit in urbe *Chartres*, capite totius regionis. *Bellovacorum* nomen Marlianus adhuc manere, rectè adfirmat. est namque opidum hodiè in veteri Belgicâ, medio fermè Lutetiam inter Rotomagumque situ, *Beauvais* vulgari vocabulo dictum. quod facilè Gallicæ lingvæ peritus ad antiquum nomen reduxerit. Vsitatum quidpe ac frequens est Gallofrancis has literas *ello*, in vocibus, quæ à Latinâ lingvâ originem duxerunt, convertere in *eau*. exempli gratiâ; quæ Itali dicunt *coltello, mantello, capello, castello, cervello, bello*; Galli proferunt *couteau, manteau, chappeau, chasteau, cerveau, beau*. Litteram verò C, ante E, & I, efferunt cum sibilo, tamquàm geminum SS. quâ ratione ex *vaci* factum est eorum pronuntiatione *vâssi*. dein, abjecto I, *vâs*. mox, interposito I, *vais*. quod tandem apud quosdam depravatum in *vois*. Huic syllabæ si primam illam adjungas; integram tandem habebis vocem *Beauvais*, sive *Beauvois*. Ab hoc denominativum fit *Beauvaisin*, seu *Beauvoisin*: quæ vox agrum dicti opidi designat. Nationum verò per Galliam nomina posteà in opidorum, quæ capita nationum fuêre, vocabula transisse, infrà suo loco docebo. Verùm ne solà nominis notatione circa hos Bellovacorum fineis me stare censeas; Cæsaris testimoniis rem lucidiorem reddere, certosque terminos adsignare conabor. Iam antè, Carnutibus Belgium fuisse proximum, ex Cæsare ostendi. quo argumento satis firmo Sequana ab occidente brumali Belgio terminus constituitur. Ab

occidente æquinoctiali finitimos habuêre Caletos & Vellocaſſes. quos utroſque Cæſar, comment. II, inter Belgas connumerat. *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiamnum in veſtigiis exſtat: diciturque regio maritima, inter Sequanam & Samaram (vulgò heic eſt *la Somme*) amneis, vulgò incolis *Païs des Caux*; Francogallicâ dialecto, mutato L in V, pro *Calx*. ſic enim *malx, maux; chevalx, chevaux; falx, faux*. quod admodùm frequens. Strabo quoque, lib. IV, Caletos in litore ad oſtium Sequanæ dextrâ ripâ collocat: Τοῖς Μενα πίοις δ' εἰσὶ συνεχεῖς ἐπὶ τῇ θαλάττῃ Μόρινοι, καὶ Βελλοάκοι, καὶ Ἀμβιανοὶ, καὶ Συεσσιῶνες, καὶ Καλέτοι, μέχρι τῆς ἐκβολῆς τοῦ Σηκουάνα ποταμοῦ. id eſt: *Menapiis continuantur in orâ maritimâ Morini, Bellovaci, Ambiani, Sueſſiones, & Caleti, uſque ad oſtium Sequanæ amnis.* quamquàm reliquas genteis perverſo ordine enumeret: maximè verò Bellovacos; quos malè inter Morinos & Ambianos collocat: quo ſitu erant Atrebates. Inter Ambianos & Caletos, Vellocaſſeſque, fuiſſe Bellovacos, ex reliquorum limitum ſubtextione conſtabit. Litus adcoluiſſe, cùm ex dicto probatur auctore, tùm ex Plinio: qui, lib. IV, cap. XVII, litus legendo, à Scalde ſic ad Sequanam progreditur: *Menapii, Morini, Oromanſaci, juncti pago, qui Geſſoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* Cæſar quoque ipſe idem innuit in fine commentarii IV, his verbis: *Cæſar in Belgio* (ſic legendum hoc loco pro vulgatâ voce *Belgis*, mox docebo) *omnium legionum hiberna conſtituit.* & in principio commentarii V; *L. Domitio, Appio Claudio Coss. diſcedens ab hibernis Cæſar in Italiam, ut quotannis facere conſueverat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti, quas plurimas poſſent, hieme naveis ædificandas, veteresque reſiciendas curarent.* & mox infrà: *His confectis rebus, conventibuſque peractis, in citeriorem Galliam revertitur; atque inde ad exercitum proficiſcitur. Eò quum veniſſet, circuitis omnibus hibernis, ſingulari militum ſtudio, in ſummâ rerum omnium inopiâ, circiter ſexcentas ejus generis, cujus ſuprà demonſtravimus, naveis, & longas duodetriginta invenit inſtructas: neque multum abeſſe ab eo, quin paucis diebus deduci poſſint. Collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, quod fieri velit, oſtendit: atque omneis ad portum Icium convenire jubet.* Ex quibus liquidò patet, Belgium, in quo tunc hiberna, ad litus oceani pertinuiſſe. Limitem, quo Bellovacos à Caletis & Vellocaſſibus arceo, per lineam ago, ab opido maritimo *Treport*, ad vicum uſque *Andelis*, Sequanæ adpoſitum. terminum verò inter Caletos & Vellocaſſes conſtituo lineam ab opido *Caudebec* ad caſtellum *Neufchaſtel* ductam. Falsò à Plinio ac Ptolemæo Caletos & Vellocaſſes ad lævam Sequanæ ripam locari, alibi pluribus oſtendam documentis. Ceterùm ab ſeptemtrionibus Ambianos Belgio fuiſſe finitimos, inde colligo, quòd Cæſar, Samarobrigæ (Ambianorum fuiſſe opidum, quod nunc *Amiens*, poſteà docebitur) conſiſtens, inde, *acceptis* (ut eſt comment. V) *de periculo Ciceronis legionisque literis, circa horam undecimam diei, ſtatim in Bellovacos ad M. Craſſum quæſtorem miſit; cujus hiberna aberant ab eo millia paſſuum* XXV: *juſſitque mediâ nocte proficiſci, celeriterque ad ſe venire: exiitque cum nuntio Craſſus; atque horâ circiter tertiâ* ſequentis diei, *ab anteceſſoribus de Craſſi adventu certior Cæſar factus.* Quibus Cæſaris verbis ea vicinitas inter Bellovacos & Ambianorum Samarobrigam deſignatur, uti nullis heic aliis populis intercedendi detur ſpatium. teſtaturque id clariùs ipſe comment. II. Quum *Bratuſpantium*, Bellovacorum opidum, in fidem recepiſſet, obſideiſque IXC popoſciſſet; *His traditis*, inquit, *omnibuſque armis ex opido collatis, ab eo loco in fineis Ambianorum pervenit.* Limitem igitur ſtatuo inter utroſque Samaram amnem, ad oceanum uſque. Ab oriente brumali conterminos habuêre Sueſſiones atque Rhemos. Sueſſionum opido Novioduno (nunc vulgò eſt *Noyon*) in deditionem cum ipsâ gente accepto, exercitum protinus ſe in Bellovacos duxiſſe, teſtis ipſe Cæſar, comment. II. Pro limite igitur inter Sueſſiones & Bellovacos ago lineam ab opido *Bray* ad opidum *Verneuil*. Rhemi ipſi, eodem commentario, teſtantur apud Cæſarem, *Sueſſiones ſuos eſſe finitimos*. commentario autem VII, *C. Fabium Cæſar, & L. Minutium Baſilium cum duabus legionibus in Rhemis collocat; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant.* Terminum igitur ſtatuo Eſiam flumen, quod vulgò *Oiſe* dicitur. Atque hi ſunt veri fines Belgii Cæſariani. quos eò curatiùs deſcribendos putavi, quò omnibus conſtaret, quanto errore hactenus peccatum ſit ab iis, qui omnem Belgicam, id eſt, tertiam totius Galliæ Comatæ partem, Belgium eſſe voluerunt; quum hoc vix decimam illius partem impleat: eâque ratione ducti, Flandros, Brabantios, Selandos, Geldros, longiùs ab antiquo Belgio diſſitos, *Belgiogermanos* adpellarunt. Franciſci quoque Hottomanni ſententia jam penitùs heic explodatur; qui nuſquàm in Cæſaris commentariis vocabulum Belgii legendum cenſet; ſed ubique Belgarum nomen reſtituendum. Sanè ſi *in Belgis* ubique legas, quomodò Cæſar, poſtquàm in Morinorum, Nerviorum, Rhemorum, Eburonumque, qui pariter omnes erant Belgæ, finibus IV ſe legiones locaſſe recenſuit, mox addidit;

addidit; *treis in Belgis collocavit?* an non omnes pariter in Belgis? Omninò sic arbitror. Quæ igitur hæc distinctio? Certè nulla. Nostra sanè explicatio undique in auctorem quadrat.

Tempus erat ad ipsum *Belgicæ* vocabulum transire; ni unus etiam locus in commentariis Cæsaris antè notandus foret, qui transversum fortè agere queat lectorem, uti credat, *Belgii* nomine universam Belgicam denotatam fuisse. Is A. Hirtii est, in commentario, quem ad Cæsaris commentarios de bello Gallico addidit octavum. *Quatuor*, inquit, *legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio, legatis; duas in Heduos misit; quorum in omni Galliâ summam esse auctoritatem sciebat.* & in fine commentarii; *Ipse exercitum distribuit per hiberna. C. Trebonium cum legionibus* IV *in Belgio collocat. C. Fabium cum totidem in Heduos deducit. sic enim existimabat tutissimam fore Galliam, si Belgæ, quorum maxima virtus, & Hedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur.* Heic equidem universale Belgarum nomen Belgio auctor tribuisse videri poterat; ceù omnes pariter Belgæ incoluissent Belgium. verùm hunc ego locum ex ipso Hirtio, tum ex Cæsare corrigendum censeo: legendumque *Bellovaci*, pro *Belgæ*. quidpe Cæsar non omnem tertiam Galliæ Comatæ partem cum unâ alterius partis gente conferre voluit; sed gentem Belgicæ unam Bellovacos cum unâ Celticæ gente Heduis: Bellovacorum maximam esse virtutem; Heduorum summam auctoritatem. Ac de Bellovacorum virtute ipse prædicat Hirtius eodem commentario. *Bellovacos*, inquit, *qui belli gloriâ Gallos omneis Belgasque præstabant.* Ipse Cæsar sub initium comment. II, ubi de conjuratione omnium Belgarum agit; *Plurimum*, inquit, *inter eos Bellovacos & virtute & auctoritate & hominum numero valere. hos posse conficere armata millia centum: pollicitos ex eo numero lecta millia* LX: *totiusque belli imperium sibi postulare.* item paullo pòst, eodem commentario; quum Cæsar Bellovacorum opidum Bratuspantium obsedisset, pro his intercedens Divitiacus Heduus. *Petere*, inquit, *non solùm Bellovacos, sed etiam pro his Heduos, ut suâ clementiâ ac mansvetudine in eos utatur. quod si fecerit; Heduorum auctoritatem apud omneis Belgas amplificaturum: quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consveverint. Cæsar, honoris Divitiaci atque Heduorum causâ sese eos in fidem receptúrum, & conservaturum, dixit. sed, quòd erat civitas magna, & inter Belgas auctoritate, & hominum multitudine præstabat, sexcentos obsideis poposcit.* Item comment. VII: *Alterâ ex parte Bellovaci (quæ civitas in Galliâ maximam habet opinionem virtutis) instabant.* Hanc igitur Bellovacorum virtutem, hasque vireis quum Cæsar antè cognovisset; treis legiones, ex Britanniâ reversus, in eorum finibus, id est, in Belgio collocavit, quum reliquis civitatibus singulis singulas tribueret legiones; ut est comment. V: ipseque Samarobrigæ in proximo opido substitit. deinde etiam eâdem de causâ *C. Fabium, & L. Minutium Basilium cum duabus legionibus in Rhemis collocavit; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem acciperent:* ut auctor est Hirtius dicto comment. VIII. rursumque Cæsar, ut idem Hirtius testatur ibidem, *M. Antonium quæstorem cum cohortibus* XV *in Bellovacis reliquit; ne qua rursus novorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur.* atque iterum, quum IV *legiones*, ut est eodem commentario, *in Belgio cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio, legatis collocasset, ipse posteà ad legiones in Belgium se recepit, hibernavitque Nemetocernæ.* Bono igitur jam periculo vocabulum illud *Belgæ* in vocem *Bellovaci* mutaverim. At ubi in quibusdam exemplaribus legeris *ex Belgio* civitateis in Britanniam transmisisse; audacter corrigas *ex Belgis*: ut probatiora habent exemplaria. quidpe *Belgium* haud plureis numero continuit civitates; sed unam solam Bellovacorum; quod antè demonstratum est. neque enim, tam arctis circumscriptum finibus, plureis complecti civitates potuit.

De reliquo, ne quid inexplicatum relinquatur, alius adhuc locus, qui fidem lectoris super Belgio nostro morari possit, indicandus erit. Is est comment. V: ubi Cæsar, demonstratis hibernis in Morinis, Nerviis, Rhemis, Eburonibus, & Belgio; *Atque harum tamen*, inquit, *omnium legionum hiberna, præter eam quam L. Roscio in pacatissimam & quietissimam partem ducendam dederat, millibus passuum* C *continebantur.* Quæ verba certè haud congruunt in Belgium nostrum. quidpe ab Aduátucâ (quæ posteà *Tungri*, nunc vulgò *Tongeren*) Eburonum castello, ubi hiberna erant Sabini & Cottæ, ad opidum *Crevecœur*, circa quod M. Crassi hiberna XXV millibus passuum à Samarobrigâ Ambianorum, CLXXX circiter numerantur millia passuum. Verùm aut vocem heic post vocabulum *centum* interiisse dixerim, aut characterem alterum C (si characteribus numerus signatus fuit) excidisse, vel per librarii incuriam neglectum. Ac facilè equidem CC mill. pass. scripsisse Cæsar potuit, plus minus æquo veræ distantiæ tribuendo. Attamen, si C millia voluit esse Cæsar; quandoquidem contra tot tamque firma argumenta, quibus certos Belgio fineis adseruimus, hoc unum valere nequeat: crebro atque frequenti crimine damnandum

censeo, quòd computatio ejus rarò, ac fermè numquàm in longinquioribus locorum intervallis conveniat. quâ de re latiùs infrà agetur, ubi ad Arduennæ silvæ dissertionem perventum fuerit. De BELGIO hæc satis. Nunc tempus est ad BELGICAE vocabulum proficisci.

CAP. III.

BELGICA, & BELGAE *unde dicti.*

IPSUM BELGARUM vocabulum variè varii auctores nostri sæculi deducunt. Ac falsi quidem Berosi testimonium, qui à *Belgio* rege *Belgicos* populos Celtarum adpellatos adfirmat, jam dudum à prudentissimo quoque, unà cum illis qui id probant, meritò explosum est. Ceterùm Hubertus Thomas Leodius, in libro quem de Tungris atque Eburonibus conscripsit, Germanicum id esse vocabulum opinatur; ideò, quòd Germani Gallos & Italos *VValen*, & nonnulli *Waelgen* adpellitent. De istâ quidem voce *Waelgen*, quâ Germanos nonnullos adpellitare Italos ille adfirmat, mihi nihil hactenus cognitum esse, lubens fateor. partem Gallorum, qui à se ipsis, reliquisque Gallis *Wallons* vocitantur, Germanis dici *Walen*, haud nescius sum. à voce *Walen* descendisse diminutivum *Waelgen*, sive *Waelken*, quo gens Wallonum per contemtum interdum adpellatur, non verò à vocabulo *Belgæ*, quis ignorat? Italos à quoquam Germanorum vocitari *Waelgen*, planè ego nego. Quin hæc mera Germanobelgica vox est, superioribus Germanis prorsus ignota. Germanobelgæ autem Italos numquàm nisi *die Italianen* suâ linguâ adpellitant. A superioribus Germanis Italos dici *die Wälliſchen*, haud equidem ignoro. at si hæ duæ voces *Walen* & *Wälliſchen* idem significant, quod vocabulum *Belgæ*; ostendatur mihi velim, quânam ratione Belgarum nomen in Italiam transiit. ipsos Belgas quondam terram Italiam occupavisse, haud umquàm demonstrari quiverit. Ioannes Rellicanus in adnotationibus ad Cæsaris commentarios de bello Gallico, Leodii sententiam amplexus, suis insuper argumentis firmare eam conatur. *Quæ sanè ἐτυμολογία*, inquit, *mihi eam ob causam non displicet, quòd in confesso sit, hunc Galliæ tractum magnâ ex parte à Germanis occupatum. quò fit, ut ego verisimile putem, aut ipsos sibi, aut alios Transrhenanos hoc nominis indidisse, quòd Gallorum, hoc est, VValorum terram incolerent.* Egregiè equidem, atque præclarè. at quid hoc est dicere? Germani isti nomen *VValen* sive *VVaelgen* sibi indiderunt, quia Wallorum, id est, Gallorum terram, Rhenum transgressi, incolerent. ergo Walorum nomen jam ante ipsorum adventum cis Rhenum exstitit in Galliâ: neque peculiare id sibi imposuêre advenæ Belgæ, quo se ab reliquis discernerent; sed in commune omnium Gallorum vocabulum transierunt. quæ sanè ratio τοῦ ἐτυμολογεῖν perabsurda. Subjicit tamen Rellicanus superioribus ista: *Atque hanc conjecturam tenebo, quatenus ex bonis auctoribus edoctus fuero, huic Galliarum regioni hoc fuisse vocabulum, antequàm Germani in eam migraverunt.* Hoc antequàm ego Rellicanum edocere necessum habeam; doceat ille me oportet, quo modo & *Mediomatrici*, & *Remi*, & *Veromandui*, & *Suessiones*, & *Bellovaci*, & *Caleti*, & *Vellocasses*, & *Atrebates*, & *Morini*, quorum nulli Germani fuêre, Belgæ dicti sunt. A Germanis, Rhenum transgressis, id eos, abjecto priùs suo nomine, accepisse, ne temerè dixeris. nemo quidpe nomen ab externo accipit, nisi priùs imperium ejus, sive auctoritatem agnoscat. Imperium Germanos hos habuisse in istos Gallos Belgas, nequidquàm Rellicanus contenderit: quando etiam Iul. Cæsar, qui primus Gallicarum civitatum descriptionem Romanis tradidit, in commentariis suis de bello Gallico passim, ut suprà ostensum, Bellovacis, Gallicæ, non Germanicæ, originis genti, summam & auctoritatem & virtutem inter Belgas tribuit: præterque hos, Remos atque Suessiones potentissimos facit populos. Frustra igitur eris, si credas, Germanos Belgarum vocabulum primos Galliæ intulisse. Vehementer autem fallêris, si censeas, Belgas omneis à Germanis ortos, idque sibi nomen, postquàm in unum corpus coiverunt, peculiare ex re aut eventu indidisse; quod quidam docent. quidpe non omneis Belgas, sed *pleroſque* Cæsar testatur, à Germanis ortos, suâ tempestate Belgicam obsedisse. fueruntque haud dubiè Belgæ Galli, antequàm Germani umquàm in Galliam pervenerunt. *VValorum* autem, sive *VVallorum* nomen idem esse, quod Romanis dicebatur Galli, omnique Galliæ inter Rhenum ac Pyrenæos fuisse commune, non tantùm Belgicæ; superiori volumine docui. Ceterùm Ioannis Goropii Becani sententia, quâ Belgarum nomen à Belgicâ dictione *belk* deduci contendit, quæ illis *iram* significat, quasi faciliùs, quàm ceteri, in iram excandescant, multo minus probabilitatis in sese habet. nec melior est Hadriani Iunii opinio; qui à Germanicâ voce *balgen*, quæ idem

signi-

significat, quod Latinis *digladiari*, denominatos Belgas arbitratur. nec felicioris judicii eorum est conjectatio, qui id ex antiquâ Gallicâ lingvâ, quam Britannis Wallis censent ferè incorruptam hodiè manere, deducunt; & *Belgas* dictos volunt à dictione Wallicâ *pel*, quæ illis remotum significat. *Totius enim Galliæ*, ajunt illi, *erant remotissimi; & ut à cultu, & humanitate provinciæ, sic etiam situ ac sede longissimè aberant: & poëta Morinos, Belgicæ populos, remotissimos esse docuit, cùm cecinit;*

Extremique hominum Morini.

Ad hoc ego sic respondeo: Si Belgæ dicti fuêre à voce *pel*, quia totius Galliæ remotissimi à Romanis, *& à cultu* (verba sunt Cæsaris, belli Gall. comment. 1) *atque humanitate provinciæ longissimè* dissiti; quæro, quisnam iis hoc nominis imposuit? ipsimet sibi Belgæ; an vero Romani? Si Belgæ; ostendas causam, quare ipsi sese remotos à Romanorum provinciâ, Narbonensi Galliâ, dictos voluerint. si Romani; doceas, cur Gallico potiùs vocabulo, quàm Romano, hi usi sint. scio namque Græcos vel remotissimas terras atque gentes Græcis indigetasse nominibus: quorum etiam exempla suo loco referam. Sed esto: Gallicum imposuisse Romanos Gallis vocabulum, si licet, concedamus. at quando id factum putas? Nempe, inquies, postquàm Gallia Braccata Romanorum provincia fuit facta. antè quidpe nihil iis negotii neque cum Celtis neque cum Belgis fuit: quos esse, vixdum noverunt. At hoc posito, jam iterum quæro, Quando? utrùm continuò, ut provincia perdomita fuit; an postquàm reliquam quoque Galliam Cæsar debellavit? Si mox, quum provincia Romano imperio cessit; ineptum sanè atque absurdum dictu fuerit, Romanos jam tum gentl sibi adhuc incognitæ non modò peregrinâ lingvâ nomen imposuisse; sed distinctiones etiam hoc ipso dedisse terrarum. Incognitam fuisse iis eam gentem, antequàm Cæsar cum exercitu eam aperuit, testis est Cicero, in oratione de provinciis consularibus, his verbis de Cæsare loquens: *Quas regiones, quasque gentes nullæ anteà literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, noster que exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. semitam tantùm Galliæ tenebamus anteà: cetera partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus & barbaris & bellicosis tenebantur.* Age igitur; si, postquàm Cæsar tandem perdomuit, nomen accepisse Belgicam à Romanis dicas: convincet te manifestò ipse Cæsar, in commentariis suis. quos si diligentiùs perspicias: facilè, ac liquidò deprehendas, Galliæ omnis Comatæ divisionem in *Belgas*, *Celtas*, atque *Aquitanos*; eum reperiisse, non pro libitu finxisse; quamquàm nomina fortè haud ita rectè retulerit. Hinc est, quòd soli Belgæ, conjunctis inter se viribus, arma contra Cæsarem sumserint. hinc Celtica, quæ Gallia propriè Cæsari dicitur passim comment. 1, in duas divisa fuit factiones; quarum altera Sequanorum, altera Heduorum. hinc denique soli Aquitani, sine Celtis atque Belgis, rebellantes, contra Romanos arma moverunt. T. Livius, lib. v, *Prisco Tarquinio*, inquit, *Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant.* Heic disertissimis verbis, hanc Galliæ Comatæ in treis partes divisionem jam inde ab Tarquinii Prisci ævo fuisse, testatur. At, sive Romanos, sive Belgas ipsos hoc sibi vocabulum imposuisse contendas, ostendendum erit, quodnam nomen habuerint, antequàm Romani in Galliam pervenerunt. Certè nisi nugas heic agere lubet, frustra tempus nos terere censeo. aliis igitur leviores hosce lusus remitto. mihi sufficiet, uuum hoc ubique servasse institutum, uti ea, quæ ab antiquis tradita sunt auctoribus, satis exponantur, nova ne fingantur. Ego sanè ignorare origines ejusmodi vocabulorum multo malo, quàm rediculè in eorum enodatione ineptire, ac turpiter errare. Si tamen suspicari magis quàm adseverare licet; BELGICA dicta potest videri à *Belgio*, sede seu regione Bellovacorum: quia hi, virtute atque auctoritate inter omneis Belgas, Cæsaris etiam ætate, præstantissimi, imperium fortè quondam in omnem Belgicam regionem obtinuerunt: quemadmodùm de Biturigibus, Celticâ gente, Livium prædicantem modò audivimus. Atque de *Belgica* vocabulo hactenus satis.

Proxima hinc erat cura, singulas ejus nationes Germanicas, quibus quæque finibus incoluerint, ordine explicare. verùm id antequàm adgrediar, dicendi primùm videntur Celticæ quidam populi; non, quòd Germani ipsi olim fuerint; sed quia Germani Transrhenani bella in eorum finibus aliquamdiu gesserunt, tandemque solum occuparunt; quod in hanc usque diem tenent.

Cap. IV.

De Helvetiis.

Helvetii igitur, Gallica licet antiquitus fuerint gens, intra Galliæ fineis positi; tamen, quia & ipsi, Rhenum olim transgressi, proximos Germaniæ agros obsedérunt, ac postremùm Alemanni, ex ipsâ Germaniâ profecti, Helvetium agrum occuparunt, quem in hunc usque diem tenent; paucis antè indicandi erunt. Horum fineis sic describit Cæsar, belli Gallici comment. 1: *Vndiq; loci naturâ tuti Helvetii continentur. unâ ex parte* (quà orientem ac septemtriones spectant) *flumine Rheno latissimo atque altissimo; qui agrum Helvetium à Germanis dividit: alterâ parte* (quà occasum æstivum prospiciunt) *monte Iurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios: tertiâ* (quà meridiei oppositi) *lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram*, id est, Narbonensem Galliam, *ab Helvetiis dividit.* Hoc autem loco intelligendum, quamvis Cæsar Rhodano ab unâ parte Helvetium agrum terminet; tamen eum ad ripam usque Rhodani non pertigisse. quidpe Rhodanus ab excelso Alpium vertice (nunc est *divi Gothardi mons*) profluens, vallem efficit, XC millia passuum à capite ad Lemanum lacum in longum porrectam; latam verò, ubi summùm patet, duûm millium passuum. vallem utrimque cludunt altissima Alpium juga. hanc alieni ab Helvetiis populi incoluerunt; uti pòst docebitur. Igitur proprius ab hac parte Helvetii agri terminus est jugum montis, quod dictam vallem à septemtrionibus cludit. Idem de Rheno quoque tenendum. nam & hic, fontibus duobus exoriens, valleis efficit, quas Rhætici quondam populi incoluerunt, ad lacum usque Brigantinum, qui vulgò dicitur *der Bodensee*. Ceterùm, quia Iura mons ab alterâ parte, id est, ab occasu æstivo, Helvetium agrum cludere dicitur; hujus quoque jugum rectè cognoscere operæ fuerit pretium. Initium hic ab Genevâ, Allobrogum ad Lemanum lacum urbe, ducens versùs septemtriones ad fonteis Dubis fluminis, quod vulgò *Doux* est, protenditur; ejusdemque fluminis dextram ripam prosequitur, usque ad vicum, cui vulgare vocabulum *Pierreport:* inde in ortum æstivum versus, lævam amnis Arolæ, qui vulgò *die Are*, ripam radit, donec ipse unà cum Arolâ Rheno jungatur, ad opidum Confluenteis, quod vulgò *Coblentz*. Ulteriora igitur, in quibus Basilia urbs, opidaque *Liechstal, Sissach, Lauffenberg, Rhynfelden*, quæ nunc in Svitzerorum agro censentur, antiquitus Helvetiorum non fuêre.

Longitudinem latitudinemque agri Helvetii indicat Cæsar eodem loco his verbis: *Pro multitudine hominum, & pro gloriâ belli atque fortitudinis, angustos se fineis habere arbitrabantur: qui in longitudinem millia passuum* CCXL, *in latitudinem* CLXXX *patebant.* Quæ dimensio, si examinetur, falsa utrobique deprehendetur. quidpe summa Helvetii agri longitudo est inter Rhenum, sive lacum Brigantinum, quà Constantiam opidum is alluit, & Genevam urbem, millium pass. CLXXII; latitudo verò maxima, inter Arolam & ortus Rhodani Rhenique, mill. pass. LXXVI. Itaque longitudini LXVIII pass. millia ultrà, quàm æquum erat, Cæsar addidit: latitudini verò CIIII. Quem errorem non incurioso, uti quidam volunt, librario, sed Cæsari ipsi adscribendum censeo. multo immaniùs quidpe infrà in Aquitaniæ, & idem in Arduennæ silvæ, aliorumque locorum dimensione aberravit; ut fusiùs suo loco indicabitur.

Ceterùm, omnem civitatem Helveticam in quatuor pagos divisam fuisse olim, notat eodem commentario Cæsar, his verbis: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est.* Horum duos recenset, *Tigurinum*, & *Vrbigenum*. reliquos duos, quia nulla erat memorandi occasio, reticuit. aliunde tamen investigari posse puto.

Nationes in bello Cimbrico adversùs Romanos reperio fuisse quinque istas; *Cimbros, Teutones, Tigurinos, Ambronas*, & *Tugenos*. Solos Cimbros ac Teutonos è Germaniâ junctis copiis profectos, omnes pariter docent auctores, quotquot hujus belli meminerunt. Strabo, tria Helvetiorum genera Cimbris ad expeditionem hanc sese adjunxisse, tradit libro IV, his verbis: φασὶ δὲ καὶ πολυχρύσους τοὺς Ἑλληνίους εἶναι· μηδὲν μὴν πιθανὸν διὰ τὴν λῃστείαν τραπέσθαι, τοὺς τῶν Κιμβρων καὶ Τευτόνων ἰδόντας. ἀφανισθῆναι δ' αὐτῶν τὰ δύο φῦλα, τρισῶν ὄντων καὶ τριακοντα. hoc est: *Helvetios ajunt esse auri diviteis. nihilo minùs tamen latrociniis se dedisse, quum viderent Cimbrorum opeis. quumque essent tria eorum genera in expeditionem profecta, duo ex iis interiisse.* In his Tigurinos fuisse, atque Tugenos, apertè testatur lib. VII, ex Posidonii monumentis. φησὶ δὲ καὶ Βοίους τὸ Ἑρκυνίον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας διὰ τὸ πόπον τοῦτον, διοικησαμένους ὑπὸ τῶν Βοίων, διὰ τὸ ἔρον εἶτοὺς Σκηρδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' διὰ Τολιστοὺς, καὶ Ταυρίσκους, εἶτα τοὺς Γαλάτας· εἶτ' ἐπ' Ἑλληνίους, πολυχρύσους μὲν ἄνδρας, εἰρηναίους δὲ· ὁρῶντας δὲ τὸ καὶ τὰ ληστήρια πολλὰ, ὑπερβάλλοντα

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

βάλοντα δ' παρ' ἑαυτῶν, τὰς Ἑλληνίδας ἐπιρρεῖν, μάλιστα δ' αὐτῶν Τιγυρίνους τε, καὶ Τωϋγενεῖς, ὥστε καὶ συνεξορμῆσαι. id est: *Idem perhibet, Bojas quondam Hercyniam incoluisse silvam: ac Cimbros, quum ad ea loca sese contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse: inde ad Teuristas ac Tauriscos, itidem Gallos: tum ad Helvetios, auri diviteis, ceterùm pacatos. hos, quum viderent suis majores Cimbrorum opeis, latrociniis partas, animum ad prædas adjecisse, maximè Tigurinos ad Toygenos, unáque in expeditionem cum illis profectos.* Cimbros per Noricum Italiam petiisse, relictis Teutonis atque Ambronibus in Galliâ, aliâ viâ in Italiam irrupturis, auctor est Plutarchus in Mario. Cum Cimbris in Noricum unà profectos Tigurinos, mox è Floro patebit. Tugenis Ambronas fuisse conjunctos in Galliâ tradit Strabo lib. IV, de Rhodani ostiis loquens: Μάριος δὲ ὕστερον ὁρῶν τὸν φλόσμον γινόμενον ἐκ τῆς προσχώσεως, καὶ δυσείσβολον, καινὴν ἔτεμε διώρυχα, καὶ πρὸς δεξιὰν δὲ τὸ πλέον ἔβαλε, Μασσαλιώταις ἔδωκεν ἀμοιβῆν καὶ τοῖς Ἄμβρωνας καὶ Τωϋγενεῖς πέλεμον. Hoc est: *Posterioribus temporibus Marius, videns adgestione limi ostium obthurari, intratuque reddi difficile, novam egit fossam, quâ majorem amnis partem exciperet. eamque Massilienſibus, ob navatam præclaram in bello adversùs Ambronas & Toygenos operam, præmii loco donavit.* Ambronas haud procul Aquis Sextiis ad flumen, quod Latinis auctoribus vocatur Druentia, absentibus Teutonis, victos atque deletos, auctor est Plutarchus in dicto libro. In hac igitur victoriâ præclaram illam navasse operam Massilienseis, Tugenosque unà cum Ambronibus occubuisse, haud dubium est. unde duo Helvetiorum genera ex tribus, quæ in hoc bellum profecta erant, interiisse tradit Strabo. Tertios, id est, Tigurinos, superstites in patriam rediisse terram, colligitur ex eodem Strabone; patetque clarè ex primo Cæsaris commentario de bello Gallico: qui cum Tigurinis bellum se gessisse, eosque vicisse in Galliâ, XLVI post Cimbros deletos annos testatur. Sed & Florus lib. III, cap III, apertè tradit, eos in Italiam cum Cimbris non transisse; sed, acceptâ de clade illorum famâ, domum rediisse. *Tertia*, inquit, *Tigurinorum manus, quæ quasi subsidio Noricos insederat Alpium tumulos, in diversa lapsi, fugâ ignobili & latrociniis evanuit.* Diversa igitur ac separata duxerunt Galli Helvetii à Germanorum agminibus sua agmina. Tigurini in Noricis erant Alpibus, quum Cimbri, in Italiam per easdem Alpeis trangressi, apud Athesin amnem cæderentur à Mario ac Catulo: Ambrones verò ac Tugeni junctim ad flumen Druentiam superati, quum Theutoni Aquas Sextias tenerent. Et ab unis Ambronibus, ante Marium, superatum fuisse Manlium consulem cum exercitu, tradit Plutarchus dicto loco; item ante hunc ab iisdem Cæpionem consulem. quibus tamen Tugenos (quorum nullam Plutarchus facit mentionem) tunc quoque fuisse junctos, haud dubium est. nam & ante Cæpionem à solis Tigurinis Cassium consulem fuisse superatum, testatur Cæsar in dicto commentario; & item epitomator Livii, lib. LXV, cujus verba hæc sunt: *L. Cassius Coss. à Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui à civitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est.* Atque hæc equidem de Ambronibus, ac Tugenis, satis ita comprobata erant, ni Pompejus Festus, antiquus grammaticus, contrà testari videretur. *Ambrones*, inquit, *fuerunt gens quædam Gallica, qui subitâ inundatione maris, quum amisissent sedes suas, rapinis, & prædationibus se suosque alere cœperunt. eos, & Cimbros, Theutonosque C. Marius delevit. ex quo tractum est, ut turpis vitæ homines Ambrones dicerentur.* Verùm hæc grammaticus, non historicus, Festus: qui quo ex fonte errorem hunc hauserit, patet ex dicto Flori capite III, libri III. *Cimbri*, inquit, *Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedes toto orbe quærebant.* Tam igitur Ambronum, quàm Tigurinorum, terras inundaverat oceanus, tamque Ambrones gens oceani proxima, quàm Tigurini. quorum antiquas sedeis ignorare cui historiarum perito licet? Scilicet jam anteà, lib. I, cap. X, docui, nimio brevitatis studio Florum Tigurinorum sedeis cum Cimbrorum Theutonorumque sedibus comiscuisse. per errorem enim id ab eo commissum, haud temerè dixerim: ut qui Cæsaris commentarium primum de bello Gallico, ex quo vel solo illorum sedeis discere potuit, non legisse nequivit. Idem igitur in Ambronum quoque gente ab alio quodam scriptore factum puta. unde errorem istum tandem hausit Festus grammaticus. Ceterùm Ambronas fuisse Helveticæ nationis Gallos, non Germanos cum Cimbris Theutonisque è Germaniâ profectos, patet ex eo etiam, quòd Plutarchus Cimbros ait in Italiâ Theutonos fratreis è Galliâ advenienteis exspectasse; nec aliud alterius nationis nomen addit. scilicet, quia Ambrones minùs erant eorum fratres, aliûs existentes gentis, Gallicæ nimirum, non Germanicæ.

Quatuor igitur Helvetiorum pagi, seu quatuor Helvetiorum genera fuêre ista: TIGURINI, TUGENI, AMBRONES, URBIGENI.

TIGURINUM pagum eodem fuisse tractu, quo nunc urbs magnifica sita, vulgo *Zürich* dicta,

dicta, ex vocabuli similitudine haud ineptè colligitur: rectéque hodiè urbs ea Latino nomine vocatur *Tigurum*. Nam T & Z literas plerisque in vocibus conversas inter se fuisse, variante Celtici sermonis dialecto, innumeris demonstrari potest exemplis. sic enim trinæ *Tabernæ*, Galliæ Belgicæ opida, nunc vulgò dicuntur *Zabern*. sic *Tolpiacus* in Ubiorum quondam agro vicus, nunc *Zulpich*. sic, quæ inferiores Germani dicunt, *tanden, tellen, toveren*; & Saxones, *tänen, tellen, töveren*: superiores efferunt *Zäne, zälen, zauberen*. Nisi tamen suspicari libeat, corruptum esse Romano ore, ut pleraque externa, verum genuinumque urbis nomen *Zurig* in *Tigurum*; quod rectiùs dictum fuisset *Turigum*, ut inferioris sæculi auctoribus adpellatur.

Τωϋγωοὶ, *Toygeni*, leguntur bis apud Strabonem; quos rectiùs ego adpellari putem Τυγωνὲς, TVGENOS. eâdem quidpe vocabuli ratione haud dubiè hodiè sunt, qui vulgari nomine dicuntur *die Züger*, ab gentis capite *Zug*. quod olim Romanis procul dubio dictum fuit *Tugium*. unde *Túgeni* populi, quasi *Túgeri*.

URBIGENUM quoque pagum malè atque vitiosè quædam Cæsaris exemplaria referre existimo *Verbigenum*. nam haud inscitè is situs fuisse putatur circa opidum, quod flumini cognomini impositum, vulgò nunc dicitur *Orbe*; antiquo haud dubiè vocabulo, quod apud Antoninum in itinere à Mediolano Argentoratum versùs est *Vrba*, inter Lausonium lacum & Visontionem.

AMBRONUM porrò nomen situmque uti commodè rectéque ostendere queam, fines trium dictorum pagorum antè circumscribendi erunt. *Tigurinos* igitur inclusos fuisse conjicio duobus amnibus, Rheno ac Limago, & exiguâ parte Iuræ montis, ex adverso confluentium Arolæ & Limagi. *Túgenos*, Limago & Ursâ, vulgo *Rüss* dicto; & montium jugo, inter horum fluminum fonteis sito. *Vrbígenos* ab occidente æstivo, Iurâ monte, ab opido Genevâ ad fonteis usque Birsæ amnis, qui ad Basiliam in Rhenum incidit: à meridie totâ lacus Lemani dextrâ ripâ: ab oriente Sanâ & Arolâ fluminibus, ad Urbæ usque confluentem. Jam verò AMBRONUM validam fuisse gentem, Tugenisque multo numerosiorem, inde colligere licet, quòd, quum utrique ad flumen Druentiam à Mario cæsi fuerint; Plutarchus unos nominat Ambronas. Quapropter haud injuriâ ampliores hisce agrorum fineis tribuerim quàm Túgenis; imò quàm Tigurinis; quorum æquè Plutarchus nomen reticet. Terminos igitur Ambronibus adscribo; ab septemtrionibus Iuram montem, inter binos confluenteis, Urbæ & Limagi: ab meridie Alpium jugum, inter duos fonteis, Sanæ ac Limagi: ab occidente, Sanam & Arolam: ab oriente Limagum. Nomen jam unde Ambrones habuerint, prorsus ego nescio, ni id quæsitum fuerit ab amne, medios ferè eorum agros secante, vulgari vocabulo dicto *Emme*. à quo populi patrio sermone adpellati *thi Emmeron*, sive *Ammeron*. quod vocabulum Romani posteâ, B interjecto, fecêre *Ambrones*, quasi *Ammerones*: quemadmodùm ex *Emmerich*, sive *Ammerich*, Iul. Cæsar formavit *Ambiorix*; quod alii dixêre *Emericus*; ut suprà, lib. I, cap. VI, ostensum est.

Nominibus finibusque quatuor Helvetiorum pagorum indicatis, de opidis eorum nunc dicendum est. Cæsar belli Gallici commentario I, opida Helvetios suâ ætate in universum habuisse tradit *numero ad duodecim, vicos ad quadringentos*. quæ illi, quum totius Galliæ Celticæ, inter Sequanam & Garumnam amneis sitæ, imperium occupare tentarent, cuncta exussérunt. Cæsar autem prœlio victos, atque in pristinas sedeis compulsos, restituere ea jussit. Quo nomine, item quo situ singula fuerint, haud facilè quis dixerit. Memorantur tamen haud pauca in antiquis Romanorum historiis, & itinerariis: quorum singula suis inferam pagis.

URBIGENVS PAGVS.

Totius Helvetiorum gentis caput memorat Tacitus, historiarum I, AVENTICVM. quod haud indoctè interpretantur viri docti opidum nunc vulgari incolarum vocabulo *VVüflisburg* dictum. nam & veteris lapidis inscriptio duoque Romanorum itineraria id testantur, & hodiéque Galli id adpellant *Avanches*. Inscriptio talis ibi legitur in lapide muro templi inserto: COLONIA. PIA. FLAVIA. CONSTANS. EMERITA. AVENTICVM. HELVETIORVM. FOEDERATA. Itineraria duo, alterum Antonini, tabulæ alterum, ab Augustâ Prætoriâ, novissimo Italiæ opido, Augustam Rauracorum versùs, sic habent:

Anto-

Antonini;		Tabulæ;			
Augusta Prætoria		*Augusta Prætoria*		Augst;	Aosta.
Summo Pennino	XXV.	*Summo Pennino*	XXV.	S. Bernhart;	Mont-Iou.
Octudoro	XXV.	*Octoduro*	XXV.	Martinach;	Martigny.
Tarnadas	XII.	*Tarnajas*	XII.	S. Mauritz;	S. Morice.
Penne locus	XIII.	*Penno lucos*	XIIII.	Noville, ad	Rhodani ripam.
Bibisco	VIIII.	*Vivisco*	VIIII.	Vivey.	
Bramago	VIIII.	*Viromagus*	VIIII.	Bro.	
Minnodunum	VI.	*Minodum*	VI.	Milden;	Mouldon.
Aventiculum	XIII.	*Aventicum*	XVIII.	Wüflispurg.	
Petinesca	XIII.	*Petenisca.*	XIIII.	Biel.	
Saloturum	X.	*Salodurum*	X.	Soloturn.	
Aug. Rauracûm	XXIII.	*Aug. Rauracûm*	XXII.	Augst.	

Antiquissimum esse opidum *Aventicum*, ex eo colligere datur, quòd jam inde à Neronis tempestate caput fuit universæ gentis. ad quod dignitatis fastigium haud facilè adscendere potuit, nisi longinquâ continuâque celebritate. unde etiam conjectare ausim, jam inde à Iulii Cæsaris ætate, postquàm is gentem bello devictam in patrias sedeis reverti, opidaque exusta restituere jussit, principem inter reliqua id obtinuisse locum. Eidem fuisse dignitate ante expeditionem, haud temerè dixerim. ab *Vrbâ* quidpe, ceu primario opido, dictus jam tunc fuit pagus *Vrbigenus*. Freculphus tom. II, lib. I, cap. III, de Tito imperatore: *Civitatem Aventicum, quam pater ejus Vespasianus ædificare cœperat, consummavit. in Galliâ Cisalpinâ est.* Corrige mendum *Cisalpinâ*, in *Transalpinâ:* nisi forte Lexoviorum respectu, quorum fuit episcopus, *Cisalpinam* intellexit, quæ Romanis erat *Transalpina*. Cetertùm ex Tacito intelligas non fundamenta hujus civitatis jeciisse Vespasianum; sed, coloniâ eò deductâ, eam amplificasse. unde etiam *Colonia Flavia* dicta. Filius dein hujus Titus amplificationem eam absolvit. Post Taciti quoque ævum gentis fuisse caput, patet ex tabulâ itinerariâ; in quâ primariæ urbis formâ depingitur. Ptolemæo dicitur Αὐεντικὸν, *Aventicum*; recensenturque in Sequanis; quemadmodùm & Antonino. verùm hoc eo accidit, quòd mutati fuêre à posterioribus imperatoribus provinciarum limites. quo facto totus Urbigenus pagus Sequanorum provinciæ titulo adjectus fuit. Ceterùm ante Valentiniani jam imperium quo fato aut pacto celebritas dictæ urbi fuerit ablata, nusquàm reperio. ablatam fuisse, testatur Ammianus lib. XV: *Alpes Grajæ, & Pœninæ, exceptis obscurioribus, habent & Aventicum, desertam quidem civitatem, sed non ignobilem quondam; ut ædificia semiruta nunc quoque demonstrant.*

Urbam esse eamdem quæ hodiè dicitur *Orbe*, præter nominis similitudinem, Antonini quoque indicat itinerarium; in quo à *Lausonio lacu* (*Lausanne* nunc dicitur opidum) ad *Vrbam* sunt M. p. XVIII: & hinc Vesontionem XL. illud quidpe intervallum probè convenit inter *Lausanne* & *Orbe*, & hoc inter *Orbe* & *Besançon*.

Coloniam hinc Equestrem primus auctorum, quorum monumenta exstant, refert Plinius lib. IV, cap. XVII. Duo prædicta itineraria sic habent:

Antonini:		Tabulæ:	
Darantasia			
Casuaria	XXIIII.		
Bautas	XVII.	*Gennava*	
Equestribus	XVI.	*Colonia Equestris*	XII.
Lacu Lausonio	XX.	*Lacum Losonne*	XII.

Darantasia hodiè est Sabaudiæ opidum, vulgò *Monstier en Tarantaise* dictum. ab hoc ad Genevam XL circiter numerantur millia passuum: & hinc porrò ad Lausannam XXXIV circiter. unde jam satis certo colligitur indicio, vocem *Bautas* apud Antoninum esse mendosam è vero vocabulo *Genava*. Tabula in utroque numero suo duodenario admodùm falsa est. Ex Antonini intervallis, inter Genavam & Lausonium lacum, id est, Lausannam, *Equestris Colonia* est opidum hodiè *Nyon*, lacui adpositum. In libello provinciarum civitatumque Galliæ hæc leguntur verba: *Provincia Lugdunensis V, Sequanorum. Metrop. Civ. Crispolinorum; hoc est, Vesontio. Civ. Aequestrium; hoc est, Lugiduno. Civ. Elvicorum, hoc est, Aventico. Civ. Basiliensium.* Malè atque corruptè pleraque. Lege, *Civ. Equestrium; hoc est, Noviduno.*

duno. Nam nullum heic Lugidunum: metropolisque civitatis Lugdunensium, quæ est ad confluentes Rhodani Ararisque, jam anteà meminit, in provinciâ Lugdunensi primâ. Pro *Elvicorum*, lege *Helveticorum*. sic enim inferiore isto sæculo adpellatos fuisse reperio Helvetios. Ceterùm inter opidum *Nyon*, & montem Iuram, rudera visuntur perantiqui muri. quem Cæsaris esse murum putant viri docti, contra Helvetios, in Allobrogum fines per Genevensem pontem irrumpere conantes, exstructum. Cæsar ipse de hoc sic scribit, belli Gallici comment. 1: *Interea eâ legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provinciâ convenerant, à lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, præsidia disponit, castella communit: quò facilius, si se invito transire conarentur, prohiberi possent.* Mendum in his Cæsaris verbis hærere, vehementer ego vereor. Nam ruderum istorum tractum, ab opido *Nyon* versùs Juram montem, XIX per millia si sequaris, non modò ad montem, sed trans montem perveneris. quò Cæsarem murum perduxisse, quis credat? Ego suspicor, exemplaria varia habuisse, alia X millia, alia IX. unde posteà marginibus eorum exemplarium, quæ habebant X, adscriptus est variæ lectionis numerus IX: vel è diverso. tandem imperiti homines, utroque numero textui illato, fecerunt XIX. IX millia à dicto opido juxta rudera antiqui muri si progrediare, incides in proximum Juræ montis locum, cui antiquæ structuræ castellum impositum, vulgari nunc vocabulo dicitur *Chasteau de la pucelle*, id est, *Castellum virginis*. quod putatur à Cæsare conditum. Ego ex pluribus illis castellis, præsidiisque, ad murum erectis, hoc censuerim fuisse postremum. Primum autem, lacuique proximum, haud dubiè fuit id, quod posteà in opidi modum exstructum, *Colonia* factum est cognomento *Equestris*. Quin heic sine dubio fuit præsidium illud militum, à Cæsare contra Helvetios Lemano lacui impositum: de quo ita Lucanus lib. 1:

Cæsar ut acceptum tam prono milite bellum
Fataque ferre videt: ne quo langvore moretur
Fortunam; sparsas per Gallica rura cohortes
Evocat; & Romam motis petit undique signis.
Deseruêre cavo tentoria fixa Lemano.

Tanta igitur est antiquitas hujus loci. Ceterùm à Ptolemæo & Antonino in Sequanorum censetur provinciâ; ob causam videlicet suprà dictam.

LAUSANNÆ antiquissima mentio est in itinerario Antonini; ubi *Lacus Lausonius* adpellatur locus: & in tabulâ itinerariâ; ubi *Lacus Losonne*. In hac tamen ipsius lacus inscriptio est LACUS LOSANENTE: corruptè, ut pleraque, pro *Lacus Lausannensis*. unde ipsius opidi verum germanumque vocabulum LAUSANNA.

Iter ab Augustâ Prætoriâ Augustam Rauracorum versùs jam anteà ex Antonino ac tabulâ recitatum. in hoc *Octodurum* esse nunc *Martinach*, infrà pluribus docebo argumentis. Ab hoc igitur loco XII m. p. versùs septemtriones & Aventicum coloniam, si progrediaris, incides in opidum *S. Mauricii*; quod *Tarnadas* vocat Antoninus, & *Tarnaias* tabula. Hinc XIII paullo ampliùs m. p. ultrà secundo Rhodano si procedas, in dextrâ fluminis ripâ, quâ is in lacum evolvitur, pagum reperies vulgari vocabulo *Noville*. quem eumdem esse locum, qui apud Antoninum dicitur *Penne locus*, in tabulâ verò *Penno lucos*, spatium situsque indicant. nam ab Antonino unà cum reliquo Helvetiorum pago Urbigeno *Maximæ Sequanorum* adscribitur *provinciæ*: quum, quæ in lævâ amnis ripâ sternuntur versùs Italiam, ad *Penninarum Alpium provinciam* pertineant. De nomine dicti loci nescio quid sentiendum sit. ex tabulâ quidpe *sacer* fuisse videtur alicui deorum *lucus*. At si *lucus sacer*; cuinam deorum fuerit sacratus? Livius lib. XXXI, de Penninis loquens Alpibus; *Neque hercule*, inquit, *montibus his, ab transitu Pœnorum ullo, Veragri, incolæ jugi ejus, nôrunt nomen inditum: sed ab eo, quem, in summo sacratum vertice, Penninum montani appellant. Summus hic vertex* est idem, qui Antonino & tabulæ *Summus Penninus*. Iovem fuisse deum illum, à Veragris, quorum vicus fuit Octodurus, cultum, suprà lib. 1, cap. XXVI docui. At si proprium dei nomen fuit *Penninus*; quomodò ab hujus primitivo vocabulo derivatum est Alpium cognomen *Penninum*? Nullâ certè grammaticâ ratione. proinde verum genuinumque dei nomen fuisse arbitror *Pen*; & Romano ori, *Pennus*. à quo jam rectè ritéque derivatum vocabulum est *Penninus*. Locus igitur ille apud Antoninum, & in tabulâ, legendus est PENNI LUCUS; id est, *sacrum Iovi nemus*. Sed hic locus fuit Nantuatium: de quibus infrà dicetur.

A Penni luco, eodem itinere versùs Aventicum sequitur post IX m. p. locus, cui nomen

nomen apud Antoninum *Bibiſco*, in tabulâ *Viviſco:* tabula etiam hinc Lauſannam uſque numerat m. p. XIII. cui ſpatio, ſitui, ac nomini, probè convenit opidum hodiè *Vivey*, lacui adpoſitum. Verum loci nomen fuiſſe videtur VIVISCUS; quia hodiéque non per B, ſed per V literam effertur. Ipſis tamen Celtis fuiſſe putaverim literam W: quam Romani ori ſuo inuſitatam, pronuntiatuque difficilem, nunc in B, nunc in V converterunt. Hic quoque locus, extra Helvetiorum fineis, fuit Nantuatium.

A Viviſco porrò, Aventicum verſùs, IX m. p. intervallo occurrit locus, cui nomen in tabulâ *Viromagus*, apud Antoninum *Bramagus*. eum nunc eſſe vicum *Bro*, extra controverſiam eſt; quando & intervallum, & ſitus, & nomen congruit. nam *magus* adjectitiam fuiſſe opidorum vicorumque fluminibus adpoſitorum particulam, ſuprà lib. I, cap. VII, oſtenſum eſt. B autem litera facilè in V mutari poterat; unde *Vromagus* factum, pro *Bromagus*; & mox euphoniæ gratiâ interjecto I, *Viromagus*. *Bra*, apud Antoninum eſſe mendoſum, cùm tabula, tum hodierna ejuſdem loci adpellatio convincit.

Inter Bromagum & Aventicum unus recenſetur locus, qui Antonino eſt *Minnodunum*, auctori tabulæ *Minodum*, mutilato vel abbreviato nomine, pro MINODUNUM. Hoc eſſe hodiè opidum, quod vulgò Germanis *Milden*, Gallis *Mouldon* vocatur, tractus ſimul itineris & nomen opidi produnt. proinde etiam corruptum eſſe numerum VIM paſſ. qui apud utrumque ſpatio inter Bromagum & Minodunum adſcriptus, certum eſt. ſunt quidpe millia XIIII. Convenit rectè in tabulâ intervallum inter Minodunum & Aventicum, millium XVIII. quæ itidem corrupta habent Antonini exemplaria XIII. Sed heic V, illic X, interiiſſe puto.

Ab Aventico Salodurum verſùs, poſt XIV m p. collocat auctor tabulæ PETENISCAM; quæ Antonino in eodem itinere, poſt XIII millia, eſt *Petineſca*. hinc uterque Salodurum uſque numerant paſſuum millia X. quæ in univerſum ſunt millia XXIV. Corruptum eſſe alterutrum numerum, intervallum coarguit, quod inter *VVüfliſpurg* & *Soloturn*, rectiſſimo itinere eſt m. p. XXXII. Ego *Peteniſcam* interpreter celebre hodiè opidum *Biel*, in extremis Urbigeni pagi finibus, lævæ Urbæ amnis ripæ adpoſitum.

EBURODUNUM habet tabula inter Veſontionem & Aventicum; XVII millibus ab hoc diſſitum. huic nomini, ſpatio, ac ſitui probè reſpondet opidum hodiè *Yverdon*, ad caput lacus Novioburgienſis, VII millibus paſſuum ab Urbâ diſtans.

ABIOLICA, in eâdem tabulâ, VI m. p. ab Eburoduno verſùs Veſontionem diſtat. nomen hoc, ſpatium, ac ſitus conveniunt vico hodiè vulgò *le Bullet* dicto.

AMBRONICUS PAGUS.

SALODURUM auctoris tabulæ, quod *Saloturum* Antonino, rectè omneis interpretari opidum nunc, Germanis *Soloturn*, Gallis *Soleurre* dictum, extra controverſiam eſt. Apud Ptolemæum Helvetiorum opidum legitur Γανόδυρον *Ganodurum:* quod quamvis quibuſdam exiſtimetur eſſe Conſtantia, ad lacum Brigantinum ſita; tamen ego judicaverim vocabulum id eſſe corruptum; reſcribendumque Σαλόδυρον. quin etiam Ptolemæi poſitio magis convenit Saloduro, quàm Conſtantiæ. Rhenani heic confidentia prorſus non probanda, qui quum in vitâ D. Mauricii legiſſet, *agaunum* Gallico ſermone ſignificare ſaxum: non veritus eſt, apud Ptolemæum vocem Γανόδυρον, ultrà vitiare in Γαυνόδυρον; idque interpretari opidum *Lauffenberg*, extra Helvetiorum antiquos fineis, in agro Raurico ſitum: ſcilicet quia ad hoc cataractæ ſunt Rheni.

VINDONISSÆ, quæ nunc vicus exiguus prope Arolæ Ruſſæque amnium confluenteis, ſatis alta eſt antiquitas. meminit quidpe ejus Tacitus ſub exitum Neronis, hiſtoriar. lib. IV: ubi Galli Belgæ, Civile Batavo duce rebellantes, Romanorum hiberna in Rheni ripâ ſubverterunt. *Cohortium*, inquit, *alarum legionum, hiberna ſubverſa, crematæque: iis tantùm relictis, quæ Magontiaci ac Vindoniſſæ ſita ſunt.* Florus lib. III, cap. ultimo, de Druſo: *In tutelam provinciarum, præſidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit: per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* In his *Vindoniſſam* quoque fuiſſe, patet ex Tacito. Atque una hæc Romanorum tunc fuiſſe in Helvetiorum agro caſtra militum, liquet inde, quòd, quum cetera cuncta per omnem Rheni ripam ſubverſa crematæque forent, hæc una cum Magontiaco relicta fuerunt: nec tamen Belgæ rebellantes, ultra Juram montem Arolamque amnem, in Helvetiorum fineis penetraverunt. Eſſe autem vicum *VVindiſch* antiquam Vindoniſſam, arguitur cùm ex nomine, ac ſitu, qui haud ita procul Rheni ripâ, ubi præſidia Romanorum, tùm ex itinerariis, quæ ſic habent:

Antonini:		Antonini:		Tabulæ:		
Brigandia		*Brigantia*		*Brigantio*		Bregenz.
Arbore Felice	xx.	*Arbore Felice*	xx.	*Arbor Felix*	x.	Arbon.
Ad Fines	xx.	*Finibus*	xx.	*Fines*	xxi.	Pfin.
|		*Vitudoro*	xxii.	|		Winterthur.
Vindones	xxx.	*Vindoniſſa*	xxiii.	*Vindoniſſa*		Windiſch.
|		*Rauracis*	xxvii.	*Auguſta Rauracûm*	xxii.	Augſt.
Arialbinum	xxiii.	Baſel.				

TUGENUS PAGUS.

TUGIUM opidum, quod vulgò dicitur *Zug*, nemo equidem veterum memorat auctorum. fuiſſe tamen in XII illis antiquiſſimis opidis, quæ Helvetii, ad totius Galliæ Celticæ imperium occupandum proficiſcentes, exuſſerunt, haud dubium eſt, quando ab hoc, ceu totius pagi capite, ipſe pagus jam multis annis ante hanc expeditionem cognomen habuit; ut ſuprà è Strabone oſtenſum eſt. Cæſar autem diſertiſſimis verbis ſcribit, ſe *opida, vicosque, quos incenderant, reſtituere juſſiſſe*, non nova conſtituere.

Eſt prætereà alius in Tugeno pago locus, antiquitate nobilis, cujus Tacitus hiſtoriar. lib. I meminit; de Cæcinâ legato loquens, quem Vitellius cum parte exercitus per Helvetios Alpeisque Penninas Italiam petere juſſerat. *Plus prædæ*, inquit, *ac ſanguinis Cæcina hauſit. Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis, viriſque, mox memoriâ nominis clara; de cæde Galbæ ignari, & Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia, ac feſtinatio undeviceſimæ legionis. rapuerunt pecuniam, miſſam in ſtipendium caſtelli, quod olim Helvetii ſuis militibus ac ſtipendiis tuebantur. Ægrè id paſſi Helvetii, interceptis epiſtolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem & quoſdam militum in cuſtodiâ retinebant. Cæcina belli avidus, proximam quamque culpam, antequàm pæniteret, ultum ibat. Mota properè caſtra. vaſtati agri. direptus, longâ pace in modum municipii exſtructus, locus, amœno ſalubrium aquarum uſu frequens. Illi ante diſcrimen feroces, in periculo pavidi, quamquàm primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noſcere, non ordines ſequi, non in unum conſulere. exitioſum adversùs veteranos prælium; intuta obſidio, dilapſis vetuſtate mœnibus. hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Rhæticæ alæ, cohortesque, & ipſorum Rhætorum juventus, ſveta armis, & more militiæ exercita. undique populatio, & cædes. Ipſi in medio vagi, abjectis armis, magna pars ſaucii, aut palantes, in montem Vocetium perfugêre.* Locus hic ſine controverſiâ eſt idem, qui nunc etiam ob aquas calidas incolis vocatur patrio ſermone *Baden*; opidum elegans, amœnum, atque celebre, flumini Limago adpoſitum, XVI millibus paſſuum infra Turigum, VI millibus à Vindoniſſâ diſſitum. unde militibus undeviceſimæ legionis promta pecuniæ rapina: nam horum hiberna Vindoniſſæ. idem auctor hiſtoriarum lib. IV: *Vndeviceſima legio Vindoniſſâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam irrupêre.* Caſtelli ruinæ etiamnum exſtant, ad opidum in monte ſitæ. Ceterùm longa illa pax ab Julii Cæſaris uſque duravit Gallico bello; quo tempore illi omnia ſua opida vicosque exuſſerant. unde hujus quoque opidi vetuſtatem colligere fas eſt: maximè caſtelli; ut cujus mœnia jam ſub Neronis principatu nimiâ vetuſtate collapſa erant. Opidum tamen ipſum, quamvis ob celebritatem, uſumq; ſaluberrimarum aquarum, in municipii modum ædificiis exſtructum fuerit, mœnibus non fuiſſe cinctum adparet ex eo, quòd ſine obſidione locus is ſubitâ militum irruptione direptus fuit. Sed caſtellum hoc cur Helvetii ad Vitellii uſque principatum ex omnibus unum ſuis militibus ac ſtipendiis tuebantur, quum reliqua omnia Romanorum tenerentur præſidiis? Haud facilè dixerim; niſi credas, uti nunc VIII antiquorum pagûm, ſic olim totius civitatis Helvetiæ magiſtratus huc ad communia concilia peragenda conveniſſe. Tuebantur igitur præſidio locum, quia in eo communia omnium archiva adſervabantur. Nomen caſtellum opidumve olim quod habuerit, nullibi reperio. quia tamen ob uſum ſalubrium aquarum jam tum celebre fuit; haud dubium eſt, quin idem nomen, quod nunc obtinet, tunc etiam ab eodem argumento obtinuerit; Romanis dictum AD AQVAS; quemadmodùm aliæ per terræ orbem aquæ calidæ: & cognomento regionis, AD AQVAS HELVETIAS.

De VOCETIO monte nihil habeo, quod ego certiùs, quàm alii ante me, adfirmare queam: nempe eſſe eum partem Juræ montis aſperrimam, è regione pagi Tugeni; ubi hodiéq; adpellantur loca *Bōzen*, & *Bōzberg*. Eorum perquàm inepta eſt opinio, qui Vocetium

eumdem

eumdem esse volùnt, qui corruptè, ut suo loco ostendetur, *Vogesus* adpellatur, pro *Vosego*, in Cæsaris commentar. IV, in Lingonum finibus, ex quo ille Mosam flumen profluere ait. etenim quid (malùm!) Helvetii ultra Rauracos atque Sequanos in Lingonum usque profugerent fineis, quum satis tuti adversùs Romanorum militum in transitu impetum esse poterant in Jurâ suo?

TIGURINUS PAGUS.

De Tiguro, sive Turigo opido idem sentio, quod suprà de Tugio dixi: nempe fuisse & hoc in XII illis opidis antiquissimis, quæ Helvetii in expeditionem proficiscentes exusserunt. ab hoc enim, ceu capite, jam ante expeditionem totus pagus cognomentum invênit.

Φόρος Τιβερίου, Forum Tiberii est in Helvetiis Ptolemæo. Id omnium rectissimè interpretari mihi videtur Rhenanus opidum nunc quod vulgari vocabulo vocatur *Keysers stuel*; quasi dicas, *Cæsaris* sive *imperatoris tribunal:* quia heic jus à Tiberio redditum fuerit.

A Brigantiâ ad Arborem felicem numerat Antoninus duobus in locis millia passuum XX. cui nomini, situi, spatio respondet opidum hodiè, lacui Brigantino adpositum, *Arbon.* In tabulâ alterum X in dicto millium numero interiit.

Hinc totidem millia numerat Antoninus, duobus itidem in locis, ad Fines. tabula verò XXI. huic spatio, situi, ac nomini probè convenit opidum nunc *Pfin*, Duro flumini impositum.

A Finibus ad *Vitudorum*, sive, ut quædam habent exemplaria, *Vitidurum*, m. p. sunt apud Antoninum XXII: & hinc Vindonissam XXIII. Utrobique numerus corruptus est. locum quidpe eum esse nunc *VVintertur*, cùm nomen, tùm regio indicant. ab hoc autem millia sunt passuum ad Fineis XV; ad Vindonissam verò alterum tantum intervallum. Qui Constantiam interpretantur *Vitudurum*, perquàm vehementer errant. quî enim à Finibus Vindonissam profecturis, retrogressio esse potest ad Constantiam? à quâ si Vindonissam recto itinere pergere velint, Fineis repetant necesse est. In tabulâ vocabulum hujus loci & distantiam periisse, liquet ex eo, quòd millium quidem numerus inter Fineis & Vindonissam exstet. Antiqua inscriptio, quam Lipsius refert in auctario inscriptionum, habet *Vitudurum*, ut quædam Antonini exemplaria. verum tamen ac genuinum vocabulum Latinâ formatione debebat esse Vitodurum; eâdem ratione grammaticâ, ut reliqua opida terminantia in *durum*; *Salodurum*, *Octodurum*, *Divodurum*, *Augustodurum*, *Marcodurum*, *Batavodurum*, & alia.

Hæc igitur ferè sunt, quæ de terræ Helvetiæ antiquitate ex idoneis auctoribus eruere licuit.

De gente ipsâ pauca quædam nunc cognoscere haud pigeat. Claritudinem ejus ostendit Tacitus, dicto loco, his verbis: *Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara.* Cæsar belli Gallici comment. I; de Belgis loquens: *Proximi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuscum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quòd ferè quotidianis præliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.* Bellum hoc non nuperum Cæsaris ævo; sed perantiquum. Tacitus in libro de Germaniâ: *Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre.* Sed de hac commigratione suo loco infrà, in Germaniæ Transrhenanæ descriptione, fusiùs disseretur. Clari hinc fuêre, Romanisque formidati Helvetii, in Cimbrico bello; ubi longè major eorum fuit, quàm ipsorum Cimbrorum Theutonorumque virtus; uti suprà ex Plutarcho ac Strabone demonstratum est. unde haud immeritò *timor Romæ grandis fuit, quantus vix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam venirent*; teste Eutropio, lib. V. quocirca etiam *Helveticum* id potiùs tum adpellandum fuit *bellum*, quàm *Cimbricum*, vel *Theutonicum.*

Quantâ hominum multitudine terra ipsa semper abundaverit, licet ex eo colligere, quòd antiquissimis temporibus, non ob agrorum sterilitatem (regio quidpe est fertilissima, omnibusque rebus adfluens) sed propter terrarum angustias, in Germanicum solum pars eorum transgressi fuêre. dein etiam, quum dicto bello Cimbrico duûm pagorum incolæ excisi fuissent; tamen XL haud amplius annis pòst, in tantum rursus excreverunt numerum,

uti *pro multitudine hominum*, ut ait Cæsar, *& pro gloriâ belli, atque fortitudinis, angustos se fineis habere arbitrarentur:* ideóque, ad imperium totius Galliæ Celticæ occupandum, finibus suis exirent. Hinc, à Cæsare devicti, & sub jugum imperii Romani redacti, memoriâ magis antiquæ gloriæ, quàm novis gestis claruerunt: donec Alemanni posterioribus sæculis solum eorum invaserunt.

Cap. V.

De Ravracis; *qui &* Ravrici *&* Ravriaci.

Helvetiis finitimos faciunt auctores Ravracos. Cæsar, eodem commentario primo, de Helvetiorum expeditione loquens; *Persvadent*, inquit, *Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, opidis suis vicisque exustis, unà cum iis proficiscantur.* Quo situ fuerint Rauraci, docet, inter alios, Plinius lib. IV, cap. XII; de Danubio amne loquens: *Ortus hic in Germaniæ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Galliæ opidi.* & eodem libro, cap. XVII: *Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii.* Fuêre igitur in Rheni ripâ, inter Helvetios ac Sequanos. Ad Rhenum pertigisse Sequanos, testatur etiam Cæsar, sub initium commentar. I: *Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit à flumine Rhodano; continetur que Garumnâ flumine, oceano, finibus Belgarum. attingit etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum.* Et Strabo lib. IV: Μετὰ δὲ τοὺς Ἑλουηττίους, Σεκουανοὶ καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὴν Ῥῆνον· id est: *Post Helvetios, Sequani ac Mediomatrici Rheni ripam colunt.* Neuter heic Rauracos memorat: nempe quia gens exigua, ex numero hominum, qui unà cum Helvetiis, sedibus suis relictis, in bellum profecti, cum undecimâ Helvetiorum parte comparanda. nam horum fuêre CCLXIII millia, Rauracorum verò XXIII millia tantùm; teste Cæsare eodem commentario. Igitur Rauraci, in medio Helvetiorum Sequanorumque positi, rectè nunc dici possunt ii populi, qui, Basiliensem agrum colentes, vulgò dicuntur *die Baseler.* Horum terminus est, à meridie Iura mons, ab Arolæ Rhenique confluentibus ad fonteis usque Birsæ amnis. hinc, ab occasu Vosegus mons; qui initium heic sumit, vergitq; in septemtriones & occasum æstivum, ad fonteis usque Mosellæ Mosæque amnium. dimidium lateris septemtrionalis claudebant olim Sequanorum confinia, à Vosego, quà Ellum flumen erumpit prope arcem *Morspurg*, per opidum *Pfirt*, ad Rheni usque ripam quà in adverso vicus & castellum *Isteyn* conspiciuntur. alterum dimidium cingit ipse Rhenus ad confluentem usque Arolæ.

Nomen gentis variè apud auctores, quos mox citabo, scriptum reperitur. alii quidpe adpellant *Rauracos*, alii *Rauriacos*, alii *Rauricos.* Causa hujus variationis est, quia Celticâ lingvâ efferebantur *thi Rauricher*, per Græcam literam X, omnibus pariter Celtis antiquis oppidò quàm adamatam: quæ, si antiquo illo more crassiùs efferatur, quemadmodùm etiamnunc fit à Rauraci agri Helvetiæque terræ & conterminarum regionum incolis, item ab Hibernis, & Wallis, Britannicâ gente, prætereáque à Judæis & compluribus aliis nationibus externis; sonum efficit crassum tàm antecedentibus, quàm consequentibus vocalibus. Hinc etiam factum, uti varia veteris Celticæ opidorum vocabula, quæ eodem omnia modo ipsi genti in ICH terminabantur, variè apud Romanos auctores, modò in ACVM, modò in IACVM, modò in ICVM, desinant. exempla quædam adponere libeat: *Nemetacum, Cameracum, Tornacum, Bagacum: Blariacum, Iuliacum, Mattiacum, Magontiacum: Avaricum, Aventicum*; & id genus alia.

Ceterùm opida tempore Plinii Rauracos nulla habuisse, nisi unum, testis est ipse his verbis, suprà citatis: *Ortus hic in Germaniæ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Galliæ opidi.* nam si plura fuissent, nomen huic proprium tribuisset, quo ab reliquis discerneretur. Ne Ammiani quidem ævo plura fuisse existimo. sic enim & ipse lib. XIV: *Prope Rauracum ventum est, ad supercilia fluminis Rheni.* Ptolemæus vocat Αὐγούστων Ῥαυρικῶν, *Augustam Rauricorum:* Antoninus & tabula itineraria, *Augustam Rauracûm:* Plinius lib. IV, cap. VII, *Coloniam Rauriacam:* inscriptio vetus *Coloniam Rauricam:* nummus vetus Tiberii *Col. Aug. Raurac.* Coloniam eam quis Romanorum deduxerit, ostendit dicta inscriptio, quæ talis est: L. MVNATIVS L. F. L. N. L. PRONEP. PLANCVS COS. CENS. IMP. VII-VIR EPVL. TRIVMPH. EX RHÆTIS ÆDEM SATVRNI FECIT DE MANVBIIS, AGROS DIVISIT IN ITALIA BENEVENTI, IN GALLIA COLONIAS LVGDVNVM ET RAVRICAM. Antiquitatem opidi hinc colligere licet. Plancus quidpe hic consul fuit secundo imperii Cæsaris Augusti anno, quadraginta annis ante Christum natum. Jam ante Julii Cæsaris bellum Gallicum exstitisse, patet ex verbis

ejus

ejus suprà relatis: *Persvadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, opidis suis vicisque exustis, una cum iis proficiscantur.* Sed inter Cæsaris bellum Helveticum & Planci consulatum, XIX dumtaxat intercedunt anni. Posterioribus temporibus, quum pleraque per Galliam opida primaria, gentiumque capita, proprio abjecto vocabulo, ipsarum gentium nominibus adpellarentur; quâ de re latiùs infrà dicetur: *Augusta* quoque *Rauracorum*, dicta est *Rauraci*; ut habet Ammianus, lib. XVI, & Antoninus in itinerario. Nomen tamen *Augustæ* perpetuò in vulgari usu permansisse videtur. exstat quidpe etiamnum eodem loco, in pago admodùm exiguo, vulgò *Augst* dicto, ad Rheni ripam, VI millibus passuum supra Basiliam sito. ubi multæ etiamnum eruuntur Romanorum antiquitatum reliquiæ; plures superioribus annis erutæ fuêre. Jam Juliani tempore urbem destructam fuisse, patet ex Eunapii Sardiani historiâ; qui ita de Juliano: Ἤδη ἦν ἐπὶ τοῖς Ῥαυράκοις, ὃ ἐστι φρούριον. id est: *Iamque erat apud Rauracos; quod castellum est.*

ARIALBINUM sive *Arialbinnum* locum habet tabula, duobus diversis in itineribus, utrobique VI mill. pass. infra Augustam Rauracûm situm. In Rauracorum fuisse agro, vicinitas coarguit. Itinera sic se habent:

Besançon,	*Vesontione*				
Soye,	*Loposagio*	XIII.	*Argentorate*		Strasburg.
Mandure,	*Epomanduo*	XVIII.	*Helellum*	XII.	Sletstat.
Large,	*Large*	XVI.	*Argentovaria*	XII.	Colmar.
Kämbs,	*Cambete*	XII.	*Cambete*	XII.	Kämbs.
	Arialbinum	VII.	*Arialbinum*	VII.	
Augst,	*Aug. Rauracûm*	XVIII.	*Aug. Rauracûm*	VI.	Augst.

Ab ablativo casu *Cambete*, rectus est *Cambes*. id nominis adhuc incorruptum obtinet vicus, prope Rheni ripam, VII m. p. infra Basiliam situs, vulgò dictus *Kämbes*, & contractè *Kämbs*, sive *Kams*. *Arialbinum* igitur sine dubio est nunc *Basilia*: à quâ porrò rectè ad Augustam VI numerantur m. p. Apud Antoninum eadem hujus loci duo leguntur vocabula: in itinere à Sirmio Treveros *Arialbinno*: & in itinere à Tauruno Arenatium, vitiosè per T, *Artalbino*. Verum nomen puto fuisse *Arialbinum*. Est hodiéq; vicus M CC L passibus infra Basiliam in ulteriore amnis ripâ situs, vulgari vocabulo *Klilben*. qui nescio an non vetus illud *Arialbini* nomen retineat. Poterat enim sic dici, quasi *Kleyn Lilben*; & hoc quasi *Rilben*; hoc est, *minus Arialbinum*, ad discrimen *majoris Arialbini*, quod in citeriore fuit ripâ, eodem situ quo nunc Basilia sternitur. sic namque in eâdem ripâ ulteriore vici visuntur *Kleyn Huning*, & *Kleyn Käms*, id est, *minus Huningium*, & *minor Cambes*, ad discrimen eorum, qui in citeriore ripâ dicuntur *Grooss Huning*, & *Grooss Käms*, id est, *majus Huningium*, & *major Cambes*, suprà memoratus. Libellus provinciarum ac civitatum Galliæ hæc habet verba: *Provincia Lugdunensis* V: *Metrop. civitas Sequanorum, hoc est, Vesontione. Civ. Equestrium, hoc est, Noviduno. Civ. Elvetiorum, hoc est, Aventico. Civ. Basiliensium. Castr. Vindonissense. Castr. Ebrodunense. Castr. Argentariense. Castr. Rauricense.* Ex quibus patet, eo tempore, quo hæc conscripta fuerunt, Augustam Rauracorum jam ruinam perpessam fuisse, Basiliamque in magnam crevisse urbem. Id certè post Antonini illius, qui itinerarium composuit, postque auctoris tabulæ itinerariæ ævum contigisse, satis inde liquet, quod neuter eorum, in tam frequentibus itineribus, Basiliæ mentionem faciat. Ammianus Marcellinus, qui sub excessum Valentiniani imperatoris historias suas finivit, sic ait lib. XXX: *Secuto post hæc anno, Gratiano, adscito in trabeæ societatem Equitio, consule, Valentiniano post vastatos aliquot Alemanniæ pagos munimentum ædificanti prope Basiliam, quod adpellant accolæ robur, offertur præfecti relatio Probi, docentis Illyrici cladeis.* Ne hic quidem Basiliam adpellat civitatem, vel urbem, vel opidum, vel castellum, vel vicum, vel denique locum aliquem; sed *robur*, quod accolæ vocârint *Basil.* At quodnam hoc tam nobile robur? Nullum certè, nisi magna vetustaque quercus, deorum alicui consecrata, cui ipsi nomen *Basil.* sic enim auctor noster in libro de Germaniâ: *Lucos, ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Quercus fuisse dilectos in hisce nemorum consecrationibus, suprà lib. I, cap. XXXIV, ostensum est. Nec me facilè dimovet ab hac sententiâ, quòd itineraria illa Valentiniani ætate antiquiora esse dixeris. nam hoc nullâ aliâ re, quàm nudo Antonini nomine contendere queas; quasi imperator Antoninus fuerit auctor itinerarii. Certè nihil minùs. nam si id paullo diligentiùs cum tabulâ contuleris, facilè ex itinerum & millium numerorum non modò verorum justorumque, sed & corruptissimorum parilitate deprehendes, aut unum eumdemque fuisse utriusque operis

auctorem, aut certè duos sibi invicem coætaneos. At tabulæ auctor fuit Christianus; quod manifestò patet ex iis, quæ de divo Petro, de Mose, de filiis Israëlis, de lege in monte Sinai acceptâ, adnotavit. quæ certè sub Antoninorum imperiis, nemo militaribus itinerariis inseruisset. Tum verò in Antonini hujus itinerario, simulque in tabulâ, pleræque Galliarum urbes, quæ capita fuerint nationum, ipsarum nationum, ut antè dictum, vocabulis adpellantur, propriis nominibus abjectis. quod Antoninorum sæculo factitatum fuisse, vel una Ptolemæi Galliæ tabula satis negat. Sed idem cum illis facit Ammianus in historiis suis. unde etiam sæpiùs suspicatus sum, hunc fuisse auctorem utriusque operis. Verùm quicumque is fuerit; certum est, circa hujus sæculum utrumque fuisse compositum. nam tum temporis cum aliorum imperatorum tum maximè Valentiniani sedes atque domicilium fuit Augusta Treverorum; ut infrà in Treveris ostendam. auctor autem itinerarii, quod Antonini nomine inscribitur, primum *iter de Pannoniis in Gallias, à Sirmio ad Treveros usque* describit: nullâ scilicet aliâ de causâ, nisi quòd illud tunc temporis maximè frequentatum; ut patet ex Ammiani historiis. His tot documentis accedit & illud, quòd in dicto Antonini itinerario Byzantium alio nomine vocatur *Constantinopolis*: & eodem hoc uno in Tabulâ itinerariâ. Proinde, ut antè dixi, minimè ego dubito, quin Arialbinum Antonini & tabulæ, sit munimentum illud, quod Valentinianus imperator, Gratiano III, Equitio Coss., id est, anno à nato Christo CCC LXXIV, ab excessu verò Constantini Magni, à quo *Constantinopolis* dicta, anno XXXVIII, prope sacram quercum Basiliam condidit. Quum autem, ut suprà ostensum, jam ante Juliani Cæsaris tempora, Augusta Rauracorum à finitimis Alamanis, proximam Galliam frequenter vastantibus, aut alio quo casu destructa esset: hæc equidem in munimentum rursus erecta est: *Arialbinum* verò, quia opportuniore loco situm, in opidi modum ædificari cœptum; moxque omnem Augustæ dignationem celebritatemque adeptum est. Unde suprà dicto Eunapio Sardiano, & item auctori libelli provinciarum civitatumque Galliæ, Augusta dicitur vocabulo humiliori *Castrum Rauricense*; Arialbinum verò nomine amplissimo, *Civitas Basiliensium*. Nomen autem *Basiliæ* in hoc evaluit, quia hæc frequentissima antiquissimaque ac religiosissima loci apud incolas adpellatio: quasi dicas *Ad Iovem*, vel *Ad Mercurium*, vel alium quempiam deorum, (incertum quidpe quod numen fuerit;) Germanicè *zum Basil*, sive *Basel*. Valeant jam illi, qui ab regio vocabulo urbem hanc dictam volunt, quasi Βασιλέων. unde vitium illis natum, uti E in penultimâ producatur. Primus igitur BASILIÆ auctor fuit augustissimus Valentinianus imperator; anno à nato Iesu CCCLXXIV. à quo anni ad hunc annum CIↃIↃCXV computati, sunt numero CIↃCCXLI. Tanta scilicet est celeberrimæ hujus magnificentissimæque urbis antiquitas. quam reticuisse, fuerit nefas.

CAP. VI.

De VERAGRIS, SEDUNIS, *&* NANTUATIBUS.

DE Tulingis, atque Latobrigis, alteris illis Helvetiorum in dicto bello sociis, uti commodè dicere queam; populi priùs indicandi erunt, quos Rhodani valleis ad lacum usque Lemanum incoluisse, suprà dixi. Prima vallis est à Rhodani fontibus ad confluentem Dransæ amnis porrecta. Hanc ita describit Polybius, lib. III: Ὁ δὲ Ῥόδανος ἔχει μὲν τὰς πηγὰς ὑπὲρ τὸν Ἀδριατικὸν μυχὸν, πρὸς τὴν ἑσπέριον νεύσεις, ἐκ τῆς ἀποκλίσεως μέρεσι τοῖς Ἄλπεων, οἷς πρὸς τὰς ἄρκτους. ῥεῖ δὲ πρὸς τὰς χειμερινὰς δύσεις. ἐκβάλλει δ' εἰς τὸ Σαρδῶον πέλαγος· ἔ πρὸς μὲν τὰς ἄρκτους Ἄρδυες Κελτοὶ καλοικοῦσι. τὸν δ' ὑπὸ μεσημβρίας αὐτοῦ πλοῦν ἐκδέχεσι πρῶτον πρὸς ἄρκτον κεκλιμένοι τοῖς Ἄλπεων παρώρεσι. id est: *Rhodanus fontes habet supra intimum sinus Adritici recessum, in occasum versos, in partibus Alpium, quæ septemtriones spectant. fertur ad occasum hibernum: exoneratque sese in mare Sardoum. multus ejus cursus est intra convallem: cujus septemtrionale latus Ardyes Celtæ colunt; meridionale omne latus terminant radices Alpium, quæ in septemtriones vergunt.* Eam vallem eum intelligere, quæ est à fontibus ad Dransæ usque confluentem & opidum Martiniacum, ex eo adparet, quòd meridionale ejus latus Alpeis ait claudere, quarum radices septemtriones spectent. Romanis antiquissimo cognomine dictam fuisse PENNINAM, sive corruptè (per errorem; quia hac Annibalem Pœnum cum exercitu transiisse vulgò putabatur; ut docet Livius, loco suprà dicto) POENINAM; ostendit vetus inscriptio, quæ Veronæ exstat hisce verbis: Q. CÆCILIO CISIACO SEPTITIO PICAI CAICILIANO PROCVR. AVGVSTOR. ET PROLEG. PROVINTIAI RAITIAI ET VINDELIC. ET VALLIS POENIN. AVGVRI FLAMINI DIVI AVG. ET ROMAI C. LIGVRIVS L. F. VOL. ASPER. C. CON.

I. CR.

I. CR. INGENVOR. Rhenanus rerum Germanicarum lib. III, primùm censet hæc de Rhodani valle dici: mox tamen mutatâ sententiâ, hæc inscriptioni, in medium adlatæ, subnectit: *Sed tamen re exactiùs perpensâ, malim hoc accipere de valle Pœninâ, quæ fontibus Athesis & Oeni vicina est. nam scio, quàm longè porrigantur Alpes, quæ Pœninæ vocari scriptoribus solent.* Certè non longiùs, mi doctissime Rhenane, ita me Musæ ament, quàm à *Summo* illo *Pennino* ad Rheni fonteis. hinc jam *Rhæticæ* versùs ortum, illic versùs occasum *Grajæ* incipiunt: quod alio in opere (Deus volens propitius voto adnuat precor) fusiùs docebo. Tum verò quid attinuisset, vallem illam, Aeni Athesisque fontibus vicinam, proprio ac discreto nomine, ceu regionem singularem, adpellare Pœninam; quum hæc quoque terra sit Rhætia; ut mox patebit? aut quomodò hæc Aeni vallis Galliæ Belgicæ fuit contermina; siquidem ad Rheni fonteis alveumque, ad Brigantinum usque lacum, incoluêre Rhæti? In Belgicâ numerat Plinius & Helvetios. unde Aethicus quoque, *Gallia*, inquit, *Belgica habet ab Euro Alpes Penninas.* Melior igitur (utinam & constantior) prior illa tua fuit sententia; VALLEM POENINAM, sive PENNINAM, esse eamdem, quæ Helvetiorum finibus contermina, à Rhodani fontibus ad Dransæ usque confluentem, & opidum Martiniacum, vulgari nunc vocabulo, ex antiquo illo nomine prognato, dicitur WALLISSER LAND. Hanc Penninæ Alpes suscipiunt ad dictos Rhodani fonteis, simulque prosequuntur, ac tandem ad Dransam & Martiniacum deponunt. hæc ad Rhodani Rhenique fonteis contermina fuit Rhætiæ provinciæ: atque ob id sub eamdem præfecturam cum hac contributa. Patet hoc ex Aethici verbis, suprà citatis; ubi Penninas Alpeis prorsus à Galliâ excludit. Nec obstat, quòd auctor libelli provinciarum civitatumque Galliæ, vallem hanc adscribit Galliæ, his verbis: *Provincia Viennensis* V, *in Alpibus Grajis & Penninis: Metr. Civ. Centronum; hoc est, Darentasia. Civ. Vallensium; hoc est, Octudorum.* quarum hæc est Penninarum Alpium; illa Grajarum. nam provinciarum limites pro libitu imperitantium variè mutati fuêre. Sic & Notitia imperii: *Præsides per Gallias* XI: *Alpium Maritimarum; Alpium Pœninarum; & Grajarum; Maximæ Sequanorum.* Et postea: *Provinciæ Galliarum* XVII: *Alpes Maritimæ; Alpes Penninæ, & Grajæ; Maxima Sequanorum.* Et iterum: *Alpium Maritimarum; Alpium Penninarum, & Grajarum; Maximæ Sequanorum.*

Valle igitur jam satis dilucidè descriptâ, incolæ quoque ejus prisci indicentur. Cæsar initio comment. III: *Quum in Italiam proficisceretur Cæsar, Ser. Galbam, cum legione duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuateis, Veragros, Sedunosque misit: qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpeis pertinent. Causa mittendi fuit; quòd iter per Alpeis, quo magno cum periculo magnisque portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat.* SVMMAS heic adpellat ALPEIS, quæ Strabo, lib. IV, τὰ ἄκρα τῶν Ἄλπεων, SVMMVM PENNINVM Antoninus, & tabula; & SVMMVM VERTICEM Livius lib. V; in quo *Pennum deum* colebant incolæ Veragri; POENINAS ALPIVM FAVCEIS Plinius, lib. III, cap. XVII. nunc dicitur *mons divi Bernardi*, & *mons Iovis*; ut suprà in Helvetiis ostensum est. Per hunc iter fuisse mercatoribus, quod ait Cæsar, & aliis viatoribus, patet etiam ex dicto Antonino, & tabulâ. Eodem transitu iter fecit Cæcina cum exercitu, qui Aquas Helvetias diripuerat, Aventicoque excidium minatus fuerat: de quo sic Tacitus, historiar. I: *Pennino subsignanum militem itinere, & grave legionum agmen, traduxit.* Errat quàm vehementissimè Tschudus in Rhætiâ suâ, ubi contra Alciatum ostendere voluit, *summas* Cæsaris *Alpeis* esse montem, qui vulgò nunc *divi Gothardi* cognominatur. Porrò Cæsar eodem commentario postea: *Galba constituit cohorteis duas in Nantuatibus collocare; ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui adpellatur Octodurus, hiemare. qui vicus, positus in valle, non magnâ adjectâ planicie, altissimis montibus undique continetur. quum hic in duas parteis flumine divideretur; alteram partem ejus vici Gallis concessit; alteram, vacuam ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum attribuit.* Descriptio hæc in tantum opido, quod nunc vulgò Gallis *Martiny*, Germanis *Martinach* vocatur, & regioni circumjacenti omnibus numeris ac partibus convenit; ut nihil umquàm magis graphicè describi posse putem: si quid ego umquàm oculis meis rectè judicare quivi. nam & flumen opidum hoc secat, quod è summo Pennino exoriens, *Dranse* vulgari indigetatur vocabulo. Elegantiùs tamen eamdem regionem describit auctor vitæ divi Mauricii, his verbis: *Maximianus Cæsar ad comprimendam Bagaudarum factionem in Gallias properans, ad Alpium Pœninarum aditum venit. Transmeantibus iter Alpium, post arduam & horrendam viam, subitò æqualis loci campestris occurrit grata planicies. quo in loco opidum factum est, quod Octodorus nomen accepit. circa quod irrigua fluminibus prata, atque agrorum fertilis cultura porrigitur. deinde Rhodani fluminis validus cursus offertur: qui more suo leniter fluens, regionis ipsius gratam*

tam amœnitatem commendat. Iter per hunc locum, jam antè adduxi, ex Antonino, & tabulâ, hujusmodi:

Antoninus:		Tabula:	
Augusta Prætoria		*Augusta Prætoria*	
Summo Pennino	XXV.	*Summo Pennino*	XXV.
Octudoro	XXV.	*Octoduro*	XXV.
Tarnadas	XII.	*Tarnajas*	XII.
Penne locus	XIII.	*Penno lucos*	XIIII.
Bibisco	VIIII.	*Vivisco*	VIIII.

Augusta Prætoria, Salassorum quondam opidum, nomen hodiè retinet; vulgò Italis incolis *Aosta*, Germanis, in dictâ Rhodani valle finitimis, *Augst.* Hinc rectè XXV numerantur millia passuum ad montem *divi Bernardi:* rectéque totidem ab hoc porrò ad opidum *Martinach*; quod olim VICUS OCTODURUS. A Martiniaco etiam rectè numerantur XII millia ad vicum divi Mauricii; quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & *Tarnajas* tabula: ut mox videbimus. Veragri igitur fuêre ii populi, qui vallem incoluerunt Dransâ amne riguam, à summo Pennini vertice ad Rhodani usque ripam. Hanc posteà Penninæ valli fuisse adnexam, patet ex libello provinciarum civitatumque Galliæ; ubi hæc leguntur: *Civ. Vallensium; hoc est, Octodorum.*

Alteros illos populos, quos SEDUNOS vocat Cæsar, fuisse supra Veragros, versùs fonteis Rhodani, nulla controversia esse potest; quando etiamnum opidum, quod totius vallis est caput, nominis antiqui memoriam servat, quo incolis Germanis *Sitten*, Gallis verò, paullo corruptiùs, dicitur *Sion*, & *Seon*; quemadmodùm *Noviodunum Suessionum*, nunc *Noyon*; & *Noviodunum, Equestris colonia* ad lacum Lemanum, *Nion*; *Lugdunum, Lion*; *Melodunum, Melun:* & id genus alia. Seduni igitur ab occasu finitimos habuêre Veragros. ab alterâ parte, quà ad fonteis Rhodani prospiciunt, qui mortalium accoluerint, posteà dicetur. interim terminum hic statuo lineam, per transversam vallem juxta vicum *Leuch* ductam. nec latiùs extendo, quò aliis illis populis locus relinquatur.

De NANTUATIBUS obscurior difficiliorque est quæstio. Cæsar, ut antè relatum, initio comment. III: *Quum in Italiam proficisceretur Cæsar, Ser. Galbam, cum legione duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuates, Veragros, Sedunosque misit. qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano, ad summas Alpeis pertinent.* Hic equidem Nantuateis infra Sedunos & Veragros collocat, proximos lacui. at è diverso Plinius inter Sedunos & Rhodani fonteis eos locare videtur, lib. III, cap. II: *Lepontii, Viberi, Nantuates, Seduni, Veragri, Salassi.* eodemque capite anteà: *Rhætorum Vennonetes, Sarunetesque, ortus Rheni amnis accolunt: Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu.* Vbi quamrectissimo ordine reliquos populos conjungit. nam Lepontii fontem Rhodani accoluerunt à meridie; ut infrà ostendetur: Seduni Veragris fuêre finitimi; & Veragris Salassi; quorum *Augusta Prætoria*. Itaque, quum hæc rectè inter se cuncta conveniant, in Nantuatium quoque positu minùs aberrasse Plinium, facilè quis crediderit: utique, quum nunc etiam horum vocabulum exstare videatur in vico *Nanters*; quasi is *Nanters* olim dictus fuerit. Quin etiam apud Strabonem, lib. IV, hæc leguntur verba: Τὴν δὲ ἐπὶ τῷ Ῥήνῳ πρῶτοι τῶν ἁπάντων οἰκοῦσιν Αἰτουάτιοι, παρ' οἷς εἰσὶν αἱ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ ἐν τῷ Ἀδούλᾳ ὄρει. id est: *Ad Rhenum primi omnium colunt Aetuatii; apud quos fluminis fons est, in Adulâ monte.* Vbi commentatores duas hasce voceis, οἰκοῦσιν Αἰτουάτιοι, corrigunt in οἰκοῦσι Ναντουᾶται. idque ex ipsius Strabonis alio loco, quem mox videbimus. Quâ ratione Strabo, cum Plinio ferè consentiens, Cæsari reclamare deprehenditur. Quin ipse etiam Cæsar alio in loco illis suffragari, se verò ipsum impugnare videtur. Commentario quidpe IV sic inquit: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt: & longo spatio, per fineis Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur.* Vbi disertissimè primos ad Rhenum facit Nantuateis; quemadmodùm Strabo: qui pleraque sua, de Galliarum rebus habuit à Cæsare. Verùm Cæsarem sibi ipsi contradixisse haud veri simile est. proinde corrigendam hoc loco vocem *Nantuatium*, in vocabulum *Nemetum*, qui Rheni ripam juxta Tribocos accoluerunt, omnino ego arbitror: quamlibet ordo nationum haud rectè sequatur. sic videlicet infrà quoque, commentario VI, ordinem haud observavit idem auctor, ubi de Hercyniâ Germaniæ silvâ; *Oritur*, inquit, *ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus.* Nemetibus namque & Rauraci, & Sequani, & Triboci, quorum heic

heic ne meminit quidem, præmittendi erant. Strabo igitur illa ſua ex ſuprà dicto Cæſaris loco habere haud potuit. Corruptum Strabonis eſſe locum, lubens cum reliquis, qui idem jam dudum ante me diſpexerunt, ego fateor. corrigendum autem, non in Ναυιβᾶται, ſed in Ἑλεήτιοι, liquidò adfirmo. namque Helvetiorum mox infrà ita meminit Strabo, uti facilè perſpicias, jam anteà eorum factam fuiſſe mentionem; totumque eum ſermonem ad Rhenum & Helvetios pertinere. unde etiam continuò ſubjungit: Μετὰ δὲ τοὺς Ἑλεήτιους, Σηκουανοὶ, καὶ Μεδιοματρικοὶ καλοικοῦσι τὸν Ῥῆνον· *Poſt Helvetios, Sequani & Mediomatrici Rhenum accolunt.* Adulam autem montem, nunc *divi Gothardi* cognominatum, Rhenum fundentem, quis neſcit eſſe conterminum Helvetiis? Hinc Solinus, cap. VIII: *Rhodanus amnis, præcipitatus Alpibus, primò per Helvetios ruit.* Sed alium illum Strabonis locum, ex quo vocem iſtam mendoſam Αἰτιάται commentatores corrigere in Ναυιβᾶται conantur, videamus. Eſt is, eodem libro infrà, in tractatu de Alpibus, hujuſmodi: Μετὰ δὲ τούτους καὶ τὸ Πάδου, Σαλασσοί. ὑπὲρ δὲ τούτων, ἐν ταῖς κορυφαῖς Κέντρωνες, καὶ Κατόριγες, καὶ Οὐαραγροὶ, καὶ Ναυτουᾶται, καὶ ἡ Λεμανὶς λίμνη, δι' ἧς ὁ Ῥοδανὸς φέρεται, καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ποταμοῦ. Hoc eſt: *Poſt hos & Padum, Salaſſi. ſuper hos, in verticibus montium, Centrones, & Caturiges, & Veragri, & Nantuates, & Lemanus lacus, per quem Rhodanus fertur, & fons amnis.* Hæc certè cum illo priore loco pugnant. illic quidpe vitioſi illi *Aetuatii* ad fonteis Rheni ſupra vallem Penninam ponuntur: heic verò Nantuates infra vallem inter Veragros & Lacum Lemanum. proinde etiam alios eum illic, alios heic intellexiſſe populos, ſatis certum eſt. Cum Cæſaris autem verbis iſta quàm maximè congruunt: uti etiam ab illo ea mutuatum, quemadmodùm pleraque alia harum orarum, haud dubium ſit. Vtriuſque igitur ordinem in poſitione dictorum trium populorum ſi ſequaris; Nantuates primi erunt ab Lemano lacu; proximi his Veragri; Seduni ultimi. Firmat hanc locationem ipſe Cæſar paullo pòſt: ubi Galbam, poſt prœlium ad Octodurum vicum cum Veragris commiſſum, legionem incolumem ex Veragrorum finibus in Nantuateis, & hinc in Allobroges perduxiſſe tradit. At Dio, lib. XXXIX, nimis imperitè Veragrorum nomen in Nantuatium fineis, ad Lemanum uſque lacum protulit. Verba ejus hæc ſunt: Καὶ τῷ αὐτῷ τότῳ χρόνῳ Γάλβας ὁ Σέργιος, ὑποστρατηγῶν τῷ Καίσαρι, μέχρι μὲν ἥτε ὥραία καὶ τὸ στράτευμα σιτεῖσθαι εἶχεν, Οὐαραγρούς, τοὺς τε τῇ Λεμανίῃ λίμνῃ, καὶ πρὸς τοῖς Ἀλλοβρυξι, μέχρι τῶν Ἄλπεων οἰκοῦντας, τοὺς μὲν βίᾳ, τοὺς δὲ καὶ ὁμολογίᾳ παρεσκευάσατο. ὡς τε καὶ χειμάσαι καὶ χώραν αὐτοῖς προσκαταστήσασθαι. ἐπεὶ μέν τινες οἱ πλείους τῶν στρατιωτῶν, οἱ ἀπὸρρω τῆς Ἰταλίας ὄντες, οἱ δὲ καὶ ἐφ' ἑαυτῶν ἄλλοσε ἀπεχώρησαν, καὶ αὐτῷ ἀπροσδόκητοι καὶ τοῦτο οἱ ὑπεχώρουν ἐπήγοντο, πρὸς ὀπόνοιαν τὰ ἀπογνώσεως προήκοντι· καὶ ἐκπηδήσας ὁπ ἐς χειμαδίου ἄφνω, τούς τε προσκειμένους οἱ τῷ προδόξῳ ἐς τολμήματος ἐξέπληξε, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὰ μετίωρα διέπεσε. ἡμόμβρου δὲ ὄντος ἀσφαλῶς, ἠμύατο μὲν αὐτοὺς καὶ ἐδυλώσατο· ἐπειδὴ μὲν καὶ ἐχείμασεν αὐτόθι μὲν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐς πλησίον Ἀλλοβρίγων μετέστη. Hoc eſt: *Eodem tempore Sergius Galba, Cæſaris legatus, per æſtatem, ac priuſquàm exercitum in hiberna dimitteret, Veragros, qui ad lacum Lemanum, juxta Allobroges, uſque ad Alpeis incolunt, partim vi, partim conditionibus pacis datis receperat; ita, uti hiemare quoque ibi locorum conſtitueret. At poſtquàm militum alii cum eo manſerunt, quidpe haud longè ab Italiâ ſe abeſſe rati, alii verò ſingulatim in alia loca diſceſſerunt; incolæ ejus regionis eo intellecto, inopinatis eum inſidiis aggreſſi ſunt. Tum ille, ex deſperatione in furorem verſus, repentè hibernaculis exſiluit; incredibilique audaciâ hoſtibus, qui eum obſederant, conſternatis, per eos in locum ſublimem evaſit. atque in tuto conſtitutus, ultus id facinus, hoſtes in ſervitutem redegit. Hiberna tamen eo ipſo loco ulteriùs non habuit: ſed ad Allobrogas tranſtulit.* Malè heic Dionem unis id terrarum ſpatium tribuiſſe Veragris, quod à ſummis Alpibus aduſque Lemanum lacum Veragrorum ſimul erat ſimulque Nantuatium, ex Cæſare, eandem hiſtoriam totidem penè verbis referente, clarè patet. nam ad finem dictæ hiſtoriæ ſic ait: *Frumenti maximè commeatuſque inopiâ permotus, poſtero die omnibus ejus vici ædificiis incenſis, in provinciam reverti contendit. ac nullo hoſte prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuateis, inde in Allobrogas perduxit: ibique hiemavit.* Fuerunt igitur Nantuates, inter Veragros, Allobroges, Lemanum lacum, Helvetios, atque Sedunos. ab Allobrogibus arcebantur Dranſâ flumine; quod in lacum incidit: ab Helvetiis primùm duobus altiſſimis montibus, quorum vulgaria vocabula, *Dent de Iuman*, & *Mont Seron*; dein aliis contiguis jugis ad fonteis uſque Sanæ: ab Sedunis eorumdem jugorum excurſu, à fontibus Sanæ ad Martiniacum opidum: à Veragris montium itidem jugo, à Martiniaco ad Allobrogum fineis extenſo. Nantuatium igitur fuit vicus divi Mauricii, quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & tabula *Tarnaias*. utrum rectiùs haud facilè divinaverim: niſi quod TARNADÆ magis placet, plurali numero. In dictâ vitâ divi Mauricii, idem locus vocatur AGAVNVM. ſic enim illic iis, quæ ſuprà de Octoduro retuli, hæc ſubjiciuntur: *Thebæa legio præteriens*

Octodo-

Octodorum opidum, ad locum, cui Agauno nomen est, celeriter properavit; ut, duodecim millium spatio ab Octodoro separata, necessitatem committendi sacrilegium præteriret. Agaunum accolæ, interpretatione Gallici sermonis, saxum dicunt. quo in loco ita vastis rupibus Rhodani fluminis cursus artatur, ut transeundi facultate subtractâ, constratis pontibus viam fieri itineris necessitas imperaret. Vndique tamen imminentibus saxis, parvus quidem, sed amœnus, irriguus fontibus campus includitur. ubi fessi milites legionis Thebææ, post laborem tanti itineris, resederant. Ibi posteà jussu Maximiani bis decimati sunt; & omnes tandem reliqui simul jugulati: quum ipse princeps apud Octodorum interim esset; quod duodecim millium spatio distat ab Agauno. Eumdem esse hunc locum Agaunum, quem Tarnadas Antoninus & tabula nuncupant, quique nunc est vicus divi Mauricii, spatium XII millium clarè indicat. Quòd si suprà, in Rauracorum descriptione, rectè Antonini auctorisque tabulæ ætatem infra Valentiniani imperatoris sæculum detraximus: antiquius certè hujus loci nomen erit *Agaunum*, quàm *Tarnadæ*; si modò hoc non omnino vitiosum. nam inter Valentiniani, Maximianique excessus, LXXX circiter numerantur anni. Verùm enim verò auctor ille vitæ divi Mauricii heic neque vicum, neque opidum nominat: sed *locum* dumtaxat, *in quo vastis rupibus Rhodani fluminis cursus artatur*; qui nunc est infra vicum: & juxta hunc locum, *parvum quidem, sed amœnum, & irriguum fontibus campum*; in quo nunc ipse sternitur vicus. unde satis manifesto colligere datur argumento, vicum heic Maximiani tempore fuisse etiamdum nullum: sed ipsas rupeis, Rhodani ripas coartanteis, dictas fuisse *Agaunum*. Mox tamen posthinc conditus est vicus, qui primùm TERNADÆ dictus fuit: posteà verò à vicini saxi vocabulo celebri AGAUNUM: & tandem, ab divi Mauricii commilitonumque martyrio, incolis *vicus* sive *fanum divi Mauricii:* Hinc Aimoinus, lib. IV, cap. XXX: *Apud S. Mauricium Agaunis.* Atque hæc ferè sunt, quæ de singulis istis populis, Veragris, Sedunis, ac Nantuatibus, ex idoneorum auctorum monumentis in medium adferre licuit. Opida eos Cæsaris ævo incoluisse, haud reperio: castella tamen habuisse compluria. sic namque Cæsar dicto comment. III: *Galba, secundis aliquot prœliis factis, castelliisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis, obsidibusque datis, & pace factâ, constituit cohorteis duas in Nantuatibus collocare; ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui adpellatur Octodurus, hiemare.* Præter TARNADAS, sive AGAUNUM, PENNI quoque LUCUM, & VIVISCUM, pertinuisse ad Nantuateis, suprà in Helvetiis dictum est. Ceterùm incolas vocat Cæsar, eodem loco, *Gallos:* Livius verò, lib. XXXI, *Semigermanos:* Polybius etiam loco suprà citato, Κελτούς. id quâ de causâ sit factum, suprà, lib. I, cap. V, ostensum est: nempe quia Galli & Germani, unius ejusdemque Celticæ gentis fuêre nationes. unde etiam Gallicus sermo tam similis fuit Germanico, uti alter ab altero vix discerni potuerit, quibusdam in locis.

CAP. VII.

De LATOBRIGIS, & TULINGIS.

PErsvadent, inquit Cæsar, *Helvetii Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, opidis suis vicisque exustis, unà cum iis proficiscantur.* De Rauracorum sede satis jam planum est. Tulingi atque Latobrigi qui fuerint, nunc etiam dispiciendum: modò ea quæstio ad præsens opus pertineat. Finitimos Helvetiis & hos facit Cæsar. At quâ regione? Nam ultra Iuram montem Rauracis juncta fuit Sequanorum magna gens, à Rheni ripâ ad Rhodani usque ripam & Genevam opidum extensa; uti infrà latiùs docebitur. Quapropter perquàm imperitè faciunt, qui Tulingos in Lotharingorum hodiè agris collocant; nullis aliis rationibus ducti, nisi quòd utrumque vocabulum terminatur in *ing:* dein quòd opidum hodiè Lotharingorum est *Toul.* quod antiquitus ne Sequanorum quidem, sed ultra hos, Leucorum fuisse, satis idoneis infrà probabitur testimoniis. Quidam eosdem Tulingos ponunt trans Rhenum, circa Sveviæ nunc opidum *Stulingen:* & inter hos Rhenumque, *Latobrigos* in eâ regiunculâ, quæ vulgari vocabulo dicitur *Kletgöw.* Hi, si non in majore, certè non in minore versantur errore. meminisse enim oportuit, quod Cæsar, sub initium primi commentarii, de Helvetiis scriptum reliquit: *eos reliquos Gallos* Celtas *eâ de causâ virtute præcessisse, quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contenderent, quum aut suis finibus eos prohiberent, aut ipsi in eorum finibus bellum gererent.* Qui igitur hi Germani, Helvetiis contermini; nisi qui Rhenum, inter lacum Brigantinum, & Iuram montem, sive Arolæ confluentem, adcolebant? Ne autem suspiceris, Helvetios, pace ac fœdere cum Transrhenanis Tulingis, Latobrigisque, finitimis

mis suis, firmatis, in belli societatem eos adsciviſſe: en aliud eâ de re Cæsaris testimonium eodem comment. infrà: *Helvetios, Tulingos, Latobrigos, in fineis suos, unde erant profecti, reverti jussit.* & mox: *Id eâ maximè ratione fecit, quòd noluit eum locum, unde Helvetii decesserant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fineis transirent.* Ergo neque Tulingi, neque Latobrigi fuerunt è Germanis illis, trans Rhenum incolentibus. Qui fuerint, ostendit eodem commentario posteà; ubi militum suorum animos contra Arioviſtum & Marcomannos firmat. *Denique hos esse Germanos, quibuscum sæpenumerò Helvetii congressi, non solùm in suis finibus, sed etiam in illorum finibus, plerumque superessent.* Sed Marcomannorum heic fuisse sedem antiquam, suo loco firmissimis demonstrabitur indiciis. Lateribus igitur septemtrionali atque occidentali totis ablatis, necesse jam est, uti vel ab meridie constiterint dicti bini populi, Helvetiis finitimi, vel ab oriente. A meridie etiam, post lacum Lemanum, treis hasce nationes, *Nantuateis, Veragros,* atque *Sedunos,* Rhodani incoluisse valleis, ad vicum usque *Leuch*, superiori capite demonstratum est. Hinc autem quum reliquum vallis Penninæ, ad fonteis usque amnis, vacuum sit, nec ulli inibi, neque à Cæsare, neque alio quo auctore, ponantur populi; maximè credibile fit, vel Tulingos id, vel Latobrigos tenuisse. utrosque simul incoluisse, regionis negat exiguitas. At suspiceris fortassis, Sedunorum tam amplam fuisse, tamque numerosam nationem, uti omnem vallem, à Veragrorum finibus, ad fonteis usque amnis, impleverint. Id ne temerè credas, monet haud obscurè Cæsar, dum in descriptione dictorum trium populorum, fontium tam nobilis tamque clari amnis prorsus non meminit. cujus prætermissionis non alia causa, nisi quòd Galbæ bellum eò usque non adscendit; populis his jam anteà, bello Helvetico, ab ipso Cæsare pacatis. Sed LATOBRIGORUM vocabulum satis disertè heic etiamnum exstat in celebri vico *Brige*, ad Rhodani Saltinæque confluenteis sito. Plinii equidem verba, è capite II, libri III, hæc suprà adducta sunt: *Rhætorum Vennonetes Saruneteſque ortus Rheni amnis accolunt; Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu.* Verùm Lepontii hi non magis Rhodani fontem accoluerunt, quàm Rheni ortus; quod vult Cæsar commentario IV, his verbis: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt.* nam Lepontii Italiæ fuêre populi, Alpeis supra Verbanum lacum, inter Rhodani Rhenique valleis, incolentes, in altissima usque illa *Furcarum* & *divi Gothardi* juga extensi: unde à septemtrionibus Arola & Russa, ab oriente Rhenus, à meridie Ticinus, ab occidente Rhodanus, exoriuntur. Hinc Cæsar Rhenum in Lepontiis, & Plinius Rhodanum oriri tradiderunt. Nihil igitur jam obstat, quò minùs credamus, Latobrigos superiorem Penninæ vallis incoluisse partem; ubi etiam nunc magni nominis vicus *Brige*. Minorem horum fuisse civitatem, quàm Rauracorum, patet ex numero hominum, qui, sedibus suis exustis, unà cum illis in Helveticum bellum profecti sunt. horum quidpe sexdecim tantùm fuêre millia; quum Rauracorum forent millia viginti tria. At gens haud dubiè nomen habuit à principe civitatis vico, qui tunc LATOBRIGA, vulgò *Latbrige* vocabatur. sic enim *Seduni* quoque adpellati sunt à loco *Seduno*. Vtriusque vocabuli etymologia suprà, lib. I, cap. VII, reddita est. ubi etiam ostensum, eamdem gentem Orosio dici LATOBROGIOS.

Polybium suâ ætate in septemtrionali vallis Penninæ parte locare ARDYES populos, superiori capite ostensum est. Horum nomen an etiamnum exstet in vico *Arnen*, haud temerè dixerim. Polybius certè satis comperta prodidit. Ἡμᾶς δὲ, inquit, περὶ τούτων ἀσφαλῶς ἀποφαινόμεθα, διὰ τὸ τὰς πράξεις καθ' ἡμᾶς γενέσθαι, καὶ τὴν διὰ τῶν Ἀλπείων αὐτὸς πεζῇ πορείαν, γνώσεως ἕνεκα ἐποιησάμην. id est: *Nos de hisce rebus eo majore fiduciâ scribimus, quòd loca ipsi lustravimus; dum visendi studio & veritatis noscendæ Alpeis adiimus.*

Restant nunc TULINGI: quibus una sola sedes dari potest in Rheni vallibus, supra lacum Brigantinum; quas alienos ab Helvetiis incoluisse populos, jam anteà dixi. Millia horum quum referat Cæsar XXXVI; latiores eis adscribendi sunt fines, quàm aut Latobrigis, aut ipsis etiam Rauracis. Rheni ortus accoluisse Rhætorum Sarunetes, Vennoneteſque, testem modò audivimus Plinium. Tulingos ergo infra hos colloco, inter geminûm Rhenorum confluenteis, (qui sunt VI mill. pass. supra Curiam opidum,) & lacum Brigantinum.

CAP.

CAP. VIII.

De SEQVANIS.

HELVETIIS atque Rauracis ab occidente æstivo juncti fuêre SEQVANI; Gallica itidem gens, longè latéque incolens. Horum quoque fines paullo diligentiùs indicandi videntur, quia olim Arioviſtus, Germanorum rex, tertiam eorum partem XIV per annos obſedit; & nunc etiam Germani portiunculam Rheno proximam tenent. Termini fuerunt; ab meridie & oriente, primùm Rhodanus flumen, ab Araris confluente, & opido Lugduno, ad cataractas, quæ ſunt XVIII circiter millia paſſuum infra Genevam. Cæſar belli Gallici comment. I: *Quum Sequanos à provinciâ noſtrâ Rhodanus divideret.* id eſt, ab Allobrogibus, qui primi in adversâ ripâ, in Narbonenſi provinciâ. dein Jura mons, à Genevâ ad initium Voſegi montis, quod dicitur nunc *Pierreport*, in confinio Helvetiorum, Rauracorumque. Cæſar eodem commentario: *Alterâ ex parte* Helvetii continentur *monte Iurâ altiſſimo, qui eſt inter Sequanos & Helvetios.* Inde ab oriente æquinoctiali fuit ipſe Voſegus, ad fontem uſque Elli fluminis. hinc idem terminus, ad Rhenum uſque, quem Rauracis ab ſeptemtrionibus deſcripſi. dein ipſe Rhenus, ad *Burcheim* uſque opidum in adversâ ripâ poſitum. Rhenum eos tetigiſſe, jam ſuprà demonſtratum. *Burchemium* uſque pertinuiſſe, ex eo colligitur, quòd Triboccorum fines huc uſque versùs meridiem extenſi fuêre: ut poſteà patebit: Strabo autem, lib. IV, Triboccos tradit partem Mediomatricorum finium obſediſſe. Μετὰ δὲ τὰς Ἑλβητίους, inquit, Σηκουανοὶ δ' Μεδιοματρικοὶ καλοικοῦσι τὴν Ῥῆνον. ἐν οἷς ἵδρυται Γερμανικὸν ἔθνος πρόσφατον ἐκ τῆς οἰκείας, Τριβόκχοι. id eſt: *Poſt Helvetios, Sequani & Mediomatrici accolunt Rhenum: in quibus Tribocchi ſiti ſunt, Germanica gens, è patriâ huc tranſgreſſi.* Ab ſeptemtrionibus igitur terminum ſtatuo lineam parallelam ex oriente in occidentem, quæ incidit in principium gradus latitudinis XLVIII, à Burchemio & Rheno ad fontem Murtæ amnis, qui infra opidum Lotharingiæ *Nanſy* influit in Moſellam. hac lineâ à Mediomatricis eos ſeparo. hinc aliam lineam, ab fonte Murtæ ad fontem Araris; quâ à Leucis ſubmovebantur. Leucos, quorum opida *Tullum* & *Naſium* Ptolemæo, hodiè *Toul* & *Nanſy*, finitimos fuiſſe Sequanis, oſtendit Cæſar dicto comment. I; ubi, adversùs Arioviſtum in Sequanorum finibus exercitum ducens, *frumentum Sequanos, Leucos, Lingonas ſubminiſtraturos* ait. Hinc ipſo Arare, ad opidum uſque *Gray*, à Lingonibus; & inde eodem amne, ad opidum uſque *Maſcon*, ab Heduis diſtingvebantur: tandem ad Rhodani uſque confluentem à Seguſianis; quorum opida fuêre, *Lugdunum*, in dextrâ Rhodani Arariſque ripâ, nunc *Lion*; *Rodumna*, nunc *Roane*; & *Forum Seguſianorum*, nunc *Fours*. Strabo libro prædicto: Ὑπὲρ οὖν τῶν Ἑλβητίων καὶ Σηκουανῶν ἔθνη Αἰδοῦοι καὶ Λίγγονες οἰκοῦσι πρὸς δύσιν. hoc eſt: *Supra Helvetios ac Sequanos Hedui Lingoneſque incolunt versùs occaſum.* Continentur nunc hiſce Sequanorum finibus Elſatia ſuperior, & Burgundiæ comitatus; item ager Breſſenſis. Hæc igitur eſt terra, de quâ Divitiacus Heduus hujuſmodi habet ſermonem apud Cæſarem, comment. I: *Galliæ totius factiones eſſe duas: harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Arvernos. Hi quum tantoperè de potentatu inter ſe multos annos contenderent, factum eſſe, uti ab Arvernis Sequaniſque Germani mercede accerſerentur. horum primò circiter millia XV Rhenum tranſiſſe. Poſteaquàm agros, & cultum, & copias Gallorum, homines feri ac barbari adamaſſent, tranſductos plures. nunc eſſe in Galliâ ad C & XX millium numerum. cum his Heduos, eorumque clientes ſemel atque iterum armis contendiſſe: magnam calamitatem pulſos accepiſſe: omnem nobilitatem, omnem ſenatum, omnem equitatum amiſiſſe. quibus prœliis calamitatibuſque fractos, qui & ſuâ virtute, & populi Romani hoſpitio atque amicitiâ, plurimum antè in Galliâ potuiſſent, coactos eſſe Sequanis obſideis dare nobiliſſimos civitatis; & jurejurando civitatem obſtringere, ſeſe neque obſideis repetituros, neque auxilium à populo Romano imploraturos, neque recuſaturos, quò minùs perpetuò ſub illorum ditione atque imperio eſſent.* Et mox: *Sed pejus victoribus Sequanis, quàm Heduis victis, accidiſſe: propterea quòd Arioviſtus, rex Germanorum, in eorum finibus conſediſſet, tertiamque partem agri Sequani, qui eſſet optimus totius Galliæ, occupaviſſet; & nunc de alterâ parte tertiâ Sequanos decedere juberet; propterea, quòd, paucis menſibus antè, Harudum millia hominum XXIV ad eum veniſſent; quibus locus ac ſedes pararentur.* Et poſteà: *Sequanis verò, qui intra fineis ſuos Arioviſtum recepiſſent, quorum opida omnia in poteſtate ejus eſſent, omnes cruciatus eſſent perferendi.* Tertiam iſtam agri Sequani partem, in quâ Arioviſtus ſedem fixerat, proximam fuiſſe Rheno, haud dubium eſt: prima quidpe hæc erat amnem tranſgreſſo; & in quâ tutiùs, ceu in confinio Germaniæ, quàm in mediis Gallorum finibus, acturus erat. hinc etiam

tridui

tridui viam à suis finibus, cum omnibus copiis, ad occupandum Vesontionem processisse eum, refert Cæsar, eodem loco. in has quoque parteis ipse Cæsar, occupato præsidioque munito Vesontione, ad illum contendit. hic denique est *ager totius Galliæ* Celticæ *optimus*: quem nunc etiam incolæ Germani, ob fertilitatem & rerum omnium copiam, nuncupatum arbitrantur *Elsas*, quasi *Edelsas*, id est, *sedem nobilem atque præclaram*. Altera tertia pars haud dubiè huic proxima fuit, in meridiem versa. nam hinc Harudes, quos in eâ parte collocaturus erat Ariovistus, Sequanosque eâ decedere jusserat, commodè fineis Heduorum, Arare trajecto, populari poterant.

Ceterò locum, in quo Cæsar prœlium cum Ariovisto commisit, heic indicasse, haud alienum abs re fuerit. Cæsar in dicto commentar. I: *Ita prœlium restitutum est; atque omnes hostes terga verterunt: neque priùs fugere destiterunt, quàm ad flumen Rhenum, millia passuum ex eo loco circiter quinquaginta, pervenerunt. ibi perpauci, aut viribus confisi transnatare contenderunt, aut lintribus inventis, salutem sibi petierunt. in his fuit Ariovistus: qui naviculam, deligatam ad ripam, nactus, eâ profugit. reliquos omneis, equites consecuti nostri interfecerunt.* Multa heic exemplaria, pro *quinquaginta*, habent *quinque* tantùm. & nimis longinqua, equidem illa videbatur fuga & insequutio, per L millia passuum. Sed Plutarchi exemplaria in Cæsare habent στάδιους τριακοσίους, id est, *stadia trecenta*: quæ in τετρακοσίους, id est, *quadringenta*, emendanda esse, suprà, in proœmio libri primi, docui; ex quibus rectè fiunt millia passuum L. Jam verò de hoc Germanorum prœlio sic refert Plutarchus, eodem loco: Ἔτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προεθέσπιζον, οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. id est: *Magisque adhuc vaticinia percellebant eos fatidicarum mulierum, quæ amnium vorticibus inspectis, rivorumque gyris ac strepitibus notatis, futura præcinebant. Hæ signa conferre, antequàm nova illuxisset luna, vetabant.* Vicus est hodiè, in Burgundiæ comitatu, vulgari vocabulo *Dampierre*, V millibus passuum infra opidum *Montbelliard* situs, ad confluentem Dubis & Allii amnis, in Rauracorum confinio ex monte Vosego profluentis. qui locus egregiè omnibus partibus in prœlium illud Ariovistinum convenit. huc quidpe directum iter agebatur Ariovisto, Vesontionem contendenti: huc rectè Cæsar ab aliâ parte, Vesontione nimirum, VI dierum itinere pervênit; VII millibus passuum, pro more suo, in singulos dies contributis: heic non modò τοῦ ποταμοῦ, sed τῶν ποταμῶν, quod ait Plutarchus fuerunt δῖναι. hinc denique rectè L circiter numerantur millia passuum, ad Rhenum amnem, in confinio Rauracorum.

Opida Sequanorum refert Cæsar duo; *Vesontionem*, omnium *maximum*, & *Amagetobrigam*, sive, ut alia habent exemplaria, *Magetobrigam*. *Vesontio* sine controversiâ nunc est *Besançon*. de *Magetobrigæ* situ, nullum est apud Cæsarem, qui solus ejus loci meminit, indicium. proinde frustra sunt, semperque erunt, qui eum investigare laborant. Vbicumque fuerit, interiùs certè fuit, quàm uti ad Germaniam nostram vel olim pertinuerit, vel nunc pertineat. Ergo propiùs Rhenum accedamus: ubi Elsatii nunc, Germanica gens, incolunt. Heic quæ Triboci, partem Sequani agri obsidentes, incoluerunt, posteà dicentur. quæ supra hos Sequani ad posteriora usque sæcula tenuerunt, nunc exponam. In his CAMBES Antonini tabulæque, sive opidum sive vicus, qui vulgò nunc dicitur *Kämbes*, & contractè *Kämbs*, jam antè indicatus est. Ceterùm idem Antoninus & tabula iter referunt hujusmodi:

Antoninus;		Tabula;	
Cambete		*Cambete*	
Stabulis	VI.	*Argentovaria*	XII.
Argentovaria	XII.	*Helellum*	XII.
Saletione	VII.	*Argentorate*	XII.

Vtrumque mutilum est. nam apud Antoninum inter Argentovariam & Saletionem, quod nunc est *Seltz*, *Helellum* tabulæ, sive, ut ipse Antoninus in duobus aliis itineribus habet, *Helvetum*, & *Argentoratum*, interponi debebant: suntque millia passuum ab Argentovariâ ad Saletionem LVI; ut mox patebit. in tabulâ autem deest locus ille Antonini *Stabulis*, cum numero millium. ARGENTOVARIAM hodiè interpretantur alii opidum *Colmar*, alii vicum *Horburg*, duobus millibus passuum ab illo dissitum. Qui vicum esse volunt, ii solum vocabuli indicium sequuntur. quod quid similitudinis habeat cum Argentovariæ nomine, equidem haud facilè perspicio. Placet igitur magis eorum sententia, qui Colmariam interpretantur, opidum nobile ac celebre: cujus tam alta est antiquitas, uti origo ignoretur. Antoninus à Cambete ad Argentovariam habet XVIII millia

passuum. id intervallum propè convenit inter *Kämbs* & *Colmar:* sunt enim heic millia XX. Argentovaria apud Ptolemæum Græcis literis legitur Ἀργωλουαείᾳ·quod vocabulum interpretes Latinè legunt *Argentuaria.* ego verò suspicor legendum, ut apud Antoninum,& in tabulâ, *Argentovaria.* sic enim apud eumdem auctorem sunt Βατωνόδουρον, Ναυαλία, Νουάσιον, Αὐάνλικον, Αὐενίων; quæ Latinis auctoribus *Batavodurum, Navalia,* vel, ut habet Tacitus, *Nabalia, Novæsium, Aventicum, Avenio.* Aurel. Victor, in Valentiniano imperatore, Am. Marcellinus lib. XXXI, & Aethicus in cosmographiâ, adpellant *Argentariam*; & libellus provinciarum, civitatumque Galliæ, *Argentariense castrum.* Apud Antoninum *Argentovaria* ponitur in primâ Germaniâ; quemadmodùm & *Mons Brisiacus*, hodiè *Brisach*, in ulteriore Rheni ripâ, ex adverso Argentariæ. quâ ratione hæc Tribocorum adscribitur agris: nam ab his incipiebat Germania Cisrhenana. At contra Antoninum testatur dictus libellus provinciarum, qui Argentariense castrum in Sequanorum provinciâ recenset. & cum hoc plusquàm consentiens Ptolemæus Rauricis Ἀργωλουαείαν adsignat. Apud Antoninum, provinciarum inscriptiones, quia marginibus itinerum adponuntur, facilè ab incuriosis librariis suo loco moveri potuerunt.

Ceterùm, locum illum Antonini, *Stabulis*, ego legendum suspicor, SALTIBVS. fuit quidpe in magno illo saltu, qui inter Basiliam & Colmariam vulgari vocabulo dicitur *die Hart.* Marcellinus dicto libro; de pugnâ Gratiani cum Germanis Rhenum transgressis: *Primùm apud Argentariam, signo per cornicines dato, concurri est cœptum. sagittarum verutorumque missilium pulsibus crebriores hinc indeque sternebantur. Sed in ipso prœliorum ardore infinitâ hostium multitudine milites visâ, vitantesque aperta discrimina, per calles, consitas arboribus, & angustas, ut quisque potuit, dispersi, paullo postea stetère fidentiùs.* & mox de Germanis: *Ita sunt cæsi, ut ex prædicto numero non plùs quàm quinque millia, ut æstimabatur, evaderent.* Fallitur igitur vehementer Pirchaimerus, qui eos falli ait qui Argentariam putant esse Colmariam; vultque illam fuisse in ripâ Rheni; nullâ ratione, nullo argumento adducto. credo tamen, rationem hanc eum secum habuisse, quòd castra Romana putavit cuncta debuisse esse in ipsâ amnis ripâ; non prope. quæ quàm falsa sit opinio, suprà in Helvetiorum Vindonissâ, Vitoduro, & Finibus, item in Sequanorum Cambete, satis patuit. sed pergit Marcellinus, pugnâ Gratiani apud Argentariam finitâ; *Hac læti successus fiduciâ Gratianus erectus, jamque ad partes tendens Eoas, lævorsùs flexo itinere latenter Rheno transito, spe incitatior bonâ, universam (si id tentanti fors affuisset) delere statuit malefidam & turbarum avidam gentem.* Nempe directum iter ad Pannonias & Thracias, quò tunc tendebat Gratianus, erat ab Argentariâ per Cambetem, & Augustam Rauracorum, Vindonissam, & Arborem felicem, (quem locum paullo pòst nominat Marcellinus, in itinere Gratiani) & Rhætias, & Noricum; ut describitur ab Antonino, & auctore tabulæ. ab hoc igitur Gratianus, apud Argentariam consistens, deflexit lævorsùm ad proximam Rheni ripam, circa montem Brisiacum. nam hac regione iterum atque iterum eosdem fudit Germanos, in proximis Germaniæ montibus, inter opidum *Friburg*, & Danubii Nicrique fontes: ut narrat in sequentibus Marcellinus. Hinc etiam de eodem bello Ausonii sunt versus, in carmine de Mosellâ:

Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.

Et in epigrammate gratulatorio ad Valentinianum & Gratianum Augustos:

Danubius penitis caput occultatus in oris
Totus sub vestrâ jam ditione fluo.

Est Ptolemæi opidum Nemetum Ῥουφιάνα, *Rufiana*, inter Noviomagum Nemetum, & Borbetomagum Vangionum; quorum hoc nunc est *Worms*, illud *Speir.* de isto opido Rufianâ quid faciendum sit, vix reperio. Malè inter se ordinatos esse à Ptolemæo Vangiones, Nemetes & Triboccos, maléque his populis aliena opida attributa, infrà suo loco ostendam. Itaque neque in Rufianæ situ inter Spiram & Vormatiam, tutò ei credi posse puto. neque enim, si umquàm eo situ fuisset, latere, in tantâ hujus ripæ celebritate, alios potuisset auctores: quorum tamen omnium altissimum de eâ silentium. Lubentissimus igitur eorum accedo sententiæ, qui id interpretantur hodiè opidum *Rufach*, IX circiter millia passuum supra Colmariam situm. Suspicor tamen, rectiùs hoc potuisse dici Ῥούφιαχον, RUFIACUM. quidpe suprà in Helvetiis docui, unius ejusdemque esse terminationis opida, *Avaricum, Aventicum, Iuliacum, Blariacum, Tornacum, Nemetacum, Bagacum, Camaracum.* proinde etiam rectè dixeris idem vocabulum RUFACUM, ut vulgò usurpatur Latinè loquentibus.

CAP.

CAP. IX.

De MEDIOMATRICIS.

SEQVANIS ab septemtrione contermini fuêre MEDIOMATRICI, latos quondam fineis, inter Mosam & Rhenum, hinc ad Sequanos, illinc ad Treveros usque incolentes. Gallica equidem olim gens: at quia postmodùm Germanici populi, Triboci, Nemetes, ac Vangiones, Rhenum transgressi, partem eorum agrorum occuparunt; fines quoque hoc loco eorum explicandi erunt. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus: ab occidente, Mosa: in cujus adversâ ripâ Rhemi & Lingones: à septemtrione, linea à Mosâ, & vico *Montegny*, ad Navæ amnis fontem ducta. à meridie, linea à Mosâ & opido *S. Michel*, ad Mosellæ Murtæque confluentem: inde ab occidente brumali, alia linea ad fontem Pruschii amnis: hinc, ab occidente iterum æquinoctiali, montium jugum, quod vulgò dicitur *Auf der Furst*, ad Murtæ usque fontem. quibus limitibus à Leucis separo; quorum fuêre opida *Tullum*, & *Nasium*, nunc *Toul* & *Nansy*. hinc iterum à meridie, suprà dictâ lineâ, à Murtæ fonte ad Rhenum & opidum *Burcheym*, à Sequanis submovebantur. Cæsar, Belli Gallici comment. IV: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triborum, Treverorum, citatus fertur.* Strabo lib. IV: Μετὰ δὲ τοὺς Ἑλβητίους, Σηκουανοὶ, καὶ Μεδιομάτριχοι καθοικοῦσι τὸν Ῥῆνον. id est: *Post Helvetios, Sequani ac Mediomatrici Rhenum adcolunt.* Ptolemæus lib. II, cap. IX: Ἀνατολικώτεροι δὲ τῶν Ῥημῶν, νοτιώτεροι μὲν Τρηβιροὶ, μεσημβρινώτεροι δὲ Μεδιομάτριχοι. ὑπὸ δὲ τούτους καὶ τοὺς Ῥημὰς, Λεῦκοι. hoc est: *Rhemis orientaliores sunt ad septemtrionem Treviri, ad meridiem Mediomatrices. sub his & Rhemis sunt Leuci.* Strabo eodem libro paullo pòst: Ὑπὲρ οὖν τῶν Ἑλβητίων καὶ Σηκουανῶν Ἔδουοι καὶ Λίγγονες οἰκοῦσι πρὸς δύσιν. ὑπὲρ δὲ τῶν Μεδιοματριχῶν, Λεῦκοι, καὶ Λιγγόνων τὰ μέρη. id est: *Super Helvetios ac Sequanos versùs occasum incolunt Hedui ac Lingones: super Mediomatricos Leuci, & Lingonum quædam pars.* Regiones nunc Mediomatricorum finibus comprehenduntur istæ: Lotharingiæ major pars; Austrasia, quæ vulgò est *Westereich*; Palatinatus Rheni pars cis Rhenum; Elsatia inferior.

Ad nomen antiquæ gentis quod attinet; MEDIOMATRICI dicuntur, secundâ declinatione Cæsari, dicto loco, & Plinio lib. IV, cap. XVII; Tacito historiar. I, & IV; Marcellino lib. XV, & tabulæ itinerariæ; Straboni etiam, prædicto libro, Μεδιοματρικοί. unus est Ptolemæus, cui adpellantur Μεδιομάτριχες, *Mediomatrices.* quo vocabulo omnes nostri ævi scriptores utuntur; qui unum sequi Ptolemæum, ceu omnium geographorum principem, jus fasque habent. Ego sanè malim tot probatorum Romani nominis scriptorum, quàm unius Græci ab Aegypto hominis, auctoritatem amplecti.

Caput gentis quondam fuit DIVODURUM, testibus Ptolemæo, & auctore tabulæ. nam Ptolemæus id unum in Mediomatricis memorat; & tabula picturâ primariæ urbis insignit. Antoninus etiam complura eò dirigit itinera. Prima ejus mentio est apud Tacitum, historiar. I. Nunc vocari vulgò *Metz*, itineraria docent, quæ sic habent:

Tabulæ;		Antonini;	
Argentorate		*Argentorato*	
Tabernis		*Tabernis*	XIIII.
Ponti Saravi	XII.	*Decem pagis*	XX.
Ad decem pagos	X.	*Divodoro*	XX.
Ad duodecimum	XII.	*Treveros*	XVI.
Divoduri Mediomatricorum	XII.		
Scarponna	XIIII.	Antonini:	
Tullio	X.		
		Durocortorum	
Antonini:		*Basilia*	X.
		Auxuenna	XII.
Triveros		*Virodunum*	XVII.
Diviodurum	XXXIIII.	*Fines*	VIIII.
Ponte Sarvix	XXIIII.	*Ibliodurum*	VI.
Argentorato.	XXII.	*Divodurum.*	VIII.

Tabernæ sunt nunc *Elsaß Zabern*; *Pons Saravi*, *Kaufmans Saarbruck*; *Decempagi*, *Dieuze*; *Scarponna*, *Sanponne* ad Mosellam; *Tullum*, *Toul*: *Auxuenna* flumen, Cæsari, belli Gallici

comment. II, *Axona*, nunc *Aisne*; *Basilia*, itidem flumen, in Axonam defluens, nunc *Vesle*. Marcellinus, lib. XV, Divodurum opidum vocat MEDIOMATRICOS, totius gentis vocabulo. unde nunc etiam vitiato nomine dicitur METS. Morem hunc eo ævo per omnem Galliam fuisse observatum, cùm ex ipsius, tum ex aliorum noto historiis, & itinerariis. sic Tungrorum *Atuátuca*, *Tungri*, nunc *Tongeren*: sic Treverorum Augusta, *Treveri*, nunc *Trier*; Ambianorum *Samarobriga*, *Ambiani*, nunc *Amiens*; Bellovacorum *Cæsaromagus*, *Bellovaci*, nunc *Beauvais*: Parisiorum *Lutetia*, *Parisii*, nunc *Paris*; Rhemorum *Durocortorum*, *Rhemi*, nunc *Reims*; Lingonum *Andomatunum*, *Lingones*, nunc *Langres*; Senonum *Agendicum*, *Senones*, nunc *Sens*; Carnutum *Autricum*, *Carnutes*, nunc *Chartres*; Biturigum *Avaricum*, *Bituriges*, nunc *Bourges*; Rauracorum *Augusta*, *Rauraci*; ut habet Marcellinus lib. XXI; & Antoninus in itinerario; item Eunapius Sardianus in historiis: quæ tamen nomen hodiè retinet *Augst*; ut suprà dictum. At verò *Divodurum Mediomatricorum* Notitiæ imperii, & aliis hinc inferioris sæculi auctoribus adpellatur, contracto, vel potiùs depravato vocabulo, *Metis*.

Ceterò in Mediomatricorum finibus loca fuêre ista: DECEM PAGI; quem locum nunc esse Lotharingiæ opidum *Dieuze*, haud procul ortu Selnæ amnis, cùm tractus itineris, ab Argentorato Divodurum versùs, ostendit; tum intervallum xx millium passuum, quod in tabulâ notatur. Marcellinus etiam sub initium libri XVI, Julianum tradit à Rhemis iter fecisse Argentoratum versùs per *Decem pagos*: quod nullâ viâ directiùs fieri potuit, quàm per dictum opidum *Dieuze*. Apud Antoninum millia leguntur x tantùm ubi alterum x interiit.

Tabula inter Decempagos & Divodurum locum habet nomine AD DUODECIMUM; XII utrimque millibus passuum interjectis; quæ conjuncta efficiunt mill. XXIV. Sunt autem inter *Mets* & *Dieuze* millia circiter XXXIV. unde vitium in tabulâ manifestò deprehenditur. Ac periisse quidem nomen aliquod alîus loci, ipsa prodit lineatura. *Duodecimum* istum *lapidem*, sive *milliare*, numeratum fuisse censeo à Divoduro; ut à capite gentis Mediomatricorum. sic enim apud alias primarias in Romano imperio urbeis factum, ex historiis atque itinerariis observo. Colloco igitur locum istum, qui *Ad duodecimum* adpellatus est, II millibus passuum cis vicum *Bessy*.

Antonino ac tabulæ locus refertur SCARPONNA, hoc situ:

Antonino;		Tabulæ;	
Tullum.		*Divoduri*	
Scarponna	X.	*Scarponna*	XIIII.
Divodurum	XII.	*Tullio*	X.

Tullum, Leucorum quondam opidum, citra controversiam nunc est *Toul*, Mosellæ impositum. hinc ad urbem *Metz* millia sunt passuum XXXIV. unde patet, tertium X in dicto itinere interiisse. A *Toul* ad *Metz* rectissimà viâ tendenti post XIV millia passuum occurrit vicus nunc *Sanponne*. quem veterem esse *Scarponnam*, & situs & nomen indicant. Atque hinc ego conjicio, suprà scriptum iter apud Antoninum & in tabulâ sic fuisse signatum:

Antonino;		Tabulæ;	
Tullum		*Divoduri*	
Scarponna	XIIII.	*Scarponna*	XX.
Divodurum	XX.	*Tullio*	XIIII.

Apud Marcellinum, lib. XXVII, idem locus legitur unico N, *Scarpona*. sed vitiosum hoc esse vocabulum, Antoninus & tabula, simulque hodierna ejusdem loci adpellatio convincunt.

Cum Divoduro & Tullo justum constituit triangulum opidum hodiè *Verdun*, Mosæ amnis dextræ ripæ adpositum. quod esse VIRODUNUM Antonini, tractus itineris à Durocortoro Divodurum versùs apertè ostendit. Quapropter numerum millium XXIII, qui est apud Antoninum inter Virodunum & Divodurum, mendosum esse certum est. ideóque frustra laboraverit, qui duobus locis interpositis, FINIBUS, & IBLIODURO, certos situs investigare velit.

TOTONIS VILLA memoratur in Galliâ Belgicâ Paulo Diacono, rer. Langobard. lib. I, cap. V; quæ eadem Reginoni est THEODONIS *villa*. Hunc locum, in confinio Trevirorum, hodiè esse opidum ad Mosellam vulgari vocabulo Gallis *Theonville* dictum, ipsum nomen indicat. Ortelius, in thesauro geographico, suspicatur locum istum apud Diaconum esse corruptum; legendumque *Theonis villa*. sed errorem detegit ejusdem opidi vocabulum Germanicum, *Didenhoven*, quasi *Didonis villa*. *villa* namque Germanis est *hof*. Antiquum genuinumque vocabulum fuit *Theuth*; quod Latino ore formatum *Theuto*. unde etiam nunc Gallis manet nomen *Theonville*, contractum quasi *Theutonis villa*. à *Theut* autem

autem posteà, variante dialecto factum est *Theot:* & hinc denique *Tot.* Germanis eâdem ratione ex eodem *Theuth* factum est *Didenhoven*, uti à nomine *Theuderich*, *Diderich.* Sed de variâ vocabuli *Theuth* mutatione satis suprà, lib. I, cap. IX, dictum est.

Atque hæc ferè sunt loca, quæ Mediomatrici, posterioribus etiam sæculis, in interioribus agrorum suorum finibus tenuerunt. ad Rhenum quæ vergunt; quia jam inde à Iulii Cæsaris ævo à Germanicis populis, amnem transgressis, obsessa fuerunt; in horum descriptione dicentur.

CAP. X.

De TRIBOCCORUM, NEMETUM, *ac* VANGIONUM, *Germanicarum gentium transmigratione in Galliam: item de finibus eorum cis Rhenum.*

MEDIOMATRICORVM igitur, ut antè dictum, agrorum partem postmodùm occuparunt, expulsis Mediomatricis, tres Germaniæ nationes TRIBOCCI, NEMETES, VANGIONES. Horum omnium meminit Cæsar, belli Gallici comment. I, in exercitu Arioviſti; *Tum demum Germani suas copias è castris eduxerunt; generatimque constituerunt, paribus intervallis, Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Seduſios, Svevos.* Eam Mediomatricorum finium partem obsedisse, quæ Rheni ripæ adjacet, auctor est Plinius, lib. IV, cap. XVI: *Rhenum autem adcolentium Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ* Belgicâ, *Nemetes, Tribocci, Vangiones.* & item Tacitus, in libro de Germaniâ: *Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes.* Strabo quoque de Triboccis, lib. IV: Μετὰ δὲ τὰς Ἑλβητίους Σηκουανοὶ, καὶ Μεδιοματρικοὶ καλούμενοι τὸν Ῥῆνον, ἐν οἷς ἵδρυται Γερμανικὸν ἔθνος, περαιωθὲν ἐκ τῆς οἰκείας, Τριβόκχοι. id est: *Post Helvetios Sequani ac Mediomatrici Rhenum adcolunt. in quibus gens Germanica, ex patrio solo huc transgressi, Tribocchi.*

De tempore, quo huc è Germaniâ transmigraverint, nihil certi indicari posse puto. Fuisse tamen eos in Galliâ ante Arioviſtum, liquet ex eo, quòd is in exercitu suo habuit eorum auxilia. nec demum cum Arioviſto simul advenisse, arguitur eo, quòd, quum Marcomanni, Seduſii, Harudes, ac Svevi, quos Arioviſtus partim secum adduxerat, partim posteà accersiverat, prœlio à Cæsare victi, totâ Galliâ pulsi forent: Nemetum tamen, ac Vangionum, Triboccorumque nomina simul ac nationes in priſtinis cis Rhenum sedibus permanserunt. Neque verò Arioviſtus à Belgis Gallis accersitus fuit, neque in Belgicam transiit: sed in Celticam, rogatus à proximis Celtarum Sequanis, ut his auxilium adverſus Heduos Celtas ferret. Proinde etiam certum est, non sub imperio ejus fuisse dictas treis nationes, Belgicam Rheni ripam colenteis; sed in amicitiâ, ac fortè clientelâ tantùm: unde etiam auxilium ei contra Romanos tulerunt. Paullo ante Arioviſtum & Marcomannos, è patrio solo transiisse eas, inde conjicere datur, quòd tam recens finium Mediomatricorum, ad Rhenum usque extensorum, tunc temporis fuit memoria, uti etiam Cæsar, commentario quarto, Rhenum Mediomatricorum finibus præfluere scripserit. quod tamen jam tunc non fiebat; dictis tribus nationibus Germanicis amnis ripam obtinentibus: multo verò minùs sub Tiberii principatu; quâ tempestate Strabo opus suum geographicum componens, Mediomatricos scripsit adcolere Rhenum. quâ in re Cæsaris, ut in pleriſque Gallicis, sequutus est fidem. Cæsar equidem commentar. I, de Vangionum, Nemetum, Triboccorumque reditu ab Arioviſtino bello in domesticas cis Rhenum sedeis, prorsus nihil narrat: è diverso de universo Arioviſti exercitu sic ibidem scribit: *Omnes hostes terga verterunt; neque priùs fugere destiterunt, quàm ad flumen Rhenum, millia passuum quinquaginta, pervenerunt. ibi perpauci, aut, viribus confisi, transnatare contenderunt, aut, lintribus inventis, salutem sibi petierunt: in his fuit Arioviſtus, qui naviculam, deligatam ad ripam, nactus, eâ profugit. reliquos omneis equites consecuti nostri interfecerunt.* Quia igitur posteà nihilo minùs perpetuò Vangiones, Nemetes ac Tribocci, cis Rhenum incoluerunt: non omneis domo ad bellum istud profectos fuisse, exiſtimandum est; sed partem tantùm, è singulis delectam. Fallitur Rhenanus, rerum Germanicar. lib. I; quum de his apud Cæsarem, in commentario secundo, Rhemos narrare arbitretur; *Omneis Belgas in armis esse; Germanosque, qui ripas Rheni incolunt, sese cum his conjunxisse.* probatiora quidpe exemplaria habent, *qui cis Rhenum incolunt.* ipsique mox Rhemi ostendunt, quos heic Germanos intelligant: nempe, *Condruſos, Eburones, Cæreſos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellabantur.* De Vangionibus autem, Nemetibusque, ac Triboccis, in recensione populorum, qui istâ expeditione Belgicâ in armis erant, ne verbum quidem faciunt;

ciunt; nec de Mediomatricis, ac Treveris, multo vicinioribus. nimirum, quia eo bello abstinebant, amicitiâ haud dubiè cum Cæsare factâ: quod de omnibus, ex uno Trevirorum exemplo, colligo; quos *auxilii causâ equiteis* sibi *misisse* ad id bellum, testatur ipse eodem commentario posteà.

Jam verò ad fineis singulorum quod attinet; tam vario ab auctoribus variis ponuntur ordine, uti haud facilè dispicias, quæ vera singulis fuerit sedes. Ac Cæsaris quidem ordinem, commentario primo notatum, minùs ducendum censeo; quando non hoc ei illic fuit institutum, uti dictas genteis in suas quamque sedeis ordine geographico describeret; verùm uti singula earum genera, sicuti in acie constiterant, militari modo distribueret. Alius tamen ejusdem auctoris est locus, in commentar. IV, ubi non aciem struit, sed Rheni amnis decursum geographicè designat. *Rhenus*, inquit, *oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt, & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triboccorum, Trevirorum, etiam fertur.* Qui ordo quodammodò cum Plinii ordine, suprà dicto, congruère videtur; quatenus Nemetes supra Triboccos statuantur. Strabo quoque, libro quarto, infra Mediomatricos locat Triboccos: Μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς Τρίβοκχοι παροικοῦσι τὸν Ῥῆνον Τρηβῆροι· *Post Mediomatricos, & Triboccos, Rhenum accolunt Treviri.* Verùm quod ad hunc attinet, jam antè monui, quod pluribus in sequenti opere patebit exemplis, in plerisq; eum sequutum esse Cæsarem. Cæsari autem fides heic esse debet admodùm exigua, imò prorsus nulla; quum & alii, ut infrà ostendetur, auctores ei reclament, & ipse incuriæ circa hæc loca se arguat. quidpe neque Helvetii, neque Sequani infra fuêre Nemetas, ut ille recenset; nec Mediomatricorum ulli Rhenum tunc accoluêre. sed nec Rauracorum neque Vangionum ullam facit mentionem; quos tamen amnis ripam eâ tempestate coluisse, satis certum. nam de Rauracis ipse testis est, commentar. I; ut suprà pluribus expositum est: & de Vangionibus satis est argumenti, quòd eos, unà cum Nemetibus ac Triboccis, jam tum in Arioviſti acie fuisse tradit: satisque constat, post Cæsarem nullos ampliùs populos ex Germaniâ in Galliam transmigrasse, ante Romani imperii inclinationem, nisi quos Augustus Cæsar transtulit, Vbios atque Sugambros. Sed negligentem in hac ripâ geographum fuisse Cæsarem, patet apertiùs comment. VI; ubi de initio silvæ Hercyniæ sic ait: *Oritur ab Helvetiorum, Nemetum, & Rauracorum finibus.* quum tamen Helvetiis juncti fuerint Rauraci: inter hos verò ac Nemeteis, Sequani ac Tribocci coluerint. Majus quoddam pondus mereri videntur verba Plinii: qui quum ad inferiorem amnis partem recto ordine (id quod ex aliis comprobari potest auctoribus) junxerit *Vbios, Gugernos, Batavos*: haud parum movere nos debebat, uti, in superiore quoque ripâ ordinem eum observasse haud falsum, crederemus. Verùm quia ex aliis auctoribus infrà constabit, Spiram opidum olim fuisse Nemetum, Vormatiam Vangionum; his verò, propter angustias agrorum, tertii interponi Tribocci haud possint: nec illius heic valebit auctoritas. Taciti sanè auctoritas maxima esse debebat, utpote scriptoris tum gravissimi, tum accuratissimi, harumque regionum maximè gnari; quidpe qui ipse procurator Belgicæ fuit. at ne is quidem geographicam observavit dictorum populorum seriem. Nec mirum. non enim Galliæ populos describere ei institutum fuit eo opere, quod de Germaniâ conscripsit: sed ipsam Germaniam, Rheno amne finitam. antequàm autem propositum opus adgrederetur; qui populi è Germaniâ in Galliam transgressi fuerant, nudis nominibus indicare voluit. Itaque sic inquit: *Quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* & mox: *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt; tamquàm per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi.* In quibus verbis nullus sanè populorum ordo observatus. neque enim Nerviis Vangiones contermini fuêre, neque Nemetibus Vbii, neque his Batavi. Proinde, uti antè dixi, neque gravitas auctoris in his culpanda, neque auctoritas recipienda. Iam verò Ptolemæus, cujus auctoritas, ut geographi, vel summa esse debebat, planè absurdus est circa has nationes; Nemetas infimos constituens super hos Vangiones, dein Triboccos. Cetertùm Tacitus, historiar. IV, *Tutor*, inquit, *Trevirorum copias, recenti Vangionum, Nemetum,* (sic legendum, pro *Caracatium*, infrà docebo) *Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit.* Hic ordo maximè placet; videlicet, adverso flumine ripam si legas: firmatur enim ab auctore Notitiæ provinciarum, his verbis:

Sub

Sub dispositione viri spectabilis, ducis Mogontiacensis:

Præfectura militum	*Pacensium*	*Saletione.*
	Menapiorum	*Tabernis.*
	Anderecianorum	*Vico Iulio.*
	Vindicum	*Nemetes.*
	Martensium	*Alta ripa.*
	Secundæ Flaviæ	*Vangiones.*
	Armigerorum	*Mogontiaco.*
	Bingensium	*Bringio.*
	Balistariorum	*Bodobriga.*
	Defensorum	*Confluentibus.*
	Acincensium	*Antonaco.*

Vbi recto ordine castra militum Romanorum, quæ nunc sunt opida, junguntur. Saletio est *Seltz*; Tabernæ, *Rhein Zabern*; Vicus Iulius, *Germersheim*; Nemetes, *Speir*: Alta ripa, *Altrip*: Vangiones, *VVorms*; Mogontiacum, *Mentz*; Bingium, *Bingen*; Bodobrica, *Boppart*; Confluentes, *Coblens*; Antonacum, *Andernach*. Quæ cuncta rectè sic explicari, infrà firmabo. Quum igitur Vangionum fuerit *VVorms* opidum, Treverorum autem extremum Bingium, uti infrà ostendetur: rectè Tacitus Treveris proximè subnectit Vangiones: hisque Nemetes; quorum Spira: & inde Triboccos; quorum Argentoratum. Limiteis igitur universis circumscribo, ab oriente Rhenum amnem, ab antiquo Mediomatricorum Sequanorumque confinio, quod fuit juxta opidum ulterioris ripæ *Burchem*, ad Navæ usque amnis confluentem, qui est apud opidum *Bingen*. à meridie eumdem limitem, quo suprà Sequanorum agrum à Mediomatricûm finibus divisi. hinc ab occidente excelsa montium juga, quæ, Elsatiam ab Lotharingiâ separantia, vulgaribus vocabulis *Auf der Furst*, mox *Hundes ruck* dicta, in septemtriones versûs ad opidum *Keysers Luter* extenduntur: hinc verò flumen cui id opidum adpositum, ad confluentem usque Navæ, & inde ipsum Navam, ad Rheni confluentem. Singulos verò sic distingvo: Triboccos ab Nemetibus, flumine Motra; Nemetes ab Vangionibus flumine Luterio, quod eodem lacu cum antedicto illo, apud opidum *Keysers Luter* exoriens, aversâ regione in Rhenum defluit, apud Altam ripam. Sed de singulis accuratiùs propriis capitibus dicatur.

CAP. XI.

De TRIBOCCIS.

TRIBOCCORUM nomen in variis auctorum exemplaribus variè scriptum reperitur. nam apud Plinium, in quibusdam exemplaribus leguntur *Triboci*, in aliis *Tribocci*, in aliis *Tribochi*, in nonnullis *Tribocchi:* apud Cæsarem quoque, *Triboci, Tribocci, Treboci, Trebocci:* & apud Tacitum in libro de Germaniâ *Treboci*; in IV autem historiarum, *Triboci*. Ptolemæi item libri alii habent Τριβόκκοι, alii Τριβόκοι, nonnulli Τριβόνοι: quorum hoc haud dubiè mendosum, facili jacturâ tertiæ partis literæ κ; ex quâ facta litera ν. quod tamen vocabulum adeò placuit Rhenano, uti apud Marcellinum etiam, in lib. XVI, pro vitiato itidem vocabulo *Tribuncos*, haud dubitaverit legere *Tribonos:* de quo plura posteà. Strabonis exemplaria constanter referunt Τριβόκχους. In Cæsaris quibusdam exemplaribus, comment. I, accusativus casus legitur *Triboces:* haud dubio mendo, pro *Tribocos*, quum in iisdem exemplaribus, comment. IV, sit genitivus *Tribocorum*; nec variasse Cæsarem idem vocabulum declinando simile sit veri. Reliqua illa cuncta rectè dicuntur; variantibus scilicet Celticæ lingvæ dialectis. nec enim eorum perinde displicet sententia, qui dictam sic nationem arbitrantur, à loco, qui nunc Elsatiæ vicus dicitur *Zun dreyen buchen*, id est, *Ad treis fagos*. prisci enim Celtæ *tres* dicebant *thri*, & variante dialecto, *thre: fagus* autem arbor, quæ superioribus Germanis dicitur *buche* & *büche*, inferioribus sive Saxonibus est *boke* & *böke*, & Rheni divortiorum ostiorumque accolis *boeke*, & *bueke*. Hinc etiam apud Marcellinum, dicto libro, pro *Tribuncos*, legendum ego judico *Tribuccos*. nam, eamdem nationem eum illic intelligere, infrà ostendâm. Ceterùm continent Trebocorum fines antiqui nunc Elsatiæ superioris partem dimidiam, septentriones spectantem; item inferioris partem ferè dimidiam, illi proximam.

Primus à Sequanorum finibus, & opido eorum Argentariâ, in Tribocis memoratur locus tabulæ itinerariæ, nomine HELELLUM. unde XII numerantur millia passuum

Argentoratum usque. Esse eumdem hodiè vicum *Elle*, dextræ Elli amnis ripæ adpositum, cùm nomen, tùm itineris tractus ab Argentariâ Argentoratum versùs, & spatium indicant; maximéque antiquitatum Romanarum reliquiæ, quæ heic magnâ copiâ superioribus annis repertæ sunt. Apud Antoninum duobus in itineribus à monte Brisiaco Argentoratum versùs, legitur locus, cui nomen *Helveto*. à quo Argentoratum usque, in primo itinere numerantur millia passuum XXIX, in altero XXX. & ab eodem ad montem Brisiacum, primo itinere XXVIII, altero XX; numeris ferè ubique corruptis; quod situs regionum indicat. Equidem haud dubito, quin idem sit locus hic, qui *Helellum* scribitur in tabulâ: nam in plerisque nominibus Antonini itinerario cum tabulâ convenit. non tamen *Helvetum* emendaverim in *Helellum*; sed in HELVELUM, idque ex Ptolemæo: apud quem opidum eodem tractu, inter Argentariam & Argentoratum, Græcè legitur Ἔλκηβον; vulgò quidem cum tenui spiritu, quasi Latinè sit *Elcebus*. à quo Rhenanus regionem *Elsatiam*, quæ Germanis est *Elsass*, dictam vult, quasi *Elces*, & mox *Elses: Elcebum* verò ipsum interpretatur patrium opidum *Sletstat*. Ego verò ex Antonino & tabulâ, cum denso spiritu dictum Ptolemæi vocabulum legendum censeo, transposito β ex ultimâ syllabâ in secundam, & κ mutato in λ, in ultimamque translato, Ἔλβηλον, Latinè *Helvêlus*. esse quidpe eumdem locum, quem Antoninus tabulaque referunt, cùm nomen, tùm maximè situs inter dicta duo opida convincunt. Apud Antoninum rectè in posteriori itinere, à Brisiaco monte Helvelum usque, leguntur millia pass. XX. tot namque sunt inter opidum *Brisach* & vicum Ellum. Ceterùm locus hic haud dubiè nomen traxit è vocabulo amnis; qui vulgò nunc dicitur *Ill*; olim autem dictus videtur *Helwel*, & *Hellel*; quod posteà contractum in *Ell*. à quo mox regionis, quam ille secat, incolæ vocati fuêre *Thi* ELSESSER, quasi dicas, *die an der Ell gesessen seynd*, id est, *qui Ellum adcolunt*, sive, *qui ad Ellum sedeis habent*. Et hinc regio ipsa ELSASS, & ELSATZ: unde Latinum nomen ELSATIA; quod vulgò nunc dicitur ALSATIA.

Sequitur hinc ARGENTORATUM; Græcè Ptolemæo Ἀργεντόριλον. apud quem Vangionum id habetur opidum; ingenti, ut antè dictum, errore: qui librariorum incuriâ, quod vult Rhenanus, excusari minimè potest; quando numeri graduum, & scrupulorum, sic ipsum scripsisse Ptolemæum, manifestè produnt. Nec Mercatoris heic probo institutum; qui in tabulâ Galliæ, populorum juxtà hoc tractu & opidorum vocabula alio posuit ordine, quàm apud Ptolemæum legerat. alius quidpe est operis, errores geographi indicare; alius, tabulas ad mentem ejus delineare. Nec tamen tam dextrè Mercator meliorem heic constituere scivit ordinem (neque enim id nimiùm perplexus ille auctoris error patitur) quin Nemetum fieret Argentoratum. Sed hoc idem esse opidum, quod nunc vulgari vocabulo *Strasburg*, princeps Elsatiæ urbs apud Rhenum, magnificum simul & gratissimum Musarum domicilium; convincunt itinera, ex variis Europæ locis, ab Antonino & auctore tabulæ Argentoratum usque descripta: quorum singula explicare, longum foret, nec necessarium; quando id cuivis per se intelligere promtissimum. Libellum provinciarum civitatumque Galliæ citasse suffecerit; in quo sic legitur: *Civ. Argentoratensium, Stratisburg.* Kalendarium vetus, quod in hac urbe in bibliothecâ majoris templi adservatur, eodem nomine haud semel adpellat *Stratisburgum*. Aimoinus, lib. V, cap. XXV, *Stratburg*. Esse id ejusdem originis cum *Argentorato*, haud equidem ego dubito. quum enim fortè locus Germanis diceretur *An der argen straassen*, sive *straatzen*, aut *straaten*; Romani stridorem S literæ, & duritiem cumulatarum consonantium, ut in plerisque aliis, heic abhorrentes, suo ore compositum vocabulum fecêre *Argentoratum*. Quum autem id, quod primùm erat vicus, in opidum excrevit; Germani abjectis tribus prioribus vocibus, & adjecto in fine vocabulo *burg*, quod opidum seu locum septum munitumque significat, dixêre *Stratzburg*. unde apud Aimoinum est *Stratburg*; & in dicto libello provinciarum, item in Kalendario veteri, *Stratisburg*. posteriores vocavêre *Strasburg*. Primus auctorum, quorum monumenta ad nostrum pervenerunt sæculum, hujus urbis meminit Ptolemæus; *legione* ibidem VIII *Augustâ* locatâ. unde antiquitas ejus perspici potest. Ptolemæum quidpe non vicos in Galliâ, sed præcipuas tantùm recensuisse urbeis, nemo est, qui non facilè perspiciat. Ad eam verò dignitatem haud facilè Argentoratum ascendere potuit, nisi longâ ante Ptolemæum celebritate. Itaque etiam non dubito, quin hoc unum fuerit ex L ampliùs castellis illis quæ Drusus apud Rheni ripam erexit. Antoninus certè & auctor tabulæ, magni nominis suo ævo fuisse urbem, eo ipso satis testantur, quòd itinera huc, ceu ad locum celebrem, variis ex locis direxerunt; hic verò etiam primariæ urbis figurâ depictam refert. Fallitur igitur quàm vehementissimè, magnus in aliis vir, mihi quondam amicissimus, quem in pa-

in parentis loco (id amore suo evicit) semper colui, Iosephus Scaliger; qui Valentiniani imperatoris tempore vicum fuisse censet. Error ejus planiùs uti dispiciatur, Ausonii carmen, ex quo id collegit, in medium adducere liceat. Mosellam amnem poëta descripturus, sic infit:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico;
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas:
Intectæque jacent inopes super arva catervæ.
Vnde iter ingrediens, nemorosa per avia solum
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumnissum, riguasque perenni fonte Tabernas:
Arvaque Sauromatûm nuper metata colonis.
Et tandem primis Belgarum conspicor oris.
Nivomagum divi castra inclyta Constantini.
Purior est campis aër, Phœbusque sereno
Lumine purpureum referat jam sidus Olympum;
Nec jam, consertis per mutua vincula ramis,
Quæritur excluſum viridi caligine cœlum:
Sed liquidum jubar, & rutilam visentibus æthram,
Libera perspicui non invidet aura diei;
In speciem quum me patriæ cultumque nitentis
Burdigalæ, blando pepulerunt omnia visu;
Culmina villarum pendentibus edita ripis,
Et virides Baccho colles, & amœna fluenta
Subterlabentis tacito rumore Mosellæ.
Salve amnis, laudate agris, laudate colonis,
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Ad hæc sic Scaliger: *Ausonius, vivente adhuc Valentiniano imperatore, præfectus prætorio Galliarum, Argentorato Treviros proficiscens, multùm ac diu Argentoratum ipsum contemplatus est, admiratus nova mœnia, quibus ille vicus nuper circumdatus fuerat: cùm paucis aliquot antè annis, & illum vicum à barbaris vastatum, & cruentam cladem ibidem barbaris acceptam meminisset. nam à Claudio Iuliano, nobilissimo Cæsare, sub Constantio, in campis Argentoratensibus cæsæ fuerant infinitæ hostium copiæ. Itaque inde recedens, ut jam dixi, Treviros cogitabat. Necesse autem ei, qui à campis Argentoratensibus Treviros proficiscitur, Navam fluvium trajicere.* Et paullo pòst: *Transivit autem fluvium Ausonius, non ad Bingium, quod hodiè vocatur Bingen; nam longinquum est: sed non longè à silvâ, quæ hodiè vocatur Vntervvald: quòd ab illâ silvâ directum iter ac compendiosum sit ad opidum Noviomagum, cujus posteà meminit.* Treviros Ausonium profectum, collegit Scaliger ex duobus hisce versibus:

Salve amnis, laudate agris, laudate colonis;
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

hi quidpe Augustam Trevirûm denotant; ut suo loco latiùs explicabitur. Quòd autem ait, necesse esse ei, qui Argentorato Treviros proficiscatur, Navam trajicere flumen, in eo satis longè à viâ rectâ & compendiosâ aberravit. hæc enim est ab Argentorato per opida *Brumt, Saavverden, Saaralben, Saarbruck, Busifeld & Heyde.* quo in itinere nusquàm attingitur Nava flumen. Ausonius Trevirorum Augustam an pervenerit, uti ex hoc carmine incertum, sic eumdem non Argentorato, sed Bingio profectum, satis liquet. Et quænam, per fidem, hæc ὑστεροπότερα ab Argentorato ad Navam mox, sine ullâ locorum interjacentium mentione? quum tamen in multo breviore spatio, inter Navam & Nivomagum (*Nümagen* nunc est, ad Mosellam) silvas memoret, & Dumnissum, & arenteis circa hunc arenas, & Tabernas cum fonte, & arva Sarmatis attributa. Hæc verba,

—— *iter ingrediens, nemorosa per avia solum*
Et nulla humani spectans vestigia cultus,

ipse Scaliger intellexit de silvoso inter Navam & Nivomagum tractu. nec tamen perspexit, his silvis junctum fuisse vicum, unde egressus Ausonius. quidpe descripto vico,

Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,

mox post alterum versum subjicit:

Vnde iter ingrediens, nemorosa per avia solum

Et

Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumnissum.

Pro Dumnisso, tabula, in itinere à Bingio Trevirorum Augustam, habet *Dumnum*, locum haud procul Dumnisso situm, cui nomen hodiè *Daun*: ut suo loco clariùs demonstrabitur. A Dumno, in eodem itinere, habet eadem tabula *Belginum*: dein *Noviomagum*; quod Ausonius adpellat *Nivomagum*. Unde perspicuum fit, non Argentorato profectum poëtam, sed Bingio, quod anteà vicus, tunc in opidi modum novis mœnibus cinctum erat. Magnam factam esse ad Argentoratum à Juliano Cæsare cladem Germanorum, omnes equidem loquuntur historiæ istius sæculi. at quomodò huc quadrat hic versus Ausonii; 10

Æquavit Latias ubi quondam Gallia Cannas?

Comparatio sanè nulla fieri potest inter Cannensem & Argentoratensem cladeis. quidpe in Cannensi clade Romani victi fuêre; in Argentoratensi verò hostes. Marcellin. lib. XVII; de Argentoratensi pugnâ: *Hoc memorabili bello, comparando quidem Punicis & Teutonicis, sed dispendio rei Romanæ peracto levissimo, ut faustus, Cæsar exsultabat, & felix.* Romanorum quoque in Galliâ cladem poëtam innuere, certum est. Ac vox ista, *quondam*, remotius sanè tempus denotat, quàm quod Juliani ad Argentoratum, & Gratiani posteà ad Argentariam, pugnas interceserit. Statim post Gratiani pugnam carmen hoc scripsisse Ausonium, declarant hi versus:

—— Nec præmia in undis 20
Sola; sed Augustæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patrisque triumphos,
Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.
Hæc profligati vênit modò laurea belli:
Mox alias, aliasque feret.

Anni autem inter hoc Gratiani, & illud Juliani bellum, XX, non ampliùs, intercedunt. Quòd si igitur poëta pugnam apud Argentoratum intellexisset, poterat uti voce *nuper*; quæ magis congrua: ut mox infrà;

Arvaque Sauromatûm nuper metata colonis. 30

Et hoc quidem sub Diocletiano, à Constantio & Maximiano Cæsaribus factum, ante pugnam Argentoratensem; ut auctor est Eutropius lib. IX: *Varia deinceps, & simul, & viritim, bella gesserunt* (dicti Cæsares;) *Carpis & Basternis subactis, Sarmatis victis. quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt.* scilicet in Galliâ, ut testis est Ausonius. Ergo si hæc ei Sarmatarum locatio in Galliâ *nupera*; quanto magis debebat esse pugna Argentoratensis, à Juliano pugnata? Sed Bingio poëtam profectum, non Argentorato, satis liquidò patet. Scaligerum duæ potissimùm res in errorem impulerunt. quarum prima fuit, magna illa pugna, ad Bingium quondam facta; quam ille Juliani pugnam Argentoratensem esse putavit. altera fuit nomen *Tabernarum*; quas ille Tabernas Elsaticas esse, credidit Ortelio. Ac sanè vocabulum hoc, frequentibus hoc tractu locis adfixum, varios aliis 40 quoque viris doctis peperit errores; quos infrà indicabo. Verùm monendus lector, hæc me non tam oppugnandi clarissimum virum gratiâ scripsisse, quàm uti celeberrimæ nunc, splendidissimæque urbi antiquissimum splendorem adsererem. Argentoratum igitur jam ante Ptolemæum clara urbs, pòst etiam in historiis Romanorum legitur celebratissima. nam Marcellinus, qui Gratiani tempore vixit, lib. XV, disertè inter præcipuas primæ Germaniæ urbeis recenset; quarum reliquæ apud eum, *Magontiacus, Vangiones, Nemetes.* consimiliter lib. XVI pugnam Juliani apud Argentoratum victoriamque referens, *urbem* vocat, non *vicum*. & Zosimus, sub initium libri III, eamdem commemorans pugnam, disertè πόλιν, non κώμην adpellat. Celebriorem etiam fuisse urbem, quàm Nemetes, & Vangiones; quarum illam nunc Spiram, hanc Warmaciam dici, posteà ostendam; perspicitur ex eo, 50 quòd has nullâ figurâ depictas habet tabula; nec Antoninus itinera ad eas terminat: quorum utrumque Argentorato tributum, suprà ostendi.

Aliud Triboccorum opidum apud Ptolemæum legitur Βρεύκομαγος, BREUCOMAGUS. in tabulâ idem adpellatur BROCOMAGUS: ad quod ab Argentorato numerantur millia passuum VII. Id nunc esse *Brumt*, ad Sornum amnem, quod rectiùs ab aliis effertur *Brumat*, quasi *Brukmag*; nomen, & situs, & intervallum testantur. Apud Antoninum idem loci nomen malè XX mill. pass. ab Argentorato dissitum est. Apud Marcellinum, lib. XV, mendosè scriptum est, per T, *Brotomagus*.

Ad

Ad eumdem amnem, versùs fontem, montiumque juga, quibus Tribocchos ab occidente terminari dixi, sitæ sunt TABERNÆ; quas suprà, capite IX, in itinere Argentorato Divodurum versùs, exposui. Has, per ingentem errorem, multi viri docti crediderunt esse easdem, quæ *Tres tabernæ* leguntur apud Ammianum, lib. XVI. & easdem etiam, quas Ausonius in dicto carmine memoravit, & Bingium & Trevirorum Augustam. de quibus utrisque suo loco dicetur.

CAP. XII.

De NEMETIBVS.

TRIBOCCHIS ab septemtrionibus, ut antè dictum, continuabantur NEMETES; Cæsari, Plinio, Tacito, & aliis scriptoribus antiquis memorati. Apud Ptolemæum malè interpretes genitivum casum Græcum Νεμετῶν, interpretantur Latinè *Nemetorum*. quidpe ab illo Græco genitivo quis non credat nominativum auctori fuisse potiùs Νεμέτης, quàm Νεμετής; quum Latinis scriptoribus sint *Nemetes?* sic namque Tacitus quoque *Nemetas* dixit, annal. lib. XII, à nominativo *Nemetæ:* & item Ammianus lib. XVI. Apud Tacitum, historiar. lib. IV, in rebellione Galliarum, *Caracatium* populorum legitur nomen, in his verbis: *Tutor Trevirorum copias, recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit: corruptis spe, aut metu subactis legionariis, qui primò cohortem præmissam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces exercitusque Romani propinquabant, honesto transfugio redière: secutis Tribocis, Vangionibus, & Caracatibus.* Hos Rhenanus, vocabuli nescio quam similitudinem sequutus, circa arcem *Drachenfels* fuisse suspicatur. At ego altioris considerationis rem esse censeo. Galliarum rebellionem, à Batavis cœptam, qui paullo attentiùs apud Tacitum legerit; omne Germanicum cis Rhenum nomen simul tum rebellasse deprehendet. Inter Germanos autem Cisrhenanos, Nemeteis quoque, cùm alii auctores, tum ipse Tacitus recenset; uti suprà cognitum. Igitur cum Vangionibus, ac Tribocis, Nemeteis quoque Treveris sese junxisse, maximè credibile est. Tacitum autem, curatissimum certissimumque illius ævi historiographum, præteriisse id, haud censendum. Vangionibus atque Tribocis, Rheni ripam colentibus, quum in historiâ ejus socientur obscuri illi, & quasi terrâ prognati *Caracates*; quumque, simul à Romanis deficientes, Treviris se junxerint: veri quàm maximè sit simile, finitimos etiam fuisse iisdem. Finitimi autem his nulli memorantur auctoribus, nisi *Nemetes*. Itaque haud dubito, quin mendum sit in duabus vocibus, *Caracatium*, & *Caracatibus:* pro quibus repono *Nemetum*, & *Nemetibus*. Neque enim *Caracatium* vocabulum apud ullum auctorem reperitur, nisi apud unum Tacitum: neque apud hunc, nisi loco modò citato.

Antoninus in itinere à Tauruno, Pannoniæ opido, ad Galliæ opidum Arenatium, quod nunc in Geldriâ dicitur *Arnhem*, primum à Triboccorum Brocomago habet locum, cui nomen CONCORDIA; & inde *Noviomagum*. Hunc esse Spiram, mox infrà docebo: *Concordiam* Simlerus & Rhenanus hodiè volunt esse arcem cum vico, IX m. p. ab Argentorato versùs occasum dissitum, vulgari vocabulo *Kochersperg:* nempe è nominis itidem similitudine. Verùm quàm vehementer illi fallantur, cùm ipsum Antonini iter, tùm maximè Marcellini docent historiæ. Quid enim à Brocomago, quod nunc est *Brumt*, Spiram tendenti, accessio est ad *Kocherspergium?* unde si Spiram directissimâ viâ pergere velis, Brocomagum repetas necesse est. Marcellinus lib. XVI, Julianum Cæsarem, post cladeis Alemannorum prope Lugdunum, & in insulis Rheni circa Basiliam factas, *conversum* fuisse tradit *ad reparandas Tres tabernas, munimentum ita cognominatum, haud ita dudum obstinatione subversum hostili.* paullo autem pòst ait, *Chonodomarium*, & alios *Alemannorum reges, in unum virium suarum omni collecto, concessisse prope urbem Argentoratum, extrema metuentem Cæsarem arbitratos recessisse, cùm ille etiam perficiendi munimenti studio stringeretur.* mox deinde narrat, Julianum adversùs Alemannos signa movisse: aitque, *à loco, unde Romana promota sunt signa, ad usque vallum barbaricum quartam leucam signatam fuisse & decimam, id est, unum & viginti millia passuum.* Post conflictum deinde, ac fugam Alemannorum, hæc ejus leguntur verba: *Dum hæc aguntur, rex Chonodomarius, repertâ copiâ discedendi, lapsus per funerum strues, cum satellitibus paucis, celeritate rapidâ properabat ad castra, quæ prope Tribuncos, & Concordiam, munimenta Romana fixit intrepidus, ut ascensis navigiis, dudum paratis ad casus ancipites, in secretis secessibus evaderet. Et quia non, nisi Rheno transito, ad territoria poterat pervenire; vultum, ne agnosceretur, operiens, sensim retulit pedem. Cumque propinquaret jam ripis, lacunam*

nam palustribus aquis interfusam, circumgrediens ut transiret, calcatâ mollitie glutinosâ, equo est evolutus: & confestim, licet obeso corpori gravior, ad subsidium vicini collis evasit. Quem agnitum (nec enim potuit celari qui fueret, fortunæ priorus magnitudine proditus) statim anhelo cursu cohors cum tribuno secuta, armis circumdatum aggerem nemorosum cautiùs obsidebat; perrumpere verita, ne fraude latenti inter ramorum tenebras exciperetur occultas. Quibus visis compulsus ad ultimos metus, ultro se dedidit, solus egressus. comitesque ejus ducenti numero, & tres amici junctissimi, flagitium arbitrati, post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus, tradidêre se vinciendos. Ex his jam omnibus, non minùs quàm ex Antonini itinere, patere puto, Kocherspergium non esse Concordiam. prope Concordiam quidpe Chonodomarius castra posuerat: ab his autem ad Tres tabernas, quas nunc esse *Rhein Zabern*, id est, *Rheni Tabernas*, mox infrà probabo, millia tantùm XXI numerat Marcellinus. at à Rheni Tabernis ad Kocherspergium usque millia sunt circiter XL. Sed Rhenanus post fugam demum Chonodomarium arbitratur, cum CC illis satellitibus, & tribus amicis junctissimis, castra ista fixisse *non procul à Tribonis* (sic enim ille legere mavult, pro *Tribuncos*) *& Concordiâ. unde, nequaquàm fugienti similis, paullatim ad Rhenum progressus est.* Verùm quæro ego, quænam Chonodomarius castra cum ducentis dumtaxat ac tribus viris figere potuit? aut quænam spes fuit, ea contra XIII millia Romanorum defendendi? Satis apertè disertéque Marcellinus testatur, Chonodomarium non ad castra figenda cum paucis discessisse; sed *celeritate rapidâ properasse ad ea castra, quæ prope Concordiam* ante pugnam *intrepidus fixerat*. causam autem properandi fuisse, *ut ascensis navigiis*, quæ jam ante pugnam *paraverat*, in ripâ Rheni, *ad casus ancipiteis, in secretis secessibus evaderet.* antequàm autem ad castra & ripam pervênit, *equo evolutus est*, in loco paluſtri & uliginoso. Omne prœlium factum esse apud ripam Rheni, testatur idem auctor paullo antè, his verbis: *Vltimo denique trudenti discrimine, barbari, cùm elati cadaverum aggeres exitus impedirent, subsidia fluminis petivêre, quæ sola restabant, eorum terga jam perstringentis. &, quia cursu, ab armis concito, fugienteis miles indefessus urgebat; quidam nandi peritiâ eximi posse discriminibus arbitrati, animas fluctibus commiserunt:* & cetera, quæ sequuntur. Ceterùm *Tribonos* apud Marcellinum Rhenanus legit, uti antè dictum, pro *Tribuncos*; quia in suo Ptolemæo corruptam vocem legerat Τριβουοὶ, pro Τριβόκχοι; de quâ suprà monui: interpretaturque *Tribonos* vicum *Kircheym*, III mill. & Io pass. à Kocherspergio distantem. quò etiam istud rapuit, è vitâ divi Florentii Scoti; *Eo quoque tempore rex Dagobertus apud municipium, tunc Troniam, quasi Trojam novam, nunc Kircheym dictum, sibi domicilium fixerat.* At quæro ego, quænam ille putaverit castra Alemannorum tam vasto fuisse spatio, uti prope bina Romanorum munimenta distenta fuerint? aut quænam bina Romanorum munimenta tam arcto spatio inter se posita, uti inter vel prope utraque justa Alemannorum castra figi potuerint? Quæro item, in quem usum munimenta hæc ad Kocherspergium & Kirchemium ædificata à Romanis existimaverit? Si ad arcendos Galliâ Germanos; certè longiùs à limite Galliæ amne Rheno dissita fuerunt, quàm uti huic bono inservire quirent. nec opus quidem eis fuit hoc situ; quando jam alia, multo commodiore situ, propiùs amnem fuêre ad Helellum, Argentoratum, & Brocomagum. Responsio heic certè nulla idonea sanaque dari poterit. Ego falsos illos apud Ptolemæum Τριβόνας emendandos esse in Τριβόκκας, jam antè docui. heic verò apud Marcellinum, faciliori correcturâ, quàm quæ Rhenano tentatur, unicâ tantùm literâ mutatâ, è voce *Tribuncos*, facio *Tribuccos*; ut suprà notavi. pluralia autem vocabula *munimenta Romana*, in singularem numerum restringo; uti verus verborum sensus sit iste: *Properabat ad castra, quæ prope Tribuccos, & Concordiam, munimentum Romanum, fixit.* Concordia quidpe fuit munimentum Romanorum in Nemetibus, in confinio Triboccorum, ad confluentem Moterni amnis: quod hodiéque è conditoris, ut ego arbitror, nomine adpellatur *Drusenheym*; quasi *Drusi domicilium* sive *sedes*. nam Drusum L *amplius per Rheni ripam direxisse castella*, auctor est Florus, lib. IV, cap. ultimo. Hoc etiam opidum XXIV mill. pass. à Rheni Tabernis abest. à quo si III millia descendas, incides in vicum *Statmat*, XXI mill. à dictis Tabernis dissitum. qui jam haud dubiè is est locus, in quo Chonodomarius cum ceteris Alemannorum regibus castra fixerat; & juxta quem pugna commissa. quod ipsum etiam solum infra dictum vicum paluſtre ad insulam Rheni arguit. Rectè item hâc iter agitur à Brocomago Noviomagum, id est, Spiram versùs; quod describit Antoninus, apud quem si XVIII millia, quæ leguntur inter Brocomagum & Concordiam, detrahas ad X millia, quæ hinc numerantur Noviomagum usque; verum intervallum inde fiet à Drusenhemio Spiram usque, millium XXXVIII. & si X illic, pro XVIII, reponas; verum etiam habebis spatium inter *Brumat* & *Drusenheym*. De cetero notandum heic, pugnam istam cognominatam esse

Argen-

Argentoratenſem, non quòd ſub ipſis Argentorati mœnibus facta ſit; ſed quia Argentoratum, quod XIV hinc millia paſſuum diſſitum, præcipua nobiliſſimaque hujus tractus urbs, digniſſima videbatur unde tam nobilis memorandaque pugna cognomentum ferret. nam ſic quoque anteà dixit idem auctor, Chonodomarium, cum reliquis regibus, *prope urbem Argentoratum conceſſiſſe*; quum caſtra illa prope Concordiam intelligeret. Hinc etiam non Nemeteis nominavit, in quorum tamen finibus & caſtra fuêre, & prœlium commiſſum; ſed Tribuccos: quia in his Argentoratum, à quo prœlium cognominandum erat.

Porrò, à Brocomago verſùs Maguntiacum, ſequitur in tabulâ, poſt XVIII millia paſſuum, SALETIO: & hinc poſt XI millia *Tabernæ*. Apud Antoninum, inter Argentovariam & Saletionem, VII tantùm numerantur millia; manifeſtiſſimo indicio, locorum intercedentium interiiſſe nomina; *Helveli*, *Argentorati*, *Brocomagi*, & *Concordiæ*. à Saletione tamen Tabernas uſque leguntur millia XIII. *Saletionem* nunc eſſe *Seltz* opidum cum arce ad Rhenum; nomen, ſitus, atque intervalla extra controverſiam ponunt. ſunt quidpe hinc ad opidum *Brumt* millia paſſuum XVIII; ut habet tabula: & ad opidum *Rhein Zabern*, XIII paullo ampliùs; ut ferè convenit iter Antonini Liber quoque Notitiarum à Saletione verſùs Mogontiacum primas ponit *Tabernas*. & item Marcellinus, lib. XVI, opida hujus ripæ ſic recenſet: *Argentoratum*, *Brotomagum*, *Tabernas*, *Saliſonem*, *Nemetas*, *Vangionas*, *Maguntiacum*. omnia recto ordine, niſi quòd *Tabernas* præmiſit *Saliſoni*; qui locus haud dubiè idem eſt qui *Saletio*. nam & in annalibus Francorum legitur *Saleſia*. Pro voce Marcellini, *Saliſonem*, nimiùm vitioſam in ſuo exemplari habuit Rhenanus vocem *Sebuſianos*: ex quâ ille facit opidum nunc *Weiſſenburg*, XI mill paſſ à Saletione diſſitum: vultque Sebuſianos hos nullos alios eſſe, quàm qui corrupto vocabulo legantur apud Cæſarem, ſub finem comment. I, *Seduſii*, populi in exercitu Arioviſti. qui quo tractu trans Rhenum in Germaniâ fuerint, ſuo loco dicetur.

Sequuntur hinc TABERNÆ, Marcellino, Antonino, tabulæ, & libro Notitiarum memoratæ. Hæ apud eumdem Marcellinum eodem lib. XVI paullo pòſt *Tres Tabernæ* cognominantur. an ſatis rectè, haud facilè dixerim: niſi quòd ſuſpicer, quia & ipſe Marcellinus anteà, & omnes reliqui auctores vocant ſimpliciter *Tabernas*: librarios, vel alium quemdam ſciolum poſteà adjeciſſe vocem *tres*: nempe, quia in Latio prope Romam, in viâ Appiâ, locus ei notus erat, nomine *Tres tabernæ*; quarum apud Ciceronem & in actis apoſtolorum fit mentio. Tabernas illas nunc eſſe opidum *Rhein Zabern*, nemo dubitare poteſt; quando huc & ſitus caſtrûm Romanorum quadrat, & nomen, & intervallum; quod millia paſſuum XIII, quæ Antoninus à Saletione ad Tabernas uſque numerat, paullo excedit. Et quamvis par ſit ſpatium à Saletione ad opidum *Berg Zabern*, X millibus & IO paſſibus à Rhenanis Tabernis, verſùs occaſum, diſſitas; tamen multo credibilius eſt, Romanorum munimentum in ipsâ fuiſſe amnis ripâ; quemadmodùm reliqua hinc ad oceanum uſque. Quin ego facilè ſuſpicer, ſi Marcellinus addidit aliquod cognomentum, ſcripſiſſe eum RHENI TABERNAS; ad diſcrimen videlicet ceterarum Tabernarum; quæ plures numero in his oris fuêre: ut quas ſuprà in Triboccis retuli, nunc Elſaticas cognominatas; & quas Auſonius in Treveris inter Bingium & Noviomagum nominavit; de quibus ſuo loco dicetur: item quarum memoratio quidem apud veteres auctores nulla, nunc tamen antiquo Romanorum vocabulo dicuntur *Tabernæ*, Germanis cognominatæ *Berg Zabern*, id eſt, TABERNÆ MONTANÆ. Illas autem ad ripam Rheni, Marcellinus primo loco ſimpliciter vocavit *Tabernas*, ſine cognomine; quia poſitu inter reliqua Rheni opida ſatis notum fore putavit, quasnam ex omnibus intelligeret. Rhenanus, natione Elſatius, quum apud Antoninum, & in tabulâ, in proximè dicto itinere, item in libro Notitiarum, non poſſet non intelligere dictas modò Tabernas ad Rhenum; tamen (neſcio an ex nimio in patriam amore, quod perquàm vehementer ego ſuſpicor) nomen earum, omnemque mentionem ſuppreſſit, quaſi nullæ umquam fuiſſent antiquis temporibus: *Tres*que illas *tabernas* apud Antoninum interpretatus eſt patriæ terræ opidum, Tabernas Elſaticas. Contra quem uti breviter agam; quæro: Si Triboni (ſic ipſe legit apud Marcellinum) & Concordia, nunc ſunt *Kircheym*, & *Kochersperg*, Tres verò illæ tabernæ ſunt *Elſaſs Zabern*: quomodò huc convenit, quod Marcellinus tradidit, Julianum cum exercitu à Tabernis ad caſtra Alemannorum, quæ prope erant Concordiam, XIV leucas, id eſt, millia paſſ. XXI fuiſſe profectum: quum à Tabernis Elſaticis ad Kocherſpergium VIII tantùm ſint millia; & ad Kirchemium IX? Nullo ſanè modo. Ego verò ſatis firmis jam anteà demonſtravi argumentis, Concordiam, & caſtra Alemannorum apud Rheni fuiſſe ripam. quibus ſatis

comprobatis, de Tabernarum istarum munimento jam minimè dubitari potest, quin in eâdem id fuerit ripâ. *quo ædificato*, ut inquit Marcellinus, *constabat, ad intima Galliarum, ut consueverant, adire Germanos arceri.* quod certè de Tabernis Elsaticis dici non poterat. stultum namque fuisset, & amentiæ plenum, ad has exspectare hostem; atque hinc demum è Gallia eum repellere: quum multo satius foret, in ipso limite, id est, in Rheni ripâ ei obstare, transituque eum arcere.

Ceterò, inter Rheni Tabernas, & Nemeteis, Notitia provinciarum habet *præfecturam militum Anderecianorum* in VICO IULIO. Nemeteis nunc esse Spiram, mox ostendam. inter hanc verò & Tabernas Rheni, XVI sternuntur millia passuum. quo spatio nihil nunc occurrit in ripâ amnis, præter oppidum in medio itineris, vulgò *Germersheim* dictum. quod *Vicum Iulium* esse inde colligo, quòd castra militum Anderecianorum, neque Tabernensibus, neque Nemetensibus propiùs, quàm post millia VIII, accessisse credibile est.

Sequuntur igitur à Vico Julio, in Notitiâ provinciarum, NEMETES, & proximè hinc ALTA RIPA. De hac dubitari minimè licet; quando etiamnum vicus in ripâ Rheni, ad confluentem Luteri amnis, haud longè supra confluentem Nicri, eodem vocabulo, nisi quòd corrupto, dicitur *Altrip*. *Nemetes* urbem Marcellinus quoque habet lib. XV, & XVI. De hac sic libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Civ. Nemetum; hoc est, Spira.* Nemetes totius nationis fuisse vocabulum, suprà ex pluribus auctoribus ostensum est. Urbs igitur isthæc aliud initio habuit vocabulum. quo abjecto, quum caput foret nationis, hujus nomen adsumsit; ut aliæ per Gallias primariæ urbes, de quibus suprà dictum. Apud Ptolemæum unica τ῀ Νεμετῶν legitur Νοϊόμαγος, NOVIOMAGUS: haud dubio argumento, hanc fuisse caput nationis. eadem igitur est & SPIRA, juridico totius imperii conventu nunc urbs clara. Antoninus etiam, inter Tabernas & Bormitomagum, quæ nunc est *Worms*, habet Noviomagum: & tabula inter Tabernas & Borgetomagum; quod idem esse Bormitomagum mox infrà ostendam. Numeri millium passuum apud neutrum rectè constant. Sunt autem inter Tabernas & Spiram millia XVI: & hinc Vormatiam XXV. Sed apud Ptolemæum non placet legi Νοϊόμαγος· quod multo pejus interpretibus vertitur Latinè *Nœomagus*. Scripsisse auctorem Νουιόμαγος, non modò heic, sed in Lexubiorum quoque & Vadicassiorum ejusdem nominis opidis, haud ego dubito. sic enim apud eumdem legitur: τ῀ Βιτυριγων Οὐϊβίσκων Νουιόμαγος· *Biturigum Vibiscorum Noviomagus.* Variasse autem auctorem idem vocabulum aliter alio in loco, non credibile. Et frequens quidem ei hæc scribendi ratio. sic namque sunt in eâdem Galliâ: Αὐεντικον, Αὐάρικον, Βατωδοῦρον, Λεμουίκοι, Νουαήσιον, Ῥουέσιον· *Aventicum, Avaricum, Batavodurum, Lemovici, Novæsium, Rovesium.*

Post Noviomagum Nemetum, sequitur in extremis Nemetum finibus *Alta ripa*; de quâ suprà dictum.

Ceterùm NEMETUM antiquitatem potentiamque ex eo probare Freherus conatur, quòd ab his sumtum nomen omnibus in universum Germaniæ nationibus ab exteris tributum fuerit: ut à Slavis; quibus etiam nunc Germani dicuntur NIEMCY. Sed fallitur ille quàm vehementissimè; lingvæ Slavicæ prorsus ignarus: quum vocabulum id multo minùs ad Nemetes, Cisrhenanos Germanos, pertineat, quàm nomina opidorum per Galliam & Hispaniam, *Nemetacum, Nemetocenna, Augustonemetum, Nemetobriga.* hæc quidpe omnia ex eodem, quo nomen *Nemetum*, fonte promanasse poterant; siquidem Galli & Hispani ejusdem cum Germanis Celticæ gentis nationes. At Slavorum *Niemcy*, unde originem habeat, nemo lingvæ Slavicæ gnarus ignorare potest. dicitur enim iis *niemy*, & Hungaris (quorum haud paucis permixtus est sermo Slavicis vocabulis) *néma*, qui Latinis est *mutus*. unde Slavis *Germanus* dicitur *Niemiec*, & variante dialecto *Niemec*, c prolato ut TS; & Hungaris *Német:* plures autem numero Germani illis *Niemcy*, his *Nemetek*. scilicet, quia lingvam Slavorum Germani loqui nescirent, nec intelligerent. Ab initio omnibus Celtis id tributum fuisse, ex Russorum, quos vulgò vocant Moscovitas, perspicitur usu; quibus etiamnum omnes populi occidentales vulgò adpellantur *Niemcy*. Ratio ejus vocabuli Slavis sive Sarmatis fuit eadem, quæ primò Græcis, dein etiam Latinis in voce BARBARUS: quâ illi cunctas universi terrarum orbis adpellarunt genteis, quibus lingva Græca & Latina inusitata. nempe à voce *barbar*, aliâ dialecto *babel:* quæ initio nihil aliud significavit, quàm quod etiamnunc Germanis dicitur *brabelen*, & *babelen*, id est, confusè & ita loqui ut intelligi nequeas.

CAP.

CAP. XIII.

De VANGIONIBVS.

VANGIONES haud dubiè ipsis Germanis antiquitus dicti fuêre *thi VVangen*; id est, uti nunc loquimur, *die VVangen*. Id vocabulum quid significet, haud temerè dixerim. exstat tamen etiamnum trans Rhenum plurimis in locis.

Caput Vangionum est apud Ptolemæum Βορβητόμαγος, BORBETOMAGVS; quod tabulæ est BORGETOMAGVS; Antonino BORMITOMAGVS, & corruptè *Bromitomagus*. Eadem urbs Marcellino lib. XV, & XVI, item Notitiæ imperii dicitur VANGIONES, nomine totius nationis, in quod posteà princeps urbs transiit; eâdem ratione, uti Noviomagus in Nemetum vocabulum. Esse hodiè eam, quæ vulgari vocabulo dicitur *VVorms*, testatur libellus provinciarum civitatumq; Galliæ: *Civ. Vangionum; hoc est, VVormacia*. Antiquis temporibus haud dubiè Germanicè dicta fuit *VVormitmagen*, & variante dialecto, *VVormizmagen*. ex quo Romani, quibus inusitatus W literæ sonus, fecêre *Vormitomagum*. Hoc quum Græcè, per adfinem literam B, scriberetur Βορμιτόμαγος; Antoninus Latinè id protulit *Bormitomagus*. Ptolemæus, & auctor tabulæ à vero Germanorum vocabulo longiùs deflexerunt; MI mutantes in BE, & GE. Posteriores Germani, omissâ particulâ adjectitiâ *magen*, dixêre *VVormiz*, ex quo deniq; factum *VVorms*. Quum verò duæ priores syllabæ per varias efferrentur vocaleis, *Wormiz*, *Wormez*, & *Wormaz*; & *Warmiz*, *Warmez*, *Warmaz*: Latinum vocabulum ex hoc posterioribus temporibus factum *Varmacia*. Posthinc alii W literam mutantes in GV, (de quâ mutatione suprà nonnihil dictum, pluribusque infrà dicetur) idem vocabulum dixêre *Gvarmacia*. Hinc iterum Benjamini Tudelensi Hebræo in itinerario, V consonante abjectâ, & vocalibus A A mutatis in E E, factum vocabulum *Germetza*.

Porrò in eodem itinere, XI millibus passuum infra Borgetomagum in tabulâ legitur BONCONICA: atque hinc post millia IX, Mogontiacum. apud Antoninum, à Bormitomago *Bouconiam* millia numerantur XIII: hinc Mogontiacum XI. Nullibi rectus est numerus. sunt quidpe millia passuum inter opida *Worms* & *Mentz* omnino XVIII. Ego tamen ex intervallis *Bonconicam* interpreter nunc opidum *Oppenheim*; quia hoc longiùs distat à Wormatiâ, quàm à Magontiaco. Apud Antoninum haud dubito, quin corruptum sit N in V. nam *ou* diphthongus Romanis scriptoribus inusitata.

Sequitur igitur hinc ipsa urbs MAGONTIACUM. quam nunc esse eamdem, quæ contra Rheni Mœnique amnium confluentes posita, vulgari vocabulo dicitur *Maintz*, ipsum vocabulum satis disertè clamat. Nomen ejus variè ab antiquis auctoribus profertur: modò MAGONTIACUM, modò MAGUNTIACUM, & aliàs MOGONTIACUM. Causa variationis fuit; quia flumen, cujus ori opposita, aliâ dialecto Germanis dicebatur *Main*, aliâ *Moin*, sive *Mön*: unde Romanorum etiam aliis scribitur *Mænus*, aliis *Mœnus*. è cujus vocabulo urbs postmodùm nomen accepit *Mainzich*, & aliâ dialecto *Mönzich*. quæ mox Romani suo ori accommodantes, formavêre *Magontiacum*, sive *Maguntiacum*, & *Mogontiacum*: ut *Iulich*, *Iuliacum*; *Zolpich*, *Tolbiacum*; *Blarich*, *Blariacum*: de quibus suo loco dicetur. *Mogonum* dictum fuisse flumen, Germanicè *Mogen*, sive antiquâ dialecto *Mogon*; haud temerè contra antiquissimos auctores crediderim Reginoni, & ejus sæculi scriptoribus: à quibus fictum id suspicor è Latino urbis nomine. Ipsi Germani posteriores urbis nomen, ut pleraq; alia, contrahentes, dixêre *Maintz*, & *Meintz*, unde postea Latinè loquentes fecêre vocabulum MOGONTIA, & nonnulli MOGUNTIA. Quamquàm id sumtum credo ex Antonini itinerario; ubi in itinere Treveris Argentoratum, mutilatum legi vocabulum *Mogontia*, pro *Mogontiacum*, paullo antè præcedens coarguit iter Mediolano Moguntiacum: ubi bis idem vocabulum integrum perscribitur. Scilicet adeò vitiata præsanis probisque placent. Ptolemæus in positu hujus urbis, solens suo more, haud leviter erravit; infra Obringam amnem (vulgò nunc dici *Are*, suo loco ostendam) Μοκοντίακον, *Mocontiacum* suum in Germaniâ inferiore, quæ Obringâ terminabatur, collocans.

Ceterùm urbs hæc in antiquissimis certè Germaniæ Cisrhenanæ censenda est; ut cujus prima fundamenta sine dubio jam ante Christi nativitatem jacta sunt. quam vetustissimam ejus originem certis argumentis deducere conabor. Florus lib. IV, cap ultimo de Drusi rebus in Germania gestis loquens; *Prætereà*, inquit, *in tutelam provinciarum, præsidia atq; custodias ubiq; disposuit, per Mosim flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta amplius castella direxit: Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusq; firmavit.* Sunt qui hèic *Bononiam* legere malunt & *Gesoriacum*. Sed quid monstri? quomodò Bononiam (*Boulogne* nunc vulgò dicitur, Galliæ portus; unde in Britanniam trajecturi solvunt) ponte junxit?

aut cui adversæ ripæ? scilicet proximo Britanniæ litori? Satis absurdè mehercules, atque inepte; quum oceani fretum intercedat millibus passuum circiter xxx. Cur autem Florus scripsit *Bononiam & Gessoriacum?* quum duo ista unius ejusdemque fuerint loci diversis temporibus vocabula: ut infrà satis certis probabitur argumentis. item, quid Bononia, seu Gessoriacus, extremus quondam Galliæ ad septemtriones portus, ad Drusi res gestas in Germaniâ? Atqui, inquies, Mosa etiam Galliæ flumen. Rectè: haud equidem nego. at in eâ Galliæ Belgicæ parte, quæ Germania Cisrhenana Romanis dicta. Manuscripta certè exemplaria habent *Bonnam & Genostiam*; vetus editio *Bonnam & Gesoniam*. Rectè ubique legi *Bonnam*, infrà etiam fusiùs demonstrabo. *Magontiacum* legendum, eo probari potest, quòd duo ista loca pontibus junxisse Drusum, classibusque firmasse, auctor adfirmat. quod certè ad Bonnam & Magontiacum factum. De Bonnâ suo loco; de Magontiaco nunc exponam. Auctor noster, sub initium annal. lib. I, *Germanicum*, inquit, *Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit:* & infrà, eodem libro: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen superiori, sub C. Silio legato: inferiorem A. Cæcina curabat.* Divisus universus VIII legionum exercitus erat, quemadmodùm ipsa Germania Cisrhenana, in *inferiorem*, & *superiorem*. terminus, seu limes inter utrumque, Abrinca flumen. Inferiorem exercitum in duas rursum parteis divisum, duas legiones ad Aram Ubiorum, totidem ad Vetera collocat auctor, eodem annali: quorum locorum hic *Santen* nunc vocatur apud ripam Rheni, in ducatu Clivensi; ille idem est, qui posteà *Bonna* dictus. Superioris exercitus IV itidem legiones ad Magontiacum habuisse hiberna, inde liquet, quòd semper Drusus, filiusque ejus Germanicus, & alii hujus exercitus legati, in Cattos, qui nunc sunt Hassi & Thuringi, exercitum ducturi, hac parte Rhenum transiverunt. Auctor noster eodem annali: *Igitur Germanicus quatuor legiones quinq; auxiliarium millia, & tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium, Cæcinæ tradit. totidem legiones, duplicem sociorum numerum, ipse ducit. positoque castello super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit.* & paullo pòst: *Cæsar incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum.* IV legiones, in inferiori Germaniâ hibernantes, A. Cæcinæ, inferioris exercitus legato, tradiderat: qui apud Vetera, ut copiosiùs alibi docebitur, Rhenum transgressus, in Marsos retendit. Ipse superiorem exercitum, IV itidem legiones, per Taunum montem, in Chattos rapuit. *Taunum* montem esse eum, qui trans Rhenum Magontiaco objacens, vulgari nunc vocabulo dicitur *der Heyrich*, sive *Hoheruck*, *Mattiumque* nunc opidum *Marpurgium*, suo loco probabitur. Ex locorum igitur situ, & ratione itineris, satis apertè perspicitur, Magontiaci superioris exercitus fuisse castra. Sic annal. XII: *Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut anteirent populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum. divisique in duo agmina, qui lævum iter petiverant, recens reversos, prædâque per luxum usos, & somno graves circumvenère. Aucta lætitia, quòd quosdam è clade Variani, post quadragesimum annum, servitio exemerant. At qui dextris & propioribus compendiis ierant, obvio hosti & aciem auso plus cladis faciunt. Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnæ præberent.* Trepidatum in superiore Germaniâ in castris Magontiacensibus; maximè verò in proximo illo trans Rhenum præsidio. unde proximarum nationum Vangionum ac Nemetarum auxiliares legatus Pomponius contra hosteis misit, per montem Taunum. ipse quoque transgressus Rhenum cum legionibus, in eodem monte, apud præsidiarium castellum oppertus est. Ex iisdem haud dubiè hibernis, eodemque itinere, C. Silium, ejusdem exercitus legatum, bis in Cattos ire jussit Germanicus, annal. II. Sed & historiar. IV, quum Batavi Caninefatesque, Civile duce rebellantes, in societatem armorum traxissent Transrhenanos, expugnatis omnibus ferè inferioris Germaniæ castris; unum solum in superiore Germaniâ oppugnatur Magontiacum: nullam videlicet aliam ob causam, quàm quòd heic quoque castra, & milites Romani. Oppugnarunt autem Vsipii, Catti, & Mattiaci: scilicet quia Catti & Mattiaci huic ripæ proximi. At clariùs id patet ex eodem libro suprà. *Sic mitigatis armis, Bonnam, hiberna primæ legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat. ejus jussu directam adversùs Batavos aciem, tamquàm à Maguntiaco legiones sequerentur: ejusdem proditione cæsos, nullis supervenientibus auxiliis.* Et paullo antè: *Neque enim ambiguè fremebant, emissas à Maguntiaco Batavorum cohortes.* & anteà etiam: *Mox occultis nuntiis pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut suprà retulimus, ac tum Magontiaci agentes.* Hinc infrà, eodem libro, quum inferior exercitus, interfecto duce Voculâ, Herennio verò & Numisio legatis vinctis, *pro imperio Galliarum jurasset: divisæ*, inquit

auctor,

auctor, *inter Tutorem & Classicum curæ. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit. Occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detractaverant, Classicus corruptissimum quemque è deditis pergere ad obsessos jubet, veniam ostentantes, si præsentia sequerentur. aliter nihil spei.* & paullo pòst: *Cohortium, alarum, legionum hiberna subversa, crematque: iis tantùm relictis, quæ Magontiaci ac Vindonissæ sita sunt.* Quibus verbis disertè jam castra hiberna ad Magontiacum ponuntur. Notandum autem, auctorem suprà scribere, *tamquàm à Magontiaco legiones sequerentur:* non legio. IV namque illic legiones, id est, universus Germaniæ superioris exercitus. Quò superiora etiam illa, annal. lib. I, intelligenda: *Germanicus superiorem ad exercitum profectus, Secundam & Tertiamdecumam & Sextamdecumam legiones, nihil contatas, sacramento adigit. Quartadecumani paullum dubitaverunt.* Sed & Drusus, Germanici pater, in Cattos Cheruscosque arma ferens, ab eodem Magontiaco legiones Rhenum traduxit. Patet id ex Dionis lib. LIV; ubi castellum cum præsidio prope Rhenum in Cattis posuisse narratur. nempe posuit in Tauno monte, ut testem suprà audivimus Tacitum. proximum quidpe hoc erat iter ab Rheno in Chattos proficiscendi: in Chattos scilicet eos, qui, expulsis Ubiis, Transrhenanâ gente, agrisque eorum occupatis, mutato nomine, ripæ proximi Mattiaci dicti sunt, circa Marpurgium Cattorum gentis caput; ut suo loco ostendetur. Idem Dio lib. LV tradit, ultimâ expeditione perveniisse eum per Chattorum fineis, ad Svevos usque; nempe Hermunduros; qui uni ex omnibus Suevis, Cattis cis Albim proximi. Cattis superatis, Visurgim amnem transgressum, in Cheruscos arma convertisse: omniaque populando ad Albim perveniisse. hunc quoque tranfire quum conaretur, à muliere, quæ humanâ formâ amplior ei adparuit, retro ire jussum esse. ad Rhenum, eâdem haud dubiè quâ ierat viâ, properantem, antequàm flumen attingeret, in itinere morbo decessisse. militeis defuncto cenotaphium apud Rheni ripam posuisse. quod Magontiaci factum, auctor est Eutropius lib. VII; ut mox videbimus. Tam crebri igitur quum facti sint Romano exercitui à Magontiaco transitus Rheni in Chattos, proximasque genteis; quis jam dubitare potest, pontem heic fuisse? Credo neminem. Omnino igitur legendum in Floro; *Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit.* Classem fuisse ad superiora castra, id est, Magontiaci, testis est & Tacitus, annal. lib. I: ubi seditionem inferioris exercitus narrans, *Cæsar*, inquit, *arma, classem, socios, demittere Rheno parat.* quam non Bonnæ, sive ad Aram Ubiorum tunc fuisse, sed ad Magontiacum; inde liquet, quòd tunc temporis milites in hibernis Bonnensibus nulli; antequàm duæ legiones sedatæ ex æstivis, quam circa Geldubam fuisse infrà ostendetur, eò reductæ.

Magontiacum igitur opidum primum sui conditorem habuit Cl Drusum Neronem, Cæsaris Augusti privignum, Tiberii imperatoris fratrem; qui castra heic legionum posuit, locumque mœnibus haud dubiè firmavit. Præpositus autem is fuit his oris statim post cladem Lollianam, teste Paterculo, in libro II; M Crasso, & Cn Cornelio Coss., ut auctor est Dio lib. LIV: id est, anno urbis IↃCCXXXIX; ante natum Christum XIV. Locum tamen ipsum etiam ante Romanorum in eo hibernationem, fuisse in vici modum habitatum; indicat nomen Celticâ lingvâ formatum: quod Drusus Romanus non primus imposuit; sed ab incolis jam antè impositum invênit. Ceterùm dignitatem inter totius Germaniæ opida habuit semper secundam ab Agrippinensium urbe; quæ & ætate, & amplitudine, simulque dignitate fuit prior. Magontiacum verò perpetuò ad posteriora usque sæcula, superioris Germaniæ exercitus ducisque fuit sedes. unde ipse etiam dux cognominatus est *Magontiacensis*; eodemque nomine ducatus, quem ille rexit: cujus fines fuêre iidem qui Vangionum ac Nemetum cum parte Trevirorum. sic enim Notitia imperii:

Sub dispositione viri spectabilis, ducis Mogontiacensis:

Præfectura militum

Pacensium	*Saletione.*
Menapiorum	*Tabernis.*
Anderecianorum	*Vico Iulio.*
Vindicum	*Nemetes.*
Martensium	*Altaripa.*
Secundæ Flaviæ	*Vangiones.*
Armigerorum	*Mogontiaco.*
Bingensium	*Bingio.*
Balistariorum	*Bodobriga.*
Defensorum	*Confluentibus.*
Acincensium	*Antonaco.*

Supra Nemetes autem Triboccorum regio Argentoratensi comiti subdita fuit; qui & ipse duci Magontiacensi, ut totius Germaniæ superioris præfecto, suppositus fuit. Notitia imperii: *Sub dispositione viri spectabilis, comitis Argentoratensis, tractus Argentoratensis.* Et libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Germ. I. Metrop. civ. Magontiacensium. Civ. Argentoratensium; hoc est, Stratisburg. Civ. Nemetum; hoc est, Spira. Civ. Vangionum; hoc est, VVarmacia.* Hæc igitur de vetustate dignitateq; urbis Maguntiacensis. Ceterùm de cenotaphio, Druso defuncto à militibus heic posito, controversiam movet doctissimus Lipsius Dioni ex Tacito, aut huic ex illo. quæ uti diligentiùs discutiatur, operæ pretium existimo. De arâ, Druso defuncto ad Alisonem castellum positâ, Taciti verba hæc sunt, annal. II: *Cæsar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Chattos facere jubet. ipse, audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neq; Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, principis Chattorum, conjugem filiamque raperet. neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecère, ad famam adventus ejus dilapsi. tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honoriq; patris princeps ipse cum legionibus decurrit. tumulum iterare haut visum. & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Ad hæc de arâ Lipsius: *Druso mortuo cenotaphium decretum ad Rhenum ipsum. Dio* LV, *& Svetonius.* & mox: *Volunt id cenotaphium ad Moguntiacum fuisse: idq; ex Eutropio sumunt, lib.* VII. *repugnat hic locus, qui constituit inter Lupiam & Rhenum.* Non repugnat, mi Lipsi; nullo modo sed diversam facit aram. duæ quidpe fuêre: altera ad Alisonem castellum & Lupiam flumen; de quâ heic loquitur Tacitus; quamque latiùs suo loco explicabo: ad Rhenum & Maguntiacum altera; de quâ sic Dio libro prædicto: Καὶ ὁ μὲν ἐς τε τὸ Ἄρρον πεδίον ὑπὸ τῶν ἱππέων, τῶν τε ἐς τὸ ἱππικὸν ἀκριβῶς τελούντων καὶ τῶν ἐκ Βιγιλιῶν ἡλίκων ὄντων, ἠνέχθη· καὶ τοῦτο μὲν δοθεὶς, εἰς τὸ Σεβαστὸν μνημεῖον καλεῖται· Γερμανικός τε μετὰ τῶν παίδων ἐπωνομάσθη, καὶ ἡμᾶς ἐκ εἰκόνων καὶ ἀγάλματα λαβών. hoc est: *Drusi funus ab iis, qui ordinem equestrem cum dignitate servabant, & à genere senatorio natis, in campum Martium est delatum. ibi cremati reliquiæ in Augusti sepulcrum conditæ sunt. cognomenque Germanici ei & filiis datum; honoresque statuarum, & arcus, & cenotaphii, ad ipsum Rhenum tributi.* Et Eutropius lib. VII: *Post hunc Claudius fuit, patruus Caligulæ, Drusi, qui apud Moguntiacum monumentum habet, filius.* Ex hoc igitur intelligo, statuas & arcum triumphalem Romæ fuisse posita: solum verò cenotaphium Magontiaci ad Rhenum. Svetonius, in Claudio, aram juxta cenotaphium fuisse sitam, haud obscurè indicat per verbum *supplicarent. Exercitus*, inquit, *honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publicè supplicarent.* Quid, quæso, Galliarum civitates ultra Rhenum, ad Alisonem castellum prope Luppiæ fluminis fontem? Certè error hic est Lipsii: duæque diversæ fuêre aræ, Druso positæ: quarum alteram, uti antè dictum, milites præsidiarii castelli Alisonis, alteram exercitus apud Rhenum, Maguntiacum in hiberna reversus, excitavit. Juxta hanc *cenotaphium* fuit; ut Dio tradit: quod *monumentum* vocat Eutropius; & *tumulum honorarium* Svetonius. Durasse id ad Valentis usque principatum, cujus jussu breviarium rerum Romanarum Eutropius composuit, ex verbis ejus patet.

Hactenus igitur de tribus Germanicis nationibus, *Tribocchis, Nemetibus, Vangionibus*; qui partem Mediomatricûm agrorum olim occupatam coluerunt.

CAP. XIV.

De TREVERIS.

MEDIOMATRICIS juncti fuêre ab septemtrionibus TREVERI, longè latéque Rhenum inter Mosamque flumina incolentes. Nomen eorum apud auctores sæpiùs variatur. in aliis quidpe Cæsaris exemplaribus dicuntur *Treveri*, in aliis *Treviri*. & consimili modo in aliorum auctorum diversis exemplaribus. In Taciti annalibus atque historiis quum constanter ubique legantur *Treveri*; tamen IV historiarum, singularis nominativus legitur *Tutor Trevir*. In Antonini itinerario ferè ubique sunt *Triveri*. In Græcorum quoque scriptorum libris variè scribuntur. nam apud Dionem, in uno eodemque libro XL, modò sunt Τρηκήροι, modò Τρεκήροι, modò Τρηκίροι, ut & apud Strabonem: apud Ptolemæum Τρηβιροί. In Notitiâ imperii Romani sæpè sunt *Triberi*, Græcâ magis, quàm Latinâ scriptione. Causa hujus variationis primùm à Germanis profecta est; quia ipsi, pro ratione variarum dialectorum, nomen id multipliciter variaverunt. Germanicæ autem hos fuisse originis, adserit Tacitus, in lib. de Germaniâ: *Treveri & Nervii circa affectationem*

tionem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt: tamquàm per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur.

Terminos agrorum habuêre, à meridie eosdem, quos à septemtrionibus statui Mediomatricis. Versùs occasum Mosâ flumine à Rhemis separabantur. utrumque limitem affirmat Ptolemæus, in descriptione Galliæ Belgicæ, his verbis: Ἀνατολικώτεροι τῶν Ῥημῶν, Ἀρκτικώτεροι μὲν Τρηβιροὶ, μεσημβρινώτεροι δὲ Μεδιομάτρικες. id est: *Rhemis orientaliores sunt ad septemtriones Treviri, ad meridiem Mediomatrices.* Cæsar etiam pluribus in locis ostendit, Rhemis finitimos fuisse Treviros. Belli Gallici comment. V: *At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere; iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam abditis, (quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare instituit.* Et posteà: *Quartam* legionem *in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare jussit.* & rursus eodem commentario: *Interim ad Labienum per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæsaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia pass. L abesset, eóque post horam IX diei Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur: quo clamore significatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlatâ, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omneis in Treviros reducit.* Paullo pòst eodem: *His rebus confectis, in concilio pronuntiat* Indutiomarus Trevir, *accersitum se à Senonibus, & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus. Huc*, in Senones & Carnutes, *se iter facturum per fineis Rhemorum; eorumque agros populaturum: ac priusquàm id faciat, castra Labieni oppugnaturum.* Iuxta Rhemos ab eodem occidente finitimos quoque habuêre Nervios, inter duo opida, Mosæ adposita, *Masieres*, & *Charlemont*. Comment. VI: *Per Arduennam silvam; quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet.* Ab septemtrionibus claudebantur finibus Pæmanorum, Cæresorum, Segnorum, & Condrusorum. Cæsar eodem commentario: *Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Treviroſque.* & comment. II; ubi numerum recensèt armatorum, quem pro se quæque Belgarum civitates ad commune bellum adversùs Romanos pollicitæ erant: *Condrusos, Eburones, Cæresos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, ad XL millia.* Limitem heic statuo, per lineam ab opido *Charlemont* ad opidum Rheni *Andernach.* Sed hic limes posteà, sub Augusto Cæsare ex parte, quâ Rhenum accessit, immutatus est: traductis ex Germaniâ Vbiis in citeriorem ripam; & Germaniâ Cisrhenanâ in Superiorem & Inferiorem per Abrincam amnem (nunc dicitur *Are*) divisâ. quâ ratione particula Condrusorum agri, Rheno proxima, Trevirorum accessit titulo; ut infrà patebit. Limitem igitur ejus sæculi statuo, lineam ab opido *Charlemont*, per opida *Rochefort, La Roche*, & *S. Vit*, ad opidum *Kerpen*; hinc flumen Abrincam, in Rhenum defluens. Ab oriente Rhenus amnis, ipsius Galliæ terminus, Treviros ab Vbiis, Transrhenanâ gente, arcebat Cæsaris ævo: cujus rei testis est ipse, passim in commentariis suis. Comment. III: *T. Labienum legatum in Treviros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit.* Comment. IV: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triboccorum, Trevirorum, citatus fertur.* Comment. V: *Hæc* Trevirorum *civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum; Rhenumque, ut suprà demonstravimus, tangit.* & paullo pòst, de Arduennâ silvâ: *Quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet.* Comment. VI, de eâdem: *Quæ est totius Galliæ maxima; atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet.* & eodem comment. anteà: *Cæsar, postquàm ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit.* paullo pòst: *Notâ atque usitatâ ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur. firmo in Trevirîs præsidio ad pontem relicto, ne quis ab his subitò motus oriretur, reliquas copias equitatumque traducit.* Et mox infrà, de eodem ponte, ex Germaniâ rediens, *reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum* CC *rescindit.* Cæsaris igitur tempestate ad Rhenum usque pertinuisse Trevirorum fineis, tot tantisque testimoniis satis confirmatur. Plinius tamen, lib. IV, cap. XVI, Vangiones Vbiis, qui post Cæsarem cis Rhenum infra Andernacum coluerunt, continuare videtur. *Rhenum autem*, inquit, *accolentes Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Tribocci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Item Tacitus, libro de Germaniâ: *Treviri & Nervii, circa affectationem Germanicæ originis, ultro ambitiosi sunt: tamquàm per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones,*

nes, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt. Vbi Trebocis, Nemetibus, Vangionibus, Vbiis, ac Batavis disertè Rheni ripam tribuere videtur: Treviris autem non magis, quàm Nerviis, quos in medio Belgicæ fuisse, infrà ostendetur. Verùm uterque auctor, in istâ gentium conjunctione, non tam ordinem spectavit, quo quæque gens incoluit, quàm originem. eas quidpe junctim enarrare voluerunt, quæ sine controversiâ Germanici erant generis. extra quorum numerum ponendi videbantur Treviri ac Nervii. Proinde ex horum testimoniis nihil adfirmari, negarive potest. At Ptolemæus certè, ex quo uno, ceu geographo, satis de eâ re constare debebat, in ripâ omnino non agnoscit. Verùm ne hujus quidem, quia magnus harum partium perturbator, auctoritas heic valere potest. Strabo verò lib. IV, illiç eos collocat. Μετὰ δὲ τὲς Μεδιοματρικὲς, inquit, καὶ Τριβόκχους, παροικοῦσι τὸν Ῥῆνον Τρηουῖροι· *Post Mediomatricos & Tribocchos Rhenum accolunt Treviri.* Sed hoc utrùm suâ ætate sic se habere compertum habuerit Strabo; an verò, ut pleraque alia Galliæ, ex Cæsaris commentariis desumserit, haud facilè dictu est. Coluisse tamen Treviros ripam amnis, Plinii quoque ac Taciti ævo, ex eorum comprobari potest monumentis. Tacitus historiar. VI: *Divisæ inde inter Tutorem & Classicum curæ. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum ad superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit.* paullo post: *Cohortium, alarum, legionum hiberna subversa, crematque: iis tantùm relictis, quæ Maguntiaci ac Vindonissæ sita sunt.* & posteà: *Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniæ ripam & ardua Alpium præsidiis claudere. Atque interim Vndevicesima legio Vindonissâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam, irrupère. Accessit ala Singularium, excita olim à Vitellio; deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Iul. Briganticus, sorore Civilis genitus, ut fermè acerrima proximorum odia sunt. invisus avunculo, infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Nemetum, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit; corruptis spe, aut motu subactis legionariis. qui primò cohortem, præmissam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces exercitusque Romani propinquabant, honesto transfugio redière: secutis Tribocis, Vangionibusque, & Nemetibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit: fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat. sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, & reperto vado proditus, fususque. Eâ clade perculsi Treveri. & plebes, omissis armis, per agros palatur.* In his igitur notandum, Tutorem Treverum ad superiorem Rheni ripam Vangiones, Nemetes, Tribocosque in parteis traxisse. qui adventu Romanorum exercituum, unà cum legionariis, ad obsequium redière. Tutor ab exteris, seu finitimis destitutus, cum solis popularibus trans Navam flumen Bingium concessit, in suos fineis. ubi *fusus; & plebes, omissis armis, per agros palabatur.* Vangionum si fuisset Bingium; haud satis tutò in alienos agros, in vicum alienis Romanorumque parti faventibus Vangionibus habitatum, concessisset. Idem auctor, historiar. V: *Transière Rhenum Tutor quoque & Classicus, &* CXIII *Treverorum senatores.* nimirum è suâ ripâ, quæ erat à Navæ confluente, ad confluentem Abrincæ usque. nam per alienos, sive Vangionum supra Navæ confluentem, seu per Vbiorum infra Abrincam, fineis haud tutus dabatur transitus, utrisque populis Romanorum parteis tum sequentibus. Hæc igitur argumenta è Tacito satis valida, atque certa. Plinii testimonium, quod haud dubiè in historiâ Germanicâ scriptum reliquit, apud Svetonium, in vitâ C. Caligulæ, legitur hujusmodi: *Vbi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gætulicus Tiburi genitum scribit: Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra Confluentes. addit etiam pro argumento aras ibi ostendi inscriptas,* Ob Agrippinæ puerperium. *Versiculi, imperante mox eo, divulgati, apud hibernas legionum procreatum indicant:*

In castris natus, patriis nutritus in armis.
Iam designati principis omen erat.

Confluentes heic intelliguntur Rheni ac Mosellæ; ad quos tunc castra Romanorum: nunc opidum dicitur, vitiato vocabulo Latino, *Coblenz.* Satis igitur apertè Plinius ostendit, vicum illum Ambiatinum in Treveris, unâ cum castris Confluentinis fuisse in ripâ Rheni. Terminum igitur Treveri Plinii Tacitique ævo, & posteà etiam, habuêre ab oriente eumdem, quem Cæsaris sæculo; id est, Rhenum amnem, à Navâ flumine, limite Vangionum, ad Abrincam flumen usque, quod vulgò est *Are.* Infra Antonacum cur terminum Trevirorum producam, ratio hæc est; quòd in Notitiâ imperii, sub duce Magontiacensi castra referuntur militum Acincensium, Atonaci sita; quemadmodùm & castra Bingensia.

quod

quod nullâ de causâ factum, nisi quia Antonacum, unà cum Bingio, fuit opidum Trevererorum; quorum agri orientales, id est, ad ripam Rheni pertinentes, superioris Germaniæ ducatui fuêre subjecti. Sed Cæsaris etiam ævo eò usque pertinuisse Treveros, ex ipsius demonstrari potest commentariis: quamvis paullo altiore verborum ejus repetitione; quæ ideò necessaria, quia immane in iis circa has oras latet mendum. Commentario igitur IV: Vsipetes atque Tenchtheri Germani Transrhenani, Rheno trajecto, primùm in Menapiorum, mox in Eburonum atque Condrusorum pervenerant fineis. Cæsar, eâ re cognitâ, exercitum contra eos movit ex Aulercis & Lexoviis. Paucorum dierum iter quum abesset, Germani legatos ad eum mittunt, postulatum, ut sibi aut agros tribuat, aut armis occupatos tenere patiatur. Id quum ille abnueret, obferretque conditionem, *si in Vbiorum finibus trans Rhenum considere vellent, se id ab Vbiis impetraturum: legati hæc se ad suos relaturos dixerunt, &, re deliberatâ, post diem tertium reversuros. interèa ne propiùs se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim, magnam partem equitatus ab his, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ, ad Ambivaritos* (legendum *Aduaticos*, suo loco ostendam) *trans Mosam missam. hos exspectari equiteis, atque ejus rei causâ moram interponi arbitrabatur. Quum ab hoste non ampliùs passuum* XII *millibus abesset; ut erat constitutum, ad eum legati reverturtur. petunt, sibi uti potestatem faceret in Vbios legatos mittendi. quorum si principes ac senatores sibi jurejurando fidem fecissent; eâ conditione, quæ à Cæsare ferretur, se usuros ostendebant. ad has res conficiendas, sibi tridui spatium daret. Hæc omnia Cæsar eódem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui morâ interpositâ, equites eorum, qui abessent, reverterentur. tamen, sese non longiùs millibus passuum* IV, *aquationis causâ, processurum eo die, dixit. huc proximo die quamfrequentissimi convenirent, ut de eorum postulatis cognosceret.* Hic igitur dies induciis datus. *Germani autem, impetu facto, equitatum Cæsaris, qui præmissus erat, in fugam conjecerunt. Nihilo minùs tamen postridiè manè ad eum in castra venerunt; simul sui purgandi causâ, quòd contrà atque esset dictum, prælium pridiè commissent; simul, ut, si quid possent, de induciis fallendo impetrarent. Quos Cæsar retineri jussit: & celeriter* IIX *millium itinere confecto, priùs ad hostium castra pervênit, quàm, quid ageret, Germani sentire possent. Quibus rebus subitò perterriti; & celeritate adventus* Romanorum, *& discessu suorum.* Romani mox *in castra irrumpunt. Quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper restiterunt, & prælium commiserunt. at reliqua multitudo, puerorum mulierumque, passim fugere cæperunt. ad quos consectandos Cæsar equitatum misit. Germani, post terga clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis, se ex castris ejecerunt: & quum ad confluentem Mosæ & Rheni pervenissent, reliquâ fugâ desperatâ, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt; atque ibi timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi perierunt. Germanico bello confecto, multis de causis Cæsar statuit, sibi Rhenum esse transeundum.* quarum una erat, quòd *Vbii (qui uni ex Transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant) magnoperè orabant, ut sibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerentur.* Ponte igitur *effecto, exercitus transducitur. Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fineis Sigambrorum contendit. Paucos dies in eorum finibus moratus, se in Vbiorum fineis recepit: atque his auxilium pollicitus, si à Svevis premerentur. Diebus omnino* XVIII *trans Rhenum consumtis, se in Galliam recepit; pontemque rescidit.* Hactenus Cæsaris narratio, tota penè ejus relata verbis: in quibus ingens hactenus latitavit mendum in voce *Mosæ:* quod doctissimos etiam viros in fœdissimos detrusit errores: quos hoc loco discussisse nec alienum ab re, & laboris fuerit pretium. Mosæ equidem Rhenique confluentem Cæsar heic intellexisse poterat, qui aliàs Mosæ Vahalisque adpellatur. sic namque Tacitus quoque, histor. lib. V: *Spatium, velut æquoris, captum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum oceano affundit.* scilicet, quia Vahales pars est Rheni; ut infrà ostendetur. Verùm confluens iste fuit (quod infrà, in Batavis, satis firmis probabitur argumentis) proximè oceanum, ad opidum *Geerfliet.* quò Germani post prœlium, cum Cæsare infeliciter in Condrusis commissum, perfugere haud poterant. Condrusorum quidpe (quos Treviris conterminos fuisse, suprà dixi, pluribusque infrà firmabo argumentis) fines à dicto confluente abfuerunt millia passuum circiter CXXV. quod spatium, etiam expedito viatori, vix intra quintum diem confici potest. Dio equidem, lib. XXXIX, dictos Germanos, *Rhenum transgressos, in Treverorum pervenisse fineis*, ibique à Cæsare cæsos esse narrat. Verùm id ei eâ ratione factum, quòd Condrusi sub imperio fuerunt, sive *in clientelâ* Treverorum; teste Cæsare, eodem comment. IV. Thomas Hubertus Leodius, qui de Eburonibus librum conscripsit, quum ex hoc Cæsaris commentario cognovisset, dictos Germanos in Eburonum fineis pervenisse; mendo isto, quod hæret in

vocabulo

vocabulo *Mosæ*, longiùs seductus, Eburonum fineis ab Treveris ad oceanum usque protulit. quâ re & Menapios, & quos Cæsar in Selandicis, ut infrà monstrabitur, collocat insulis, sedibus suis exturbavit. Alii in alios, eodem ex mendo, prolapsi sunt errores. Verùm Huberto animadvertendum erat, Cæsarem ipso in loco, ubi Germanos fuderat, fugaveratque, vel sanè haud procul, super Rhenum struxisse pontem. qui prope oceanum, ad dictum Mosæ confluentem exstructus si fuisset; certè Cæsar eo non in Vbios, ne in Sigambros quidem, sed longissimè infrà, in insulæ Batavorum infimam partem transisset. Ad Vbiorum autem ripam pontem pertinuisse, satis clarè ex eo patet, quòd Cæsar Sigambrorum (quos Vbiis fuisse conterminos suo loco docebitur) è finibus regrediens, in Vbiorum fineis, atque inde eodem ponte in Galliam se recepit. Purgo igitur mendum illud immane ex voce *Mosæ*, rescripto vocabulo *Mosellæ:* ad cujus confluentem cuncta, quæ de dictâ pugnâ à Cæsare narrantur, quamrectissimè quadrant. Certior autem uti sis, me hoc judicio non falli; refer huc quæ Cæsar commentario sexto, de eodem ponte memorat. *Cæsar, postquàm ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit. quarum erat altera, quòd auxilia contra se Treviris miserant; altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His constitutis rebus, paullum supra eum locum, quo anteà exercitum transduxerat, facere pontem instituit. Notâ atque usitatâ ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treveris præsidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subitò motus oriretur, reliquas copias, equitatumque transducit. Vbii, qui antè obsides dederant, atque in deditionem venerant, purgandi sui causâ, ad eum legatos mittunt.* Et eodem comment. posteà: *Cæsar, postquàm per Vbios exploratores comperit, Svevos sese in silvas recepisse; inopiam frumenti veritus, constituit non progredi longiùs: sed, ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret; atque ut eorum auxilia tardaret; reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum* CC, *rescindit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum* IV *constituit, præsidiumque cohortium* XII, *pontis tuendi causâ, ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat.* Pons igitur ille primus & ipse aut in Treviris fuit, aut in horum finitimis Condrusis; in quorum finibus Cæsar Germanos fudit. Vnde clariùs jam patet, legendum in IV commentario; *ad confluentem Mosellæ & Rheni.* Sed eadem res ex Floro etiam demonstrari potest: quamquàm in hujus quoque exemplaribus idem vocabulum fœdè per imperitos librarios vitiatum sit. Lib. III, cap. X, eamdem historiam breviter referens; *Iterum de Germanis*, inquit, *Tencteri querebantur. heic verò jam Cæsar ultra Mosulam navali ponte transgreditur, ipsumque Rhenum; & Herciniis hostem quærit in silvis.* Ita equidem Viretus nomen amnis restituit: quum manu scripta ejus exemplaria & vetus editio haberent, *Massiliam.* Verùm ex hac voce quis non conjecerit, scribendum potiùs esse *Mosellam*, quàm *Mosulam?* nam *ll* facili lapsu in *li* corrumpi poterat. At quæ isthæc est barbara loquutio, *ultra Mosellam transgreditur?* An non elegantiùs, multoque magis Latinè fuisset, *Mosellam transgreditur?* Omnino arbitror. Lego igitur sic: *Heic verò jam Cæsar infra Mosellam navali ponte transgreditur ipsum Rhenum.* quidpe non Mosellam tunc transiit Cæsar, ex Aulercis & Lexoviis, (ut testis ipse in fine comment. III) quorum opida antiqua nunc dicuntur in Normanniâ *Evreux* & *Lisieux*, in Condrusorum fineis tendens. Huc jam adsit versutus ille philosophus (seu medicum se dici malit) qui disceptationes chorographicas contra commentarium meum, de Rheni ostiis, nuper edidit. Iudicium & religionem hominis, nullam literulam in antiquis auctorum exemplaribus immutandam existimantis, mirabor sanè & laudabo, si omnia ista disertissima tot auctorum documenta ad Mosæ Rhenique confluentem pertrahere quiverit. Verùm de hoc chorographo commodior in Batavis erit locus plura dicere. Cæsar, ut Germanos prope confluentem Mosellæ fusos à se retulit, statim de pontis structione, & transitu suo, narrationem subjicit: nec de mutatione loci, in quo pugnam conseruerat, quidquam memorat. ex quo satis dilucidè perspicitur, pontem primum factum infra confluentem Mosellæ, in Condrusis, haud longè infra castra Germanorum, è quibus illi ad Rheni ripam, haud procul à dicto confluente dissitam, profugerunt. Cæsar, eodem comment. VI, infrà: *Cæsar ad finitimas civitates nuntios dimittit: omneis evocat, spe prædæ, ad diripiendos Eburones.* & mox: *Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones; atque ultro omneis ad prædam evocari. Cogunt equitum duo millia Sigambri; qui sunt proximi Rheno: à quibus receptos ex fugâ Tenchteros atque Vsipetes, suprà docuimus. transeuntes Rhenum navibus, ratibusque,* XXX *millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fineis adeunt.* Sigambros inter Coloniam Agrippinensem & Rheni divortium, ripam amnis coluisse, & circa ipsam Coloniam, Eburonum prospexisse agros, infrà docebo. A Coloniâ igitur

igitur si mill. pass. ascendas XXX, incides in dictum opidum Antonacum: quo loco haud dubiè exstructus fuit alter ille Cæsaris pons, in Treviris; primus verò paullo infra hunc, in Condrusis. Atque hæc ratio rectè convenit cum eo, quod dixi, Antonacum ideò ducatui Magontiacensi tributum fuisse, quia opidum id erat Trevirorum; qui & ipsi, quâ Rhenum accedunt, superioris Germaniæ provinciæ fuêre adnumerati.

Limitibus igitur Trevirorum, sic undique constitutis, regiones nunc continentur istæ: Westraviæ pars inferior, inter Navam Mosellamque amneis: dein Treviricus episcopatus omnis; item ducatus Bullonienſis; Sedanensis ditio; ager Masirienſis; Luceburgiensis ducatus major pars, in medio sita; cujus opida, *Lucenburg, Arlon, Virton, Montmedy, La Frette, Chiny, Neufchastel, Bastoigne, Hoffalize, Clerf, S. Vit, Neuburg, Vianden, Dechery, Echternach, Bidburg, Greven Macherem, Rode Macheren.* item Colonienſis episcopatus opida, *Antonacum, Brisich, Zinsich, Köningsfeld.*

Caput gentis Trevirorum quondam fuit, auctore Ptolemæo, AUGUSTA TREVIRORUM. quam nunc esse eam urbem, quæ, Mosellæ flumini imposita, vulgari vocabulo Germanis dicitur TRIER, haud dubium esse potest; quando jam antè ostensum est, posterioribus temporibus principeis nationum urbeis, abjecto veteri ac proprio nomine, ipsarum nationum vocabulis indigetatas fuisse. unde hæc etiam Antonino, Marcellino, & aliis ejus ævi scriptoribus, plurali numero dicitur TREVIRI. Aethico cosmographo eadem urbs singulari numero vocatur TRIVERIS: eâdem scilicet ratione, uti *Divodurum Mediomatricorum* posteà dictum fuit *Mediomatrici*, & tandem *Metis*. Cum Aethico idem facit Sozomenus, lib. II, cap. XXVII; his verbis de Constantino imperatore & Athanasio loquens: Προσέταξεν αὐτὸν ἐν Τριβέρῃ τῇ πρὸς δύσιν Γαλατῶν οἰκεῖν. id est: *Iussit eum Triverim, quæ Gallorum occidentalium est urbs, incolere.* Tacito historiar. IV, adpellatur COLONIA TREVERORUM, in Vitellii principatu. Nummus Vespasiani sic habet: COL. AUG. TREVIROR. A quo colonia deducta sit, nullibi adnotatum reperio. Augusti auspiciis deductam, nomen indicat. Vnde etiam certum argumentum, jam ante Augusti, anteque Cæsaris tempora, antiquissimam fuisse Trevirorum urbem: quod principatus dignitas ostendit. *Opulentissimam* totius Belgicæ memorat, in Claudii principatu, *Augustæ* nomine, Mela lib. III, cap. II. Zosimus lib. III, sub Constantio, omnium Transalpinarum *maximam*. De Trebetâ quæ in monachalibus narrantur historiis, ceu fabulas anileis, abundantisque otii figmenta, pluribus refellere haud libet. Ceterùm quodnam urbs hæc proprium genuinumque habuerit nomen, antequàm colonia Romana eò deducta fuit, prorsus incertum est. Dextræ amnis ripæ jam inde à primis temporibus adpositam fuisse, adparet ex dicto Taciti historiar. IV: ubi pugna inter Germanos & Romanas legiones describitur. *Media acies Vbiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum, sinistri Bructeri, Tenctherique, pars montibus, alii viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi assiluêre, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit; increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellæ pons, qui ulteriora Coloniæ annectit, ab hostibus insessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens, intecto corpore promtus inter tela, felici temeritate, & fortissimi cujusque accursu, recuperatum pontem lectâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, & rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt.* Castra hæc erant trans amnem ac pontem. de quibus hæc, eodem libro antè: *Legiones*, Bonnâ Novesioque advenientes, *nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum considunt.* & posteà, paullo ante dictam pugnam: *Romanus exercitus castra fossâ valloque circumdedit: quis temerè anteà intutis consederat.*

Celebritatem urbi tunc maximam fuisse existimo, quum, sub Ammiani Marcellini ævum, imperatorum esset sedes. unde ipse, in lib. XV: *Belgica prima Mediomatricos prætendit, & Treviros, domicilium principum clarum.* & lib. XXVII, de Valentiniano ac Gratiano, ex Alemanniâ reversis: *Milites ad hiberna, imperatores Treveros reverterunt.* & lib. XXIX, de eodem Valentiniano, ex eâdem Alemanniâ, expeditione irritâ, regresso: *Valentinianus rediit Treveros mœstus.* Huc quoque Ausonii spectant versus, in descriptione Mosellæ:

Salve amnis laudate agris, laudate colonis,
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Et isti, in eodem carmine infrà perscripti:

—— Nec præmia in undis
Sola: sed Augustæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patrisque triumphos,

Hosti-

Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Histri.
Hæc profligati vênit modò laurea belli.

De triumpho loquitur, super Argentarienſi victoriâ acto. Eadem hæc cauſa fuit, cur Antoninus, quem hoc ſæculo itinerarium compoſuiſſe ſuprà in Rauricis dixi, primum de Pannoniis iter à Sirmio Treviros uſque direxerit: quia Treviris tunc domicilium imperatorum, & crebræ hinc ad Sirmium profectiones, ob bella Quadorum, Sarmatarum, Gothorumque, quæ leguntur apud Marcellinum. Hæc igitur de ipſo capite. nunc reliqua expediam. At primùm, quæ ad ripam Rheni, limitem Germaniæ. horum quidpe antiquitas atque origo certiſſima.

Primum eſt, ad ipſum Vangionum limitem, Navam amnem, quà is Rheno redditur, BINGIUM. quod hodiè nomen antiquum ſervans, vulgo vocatur *Bing* & *Bingen*; quemadmodùm omnia Germaniæ loca, in ING deſinentia. Ad lævam amnis ripam, id eſt, in Treveris, poſitum fuiſſe, jam anteà ex Tacito oſtenſum. Tabula itineraria, & Antonini unum iter, inter Magontiacum & Bingium XII habent millia paſſuum: parum rectè; quum re verâ ſint XVI. unde V corruptum ſuſpicor in I. Apud Antoninum alio in itinere, à Noviomago, id eſt, Spirâ, Bingium uſque ſunt millia XXV: & hinc Antunnacum XVII. utrobique loca intercedentia cum numeris millium interiiſſe puto. Sed apud eumdem, duobus in locis, nomen id corruptum legitur, *Vingium*, & *Vincum*.

Baudobrico		*Bonna*	
Saliſſone	XXII.	*Antunaco*	XVII.
Vingio	XXIII.	*Confluentibus*	VIII.
Mogontia	XII.	*Vinco*	XXVI.
		Noviomago	XXXIIII.
		Triveros	XIII.

In primo itinere bini prioris numeri longè abundant; ut infrà oſtendetur. in altero, inter Confluenteis & Bingium interiit tertium X: ſunt quidpe millia XXXVI. & hinc Noviomagum ad Moſellam paullo amplius. Vicum fuiſſe Bingium, ad Auſonii uſque ætatem, carmen ejus indicat.

Tranſieram celerem nebuloſo flumine Navam;
Addita miratus veteri nova mœnia vico:
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Intectæque jacent inopes ſuper arva caterva.

His enim verbis poëtam intellexiſſe *Bingium*, jam anteà in Tribocchis ad Argentoratum demonſtratum eſt. Notitia imperii caſtra heic ponit militum. eodem uſu fuiſſe locum jam inde ab Auguſti ævo, unumque ex illis L ampliùs caſtellis, quæ Druſus per Rheni ripam erexit, haud dubium eſt. Clades illa Romanorum quæ fuerit ad Bingium, Cannenſi ſimilis, nullibi adnotatum reperio.

A Bingio ad Confluenteis iter ſic in tabulâ & apud Antoninum deſcribitur:

Tabula;		Antoninus;	
Bingium		*Vingio*	
Voſavia	VIIII.	*Saliſſone*	XXIII.
Bontobrice	VIIII.	*Baudobrico*	XXII.
Confluentes	VIII.		

Apud Antoninum numerum millium utrobique abundare, jam anteà dixi. in tabulâ ſingulis numeris unum adde milliare; & rectum intervallum habebis inter Bingium & Confluenteis millium XXIX. *Voſavia* hodiè eſt *Ober VVeſel*, X millibus paſſuum a Bingio diſſitum. quam Althamerus, & Pirchaimerus *Ficeliam*, neſcio unde, adpellant. Apud Antoninum nomen hujus loci ſuſpicor fuiſſe literis adeò obſcuratis, uti legi nequiret. in cujus vicem poſteà è Marcellino quidam ſubſtituit *Saliſſonem*: quam ipſi Antonino & tabulæ eſſe *Saletionem*, nunc *Seltz*, ſuprà in Nemetibus oſtenſum eſt. Verùm tamen è voce *Saliſſone*, ſi geminum *ſſ* ejicias, vertaſque *n* in *u*: tranſpoſitis deinde ſyllabis, habebis vocabulum *Veſalio*. in hoc corrigas è tabulâ O in A; & erit probum germanumque loci nomen VESALIA. Tabulæ auctor an in primâ ſyllabâ O ſcripſerit, ego dubito. in quartâ malè legi V, loco L, certum eſt. Opidum id hodiè dicitur *Ober VVeſel*, id eſt, *Veſalia ſuperior*, ad diſcrimen opidi *Vnder Weſel*, id eſt, *inferioris Veſaliæ*; quæ poſteriori ſæculo, trans Rhenum,

Rhenum, ad Luppiæ confluentem exstructa est. cujus nulla apud veteres mentio. Superiorem quoque Vesaliam, unum fuisse ex L ampliùs Drusi castellis, ex quo conjiciam, non habeo, nisi quòd, uti tantus in unâ amnis ripâ castellorum numerus conficiatur, nulla loca, antiquis scriptoribus memorata, excludi possint.

Ab superiore Vesaliâ X iterum sunt millia ad opidum vulgari nunc vocabulo *Boppart.* quem eumdem esse locum, qui in tabulâ *Bontobrice*, & apud Antoninum *Baudobrico* dicitur; situs in ripâ Rheni, intervallum, quod penè in tabulâ constat, & nominis similitudo, convincunt. In Notitiâ imperii vocatur BODOBRIGA. unde apud Antoninum lego BAUDOBRICA, & in tabulâ BAUTOBRICA. Omnium recta est ratio, variantibus lingvæ Celticæ dialectis: quæ facilè AU in O, T in D, & G in C, & vice versâ, commutant. Antiquis Germanis credo fuisse *Bodebrige*, & *Boteprige*. unde posteà *Bobbrig*, & *Bopprig:* & mox *Bobbert, & Boppert*; quod tandem *Boppart*. Hoc etiam unum fuisse è L ampliùs Drusi castellis, Notitia imperii monet, castra heic militum posteriori etiam sæculo collocans.

A Baudobriga IX sunt mill. pass. ad Rheni Mosellæque confluenteis. Opidum heic nunc sternitur celebre ac præclarum, vulgari vocabulo *Coblenz:* quod antiquum, à Romanis impositum, nomen CONFLUENTES, apertè prodit. Solebant enim Romani opida ad confluenteis amnium condita, ipsorum confluentium vocabulo indigetare. unde etiamnum in Galliâ, ad Sequanæ Matronæque confluenteis vicus est *Confluens:* & eodem nomine opidum ad Sequanæ Aesiæque confluenteis. item in Burgundiæ comitatu, in confinio Lotharingiæ, ad Lantanæ aliorumque duûm amnium confluenteis. A Germanis pejùs id vocabulum vitiatum est in *Coblenz*. quo nomine, præter jam dictum opidum ad Mosellæ confluenteis, aliud est in Helvetiorum agro, ad Arolæ Rhenique confluenteis: de quo suo loco dictum. Germanos video patriâ lingvâ ejusmodi loca adpellasse *Gemünde:* quo vocabulo haud exiguo numero sunt opida in Germaniâ. nam *mund* est *os*; & *münde*, *ostium fluminis*. unde *Weisselmünde* arx ad Vistulæ amnis ostium. infra patriæ mihi terræ opidum Godanium; & *VVarnemünde*, ad Varni amnis ostium, infra Rostochium; item *Travemünde* ad Travæ ostium, infra Lubecam. *Gemünde* igitur nihil aliud est, quàm confluens fluminum. Fallitur quamvehementissimè simul atque delirat auctor annalium Fuldensium, qui Gemündam ad Simeræ aliusque rivi confluentem, XII circiter mill. pass. à Rheno sitam, *Caput montium vocatam* ait, *eo quòd ibi montes, per alveum fluminis Rheni tendentes, initium habent.* Primùm, aut diversam hujus loci esse etymologiam ab ceteris per Germaniam Gemündis, probetur; aut his omnibus quomodò Latinum nomen, & à quibus, item quo unanimi consensu impositum sit, ostendatur. his præstitis, ad omneis visendas eum remittam, uti dispiciat, an singulæ ad montium initia sint positæ. ubi falli eum quamsæpissimè, haud dubito. Ceterò antiqui Latini hujusmodi situ loca solebant vocare *Interamnas*, *Interamnias*, & *Interamnia*. unde apud Strabon. lib. V, Latii est πόλις Ἰντεράμνιον, ἐκ συμβολῆ δυοῖν ποταμῶν κείμενον· id est, *opidum Interamnium, ad confluentem duorum amnium situm.* à quo Plinius lib. III, cap. V, opidanos habet *Interamnates*. Ptolemæo eâdem in Italiâ est Πραιγουλίων πόλις Ἰντεραμνία, *Præguttiorum opidum Interamnia*. quod nunc, haud procul à mari supero, ad confluentem Turdini, & alius fluvii, vulgò corrupto antiquo vocabulo dicitur *Terano*. Ejusdem generis sunt eidem Ptolemæo duo opida *Interamnia*, in Hispaniæ regione Asturiâ: quorum alterum cognomine *Flavium*, Antonino quoque in itinerario memoratum. Græcè hujusmodi loca, ab eodem argumento, dixeris Μεσοποταμίας. Slavi hodiéq; idem vocabulum egregiè atque eleganter exprimunt suâ lingvâ *Mezyrzec*, & aliâ dialecto *Miedzyrzec:* quæ illi consimili modo opidis, ad amnium confluenteis sitis imponunt. *rzeká* quidpe iis est *amnis*; *mezy* & *miedzy*, *inter*. Solent tamen hi etiam opidis id imponere in amnicis insulis sitis. quod & Latinis factitatum video. nam Straboni, eodem libro, & Tacito, hist. l. III, in Naris fluvii insulâ est opidum Ἰντέραμνα *Interamna:* à quo Plin. l. III, c. XIV, sunt *Interamnates cognomine Nartes*. Germani hujusmodi loca in insulis & ad insulas amnicas sita, sæpè vocant *Weert*, & *Weerder*, aliâque dialecto *Wärt*, & *Wärder*. unde opida *Keysersweert* ad Rhenum, & *Donauwärt* ad Danubium. ista enim vocabula nihil aliud significant, quàm *insulam amnicam*. Sed de his satis, superque. nunc ad Trevirorum CONFLUENTEIS redeo. Nomen hoc, unà cum opido, haud dubiè à Druso huic loco impositum. quidpe quum is castris ad Rhenum adversùs Germaniam loca idonea quæreret, quem magis idoneum invenire poterat, quàm hunc ipsum? quem ipsa natura unà ex parte Rheni, alterâ Mosellæ alveis fluminibusque, tertiâ monte oppositio munierat. Sub excessum Augusti jam opidum fuisse, colligere licet è Plinii historiæ Germanicæ loco, suprà è Svetonio citato; cujus verba de Caligulâ imp. hæc sunt: *Vbi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gætulicus Tiburi genitum scribit:*

Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra Confluentes. Non *fluminum* vocabulum, nec *castrorum*, nec *vici*, uti de Ambiatino, heic adponit; quia ipso *Confluentium* nomine opidum erat satis notum: ad quod castra militum Romanorum, ut suprà dictum. Plinii Svetoniique ævo quàm amplum fuerit opidum, haud facile dictu est: Marcellini certè tempestate fuit parvum; ut ipse testatur lib. XVI. Qui locus quia corruptus est, paullo altiùs verba ejus heic erunt repetenda, excutiendaque. De Iuliano igitur Cæsare sic loquitur: *Audiens itaque Argentoratum, Brocomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas, & Vangionas, & Maguntiacum, civitates barbaros possidentes, territoria earum habitare: (nam ipsa opida, ut circumdata retibus lustra, declinant:) primam omnium Brocomagum occupavit: eique jam adventanti Germanorum manus, pugnam intendens, occurrit. Cúmque in bicornem figuram acie divisâ collato pede res agi cœpisset, exitioque hostes urgerentur ancipiti, captis nonnullis, aliis in ipso prælii furore truncatis, residui discessère, celeritatis præsidio tecti. Nullo itaque posthac repugnante, ad recuperandam ire placuit Agrippinam, ante Cæsaris in Gallias adventum excisam. Per quos tractus nec civitas ulla visitur, nec castellum: nisi quòd apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheno, Rigodulum oppidum est; & una prope ipsam Coloniam turris.* Quid, quæso, hoc est, quòd apud Mosellæ Rhenique confluenteis opidum ait esse *Rigodulum?* quid, quòd non illum ipsum locum apud Confluenteis adpellavit vel memoravit opidum? quod opidum fuisse ejus ætate, Plinii, Svetonii, Antonini, & auctoris tabulæ itinerariæ testimoniis confirmatur. Doctissimum virum, Marquardum Freherum, testem habeo, in secundo Palatinarum originum, in Accursianâ editione, item in exemplaribus manu exaratis, pro *Rigodulum*, legi *Rigomagum*, quod ei placet, ex tabulâ itinerariâ, sic habente:

Confluentes	
Antunnaco	VIIII.
Rigomagus	VIIII.
Bonnæ	VIII.
Agrippina	XI.

Locum hunc, inter Antunnacum & Bonnam, nunc esse vicum *Rymagen*, infra opidum *Zinsich*, ne ipse quidem diffitetur Freherus. quæro igitur, quum ab hoc vico XX sint re verâ millia passuum ad Confluenteis usque; quomodò Marcellinus locum hunc tam longè dissitum, opidum dicere potuit apud Confluenteis? Poterat certè, si impropriè uti libuisset voce *apud*, potiorem nominare, longéque notiorem locum, ipsam Coloniam Agrippinam, totius Germaniæ Cisrhenanæ maximam, ut infrà reddetur; quæ æquali à dicto vico distabat spatio. Itaque haud placet illa corrupti vocabuli emendatio in *Rigomagum*. ex quo tamen colligo, non nuper nec recens illud esse exortum in Marcellini exemplaribus mendum; quum jam illi homines, qui manu historias ejus exaraverunt, corrigere id, haud dubiè è tabulâ itinerariâ, tentarunt. Vocabulum hoc *Rigodulum* quum in nullius alius legatur auctoris scriptis, quàm in Taciti historiar. lib. IV; locus hic diligentiùs inspiciendus erit, si quid fortè veri rectique erui inde possit. De rebellione Galliarum, sub excessum Neronis factâ, sic inter alia, auctor scribit: *Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt, occisis Herennio ac Numisio legatis; quò minore spe veniæ crescret vinculum sceleris. Hic belli status erat, cùm Petilius Cerialis Magontiacum venit. ejus eventu erectæ spes.* & mox: *Civilis & Classicus, ubi pulsum Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus prospera accepère; trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt; crebris interim nuntiis Valentinum monuère, ne summæ rei periculum faceret. Eò rapidiùs Cerialis, missis in Mediomatricos qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit. quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosellâ amne septum. & addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruère ea munimenta Romanum ducem, quò minùs peditem perrumpere juberet; equitum aciem in collum erigeret; spreto hoste; quem temerè collectum, haut ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paullum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur. Ut ventum ad manus; deturbati, ruinæ modo præcipitantur. & pars equitum, æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quis ducem Valentinum, cepit. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est.* Egregiè heic equidem Tacito cum Marcellino convenire videtur, dum locum, quem Valentinus obsederat, & nomine eodem adpellat *Rigodulum*, & in Mosellæ ripâ locat. at id jam minùs placet, quòd Rheni mentionem non addit, nec confluentium horum amnium. Heic tamen fortè nihil neglectum, nihilque omissum: quia opidum non ad ipsos fuerit amnium confluenteis;

ubi

ubi aliud jam erat opidum, Confluentes dictum: sed propè, haud procul, paullo suprà. Verùm quomodò Cerialis, expugnato prope Confluenteis Rigodulo, postero die cum exercitu & captivis Coloniam usque Treverorum, millia passuum L emensus est? Certè nullo modo, ne integro quidem biduo, potuit. Proinde *Rigodulum* in Marcellini historiâ non idem est, quod in Taciti legitur historiâ. quod & ipsum improbum corruptumque esse vocabulum, mox infrà patebit. Ejectis igitur, è Marcellini exemplaribus, duobus istis suppositiis vocabulis, *Rigodulum*, & *Rigomagum*; eorum loco legendum censeo, *exiguum*. uti locus integer sit hujusmodi: *Per quos tractus nec civitas ulla visitur, nec castellum; nisi quòd apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheno, exiguum oppidum est; & una, prope ipsam Coloniam, turris.* Opidum enim hoc erat ipse locus, à confluentibus dictorum amnium cognominatus. *exiguum* autem legendum conjicio inde, quòd eum locum civitatem, cum reliquis ejusdem tractus, quæ excisæ erant, vocare ob exiguitatem dedignatus est: tum, quia hæc vox literas, quas duo illa vocabula suppositicia, habet easdem V, *iguum*. Quemadmodùm autem è tabulâ itinerariâ antè dixi emendationem factam in *Rigomagum*; sic istam correctionem in *Rigodulum* è Taciti libris, quum in multas variasque conjectaretur parteis, desumtam haud dubito.

Ceterùm AMBIATINUM illum vicum, ut antè dixi, haud longè suprà Confluenteis situm fuisse judico: fortè circa opidulum nunc *Capelle*, inter Baudobrigam, & Confluenteis. alioquin enim ineptè loci situm Plinius designasset per Confluenteis, si longiùs ab his dissitus. Nec Lipsio credo, hiberna heic legionum fuisse existimanti. hæ namque jam inde ab Augusti, post Lollianam cladem, in Germaniam Cisrhenanam expeditione, hiberna sua habuêre, duæ legiones ad Vetera, totidem ad Aram Vbiorum, & IV ad Magontiacum; ut suprà ostensum, pluribusque infrà ostendetur. Nomen vici mirificè in variis Svetonii exemplaribus variatur. alia enim habent *in vico Ambiatino*, alia *Ambiatico*, alia *Ambitarino*. utrum rectius, nemo facilè dixerit; quando nullus alius auctor ejus meminit. quamquàm haud dubitaverim, hunc esse eumdem vicum, quem diplomata Pepini Francorum regis, & filii ejus, Caroli Magni imperatoris, AMBITIVUM adpellant: ubi inter alias donationes cœnobio divi Maximini Trevirensis factas, ecclesia commemoratur divi Martini, in pago Ambitivo. ex quibus ego ausim apud Svetonium quoque pro *vico Ambiatino*, legere AMBIATIVO. Cum ecclesiâ autem illâ pagi Ambiativi, haud malè congruit hodiernum dicti opiduli nomen *Capelle*. De cetero qui apud Svetonium intelligunt Mosellæ Saravique confluenteis, eo errore ducti videntur, quòd Trevirorum fineis ad Rhenum usque extendi ignorarunt. Hi verò confluentes non tam clari, & cuique Romæ noti, uti sine amnium nominibus solo confluentium vocabulo indicasse sufficerit. nec castra heic, sub Caligulæ natalem, fuêre ulla: sed cuncta apud Rheni ripam, ut antè dictum. Castra fuisse ad vicum Ambiativum, patet ex eo, quòd Plinius in hoc vico Caligulam genitum prodidit: Tacitus verò, annal. I, & distichon, à Svetonio citatum, in castris natum testantur. Neque verò ipsarum legionum hiberna, quæ tunc in dictis fuêre locis, in versiculis intellecta fuisse, temerè crediderim.

Vltimum Treverorum in Rheni ripâ fuit ANTUNNACUM, tabulæ itinerariæ & Antonino sic dictum. apud hunc tamen, alio in itinere, uno *n* scribitur casus obliquus *Antunaco:* & Notitiæ imperii *Antonaco*. unde etiam Fortunato, in poëmate de Navigio, dicitur *Antonacense castellum*. Marcellinus, lib. XVIII, vocat *Antennacum*. Quâ vocali secundam syllabam scribas, variantibus facilè dialectis, in æquo est. *n* verò in eâdem rectiùs geminari, indicat consonans in ejusdem loci vocabulo Germanico *Andernach*. Castra heic militum, ut suprà cognitum, ponit Notitia imperii. Eodem usu fuisse locum jam inde à Cæsaris bello Gallico, suprà è commentariis ejus demonstratum est. is enim pontem heic, ut refert comm. VI, super Rhenum exstruxit sublicium. quumque è Germaniâ reverteretur, *ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia*, quæ Cisrhenanis contra Romanos missitabant, *tardaret; reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum* in Germaniâ *contingebat, in longitudinem pedum* CC *rescidit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum* IV *constituit* in Treveris, *præsidiumque cohortium* XII *pontis tuendi causâ posuit; magnisque eum locum munitionibus firmavit.* Omnem denique pontem unà cum præsidio tunc fuisse sublatum, quum Cæsar militeis è Galliâ contra Pompejum abduceret, maximè credibile est. Mox verò, quum, Octavio Augusto summâ rerum potiente, Germani Galliam infestarent, legionesque ad Rhenum mitterentur, heic quoque, inter alia loca, munimentum ac præsidium fuit locatum.

Hæc igitur de ripâ Trevirorum, quâ Germaniam prospectabant. nunc ad interiora

revertamur. Tabula & Antoninus iter, quod Magontiaco Treverorum Augustam ducit, sic scriptum habent:

Tabula;		Antoninus;	
Bingium		*Vinco*	
Dumno	XVI.	*Noviomago*	XXXIIII.
Belginum	VIII.	*Triveros*	XIII.
. . . . .	X.		
Noviomago	X.		
Augusta Trevirorum	VIII.		

Millia passuum hodiè numerantur inter Bingium & Treviros, rectissimâ viâ, L. qui equidem numerus quum duobus tantùm in tabulâ millibus superetur, quasi certum argumentum esse poterat, rectè singula illic intervallo esse consignata. verùm jam anteà dixi, Bingium à Noviomago Mosellæ, quod vulgò nunc dicitur *Nümagen*, distare paullo ampliùs millib. pass. XXXVI; ad quem numerum Antonini prope accedit numerus millium XXXIIII. ex quibus adparet, malè in tabulâ numerari eodem intervallo millia XLIV. Tum etiam à Noviomago Augustam usque hodiè millia paullo minùs XIII numerantur; quæ Antoninus refert. ex quo iste etiam in tabulâ numerus millium VIII longè falsissimus arguitur. in quo si V redigas in germanam figuram X; verum habebis numerum cum Antonino. His ita comprobatis, de reliquis quoque numeris diligentiori dispiciendum erit curâ.

Dumnus haud dubiè hodiè est arx, ad Navæ Simeræque confluentem, vulgari vocabulo *Thaun*, & aliâ dialecto *Daun* dicta, XVI mill. pass. à Bingio dissita. huc quidpe tractus simul itineris facit, atque numerus millium, simulque nomen.

Ausonius, in carmine de Mosellâ, locum hoc tractu refert, cui nomen Dumnissus. Carminis pars quamquàm jam antè relata, tamen heic ceu loco proprio adscribatur; quia idem iter, à Bingio Noviomagum versùs, non minùs eleganter quàm graphicè describitur. Est igitur hujusmodi:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico;
Æquavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,
Intactæque jacent inopes super arva catervæ.
Vnde iter ingrediens, nemorosa per avia solum,
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumnissum; riguosque perenni fonte Tabernas;
Arvaque Sauromatûm nuper metata colonis:
Et tandem primis Belgarum conspicor oris.
Nivomagum, divi castra inclyta Constantini.

VII heic diversa loca à poëtâ notantur, per quæ iter ipsi fuit; *Bingium opidum, Nava flumen, silvæ, Dumnissus, Tabernæ, ager Sarmatis attributus*, & *Nivomagus*. Silva hodiéque eodem situ manet quamvis imminuta, vulgari vocabulo *Vnter wald*. Dumnissus haud dubiè est nunc *Densen*, vicus infra opidum *Kirchperg*, VII mill pass. supra Dumnum antè dictum situs. Notandum autem, qui à Bingio Noviomagum tendentes, Dumnissum transibant, eos non accessisse ad Dumnum: & vice versâ. nam qui Dumnum transgrediebantur, Dumnissum dextro latere, à mill. pass. circiter VI præteribant; qui verò Dumnissum, lævo. unde neque tabula habet Dumnissum, nec Ausonius Dumnum. Dumnissi nomen variè perscriptum refert, è diplomatis antiquis, doctissimus Freherus; *Tonnesse*, *Domnissa*, *Dunosa*, *Densen*. additque: *Vt dubium nullum sit, esse illam ipsam Ausonii versibus nobilitatam Dumnissum arentem sitientibus undique terris. nam & in eo unicus, isque modicus, fons est, & circumquaque magna aquæ etiam pecori potabilis penuria. & subinde reperta ibi rudera veterum ædificiorum, effossa numismata, fragmenta crustarum & columnarum, antiquitatem loci, priscum utcumque nomen retinentis, satis asseruni.* Accuratè sanè, ac scitè.

Post Dumnissum ponit poëta Tabernas, *riguas fonte perenni*. Tabula inter Dumnum & Noviomagum habet mill. pass. XXVII: proximum autem à Dumno locum Belginum. Hodiè inter *Thaun* & *Nümagen* numerantur millia XXIII; V minus, quàm tabula habet. Corruptum hoc iter esse in tabulâ, numerus, loci nomine vacuus, indicat. A Noviomago versùs Dumnum arx hodiè est, post X millia, *Baldenaw*. hinc verò Dumnum usque sunt millia XIII. *Baldenaw* uti credam esse *Belginum* tabulæ, primò numerus X millium,

Novio-

Noviomago adscriptus, persvadet; tum nomen ipsum. nam aut in tabulâ scribi poterat mendosè G pro D, in vocabulo BELDINUM; aut, usu posteritatis delabente, G in D vitiari. Corrige igitur V, in numero VIII, Belgino adscripto, in X; & verum habebis intervallum, inter *Thaun* & *Baldenaw*, millium XIII. Illud verò X, loco sine nomine impositum, omnino tolle; & constabit iter totum, ut anteà, à Bingio Augustam Trevirorum, mill. pass. LII, hoc modo:

Bingium	
Dumno	XVI.
Belginum	XIII.
Noviomago	X.
Augusta Trevirorum	XIII.

Iam reliqua Ausoniani itineris uti expediantur: notandum est, quemadmodùm tabulâ, post Dumnum, primum refert *Belginum*, sic Ausonium primas post Dumnissum recensere *Tabernas fonte perenni riguas*. unde conjicere datur, Belginum istud haud procul fuisse à Tabernis Ausonii. At hodiè egregius conspicitur copiosissimusque fons, mille quingentis circiter passibus suprà arcem *Baldenaw*: ex quo rivulus limpidissimâ aquâ profluens, Mosellæ redditur paullo infrà Noviomagum. Hunc perennem illum esse poëtæ fontem; situs loci, & ipsius fontis nobilitas persvadet. In hujus igitur margine tabernas fuisse judico diversorias, quibus viatores excipiebantur. unde *riguas perenni fonte* dixit poëta *Tabernas*. Porrò à fonte hoc & Belgino, continuò incipiebant *arva* illa *Sarmatis tributa*. quæ si non ad ipsam Mosellæ ripam Noviomagumque, certè prope accedebant; ut ex poëtæ perspicitur Sarmatarum cum Noviomago continuatione. Sarmatæ isti quando & à quo in hæc loca transducti fuerint, jam anteà, in Trebocchis, ad Argentoratum ex Eutropio adnotavi. nempe à Constantio & Maximiano Cæsaribus, in principatu Diocletiani. Sarmatas autem fuisse Iazygas, sive alio cognomento Vagos, inter Pathissum & Istrum flumina, juxta Bastarnas colenteis, cum quibus æternùm Romani in Pannoniis bellabant, omnes ejus ævi testantur historiæ. Errat, cetera doctissimus, Freherus, qui Sarmatas fuisse tradit & Hunnos, à Gratiano devictos. id enim negat idem Ausonii carmen posteà, his verbis de Mosellâ amne loquens:

—— Nec præmia in undis
Sola; sed Augustæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patrisque triumphos,
Hostibus exactis Nicrum super, & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Histri.
Hæc profligati venit modò laurea belli:
Mox alias, aliasque feret.

Quibus verbis quamdisertissimè testatur poëta: nullam aliam etiamdum Gratiano, post Argentarienseм Lupodunensemque victorias, obtigisse ex alio hoste lauream. Proinde omnino illa Sarmatarum transductio Maximiani Constantiique laureis & imperio Diocletiani adscribenda. Nec tamen temerè negaverim, potuisse, post hos, Gratianum quoque, sive alium quempiam imperatorem, quibus bella fuerunt crebra cum Gothis atque Hunnis, in eadem arva traducere Hunnos. id enim uti credam, persvadet cùm maximè Freherus, opidorum, arcium, vicorumque vocabulis, quæ ex Hunnorum nomine cognominata videntur: ut opidum cum arce *Castelhun*, arx *Hunoltsteyn*, inter Beldinum & Noviomagum lævo latere sita; vici *Huntheim*, & *Huntshausen*, & fons *Hunenborn*, haud procul Simerâ flumine: quibus adde *Huntsrode*, haud procul fonte Brimisii amnis, in Saravum defluentis; & *Hunerode* inter *Hunoltsteyn* & Noviomagum. Ab eodem nomine montium quoque juga, quæ regionem Mosellam inter Navamque quasi mediam secant, quibus dictæ arces ac vici adpositi, cognominata fuisse *Hunsruck*, non *Hundesruck*, à canis dorso, quis dubitet? Cæterùm in Sarmatas illos convenit id, quod panegyrista quidam ad Constantinum de Francis in Galliam traductis ait: *Hi ab ultimis oris avulsi fuerunt, ut, in desertis Galliæ regionibus collocati, pacem Romani imperii cultu juvarent.* Galliæ verò loca nulla, neque olim, neque nunc magis deserta incultaque sunt, quàm quibus Arduenna silva insternitur. cujus pars silva illa Ausonii, inter Bingium & Dumnissum; & hinc etiam ad Noviomagum usque. sic enim poëta, postquàm Noviomagum attigit:

Purior hic campis aër, Phœbusque sereno
Lumine purpureum referat jam sudus Olympum:

Nec jam, consertis per mutua vincula ramis,
Quæritur excluſum viridi caligine cœlum;
Sed liquidum jubar, & rutilam viſentibus æthram
Libera perſpicui non invidet aura diei.

NOVIOMAGUS hodiè quin ſit vicus *Nümagen* ad Moſellam, nemo ſanæ mentis dubitare poteſt, vocabulo, ſitu, & locorum intervallis conſideratis. In Auſonii pleriſque exemplaribus dicitur accuſativus caſus *Nivomagum.* commentatores hoc poſteà, haud dubiè è tabulâ & Antonino, legere maluerunt, *Novomagum.* an ſatis rectè, ipſi viderint. in hoc quidpe prima ſyllaba *No*, non ex Germanico *neu*, *nüe* vel *nieu*, ſedè Latino *novus*, quemadmodùm in *Noviomagus*, derivata fuiſſet; quæ naturâ eſt brevis. Video tamen aliis hoc non placuiſſe, ejuſque loco ſubjeciſſe vocabulum *Neumagum.* à quibus Germanitatem hanc æquè falsò Latino elegantiſſimoque poëtæ attributam cenſeo.

Ceterùm, ſuprà, ad Confluenteis Moſellæ, ſatis abundéque oſtenſum eſt, vocabulum *Rigodulum* mendoſum eſſe in Marcellini lib. XVI; nihilque pertinere ad idem vocabulum, in Taciti hiſtoriar. IV perſcriptum. Taciti *Rigodulum*, quod, à Valentino Treviro occupatum, Cerialis expugnavit, haud dubiè hodiè eſt vicus, vulgari vocabulo *Rigol*, in eâdem ripâ, III paullo ampliùs mill. paſſ. infra Auguſtam Trevirorum, ex adverſo opidi *Pfaltz*, ſitus. hic quidpe loco editus apud ripam amnis montibus undique ferè cingitur. huc Cerialis tertiis caſtris à Maguntiaco, rapido itinere pervenire potuit; millibus circiter XXII in ſingulos dies contributis. hinc etiam, loco expugnato, poſtero die Auguſtam Trevirorum quamcommodiſſimè ingreſſus eſt. Sed Lipſius teſtatur, Vaticanum exemplar pro *Rigodulum* habuiſſe *Ridogulum.* quod longè magis placet. faciliùs quidpe corruptum, ut nunc eſt, vocabulum *Rigol* naſci potuit ex *Ridgol*, quàm ex *Rigdol.* prætereáque diploma Dagoberti, Francorum regis, quod Ortelius in itinerario ſuo, ac theſauro geographico, ex fide domini hujus loci citat, hanc ſententiam confirmat. in eo quidpe diſertè rex teſtatur, ſe pagum RIDOGULUM, cum vicinis nonnullis locis, donaſſe eccleſiæ divi Maximini apud Treviros.

Iter igitur inter Maguntiacum & Auguſtam Trevirorum, locaque in eo ſita, ſic ſe habuerunt. quibus expoſitis, ad alia eorumdem Trevirorum itinera transeamus. Tabula iter, ab Auguſtâ Trevirorum ad Divodurum Mediomatricûm, refert hujuſmodi:

Auguſta Trevirorum	
Ricciaco	X.
Caranuſca	X.
Divodurum Mediomatricorum	XLII.

Millia paſſuum hodiè numerantur inter Auguſtam & Divodurum XLIV. unde, corruptos eſſe numeros millium in tabulâ, manifeſtò patet. RICCIACUM hodiè eſſe vicum *Ritzing*, haud procul Moſellâ & opido *Sirick*, XXI mill. ſupra Auguſtam, nomen ſimul, & ſitus diſertè teſtantur. Medio fermè itinere inter *Ritzing* & Auguſtam, ad Saravum flumen ſitum eſt opidum *Saarburg*, quod ego SARANUSCAM olim dictum fuiſſe conjecerim; tranſpoſitaque à recto ordine vocabula: quumque ab Auguſtâ ad vicum *Ritzing* millia ſint paſſuum XXI; auctorem tabulæ millia notaſſe colligo inter Auguſtam & Saranuſcam X, totidemque inter hanc & Ricciacum. A Ricciaco porrò Divodurum uſque millia ſunt XXIII: pro quibus XXII auctorem tabulæ ſcripſiſſe ſuſpicor. Iter igitur ab Auguſtâ Trevirûm Divodurum uſque Mediomatricorum rectè ſic notaveris in tabulâ:

Aug. Trevirorum	
Saranuſca	X.
Ricciaco	X.
Divodurum Mediomatricorum	XXII.

Iter inter Auguſtam Trevirorum & Durocortorum Rhemorum Antoninus per leugas computat hujuſmodi:

Tungo vicus	XXII.
Epoiſſius vicus	XXII.
Orolauno vicus	XX.
Andethannali vicus	XX.
Triveros civitas	XV.

Leugam,

Leugam sive leucam mille quingentis constare passibus, suprà in Nemetibus ad Concordiam, è Marcellini lib. XVI, intellectum est. Durocortorum esse hodiè *Reyms*, principem Campaniæ urbem, in Mediomatricis dictum est. Divæus & Parisiensis editio pro *Yungo* legunt *Vongo*. ego ex intervallo, itineris tractu, & nominis similitudine, judico esse hodiè opidulum *Ligny*, ad Axonam amnem, in Rhemorum finibus: literâque V transversâ in L, lego apud Antoninum *Longo*. Y certè planè barbarum, non Latinum est, in principio dictionis ante vocalem. EPOISSIUS hinc VICUS, nullus alius est locus, quàm opidum, in priscis Trevirorum finibus, *Yvois* Gallis nunc, & Germanis *Ipsch* dictum. huc quidpe & nomen, & situs, & prope etiam intervallum, faciunt. In Notitiâ imperii idem locus dicitur EPUSUS; forte vocabulo haud satis sano. Verba illic hæc sunt: *Præfectus Lætorum Actorum, Epuso, Belgicæ primo.*

OROLAUNUS VICUS iisdem argumentis haud dubiè hodiè est *Arlon* opidum.

ANDETHANNALEM VICUM esse nunc opidum *Echternach*, nomen & itineris tractus arguunt. ideóque in locum XX leugarum, quæ huic vico adpositæ sunt, substituo numerum XV leugarum, qui Trevirorum civitati adscriptus. sunt quidpe, inter *Arlon* & *Echternach*, millia passuum XXIII. Ipsi autem Trevirorum civitati numerum adscribo V leugarum. sunt enim inter *Echternach* & Trevirorum civitatem millia VII & IↃ passus.

Aliud hinc iter sic consignatur apud Antoninum:

A TRIVERIS AGRIPPINAM *leg.* LXVII, *sic:*

Beda vicus leg. XII.
Ausana vicus leg. VIII.
Egorigio vicus leg. XII.
Marcomago vicus m. p. LVIII. *leg.* XXVIII.
Belgica leg. VIII.
Tolpia vicus Supenorum leg. X.
Agrippina civitas leg. XVI.

Legæ heic in universum quum sint XCIV, quæ millia passuum conficiunt CXLI, ingens in consignatione itineris deprehenditur mendum. sunt quidpe rectissimâ viâ inter dictas duas civitateis LXVII haud ampliùs millia. ad quem numerum prope accedit tabula, LX millia eodem itinere, per eadem loca, recensens. Proinde ex ipso locorum intervallo, simulque è tabulâ, apud Antoninum literas LEG. audacter corrigo in M. P. & rectè erit sic: *A Triveris Agrippinam* M. P. LXVII. quamquàm ne sic quidem singulorum intervallorum numeri constabunt: quos tamen ex hodierno locorum situ, & tabulâ, quantum fieri poterit, restituere conabor. Iter igitur sic describitur:

Antonino:		Tabulæ:	
A Triveris		*Aug. Trevirorum*	
Beda vicus m. p.	XII.	*Beda*	XII.
Ausana vicus	VIII.	*Ausava*	XII.
Egorigio vicus	XII.	*Icorigium*	XII.
Marcomago vicus	XXVIII.	*Marcomago*	VIII.
Belgica	VIII.	.....	X.
Tolpia vicus Supenorum	X.	*Agrippina*	VI.
Agrippina civitas.	XVI.		

BEDA VICUS extra controversiam hodiè est opidum ducatus Luceburgiensis *Bidburg*: hac quidpe rectissimum agitur iter à Treviris ad opidum ducatus Iuliacensis *Düren*; quod *Marcomagum* esse, infrà in Ubiis docebo. prætereáque nomen convenit, & intervallum; quod re verâ est millium XIII, uno milliari ampliùs quàm tabula Antoninusque habent.

A *Bidburg* ad *Düren* millia sunt XLVII. tabula habet XXXII tantùm. rectiùs Antoninus XLVIII: quem in singulis numeris tutiùs sequemur. Post VIII igitur millia à Bedâ est ei AUSANA: quæ tabulæ AUSAVA. hodiè eo situ est vicus *Palleschеyd*.

Ab Ausanâ XII millia numerat Antoninus ad EGORIGIUM: quod eodem intervallo tabulæ est ICORIGIUM. hodiè eo situ est vicus *Rüt*, nomen quodammodo antiquum servans. Reliqua hinc ejusdem itineris loca jam extra Treverorum fuêre fineis.

Atque hæc ferè sunt loca, ab antiquis auctoribus in Trevirorum finibus notata. Nunc antequàm aliò transgrediamur, controversia quædam in Cæsare, quæ huc spectare videtur,

detur, primùm componenda erit. Commentario igitur V, quum, post secundum è Britanniâ reditum, legiones in hiberna distribueret; *Quartam*, inquit, *in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare jussit.* & posteà eodem commentario: *Interim ad Labienum, per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæsaris, fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia passuum L abesset, eóque post horam IX diei Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore significatio victoriæ gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlatâ, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omneis in Treviros reducit.* Et paullo pòst eodem commentario: *His rebus confectis, in concilio pronuntiat* Indutiomarus, *accersitum se à Senonibus & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus. huc se iter facturum per fineis Rhemorum; eorumque agros populaturum: ac, priùs quàm id faciat, castra Labieni oppugnaturum.* At de iisdem castris contradicere sibi ipsi Cæsar videtur com. VI. illic quidpe non in Rhemis, sed in Treviris ea fuisse, disertissimis scribitur verbis, in hunc modum: *Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit Cæsar; duasque legiones ad eum proficisci jubet.* ac paullo pòst: *Dum hæc à Cæsare geruntur, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant.* Verùm, quantum ego judicio adsequi possim, in Rhemis castra Labieni fuisse dixerim, in confinio Trevirorum: ita, uti Mosa amnis terminus fuerit, ut antè dictum, inter Treviros, Rhemosque. Nec enim aliter historia de oppugnatione castrorum sibi constiterit. In Rhemis, quod opinor, si fuerunt aliquot millibus passuum à Mosâ amne remota; facilè fieri potuit, quod Cæsar, commentario quinto, factum memorat. Nempe Indutiomarus, Trevirorum princeps, cum suis copiis, ad Senones Carnutesque per Rhemorum fineis iter facere, agrosque eorum depopulari instituerat: ac, priùs quàm id faceret, castra Labieni, in proximis Rhemorum finibus sita, oppugnare decreverat. Quapropter, trajecto cum exercitu Mosâ amne, prope castra Labieni accedit. *Labienus, quum & loci naturâ, & manu tutissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat. Interim prope quotidiè cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur; aliàs ut situm castrorum cognosceret, aliàs colloquendi aut territandi causâ. equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat; timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. Quum majore in dies contentione Indutiomarus ad castra accederet; nocte unâ intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accersendos curaverat; tantâ diligentiâ omneis suos custodiis intra castra continuit, ut nullâ ratione ea res enuntiari, aut ad Treviros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidianâ Indutiomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit: equites tela conjiciunt; & magnâ contumeliâ verborum nostros ad pugnam evocant; nullo à Romanis dato responso. ubi visum est, sub vesperum dispersi, ac dissipati discedunt. Subitò Labienus duabus portis omnem equitatum emittit: præcipit atque interdicit, perterritis hostibus, atque in fugam conjectis, (quod fore, sicut accidit, videbat) omnes unum peterent Indutiomarum; neu quis quemquam priùs vulneraret, quàm illum interfectum videret: quòd, morâ reliquorum, illum, spatium nactum, effugere nolebat. magna proponit iis, qui occiderint, præmia. submittit cohorteis equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna. &, quum omnes unum peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur: caputque ejus refertur in castra.* Nempe, ut antè, nunc etiam Indutiomarus fugiens suos reducere in Treviros voluit. quum autem ad Mosam, amnem ob magnitudinem transitu difficilem, veniret, deprehensus in vado à Labienianis interficitur. Ad eumdem amnem pertinent & illa quæ commentario sexto de iisdem Labieni castris, deque iisdem hostibus Treviris Cæsar narrat. *Dum hæc*, inquit, *à Cæsare geruntur; Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamque ab eo non longiùs bidui viâ aberant, quum, duas venisse legiones missu Cæsaris, cognoscunt. Positis castris à millibus passuum quindecim, auxilia Germanorum exspectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; quinque cohortium præsidio impedimentis relicto, cum vigesimâ quintâ, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; &, mille passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum atque hostem difficile transitu flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hosteis transituros existimabat.* Treviri, castra Labieni oppignaturi, cum copiis suis ad proximos Rhemorum fineis & Mosam flumen, quod XIV circiter mill. pass. ab castris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæsare Labieno auxilio missas legiones, castra illic posuerunt in suis finibus, ad dextram amnis ripam, Germanorum auxilia exspectaturi. Labienus contra

hostem

hostem profectus, CIↃ passuum spatio ab amne, & Trevirorum castris, castra locavit sua. Eo amnem transire non ausо, Treviri vado transierunt; prœlioque à Romanis fusi sunt. XV igitur millia passuum castra Labieni, in occidentem versùs, ab Mosâ amne abfuerunt, in Trevirorum confinio, id est, haud longè à Trevirorum finibus, & Mosâ, termino Rhemos inter Trevirosque, in extremis Rhemorum finibus. Ergo, uti errore, seu contradictione, istâ liberetur Cæsar, emendandas judico duas voceis in VI commentario, *Treveros, & eorum*; legendumque eorum loco, *Rhemos, & Rhemorum:* ut sententia priore loco sit hujusmodi: *Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Rhemos mittit.* secundo autem loco; *Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in Rhemorum finibus hiemaverat, adoriri parabant.* Hanc emendationem qui ferre nequeat, negligentissimum fuisse, in rebus suis conscribendis, Cæsarem fateatur necesse est. Dio lib. XL; de eodem Labieno: προεσέβαλεν ἐς τὴν Τρεβήρων χώραν· id est; *Trevirorum fines ingredi occupavit.* Ergo antè illic non fuit.

De virtute Trevirorum sic Cæsar comment. V: *Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum.* Et Aulus Hirtius, commentario, quem ad Cæsaris commentarios adjecit octavum: *Labienum cum duabus legionibus in Treviros mittit. quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu & feritate non multum à Germanis differebat: neque imperata umquàm, nisi exercitu coacta faciebat.* Finitimi Treviris trans Rhenum Germani fuêre nulli alii, quàm Ubii. cum his igitur bella eos continenter gessisse, certum est. Hinc Mela, lib. III, cap. II: *Belgarum clarissimi sunt Treveri.*

CAP. XV.

De EBURONIBUS, CONDRUSIS, SEGNIS, CÆRÆSIS, & PÆMANIS; *qui universi uno nomine primi dicti fuêre* GERMANI.

TREVERIS ab septemtrionibus continuatos olim fuisse *Pæmanos, Cæræsos, Segnos,* atque *Condrusos*, jam antè dixi. Supra hos omneis, versùs septemtriones, fuêre EBURONES. Illorum quia difficile est sedeis ante Eburonum explicationem indicare, horum priùs fines describentur. Germanos fuisse, auctor est Cæsar comment. II: *Condrusi, Eburones, Cæræsi, Pæmani, qui uno nomine Germani adpellantur.* De finibus eorum comment. V: *Vnam legionem, quam proximè trans Padum conscripserat, & cohorteis V in Eburones (quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant) misit.* An igitur utriusque fluminis ripas attigerunt? Omnino censeo. de Rheno testimonium est comment. VI: *Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omneis ad prædam evocari. Cogunt equidem duo millia Sigambri, qui sunt proximi Rheno. transeuntes Rhenum navibus, ratibusque, XXX millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fineis adeunt.* Ad Mosæ ripam eos pertinuisse, satis ex eo liquet, quòd Cæsar inter Mosam & Rhenum maximam eorum partem collocat. Itaque, nisi ultra Rhenum, in Sigambrorum finibus, reliquam partem absurdissimâ ratione statuere velis; certè citra Mosam fuisse concedas necessum est. At agri eorum certis finibus circumscribantur. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus; quo ab Ubiis supra Coloniam Agrippinensem, ab Sigambris infra Coloniam, arcebantur. à meridie habuêre dictos Condrusos, Segnos, Cæræsos, atque Pæmanos: à quibus eos separo lineâ, ab opido Bonnâ adusque Mosæ Urtæque amnium confluentem; & mox ipso Mosâ, ad Namurcum usque opidum. ab occidente contermini fuêre Aduaticis. Cæsar comment. V: *Apud quos Ambiorix*, mediæ partis Eburonum rex, *in hunc modum locutus est; Sese, pro Cæsaris in se beneficiis, plurimum ei confiteri debere; quòd ejus operâ stipendio liberatus esset, quod Aduaticis, finitimis suis, pendere consuesset.* Et posteà: *Hac victoriâ sublatus Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant ejus regni finitimi, proficiscitur.* item paullo pòst: *His circumventis, magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Aduaticorum agros fuisse, ubi nunc opida sternuntur, *Tienen, Gemblours*, & *Nivelle*, pòst docebitur. ab his igitur Eburones distermino lineâ, ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipso amne, donec is in Demeram flumen supra opidum *Diest* influat. Ab septemtrionibus propinquos habuêre toto latere Menapios; qui ab unâ parte Morinos, ab alterâ Rhenum attigerunt; uti infrà ostendetur. à Menapiis igitur submoveo Eburones lineâ, à confluente Getæ, per Roræ confluentem ad Rheni

Rheni opidum *Ordingen* ductâ. His Eburones finibus incluſi, rectè maximam agrorum partem inter Rhenum & Moſam habent: reliquum, inter Moſam & Getam. Continentur hoc ſpatio nunc regiones iſtæ: Namurcenſis comitatus pars, quæ eſt inter Namurcum & Hannojam opida: item Brabantiæ pars, in quâ opida *Tienen, Hannuy, Landen, Leeuwe, Halen:* Leodiacenſis quoque agri pars, Albiæ Urtæque amnium dextris ripis prætexta. dein Limburgienſis ducatus major pars verſus ſeptemtriones: item tota Eifalia; Aquenſis ager; & ducatus Juliacenſis totus, exceptâ eâ particulâ, in quâ opidum, verſùs ſeptemtriones, *Bruggen*, item eâ, in quâ opidum verſùs meridiem *Monjou*.

Opida antiquitus quum nulla habuiſſe Eburones, ceu Germanicam gentem, è Cæſaris pateat commentariis, Hubertus tamen Leodius, Leodiaci natus, ex annalibus ſuæ civitatis *Eburram* profert, Ambiorigis regiam, eo ſitu, uti Eburonum, Condruſorum, Pæmanorum, Cæræſorum, Segnorum, & (quorum nomen Ambiorigis ævo nondum exſtitiſſe infrà firmiſſimis oſtendetur argumentis) Tungrorum fineis pariter attigerit; quaſi Ambiorix omnibus iſtis populis imperaverit. Quod falſum nugatoriumque eſſe, multis rationibus argui poteſt. Breviter uti agatur; primùm Cæſar, comment. V, & VI, non omnium Eburonum, nedum reliquorum, facit regem Ambiorigem; ſed dimidiæ tantùm partis, inter Aduaticos & Moſam ſitæ: alteram verò partem, Moſam inter & Rhenum, Cativulco concedit. ſecundò; comment. IV, Condruſos, non Ambiorigis Eburonis, ſed Trevirorum facit clienteis. tertiò; comment. V, humilem atque ignobilem Eburonum fuiſſe teſtatur civitatem: eodemque commentario ipſe Ambiorix apud Romanos humilitatem ſuam viriumque imbecillitatem ultro profitetur. quartò; Eburones ab Aduaticis bello ſuperatos, ſtipendiariosque factos, donec per Cæſarem eo ſtipendio liberarentur, indicat Cæſar eodem commentario; ut ſuprà relatum. Verùm Hubertus, in Eburonum agro, ut antè dictum, Leodiaci natus, contemni à Cæſare antiquas patriæ vireis, ac fineis, quos immenſos ipſe finxit, ægrè ferens: redarguere fidem ejus haud veretur, &, ceu ipſe Cæſar ſibi contradixiſſet, inſimulare. *Civitatem*, inquit, *Eburonem humilem fuiſſe, ait Cæſar: nihilo minùs tamen, ſecundo commentario, idem auctor eſt, Condruſos, Eburones, Cæræſos, Pæmanos, qui omnes uno nomine Germani adpellabantur, pollicitos*, XL *hominum millia ſe miſſuros.* Quæſo, quid mirum, ſi Eburones, ſuis triumque finitimorum populorum copiis conjunctis, XL millia armatorum confecerint; quando uni Bellovaci Belgæ LX, Sueſſiones L millia polliciti ſunt, & Aduatici, Eburonum finitimi, XXIX? quin etiam Segnorum partem in iſtis XL millibus fuiſſe opinor. nam hos quoque ſub eodem Germanorum nomine numeroque fuiſſe, infrà oſtendam. Cæſar verò aliàs horum in univerſali Belgarum expeditione non meminit. Sed ex jam dictis ſatis claret, falſos eſſe, & ab imperito aliquo nugatore monacho, ut multa alia regionum regnorumque chronica, conſcriptos annaleis iſtos Leodiacenſeis: Falſitas eorum atque fabulæ eo cùm maximè produntur, quòd Ambiorix Eburo, Tungrorum rex vocatur: quum Tungrorum nomen multis annis pòſt natum ſit. Ergo Eburones ſuos nimiùm extollit Leodius. è diverſo nimiùm deprimit Ortelius; Trevirorum clienteis faciens. *Eburones*, inquit in theſauro geographico, *Straboni, Floro, & Cæſari, Galliæ Belgicæ populi, Trevirorum clientes.* E Strabone, ac Floro, nihil tale habere potuit. è Cæſare ſi id conjectavit; fugiſſe eum omnem rationem dixerim. Locus in Cæſare, quo in hanc opinionem impulſus videtur, hujusmodi eſt comment. IV: *Quâ ſpe adducti Germani, latiùs jam vagabantur; & in fineis Eburonum, & Condruſorum, qui ſunt Trevirorum clientes, pervenerunt.* Condruſos, quod vult Cæſar, clienteis Trevirorum fuiſſe, facilè crediderim: ſiquidem finitima fuit Treviris, & exigua gens; ut infrà oſtendetur. at Eburones eâdem fuiſſe conditione, haud temerè perſvadeor ex loco hoc, admodùm ambiguo: præſertim quum nullibi aliàs in univerſis Cæſaris commentariis ejus rei indicium. Contrà verò ſic exiſtimo: ſi Eburones ſub Trevirorum fuiſſent clientelâ; haud facilè hos fuiſſe paſſuros, clientibus ſuis, bello victis, Aduaticos obſideis ac ſtipendium imperare: quandoquidem Trevirorum maxima fuit inter Germanos Belgas virtus juxtà & auctoritas. Tum verò eo ipſo ſatis ab hac clientelâ eximuntur Eburones, quòd ſuos habuêre reges, Ambiorigem & Cativulcum. Sui igitur juris auctoritatisque fuêre Eburones cum regibus ſuis: qui quâ poteſtate inter ſuos fuerint, ſuprà, lib. primo, cap. XXXVIII, oſtenſum eſt.

Ceterùm falsâ illâ commentitiâque *Eburra* rejectâ, Ortelii heic haud minor occurrit error; qui, in theſauro geographico, *Eburoniam* locum citat, è Dionis lib. XL, qui pagus ſit hodiè, nomenque retineat, prope Leodiacum. Sed Dionis hiſtoriam qui paullo attentiùs inſpiciat, facilè deprehendat, non locum aliquem particularem eum, ſed univerſam Eburonum

ronum intelligere religionem. Apud Cæsarem, commentario quinto, Ambiorix, cum Eburonibus castra Titurii Sabini & Aurunculeii Cottæ in suis finibus obsidens, sic obsessos adloquitur: *Ipsorum esse consilium, velintne priùs, quàm finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere.* Eamdem rem sic Dio, dicto libro, refert: Κἀκ τούτου καὶ γνώμην αὐτοῖς ἔδωκε, τὴν μὲν Ἐβουρωνίαν, ὡς καὶ κινδυνεύουσιν, ἂν καταμείνωσι, καταλιπεῖν· πρὸς δὲ στρατιώτας τινὰς πέλας που χειμάζοντας ὡς τάχιστα μεταστῆναι. id est: *Ideóque eis svasit, ut Eburoniam, in quâ cum periculo sint futuri, relinquant; & quamcelerrimè ad proxima militum hiberna commigrent.* Non Eburoniam dictum fuisse locum, in quo hiberna fuêre Sabini & Cottæ; sed *Atuátucam* Eburoniæ *castellum*, testis est Cæsar commen. VI, his verbis: *Impedimenta omnium legionum Atuátucam contulit. Id castelli nomen est, hoc ferè est in mediis Eburonum finibus: ubi Titurius atque Aurunculeius hiemandi causâ consederant.*

Atque castellum hoc caput fuisse totius gentis Eburonum, uti ostendatur; nomen ejus, quod variè à plerisque in Cæsarem commentatoribus vitiatum, priscæ ac genuinæ lectioni adserendum est. Primò igitur notandum, duobus modis vocabulum hoc rectè scribi, dialectis variantibus; ATUATUCA, & ADUATUCA: quemadmodùm & finitima Eburonibus gens, *Aduatici* & *Atuatici*: à quibus id fuisse conditum, infrà docebo. Jam verò quum apud Cæsarem ter id castelli vocabulum accusativo casu referatur; librarii imperiti in duas id discerpserunt parteis; quasi præpositio AD accusativo præmissa sit, hoc modo: *Impedimenta legionum ad Vatucam contulit:* & eodem commentario posteà; *tribus horis ad Vatucam venire potestis:* & mox; *ipsi ad Vatucam contendunt.* Hoc posteà Rhenanus porrò corrupit in *Ratucam*; uti interpretari liceret Limburgiensis ducatus hodiè opidulum *Hertzogen rad.* Hubertus verò Leodius ex eodem fecit *Varucam:* de quâ sic ait: *Est autem Varuca etiamnum hodiè ejus nominis castellum, haud amplius medio miliari Germanico ab urbe Leodio distans, in mediis Eburonum finibus, in summâ planicie.* Et posteà: *Quæ res causa fuit, ut Varuca diu quæsita, nusquàm reperiri potuerit. donec nuper ego in volumen manuscriptum incidi, aliàs quidem corruptissimum, in hoc dumtaxat fidele, quòd Varucæ nomen integrum incorruptumque servaverit. Est prætereà mihi liber ante* XXXVI *annos impressus, qui Varucam, non Vatucam etiam habet.* Leodius sanè nihil æquè pro ratione hujus lectionis habuit, ac levissimam vocabuli adlusionem. nam volumen illud, cetera corruptissimum, in uno hoc vocabulo quare tantam apud eum fidem mereri debuerit, haud video. nec unus impressus liber, tot tamque variis editionibus satis reclamabat. Quos autem ipse medios Eburonum fineis constituerit, quum extremos ad oceanum usque, ut suprà in Treveris notatum, protulerit; alii viderint. Minima certè eorum longitudo fuerit oceanum inter & Mosellam. Sed nugas mitto, ad vera transeo. Tabula itineraria idem castelli vocabulum, in itinere à Bagaco Nerviorum ad Agrippinam coloniam, mutilatum, sive contractum, ut eo sæculo usurpabatur, habet ATUACA. apud Antoninum, in eodem itinere idem locus sic notatus: *Advagan Togrorum.* ubi legendum, *Aduágam Tongrorum.* quidpe ab *Aduátuca* factum fuit vocabulum contractum *Aduáca*; quemadmodùm in tabulâ ab *Atuátuca, Atuáca.* dein *c* in confine *g* mutato, *Aduága.* Apud Ptolemæum idem locus legitur Ἀτουάκουτον Τούγρων, *Aduacutum Tungrorum*; manifestissimo mendo, quod è Cæsare, tabulâ, & Antonino arguitur, pro Ἀτουάτουκον, *Atuatucum.* Idem Ptolemæus unicum id Tungrorum opidum refert. unde, caput gentis fuisse, colligere licet. Atque eamdem ob causam Antoninus, haud contentus ipsum opidum nominasse, etiam gentis, cujus caput erat, nomen adposuit. eademque ratio fuit auctori tabulæ, cur id primariæ urbis figurâ depingeret. Hodiè in mediis, quos suprà circumscripsi, Eburonum finibus visitur opidum, vulgari vocabulo *Tongeren*, & aliâ dialecto *Tungren.* hoc esse *Atuátucam Tungrorum* uti credatur, ea persvadet ratio, quòd posterioribus sæculis, ut suprà ostensum, principeis gentium per Galliam urbeis, abjectis veteribus propriisque vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumserunt. quam sententiam maximè firmat auctoritas Marcellini; qui in lib. XV, provincias atque civitateis sive urbeis Galliæ enumerans; *Secunda Germania*, inquit, (*primà ab occidentali exordiens cardine,*) *Agrippinâ & Tungris munita, civitatibus amplis & copiosis.* Atque huc etiam facit prædictum iter, à Bagaco Nerviorum, ad Agrippinensem coloniam, Antonino & tabulæ descriptum, hoc modo:

Anto-

Antonino;		Tabulæ;	
Bagacum		*Bacaco Nervior.*	
Vodgoriacum	XII.	*Vogodorgiaco*	XII.
Geminiacum	X.	*Geminico vico*	XVI.
Perniciacum	XXII.	*Pernaco*	XLIII.
Aduagan Togrorum	XIV.	*Atuáca*	XVI.
Coriovallum	XVI.	*Cortovallio*	XVI.
Iuliacum	XVIII.	*Iuliaco*	XII.
Colonia	XVIII.	*Agrippina*	XVIII.

In hoc itinere *Bagacum Nerviorum* est nunc *Bavay*, Hænoniæ opidum: *Geminiacum*, *Gemblours*, Brabantiæ opidum; *Perviciacum*, *Pervis*, ejusdem provinciæ; *Atuáca Tungrorum*, *Tongeren*; *Coriovallum*, *Falkenborg*; *Iuliacum*, *Iülich*; *Colonia Agrippina*, *Cölen*: quorum singula suis locis certis argumentis adserentur. Huc etiam accedit, quòd in hoc itinere Mosa ponte trajiciebatur apud opidum nunc *Masetricht*; ut infrà ostendetur. ab opido autem *Tongeren* ad opida *Falkenborg*, & *Iülich*, ceu rectissimâ lineâ transitur dictum opidum *Masetricht*. Huc denique adde, quòd *Tongeren* hodiè situm in loco edito, & circumquaque leniter acclivi, in paludeis aut profundas convalleis desinente. de Romanis quidpe militibus, ex Atuatucensibus castris egredientibus, sic Cæsar comment. V: *Hostes, posteaquàm ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectione eorum senserunt; collocatis insidiis bipartitò in silvis, opportuno atque occulto loco, à millibus passuum circiter duobus, Romanorum adventum exspectabant. &, quum se major pars agminis in magnam convallem demisisset; ex utrâque parte ejus vallis subitò sese ostenderunt; novissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque iniquissimo nostris loco prælium committere cœperunt.* Et comment. VI; Labieno eadem castra tenente: V *cohortes frumentatum in proximas segetes misit; quas inter & castra, unus omnino collis intererat.* & mox: *Calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter dejecti, se in signa manipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterrent milites. alii, cuneo facto ut celeriter perrumpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra.* Valeat igitur jam Leodius, cum suâ *Varucâ* apud Leodiacum; valeat Rhenanus, cum suâ *Ratucâ* in *Herzogen rad*; valeat item Goropius, cum suâ *Antverpiâ*.

Ceterùm ATUATUCA, *Eburonum castellum*, princeps posteà facta est hac ratione Tungrorum urbs, quia Tungeri fuêre iidem posterioribus temporibus populi, qui Cæsaris ævo Eburones, Cæræsi, Segni, Pæmani, & Condrusi dicebantur; ut infrà validissimis id demonstrabitur argumentis. Atuátuca autem initio castellum, Eburonum quoque fuit caput, & unicus locus mœnibus munitus.

Nomen & originem haud dubiè habuit ab ATUATICIS, gente conterminâ. nam bello victis, quod tradit Cæsar, primò ut subjectis imperasse, quòque faciliùs in obsequio continerentur, castellum in mediis eorum finibus cum præsidio posuisse, maximè credibile est. Dein verò annuo stipendio obsidibusque contenti, præsidio deducto, castellum in ipsorum tradiderunt potestatem: qui mox pro capite id habuêre totius regionis suæ.

Tanta igitur est opidi hujus, quod ad exiguas reliquias nunc redactum, antiquitas; tanta olim fuit celebritas, tanta dignitas, uti secunda ordine haberetur totius Germaniæ inferioris; cujus prima ac maxima, Agrippinensis colonia.

Eburonum finibus explicatis, reliqui tandem illi quatuor inspiciantur populi, qui, inter Eburones ac Treviros incolentes, uno cum illis vocabulo in commune dicti fuêre GERMANI.

Nomina singulorum, jam anteà relata, sunt ista: CONDRUSI, SEGNI, CÆRÆSI, PÆMANI. Cæsar comment. II, ubi numerum recensèt armatorum, quem pro se quæque Belgarum civitas ad commune adversùs Romanos bellum pollicitæ fuerant: *Condrusos, Eburones, Cæræsos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, ad* XL *millia.* Et comment. VI: *Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Trevirosque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam judicaret: nihil se de bello cogitasse; nulla Ambiorigi auxilia misisse.* Ex his notandum; primùm, omneis istas quinque nationes uno nomine (cujus causa atque origo infrà, cap. XX, reddetur) in commune fuisse adpellatos GERMANOS; unumque in commune confeciisse numerum armatorum ad dictum bellum, millium XL: quamquàm *Segni* non nominentur: quos solos ex isto nomine ac numero Germanorum, eo bello abstinuisse, haud credibile est. dein quatuor ex iis nationibus, nempe

nempe Condrusos, Segnos, Cæræsos, atque Pæmanos, omneis incoluisse inter Eburones ac Treviros. Limites igitur quatuor his in universum fuerunt: ab meridie iidem, qui Treviris ab septemtrione: à septemtrione iidem, qui Eburonibus à meridie: ab ortu solis, Rhenus; ultra quem Ubii: ab occasu Mosa; citra quem Nervii. Regiones nunc comprehenduntur his finibus istæ: Colonienſis agri pars; quà opida *Cronenburg, Blankenheim, Arenberg, Hünen, Königsfeld, Brisich, Zinsich, Meckum, Rheinbach:* Juliacensis ducatus pars exigua, circa opida *Münstereifel, Gemünde, Monjou:* Limburgiensis ducatus pars ferè dimidia, meridionalis; ubi ipsum Limburgium: è Luceburgiensi ducatu, opida *Durbuy, Marche, Rochefort:* è Leodiacensi agro, opida *Huy & Chinay*, item vicus *Spaa*, cum fonte acidulo: comitatus Namurcensis dimidia pars, ad dextram Mosæ ripam; ubi opidum *Dinant.* At si quis fortè, nimis angustum terræ spatium tot populis me tribuisse, arbitretur; is meminerit, universos conjunctim cum Eburonibus, satis latos, ut suprà ostensum, fineis incolentibus, numerum armatorum XL millium confeciſse; quum uni Bellovaci millia obtulerint LX, Suessiones L, totidemque Nervii, Aduatici XXIX.

Jam verò quo ordine singuli inter se juncti fuerint, haud expeditum dictu est. Condrusos tamen Rheni ripam coluisse, haud obscurè indicat Cæsar comment. IV; ubi Usipetes Tenchtherosque, Germanos Transrhenanos, trajecto amne, Menapiorum primò fineis occupasse narrat: dein, *missas*, ait, *legationes à nonnullis* Galliæ Belgicæ *civitatibus ad Germanos; invitatosque eos, uti ab Rheno discederent; omniaque, quæ postulassent ab se, fore parata. quâ spe adductos Germanos, latiùs jam vagatos, & in fineis Eburonum, & Condrusorum, qui erant Trevirorum clientes, pervenisse.* ubi etiam prœlio fusos fuisse, haud procul Mosellæ confluente, in confinio Trevirorum, suprà ostensum est. Porrò Condrusis versùs occidentem solem conjunctos fuisse Segnos, ex eo colligere liquidum est, quòd comment. VI, utrique unos in commune legatos ad Cæsarem miserunt, sese de bello Eburonico excusatum. Reliqui igitur Cæræsi & Pæmani, inter Segnos Mosamque amnem erunt locandi.

Ceterùm exiguæ singulorum quum forent civitates, atque invalidæ; in finitimorum clientelam fidemque sese dederunt. Condrusos in Trevirorum fuisse clientelâ, suprà è Cæsare intellectum est. in eâdem egisse & Segnos, Condrusorum vicinos, inde fit maximè credibile, quòd & ipsi unà cum Condrusis à bello Eburonico abstinuêre. in quo haud dubiè parteis suas habuêre Cæræsi ac Pæmani; quia legatos ad Cæsarem unà cum illis non miserunt. Atque hinc etiam conjecerim, non in Trevirorum, sed Eburonum eos fuisse clientelâ.

CAP. XVI.

De MENAPIIS.

EBURONIBUS à septemtrione continuabantur MENAPII. Cæsar comment. VII *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus.* Germanici fuisse generis, indicat situs inter Rhenum & Scaldem. quidpe Plinius lib. IV, cap. XIII, *Totum*, inquit, *hoc mare*, à Cimbrorum promontorio *ad Scaldin usq; fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* Limitem igitur à meridie, primò eumdem habuêre, quem Eburones à septemtrione, ad opidum usque *Dieſt.* hinc verò Demerâ & Rupellâ amnibus, ad confluentem usque Scaldis, ab Atuaticis separabantur: quos circa *Læven, Brussel, Nivelle, & Gembloux* opida, coluisse, infrà ostendetur. Eodem commentario: *Cæsar, quum undique bellum parari videret, Nervios, Atuaticos, ac Menapios, adjunctis Cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis; maturiùs sibi de bello cogitandum putavit.* Et posteà, confecto bello Eburonico: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus* III, *ad oceanum versùs, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficiſci jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit. ipse, cum reliquis* III, *ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremasque Arduennæ parteis, ire constituit; quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat.* Partes illæ, oceanum Menapiosque attingentes, sunt nunc Selandorum insulæ: regio verò Atuaticis adjacens, fuit Morinorum, nunc Flandriæ pars litoralis; & extremæ Arduennæ silvæ partes ad Scaldem flumen, quas Cæsar intellexit, fuerunt juxta opida *Condè & Valenchienes*, in Nerviorum finibus: ut singula suo loco fusiùs explicabuntur. Igitur recto ordine à Cæsare junguntur dicti populi; primi scilicet *insulani*, dein *Menapii, Morini, Atuatici, Nervii.* Alia argumentatio de Atuaticis esse potest hoc modo: Quia Menapiis finitimi fuerunt Eburones, juxta terminos suprà descriptos; his verò ad Demeram flumen propinqui Atuatici, ut antè demonstratum; iterum Menapiis Morini, ut mox ostendam: neceſ-

sariò Atuatici in lævâ Demeræ ripâ fuêre contermini Menapiis, dextram ejusdem amnis ripam colentibus. Ab occasu igitur æquinoctiali, Scalde flumine à Morinis submovebantur: quos ubique Cæsar cum illis conjungit. Comment. II, ubi Belgæ armatorum numerum ad commune bellum adversùs Romanos obferunt; *pollicitos* ait *Morinos* XV *millia*, *Menapios* XVII. Commentar. III: *Eodem ferè tempore Cæsar, etsi propè exacta jam æstas erat, tamen quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum umquàm legatos de pace misissent, arbitratus id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. Qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere cœperunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas superatasque esse: continenteisque silvas ac paludeis habebant: eò se suaque contulerunt.* Commentar. IV: *Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculejo Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit.* Et sub finem ejusdem commentarii: *Cæsar postero die T. Labienum legatum, cum his legionibus quas ex Britanniâ reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. Qui, quum propter siccitates paludum, quò se reciperent, non haberent; quo perfugio superiore anno fuerant usi: omnes ferè in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius & L. Cotta legati, qui in Menapiorum fineis legiones duxerant; omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, ædificiisque incensis, quòd Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant, ad Cæsarem se receperunt.* Sed præter Cæsarem alii quoque auctores eos conjungunt. Tacitus historiar. lib. IV, de Civile, Batavæ rebellionis duce: *Ille, ut cuique proximum, vastari Vbios Treverosque, & aliâ manu Mosam amnem transire jubet; ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* Plinius lib. IV, cap. XVI: *A Scaldi extera colunt Toxandri, pluribus nominibus. dein Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* Omneis recto inter se ordine esse junctos, infrà patebit. Sed omnium disertissimè Strabo, ac Dio. quorum hic, lib. XXXIX, de Cæsaris in his oris expeditionibus loquens; Καὶ μὴν τοῦτο, inquit, ἔθνή τε Μορίνων, καὶ ἔθνη Μενατίων, ὁμόρους σφίζιν ὄντας, ἐστράτευσεν. hoc est: *Post hæc in Morinos, eorumque finitimos Menapios, exercitum duxit.* Strabo lib. IV: Τοῖς Μενατίοις δ' εἰσὶ συνεχεῖς ἔθνη τῆ Γαλατίᾳ Μορίνοι· id est: *Menapiis continuantur ad mare Morini.* Et eodem libro posteà, in Britanniæ descriptione: Τοῖς ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸ Ῥῆνον τόπων ἀναχωρήσοις ὁ πλοῦς ἐστιν ἀπὸ τῶν ὁμορούντων τοῖς Μενατίοις Μορίνων. id est: *Qui à Rheno propinquis partibus trajiciunt, ii à Morinis, Menapiorum conterminis, solvunt.* Porrò, ab occasu æstivo, post vicum *Ossendrecht*, Scaldi impositum, conterminos habuêre in Selandicis insulis Toxandros, Plinio memoratos. à septemtrione Batavos; à quibus Mosæ fluminis antiquo dirimebantur alveo (qui suo loco accuratiùs indicabitur) ad opidum usque *Grave:* inde verò lineâ ad divortium Rheni, quod est in Clivensi ducatu ad munimentum Schenkianum, ductâ. Ab solis ortu quamvis terminus Menapiorum esse debebat idem qui totius Galliæ, Rhenus amnis: tamen trans eum etiam incoluisse eos Cæsaris ævo, auctor est ipse, initio comment. IV, his verbis: *Eâ, quæ sequuta est, hieme, qui fuit annus Cn. Pompejo, M. Crasso Coss., Vsipetes Germani, & etiam Tenchtheri, magnâ cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt, non longè à mari, quò Rhenus influit.* Et infrà, de eisdem: *Qui, quum plures annos Svevorum vim sustinuerint, ad extremum tamen agris expulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt. quas regiones Menapii incolebant; & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant. sed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigrarunt, & cis Rhenum, dispositis præsidiis, Germanos transire prohibebant.* Scilicet eâdem ratione Menapii trans Rhenum, ut Allobroges ultra Rhodanum; de quibus Cæsar commentar. I: *Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant:* quum tamen Rhodanus terminus esset, non modò Allobrogum, sed totius provinciæ Narbonensis, cujus pars Allobroges. Menapii igitur prope dictum divortium Rheni utramque fluminis ripam accoluerunt. infra quidpe divortium Batavi suam coluerunt insulam; de quâ suo loco dicetur. Exiguum agrorum habuisse trans Rhenum Menapios, credibile est. quod omne prorsus amiserunt, irruptione istâ Usipetum atque Tencterorum. horum quidpe pars, quæ prœlio, quo reliqui à Cæsare fusi, non interfuerat, *post fugam suorum*, ut ait Cæsar eodem commentario, se trans *Rhenum in fineis Sigambrorum recepit, seque cum iis conjunxit*; perpetuóque posteà eam Rheni ripam tenuit; ut suo loco indicabitur.

His itaque Menapiorum finibus ita gravissimorum auctorum testimoniis satis confirmatis, notare jam liceat Ptolemæi immanem errorem; qui infra Nervios, inter Mosam & Scaldem, quem ille Tabudam adpellat, ad oceanum usque unos posuit Tungros;

& inter

& inter Mosam ac Rhenum Menapios, cum opido eorum *Castello:* quum tamen *Castellum* cis Mosam situm; & Menapii trans id flumen jam inde ab Augusti principatu prorsus nulli fuerint; ut infrà ostendetur.

Ceterùm dictis finibus regiones nunc comprehenduntur istæ: Brabantiæ major pars, inter Mosam & Demeram Scaldemque amneis ac Selandiam sita; ex Hollandiæ proximis finibus, duo opida, *Sevenbergen, & S. Gertrudenberg:* Geldriæ ac Cliviæ partes Cisrhenanæ: Colonienſis agri cis Rhenum portio, in quâ opida, *Ordingen, Nüs, Suns:* ducatus item Juliacensis pars, in quâ opida, *Brugge, Gladbeke, Dalen, Wassenberg, Heinsberg.*

At ne quis fortè miretur, tam latos me adsignare fineis Menapiis, qui ad commune Belgarum adversùs Romanos bellum, XVII haud amplius contribuerunt millia armatorum, quum interim quinque illæ nationes, Germani uno nomine dictæ, haud majore spatio incolentes, millia confecerint XL; & uni Aduatici multo minore spatio, XXIX: notandum est, omnem hanc inter Scaldem Mosamque regionem omnino esse sterilem, nullâ re nisi perpetuo ericeto copiosam; quæ hodiéque causa, cur maligniùs infrequentiúsque colatur, quàm reliquæ circumquaque regiones. Nec tamen ego nescius sum, *Ambivaritis,* qui semel apud Cæsarem, in comment. IV, leguntur populi, partem horum finium à plerisque hujus sæculi geographis tribui, circa Antverpiam urbem: quam & ipsam ex eorum nomine sic adpellatam arbitrantur. Verùm horum errorem commodè uti convellam, verba auctoris integra adducam. De Usipetibus, ac Tencteris Germanis loquitur, quos tandem in Condrusorum finibus, haud procul Mosellæ confluentibus, prœlio superavit. *Legati hæc se ad suos relaturos dixerunt; &, re deliberatâ, post diem tertium ad Cæsarem reversuros. intereà ne propiùs se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim, magnam partem equitatus ab iis, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ ad Ambivaritos trans Mosam missam. hos exspectari equiteis, atque ejus rei causâ moram interponi arbitrabatur.* Heic ego primùm miror, quinam isti fuerint AMBIVARITI, nusquàm aliàs, neque cuiquam alii auctori, neque ipsi Cæsari, in tam crebris per has oras bellis, memorati; ne in communi quidem illâ Belgarum conspiratione: à quâ ipsi in medio reliquorum (si circa Antverpiam fuisse credas) immunes esse haudquaquàm potuerunt. Comment. VII, qui leguntur *Ambivareti,* planè alii sunt. sic enim illic: *Galli imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Segusianis, Ambivaretis, Aulercis, Brannovicibus, millia* XXXV: *parem numerum Arvernis, adjunctis Eleutheris, Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt.* Hi omnes longè à Belgicâ Cæsaris dissiti. Apud Orosium quoque lib. VI, cap. VIII, ex Cæsaris commentario III hæc transcripta: *Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexovios, Nannetes, Ambivaritos, Morinos, Diablintres, & Menapios adscisc unt.* At Cæsaris exemplaria pro falsis his *Ambivaritis* habent *Ambialites;* & nonnulla, *Ambiliates.* Tum mirari satis nequeo, quidnam dicti Germani magnam equitatus partem frumentandi causâ miserint in regionem omnino sterilem ac desertam, unoque ac perpetuo ericeto horridam, omniumque rerum egenam. Quapropter malo obscuros istos, & nemini aliàs in provinciâ tam celebri cognitos *Ambivaritos* vertere in nobilissimos *Aduaticos.* horum quidpe agri, quâ reliqua Brabantiæ pars ad lævam Demeræ sternitur ripam, sunt fertilissimi.

Ceterò magnis silvis fineis Menapiorum fuisse impeditos, paludibusque invios; jam antè è tertio Cæsaris commentario intelleximus. de iisdem iterum comment. VI: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, silvisque muniti.* De silvis his plura dicentur infrà, in descriptione Arduennæ silvæ. paludum nunc maxima est in Brabantiæ Geldriæque confinio, vulgari vocabulo *de Peele* dicta. præter hanc aliæ duæ, haud minori longitudine, Mosam inter Rhenumque, *het Veen,* & *de Klyt.* Strabonis heic notandus est ingens error, qui quum modò dicta apud Cæsarem (ex cujus commentariis ferè omnia de his oris sumsit) legeret de Menapiis; prætereáque audiret, Rheni partem suo tempore, sub Tiberii imperio, per Drusi fossam & Isalam amnem in ingenteis effundi lacus; neutrum rectè percipiens, sic tradidit lib. IV: Τρηυίροις δ' ἑπομένοις Νερβίοις, καὶ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος· πλησίον δὲ Μενάπιοι, τὸ ἐν βελῶν ἑφ' ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ καλοικοῦντες ἕλη καὶ δρυμούς. Id est: *Treviris contermini sunt Nervii, & ipsi Germanica gens. ultimi sunt Menapii, ex utroque latere ostiorum fluminis Rheni paludeis accolentes, atque saltus.* Quod omninò falsum. nam in medio ostiorum Rheni, Batavi tenuêre insulam Rheni: ab occasu æstivo ultimi fuêre Toxandri: ab ortu, trans Rhenum, proximum jam Germaniæ solum coluerunt Frisii, gens magna: ut infrà pluribus quæsitissimisque probabitur argumentis. Strabonem in errorem istum præcipitem egit ea maximè ratio, quòd Cæsar tradit, Menapios trans Rhenum

num quoque ædificia ac possessiones habuisse. quas ille à divortio ejus amnis ad ostia usque & oceanum protulit.

Notaveram in commentario de Rheni ostiis suprà dictum chorographum; qui in antiquitatibus suis Amsterodamensibus urbem Amsterodamum ex hoc Strabonis loco in Menapiis statuerat. ille tamen geminum hunc errorem, Strabonis simul atque suum, defendere in disceptationibus chorographicis audacter atque strenuè perrexit. Maximum ejus argumentum est in distinctione temporum; quibus fortè gentium migrationes factæ inter Cæsaris ac Plinii Tacitique ætates. Haud absurdè mehercules. modò auctoris alicujus, si non disertum testimonium, verba tamen quædam attulisset, quæ conjecturâ quâdam levissimâ eò trahi possent. Tacitus, historiar. lib. IV, & item in libro de Germaniâ, disertissimis, quæ suo loco inspiciemus, testatur verbis, Batavos, ex Cattis advenienteis, insulam Rheni, & extrema Gallicæ oræ, quæ erat inter Rhenum & Mosam, occupasse. quod, ante Cæsaris ætatem factum, constat. Quæro igitur, quomodò Menapiorum fines, qui Mosâ flumine à Batavis disterminabantur, tam longo intervallo, post Batavos tandem, trans Rhenum resurrexerint? Nempe à divortio Rheni, respondet chorographus, Velaviam eos tunc tenuisse, & Gojelandiam, & Amsterodamensem agrum, ad oceanum usque & Rheni ostium: uti hoc pacto veluti in sinu concluserint agros Batavorum. Sed ignorat ille, Velaviam fuisse tunc temporis *Marsorum:* quorum pars, Augusto Romæ imperitante, à Rheno in interiora Germaniæ profugerunt; pars Drusi fossâ in dictâ Velaviâ inclusi, *Marsaci* dicti sunt: quod suo loco ostendam. At jam ipse chorographus, in disceptationibus suis, ex meâ sententiâ, quam in dicto commentario de Rheni alveis ostiisque adserui, Marsacis Velaviam concessit. Itaque quum jam ipse videret, agrum Menapiis in Gojelandiâ, aut circa Amsterodamum & medium Rheni alveum ostiumque dari nullum posse; haud dubitavit, in iisdem disceptationibus suis, eos inde statim reducere ad citimum alveum, qui Vahales vocatur, ac Mosæ immenso ore in oceanum effunditur. satisque novam hanc suam sententiam se firmaturum putavit hisce Cæsaris verbis, ex comment. VI adductis: *Cæsar T. Labienum cum legionibus tribus ad oceanum versùs in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.* Ubi jam bis iterum ab eo satis longè aberratum. primò, quia nullum hinc necessarium argumentum de Vahale, seu Mosæ ostio; quum Menapii etiam apud Scaldem insulis illis fuerint contermini: à quo tamen flumine satis longè Rheni ostia absunt. deinde non meminit, Tacitum, ut antè dictum, non modò utramque Vahalis, sed Mosæ etiam dextram ripam unis Batavis tribuere. Sed ubi hoc quoque parum firmum esse vidit; factas esse inter Strabonis Tacitique ætateis migrationes harum gentium, credere nos sine ullo documento postulat. At Tacitus, non suo demum ævo Batavos ait Rheni insulam & oram Gallicæ ripæ tenuisse, sed jam ab initio occupasse. Heic igitur jam iterum erratum. Verùm qui omneis Strabonis circa has oras errores defendere ac tueri studuit, id nos docuisset vellem, quâ ratione & quâ arte à Rheni ostiis Cantium Britanniæ promontorium conspiciatur; quod & ipsum tradit eodem loco Strabo. Qui equidem error inde ei natus, quòd Menapios Morinis conterminos esse comperierat: Menapios ad Rhenum usque pertinere, Morinos ad fretum Gallicum; à quibus in Britanniam navigaturi solvebant. utrorumque fineis adeò coarctavit, uti crediderit à Rheni ostiis & à Menapiis Britanniam prospici. Verba ejus, lib. IV, hæc sunt: Πρόκειται δὲ ἡ Βρεττανικὴ τῆς Ῥήνου ἐγγύθεν, ὥστε καθορᾶσθαι τὸ Κάντιον ἄκρον. τοῖς δὲ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Ῥήνου τούτων ἀναγομένοις οὐκ ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἐκβολῶν ὁ πλοῦς ἐστιν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ὁμορούντων τοῖς Μεναπίοις Μορίνων· παρ' οἷς ἐστι καὶ τὸ Ἴτιον, ὡς ἐχρήσατο ναυστάθμῳ Καῖσαρ ὁ θεὸς, διαίρων εἰς τὴν νῆσον. hoc est: *Objacet Britannia Rheno haud longo intervallo; ita, uti etiam Cantium promontorium conspici possit. At qui à Rheni partibus trajiciunt, non ab ipsis solvunt amnis ostiis: sed à Morinis, Menapiorum conterminis: apud quos Itium est; quo divus Cæsar usus est navali, in insulam transmittens.* En; quid heic tibi, superstitiose auctorum venerator, mentis est? Errasse videtur Strabo, nec ne? Cantium prospicere tu queas ab Rheni ostiis? an non hæc tam longè ab Itio portu, qui nunc Bononiensis est, dissita sunt, uti, qui illic consistunt, circa Rheni ostia versari dici nequeant? I nunc, & errores auctorum variis tuis erroribus tueri, vel, quod facis, nos omneis ludere perge. Circa omnia quum te ubique torqueas, numquàm tamen, vel rarò admodùm, certi aliquid concludis; sed sæpius excusatiunculis uteris: quod disputantem philosophum minimè decebat. Francorum origines quum editurias; spero te Sigambros quoque ex ejusdem Strabonis sententiâ ad oceanum collocaturum. Ab Itio promontorio, quod in Morinis erat, prospici Cantium promontorium, acceperat Strabo; Morinos item conterminos esse Menapiis, & hos Rheno: unde ille per errorem

posteà

posteà putavit, à Rheno Britanniam conspici. Appianus in Hispanicis, Hispaniam à Britanniâ dimidii diei navigatione abesse, tradit. An hoc etiam chorographus noster (si quando eò usque animum atque curas extra provinciam suam extenderit) tueri ausit? Haud puto. Et ipsum Appianum de trajectu ex Galliâ in Britanniam, qui fieri solebat inter Gesoriacum, sive Bononiam & Rutupias, id audivisse omnino persvasum habeo: quod posteà per summum errorem tribuit trajectui inter Hispaniam & Britanniam. Verùm de Britanniæ à Rheno prospectu, infrà in Batavis, cap. xxx, pluribus examinabo chorographum nostrum. Hactenus veros Menapiis vindicasse fineis sufficiat.

Opida, Cæsaris ævo, nulla habuisse arbitror. sic quidpe ipse comment. IV: *Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fineis legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, ædificiisque incensis; quòd Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant; ad Cæsarem se receperunt.* item comment. VI: *Ipse, cum legionibus expeditis V, in Menapios profiscitur. Illi, nullâ coactâ manu, loci præsidio freti, in silvas paludeisque confugiunt, suaque eódem conferunt. Cæsar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso quæstore, celeriterque effectis pontibus, adiit tripartitò: ædificia vicosque incendit; magno pecoris atque hominum numero potitur.* Ubi nihil de opidis, vel castellis, in quæ, contra Cæsaris arma sese defensuri, confugerint; aut quæ Cæsar, unà cum reliquis ædificiis vicisque, exusserit. Sic item in fine comment. III; à Cæsare petiti in easdem *silvas ac paludeis se suaque omnia contulerunt.* sic comment. IV, Usipetes atque Tenchtheri, Rhenum transgressi, *omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.*

Post Cæsaris tempora quæ opida seu loca munita habuerint, dispiciendum est. Horum prima ipsos condidisse Romanos reperio. sic namque Florus lib. IV, cap. ultimo, de Druso, in Augusti principatu has oras regente, loquens: *In tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Ex horum numero fuisse apud Mosam id, quod Κάστελλον Μενατίων, CASTELLUM MENAPIORUM, refert Ptolemæus, haud dubium est: quamvis is Menapios intra Mosam Rhenumque falsò concludat. Omnia Drusi castella in citerioribus fuisse amnium ripis, certum est. sic quidpe ratio fieri postulabat; uti custodiæ essent provinciis contra hosteis trajicienteis. Hodiè in lævâ Mosæ ripâ vicus est, seu exiguum opidum cum arce, vulgò *Kessel* dictus. quem antiquum esse *Menapiorum Castellum*, nomen simul ac situs in ripâ indicant. De nomine ne quid dubitari possit, paria sunt exempla, in Morinorum Castello, quod nunc in Flandriâ est *Cassel op den berch*; & in Chattorum Castello, quod nunc princeps Hassorum opidum cum arce, *Cassel*. Marcellinus lib. XVII, de Juliano Cæsare, Francos ultra Mosam ejiciente: *Cunctis igitur ex voto currentibus, studio pervigili properans, modis omnibus utilitatem fundare provinciarum: munimenta tria, rectâ serie superciliis imposita fluminis Mosæ, subversa dudum obstinatione barbaricâ, reparare pro tempore cogitabat. & illico sunt instaurata.* In his primum quoque illud fuisse *Menapiorum castellum*, quod unicum in Menapiis refert Ptolemæus, haud dubium est. Apud Aethicum in cosmographiâ dicitur gentis vocabulo MENAPUM. Tabula itineraria iter ab Atuacâ Tungrorum ad Noviomagum, Vahali impositum, sic describit:

Atuáca	
Feresne	XVI.
Catualium	XIIII.
Blariaco	XII.
Ceuelum	XXII.
Noviomagi	III.

Romanorum itinera per castra plerumque legionum, cohortium, & alarum duxisse, patet passim ex historiis, atque itinerariis. Ab Atuátuca Tungrorum ad Noviomagum iter, inflexo pusillùm cursu, rectè propter lævam Mosæ ripam per dicta munimenta fuit actum. BLARIACUM hodiè est vicus ad Mosam, vulgò *Blerick* dictus. ab hoc ad opidum *Tongeren* XLII circiter sunt millia passuum; ut rectè tabula refert. Fuisse hoc unum ex Drusi castellis, vel saltem ex tribus illis munimentis à Juliano, Francis ejectis, reparatis, maximè credibile. A Blariaco Atuátucam versùs primum occurrit, post XII millia passuum, *Catualium*. quod spatium haud malè congruebat vico *Buggenum* ex adverso confluentium Roræ; ni suspicarer, vocabulum id unà cum millium numero esse corruptum. quidpe *Castellum Menapiorum* auctoris tabulæ ævo exstitisse dubitari non potest, quando nunc etiam nomen id eodem situ durat. Si exstitit; certè per hoc quoque Romanorum iter actum fuit. locus autem

in Menapiis quum præcipuus fuerit; quod ex Ptolemæo perſpicitur: maximè credibile eſt, hunc etiam ab auctore tabulæ in hoc itinere fuiſſe memoratum. Proinde ego vocem iſtam *Catualium*, in vocabulum *Caſtellum*, XII verò millia paſſuum in VI vel VII corrigere auſim.

FERESNE vocabulum, quod eſt inter Caſtellum & Atuácam, planè mendoſum eſſe videtur. ideóque ſitus ei adſignari certus haud facilè poteſt. Quòd ſi tamen numero XVI millium, quæ hinc Atuácam numerantur, VI illa millia addas, quæ à Caſtello abſtuli; poterit is locus nunc eſſe *Maseyck*, opidum hodiéque antiquitatem ſuam præ ſe ferens.

Ceuelum jam ultra Moſam fuit ſitum, extra Menapiorum fineis. nam poſt Cæſaris ætatem, in Auguſti principatu, Gugerni, Transrhenanus populus, in partem finium Menapiorum, Moſam inter ac Rhenum, fuêre locati; ut infrà oſtendetur.

Ceterò Divæus, in antiquitatibus Belgicis, teſtatur, archiva cœnobiorum Gandenſium, & item leges Caroli Magni, ab Anſegiſo monacho collectas, pagi meminiſſe MENAPISCI, inter Scaldem & Morinorum fineis, ubi foſſa Flandros à Tervanenſibus tuetur, ſiti. Hæc inſpicere mihi non licuit. judicio tamen tanti viri confido. Ceterùm potuerunt reliquiæ Menapiorum, Francis & Saxonibus Rhenum & proxima perrumpentibus, huc conceſſiſſe.

CAP. XVII.

De UBIIS.

VBII, Transrhenana Julii Cæſariis ævo gens, eam amnis ripam in Germaniâ coluêre; quæ inter Magontiacum & Coloniam porrigitur. Poſteà verò à M. Agrippâ, Octavio Auguſto principatum Romanorum obtinente, in Galliam transducti ſunt; ut auctor eſt Tacitus, annal. XII: *Agrippina, quò vim ſuam ſociis quoque nationibus oſtentaret, in opidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamq; deduci imperat: cui nomen inditum ex vocabulo ejus. Ac fortè acciderat, ut eam gentem, Rheno transgreſſam, avus Agrippa in fidem reciperet.* Item Strabo lib. IV: Πέραν δὲ ᾤκουν Οὔβιοι, κατὰ τοῦτον τὸν τόπον· οὓς μετήγαγεν Ἀγρίππας ἑκόντας εἰς τὸν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου· id eſt: *Trans amnem verò incolebant Vbii, juxta hanc regionem: quos Agrippa haud invitos traduxit in citeriorem Rheni ripam.* Quâ occaſione, aut quâ de causâ traducti fuerint, apud neminem auctorum adnotatum reperio. conjectatione tamen indagari poſſe puto. Bello à Romanis victos, aut petitos, nemo facilè oſtenderit. nam & Svetonius, in Octavio Auguſto, bella ductu ejus vel auſpiciis confecta, nationesq; devictas enumerans; ex Germanis *Svevos & Sicambros ſeſe dedentes in Galliam traduxiſſe memorat:* de Ubiis autem ne verbum quidem. E diverſo, amicitiam eos cum Cæſare feciſſe, quum Galliam is pacaret, in hujus invenio commentariis. quam cum ceteris poſteà quoque perpetuò coluiſſe Romanis, donec Rhenum traducerentur, lubens crediderit, quisquis cauſam ineundæ amicitiæ cognoverit. Cæſar igitur, comment. IV: *Vnâ ex parte*, inquit, *à Svevis circiter millia paſſuum C agri vacare dicuntur. ad alteram partem ſuccedunt Vbii: quorum fuit civitas ampla atque florens, ut eſt captus Germanorum; & paullo, qui ſunt ejuſdem generis, etiam ceteris humaniores; propterea, quòd Rhenum attingunt: multique ad eos mercatores ventitant; & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſvefacti. Hos, quum Svevi, multis ſæpè bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuiſſent: tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerunt.* Et eodem comment. poſteà: *Vbii autem, qui uni ex Transrhenanis ad Cæſarem legatos miſerant, amicitiam fecerant, obſides dederant, magnoperè orabant, ut ſibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerentur: vel, ſi id facere occupationibus populi Romani prohiberetur, exercitum modò Rhenum transportaret. id ſibi auxilium ſpemque reliqui temporis ſatis futurum.* En; amicitiam petierunt à Romanis, uti eorum armis adversùs Svevos (Cattos eſſe aliorum auctorum, ſuo loco docebitur) defenderentur. Tacitus in libro de Germaniâ: *Vbii quidem, quamquàm Romana colonia eſſe meruerint, ac libentiùs Agrippinenſes conditoris ſui nomine vocentur; origine non erubeſcunt. transgreſſi olim, & experimento fidei ſuper ipſam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut cuſtodirentur.* Experimento, inquit, fidei: quod factum, dum ulteriorem adhuc ripam colerent. nempe id eſt, quod antè dixi; poſtquàm Cæſar amicitiam cum iis fecit, perpetuò eos in amicitiâ ac fide populi Romani perſtitiſſe, donec Rhenum transducerentur. De Svevis iſtis ſic Cæſar, eodem commentario, paullo antè: *Svevorum gens eſt longè maxima, & bellicoſiſſima Germanorum.* quem ſequutus Strabo, lib. IV, penè in eadem verba ſic ait: Πάσης δ' ὑπέρκειν τῆς ποταμίας ταύτης οἱ Σούηβοι προσαγορευόμενοι Γερμανοὶ, καὶ δυνάμει, καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων. id eſt:

Omnem

Omnem hanc ripam accolunt Germani, Svevi dicti, virtute atque multitudine ceteros præstantes. protinusque, quæ ad rem nostram pertinent, subjicit: τ' ὧν οἱ ἐξελαυνόμενοι καὶ φυγον εἰς τὸν ἐντὸς Ῥῆνον. hoc est; *A quibus pulsi confugerunt in citeriorem Rheni ripam.* Pulsos, ait, à Svevis confugisse cis Rhenum. quinam igitur illi pulsi? Certè nulli alii, nisi *Vbii*, quibus perpetuum cum Svevis istis bellum. proinde etiam vocabulum hoc οὔβιοι in Strabonis exemplaribus ante vocem ἐξελαυνόμενοι interiisse censeo. Atque huc referendum, quod paullo antè ex eodem auctore citavi; Agrippam Vbios ἐκόντας traduxisse; id est, *haud invitos, sed cupienteis.* videlicet, quia à Cattis premebantur, sive etiam pellebantur, auxilium à Romanis, vel etiam, uti in eorum provinciam Galliam transire sibi liceret, petierunt. Transgressos recepit in fidem M. Vipsanius Agrippa, Consul Romanus, bellum tum temporis in Galliâ gerens: quod disertissimis testantur verbis Strabo ac Tacitus, ut modò relatum; & Dio, lib. XLVIII, ita de Augusto narrans: Αὐτὸς μὲν ἐφορῶν τὰ Δαλματῶν τε καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τὰ ἐν τῇ Γαλατίᾳ. κίνησις γὰρ ἦν περὶ αὐτοῖς ἐνῆν. τῷ δὲ Ἀγρίππᾳ καὶ ναυλικῆ παρασκευὴν ἐγχειρίσας. τὰς γὰρ Γαλάτας αὐτῶν τὰς νεωτερίσειν μελλούσας προσπολεμεῖσθαι, ὅτε περ καὶ τὸν Ῥῆνον δεύτερον δὴ Ῥωμαίων ὅτι πολέμῳ διέβη, μεμαθήκασι. Hoc est: *Cæsar hæc, & reliqua omnia, quæ & in Italiâ, & in Galliâ fiebant, inspiciebat; atque uti fierent, mandabat. nam in Galliâ quoque rebellio facta erat. Agrippæ autem rei navalis adparandæ negotium dederat; quem à Galliâ, bellum contra Gallos rebellanteis gerentem, accersiverat. qui etiam secundus inter Romanos Rhenum cum armis transivit.* Et mox de eodem Agrippâ: τ' πάτου δὲ μετὰ Λεκίνιον Γάλλον. *Consul is erat cum L. Gallo.* Nempe M. Agrippa, quum bellum contra Gallos, haud dubiè Belgas, in Galliâ gereret, provinciamque rebellantem ad obsequium redigeret; eâ occasione Rhenum ponte exercitum transduxit. transivit autem eâdem de causâ, quâ Iul. Cæsar, XVIII ante eum annis, Cn. Pompejo, M. Crasso Coss. transiverat: nempe, quia *Vbii magnoperè orabant, ut sibi auxilium ferret: quòd graviter ab Svevis premerentur.* Quum igitur auxilium iis in hostili solo aliter ferri haud posse videret; ponte facto, Rhenum traduxit in provinciam pacatam, haud invitos. Annus hic fuit ab urbe condita IↃCCXVI; ante natum Iesum XXXV. Causa igitur Vbiis transgrediundi fuit; quia à Cattis pellebantur: transducendi Romanis; uti ceu custodes Romanæ ripæ reliquos Transrhenanos Rheni transgressu, & in provinciam Romanorum Galliam excursu *arcerent.*

Ceterùm quâ Rheni parte ponte facto traducti fuerint, planè incertum est. Super ipsam Rheni ripam locatos fuisse, testem suprà audivimus Tacitum. Plinius lib. IV, cap. XVII: *Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi.* Agros heic acceperunt eosdem, qui antè fuerunt Condrusorum; & infra hos Eburonum Menapiorumque finium partem. Fineis igitur eis circumscribo istos: Ab ortu solis, Rhenum amnem quo contra Cattos, pulsores suos, protegebantur; quos in antiquas eorum sedeis immigrasse, suo loco reddam. ab septemtrionibus lineam, à Roræ Mosæque confluentibus ad Rhenum & opidum *Ordingen* ductam; quâ primùm ab Menapiis, mox à Gugernis, huc translatis, separabantur. ab occasu ipsum amnem Roram, à confluente ejus ad opidum usque *Nider Heymbach*; quo primùm ab iisdem Menapiis, & Eburonibus, mox verò ab Sunicis, huc transductis, dirimebantur: à dicto deinde opido, lineâ ad opidum usque *Kerpent*, ab iisdem Eburonibus & Condrusis arcebantur; qui posteà, unà cum Cæræsis, Segnis, ac Pæmanis, dicti fuêre Tungri. à meridie Abrincâ amne à Treveris submoti fuerunt. Majores agrorum fineis non adscribo; quia juxta eos, inter Mosam & Roram, *Sunici*, inter Mosam & Rhenum *Gugerni*, CCCC millia hominum locanda erunt. nec minores facio; quia magnam fuisse eorum trans Rhenum & amplam civitatem, auctorem habemus Cæsarem. Ex Treverorum agro nihil eos accepisse, eo satis probatur, quòd vetus Treverorum opidum *Antennacum* posterioribus etiam sæculis superiori Germaniæ ac Maguntiacensi ducatui adscriptum fuit; teste Notitiâ imperii.

Regiones nunc sternuntur intra dictos Vbiorum fineis istæ: Iuliacensis ducatus pars maxima, dextram Roræ ripam contingens: Colonienſis episcopatus ferè totus.

Caput gentis fuit, quod sine proprio vocabulo VBIORUM OPIDUM adpellavit auctor noster, annal. lib. I, & XII, scilicet, quia unum id Vbiis initio fuit opidum: quâ ratione *Batavorum* quoque *opidum* memoratur sine proprio nomine, eidem auctori, historiar. lib. V. Conditum illud videri potest statim ac Vbii Rhenum transgressi; id est, anno ante natum Iesum XXXV. In Augusti certè principatu exstructum fuit. nam sub exitum ejus memoratur à Tacito, dicto annal. lib. I. Deinde, quum longo *fidei experimento* Vbii *meruissent*, veterani eò coloniaque, jussu Juliæ Agrippinæ, Germanici filiæ, Claudii

uxoris, deducta est; C. Antistio, M. Suilio Coss., anno à nato Iesu L; LXXXV annis pòst, quàm ipsi Vbii Rhenum transducti: Hinc COLONIA AGRIPPINENSIS adpellari cœpit. quod nomen referunt Plinius, loco suprà dicto, & Tacitus historiar. lib. I, & IV. Eamdem Tacitus, libro proximè dicto, vocat *Coloniam Agrippinensium*; quasi *Vbiorum coloniam*: quia ipsi Vbii postmodùm, è coloniæ cognomine, AGRIPPINENSES dicti; ut auctor est idem Tacitus eodem libro: *Acta utrobique prædæ. infestiùs in Vbiis; quòd gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomine Agrippinenses se vocarent.* & libro de Germaniâ: *Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt.* Apud Ptolemæum urbs cognomine tantùm adpellatur Ἀγριππινήσιος· ipso coloniæ vocabulo forsitan interito. Eadem ipso vocabulo Agrippinæ, conditricis suæ, nuncupata est COLONIA AGRIPPINA VBIORUM; ut duo testantur nummi, alter Claudii, Vitellii alter. eadem posteà, sine Vbiorum vocabulo, COLONIA AGRIPPINA adpellata; ut bis habet Antoninus in itinerario. item posteà uno vocabulo AGRIPPINA; ut est apud eumdem Antoninum, & in tabulâ itinerariâ, & item apud Marcellinum lib. XV, & XVI; & apud Aethicum in cosmographiâ; item apud Zosimum, lib. I. eadem denique nudè vocitata est COLONIA; ut refert idem Antoninus, & item Marcellinus lib. XVI. quod certè nomen Germanis magis usitatum fuisse puto, quàm cognomen *Agrippinensis*, sive *Agrippina*: siquidem idem nomen hodiéque durat, vocaturque urbs vulgò *Cölen*. Maxima est nunc omnium Germanicarum, tam cis quàm trans Rhenum. ad quod fastigium non χθὲς ἢ πρώην, quòd dicitur, pervênit: sed jam inde à primordio sui, quum nullæ dum essent in Transrhenanâ Germaniâ urbes, nullaque opida, hæc in Cisrhenanâ, ut omnium prima, sic fuit ampliſſima. unde Zosimus, lib. I, vocat eam Ἀγριππίνην πόλιν ὑπερφυῶς τῷ Ῥήνῳ μεγάλην· id est, *Agrippinam, urbem Rheno adjacentem maximam.* & Marcellinus lib. XV, *secundæ Germaniæ*, id est, inferioris, *urbem magni nominis:* & lib. XVI, *urbem munitissimam.* Ducatum inferioris Germaniæ ab hac cognominatum fuisse *Agrippinensem*; quemadmodùm superioris Germaniæ ducatus ab Magontiaco *Magontiacensis*; haud dubium est. Firmat haud parum hanc sententiam libellus provinciarum civitatumque Galliarum, his verbis: *Provincia Germania secunda: Metropolis civitas Agrippinensium: hoc est, Colonia.* De cetero, castella Romanos in ulteriore etiam Rheni ripâ erexisse, ad custodiendos ponteis, & impediendas Germanorum in Galliam inruptiones, infrà, lib. III, pluribus patebit locis. Idem ad Agrippinensium fuisse factum Coloniam, docuit quondam tabula lapidea, in vico *Duitsch*, sive *Teutsch*, ex adverso Coloniæ, reperta: quæ, teste Ruperto, hujus loci ante CCCC ampliùs annos abbate, narrabat, *Divitense munimentum, in terrâ Francorum, ab Imp. Cæs. M. Fl. Val. Constantino, pro militibus, illic in tutelam Galliarum collocandis, esse erectum.* Atque ab hoc loco milites nominantur Notitiæ imperii, & Marcellino, lib. XXVI, & XXVII, *Divitenses*, conjuncti ubique Tungris, sive Tungritanis. Vocabulum huic munimento haud dubiè è situ loci quæsitum; quia extra Galliæ provinciam in Germanicâ ripâ positum. unde Celtico vocabulo, variantibus dialectis, dictum *Teutitsch*, & *Duitsch:* quemadmodùm, qui aliis erat *Teuto*, Rheni adcolis dicebatur *Tuito*; de quo suprà, lib. I, cap. IX, plura disserui. Sed *Divitense munimentum* jam extra Vbiorum fineis ad Germaniam & Francorum solum pertinuit.

Proximus antiquitate, post Agrippinensium coloniam, memoratur Tacito in Vbiis locus, cui nomen ARA VBIORUM. Annal. lib. I, seditionem Germaniciani exercitus apud Rhenum referens: *Interea legati*, inquit, *ab senatu egressi, jam apud Aram Vbiorum Germanicum adeunt. duæ ibi legiones, Prima & Vicesima, veteranique nuper missi, sub vexillo hiemabant.* Hunc esse eumdem, qui posteà BONNA dictus, alii quoque ante me rectè opinati sunt viri docti; à quibus Lipsius quidem dissentit: ego verò certis etiam probare rationibus argumentisque firmis conabor. Florus igitur, uti sæpè antè relatum, lib. III, cap. XII, de Drusi, Germanici patris, rebus in Germaniâ gestis loquens: *In tutelam*, inquit, *provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit: Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit.* Nostri sæculi homines falsò *Bononiam* heic legere & *Gesoriacum*, suprà ad Magontiacum notavi. *Bonnam* neque Tacitus, neque alius quisquam memorat auctor, sub Augusti, Tiberii, Caligulæ, Claudiive tempora: unde, nullum id dum exstitisse nomen, conjicere licet. apud Bonnam tamen pontem struxisse Drusum, & classem locasse, adfirmat Florus. Pons certè nullâ aliâ de causâ exstructus fuit, nisi uti exercitus traduceretur in Germanos hosteis: nec sine exercitus castris custodiri potuit; multo verò minùs classis; quæ nullibi, nisi ubi castra exercitus, stationem habebat. Duæ igitur

igitur quum fuerint classes, duoque pontes; duos quoque fuisse exercitus, certum est. Hinc noster, sub initium dicti libri; *Germanicum*, inquit, *Druso ortum*, VIII *apud Rhenum legionibus imposuit.* & posteà: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Cæcina curabat.* IV fuisse in superiore exercitu legiones Magontiaci, jam antè demonstratum est. inferiorem quoque exercitum, pari legionum numero, in duas divisum fuisse æquas parteis, duoque hiberna, ibidem dixi. Duæ igitur legiones, *Prima & Vicesima, ad Aram Vbiorum* habuêre hiberna: reliquæ duæ, *Quinta & Vndevicesima*, ad *Vetera.* auctor noster eodem libro: *Sic compositis præsentibus, haut minor moles supererat, ob ferociam Quintæ & Vndevicesimæ legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen est) hibernantium. Vetera* esse nunc *Santen*, Clivienſis ducatus opidum, infrà ostendetur. Ab hoc igitur, adverso flumine si progrediare, rectè post millia passuum IX incides in *Bonnam.* unde quàm maximo manifestissimoque claret documento, *Bonnam* esse ipsam *Aram Vbiorum.* quo etiam facit id argumentum, quòd ad Bonnam castra habuisse Primam legionem auctor narrat, lib. IV historiarium; quam primo annali, ad Aram Vbiorum hibernasse, tradit. Primam igitur sui originem Romanis debet ducibus opidum Bonnense. Primus autem Romanorum castra heic fixisse videtur M. Vipsanius Agrippa; quum Vbios Rhenum ponte traduceret: anno ante nativitatem Christi XXXV. unde posteà ceteri quoque Romanorum duces, quoties bellum ad Rhenum gesserunt, castra eodem posuêre loco; ut in gente, cujus fidem inde jam ab Julii Cæsaris tempore satis experti fuerant. Nec ipsum Agrippam, quum XVIII annis post primam expeditionem, C. Sentio & Q. Lucretio Coss., id est, ante natum Christum anno XIX, contra Germanos, (haud dubiè Sigambros & Cattos, opido Bonnensi conterminos) Galliam infestanteis, exercitum adduceret, ut auctor est Dio lib. LIV, locum hunc castris locandis neglexisse, credibile est. Drusus certè, VII annis pòst, hiberna heic habuit, ponte Rhenum classeque firmavit, circa annum ante natum Christum XII. etenim à M. Messallæ & P. Sulpicii consulatu, ad usque consulatum C. Censorini & C. Asinii Galli, IV annorum spatio, IV in Germaniam expeditiones fecit; quartâ expeditione in eâdem obiit. Ceterò juxta castra Agrippæ *ara* exstructa fuit, quæ *Vbiorum* dicta. ex aræ castrorumque celebritate natum deinde opidum BONNA. Tacitus libro prædicto, de militibus ad Aram Vbiorum: *Nocte concubiâ vexillum, in domo Germanici situm, flagitare occipiunt: concursuque ad januam facto, moliuntur fores: extractum cubili Cæsarem, tradere vexillum, intento mortis metu, subigunt. mox vagi per vias, obvios habuêre legatos, auditâ consternatione ad Germanicum tendentes. ingerunt contumelias; cædem parant: Planco maximè; quem dignitas fugâ impediverat. neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra Primæ legionis. illic signa & aquilam amplexus, religione sese tutabatur. ac, ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris, sangvine suo altaria deûm commaculavisset. Luce demum, postquàm dux, & miles, & facta noscebantur, ingressus castra Germanicus, perduci ad se Plancum imperat; recipitque in tribunal.* In domo cubuit Germanicus: milites ad januam ejus concurrunt: Plancus, alter legatorum, ad eum tendens, quum inter milites tumultuanteis periclitaretur, in castra Primæ legionis perfûgit: Germanicus ipse, luce exortâ, castra ingressus est. Vicus igitur jam tum propter castra fuit, pluribus viis ædificiisque constructus. atque in eo haud dubiè *Ara Vbiorum.* Sed age; quando hæc posita? & cui deorum? Lipsius Augusto Cæsari dicatam arbitratur; & quidem; *novo cæliti.* de quâre longè seciùs ego sentio. Quid enim? vix ad Rheni ripam Augusti obitus auditus fuerat, quum legiones in seditiones agerentur; & jam ara ei posita? jamque castris inde cognomen? Vix credibile. Quin ne Lugdunensis quidem ara, ad Rhodani Ararisque confluenteis, *novo cæliti*, id est, defuncto Augusto, posita fuit; sed XXI annis ante ejus excessum, Iul. Antonio, Fab. Africano Coss., ut auctor est Svetonius in Claudio: quod etiam Dio indicat lib. LIV; ubi Gallos festum solenne ad aram Lugdunensem celebrasse tradit, eodem anno, quo Sigambri bellum contra Romanos moverunt. quod quidem bellum ille, festumque ad aram celebratum, M. Messallâ & P. Sulpicio Coss. adseverat, id est, triennio antè, quàm erectam aram Svetonius tradit. At Segimundum, Segestis, Cheruscorum principis, filium, *sacerdotem ad Aram Vbiorum creatum*, jam tum *rupisse vittas, profugum ad rebelleis*, refert Tacitus eodem annali, quum Germani Transrhenani, Arminio duce, à Romanis desciscentes Varum cum tribus legionibus occiderent; id est, quinquennio ante Augusti exitum. Falsa igitur est ista opinio Lipsii. Ego omnino ad Augustum pertinuisse aram, etiamnum dubito. quidpe Druso, in Germaniâ expeditione quartâ defuncto, aram posuisse militeis præsidiarios ad Alisonem castellum, & flumen Luppiam;

Luppiam; aliamque eidem ſtruxiſſe ſuperioris Germaniæ exercitum, apud Magontiacum & Rheni ripam, ſuprà oſtenſum eſt. unde colligere licebat, inferioris quoque Germaniæ exercitum, in Vbiis hibernantem, eidem poſuiſſe, ceu duci ſuo, modò trans Rhenum defuncto, ad hiberna ſua aram: quæ à regione, ſive gente, in quâ ſita, *Vbiorum ara* fuit dicta. Verùm tamen ex ipſo hoc cognomine potiùs crediderim, ipſos Vbios Auguſto eam poſuiſſe, ſtatim atque ejus juſſu à Cattorum injuriis per Agrippam liberati, Rhenumque traducti fuêre: idque eodem loco, ut antè dictum, quo Rhenum ponte tranſierant. Celebritas ejus poſtmodò tanta fuit, uti Germaniâ Rhenum inter Albimque pacatâ, Transrhenani quoque ſacerdotii dignitatem ambierint, principum filii: in quibus Segimundum Cheruſcum refert Tacitus, loco prædicto, ante cladem Varianam creatum.

Ceterùm caſtra, quæ antè *Ad Aaram Vbiorum* cognominabantur, poſteà *Bonnenſia* dicta ſunt; teſte Tacito, hiſtoriarum lib. IV: *Dein pœnitentiâ, & arguentibus ipſis, qui ſvaſerant, tamquàm ſecuturus, ſcripſit Herennio Gallo, legionis Primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret tranſitu Batavos.* & mox: *Batavi, cùm caſtris Bonnenſibus propinquarent, præmisère, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponerent.* Nempe cognomento ex ipſius loci nominis mutatione tracto. Loci nomen unde quæſitum, haud facile dictu eſt. Prima ejus mentio, eaque frequens, exſtat apud Tacitum, libro proximè dicto; ſub exitum Neronis. Permiror, quod à Goltzio refertur ex Auguſti nummo, COL. IULIA BONNA; quum opidum heic (licet nomen jam tum fuiſſe contendas) Auguſti principatu fuerit nullum. nam ſi fuiſſet, haud facilè milites, in caſtris tumultuantes, nocte concubiâ, portis clauſis irrumpere ad Germanicum potuiſſent: nec mentio opidi, multo minùs verò coloniæ, Tacito, vel in annalibus, vel in hiſtoriis, temerè neglecta fuiſſet; aut aliis etiam poſteà ſcriptoribus cunctis. Quàm autem veri eſt ſimile, voluiſſe Romanos, tam arcto terrarum ſpatio, duas locare colonias, Agrippinenſem, ac Bonnenſem? quum interim nulla aliàs in totâ Germaniâ citeriore. Certè nugæ ſunt. nummum talem Goltzius ſi habuit; aut adulterinum fuiſſe exiſtimo, aut lectu obſcurum: in quo mente plus conjectaverit ipſe, quàm oculis perſpexerit. Ptolemæo quidpe princeps Caletarum in Galliâ eſt urbs Γαλιόβωρα JULIOBONA; eademque & Antonino & tabulæ itinerariæ memorata. quam fortè JULIAM BONAM interdum vocitatam ſuſpicor. Qui in Dione, lib. LVI, in narratione cladis Varianæ, τὰς πόλεις hujus ripæ, quas rectè priores interpretes verterunt *urbes*, interpretari malunt *colonias*; ipſi viderint, quo argumento id faciant. De cetero, falſa itidem ſunt eorum teſtimonia, qui Bonnam ad Rhenum, aliquando dictam tradunt *Veronam*, & *Voconiam*, & *Briennonam*. quidpe quum jam inde à Neronis principatu eodem adpellata ſit vocabulo, quo nunc etiam; quis credat, medio inter hæc ſæculo aliud eam habuiſſe nomen? Sed opidum Neronis in principatu mœnibus clauſum, an verò vicus etiamdum fuerit, planè incertum eſt. Poſt Tacitum, proximus auctorum, qui exſtant, memorat Ptolemæus. poſt hunc Ammianus lib. XVIII; & Antoninus in itinerario, auctorque tabulæ itinerariæ. hi duo inter hanc & Agrippinam paſſuum tradunt millia XI, paullum aberrante numero; quum re verâ ſint ultra XII.

Iter à *Coloniâ Agrippinâ* ad *Vetera* ſic in itinerariis deſignatur:

Antonino;		Antonino;		Tabulæ;	
Colonia Agrippina	*leg.*	*Coloniæ Agrippinæ*		*Agrippina*	
Durnomago	*leg.* VII *ala*	*Noveſiæ M. P.*	XVI.	*Noveſio*	XVI.
Burungo	*leg.* V *ala*	*Calone*	XVIII.	*Aſciburgio*	XIIII.
Nevenſio	*leg.* V *ala*	*Veteribus*	XVIII.	*Veteribus*	XIII.
Gelduba	*leg.* IX *ala*				
Golone	*leg.* IX *ala*				
Veteris	*leg.* XXI.				

NOVESIUM primus auctorum memorat Tacitus hiſtoriar. lib. IV, ſub exitum Neronis, in rebellione Batavorum. *Ingreſſis Noveſium Tertiadecima legio conjungitur.* & paullo pòſt: *Impedimenta legionum cum imbelli turbâ Noveſium miſſa.* & mox: *Civilis Vetera circumſedit. Vocula Geldubam, atque inde Noveſium conceſſit.* & infrà: *Vocula Noveſium concedit.* & poſteà: *Legiones à Noveſio Bonnâque in Treveros tradictæ.* & iterum: *Mox in caſtra reverſus, palantes captarum apud Noveſium Bonnamque legionum manipulos videt.* Ex quibus omnibus locis ſatis adparet, apud Antoninum quoque pro *Noveſiæ*, & *Nevenſio*, legendum omnino eſſe *Noveſio*, quemadmodùm in tabulâ. Marcellinus tamen, lib. XVIII, habet *Niveſium*, & Gregorius Turonenſis, lib. II, cap. IX, *Niviſium*, per *i*, quemadmodùm

Auſo-

Ausonius *Nivomagum* apud Mosellam. Idem esse, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *Neus*, &, nunc etiam, ut olim, variantibus dialectis, *Nüs*, & *Nuys*, vocabulum juxtà ac situs indicant. Apud Ptolemæum idem locus est Νουάσιον· quod satis imperitè interpretes Latinis literis scribunt *Nuæsium*, pro *Novæsium*: ut jam anteà notatum ad *Aventicum* Helvetiorum, *Argentovariam* Triboccorum, & *Noviomagum* Nemetum. Sed Ptolemæus ingenti errore (ni librariorum cum esse suspiceris) *Novæsium* suum procul à Rheni etiam ulteriore ripâ locavit in Germaniâ, eodem fermè situ, quo *Aliso* fuit castellum, haud procul Luppiæ amnis fonte; quod ille nomine Ἀλισὼν in Rheni ripâ posuit, ex adverso Agrippinensis Coloniæ. Nec est, quòd quidam ex tam diverso situ opinantur, aliud hoc esse *Novæsium*, atque diversum à Taciti aliorumque *Novesio* Cisrhenano. Sic quidpe Ptolemæus *Mediolanium* quoque, & *Teuderium*, ultra Rhenum relegavit; quæ & ipsa in Galliâ fuêre, inter Rhenum ac Mosam, ut suo loco ostendetur. Ceterùm fuisse *Novesium* hoc, unum è L ampliùs Drusi castellis, haud dubium est: quando jam Neronis tempore adeóque Augusti ævo tam celebris fuit locus. Ammianus equidem, libro prædicto, inter civitates id Juliani tempore computat. *Civitates*, inquit, *occupatæ sunt* VII: *Castra Herculis*, *Quadriburgium*, *Triceſimæ*, *Nivesio*, *Bonna*, *Antennacum*, & *Bingio*. at Gregorius Turonensis, qui post Ammianum vixit, *castellum* dumtaxat id adpellat, loco dicto: *Quintinus cum exercitu circa Nivisium castellum Rhenum transgressus*. Opida fuisse puto Juliani tempore & Nivesium, & Bingium. nam de hoc Ausonius, XIX annis pòst, ad Gratiani Argentarienſem Lupodunensemque victorias, sic in carmine de Mosellâ:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam
Addita miratus veteri nova mœnia vico.

Porrò DURNOMAGUM, & BURUNGUM, inter Coloniam & Novesium, hodiè esse vicum *Dursmagen*, & opidum *Wuringen*; nomina, ac situs in ripâ Rheni inter duas dictas urbeis, apertè indicant. quamvis malè *Durnomagus*, apud Antoninum, *Burungo* præmissus. Loco Germanorum W, Romanos plerumque usurpasse B, jam anteà nobis notatum est. Hæc etiam castella haud dubiè à Druso erecta.

Vltimus in Vbiorum ripâ fuit locus, Tacito, Antoninoque, dictis locis, & Plinio, lib. XIX, cap. V, memoratus, nomine GELDUBA. Plinius: *Inter medica dicendum siser: & ipsum Tiberius princeps nobilitavit; flagitans omnibus annis à Germaniâ. Gelduba appellatur castellum Rheno impositum; ubi generositas præcipua.* Fallitur igitur quamvehementissimè Divæus, qui id interpretatur opidum nunc *Gelre*, caput Geldriæ. fallitur item Bruno, qui vult esse vicum *Gelen*, millibus passuum IV, in occidentem versùs, à Novesio dissitum. Dicitur autem hodiéque *Geldub*, & contractè *Gelb*, exiguus in Rheni ripâ vicus, IX mill. pass. infra Novesium, duobus millibus paullo amplius supra opidum *Ordingen* situs. Et huc rectè quadrat iter Antonini: item historia Taciti; qui *Voculam*, Romani exercitus ducem, à Veteribus ait *Geldubam, atque inde Novesium concessisse*. item, *Civilem Vetera circumsedisse*: & hinc *Geldubam cepisse: moxque, haut procul Novesio, equestri prælio prosperè certavisse*. Drusi opus fuisse *Geldubam*, in L ampliùs illis castellis conditum, dubitare non licet, quando jam Tiberii tempore fuit castellum. Tacitus, dicto libro, de Batavorum, sub Neronis excessum, rebellione narrans: *Cohortes Geldubam perrexêre; manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur*. De eodem loco loqui eum opinor annali I, ubi seditionem legionum inferioris Germaniæ memorat. *Inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est: orto ab Vndevicesimanis Quintanisque initio; & tractis Primâ quoque ac Vicesimâ legionibus. nam iisdem æstivis in finibus Vbiorum habebantur*. & paullo pòst: *Primam & Vicesimam legiones Cæcina legatus in civitatem Vbiorum reduxit*. Nempe à finibus Vbiorum, in quibus erat *Gelduba*, in mediam reduxit civitatem, ad *Aram Vbiorum*. reliquæ duæ legiones, ab iisdem finibus, in Gugernos ad *Vetera* reductæ; ut suprà ostensum. Idem auctor dicto libro historiar. IV: *Ingressis Novesium Tertiadecima legio conjungitur. Additus Voculæ, in partem curarum, Herennius Gallus, legatus. Nec ausi ad hostem pergere* ad Vetera; *loco, cui Gelduba nomen est, castra fecêre. Ibi struendâ acie, muniendo, vallandoque, & ceteris belli meditamentis militem firmabant. utque prædâ ad virtutem incenderetur; in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus à Voculâ exercitus*.

Aliud iter, per Vbiorum agros, est in itinerariis ab Atuáca Tungrorum ad Coloniam Agrippinam, hujusmodi:

Anto-

Antonino;		Antonino;		Tabulæ;	
Aduagum Tongrorum		*Coriovallum*		*Atuáca*	
Coriovallum	XVI.	*Iuliacum*	XII.	*Cortovallio*	XVI.
Iuliacum	XXIII.	*Tiberiacum*	VIII.	*Iuliaco*	XII.
Colonia	XVIII.	*Col. Agrippina*	X.	*Agrippina*	XVIII.

Aduácam Tungrorum hodiè esse opidum *Tongeren*, suprà pluribus demonstravi argumentis. Ab hoc rectâ viâ agitur iter ad Coloniam Agrippinensem, primùm per opidum *Falckenburg*; quòd *Coriovallum* esse, suprà dixi: dein per opidum *Iülich*: quod esse JULIACUM, itineris tractus, simulque nomen produnt. Numeri millium ferè ubique sunt corrupti, quidpe ab Atuacâ ad Coriovallum, millia sunt XVII; & hinc Juliacum XXII: à Juliaco porrò ad Coloniam, XXIV. unde utrobique alterum X vitiatum puto in V, scriptumque fuisse XXIII. Romanum habuisse conditorem *Iuliacum*, nomen haud dubiè arguit. ac fortè Juliam Agrippinam, Germanici filiam, Claudii uxorem, Neronis matrem, in Vbiorum opido, quæ posteà Colonia Agrippinensis dicta, genitam.

TIBERIACUM hodiè esse *Berchem* opidum, itineris ductus, & nomen, simulque intervalla docent. nam ut inter Juliacum ac Tiberiacum, majus habet intervallum Antoninus, quàm inter Tiberiacum & Coloniam; sic inter *Iülich* & *Berchem* sunt millia XI, & hinc Coloniam XIII. Nomen Latinum è Germanico esse fictum, non verò Germanicum è Latino vitiatum: situs opidi ad montem, sive collem, ferè persvadet. *berg* quidpe, & *berch*, Germanis est idem, quod Latinis *mons* & *collis*.

Aliud porrò iter per Vbiorum fines, à Trevirorum Augustâ ad Agrippinensem coloniam, in iisdem itinerariis describitur hoc modo:

Antonino:		Tabulæ:	
A Triveris		*Aug. Trevirorum*	
Beda vicus	XII.	*Beda*	XII.
Ausana vicus	VIII.	*Ansana*	XII.
Egorigio vicus	XII.	*Icorigium*	XII.
Marcomago vicus	XXVIII.	*Marcomago*	VIII.
Belgica	VIII.	.....	X.
Tolpia vicus Supenorum	X.	*Agrippina*	VI.
Agrippina civitas	XVI.		

Bedam, *Ausanam*, & *Ecorigium*, ad Treviros pertinere, suprà ostensum est. *Bedam* esse hodiè *Bidburg* opidum, & *Icorigium*, *Ruit* vicum, ibidem dictum est. Rectissimâ igitur ferè lineâ, per dicta opida, ab Augustâ Trevirorum ductâ, sequitur ab vico *Ruit*, post XXVIII millia passuum, opidum nunc *Düren*, Roræ amni impositum. quod veterem esse vicum MARCOMAGUM, tractus itineris & locorum intervallum ostendunt. sed & nomen in eo opido antiquum exstat. nam Tacito, historiar. IV, idem vicus dicitur MARCODURUS. *Actæ*, inquit, *utrobique prædæ. infestiùs in Vbiis; quòd gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomine Agrippinenses vocarentur. Cæsæ cohortes eorum, in vico Marcoduro incuriosiùs agentes, quia procul ripâ aberant.* Scilicet jam anteà, lib. I, cap. VII, docui, duo ista vocabula, *magen* & *duren*, unam eamdemque priscis Celtis significasse rem, nempe *fluminis trajectum*. ideóque heic in uno eodemque vico, Roræ amni impositio, promiscuè id usurpatum videmus. In tabulâ voci *Marcomago* addenda erant XX millia, uti forent in universum XXVIII; quemadmodùm apud Antoninum. sine voce *vicus*, rectè etiam dici idem vocabulum neutro genere, MARCODURUM, & MARCOMAGUM, suprà, dicto lib. I, cap. VII, docui.

Ceterùm ab opido *Düren* ad Coloniam Agrippinensem quum sint rectissimâ viâ millia passuum XXI; certum est, iter illud Antonini à *Marcomago* ad *Coloniam*, quo XXXIV numerantur millia, per ambages fuisse actum. *Tolpia* haud dubiè vox est corrupta à vocabulo *Tolpiaco*; quod Tacito, in dicto libro, dicitur *Tolbiacum*. Ea memorans, quæ post pugnam apud Coloniam Treverorum, quâ Cerialis vicit Civilem, facta sunt; *Nec in longum*, inquit, *quies militi data. orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis, & filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. unde metus, & justæ preces invocantium, antequàm hostes, reparatis viribus, ad spem vel ad ultionem accingerentur. namque & Civilis illuc intenderat: non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ, & è Chaucis Frisiisque compositâ. Tolbiaci, in*

finibus

finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium: qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto cremavêre. Vulgò ex hoc loco creditur, cohortem è Chaucis Frisiisque compositam, Coloniæ Agrippinensium fuisse crematam: nuntiumque ejus rei accepisse Civilem Tolbiaci. sed falsâ hæc est, licet doctissimorum virorum, opinio. quidpe primò, dementium fuisset hominum plùs quàm temerarium periculosumque consilium, urbis ædificia, per quæ cohors integra dispersa erat, incendere; quum omnis urbis multitudo faciliùs tutiúsque ferro eam necare potuisset. tum, si cohortem Agrippinenses, unà cum domibus, in urbe suâ cremavissent, certè Germani isti alii, aut auxilium cohorti tulissent, aut pugnâ salutem sibi quæsivissent. quod si verò uno eodemque loco ac tempore nocturno, & hi trucidati, & illi cremati fuissent; Tacitus alterum factum ab altero narratione non sejunxisset: quâ re omnino diversorum locorum diversa facta, quàm manifestissimè prodit. Sed jam inde ab initio sociatæ rebellionis Agrippinenses sibi caverant, ne militem Civilis intra sua mœnia reciperent. sic quidpe eodem libro auctor anteà: *Vectigal & onera commerciorum resolvimus. sint transitus incustoditi; sed diurni, & inermes: donec nova & recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur.* Sic igitur illa, de cohorte & Tolbiaco vico, lego atque distingvo: *Civilis illuc intenderat; non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ: quæ è Chaucis Frisiisque composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. sed tristis nuntius*, & cetera, quæ sequuntur. Vicus hic TOLBIACUS, sive TOLPIACUS, seu opidum Gregorii Turonensis, lib. II, cap. XXXVII, item lib. III, cap. VIII, TULBIACUM, & Rheginoni TULPIACUM, hodiè est opidum, vetus vocabulum, licet paullùm vitiatum, retinens, vulgò *Zullich*, quasi *Zulpich* dictum. Ceterùm voce illâ *Supenorum*, apud Antoninum huic vico additâ, quid faciam, omnino nescio, nisi uti prorsus omnem ex itinerario ejus ejiciam. nam quòd quidam heic legendum arbitrantur *Gugernorum*; quasi hujus gentis fuerit vicus: id planè falsum est. quidpe quum proximi ab Vbiis Gugernorum pagi inceperint ab Geldubâ versùs Vetera, ut jam antè ostensum; quumque Marcodurum opidum vicus tunc fuerit Vbiorum; Gugerni nullo prorsus pacto ad opidum *Zullich*, supra Marcodurum, proferri possunt: præsertim, quum citra Marcodurum & Roram amnem, ad Mosam usque, fuerint Sunici; ut infrà certis probabitur argumentis. Ego aliquamdiu existimavi, legendum esse *Sunicorum*; quia horum fuerit Tolbiacum. Sed animadverti tandem, in Vbiorum finibus disertè id recenseri à Tacito. Atque in horum finibus fuisse, vel ex eo maximè patet, quòd dolo deletam cohortem Tacitus tradit. nam Agrippinenses, seu Vbii, in quorum finibus Tolbiacum, per dolum Chaucos Frisiosque Germanos ad largas epulas vocaverant, vinoque copiosè præbito sopiverant; dein dormientibus foreis occluserunt; igneque ædificiis injecto, inclusos cremavêre. quæ omnia facilia factu Vbiis in sui agri vico erant. extra fineis suos, in Sunicorum agro, tantas præbere universæ Germanorum cohorti epulas, ut alieni alienis, in alieno, Civilisque partibus tunc maximè faventi solo, sine apertâ fraudis dolique suspicione, haud poterant. Atque hinc etiam posteà scribendum apud Antoninum putavi, *Tolpiaco vicus Vbiorum.* sed cur hunc potissimum vicum ipsius gentis vocabulo, ceu singularem atque eximium notaret, quum neque Marcomago, æquè Vbiorum vico, id fecerit, neque alii usquàm? Proinde, ut antè, nunc etiam judico, vocem hanc omnino esse adulterinam, ab imperito aliquo glossatore adfictam.

Ceterùm à *Zullich* millia sunt omnino X ad opidum usque *Düren*. unde liquidò patet, iter illud à Marcomago ad Tolpiacum per Belgicam à rectâ viâ fuisse deflexum. BELGICAM hodiè esse vicum *Balchhusen*, nomen indicat, simulque locorum intervalla; scilicet si in suum quodque ordinem redigas. nam à *Düren* ad *Balchhusen* millia sunt X: & inde ad *Zullich* VIII. hinc verò ad Coloniam Agrippinensium XVII. In tabulâ spatium est nomine vacuum, inter Marcomagum & Agrippinam. in quod ego restituo ex Antonino vocabulum *Tolpiaco*. huc namque à Marcomago esse X millia, jam anteà dixi. Adde hinc VI illis millibus, quæ Agrippinæ adscripta, alia X: ut sint in universum XVI; quemadmodùm apud Antoninum.

Aliud denique iter, per Vbiorum fineis, à Mosellæ Confluentibus ad Agrippinam, sic describitur in tabulâ:

Confluentes	
Antunnaco	VIIII.
Rigomagus	VIIII.
Bonnæ	VIII.
Agrippina	XI.

Rigomagus sine controversiâ est hodiè vicus in Rheni ripâ, vulgari vocabulo *Rimagen.* nam & vocabulum convenit, & numerus VIII millium, quæ hinc Bonnam usque numerantur. A Confluentibus rectè equidem notantur millia IX ad Antennacum. at hinc Rigomagum usque censenda erant millia XI. ac facili quidem lapsu, ex archetypo in transscriptione fieri potuit IX pro XI.

Hæc igitur de Vbiis, è Germaniâ in Galliam transgressis.

CAP. XVIII.

De GUGERNIS; *qui anteà trans Rhenum fuêre* SICAMBRI.

GUGERNOS à septemtrionibus Vbiis fuisse conterminos, jam antè ex Taciti historiar. lib. IV ostensum est. Terminabantur igitur ab oriente, ut antè Menapii, Rheno flumine. à meridie iisdem finibus, quibus Vbii ab septemtrionibus. ab occidente Mosâ amne; quo ab Menapiis submovebantur. Auctor noster dicto libro, de Civile, Vetera in Gugernis circumsidente: *At Civilem immensùm universa Germania extollebat; societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, vastari Vbios, Treviросque, & aliâ manu Mosam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* A septemtrionibus eodem limite, quo antè Menapii, à Batavis dirimebantur. Plinius lib. IV, cap. XVI: *Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium in eâdem provinciâ* Belgicâ, *Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi.* Tacitus item, libro prædicto, Voculam tradit, ut antè relatum, è Geldubensibus castris *duxisse exercitum, prædandi causâ, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant.* Scilicet omnes Gugernorum pagi, inter Vbios & Batavos siti, societatem Civilis, Batavorum ducis, acceperant. Hinc infrà, historiar. lib. V; *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis astitit. Batavi Gugernique in dextro: læva, ac propiora fluminis, Transrhenani tenuêre.* Regiones dictis finibus continentur nunc istæ: Clivensis ducatus magna pars, cis Rhenum sita: item Geldrensis ducatus portio trans Mosam: & ex Iuliacensi ducatu opidum *Brügge.* Ceterò Gugernorum soli ex antiquis auctoribus meminêre, quos modò citavi, Plinius atque Tacitus. Apud hunc, in IV historiarum, *Gugerni* leguntur in omnibus exemplaribus. historiarum autem V, bis eadem gens memoratur *Gugerni*; idque constanter in omnibus exemplaribus. Quæ variatio sive ipsius fuerit auctoris, exiguum atque leve adfinium literarum discrimen parvi ducentis; seu ab imprudentibus librariis postmodùm commissa; eamdem sanè gentem fuisse, ex historiarum contextu satis apertè ac dilucidè perspicitur. Plinii certè exemplaria cuncta habent *Gugerni.* Ex primâ hujus vocabuli syllabâ, Rhenanus, Divæus, Ortelius, & alii, gentem interpretati sunt *Iuliacenses*: qui Germanis vitiosè vulgò scribuntur *Gülicher*, pro *Iülicher.* quàm feliciter illi, patuit hactenus ex gravissimorum auctorum testimoniis. An non verò multo major fuerit similitudo, inter *Gelren*, & *Gugerni*, si primam in hoc syllabam demas, quàm inter *Iülicher* & *Gugerni?* Pro Gelris certè facit, quòd caput hujus gentis opidum *Gelre*, in mediis ferè Gugernorum finibus situm. Romani autem Germanica vocabula, malè percepta, suo ori accommodantes, quàm mirificè ac miserè detorserint, quis historiarum peritus ignorat? Est hodiè opidum, XIII millibus passuum infra opidum *Gelre*, ad eumdem amnem Nerisium situm, nomine *Goch.* ambobus his nominibus in unum compositis si facias *Gochgelren*; habebis propemodùm integrum illud vocabulum Latinum *Gugerni*, quasi *Gugelri*, mutatis liquidis. sic namque in Helvetiis quoque dicti fuêre iisdem Romanis *Tugeni*, mutatâ liquidâ, pro *Tugeri*, qui sibi ipsis Celticâ lingvâ erant *thi Züger.* Atque hæc de finibus ac nomine Gugernorum.

De origine eorum, atque unde in hos Menapiorum fineis pervenerint, obscurior est quæstio. Cæsar nomen eorum in commentariis suis haud refert. Scilicet, quia ejus ævo nulli dum fuerunt. quòd si fuissent; certè Vsipetes ac Tencteri, de quibus suprà dictum, trajecto Rheno, in horum fineis priùs intrassent, quàm in Menapiorum agros transissent. At Menapios non modò usque Rhenum, sed ultrà etiam, agrorum partem habuisse, ibidem expositum est. Itaque Gugernos Plinii Tacitique, post Cæsaris tempora, in Menapiorum agrorum partem, intra Rhenum Mosamque amneis concluſam, successisse certum est. Sed age; quando, unde, & quomodò? Svetonius de Octavio Augusto: *Coërcuit & Dacorum incursiones, tribus eorum ducibus, cum magnâ copiâ, cæsis: Germanosque ultra Albim summovit. ex quibus* SVEVOS *ac* SICAMBROS, *dedentes se, traduxit*

traduxit in Galliam, atque in proximis Rheni agris collocavit. & in Tiberio Cæsare, de ipso Tiberio: *Exhinc Rhæticum, Vindelicumque bellum, inde Pannonicum, inde Germanicum gessit. Rhætico, atque Vindelico, gentes Alpinas; Pannonico, Breucos & Dalmatas subegit: Germanico, quadraginta millia dedititiorum trajecit in Galliam, juxtaque ripam Rheni, sedibus assignatis, collocavit. quas ob res & ovans, & curru urbem ingressus est: primus, ut quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus; novo, nec antea cuiquam tributo, genere honoris.* Item Eutropius lib. VII, de eodem Augusto: *Vicit autem præliis Dacos: Germanorum ingenteis copias cæcidit: ipsos quoque trans Albim fluvium submovit; qui in barbarico longè ultra Rhenum est. hoc tamen bellum per Drusum, privignum suum, administravit: sicut per Tiberium privignum alterum, Pannonicum: quo bello* CCCC *millia captivorum ex Germaniâ transtulit, & super ripam Rheni in Galliâ collocavit.* In quibus tamen verbis mendum hæret. non enim Pannonico bello, Pannonios; sed Germanico, Germanos ex Germaniâ in Galliam transduxit. Proinde legendum statuo; *sicut per privignum Tiberium, Pannonicum, & alterum Germanicum: quo bello* CCCC *millia*, & quæ sequuntur. Drusus quidpe per quadriennium in Germaniâ bellum gessit; tandemque inibi obiit. huic posteà subfectus frater Tiberius: qui Sigambrorum Svevorumque CCCC millia Rhenum transduxit. Hinc ipse Tiberius, apud Tacitum annal. lib. II, Germanicum, Druſi fratris filium, epistolâ adloquitur in hæc verba: *Se novies à divo Augusto in Germaniam missum, plura consilio, quàm vi, perfecisse. sic Sugambros in deditionem acceptos, sic Svevos, regemque Maroboduum pace obstrictum.* Transtati sunt in Galliam Sigambri, C. Censorino & Asinio Gallo Coss., anno principatus Augusti XXXV, ante natum Jesum VIII. quod apud Dionem lib. LV, obscuris quidem indiciis, colligitur ex Tiberii hoc anno gestis in Germaniâ; ob loci hujus in auctore corruptionem, qui mutilatus est: nisi quòd triumphum ei, quemadmodùm Svetonius, è Germanis tribuit. qui non, nisi ob egregium aliquod factum, concedebatur. Apud Vellejum Paterculum, lib. II, eâdem de re clariùs, his verbis: *Moles deinde ejus belli* (Druso in Germaniâ defuncto) *translata in Neronem est. quod is suâ & virtute, & fortunâ, administravit. peragratusque victor omnes partes Germaniæ, sine ullo detrimento commissi exercitus (quod præcipuè huic duci semper curæ fuit) sic perdomuit eam, ut in formam pæne stipendiariæ redigeret provinciæ. Tum alter triumphus, cum altero consulatu, ei oblatus est.* nam Pannonico quoque bello confecto, *ovantem triumphasse*, paullo antè idem tradit auctor, unà cum Dione, libro dicto.

Sigambros igitur atque Svevos è Germaniâ in Galliam traductos fuisse, è suprà allatis satis jam certò constat. Numerus traductæ multitudinis refertur, Eutropio quidem CCCC millia, Svetonio autem *quadraginta millia* tantùm. at quia omne Sigambrorum nomen ex latissimis (quod infrà patebit) trans Rhenum finibus sublatum, Rhenumque traductum: hisque etiam Svevorum natio adnumerata fuit: *quadringenta* in Svetonio quoque legenda censeo. nam liberos quoque & uxores simul transductos fuisse, nullum est dubium. Sic Vsipetarum, Tencterorumque, Rheno trajecto, Menapiorum agros occupantium, CCCCXXX fuisse millia, cum mulieribus atque liberis, auctor est Cæsar Julius, belli Gallici commentar. IV. sic commentar. I tradit Helvetiorum CCLXIII millia, cum senibus, pueris, atque mulieribus, incensis opidis, vicisque, domo profecta. sed facilis in Svetonio error seu lapsus librarii, vocem *quadraginta*, pro *quadringenta*, perscribentis. Jam verò Sigambrorum, Svevorumque, quum tanta multitudo in Galliam translata fuerit; haud immeritò quis miretur, nomina eorum nusquàm apud eos auctores exstare, qui Augusti Cæsaris ætatem consequuti sunt, nisi apud unum Strabonem, libro IV, in descriptione Galliæ, his verbis: τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἑκβολῶν ἑφ' ἑκάτερα ἔχοντες καὶοικοῦντες ἕλη καὶ δρυμούς· κατὰ τούτους δ' ἱδρυται Σύγαμβροι Γερμανοί. hoc est: *Vltimi* ad Rhenum *sunt Menapii, ex utroque ostiorum latere paludeis accolentes, ac saltus. juxta hos sunt Sugambri, Germanica gens.* Qui tamen ipse, quia sub Tiberii principatu geographica sua prodidit, dubium sanè est, utrùm ejus temporis nomen retulerit, an verò, ut pleraque alia hujus regionis, ab superioribus scriptoribus acceperit. Tacitus quidem annal. IV, *Sugambræ cohortis*, aliquot annis post Strabonem, L. Gætulico, C. Calvisio Coss., XII principatus Tiberii anno, meminit, in Romanorum exercitu in Thraciâ militantis. verùm hæc quoque cohors utrùm tunc recens conscripta fuerit, an verò statim ac ipsa natio è Germaniâ in Galliam traducta, nullis dispici rationibus potest. At quia Svetonius *in proximis Rheno agris, & juxta ripam Rheni collocatos Sicambros* testatur; Eutropius quoque *super ripam Rheni*; Strabo item eosdem κατὰ τοὺς Μενάπιους, id est, *juxta Menapios*, in Galliâ coluisse adfirmat, quum partem eorum trans Rhenum

in Germaniâ relictam fuisse tradat lib. VII: inter Rhenum atque Mosam locatos fuisse certum est; eodem scilicet situ, quo GUGERNOS Plinii Tacitique suprà descripsi. unde etiam, mutasse eos antiquum vocabulum in novum *Gugernorum* nomen, haud perinde vana est conjectatio. nullum quidpe in hac Galliæ parte, post Sigambrorum traductionem, bellum; quo Sigambri deleri potuerint: nec ulla alius gentis è Germaniâ huc translatio, ad Neronis tempora; sub cujus excessum prima apud Tacitum Pliniumque Gugernorum memoratio. Sed opinionem hanc satis disertis firmare videtur verbis Tacitus, annalium lib. XII. *Ac præcipua*, inquit, *Silurum pervicacia: quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox; Vt quondam Sugambri excisi, & in Gallias trajecti forent, ita Silurum nomen penitus exstingvendum.* Quæ tamen loquutio primo contuitu admodùm perplexa videtur. quid enim istud est dicere; *Excisi sunt, & in Gallias trajecti?* Quin rectè, inquies. excisum namque fuit omne nomen Sugambrorum, id est, penitus suis sedibus è Germaniâ sublatum, atque in Galliam trajectum. Esto: placet ita. sed quænam isthæc comparatio; *Vt Sugambrorum nomen in Galliam translatum, sic Silurum penitus exstingvendum?* aliud quidpe est transferre, aliud penitus exstingvere. Optima; inquies. nam ut translato Sugambrorum in Galliam nomine, nullus ampliùs Sugamber in Germaniâ relictus; sic exstincto penitus Silurum nomine, nullus ampliùs Silur in Britanniâ relinqueretur. Est heic quædam, fateor, comparatio: at non omnibus partibus apta. ideóque suspicor, aliud verbis istis subesse secretum. Scilicet Sugambris omnibus, toto corpore, id est, totâ natione, ex Germaniâ sublatis, in Galliamque trajectis, ac finibus, quos inter Mosam Rhenumque circumscripsi, inclusis, veteri gentis, quod in Germaniâ habebant, nomine penitus exstincto, novum vocabulum impositum est, quo posteà GUGERNI vocarentur. De tempore, quo primùm novum hoc vocabulum adsumtum, planè, ut antè dictum, difficilis est quæstio. Isthæc tamen Ostorii, Romani exercitus in Britanniâ ducis, vox de excisis Sugambris, sub Claudio imperatore decimo imperii ejus anno, C. Antistio, M. Suillio COSS., vulgata fuit; id est, annis LVIII pòst, quàm Sugambri Rhenum traducti. unde colligere licet; quia *quondam* Sugambrorum nomen excisum Ostorius tunc ait; statim, ut traducti fuêre, nomen eos novum adsumsisse. Atque hæc quidem de SIGAMBRIS, qui Rhenum inter Mosamque locati, pars tantùm ex CCCC illis Germanorum captivis, GUGERNI dicti sunt. altera pars SVEVI, quò devenerint, proximo capite indicabitur. De utrisque intelligendum, quod Tacitus, in libro de Germaniâ, innuit his verbis: *Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati; ut arcerent, non ut custodirentur.* Nam Vbii, ut reliquos Transrhenanos, id est, Sigambros atque Chattos, quos Svevorum vocabulo innuit Svetonius & Eutropius, Rheni transgressu *arcerent*, in ripâ amnis collocati sunt. at Sigambri & Chatti in Galliam traducti, *ut custodirentur.*

Vetustissimus in Gugernorum agro Tacito memoratur locus, annal. lib. I, & histor. IV, cui VETERA nomen, sive VETERA CASTRA. eumdem habet Ptolemæus Οὐέτερα, malè cum legione Vlpiâ, ut infrà ostendetur; & Antoninus, tabulaque. De eo sic noster, histor. lib. IV: *Pars castrorum in collem leniter adsurgens, pars æquo adibatur. quidpe illis hibernis obsidèri premique Germanias Augustus crediderat; neque umquàm id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. inde non loco, neque munimentis labor additus.* Posuit hæc castra, in Menapiorum etiam tum agro, Augustus, haud dubiè L. Domitio, & P. Scipione COSS., anno ante natum Iesum XVI; quum auditâ clade Lollianâ, ipse ab urbe ad Rhenum, bellumque Germanicum, adversùs Sigambros, Vsipetes, atque Tencteros profectus esset. Nomen *Veterum* posteà demum adepta videntur. sub exitum tamen Augusti, id est, XXVII annis postquàm erecta, id jam nominis habuisse, ex primo annalium Taciti colligitur. Qui nunc opidum Clivensis ducatus interpretantur *Santen*, hoc, ut firmissimo, utuntur argumento, quòd antiquitatum Romanarum innumeræ heic eruuntur reliquiæ; majorique copiâ superiori ævo erutæ fuerunt. in quibus lapis, struendis majoribus ædificiis utilissimus, tophus tantâ copiâ reperitur, uti etiam in conterminas regiones, maximè verò in Brabantiam transportetur, magnoque vendatur pretio. His contradicere tamen ausus est Gerhardus Noviomagus, in descriptione inferioris Germaniæ; eo argumento usus, quòd Tacitus Veterum situm describens, *partem castrorum in collem leniter assurgere* dixit. constare autem, Xanthum in palustribus fuisse locis; licet paullatim tot annorum spatio, terra altiùs aut adcreverit, aut adgesta sit. In palustribus autem locis situm fuisse Xanthum, eo probat argumento, quòd in vitâ divi Victoris & commilitonum ejus legatur,

tur, corpora eorum in loca paluſtria projecta fuiſſe. quorum oſſa ejus ætate ſub fundamento templi divi Victoris reperta ſint. Quæ ſanè argumentatio ſatis levis eſt. nam licet corpora Victoris & commilitonum ejus in loca paluſtria fuerint projecta; haud inde ſequitur, Xanthum opidum fuiſſe in paludibus ſitum. antè quidpe probandum erat, paluſtria iſta loca fuiſſe in opido Xantho. Quis autem credat, templum in paludibus conditum? Suſpicari equidem licebat, ibi templum conditum, ubi oſſa reperta. ſed hæc nulla neceſſaria eſt ratio. poterat quidpe templum proximè paludeis exſtrui, eóque oſſa deferri. Quibus verò argumentis probatur, oſſa ſub templo reperta, Victoris fuiſſe ejuſque commilitonum? Nullis fortaſſe; niſi unâ nimiâ credulitate: quæ quanta fuerit in hoc noſtro Noviomago, ex Brabantiæ deſcriptione adparet. *Quis autem ignorat, ſæpè opidorum, bello aut aliâ calamitate deſtructorum, ſitus poſteà aliquantùm mutatos fuiſſe? quod Veteribus quoque accidiſſe potuit. Sed aliis probetur ſatis validis contra Noviomagum argumentis, *Vetera* nunc eſſe *Santen*. De Arâ Vbiorum, ſive Bonnâ, haud ſatis firmum fortaſſe fuerit documentum, quòd inde ad Vetera LX numerat millia paſſuum Tacitus, annalium primo: quia de Araæ ſitu, ex Veterum ſitu ſuprà præſumſi. Itineraria igitur adeamus; quæ ſic habent:

Antonini:		Antonini:		Tabulæ:	
Noveſio	*leg.* V *ala*	*Noveſio*		*Noveſio*	
Gelduba	*leg.* IX *ala*	*Colone*	XVIII.	*Aſciburgio*	XIIII.
Golone	*leg.* IX *ala*	*Veteribus*	XVIII.	*Veteribus*	XIII.
Veteris	*leg.* XXI.	*Colonia Trajana*	....	*Colon. Trojana*	XL.
Caſtra Vlpia	*leg.* XXX	*Burginatio*	V.	*Burginatio*	V.
Burcinatio	*leg.* VI *ala*	*Herenatio*	VI.	*Arenatio*	VI.
Aranatio	*leg.* X *ala.*				

Arenatium, quod idem eſt *Aranatium*, & *Herenatium*, hodiè Geldriæ eſſe Transrhenanæ opidum *Arnhem*, ſuo loco ſatis firmis demonſtrabitur argumentis. A Noveſio igitur ad Vetera, iter heic agitur juxta Rheni ripam, per *Geldubam*, *Calonem*, *Aſciburgium*. In ſecundo Antonini itinere, à Noveſio ad Vetera numerantur millia paſſuum XXXVI; quamvis malè diſtributa. totidem hodiè ſunt inter duo opida *Nüs* & *Santen*. In tabulâ ſi numerum XL vertas in XV; verum propemodùm habebis intervallum inter Vetera & Coloniam Trajanam. ſunt quidpe inter *Santen* & *Kellen*, vicum prope Clivium, millia XVI. Situm loci circa opidum *Santen* qui benè curatéque conſideret, facilè deprehendet, haud ineptè ea, quæ Tacitus de Veteribus prædicat, huic loco reſpondere. adſurgit quidpe leniter collis à planicie, quæ Rheno adjacet. De paludibus quoque quod Noviomagus refert, Tacitus, hiſtoriar. V, ſic exprimit: *Civilis, poſt malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera conſedit: tutus loco; & ut memoriâ proſperarum illic rerum, augeſcerent barbarorum animi. Secutus eſt eòdem Cerialis, duplicatis copiis, adventu Secundæ & Sextædecimæ, & Quartædecimæ legionum. cohorteſque, & alæ jam pridem accitæ, poſt victoriam, properaverant. Neuter ducum contator. ſed arcebat latitudo camporum, ſuopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus ſuperfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis ſubdola, & nobis adverſa. quidpe miles Romanus armis gravis, & nandi pavidus: Germanos, fluminibus ſvetos, levitas armorum, & proceritas corporum attollit. Igitur laceſſentibus Batavis, ferociſſimo cuique noſtrorum cœptum certamen. deinde orta trepidatio, cùm prælatis paludibus arma equique haurirentur. Germani notis vadis perſultabant; omiſſâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes. neque, ut in pedeſtri acie, comminus certabatur; ſed tamquàm navali pugnâ, vagi inter undas, aut ſi quid ſtabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen, quàm pro tumultu, cædes: quia non auſi egredi paludem Germani, in caſtra redîere.* VETERA igitur nunc eſſe *Santen* opidum, jam extra controverſiam eſt. Tabula primariæ urbis figurâ depicta habet *Vetera*. unde manifeſtum, haud obſcurum fuiſſe ad id temporis opidum. Antonini exemplaria legionem ibidem locant XXI. ex quorum fide atque auctoritate Lipſius, ad primum annalium Taciti docere videtur, apud hunc auctorem pro *Vndeviceſimanis* militibus, quos ille ad Vetera cum *Quintanis* caſtra habuiſſe tradit, legendos eſſe *Vnaetviceſimanos*, duobus in locis eodem libro; & pluribus poſteà, in hiſtoriarum libris. Verùm pro Taciti exemplaribus contra Lipſium & Antonini exemplaria faciunt verſus antiqui cum inſcriptione tali;

FORTISS. MIL. V. ET XIX LEG.
QUORUM OPERA FORTITER VETERA
CASTRA DEFENSA SUNT,
POLIANDRION.

Huc reduces olim post tempora longa reversas
Senserat ire aquilas legio Vndevigesima; cujus
Hæc Veterum manes castrorum hiberna tuentur.

CALONEM (quem in priore Antonini itinere librarii incuria corrupit in *Golonem*) hodiè esse vicum *Kalenhusen*, duobus millibus passuum infra opidum *Ordingen* situm; nomen, simulque itineris ductus indicant. à quibus longè aberrat Simlerus, qui vult esse opidum nunc *Gelre*; & multo longiùs Lazius, qui interpretatur Clivium opidum. Millia equidem XXXVI rectè inter Novesium & Vetera apud Antoninum notata sunt: sed malè in duo intervalla distributa. sunt quidpe à Novesio ad Calonem millia XII & passus IO: hinc verò ad Vetera, millia XXIII & IO passus.

ASCIBURGIUM antiquissimus omnium refert Tacitus historiar. lib. IV. *Civilis*, inquit, *parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, & quod è Germanis proximè promtum, adversùs Voculam, exercitumque ejus, mittit; Iulio Maximo, & Claudio Victore, sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, Asciburgii sita.* Civilis Vetera cum exercitu suo circumsidebat: Vocula ad Geldubam castra posuerat; ut suprà in Vbiis notatum. In medio igitur Veterum & Geldubæ situm fuit *Asciburgium*. & eodem tractu tabula id ponit, inter Novesium & Vetera. Situi ejus ac nomini egregiè nunc congruit, haud procul Mursiâ opido exiguus vicus, vulgari vocabulo *Asburg*, in viâ à Novesio ad Vetera situs. in cujus agro, versùs meridiem posito, multæ repertæ fuerunt superioribus annis Romanarum antiquitatum reliquiæ. Ptolemæus justo ferè equidem convenientique situ Ἀσκιβύργιον suum habet, inter Agrippinensem coloniam, & Vetera: at malè apud ulteriorem Rheni ripam, in Germaniâ Transrhenanâ. De origine Asciburgii hæc apud Tacitum leguntur, in libro de Germaniâ: *Ceterùm & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras; Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodiéque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque* Ἀσκιπύργιον. *Aram quin etiam Vlixi consecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam.* & mox: *Quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est. ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem.* Meritò auctor fidem heic suam interponere dubitat. quando enim ara ista, Vlyssi consecrata, reperta? Ante Julii Cæsaris bellum in Galliâ. At quis heic Romanorum ante Cæsarem? aut cui hæc, sive Græco, seu Romano homini, ripa cognita? testis enim Cicero, in orat. de provinciis consularibus, *has regiones, hasque gentes, nullas Romanis ante Iulium Cæsarem literas, nullam vocem, nullam famam notas fecisse.* Post Cæsarem igitur. At cur ipse Cæsar opidum in Menapiis (Menapiorum enim hic tunc fuit ager) nullum refert? cur Vsipetes Tencterique Germani, & post hos Sigambri, his locis contermini, Rhenum transgressi opidum hoc non petiêre? Fabulæ certè sunt, fabulæ, atque nugamenta mera delirantium scriptorum, qui quibusvis rebus summam adfingere antiquitatem student. Si hoc Asciburgium, quasi Ἀσκιπύργιον, ab Vlysse conditum; quis erit conditor Asciburgii opidi in Mœni amnis ripâ, quod vulgò hodiéque nuncupatur *Aschеburg?* quis vici eodem nomine in Vestofaliâ, prope opidum *Lunikhusen?* Fortasse idem Vlysses. At non credibile. Asciburgium tamen apud Rheni ripam, jam Taciti temporibus fuisse opidum existimo. nec dubito, quin hoc quoque unum fuerit ex L ampliùs Drusi castellis; quando Tacitus etiam testatur, castra heic fuisse militum, sub exitum Neronis.

Inter Vetera & Arenatium, tabulæ & Antonino est COLONIA TRAIANA. super cujus situ magna est nostro sæculo geographis controversia. Bilibaldus atque Ortelius opidum Montensis ducatus trans Rhenum interpretantur *Keysers Werd:* eâ haud dubiè ratione ducti, quia imperator erat Romanorum Trajanus: *Kaiser* autem, & *Keyser*, Germanis est quod Græcis Καῖσαρ, Latinis *Cæsar*, id est, *imperator*. Verùm hi bis satis longè errant. primùm, quia opidum hoc retroverso itinere, longè supra Vetera, à millibus passuum XXV, situm est. tum, quia trans Rhenum in Germaniæ solo, ubi Romanis colonia nulla. Pighius *Coloniam Trajanam* prope Vetera collocat, ex Antonini itinerario; ubi ipse in suo exemplari legit M. P. M., interpretatusque est, *milliare plus minus*. Sed hunc erroris convincit tabula, ab ipso paullo antè citata: quæ inter Vetera & Coloniam Trajanam XL habet millia: & hinc Burginatium V: inde verò Arenatium VI; ut & ipse Antoninus, quem Pighius immanis

manis erroris vel ſaltem mendi inſimulat, dum XI haud amplius legit millia inter Vetera & Arenatium. Alius igitur inveſtigandus erit hujus coloniæ ſitus. Apud Antoninum numerus millium, inter Vetera & Trajanam coloniam, prorſus interiit. Tabula, ut antè dictum, habet millia XL; ingenti mendo, quum ipſum uſque Arenatium à Veteribus XXX haud ampliùs numerentur millia. At inter Trajanam coloniam & Arenatium uterque cenſent millia XI. qui numerus haud improbè reſpondet ſpatio quod eſt inter Arenatium & Rheni divortium. unde prope hoc fuiſſe Coloniam Trajanam ego colligo. Eſt vicus hodiè, III millibus & IO paſſibus à Rheni divortio, intra mille paſſus à Clivio opido ſitus, vulgari vocabulo *Kellen*. quod vocabulum à nomine Agrippinenſis Coloniæ, quæ vulgò nunc *Cöllen* nuncupatur, & contractè *Cöln*, haud multum diſcrepat. unde, quemadmodùm urbs *Cöllen*, Agrippinenſem, ſic vicum *Kellen Trajanam coloniam* indicare, omnino ego judico. in tabulæ autem archetypo non XL, ſed XV millia paſſuum ſcripta exiſtimo; quia XVI ſunt millia ab opido *Santen* ad dictum vicum. librario ex facili natus eſt lapſus literam V in L ſubvertendi. Ceterùm Antoninus ſecundo quidem itinere, inter Vetera ac Burginatium, *Coloniam Trajanam*, unà cum tabulâ, memorat: in primo autem intra eadem loca, *Caſtra Vlpia legionis Triceſimæ:* unde unum eumdemque eſſe locum, haud abſurdè ratus eſt Pighius. Huc adde, quòd Trajano nomen gentile fuit ULPIVS. unde his caſtris *legionis Triceſimæ* haud dubiè cognomen. nam Dio lib. LV auctor eſt, Trajanum duas conſtituiſſe novas legiones; unam *Secundam Aegyptiam*; alteram *Triceſimam Germanicam:* quibus ex ſuo nomine nomina impoſuit. Adpellatio igitur hujus coloniæ integra fuerit: COLONIA ULPIA TRAIANA. ſic quidpe & alia colonia, ejuſdem imperatoris juſſu in Daciæ opidum Sarmizegethuſam deducta, vocatur in antiquâ inſcriptione, cujus verba hæc ſunt:

DIVO
SEVERO PIO
COLONIA
VLPIA TRA-
IANA AVG.
DACICA SAR-
MIZ.

Apud Ptolemæum hæc leguntur: Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἐν ᾗ πόλεις ἀπὸ δυσμῶν τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ, τῶν μὲν Βαταβῶν μεσόγειος

Βατανόδουρον	κζ	δ'	νβ	L	
ὑφ' ἣν Οὐέτερα	κζ	L	να	L	γ'
ἐν ᾗ λεγίων λ Οὐλπία					
εἶτα Ἀγριππινήνσις	κζ	γό	να	L	
εἶτα Βώννα	κζ	γό	ν	L γ'	ιβ'
εἶτα Τραϊανὴ λεγίων	κζ	L	ν	L	ιβ'
εἶτα Μοκοντίακον	κζ	γ'	ν	δ'	

Ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω· ἐν ᾗ πόλεις, ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, Νεμητῶν μὲν

Νοϊόμαγος	κζ	γό	μθ	L	γ'

Id eſt: *Pars regionis juxta Rhenum, quæ eſt à mari ad Obringam flumen, dicitur Germania inferior. in quâ urbes ab occiduâ parte Rheni fluminis, Batavorum mediterranea*

Batavodurum	XXVII,	XV.	LII,	XXX.
Sub hac Vetera	XXVII,	XXX.	LI,	L.
In quâ XXX *Vlpia*				
Deinde Agrippinenſis	XXVII,	XL.	LI,	XXX.
Tum Bonna	XXVII,	XL.	L,	LV.
Tum Legio Trajana	XXVII,	XXX.	L,	XXXV.
Dein Mocontiacum	XXVII,	XX.	L,	XV.

Regio verò ab Obringâ flumine versùs meridiem, dicitur Germania ſuperior. in quâ urbes, ab Obringâ incipiendo, Nemetum quidem

Noviomagus	XXVII,	XL.	XLIX,	L.

Ptolemæum totâ hac ripâ nil nisi inexplicabiles posuisse errores, suprà in superiore Germaniâ, in Tribocis, Nemetibus, Vangionibus ac Treviris demonstratum est. In inferiori quoque Germaniâ de Novesio, & Asciburgio indicavi. Quia verò unam tantùm Trajanus novam legionem in Germaniâ constituit, quam è suo ac regionis nominibus cognominavit *Vlpiam Germanicam Tricesimam:* cetera quoque inferioris Germaniæ errorum esse plena, omnino judico: totamque hanc ripam sic corrigo:

Βατωόδερον·	*Batavodurum.*
εἶτα Τραϊανὴ κολώνια·	*dein Trajana colonia.*
ἐν ᾗ λεγιὼν Ξ Οὐλπία·	*in quâ legio* XXX *Vlpia.*
ὑφ' ἣν Οὐέτερα·	*sub quâ Vetera.*
εἶτα Ἀσκιβόργιον·	*dein Asciburgium.*
εἶτα Νουαίσιον·	*dein Novæsium.*
εἶτα Ἀγριππινῶν κωνία.	*dein Agrippinensis colonia.*
εἶτα Βώννα.	*dein Bonna.*
ἡ δὲ ἀπὸ Ὀβέργα.	*regio autem ab Obringâ.*

Ceterùm è Trajanæ coloniæ ruinis natum haud dubiè posterioribus sæculis opidum propinquum CLIVIUM, vulgò *Cleve* dictum. cui antiquitatem, atque originem, nescio unde Rhenanus ac Pighius adserere conati sunt; *Augustoclivenseis* opidanos adpellantes. quorum errorem Lipsius, in notis ad III annal. Taciti, haud inanibus nec indoctis confutavit argumentis. pluraque à me adferri possent; ni satis à Lipsio huic controversiæ factum putarem. Unum hoc fuerit instar omnium: quum certum sit, vicum *Kellen* olim fuisse *Coloniam Trajanam*; nullum heic tam prope, intra mille passus esse potuisse opidum Clivium, ante Coloniæ ruinam. At Trajanam Coloniam esse vicum hodiè *Kellen*, alio etiam Antonini itinere probari potest: quod est à dictâ Coloniâ per Gugernorum agros, & Coriovallum, Iuliacumque, ad Coloniam Agrippinam, hoc modo:

Item à Coloniâ Trajani Coloniam Agrippinam M. P. LXXI, *sic:*

Mediolano	VIII.
Sablonibus	VIII.
Mederiacum	X.
Theudurum	VIIII.
Coriovallum	VI.
Iuliacum	XII.
Tiberiacum	VIII.
Colonia Agrippina	X.

Ex his in Gugernorum agro fuêre *Mediolanum, Sablones,* & *Mederiacum.* Numerus millium totus corruptus est. nam à vico *Kellen* sive opido Clivio, ad Falcoburgium usque, (quod *Coriovallum* esse, jam antè ostensum) millia sunt LX. hinc verò Iuliacum XXII; & porrò Agrippinam XXIV. Neque est, quòd ex hoc Antonini millium numero Trajani Coloniam dubites esse vicum *Kellen:* siquidem unum & LX millia, à Coriovallo ad proximam Rheni ripam extensa, vix Novesium attingunt. Colonia verò Trajani longè infra Novesium, post Geldubam, Calonem, Asciburgium, & Vetera, ad ripam fuit Rheni: uti jam antè demonstratum. Sed ubi numerorum fides deficit, locorum nomina investiganda sunt.

MEDIOLANUM hodiè haud dubiè est vicus *Moyland*, VI circiter millibus passuum à vico *Kellen* dissitus.

SABLONES, nunc vicum esse, *In't Sand* vulgò dictum, prope opidum *Stralen*, nomen & itineris ductus indicant. *sand* quidpe Germanis *sablones* significat. unde *in't sand*, rectè interpreteris *in sablonibus.*

THEUDURUM quoque nunc esse Iuliacensis ducatus vicum seu opidulum *Tudder*, inter opida *Sittart*, *Neustat*, *Gangelt*, itineris simul ac nominis ostendit ratio. sed hoc jam extra Gugernorum fineis, in Sunicorum agro. Ptolemæus, mirus ubique Germaniarum turbator, utriusque loci vocabula, Μεδιολάνιον & Τεύδιεμον, longo intervallo è citeriore Germaniâ in ulteriorem, ad infimas usque Vestofaliæ parteis ejecit.

Inter Sablones & Theudurum medio fermè itineris cursu, refertur MEDERIACUM. quæ intervallorum ratio, si ut proba observetur, Mederiacum nunc erit Geldriæ vicus *Swalm*, rivulo cognomini adpositus.

De

De cetero, iter est in tabulâ, ab Tungrorum Atuacâ ad Noviomagum Vahalis, hujusmodi:

Atuáca	
Feresne	XVI.
Catualium	XIIII.
Blariacum	XII.
Ceuelum	XXII.
Noviomagi	III.

Pro *Catualium*, legendum esse *Castellum*, esseque hodiè *Kessel*; *Blariacum* verò *Blerick*; utrumque in lævâ Mosæ ripâ; suprà in Menapiis docui. A *Blerick* rectissimâ viâ iter agitur *Noviomagum* (nunc est vulgò *Nimmegen*) per opidum *Gennep* dextræ amnis ripæ adpositum; quod XXI millibus passuum à *Blerick* distat. unde ego idem esse judico, quod *Ceuelum* in tabulâ. & hac quidem parte Mosa dicto itinere trajiciebatur. Vocabulum autem *Ceuelum* si mendosum corruptumque, ut innumera alia in tabulâ & Antonino, esse adfirmem, quid mirum? facilè namque *n* corrumpi potuit in *u*, & *b* in *l*: ita uti genuinum loci vocabulum fuerit CENEBUM; vel etiam GENEBUM: unde hodiéque *Geneb*, vel *Genneb*, & *Gennep*. nam B in fine dictionum, Germanis effertur ut P. quod priscis etiam Celtis observatum fuit. nam quæ princeps Carnutum urbs Cæsari & Hirtio dicitur *Genabum*, hodiè *Orleans*, Ptolemæo verò & tabulæ *Cenabum*, & Antonino (ni mendum fuerit) *Canabum*; Orosio est *Cenapum*. Hactenus de Gugernis; qui anteâ trans Rhenum fuêre Sigambri.

CAP. XIX.

De SUNICIS: *qui anteà trans Rhenum fuêre* CHATTI.

SUNICI, populi Cisrhenani, sunt apud Tacitum historiarum lib. IV. Hi qui, & quo situ fuerint, à nemine satis discussum video. Apud Plinium lib. IV, cap. XVII, leguntur in vulgatis exemplaribus *Rinuci*, Galliæ Belgicæ populi. hos eosdem esse cum Taciti *Sunicis* suspicatur Hubertus Leodius; censetque & in Tacito legendum *Rinuci*; simulque adfirmat, regiunculam eos hodiè tenere inter Batavos, Frisios, & Bethasios, vulgò *Runickerland* dictam. Verùm quàm mirificam ille regiunculam inter dictos populos struat, infrà patebit, ubi Bethasiorum fineis descripsero. hoc unum hoc loco adseverabo; nullam posse statui, non modò regiunculam, sed ne satis magnam quidem amplamque regionem, quæ simul Bethasiorum fineis, simulque Batavos ac Frisios attingat. Quid Leodium in errorem duxerit, satis ego perspicio: nempe vox *Frisiabones*, quæ eodem capite apud Plinium legitur hoc ordine: *Tungri*, *Rinuci*, *Frisiabones*, *Bethasii*. Verùm vocem istam mendosam esse, atque ex omni Plinii opere eliminandam, certis argumentis infrà, lib. III, ostendam. Lazius *Rinucos* Plinii interpretatur *die Rheingäwer*; populos ulteriorem Rheni ripam, ex adverso Bingii, colenteis. at hujus opinionem æquè falsam esse, trans Rhenum situs arguit; quum Plinius heic Galliæ populos recenseat, non Germaniæ. Ego, quum & apud Tacitum *Sunicos* cum Tungris ac Bethasiis, & apud Plinium *Rinucos* cum iisdem populis conjunctos reperiam; eamdem (quod suspicatus est Leodius) esse gentem, omnino judico. &, si judicium hoc firmari velis, Oxonii in bibliothecâ collegii Novi, in exemplari elegantissimâ manu conscripto, reperi vocem hoc loco *Sinuci*: Londinii verò, in bibliothecæ regiæ vetustissimo exemplari, *Sunuci*, quæ perpusillum absunt, quin cum Taciti voce *Sunici* congruant. Si verò hujus historiam paullo diligentiori oculo rimeris; facilè deprehendas, haud opus esse *Rinuci* legere, uti inde eliciatur *Runickerland*, aut *Rheingaw*. Verba auctoris hæc sunt: *Societate Agrippinensium auctus, proximas civitates adfectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Occupatisque Sunicis, & juventute eorum per cohortes compositâ; quò minùs ultra pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambiguè; donec Germani tranantes, terga Labeonis invasêre. simul Civilis ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum; & clarâ voce, Non ideò, inquit, bellum sumsimus, ut Batavi & Treveri gentibus imperent. procul hæc à nobis arrogantia. accipite societatem. transgredior ad vos; seu me ducem, seu militem mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios: cùm Campanus, & Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidêre. Labeo, antequàm circumveniretur, profugit. Civilis Bethasios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum; perculsis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.* Quia Civilem, attractâ

tractâ Ubiorum societate, proximas quoque civitates adfectasse, auctor ait; quidam Sunicos inde Transrhenanam fecêre gentem, Agrippinensi Ubiorum coloniæ ac Novesio opido oppositam: haud animadvertentes, nihil hoc bello Civilem trans Rhenum vi atque armis molitum; tum non in meridiem eum, aut orientem, sed in occidentem profectum, quidpe, postquàm proximas Ubiis adfectasse eum civitates dixit; subjicit continuò in contextu historiæ, post Sunicos, Tungros, Bethasios, atque Nervios: quos ordine omneis, fugato Labeone, adiit, inque fidem accepit. Quin ultrà etiam versùs occasum, Labeonem persequendo, eum processisse, mox infrà his ostendit verbis: *Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur.* Haud obscurè igitur ex jam allatis perspicitur, medios fuisse Sunicos inter Ubios atque Tungros. proinde rectè etiam apud Plinium Tungris junguntur. Rheni ripam eos non coluisse, patet apertè ex eodem Plinio, qui inter mediterraneos, Tungros atque Bethasios, eos recenset: in ripâ autem nullam eorum facit mentionem; ubi nationes ordine jungit istas: *Nemetes, Tribocos, Vangiones; hinc Vbios, Gugernos, Batavos.* quapropter malè etiam quidam circa opidum *Suns*, Rheno adpositum, sedem eorum ostenderunt.

Pro finibus ego SUNICIS tribuo agros, Mosam inter Roramque amneis sitos; uti medii sint inter Ubios atque Tungros. Tungri quidpe lævam Mosæ, ut proximo capite ostendetur, Ubii dextram Roræ ripam coluêre. Mosa igitur amnis Sunicos ab occasu discrevit, primùm à Tungris, ab confluente Urtæ fluminis & Leodiaco ad opidum usque *Stochem*: hinc ad Roræ usque confluentem, ab Menapiis. ab ortu eodem termino inclusi fuêre, quo Ubii ab occasu; nempe Rorâ amne ad opidum usque *Nider Heymbach*. hinc à meridie, eodem amne, & Vesâ Urtâque fluminibus, ad Mosæ usque confluentem, conterminos habuêre prædictos Tungros. Regiones nunc continentur hoc terrarum spatio; Limburgiensis ducatus; parsque ducatus Juliacensis dimidia: & item exigua Geldriæ portio inter confluenteis Mosæ Roræque amnium sita: ubi opidum *Montfort*. Huc jam cuncta quàm optimè quadrant, quæ de Civile Batavo auctor noster narrat. quidpe Ubiorum societate auctus, proximos occupavit Sunicos: quorum juventute militiæ suæ adjunctâ, Tungros petere destinavit. sed transeundus erat Mosa amnis, ponte junctus. restitit in principio Tungrorum agri Claudius Labeo, cum tumultuariâ manu Tungrorum, Bethasiorum, Nerviorum. at Civilis cum Germanis tranatato amne, primùm Tungros, incolas loci, in societatem armorum pellexit; dein proximos his Bethasios, (quos circa Lovanium ac Bruxellas coluisse, infrà dicetur) mox, junctis utrisque, Nervios in fidem accepit. Vocis allusionem, quod Divæus fecit in opido *Suns*, sequi si juvat; est profectò in agro, quem modò circumscripsi, Sunicorum nomen in vico *Senich*, medio itinere inter opida *Aken* & *Dalem*.

Ceterò, in originem nunc SUNICORUM inquirere, curæ est pretium. Novum id planè nomen; nec nisi Plinio ac Tacito sub idem tempus memoratum: Cæsari haud cognitum, quia Eburones etiam tum hoc tractu incoluerunt. Unde igitur isti SUNICI? Superiori capite, CCCC SIGAMBRORUM SUEVORUMque millia Tiberium in Galliam traduxisse; è Svetonio Eutropioque intellectum est. Traductos fuisse C. Censorino, Asinio Gallo COSS., anno principatus Augusti XXXV, ante natum Christum VIII, ibidem ostensum est. SIGAMBRI igitur, inter Mosam ac Rhenum à Romanis collocati, quia posteà dicti fuêre GUGERNI; altera quoque illa pars quadringentûm millium, SUEVI, haud dubiè in SUNICORUM transiêre nomen, Mosam inter & Roram proximè Gugernos positi. Fuisse autem CHATTOS, Cæsari ac proximis scriptoribus dictos per errorem *Svevos*, qui, expulsis Ubiis, juxta Sigambros Rheni ripam obsederunt; infrà, lib. III, in Chattis Transrhenanis, validis ostendam argumentis. De his igitur quoque Sunicis intelligendum, quod suprà in Gugernis ex Taciti libro de Germaniâ notavi: nempe in Galliam, unà cum Gugernis, traductos, *ut custodirentur*.

Loca in Sunicorum finibus duo ab antiquis auctoribus notata reperio, *Theudurum*, & *Coriovallum*. THEUDURUM Antonino memoratur, in itinere à Trajani Coloniâ ad Agrippinam. Ptolemæo dicitur Τεύδερον, *Teuderium*; quamvis ex omni Galliâ in extremas Vestofaliæ parteis relegatum. Esse nunc Juliacensis ducatus opidulum *Tudder*, haud procul opido *Sittart*, suprà in Gugernis demonstratum est. Quia fluviolo, cui vulgari vocabulum *Robèke*, impositum est; probiorem vocem Antonini esse putaverim *Theudurum*. nam *durum* fluminum significare trajectum, suprà, lib. I, cap. VII, ostensum est.

CORIOVALLUM bis legitur apud Antoninum. In tabulâ idem locus obliquo casu est *Coriovallio*: ex quo rectum facio CORIOVALLIUM. Eumdem locum nunc adpellari *Falcken-*

Falckenburg, iter ab Atuacâ Tungrorum ad Juliacum & Agrippinensem Coloniam, hac viâ actum, apertè ostendit: item numerus millium XVI; quæ Antoninus & tabula inter Atuacam & Coriovallium numerant. Sunt enim millia inter opida *Tongeren* & *Falckenburg* circiter XVII. sed & nomen hodiernum nonnihil ex antiquo vocabulo retinet. nam antiquitus dictum fuisse videtur *Corwalg* & *Corwalgen*: ex quo Romani suo ore ac lingvâ formarunt *Coriovallium*. posteà verò, abjectâ primâ syllabâ *Cor*, & particulâ *burg* ad finem adpositâ, factum est *Walgenburg*, & *Valgenburg*; tandemque, uti nunc viget, corruptiùs *Valkenburg*: quod jam Sigeberti ævum à prædatoriâ ave dictum putavit, quasi *Falconis castrum*. unde hodiéque vocabulum illud Germanicum per F effertur *Falkenburg*: quod Gallis seu Wallonibus dicitur *Faucmont*. Verùm enimverò non dissimulandum existimaverim, quod doctissimus simul atque clarissimus vir, Everhardus Vorstius, medicinæ doctor, & in inclytâ Batavorum apud Lugdunum academiâ professor publicus, amicus noster plurimùm observandus, (cui ob curatum corpus, quod durissimis hujus operis laboribus haud modicè erat adflictum, multum me debere fateor) hæc commentantem monuit; nempe vocabulum illud *Coriovallum* sive *Coriovallium*, vitiatum videri è genuinâ voce *Convallium*: esseque idem opidum, quod inter Falcoburgium & Leodiacum nunc incolis vocatur *Dalem*. quidpe *dale* idem Germanis quod Latinis *convallis*. nec multum abhorrebat situs opidi. Quæ equidem eruditissimi viri sagax & scita conjectio in eamdem me abripiebat sententiam, nisi numeros mill. apud Antoninum & in tabulâ omneis ab eo opido dissentire, in Falcoburgium verò consentire dispexissem. Liberum tamen, & integrum hac in re lectori relinquo judicium. Me sanè ipsum haud piguerit tanto viro palmam porrigere.

Ceterò Claudium Labeonem, quum, rebellione Galliarum, Civilem Tungrorum agro arcere vellet, pontem Mosæ occupasse, suprà ex Tacito cognitum est. Pontem hunc subitaneo aliquo opere ex tempore structum fuisse, auctor non narrat. itaque in perpetuum situm, uti promtus expeditusque hinc inde foret commeatus, locatum fuisse, maximè credibile est. Commeatus autem heic ad id temporis fuêre creberrimi, inter celeberrima loca, inde Agrippinam Coloniam, hinc Atuacam Tungrorum, Bagacum Nerviorum, Castellum Morinûm, portumque eorum Gesoriacum, unde frequentissimus in Britanniam trajectus. In hac igitur viâ pontem super Mosam fuisse censeo. iter autem hoc quia ab Atuacâ agebatur per Coriovallium, & Juliacum; pontem eâdem regione fuisse judico, ubi nunc opidum conspicitur *Masetricht*. nam inter Tungros & Falcoburgium qui hodiè commeant, Mosam ad dictum opidum ponte trajiciunt. Quin & nomen opidi apertè id clamat: quod merè Latinum, quasi MOSÆ TRAIECTUS. sic namque & Frisiorum quondam, apud Rhenum & Batavorum insulam, opidum, quod nunc vulgari vocabulo est *Vtrecht*, Antoninus vocat *Trajectum*. sic plures hodiè hisce in oris loci, apud flumina, lacus, ac paludeis, in *drecht*, & *tricht* terminati, ab eodem argumento nomina acceperunt; ut fusiùs suo loco ostendetur. Meminit *Mosæ trajectus* haud obscurè Marcellinus, lib. XX, his verbis: *Iulianus in limitem Germaniæ secundæ est egressus. omni-que adparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus; Obtricensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmisso, regionem subitò pervasit Francorum.* Equidem heic legebam, *Trajectensi Mosæ opido.* Verùm iterum monuit prædictus eruditissimus Everhardus Vorstius; locum hunc incolis olim fuisse dictum *Obtricht*, quasi *Ober Tricht*, id est, *Trajectus superior*; ad discrimen *inferioris Trajectus*, qui erat ad Rhenum in Frisiis; quem illi patrio vocabulo dicebant *Vnder Tricht*: unde nunc etiam corruptum, sive contractum ejus loci manet vocabulum *Vtricht*, & *Vtrecht*. Placet sententia; quam ambabus, quod ajunt, ulnis amplector. Sed ipsum opidum *Masetricht*, extra Sunicorum fineis, ad Tungros spectat. In Sunicorum ripâ opidum nunc est vulgari vocabulo *Wyk*, ponte opido *Masetricht* adnexum. quod & ipsum antiquitatem suam nomine prodere videtur. haud dubium quidpe est, quin locus olim à Romanis Latinâ lingvâ dictus fuerit VICUS AD TRAIECTUM MOSÆ. sic namque & Batavorum quondam vicus ad Rhenum *Batavodurum*, Tacito historiarum V memoratus, hodiè dicitur *Wyk te Durstede*.

Atque hactenus de SUNICIS, qui anteà trans Rhenum fuêre CHATTI.

CAP.

CAP. XX.

De TUNGRIS: *qui anteà quinque nominibus discreti,* Eburones, Condrusi, Segni, Cæræsi, & Pæmani, *uno vocabulo in commune dicebantur* GERMANI. *ubi prima hujus vocabuli ostenditur origo.*

VT Gugernorum, ac Sunicorum, sic TUNGRORUM quoque nomen antiquissimi auctorum, quorum monumenta ad nostram pervenerunt ætatem, primique retulerunt Plinius atque Tacitus. apud Cæsarem, qui primus Romanorum crebris universam Galliam Comatam perdomuit bellis, commentariisque copiosissimis vulgavit, id nusquàm exstat: scilicet, quia nullum adhuc ejus ævo fuit. nam quòd multi viri docti ex Tacito conjecerint, exstitisse id jam tunc quidem; sed ob hanc vel illam causam, quarum multas diversasque allegant, latitasse; id quàm falsum sit, mox ex Taciti Cæsarisque monumentorum collatione liquebit. Apud Tacitum sanè locus est hac de re, in libro de Germaniâ, verbis adeò perplexis, ac duris intellectu, quique multa perdocta ac præclara ingenia tam variè miserèque hactenus torsit; uti propemodùm verum vaticinium ceciniſſe visus sit Justus Lipsius; *Fluctuare hîc interpretes, & fluctuaturos æternùm.* quæ magni viri vox, ut magno cum judicio fusa videbatur, tenue ingenium meum deterrebat, ne quid ego eâdem in re temerè ampliùs tentarem vel experirer; ni magnus ille dictator Julius opem auxiliumque ad perficienda conata pollicitus foret.

Primùm igitur omnium notandum est, diversas esse dicti loci in diversis exemplaribus antiquis lectiones. quarum vulgata sic habet: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est)* TUITONEM *deum terrâ editum, & filium* MANNUM, *originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios assignant; è quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera & antiqua nomina. Ceterùm* GERMANIÆ *vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine Germani vocarentur.* At in Bambergensi exemplari, manu scripto, ut refert Lipsius; item in Bononiensi, typis anno CIↃ CCCC LXXII edito, ut testatur Pichenas; priora quidem verba cum istis conveniunt: posteriora verò sic variant: *Ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi, Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* Nescio sanè, quo fato hic maximè omnium totius libri de Germaniâ locus tam fœdè, tamque variè vitiatus sit. quidpe quem *Tuitonem* fuisse deum satis adsertum suprà habeo, eum quoque omnia hactenus exemplaria constantissimâ scripturâ habuerunt *Tuistonem.* Sed posteriorem lectionem, ut paullo emendatiorem, & in veritatem propensiorem, cupidus unà eum doctissimo Lipsio amplectens, primo loco examinare, corrigere, interpretari, ac firmare conabor. posteà illam ex hac paucis refellam.

Plerique interpretum auctorem reprehendunt de vocabulo *nuper*; quasi id parum ex fide: in queis Lipsium quoque deprehendi miror. sic iste: *Quòd ait,* nuper; *non hercules ita nuper: quippe cùm ab ævo I. Cæsaris; quo constat Germanos Galliam irrupisse.* Imò longè ante Cæsarem, mi Lipsi, inclytum Musarum decus. quidpe hujus tempestate jam *plerique Belgarum à Germanis erant orti; antiquitus Rhenum,* non nuper, *traducti:* ut apud ipsum, belli Gallici comment. II, testantur Rhemi Belgæ: quosque Cæsar passim in commentariis suis nunc Gallos, nunc Germanos vocitat. Tacitus autem haud facilè poterat ignorare, jam Cæsaris ævo exstitisse nomen Germanorum; quando illius commentarios se legisse haud obscurè innuit eodem volumine, his verbis: *Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit.* Verùm Tacitus non ratione sui sæculi, neque Cæsaris ævi, *nuper additum vocabulum Germaniæ* intellexit; sed ratione antiquorum nominum, quibus Germanos anteà, inter se discretos, ait adpellatos *Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios.* His igitur nominibus priscis nuperrimè, novissimè, proximè, sive postremò *additum* (valeat jam illud Lipsii, Colerique, *auditum*) *vocabulum Germaniæ.* Pichenas ad eumdem hunc locum commentans; *Ego,* inquit, *rectè scripsisse Tacitum puto; nec de suo ævo loqui: sed totum sermonem referre ad veteres illos scriptores, qui carminibus antiquis olim annales composuerant, atque inter cetera tradiderant, Germaniæ vocabulum recens eo tempore fuisse.* Recte

equi-

equidem Pichenas de distinctione verborum auctoris sensit. bis tamen heic satis evidenter ab eodem erratum. primò enim Tacirus non veteres aliquos heic intellexit scriptores, sive Græcos sive Romanos, qui carminibus olim annaleis componebant; sed ipsos Germanos: de quibus eodem libro infrà; *Literarum*, inquit, *secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* ideóque *apud illos hoc unum memoriæ & annalium genus, carminibus*, à majoribus conditis, antiquitatem *celebrare.* secundò à Pichenâ erratum est, quòd carmina heic intellexit poëma aliquod, literis conscriptum: quum nihil aliud fuerint, quàm quas Græci dixêre ᾠδὰς, à verbo ἀείδω, id est, *cano*; ut suprà pluribus expositum est. Carmina igitur illa de Tuitone, Manno, & hujus tribus filiis, ad ipsos Germanos auctor retulit: sequentem autem sermonem omnem de Romanis, sive Livio ac Plinio, qui res Germanicas scripto prodiderunt, sive de aliis quibusdam intellexit scriptoribus. proinde etiam malè vulgò distinctum arguo. quidpe quum verbum *adfirmant* ad omnem reliquam orationem pertineat; quod dilucidissimè perspicitur ex his vocibus, *expulerint, vocati sint, & evaluisse:* malè periodus finitur ad voceis, *antiqua nomina.* Sic igitur ego distingvo: *Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Cambrivios, Svevos, Vandalos adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina.. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum*; scilicet adfirmant illi *quidam*; & quæ sequuntur. Sic paullo pòst auctor eodem libro: *Ceterùm & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodiéque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque Ἀσκιβούργιον. aram quin etiam Vlixi consecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam:* scilicet opinantur illi, aut adfirmant, non Germani, sed Romanorum scriptorum *quidam.* Sed ad reliqua. *Quoniam*, inquit auctor, *qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint.* Primùm ego particulam *ac*, quæ in vulgatis exemplaribus abest, hoc loco expungo, ut inutilem, & supervacaneam. reliquorum verborum sententia (ut ego cum Lipsio interpretor) hæc est: Ii, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerunt, Taciti quidem ævo TUNGRI vocabantur: initio autem, quum primùm Rhenum transissent, GERMANI fuerunt dicti. Huic rei amplissimum perhibet testimonium luculentus in primis auctor Julius Cæsar: qui etiam singulorum populorum, qui primi transierunt, nomina refert dicto comment. II: *Condrusos*, inquit, *Eburones, Cæraesos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, arbitrari ad* XL *millia.* quibus addit *Segnos*, comment. VI: *Segni, Condrusique, ex gente ac numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Trevirosque.* En, quid hoc? *non nomine Germani adpellantur:* item; *ex gente, & numero Germanorum.* An non & Treveri, & Nervii, & Atuatici, & Menapii, & Batavi, erant Germani; Rhenum antiquitùs transgressi? Omnino. Cur igitur illi potiùs uno nomine Germani, quasi peculiari proprioque vocabulo, adpellarentur, quàm reliqui isti omnes? Certè haud levis fuit causa, cur id fieret. quam haud facilè expediveris, nisi Tacito adjutore atque ductore: qui Cæsaris verba gnaviter explicans, ab ipso vicissim probè explicatur. Primi scilicet quinque isti populi Rhenum transgressi Gallos finibus expulerunt iis, quos quinq; istis suprà adsignavi. hi ab initio GERMANI, posteà verò TUNGRI fuêre dicti. cujus rei, præter gravissima duûm auctorum testimonia, vel maximum firmissimumque esse debet argumentum, quòd Tungri ab iis auctoribus, qui Cæsaris tempestatem subsequuti sunt, in eisdem collocantur finibus, quos Cæsaris ævo quinq; illi populi tenuerunt. Nam & Ptolemæus, ut suprà ostensum, *Atuátucum* facit *Tungrorum*, Scaldem inter & Mosam, caput; & Antoninus *Atuácam Tungrorum* opidum: quod *Eburonum* Cæsar memorat *castellum.* & Plinius Tungrorum fineis longè ultra Mosam, in Segnorum, vel Cæræsorum, quos suprà descripsi, profert agrum. Verba ejus, lib. XXXI, c. II, hæc sunt: *Tungri, civitas Galliæ, fontem habet insignem, plurimis bullis stillantem, ferruginei saporis: quod ipsum non nisi in fine potus intelligitur. purgat hic corpora; tertianas febres discutit, calculorumque vitia. eadem aqua, igne admoto, turbida fit: ad postremum rubescit.* Heic equidem vocem *civitas*, nonnulli interpretes exposuerunt *opidum:* uti hac ratione fontem Plinii interpretarentur eum, qui sub mœnibus opidi Tungrorum visitur. verùm illi bis errant: primò, quòd non animadvertunt, Plinii ætate opidum hoc non gentis vocabulo, sed proprio sibi nomine *Atuátucam*, & *Atuácam* adpellatum fuisse: quod nomen Cæsar ante Plinium, & Ptolemæus, Antoninus, auctorque tabulæ itinerariæ, Plinio multo posteriores retulerunt. secundò errant, quia non observarunt, Plinio, & superioris sæculi auctoribus, præsertim Cæsari, minimè usitatum, quævis opida *civitatis* vocabulo adpellare; sed integras nationes, ac populos: quâ significatione Tungrorum quoque Plinio accipitur civitas. qui quoniam à V prædictis populis orti fuêre; rectè heic doctissimus atque perspicacissimus quisq; fontem istum interpretantur eum,

qui est ultra Mosam in Leodiacensi agro, ad vicum Sapham. cujus etiam aquam magis respondere Plinii prædicationi, quàm illius, qui est ad opidum *Tongeren*, omnes uno ore fatentur & medici, & alii, quotquot experti sunt. Sed Tungrorum fines eodem fuisse situ, quo antè Eburonum, superiori capite, ex ipsius auctoris nostri historiarum IV, demonstravi. Eodem libro disertissimè *Germanos* adpellat, veteri illo, peculiari, ac proprio vocabulo, quos mox posteà *Tungros*. De castrorum in insulâ Batavorum excidio, & pugnis inter Civilem Romanosque commissis, inter alia hæc refert: *Signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus, quàm robur. quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nerviorum, Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat.* & mox de Civile: *Vbi insidiæ parum cessêre, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit. directa ex diverso acies, haut procul à flumine Rheno; & obversis in hostem navibus, quas incensis castellis illuc appulerant. nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit.* Pergo igitur ad cetera. *Ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim. Nationis*; id est, V populorum, qui à Gallis in unam nationem computabantur, quia junctim ex patrio solo advenerant, unumque universi nomen sibi commune posteà ipsi adsumserunt. *Nationis nomen, non gentis.* id est: nomen illud *Germanorum*, quod paullatim posteà evaluit, ab initio non erat gentis universæ, trans Rhenum incolentis; qui sibi ipsis THEUTISCI adpellabantur: sed unius *Tungrorum* nationis, ex totâ gente in Galliam transgressæ. *Gentis* ac *nationis* vocabula in perversum sensum ab interpretibus heic trahi video. Acidalus, licet in eamdem sententiam, ut nos, auctoris verba interpretetur; tamen Ciceronis auctoritatem, ex libro I de divinatione, contra se ipsum adlegat. *Quâ in natione*, inquit Cicero de Assyriis, *Chaldæi, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati.* Hadrianus item Junius, è Festo Pompejo, in *nationis* vocabulo, censet latiùs hoc patere, quàm *gentis*. quæ opinio parum sana. nam haud minùs *gens* à *gignendo*, quàm *natio* à *nascendo* dicta est: eamdemque vim habere utrumque vocabulum, vel sexcentis apud rerum auctores, maximè verò apud Tacitum atque Cæsarem, exemplis patet: ubi promiscuè ea usurpata reperias; ita, uti nunc natio in gente, nunc gens in natione censeatur. Uni Ciceroni, quem Acidalus citat, loco omnium credidisse heic sufficerit. is paullo post ea verba, quæ suprà relata; *Cilicum*, inquit, *& Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi, volatibus avium, cantibusq;, ut certissimis signis, declarari res futuras putant.* Ecquid satis apertè heic satisq; liquidò, quas anteà adpellavit *genteis*, easdem continuò *nationes* posteà vocat? Parem igitur eamdemque vim utrumque vocabulum habet. auctor tamen noster generalius heic intellexit vocabulum *gentis*, quàm *nationis*. sic eodem libro posteà: *Nunc de Suevis dicendum est. quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti; quamquàm in commune Suevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere.* Sequitur illic deinde: *Vt omnes primùm à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* Heic tandem crux interpretum inclusa hæret. nam quæ isthæc est φοβίζις: Qui Gallos expulerunt, à victore, ob metum, hoc vel illo nomine vocati sunt. Quid? an non, qui Gallos expulerant, iidem erant victores? quomodò igitur victores metuerunt? aut quem? Non intelligo. Iam verò quid hoc? *primùm à victore, mox à se ipsis vocati sunt.* An non illi *ipsi* erant iidem, qui antè *victores?* Quæ igitur hæc & temporum & hominum distinctio? Sanè improba, ac malè sana. Hadr. Junius in Batavâ horum verborum asperitatem sic explanat: *Germanos aliquando transito Rheno, quum in Gallos expeditionem movissent, in alienæ ditionis terris amne medio exclusos à suis finibus, victorum voluntati (quippe præpotentibus tunc Tungrorum opibus) concessisse, ut communi nomine conjunctim Tungri dicerentur: posteà separatim proprium nomen sibi delegisse, atque usurpasse, ab illis discretum.* Itane verò? Ergo Tungrorum nomen antè in Galliâ fuit, quàm eò Germani transiverunt: ergo item Galli Germanos opibus armisque superarunt: ergo priùs Tungrorum nomen auditum, quàm Germanorum. quæ cuncta falsa esse, convincit ipse Tacitus, Gallos ab iis, qui Rhenum transgressi, expulsos disertè tradens. At majoris nominis atque auctoritatis virum audiamus, Iustum Lipsium; qui non minùs in errore, si non eodem, satis tamen magno hærere videtur. *Censeo*, inquit, *eum hoc dicere: Factum, ut omnes, qui Rhenum accolerent, nomen ab istâ victrice natione invenirent, ob metum scilicet recentem Gallorum: qui quoties de transgressu vel adventu Transrhenanæ nationis audirent, dicebant trepidi, adventare Germanos. at isti propriè Germani, novum nomen invenirent à se ipsis, discriminandi nimirum causâ, ut dicerent se Tungros.* De origine equidem Tungrorum vocabuli, planè ego idem cum Lipsio sentio. at quòd censet, auctorem heic velle,

omneis

omneis trans Rhenum colenteis populos nomen ab victrice illâ natione inveniſſe; in eo vel maximè errare virum, cetera doctiſſimum, judico. Occaſionem hujus erroris binas illi præbuiſſe voceis video, *omnes*, & *victore*: quibus ſe expedire nequivit. Ad primam quod attinet; ſi eam ſolis Transrhenanis, vel Cisrhenanis pariter atque Transrhenanis, rectè ſe tribuere arbitretur: monſtret neceſſe eſt, quâ ratione eamdem à ſequentibus verbis, *mox à ſe ipſis*, arcere queat; quæ ad ſolos illos primos Cisrhenanos Germanos pertinent, qui Tungros poſteà ſe ipſos adpellarunt. Sin obſtinatè ſecludere velit; doceat, quænam vox in poſterioribus deſideretur, quâ diſtinguatur oratio, alioquin cohærens, eisdemque de populis intelligenda. Monſtrari nulla quum queat; neque vox *omnes*, à poſterioribus verbis ſeparari: omnino de iiſdem populis, qui primi ſcilicet Rhenum transgreſſi, expulſis antiquis cultoribus, ſedem in Galliâ fixerunt, intelligenda cùm priora, tùm poſteriora, cenſeo; nomenque *Germanorum* non univerſis Transrhenanis ob metum à Gallis victis inventum; ſed unis Tungris, Rhenum jam transgreſſis victoribusque, impoſitum, quamquàm poſtmodùm Transrhenani quoque eodem vocabulo adpellati fuêre; ut mox oſtendam. Quamobrem malim ego (ſi per doctiores liceat) pro *à victore*, legere *victores à victis*: ut tandem totus ſenſus ſic conſtet: *Vt omnes primùm victores à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur.* id eſt: omnes primùm victores, quum Gallos expuliſſent, à victis Gallis invento nomine ob metum, quia hos victores metuebant victi, GERMANI ſunt dicti, dein verò, à ſe ipſis invento nomine, TUNGRI. Neque enim aliter exotica illa ac barbara loquutio Latinitati ſatis reſtitui poterit. Vocem *omnes* ſi etiamnum ad univerſam Transrhenanam gentem referendam contendere velis: apertè reclamat Tacitus; omneis iſtos, qui primi Germani vocati ſint, nationem unam ex totâ gente fuiſſe adfirmans, non univerſam gentem. Ceterò, quòd Lipſius. pro *à ſe ipſis*, reſtituere cònatur, *à re ipsâ*: quia Germani dicti à *gerrâ*, id eſt, à bello, ut infrà dicetur: id mehercules Bambergenſem ſcripturam, quam ille probat, minimè tuetur. hac quidpe ratione populi iſti, primùm Tungri, dein Germani dicti fuiſſent: quod à veritate quàm ſit remotum, jam antè è Cæſare probavi; ac mox latiùs demonſtrabitur. Gallos pulſis Germanicum vocabulum Germanis indidiſſe nihil mirum ſit; quandoquidem utriusque gentis lingva una eademque fuit, ſolis dialectis diviſa; ut ſuprà, lib. 1, pluribus docui argumentis. Sed hactenus veram genuinamque Taciti mentem ex Bambergenſi ac Bononienſi exemplaribus adſeruiſſe ſufficiat. nunc altera illa vulgata lectio conſideretur. *Quoniam qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani, vocati ſint.* Hæc verba ſi mordicus retinere velis; corrigas ſequentia neceſſe eſt; legasque, *ita nationis nomina, non gentis, evaluiſſe paulatim.* nam quum utrumque nomen promiſcuè, modò hoc, modò illud uſurpatum fuerit: certè ſequens oratio de utroque intelligi debet. aut ſanè addenda vox aliqua, quæ alterutrum nomen oſtendat, quod ſolum paulatim evaluerit. Unum Germanorum nomen, non Tungrorum, in univerſam poſteà gentem Transrhenanam evaluiſſe, ſatis in aperto atque confeſſo eſt. unum etiam Germanorum nomen priùs exſtitiſſe, quàm Tungrorum, vel hinc ſatis perſpicuum fit, quòd Cæſar, qui primus Romanorum has oras cum exercitu adiit, debellavit, & copioſiſſimis vulgavit populo Romano commentariis, nuſquàm ne minimam quidem ſuſpicionem de Tungris reliquit: quod haud dubiè facturus erat, ſi uſpiam tunc nomen id tam clarum exſtitiſſet. Liceat jam igitur vulgatam iſtam lectionem damnare; multoque magis varias interpretum in eam correctiones. Integer locus, à nobis purgatus, ſic ſcribatur: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios aſſignant: è quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm* GERMANIÆ *vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc* TUNGRI, *nunc* GERMANI *vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis, evaluiſſe paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur.* Quinque igitur iſti populi Transrhenani, *Eburones, Condruſi, Segni, Cæræſi*, atque *Pæmani*, quum Rhenum transgreſſi proximos Gallos agris pepuliſſent; primi adpellati ſunt, non ſibi, ſed Gallis victis, GERMANI. Id nomen poſtmodò adeò apud univerſos Gallos paullatim evaluit; uti non modò illæ nationes eo, tamquàm peculiari vocabulo, adpellarentur; ſed omnes etiam reliquæ è Transrhenanâ regione in eamdem Galliam transgreſſæ: in quibus fuêre *Tribocchi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Menapii, Batavi, Caninefates, Taxandri, Aduatici, Nervii*, & alii.

De universis ita scribit Dio, lib. LIII: Κελτῶν τινες, ἃς δὴ Γερμανὰς καλεῖσθαι, πᾶσαν τὴν πρὸς Γ'ιώῳ Κελτικὴν καταλαβόντες, Γερμανίαν ὠνομάζεσθαι ἐποίησαν. id est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem apud Rhenum Celticam occuparent, effecerunt, uti ea regio Germania vocaretur.* Notandum heic est, Dionem ubique in historiis suis Transrhenanam gentem, quam vulgò Romani dixêre *Germanos*, adpellare Κελτάς. Gallos verò Γαλάτας: & regionem illorum Κελτικὴν, horum Γαλατίαν. Γερμανίαν autem numquàm nisi Cisrhenanam nominat: nempe, quia hæc propriè *Germania* dicebatur, è v illorum Theutiscorum populorum communi vocabulo *Germani*, à Gallis invento. proinde etiam eamdem regionem nonnumquàm vocat Κελτικὴν, & ipsos Germanos Cisrhenanos Κελτικάς. quæ duo vocabula parum feliciter interpretes nuper corrigenda censuerunt in Βελγικὴν & Βελγικάς. unde historiæ de Cæsare rebusque ejus in his oris gestis, sequuntur quamabsurdissimæ, adeóque omnino falsæ. Idem igitur, quod Tacitus & Cæsar de primis Germanis, Dio quoque tradit. nempe quum Transrhenanorum, id est, Theutiscorum quidam, Rhenum transgressi, regionem amni proximam occuparent; effecerunt, sive in causâ fuerunt, uti ea diceretur *Germania*, ipsique *Germani:* à Gallis videlicet devictis, ob metum, ut testatur Tacitus. Maximè autem observandum quòd τινὰς illos τῆς Κελτικῆς πρὸς τῷ Γ'ιώῳ καταλαβόντας, *Germanos* ait adpellari. quod vocabulum numquàm tribuit ipse Transrhenanis. Romanis autem, quum omnem Galliam perdomuissent, antequàm vel Rhenum, vel Alpeis ac Danubium transissent; ab Gallis idem nomen acceperunt, quod apud illos in Galliâ conditum erat. quod perinde ac apud illos, posteà apud Romanos quoque ita evaluit, uti non modò Cisrhenanos, sed omnem etiam gentem Transrhenanam nullo nisi hoc nomine perpetuò adpellarint. Hinc est illud apud Procopium, rer. Gothicar. lib. IV: Οὐάρνοι μὲν ἐπὶ τὸν Ἴστρον ποταμὸν ᾤκηνται· διήκει δὲ ἄχρι ἐς ὠκεανὸν τὸν βορειότερον, καὶ ποταμὸν Γ'ῆνον· ὅπερ αὐτούς τε διορίζει καὶ Φράγγους, καὶ τἄλλα ἔθνη, ἃ ταύτῃ ἵδρυται. ἔτι ἄπαντες, ὅσοι τοπαλαιὸν ἀμφὶ Γ'ῆνον ἐκατέρωθεν ποταμὸν ᾤκουν, ἰδίᾳ μὲν ἕνα ὀνόματος ἕκαστοι μετελάγχανον· ὧν δὴ ἕθνος ἓν Γερμανοὶ ὀνομάζοντο. Θπικυινῆς τε Γερμανοὶ ἐκαλοῦντο ἅπαντες. id est: *Varni ultra Istrum flumen habitant, ad oceanum usque protensi, & Rhenum amnem; qui eos & Francos distingvit, aliosque populos, hisce in oris degenteis. Hi omnes, quotquot olim circa utramque Rheni ripam incolebant, proprium quoddam nomen singuli habebant: è quibus una natio Germani dicebantur. at communiter universi etiam Germani vocati sunt.* Nempe universam tam cis quàm trans Rhenum intelligit gentem; in quâ complures nationes diversis atque discretis inter se adpellabantur nominibus. una verò ex iis cis Rhenum, quæ posteà *Tungri* dicta, prima habuit nomen *Germanorum*, à Gallis impositum. quod posteà in omnem etiam Transrhenanam gentem transiit apud Romanos. Nec mirum Romanos gentem hanc adpellasse GERMANOS, qui tamen alio, proprioque sibi vocabulo semper dicti fuêre TEUTISCI. sic namque complureis alias genteis ipsi Romani juxtà ac Græci ejusmodi nominibus, à re aliquâ inventis, vocitarunt, quæ illæ, nisi per interpretem, numquàm intellexerunt. sic Græci *Scythas* adpellarunt, qui sibi ipsis erant Scoloti; teste Herodoto, in lib. IV. Sic haud dubiè aliud, ac proprium sibi nomen habuêre Africæ populi, qui Romanis *Numidæ*, & anteà Græcis Νομάδες dicti fuêre, ἀπὸ τῶν νομῶν, id est, à permutandis pabulis. sic *Nasamones*, anteà Μεσόμμωνες Græcis, quia medii inter arenas: sic item *Nigritarum* ingens vastitas, à flumine Nigro: sic *Basilides*, & *Georgi Sarmatæ*, hi ab agrorum cultu, illi quia regibus subjecti: sic *Sceptruchi*, *Anthropophagi*, *Lotophagi*, *Troglodytæ*, *Agathyrsi*, *Amazones*, & innumeri alii, qui omnes à rerum argumentis sic Græcis denominati, alia, propria, ac domi nata habuêre nomina. & ne antiqua illa solùm, ac nimiùm remota consectemur; en hodiè etiam iidem Germani Slavici generis populis dicuntur *Niemcy*, & Hungaris *Nemetek*, vocabulis ipsis Germanis, Slavicæ Hungaricæque lingvarum ignaris, prorsus ignotis. sic Slavis *Austrii*, qui Germanis sunt *die Oesterrichers*, adpellantur *Rákuszy*; & *Itali Wloszy*, aliâque dialecto *Wläßy*. sic iidem Itali Germanis superioribus indigetantur *die Wälliſchen*. sic *Poloni*, suâ lingvâ *Polacy*, Hungaris sunt *Lengelek*. sic denique tota Germanorum gens hodiè Francogallis nuncupatur *Allemans*, & Hispanis *Alemanos*; ab unâ natione Transrhenanâ, haud ita magnâ: quæ tamen ipsa non Germanicæ, sed Gallicæ fuit originis, Augusto Cæsare Romano imperio potiente in Germaniam transgressa; ut suo loco docebitur. Ad eumdem igitur modum gens nostra antiquis Gallis Romanisque dicta fuit GERMANI; vocabulo ipsi inusitato. Hinc tandem est, quòd Tacitus *Marsos*, *Gambrivios*, *Svevos*, *Vandalios*, *antiqua atque vera nomina* gentis esse tradit: *Germaniæ* autem *vocabulum recens, & nuper additum.* quibus verbis quid aliud indicare voluit, nisi *Germanorum* vocabulum, neque antiquum, neq; verum esse gentis Transrhenanæ nomen: sed posterioribus temporibus, quum natio ista, qui posteà Tungri dicti, Rhenum transisset,

à Gallis

à Gallis victis in Galliâ repertum, atque commentum? Huic rei quum tot, tamque evidentia adstipulentur argumenta, graviſſimorumque auctorum teſtimonia; quid jam ampliùs obſtat, vel impedit, quo minùs Strabonem, Græci generis ab Aſiâ hominem, erraſſe credamus, ubi lib. VII gentem noſtram *Germanos* dictam Romanis putavit, Latino vocabulo, quaſi fratres Gallorum; quia animorum feritate, corporum magnitudine & flavo crinium colore Gallis fuerint quàm ſimillimi? Veterum hinc pariter grammaticorum rideantur ejuſdem vocabuli originationes; quorum alii à *germinando*, alii ab *immanitate*, alii neſcio unde, gentem denominatam ſomniarunt. Noſtro verò ſæculo tot, tamque variæ, & tam diſcrepantes inter ſe eâdem de re, etiam ab doctiſſimis hominibus proditæ ſunt ſententiæ, uti ſingulas enumerare, articulatimque convellere, Hercules etiam fugerit.

Vera tamen ac germana vocabuli etymologia reddetur. Suprà, lib. I, cap. IX, ubi de GALLORUM vocabulo ſermo fuit, pluribus demonſtratum eſt exemplis, plurima Germanicæ lingvæ vocabula, quæ in principio nunc *W* literam habent, antiquitus aliâ dialecto incepiſſe per *G.* quæ litera apud exteras nationes, à Germanis ortas, in eiſdem vocibus etiam nunc durat. Sic igitur antiquum Germanorum vocabulum fuit *gerre*, quod *bellum* ſignificat. id à Burgundionibus, Francis, Gothis, ac Vandalis, Langobardiſque, Italiæ, Galliæ, & Hiſpaniæ inlatum, eodem ſono apud Gallos nunc manet *guerre*, & apud Hiſpanos *guerra:* apud Italos, *v* literâ tamquàm *w* Germanorum pronuntiatâ, dicitur *guerra*, quaſi *gwerra.* Apud ipſos Germanos planè interiit: pro quo habemus *krig*, & *oorloch.* apud Anglos tamen in Britanniâ, Germanicæ originis gentem, item apud Scotos, manet vox, eâdem ſignificatione, *warre.* ex hac & aliâ voce *man*, quæ *virum* notat, haud ineptè componitur vocabulum *warreman*; quod *bellatorem*, ſeu *militem* indicat. ſic enim ex *foot*, id eſt, *pes*, & *man*, componitur eidem genti *footman*, id eſt, *curſor*; ex *coache*, quod eſt *vehiculum*, *coacheman*, id eſt, *auriga*; ex *water*, id eſt, *aqua*, *waterman*, id eſt, *navicularius*; ex *horſe*, id eſt, *equus*, *horſeman*, id eſt, *eques:* & id genus alia innumera. ubi notandum, *e* illud in fine vocum *coache*, *horſe*, *warre*, in pronuntiatione haud exprimi; idque ex antiquiſſimo lingvæ Celticæ more. quapropter haud abſurdè, nec vitiosè eadem vocabula ſcribuntur, *warman*, *coachman*, *horſman.* Redde jam igitur antiquitati ſuæ vocabulum *warre*; & adjice vocem *man:* habebis *Gerreman:* elisâ autem otiosâ illâ ſyllabâ mediâ *re*, GERMAN. quod antiquum illud, atque verum; genuinumque eſt nomen, quo Galli ac Romani gentem noſtram adpellarunt: nihil aliud ſignificans, quàm quod nunc patrio ſermone dicitur *eyn krigesman*, & nonnullis, agreſtibus maximè hominibus, *eyn kriger*; id eſt, *bellator*, ſive *miles.* Inventum autem fuit à victis Gallis, gentique Transrhenanæ Rhenum transgreſſæ inditum, *ob metum*, ut inquit auctor noſter; quia Galli arma dextrasque pugnaceis adventantium expaveſcentes, Germanos adventare, inque agros ſuos irruere inter ſe conclamabant; eodem modo, uti egomet, ad Hungaricam militiam cum commilitonibus per Auſtriam iter faciens, agreſteis, nobis adventantibus, clamitantes audivi; *O fater, oder muter, jaget die hüner und gänſe ein; die kriger kommen:* hoc eſt: *O pater, vel mater, cogite gallinas atque anſeres; bellatores veniunt.* In fatis fuiſſe puto, uti gens nil in omni vitâ, niſi arma bellaque ſpirans, etiam apud exteros populos, orbis terrarum dominos, & acerrimos hoſteis ſuos, tam nobile, tam præclarum, tamque excelſum nomen adipiſceretur: quo gratius ipſa, magisque cupitum, nullum umquàm invenire potuiſſet. Huc adde alterum illud nomen, ex ipſius rerum omnium conditoris vocabulo THEUT quamreligioſiſſimè ſumtum; quo ſibi ipſis omni ævo dicti fuêre THEUTHISCI; ut ſuprà, lib. I, cap. IX, oſtenſum eſt. Sed de *Germanorum* vocabuli etymologiâ iſta dicta ſufficiant. nunc ad TUNGROKUM nomen tranſeo. Id quando primi iſti Germani adſumſerint, haud facile dictu eſt. Primam quidem ejus mentionem facit Tacitus, poſt exitum mox Neronis; quum Galba atque Otho de principatu armis inter ſe concurrerent. Ultima autem *Eburonum* mentio eſt apud Strabonem: qui ſub Tiberii imperio, XXXIII annis pòſt, quàm Rhætia debellata, ut ipſe teſtis eſt lib. IV, opus ſuum geographicum condidit, vel etiam vulgavit: id eſt, circa conſulatum M. Silani & C. Norbani. tot enim conſulatus ab his conſulibus ad M. Druſum & L. Piſonem, quibus Rhætia, teſte Dione lib. LIV, perdomita fuit, retro numerantur. inter M. Silani C. que Norbani conſulatum & exceſſum Neronis, anni intercedunt circiter L. quo temporis ſpatio primorum Germanorum nomen in Tungrorum vocabulum mutatum eſſe, certum erat; niſi conſtaret, Strabonem pleraque de his oris è Cæſaris commentariis habuiſſe. unde ſuſpicandum, hoc etiam Eburonum vocabulum magis inde, quàm è ſui temporis uſu eum petiiſſe. quam equidem ſuſpicionem juvat, augetque, quòd de Batavis nihil omnino narrat; quum ingentis tamen gloriæ fuerit jam Cæſaris Auguſti ævo gens, Romano imperio

non minùs utilis, quàm nobilis. Quòd verò de Sigambris, in Gallicam ripam juxta Menapios translatis memorat; id magis etiam incuriam ejus, vel insciti am arguit, quum de Chattis, sive Svevis, simul cum Sigambris Rhenum traductis, nihil prorsus addat. Quapropter credere ego malim, tunc dictos v populos, nominibus propriis inter se hactenus discretos, novum sibi invenisse nomen, quum Augustus imperator, novos illos novorum nominum colonos in partem finium suorum traductos, in unum coire corpus ac civitatem, arctiúsque habitare juberet. Tunc autem, quia Germanorum vocabulum iis non erat proprium, nec verum; sed à Gallis repertum, ab iisdemque & Romanis usurpatum; jamque id in alias quoque ejusdem gentis Transrhenanæ nationes, adeóque in totam gentem transierat: novum sibi illud, anteáque inauditum nomen condiderunt, quo postea TUNGRI in universum perpetuò adpellati sunt. Atque hæc equidem dudum animi mei fuerat conjectatio, quum tandem in Procopii locum inciderem; qui quamvis perobscurus & erroribus variis involutus, tamen diligentiùs paullo rimanti fidem ejus rei haud dubiam fecit. Is igitur est, rer. Gothicar. lib. I, hujusmodi: Ῥῆνος ἐς τὸ ὠκεανὸν πὰς ἐκβολὰς πολλὰ λίμνας τε ἐποιῆσε, ἃ δὴ Γερμανοὶ τὸ παλαιὸν ᾤκηντο, βάρβαρον ἔθνος, ἐ πολλῷ λόγῳ τὸ κατ' ἀρχὰς ἄξιον· οἱ νῦν Φράγγοι καλοῦνται. τούτων ἐχόμενοι Ἀρβόρυχοι ᾤκηντο. οἱ ξὺν πάσῃ τῇ ἄλλῃ Γαλλίᾳ τε μιᾷ καὶ Ἰσπανίᾳ Ῥωμαίων κατήκοοι ἐκ παλαιοῦ ἦσαν. μετὰ δὲ αὐτοὺς, ἐς τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον Θόρυγγοι βάρβαροι, ὅντινα Αὔγουστος πρῶτος βασιλέως, ἱδρύσαντο. καὶ αὖπαν Βουργουνδίωνες ἐ πολλῷ ἄπωθεν πρὸς νότου ἄνεμον τετραμμένοι ᾤκηντο. Σύαβοί τε ὑπὸ Θορύγγων, καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. Id est: *Rhenus in oceanum effluit. paludesque his in locis haud paucæ. ubi antiquitus Germani, gens barbara, colebant; haud magni ab initio momenti. qui nunc Franci dicuntur. His contermini erant Arborichi: qui cum reliquâ Galliâ Hispaniáque jam pridem Romanis parebant. Post hos, in orientem solem versùs, Thoringi barbari, Cæsaris Augusti primùm permissu, sedeis tenuerunt. Ab his haud procul, ad austrum versùs, Burgundiones incolebant. Svabi deinde sub Thoringis & Alamani, valida utraque gens.* Mira, mehercules, & nationum, & locorum, & temporum commixtio. Quid, quæso, Augusto cum *Thoringis*: aut quibus in locis? nam trans Albim tunc & multo post coluisse, donec in eas transierunt sedeis, quas heic describit, infrà, lib. III, ostendetur. *Arborichi* isti qui fuerint, quos ἐκ παλαιοῦ ait sub Romanorum fuisse imperio, nemo hactenus dispexit. Gallicam aliquam gentem eum intelligere, certum est. Quòd ait *Francos* ab initio dictos fuisse *Germanos*, id unde sit sumtum, infrà lib. III, cap. XX, patebit. Id sanè falsum, quòd ait *haud magni* eos *ab initio* fuisse *momenti*. nam omnes Germaniæ populi inter Rhenum & Albim colentes primi dicti fuêre *Franci*, ut infrà, dicto loco, ostendetur. Verùm prædicti illi quinque populi, *Eburones, Condrusi, Segni, Cæræsi, Pæmani*, uno nomine *Germani* dicti, haud perinde magni fuêre momenti. Nomen autem eorum clarius evasit, postquàm in universam gentem Theutiscam transiit. Iidem primi *Germani* posteà Αὐγούστου πρώτου δηδόσθαι, id est, *Augusti primùm permissu*, vel potiùs *jussu*, & *adscriptu*, eos tenuêre sedium fineis, quos suprà descripsi; sub nomine, non *Thoringorum*, sed TUNGRORUM. Id jam vocabulum quid significet, dicant alii, quibus major est, quàm mihi, voluptas, minorque verecundia, vocabulorum enodationes, sine ullâ probabiliori ratione, vel argumento, divinationibus consectari. mihi nihil de hoc apud antiquos auctores lectum.

Ergo limiteis Tungri, postquàm in novum hoc nomen corpusque concesserunt, à meridie, & occasu, parteque septemtrionis, retinuerunt eosdem, quos anteà sub dictis v nominibus habuêre; quibus à Treveris, Nerviis, Atuatucis, ac Menapiis separabantur. Quum autem Ubii in partem agrorum inducti forent; terminus inter eos atque Eburones, Condrusosque fuit, qui suprà Ubiis ab occasu præscriptus. Postquàm verò Sunici quoque inter Roram & Mosam collocati; limites inter hos & Tungros fuêre, quos suprà Sunicis ab occasu ac meridie circumduxi.

Caput gentis Tungrorum fuit idem, quod anteà Eburonum; nempe ATUATUCA; quæ eadem ATUACA Antonino & tabulæ, & ATUATUCUM Ptolemæo; ut suprà in Eburonibus docui. Marcellinus, lib. XV, totius gentis, de more ejus sæculi, adpellat TUNGROS; & auctor libelli provinciarum civitatumque Galliæ, CIVITATEM TUNGRORUM, unde hodiéque vulgò dicitur *Tongeren*. Secundam obtinuisse hanc ab Agrippinensi coloniâ in omni Germaniâ inferiori dignitatem, patet ex utroque auctore. Marcellinus: *Secunda, Germania, (prima ab occidentali exordiens cardine) Agrippinâ & Tungris munita, civitatibus amplis, & copiosis.* Libellus provinciarum: *Provincia Germania II: Metropolis civitas Agrippinensium; hoc est, Colonia. Civitas Tungrorum.*

De MOSÆ TRAIECTU suprà in Sunicis dictum est.

In Notitiâ imperii hæc leguntur verba: *Præfectus Lætorum Lagensium; prope Tungros, Germ.*

Germ. sec. Hunc locum, ex situ, ac vocabuli similitudine, conjicio esse nunc opidulum, v millibus pass. versùs occasum à Tungris distans, vulgari vocabulo *Borch Loen*; quasi diceretur Latinè LAGA, sive LAGUM CASTRUM.

CAP. XXI.

De ADUATICIS; *qui posteà fuêre* BETHASII.

EBuronibus atque Menapiis finitimos fuisse ADUATICOS, suprà è Cæsaris commentariis ostensum est. Germanicæ hos adserit origini idem auctor comment. II, his verbis: *Aduatici, de quibus suprà scripsimus, quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent, hac pugnâ nuntiatâ, ex itinere domum reverterunt.* & mox: *Ipsi erant ex Cimbris Teutonisque prognati: qui quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depositis, custodiæ ex suis ac præsidio* VI *millia hominum unà reliquerunt. Hi post eorum obitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent, consensu omnium pace factâ, hunc sibi domicilio locum delegerant.* Dio lib. XXXIX, de Cæsare: Πρᾶξας ἢ πῶτα, οὐδὲν ἔτι μέγα ἔργον τὸς λοιπὸς Νερσίους χειρώσω ἔσχε. καὶ τέτῳ Ἀτεαλικοὶ, πλησιόχωροί τε αὐτῖς ὄντες, καὶ τὸ ἦθος, τό τε Φρόνημα τὸ τῶν Κίμβρων ἔχοντες, ὥρμησαν ἰδὼ ὡς ἐβοηθήσουσι σφίσιν. id est: *Hoc facto, nullam in subigendis ceteris Nerviis difficultatem sensit. Interim Atuatici, qui & genere & animis Cimbri erant, Nerviis, finitimis suis, opitulatum profecti sunt.* In Appiani epitomâ de rebus Gallicis, malè hoc, seu ab epitomatore, sive ab ipso auctore, Nerviis adscribitur. Νέρβιοι δὲ αὐτὸν ἐτρέψαντο· *Nervii autem Cæsarem profligarunt.* & mox: Ἦσαν δὲ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἀπόγονοι· *Erant autem Cimbrorum Teutonorumque progenies.* Verùm ego credo, & ab Appiano, & ab ejus epitomatore mentionem factam fuisse belli Atuatici.

Nomen eorum variè in Cæsaris exemplaribus perscriptum reperitur. aliàs quidpe sunt ADUATICI, ut suprà citati; aliàs ATUATICI, ut apud Dionem. utrumque tamen rectè; variatâ tantùm dialecto; ut suprà ad Eburonum *Aduátucam* monitum. è quo vocabulo etiam patet, posse eosdem rectè dici ADUATUCOS, & ATUATUCOS, penultimâ brevi. & quia eadem *Aduátuca*, seu *Atuátuca*, etiam *Aduáca*, & *Atuáca* dicta fuit; gentem quoque rectè dixeris ADUA'COS, & ATUA'COS. atque hinc corruptum illud in antiquissimis exemplaribus vocabulum natum puto, comment. II, *Catuácos*. Eodem commentario Rhemi Belgæ sic apud Cæsarem loquuntur: *Plerosque Belgas esse ortos à Germanis; Rhenumque antiquitùs transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse; Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse. Solosque esse, qui, patrum* ejus ævi *memoriâ, omni Galliâ vexatâ, Teutonos Cimbrosque intra fineis suos ingredi prohibuerint. quâ ex re fieri, uti earum rerum memoriâ magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent.* Ex his satis clarè adparet, quanta fuerit VI millium illorum, qui posteà *Aduatici* vocati, bellicæ virtutis præstantia: ut qui tam exiguo numero eò armis pugnisque ac victoriis penetrarunt, quò anteà ne tota quidem popularium suorum ingens illa multitudo pervenire potuit. Ab hoc igitur fortitudinis argumento dicti mihi videntur patriâ lingvâ, *thi Abzwacher*, aliâ dialecto, *de Aftwacker*, id est, *Carptores*; quia finitimorum subinde agros armis manibusque carpebant, donec tandem iis, quos mox describam, finibus consederunt. Ab hoc porrò suo vocabulo opidum posteà, sive castellum, denominasse videntur, exstructum in Eburonibus, quos bello subegerat, *Atuátucam*, seu *Atuácam*: quasi *ther Abzwach*, sive *Aftwack*; id est, *carptio*, sive *imminutio*. Rhenanus, Aduaticos Ciceroni ATUAS dictos, conjicit ex loco vitiato, qui est epistolar. ad Atticum lib. XIV, in epistolâ, cujus initium, *Itane verò? hoc meus & tuus Brutus?* Vbi posteà hæc verba leguntur: *Redeo ad te. Bassos, Scævas, Frangones; hos tu existimas considere, se illa habituros, stantibus nobis? in quibus plus virtutis putarunt, quàm experti sunt. pacis isti scilicet amatores, & non latrocinii auctores!* Vbi Rhenanus sic legendum censet: *Redeo ad Bethasios, Atuas, Vangiones.* At ignoravit ille, Ciceronis ævo nullum etiamdum fuisse Bethasiorum nomen. ignoravit item, Aduaticos & Bethasios unam eamdemque fuisse nationem, diversis vocabulis diversis temporibus adpellatam: ut mox ostendam. Ego equidem facilè ac lubens concedo, malè heic scribi pronomen *te*. hoc quidpe si rectè; expungendum certè foret proximum *hos*. quod tamen haud temerè committendum. Et cur dixerit, se ad Atticum redire; quum cum nullo alio, quàm cum ipso hac epistolâ agat? In quibusdam exemplaribus vulgatis legitur; *Redeo ad theobassos*. ex quâ voce ego legere tentaverim: *Redeo ad tuos Bassos, Scævas, Fangones. hos tu existimas considere*, intelligique putaverim, non Gallicarum nationum vocabula, sed Romanorum

virorum nomina: quos paullo antè etiam *latrones* adpellavit, in his verbis: *Meminiſtine me clamare illo ipſo primo Capitolino die, ſenatum in Capitolium à prætoribus vocari? Dii immortales! quæ tum opera effici potuerunt, lætantibus omnibus bonis, etiam ſat bonis, fractis latronibus?* quæ certè de nullis exteris populis, ſed de Romanis, & quidem primi ordinis viris intelligi poſſunt. Et huc probè conveniunt etiam ea, quæ continuò ſuperioribus Cicero connectit, hoc modo: *Pacis iſti ſcilicet amatores, & non latrocinii auctores? At ego cùm tibi de Curtilio ſcripſi, Sextulianoque fundo, ſcripſi de Cenſorino, de Meſſallâ, de Planco, de Poſtumio, de genere toto. meliùs fuit periiſſe illo interfecto, (quod numquàm accidiſſet) quàm hæc videre.* Idem genus hominum *verberones* adpellavit anteâ, in epiſtolâ, cujus heic apud Atticum facit recordationem; cujus initium, *Prid. Id. Fundis accepi tuas literas cœnans.* ubi ſic poſteà: *Sed tamen adhuc me nihil delectat, præter Idus Mart. nam quoniam Fundis ſum cum Ligure noſtro, diſcrucior Sextulii fundum à verberone Curtilio poſſideri. quod cùm dico, de toto genere dico. quid enim miſerius, quàm ea nos tueri, propter quæ illum oderamus?* In hoc igitur toto genere, præter Curtilium, Cenſorinum, Meſſallam, Plancum, & Poſtumium, fuêre & Baſſus, & Scæva, & Fango: ad quos ſe redire, in poſteriori epiſtolâ ſcripſit Cicero; quoſque non exiſtimavit confidere, ſe illa, quæ ex Cæſaris latrocinio ac liberalitate poſſidebant, habituros, ſtantibus bonis, & libertatis amatoribus. Fuit autem *Fango* hic, unus ex eorum numero, qui ex militibus mercenariis in ſenatorium ordinem per Cæſarem evecti fuerant: teſte Dione lib. XLVIII. Ergo nulli apud Ciceronem ſunt *Atuæ*. Ad Atuaticos meos nunc redeo. Fineis his circumſcribo; ab ortu ſolis eoſdem, quos anteà Eburonibus ab occaſu: nempe lineam ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipſum amnem ad Demeræ uſque confluentem. ab ſeptemtrionibus item eoſdem, quos Menapiis hac parte ab meridie; id eſt, Demeram & Rupellam flumina, ad Scaldis uſque confluentem. ab occaſu, ad confluentem uſque Teneræ, Scaldem, quo ab Morinis diſcretos fuiſſe, infrà patebit; inde Teneram, quo ab Nerviorum clientibus, de quibus infrà dicetur, ſeparabantur, ad opidum uſque *Aeth.* hinc à meridie limitem facio per lineam ad Sabin uſque amnem (vulgò eſt *Sambre*) & opidum *Fontaines* ductam; quo à Nerviis dirimebantur. Menapiis, Eburonibus, ac Nerviis fuiſſe finitimos, jam anteà è Cæſare ac Dione patuit. Regiones nunc his finibus includuntur iſtæ: Magna pars Brabantiæ, inter Getam, Demeram, ac Teneram amneis: Flandriæ exiguus tractus juxta dextram Teneræ ripam: ubi opidum *Dendermonde*. item Hænoniæ pars; quâ opida *Enghien, Halle, Sognies, Braine le conte, Eſcauſſiennes*. & item Namurcenſis comitatus portio, Sabis lævæ ripæ adfixa.

Celebrem jam Jul. Cæſaris ævo opidis caſtelliſque fuiſſe Atuatucorum regionem, è comment. II perſpicitur. *Atuatici*, inquit, *quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent; hac pugnâ nuntiatâ, ex itinere domum reverterunt. cunctis opidis, caſtelliſque deſertis, ſua omnia in unum opidum, egregiè naturâ munitum, contulerunt. quod quum ex omnibus in circuitu partibus altiſſimas rupeis deſpectuſque haberet, unâ ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius CC pedum, relinquebatur. quem locum duplici altiſſimo muro munierant.* Hoc opidum quodnam aut quo tractu fuerit, haud equidem diſpicere queo. magnum fuiſſe atque capax, patet ex eodem commentario paullo pòſt, ubi Cæſar tradit millia capitum, quum id oppugnaretur, reperta inibi fuiſſe LIII. Id maximè mirandum; quum VI tantùm millia hominum à Cimbris Teutoniſque, in Galliam Narbonenſem atque Italiam proficiſcentibus, circa Rhenum præſidio impedimentis relicta fuerint; tam exiguum numerum non modò à ſuperiore Rheni ripâ prope ad oceanum per ferociſſimas nationes penetraſſe, ſed etiam in tantam brevi temporis ſpatii excreviſſe multitudinem, uti Jul. Cæſar, L circiter annis pòſt, in dicto opido, à ſe expugnato, tot millia reperierit captivorum; quos omneis ille per ſectionem vendidit. Nec tamen totam gentem intra id opidum concluſam, venditamque fuiſſe, patet ex eo, quòd poſteà etiam bellum adversùs Romanos unà cum Nerviis reparaverint; teſte eodem Cæſare, comment. V, & VI. Aut majorem fuiſſe numerum illum ad impedimenta relictorum, aut alios quoque bellici iſtius erroris ſocios ſeſe iis adjunxiſſe, probabile eſt. Tanta certè poſtmodùm, intra L illos annos, univerſorum fuit virtus, uti, poſtquàm firmas dictis finibus ſedeis fixerunt, conterminos Eburones imperio ſuo ſubjecerint: uti ſuprà, ex Ambiorigis Eburonum regis ſermone, apud Romanos habito, intelleximus. quod etiam ipſi Atuatici apud Cæſarem prædicant, dicto commentar. II, in deditione opidi ſui: *Se unum petere ac deprecari; ſi fortè pro ſuâ clementiâ, ac manſvetudine, quam ipſi ab aliis audiiſſent, ſtatuiſſet, Atuaticos eſſe conſervandos, ne ſe armis deſpoliaret. ſibi omneis ferè finitimos eſſe inimicos, ac ſuæ virtuti invidere: à quibus ſe defendere, traditis armis, non poſſent. ſibi præſtare, ſi in eum caſum deducerentur,*

tur, quamvis fortunam à populo Romano pati, quàm ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari consveſſent.

Ceterùm, poſt Cæſaris tempora, quum nova in eâdem provinciâ Belgicâ nomina *Agrippinenſium, Gugernorum, Sunicorum, Tungrorum*, & alia, in antiquiſſimis nationibus, abolitis priſcis vocabulis, orirentur: Atuatici quoque (quâ de causâ, haud facilè dixerim) veterem ſuam adpellationem in novum BETHASIORUM vocabulum mutarunt. unde illud à nemine auctorum memoratum reperitur, niſi ab uno Dione, in hiſtoriâ rerum Cæſaris; hoc verò apud Plinium, ac maximè apud Tacitum celebre habetur. Plinius lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromanſaci, juncti pago, qui Geſſoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Caleti. introrſus Vellocaſſi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Sueſſiones liberi, Silvanectes liberi, Tungri, Sunici, Betaſii.* Tacitus hiſtoriar. IV: *Claudius Labeo pollicitus, ſi præſidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad ſocietatem Romanam retracturum: acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos auſus, quoſdam Nerviorum Bethaſiorumque in arma traxit.* Et poſteà: *Civilis ſocietate Agrippinenſium auctus, proximas civitates affectare, aut adverſantibus bellum inferre ſtatuit. occupatiſque Sunicis, & juventute eorum per cohortes compoſitâ: quò minùs ultrà pergeret, Claudius Labeo Bethaſiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu reſtitit: fretus loco, quia pontem Moſæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in anguſtiis ambiguè, donec Germani tranantes, terga Labeonis invasère. Simul Civilis, auſus, an ex compoſito, intulit ſe agmini Tungrorum, & clarâ voce, Non ideò, inquit, bellum ſumſimus, ut Batavi & Treveri gentibus imperent. procul hæc à nobis arrogantia. accipite ſocietatem. tranſgredior ad vos, ſeu me ducem, ſeu militem mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios; cùm Campanus, ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, univerſam ei gentem dedidère. Labeo, antequàm circumveniretur, profugit. Civilis Bethaſios quoque ac Nervios in fidem acceptos, copiis ſuis adjunxit.* Vt antè à Cæſare *Eburones, Atuatici*, ac *Nervii*; ſic heic à Tacito, *Tungri, Bethaſii*, & iidem *Nervii*, ordine inter ſe juguntur. Eſt hodiè vicus in Brabantiâ, ad lævam Getæ ripam, inter duo opida *Halen* & *Leewe* ſitus, vulgari vocabulo *Beets*. quem à priſcis *Bethaſiis* nomen habere uti adſeverare nolim, ſic indubitatum habeo. Bethaſios heic coluiſſe.

Opida in Bethaſiorum finibus duo dumtaxat à veteribus auctoribus notata reperio: GEMINIACUM, & PERVICIACUM: eaque ipſa in itinerariis; quæ ſic referunt:

Tabulæ;		Antonini;	
Bacaco Nervior.		*Bagacum*	
Vogodorgiaco	XII.	*Vodgoriacum*	XII.
Geminico vico	XVI.	*Geminiacum*	X.
Pernaco	XLIII.	*Perniciacum*	XXII.
Atuaca	XVI.	*Aduagam Tongrorum*	XIIII.

Bagacum Nerviorum eſſe hodiè Hænoniæ opidum *Bavay*, infrà docebo. ab hoc ad Tungrorum Atuácam directum iter agitur per opida *Binche, Gemblours, Perwis*. unde certum fit, *Gemblours* eſſe GEMINIACUM; *Pervis* autem PERVICIACUM. nam in hoc V facili lapſu in N vitiari potuit. Notitia imperii militeis habet *Geminiacenſes*; haud dubiè ab hoc *Geminiaco* cognominatos. Idem locus Sigeberto adpellatur *Gemmelacum*; & aliis *Gemblacum*: unde tandem factum *Gemblours*. In tabulâ utriuſque loci nomina ſunt vitiata. numeri autem in utroque itinerario omnes corrupti. quidpe à *Bavay* ad *Gemblours* millia paſſuum hodiè numerantur circiter XL. hinc ad *Perwis* VI: & porrò ad *Tongeren* XXX.

CAP. XXII.

De NERVIIS.

ATuaticis igitur, ſive Bethaſiis continuabantur ab meridie NERVII. Quos Germanos fuiſſe, teſtis eſt Strabo lib. IV: Τρηυίροις δὲ συνεχεῖς Νερούιοι, καὶ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος· id eſt; *Treviris junguntur Nervii, & ipſi Germanica gens.* item Tacitus, in libro de Germaniâ: *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitioſi ſunt; tamquàm per hanc gloriam ſanguinis à ſimilitudine & inertiâ Gallorum ſeparentur.* Nomen eorum bifariam apud Strabonem Græcè perſcriptum legitur. primo loco eſt Νερούιοι, ut modò relatum: mox poſteà Νέρβιοι; ut & in epitomâ Appiani de rebus Gallicis. Variaſſe Strabonem in tam paucis verbis idem vocabulum, non credibile eſt.

quia

quia autem apud Appianum est Νέρβιοι· sic Strabonem quoque priore loco scripsisse judico. quamquàm Dioni quoque lib. XXXIX, & XL, & item Ptolemæo sint Νερȣῖοι. Ceterùm terminus Nerviis fuit ab septemtrionibus idem, qui Atuaticis à meridie. ab ortu Mosâ flumine, primùm à V illis populis, qui uno nomine anteà *Germani*, mox *Tungri* dicti fuêre; deinde à Treveris separabantur. Hos omneis confineis fuisse Nerviis, jam anteà comprobatum est. A meridie Rhemos attigisse, inde colligo, quòd Cæsar, comment. V, *Arduennam silvam, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinere*, adseverat. commentario autem VI, eamdem *ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinere* ait. idem utrobique ad Mosam; ut in Treveris docui. Mosa quidpe Nervios pariter ac Rhemos à Treveris segregabat. Cæsar comment. II, *Axonam flumen*, quod nunc accolis *Aisne* vulgò dicitur, *in extremis Rhemorum finibus esse*, tradit. id uti efficiatur, terminum inter Rhemos Nerviosque statuo, lineam ab Mosâ flumine & monasterio *Dellain* ad opidum *Vervin* ductam. Hinc aliâ lineâ ad fonteis Sabis amnis, & hinc item aliâ ad opidum *Crevecœur* Scaldi impositum, à Veromanduis distingvo. Ab occasu, ipso Scalde Camaracum usque ab Ambianis; hinc verò ad Scarpæ confluenteis ab Atrebatibus dirimebantur. Cæsar comment. II: *Ab eo loco in fineis Ambianorum pervênit. qui se suaque omnia sine morâ dediderunt. Eorum fineis Nervii attingebant.* & mox de iisdem Nerviis: *Quum per eorum fineis triduo iter fecisset, inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab castris suis non ampliùs millia passuum decem abesse: trans id flumen omneis Nervios consedisse, adventumque ibi Romanorum exspectare, unà cum Atrebatibus & Veromanduis, finitimis suis.* A dictis Scarpæ Scaldisque confluentibus ad opidum usque *Aeth*, lineâ ab iis populis Nervios distermino, qui sub eorum fuêre imperio; ut proximo capite ostendam. Continentur hodiè regiones his finibus istæ: Namurcensis comitatus pars inter Mosam & Sabin; in quâ castellum Namurcense: hinc ea regio, quæ inter dictos amneis vulgò vocatur *basse Bourgogne*, id est, *Burgundia inferior*; in quâ opida, *Fosse, Charlemont, Mariebourg, Sautour, Philippeville, Florennes, Walcourt, Tuin, Marchien au pont.* deinde Hænoniæ maxima pars; in quâ opida, *Beaumont, Chimay, Liesse, Avénes, Landrechies, Barlamont, Maubeuge, Bavay, Quesnoy, Valenchiennes, Condé, S. Guillain, Mons, Chievre.* nec non è Picardiâ Tirassiensis ducatus portio; in quâ opida *Chapelle en Tirasse*, & *Maubert fontaine.* item Camaracensis agri pars; in quâ opida *Cambray* & *Chasteau en Cambresis.*

De silvis ac paludibus Nerviorum, infrà in descriptione Arduennæ silvæ, pluribus dicetur.

Opida eos habuisse jam Cæsaris ætate, ex hujus commentar. II liquet. Quum eam gentem ad Sabin flumen prope ad internecionem redegisset; reliquos, qui supererant, *ut in miseros ac supplices usus misericordiâ videretur, diligentissimè conservavit; suisque finibus atque opidis uti jussit.*

Caput gentis est apud Ptolemæum Βάγανον, *Baganum.* quod Antonino est *Bagacum*; & tabulæ itinerariæ *Bacacum Nerviorum:* ubi primariæ urbis figurâ depictum visitur. BAGACUM, ut medium inter duo reliqua vocabula, emendatissimum existimo. & facilis fuit interitus tertiæ partis elementi κ apud Ptolemæum. Id nunc opidum esse Hænoniæ *Bavay*, cùm nominis similitudo, tùm itinera comprobant, in diversas hinc parteis ducentia. Nam uti à *Camaraco* nunc est *Cambray*, & à *Tornaco Tournay*; sic à *Bagaco*, mutato *g* in *v*, factum *Bavay*, quasi *Bagay*. Itinera sic habent:

Tabulæ;		Antonini;	
Camaraco		*Camaracum*	
Hermoniacum	XL.	*Bagacum*	XVIII.
Bacaco Nervior.	VIII.	*Vodgoriacum*	XII.
Vogodorgiaco	XII.	*Geminiacum*	X.
Geminico vico	XVI.	*Perniciacum*	XXII.
Pernaco	XLIII.	*Aduagam Tongrorum*	XIIII.
Atuaca	XVI.		

Tabu-

Tabulæ;		Antonini;	
Turnacum		*Tornacum*	
Ponte Scaldis	XII.	*Ponti Scaldis*	XII.
Bacaco Nervior.	X.	*Bagacum*	XII.
Duronum	XI.	*Duronum*	XII.
Vironum	X.	*Verbinum*	X.
Ninticaci	XIII.	*Catuſiacum*	VI.
Auxenna	IX.	*Minaticum*	VII.
Durocortoro	X.	*Auxenna*	VIII.
		Durocordoro	X.

Hæc omnia in opidum *Bavay* convenire, partim ſuprà in Atuaticis oſtenſum, partim infrà ex ſingulorum locorum interpretatione patebit. Cæſar ab ſecundâ expeditione Britannicâ reverſus, quum legiones in diverſas Galliæ parteis hibernandi causâ diſtribueret; in Nervios unam cum Q. Cicerone legato ſe miſiſſe teſtatur comment. v. hiberna hujus legionis fuiſſe ad *Bagacum*, principem Nerviorum urbem; quemadmodùm alterius legionis, & v cohortium, quibus legati Cotta ac Sabinus, ad Atuatucam, Eburonum caput; ex dicto commentario erui poſſe cenſeo. Magnum huic rei argumentum capere licet è diſtantiâ hibernorum. Ambiorix igitur, Eburonum rex, hiberna Cottæ ac Sabini ad Atuatucam quum nequidquàm oppugnaſſet, per dolum ac fraudem, extra caſtra legionem opprimere ſe poſſe ſperans; *milliteis ex hibernis, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere* legatis ſvadet; *quorum alter millia paſſuum circiter* L, *alter paullo ampliùs abeſſet*. Cæſar autem, poſtquàm Ciceronem ab Nerviorum obſidione liberaſſet; *Interim ad Labienum*, inquit, *per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæſaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia paſſuum* L *abeſſet, eóque* (ad hiberna Ciceronis) *poſt horam* IX *diei Cæſar perveniſſet, ante mediam noctem ad portas caſtrorum* Labieni *clamor oriretur, quo clamore ſignificatio victoriæ gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret*. Vnde liquidò perſpicitur, terna hæc caſtra tamquàm in triquetrâ figurâ, æqualibus undique ferè lateribus, fuiſſe poſita. Labieni caſtra, Cæſar tradit in eodem commentario anteà, fuiſſe *in Rhemis, in confinio Trevirorum*. Treviros Rhemorum attigiſſe fineis inter duo loca Moſæ impoſita, *Montegny* & *Dellain*, ſuprà oſtenſum eſt. circa hanc igitur ripam caſtra Labieni ponenda ſunt. De his ſic Cæſar eodem commentario poſteà: *Dum hæc à Cæſare geruntur, Treviri, magnis coactis peditatus equitatuſque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in Rhemorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamque ab eo non longiùs bidui viâ aberant, quum duas veniſſe legiones, miſſu Cæſaris, cognoſcunt. Poſitis caſtris à millibus paſſuum* XV, *auxilia Germanorum exſpectare conſtituunt. Labienus, hoſtium cognito conſilio, ſperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; v cohortium præſidio impedimentis relicto, cum* XXV, *magnoque equitatu, contra hoſtem proficiſcitur; &, mille paſſuum intermiſſo ſpatio, caſtra communit. Erat inter Labienum atque hoſtem difficili tranſitu flumen, ripiſque præruptis. hoc neque ipſe tranſire habebat in animo, neque hoſteis tranſituros exiſtimabat.* & mox de hoſtibus: *Flumen tranſire, & iniquo loco prælium committere, non dubitant*. Treviri, caſtra Labieni oppugnaturi, cum copiis ſuis ad proximos Rhemorum fineis, & Moſam amnem, qui XV millia paſſuum ab caſtris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæſare auxilio miſſas Labieno legiones; caſtra illic poſuerunt in ſuis finibus, & dextrâ amnis ripâ; Germanorum auxilia exſpecaturi. Labienus ab hibernis ſuis contra Treviros profectus, mille paſſibus ab amne & Trevirorum caſtris caſtra locavit ſua. Eo amnem tranſire non auſo, Treviri vado tranſeunt, prœlioque à Romanis vincuntur. XV igitur millia paſſuum caſtra Labieni in occidentem versùs ab Mosâ amne abfuerunt; in Trevirorum confinio, id eſt, haud longè à Trevirorum finibus, & Mosâ, termino Rhemos inter Treviroſque, in finibus Rhemorum. Ortelius triangulum illum caſtrorum ſitum, cujus ſingula latera L millia paſſuum contineant, quamſtrictiſſimè, ex fide atque auctoritate Cæſaris, obſervans; ita trina hæc hiberna locavit, uti una ſint ad Atuatucam Tungrorum; de quibus dubitare ei non licuit; altera haud procul Flandriæ opido *Oudenarde*; tertia in eâ regione, quam inferiorem Burgundiam vulgò vocari dixi, ad vicum *Cerf fontaine*, medio ferè ſitu inter opida *Mariebourg* & *Beaumont*. Verùm hac ratione duo magna abſurda admiſſa video. primum eſt: quum Cæſar Axonam flumen in extremis Rhemorum finibus fluere adſeveret; nimis vaſtos atque enormeis heic Ortelius tribuit Nervii fines ab opido *Oudenarde* ad agros uſque Axonæ propinquos: quâ re clientibus Nerviorum, de quibus infrà dicam, agri relinquuntur ferè

ferè nulli. alterum est; si hiberna Labieni ad vicum *Cerf fontaine* colloces; nimiùm amplos jam è diverso agrorum fineis Rhemis attribues, à Matronâ amne ad dictum usque vicum, prope Sabin flumen: simulque ingentis jam iterum mendacii vel erroris argues Cæsarem, qui extremos versùs septemtrionem Rhemorum fineis haud ita procul Axonâ statuit; quum ab dicto vico multo majus sit spatium ad Axonam, quàm hinc ad Matronam, terminum Rhemorum simul ac totius Galliæ Belgicæ. Propiùs igitur Axonam Labieni castra admoveamus necesse est. Hoc autem si feceris, intervallum certè, inter castra Cottæ Sabinique, & inter castra Labieni, jam non paullo, sed multis millibus superabit L illa millia, quæ Cæsar tradit. unde tandem necessario sequetur argumento, fidem auctoritatemque Cæsaris super dimensione intervallorum inter trina ista, Cottæ, Ciceronis, Labienique hiberna, haud perinde ducendam. Ac sanè pluribus certisque indiciis infrà in Arduennæ silvæ descriptione constabit, Cæsarem rarò in demetiendis aut adnotandis locorum intervallis adhibuisse diligentiam. Ergo quia Labieni hiberna longiùs ab Cottæ hibernis removere opus fuit; Ciceronis quoque hiberna ab eisdem Cottæ hibernis longiùs L millibus passuum proferre liceat; ad opidum scilicet *Bagacum*, Nerviorum caput. Ab hoc jam ad *Atuátucam*, Cottæ castra, millia sunt passuum LXX. totidem millia ab eodem in Rhemos usque, XV circiter millia passuum à Treverorum confinio & Mosâ amne, si demetiaris, uti æquale hoc ex Cæsaris sententia fiat intervallum cum illo ad Atuatucam; incides in ipsum propè flumen Axonam, IV circiter millibus supra vicum *Ligny:* ubi flumen id XVI millia ab Mosâ abest. Hic igitur locus Labieni castris, quæ suprà ex Cæsaris narratione descripsi, quàm optimè respondet. cui etiam aquationis commoditas in ipso Axonâ rectè convenit: ea quidpe in castrorum metationibus cummaximè spectari solet.

Reliqua loca antiqua in Nerviorum finibus memorantur, *Camaracum*, *Pons Scaldis*, *Vodogoriacum*, *& Fanum Martis*. CAMARACUM itinerariorum extra controversiam hodiè est opidum Scaldi impositum, Germanis *Camerick*, Gallis *Cambray* dictum. Libellus provinciarum civitatumque Galliæ, vocat *Civitatem Camaracensium* in secundâ Belgicâ. *Pontem* eadem itineraria sic referunt:

Tabulæ:		Antonini:	
Turnacum		*Tornacum*	
Ponte Scaldis	XII.	*Ponti Scaldis*	XII.
Bacaco Nervior.	X.	*Bagacum*	XII.

A *Tournay* ad *Bavay* millia sunt XXVIII. desunt igitur IV apud Antoninum, & V in tabulâ. Medio ferè itineris cursu occurrit hodiè opidum *Condé*, Scaldi ponte junctum. qui locus ex nomine, *P* mutato in *C*, simulque situ atque intervallo, haud dubiè vetus ille est PONS SCALDIS.

Alter ille locus sic refertur in iisdem itinerariis:

Tabulæ;		Antonini;	
Bacaco Nervior.		*Bagacum*	
Vogodorgiaco	XII.	*Vodogoriacum*	XII.
Geminico vico	XVI.	*Geminiacum*	X.

A *Bavay* ad *Gemblours* millia esse XL, jam antè dixi. unde patet, quàm corrupti heic sint numeri millium. Vicus hodiè est, in itinere inter dicta opida, XI millibus à *Bavay* dissitus, vulgari vocabulo *Gaury*. quem ex intervallo, itineris tractu, ac vocabulo, VODOGORIACUM esse judico: dici autem hodiè *Gaury*, quasi *Goriacum*; prioribus duabus syllabis amissis. quod aliis quoque locis accidit. sic in Sequanorum finibus vicus, veteri nomine *Epomanduruus*, nunc vocatur *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard:* sic *Argentoratum*, nunc *Strasburg*; sic *Marcodurum Vbiorum*, nunc *Duren:* & id genus alia.

FANUM MARTIS memorat Notitia imperii, hoc modo: *Præfectus Lætorum Nerviorum Fanomantis, Belgicæ secundæ.* Vbi *Fano Martis* legendum esse, comprobat Eginhardi historia; ubi in translatione divorum martyrum Marcellini ac Petri, *Fanomartensis* fit mentio circa Valentinianas ad Scaldim. idem locus in vitâ divi Gaugerici, episcopi Camaracensis, disertè vocatur *Fanum Martis*. Ortelius interpretatur hodiè *Fanum divi Salvii*, mille ac trecentis circiter passibus à Valentinianis dissitum. verùm hoc magis apud Valentinianas, quàm circa situm est. Ego, non ipsum Fanum intellexisse Eginhardum ad Scaldim putaverim; sed Valentinianas: circa has verò Fanum. Est hodiè vicus vulgari vocabulo

Fan,

Fan, XI passuum millibus à Valentinianis, III millibus & 10 passibus à Bagaco dissitus: quem antiquum *Fani* nomen Latinum servare puto.

Cetertùm *Valentinianenseis* milites sæpius citat Notitia imperii. ex quorum vocabulo patet, loci nomen antiquitus non *Valentianæ*, ut refert Eginhardus, sed VALENTINIANÆ fuisse; ut apud Reginonem quoque legitur. Apud Aimoinum dicitur barbarè *Valleschenæ*, à corrupto vocabulo, quod etiamnum durat, *Valenchiennes:* in quo Francico more *ch* idem sonat quod apud nos Germanos *sch*. Hæc igitur de Nerviis.

CAP. XXIII.

De CENTRONIBUS, GRUDIIS, LEVACIS, PLEUMOSIIS, ac GORDUNIS: *qui uno nomine posteà dicti* SUECONI.

CAESAR, comment. V, de Ambiorige Eburonum rege, qui Nerviis finitimis suis svadebat, uti castra Ciceronis, in suis finibus sita, expugnarent: *Facilè hac oratione*, inquit, *Nerviis persvadet. itaque confestim demissis nuntiis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt; quàm maximas manus possunt, cogunt.* & paullo pòst: *Magnâ manu Eburones, Atuatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Socii Eburonum qui fuerint, suprà dictum est. per clienteis haud dubiè V dictos populos innuit, qui in clientelâ Nerviorum fuêre. Igitur, quia sub Nerviorum hi imperio sive clientelâ fuerunt, dubitare non licet, quin finitimi item fuerint. At quâ regione? A septemtrionibus, ortu, ac meridie, maximâque parte occasus, ita certis terminis populisque Nervios clausi, uti nulli alii intercedere queant. restat pars quædam ab occasu æstivo, quâ Nerviorum fineis lineâ, ab opido *Aeth* ad Scaldis Scarpæque confluenteis ductâ, terminavi. itaque, quia nusquàm alibi possunt, heic haud dubiè constituendi sunt. Terminus igitur ab ortu brumali, inter eos & Atuaticos, fuit Tenera amnis, à confluente in Scaldem ad opidum usque *Aeth*. hinc dictâ lineâ ad Scarpæ confluentem à Nerviis separabantur. à meridie, lineâ à dicto confluente ad confluentem rivi, qui prope Arteſiæ vicum *le Venty* incidit in Legiam amnem, ab Atrebatibus submovebantur: ab occasu æstivo, Legiâ & Scalde, ad confluentem usque Teneræ, à Morinis. Atuatucorum Nerviorumque vicinitatem jam anteà firmavi: de Morinis & Atrebatibus posteà constabit. Continet hodiè solum hoc partem Flandriæ, in quâ opida *Armentiers*, *Ryssel*, quod Gallis *L'Isle*; *Dornick*, quod Gallis *Tournay*; *Oudenarde*, partemque opidi *Aelst*, in lævâ Teneræ ripâ; partem item Gandavensis urbis, inter confluenteis Scaldis ac Legiæ: deinde Hænoniæ modicam portionem, inter opidum *Aeth* & Scaldem.

At nimis arctis fortasse finibus tot populos inclusisse videar. Nihil mirum. plus agri tribui iis nequit; aliis circùm populis reliquum obsidentibus. nec latiorum finium indigent; quum, Nerviorum imperio universos ac clientelæ adjunctos, singulos tenueis atque minutos fuisse, necesse sit.

Germanicæ eos fuisse originis, duabus rationibus conjicere licet. primùm, quia sub Nerviorum Germanorum fuerunt imperio, seu clientelâ: tum, quia maxima eorum pars ultra Scaldem; quo Germanicas genteis in Belgicâ finit Plinius.

Nomina eorum, post Cæsarem, nullus umquàm scriptor memoravit. interiisse universos, haud credibile; quando nullum heic post Cæsaris arma memorabile bellum. In aliud transisse vocabulum, quemadmodùm quinque populi, Eburones, Condrusi, Segni, Cæræsi, ac Pæmani, in unum *Tungrorum* nomen, item Atuatici in *Bethasiorum*, & Sicambri in *Gugernorum*, Chatti in *Sunicorum*, Ubii in *Agrippinensium* nomina, haud imperitè fortassis conjecerim. Plinius lib. IV, cap. XVII, Galliam Belgicam sic describit: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gesoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Hassi. introrsus Castulogi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Suessiones liberi, Silbanectes liberi, Tungri, Sunici, Betasi, Leuci liberi, Treveri liberi anteà, & Lingones fœderati, Remi fœderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii, coloniæ Equestris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes, Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni. Hassi* isti atque *Castulogi* qui fuerint, nondum liquet. vitiata esse vocabula, ut *Vlbanectes*, pro quo reposui *Silbanectes*, vehementer vereor. Interim Ortelii heic errores, ne nobis officiant, breviter confutentur: qui *Castulogos* interpretatus est Flandriæ opidum *Cassel*; & *Hasios* levi conjecturâ versos in *Basios*,

ejusdem provinciæ opidum, in confinio Artesiæ, *Bassy*. ubi non observavit, Hassos istos, nomine vitiatos, in litore poni à Plinio; ipsosque ultimos, inter Bellovacos & Sequanam amnem: opidum verò *Cassel*, quod *Castellum Morinorum* olim dictum, in litorali fuisse gente Morinorum, magis etiam oceano propinquum, quàm Teruanna, quæ ejusdem gentis caput. Ceterùm SUECONI isti, inferioris Belgicæ populi, quia nullos alios inter reliquas nationes agrorum fineis sortiri queunt, nisi quos suprà quinque illis populis, Nerviorum clientibus, adscripsi: indubio inde colligitur argumento, eosdem eos fuisse populos, in unum corpus ac civitatem nomenque post Cæsaris ævum contributos; eodem scilicet tempore, quo alii illi prædicti populi novas civitateis novaque nomina in eâdem provinciâ Belgicâ acceperunt.

Opidum igitur in Sveconorum agro recensetur unicum; quod Antonino & Notitiæ imperii TORNACUM; tabulæ, & Notitiæ imperii alio loco, item libello provinciarum Galliæ, TURNACUM. hodiè id vulgò vocatur incolis Gallis *Tournay*, Germanis *Dornick*.

CAP. XXIV.

De VEROMANDUIS.

NERVIIS à meridie conterminos fuisse VEROMANDUOS, jam antè ex Cæsare ostendi. Hi quamvis meri fuerint Galli, tamen fineis eorum describere fuit consilium, quo finitimorum, qui propriè ad hoc opus pertinent, clariùs noscerentur limites.

Nomen gentis restituendum est in Ptolemæo: ubi primâ syllabâ mutilati leguntur Ῥομάνδυες, pro Οὐερομάνδυες, vel potiùs Οὐϊρομάνδυες, ut habet tabula itineraria. Apud Ptolemæum ita legitur: Τῶν δὲ τὰ εἰρημένα ἔθνη παροικοῦσιν, ἀρκτικώτεροι μὲν Νερούϊοι· ὑφ' οὓς οἱ Ῥομάνδυες, ὧν πόλις, Αὔγουστα Ῥομανδύων· id est: *Sub dictis verò gentibus incolunt, versùs septemtriones Nervii: sub quibus Rhomandues; quorum opidum Augusta Rhomanduum*. Ubi in Græco textu facilè corrumpi potuerunt hæc verba ὑφ' οὓς Οὐϊρομάνδυες, in ὑφ' οὓς οἱ Ῥομάνδυες. ab hoc porrò factum Αὔγουστα Ῥομανδύων. VEROMANDUI certè dicuntur hi populi Cæsari, Plinio, Antonino, & auctori libelli provinciarum Galliæ: tabulæ etiam sunt VIROMANDUI. ubi quidem corrupta vocabula leguntur, *Aug̃. viro Muduon. Aug̃. Suessor.* pro *Aug̃. Viromanduor. Aug̃. Suesson.*

Sedes eorum jam minùs ignorari potest, quando hodiéque regio adpellatur incolis Gallis *Vermandois:* cujus opida *S. Quintin, Chastellet, Han.* Quibus limitibus olim ab Nerviis divisi fuerint, jam anteà dictum. A meridie finitimos habuêre Suessones (opida horum *Augusta Suessonum*, nunc *Soissons; Noviodunum, Noyon*) his limitibus discretos: primùm amne, qui ab opido *Vervin* in Serram defluit; inde ipso Serrâ & Aesiâ, ad opidum usq; *Chauny:* hinc rivulo, qui ad dictum opidum Aesiæ miscetur: mox à fonte ejus lineâ, & alio rivo, qui infra opidum *Han* in Samaram evolvitur: ac tandem ipso Samarâ ad opidum usq; *Peronne.* Ab occasu jungebantur Ambianis, juxta lineam ab opido *Peronne* ad opidum *Crevecœur* ductam. Regiones heic nunc continentur; totus ager Veromanduensis, vulgò *le Vermandois* dictus: & pars Tirassii, quà opida *Gvise* & *Ripemont*. Angustos olim exiguam gentem obtinuisse fineis, patet ex eo, quòd V tantùm millia armatorum ad commune Belgarum adversùs Romanos bellum contribuerunt; quum finitimi eorum Suessones L millia, totidemque Nervii præbuerint.

Caput gentis fuit AUGUSTA VEROMANDUORUM. quam Sigebertus & Marchantius interpretantur *Fanum Quinctini.* quorum tamen sententiæ viri docti haud lubenter accedunt: nec ego temerè accesserim. Ratio est; quia jam antè pluribus docui exemplis, pleraque Galliæ opida, quæ gentium fuêre capita, posteà, abjectis propriis vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumsisse. Ad eumdem igitur modum Veromanduorum quoque Augustam dictam postmodùm fuisse puto solo gentis vocabulo VEROMANDUOS: quod vocabulum etiam nunc exstat in vico atque cœnobio, V paullo minùs millibus passuum à Fano Quinctini dissito, vulgò *Vermand* dicto. Hinc Libellus provinciarum: *Provincia Belgica secunda: Metrop. Civ. Remorum: Civ. Suessionum: Civ. Cattellaunorum: Civ. Veromanduorum.* Nec itineris ratio ab hoc loco abhorret, quod ita describitur in itinerariis.

Antonini;		Tabulæ;	
Camaracum		*Camaracum*	
Augusta Veromanduorum	XVIII.	*Aug. Viromanduor.*	....
Conta Aginnum	XIII.	|	
Augusta Suessonum	XII.	*Aug. Suessonum*	XXV.

Millia

Millia passuum hodiè numerantur inter opida *Cambray* & *Soissons* LXIV. ex quibus XXIV sunt inter *Cambray* & *Vermand*: hinc verò ad *Soissons* XL. Unde manifestò patet, numeros millium in utroque itinerario esse corruptos. In tabulâ aliud iter ab eodem Camaraco sic notatur:

Camaracum	
Hermoniacum	XL.
Bacaco Nervior.	VIII.

Vbi falsò XLVIII ponuntur millia passuum inter Camaracum & Bagacum: sunt quidpe XXV tantùm. Ego, numerum millium inter Camaracum & Hermoniacum interiisse, judico; XL verò ista millia pertinere ad iter à Camaraco ad Augustam Suessonum: quæ haud dubiè auctor inter duas Veromanduorum ac Suessionum posuit Augustas: illa verò XXV millia inter Camaracum & Veromanduorum Augustam. unde satis rectè millia in universum conficiuntur LXV. Nec me quidquam movet, quòd in utroque itinerario inter duas Augustas XXV leguntur millia. hoc enim, & hujus similia, eò faciunt, quod suprà dixi, me suspicari, unum eumdemque fuisse utriusq; itinerarii auctorem. unde etiam librarii uno eodemque modo posteà in utroque errarunt.

Ceterùm iter per Veromanduorum agros ex itinerariis suprà attuli hujusmodi.

Antonini;		Tabulæ;	
Bagacum		*Bacaco Nervior.*	
Duronum	XII.	*Duronum*	XI.
Verbinum	X.	*Vironum*	X.
Catusiacum	VI.	|	
Minaticum	VII.	*Ninticaci*	XIII.
Muenna	VIII.	*Auxenna*	IX.
Durocordoro	X.	*Durocortoro*	X.

Ex his DURONUM hodiè esse vicum Tirassii *Doren*, & VERBINUM ejusdem regionis vicum *Vervin*; nomina simul atque iteneris tractus quammanifestissimè indicant. Sunt autem millia inter *Bavay* & *Doren* XXII: hinc porrò ad *Vervin* XX. unde patet, in utroque itinerario utrobique alterum X interiisse. In tabulâ etiam corruptum est vocabulum *Vironum*, pro *Verbinum*. In Antonino lege *Auxenna*, pro *Muenna*. est enim nomen fluminis, quod Cæsari com. II dicitur *Axona*; nunc vulgò *Aisne*, XX millibus à Verbino, X à Durocortoro dissitum.

CAP. XXV.

De AMBIANIS.

AMBIANI quoque quamvis Gallici fuerint generis, tamen ob finium propinquitatem heic explicandi videntur. Nerviis ac Veromanduis fuisse conterminos, jamantè ostensum est: limitesque eorum descripti, quibus ab ortu solis includebantur. A meridie Samarâ flumine, quod vulgò nunc dicitur *la Somme*, à Belgio, Bellovacorum regione, disterminatos fuisse, suprà in hujus descriptione demonstravi. Ab occasu oceanum attigisse Cæsaris tempestate, vel inde conjecerim, quia nulli alii populi Ambianis oceanoque interponuntur à Cæsare; cui tamen frequens his in oris exercitus Romanus cum bello. Sed Strabo, qui primus post Cæsarem has oras nobis descripta reliquit, apertè atque disertè eos in litore ponit, lib. IV. Τοῖς Μεναπίοις δ' εἰσὶν, inquit, συνεχεῖς ἐπὶ τῇ θαλάττῃ Μόρινοι, καὶ Βελλοάκοι, καὶ Ἀμβιανοί. id est: *Menapiis continuantur in orâ maritimâ Morini, & Bellovaci, & Ambiani*. quamquàm ordinem, ut sæpè aliàs, heic quoque pervertit Bellovacos Ambianis præponendo. Nec melior Ptolemæus; qui in Galliâ Lugdunensi, primùm à Ligeris ostio ad Sequanæ ostium litus legendo, ultimos apud Sequanam memorat Lexobios; mox verò à Sequanâ ad Ligerim regrediundo, primos apud Sequanam facit Caletas: posteáque, in Galliâ Belgicâ, primos à Sequanâ Atrebatios, dein Bellovacos, mox Ambianos, tandem Morinos, perversissimo ordine. erant quidpe sic collocandi: primi à Sequanâ *Caleti*, dein *Bellovaci, Ambiani, Atrebatii, Morini*. Rectiùs igitur Plinius lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci*. nam *Briannorum* & *Oromansacorum* nomina in Atrebatium litus posteà

succeſſerunt: ut infrà dicetur. A ſeptemtrionibus Atrebateis habuiſſe conterminos, ſatis ex iis, quæ modò dicta ſunt, perſpicitur. Cæſar haud obſcurè idem innuit comment. v. nam quum iter Samarobrigâ Ambianorum ad Ciceronis hiberna in Nervios facere conſtituiſſet; *alterum* nuntium *ad C. Fabium legatum*, cujus caſtra erant in Morinis, *mittit, ut in Atrebatium fineis legionem adducat; quâ ſibi iter faciendum ſciebat.* Limitem igitur inter utrosque ſtatuo primò, lineam ab Scalde & opido *Crevecœur* ad opidum *Dourlens:* inde Autæum amnem, ad oceanum uſque. Ultrà in ſeptemtriones versùs Ambianorum fineis extendere haud licet, quia occurrit mox Atrebatium princeps urbs, vulgò nunc *Arras* dicta: tum in litore, inter Autæi oſtium & Bononienſem portum, bini collocandi ſunt in Atrebatium litore populi, *Brianni* & *Oromanſaci*.

Continent nunc hi fines, Picardiæ partem, in quâ opida *Pont à Selane, Rue, Crotoy, Pames, Pont de Remy, La Cauchie, Corbie, Bray, Encre,* cum parte Ambianorum urbis, in dextrâ Samaræ ripâ. continent item Arteſini comitatus portionem, quâ opida *Pas* & *Bapames*, & duo cœnobia, *Eauecourt*, atque *Iervaige*.

Caput gentis Ambianorum eſt apud Ptolemæum Σαμαροβρίγα· quæ in quibusdam exemplaribus ſcribitur Σαμαροβρίγα, SAMAROBRIGA. eadem in Cæſaris quoque commentariorum variis exemplaribus variè legitur, aliàs *Samarobriga*, aliàs *Samarobriva*, nonnumquàm *Samarobrina*. apud Ciceronem etiam, epiſtolar. familiar. lib. XVII, eſt *Samarobrina*. In tabulâ eſt *Sammarobriva*; & in Antonini itinerario bis *Samarabriva:* nam litera *s*, quæ huic vocabulo adpoſita, pertinet ad ſequentem vocem *Sueſſone*. ſic enim illic legitur: *A Samarabrivas Sueſſone uſque*. pro quibus legendum: *A Samarabriva Sueſſones uſque*. Verùm, quia & apud Antoninum, & in tabulâ, & in melioribus Cæſaris juxtà ac Ptolemæi exemplaribus legitur *briva* per *v* conſonantem: apud Ciceronem quoque *n* corrigendum eſſe in *v*, nemo dubitet. Nec malè tamen ſcripſeris per *g*, *briga*; & cum Notitiâ imperii *c*, *Sambrica:* imò meliùs: nam *brige*, ſive *brigge*, & *bricke*, antiquis Celtis quid ſignificaverit in opidis ad flumina ſitis, ſupra, lib. I, cap. VII, expoſitum eſt. De ſitu Samarobrigæ multùm inter ſe multi diſceptarunt. rectiſſima eorum ſententia, qui eam interpretantur urbem, quæ totius nunc Picardiæ caput vulgari vocabulo dicitur *Amiens*. quidpe, ut alia per Galliam gentium capita, poſteriori ſæculo, propriis & antiquis vocabulis depoſitis, ipſarum gentium nominibus fuêre adpellata; ſic hæc quoque urbs Marcellino, in lib. XV, & Antonino in itinerario dicitur AMBIANI; & libello provinciarum Galliæ, *Civitas Ambianenſium*. Marcellini verba hæc ſunt: *Secunda Belgica, in quâ Ambiani ſunt, urbs inter alias eminens, Cathelauni, & Rhemi.* Hinc hodiéque detorto vocabulo vocatur *Amiens*, quaſi *les Ambiens*; id eſt, *Ambiani*. Atque huc rectè etiam conveniunt itineraria; quæ mox citabo. Sigebertus, neſcio quas nugas agens, *Civitatem*, ait, *quam Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit, & Sommonobriam ab adjacente flumine adpellaverit, Gratianum imperatorem, ſub dominio mancipatam, mutato nomine, Ambianis, ab ambitu fluminum, feciſſe vocari.* Hunc Ortelius reprehendens, *Neque eum ſciviſſe puto*, inquit, *Samarobrinam & Ambianum duas eſſe urbes apud Antoninum*. Quâ in re dum errorem Sigeberti arguere cupit, ſuum ipſius maximum prodit errorem. qui inde natus, quòd Antoninus uno in loco dictam urbem adpellat *Ambianos*; alibi verò *Samarabrivam*. Error is uti diſcutiatur, itineraria in medium producantur.

Antonini;

Nematacum	
Samarabriva	XVI.
Carmiliaca	XI.
Cæſaromago	XIII.
Litanobrige	XVIII.
Auguſtomago	III.
Sueſſonas	XII.

Tabulæ;

Tervanna	
Nemetaco	XXII.
Teucera	XIII.
Sammarobriva	XII.
Setucis	XXXI. X.
Rodium	X.
Lura	VIIII.
Aug. Sueſſon.	XVI.

Tabulæ;

Geſoriaco, quod nunc Bononia	
Luttomagi	XIII.
Adlullia	VII.
Duroico Regum	XI.
Sammarobriva	XIIII.
Cæſaromago	....
Aug. Magus	XXII.

Antonini;

Sueſſonas		
Noviomago	m. p. XXXVIII.	leg. XVIII.
Ambianis	XXXIIII.	XXIII.
Pontibus	XXXXV.	XXIV.
Geſoriaco	XXXVIII.	XXVI.

Cæſa-

Cæsaromagum, Bellovacorum caput, nunc esse *Beauvais*, quasi *Bellovaci*, supra ostensum est in descriptione Belgii: *Nemetacum* esse *Arras*, proximo hinc capite docebo. Ab *Arras* igitur ad *Beauvais* rectè iter agitur per *Amiens*, quæ est *Samarabriva* Antonini. *Augustomagus* (quæ malè Ῥατόμαγος Σουβανεκτῶν apud Ptolemæum, pro Αὐγουστόμαγος Σιλβανεκτῶν· quam gentis vocabulo Notitia imperii adpellat *Salvanectas*) hodiè est *Senlis*. ab hac ad *Beauvais* millia sunt passuum XXXII. occurrit autem post VIII millia flumen vulgò nunc *Oise*, Vibio *Esia* dictum; ad quod *Litanobrigam* fuisse, eo tractu, quo nunc est *Verneuil*, vox *briga* indicat. scriptum igitur fuisse censeo apud Antoninum hoc modo: *Litanobriga* XXIII, *Augustomago* VIII. Hinc porrò XXXVI sunt millia Suessiones usque. In tabulâ inter Nemetacum & Sammarobrivam est *Teucera*. hodiè is locus, directissimo itinere inter *Arras* & *Amiens*, dicitur *Tieure*. Porrò ab *Amiens* ad *Soissons* tendenti rectissimâ viâ, transeundum est opidum *Roye*; quod tabulæ *Rodium*. In eodem itinere, inter Suessionas & Ambianos, Antonino est *Noviomagus*; quod Cæsari, in comment. II, est *Noviodunum*, *Suessionum opidum*: ex quo vocabulo nunc etiam contractè, ut pleraque alia, dicitur *Noyon*. unde vereor, corruptè apud Antoninum adpellari *Noviomagum*. quamquàm rectè sic vocari poterat, quia prope ripam Aesiæ: quemadmodum rectè *Noviodunum*, quia ad radicem montis. Iam verò in tabulâ, à Sammarobrivâ ad Gesoriacum, locus *Duroico Regum* est opidum *Rue*: & hinc *Adlullia* vicus *Argoulles*, ad Autæum amnem: *Luttomagum* (si modò non sit *Latomagus* Antonini, quod huc non pertinet) ad flumen Cancium fuisse, circa opidum *Monstreul*, vel *Estaples*, conjicio ex voce *magus*. Antonini locus *Pontibus*, est *Pont à Selane*. Ex his igitur satis clarè patet *Samarabrivam* Antonini eamdem esse urbem, quæ & *Ambiani* ei dicitur. Nec mirum, quòd duobus diversis vocabulis eam adfecerit. quidpe suprà in Rauricis docui, circa ejus ævum hujusmodi principeis nationum per Galliam urbes, ipsarum nationum incepisse adpellari vocabulis. unde nunc antiquis, nunc nuper attributis vocabulis easdem promiscuè tunc scriptores indicarunt. Exemplum ejus rei aliud exstat apud eumdem Antoninum in vrbe Tricassorum Augustobonâ, vulgò nunc *Troyes* dictâ; quam ille primo loco *Tricassos* vocat; posteà verò *Augustobonam*.

SAMAROBRIGA nomen haud dubiè à situ traxit; quasi dicas *Pontem Samaræ*. Antiquitas ejus summa inde perspicitur, quòd jam ante Cæsaris in Galliam aduentum caput fuit gentis. ad quod dignitatis fastigium non, nisi longinquiori aliquâ celebritate, evehi potuit. Cæsar heic, ut in principe urbe, L. Domitio, Ap. Claudio Coss., anno ante natum Iesum LIV, è Britanniâ reversus, totius Galliæ Comatæ concilium peregit: legionibusque in varias civitateis distributis, ipse heic consedit; impedimentis exercitus, obsidibus civitatum, literis publicis, frumentoque omni, quod huc tolerandæ hiemis causâ devexerat, secum detentis. posteà, exorto Nerviorum bello, Crassum loco rebusque dictis præfecit; legione unâ attributâ. confecto bello, ipse iterum cum III legionibus ad hanc urbem trinis hibernis hiemare constituit; ut harum rerum testis est ipse comment. V. Ceterùm neque urbs hæc, neque ipsa gens Ambianorum per vim à Romanis subacta. nam licet X millia armatorum ad commune Belgarum adversùs Cæsarem bellum contribuerint; tamen, postquam devictis hostibus Cæsar in eorum fineis pervênit, mox se suaque omnia sine morâ ei dediderunt; teste Cæsare comment. II. Marcellinus, dicto loco, dum *eminentem inter alias Belgicæ secundæ* adpellat *urbem*, eo ipso & Remorum Durocortoro præponere eam videtur, & caput facere totius provinciæ. verùm huic opinioni contrastat auctor libelli provinciarum; qui metropolin hujus provinciæ pronuntiat *Remos*, quæ est *Durocortorum* Rhemorum, hodiè vulgò *Reims* dicta.

Reliqua loca in Ambianorum finibus, jam anteà memorata, sunt ista: TEUCERA, nunc *Tieure*; ADLVLLIA (ni vocabulum vitiatum) *Argoulles*; PONTES, *Pont à Selane*: unde etiam nunc magna pars veterum Ambianorum finium inter Sammaram & Autæum amneis, comitatus titulo insignis, nomen habet *Pontieu*.

His locis accedit alius, qui Antonino CARACOTINVM, tabulæ corruptè *Gravinum* dicitur. Itinera ab hoc sic se habent:

Antonini;		Tabulæ;	
Caracotino		*Gesoriaco, quod nunc Bononia*	
Iuliobona	X.	*Gravinum*	X.
Loium	VI.	*Iuliobona*	X.
Latomago	XIIII.	*Breveduro*	XVIII.
Romago	VIIII.	*Mediolano Aulercorum*	.....

Antonini;		Antonini;	
Iuliobona		*Iuliobona*	
Breviodorum	XVII.	*Mediolanum*	XXXIIII.
Noviomago	XVII.		
Condate	XXIIII.		
Durocaſis	X.		

Rotomagus, Vellocaſſorum quondam caput, ſine controverſiâ hodiè eſt *Roan*, nobile maris Britannici emporium. *Iuliobonam*, Caletorum quondam caput, nunc eſſe opidum *Diepe*; & *Breviodurum*, *Ponteau de mer*: *Noviomagum*, Lexobiorum caput, nunc *Liſieux*: *Mediolanum*, Aulercorum Eburovicum caput, nunc *Evreux*; *Durocaſſos*, nunc *Dreux*; alio in opere, quod, Deo benè adnuente, de Galliâ inſtituetur, pluribus certiſque firmabo argumentis. *Gravinum* igitur illud, inter Bononiam & Iuliobonam poſitum, nullus alius erit locus, quàm quod nunc opidum ad Samaræ oſtium dextrâ ripâ ſitum, vulgari vocabulo dicitur *Crotoy*. quod clariùs etiam indicat nomen apud Antoninum *Caracotinum*. ex quo in tabulâ quoque, ſi non totidem literis ſyllabiſque, certè ſaltem CRATINUM ſcribendum cenſeo.

CAP. XXVI.

De ATREBATIBUS.

AMBIANIS conterminos fuiſſe ATREBATES, antè demonſtratum eſt. Hi quoque olim Galli. attamen quia nunc in XVII inferioris Germaniæ provinciarum numero cenſentur; in hoc opere deſcribendos quoque putavi. Nomen eorum apud Ptolemæum eſt Ἀτρεβάτιοι, ATREBATII. Finibus à meridie cingebantur iiſdem, quibus Ambiani à ſeptemtrione. Ab occaſu pertinuiſſe ad uſque oceanum, à ſeptemtrione ad Morinos, ſuprà etiam oſtenſum eſt. A Morinis eos ſeparo amne, qui apud Bononiam in oceanum evolvitur. ab hujus porrò fonte, lineâ ad flumen Legiam ductâ, quà vicus eſt vulgari vocabulo *Capelle*, V millibus paſſuum ſupra Tervannam: hinc ipſo Legiâ, ad vicum uſque *le Venty*. Ab ortu æſtivo quo limite ab Nerviorum clientibus diſtincti fuerint, jam antè dictum eſt. Includitur his nunc finibus tota Arteſia: pars item Flandriæ, dextræ Legiæ amnis ripæ adfixa; quà opida viſuntur *Ryſſel*, *Douay*, *Armentiers*, *Baſſee*, & *Orchies*: & Hænoniæ exigua portio, quà opida *S. Amand*, *Bouchain*, *Arleux*, *Pecquencourt*.

Opidum Atrebatium eſt apud Ptolemæum Ὀργίακον, ORGIACUM. quod *Orchies* nunc eſſe quin credam, neſcio quid impediat; quando nomen tam clarè alludit. *chi* namque Gallis ſonat quod Germanis *ſchi*, Italis *ſci*, Hiſpanis *xi*, Anglis *she*, Polonis *szy*, Bojohæmis *ſy*. cui ſono quamproximè accedit Gallorum item pronuntiatio in *gi*; quæ eadem & Italis communis: Polonis verò ac aliis Sarmatici generis populis idem ſcribitur *zy*. proinde *Orgies* anteà fuiſſe puto, quod poſtmodùm ob liquidæ *r* aſperitatem flexum eſt in *Orchies*. Verùm tamen ſunt noſtri ſæculi auctores, qui Origiacum eodem ponunt ſitu, quo nunc princeps Arteſiæ urbs conſpicitur *Arras*: eâ ſcilicet, uti ego ſuſpicor, ratione ducti, quia Ptolemæo uſitatum, ea tantùm in Galliâ referre opida, quæ gentium fuêre capita. hoc verò unicum ei in Atrebatibus opidum; ceu & ipſum gentis caput. unde poſteà etiam, abolito antiquo proprioque nomine, ipſius gentis vocabulo dictum *Atrebates*; & tandem, ut nunc viget, Germanis *Atrecht*, Gallis *Arras*. Verùm horum ego ſententiæ haud temerè ſubſcripſerim. ex Itinerariis quidpe, Notitiâ imperii, & Libello provinciarum civitatumque Galliæ, perſpicio, caput quidem gentis Atrebatium fuiſſe *Arras*; ſed antiquo nomine dictum NEMETACUM. Notitia imperii: *Præfectus Lætorum Batavorum Nemetacenſium*, *Atrebatis*, *Belgicæ ſecundæ*. Libellus provinciarum: *Belgica ſecunda*: *Metrop. Civ. Remorum*; *Civ. Sueſſionum*; *Civ. Cattellaunorum*; *Civ. Veromanduorum*; *Civ. Atravatum*; *Civ. Camaracenſium*; *Civ. Turnacenſium*; & reliquæ. Itineraria ſic habent:

Tabulæ;		Antonini;		Antonini;	
Tervanna				*Caſtello*	
Nemetaco	XXII.	*Tarvenna*		*Minariacum*	XI.
Teucera	XIII.	*Nemetacum*	XXII.	*Nimetacum*	XVIII.
Sammarobriva	XII.	*Tornacum*	XXVII.	*Camaracum*	XIIII.

Anto-

Antonini;		Tabulæ;	
Tarovenna		*Tervanna*	
Nemetacum	XXII.	*Nemetaco*	XXII.
Camaracum	XIIII.	*Camaraco*	XIIII.

Castellum & *Menariacum*, nunc esse Flandriæ opida *Cassel*, & *Merghem*, infrà in Morinis ostendam. A *Cassel* profecturus *Arras*, recto itinere transit *Merghem*. ab hoc *Arras* usque millia sunt XXVII: & hinc Camaracum XXII. A Tervannâ etiam ad Camaracum versùs, rectè transitur *Arras*. Sunt autem millia inter Tervannam & *Arras* XXXIV: hinc ad Tornacum XXXII. unde patet in Antonino tertium X in hoc numero vitiatum in V. *Teuceram* tabulæ, inter Nemetacum & Sammarobrivam, nunc esse vicum *Tieure*, inter *Arras* & *Amiens*, suprà ostensum est. Erravit igitur Ptolemæus, Origiacum Atrebatiorum opidum, quod nunc *Orchies*, pro capite gentis accipiens. nisi fortè *Nemetaci* vocabulum apud eum interierit.

Ceterùm qui *Nemetacum* idem esse arbitrantur opidum, quod A. Hirtius, in libro, quem ad Cæsaris de bello Gallico VII commentarios adjecit VIII, adpellat *Nemetocernam*, sive *Nemetocennam*, toto, quod dicitur, cœlo errant. hoc enim ille disertissimis verbis censet in Belgio, quæ Bellovacorum fuit regio. Verba ejus hæc sunt: *His rebus confectis, ad legiones in Belgium se recepit. hibernavitque Nemetocennæ.*

CAP. XXVII.

De BRIANNIS, & OROMANSACIS.

PLINIUS, ut suprà relatum, lib. IV, cap. XVII, Gessoriaco pago, quem Morinorum fuisse proximo capite ostendam, jungit in litore OROMANSACOS; his BRIANNOS; quibus subnectit *Ambianos*. Illas duas nationes quia nec Cæsar, nec Strabo memorat: nomina earum post eorum ævum ex parte Atrebatium succrevisse suspicor. Partem itaque horum agrorum abscindo per lineam, ab opido *Dorlens* ad fontem Legiæ ductam; inde ipso Legiâ ad vicum usque *Capelle*: inde per suprà dictam lineam ad fontem usque amniculi, qui apud Bononiam oceano miscetur. hujus partis septemtrionalia OROMANSACIS, australia BRIANNIS tribuo. Limitem inter utrosque constituo, Ternium amnem, à Fano divi Paulli defluentem, &, in quem hic incidit, Cancium, ad exitum usque in oceanum.

Loci heic ab antiquis scriptoribus recensentur nulli; nisi qui in tabulâ, XIIII mill. passuum à Bononiâ dissitus, vocatur LUTTOMAGVS. id intervallum, simulque itineris tractus incidit in flumen Cancium, & opidum *Monstreul*. Ad flumen fuisse, patet ex voce *magus*, quæ trajectum fluminis significat.

Ceterùm pro *Briannis*, vulgata exemplaria habent *Britannos*. unde quidam arbitrantur, hos è Britanniâ in hoc litus transmigrasse. Verùm hujus rei quia nullum apud rerum auctores indicium, aut vestigium: haud temerè eorum sententiæ accesserim. Nam ante Cæsarem, sive ipsius Cæsaris tempore, nullos heic fuisse Britannos, facilè è commentariis ejus perspicitur. Quòd si fuissent, haud dubiè de horum quoque è Britanniâ in Belgicam transmigratione meminisset comment. V, ubi quorumdam Belgarum in Britanniam transgressum memorat. Post Cæsarem verò si vel Claudius, vel alius imperatorum traduxisset; certè non minùs de his in monumenta relatum fuisset, quàm de Ubiis, Sicambris, Cattis, ac Sarmatis, in Galliam traductis. & Tacitus quoque, in vitâ Agricolæ, ubi in Britannorum originem disquirit, horum haud dubiè meminisset. Veri similius igitur est, populos hos partem fuisse Atrebatium, nomine *Briannos*: ex quo vocabulo, & gentis è regione Britanniæ situ, scioli quidam sibi finxerunt *Britannos*.

CAP. XXVIII.

De MORINIS.

POST Atrebateis, proximi oceani freto fuêre MORINI, omnium Belgarum extremi, respectu urbis Romæ. hinc Maro, Aeneid. libro VIII: *Extremique hominum Morini.* & noster, historiar. IV: *Mosam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* item Mela, lib. III, cap. II: *Ab Osismiis iterum ad septemtriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos.* A Germa-

norum gente ac nomine quamquàm eos excludat Plinius, Scaldi flumine illam finiens; tamen in hoc opere dicentur, quia nunc Germani maximam eorum finium partem incolunt. Limites ad meridiem versùs, quibus ab Atrebatibus & Nerviorum clientibus Atuaticisque distincti fuerunt, item quibus ab ortu Menapios attigerunt, jam antè in istis populis descripti sunt. Ab septemtrionibus igitur, & occasu, oceano cingebantur, Selandicas usque insulas: inde ipsis insulis; quas tunc Toxandri tenuêre.

De Morinorum juxtà ac Menapiorum habitationibus hæc Dio lib. XXXIX: οὔτε γὰρ πόλεις ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαιτῶνται, καὶ τὰ ὑμετερα ἐς τὰ λαζυρώτατα τῶν ὀρῶν ἀνασκευασάμενοι, πολὺ πλείω τὲς προσβολὰς αὐτοῖς σφίσι τῶν Ῥωμαίων ἐκάκωσαν, ἢ αὐτοὶ ἔπαθον. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐς αὐτὰ τὰ ὄρη τῆ ὕλῃ πίτυων προχωρῆσαι· ἀπράκτων δὲ διά τε τὸ μέγεθος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ πρὸς χειμῶνα εἶναι, ἀπῆλθεν. Id est: *Neque enim urbes, seu opida habentes, sed in tuguriis habitantes, omnibus, quæ cara habebant in monteis, densissimis silvis obsitos, absconditis, plus damni Romanis lacessentibus intulerunt, quàm ipsi acceperunt. tentavit equidem Cæsar ad ipsos monteis, silvâ incisâ, penetrare: sed ob eorum magnitudinem, tum quòd hiems jam adpetebat, re desperatâ recessit.* Hæc pleraque Dio haud dubiè ex Cæsaris habuit comment. III; ubi hæc leguntur verba: *Eodem ferè tempore Cæsar, etsi propè exacta jam æstas erat; tamen, quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent; neque ad eum umquàm legatos de pace misissent; arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas superatasque esse; continenteisque silvas ac paludeis habebant; eò se suaque omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæsar, castraque munire instituisset; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subitò ex omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt; &, compluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis sequuti, paucos ex suis deperdiderunt. Reliquis deinde diebus Cæsar silvas cædere instituit: &, ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conversam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atque exirema impedimenta ab nostris tenerentur, & ipsi densiores silvas peterent: ejusmodi tempestates sunt consequutæ, uti opus necessariò intermitteretur, & continuatione imbrium, diutiùs sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ proximè bellum fecerant, in hibernis collocavit.* Monteis heic Cæsar memorat omnino nullos; sed *paludeis, continenteisque silvas.* neque verò in iis finibus, quos Morinis Menapiisque adscripsi, ne in totâ quidem Galliâ Belgicâ, tantæ sternuntur altitudinis montes, uti Cæsar cum exercitu superare nequiverit. proinde pro ὀρῶν & ὄρη, ex Cæsaris testimonio legendum moneo ἑλῶν, & ἕλη, id est, *paludum*, ac *paludeis:* quas difficileis fuisse superatu, satis apertè ipse indicat Cæsar. Sed Menapiorum paludeis suprà commonstravi. in Morinis hodiéque sternuntur haud exiguæ: quarum maximæ inter opida *Brugge & Tielt, Bulscamp feld*, proximæq; his versùs septemtriones *Maldeghem feld* adpellantur: item aliæ inter opida *Axele*, & *Hulst*; quibus commune vocabulum *moere*, id est, *palus:* nec minores his inter opida *Nieupoort* & *Duynkercke*; quibus vulgare nomen, *de groote moere*, id est, *magna palus:* item aliæ in Ginensi comitatu, inter opida *Calais*, *Guines*, & *Ardres:* minores circa opidum *Iperen*; & passim per reliquam Flandriam.

Ceterò, opida Cæsaris ævo nulla habuisse Morinos, testem modò audivimus Dionem. Ipse Cæsar treis eorum memorat portus. quos certo situ indicare, curæ fuerit pretium; quando tanta est super his inter interpreteis disceptatio. In comment. igitur IV; *Ipse cum omnibus*, inquit, *copiis in Morinos proficiscitur; quòd inde erat brevissimus in Britanniam trajectus. huc naveis undique ex finitimis regionibus, &, quam superiore æstate ad Veneticum bellum fecerat, classem jubet convenire.* Hunc locum eumdem esse, quem posteà in comment. V *Icium* adpellat *portum*, haud dubium est. quidpe quum secundò in Britanniam trajecturus esset; *Omneis*, inquit, *ad portum Icium convenire jubet. ex quo portu commodissimum in Britanniam trajectum esse cognoverat, circiter millium passuum* XXX *à continenti.* Cognoverat videlicet, quum primò trajiceret. tunc enim, antequàm trajiceret, commodissimum portum satis eum explorasse, haud dubium est. Hunc verò tria diversis temporibus diversa obtinuisse nomina, apud auctores reperio. primum fuit ICII, modò dictum, à Cæsare ac Strabone ei tributum: alterum GESSORIACI, à pluribus memoratum: tertium BONONIÆ, à posterioris sæculi scriptoribus traditum; quod etiamnum tenet, vocaturque vulgò Gallis incolis *Boulogne*, Germanis proximis *Buenen*. At tria hæc nomina variè

variè interpretes varii in varias distraxêre partes. quorum errores dilucidiùs erunt indicandi, quò noſtra firmiùs ſtabiliatur opinio. Ac eorum equidem ſententia, qui *Icium* volunt eſſe Flandriæ nunc opidum *Brugge*; item eorum opinio, qui ejuſdem regionis opidum *Sluys*; irriſu potiùs transmittendæ ſunt, quàm argumentis rationibusque refellendæ. nec minor tamen eorum eſt vecordia, qui audent adfirmare, Icium portum ad opidum antiquitus exſtitiſſe, quod in mediterraneis nunc *Fanum Audomari*, vulgò *S. Omer*, nuncupatur; litoribus hinc proximis XVII millia paſſuum recedentibus. *perſvaſi*, inquit Ortelius in theſauro geographico, *partim ex loci ſitu; qui, quum valdè humilis ſit, prælta tamen litora urbem quodammodò cingunt, & ſinum maris olim capaciſſimum fuiſſe indicant: partim ex urbis nomine, quo* Sithieu *vocitabatur, quaſi dicas ſinus Ithii.* quibus tantum Ortelius adhibuit fidei, ut aliis etiam documentis atque rationibus rem comprobare conatus ſit. *His addam*, inquit, *diſtantiam, quæ eſt ab hoc opido ad proximam Britanniæ inſulæ continentem, ad amuſſim cum* CCCXX *ſtadiis, quæ illi Strabo lib.* IV *tribuit, hodiè quadrare. Cæſar eam* XXX *millium paſſ. facit: Plinius* L: *Dio, lib.* XXXIX, VI *millibus auget.* Sed age; ſi huc uſque olim litus oceani, & ſi ab Audomari fano breviſſimus quondam in inſulam trajectus; ſcindas oportet omne id terrarum, quod ab opido *Pont à Selane*, ſive ab Autæi fluminis oſtio, rectâ lineâ ad opidum uſque Flandriæ *Nieupoort* protenditur: quaſi hoc antiquitus ſub oceano abſconditum fuerit. hac quidpe demum ratione litora utrimque ita reducta erunt, uti Fanum Audomari facilè proximum Britanniæ è Gallia credatur. At hoc ſi feceris; oſtendas mihi velim, quonam poſteà modo, litoribus XXVI millia paſſuum recedentibus, (tot namque numerantur millia inter dictum Fanum & extremum versùs Britanniam litus, quod eſt ad munimentum *Blacknes*) arena maritima cùm amnium complureis fontes, tùm arva, paſcuaque lætiſſima, & denſiſſimos ſaltus, qui in comitatu Bononienſi viſuntur, tam benignè produxerit; &, quod omnium maximè mirandum foret, ſolum ſaxoſum, & ſublimeis colles, qui per omnem dictum comitatum ſternuntur, litusque præruptum inter dicti amnis Autæi oſtium & Caletum opidum, extulerit. quarum ſanè rerum vel minima ridiculam hanc ſententiam ſatis convellere poterat. Jam verò, ſi Fanum Audomari Icius eſt portus Cæſaris; quæro, quî factum, uti Ptolemæus *Icii promontorii* adpellationem tribuerit ei litori, quod eſt inter vicum *Sangate* & dictum munimentum *Blackneſſe*: ut patet ex ejus tabulis Galliæ ac Britanniæ. certè, niſi fatearis à vicino portu promontorium ſic cognominatum, nugas ages. Aſt hoc ſaltem notandum erat, oceanum Germanicum jam inde à multis ante Cæſaris ætatem annis, ut infrà oſtendetur, plus invehi his oris, quàm avehi conſveviſſe: cujus rei monumenta ſunt inſulæ Selandicæ, Hollandicæ, Friſicæ, & Holſaticæ. Fruſtra igitur eſt, quòd Fanum Audomari Icium fuiſſe portum contendas. litora certè ſaxoſa, quæ hodiè ad fretum hoc conſpiciuntur, ab ultimo uſque rerum initio, vel ſaltem à terrarum inundatione, ad hæc noſtra tempora exſtitiſſe, nemo, niſi mentis errore implicitus, in dubium traxerit. Sed Ortelius, mutatâ poſtmodùm opinione, in tabulâ geographicâ, quâ *Vetus Belgium*, ut ipſe vocat, exhibuit, in extremum illud litus, ad promontorium Ptolemæi Icium, ubi nunc viſitur vicus vulgari vocabulo *Vitſan*, Icium reduxit portum; duobus aliis juxtà conſtitutis; altero *Bononiæ* nomine, recto quidem ſitu; altero *Geſſoriaci*, ad Caletum opidum. quàm rectè, mox patebit. Icium certè malè dicto promontorio adfixit. Rationes, quibus perſvaſus id fecerit, tres ei haud dubiè fuerunt: quarum una, quia breviſſimum inter hoc & proximum Britanniæ litus erat intervallum; altera, quia Ptolemæus promontorium Icium heic collocat; tertia, quia vocabulum *Vitſan* veſtigium antiqui nominis ſervare videbatur. Primam quod attinet; notandum erat, Cæſarem non *breviſſimum* tradere inter Icium portum & proximam Britanniam *intervallum*; ſed *breviſſimum commodiſſimumque trajectum.* Breviſſimum equidem intervallum eſt, inter dictum Galliæ litus, & Britanniæ vicum *S. Margaret*, ſeu promontorium juxtà ſitum, quod vulgò vocatur *the Naſſe*. verùm hinc inde claſſi ſeu navibus trajectus non datur, importuoſo utrobique litore. quamobrem vehementiſſimè fallitur, quiſquis à dicto litore ſolviſſe tantâ cum claſſe Cæſarem arbitretur. At portus, maximam ſolvendi adpellendique commoditatem præbentes, ſunt proximi inter ſe, è Britanniâ *Dubris*, vulgò incolis *Dover*, è Galliâ *Bononia*. hic igitur *commodiſſimus* Cæſari, idemque *breviſſimus* è Morinis *trajectus* in inſulam dictus eſt. Sic & Plinius, lib. IV, cap. XVI, *Britaniam abeſſe*, tradit, *à Geſſoriaco Morinorum gentis litore, proximo trajectu,* L *mill. paſſuum*: quum tamen Geſſoriacum, quam Bononiam eſſe mox oſtendam, non proximum ſit litus; ſed dictum Ptolemæi promontorium Icium. ſic idem Plinius, lib. V, cap. I, Tingi Mauritaniæ opidum, à Belone, Bæticæ opido, abeſſe ait, proximo trajectu, XXX M. P: quum tamen in prœmio libri III, fretum Gaditanum quinque

tantùm

tantùm millibus in latitudinem patere adfirmet, ex traditione Turannii Graculæ, juxtà geniti. Quamquàm Plinius in dictis verbis non Dubrensem sed Rutupensem intellexit Britanniæ portum; ut infrà ostendam. Cæsarem autem adpulisse Dubrin, satis apertè commentarios ejus rimantibus liquet. Com. IV, quum Britanniam peteret; *His constitutis*, inquit, *rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertiâ ferè vigiliâ solvit, equitesq; in ulteriorem portum progredi, & naves conscendere, ac se sequi jussit. ab quibus quum paullo tardiùs esset administratum; ipse horâ circiter diei* IV *cum primis navibus Britanniam attigit: atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. cujus loci hæc erat natura: Adeò montibus angustis mare continebatur, uti ex locis superioribus in litus telum adjici posset. Hunc ad egrediendum minùs idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naves eò convenirent, ad horam* IX *in anchoris exspectavit.* & mox: *Dato signo, & sublatis anchoris, circiter millia passuum* VIII *ab eo loco progressus, aperto ac plano litore naves constituit.* Totum scilicet hoc litus Cantii diligentiori oculo si perlustres, haud facilè locum invenias, in quem æquè Cæsaris ista quadret descriptio, quam in Dubrensem portum. quidpe, quamvis nunc *montibus angustis mare*, ut olim, non *contineatur*; manet tamen *inter monteis angusta* vallis, fundens amnem, qui, ut olim, nunc etiam portum efficit, licet exiguum; ad quem proximus è Gallià trajectus. superiori autem ævo mare altius, quàm nunc, inter angustos istos monteis adscendisse, testantur tum annales Dubrensium, tum anchoræ ferreæ ac tabulæ navium superioribus annis heic erutæ. Quapropter *superiora* ista *loca, ex quibus telum in litus adjici poterat*, intelligenda sunt, hinc mons, cui castellum superstructum, inde verò alter, opido Dubrensi imminens; in quo antiqui phari rudera admodùm attenuata visuntur. Litus autem illud *apertum, ac planum*, in quo *naves* Cæsar *constituit*, militemq; exposuit, nullum aliud esse potest, quàm quod hodiè paullo minùs IV millibus passuum à Dubri incipiens, plùs totidem millibus in septemtriones versùs porrigitur. quod idem litus hodiè, *apertum ac planum*, ne satis commodum hosti præbeat adpulsum, tribus munitum est castellis, quibus nomina *Walmer, Deale, Sandowne*. Sed clarius hoc redditur à Dione: qui prædicto lib. XXXIX ita scribit de eodem Cæsare: Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἔπλευσε, καθ' ὃ μάλιστα ἐχρῆν, μὴ τοὺς πεζοὺς ἐπισήσατο· ἐκεῖνο γὰρ ἔδει, πρόσορμον εἶναι. οἱ δὲ Βρεττανοὶ τὸν ὁπλίτην αὐτοῦ πρόπυθόμενοι, τὰς καταφορὰς ἀπέκλεισαν, τὰς πρὸ τῆς ἠπείρου ὕλας, προκαταλαβόντες· ἄκρων δὲ ὄντων πρόσορμον εἶναι πολλαχοῦ, ἐπράξε παρενεμίσθη. Hoc est: *Et cum peditatu quidem, quàmaximè id fieri oportebat, trajecit. non tamen eò loci adpulit naveis, quò ex usu erat. Britanni quidpe, famâ adventus ejus præceptâ, omneis ad egrediendum idoneos locos occupaverant. Itaque Cæsar promontorium quoddam, in mare procurrens, circumvectus, ex alterâ ejus parte accessit.* Promontorium hoc est id quod Diodoro, Straboni, & Ptolemæo *Cantium*, hodiè inter Dubrim & vicum divæ Margaretæ, vulgò vocatur *the Nasse*; ut suprà dictum. Dubrim igitur Cæsar, antequàm trajiceret, commodissimum esse portum exploraverat: ex mercatoribus scilicet; è quibus unis cognoscere id poterat. nam dicto comment. IV, *Magno*, inquit, *sibi usui fore arbitrabatur, si modò insulam adisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset; quæ omnia ferè Gallis erant incognita. neque enim temerè, præter mercatores, illò adit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliam, notum est. Itaque convocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insulæ magnitudo, neque quæ aut quantæ nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat.* nempe, quia plerumque unum Dubrensem portum petebant. quò referendum illud in comm. V: *Insula naturâ triquetra; cujus unum latus est contra Galliam. hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium (quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur) ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat.* Sed ad Icium Galliæ portum revertor. Hunc Bononiam esse, suprà equidem dixi. at inquies; Caletum, quod vulgò Gallis incolis *Calais* vocatur, commodus est portus, hodiéq; commeatu frequenti celeberrimus, propiorq; Britannico litori, quàm Bononia. hunc igitur, quid impedit, quin *Icium* Cæsaris intelligam? Propiùs Caletum esse Britanniæ, quàm Bononiam, equidem fateor; celebrioremque nunc Caletanum commeatum, haud abnuo. verùm, quod ad commoditatem attinet, satis constat, superioribus annis adeò incommodum fuisse hunc portum, uti manu arteq; commodiorem efficere incolæ opus habuerint; mole productâ è sabulo tam fluido, quod venti pariter undæque in portum provehunt, uti nihil incolis certius videatur, quàm paucis abhinc annis omnem obstructum iri portum. Nec facilè uspiam legas, ante ævum Philippi, comitis Bononiensis, qui Caletanum opidum primus mœnibus cinxisse traditur, trajectus hinc vulgares in Britanniam factos. Remoto itaq; atq; sublato Caletano portu, qui superiori sæculo nullus, aut admodùm incommodus fuit; unus manet portus BONONIA: unde commodissimus Cæsari in Britan-

Britanniam trajectus. hunc esse eumdem, qui antè GESSORIACUS dictus, apertè docet auctor tabulæ itinerariæ, his verbis: *Gesoriaco, quod nunc Bononia.* cui cur Ortelius & alii fidem abrogârint, haud equidem perspicio. Probus auctor, si temporis librariorumque injuriis liberaretur, & aut ipse Antoninus, cujus simile itinerarium exstat, aut saltem ei coætaneus, majorem certè debuit mereri fidem, quàm cujus auctoritatem tam temerè damnes. Sed ex hujus testimonio satis constat, *Bononiam* esse *Gesoriacum.* unde omneis solitos fuisse Romanos in Britaniam trajicere, satis liquet ex eo, quòd itinera Romanorum eò duxerunt; testibus Antonino & dictâ tabulâ: item Tranquillo Svetonio; qui de Claudio imperatore (qui primus Romanorum imperatorum post Jul. Cæsarem fretum hoc trajecit, insulæque majorem partem perdomuit) sic testatur in vitâ ejus: *A Massiliâ Gesoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit.* Sic Mela (qui geographica sua eodem tempore prodidit, quo Claudius Britanniam subjugavit; teste ipso, lib. III, cap. VI) de eodem loco, dicto lib. III, cap. II: *Ab Ostismiis iterum ad septemtriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos: nec portu, quem Gesoriacum vocant, quidquam habent notius.* Iam verò nihil probabilius, quàm Claudium ex eodem voluisse solvere portu, quem quondam Iulius transmittendo exercitui commodissimum expertus fuerat. quo experimento ceteri quoque Romani perdocti, perpetuò eumdem observarunt trajectum; nisi quòd pro Dubrensi in Britanniâ portu, Rutupinum, qui nunc est *Sandwich*, sæpiùs petierunt. Plinii illud disertissimo demonstratur testimonio. is lib. IV, c. XXIII, ubi Europæ universæ mensuram persequitur; *Est autem*, inquit, *ipsius Italiæ, ut dixi,* XII M. XX *ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur mensuram agere Polybius,* XI M. LXVIIII. Quibus verbis haud obscurè significat, unum tantùm fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam trajectus. nam plures, aut saltem duo si fuissent, *Gesoriacus*, & *Icius*; proprio nomine haud dubiè alterutrum indicasset, quem ex duobus intelligeret. Sic item Marcellinus lib. XX: *Et quoniam, quum hæc ita procederent, timebatur Lupicinus, licet absens, agensque etiam tum apud Britannos, homo superbæ mentis, & turgidus; eratque suspicio, quòd, si hæc trans mare didicisset, novarum rerum materias excitaret: notarius Bononiam mittitur, observaturus solicitè, ne quisquam fretum oceani transire permitteretur.* Vnam scilicet Bononiam observaret, quia nullus alius trajectus. Sic Olympiodorus, in historiâ Honorii senioris & Theodosii Honoriique junioris, de Constantino tyranno loquens: Τὰς Βρεττανίας ἐάσας, περᾳώθη ἅμα τοῖς αὐτοῦ ἐπὶ Βονωνίαν πόλιν, ἔτω καλουμένην, φυλακίας, καὶ πρώτην ἐν τοῖς τῶν Γαλατῶν ὅροις κειμένην. id est: *Relictis Britanniis, trajecit cum suis ad Bononiam; quod maritimum est, ac primum in Gallorum finibus opidum.* Quo ex loco satis perspicitur, Caletum opidum tum temporis exstitisse nullum. Constat igitur jam, unum antiquis temporibus fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam transmissuri Romani solvere consvêrunt. Hic primùm, quum Cæsar res in Galliâ gereret, inque insulam trajiceret, ICIUS dictus fuit, sive ICCIUS, seu ITIUS. variant quidpe exemplaria Cæsaris juxtà & Græcorum auctorum: Ptolemæus enim Ἴκιον habet, per κ. Strabo verò, qui omnia ferè de his oris è Cæsaris commentariis desumsit, Ἴτιον, per τ. utra scriptura sanior, haud temerè dixerim: in utramque cerè vocem fluxa est conjectatio. Nomine hoc, post Cæsaris ævum mutato, GESSORIACUS portus adpellatus fuit. Quando nomen mutaverit, haud facile dispectu est. nam Strabo equidem, sub Tiberio imperatore opus suum geographicum condens, nomen *Itii* refert lib. IV. at quia hunc è Cæsaris commentariis pleraque, quæ de his locis scripsit, desumsisse certum est; haud facilè dixeris, an idem nomen in Tiberii usque principatum duraverit, nec ne. Svetonius, Claudium à Gessoriaco transmisisse, tradit. verùm, quia hic quoq; multis annis post Claudii principatum scripsit; æquè in ambiguo est, utrùm recens vocabulum, ac tum demum natum prodiderit; an verò antiquum, quod jam inde à Claudii tempestate obtinuerat. Ceterùm *Gesoriacum*, quibusdam in exemplaribus Flori, lib. I, cap. XI, legitur *Gæsoriacum.* utrùm rectè, nec ne, haud satis scio. Video tamen apud Melam, loco suprà dicto, & apud Antoninum, & in tabulâ, uno tantùm scribi *s*, GESORIACVM: item apud Ptolemæum lib. VIII, in descriptione Europæ tabulæ tertiæ Γησοριακὸν· libro verò II, in descriptione Galliæ Γισόρριακον, *Gisorriacum.* At quia barbarum fuit vocabulum, sive peregrinum; utrovis modo rectè scripseris Latinè. In tabulâ quidem mendosum est *Gesogiaco*, pro *Gesoriaco*; & apud Antoninum, uno in loco *à portu Geforigensi*, pro *Gesoriacensi*: nam apud eumdem anteà est *Gesoriaco*. In Panegyrico, Maximiano imperatori dicto, idem locus vocatur *Gesorigia*; credo inde, quòd Celticâ lingvâ dicebatur *Gesorich*, & variante dialecto *Gesorick*. Omnium corruptissimè legitur in Notitiâ imperii, portus *Apatiacus*, pro *Gessoriacus*. Pagum fuisse *Gessoriacum*, testatur Plinius lib. IV, cap. XVII:

Menapii,

Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur. Ex hoc loco magnus vir, mihique quondam amicissimus, Josephus Scaliger, in quemdam Ausonii locum commentans; *Pleraque*, inquit, *Gallia olim non solùm per civitates, sed per pagos habitabatur. sic apud Plinium pagus Gessoriacus intelligitur non de uno vico, sed de magno modo agri, atque adeò de unâ gente, quantumvis numerosâ. nam sine dubio totus ille tractus, qui pertinet à Normannis Belgis ad Bononiam, dicebatur Gessoriacus pagus. Bononiam verò Gessoriacum dictam fuisse, charta notitiæ imperii facile declarat. in eâ enim scriptum*, Gessoriaco, quod nunc Bononia. *Ne credas, umquàm Bononiam Gesoriacum dictam fuisse: semper enim eam adpellationem habuit. Sed esse urbem seu civitatem pagi Gessoriaci. Sic posumus dicere Bituriges Vibisci, quod nunc Burdigala: non quòd Burdigala sit Bituriges Vibisci; sed quòd Biturigum Vibiscorum. Sic Bononia non est Gesso-* 10 *riacus: sed Gesoriaci pagi.* Hæc uti satis probentur, vehementer ego vereor. Ac primùm certè in eo satis enormiter erratum, quòd Morinorum fines ad Normanniam usque extenduntur. nam & Ambiani, & Atrebates quondam, post verò hos Brianni, & Oromansaci, inter Normanniam ac Bononiam, litus oceani accoluerunt. Burdigalam posse adpellari *Bituriges Vibiscos* quia fuit Biturigum Vibiscorum, id equidem facilè concesserim; quando etiam alia per Galliam opida posteriori sæculo ipsarum nationum nominibus adpellata fuisse, suprà ipse ostendi. verùm id eâ ratione istis in opidis factum, quia suæ quodque nationis fuêre capita: quod de Bononiâ haud temerè adfirmaveris: quidpe Ptolemæus, præcipua cujusque nationis opida per omnem Galliam enarrans, in Morinis unam recenset Tervannam; ceu & ipsam nationis suæ caput. unde in libello etiam provinciarum 20 civitatumque Galliæ, *Morinûm* adpellatur *civitas*, alia ab *civitate Bononiensium*; quemadmodùm in eâdem provinciâ Belgicâ secundâ, *Remorum, Suessionum, Veromanduorum, Atravatum, Salvanectum*, & *Ambianensium civitates*, suæ quodque nationis capita. Tum verò opida illa, quæ nationum suarum nominibus adpellata fuerunt, antiqua sua ac propria vocabula prorsus amiserunt: quod de Bononiâ nullo modo dici potest. multo quidpe recentius Bononiæ vocabulum, quàm Gessoriaci. Sed vocem *pagus*, sæpè *vicum* antiquis scriptoribus significare, vulgò notum est. *Gessoriacum* locum fuisse, sive vicum, ædificiis constructum, ad quem commodissimus in Britanniam trajecturis portus; non verò regionem integram, latè patentem; testatur disertè contra Scaligerum Svetonius, prædicto in 30 loco; *A Massiliâ*, inquiens, *Gessoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit.* item Florus dicto lib. I, cap. XI; ubi comparationem facit inter primordium imperii Romani & summum ejus fastigium: *Idem tunc Fæsulæ, quod Carræ nuperi; idem nemus Aricinum, quod Hercynius saltus; Fregellæ, quod Gessoriacum; Tiberis quod Euphrates.* Locum scilicet cum loco, non regionem cum regione confert. *Fregellæ* autem opidum erat Latii. Sic Plinius quoque lib. IX, cap. XVI, de Britanniâ, *Hæc abest*, inquiens, *à Gesoriaco, Morinorum gentis litore, proximo trajectu*, L M; certum locum, quem posteà cap. XXIII *portum Morinorum Britannicum* adpellavit, indicare voluit, non verò regionem. adsimiliter Antoninus & tabulæ itinerariæ auctor certum locum, certis passuum millibus à proximis locis distantem, designare voluerunt; non integræ regionis tractum. sic denique Ptolemæus quoque Gisoriacum suum, Πόρτον Μορίνων, id est, NAVALE MORINORUM: quod vocabulum non toti latioris 40 regionis tractui, sed certo portui attribuere voluit. Notandum heic tamen in Ptolemæo; quemadmodùm mirus in reliquis etiam Galliæ ordinandis turbator, sic Icio quoque promontorio perperam Gisoriacum navale eum postposuisse.

Cetertùm celeberrimum frequenti è Galliâ in Britanniam commeatu fuisse hunc vicum, ex quo Claudius imperator magnam insulæ partem Romano imperio subjecit, splendidisq; ædificiis, quibus Romanorum duces, legati, ac præfecti insulæ exciperentur, exornatum, haud dubium est. quapropter ad hunc etiam locum pertinere arbitror, quæ Plinius, lib. XII, cap. I, de Morinis narrat, his verbis: *Sed quis non jure miretur arborem, umbræ gratiâ tantùm, ex alieno petitam orbe? Platanus hæc est: per mare Ionium in Diomedis insulam, ejusdem tumuli gratiâ, primùm invecta; inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italiæ: &* 50 *jam ad Morinos usque pervecta; ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes vectigal & pro umbrâ pendant.* Ex dictâ celebritate pagus tandem evasit opidum, jam secundùm mutato nomine, BONONIA dictum. quod nomen primi scriptorum retulerunt, Eutropius, lib. IX, in vitâ Diocletiani imperatoris; auctor tabulæ itinerariæ; & Marcellinus lib. XX, Constantio Augusto X, Iuliano III Coss. id est, anno Christi CCCLX. Panegyricus incerti auctoris. Constant. Aug. dictus, disertè id *Bononiense* adpellat *opidum*: & prædictus Olympiodorus in historiâ Honorii senioris, & Theodosii, Honoriique junioris, πάλιν; ut suprà relatum: eodemque vocabulo Sozomenus lib. IX, in eâdem historiâ. hinc in libello provinciarum

ciarum civitatumque Galliæ, inter primarias Belgicæ secundæ civitates computatur *civitas Bononiensium*, proxima à civitate Morinùm, quæ fuit *Tervanna*. ut mox infrà ostendetur.

At postquàm Bononiam fuisse Gessoriacum, eumdemque Icium portum, Cæsarem-que hinc Dubrim adpulisse, satis abundéque ostensum est; de distantia nunc etiam inter hæc loca, quia tam diversa auctores tradere videntur, paucis indicandum. Nulla sanè ratio erat, cur Cæsaris eâ de re fides in dubium vocaretur; quando is imperator Rom. exercitus, ipse oculis suis lustravit, & quater fretum hoc ultro citroque cum exercitu emensus est. Ego equidem, quum sæpius idem ultro citroque trajicerem, diligentiori curâ latitudinem ejus notavi. ac nuper, quum hæc eadem commentantem, generis nobilitate, rerum multarum usu, & animi prudentiâ splendidissimus Thomas Wallerus, piæ memoriæ, equestris dignitatis vir, arcis Dubrensis & v portuum in Angliâ propræfectus, me per aliquot mensеis apud se in eâdem arce per summam humanitatem detineret; occasione eâ oblatâ, quamcuratissimè omneis, qui certiorem aliquam rationem reddere poterant, maximè verò nautas, eâ de re percunctatus sum. sic tandem ex uno atque constanti omnium ore reperi: Brevissimum intervallum inter promontorium insulæ vulgò dictum *the Nasse*, vico *S. Margaret* proximum, & promontorium Galliæ, vulgò adpellatum *Blacknes*, XXII circiter esse milliarium Anglicorum: quæ totidem respondent millibus passuum Romanorum: proximum autem trajectum, inter Caletum & Dubrin, XXVIII milliarium: commodissimum denique, inter Bononiam & Dubrim, quà Cæsar meavit, mill. XXXII: quæ æqua fermè est mensura Cæsaris. Hac igitur ratione tandem ad veram ejus de *portu Icio* mentem penetravimus: qui postmodùm *Gessoriacus*, postremò *Bononia* dictus. De cetero quod Plinium ac Dionem attinet; miror ego, neque Ortelium, neque alios illos, quibus temerè credidit Ortelius, hac de re legisse Æthicum, vel Orosium, vel Bedam. Æthicus in descriptione Europæ, & Orosius, lib. I, cap. II, sic aiunt: *Britannia habet à meridie Gallias. cujus proximum litus transmeantibus civitas aperit, quæ dicitur Rutubi portus. unde haud procul à Morinis in austro positos Menapios Batavosque prospectat.* Beda verò, in historiâ Anglorum, lib. I, cap. I, ita: *Britannia habet à meridie Galliam Belgicam. cujus proximum litus transmeantibus aperit civitas, quæ dicitur Rutubi portus: qui portus à gente Anglorum nunc corruptè Reptacestir vocatur; interposito mari à Gessoriaco, Morinorum gentis litore, proximo trajectu, milliariorum quinquaginta; sive, ut quidam scripsêre, stadiorum quadringentorum quinquaginta.* Plinii heic eum intelligere L millia passuum, & Dionis σταδίους πεντήκοντα καὶ πλεκκοσίους, nemini dubitare licet. Patet igitur ex his Æthici Bedæque verbis satis clarè, proximum illum Plinii trajectum, non inter proxima fuisse promontoria; quorum hoc in Galliâ *Icium*, illud in Britanniâ *Cantium* vocatur: sed inter duos portus, *Gessoriacum*, & *Rutupias*. quorum hunc hodiè esse opidum *Sandwich*, vel potiùs ruinas castelli haud procul siti, vulgari vocabulo *Richborrouw*, (quod veteris nominis vestigia quodam modo servat) satis validis certisque documentis à doctissimo viro, Guillielmo Camdeno, in Britanniæ descriptione, demonstratum est. Inter dictum autem castellum, & opidum Bononiam, navigatio est millium paullo minùs L. Dionis equidem, prædicto lib. XXXIX, verba de Britanniâ hæc sunt: Ἡ δὲ χώρα αὕτη ἀπέχει μὲν τῆς ἠπείρου τῆς Κελτικῆς, ἧς Μορίνες, σταδίους πεντήκοντα καὶ πεκκοσίους, τὸ στενότατον. id est: *Hæc regio abest à continente Belgicæ, quà Morini incolunt, stadiis* CCCCL, *ad minimum:* id est, si Plinianâ ratione computes, millibus passuum LVI, cum passibus CCL. Sex millia CCque passus licet ultrà, quam Plinius, addidit; tamen hanc distantiam haud dubiè de proximo trajectu inter dictos portus acceperat; quam posteà perperam duobus suprà dictis promontoriis tribuit. Ptolemæus certè, in tabulis Galliæ & Britanniæ, inter eosdem portus intervallum ponit millium passuum LIV. At verò LX millia passuum intellexisse Dionem, non dubito. suprà quidpe, in procœmio libri I, ostensum est, VII ipsum stadia cum dimidio in unum milliare contribuere. Strabonis verba, lib. VI, hæc sunt: Παρὰ τοῖς Μορίνοις ἐστὶ καὶ τὸ Ἴτιον· ὧι ἐχρήσατο ναυσὶ θυμῷ Καῖσαρ ὁ θεὸς, διαίρων εἰς νῆσον. νύκτωρ δ' ἀνήχθη, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ κατῆρε, περὶ πέμπτην ὥραν, τὰς δὲ ἑκατὸν σταδίους ἔδιωπλε πλέοντας. hoc est: *Apud Morinos est & Itium; quo navali est usus divus Cæsar, quum in insulam transmitteret. Solvit autem noctu: & postridiè circa horam* IV *adpulit ad insulam; navigatione* CCCXX *stadiorum perfectâ.* Hæc equidem partim falsa, partim satis rectè ac verè memorata: modò rectè ab Ortelio & aliis intellecta fuissent. Cæsar, ut suprà retuli, tradit, se *horâ circiter diei* IV *Britanniam attigisse*; nempe ad Dubrensem portum, ut suprà ostensum. hinc verò se *horâ* IX *circiter millia pass.* VIII *progressum, aperto ac plano litore naveis constituisse, militemque exposuisse*; id est, ad suprà dictum castellum *Sandouwne*, quod VIII millibus à Dubrensi portu abest. Ab Icio, sive Bononiensi portu, XXXII esse dixi millia ad Dubrim.

his igitur VIII illa si addas: habebis numerum millium in universum XL; quæ sunt stadia CCCXX Strabonis. In eo itaque à Strabone erratum, quòd duos diversos Cæsaris adpulsus in unum primum confudit. Diodori error multo maximus est: qui Cantium promontorium C tantùm stadiis, id est, millibus XII, cum passibus IO, à continente Galliæ abesse scribit, in lib. V. Sed de Icio portu, & trajectu inter Galliam Britanniamque, satis.

Nunc reliqui quoque duo illi portus, eidem Cæsari memorati, indicentur. Hi non tam portus erant commodi atque celebres, quàm litora portuosa, ubi exigente necessitate naves statui poterant. quæ nunc etiam non nisi à piscatorum navigiis frequentantur. De his sic Cæsar comment. IV: *Navibus circiter* XXC *onerariis coactis, contractisque* in Icium portum, *quot satis esse ad duas legiones transportandas existimabat; quidquid præterea navium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectis, distribuit. huc accedebant* XVIII *onerariæ naves, quæ ex eo loco millibus passuum* VIII *vento tenebantur, quò minùs in eumdem portum pervenire possent: has equitibus distribuit.* ac mox: *P. Sulpicium Rufum legatum, cum eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere jussit. His constitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertiâ ferè vigiliâ solvit; equites in ulteriorem portum progredi, & naves conscendere, ac se sequi jussit.* & posteà, eodem comment. *His rebus pace firmatâ, post diem quartum, quàm est in Britanniam ventum, naves* XVIII, *de quibus suprà demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiori portu leni vento solverunt.* En; quem paullo antè *ulteriorem*, posteà *superiorem* adpellat portum: videndum igitur, quænam superior, quæ item inferior regio ei dicatur. Verbis modò citatis hæc continuò subtexit: *Quæ quum appropinquarent Britanniæ, & ex castris viderentur: tanta tempestas subitò coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset: sed aliæ eódem, unde erant profectæ, referrentur; aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propiùs solis occasum, magno sui cum periculo, dejicerentur.* comment. autem V; *Insula*, inquit, *naturâ triquetra. cujus unum latus est contra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium,* (id est, *promontorium Cantium*, suprà dictum; nunc vulgo *the Nasse*, prope Dubrim) *quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur, ad orientem solem; inferior* (nunc *The landes end*) *ad meridiem spectat: hoc latus tenet circiter millia passuum* IO. *alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem solem: quâ ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quàm Britannia; sed pari spatio transmissus, atque ex Galliâ est in Britanniam.* & mox: *Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio,* IOCC *millium passuum. tertium est contra septemtrionem: cui parti nulla est objecta terra; sed ejus angulus lateris maximè ad Germaniam spectat: huic millia passuum* IOCCC *in longitudinem esse existimatur.* Quantum ego hinc inde ex auctoribus colligere queo, ea dabatur antiquis temporibus Britanniæ insulæ à geographis figura, uti occiduum latus, maximè verò angulus, quod *Bolerium promontorium* Ptolemæo, nunc vulgò accolis *The landes end*, id est, *Finis terræ*, adpellatur, Hispaniam spectarent: quâ ratione dictum latus in occidentem brumalem, angulus verò in meridiem deducebatur. id quod ex dictâ Cæsaris descriptione clarè patet; clariúsque noscitur è Strabonis lib. IV: Ἡ δὲ Βρεττανικὴ τρίγωνός πώς ἐστι τῷ σχήματι· ἡ δὲ βάβλη ἡ τὸ μέγιστον αὐτῆς πλάτος τῇ Κελτικῇ, ἧς μήκους ἐστὶ παραβάλλον, ὅτ' ἐλλείπειν. ἔστι δὲ ὅσον τετρακισχιλίων καὶ τριακοσίων ἑκάτερον· τὸ τε Κελτικὸν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν ἕως Ῥιπῶν μέχρι τοῦ βόρεια τῶν Πυρήνης ἄκρα, τὰ κατ' Ἀκουιτανίαν· καὶ τὸ ἀπὸ Καντίου, ἧς κατ' ἀνατολὰς τῶν ἐκβολῶν ἕως Ῥιπῶν, ἐωθινώτατόν σημεῖόν τῆς Βρεττανικῆς, μέχρι πρὸς τὸ ἑσπέριον ἄκρον τῆς νήσου, τὸ κζ' τῶν Ἀκουιτανίαν καὶ τῶν Πυρήνων ἀπεικάζον. Hoc est: *Britannia figuræ est triquetra. latissimum ejus latus juxta Galliam protenditur, longitudine nec majori, nec minori: utrumque enim latus* IVCIO & CCC *vel* CCCC *stadia porrigitur: Gallicum, ab Rheni ostiis, usque ad septemtrionalem Pyrenæi excursum, juxta Aquitaniam; Britannicum verò à Cantio (quod punctum Britanniæ maximè orientale est, Rheni ostiis oppositum) usque ad occidentalem insulæ excursum, juxta Aquitaniam Pyrenæo objectum.* Hæc satis imperitè, ut innumera alia eo sæculo. sed multo tamen ignorantiùs ea, quæ posteà de Hiberniâ sequuntur, in hisce verbis: Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι περὶ τὴν Βρεττανικὴν νῆσοι μικραί. μεγάλη δ' ἡ Ἰέρνη, πρὸς ἄρκτον αὐτῆς βεβλημένη, παραμήκης μᾶλλον ἢ πλάτος ἔχουσα. id est: *Sunt & aliæ circa Britanniam insulæ parvæ, & magna Ierna, versùs septemtriones juxta Britanniam porrecta, latior quàm longior.* Sic & Pomponius Mela, lib. III, cap. VI. *Supra Britanniam Iverna est, penè par spatio; sed utrimque æqualis, tractu litorum oblonga.* Sed Cæsaris mens de Britanniæ insulæ positu quò clariùs perspiciatur, figuram heic triquetram, lateribus in sua quoque millia descriptis, adponam.

SEPT.

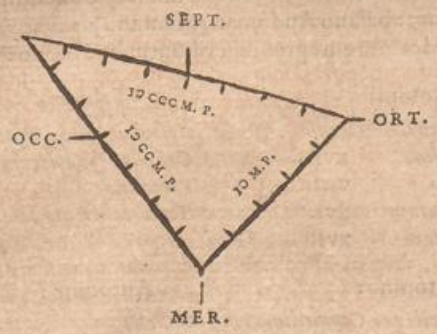

Tertius heic angulus, inter ſeptemtriones occaſumque ſolis Cæſaris ex ſententiâ poſitus, quomodò Germaniam ſpectaverit, quod ille tradit, equidem ego haud video. Ita ſanè; quammaximè Germaniam (intellige veterem, in Norvagiâ) ſpectat, apud Orcades inſulas, ſi verum germanumque toti inſulæ tribuas ſitum. unde rectiſſimè Tacitus, in vitâ Agricolæ: *Britannia ſpacio ac cælo in orientem Germaniæ, in occidentem Hiſpaniæ obtenditur: Gallis in meridiem etiam inſpicitur: ſeptemtrionalia ejus, nullis contrà terris, vaſto atque aperto mari pulſantur.* Sed & ipſe Cæſar ſcire poterat, Germaniam non in occaſum æſtivi ſolis à Rheni oſtiis proſpicientibus eſſe ſitam, Britanniæque ab ſeptemtrionibus obtenſam: modò paullo diligentiùs ea, quæ erant perſcribenda, cum animo reputaſſet. At de incuriâ ejus in conſcribendis commentariis ſuis alibi commodiore loco eſſe poterit ſermo. nunc ad inſtitutum revertor. Cæſar igitur, dum inferiorem vocat angulum, qui in meridiem proſpicit: alterum illum, qui in orientem versùs eſt ad Cantium, ſuperiorem ſeſe intellexiſſe, liquidò indicat: & quia ea inſulæ pars, quæ propiùs eſt ſolis occaſum, inferior eidem dicitur; ſuperior haud dubiè eſt quæ in ortum ſpectat. unde jam concludo, ſuperiorem ſive ulteriorem ab Icio ſeu Bononiâ portum itidem fuiſſe versùs ortum; vel potiùs ſeptemtrionem: non attollitur enim litus hoc, à Bononiâ & meridie procedendo in ortum, ſed ſeptemrionem. & quia VIII millibus paſſuum inde diſſitum tradit, haud dubito, quin idem fuerit, quem nunc in comitatu Bononienſi vulgò incolæ dicunt *le havre d'Ambletœul*, id eſt, *portum Ambletœlienſem*. Hinc jam eſt, quod Cæſar XVIII *onerarias naveis ex eo loco millibus paſſuum* VIII *vento detentas* fuiſſe ait, *quò minùs in eumdem portum pervenire poſſent*. ſcilicet vento, qui versùs ſeptemtrionem in Britanniam navigantibus, & mox Cæſari, operam dabat, tenebantur, quò minùs versùs meridiem in Icium portum navigare quirent. Hæc igitur de ſecundo portu.

De tertio in commentar. IV, quum ex inſulâ in continentem regrederetur Cæſar; *Ipſe idoneam*, inquit, *tempeſtatem nactus, paullo poſt mediam noctem naveis ſolvit. quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt. Ex his onerariæ duæ eoſdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt; ſed paullo infrà delatæ ſunt.* Eosdem portus, id eſt, Bononienſem & Ambletœlienſem capere nequiverunt; ſed paullo infra Bononiam delatæ ſunt. Proximus infra Bononiam, versùs meridiem, portus eſt in ore fluminis Cancii, ad quod hodiè opidum vulgari vocabulo *Eſtaples*. in hunc duas iſtas naveis delatas opinor. Hinc igitur *ex navibus*, ut inquit Cæſar, *quum eſſent expoſiti milites circiter* CCC, *atque in caſtra*, Bononiam, *contenderent; Morini, quos Cæſar, in Britanniam proficiſcens, pacatos reliquerat, ſpe prædæ adducti, primò non ita magno ſuorum numero circumſteterunt: ac, ſi ſeſe interfici nollent, arma ponere juſſerunt. quum illi, orbe facto, ſeſe defenderent, celeriter ad clamorem, hominum circiter millia* VI *convenerunt. Quâ re nuntiatâ, Cæſar omnem ex caſtris equitatum ſuis auxilio miſit. Interim milites impetum hoſtium ſuſtinuerunt, atque ampliùs horis* IV *fortiſſimè pugnaverunt: &, paucis vulneribus acceptis, complureis ex his occiderunt. Poſteà verò quàm equitatus in conſpectum venit; hoſtes, abjectis armis, terga verterunt: magnusque eorum numerus eſt occiſus.*

Hi igitur tres ſunt Morinorum portus, à Cæſare memorati. de quibus in univerſum ſic comment. V, quum ſecundò in Britanniam trajecturus eſſet: *His rebus geſtis, Labieno in continente cum* III *legionibus & equitum millibus* II *relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariæ provideret*; & quæ ſequuntur.

Ceterùm opida Cæſaris ævo Morinos nulla habuiſſe, jam antè oſtenſum eſt. poſt Cæſarem primum memoratur Ptolemæo Ταρουανα, TARVANNA; quod apud Antoninum aliàs TARVENNA, aliàs TAROVENNA, in tabulâ TERVANNA adpellatur. Deſtructi

per Carolum Quinctum imperatorem vestigia hodiéque visuntur in Artesiâ, ad Legiam flumen, VII mill. passuum ab Fano Audomari, nomine *Teroanne*.

Itinera porrò per Morinorum agros describuntur hoc modo:

Antonini;		Tabulæ;	
A portu Gesoriacensi		*Gesogiaco, quod nunc Bononia*	
Tarvenna	XVIII.	*Castello Menapiorum*	XXIIII.
Castello	VIIII.	*Virovino*	XII.
Viroviacum	XVI.	*Turnaco*	XI.
Tornacum	XVI.		

Antonino:		Antonino:	
A Castello per Compedium Tornacum usque:		*Castello*	
Minariacum	XI.	*Menariacum*	XI.
Tornacum	XVIII.	*Nimetacum*	XVIII.
		Camaracum	XIII.

Ex his in Morinorum agro fuerunt, præter *Gesoriacum* & *Tarvennam*, jam antè dicta, *Castellum*, *Menariacum*, & *Viroviacum*.

CASTELLUM hodiè nomen servat, paullo tamen emollitum, *t* in *s* mutato, vulgò *Cassel* dictum. Romanorum id esse opus, ipsum nomen Latinum prodit. Ab hoc ad Gesoriacum millia sunt XXXIV, ad Tervannam XIV. in primo igitur Antonini itinere X corruptum est in V: & in primo item tabulæ tertium X interiit.

MENARIACUM, inter *Castellum* & *Nemetacum*, hodiè esse vicum in lævâ Legiæ amnis ripâ, Germanis *Merghem*, Gallis *Merville* dictum; cùm nomen, tùm itineris tractus indicant: nec dissentit intervallum XI millium passuum, quæ sunt hodiè inter *Cassel* & *Merghem*. hinc verò quum *Nemetacum*, id est, *Arras* usque, millia numerentur circiter XXVII, alterum X in Antonino intercidisse certum est. ab eodem vico ad Tornacum usque millia sunt XXX; pro quibus mendosè itidem in Antonino XVIII. In tabulâ *Castello* adposita est vox *Menapiorum*. quam vitiosam esse, etiam alii ante me animadverterunt: vertendamque censuerunt in *Moninorum*; haud dubiè opinati, uti illud in Menapiis ad Mosam dictum fuit *Castellum Menapiorum*; sic hoc in Morinis cognominatum fuisse *Castellum Morinorum*. Verùm horum ego opinioni haud temerè subscripserim. nam quanta adfinitas seu similitudo inter duo ista gentium vocabula? nisi fortè has literas M.... *orum* in utroque pareis esse contendas. quæ tamen neque ipsæ fortassis sic fuêre in archetypo. Ego scriptum fuisse censeo *Menariacum*, quemadmodùm apud Antoninum in eodem itinere à Castello per Compendium Tornacum usque. nam in sequenti etiam itinere à Castello Camaracum est *Menariacum* per *e*. Numerum quoque inter duas istas voceis *Castello* & *Menariacum*, X vel XI millium, ut apud Antoninum, interpositum fuisse haud dubito. M. Velseri heic minimè omnium placet sententia; qui omnino in tabulâ *Castellum Menapiorum* legendum eo argumento adserit, quòd olim hoc tractu *Menapiscus* fuerit *pagus*; quod ille Divæo, quem & nos suprà citavimus, credidit. *Menapiscus* heic suumquàm fuit *pagus*, certè tempore auctoris tabulæ nondum fuit. quod vel ex uno satis patere puto Marcellino: cujus ætate, quamquàm Franci Mosam transgredi cœperint, tamen major Menapii agri pars incolis suis etiam tum mansit. & licet pulsi tunc fuissent, poterant in proximos Betasiorum vel Morinorum agros concedere. in extremos horum fineis, versùs reliquam Galliam & occidentem solem, confugere haud opus habebant: nec facilè eò usque ab incolis intromissi fuissent. nec Romanis quidem omnium harum terrarum dominis, eò eos conferendi ulla fuit causa.

VIROVIACUM nunc esse vicum, eidem Legiæ amni adpositum, nomine vulgari *Werveke*; cùm nomen, tùm situs produnt. ipse namque Antoninus, dum compendiosum à Castello Tornacum usque iter per Menariacum designat; eo ipso illud per Viroviacum, cujus antè meminerat, longinquius esse indicat. In tabulâ, eodem itinere corruptam esse vocem *Virovino*, pro *Viroviaco*, nemini dubium esse potest.

De cetero, Notitia imperii militeis habet *Cortoriacenses*. quos cognomentum traxisse ab opido Morinorum, quod, prædicto amni impositum, olim Romanis dicebatur CORTORIACUM, nunc verò vulgò Germanis incolis adpellatur *Cortrijck*, Gallis *Courtray*; nemo ambigit.

In eâ-

In eâdem Notitiâ hæc leguntur verba: *Sub dispositione viri spectabilis, ducis Belgicæ secundæ: Equites Dalmatæ Marcis, in litore Saxonico.* Hic locus, cui nomen MARCI, haud dubiè is est, qui hodiéque, paullo supra portum Ambletœlienſem, dicitur vulgari vocabulo *Marquiſe.*

CAP. XXIX.

De TOXANDRIS, *ſive* TAXANDRIS.

SElandicas insulas Mattiacorum quondam incoluisse gentem, vulgus geographorum hujus ætatis ingenti errore (quo summos etiam implicitos video viros) statuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia auctor noster, in libro de Germaniâ, sermonem de Mattiacis conjungit cum sermone de Batavis; quos Rheni amnis insulam ad mare oceanum tenuisse, constat. Horum opinio quamfalsissima infrà, lib. III, in Mattiacorum descriptione, pluribus argumentis disturbabitur. nunc veros dictarum insularum antiquos incolas ostendere conabor.

Trans Morinos igitur Menapiosque, quà nunc Selandicæ atque Hollandicæ sternuntur citra Mosæ ostium insulæ, populi olim incoluêre, quorum Cæsar meminit belli Gallici Comment. VI, his verbis: *T. Labienum, cum legionibus* III, *ad oceanum versùs, in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficiſci jubet.* & paullo pòst, eodem commentario, eâdemque historiâ de Ambiorige Eburone: *Sed certè, clàm dimiſſis per agros nuntiis, ſibi quemque conſulere juſſit. quorum pars in Arduennam ſilvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in inſulis ſeſe occultaverunt, quas æſtus efficere conſvêrunt.* Obstrepit heic sæpè suprà dictus chorographus, adversarius noster, his verbis: *Sanè iis ex Cæſaris verbis intelligi videntur inſulæ, quo modò ob æſtum & maris receſſum ſupra aquas exſtarent; modò ob ejusdem æſtus acceſſum infra undas contectæ laterent: cujusmodi loca à populis non incoli, ſed ad breve tantùm tempus effugia incolentibus præbere poſſunt. Quin & priori teſtimonio tantum abeſt, ut ullam Cæſar mentionem faciat gentium, quæ iis in inſulis eſſent, ut ne Menapiorum quidem ditionem ipſam, ſed partes tantùm, quæ Menapios attingerent, à Labieno aditas innuat.* Ecquid tu credis, mi homo, Selandicas insulas Cæsaris temporibus maris accessibus totas fuisse operras; an verò alias tibi fingis insulas, oceano nunc planè absorptas? Neutrum temerè adnueris. nam hoc ex Batavorum insulæ longitudine, quam eamdem ferè, ut olim fuit, etiamnunc manere, infrà patebit, falsum esse convincitur: illud ne puer incola crediderit, cui notum, plùs in dies invectum fuisse hactenus oceanum, quàm avectum. Labienum ipsas insulas Selandicas non ingressum, si ita vis, concedam tibi. at quid inde? an insulæ igitur fuêre sine incolis? Non sequitur. Si ab incolis habitatæ; quæro à quibus? an non ab iis, quos heic *Cæſar oceano* facit *proximos, in inſulas ſeſe occultanteis?* Omnino sic arbitror. nam alienos facit à Menapiis; & ubi Morinos intelligit, hoc nomine eos indicare ubique solet. Quomodò autem sese homines in illis tuis insulis occultare potuerunt, si ipsæ insulæ vix IV, vel V horis supra undas exstiterunt? Egregium miseris suffugii solamen, quos post V horarum spatium Labienus, in litore cum legionibus operiens, undis interire visurus, aut egredienteis armis suis trucidaturus erat. Sed missum te facio. ad mea revertor. Nomen Cæsar dictis insulis nullum tribuit. at Plinius lib. IV, cap. XVII, TOXANDROS incolas adpellat. quod nomen an Cæsaris etiam ævo obtinuerint, nec ne, haud facilè dixerim. Plinii verba hæc sunt: *Gallia omnis, Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè diſtincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica.* & posteà: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus; deinde Menapii, Morini.* scilicet *extrà à Scaldi*, inquit, quia anteà Scaldi provinciam Belgicam finiverat. extra Scaldim Germani incolebant Cisrhenani; in quibus Toxandri. unde eodem libro antè, cap. XIII, *Totum autem*, inquit, *hoc mare, ad Scaldin uſq; fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* Et quamvis paullo obscurior iste de Toxandris, cap. XVII, sermo; tamen, quia Menapii extra Scaldin, primùm ad Rhenum, dein verò, ingressis huc Sicambris, ad Mosam usq; fuerunt; Toxandros quoque inter eadem flumina incoluisse credere fas est. quin etiam mox infrà, Gugernos ac Batavos in Belgicâ provinciâ recenset; qui tamen & ipsi extra Scaldin fuêre. *Rhenum autem*, inquit, *accolentes Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni.* Populi igitur, quos in oceani insulis recenset Cæsar, nulli alii fuerunt, quàm qui à Plinio, nomine TOXANDRI, in litoralibus computantur, inter Batavos, Menapios, ac Morinos. Ad dicta Plinii verba ita contra me notat chorographus: *Quibus Plinii verbis quid aliud efficiatur, non video, niſi Toxandros ſtatim à Scaldi oceanum & Menapios*

versùs egisse; Menapios inquam, qui Mosæ & Rheno propiores tunc agebant. Fatetur intra Scaldim Mosamq; coluisse ad oceanum Toxandros; Selandicas tamen tenuisse insulas, totâ eâ disceptatione negat. quæro igitur, quinam populi eas tunc incoluerint? nam præter Toxandros nulli heic ab auctoribus nominantur, nisi Batavi, Menapii & Morini. quorum tamen nullos ibi locare audet. nequidquàm igitur obloquitur. Cattos incoluisse, videat, quomodò nudâ vocabuli similitudine, quæ est in loco *Cats*, satis probare queat. eâdem quidpe ratione alius, *Marsos Semnones, Saxones, Frisios, Theuringos*, Germanicas genteis ab Italiæ *Marsis*, Galliæ *Senonibus*, Asiæ *Sasonibus* ac *Phrygibus*, Thraciæ *Tyragetis* deduxerit. Menapios attigisse istos insulanos, disertè testatur Cæsar, loco prædicto. Morinis item fuisse finitimos, patet ex his verbis: *Quorum pars in Arduennam silvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt.* nam in Arduennam silvam fugerunt Nervii; ad quos silva pertinuit: in continenteis paludes Menapii ac Morini; quorum eas fuisse, suprà demonstratum est. Limiteis igitur ego statuo Toxandris, ab occasu solis æstivi, oceanum: à septemtrione Mosæ antiquum alveum; quo à Batavis disterminabantur; ut fusiùs infrà docebitur: ab ortu & meridie flumina & euripos, quibus dictæ Selandicæ Hollandicæque insulæ à proximâ continente separantur. *In insulis sese occultaverunt*, inquit Cæsar, *quas æstus efficere consvèrunt.* continens igitur fuit anteà terra Selandia; nec nisi majoribus oceani æstibus interfusa: id est, accessu maris fiebant insulæ; recessu iterum continens: quod, verbum *consvèrunt*, disertè indicat. Sic & Diodorus lib. v, de Vecti & aliis inter Britanniam Galliamque insulis, sub Augusto imperatore scripsit: ἴδιον δέ τι συμβαίνει περὶ τὰς νήσους τὰς μεταξὺ κειμένας τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Βρεττανικῆς. κατὰ μὲν γὰρ τὰς πλημμυρίδας καὶ μεταξὺ πορθμὸν πληρωθέντα, νῆσοι φαίνονται· κατὰ δὲ τὰς ἀμπώτεις, ἀποῤῥεύσης τῆς θαλάσσης, καὶ πολὺν τόπον ἀναξηραινούσης, θεωρεῖται χερρόνησοι. hoc est: *Peculiare autem quiddam accidit insulis hisce vicinis, quæ Europam Britanniamque interjacent. nam freto interjecto per æstus inundationem aquis oppleto insulæ adparent. decedente verò per reciprocationem mari, ingens loci spatium aquis defectum peninsularum speciem reddit.* Sive igitur Diodorus inter alias, Selandicas quoque intellexerit insulas, sin minùs; eadem certè earum tunc fuit species. unde nunc etiam Vectis insulæ, & Selandicarum eadem est conditio. Huic tamen verbo *consvèrunt* adversari videntur alia Cæsaris verba comment. IV super Rheno amne perscripta: *Vbi oceano adpropinquat, in plureis diffluit parteis, multis ingentibusque insulis effectis; quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur: multisque capitibus in oceanum influit.* His verbis insulas Selandicas, hisque proximas Hollandicas, ipsiusque Hollandiæ Geldriæque parteis, quæ Batavorum fuit insula, intelligi, haud obscurum est. multas enim ingenteisque ait insulas Rhenum efficere; quæ nullæ aliæ esse possunt. At unam solam Batavorum insulam effecisse flumen id Cæsaris ævo, Vahalisq; alveo & Mosæ ostio ab meridie terminatum fuisse, nec ultrà quidquam ei in Selandicis insulis tributum; ex Plinio ac Tacito certis, ut pòst monstrabitur, documentis colligas. Quid igitur ille multas? nec multas solum, sed ingenteis? Non me fugit, jam dudum imperitiores quosdam veteris geographiæ historiæque verba hæc ad totam Hollandiam Geldriæque partem, quatenus Isalâ amne terminantur, & insulas Hollandiæ septemtrionalis, Frisiæque, *Texel, Flieland, Schelling, Ameland*, flectere; his maximè verbis ductos: *Ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur:* quod insulæ tribuunt, quæ vulgari vocabulo dicitur *Eyerland*, id est, *Ovorum terra.* At meminisse eos oportuit, multis annis pòst, quàm Cæsaris conscripti fuerunt commentarii, Drusum fossam Rhenum inter Isalamque amneis duxisse; quâ tandem ista Hollandiæ Geldriæque pars Rheno, velut insula, inclusa fuit. Si igitur Drusus primùm inclusit, quî somniare Cæsar potuit, Drusum id facturum; insulasque ibi fore, quarum una nunc *Eyerland* adpellatur? Respondere ad hæc voluit chorographus, Cæsaris hisce verbis præmissis: *Mosa profluit ex monte Vosego, qui est in finibus Lingonum, & parte quâdam Rheni receptâ, quæ adpellatur Vahales, insulam efficit Batavorum: neque longiùs ab eo millibus passuum* LXXX *in oceanum influit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur; & ubi oceano adpropinquat, in plureis diffluit partes; multis ingentibusque insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur) multis capitibus in oceanum influit.* Quibus jam chorographus addit: *Notandum, bis in oceanum deduci Rhenum; primò à parte Vahalis cum Mosâ, atque inde à parte alterâ seorsim multis capitibus: ubique & insulas illas, & nationes ovis avium victitantes nominari.* Ecquid tu putas in descriptione Rheni primum illud divortium, quod est ad munimentum Schenkianum, Cæsarem voluisse præterire? Iam sanè magis incurio-

sum

curiosum eum facis, magisque supinum, quàm volueras. Ubi verò illa *multa* Rheni capita infra hoc divortium? ubi *multæ* & *ingentes* insulæ? aut cur illa à posterioribus auctoribus, Melâ, Plinio, Tacito, & aliis, quorum temporibus jam dudum Romani has oras præsidiis tenuerunt, non memorata? Nam cuncti aut duo tantùm, aut tria in universum ostia referunt; unum ipsius Rheni, alterum Mosæ, tertium Flevi, quod post Cæsaris ævum accessit. Elices heic medii Rheni obtrudis, nescio quos: maximè tamen Vectam. sed an tu ignoras, quam ob causam Drusus inter Rhenum & Isalam *novi & immensi operis* (teste Svetonio) egit fossam? nempe, uti lacum æstuariaque Frisiorum ad Amisiæ usque os navigare classibus posset. Si igitur Vecta jam Cæsaris ævo haud perinde modicus, ut à latissimo etiam tunc medii Rheni alveo divortebatur; haud opus erat Druso *immenso opere* novum parare meatum in tenui amni Isalâ. Infra Vectam si fuisse ais *multa* illa *capita*: operam lusit Corbulo in novâ fossâ xx circiter mill. pass. inter Rhenum Mosamque agendâ. de quâ quàm proba sit tua sententia, suo loco videbimus. Cæsaris supinam negligentiam & mirandam incuriam cùm jam anteà sæpè notaverim, sæpiusque infrà notavero; tum heic maximè ex eo perspicitur, quòd Mosam potiùs dixerit Batavorum efficere insulam, quàm Rhenum: quum tamen ille ore tantùm suo eam attigerit, ut infrà patebit. Atque equidem credo, non eum tantùm Batavorum agrum Cæsarem intellexisse, qui erat in insulâ Rheni; sed & eum, qui extra Rhenum, seu Vahalem: cujus totum latus meridionale claudebat Mosa; ut infrà ostendam. In his igitur, & innumeris aliis, quum tam enormiter erraverit, vel supinum egerit Cæsar; quid mirum, si Asinio apud Strabonem credamus, malè feciſse eum atque imperitè, dum Rheno plura duobus prodiderit capita. Nugæ igitur sunt illæ tuæ superiorumque scriptorum de insulâ ovorum, quæ vulgò dicitur *Eyerland*; nugæ, inquam, & mera historiæ antiquæ ignorantia. aliter Cæsar interpretandus erat, cumque ceteris auctoribus conciliandus. Conciliatio autem facilis est. res sic se habet. Primùm Cæsarem has parteis umquàm ipsum adisse, haud usquam è commentariis ejus aliove scriptore ostenderis. non adisse sese, testatur ipse hoc verbo, *existimantur*. nam si ipse adisset, rem suis ipsius oculis compertam audacter ac liquidò adfirmare potuisset; non verò vulgi opinione definire. Tabulam tamen habuisse videtur chorographicam, quâ Galliæ regiones descriptæ fuerunt. quâ inspectâ, quum crebris æstuariis Toxandrorum solum distinctum foret; quorum quædam Mosæ etiam jungebanrur, Mosa autem Vahali, Vahales Rheno: cuncta ista æstuaria, Rheni alveos esse existimavit: per quos in parteis diffluere amnem, multisq; capitibus in oceanum influere dixit. Eodem autem errore, ex inspectione tabulæ chorographicæ hausto, Scaldis ostium ab Mosæ ostio non distinxit; sed, quum flumina hæc æstuariis inter se jungerentur, *Scaldem influere in Mosam* tradidit comment. VI. quod & ipsum miror chorographum istum pro Cæsare defendere haud conatum. Eodem item tabulæ chorographicæ errore Ptolemæus Mosæ ostium aliud statuit ab tertio Rheni ostio sive occidentali; quod verum ac unicum Mosæ est ostium: nec uspiam Mosam Rheno junxit. quidpe tabulam ejus, quâ Gallia describitur, si diligentiùs inspicias; alveum Mosæ descriptum deprehendas hoc tractu: A flumine, quod vulgò nunc *Dommel* adpellatur, juxta vicum *Bochoven*, veteri Mosæ alveo. quem *d'oude Mase* vulgò vocant, ad opidum usque *Gertrudenberg*: inde ripâ lævâ, quæ est ab hoc opido versùs occasum: mox euripo, vulgò *de rode Faert* dicto: dein alio euripo, vulgò *de Crammer:* mox item alio, vulgò de *Sype*. hinc tandem vero Scaldis nomine atque alveo, qui est inter insulas Selandiæ *Schouwen* & *Noort-Beverland*; atque inde inter dictam insulam *Schouwen* & *Walcheren*, ejusdem Scaldis alveo & ore, quod *Roompot* vulgò vocatur. Hac igitur ratione Mosæ nomen tradidit Scaldis ostio: Scaldis autem, quod illi *Tabuda* est, alveo, qui pars Scaldis nunc vulgò *de Honte* fluvius dicitur; & freto, quod est inter *Walcheren* insulam & proximam Flandriæ continentem. Eodem etiam errore tabulæ chorographicæ deceptus Plinius, Scaldis ostium idem cum Ptolemæo facere videtur: Scalde enim Morinos, ut antè ostensum, à Germanis Cisrhenanis, quorum extremi Toxandri, distinxit: Cæsar autem omneis istos iinsulanos à Morinorum nomine segregat. Sed Cæsari, qui primus Romanorum harum partium descriptionem Romanis vulgasse videtur, quamvis tabula geographica imposuerit, uti æstuaria à veris fluminum alveis discernere nequiverit: rectè tamen ac verè ab eo verbum hoc *consvêrunt* scriptum puto: æstuariaque illa, alternis oceani æstibus, modò repleta, modo vacua ejus tempestate fuisse judico; (id enim æstuaria propriè dicuntur;) ita, uti vel pedibus transiri potuerint; quod de Vecti insulâ tradit Diodorus, loco suprà dicto: namque id ni fuisset, nequidquàm certè Cæsar Labienum, (quem ex Eburonibus in has parteis ad insequendos hosteis, huc sese occultanteis, cum III legionibus miserat,) post septimum diem

ad Aduatucam, Eburonum castellum, redire jussisset. navibus quidpe, aut pontibus, quibus in insulas transiret, opus fuisset: qui tam exiguo temporis spatio complures parari nequibant; utique, quum haud modica præstitutorum dierum pars in itinere ultro citroque faciendo absumenda foret. At, post Cæsarem, Tacitus quoque *æstuaria* hoc tractu recenset. cujus verba, annal. XI, hæc sunt: *Per idem tempus Chauci, nullâ dissensione domi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco; qui natione Caninefas, auxiliaris, & diu meritus, pòst transfuga, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat, non ignarus dites & imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus, magnâ cum curâ, & mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuaria & fossas adegit: lintribusque hostium depressis, & exturbato Gannasco, ubi præsentia satis composita sunt, legiones, operum & laboris ignaras, populationibus lætantes, veterem ad morem reduxit.* Quæ verba de æstuariis atque fossis, ne quis ad Drusianam fossam, & lacum Flevum, qui vulgò nunc dicitur *de Suyder-see*, referat, moneo. aliud enim sunt *æstuaria*, aliud *fossæ*; aliud item *fossæ*, aliud *fossa*. Gannascus verò *Gallorum maximè oram infestabat*; quæ terminabatur medio Rheni alveo, Lugdunum Batavorum, quod vulgò *Leyden*, adluente; ut infrà ostendetur. Itaque uti quamproximo itinere Corbulo classem adversùs Gannascum educeret; Rheni alveo medio (id, ne cui mirum videatur, quum tenuis nunc admodùm sit, pòst explicabo) & Vahale quædam navigia; dein alia Mosæ ostio, alia æstuariis, ac fossis, quibus Toxandrorum solum, ut modò dictum, scissum erat, adegit; uti ita pluribus ex partibus dispersâ classe Gannascum circumveniret. Quasnam autem heic, inter tam crebras terrarum scissiones, auctor innuat fossas, haud facile dispectu est. verisimile tamen, quum incolæ adsiduis oceani æstibus scindi solum suum molestè ferrent; ei rei uti aliquâ ex parte obviarent, fossas passim egisse, quibus æstus exciperentur, ne agros, satui paratos, superfluerent. Hinc posteà factum, uti oceanus Germanicus, quum in totum Germaniæ litus vehementiùs irrueret; facilè etiam hoc solum latis atque altis fretis discerperet. id quod neque Cæsaris neque Taciti temporibus factum: neque Plinii; qui nullas heic refert insulas; scilicet, quia nullæ dum veræ insulæ erant: sed continens terra, ut antè dictum, æstuariis distincta. Verùm obloquitur heic iterum malus ille malignusque chorographus, his verbis: *Quis non censeat potiùs Rheni æstuaria, in quæ irrepisse Chaucos levibus navigiis Tacitus refert, Flevum, non Selandiæ æstuaria fuisse; Flevum dico Chaucorum terris quamproximum, & facili ex Visurgi Amisiâque & illis vicinis oris descensu obvium? Ideóque & Corbulonem intelligendum triremes alveo Rheni (nunc Isalam dicimus) in lacus & æstuaria se eo loci expandentis, naviumque ceteras, huic rei aptas atque habiles, per eadem æstuaria, & fossas adegisse, hostiumque tandem lintribus eum in modum depressis, de imperii & Galliarum orâ ac limite, qui, ut mox patebit, hic statuendus, exturbasse Gannascum? Hæc plana hoc pacto, & perspicua existimo.* Egregiè sanè: scilicet pueris in scholâ; non doctis viris. Æquus judicet lector, an satis sciens volensque malignum te mihi præbueris. Quamdisertissimè auctor distingvit: *triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuaria & fossas adegisse Corbulonem.* tu verò omneis eódem deducis. Auctor ait *alveo Rheni & per æstuaria fossas triremes naveisque* fuisse *adactas*; tu per Rhenum in æstuaria & fossas deducis: ibique vis Gannascum de imperii & Galliarum orâ ac limite exturbatum fuisse. de quo tuæ Galliæ limite quàm falsùs falsum sequaris auctorem Iunium, infrà plurimis experiemur argumentis; si quid adhuc in commentario meo de Rheni tribus ostiis desideres. Ecquid verò te pudet, Batavos tuos, quorum gloriam contrà obtrectationes meas defensurum te recepisti, heic *imbelleis* adpellare? quorum virtute Romani, jam inde à Cæsaris ævo, consequuti, quidquid ferè consequuti. Sed hoc non ausus es. maluisti igitur auctorem corrumpere; pro voce *imbelles*, scribens *rebelles*. At ubi tu legisti, Corbulonis seu Claudii tempore rebellasse Batavos? item, ubi *divites* eos fuisse cognovisti? Ludere nos pariter omneis voluisti. haud quidpe ignorasse te puto, Gallorum oram finitam fuisse Scaldis ostio; ut suprà ostensum: reliquum Galliæ litus, inter Scaldem & Rhenum tenuisse Germanos; & in his Batavos. Hæc sanè quanta sit malignitas, viderint alii.

Cetervm *Toxandriæ* vocabulum citat Ortelius, in thesauro suo, ex Plinio & Marcellino. ad Plinium quod attinet; falsò Ortelius apud hunc legendum id conjecit ex Marcellino. quidpe ipse Plinius nusquàm nisi loco antè citato, neq; gentis neq; regionis Toxandrorum meminit. dicto autem loco gentem voluisse, non regionem, præcedens consequensq; convincit oratio; ubi populorum totius Belgicæ refert nomina, non regionum. Apud Marcell. vocem *Toxiandriam* reperio; vel, ut alia exemplaria habent, *Taxandriam*. quam sive librariorum incuria corruperit, sive ipse sic perscripserit auctor; Toxandrorum

terram

terram significare haud dubito. ac fortè in Plinio quoq; rectiùs legeris, TAXANDRI. nam hodiéque vicus Leodiacensis agri, haud dubiè ab ejusdem gentis vocabulo dicitur *Tessenderloo*: & Londinii in regiæ bibliothecæ pervetusto exemplari manu scripto apud eumdem Plinium legi ipsius gentis nomen TEXANDRI. Toxandriam, sive Taxandriam Marcellini, plerique geographorum hujus ævi interpretantur dictum vicum *Tessenderloo*, haud procul Demerâ amne & duobus opidis *Diest* ac *Sichenen* situm: ejusque vocabuli similitudine ducti, Toxandros Plinii hoc situ, in mediis, quos suprà descripsi, Menapiorum finibus collocant. quâ in re neque Plinii neq; Marcellini mentem satis adsequuntur. ille namque quo situ Toxandros suos locet, satis superque paullo antè demonstratum. hic verò Taxandriam prope ripam Mosæ ponit. quod apertiùs uti pateat, ipsa auctoris verba pleniora in medium adducam. Lib. XVII, ubi Iulianum Cæsarem à Parisiis, adversùs Germanos, citeriorem Rheni ripam obsidenteis, expeditionem moviſſe narrat; *Quibus*, inquit, *paratis; petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consvetudo Salios adpellavit: ausos olim in Romano solo, apud Taxandriam locum habitacula sibi figere prælicenter. Cui, cùm Tungros venisset, occurrit legatio prædictorum, opinantium reperiri imperatorem etiam tum in hibernis; pacem sub hac lege prætendens, ut quiescentes eos, tamquàm in suis, nec lacesseret quisquam, nec vexaret. Hos legatos, negotio plenè digesto, oppositâque conditionum perplexitate, ut in iisdem tractibus moraturus, dum redeunt, muneratos absolvit. dictoque citiùs sequutus profectos, Severo duce misso, per ripam subitò cunctos aggressus, tamquàm fulminis turbo percussit: jamque precantes potiùs, quam resistenstes, in opportunam clementiæ partem, effectu victoriæ flexo, dedentes se, cum uxoribus liberisque suscepit.* Ripa hæc nulla alia, quàm Mosæ amnis; ad quem tria munimenta, à Francis subversa, instauraſſe Julianum, post oppressos Salios, continuò auctor subjungit. Salios autem, Iuliani tempestate, Batavorum tenuisse insulam, auctor est Zosimus, lib. III; eamdem, quam Marcellinus, de Iuliano ac Saliis historiam referens. unde etiam clariùs patet, ripam heic intellexisse Marcellinum Mosæ, non Demeræ, amnis longè à Batavorum insulâ dissiti. De agris autem prope Taxandriam, Marcellinus memorat, quod de Batavorum insulâ Zosimus: non quia eadem regio; sed quia proxima. Salii quidpe non modò insulam Batavorum occupaverant; sed etiam agros eorum extra insulam, inter Vahalem ac Mosam: mox etiam, transgressi Mosam, Menapiorum fineis, Batavis Taxandrisque conterminos, in ripâ Mosæ obsederant. unde eos trans Mosam ejecit Iulianus. Sed & ipsas tenuisse eos insulas Selandicas, disertè docet Eumenius; sic Constantium panegyrico alloquens: *Quamquàm illa regio, divinis expeditionibus tuis, Cæsar, vindicata, atq; purgata, quas obliquis meatibus Scaldis interfluit, quamque divortio sui Rhenus amplectitur, penè (ut cum verbi periculo loquar) terra non est.* En quam heic aliam terram ad Scaldis & Rheni divortia ostiaque intelligas, nisi Bataviam cum Selandiâ? Nequidquam igitur heic etiam obloqueris, chorographe. Offendi te his Marcellini verbis video, *apud Taxandriam locum habitacula sibi figere:* ac malle cum docto nescio quo viro legere *Toxandri locum; quasi* Marcellinus *vernaculum gentis vocabulum Tessenderloum exprimere voluerit.* Sed ea res ne te turbet. quidpe Græcus homo Marcellinus, Latinæ elegantiæ haud perinde (quod ipse fatetur in fine operis) gnarus, *locum* vocavit, Græcâ phrasi, quæ *regio* erat integra. sic Strabo quoque, lib. VII, de universo Bojohæmo loquens; Εἰς ὃν, inquit, ὀκεῖν τὸν τόπον ἄλλους τε μεταναστῆσαι πλείους, καὶ δὴ καὶ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάνους. id est: *In quem locum ille* (Maroboduus) *cùm alios complureis transtulit, tùm populareis suos Marcomannos.* & posteà de eâdem regione: Φησὶ δὴ καὶ Βοίους τὴν Ἑρκυνίαν δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἀπὸ τοῦ τόπου τοῦτον, ὑποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοίων ἀπὸ τοῦ Ἕρκυνος καταβλῶαι· id est: *Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluisse silvam: ac Cimbros, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum descendisse.* Sic & Aristoteles, μετεωρολογικῶν lib. I, omnem Germaniam adpellavit τόπον, in his verbis: Τῶν δ' ἄλλων ποταμῶν οἱ πλεῖστοι πρὸς ἄρκτον ὀκ τῶν ὀρῶν τῶν Ἀρκυνίων ῥέουσι. ταῦτα δὴ καὶ πλήθη καὶ ὕψη μέγιστα ἐστὶ τῶν τόπων τούτων ἐστιν. id est: *Ceterorum fluminum pleraque ad septemtrionem profluunt, ex Hercyniis jugis; quæ altitudine juxtà & multitudine maxima circa hunc locum habentur.* Sic ipse Marcellinus infrà, lib. XVIII; *Vt lateret stationarios milites, fundum in Hiaspide (qui locus Tigridis fluentis adluitur) pretio haud magno mercatur.* Sed & ipse Romanorum princeps Iul. Cæsar omnem Helvetiam adpellavit locum, belli Gall. comment. I. *Noluit eum locum,* inquit, *unde Helvetii discesserant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fineis transirent; & finitimi Galliæ provinciæ Allobrogibusque essent.* Sic comment. II, Aduaticorum agros, in his verbis: *Aduatici erant ex Cimbris Teutonisque prognati: qui, quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depositis,*

positis, custodiæ ex suis ac præsidio VI *millia hominum unà reliquerunt. hi post eorum abitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent; consensu eorum omnium pace factâ, hunc sibi domicilio locum delegerunt.* Sed auctoritatum exemplorumque hac de re satis.

TOXANDRI igitur dicti sunt Plinio populi, qui nunc Selandi, inque insulis Hollandi australes; & TAXANDRIA regio Marcellino, quæ nunc Selandia, cum dictis insulis Hollandiæ.

De cetero haud equidem dubito, quin prædictus vicus *Tessenderloo*, adpellationem è Taxandrorum nomine acceperit. id tamen quâ ratione, quum tam longè à dictis insulis sit dissitus, aut quando factum, juxtà ego cum imperitissimis ignoro. Eâdem tamen ratione factum videtur, ut & à Tungrorum haud dubiè vocabulo, eodem tractu cœnobium *Tongerloo* nomen acceperit, inter opida *Sichenen* & *Herentals*; item eodem nomine vicus, inter opida *Maseyck* & *Bree*: item in Namurcensi comitatu, haud procul opido *Iemeppe*, vicus *Tongre*; & eodem vocabulo alius, in Hænoniâ apud opidum *Chievre*. à quibus locis omnibus longè abfuerunt priscùm Tungrorum fines. quamlongissimè verò à Vestofaliæ vico *Tongeloo*, ad Bercolam amnem. Nisi fortè suspicari libeat, à rerum quarumdam vocabulis, *tonger*, & *tessender*, simul populos olim, ac postmodùm vicos, longinquioribus tractibus ab invicem dissitos, nomina traxisse: quemadmodùm & opida Galliæ, *Nemetocerna*, *Nemetacum*, *Augustonemetum*, & Hispaniæ *Nemetobriga*, nomina ab eodem vocabulo, unà cum Nemetibus Germanicâ natione, accepisse suprà ostensum. Atque hæc de solo Toxandrorum. De origine ipsius gentis incelebratæ nihil habeo quod memorem, nisi quòd Germanos fuisse, è dicto Plinii cap. XVII, libri IV, constet. de rebus quoque gestis nihil, nisi quæ suprà è Cæsare citavi: nempe à T. Labieno, Cæsaris legato, gentem perdomitam. Plinius dicto capite, *Toxandros* tradit *pluribus nominibus*: videlicet, quia singulis insulis singula etiam nomina. alioquin gens una, in tam arcto terrarum spatio, in plura dividi genera haud facile potuit.

Opida neque tunc, neque multis sæculis pòst habuêre. De Middelburgio & Flissingâ quod fertur, quasi hoc ab Ulysse, (*Vlissingen* quidpe incolis scribitur per *V* consonantem) oceanum pererrante, inque has parteis delato; illud verò à Metello Celere, Galliæ proconsule, condita forent: delirantium nugæ anilesque sunt fabulæ. Flissingam non ab Ulysse, sed ab lagenâ, quæ incolis dicitur *vlesse*, sive *flesse*, nomen accepisse, ipsa opidi testantur insignia. Middelburgio autem nomen dedit situs in mediterraneis, sive in medio reliquorum insulæ opidorum, quæ in litore sternuntur. unde rectiùs Latino ore vocabulum ejus formaveris MEDIOBURGIUM.

Castra autem Romanorum in his Toxandrorum insulis, post Cæsaris ævum, fuisse vehementer suspicor. Plinius, lib. IV, cap. XV, enumeratis Rheni insulis; *Quæ sternuntur*, inquit, *inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, ab septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit.* Flevum ostium unde adpellatum fuerit, satis clarè infrà patebit; nempe ab ipsis lacubus, & æstuariis, in quæ dispergebatur. Helium autem unde dictum, haud facile dispectu est. scrutari tamen lubeat. Idem esse, quod Mosæ ostium, suprà notavi; infráq; fusiùs demonstrabo. hoc Tacitus, insulam Batavorum quamcuratissimè & res circa gestas describens, numquàm nisi *Mosæ os* adpellat. nec alibi *Helii* nomen reperitur, quàm apud Plinium. unde haud immeritò suspicari licet, non tam ipsius ostii id nomen fuisse; quam vici alicujus, sive castelli, juxtà siti: à quo tamen ipsum os interdum cognominabatur; licet unum Mosæ vocabulum indicando sufficeret. Ad ipsum Rheni nomen, id est, ad medii alvei os fuisse castra, item alia ad Flevum ostium & castellum cognomine, infrà ostenderur. ad tertium igitur, id est, ad Mosæ os, itidem Romanorum fuisse castra si dixerim, haud ineptè fortassis conjecerim. quin firmare hanc videtur conjecturam Florus, lib. IV, cap. XII: ubi de Drusi in Germania bellis verba faciens, *In tutelam*, inquit, *provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta amplius castella direxit.* In superiore Mosæ ripâ haud perinde opus habuit; omnibus ibi Gallis pacatis, & dicto audientibus. in inferiori autem amnis parte, quà Germani incoluerunt Cisrhenani, contra feroceis Menapiorum Taxandrorumque nationes, item contra Frisiorum vicinitatem, uti satis tuta provincia Belgica foret, adeóque ipsa nimia Batavorum animositas in officio uti contineretur; miles præsidiarius imponendus erat. præsidiorum verò nullum commodius, nec aptius, quàm quod ostio amnis adpositum, quemadmodùm ad ipsum Rhenum, ac Flevum, terram simul & mare defenderet. quod quum vocaretur HELIUM, ipsum quoque amnis

os inde

os inde cognominatum est: quemadmodùm à Flevo castello, *Flevum ostium*. Sed age; si fuisse heic præsidium, satis evici; alterutra ripa indicetur, quæ id sustinuit. In dextrâ ripâ, id est, in Batavorum insulâ, non fuisse, hinc colligo, quòd auctor noster, historiar. lib. IV, ubi VI in insulâ castella ad Rhenum, à Caninefatibus, Frisiis, ac Batavis oppugnata tradit, de illo ad Mosam nullam facit mentionem. quod si hoc situ exstitisset, haud dubiè & oppugnatum fuisset à dictis populis, & à Tacito memoratum. Lævæ igitur ripæ, id est, Taxandrorum solo concedendum est: quo situ nunc *Briel* opidum in insulâ Hollandiæ, vulgò *Foren* dictâ, cernitur; aut paullo infrà. quin & vicus, in ejusdem insulæ aversâ ripâ, *Helvoet*, IV millibus passuum ab dicto opido disitus, cognomen inde traxisse videtur. Hæc igitur de Selandicarum Hollandicarumque cis Mosam insularum antiquis incolis TAXANDRIS.

CAP. XXX.

De BATAVIS. *ac primùm de origine eorum, & nomine. item de situ* INSULÆ BATAVORUM *& longitudine ejus; sive de initio, ac fine.*

TAXANDRIS atque Menapiis jungebantur à septemtrione BATAVI, extrema Galliarum versùs septemtrionem & orientem obsidentes, quà oceanus ac Rhenus amnis Galliam Belgicam claudunt: gens omnium Germanici nominis cis Rhenum nobilissima atq; fortissima. Horum sedeis variè varii descripserunt. & quamvis innumeri penè hoc in argumento laboraverint; tamen nemo satis rectè. etiam summæ eruditionis ac præstantissimi ingenii viri, &, quod magis mirêre, plerique Belgæ, imò Batavi, fœdè hallucinati sunt. Neque verò injuriâ. nam quum annalium suorum immanè fabulosis historiis fidem nimis temerè tribuerent, atque supra veterum auctorum scripta extollerent, opinionesque suas inde probare niterentur: necessariò à veritatis tramite deflectere eos oportebat. Hinc nobis summa cura maximusque labor relictus est; dum pluribus heic, quàm in aliis populis, vera probare, falsaque refellere oporteat. Nec enim disputationem hanc inenodatam transmittere licet; quia plurimum de Batavis, eorumque solo, apud veteres rerum auctores, maximè verò apud Tacitum, scripto proditum est. Scripserat equidem Hadrianus Iunius, vir aliàs doctissimus, professione medicus, singularem librum de antiquitate Batavicâ. sed quot, ac quantos, alienâ in scientiâ haud satis peritus auctor, commiserit errores; commentario de Rheni alveis ostiisque adeò manifestò superioribus annis demonstravi, uti eruditissimus atque optimus quisque summo cum adplausu id opusculum prosequutus sit. Vnus tamen inventus est homo invidus atque malevolus, sæpè suprà memoratus chorographus, professione medicus simul ac philosophus; qui tumultuarias quasdam disceptationes contra dictum commentarium Musis invitis in lucem nuper protrusit: quibus me meaque omnia quamacerbissimè exagitat, sannisq; indignissimis traducit. Cujus rei quam habuerit causam, quodque meum fuerit peccatum, statim in ipsâ præfatione profitetur. nempe quia ego homo exterus Hollando, vel, ut ipse loquitur, *Germanus Batavo* (neque enim sciebat philosophus, Batavos & semper fuisse & nunc esse Germanos) *hunc* de illustratâ Batavià *plausum eripere fategerim*. deinde privati etiam odii nonnihil accesserat; quia errores ejus in antiquitatibus Amsterodamensibus, de Menapiorum situ, & Salâ amne Straboni memorato, notaveram. Sed quid boni sanique in dictis disceptationibus præstiterit, magnâ ex parte suprà perspectum est. reliqua posthinc videbimus. Id mirari heic liceat, tantam placuisse, si non malignitatem, saltem calliditatem homini, uti, quæ satis firma, satisque valida, nec refragabilia erant in commentario meo argumenta, ea ne verbo quidem attigerit: quæ infirmissima, ea selecta, inani verborum strepitu convellere conatus sit. Barbari sanè hoc erat ingenii, homineque melioribus literis instructo minimè dignum, hominem exterum, licet meliora sentientem, tamen ob peregrinam originem ferre non posse. Sed heus tu, quamvis malignus maximè dissimules, & invidiam mihi apud incolas ubique conciliare labores; tamen tute scis, nemini terram Batavam hactenus, ob illustratam antiquitatem, plus debere, quàm mihi uni. nec tu, nisi per meum lumen, quidquam in eâ perspexisti. nam aut mecum erras; (errores quidpe nonnullos in prædicto commentario agnosco; quos tu non intellexisti) aut, si quid boni adfers, ipsis penè meis verbis citas. Doctiorem me, avitarumque antiquitatum peritiorem te si monstrare voluisses, alia illa haud pauca, quæ me etiam antehac latuerunt, quæque nunc demum secundis hisce curis addidi, investigare debuisses: non rectè à me dicta cavillari; verba & sententias per dolum dimidiatas, non integras allegare; auctorumque

rumque verba corrumpere. Ego ſummum illum, quem unum colo venerorque, Deum teſtor, dolere me vicem tuam; atque invitum ad haſce inhumaniores liteis trahi. nam ſi quid liberioris juvenilitatis anteà in homine loco ingenuo ac liberali nato fuit, id omne jam deferbuit: totumque me ad placidiſsimam mentem compoſui. Vindicanda tamen fuit fama; quam maledico iniquorum imperitorumque judicum ore proſcindi intelligebam. Quapropter, ſi quid tibi heic accidit, quod minimè voluiſti, id totum tibi ipſi, tuoque ingenio imputes, velim. Ego ad inſtitutum meum pergo. Ecquis igitur æquo animo patiatur, nationis bellicoſiſſimæ ſolum tam celebre ignorari, aut falſò ſciri? Mihi verò pudor ſit, adeóque nefas, quum tanta hujus terræ tamque varia in me exſtent merita, uti referre gratiam ſatis haud umquàm me poſſe ſperem, exiguam hanc operam, quam ultro aliis præſto, ingrato animo denegare. utique quum præſtare queam: quidpe & ſatis diu hisce in oris verſatus ſum, & omnia, quæ ad hanc rem ſpectant, diligentiori oculo rimatus; adeò uti haud ulli indigenarum hac de re quidquam conceſſerim. Proinde lubens hunc laborem ſuscipiam; ſummâque, quoad ejus fieri poterit, curâ diligentiâque veros ac germanos nationis ſineis inveſtigabo.

Iam primùm omnium ad originem Batavorum quod attinet, Germanos fuiſſe teſtatur Plinius lib. IV, cap. XVII: *Rhenum autem accolentes, Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni.* Eodem libro, cap. XV: *In Rheno ipſo, propè* C M. *paſſuum in longitudinem nobiliſsima Batavorum inſula.* Plutarchus in Othone: Τοῖς δὲ μονομάχοις, ἐμπειρίαν τε καὶ θάρσος ἔχῃ πρὸς τὰς συμπλοκὰς δοκοῦσιν, ἐπήγαγον Οὐάρος Ἄλφιον τοὺς καλουμένους Βαταβούς. εἰσὶ δὲ Γερμανῶν ἱππεῖς ἄριστοι, νῆσον οἰκοῦντες ὑπὸ τῷ Ῥήνῳ περιῤῥεομένῳ. hoc eſt: *Ingladiatores, qui peritiâ & animo ad aggrediendum habentur inſignes, invexit Varus Alphenus Batavos. hi equites Germanorum præſtantiſsimi, inſulam incolentes Rheno circumfluam.* Sed copioſiùs Tacitus, in libro de Germaniâ: *Batavi non multum ex ripâ, ſed inſulam Rheni amnis colunt: Cattorum quondam populus, & ſeditione domeſticâ in eas ſedes transgreſſus, in quibus pars Romani imperii fierent.* & clariùs hiſtoriar. lib. IV: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, ſeditione domeſticâ pulſi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, ſimulque inſulam inter vada ſitam occupavêre, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* Batavi igitur progenies fuêre Cattorum; quos Haſſos nunc dici, ſuo loco monſtrabitur. Cauſa ſeceſſionis fuit *ſeditio domeſtica*; quâ inviti per vim à popularibus *pulſi*. Tempus ſeceſſionis haud facile monſtratu eſt. jam longè ante Julii Cæſaris ætatem has oras cis Rhenum obſediſſe, credibile eſt. Cæſar primus nomen eorum apud Romanos prodidiſſe videtur, in commentario IV; ubi inſulam Batavorum memorat. Nomen id domo attulerint, an verò egreſſi jam è Cattis inter ſe conſtituerint, planè incertum noſtri ſæculi ſcriptores reddiderunt. Sunt, qui jam tunc hoc nomine adpellatos exiſtimant, quum adhuc pars Cattorum in Germaniâ forent. pro argumento adducunt duo nominis veſtigia; quorum alterum in *Battenberg*, prope Adranam flumen, alterum in *Battenhauſen*, haud procul amne Verrâ, in Haſſiâ exſtant. Verùm hæc lubrica conjectatio eſt, nullâ probabili ratione ſubnixa. proinde haud temerè eam admiſerim. Certiora adfert Dio, antiquus auctor, lib. LV, his verbis: Ξένοι τε ἱππεῖς ἐπίλεκτοι, οἷς τὸ τῶν Βαταβέων ἀπὸ τῆς Βαταβίας, τῆς ἐν τῷ Ῥήνῳ νήσου, ὄνομα, (ὅτι δὴ κεφάλαιοι ἱππάδων εἰσὶ,) κεῖται. id eſt: *Alienigenæ quoque equites extraordinarii; qui Batavorum, à Batavâ, quæ eſt in Rheno, inſulâ, quia arte equitandi pollent, nomen habent.* Quæ ſanè verba auctor citra omnem curam diligentiamque protuliſſe videbatur, (quid enim hoc eſt dicere? *Batavi ab inſulâ Batavâ dicti ſunt, quia equitandi arte pollent*) ni interpres ejus Guillielmus Xylander doctè ſcitéq; oſtendiſſet, pro ὅτι legendum οἱ. Mens igitur auctoris hæc fuit: *Batavos, qui equitandi arte pollent, dictos eſſe ab inſulâ Batavâ.* Inſula igitur hæc Rheni jam tunc dicta fuit *thi* BATAW. Verùm tamen dubito an ipſe Dio ſcripſerit τῆς Βαταύας νήσου. ſuſpicorque ſcriptum ab eo fuiſſe τῆς Βαταβίας νήσου. nam & Zoſimus, lib. III, Βαταβίαν vocat νῆσον, & panegyrici Latini paſſim BATAVIAM. quod nomen etiam nunc in ſuperiori inſulæ parte durat. vocatur quidpe incolis de *Betauw*, ſive *Betouw*, & variante dialecto *Betuwe*; quaſi *Bätaw*, & *Bataw*. Toti inſulæ id nomen fuiſſe, patet cùm ex Dione, quem modò citavimus, & Zoſimo, quem mox inſpiciemus, tum ex Eumenii maximè oratione pro ſcholiis inſtaurandis. *Hæc ipſa*, inquit, *quæ modò deſinit eſſe Barbaria, non magis feritate Francorum velut hauſta deſiderat, quàm ſi eam circumfuſa flumina & mare alluens operuiſſet.* Mox *Bataviam* eam adpellat. In tabulâ itinerariâ eſt PATAVIA; quemadmodùm & fluvius *Patabus*, qui alias *Vahales*. ſed & apud Dionem, lib. LIV, Παταύων, *Patavorum* legitur nomen: an ſatis rectè, ac ſine mendo, ego equidem dubito. nam apud eumdem auctorem libro ſequenti,

quenti modò relatum, disertè τ Βαταύων, & τ Βαταύας νῆζε, sunt vocabula. Apud Æthicum, mirificum ac maximè ridiculum cosmographum, eadem regio dicitur PETABIUM, & longè alieno vocabulo, quod opidi est proprium in Pannoniâ, *Petavio.* de quo Aethici loco pluribus infrà lib. III, in Frisiis, disseretur. Sed antiquissimis scriptoribus, Cæsari, Plinio, ac Tacito, BATAVORUM INSVLA eadem nuncupata est. Inferioris sæculi auctoribus, Aimoino, ac Reginoni, dicitur BATUA. quod prope accedit ad id vocabulum, quod vulgò nunc obtinet *Betuwe.* Extra insulam quum etiam aliquid agri habuerint Batavi, inter Vahalem atque Mosam; incertum est utrùm id sub eodem Bataviæ vocabulo comprehenderint, nec ne. nam quotquot id referunt, insulæ tantùm tribuunt. Atque hæc de origine Batavorum, ipsorumque, ac soli, quod incoluerunt, nominibus.

Fines jam agrorum uti meliùs faciliúsque cognoscantur; insulæ situs atque circuitus primo loco aperiendus erit. Rhenum hanc effecisse, & mare oceanum, testeis modò audivimus Plinium, Tacitum, Plutarchum, Dionem atque Eumenium: his adde Zosimum, lib. III: Καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες. διὰ δίχα σχιζομένου ὁ Ῥῆνος νῆζον ποιεῖ, πάσης πλατείας μείζονα νῆζε. hoc est: *Adpulsi ad Bataviam navibus; quam in duas parteis divisus Rhenus efficit, quâvis insulâ amnica majorem.* Hic igitur est situs Batavorum insulæ; scilicet in ipso Rheno, ad mare oceanum. quo summatim invento, spatium ejus sive magnitudo demonstranda erit. De hac varium inter auctorum interpreteis certamen. quidam enim longitudinem justo concisiorem fecerunt; quidam latitudinem æquo ampliorem. Quamobrem ego, ceu medius inter utrosque positus, veram ac genuinam insulæ magnitudinem ex ipsorum auctorum testimoniis demetiri conabor.

Longitudinem igitur juxta fluenta Rheni, inter solis ortum & occasum, porrigo: latitudinem, inter septemtriones & austrum, sive inter duos dicti amnis alveos, qui tergum ac latera circumluunt, protendo. utramque auctorum testimoniis firmabo. Ac primò de longitudine agam. quam haud difficulter indagare poterimus, si tergum, sive principium, ac frontem, seu finem insulæ, ex Tacito inquiramus. De hoc controversia nulla esse potest, quum disertè auctor, unà cum Eumenio, à fronte mare oceanum alluere insulam tradat. illud Rhenum circumluere, eodem testatur loco: & eâdem de re dilucidiùs, annal. II, sic scribit: *Insula Batavorum, in quam convenirent, prædicta, ob faciles adpulsus, accipiendisque copiis, & transmittendum ad bellum, opportuna. nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur.* Ex his satis perspicuum fit, ibi initium agri Batavi fuisse, ubi Rhenus uno alveo continuus esse desinit, ac velut in duos amneis dividitur. id verò haud procul Clivio opido, ad munimentum, cui vulgare vocabulum *Schencken schans*, fieri videmus: ubi, ut olim, nunc etiam amnis in duo scinditur veluti cornua; dextrumque, Germaniam versùs profluens, *Rhenus* perhibetur, vulgò accolis *de Rhyn*; lævum protinus ab ipsâ scissione *Vahales*, vulgò *de VVale*. Quare de principio etiam insulæ dubitare jam non magis licebit, quàm de fine, seu fronte; quando eadem terrarum facies, eademque fluminum nomina, quæ olim scriptori antiquo memorata, in hanc usque ætatem perdurant. Atque hæc quum tam perspicua sint, luceque meridianâ non minùs clara, demiror ego, quânam ratione quidam eò usque extensos fuisse Batavorum fineis, negare contra tam disertum auctoris nostri simulque Eumenii testimonium audeant. Cæsaris equidem verba hæc sunt, comment. IV: *Mosa profluit ex monte Vosego, qui est in finibus Lingonum, &, parte quâdam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum: neque longiùs ab eo millibus passuum* LXXX *in oceanum transit.* ex quibus illi intelligunt, Cæsarem initium insulæ à Mosæ Vahalisq; confluentibus duxisse. quæ opinio quàm sit falsa, ex Taciti, locupletissimi auctoris, adparuit testimonio. Cæsarem haud perinde diligentem curiosumque sese præstitisse in commentariis suis geographum, quamplurimis argumentis indiciisque liquet; quorum nonnulla suprà relata, plura infrà adducentur. Id saltem hoc loco ne quis temerè neget, accuratiùs insulam Batavorum ab Tacito descriptam esse, quàm à Cæsare. Nec mirum: quum hoc illi potissimè institutum fuerit; huic verò minùs. ille loci commoditatem, propter quam classis eò convenire debebat, *faciles* scilicet *navium adpulsus, accipiendisque copiis, & transmittendum ad bellum, opportunam* insulam uti demonstraret, totam exactius describere necessum habuit: Cæsari autem Mosæ decursum magis, quàm insulæ situm, designare intentio fuit. idq; ex eo satis liquet, quòd Mosam dicat, parte quâdam Rheni receptâ, efficere insulam:

nec quidquam de oceano, aut de altero Rheni alveo, prætereà addat. Ecquid igitur credere lubet, solam Mosam efficere insulam Batavorum, totamque ambire? Haud opinor. Quin conciliamus ergo potiùs, si cui dissentire videntur, Cæsarem cum Tacito. Hunc jam anteà audivimus, atque explicuimus. illius verba sic interpretor, uti Mosam, unà cum illâ parte, quam Rhenus Vahalis nomine mittit, insulæ latus austrinum efficere cum intellexisse existimem. cui interpretationi suffragantur LXXX millia passuum, huic spatio ab eo adsignata. *Neque longiùs*, inquit, *ab eo millibus passuum* LXXX *in oceanum transit.* ubi notandum, Cæsarem non *ab eâ* scribere; sed *ab eo.* illud quidpe partem Rheni, quæ *Vahales* adpellatur, significare poterat: atque tunc ab hujus confluente (quod maximè volunt illi nostri interpretes) initium LXXX millium passuum ducendum foret. hoc verò ipsum Rhenum designat, ubi is desinit Rhenus dici, & in Vahalis nomen transit: ad dictum Schenckii munimentum. Hoc igitur spatium cum Taciti verbis si conferas, jam patebit, eadem Cæsari mens fuerit, quæ Tacito, an verò alia. Tacitus principium insulæ ac tergum ad divergium Vahalis ponit; finem, seu frontem, ad oceanum. hoc spatium si accuratè dimetiaris, nempe à dicto munimento ad extremum insulæ excursum, qui est ad Mosæ ostium, & pagum *Gravesande*; dabit millia passuum LXXXIII: qui numerus admodùm parum abest, quin cum Cæsaris computatione conveniat. Atque hæc summa est insulæ longitudo. quàm Plinius loco suprà dicto nimiùm producit, c propè millia passuum ei tribuens. quamquàm oceanus nonnihil terræ abluerit, litus hoc crebris inundationibus vexans: unde Selandicæ, Hollandicæque, & aliæ insulæ effectæ. Sed illud de Vahalis Mosæque confluentibus ne quem dubium agat, mox infrà ostendam, non ibi confluxisse hos amneis, ubi nunc, id est, ad arcem *Lævensteyn*; sed multo inferiùs: ubi si initium insulæ Batavorum sumas, ferè nulla erit. Interim adversarii retundantur tela, quibus hanc sententiam infestare conatur. Ait igitur, quia Strabo tradit, à Rheni ostiis conspici Cantium Britanniæ promontorium, necesse est, multum ab hoc Batavorum litore maris inundationibus periisse; Cæsaremque *non universæ insulæ longitudinem, sed spatium præcipuè inter Mosam, quà Vahalim influit, & quà oceanum ingrediebatur, signare voluisse.* Egregia sanè, ac tanto chorographo haud indigna opinio. Ergo XL amplius millia passuum ab hac orâ perierunt? Quis hoc jam *credet Iudæus apella?* Adeone totum te sibi mancipavit Strabo, uti etiam maximè ridiculis ejus erroribus patrocinari non erubescas? Adde tamen, si lubet, XL illa tua millia Mosæ ostio: an ideò statim conspicies Britanniam? Haud puto; nisi plus quàm lynceus sis. Sed Straboni unde hujusmodi errores sint nati, suprà in Menapiis ostendi. Conspiciebatur scilicet insula ab eo loco Galliæ, unde naves solvebant: id est, ab Icio, sive Gesoriaco portu. hunc ille per errorem circa Rheni ostia esse credidit, ut dicto loco ostensum est. Insulas in Frisico litore easdem fuisse jam Augusti Cæsaris ætate, quæ hodiéque conspiciuntur infrà in Frisiis, etiam ad ruborem tuum, evincam. Hæ igitur salvæ quum manserint, nisi quod latiore altioreque freto nonnihil nunc abrasæ; quomodò XL millium passuum ora circa Rheni ostia periit? Apage sis cum istis nugis. De Mosæ Rheniq; confluente quàm falsa ex Cæsare adferas, suprà in Treveris jam dudum ostensum est, pluribusque infrà patebit. Ceterùm eorum quoque non minùs inepta est opinio, qui Bataviam à Batuâ distingvendam censent; hancque distinctionem veterum esse scriptorum contendunt. Bataviam illi faciunt, quidquid à Vorichomio & Durostadio opidis, ad oceanum usque protenditur. superiorem partem, ad usq; Vahalis divergium, Batuam antiquitus dictam adfirmant. Equidem haud nescius sum, esse apud Aimoinum nomen *Battuæ*; esse item apud Reginonem vocabulum *Baduæ*, seu, uti quædam ferunt exemplaria, *Batuæ*. at itidem non ignoro, multa inter Aimoinum Reginonemque, & inter Cæsarem, Plinium, ac Tacitum, sæcula intercessisse: quo temporis spatio multa per orbem terræ regionum, montium, fluminum, populorum, atq; urbium nomina immutata, vel saltem inclinata sunt. Idem de his *Baduæ* ac *Battuæ* vocabulis sentiendum, ex ipsorum claret Aimoini ac Reginonis testimoniis. quorum hic lib. II, *Godefridus*, inquit, *audito eorum adventu, illis obviam procedit, ad locum, qui dicitur Herispich, in quo Rheni fluenta & VValuno se alveo resolvunt, & ab invicem longiùs recedentes, Batuam provinciam suo gurgite cingunt. hanc insulam ingredientes episcopus & comes, multa à Godefrido audiunt.* Nihil ego in his video, quod impediat, quò minùs credam Reginonem eamdem, sub *Batuæ* nomine, intellexisse insulam, quam veteres Romanorum scriptores *Bataviam* & *Batavorum* dixêre *insulam.* quin disertè Regino insulam adpellat Batuam, non partem insulæ. Sic Aimoinus, Iul. Cæsarem in descriptione Galliæ plerumque sequutus; *Mosa*, inquit, *profluens ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vaccalus, vulgò autem dicitur VValis, insulam efficit Batavorum,*

quæ

quæ ruſtico ſermone vocatur Battua. Faceſſat igitur hinc lymphatica iſta inter *Batuam* atque *Bataviam* diſtinctio. quæ ex nullâ aliâ re ſumta, niſi quòd hodiéque pars tantùm inſulæ ſuperior vulgari vocabulo dicitur *de Betuwe*. Nos intellectâ veterum auctorum mente, quæ veram inſulæ longitudinem ſatis clarè indicat, ad reliqua ptoficiſcimur.

CAP. XXXI.

De lateribus INSULÆ BATAVORUM; *quorum alterum Vahalis flumine ac Moſæ oſtio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei deſcribuntur, oſtenditurque, quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus ſit. item de* CORBULONIS FOSSA.

POSITIS inſulæ fronte ac tergo, quæ longitudinem conſtituunt, proximum nunc opus eſt, latera ejus, quæ latitudinem dabunt, utrimque cingere. quæ quum duobus, ut dictum eſt, Rheni cornibus tegantur, horum genuini ac veri alvei, à Tacito deſignati, diligentiùs perveſtigandi erunt. In utroque haud exiguus hæret labos; quandoquidem nemo hactenus rectè eos demonſtravit. & quamquàm de dextro ſive ſeptemtrionali pauci quidam fuerint, qui rectè ſenſerint: tamen lævum omneis ignoraſſe video. primùm igitur de hoc agatur. Hic protinus à ſciſſione, ut antè dictum, ad Schenkii munimentum, VAHALES vocatur, vulgò *de VVale*; præfertq; nunc nomen id ad arcem uſque *Lævenſteyn*, prope opidum *VVorkhom:* ubi Moſæ junctus, nomen in hujus vocabulum mutat, vel abſcondit. antiquitus verò ultrà nomen eum provexiſſe uti credam, perſvadent mihi veterum utriusque amnis nominum veſtigia, quæ partim in continente, partim in inſulis Hollandiæ etiamnum exſtant. hæc itaque, ceu veraciſſimos rerum indices atque teſteis, ſi germanos amnium alveos, quos antiquitus habuerunt, indagare velimus, ſequi quamdiligentiſſimè oportebit. primò autem Moſæ alveum ſcrutari lubet: quo reperto, faciliùs atque commodiùs ad Vahalem transgredi poterimus.

Cæſar igitur comment. IV: *Moſa*, inquit, *profluit ex monte Voſego, qui eſt in finibus Lingonum; & parte quâdam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, inſulam efficit Batavorum.* Moſa amnis nunc in Geldriâ, medio fermè inter clara duo opida *Bommel* & *Megen* ſitu, partem quamdam ſui duobus alveis, quibus munimentum divi Andreæ circumdatur, in Vahalem transmittit. ſuo tamen ſibi nomini latum ſervans alveum, uſque ad vicum *Bochoven* defertur. hinc verò divertente in occaſum ſolis æſtivi alveo, uſque ad arcem Loveſtenium, ubi Vahali nunc jungitur, *Novus* adpellatur *Moſa*, vulgò accolis *de Nieuwe Maſe*. hinc eodem nomine Gorichomium prælabitur opidum: infrà quod jam geminum fert nomen, alterum modò dictum, alterum quod accolis *de Mervve* vocatur, à veteri arce ejusdem nominis; cujus veſtigia in undis prope Dordracum exſtant. hinc dicto gemino nomine Flaredingam uſq; devectus, infra id opidum uno ſimpliciq; vocabulo, donec oceano miſceatur, *Moſa* vocatur. At alveum iſtum, quem modò ab divi Andreæ munimento ad Flaredingam uſque deſcripſi, non veterem eſſe illum, à Cæſare Tacitoq; memoratum, cùm alia argumenta indicant, tùm maximè alveus tenuis, qui à novo Moſâ, juxta vicum *Bochoven*, in ſiniſtras terras divergens, primùm *Hedickſe Maſe* vulgò accolis, id eſt, *Hedicenſis Moſa*, à vico *Hedickhuyſen*, quem perfundit; mox *d'oude Maſe*, id eſt, *vetus Moſa*, indigetatur. quem veterem eſſe amnis alveum, ſatis ipſum nomen clamat. Moſæ igitur veteris flumen, ab opido *Megen*, uno certoque alveo, nullis in Vahalem ad divi Andreæ munimentum aquis transmiſſis (nam poſteriore hoc ſeculo foſſas factas, ratio infrà convincet) devectum, eas terras antiquitus dextrâ ripâ perfudit, quæ nunc opidum *Hueſden* ſuſtinent: ſiniſtrâ autem; ubi nunc opidum *Gertrudenberg* conſpicitur. inter hoc & Dordracum, continui nunc funduntur lacus, ſive paludes: at ſuperiore ſæculo aridam humum certum amni præbuiſſe alveum, indicant reliquiæ vicorum, ſub undis latentes. quin etiam nunc alvei profunditas deprehenditur inter dictos vicos, hoc tractu: A Gertrudebergâ, dextrâ ripâ attingit reliquias vici *Herdervvert*: dein *Heiſterbach*: mox *Allenfoet*: cui oppoſitus fuit in lævâ ripâ vicus *Munſterkercke*. hinc inter duûm vicorum reliquias, quorum alter eſt à dextrâ ripâ, *Alloeſen*, alter à ſiniſtrâ, *Dubbelmund*, in profundos ſeſe condidit lacus. moxq; iterum in Hollandię inſulâ, cui vocabulum vulgare *Foren*, ſuo *veteris Moſæ* nomine dignoſcitur: prætervectuſq; cognominem vicum *Maſedam*, tandem ad alium vicum cognominem *VVeſt Maſe* ſiſtitur. hinc autem à duobus millibus paſſuum oppoſitus ei eſt alius alveus ad vicum *Claes Wale*: quem & ipſum veterem quondam fuiſſe Moſæ alveum, regio indicium facit. exit autem in lacus, qui inter duas ejusdem nominis inſulas

Foren funduntur. Hinc jam ad verum Mosæ os uti perveniamus, id necesse est fretum sequamur, quod inter insulam *Corendyk* & vicum *Bleynkfliet* situm. inde jam certus excipit alveus, qui juxta vicos *Simons haven* & *Biert* protensus, tandem in ostium nomenq; Mosæ desinit, ad opidum *Geerfliet*. hunc autem veterem verumque esse Mosæ alveum, duabus rationibus colligo. primum, si ad lævam alium agere conareris; non in Mosæ tandem os, sed in aliud fretum, quod in mare oceanum exit, nomine *Flackee*, incideres: sin verò ad dextram deflecteres: in Vahalis fluvii nomen delabereris, quod est inter duos vicos *Putte* & *Portegael*. Porrò à Geroflitio *immensum* illud, ut vocat Tacitus, *Mosæ os* incipit: quo *Rheni amnis pars, verso cognomento, Vahales in oceanum effunditur.*

Hic igitur vetus Mosæ fluminis alveus. quo satis cognito, ad Vahalis expositionem sermo convertatur. Tacitus, ut antè relatum, annal. 11; *Rhenus*, inquit, *uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine: ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur.* Dividi Rhenum in duos alveos, ad munimentum Schenkii, jam anteà sæpè dictum. Hinc igitur sinister alveus, cognomento VAHALES, Noviomagum, Tiliam, Bomelium, Geldriæ opida prælapsus, nomen præfert nunc ad arcem usque *Lævensteyn*. juxta hanc fossa, à vico *Bochoven* manibus quondam mortalium egesta, aquas pariter Mosæ in Vahalis flumen invexit ac nomen; quod etiam nunc durat sub cognomento novi Mosæ, ut antè memoratum. Vahales igitur amnis anteà fuit, qui novus Mosa posteà dictus. Hujus lævam ripam lacus nunc tegunt, sive paludes, Gertrudebergam inter Dordracumq; sparsæ; intercedentibus tamen parvulis quibusdam insulis, pristinæ continentis terræ reliquiis. In dextrâ ripâ, à Lovestenio visitur Gorichomium opidum. inde vici *Herdig feld*, *Gissendam*, *Slydrecht*, *Papendrecht*. huic in lævâ ripâ objacet Dordracum opidum. à quo Vahales, eodem cognomento novi Mosæ, in orientem se convertit, ad fossam usque, quæ abluto vico Hollandiæ *Alblasserdam*, Leccæ amni miscetur. Fossæ alius ab occidente æstivo oppositus est alveus, mediam insulam secans: quem veterem Vahalis esse alveum, ipsum prodit nomen, quo in hunc usq; diem *de Wale* accolis dicitur. Hujus sinistræ ripæ tres adjacent vici, *Haynderambacht*, *Rysoort*, & *Iansdam*. ab hoc iterum in lacus transfunditur Vahales; donecinter duos insulareis vicos *Putte* & *Portegael* Vahalis nomen rursus obtineat. quod deinde servat, donec inter Geroflitium & Flaredingam Mosæ flumini misceatur; cujus hinc *immenso ore in oceanum effunditur*. Ad Geroflitium igitur olim fuisse Mosæ Vahalisq; confluenteis, certum est; non verò ad Vorichomium opidum, seu arcem Lovestenium; ut alii hactenus vulgò docuerunt. Ceterò antiqui isti dictorum amnium ductus, sive alvei, sic postmodò, cum oceani inundationibus, tùm mortalium operibus turbati sunt, uti multis in locis, quemadmodùm suprà ostensum, vix vestigia deprehendantur. quidpe quum Mosa à vico *Bochoven* dextras terras pervectus, in Vahalem effunderetur juxta opidum Vorichomium; nomen illius, ut celebrioris fluvii, in hujus alveo prævaluit: ita, uti *novus Mosa* diceretur. Postquam verò arx in sinistrâ ejus ripâ exstructa, cui nomen, sive à rege Francorum Merovæo, ut vulgò creditur, sive aliunde, *Merovæa*, vulgò *de Merwe*: ipse quoq; fluvius, qui ab initio Vahales, mox Mosa dicebatur, *Merovæus* nuncupatus est. tandem, quum oceanus terras, modicis anteà æstuariis divisas, immensis inundationibus in complureis insulas dissecaret; in Leccæ quoq; inferiorem partem (ad Flaredingam opidum Vahali Mosæque hunc quondam junctum fuisse, pòst docebo) novi Mosæ juxtà ac Merovæi nomen transiit. Manserunt tamen, ut antè demonstratum, veterum alveorum modicæ portiones, fluminibus suis nomina custodientes, in terris insulisque modò enarratis. Quòd autem fretum duos inter vicos *Putte* & *Portegael*, utriusq; amnis nomen simul obtinuerit, quum tamen ab initio unius Vahalis alveus fuerit; id occasione evenisse videtur hujusmodi. Quum Mosa à vico *Bochoven* in Vahalem abigeretur, vetus ejus alveus tenuis effectus est; dein aquis quoque destitutus: tandem vel suâ sponte, vel agricolarum opere, agros complanantium, ad vicum *VVest Mase* obstructus. Hinc quum posterioribus temporibus advenæ gentes (varias enim gentium commutationes passa hæc est regio) nullum veteris Mosę exitum cernerent; cum Mosæ alveum esse suspicati sunt, qui re vera Vahalis erat. unde geminum deniq; natum est eidem amni nomen. Sed veros genuinosq; veterum fluminum alveos hactenus investigasse satis esse puto. si cui tamen aliquod adhuc circa ea, quæ modò dicta sunt, dubium hæret; is conferat cum his ea, quæ mox super Leccâ flumine & Corbulonis fossâ dicentur. cuncta enim argumenta inter se conjuncta, alterum alteri fidem invicem firmabunt. invali-

validissima quæque, singulatim selecta, velle confutare, id improbi magis quàm ingenioſi fuerit hominis.

VAHALIS igitur antiquus iſte alveus, quem modò deſcripſi, unà cum Moſæ extremâ parte, quæ à Geroſlitio ad oceanum pertinet, inſulæ Batavorum lævum ſive auſtrinum latus olim cinxit.

Ceterùm lacus, ſive paludeis, quæ inter Gertrudebergam & Dordracum, dictasque Hollandiæ inſulas funduntur, anteà nullas fuiſſe, ſed ſolidam humum certos amnibus præbuiſſe alveos, quamvis ſatis ex jam dictis perſpicuum ſit, nec ulla ratione egeat; tamen inde etiam colligi poteſt, quòd nulla lacuum vel paludum ab hac parte apud veteres auctores exſtat mentio. Lacuum, qui ad ſeptentriones ſunt, vulgari nunc nomine de *Suyder ſee*, meminit quidem frequens Tacitus: & Plinius quoque diſertè, Rhenum in eos ſeſe ſpargere, tradit. at hic idem Rhenum ab occidente, non in lacus, ſed in Moſam ſe ſpargere teſtatur. ubi idem ego in hujus verbis noto, quod Tacitus de eodem amne refert: nempe *ad Galliæ ripam, Vahalis cognomento, latiorem & placidiorem adfluere; & immenſo Moſæ ore in oceanum effundi.* id ſcilicet eſt, quod Plinius eum *ſpargi* ait *in Moſam*. Foſſas tamen ſive æſtuaria exſtitiſſe, quibus Moſa, ſive, ut Cæſar exiſtimavit, Rhenus in plura capita ſcindebatur, Scaldesq; Moſæ jungebatur; jam anteà docui in Toxandris.

Nunc dextrum etiam, ſeu ſeptemtrionale inſulæ latus, certo limite claudere ordo requirit. Sic igitur, in deſcriptione inſulæ, ſuprà loquentem audivimus auctorem noſtrum: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatque nomen ac violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur.* Hunc alveum eſſe eum, qui à Schenkii munimento, Arnhemum versùs, & Vageningam, Rhenam, Duroſtadium, Trajectum, Vordam, Leydamque devehitur; nemo ſanæ mentis, qui Taciti hiſtorias penitus perſpexerit, quique ea, quæ de hoc alveo ille tradit, cum Plinii verbis contulerit, dubitare ullo modo poterit. Plinius ſic lib. IV, cap. XV: *In Rheno ipſo, propè C millia paſſuum in longitudinem, nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatium, & aliæ Friſiorum, ..., Morſatiorumq;, ſternuntur inter Helium & Flevum. ita adpellantur oſtia, in quæ effuſus Rhenus, à ſeptemtrione in lacus, ob occidente in amnem Moſam ſe ſpargit; medio inter hæc ore modicum nomini ſuo cuſtodiens alveum.* Hunc igitur Plinii Rhenum, modicum nomini ſuo cuſtodientem alveum, eſſe eum, qui Leydam fertur, nemo ne eorum quidem, qui de Batavorum inſulæ finibus perperam ſentiunt, quidquam ambigit. at hunc eumdem eſſe, quem Tacitus Germaniam prævehi, nomenq; & violentiam curſus, donec oceano miſceatur, ſervare tradit, omnes ferè negant. Rationem licet certam non adferant, hanc tamen habuiſſe cuncti videntur: Quum tam modicus hic, etiam Plinii tempore, qui ante Taciti annaleis hiſtoriam ſuam naturalem condidit, fuerit alveus; non potuiſſe eum inſulam, *ob faciles*, ut inquit Tacitus, *adpulſus, accipiendisq; copiis & transmittendum ad bellum opportunam*, ſuo latere efficere. igiturq; medium hunc Plinii alveum cum Taciti dextro inſulæ latere minimè convenire: præſertim, quum duo præterea firmiſſima è Tacito adduci poſſe videantur argumenta, quæ idem negent: quorum primum eſt, quòd inſulam, inter vada ſitam, Batavi occupaverint; alterum, quòd Taciti tempore, violentiam curſus flumen, quo dextrum inſulę claudebatur latus, ſervaverit. quorum utrumq; Plinii verbis reclamat. Imò ſanè; vel maximè reclamat, ſi nuda verba nudè intelligas. at Taciti hiſtorias ſi penitus inſpicias, temporaque diſtingvas, rem longè diverſiſſimam fatearis neceſſe eſt. Latiſſimum eum olim fuiſſe alveum, qui Leydam prælabitur, vel inde patet, quòd nomen Rheni unus ſolus cùm Plinii tempore tulerit, tùm nunc etiam ferat, ceu reliquorum antiquiſſimus. Quum autem humili ripâ, loco quem mox commonſtrabo, contentus, in Galliam prono alveo ruere tentaret; id uti impediret Druſus Germanicus, molem ſeu aggerem dictæ ripæ præſtituere adgreſſus eſt. fato autem præreptus, opus imperfectum reliquit. id, annis pòſt LXVI, Paullinus Pompeius, ſub Nerone inferioris Germaniæ proprætor, perfecit; ut teſtis eſt Tacitus, annal. XIII, his verbis: *Neſegnem militem attineret; inchoatum ante tres & ſexaginta annos à Druſo aggerem coërcendo Rheno abſolvit.* Conſulatus à Druſi morte ad Neronis III & Valerii Meſſallæ conſulatum, quo hunc aggerem abſolvit Paullinus, numerantur LXVI. quapropter mendum potiùs in Taciti dictis verbis, quàm errorem in auctore eſſe judicaverim. Ceterùm aggerem hunc, XIII annis pòſt, Civilis Batavus rebellans, poſtquàm in inſulam, ceu locum contra Romanorum inſequutionem tutum, conceſſerat, diruit, Rhenumque in mediam inſulam effudit; uti hac ratione duplex vallum, ſive duplicem foſſam, adversùs Galliæ continentem, unde Romanorum vim atq; arma metuebat, haberet;

Vahalem videlicet, & hunc novum Rheni alveum. cujus rei teſtem haheo eumdem auctorem, hiſtoriar. v: *Quin & diruit molem, à Druſo Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit.* Atque tum eâ molis disjectione factum eſt id, quod continuò ſubtexit auctor: *Sic, velut abacto amne, tenuis alveus, inſulam inter Germanosq; continentium terrarum ſpeciem fecerat.* Huc igitur jam ſpectat illud Plinii: *Medio inter hæc ore modicum nomini ſuo cuſtodiens alveum.* Illa igitur inſulæ facies, inter vada ſitæ, longè ante abactionem Rheni, quum Batavi è Cattis profecti eam occuparent, extabat. Opportunitas autem ad facileis navium adpulſus, quam hoc loco ex Taciti annal. II allegant Bataviæ deſcriptores, ad Moſæ illud *immenſum os, & latum placidumq;* Vahalem pertinet: quem ob id ipſum auctor tam curatè deſcripſit, quò opportunitas adpellendi naveis dilucidiùs noſceretur. neque enim verum eſt, quod quidam docent, claſſem iſtam Germanici in lacu, qui vulgò nunc dicitur *Suyder ſee*, fabricatam eſſe. In Galliâ fuiſſe paratam, (fortè in Sequanæ ac Samaræ amnium oſtiis, ubi & Cæſaris quondam claſſis Britannica) atq; inde demum ad inſulam Batavorum, in os Moſę amnis adpulſam, ſatis diſertis docet verbis Tacitus, dicto annali. Falſum item eſt, quòd exitum claſſis Tacitum indicare voluiſſe docet adverſarius. *faciles navium adpulſus* diſertè nominat auctor. Quapropter primum illud argumentum jam minùs heic valebit. Alterum erat: Tacitum teſtatum reliquiſſe, ſuâ tempeſtate (utitur quidpe temporis inſtantis verbo *ſervat*) violentiam curſus ſervaſſe amnem, qui dextrum inſulæ latus claudat. id verò Plinium, qui ante Tacitum opera ſua edidit, videri negare, dum modicum medio Rheno alveum adſignet. Hoc etiam argumentum uti diſturbetur, auctoresque hi duo uti inter ſe concilientur, tempora itidem heic diſtinguenda ſunt. Tacitus hiſtorias ſuas in Trajani principatu condidit. at Civilis ſub initium mox principatus Veſpaſiani molem, à Druſo & Paullino factam, diruit. inter Veſpaſiani Trajanique principatuum initia, xxx circiter anni intercedunt. quo temporis intervallo multa immutari potuerunt. quapropter etiam hunc Rheni alveum, à Civile tenuem redditum, eam curſus violentiam tunc non habuiſſe, quum Plinius ſub Veſpaſiani imperio geographica ſua componeret, quam ſuo tempori ſub Trajano tribuit Tacitus, ſatis liquet tum ex illius voce *modicum*, tum ex hujus vocabulo tenuis; maximè verò ex hujus verbo *fecerat*, quo plus quàm perfectum tempus notat; quod malignè ac callidè diſſimulavit chorographus, adverſarius noſter; verbumque Plinii *ſpargit*, quod ille de Flevo & Vahale protulit, neſcio quâ ratione hoc ad Lugdunenſem Rhenum traxit. Sed quamquàm *tenuis* fuerit, *modicumque* hic amnis, ita, uti ſæpè ſiccitate cœli exaruerit; tamen terminum perpetuò eum fuiſſe ab hac parte Romani imperii, infrà, cap. xxxv, contra adverſarium probabo. Poſteà tamen omnem curſus violentiam amiſiſſe, experientia præſentis temporis manifeſtò docet. quidpe non, uti tunc, nunc etiam mari oceano miſcetur: ſed tumulis arenarum, quòs vulgò *de duynen* accolæ vocant, inter duos, haud procul Leydâ urbe, maritimos vicos, qui vulgò *Cat wijck* & *Noort wijck* adpellantur, obſtructo oſtio retinetur.

Cetertim novus ille alveus, in quem Civilis Rhenum effudit, nullus alius eſt, quàm qui nunc LECCA, vulgò acccolis *de Lecke*, vocatur; & Culeburgium, Vianam, Schonhoviam delatus, paullo infra hanc, juxta vicum *Krimpen*, Moſæ amni jungitur: quondam verò, quum ſolida etiam dum humus certos fluminibus præberet alveos, infra Flaredingam in eumdem Moſam confluebat. nam ubi is ad Duroſtadium incipit, Rhenus lato alveo fluere deſinit; manifeſto argumento, prope Duroſtadium, in lævâ Rheni ripâ, molem à Druſo olim excitatam fuiſſe: quam Iunius ad Druſi foſſam, quæ eſt inter Arnhemum & Dusburgium, exſtructam fuiſſe, ingenti errore judicavit. quem errorem licet adverſarius noſter defendere haud modicè laboraverit; tamen argumentum iſtud convellere ne verbo quidem tentavit. Noſtra ſententia tum maximè contra ejus objectiones firmabitur, quum infrà probatum fuerit, medium Rhenum, qui perpetuò id nomen ſervavit, terminum fuiſſe inter Galliam & Germanos. nam omnia ejus argumenta, totumque adeò ſcriptum eo uno nituntur, quòd rectè ſe putat cum Iunio Iſalam & Flevum lacum terminum ſtatuere inter dictas duas genteis. Hoc igitur fundamento ſublato, reliqua etiam ei ſuperſtructa cuncta corruent. In eo ſanè heic rerum ſatis imperitum ſeſe oſtendit, quòd ait, *novos facere alveos, non abactionis, ſed foſſionis rem eſſe.* Pueri agreſtes in patriâ mihi terrâ meliora docuiſſent; qui ferè quotannis tale quid vident in fluminum eruptionibus. Sed Ortelius, haud minori errore, Leccam exiſtimavit eſſe CORBULONIS FOSSAM; cuius meminerunt in antiquis auctoribus Tacitus ac Dio. Tacitus annal. XI: *Ne tamen miles otium exueret* (malim, *indueret*) *inter Moſam Rhenumque* XXIII *millium paſſuum ſpatio foſſam produxit, quâ incerta*

oceani

oceani vetarentur. Huic consentiens Dio lib. LX: Διετάφρευσε, inquit, δι' αὐτῶν πάντα τὸ μεταξὺ τε Ῥήνου καὶ Μόσης, σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μάλιστα, ἵνα μὴ οἱ πλαμοὶ ἐκ τῆς ὠκεανοῦ πλημμυρίδι αὐαῤῥέοντες πελαγίζωσιν. id est: *Fossam per ipsorum manus inter Rhenum & Mosam perduxit,* CLXX *stadia longam; quâ amnium æstuante oceano refluentium stagnatio vetaretur.* CLXX stadia, secundum computationem Dionis, qui VII stadia cum dimidio uni milliari tribuit, millia efficiunt XXIII, duobus stadiis & semi minus. Ergo si Ortelius hanc fossam à Durostadio per Leccam Flaredingam usque perduxerit, rectè equidem inter Mosam Rhenumq; porrecta erit; quia hucusque pertinere veterem Leccæ cursum, suprà ostensum. at spatium XXIII millium passuum, quod Tacitus ei tribuit, seu CLXX stadia, quæ Dio, quomodò conveniunt, quum inter dicta duo opida millia passuum sint XL? Sin ad vicum *Krimpen* eam extendi, & à fossâ, quam Merovæam cognominat, excipi velit; sciat multis sæculis antè habuisse exitum Corbulonis fossam, quam Merovæi nomen auditum. ac licet fossam hanc sine Merovæi cognomine jam tunc exstitisse contendat; tamen non inter Mosam & Rhenum, quod volunt Tacitus & Dio; sed inter Rhenum & fossam hanc, fossa poneretur Corbulonis. neque sic quidem spatium XXIII millium conveniret: sunt quidpe inter Durostadium & *Krimpen* millia passuum XXX. Denique auctores fossam hanc à Corbulone ideò perductam ajunt, *ut incerta oceani vetarentur.* at Lecca longiùs abest, quàm uti huic rei operam dedisse quiverit. Alia igitur quærenda est fossa, quæ Corbulonis cognomen veriùs omnibus partibus ferre possit. Est equidem infra Leccam, propiúsque oceanum, flumen Isala, vulgò accolis *de Yssel* dictum. verùm hoc neque ex Rheno oritur (Lecca namque mittit) & spatium XXIII millium passuum longè superat. quidpe quum antè fuerit fossa Corbulonis perducta, quàm Civilis Rhenum in Galliam effudit; necessariò exitum illius ad Flaredingam ponas: neque enim aliter Mosam attigerit. itaque neque hoc Corbulonis esse fossa potest. Est aliud, quod à Rheno, juxta arcem *Does*, haud procul Leydâ, deductum, nomine *Rotæ* ad Roterodamum in Mosam effunditur. verùm ne hujus quidem exitus veterem verumque Mosæ alveum attingit. Restat fossa, quæ ab urbe Leydâ, vulgari nomine *de Vliet*, Delftum defertur, atque inde ad vicum *Maesseland* deducta, tandem ad propinquum vicum *Sluys* Mosæ jungitur. hanc esse Corbulonis fossam, IV potissimum rationibus arguo. primùm, quia inter Mosam Rhenumque acta est: dein, quia proxima oceano, ut quæ incerta ejus, id est, adfluxus, qui crebri his in locis fieri consuêrunt, ne ultrà in superiorem insulæ partem agris detrimentosi transirent, quondam vetare potuerit. tertiò, quia spatium XXIII millibus passuum, sive CLXX stadiis, quam maximè congruit; utique si alveum ejus, non intervallum inter Leydam & *Sluys* sequaris: hoc namque rectâ lineâ est millium XVIII. postremò, (quod vel caput totius argumentationis esse possit) quia fossa hæc nunc etiam vulgari vocabulo adpellatur accolis *de Vliet.* hoc quidpe vocabulum nihil aliud significat Germanorum lingvâ, quàm quod Latini *æstuaria* adpellant, sive *fluxus maris*; à verbo *flieten*, id est, *fluere.* quod aliâ dialecto est *fleeten*; unde *fluxus*, *fleet.* nam in *Vliet* etiam, ut vulgò scribitur, *V* litera est consonans: quæ omnibus Germanis, exceptis unis Flandris, idem sonat, quod *F.* Hinc igitur vocem istam, passim in his oris, tùm marinis undis, tùm maritimis opidis ac vicis adfixam reperias. Undis; ut inter duas Hollandiæ unius ejusdemque nominis insulas *Foren*; ubi euripus vocatur *Harinkfliet*: & in lacu, qui vulgò est *Suyder see*, inter duas insulas, *Schelling* & *Flieland*, Flevi (de quo posteriùs agetur) vetus alveus, *het Flie*: intusque, *het oude Flie*, intergemina brevia, quorum alteris nomen *Brede sand*, alteris *de VVeert*: fossis urbis Antuerpiensis, *Graensfliet*, *Brouwersfliet*, *S. Pietersfliet*, *Harinkfliet*, *S. Iansfliet*. opidis autem; ut *Geersfliet*, in Hollandiæ prædictâ insulâ *Foren*: & *Bierfliet*, in Flandriæ insulâ. item vicis; ut *Oostfliet*, *Nieufliet*, in insulâ Flandriæ *Cadsand*: & in continente, *VVaterfliet*. in Selandicis insulis, *Steenfliet*, & *Poortfliet*. in Brabantiâ, *Santfliet*, *Burchfliet*, *Cromfliet*. in Hollandiæ insulâ *Foren*, *Swartefliet*, *Heenfliet*, *Bleynkfliet*. in continente Hollandiæ, ad Isalam flumen, *Fliet*, haud procul opido *Oudewater*: & ad dictam Corbulonis fossam, *Waddingsfliet*. item in ipso Germaniæ solo, ad Visurgis fluvii æstuaria, *Waerfleet*, *Elsfleeten*, *VVortfleet*, *Santfleet*: quæ omnia Rheni ostiorum accolis exprimuntur per *fliet*, sive *vliet*. nec usquàm vocem hanc positam reperias, nisi quò maris fluxus sive æstuaria pertingunt, vel pertingere potuerint. Sed de Corbulonis fossâ hæc sufficiebant, ni adversarius obloquutus fuisset, nomen id præfractè, ex Ortelii sententiâ, ad Leccam trahens. Adeò scilicet nugas omnino putat esse, quidquid Tacitus de XXIII millibus passuum, & Dio de CLXX stadiis, testantur. Ad firmandam tamen opinionem suam id argumenti adducit, quòd, *fossam illam Vliet nuperum esse opus civitatum*, actis & attestantibus indigenis demonstrari queat. Verùm video

quò tendat. habeoque, quo callidati ejus obviem. Illam fossam, quâ hodiè eodem nomine *Vliet* ab ipsâ urbe Leydâ navigia Delftum versùs exeunt, nuperi esse operis nec ego ignoro. at hanc ego non volui. sed illam, quæ stadio circiter ab urbe dissita, vulgari vocabulo *het oude Vliet*, ex Rheno in prædictam fossam Delftum versùs ducit. hoc verum ajo esse initium veteris fossæ Corbulonis: illam verò fossam, ab urbe Leydâ ad vetus usque Fletium, esse nuperam. Adde jam huc & illud haud leve sed gravissimum argumentum; quòd tabula itineraria habet inter *Tablas* & *Forum Adriani*, id est, ut nunc loca ista vocantur, inter *Ablas* & *Foorburg*, locum *Fletionem*; qui aut in ipsum Delftum, aut saltem in prædictam fossam incidit; ut infrà ostendetur. Tabulam igitur itinerariam quum nuperi esse operis adversarius probaverit, à fossæ hujus antiquitate lubens ego recedam. Atque hæc tandem de Corbulonis fossâ sufficiant.

De ipsius medii Rheni obstructione, quamvis, quod statuam, certi nihil habeam, tamen conjecturas judicii mei in medium adduxisse haud pœniteat: quibus, prout cuique ingenium, demat vel addat fidem. Rhenus quando & quomodo à Civile Batavo in Leccam effusus, tenuisque alveus ejus effectus fuerit, suprà dictum est. exinde verò, quum alii quoque alvei, seu fossæ, ab utrâque tenuis jam Rheni ripâ, hinc in Leccam atque Mosam, inde in lacus, quorum maximus vulgò vocatur *Suyder see*, complures agerentur; facilè os amnis, magis magisque in dies extenuati, aquisque destituti, arenis tandem, quas venti vehementiori flatu ex tumulis litoralibus utrimque ingesserunt, obstrui omnino potuit. nam pars etiam munimenti, quod ad hoc ostium, ut infrà referetur, exstructum fuit, iisdem arenarum tumulis obruta nunc latet. Tempus verò certum velle indicare, quando obstructum fuerit, summæ dementiæ puto; nullo ejus rei indicio vel suspicione exstante. Multis retro sæculis factum, vel inde colligere licet, quòd nulla ejus rei ne apud posteriores quidem scriptores mentio. nam qui proximis id sæculis tribuunt; quasi inundatione aliquâ ingenti acciderit: nihil certi & ipsi habent quod adfirment. nec rectè inundationi tale quid adscribitur: quum hac ingruente, tenuis alveus modicumque os fluminis faciliùs dilatari, quàm obstrui potuerit.

Ceterùm, reperto utroque insulæ Batavorum latere, restat, uti summa ejus latitudo ostendatur. Hanc inter Leydam & infimam veteris Vahalis ripam, quæ est juxta vicum *Beyerland*, deprehendo esse millium passuum xx.

Continet nunc universa insula, Cliviæ perexiguam partem; partemque Geldriæ, & Trajectinæ provinciæ; item portionem Hollandiæ. Opida habet numero compluria, ac nobilia: in Cliviâ, *Huesen*; in Geldriâ, *Tiel*, *Buren*, *Culenburg*; in Trajectino agro, *Wyk te Duerstede*, ipsius Trajectinæ urbis partem, cis Rhenum sitam, & *Montfoort*: in Hollandiâ, *Asperen*, *Huckelum*, *Leerdam*, *Vianen*, *Yselsteyn*, *Gorichum*, *Nieupoort*, *Schoonhoven*, *Oude Water*, *Goude*, *Leyden*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Flaerdinghe*, *Delft*; duosque vicos nobileis, *Gravenhage*, & *Gravesande*. in insulâ autem vicum celebrem *Yselmonde*.

CAP. XXXII.

Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum insulam ad Isalam flumen & Flevum lacum extendunt.

BATAVORUM igitur insulæ situs sic se habuit. Ceterùm, qui Bataviam ad Isalam usque, id est, ulteriorem Rheni alveum, &, in quem is transit, lacum Flevum, ostiumque, quod vulgò nunc dicitur *het Vlie*, in Frisiorum Marsatiorumque fineis protulerunt; horum errores plurimis argumentis jam anteà refutaveram, in eo commentario, quem superioribus annis privatim de his oris edidi: quæ omnia huc transscribere haud visum fuit; ne æquum operis tenorem hoc loco nimis excederem. Verùm coëgit tamen is, qui se adversarium mihi errorumque alienorum defensorem præbuit, non modò cuncta heic repetere, sed & nonnulla alia insuper addere.

Bataviæ igitur limiteis ad Flevum usque lacum ostiumque producendi, dux fuit omnibus Hadrianus Iunius; qui ceterum gregem (in quo summos etiam viros video) suâ auctoritate à recto tramite seduxisse videtur. quidpe hic primus tam copiosè, tamque speciosè de Batavia scripsit, uti imprudentes in sententiam trahere haud difficile fuerit. Is duplicem statuit Bataviam; veterem scilicet, quam iisdem, quibus nos Batavorum insulam, includit finibus; ac novam, quam à medio Rheni alveo, id est, à fine veteris, ad fossam usque Drusianam,

Druſianam, ſeu ſeptemtrionalem Rheni alveum, qui vulgò *Yſel* vocatur, & Flevum oſtium, quod inter duas inſulas, *Schelling* & *Flieland*, (vulgò *het Flie* dicitur,) extendit. quo ſpatio magna pars nunc Geldriæ, item Trajectini agri & Hollandiæ haud exiguæ portiones, comprehenduntur. Atque hanc inter duos extremos Rheni alveos geminam Bataviam, tamquam unam inſulam, *Plinianam* audet vocare, hiſtor. Batav. cap. I, & III. eamdemque cenſet Tacito tradi *Batavorum inſulam*, cap. I, & XI. Rationes itaque ejus, quibus ſententiam ſuam tueri ſe poſſe putavit, diligentiùs excutiamus. Ex Plinio uti Bataviam ſuam Plinianam probaret, hæc ipſius, jam antè recitata, in medium attulit verba: *In Rheno ipſo, prope centum millia paſſuum in longitudinem, nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum, & aliæ Friſiorum, Cauchorum, Friſiabonum, Sturiorum, Marſatiorum, quæ ſternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur oſtia, in quæ Rhenus effuſus, à ſeptemtrione in lacus, ab occidente in amnem Moſam ſe ſpargit; medio inter hæc ore modicum nomini ſuo cuſtodiens alveum.* Quibus hæc ſua ſubjicit: *Quibus ex verbis liquidò diſcimus, Rheni inſulam Plinii ætate in ſeptenos diviſam fuiſſe populos; Batavos nimirum, Caninefates, Chauchos, Friſiabones, Tuſios, (quos cur ita nominem hoc loco, dicetur poſteà) & Maſatios.* En; cuinam mortalium, quæſo, Iunius perſvaſerit, Plinium heic unam id adpellaſſe inſulam quod in plureis partes diſſectum? aut tot nationum inſulas in unam Batavorum inſulam contribuiſſe? Quidpe haud unam ait inſulam ſterni inter Helium Flevumque, Rheni oſtia; ſed plureis. unam, quam priore loco ponit, vult eſſe Batavorum & Caninefatum; ceteras, quas huic ſubjicit, Friſiorum, & Marſatiorum. nam *Cauchorum* heic, *Friſiabonum*que, & *Sturiorum* falſa eſſe nomina, infrà in Friſiis docebo. Sic capite ſequenti, poſt enarratos omneis Galliæ Belgicæ populos, in fine, *Gugerni*, inquit, *Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni.* Quo loco ſatis dilucide reliquos illos, in ceteris Rheni inſulis, à Batavis & eorum inſulâ diſtingvit. Sanè Plinii verba lucidiora ſunt, quàm uti illuſtratione opus habeant: errorque Iunii in his manifeſtior, quàm uti pluribus convinci egeat. Defenſor ejus, adverſarius noſter, quamquàm ne verbum quidem habuerit, quod his opponeret, tamen, ne omnino convictus eſſe videretur, diſceptationem quamdam, quæ numero eſt XIV. pro Iunio tentavit, non dicam rationibus, ſed ipſis verbis adeò frigidam ac miſeram, uti, hominem otium ferre nequiviſſe, facilè perſpicias. Ac Iunii equidem errror levior quadammodò videri poteſt: qui, quamvis complureis, tamen diverſos populos in unâ eâdemque inſulâ collocat. at ii, qui omneis iſtos populos uni Batavorum genti ac nomini attribuerunt, multo longiùs aberrarunt. Verùm Iunius omnibus aliis impoſuiſſe videtur. Quæro igitur ex eo; Si Plinius Batavorum inſulam (nam Bataviæ nomen ei non memoratum) inter bina Rheni oſtia, Helium & Flevum, pandit; cur ipſe cum Cæſare eum ſuper inſulæ longitudine conciliare, milliaque paſſuum, quæ uterque ei tribuit, eódem conferre, tantoperè laborat? Nam ſi hæc fuit Plinii mens; certè maxima inſulæ longitudo non inter Rheni divortium & oceanum, juxta profluenta Vahalis Moſæque porrigebatur. quod maximè vult Cæſar, agnoſcitque Iunius: ſed inter dicta bina Rheni oſtia. Ergo Iunius, aut ſe Plinii dimenſionem non percepiſſe, fateatur neceſſe eſt, aut veram inſulæ longitudinem Plinium ignoraſſe. Hoc, contra tam perſpicua documenta, quibus Batavorum inſulam ad Flevum uſq; extendi negamus, adfirmare haud temerè auſus fuerit illud cur faciat, cauſa nulla eſt: ſiquidem eâdem regione Plinium longitudinem inſulæ ſumſiſſe, quâ Cæſarem, nemini eſt controverſum. Ad hæc adverſarius pro Iunio cur non reſponderit, quæro? Scilicet, quia, quod reſponderet, prorſus nihil habuit. Verùm hic tolerabilis fortaſſe quodammodò videri poterit Iunii error; quidpe quum obſcurè Plinius ac parcè admodùm haſce tot populorum inſulas deſcribat. Illum, quo eosdem Bataviæ ſuæ fineis ex Tacito, accuratiſſimo inſulæ deſcriptore, adſerere conatur, quis tandem æquo animo ferat? Verba Taciti, quæ Iunius cap. VIII allegat, nobis jam antè memorata, hæc ſunt: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatque nomen ac violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur, ad Gallicam ripam latior ac placidior adfluens. verſo cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id vocabulum mutat Moſa flumine; ejusque immenſo ore eumdem in oceanum effunditur.* Quibus continenter ſubjicit ſua: *Qui locus duorum tantùm meminit fluentorum; unius, quo Friſia Germaniæ alluebatur; & alterius, quod in hunc uſque diem nomen tuetur.* Egregia ſanè ac feſtiva interpretatio. Quid, quæſo, magis ex diametro repugnare Taciti verbis ac contradicere poterat? Totum id, quod Batavorum inſula deſignatur à Tacito, ab iſto excluditur. quod Rheni nomen in hunc uſque diem retinet, id flumen eſt, quod Lugdunum defertur: ut antè oſtenſum: quod Friſiam alluit, Iſala nunc, & lacus *Suyder ſee*, & *Flie*, nuncupatur.

cupatur. ubi igitur *Vahalis* nomen, ubi *Mosa?* respondeat saltem heic defensor ejus. Verùm non modò apertè Tacito contradicit Iunius; sed secum etiam ipse pugnat. En, quàm diversa eâdem de re, quámque contraria sequuntur ipsius verba, eodem capite aliquot pòst paginis perscripta: *Plusculum difficultatis primore fronte ostendit Taciti dictio; qui duos extimos cursus recensere contentus, medium reticet; quòd sufficeret statuere bipartitam alvei divisionem, apud principium Batavia in Vahalem, Belgicæ oræ terminum, & Rhenum, pòst Iselam dictum; qui Frisiam Germaniamq. terminaret. ex eo, colligere videor, tunc temporis medium alveum habitum fuisse loco rivi, ex illo flumine deducti; præcipuumque honorem in Drusi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem Iselæ adscriptum, tributumque. quâ re injuria Rheni medio alveo illata est gravis: qui de possessione nominis deturbatus, & quamdam capitis diminutionem passus fuit, non suo merito. itaque patientiæ victricis ope proteriviam sibi factam contudit, ac superavit, nomen pristinum retinens, quod alteri detractum est.* Suprà medium ex Taciti verbis interpretatus est Rheni alveum, & Isalam flumen. heic ex iisdem verbis Vahalem intelligit, & Isalam: medium verò ab auctore silentio suppressum. sic utrobique non modò variè secum ipse pugnat, sed longè errat. At uti clariùs error iste adpareat, dicta ejus cum Taciti verbis conferantur, quæ sunt historiar. lib. IV hujusmodi: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domestica pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam, occupavêre, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* Quæro igitur ego; Si Drusi fossa, quum Batavi insulam occuparent, nulla fuit: (meminit quidpe insulæ gentisque Cæsar, multis annis ante Drusi res gestas) quî Tacitus hanc, ubi de Batavorum in eam adventu narrat, terminare istâ potuit? Scilicet frustra heic est Iunius. Eamdem verò dare Tacitum heic insulæ descriptionem, eosdemque terminos, quos suprà, annal. lib. II, ubi de opportunitate insulæ loquitur, facilè ex ipsis istius loci perspicitur verbis. *Rhenus*, inquit, *uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servato, nomen, & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt.* De Vahale nulla nobis est controversia. at illum, quem *nomen violentiamque cursus servare* ait auctor, *donec oceano misceatur*, Isalam esse, ut vult Iunius, ego maximè nego: negantque unà Plinius ac Mela. quorum hic, lib. III, cap. II, *Rhenum* testatur *ad sinistram amnem etiam tum, &, donec effluat, Rhenum*, scilicet proprio nomine; *ad dextram, primò angustum, & sui similem; pòst, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnem, sed ingentem lacum, ubi campos impleverit, Flevonem dici; ejusdemque nominis insulam amplexum, fieri iterum arctiorem, iterumque fluvium emitti.* Huic consentiens Plinius, *Rhenum* ait *à septemtrione in lacus sparsus*, vel si *jam non amnis, sed ingens lacus campos implevit; violentiam cursus*, quam Rheno suo Tacitus tribuit, *donec oceano misceretur*, qui *servare* quivit? aut, si *Flevo dictus, ubi campos implevit*; quomodò *nomen Rheni custodivit?* Ad hæc atque talia respondisse chorographum adversarium oportebat, non levia cavillatum esse. Patet sanè, Tacitum non Isalam intellexisse, sed medium alveum; quem Plinius etiam *nomen custodivisse* suo tempore testatur; quemque Mela innuit, dum *ad sinistram amnem etiam tum, &, donec effluat, Rhenum* adpellat. nam tertium alveum, qui *Vahales* dicitur, Melam aut ignorasse, aut saltem non retulisse, latiùs infrà docebo. At quòd Iunius ex Taciti verbis colligit, hujus tempestate *medium Rheni alveum habitum fuisse loco rivi, ex illo* (nescio quo) *flumine deducti, præcipuumque honorem*, id est, nomen Rheni, *in Drusi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem, Isalæ adscriptum, eâque re de possessione nominis illum deturbatum; patientiæ verò victricis ope injuriam sibi factam contudisse, nomenque pristinum tandem recuperasse:* in eo quamlongissimè aberrasse hominem puto. quidpe medio alveo haud umquàm aquæ ita per Drusi fossam abductæ fuerunt, uti is rivi loco inde haberi potuerit. Sed duravit ei sua latitudo, & *violentia cursus*, donec à Civile Batavo in Leccam, ut suprà demonstratum, abactus est. neque tunc quidem nomen amisit: quia Plinius (si Tacitum de hoc loqui neges) *modicum* suo ævo *nominis suo custodivisse alveum* testatur. quinpro termino semper etiam posteà habitum fuisse Romani imperii, infrà ostendam. Ergo, si umquàm nomen eum amisisse Iunio credas; certè eo temporis intervallo amisit, quod inter Plinii Tacitique scripta interponitur. At tunc in Drusi honorem Isalæ amni nomen Rheni impositum, haud simile veri est. etenim Drusus fossam egit, vitamque obiit sub Augusto Cæsare: Plinius opus suum Vespasiano imperatori dicavit: Tacitus sub Trajano scripsit. inter Augustum autem & Trajanum imperatores ingens temporis intervallum, & seculum propemodùm elapsum est: quo jam facilè omne studium in

Drusi

Drusi honores posterorum animis abierat. Sed Isalam Tacito umquàm proprio peculiarique nomine *Rhenum* fuisse adpellatum, prorsus ego nego; pluribusque id infrà in Frisiis demonstrabo documentis. Nunc porrò notemus, uti Iunius sibi ipsi haud constare, secumque dissentire pergat. Quidpe Bataviam suam licet ex Plinii Tacitique verbis ad Isalam usque & Flevum ostium extendat; haud tamen veretur contra Ioannem Stellam negare, Caninefatum sedem fuisse in Batavorum insulâ: quod iste rectè ex Plinio simul ac Tacito adfirmavit; ut infrà videbimus. At video quid habuerit Iunius, quod huic objectioni opponeret. distinguere sese inter *Batavorum insulam*, seu *Bataviam veterem*, & *Bataviam novam*. in illâ Caninefateis sedem habuisse se negare; in hac concedere. Scilicet, rectè ille quidem sententiam suam tueretur, si antè meliùs distinctionem hanc adseruisset. Sed Taciti Batavorum insulam ipse ad Isalam usque & lacus profert. in seipsum igitur pugnat. quod quamvis argumentis firmissimis jam satis demonstratum sit, tamen istuc insuper hoc loco quærere lubet; quum ipse ad utramque Isalæ ripam Frisios ex auctoritate Taciti collocet: quomodò ex eodem auctore ad Isalam usque Batavorum insulam se posse proferre speravit? Verba Taciti hæc sunt, in libro de Germaniâ: *Majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium. utræque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur: ambiuntque immensos insuper lacus.* Vbi Iunius hæc verba, *Rheno prætexuntur*, ad Isalam flumen refert; quia Frisii ad utramque Isalæ ripam incolebant. Iam verò iterum quæro; quum ipse, cap. 1, veterem Bataviam suam iisdem finibus includat, quibus nos Batavorum insulam: cur non credit, Tacitum haud aliam, sed hanc ipsam voluisse, quam Batavos primo adventu occupasse tradit? Tum, si Taciti Pliniique temporibus novam Bataviam rectè se tribuere putavit, quæro, quibus temporibus, aut cui auctori veterem illam adscribere voluerit? Vnus equidem est Iulius Cæsar, qui Batavorum insulæ antequàm Drusiana fossa facta fuit, meminit. at docuisset saltem Iunius, (quod quia nequivit, meritò neglexit) quando Batavi, veterem insulæ suæ limitem, id est, medium Rheni alveum transgressi, Frisios & Marsatios, qui inter hunc alveum & Isalam, lacusque, & Flevum ostium incoluerunt, expulerint, aut bello victos sibi subjecerint: uti eâ demum ratione illorum agri horum juri, id est, Bataviæ nomini, accesserint. Sanè nihil horum umquàm attulisset. *Drusum* (verba sunt Iunii, cap. 1) *è duobus tres alveos fecisse, & Bataviæ porrectiora pomœria extendisse, novamque dedisse Bataviam*, si nos credere voluisset, ostendisse priùs necessum erat, quonam Drusus Frisios Marsatiosque miserit, postquàm Batavis eorum solum tribuit. aut saltem, quando & quâ de causâ his illos in servitutem dederit. denique auctorem hujus rei aliquem ex antiquis produxisset. Certè numquàm se tot laqueis, quibus se irretivit, facilè expediviſſet. Defensor ejus ad hæc omnia quàm nihil responderit, & quàm prorsus nulla argumenta opposuerit, ipse sibi conscius est. Permansisse perpetuò Frisiorum & gentem & nomen citra Flevum, omnibus satis constat mortalibus; quando illa Hollandiæ pars, quæ aliàs septemtrionalis usurpatur circa lacum *Suyder see*, etiam hodiè *Frisiæ occidentalis* nomine, vulgò *West Friesland*, adpellatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisiæ, insignibus decorantur: quâ de re plura suo loco. Sed uti tandem finem disputationi huic faciamus; unum adhuc ex Tacito locum adferam. Historiar. lib. v, *Flexu*, inquit, *autumni, & crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit*. En tibi, qui etiam Iunio nunc credis, Tacitum Batavorum insulam Isalâ amne Flevoque lacu finisse, huncque ejus errorem tantoperè tueri studes: censesne terras Rhenum inter Isalamque porrectas adeò humileis palustresque esse, uti in stagni faciem oppleri possint? Certè tumuli atque colles, qui satis editi per omnem dictam terram sternuntur, manifestò Iunii errorem coarguunt. Faceſſant jam igitur hæc ejus verba, capite primo perscripta: *Quàm verò latè patuerit, quibusque circumscriptum finibus istud Batonis peculium fuerit*, (nam ab hujus, quem sibi fingit, nomine *Bataviam* vult dictam, quasi *Batons have*) *nemo, quod equidem sciam, prodidit, aut certos ei præstituit terminos: nonnulli, contractioribus eidem adsignatis, potissimâ parte mutilarunt, & quodammodò deartuarunt. Quare, propitiato Termino, fines illi perpetuos, stabiles, neque ipsi Iovi cessuros, ex veterum scriptis monumentis pangam. quos qui transtulisse, aut exarasse, nisi dei consensu, tentârit, is sacer & religione obstrictus esto. confido namque, divinâ quadam virgulâ contactos me obsignaturum*. Faceſſant hæc, inquam, prorsusque deleantur, ac palinodia reponatur. Nec satis Iunius deum suum propitiaverat, nec veram habuit virgulam divinam. Ego equidem, nullum agnoscens Termini numen, facilè contrà ausus sum. At quàm ritè, quæso, *Batonis* peculium ad Isalam atque lacum extendit, quum tamen ultra medium Rheni alveum Batavorum nomen ante Drusi fossam porrectum fuisse, satis disertè ipse neget. Multa sanè in se

ipsum

ipsum jecit tela, contra quæ defendi haud umquàm satis poterit. Nobis certè gratiam eum habere, in vivis heic si ageret, æquum foret, quòd genuino patriæ nomini, Frisiæ civitati, ex longinquâ abalienatione se ipsum non noscitantem, restituimus. At nimiùm ego fortasse huic disputationi diu immorari videor; jamque molestus sum. verùm tamen veniam mihi dari æquum est. tanti scilicet erat, errorem tantum pluribus argumentis redarguere; quò certi tandem nobilissimæ insulæ constarent fines. Caput tamen omnis argumentationis dedebat esse; quia Batavi omnes Galliæ Belgicæ pars fuêre: Galliæ autem atq; Germaniæ terminus fuit medius Rheni alveus; quem insulæ terminum constituens Tacitus, *Germaniam prævehi* testatur. de quo mox latiùs tractabimus. Nunc eorum etiam errorem, qui dictæ insulæ terminum ex Cæsare, Melâ, Plinio, ac Tacito, Vectam amnem, à Trajectensi urbe in lacum *Suyder see* defluentem, statuere voluerunt, velle pluribus refellere, post tot gravissima argumenta supervacaneum fuerit. igitur ad alia transeo.

CAP. XXXIII.

De Batavorum agris extra insulam, in Galliæ ripâ, inter Vahalem Mosamque. item de CANINEFATIBUS *partem Batavorum insulæ colentibus.*

HACTENVS igitur veros atque genuinos insulæ, quam Batavi olim incoluerunt, fineis vindicasse sufficiat. Videamus nunc deinceps, an extra etiam insulam quidquam agri iidem obsederint; & quantum id fuerit. Tacitus historiar. IV: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam, occupavêre.* Apertè heic particulâ collectivâ *simul*, duæ agri Batavi partes componuntur: quarum altera est ipsa *insula*; altera, *extrema* illa *Gallicæ oræ, cultoribus vacua.* Idem indicat in libro de Germaniâ: *Batavi non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis, colunt.* Heic etiam particulâ disjunctivâ *sed*, ager Batavorum in duas portiones dispertitur: quarum una in Rheni insulâ; altera extra insulam, in Galliæ ripâ, cis Vahalem collocatur. Sed maximum hujus rei indicium est in historiar. lib. V: *Civili Cauchorum auxilia venêre. non tamen ausus opidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum.* Si post incensum Batavorum opidum in insulam concessit; certè antè extra insulam fuit, ubi & opido ignem injecit. His jam adstipulatur Plinius, lib. IV, cap. XVII: *Rhenum autem accolentes in eâdem provinciâ* Belgicâ, *Nemetes, Tribochi, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Hic etiam dupliceis facit Batavos; Rhenum in Belgicâ accolenteis, & in insulâ Rheni: quam anteâ, cap. XV, *nobilissimam Batavorum insulam* adpellavit. His quoque adsentitur Servius grammaticus in commentariis ad Virgilium; cujus versus hic est Aeneid. VIII:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ad hunc Servii equidem interpretatio tam varia legitur in variis exemplaribus, uti, quæ mens ei fuerit, haud facilè dispexeris. Vulgata exemplaria sic habent: *Rhenus fluvius Galliæ, qui Germaniam à Galliâ dividit. Bicornis autem aut commune est omnibus fluviis, aut propriè de Rheno dicitur; quia per duos alveos fluit; per unum, quà Romanum imperium est; per alterum, quà interluit Barbaros. ubi jam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum.* Altera lectio, quæ vetustior videtur, hæc est: *Rhenus, fluvius Galliæ. bicornis, quia per duos fluit alveos; per unum, quà Romanum imperium est; per alterum, quà interfluit Barbaros, ubi Iambal dicitur, & facit insulam Batavorum.* Tertia lectio, quam in vetustissimo codice impresso reperi, multo concisior est: *Rhenus, fluvius Galliæ. bicornis autem, quia per duos fluit alveos; per unum, quà Romanum imperium est; per alterum interfluit Barbaros.* Medium Rhenum, qui Leydam devectus nomen custodit, & Vahalem intellexisse poëtam, haud dubium est. nam quum hæc scriberet, fossa Drusi, quâ is Rheni alteram partem in Isalam flumen & lacum *Suyder see* abegit, nondum exstitit. Servius itaque, si Isalam interpretatus est, quod vult Iunius, & Vahalem; haud probè mentem poëtæ adsequutus. Ac Iunius equidem ratione ductus videri poterat haud absurdâ. quidpe, quòd per *Barbaros* fluere flumen ait Servius, id magis Isalæ conveniebat, quàm Vahali: hic namque Gallos interfluebat, ut mox latiùs docebo; qui, postquàm Gallia in provinciæ formam à Romanis redacta, non ampliùs barbari dicti sunt: Germani autem, quia numquàm satis perdomiti, perpetuò barbari Romanis nun-

nis nuncupati sunt. Ac licet Iunius, quò Bataviam suam ad Isalam & lacum *Suyder see* proferre queat, *Iambalem* interpretetur Isalam: tamen non satis pro suâ sententiâ alterum alveum Vahalem facit. hac quidpe ratione Batavos à Romano imperio excludit: quos in Belgicâ provinciâ disertè collocant Plinius ac Ptolemæus. Verùm utcumque res sese habeat; si vocem *Barbaros* retineas, omnino erravit Servius. Alveum Rheni, qui Romanum terminavit quondam imperium, esse medium, qui Leydam fertur, mox fusiùs probabo. hunc cum Virgilio intellexisse Servium, haud facilè ambiguum esse potest. alterum autem, qui Batavorum efficit insulam, esse Vahalem, haud quisquam dubitaverit, qui hæc Cæsaris verba legisse Servium crediderit: *Mosa profluit ex monte Vosego, qui est in finibus Lingonum; & parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum.* Malo igitur primam illam amplecti lectionem, quæ pro *Iambal*, habet *Vahal*. & uti prorsus Servius erroris sive imperitiæ suspicione liberetur; pro *Barbaros*, legendum censeo *Batavos*. hos quidpe utramque Vahalis ripam coluisse, suprà demonstratum est. Sed age; quantum agri extra insulam obtinuerunt Batavi? *Non multum*, inquit noster, *ex ripâ, sed insulam colunt.* quæ distinctio haud dubiè indicat, minorem fuisse illam partem ex ripâ, quàm ipsius insulæ spatium. Nec dimidium quidem insulæ exæquasse illud agri in ripâ, uti censeam, vehementer persvadet hæc Taciti auctoritas. Quare haud modicè errasse mihi videntur, qui Selandiæ vicum *Cats*, XXIII millibus passuum à proximâ veteris Mosæ ripâ dissitum, Cattorum progenies, id est, Batavorum reliquias permanere censent: item, qui vicum *Cattendyk*, prope Gusam opidum, ab iisdem denominatum arbitrantur. major namque est ab his ad Mosæ ostium, proximum insulæ latus, distantia, quàm maxima ipsius insulæ latitudo patet. At Toxandrorum fuisse omnes Selandiæ insulas, non Batavorum, ex Cæsare, Plinio, ac Marcellino, satis suprà probatum est. Quin ego quòque vereor, uti rectè ii sentiant, qui opidum Gertrudæbergam Batavorum agro tribuunt. quidpe Mosâ amne (amnibus enim plerumque terminabantur olim agri gentium) omnem eorum agrum finitum fuisse censeo: Gertrudæberga autem citra veterem Mosam sita. Multo minùs rectè ii, qui vicum *Catwyk*, in comitatu Cukensi, cis Mosam, à Cattis cognominatum existimant. syllaba *Cat* si Cattorum progeniei ubique sedem indicaret; certè Batavi ultra lacum quoque Fletionem, qui nunc est *Suyder see*, Frisios agros coluerunt, circa silvam, cui vulgare nomen *Seven wolden*; in quâ vicus *Catlyk*. Sed hoc, adfirmatu perineptum, illorum quoque errorem prodere videtur. Quin ipsum *Cattorum* populum numquàm Germanis dictum fuisse *Catten*; sed densissimâ adspiratione *Chatten* & *Chassen*; item *Hhatten*, & *Hhassen*; infrà libro tertio satis probis docebo argumentis. Mosam igitur amnem Batavis à meridie extra insulam terminum statuo. An verò eâdem longitudine hic extra insulam ager, quâ ipsa insula, hoc est, à Rheni divortio ad Mosæ Vahalisque confluenteis, porrectus fuerit, nec ne, haud facilè quisquam, nisi Tiresiâ canente, dijudicaverit. Si tamen ea longitudo placet; pro limite heic duco lineam, à Mosæ ripâ, quà prædictus est vicus *Catwyk*, ad dictum usque divortium. Opida nunc hoc tractu, inter Mosam Vahalemque, sternuntur ista: *Nieumegen, Batenburg, Bommel, Huesen, Vorchum, Dordrecht.* Ceterùm *extrema Gallicæ oræ*, sive *ripam Galliæ*, auctor noster Vahale Mosæque ore terminavit, quia ulteriora jam non in continente, sed in insulâ erant: quæ non minùs pars esse Galliæ potest, quàm Britannia Europæ; licet hujus extrema, sive litora, ad Sequanæ, Samaræ, Scaldis & Rheni, fluminum ostia describas. Hoc quum nostri sæculi Bataviæ scriptores non perciperent; insulam Batavorum, extra Galliam eliminantes, Germaniæ falsò adscripserunt; ut pluribus proximo capite probabitur argumentis. Atque hoc ipsum est, quod Cæsarem traxit in errorem, ubi ait; *Mosa, parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum.* Scilicet Mosa cum Vahale non insulam efficiebat Batavorum; sed agros eorum includebat, extra insulam in Galliâ ripâ sitos, quorum longitudo erat minor quàm ipsius insulæ. Vnde huic Plinius *prope C millia passuum*, Cæsar suæ Bataviæ LXXX tantùm tribuit; ut suprà adnotatum.

Ergo Batavorum agro summâ, ut nobis videmur, diligentiâ circumscripto, proxima erat cura, interna ejus, id est, opida, si qua fuerint, & vicos domiciliaque indicare. verùm id antequàm fiat, CANINEFATUM, consangvineorum, sociorumque Batavorum, sedes priùs indicanda erit. Hanc Ioannes Stelia Hispanus, in Batavorum insulâ rectè ex Taciti Plinique auctoritate statuit: quanquàm super hac sententiâ à Iunio, nimiùm sannis indulgente, quamacerbissimè proscindatur; veluti, malè atque imperitè Tacitum interpretatus. Sed rectè sensisse Stellam, uti probetur, ipsa Taciti verba super Caninefatibus inspiciamus. In libro IV historiarum, quum Galliæ defecivissent, à

Batavis id bellum ortum narraturus auctor, Batavorum originem, adventum ex Germaniâ in Galliam, insulamque, quam obsederunt, quamcuratissimè antè describit. dein, explicatis causis, cur arma Civilis Batavus & ultionem in Romanos sumserit; *Civilis, primores gentis*, inquit, *& promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias & raptus & cetera servitii mala enumerat.* & recitatâ Civilis concione: *Magno cum adsensu auditus, barbaro ritu & patriis exsecrationibus universos adigit. Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit: origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero superantur.* Nomen heic insulæ, cujus partem Caninefates colebant, nullum auctor addidit; quia jam anteà, satis curiosè ac sedulo descriptam, BATAVORUM adpellaverat INSULAM. sic mox infrà, de eâdem, postquàm in eâ Romana castra à Caninefatibus ac Frisiis expugnata: *signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur.* Et, ne hanc quoque aliam putes esse, sic paullo pòst: *Vbi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant.* Nugetur contra hæc, quidquid velit adversarius; numquàm certè subvertet. Adeóne putat supinum fuisse diligentissimum auctorem, uti nec nomen nec situm insulæ addiderit, si alia fuit, quàm Batavorum insula? Sed Caninefates, unà cum Batavis, partem fuisse Galliæ, hanc verò medio Rheni alveo finitam, infrà satis firmis docebo argumentis. Nunc, uti res clariùs adpareat, totam historiam de Caninefatibus huc transcribere, & quantum res postulaverit, obscuriora illustrare, consilium est. *Ea gens* Caninefatum *partem insulæ* Batavorum, quam curatè paullo antè descripsit auctor, *colit: origine*, ex Cattis, *linguâ*, Catticâ scilicet dialecto, *virtute* bellicâ *par Batavis*; & fortè cum ipsis domo unà profecti; aut certè postmodùm ad illos, ceu consangvineos, transgressi, & tamquàm amici, ejusdemq; originis advenæ, in partem insulæ recepti; & unà militabant. hinc paullo pòst: *Iisdem diebus Batavorum & Caninefatium cohortes, cùm jussu Vitellii in urbem pergerent, missus à Civile nuntius adsequitur.* ceterùm *numero superantur.* hinc insula à potiore numero, Batavorum, non Caninefatium, dicta est. *Erat in Caninefatibus stolidæ audaciæ Brinio, claritate natalium insignis. pater ejus multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium* (quum is *belli deficiente materiâ*, ut tradit in C. Caligulâ Svetonius, *paucos de custodiâ Germanos trajici, occulique trans Rhenum juberet; ac sibi post prandium quamtumultuosissimè, adesse hostem, nuntiari:* & quæ sequuntur) *impunè spreverat*; præsens in insulâ. nam in inferiore insulæ parte ad oceanum hæc facta, circa Lugdunum, liquet ex Svetonio. *Igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit*, Civili, Batavis, Caninefatibus: *impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur*, conatuum Civilis, ad opprimendos interficiendosque militeis in insulâ Batavorum. *Statimque accitis*, à Batavis, & Caninefatibus, ad augendas vires, in insulam Batavorum, ad oppugnanda hiberna, *Frisiis, (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit* Brinio, in insulâ Batavorum, ad Rheni ripam sitâ. *Nec præviderant impetum hostium milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat.* Rhenum medium fuisse terminum Batavorum simul insulæ ac Galliæ, antè demonstratum est. Caninefates auctor Transrhenanos haud adpellavit; sed hos demum Frisios. ergo Caninefates Cisrhenani; &, per consequens, in Batavorum insulâ, extremâ Galliæ parte. nec alia dari potest insula citra medium amnis alveum. Id autem maximè notandum, quòd auctor Frisios, Transrhenanam gentem, à Batavis Caninefatibusque accitos ait, scilicet in insulam. ubi expugnanda erant castra: Caninefates autem non item; sed missos tantùm ad eos, qui sociarent consilia: videlicet quia hi jam antè in insulâ. *Capta igitur & direpta castra: dein vagos, & pacis modo effusos lixas negotiatoresque Romanos invadunt. simulexcidiis castellorum*, in quibus erant negotiatores, *imminebant. quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexilla q., & quod militum, in superiorem insulæ partem*, ex inferiore, quâ pulsi, *congregantur*, in superiora castra, (quæ *Batavoduri, Vadæ, Grinnibus, & Arenaci* fuisse, infrà docebitur,) *duce Aquilio, primipilari. nomen magis exercitus, quàm robur. quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nerviorum Germanorumque pagis segnem numerum armis oneraverat. Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, quòd castella deseruissent. se cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent.* Nulli igitur etiam tum se movebant ad apertum bellum Batavi: occultus tamen omnis negotii dux Civilis Batavus. At quomodò hic cum cohorte unâ Caninefatis omnes comprimere potuit, si extra insulam, ultra Rheni latissimum alveum, (nondum enim per Civilem abactus) illi tumultuati? In insulâ Batavorum castra Romana eos, unà cum Frisiis, expugnasse, nemini dubium esse potest. *Subesse fraudem consilio, & dispersas cohortes,*

per

per omnem insulæ ripam, à scissione Rheni ad usque oceanum, *facilius opprimi*, (si in inferiora hiberna, è superioribus, quò congregati erant, descenderent) *nec Brinionem ducem ejus belli, sed Civilem esse patuit; erumpentibus paullatim indiciis, quæ Germani, lata bello gens, non diu occultaverunt. Vbi insidiæ parum cessêre, ad vim transgressus* Civilis, *Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit. Directa ex diverso acies, haut procul à flumine Rheno;* medio scilicet, quod nomen perpetuò servavit; *& obversis in hostem navibus; quas, incensis castellis, illuc appulerant* Romani. Prœlium circa Culeburgium opidum commissum conjicio. haud dubiè enim Civilis ex inferiore insulæ parte adveniens ad prima Romanorum castra, (quæ Batavoduri fuisse, posteà ostendetur) adversam aciem offendit. Duæ igitur acies ad hunc modum dispositæ fuêre: Civilis acies, ex inferiore insulæ parte profecta, inter opidum Culeburgium & Rhenum amnem constitit, in orientem versa, Rheno lævum latus tegente. Romana acies, ex superiore insulæ parte, quò fugerant, obviam hostibus progressa, infra Batavodurum, novissima hiberna, adversa constitit, in occidentem conversa; Rheno, & navibus, eâdem fronte in hostem obversis, dextrum latus claudentibus. *Nec diu certato, Tungrorum cohors signa* à Romanis *ad Civilem transtulit: perculsique milites* Romani *improvisâ proditione, à sociis* Tungris, *hostibusque* Caninefatibus, Frisiis, Batavis, *cædebantur. Eadem etiam navium perfidia. pars remigum è Batavis, tamquàm imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediebant. mox contrà tendere, & puppes hostili ripæ objicere.* In eâdem equidem amnis ripâ naves manserunt. in unâ quidpe atque eâdem ripâ Romani Civilisq; contendebant. At hostilem adpellat ripam auctor inferiorem ripæ partem, quam hostis obtinebat. A Romanis igitur ad Civilem transgressas naveis innuit. *Ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis,* id est, transfugere, *trucidant; donec universa quatuor & viginti navium classis transfugeret, aut caperetur* ab hostibus, ope transfugarum. *Clara ea victoria in præsens;* & quæ sequuntur. Hæc cuncta in insulâ Batavorum gesta: pulsique hac victoriâ Romani. unde mox infrà: *Vbi expugnata castra,* in inferiore insulæ parte, *deletas cohortes,* in acie, *pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant.* In quibus omnibus haud levia argumenta de Caninefatium in insulâ Batavorum sede: quæ haud facilè convulseris. Alia nunc etiam videamus. Auctor noster eodem libro infrà, Civilem, sic Montanum Treverum adloquentem, introducit: *En ego præfectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus.* Batavos fuisse citra Rheni nomen, & terminum Germaniæ, in ipso Galliæ solo, satis firmis infrà comprobabitur argumentis. cum his igitur quum sub eodem Galliarum nomine Caninefateis conjungat auctor; & ipsos in Galliâ, citra medium Rheni alveum, Galliæ terminum, fuisse perspicuum est. & quia in insulâ fuêre; insula verò citra medium alveum nulla fuit, nisi quæ Batavorum dicebatur insula: necessariò sequitur, hujus partem eos obtinuisse. Eodem libro posteà: *Circumsteterat Civilem & alius metus; ne Quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, afflictaret Batavos, quà oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosq; duxit: eæque civitates in deditionem acceptæ. classem verò Caninefates aggressi sunt: majorque pars navium depressa, aut capta. & Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Caninefates fudêre.* Quia in eâdem cum Batavis insulâ, ipsorumque haud minùs, quàm Batavorum, res agebatur; itaque, quum Batavi cum Civile domo abessent, isti communeis agros defenderunt. Nequidquàm heic obloquitur adversarius; qui negat hoc ab Caninefatibus fieri potuisse, si sedes eorum ab oceano arceatur. Plinii jam quoque adjiciatur testimonium. cujus verba hæc sunt lib. IV, cap. XV: *In Rheno ipso, prope C millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ, Frisiorum, Chaucorum, Frisiabonum, Sturiorum* (lego, *Frisiorum majorum, Frisiorum minorum:* cujus lectionis ratio infrà reddetur) *Marsatiorumque, sternuntur inter Helium & Flevum.* Hæc Plinii verba geographi nostri, in quibus princeps Iunius, ita explicant, uti particulam & disjunctivam faciant, non conjunctivam: aliamque constituunt Caninefatum insulam, ac diversam ab insulâ Batavorum. Verùm hos cùm Tacitus tot locis modò adlegatis, tùm Plinius his ipsis verbis erroris coarguit. quidpe sub uno eodemque singulari numero, *nobilissimâ insulâ*, Batavorum simul atque Caninefatium nomina comprehendit. pòst verò addit; *& aliæ.* Quòd si Caninefatium insula alia fuisset ab insulâ Batavorum; quare Plinius has voceis, *& aliæ*, ante Caninefatium nomen non posuit? Certè, aut eamdem Caninefateis cum Batavis insulam coluisse concedant, aut Plinium malum grammaticum fuisse arguant. Hoc haud temerè admiserint. ergo illud concesserint. Respondet his ita adversarius: *Ideò Plinius, ambiguâ phrasi usus, nobilissimam Batavorum insulam & Caninefatum dixisse videtur, ut ostenderet, primò, contiguas cum Batavis Caninefates sedes habuisse,*

partem eorum intra, partem extra insulæ fines voluisse: deinde, utramque hanc gentem inter omnes Rheni insulanos fuisse quamcelebratissimam. Apage sis cum isto tuo *videtur*, contra tam clara auctorum documenta. Rationis heic nihil habuisti præter allusionem vocabuli *Kinnemerland*; quod ad *Caninefatum* nomen detorques: dein, quia Iunius & Hamrodius, magni tui auctores, sic senserunt. At si Caninefatum quoque insulam *nobilissimam* dixeris fuisse: saltem plurali numero, *nobilissimæ insulæ*, usum auctorem oportuit. Quid igitur heic respondes? Nempe; *eo locutionis genere hominem Romanum, & dicendi peritum, quia usum non videmus, ideò hanc placuisse certum esto.* Egregia sanè ac lepida argumentatio. nostin' tu verba tua? *Ride, quidquid amas, Cato. sed reprimam.* hæc igitur tibi hoc loco reddo. Sed quid? sequeretur tum, Caninefatium etiam insulam C M. P. fuisse *in longitudinem.* quod neque tu, nec quisquam alius ausus est adfirmare. Hoc saltem benè, quòd partem Caninefatum in Batavorum insulâ, quæ cis medium Rheni erat alveum, agnoscas. At Tacitus non *ejus gentis partem insulæ partem*, sed *eam gentem partem insulæ colere* adfirmat. Ceterùm si ex Tacito Caninefateis in Batavorum insulâ agnoscis, Plinium de eâdem insulâ loqui, quî negare potes? Miror sanè, Iunium Hamrodiumque adeò te infatuare potuisse, uti unà cum ipsis Batavorum insulam ad Flevum usque extenderes, nihilo minùs tamen Caninefates in eâ fuisse ex Plinio negares. Frustra es ubique, mi homo. Cuicumque persvaseris, certè mihi numquàm persvadebis, te idem sensisse quod scripsisti. Invidia & malevolentia ubique satis clarè adparent. Tollat igitur jam Iunius tuus acerrimam suam disputationem, contra Stellam, rectè de Caninefatium sentientem sede, conscriptam. illi etiam, qui particulam *&*, inter binas voceis *Batavorum*, & *Caninefatum*, expunxerant, restituant; quò auctori sua mens genuina maneat. Atque hactenus Caninefatibus sedem in Batavorum insulâ adseruisse sufficiat. Proxima nunc sit cura, ostendere, quam partem insulæ incoluerint. Austrinum latus, quà Vahales prætenditur amnis, haud tenuisse, facilè dixerim; quia Batavi etiam cis Vahalem: quorum mediis in finibus illos locare, absurdum fuerit. Superiorem insulæ partem coluisse, haud temerè crediderim. nam si illic Caninefates; quâ fiduciâ, seu audaciâ, Romani inferiore insulæ parte pulsi, in medios hostium fineis sese receperunt. Sin inferiorem insulæ partem, litusque oceani illis tribuas; quâ ratione, aut quâ fronte Civilis *præfectos* Romanos, *incusans, quòd castella deseruissent, sua quemque hiberna repetere*, & victoribus hostibus sese objicere, jubere potuit; *dum ipse, cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum comprimeret?* satius namque erat, jungere inter se vires, si eódem & Romanis & Civili proficiscendum fuisset. At clarè auctor, occupasse Brinonem cum Caninefatibus atque Frisiis oceanum, narrat. si igitur jam antè accoluerunt Caninefates oceanum; non opus erat tum demum eum occupare. Restat ergo una insulæ pars, quæ, medio Rheni alveo obducta, septemtriones spectat. hanc quin Caninefates tenuerint, nihil prorsus est, quod impediat. quin maximè huc conveniunt ea, quæ auctor, eodem libro, de Cl. Labeone Batavo memorat: *Illuc* (in Coloniam Agrippinensem) *Cl. Labeo, quem captum, & extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit. pollicitusque, si præsidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum; acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit. & furtim magis, quàm bello, Caninefates Marsacosque incursabat.* Marsacos, sive Marsatios, in Rheni insulis fuisse, auctor est Plinius, loco proximè citato. circa opida Arnhemum, Wageningam, Rhenamque incoluisse, suo loco ostendam. Labeo igitur ad Batavos quum veniret, nihil apud eos ausus, pergens inde, furtim, primò Caninefates in ipsâ insulâ, dein Marsacos, illorum finitimos, circa Durostadium incolenteis, incursabat. Eam igitur Rheni ripam Caninefatibus adscribo, quæ à Batavoduro, id est, Durostadio, ad Lugdunum usque Batavorum, id est, *Leyden*, porrigitur. ultrà citráque ne extendam, monent duo Batavorum clara vocabula. Introrsus opida hodierna iisdem tribuo ista: *Goude, VVoerden, Oudewater, Montfoort, Isselsteyn, Vtrecht, Vianen, Culenburg.* Sed notandus heic est eorum error, qui Caninefates partem faciunt Batavorum, his scilicet Taciti verbis inducti: *Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit: origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero superantur.* Non partem fuisse Batavorum, sed partem insulæ, quæ Batavorum dicebatur, à majoris gentis nomine, incoluisse, ait Tacitus. Sed quibus persvasum erat, Frisios minores, & Frisiabones, & Tusios, & Cauchos minores, parteis fuisse Batavorum gentis; iidem facilè Caninefateis quoque in eâdem gente censere poterant. Ceterùm nomen eorum vitiatum legitur apud Aethicum, ut pleraque alia, *Cannifates.*

De

De origine Caninefatium, Taciti verba suprà audivimus ; nempe Cattorum hos quoque fuisse progeniem. De tempore secessionis, item de causâ, planè nihil habeo, quod affirmem. Galliæ partem eos, unà cum Batavis, fuisse, compluribus mox documentis, auctorumque testimoniis probabo, si antè Iunii argumenta testimoniaque, ex veteribus quæ adduxit scriptoribus, eodem ordine, quo ea cap. IV Bataviæ suæ conscripsit, refutavero.

CAP. XXXIV.

Iunii argumenta, quibus Batavos Germaniæ adseruit, cuncta refutantur.

PRIMÙM omnium distinctam heic volo Bataviam Iunii à veteri novam. hanc adulterinam, falsò Bataviæ nomini tributam, quia ultra Rhenum est, (sic semper cum auctoribus, maximè verò cum Tacito, adpello alveum, qui solus propriè nomen id obtinuit) Germaniæ concedo. illam, veram, germanamque Batavorum insulam, quia citra Rhenum est, Galliæ tribuendam ajo. Iam primum Iunii argumentum, sive testimonium, quo utramque Bataviam suam Germaniæ adserere nititur, hujusmodi est: *Quia Plinius disertè Batavos, cum Vbiis, Gugernis, & Rheni insulis, Germaniæ populis adnumerat.* Cui adsimile est sequens: *Plutarchum Germanici juris fecisse Batavorum insulam, quia Batavos dixit Germanos.* Ecquis Batavos fuisse Germanos, contra tam diserta tot auctorum gravissimorum testimonia, quæ passim exstant, negare ausit? Certè, quicumque id fecerit, haud umquàm ego. At non in hoc vertitur controversia nostra, utrùm Batavi Germani fuerint, nec ne: sed, utrùm Galliæ solum incoluerint, an verò Germaniam. Sanè, quid his duobus ex Plinio & Plutarcho adductis argumentis opponam, vix reperio; adeò sunt inania, atque irrita. Omnes populi, qui sunt Germanicæ originis, in Germaniæ solo censendi sunt. Ain' tu, mi Iuni? Ergo & Triboci, & Nemetes, & Vangiones, & Treveri, & Vbii, & Gugerni, & Tungri, & Menapii, & Toxandri, & Bethasii, & Nervii, qui omnes in Belgicâ Galliâ ab auctoribus enumerantur, quia Germanicæ fuerunt originis, Germanicum solum cis Rhenum incoluisse dicas? ubi igitur Rhenus, terminus inter Galliam atque Germaniam, etiam ubi solidus, & uno alveo fluens? Video quid agas. quum Plinius tradat, ad Scaldin usque Germanos incolere, tu eò usque Germaniam extendere cupis. & quum Rhemi, Belgica natio, apud Cæsarem, belli Gall. comment. II, testentur, Belgas plerosque ortos esse à Germanis, tu majorem Belgicæ partem Germaniæ tribueris. At quis id veterum, quis novorum geographorum antè ausus est? Video neminem. cave igitur tu primus faxis. ceteroquin eâdem operâ, atque eâdem ratione, eodem argumento, Cimmerios, Bosphorum Cimmerium accolenteis populos, quos Posidonius, apud Strabonem lib. VII, à Cimbris, Germanicâ gente, deducit, & Germanos Oretanos in Hispaniâ, Germanicum solum, in locis tam ingenti intervallo dissitis, inhabitasse evincas. quod sanè tam absurdum, quàm quod absurdissimum. Sed Mosam Vahalemque Galliæ terminum tute esse voluisti. nullo modo igitur Belgas istos Germanos cis Rhenum Germaniam incolere intellexisti. Ipsius Plinii verba, quæ sunt lib. IV, cap. XVI, inspexisse haud pigeat; quæ Iunius aut non percepit, aut dissimulatione transmisit. *Gallia omnis*, inquit Plinius, *Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè distincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica.* Heic quod vel maximum pro Iunio esse poterat argumentum, ipse non observavit: nempe Plinium Belgicæ initium à Scaldi flumine sumere. quâ ratione reliquum, quod Scaldin intersit & Rhenum, Germaniæ concessisse videri poterat. cui rei consentire videtur id, quod suprà, eod. lib. cap. XIII, perscripsit: *Totum*, inquiens, *hoc mare*, à Cimbrorum promontorio *ad Scaldin usque fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* At non hæc ei fuit mens, uti id terrarum, quod inter Scaldin Rhenumque situm, Germaniæ solo tribueret: verùm indicare voluit, Germanicas genteis hanc Galliæ partem incolere; veros autem Belgas, id est, Gallos, Galliæ indigenas, à Scaldi incipere. idque liquet cùm ex Cæsare, Strabone, Melâ, Tacito, Dione, Ptolemæo, & aliis, qui omnes Galliam ad Rhenum pertexunt, tùm ex ipso Plinio, in sequentibus paullo pòst satis dilucidè se ipsum explicante. *A Scaldi*, inquit, *incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus. deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur: Brianni, Ambiani, Bellovaci, Hassi. introrsus Castologi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Suessiones liberi, Silvanectes liberi, Tungri, Sunici, Leuci liberi, Treveri liberi antèà, & Lingones fœderati, Rhemi fœderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii: coloniæ Equestris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi,*

& quos in insulis diximus Rheni. En vides, quemadmodùm Plinius, quamquàm ab initio Belgicam Scaldi & Sequanâ fluminibus incluserat, posteà tamen eidem provinciæ eos quoque populos, qui extra Scaldin sint, Toxandros & Menapios contribuat. At quamdisertè, post memoratos Belgicæ Galliæ populos, Rhenum accolenteis Germaniæ gentium *in eâdem provinciâ* Galliâ Belgicâ ait esse Batavos. imò, quod plus est, maximeque in Iunii sententiam pugnat, quos in insulis Rheni capite præcedenti dixerat, Caninefateis, Frisios, Marsatios, heic in eamdem provinciam confert. cui consentire videtur Ptolemæus, tertium sive ultimum Rheni alveum in Galliâ Belgicâ recensens. quod nos tamen ex Tacito aliisque auctoribus temperamus, ad medium Rhenum Belgicam restringentes. Falsa igitur hæc priora duo Iunii sunt testimonia, ex Plinio ac Plutarcho addu- 10
cta. Ad tertium antequàm proficiscar, respondendum erit quæstioni adversarii, ubi quærit, *quâ fronte ego plus mihi fidei, quàm Plinio ac Ptolemæo, antiquis & classicis auctoribus, haberi postulem.* Maligne (ne quid gravius dicam) dissimulator, quid quæris quâ fronte? quum disertè tibi dixerim, fronte Taciti & aliorum auctorum; quorum testimonia ad ruborem tuum affatim proximo capite adferam. In præsens quæro, quâ ingenii judiciique stupiditate, aut saltem quâ geographiæ veteris juxtà ac novæ ignorantiâ tu Ptolemæum credas omnem Galliam Germaniamque (nam has duas ex omni reliquarum terrarum numero in exemplum traxisse suffecerit) verè ac sine ullo errore descripsisse, quum ille in iis nihil nisi perpetuos errores dederit? quod ex unâ Rheni Gallicâ ripâ satis tibi suprà, hoc libro, apertum puto. Et de Plinio etiam uti respondeam; quæro ex te, quâ geographiæ 20
historiæque antiquæ imperitiâ huic simul & Ptolemæo & libello provinciarum civitatumque Galliæ tu credas, *Vellocasses* & *Caletos* fuisse in Lugdunensi Galliâ, id est, in lævâ Sequanæ ripâ; quum Strabo, lib. IV, disertè Caletos in dextrâ Sequanæ ripâ oceano adponat; Cæsar etiam, belli Gall. comment. II, cùm Caletos, tùm Vellocasses inter Belgas numeret; Belgicam verò ipse Plinius, loco suprà dicto, finiat Sequanâ: in cujus dextrâ ripâ hodieque celeberrimam scimus esse urbem *Rotomagum*, vulgò *Roan*, Vellocassium quondam etiam Ptolemæo caput; & ad oceanum Sequanæque ostium regionem, vulgò *païs de Caulx* dictam; quæ vetus *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiamnunc retinet, cum opido *Diepe*, quod Caletorum caput *Iuliobona* Ptolemæo. Quære jam igitur, quâ fronte heic etiam ego plus fidei Cæsari ac Straboni, hodiernisque regionum & urbium vocabu- 30
lis postulem, quàm Plinio ac Ptolemæo. Ostendis sanè, quàm peritus sis geographus. nuperrimè ad hoc studium animum te adjecisse, quis vel ex hoc uno non conjecerit? Sed heus tu, qui poëtis delectaris; accipe hoc Horatianum:

Quam scit uterque, libens, censebo, exerceat artem.

Tertium nunc Iunii argumentum consideremus. quod hujusmodi ex Tacito citat: *Clarissimè verò Tacitus, historiar. lib.* XX, *Batavi, inquit, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam Rheni, inter vada sitam, occupavêre. Heic eximit omnem dubitandi ansam; quando extremos Belgicæ oræ fines, colonis vacuos, quos Rhenus alluebat, à Batavis occupatos scribit.* & paullo pòst; *deinde addit Rheni insulam.* Hic Taciti locus, quem pro se citavit Iunius, planè contra eum facit. 40
quidpe Tacitus disertè heic discrimen Galliæ Germaniæque per geminum gentis nomen designat. donec trans Rhenum fuerint, *Cattos* dictos: ex quo cis Rhenum incoluerint, *Batavos.* Rhenum autem Tacito constanter adpellari medium alveum, qui Batavorum insulam finivit, satis infrà in Frisiis demonstrabitur. Batavi igitur in Galliâ omnino ex Taciti sententiâ censendi sunt. At si tamen pertinaciùs Iunius Vahalem terminum Galliæ fuisse contendat; quæro, ubi eos posuerit, qui citra & Rheni nomen, & Vahalem, extra insulam Batavi egerunt? sanè hi saltem in Gallià. Quid igitur? an distingvendum inter Batavos Gallos, & Batavos Germanos? Quis ita veterum geographorum, vel historicorum? quis recentium? Reperio neminem. Nec igitur Iunio primo auctori hac in re sit auctoritas. Quartum argumentum est; *Si Rhenus fluvius Germaniæ proprius est; complexu suo,* 50
tamquàm cancellis, ambitam insulam quoque in jus suum pertrahit. Hoc certè argumentum nihilo plus valet, quàm illud, quo suprà per Drusi fossam Frisiorum Marsatiorumque terras, inter Rhenum & Isalam sitas, Batavorum nomini accessisse arguit. At quis veterum auctorum tam stricto jure Rhenum Germaniæ adseruit, uti idem Galliæ fluvius perhiberi nequeat. Servium Honoratum audi, qui ad hæc Virgilii verba *Rhenusque bicornis*, disertè *Galliæ fluvium* adpellat. & Servius si non satis probatur, majoris auctoritatis Catullum audi, in hisce versibus:

Sive trans altas gradietur Alpeis,

Cæsaris

Cæsaris visens monumenta magni,
Gallicum Rhenum.

Quis Tanaim non æquè Asiæ amnem ac Europæ dixerit? Vistulam tam Germaniæ, quàm Sarmatiæ? Strymona tam Macedoniæ, quàm Thraciæ? Varum tam Galliæ, quàm Italiæ? Tiberim tam Latii, quàm Etruriæ? At concedamus, si licet, argumentum istud Iunii in Batavorum insulâ valere: quid igitur Batavis cis Vahalem fiet? distingvendi erunt? Absurdè scilicet. Quintum jam videamus argumentum, quod his continetur verbis: *Quid, quòd Cattos, Aborigines Germaniæ, non belli jure, sed longâ possessione, & usucapione, numquàm interpellatâ, suam feciſſe insulam satis indicat.* Facilius erat insulam vacuam occupatione suam facere, quàm Germaniæ nomen ita Gallico solo inferre, uti Galliæ heic vocabulum planè exstingveretur. quod ne universi quidem illi Belgæ, à Germanis orti, potuêre. hos quidpe frequenter Cæsar, in commentariis belli Gallici, modò Gallos, modò Germanos adpellat; solum ipsum numquàm nisi Galliam. At si hoc Iunii argumentum valere censeas; eâdem operâ credas, Oretanos in Hispaniâ solum suum longâ possessione effeciſſe Germaniam: Phocæos item in Galliâ, circa Massiliam opidum, Græciam. Fuit equidem etiam cis Rhenum Germaniæ nomen, de Germanorum Rhenum transgressorum vocabulo sumtum. at Galliæ tamen semper terminus manſit Rhenus; ut fusiùs suprà, lib. 1, cap. xi, ostensum est. Sextum hinc Iunii argumentum est: *Quòd si Mattiacos, qui nunc Selandi audiunt, in libello de Germanorum moribus inter Germaniæ populos recenset Tacitus, quorum insulas non omnes Rhenus adit; quanto justiùs Batavos, Rheni proprietarios.* Hoc argumentum geminum in se habet errorem. primus est, quòd non omnes Germaniæ populi Germaniam, ut antè demonstratum, incoluerunt: alter, quod Mattiacos, quos trans Rhenum Tacitus, Pliniusque, & Marcellinus, disertè collocant, Iunius cis Rhenum malè cum imperitorum vulgo interpretatur Selandos. Ad hanc objectionem ita respondet adversarius, postquàm Mattiacos Transrhenanum populum fuiſſe conceſſit: *Quamvis interea, cùm in Germaniâ, testante Tacito, Cattorum caput fuerit Mattium, cur diffitendum, Selandos, quatenus Catticæ prosapiæ sunt (cujus Cattium opidum ante annos jam plures aquis absorptum, & turrim adhuc è fluctibus prominentem ostentans non leve vestigium relinquit) cur, inquam, præfractè diffitendum, referri ad eam gentem, hoc nimirum nomine & aspectu, Selandos insulanos posse? ut ita non tantùm contermini illi & socii, sed etiam consangvinei sint fuerintque jam olim Batavorum.* Proh summe Iupiter, quantus sophista! Ego negaveram Mattiacos incoluisse Selandiam; hic ingerit, me Selandos negasse hoc vel illo nomine ad Mattiacos referri posse. Sed quid malùm heic tibi voluisti philosophe? Quia Mattium Cattorum fuit caput, Selandi autem Catticæ prosapiæ; hi etiam hoc nomine ad Mattiacos referri posse. quænam, quæso, hæc est argumentatio? quæ conclusio? Peream ego infelix, si satis perspiciam. nisi fortè sic argumentari volueris; Quia & Selandi simul & Mattiaci Cattorum fuêre progenies; igitur Selandos quoque hoc respectu ad Mattiacos posse referri. Ergo, quia & Iuhones trans Rhenum, & cis Rhenum Caninefates, & item Sunici, fuêre progenies Cattorum; igitur Selandi & ad Caninefates & ad Sunicos etiam, non modò Mattiacos, poterunt referri. At quid hinc tandem sequitur? Nempe & Mattiacos, & Caninefateis, & Iuhones, & Sunicos, quia inter se fuêre consangvinei, rectè in Selandiâ locari. Peream iterum pessimis modis, si hæc sophistica tua satis intelligam. His atque talibus si philosophi nomen tueris, næ tu haud melior fueris philosophus, quàm geographus. At quàm egregiè probas, Selandos esse progeniem Cattorum: nempe quia Cattorum nomen exstat in Selandici quondam opidi turri *Cats*. Talibusne egregias tuas disceptationes auspicari placuit? Ex hac primâ si de reliquis conjiciendum est; certè nihil nisi nugas nobis dare instituisti. Sed missum te facio. ad Iunium tuum redeo. Septimum ejus argumentum est hujusmodi: *At litem istam vel ipse fluvius componet ac dirimet. verbis Vibii Sequestri: qui, libello de amnibus, Rhenus, inquit, Belgas à Germanis segregans.* Rectè Vibius pro nostrâ sententiâ. at in inferiore fluminis parte medius alveus accipiendus, non Vahales. Huic argumento oppono ipsius Iunii primum argumentum; ubi ait, *Plinium Batavos, cum Vbiis & Gugernis, Germaniæ populis adnumerare.* Vbii & Gugerni Plinio cis Rhenum in Belgicâ. ergo, si rectè his adnumerantur Batavi; & ipsi cis Rhenum in Belgicâ censendi. Huic jam argumento consimile est nonum: *Panegyricus, Maximiano Augusto dictus, Romanorum imperium Rheno terminat, his verbis: Rhenum videtur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romanæ provinciæ ab immanitate Barbariæ vindicarentur.* Heic etiam, quà oceano Rhenus adpropinquat, medius alveus, nominis juxtà & muneris dignitatem perpetuò ferens, intelligendus erat. Sic suprà Servius *bicornem* Virgilii

gilii *Rhenum* in duos alveos rectè expoſuit; unum, quo Romanum finitum fuit imperium, id eſt, Gallia, medium ſcilicet, nomen ſervantem: alterum, qui interfluxit Batavos, ubi *jam Vahal* vocatus. Octavum argumentum tale eſt: *Tacitus eòdem facit; qui Vahalim, alterum Rheni alveum, ad Gallicam ripam latiorem placidioremque affluere dicit. ex quo liquidò cognoſcimus, Galliæ Belgicæ dominatum includi fluento Rheni.* Concluſio mala eſt. Rheni fluento finiri Belgicam nos non negamus. at, quum tria ſint amnis fluenta; duo ab hoc munere excludenda erant, unum ſtatuendum. En, nos duo extrema excludimus; medium agnoſcimus. Tacitus cummaximè pro nobis facit. cujus verba, jam ſæpè nobis patrocinata, hæc ſunt annal. lib. II: *Apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatq; nomen & violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verſo cognomento Vahalem accolæ dicunt.* Duos ſcilicet alveos uti commonſtraret Tacitus, alterum Germaniam prævehi, & nomen violentiamque curſus ſervare docet; alterum latiorem placidioremque in Vahalis vocabulum nomen rei mutare, & ad Galliæ ripam, id eſt, Gallicæ oræ extrema affundi. Sic ipſe auctor ſeſe explicat, hiſtoriar. lib. IV; ubi *Batavos extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, ſimulque inſulam inter vada ſitam*, ait *occupaſſe*. item in libro de Germaniâ; ubi, *Batavi*, inquit, *non multum ex ripâ, ſed inſulam Rheni amnis colunt*. Rectè nimirum ripam & extrema Galliæ Vahale Moſæque ore terminavit: quia ulteriora jam non in continente, ſed in inſulâ. quæ non minùs pars eſſe Galliæ poteſt, quàm Britannia Europæ; licet hujus extrema, ſive litora, ad oſtia Sequanæ, Samaræ, Scaldis, & Rheni fluminum deſcribas. Hinc igitur natum eſt Iunio omnis erroris principium, quòd hoc non intellexit. Hinc verba auctoris quum adſequi nequiret, perperam ac perversè, cap. VIII, & IX, expoſuit: Vahalem Belgicæ terminum conſtituens, Rhenum verò, (ſic nominat falsò flumen, quod Nabalia erat, & Sala, ſive Iſala, ut in Friſiis docebo, quia Tacitus illud, quod Germaniam prævehatur, nomen ſervare ait) pòſt Iſalam dictum, Germaniæ. Quid, quæſo, abſurdiùs dici poterat? Si Galliæ Belgicæ terminus Vahales, Germaniæ verò Iſala, Batavia Iunii neque in Galliâ, neque in Germaniâ; ubi ergo eam collocabit? cujus gentis partem faciet? Scythiæ; an Æthiopiæ? Indiæ; an Hiſpaniæ? Sequentibus certè ſe ſcriptoribus miſerè his impoſuit, uti ii Batavos extra provincias Romanas cenſuerint. Medium alveum Taciti tempore nomen violentiamque curſus ſervaſſe, inſulamque Batavorum terminaſſe, jam antè ſatis comprobatum eſt. hunc igitur quum auctor Germaniam prævehi dicat, fruſtra es, ſi vel Iſalam, vel Vahalem, Germaniæ Galliæque limitem interpreteris. Sed adverſarius ad hæc quid habeat, ſi vacat, videamus. *Sudat*, inquit, *Cluverus in explicandis Taciti verbis; ſudat, inquam, cùm videatur illis quaſi Galliæ termino excludere Batavos.* & mox: *ſed interrogare Cluverum libet, quare ulteriora in inſulâ, non in inſulis dicat; cùm præſertim nequaquàm, ut aliqui, aſpectu Helii & Flevi, intermedium quidquid eſt, inſulæ uni adſcribat. nam plures, non unam inſulam, ultra eam, Galliæ continentis partem eſſe, & facies ipſa rerum, & Plinius, varios heic populos & inſulas adusque Flevum agnoſcens, liquidò atteſtatur; nec ignorare Cluverus potuit. Marſatios inſulanos admittens.* Maligne calumniator, peſſime chorographe; quid heic tibi à me ſudatum, quid coactum, quid invitâ Minervâ, invitisque omnibus Muſis, tuo more, extortum? malignus ni fores, certè liquidiſſima mea planiſſimaque verba, rationesque fluidiſſimas numquàm cavillatus eſſes. Quæris cur ulteriora non in inſulis, ſed in inſulâ, dixerim? Scilicet, quia melior te geographus ego ea, quæ ultra medium erant Rheni alveum, non in Galliâ ſed in Germaniâ eſſe ſciebam; eâque de causâ nihil ad præſentem orationem pertinebant. Decimum teſtimonium Iunius ex divo Ambroſio adducit; qui *Rhenum* ait *eſſe memorandum Romani imperii murum adversùs feras gentes.* En; omnes auctores in rem unam eamdemque probè conſentiunt; nec quidquam contra nos faciunt: modò verum ex tribus alveis terminum Germaniæ intelligas. At Iunius, poſtquàm unum auctorem, Corn. Tacitum, de Rheno, qui Germaniam prævehitur, malè interpretatus eſt; omneis eodem errore ad ſuam opinionem pravè detorſit. Iam verò undecimum ejus argumentum quis ſatis miretur? quidpe omnia præcedentia ſubvertit, atque erroris convincit. ſic ſcilicet ſæpiùs Iunius ſecum ipſe luctatur. *Accedit*, inquit, *quòd Bataviæ Plinianæ pars, ut in Germanis pòſt docebo, à Germaniæ ſolo abſciſſa per Druſi exercitum fuerit, & Cisrhenanæ appellationi Tacito obnoxia, nimirum Velavia, cum toto Trajectenſis ditionis tractu.* Age igitur, ſi Germaniæ ſolo abſciſſa; cui adnexa, niſi Galliæ? ſi Cisrhenanæ; cui provinciæ, niſi Belgicæ? nam Rhenus terminus inter Belgicam & Germaniam. quò ferè ſpectant Plinius & Ptolemæus, ad Flevum uſque oſtium Belgicam proferentes. At ſi hæc pars Tacito Cisrhenana dicta; quomodò ex eodem auctore tot argumentis probare Iunius voluit, Bataviam in Germaniæ eſſe ſolo? Implicitus

animi

animi errore certè hic homo fuit haud modico. Sed magna pollicetur se pòst in Germanis nos docturum. videamus ergo, quæso, si lubet, cujusmodi ea sint. Cap. IX sic scriptum reliquit: *Liquet ergo, eo alveo* (Isalâ) *ceu termino Germanorum fines occiduos prætexi, includique; quandoquidem non ambiguè* loquitur Tacitus, *à Drusianæ fossæ capite, ad exitum usque fluminis, in borealem oceanum excurrere Rhenum; quo tamquàm cardine Germania, quàm lata sit, definiatur. Hîc mecum consideret studiosus lector, quod à nemine hucusque observatum scio, qui sint, quos Tacitus Germanos cis Rhenum colentes appellet. eum dubitationis scrupulum eximit ductus ille fossæ, qui Transrhenanam Germaniæ oram à Cisrhenanâ bipartitur; illam Transisulanam, hanc Velaviam nostra tempora nuncupant. necessariò namque istud de posteriore sanciendum constituendumque est; quæ ante repetitam toties scrobis egestionem, ac terrarum abscissionem, socia individua & connexa alteri ab omni ævo fuerat; ex quâ auxiliares tumultuariasque Germanorum catervas, cis Rhenum colentium, A. Cæcinæ legato Germanicus Cæsar tradidit; ut totidem penè verbis à Tacito relatum.* Quid, malùm, quum toto capite IV Bataviam, cùm ex aliis auctoribus, tum ex ipso Tacito, Germaniæ attribuere laborârit, heic Galliæ adserere eamdem nititur? quidpe si non ambiguè Tacitus Isalâ Germaniam definit: certè citra Germaniam in Galliâ collocat Batavorum insulam. Ecquis verò umquàm Cæsaris Tacitique, suspensà dumtaxat, quod dicitur, manu, historias perlegit, qui nesciat, quinam *Germani cis Rhenum*, sive *Cisrhenani*, istis auctoribus dicantur? *Treboci* scilicet, *Nemetes*, *Vangiones*, *Vbii*, *Gugerni*, *Menapii*, *Tungri*, *Nervii*, *Treveri*, *Sunici*, &, quos in controversiam vocavit Iunius, *Batavi* & *Caninefates*. non autem illi, quos, inter medium Rheni alveum & Isalam colenteis, constanter *Transrhenanos* adpellasse Tacitum, mox infrà docebo. Illos verò cis Rhenum tum Cæsar tum Tacitus nunc *Germanos*, nunc *Gallos* promiscuè vocant: Vtinam igitur ne tunc quidem observasset Iunius, quod ante se neminem observasse, magno suo gaudio magnâque gloriâ jactat. Atque hæc sunt argumenta ejus testimoniaque, quibus Bataviam suam à Galliâ divellere, Germaniæque vindicare se posse confisus est. Quibus universis ac singulis dissolutis, poterat jam æquus lector diligentiæ atque sedulitati nostræ adquiescere, quibus Galliæ Batavos suos restituimus. verùm, quia nobis ubique hoc institutum est, uti non modò contrarias sententias convellamus, sed nostras etiam firmemus; alia quoque testimonia documentaque, præter jam adducta, cùm ex aliis auctoribus, tum maximè ex Tacito, ubi disertè ac perspicuè Batavi unà cum Caninefatibus Galliæ Belgicæ tribuuntur, in medium proferre consilium est.

CAP. XXXV.

Medium Rheni alveum terminum fuisse Germaniam inter & Galliam, eâque ratione Batavos & Caninefateis non Germaniæ, sed Galliæ fuisse partem, probatur, primùm Rheni flumine ac nomine, dein plurimis veterum auctorum testimoniis.

QVUM tribus à Drusi tempore alveis & ostiis in oceanum effusus sit Rhenus, monstrandum nunc erit, uter horum alveorum pro limite Romani imperii & termino inter Galliam Germaniamque habitus sit. hoc enim invento, facilè deinceps quæstionem de Batavorum insulâ expediemus. De Germaniæ igitur termino sic argumentor: Qui Rheni alveus prior ceteris duobus exstitit, hunc ab initio, antequàm illi forent, terminum Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse, necesse est. Medium autem priorem exstitisse reliquis duobus, satis arguit ipsum RHENI nomen; quod per omne ævum ad hanc nostram usque ætatem præ illis obtinuit. Quod sanè nomen si Vahalis alveus (de Drusi namque fossâ controversia nulla esse potest) ut prior tempore, antè obtinuisset, haud temerè illi, tempore posteriori, concessisset. At licet illi id concessisse, adsumto Vahalis vocabulo, contendas; haud facilè tamen fieri potuit, uti alveum suum alii flumini, id est, Mosæ, sub finem in omne jus nomenque daret; ita, uti hic, qui anteà Rheno, sive Vahale, tamquàm inquilinus receptus, dominus tandem alvei in totum fieret. Ab initio rerum (si quis fortè id quoque arguat) Rhenum post tantum spatium tantas aquas per Mosæ, amnis multo minoris, ostium in oceanum, nullo sibi exsistente ore proprio, devexisse, planè absurdum dictu est: nec facilè exemplum huic rei par in aliis fluminibus reperias. Ergo, medium alveum priorem & re & nomine exstitisse, concedamus. firmoque jam concludamus argumento, hunc terminum ab initio Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse. Hinc jam manifestissimo documento

mento liquet, quia Batavorum insula citra hunc terminum fuit, (quod satis abundéque suprà demonstratum) certè non Germaniæ, quod voluit Iunius, sed Galliæ adscribendam esse. Auctorum jam idem probetur testimoniis. Horum primum esto, quòd jam anteà è Servio allatum hujusmodi: *Rhenus, fluvius Galliæ, qui Germaniam à Galliâ dividit. bicornis autem, quia per duos fluit alveos: per unum, quà Romanum imperium est: per alterum, quà interfluit Batavos; ubi jam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum.* De medio Rheno ac Vahale hæc dici, suprà ostensum est. Medius igitur Rhenus terminus fuit imperii. Panegyricus incerti auctoris, Constantino Augusto dictus: *Rhenum tu quidem toto limite dispositis exercitibus tutum reliqueras.* & mox: *Quid opus erat ipsi Rheno instructis & militibus, & classibus, quem jam pridem barbaris nationibus virtutis tuæ terror obstruxerat?* Toto, inquit, limite: ergo etiam inferiore ejus parte, quà oceano proximus. Hinc posteà: *Perrexisti ad inferiorem Germaniæ limitem.* Eumenius, in panegyrico, eidem Constantino dicto, de Constantio: *Qui terram Bataviam, sub ipso quodam alumno suo à diversis Francorum gentibus occupatam, omni hoste purgavit.* & mox: *Quid commemorem immanem ex diversis Germanorum populis multitudinem, quam duratus gelu Rhenus illexerat, ut [in] insulam, quam divortio sui idem amnis amplectitur, pedestri agmine ausa transmittere.* Et posteà: *Neque enim Rheni jam gurgitibus, sed nominis tui terrore munimur. quamlibet ille aut arescat æstu, aut resistat gelu: neutro hostis audebit uti vado.* & mox Francos sic alloquitur: *Ubi nunc est illa ferocia? ubi semper infida mobilitas? Iam ne procul quidem Rhenum audetis accolere: & vix securi flumina interiora potatis. Contrà hinc, per intervalla dispositæ, magis ornant limitem castella, quàm protegunt. arat illam terribilem aliquando ripam inermis agricola: & toto nostri greges flumine bicorni mersantur.* & posteà: *Cùm totus armatis navibus Rhenus instructus sit; & ripis omnibus usque ad oceanum dispositus miles immineat.* De eodem alveo, ac limite imperii, sic Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum Augustum: *Quod autem majus evenire potuit illâ tuâ in Germaniam transgressione? quâ tu primus omnium imperatorum probasti; Romani imperii nullum esse terminum, nisi qui tuorum esset armorum. Atqui Rhenum anteà videbatur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romanæ provinciæ ab immanitate Barbariæ vindicarentur. & quis umquàm ante vos principes non gratulatus est Gallias illo amne muniri? Quando non cum summo metu nostro Rheni alveum minuit diu serena tempestas? quando non cum securitate nostrâ illius diluvia creverunt?* Mox: *Licet Rhenus arescat, tenuique lapsu vix leves calculos perspicuo vado pellat; nullus inde metus est.* Quæro igitur jam heic ex Iunio, quæro ex defensore ejus, adversario, si diis placet, nostro; quis ille fuerit Rheni bicornis alveus, qui *diu serenâ tempestate & æstu* ita interdum *exaruit*, uti *tenui lapsu vix leves calculos perspicuo vado propulerit*; & in cujus *ripâ per intervalla dispositæ* fuerunt *castella*, cum *militibus*, limitis custodibus, *ad oceanum* usque? An non ille Tacito etiam *tenuis*, & Plinio *modicus, nomen Rheni servans, & custodiens?* Omnino ego arbitror. nec tu chorographe, licet invidiâ malevolentiâque disrumparis, diffiteri umquàm ausis. neutrum quidpe horum vel Vahali, vel Isalæ, lacuive Flevo attribuere potes: quorum alvei tale quid numquàm siccitate cœli passi sunt, nec umquàm patientur. nec castella ista usquàm monstraveris in Isalâ tuo, aut ad lacum. Panegyricos istos auctores licet numquàm legisses, tamen ex unâ tabulâ itinerariâ didicisse poteras, ad medium alveum fuisse castella, & militem præsidiarium, *Arenatii, Grinnibus, Albinianis, Lugduni:* quæ loca hodiè vulgaribus vocabulis dicuntur *Arnhem, Rhenen, Alfen, Leyden.* quibus Tacitus, historiar. lib. v, addit *Vadam* & *Batavodurum*; quæ nunc sunt *VVageningen*, & *VVijk te Duerstede.* Ex his jam liquidò patet, quos alveos & Zosimus intellexerit lib. III, ubi Βαταβίαν, inquit, δίχα σχίσμα ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ. id est; *Bataviam in duo cornua scissus Rhenus insulam efficit.* de iisdem quidpe rebus, à Constantio & Iuliano circa Bataviam gestis, narrat Zosimus. Quapropter nequidquàm tu hæc ejus verba de Helio ac Flevo interpreteris. Sed quid plura? eum *Rheni* alveum, qui *limes* fuit inter *Romanam provinciam* & *Barbariam*, id est, inter Romanum imperium & Germaniam, *naturam duxisse*, disertis verbis adserit Mamertinus, in Panegyrico quem Maximiano Augusto dixit. Id sanè de medio Rheno intelligendum; non de Isalâ: quem Rheno manus militum Drusianorum fossâ junxerunt. Ecquid jam tibi heic animi est, ô chorographe? putasne satis prostratas esse omneis disceptationes tuas, vanas, inaneis, irritas, atque falsas; postquàm unum illud omnium fundamentum, cui eas superstruxeras, planè convulsum est. extimum intelligo alveum, id est, Isalam, & lacum ostiumque Flevum; quem tu, limitem esse imperii Romani, nobis persvadere voluisti, & terminum Galliam inter atque Germaniam. Verùm unum adhuc hujus Lernæ caput supereſt; quod simul præcidendum erit, antequàm ad alia proficiscar. Ais igitur, *medium Rhenum circa Egmondam potiùs, quàm*

Catvicum,

Catvicum, effluxisse, ex sententiâ Hamrodii. Egregia sanè fides auctoritasque, quibus tam tantam adseris. Ergo tu omnino ex rerum naturâ tolles eum Rheni alveum, qui omni ævo Rheni nomen solus ad hæc nostra tempora tulit? nam Hamrodius ille tuus Egmondanum istum alveum *ex Rheni dextro, prope Campos opidum, inde per lacus humilesque campos delapsum, Scardamam & Veterem aggerem pagos prætereundo, Alcumariamque adnatando, per Egmondanorum vicos in oceanum* deducit. Hic verò quomodò Rheni nomen custodiverit, quod ex Plinio ei tribuit Hamrodius, ipse tecum viderit. Lacus heic fuisse, jam Iulii Cæsaris atque Augusti temporibus, ingenteis atque immensos, quorum maximus nunc dicitur vulgò *de Suyder see* per quem vos nescio quos alveos, ignorantiâ veteris historiæ geographiæque, ducitis, infrà in Frisiis satis certis monstrabo documentis. Frustra igitur estis quidquid heic tentetis. Taciti nunc audiamus testimonia, quibus Batavos Caninefateisque Galliæ facit parteis. Historiarum libro IV, Gallias narrat à Romanorum imperio desciviſse: initium autem belli esse ortum à Batavis, insulam Rheni & extrema Gallicæ oræ tenentibus. ergo Batavos haud dubiè inter Gallos censuit. In libro de Germaniâ, ubi Germaniæ populos enarrat, *Angrivarios*, inquit, *& Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt: à fronte Frisii excipiunt. majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium. utræque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos.* Ait *ambisse* Frisios *immensos* istos *lacus*, quorum maximus nunc *Suyder see* accolis dicitur; ut infrà ostendetur. si ambierunt; certè etiam cis lacum fuerunt, & Isalam flumen. &, si Rheno prætexti; Transrhenani sunt adpellandi, non verò Cisrhenani; ut falsò interpretatus est Iunius. Annal. lib. IV: *Eodem anno Frisii, Transrhenanus populus, pacem exuêre.* item historiar. lib. IV; ubi Batavi Caninefatesque rebellare cœperunt: *Statim accitis Frisiis (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit.* Dum heic Frisiis tandem *Transrhenanorum* cognomen tribuit, quod Batavis, Caninefatibusque, partem Batavorum insulæ colentibus, de quibus ei antè sermo erat, haud item dedit; hos pro Cisrhenanis, id est, Belgis Gallis, eum habuisse certum est. Eodem libro posteà; ubi Civilis Batavus universæ Galliæ rebellionem svadet: *Provinciarum sanguine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent. Batavo equite protritos Aeduos, Arvernosque. fuisse inter Virginii auxilia Belgas. veréque reputantibus, Galliam suis viribus concidisse.* En; ut disertè Batavos, Æduos, Arvernos, in eâdem pariter provinciâ Galliâ recenset: item Batavos inter Belgas. nam & alii fuêre Belgæ inter Virginii auxilia; & Batavi Belgæ contra Æduos & Arvernos, eorumque ducem Virginium. Histor. lib. II: *Irritabat quin etiam Batavos, Transrhenanosque, Padus ipse.* Historiar. IV: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus lacessentes.* En; iterum atque iterum quamdisertè Batavos à Transrhenanis distingvit. illi igitur Cisrhenani, in Gallico solo. Sic eodem libro mox infrà: *Contusis Vbiis, gravior, & successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat: intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemq; operum Batavis delegat: Transrhenanos, prælium poscentis, ad scindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen jubet.* Item inferiùs, ubi Treveros Lingonasque Cerialis alloquitur: *An vos cariores Civili Batavisque & Transrhenanis creditis, quàm majoribus eorum patres avique vestri fuêre?* Et hist. lib. V: *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique in dextro; læva, ac propiora flumini, Transrhenani tenuêre.* ac paullo pòst: *Stare Germanos Batavosque supra vestigia gloriæ.* ubi Germanos intelligit Transrhenanos; uti sine controversiâ liquet ex reliquo historiæ contextu. Hinc igitur est, quòd idem Civilis, apud Alpinum Montanum Treverum sermonem habens, Batavos Caninefateisque Galliarum portionem adpellat. quem Taciti locum Iunius, si tot tamque gravia argumenta satis perpendisset, numquàm sanè à vero sensu detorquere adgressus fuisset. Verba Taciti, historiarum lib. V, hæc sunt: *Egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & saviſſimas hujus exercitus vices, quibus ad supplicium petitus, jure gentium pœnas reposco. Vos autem Treveri, ceteræque servientium animæ, quod pretium effusi totiens sangvinis exspectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, & dominorum ingenia? En ego, præfectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa ferro fameque premimus. denique, ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus.* Scilicet Civilis Batavus, solo sive terrâ Gallus, Montanum Treverum Gallum in parteis transire, communemque libertatem vindicare hortatur. Caninefateis ac Batavos vana castrorum spatia excidisse ait: (quod factum in Batavorum insulâ, eodem libro anteà auctor memorat:) nec de Frisiis, qui unà ad castrorum excidium adfuerunt, quidquam adjicit: videlicet, quia

quia hi Transrhenani, Germaniæ, non Galliæ, portio. Verùm vel ex hoc uno satis liquet, Batavos Gallis fuisse accensitos, quòd Galli rebellantes Civilem ducem sequuti sunt; eique summam rerum concesserunt. quod haud facilè, Germanus si fuisset Transrhenanus, erant facturi. Hinc Tacitus eodem libro, de Agrippinensibus obsessis: *Missis ad Civilem legatis, vitam orantes. Neque antè preces admissæ, quàm in verba Galliarum jurarent.* at de ipso Civile paullo pòst: *Ceterùm neque se, neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit: fisus Germanorum opibus; &, si certandum adversùs Gallos de possessione rerum foret, inclytus famâ, & potior.* Si Batavi fuerunt Germani Transrhenani, non tenebantur, *pro imperio Galliarum*, vel *in verba Galliarum jurare.* ideóque non attinuisset hæc referre. At Gallus in Galliâ Civilis imperium sperabat. de hujus possessione adversùs Gallos si certandum; Germanorum Transrhenanorum opibus id facere se posse confidebat. Hinc est, quòd suprà, eodem libro, quum Batavos suos in arma libertatemque animaret; *Attollerent tantùm*, ait, *oculos; & inania legionum nomina ne paveſcerent. esse sibi robur peditum, equitumque, consangvineos Germanos:* Cattos scilicet, Mattiacosque. sic enim eodem libro posteà: *Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vsipiis, Mattiacis, exercitus.* Eodem libro posteà, inclinationem Gallicæ rebellionis auctor narrans; *Scribuntur*, inquit, *ad Treveros epistolæ, nomine Galliarum, ut abstinerent armis; impetrabili veniâ, & paratis deprecationibus, si pœniteret. Restitit idem Valentinus: obstruxitque civitatis suæ aures; haut perinde instruendo bello intentus, quàm frequens concionibus. Igitur non Treveri neque Lingones, ceteræve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere, nec duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur.* Quid, quæso, Civilis, si Transrhenanus, ex Germaniæ solo inter Galliæ duces? quid Labeo Batavus ibidem? aut quomodò hic, si Germanus Transrhenanus, Bethasios, Tungros, Nerviosque, Belgicæ nationes, longiùs à Rheno dissitas, in arma atque obsequium (quod memorat eodem libro Tacitus) trahere potuit? Haud facilè profectò. Eodem libro paullo pòst: *Civilis* Batavus, *& Classicus* Trevir, *misêre epistolas ad Cerialem; quarum hæc sententia fuit: si Cerialis imperium Galliarum velit; ipsos finibus civitatum suarum contentos.* Galliæ igitur civitas fuêre non minùs Batavi, quàm Treveri. Germani Transrhenani nihil heic paciscebantur. Item sub finem ejusdem libri, Mucianus, de tumultu Galliarum verba faciens; *Quoniam*, inquit, *benignitate dûm fractæ vires hostium forent; parum decorè Domitianum, confecto propè bello, alienæ gloriæ interventurum. Si status imperii, aut salus Galliarum in discrimine verteretur; debuisse Cæsarem in acie stare. Caninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos.* Heic etiam haud obscurè Batavi simul & Caninefates pro *exiguâ*, ut suprâ dixit Civilis, *Galliarum portione* habebantur. In libro de Germaniâ: *Quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* enumeratque Treveros, Nervios, Vangiones, Trebocos, Nemetas, Vbios: moxque subjicit; *Omnium harum gentium*, quæ in Galliam commigraverant, *virtute præcipui Batavi.* lib. v histor. de Civile: *Quin & diruit molem, à Druso Germanico factam; Rhenumque, prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. sic velut abacto amne tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat.* Viden', ut insulam à Germaniâ separat, Galliæque nomini tribuit? Rhenum, alveo suo abactum, in Galliam effusum ait. ubi hanc putas esse Galliam? citra Mosam, Vahalem: an in ipsâ Batavorum insulâ? Si dixeris, citra Mosam, aut Vahalem; ingentis erroris pudore teneberis. quidpe, si Vahalem abegit Civilis, certè in Mosam effudit. ubi nihilo minùs insulæ species, quamvis mutata, manſit. Sin & Vahalem & Mosam abegisse adfirmaveris; haud facilè inveneris, qui fidem tibi habeat, quum Tacitus id ne verbo quidem notaverit. At Isalam, quem ineptè Germaniæ terminum statuit, abactum vult Iunius. ubi non animadvertit, hoc ipso Galliæ se facere portionem Bataviam suam, Vahalem inter & Isalam extensam. Medium Rheni alveum fuisse Romani simul imperii & Galliæ terminum, eumdemque in Leccam fuisse effusum, suprà satis probatum est. Quum igitur Leccam mediam ferè secet insulam; in manifesto est, ipsam insulam Galliam heic adpellasse Tacitum. Atque hac ratione clara expeditaque fiunt ista auctoris verba; *Abacto amne, tenuem alveum, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem feciſſe.* quæ facies etiam nunc manet; ostio quoque amnis jam penitus obstructo. Vahali autem, ac Mosæ, & Isalæ, lacubusque, in quos Isala effunditur, numquàm tale quid evenire potuit. Atque hæc ferè sunt ex Taciti aliorumque auctorum scriptis testimonia; quibus satis dilucidè ac perspicuè verus germanusque inter Germaniam & Galliam terminus indicatus, Batavique & Caninefates Galliæ adserti sunt. Nunc ad interna eorum progredi fert animus.

CAP.

CAP. XXXVI.

De Batavorum Caninefatiumque opidis, caſtellis, atque vicis.

BATAVORUM agro probè deſignato, Caninefatibus etiam ſuâ, Batavorum in inſulâ, parte tributâ; proximus nunc labos ſit, opida eorum, ſi qua habuerint, & alia habitationum loca, diligenti curâ inquirere. In ipsâ inſulâ prorſus nulla ad Taciti uſque tempora exſtitiſſe reperio. Extra inſulam quum etiam aliquid agri Batavi habuerint; de hoc ſic auctor noſter, hiſtor. lib. v: *Civili Chaucorum auxilia venêre. non auſus tamen opidum Batavorum armis tueri; raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in inſulam conceſſit.* Doctiſſimus Lipſius, in notis ad Tacitum, heic hæret. primúmque vocem *Batavorum*, corrigere tentat in *Batavodurum*. Verùm, quum hoc non opidum, ſed vicus Tacito paullo pòſt dicatur, isque in ipsâ inſulâ, ut mox oſtendetur; falli ſe hac conjecturâ forte ipſemet animadvertens, mutat mox ſententiam; locumque, cui Civilis ignem injecit, extra inſulam, cis Vahalem, fuiſſe ſuſpicatur. mavult tamen legere, multitudinis numero, *opida Batavorum*; lectione ex eo conjectâ, quòd nullum heic nomen proprium adpoſitum. Verùm ego hanc ejus opinionem haud temerè probaverim. quidpe plura ſi fuiſſent Batavorum cis Vahalem opida; haud facilè fieri potuit, regione hac tam celebri atq; clara, quin unius vel alterius ſaltem nomen apud rerum auctores expreſſum fuiſſet. At unum ſi fuit, quæ mea eſt opinio, cui Civilis ignem injecit; haud abſurdè, neque ineptè, *κατ' ἀντονομασίαν* dictum fuit BATAVORUM OPIDUM, ſine proprio nomine, ad eumdem modum, uti *Vbiorum opidum* dicitur eidem auctori, annal. I, & XII; quæ poſteà *Colonia Agrippinenſis*. Ac ſanè firmat me in hanc ſententiam alius ejus locus, in lib. IV hiſt. perſcriptus, his verbis: *Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, ſi retineretur, ſemina diſcordiæ præberet, in Friſios avehitur.* Ex eodem fuiſſe opido Civilem & Labeonem, ſatis apertè heic & clarè indicat auctor. ſuprà autem, eodem libro, *Iulius Paullus*, inquit, *& Claudius Civilis, regiâ ſtirpe, multo ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito falſo rebellionis crimine, interfecit. Injectæ Civili catenæ; miſſusque ad Neronem, & à Galbâ abſolutus, ſub Vitellio rurſus diſcrimen adiit, flagitante ſupplicium ejus exercitu.* hiſtor. I: *Iulius* (fortè *Claudius*, ut ſuprà) *deinde Civilis periculo exemtus* (ſub Vitellio) *præpotens inter Batavos, ne ſupplicio ejus ferox gens alienaretur.* Paullum fratrem fuiſſe Civilis, ex hujus oratione, hiſtor. IV relatâ, liquet. *Egregium*, inquit, *pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea.* Hi duo igitur fratres regiâ ſtirpe quum multo ceteros anteirent, tamquàm principes (& ob hoc æmulus Cl. Labeo) inter populareis, principem univerſi Batavorum agri locum, ſive caput gentis, haud dubiè incoluerunt. quod quum unicum foret Batavæ gentis opidum, BATAVORUM OPIDUM dictum fuit. Hinc Labeonem *opidano certamine æmulum Civili* tradit auctor. Quin in hoc ipſo opido cohortem Batavorum, cui præerat Civilis, & item alam, cui præfectus Labeo, ceu præſidium loci egiſſe, ex Taciti patet hiſtoriâ. nam quum Caninefates cum Friſiis omni inferiore inſulæ parte Romanos in ſuperiorem partem pepuliſſent; Civilis, dicto opido haud dubiè profecturus, Caninefatem tumultum cum cohorte unâ ſe compreſſurum, per dolum promiſit. Si non mens me vehementer fallit; eodem nomine, quo olim, etiam nunc exſtare dixerim idem opidum, quod vulgò *Batenburg*, quaſi *Batawenburg*, id eſt *caſtellum*, ſeu *opidum Batavorum* nuncupatur. *Batavoburgium* igitur, ſive *Batavorum opidum armis tueri Civilis*, princeps & opidi & gentis, quum *non auderet, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in inſulam conceſſit.* Ptolemæi tabula geographica Galliæ, *Batavodurum* opidum habet citra citimum Rheni alveum, eodem ferè ſitu, quo *Batenborg* nunc conſpicitur. id ſive ab ipſo auctore ſic poſitum, ſive à ſciolo aliquo emendatore, nominis adluſionem ſequente, ex inſulâ, & medii alvei ripâ, huc tranſlatum, error ſanè ingens eſt. Nec tamen rarum Ptolemæo, his in partibus errare. BATAVOBURGIUM igitur antiquiſſimum eſt hisce in oris opidum. Alia fuiſſe Taciti ævo, ſive ſub Veſpaſiani principatu, præter hoc, Batavis opida, jam anteà negatum. Vicos complureis etiam extra inſulam fuiſſe, haud dubium eſt: licet nullius mentio apud ejus ævi ſcriptores exſtet. Adverſarius noſter, qui ne heic quidem poteſt non obloqui, ut *Noviomagum* probaret eſſe Taciti *Batavorum opidum*, hisce utitur argumentis: primùm, quia Batavoburgium *non tam opidum quàm arx hodiè ſit:* deinde, *quòd non ad Vahalim ut Neomagum, ſed ad Moſam ſitum; unde haud commodè, & adeò raptim, quomodò narrat Tacitus, ex eo in inſulam concedere, & ſibi ſuisque conſulere, Civili occaſio fuiſſet.* Quæ quàm ſint valida, quis tam infans, qui non primo intuitu perſpiciat? Vbi tu chorographe legiſti opidum hoc Batavorum, poſtquàm à Civile exuſtum

fuit, in integrum fuisse restitutum? Et licet tunc, finito bello, restitutum fuerit; quo necessario argumento evincis, debere nunc etiam id esse his in oris celeberrimum clarissimumque? Apage sis cum pessimo isto tuo προγεγραφῆν modo. An verò Civili adeò incommodum fuit, dum Cerialis à Veteribus (*Santen* nunc esse, suprà ostensum est) adventaret, per IV circiter millia passuum à Batavoburgio ad Vahalem concedere? Haud opinor.

De NOVIOMAGI opidi (vulgò est *Nieumegen*, & contractè *Nimmegen*) antiquitate quod annales Geldrorum Hollandorumque fabulantur, quasi id à Batone (qui primus, ut illi ferunt, gentem Batavorum è Cattis huc deduxit) conditum, validissimisque mœnibus circumdatum fuerit, viderint ingenio ac judicio præstantes viri, quid sentiant. mihi heic sanè fides temerè nulla est. Quidpe si jam inde à primo Batavorum adventu opidum hoc munitissimum fuit; quî fieri potuit, uti nulla ejus neque apud Cæsarem, neque apud eos scriptores, qui Cæsaris ætatem sequuti sunt, mentio facta sit? certè bellum aliquando aperuisset. At satis è Cæsaris commentariis perspicitur, opida munita ad id temporis in his oris fuisse nulla. Verùm mehercules, qui credit hæc de Noviomagi primordio, & cetera, quæ in istis annalibus fabulosè narrantur, non abnuet. Primi tamen auctorum, quorum monumenta exstant, hujus opidi meminerunt, Antoninus & auctor tabulæ itinerariæ. Celebre jam horum fuisse ævo, inde patet, quòd in tabulâ primariæ urbis figurâ depingitur. Reliqua loca extra insulam quæ fuerint, posteà ostendam, quando antiquiora primo loco dixero.

In ipsâ igitur insulâ IV referuntur Tacito locorum nomina, libro histor. V; quo vicos adpellat. *Tantumq; belli*, inquit, *superfuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum, modicis vicis quadripartita, Civilis invaderet; Decimam legionem Arenaci, Secundam Batavoduri, & Grinnes, Vadamq;, cohortium alarumq; castra.* Quibus verbis summi erroris convincuntur ii, qui jam inde ab origine gentis, IV hęc loca, opida fuisse adfirmant. Ceterùm ad Rheni ripam cuncta fuisse sita, ex Taciti liquet historiâ. De his quoq; Flori intelligenda sunt verba ista, cap. XII, lib. IV, de Druso Germanico perscripta: *In tutelam provinciarum præsidia atque custodias ubiq; disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* Nomina quatuor vicorum etiam nunc, quamvis inclinata, exstant. BATAVODURUM dicitur *Duerstede*, sive *Wijk te Duerstede*; primâ voce *vici* vocabulum servante: GRINNES, abjectâ primâ literâ, adpellatur *Rhenen*: VADA, *VVageningen*: ARENACUM, *Arnhem*. In his unum *Batavodurum* veterem situm in insulâ obtinet. reliqua, servatis, ut opinor, regionibus, in ulteriorem ripam translata sunt. Ortelius, nullâ habitâ veterum historiarum ratione, ut hodiè invênit, sic in veteris, quod vocat, Belgii descriptione, in ulteriore ripâ cuncta collocavit. Eamdem fuisse Iunio mentem, reliquisque omnibus, video. At falluntur quamvehementissimè. quod cùm ex auctore nostro, tùm ex aliis scriptoribus probare adnitar. Atq; Batavodurum quod attinet; nulla ratio erat, cur in ulteriore id collocaretur ripâ; quum etiam nunc in citeriore conspiciatur. nec facilè nomen id habere potuit, nisi in insulâ situm; Batavis ultra Rhenum, in Germanico solo, nihil obtinentibus. Sed Tacitum de universis audiamus. Suprà dixit, castra quadripartita Civilem invasisse. pergit igitur: *Ita divisis copiis, ut ipse, & Verax, sorore ejus genitus, Classicusque, ac Tutor, suam quisque manum traherent.* & paullo pòst: *Quibus obvenerant castra Decumanorum* Arenaci, *oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, & cædendis materiis operatum turbavêre, occiso præfecto castrorum, & quinq; primoribus centurionum, paucisq; militibus. ceteri se munimentis defendêre. Et interim Germanorum manus Batavoduri irrumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prælium nox diremit. Plus discriminis apud Grinnes, Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabat. nec sisti poterant; interfecto fortissimo quoq;: in quis Briganticus, præfectus alæ, ceciderat. quem fidum Romanis, & Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum dilectâ equitum manu subvênit, versâ fortunâ, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petitusque telis, relicto equo transnatavit. idem Germanis effugium. Tutorem Classicumq; appulsæ lintres vexêre.* Civilem, injecto Batavorum opido igne, in insulam concessisse, suprà narravit auctor; Tutoremq; & Classicum, cum CXIII Treverorum senatoribus, Rhenum transgressos. Hi Rheno è suo agro supra confluentes Mosellę trajecto, facilè inferiore amnis parte in insulam remeare potuêre, ad oppugnanda Romanorum castra. Decumanos igitur, quorum castra Arenaci, in ipsâ insulâ adgressi sunt. quibusdam interfectis, ceteros in munimenta cõpulerunt. Dum hęc Arenaci in insulâ geruntur, Germani (sive Frisii, sive Catti, Vsipii, aut Mattiaci; quos in oppugnatione castrorum ad Vetera fuisse, tradit auctor superiore libro) ex Germanicâ ripâ nituntur Batavoduri in pontem inchoatum irrumpere, castraq; ibi sita oppugnare. Vadam dein Civilis, Grinneis Classicus, acriter oppugnant. quos Cerialis, cum dilectâ equitum manu suis subveniens, repulit, præcipites in

amnem

amnem egit. Transnatarunt Civilis & Germani, in Germaniæ ripam: Tutor Classicusq; lintribus eódem transvecti. Hinc est, quòd paullo infrà Cerialis, *Satis peccavisse* rebelleis Gallos ait, *quòd toties Rhenum transcenderint.* Pulsis hostibus, Cerialis ex insulâ *profectus Novesium Bonnamq; ad visenda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat, disjecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis,* trans Rhenum, quò fugerant, agentibus; *& insidias composuêre. Electa nox atra nubibus; & prono amne rapti,* ex ulteriore ripâ in citeriorem, *nullo prohibente vallum ineunt. Aliud agmen* Germanorum, *turbare classem* Romanorum, *injicere vincla, trahere puppes. utque ad fallendum silentium, ita cœptâ cæde, quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant.* Et paullo pòst: *Multâ luce revecti* in ulteriorem ripam *hostes captivis navibus, prætoriam triremem, flumine Luppiâ, donum Velledæ traxêre. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi.* paullo pòst: *Spatium veluti æquoris captum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum oceano affundit.* & mox: *Cerialis flumine secundo, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultrà ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus.* Ex his omnibus satis patere puto, *Arenacum, Vadam, Grinneis*que, haud minùs in Batavorum fuisse insulâ, quàm *Batavodurum.* At tamen, si etiam nunc suspiceris, eodem situ fuisse, quo nunc, trans Rhenum; quæro, quâ fiduciâ Cerialis, cum exiguo equitatu, in hostile Germanorum solum, ad defendenda castra Vadam Grinneisque, transgredi ausus sit? An non Germani, qui omnem (ut patet ex Tacito) ulteriorem ripam obsederant, omnibusque occasionibus imminebant, transgredi conantem prohibere, aut transgressum mox opprimere potuissent? Omnino arbitror. Iam verò, si tria illa castra in Germanico solo: cur non Germani, relicto ad præsens Batavoduro, quod in insulâ erat, huc potiùs omneis simul vireis contulerunt? quibus in suâ ripâ expugnatis, captisque, jam liberiùs tutiúsque in insulam transgredi poterant. Item, si castra ista in Germanicâ ripâ; cur Civilis, Tutor, Classicus, & Germani in insulam, Gallicum solum, transnatare ac transvehi maluerunt, quàm retro in ulteriora Germaniæ atq; tutiora sese abscondere? Frustra est, quidquid objicere velis. verba sanè Cerialis, infrà eodem libro, hæc sunt: *Cæsos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam; neq; aliud Civilis amicitiâ peractum, quàm vulnera, fugas, luctus; exsulem eum, & extorrem, recipientibus oneri.* En; quàm apertè indicat, Batavos, ereptâ patriâ, id est, insulâ, quam Cerialis hostiliter populatus est, trans Rhenum in Germaniam fugisse. Ergo cis Rhenum, id est, in insulâ, unde Batavi & Germani fugerant, Vadæ, Grinnibusque, Romanorum castra exstructa fuêre. Eodem libro paullo antè: *Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, sinebat: cùm interim flexu autumni, & crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis, palustrem humilemque insulam, in faciem stagni, opplevit. nec classis aut commeatus aderant: castraque, in plano sita, vi fluminis differebantur. Potuisse tunc opprimi legiones, & voluisse Germanos, sed dolo à se flexos, imputavit Civilis.* En iterum, ut apertè ac dilucidè in insulâ castra fuisse testatur. Iuvenalis, Satyrâ VIII:

Hic petit Euphratem juvenis, domitique Batavi
Custodeis aquilas, armis industrius.

Castra Romanorum & hic intelligit; ad Euphratem altera flumen, altera ad Rhenum: quorum hæc, si domito Batavo custodia constituta, absurdum sanè fuerit, ultra amnem, extra insulam, locata adfirmare. Sed castra Romanorum præsidiorum ad Rhenum, à Druso Germanico erecta, cuncta in citeriore fuisse amnis ripâ, jam dudum suprà patuit. Huc adde, quæ superiori capite è panegyricis citavi. Adversarius chorographus, quamquàm argumentorum, quæ modò adduxi, nullum tentare ausus sit; tamen, ne obloquendi animus sibi deesse videretur, ex Floro ostendit, Drusum etiam per Mosam, & Albim, & Visurgim, castella disposuisse. quæ argumentatio quid huc faciat, equidem non intelligo. nam mihi de unius Rheni lævâ agitur ripâ. Sed heic etiam ex Dione citat, Drusum in dextrâ Rheni *margine* castellum locasse. Miser geographus, quàm recens sit ab hujus studii rudimentis, satis ingenuè fatetur. quidpe castellum id Druси non in Rheni ripâ, sed in Tauno fuisse monte, ex adverso Maguntiaci, infrà in Mattiacis, documentis ostendam haud dubiis.

Ceterò ARENACUM, in tabulâ itinerariâ dicitur ARENATIUM. apud Antoninum uno in loco est ARANATIVM: alio verò HERENATIUM. quæ librariorum variatio adeò imposuit Ortelio, uti *Herenatium* diversum fecerit ab *Arenaco.* Obstrepit heic quoq; novellus iste chorographus: aitque *Arenatium* potiùs videri vicum hodiè *Arichom*, haud procul Tilâ opido. Verùm cui persvaserit, vocabulum *Arenatium* similius esse voci *Arichom*, quàm vocabulo *Arenacum*? Ex solâ terminatione si diversa esse arguas vocabula; ego consimili modo diversa nomina diversosque populos faciam *Marsacos* &

Marsatios; de quibus infrà suo loco. eadem quidpe in his, quæ in illis vocabulis, scribendi est ratio. Sed in his atque talibus quis non animadvertat, solo contradicendi studio eum motum fuisse? Ceterùm apud Antoninum iter à Pannoniæ opido *Tauruno*, per ripam Danubii ac Rheni descriptum, terminatur ad *Aranatium*. unde colligere licebat, jam tum primarium hoc fuisse opidum. Verùm, quum in tabulâ indicium ejus rei sit nullum; nudumque vocabulum, sine figurâ urbis, depingatur: suspicor ego, apud Antoninum in dicto itinere, aut quædam locorum nomina deesse, aut supersse. hoc tamen probabile, adeóque certum redditur è titulo ejusdem itineris, qui hujusmodi est: *Item per ripam Pannoniæ à Dauruno in Gallias ad Leg.* xxx. Legionem hanc castra habuisse ad Coloniam Trajanam, quæ nunc dicitur *Kellen*, vicus prope Clivos opidum, suprà demonstratum est. Quum igitur huc usque iter se ducturum promiserit Antoninus; certum est, duo reliqua vocabula, *Burcinatio* & *Aranatio*, vel è tabulâ, vel aliunde, supervacaneâ librarii curâ, esse addita.

GRINNES Taciti & tabulæ itinerariæ Gerard. Noviomagus & Hadr. Iunius, ex more suo enodandi vocabulorum significationes, contra duos luculentissimos auctores, contraque omnia horum exemplaria, malunt legere *Rhinnes* & *Rhenes:* quia locus is Rheno flumini adpositus; unde nomen traxisse censent. Heic etiam ne nihil sciviſse videretur chorographus, pro dicto vocabulo *Rhenes* maluit scribere *Grhinnes*; novâ & antehac inauditâ grammatices ratione, quâ litera ϱ, præcedente diversâ consonante, adspiratur. Quamquàm ego contra hominem, cui omnis vita in scholis transacta est, de grammaticâ disputare nolim. quidpe quum omnem penè juventam militiâ, aulis, & diutinis perpetuisque peregrinationibus exegerim; aliquid grammaticum latere me posse, quod illi sit notius, quis dubitet? Sed VADA quoque malunt quidam dicere, plurali numero, quàm VADAM cum Tacito. quæ & ipsa χρῖσις præpostera minimè placet. malo enim ego veteris scriptoris, Romani hominis, in Latinis barbarorum vocabulorum formationibus, sequi auctoritatem, quàm nostri ævi conjecturam lubricam, ac fallacem.

Ceterùm Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ opidum habet Λυγόδουνον Βαταυῶν, *Lugodinum Batavorum*. Nomen id, sive ab ipso Ptolemæo sic scriptum, sive ab temporis iniquitate, aut imperito aliquo librario depravatum, certè falsum est. Rectiùs apud Antoninum & in tabulâ legitur LUGDUNUM. Vrbs hodiè est amœnissima, nitidissima, ac celeberrima, Rheni amni imposita, gratissimum Musarum domicilium, quam vulgari vocabulo vocant *Leyen*. Hanc vulgus Latinorum hujus ævi Romano ore *Legiam* exprimendam censet; quasi à *legione* vel *legionibus* Romanis dictam, quæ heic castra habuerint. politiores tamen, novo in Latinum modum formato vocabulo, *Leydam* adpellant; quia vernaculâ etiam lingvâ cultoribus dicitur *Leyden*. idque genuinum est atque Germanum urbis nomen: illud verò ab hoc deflexum. usitatissimum quidpe harum regionum incolis, literam *d* in medio dictionum elidere. Nec par est, quemquam dubitare, *Lugdunum* Antonini ac tabulæ esse *Leyden*; quando & nomen & situs ad Rheni ripam, & intervallum XXVII millium passuum, quæ inter hoc & Trajectum ponit Antoninus, satis probè conveniunt. Quòd autem Λυγόδουνον Βαταυῶν in litore describatur à Ptolemæo, x circiter millibus passuum citra citimum Rheni ostium; nihil est quod te turbet, aut in dubiam trahat sententiam. decuplo pejus errare in aliis, usitatissimum Ptolemæo. heic autem immanis ejus error in eo maximè perspicitur, quòd Mosæ ostium diversum fecit à citimo, id est, Helio Rheni ore, intervallo LXXIV millium passuum interjecto. Quòd si igitur Mosæ os idem esse statuas, quod citimum Rheni ostium; rectè hinc ad proximum ostium locatum erit *Lugdunum Batavorum*. Opida autem in litore censere, quæ paullo remotiora fuerint; etiam Plinio, & Straboni, & Melæ, & aliis geographis, nec non ipsi Ptolemæo aliàs quoque factitatum. Tabula sanè itineraria *Lugdunum* habet in mediterraneis, à mari remotum. Antiquissimum esse locum, & à Druso Germanico, in L amplius illis ad Rhenum castellis conditum. haud dubium est; quando tamquàm præcipuum Batavorum opidum à Ptolemæo refertur. ad quam dignitatem non nisi longâ celebritate evadere potuit. De Brinione Caninefate, rebellantium Batavorum duce, sic Tacitum, hist. IV, narrantem jam anteà citavimus: *Statimque accitis Frisiis (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit.* & mox: *Capta igitur & direpta castra: dein vagos, & pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos invadunt. simul excidiis castellorum imminebant: quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur.* & paullo pòst: *Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, quòd castella deseruissent, cum cohorte, cui præerat, Caninefatum tumultum*

tum compressurum. illi sua quisque hiberna repeterent. Duas cohorteis antè retulit auctor, quarum castra Brinio diripuerat: heic Civilis sua quemque præfectum repetere hiberna jubet. bina igitur fuêre hiberna; duoque castella juxtà sita. *Duarum*, inquit auctor, *cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit*. ergo proximè oceanum fuêre. An utraque? Puto. nulla enim heic distinctio. Sic tamen intelligendum censeo: quia in Rheni ripâ cuncta præsidia à Druso locata fuisse, suprà ostensum; altera illa castra, à Brinione expugnata, ad ostium amnis in ipso litore exstructa fuisse; de quibus posteà dicam: altera, supra hæc, haud procul tamen oceano; nempe eodem situ, quo nunc *Leyda* conspicitur. In tabulâ quoque primariæ urbis figurâ pingitur. & apud Antoninum iter ab hoc ad Argentoratum describitur: ubi hæc leguntur verba: *A Lugduno caput Germaniarum Argentorato* M. P. CCCXXV. quæ eò quibusdam intelliguntur, quasi Lugdunum Batavorum princeps fuerit urbs totius Germaniæ Cisrhenanæ. Verùm opinionem hanc esse falsam, satis suprà ex iis patuit, quæ de Coloniâ Agrippinensi disserui. Ad Iunii igitur sententiam, à quâ quondam quamlongissimè abii, chorographumque istum novellum unà mecum abduxi, heic jam accedo; vocem *caput*, pro *initio* accipiendam docentis: quia Lugdunum hoc, fuerit *initium Germaniarum*. sic enim & in tabulâ, de Lugduno ad Rhodani Ararisque confluenteis: *Lugduno caput Galliarum. usque hic legas*. quæ verba Marcellinus lib. XV, de iisdem confluentibus loquens, sic explicat: *Quis locus exordium est Galliarum. exinde non millenis passibus, sed leucis itinera metiuntur*. Hinc etiam apud eumdem auctorem, haud multo antè: *Secunda Germania (prima, ab occidentali exordiens cardine) Agrippinâ & Tungris munita, civitatibus amplis & copiosis. dein prima Germania.* Itaque quemadmodùm secunda Germania, id est, inferior, habetur pro primâ, si exordium ab occidente & mari oceano ducas: sic Lugdunum quoque Batavorum dici potest *caput*, id est, *initium Germaniarum*. Infestat heic iterum acerrimo, ut ei videtur, telo adversarius, quod his verbis inclusum: *Innuere Cluverus videtur, jam ante Ptolemæi tempora alicujus fuisse nominis opidum Batavorum Lugdunum; quod, florente præsertim Ptolemæo, tam inclytum habebatur. Quod cùm sit, rectéque concluditur: quomodò quadrabunt superiora? quæ in hæc verba Cluverus effert: In ipsâ insulâ Batavorum prorsus nulla ad Taciti usque tempora exstitisse opida reperio. Nam sanè Ptolemæus quum floruerit sub Antonino Pio, successore Hadriani, sub quo Tacitus adhuc superstes fuit; quis non videt, vix ullum, aut certè exiguum esse inter Tacitum & Ptolemæum temporis intervallum? adeò, ut opidum, quod Ptolemæo vivente fuit celebre, Tacito etiam paullo antè superstite obscurum fuisse, aut saltem opidum non exstitisse quomodò potuit?* Næ tu mihi aut bonus videris sophista, aut malus philosophus; qui ad illud tuum *videtur* tam certò concludis. Egone absolutè dixi, Ptolemæum Lugdunum referre pro præcipuo Batavorum opido? ubi igitur illud meum *tamquàm*. Sed videamus, quàm peritum te ostendas veteris historiæ, chronologiæque. Castella illa in Batavorum insulâ, quorum alterum Lugdunum esse dixi, incensa sunt sub initium imperii Vespasiani; ut exuno satis liquet Tacito. Ptolemæum geographum vixisse, geographiamq; suam composuisse sub M. Aurelio Antonino, Suidæ credo. Iam verò ab initio Vespasiani ad medium M. Aurelii imperium, centum numerantur anni. Quid igitur mirum, si castellum, quod fortè etiam ante supradictam calamitatem celebre præ aliis fuit, intra dictum temporis spatium inclytum evasisse adfirmem? At tu sophista, quò in arctissimum me compelleres tempus, senis Taciti exitum cum Antonini Pii imperio composuisti. Sed ad Lugdunum meum redeo. Nominis origo hæc fuisse videtur: Est mediâ ferè nunc in urbe insula, quam Rhenus efficit, in duos alveos scissus; quorum sinister, *vetus* adpellatur *Rhenus*; dexter, *novus*. mediâ in insulâ, id est, citra veterem alveum, Galliæ Germaniæque quondam terminum, collis est, mediocriter editus, manibus mortalium, ut liquidò visentibus patet, adgestus, cui munimentum superstrueretur. ab hoc colle urbem nomen traxisse colligo. vox quidpe *dun*, ut suprà, lib. I, cap. VII, dictum, veteri Celtarum lingvâ *collem* significabat, sive *montem*. unde etiam eodem nomine ad Rhodani Ararisque confluenteis urbs dicta; quia *in colle*, teste Seneca, epistolâ XCI, vel *sub colle*, ut auctor est Strabo lib. IV, condita erat. Dio Cassius, lib. XLVI, hanc anteà adpellatam fuisse docet Λουγδοῦνον, *Lugudunum*: malim ego legere Λουγόδουνον. unde suspicor, *Lugdunum* quoque Batavorum Ptolemæo nuncupatum fuisse Λουγόδουνον. Ceterùm collis in hoc prædictus, à Drusi militibus sub Augusti Cæsaris principatu congestus, nomenque locus jam inde ab eo tempore sortitus sit, an verò sub quo alio posteà imperatore, difficile dispectu est. lapides certè, ex quibus munimentum colli superstructum, eamdem specie præ se ferunt vetustatem, quam munimentum in litore oceani, juxta ostium Rheni: de quo mox dicam. Ab Engisto, Frisiorum rege, circa annũ Christi CCCCL,

conditum esse, qui è chartis contendere velit, & alia, quæ fabulosè in ejusmodi chartis narrantur, probaverit. Opus certè hoc Romanæ videtur esse structuræ. Notandus heic est Ortelii error; qui Leydam Plinio *Castra legionum Germaniæ*, dictam esse conjicit: quum Plinius universa castra ad Rheni ripam, à fonte ad ostium, à Druso Germanico, ut testatur Florus, erecta intelligat. Verba Plinii hæc sunt, lib. IV, cap. ultimo: *Polybius latitudinem Europæ, ab Italiâ ad oceanum scripsit* XX M. L *esse, etiam tum incompertâ magnitudine ejus. Est autem ipsius Italiæ, ut diximus,* XII M. XX *ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur mensuram agere Polybius,* XI M. LXIIJ. *Sed certior mensura, ac longior ad occasum solis æstivi, ostiumque Rheni, per castra legionum Germaniæ, ab iisdem dirigitur Alpibus,* XII M. XLIIJ P. Hæc igitur de Lugduno Batavorum; quod castellum initio à Druso Germanico hibernandis militibus erectum, unum fuit ex duobus illis castellis, oceano proximis, quæ cohortium præfecti incenderunt, quum Brinio castra juxtà sita diriperet.

Alterum ex his castellum, alteraque cohortis castra, ad ostium Rheni, in ipso oceani litore fuisse, jam anteà dixi. Hoc situ nunc antiquissimi rudera munimenti manent, prope vicum *Catwijck op see*, æquoris fluctibus obruta; nec nisi recidente maris æstu, Euro litus nudante (quod perrarò accidit) spectanda se præbent. Vidi ipse haud semel maximam eorum partem. Pars etiam arenarum tumulis abscondita jacet. Annales Hollandiæ *Brittenburg*, accolæ autem Hollandi hodiè *Het huys te Britten* indigetant; nomine obscuro, & abstrusæ originis. Vulgò scriptores nostri seculi interpretantur *domum*, seu *arcem Britannicam*: quasi opus Iuliani Cæsaris, à Britanniâ, objectâ insulâ, denominationem habuerit. cujus rei complura adferunt argumenta, partim è fabulosis annalibus, partim è Marcellini Zosimique historiis desumta. Marcellinus lib. XVIII, de Iuliano loquens, opida Galliæ ad Rheni ripam recuperante: *Id inter potissima maturè duxit implendum, ut ante præliorum fervorem civitates, multo ante excisas, introiret, receptasque communiret: horrea quin etiam exstrueret pro incensis, ubi condi posset annona, à Britannis sveta transferri.* Eâdem de re copiosiùs Zosimus, initio lib. III: Φράγκους, καὶ Ἀλαμανοὺς, καὶ Σάξονας ἤδη πεντεκαίδεκα πόλεις ὑπηκόους τῷ Ῥωμαίων καλλιφόρους, ἃ αὐτοὺς μὲν ἀναστάτους πεποιηκότας. τὰς δὲ τούτων οἰκήτορας, ἄπειρον ὅσος πλῆθος, λειπομένους μὲν πλήθει λαφύρων ἀναριθμήτων. id est: *Francos, & Alamannos, & Saxonas, jam* XL *urbeis ad Rhenum sitas cepisse, ac prorsus eadem devastasse, civeis & incolas infinitâ multitudine, cum innumerabili spoliorum copiâ abduxisse.* Hos uti Galliâ pelleret Iulianus, exercitum adduxit. Vastatâ autem Galliæ orâ, quam dicti Germani obtinebant; οὐκ ἔχων ὅπῃ χρήσοιτο τοῖς παροῦσι, τῶν δέ τι μηχανᾶται. Τῇ Ῥώμῃ μὲν ἐφ' ἁλώσεως τῆς Γερμανίας (.....) ὅπερ ἐστιν ἔθνος Γαλατικὸν εἰς τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος ἐκδιδόντος, ἃ τῆς ἠόνος ἡ Βρεττανικὴ νῆσος ἐναντίοις σχεδίοις διέσχισεν, ἐκ τοῦ πλησίον ὑλῶν ξύλα συναγαγών, ἐκλακήσια κατασκεύασε πολλῷ μείζονα λέμβων, πεζοί τε εἰς τὴν Βρεττανίαν ἐκπέμψας, κομίζεσθαι σῖτον ἐπίεσε· καὶ τοῦτον τοῖς πολεμίοις πλοίοις ἀναγκάσας Ἰουλιανὸς Ῥωμαϊκοῖς ἀζώνοις. τοῦτό τε ποιῶν συνεχέστερον ἀφ' οὗ βραχὺ εἶναι τὸν πλοῦν, ἤρκεσε τοῖς ἀποδοθεῖσι ταῖς οἰκείαις πόλεσιν, εἰς τὸ μὴ τροφῆς χρήσασθαι, καὶ σπείρασι τὴν γῆν, καὶ ἄχρις ἀμητοῦ τὰ ὑπηρέσια ἔχειν. id est: *quum ignoraret, quo pacto præsenti rerum statui consuleret, tale quid machinatur. Ad extremos Germaniæ fineis,* (desunt nonnulla) *quæ Gallica gens est, Rhenus in Atlanticum mare se se exonerat. ab eo litore* IↃCCCC *insula Britannica stadiis distat. itaque collectis lignis, ex iis silvis, quæ flumini adjacent,* IↃCCC *naveis lembis majores struxit. his in Britanniam missis, frumentum adferri curat: ejusque fluvialibus navigiis adverso Rheno subvectionem instituit. quo sæpiùs iterato, quòd navigatio brevis esset, abundè præbuit iis, quos opidis suis restituerat; unde partim victitarent, partim sementem facerent, partim ad messem usque commeatum haberent.* Verùm naveis has IↃCCC, lembis majores, ubi tu censes exstructas? ad citimum, medium, an verò ad extimum Rheni ostium? Ad extimum, aut medium, si dixeris, ignoras insulam Batavorum eo tempore non in Romanorum, sed hostium fuisse potestate. sic namque idem Zosimus paullo pòst: Παύτων δή, ὡς εἰπεῖν, τῶν αὐτόθι βαρβάρων ὑπηγόνλων ἐλπίδι πάσῃ, καὶ ὅσον οὐδέπω τὸ ἔτι πρὸς λελειμμένους ὁπλεῖσθαι παντελεθρίαν πρεσδοκησάντων, Σάξονες, οἱ πάντων δὴ καρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε νενομένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ & καρτερίᾳ, τῇ πρὸς τὰς μάχας, εἶναι νομίζοντες, Κιμβρικοὺς, (lege Καύχους) μοίρων σφῶν ὄντας, εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων καλεχομένην ἐκπέμπουσι γῆν. οἱ δὲ, ὑπὸ Φράγκων, ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων, κωλυόμενοι διαβαίνειν, δέει & μὴ τῷ Καίσαρι δῶναι δικαίαν αἰτίαν τοῦ κατ' αὐτῶν αὖθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι, καὶ διὰ & Ῥώμης τὴν ὑπὸ Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλόμενοι γῆν, ὅπῃ τὴν ὑπήκοον Ῥωμαίοις ἁρμόσθησαν, καὶ τὴν Βαταβίαν περιόντες, ἣν δίχα ῥεόμενον ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης πολεμίας μείζονα νήσου, τὸ Σαλίων ἔθνος, Φράγκων ὁμόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας ἐξέβαλλον. αὕτη δὲ νῆσος, ἔστι πρότερον πᾶσι Ῥωμαίων, τότε ὑπὸ Σαλίων κατεχέτο. id est:

id est : *Omnes jam propemodùm in iis locis barbari ſpem omnem abjecerant, tantúmque non ad internecionem perituras exiſtimabant ſuorum reliquias ; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum, & animis, & corporum viribus, & laborum in prœliis tolerantiâ, fortiſſimi habiti, Cauchos, nationis ſuæ partem, in Romanorum ſolum emittunt. At finitimis Francis transitu eos prohibentibus (qui metuebant, ne juſtam Cæſari cauſam præberent ſeſe rurſus invadendi) navibus conſtructis, Rheno prætervecti parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris ſolum contenderunt ; & adpulſis ad Bataviam navibus, quam bipartitò diviſus Rhenus inſulam efficit, quávis inſulâ amnicâ majorem, Saliorum nationem, Francorum partem, vi Saxonum in hanc inſulam ſuis è ſedibus rejectam, expulerunt. Hæc inſula priùs Romanis in universum parens, à Saliis hoc tempore poſſidebatur.* Ergo ſi inſula Batavorum in Romanorum non fuit poteſtate, hoc tempore ; multo minùs fuerunt ea, quæ ultra inſulam ſita ſunt. Verùm Rhenus jam Plinii ævo, *medio ore modicum nomini ſuo cuſtodivit alveum :* qui *tenuis*, ut inquit Tacitus, *inſulam inter Germanosque, continentium terrarum ſpeciem fecerat.* Zoſimus autem tradit, naveis à Iuliano exſtructas, lembis fuiſſe majores : quæ hàc transire nequiverunt ; ne ſuperiorem quidem amnis partem, lato alveo fluentem. nam *fluvialibus navigiis* ad opida ſubvectum frumentum ait. Manet igitur tertius alveus, nempe citimus, qui *cognomento Vahales dicitur, & immenſo Moſæ fluminis ore*, ut inquit Tacitus, *in oceanum effunditur.* ad hunc exſtrui naves ſatis commodè ac tutò potuerunt ; hujus ripâ ſiniſtrâ Romano etiam tum imperio ſubjectâ ; ut ſatis apertè indicat Zoſimus, dum Cauchos prætervectos Francorum ditionem, id eſt, inſulam Batavorum, in Romani juris ſolum penetraſſe memorat. ex quâ ripâ nuper Iulianus ipſos Salios ejecerat ; ut ſuprà in Toxandris, ex prædicto Marcellini libro, oſtenſum. Hæc quoque ripa ligna, ad IↃCCC exſtruendas naveis, ſuppeditare abundè potuit : ſiquidem hoc tractu, ut in ſilvæ Arduennæ deſcriptione docebitur, nil niſi ſilvarum denſitas. contrà verò medii alvei ripa paluſtris, ut ſuprà oſtenſum, & crebris oceani æſtibus ſuperfuſa ; Batavorumque inſula minor, quàm cujus ligna in tot naveis ſufficerent. At ſubjicitur & alia heic conjectura ex ejusdem Zoſimi lib. IV ; ubi hæc leguntur : Οἱ δὴ ῥᾳδίως ἐξαναστάντες, ἀνεῖπον βασιλέα τὸν Μάξιμον· καὶ περιθέντες τῷ ἀλεγεΐδα καὶ τὸ διάδημα, πορφυρίδι τὸν ὠκεανὸν ναυσὶ διαβαίνουσι καὶ Ῥῆνον πεσοπορμίσθησαν ἐκδολαῖς. id eſt : *Illi facilè ad ſeditionem impulſi, Maximum imperatorem adpellant : ac traditâ illi cum diademate purpurâ, confeſtim transmiſſo navibus oceano, ad oſtia Rheni adpulerunt.* Ad omnia ſimul oſtia naveis adpuliſſe, haud veriſimile eſt ; ultimo eorum, quod Flevum dicitur, longiùs in Germanorum ſolo diſtante. ad medium non adpuliſſe, inde probatur, quòd tenue id tunc temporis, atque modicum, navium è Britanniâ advenientium impatiens. Manet igitur, ut antè, citimum, id eſt, Moſæ os, immenſum, & navium etiam magnarum capax. Quapropter nequidquàm à Britannicâ annonâ, & Britannicis mercatoribus, ut illi volunt, vel à Britannico trajectu, dictum munimentum, ad medium Rheni oſtium, *Britannici* cognomen tunc demum traxiſſe contendas. Antiquum tamen id eſſe cognomentum, ex Procopio, quamvis miro de his remotioribus oris fabulatore, haud perinde obſcuris documentis colligo. Verba ejus, rer. Gothicar. lib. IV, hæc ſunt : Κατὰ δὴ χρόνον τὸν τῶν Οὐάρνων ἔθνει καὶ φραγώτοις νησιώταις (οἱ δὴ ἐν νήσῳ Βρεττίᾳ καλουμένῃ ὤκηνται) πόλεμος καὶ μάχη ἐγένετο ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε. Οὔαρνοι μὲν ὑπὲρ ὕδρου τοῦ ποταμοῦ ἴδρυνται). διήκουσι δὲ ἄχρι ἐς ὠκεανὸν τὸν δρκτῷον, καὶ ποταμὸν Ῥῆνον· ὅσπερ αὐτοὺς τε διορίζει καὶ Φράγγους, καὶ τἆλλα ἔθνη, ἃ παύτῃ ἵδρυται). Βρεττία δὲ ἡ νῆσος ὀπίσω τέτραμμαι δὲ ὠκεανῷ κεῖται, πρὸς νότου δὲ πολλῷ ἄπωθεν, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ σταδίων διακοσίων, καταντικρὺ τῆς Ῥήνου ἐκβολῶν μάλιστα· Βρεττανίας δὲ καὶ Θούλης τῆς νήσου μεγάλης ἐστιν. ἐπεὶ Βρεττανία μὲν πρὸς δύοντά πῃ κεῖται ἡλίου, καὶ τῆς Ἰβηρῶν τὰ ἔσχατα χώρας, ἀμφὶ σταδίους ἐκκαίδεκα καὶ διακοσίους ἀπέχουσα· Βρεττία δὲ ἐς τὴν Γαλλίας τὰ ὄπισθεν, ἃ δὴ πρὸς ὠκεανὸν πεπτώκασι, Ἰβηρίας δηλονότι καὶ Βρεττανίας πρὸς βορρᾶν ἄνεμον. Θούλη δέ, ὅσα γε ἀνθρώπους εἰδέναι, ἐς ὠκεανὸν ἔσω πρὸς τῇ ἄρκτῳ τὰ ἔσχατα κεῖται. Βρεττίαν δὲ νῆσον ἔθνη τρία πολυανθρωπότατα ἔσχεν· βασιλεύς τε εἷς ἀμφὶ τῶν ἑκάστῳ ἐφέστηκε. ὀνόματα δὲ κεῖται τοῖς ἔθνεσι τούτοις. Ἀγγίλοι, καὶ Χαῖτωνες, καὶ οἱ τῇ νήσῳ ὁμώνυμοι Βρίττωνες. πρώτη δὲ ἡ τῶν ἐθνῶν πολυανθρωπία φαίνεται ἔσα, ὥστε ἀνὰ πᾶν ἔτος πολλοὺς ἐνθένδε μεταναστάμενοι ξὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν εἰς Φράγγους χωροῦσι. οἱ δὲ αὐτὰς ἐνοικίζουσιν εἰς γῆς τῆς σφετέρας τὰ ἐρημότερα δοκοῦντα εἶναι. Id eſt : *Sub idem tempus Varnorum genti & militibus inſulanis, qui Brittiam inſulam incolunt, bellũ & prœlium evênit, hujusmodi ob cauſam. Varni ultra Danubium amnem habitant : pertinentq; ad oceanũ uſq; ſeptemtrionalem, & Rhenum flumen ; quod eos & Francos ab invicẽ dirimit, aliasq; præterea genteis, hasce oras incolenteis. Brittia autem inſula in hoc oceano ſita eſt, haud ita procul ab litore, ſed ſtadiis circiter ducentis diſtans, ex adverſo maximè oſtiorum Rheni, inter Britanniam & Thulen inſulam. etenim Britannia versùs occidentem ſolem eſt ſita, ad Hiſpaniæ ferè extrema, ſtadiis haud minùs* IV CIↃ *à continente diſtans.*

Brittia verò ad Galliæ postrema, quà in oceanum vergunt, est posita; ad septemtrionem scilicet ab Hispaniâ & Galliâ conversa. Thule autem, quantum mortalibus compertum, in extremis versùs septemtrionem oceani partibus est sita. Ceterò Brittiam insulam tres numerosissimæ incolunt nationes; quarum unicuique suus rex imperat. nominantur autem Angili, Frisones, & qui idem cum insulâ nomen habent, Brittones. Tanta verò harum gentium multitudo est, uti singulis annis inde homines magno numero cum uxoribus & liberis ad Francos emigrent, qui eos in eam agrorum suorum partem excipiunt, quæ maximè videtur deserta. Subjicit hinc causam belli inter Varnos & Brittios. nempe, quia Hermigisiclus, Varnorum rex, moriturus, filium Radigerum ducere voluit novercam suam, natione Francam; posthabitis nuptiis, Brittiæ Anglæ promissis. Cujus rei indignitate atque contumeliâ illa permota, bellum Varnis intulit, cum exercitu ex insulâ ad Rheni ostia profecta. Verba verò Hermigisicli ad Varnos, quibus nuptias Francæ mulieris illis svadet, hæc Procopius recenset: Βρίττιοι μὲν γὰρ ἐδὲ ὅσον ἐπιμίγνυσθαι ὑμῖν οἷοί τέ εἰσιν, ἢ μὴ ὀψέ τε καὶ μόλις. Οὔαρνοι δὲ ἐς Φράγγους τετὶ μόνον Ῥ῾ώμῃ τὸ ὕδωρ μεταξὺ ἔχουσιν. id est: *Brittii namque ne commercia quidem vobiscum inire queunt, nisi serò atque ægrè. at Varni ac Franci hanc tantùm Rheni aquam intermediam habent.* Hinc ita de Brittiâ Anglâ: Ναῦς οὖν αὐτίκα πεντακοσίας ἀγείρασα, στρατόμματά τε αὐταῖς ἐνθεμένη ἐς ἕκτον ἢ μυριάδων δέκα ἀνδρῶν, αὐτὴ ἐξηγεῖτο ἐπὶ τοὺς Οὐάρνους τῇ στρατιᾷ πάσῃ. id est: *Collectis itaque confestim* CCC *navibus, & exercitu iis impositio non minore centum millibus hominum, ipsamet in Varnos eum eduxit.* Et mox de Anglis: Ἄλκιμοι δέ εἰσι πάντων μάλιστα βαρβάρων, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, οἱ νησιῶται ἅτοι. ἐς πεζὰς ξυμβολὰς πεζοὶ ἴασιν. ἐπὶ γὰρ ὅσον εἰσὶ ἱππεύεσθαι ἀμελέτητοι, ἀλλ' ἐδὲ ἵππον, ὅ τι ποτέ ἐστιν, ἐπίστασθαι σφίσι ξυμβαίνει. ἐπεὶ ἵππῳ οὐ πάνυ τῇ νήσῳ ἐδέ ποτε κατ' εἰκόνα θεῶνται· ἐπὶ γάρ ποτε τὸ ζῷον τοῦτο ἐν γε Βρεττίᾳ γεγονὸς φαίνεται. ἐπὶ μιᾶς ἐδὲ Οὐάρνοι ἱππάται εἰσίν, ἀλλὰ πεζοὶ καὶ αὐτοὶ ἅπαντες. id est: *Sunt autem insulani isti barbarorum omnium, quos novimus, fortissimi: & pedites prælia ineunt. tantum enim abest, ut equitandi sint studiosi, uti ne norint quidem, quid sit equus: siquidem ne per imaginem quidem viderunt. neque enim umquàm animal hoc in Brittiâ fuit visum. Sed neque Varni sunt equites; verùm pedites & ipsi omnes.* Et mox, de classe & prœlio Anglorum cum Varnis: Ἐπειδὴ ἅπαντες ἐς τὴν ἤπειρον, παρθένου μέν, ἥπερ αὐτῶν ἦρχε, χάραξα ἐχυρὸν πεζαμένη παρ' αὐτὴν μάλιστα τὴν ὀκτόλιν ἔσω πόλεμον Ῥ῾ώμῃ, ξὺν ὀλίγοις ποσὶν αὐτῶν ἀπέμεινε, πάντα δὲ τῷ ἄλλῳ στρατῷ τὸν ἀδελφὸν ἔτι τοὺς πολεμίους ἐξηγεῖσθαι κελεύει. ἑσπόμενοι δὲ οἱ Οὔαρνοι πάντες τὸν ὠκεανὸν ἤδη καὶ Ῥ῾ώμην ὀκτόλῃς ἀπολλῶ ἀπῆσαν. ἐπεὶ δὲ ἀφίκοντο ἐς Ἀγγίλων, ξυνέμιξαν μὲν ἀμφότεροι ἐς χεῖρας ἀλλήλοις, ἡσσῶντο δὲ οἱ κατὰ κράτος Οὔαρνοι. id est: *Postquàm verò ad continentem naves adpulerunt, virgo quidem, quæ illis præerat, vallo ad ipsum Rheni ostium communito, cum paucis illic mansit; reliquum verò exercitum omnem in hostes tendere jussit. Varni autem castrametati erant haud procul oceano & Rheni ostio. quò quum celeriter pervenissent Angli, prælium inter utrosque consertum est: quo Varni magnâ vi vincuntur.* Mira mehercules & terrarum, & gentium, simulque temporum confusio. Insula erat in Rheno ad oceanum, inter Vahalem & medium Rheni alveum, quæ *Batavia* dicebatur; & castellum in eâ ad ipsum Rheni ostium, nomine *Brittia*; ab objectæ insulæ Britanniæ vocabulo, an aliunde, & quando primò sic cognominatum, haud facilè ego dixerim. dein idem Rhenus duobus extimis alveis, Vahale & Isalâ, quasi unam includebat insulam, quam Batavi inter Vahalem & Rheni nomen, ulteriora Frisii ad Isalam usque & lacum Flevum incolebant. Has oras Angli, unà cum Saxonibus & Varnis ab sinu Codâno & dextrâ Albis ripâ sub Diocletiani imperatoris (ut infrà, lib. III, cap. XXI, in Saxonibus docebo) tempora profecti occuparunt; perque CI circiter annos perpetuò tenuerunt; donec sub Valentiniani III & Theodosii II imperium Angli cum Saxonibus in Britanniam transgressi sunt; Varnis in dictâ Rheni insulâ apud Batavos atque Frisios relictis. Sub Iustiniani demum tempore bellum exorsum erat Anglis, Britanniam tenentibus, adversùm Varnos, insulam etiamdum Rheni ad oceanum colenteis: quod quum narrare heic instituisset Procopius; quò id commodiùs à lectoribus intelligeretur, sedeis utriusque gentis indicare, ei consilium fuit. Quum igitur audivisset, Anglos quondam Rheni insulam Bataviam apud castellum Brittiam tenuisse, dein verò in Britanniam transisse; ea loca & nomina temporaque miserè ac mirè per oblivionem confundens, Bataviam fecit Brittiam; non jam in Rheno, sed in ipso oceano CC stadia, id est, millia passuum XXV ab amnis ostiis sitam. quod spatium inde ei adsumtum, quia audiverat, Britanniam tot circiter millia passuum à Galliæ continente abesse: quam tamen ipsam cum falsâ Brittiâ suâ confudit, eamdemque fecit. quidpe quum intellexisset, Anglos tunc Britanniam unà cum cognominibus insulæ populis Britonibus tenere; ipse Brittiam, id est, Bataviam ab iis simul & Britonibus Frisiisque possideri putavit.

putavit. Vnde hoc noſtro ſæculo nonnulli docti viri, quibus ſatis clarè perſpiciebatur, Britanniam illum intellexiſſe ſub falſo Brittiæ nomine; Friſionum quosdam unà cum Anglis in Britanniam perveniſſe, per ſummum errorem arbitrati ſunt. Alii autem putarunt, Brittiam hanc inſulam re verâ quondam fuiſſe ante Rheni oſtia, ſpatio prædicto diſſitam, poſteà verò altioribus violentioribusque oceani fluctibus abſorptam, vel elutam. At quænam, quæſo, heic potuit elui tantæ magnitudinis inſula, quæ tres diverſas numeroſiſſimaſque genteis ſuſtinuerit: ex quibus una Anglorum gens centum millia armatorum ad bellum Varnis inferendum ut partem tantùm corporis ſui emiſerit? Nugæ ſunt, & logi ineptiſſimi. Nullas heic in oceano ante Friſiorum Batavorumque litora jam inde ab Auguſti temporibus interiiſſe inſulas, quæ incoli potuerint, infrà lib. III, in Friſiis docebo. Britanniam intellexiſſe Procopium, certum eſt; quando eo tempore Angli jam XC circiter annos eam inſulam cum Saxonibus tenuerant. Quòd autem ait Brittiæ incolas adeò equitandi eſſe imperitos, uti ne ęqui quidem ſpeciem noverint, id paullo ſupra veritatem ab ὑπερβολικῷ quodam nugatore ei narratum fuiſſe exiſtimo de Anglis ſimul & Saxonibus: qui adeò navigandi fuêre ſtudioſi, uti ejus artis omnium fuerint peritiſſimi; ut ſuprà lib. I, cap. XVIII, oſtenſum eſt. Ceterùm Varnos tunc tenuiſſe unà cum Batavorum reliquiis Bataviam, apud Vahalis ripam Francis Brabantiam tunc tenentibus conterminos, ex reliquâ Procopii narratione colligo.

Patet igitur haud obſcurè ex hactenus allatis, prædicti apud Rheni oſtium munimenti nomen, quod vulgò nunc incolis *Het huys te Britten*, haud eſſe novum, poſterioribus demum temporibus inventum; ſed antiquiſſimum. cujus tamen originem nemo umquàm monſtraverit; quum nullum ejus rei apud rerum ſcriptores exſtet monimentum. Ortelius, ut antè de Lugduno, heic etiam falsò conjecit, munimentum hoc *Caſtra legionum Germaniæ* adpellari Plinio: videlicet, quia hic oſtium Rheni ſimul cum caſtris memorat; ut ſuprà oſtenſum. Ceterùm, armamentarium fuiſſe Romanorum, creditur vulgò ex lapide, qui ex iisdem (& hoc vulgò creditur magis, quàm ſcitur) ruinis erutus hujusmodi habet inſcriptionem:

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS AVG. ET
M. AVRELIVS ANTONINVS CÆS. COH. XV.
VOL. ARMAMENTARIVM VETVSTATE
CONLABSVM RESTITVERVNT SVB
VAL. PVDENTE LEG. AVG. PR. PR. CVRANTE
CAECIL. BATANE PRAE.

Verùm Cornelius Aurelius, & auctor magni chronici Hollandiæ, diſertiſſimis teſtantur verbis, circa annum Chriſti CIↃ IↃ II erutum fuiſſe hunc lapidem prope Leydam, in vico *Roomburg*. Et cur armamentarium ipſo in litore, primo hoſtium impetui expoſitum? tum, quare adeò munitum; triplici validiſſimoque muro circumdatum? Nam quòd Iunius *armamentarium* deſcribit, *munimentum muris turribusque contra vim inſtructum*; id parum pro milite perito. quis enim rei militaris adeò ignarus, uti neſciat, aliud eſſe *munimentum*, aliud *armamentarium*? in armamentariis autem exſtruendis commoditatem magis reponendorum armamentorum bellicorum ſpectari, quàm munitionem adversùs hoſteis? Nec eſt, quòd armamenta heic, ut quidam opinantur, intelligas nautica. *armamentarium* id adpellatur lapide XV *cohortis voluntariorum*; non verò nautarum. Proinde Romanoburgio id potiùs concedamus: de cujus loci antiquitate poſteà plura dicentur. Nunc tempus exſtructi munimenti ad medium Rheni oſtium inveſtigemus. Iunius ſuſpicatur, alii etiam in confeſſo eſſe adſeverant, C. Caligulam, quum Britanniam cogitaret, in ludicrâ illâ expeditione in litore oceani pro pharo excitaſſe. At ichnographia ejus quadrata, cujus latera ſingula ducenos quadragenos pedeis obtinent, triplexque murus, certè aliud, quàm turrim, indicant. Quidam conjiciunt, Severum turrim è ruinis in armamentarium convertiſſe. At armamentarium illud jam ſatis ab hoc litore remotum habeo. nec verò lapis turrim in armamentarium converſam, ſed armamentarium, vetuſtate collapſum, narrat reſtitutum. Verùm turrim iſtam Caligulæ longè alio proculque hinc remoto fuiſſe ſitu, facilè me oſtendere poſſe puto; hiſtoria ejus expeditionis paullo altiùs repetitâ. De hac ita Svetonius, in vitâ ejus: *Admonitus de ſupplendo numero Batavorum, quos circa ſe habebat; expeditionis Germanicæ impetum cepit: neque diſtulit. Poſtquàm caſtra attigit, deficiente belli materiâ, paucos de cuſtodiâ Germanos trajici, occulique trans Rhenum juſſit: ac ſibi poſt prandium quamtumultuoſiſſimè, adeſſe hoſtem, nuntiari. quo facto, proripuit ſe, cum amicis*

amicis & parte equitum prætorianorum, in proximam silvam, truncatisque arboribus, & in modum trophæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum, qui secuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit. De eâdem re ita Dio, lib. LIX: Ὁ δὲ Γάϊος ἐς τὴν Γαλατίαν ἀφώρμησε, πρόφασιν μὲν τοῦ Κελτὰς πολεμίους, ὡς καὶ ἀνακινδύνους τινάς, μηνίσαντας, ἔργῳ δέ, ὅπως καὶ τὰ ἐκείνων αὐθεντῶσι τοῖς πολίταις καὶ τὴν Ἰβηρίαν ἐκχρηματίσηται. ἐλθὼν δὲ ἐκεῖσε, τὸν μὲν πολεμίων οὐδένα ἐκάκωσεν, (οὔτε γὰρ ὀλίγον ὑπὲρ τὸν Ῥῆνον προχωρήσας ὑπανεχώρησε, καὶ μὴ τεθορμήσας ὡς καὶ ἐς Βρεττανίαν στρατεύσων, ἀπ' αὐτοῦ δὲ ὠκεανοῦ αὖθις ἀνεκομίσθη) τοὺς δὲ ὑπηκόους, τούς τε συμμάχους καὶ τοὺς πολίτας, πολλῷ μᾶλλον καὶ μείζω ἐκάκωσεν. Hoc est: *At Caius in Galliam profectus, obtentu Germanici belli usus, quòd ea gens aliquid novi motus dedisset: re verâ autem in animo habens, Gallias quoque, opibus florentes, & Hispanias expilare. In Galliam igitur quum venisset, hostium terram nullo maleficio infestavit: nam Rhenum parumper transgressus, protinus inde se retulit: tum, quasi in Britanniam iturus, promotis castris, ab ipso oceano rediit. at provinciales subditos, fœderatos, civesque mirum in modum adflixit.* Narrat hinc prolixo sermone, quæ & quanta mala contra prædictos homines in Galliâ patraverit Caius. ex quo adparet, diu ipsum post discessum à Rheno in Galliâ egisse, antequàm id fecerit, quod tandem his verbis auctor subjungit: Γάϊος δὲ ἐς τοῦτον τὸν Πτολεμαῖον τὸν Ἰόβα παῖδα μεταπέμψας, καὶ μαθὼν ὅτι πλείω, ἀπέκτεινε, καὶ ἄλλους πολλοὺς μετ' αὐτοῦ· ὅτι καὶ ἐς τὸ ὠκεανὸν ἐλθὼν, ὡς καὶ ἐν τῇ Βρεττανίᾳ στρατεύσων, ἔπαλλε τοὺς στρατιώτας ἐν τῇ ἠϊόνι ὡς ἀγωνιουμένους, τερπνός τε ἐπέβη, καὶ ὀλίγον ὑπὸ τὴν ἀπάρας, ἀνέπλευσε. καὶ μὴ τεθορυβημένου ὑψηλὸν ἰζήσας, καὶ σιωπὴν τοῖς στρατιώταις ὡς ἐς μάχην ἄγειν, τῆς τε συλλογῆς ἐξοπτώσας αὐτὸς, εἶτ' ἐξαίφνης ἐκέλευσε σφίσι τὰ κογχύλια συλλέξασθαι· λαβών τε τὰ σκῦλα τοῦτα (καὶ γὰρ λαφύρων δηλονότι πρὸς τῶν Βρεττανικῶν πομπὴν ἐδεῖτο) μέγα τι ἐφρόνησεν, ὡς καὶ τὸν ὠκεανὸν αὐτὸν δεδουλωμένον, καὶ τοῖς στρατιώταις πολλὰ ἐδωρήσατο. καὶ ὁ μὲν ἐς τὴν Ῥώμην τὰ κογχύλια ἀνεκόμισεν, ἵνα καὶ ἐκείνοις τὰ λάφυρα δείξῃ. Id est: *At Caius Ptolemæum, Iubæ filium, evocavit; & quum cognovisset de ejus divitiis, necavit: nonnullosque prætereà alios. quo tempore etiam adoceanum profectus, tamquàm in Britanniam bellum translaturus, omnes in acie militeis propter litus constituit; ipse, triremi conscensâ, paullum à terrâ avectus, rediit: ac deinde alto in suggesto considens, signum pugnæ militibus dedit, classicumque canere jussit: subitóque mandavit, ut conchylia legerent. His partis spoliis (nimirum exuviis hostium ad triumphum indigebat) animum sustulit, quasi ipsum oceanum subegisset: donatisque liberaliter militibus, conchylia hæc Romam attulit, uti ibi quoque prædam suam ostentaret.* De eâdem re ita Svetonius, paullo pòst: *Postremò, quasi perpetraturus bellum, directâ acie in litore oceani, ac balistis machinisque dispositis, nemine gnaro ac opinante quidnam cœpturus esset, repentè, ut conchas legerent, galeasque & sinus replerent, imperavit: spolia oceani vocans, Capitolio palatioque debita. Et in indicium victoriæ, altissimam turrim excitavit: ex quâ, ut ex pharo, noctibus ad regendos navium cursus ignes emicarent.* & mox: *Præcepit etiam triremes, quibus introierat oceanum, magnâ ex parte itinere terrestri Romam devehi.* Patet igitur ex Dione, non statim postquàm à Rheni transgressu redierat, excitasse hanc turrim sive pharum Caligulam, apud Rhenum in Batavorum insulâ; sed in ulteriori versùs occasum Galliæ litore. Vbi id factum, ostendit disertè Orosius, lib. VII, cap. V, his verbis de eodem Caligulâ loquens: *Hic siquidem magno & incredibili apparatu profectus quærere hostem viribus otiosis, Germaniam Galliamque percurrens, in orâ oceani circa prospectum Britanniæ restitit.* Portum in hoc litore, ex quo uno Romani in Britanniam transmissuri solvere jam inde à Iulii Cæsaris in eam insulam expeditione consveverunt, fuisse in Morinis *Icium*, qui posteà *Gesoriacus* & *Bononia* dictus, suprà in Morinis docui. Ex hoc igitur Caligulam etiam voluisse solvere, dubium nullum esse potest quandoquidem turris ea, quamvis fastigio imminuta, etiam nunc ibidem exstat, vulgò incolis Francogallis *Tour de l'ordre*, Germanis proximis *d'Oude man*, Anglis *the Old man*, dicta. de quà ita Aimoinus, lib. IV, cap. XCIX: *Ipse intereà imperator* (Carolus Magnus) *propter classem, quam anno superiore fieri imperavit, videndum, ad Bononiam, civitatem maritimam, accessit. pharumque ibi, ad navigantium cursus dirigendos antiquitus constitutam, restauravit; & in summitate ejus nocturnum ignem accendit.* Penè eisdem verbis hæc è Svetonio desumta: nisi quòd pro Caligulæ nomine vox *antiquitus* subjecta. Erravit igitur quamvehementissimè Iunius, & quicumque ejus errore ducti, Caligulæ pharum ad Rheni ostium trahunt. Ego sanè quum ante IX circiter annos dictam turrim apud Bononiam conscenderem, mirabar tam antiqui operis (& antiquitatem ipsam lapidis genus ostentat) memoriam ultra Caroli Magni ætatem ostendi non posse, donec eam in Svetonio ac Dione ex Orosio dispexi. Cetertùm Ortelius & Goltius lapidis fragmentum, è ruinis dicti munimenti erutum, proferunt, cum hac inscriptione:

TAN-

TANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX. AVGVSTVS.
MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III.
RAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA
ERO. PATRE. SVO. RESTITVTAM.

Cujus integram lectionem haud inconcinnè docti viri in hunc modum concinnare conantur: *Imperator Cæsar M. Aurel. Antoninus, Britannicus, Germanicus, Pius, Felix, Augustus, Pont. Max. Trib. Pot.* XVIII, Cos. IIII, *P. P. Imp.* III, *aram à Divo Claudio, & postea à Divo Severo, patre suo restitutam.* Ex hac inscriptione Ortelius & Goltius haud dubitant adseverare, dictum munimentum à Claudio Cæsare conditum. At aliud est aram excitare, aliud munimentum, seu castellum erigere: potuitque multis annis antè castellum exstitisse, quàm ara exstructa fuit. nec satis firmum argumentum; quia ad hujus castelli ruinas lapis repertus, igitur aram heic fuisse. potuit quidpe lapis aliunde huc transportari. Ego equidem, si summa vetustas huic operi adscribenda sit, non Caligulæ neque Claudio imperatoribus, sed Druso Germanico, qui, Augusto imperitante, *quinquaginta ampliùs*, ut auctor est Florus, *per Rheni ripam castella direxit*, structuram ejus attribuerim. certè ad oceanum castra Romana cum castello fuisse, suprà ex Tacito ostendi. Eumenius, panegyrico, Constantino Augusto dicto: *Cùm totus armatis navibus Rhenus instructus sit; & ripis omnibus usque ad oceanum dispositus miles immineat.* Militem hunc præsidiarium in limite imperii, id est, ad medium fuisse alveum, superiori capite demonstratum est. Et sic prope oceanum fuisse & *Helium castellum*, lævâ Mosæ amnis ripâ, suprà in Toxandris docui: & item *Flevum castellum*, ad tertium atque extremum Rheni ostium fuisse, suo loco ostendam. Hæc igitur de origine ac conditore hujus munimenti. de interitu ejus pauca nunc etiam quædam expediantur. Maris inundationes crebras atque ingenteis multum terræ ex toto hoc litore absumsisse, jam antè dictum est: idemque infrà pluribus suo loco docebitur. De Batavâ orâ, novissimis annis æquoris fluctibus abrosâ, Hadr. Iunium testem audisse haud pigeat. is Bataviæ suæ cap. x, de Cattovico maritimo vico, ad quem dictum munimentum est, loquens: *Meâ*, inquit, *ætate insigne detrimentum expertus pertulit, haustis non semel mari fluctuoso domibus aliquot. quæ calamitas tam illi propria est, & familiaris, ut rarò ulla major ingruat vis aut tempestas (cujusmodi plurimæ in meam memoriam incurrerunt) quin ædificia quæpiam cum solo subruant fluctus. Quod ipsum & Nordevico, maritimo vico, proximè propinquo, accidit; quia septemtrionale armamentarii latus paulò distantiore spatio inde dissidet. ubi universam domorum viciniam, cum puteo communi, mare paucos intra annos abligurivit. Prætermitto silentio, quod de Scevelingâ, in eodem litore, lippi omnes & tonsores nôrunt. quæ memoriæ non admodùm veteris (nam vix ultra paucos supra centum annos extenditur) recordatione satis explicitâ loquitur, templum cum prealtâ turri fluctibus absorptum, ad bis mille fermè passus intra maris complexum, nusquàm nunc comparere. quo tempore magnificentius illic exædificatum templum, quamremotissimè à mari, satis cum periculo ad litoris viciniam paulatim nunc accedit: quam injuriam nuper, postridiè Kal. Novemb. ann.* CIↃ IↃ LXX, *sensit longè gravissimam; complanatis & in fœdam ruinam tractis ædificiis fermè* LX: *ita, ut interdum inter piscatores, pagi incolas, agitetur de loco remotiore, templi fabricæ deligendo.* Eodem igitur modo munimentum illud ad medium Rheni ostium periit: quum extra tumulos arenarios, quos vulgò accolæ *duynen* adpellitant, in plano apertoque litore, fuisse haud dubium sit; ad eumdem, ut mea fert sententia, modum, uti in Britanniæ meridionali litore munimentum sive castellum validissimum *Sangate*, prope celebrem pagum *Folckestone*, VI millibus passuum à portu Dubrensi, exstructum est. cujus mœnia maris æstus paullo altiores frequenter verberant. Quando autem munimentum ad Rheni os undarum vi obsorptum, nihil prorsus habeo quod pro certo adfirmari queat. quidpe mentio eâ de re apud rerum auctores nulla est: & inundationes heic tam crebræ fuêre, uti ne conjecturâ quidem adsequi liceat.

Hæc igitur sunt sex illa loca in Batavorum insulâ vetustissima, à Tacito memorata.

Ceterùm itinera per Batavorum agros describuntur duo in tabulâ hoc modo:

Colē.

Colõ. Trajana.		*Colõ. Trajana*	
Burginatio	V.	*Burginatio*	V.
Arenatio	VI.	*Arenatio*	VI.
Noviomagi	X.	*Noviomagi*	X.
Castra Herculis	VIII.	*Ad duodecimum*	XVIII.
Carvone	XIII.	*Grinnibus*	VI.
Levefano	VIII.	*Caspingio*	XVIII.
Fletione	XVI.	*Tablis*	XII.
Lauri	XII.	*Flenio*	XVIII.
Nigro pullo	V.	*Foro Adriani*	XII.
Albamanis	II.	*Lugduno*	....
Matilone	V.		
Pretorium Agrippinæ	III.		
Lugduno	II.		

Ex his primum per dextrum agitur insulæ latus, id est, per Rheni ripam; alterum per lævum. At quomodò heic *Grinnes*, locus in dextro insulæ latere, ad ripam amnis situs, in lævo recensetur itinere? item quomodò inter *Grinnes* & *Noviomagum* millia passuum numerantur XLII; quum re verâ vix sint plura XII? Hæc certè mentem meam antehac multùm diuque in varias agitarunt conjectationes: in quibus quum sollicitè anxiéque laborarem, deprehendi tandem ex locorum vocabulis, turbata esse à librariis itinera; multaque vocabula, quæ in lævo fuerant itinere, in dextrum transscripta, & vice versâ. Sic igitur in verum genuinumque ordinem restituo:

Colõ. Trajana		*Colõ. Trajana*	
Burginatio	V.	*Burginatio*	V.
Arenatio	VI.	*Arenatio*	VI.
Ad Duodecimum	XII.	*Noviomagi*	X.
Grinnibus	VI.	*Castra Herculis*	VIII.
Fletione	XXV.	*Carvone*	XIII.
Nigro pullo	V.	*Levefano*	VIII.
Albinianis	X.	*Lauri*	XVIII.
Matilone	V.	*Caspingio*	XII.
Prætorium Agrippinæ	III.	*Tablis*	XII.
Lugduno	II.	*Flevio*	XVIII.
		Foro Adriani	IIII.
		Lugduno.	VII.

Horum primum, sive dextrum, sic describitur apud Antoninum:

Colonia Trajana	
Burginatio	V.
Herenatio	VI.
Carvone	XXII.
Mannaritio	XXII.
Trajecto	XV.
Albimanis	XVII.
Lugduno	X.

Coloniam Trajanam esse vicum nunc, prope Clivos opidum, nomine *Kellen*, suprà in Gugernis demonstratum est: *Arenatium* verò in adversâ fuisse ripâ opidi *Arnhem*, jam anteà hoc ipso capite ostensum. Inter *Kellen* & *Arnhem*, XVI sunt millia passuum. unde conjicio, in itinerariis XI millia fuisse posita inter *Arenatium* & *Burginatium*. quæ librarius posteà corrupit in VI. BURGINATIUM igitur V millibus à Coloniâ Trajanâ, XI autem ab Arenatio dissitum, haud dubiè fuit extra Batavorum insulam, in lævâ Vahalis ripâ, CIↃ passibus supra vicum *Bimmen*. Extra insulam fuisse, ex Marcellini quoque lib. XVIII perspicitur; ubi hæc leguntur, de Iuliani prædictâ expeditione in Francos, citeriorem Rheni ripam obsidenteis: *Civitates occupatæ sunt septem; Castra Herculis, Quadriburgum, Tricesimæ, Nivesio, Bonna, Antennacum, & Bingio.* Vbi idem locus adpellatur QUADRIBURGUM; aut hoc certè vocabulum vitiosum & à voce *Burginatium*. nam eumdem esse locum, ordo reliquorum

quorum indicat. Iulianus autem in insulam non transiit: sed hanc Salios tenere passus; ut patet ex Marcellino ac Zosimo.

Locus AD DUODECIMUM videtur esse idem, qui VADA Tacito, nunc verò in adversâ ripâ, ex antiquo vocabulo dicitur *VVageningen*. nam spatium inter *Rhenen* & *Arnhem* in treis partes si dividas; unam ex his occupabit intervallum inter *Rhenen* & *VVageningen*; reliquæ duæ hinc erunt ad *Arnhem* usque. In tabulâ autem inter *Grinnes* & *Duodecim* VI numerantur millia passuum. hinc igitur bis VI ad *Arenatium*, facient XII.

FLETIO in ulteriore, ut *Arenacum*, *Vada*, & *Grinnes*, hodiè conspicitur ripâ, medio ferè situ inter opida *Vtrecht* & *VVoerden*, vicus vulgari vocabulo *Fleeten*, sive *Vlueten* dictus: in hoc enim vocabulo *V* consonans incolis sonat *F*; & *ue* diphthongus quamproximè ad *ee* vel *ö* reliquorum Germanorum accedit.

A dicto vico *Flueten*, millia sunt V & passus XV ad opidum *VVoerden*. In tabulâ, inter *Nigrum pullum* & *Lauros* falsò V scripta sunt millia. quæ ego inter *Fletionem* & *Nigrum pullum* ab auctore notata fuisse judico. unde NIGER PULLUS hodiè est opidum *VVoerden*.

Hinc locus, qui in tabulâ est *Albamanis*, & apud Antoninum *Albimanis*, sine dubio nunc est vicus *Alphen*. è cujus vocabulo antiquum verumque nomen fuisse à doctis viris conjicitur ALBINIANA.

Inter *Alphen* & *Leyden* VIII sunt millia passuum. duo igitur millia, in utroque itinerario, inter *Albiniana* & *Lugdunum* abundant. Medio situ tabula locum habet, cui nomen MATILO. is hodiè, ædificiis vacuus, adversum in ulteriore ripâ prospicit vicum *Coudekerke*.

PRÆTORIUM AGRIPPINÆ nunc esse vicum *Roomburg*, prope Lugdunum, jam antè dictum est. Hujus rei argumenta validissima sunt tria. primum est in ipso vocabulo loci; quod Romanum nomen apertè clamat; conditumque à Romanis olim locum, manifestò testatur. alterum est in loci situ, ac distantiâ à Lugduno; quæ sic demetienda est: In itinerariis X numerantur millia passuum inter *Lugdunum* & *Albiniana*. spatium soli inter *Leyden* & *Alphen* in X portiones si secueris, parum admodùm aberit, quin Romanoburgio duæ decimæ, id est, duo millia passuum conveniant. Distat autem is locus à Leydâ paullo ampliùs passibus CIↃ. Pro tertio, ac omnium maximo argumento, sunt inscriptiones lapidum antiquæ, aliæque antiquitatum Romanarum reliquiæ innumeræ, superioribus annis hic erutæ: quarum imagines apud Hadr. Iunium & Petr. Scriverium, in antiquitatibus Batavicis, reperiuntur. Mihi etiam quondam pars earum, eodem in vico & passim in agro dispersa, visa est. De cognomine *Prætorii* idem sentio, quod Marcus Velserus. cujus verba huc adscribere haud pigeat. Is igitur in explicatione quarumdam schedarum dictæ tabulæ, his ex Taciti annal. XII præmissis: *Agrippina* (Claudii imperatoris uxor) *quò vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in opidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci imperat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ego hanc*, inquit Velserus, *ambitionem in Coloniæ & hujus Prætorii nomine valuisse sentio. Neque tamen valdè ambigo, Prætorium etiam ad Agrippinam Germanici filiam pertinere. Certo fortassis consilio Bataviam ostentationi delegit imperiosa & sagax mulier, quò apud illam gentem venerationem augeret, ex quâ Augustorum Augustarumque corporis custodes.* Scilicet ambiguus planè atque incertus est hujus Prætorii conditor. illud tamen silentio prætermittendum haud censeo; si Agrippinarum alterutra, sive Claudii sive Neronis uxor, Prætorium hoc struxit, quò vim suam atque magnitudinem sociis nationibus ostentaret; certè non agresti opere, nec humili atque exiguâ formâ, sed magnitudine Romanâ condignum struxit: quod & tabula itineraria attestatur; in quâ eodem picturæ genere notatum est, quo aquæ calidæ passim per provincias Romanas in eâdem tabulâ designantur. Istiusmodi operis Prætorium si fuit; miror sanè, nullam ejus apud Tacitum in rebellione Batavicâ fieri mentionē. nam & hoc haud dubiè Batavi Caninefatesque expugnassent, ut bina castra infrà sita; aut Romani incēdissent, ut duo castella juxta dicta castra posita. Quapropter magna mihi hinc oritur dubitatio, an ulla dictarum Agrippinarum id condiderit. nec tamen dispicio, unde nomen id post eas adeptum sit. nisi fortè aliæ quoque post Neronis uxorem fuerunt Agrippinæ. At potuit equidem hoc Tacitus sub castelli nomine intellexisse. Ceterò lapidis inscriptionem, qui Armamentarii, per Severum Aureliumque instaurati, meminit, suprà exhibui. hunc in vico Romanoburgio repertum testantur, ut antè retuli, Cornelius Aurelius & auctor magni Chronici Hollandiæ. unde docti viri conjiciunt, Romanoburgii quondam fuisse illud ARMAMENTARIUM XV COHORTIS VOLUNTARIORUM;

quod vulgus scriptorum ostio Rheni tribuit. Ac sanè longè aptiùs Romanoburgio congruit; ut qui locus in mediterraneis positus. Et nihil magis inter se convenit, quàm *Prætorium* & *Armamentarium*, quieto in loco, extra castra posita. Antiquissimam hujus esse originem, satis apertè ex eo colligitur, quòd jam Severi imperatoris tempore vetustate collapsum fuit; quum tamen Romanæ fabricæ firmissimo opere constiterint; ut patet ex antiquissimorum passim monumentorum reliquiis. De interitu cùm prætorii, tùm armamentarii, nihil habeo quod adferam.

Porrò apud Antoninum, inter *Carvonem* & *Albiniana*, duo recensentur loca, quibus vocabula *Mannaritio* & *Trajecto*. MANNARITIUM nunc esse vicum *Maurick*, ad Rheni ripam, xv millibus passuum supra opidum *Vtrecht*, nomen simul ac situs, intervallumque indicant. *Carvonem* nunc esse *Grave* opidum, ex tabulâ etiam posteà patebit. ab hoc ad opidum *Arnhem* XVII sunt millia passuum: totidemque ad vicum *Maurick*. quapropter apud Antoninum, in utroque spatio, V corruptum est in X.

TRAJECTUM nunc esse *Vtrecht*, itidem nomen, situs ac locorum intervalla ostendunt. sunt quidpe hinc, ut antè dictum, ad vicum *Maurick*, XV millia passuum: Lugdunum verò XXVII. Vnus refert, ex antiquis Romanorum scriptoribus, Antoninus: cui vetustatis memoriam omnem debet. Ejus tamen ævo haud magni etiamdum fuisse momenti, ex eo colligere licet, quod tabula ejus, in eodem ab Arenatio Lugdunum versùs itinere, mentionem facit nullam. De Antonio, item de Cæsare, quasi primis hujus urbis conditoribus, quæ Hortensius ac Iunius sine auctoribus nugantur, ea ipsa manifestè produnt, historias Cæsarianas neutrum satis perspexisse. nam in Batavorum fineis neque Cæsarem, neque quemquam legatorum ejus cum milite penetrasse, alibi demonstravi. tum verò nullas fuisse Batavis urbeis, nullaque opida in insulâ, ne Taciti quidem ævo, jam antè satis ostensum est. Ceterùm Beatus Rhenanus nescio quò mentem intenderit quum *Trajectum* Antonini, *Maseticht* opidum ad Mosam interpretatus sit. quid namque Arenacum à Lugduno tendenti transitio est per *Maseticht*? Scilicet Rhenanum decepit, quòd hanc quoque urbem Sigebertus Gemblacensis, aliique posteriorioris ævi scriptores, sæpius *Trajectum* adpellant. Opidum *Vtrecht* Latinorum vulgo hodiè dicitur *Vltrajectum*; vocabulo ex dicto Sigeberto desumto. is enim in chronographiâ suâ res sub Iustiniano imperatore, an. IↃCXCVII, gestas referens: *VVilibrordus*, inquit, *à Sergio Papâ Clemens agnominatus, & ad prædicandum genti Frisionum episcopus consecratus, ex dono Pipini principis sedem episcopalem statuit in loco Vultaburch; qui nunc Vltrajectum dicitur, à nomine gentis Vultarum & Trajecto compositum, quasi Vultarum opidum. nam trajectum lingvâ Gallicâ oppidum dicitur.* Quę ipse Sigebertus à Bedâ habuisse videtur. hic quidpe, de gestis Anglorum lib. V, cap. XII, de eodem loquens episcopo Clemente, quem *VVilbrordum* adpellat; *Donavit autem ei*, inquit, *Pipinus locum cathedræ episcopalis in castello suo illustri, quod antiquo gentis vocabulo VViltaburg, id est, opidum VViltorum, lingvâ autem Gallicâ Trajectum vocatur.* Verùm si vox *trajectum* significat *opidum*; quomodò hic locus apud Antoninum opidum adpellari potuit, sine nomine proprio, aut adjectivo; quum innumera fuerint per omnem Galliam opida? aut quomodò ipse Sigebertus opidum *Maseticht*, *Trajectum* adpellavit, id est, *opidum*, sine peculiari vocabulo? denique quomodò istius opidi ad Rhenum nomen Romanos latere potuit; qui etiam tum ripam hanc castris atque militibus Antonini ævo tenuerunt; *Vultarum* sive *VViltorum* gente nullâ cognitâ? Certè vox *Trajectus*, à Romanis loco indita, nihil heic, nisi verum fluminis *trajectum*, seu *transmissum* indicat. nec heic solùm; sed ubicumque opidorum, pagorum, vicorumque nomina in *trecht*, sive *drecht*, seu *tricht*, terminata reperias. hæc quidpe semper fluminibus aliisque aquis adposita. Quocirca Iunius etiam haud modicè erravit, celebrem Hollandię urbem, cui vulgare vocabulum *Dordrecht*, Latinè adpellandam censens *Durodrechtum*; quasi *Duri* (fabulosi cujusdam & commentitii hominis) *Forum. drecht* enim interpretatur *forum*, sive *locum, ubi mercatus celebrari consvêrunt*. In annalibus hujus urbis fit mentio amniculi cujusdam *Dorii*, sub mœnibus urbis quondam labentis. ab hujus haud dubiè vocabulo locus adpositus cognomentum accepit, quasi *Dorii* sive *Duri trajectus*. At quantum fidei Sigebertus aliique istius sæculi scriptores mereantur, vel ex uno illius exemplo cognosci potest. *Civitatem*, ait, *quam Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit, & Sommonobriam ab adjacente flumine appellaverit, Gratianum imperatorem sub dominio mancipatam, mutato nomine, Ambianis ab ambitu fluminum fecisse vocari.* Quod, quæso, hoc ipso magis nugatorium commentum? quæ fabulæ magis aniles? *Samarobriga* Ambianorum gentis caput est apud Ptolemæum: antiquissimam principemque fuisse ejus gentis urbem, in quâ Cæsar Iulius hiemavit, clarè ex hujus commentariis de bello

debello Gallico cognoscitur: Cicero quoque ejus meminit in epistolis. Ecquid igitur Sigeberto potiùs credam; qui ab Antonino demum conditam ait, nomineque *Sommonobriæ* signatam? Haud opinor. Simile igitur huic est illud de *Vltrajecto*. Nec illud quidem Bedæ crediderim, nempe *VViltaburg* & *Trajectum*, esse unum eumdemque locum. nam *VViltaburg*, illustre Pipini castellum, haud dubiè is locus est, qui nunc etiam III millibus & IDC circiter passibus supra opidum *Vtrecht* situs, vulgò *VViltenburg* indigetatur. ubi multa suâ ætate antiquitatis rudera effossa, testatur Iunius. Hinc ego suspicor, quum locus iste tam propè esset Trajectum opidum, (ubi sedem episcopalem, Pipini concessu, statuit Willibrordus) natum esse Bedæ errorem, uti is in ipso castello *Wiltenburg* sedem episcopo concessam existimaret. Ceterùm obliquus equidem casus apud Antoninum legitur *Trajecto*. unde nominativus formatur *Trajectum*; quemadmodùm apud Bedam ac Sigebertum legitur. Sed quàm vitiosè, ac barbarè pleraque vocabula in itinerariis istis antiquis perscripta sint, cuivis animadversu facillimum est. Nihil igitur mirum, si etiam Beda, CCC circiter annis posterior Antonino, barbarè id opidi vocabulum, sive ex Antonini itinerario, sive ex communi sui etiam sæculi usu, protulit. Verum certè vocabulum, loco à Romanis inditum, fuit TRAJECTUS RHENI; masculino genere, quartâ declinatione. Sed hunc locum trans Rhenum fuisse in Frisiorum agro, tribus maximè argumentis inductus credo. quorum primum est, quòd hodiéque potissima urbis pars in dextrâ ripâ est sita: alterum, quòd Willibrordus Frisiis impositus fuit episcopus; quorum fines numquàm fuêre cis Rhenum. tertium est, quòd *Fletio* etiam in eodem itinere trans Rhenum est.

Atque hactenus de dextro itinere, quod per ripas Rheni actum est. nunc ad lævum transeo.

CARVONEM esse nunc lævæ Mosæ amnis ripæ opidum *Grave*, cùm nomen, & duo æqua intervalla, quæ apud Antoninum inter Arenatium & Carvonem, & inter hunc ac Mannaritium ponuntur, indicant; tùm reliquorum, ejusdem itineris in tabulâ, locorum explicatio confirmabit. Sed *Carvo* nihil ad Batavos pertinet: quia citra Mosam, in Menapiorum finibus situs.

Inter opida *Nimmegen* & *Grave* VIIII sunt millia passuum. haud facilè igitur credierim in tabulâ probos esse numeros, VIII millium inter Noviomagum & CASTRA HERCULIS, & XIII millium inter hæc & Carvonem. nec verò tam longè extra directam viam Castra ista sita fuisse potuerunt, uti XXI millia passuum iter per ea confecerit. Infra Noviomagum & Carvonem non fuisse, perspicitur ex eo, quòd eâ regione in eodem itinere occurrit *Levæ fanum*, ut mox ostendetur. Supra verò dicta duo opida si locum constituere velis, qui VIII millibus ab illo, XIII verò ab hoc distet; incides in vicum *Meer*, IV millibus à Colonia Trajanâ, totidemque à Burginatio dissitum. quem non esse *Castra Herculis*, ipsa nimia vicinitas arguit. Inter Burginatium ac Noviomagum ea fuisse, à fluminis tamen ripâ remota, ex Marcellino simul, cujus verba suprà citavi, ac tabulâ perspicitur. Vter numerus in tabulâ abundet, inter Carvonem Castraque Herculis, an verò inter hæc & Noviomagum, haud facile dispectu est. ideóque locus certus Herculis Castris adsignari prorsus nequit. Hoc tamen unum satis ex tabulâ ac Marcellino constat; inter *Grave* & *Nimmegen* ea fuisse, deflexo paullùm itinere versùs Burginatium & Coloniam Trajanam.

LEVEFANUM, seu rectiùs fortè LEVÆ FANUM, nunc esse vicum *Leuwen*; LAUROS verò, nunc opidum *Leerdam*; cùm nomina, tùm tractus itineris, simulque intervalla locorum convincunt. nam à *Leerdam* ad *Leuwen* XVIII numerantur millia passuum; & hinc ad *Grave* XII. unde suspicor, numerum illum XVIII millium, qui in tabulâ vitiosè positus est inter Caspingium & Grinnes, pertinuisse ad intervallum quod est inter Levæ fanum & Lauros. inter Carvonem autem & Levæ fanum, X corruptum puto in V.

CASPINGIUM quoque nunc esse arcem *Giessenburg*; & TABLA, sive TABLAS, vicum *Alblas*; nomina juxta, & itineris tractus, nec non locorum intervalla indicant. A *Leerdam* ad *Giessenburg* millia hodiè numerantur X: & hinc ad *Alblas* VII. unde colligo, numerum XII millium, qui mendosè in tabulâ scriptus est inter Lauros & Fletionem, spectare ad spatium quod est inter Lauros & Caspingium. inter hoc verò & Tablas, V vitiatum judico in X.

FORUM ADRIANI, ex vocabulo, atque itineris ductu, haud dubiè nunc est vicus *Voorburg*: in cujus vocabulo *V* consonans sonat *F*, quasi *Foorburg*.

A vico *Alblas* XVIII millia passuum si progrediare versùs dictum vicum *Foorburg*, incides in opidum nunc lectissimum, vulgari vocabulo *Delft*, fossæ Corbulonis, quæ hodiè à Lugduno hucusque adpellatur *de Vliet*, sive *Fliet*, impositum. hoc igitur cùm ex itineris ductu, & intervallo à Tablis, tùm ex fossæ, cui impositum, vocabulo, sine dubio antiquum illud est FLEVIUM. sic enim castellum quoque *Flevum* extremo Rheni ostio adpositum, ab ipsius ostii vocabulo, quod etiam nunc vulgò dicitur *het Flie*, nomen habuit. In tabulâ igitur corruptè scriptum est obliquo casu *Flenio*, pro *Flevio*. Rectè tamen etiam idem locus à dicto fossæ nomine *Fliet* adpellari poterat FLETIO; quemadmodùm à simili argumento alius, inter Trajectum & Nigrum pullum ille locus, qui nunc dicitur *Fleuten*.

Atque hæc ferè sunt opida, castella, ac vici Batavorum, quorum nomina in veterum auctorum monumentis notata. De duobus vicis, quorum alter *Cattovicum maritimum*, alter *Cattovicum ad Rhenum*, vulgò *Catwyk op see*, & *Catwyk op Rhyn*, à Cattorum nomine, quia horum progenies Batavi, cognominati putantur, lubrica admodùm conjectura est. certè in *Cattio* Selandiæ, item in *Cattovico* ad Mosam, falsam omnino esse, suprà demonstravi.

Ceterò SACRUM NEMUS in Batavorum finibus memorat Tacitus, historiar. IV, his verbis: *Civilis* (rebellionem & arma in Romanos meditans) *primores gentis, & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias & raptus & cetera servitii mala enumerat*. Plerique rerum Batavicarum scriptores nemus hoc interpretantur silvulam Hagensem. quidam etiam locum, qui, Lugdunum inter Hagamque, vulgò nunc dicitur *Schakenbosch*, paucis quibusdam arboribus juxtà sitis; unde loco vocabulum: *bosch* quidpe Germanis *silvam* significat. Verùm horum ego opinioni haud temerè accesserim. etenim *humilis*, ut inquit Tacitus, & *palustris insula*, antequàm fossa Corbulonis aliæque postmodùm fossæagerentur, quum oceani æstibus hac maximè parte, oceano proximâ, crebrò oppleretur; arbores solo productas his aut elutas, aut omnino, ne producerentur, impeditas fuisse, credibile est. Neque verò probabile, Civilem, rebellionem popularibus svasurum, consiliaque de invadendis Romanorum castris, militibusque interficiendis, capturum, locum castris propinquum, & ob id secretioribus consiliis alienum, dilegisse. At caput totius gentis, sedemque, sive domicilium Civilis, fuisse *opidum Batavorum* extra insulam, quod nunc vulgò *Batenburg* nuncupatur, suprà ostensum est. in quem locum *primores* quoque *gentis*, quoties de publicis negotiis consultandum decernendumque foret, convenisse veri simile est. Prope hunc igitur *nemus* illud *sacrum* fuisse, haud ineptè fortassis conjecerim & quia dictum *Levæ fanum* VI haud ampliùs millibus passuum à Batavoburgio distat; *nemus* hoc deæ *Levæ sacrum* fuisse adfirmare ausim. Magnæ celebritatis his in oris fuisse numen *Levæ*, (quæcumque dearum ea fuerit) patet inde quòd & alia loca ab ejus nomine cognominata sunt; ut arx hodiè *Levendael*, quasi dicas *Levæ vallis*, trans Rhenum prope Grinnes; & alia arx *Lævensteyn*, quasi dicas *Levæ saxum*, ad Vahalis nunc Mosæque confluenteis.

CAP. XXXVII.

De finibus GERMANIÆ CISRHENANÆ.

HACTENUS igitur Germanicæ originis populos, qui antiquitùs Rhenum transgressi, Galliæ Belgicæ maximam partem obsederunt, summâ, quantum ejus fieri potuit, curâ explicuimus: additis nonnullis etiam Gallorum populis; quorum agros ideò curatè describendos putavimus, partim quia olim dictis Germanis fuêre contermini, partim quia nunc Germani ea loca tenent. Ceterùm de antiquis illis Germanis in Galliâ, sic Dio lib. LIII: Κελτῶν τινες, οὓς δὴ Γερμανοὺς καλοῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς Ῥήνῳ Κελτικὴν κατασχόντες, ΓΕΡΜΑΝΊΑΝ ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν· τὴν μὲν ἄνω, τὴν μετὰ τὰς τοῦ ποταμοῦ πηγάς· τὴν δὲ κάτω, τὴν μέχρι τοῦ Ὠκεανοῦ τοῦ Βρεττανικοῦ οὖσαν. id est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupassent, effecerunt, uti ea* GERMANIA *vocaretur: superior, quæ à Rheni fontibus incipit; inferior, quæ ad oceanum Britannicum usque porrigitur*. En, ἐποίησαν ὀνομάζεσθαι Γερμανίαν, id est, *effecerunt*, vel, *in causâ fuerunt, uti Germania adpellaretur*. ergo certum est, non ipsos Germanos sic adpellasse. Quis igitur? An Galli? At cur hi suam ipsorum terram, unde vi à Germanis expulsi fuerant, in horum gratiam magis, quàm odium, adpellarent Germaniam? Vix probabile sanè. Romanos demum, postquàm in varias devictam Galliam distinxerunt provincias, ex his Rheno

proximam

proximam vocasse, ex incolarum vocabulo, GERMANIAM CISRHENANAM, sive CITERIOREM, & GALLICAM, haud dubium est; quemadmodùm in Italiâ quondam *Galliam Cisalpinam*, sive *Citeriorem*, & *Italicam*. Scire igitur jam curæ fuerit pretium, quinam universæ isti Germaniæ Cisrhenanæ fuerint termini. Termini equidem iidem in universum esse debebant, quos singulis Germanici nominis circumscripsi populis; qui fuerunt isti: *Tribochi*, *Nemetes*, *Vangiones*, *Treveri*, *Vbii*, *Sunici*, *Tungri*, *Nervii*, *Sveconi*, *Bethasii*, *Menapii*, *Gugerni*, *Toxandri*, *Batavi*. Verùm, quemadmodùm in aliis etiam regionibus, sub imperium redactis, Romani non pro genuinis gentium ubique ac nationum finibus, sed pro arbitratu suo, & prout commodum visum fuit, provinciis limiteis constituerunt; sic in hac quoque Germaniâ nostrâ Cisrhenanâ, aliàs integras nationes, quas Germanicæ fuisse originis satis suprà probavi, aliàs dimidias nationum parteis, à Germaniæ titulo resecuisse deprehendo. Aliunde igitur investigandi erunt limites, quos provinciæ Germaniæ Cisrhenanæ præstituerunt.

Ab oriente, ac septemtrionibus, sine controversiâ fuit Rhenus amnis, ipsam Galliam à Germaniâ Transrhenanâ omni ævo dispescens. à meridie etiam eumdem fuisse universæ provinciæ limitem, qui Tribochos à Sequanis Gallis submovit; item ab occidente eumdem, qui Tribochos, & Nemetes, Vangionesque à Mediomatricis Gallis arcuit; quamcertissimum est. nam licet nonnullos Germanos Gallorum nomini adscripserint; tamen nullos Gallos Germanorum provinciæ immiscuerunt. Falsus heic quammaximè deprehenditur Virgilius; qui eclogâ 1, *Ararim* Galliæ flumen, apud Lugdunum in Rhodanum confluens, Germaniæ attribuit, his versibus:

Antè, perratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm nostro illius labatur pectore vultus.

Præter rationem suprà dictam, negat hoc Tacitus, rerum à Romanis in Galliâ gestarum, & provinciarum inibi peritissimus auctor; ut qui ipse Belgicæ Galliæ fuit procurator; teste Plinio lib. VII, cap. XVI. Tacitus igitur, annal. XIII, *Quietæ*, inquit, *ad id tempus res in Germaniâ fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphi insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompeius, L. Vetus eâ tempestate exercitui præerant. Ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem, coërcendo Rheno, absolvit: Vetus Mosellam atque Ararim, factâ inter utrumque fossâ, connectere parabat; ut copiæ per mare, dein Rhodano & Arare subvectæ, per eam fossam, mox fluvio Mosellâ, in Rhenum, exin oceanum decurrerent; sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se occidentis septemtrionisque litora fierent. Invidit operi Aelius Gracilis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones alienæ provinciæ inferret, studiaque Galliarum affectaret.* Apertè heic ac disertè Tacitus ea loca, quæ sunt inter Ararim ac Mosellam amneis, Belgicæ provinciæ tribuit. quòd si igitur hæc extra fuerunt Germaniam Cisrhenanam; multo magis certè fuit ipse Arar. Sed Virgilius illa sub initium principatus Augusti Cæsaris scripsit: quo tempore parum exactè provinciarum, per Galliam nuper debellatam, limites designati erant, aut vulgò noscebantur. Virgilium imitatus videtur Marcellinus lib. XV; ubi de Rhodani è lacu Lemano profluxu loquens, *Vnde*, inquit, *sine jacturâ rerum per densa paludium fertur, & Sequanos, longéque progressus, Viennensem latere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem: & emensus spatia fluctuosa, Ararim, quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam fluentem, suum in nomen asciscit.* Quæ verba à germano ordine turbata sunt. quomodò enim dicere poterat auctor, Rhodanum per Sequanos fluere; quum eos terminaverit ab oriente brumali? quomodò item Arari inter Germaniam ferri dixit, & non potiùs per Germaniam? Sic igitur ego ordino: *Vnde, sine jacturâ rerum, per densa paludium fertur; longéque progressus, Viennensem latere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem: & emensus spatia fluctuosa, Ararim, quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam & Sequanos fluentem, suum in nomen asciscit.* At hic ingens Marcellini est error. quidpe in sinistrâ Araris ripâ fuêre *Sequani*, quorum caput *Vesontio*, nunc *Besançon*; in dextrâ ripâ *Lingones*, quorum caput *Andomatunum*, nunc *Langres*; & *Aedui*, quorum caput *Augustodunum*, nunc *Austun*. Verùm ipse Marcellinus, paullo antè, *Bisontios* Sequanicæ facit provinciæ; *Augustodunum* verò Lugdunensis. Ceterùm proximos à Mediomatricis ac Vangionibus Treveros, quamvis satis claris, suprà, Germanicæ origini adserui argumentis; tamen maximam eorum partem in Belgicam provinciam computatam reperio. Marcellinus dicto libro: *Belgica prima Mediomatricos prætendit, & Treveros, domicilium principum clarum.* Et, de eâdem Treverorum urbe, Ausonius in carmine de Mosellâ:

Salve amnis, laudate agris, laudate colonis;
Dignate imperio, debent cui mœnia Belgæ.

Libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Belgica prima: Metrop. civ. Treverorum.* Mox tamen infra Treverorum civitatem fuit provincia Germania. sic enim Ausonius, in dicti carminis principio:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico;
Æquavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Intectaque jacent inopes super arva catervæ.
Vnde iter ingrediens nemorosa per avia solum,
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumnissum, riguasque perenni fonte Tabernas,
Arvaque Sauromatûm, nuper metata colonis:
Et tandem primis Belgarum conspicor oris
Nivomagum.

Nivomagum hodiè dici *Neumagen*, ad Mosellam; & *riguas perenni* fonte *Tabernas*, *nunc* esse vicum *Baldenaw*; suprà in Treveris ostendi. Limes igitur, inter Belgicam atque Germaniam Cisrhenanam, hac parte fuit inter *Baldenaw* & *Neumagen*, juxta lineam, ab arce *Werdesteyn*, Navæ flumini impositâ, ad opidum *Statkiel*, quà proximi sunt Tungrorum fines, ductam. Tungrorum omnem in Germaniæ Cisrhenanæ provinciâ habitam fuisse nationem, inde colligo, quòd caput eorum *Atuátucam*, quæ posteà ipsius gentis vocabulo dicta *Tungri*, longiùs à Rheno citra Mosam positam, in eamdem computatam video. Marcellinus dicto libro: *Secunda Germania, Agrippinâ & Tungris munita.* Libellus Provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Germania secunda; Metrop. civ. Agrippinensium, hoc est, Colonia; civ. Tungrorum.* Notitiâ imperii: *Præfectus Lætorum Lagensium, prope Tungros, Germaniæ secundæ.* Ab opido igitur *Statkiel* Germaniæ provinciæ limites porrò fuerunt à meridie & occidente, iidem qui Tungris, ad confluenteis usque Getæ Demeræque amnium. Iam verò Plinius, ut sæpius antè dictum, Germaniam cis Rhenum Scalde terminat. itaque Menapios atque Toxandros universos in eâdem Germaniæ provinciâ fuisse, certum est.

Ergo nationes Germanicæ in Germaniæ Cisrhenanæ provinciâ fuêre omni numero istæ: *Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treverorum pars tertia, Tungri, Sunici, Vbii, Gugerni, Menapii, Toxandri, Batavi, Caninefates.* Extra Germaniæ provinciam, in provinciâ Belgicâ fuêre, *Nervii, Sueconi, Bethasii,* & duæ reliquæ partes *Treverorum.*

Ceterùm eadem provincia Germania Cisrhenana in duas rursum parteis, sive in duas provincias distincta fuit: quarum altera GERMANIA SUPERIOR; altera INFERIOR dicta; teste Dione, loco suprà citato. Tacitus annal. XII: *Iisdem diebus in superiore Germaniâ trepidatum.* & annal. IV: *Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ propratori, cognitum; vexilla legionum è superiore provinciâ, peditumque & equitum auxiliarium delectos accivit.* Hinc est, quòd annali primo ait; *An Augustum, fessâ ætate, toties in Germanias commeare potuisse: Tiberium, vigentem annis, sedere in senatu, verba patrum cavillantem.* nam duas & heic intelligit auctor Germanias Cisrhenanas, *superiorem*, & *inferiorem.* quidpe Augustus numquam in ulteriorem Germaniam, trans Rhenum commeavit. Cuique provinciæ suus fuit propræctor, sive præfectus, cum exercitu in ripâ Rheni hibernante; ut modò ex Tacito intellectum. Sed clariùs, eodem annali primo, anteà: *Germanicum, Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit.* & posteà: *Duo apud ripam exercitus erant, cui nomen Superiori, sub C. Silio legato: Inferiorem A. Cæcina curabat. Regimen summæ rei penes Germanicum.* Ptolemæus, in descriptione Galliæ Belgicæ: Τῆς δὲ Βελγικῆς τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι Ὀβρίγγα πόλεως, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω. ἡ δὲ ἀπὸ Ὀβρίγγα πόλεως πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est: *Pars regionis Rheno proximæ, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem, ab Obringâ versùs meridiem, vocatur Germania superior.* Omnem Treverorum partem, Germaniis Cisrhenanis adnumeratam, in superiore fuisse habitam Germaniâ, cum ultimo eorum opido Antennaco, è Notitiâ imperii suprà in Treveris demonstratum est. Limes igitur inter duas Germanias statuendus idem, qui Treviros ab Vbiis separavit; nempe *Abrinca* amnis, qui vulgò nunc est *die Are*; ut infrà cap. XL ostenditur. Hinc in *Superiore Germaniâ* censendi sunt,

sunt, *Tribochi, Nemetes, Vangiones*, & dicta *Treverorum pars*, Rheno proxima; *in inferiore, Tungri, Vbii, Sunici, Gugerni, Menapii, Taxandri, Batavi, Caninefates.*

Ceterùm posterioris sæculi consvetudine *Superior Germania* dicta fuit PRIMA, & *Inferior* SECUNDA: quod jam sæpius anteà ex Ammiano, Notitiâ imperii, libelloque provinciarum Galliæ intelleximus. Idem aliis etiam provinciis factum, vulgò scitur. sic namque & Rhætiarum, & Pannoniarum, & Mœsiarum, & in ipsâ Gallia Belgicarum fuêre *Prima*, & *Secunda*. quarum singulæ anteà *Superior* & *Inferior*.

At in BELGICA PRIMA fuisse Trevirorum reliquam partem, cum ipso gentis capite, *Augustâ Trevirorum*; jam antè ex Marcellino, & Libello provinciarum civitatumque Galliæ demonstratum est. his consentiens Notitia imperii, sic habet: *Præfectus lætorum Auctorum, Epuso, Belgicæ primæ*. Proximos Treviris Nervios in SECUNDA numeratos fuisse BELGICA, testis est eadem Notitia imperii: *Præfectus Lætorum Nerviorum Fano Martis, Belgicæ secundæ*. Sveconos etiam ejusdem fuisse provinciæ, patet ex Libello provinciarum; ubi *civitas Turnacensium* in eâ provinciâ recensetur.

At licet prædicti populi cis Rhenum Germanicâ origine fuerint, nomenque Germanorum jam inde à primo in Galliam adventu obtinuerint; tamen GALLI etiam frequenter ac vulgò dicebantur, quia Gallicum solum colebant. Sic Civilis Batavus apud Tacitum, historiar. IV, se, populareisque suos, ac consangvineos Batavos Gallos appellat, in his verbis: *En ego, præfectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio*. sic eodem libro infrà, omneis pariter Belgas, nullis Germanis exceptis, Gallos iterum vocat: *Opperiendas Transrhenanorum gentes; quarum terrore fractæ populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quàm prædam victoribus? & tamen, quod roboris sit, Belgas secum palàm aut voto stare*. Sic Cæsar passim in commentariis de bello Gallico, eosdem modò *Germanos*, modò *Gallos* adpellat.

CAP. XXXVIII.

De ARDUENNA SILVA.

DESCRIPTIS hactenus membratim Germanicarum nationum cis Rhenum finibus, opidis, atq; vicis, res nunc poscere videtur, uti etiam de silvis, montibus, atque fluminibus, quæ universas tetigerunt, pauca quædam differantur.

ARDUENNÆ igitur *silvæ* quia frequens apud Iul. Cæsarem & alios etiam auctores fit mentio; curæ pretium fuerit, tractum ejus atque magnitudinem certis indicare limitibus. Cæsar comment. V: *Induttomarus equitatum peditatumque cogere, iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam (quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare instituit*. Comment. VI: *Ipse, quum matureſcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam silvam, quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet, millibusque amplius XX in longitudinem patet. L. Minutium Basilium cum omni equitatu præmittit*. In his duobus locis nimis angustè simul nimisque largè silvam definit. nam Rhemorum, ut suprà ostensum, initium fuit ad Mosam amnem, qui & Rhemos & Nervios à Treveris distinxit. quâ ratione Arduenna intra Rhenum Mosamque concluditur, longitudine CXX millium passuum. quod spatium minimè convenit cum XX millibus, quæ ei Iulius Cæsar tribuit. At mox, eodem comment. VI, latiùs eamdem extendit. *Sed certè*, inquit, *clàm dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere jussit* Ambiorix. *quorum pars in Arduennam silvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consvêrunt*. Paludeis istas fuisse Morinorum, insulas verò Selandiam nunc dici, suprà demonstratum est. paludeis igitur istas quum continentes faciat Cæsar Arduennæ silvæ; hanc ad Scaldem usque & Morinorum fineis extensam fuisse, apertè fatetur. id quod disertiùs etiam, eodem commentario paullo pòst, adseverat: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum versùs, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficiscì jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit. ipse, cum reliquis III, ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremasque Arduennæ parteis, ire constituit: quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat*. Disertè heic Scalde flumine silvam finit; à quo, juxta Tornacum opidum, ad Rheni Mosellæque confluenteis & extremos Treverorum fineis, CLX jam numerantur millia passuum. quod tamen spatium etiamnum longè abest à XX amplius millibus, quæ suprà perscripsit. Strabo, lib. IV, in regiones

multo longiores latioresque eamdem ſilvam extendit. nam ad Atrebateis uſque & oceanum Britannicum in longitudinem, in latitudinem ad Selandicas inſulas & oceanum Germanicum profert. Verba ejus hæc ſunt: Τρηκίροις δ' συνεχεῖς Νερβίοι, καὶ τὸ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος· πλούταιοι δ' Μενάπιοι, τῶν ἐκδολῶν ἐφ' ἑκάτερα δ' ποταμῶ καλοικοῦντες ἕλη, καὶ δρυμὰς, οὐκ ὑψηλὰς ἀλλὰ πυκνὰς ὕλης, καὶ ἀκαυθώδεις. id eſt: *Treviris contermini ſunt Nervii, & ipſi Germanica gens. ultimi autem ſunt Menapii, ex utroque oſtiorum fluminis latere paludeis accolentes atque ſaltus, non altarum equidem, at denſarum arborum, ſpinoſarumque.* Paullo pòſt: Ἐμφερὴς δ' ἐστὶ τῇ τ' Μενατίων ἡ τε τ' Μορίνων, καὶ τ' Ἀτρεβατίνων καὶ Ἐβρώνων. ὕλη γάρ ἐστιν ἐχ ὑψηλῶν δένδρων, πολλὴ μὲν, ἐ ποιότη δ', ὅσῳ οἱ συλεγραφεῖς εἰρήκασι, πεντακισχιλίων σταδίων. καλεῖσι δ' αὐτὴν Ἀρδέννην. hoc eſt: *Similis Menapiorum regioni eſt regio Morinorum, Atrebatium, & Eburonum. ſilva quidpe eſt haud procerarum arborum: magna equidem; verùm haud tanta, quantam ſcriptores prodiderunt,* IV CIↃ *ſtadiorum.* In Eburones, Atrebateis, ac Morinos diſertiſſimis eam extendit verbis. de Menapiis addubitari etiamnum poſſit, an per ſaltus eorum Arduennam intelligat. verùm, quum Menapii & Morinis & Eburonibus contermini fuerint, conterminosque atque continenteis hac ratione ſaltus inter ſe habuerint; ambigendum non eſt, quin ejusdem Arduennæ pars fuerit ſilva Menapiorum. At verò, inquies, quum in tantum duo iſti auctores inter ſe diſſentiant; utri potiùs credam? Straboni, an Cæſari? nam Strabo non niſi fando, vel ex aliorum ſcriptis, ea, quæ tradidit, habere potuit: Cæſar ipſe coràm vidit, oculisque præſens luſtravit. Cæſar equidem meliùs coràm cuncta rimari ipſe potuit. at negligentiùs tamen de Arduennâ ſilvâ eum notaſſe, facilè atque audacter adſeveraverim. Quid enim negligentiùs, quidque minùs pro geographo perito fieri potuit, quàm quòd magnitudinem ſilvæ uno in loco intra Rhenum ac Moſam, alio verò loco intra Rhenum & Scaldem porrexit? intervallo autem inter Rhenum & Nerviorum fineis IↃ ampliùs millia paſſuum tribuit? quâ in re quis neget meritò eum reprehenſum à Strabone: qui licet ad oceanum uſque Britannicum ſilvam extenſam fuiſſe fateatur; tamen negat IV CIↃ fuiſſe ſtadiorum; id eſt, IↃ millium paſſuum. Video tamen virum doctum, Cæſaris ſuscepta defenſione, non ipſum equidem Strabonem erraſſe, ſed verba ejus à librariis corrupta eſſe arguere. quod ego, pro ratione veri, planè abnuo. Verba iſtius viri hæc ſunt in commentationibus ad Strabonem: *Cæſarem reprehendit, ſi ita ſcripſit: Cæſaris enim ſunt hæc lib.* VI. & mox: *Millia paſſuum* IↃ *ſtadia ſunt omnino* IV CIↃ. *quare, ut dixi, ſi ita ſcripſit Strabo; Cæſarem, & qui cum Cæſare ſentiunt, reprehendit hoc loco. Quis autem putet, certius de Arduennâ quidquam habuiſſe Strabonem, quàm Cæſarem; qui eam non ſemel luſtravit? Mihi quidem non temerè videntur, quæ à Cæſare dicuntur, in dubium poſſe vocari. nec facilè reperias, ubi à Cæſare diſſentiat Strabo. Quare ne hic quidem, meo judicio, ab eo diſſentire voluit: ſed ejus potiùs auctoritate adversùs alios uti. nam aut ego vehementiſſimè fallor, aut ita ſcripſerat Strabo;* πολλὴ μὲν, ἐ ποιότη δ' ὅσῳ οἱ συλεγραφεῖς εἰρήκασι· πεντακισχιλίων σταδίων δέ. *quorum verborum eſt hæc ſententia: Arduennam non eſſe tantam, quantam ſcriptores tradant, ſed ſtadiorum tantùm quatuor millium. Corruperunt hunc locum, qui elegantem δ' in fine ſententiæ uſum non obſervaverant: quod in hoc auctore paſſim occurrit.* Primùm quoties Strabo, quamvis pravè, in deſcriptione harum regionum, à Cæſare diſſentiat, ſatis ſuprà patuit. unum hoc, haud leve, inter alia repetam; quòd Belgicam inter Rhenum Cæſar Sequanamque & Matronam finit: Strabo verò inter Rhenum & Ligerim. Quid autem mirum, ſi item ſuper Arduennâ ſilvâ hic ab illo diſſentiat; quum ille tam immania, & à vero prorſus abhorrentia prodiderit? Quis, quæſo, temerè credat, inter Rhenum & Moſam, vel, ſi hoc malis, inter Rhenum & Scaldem IↃ interjacere millia paſſuum? Sanè nemo mortalium, niſi Galliæ planè ignarus. IↃ millia paſſuum à Rheni Moſellæque confluentibus in occidentem versùs ſi dinumeres; non modò in Atrebatium litus, ubi finem ſilvæ ſtatuit Strabo, ſed altero tanto ſpatio in ulteriores uſque Britannici maris parteis progredieris: quò Arduennam quondam fuiſſe extenſam, haud temerè vel ineptiſſimus mortalium adfirmaverit. Sunt, qui per longitudinem apud Cæſarem exponant circuitum. quod æquè ineptum eſt. Cæſarem erraſſe in dimenſionibus terrarum, ut heic Strabo coarguit, ſic ego pluribus locis oſtendam. Comment. V, ubi Britanniæ magnitudinem per tria latera deſcribit; primum latus, quod eſt contra Galliam, tenere adfirmat IↃ millia paſſuum; alterum, quod contra occidentem, IↃCC; tertium IↃCCC. quæ menſuræ omnes falſæ ſunt. quidpe primum latus CCC, haud amplius, tenet millia paſſuum; ſecundum, IↃC; tertium, CCCCLXXX. Ecquid verò Cæſari credere lubet, tantumdem eſſe ſpatii inter Rhenum & Scaldem, quantum eſt inter Cantium Britanniæ promontorium, & quod ultimum hoc latere in occidentem excurrit, vulgò *The landes end* accolis dictum? IↃ enim paſſuum

passuum millia utrique spatio, vel illi etiam amplius, tribuit. At, inquies, hæc de Britanniâ Cæsar non nisi ex aliorum relatu habuit: ipse totam insulam non peragratus. ea arguas, quæ ipse coràm oculis lustravit. Rectè mones. obsequar lubens. Cantium, quod nunc vulgò *Kent* dicitur, ipse cum armis ac bello obivit, ad Tamesin usque flumen; ut ipse sibi testis est, eodem commentario: *Summa imperii, bellique administrandi, communi consilio permissa est Cassivellauno: cujus fines à maritimis civitatibus flumen dividit, quod adpellatur Tamesis, à mari circiter millia passuum* LXXX. & paullo pòst: *Cæsar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamesim, in fineis Cassivellauni, exercitum duxit. quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægrè, transiri potest.* Falsum est, Tamesin à mari Britannico LXXX millibus passuum distare. imò ne fontes quidem ejus, quorum alter versùs septemtriones *Tama*, alter versùs occidentem *Isis*, tanto spatio distant. Negligens igitur geographus Cæsar, etiam in iis oris quas ipse adiit. At vis negligentiam ejus supinam in hac de Tamesis à mari distantiâ clariùs tibi aperiam? En, flumen *id uno omnino loco pedibus transiri posse* ait. hic locus putatur esse ad regiam nunc arcem Vindesoram. hæc verò à Dubri, sive ab eo litore, in quod è navibus Cæsarem ingressum suprà notavi, LXXX circiter millibus passuum distat. Quæ igitur isthæc est apud Cæsarem horum locorum designatio, negligens ac planè aliena? quam nemo facilè divinatione adsequatur, nisi qui haud ignarus, Cæsarem in aliis quoque incuriosum esse geographum. Sed ex insulâ in continentem Galliæ redeamus. In comment. I, Helvetiorum agros in longitudinem millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX, patere adfirmat. quam itidem demensionem falsam esse, suprà in Helvetiis docui. summa illic longitudo est millium circiter CLXX; latitudo maxima LXXV. Sed hæc quoque non nisi fando accepit. ipse in Helvetiorum fineis numquàm pervenit. Alia igitur videamus. Aquitaniam eum adisse, testatur A. Hirtius Pansa, in commentario, quem octavum ad septem Cæsaris commentarios, de bello Gallico, adjecit. nihilo minùs tamen ipse Cæsar, in comment. III, *Aquitaniam, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertiâ parte Galliæ existimandam esse* tradidit. quâ in re quammanifestissimè ac fœdissimè erravit. nam latitudinem, sive magnitudinem Aquitaniæ, quam comment. I Garumnâ amne, oceano, ac Pyrenæo monte includit, si cum reliquâ Galliâ Comatâ conferas; profectò vix ex octavâ ejus parte censenda erit. Tot igitur locis quum tam manifestè Cæsar erraverit; quid jam mirum, si circa Arduennæ etiam silvæ dimensionem longiùs à vero deflexisse eum dixerimus? Omneis simul dictos locos à librariis corruptos esse suspicarer; ni manifestum de IↃ illis millibus passuum exstaret indicium atque testimonium apud Strabonem. in quo quum tam manifestus deprehendatur; haud facilè ceterorum suspicionem effugere poterit. Aliâ quoque dimetiendi ratione usum fuisse Cæsarem, quàm alios rerum scriptores, minutioribusque milliaribus, opinarer; ni æquale dedisset spatium meridionali Britanniæ lateri, ac regionibus Galliæ, quæ à Rheno ad Mosam sive ad Scaldem protenduntur. quâ in re manifestissimus ejus satis dilucidè adparet error. Quin etiam, uti in iis, quæ modò dicta sunt, veram intervallorum mensuram excessit; ita in aliis defecit. sic namque comment. V trina hiberna, Ciceronis, Sabini, ac Labieni, L inter se millibus passuum distare tradidit: quæ LXX minimùm millibus ab invicem dissita fuisse, suprà in Nerviis demonstravi. Ex his igitur universis quum satis manifestum fiat, errasse sæpius in locorum dimensionibus Cæsarem; Strabonis potiùs amplectamur fidem; ut qui haud semel in Galliæ descriptione satis apertè prodit, alios etiam se, præter Cæsaris commentarios, legisse de his oris auctores: maneatque scriptio ejus incorrupta, ut vulgò hactenus in cunctis exemplaribus lecta est, in hæc verba: Πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχιλίων στάδιων. Quibus verbis nullius alius hominis quàm Cæsaris reprehendere voluit errorem. Ac de longitudine quidem hujus silvæ satis refutatus est Cæsar. nunc porrò videndum, an tanta fuerit ipsa silva, quantam describit Strabo. quidpe errorem istum de IↃ millibus passuum si removeas, solosque nationum fineis perpendas, in quibus silvam collocat Cæsar; multo minori spatio hic circumscripsisse eam videtur quàm Strabo. Vnos equidem ille nominat Treveros. at quia hinc ad Scaldem usque & Morinorum paludeis eamdem extendit; Condrusos quoque, Segnos, Cæræsos, Pæmanos, & Eburones, Atuátucos item, atque Nervios, horumque clienteis, Centronas, Grudios, Levácos, Pleumosios, atque Gordunos, eum intellexisse, haud dubitandum est. per horum quidpe fineis transeundum est, si à Rheno amne, & extremis Treverorum finibus, ad Scaldem Morinosque contendas. De Eburonum silvis crebram Cæsar facit mentionem. ut comment. V; ubi Eburones Atuátucam obsederant: *At hostes, postquàm ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectione*

fectione eorum senserunt; collocatis insidiis bipartitò in silvis, opportuno atque occulto loco, à millibus passuum circiter duobus, Romanorum adventum exspectabant. & paullo pòst: *Pauci ex prælio elapsi, incertis itineribus, per silvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt.* & comment. VI, de Ambiorige, Eburonum rege: *Sed hoc quoque factum est, quòd ædificio circumdato silvâ, (ut sunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus, angusto in loco, equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit. fugientem silvæ texerunt.* Eodem comment. infrà: *Germani, desperatâ expugnatione castrorum* (ad Atuátucam in Eburonibus) *quòd nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum eâ prædâ, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt.* Mox posteà de Ambiorige: *Atque ille latebris, aut silvis, aut saltibus, se eriperet.* De Atrebatium silvis sic Hirtius, dicto libro: *Quum quæreret Cæsar, quo loco multitudo esset Bellovacorum, quodque esset consilium eorum; inveniebat, Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenisse; itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, Vellocasses, Atrebates, locum castris excelsum, impeditâ circumdatum palude, delegisse; omnia impedimenta in ulteriores silvas contulisse.* Vlteriores istæ silvæ haud dubiè fuêre Atrebatium; qui ultimi dictorum modò populorum. nam Nervii hoc bello non implicabantur. Apud Nervios item fuisse silvas, testatur Cæsar, comment. V: *Longiùs prosequi veritus, quòd silvæ paludesque intercedebant.* & comment. II: *Nervii antiquitus, quum equitatu nihil possent, quò faciliùs finitimorum equitatum, si prædandi causâ ad eos venisset, impedirent; teneris arboribus incisis atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis, & rubis sentibusque interjectis, effecerant, ut instar muri hæ sepes munimenta præberent.* Hæc apud Cæsarem Strabo legit, atque in universum, ut suprà notatum, cunctis Arduennæ silvæ incolis tribuit. De rubis autem ac sentibus quod Cæsar in Nerviis refert; id ille Menapiis adscribit, his verbis: Τελευταῖοι ἡ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα ἔχοντες καὶ οἰκοῦντες ἕλη, καὶ δρυμὰς, οὐκ ὑψηλὰς, ἀλλὰ πυκνὰς ὕλης, καὶ ἀκανθώδεις. hoc est: *Vltimi sunt Menapii, ex utroque ostiorum fluminis latere paludeis accolentes atque saltus, non procerarum equidem, at densarum, spinosarumque arborum.* quo argumento, omnem Arduennam silvam ejusmodi arboribus consitam fuisse, Strabo videtur censuisse. De densitate etiam arborum sic Cæsar comment. IV: *Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant.* & comment. VI: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti:* id est; silvis paludes cinctæ, quasi perpetuo nexu inter se continuabantur. De Morinorum paludibus sic comment. IV: *Cæsar postero die T. Labienum legatum, cum his legionibus, quas ex Britanniâ reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. qui, quum, propter siccitates paludum, quò se reciperent, non haberent, (quo perfugio superiore anno fuerant usi) omnes ferè in potestatem Labieni venerunt.* In superioris anni commentario, qui ordine est tertius, sic scriptum reliquit: *Paludes habebant: eò se suaque omnia contulerunt.* Hæc omnia Strabo, apud Cæsarem lecta, Arduennæ silvæ in commune tribuit, his verbis: Αὐτὴ ἡ καπίδωνος εἰς τὰ βάθη πανοίκιοι, νησίδια ἔχοντες ἐν τοῖς ἕλεσιν. ἐν μὲν ἂν ταῖς ἐπομβρίαις ἀσφαλῆς τὰς φυγὰς εἶχον· ἐν δὲ τοῖς αὐχμοῖς ἠλίσκοντο ῥᾳδίως. id est: *Ipsi verò omnia sua in profunda silvæ abscondebant, insulas habentes in paludibus parvas. ac pluvio quidem tempore tutum illic perfugium habebant: siccitatibus autem obortis, facilè capiebantur.* Sed de Menapiorum pariter ac Morinorum silvis, sic Cæsar in fine comment. V: *Eodem ferè tempore Cæsar, etsi prope exactâ jam æstas erat, tamen, quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent; neque ad eum umquàm legatos de pace misissent: arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas superatasque esse; continentesque silvas ac paludeis habebant: eò se suaque omnia contulerunt. ad quarum initium silvarum quum perveniisset Cæsar, castraque munire instituisset; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subitò ex omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt; &, compluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis sequuti, paucos de suis deperdiderunt. Reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cædere instituit. &, ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset; omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conversam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto; quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi silvas densiores peterent; ejusmodi tempestates sunt consecutæ, uti opus necessariò intermitteretur; &, continuatione imbrium, diutiùs sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis, ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviisque, reliquis item civitatibus,*

tatibus, quæ proximè bellum fecerant, in hibernis collocavit. Hæc omnia Dio, apud Cæsarem lecta, in hæc verba retulit, lib. XXXIX: Καὶ ἐς τοῦτο ὀλίγου Μωρίνους, καὶ ὅπλα Μεναπίους, ὁμόρους σφίσιν ὄντας, ἐφράσθησε. προεκαταπλήξειν τε αὐτοὺς ἐκ τῶν προκαθειργασμένων, καὶ ῥᾳδίως αἱρήσειν ἐλπίσας. ὃ μέντοι καὶ ἐχειρώσατο τινας· ὅτε γὰρ πόλεις ἔχοντες, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαιτώμενοι, καὶ τὰ πρωτάτα ἐς τὰ λασιώτατα τῶν ἑλῶν ἀνασκαφάσιμοι, πολὺ πλείω τὴς προσμίξαντας σφίσι τῶν Ῥωμαίων ἐκάκωσαν, ἢ αὐτοὶ ἔπαθον. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Καῖσαρ καὶ ἐς αὐτὰ τὰ ἕλη, τὸν ὕλην τέμνων, προχωρῆσαι· ἀπείπατο δὲ, διά τε τὸ μέγεθος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ πρὸς χειμῶνα εἶναι, ἀπαύστου. Id est: *Posit hæc in Morinos, horumque finitimos Menapios arma convertit: quos & his antè gestis terrore se occupaturum, & non magno cum negotio debellaturum arbitrabatur. quamquàm nullam eorum partem subegit. quidpe quum non in opidis, sed in tuguriis habitent, in paludeis, densissimis silvis obsitas, omnibus, quæ cara habebant, absconditis, plus damni Romanis lacessentibus intulerunt, quàm ipsi acceperunt. Tentavit equidem Cæsar ad ipsas paludeis, silvâ incisâ, progredi. sed ob magnitudinem earum, tum quòd hiems jam adpetebat, re desperatâ destitit.*

Ex his igitur tot ipsius Cæsaris testimoniis quum pateat, omneis pariter hasce regiones fuisse saltuosas; haud ineptè Strabo unam esse perpetuam silvam judicavit ARDUENNAM; in plureis parteis atque nationes distractam: quemadmodùm Hercynia silva, trans Rhenum, per omnem Germaniam diffusa, non modò in plureis parteis, sed plura etiam, ut suo loco referetur, nomina distributa fuit. Statuamus igitur, rectè ac peritè de Arduennæ silvæ magnitudine sensisse Strabonem, qui sanè haud leviter nec supinè de eâ inquisivisse existimandus, antequàm tantum reprehendere auctorem in animum induxerit. Ceterùm controversiis omnibus discussis, vera denique silvæ magnitudo indicetur. Dispersa fuit per fineis Trevirorum, Tungrorum, Sunicorum, Vbiorum, Gugernorum, & partem Batavorum extra insulam, item per Menapiorum fineis, Morinorum, Bethasiorum, Sveconorum, Nerviorum, Atrebatium. Summa ejus longitudo fuit inter ortum & occasum, à Mosellæ confluente ad extremos Atrebatium fineis & litus oceani, millium passuum CCXL. latitudo maxima inter meridiem & septemtriones ab Mediomatricorum confinio ad Vahalem usque, millium passuum CL. Reliquiæ ejus hodiéque ingentes passim dicto terrarum tractu manent: maximè verò in Westraviâ, in Treverico Leodiacensique episcopatibus, in ducatu Luceburgiensi, & cis Mosam. Nomen quin etiam antiquum in parte obtinet, longè latéque ad utramque Mosæ ripam dispersum: vocaturque Picardis ac Wallonibus vulgò *L'Ardenne*.

CAP. XXXIX.

De SILVA VOSEGA; *quæ &* VOSAGA, *&* VASAGA: *item de* MONTE VOSEGO; *qui &* VOSAGUS, *&* VASAGUS.

ARDUENNÆ silvæ à meridie continuabatur alia ingens silva, VOSEGA, sive VOSAGA, à monte VOSEGO, seu VOSAGO, cui supersternebatur, dicta. neque enim adsentior illis, qui *Vogesum* Cæsaris, & *Vosagum* aliorum auctorum, diversissima esse contendunt; *Vogesumque* arbitrantur esse *Vocetium* Taciti: de quo in Helvetiis dictum. Primùm omnium ego nego vocem *Vogeso*, quæ in vulgatis Cæsaris exemplaribus legitur, sanum genuinumque montis esse vocabulum; sed mendosum & ab imperitis incuriosisque librariis vitiatum: pro quo restituendum *Vosego*. Hoc verò probo, tùm antiquis exemplaribus manuscriptis, tùm ipsius montis silvæque descriptione, ex veterum auctorum monumentis factâ. Verba Cæsaris, comment. IV, ut vulgata referunt exemplaria, hæc sunt: *Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum.* & sic quidem etiam in uno exemplari manuscripto legi, quod est in bibliothecâ publicâ Academiæ Oxonienſis. At ibidem in collegio Mertonensi, item in collegio corporis Christi, manuscripta exemplaria disertissimis habent literis vocem *Vosego*. cum quibus convenit Græcus commentariorum Cæsaris interpres; apud quem sic: Ὁ δὲ Μόσης ποταμὸς ἀπὸ μὲν τοῦ Βοσήκα ὄρους τῆς Λιγγονικῆς καταῤῥεῖ. id est: *Mosa fluvius à Voseco monte, qui est in finibus Lingonum, profluit.* Et in lapide antiquo, qui apud Tabernas montanas, opidum ad radices Vosegi montis & saltes situm, exstat; VOSEGO. MAXSIMINUS. V. S. L. L. Hinc in tabulâ itinerariâ silva depicta conspicitur, inter viam, quæ est ab Argentorato ad Divodurum Mediomatricorum, & Rhenum amnem, in longitudinem à Magontiaco ad usque Argentoratum propemodùm extensa, cum hac inscriptione: SILVA VOSAGUS.

Tabulæ

Tabulæ consentiens Nithardus, lib. III, postquàm Ludovici & Caroli adversùs Lotharium apud Argentoratum ictum fœdus narravit; discessum eorum his subjicit verbis: *Quibus peractis, Ludwicus Rheno tenus, per Spiram; & Karolus juxta VVasagum, per VVizzenburg, VVarmaciam iter direxit.* & paullo pòst: *Et Karolus quidem per VVasagum iter difficile ingressus.* Longè etiam supra Argentoratum extensam fuisse eamdem silvam, ex aliis ejus sæculi discimus monumentis. Theodericus, Francorum rex, qui regnum iniit anno Christi IↃCCXX, in privilegio dato XII Iulii, anno regni sui III: *Venerabilis vir Perminius, gratiâ Dei episcopus, nostris temporibus, cum monachis suis, Deo inspirante, proeuangelio Christi, peregrinatione susceptâ, monasterium virorum in eremo vastâ, quæ Vosagus appellatur, in pago Alsacensi, in loco, qui vocatur Vivarius peregrinorum, qui antè appellatus est Murbach, in allodio fidelis nostri Ebrohardi comitis, cum ipsius adjutorio, Deo donante, conatus est construere.* Auctor vitæ Ludovici Pii, cap. XIV: *Lotharius Merlegium villam devênit, & Vosagum per Mauri monasterium transiit, & Mediomatricum, qui alio nomine Metti vocantur, pervênit.* Et anteà de ipso Ludovico, capite XIII: *Dehinc imperator in parteis Rumerici montis per Vosagum transiit: ibique piscationi atque venationi, quàm diu libuit, indulsit.* Item anteà, sub anno IↃCCCCXXI: *Inde digrediens, Aquas Grani repetiit: & inde, per Arduennam, usque ad Rumerici montis altitudinem, Vosagique latissimam vastitatem, totum quod superfuit æstivi & autumni temporis, transegit.* Et alibi: *Ipse autem, Vesagi lustra sectaturus, venatum petit. Interea venatione ibidem, juxta morem Francorum, expletâ; cùm, hiemem exacturus, Aquas Grani reverteretur.* Item postea: *Dimissis ergo legatis, imperator, exercitio venandi, se commisit Vesagi secretis.* Aimoinus lib. IV, cap. CIX: *Ipse imperator Ludovicus paululum Noviomagi remoratus, Aquâ Grani reversus est: & post paucos dies per Arduennam silvam iter faciens, Treveros & Mettos venit. indeque Rumerici castellum petens, reliquum æstivi caloris, & autumni dimidium, exercitatione venatoriâ in Vesagi saltu atque secretis exegit.* Cap. CXIII: *Sacro paschali festo solenniter Aquâ Grani celebrato, arridente jam vernâ temperie, imperator venandi gratiâ Noviomagum profectus, legatos Bulgarorum circa medium Majum Aquâ Grani venire præcepit.* Et mox: *Auditâ legatione, dimissoque conventu, in Vesagum ad Rumericum montem venandi gratiâ profectus.* Gregorius Turonensis, lib. X, cap. X: *Dum ipse Gunthramnus rex per Vesacum silvam venationem exerceret, vestigia occisi bubuli deprehendit.* In illis igitur locis, suprà citatis, *VVizzumburg*, hodiè vocatur *VVeissenburg*, in inferiore Elsatiâ ad Lauterum amnem: *Murbach* eodem nomine manet, in superiore Elsatiâ, ad flumen Laucam: *Mauri monasterium* hodiè in comitatu Feretensi, ad amnem, qui in Helellum flumen, duobus millibus passuum infra Mulhusium, defluit, vulgò dicitur *Moresmünster*, & quibusdam corruptè *Maasmünster*. ab hoc XXIV millibus passuum, versùs occasum solis æstivi, dissitum est opidum, Gallicè *Remiremont*, Germanicè *Rumersberg* dictum, Mosellæ amni adpositum: quod haud dubiè nomen servat *Rumerici montis*. ab hoc porrò in occasum versùs XXXVII millibus passuum abest fons Mosæ, perpetuo montium jugo & silvarum tractu interjacentibus. ex quâ locorum vicinitate nemini dubitare licet, *Vosagum*, sive *Vosecum* Cæsaris, & *Vosagum* tabulæ itinerariæ, aliorumque auctorum, item *Vosacum* Gregorii, unum idemque esse nomen, unam eamdemque rem designans; nempe montem cum silvâ. Nomen autem id etiam nunc eodem terrarum tractu permanet; licet temporis longinquitate detortum, accolarumque variis dialectis variatum. Prope Mosæ fonteis est cœnobium, vulgari vocabulo Gallis *Voyge*, sive *Voyse*; ingensque inter Mosam & Mosellam amneis opidumque *Rumersberg* silva, montibus superstrata, vulgò *La forest*, sive *Le bois de la Voyse* dicta; id est, *Silva Vosensis*. quod antiquum esse, non modò hujus silvæ ac montis, sed totius tractus suprà descripti vocabulum, è priscis Francorum annalibus claret. sic enim Frodoardus, anno IↃCCCCXXVI: *Hungari quoque Rheno transmeato, usque in pagum Vozensem, prædis incendiisque desæviunt.* Ex ipsius postmodùm montis ac silvæ vocabulo haud dubiè cœnobio nomen inventum. Ab cœnobio XII millibus passuum, in meridiem versùs, distat vicus *Voyseu*, ad initium dictæ silvæ Vosensis. hinc porrò versùs meridiem, à millibus passuum XX, opidum est *Voyssy*. Feris dictam silvam abundare, egomet iter per has oras faciens, summâ cum jocunditate fructuque, expertus sum. Mons ipse, cui silva superfusa, Burgundiam hodiè à Lotharingiâ separans, vulgò dicitur *Mont de faucilles*, & *Montaigne de Bourgoigne*. Porrò à Mosellæ fontibus, qui XXVIII millibus passuum ab opido *Rumersberg* absunt, continuum jugum, perpetuaque in eo silva, in septemtriones versùs, ad opidum usque *Keyserslautern* procurrunt, Lotharingiam ab Elsatiâ dirimentia; quibus vocâbulum vulgare, ex antiquo venationum usu, *Auf der Forst*: quasi dicas, *In venatu*. *forst* quidpe est *venatus*, sive *saltus*, in quo venationes exercentur.

unde

unde etiamnunc Gallis atque Anglis *saltus* dicitur *forest*. Ad initium dicti jugi, ea vallis, in quâ opidum est *Moresmünster*, vulgò nunc adpellatur *VVast*; vocabulo haud dubiè veteris *VVasagi* nominis monumentum servante. In inferiore Elsatiâ, ad idem jugum, haud procul *Tabernis Elsaticis*, arx est, baroniæ titulo insignis, vulgari vocabulo *Geroltzeck im VVassigaw*. inter hanc & suprà nominatum opidum *VVeissenburg*, duo sunt vici, *VVassenburg* & *VVassensteyn*. A *Vosago*, sive *Vasago*, cunctis nomina esse quæsita, haud dubium est. Hinc etiam regio ipsa, ad utrumque montis Vosagi latus, ad opidum usque *Zweypruck*, vulgò dicitur hinc Lotharingis *Le pais de Vosgues*, illinc Germanis *Das Wasgaw*: quasi dicas Latinè *Pagum Vosagensem*. *gaw* quidpe & *göw* significant *pagum*, id est, *tractum regionis*. Ex his igitur jam patet, VOSAGUM, & VOSACUM, VOSEGUM, & VOSECUM, item VASACUM, unius ejusdemque rei esse vocabulum, pro variarum dialectorum ratione variè formatum. Quòd autem Cæsar *Vosegum montem* unis Lingonibus attribuit, quorum caput, quondam *Andomatunum*, nunc dicitur *Langres*; id nihil mirum. negligentiæ ejus, quam in aliis jam sæpius notavi, atq; incuriæ potiùs, quàm errori aut ignorantiæ id adscribendum. Hoc ei dicto loco instituti fuit, non uti montis Vosegi integrum tractum curatiùs describeret, sed uti fonteis Mosæ amnis, de quo ei præcipuus sermo, certo situ indicaret. Poterat igitur rectiùs sic scripsisse: *Mosa oritur in finibus Lingonum, ex monte Vosego*. Cetero silvam in hoc monte ingentem & ipse describit Cæsar, comment. 1: ubi de militibus suis, Arioviſti, Germanorum regis, adventum expavescentibus sic scribit: *Qui se ex his minùs timidos existimare volebant; non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem silvarum, quæ inter eos atque Arioviſtum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commodè supportari posset, timere dicebant*. Cæsar enim tunc cum exercitu agebat in Lingonibus; quo Helvetios è prœlio fugienteis prosequutus erat: Arioviſtus autem in extremis Sequanorum versùs Rhenum finibus; ut suprà ostensum.

Quod ad nomen hujus silvæ attinet, quod in tabulâ, & aliis posterioris ævi scriptoribus, masculino genere VOSAGUS; vereor, uti satis sine barbarismo, istius ævi scriptoribus frequenti: opinorque, quum & jugum, & silva, rectè superioribus dicerentur MONS VOSEGUS, & SALTUS VOSEGUS, vel VOSAGUS; posteriores auctores, pro voce *saltus*, sine mutatione generis in voce *Vasagus*, adjecisse vocem *silva*: quum dicendum foret; SILVA VOSEGA, & VOSAGA, sive VASAGA.

CAP. XL.

De amnibus citerioris Germaniæ.

AMnium, qui Germanorum cis Rhenum fineis attigerunt, primus atque maximus est RHENUS; ipsam Germaniam citeriorem ab ulteriore dispescens: antiquissimis Græcorum pariter ac Romanorum scriptoribus incognitus. nam qui Aristotelis operibus nomen ejus immiscent, opidò quamimperitè faciunt. Fragmentum quoddam, inter alia, admirandis ejus subjicitur tale: Ῥῆνος καὶ Ἴστρος οἱ μεγαλοὶ τῶν ἄρκτῳ ῥέοντων, ὁ μὲν Γερμανὸς, ὁ δὲ Παίονας διαμείβων· καὶ ὁ μὲν ναυσίπορον ἔχει τὸ ῥεῖθρον· ὁ δὲ χειμῶνος παγῶδης τὸ πολὺ κρύος, ἐν πεδίοις ὀχήμασι καθιππάζονται. At quis umquàm Herodiani legit historias, qui non agnoscat, hæc ejus esse? sic enim ipse lib. VI: Μέγιστοι γὰρ δὴ ἅπαντων τῶν ἄρκτῳ ῥέοντων, Ῥῆνός τε καὶ Ἴστρος· ὁ μὲν Γερμανὸς, ὁ δὲ Παίονας διαμείβων. οἱ ὁμὲν ναυσίπορον ἔχουσι τὸ ῥεῖθρον, διὰ βάθος τε καὶ πλάτος· ὁ δὲ χειμῶνος, παγώδης τὸ πολὺ κρύος, ἐν πεδίοις ὀχήμασι καθιππάζονται. αὐτίτυπὶς δὲ ἔτω καὶ στερεὸν γίνεται τὸ ποτὲ ῥεῖθρον, ὡς μὴ μόνον ἵππων ὁπλαῖς καὶ ποσὶν ἀνθρώπων ἀντέχειν, ἀλλὰ καὶ οὐ ἀρύσασθαι θέλουσας, μὴ κάλπεις ἐπ' αὐτῷ μηδὲ κῶλα σκεύη φέρειν, πελέκεις δὲ καὶ δικέλλας· ἵν' ὀκκήψασα, γυμνόν τε σκεύους ἀφέμενοι τὸ ὕδωρ, φέρουσιν ὥσπερ λίθον. Φύσις μὲν δὴ τῶν ποταμῶν αὕτη. Hoc est: *Hi enim maximi amnium sub septemtrione feruntur, Rhenus ac Danubius: quorum alter Germanos, alter Pannonios præterfluit. atque æstate quidem navigabiles sunt, altissimo latissimoque alveo: per hiemem concreti gelu, camporum in morem perequitantur. Est autem adeò alvei solida glacies, uti non equorum ungulis tantùm, pedibusque virorum subsistat; sed qui hausturi inde sunt, non tam urnas aut vasa alia secum afferant, quàm secureis ac dolabras; ut cæsam inde aquam sine vase ullo, veluti lapidem, asportent. Atque hæc quidem horum amnium est natura*. Manifestò igitur vel ex hoc fragmento adparet, omnia illa, quæ fragmentorum vice Aristotelis operibus in novissimis editionibus adjecta, (neque enim in veteri aliquo exemplari reperio) ex variis auctoribus hinc inde esse compilata. ac fortè ab initio in commentationibus interpretum tamquàm pro auctario τῶν θαυμασίων ἀκουσμάτων

posita fuerunt: posteà verò ab imperito aliquo censore in ipsum auctoris textum collata. Germanorum nomen Aristoteli ceterisque ejus ævi Græcis incognitum fuisse, suprà demonstratum est. Primus igitur auctorum, quorum monumenta nobis supersunt, Rhenum retulit Julius Cæsar, in commentariis de bello Gallico. Descripsit autem eum sic, comment. IV: RHENUS *oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur: &, ubi oceano appropinquat, in plureis diffluit parteis, multò ingentibus insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur) multisque capitibus in oceanum influit.* Post Cæsarem omnes ferè auctores, Græci juxtà atque Latini, scriptis suis eum celebrarunt. In his Tacitus breviter sic eum describit, in libro de Germaniâ: *Rhenus Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus, septemtrionali oceano miscetur.* Dio lib. XXXIX: Ὁ δὲ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμὰς, ἐς ἀριστερὰ μὲν τοὺς τε Γαλατίους, καὶ σφᾶς ἐπικλίνας αὐτοὺς, ἐς δεξιὰ δὲ σφᾶς Κελτὰς ἀποτέμνει· καὶ πλέων ἐς τὸν Ὠκεανὸν ἐμβάλλει. id est: *Rhenus ex Alpibus Celtici paullo extra Rhætiam oritur. profluens inde versùs occidentem, ad sinistram Galliam ejusque incolas, ad dextram Germanos disterminat: tandemque in oceanum influit.* Mela lib. III, cap. II: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur.* Tacitus annal. II: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur; servatque nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur.* Virgilius Aeneid. VIII:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ex Tacito maximè atque ex Melâ patet, unum tantùm amnis fontem agnovisse priscos Romanos. hodiè tamen duo noscitantur ortus, duoque alvei, cognomentis *anterior* & *posterior*, XLIII millia passuum separatim fluentes. Errant quamvehementissimè, qui de his loquutum Maronem existimant. Ceterùm *modicas insulas* Tacitus intelligit eas, quæ passim per omnem amnis defluxum, quemadmodùm in quovis alio flumine, crebræ conspiciuntur, antequàm is in duos amneis ad principium agri Batavi dividatur. *Prope à capite*, inquit Mela, *duos lacus efficit, Venetum & Acronium.* nempe post XC millia passuum. Si rectè ordinem, quod arbitror, observavit Mela; VENETUS LACUS is est, qui nunc *Constantiensis*, ab urbe *Constantiâ*, & *Podamicus*, ab opido *Podmen*, vulgò vocabulo detorto *der Bodensee* vocatur: ACRONIUS autem is, quem *inferum* adpellant; vulgò *der Vnder see*; & *Celler see*, id est, *lacus Cellensis*, ab opido *Cellâ*. Ordinem Melam pervertisse, arguunt ii, qui *Acronium* interpretantur Constantiensem: nullâ ratione, nullo argumento allato, quo id probent. unde quanta his habenda sit fides, cogitent alii. unus certè Mela hæc duo nomina refert. Plinio lib. IX, cap. XVII, hujusque epitomatori Solino, cap. XXIV, Constantiensis adpellatur BRIGANTINUS; haud dubiè à *Brigantio*, Vindelicorum, ut vocat Strabo lib. IV, seu, ut malè Ptolemæus, Rhætorum opido; quod nunc est *Bregenz*. Marcellinus, lib XV, lacum ipsius opidi nomine adpellat *Brigantiam*; barbaro ejus sæculi more. Describit autem ita: *Inter montium celsorum amfractus, impulsu immani Rhenus discurrens, extenditur per Lepontios; perque deciduas cataractas inclinatione pernici funditur ut Nilus, torrente ab ortu protinus primogenio copiis aquarum propriis irruenti cursu simplici. jamque adjutus nivibus liquatis ac solutis, altaque divortia riparum adradens, lacum invadit rotundum & vastum, quem Brigantiam accola Rhetus appellat, perque CCCCLX stadia longum, parique penè spatio latè diffusum, horrore silvarum squalentium inaccessum, (nisi quà vetus illa Romana virtus, & sobria, iter composuit latum,) barbaris & naturâ locorum & cœli inclementiâ refragante. Hanc ergo paludem spumosis strependo verticibus amnis irrumpens, & undarum quietem permeans pigram, mediam velut finali intersecat libramento: & tamquàm elementum perenni discordiâ separatum, nec aucto nec imminuto agmine, quod intulit, vocabulo & viribus absolvitur integris; nec contagia deinde ulla perpetiens, oceani gurgitibus intimatur. quodque est impendiò mirum; nec stagnum aquarum rapido transcursu movetur; nec limosâ subluvie tardatur properans flumen, & confusum misceri non potest corpus: quod, ni ita ipse doceret aspectus, nullâ vi credebatur posse discerni.* Paludem heic adpellat Marcellinus lacum Brigantinum, suo more, ut & Lemanum lacum eodem libro infrà; quum re verâ lacus sint limpidissimis altissimisque aquis. Strabo dicto lib. IV:

Καὶ

Καὶ ὁ Ῥῆνος δὲ εἰς ἕλη μεγάλα, καὶ λίμνλω ἀναχεῖται μεγάλω· id est: *Rhenus quoque in magnas paludeis magnumque lacum effunditur*. Et lib. VII; post narrationem de Bojohæmo Hercyniâ silvâ incluso: Ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἥ τε Ἴστρος πηγὴ, καὶ ἡ Ῥῆνος, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη, καὶ τὰ ἕλη τὰ ἐκ Ῥήνου διαχεόμενα· ἔστι δ' ἡ λίμνη, τὸν μὲν πρόμετρον σταδίων πλειόνων ἢ τ· διαρμα δὲ ἐγγὺς σ. ἔχει δὲ καὶ νῆσον, ἣ ἐχρήσατο ὁρμητηρίῳ Τιβέριος, ναυμαχῶν πρὸς Οὐϊνδελικούς. Hoc est: *Prope hanc regionem sunt ortus Istri ac Rheni, & lacus inter utrosque situs, & paludes à Rheno effusæ. lacus in ambitu habet stadia ampliùs CCC; trajectus verò prope CC. habet & insulam, quâ pro receptaculo usus est Tiberius, navali pugnâ cum Vindelicis certans*. Lacus hic est idem, qui Melæ *Venetus*, Plinio ac Solino *Brigantinus* adpellatur: paludes verò sunt eæ aquæ, quas *Acronium* vocat *lacum* Mela. ac sanè veriùs sunt heic paludes, haud profundis aquis, quàm lacus. Summa lacus Brigantini longitudo re verâ est millium passuum XL: latitudo maxima VI. quòd si longitudinem per dictas paludeis, id est, lacum Cellensem, à Brigantio ad opidum *Stain* agas, erunt millia XLIII. unde patet in quantum Strabo ac Marcellinus in dimensione lacus aberraverint. Insula, quâ Tiberius pro receptaculo usus contra Vindelicos pugnans, opidum hodiè sustinet, vulgari vocabulo *Lindaw*. Iter Romanum propter lacum est id, quod suprà in Helvetiis explicui, per *Brigantium*, *Arborem felicem*, *Fineis*, ad *Vitodurum*, *Vindonissam* & *Augustam Rauracorum* ducens. Cæsar & lacum & paludeis ignorasse videtur. nam neque in descriptione Rheni, comment. IV, neque in designatione Helvetiorum finium, com. I, eorum meminit. De Helvetiis sic ait: *Undique loci naturâ Helvetii continentur: unâ ex parte, flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit; alterâ ex parte, monte Iurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios; tertiâ, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit*. Certè haud minor erat Brigantinus lacus, quàm Lemanus; ideóque non magis prætereundus. Ceterùm quòd Tacitus Rhenum ait *modico flexu in occidentem versus septemtrionali oceano misceri*; id de universo ejus cursu, à fonte ad ostium, intelligendum. sic etiam Dio, loco suprà citato, à fontibus mox, versùs occidentem, inter Galliam Germaniamque fluere eum tradit. nam licet interdum rectà in septemtriones tendat; nonnumquàm etiam, ut inter Basiliam & Spiram, modico flexu in orientem æstivum vergat: tamen plurimâ ex parte in occidentem, aut modico flexu aut recto cursu defertur: maximè verò inter lacum Brigantinum & Basiliam, inter Mogontiacum ac Bingium, & inter divortium & oceanum. Cæsar, ut antè relatum, comment IV, *Ubi oceano*, inquit, *appropinquat, in plureis diffluit partes*. nempe ad munimentum Schenkianum. sic, sub initium ejusdem commentarii, Tenchtheros & Usipetes Rhenum transisse ait *non longè à mari*: quod ad idem amnis divortium factum, suprà in Treviris ac Menapiis ostendi. sic Mela quoque, loco prædicto, Rhenum *haud procul à mari huc & illuc dispergi* tradit. ubi immeritò reprehenditur à Iunio; quasi parum id ex fide. sic idem Mela paullo antè, *prope à capite duos lacus* amnem efficere ait: ubi par tamen spatium illi, quod est à divortio ad oceanum. Ceterùm Cæsar Rhenum ait *multas ingentesque insulas efficere, multisque capitibus in oceanum influere*. at duas tantùm Cæsaris ævo fuisse amnis alveos, duoque ostia, quibus una dumtaxat efficiebatur insula, quam Batavi coluerunt; suprà satis superque ostensum est. quapropter etiam meritò apud Strabonem, lib. IV, ab Asinio Quadrato reprehenditur. Φησὶ δὲ, inquit Strabo de Asinio, δίχομον εἶναι, μεμψαμένος τοὺς πλείω λέγοντας· id est; *Duo eum ait habere ostia; reprehendens eos, qui plura ei adscribunt*. Hinc verè etiam Virgilius;

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ab initio equidem uno, solo, certoque alveo, atque ostio, quibus nomen genuinum RHENUS, ut suprà, sic infrà etiam, Germanos ab Gallis arcebat, donec tandem inter ea loca, in quibus nunc duo vici conspiciuntur, *Catwyk op see*, & *Noortwyk op see*, in oceanum effunderetur. At postquàm oceanus in hanc oram adeò violento impetu invectus, uti ab occasu Selandiam, quæ antè continens terra erat, in complureis insulas æstuariis, quod testatur Cæsar, dissecaret; ab septemtrionibus verò lacum ingentem, qui vulgò nunc dicitur *Suyder see*, efficeret: Rheni quoque, utpote ingentis fluvii, copiosissimæ aquæ retro actæ sunt; cumulatæque supernè, campos humiles ac palustres implèrunt. Hinc, sive ipsa concitata aquarum vis terram sinistræ ripæ objacentem scidit, alveumque sibi paravit novum, quemadmodùm in Leccâ posteà tentavit; quò tandem à Civile Batavo effusus est amnis: sive accolarum industria, uti tanto malo obviarent, vel mederentur, partem Rheni in fossam manu factam (quemadmodùm Corbulo postmodò in inferiore

insulæ parte fecit) deduxit; quæ ex eventu VAHALES, vulgò accolarum lingvâ *Wale*, (quidquid tandem vocabulum veteri Celtarum lingvâ significet: nam mihi nugari in re planè incertâ non libet) dicta est: cujus alveum, exitumque in Mosæ amnis ostium, suprà descripsi. Quando id factum sit, haud facile dictu est. Jam antè Batavorum è Cattis in Galliam adventum exstitisse, inde patet, quòd Tacitus insulam eos Rheni amnis occupasse tradit. Atque tum verè *bicornis* dicebatur *Rhenus*. quo epitheto non modò Virgilius, sed posterioris etiam sæculi poëtæ, Ausonius & Claudianus, aliique auctores, Virgilium, ceu principem poëticæ Latinæ, imitantes, amnem adfecerunt. Ad Latinè formatum vocabulum Vahalis quod attinet, variè id in variis Cæsaris exemplaribus manuscriptis notatum reperitur; *Vaccalus, Vacchalus, Vacalus, Vacalos, Valis, Vallis, VValis, VVallis*. quæ varietates satis apertè indicant, mendum in plerisque, vel fortè in omnibus, hærere. Ac primò equidem ratio nulla est, cur Cæsarem vocabulum hoc per *VV* scripsisse credamus. quidpe licet vera hæc fuerit fluminis apud accolas pronuntiatio, licet item literis (quibus tamen incolas harum regionum Julii Cæsaris ævo usos, haud temerè crediderim) ab iis sic notatum fuisse contendas: tamen Cæsar non Germanis nec Gallis commentarios suos scripsit; sed Romanis hominibus; apud quos nulla hujus literæ notitia. Magis igitur reliquorum exemplarium litera *V* placet. Quæritur hinc jam de litterâ *c*; utrùm ea rectè interposita sit, nec ne: siquidem a Tacito ac Servio omissa. Ego eam à Cæsare scriptam, & rectè quidem scriptam, judico. etenim quum Germanis vocabulum amnis patriâ lingvâ diceretur *VVael*, sive *VVaal*, seu *VVahl*, unicâ syllabâ, in quâ *ae* & *aa* sunt diphthongi, nihil aliud sonantes, quàm *â* longiùs productum: rectè à Romanis interponebatur adspiratio *h*; unde Servio dicitur *Vahal*; Tacito *Vahales*. quum verò ipsa quoque adspiratio pleniori gutture, & tamquàm geminatò, ex antiquissimo gentium more proferretur; sonus ejus in adfinem literam Græcorum χ, id est, *ch*, declinavit; unde pro *Vahal* factum *Vachal*, & Latinâ formatione *Vachalis*; ut est apud Sidonium Apollinarem in epist. III, libri VIII; & carm. XIII, & XXIII. unde etiam Cæsarem sic vocabulum id scripsisse judico. Tandem verò apud Romanos *ch*, abjectâ adspiratione, mutatum est in confine *c*; unde vocabulum *Vacalis*: quod apud eumdem Sidonium legitur, in carmine V; nec non in quibusdam Cæsaris exemplaribus. Atque hæc tria vocabula veram genuinamque originis rationem habent: reliqua omnia sunt falsa, ab imperitis librariis, ut arbitror, supposita. Ne autem fabulam me tibi aut nugas anileis narrare existimes, exempla consimilia ob oculos ponam. Nomen proprium viri apud Celtas fuit, *Lodwik*, sive *Ludwik*; quod Cæsar, comment. VII, Latino ore formavit *Litavicus*: vulgò hodiè à Latinè loquentibus dicitur *Ludovicus*, vel *Lodovicus*. hoc antiqui Celtæ solebant adspirare *Hlodvik*: unde in antiquis Francorum Alemannorumque annalibus est HLODOVICUS. & quia adspiratio illa erat aliquanto productior, tamquàm geminata; delapsus est ejus sonus in *ch*, *Chlodovicus*, & *Chlodovæus*: ex hoc denique, *h* prorsus ablato, factum est nomen CLODOVÆUS. Sic *Lotharius* quoque, Celtis *Lotar*, & *Luter*, dictus est *Hlotharius*, *Chlotharius*, & *Clotharius*. sic *Ildebrecht*, *Hildebertus*, *Childebertus*: & id genus innumera. Sed Anglicæ lingvæ gnaris notum est, Germanorum *ch* in iisdem vocabulis apud Anglos verti in *gh*: ut, *acht*, *macht*, *recht*, *fechten*, *gesicht*, *licht*, *gewicht*; Anglis sunt *eight*, *might*, *night*, *right*, *to fight*, *sight*, *light*, *weight*. In his verò ubique ferè *gh* effertur tamquàm geminum ac longè productum *h*; ita uti in plerisque admodùm parum sonus literæ Græcorum χ exaudiatur. unde etiam Germanorum vocabulum *tochter*, sive *dochter*, Anglis scribitur *daughter*; efferturque plurimùm ut Danorum *daater*. Germani nomen archangeli Michaëlis dicunt *Michel*. hoc iisdem equidem literis scribitur apud Anglos; profertur autem *Mihhel*. Sed ad institutum. Rhenus igitur quum diu bicornis fluxisset, tandem tricornis factus est per Drusum Germanicum: qui, sub vitrico Cæsare Augusto, res hisce in oris gerens, fossâ Rhenum inter & Isalam amnem egestâ, aliam Rheni partem per dictum amnem lacumque & ostium Flevum in oceanum effudit. de quâ fossâ pòst in Frisiis fusiùs agetur. Hanc intellexit Mela, & medium Rheni alveum, nomen omni ævo servantem, loco suprà citato. cujus verba integra sunt hæc: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum, & Acronium. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus: ad dextram, primò angustus, & sui similis; pòst, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur.* Ita Mela bicornem equidem pronuntiavit Rhenum, quemad-

quemadmodùm ante eum Virgilius; sed diversis alveis, ostiisque. citimum alveum, Vahalem, qui in Mosæ os effunditur, omnino ignorasse videtur. At tandem verò, quum ipse antiquissimus ac verus Rheni alveus, id est, medius, per Civilem Batavum in Leccam abigeretur; bicornis iterum amnis effectus est, quantum ad ostia attinet; medio ostio arenarum tumulis obstructo. Hic igitur est ille RHENUS, secundo loco in maximis Europæ amnibus computatus: quorum primus *Danubius*. hic terminus olim, inter Germanos primùm ac Gallos, posteà etiam perpetuò inter Romanorum imperium & Germanorum libertatem. in hujus ripâ Gallicâ I. illa ampliùs fuêre castella, præsidiaque, contra Germanorum irruptiones à Druso Germanico imposita: quorum pleraque hactenus nobis explicata. hic denique est ille, qui per Romanorum arma atque bella, quibus Germanorum fortitudinem expugnare nequidquàm multis sæculis laborarunt, tam nobilis est redditus, atque clarus, uti nullus in toto orbe terrarum, nec Græcis nec Latinis monumentis, æquè sit celebratus. cujus celebritati proximè, sed longo tamen intervallo, accedunt Danubius atque Euphrates. Quin hodiè etiam toto orbe terrarum nullum reperias amnem, qui tot tamque magnificis, splendidis, atque celebribus urbibus æquè sit stipatus.

Amnes hinc Germaniæ Cisrhenanæ, in Rhenum defluentes, antiquis auctoribus celebrati, sunt isti: *Helellus, Nava, Mosella, Abrinca*.

HELELLUS, à quo Elsatiæ nomen quæsitum, & è cujus nomine opidum Antonino, tabulæque itinerariæ, ac Ptolemæo memoratum, nunc dicitur *die Ill.* de quo suprà in Trebochis pluribus dissertum.

NAVA, nunc dictus *die Nahe*, Tacito memoratur, historiar. IV.

MOSELLAM, quæ nunc est Germanis *die Mosel*, Gallis *La Moselle*, primus inter Romanos auctores retulit Cæsar, comment. IV: ut in Treveris notatum. Post Cæsarem, Tacitus ejus meminit, annal. XIII, & historiar. IV; item Florus, lib. III, cap. X. Laudeis ejus elegantissimo carmine celebravit Ausonius: cujus pars hæc est:

Sed mihi qui tandem finis tua glauca fluenta
Dicere? dignandumque mari memorare Mosellam?
Innumeri quòd te diversa per ostia latè
Incurrunt amnes? quamquàm differre meatus
Possent: sed celerant in te consumere nomen.
Namque &, Pronææ Nemesæque adjuta meatu,
Sura tuas properat non degenerare sub undas:
Sura, interceptis tibi gratificata fluentis
Nobilior permixta, suo sub nomine quàm si
Ignoranda patri confunderet ostia ponto.
Te rapidus Gelbis, te marmore clarus Erubrus,
Festinat famulis quamprimùm adlambere lymphis.
Nobilibus Gelbis celebratus piscibus: ille
Præcipiti torquens cerealia saxa rotatu,
Stridentesque trahens per lævia marmora serras,
Audit perpetuos ripâ ex utrâque tumultus.
Prætereo exilem Lesuram, tenuemque Drachonum,
Nec fastiditos Salmonæ usurpo fluores;
Naviger undisonâ dudum me mole Saravus
Tortâ veste vocat: longum qui distulit amnem,
Fessa sub Augustis ut volveret ostia muris:
Nec minor hoc, tacitùm qui per sola pingvia labens,
Stringit frugiferas felix Alisontia ripas.

Ex his amnibus à lævâ Mosellæ ripâ, SURA hodiè dicitur Germanis *Saur*, Gallis *Soure*. in hunc defluentes, PRONÆA, NEMESA, & ALISONTIA, nunc dicuntur *Pruin*, *Niems*, & *Alsitz*. GELBIS est *Kiel*; LESURA, *Leser*; SALMONA, *Salm*. A dextrâ ripâ DRACHONUS, sive, ut alia exemplaria habent, DRAHONUS, nunc est *Traen*. in cujus vocabulo eadem valet ratio, quam suprà de Vachali notavi. In eâdem porrò ripâ ERUBRUS, sive, ut alia ferunt exemplaria, ERUBRIS, nunc est *Rober*. Hinc omnium maximus est SARAVUS, nunc *die Saar*, sive *Sahr* dictus. olim haud dubiè accolis Treveris fuit *die Sarawe*; unde Latinum vocabulum: quod tabula etiam refert itineraria in loco, qui obliquo casu dicitur *Ponte Saravi*; pro quo

mendosè apud Antoninum, *Ponte Saruix*; & in quibusdam exemplaribus, *Sarnix*. Suprà in Treveris lapidis veteris inscriptionem retuli, in quâ idem flumen adpellatur SARRA. at rectiùs adpellatum fuisset SARA; quia aliis omnibus auctoribus est *Saravus*, & hodiéque dicitur *die Saar*, sive *Sare*, unico *R*. Confluentem Saravi sic describit Ausonius in dicto carmine:

Tuque per obliqui fauces vexate Saravi,
Quà bis terna fremunt scopulosis ostia pilis,
Quum defluxisti famæ majoris in amnem,
Liberior laxos exerces barbe natatus.

Apud Ptolemæum, in descriptione Galliæ Belgicæ, hæc leguntur verba: Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est: *Pars regionis quæ Rheno adjacet, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem ab Obringâ ad meridiem versùs vocatur Germania superior*. Flumen hoc *Obringam* plerique interpretantur *Mosellam* amnem: quia verisimile erat, magno aliquo amne disterminatas inter se fuisse tam claras provincias. verùm horum ego sententiæ haud temerè subscripserim: quia hic jam multo tempore ante Ptolemæum Tacito, Floro, atque Cæsari dictus fuit Mosella; ut suprà in Treveris ostendi. Huc accedit, quòd Mosella non fuit terminus inter dictas duas provincias; ut ibidem docui. Apud Macrianum, qui sua à Ptolemæo habere fatetur, ita legitur: Ἀπὸ μὲν θαλάσσης, μέχρι τοῦ Ἀβρίκκα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀβρίκκα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est: *A mari ad usque Abriccam flumen, vocatur Germania inferior: ab Abriccâ flumine dicitur Germania superior*. Scriptum fuisse à Macriano τοῦ Ἀβρίγκα, ex Ptolemæo colligo. nam apud hunc etiam eodem loco anteà legitur τοῦ Ὀβρίγκου. *Antennacum* opidum, quod vulgò nunc dicitur *Andernach*, superioris fuisse provinciæ, suprà in Treveris demonstratum est. itaque ABRINCA is erit amnis, qui vulgari nunc vocabulo *Are*, medio fermè situ inter Antennacum & Bonnam, apud Sinciacum opidum Rheno miscetur.

Clarus hinc est MOSA amnis, Gallis nunc accolis *la Meuse*, Germanis *Mose* & *Mase* dictus. antiquum hujus ad Batavorum agros alveum, & confluentem in Vahalem, suprà pluribus ostendi. In hunc à lævâ ripâ evolvitur SABIS; Cæsari, comment. II, memoratus. nunc vulgò accolis *Sambre* dicitur.

Haud minori hinc famâ SCALDES, sive SCALDIS, vulgò Germanis nunc *Schelde*, Gallis *Escaud* dictus; Cæsari, Plinio, Antonino, tabulæ itinerariæ, & Panegyrico, Maximiano dicto, celebratus. Hujus alveum ostiumque sinistrum Ptolemæo dici TABUDAM, suprà docui. quâ ratione Mosæ flumini, ex Cæsaris opinione, jungatur, ibidem ostendi.

Hæc igitur sunt flumina per Germaniam Cisrhenanam, veterum auctorum monumentis celebrata.

FINIS LIBRI SECVNDI.

PHI-

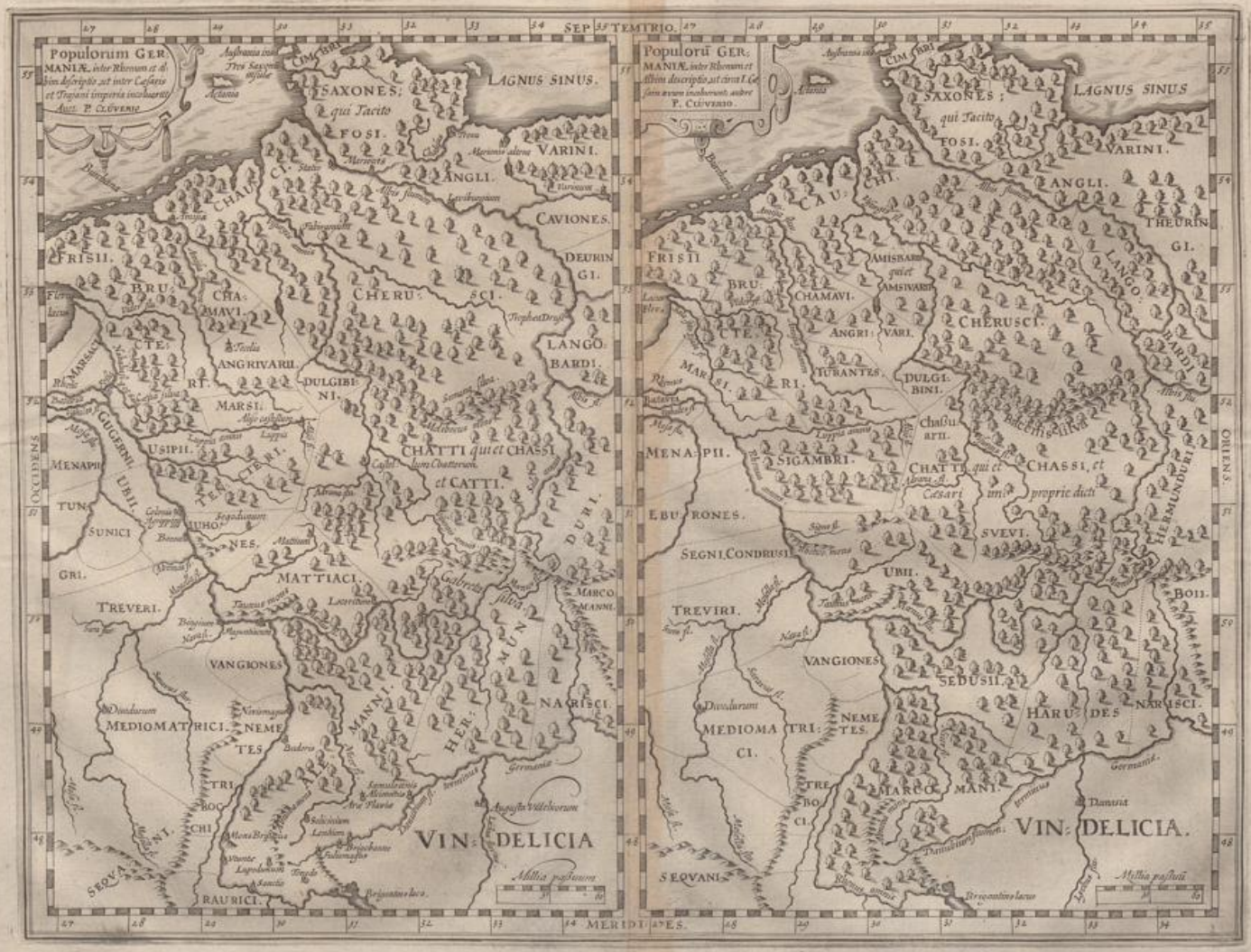

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

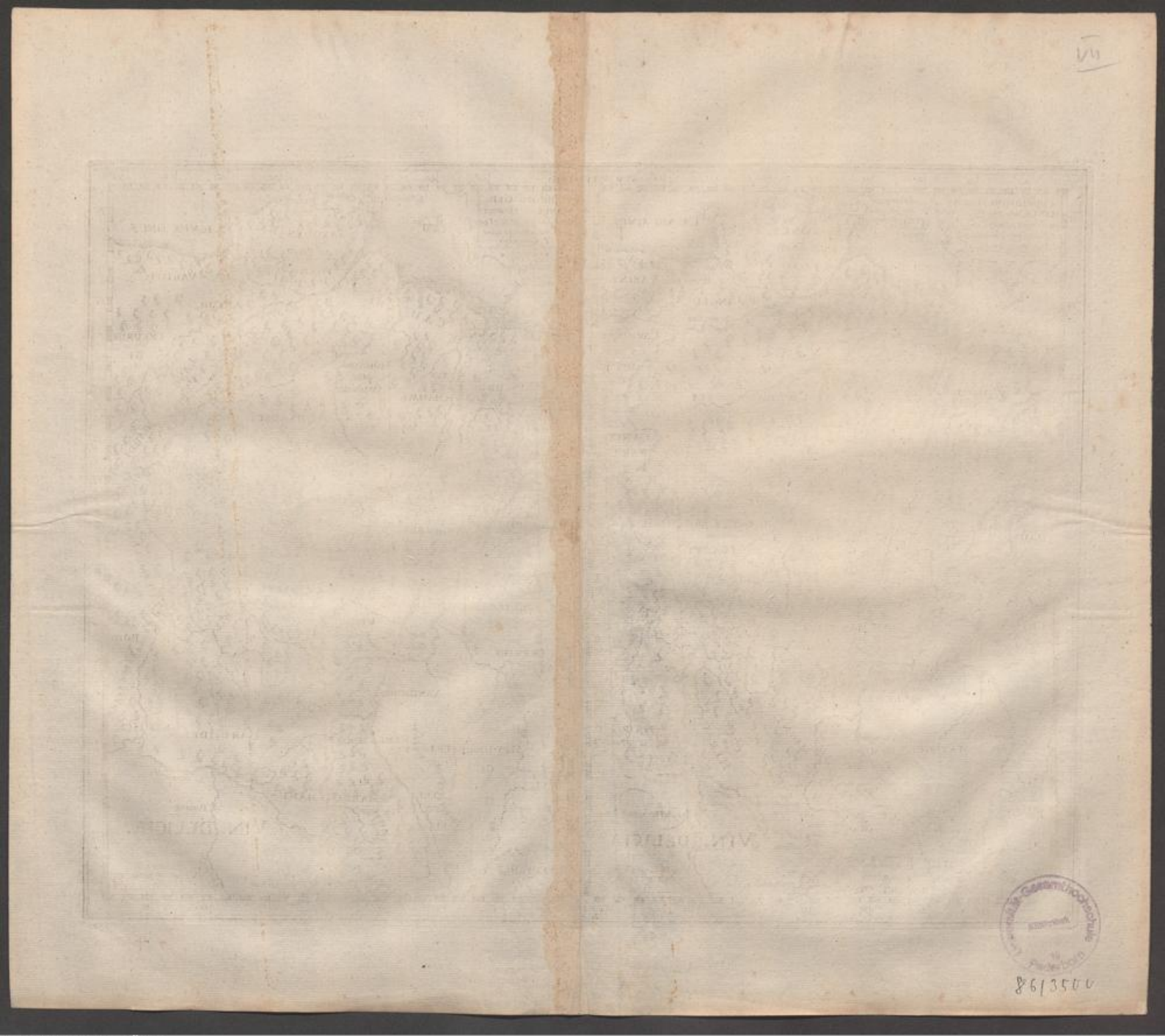

86/3500

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

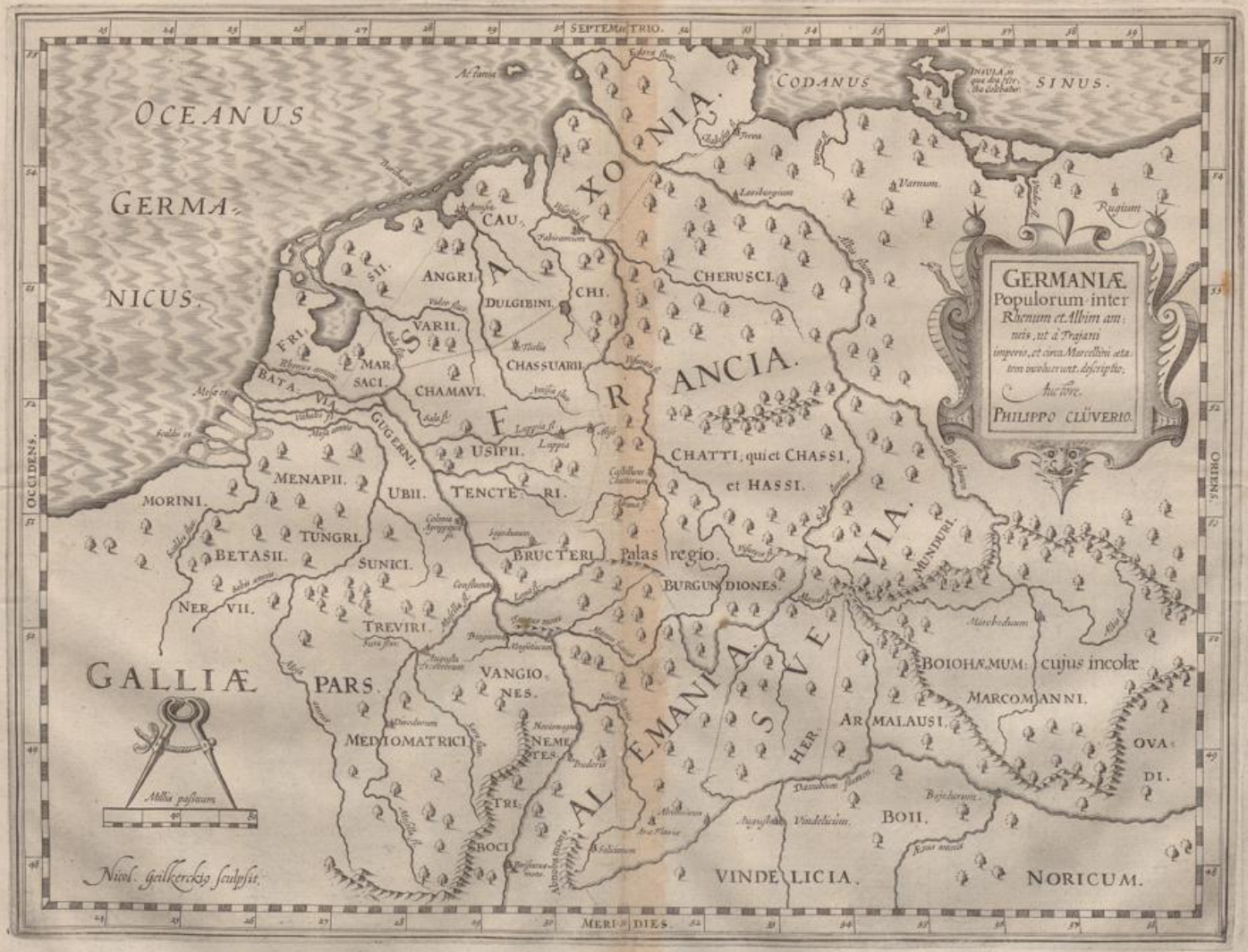
SEPTEMTRIO.
MERIDIES.
OCCIDENS.
ORIENS.
OCEANUS
GERMANICUS.
CODANUS
SINUS.
SAXONIA.
CAU.
ANGRI.
CHI.
DULGIBINI.
CHERUSCI.
VARII.
CHASSUARII.
FRANCIA.
MARSACI.
CHAMAVI.
USIPII.
CHATTI, qui et CHASSI,
et HASSI.
MENAPII.
UBII.
TENCTERI.
MORINI.
TUNGRI.
BETASII.
SUNICI.
BRUCTERI.
Palas regio.
BURGUNDIONES.
NERVII.
TREVIRI.
SVEVIA.
MUNDURI.
GALLIÆ
PARS.
VANGIONES.
BOIOHÆMUM: cujus incolæ
MARCOMANNI.
MEDIOMATRICI
NEMETES.
ARMALAUSI.
HER.
OVADI.
ALEMANIA.
TRI.
BOII.
BOCI
VINDELICIA.
NORICUM.
Millia passuum
Nicol. Gailkerckio sculpsit.
GERMANIÆ
Populorum inter
Rhenum et Albim amnes, ut à Trajano imperio, et circa Marcellini ætatem incoluerunt, descriptio.
Auctore
PHILIPPO CLÜVERIO.

Universität-Gesamthochschule Bibliothek 10 Paderborn
86/3500

SEPTEMTRIO.
CODANUS SINUS quod et MARE SVEVICUM
Insula, in qua sedes deæ Herthæ id est Terræ matris.
SAXONES.
CHAUCI
ANGLI.
VARINI.
EUDOSES.
SVARDONES.
CAVIONES
NUITNONES
RUSCI.
DEURINGI quiet THORINGI
LANGOBARDI.
RUGII.
SIDINI.
CARINI.
HERULI.
GUTONES qui et GOTHONES et GOTHI.
SCIRI.
ÆSTIORUM pars.
SVEVIÆ quæ eis Codanum fuit sinum, antiqua descriptio; Auctore PHIL. CLÜVE
BURGUNDIONES.
VENEDI sarmatæ
LUGII, qui et LYGII, et item LOGIONES.
PEUCINI, qui et BASTARNÆ.
SEMNONES.
BURII.
CHATTI.
DURI.
MARSINGI.
OSI.
BOIOHÆMUM, cujus incolæ MARCOMANNI
NARISCI, qui et NARISTI, et postea ARMALAUSI.
ALEMANI.
HERMUN.
BOII.
NORICUM.
VINDELICIA.
PANNONIA.
DACIÆ pars.
SARMATÆ VAGI, sive IAZYGES, et METANASTÆ.
OCCIDENS.
ORIENS.
MERIDIES.

Universität-Gesamthochschule Bibliothek Paderborn
86/3500

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

SEPTEMTRIO.
CRONIUM MARE
AMALCHIUM MARE
OCEANUS
SEPTEMTRIO
NALIS.
MORIMARUSA MARE
OCEANUS
GERMANICUS
Circulus
Charybdis
Acmodę insulae
Robae promontor.
SCRITO
FINNI.
HYPERBOREI.
Arcticus.
MAR
CHIOFINNI.
Sevo mons
LAPPI
ONES.
SITONES.
ONES.
FINNINGIA
Cujus
incolae
sive
FINNI.
FENNI
RUSSI; qui antiquis auctoribus
RIPHACES, et RIPHÆI.
Vetoum fluvium.
OCCIDENS.
ORIENS.
NERIGON.
GUTÆ.
FIRÆSI.
HILLEVIONIS
Fauces sinus Codani.
CIMBRI.
TEV
TONI
SCANII.
SINUS CODANUS, quod et
MARE SVEVICUM
Latris
Clilipenus sinus
HIRRI.
ÆSTIRI.
Turantum fluv.
Rubo fl.
VENEDICUS sinus.
Electrides insulae
SAXONES.
CAUCHI.
FRISII.
CHERUSCI
ANGLI.
VARNI.
RUGII.
HERULI.
GOTHI.
SCIRI.
VENEDI.
N. geilk. sc.
ANTIQVÆ
GERMANIÆ
SEPTEMTRI-
onalis descri-
ptio;
Auctore
PHIL. CLÜVE.
Millia passuum.
MERIDIES.

86/3500

PHILIPPI CLUVERII

GERMANIÆ ANTIQVÆ LIBER TERTIUS;

Quo GERMANIA TRANSRHENANA *describitur.*

CAPVT I.

Vniversæ Germaniæ Transrhenanæ divisio.

EXPLICATIS hactenus iis Germanici nominis populis, qui, Rhenum amnem antiquitus transgressi, in causâ fuerunt, uti Galliæ pars, ab iis occupata, GERMANIA diceretur CISRHENANA, ipsique GERMANI CISRHENANI; tempus nunc est, trajecto Rheno, ipsam introspicere Germaniam, omnium illorum matricem; parique curâ ac diligentiâ ostendere, quæ nationes quibus finibus & quibus temporibus incoluerint. Termini universæ Germaniæ Transrhenanæ jam anteâ, sub initium hujus operis, ex variorum auctorum monumentis demonstrati sunt. ex quibus unius nostri auctoris verba hoc loco repetiisse, haud abs re fuerit. sic igitur in principio libri de Germaniâ : *Germania omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur: cetera Oceanus ambit.* His limitibus constitutis, proximum erat opus, in parteis Germaniam distribuere. quâ in re auctores, quos sequi debebamus, sunt ferè isti; *Strabo, Plinius, Tacitus, Ptolemæus.* In his Strabo, atque Ptolemæus, Græci uterque generis scriptor, hic ab Aegypto, ille à Cappadociâ, non nisi singulis populis eam distinxerunt; idque perturbatoriè uterque, ac parum bonâ fide: pessimè tamen Ptolemæus, adeò omnem perturbans Germaniam, uti, si auctoritatem ejus fidemque in omnibus sequi velis, (id quod factitatum plerisque nostri sæculi geographis video, ac doleo, imò indignor) planè diversam ab aliorum auctorum Germaniâ habiturus sis Germaniam. quod, ut prorsus absurdum, ne fiat, maximoperè cavendum censeo. Fides igitur illi sit, quatenus cum reliquis consentiat. ubi errat, communi illâ excusetur ratione, quòd remotiora septemtrionis homini Aegyptio minùs cognita exploratàque esse potuerunt. At tamen in descriptione populorum, si non situs, quos eis tribuit, (nisi in quibus unus ipse auctor) sed nomina respiciamus, quæ cum aliorum auctorum nominibus conveniunt; in multis ad veram rei demonstrationem perveniri posse puto. Reliqui igitur, quos in dictâ divisione sequi possimus, sunt duo illi Romani, *Plinius* atque *Tacitus*, accuratissimi (si fata superesse tradita fivissent) rerum Germanicarum scriptores. quorum ille omnem Germaniam in quinq; divisit Germanorum genera; quorum nomina, *Vindili, Ingævones, Istævones, Herminones & Peucini*, qui & *Bastarnæ*. quæ equidem divisio, egregiè instituta, multum lucis ad enodandam antiquitatis obscuritatem accommodatura erat, si singulos cujusque generis populos accuratè ac geographicè in suos distribuisset Plinius fineis. Verùm quia nimis breviter, ac strictim, præcipuas tantùm in quoque genere notat nationes; opidò quamdifficile fuerit, nomina ista antiqua recentioribus vocabulis explicare, verisque regionibus suos cuique populos tribuere. Proinde neglectâ hac in præsens Plinii divisione, quæ, nisi explicatis jam universis ac singulis gentibus, indicari haud poterit; Taciti partitionem videamus. Apertè is atque disertè nihil. at, si diligentiore paullo oculo librum ejus de Germaniâ scruteris; facilè deprehendas, in treis divisisse eum omnem Germaniam potissimas parteis. quarum una est inter Rhenum, Salam, & Albim amneis, Oceanumque Germanicum, & mare Svevicum, qui sinus Codânus Plinio, ac Melæ, nunc vulgò *de Oost see*: altera inter Salam, Albim, ac Vistulam, Danubiumque flumina, & mare septemtrionale, quam uno nomine SVEVIAM adpellat: tertia est ultra Vistulam, & dictum Germaniæ sinum, ad Sarmatarum usque confinia. Harum singulas eodem ordine, uti ego

heic recensui, quamcuratissimè ac summâ cum fide exposuit. Prima pars continet populos, quos Romani armis, bellis, atque trophæis pervagati sunt, ad Albim usque flumen. quibus auctor addidit, trans Albim proximos à septemtrionibus, *Fosos*, atque *Cimbros*. Primam autem hanc partem adgressurus, hoc instituti habuit, uti, à fontibus Danubii incipiens, Rheni ripam proximaque decurreret: dein, Oceani litore Albisque ripâ lectâ, tandem in sinum Germaniæ desineret. quod consilium de Rheno disertè ipsemet in dicto libro indicat, his verbis: *Propior (ut, quomodò paullo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas*. Hoc igitur institutum nos quoque servabimus; quò ipse auctor commodiùs faciliúsque explicari possit. simulque & alias quasdam nationes adjiciemus, ab auctore nostro præteritas.

Cap. II.

De Helvetiis, *Gallicâ gente, antiquissimis temporibus in Germaniam transgressis.*

Inter Danubium, Rhenum, Mœnumque amneis, quinam Germanici nominis populi ab initio incoluerint, incertum est. Auctor noster Helvetios, Gallicam gentem, quondam ea loca tenuisse tradit, in libro de Germaniâ. *Validiores*, inquit, *olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet, permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum, amneis, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre.* Idem attestatur & Dio, in lib. xxxviii; ubi sic de Helvetiis, in Galliâ à Cæsare prœlio superatis, tradit: οἱ δὲ, οὐκ ἐθελήσαντες τὰ ὅπλα παραδοῦναι, πρὸς τὸν Ῥῆνον, ὡς καὶ ἐς τὴν ἀρχαίαν σφῶν γῆν ἐπανελθεῖν δυνάμενοι, ὥρμησαν. Id est: *Quidam, arma tradere abnuentes, ad Rhenum versùs perrexerunt; reverti se posse in antiquas suas sedeis rati*. Termini igitur Helvetiorum in Germaniâ fuêre, ab occasu Rhenus, à septemtrionibus Mœnus, ab ortu haud dubiè Bojohæmici montes ac saltus. id enim apertè auctor duobus modis affirmat: primùm dum Helvetios *inter Hercyniam silvam, Rhenumque, & Mœnum* collocat; ubi Hercyniam silvam intelligit eos saltus, qui Bojohæmum claudunt; ut suo loco demonstrabitur: deinde, quum *ulteriora* protinus *Bojis* tribuat; quos Bojohæmum tenuisse, infrà ostendetur. ceterùm à meridie fuit Danubius amnis: quem licet auctor non nominet; tamen, quia nullos alios ad ejus ripam hoc tractu recenset populos, terminum fuisse Helvetiorum haud dubitandum est.

Ἐλουητίων ἔρημος, id est, Helvetiorum desertum, in Germaniâ circa Nicri Danubiique fonteis memoratur Ptolemæo, in his verbis: Καὶ ἔτι Ἰντουέργοι, καὶ Οὐαργίωνες, καὶ Καριτνοί· ὑφ' οὓς Οὐϊσποὶ, καὶ ἡ τῶν Ἐλουητίων ἔρημος, μέχρι τῶν εἰρημένων Ἀλπίων ὀρέων. Hoc est: *Prætereáque Intuergi, & Vargiones, & Caritni; sub quibus Vispi, & Helvetiorum desertum, usque ad dicta Alpium juga*. Ptolemæus heic à septemtrionibus ad meridiem versùs populos enumerando progreditur: quamvis malè ac longè alienis sitibus dictos populos collocet; ut suo loco patebit. Alpeis verò hasce esse eos monteis, qui à Danubii & Nicri fontibus in orientem versùs, juxta lævam Danubii ripam porrecti, etiam nunc vulgò dicuntur incolis *die Alben*; ad finem hujus voluminis pluribus ostendam. Fuit igitur prædictum *Helvetiorum desertum* ad septemtrionale dictorum montium latus. unde satis longè errare ii deprehenduntur, qui id interpretantur *Martianam silvam*, Marcellino ac tabulæ itinerariæ memoratam; quæ supra fontem Danubii, ex occasu æstivo in ortum hibernum, ad lacum usque Brigantinum porrecta, vulgò nunc vocatur *Schwartz wald*, id est, *Nigra silva*. Neque verò ἔρημον five *desertum* rectè interpreteris *silvam*. Ab iis Helvetiis, quos Tacitus heic collocat, nomen habuisse desertum, certum est. nam Ptolemæi tempestate nulli heic fuêre Helvetii; ne Iulii quidem Cæsaris ævo; ut mox infrà docebitur. Hinc est quòd Tacitus *inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amneis*, Helvetios suos collocat; nec ullam Danubii facit mentionem: scilicet, quia desertum erat, tractus planè incultus atque horridus. Ptolemæo autem desertum esse memoratum, haud mirum est. solet quidpe frequens veteribus miscere nova, cunctaque turbare.

De tempore, quando Helvetii, pulsis Germanis, loca ista invaserint, hæc ex auctorum lectione colligo. primò, Rhenum transgressi dicuntur tunc, quum Gallorum res validiores essent, quàm Germanorum; id est, antequàm Germani in Galliam transissent tum, eodem tempore transgressi videntur, quo Boji Bojohæmum occuparunt; aut circa id tempus.

hos

hos autem in Germaniam transisse Prisco Tarquinio Romæ regnante, auctor est T. Livius lib. v; id est, circa annum ab urbe conditâ CL; ante natum Christum IↃC.

Quàm diu Helvetii dictas tenuerint sedeis, item à quibus populis pulsi in quas terras migrârint, prorsus incertum est. Pulsi fortè fuêre à Germaniæ gentibus, *Marcomannis, Sedusiis, Harudibus*, atque *Nariscis*: quarum priores treis ante Julium Cæsarem eadem coluisse loca, docent historiæ; ut proximo capite ostendam. De Nariscis suo loco dicetur.

CAP. III.

De MARCOMANNORUM, SEDUSIORUM, *atque* HARUDUM *antiquissimis sedibus apud Rheni ripam, antequàm in Bojohæmum transmigraverunt.*

MARCOMANNI quam regionem sub Maroboduo rege incoluerint, alii etiam fortasse ante me dispexerunt. in Bojohæmum pervenisse, satis constat. At unde profecti, & quæ antiqua eorum sedes; id parum solicitos fuisse video, qui antehac ad Germaniæ antiquitatem commentati sunt. Proinde haud pigeat, rem altiùs hoc loco investigare. Velleius Paterculus, in libro II, *Nihil erat*, inquit, *in Germaniâ, quod vinci posset, præter gentem Marcomannorum: quæ, Maroboduo duce, excita sedibus suis, atque in inferiora refugiens, incinctos Herciniæ silvæ campos incolebat. Nulla festinatio hujus viri mentionem transgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore prævalens, animo ferox, natione magis quàm ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem, & ex voluntate parentium constantem, inter suos occupavit principatum; sed certum imperium, vimque regiam complexus animo, statuit, avocatâ procul à Romanis gente suâ, eò progredi, ubi, quum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima.* Et paullo pòst: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis, legiones Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret.* quo loco lego, *in Bojohæmum*: est quidpe regio, non opidum, seu vicus. Marcomannorum gentem, sedibus suis excitam, in inferiora transgressam, incinctos Herciniæ silvæ campos, id est, Bojohæmum incoluisse, ait auctor. itaque in superioribus eos antè locis constitisse, certum est. Quæ sunt autem illa loca, incinctis Herciniæ silvæ campis, id est, Bojohæmo superiora? Quidam è dictis modò Velleii verbis haud dubiè colligunt, in Moraviâ Marcomannos fuisse, antequàm Bojos è Bojohæmo expulerint. Sed quomodò Moravia Bojohæmo superior? Haud equidem intelligo. Logi sanè sunt, ac nugæ meræ. sequens mox auctoris verum ostendit oratio. *Maroboduus statuit, avocatâ procul à Romanis gente suâ, eò progredi, ubi, quum propter potentiora arma* Romanorum *refugisset, sua faceret potentissima.* Si procul à Romanis in Bojohæmum refûgit, certè in Moraviâ antè haud constitit; ut quæ remotior à Romanis, quàm ipsum Bojohæmum. Alia igitur regio investiganda, in quâ egit, antequàm procul à Romanorum armis refugeret. Jul. Cæsar in Gallici belli commentario primo tradit, Ariovistum Germanorum regem in exercitu suo in Galliâ habuisse *Nemetes, Tribocos, Vangiones, Marcomannos, Harudes* atque *Sedusios*. quarum gentium tres priores, jam ante Cæsarem, Gallicam Rheni ripam coluisse, in superiore volumine demonstratum est. Ariovistum verò in Germaniâ, antequàm à Sequanis in Galliam vocaretur, Germanorum regem fuisse, extra controversiam ponitur. Nihil autem probabilius, quàm proximos sibi Sequanos in auxilium contra Aeduos vocasse Germanos. propiores verò nulli esse potuerunt, quàm qui inter Mœnum, Danubium, atque Rhenum, amneis incoluerunt. unde dilucidissimo argumento colligitur, eosdem habuisse Ariovistinum in Germaniâ regnum fineis, quos antè Helvetii. Hæc igitur antiqua MARCOMANNORUM, SEDUSIORUM, HARUDUMque, ac vera sedes. quos omneis Maroboduus, homo privatus, natione Marcomannus, quum Romæ dominationem certumque in populareis imperium animo concepisset, Augusti beneficiis auctus, in patriamque reversus, in Bojohæmum deduxit. cujus rei testis est, præter Velleium, Strabo lib. VII, his verbis: Ἐν ταύτῃ δὲ ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ· ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸ Βουΐασμον (lege Βοιοαῖμον) τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ σοῦ ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασι οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον. νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ. ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσεν. hoc est: *In hac* Germaniâ *est etiam Hercynius saltus, & Suevorum gentes: quarum quædam ipsam incolunt silvam: in quibus est etiam Bojohæmum, Marobodui regia.*

in quam

in quam regionem tùm alios complureis ille transtulit, tùm populareis suos Marcomannos. occupavit namque dominationem privatus, postquàm Româ rediisset: ubi juvenis vixerat, & beneficiis ab Augusto adfectus fuerat. Ἄλλας τε, inquit, πλείους. sub quibus haud obscurè notantur SEDUSII, & HARUDES; qui, unà cum Marcomannis, Arioviſto, ut suprà dictum, in Galliâ militarunt. Video tamen, doctissimum quemdam virum ex his vocibus ἄλλας τε πλείους collegisse, Bojorum aliquam partem mansisse in Bojohæmo. Verùm hoc aperti erroris convincit vox intermissa μετῳκισεν, id est, *transtulit*. Marcomannos igitur, unà cum Sedusiis, atque Harudibus, *avocavit Maroboduus procul à Romanis*, id est, à Romanorum provinciâ Gallià: & à Rheno flumine, Danubiique fontibus, seu superiore ejus parte, *in inferiora*, sive *in incinctos Herciniæ silvæ campos*, id est, *in Bojohæmum deduxit*: uti tutum sibi regnum constitueret, quum procul à Romanorum potentiâ futurus esset; Romanis Alpeis ab hac parte nondum transgressis; & Rhætiis Noricoque nondum perdomitis. quod tùm ex Velleii verbis modò citatis colligitur; quæ aliàs constare nullo modo possent: tùm alio etiam argumento evincere conabor. Maroboduus scilicet, antequàm Tiberius expeditionem, Augusti Cæsaris auspiciis, adversùs eum molitus est, de quâ Velleius loco prædicto agit, potentissimum jam sibi regnum paraverat; multis perdomitis nationibus, aut etiam conditionibus ad se pertractis; ut auctor est Strabo, superioribus hæc subnectens: Ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οὓς εἶπον, Λυγίους, τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Ζόμους, καὶ Γούτωνας, καὶ Μουγίλωνας, καὶ Σιδίνους, καὶ τῶν Σεμνόνων αὐτῶν μέγα ἔθνος Σέμνωνες. id est: *Reversus autem regnavit; subjecitque sibi, præter jam dictos, Lugiorum magnam gentem, Zumos, Gutonas, Mugilones, Sidinos, & ex ipsis Svevis magnum populum Semnones.* Huic consentiens Paterculus, eodem in libro, *Occupatis igitur*, inquit, *quos prædiximus, locis, finitimos omneis aut bello domuit, aut conditionibus juris sui fecit.* Parare autem tam potens regnum, nisi plusculorum annorum spatio, haud quivit. Ejus temporis initium facilè eò usque extendi potest, uti Rhætiarum Noricique subactionem antecedat. Noricum quidpe perdomitum fuit sub Augusti Cæsaris imperio, L. Domitio, P. Scipione COSS.; teste Dione, in lib. LIV; id est, anno ab V. C. IↃCCXXVIII. sequenti anno, ut auctor est idem Dio, M. Drusо Libone, L. Calpurnio Pisone COSS., Rhætiæ quoque fuerunt debellatæ. Tiberius autem expeditionem in Marcomannos paravit, M. Lepido, L. Aruntio COSS.; id est, an. ab V. C. IↃCCLVIII. nam hoc anno ad Dalmaticum bellum profectum narrat Dio lib. LV: Velleius autem tradit, quum in Marcomannos pararet expeditionem, bello Dalmatico fuisse avocatum. Inter utrumque igitur tempus anni colliguntur XX. quod spatium haud enorme, si genteis respicias, quas sibi subjecit Maroboduus, *violentas*, ut inquit Tacitus annal. II. Ac Strabo equidem, loco suprà citato, disertè testatur, juvenem inchoasse imperium. Tacitus, prædicto annali; *Maroboduus quidem* (regno pulsus) *Ravennæ habitus, si quando insolescerent Svevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur. sed non excessit Italiâ per duodeviginti annos: consenuitque, multùm imminutâ claritate, ob nimiam vivendi cupidinem.* Pulsus est regno, Tiberio Romæ imperitante, M. Silano, C. Norbano COSS.; id est, anno, post M. Lepidi, L. que Aruntii consulatum, XIII. Hos igitur XIII annos, item XVIII istos, quos in Italiâ vixit, XX illis adde; & erunt in universum LI. his rursum adde alios, si videtur, XX annos, quos natus regnum occupavit; & rectè constabit cùm Taciti tùm Strabonis ratio: quorum hic adolescentem inchoasse regnum, ille consenuisse in Italiâ, adfirmant. Nec quidquam impedit, quin credas, LXXI^um etiam annum senectutem ejus excessisse; quò altior reddatur adolescentia, in quâ dominationem, Româ reversus, occupavit. Hinc igitur maximè probabile fit, antequàm Noricum Rhætiæque fuerunt perdomitæ, Maroboduum Marcomannos suos, unà cum Sedusiis, atque Harudibus, procul ab Rheni ripâ, & Galliæ, Romanorum provinciæ, confinio in Bojohæmum avocasse. At, quomodò, inquies, tutum habere potuit regnum in Bojohæmo, Italiâ haud perinde longè dissitâ? nam & Tacitus, dicto libro, *propinquum* eum dicit hostem. Respondeo: haud secus ac ipsi Norici, multo Italiæ propinquiores; de quibus sic Florus, lib. IV, cap. ultimo: *Noricis animos dabant Alpes, atque nives; quò bellum non posset adscendere.* Maroboduus igitur Alpibus juxtà ac Danubio, altissimo latissimoque flumine, & Bojohæmicis jugis tutus esse potuit.

Ceterùm fineis singuli isti prædicti tres populi ad Rhenum, antequàm universi in Bojohæmum transducti fuerunt, quos habuerint, quamvis difficile fuerit, conabor tamen indicare. MARCOMANNORUM nationem reliquis duabus fuisse validiorem, inde conjicio, quòd Maroboduus, qui omnibus pariter imperavit, omneisque simul in Bojohæmum deduxit, Marcomannorum dicitur rex; Bojohæmumque Marcomannorum sedes;

ſedes ; reliquorum nominibus ſuppreſſis. His igitur ampliores, quàm illis, agrorum tribuo fineis. & quia proximum ſibi regem Arioviſtum in auxilium vocaſſe Sequanos jam antè demonſtravi ; terminos eis ſtatuo, à meridie Danubium ; ab occaſu Rhenum ; à ſeptemtrionibus Nicrum, &, qui in hunc defluit, Cocharum : ab ortu eumdem Cocharum, ad arcem uſque *Kocheburg* ; inde lineam ad opidum uſque *Königsprun*, & hinc Brentium amnem, qui inter duo opida *Gundelfing* & *Lauing* Danubio miſcetur. Regiones nunc his finibus continentur iſtæ : Wirtembergienſis ducatus totus ; Rhenani Palatinatus pars inter Nicrum & Rhenum ; Briſigavia, & Sveviæ ducatus pars, inter fontem Danubii & opidum *Gundelfing*.

SEDUSIIS hinc limiteis facio, à meridie Cocharum & Nicrum amneis ; ab occaſu Rhenum ; ab ſeptemtrionibus Mœnum, ad opidum uſque *Bamberg*, & confluentem Redonitii fluminis ; ab ortu, dictum modò flumen, &, qui in hoc evolvitur, Aeſchium amnem ; ab hujus fonte lineam ad dictum opidum *Königesprun*. Portiones heic nunc ſternuntur Palatinatus Rheni, & Franconiæ.

HARUDES quia poſtremi omnium in Galliam ad Arioviſtum commigrarunt, teſte Cæſare, belli Gallici commentario primo ; poſtremos etiam atque remotiſſimos omnium fineis domi in Germaniâ eos coluiſſe exiſtimo. unde reliquum agrorum iis adſcribo, quod à Marcomannis ac Seduſiis, inter Mœnum & Danubium, ad Nariſcorum uſque confinium extenſum fuit. terminum autem inter Harudeis atque Nariſcos ſtatuo juxta lineam, ab fontibus Mœni ad opidum *Ingoltſtat* ductam. Regiones nunc his finibus comprehenduntur iſtæ : Franconiæ ac Palatinatus ſuperioris partes, cum agro Norimbergenſi ; item Sveviæ portio, quâ opida *Dünckelspühel & Nördlingen*.

Ceterò, poſt Arioviſtum alius rex tribus dictis populis fuerit, antequàm Maroboduus regnum occupavit, an liberè, ut reliquæ nationes Germaniæ, egerint, an denique Arioviſtus paullo antè, quàm Maroboduus Româ rediit, vitâ exceſſit, parum exploratum habeo. Cæſar certè, in commentariis de bello Gallico, ſibi ipſi contradicere videtur ſuper Arioviſto. quidpe comment. I, *naviculam* ait *deligatam ad ripam nactum eâ profugiſſe* in Germaniam, poſtquàm prœlium infeliciter ſecum in Galliâ commiſiſſet. in commentario autem V, *magno eſſe* ait *Germanis dolori Arioviſti mortem, & ſuperiores Romanorum victorias*. Si profûgit ultra Rhenum in patrias terras, ibique poſteà mortuus eſt ; quî Germani mortem ejus Cæſari imputare potuerunt ? niſi fortè, quòd in Galliâ eum mori haud paſſus ſit. At poterat fortaſſe in illo Gallicano prœlio vulnus grave accepiſſe, ex quo, in Germaniam reverſus, mortuus eſt. Malim tamen pro voce *mortem*, legere *ſortem*. quidpe Arioviſti ſortem Germani graviter atque acerbè tuliſſe poterant, quòd tot tantarumque gentium rex, & totius ferè Galliæ Celticæ modò dominus, uno prœlio ab Cæſare fuſus, Galliâque pulſus eſſet.

CAP. IV.

De GALLIS, *decumanos agros inter Rhenum Danubiumque exercentibus ; qui* ALEMANNI *&* ALAMANNI *dicti.*

PROFECTIS à Rheni ripâ in Bojohæmum Marcomannis, Harudibus atque Seduſiis ; in vacuos cultoribus agros ſucceſſerunt Rhenum transgreſſi Gallorum quidam, de quibus auctor noſter, eodem libro de Germaniâ, iis, quæ de Helvetiis dixerat, hæc continuò ſubjungit : *Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquàm trans Rhenum Danubiumque conſederint, eos, qui decumates agros exercent. Leviſſimus quiſque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ poſſeſſionis ſolum occupavêre. mox limite acto, promotiſque præſidiis, ſinus imperii, & pars provinciæ habentur. Vltra hos Catti*. De eodem ſolo auctorem heic agere, quod anteà Marcomanni ac Seduſii tenuerant, ſatis liquet ex eo, quòd inter Danubium Rhenumque id ſitum tradit : item quòd *ſinus imperii, & pars provinciæ*, haud dubiè Galliæ : tùm quòd ultrà fuerunt Catti ; qui Mœno terminabantur. denique, quòd Galli occuparunt ; qui procul dubio fuêre è Sequanorum, Rauracorum, Helvetiorum, & aliorum nationibus. nam Sequanorum ad Rhenum proximi versùs ſeptemtriones Tribochi ac Nemetes, fuêre Germani. Strabo etiam, lib. VII, horum Gallorum inter Rhenum Danubiumque meminit, in his verbis : Περοσέρχεται μὲν οὖν ἐστι τῷ Ἴστρῳ τὰ πέρατα ἕως Ρ'ήνου, καὶ τὰ Κελτικῆς. ταῦτα δ' ἐστὶ τά τε Γαλατικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Γερμανικὰ, μέχρι Βαστερνῶν. id eſt : *Ab Iſtro ſeptemtriones ſpectant, quæ ſita ſunt ultra Rhenum, & Galliam ; ut ſunt Gallicæ gentes, ac Germanicæ, ad Baſtarnas uſque*. Juſtus Lipſius hæc Taciti verba, *dubiæ poſſeſſionis*

possessionis solum, parum dextrè explicasse mihi videtur; quamvis *congruam ejus interpretationem*, *& opidò quameruditam* prædicet Christophorus Colerus. Lipsii verba hæc sunt: *Ego communiter decumates agros interpreter, qui decumas solvunt. Cicero decumanos dixit.* Omnis, *inquit*, ager Siculus decumanus est. *Nam hi agri non aliud sunt, quàm trans limitem capti ab hoste, & militibus dati, si qui ex iis fructus. qui haud multi aut uberes, quoniam hostibus expositi, & ut ipse ait, dubiæ possessionis id solum.* Decumanos agros exercere, decumasq; statuto tempore solvere, quomodò militibus conveniat, in præsidiis agentibus, equidem ego nondum intelligo: nec, quomodò hæc duo inter se satis consentiant, *si qui ex iis fructus*, &, *decumas solvere*, percipio. Sanè non à militibus Romanis decumateis istos agros exercitos fuisse, tradit auctor noster; sed ab Gallis, inopiâ audacibus eò transgressis. nec à præsidiis teneri dubiæ possessionis solum, quia hostibus expositum: sed à dictis Gallis dubiæ possessionis solum occupatum; nempe tunc, quum Marcomanni, ac Sedusii, in Bojohæmum profecti, id reliquissent. unde etiam dubiæ possessionis solum dictum; quia nullus etiam tunc certus possessor, vel dominus: non quia hostibus expositum. *Mox*, id est, deinde, postquàm Galli, è provinciâ Romanorum Galliâ Rhenum trasgressi, occuparunt, *limite acto, promotisque præsidiis, sinus imperii & pars provinciæ* Romanæ *habitum*; decumæque Gallis imperatæ, in nuper occupato solo, intra limitem & præsidia; non extrà, ut colligit Lipsius. Coleri jam iterum miror judicium; qui *eo ipso, quòd decumates agros colerent, Germanis minùs annumerandos censuisse Tacitum* docet. Certè mens auctori hæc fuit: Eos populos, qui inter Rhenum Danubiumque decumateis agros exerceant, non esse inter Germanos censendos, quamquàm in Germaniæ solo consederint; sed Gallos, quia Gallicæ sint originis. Lipsius eodem in loco, *Quomodò verò*, inquit, *iidem populi, sive agri, trans Rhenum & Danubium simul sint? quod tamen ponit noster.* Nihil mirum. rectè noster. malè autem pro geographo perito Lipsius. Germaniæ enim ab hac parte terminos constituit Tacitus, cum pluribus aliis scriptoribus, ut antè ostensum, ab occasu Rhenum, à meridie Danubium. iidemque amnes limites fuêre Romani imperii: cujus respectu, omnes ubique rerum auctores trans flumina ista dixêre quidquid extrà positum. hinc rectè isti agri trans Rhenum Tacito dicti, respectu provinciæ Romanorum Galliæ: rectè item trans Danubium, respectu ipsius Italiæ, seu Rhætiæ provinciæ. ac ne malè auctorem loquutum etiamnum suspiceris; en, *Mox limite*, inquit, *acto, promotisque præsidiis, sinus imperii & pars provinciæ habentur.* rectè scilicet hi agri inter duo flumina, tamquàm cuneus intra sinum, includebantur. Sic infrà eodem libro: *Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet; omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Chattos usque sinuetur.* Limitem igitur, de quo auctor loquitur, eodem tractu actum fuisse puto, quo Marcomannis ac Sedusiis terminum ab ortu constitui. nam Harudum vacuum solum Hermunduros, Svevicam gentem, occupasse, suo loco ostendam. Partem autem provinciæ fuisse existimo Gallię; quia Galli fuêre, ex Galliâ profecti; deinde quia hujus maximè lateri, per Rheni ripam, à lacu Brigantino ad Magontiacum usque, objacuerunt. unde etiam Ausonius in carmine, quo Valentiniano Gratianoque Augustis, de victoriis ad Argentariam, & trans Rhenum ad Danubii Nicriq; fonteis partis, gratulatur;

Nec Rhenum Gallis limitis esse loco.

Quæritur jam heic, quo nomine Galli isti Taciti, decumateis agros trans Rhenum exercentes, adpellati, & ab conterminis nationibus distincti fuerint? Id sanè neminem auctorum diserte exprimere video. conjectationibus itaque atque argumentis indagandum.

ALEMANNICI cognomentum jam Antoninum Caracallam usurpasse legitur apud Spartianum: videlicet quia is Alemannos devicerat. De hac gente, ejusque cum Romanis bellis, multa posteriores rerum auctores prodiderunt, maximè verò omnium Ammianus Marcellinus, passim in historiis suis: ex quibus ipsis jam dudum à plerisque veterum historiarum interpretibus notatum est, gentem eam inter Danubium, Rhenum, ac Mœnum amneis incoluisse. at de origine ejus, item de adpellatione, varia ac mirifica ab omnibus prolata sunt nugamenta: quæ singula in medium proferre piget ad veriora properantem animum. Eosdem igitur quum ALEMANNI trans Rhenum incoluerint fineis, quos Galli, decumateis agros Taciti ævo exercentes; unam eamdemque utrosque fuisse gentem, suspicari liceat. nam inter Taciti ævum, & Antonini Caracallæ imperium, circiter intercedunt anni. quo temporis spatio nullæ heic incolarum mutationes à rerum scriptoribus notantur. Alemannos non fuisse origine Germanos, satis apertè veteres auctores indicant. in quibus Stephanus, qui Lexicon geographicum ex variis antiquis auctoribus compilavit, sic ait: Ἀλαμανοὶ, ἔθνος Γερμανικὸν πρόσχωρον. id est: *Alamani,*

gens

gens est Germanis finitima. & Fl. Vopiscus in vitâ Probi : *Testes Germani & Alamanni, longè à Rheni submoti littoribus.* item Eustathius in Dionysium Alexandrinum : Τὲς Γερμανὲς, οἷς οἱ Ἀλαμανοὶ πρόσχωροι, λευκὰ λέγει φῦλα. id est : *Germanos, quibus Alamani sunt contermini, candidas ait esse gentes.* Si non Germani fuêre Alemanni inter Mœnum, Rhenum ac Danubium ; certè nulli alii esse potuerunt, quàm Γαλατικὰ illa ἔθνη Strabonis, inter Danubium & Rhenum, & quos *Gallos* vocat Tacitus, *decumates agros* inter eosdem amneis *exercenteis*. Huc directò quoque facit ipsum ALEMANNORUM nomen : de cujus etymologiâ veriorem testem habere nequimus, quàm eum, qui origini gentis, sive transmigrationi è Galliâ in Germaniam, fuit proximus : de quo sic Agathias, probus in primis sui sæculi scriptor, lib. I : Οἱ δὲ Ἀλαμανοὶ, ἔθνος μὲν τὸ Ἀρχαῖον Κασσάτῳ ἑπόμενοι, αὐδρὶ Γαλάτῃ, καὶ τὰ Γερμανικὰ ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγεγράμμενῳ, ξυνηλύδες εἰσὶν ἀνθρωποι, καὶ μιγάδες· καὶ τοῦτο δυάσαν αὐτοῖς ἡ ἐπωνυμία. id est : *Alemani autem (si Asinium Quadratum sequi licet, hominem Italum, & qui res Germanicas accuratè conscripsit) convenæ sunt, & miscellanei homines : quod & adpellatio eorum linguâ indicat.* quidpe ALL omnem significat, & MAN hominem : unde vocabulum factum *die Allmänner*, sive *die Allemannen* ; quasi dicas *multitudinem hominum undique collectam*. Huc jam confer ista Taciti : *Levissimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupavêre.* Ex compluribus Galliæ nationibus congressos in unum corpus fuisse, liquet ex eo, quòd Tacitus non certam aliquam nationem, ut Sequanorum, vel Rauracorum, vel Helvetiorum, vel aliam nominat ; sed communi omnium Gallorum vocabulo utitur. *Asinius* autem iste *Quadratus* nullus alius fuit, quàm quem Rhenum & bina ejus ostia (haud dubiè in rebus Germanicis) ante se descripsisse testatur Strabo lib. IV. Maroboduum paullo antè, quam Noricum Rhætiæque perdomitæ, Marcomannos à Rheno in Bojohæmum deduxisse, suprà ostendi : Strabo autem illa de Asinio scripsit XXXIII annis post debellationem dictarum provinciarum ; ut ipse testis est, sub finem dicti libri. unde jam liquet, Alemannorum nomen jam ante Strabonis geographica exstitisse. cujus mentio apud Asinium. Quia tam prope est tempori, quo Marcomanni in Bojohæmum migrarunt ; haud dubium esse potest, quin dicti Galli id statim, ut in vacuas Marcomannorum sedeis successerunt, è re ipsâ, id est, è variorum hominum colluvie, adsumserint : id est, annis ante natum Jesum circiter XV. Posterioribus autem sæculis, ita temporum longinquitate origo ejus nationis obscurata, ac penè sepulta fuit, uti pro genuinis Germanis haberentur. Hinc Xiphilinus, ex Dionis lib. LXXVII, de suprà dicto Antonino Caracallâ : Ἐπολέμησε καὶ πρός τινας Κίννας, Κελτικὸν ἔθνος. οὓς λέγεται μὴ πρότερον θυμῷ προσπεσεῖν τοῖς Ῥωμαίοις, ὡς τὰ καὶ τὰ βέλη, οἷς ὑπὸ τῶν Ὀσροηνῶν ἐπιρρώσκοντο, τοῖς σώμασιν ἐκ τῶν συρκῶν ἀποσπᾶν, ἵνα μὴ ταῖς χερσὶ ἀπὸ τῶν σφαγῶν αὐτῶν ἀποδιατρέψωσιν. ἐμοὶ μὲν ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς ἥττης ὄνομα πολλῶν χρημάτων ἀποδόμενοι, συνεχώρησαν αὐτῷ ἐς τὴν Γερμανίαν ἀποσωθῆναι. id est : *Bellum quoque gessit adversùs quosdam Cennos, gentem Celticam. quos ferunt tantâ irâ incitatos in Romanos irruisse, uti tela, quibus ab Osroënis vulnerati erant, dentibus evellerent è corporibus ; ne interea manus à cædendis Romanis averterent. Quin etiam nomine victoriæ grandi ei vendito pecuniâ, ut salvus in Germaniam sese reciperet, permiserunt.* Quinam hi *Cenni* ; nusquàm alibi lecti ? Fuisse Germaniæ quosdam incolas, adparet ex vocabulo Κελτικὸν, quo constanter ubique in historiis suis Dio adpellat Germanos : ut & per *Germaniæ* vocabulum semper intelligit Cisrhenanam. Proxima igitur ea gens fuit Rheno. Si ea Caracallam, ejusque exercitum eò loci redegit, uti grandi pecuniâ falsum victoriæ nomen, salvumque in Germaniam citeriorem reditum redimere opus habuerit : certè non fuit exigua, aut obscura ; sed magna, ac valida. quapropter immeritò heic per vocem τινὰς nobilitas eorum obscuratur. Ego lego πρὸς τοὺς Ἀλεμαύνους. à quibus primus Caracalla cognomentum Alemanici gessit ; falsum scilicet victoriæ de ipsis partæ nomen emercatus. Κελτὲς igitur, id est, Germanos adpellavit Dio Alemannorum gentem, quia pro genuinis habebantur jam ejus ætate Germanis. Hinc tandem tam ingens vulgò invectus est error, uti ex famâ unius hujus nationis bellicosissimæ (tantum videlicet post inertiam ac imbellem torporem Gallorum, cœlum, solum, ac libertas Germaniæ potuit efficere) tota Germanorum gens exteris populis dicta fuerit ALEMANNI. quod vocabulum in eâdem gente apud multos Europæos, maximè verò apud Francogallos, etiamnum durat.

Hæc igitur est antiquissima illa ALEMANNIA sive ALAMANNIA, (utrumque enim vocabulum apud auctores legitur) inter Rhenum, Mœnum ac Danubium amneis, Hermundurorumque confinium protensa ; Romanorum olim imperio subjecta ;

posteà verò, libertate, exemplo Germanorum, vindicatâ, acerrimus Romanorum hostis. Limites ejus satis curatè suprà, in Marcomannorum Seduſiorumque ad Rhenum agris, descripti sunt : nisi quà austrini lateris pars inter Rhenum ac Danubium intectum reliquimus. hoc igitur explendum, antequàm ad alia transeamus. Terminus non modò inter Alemanniam, ac Rhætiam, sed inter universam Germaniam, ac Rhætias, Noricumque, & Pannonias, fuit Danubius amnis. hujus autem fons quia xx ampliùs millibus passuum à proximâ Rheni ripâ distaret; Ptolemæus, horum locorum haud perinde gnarus, in descriptione Rhætiæ, hoc spatium per lineam, inter Danubii Rhenique fonteis ductam, compleri posse putavit. verùm terminatio hæc perquàm est absurda; quum talis linea per medios Helvetiorum agatur agros. Ad proximam Rheni ripam duxisse multo satius erat: quod & à nonnullis nostri sæculi auctoribus factum video : ita uti linea ducta sit inter Danubii fontem, & Rheni Arolæque confluenteis. Verùm ne hoc quidem rectè factum, ex antiquis disco historiis. Cæsar belli Gallici comment. I, de Belgis Gallis loquens : *Proximi*, inquit, *sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuscum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quòd ferè quotidianis præliis cum Germanis contendunt; quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.* Et posteà, debellatis Helvetiis, inque patrias sedeis redire jussis: *Noluit eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare; ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fineis transirent.* Horum neutrum ullâ aliâ regione fieri potuit, quàm eâ, quæ est ad ripam Rheni, inter Acronium lacum & dictos Arolæ confluenteis. nam quæ Brigantino lacui adjacent, jam Rhætorum fuêre loca. infra verò confluenteis Arolæ Raurici incoluerunt. Pro limite igitur ab hac parte, inter Marcomannos primò, deinde verò inter Alemannos ac Rhætos, statuo montis jugum, quod xx millibus passuum supra fontem Danubii, ad opidum amni adpositum *Dutlingen*, exoriens, in meridiem versùs, ad lacum Acronium & opidum ei adpositum *Ratolfscell*, extenditur : quo rectà, ex Ptolemæi sententiâ, Rhætia ex parte lateris occidentalis clauditur. Fontem autem amnis à Romanorum provinciâ Rhætiâ aliquanto longiùs uti excludam, monet me Ausonii epigramma, quo prædictos Augustos super victoriâ his in oris partâ sic adloquitur :

Danubius, penitis caput occultatus in oris,
Totus sub vestrâ jam ditione fluo :
Quà gelidum fontem mediis effundo Suëvis,
Imperiis grævidos quà seco Pannonias,
Et quà dives aquis Scythico solvo ostia ponto,
Omnia sub vestrum flumina mitto jugum.
Augusto dabitur sed proxima palma Valenti :
Inveniet fontes hic quoque, Nile, tuos.

De eâdem victoriâ, in carmine de Mosellâ, ita :

Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.

Quâ ratione poëta *Svevos* heic adpellet, qui fuerunt *Alemanni*, suo loco reddetur. at quomodò fontem Danubii Latiis ignotum annalibus intellexerit, prorsus ego ignoro. quidpe quum inter Galliam ac Rhætiam Alemanni, Taciti ævo, pars fuerint imperii Romani, ignorari dictus fons, historiisque Romanis non inseri nequivit : præsertim, quum Strabo lib. VII testetur, Tiberium, quum Vindelicos debellaret, unius diei itinere à lacu Brigantino ad fontem Danubii perveniſſe. Plinium autem, Tacitum, & alios geographos, rerumque auctores, satis curatè eum descripsisse, quis ignorare potest? Proinde memoriâ lapsum poëtam credo. At Strabo quoque libro suprà dicto, fontem Danubii non in Rhætiâ, neque in confinio quidem Rhætiæ Germaniæque ponit; sed in ipsâ Germaniâ. Ἄρχεται, inquit, ὁσὰ τῶν Γερμανικῶν ἄκρων τῶν ἑσπερίων. id est; *Oritur in extremis Germaniæ versùs occasum partibus.* De dicto limite sic Aethicus cosmographus, in descriptione Europæ : *Rhætia habet ab Africo Alpes Penninas; ab occasu, Galliam Belgicam; à Circio, fontem Danubii, & limitem, qui Gallias & Germaniam à Danubio dirimit. à septemtrione habet Danubium & Germaniam.* Satis obscurè pariter & imperitè. paullo meliùs Isidorus : *Ab Africo, Alpes Penninas; à septemtrione, Danubii fontem, vel limitem, qui Germaniam Galliamque secernit.* Germania certè nullo alio limite ab Galliâ dirimebatur, quàm Rheno amne. limesque ille, à Danubio ad Rhenum fuit, inter Germaniam & Rhætiam; ut antè ostensum. Verùm tamen quia παλαιικὰ ἔθνη dicuntur Straboni Alemanni;

Alemanni; Tacito verò eorum solum *sinus imperii*, & *pars provinciæ* Galliæ: limes hic illis temporibus dici poterat dirimere Galliam ab Rhætiâ.

Hi igitur antiquissimi fuêre ALEMANNIÆ inter Danubium Mœnumque fines. At posterioribus temporibus Mœnum Alemanni transgressi, Mattiacorum etiam agri maximam, & Cattorum bonam partem occuparunt. Marcellinus lib. XVII, de Juliano Cæsare, ejusque exercitu, qui Alemannos, Rhenum transgressos, infra Argentoratum vicerat: *Martius juvenis, Rheno post Argentoratensem pugnam otiosè fluente, securus, ad Tres tabernas revertit, petiturus Moguntiacum, ut, ponte compacto transgressus, in suis requireret barbaros. Moxque ad locum prædictum est ventum. Flumine pontibus constratis tra-*
10 *misso, occupavêre terras hostiles.* Et lib. XVIII, de eodem Cæsare, atque exercitu ejus: *Omnes venêre Magontiacum. ubi, Florentio & Lupicino, Severi successore, destinatè certantibus, per pontem illic constitutum transiri debere, renitebatur firmissimè Cæsar.* mox: *Alemanni tamen omnes, quos petebat exercitus, confine periculum cogitantes, Suomarium regem, amicum nobis ex pactione præteritâ, monuerunt minaciter, ut à transitu Romanos arceret. ejus enim pagi Rheni ripis ulterioribus adhærebant. Quo testante, solum non posse, in unum coacta barbarica multitudo venit prope Mogontiacum, prohibitura viribus magnis exercitum, ne transmitteret flumen.* Et posteà: *Statimque, difficultate omni depulsâ, ponte constrato, solicitarum gentium opinione præventâ, visus in barbarico miles per Hortarii regna transibat intacta. Ubi verò terras infestorum etiam tum tetigit regum; urens omnia rapiensque, per medium*
20 *rebellium solum grassabatur intrepidus. postque sepimenta fragilium penatium inflammata. & obtruncatam hominum multitudinem, visosque cadentes multos, aliosque supplicantes, cùm ventum fuisset ad regionem, cui Capellatii vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia distinguebant, castra sunt posita; ea propter, ut Macrianus & Hariobaudes, germani fratres & reges, susciperentur impavidi: qui, propinquare sibi pernictem sentientes, venerant, pacem anxiis animis precaturi.* Et lib. XXVIII: *Burgundii, salinarum finiumque causâ, cum Alemannis sæpè jurgabant.* Item lib. XXIX, de Valentiniano imperatore: *Agitabatur autem inter multiplices curas id omnium primum & potissimum, ut Macrianum regem, auctum inter mutationes crebras successionum, jamque in nostros adultis viribus exsurgentem, vi superstitem raperet, vel insidiis.* & mox: *Iunxit navibus Rhenum. Et ante-*
30 *gressus contra Mattiacas aquas primus Severus, perpensâ militum paucitate, territus stetit.* Et paullo pòst: *In Macriani locum, Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens est Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* Mattiacas aquas hodiè esse *VVeisbaden*, ex adverso Magontiaci, in Mattiacorum descriptione monstrabo. Cæterùm salinæ istæ haud dubiè fuerunt ad vicum, qui hodiéque adpellatur *Saltz:* apud quem flumen exorsum nomine *Sale*, ablutis opidis *Salemünster*, *Salefeld*, & *Hanau*, inter Francofurtum & Magontiacum Mœno miscetur. Limiteis igitur trans Mœnum Alemannis statuo præter Rhenum, communem Germaniæ terminum, à septemtrionibus Lonam amnem, à Rheno ad opidum usque *Grömberg*; hinc jugum montis, quod vulgò dicitur *Fogelsberg*, in cujus austrino latere prædictus est vicus *Saltz*, & fons Salæ amnis: ab oriente solstitiali, eum-
40 dem terminum, qui anteà Cattos, ut infrà ostendetur, ab Ubiis, & mox ab Mattiacis distinxit, juxta lineam ab opido *Gemünde*, Mœno impositò, ad fontem usque Adranæ (vulgò est *Eder*) ductam. Tempus, quo Alemanni primùm trans Mœnum Mattiacorum agros occupârint, haud facile indicatu est. ex Herodiani tamen libro VI colligere licet, jam Alexandro Mammææ Romanis imperitante ea loca tenuisse. Verba Herodiani de Alexandro hæc sunt: Αὐτὸς οἷς Γερμανὸς ἠπείγετο ἅμα τῷ λοιπῷ πλήθει· ἀνύσας δὲ τὴν ὁδὸν μὴ πολλῆς οὔσης, ἐπέσχε τοῖς ἔ Ρ ῳ ὄχθαις, καὶ τὰ πρὸς τὸν Γερμανικὸν πόλεμον παρεσκεύαζετο. τόν τε πορθμὸν ταυτὶ διαλαμβάνων, ὡς πρὸς ἀλλήλας συντεθεισῶν γεφυρωθείσας, ὅμαρτῆ τὴν διάβασιν τοῖς στρατιώταις παρέξειν ᾤετο. Id est: *Ipse adversùs Germanos cum reliquâ omni*
50 *multitudine approperabat. confectoque celeriter itinere, constitit ad Rheni ripas; atque ibi res ad bellum Germanicum necessarias comparabat. pontemque, junctis inter se navigiis, fecit in Rheno flumine, ut per eum exercitus transgrederetur.* Narrat hinc, quos militeis habuerit imperator in exercitu; in quibus etiam erant Osroëni. subjicit deinde de Germanis hostibus ista: Ἐπῄθεόν τι πρὸς τὴν συμβολὴν μάχῃ ἐν ᾗ αὐτοπυρεῖς καὶ ἱππόροι πολλάκις Ῥωμαίοις ἐδήωσαν. Ἀλέξανδρος μὲν ἐν τούτοις ἦν· πολὺ ἔδοξεν αὐτῷ πρεσβεία πέμψαι πρὸς αὐτὰς, καὶ περὶ εἰρήνης διαλέγεσθαι. παίτε τι ὑπισχνεῖτο παρέξειν ὅσων δέονται, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν. τότῳ γὰρ μάλιστα Γερμανοὶ πείθονται, φιλάργυροί τε ὄντες, καὶ τὴν εἰρήνην ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρυσίῳ καπηλεύοντες. ὅθεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπειρᾶτο ὠνήσασθαι μᾶλλον ταὶς πρὸς αὐτὰς σπονδὰς, ἢ διὰ πολέμου κινδυνεύειν. Hoc est: *Nonnumquàm etiam collatâ acie res gerebatur;*

ex quâ Germani persæpè haud impares Romanis abibant. Quum in his Alexander versaretur, decrevit tamen oratores ad illos de pace mittere, qui pollicerentur, omnia illis principem Romanum, quorum foret opus, præbiturum; pecuniasque daturum magnâ copiâ. sunt quidpe Germani pecuniæ admodùm avidi; numquámque non auro pacem Romanis vendunt. quare Alexander pacem fœderaque potiùs ab illis emercari, quàm periclitari bello, tentabat. Hæc sanè omnia in eumdem modum, ut illa Dionis de Antonino Caracallâ, & Alemannis. de quibus uti hæc quoque intelligam, ea facit ratio, quòd ex Herodiano continuò pòst patet, Alexandrum eodem loco, quo pontem fecerat, in citeriori ripâ à militibus interfectum fuisse: Cassiodorus verò in chronico tradit, Moguntiaci id factum. Haud dubiè igitur iidem fuêre Alemanni, in quos posteà sæpè à Moguntiaco itum. nam Franci plerumque à Coloniâ Agrippinensi petebantur.

Ceterò LUPODUNUM illud Ausonii haud indoctè Rhenanus atque Lazius interpretantur hodiè arcem *Lupf*, XII millibus passuum ab fonte Danubii, versùs occidentem, dissitam. Quamquàm doctissimus Marquardus Freherus, antiquitatum Germanicarum sagacissimus indagator, in originibus suis Palatinis, item in eo libro, quem privatim de Lupoduno conscripsit, nomen hoc ad opidum *Ladenburg*, Nicro amni impositum, pertinere contendit. ubi complura ingentia ac validissima adducit argumenta, quibus ἀτοπίαν Ausonii, quam in nominando hunc locum admisit, convincere voluisse videtur. Etenim si Lupodunum nunc est *Ladenburg*, quid attinuit, victorias Gratiani de Alemannis ad Argentuariam & trans Rhenum circa Nicri Danubiique fonteis partas narrando, Lupodunum nominasse, C circiter millibus passuum ab Argentuariâ, totidemque ab fonte Danubii dissitum? Non adpropinquasse Gratianum inferiori parti Nicri, multo verò minùs confluentibus, nec eum tractum, qui est inter Danubii Nicrique fonteis, excessisse, patet ex Marcellini lib. XXXI; ubi expeditio hæc quamaccuratissimè describitur. nam ipse hostis à Danubii advenerat lævâ ripâ; eóque, in Galliâ fusus, redire properavit. Marcellinus initio hujus historiæ sic ait: *Lentiensis Alemannicus populus, tractibus Rhetiarum confinis.* Et in eamdem sententiam lib. XV: *Re hoc modo finitâ, paullo pòst & Lentiensibus Alemannicis pagis indictum est bellum, collimitia sæpè Romana latiùs irrumpentibus. Ad quem procinctum imperator egressus, in Rhetias camposque venit Caninos.* Ab Argentuariâ Gratianus, hostem persequens, quâ regione Rhenum trajecerit, suprà in Sequanis ostensum est. Certè aut duo fuerunt *Lupoduna*, aut falsò à posterioris sæculi hominibus nomen id opido tributum est Ladeburgio. Sed pugnam hanc in confinio Francorum Svevorumque, ad Nicrum amnem, factam fuisse, probare sibi multùm Freherus videtur hoc Ausonii versu, in precatione consulari;

Hostibus edomitis, quà Francia mixta Suëvis.

Verùm addendum erat initium sequentis versus, quo sensus huic versui aperitur, his verbis: *Certat ad obsequium.* Non igitur hoc voluit poëta; hosteis fuisse edomitos, ubi Francia miscetur Svevis: sed postquàm hostes edomiti, certasse Francos cum finitimis Svevis ad obsequium. Alemannos autem heic esse intelligendos pro Svevis, (qui nulli umquàm Nicrum attigerunt, antequàm Alemanni his finibus egressi) satis ex hactenus allatis patet. Poëta poëticâ usus est licentiâ: ac fortè per ignorantiam, quum Svevia esset à tergo Alemanniæ simul ac Franciæ; ut suo loco ostendetur. Ex Sidonio denique irrefragabile videtur adferre argumentum Freherus, his versibus:

Bructerus, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francus.

Sed hæc alieniſsima esse à Gratiani temporibus, infrà in descriptione Franciæ docebo.

De cetero, LENTIUM istud, à quo universus populus nomen habuit, haud dubiè nunc est vicus *Leitz* in ripâ Danubii, infra opidum *Friding* situs. Longiùs à Rheno fuisse Lentiensium sedeis remotas, liquet ex eo, quòd Gratianus, post unam atque alteram victoriam, trans Rhenum partam, in patrias sedeis recedere permisit. sic enim Marcellinus dicto lib. XXXI: *Lentienses, pòst deditionem, quam impetravêre supplici prece, oblatâ, ut præceptum est, juventute validâ, nostris tyrociniis permiscendâ, ad genitales terras innoxii ire permissi sunt.* Quod & Ausonii versus attestantur:

Hostibus exactis Nicrum super, & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.

Porrò in tabulâ iter inter lacum Brigantinum & Marcianam silvam describitur tale:

Vindonissâ

Vindonissâ	
Tenedone	VIII.
Iuliomago	XIIII.
Brigobanne	XI.
Aris Flavis	XIIII.
Samulocenis	XIIII.
Grinarione	XXII.
Clarenna	XII.

SAMULOCENIS, ex situ, & itineris tractu, nominisque quâdam similitudine, haud dubiè idem est locus, qui Ptolemæo in Germaniâ, haud procul Danubii ripâ, dicitur Ἀλκιμοεννὶς, ALCIMOENNIS. utrum autem vocabulum correctius, haud facilè dixerim. locus ipse celebris nunc opidi, quod vulgò vocatur *Vlm*, situi convenit. nam ab hoc rectè porrò in dextrâ Danubii ripâ, *Grinario* hodiè dicitur *Knäringen*, & *Clarenna*, *Rain*.

Rectissimâ igitur viâ à Vindonissâ Helvetiorum ad opidum *Vlm* tendentibus occurrit in silvâ Martianâ opidum *Dengen*: quod ex nomine, & itineris ductu, haud dubiè est TENEDO.

Sequitur dictum opidum, post XVI millia passuum, opidum ad Danubii jam ripam *Dutlingen*. quod ex situ atque intervallo videtur esse IULIOMAGUS. quem locum flumini fuisse impositum, indicat vox *magus*. Verùm *Iuliomagum* jam ad Rhætos spectasse, ex eâdem voce judico. hæc quidpe Germanis inusitata; quum in eâdem Rhætiâ fuerit etiam *Drusomagus*, & in Norico *Gabromagus*; ut suo loco ostendam. Ab opido *Dutling*, post XII millia passuum est opidum nunc *Beyern*, in ripâ Danubii. quod ex intervallo, itinerisque tractu, & nominis quodam vestigio videtur esse *Brigobanna*, Rhætiæ itidem locus: quem & ipsum ad flumen fuisse, ostendit vox *brige*.

Jam verò inter Brigobannam & Samulocenim ARÆ FLAVIÆ, Ptolemæo sunt in Germaniâ longiùs à Danubii ripâ, inter fonteis ejus & Alcimoennim, Βωμοὶ Φλαυίοι. tabulæ itinerariæ medio situ inter Brigobannam & Samulocenim. quæ situatio si haud falsa, facilè crediderim eum locum hodiè esse opidum *Aurach*.

Ceterùm Ammianus, lib. XXI, de Juliano Cæsare sic scribit: *Didicit enim Alemannos à pago Vadomarii exorsos (unde nihil, post ictum fœdus, sperabatur incommodum) vastare confines Rhetiis* (fortè *Rhetiarum*) *tractus*. & mox: *Libinonem quemdam comitem misit*. &: *Qui, cùm maturè prope opidum Sanctionem venisset, longè visus à barbaris; qui, jam certamina meditantes, sese per valles abdiderant*. Vadomarii pagum, sive regnum, Rauricorum agro fuisse oppositum; item ab Augustâ Rauricorum trajicere Rhenum solitos Romanos, in Alemanniam arma laturos, satis dilucidè ex Ammiani historiis perspicitur. haud indoctè igitur viris doctis SANCTIO putatur nunc esse opidum *Seckingen*, in Rheni dextrâ ripâ, ex adverso Raurici agri situm. Atque hac viâ ab Rauricorum Augustâ, per *Sanctionem*, *Tenedonem*, *Iuliomagum*, *Brigobannam*, *Grinarionem*, *Clarennam*, & alia in ripâ Danubii loca, profectus est in Pannonias Julianus Cæsar: de quo sic Marcellinus, in libro proximè dicto: *Discedens inter hæc Iulianus à Rauracis*. & mox: *Profecturus itaque per Martianas silvas, viasque junctas Istri fluminis ripis*.

At per Rheni dextram ripam atque Alemannorum fineis iter, apud Antoninum describitur hoc modo:

Rauracis		*Visontione*	
Artalbino	XVIII.	*Velatudoro*	XXII.
Vruncis	XXII.	*Gramata*	XVIII.
Monte Brisiaco	XXIII.	*Larga*	XXV.
Helveto	XXVIII.	*Vtirentis*	XVIII.
Argentorato	XXIX.	*Monte Blusiaco*	XXIIII.
		Helveto	XX.
		Argentorato	XXX.

In his pro *Artalbino* & *Helveto*, legendum, *Arialbino* & *Helvelo*, esseque illud *Basiliam*, hoc vicum Elsatiæ *Ell*, *Largam* verò vicum comitatus Feretensis *Large*; suprà in Rauracis atque Tribochis ostensum est. MONTEM BRISIACUM hodiè esse opidum, apud dextram Rheni ripam monti rotundo impositum, vulgari vocabulo *Brisach*; nemo umquàm dubitavit. at in eo tamen Beatus Rhenanus, & qui eum sequuti sunt,

sunt, quamvehementissimè errarunt, quòd alveum amnis ab alterâ parte opidi, id est, ab oriente quondam fuisse arbitrati sunt; duabus scilicet rationibus ducti; quarum una erat, quòd *Antoninus nullas* (sic ait Rhenanus) *Transrhenanas urbeis commemoret, sed tantùm provincialeis*: altera erat in Luitprandi Ticinensis, qui sub Henrico Germanorum rege, & filio ejus Othone primo vixit, disertissio testimonio, quod lib. IV est tale: *Est Alsatiæ partibus castellum, Brisecgawe patrio vocabulo nuncupatum; quod & Rhenus, in modum insulæ cingens, & naturalis ipsa loci asperitas munit.* Verùm amnem altissimum latissimumque hac regione alveum sponte suâ mutasse, aut humanâ operâ diductum aliò fuisse, quis temerè credat? Rhenanus verò dum negat Antoninum loca trans Rhenum memorasse, eo ipso ignarum se ejus loci situs prodit, qui inter Arialbinum & Montem Brisiacum in eâdem ripâ extra provinciam Romanam, ab Antonino memoratur. Hic in primo itinere legitur casu obliquo pluralis numeri *Vruncis*: in altero verò *Vtirentis*. unius ejusdemque loci esse duo vocabula, situs ante Montem Brisiacum, & tractus itineris satis indicant. quapropter alterutrum esse corruptum, certum est. Vicus hodiè est medio ferè inter Basiliam & Brisiacum itinere, propior tamen Brisiaco, haud procul Rheni ripâ, vulgari vocabulo *Zunzen*. quem esse locum illum Antonino memoratum, situs, atque itineris tractus, nec non nomen, quamapertissimis argumentis ostendunt. quidpe, ut *Tabernæ* Romanorum Germanis dictæ fuêre *Zabern*, & Gallorum *Zurich* Romanis *Turigum*, sive *Tigurum*; Germanorum *Zolpich*, *Tolpiacum*; sic *Zunzen* Alemannorum dictæ fuêre Romanis UTUNTÆ. Fuisse autem literam *T* in secundâ & ultimâ syllabis scriptam, altera illa vox *Vtirentis* arguit. Quòd si igitur *Vtuntæ* fuêre trans Rhenum; nihil jam mirum, si *Brisiacum* quoque *montem* in eâdem fuisse ripâ crediderimus. Partem fuisse imperii Romani Alemanniam jam Taciti ævo, suprà ostensum est. posteà verò, quum in libertatem sese vindicassent Alemanni, ipsumque Romanum imperium ultro armis ac prædationibus crebris petiissent; tandem devictis eis, Probum, quidquid inter Rhenum ac Nicrum est, in provinciæ formam iterum redegisse, munimentaque in hujus amnis ripâ complura erexisse, auctor est Vopiscus in vitâ ejus. de Valentiniano etiam sic Marcellinus lib. XXVIII: *Valentinianus magna animo concipiens, & utilia, Rhenum amnem, à Retiarum exordio ad usque fretalem Oceanum, magnis molibus communiebat; castra extollens altiùs, & castella turresque adsiduas, per habiles locos & oportunos, quà Galliarum extenditur longitudo; nonnumquàm etiam ultra flumen ædificiis positis, subradens barbaros fines.* Et lib. XXX: *Ideò autem etiam Valentinianus metuebatur, quòd & exercitus auxit valido supplemento, & utrobique Rhenum celsioribus castris munivit, atque castellis, ne latère usquàm hostis ad nostra se propipiens posset.* Potuit igitur Romanis iter esse per hæc dextræ ripæ munimenta; amne ad Arialbinum & Brisiacum montem trajecto. Et quis non credat montem hunc primò à Romanis contra Alemannos fuisse communitum? nam ipsi Germani nulla umquàm munimenta contra Romanos excitarunt. A Valentiniano in Alemannorum ripâ castella fuisse erecta, satis apertè docet prædicto lib. XXX Marcellinus. Valeat igitur jam falsum illud testimonium Luitprandi, hominis Itali, locorum in Germaniâ parum gnari: quod vel ex hoc ipso ejus testimonio, triplici errore implicito, satis probare licet. nam primò, quia Brisiacum opidum Elsatiæ erat conterminum; ipsius Elsatiæ id esse putavit. deinde, quum insula esset ad opidum, in Gallicâ ripâ, uti etiam nunc est; in ipsâ insulâ opidum esse credidit. tandem, quum regio circumjacens ex opidi nomine dicta foret *Brisachgaw*, quæ nunc contractè *Brisgaw*; ipsum opidum hoc vocabulo adfecit: ex quo uno satis ejus harum orarum ignorantia adparet. At regionem jam antiquis etiam temporibus fuisse adpellatam Romanis BRISIGAVIAM; & ipsos incolas BRISIGAVOS, sive BRISIGAVIOS: ex notitiâ imperii liquet; ubi inter militeis præsidiarios numerantur *Brisigavi*.

Ceterùm Marcellinus prædictis hæc continuò subnectit: *Denique cùm reputaret, munimentum celsum & tutum, quod ipse à primis fundârat auspiciis, præterlabente Nicro nomine fluvio, paulatim subverti posse undarum pulsu immani; meatum ipsum aliorsùm vertere cogitavit. & quæsitis artificibus peritis aquariæ rei, copiosâque militis manu, arduum est opus adgressus. per multos enim dies compaginatæ formæ è roboribus, conjectæque in alveum, fixis resixisque aliquotiens prope ingentibus stilis, fluctibus erectis confundebantur, avulsæque vi gurgitis interrumpebantur. Vicit tamen imperatoris vehementior cura, & morigeri militis labor, mento tenus, dum operaretur, sæpè demersi: tandemque, non sine quorundam discrimine, castra præsidiaria, inquietudine errantis ingentis amnis exemta, nunc valida sunt.* Sunt, qui hoc munimentum volunt hodiè esse eum locum, qui inter Rheni Nicrique confluenteis dicitur *Manheym.*

Manheym. Verùm illi uti hanc suam opinionem satis tueri possint, vehementer ego vereor. quidpe in istâ Marcellini descriptione nihil singulare video, quod non multis ad Nicrum locis convenire queat. proinde etiam doleo, nullum certius istius munimenti signum eum adposuisse. Tam *immanem undarum impulsum* ad ipsum ostium fluminis fuisse dubito. tum non intelligo, quomodò munimentum Valentiniani *inquietudine errantis ingentis amnis* satis *exemtum* fuerit, si hodiéque ad pontem arcis Manhemianæ Nicer Rheni viam subinde tentat, noxiasque paludeis & inundationes immittit; quæ infixis palis magno opere ac sumtu sunt arcendæ. denique miror tam altum Marcellino de Rheni aut Nicri confluente silentium. de Trajani verò castello, quod in exemplum heic attrahitur, quasi id quoque ad Rheni Mœnique confluenteis fuerit exstructum, posteà suo loco videbimus, quàm falsa sit opinio.

Ceterùm idem auctor, lib. XXVII, de Valentiniani contra Vithigabium Alemannorum regem, Vadomarii filium, expeditione: *Valentinianus cum Gratiano Rhenum transgressus, indivisis agminibus quadratis ipse medius incedebat; Iovino, & Severo, magistris rei castrensis, altrinsecus ordinum latera servantibus, ne repentino invaderentur adsultu. protinusque inde ductantibus itinerum callidis exploratis accessibus per regiones longo itu porrectas, sensim gradiens miles irritatior ad pugnandum, velut repertis barbaris minaciter infrendebat. & quoniam, aliquot diebus emensis, nullus potuit, qui resisteret, inveniri; cuncta satorum & tectorum, quæ visebantur, injecta cohortium manu vorax flamma vastabat, præter alimenta, quæ colligi dubius rerum eventus adigebat, & custodiri. Post hæc leniore gressu princeps ulteriùs tendens, cùm prope locum venisset, cui Solicinio nomen est, velut quodam obice stetit; doctus procursantium relatione verissimâ, barbaros longè conspectos:* & quæ sequuntur. De eâdem expeditione lib. XXX: *Alemannis congressus, prope Solicinium locum, ubi insidiis penè perierat circumventus, ad exitium ultimum delere potuit universos, ni paucos velox effugium tenebris amandasset.* Vadomarii regnum ex adverso Raurici opidi, in lævâ Danubii ripâ fuisse, suprà dictum est. hunc igitur locum SOLICINIUM, haud alium esse judico, quàm quod nunc opidum ad Nicrum amnem *Sulz* nuncupatur: olim fortè dictum *Sulzen*.

Ptolemæus opidum Germaniæ habet Ταρόδουνον, TARODUNUM; ex adverso Helveti, haud procul Rheni ripâ situm. Id viri docti nunc interpretantur opidum *Dornstet*, XIV millibus passuum à Solicinio, versùs occasum æstivum, dissitum. nec perinde ineptè quidem; quum & vestigia nominis antiqui servare videatur, & in monte sit positum; quem Taroduni situm indicat vox *dunum*, montem significans. Verùm tamen, quia nimis longè hoc ab Rheni ripâ remotum; malim ego interpretari locum circa Friburgium Brisigaviæ.

BUDORIS, ejusdem auctoris, videtur esse opidum *Buriach*, in marchionatu Badensi, haud procul Durlaco.

CAP. V.

De CATTIS; *qui &* CHATTI, *&* CHASSI, *&* HASSI; *Cæsari verò, & aliis ejusdem ætatis auctoribus, falso nomine dicti* SVEVI.

TACITUS, sermone de Gallis Alemannis absoluto, *Vltra hos*, inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant*. Horum sedes uti rectè designetur, pluribus antè argumentis demonstrandum erit, eamdem gentem Cæsari, in belli Gallici commentariis, sæpè esse memoratam; sed falso nomine SVEVORUM.

Primum igitur argumentum est; quia *Svevi*, ut est in comment. IV, *multis sæpè bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere Vbios non potuissent, tamen vectigaleis sibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerunt*. quod fieri non potuit, nisi Ubiis, in Germaniâ etiam tum degentibus, Svevi isti fuissent finitimi. Ubiorum autem solo proximos fuisse ab oriente Cattos, pòst ostendetur. Secundò: quia Cæsar (ut est comment. VI) *Vbiis imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris in opida conferant: sperans, barbaros atque imperitos homines* (Svevos) *inopiâ cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci*. Cæsar erat in Ubiis; ut satis ex contextu præsentis historiæ liquet. cum Svevis igitur pugnare si voluit, prope illos adfuisse eum necesse est. Tertiò: quia Cæsar *Vbiis mandat, ut crebros exploratores in Svevos mittant, quaque apud eos gerantur, cognoscant: illi imperata faciunt; & paucis diebus intermissis, referunt, Svevos omneis, posteaquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum*

omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad extremos fineis sese recepisse. silvam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis: hanc longè introrsus pertinere, &, pro nativo muro objectam, Cheruscos à Svevis, Svevosque à Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere: ad ejus initium silvæ Svevos adventum Romanorum exspectare constituisse. Heic si eos putas Cæsarem intellexisse Svevos, quos Tacitus, nempe quidquid inter Salam Albimque & inter Vistulam Danubiumque & mare septemtrionale expanditur; quâ ratione, quæso, Ubii paucis diebus potuerunt explorare, simulque Cæsari referre, Svevos ad extremos fineis suos, id est, ad Vistulam, vel ad Danubium, quâ is Dacos Sarmatasque Jazygas tetigit, sese recepisse; quandoquidem illud flumen ab Ubiorum finibus CCCCLXXX, hoc verò CCCLX millibus passuum abfuit. Quartum argumentum est in iisdem verbis; ubi Cæsar *silvam Bacenim*, ait, *pro nativo muro objectam, Cheruscos à Svevis, Svevosque à Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere.* Cheruscos esse nunc Luneburgienseis, Brunsvicenseis, atque Magdeburgienseis, suo loco posteà satis certis demonstrabitur argumentis. ab occasu igitur Cheruscos à Svevis istis silva Bacenis disterminare non potuit, quia illic fuêre Chauci; & ultra Albim, ab septemtrionibus Fosi: quorum nulli Svevi; nec Ubiis ullo modo finitimi. ab ortu Cheruscis erat Albis, ingens amnis, eóque aptior in terminum ac munimentum deligi, quàm silva; si Svevi isti Cæsariani ultrà fuissent. At populi ultra Albim longiùs ab Ubiis dissiti, quàm uti crebris cum his contendere bellis, vectigaleisque sibi reddere potuerint. Ergo una reliqua est regio, à meridie, quæ Svevos hosce, simul Cheruscis, simul Ubiis propinquos, recipere potuit. ab hac *Bacenis* illa fuit *silva*; eodem haud dubiè tractu, ubi nunc etiam ingens ac celebratus visitur saltus, in perpetuo montium jugo, vulgari vocabulo *der Hartz*. citra hunc, in meridiem versùs, fuêre Svevi Cæsariani; eodem scilicet tractu, quo CATTI posteà, sub Augusto, & Tiberio, ac reliquis imperatoribus, ab omnibus auctoribus conferuntur. Id verò maximè notandum, extremos Cæsarianorum Svevûm fineis eodem fuisse situ, quo initium silvæ Bacenis; quæ *Svevos à Cheruscis, & Cheruscos à Svevis, injuriis incursionibusque prohibebat*. unde liquidò colligitur, extremos sive ultimos Svevorum Cæsarianorum fineis fuisse cis Albim, circa confluentem Salæ amnis. huc autem pertinuisse extremos Cattorum fineis, mox ex Tacito comprobabo. De Cheruscis verò sic Tacitus, annal. XII: *Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnæ præberent. Illi metu, ne hinc Romanus, inde Cheruscus, cum quis æternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem & obsides misêre.* Quintum argumentum est: quia Cæsar, comment. IV, *centum pagos* habuisse Svevos adfirmat. quod de Taciti Svevis, trans Salam Albimque, intelligere absurdum foret, in tantâ regionum vastitate: præsertim quum unis Semnonibus, Svevorum parti, c tribuat pagos Tacitus, in libro de Germaniâ; & Plinius lib. IV, cap. XIII, uni Hillevionum nationi, itidem Svevis, parteis Daniæ colentibus, 10. Aethicus sanè, obscurus ac minùs probatus auctor (quem typis editum nondum vidi) ubi *Svevorum* ait c *esse pagos, inter habitabiles, & inhabitabiles*; ductus hoc ipso videtur errore, quòd Cæsarem de universis heic loqui Svevis intellexit. Ac ipse nescio Cæsar an non hac re deceptus fuit, quòd Semnonas Svevos audiverat c habere pagos, quos ille Cattos esse putavit, quia & hi tot habebant pagos. Sextum argumentum est in his Cæsaris verbis, comment. IV: *Cæsar paucos dies in Sigambrorum finibus moratus; omnibus vicis ædificiisque incensis, frumentisque succisis, se in fineis Vbiorum recepit: atque his auxilium suum pollicitus, si à Svevis premerentur, hæc ab iis cognovit: Svevos, postquàm per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omneis parteis dimisisse, uti de opidis demigrarent; liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent; atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent. hunc esse delectum medium ferè regionum earum, quas Svevi obtinerent: hîc Romanorum adventum exspectare, atque ibi decertare constituisse.* Quòd si Svevi heic Cæsari intelligerentur, qui aliis auctoribus; certè tam exiguo temporis spatio, XXVIII dierum (x scilicet, quibus pons exstructus, & XVIII, quibus trans Rhenum moratus Cæsar; ut ipse testatur ibidem) omnia hæc fieri haud facilè potuissent; uti Svevi exploratores ad Rhenum mitterent; uti hi pontem à Romanis strui nuntiarent; ut illi discederent; ut in omneis parteis nuntios dimitterent; uti sua omnia colligerent, atque convasarent; ut in silvas cum liberis atque uxoribus unum in locum abderent; ut in mediam regionem sese conferrent, certamenqi exspectarent; uti denique hæc omnia Ubiis narrarentur. Et quis tandem ille locus foret, qui omneis, Albim inter, Danubium, Vistulamque amneis, & septemtrionalem Oceanum, Germaniæ incolas capere potuisset? At si Svevorum fineis intelligas, qui iidem fuêre Cattorum;

Cattorum; facilè omnia fieri potuerunt. quidpe in Bacenim ſilvam heic quoque, ut poſteà comment. VI, ſua Svevi omnia abſcondiderunt; & in medio regionum ſuarum, quod eſt circa opidum *Mülhauſen*, Romanos exſpectarunt.

Septimum argumentum his continetur verbis, eodem in commentario IV: *Publicè maximam putant eſſe laudem Germani, quamlatiſſimè à ſuis finibus vacare agros. hac re ſignificari, magnum numerum civitatum ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque, unâ ex parte à Svevis circiter millia paſſuum* IↃC *agri vacare dicuntur. ad alteram partem ſuccedunt Vbii.* Viden, quemadmodùm Ubiorum regione alteram illam partem ſive latus Svevorum cingat? quod ſi de Taciti aliorumque Svevis intelligas, minùs aptè congruéque duo iſta Svevorum latera cincta forent. nec equidem, ſi de Svevis Marcomannis ad Rhenum, Seduſiis, Harudibus, & Hermunduris. At, inquies, millia paſſuum IↃC vacaſſe illic, adfirmat Cæſar. Scio equidem pleraque ſic habere exemplaria. verùm quis hoc crediderit? quidpe ab Albi dumtaxat, ubi extremos Cæſari fuiſſe Svevorum fineis demonſtravi, IↃC millia paſſuum in orientem versùs ſi progrediare, non modò ad ultimum Germaniæ terminum, ſed in Sarmatiam, ad Hypanis amnis fonteis, Amadocamque paludem (in confinio eſt Ruſſiæ, atque Podoliæ) perveneris. Jam verò, quid fiet, ſi ultra Albim extremos Svevorum Cæſarianorum fineis poſueris? longiùs ſcilicet aberrabis. Falſum igitur hoc eſſe de IↃC millibus paſſuum, manifeſtò liquet. Pleraque ſic habere exemplaria dixi: namque ſunt, quæ pro IↃC referunt C. At ne hoc quidem ſatis pro vero. nam ex Velleio Paterculo, Dione Caſſio, & aliis rerum Romanarum auctoribus, ſatis liquet, Cæſarem Auguſtum, quum, poſt Julii Cæſaris obitum, bello Germanos trans Rhenum per legatos peteret, ultra Chattos versùs ſeptemtriones reperiiſſe Cheruſcos; versùs orientem æſtivum Langobardos; utrosque cis Albim: versùs orientem æquinoctialem inter Salam & Albim, Hermunduros: trans Albim Semnonum magnam gentem. proinde falsò id ac parum bonâ fide Julio relatum adfirmo. Verùm quàm frequens ei ſit, in terrarum dimenſionibus æqua locorum intervalla excedere, ſuprà ſæpius notatum eſt.

Octavum argumentum eſt in commentario primo, his verbis incluſum: *Hoc prælio* (quo Arioviſtus à Cæſare victus) *trans Rhenum nuntiato, Svevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt. quos Vbii, qui proximè Rhenum incolunt, perterritos inſequuti magnum ex his numerum occiderunt.* Auxilio videlicet venerant Arioviſto. ſic enim paullo antè, eodem commentario: *Treviri nuntiabant, pagos centum Svevorum ad ripam Rheni conſediſſe, qui Rhenum transire conarentur. Quibus rebus Cæſar vehementer motus, maturandum ſibi exiſtimavit; ne, ſi nova manus Svevorum cum veteribus copiis Arioviſti ſeſe conjunxiſſet, minùs facilè reſiſti poſſet.* Treviros ait nuntiaſſe, Svevos Rhenum tranſire conari: Ubios autem recedenteis inſequutos. ergo & in Trevirorum agrum tranſire Svevi conabantur, &, ſi non in ipſo Ubiorum ſolo, ſaltem prope conſediſſe, certum eſt. Ubios inter Rhenum ac Mœnum amneis, ſive inter Coloniam Agrippinenſem, Francofurtum, & Marpurgium opida, ex adverſo Trevirici agri, coluiſſe, ſuprà libro ſecundo dictum eſt, fuſiúsque infrà demonſtrabitur. Svevi igitur iſti nulli alii eſſe potuerunt, quàm qui versùs ſolis ortum à Treviris Ubiisque incoluerunt. Quòd ſi Hermunduros Svevos intelligas, ſive quos alios inter Mœnum, Danubium, ac Rhenum: certè hi neque per Trevirorum fineis Rhenum transgreſſi, Arioviſto auxilio veniſſent, in Sequanis circa Mombeliardum cum Cæſare congreſſuro; neque domum revertentes ab Ubiis peti potuiſſent ex itinere: obſtante haud modico, nec tranſitu facili, amne Mœno. Quin hæ voces, *pagos centum*, clarè atque apertè indicant, eoſdem fuiſſe, quos poſteà, in comment. IV, ut ſuprà notatum, C pagos colenteis, Cheruſcorum finitimos facit. Eò igitur redit ratio, uti nulli alii, quàm CATTI ſint habendi. At verò, inquies, centum pagi Svevorum quomodò venerunt; quum centum tantummodò pagos in univerſum Svevos habuiſſe Cæſar memoret in comment. IV? omnes igitur Svevi, id eſt, univerſa eorum natio ſuis ſedibus profecta? Minimè. Cæſarem mirum ſæpè eſſe rerum deſignatorem, ſuprà in Arduennæ ſilvæ deſcriptione ſatis patuit. Heic centum pagos nominavit ſpeciatim, uti certum Svevorum genus, quod tranſire conabatur, peculiari aliquo indicio deſignaret. quidpe jam anteà Svevorum erant alia genera in exercitu Arioviſti, *Marcomanni, Seduſii, Harudes.* His igitur univerſis Svevorum gentibus alia inſuper Svevorum, ut ille cenſuit, natio jungere ſeſe volebant CATTI. hi C incolebant pagos; *ex quibus quotannis*, ut teſtatur ipſe Cæſar comment. IV, *ſingula millia armatorum, bellandi causâ, ſuis ex finibus educebant. reliqui domi manebant; pro ſe atque illis colebant:* & quæ illic ſequuntur. Centum igitur pagos ad ripam Rheni conſediſſe quum dicat, centum millia armatorum domo profecta fuiſſe innuere

innuere voluit. Bello autem sæpius petitos Ubios ab Svevis, id est, à Cattis, patet ex eodem commentario. quin ob id ipsum Ubii cum Cæsare amicitiam fecerant; rogabantque, uti se Svevorum oppressione liberaret. quod fecit, exstructo ponte in Ubiorum fineis cum exercitu transgressus. Concludamus igitur jam; eosdem esse hos Svevos Cæsaris, qui Catti sunt Tacito, aliisque auctoribus.

Ergo quòd Cæsar, in commentario proximè dicto, ait *Svevorum gentem esse longè maximam, & bellicosissimam Germanorum omnium*; id de nullâ aliâ, quàm Cattorum natione intelligi debet. hi quidpe tam amplos, ut mox infrà patebit, incoluerunt agros, uti latiores in totâ Germaniâ unius nationis fineis haud sæpè demonstraveris. bellicosissimamque omnium Germanorum fuisse Cattorum nationem, Tacitus satis disertè indicat, in libro de Germaniâ, his verbis: *Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis, ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu. omne robur in pedite; quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum. rari excursus, & fortuita pugna. & aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque summittere; nec, nisi hoste cæso, exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem & spolia revelant frontem; seque tum demum pretium nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper anulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt.* Atque hanc virtutem bellicam, quam Cæsaris tempestate adversùs Cheruscos, Usipetes, Tencteros, atque Ubios exercuerunt, perpetuò posteà servarunt; uti nullum umquàm acriorem in Germaniâ Transrhenanâ, neque diuturniorem habuerint Romani hostem, quàm ipsos Cattos. Tencterorum Usipetumque vox apud Cæsarem est, quâ maxima Cattis laus, gloriaque virtutis tribuitur: *Sese unis Svevis concedere; quibus nec dii quidem immortales pares esse possint.* Ac videre est apud auctores, nulli ferè eos auxilia sua petenti denegasse. Quin eo ipso etiam satis magnitudinem declararunt, quòd quinque è corpore suo emiserint colonias celeberrimas, *Batavos, Caninefateis, Sunicos*, &, de quibus infrà dicam, *Mattiacos*, atque *Iuhonas*. Sed ego nimis prolixam ingressus sum orationem, dum satis superque probare laboro, Svevos Cæsaris esse eosdem populos, quos posteriores scriptores adpellavêre Cattos. tanti scilicet erat, rem auditu novam, credituque difficilem pluribus confirmasse argumentis: præsertim, quum non ignorem, adeò obstinatos plerorumque esse animos, uti haud facilè quidquam, nisi vulgatum, admittant.

Ceterum Cæsaris auctoritatem fidemque sequuti posteà alii auctores, qui hujus & Augusti res in Germaniâ gestas scripserunt, eodem Svevorum vocabulo passim Cattos adfecerunt. Sic Strabo, lib. IV: Πάσης δ' ὑπερκειμένης τῆς πολεμίας ταύτης εἰ Σήβοι μεσογειορόμοι Γερμανοὶ, καὶ δυνάμει καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων. ὑφ' ὧν οἱ Οὐβιοι ἐξελαυνόμενοι καταφύγοιεν εἰς τὴν ἐντὸς Ῥ'ήνου νυνί. hoc est: *Supra totam hanc Rheni ripam incolunt Svevi, Germanica natio, reliquis multitudine ac potentiâ superiores: à quibus Vbii pulsi cis Rhenum confugerunt.* in quibus verbis ista, καὶ δυνάμει καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων, ex Cæsare desumsit. Cattos autem pepulisse Germaniâ Ubios, suprà in horum cis Rhenum descriptione dictum est; pluribusque infrà ostendetur. De iisdem Svevis sic Dio, lib. LI, sub Augusto Cæsare: Γαΐῳ δὲ Καρίνας τοὺς Σήβους τὸν Ῥ'ῆνον ἐπὶ πολλῷ διαβαίτας ἐπιπόλο. id est: *C. Carina Svevos, Rhenum magno numero transgressos, profligaverat.* Et Svetonius in vitâ Augusti: *Coërcuit & Dacorum incursiones, tribus eorum ducibus, cum magnâ copiâ, cæsis: Germanosque ultra Albim submovit. ex quibus* Svevos & Sicambros *dedenteis se, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Dio, libro prædicto, sub eodem Augusto: Ἀ'θρόοι πρὸς ἀλλήλους Δακοί τε καὶ Σήβοι ἐμαχέσαντο. id est: *Dacorum quoque & Svevorum turmæ depugnarunt.* Florus lib. IV, cap. ultimo; de Druso, qui Augusti auspiciis Germaniæ genteis perdomuit: *Inde validissimas nationes, Cheruscos, Svevosque & Sicambros pariter adgressus est.* Ovidius, aut potiùs Pedo Albinovanus, in consolatione ad Liviam, super eodem Druso:

Ille genus Svevos acre, indomitosque Sicambros
Contudit; inque fugam barbara terga dedit.

Cattos

Cattos intelligere quemque per *Svevorum* vocabulum, suprà in Sunicis demonstratum est. hi quidpe fuêre pars illa Svevorum dedita, inque Galliam transducta à Tiberio, auspiciis Augusti. Quòd autem Strabo, Dio, Florus, & alii nonnulli Chattorum nomen ceu diversum ab Svevorum vocabulo retulerunt; id eâ ratione factum, quòd diversorum temporum auctores sequuti sunt: quorum primi eam gentem adpellarunt Svevos; proximi deinde Chattos. De cetero erravit Dio haud modicè, libro suprà dicto, in his verbis: οἱ μὲν Συήβοι πέραν τοῦ Ῥήνου, ὅσα γε ἀκριβῶς εἰπεῖν, νέμονται· πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τούτων τοῦ Συήβων ὀνόματος αὐχοῦσιν. id est: *Svevi equidem, si accuratè dicendum, trans Rhenum incolunt: multi tamen alii etiam id nominis usurpant.* Imò multi isti alii, longiùs à Rheno dissiti, veri ac germani erant Svevi: illi verò inter Rhenum & Albim impropriè à Julio Cæsare, quem alii sequuti sunt, dicti fuêre Svevi, quum vero ac proprio nomine essent Chatti.

Sed tempus est ab falso hoc Svevorum vocabulo, ad verum genuinumque gentis nomen transire; fineisque ejus certis describere limitibus. Auctor igitur noster, postquàm de Alemannis, qui decumateis agros exercebant, sermonem absolvit; *Vltra hos*, inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quos Germania patescit: durant siquidem colles, paullatimque rarescunt. & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit.* Et paullo pòst: *Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsipii ac Tencteri colunt.* Usipios atque Tencteros ripam Rheni, inter Agrippinensem coloniam & Batavorum insulam, incoluisse, infrà docebitur. itaque quia hos auctor heic Cattis continuò subnectit, nec quidquam de Juhonibus, unà cum Mattiacis, aliâ Cattorum parte, meminit; quos, expulsis Ubiis, agros eorum in ripâ Rheni obsedisse, infrà ostendetur: sub uno eodemque Cattorum nomine & ipsos eum comprehendisse credibile est. quod etiam ex eo patet, quòd ultra Alemannos, unos ponit vel nominat Cattos: qui minimâ parte, si demas Mattiacos, inter Mœnum ac Rhenum sitos, Alemannorum agro contermini fuerunt. Quapropter, quòd ait Cattos ab Hercynio saltu initium finium suorum inchoare, id de Mattiacis atque Juhonibus maximè intelligendum. quidpe hodiéque in lævâ Mœni ripâ, haud procul Rheni confluentibus, ingens sternitur silva, vulgari vocabulo *der Spessard*; & alia, in lævâ Segi fluminis ripâ, quæ etiam regioni nomen dedit, vulgò *der VVester wald*. de quâ, ut infrà in Bructeris ostendetur, hæc cecinit Claudianus, in panegyrico de IV consulatu Honorii:

Venit accola silvæ Bructerus Hercyniæ.

Hæ igitur partes fuêre quondam Hercynii saltus. Versùs autem fonteis Mœni simul atque Salæ, Hermundurorumque confinium, alia pars visitur dicti saltus, latè longéque in septemtriones sese extendens, vulgari nomine *der Düringer wald*, id est, *Theuringica silva:* ubi olim Hercynius saltus Cattos suos depositi, susceptis inde Hermunduris. Sed nos Juhonum Mattiacorumque fineis separatim posteà describemus. nunc de unis Cattis. A meridie igitur Mœno amne, inter confluentem Salæ, & confluentem Redonitii amnis, ab Alemannis submovebantur. ab ortu, eodem Mœno, & Radiaco flumine, hinc lineâ ad majorem Salam, & opidum ei adpositum *Salefeld* ductâ, & inde ipso Salâ ad confluentem usque Albis, ab Hermunduris Svevis arcebantur. Tacitus annal. XIII: *Eâdem ætate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt.* Flumen hoc esse Salam, nomen ipsum apertè clamat. *saltz* quidpe, *salt*, & *solt*, Germanis atque Anglis idem est, quod Græcis ἅλς, Latinis *sal*. quin & fontes hodiè salis in Hallâ Saxonum ad idem flumen celeberrimi. nec ipsum frequens per Germaniam *hallæ* vocabulum, aliud significat, quàm salis fonteis, sive salinas. Ab septemtrionibus terminus inter Cattos Cheruscosque fuit, mons atque silva Bacenis. lineam igitur duco à Salæ Albisque confluentibus ad opidum usque *Ballenstede*; inde per dictum jugum, quod nunc vulgò dicitur *der Hartz*, ad opidum in eo situm vulgari vocabulo *VVilde man*: hinc aliam lineam ad confluenteis usque Visurgis & Ambræ fluminum. Ab occasu, quà antiquitus Dulgibini, Bructeri, Marsi, Tubantes, Sigambri, Tencteri, nempe alii aliis temporibus occurrebant, Ambrâ amne cingo, ad vicum usque *Dale*; atque hinc portò montium jugo, quod juxta opida *Permont, Bloombarg, Horen, Oldenbeke, Kleinebarg*, versùs opidum *Brilon* procurrit: inde lineà ad Adranæ (vulgò est *Eder*) usque fontem. hinc aliâ lineâ ad suprà dictum Salæ Mœnique confluentem actâ, primò ab Ubiis, postmodùm verò ab Juhonibus ac Mattiacis distinguo. At postquàm Dulgibini, Cheruscorum clientes, de quibus infrà erit sermo, sub Trajani principatus initium, patriis sedibus relictis, in Chamavorum agros, quos hi, in Bructerorum fineis transgressi, reliquerunt

reliquerant, immigrarunt; Chattorum nonnulli in partem vacuarum sedium successerunt. quò illud spectat auctoris nostri: *Chaucorum gens in Cattos usque sinuatur*. Limites igitur ab hac parte promoveo, ab septemtrionibus per Visurgim amnem à confluente Ambræ, ad confluentem usque fluminis, quod IV millibus passuum infra opidum *Flotow* Visurgi miscetur: inde ab occidente, per lineam ad prædictum montium jugum, medio situ inter duo opida *Lemgow*, & *Barndorp*.

Regiones nunc dictis Chattorum finibus comprehenduntur istæ: Thuringia & Hassia totæ; omnis item Grubbenhagensis ducatus; episcopatus Paderbornensis dimidia pars, Visurgi adfixa; abbatia Fuldensis; Franconiæ Coburgiensisque ducatuum portiones. Errant, suo more, quamvehementissimè Strabo ac Ptolemæus, Chattos inter minores Germaniæ genteis numerantes.

Antiquum CATTORUM nomen retinere nunc HASSOS, haud dubitandum est. nam *T* & *S* commutativæ sunt pro ratione dialectorum apud Germanos literæ. sic quidpe inferioribus Germanis, sive Saxonibus, dicuntur *Wat*, *dat*, *Water*; quæ superioribus sunt *Was*, *das*, *Wasser*. qui igitur nunc HASSI, antiquitus aliâ dialecto vocabantur HATTI. quum autem priscis illis Celtis *H* adspiratio densiùs, ut suprà ad Vahalem dictum, exprimeretur, quasi geminata; factum inde est Græcorum χ, id est, Latinorum *ch*. unde ipsius gentis nomen apud Strabonem & Dionem legitur ΧΑΤΤΟΙ. & apud Plinium, item apud Tacitum, in duobus prioribus annalium libris, CHATTI; apud Ptolemæum verò ΧΑΤΤΑΙ. ex quo posteà, X mutato in confine K, sive adspiratione rejectâ, factum est Romanis CATTI: quemadmodùm ex *Vahali*, *Vachalis*, & *Vacalis*; item ex *Drahono*, *Drachonus*, & *Draconus*. Sed *Chattos*, olim etiam dictos fuisse CHASSOS, Germanicè *Chassen*, pro *Hassen*; fidem facit *Cattuariorum* vocabulum inde derivatum: quos alii *Chattuarios*, alii *Chassuarios* adpellarunt; ut infrà, cap XV, ostendetur. Apud Aethicum cosmographum, in recensione gentium Oceani, ut ille vocat, orientalis, corruptâ scripturâ legitur vocabulum *Cattigaucos*; pro *Chattos*, *Chaucos*.

Ceterùm, opida Svevis suis Cæsar tribuit comment. IV, his verbis: *Svevos, postquàm per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omneis parteis dimisisse, uti de opidis demigrarent*. Verùm minùs propriè heic vicos eum adpellavisse opidorum vocabulo, nullaq; Germanis priscis fuisse opida, supra lib I, cap XIII, ostensum est.

Caput tamen Cattorum gentis refert Tacitus, annalium lib. I, MATTIUM, sub initium principatus Tiberii; quum Mattiacorum nomen, quod inde posteà derivatum, nondum exstaret. De hoc in Mattiacis, quorum posteà fuit, plura dicam.

Princeps hodiè Hassiæ urbs est vulgari vocabulo *Cassel*; quam imperitum antiquæ historiæ geographiæque vulgus Latinorum vocat *Cassellam*, quum verum genuinumque & antiquissimum loci nomen fuerit CASTELLUM CHATTORUM: quemadmodùm Flandriæ nunc opidum *Cassel*, olim fuit *Castellum Morinorum*; & ad Mosæ lævam ripam arx nunc *Kessel*, olim *Castellum Menapiorum*. A Druso Germanico *Chattorum castellum* fuisse conditum, è Floro satis patere puto. Is de Drusi rebus per Germaniam gestis, sic lib. IV, cap ultimo: *Præterea in tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique dispositi, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam, quinquaginta ampliùs castella direxit*. In his castellis ad Visurgim haud dubiè fuit dictum *Castellum Chattorum*, lævæ Fuldæ amnis ripæ, IX millibus passuum supra Visurgis confluentem, impositum. nec obstat, quòd Florus Fuldam nonn ominavit sic quidpe neque Amisiæ neque Luppiæ amnium meminit: apud quos tamen castella & præsidia posuisse Drusum, infrà patebit. Id verò maximè in Chattorum Castello notandum, quòd & hoc in Romanum imperium, id est, Galliam spectante ripâ situm; quemadmodùm omnia illa ampliùs castella ad Rhenum; & Castellum Menapiorum ad Mosam.

CAP. VI.

De UBIIS.

CHATTIS finitimos fuisse ab occidente ad Rheni ripam UBIOS, satis ex iis patuit, quæ superiori capite ex Cæsaris commentariis allata. his conjunge ea, quæ superiore libro de ejusdem gentis in Galliam migratione dicta sunt. A Chattis scilicet quum perpetuò, jam inde ab iis temporibus, quæ Cæsaris in Galliam expeditiones præcesserunt, premerentur, ob eamque causam amicitiam cum Cæsare fecissent, auxilium ejus implorantes; tandem Augusto supplices facti, uti in Galliam

Galliam transire liceret, à M Agrippâ, quum consulatum is Romæ cum L. Gallo obtineret, id est, anno ante natum Iesum XXXVII, Rhenum transducti fuerunt. Videndum igitur nunc, quos trans Rhenum fineis incoluerint.

A meridie Mœno amne, à confluente Salæ, qui est apud opidum *Gemünde*, ad confluentem usque Rheni, à Sedusiis discernebantur: inde ipso Rheno, ad Navæ usque confluentem, quondam à Mediomatricis, postmodùm verò à Vangionibus. hinc ab occidente eodem Rheno à Treveris, Condrusis atque Eburonibus, ad Coloniam usque quæ posteà ex ipsorum vocabulo cognomentum habuit Ubiorum. à septemtrionibus, limite juxta lineam à dictâ Coloniâ ad fontem Adranæ amnis, à Sigambris submovebantur. ab occasu æstivo, alio limite, juxta lineam à fonte Adranæ ad suprà dictum Salæ Mœnique confluentem, à Chattis arcebantur. Ad Mœnum usque pertinuisse, tum maximè liquebit, quum probatum fuerit, Mattiacos, qui sedeis illorum occuparunt. huc usque fuisse extensos. Rhenum accoluisse, auctor est Cæsar comment. IV, de moribus eorum hæc narrans: *Ad alteram partem* Svevorum, id est, Chattorum, *succedunt Vbii; quorum fuit civitas ampla, atque florens, (ut est captus Germanorum) & paullo, qui sunt ejusdem generis* (Germanorum,) *etiam ceteris humaniores; &, propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti.* Treveris fuisse finitimos, suprà in horum explicatione patuit. Eburonibus quoque fuisse conterminos, inde colligo, quòd à Chattis pulsi, & in fidem Romanorum recepti, in proximos Eburonum agros, quos Coloniam attigisse suprà ostensum, traducti sunt. Sed quia à septemtrionibus Sigambros habuêre finitimos, qui & ipsi paullo infra Coloniam Eburonibus fuêre contermini; necessariò sequitur, his etiam fuisse per Rhenum junctos. De Sigambrorum propinquitate sic Cæsar, dicto commentario IV: *Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fineis Sigambrorum contendit. Sigambri, ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fugâ comparatâ, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaque omnia exportaverant, seque in solitudinem ac silvas abdiderant. Cæsar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis ædificiisque incensis, frumentisque succisis, se in fineis Vbiorum recepit.* nam pontem à Treveris ad Ubios pertinuisse, suprà in Treverorum descriptione ostensum est. De eâdem historiâ Dio, lib. XXXIX: Ὡς οὖν οἱ Οὐβιοι, ὁμορροί τε τοῖς Συγαμβροις ὀικοῦντες, καὶ διάφοροι αὐτοῖς ὄντες, ἐπεκαλέσαντο αὐτὸν, διέβη τὸν ποταμὸν γεφυρώσας. id est: *Itaque, quum ab Vbiis, qui Sugambrorum finitimi, iidemque hostes erant, vocaretur, Rhenum ponte transiit.* Hi igitur Ubiorum in Germaniâ fuêre fines, antequàm gens ea in Galliam migravit. Continentur nunc iis finibus regiones, quibus vulgaria nomina *VVetteraw*, & *VVester wald*; cum exiguâ Hassiæ particulâ, quà opida *Marburg* & *Giessen*.

CAP. VII.

De MATTIACIS.

VULGUS geographorum hujus ævi Selandicas insulas quondam MATTIACORUM incoluisse gentem, ingenti, quo summos etiam viros implicitos video, errore statuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia Tacitus, in libro de Germaniâ, sermonem de Mattiacis cum sermone de Batavis conjungit; quos Rheni amnis insulam ad Oceanum tenuisse constat. Alii tamen, ex eodem argumento, ad Iselam flumen, circa opida *Campen, Swoll, Deventer*, collocarunt: quum jam anteà, ut suprà ostensum, præsumsissent, Batavos ad dictum flumen, & lacum Flevum, extensos fuisse. quidam etiam, ex eodem argumento, in septemtrionali eos fuisse volunt Hollandiâ. Verùm horum omnium errores uti disturbentur, veraque Mattiacorum sedes discutiatur; verba Taciti de utrâque gente integra inspiciamus; quæ sunt hujusmodi: *Omnium horum gentium virtute præcipui Batavi, non multùm ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exemti oneribus, & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos, imperii reverentiam. ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt: cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suo solo & cœlo acriùs animantur.* En, *protulit ultra Rhenum*, ait auctor, qui vetus erat imperii terminus; idemque Galliæ & Germaniæ limes.

at Selandi non modò citra medium Rheni alveum, qui Lugdunum Batavorum fertur; sed etiam citra Mosam. Itaque frustra est, quòd Mattiacos in Gallico solo quærere velis. in Germaniâ haud dubiè fuêre. Hinc auctor; *Sede*, inquit, *in suâ ripâ*; id est, in ulteriore ripâ, quæ est Germaniæ: *mente animoque nobiscum*; id est, in obsequio, & sub imperio Romanorum. *cetera similes Batavis*; quia & ipsi Mattiaci Chattorum pars, ut mox ostendetur, & Batavis, antequàm hi in Galliam transirent, finitimi, pòst etiam consanguinei. *nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & cœlo acriùs animantur*; id est, Germaniæ solo, ac cœlo, quod asperius Galliæ cœlo, acriùs item populos suos, quàm Gallia, animabat. Tacitus igitur sermonem de Mattiacis & Batavis non eò conjunxit, quò eos conterminos sibi invicem ostenderet: sed uti lectorem doceret, *in eodem*, quo isti, *obsequio* agere etiam illos, *in* eademque *reverentiâ*, non metu. quia, uti Batavi in Galliæ ripâ, sic Mattiaci in suâ Germaniæ ripâ, socii Romanorum, *nec tributis contemnebantur, nec publicano atterebantur; exemti oneribus & collationibus, & tantùm in usum prœliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservabantur.* Idem auctor annal. XI: *Nec multo pòst Curtius Rufus eumdem honorem* (insignia triumphi) *adipiscitur; qui in agro Mattiaco recluserat specus, quærendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, ecfodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri.* Quis (malum!) heic adeò imminuti fuerit cerebri, qui argenti metalla in Selandiâ quærere instituat; in humo tam arenosâ, æstuariis marinis crebrò dissectâ? quis item circa Daventriam, & Svollam? quis in Hollandiâ septemtrionali; inter lacus ac paludeis? Sanè nemo. Sed magna me heic magni viri sistit auctoritas, Justi Lipsii; qui Saturnal. lib. II, cap. I, ad proximè dictum Taciti locum commentans; *Libri*, inquit, *veteres, in agro Machiaco. igitur lego, Maciaco, vel Mazyaco. non enim apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtii fossio, ut arbitrantur: sed apud Macas, vel Mazyas Africæ populos; cui ipsi provinciæ hic Curtius præfectus.* Nempe Lipsius, uti ista proferret, hoc Taciti loco, in libro de Germaniâ, inductus fuit: *Argentum & aurum propitii, an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est?* Quo loco Lipsius putat, omnino Tacitum negare, quemquam vel Romanum, vel alium, venas argenti in Germaniâ quæsivisse. quia igitur heic id neget auctor, illam quoque Curtii fossionem, de Mattiaco agro nequaquàm intelligendam esse. Rectè equidem arbitratur Lipsius de loco illo in libro de Germaniâ: nullus quidpe alius dictorum verborum sensus esse potest. Verùm memoriam heic, quemadmodùm haud semel alibi, quod ipse satis notavit Lipsius, defecisse Tacitum, ego vereor. Non Africam eum intelligere, ubi de Curtio loquitur, sed Germaniam: facilè me demonstrare posse puto. quod uti commodè fiat, ipsa verba ejus pleniora in medium adducenda erunt. De Corbulone loquens, qui expeditionem in Frisios fecerat; *Insignia tamen*, inquit, *triumphi indulsit Cæsar, quamvis bellum negavisset. Nec multo pòst Curtius Rufus eundem honorem adipiscitur: qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, ecfodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri. quis subactus miles, & quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas literas nomine exercituum, precantium imperatorem, ut, quibus permissurus esset exercitus, triumphalia antè tribueret. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidêre, neque falsa promserim, & vera exsequi pudet. Pòst quàm adolevit, sectator quæstoris, cui Africa obtigerat, dum in opido Adrumeto, vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris ultra modum humanum, & audita est vox;* Tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies. *Tali omine in spem sublatus, digressusque in urbem, & largitione amicorum, simulacri ingenio, quæsturam, & mox nobiles inter candidatos præturam, principis suffragio assequitur: cùm his verbis Tiberius dedecus natalium ejus velavisset;* Curtius Rufus videtur mihi ex se natus. *Longâ pòst hac senectâ, & adversùs superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac pòstremò Africam obtinuit. atque ibi defunctus, fatale præsagium implevit.* Ex his igitur posterioribus verbis satis clarè perspicitur, Curtium Rufum jam anteà *consulare imperium & triumphi insignia* consequutum, quàm Africam obtinuerit. sectator quidpe primùm quæstoris, dein quæstor ipse, mox prætor quum fuisset, provinciam pro consule obtinuit, in quâ argenti venas recluſit, triumphique inde reportavit insignia. hinc verò Africam postremò pro consule adeptus, in quâ provinciâ defunctus; ut disertissimis verbis distinguit Tacitus. Quapropter minùs rectè ista doctissimus Lipsius de *Maciaco*, sive *Mazyaco*, ut ipse vocat, Africæ agro intellexit. de Germaniæ aliquo agro auctorem heic loqui, patet ex eo,

quòd

quòd Curtii insignia triumphi, Corbulonis insignibus continuò subjicit; nec tamen singulatim monet, quâ in provinciâ ager iste fuerit: scilicet, quia eamdem Germaniarum provinciam intelligebat, quam paullo antè Corbulo obtinuerat; cujus pars Mattiaci, socii, ut antè dictum, populi Romani. Literas Curtium occultas composuisse, narrat auctor, *nomine exercituum*. quinam igitur illi exercitus, uno plures, in unâ provinciâ Africâ? quam duabus tantùm legionibus custoditam, ipse ex IV annalium ostendit Lipsius, in notis ad secundum historiarum. At Rhenum Germaniasque VIII legionibus, in duos æquales exercitus dispertitis, quibus unus præfuit consularis præfectus, fuisse possessas, jam dudum satis superque ostensum est. horum igitur nomine literas ad Claudium Cæsarem composuerat Rufus. Proinde de nullo alio, quàm Mattiacorum agro venæ illæ argenti, quas Rufus recluserit, sunt intelligendæ. Taciti autem memoria à vitii maculâ hac in re vindicari hoc modo potest. Librum de Germaniâ secundo Trajani consulatu, id est, primo principatus ejus anno, composuit: uti ipse disertè testatur eodem libro, de Cimbris loquens. Libros autem historiarum provecto jam Trajani imperio eum scripsisse, liquet ex primi libri exordio; ubi sic ait: *Quòd si vita suppeditet, principatum divi Nervæ, & imperium Trajani, uberiorem securioremque materiam, senectuti sepositi: rarâ temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, & quæ sentias dicere licet.* Post historiarum tandem libros, composuisse eum annaleis, claret ex XI annali: *Vtriusque principis rationes prætermitto; satis narratas libris, quibus res gestas Domitiani composui.* Venas igitur argenti; quas in libro de Germaniâ, primo principatus Trajani anno, negat quemquam in Germaniâ quæsiviſse, posteà meliori curâ longioriquè inquisitione invenit, quondam à Curtio Rufo, Germaniarum præfecto, quæsitas repertasque esse: eamque rem annalibus suis inseri dignam judicavit. Atque veram Tacito lectionem adseruisse hactenus sufficiat. nunc alios etiam auctores de Mattiacorum finibus audiamus. Plinius lib. XXXI, cap. II: *Sunt & Mattiaci in Germaniâ fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet. circa marginem verò pumicem faciunt aquæ.* Eosdem fonteis Marcellinus, lib. XXIX, *Mattiacas aquas* adpellat. Quis, nisi mentis errore obstrictus, temerè credat, fonteis hosce fuisse in Selandiâ, aut aliquâ finitimarum regionum? quis ad Ilelam amnem? quis in Hollandiâ septemtrionali? Equid verò satis disertè Plinius, unà cum Tacito ac Marcellino, trans Rhenum Mattiacum nomen ostendit? quod nullo modo Selandicis potest convenire insulis. At ne quid ampliùs dubitare possis, rem planiùs etiam, ex Marcellini testimonio, reddam. Is dicto libro sic scribit de Valentiniano imperatore: *Agitabatur, inter multiplices curas, id omnium primum & potissimum, ut Macrianum regem, auctum inter mutationes crebras successionum, jamque in nostros adultis viribus exsurgentem, vi superstitem raperet, vel insidiis, ut multo antè Vadomarium Iulianus. & prævisum negotium poscebat & tempus. cognitoque, transfugarum indiciis, ubi comprehendi, nihil operiens, posset antedictus; tacitè, quantum concessit facultas, ne quid conserendo officeret ponti, junxit navibus Rhenum. & antegressus contra Mattiacas aquas primus Severus;* & quæ sequuntur. paullo pòst autem: *In Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens est Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* MATTIACI jam igitur sine controversiâ trans Rhenum sunt habendi, ex adverso Maguntiaci. quò rectè convenit historia Taciti, qui, historiarum IV, rebellionem Civilis Batavi persequens: *Dein mutati*, inquit, *in pœnitentiam Primani Quartanique & Duodevicesimani, Voculam sequuntur: apud quem resumto Vespasiani sacramento, ad liberandum Maguntiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vsipiis, Mattiacis exercitus, satietate præda, nec inruentati.*

Ubios à Chattis Germaniâ fuisse pulsos, suprà ostendi. pulsorum agros obsedisse pulsores, haud dubium est. caput gentis Chattorum refert Tacitus, annal. I, MATTIUM: à quo haud dubiè *Mattiacorum* genti nomen quæsitum. Ptolemæus, cuncta ferè hisce in oris turbans atque miscens, eumdem locum perperam ipsius gentis nomine derivativo adpellat Ματτιακον, *Mattiacum*; eòdem situ, quo nunc Hassorum visitur oppidum *Marpurg*. quod idem esse *Mattium Chattorum*, Taciti clarè docet historia, dicto libro perscripta; quam mox explicabo. Mattiaci igitur pars quondam fuêre Chattorum, qui pulsis Ubiis agros eorum obsederunt. Atque hinc est, quod Tacitus, ut suprà relatum, *Mattiacos* ait *Batavis esse similes*: quia & hi Chattorum progenies. sic historiar. IV, de aliâ Chattorum parte, Caninefatibus: *Ea gens partem insulæ colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero superantur.* eamdem similitudinem in Mattiacis ostendere voluit, quum diceret, *cetera similes Batavis*. Hinc etiam Mattiaci à Civile adpellantur *consanguinei*,

eodem hiſtoriarum libro: ubi rebellionem Batavis ſvadens Civilis, *Eſſe ſibi*, ait, *robur peditum equitumque, conſanguineos Germanos*. Chattos fuiſſe, atque Mattiacos, Maguntiacum poſteà obſidenteis, ſuprà oſtenſum eſt.

Limiteis igitur Mattiacorum agro ſtatuo, ab ortu æſtivo, à meridie, & ab occaſu æquinoctiali, quos anteà Ubiis, ad Rheni uſque Lonæque confluenteis. à ſeptemtrionibus, ſeu potiùs ab occaſu æſtivo, (adſurgit quidpe in cuneum versùs ſeptemtriones dictus ager) lineâ à dictis confluentibus ad fonteis Adranæ amnis, qui nunc eſt vulgò *Eder*, ductâ, à Juhonibus diſtingvo: quos finitimos fuiſſe Mattiacis proximo capite monſtrabo. Continetur nunc his agrorum finibus *VVeteravia* tota, cum portiunculâ Haſſiæ, quâ opidum *Marburg*.

Quæritur jam, quandò novum hoc Mattiacorum nomen adſumſerit pars illa Chattorum in Ubiorum agros digreſſa: utrùm, ut primùm Ubii Rhenum transducti; an aliquanto pòſt? Dio, lib. LIV, ait, Druſum, Q. Tuberone, F. Maximo Coss., id eſt, annis XXVI poſtquàm Ubii in Galliam transgreſſi, caſtellum exſtruxiſſe ἐν τοῖς Χάττοις, παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ· id eſt, *in Chattis apud ipſum Rhenum*. & Tacitus annal. libro primo, ut antè relatum, Druſo Cæſare, C. Norbano Coss., id eſt, XXXIX annis poſt Ubiorum emigrationem, Mattium, unde Mattiaci denominati, univerſorum Chattorum facit caput. item Strabo in lib. IV, quem ſcripſit in conſulatu Jun. Silani, & C. Norbani, id eſt, anno XXXIII poſt perdomitas Rhætias ac Noricum, ut ipſe ibidem teſtatur, qui fuit annus ab Ubiorum emigratione LV, Svevos tradit Rhenum accolere; quos Chattos fuiſſe, ſuprà oſtenſum eſt. ex quibus teſtimoniis patet, Mattiacos ad hæc uſque tempora communi etiamdum omnium Chattorum nomine fuiſſe adpellatos. Poſt hæc verò Tacitus annal. lib. XI, Claudio Cæſare IV, L. Vitellio Coss., ait, Curtium argenti venas aperuiſſe in agro Mattiaco. unde colligi poteſt, jam tum nomen eos habuiſſe Mattiacorum; id eſt, anno poſt occupatos Ubiorum agros LXXXIII, à nato Jeſu XLIX. Eo igitur XXXIII annorum ſpatio, quod Druſi Neronis Cajique Norbani conſulatum, & quartum Claudii conſulatum interceſſit, nomen hoc exortum eſſe, certum eſt. Duravit verò etiam poſteriobus ſæculis. nam Notitiæ imperii memorantur inter auxilia palatina & militeis præſidiarios *Mattiaci*. Marcellinus equidem lib. XXIX, ut antè relatum, *Mattiacas* nominat *aquas*; at Alemannis jam dudum eas obtinentibus; ut ſuprà patuit.

Tacitus, in libro de Germaniâ, Mattiacos vocat ſocios populi Romani. eam ſocietatem jam tum fuiſſe arbitror, quum Rufus argenti metalla in eorum agris aperirēt. nam hoc non niſi in provinciâ pacatâ fieri potuit. unde ſuſpicor, ſocietatis Romanæ acceptionem initium atque cauſam dediſſe mutationi nominis. Non bello aut armis ſuperatos, ſed ἑκόντας ſocietatem iniſſe, patet ex eo, quòd in eodem cum Batavis habiti ſint honore: quos & ipſos ultro petiiſſe Romanorum amicitiam, ſuprà è Cæſare demonſtratum eſt.

Ceterò MATTIUM, quod antè univerſorum fuit Chattorum caput, Mattiacorum quoque poſteà principem fuiſſe locum, ut à quo novam adpellationem ſumſerant, haud dubito. Id eſſe nunc opidum Haſſorum *Marpurg*, vel ipſum nomen ſatis oſtendere puto. quidpe quum vicus is gentis eſſet caput, particulâ *burg*, ſive *purg*, (quam locum ſæptum munitumque ſignificare, ſuprà, lib. I, cap. XIII, docui) antiquo vocabulo MAT additâ, factum eſt nomen MATPURG. ex quo poſteri, emollito ac liquefacto T, fecerunt *Marpurg*. Ptolemæus certè *Mattiacum* ſuum eodem collocavit ſitu, ubi nunc eſt *Marpurg*. Atque huc Germanici rectè tendit iter, quod à Maguntiaco ad Mattium versùs Tacitus, annal. I, deſcribit his verbis: *Germanicus* IV *legiones*, V *auxiliarium millia, & tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium, Cæcinæ tradit: totidem legiones, duplicem ſociorum numerum ipſe ducit. poſitoque caſtello ſuper veſtigia paterni præſidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum & fluminum relicto. nam rarum illi cælo, ſiccitate & amnibus modicis inoffenſum iter properaverat: imbresque & fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Chattis adeò improviſus advēnit, ut, quod imbecillum ætate ac ſexu, ſtatim captum aut trucidatum ſit; juventus flumen Adranam nando tramiſerit; Romanosque pontem cœptantis arcebant. dein tormentis ſagittisque pulſi, tentatis fruſtra conditionibus pacis, cùm quidam ad Germanicum perfugiſſent, reliqui omiſſis pagis vicisque in ſilvas diſperguntur. Cæſar, incenſo Mattio (id gentis caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum.* Hæc uti rectè explicentur, alius inſuper auctoris locus ex annal. XII adducendus eſt, in quo ejuſdem montis Tauni fit mentio, his verbis: *Iiſdem temporibus in ſuperiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia*

latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut anteirent populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum. divisique in duo agmina qui lævum iter petiverant, recens reversos, prædâque per luxum usos, & somno graves circumvenêre. aucta lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio exemerant. At qui dextris & propioribus compendiis ierant, obvio hosti, & aciem auso, plus cladis faciunt. Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnæ præberent. TAUNUM hunc plerique geographorum nostri sæculi interpretantur eum montem, qui, cis Rhenum in Gallico solo, millibus passuum à Magontiaco (unde Germanicus IV legiones in Chattos duxit, & unde Pomponius auxiliares Vangiones ac Nemetas in eamdem gentem emisit, moxq; ipse cum legionibus subsequutus est) circiter XXV dissitus, vulgari vocabulo dicitur *der Doresperg*. Verùm velim ego ex his scire, cur Drusus, Germanici pater, præsidium posuerit in monte *Doresperg*; aut adversùs quem hostem, cis Rhenum in Galliâ, provinciâ pacatâ, procul amnè? Fortè, ut Gallos, haud ita pridem pacatos, in officio contineret. Sed ad hoc satis prope erant præsidia per lævam Rheni ripam dispositа; quorum L ampliùs eum direxisse, auctor est Florus. de quibus sic auctor noster annal. IV: *Sed præcipuum robur Rhenum juxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant.* At, inquies, in Mosæ quoque ripâ castella Drusus erexerat, teste eodem Floro. Rectè. at quæro, quid Germanicus, Chattos ultra Rhenum cum IV legionibus petiturus, præmisso jam Cæcinâ cum totidem legionibus, ipse retrò in Galliam cessit, præsidiumque in monte *Doresperg* posuit? aut adversùs quem hostem? Item cur L. Pomponius, militibus adversùs Chattos latrocinanteis trans Rhenum missis, ipse retrò in eamdem Galliam, ad eumdem montem *Doresperg* concessit? Nempe, ut è longinquo, à XXV millibus passuum, hostem à Rheni transitu prohiberet: aut ut tutiùs cum eo in Romanâ provinciâ, quàm in hostili agro, dimicaret? Vide, quàm absurdæ, quámque ineptæ sequantur rationes, ex vulgari istâ opinione. proinde audacter tu Taunum montem, falsò Galliæ tributum, Germaniæ ex sententiâ Ortelii reddas: eumque ibi habeas, qui ex adverso Maguntiaci vulgò hodiè dicitur *der Heyrich*, & nonnullis *der Hohe ruck*, & *die Höhe*. per hunc quidpe necessariò Germanico, ad ADRANAM flumen, quod nunc vulgò est *die Eder*, versùs opidum *VValdeck* rectissimo itinere tendenti, transeundum fuit. in hoc item CASTELLUM illud præsidiarium à Druso positum; ut disertissimis testatur verbis Dio, lib. LIV, de Sigambris loquens: Νικηθέντες γὰρ ὅτε τότε οὐκέθ' ὁμοίως ἐθρασύνοντο, ἀλλὰ πόρρωθεν μὲν σφᾶς παρελύπων, ἐγγὺς δὲ προσήεσαν· ὥς τε τὸν Δρῦσον αὐτικα ἐφρενήσαντα αὐτῶν, ὀκεῖπι, ἢ ὅ τε Λεπίας καὶ ὁ Ἐλίσων συμμίγνυται, φρούριόν τι σφίσιν ἐπὶ τοῖς συνόροις, καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ. id est: *Victi inde hostes, haud æquè, ac anteà, comminus congredi audebant; sed eminus tantùm infestavêre. unde factum, ut Drusus, vicissim iis contemtis, castellum contra eos ad Luppiæ Elisonisque confluenteis, aliudque in Chattis, apud ipsum Rhenum, exstrueret.* Ab Adranâ igitur flumine Germanicus Maguntiacum revertens, Marpurgium, quod tunc *Mattium* dicebatur, rectissimâ viâ transiit, simulque incendit. aperta hinc populatus ea, quæ sunt inter Marpurgium & opidum *Putzbach*; in quorum medio opidum *Giessen*, apertissimo amœnissimoque situ.

Ceterùm in eodem monte Tauno, in vestigiis, aut sanè prope vestigia castelli Drusiani, Trajanum posteà, ad Drusi ac Germanici exemplum, posuisse sive reposuisse munimentum puto, quod posteà Julianus dirutum reparavit; teste Marcellino, in lib. XVII. quod equidem rectè Rhenanus in dicti montis jugo, at nimis à Rheno remotum interpretatus est opidum *Cronenburg*, sive, ut ille ad suam opinionem detorsit, *Cronburg*, quasi *Tranburg* antiquitus dictum. Goropius verò, & hunc sequuti alii, Trajani munimentum volunt esse vicum in ulteriore Rheni ripâ *Castel*, Maguntiaco oppositum. Verùm hoc uti satis ex Marcellino, qui unus dicti munimenti meminit, elicere possint, vehementer ego dubito. verba ejus dicto libro hæc sunt, de Juliano Cæsare, ad Tabernas Rhenanas à pugnâ Argentoratensi reverso: *Vnde cum captivis omnibus prædam Mediomatricos, servandam ad reditum usque suum, duci præcepit. & petiturus ipse Moguntiacum, ut ponte compacto transgressus, in suis requireret barbaros, cùm nullum reliquisset in nostris, refragante utebatur exercitu.* & paullo pòst: *Moxque ut ad locum prædictum est ventum, flumine pontibus constratis transmisso, occupavêre terras hostiles. At barbari præstricti negotii magnitudine, qui se, in tranquillo positos otio, tunc parum inquietari posse sperabant, aliorum exitio, quid fortunis suis immineret, anxiè cogitantes, simulatâ pacis petitione, ut primæ vertiginis impetum*

declinarent, miserunt legatos cum verbis compositis, quæ denuntiarent concordem fœderum firmitatem : incertumque, quo consilio aut instituto mutatâ voluntate, per alios cursu celeri venire compulsos, acerrimum nostris minati sunt bellum, ni eorum regionibus excessissent. Quibus clarâ fide compertis, Cæsar primâ noctis quiete navigiis modicis & velocibus octingentos imposuit milites. eorum viginti sursum versùm decurso egressi, quicquid invenire potuerint, ferro violarent, & flammis. Quo ita dispositio, solis primo exorsu visis per montium vertices barbaris, ad celsiora ducebatur alacrior miles. nemineque invento (hoc siquidem opinati discessêre) confestim eminus ingentis fumi volumina visebantur ; indicantia, nostros perruptas populari terras hostiles. Quæ res Germanorum perculit animos. atque desertis insidiis, quas per arta loca & latebrosa struxerant nostris ; trans Menum nomine fluvium, ad opitulandum suis necessitudinibus, avolarunt. Vt enim rebus amat fieri dubiis, & turbatis ; hinc equitum nostrorum accursu, inde navigiis rectorum militum impetu repentino perterrefacti ; evadendi subsidium velox locorum invenêre prudentes. quorum digressu miles liberè gradiens, opulentas pecore villas & frugibus rapiebat, nulli parcendo : extractisque captivis, domicilia cuncta, curatiùs ritu Romano constructa, flammis subditis exurebat. emensâque æstimatione decimi lapidis, cùm prope silvam venisset, squalore tenebrarum horrendam, stetit diu cunctando ; indicio perfugæ edoctus, per subterranea quædam occulta, fossasque multifidas latere plurimos, ubi habile visum fuerit, erupturos. ausi tamen omnes accedere fidentissimè, ilicibus incisis & fraxinis, roboreque objecto magno, semitas invenêre constratas. ideóque gradientes cautiùs retro, non nisi per amfractus longos & asperos ultrà progredi posse, vix indignationem capientibus animis, advertebant. Et quoniam, æris urente sævitiâ, cum discriminibus ultimis laborabatur in cassum, (æquinoctio quippe autumnali exacto, per eos tractus superfusæ nives opplevêre montes simul & campos) opus arreptum est memorabile. &, dum nullus obsisteret, munimentum, quod, in Alemannorum solo conditum, Trajanus suo nomine voluit appellari, dudum violentiùs oppugnatum, tumultuario studio reparatum est. locatisque ibi pro tempore defensoribus, ex barbarorum visceribus alimenta congesta sunt. Quæ illi, maturata ad suam perniciem, contemplantes, metuque rei peractæ velociter congregati, precibus & humilitate supremâ petiêre, missis oratoribus, pacem. quam Cæsar, omni consiliorum viâ firmatâ, causatus verisimilia plurima, per decem mensium tribuit intervallum : id nimirum solerti colligens mente, quòd castra, suprà, quàm optari potuit, occupata, sine obstaculo tormentis muralibus & apparatu deberent valido communiri. In his omnibus quia nullum de Rheno amne, aut ejus ripâ, verbum factum ; munimentum ego arbitror conditum fuisse in monte Tauno ; quem indicat Marcellinus his verbis, *visis per montium vertices barbaris :* nam nondum longiùs à Rheni ripâ milites Juliani abscesserant. silvam autem intelligit eam, quæ pars quondam, ut antè dictum, Hercynii saltus, & Rheno propior, nunc vulgari vocabulo dicitur *der Spessard*. Ac sanè multo aptior erat munimento situs in ipso montis vertice, quàm ad radices ejus, in amnis ripâ quidpe haud dubiè Trajanus idem in hoc ædificando spectavit, quod post eum Valentinianus in suis munimentis : de quibus sic idem auctor lib. xxx : *Vtrobique Rhenum celsioribus castris munivit, atque castellis; ne latere usquàm hostis ad nostra se propiens posset.* nam ex his velut *è speculis*, ut idem ait libro præcedente, *si quis hostium se commovisset, desuper visus obruebatur*. Hanc igitur ipsam commoditatem utilitatemque primus in Tauno monte dispexerat Drusus, quum Q. Tuberone, Fab. Maximo Coss., id est, anno ante natum Iesum XI, *castellum* inibi *cum præsidio poneret*. quod dirutum posteà à Chattis, filius ejus Germanicus, patris consilium probans, restituit, Druso Nerone, C. Norbano Coss., id est, anno Christi XV. Id jam hinc ad societatem usque, inter Mattiacos Romanosque factam, durasse haud dubium est, quando nullum eo temporis spatio in hac ripâ bellum rerum scriptoribus memoratur. C. Antistio, M. Suilio Coss., id est, anno Christi I, exstitisse omnino arbitror, quum *in superiore Germaniâ trepidatum est, adventu Chattorum latrocinia agitantium*. quidpe ab illis ipsis militibus maximè trepidatum est, qui præsidii loco huic castello impositi erant. ipsi circumjectarum regionum incolæ, extrema patientes, doluerunt veriùs, quàm trepidarunt. in castris verò Maguntiacensibus legiones, Rheni altissimo latissimoque flumine satis tutæ, cur adventu latrocinia tantùm agitantium trepidarent, causa nulla erat. At post excessum Neronis, quum Batavi, aliique Galli, Civile duce rebellarent, ab Transrhenanis Usipiis, Chattis atque Mattiacis, junctâ manu Magontiacum obsidentibus, castellum id iterum subversum fuisse, maximè credibile est. Erexit post hæc jam tertiò Trajanus, adpellatione suo de nomine impositâ ; nempe in sociâ tunc ac pacatâ gente Mattiacorum, ut patet è Taciti libro de Germaniâ ; qui primo principatus Trajani anno conscriptus. Post Trajanum rursus destructum est ab Alemannis,

quum

quum hi, proximo Mattiacorum agro occupato, crebris expeditionibus in proximam Galliam ruerent. Nihilo minùs tamen jam quartum à Juliano Cæsare reparatum; ipso iterum, Constantio nonùm Coss., anno à nato Jesu CCCLVII. Tandem, nescio à quibus mortalibus, vel quo tempore, sic funditus dirutum est, uti nullum planè ejus supersit vestigium, quod verum ejus situm indicare vel prodere queat. Quia tamen παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ, id est, *apud ipsum Rhenum*, primùm à Druso conditum fuisse tradit Dio; ego supra AQUAS MATTIACAS, quæ nunc vulgò vocantur *Wysbaden*, exstitisse existimo. namque per has rectè iter agitur ad Mattium: ad has etiam præmissum Severum à Valentiniano, hostem in his oris adgressuro, testatur Marcellinus, libro XXIX prædicto. cujus verba, eodem loco, de Valentiniano hæc sunt: *In Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens est Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* Hos BUCINOBANTES ego arbitror nomen detortum apud Romanos habuisse ab ipsarum aquarum vocabulo *VVysbaden*, quasi *thi VVysbader*. solebant quidpe Romani atque Græci, ut antè dictum, Germanorum W convertere in confinem literam B. Mentio eorum etiam in Notitiâ Romani imperii fit; ubi inter auxilia Palatina numerantur.

CAP. VIII.

De IUHONIBUS.

MATTIACIS ab septemtrionibus continuabantur JUHONES: quorum auctor noster meminit annal. XIII, his verbis: *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit; quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto equi, viri, cuncta victa, occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos vertebantur. sed civitas Iuhonum, socia nobis, malo improviso afflicta est. nam ignes terrâ editi, villas, arva, vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsa conditæ nuper coloniæ mœnia: neque exstingui poterant, non si imbres caderent, non si fluvialibus aquis, aut quo alio humore niterentur; donec inopiâ remedii, & irâ cladis, agrestes quidam eminus saxa jacere, dein residentibus flammis propiùs suggressi, ictu fustium, aliisque verberibus, ut feras, abstrerrebant: postremò tegmina corpori directa injiciunt, quanto magis profana, & usu polluta, tanto magis oppressura ignes.* Ad hæc verba, *civitas Iuhonum*, Rhenanus sic commentatur: *Hujus fit mentio suprà*, lib. II: *Reductus*, inquit, *in Iuhiona miles. quamquàm illic in editione Romanâ perperam legitur, divisis syllabis, in Hiona, pro Iuhiona. Arbitror, Frisiis & mari proximam fuisse eam civitatem.* At suprà, ad lib. II; *Scripsimus Iuhiona: malim tamen Iuhionem.* ubi opidum intellexisse eum per vocabulum civitatis, perspicio. Mirum mehercules dictu, quàm frequens atque communis omnibus interpretibus circa hanc vocem error, dum vim ejus parum considerent: quæ frequens Cæsari ac Tacito, huic plerumque, illi semper, pro gente, natione, seu populis unam eamdemque regionem communi jure atque institutis incolentibus; numquàm illi, huic rarò, pro urbe, gentis capite, ponitur. At si urbem vel opidum heic intellexit Tacitus, cur nihil de ædificiis ipsius opidi addidit? quidpe *villas* dumtaxat, *vicos*, & *arva* correpta memorat. dein, cur *agrestes* solummodò, non verò *opidanos* refert, qui ignibus restinguendis laborârint? Scilicet, quia in agris, non intra opidi alicujus mœnia, ignes terrâ editi erant. Jam verò, quænam poterat esse ignibus gignendis materia in Frisiorum ad Oceanum terrâ humili atque arenosâ, paludibus lacubusque frequentibus riguâ? Certè nulla. meminisse oportebat libro superiore, qui est annalium primus, bina auctorem hiberna recensere cis Rhenum in Gallico solo; altera ad Vetera, ad Aram Ubiorum altera. hinc ad Cheruscum bellum eduxerat Germanicus militem; eodémque confecto bello, *reduxit*. quòd si in Frisios, aut ad Oceanum militem duxisset; *deduxisset* verùs, quàm *reduxisset*. Justus Lipsius ad eumdem auctoris locum: *Pighius, amicus noster, censebat Hujonem scribendum; quoniam in agro cognomine (juxta Hojum opidum in Eburonibus) hodiè lapis multus sub terrâ fossilis, idoneus concipere ignem. Sed ego ambigo, ne ea gens in Germaniâ ipsâ alicubi fuerit, non in Belgicâ.* Pighium tamen strenuè sequuti nonnulli alii, opidum id fecêre nomine *Iuhonum*, & *Hujonum*, eodem situ, quo nunc *Huy* opidum visitur ad Mosam amnem. Verùm auctor, *Ferebantur, inquit, ignes in ipsa conditæ nuper coloniæ mœnia.* quam igitur nuper illam conditam coloniam esse censes? Onuphrius equidem *Iuhonum* refert *coloniam* ex veteri lapide. at ego vehementer vereor, ne nobis præfractè heic, vel saltem per imperitiam imponat Onuphrius: cujus fidem, in aliis ejusmodi lapidum testimoniis citatis, alii etiam in suspicionem traxerunt. Ego certè credo, quia heic sine nomine Tacitus ejus coloniæ meminit;

jam anteà eum nomine eamdem indicasse. At nullam indicavit, nisi quæ ante VIII annos ab Juliâ Agrippinâ in Ubiorum agro condita; cujus meminit libro præcedenti. Quàm mirabilis igitur (Deus bone!) hæc vis, quæ igneis ab Hojo opido, ad Coloniam usque Agrippinensem, per LX ampliùs millia passuum detulit? Multo rectiùs sanè Lipsius, qui in Germaniâ ipsâ hanc fuisse Juhonum civitatem suspicatur. id quidpe conjunctio historiarum, quas de Chattorum excidio & de Juhonum calamitate conjunctim auctor refert, satis apertè indicat: item, quòd & ipsa socia Romanorum fuit, quemadmodùm & Mattiacorum civitas. unde liquidò colligi potest, Juhones ab unâ parte Chattis fuisse conterminos; ab alterâ Rheno & Agrippinensibus. Igni autem concipiendo apta sunt juga montium per Bergensem ducatum, Coloniæ Agrippinensium opposita. At quia heic quoque olim Ubii incoluerunt, quorum agris proximi ab septemtrionibus quondam Sigambri, dein verò Tencteri; colligere hinc licet, & Juhones quondam fuisse partem Chattorum, in Ubiorum agros transgressam. Apertè hoc testatur Strabo lib. IV, dum Sigambris conterminos facit Svevos; quos Chattos esse, suprà ostendi: Terminos igitur Juhonum civitati statuo, ab ortu hiberno eosdem quos Mattiacis ab occasu æstivo: ab occasu æquinoctiali Rhenum amnem, quo ab Ubiis submovebantur. ab septemtrionibus eodem limite ab Tencteris dirimebantur, quo anteà Ubii ab Sigambris: ab ortu item eodem quo Ubii ab Chattis, inter opidum *Medebach* & Adranam flumen. Comprehenduntur hoc terrarum spatio nunc regiones istæ: Ducatus Bergensis dimidia ferè pars austrina; & regio, cui vulgare vocabulum *VVester wald*.

SEGODUNUM, Σεγόδουνον, est locus Ptolemæo in Germaniâ. quem quamvis ad initium Abnobiorum montium posuerit, longo à dictis Juhonum finibus, versùs meridiem, intervallo; tamen ex nominis ratione opidum id nunc esse conjicio *Sigen*. hoc quidpe ad amnem situm est, cui vulgare vocabulum *Sige*: & in edito loco, quem indicat vox *dun*: quasi olim dictum fuerit *Sigedun*. quod rectè Romani suo ore fecêre *Segodunum*. Eodem autem errore Ptolemæus hoc in ultimos, versùs austrum, Germaniæ fineis retulit, quo & Usipios, Rheni divortio & Batavorum insulæ conterminos populos, in eamdem regionem transduxit. Similcis ejus esse in eâdem Germaniâ errores, haud raros, infrà in *Amisiâ*, *Luppiâ*, & aliis patebit.

Pomponius Mela, lib. III, cap. III, in descriptione Germaniæ, *Montium*, inquit, *altissimi Taunus, & Rhetico; nisi quorum nomina vix est eloqui ore Romano*. Ex his *Taunus* qui fuerit, suprà ostensum est. RHETICONEM vulgus geographorum nostri sæculi inter Alpium juga referunt, ad confinia Helvetiorum; voluntque esse eadem, quæ Rhætica dicuntur Tacito ac Plinio, à Rhætorum gente incolâ. at falluntur illi, meo judicio, quamvehementissimè. quidpe licet Mela Germaniam, dicto capite, & cap. IV, libri II, ad Alpeis usque proferat; tamen haud verisimile est, voluisse eum Alpium partem intimam inter altissimos Germaniæ monteis numerare; quum universum Alpium tractum omnes alii scriptores Italiæ tribuerint. Ego equidem arbitror, quemadmodùm Taunum montem in ulteriore, versùs septemtriones, nominavit Germaniâ; sic & Rheticonem eum longiùs ab Alpibus dissitum montem intellexisse, in eâ Germaniâ, quæ Romanis maximè cognitâ; nempe inter Rhenum & Albim flumina. Heic autem facilè altitudine secundus à Tauno (ni fortè primus sit habendus) is mons, qui & ipse ad Rheni ripam in conspectu castrorum Romanorum, ex adverso Bonnæ, vulgari vocabulo nunc à verticum numero dicitur *das Sibengebirge*, quasi dicas *Septimontium*, septem castellis munitus, quorum præcipua altissimaque *VVolkenberg* & *Lewenberg*.

CAP. IX.

De SIGAMBRIS.

VBIIS trans Rhenum etiamdum agentibus SIGAMBROS à sepremtrionibus fuisse conterminos, jam dudum è Cæsaris commentariis ostensum est. cum quo consentiens Dio lib. XXXIX, ubi de equitibus Usipetum, Tencterorumque, à Sigambris receptis agit; Ὡς ἂν, inquit, ἅτε οἱ ἱππῆς ἐξεδίδοντο, καὶ οἱ Οὔβιοι, ὅμοροί τε τοῖς Συγγάμβροις οἰκοῦντες, καὶ διάφοροι αὐτοῖς ὄντες, ἐπεκαλέσαντο αὐτὸν, διέβη μὲν τὸν ποταμὸν γεφυρώσας. id est: *Itaque quum equites non dederentur, atque ipse ab Vbiis, qui Sigambrorum finitimi, iidemque hostes erant, vocaretur, Rhenum ponte facto transiit*. Limitem, quo inter se separabantur, suprà in Ubiis ostendi. ab occasu item Rheno amne ab Eburonibus ac Menapiis submotos fuisse, in horum finium descriptione notavi. Sed ante Usipetum Tencterorumque

rumque in Galliam transitum, Menapios ulteriorem etiam ripam, juxta divortia Rheni tenuisse, suprà in horum explicatione docui. Versùs septemtriones ad Oceanum usque eos extendit Strabo lib. VII: Πρὸς ᾗ τῷ Ὠκεανῷ Σύγαμβροι· id est, *Ad Oceanum sunt Sugambri.* at ingenti errore: qui ex eodem fonte ei natus, ex quo Menapios quoque Oceano ad utramque Rheni ripam falsò adfinxit, ut suprà notatum est. Menapios igitur quum ex Cæsare, malè intellecto, propinquos Oceano censeret, Menapiis verò trans flumen Sigambros conterminos ex eodem cognosceret; hos quoque ad Oceanum pertinere existimavit. Sed Usipetas, Tencterosque, ex Galliâ trans Rhenum fugientes, intra suos fines recepisse Sigambros, jam anteà ex Cæsare atque Dione cognitum est. Sigambri postquàm in Galliam traducti, eosdem Tencteros Usipetasque eorum posteà perpetuò tenuisse agros, mox infrà docebo. hos quum Tacitus, in libro de Germaniâ, *certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse* Germaniam inter Galliamque *sufficiat, coluisse* tradat, id est, ab extremis Ubiorum finibus ad usque Rheni divortium, & initium insulæ Batavorum: Sigambros quoque, ante eos, eò usque, nec ultrà, agros habuisse certum est. Hinc Cæsar, in comment. IV, Usipetas & Tencteros ait *flumen Rhenum transisse, non longè à mari, quò Rhenus influit*; moxque in Menapiorum agros ingressos: qui & ipsi ad dicta fluminis divortia extensi fuêre. quem transitum ad initium insulæ factum, suprà in Menapiis & Batavis docui. Eodem transitu usum posteà Drusum, auctor est Dio lib. LIV, his verbis: Καὶ οὗτ' Κελτὰς πρῆξας τὸν Ῥῆνον διέβαινεν, ἀνέκαψε· καὶ μὴ τοῦτο ἐς τὴν τῶν Ὑσιπετῶν καὶ αὐτὴν τὴν τῶν Βαταύων νῆσον δόξῃ· καὶ δὴ τὴν Συγαμβρίδα ἐκεῖθεν ἐπιπαρελθὼν, συχνὰ ἐπόρθησεν. id est: *Inde Germanis intentus, quando Rhenum transirent, eos repulit. atque ipse posteà in Usipetarum regionem juxta insulam Batavorum, atque inde in Sigambrorum terram transgressus, magnam agri partem vastavit.* Sed Batavis trans Rhenum junctos fuisse ad Oceanum Frisios, jam Cæsaris ævo, suo loco docebitur. Sigambris iisdem temporibus, conterminos fuisse Marsos, infrà cùm ex ipso Strabone, tum ex Plinio ac Tacito demonstrabitur. Terminum igitur statuo inter utrosque, lineam à divortio Rheni ad fontem usque Bercolæ amnis. hinc aliâ lineâ, ad Luppiam amnem, quà opidum est *Lunen*, ductâ; inde ipso amne ad fontem usque à Bructeris Sigambros distinguo. Ptolemæus, qui geographica sua condidit, quum jam dudum Sigambri in Galliam essent transducti, mirificè antiqua novis ubique ferè miscens; Κατέχουσι δὲ, inquit, τῆς Γερμανίας, τὰ μὲν πρὸς τὸν Ῥῆνον ποταμὸν δεχομένοις ἀπ' ἄρκλων, οἵτε Βρύκτεροι οἱ μικροὶ, καὶ οἱ Σύγαμβροι. id est: *Habitant autem Germaniam, à septemtrionibus, ut hinc ordiar, juxta Rhenum Bructeri minores, & Sigambri.* Ab ortu solis proximos fuisse Sigambris Chattos, liquet ex eo, quod auctor noster, in libro de Germaniâ, Tencteros Chattis facit proximos. sed certius tamen eâ de re in Dione est testimonium, lib. LIV; ubi de Druso loquitur ita: Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τὸν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ οὗτ' Οὐσιπέτας καταπρέψατο· τόν τε Λιππίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐσέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς καὶ ἐς τὴν Χερουσκίδα προεχώρησε, μέχρι ἔ Οὐισούργιος. ἠδυνήθη δὲ τοῦτο ποιῆσαι, ὅτι οἱ Σύγαμβροι οὗτ' Χάτται, μόνοι τῶν πλησίων μὴ ξυμπολεμήσαντες σφίσι συμμαχῆσαι, ἐν ὀργῇ ὄντες, παιδημεὶ ἐπ' αὐτοὺς ἐξεστράτευσαν. id est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit, Luppiæque fluminis ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit; perque eos in Cheruscorum regionem, usque ad Visurgim processit. id uti ei liceret, Sigambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius gentis viribus facta expeditio effecerat.* Limes inter Chattos Sigambrosque qui fuerit, jam anteà in illorum descriptione ostendi: nempe montis jugum, quod ab opido *Oldenbeke*, juxta opidum *Kleineberg*, ad opidum *Brilon* extenditur; & hinc linea ad fontem Adranæ amnis ducta. Cheruscis quomodò Sigambri, sub Drusi expeditiones, fuerint contermini, suo loco docebo. Regiones nunc his Sigambrorum finibus comprehenduntur istæ: Vestofaliæ magna pars, inter Luppiam amnem & Hassiæ fines porrecta: dein Bergensis ducatus dimidia pars; comitatus Marchiensis totus; Cliviæ pars Transrhenana.

Ceterùm nomen gentis antiquæ variè in variis auctoribus, variisque auctorum exemplaribus perscriptum legitur. Apud Horatium, Svetonium, Florum, Martialem, & Claudianum leguntur SICAMBRI; & sic in nonnullis Cæsaris exemplaribus. in aliis tamen Cæsaris exemplaribus sunt SIGAMBRI. apud Ptolemæum in descriptione Germaniæ, item apud Dionem lib. XXXIX, vitiato vocabulo leguntur Σύγλαμβροι· pro quo rescribendum esse Σύγαμβροι, docet ejusdem Dionis lib. LIV; ubi haud semel sic scribuntur. Plutarcho in Cæsare, & Straboni lib IV, & VII, sunt Σύγαμβροι· & Tacito annal. II, IV, & XII, SUGAMBRI. in epitomâ Appiani de rebus Gallicis Σίκαμβροι. Varietas hæc ex dialectorum varietate nata esse videtur. Atque ego equidem haud dubito, quin nomen

nomen genti quæsitum sit à flumine *Sige*; quod accoluisse quondam eos, antequàm, ab Ubiis pulsi, ad Rheni divortium descenderunt, credibile est. nam heic primùm ante eos coluisse Chamavos, deinde Tubanteis, infrà ex Tacito demonstrabo. Hinc etiam opidum est in Sigambrorum finibus, ad Roræ Lennæque confluenteis, *Sigeburg*; veteris sedis ad Sigum amnem memoriam servans; quum ad hujus quoque ripam eodem nomine opidum etiam nunc exstet, ex adverso Bonnæ. Quapropter omnium rectissimè nomen eorum scribi Latinè puto SIGAMBRI. Quum autem in primâ fluminis vocabuli syllabâ esset diphthongus IE, sive VE; factum inde gentis vocabulum Σύγαμβροι, *Sygambri*. quod postmodùm Romani fecêre *Sugambri*; quemadmodùm ex his, *Sylla*, *Syphax*, *inclytus*, fecerunt *Sulla*, *Suphax*, *inclutus*. Strabo porrò hoc in plenum crassumque V formavit, Σέγαμβροι. tandem verò G in confine C mutato, effectum est *Sicambri*, & Σέκαμβροι. Ceterùm apud Dionem, lib. LV, vocabulum gentis hujus planè corruptum legitur in his verbis: Μετὰ ταῦτα τὴν ἡγεμονίαν (καίπερ ἀφιεὶς, ὡς ἔλεγε, ἐπειδὴ τὰ δέκα ἔτη τὰ ὡρισμένα ἐξεληλύθει) ἄκων δῆθεν αὖθις ἀνεῖτο, καὶ πρὸς τοὺς Κελτὰς ἐστράτευσε. καὶ αὐτὸς μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀνέμεινεν· ὁ δὲ δὴ Τιβέριος τὸν Ῥῆνον διέβη. Φοβηθέντες οὖν αὐτὸν οἱ βάρβαροι πολλῶν Καττβρῶν, ἐπεκηρυκεύσαντο. καὶ ἅτε πάντα ἔτυχον πρὸς (ὁ γὰρ Αὔγουστος οὐκ ἔφη σφίσιν αὖθις ἐκείνων ἀπειστῆσαι) οὔθ' ὕστερον. ἔπεμψαν μὲν γὰρ καὶ οἱ Καττβροὶ πρέσβεις. Hoc est: *Post hæc Augustus quum principatum deposuisset, (hoc enim præ se ferebat) exacto decennio altero invitus iterum suscepit; & in Germanos bellum molitus, ipse domi substitit: Tiberius autem Rhenum transiit. Eorum vim metuentes barbari omnes, exceptis ....., legatos miserunt, pacem petentes. sed neque tum eam impetraverunt, quum Augustus, nisi illis ad causam adjunctis, negaret se eam daturum; neque deinde, quum ..... quoque legatos misissent.* Mendum heic esse, in vocabulis Καττβρῶν, & Καττβροὶ, jam alii ante me animadverterunt; restitueruntque Καττιαρῶν, & Καττιαροί. lectoremque è Tacito quærere jusserunt, qui isti fuerint Cattuari, & quâ sede. Ego equidem apud Tacitum nullos hoc nomine reperio; nisi *Chasuaros* in libro de Germaniâ: quorum exiguam fuisse prope Chattos civitatem, suo loco ostendetur. ex Dionis autem verbis, modò citatis, haud obscurè perspicitur, gentem eam, de quâ ipse loquitur, fuisse validam, ac ferocem, ideóque contra Romanorum vim atque potentiam obstinatam. Certè ultimæ illæ syllabæ βρῶν, & βροὶ, satis apertè verum gentis intrepidæ nomen produnt: quod haud falsò Sylburgii libri manuscripti de legationibus, quos citat Leonclavius, posteriore loco habent, Σιγαμβροι & ipsum parumper vitiatum. I pro Y suppositio. nam Sigambrorum intrepidam ferociam satis expertus fuit primus Romanorum Cæsar, & post eum M. Agrippa, Drususque haud semel. Hactenus igitur de sede ac nomine SIGAMBRORUM.

Locus in eorum finibus, Romanorum monumentis antiquissimus, est CASTELLUM ALISO, Velleio Paterculo lib. II, ac Tacito annal. II, memoratum. Ptolemæo in Germaniâ, vitiato haud dubiè vocabulo est Ἀλεισὸς, & quibusdam in exemplaribus Ἄλεισον, pro Ἀλίζων: quum Latinis sit *Aliso*, *Alisonis*, & Dioni lib. LIV Ἐλίζων. Hoc quidam interpretati sunt opidum nunc *Iselburg* ad Iselam flumen; quod & ipsum Alisonem, sive Elisonem Dionis interpretantur: cujus tamen antiquum nomen fuisse *Salam*, infrà patebit. alii voluerunt esse opidum *VVesel*, ad Luppiæ Rhenique confluentem. alii denique propiùs ad verum situm accedentes, dixerunt esse vicum *Alsbem*, IV circiter millibus passuum ab opido *Paderborn*, versùs meridiem, dissitum. Horum omnium falsas esse opiniones, ipsorum auctorum disertissimis testimoniis probabo. Tacitus igitur, dicto annal. II; *Cæsar* Germanicus, inquit, *dum adiguntur naves, Silium legatum, cum expedità manu, irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupiæ adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, principis Chattorum, conjugem filiamque raperet. neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventus ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris ipse cum legionibus decucurrit. tumulum iterare haut visum. & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Ad hæc Lipsius: *Distinguendum videri*, Castellum, Alisonem, ac Rhenum, *pronuntiavit Vetranius. & rectè, ad mentem Dionis*, lib. LIV. *nam scribit, à Druso castellum exstructum ad Lupiæ & Alisonis confluvia, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum. Vellejo tamen loci nomen Aliso est; & Ptolemæo Ἄλεισον, inter Germaniæ urbes.* Si heic cum Vetranio ac Lipsio distingvimus dicta verba in tria loca; quodnam castello isti alteri dabimus nomen? aut, quodnam fuisse præter illud putamus, quod Dio Drusum ait exstruxisse ad Luppiæ & Alisonis confluvia? Si aliud fuit; certè

nomen,

nomen, aut saltem situm debuit, addidisse Tacitus. si idem; cur distingvimus in Tacito? nam quum duo limitibus istis sive aggeribus ponantur extrema, castellum ad Luppiæ Alisonisque confluenteis, & Rhenus amnis; quid, tamquàm tria forent diversa inter se loca, separamus castellum ab Alisonis confluente, cui id impositum? tum verò, quos Germanicum limiteis, inter castellum Rheno adpositum, & ipsum Rhenum, egisse censemus? denique, quæ hæc fuerit apud auctorem mira atque inepta locorum transpositio, vel perturbatio; dum primò castellum ad Rhenum nominaverit; dein retrogrado ordine Alisonem; tandem verò ad priora recurrendo Rhenum? Apage sis cum tantis absurditatibus. Distingvendum heic ego omnino nego. idque rectè ad mentem Dionis juxtà ac Taciti, simulque Velleii. Dionis verba de Sigambris hæc sunt: Νικηθέντες δὲ οὐκ ἐπὶ τοῦτο οὐκ ἐθ' ὁμοίως ἐθρασύνοντο, ἀλλὰ πόρρωθεν μὴ σφᾶς παρελύπουν, ἐγκλῄουσι δὲ προσήεσαν· ὥστε τὸν Δρῦσον αὐτικα ἐφρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεῖνα, ἃ τε Λουπίας καὶ ὁ Ἔλισων συμμίγνυται, φρούριόν τι σφίσιν ἐπιτειχίσαι, καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ. hoc est: *Ex eo namque barbari propiùs adire non ausi, eminus tantùm hostem infestavêre: ita, uti Drusus vicissim, iis contemtis, castellum contra eos ad Lupiæ & Elisonis confluenteis, aliudque in Chattis, ad ipsum Rhenum, exstruxerit.* Velleius dicto lib. II, de Tiberio suo: *Pietas sua Cæsarem, pæne obstructis hieme Alpibus, in urbem traxit, ad tutelam imperii. eum veris initio reduxit in Germaniam: in cujus mediis finibus, ad caput Lupiæ fluminis, hiberna princeps digrediens locaverat.* Eumdem hibernorum locum sive castellum disertè posteà *Alisonem* vocat in narratione cladis Varianæ. *Lucii etiam Ceditii*, inquit, *præfecti castrorum, eorumque, qui unà circumdati Alisone, immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est. qui, omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentiâ usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos peperêre reditum.* Scilicet clade Varianâ haud procul Alisone castello, apud Teutoburgiensem saltum, quem mox ostendam, factâ, protinus Germani ad obsidenda hiberna, Alisone sita, perrexerunt. Ex his igitur satis perspicuum fit, apud Tacitum quoque, *castellum Lupiæ adpositum*, & *à Chattis obsessum*, idem esse, quod posteà *Alisonem* ipse adpellat. *hoc* quidpe *haut procul tumulus Varianis legionibus*, ab Arminio cæsis, *structus* fuerat. apud hoc item *ara Druso, Germanici patri, posita*; quum is inter Salam & Rhenum res gerendo obiisset. hoc item, & militeis in eo præsidiarios, Germanicus obsidione hostium liberavit. denique inter hoc *ac Rhenum novos limiteis aggeresque* egit. Certum igitur est, distingvi non debere, quæ distingvenda videbantur Vetranio ac Lipsio. Restat nunc, uti Velleium cum Dione, quoniam paullum de situ castelli inter se dissentire videntur, conciliemus. quorum hic *ad confluentem* Luppiæ Alisonisque exstructum fuisse tradit; ille *ad caput*, id est, ad fontem Luppiæ. Conciliatio facilis est. utrumque haud falsum scripsisse puto. Ille ad caput; quia haud procul capite. est quidpe hodiè fluvius ALISO, sive aliâ dialecto ELISO, is qui, vulgari nunc vocabulo *Alme*, ad vicum *Elsen* Luppiæ miscetur: à cujus confluente ipsius Luppiæ fons VI haud ampliùs millibus passuum, cum opido cognomine *Lippspring*, abest. Ipse autem vicus *Elsen* haud dubiè est *Castellum* Ἔλιζων, sive *Alisò*; quum iisdem penè literis nomen ejus antiquum in dicto vico exstet. quod antiquis Germanis dicebatur ELSON. aliâ autem dialecto & castellum & flumen dictum fuisse ALSON, adpositus flumini alius vicus nomine *Alshem* apertè testatur. Ptolemæus equidem, cuncta pro suo more turbans, Alisonem Rheni ripæ adposuit, ex adverso Coloniæ Agrippinensis. contra verò Novesium, citerioris ripæ infra Coloniam opidum, trans Rhenum in Alisonis ferè situm transtulit. Video tamen quosdam esse, qui Ptolemæi Ἄλισον aliud facere velint ab Velleii Tacitique *Alisone*, & Dionis *Elisone*. verùm hi, quum omnia reliqua Ptolemæi per Germaniam rectis verisque sitibus locata probaverint; jure in hoc etiam Ἀλείσῳ subscriptionem meam merebuntur. Ceterùm ALISONEM *castellum* Drusus in validissimarum Germaniæ gentium, Cheruscorum, Chattorum, Sigambrorum, item Tubantum ac Marsorum confinio erexit; uti, præsidio illic in hibernis relicto, metu omneis simul contineret. Defuncto posteà in Germaniâ Druso, ARAM milites præsidiarii, juxta castellum, ceu duci suo posuêre; apud quam supplicationes, & statis diebus festum, militumque decursiones fierent: ut suprà in Vangionibus ad Magontiacum notatum est. In iisdem hibernis Tiberius exercitum locavit; teste Velleio. Varus etiam ibidem cum exercitu egit, antequàm, ab Arminio per dolum abstractus, in Teutoburgiensi saltu insidiis Germanorum opprimeretur; quod infrà in Cheruscis fusiùs exponam.

Λουπία, LUPPIA, est Ptolemæo opidum, in mediis ferè totius Germaniæ finibus. Id esse idem, quod nunc ad Luppiam flumen, in extremis Sigambrorum finibus dicitur *Lippe*,

Lippe, eodem cum flumine, cui adpositum, vocabulo, quis non credat? Juvat hanc sententiam, quòd in eodem, cum *Veteribus* cis Rhenum, latitudinis gradu apud Ptolemæum positum, quemadmodùm hodiè *Santen* & *Lippe*. Ceterùm quemadmodùm ipsius fluminis vocabulum bifariam apud auctores scribitur, nunc unico P, *Lupia*, nunc geminato, *Luppia*: sic & opidum ei adpositum apud eumdem Ptolemæum lib. VIII est Λουπία· connumeraturque ibi in tribus clarissimis Germaniæ locis; quorum reliqua duo sunt *Amisia* & *Eburodunum*.

Atque hæc duo sunt loca in antiquis Sigambrorum finibus, veterum auctorum monumentis celebrata. Cæterùm LIMITES quoque istos, atque AGGERES, quorum meminit auctor noster, uti commodè investigare possimus; unde & quò Germanicus cum exercitu profectus sit, antè discipiendum erit. *Cæsar*, inquit noster, *dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit.* & mox: *Cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Silius superioris erat exercitus legatus, auctore ipso Tacito, annal lib. I. Expeditam igitur manum è IV legionibus à Maguntiaco per Taunum montem in Chattos usitatissimo itinere duxit. Ipse Germanicus, duabus legionibus à Maguntiaco ad Aram Ubiorum deductis, atque illic totidem adjunctis, porrò ad Vetera descendit; ubi pontem exstruxerat ante biennium, auctore eodem Tacito, in eodem annali. illic aliis iterum adsumtis duabus legionibus, Rhenum ponte transgressus, cum VI in universum legionibus, ad Alisonem castellum perrexit, eodem itinere, quo ante biennium usus erat: cujus meminit auctor eodem libro. Postquàm enim seditionem in castris Veterensibus sedaverat; ipsi milites in hostem se duci postulabant. *sequitur*, inquit auctor, *ardorem militum Cæsar: junctoque ponte, tramittit duodecim millia è legionibus, sex & viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum eâ seditione intemerata modestia fuit. Læti, neque procul, Germani agitabant, dum justitio ob amissum Augustum, pòst discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Cæsiam, limitemque à Tiberio cœptum, scindit. castra in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. inde saltus obscuros permeat: consultatque, ex duobus itineribus, breve & solitum sequatur; an impeditius, & intentatum, eóque hostibus incautum. Dilectâ longiore viâ, cetera adcelerantur.* & posteà: *ventumque ad vicos Marsorum.* & paullo pòst: *quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat. non sexus, non ætas miserationem attulit.* & mox: *Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Usipetes: saltusque, per quos exercitui regressus, insedêre. quod gnarum duci: incessitque itineri, & prælio. pars equitum & auxiliariæ cohortes ducebant: mox Prima legio: &, mediis impedimentis, sinistrum latus Undeviceſimani, dextrum Quintani clausêre: Vicesima legio terga firmavit; pòst ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti: dein latera & frontem modicè adsultantes, totâ vi novissimos incurrêre. turbanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cùm Cæsar, advectus ad Vicesimanos, voce magnâ, hoc illud tempus obliterandæ seditionis, clamitabat; pergerent, properarent culpam in decus vertere. Exarsêre animis; unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta, cæduntque. simul primi agminis copiæ evasêre silvas, castraque communivêre. Quietum inde iter. fidesque recentibus; ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.* A Veteribus exercitum ductum, jam anteà dixi. cui rei fidem maximè facit hic auctoris locus. nam Usipetes inter Roræ amnis confluentem & Rheni divortium, hujus fluminis dextram ripam coluisse jam suprà patuit, & apertiùs mox infrà patebit. Bructeros item, Usipetibus conterminos, & Marsos atque Tubanteis, circa Amisiam & Luppiam amneis, junctas inter se habuisse sedeis, posteà ostendetur. Hi igitur populi facilè saltus, per quos exercitui Romano regressus erat, obsidere potuerunt. Regressus autem erat per idem iter, quo venerant; id est, per limitem à Tiberio actum, & silvam Cæsiam, versùs Rhenum & Vetera. Eodem itinere, à Veteribus, per silvam Cæsiam, & dictum limitem, atque hinc brevi illo ac solito, biennio pòst idem Germanicus ad Luppiæ adpositum castellum Alisonem obsidio liberandum profectus est: directissimâ scilicet, ab occasu solis ad ortum versùs, viâ, propter dextram Luppiæ ripam. CÆSIA igitur SILVA ea est, quæ nunc partim in Clivienſi ducatu, partim in Vestofaliâ inter opida *VVesel* & *Coesfeld* protenditur. Eodem item itinere ante biennium Germanicus, in Cheruscos expeditionem facturus, *Cæcinam*, inferioris exercitus legatum, *cum XL cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam misit:* eodemque posteà itinere à Teutoburgiensi saltu rediit Cæcina. de cujus reditu sic auctor, eodem annali I: *Cæcina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquàm notis itineribus regrederetur, pontes longos quammaturrimè superare.*

superare. Angustus is trames, vastas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus: cetera limosa, tenacia gravi cœno, aut rivis incerta erant: circùm silvæ paulatim adclines. quas tum Arminius implevit, compendiis viarum & cito agmine, onustum sarcinis armisque militem cùm antevertisset. Cæcinæ, dubitanti quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque pulsaret hostem, castrametari in loco placuit; ut opus, & alii prælium inciperent. Barbari, perfringere stationes, seque inferre munitionibus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occurrant. miscetur operantium bellantiumque clamor; & cuncta pariter Romanis adversa: locus uligine profundâ, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus; corpora gravia loricis; neque librare pila inter undas poterant. contrà Cheruscis sveta apud paludes prælia; procera membra; hastæ ingentes ad vulnera facienda, quamvis procul. Nox demum inclinantis tum legiones adversæ pugnæ exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumtâ quiete, quantum aquarum circumsurgentibus jugis oritur, vertere in subjecta. mersâque humo, & obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Cæcina parendi aut imperitandi habebat; secundarum ambiguarumque rerum sciens, eóque interritus. Igitur futura volvens, non aliud repperit, quàm ut hostem silvis coërceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent. nam medio montium & paludium porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, Quinta dextro lateri, Undevicesimani in lævum, Primani ducendum ad agmen, Vicesimanus adversùm secuturos. Nox per diversa inquies; cùm barbari festis epulis, læto cantu, aut truci sonore, subjecta vallium ac resultantis saltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces, atque ipsi passim adjacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis, quàm pervigiles, ducemque terruit dira quies. nam Quinctilium Varum sanguine oblitum, & paludibus emersum, cernere & audire visus est, velut vocantem; non tamen obsecutus, & manum intendentis repulisse. Cæptâ luce, missæ in latera legiones, metu, an contumaciâ, locum deseruêre; capto properè campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quamquàm libero incursu, statim prorupit: sed, ut hæsêre cœno fossisque impedimenta, turbati circùm milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus, & lentæ adversùm imperia aures; irrumpere Germanos jubet, clamitans, En Varus, & eodem iterum fato victæ legiones: simul hæc, & cum dilectis scindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit. illi sanguine suo & lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes. plurimus circa aquilas labor, quæ neque adversùm ferri ingruentia tela, neque figi limosâ humo poterant. Cæcina, dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni Prima legio sese opposuisset. juvit hostium aviditas, omissâ cæde prædam sectantium: enisæque legiones, vesperascente die, in aperta & solida. Et paullo pòst: Tunc contractos in principia, jussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet. unam in armis salutem; sed ea consilio temperanda: manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe propiùs succederent. mox undique erumpendum. illâ eruptione ad Rhenum perveniri. Quòd si fugerent; plurîs silvas, profundas magis paludes, sævitiam hostium, superesse. At victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in castris honesta, memorat. reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus à suis, legatorum tribunorumque, nullâ ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit: ut hi, mox pedes, in hostem invaderent. Haut minùs inquies Germanus, spe, cupidine, & diversis ducum sententiis, agebat: Arminio, sinerent egredi, egressosque rursum per humida & impedita circumvenirent, svadente; atrociora Ingviomero, & læta barbaris, ut vallum armis ambirent. promtam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore. Igitur ortâ die, proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant; raro super milite, & quasi ob metum defixo. Postquàm hæsêre munimentis, datur cohortibus signum; cornuaque ac tubæ concinuêre. exin clamore & impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, non hîc silvas, nec paludes; sed æquis locis æquos deos. Hosti, facile excidium & paucos & semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto majora offunduntur. cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Ingviomerus post grave vulnus, pugnam deseruêre. vulgus trucidatum est, donec ira & dies permansit. Nocte demum reversæ legiones, quamvis plus vulnerum eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoriâ habuêre. Pervaserat interim circumventi exercitus fama, & infesto Germanorum agmine Gallias peti. ac, ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant, qui id flagitium formidine auderent. Hactenus Tacitus. PONTES LONGI, sive *angustus iste trames, à L. Domitio vastas inter paludes aggeratus*, eodem haud dubiè situ fuit, quo nunc etiam vasta satis palus in medio opidorum *Ham, Alem*, & *Lunighusen* sternitur, longitudine x circiter millium. rivi etiam heic circùm complures, ex collibus orientes: quorum quidam in Luppiam, alii in Amisiam defluunt. nec silvæ desunt. Quòd autem *plures*, ab longis pontibus, *silvas superesse* Cæcina

 air, id

ait, id *Cæsiæ silvæ obscurisque saltibus* convenit, per quos Germanicus meavit. ad hujus silvæ initium orientale, *magis profundæ* illæ erant *paludes*, quarum Cæcina suos admonuit; & in quibus rursùm circumvenire Romanos svadebat Arminius. hinc denique nocte ad Rheni pontem ac Vetera redière Romani. Ceterùm viam istam, à Veteribus ad Alisonem castellum, primus L. Domitius, imperatoris Neronis avus, instituisse videtur, quum exercitum, Augusti auspiciis, in Germanos trans Albim usque duceret; ut auctor est Tacitus, annal IV. Is tunc per paludeis inter dicta opida *Alem* & *Lunighusen*, tramitem, transducendo exercitui, aggeravit. Eâdem posteà viâ usus est Tiberius, C. Censorino, C. Gallo Coss., anno VIII ante natum Christum; quâ expeditione Sigambros Chattosque vicit, atque in Galliam traduxit. nam etiam hibernis ad Alisonem castellum eum usum, suprà ex Velleio cognovimus. Is igitur limitem, aggeresque, haud procul Rheno, in silvâ Cæsiâ, circa opidum nunc *Schermbeke*, agere cœpit. quem posteà Germanicus, quum in Marsos exercitum duceret, unà cum silvâ scidit, atque disjecit; quò castris locandis pateret spatium. nam quòd Lipsius pro voce *scindit*, mavult legere *scandit*; id parum dextrè conjecisse eum existimo. limitem equidem poterat Germanicus cum exercitu scandere: at quomodò silvam? Malo, *scindit*, vocem utrique aptam. quidpe & silvam scidit, id est, cecidit; & limitem scidit, id est, perfodit, ac disjecit. hinc *castris in ipso limite locatis, frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus fuit*. Post biennium verò, quum liberato obsidione castello Alisone eâdem hac viâ ad Vetera reversurus esset, quia ipse Tiberii limitem disjecerat, pontesque Domitii vetustate rupti forent; *cuncta inter castellum, ac Rhenum, novis limitibus aggeribusque permunivit*. Lipsius autem cur super hoc Tiberii limite ambiguerit, *ad secernendos discriminandosque Germanos, an pro aggere ac viâ structus* fuerit, equidem miror. poterat certè id ex similibus Taciti locis passim notatis, facilè dispicere. quapropter etiam meliori mente mox infrà hæc super Domitii pontibus longis notavit: *Vides autem ex his, similibusque in Tacito locis, quàm vetus in palustribus aggerundæ terræ mos. quod genus Pontes, Aggeres, Limites, Kaji dicuntur. quæ vox postrema etiam hodiè Batavis familiaris*. Tacitus historiarum III: *Sistere Tertiam legionem in ipso viæ Postumiæ aggere jubet; cui juncta à lævo Septima Galbiana, patenti campo stetit; dein Septima Claudiana, agresti fossâ (ita locus erat) præmunita, dextro; Octava per apertum limitem; mox Tertiadecima, densis arbustis interjecta. Hic aquilarum signorumque ordo*. Latos fuisse hujusmodi limiteis, cùm ex præsenti auctoris nostri historiâ perspicitur, tùm ex Marcellini lib. XV; ubi lacum Brigantinum memorat *horrore squalentium silvarum inaccessum, nisi quà vetus illa Romana virtus & sobria iter composuit latum*.

De cetero notandus heic est vulgatus à Strabone ac longè in alios quoque auctores pervagatus error super Sigambris: de quibus ille sic in lib. VII: Λοιποὶ δ' εἰσὶν ὀλίγοι καὶ τῶν Σιγάμβρων μέρος. *Sed & Sugambrorum exigua restat portio*. Straboni credens vel suffragans Martialis, carmine ad Domitianum sic cecinit:

Crinibus in nodum tortis venêre Sicambri.

Et hunc fortè sequutus vel imitatus Claudianus, in panegyrico de quarto consulatu Honorii, ubi Stiliconis res in Germaniâ gestas narrat, sic ait:

Ante ducem nostrum flavam sparsêre Sicambri
Cæsariem.

Si verum est, quod Strabo tradit; nempe partem Sigambrorum in Germaniâ fuisse relictam: miror ego, nullam omnino eorum illic fieri apud rerum auctores mentionem, postquàm ea gens à Tiberio in Galliam traducta. nam neque Tacitus, in Germanici rebus, in Sigambrorum finibus, eodem tempore, quo Strabo scripsit geographica sua, gestis, neque in reliquâ historiâ suâ, ne in libro quidem de Germaniâ, quidquam de iis memorat. contrà verò sic scribit, annal. XII: *Præcipua Silurum pervicacia. quos accendebat vulgata imperatoris vox; Vt quondam Sugambri excisi & in Gallias trajecti forent; ita Silurum nomen penitus exstinguendum*. Et cur parti eorum pepercerit Tiberius? an non in eâdem omneis pariter culpâ, in eâdem adversùm Romanos pervicaciâ fuêre; ob quam tandem è Germaniâ excisi, & in Galliam translati, nomine etiam penitus exstincto? Omnino. Credo igitur, Strabonem Tencteros, qui in illorum remanserunt sedibus, pro parte Sigambrorum accepisse. neque enim aliàs Tencterorum nomen refert. Posteriores verò Romani, quia clarissimum apud eos erat Sigambrorum nomen atque solum trans Rhenum, tam Usipios quàm Tencteros, in sedeis illorum transgressos, adpellavêre Sigambros.

CAP. X.

CAP. X.

De TENCTERIS, & USIPETIBUS, qui & USIPII.

IN Sigambrorum agros succesſiſſe USIPETES atque TENCTEROS, jam anteà ſæpè dictum eſt. nunc igitur, quâ occaſione, item quando, & quomodò eò transgreſſi ſunt, latiùs indicandum erit. De Svevis ſuis (quos alicrum eſſe Chattos, ſuprà oſtenſum) hæc Cæſar, in belli Galliçi comment. IV: *Publicè maximam putant eſſe laudem, quamlatiſſimè à ſuis finibus vacare agros. hac re ſignificari, magnum numerum civitatium ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque unâ ex parte à Svevis circiter millia paſſuum C agri vacare dicuntur. ad alteram partem ſuccedunt Vbii. Hos quum Svevi, multis ſæpè bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuiſſent; tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerunt. In eâdem causâ fuerunt Vſipetes, & Tenchtheri, quos ſuprà diximus: qui, quum plureis annos Svevorum vim ſuſtinuerint, ad extremum tamen agris expulſi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt.* Ab ſolis occaſu Ubios atque Sigambros Chattis, Cæſaris tempore, fuiſſe finitimos, item ab ſeptemtrionibus juxta Bacenim ſilvam Cheruſcos, ſuprà ſatis claris oſtenſum eſt argumentis: Hermunduros verò eodem tempore fuiſſe ab ortu, infrà docebitur. quapropter agros iſtos, ab unâ Chattorum parte vacuos, inter Sigambrorum Cheruſcorumque fineis, in Veſtofaliæ parte fuiſſe conjicio, circa opida *Oſenbrügge* & *Minden*, Amiſiam ac Viſurgim amneis inter. vacuos autem redditos, pulſis per Chattorum vim Uſipetibus atque Tencteris. in quos tamen mox Marſi, Tubantes, & aliæ ſubinde atque aliæ minores tranſierunt gentes, quas Chattorum imperio ſive clientelæ ſubjectas fuiſſe, ſuprà notavi. Neque enim alia Germaniæ regio crebriores gentium mutationes paſſa eſt, quàm Veſtofalia. non equidem, quia melior præſtantiorque eratalii partibus; ſed quia in hanc, tamquàm neglectiorem, transgredi novis colonis facilè permittebatur. Ceterò, quamvis *magnum civitatium numerum* à Chattis pulſum Cæſar tradat; tamen duas tantùm fuiſſe civitates Uſipetum atque Tencterorum, omnino ego perſvaſum habeo. ſolet quidpe Cæſar, pro magno illo ſuo animo, res plùs juſto extollere, magnitudinemque augere. Sic in fine commentarii II, *ab nationibus trans Rhenum legationes* ad ſe miſſas ait; quum tamen poſteà, in comment. IV, *unos Vbios, ex Transrhenanis, legatos* miſiſſe fateatur. ſic eodem commentario, *à compluribus civitatibus*, quum trans Rhenum foret, *ad ſe legatos veniſſe*, ait, *pacem atque amicitiam petentes*; quum duæ tantùm civitates, Batavi atque Caninefates legatos miſerint; ut ſuprà oſtenſum.

Cauſa igitur Uſipetibus Tencterisque migrandi fuit, quia à Chattis pellebantur. Migrarunt autem *domo cum omnibus ſuis*, id eſt, *cum pueris atq; mulieribus*; ut auctor eſt Cæſar, eodem commentario. *Multis* verò *locis Germaniæ triennium vagati* ſunt, per *Anſibariorum, Angrivariorum, Chamavorum, Bructerorum* ac *Marſorum* fineis, aliàs bellum inferentes, aliàs illatum propulſantes; donec tandem, Cn. Pompeio, M. Craſſo COSS., annis ante natum Ieſum LV, in Sigambros & *ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant.* horum agris trans Rhenum occupatis, ſtatim flumen cum omnibus ſuis tranſierunt; *atque omnibus* illic eorum *ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis ſe eorum copiis aluerunt.* Illuc *legationes à nonnullis* Belgarum *civitatibus miſſæ*, quæ *invitarent, uti ab Rheno diſcederent; omnia, quæ poſtulaſſent, ab ſe fore parata. quâ ſpe adducti*, ſequenti æſtate *latiùs vagabantur, & in fineis Eburonum & Condruſorum pervenerunt.* hinc *magnam partem equitatus, prædandi frumentandique causâ, ad Aduaticos trans Moſam miſerunt.* Interim Cæſar cum exercitu adversùm eos in Condruſos contendit. atque in caſtra eorum, haud procul Rheni Moſellæque confluentibus, irrumpente milite Romano, pars eorum, *qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper Romanis reſtiterunt, atque inter carros impedimentaque prælium commiſerunt: at reliqua multitudo puerorum mulierumque paſſim fugere cæpit. ad quos conſectandos Cæſar equitatum miſit. Germani poſt tergum clamore audito, quum ſuos interfici viderent, armis abjectis, ſignisque militaribus relictis, ſe ex caſtris ejecerunt; & quum ad confluentem Moſellæ & Rheni pervenissent, reliquâ fugâ deſperatâ, magno numero interfecto, reliqui ſe in flumen* Rhenum *præcipitaverunt; atque ibi, timore, laſſitudine, & vi fluminis oppreſſi, perierunt. numerus* eorum *fuit capitum* CCCCXXX *millium. At illa pars equitatus, quæ prædandi frumentandique causâ Moſam tranſierat; neque prælio interfuerat; poſt fugam ſuorum ſe trans Rhenum in fineis Sigambrorum recepit, ſeque cum iis conjunxit.* quos mox Cæſar, miſſis legatis, ſibi dedi nequidquàm ab

Sigambris postulavit. Hæc igitur Usipetum Tenchtherorumque pars, à Sigambris intra suos fineis recepta, perpetuò etiam posterioribus temporibus eas sedeis tenuit. Quantus horum fuerit numerus, prorsus incertum est. Cæsar tamen, quum *magnam partem equitatus trans Mosam missam* tradat; *non amplius* verò IↃCCC *equiteis* in prœlio fuisse: haud obscurè minùs IↃCCC trans Rhenum, clade suorum auditâ, fugisse indicat. unde Plutarchus quoque in Cæsare, ὀλίγους, inquit, τοὺς ὑποπεράσαντας αὖθις ὑπεδέξαντο Σύγαμβροι· id est: *Paucos Rhenum transgressos rursùm receperunt Sugambri*. Exiguus hic numerus in tantam brevi temporis spatio excrevit multitudinem, uti Sigambris in Galliam translatis, ipsi omne eorum solum obsederint, perpetuòque in posterum tenuerint, nisi quà Bructeri ab oriente subgressi sunt: ut infrà ostendetur. Atque XXXIX annis pòst, quàm ex Galliâ in Germaniam revertissent, L. Domitio, P. Scipione Coss., anno ante natum Jesum XVI, primi Transrhenanarum gentium, unà cum Sigambris, bellum Romanis in Galliâ intulerunt, tam formidabile, uti ipsum Cæsarem Augustum urbe Româ exciverit; teste Dione in lib. LIV: ὁ δὲ δὴ μέγιστος τῶν τότε συμβάντων τοῖς Ῥωμαίοις πολέμων, ὅσπερ καὶ τὸν Αὔγουστον ἐκ τῆς πόλεως ἐξήγαγε, παρὰ τοὺς Κελτοὺς ἐγένετο. Σύγαμβροί τε γὰρ καὶ Οὐσίπεται καὶ Τέγκτηρες τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ σφετέρᾳ τινὰς αὐτῶν συλλαβόντες ἀνεσκολόπισαν, ἔπειτα δὴ καὶ τὸν Ῥοῦπον Δομβαίνης, τοῦ τε Γερμανίκου, καὶ τοῦ Γαλατικοῦ ἐλευθερώσαντος. id est: *Maximum eâ tempestate bellum, quod ipsum adeò Augustum urbe extraxit, contra Germanos fuit. Sigambri, Usipetæ, & Tencteri, primùm quosdam Romanorum in suo solo deprehensos in crucem egerant. deinde, Rheno transmisso, Germaniam Galliamque depopulati fuerant*. Consequuta tunc est nobilis illa clades Lolliana. Pax equidem mox facta, obsidesque à Germanis dati. quos tamen ruptâ pace paullo pòst prodiderunt. Strabo lib. VII: Ἤρξαντο δὲ μάλιστα πολέμου Σύγαμβροι, πλησίον οἰκοῦντες τοῦ Ῥήνου, Μέλωνα ἔχοντες ἡγεμόνα. κἀκεῖθεν ἤδη διῆρχον ἄλλοτε ἄλλοι, δυναστεύοντες καὶ καταλυόμενοι, πάλιν δ' ἀφιστάμενοι, παραδιδόντες καὶ τὰ ὅμηρα, καὶ τὰς πίστεις. Hoc est: *Belli initium fecère Sigambri, Rheno proximi, duce Melone. post quem susceperunt aliud alii, qui principatu potiti, eoque deturbati posteà, rursùm deficientes, fide atque obsidibus proditis*. Hinc Dio eodem libro, M. Messallâ, P. Sulpicio Coss., id est, IV annis pòst: Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ τῷ Δρούσῳ συνέβη· τῶν τε γὰρ Συγαμβρων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἀφ' οὗ τοῦ Αὐγούστου ἀπέστησαν, καὶ ἀφ' οὗ τοὺς Γαλάτας μὴ ἐθελοδουλεῖν, πολεμωθέντων σφίσι, τό τε ὑπήκοον προκαταλαβεῖ, τὰς πρώτας, προφάσει τῆς ἑορτῆς, ἣν καὶ νῦν περὶ τὸν Ἀύγουστα βωμὸν ἐν Λουγδούνῳ τελοῦσι, μεταπεμψάμενος· καὶ τοὺς Κελτοὺς πηρίσας, τὸν Ῥοῦπον Δομβαίνοντας, ἀνέκοψε· καὶ μὴ τοῦτο μόνον τοῦ τε τῶν Οὐσιπετῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ τῶν Βαταύων νήσου διέβη· καὶ ὅπλα τε Συγαμβρικὰ ἐκεῖθεν θηρευθέντα, συχνὰ ἐκόμισαν. Hoc est: *Idem hoc Druso etiam evenit. Hic, quum Sigambri eorumque socii propter absentiam Augusti, ac quia videbant Gallos jugum servitutis gravatim ferre, bellum movissent; primùm subjectorum motum præoccupavit, Gallorum primoribus, sub prætextu ejus festi, quod hodiéque Lugduni ad aram Augusti celebratur, evocatis: inde Germanis intentus, quando Rhenum transirent, eos repulit: atque ipse posteà in Usipetarum fineis, secundùm insulam Batavorum, atque inde in Sigambrorum agros transgressus, magnam agri partem vastavit*. Et paullo pòst: Ἅμα ἦρι τῷ πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τὸν τε Ῥοῦπον ἐπεραιώθη, καὶ τὰς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο τήν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγαμβρων ἐνέβαλε. hoc est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit; Lupiaque ripis ponte junctis in Sigambros irrupit*. Ex his patet, Sigambros tunc temporis trans Luppiam, id est, in dextrâ ejus ripâ, fuisse nullos. Marsos huc à Rheni ripâ sub idem tempus confugisse, infrà ostendam. Limiteis igitur Sigambri tunc habuêre fortè istos: A meridie & ortu, ad Luppiæ usque fontem, quos anteà. inde ab septemtrionibus, ipso Luppiâ, ad opidum usque *Lunen*, à Marsis separabantur; ut infrà ostendam. inde ab occasu, lineâ ad Roræ Lennæque confluenteis, à Tencteris a hinc rursus ab septemtrionibus Rorâ ab iisdem. inde ab occasu, Rheno ab Ubiis arceb ntur. Tencteri autem à meridie & ortu limiteis habuêre modò dictos. à septemtrionibus Luppiâ ab Usipetibus dirimebantur. ab occasu, Rheno à Menapiis. Usipetes hinc ab occasu, eodem amne ab iisdem. ab septemtrionibus eumdem habuêre limitem, quem anteà Sigambri, juxta lineam à Rheni divortio ad opidum *Coesfeld*; quo primùm à Marsis, mox, his in interiora digressis, à Bructeris separati fuêre. ab ortu aliâ lineâ. à dicto opido ad Luppiam & opidum *Lunen*, primùm à Sigambris, dein verò à Marsis distingvebantur. à meridie inter eos atque Tencteros fuit Luppia. Postquàm verò Sigambri, à Tiberio, C. Censorino, Asinio Gallo Coss., id est, anno ante natum Jesum VIII, in Galliam traducti; uni Usipetes atque Tencteri omne eorum trans Rhenum solum obsederunt; ita, uti Usipetes totum id habuerint, quod anteà unà cum Tencteris possidebant; Tencteri autem id, quod Sigambri ad Chattos usque. Hinc auctor noster, in libro

de Ger-

de Germaniâ: *Proximi Cattis, certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsipii ac Tencteri colunt.* & mox: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant.* Ubi equidem primos à meridie proximosque Chattis facere videtur Usipios; post hos verò, versùs septemtriones, Tencteros. verùm ordinem eum heic pervertisse, cùm ex Dione, tum ex ipsius alio loco quamlucidissimè perspicitur. Dio namque, ut suprà relatum, Rheni divortio & Batavorum insulæ proximos facit Usipetas: & ipse Tacitus in histor. IV, Ubiis Tencteros, etenim, quum Germaniæ, Civile duce, à Romanis defecissent; Ubios quoque, sive Agrippinenses, Romanorum coloniam, in belli societatem haud transgredi, indignè ferebant Transrhenani. unde auctor; *Transrhenanis*, inquit, *gentibus invisa civitas, opulentiâ, auctuque. neque alium finem belli rebantur, quàm si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret; aut disjecta, Vbios quoque dispersisset. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent.* En, *Rheno gens discreta:* à quibus? scilicet ab Ubiis, de quibus heic agitur. & ideò ex omnibus Transrhenanis Tencteri legatos mittebant, quia proximi Coloniæ Agrippinensium. Neque tamen malè auctor noster Tencteros ad Bructeros usque extendit. quidpe post Tiberii imperatoris tempora ita Bructerorum aucta est civitas, uti fineis agrorum suorum ad Luppiæ usque superiorem ripam protulerint, Marsis in civitatem eorum, ut ego arbitror, computatis: quà tunc contermina occurrebat, ut infrà ostendetur, gens Tencterorum.

Atque hac ratione USIPETIBUS è Sigambrorum finibus cedent regiones istæ: Monasterienſis agri portio, quà opidula sternuntur, *Olsen, Halteren, Dulmen, Gemen, Borkem, Boocholt.* item Cliviæ pars omnis Transrhenana, comitatus *Rekelinkhusen*, & proxima Marchiensis comitatus pars, quà opida, *Dortmund, Castorp, Bokum, Essen.*

TENCTERIS verò, altera Marchiensis comitatus pars, lævæ Roræ amnis ripæ adfixa: Montensis ducatus maxima pars; in quâ opida *Keyserswerd, Dusseldorp, Salingen, Lennip, Steynbach:* ex comitatu Luppiensi, ipsum opidum *Luppia:* ex episcopatu Paderbornensi, *Boke*, & *Selikoten:* denique ea Vestofaliæ pars, quæ inter Luppiensem, Marchiensemque & Waldecensem comitatus, episcopatumque Paderbornensem strata, opida continet, *Giesken, Brilon, Ruden, Fredeborg, Messchede, Arensbarg, VVerle, Menden.*

Ceterùm cur non & ipsi quoque Usipetes, Tencterique, unà cum Sigambris in Galliam traducti fuerint, causa fuit, quòd jam anteà, à Druso subjugati, pacem & amicitiam Romanorum acceperant. Dio prædicto lib. LIV: Ἅμα ᾗ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τὸν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λιπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγαμβρων ἐνέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς ἐς τ' Χερουσκίδα προεχώρησε, μέχρι ἔ Οὐισουργος. ἠδωκήθη δὲ τὰ πρῶτα, ὅτι οἱ Σύγαμβροι τοὺς Χάττους, μόνους τῶν πρόσθεν μὴ θελήσαντας σφίσι συμμαχῆσαι, ἐν ὀργῇ ὄντες, πανδημεὶ ἐπ' αὐτοὺς ἐξεστράτευσαν· καὶ τῷ καιρῷ τότῳ ἔλαθε τὴν χώραν αὐτῶν διεξελθών. καὶ διὰ μὲν τὴν Οὐισουργον, εἰ μὴ τῶν ἀπιτηδείων ἐπάνισε, καὶ ὁ χειμὼν ἐνέσχε· καὶ πη καὶ σμικρῷ ἐν τῷ ἐραδιουργήσαντι αὐτοῦ ὤφθη· ἔτ' οὖν προελθὼν ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο προεχώρησε, καὶ ἐς τὴν Φιλίαν ἀνακομιζόμενον, δεινῶς ἐκινδύνευσεν· οἱ γὰρ πολέμιοι ἄλλως τε ἐνέδρας αὐτῶν ἐποίησαν, καὶ ποτὲ ἐς στενὸν καὶ κοῖλον χωρίον καταγκλείσαντες, ὀλίγου διέφθειραν· καὶ παντελῶς ἂν ἀπώλεσαν, εἰ μὴ καταφρονήσαντες σφῶν, ὡς καὶ ἑαλωκότων, καὶ μιᾷ ὁπλιτικῇ ὄντων, ὁμοίως αὐτοῖς ἀσυντάκτοις ἐχώρησαν. νικηθέντες γὰρ ἐκ τούτου ἐκεῖθί ὁμοίως ἐθρασύνοντο, ἀλλὰ πρόρρωθεν μὲν ὁρᾶς παρελύπησεν, ἐγγὺς δ' ἐπόσησεν. ὥστε τὸν Δρῦσον αὖτι καταφρονησαντα αὐτῶν, ἐκεῖ τε, ἔνθ' ὅ τε Λιπίας καὶ ὁ Ἑλίσων συμμίγνυται, φρούριόν τι σφίσιν ὑπιτειχίσαι, καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ. id est: *Veris initio rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Vsipetas subjugavit, Luppiaque ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit; perque eos in Cheruscorum fineis usque ad Visurgim processit. Id uti ei liceret, Sigambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat. quo tempore Drusus iis imprudentibus regionem peragravit: Visurgim etiam transiturus, ni eum inopia alimentorum, ac hiemis propinquitas, prætereáque examen apum in castris visum, deterruissent. Quapropter nec ultrà processit, & regrediens versùs amicorum regionem, in summum devênit periculum; insidiis hostium frequenter lasus, & quodam in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul abfuit, quin toto cum exercitu periret. à quâ eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hostium temeritas: quì, quum, contemtis Romanis, & quasi jam captis, unoq; ictu concidendis, nullo eos ordine servato essent adgressi; victi inde, ferociâque suâ fractâ, discessêre. ex eo namque propiùs adire non ausi, eminus tantùm hostem infestavêre: ita, uti Drusus vicissim iis contemtis, castellum contra eos ad Luppiæ & Elisonis confluentes, aliudq; in Chattis, apud ipsum Rhenum, exstruxerit.* Ex his patet, eodem in loco in Drusum invasisse Sigambros, in quo postea Cæcinam Arminius cum Cheruscis invasit; id est, inter silvam Cæsiam & Luppiæ Elisonisque confluentes. Ceterùm amicos heic vocat Dio Usiperas;

per quorum fineis Druso erat regrediundum: hosteis autem, Sigambros; in quorum finibus castellum exstruxit. Tencteros equidem non nominat: at quia neque ipsi in Galliam cum Sigambris traducti; pacem eos atque amicitiam unà cum Usipetibus accepisse, maximè credibile est.

Hæc igitur de origine ac sedibus Usipetum, Tencterorumque. Nomina eorum variè apud auctores varios, plerumque mendosè à librariis perscripta leguntur. Cæsar, qui primus retulit, comment. IV. adpellat USIPETES, & TENCHTHEROS. In Appiani de bellis Gallicis epitomâ sic legitur: οἱ Συσπετῶν δὲ καὶ Ταγχαρέων πεζαρχοῦντα μυριάδες στρατεύσιμοί τε καὶ ἀστράτευτοι σωικέπησαν. satis mendosè, ac barbarè. quid enim sibi vult, οἱ μυριάδες; Lege, Οὐσπετῶν, καὶ Ταγχθήρων. rectèque omnia constabunt in hanc sententiam: *Vsipetum verò & Tanchtherorum* CCCC *millia, armata simul atque inermia, contrucidata sunt.* Apud Plutarchum, in Cæsare, sic memorantur: Τεραπόμῳ δὲ αὖθις ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τὰς ἐν τῇ Κελτικῇ δυνάμεις, πολλῷ καταλαμβάνει πόλεμον ἐν τῇ χώρᾳ, δύο Γερμανικῶν ἐθνῶν μεγάλων ἐπὶ καταστάσει γῆς ἄρτι τὸ Ῥῆνον διαβεβηκότων, οὓς Ἶπας καλοῦσι τοῦτ' ἐστὶν, τοῦτ' δὲ Τεντερίδας. Horum ultima lege sic: ἄρτι τὸν Ῥῆνον διαβεβηκότων. Οὐσιπέτας καλοῦσι τοῦτ' ἐστὶν, τοῦτ' δὲ Τεγκτῆρας. & constabit oratio in hanc sententiam: *Quum verò Cæsar in Galliam ad copias revertisset, ingens ibi offendit bellum, duabus gentibus Germanicis magnis ad quærendas sedeis nuper Rhenum transgressis. Vsipetas vocant alteros, alteros verò Tencteros.* Apud Dionem quoque, loco suprà citato, Τέκτηροι leguntur, pro Τέγκτηροι, ut est lib. XXXIX. Apud Strabonem, lib. VII, Νεσίπων vocabulum legitur, pro Οὐσιπίων. Ptolemæus, ut omnia ferè in Germaniâ turbavit, longissimo intervallo dictas duas nationes ab se invicem disjunxit: vocabulaque earum illic corrupta Τιγλεῖροι, & Οὐϊάτοι, pro Τιγκτῆροι, & Οὐσίπποι.

Sed notandum est; à principio quidem USIPETES dictos fuisse, à Cæsare, & iis, qui commentarios ejus in conscribendâ historiâ sequuti sunt; ab iisdemq; TENCHTHEROS. Græcâ magis quàm Latinâ scriptione. posteriores verò USIPIOS dixêre, atque TENCTEROS. Atque hinc est, quòd Tacitus annali primo, *Vsipetas* adpellat, sub initium principatus Tiberii; tertio autem decimo annali, sub Nerone, & item in libro de Germaniâ, sub Trajano, *Vsipios*. quæ equidem vocabuli variatio malè curiosis atque imperitis commentatoribus causam erroris præbuit, uti diversam Usipetarum gentem ab Usipiis statuerent. Apud Aethicum cosmographum leguntur *Vsippi*: nescio an satis sine mendo. Hæc de nominibus utriusque gentis.

Ceterùm de Tencterorum militiâ, ac bellicâ virtute, sub Trajani principatu sic Tacitus in libro de Germaniâ: *Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituêre majores; posteri imitantur. hi lusus infantium; hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura possessionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu; sed prout ferox bello, & melior.* Haud equidem immeritò; quandoquidem majores eorum meri equites fuêre, longâ militiâ cùm in Germaniâ, tum in Galliâ, moxque rursùm in Germaniâ, perpetuò exercitati. Hinc etiamnum singulare huic regioni, maximè Montensibus, alendorum equorum studium, equarumque greges nobiles atque præclari.

Ab Usipetum sive Usipiorum vocabulo opidum comitatus titulo insignitum *Zutphen* sive *Sutphen* adpellatum videtur; quasi huc usque posteà temporis progressis Usipiis. verùm hac de re quod liquidò adfirmem, nihil prorsus è scriptorum monumentis habeo.

CAP. XI.

De MARSIS, *ac* MARSACIS, *qui &* MARSATII.

SIGAMBRIS conterminos antiquitus fuisse, versùs septemtriones, MARSOS, suprà dictum est. de his igitur sic Strabo lib. VII: Ἔτι δὲ τὰ μὲν πρῶτα μέρη τῆς χώρας ταύτης τὰ πρὸς τῷ Ῥήνῳ μέχρι τῶν ἐκβολῶν, ἀπὸ τῆς πηγῆς δεξαμένης· σχεδὸν δέ τι καὶ τέτταρα ἐπὶ τὸ ἑσπέριον τῆς χώρας πλάτος, ἡ ποταμία πᾶσα. Ταύτης δὴ τὰ μὲν εἰς Κελτικὸν μετήκοντα Ῥωμαῖοι· τὰ δ' ἔφθη μεταναστάντα εἰς τὴν ἐν βάθει χώραν, καθάπερ Μαρσοί. Id est: *Prima Germaniæ regio est ad Rhenum, à fontibus ejus usque ad ostia. atque omnis hic fluminis tractus latus est Germaniæ occiduum. Hujus ripæ populos quosdam Romani in Galliam traduxerunt. quidam in interiora migraverunt; ut Marsi.* Horum quoque meminit Tacitus, annal. I, & II: sed in remotioribus à Rheno locis. In ripâ amnis quâ regione incoluerint, per se dispectu difficile est. itaque quibus in oris fuerint, postquàm à ripâ recesserint, antè investigandum erit. Tacitus igitur, annal. I, post sedatam militum apud Vetera seditio-

seditionem; *Truces etiamtum*, inquit, *animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris. nec aliter posse placari commilitonum manes, quàm si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem militum Cæsar; junctoque ponte, tramittit duodecim millia è legionibus, sex & viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum eâ seditione intemerata modestia fuit. Læti, neque procul, Germani agitabant, dum justitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Cæsiam, limitemque à Tiberio cœptum scindit. castra in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. Inde saltus obscuros permeat; consultatque, ex duobus itineribus breve & solitum sequatur; an impeditius, & intentatum, eoque hostibus incautum. Delectâ longiore viâ, cetera adcelerantur. etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram. Cæcina cum expeditis cohortibus præire, & obstantia silvarum amoliri jubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Iuvit nox sideribus inlustris. ventumque ad vicos Marsorum; & circumdatæ stationes; stratis etiam tum per cubilia, propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis; adeò cuncta incuriâ dissecta erant; neque belli timor: ac ne pax quidem, nisi langvida & soluta inter temulentos. Cæsar avidas legiones, quò latior populatio foret, quatuor in cuneos dispertit. quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat. non sexus, non ætas miserationem attulit. profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod* TANFANÆ *vocabant, solo æquantur. sine vulnere milites; qui semisomnos, inermos, aut palantis ceciderant. Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Usipetes: saltusque, per quos exercitui regressus, insedêre.*

Breve ac solitum iter fuisse directum illud propter Luppiæ ripam, versùs castellum Elisonem, suprà ostendi. ergo Marsi tunc temporis inter Cæsiam silvam & dictum castellum incoluerunt, contermini Bructeris, Tubantibus, atque Usipiis. Idem auctor, annal. II: *Fama classis amissæ, ut Germanos ad spem belli, ita Cæsarem ad coercendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Chattos imperat. ipse majoribus copiis Marsos irrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo loco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio servari indicat. Missa extemplo manus, quæ hostem à fronte eliceret: alii, qui à tergo circumgressi, recluderent humum. Et utrisque adfuit fortuna. eò promtior Cæsar pergit introrsus; populatur, excindit non ausum congredi hostem; aut, sicubi restiterat, statim pulsum, nec umquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem.* Ergo Marsi propè castellum Elisonem & Teutoburgiensem saltum; ubi cæsæ Varianæ legiones. Exiguam fuisse gentem, atque humilem, ex eo colligo, quòd stationes circumdatas eorum agris sive vicis adfirmat auctor. quos L millium passuum spatio inclusos fuisse ostendit. Tanto igitur circiter spatio uti includantur, simulque Usipiis, Bructeris, ac Tubantibus (quorum hos inter Dalichium amnem & opidum *Melle* incoluisse, mox infrà monstrabo) uti contermini fiant; pro sedibus iis attribuo eam Vestofaliæ partem, quæ est inter opida *Münster* & *Paderborn*: quam ita circumscribo; à meridie Luppiâ amne ad opidum *Lunen*: ab occidente brumali, lineâ in Sigambris dictâ, ab opido *Lunen* ad opidum *Coesfeld*: à septemtrionibus lineâ à proximè dicto opido, per opidum *Münster* ad Amisiam flumen; & inde ipso Amisiâ, Dalichioque: ab oriente montium jugo à fonte Dalichii, ad opidum usque *Oldenbeke*. Hæc igitur fuit sedes Marsorum, sub exitum Augusti Cæsaris, initiumque principatus Tiberii. nec alii iis fines adsignari possunt, si ceteris quoque circùm populis justos suos relinquere fineis velis. Nec obsunt huic sententiæ Taciti, annali I, secundo Tiberii anno, ista verba: *Bructeros, sua urenteis, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit: interque cædem & prædam reperit Vnde vicesimæ legionis aquilam, cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum; haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.* Hæc, inquam, non obstant opinioni nostræ: quasi ad id temporis nulli hoic Marsi, sed Bructeri fineis habuerint. Etenim agros hos ad Luppiam usque obtinebant antiquitus Bructeri. posteà verò Marsi, Rheni ripam relinquere cupientes, petierunt à Bructeris, uti agris commutatis, sibi liceret à Romanorum propinquitate in extremos eorum fineis transmigrare: ipsi verò Bructeri, veluti gens multo major ac validior, suos apud Rhenum agros occuparent. Bructeros apud Rhenum, post Marsorum emigrationem, Usipiis fuisse conterminos, suo loco patebit. Sed tutelam quoque, ac fidem Bructerorum petiisse Marsos, maximè credibile est. Ob has igitur causas, simulque quia posteà etiam, sub Nerone ac Vespasiano, proximèque sequentibus imperatoribus, Taciti ætate, Bructerorum nomen ad Luppiam usque pertinuit, Marsi suprà citato loco non nominati sunt. Ceterùm ut superiore anno Germanicus eosdem Marsorum agros per L millium spatium vastaverat; sic hoc anno eódem cum eâdem

mente, Marsis infestâ, rediit. Infestus autem maximè erat ipsis, quia Varus cum tribus legionibus per eorum fineis, & Teutoburgiensem saltum, versùs Visurgim amnem tendens, ab iis, & conterminis Germanis, in ipso saltu cæsus fuerat: in pluribus infrà in Cheruscis docebo: quódque illic erat aquila, quam Malovendus Marsorum dux insequenti anno, quum tertiò in Marsos exercitum Germanicus duceret, defossam ostendit. atque ob id ipsum, quum *abolendæ*, ut ait auctor annali I, *infamiæ ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum*, Germanos Tiberius, Germanici ductu, ulciscì vellet; in primos hic Marsos exercitum duxit; omneisque eorum agros, cum Tanfanæ templo, vastavit.

Porrò TANFANÆ TEMPLUM, *celeberrimum*, ut inquit Tacitus, *illis gentibus* Germaniæ, quo situ in Marsis fuerit, incertum. in mediis fuisse finibus, credibile est.

Hactenus igitur de Marsis in interiora à Rheni ripâ digressis. quorum finibus dispectis, commodum nunc fuerit, porrò investigare, quâ parte Rheni πολαμίαν antè coluerint. Sanè ipsam amnis ripam haud multâ tenuisse parte putaverim. quidpe Sigambros à Coloniâ Agrippinensium, ad Rheni usque divortium, ab Julii usque Cæsaris ævo, & anteà, coluisse, suprà ostensum est. infrà autem, ad Oceanum, ab ostio Rheni sursùm ad Batavodurum usque tenuisse Frisios, in Batavorum explicatione firmis demonstratum est argumentis. Manet igitur ea ripæ pars, quæ inter Batavodurum & amnis divortium porrigitur. hanc quo minùs Marsos olim tenuisse credamus, nihil planè est, quod impedire possit. Auctor noster gentis circa has oras meminit, cui nomen MARSACI; qui iidem Plinio, lib. IV, cap. XV, dicuntur MARSATII. Noster, in historiar IV, de Claudio Labeone Batavo, qui in Civilis rebellione captus erat, verba faciens; *Præfectus*, inquit, *alæ Batavorum Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.* mòx posteà: *illuc* (in Coloniam Agrippinensem) *Cl. Labeo, quem captum & extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit. pollicitusque, si præsidium daretur, iterum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum; acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit. & furtim magis, quàm bello, Caninefates Marsacosque incursabat.* Heìc quia Nerviorum Bethasiorumque fit mentio, quidam Marsacos iis propinquos finitimosque fuisse arbitrati sunt: maximè verò quia nominis adfinitas exstabat in opido *Maeseyk*; ad cujus sonum illi non veriti genuinam atque germanam Taciti vocem corrumpere in *Masacos*. Quòd si Marsacos Nerviis Bethasiisque finitimos fuisse contendere velis, quia heic utrorumque narratio conjungitur; evincas antè necesse, Caninefates quoque binis illis populis fuisse conterminos; qui præponuntur etiam in enarratione Marsacis. verùm hoc quum haud umquàm præstari queat; longè enim ab illis partem Batavorum insulæ coluisse, suprà probatum est: neque de Marsacis temerè quidquam credam. Alii in alias Hollandiæ septemtrionalis parteis contulerunt. Ego verò Caninefatibus, Batavorum insulam colentibus, confineis fuisse Marsacos, audacter ex hac Taciti conjunctione atque constanter adfirmo. auctorem habeo, præter illum, svaseremque Plinium; qui in Rheni insulis eos collocat, dicto loco, his verbis: *In Rheno ipso, c prope millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ Frisiorum majorum, Frisiorum minorum, Marsatiorumque, sternuntur inter Helium & Flevum.* Sic legendum hunc locum, infrà in Frisiis docebo. Adparet autem ex eo, *Marsacos* Taciti eosdem esse quos *Marsatios* adpellat Plinius. quidpe uterque Frisios, Batavos, Caninefates Marsatiosque junctim refert. Heic quas parteis Batavi, quasque Caninefates tenuerint, jam anteà indicatum est: quas item Frisii incoluerint, posteà ostendetur. implebuntur omnia, præter angulum inter medium Rhenum Isalamque amneis, & lineam, quâ Frisiorum fineis ab ortu brumali inter Batavodurum & Hattemium cingam, inclusum. Hunc igitur rectè Marsacis tribueris. proximus enim est Caninefatibus, ex mente Taciti; proximus item Frisiis, ut vult Plinius. Sed, inquies, Marsatii Plinii coluêre insulam. Rectè mones: & ego memini. Insulam equidem iis tribuisse, dum latus occidentale lineâ tantùm cinxi, haud videor. sed quid agam? totúmne ergo id Marsatiis tribuam, quod Rheni duobus alveis, Vectâque flumine, & Flevo lacu includitur? sic equidem insulam tenere videbuntur. Sed ubi fides auctoritasq; Taciti; qui, in libro de Germaniâ, *Frisios lacus immensos ambire* tradit, & *utrasque* eorum *nationes, majores minoresque, Rheno prætexi?* Sanè si sapiamus, fidem his verbis derogare caveamus. conciliatio potiùs aliqua quæratur. En in promtu est. jam antè, Caninefateis unam cum Batavis incoluisse insulam, vidimus. idem tibi de Marsacis parteque Frisiorum si persvaseris; salva utrique auctori servabitur fides. Regio igitur hæc nunc dicitur *Velavia*, vulgò

de Veluwe,

de Veluwe, pars Geldriæ. Opida in eâ sternuntur, apud dextram Rheni ripam, *Arnhem, VVageninge, Rhenen*: olim, quum in citeriore forent ripâ, dicta *Arenacum, Vada, Grinnes.*

Hanc igitur MARSACORUM gentem partem quondam fuisse MARSORUM, digressu horum divulsam, suisque in sedibus relictam; nomen situsque faciunt uti credam: utique quum nulla alia ripæ Rheni pars dari Marsis possit; & ex hac regione, quamrectissimè commodissiméque in interiores illas oras transierint. Occasio digressus fuisse videtur hujusmodi, quum Drusus, Germanici pater, ingenti proximam Rheno Germaniam premeret exercitu; Marsi εἰς τὴν ἐν βάθει χώραν, id est, *in loca interiora* discedere consilium cœpêre. Interim Drusus, expeditionem in Frisios Cauchosque moliens, fossam Rhenum inter atque Isalam, de quâ suo loco dicetur, egit: quâ Marsi in duas veluti parteis divisi sunt. quarum quum una intra dictam fossam contineretur, altera, Romanorum arma fugiens, in ulteriora, ceu intervallo tutiora, discessit. Factum hoc M. Messallâ, P. Sulpicio COSS., id est, anno ante natum Christum XII. Sic enim Dio lib. LIV, de Druso, sub his consulibus: Ἔς τε τὴν Ὠκεανὸν διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τούς τε Φρεισίους ᾠκειώσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσεν. id est: *Secundo Rheno in Oceanum devectus, Frisios subegit, ac per lacum in Chaucorum fineis profectus, in periculo fuit*. Per dictam fossam, quæ ex ejus nomine posteà vocata fuit Drusiana, & per lacum, qui nunc dicitur *Suyder see*, devectum fuisse, suo loco ostendetur. Itaque sequenti anno jam nulli in dextrâ Luppiæ ripâ fuêre Sigambri; quia Marsi illuc immigraverant. Dio paullo pòst, sub Q. Tuberone, Fabio Maximo COSS.; Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλεν. id est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Vsipetas perdomuit, Luppiæque ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit*. At illi, qui priscis in sedibus remanserant, quò ab digressis ac remotis discernerentur, dignoscerenturque; antiquo vocabulo paullum inflexo, pro MARSIS, MARSACI sibi dicti sunt; quemadmodùm pars Chattorum à *Mattio* vocati fuêre *Mattiaci*. Plinius illud vocabulum formavit MARSATII; eodem modo, ut opidum Batavorum, quod Tacito *Arenacum*, Antonino & tabulæ itinerariæ est *Arenatium*. Vetus marmoris inscriptio legitur talis:

T. Hortesio Mucroni Nat. Marsa-
queo V. An.
xxxxv. Ael. Verinus Arm. Cust.
Eq. Sing.
Aug. Fratri F. C.

Hanc inscriptionem ad gentem Marsacorum spectare haud dubito. quantum enim differt vox *Marsaqueo* à *Marsaco*?

Fineis igitur integro Marsorum corpori apud Rheni ripam statuo istos: A meridie lineam ab opido *Coesfeld* ad divortium Rheni; & hinc ipsum Rhenum, ad Batavodurum usque. ab occasu æstivo, lineam à Batavoduro ad Hattemium. hinc ab ortu æstivo, Isalam ad Bercolæ confluentem; inde verò ipsum Bercolam, ad dictum usque opidum *Coesfeld*.

Ceterùm nobilius, ante Romanorum in has oras adventum, illustriusque fuisse Marsorum nomen, gentemque validiorem, patet inde, quòd quidam auctorum, ut testis est Tacitus in libro de Germaniâ, inter antiquissima id Germanorum nomina retulerint.

CAP. XII.

De TUBANTIBUS.

MARSIS Bructerisque conterminos fuisse TUBANTEIS, suprà dictum est. horum rara apud rerum scriptores mentio; utpote gentis exiguæ, atque ignobilis. Primus eorum meminit Strabo, in lib. VII; ubi mendosè leguntur Σουβάττιοι, pro Τουβάντιοι. Post hunc Tacitus bis, annal. I, & XIII. Ptolemæus etiam; cui sunt Τούβαντοι. Postremò semel atque iterum nomen eorum inter auxilia palatina, ac militeis præsidiarios legitur in Notitiâ imperii. Tacitus his varias variis temporibus attribuit sedeis. Nostri ævi geographi unanimi ferè omnes constantique sententiâ in eâ regione nomen eorum posuerunt, quæ vulgò adpellatur *Twente*, Transisalaniæ regionis pars: quasi hæc inclinatum à Tubantum vocabulo ferat nomen. quorum erro-

rem

rem haud modicum ego demiror. quidpe non à Tubantibus, sed à duali numero, qui Germanis inferioribus est *twe*, dictam esse regionem *Twente*, quasi dicas *Secundariam*; facilè cuivis perspici poterat; quum proxima ei regio, pars itidem Transisalanæ, à ternario numero *dre*, dicatur *Drente*, quasi dicas *Tertiariam*. tota namque regio Transisalana in treis dividitur parteis, seu diœceses; quarum prima, ac proxima flumini Isalæ, *Salland*; altera *Twente*; tertia *Drente*. Falsò igitur ac summum per errorem heic locantur Tubantes; quibus alii sunt investigandi fines. Alii opinantur, arcem hodiè, à quâ comitatus cognomen habet *Benthem*, antiquum gentis vocabulum servare. quibus equidem haud perinde reclamo. potuerunt enim huc transmigrasse ex iis sedibus, quas mox ex Tacito eis adsignabo. & est etiam vicus hodiè extra comitatum, ad Amisiam amnem, XV millibus passuum ab dictâ arce dissitus, vulgari vocabulo *Bentlage*. Marsi à Germanico quum summâ clade vastarentur; *Excivit ea cædes*, inquit Tacitus annal. I, *Bructeros, Tubantes, Usipetes*. quæ verba cum iis, quæ superiori capite super Marsis disseruimus, collata, proximos fuisse Tubanteis Marsis, apertè indicant. At quâ regione? Ab solis ortu Chasuarios atque Dulgibinos fuisse Marsis finitimos, infrà cap. XV patebit. & à meridie fuisse Sigambros, inque horum posteà sedem transgressos Tencteros, suprà comprobatum est; item ab occasu brumali Usipios, & ab occasu æstivo Bructeros: quorum hos ab Usipiis atque Marsis ad Amisiam usque amnem pertinuisse, mox infrà docebo. Restat igitur unum Marsorum latus, quod ultra Amisiam amnem, inter Bructeros atque Chattos, septemtrionibus objectum, commodè atque rectè Tubantum recipiet fineis, quos eis tribuit Tacitus, dicto libro, sub Tiberii principatus initium. Limiteis igitur circumscribo, à meridie, quà Marsis jungebantur, Dalichium & Amisiam amneis, ad urbem usque Monasterienssem. ab occasu, quà Bructeris contermini, eundem Amisiam, adusque prædictum vicum *Bentlage*. hinc ab septemtrionibus, quà Angrivariis, ut infrà ostendetur, continuabantur, lineam ad opidum *Melle* ductam. hinc ab ortu solstitiali, quà Dulgibini, Cheruscorum clientes, occurrebant, montium jugum, quod juxta opida *Ravensbarg* & *Bilefeld*, ad Dalichii usque fontem procurrit. Haud procul hoc limite vicus hodiè est *Bentdorp*, medio situ inter opida *Lemgow*, & *Dietmelle*: qui & ipse antiquæ gentis, huc aliquando progressæ, memoriam custodire videtur.

At postquàm Marsi, ut suprà relatum, à Germanico excisi, reliquiæque eorum, sedibus antiquis relictis, in Bructerorum agros receptæ: sedeis eorum statim obsedisse videntur Tubantes. Neronis certè IV anno, id est, à nato mundi Domino LVIII, heic eos locat Tacitus annal. XIII. Etenim quum Ansibarii, à Chaucis pulsi & sedis inopes, duce Bojocalo, apud Rheni ripam, inter amnem & Usipios, in eâ Usipiorum agrorum parte, quæ Romani exercitus, ad Veteram hibernantis, usui sepositа erat, consedissent, & ab Avito, inferioris exercitus legato, excedere juberentur; *Illi Bructeros*, inquit auctor, *Tencteros, ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Mancíam, superioris exercitus legatum, ut, Rhenum transgressus, arma à tergo ostenderet, ipse legiones in agros Tenctérum induxit; excidium minitans, nisi causam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, pari metu exterritis Bructeris, & ceteris quoque aliena pericula deserentibus; sola Ansibariorum gens retro ad Usipios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, caduntur: imbellis ætas in prædam divisa est.* Quibus verbis apertissimè Tubantes medii inter Usipios Chattosque ponuntur, iisdem in finibus, quibus anteà Marsi continebantur. nam Chasuarios medios inter Marsos & Chattos, in Chattorum fuisse clientelâ & republicâ, infrà ostendetur. Atque heic nominis memoria etiamnunc manet, apud Tencterorum confinium, in vico *Benteslo*, paullo infra fonteis Luppiæ. Post Neronis interitum, Bructeros eosdem agros tenuisse, ad Luppiam usque amnem, infrà patebit. Tunc fortè & ipsi in Bructerorum concesserant civitatem, vel fidem: nam validissimum factum fuisse illorum corpus, eóque ipsam gentem superbam, infrà ostendetur. At sub Trajani principatus initium Tubantes, unà cum Bructeris, sedibus suis expulsi fuêre per Angrivarios, Chamavosque: quorum hos ab eo tempore Chattis fuisse finitimos, infrà liquebit. In utrorumque antiquos agros immigrasse Dulgibinos, atque Chasuarios, ex Tacito disco. Quum igitur Tubantum superstes posterioribus etiam sæculis fuerit nomen; in pristinam trans Dalichium sedem, quam Angrivarii reliquerant, eos remigrasse, maximè credibile est. Atque huc partim pertinere puto auctoris nostri, in dicto libro, verba ista: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliæque gentes, haud perinde memoratæ.*

Ceterùm

Ceterùm apud eumdem auctorem, dicto annali XIII, sic Bojocali super Rheni ripâ, quam Ansibarii obsederant, referuntur verba: *Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & posteà Vsipiorum fuisse*. Hæc uti satis sint incorrupta, & ex vero, ego vehementer vereor. quidpe Menapios hæc arva tenuisse, quum Galliam Belgicam debellaret Jul. Cæsar, ipse auctor est locupletissimus, in commentariorum IV. quibus pulsis, Usipios immigrasse, ex eodem Cæsare, tum ex Dione satis idoneo probavi auctore. tenueruntque Usipii, donec à Druso perdomiti, in amicitiamque Romanorum recepti fuerunt. ab eo tempore militibus, ad Vetera in hibernis agentibus, usui cesserunt eadem arva; quemadmodùm alia ejusdem ripæ arva, ad castra Maguntiacensia; ut suprà notatum. Quapropter aut nulli heic umquàm incoluêre Tubantes, aut certè antè Julii Cæsaris in Belgis arma. Sed si ante Cæsarem; cur non Tacitus inter Tubanteis & Usipios interposuit Menapios, eorumdem arvorum colonos? cur non saltem Sigambros? Sanè ubique historiarum error, vel memoriæ lapsus. Mihi si conjicere heic liceat, malim profectò, pro *Tubantum* voce, legere *Sugambrûm*, vel *Sugambrorum*. hi quidpe hæc tenuêre ante Usipios loca. nam Menapii, Galliæ Belgicæ gens, quòd coluerint, id permissu locatuque Sugambrorum factum existimo. neque enim veri simile, tam exiguam, ut suprà demonstratum, Menapiorum partem, invitis Sugambris Rheno trajecto, horum partem agrorum obsedisse. Tacitum verò aliorum auctorum *Sicambros*, & *Sigambros*, vocare *Sugambros*, suprà ostensum est.

CAP. XIII.

De BRUCTERIS.

MARSIS conterminos quondam fuisse BRUCTEROS, suprà dictum est. Horum vocabulum vitiatum legi apud Strabonem atque Ptolemæum, jam alii ante me adnotarunt. apud hunc sunt Βρυκτῆροι· apud illum Βόκτροι. utrobique repone Βρύκτροι. De his Tacitus, in libro de Germaniâ: *Iuxta Tenc̃teros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsis Bructeris, ac penitus excisis.* & mox: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuarii cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt.* Ad Amisiam usque flumen pertinuisse Bructeros, patet ex Strabone; qui, lib. VII, Drusum eos in dicto flumine navali pugnâ superasse tradit. item ex Taciti annal. I: *Germanicus Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. equitem Pedo præfectus, finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenêre. Chauci, cùm auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros, sua urenteis, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit.* mox: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* Equitem Pedo finibus Frisiorum, id est, Bructerorum confinio, duxit. convenêre apud os Amisiæ; ad quod & Chauci, Frisiorum simul atque Bructerorum, ut infrà ostendetur, contermini, auxilia Romanis offerebant. A meridie igitur limes, quo olim à Sigambris separabantur, erat Luppia amnis, à fonte ad opidum usque *Lunen*; inde ab occasu brumali linea usque ad fontem Bercolæ. hinc verò, quà Marsi quondam contermini, Bercola erat & Isala, ad opidum usque *Hattem*. hinc ab occasu æstivo juxta lineam ad lacum *Dullart*, in quem Amisia, antequàm Oceano misceatur, effunditur, ductam, à Frisiis distingvebantur. ab septemtrionibus & ortu, Amisiâ, ad munimentum usque, cui vulgare vocabulum *Ten Oort*, à Chaucis; hinc eodem Amisiâ & Dalichio amne à Chamavis & Angrivariis Tubantibusque submovebantur. At postquàm Marsi à Rheno in interiora commigrarunt; Bructerorum pars, in eorum agros transgressi, supradictâ lineâ, à Rheni divortio ad fontem usque Bercolæ, ab Usipiis disterminabantur. Deinde verò Marsis excisis, Tubantibusque eorum sedibus, quas occuparant, pulsis, Bructerorum nomen iterum ad Luppiam & Tenc̃terorum confinia processit. unde istud Taciti: *Iuxta Tenc̃teros Bructeri olim occurrebant.* & historiar. V: *Multâ luce revecti hostes*, in Rheno, *captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppiâ donum Velledæ traxêre*: quam *fatidicam virginem nationis Bructeræ* fuisse adfirmat lib. IV. Regiones nunc dictis finibus continentur istæ: comitatus Sutfanicnsis & Benthemius; Salandia, & Twentia, Drentiæque pars, quà opidum *Covorden*; item Cliviæ exigua portio, quà opidum *Sevenar*: dein Vestofaliæ pars, quà opida, *Borchsteenfoorde*, *Nienborch*, *Ahuus*, *Frede*,

Frede, Statlo, Coosfeld, Münster, Lunighusen, VVerne, Ham, Alem, Beckom, Reide, Rydebarg, Delbrügge.

At exorto Bructeris cum finitimis nationibus, Angrivariis Chamavisque, bello, omnibus agris spoliati, penitusque patriis sedibus, quas diu tenuerant, excisi fuêre. Auctor noster: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse, narratur; pulsis Bructeris, ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prælii invidêre. super* LX *millia non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt.* Ubi id prœlium factum, incertum est: prope tamen Romanorum militum præsidium factum, satis ex prædictis liquet. Ceterùm excidium id eorum Romæ narratum fuit primo principatus Trajani anno, à nato Jesu XCVIII. quo anno librum de Germaniâ conscripsit Tacitus.

Superstites belli quibus mox fortunæ casibus, & per quas terras jactati sint, haud facilè dixerim. in Juhonum tandem agris consedisse, iterumque in clarum Romanisque formidabile excrevisse nomen; apud posterioris ævi rerum auctores reperio. Notitia imperii inter præsidiarios militeis numerat & Bructeros. Tabula itineraria nomen eorum inclinatum BURCTURI habet super Rheni ripam, inter Agrippinensem coloniam, & confluenteis Mosellæ; eâdem videlicet regione, quam anteà Juhones incoluerunt. quorum nomen prorsus post Taciti ævum ignotum. unde facilè suspicer, Bructeros, statim ut patriis sedibus ab Angrivariis Chamavisque pulsi fuêre, vi atque armis Juhonum occupasse. ac fortè Tencterorum quoque proximos agros. Alii etiam scriptores hac regione eos referunt. Nazarius in panegyrico ad Constantinum: *Immensam Bructeris vastationem fecisti.* & mox: *Insuper Agrippinensi ponte faciendo, reliquiis afflictæ gentis insultas; ad facultatem, quoties velis, in hostem transeundi.* Sulpitius Alexander apud Gregor. Turonensem, lib. II, cap. IX, de Arbogaste, Theodosii imperatoris duce: *Eodem anno Arbogastes Sunnonem & Marcomerem, subregulos Francorum, gentilibus odiis infectans, Agrippinam, rigente maximè hieme, petiit: ratus tutò omnes Franciæ recessus penetrandos, urendosque, cùm decussis foliis nudæ atque arentes silvæ insidiantes occulere non possent. Collecto ergo exercitu, transgressus Rhenum, Bructeros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquàm occurrante, nisi quòd pauci ex Amplivariis & Chattis, Marcomere duce, ulterioribus collium jugis apparuêre.* Heic satis apertè atque disertè Bructeri inter Rhenum, quà Colonia est Agrippinensium, & Chattos ponuntur, contermini Chamavis; quos dextram tunc coluisse Luppiæ ripam, infrà ostendetur. Juhonum igitur sedeis, & magnam Tencterorum agri partem, Chattis proximam, tenuisse tunc temporis Bructeros, cùm ex hoc auctore, tùm ex tabulâ itinerariâ perspicitur. Cave cum Frehero ad Maguntiacum & Mœnum eos usque proferas. quidpe inter Mœnum & Lonam Alemannorum tunc partem coluisse, suprà ostensum: Bructeri autem disertè Francorum nomini adcensentur à dicto Sulpitio. Claudianus, qui eodem cum Arbogaste ævo vixit, in panegyrico de IV consulatu Honorii:

—— Iuratur Honorius absens;
Imploratque tuum supplex Alemania nomen;
Basternæ venêre truces; venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ; latisque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquêre Cherusci.

Rectè heic puto *Hercyniam silvam* à Frehero intelligi eam veteris Hercynii saltus partem, quæ, in finibus quondam Juhonum, hodiè vulgò vocatur *der VVesterwald.*

Ceterò nomen eorum posteriori sæculo inclinatum est apud auctores. nam in tabulâ, uti antè dictum, leguntur BURCTURI; in panegyrico Nazarii BRUTERI; apud Sulpitium Alexandrum BRICTERI: in vitâ divi Sviberti BORUCTUARII; & in epistolâ quâdam Gregorii II Papæ, qui circa annum à nato Jesu IↃCCXX sedem Romanam obtinuit, BORTHARI. Verba epistolæ hæc sunt: *Universis optimatibus & populo provinciarum Germaniæ, Thuringis, & Hessis, Bortharis, Nistresis, VVedrevis, & Loganis, Sudnosis, & Grabfeldis, vel omnibus in orientali plagâ constitutis.* Heic etiam in iisdem locantur finibus, proximè Chattos, qui Hessi, & Wedrevos, Loganosque; quorum hi accolæ Logani sive Lonæ amnis, illi incolæ regionis, quæ etiam nunc vulgò dicitur *die VVetteraw*, & variante dialecto, *VVedderaw.*

Illos ego falli vehementer vereor, qui à voce *burg* nomen Bructeris quæsitum arbitrantur. nam credibile est, postremi ævi scriptores exactiùs tenuisse verum gentis nomen, quàm

quàm primos. jam verò vocabula ista *Bructeri*, & *Brictteri*, & *Burcturi*, multo propiùs accedunt ad vocem *burg*, quàm *Boructuarii*, & *Bortarii*. An verò vox ista *burg* adeò primis illis Romanis fuit incognita atque inusitata, uti eam in hac gente numquàm satis exprimere quiverint? At jam Tacitus, & alii ante eum, qui Augusti Tiberiique res in Germaniâ gestas scripserunt, *Asciburgium* & *Teutoburgium* memorarunt: & Plinius aliiq; *Burgundionum* nobilissimam gentem: Ptolemæo autem *Laciburgium* est opidum, & *Asciburgius* mons, & *Visburgii* populi.

Ceterùm BRUCTEROS Strabo & Ptolemæus distingvunt in MAJORES, atque MINORES. hos Luppiæ, illos Frisiis & Chaucis conterminos faciunt. Strabo lib. VII: Ἐπὶ πολὺ δὲ τῷ Ἀμασίᾳ φέρονται Βίσυργίς τε καὶ Λοππίας πολλοὶ, μέσον λαβὰ Βρυκτέρων τῶν ἐλαττόνων. id est: *In eamdem cum Amisiâ partem feruntur Visurgis & Luppia, qui per Bructeros minores fluit.* Ptolemæus: Κατέχουσι δὲ τῆς Γερμανίας, τὰ μὲν ἀπὸ τὸν Ῥῆνον ποταμὸν, δεχομένοις ἀπ' ἄρκτων, εἴ τι Βρύκτηροι οἱ μικροὶ, καὶ οἱ Σύγαμβροι. hoc est: *Incolunt autem Germaniam, juxta Rhenum amnem, si à septemtrionibus ordiaris, Bructeri minores, ac Sigambri.* Et posteà: Ἐλάττονα δὲ ἔθνη μεταξὺ κεῖνται, Καυχῶν μὲν τῶν μικρῶν καὶ τῶν Σεβῶν, Βρύκτηροι οἱ μείζονες· ὑφ' οὓς Χαμάβοι. id est: *Minores verò gentes interjacent, inter Chauchos minores & Svevos, Bructeri minores; sub quibus Chamavi.* Omnia quum alioquin Ptolemæus turbet, & heic etiam falsò Svevos Cæsaris immisceat; tamen rectè *Bructeros minores* junxit Rheno, apud divortium amnis; quæ loca priùs Marsi habuêre: & rectè item Sigambris, scilicet ad Luppiam; in quæ loca Marsi posteà migrarunt. rectè etiam *Bructeros majores* continuasse Cauchis & Chamavis, infrà mox patebit.

CAP. XIV.

De CHAMAVIS *&* ANGRIVARIIS.

ANTIQUISSIMAM CHAMAVORUM memoriam reperio apud auctorem nostrum, annal. XIII. Nempe quum Nerone Romæ imperitante, Ansibarii, à Chaucis pulsi, agros ad Rheni ripam vacuos, & militum Romanorum usui sepositos, obsedissent; Romani autem excedere eos juberent: Bojocalus, fortè dux eorum, apud Romanos pro concessione novarum sedium verba faciens, *Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & pòst Vsipiorum fuisse*, testatur. Unde patet, ante Julii Cæsaris in Galliam expeditiones, Rheni ripam coluisse Chamavos. nam Cæsaris ævo Sigambros ea loca tenuisse, suprà demonstratum est. Quo casu, & in quas à Rheno illi migraverint terras, omnino incertum est. Taciti ævo quia unà cum ANGRIVARIIS Bructerorum occuparunt agros; jam anteà utrosque conterminos fuisse Bructeris, junctasque inter se habuisse sedeis, simile veri est. De Angrivariis confirmat sententiam hanc Tacitus annal. II. quidpe quum Germanicus Cæsar ab oceano & Amisiâ amne ad Visurgim profectus, castra in lævâ fluminis ripâ metaretur; *Metanti*, inquit auctor, *castra Cæsari Angrivariorum defectio à tergo nuntiatur.* Castra autem in ripâ Visurgis posita fuisse, liquet ex sequentibus: *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripâ* dextrâ *Arminius, frater in exercitu* Romano, inter se colloquebantur. *Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Cæsar, nisi pontibus præsidiisque impositis, dare in discrimen legiones, haut imperatorium ratus.* Ex his jam liquet, Angrivarios inter Amisiam & Visurgim incoluisse. Exstat heic etiamnunc nomen eorum in vico *Engeren*, IX millibus passuum, in septemtriones versùs, ab opido *Osenbrügge* dissito. exstat item, clariore famâ, in opido *Engeren*, ducatus titulo insignito. Pergit Tacitus: *Cæsar transgressus Visurgim, indicio perfugæ cognoscit, dilectum ab Arminio locum pugnæ; convenisse & alias nationes in silvam Herculi sacram; ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem.* & posteà: *Tertiâ fermè vigiliâ adsultatum est castris.* inde Germanicus apud exercitum, Arminius item apud suos concionantur, animosque militum firmant. *Sic accensos* Germanos, *& prælium poscentes, in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt. is medius inter Visurgim & colles, ut ripæ fluminis cedunt, aut prominentia montium restitunt, inæqualiter sinuatur. ponè tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, & purâ humo inter arborum truncos. campum & prima silvarum barbara acies tenuit: soli Cherusci juga insedêre, ut præliantibus Romanis desuper incurrerent.* paullo pòst: *Interea pulcherrimum augurium, octo aquilæ petere silvas & intrare visæ, imperatorem advertêre. exclamat, Irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina. simul pedestris acies infertur; & præmissus eques postremos ac latera impulit. mirumque dictu, duo hostium agmina diversâ fugâ, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant,*

in silvam ruebant. medii inter hos Cheruſci, collibus detrudebantur: inter quos inſignis Arminius manu, voce, vulnere, ſuſtentabat pugnam. incubueratque ſagittariis, illà rupturus, ni Rhætorum, Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes ſigna objeciſſent. niſu tamen corporis & impetu equi pervaſit, oblitus faciem ſuo cruore, ne noſceretur. quidam agnitum à Chaucis, inter auxilia Romana agentibus, emiſſumque tradiderunt. Virtus ſeu fraus eadem Ingviomero effugium dedit. ceteri paſſim trucidati. & pleroſque, tranare Viſurgim conantes, injecta tela, aut vis fluminis, poſtremò moles ruentium, & incidentes ripæ operuêre. quidam turpi fugâ in ſumma arborum niſi, ramiſque ſe occultantes, admotis ſagittariis, per ludibrium figebantur. alios prorutæ arbores afflixêre. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. quintâ ab horâ diei ad noctem cæſi hoſtes, decem millia paſſuum cadaveribus atque armis opplevêre: repertis inter ſpolia catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco prælii Tiberium imperatorem ſalutavit; ſtruxitque aggerem; & in modum trophæorum arma, ſubſcriptis victarum gentium nominibus, impoſuit. Haut perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea ſpecies, dolore & irâ adfecit. qui modò abire ſedibus, trans Albim concedere, parabant; pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, ſenes, agmen Romanorum repentè incurſant, turbant. poſtremò diligunt locum, flumine & ſilvis clauſum, artâ intus planitie & humidâ: ſilvas quoque profunda palus ambibat; niſi quòd latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo à Cheruſcis dirimerentur. hîc pedes adſtitit. equitem propinquis lucis texêre, ut ingreſſis ſilvam legionibus à tergo foret: Nihil ex iis Cæſari incognitum: conſilia, locos, promta, occulta noverat; aſtuſque hoſtium in perniciem ipſis vertebat. Sejo Tuberoni legato tradit equitem, campumque. peditum aciem ita inſtruxit, ut pars æquo in ſilvam aditu incederet, pars objectum aggerem eniteretur. quod arduum ſibi. cetera legatis permiſit. Quibus plana evenerant, facilè inrupêre: quis impugnandus agger, ut ſi murum ſuccederent, gravibus ſupernè ictibus conflictabantur. Senſit dux imparem cominus pugnam; remotiſque paullum legionibus, funditores libratoresque excutere tela & proturbare hoſtem jubet. miſſæ è tormentis haſtæ: quantoque conſpicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus dejecti. Primus Cæſar cum prætoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in ſilvas. conlato illic gradu certatum. hoſtem à tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant. utriſque neceſſitas in loco, ſpes in virtute, ſalus ex victoriâ. Nec minor Germanis animus; ſed genere pugnæ & armorum ſuperabantur: cùm ingens multitudo artis locis prælongas haſtas non protenderet, non colligeret; neque adſultibus & velocitate corporum uteretur, coacta ſtabile ad prælium: contrà miles, cui ſcutum pectori adpreſſum, & inſidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet; viamque ſtrage hoſtium aperiret. impromto jam Arminio, ob continua pericula, ſive illum recens acceptum vulnus tardeverat. Quin & Ingviomerum, totâ volitantem acie, fortuna magis, quàm virtus, deſerebat. & Germanicus, quò magis adnoſceretur, detraxerat tegimen capiti; orabatque, inſiſterent cædibus; nil opus captivis: ſolam internecionem gentis finem bello fore. Iamque ſero diei ſubducit ex acie legionem faciendis caſtris. ceteræ ad noctem cruore hoſtium ſatiatæ ſunt. equites ambiguè certavêre. Laudatis pro concione victoribus, Cæſar congeriem armorum ſtruxit, ſuperbo cum titulo, Debellatis inter Rhenum Albimque nationibus, exercitum Tiberii Cæſaris ea monimenta Marti & Iovi & Auguſto ſacraviſſe. de ſe nihil addidit, metu invidiæ, an ratus conſcientiam facti ſatis eſſe. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properaviſſent. atque illi ſupplices, nihil abnuendo, veniam omnium accepêre. His verbis ſedulò perpenſis, Viſurgiſque tractu diligenter conſiderato; reperio, nullum ſitum geminæ huic pugnæ magis convenire, quàm eum, qui in dextrâ ripâ inter duo eſt opida *Minden* & *Oldendorp.* nam & primi heic poſt Oceanum conſurgunt montes, & amnis in varios ingenteiſque flexus torquetur, ſimulque Angrivariorum fines rectè hoc loco in Cheruſcos ſinuantur. Prima pugna commiſſa eſt inter dictum opidum *Oldendorp*, & vicum *Stemme*, circa arcem *Eiſdorp*: quam, unà cum vico adjacente, veteris IDISTAVISI CAMPI nominis veſtigia referre exiſtimo: circa quam *miles* Romanus *in loco prælii Tiberium imperatorem ſalutavit, ſtruxitque aggerem, & in modum trophæorum arma, ſubſcriptis victarum gentium nominibus, impoſuit.* Altera pugna facta eſt in eâdem ripâ, ex adverſo urbis Mindenſis, in eâ planitiæ humidâ, quæ inter dictam urbem & denſam hodiéque ſilvam ſternitur: in quâ Cheruſci Romanorum agmen, iter versùs pontem, quà opidum nunc eſt *Minden*, faciens, adſultavêre. Tecti fuêre Romani, lævum latus, fluminis ripâ; dextrum, montium jugo, quod, III millibus paſſuum ſupra dictum opidum, flumen altis ripis perrumpit. quo loco adpoſita ei eſt nunc arx *Berge*. In hac planitie Germanicus, jam ſecundò devictis hoſtibus, TROPHÆA, cum devictarum inter Rhenum Albimque nationum inſcriptione, erexit. Eadem planities ab Angrivariis tunc temporis incolebatur. quam tamen poſtmodùm aut

ſponte

sponte suâ deseruerunt, aut per vim ab Cheruscis extortam amiserunt. quidpe Trajani principatus primo anno, quum librum de Germaniâ conscriberet Tacitus, Cauchorum agri in Chattos usque sinuabantur. Terminos igitur Angrivariis circumscribo hujusmodi: Primùm eosdem, quibus suprà cinxi Tubanteis, per montium jugum ab opido *Bilefeld* ad opidum *Melle*; & hinc lineam ad vicum *Bentlage*, Amisiæ adpositum: hinc aliam ab septemtrionibus ad lacum usque *Dommel*. inde, quà Ansibarii olim occurrebant, itidem lineam, ad Visurgim & opidum *Petershagen*: hinc trans Visurgim, quà Cherusci erant contermini, aliam lineam ad opidum usque *Rentelen*, eidem amni impositum. hinc à meridie, quà Dulgibinis, ut infrà ostendam, jungebantur, Visurgim, & eum amnem qui apud vicum *Remen* Visurgi miscetur, ad opidum usque *Herworden*: inde lineam ad opidum *Bilefeld* & Tubantum confinia ductam. Regiones nunc comprehenduntur his finibus istæ: Schauemburgiensis comitatus particula, dextræ Visurgis ripæ adposita; Mindensis episcopatus pars dimidia, versùs austrum; episcopatus Osnabrugiensis pars maxima; comitatus Tekelburgiensis particula septemtrionalis; & pars Ravensbergiensis comitatus, quà castellum *Limborg*. Postquàm verò Tubantes inter Dalichium, ut suprà ostensum, & Luppiam consederunt; in horum antiquam sedem, ad Dalichium usque, Angrivariorum quosdam successisse, credibile est. unde nomen eorum hodiéque in his oris manet, in opido *Engeren*, ducatus titulo insignito. In Notitiâ imperii Romani leguntur *Anglevarii*; nescio an non correctiùs *Angrevarii*.

Hactenus igitur de Angrivariis. qui quia hæc loca versùs meridiem tenuerunt, reliquum terrarum, quantum inter Bructeros atque Cauchos porrectum fuit, CHAMAVIS cessisse necesse est. Firmatur hoc argumentum testimonio Ptolemæi; cujus verba hæc sunt: Τ' ὑπὲρ μὲν οὖν Βρυκτέρους οἱ Φρείσιοι μέχρι ἔχ Ἀ'μισίου ποταμοῦ· μετὰ δὲ τούτους Καῦχοι οἱ μικροὶ, μέχρι ἔχ Οὐισουργιος ποταμοῦ· εἶτα Καῦχοι οἱ μείζους, μέχρι ἔχ Ἄλβιος. id est: *Supra Bructeros sunt Frisii, ad Amisiam usque amnem. post hos Cauchi minores ad Visurgim usque flumen: dein Cauchi majores, usque ad Albim.* & posteà: Ἐλάττονα δὲ ἔθνη καὶ μεταξὺ κεῖται, Καυχῶν μὲν τῶν μικρῶν καὶ τῶν Σουήβων, Βρύκτεροι οἱ μείζους· ὑφ' οὓς Χαῖμαι· Καυχῶν δὲ τῶν μειζόνων καὶ τῶν Σουήβων, Ἀγγριουάριοι. id est: *Minores verò gentes interjacent inter Cauchos minores & Svevos, Angrivarii. Lege pro* Χαῖμαι *in Ptolemæo* Χαμάϊοι, & in Strabone pro Χαῦβοι, Χάμαβοι· *Chamavos* enim apud Ptolemæum esse debere; situs inter Cauchos & Angrivarios satis indicat. Scribuntur autem Græcè Χάμαβοι cùm apud Julianum, in oratione ad senatum populumque Athenienscm; tum in Eunapii Sardiani historiis, quarum fragmenta in eclogis legationum exstant.

Terminos igitur Chamavi hisce in oris habuêre; ab occasu Amisiam, ab vico *Bentlage* ad munimentum usque vulgò *Ten Oort* dictum. hinc ab ortu æstivo, Lœdam amnem, qui ad dictum munimentum Amisiæ miscetur; & ab ejus fonte lineam ad lacum *Dommel*. hinc ab ortu hiberno, quo limite ab Angrivariis ad prædictum usque vicum *Bentlage* distincti fuerint, jam anteà dixi. Regiones hisce finibus nunc sternuntur istæ: inter Lœdam & Amisiam amneis, *Ouer Alnen*, *Saderland*, *Hemmelingerland*; dein comitatus Lingensis, & Osnabrugiensis episcopatus pars septemtrionalis.

Hos igitur fineis habuêre dictæ duæ nationes, Bructeris ab solis ortu conterminæ. Postquàm verò horum agros occupaverunt; Angrivarii majorum Bructerorum loca versùs oceanum, Chamavi minorum versùs Luppiam possederunt. sic enim suprà ex Sulpitio Alexandro relatum: *Transgressus Rhenum, Bructeros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquàm occurrante, nisi quòd pauci ex Ampsivariis & Chattis, Mercomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuêre.* Hinc etiam apud Julianum, in dictâ oratione ad populum senatumque Athenienscm, Chamavorum simulque Rheni fit mentio. Eunapii verò verba hæc sunt: Τὰ Ἰουλιανοῦ εἰς τὴν πολεμίαν χωρῆντος, καὶ τῶν Χαμάβων ἱκετευόντων, Φείδεσθαι καὶ τούτης ὡς οἰκίας, ὁ Ἰουλιανὸς συνεχώρει· καὶ τὸν βασιλέα σφῶν προελθεῖν κελεύσας, ἐπειδὴ προῆλθε, καὶ ὅτι τῆς ὄχθης εἶδεν ἑστηκότα, ὅπλοις καὶ ἱππεῦσι πολλοῖς, ἑρμηνέα ἔχων, διελέγετο τοῖς βαρβάροις. ἐκείνων δὲ ταῦτα ποιεῖν ὄντων ἑτοίμων, ὁρῶν εὐπροσωπόν τι ἅμα καὶ ἀναγκαίαν αὐτῷ τὴν εἰρήνην (Χαμάβων δὲ μὴ βουλομένων, ἀδυνάτων ἦν τὴν τῆς Βρεττανικῆς νήσου σποπομπίαν ὅπῃ τὰ Ῥωμαϊκὰ φρέατα διαπέμπειν) καμπόμενος τὸ τῆς χρείας, χαρίζεται τὴν εἰρήνην, καὶ ὅμηρα ἤτε λαβεῖν πίστεως ἕνεκεν. Hoc est: *In hostile solum profectus Iulianus, Chamavis supplicantibus, uti sibi parceret, impetrari id à se passus est. regemque eorum, progredi jussum, ut in ripâ Rheni stantem vidit, conscenso navigio, per interpretem cum barbaris loquutus est. Illis igitur omnia imperata se facturos adfirmantibus,*

quum honestam simul atque necessariam hanc sibi pacem esse cerneret, (nam Chamavis invitis frumentum ex Britanniâ ad Romanorum castra subvehi nullo modo potest) flexus utilitate, concessit pacem, obsideisque firmandæ fidei postulavit. Castra heic intelligi, quæ in Rheni lævâ ripâ erant posita, suprà lib. II, cap. XXXVI, perspectum est. Hæc igitur de secundis Chamavorum sedibus.

Locus apud Ptolemæum in Germaniâ, inter Amisiam & Visurgim, est Τεκέλια, TECELIA. cujus nomen, situsque inter dicta flumina, convenit hodiè arci *Tekelenborg*, in antiquo Angrivariorum Tubantumque confinio sitæ. quorum fuerit, haud facilè dixerim.

CAP. XV.

De DULGIBINIS, *sive* DULGUMNIIS, *&* CHASSUARIS; *qui &* CASSUARI, *&* CHATTUARII, *&* CATTUARII.

POSTQUAM Chamavi & Angrivarii Bructerorum occupavêre solum, illorum sedeis DULGIBINI, & CHASUARI, cum aliis quibusdam populis insederunt. De his sic Tacitus, in libro de Germaniâ: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt.* Eosdem heic Dulgibinis Chasuarisque tribui fineis, qui antè Chamavorum atque Angrivariorum fuerunt, satis perspicuum est. quidpe si antiquis Bructerorum finibus rectè præ fronte jacet Frisiorum ager ad ostia Rheni; certè antiqui Chamavorum fines & Angrivariorum rectè etiam dicuntur esse à tergo. Ceterùm priscæ Dulgibinorum Chasuarorumque quæ fuerint sedes, difficile fortassis fuerit dictu. Apud Ptolemæum hæc leguntur verba: Μεταξὺ Καυχῶν τῶν μειζόνων, καὶ τῶν Σουήβων Ἀγγριουάριοι· εἶτα Λακκοβάρδοι· ὑφ' οὓς Δουλγούμνιοι. id est: *Inter Cauchos majores & Svevos sunt Angrivarii: dein Laccobardi: sub quibus Dulgumnii.* hos esse *Dulgibinos* Taciti, dubitari non potest; quando neque situs, neque nomen abhorret. Quis autem divinaverit, utrum vocabulum sit incorruptius? At de *Laccobardis* istis meritò quæratur, quinam fuerint; quum nullus alius eorum habeat auctor nomen; & ipsi Ptolemæo præter hos sint Λαγγοβάρδοι, *Langobardi*: ita, uti hos esse illos, suspicari haud liceat. Ansibarii quum contermini fuerint, ut antè dictum, ab ortu solis Angrivariis; facilè ego suspicer, corruptum esse apud Ptolemæum illorum vocabulum in Λακκοβάρδοι· pro quo scribendum censeam Ἀμψιβάριοι. His autem quia à Ptolemæo subjiciuntur in meridiem versùs Dulgumnii; partem hos antè fuisse crediderim Cheruscorum, à corpore suo in novas sedeis transgressam. Strabonis, de Germaniâ loquentis, verba lib. VII hæc sunt: Πρὸς οὓς ἡ μὲν ἀπιστία μέγα ὄφελος. οἱ δὲ πιστευθέντες, τὰ μέγιστα κατέβλαψαν, καθάπερ οἱ Χηρούσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι· παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κουϊντιλίου παρασπονδηθέντα ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. id est: *Adversùs hos plurimùm prodest incredulitas. Quibus fides habita est, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci, & horum subjecti; apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem insidiis circumventæ interierunt.* De hac clade Varianâ pluribus agam infrà in Cheruscis. ubi clarum reddam, factam eam fuisse circa opidum *Dietmelle*; quod tunc adpellabatur TEUTOBURGIUM. Hi igitur Cheruscorum sive *subjecti*, sive *clientes*, sive tandem *socii*, (tot quidpe diversis vocabulis adpellasse Cæsarem populos in Germaniâ, in aliorum fide ac clientelâ agenteis, suprà, lib. I, cap. XLI, ostensum est) nulli alii fuêre, quàm quos Tacitus vocat *Dulgibinos*, Ptolemæus verò *Dulgumniorum* nomine Ampsivariis ab meridie obtendit. Terminos igitur iis statuo, ab occasu & septemtrionibus, quà Angrivariis & Cheruscis jungebantur, primùm lineam ab opido *Bilefeld* ad opidum *Herworden*; hinc amnem, qui ad vicum *Remen* Visurgi miscetur; inde ipsum Visurgim, ad confluentem usque Ambræ. inde ab ortu Ambram ad vicum usque *Dale*: hinc lineam ad Luppiæ fontem ductam. inde ab occasu montium jugum ad prædictum usque opidum *Bilefeld*. Comprehenditur hisce nunc finibus Lemgoviensis agri maxima pars; quà opida *Lemgow*, *Dietmelle*, *Barndorp*, *Permont*, *Rentelem*, *Flotow*.

Locus antiquitate maximè clarus, est opidum *Dietmelle*; quod olim TEUTOBURGIUM dictum; & ab eo TEUTOBURGIENSIS SALTUS, inter id opidum & vicum *Teutenmeyer* situs: ut in Cheruscis clariùs docebo. Hæc igitur de Dulgibinis.

CHASUA-

CHASVARI Taciti, Straboni lib. VII bis dicuntur Χαττουάριοι, CHATTVARII: conjunguntur que in recensione Chattis, Marsis, ac Tubantibus. unde ego, ex situ ac vocabulo, partem eos duxerim Chattorum. nam quemadmodùm hi variantibus dialectis dicebantur *Chatti*, *Chassi*, & *Hassi*; sic *Chattuarii* etiam vocabantur *Chassuarii*: & quemadmodùm illi quoque dicebantur *Catti*, sine adspiratione; sic Ptolemæo hi sunt CASVARI; & Velleio Paterculo, lib. II, CATTVARII. quamquàm apud hunc vocabulum id legatur capite mutilatum *Attuarii*: qui nullibi aliàs exstant. Nomen igitur eorum rectissimè scripseris per geminum ss, CHASSVARII, sive CHASSVARI. Apud Ptolemæum sic leguntur: Ὑπὲρ τοῦ Σουήβους Κασουάροι· *Supra Svevos sunt Casuari*. Cæsaris hos esse Svevos, hoc est, Chattos aliorum, suprà ostensum est. Eodem igitur Casuaros suos situ ponit Ptolemæus, quo Strabo suos Chattuarios, inter Chattos, Marsos, ac Tubanteis; haud ita procul Angrivariorum sede, per quam postmodò in Chamavorum agros migrarunt. Cæsar belli Gallici comment. IV: *Paucis pòst diebus fit ab Vbiis certior, Svevos omneis in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, qui sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant.* In his & dictos *Chattuarios* sive *Chassuarios* fuisse, equidem haud dubito. unum tamen cum ipsis corpus credo, nisi quòd paullo addictiùs regebantur Eosdem Cæsar paullo pòst *socios* Svevorum adpellat: *Svevos omneis, posteaquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad extremos fineis sese recepisse.* De antiquâ igitur Chassuariorum sede jam satis constat: quam his limitibus circumscribo: ab meridie Dimelâ flumine, à cœnobio *Harderhusen* ad confluentem Visurgis: ab ortu Visurgi, ad confluentem usque Ambræ: ab septemtrionibus & occasu, quà antiquitus Dulgibini occurrebant, & Bructeri, Marsi, Tubantes, Sigambri, atque Tencteri, alii scilicet aliis temporibus, primò Ambrâ amne, ad vicum usque *Dale*; inde porrò montium jugo, quod juxta opida *Permont*, *Bloombarg*, *Horen*, *Oldenbeke*, *Kleinebarg*, ad prædictum cœnobium *Harderhusen* protenditur. Ceterùm in Chamavorum Angrivariorumque sedeis, quas illi reliquerant, transgressi quas parteis singuli obtinuerint, apud neminem auctorum dispicio. quia tamen Dulgibini proximi fuêre, hos, ut primos transgressos, ulteriora, Chassuarios citeriora occupasse, credibile est. Limites igitur tunc utrisque fuerunt isti: à meridie, quà tunc Amsivarii occurrebant, montis jugum, quod à confluentibus Visurgis & amnis, qui est apud vicum *Remen*, juxta opidum *Lubbeke*, & arcem *Limborg*, ad opidum usque *Melle* protenditur: hinc porrò lineam, ad vicum *Bentlage* & Amisiam amnem ductam; quâ ab Tubantibus distingvebantur. Ab occasu fuit Amisia, ad Lœdæ usque confluentem. ab ortu æstivo, quà Chaucis jungebantur, Lœdam flumen statuo; & ab fonte ejus lineam per lacum *Dommel* ad suprà dictum vicum *Remen* actam. Hos verò agros uti æquis portionibus inter eos distribuam; lineam duco ab arce *Braamschede*, Amisiæ adpositâ, ad dictum lacum *Dommel*.

CAP. XVI.

De ANSIBARIIS; *qui &* AMPSIBARII, *&* AMPSIVARII.

ANSIBARIORVM meminit Tacitus, in annal. XIII: ubi, pulsos à Chaucis, ad Rhenum in Vsipiorum fineis pervenisse narrat. Pulsorum agros obsedisse pulsores Chaucos, haud dubium est. Horum fineis posteà ab Oceano, Amisiam inter Albimque, in Chattos usque pertinuisse, infrà ex eodem monstrabitur auctore. in his igitur antiqua etiam Ansibariorum sedes inclusa tunc fuit. Ad Rhenum Ansibarii penetrarunt haud dubiè per minores interjacentium Germanorum genteis, Angrivarios, Tubanteis, Vsipios. nam majores, hinc Bructeri atque Frisii, illinc Cherusci & Chatti, transitum haud facilè dedissent: quorum etiam hi posteâ, quum à Rheno, ut mox dicam, repellerentur, omneis, præter imbellem ætatem, in suis agris contrucidarunt. Sed disertis verbis Tacitus tradit, ut mox videbimus, eos *retro ad Vsipios & Tubanteis concessisse.* Probabile igitur fit, eam tenuisse Chaucorum partem, quæ Chattis simul atque Angrivariis fuit proxima, inter duo opida *Bremen* & *Minden*. Limiteis itaque iis statuo ab ortu solis, quà Cheruscis continuabantur, Visurgim amnem, ab opido *Petershagen* ad confluentem usque Allari fluminis. hinc ab septemtrionibus, quà Chaucis jungebantur, eumdem Visurgim, ad opidum usque *Bremen*. inde ab occasu æstivo lineam ad fontem usque amnis Lœdæ, cui adpositum opidum *Cloppenborg*; quâ ab iisdem Chaucis separabantur. hinc ab occasu brumali aliâ lineâ, ad dictum usque opidum

Petershagen, à Chamavis & Angrivariis dirimo. Regiones nunc finibus his continentur istæ: Mindensis episcopatus pars dimidia versùs septemtriones; comitatus *Deepholt*; comitatus Hojensis pars maxima, lævæ Visurgis ripæ adfixa; & regiuncula, vulgò *Städing* dicta.

Pulsi à Chaucis Ansibarii quomodò novas sedeis per varia loca quæsiverint, tandemque in Cheruscis occubuerint, recensèt Tacitus his verbis: *Eosdem agros* (ad divortium Rheni; quos antè paullo Frisii occupaverant) *Ansibarii occupavêre, validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum*, id est, Usipiorum, *miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsilium orabant. Aderatque illis, clarus per illas gentes, & nobis quoq; fidus, nomine Bojocalus; vinctum so rebellione Cheruscâ, jussu Arminii, referens: mox Tiberio & Germanico ducibus, stipendia meruisse, quinquaginta annorum obsequia. id quoque adjungere, quòd gentem suam ditioni nostræ subjiceret. Quò tantam partem campi jacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sanè receptos gregibus inter hominum famam; modò ne vastitatem & solitudinem mallent, quàm amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & post Usipiorum fuisse. sicut cœlum diis, ita terras generi mortalium datas. quæque sint vacua, eas publicas esse. Solem deinde respiciens, & cetera sidera vocans, quasi coràm interrogabat, vellent ne contueri inane solum? potius mare superfunderent, adversùs terrarum ereptores. Et commotus his Avitus, patienda meliora imperia. id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios judices, quàm se ipsos paterentur. Hæc in publicum Ansibariis respondit; ipsi Bojocalo; ad memoriam amicitiæ daturum agros. quod ille, ut proditionis pretium, aspernatus, addidit: Deesse nobis terra, in qua vivamus, in quâ moriamur, non potest. Atque ita infensis utrimque animis discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes, socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitus legatum, ut Rhenum transgressus, arma à tergo ostenderet; ipse legiones in agrum Tencterûm induxit; excidium minitans, nisi causam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, pari metu exterritis Bructeris, & ceteris quoque aliena pericula deserentibus; sola Ansibariorum gens retro ad Usipios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur: imbellis ætas in prædam divisa est.* Sic tandem omne Ansibariorum nomen tunc deletum atque exstinctum; Nerone Cæsare III, Valer. Messallâ Coss., anno à nato Christo LVIII. Validior autem fuit ea gens, Frisiis, non equidem omnibus; quorum multo numerosior amplissimis in finibus erat civitas: sed eâ tantùm parte, quæ eadem arva militum apud Rheni ripam obsederat.

Ceterùm *imbellem ætatem*, ait auctor, *in prædam* fuisse *divisam*: in quâ senes, mulieres, ac pueri veniebant. Hi posteà, virilem ætatem ingressi, quo casu in libertatem vindicati sint, suâne virtute ac Marte, an miseratione ac benignitate dominorum Cheruscorum, planè incertum habeo. nec id satis mihi dispectum, an pars quædam bellorum superstes, post cladem suorum, proximis Tubantum Angrivariorumque civitatibus in fidem sese clientelamque dederit. Nomen certè eorum posteà iterum clarum fuit, multisque auctoribus celebratum: nisi quòd paullo aliâ scriptione, ANSIVARII, AMSIBARII, AMPSIBARII, AMPSIVARII, memorentur. Notitiæ imperii inter auxilia palatina sunt *Ampsivarii*; quibus illic Bructeri continuò subnectuntur. eodem vocabulo memorantur ab Sulpitio Alexandro, in expeditione Arbogastis, ut refert Gregor. Turonensis lib. II, cap. IX: *Collecto exercitu, transgressus Rhenum, Brictheros ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquàm occurrante, nisi quòd pauci ex Ampsivariis, & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuêre.* Bructeros tunc lævam coluisse Luppiæ ripam, Chamavos verò dextram, utrosque conterminos Chattos, suprà ostensum est. igitur Ampsivarii isti, quia unà cum Chattis in auxilium veniebant Chamavis certè nullis aliis tunc continebantur finibus, quàm quos Dulgibinis & Chassuariis ex Tacito adserui: fueruntque haud dubiè in *aliis* illis exiguis eorumdem finium *gentibus, haut perinde memoratis*. Pro sedibus igitur ipsis tribuo, Angrivariorum Dulgibinorumque agrorum parteis; quas sic circumscribo: à meridie & occasu, quà Chamavis atque Tubantibus contermini fuêre, montium jugo, quod à Dalichi amnis fonte & castello *Falkenborg*, juxta opida *Bilefeld* & *Ravensbarg*, ad opidum usque *Melle* protenditur. hinc ab septemtrionibus, quà Chassuariis jungebantur, contiguo montium jugo, juxta arcem *Limborg* & opidum *Lubbeke*, ad Visurgim & vicum *Remen*. inde ab ortu, quà Chatti occurrebant, lineâ ad montium jugum medio situ inter opida *Lemgow* & *Barndorp* ductâ; atque hinc porrò ipso jugo ad prædictum castellum *Falkenborg*.

Opida

Opida nunc intra hos fineis visuntur, *Dietmelle*, *Lemgow*, *Herworden*, & *Engeren*. Marcellinus, lib. xx, in eâdem hac haud obscurè collocat eos regione: *Iulianus in limitem Germaniæ Secundæ est egressus*, versùs Tungros: *omnique apparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus, Trajectensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmisso, regionem subitò pervasit Francorum, quos Ansivarios vocant, inquietorum hominum licentiùs etiam tum percursantium extima Galliarum. quos adortus subitò, nihil metuentes hostile, nimiùm securos, quòd, scruposâ viarum difficultate arcente, nullum ad suos pagos introisse meminerant principem, superavit negotio levi. captisque plurimis & occisis, orantibus aliis, qui superfuêre, pacem ex arbitrio dedit; hoc prodesse possessoribus finitimis arbitratus.* Vulgatissimæ editiones heic habent *Attuarios*: alia tamen exemplaria *Ansuarios*. ego hoc ex corrupti illius vocabuli literarum ductibus audacter correxerim in *Ansivarios*. etenim si geminum *tt* rectè reddit *n*; certè *h* rectiùs corrigitur in *s*, quàm in *s* tantùm. In tabulâ itinerariâ leguntur *Aplivarii*. omnino, correcto *l* in *s*, & addito *m*, habendi sunt, ut in Notitiâ imperii, & in Sulpitio Alexandro, *Ampsivarii*. Apud Ptolemæum quoque pro Λακκοβάρδοι, scribendum esse Ἀμψιβάριοι, id est, *Ampsibarii*, suprà in Chamavis docui. Aethico sunt *Amsibarii*. Quòd si rectè nomen eorum scriptum fuerit per *m*, facilè ego suspicer, quæsitum id esse à vocabulo Amisiæ fluminis, quasi patriâ lingvâ *thi Amsar*: quia hoc flumen ab initio adcoluerint. nam varias mirificasque fuisse gentium in his oris haud perinde latis transmigrationes, satis jam hactenus patuisse puto.

CAP. XVII.

De FRISIIS.

BATAVIS, ad medium Rheni alveum, conterminos fuisse FRISIOS, suprà in illorum explicatione satis demonstratum est. Nomen eorum apud Dionem, lib. LIV, Græcè legitur ΦΡΕΊΣΙΟΙ. ex quo ego conjicio, apud Ptolemæum mendosum esse vocabulum Φρίσιοι. Nostri sæculi homines, quibus in omnibus princeps visus est geographorum Ptolemæus, maluerunt Græcâ, quàm Latinâ, scriptione eos proferre *Phrisios*: coque literæ Φ argumento ortos suspicati sunt à Phrygum gente Asiaticâ. De Frisiis hæc Tacitus in libro de Germaniâ: *Iuxta Tenctteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsis Bructeris, ac penitus excisis.* & mox: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuarii cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt. Majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virum. utræque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntq; immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos.* Termini, quibus versùs meridiem à Batavis, versùs ortum brumalem à Marsis sive Marsacis ac Bructeris, distincti fuerunt, jam anteà, in harum gentium descriptione, indicati sunt. ab ortu æstivo, Amisiæ ore à Chaucis disterminatos fuisse, infrà ostendetur. ab occasu & septemtrionibus fuit Oceanus. Includitur nunc his finibus maxima pars Hollandiæ, & Trajectini agri, quidquid trans medium Rheni alveum: quâ ratione dimidiæ partes opidorum *Leyden*, *VVoerden*, *Vtrecht*, in veterum Frisiorum solo sitæ sunt. item Geldriæ portiuncula, quà opida *Harderwyk* & *Elburg*; dein Transisalanæ regionis pars, quà opida *Campen*, *Hasselt*, *Follenhove*, *Steenwyk*, *Meppel*, & dimidium Drentiæ. hinc Frisia occidentalis omnis ad Amisiam usque flumen. Atque hinc est, quòd septemtrionalis Hollandia sub Frisiæ nomine hodiéque censeatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisiæ insignibus decorentur. hinc item tritum illud apud Hollandos in hanc usque diem proverbium durat: *Staet te Haerlem op het sant, gy werpt een koe in Frieslant*. id est: *Harlemi in sablonibus consistens, bovem facilè in Frisiam usque libraveris*. Loquitur autem de medio ejus opidi foro. Hinc etiam Wilibrordus, quem Sergius Papa, Clementem cognominatum, ad prædicandum genti Frisiorum episcopum consecraverat, sedem episcopalem ex dono Pipini accepit in opido Trajectensi; ut suprà in Batavis ostensum.

Hæc verba Taciti, *Rheno prætexuntur*, Hadrian. Junius ad Isalam flumen refert; quia Frisii ad utramque Isalæ ripam incoluerunt. verùm Isalam Tacito numquàm Rheni nomine adpellari, mox infrà demonstrabitur. vim verbi *prætexere* haud rectè utrique fluminis ripæ adplicari, ipse Tacitus docet in eodem libro infrà. *Eaque*, inquit, *Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur*. de Narisorum scilicet, Marcomannorum, Quadorumque finibus loquitur; qui omnes in lævâ tantùm Danubii erant ripâ. Itaque verba illa de Frisiis sic rectiùs interpreteris, uti utrasque nationes, tam Majores, quàm

Minores Frisios, ad Rhenum pertinuisse intelligas. Terminum autem statuendum censeo, qui aptissimus videtur, inter utrosque Vectam amnem, qui apud Trajectum à Rheno ad lacum *Suyder see* divertit: si is fortè jam tum Taciti ætate fuerit; ut ex Plinio, complureis heic statuente insulas, conjicere licet. hac quidpe ratione utræque nationes ad Oceanum simul erunt, simulque utræque Rheno prætextæ. Cui autem parti MAJORUM, cui item MINORUM vocabulum fuerit, haud facilè dixerim. Si tamen *modus virium* ex modo agrorum censendus; certè qui ad ortum versùs, in dextrâ Vectæ lacusq; ripâ coluerunt, meritò *Majores* dicendi sunt: alteri verò, versùs occasum, *Minores*. Pugnat heic acerrimus adversarius, in disceptationibus chorographicis, his verbis: *Non animadvertit, manifestò se Plinio ac Tacito, imò & sibi contraria loqui; qui ipse, in chorographicâ suâ tabellâ, non omnes Frisios majores, sicuti minores, intra Rheni sed Flevi boreale ostium; sed extra etiam potiores colere facit, in solo nimirum continentis Germaniæ, ad Amisiam usque. Quomodò ergo intra Helium Flevumque, ut habet disertè Plinius, in Rheno tum ceteris, quos nominat, populis sterni dicentur.* Etiamnum cæcutis, mi homo? Eamne putas Plinio fuisse mentem, uti omneis Frisios in insulis Rheni locaret? Id ei agebatur: uti indicaret, insulæ in Rheno amne quorum essent populorum. interim non negat ullos Frisios extra insulas Rheni agere: non magis mehercule, quàm Batavorum etiam quosdam in continente Galliæ seu Germaniæ Cisrhenanæ colere. Tu videris, quomodo Frisios insulas Rheni habitare, *lacusque immensos ambire* patiaris, dum Batavorum insulam, Galliamque & Rom. imperium Flevo terminas. Hæc tibi placeant: nos meliores auctores sequimur.

Sed haud immeritò aliquis arguat, iniquè me facere atque imperitè, quòd hac Frisiorum distributione eas nationes excludam, quæ præter eos disertissimis heic verbis à Plinio locantur. nam lib. IV, cap. XV, *In Rheno*, inquit, *ipso, prope c millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ Frisiorum, Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum*. Sanè ad hæc, quæ jam anteà aliorum ingenia miserè torserunt, quid respondeam, vix satis in expedito habeo. dicam tamen liberè & audacter, quid sentiam. Nempe locus hic Plinii prorsus mihi suspectus est. vereorque, veram ejus scripturam ab imperito librario (& quid mirum, aut novum?) fœdè depravatam ac corruptam esse. Ac primùm de Cauchis; quis (malùm!) adeò comminuti exesique esse potest cerebri, qui rectè eorum nomen heic legi credat? quidpe non modò ultra omneis Rheni alveos, sed Amisiam etiam amnem, in septemtriones versùs recedente Germaniâ collocantur à Tacito. & Plinius etiam in Ingævonum gente eos refert; quæ tota ad septemtriones spectabat: quum proximos Rheno Istævones adpellet. Malè igitur hoc loco, & parum ex Plinii sententiâ, in Rheni insulis legitur *Cauchorum* vocabulum. Ego equidem vehementer suspicor, imperitum aliquem sive librarium, sive interpretem, quum obscura esset scriptura, ac penè omnis exoleta, in proximam similitudinem reposuisse literas: utique quum insulas ante Cauchorum litora, inter Amisiæ Visurgisque ostia, stratas videret; quò ipse, omnis geographiæ ignarus, Rheni alveum septemtrionalem, Flevumque ostium, olim pertinuisse suspicatus est. Nec verò est, quòd quidam hoc loco vocabulum *Cauchorum* explicare velint terram *Goeyland*, quæ lacui adjecta duo opida sustinet *Muyden* ac *Naerden*. namque heic Cauchi si qui fuissent, certè Tacitus, multus sedulusque in his oris Plinii etiam tempore rerum gestarum narrator, vel leviter eos indicasset. & Plinius ipse, haud negligens geographus, gentem tam obscuram (cui enim præterea memorati hoc tractu Cauchi?) ab illâ nobilissimâ vel uno verbo discreviisset. solet quidpe, ubi unum idemque nomen duobus locis impositum, sedulus discernere. Quas ob res omnino mihi verisimile haud fit, Plinium heic Cauchorum nomen locasse. Jam verò quàm inepti sint illi, qui Cauchos istos interpretantur Flandriæ partem *Cadsant*, juxta opidum *Sluys*; item, qui Selandiæ insulam *VValcheren*, prope, ut illi ajunt, Middelburgium; judicent ii, qui Helium ostium idem esse Mosæ exploratum habent.

In eâdem ratione est *Sturiorum* vocabulum: quod plerique nostrorum geographorum interpretantur *Staveren*, Frisiæ opidum: quum tamen id ultra Flevum ostium, extremumque Rheni alveum situm. nisi fortè eum Isalæ antiquum alveum fuisse credas, qui opidum *Sloten* adluens, primùm *Take fyl* vulgari vocabulo adpellatur; dein ubi in lacus diffunditur, *Fluyfing* dictus, mox juxta pagum *Mackum* in lacum *Suyder see* redditur. in quam equidem opinionem vocabulum te inducere poterat *Fluyfing*; quasi id à Flevi adpellatione etiam nunc duret. Verùm hac de re alii viderint: mihi sanè heic fides temerè nulla. nam hoc si concederetur; insula *Fletio*, quam tertium illum Rheni alveum

cinxisse

cinxisse tradit Mela, ritè heic constitui nullo modo posset; quod infrà in descriptione insulæ adparebit. Junius, absurdum esse quum animadverteret, trans ultimum Rhenum Sturios Plinii statuere; vocabuli adlusionem ex more suo sectans, vocem *Sturiorum* transmutare haud dubitavit in *Tusiorum* vocabulum: cujus vestigia etiam nunc exstare contendit in vico septemtrionalis Hollandiæ *Opperdoes*, haud procul opido *Medenblick*. Verùm hunc manifesti erroris coarguit Tacitus, *utrasque Frisiorum nationes usque ad Oceanum Rheno prætexi, ambireque immensos insuper lacus* adfirmans. quâ ratione nullus heic Tusiis istis datur locus.

At qui tandem sunt tertii illi *Frisiabones?* quos nimis immaturo judicio quidam in Selandiæ insulâ *Suyd Beverland* locarunt; quasi huc etiam Plinii Rhenus extendatur. O egregios geographos! quos haud immeritò, neque indignè, in summorum nostri sæculi geographorum numerum adseras! Sed de hoc etiam vocabulo judicium expedire liceat. Sanè, aut ego vehementissimè fallor, aut hoc quoque corruptum est. quis enim, præter Plinii libros, agnoscit *Frisiabones?* Prorsus nemo. Ac Tacitus, qui sub Vespasiani imperii initium, quum Civilis Batavus rebellaret, multa de Batavis, Caninefatibus, Marsacis, Frisiis, Cauchis, Bructeris, Tencteris, Vsipiis, Mattiacis, Gugernis, quamcuratissimè historiar. IV, & V, perscripsit, de Frisiabonibus istis haud quidquam addidit. quod sanè, si qui fuissent, sine dubio facturus erat. Neque enim soli Frisiabones hujus rebellionis expertes esse potuerunt, quum omnes circùm nationes unanimi consensu arma in Romanos sumsissent. Hoc autem tempore Plinius opus suum historiæ naturalis condidit; vel paullo antè: nam Vespasiano dedicavit. Quòd si verò ante hanc tempestatem eos fuisse suspiceris; certè Tacitus, qui ab usque Augusto multas in his oris res gestas refert, utique de Frisiis frequenter, vel semel, in eorum incidisset mentionem, si ulli exstitissent. At Frisios ille in *Majores* solummodò, ac *Minores* distingvit; tertium genus nullum agnoscens. quodcumque igitur nomen heic volueris adfingere; certus ille omnino excludere. Nec tamen nescius sum, bis Frisiabonum vocabulum apud Plinium legi: semel loco paullo antè citato; ubi Rheni insulas describit: & iterum eodem libro, cap. XVII; ubi Galliæ Belgicæ populos enumerat. Verùm hic ipse locus satis apertè mendosam esse vocem prodit. quid enim Frisiorum aut ab his deductum nomen cis omneis pariter Rheni alveos, in mediâ fermè Belgicâ? Hinc saltem exterminandum ne neges, quicumque disceptationes chorographicas contra hos meos commentarios iterum conscripturus sis. De Transthenanis Frisiabonibus probaturi nonnihil nuper quidam videbantur, ex antiqui lapidis inscriptione, quæ est hujusmodi:

D. M.
T. Fl. Verino Nat.
Frisævone vix. ann.
xx. m. vii. T. F. Victor
Eq. Sing. Avg. Fratri
Dvlcissimo.
F. C.

Verùm huic ego lapidi alium oppono lapidem, qui hujusmodi habet inscriptionem:

Hilarvs
Neronis Cæsaris
Corpore Cvstos
Natione Frisæo
Vix. A. xxxiii.

In hoc igitur posteriori lapide rectus casus est *Frisæo*: à quo obliquus *Frisæone*, adeò parum differt ab illo *Frisævone*, uti nemini dubium esse possit, quin idem nomen eamdemque nationem uterque significet. Et quid mirum, si imperitus statuarius, orthographiâ malè observatâ, *Frisævone* scripsit, pro *Frisæone*; quum hodiè, non modò in Latinâ, sed in suâ quisque patriâ lingvâ frequentissimi peccent? Quid item mirum, si *Frisæones* plebi Romanæ dicti fuêre, qui posteà Aethico *Frisiones*, & Sigeberto *Frisones*, & nunc etiam sic Hispanis & Gallis *Frisons*, Italis *Frisoni*? quum ipsa olim Germanis gens vocata sit *the Frison*, multitudinis numero; qui nunc *die Frieſen*, & *Freſen*. Sic scilicet *the Saxon*

dicti

dicti fuêre *Saxones*; & *thi Frankon*, eodem modo *Francones*; *thi Gothon*, *Gothones*; & id genus innumeri alii. Quapropter ex isto lapide nihil certi statuendum arbitror. omnino autem, ut antè dixi, corruptum esse totum locum existimo; legendumque in hæc verba: *In Rheno ipso, propè centum* M. *passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ Frisiorum majorum, & Frisiorum minorum, Marsatiorumque; sternuntur inter Helium & Flevum*. Neque verò ego primus illud vulgatorum librorum *quæ*, corrigo in *que:* sed vetustissima sic habere vidi exemplaria, tùm manuscripta, tùm typis impressa. Eat jam chorographus ille noster, *Suriosque* suos, seu *Vrios*, & *Cauchos*, & *Frisiabones*, sub undis in lacu, qui vulgò dicitur *Suyder see*, quærat; ubi eos Plinii ætate fuisse docet. quod falsum esse, ex magnitudine quoque lacus, quam jam tum habuit, mox patebit.

Ceterùm ingens ille error Strabonis, qui in lib. IV, Menapios ad oceanum, ab utroque fluminis Rheni ostiorum latere, ex Cæsaris commentariis malè intellectis, collocavit, suprà in Menapiis discussus est.

Sed Frisiorum majorum, ac Frisiorum minorum, Marsatiorumque insulas in Rheno uti indicare possimus: tertius ejus atque ultimus in septemtriones versùm alveus, lacusque ingens, qui vulgari nunc nomine adpellatur *de Suyder see*, id est, *Mare austrinum*, antè exponendi erunt. De hoc sic Pomponius Mela, in libro III, cap. II: *Rhenus, ab Alpibus decidens, propè à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, pòst ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Fletio dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum artior, iterumq; fluvius emittitur*. Hunc igitur lacum ab initio nullum fuisse conjicio; quidpe qui *campos impleviſſe* dicatur, quod etiam undarum altitudo; admodùm hèic exigua atque brevis, apertè indicat. neque enim lacuum vada rectè campos adpellaveris. At aridam, sive (si id malis) palustrem humum certum Isalæ flumini præbuisse alveum judico, donec id oceano immergeretur. Alvei autem tractum hunc fuisse puto. Exoritur id flumen haud procul arce *Raesfeld*, in Vestofaliæ veteri illâ silvâ Cæsiâ: & modica opida *Ringenberg*, *Iselburg*, *Anholt*, *Dotechum*, *Doesburg*, & *Sutfen* (nullis hactenus à sinistrâ ripâ receptis aquis) duasque præclaras urbeis *Deventer* & *Campen* prætervectus, lacui hinc immergitur hoc nostro sæculo: antiquitus verò abhinc etiam certo alveo, inter insulam *Ens* & proximum Frisiorum litus, versùs opidum *Staveren* ferebatur. hinc itidem certo alveo inter bina brevia, quorum altera ad dextram Frisico litori objacent, altera ad sinistram vulgò nunc *het Brede sant* dicuntur, versùs septemtriones oceanum invehebatur, per ostium, quod postmodò FLEVUM, sive FLEUM Romanis dictum, nunc vulgò accolis *het Vlie*, sive *Flie*. Nomen fluminis antiquum hoc loco aperuisse, laboris pretium fuerit. NABALIAM Romanis fuisse dictum, infra divortium Rheni amnis, postquàm hujus pars per fossam Drusianam in illud effusa fuit, apud Tacitum reperio. Verba ejus; quia à doctissimis etiam viris in controversum vocantur, paullo diligentiùs consideranda erunt. Historiarum igitur lib. V, Civilis Batavi rebellionem accuratiùs peragens, *Civilem*, inquit, *cupido incessit navalem aciem ostentandi*. & mox: *spatium velut æquoris captum, ubi Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit*. Lege; *ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit*. sic enim est de eodem amne annal. lib. II: *Ad Gallicam ripam latior & placidior adfluit. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt. mox id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur*. Porrò auctor dicto histor. lib. V, paullo pòst: *Cerialis flumine secundo, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis, nihil ultrà ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus*. & iterum: *Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Velledam propinquosque monebat, fortunam belli tot cladibus adversam opportuno erga populum Romanum merito mutare. cæsos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam*. Sequitur hinc mox Batavorum ad pacem inclinatio: cui hæc subnectit auctor: *Non fefellit Civilem ea inclinatio: & prævenire statuit*. & mox: *Petito colloquio, scinditur Nabaliæ fluminis pons. in cujus abrupta progressi duces*. Heic Lipsius (magnus certè in omni antiquitate Romanâ, si unam geographiam excipias, & incomparabilis vir) item Beatus Rhenanus, loco *Nabaliæ*, maluerunt legere *Vahalis*; magno errore contra filum historiæ, quum *Nabaliæ* nomen prorsus eis incognitum foret, qui tamen error facilis discussu est. namque si Civilis, post tentatam in Mosæ fluminis ore pugnam, trans Rhenum concessit; quomodò mox posteà ad Vahalem amnem colloquium à duce Romano petiit? Rediisse eum ad Vahalem,

postquàm

postquàm Cerialis Batavorum insulam depopulatus, haud satis feliciter conjeceris; quum neque Tacitus, diligentissimus alioquin minutarum etiam rerum scriptor, id indicet; neque ipsa patiatur ratio. etenim si in dextrâ amnis ripâ Civilis constitit, ubi colloquium petiit; antè Cerialem ex insulâ in sinistram transisse necesse est quod tamen Tacitus haud memorat: contrà verò *ereptam Batavis patriam* etiam tùm, quum colloquium peteretur, ostendit. Si Civilis in sinistrâ; miror quâ audaciâ, imò quâ temeritate, post abalienatos ab se popularium animos, desertus ac relictus, solus ex tutissimis Germaniæ finibus in infestum sibi Galliæ solum transgredi ausus sit. Sed falsum hoc, & à consilio Civilis, quem *ingenio sollertem* tradit auctor, maximè remotum. in Germaniæ solo trans Rhenum constitisse hominem, certum est. At cur ultra Isalam usque fugit? an non trans medium Rheni alveum constitisse, satis tutum erat? Minimè. medium Rhenum ipse abegerat: quo *abacto*, *tenuis alveus continentium terrarum speciem fecerat:* qui Cerialem, insulam obtinentem, morari minimè poterat, quin infestis armis Civilem expeditus peteret. Ex his igitur jam certum extraque controversiam sit, Isalam flumen olim dictum fuisse hac parte *Nabaliam*. quod Ptolemæi quoque haud obscurè comprobat geographia. quidpe opidum ei est Ναυαλία, NAVALIA, septemtrionali Rheni alveo, id est, Isalæ adpositum: quod perperam imperitorum vulgus sic multitudinis numero, quasi à navibus, adpellatum statuunt; interpretanturque nunc opidum *Campen*, litori dicti lacus adpositum: nec animadvertunt, in mediterraneis, haud pusillum recedente litore, à Ptolemæo id collocari, eodem ferè situ, quo nunc *Doesburg* opidum conspicitur. ad quod pontem ego illum Tacito memoratum fuisse intelligo; non subitaneo opere, nec ad certam aliquam expeditionem constructum, sed in quotidianos accolarum commeatus locatum. unde etiam ipsum opidum, à frequenti fluminis trajectu, exortum cultumque existimo; quemadmodùm opidum ad medium Rheni alveum *Trajectus*; & alterum eodem nomine ad Mosam. *Navalia* autem dictum Ptolemæo opidum, cujus cognomine flumen *Nabalia* Tacito, eâdem dialecti ratione, quâ nunc etiam *navel* dicunt inferiores Germani ac Saxones *umbilicum*, quem ceteri Germani & Angli in Britanniâ *nabel* vocitant. Cujus generis alia sexcenta ex lingvâ Germanorum proferre licet. Obstrepit heic multis verbis prædictus chorographus. quæ quàm inania sint, pueri etiam viderint. Adcóne difficile fuerit Romanis, fusis fugatisque Germanis, ex Batavorum insulâ, postquàm Rhenus abactus, & tenuis redditus, in Frisiorum seu Marsatiorum agrum transgredi; indeque ad Isalam & pontem progredi? Quid maligne sophista insimulas, me apud Ptolemæum flumen Navaliam esse velle? Allusiones vocabulorum, quod objicis, vel maximè rideo, ubi nudæ, sine aliâ quâpiam probabili ratione, tuo more petuntur. Ad *Navam* trahis cum Vertranio *Nabaliæ* vocabulum. at si Civilis è Germaniâ, Rhenum transgressus, in Gallicam ripam rediit; quomodò Navâ flumine tutus esse potuit, quandoquidem omnem eam Rheni ripam jam recuperaverant Romani? Define, quæso, malignus molestusque esse contra tui ipsius animi sententiam. nam hæc atque talia te ignorasse, haud facilè persvadeor uti credam. Adfers insuper, in duobus manu scriptis exemplaribus, loco *Nabaliæ*, scriptum fuisse in uno *flabalie*, in altero *flabile*: jamque exclamas, planè pessumdatam esse meam *Nabaliam*. Satis ineptè. Quis tibi credat, duo ista vocabula propiùs accedere ad tuam *Navam*, quàm ad meam *Nabaliam*? Aut quis ex uno atque altero exemplari reliqua cuncta damnet, sine ullâ aliâ ratione vel argumento idoneo? Ne tu ipse quidem, nisi per contradicendi studium. Sed quæritur, an etiam supra divortium Rheni idem *Nabaliæ* nomen olim obtinuerit *Isala*? Equidem haud arbitror: idque ex ratione nominis; quod haud dubiè accolis fuit *de Nawale*; quasi dicas *Vahalem posteriorem*. etenim ut antiquissimis temporibus Vahali, à rei argumento, quia partem Rheni exceptam in Mosæ os deferebat, nomen quæsitum fuit; sic postmodùm incolæ harum regionum, quum Drusus aliam Rheni partem per fossam à se factam in Isalam & lacum effudisset, ab eodem argumento & hanc Druси fossam simulque ipsum Isalam dixêre *de VVale*; &, quò ab antiquo illo Vahale discerneretur, cognomento *de na-VVale*, id est, *Vahales posterior*. Id vocabulum postcà Romano ori dictum NABALIA, & NAVALIA; W Germanorum in B & V conversò; ut jam anteà in aliis etiam vocabulis notatum est. Aliud igitur nomen, præter hoc, dictum flumen supra Druси fossam habuisse certum est. At quodnam id fuit? Ego equidem haud aliud habuisse censeo, quàm quo etiam nunc adpellatur *Isala*; nisi quòd paullo aliter formatum. Argumentis hanc opinionem haud dubiis adserere conabor. Francorumquondam gentem ad hoc usque pertinuisse flumen, infrà docebo. Julianus Cæsar, in oratione ad senatum populumque Athe-

Athenienſem, item Marcellinus lib. XVII, & Zoſimus lib. III, Notitia imperii, & Sidonius Apollinaris carm. VII, SALIOS habent gentem Francicam. hodiè regio Iſalæ adjacens vocatur vulgò SALLAND, & nonnullis ISSELLAND, haud dubiè veterum Saliorum ſedes, ſic à flumine, unà cum gente, cognominata. vicus item eſt *Sallick* in lævâ fluminis ripâ, medio ſitu inter opida *Hattem* & *Campen*. unde ſatis liquidò patet, antiquum fluminis nomen fuiſſe SAL, & variante dialecto SEL: quod poſtmodùm, literâ I præpoſitâ, factum eſt ISAL, & ISEL, denique, geminato SS, ISSEL. Inſula quin etiam hodiè eſt ad Flevum oſtium, quod antiquum Iſelæ eſſe oſtium ſuprà oſtendi, vulgari vocabulo *Schelling:* quam & ipſam ab eodem flumine SEL ſic dictam arbitror, quaſi SELLING. & ſatis notum eſt, crebras fuiſſe olim non modò vicorum, ſed & regionum in ING terminationes. exempla in propinquo ſunt: inter Amiſiam & Viſurgim, *Hemmeling*, *Ooſtring*, *Ruſtring*, *Städing*; & ad lævam Albis ripam *Käding*. Nec tamen neſcius ego ſum, eſſe doctiſſimos etiam viros, qui Salios non à dicto flumine, ſed *à ſaliendo* dictos contendant: idque ex hoc Sidonii verſu;

Sauromates clypeo, Salius pede, falce Gelonus.

item ex his Marcellini verbis: *Petiit primos omnium Francos; eos videlicet, quos conſvetudo Salios appellavit*. Certè argumentis illi contendunt opidò quàm infirmis; utique poſteriore hoc, ex Marcellino adducto. utrique ego unam hanc rationem oppoſuerim, quòd haud facilè, imò nullo modo fieri potuerit, ſi Romani Germanicæ hoſtilique genti nomen à *ſaliendo* impoſuiſſent, uti id apud ipſos Germanos, non modò in gentem, ſed etiam in ſolum & in flumen abiret: præſertim, quum, poſt exortum Francorum nomen, nullum heic Romani habuerint imperium.

Ceterùm dè FOSSA DRUSIANA ſic auctor noſter, annal. II, de Germanico narrans: *Iam claſſis advenerat, cum præmiſſo commeatu*, ex Galliâ, per Moſæ os & Vahalem: *& diſtributis in legiones ac ſocios navibus, foſſam, cui Druſianæ nomen, ingreſſus, precatuſque Druſum patrem, ut ſe eadem auſum libens placatuſque exemplo ac memoriâ conſiliorum atque operum juvaret*. Svetonius in Claudio, de Druſo: *Oceanum ſeptemtrionalem primus Romanorum ducum navigavit: transque Rhenum foſſas novi & immenſi operis effecit, quæ nunc adhuc* DRUSINÆ *vocantur*. Foſſas licet Svetonius plurali numero dixerit; tamen unam ſolam fuiſſe conſtat. ideóque rectiùs FOSSA DRUSIANA ſingulari numero adpellatur Tacito. Haud perinde novum atque immenſum fuit opus, uti exaggerat Svetonius; quum VIII haud ampliùs fuerit millium paſſuum, inter vicum *Iſeloort*, & opidum *Doesborg:* niſi fortè infra etiam Dusburgium antiquus Salæ alveus, anteà modicus, latior tunc ſit factus. Cauſa Druſo agendæ foſſæ nulla alia fuit, quàm uti claſſem hàc cum exercitu ex ſuperiore Rheni parte in lacum & oceanum deduceret, Friſios petiturus, & Cauchos. de quâ expeditione, præter Taciti teſtimonium modò citatum, ſic Dio, lib. LIV: Ἐς τὸν ὠκεανὸν διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τοὺς τε Φρισίους ὑπεκποιήσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσεν. hoc eſt: *Secundo Rheno in oceanum devectus, Friſios ſubegit; ac per lacum in Chaucorum fineis profectus, in periculo fuit*. Factum id M. Valerio Meſſallâ, & P. Sulpitio Quirino COSS., anno ante natum Ieſum XII. Illorum nunc error vel maximus confutetur, qui uti errorem alterum de Bataviæ ſuæ finibus, quos ad Iſalam uſque proferunt, ex Tacito probarent, Iſalam illi Rheni nomine ſemper nuncupatum, medium autem alveum ſilentio ſuppreſſum, adfirmarunt. Tacitus equidem crebras ex ſuperiori Rheni parte navigationes in lacus commemorat: at Iſalæ amni nomen numquàm adpoſuit, niſi illud *Nabaliæ*; idque uno loco, ſuprà citato. Loca, in quibus navigationum per hunc amnem meminit, cuncta in medium adducere conſilium eſt; ne cui, in illorum ſententiam propenſiori, dubium aliquod inhærere queat. Annalium lib. I, quum Germanicus expeditionem faceret in Cheruſcos: *Et ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam, cum quadraginta cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti, per Bructeros ad flumen Amiſiam mittit. equitem Pædo præfectus finibus Friſiorum ducit. ipſe impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexit. ſimulque pedes, eques, claſſis, apud prædictum amnem convenère*. Romani exercitus erant apud Rheni ripam in hibernis, ad Vetera, & Aram Ubiorum; uti paullo antè refert auctor eodem libro. inde igitur profectum Germanicum Cæſarem *impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexiſſe* tradit: nec tamen de Druſi foſsâ quidquam, neque de Nabaliâ flumine, ſive tertio Rheni alveo, meminit; quum certum ſit, nullo alio alveo in lacum Germanicum deſcendiſſe. Mox infrà, quum Germanicus ab Cheruſcorum bello reverteretur: *Mox reducto ad Amiſiam exercitu, legiones claſſe, ut advexerat, reportat. pars equitum litore oceani petere Rhenum juſſa*. Per lacus advexe-

advexerat Germanicus: ergo per lacus reportavit. At quòd *pars equitum Rhenum petere jussa*; sanè non de Nabaliâ sive Isalâ intelligendum; sed de superiore Rheni parte, ubi Vetera, & Ara Ubiorum, quò reducendus erat exercitus. Iterum paullo pòst, eâdem historiâ: *At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit; quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret.* inde auctor luctationem legionum cum oceani æstibus narrat: subjicitque tandem; *Lux reddidit terram. penetratumque ad amnem Visurgim* (lege *Vidrum*; quæ lectio infrà adseretur) *quò Cæsar classe contenderat. impositæ deinde legiones, vagante famâ submersas. nec fides salutis, antequàm Cæsarem exercitumque reducem vidêre*; milites in hibernis relicti. At accuratiùs, annal. II, secundam Germanici in Cheruscos referens expeditionem, Drusianæ simul fossæ & lacuum navigationem memorat: nec tamen usquàm Rheni nomen in Isalâ. *Iamque classis advenerat, cum præmisso commeatu*, è Galliâ per Mosæ os & Vahalem: *& distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus; precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret. lacus inde ac oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur.* Annal. IV, Frisios rebellanteis castellum Flevum obsedisse narrat: subjicitque: *Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ prætori, cognitum; vexilla legionum è superiori provinciâ*, à Magontiaco, *peditumque & equitum auxiliarium dilectos accivit; ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit.* Heic quoque Rheni nomen, non Drusianæ fossæ, nec Isalæ, quamvis hàc classis meaverit, sed superiori parti, quæ ab hibernis ad divortia usque amnis protenditur, tributum existimes. Clariùs autem annal. XI, ubi Chauci, duce Gannasco Caninefate, inferiorem Germaniam & Galliam levibus navigiis prædabundi incursavêre; *Corbulo triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuaria & fossas adegit; intributusque hostium depressis Gannascum exturbavit.* Medium Rheni alveum & Vahalem, Selandiæque æstuaria heic intelligi, suprà in Toxandris ac Batavis ostensum est. Ergo vel hinc satis liquet, unum medium alveum Tacito Rheni vocabulo designari: qui haud dubius Germaniam inter Galliamque terminus. Eodem libro, quum Frisiorum natio, post rebellionem, in deditionem venisset, Corbulo, obsidibus acceptis, agros iis descripsit; *idem senatum, magistratus, leges imposuit, ac, ne jussa exuerent, præsidium immunivit. At Claudius adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referre præsidia cis Rhenum juberet.* Heic planè ineptè facturum puto, qui sub Rheni nomine Isalam intelligere velit. quidpe quamvis Iunius & defensor ejus chorographus Frisios in Cisrhenanos & Transrhenanos Tacito distingvi autument; tamen heic, sine ullâ distinctione, totam Frisiorum nationem malè auctorem indicasse, arguerint. Ad medium usque alveum pertinuisse Frisios, satis suprà in Batavis demonstratum est. ergo non Isalam, sed Rhenum Lugdunensem, qui terminus Germaniam inter & Galliam, Tacitum notasse hoc loco, certum est. Annal XIII: *Continuo exercitum otio fama incessit, ereptum jus legatis ducendi in hostem. eóque Frisii juventutem saltibus, aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovêre ripæ, agrosque vacuos & militum usui sepositos insedêre, auctore Verrito, & Malorige, qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani regnabant. Iamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant; cùm Didius Avitus, acceptâ à Paullino provinciâ, minitando vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem à Cæsare impetrarent, perpulit Verritum & Malorigem preces suscipere.* & mox: *Nero civitate Romanâ ambos donavit: Frisios decedere agris jussit. Atque illis aspernantibus, auxiliaris eques repentè immissus necessitatem attulit captis cæsisve, qui pervicacius restiterant. Eosdem agros Ansibarii occupavêre.* Agros hos circa Rheni fuisse divortium, suprà dictum est. Igitur & Isalæ & Rheni ripæ Frisii admovêre suos: nec tamen Rheni vocabulum heic Tacitus addit, quamvis lacus memoret. Ceterùm mendum esse in his Taciti verbis, *qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani regnabant*; multi doctissimi viri jam dudum viderunt, variéque in veram lectionem restituere conati sunt. Alii putarunt esse legendum, *in quâ tum germani*, id est, fratres, *regnabant.* at quorsum in Tacito, brevitatis miro amatore, hæc ejusdem rei repetitio? quum succinctiùs elegantiúsque dixisset; *qui nationem eam germani regebant:* vel; *in quâ tum natione germani regnabant.* Alii postrema illa verba ita exposuerunt, uti Germani tunc Frisiorum nationis fuerint domini: nec tamen addiderunt, quinàm Germani in Frisiis, gente Romanorum tunc imperio subjectâ, & aliàs validissimâ, regnare potuerint. Alii iterum sic struxerunt: *in quâ jussu Germanici regnabant.* at quis iste Germanicus? haud dubiè Drusi filius, quinto Tiberii principatus anno defunctus.

at sub Claudio imperatore Corbulo, ante decennium, iisdem Frisiis *agros descripserat. senatumque magistratus, & leges imposuerat*. Alii denique sic eadem emendarunt: *in quantum Germani regnantur*. at quorsum hæc cautio, satis intempestiva, & ab auctoris ingenio alienissima? annon etiam auctoritate svadendi regimus; non tantùm imperio? Idem noster, sub initium ejusdem libri; de Nerone: *Ibaturque in cædes, nisi Afranius Burrhus, & Annæus Seneca obviam issent. hi rectores imperatoriæ juventæ, & pari in societate potentiæ concordes, diversâ arte ex æquo pollebant. Burrhus militaribus curis & severitate morum; Seneca præceptis eloquentiæ & comitate honestâ juvantes invicem, quò facilius lubricam principis ætatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent*. At nec illi statim regnant, qui jubendi potestate regunt. alioquin & provinciarum rectores forent reges, & militum ductores, & quivis magistratus. Idem noster, historiar. IV, de Batavis loquens: *Diu Germanicis bellis exerciti; mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas, vetere instituto, nobilissimi popularium regebant*. An & hi regnabant? Haud puto. Ineptum certè fuerit existimare, Tacitum verbum satis leve graviori voluisse emollire, vel mitigare. quo modo Germanici principes suos rexerint populos, suprà, lib. I, explicatum est. Frisiorum autem gens semper fuit liberrima; nisi quòd Romanorum jugo aliquamdiu pressa. Malim igitur ego sic dicto loco legere: *qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani rebellabant*. hoc quidpe à Frisiis factum, satis apertè atque clarè clamat præsens historia. Sed ad institutum revertatur oratio. Histor. V, quum Civilis, post adversam ad Vetera pugnam, Batavorum opidum defendere non ausus, in insulam concessisset: *transiêre Rhenum Tutor quoque, & Classicus, & CXIII Treverorum senatores*. non Vahalem; quà Civilis: sed suprà, suis in finibus, circa Mosellæ confluentem; ubi unus alveus, nec aliud nisi Rheni nomen. Certè, quamvis in universum tres Rheni dicerentur alvei; tamen singulos ubi citare voluerunt antiqui scriptores, suo quemque peculiari nomine adpellarunt: quemadmodùm hodiè etiam hic ISALA dicitur, ille VAHALES, medius autem RHENVS quod probè Tacito observatum videmus. Ac sanè fieri sic necessariò oportebat, ne, si sub uno Rheni nomine omnes promiscuè, sine ullâ distinctione efferrentur, animus confunderetur lectoris, ambigentis quemnam ex tribus intelligeret. Sic etiam Florus lib. IV, cap. XII: *In tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit*. Horum castellorum pars, infra scissionem amnis, ad quem alveum fuerit, suprà, lib. II, demonstratum est: nempe ad medium, in Batavorum insulâ, Arenaci. Vadæ Grinnibus, Batavoduri, Lugduni, & ad ostium amnis. Sic item Svetonius in Caligulâ: *Admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanicæ impetum cepit. neque distulit*. & mox: *Postquàm castra attigit, ut se acrem & severum ducem ostenderet, legatos, qui auxilia seriùs ex diversis locis adduxerant, cum ignominiâ dimisit*. paullo pòst: *Mox deficiente belli materiâ, paucos de custodiâ Germanos trajici occulique trans Rhenum jussit; ac sibi post prandium quamtumultuosissimè, adesse hostem, nuntiari. quo facto proripuit se cum amicis, & parte equitum prætorianorum, in proximam silvam: truncatisque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui sequuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit; comites autem & participes victoriæ novo genere ac nomine coronarum donavit*. & mox: *Postremò, quasi perpetraturus bellum, directâ acie in litore oceani, ac balistis machinisque dispositis, nemine gnaro ac opinante quidnam cæpturus esset, repentè, ut conchas legerent, galeasque & sinus replerent, imperavit: spolia oceani vocans, Capitolio palatioque debita*. Ad castra Caligula pervenerat. hæc non nisi in medii alvei lævâ ripâ fuerunt. Trans Rhenum adesse hostem, ei nuntiatum est. hic nullus nisi Germanus esse poterat Frisius; Batavo satis pacato, crebrisque castris per Rheni ripam ac præsidiis coërcito: ubi haud dubiè Caligula constitit cum exercitu. Denique aciem in litore oceani direxit. hoc etiam haud dubiè in eâdem ripâ, ubi castra; & ubi species fieri poterat, quasi in hostem Frisium dirigeretur. Sed clariùs Plinius lib. IV, cap. XXIII; ubi universæ Europæ mensuram computat; *Est autem ipsius*, inquit, *Italiæ, ut diximus*, XII C XX M *ad Alpeis. Vnde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur mensuram agere Polybius*, XI M LXIIJ. *Sed certior mensura ac longior ad occasum solis æstivi, ostiumque Rheni, per castra legionum Germaniæ, ab iisdem dirigitur Alpibus* XII M XLIIJ. *Ostium*, ait, *Rheni*; non *ostia*: quia medium intelligi voluit alveum, ad quem castra prædicta.

Atque de tertio Rheni alveo lacuque ejus & ostio Flevo satis hactenus dissertum existimo.

existimo. Nunc abs re haud alienum fuerit, ea quoque in medium producere, diligentiúsque discutere, quæ Aethicus, mirus maximéque absurdus cosmographus, de eodem flumine terrisque adjacentibus ridiculè nugatus est: uti vel hinc fides auctoritasque ejus cognoscatur. Sic igitur ille, in occidentalis, quem vocat, oceani fluminum descriptione; *Fluvius*, inquit, *Araris nascitur à Pœtavione veniens, relictâ caudâ ortus sui statim ei fluvius Rhodanus occurrit, & simul unum faciunt. in mare ingrediuntur, egressi Arelatum. Sed hunc quem fluvium Bicornium diximus, ante conjunctionem Rhodani, in supernis aliud nomen accepit præter Bicornium. nam in provinciâ Germaniâ fluvius Rhenus dicitur. alibi, ut diximus, Bicornius, alibi Araris appellatur. Ita ergo hic fluvius tribus nominibus nuncupatur, cùm sit unus ac dimidius. quod Araris, ut suprà diximus, ducit à mari Pœtavienſi, usque ad mare Tyrrhenum, contrainsulas Baleares. ejus autem medietas habet aculeum* (lege *alveum*) *pertortuosum Lugduno, ubi nascitur. ubi autem inruit, utrùm in oceanum occidentis, an in mare Tyrrhenum, in præsente* [adde *non*] *potest videri, quia ab aquâ ad aquam videtur currere. Fluvius Rhodanus nascitur in medio campo Galliarum; & occurrit ei Bicornius suprà dictus, cursu, mersuque, quo diximus. Fluvius, qui Bicornius, nascitur in campis Germaniæ; inundans eamdem regionem à Petabio.* O nugamenta! ô chimæræ! Quis umquàm infans absurdiora comminisci potuisset? Somnium suum conscripsisse hunc hominem jurares. Primùm de Vahali ei alicubi lectum fuisse censeo, qui ad initium Bataviæ à Rheni alveo divortitur; inque mare Batavienſe, id est, in oceanum Germanicum per Mosæ os evolvitur. Hunc *Vahalim* ille putavit eumdem esse *Ararim:* fortè quia sic vocabulum illius in exemplaribus corruptum legebatur. Dein Rhenum dixit *Bicornium:* quod non proprium ejus erat nomen; sed epitheton, à Virgilio & aliis poëtis ei tributum. Hunc dixit unum esse fluvium, & dimidium; quia Vahalis pars tantùm est Rheni, non integer fluvius cum peculiari suo fonte. Tum, quia Rhenum cognoverat tribus alveis atque ostiis in oceanum effundi; tribus eum nominibus adpellari dixit, *Rhenum*, *Bicornium*, & *Ararim*. Quia verò comperierat, Vahalim Rheno jungi, Ararim autem Rhodano: Ararim partem putavit esse Rheni; quem & ipsum eâ occasione Rhodano junxit. Et quia Ararim sciebat per Rhodanum in mare internum deferri; Vahalim autem mare Batavienſe attingere: Ararim à dicto mari initium ducere absurdissimâ ratione pronuntiavit. Nec minùs absonè medium Araris simul atque ortum in uno eodemque loco statuit, apud Lugdunum. quod eâ occasione factum, quia audiverat, ad medium Rheni alveum esse opidum Lugdunum: cognoveratque pariter, Ararim apud aliud Lugdunum Rhodano misceri: denique intellexerat, Araris alveum statim ab ortu sive fonte suo, qui est in monte Vosego, esse pertortuosum. Iam verò, quum comperiret, Ararim tam lentè ac placidè fluere, ut in utram partem feratur, oculo difficile sit dijudicare: ipse, dubium esse, tradit, utrum in oceanum, an in internum mare effluat; quia à mari ad mare fluat. Denique, quum Rhenus ad initium agri Batavi, aperto loco duo in cornua scindatur, insulamque Batavorum efficiat: ille Bicornium fluvium in campis Germaniæ nasci dixit, inundareque Germaniam à Petabio. Quod autem inundare regionem dixit; id propriè spectat ad tertium Rheni alveum *Navalkam*; qui in latissimum lacum Flevum effunditur. Hæc quum tam absurda tamque inepta sit istius ævi geographia; miror ego, nostri sæculi homines ejusmodi auctores sine ullo discrimine pro optimis probatissimisque allegare. Sed de tribus Rheni alveis satis dictum puto. nunc ad ipsum lacum redeo. Siccam heic anteà, vel saltem palustrem fuisse humum, suprà memoravi. quando autem, item quomodò lacus primùm exstiterit, apud neminem auctorum reperio. conjicere tamen licet, eodem tempore id accidisse, quo Cimbri oceani irruptione ex patriis terris fuerunt pulsi. Ac tunc quidem inundationem illam in omne litus, quod à Daniæ parte lutiâ australi ad fretum usque Britannicum protenditur, invectam puto. Hinc Selandiæ solum, anteà continens atque solidum, in insulas æstuariis perpetuis dissectum; de quo suprà dictum. hinc æstuaria quoque ad Chaucorum Frisiorumque litora, in siccâ itidem anteà humo, exorta: quæ in tantum diutino oceani illisu postmodùm eluta sunt, uti jam non alternis vicibus, modò insulæ, modò continentes reliquæ terræ partes; sed altissimis undis perpetuò cinctæ, non nisi navium tramissu adiri queant. Has autem ad Frisiam terram undas æstuaria antè fuisse, maris accessu repleta, recessuque vacua, veteres docent rerum scriptores, in quibus Dio lib LIV, Drusi res, Augusti auspiciis gestas, enarrans; Ἐς τε τὸν ὠκεανὸν, inquit, διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τοὺς τε Φρισίους ὑπεκποιήσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκπλεύσας, τῶν πολεμίων ὅτι τῆς τε ὠκεανοῦ παλιρροίας ὅτι ξηρᾶς ἡμφίβιων. hoc est: *Rheno in oceanum devectus, Frisios perdomuit: &, quum per lacum*

lacum in Chaucorum fineis trajiceret, in periculum incidit, navibus maris refluxu in ſicco deſtitutis. Lacum heic adpellat Dio, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *het VVat*, id eſt, *mare vadoſum*, inter Friſiæ utriuſque continentem, & inſulas objacenteis. neque enim alius heic lacus, navigationi ex Friſiis in Chaucos commodus. Oceanum autem vocavit, quæ itidem ipſa vada fuêre inter Friſiam occidentalem, & inſulas adverſas *Texel, Flieland, Schelling, Ameland*, atque alias. neque enim opus habebat Druſus ultra has in aperta oceani egredi, Friſios adgreſſurus. Sed hæc perperam, propter ignorantiam locorum, à Dione ordinata. Lacum eſſe in Friſiis Fletionem, mare item vadoſum inter hunc & Chaucos, audiverat. Situm autem utriuſque quum non ſatis perciperet; oceanum ante lacum poſuit, vadoſumque mare lacum adpellavit. Tacitus annali primo, res geſtas Germanici adversùs Cheruſcos perſequens, ſic ait de eodem lacu & mari: *Ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam cum* XL *cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti, per Bructeros, ad flumen Amiſiam mittit. equitem Pædo præfectus ſinibus Friſiorum ducit. ipſe impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexit. ſimulque pedes, eques, claſſis, apud prædictum amnem convenêre.* paullo pòſt: *Reducto ad Amiſiam exercitu, legiones claſſe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore oceani petere Rhenum juſſa.* & mox: *Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terreſtri P. Vitellio ducendas tradit: quò levior claſſis vadoſo mari innaret, vel reciproco ſideret. Vitellius primum iter ſiccâ humo, aut modicè allabente æſtu quietum habuit. mox impulſu aquilonis, ſimul ſidere æquinoctii, quo maximè tumeſcit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terræ. eadem freto, litori, campis facies: neque diſcerni poterant incerta ab ſolidis, brevia à profundis.* His verbis, *pars equitum litore oceani petere Rhenum juſſa*, ſatis diſertè ac perſpicuè loca iſta vadoſa, ſive æſtuaria, oceanum adpellat. nam quid (malum!) illi per æſtuariorum lubrica, crebraq; inſularum freta, aperti oceani litore reptarent? at per *vadoſum mare* ſatis clarè æſtuaria, quæ nunc dicuntur *het VVat*, indicat. nam aperto oceano ſi vectus foret, nihil erat quod *vadoſum reciprocumve mare* vereretur, aut vitaret. Doctiſſimus Lipſius ad hæc verba, *eadem freto, litori, campis facies*, adjicit iſta: *Ex his pluribuſque locis clarum, non fuiſſe loco litoris olim arenarias illas moles veriùs, quàm montes, quæ oceanum hodiè arcent: ſuccrevitque majorum ævo illa arenarum vis, ſatione caricis, non ſine monitore deo.* Succrevit tanta arenarum vis? unde? à terrâ; an à mari? A terrâ fortè. at quomodò? Eruptione, inquies, ut aliis in loccis terræ enatæ ſunt. Falleris. eruptiones ejuſmodi non niſi in cavernoſis locis fiunt; quorum heic nulli. Sed ventorum flatibus mariſque oppoſitu excitari poterat. Itáne? unde igitur illi tumuli, III millibus paſſuum à litore diſſiti, in mediterraneis circa Harlemium opidum? an hi etiam à mari? Haud ſimile veri eſt. Dicam ego quid ſentiam. nolo te tam operoſis arduiſque argumentis rem planè abſurdam probare. Aeſtuaria iſta, ut antè dictum, auctor oceanum adpellavit: litus autem, non quod extra æſtuaria atque inſulas; ſed quod in continente Friſiæ. heic igitur quum nulli arenarum obſtarent tumuli, facilè oceanus terræ faciem operire poterat. Nihilo tamen minùs arenarum colles erant in inſulis Friſiæ, Hollandiæ, Selandiæ, reliquoque oceani litore, ad fretum uſque Britannicum, uti nunc ſunt. Inſulas autem fuiſſe jam tum ante Friſiam terram, quæ nunc ſunt, patet ex Plinio; qui lib. IV, cap. XIII, à Cimbrorum peninſulâ (Daniæ nunc eſt pars, Iutia) ad Rheni uſque oſtia, XXIII inſulas, Romanorum armis cognitas, refert. inter quas niſi eas quoque numeres, quæ inter Flevum & Albis fluvii os Germanico litori objacent, nullo pacto numerum impleveris. Quin iſtæ quammaximè inter alias Romanis cognitæ fuerunt; quum ad Albim uſque Druſus, & hujus filius Germanicus, oceanum navigarent. Plinii verba, dicto loco, hæc ſunt: *Promontorium Cimbrorum, excurrens in mare longè, peninſulam efficit, quæ Cartris appellatur.* XXIII *inde inſulæ, Romanorum armis cognitæ. earum nobiliſſima Burchana, Fabaria à noſtris dicta, à frugis ſimilitudine, ſponte provenientis.* De eiſdem ita Strabo, lib. VII: Ἐχειρώσατο δ' ὁ Δρῦσος οὐ μόνον τῶν ἐθνῶν τὰ πολέμια, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῷ ὠκεανῷ νήσους· ὧν ἐστὶ καὶ ἡ Βορχανίς· ἦν ἑκπολιορκίας εἷλεν. id eſt: *Druſus non modò gentis plurimas ſubegit, ſed & inſulas in legendo litore obvias: in quibus eſt Burchanis, vi ab eo expugnata.* En maligne obtrectator; hæc ego credam te non legiſſe, dum per triennium ferè tela contra me quæris atque colligis. quænam illæ fuêre complures νῆσοι, quas Druſus inter Rhenum & Amiſiam ἐν τῷ ὠκεανῷ ἐχειρώσατο, ſi heic ante Friſiæ litus inſulas tunc temporis fuiſſe negas? Ipſius Rheni inſulas ne nomines. nam XXIII illas diſertè Plinius inter Cimbrorum promontorium & Rheni oſtium Flevum collocat. uterque verò auctor *Burchanam* nominat; quam hodiè eſſe in ore Amiſiæ inſulam vulgari vocabulo

Borchum.

Borchum, ante me jam viri docti pronuntiarunt. Hac igitur unâ necessariò concessâ, quomodò reliquas, juxtà sitas, negare poteris? Annales tui, quos allegas, quàm veraces sint, tute ex hoc judices. me ne falsò insimules, *planè eamdem, imperante Tiberio, fuisse Frisici litoris faciem*, me statuere. quantum discriminis fecerim, paullo antè monstravi; póstque clariùs apparebit. Sed ad institutum redeo. De Batavorum etiam insulâ ne erres, quasi tumuli heic nulli fuerint, quia illa oceani fluctibus opplebatur. haud toto litore, sed Rheni ostiis aquæ invehebantur. ideóque Corbulo *inter Mosam*, ut ait Tacitus annal XI, *Rhenumque fossam perduxit, quâ incerta oceani vetarentur:* scilicet. ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ, ut inquit Dio lib. LV, ἐς τῇ ξ ὠκεανῷ πλημμυρίδι αἰαρρέοντες πελαγίζωσιν· id est, *ne fluvii oceani adfluxu, refluentes stagnarent*. Cui rei nunc satis superque hisce in oris obviatum est; tot tantisque fossis ubique egestis, uti haud facilè oceani æstus, nisi coro vento diu multumque spirante, terram Hollandiam invadere queat. Sed alius est Taciti locus, jam anteà ex parte citatus, ubi disertè apertum oceanum ab hoc vadoso mari distingvit. nempe annal. II, ubi expeditionem Germanici in Cheruscos recenset; *Iamque classis*, inquit, *advenerat, cum præmisso commeatu; & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret. lacus inde, & oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur.* Et deindè, bello confecto: *Sed æstate jam adultâ legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ; plures classi impositas, per flumen Amisiam oceano invexit. Ac primò placidum æquor mille navium remis strepere, aut impelli. mox atro nubium globo effusa grando: simul variis undique procellis, incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire, milesque pavidus, casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc cælum, & mare omne in austrum cessit; qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, & rigore vicini septemtrionis horridior, rapuit disjecitque naves in aperta oceani.* Ergo antè non erant in aperto oceano, dum remis adhuc placidum æquor impellebant; sed in æstuariis, quæ nunc *het VVat* vocantur. Ast vera hæc fuisse tum temporis æstuaria, quæ accessu maris oceani implebantur, recessu verò vacua relinquebantur, ex Plinio juxtà ac Tacito comprobare adnitar; ne quis in dubium vocare queat, arbitrans vadosum mare perpetuis oceani fluctibus repletum fuisse. cujus opinionis me ipsum falsò insimulavit sæpè dictus chorographus. Plinius lib. XVI, cap. I: *Sunt verò in Septemtrione visæ nobis gentes Cauchorum, qui majores minoresque appellantur. vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis, effusus in immensum agitur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; dubiumque, terræ sit, an pars maris. Illic misera gens tumulos obtinet altos, uti tribunalia structa manibus, ad experimenta altissimi æstus casis ita impositis; navigantibusque similes, cùm integant aquæ circumdata; naufragis verò, cùm recesserint; fugientesque cum mari pisces circa tuguria venantur.* En, vasto ibi meatu, in immensum agebatur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; id est, ut Tacitus suprà, *eadem freto, litori, campis facies; neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia à profundis*; ita uti navigantibus similes viderentur. Nec tamen semper integebant aquæ circumdata tumulis loca; sed perpetuis bis dierum noctiumque singularium intervallis recedebant; ut jam naufragis, ad litus ejectis similes videri possent; atque ibi fugienteis cum mari piscеis, in uligine æstuariorum, circa tuguria venarentur. Itaque rectè Dio de Druso, per eadem hæc æstuaria navigante: Καὶ ἐς τὸν Χαυκίδα ἀφ' τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσε, τῶν πλοίων ὀπῇ ξ ὠκεανῷ παλιρροίας ὀπῇ ξηρῷ ἐφορμούντων· id est; *quum per lacum in Chaucorum fineis tenderet, in periculum incidit, navibus maris fluxu in sicco sidentibus*. Audin' chorographe, quid gravissimi auctores testentur? etiamne plus heic valebunt annales tui patrii, quorum neque tu, neque quisquam alius certum auctorem monstraverit? Haud puto. Hinc igitur, quum eadem sit hodiè vadosi maris ad Frisium litus altitudo, quæ est ad Chaucorum oram, inter Amisiam & Visurgim; eámdem etiam conditionem olim utriusque litoris æstuariorum fuisse, credendum est. nec ego divinatione id solummodò, fortassis vanâ, conjicio: sed testem habeo luculentissimum, auctorem meum; qui annal. IV, quum Frisii, nimis acri tributorum exactione per Olennium commoti, rebellarent, *Rapti*, inquit, *qui tributo aderant milites, & patibulo adfixi. Olennius infensos fugâ prævênit, receptus castello, cui nomen Flevum. & haut spernenda illic civium sociorumque manus litora oceani præsidebat. Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ propretori, cognitum, vexilla legionum è superiori provinciâ, peditumq; & equitum auxiliarium delectos accivit; ac simul utrumq; exercitum, Rheno devectum,*

Frisiis intulit ; soluto jam castelli obsidio , & ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria aggeribus & pontibus traducendo graviori agmini firmat. atque interim repertis vadis, alam Caninefatem , & quod peditum Germanorum inter nostros merebat , circumgredi terga hostium jubet. qui jam acie compositi pellunt turmas sociales , equitesque legionum subsidio missos. Ptolemæus Φληβμ , & corruptè in quibusdam exemplaribus Φιλήμμ , primum ponit inter Germaniæ opida, ultra tertium Rheni alveum, cujus ostium Plinio FLEVUM est. ejus loci situs quamvis apud Ptolemæum minùs conveniat, (recedit quidpe longiùs ab Rheni ostiis, propeq; Amisiam flumen accedit) tamen quia primum Germaniæ opidum, tum quia idem cum Rheni alveo nomen habuit, haûd dubitandum, quin huic adpositum fuerit. Sic *Vulturnum* opidum ad *Vulturnum* amnem , sic *Sybaris* ad *Sybarin* , *Syris* ad *Syrin* , in Italiâ ; sic *Iadera* ad *Iaderem* amnem in Dalmatiâ ; sic alia innumera per terrarum orbem : sic denique *Amisia* ad *Amisiam* flumen ; ut infrà patebit. Ptolemæo autem à vero situ aberrare cummaximè usitatum in Germaniâ. Adpositum igitur Flevo castellum hoc credamus. & quia *civium sociorumq; manus litora illic oceani præsidebat* , Ptolemæusque in litore Flevum ponit opidum ; ipsi ostio, quod Flevum est Plinio, castellum adpositum fuisse certum est : nullo alio situ, quàm ubi nunc vicus cum turri *divi Brandarii* in insulâ Frisiæ conspicitur *Sallingiâ*, cui vulgare vocabulum *Schelling*. Chorographus noster, quamvis heic etiam cùm Tacito, tum Ptolemæo contradicere ausus , castellum id intra Rhenum referens ; tamen pro argumento , seu probabili ratione quod adferret , nihil habuit ; nudéque id negat. Fides igitur penes ipsum sit. nos castellum in Sallingiâ insulâ fuisse dictis duobus auctoribus credimus. Hinc L. Apronius , inferioris Germaniæ prætor , cujus hiberna erant ad Vetera, naveis Rheno ac Nabaliâ , deinde per lacum & alveum Flevum devectas , ad castellum Flevum in ostio Flevo adpulit , obsidio id Frisiorum liberaturus. Digressi autem quum dicantur hostes à castello , *ad sua tutanda* , antequàm Apronius adveniret ; haud aliò digressos intelligendum est , quàm in continentem Frisiæ terram. Huc igitur quum persequi eos vellet Apronius, *proxima æstuaria*, quæ etiam nunc brevia sunt , inter dictam insulam Sallingiam & Frisiæ continentem , quâ *Harlingen* opidum situm, *aggeribus* , &, quia alvei altiores intercedebant , qui nunc vulgò *Coggen diep* & *Cromme balg* dicuntur, *pontibus graviori traducendo agmini firmare* necessum habuit. *interim* tamen *reperta* etiam sunt *vada* in dictis alveis, quibus *Caninefas ala, & quod peditum Germanorum inter* Romanos *merebat* , transivêre. Ergo ex his omnibus jam satis certis argumentis colligo , eamdem jam tum fuisse totius hujus litoris (de Selandicis insulis jam antè abundè dissertum est) ab freto Gallico ad Cimbricam usque peninsulam faciem , quæ nunc est , easdemque insulas , quæ nunc visuntur. Æstuaria tamen tunc fuêre , quæ nunc brevia facta sunt. quapropter haud æquè commoda tunc, nec tuta, illac navigatio erat, ac nunc est. quidpe æstus ventique observandi erant , ne in sicco naves cum periculo destituerentur. quod accidit Druso, ex Frisiis ad Chaucorum fineis naviganti. Aliquando tamen etiam defluxu oceani subsídere solebant naves : quam ob rem *Germanicus* , ab Amisiâ ad Rhenum rediens; *legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradidit ; quò levior classis vadoso mari innaret , vel reciproco sideret.* ideóque *planas carinis* fabricari curaverat , *ut sine noxâ siderent*. Sed hactenus litus Germaniæ , inter Albim & Gallicum fretum, æstuariaque ejus, & vadosum mare, & insulas, cognovisse sufficiat. nunc ad lacum Fletionem redeo ; cujus descriptionem jam dudum tentavi.

Postquàm igitur oceanus ingenti undarum vi , per ostium Isalæ fluminis inrumpens, proximos campos implevit ; æstuaria primò facta sunt , quæ alternis maris æstibus modò vacua , modò undis oppleta videbantur. Ea vernaculo sermone , ut suprà in Batavis notavi , incolis dicebantur *Fliet* , & abjectâ , quod illis frequens , in fine duriore literâ , *Flie* ; aliâ verò dialecto *Fleet* , & *Flee*. Temporis autem processu , adsiduâ perpetuâque undarum maritimarum eluvione, æstuaria in lacum redacta sunt. De hoc lacu Melæ testimonium , etiam aliis in locis suprà à nobis in medium adductum , & heic adpositissimum est, ideóque meritò de verbo ad verbum exprimendum . sic autem ille scribit : *Rhenus ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit , Venetum & Acronium : mox diu solidus, & certo alveo lapsus , haud procul à mari huc & illuc dispergitur : sed ad sinistram amnis etiam tum , & , donec effluat , Rhenus ; ad dextram primò angustus, & sui similis , post , ripis longè ac latè recedentibus, non jam amnis , sed ingens lacus , ubi campos implevit ,* FLETIO *dicitur ; ejusdemque nominis insulam amplexus , fit iterum arctior , iterumque fluvius emittitur*. Lacus , qui heic à Melâ *ingens* adpellatur , idem à Tacito vocatur *immensus*. qui *ingens* tandem & *immensus* Melæ Tacitique lacus , idem nomen *Flie* sive *Flee* ad Romanorum usque in his oris

imperium

imperium servavit. hi vocabulum barbarum suæ lingvæ accommodantes, FLEUM dixêre; ut rectè ac verè scriptum reliquit Ptolemæus. Accuratiores tamen, uti magis Latinum id facerent, FLEVUM nuncuparunt; quod refert Plinius ac Tacitus. Apud Melam equidem *Flevo lacus insulaque* adpellatur. verùm quâ ratione, non satis ego dispicio. nam ab hoc Germanicum vocabulum foret *Fleven*, & priscis illis adcolis *Flevon*. quod apertè falsum. Proinde ego suspicor, genuinum germanumque apud Melam vocabulum fuisse FLETIO; à Germanico *Fliet*, sive *Fleet*: sic enim suprà in Batavis duo fuêre hujus nominis loci, alter Rheno, Corbulonis fossæ, quæ etiam nunc dicitur *Fliet*, alter adpositus. & facilis literarum *ti* corruptio in *u*. Haud dubium tamen, quin & lacus & insula & alveus idem nomen quoque habuerint apud Romanos, quod ostium & castellum; quorum utrumque à Plinio ac Tacito dicitur *Flevum*. Cererùm lacus heic postquàm esse cœpit, Isala de nominis sui adpellatione, quatenus ille spargebatur, dejectus est. *Lacum* equidem *ingentem* Mela refert unum: at Tacitus constanter ubique *lacus*, multitudinis numero: Plinius item, ut sæpè relatum, Rhenum tradit ad septemtriones *in lacus se spargere*. quam rem dubios egisse video horum auctorum explicatores. Verùm enodatio in promtò est. Mela quum *lacum* scriberet, unum respexit majorem, qui nunc vulgò adcolis adpellatur *de Suyder see*: at Plinius & Tacitus, quum alias præterea cernerent aquas, ingenti isti lacui novique Rheni alveo junctas: *lacus*, plurali numero, maluerunt universas vocare, quàm *lacum*. Sunt autem illi per universam hodiè Hollandiam septemtrionalem sparsi, nominibus variis, *de VVaert*, *de Schermeer*, *de Beemster*, *de VVormeer*, *Purmeer*, *VVykmeer*, *het Te*, *Harlemermeer*, *Brasmeer*, *Leydermeer*, *Vtermeer*, & si qui minores. *meer* autem horum adcolis est quod Latinis *lacus*. His igitur tot lacubus insulæ efficiuntur complures, quas Plinius Frisiis majoribus minoribusque tribuit. nec opus, uti incognitum aliquem fingas cum Iunio Rheni alveum, qui prope Harlemium in oceanum transiens, Frisiorum insulas à Caninefatum insulâ dirimat. Caninefatum utique sedem in Batavorum fuisse insulâ, satis suprà comprobatum est. Frisiorum autem fuêre insulæ, quidquid terrarum ab Amsterodamo ad Flevum usque ostium, crebris lacubus atque curipis variè scinditur. in quibus præcipuè nunc insularum nomine claræ, *VVieringen*, *Texel*, & *Flieland*, proxima ostio Flevo, unde & ipsi nomen quæsitum. intus autem in Hollandiâ septemtrionali complures; quæ insularum nomine haud censentur, quia angusta inter pleraque freta; aliæ etiam aggeribus invicem junctæ. Hæ, inquam, jam tum Plinii Tacitique ævo fuêre insulæ; licet non tam alto, ut nunc cernimus, freto cinctæ. posteà verò, temporis progressu, quum adeò violento impetu oceanus hac irrueret, uti insulam Melæ Fletionem totam prorsus operiret; vastiores etiam altioresque meatus facti sunt. quorum maximus nunc, vulgari vocabulo *Mars diep*, ad xv quibusdam in locis orgyias altitudine superat. At omnium maxima est Frisiorum juxtà ac Marsacorum insula illa, medio ac septemtrionali Rheni alveis incincta. Sed non prætereunda temerè erat insula FLETIO: de quâ Melæ verba, jam antè sæpius in medium producta, iterare hoc loco ne pigeat. *Rhenus ab Alpibus*, inquit, *decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur: sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, dein, ripis longè ac latè recedentibus, non jam amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit*, FLETIO *dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur*. Ex quibus verbis ego equidem colligo, majorem hunc lacum jam tum fuisse, quàm Venetum, (qui & Brigantinus) aut Acronium. his quidpe nullum, quod magnitudinem indicet, epitheton addit; at illum *ingentem* adpellat: quod & Tacitus testatur his verbis; *ambiuntq; immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos*. quare non placent ii, qui nimis eum coarctant; minùs verò illi, qui ferè nullum admittunt. Ego, ex Melæ Tacitique verbis, eâdem prope magnitudine fuisse judico, quâ nunc visitur: magis tamen vadosum; & medio tractu freto concluſum arctiore, cui duo nunc opida adpositа sunt, ex Frisiâ *Staveren*, ex Hollandiâ *Eynkhuysen*. inferiorem partem insula occupavit. Incurrit heic denuò, & ad reliqua festinantem moratur strenuus adversarius. Negat contra Melam *ingentem* heic *lacum*: negat contra Tacitum *immensos lacus*: negat austrinam partem dicti lacus *Suyder see* tunc temporis fuisse; Sed *Taciti* ait *& Plinii verba de extimâ tantùm illâ, versùs boream & Flevum, portione intelligenda*. Itane verò grammaticè? adeóne ignaros omneis putas lingvæ Latinæ, uti nesciant, quid *ingens* sit, quid *immensum*? Longè major sanè erat Brigantinus lacus, quàm quem tu heic nobis apud Flevum designas: nec *ingentem* tamen illum adpellare dignum habuit Mela. Sed Plinii, quæ contra nos citas,

videamus verba. *Helium*, inquit, *& Flevum appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus ab septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit*. Sanè adversari mihi etiam sine ratione, institutum tibi fuit. nam quis sanæ ac bonæ mentis homo ista non de integris Rheni duobus extimis alveis intelligat: quorum alter versùs septemtriones in lacus, alter versùs occidentem in Mosam spargitur? Hoc certè est malignè ac per libidinem detorquere verba auctorum; non ingenuè ex animi sententiâ explicare. Ecquid verò æquum tibi videtur, Hamrodio tuo potiùs, nupero scriptori, de priscis sæculis sine auctoribus credere, quàm ipsis auctoribus, sui ævi res prodentibus? Injurius non modò in me, sed in omneis tua lecturos, sciens prudensque esse voluisti. Ex Alberti, abbatis Stadensis, chronico allegas, *Anno* CIↃCLII *Mudâ, non Amsterodamo, adusque Staveram navigari solitum; ubi tum, sicuti hodiè Amsterodami, eorum navigiorum, quæ in mare boreale abitura Norvegiam, Daniam, Borussiam, & illa loca petebant, statio esset*. Mudam usque, quæ vulgò dicitur *Geelmuyden* ad ostium Vectæ amnis, si jam tum lacus pertinuit, quî non credam versùs Amsterodami etiam oras pertinuisse? an verò Amsterodami novitate (cujus tu tamen antiquitates nobis tradidisti) lacuum circumjacentium ætatem metiri voluisti? Sed tuo te genio relinquo. ad Fletionem insulam revertor. Hanc Ortelius mox in ostio Rheni sive Isalæ statuit, eodem situ, quo nunc duæ insulæ *Ens* & *Vrk* stratæ sunt; nempe has unam antè fuisse existimans: pòst undarum violentiore illisu in dûas parteis discussam. deinde lacum in campos effundit. At contrarium ego ex Melæ verbis disco. quidpe primùm longè latéque diffusum lacum campos impleviſſe; dein insulam amplexum; mox, post insulæ ambitum, iterum arctiorem factum, iterumque fluvium emissum, adfirmat. Atque hanc interpretationem meam uti firmem, verbaque Melæ uti clariora reddantur, rem ipsam quasi oculis subjiciam. Brevia sunt inter Frisiam, Hollandiam septemtrionalem, atque ostium Flevum; quibus nunc vulgò è spatio nomen est *het Brede sant*, id est, *brevia ampla*, seu *spatiosa*: superiori autem tempestate insula erat, arundineto, quod aves aquaticæ magnâ copiâ incolebant, frequenti consita. hanc Fletionem esse insulam, Flevo lacu cinctam, omnino mihi persvadeo. Isalæ quidpe, sive septemtrionalis Rheni altissimus alveus, inter hanc insulam (sive, ut nunc sunt, inter hæc brevia) proximumque Frisiæ litus, etiam nunc exstat; quo dictæ latus insulæ orientale claudebatur. Ab occasu solis æstivi, inter hanc insulam & alia brevia, quæ vulgò dicuntur *de VVeert*, (hæc quoque insulam superiori ætate fuisse, arguit ipsum nomen, quod Latinè est *insula*) alius alveus sive meatus est, in illum incidens, vulgari vocabulo *het oude Flie*, id est, *vetus Flevus*. quod nomen apertè indicat, Flevi partem hàc olim fluxisse. Cinge igitur hoc alveo reliquum insulæ latus, quod occidenti brumali objectum: & integram habebis insulam, undique Flevo lacu cinctam: qui tandem ad finem insulæ (*Claes ooms baken* nunc nautæ vocant speculas inibi excitatas) *fit iterum arctior*, scilicet inter brevia utrimque apposita, vetera siccæ humi vestigia; *iterumque fluvius emittitur* in oceanum inter duas insulas, à dextrâ *Schelling*, à sinistrâ *Flieland*. Atque hac tándem ratione Mela sibi quammaximè constabit. nam *lacus ingens, ripis longè ac latè recedentibus*, intra fretum, quod est inter duo opida *Eynkhuysen* & *Staveren*, conspicitur. inde propioribus jam ripis, insulam amplectitur *Fletionem*; posteà *iterum arctior*, nondum tamen similis fluvio; tandem à fine brevium, quæ vulgò *Lange sant* adpellantur, *fluvius iterum* in oceanum *emittitur*. Junius maximarum sontem faciens nugarum Melam, insulam nunc *Flieland*, Fletionem ejus interpretatur. at quæro, si *Flieland* est *Fletio* Melæ, quomodò Flevus lacus post ejus amplexum *iterum arctior* factus sit, *iterumque fluvius emissus*; quum apertum prælatumque pelagus latus ejus externum verberet? Sed error hic cuivis facilè perspicuus. quem quamvis adversarius etiam agnoverit, nec minimum argumentum habuerit, per quod alium situm dictæ insulæ volentibus nolentibus auctoribus extorqueret; tamen ab obloquendi studio abstinere non potuit. Scio quosdam objicere, insulam omnem cum *arctiore* illo alveo oceano esse absorptam. At quî id fieri potuit, salvis in hanc usque diem suprà dictis ante Frisica litora insulis; salvâ item penè omni Batavorum insulæ longitudine, quæ ab antiquis auctoribus illi tribuitur? Et licet parvam heic aliquam insulam Fletionem fingere velis; tamen aliæ adhuc ante eam ad oceanum fuêre terræ, quæ *arctiorem* illum alveum efficiebant.

Ceterùm in eumdem lacum Flevum VIDER evolvebatur jam Tiberii tempore amnis, qui vulgari nunc vocabulo dicitur *de Vecht*. Hunc in Isalam quondam, antequàm lacus exsisteret, inter duo opida *Campen* & *Follenhove*, confluxisse conjicio. conjuncta quidpe hoc loco nunc etiam conspiciuntur utriusque ostia. neque alius dari ei potest

alveus,

alveus, per quem in oceanum delatus sit, nisi Isalæ fluentum. Meminerunt ejus Tacitus, atque Ptolemæus: quorum hic post Rheni orientale ostium, quod eodem situ ponit, ubi nunc est ostium Isalæ ad opidum *Campen*, Vidri mox ostium describit: cujus situi quamoptimè congruit ostium Vectæ ad opidum *Geelmuyden*. Tacitus de eodem, annal. 1, ubi reditum Germanici ab Cheruscorum bello ad Rhenum in castra describit, ita: *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat*; per æstuaria, ac lacum. *pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa*. & posteà: *Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit; quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè adlabente æstu, quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terræ.* paullo pòst: *Sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus; jumenta, sarcinæ, corpora exanima interfluunt, occurrant: permiscentur inter se manipuli, modò pectore, modò ore tenus exstantes; aliquando, subtracto solo, disjecti, aut obruti.* & deinde: *Tandem Vitellius in editiora enisus, eòdem agmen subduxit. pernoctavêre sine utensilibus, sine igni.* paullo pòst: *Lux reddidit terram; penetratumq; ad amnem Visurgim, quò Cæsar classe contenderat. Impositæ deinde legiones, vagante famâ submersas: nec fides salutis, antequàm Cæsarem exercitumq; reducem vidêre*; scilicet in castris. Ad hæc doctissimus Lipsius ita: *Ego verò hîc obhæreo. Suprà scriptum:* Reducto ad Amisiam exercitu, legiones, ut advexerat, reportat. *Si ad Amisiam Germanicus classem conscendit, Rhenum & Galliam petiturus; quo casu nunc ad Visurgim? Tempestate, inquies. Benè. sed quomodò Vitellius, qui & ipse paullo antè ad Amisiam & (ne tempestatem iterum suspicêre) terrâ iit, nunc quoque ad Visurgim? Hæc si probè narrantur, Germaniam profectò petière; non Galliam repetière: aut fallunt me locorum omnes situs.* His addit, in novâ auctoris recensione: *Hærentem hîc transfert me vir magnus, & è magnis, qui* Visurgim *pravum glossematium censet; & scripsisse Tacitum:* penetratumque ad amnem, quò Cæsar classe contenderat. *Assentio.* Hactenus Lipsius. post hunc Josias Mercerus, ad eumdem Taciti locum: *Nihil veri similius, quàm quod postremùm docuit doctissimus Lipsius, delendum τὸ* Visurgim: *quæ vocula hîc contra omnem historiæ & geographiæ rationem. Sed amnem capias Rhenum, non Amisiam. lege diligenter totum locum: fateberis.* Sic tres isti: Ego verò neque Mercero fateor, delendum prorsùs *τὸ Visurgim*; neque Lipsio, nec magno (quisquis sit, aut fuerit) illi viro adsentior, corrigendam autem mendosam corruptamque vocem *Visurgim* in *Vidrum*, cummaximè adsevero Germanicus quidpe postquàm *partem equitatus litore oceani Rhenum petere* jusserat; ipse classe ab Amisiâ profectus, Rhenum repetere instituit, per vadosum mare, & lacum. quum autem metueret, ne idem sibi eveniret, quod quondam Druso patri, qui oceani deflexu in sicco destituebatur; *duas legiones itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradidit*; scilicet eâdem viâ, quâ antè partem equitatus ire jusserat, *litore oceani:* ne, si mediterranea (& hàc equidem multo compendiosius iter) transirent, à Frisiis aut Bructeris læderentur. in litore autem facilè primum impetum laturi erant, donec Cæsar, qui litus per vadosum mare legebat, auxilio adforet. Vitellius igitur litore oceani profectus, multis ærumnis exantlatis, damnisque acceptis, tandem ad *Vidrum* flumen penetravit; quò Germanicus legiones ducere jusserat, quóque ipse classe contenderat, militeis in naveis excepturus, atque Rheno subvecturus in castra. En, sic tandem constabit historia Taciti; sic fides Ptolemæi de Vidro amne firmabitur. Valeant igitur jam illi, qui flumen hoc obscurare, penitusque ex veterum monimentis expungere volunt. Falsum est, quod chorographus heic pro defensione alienorum errorum ingerit; *τὸ Visurgim exscriptorum imperitiâ, & quia sæpiusculè in hac historiâ & expeditionibus Germanici occurrat, ut glossulam, subrepsisse.* nam hoc amnis nomen nusquàm aliàs hoc primo annalium libro occurrit. tum verò, si exscriptor incellexit, quæ scripsit, peccare heic in eo tam facilè haud potuit: sin verò planè omnium fuit imperitus, ut vult chorographus; eorum certè, quæ sequenti demum perscripta erant libro, parum fuit gnarus; aut, si fortè injecto oculo legit, parum memor. nihilque certius, quàm, si ille glossulam addere de suo voluisset, Rheni nomen immissurum fuisse; cujus crebra cùm antehac tum postmodùm mentio: eóque magis, quia hoc proximè anteà perscripserat. Urget nihilo minùs aliis argumentis chorographus: nempe *Germanicum partem equitatus litore oceani Rhenum petere jussisse; meque ipsum fateri, Germanicum, ab Amisiâ profectum, similiter Rhenum repetere instituisse, eòdem terrâ præmissis duabus legionibus, Vitellio ducendis, eâdem scilicet viâ, quâ equites ire præceperat. Rhenum igitur perpetuò nominari, Vidrum nusquàm.* Hæc certè cuncta pro callido ingenio ejus. Semel heic nominatur Rhenus, in profectione equitum. in narratione de navali ac pedestri itineribus

itineribus nulla ejus mentio. Itaque tàm mihi liceat suspicari, jussisse Germanicum ad Vidrum ducere legiones; quàm ipsi, non jussisse. pro meâ autem sententiâ facit vox mendosa *Visurgim*. Sed de hac re lis jam satis longa, lectorique tædiosa. Ceterùm vocabulum VIDRI antiquum etiam nunc exstare facilè suspicer. quidpe, ubi lacui adpropinquat, mutato Vectæ nomine, vulgò dicitur *Swarte Water*, id est, *Nigra aqua*, & sæpè sine epitheto simpliciter *het VVater*; adpositumque habet ejusdem nominis cœnobium. in hoc igitur vocabulo *VVater*, quum incolæ regionis, ut etiam nunc fit ab septemtrionalibus maximè Hollandis, vocalem *a* extenuarent in diphthongum *ä*, (quæ Gallis est *ai*, Anglis *ea*) facilè Romani posteà ex *VVäter* facere potuerunt *Vider*.

Ptolemæo locus refertur inter Rheni orientalis, id est Isalæ, & Vidri amnium ostia Μαναρμανὶς λιμὴν, MANARMANIS PORTUS. quem locum ego nunc esse censeo opidum *Geelmuyden*; quia hodiéque portus hac parte commodissimus, quo mediocria navigia recipiuntur, ad opidum *Hasselt* subvehenda. olim etiam fuisse clarum, suprà ex Alberto abbate Stadensi cognovimus.

LUCUS BADUENNÆ memoratur Tacito annal. IV, in rebellione Frisiorum; ubi L. Apronius milite à Flevo castello per æstuaria in continentem Frisiæ traducto, cladem accepit, cui hæc subjiciuntur: *Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugnâ in posterum extractâ, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupatâ Cruptoricis, quondam stipendiarii, villâ, postquàm proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse*. Hunc Baduhennæ lucum fuisse judico eodem tractu, quo nunc maxima totius Frisiæ silva sternitur, vulgari nomine *Sevenwolden*: nam neque situs, neque distantia locorum valdè abhorrent. certum tamen argumentum, quo niti queam, nullum habeo. Idem de *Cruptoricis villâ* adfirmo. Sic tamen conjicio: Pugna inter Romanos Frisiosque commissa fuit circa ea loca, quæ sunt inter opida *Leeuwaerden* & *Sneek*: ubi plurimi Romanorum cæsi. reliqui, pugnâ in posterum usque diem extractâ, quum modò hi, modò isti superiores exsisterent; tandem apud lucum, non in luco, IↃCCCC confecti sunt. alii CCCC, ex hac pugnâ elapsi, occupatâ Cruptoricis villâ, quæ prope lucum fuit, mutuis ictibus occubuerunt. Hæc sunt, quæ de duobus istis locis in medium adferri possint. Eorum heic notetur oscitantia, qui *columnas Herculis*, Tacito in libro de Germaniâ memoratas, in medio Frisiorum posuerunt, ubi nunc vicus est *Duvels kutte*. qui planè Taciti verba numquàm legisse mihi videntur. *Angrivarios*, inquit, *& Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliæque gentes haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt. majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium: utræque nationes ad oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam oceanum illâ tentavimus. & superesse adhuc Herculis columnas, fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus.* (malim *consuevimus.*) *Nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit oceanus, in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire.* De eâdem navigatione sic Pedo Albinovanus:

—— Aliena quid æquora remis
Et sacras violamus aquas, divûmque quietas
Turbamus sedeis?

Ergo in ipsius oceani aliquâ insulâ Herculis columnas esse, fama divulgaverat; non verò in mediis Frisiorum finibus.

CAP. XVIII.

DE CHAUCIS; *qui &* CAUCHI, *&* CAUCI.

POST descriptionem Frisiorum sic auctor pergit eodem in libro de Germaniâ: *Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in septemtrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur.* Ad Amisiam igitur usque occidenti Germania obtendi dicebatur Romanis. ulteriora jam septemtrionibus tribuebantur: in quibus primi CHAUCI. Horum nomen variè apud auctores, pro multiplici Germanicarum dialectorum variatione, perscriptum reperitur. Tacito constanter ubique, & item Svetonio in Claudio, sunt eo vocabulo, quod modò retuli. In tabulâ itinerariâ corrupta vocabula leguntur: CHACI, VAPLIVARII; pro, CHAUCI, AMPSIVARII. Apud Dionem etiam lib. LIV, terra eorum dicitur Χαυκίς.

Χαυκίς. Apud eumdem, lib. LX, & Ptolemæo gens ipsa Καῦχοι · & eodem modo Velleio lib. II, & item Plinio lib. IV, cap. XIV, & lib. XVI, cap. I, CAUCHI. Straboni lib. VII, Καῦχοι, CAUCI. Apud Aethicum cosmographum legitur vitiatum vocabulum *Cattigaucos*; pro *Cattos, Chaucos*. Lucano & Claudiano dicuntur CAYCI: credo metri causâ. Lucanus lib. I, ubi militeis recenset, qui ex Galliâ Cæsarem contra Pompeium sequebantur:

Et vos crinigeros bellis arcere Caycos
Oppositi, petitis Romam, Rhenique feroces
Deseritis ripas, & apertum gentibus orbem.

Licentiâ profectò heic usus est poëticâ Lucanus. nam neque Rhenum accolebant Chauci, neque ad eum vel latrocinando, vel bellando, umquàm pervenerant: nec veri est simile, ipsum unum, inter tot antiquos auctores, rectius tenuisse nomen. Claudianus equidem, lib. I, de laudibus Stiliconis, metri etiam gratiâ idem vocabulum à Lucano mutuatus videtur; at gentem ipsam recto situ ad Albim locavit, his versibus:

Vt jam trans fluvium non indignante Cayco
Pascat Belga pecus; mediumque ingressa per Albim
Gallica Francorum montes armenta pererrent.

Ab septemtrionibus igitur oceano cingebantur, inter Amisiam & Albim. ab occasu solis hiberni, Amisiâ amne ad opidum usque *Emden* à Frisiis; hinc ad Amisiæ usque Lœdæque confluenteis, primùm à Bructeris, deinde, his expulsis, ab Angrivariis submovebantur. inde Lœdâ, primùm à Chamavis, posteâ verò à Dulgibinis arcebantur. hinc ab ortu solis hiberni, lineâ à fonte Lœdæ ad opidum *Bremen*, & inde Visurgi ad confluentem Allari amnis, quondam ab Ansibariis, ut suprà ostensum; inde verò aliâ lineâ ad opidum usque *Hamborg* à Cheruscis dirimebantur. Auctor noster, eodem libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum Cattorumque Cherusci*. Ab Hamburgio ad oceanum usque, Albi flumine ab Fosis sive Saxonibus separabantur; ut infrà ostendetur. At Ansibariis, ut refert idem auctor annal. XIII, Nerone imperatore III, Val. Messallâ COSS., anno à nato Jesu LVIII expulsis, pulsores Chauci, agris eorum occupatis, fineis habuêre versùs meridiem in Chattos usque sinuatos; quà occasus est hibernus, juxta lineam à fonte Lœdæ ad confluentem amnis, qui apud vicum *Remen* Visurgi miscetur: hinc verò ab ortu, per ipsum Visurgim ad confluentem usque Allari. Comprehenduntur nunc hisce finibus regiones istæ: Episcopatus Bremensis, Frisia orientalis, comitatus IV, Oldeburgiensis, Delmenhorstensis, Depholtensis, & Hojensis, cis Visurgim: item Mindensis episcopatus pars septemtrionalis. De his igitur finibus hæc Tacitus, in dicto libro de Germaniâ: *Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed & implent*. lateribus scilicet obtendebantur Frisiorum, Angrivariorum, Chamavorum, Dulgibinorum, Chassuariorum, & Ansibariorum.

Ceterò dividebantur in MAIORES, & MINORES, quemadmodùm conterminei eorum Frisii, & quondam Bructeri. Plinius lib. XVI, cap. I: *Sunt verò in septemtrione visæ nobis gentes Cauchorum, qui majores minoresq; appellantur*. Ptolemæus in Germaniâ: τὸ δὲ παρωκεανεῖτον κατέχουσιν ὑπὲρ μὲν τοὺς Βρουκτέρους οἱ Φρίσιοι, μέχρι τοῦ Ἀμισίου ποταμοῦ. μετὰ δὲ τούτους Καῦχοι οἱ μικροὶ, μέχρι τοῦ Οὐισούργιος ποταμοῦ· εἶτα Καῦχοι οἱ μείζους, μέχρι τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. id est: *Loca verò juxta oceanum supra Bructeros tenent Frisii, usque ad Amisiam amnem. post hos Cauchi minores, usque ad Visurgim amnem: deinde Cauchi majores, ad Albim usque flumen*. Tacitus quoque *Majores Chaucos* agnoscit. sed ex hujus descriptione *majores* erunt ab Amisiâ ad Visurgim; *minores* hinc ad Albim. quidpe quum universa gens inter Amisiam & Albim, tamquàm cuneus in Chattos usque, ex sententiâ ejus debeat sinuari; certè major ejus pars est citra Visurgim, minor verò ultra. atque idem sensus ex eo loco elici potest, ubi *majorum Chaucorum* auctor meminit. is est, annal. XI, hujusmodi: *Per idem tempus*, quum Frisii rebellassent, *Chauci, nullâ dissensione domi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco*. Gannascum Corbulo pellit; militem suum duriter habet. pergit igitur auctor; *Ceterùm is terror milites hostesq; in diversum adfecit. nos virtutem auximus: barbari ferociam infregêre. Et natio Frisiorum, post rebellionem clade L. Apronii cœptam, infensa, aut malè fida, datis obsidibus, consedit apud agros à Corbulone descriptos. idem senatum, magistratus, leges imposuit. ac ne jussa exuerent, præsidium immunivit: missis, qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent; simul Gannascum dolo aggrederentur*. Certè, ad proximos Frisiisque finitimos mississe Corbulo-

Corbulonem, probabile est. quare haud verear Ptolemæum erroris hoc loco arguere: modò ipse sic scripserit; nec imperitus aliquis librarius ordinem turbaverit. quamquàm in Germaniâ errare, Ptolemæo jam dudum in consvetudinem ivit.

De litore atque insulis Cauchorum jam anteà quædam in Frisiis dicta sunt. ea heic, ceu loco proprio, repetere, pluraque addere, haud alienum fuerit. Plinius, oculatus rei, quam narrat, testis, sic ait dicto libro XVI, cap. I: *Sunt verò in septemtrione visæ nobis gentes Cauchorum. qui majores minoresque appellantur. vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis effusus in immensum agitur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; dubiumque, terra sit, an pars maris. illic misera gens tumulos obtinet altos, ut tribunalia structa manibus, ad experimenta altissimi æstus casis ita impositis: navigantibusque similes, cùm integant aquæ circumdata; naufragis verò, cùm recesserint: fugientesque cum mari pisces circa tuguria venantur. non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit; omni procul abactâ frutice. ulvâ & palustri junco funes nectunt, ad prætexenda piscibus retia: captumque manibus lutum, ventis magis, quàm sole, siccantes, terrâ cibos & rigentia septemtrione viscera sua urunt. potus iis non nisi ex imbre servato scrobibus, in vestibulo domus. Et hæ gentes, si vincantur hodiè à populo Romano, servire se dicunt. Ita est profectò: multis fortuna parcit in pœnam. Aliud è silvis miraculum. totam reliquam Germaniam replent; adduntque frigori umbras: altissimæ tamen haud procul suprà dictis Cauchis, circa duos præcipuè lacus. litora ipsa obtinent quercus, maximâ aviditate nascendi: suffossæque fluctibus, aut propulsæ flatibus, vasto complexu radicum insulas secum auferunt; atque ita libratæ stantes navigant ingentium ramorum armamentis, sæpè territis classibus nostris, cùm velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu; inopesque remedii illæ, prælium navale adversùs arbores inirent.* Horum prima jam anteà in Frisiis explicavi. ceterùm terram istam, quâ Cauchi insulani cibos corporaque sua, septemtrionis frigore rigentia, calefaciebant, ad eumdem modum igni concipiendo paratam fuisse puto, uti etiamnunc toto Germaniæ litore, à Gallico freto ad Vistulam usque amnem, sed maximè in Hollandiâ, parantur, quas *turbas*, vulgò patriâ lingvâ *torven* incolæ vocant: vel uti in Frisiâ occidentali lætamen siccatur sole, vel ventis, coquendo cibo, fovendisque tempestate frigidâ corporibus humanis. Lacus illi duo in orientali nunc visuntur Frisiâ; alter ad Amisiæ fluminis os, vulgò adpellatus *den Dollart*; alter prope Visurgis ostium, *de Iade* dictus. nam in his, maximè verò in Amisiæ ore, classes Drusi Germanicique sæpè stationes habuerunt. vastiores tamen nunc puto esse, quàm tum temporis fuerunt. Annalibus accolarum, qui hos nuperos faciunt, nihilo magis heic contra oculatum testem Plinium credo, quàm suprà de omni illo mari vadoso inter Frisiæ continentem & insulas; item de immenso lacu Flevo, qui vulgò nunc est *Suyder see*.

Inviam paludibus prædicant passim auctores Germaniam; auctor verò noster *informem terris, asperam cœlo, tristem cultu, aspectuque*; ut suprà, lib. I, cap. XII, notatum est. id, si cui aliàs, certè huic parti quammaximè convenit; ut quæ ferè omnis nil nisi continua palus, aut certè terra limosa, humida, & usquequaque humilis: *pecorum* equidem, ut ait Tacitus, *fecunda; sed pleraque improcera: ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis.* quin & antiquitas morum ipsis incolis nondum omnis abivit. quam tamen heic repetere supersedeo, ne quid ignominiæ causâ dixisse videar, quum prona ubique sint ingenia, etiam optimè dicta in pessimum detorquere sensum. mihi verò causa terram hanc cummaximè reverendi; quum originem inde atque genus à nobili & antiquâ Clüveriorum gente ducam. Hæc igitur de finibus ac solo Cauchorum dixisse sufficiat.

Ceterùm Florus lib. IV, cap. XII, sic de Druso tradit: *Præterea, in tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Ad Visurgim quæ exstructa ab Druso fuerint castella, haud facilè certo situ commonstraverim. de *Chattorum castello*, haud procul Visurgis ripâ sito, suprà dixi. at fuisse præter istud alia in ipsâ dicti amnis ripâ, haud dubium est. Apud Ptolemæum locus Germaniæ legitur nomine Φαβιρανον, FABIRANUM. cujus situs probè quadrat in celebrem nunc urbem, in dextrâ Visurgis ripâ, *Bremen*. nec nomen omnino abhorret: nam, demtâ priore syllabâ, reliquum *biranum*, satis aperta vestigia gerit vocabuli *Bremen*. & quid scio, an non apud Ptolemæum μ corruptum sit in ν; integrumque vocabulum fuerit FABIRAMUM? Apud Tacitum annal. lib. I, post enarratam exercitus apud Rheni ripam seditionem, hæc leguntur verba: *At in Chaucis cœptavêre seditionem præsidium agitantes vexillarii discordium legionum: & præsenti duorum militum supplicio paullum repressi sunt. Iusserat id Menius castrorum præfectus,*

præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso jure. deinde, intumescente motu, profugus, repertusque, postquàm intuta latebræ, præsidium ab audaciâ mutuatur: Non præfectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari. simul, exterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit; &, si quis agmine decessisset, pro desertore fore, clamitans, reduxit in hiberna turbidos, & nihil ausos. Ripam hanc intelligo Visurgis amnis, à quo discesserant vexillarii, Rhenum & seditiosas legiones petituri. namque præsidium id haud dubiè Chaucis continendis impositum. Fuisse igitur existimo aut paullo infrà, aut ad ipsum opidum *Bremen:* unde huic prima origo & celebritas. quod tamen postmodùm in ulteriorem ripam, ceu commodiorem situm, transportatum. Falluntur Polonicarum rerum scriptores Poloni, qui urbem hanc, à majoribus suis Slavis conditam, vocabulo ejus gentis adpellatam prædicant *Brzemie*, id est, *onus*. quidpe gens ea Albim flumen numquàm transgressa est. Fabulæ scilicet istæ sunt & nugamenta mera, in gloriam gentis, alioquin satis claræ atque illustris, arroganter ac vanè conficta.

Idem Ptolemæo locus est in Germaniâ Ἀμασία, AMASIA: haud dubiè ἀπὸ τοῦ Ἀμασίου ποταμοῦ, id est, ab Amasiâ flumine, quod sic ille unâ cum Strabone vocat, dictus: quāmvis is LXIV circiter millibus passuum supra fontem dicti fluminis sit positus. Ego quidem non dubitaverim, quin idem sit, quod nunc opidum ad ostium fluminis vulgò vocatur *Emden*. nam & hoc ex fluminis vocabulo, quod nunc est *Ems*, nomen habere, nemo negare potest. Ptolemæo autem usitatissimum esse, in immensum à veris locorum sitibus aberrare, jam dudum perspectum est. exemplo suffecerit vel una *Luppia*. Sed & apud Tacitum, annal. II, aut ingens est mendum, aut idem opidum *Emden* nuncupatur AMISIA. De Germanico, expeditionem in Cheruscos faciente, sic loquitur: *Lacus inde & oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur. Classis Amisiæ relicta, lævo amne. erratumque in eo, quòd non subvexit. transposuit militem, dextras in terras iturum. ita plures dies efficiendis pontibus absumti. Et eques quidem, ac legiones, prima æstuaria, nondum adcrescente undâ, intrepidi transiêre. postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ, dum insultant aquis, artemq; nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt.* in his aut locum certum, non amnem, adpellavit auctor *Amisiam*; aut certè quædam ejus verba interierunt. Poterat equidem sic suppleri: *Classis in ore Amisiæ relicta, lævo amne:* quod si concedas, nihil habeo, quod ampliùs scruter. at si neges, quidquam in auctore deesse; omnino ego contendam, eumdem locum, qui nunc opidum vulgò dicitur *Emden* à Tacito adpellatum esse *Amisiam*. Classem Romanos in statione habuisse in ore amnis Amisiæ, sive in lacu, qui est ad os, cùm suprà ex Plinio, tùm modò ex citatis Taciti verbis intellectum. & idem hic auctor annal. I, sic de eodem Germanico: *Ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam cum XL cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam mittit. equitem Pedo præfectus finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenêre.* & mox: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* Pedo equitem suum *finibus Frisiorum*, id est, confinio Bructerorum, si duxit certè nullâ aliâ parte Amisiam attingere potuit, quàm ubi is in lacum, in confiniis Bructerorum, Cauchorum, Frisiorumque, effunditur. certum igitur, heic tunc etiam classem relictam. Locus ille in annal. lib. II, variè hactenus interpreteis, etiam doctissimos, vexavit. haud verebor & ego aliquid in eodem tentare. *Classis* ad *Amisiam*, sive vicum tunc, sive castellum præsidiarium Romanorum, in statione fuit *relicta, lævo amne*, id est, in lævâ ripâ, sive in ore dicti lacus, ut patet ex Plinio; quemadmodùm anno antè. expositus heic miles in lævas Amisiæ fluminis terras circa vicum *Pawing*, *in dextras* hinc trans Amisiam *terras iturus*, versùs Visurgim amnem, & opidum *Minden:* quò tandem perventum esse, ex reliquâ historiâ liquet. In dextras terras ad ipsum opidum *Emden* non fuit expositus, quia inde ad dictum locum tendentibus complura erant æstuaria, complures rivi, lacus, atque paludes. In lævâ igitur ripâ postquàm aliquot millia passuum emensi erant, tandem placuit Amisiam, fortè circa vicum *Iemmingen*, ponte trajicere. sed & heic æstuaria in dextrâ ripâ reperta sunt: *erratumque in eo* esse à Germanico, *quòd non* classem ultra ea æstuaria ad siccam humum *Amisiâ subvexerat*, tunc maximè expertum. *Pontes* igitur non modò super ipsum amnem, sed etiam super continentia æstuaria, ac paludeis facti sunt: quibus *efficiendis plures dies absumti*. Et *eques* quidem, *ac legiones, prima æstuaria, nondum adcrescente undâ*, id est, maris adfluxu, *intrepidi transiêre. postremum* autem *auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ*, adcrescente jam fluxu, *dum insultant aquis, artemq; nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt.* Hanc igitur veram

dictorum verborum explicationem esse puto. Ceterùm idem opidum, quod Ptolemæo lib. II, in descriptione Germaniæ dicitur Ἄμασια, lib VIII scribitur Ἀμίσεια. quod vocabulum tam prope ad Latinorum *Amisiam* accedit, uti dubitari non possit esse idem. Ptolemæus id, loco proximè dicto, inter tria præcipua Germaniæ numerat opida. Hinc Stephanus etiam: Ἄμισα, πόλις Γερμανίας· Μακρεανὸς ἐν τῇ ἀπὸ Ῥώμης ἐπὶ τὰς διασήμους πόλεις. τὸ ἐθνικὸν Ἀμισεύς. id est: *Amissa, urbs Germaniæ; auctore Macriano in itinerario à Româ ad illustreis urbes. gentile est Amiseus.* Scribo igitur & ipsum urbis nomen uno Σ, Ἄμισα. Hinc igitur patet, jam Drusi Germanicique temporibus fuisse id vel vicum vel præsidiarium castellum Romanorum. ad eam quidpe dignitatem, quam ei tribuit Ptolemæus, non nisi longioris temporis celebritate pervenire potuit. Celebre autem reditum per Romanorum primò militum præsidium, naviumq; in proximo lacu stationem. Florus, loco suprà dicto, licet Amisiæ mentionem nullam faciat; tamen maximè credibile est, voluisse Drusum ad hunc quoque amnem castellum locare; ut in quo classis haud semel stationem habitura erat. Tanta igitur est hujus opidi vetustas: nempe ab anno ante natum Jesum XII. hoc enim anno, quo consulatum Romæ obtinuerunt M. Messalla, & P. Sulpitius, Drusus primùm Frisiorum Cauchorumque fineis classe adgressus est; teste Dione lib. LIV: & Bructeros in Amisiæ amne navali pugnâ superavit; teste Strabone lib. VII. quæ ipsa pugna fortè in ore amnis, sive in prædicto lacu commissa fuit.

Ceterùm ad Albim quoque custodias atque præsidia Drusum locasse, paullo antè ex Floro cognovimus. In Cauchorum tantùm ripâ id factum, satis certum est. quidpe ultra id flumen nihil habuêre Romani & in citeriori etiam ripâ, supra Cauchos jam Cherusci occurrebant; qui & ipsi, quamvis aliquando victi, tamen sub imperium Romanum numquàm redacti fuerunt. Proinde etiam haud plura uno præsidio in Cauchorum ripâ fuisse crediderim. Est opidum hodiè hoc tractu, vulgari vocabulo *Stade*, ad Sivingam flumen, haud procul Albis ripâ situm; adspectu patriorumque annalium relatu vetustissimum. quod equidem haud dubitaverim, quin à Druso olim in custodiam præsidiumque Albinæ ripæ sit conditum: quum & nomen ipsum Romanam originem clamitare videatur; quasi locus quondam dictus sit *militum* vel *navium Romanarum* STATIO. Et intrasse classem Romanam ab oceano Albim, quum Tiberius post defunctum Drusum res hisce in oris Augusti auspiciis gereret; auctor est Paterculus, lib. II, his verbis: *Receptæ Cauchorum nationes.* & mox: *Fracti Langobardi; gens etiam Germanâ feritate ferocior. Denique, quod numquam anteà spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium, à Rheno usque ad flumen Albim, qui Senonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus; & eodem, mirâ felicitate & curâ ducis, temporum quoque observantiâ, classis, quæ oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito antè mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoriâ, cum abundantissimâ rerum omnium copiâ exercitui Cæsarique se junxit.* Vt in plerisque Tiberii, ducis sui, rebus gestis, sic hic etiam nimis elatus atque ὑπερβολικὸς præco est Paterculus. à Rheno quidpe ad ipsum usque Albis fontem, qui in remotissimis est Bojohæmi partibus, CCC haud ampliùs sunt millia passuum: quò tamen hac expeditione Tiberius non pervênit. posteà enim in Marcomannos, Bojohæmum incolentes, ab Augusto missum, ipse testatur paulo pòst Paterculus. Igitur jam infra Bojohæmum, quà Hermunduros ab Semnonibus dirimit Albis, atque inferiùs, maximum inter eum ac Rhenum intervallum est millium passuum haud ampliùs CCXL. ubi CLX millibus plus justo addidisse Paterculum, manifestum est. Ex hoc igitur apertissimo figmento, quid de illâ classis plurimarum gentium victoriâ credam, vix video. vereorque, haud ultra Cauchorum fineis classem Albi fuisse subvectam: sed in statione, ad dictum opidum *Stade*, Tiberium cum exercitu oppertam. Paterculum sive similem quempiam auctorem sequutus Strabo, lib. VII, sic scribit: Διέχει δὲ ἡ Ἄλβις ὁ Ῥῆνος περὶ τρισχιλίους σταδίους, εἴ τις εὐθυπορήσας ἔχοι τὰς ὁδούς· νυνὶ δὲ, διὰ σκολιᾶς καὶ ἑλώδους, καὶ δρυμῶν, κυκλοπορεῖν ἀνάγκη. id est: *Distat ab Albi Rhenus* III CIↃ *stadiis circiter, si quis recto itinere proficiscatur. sed ob amfractus, & paludeis, saltusque, per circuitum eò ire necesse est.* III CIↃ *stadia* sunt millia passuum CCC LXXV. XXV igitur tantùm millia desunt, quò minùs cum Paterculo sentiat Strabo. verùm rotundum heic stadiorum numerum facere voluit: ideóque adjecit τὸ περί. Ego haud dubito, quin illud iter Tiberii, quod Paterculus CCCC tradit millium, per amfractus atque circuitus paludum saltuumque fuerit factum. rectâ enim ac proximâ viâ Albis à Rheno millibus distat haud ampliùs CLXXX. Straboni autem usitatissimum est, intervalla locorum per viarum ductus describere; câque ratione situs regionum justo longiùs

produ-

producere. Rectiùs heic scripsisset, à Rheno ad Albim iter, per circuitum paludum ac saltuum, esse stadiorum circiter III CIↃ. longè autem brevius esse intervallum inter eos amneis, si quis rectâ viâ commeare posset. Sed ad Chaucos redeamus.

De virtute Chaucorum egregium fertur elogium ab auctore nostro, in libro de Germaniâ: *Tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed & implent. populus inter Germanos nobilissimus; quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri, sine cupiditate, sine impotentiâ: quieti, secretique, nullis provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quòd, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. promta tamen omnibus arma: ac, si res poscat, exercitus; plurimum virorum, equorumque. & quiescentibus eadem fama.* Tantâ quum fuerint justitiâ Chauci, miror ego, quid causæ habuerint, cur sub Nerone imperatore, ut suprà relatum, Ansibarios suis sedibus expulerint.

CAP. XIX.

De CHERUSCIS, *& horum clientibus* CAMPSANIS, *&* CATHULCIS, *sive* CATHULCONIBUS.

CHAUCIS, ab ortu solis brumalis, contermini fuerunt ultra Visurgim, Taciti ævo, CHERUSCI; gens magna, & Arminio duce maximè inclyta. Ipse Tacitus, in libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum Cattorumque Cherusci.* Ita equidem à tertio Neronis consulatu. at anteà Ansibarii etiam, & Angrivarii, medii inter Chaucos & Chattos, Cheruscorum fineis attigerunt. Sed & ipsi Cherusci sub Augusti principatu citerioris ripæ partem tenuerunt; Velleio Paterculo, sub Tiberii ductu tunc temporis in Germaniâ militanti, & Dioni si credimus. quorum hic lib. LIV, de Druso narrans: Ἅμα ἦρι τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τὸν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τὸν Οὐσίπετας καταπρέψαλο· τόν τε Λιπίαν ἔζωξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγκάμβρων ἐνέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς καὶ ἐς τὴν Χερουσκίδα προσεχώρησε μέχρι τοῦ Οὐισούργιος. id est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Vsipetas subjugavit; Luppiæ fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit; perque eos in Cheruscorum fineis, usque ad Visurgim processit.* Et libro sequenti, de eodem Druso: Ἐς τε τὴν τῶν Χάττων ἐνέβαλε, καὶ προῆλθε μέχρι τῆς Σηβεύης. & mox: Καὶ τεύθεν πρός τε τὴν Χερουσκίαν μετῆρε, καὶ τὸν Οὐισούργιον διαβὰς, ἦλασε μέχρι τοῦ Ἀλβίος, πάντα πορθῶν. hoc est: *Chattorum fineis ingressus, ad Sveviam usque processit. inde in Cheruscorum agros conversus, Visurgimque transgressus, ad Albim usque penetravit, cuncta depopulando.* Dioni consentiens Paterculus, in lib. II, hæc tradit de Tiberio: *Intrata protinus Germania: subacti Caninefates, Cattuari, Bructeri, recepti Cherusci, gentes; & amnis, mox nostrâ clade nobilis, transitus Visurgis.* Nempe nobilitatus hic fuit clade Varianâ: de quâ sic Dio, lib. LVI: Διὰ ταῦτα οἱ Οὐάρου, ὡς καὶ πάνυ τὰ πρὸς τοιοῦτόν τι σφίσι ποιοῦντες, προήγαγον αὐτὸν πρόσω πᾶσι δὴ τοῖς Ῥωμαίοις, ἔς τε τὴν Χερουσκίδα καὶ πρὸς τὸν Οὐισούργιον. id est: *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur: proculque eum à Rheno, in Cheruscorum fineis, ad flumen Visurgim abduxerunt.* Narrat hinc conspirationem Germanorum in Varum & exercitum Romanum auctore Arminio Cherusco factam: quâ per dolum Varus ab hibernis ad sedandam ulteriorum quorumdam Germanorum seditionem vel rebellione mabductus. Verùm tamen Varum tunc non apud ipsam Visurgis ripam, neque in Cheruscorum finibus, sed apud Luppiam ad Castellum Alisonem, in Tencterorum agro, & Marsorum confinio, sveto superiorum ducum more, habuisse castra, multis validissimisque demonstrari potest documentis. quorum illud haud postremum, quod Velleius, post narrationem cladis, sic adponit: *L. etiam Ceditii, præfecti castrorum, eorumque qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est.* Nempe hic cum quâdam manu præsidio castris relictus erat. ad quem obsidendum, continuò post cæsum Varum ejusque exercitum, Germani sese converterunt. Tacitus, annal. lib. I: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum. quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haut procul Teutoburgiensi saltu; in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur. Igitur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema militibus, ducique. præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum* (Teutoburgiensium) *scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret; incedunt mœstos locos, visuque ac memoriâ deformes. Prima Vari castra, lato ambitu, & dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant. dein, semiruto vallo, humili fossâ, accisæ reliquiæ consedisse intelligebantur. medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta, vel aggerata.* Tegunt hinc milites reliquias. cuifacto hoc auctor addit: *Primùm exstruendo tumulo*

cespitem Cæsar posuit. Quibus omnibus consentiunt ea, quæ posteà, annal. lib. II, tradit his verbis: *Cæsar, audita castellum, Luppiæ flumini adpositum, obsideri, sex legiones eò duxit.* & mox: *Neque Cæsari copiam pugnæ obsessares fecère, ad famam adventus ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit. tumulum iterare haut visum. & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Clarum igitur jam ex his atque certum est, Varum non in Cheruscis ad Visurgis ripam, sed in Tencteris apud Alisonem castellum habuisse castra. Adde huc ea, quæ Dio, dicto libro tradit: nempe insidias Varo ita fuisse à Germanis structas, uti insurgerent ex composito πῆς πρῶτοι τῶν ἀπωθεν αὐτὲ οἰκόντων, id est, *primi quidam ex longiùs ab eo remotis.* De itinere Vari versùs eos ita Dio ibidem: Τά τε γὰρ ὄρη καὶ φαραγγώδη καὶ ὑλώμαλα, καὶ τὰ δένδρα καὶ πυκνὰ καὶ ὑπερμήκη ἦν· ὥστε καὶ Ῥωμαίους καὶ μὲν καὶ πολεμίους σφίσι πρεσπεσεῖν, ἐκεῖνά τε τιμωρίας καὶ ὁδοποιήσαντας, χαφυρέντας τε τὰ τότε δεσμὰ, προσηῆναι. id est: *Erant montes convallibus crebris intercepti, & inæquales: arbores autem densæ ac immodicæ proceritatis, quibus Romani, etiam ante hostium adventum, cædendis, viamque parando, & quæ opus habebant, pontibus jungendo, fuerant defatigati.* Adoriuntur heic eos Germani. quibus utcumque repulsis, αὐτὲ ἐστρατοπεδεύσαντο, χωρίε τινὸς ὀπιπτεύσε (ὡς γε ἐν ὀρεσυλώδει ἐνεδέχετο) λαβόμενοι· σωπαγμένοι μὲν γὰρ μᾶλλον τῇ ὑστεραίᾳ ἐπορεύοντο, ὥστε καὶ ἐς ψιλόν τι χωρίον προχωρῆσαι. id est: *Locum ibi, ut in monte silvis obsito, nacti opportunum, castra fecerunt. magis ordinato itinere postridiè progressi in locum nemore vacuum.* Illic cæsi in campis; ut testatur Tacitus. Velleius, prædicto loco, de eodem Varo: *Inclusus silvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est.* Sic probè hi tres inter se consentiunt; *monteis, saltus, paludeis, pontes* narrando. ex quibus indiciis documentisque satis jam clarè patet, Varum cum exercitu primum iter feciisse ab Alisone castello per Marsorum extremos fineis, versùs vicum cui vulgare nunc vocabulum *Teutenmeyer*, ad prædictos usque monteis & castellum vulgò *Falkenborg* dictum; ubi confragosis vallibus oritur amnis, cui à proximo vico *Beerlebek* cognomentum *Beerlebeker beke*: inde Cheruscorum fineis ingressum, versùs opidum *Dietmelle*; inter quod & dictos monteis cum exercitu cæsus est. nam ipsum hoc opidum esse antiquum illud TEUTOBURGIUM, à quo TEUTOBURGIENSIS SALTUS cognomen accepit, ipsa hodierna adpellatio manifestò indicat. quidpe *Diet* idem esse nomen quod *Theuth*, jam dudum innumeris argumentis probatum habeo. Hinc etiam apud Aimoinum, lib. IV, cap. LXXV, adpellatur *Theothmelli*, in his verbis: *Quum Saxonas in eo loco, qui Theothmelli vocatur, ad pugnam se præparasse comperisset; ad eos, quantâ potuit, celeritate contendit.* Et mox: *Quumque de loco prælii ad Padrabrunam se cum exercitu recepisset;* & quæ sequuntur. Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum *Theuth*, locis impositum. nam ab eodem dictus est antiquissimo nomine vicus ille, medio inter Luppiæ fontem & *Theutomellum* situ, *Teutenmeyer*: item opidulum *Diedenhille*, XV millibus passuum ab Theutomello in orientem versùs dissitum. Ceterùm apud Ptolemæum legitur Germaniæ locus, haud procul lævâ Visurgis ripâ, Τυλισσέργιον· quod ego vocabulum, ex situ & literarum ductu, corruptum esse judico pro Τουλισσέργιον. nam in Pannoniâ etiam opidum, eidem Ptolemæo Τουλισσέργιον dictum, Antonino & Notitiæ imperii est *Teutiburgium*, & *Teutiborgium*. Sed eò tandem, quò intenderam, uti perveniat oratio; manifestò ac liquidò jam ex suprà dictis patet, quamvis Varus non apud ripam Visurgis castra habuerit, Cheruscos tamen eo tempore agrorum aliquid citra eum amnem tenuisse, Chattis contiguum. At hoc Julii Cæsaris sententiæ quamvehementissimè repugnare videtur: qui, belli Gall. comment. VI, *Bacenim* ait *silvam, pro nativo muro objectam, Cheruscos à Svevis, Svevosque à Cheruscis injuriis incursionibusque prohibuisse.* quod si verum; certè Cheruscí neque Cæsaris tempestate citeriorem tenuerunt Visurgis ripam. nam parum juvabat, Bacenim silvam eos à Chattorum incursionibus protegere, si cis Visurgim apertis agris inter se continuabantur. Verùm conciliantur hæc à Strabone; qui, lib. VII, Varum ἐν τοῖς τῶν Χερούσκων ὑπηκόοις, id est, *in Cheruscorum subditis* sive *clientibus*, cæsum tradit: quos fuisse *Dulgibinos*, suprà ostensum est. Certum igitur jam est, Cheruscorum nomen omne ultra Visurgim constitisse. Quòd verò Velleius atque Dio ad Varianam cladem Visurgim nominarunt, id famâ amnis factum puto; quia hic ex nobilissimis amnibus cladi illi fuit proximus, XX circiter millibus passuum dissitus. Limiteis igitur omni tempore Cheruscí habuerunt eos ab occidente, quos Chauci ab oriente sub Trajano imperatore, ad opidum usque *Petershagen*, Visurgi adpositum, inde lineâ ad opidum *Rentelen*, eidem amni impositum, ab Angrivariis fuisse

quondam

quondam ſeparatos: ſuprà in horum explicatione dictum. Angrivariis verò cis Viſurgim recedentibus, toto hoc latere Cheruſci tegebantur Viſurgi, ad vicum uſque *Remen*. inde à meridie eoſdem, quos Chatti à ſeptemtrionibus, ad Salæ uſque & Albis confluenteis, juxta *montem ac ſilvam Bacenim*, quæ nunc adpellantur *der Hartz*. De hoc confinio Cæſarem ac Dionem teſteis jam audivimus. Tacitus annal. I, quum Germanicus ſub Tiberio repentinum in Chattos faceret excurſum: *Cæſar incenſo Mattio (id genti caput) aperta populatus, revertit ad Rhenum*. & mox: *Fuerat animus Cheruſcis juvare Chattos; ſed exterruit Cæcina, huc illuc ferens arma*. Annal. XII, ſub Claudio: *Iiſdem temporibus in ſuperiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium*. Et paullo pòſt: *Prædâ famâque onuſti ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus operiebatur, ſi Catti, cupidine ulciſcendi, caſum pugnæ præberent. illi metu, ne hinc Romanus, inde Cheruſci, cum quis æternum diſcordant, circumgrederentur, legatos in urbem & obſides misère*. Annal. XIII, ſub Neronis principatu, quum Anſibarios, Rheni ripam, ut ante relatum, obſideneis, Romani pepuliſſent: *Sola Anſibariorum gens retro ad Vſipios & Tubantes conceſſit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruſcos petiſſent, errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno cæduntur*. Ceterùm ab oriente ac ſeptemtrionibus Albi tegebantur. ad confluentem Salæ, conterminos habuêre, cis Albim, præter Chattos, Hermunduros; trans Albim Semnonas & Langobardos: à ſeptemtrionibus fuêre Foſi, qui & Saxones. de his omnibus ſuo loco probabitur. Albim attigiſſe Cheruſcos, teſtis eſt Claudianus, in panegyrico de quarto conſulatu Honorii:

—— Ingentes Albim liquêre Cheruſci.

Continentur hodiè hoc terrarum ſpatio regiones iſtæ: totus epiſcopatus Ferdenſis; Luneburgienſis ac Bruneſvicenſis ducatus; duo item epiſcopatus, Hildeshemienſis & Halberſtadienſis; comitatus Schouenburgenſis; Madeburgienſis epiſcopatus pars cis Albim; Marchia antiqua; Dannebergenſis comitatus, Laviburgienſisque ducatus portiones cis Albim.

Atque hi equidem fines latiſſimi unis Cheruſcis à Tacito, in libro de Germaniâ, tribuuntur. at Strabo & Ptolemæus alias prætereà duas nationes memorant, quarum ſedes, ex illorum deſcriptione, in eoſdem cum Cheruſcis fineis incidunt. unde parteis Cheruſcorum vel clienteis fuiſſe conjecerim; quemadmodùm & Chattuari Chattorum finibus clientelæque fuerunt inſerti. Ptolemæus ſic: Τ'πὸ μὲν δὴ Σέμνονας οἰκοῦσιν Ἴλιγγαι· ὑπὸ ἢ δὴ Ἴλιγγας Καλούκωνες, ἐφ' ἑκάτερα δ' Ἄλβιος ποταμός· ὑφ' οὓς Χαιρουσκοὶ, καὶ Καμανοὶ, μέχρι δ' Μελιβόκου ὄρους· ὑπὸ ἢ δὴ Καμανὲς Χάττας. hoc eſt: *Sub Semnonibus habitant Ilingæ: ſub Ilingis Calucones, ex utroque latere Albis fluminis: ſub quibus Chæruſci, & Camani, uſque ad Melibocum montem: ſub Camanis verò Chattæ*. Strabo lib. VII: Ἄλλα δ' ἐνδοτέρω ἐστὶν ἔθνη Γερμανικὰ Χηρῦσκοί τε καὶ Χάττοι, καὶ Γαμαβρεῖνοι, καὶ Χαττουάριοι· πρὸς δὲ τῷ ὠκεανῷ Σύγαμβροί τε καὶ Χαῦβοι, καὶ Βάκτροι, καὶ Κίμβροι, Καῦκοί τε καὶ Καῤῥοι, καὶ Καμψιανοὶ, καὶ ἄλλοι πλείους. id eſt: *Aliæ minores Germanorum gentes ſunt Cheruſci, Chatti, Gamabriuni, Chattuarii. ad oceanum autem Sugambri, Chamavi, Bructeri, Cimbri, Cauci, Caulci, Campſani, & alii complures*. Et paullo pòſt in triumpho Germanici: Καὶ ἄλλα δὴ σώματα ἐπομπεύθη ἐκ τῶν πεπορθημένων ἐθνῶν, Καθύλκων, καὶ Ἀμψιάνων, Βακτίρων, Νασίπων, Χηρύσκων, Χάττων, Χαττουαρίων, Λαυβῶν, Σεβαυλίων. id eſt: *Et alii quoque mortales in pompâ ducti ſunt, ex devaſtatis populis, Cathulcis, Ampſanis, Bructeris, Vſipiis, Cheruſcis, Chattis, Chattuariis, Marſis, Tubantiis*. Pro his vocabulis, Νασίπων, Λαυβῶν, Σεβαυλίων, legendum eſſe Οὐσιπίων, Μαρσῶν, Τεβαυτίων· item pro Χαῦβοι & Βάκτροι, Χάμαβοι & Βρύκτροι, jam anteà docui. Prioris loci Καῦλκοι καὶ Καμψιανοὶ, nulli alii ſunt, quàm quorum obliquis caſibus nomina poſteriore loco leguntur Καθύλκων καὶ Ἀμψιάνων. lego igitur priori loco Καθύλκοι· & poſteriore, pro καὶ Ἀμψιάνων, Καμψιανῶν. apud Ptolemæum autem Καθύλκωνες· quemadmodùm *Gothi* quoque dicebantur *Gothones*, & *Franci Francones, Friſii Friſiones*, ſive *Friſones*: & pro Καμανοὶ, Καμψιανοί. Jam verò quia CATHULCI, ſive CATHULCONES, Ptolemæo ab ſeptemtrionibus continuantur Cheruſcis, ad Albim flumen; haud dubiè fuêre circa opida *Luneborg* & *Danneberg*; inter amneis *Ietze*, *Ouve*, & *Elmenaw*. Et eſt hoc tractu opidum hodiè vulgari vocabulo *Vlizen*; quod quandam veterum cultorum memoriam ſervare videtur. Ultra Albim, quod tradit Ptolemæus, eoſdem fuiſſe, haud facilè crediderim; quando tot illic aliarum nationum locanda ſunt nomina, uti nullus his dari locus poſſit. Aethicus coſmographus vitiato vocabulo habet *Ceriſſos*, pro *Cheriſcos*; quod maximè genuinum gentis vocabulum eſſe puto. nam patriâ lingvâ haud dubiè dicebantur *thi Cheriſchen*, ſive aliâ dialecto *Cherisker*, dirivativo vocabulo, neſcio à quo primitivo derivato. quod

Latinè rectiùs dictum fuiſſet CHERISCI: quemadmodùm *Theutiſci*, & *Tauriſci*, de quibus ſuprà dictum. item *Nariſci*; de quibus infrà dicetur.

Ceterùm *Melibocum montem* eſſe eum, ſuper quem ſternebatur *Bacenis ſilva*, hodiè *der Hartz*, ſuo loco latiùs oſtendam. CAMPSANI igitur quia inter Cheruſcos & dictum montem ponuntur à Ptolemæo, proximè Chattos; ſedes eorum fuit inter duo opida *Brunſwyk* & *VVerningerode*. Ptolemæo eſt locus Τρόπαια Δρούσου, TROPHÆA DRUSI, à ſeptemtrionali latere montis Meliboci. ad Albis lævam fuiſſe ripam, oſtendit Dio, initio libri LV, his verbis: ὁ δὲ Δροῦσος ἐντεῦθεν πρός τε τὸν Χερουσκίδα μετῆλθε· καὶ τὸν Οὐίσουργιν διαβὰς, ἤλασε μέχρι τοῦ Ἀλβίος ποταμοῦ πορθῶν. ἐκεῖνον δὲ ἐπιχειρήσαντα μὲν περαιωθῆναι, οὐκ ἠδυνήθη δὲ, ἀλλὰ τρόπαια στήσας, ἀνεχώρησε. Hoc eſt: *Druſus, in Cheruſcos iter convertit: transgreſſus Viſurgim, omnia populando ad Albim uſque perrexit. Hunc quum fruſtra conatus eſſet tranſire, trophæis conſtitutis receſſit.* Quo ſitu fuerint, planè non liquet.

SILVAM HERCULI SACRAM refert auctor noſter annal. II; in quam Germanorum quædam nationes convenerant, caſtra Germanici in dextrâ Viſurgis ripâ oppugnaturæ. eam fuiſſe eodem ſitu, quo hodiéque ſilva ſternitur inter opida *Minde* & *Stathagen* arcemque *Bökenborg*; ex iis ſatis adparuiſſe puto, quæ ſuprà in Angrivariis ad hanc Germanici in Cheruſcos expeditionem notavi.

Ceterùm inter Cheruſcos atque Chattos, validiſſimam utramque gentem, vetus perpetuumque fuiſſe bellum, ſuprà ex Cæſare ſimul ac Tacito intelleximus. Arminius tamen Cheruſcorum dux, utriusque gentis animos ita conciliavit, uti aliquandiu junctis viribus Romanorum imperium propulſaverint. quo defuncto, priſtinum inter eos repetitum eſt diſſidium: ex quo illud tandem ſequutum, quod auctor noſter refert in libro de Germaniâ: *Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quieſcas. ubi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita, qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit.*

Sed & GAMBRIVII memorantur populi Tacito, in libro de Germaniâ. *Manno*, inquit, *tris filios aſſignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera & antiqua nomina.* Claram quondam fuiſſe nationem, ex vetuſtate colligere datur. Quo ſitu fuerint, planè incertum. In clientelâ fuiſſe, Strabonis ævo, vel Chattorum, vel Cheruſcorum, ex verbis ejus ſuprà citatis conjicio; ubi Γαμαβρίοις legendum, pro Γαμαβρίνοις, ex Tacito diſco.

Haud abs re fuerit, elogium Arminii hoc loco adpoſuiſſe; quod eſt apud eumdem auctorem, in fine annal. II, hujuſmodi: *Arminius, abſcedentibus Romanis, & pulſo Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adverſam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, ſicut alii reges ducesque, ſed florentiſſimum imperium laceſſierit: præliis ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. canituruque adhuc barbaras apud gentes; Græcorum annalibus ignotus, qui ſua tantùm mirantur; Romanis haut perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incurioſi.* Jam fratrem quoque ejus, uxoremque ac filium, & ſangvine proximè junctos, quorum auctores meminerunt, recenſuiſſe haud pigeat. Tabula ejus conſangvinitatis talis dari poteſt:

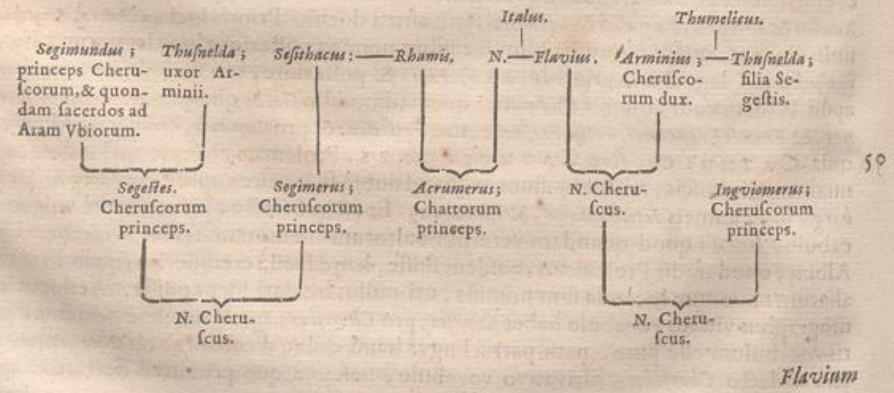

Flavium

Flavium fuisse fratrem Arminii, testatur noster, annal. II, his verbis: *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripâ Arminius adstitit. quæsitoque, an Cæsar venisset, postquàm adesse responsum est, ut liceret cum fratre conloqui, oravit. Erat is in exercitu cognomento Flavius.* Patruum Arminii fuisse *Ingviomerum*, ostenditur eodem libro posteà his verbis: *Non modò Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsêre bellum; sed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones ac Langobardi, defecêre ad eum. quibus additis præpollebat, ni Ingviomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset: non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parêre dedignabatur.* Uxorem Arminii fuisse filiam *Segestis*, Cheruscorum principis, testatur idem, annal. I, his verbis: *Segestes, quamquàm consensu gentis in bellum tractus, discors manebat; auctis privatim odiis, quòd Arminius filiam ejus, alii pactam, rapuerat.* & paullo pòst: *Inerant feminæ nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis quàm parentis animo.* Filium ex eâ suscepisse, ostendit mox posteà: *Arminii uxor, virilis sexus stirpem edidit. Educatus Ravennæ puer, quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.* Nomen ejus ostendit Strabo lib. VII; inter captivos Germanorum duces, quos Germanicus Romæ in triumpho duxit. Σεγιμοῦντός τε Σεγέστα υἱὸς, Χηρούσκων ἡγεμὼν, καὶ ἀδελφὴ αὐτοῦ, γυνὴ δ' Ἀρμηνίου ὄνομα Θουσνέλδα, καὶ υἱὸς τελείας Θουμελικός· id est; *Segimundus, Segestis filius, Cheruscorum dux, & soror ejus, eademque uxor Armenii, nomine Thusnelda, & filius treis annos natus Thumelicus.* Flavii, fratris Arminii, uxorem fuisse Chattam, *Acrumeri* principis Chattorum filiam, ex quâ suscepit *Italum* filium; auctor est Tacitus, annal. XI. *Eodem*, inquit, *anno Cheruscorum gens regem Româ petivit, amissis per interna bella nobilibus, & uno reliquo stirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii. mater ex Catumero, principe Chattorum, erat.* In Vaticano exemplari est *Actumero*: ex quo facio *Acrumero*. sic enim est apud Strabonem, dicto loco; Ἔπῃ Σεσιθακῷ, Αἰγιμήρου υἱὸς, τῶν Χηρούσκων ἡγεμόνος· καὶ ἡ τούτου Γαμὶς, Οὐκρομύρου θυγάτηρ, ἡγεμόνος Βατῶν. id est: *Prætereáque Sesithacus, Aegimeri, Cheruscorum ducis, filius; & uxor ejus Ramis, Vcromyri, Battorum ducis, filia.* Vocabula hæc esse miserè vitiata, jam alii ante me dispexerunt: qui pro Αἰγιμήρου reposuêre Σιγιμήρου· quem Segestis fuisse fratrem, auctor est Tacitus, annal. I, his verbis: *Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segestis, præmissus ipsum & filium ejus in civitatem Vbiorum perduxerat. Batti* nulli umquàm fuêre populi in Germaniâ. qui *Batavos* inde colligunt fuisse, eos fugit, *Batavos* sub Tiberii principatu, nullos habuisse belli duces. Corrigo igitur ego id vocabulum in Χαττῶν. illud autem Οὐκρομύρου, in Ἀκρουμήρου vel Οὐκρουμήρου. nec ullus alius hic Chattorum dux fuit quàm qui Tacito ejusdem gentis dicitur *princeps Actumerus*, sive rectius *Acrumerus*. Cetero *Segimundum* sacerdotem quondam fuisse apud Gallicam Rheni ripam, auctor est idem noster, annal. I, his verbis: *Addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum. Sed juvenis conscientiâ contabatur. quippe anno quo Germaniæ defcivêre, sacerdos apud Aram Vbiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles.*

CAP. XX.

De FRANCIS, & FRANCIA.

GENTIBUS hactenus, quæ ad primam Germaniæ partem pertinent, omnibus cis Albim explicatis, commodus nunc locus visus est, antequàm ad *Fosos* & *Cimbros*, Transalbianas nationes, transirem, de FRANCIS, & terrâ eorum FRANCIA, pauca quædam disserere. Gens hæc fuit omnium, quotquot magna illa atque vasta Germania tulit, nobilissima; longè latéque, non modò domi in patriis sedibus incolens, sed in exteras etiam postmodùm regiones, cis Rhenum Danubiumque effusa; haud dubium Romani imperii excidium. Sedeis eorum trans Rhenum in Germaniâ alii etiam antehac utcumque commonstrarunt. at primæ eorum originis non minùs omneis fuisse ignaros video, quàm ipsorum Alemannorum, de quibus suprà explicatum est. De Hunibaldi nugis aliorumque similium scriptorum somniis, ac fabulis anilibus, nihil heic dicere lubet. illos miror, qui, superioribus sæculis veras Francorum res tradere adgressi tam negligentes, tamque vecordes fuerunt, uti de origine eorum vulgatis credere figmentis maluerint, quàm rei veritatem altiùs anquirere. Sed ita profectò est: opus id erat arduum, laborisque plenum, nec facilè cuiquam, nisi in omni veteri Romanorum historiâ probè versato, suscipiendum. Interim haud pauci etiam nostro sæculo reperti sunt viri docti, qui pro virili quisque parte in eo enodando laboraverunt. qui & ipsi, ni aliis studiis, muniisq;, sive professionibus fuissent occupati, haud dubiè ad intimum totius

rei fontem penetrare potuissent. Ex his igitur quidam FRANCORUM nomen jam inde à Ciceronis ævo deducere voluerunt, ex epistolâ ejus ad Atticum, lib. XIV; ubi verum genuinumque vocabulum *Fangones* corrumpere ausi sunt in *Frangones*; ut suprà lib. II, cap. XXI, in Atuaticorum explicatione ostensum est. Alii Francorum nomen jam antiquissimis Romanorum temporibus in Germaniâ inter Rhenum & Albim fuisse arbitrantur; sed gentem invalidam etiamtum atque obscuram: quæ posteà auctis paullatim viribus, tandem in clarum illud admirandumque nomen ascenderit. At heic ego miror, quum tot nationum, inter dictos amneis, nomina antiquis monimentis composita sint, ut etiam ego non, nisi magno labore, immensâque animi disquisitione, singulis proprios agros aptare quiverim; miror, inquam, inter tot minutissimarum etiam nationum vocabula, unum potuisse ignorari vel præteriri Francorum nomen. Alii id jam Taciti ævo, adeóque ante Tacitum, in Germaniâ exstitisse putarunt: Tacito autem aliisque ejus sæculi Romanis ignotum, quia remotissimas à Rheno, in insulis septemtrionis (& huc omnia nobis ignota conferre jam dudum consvevimus) sedeis gens colebat. unde posteà in occidentem versùs ad Rhenum profectam, eorum populorum arbitrantur occupasse agros, quos proximè Rhenum descripsi. Errasse & hos quamlongissimè à vero scopo, veterum auctorum monumenta haud ita obscurè docent. hæc quidpe si quis diligentiùs attentiúsque rimetur, facilè deprehendat, plerasque nationes, quas hactenus post Alemannos inter Rhenum Albimque ad oceanum usque explicavi, nominatim in Francorum gente recenseri. unde conjectatio mihi haud vana, eas nationes omneis in unum postmodò coivisse corpus, novumque sibi constituisse nomen, quo in posterum dicti in commune sunt FRANCI. De causâ, sive occasione, de modo item ac tempore novæ hujus reipublicæ inter eas constitutæ, antequàm dicam, res poscere videtur, uti id, quod modò adfirmavi, auctorum testimoniis confirmem.

De BRUCTERIS igitur, CHAMAVIS, ANSIVARIIS, atque CHATTIS, hæc Sulpitius Alexander, apud Gregor. Turonensem, lib. I, cap. IX: *Eodem anno Arbogastes Sunnonem & Marcomerem, subregulos Francorum, gentilibus odiis infectans, Agrippinam, rigente maximè hieme, petiit: ratus, tutò omnes Franciæ recessus penetrandos, urendosque, cùm decussis foliis nudæ atque arantes silvæ insidiantes occulere non possent. Collecto ergo exercitu, transgressus Rhenum, Bructeros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquàm occurrante, nisi quòd pauci ex Ampsivariis, & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuêre.* De iisdem *Ansivariis* etiam Marcellinus lib. XX: *Iulianus in limitem Germaniæ secundæ egressus, omnique apparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus, Trajectensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmisso, regionem subitò pervasit Francorum, quos Ansivarios vocant.* In tabulâ itinerariâ hæc nomina, quamvis miserè luxata corruptaque, super Rheni ripam proximè oceani litus leguntur: CHAUCI. AMPSIVARII. CHERUSCI. CHAMAVI. QUI ET FRANCI. sequiturque in eâdem ripâ, magnis litèris ipsius regionis nomen,

FRANCIA.

post quod positi sunt BURCTURI: quos & ipsos sub Francorum nomine fuisse computatos, modò ex Sulpitio cognovimus. *Chaucos*, *Cheruscos*, atque *Chattos*, in eâdem fuisse Franciâ, præter tabulam ac Sulpitium, Claudianus quoque testatur, in primo de laudibus Stiliconis:

Vt Salius jam rura colat, flexosque Sicambri
In falcem curvent gladios; geminasque viator
Cùm videat ripas, quæ sit Romana, requirat.
Vt jam trans fluvium, non indignante Cayco,
Pascat Belga pecus; mediumque ingressa per Albim
Gallica Francorum montes armenta pererrent.

Per *Sicambros* intellexisse USIPIOS, & TENCTEROS; suprà ostensum est: *Cheruscos* verò & *Chattos* per *monteis*; quorum nullos habuêre Chauci. illorum autem fuit *Melibocus mons*, cum *silvâ Baceni*, ad medium Albim procurrens. De SALIIS, Salam sive Isalam flumen adcolentibus, Marcellinus lib. XVII: *Quibus paratis, petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consvetudo Salios appellavit.* De *Chaucis* hæc quoque dici volunt ab Eumenio rhetore in panegyrico ad Constantinum Augustum: *Quid loquar*

rursus

rursus intimas Franciæ nationes, non jam ab his locis, quæ olim Romani invaserant, sed à propriis ex origine suis sedibus, atque ab ultimis Barbariæ litoribus avulsas, ut, in desertis Galliæ regionibus collocatæ, pacem Romani imperii cultu juvarent & arma delectu. Verùm cur ego jam Constantini tempore Saxonicum nomen Chaucorum tenuisse agros existimem, sequenti capite reddam. Sub Francorum nomine qui etiam tunc Chaucos fuisse arbitrantur, his ducuntur rhetoris verbis; *ab ultimis Barbariæ litoribus:* ceu ea de extremâ Chaucorum ad Albis ostium orâ maritimâ sint dicta. Verùm *litoris* vocabulo *ripam* heic Albis fluminis intelligi, usitato ei sæculo loquendi modo, omnino ego persvasum habeo. sic quidpe Fl. quoque Vopiscus, in Probo: *Testes Franci, invisis strati paludibus; testes Germani, & Alemanni, longè à Rheni submoti litoribus.* Hinc etiam idem Eumenius, in eodem panegyrico posteà, *Cabillonensem* vocat *portum* ad Ararim flumen; quod opidum nunc Burgundiæ vulgò vocatur *Chalon*. Albis ripam illic intelligere eum, non litus oceani, clariùs etiam liquet ex incerto quodam panegyristâ, qui eâdem de re sic eumdem imperatorem alloquitur: *A Tiberi ad Rhenum, imò à Tusco Albulâ ad Germanicum Albim prolaturus imperium.* Et posteà: *Purgavit ille Bataviam; tibi se ex ultimâ Barbariâ indigenæ populi dedidêre.* De Frisiis quamvis certum argumentum testimoniumve ex veteri aliquo auctore adducere nequeam; tamen hos unos ab initio ab illustri hoc atque præclaro corpore nomineque Francorum procul esse voluisse, haud facilè persvadeor. Hoc unum scio; proximam Frisiis Batavorum insulam aliquoties ab Francis fuisse occupatam. hi an semper fuerint Salii, quos id fecisse memorat Zosimus lib. III, haud facilè dixerim. neque tamen una Saliorum natio, alioquin exigua, tantis fuit viribus, uti Frisiis Marsacisque invitis, in dictam perrumpere potuerit insulam. De Dulgibinis, Chassuaris, & Angrivariis, in medio Chaucorum Chamavorumque positis, dubitare non licet; quando hi jam anteà illorum fuêre socii.

Hæ igitur sunt nationes, quæ sub Francorum nomine in terrâ Francia computantur. nec alia populorum vocabula in eâ memorata reperio. Unde argumentum satis firmum atque validum, nullam huc novam ex septemtrione, vel oriente, expulsis priscis cultoribus, immigrasse gentem.

Jam fineis universæ Franciæ adsignare promtum fuerit. ab occasu Rhenum & oceanum, ab septemtrionibus item oceanum, ab ortu Albim & Salam, & qui porrò hinc terminus fuit inter Chattos Hermundurosque. à meridie tamen, quà Alemanni, valida gens fuêre contermini, obscuritas quædam manet. Video hodiè doctissimum Freherum in eâ esse opinione, terminum Franciam inter Sveviamque Gratiani Cæsaris tempore fuisse Nicrum amnem: ita, uti, quæ in dextrâ ripâ, ad Franciam, quæ in sinistrâ, ad Sveviam pertinuisse putet. idque ex hoc Ausonii versu, in precatione consulari:

Hostibus edomitis, quà Francia mixta Suèvis.

quem ille ad victorias Gratiani, ad Argentariam & trans Rhenum partas, refert; quasi illæ trans amnem ad Lupodunum pugnæ, apud Nicrum & opidum *Ladenburg*, in confinio Francorum Svevorumque, sint pugnatæ. hancque sententiam iterum confirmat aliis versibus, ex Sidonii carmine VII adductis:

Bructerus, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francus.

Verùm ad hunc auctorem quod attinet, scripsit is multis jam annis post Gratiani imperium, quum jam & Franci, & Burgundiones, & Gothi, & Alemanni, Galliam occupassent; quorum hi in Helvetiorum agris confederunt. igitur Alemannis ab utrâque Mœni ripâ, id est, priscis suis sedibus in meridiem digressis, statim Franci à septemtrionibus in agros relictos successerunt: quos in hunc usque diem eodem nomine obtinent. de quibus rectè tunc illud ab Sidonio scriptum. At in citatione Ausoniani versus supprimuntur dolosè reliqua; *Certat ad obsequium.* quibus alius prorsus aperitur priori versui sensus ac Freherus inde extorquet; ut suprà in Alemannis ostensum est. Gratiani ævo Alemannos non modò ad Nicrum, sed ad ipsum Mœnum, & ultra hunc quoque, ad Lonam usque amnem incoluisse, ibidem ex Marcellino, qui eo ævo in castris Romanorum militavit, satis comprobatum est. de Lupoduno etiam, & pugnis Gratiani trans Rhenum, satis ibidem & in Sequanorum descriptione dictum. De Burgundiorum verò Alemannorumque trans Rhenum ejusdem temporis confinio infrà suo loco dicetur. quo & ipso prorsus Franci à Svevorum vicinitate excludentur. Limes igitur inter veteres illas Franciæ Alemanniæq; regiones nullus alius fuit, quàm quem suprà Alemannis trans Mœnum præscripsi, per Lonam amnem, & jugum montis, qui vulgari vocabulo dicitur *Fogelsberg.*

Ab

Ab orientali autem Alemannorum latere idem terminus fuit, qui antè inter Chattos Mattiacosque, ad opidum usque *Gemünde*, Mœno adpositum. hinc porrò Mœnus ad Hermundurorum usque confinium.

Finibus FRANCIÆ ita apertis, nationibusque FRANCORUM demonstratis; tempus est, uti de origine etiam hujus vocabuli, & corporis inter eos constituti, quædam expediantur. Certi heic, quod ex veterum auctorum scriptis probare queam, prorsus nihil habeo, juvat tamen judicii mei conjectationes promere. Sic igitur existimo: Quum prædictæ Rhenum inter & Albim nationes, variis jam inde à Julii Cæsaris ævo bellis à Romanis petitæ, dum aliàs manu superiores, aliàs inferiores exstitissent, se plurimâ ex parte jugo Romano, falso amicitiæ societatisque obtentu, subjectas esse, indignè acerbéque jam dudum tulissent; tandem, ubi vicinos suos Alemannos, Gallicam origine gentem, eóque Romano imperio meritò addictiorem, rebellare contra dominos, & in ipsam dominorum provinciam pacatissimam Galliam crebras incursiones audacter facere viderunt: sibi etiam eosdem animos idemque consilium esse sumendum rati sunt, quumque intelligerent, nullâ aliâ re magis quondam libertatem suam à Romanis infractam suppressamque fuisse, quàm quòd singulos illi seorsim adgressi fuerant, dum ipsi in unum consulere, communemque hostem communibus inter se junctisque copiis propulsare neglexissent: tandem, plurimis experimentis edocti, innumerisque damnis admoniti, conspiratione factâ, in unam societatem, in unumque fœdus, atque adeò in unum corpus coivêre: novo sibi, haud dubiè ab libertatis argumento, invento vocabulo, quo universi in posterum adpellarentur in commune *thi* FRANKON: quo etiamnunc reliquiæ eorum in Germaniâ circa Mœnum, variante paullum dialecto, dicuntur *die* FRANKEN. Deliraverunt Paullus Aemilius & Sigebertus, & quicumque cum his vel ex horum fide prodiderunt, *Valentinianum imperatorem eos, qui priùs vocati erant Trojani, deinde Antenoridæ, posteà Sicambri, Francos Atticâ lingvâ appellasse. quod lingvâ Latinâ significet feroces*. O egregios historicos! ceu verò Francorum nomen Valentiniani ævo non antiquius! Ex eâdem hoc Sigeberto promtum officinâ, ex quâ illud de Ambianorum Samarobriva; quod suprà notavi. At nec Bodinus, homo Francogallus, nuper sincerè aut peritè de eodem vocabulo judicavit, ubi, inusitatum id Germanis esse, in methodo suâ historiarum perscripsit: quum in universâ hodiéque Germaniâ nemo tam infans, nemo tam rusticus inveniatur homo, qui ignoret, *frank* idem significare quod *frey*, sive *fry*, id est, *liberum*. Manet in hanc usque diem vulgare apud Germanos verbum, *die freye Franken*, id est, *Franci liberi*; non ab eo, quòd posterioribus temporibus Franci ad Mœnum majoribus usi sint in Germanorum imperio immunitatibus, quàm reliquæ imperii nationes, ut vulgò existimatur: sed à veteris illius in libertatem à Romano jugo vindicationis memoriâ. Ceterùm à libertatis vindicatæ, quod antè dixi, argumento novam illos adsumsisse adpellationem, vel inde haud dubio patet indicio, quòd omnes pariter scriptores, qui originem eorum fabulosè tradiderunt, immunitatem iis à Romanorum imperatore, ob egregiam in bello navatam operam, unà cum novo nomine datam tradunt.

Sed tempus nunc etiam ostendatur, quo FRANCORUM nomen dictæ nationes, in unum corpus congressæ, primùm sibi imposuerint. Factum id ego arbitror paullo pòst, quàm Alemanni, contra Romanos rebellantes, in Galliam Rhætiamque excurrere cœperunt. nam primum Caracallam Alamannici cognomine historias referre, suprà in Alemannis notavi. Probum autem, qui LVIII circiter annis post Caracallam imperio potitus, bellum contra Francos gessisse, complures memorant rerum scriptores. Nec ego dubitaverim, ad Francos pertinere, quæ Zosimus, lib. I, in hæc verba scribit: Ὁρῶν δὲ ὁ Γαλλιηνὸς, τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὄντα τὰ Γερμανικὰ χαλεπώτερα, σφοδρότερόν τε τοῖς περὶ τὸν Ῥῆνον οἰκοῦσι Κελτικοῖς ἔθνεσιν ἐνοχλοῦντα, τοῖς μὲν τῇδε πολεμίοις αὐτὸς ἀντετάττετο. id est: *Gallienus, videns Germanicas genteis ceteris infestiores esse, & adcolas Rheni nationes Gallicas acriùs infestare; hanc partem sibi ab hostibus propugnandam sumebat*. Nam filius Gallieni Saloninus Agrippinæ cum militibus in præsidio, post eam patris expeditionem, fuit: ubi à Postumo occisus; uti paullo pòst refert Zosimus. Post Alemannorum tandem trans Mœnum expeditionem exortum esse Francorum nomen, & rempublicam, satis certum est. quidpe si jam antè viribus inter se fuissent juncti; haud facilè Alemannos Mattiacorum occupare solum passi fuissent. Alemannos autem jam Alexandri Mammææ tempore illa trans Mœnum tenuisse loca, suprà ostensum est.

Hæc igitur antiqua illa ac vera FRANCIA, hæc FRANCORUM gens, omnium totius Germaniæ nationum florentissima. quæ quum diu multumque, ac variis modis,

Galliam

Galliam depopulata esset; tandem maximâ sui parte in eâ consedit. unde ea primùm Galliæ pars FRANCIA dicta, quæ hodiéque vulgò vocatur *l'Isle de France*, id est, *Insula Franciæ*: mox verò, aliis etiam Galliæ gentibus, tam priscis indigenis, quàm nuper ingressis Burgundionibus ac Gothis debellatis, tota illa pars Europæ præclarissima ac omnium penè nobilissima GALLIA in idem Franciæ nomen transivit.

Pars tamen gentis Francorum in Germaniâ trans Rhenum remansit; in Alemannorum, ut suprà dictum, circa Mœnum loca transgressa. unde Francia gemina facta, *Cisrhenana*, & *Transrhenana*; sive *Occidentalis*, atque *Orientalis*. Huic vocabulum posteà tributum FRANCONIÆ, & genti ipsi FRANCONUM nomen; ab antiquo scilicet gentis vocabulo FRANKON. ad eumdem quidpe modum *Gothones* dicebantur Romanis & *Gothi*, qui sibi ipsis *Gothon*; sive *Frisones* & *Frisii*, qui *Friſon*; *Lugiones*, *Lugii*que, qui *Lugon*; *Burgundiones*, *Burgundii*que, qui *Burgundon*. Græcis verò auctoribus plerumque adpellantur ΦΡΑΓΓΟΙ, FRANGI; vitiato emollitoque vocabulo. Meliùs apud Zosimum, lib. III, ΦΡΑΓΚΟΙ.

Sed infringendus heic est, ne ultra serpat, ingens Hadriani Junii error; qui Bataviæ suæ cap. IX pluribus probare conatur argumentis, Francos anteà proprio ac peculiari vocabulo vocatos fuisse GERMANOS. Multa ex Tacito adducit, quæ cuncta eò cadunt, quia is auctor populos inter Rhenum Albimque adpellat Germanos, ideò regionem, his amnibus inclusam, solam fuisse Germaniam. quæ quàm docta probaque sit argumentatio, cuivis judicare facillimum est. Ex Strabonis libro VII hæc producit verba: Γνωρίζονται οἱ Γερμανοὶ, ἀπὸ τῶν ἑπταρκτίων τῷ Ῥήνῳ λαβόντες τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ Ἄλβιος. quæ ita ad libidinem suam interpretatur: *Notum est, & manifestum, Germanos à Rheni ostio initium capere Albi fluvio tenus.* Ego verò nego hanc auctori fuisse mentem: faciléque id ipsius verbis probabo; quæ integra sic leguntur: Τῶν δὴ Γερμανῶν οἱ μὲν παραλίους παρήκουσι τῷ ὠκεανῷ· γνωρίζονται δὲ, ἀπὸ τῶν ἑπταρκτίων τοῦ Ῥήνου λαβόντες τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ Ἄλβιος· τούτων δ' εἰσὶ γνωριμώτατοι Σύγαμβροι τε καὶ Κίμβροι. τὰ δὴ πέραν τοῦ Ἄλβιος, τὰ πρὸς τῷ ὠκεανῷ, παντάπασιν ἄγνωστα ἡμῖν ἐστίν. id est: *Germanorum, qui sunt septemtrionales, propter litus oceani porriguntur: ac noti sunt ab ostiis Rheni ad Albim usque; notissimique in his Sugambri & Cimbri. quæ autem trans Albim ad oceanum sunt loca, nobis prorsus sunt ignota.* Et postea: Τὸ δὲ νότιον μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν τοῦ Ἄλβιος, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν Σηβῶν κατέχεται· εἶτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γητῶν συνάπτει γῆ. hoc est: *Partem autem Germaniæ meridionalem, quæ est trans Albim, continuò Suevi tenent. post hos statim contermina est Getarum regio.* Ergo ex Strabonis sententiâ etiam ultra Albim, immenso spatio, ad Getarum usque confinium, fuit Germania. Sic infrà eodem libro: Ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστέρναι μὲν, τοῖς Τυρρηνίταις ὅμοροι, καὶ Γερμανοῖς, ὀλίγον πρὸς αὐτοὺς τοῦ Γερμανικοῦ ῥεύσης ὄντες, εἰς πλείω φῦλα διῃρημένοι. Id est: *In mediterraneis Bastarnæ sunt, Tyrigetis & Germanis contermini, fereque ipsi Germanici generis, in plureis divisi nationes.* Meros & hos fuisse Germanos, suo loco demonstrabitur. Falsus igitur hac quoque argumentatione Junius. Jam verò validissima ejus argumenta, quæ speciem quamdam veri habent, ex medii sæculi adducuntur scriptoribus. in quibus divus Hieronymus, in vitâ Hilarionis; *Inter Saxones*, inquit, *& Alemannos gens exstat, non tam lata, quàm valida: apud historicos Germania, nunc verò Francia vocatur.* Agathias lib. I: Πρόσοικοι τῆς Ἰταλίας καὶ ἀγχίπορμοι τὸ πρῶτον τῶν Φράγγων. εἶεν δ' ἂν ὅτι οἱ πάλαι ὀνομαζόμενοι Γερμανοί. δῆλον δὲ· ἀμφὶ Ῥῆνον τὸν ποταμὸν οἰκοῦσιν. hoc est: *Sunt Franci Italis adcolæ, & contermini. sunt autem hi, qui olim dicebantur Germani. quod quidem satis constat: nam circa Rhenum amnem incolunt.* Non satis firmum argumentum; Quia circa Rhenum colunt, igitur sunt ii, qui olim dicti fuêre Germani: videlicet si unos hos putaverit dictos Germanos, ceu peculiari nomine. Nec illud Hieronymi nisi ex simplicitate scriptum. etenim verum quidem erat, eam regionem, quam posteà Franci incoluerunt, anteà fuisse dictam Germaniam: at non solam, nisi certè omnes antiqui illi geographi, Strabo, Mela, Plinius, Tacitus, Ptolemæus, Solinus, nos fallant: ipseque adeò Junius; dum cum illis, cap. XXI, Germaniam ad septemtrionalem sive glacialem usque oceanum produxit. Ego ex Hieronymi Agathiæque verbis, id dicere eos voluisse, colligo; nempe qui tunc Franci vocabantur peculiari vocabulo; antiquitus in commune, cum reliquis illius regionis populis, dictos fuisse Germanos. quod verissimum. Nec tamen rarum isti sæculo, inaneis irritasque facere in unâ natione distinctiones. sic, inter alios, Ausonius in carmine de Mosellâ:

Accedent vires, quas Francia, quasque Camaves,
Germanique tremant.

At ipse

At ipse *Camaves* erat *Francus*, ut suprà ostensum, & *Francus* rursum *Germanus*. Quænam igitur hæc distinctio; aut quorsum? Nempe ut versus supplerentur. Sic item Claudianus, de quarto consulatu Honorii:

Ante ducem nostrum flavam sparsêre Sicambri
Cæsariem, pavidoque orantes murmure Franci
Procubuêre solo.

At etiam Sicambri erant Franci. irrita igitur & hæc est distinctio. Sed jam inde Domitiani tempore Martialis eâdem usus est poëticâ licentiâ: sic namque canit lib. VII:

Das Cattis, das Germanis, das Celta Dacis.

CAP. XXI.

De FOSIS, *sive* SAXONIBUS: *item de duplici* SAXONIA.

NOMEN FOSORUM nemo nisi Tacitus refert: neque ipse, nisi in libro de Germaniâ: *Tacti*, inquit, *ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens: adversarum rerum ex æquo socii; cùm in secundis minores fuissent. Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* Contermini igitur fuêre Fosi Cheruscis simul atque Cimbris. *Cimbrorum peninsulam* opinor *Omnibus & lippis notam & tonsoribus esse*: scilicet, quæ nunc Danici regni pars *Iutia*, vulgò *Iutland* vocatur. Itaque sinum heic adpellasse poterat auctor, excursum terrarum in mare: quemadmodùm diversâ ratione, maris inter binas terras ingressionem, sinum vulgò vocamus. sic idem auctor, annal. IV, *sinum* adpellavit id terrarum, quod vulgari vocabulo Natoliæ, Asiaticum inter Ponticumque maria protenditur, ceu peninsula. *Dehinc*, inquit, *initio ab Suriâ, usque ad flumen Euphratem, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coërcitum.* Eâ significatione si heic quoque accipienda foret vox *sinus*; initium ejus esset inter duas celeberrimas Germaniæ urbeis, Hamburgium & Lubecam. finis ad Cimbrorum promontorium, quod nunc vulgò *Skage* à proximo pago cognominatur. At sinum puto heic intellexisse auctorem mare ipsum, quod *Svevicum* mox infrà cognominat; quique *sinus Codânus* Melæ ac Plinio dicitur, nunc vulgò adcolis *de Oost see*. & hoc modo convenit ei cum Melâ, qui lib. III, cap. III, postquàm dictum sinum quamaccuratissimè, ut infrà referetur, descripsit; *In eo*, inquit, *sunt Cimbri & Teutoni*. FOSI igitur illi in præfinito terrarum spatio fuerunt, medii inter Cimbros & Cheruscos.

Nomen eorum à nullo alio referri scriptore, vehementer miror: eóque magis, quòd Ptolemæus, qui in Marci Aurelii principatu scripsisse sua creditur ex Svidâ, id est, annis, postquàm Tacitus Germaniam descripsit, circiter LX, iisdem in finibus collocat SAXONES; gentem claram, & sequentibus mox temporibus validissimam. quæ unde post Taciti ætatem intra dictorum annorum spatium prorepserit, quum in reliquâ Germaniâ nihil vacuum reliquerit Tacitus, ejusque ævi alii scriptores; aut quomodò Fosos, gentem tam validam, ut mox è finium amplitudine patebit, Cheruscorumque, magnæ itidem gentis, sociam, tam facilè expulerit, haud equidem dispicere queo. Ad septemtrionis secreta, quà nunc Norvagia est cum Svediâ, recurrere pudet; quando jam anteà patuit, pluribusque in locis infrà patebit, falsas inde fingi gentium transmigrationes. Malim suspicari, apud Tacitum corruptam esse vocem FOSI, pro SAXONI; primâ syllabâ SA prorsus amissâ, dein X & N vitiatis in F & S. nam eâdem terminatione in ONI, aliæ quoque Celticæ gentes antiquis Romanorum scriptoribus traditæ sunt, *Turoni, Santoni*, in Galliâ; & *Teutoni* Cimbris finitimi. Egesippo, Judaicarum rerum scriptori, si fides tutò haberi posset, manifestum foret ex historiis ejus, jam Vespasiani imperatoris tempore nomen exstitisse *Saxonum*. Josepho quidpe Judæo, apud populareis Titi Cæsaris jussu concionanti, hæc verba tribuit: *Tremit hos* Romanos *Scotia, quæ terris nihil debet; tremit Saxonia, inaccessa paludibus, & inviis sepia regionibus*. Verùm hunc scriptorem, paullo obscuriorem (vixit autem post Gratianum & Theodosium imperatores) falsò duo ista nomina Josepho concionanti adscripsisse, magisque cognitum habuisse, qui populi suâ tempestate Britanniam Germaniamque ulteriorem tenerent, quàm quid Josephus in concione loquutus sit, quique populi hujus ævo dictas regiones incoluerint; satis manifestò adparet ex vocabulo SCOTIÆ, quod incognitum fuisse Titi Josephique tempore, satis liquet ex Tacito, qui in Agricolæ vitâ, quam unà cum Germaniâ sub initium imperii Trajani conscripsit, CALEDONIAM aliquoties eam adpellat, cum aliis auctoribus; populosque in eâ quosdam *Horestos*. de Scotiâ verò, vel ejus incolis Scotis, ne γρῦ quidem.

At Ege-

At Egesippi hæc descriptio, quâ Saxoniam, *inviam paludibus atque inaccessam* facit, nullo modo antiquis Saxonum, Cheruscos inter atque Cimbros, sedibus convenire potest; quum terra hæc, quæ nunc Holsatia dicitur, sit satis edita, & collibus amœnis variè attollatur. Longè aliam Egesippum intellexisse regionem, mox infrà patebit. Ceterùm utut apud Tacitum scriptum fuerit, Fosi certè isti nulli alii fuêre, quàm qui Ptolemæo & aliis post eum scriptoribus celebratissimi sunt Saxones. De his igitur sic ipse Ptolemæus: Εἶτα Καῦχοι οἱ μείζους, μέχρι τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. ἐφεξῆς δὲ ὑπὲρ τὸν αὐχένα τῆς Κιμβρικῆς χερρονήσου Σάξονες. αὐτῶν δ' τῶν χερρονήσου, ὑπὲρ μὲν τοὺς Σάξονας, κατέχουσι Σιγέλονες. id est: *Deinde Cauchi majores, ad Albim usque flumen. hinc, super cervicem Cimbricæ peninsulæ, Saxones. ipsam verò peninsulam, supra Saxones, tenent Sigulones*, & qui sequuntur. mox posteà: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας, ὑπὸ τὸν Χάλουσον ποταμὸν, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ, Φαροδηνοί. hoc est: *Post Saxones, à Chalusso amne ad Svevum usque flumen Farodeni*. Ex his verbis, satis perspicuis, manifestum fit, easdem tenuisse sedeis Saxonas, quas Fosis tradit Tacitus. quod terrarum spatium, inter Albis Chalusique (quorum hunc nunc esse Travam, infrà liquebit) amnium ostia, citra Cimbrorum peninsulam positum, *Cervicem peninsulæ* appellat Ptolemæus. Sic ferè & Stephanus, de urbibus: Σάξονες, ἔθνος οἰκοῦν ἐν τῇ Κιμβρικῇ χερρονήσῳ· *Saxones, gens Cimbricam incolens peninsulam*.

Pro sedibus igitur Saxonibus sive Fosis adsigno Holsatiam, cum proximâ Slesovicensis ducatus parte. Limiteis statuo; ab septemtrionibus, mare Svevicum, & peranguſtum maris sinum, qui Slesovicum opidum adluens, vulgò adcolis vocatur *de Slye*: hinc isthmum, inter intimum dicti sinus recessum & oceanum, quà opidum est *Husem*, porrectum, spatio M. P. XVIII. ab occidente oceanum, & Albim flumen. à meridie idem flumen, ad confluentem usque Billii amnis. ab ortu hiberno, ipsum Billium, & à fonte ejus flumen Chalusum, ad mare usque Svevicum. ab ortu æquinoctiali, dictum mare.

De incolis horum finium Fosis ex Tacito colligere licet, socios fuisse aliquamdiu Cheruscorum, æquo fœdere junctos. quâ de causâ, quum Chattos, communem ex fœdere vel societate hostem, communibus propellere viribus conarentur; communi etiam clade atque ruinâ tandem affecti sunt.

Nec tamen vires eorum adeò tunc fractæ vel exstinctæ fuerunt, quin posteà in magnum (credo Alemannorum Francorumque incitati exemplis) exsurgerent nomen, Romanis pariter, Francisque, Gallis atque Britannis, formidabile; quorum oras multum diuque deprædati sunt, dum virtute atque armis latam sibi, per Germaniam Britanniamque, aperuerunt viam.

Ac primùm equidem transito Albi, Francicum occuparunt litus; quà Chaucorum, Dulgibinorum, Angrivariorum, Frisiorumque erant sedes, ad Rheni usque ostia. unde illud divi Hieronymi, in vitâ Hilarionis: *Inter Saxonas & Alemannos gens exstat, non tam lata, quàm valida: apud historicos Germania, nunc Francia vocatur*. Huc etiam spectant illa Egesippi, Josepho apud populareis concionanti tributa: *Tremit hos Saxonia inaccessa paludibus, & inviis septa regionibus*. quibus prædictarum nationum paludes denotantur. Orosius lib. VII, cap. XXXI, & hunc sequutus Paullus Diaconus lib. XI: *Valentinianus*, inquiunt, *Saxones, gentem in oceani litoribus & paludibus inviis sitam, virtute atque agilitate terribilem, in Romanos fines eruptionem meditantem, in Francorum finibus oppressit*. Orosium item sequutus Isidorus, originum lib. IX, cap. II: *Saxonum gens in oceani maris litoribus & paludibus inviis sita, virtute atque agilitate habilis*. Claudianus, in panegyrico, de quarto consulatu Honorii:

—— Venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ: latisque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquêre Cheruſci.

Eosdem heic Saxones, in paludibus sitos, sub Cimbrorum nomine innuit poëta, quia à Cimbricâ peninsulâ advenerant. Francos litoralibus istis agris non sponte nec ex pacto cessisse Saxonibus, sed ab his per vim fuisse expulsos; ex Saliorum Francorum colligere licet exemplo. de quibus Zosimus, lib. III, in narratione rerum à Juliano apud Rhenum gestarum, sic tradit: Παίτων δὲ, ὡς ἐπεῖν, τῶν αὐτόθι βαρβάρων ἀπογόντων ἐλπίδι παύσῃ, καὶ ὅσον οὐδέπω τὰς ἐπιλειμμένας ἀπολεῖσθαι παντελεθρίας προσδοκησάντων, Σάξονες, οἱ παίτων δὴ καρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε νεμομένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ, καὶ καρτερίᾳ, τῇ περὶ τὰς μάχας εἶναι νομίζοντες, Καῦκας (lege Καύχας) μείζονα σφῶν ὄντας εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων κατεχομένην ἐκπέμπουσι γῆν. οἱ δὲ ὑπὸ Φράγκων, ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων, κωλυόμενοι ἀμφισβητεῖν, δέει δὲ μὴ τῷ Καίσαρι δόξαι δικαίαν αἰτίαν τῆς καθ' αὐτῶν αὖθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι, καὶ ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ὑπὸ

Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλλόμενοι γῆν, ἐπὶ τὴν ὑπήκοον Ῥωμαίοις ὡρμίσθησαν. καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες, ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου, τὸ Σαλίων ἔθνος, Φράγκων ἀπόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας, ἐξέβαλλον. Hoc est: *Omnes jam in iis locis barbari spem omnem abjecerant, tantúmque non ad internecionem perituras existimabant suorum reliquias; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum & animis & corporum viribus, & laborum in prœliis tolerantiâ, fortissimi habiti, Cauchos, gentis suæ partem, in Romanorum solum emittunt. At finitimis Francis transitu eos prohibentibus (qui metuebant, ne justam Cæsari causam præberent sese rursus invadendi) navibus constructis, Rheno prætervecti parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris solum contenderunt: & adpulsis ad Bataviam navibus, quam bipartitò divisas Rhenus insulam efficit, quâvis insulâ amnicâ majorem, Saliorum nationem, Francorum partem, vi Saxonum in hanc insulam suis è sedibus rejectam, expulerunt.* Ad Rhenum usque hanc SAXONIAM pertinuisse, liquet etiam ex Marcellino; qui, lib. XXVII, eamdem Saxonum in Galliam eruptionem, de quâ suprà citavi Orosium ac Diaconum, his memorat verbis: *Gallicanos tractus Franci, & Saxones, iisdem confines, quà quisque erumpere potuit, terrâ vel mari, prædis acerbis, incendiisque, & captivorum funeribus hominum violabant.* nempe Franci terrâ, Saxones mari, quod adcolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus. De eâdem eruptione sequenti libro ita: *Erupit, Augustis* Valentiano ac Valente *ter* COSS., *Saxonum multitudo: & oceani difficultatibus permeatis, Romanum limitem gradu patebat intento; sæpè nostrorum funeribus pasta. Cujus eruptionis primæ procellam Nanneus substinuit comes, regionibus iisdem adpositus.* Lege *primam procellam.* nam jam anteà huc erupisse, patuit è Zosimo. Quin jam tum in Diocletiani principatu maritimam Galliæ oram deprædatos fuisse, testatur Eutropius lib. IX: *Post hæc tempora Carausius, qui vilissimè natus, in strenuo militiæ ordine famam egregiam fuerat consecutus, cùm apud Bononiam, per tractum Belgicæ & Armoricæ, pacandum mare accepisset, quod Franci & Saxones infestabant.* Utrùm tunc Saxones trans Albim adhuc incoluerint cervicem Cimbricæ peninsulæ, ut viris doctis placere video, nec ne, planè juxtà cum illis in incerto habeo. Suspicor tamen, mare tum demùm eos summâ peritiâ exercuisse, postquàm apud portuosum illud, emittendisque ac recipiendis navibus apertissimum litus, inter Albim Rhenumque consederunt. nam ante Saxonum in has oras immigrationem Franci rei nauticæ parum fuêre periti. Quapropter jam Diocletiani ævo heic Saxones fuisse existimo. Ad Hispaniam usque posteà omne Gallicum litus eos infestasse, ex Sidonii manifestum est epistolâ VI, lib. VIII: *Subitus à Santonis nuntius constanter asseveravit, nùper vos classicum in classe cecinisse, atque inter officia nunc nautæ, modò militis, litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones.* Idem auctor, carmine VI:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat; cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus, & assuto glaucum mare findere lembo.

Unde etiam dispositi fuêre per Galliæ Britanniæque litora milites cum præfectis ad coërcendas Saxonum deprædationes; qui inde adpellati sunt, teste Notitiâ imperii, *Comites litoris Saxonici per Britannias*; & *Tribuni cohortis Armoricæ in litore Saxonico.*

Ceterùm Theodosio Juniore ac Valentiniano III imperatoribus, in Britanniam ab ostiis Rheni, Britannorum accersitu, contra Pictos Scotosque, unà cum Anglis magnam eorum partem trajecisse, circa annum à nato Jesu CCCCXXX, vulgò notum est.

CAP. XXII.

De CIMBRIS.

SAXONIBUS continuabantur CIMBRI. Auctor noster in libro de Germaniâ: *Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* αὐτὴν τὴν χερρόνησον, ut ait Ptolemæus, id est, *ipsam peninsulam:* quæ CIMBRICA ei & Stephano dicitur. Strabo etiam, lib. VII, Χερρόνησον οἰκοῦντας refert, id est, *peninsulam incolenteis:* quamquàm imperitè eos cis Albim amnem statuit. quem errorem inde ei natum puto, quòd Romani scriptores, quemadmodùm posteà auctor noster, eorum narrationem cum populorum Cisalbinorum expositione conjunxerunt. Plinio, lib. IV, cap. XIII, ea, nescio unde, vocatur CARTRIS. *Promontorium*, inquit, *Cimbrorum, excurrens in maria longè, peninsulam efficit, quæ Cartris appellatur.* Hujus isthmum malè omnes pariter nostri sæculi geographi describunt inter Lubecam & Hamburgium; præter mentem Ptolemæi,

Ptolemæi, qui proximam Albi Chalusoque amnibus regionem, id est, Holsatiam, *cervicem peninsulæ* vocat, sedem Saxonum; ipsam verò peninsulam ultrà statuit. Isthmus igitur rectior veriorque erit is, quem suprà indicavi. Cetera cuncta mare cingit.

De gente CIMBRORUM sic nolter: *Eundem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent. parva nunc civitas; sed gloriâ ingens. veterùsque famæ latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio* COSS. Castrorum ista vestigia ineptissimi homines ad ipsam referunt Cimbrorum peninsulam; interpretanturque nunc aggerem, qui inter suprà dictum sinum *Slye* & Trejam flumen ductus, *Danorum opus* vocatur, vulgò *dat Dänen wark*. Verùm vel in Galliâ, vel in Italiâ fuisse, suprà, lib. I, cap. L, adnotavi.

Cetertùm de Cimbris his mirificas video, etiam ab antiquissimis scriptoribus, traditas esse fabulas: quas paucis heic examinasse, haud abs re fuerit. Plutarchus in Mario: Αὐτὰ μὲν γὰρ ἀμιξία τῇ πρὸς ἑτέρους, μήκει τε χώρας λιὼ ἐπῆλθον, ἠγνόει τε τίνες ὄντες ἀνθρώπων ἢ πόθεν ὁρμηθέντες ὥσπερ νέφος ἐμπέσοιεν τῇ Γαλατίᾳ. καὶ μάλιστα μὲν εἰκάζοντο Γερμανικὰ γένη τῶν καθηκόντων ἐπὶ τὸν Βόρειον ὠκεανὸν εἶναι, τοῖς μεγέθεσι τῶν σωμάτων, καὶ τῇ χαροπότητι τῶν ὀμμάτων· καὶ ὅτι Κίμβρους ἐπονομάζουσι Γερμανοὶ τὴν λῃστάς. Εἰσὶ δὲ, οἱ καὶ τὴν Κελτικὴν διὰ βάθος χώρας ἐκ μέγεθος, ἀπὸ τῶν ἔξω θαλάττης, καὶ τῶν ὑπαρκτίων κλιμάτων, πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα κατὰ τὴν Μαιῶτιν ἐπιῤῥέψαντα, ἄπλοιαν τῆς Ποντικῆς Σκυθίας λέγουσι, κἀκεῖθεν τὰ γένη μεμίχθαι· τότε ἐξαναστάντας οὐκ ἐκ μιᾶς ὁρμῆς, οὐδὲ συνεχῶς, ἀλλὰ ἔτεσι πολλοῖς ἐπελθεῖν τὴν ἤπειρον. διὸ καὶ πολλὰς κατὰ μέρος ἐπικλήσεις ἐχόντων, κοινῇ Κελτοσκύθας τὸν σφετέρων ὀνομάζειν. ἄλλοι δὲ φασὶ, Κιμμερίων τὸ μὲν πρῶτον ὑφ' Ἑλλήνων τῶν πάλαι γνωσθέντων, ἃ μέχρι νῦν ἅπαντες μέμνηνται, ἀλλὰ φυγὴ ἢ στάσιν τινὰ διαθεῖσαν τοῦτο Σκυθῶν, εἰς Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Μαιώτιδος διαπερᾶσαι, Λυγδάμιδος ἡγεμόνος. τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν καὶ μαχιμώτατον ἐπ' ἐσχάτοις οἰκεῖν τοῦ πρὸς τὴν ἔξω θάλασσαν. ὕστερον δὴ φασὶ γλῶ μὲν νέμεσθαι σύσκιον, καὶ ὑλώδη, καὶ δυσήλιον παντὶ, διὰ βάθος καὶ πυκνότητα δρυμῶν, ἃς μέχρι τῶν Ἑρκυνίων εἴλω διήκειν. ἀρχὰς δὲ εἰληχέναι, καθ' ὃ δοκεῖ μεγαλαμβάνων ὁ πόλος ἔσχαμα, διὰ τὴν ἐγκλίσιν τῶν ἀστράλλων, ὀλίγον ὑπολείπειν τοῦ κατ' ὀρθὸν ἱσημέρᾳ σημεῖα πρὸς τὴν οἴκησιν· αἷ τε ἡμέραι βραχύτηλι καὶ μήκη πρὸς τὰς νύκτας ἴσην καταμέμεσθαι τὸν χρόνον. διὸ καὶ τὴν εὐπορίαν τοῦ μυθεύματος ὁμήρῳ γεγενῆσθαι πρὸς τὴν νεκυίαν. ἔνθεν ἂν τὴν ἔφοδον εἶναι τῶν βαρβάρων τότων ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, Κιμμερίων μὲν ἐξ ἀρχῆς, τότε δὲ Κίμβρων, οὐκ ἀπὸ τρόπου πρασιπορδομένων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰκασμῷ μᾶλλον, ἢ τοῦ βέβαιον ἱστορίαν λέγεται. id est: *Hos autem, quòd nullum haberent cum aliis commercium, atque ex tractibus advenirent longinquis, nemo noverat, qui mortalium essent, aut unde profecti nubium modo incumberent Galliæ & Italiæ. Ex corporum tamen proceritate, & cæsiis oculis maximè, Germanicas esse nationes conjectabant, oceanum septemtrionalem adcolentium: & quòd Cimbros Germani nominent latrones. Sunt qui Celticam longitudine ac latitudine terrarum ab oceano ac septemtrionalibus plagis ad orientem, versùs lacum Mæotim vergere, & ad Ponticam Scythiam pertinere perhibent; atque inde illas commissas genteis. Has domo egressas, non uno neque perpetuo impetu, verùm singulis annis semper porrò progredienteis, sub ver arma circumferendo peragrasse continentem Europæ. Quapropter, etsi diversa singulatim haberent vocabula, tamen communi adpellatione Celtoscythas vocasse. Alii autumant, Cimmerios, qui primi quondam à Græcis sunt cogniti, partem exiguam fuisse universi, tantùm catervam quamdam profugorum vel seditiosorum, ab Scythis compulsam à Mæotide lacu in Asiam duce Lygdamio trajicere. maximam eorum multitudinem, & bellicosissimam, in ultimis ad oceanum oris habere sedeis. regionem incolere ob profundas ac densas silvas, quæ ad Hercynios usque saltus introrsus pertinent, caliginosam, nemorosam, & opacam. cœlum sortitos, quà polus septemtrionalis, ex parallelorum inclinatione sublimis, parum distare videtur ab imminente incolarum vertici puncto. ubi dies, brevitate & prolixitate pares noctibus, in parteis duas secant anni tempus. unde argumenta suppeditasse Homero fabulæ, de inferis scribenti. Atque inde hos barbaros in Italiam movisse: qui primùm Cimmerii, tunc, non absonè, Cimbri dicti sunt. Sed hæc ex conjecturâ magis, quàm pro comperto memorantur.* Quis, quæso, tunc Romanis dixit, latrones Germanis adpellari Cimbros, quum ipsa Germanorum gens illis adhuc incognita, multo verò magis lingva? Credo ego Romanos posteà μεταφυμικῶς *latrones* vocasse *Cimbros*, quemadmodùm & *Ambrones*, quod suprà in Helvetiis notatum. unde Plutarcho deinde error, ipsis sic dictos latrones Germanis putanti. Cur autem Celtoscythæ fuerint adpellati non modò Cimbri, sed & universi simul Germani, suprà sub initium hujus operis docui. Vera

Cimbrorum ſedes, in dictâ peninſulâ, quum temporibus jam Auguſti, cui dona miſerunt, teſte Strabone in lib. VII, ſatis nota fuit; cauſa nulla erat, cur Plutarchus, ſub Trajano ſcribens, de Cimmeriis & Scythiâ Ponticâ fabulas in medium adduceret, ſuperque iis ſe dubitare profiteretur. Sed hæc levia, præut nugatur Nicephorus Gregoras, lib. II, Cimbros omnino Scythas fuiſſe anteâ Aſiaticos narrans, dein in Europam transgreſſos, Germanos & Gallos dictos. Omnis occaſio tam abſurda de Cimbris fabulandi Græcis, genti in omne genus fabularum ſemper proniſſimæ, fuit ex eo, quòd populi quidàm antiquiſſimis temporibus ad Mæotin lacum & Ponticum mare fuerunt haud multùm abſimili nomine, CIMMERII. de quibus ſic Strabo, prædicto libro, ex Poſidonii ſcriptis: Οὐ κακῶς εἰκάζῃ, ὅτι ληϛρικοὶ ὄντες καὶ πλάνητες οἱ Κίμβροι, καὶ μέχρι τῶν περὶ τὴν Μαιῶτιν 10
πεποιήκασι στρατείαν· ἀπ' ἐκείνων δὲ καὶ ὁ Κιμμέριος κληθεὶς βόσπορος, οἷον Κιμβρικὸς, Κιμμερίους τοὺς Κίμβρους ὀνομασάντων τῶν Ἑλλήνων. Id eſt: *Non ineptâ conjecturâ colligit, Cimbros, quum eſſent homines vagi, ac latrones, ad Mæotin quoque lacum uſque armis progreſſos. ab iis autem cognominatum boſphorum Cimmerium, quaſi Cimbricum; quum Græci Cimbros Cimmeriorum nomine adfecerint.* De iiſdem lib. XI: Ἐκέκτηντο δ' οἱ Κιμμέριοι μεγάλην ποτὲ ἐν τῷ Βοσπόρῳ δύναμιν. διόπερ καὶ Κιμμερικὸς Βόσπορος ὠνομάσθη. ἔτοι δ' εἰσὶν οἱ τοὺς περὶ τὴν μεσόγαιαν οἰκοῦντας ἐν ταῖς δεξιαῖς μέρεσι τοῦ Πόντου μέχρι Ἰωνίας ἐπιδραμόντες. Τούτους μὲν οὖν ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων Σκύθαι. id eſt: *Fuit quondam magna Cimmeriorum in Boſphoro potentia; qui & Cimmerius ab iis dictus. Hi ſunt, qui mediterranea incolentes, à dextrâ Ponti ad Ioniam uſque, incurſionibus vexaverunt. Ceterùm hos Scythæ illis locis expulerunt.* Primum illud benè habet, 20
quòd nullâ aliâ ratione nitatur, quàm Poſidonii conjectatione nudâ: quæ & ipſa ex nullo magis argumento, quàm ex nominum Cimbrorum Cimmeriorumque ſimilitudine. jam igitur videamus, quando Cimbri ex peninſulâ ſuâ ad Mæotin commigraverunt. Ipſe Strabo ita de Homero ſcribit lib. I: Οὕτω δὲ καὶ τοὺς Κιμμερίους οἶδως, οἰκοῦντας τὸν Κιμμερικὸν Βόσπορον περὶς Βορραῖ, καὶ ζοφώδη, μετηγαγὼ εἰς σκοτεινόν τινα τόπον, οἰκείως τὸν καθ' ᾅδου, χρήσιμον ὄντα πρὸς τὴν μυθοποιΐαν τὴν ἐν τῇ πλάνῃ. ὅτι δὲ οἶδεν αὐτοὺς, οἱ χρονογράφοι δηλοῦσι, ἢ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ τὴν τῶν Κιμμερίων ἔφοδον, ἢ κατ' αὐτὸν ἀναχράφοντες. Hoc eſt: *Sic etiam, quum noſſet, Cimmerios versùs ſeptemtriones habitare ad Boſphorum Cimmerium, regione caliginosâ; tranſtulit eos in tenebricoſum locum, opportunè inferos ad hoc commentus in Vlyſſeâ peregrinatione. Quòd autem eos noverit, ex eo liquet, quòd vel ejus ætate vel paullo ante eum, Cimmeriorum excurſionem referunt rerum ſcriptores.* Et eodem libro anteà: Καὶ μὴν καὶ τὸν Κιμμερικὸν Βόσπορον οἶδε, τοὺς Κιμμερίους οἰδὼς, (ἐδήπου τὸ μὲν ὄνομα τῶν Κιμμερίων οἰδὼς, αὐτοὺς δ' ἀγνοῶν) οἱ κατ' αὐτὸν ἢ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ, μέχρις Ἰωνίας ἐπίδρομον τ' ἐγένοντο καὶ τὴν ἐκ Βοσπόρου πᾶσαν. Id eſt: *Cimmerium etiam boſphorum ſcivit, dum Cimmerios ſcivit, non modò nomen eorum: qui ejus ætate, aut paullo antè, à Boſphoro ad Ioniam uſque excurſionem fecerunt.* Ergo jam ante annum mundi ter milleſimum Cimbri Germani ex Cimbricâ peninſulâ ad Ponticum mare & in Aſiam commigraverunt. nam circa id tempus Homeri colligitur ætas. Cimbri verò jam antè μεγάλην ἐν τῷ Βοσπόρῳ ἐκέκτηντο δύναμιν, quàm in Ioniam transgreſſi ſunt. Quis id ſanæ mentis homo credat? Certè nemo: præſertim quum veterum hiſtoriarum monumenta id nulla tradant, niſi nuda illa Poſidonii, aliorumque Græcorum, quos citare videtur Plutarchus, ex ſolâ vocabulorum ſimilitudine conjectatio. cui cur majorem fidem habeam, quam illorum ſententiæ, qui Europæos in ſeptemtrione Cimbros ab Aſiâ profectos tradunt, rationem nullam video. Ex VENEDORUM, qui Svevicum mare in Pruſſiâ ac Livoniâ, & VENETORUM, qui Padum in Italiâ adcoluerunt, nominum ſimilitudine, quantæ ſint iiſdem Græcis antiquiſſimis temporibus fictæ fabulæ, infrà ſuo loco patebit. Idem circa Cimbrorum Cimmeriorumque nomina accidiſſe, omnino exiſtimo. quidpe, quum illos eſſe in Germaniâ, hos verò ad Pontum, audiviſſent; quidam Cimmerios à Cimbris, alii Cimbros à Cimmeriis originem ducere, fabulati ſunt; nominaque eorum confuderunt. teſtis eſt Stephanus, in voce Κίμβροι· Κίμβροι, οὕς τινες φασι Κιμμερίους· id eſt: *Cimbri; quos quidam Cimmerios vocant.*

Sed à fabulis ad res veras tandem redeamus. Florus lib. III, cap. III: *Cimbri, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundaſſet oceanus, novas ſedes toto orbe quærebant. excluſique Galliâ & Hiſpaniâ, quum in Italiam migrarent;* & cetera, quæ ſequuntur. De eâ loquitur Cimbrorum expeditione, cujus *arma Cæcilio Metello ac C. Papirio* COSS. *primùm* Romanis *audita*. De eâdem hæc Strabo lib. VII, ex Poſidonii ſcriptis: Περὶ δὲ Κίμβρων τὰ μὲν σὺν εὖ λέγεται, τὰ δ' ἔχει τινὰ ὑπερβολὴν· ὅτε γὰρ τὴν τοιαύτην αἰτίαν ἔσχον πλάνητες γενόμενοι καὶ ληϛρικοὶ ὑποδέξαιτ' ἂν τις, ὅτι χερρόνησον οἰκοῦντες, μεγάλῃ πλημμυρίδι ἐξελθεῖν ἐκ τῶν τόπων· καὶ δὴ νῦν ἔχουσι τὴν χώραν ἣν εἶχον πρότερον, καὶ ἔπεμψαν τῷ Σε-

τῷ Σεβασῷ δῶρον, τὸν ἱερώτελον παρ' αὐτοῖς λέβητα, αἰτήμενοι φιλίαν, καὶ ἀμνηστίαν τῶν ἐπηγμένων· τυχόντες δ' ὧν ἠξίουν ἀπῆραν. γελοῖον δ', τῷ φυσικῷ καὶ αἰωνίῳ παθῇ, δὶς ἑκάστης ἡμέρας συμβαίνοντι, παροργισθέντας ἀπελθεῖν ὀκτὼ τόπους. ἔοικε δὲ πλάσματι, τὸ συμβῆναί ποτε πλημμυρίδα ὑπερβάλλουσαν· ἐπιτάσεις μὲν γὰρ καὶ ἀνέσεις δέχεσθαι, πλεονεμένας δὲ καὶ πλεοναζούσας ὁ ὠκεανὸς ἐν τοῖς τακτοῖς παθέσιν. Οὐκ οἶδ' ὅθεν ὁ Φύλας ὅπλα ἤρεσθαι πρὸς τὰς πλημμυρίδας φησὶ Κίμβρους· ἀφ' ὅτου ἀφοβίαν οἱ Κελτοὶ ἀσκοῦντες, καθαπλύζεσθαι τοὺς οἰκίας ὑπομένουσιν, εἶτ' ἀνοικοδομοῦσι, καὶ ὅτι πλείων αὐτοῖς συμβαίνει φόρος ἐξ ὕδατος, ἢ πολέμου, ὅπερ Ἔφορος φησίν· ἡ γὰρ τάξις ἡ τῶν πλημμυρίδων, καὶ τὸ τὴν ὑπικλυζομένην χώραν εἶναι γνώριμον, οὐκ ἔμελλε τούτους τοὺς ἀπίστους παρέξειν· δὶς γὰρ ἑκάστης ἡμέρας τότε συμβαίνοντος, τὸ μηδ' ἅπαξ αἰσθάνεσθαι φυσικὸν ὂν τὸν παλίρροιαν καὶ ἄβλαβῆ, καὶ ἐ μόνοις τότοις συμβαίνοντα, ἀλλὰ τοῖς παρωκεανίταις πᾶσι, πῶς οὐκ ἀπίθανον; Οὐδὲ Κλείταρχος εὖ· φησὶ γὰρ οὗτ' ἱππέας, ἰδόντας τὴν ἔφοδον ἐπελάσαι, ἀφιππάσασθαι, καὶ φόβου ἐγκύους γενέσθαι ἐπεκπληφθῆναι· ὅτε δὲ τοσοῦτος χρὸς τὴν ὑπόβασιν ὁρμᾶται ἱππεύς, ἀλλὰ λεληθότως προσιόντων τὴν θάλατταν· ὅτε τὸ καθ' ἡμέραν γιγνόμενον καὶ πᾶσιν ἔναυλον ἤδη ὂν τοῖς πλησιάζειν μέλλουσι, πολὺ ἦν θεάσασθαι, ποσοῦτον ἔμελλε παρέξεσθαι φόβον, ὥστε φεύγειν, ὡς αὖ εἰ ἐξ ἀδοκήτου σωίζεσθαι. Ταῦτα δὲ δικαίως ὑπέλαβε τοῖς συγγράφεσι Ποσειδώνιος· καὶ ὁ κακῶς εἰκάζει, ὅτι ληστρικοὶ ὄντες καὶ πλάνητες οἱ Κίμβροι, καὶ μέχρι τῶν περὶ τὴν Μαιῶτιν ποιήσαιντο στρατείαν· ἀπ' ἐκείνων δὲ καὶ ὁ Κιμμέριος κληθῆναι βόσπορος, οἷον Κιμβρικὸς, Κιμμερίους οὖν Κίμβρους ὀνομασάντων τῶν Ἑλλήνων. Φησὶ δὲ καὶ, Βοίους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· οὓς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἀπὸ τοῦ τόπου τούτου, ὑποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοίων, ἀπὸ τοῦ Ἴστρου καὶ οὓς Σκορδίσκους Γαλάτας καλεῖσθαι· εἶτ' ἀπὸ Ταυρίσκους καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας· εἶτ' ἀπὸ Ἑλληνίους, πολυχρύσους μὲν ἄνδρας, ἁρπαγίους δὲ· ὁρῶντας δὲ τὸν ὄγκον τῶν ληστηρίων πλεῖστον, ὑπερβάλλοντας ἐπαρθῆναι, μάλιστα δ' ὑπὸν Τιγυρίνους τε, καὶ Τωυγενεῖς, ὥστε καὶ συνεξορμῆσαι. Hoc est: *De Cimbris quædam ineptè dicuntur; quædam probabilitatem habent non mediocrem. non enim hac de causâ eos, ut incertis vagarentur sedibus, & latrociniis victum quærerent, compulsos crediderim, quia è peninsulâ, quam incolebant, diluvio fuerint ejecti: quum hodiéque antiquas incolant sedeis; nuperque Augusto lebetem, qui apud illos sacerrimus habebatur, dono miserint; amicitiam expetentes, & veniam illatarum injuriarum: eamque consequuti domum redierint. & ridiculum sit, eos naturali sempiternoque æstui, quotidiè bis contingenti, iratos solum vertisse. Quin & figmentum videtur, eluviem aliquando immodicam accidisse; quum id genus oceani accidentia intendantur quidem, & remittantur; sed ordine tamen suo, atque modo. Non rectè etiam is, qui arma adversùs inundationem cepisse Cimbros tradit. neque id, quòd Celtæ ad vacuitatem metus sese adsuefacientes, patiantur domos suas aquis obrui, rursumque ædificent; pluresque eorum aquis, quàm bello, pereant: quod Ephorus tradidit. nam hæc absurda non admittit cùm ordo æstuum, tùm notitia regionis inundationem passæ. quum enim bis quotidiè æstus accideret, qui credibile sit tandem, numquàm eos sensisse, naturalem esse hanc maris reciprocationem, & innoxiam, sibique cum omnibus oceani adcolis communem? Malè etiam Clitarchus; equiteis narrans accursum maris spectanteis, citatis equis refugisse, & penè fuisse adfluxu obrutos. neque enim tantâ celeritate accedere mare deprehendimus; sed sensim, ac latenter. neque id, quod fieret quotidiè, & omnium spectatorum aures, antequàm accederent, personarent, tantum potuit his objicere terrorem, ut, quasi de improviso oblatâ re, fugam facerent. Hæc meritò Posidonius in scriptoribus reprehendit. Idem non ineptâ conjecturâ colligit, Cimbros, quum homines essent vagi, ac prædones, ad Maotin quoque lacum usque armis progressos. ab iis autem Cimmerium bosphorum fuisse cognominatum, quasi Cimbricum; quum Græci Cimbros Cimmeriorum nomine adfecerint. Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluisse silvam; ac Cimbros, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse; inde ad Teuristas, atque Tauriscos, itidem Gallos; tum ad Helvetios, auri diviteis, ceterùm pacatos. hos, quum viderunt suis majores Cimbrorum opeis, latrociniis partas, animum ad prædas adjecisse, maximè Tigurinos, ac Tugenos; unáque cum illis in expeditionem profectos.* Strabo equidem de remotissimis his oris, ex iis judicare cum Posidonio maluit quæ coràm in mari interno viderat, quàm peritioribus habere fidem. quâ in re quamvehementissimè peccasse, haud semel deprehenditur aliàs. heic verò nil nisi cæcus de coloribus. Omnia, quæ ille fieri posse negat, haud semel adcolæ oceani Germanici, Britannici, & Gallici, maximo cum suo damno interituque experti sunt. ea quum etiam inter pueros saris vulgata, exemplis supersedeo. Quâ verò ratione oceanus in totum Germaniæ litus inter Albim & Gallicum fretum, magis magisque, jam inde à multis ante Julii Cæsaris tempora annis, invectus fuerit, suprà in expositione hujus litoris patuit. his adde, quæ Diodorus, lib. v, de Victi & aliis inter Britanniam Galliamque insulis narrat, occasione à plumbi albi in Galliam transvectione

vectione desumtâ: Α' ποτυπῶντις σὶ' ἐς ἀσταφάλων ῥυθμὸς, κομίζεσιν εἰς τινα νῆσον τῶ κειμένῳ μὸν τῆ Βρεττανικῆς, ὀνομαζομένῳ δὲ Οὐίκτιν. κῆ ὸν τὰς ἀμπώτεις ἀναζηραινομένης ἔ μεταξὺ τόπε, ταῖς ἀμαξαις εἰς τοῦτο κομίζεσι δαψιλῆ τὸν καστίτερον. ἴδιον δέ τι συμβαίνῃ τῶι τὰς πλησίον νήσες, τὰς μεταξὺ κειμένας τῆς τε Εὐρώπης κ τῆς Βρεττανικῆς. κῆ μὸν ὸν τὰς πλημμυρίδας ἔ μεταξὺ τόπε πλημμυρομένης νήσοι φαίνονται. κατὸ ὴ τὰς ἀμπώτεις ἐκπορεύσης τῆ θαλάττης, κ πολὺν τόπον ἀναζηραινούσης, θεωρεῖνται χερρόνησοι. ἐντεῦθεν σὶ' οἱ ἔμποροι τῶν ὸν τῶν ἐγχωρίων ἀνέντες, καὶ διακομίζεσιν εἰς τὸν Γαλατίαν. Hoc est: *Talorum modo conformatum, in quamdam Britanniæ adjacentem insulam, cui nomen Victis, deportant. dum enim per refluxus intervallum locus in medio desiccatur, plaustris largam stanni vim transvectant. Insulis verò hisce vicinis, quæ Europam Britanniamque interjacent, peculiare quiddam accidit. freto quidpe interjecto per inundationem æstus aquis opleto, insulæ esse adparent. decedente verò per reciprocationem mari, ingens loci spatium aquis defectum, peninsularum speciem reddit, inde stannum, ab incolis coëmtum, in Galliam negotiatores deferunt.* Horum hodiè nihil conspicitur: sed insulæ sunt perpetuo ac satis alto freto cinctæ. Idem igitur & Cimbrorum quondam accidisse litori, nihil impedit, quò minùs iis credam, quos tam graviter Posidonius ac Strabo reprehendunt. Atque hinc insulæ illæ natæ, quæ Cimbricæ peninsulæ ab occidente crebræ objacent. Eam autem inundationem, quâ Cimbrorum ingens multitudo deleta fuit, pars verò, veriti ne omnis mox eorum terra fluctibus obrueretur, sedeis suas reliquerunt, magnam insignemque fuisse, ac fortè omnium primam, maximè credibile est. Ea quando acciderit, difficile dispectu est. Ex Aristotelis tamen, qui sub Philippi, filiique ejus Alexandri imperio, annis ante natum Jesum circiter CCCXL claruit, Eudemiorum lib. III, cap. I, colligitur, jam ante vel circa ejus tempora eam factam. nam is haud obscurè eam innuit his verbis: Οἷον οἱ Κελτὶ πρὸς τὰ κύματα ὅπλα ἀπαιτῶσι λαβόντες· id est; *quemadmodùm si Celtæ sumtis armis occurrant fluctibus.* Oberratio igitur illa longinqua per dictas genteis, CCXL circiter per annos duravit, donec tandem in Italiâ à C. Mario deleti fuerunt. Hinc Quinctilianus, declamatione III: *Gens majorem terrarum partem victoriis pervagata, tantùm in Mario stetit.* Verissimum heic deprehenditur esse, quod Plutarchus, ut suprà citavi, ex vetustiorum Græcorum monumentis refert his verbis: Τέτες ἀναστάντας σὺν ἐκ μιᾶς ὁρμῆς, οὐδὲ συνεχῶς, ἀλλὰ ἔτες ἄρα καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐς τὸ ἔμπροσθεν ἀεὶ χωρῆντας, πολλοῖς ὕστερον ἐπελθεῖν τὸν ἥπειρον. id est: *Hos, domo egressos, non uno nec perpetuo impetu, verùm singulis annis semper sub ver porrò progredienteis, arma circumferendo peragrasse continentem Europæ.* Sic tandem posteri tantùm eorum, qui è Cimbricâ peninsulâ progressi erant, in Italiam pervenerunt.

Pars tamen gentis domi in peninsulâ, ceteris proficiscentibus, remansit. qui posteà legationem cum dono ad Augustum miserunt, veniam illatarum quondam à populariibus seu majoribus suis injuriarum, & amicitiam petentes. Exiguum fuisse domi manentium numerum, vel inde liquet, quòd ne Taciti quidem ævo civitas eorum succreverit. sic enim ille: *Parva nunc civitas.* Ptolemæus, qui LX circiter annis, ut suprà dictum, post Tacitum scripsit, nomen eorum in extremam, versùs septemtriones, peninsulæ partem compegit; sex præterea in eâdem peninsulâ nationibus constitutis. quas unde habuerit, aut quomodò tot numero nominibusque diversæ in tam arcto terrarum spatio includi potuerint, haud facilè dispicio: nisi fortè singulæ partes seu pagi fuerint universæ Cimbrorum civitatis. Peninsulam ipsam cum cervice describit in hunc modum: Η' μὴ τὸν Ἄλβιν ἐξοχή· ἡ ἐφεξῆς ἐξοχή· καὶ ἔτ ἐφεξῆς καὶ ὀρθικωτάτη· τὸ ἀναβολικώτατον αὐτῆς· ἡ μὴ τῷ ἐξοχῷ πρώτη ἐξοχή· ἡ ὑπὸ ταύτῳ ἐφεξῆς· ἡ πρὸς ἀναβολὰς ὑπτιοτροφή· Χαλύσε ποταμῦ ἐκβολαί. id est: *Extensio post Albim: extensio quæ sequitur: alia quæ sequitur, maximè septemtrionalis: pars ejus maximè orientalis: post extensionem hanc prima extensio: dein quæ sub hac sequitur: inde conversio ad orientem: Chalusi amnis ostium.* Graduum scrupulorumque numeros non visum adjungere, quia, ut falsi, nihil juvant. *Extensio* igitur *post Albim flumen*, est in regione *Eyderstede*, ad vicum *VVester Hever*. *extensio, quæ sequitur*, est ad promontorium, quod vulgò dicitur *Bouwensberg*. *quæ rursus sequitur, maximè septemtrionalis*, nunc promontorium *Hanwith*. *pars ejus maximè orientalis*, eadem est, quod *promontorium Cimbrorum* Plinio lib. II, cap. LXVII, & lib. IV, cap. XIII; nunc vulgò *Skage*. *post eam extensionem prima extensio*, est peninsula, in quâ opidum nunc *Grimstede*. *quæ sub hac sequitur*, insulæ *Alsen* est obversa, ubi vicus *Nubel*. *ad ortum conversio*, in cervice peninsulæ, est in Holsatiæ regione, quæ dicitur *VVager land*, ad insulam *Femeren*; ubi vicus *Korstorp*. *Chalusus amnis* nunc vulgò dicitur *de Trave*, Lubecam abluens. Populos verò in universâ peninsulâ enarrat Ptolemæus hoc modo: Αὐτῶν ὴ τῶν χερσόνησον κατέχοσιν ὑπὸ μὸν τὰς Σάξονας Σιγύλωνες, ὑπὸ δυσμῶν· εἶτα Σαβαλίγγιοι· εἶτα Κοβανδοί· ὑπὸ δὲ σὺς Χάλυσι· καὶ ἔτ

καὶ ἔτι ὑπὲρ τούτους δυσμικώτεροι μὲν Φαιδάσιοι, ἀνατολικώτεροι δὲ Χαρῶδες. τούτων δὲ δρκυνικώτεροι Κίμβροι. Hoc est: *Peninsulam ipsam tenent, supra Saxones, ab occidente Sigulones; dein Sabalingii; inde Cobandi; supra hos Chali; & supra hos, magis verò ad occidentem, Funduſi; ad orientem Charudes: omnium hinc maximè ſeptemtrionales ſunt Cimbri.* His ſingulis ſedeis adſigno hoc modo: Supra Saxones ab occidente ait eſſe *Sigulones*; id eſt, ſupra occidentalem Saxonum partem: nam ſupra orientalem partem eſt mare ipſum, ad *Kiel* uſque opidum. igitur his finibus eos includo: ab oriente, mari Svevico; ab occaſu, oceano; ab meridie, iſthmo totius peninſulæ: ab ſeptemtrionibus alio iſthmo, qui eſt inter duo opida *Appenrade & Lütke Tunderen*. Maximè omnium ſeptemtrionales fuêre Cimbrorum reliquiæ, ad Cimbrorum promontorium. his tribuo omnem regionem, quæ peninſula & ipſa vulgò dicitur incolis *VVenſuſſel*. Infra Cimbros fuêre ad occaſum *Funduſi*, od ortum *Charudes*. horum igitur fineis cingo, ab ortu, Svevico mari; ab ſeptemtrionibus euripo, qui *VVenſuſſellanam* regionem à meridie claudit: ab occaſu lacu, in quem euripus effunditur: à meridie flumine, quo adverſo itur ex dicto lacu ad pagum *Hald:* inde verò lineâ ad mare Svevicum, & vicum *Kallæ*. *Funduſis* autem limiteis ſtatuo, ab ſeptemtrionibus dictum lacum, & iſthmum, qui inter eumdem lacum & oceanum conſpicitur, in quo vicus *Silkirck:* ab occaſu oceanum, ad vicum uſque *Hensberg:* à meridie lineam, ab hoc vico ad vicum *Hald:* inde ab ortu dictum flumen ac lacum. Infra Funduſos ac Charudes fuêre *Chali*. hi igitur ab ſeptemtrionibus prædictis lineis clauduntur: ab ortu, mari Svevico; ab occaſu, oceano; à meridie flumine, quod apud vicum *Holm* oceano adfunditur; & ab ejus fonte lineâ ad opidum *Horſens* ductâ; inde anguſto maris Svevici ſinu. Infra Chalos fuêre *Cobandi:* quorum terminus à ſeptemtrionibus modò deſcriptus eſt: à meridie duo ſunt amnes, *Nipſa* & *Tobesket:* ab occaſu & ortu, duo præfata maria. Inter Cobandos & Singulones medii fuêre *Sabalingii*. horum limes à ſeptemtrionibus duo prædicta flumina: ab occaſu & ortu, duo dicta maria: à meridie iſthmus, qui Sigulones à ſeptemtrionibus claudit. Atq; hic equidem aptiſſimus modus viſus eſt dividundi, ex mente Ptolemæi, Cimbricam peninſulam in VII populos. at utrùm illi ſic incoluerint, an verò, ut plerique alii, hi quoque perverſo ordine collocati ſint à Ptolemæo, haud facilè dixerim. In propinquioribus tamen quia prorſus falſus eſt; de remotiſſimis cur ei quidquam credam, rationem non video. Quin hodiè regio ad dictum lacum eſt, vulgari vocabulo *Salling*; quod *Sabalingiorum* memoriam referre videtur.

Ceterùm omnis ea regio, quæ inter dictos Ptolemæi Saxones Cimbrosque porrigitur, uno nunc vocabulo vulgò vocatur *Iutland*, & Latinè *Iutia*. quam ego antiquam eſſe adpellationem, è Bedâ diſco. ſic enim ille lib. I, cap. XV: *Angli de illâ patriâ, quæ Angulus* (alia exemplaria *Anglia*) *dicitur; & ab eo tempore uſque manere deſerta inter provincias Iutarum & Saxonum perhibetur*. Cui adſtipulatur Fab. Quæſtor Ethelvverdus, è regiâ Saxonum ſtirpe, his verbis: *Anglia vetus ſita eſt inter Saxones & Giotos; habens opidum capitale, quod ſermone Saxonico Sleſwic, ſecundùm verò Danos Haithby*. Hinc ego crediderim, omnium illorum VI populorum, quos hac eâdem regione collocavit Ptolemæus, commune fuiſſe nomen JUTÆ.

Hactenus igitur de CIMBRICA PENINSULA, & antiquiſſimis ejus incolis CIMBRIS. qui primi omnium Germanorum, per maximam Europæ partem, victricia arma, CCXL circiter annos, circumferendo, magnum ſibi nomen, & gloriam ingentem quæſiverunt.

CAP. XXIII.

De INSULIS, *ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum, Friſiorumque litora ſitis.*

TERRIS Germaniæ Rhenum inter & Albim ſinumque Codânum explicatis, inſulæ nunc etiam, his terris objacentes, referantur. Ipſius Rheni inſulas, intra extremum alveum oſtiumque Flevum ſitas, jam anteâ in Batavis atque Friſiis indicavi. De reliquis hinc, ad Cimbrorum uſque peninſulam, ſic Plinius lib. IV, cap. XIII: *Promontorium Cimbrorum, excurrens in maria longè, peninſulam efficit, quæ Cartris appellatur. XXIII inde inſulæ, Roman. armis cognitæ. earum nobiliſſimæ Burchana, Fabaria à noſtris dicta, à frugis ſimilitudine ſponte provenientis; item Gleſſaria, à ſuccino militiæ appellata, à barbaris Auſtrania; præterque Actania*. Sternebantur univerſæ, ante Cimbrorum, Saxonum, Cauchorum, Friſiorumque litora: magnâ illâ, quam ſuprà memoravi,

moravi, oceani irruptione effectæ. Nomina habent hodiè ista: ante Jutiam, *Numet*, *Fanu*, *Manu*, *Rym*, *Sylt*, *Foren*, *Ameren*; ante Holsatiam *Strant*; ante ostia Albis fluvii *Busen* & *Heilige land*; dein ante Frisios, *VVangerooge*, *Spikerooge*, *Langerooge*, *Baltrum*, *Norderny*, *Buysen*, *Iuyst*, *Borkum*, *Rottum*, *Bosch*, *Schiemonickooge*, *Ameland*, *Schelling*. *Cognitæ* hæ fuerunt *Romanorum armis*, quùm primùm Drusus, dein Tiberius, mox Germanicus hæc litora præternavigarent. BURCHANA, Straboni vocatur Βυρχανὶς, lib. VII: Ἐχειρώσατο δ' ὁ Δρῦσος οὐ μόνον τῶν ἐθνῶν τὰ πλεῖστα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῷ ὠκεανῷ νήσους· ὧν ἐστὶ καὶ ἡ Βυρχανίς· ἣν ὁλοσχερίας εἷλεν. id est: *Drusus non modò gentes plurimas subegit; sed & insulas, in legendo litore obvias: in quibus est Burchanis, vi ab eo expugnata.* Verùm hujus vocabulum ex hoc Strabonis loco à Stephano citatur Βυρχανὶς. unde certum fit, in Strabonis exemplaribus ὁ μικρὸν interiisse. Ceterùm hanc unam Strabo inter omneis reliquas nominat, quia clarissima: unde Plinio quoque inter treis nobilissimas hujus litoris numerata. Hanc esse eam, quæ vulgò hodiè, ante ostia Amisiæ amnis, vocatur *Borchum* & *Borkum*, viri docti opinantur. in quibus Hieron. Verrutius turrim in eâ etiamnunc conspici tradit, cui vulgaris adpellatio *het Boonhuys*, id est, *Fabaria domus*. Ego quidem, quamvis, Amisiæ os haud semel navigans, nihil de eo vocabulo discere potuerim; tamen lubentissimè homini Frisio hac in re fidem habeam. Aestuaria Frisiorum Chaucorumque Drusum navigasse, atque ipsum Amisiam intrasse, in quo navali pugnâ superavit Bructeros; suprà demonstratum est. igitur haud vana sunt hæc quatuor argumenta: idem litus; idem amnis ostium; nomina planè eadem, *Fabaria*, & *Boonhuys*; item *Borchum*, & *Burchan*: quod tamen ipsis incolis fuit *Burcham*; posteà *Borchom*, & *Borkom*, & tandem *Borkum*. de quâ formatione suprà lib. I, cap. XIII, dissertum est. Ultra Albis ostium sitæ insulæ, tunc maximè Roman. armis cognitæ fuêre, quum Germanici Cæsaris classis tempestate circa hæc litora disjecta esset. de quâ re Tacitus, annal. II, in hæc verba narrat: *Aestate jam adultâ, legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ; plures Cæsar classi impositas per flumen Amisiam oceano invexit. Ac primò placidum æquor mille navium remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando; simul variis undique procellis, incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire; milesque pavidus, & casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumpebat. omne dehinc cælum, & mare omne in austrum cessit; qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, & rigore vicini septemtrionis horridior, rapuit disjecitque naves in apperta oceani, aut insulas saxis abruptas, vel per occulta vada infestas. quibus paullum ægréque vitatis, postquàm mutabat æstus, eodem, quò ventus, ferebat. non adhærere anchoris, non exhaurire inrumpentis undas poterant. equi, jumenta, sarcinæ, etiam arma præcipitantur, quò levarentur alvei, manantes per latera, & fluctu superurgente. Quanto violentior cetero mari oceanus, & truculentiâ cæli præstat Germaniâ, tantum illa clades novitate & magnitudine excessit; hostilibus circùm litoribus; aut ita vasto & profundo, ut credatur novissimum ac sine terris mare. Pars navium haustæ sunt; plures apud insulas longiùs sitas ejectæ. milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumtus; nisi quos corpora equorum eòdem elisa toleraverant. sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit. quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos, & prominentis oras, cùm se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuêre amici, quo minùs eodem mari oppeteret. Tandem relabente æstu, & secundante vento, claudæ naves, raro remigio, aut intentis vestibus, & quædam à validioribus tractæ, revertêre. quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas. Collecti eâ curâ plerique. multos Angrivarii, nuper in fidem accepti, redemtos ab interioribus reddidêre. quidam in Britanniam rapti; & remissi à regulis. Vt quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant; vim turbinum, & inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum & beluarum formas: visa, sive ex metu credita.* Ad hæc Lipsius: *Certè non auster est tyrannus Germaniæ terræ; nec vicinus septemtrioni; cui rectâ lineâ distans, & adversus. adde quòd austro turbante, vix est ut naves ex orâ Frisiorum in Britanniam rapiantur.* Parum se maria vel oceanum navigasse, ostendit Lipsius. Ego, inter alia pericula, quæ hoc vento spirante expertus, memini, me quondam in ipso lacu Flevo, circa æquinoctium vernum, in extremum incidisse vitæ periculum, quum aliquot circa navem, quâ tunc, mare Svevicum & Vistulæ amnis ostium petiturus, vehebar, atrocissimâ perirent tempestate naves; plures verò, malis dejectis, salutem contra turbinum procellarumque violentiam quærerent. Et quomodò negaveris, austrum in his oris septemtrioni esse vicinum; quum omnis Germania septemtrioni subjecta? Dein, quid mirum si *relabente æstu, & vento* jam *secundante*, id est, mutatâ regione, à septemtrione, vel ab ortu æstivo flante, quædam naves, in septemtrionem versùs

versùs anteà actæ, *mox* in Britanniam raptæ? In inferiorem sive citeriorem insulæ partem fuisse delatas, perspicitur ex eo, quòd reguli eas Germanico remiserunt: quod ulteriores non erant facturi; quidpe quibus parum commercii, parumque amicitiæ etiam tum erat cum Romanis. Proinde moneo, ne quis temerè aliquid in his auctoris verbis mutare tentet. De scopulis tamen ad Chaucorum terram, rectè auctorem taxat Lipsius. nulli quidpe illic exstant; non magis quàm in reliquo oceani litore, ad fretum usque Gallicum. Ego verò crediderim, quia insulæ Romam referebantur, saxis abruptæ, ex hoc rerum Germanicarum scriptores opinatos, omne litus illud Germaniæ, scopulis abruptum esse. At *insulæ saxis abruptæ* visuntur contra hæc litora præcipuæ duæ. quarum altera, Cimbrorum peninsulæ objecta, saxa abrupta habet ab occasu, vulgò nautis præternavigantibus *Rode clif* dicta: altera contra Albis ostium projecta, vulgari nomine *Heilige land*, tota fermè nil nisi saxum abruptum, scopulum etiam eminentem à meridie prope habet; & alium item scopulum, ab eâdem parte, sub undis latentem. Hanc ego cum Ortelio ACTANIAM Plinii esse arbitror; quia notabiliùs ab auctore nostro descripta, à Plinio etiam inter nobilissimas refertur. AUSTRANIAM Plinii, sive GLESSARIAM, Ortelius putat esse *Ameren*, ante litus Cimbrorum; quia *ameren*, ut ille ait, Germanis est *glessum*, id est, *succinum*. at ego proximam huic intelligere malim, quæ vulgò vocatur *Strand*, vocabulo haud perinde ab *Austraniæ* nomine abludente. Goropius, nescio quâ effreni animi libidine usus, ubi in Gotodanicis suis *Actaniam* eamdem esse & *Austraniam* è Plinio ostendere conatus est, ad Vistulæ ostia & Danorum nomen vocabula ejus referens: quasi huc usque Romanorum penetraverint milites, atque classes. Mirum sanè, virum alioquin admirandi ingenii, doctrinæque inexhaustæ, tam imperitum rerum Romanarum fuisse. *Adeò, ubi fabulis semel carceres removeris, nulla invenitur meta mentiendi.* quod quamvis ille in alios scripserit, tamen de omnibus ferè ipsius operibus propriè ac verè dici potest. *Pars navium*, inquit noster, *haustæ sunt; plures apud insulas longiùs sitas ejectæ. milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumtus; nisi quos corpora equorum, eòdem elisa, toleraverant.* Hæc de Austraniâ, & eâ, quæ *Silt* vulgò vocatur, & proximis insulis, Cimbrorum litori objacentibus, maximè dici arbitror: nam hæ *per occulta vada infestæ* sunt; *saxisque abrupta* est *Silt*. Haud procul continente fuisse, indicat auctor clarè his verbis: *hostilibus circùm litoribus: aut ita vasto, & profundo, ut credatur novissimum, & sine terris mare.* quidpe ab ortu fuerunt litora Cimbrorum parum amica, seu parum fida, licet ad Augustum dona miserant: ab occasu ac septemtrione vastissimus oceanus Germanicus; per quem *quidam* sinistrorsus *in Britanniam rapti*. Cetertùm Ptolemæus, in descriptione Germaniæ; Νῆσοι δὲ, inquit, ὑπέρκεινται τῆς Γερμανίας, καθὰ μὲν τὰς τῶν Ἄλβιος ἐκβολὰς, αἱ καλούμεναι Σαξόνων τρεῖς. id est: *Insulæ Germaniæ adjacent, juxta Albis ostia tres, Saxonum dictæ.* Hæ fuêre, *Strand*, *Busen*, & *Heilige land*. Atque hæc ferè sunt, quæ de insulis ante Germanicum litus, inter promontorium Cimbrorum & Flevum Rheni ostium projectis, apud auctores reperio.

CAP. XXIV.

De antiquâ SVEVIA.

HACTENUS primam partem Germaniæ suæ auctor noster peregit, Rheno, Sala atque Albi Chalusoque amnibus, ac sinu Codâno finitam. in quâ satis certis limitibus cujusque nationis fineis circumscribi potuerunt, quia crebra illic Romanorum bella, & de bellis accurata scriptorum monumenta. Sequitur exin pars altera, quæ in universum uno vocabulo, proprio ac peculiari, dicitur SVEVIA, ab incolis SVEVIS. in quâ jam omnia obscuriora; ita, uti non modò certi limites singulis populis constitui nequeant; sed quænam inter se junctæ fuerint nationes, haud facilè dixeris. Verùm, si non in omnibus ipsum scopum tangere continget, conandum tamen, quamproximè accedere.

Ipsum terræ SVEVIÆ vocabulum antiquissimis usurpatum auctoribus reperio. nostro, in libro de Germaniâ: *Hìc Sveviæ finis*. Dioni Cassio, lib. LV, de Druso loquenti: Προῆλθε μέχρι τῆς Σηβοΐας; *Ad Sveviam usque progressus est*. Posteriores etiam auctores crebrò Sveviam nominarunt; sed eam, quæ minima tantùm pars fuit ejus, quam nunc indicabo: de quâ posteà in Hermunduris dicetur. De magnâ igitur illâ Sveviâ sic noster, in dicto libro: *Nunc de Svevis dicendum. quorum non una, ut Cattorum, Tenête-*

Tenčterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent; propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquàm in commune Svevi vocentur. Ita sanè est: triplo majorem parte illâ, quæ hactenus explicata, obtinuerunt partem SVEVI; ut qui ab Albi ac Salâ Chalusoque amnibus, ad Vistulam flumen usque, inter occasum ortumque, inter meridiem verò ac septemtriones à Danubio amne ad oceanum usque glacialem extensi fuerunt. Cum Tacito sentiens Aethicus, *Germania*, inquit; *ubi plurimam partem Svevi tenent: quorum omnium gentes sunt* LIV.

Fines igitur universæ Sveviæ fuerunt isti: A septemtrionibus, prædictus oceanus, qui & septemtrionalis cognominatur. ab ortu, idem mare, ad Cimbrorum usque peninsulam; quod inter Germaniam & Britanniam dicitur Germanicum: à Cimbrorum peninsulâ fuêre fauces sinus Codâni, sive maris Svevici: quod & ipsum à gente accolâ nomen habuit. deinde Chalusus Billiusque amnes: inde Albis ac Sala, ad opidum usque *Salefeld*: hinc linea ad Mœni Radiacique confluenteis: inde Mœnus, ad Redonitii usque confluenten; & hinc Redonitius, moxque Aeschius: hinc linea ad opidum *Königsprun* ducta; à quo Brentius amnis, ad confluentem usque Danubii. A meridie Danubius, ad opidum usque Hungariæ Vaciam. Ab ortu *Sarmatici montes*, à dicto opido ad Grani amnis fontem extensi. inde *Hercynii montes ac saltus*, ad fontem usque Salæ fluminis; & hinc ipsum hoc flumen, &, in quem id evolvitur, Vistula amnis, ad mare usque Svevicum. inde ipsum mare, & sinus ejus qui vocatur Botnicus, ad opidum usque Botniæ *Thorn*. hinc flumen, quod è lacu supra opidum *S. Andrees* profluit: & inde linea ad lacum Album. hinc ipse lacus, & ex eo profluens amnis in mare Album, sive sinum Granvicum, ad mare usque septemtrionale, extrema Sveviæ claudunt.

Regiones atque dominia tam vasto terrarum spatio hodiè varia: Sveviæ hodiernæ pars, quà opida *Dinkelspühel*, & *Nördlingen*; Palatinatus superior, Voitlandia, Misnia, Saxonia superior, Bojohæmum, Austriæ pars Transdanubiana; Hungariæ item pars, ad dictos usque monteis Sarmaticos; Moravia, Silesia, Lusatia, Polonia Cisvistulana, Marchionatus Brandoburgiensis, exceptâ eâ parte, quæ eis Albim; Pomerellia, Cassubia, Pomerania, Mekelburgiensis ducatus. trans mare autem Svevicum, Daniæ partes, quibus vocabula *Bleking*, *Skane*, & *Halland*: inde Svedia, Norvagia, Botnia occidentalis, Finnomarchia, Scritofinnia, Lappia, & Biarmia.

Antiquarum verò gentium nationumque nomina in hac Sveviâ à Tacito aliisque auctoribus numerantur, cis mare Svevicum *Hermunduri*, *Narisci*, *Marcomanni*, *Quadi*, *Marsingii*, *Burii*, *Semnones*, *Lygii*, *Burgundiones*, *Gothones*, *Lemovii* sive *Heruli*, *Rugii*, *Carini*, *Langobardi*, *Deuringi*, *Caviones*, *Angli*, *Varini*, *Eudoses*, *Svardones*, *Nuithones*: quibus accedunt alienigenæ *Osi* atque *Gothini*. trans mare Svevicum *Sitones* atque *Sviones*, magnæ gentes, pluribusque nationibus distincti. Aethicus, ut suprà relatum, Svevorum genteis in universum tradit fuisse LIV.

Atque hi equidem Taciti ævo Sveviæ fuêre fines. at anteà, sub Cæsaris Augustique principatu, quum Marcomanni Svevi adhuc Rhenum adcolerent, & proximè hos Sedusii ac Harudes, itidem Svevi; Sveviæ finis ab hac parte fuit Rhenus. Hos verò populos non in Bojohæmo demum Svevorum sortitos fuisse nomen, sed jam anteà id ad Rheni ripam obtinuisse, patet ex Strabonis inde nato errore, lib. VII: qui quum, veluti per nebulam, accepisset, Marcomannos quondam Danubii fontem accoluisse; suâ autem ætate sciret eos Bojohæmum incolere: post descriptionem Bojohæmi, hæc subnectit verba: Ἔστι δὴ πλησίον αὐτῆς ἡ τε Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ τοῦ Ῥήνου. id est: *Huic regioni conterminus est fons Danubii, & item fons Rheni.* Qui ingens sanè est error; quum fons Danubii à Bojohæmo CC ampliùs absit passuum millibus. Sed omnis fermè Germania Strabonis, nil nisi perpetuum σφάλμα. Ibidem paullo antè, hæc ejus leguntur verba: Ἐν πάσῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σηθῶν ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ (ἐν ᾧ ἐστι καὶ τὸ Βοϊαιμον, τὸ δὲ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνον τὸν ἄλλως τε μεταστήσαντα πολέμῳ, ἐξ ὧν αὐτοῦ ἐμισθώσατο ἑαυτῷ Μαρκομάννους. ἐπέσχε γὰρ τοῖς πράγμασιν ἔτος ἓξ ἰδιώτης, μὴ πλὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον· νέος γὰρ ἦν ἐπιδεδε, καὶ διεφέρετο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ· ἐπανελθὼν δὴ ἐβουλεύσατο, καὶ κατεκτήσατο, ὥστε εἶναι, λαγχάνει τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίους, καὶ Γύπωνας, καὶ Βαργουδίωνας, καὶ Σιβινᾶς, καὶ τῶν Συήβων αὐτῶν μέγα ἔθνος Σεμνώνας.) πλὴν τά γε τῶν Σηθῶν, ὡς ἔφην, ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κιμβρων, ὁμορα τοῖς Γέταις. Μέγιστον μὲν τὸ τῶν Σηθῶν ἔθνος· διήκει γὰρ ἀπὸ τοῦ Ῥήνου μεχρι τοῦ Ἄλβιος· μέρος δέ τι αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Ἄλβιος νέμεται, καθάπερ Ἑρμόδουροι, καὶ Λαγκόβαρδοι. id est: *In hac Germaniâ est & Hercynius saltus, & Svevorum gentes: quarum quædam in ipso habitant saltu: (in quo est & Bojæmum, Marobodui regia: in quem ille locum*

locum cùm alios complureis transtulit, tùm populareis suos Marcomannos. Roma enim reversus (ubi adolescens egit, & ab Augusto beneficiis adfectus) regnum occupavit; ac, præter jam dictos, subjecit sibi etiam Lugios magnam gentem, & Lemovios, & Gutones, & Burgundiones & Sibinos, & ex ipsâ Svevorum gente magnam nationem Semnones.) Verùm Svevorum, ut dixi, alii in saltu habitant; alii extra; ut Quadi, contermini Getis. Sic hunc Strabonis locum esse legendum, infrà in singularum nationum explicatione patebit. In dictis verò verbis falsum est, quòd suâ ætate Svevos à Rheno ad Albim pertinere tradit. in quâ adsertione varius ac multiplex adparet error. Primus inde natus est, quòd Chattos, qui tunc, expulsis Ubiis, ad Rhenum usque pertinebant, sub Svevorum nomen, ex falsâ Cæsaris aliorumque sententiâ, computavit; ut suprà ostensum est. secundus error est, quòd Hermunduros, Cisalbinam gentem, trans Albim colere putavit: qui error inde natus, quòd audiverat, Chattos ad Albim usque pertinere; ultra hos verò esse Hermunduros. tertius error est, quòd μέρος τι τῶν Σεήβων, id est, *partem quamdam Svevorum*, trans Albim colere dixit; quasi major ac potior eorum pars coleret cis Albim, quum tamen pars eorum multo maxima trans id flumen ad Vistulam usque amnem coluerit. Atqui ipse Strabo Semnonas, ab Albi ad Vartam amnem pertinenteis, & Marcomannos, Bojohæmum incolenteis, & ultra hos, Quados, ultimos Germaniæ nationum in ripâ Danubii, in Svevorum numerat gente. & de eâdem gente posteà, eodem libro: τὸ δὲ μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν Ἄλβιος, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ἔτι τῶν Σεήβων κατέχεται· εἶτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπτει γῆ. hoc est: *Partem Germaniæ austrinam, quæ est trans Albim, continuò Svevi tenent. post hos statim contermina est Getarum regio.* Hoc sic se habuisse, ex Tacito liquet, suprà dictas nationes in Sveviâ ad Cusum usque flumen, quod nunc vulgò *die VVage*, recensente. Tacito simul ac Straboni consentiens Plinius, sic ait in lib. IV, cap. XII: *Superiora autem, inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnuti; Germanorumque ibi confinium. campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & saltus pulsi ab his Daci, ad Pathissum amnem à Maro; sive is Duria est, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastarnæ tenent, aliique inde Germani.* Marum esse nunc *Mark*, celebre Moraviæ flumen, suo loco patebit. Hunc equidem Plinius terminum ab hac parte facit Sveviæ; & fuit sanè quondàm, ante sextum principatus Tiberii annum: sed ab eo tempore Quadorum nomen ad Cusum usque fuisse protensum, infrà ex Tacito juxtà & aliis auctoribus demonstrabo. Ptolemæus rectè equidem, cum Tacito, sub Svevorum nomine recenset *Langobardos* & *Angilos*: at malè cis Albim; ut posteà patebit.

Hactenus igitur de finibus antiquæ SVEVIÆ. ceterò ipsum SVEVORUM nomen unde originem ceperit, item quâ occasione vel causâ tot vastissimo terrarum spatio nationes in unum corpus nomenque coiverint, planè incertum est. Est equidem immensum montium jugum in septemtrione, Norvagiam hodiè à Svediâ dispescens, olim SEVO Romanis auctoribus dictum; cui jam inde ab antiquissimis sæculis adfixa fuit SVIONUM sive SVEONUM magna gens: est præterea & amnis Ptolemæo Σήβος, SVEVUS, in Germanicum mare sive sinum ejus Codànum sese effundens: quorum singula ex uno eodemque fonte, cum universis *Svevis* sortita fuisse adpellationes suas, nemo temerè negaverit. nec tamen facilè quisquam dixerit, cujus vocabulum primum omnium exstiterit, amnis, nationis Sveonum, an verò universæ gentis Svevorum. Sed eâ de re plura sequenti capite.

Ceterùm nomen gentis apud Strabonem, in loco suprà citato, quater legitur obliquo casu Σηύων· quasi vocalis υ idem heic valeret, quod apud Latinos *vau*. at ea scriptio Straboni inusitata: & ceteroquin in eodem libro posteà, loco novissimè allegato, est vox Σεήβων· libroque IV rectus casus Σεήβοι. ex quibus audacter ego in reliquis illis υ corrigo in β. Apud Ptolemæum quoque sexies legitur Συήβων, ac semel Συήβας, sine ο. at, quia ibidem leguntur Σεῖβοι Λαγγοβάρδοι, quorum posteà casus obliquus Συήβων· & ἐκβολαὶ Σείβου πολάμου, cujus vocabulum deinde bis Συήβου· ubique lego συη.

CAP. XXV.

De SEMNONIBUS.

IN primâ parte Germaniæ auctor noster, à fontibus Rheni ad ostia versùs progrediendo, alias subinde atque alias certo ordine nationes subtexuit. idem posteà facturus est in Danubii ripâ. at heic Svevorum genteis descripturus, primùm Albis ripam, proximaque, ad Billium usquè Chalusumque amneis, Fosorum sive Saxonum

Saxonum terminos, & mare Svevicum decurrit; initio ducto à SEMNONUM gente, proximâ Bojohæmo ac Marcomannis Hermundurisque, quos posteà in Danubii ripâ est recensurus. Sic igitur de illis in libro de Germaniâ: *Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant.* Hos eosdem Strabo, lib. VII, Græco vocabulo adpellat Σέμνωνας· & Ptolemæus Σέμνονας. at apud Velleium Paterculum, lib. II, sunt *Senones*; voce, ut ego opinor, vitiatâ per imperitum aliquem librarium, cui notius erat *Senonum Gallorum* nomen, quàm *Semnonum Germanorum.* nec difficulter tamen litera *m* vel omitti incuriâ poterat, vel, si lineâ super literam præcedentem ẽ notata fuit, ab alio non observari. Taciti, Strabonis, Ptolemæique scripturam adserit & Zosimus lib. I, in his verbis: Μάχας ἦ καρτέρας ἠγωνίσατο, πρῶτον μὲν πρὸς Λογίωνας, ἔθνος Γερμανικὸν· ὃς καταγωνισάμενος, καὶ Σέμνωνα ζωγρήσας, ἅμα τῷ παιδὶ, τὸ τούτων ἡγεμόνειον, ἱκέτας ἐδέξατο. id est: *Acreis pugnas certavit; primùm contra Logiones, gentem Germanicam. quibus devictis, quum Semnonem, eorum ducem, cum filio, vivum in potestatem redegisset, supplices factos in fidem recepit.* *Logiones* fuêre iidem, qui *Lugii* Straboni ac Tacito dicuntur, Semnonibus propinqui. unde veri fit simile, Semnonem fuisse adpellatum hunc Lugionum ducem, quia è gente erat Semnonum. Tot igitur ac tantæ quum sint pro hoc vocabulo contra unicum illum Paterculi locum auctoritates; satis ego mirari nequeo vecordiam eorum, qui id apud dictos auctores corrigendum putant è Patereculo in *Senonum* nomen, eâ ratione adductâ, quòd Germani isti Senones à Senonibus Gallis orti videantur. Egregia sanè ac docta argumentatio, ex vocabuli similitudine desumta; quæ eadem efficiet, uti *Centrones* Belgæ, Nerviorum quondam clientes, ab Alpinis Centronibus, *Marsi* Germani ab Italicis *Marsis*, *Cimmerii* Asiatici à *Cimbris* Germanis, *Saxones* Germani ab Asiaticis *Sasonibus*, (quorum an satis sanum incorruptumque apud Ptolemæum sit vocabulum, solus Deus noverit) innumeraque alia gentium diversissimarum vocabula, ab se invicem deducta esse videantur, quorum tamen ratio tam falsa est, quàm quæ falsissima. Sed nugis hujusmodi rejectis, fines SEMNONUM describantur. Auctor noster dicto libro de Germaniâ: *Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur. magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant.* Ergo magna atque ampla fuit eorum civitas. Hermunduris fuisse finitimos, docet Paterculus, dicto libro: *Denique, quod numquàm anteà spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium à Rheno ad flumem Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus.* Hermunduros inter Salæ amnis confluentem & Bojohæmum, Marcomannorum sedem, lævam adcoluisse Albis ripam, infrà ostendetur. ex dextrâ igitur ripâ, quà nunc Vittobergium & Dresda visuntur opida, Semnones fuisse, necesse est. At ne quis dubium sibi è vocabulo *præterfluit* aboriri patiatur, quasi id indicaret, gentem utramque in unâ eâdemque fuisse ripâ: Hermunduros post Albim Marcomannos, Nariscos, Danubium, Allemannos Chattosque, & Cheruscos cinxisse, infrà demonstrabo. quâ ratione nullum Hermundurorum latus relinquitur, quod Semnones attingere possint, nisi illud ex Albis ripâ. Ac propiùs equidem *interfluere* utrosque dici poterat hic amnis. verùm singulos separatim si respicias, Hermundurorum latus orientale, Semnonum verò occidentale verè *præterfluit*: quò auctorem spectasse existimo. Ptolemæus etiam trans Albim Svevos Semnones recensetque: Τῶν δὲ ἐντὸς Ϛ μεσογείων ἐθνῶν μέγιστα μέν ἐστι, τὰ τε τῶν Σηήβων τῶν Ἀγγίλων· οἵ εἰσιν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μέσων ἀλβίου ποταμοῦ· καὶ τὰ τῶν Σηήβων τῶν Σεμνόνων· οἵ τινες διήκουσι μὲν ἐπὶ μέρος πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι δὲ Σηήβου ποταμοῦ. id est: *Populorum introrsus mediterranea colentium maximi sunt isti: Svevi Angili; orientaliores, quàm Langobardi; vergùntque versùs septemtriones, usque ad medium Albis: dein Svevi Semnones, qui trans Albim incolunt, ab dictâ amnis parte versùs orientem aduque Svevum flumen.* Vera hæc partim est Ptolemæi sententia, partim falsa. Falsum est, Angilos ac Langobardos cis Albim colere. verum tamen, illos his esse septemtrionaliores: nam illi inter Albim ac mare Svevicum proximi fuêre Saxonibus; ut infrà ostendetur: hi verò circa medium Albis proximi Semnonibus. unde rectè etiam Semnones ad medium Albis collocavit: hoc quidpe est circa Salæ confluentem. Albim igitur habuêre Semnones ab occasu solis æstivi, à Bojohæmo ad Salæ usque confluentem. Hoc loco, præter Hermunduros, Chattorum quoque & Cheruscorum fineis adversâ ripâ attigerunt. Langobardos Semnonibus fuisse conterminos, patet ex iis, quæ superioribus verbis Tacitus protinus subjungit: *Contrà Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed præliis & periclitando, tuti sunt.* Sed de Marcomannis simul atque

Cheru-

Cheruſcis Langobardisque clariùs annal. II: *Svevi prætendebantur, adversùs Cheruſcos orantes. nam diſceſſu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adſvetudine, & tum æmulatione gloriæ, arma in ſe verterant. Vis nationum, virtus ducum, in æquo. ſed Maroboduum regis nomen inviſum apud populares; Arminium, pro libertate bellantem, favor habebat. igitur non modò Cheruſci, ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumsêre bellum: ſed è regno etiam Marobodui Sveviæ gentes, Semnones, ac Langobardi defecêre ad eum.* Pro limite igitur inter Semnones ac Langobardos ſtatuo lineam, à Salæ confluente ad confluentem Viadri Varræque amnium ductam. A Marcomannorum latere fuerunt juga Bojohæmica, ad Giſerræ uſque amnis fontem. Ab ortu Ptolemæus Semnones ad Svevum uſque deducit amnem; cujus oſtium ſic anteà deſcripſit:

Χαλούσου ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Chaluſi fl. oſtium.*
Σουήβου ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Svevi fl. oſtium.*
Οὐϊάδρου ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Viadri fl. oſtium.*
Οὐϊσθύλα ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Viſtulæ fl. oſtium.*

Intervalla inter ſingula oſtia ferè æqualia conſtituit; niſi quòd Svevi oſtium paucillo propiùs Viadrum quàm Chaluſum accedat. Hodiè ſuper Svevo magnum eſt inter interpreteis certamen, quinam is nunc ſit habendus. nec immeritò; quum nullus inter Chaluſum vel inter Albim & Viadrum, qui vulgò hodiè eſt *Oder*, conſpiciatur amnis, cujus fons ſaltem ad Albis medium conveniat; oſtium verò in mare Svevicum, ſeu, ut Ptolemæus vocat, Germanicum exeat. At fluminum heic, inter dictos duos amneis, lacuumque tanta eſt per Marchiam Brandoburgienſem, Pomeraniam, Mekelburgienſemque ducatum, præpedita implicatio, uti haud facilè dignoſcere aut dijudicare queas, unde ſingula oriantur, quà meent, & quò denique perferantur. unde facilè Ptolemæo error naſci poterat, quum tabulam geographicam cum ejuſmodi flexibus ac juncturis fluminum inſpiceret, uti ex duobus pluribusve conjunctis unum intelligeret. quò etiam illi reſpexiſſe videntur interpretes, qui Svevum interpretati ſunt *Sprevam* amnem, qui ex Bojohæmicis profluens montibus, in Havelam flumen, VI millibus paſſuum infra opidum *Berlin*, effunditur. nam Havelæ rursùs per alia flumina atque lacus jungitur amnis *Pene*; qui tandem in Pomeraniâ contra inſulam *Vſedom* in lacus redditur marinos. unde etiam quidam Svevum interpretati ſunt Penium. Ac notitiam habuiſſe Romanos horum fluminum, ſatis apertè perſpicitur ex Tacito; qui de populis, infra Langobardos, ad mare uſque inter Albim Viadrumque colentibus, ſic ait: *Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut ſilvis muniuntur.* Verùm tamen, Ptolemæum ejuſmodi habuiſſe tabulam, in quâ tam adcuratè omnia, etiam minima flumina, & lacus, deſcripti fuerint, vix credibile eſt. Utut res ea ſeſe habeat; ego facilè inducere me ſiverim, uti illis adſentiar, qui Svevum amnem eumdem eſſe Viadrum opinantur. Argumentum, quo illi nituntur, hoc eſt, quòd hodiéque verum Viadri oſtium, inter duas inſulas *Vſedom* & *VVollin*, vulgari vocabulo vocatur *Swine*, &, variante dialecto, *Swene*. quod equidem haud vanum eſt. nam uti *Sveones* ex unâ eâdemque origine, cum univerſis *Svevis*, nomen ſuum accepiſſe, ſuprà dixi; ſic flumen etiam hoc dici potuit *Sweve*, Latinè *Svevus*, & variato poſtmodùm vocabulo *Swene*, Latinè *Sveo*, & *Swine*, Latinè *Svio*, quemadmodùm *Sveones* etiam Tacito ſunt *Sviones*. Huic argumento jam adde illud, quòd Semnones, Svevorum vetuſtiſſimi, ad utramque, ut mox oſtendam, Viadri ripam latè coluerunt. unde fortè ipſi primi hoc nominis à flumine acceperunt; quod poſteà longè latéque per ſeptemtrionem diffuſum. Tacitus: *Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimosque Svevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. ſtato tempore in ſilvam, Auguriis patrum & priſcâ formidine ſacram, omnes ejuſdem ſangvinis populi legationibus coëunt; cæſoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Eſt & alia luco reverentia. nemo niſi vinculo ligatus ingreditur; ut minor, & poteſtatem numinis præ ſe ferens. ſi fortè prolapſus eſt, attolli & inſurgere haut licitum: per humum evolvuntur. eóque omnis ſuperſtitio reſpicit, tamquàm inde initia gentis; ibi regnator omnium deus: cetera ſubjecta, atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut ſe Svevorum caput credant.* Ceterùm Ptolemæus de Svevo ita: Καὶ τὸ ἔθνος τῶν Σουήβων τῶν Σεμνόνων· οἵτινες διήκουσι μὲν τὸν Ἄλβιν, ἀπὸ τοῦ εἰρημένου μέρους πρὸς ἀνατολάς, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ. καὶ τὸ τῶν Βουργουνδίων τὰ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ Οὐϊσθύλα κατέχοντων. id eſt: *Et gens Svevorum, quæ trans Albim incolit, à dictâ amnis parte in orientem versùs, uſque ad Svevum flumen. dein gens Burgundorum, qui cetera tenent ad Viſtulam uſque.* Duplo majus quum

ſit intervallum inter Viadrum ac Viſtulam, quàm inter Albim & Viadrum; duplo ampliorum Burgundiis tribuit Ptolemæus ſedem, quàm Semnonibus. quod omnino falſum eſt; ſi Tacito ac Straboni credimus: quorum ille *magnum* civitatis *corpus*, & ex hoc *caput Svevorum* tribuit Semnonibus; hic verò eoſdem μέγα ἔθνος, id eſt, *magnam gentem*, prædicat: quum interim Burgundiorum, ſive Burgundionum, tam humilis tunc atque exigua fuerit civitas, uti omnino à Tacito, ſatis diligente alioquin Germaniæ gentium deſcriptore, ſilentio ſit præterita. nec Plinius quidem, neque Strabo, Burgundionum mentionem facientes, magnitudinem in iis ullam memorarunt; quam tamen Semnonibus ac Lugiis adſignat Strabo. Proinde meritò ac rectè trans Svevum, ſive Viadrum, fines Semnonum producantur. Limes autem heic commodus fuerit, ab ſeptemtrionibus & ortu ſolis æſtivi, amnis Varta, à confluentibus Viadri, ad opidum uſque Poloniæ *Szrzodá*. Ultra hunc limitem fuiſſe Burgundios atque Gothones, infrà docebo. Ab ortu hiberno lineam duco, à dicto opido ad Bojohæmica uſque juga, ac fontem Giſerræ: quâ à Buriis atque Marſingis dirimebantur; ut ſuo loco clariùs patebit.

Continentur igitur nunc univerſis Semnonum finibus regiones iſtæ: Poloniæ minoris pars, inter Vartam & Viadrum; atque in eâ urbs magnifica Poſenanium: ducatus Croſſinienſis; regio Sternbergenſis; Sileſiæ pars, quà opida celebria, *Glogaw*, *Sagan*, *Sprottaw*, *Soraw*: Luſatia; Marchiæ Brandoburgienſis portiunculæ, quà opida *Francford*, & *Trewen Breezen*: Anhaldini principatus, Saxoniæ item ſuperioris, & Miſniæ partes trans Albim.

Ceterùm duo hodiè ſunt opida in dictis Semnonum finibus: alterum in Luſatiâ, *Sonnewald*; in Sternbergenſi agro ad Vartam alterum, *Sonnenberg* vulgò dictum. quæ utrùm ab antiquis cultoribus Semnonibus ſic fuerint adpellata, quaſi *Semnenwald*, & *Semnenberg*; haud facilè dixerim.

Cap. XXVI.

De Langobardis.

Semnonibus conterminos ab ſeptemtrionibus fuiſſe Langobardos, jam anteà oſtenſum eſt. De his ita Tacitus: *Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed prœliis & periclitando tuti ſunt*. Valentiſſimæ iſtæ, quibus cingebantur, nationes fuêre, Semnones, Hermunduri, Cheruſci, & VII populi, infra Langobardos inter Albim Svevumque amneis ad mare uſque extenſi, qui unum, ut mox dicetur, corpus inter ſe conficiebant; deinde Burgundiones. Tacitus, annal. XI, ubi Italus Cheruſcorum rex, à Cheruſcis regno pulſus, opibus Langobardorum in regnum reſtituitur: *Magno*, inquit, *inter barbaros prœlio victor rex: dehinc ſecundâ fortunâ ad ſuperbiam prolapſus, pulſusque; ac rurſus Langobardorum opibus refectus, per læta, per adverſa, res Cheruſcorum adflictabat*. Limiteis igitur habuêre iſtos: A meridie eumdem, quem Semnones à ſeptemtrionibus inter Albim & Svevum: ab occaſu Albim, quo ab Cheruſcis arcebantur, à Salæ confluente ad confluentem uſque Havelæ: à ſeptemtrionibus, quà Deuringis jungebantur, Havelam & Rinum amneis; quà Nuithonibus, Foram flumen. ab ortu æſtivo, quà Burgundiones occurrebant, Svevum, ſive Viadrum. Continentur nunc his finibus, Marchia Brandoburgienſis cognomento Media, & Madoburgienſis epiſcopatus pars, dextræ Albis ripæ adfixa. Sed anteà pars Langobardorum cis Albim coluerunt; teſte Strabone, lib. VII: Μέγιστον μὲν τὸ τῶν Σουήβων ἔθνος· διήκει γὰρ ἀπὸ τοῦ Ῥήνου μέχρι τοῦ Ἄλβιος· μέρος δέ τι αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Ἄλβιος νέμεται, καθάπερ Ἑρμόνδοροι καὶ Λαγκόβαρδοι· νῦν δὲ καὶ τελέως εἰς τὴν περαίαν οὗτοί γε ἐκπεπτώκασι φεύγοντες. id eſt: *Maxima eſt Svevorum gens: quidpe quæ à Rheno ad Albim uſque pertingit. quin & trans Albim pars eorum incolit; ut Hermunduri, & Langobardi: atque nunc quidem hi, fugâ factâ, omnino in ulteriorem ripam ſe conjecerunt*. Svetonius de Octavio Auguſto: *Coërcuit & Dacorum incurſiones; Germanosque ultra Albim ſummovit*. Velleius Paterculus, lib. II: *Fracti Langobardi; gens Germaniâ feritate ferocior. denique, quod numquàm anteà ſpe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringenteſimum miliarium à Rheno uſque ad flumen Albim, quæ Senonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum ſignis perductus exercitus*. Expeditionem hanc Tiberius Auguſti auſpiciis fecit, Val. Meſſallâ, Corn. Cinnâ Coss., anno à natu Jeſu V: antequàm Langobardorum pars cis Albim coluit. Limiteis igitur heic eis circumſcribo Albim & Oram amneis; quà Marchia Brandoburgienſis eſt, cognomine Antiqua, cum dimidio Dannebergenſis comitatus.

Atque

Atque hinc factum, uti Ptolemæus, sub M. Aurelii principatu geographica sua componens, cis Albim Langobardos collocaret.

De Langobardis mira fabulantur medii sæculi scriptores, Prosper, Diaconus, Sigebertus, & alii: quasi anteà in Scandinaviâ, oceani insulâ, (Norvagiam ac Svediam esse, cum reliquis ad glacialem usque oceanum regionibus, suo loco ostendetur) WINILI dicti fuerint: postquàm verò, sub tempora Theodosii imperatoris, in continentem Germaniæ trajecerunt, Langobardorum nomen sortiti. Quæ quàm probè cum veritate congruant, cuivis dispicere promtissimum est. siquidem longè ante Theodosii tempora Langobardorum meminit Ptolemæus, ut suprà ostensum; & ante Ptolemæum Tacitus; item ante hunc, circiter annis, Strabo, ac Paterculus. qui omnes in eâ sede eos collocant, quam modò circumscripsi. Verùm commune hoc esse video omnibus istius sæculi scriptoribus, genteis sibi ignotas, ab ultimo usque septemtrione deducere, mirificasque circa migrationes earum effingere fabulas: quarum Diaconi de Langobardis, & Jornandis de Gothis libri sunt pleni. Nostri sæculi homines usque eò hujusmodi nugamenta delirantiumque somnia probarunt, uti ad eorum exemplum & ipsi Alemannos, Francos, atque Saxones indidem deducere haud dubitarint: Sed horum ineptiæ satis suprà confutatæ sunt. Prosperum ac Diaconum de Langobardis, temporum ratio mendacii seu fabulositatis arguit. De Gothis suo loco pòst videbimus.

Ceterùm de nomine LANGOBARDORUM vera tradidisse Diaconum, lib. I, cap. IX, facilè crediderim, in his verbis: *Certum tamen est, Langobardos ab intactæ ferro barbæ longitudine appellatos. nam juxta illorum lingvam,* lang *longam,* bard *barbam significat.* Etenim & in Asiâ Straboni, lib. XI, referuntur populi Μακροπώγωνες· haud dubiè & ipsi à longarum barbarum argumento sic adpellati. In nostris autem Langobardis occasionem, antiquissimis temporibus, atque causam nominis fuisse existimo eamdem, quam auctor noster in dicto libro de Germaniâ Chattis maximè suo ævo adscribit, his verbis: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque submittere; nec, nisi hoste cæso, exsuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum.* Aethicus equidem, & alii ejusdem ævi scriptores, per O gentem vocarunt LONGOBARDOS. at rectiùs magisque genuinè Strabo, & Tacitus, Ptolemæusque, ac Procopius per A vocabulum eorum protulerunt. unde etiam apud Paterculum, qui sub Tiberii ductu, IX per annos, in Germaniâ, cùm alibi, tùm apud Albim militavit, vitiatum esse putaverim gentis nomen *Longobardi:* quemadmodùm sequens mox vocabulum *Senonum*; de quo suprà dictum. Quamquàm nescius non sim, in postremis editionibus Paulli Diaconi ubique, & in Procopii exemplaribus sæpè *Longobardos* esse scriptos. Verùm id κρίσει edentium est factum. manu scripta Diaconi exemplaria meliora habent *Langobardos*; & apud Procopium quamvis variè, modò Λογγιβάρδαι, modò Λογγοβάρδοι, nonnumquàm Λαγγοβάρδαι, tamen sæpissimè Λαγγοβάρδοι leguntur. Variasse ipsum auctorem, credibile non est. Apud Ptolemæum etiam quum primùm dicantur Λαγγοβάρδοι, quis credat secundo loco rectè eosdem scribi Λογγιβάρδους; Mendum haud dubiè in hoc quoque est. Apud Strabonem leguntur Λαγκοπάργοι, pro Λαγκοβάρδοι: sed & hoc utrùm ita ex ipsius auctoris scripturâ, per Κ, an ex librarii lapsu, haud facilè dixerim. facilis tamen atque usitata literarum ΓΚ & ΓΓ, apud Græcos commutatio. sic Φράγγους plerique dixêre, quos alii Φράγκους.

CAP. XXVII.

De DEURINGIS, CAVIONIBUS, ANGLIS, VARINIS, EUDOSIBUS, SVARDONIBUS, & NUITHONIBUS; *qui unum inter se constituerunt corpus.*

RELIQUUM terrarum spatium, quantum ab Langobardis, Albim Chalusumque inter & Svevum, ad mare usque Svevicum protenditur, VII tenuêre nationes, de quibus auctor noster hæc memorat: *Reudingi deinde, & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Est in insulâ oceani castum (fortè sacrum) nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit: vectamque bubus fœminis, multâ cum*

veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca. quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant: quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud quod tantùm perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quo modo paullo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermunduorum civitas. Parvas fuisse singulas illas nationes, inde colligo, quòd *nihil notabile in singulis*, junctas verò inter se societate unâ, quâ in universum valentes fuêre, inde conjicio, quòd in commune idem numen, iisdem ritibus, eodem sacerdote, eodem loco, eodem denique tempore coluerunt. Valentissimum eorum fuisse corpus, eo satis apertè auctor indicat, quòd bellum, arma, & ferrum semper amaverint, nisi sacris festisque Herthæ deæ diebus. Mari autem universos aut conterminos fuisse, aut non longè dissitos, inde liquet, quòd omnes in insulam oceani conveniebant. Hæc in commune de universis dictum, quatenus unum inter se conficiebant corpus, & unam quasi civitatem. nunc experiri lubet, an privatim etiam singulis suæ adsignari queant sedes. Ordinem si auctor observavit, certè Langobardis proximi fuerunt ii, qui in vulgatis exemplaribus leguntur *Reudigni*: dein *Aviones*, & post hos *Angli*. Terminus igitur Reudignis fuit à meridie idem, qui Langobardis, quâ Albim attigerunt, à septemtrionibus. ab occasu hiberno, ipse Albis, ad confluentem usque Steponitii amnis. à septemtrionibus, sive ab occasu æstivo, lineâ à dicto confluente ad Havelæ, & amnis, qui è Muntio lacu profluit, confluentem ductâ, ab Avionibus separabantur. ab ortu æstivo Havelâ amne à Nuithonibus. Includitur nunc his finibus Marchiæ Brandoburgiensis pars, quâ opida *Havelberg, Rappin, Prutzwalk*.

Nomen eorum in variis exemplaribus variè scriptum reperitur; modò *Reudingi*, modò *Reudigni*, aliàs *Redigni*. Prima scriptio magis germana, magisque genuina ex Germanorum usitatissimâ terminatione in ING. reliquæ duæ Latinam formationem sapiunt, ex vocabulo *dignus* desumtam. Sed integrum hoc vocabulum ab imperitis incuriosisque librariis vitiatum ego censeo; scribendumque DEURINGI. quæ gens, apud posteriores scriptores, Vegetium, Procopium, Jornandem, Aethicum, Sidonium, Svidam, Diaconum, & alios, clarissima, variè, pro multiplici dialectorum variatione, legitur TORINGI, THORINGI, TURINGI, THURINGI. nam Θ & Δ maximè commutativas fuisse apud priscos Germanos literas, jam dudum, primo volumine, pluribus patuit documentis. Hinc etiam nunc eadem gens sibi ipsis dicuntur *Döringer* & *Töringer*, ceteris verò Germanis *Düringer* & *Türinger*. Nec obstat, quòd ex agrorum arctâ circumscriptione, quam fecimus, exigua fuisse gens *Deuringorum* videatur. quidpe quum conterminarum gentium, ut *Cavionum* (sic legendum, mox docebo) *Eudosum*, *Svardonum*, & *Nuithonum* nomina posteà planè obscurata & obliterata fuerint; maximè credibile est, ex his nonnullos in *Theuringorum* vocabulum atque corpus transisse. Fuisse *Theuringos* eodem hoc tractu inter Albim & sinum Codânum, *Anglis* & *Varinis* aliquando conterminos, antiquæ docent leges Germanorum; ubi ita scriptum: *Lex Angliorum, & VVerinorum: Incipit lex Angliorum & VVerinorum, & Thuringorum.* Ceterò transierunt Albim in eas sedeis, quas etiamnunc tenent, circa Procopii ætatem. sic enim ille Gothicar. rer. lib. I: Μετὰ δὲ αὐτοὺς, ἐς τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον Θερίγγοι βάρβαροι ἱδρύσαντο· καὶ αὐτῶν Βουργουζίωνες ὀλίγῳ ἄποθεν πρὸς νότον ἄνεμον ᾤκουν· Σκαῦοί τε ὑπὸ Θερίγγων, καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id est: *Post eos, in orientem solem versùs, Thoringi barbari incolebant. ab his haud procul Burgundiones, ad austrum versùs. Svabi deinde sub Thoringis & Alemani, validæ gentes.*

Sequuntur *Aviones*. quorum terminus à meridie idem qui Deuringis à septemtrionibus. ab occasu brumali Albis, ad confluentem usque Plavæ amnis. à septemtrionibus Plava, & lacus Muntius, & inde amnis in Havelam profluens: quâ parte conterminos habuêre Anglos, & Varinos, & Svardones. Includuntur nunc his finibus regiones istæ: Brandoburgiensis Marchiæ portio, quâ opidum *Dalmin*, Dannebergensis comitatus pars, inter confluentes Albis ac Plavæ sita: dein Mekeleburgiensis ducatus pars, in eâdem Plavæ & Muntii lacus ripâ protensa. Ceterò *Avionum* quoque vocabulum esse vitiatum, jam ante me alii adnotarunt ex genethliaco Maximiani Augusti, à Mamertino conscripto; ubi hæc leguntur verba: *Hîc gens Cavionum Erulorumque deleta, Transrhenana victoria, & domitis oppressa Francis bella piratica Diocletianum votorum compotem reddiderunt.* Idem Mamertinus, in panegyrico, eidem imperatori dicto, eamdem

gentem

gentem adpellat *Chaibones*. *Neque solùm*, inquit, *Burgundiones*, *& Alemanni*; *sed etiam Chaibones*, *Erulique*, *viribus primi barbarorum*, *locis ultimi*. & mox: *Chaibones tamen Erulosque non dignatus pari æstu pendere*. & iterum: *Cuncti Chaibones*, *Erulique cuncti*. Erulos Vistulæ ostium occidentale adcoluisse, infrà suo loco ostendetur.

Ultimi Svevorum, atque infimi ad Albim fuêre ANGLI; gens ad hæc usque tempora in posteritate clarissima. quorum terminus à meridie, dictus amnis Plava, & Albis ad confluentem usque Billii. ab occasu æstivo, quà contermini fuêre Saxonibus, Billius, & huic aversus Chalusus. à septemtrionibus mare Svevicum, sinus Codânus. ab ortu sinus Vissomariensis; inde lacus & flumen, quod apud opidum *Nüestat* in Plavam evolvitur. Continentur hodiè his finibus, Luneburgiensis ducatus dimidia pars, dextræ Albis ripæ adfixa; & Mekelburgiensis ducatus pars occidentalis. De Anglis ita Ptolemæus: Τῶν δὲ ἐντὸς ἐ μεσογείων ἐθνῶν, μέγιστα μὲν ἐστι, τὸ τε τῶν Σεήβων τῶν Ἀγγειλῶν· οἵ εἰσιν ἀναλολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μείζων ἐ Ἄλβιος πόταμος· καὶ τὸ τῶν Σεήβων τῶν Σεμνόνων· οἵ τινες διήκουσι μὲν ἐ αἱρηνικὰ μέρος πρὸς ἀναλολάς, μέχρι ἐ Σεήβα πόταμος. id est: *Populorum introrsus mediterranea colentium maximi sunt isti: Svevi Angili*, *orientaliores quàm Langobardi*, *vergunt que versùs septemtriones*, *usque ad medium Albis*; *dein Svevi Semnones*, *qui trans Albim incolunt*, *ab dictâ amnis parte versùs orientem*, *ad Svevum usque flumen*. Langobardos quum comperisset cis Albim, ut antè dictum, quondam coluisse; infra autem illos, versùs septemtriones, Anglos: hos quoque cis Albim esse putavit: dein falsò Semnonibus fecit conterminos. Id igitur unum verum, quòd septemtrionaliores Langobardis fecit.

Nomen eorum parum rectè apud eumdem scribi censeo per EI in secundâ syllabâ; siquidem hæc debet esse brevis. Germanicè *thi* ANGELEN. unde etiam Tacito scribitur dissyllabon ANGLI. Rectiùs apud Procopium, belli Gothici lib. IV, Ἄγγιλοι. Exstat hodiéque vocabulum eorum integrum in Cimbricâ peninsulâ, inter celebria duo opida *Slesswyk* & *Flensborg*, in eâ regione, quæ vulgo vocatur *Angelen*, & contractè *Anglen*. quo post Taciti ævum, sive sponte antiquis sedibus cedentes, sive ab finitimis pulsi, transmigrarunt. Beda, in historiâ Anglorum, lib. I, cap. XV: *Angli de illâ patriâ*, *quæ Angulus dicitur*, *& ab eo tempore usque manere deserta inter provincias Iutarum & Saxonum perhibetur*. Ethelwerdus Saxo: *Anglia vetus sita est inter Saxones*, *& Giotos*, *habens opidum capitale*, *quod sermone Saxonico Slesswyk*, *secundùm verò Danos Haithby*. Quum Saxonibus anteà ab ortu brumali trans Chalusum fuerint finitimi; credo horum permissu, vel etiam ope, regionem proximè ultra Saxones sitam eos occupasse. unde perpetua iis cum Saxonibus societas, vel sub fide eorum clientela. quâ occasione postmodò etiam unà cum illis ad Rheni ostia, atque hinc in Britanniam transgressi. ubi tandem inclytum illud, & per omnem terræ orbem celeberrimum regnum condiderunt, cujus nomen in hanc usque diem claret: quamquàm omnes nunc Britannicæ insulæ (exceptâ ultimâ Thule) sub unius regis imperium redactæ. Pars autem Saxonum habebantur, quia unà cum illis, gente multo majori, profecti: tum, quia illorum, ut antè dixi, clientes. unde posteribus scriptoribus ex duarum nationum nominibus unum vocabulum compositum est, quo utrique junctim dicerentur ANGLOSAXONES.

Cetertùm Ptolemæus opidum in Germaniâ habet, inter Chalusum Svevumque amneis, Λαχιβέργιον, *Laciburgium*. id ego hodiè ex terrarum tractu ac nominis magnâ similitudine conjecerim esse *Lauenburg* opidum ad Albim, ducatus titulo insignitum. Ac potuit equidem apud Ptolemæum scriptum fuisse Λαυιβέργιον, LAVIBURGIUM.

Est apud eumdem Ptolemæum locus Τρηύα, TREVA dictus. quem ego à Travâ flumine (Chalusus est Ptolemæo) nomen habuisse puto; esseque nunc urbem *Lubeck*. Atque hujus sanè clarissima totius septemtrionis est fama apud inferioris sæculi scriptores.

Sunt prætereà apud eumdem Ptolemæum duo loca, quorum utrique nomen Μαρωνίς· quarum primam *Hamoburgium* interpretor; τὴν ἑτέραν, id est, *alteram*, *Vissomariam*.

Hactenus igitur de Anglis. sequuntur apud Tacitum post Anglos VARINI: WERINI in antiquis legibus dicti, & Procopio, rer. Gothicar. II, & IV, Οὔαρνοι, VARNI. Aethicus cosmographus vitiosos *Varros* habet pro *Varnis*. quorum nomen apud Plinium quoque, lib. IV, cap. XIV, reperio. quamquàm in quibusdam exemplaribus legantur *Varinni*, & in pluribus *Varinnæ*. quæ variatio non obstat quò minùs iidem cum Taciti *Varinis* credantur. Ptolemæus hoc tractu refert *Virunos*, hoc modo: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας κατὰ ἐ Χαλέσου πόταμὸν, μέχρι ἐ Σεήβα πόταμοῦ, Φαροδλωοί. *Post Saxonas*, *à Chaluso amne ad Svevum flumen Farodini*. Et posteà: Μεταξὺ τῶν Σαξόνων, καὶ τῶν Σεήβων, Τδουϊσάρνοι καὶ Οὐϊρῆνοι.

Inter Saxones ac Svevos Teutonoari, ac Viruni. Svevos heic intelligit Semnonas. *Viruni* nulli alii sunt, quàm *Varini* Taciti; quod mox clariùs patebit. Terminum igitur iis statuo, ab occasu, quem anteà Anglis ab ortu: à meridie Plavam flumen, & lacum Munitium, & ab hujus exitu in amnem, lineam ad lacum usque Tullium: ab ortu amnem Tullium, & à confluente ejus in Penium, lineam ad fontem Baritii; hinc verò ipsum Baritium ad mare usque. ab septemtrionibus est mare, ab opido *Baart* ad sinum usque *Vissomariensem*.

Includitur his finibus nunc Mekelburgiensis ducatus pars, quà opida *Rostock* & *Güsterow*: item Pomeraniæ exigua portio, inter duos amneis Reconitium, ac Baritium. Procopius dicto lib. II; de Herulorum legatis ab Istro Scandinaviam petentibus: Ἔρημον δὲ χώραν διαβάντες ἐνθένδε πολλὴν, ἐς οὗτ' Οὐάρνους καλουμένους ἐχώρησαν· μεθ' οὓς δὲ καὶ Δανῶν τὰ ἔθνη παρέδραμον. ἐνθένδε δὲ ἐς ὠκεανὸν ἀφικόμενοι ἐναυτίλλοντο. id est: *Desertamque hinc regionem transeuntes multam, ad Varnos pervenerunt. inde Danorum nationes percurrerunt. hinc verò ad oceanum progressi navigarunt.* Eamdem heic Procopium intelligere Varnorum regionem, quàm ego suprà designavi, satis clarè patet. Ceterùm ex ejusdem Procopii lib. IV disco, ad Rheni ostia unà cum Anglis quondam fuisse profectos.

Veterum VARINORUM nomen heic etiam nunc manet, in flumine *VVarne*, quod Rostochium adluit; item in opido *VVaren*, Munitio lacui adposito; quod haud dubiè apud Ptolemæum est τὸ τῶν Οὐϊρούνων Οὐίρουνον, *Virunorum Virunum*. quod rectiùs, ex hodiernâ simul adpellatione, & veteri Varinorum nomine, dixeris VARINUM, & VARNUM.

Porrò post Varinos sequuntur, ex ordine auctoris nostri EUDOSES. quos item in litore colloco. Limes ab occasu idem, qui Varinis ab ortu: à meridie Penius fluvius: ab ortu æstivo ac septemtrione, mare Svevicum. Pomeranorum nunc pars iisdem finibus opida incolit, *Baart, Stralesond, Gripeswolde, VVolgast, Gütschkow, Anklam, Träptow, Damyn*. Addo ex ipso mari insulam *Vsedom*; ad quam ostium est Svevi, vulgò nunc *Swine* dictum.

Junguntur Eudosibus proximi SVARDONES: quos apud Ptolemæum mendosè legi crediderim Φαροδηνοὺς pro Σφαρδηνούς. Hos Svevo flumine, mari Svevico, Eudosum, Varinorum, Cavionumque confiniis cingo. à meridie lineam ab Havelæ & amnis, qui ex lacu Munitio delabitur, confluentibus, ad Svevum flumen, paullo supra opidum *Stettin* duco. Continetur nunc hoc terrarum tractu, Pomeraniæ pars, quà opida *Stettin, Pasewalk, Vkermünde*, & *Vsedom*. Mekelburgiensis etiam ducatus portio, inter Tullium lacum & flumen Havelam sita.

Postremi sunt in dictis VII nationibus NUITHONES. quibus reliquus ager dari potest inter Svardones, Deuringos, Langobardos, ac Svevum sive Viadrum flumen. Complectitur is nunc partem Brandeburgiensis Marchiæ, quà opida, *Prentzlow, Templin, Nye Angermünd*: Mekelburgiensis etiam ducatus portio, quà vicus *Förstensee*: item Pomeramiæ portio, quà pagus *Gartz*.

Hi igitur sunt fines VII illarum nationum, quæ unum corpus in commune inter se conficiebant. Iisdem finibus insula in mari Svevico objecta est RUGIA, vulgò *Rügen* dicta. quam esse auctoris nostri *insulam oceani*, in cujus *sacro nemore* omnes simul prædicti populi festos dies sacraque Herthæ deæ peragebant, situs indicat. Et est hodièque in eâ insulæ parte, quæ incolis vocatur *Iasmund*, ad promontorium, cui vulgare vocabulum *de Stubbenkamer*, silva densissima, incolis dicta *de Stubbenitz*; inque eâ profundissimus atrâ aquâ lacus: qui licet piscibus mirum in modum scateat; opinio tamen tenet, retia eum ac scaphas non ferre. Quin imò, quum superioribus annis audaculi quidam piscatores scapham intulissent; postero die redeuntes, uti lacum retibus tentarent, scapham non invenerunt. quod quum attoniti admirarentur, & quoquo versùm circumspicerent; mox unus illorum animadvertit scapham procerissimæ fago impositam. quumq; suo more ac lingvâ exclamasset; *Quis omnium diabolorum lintrem arbori imposuit?* è propinquo vox, nemine conspecto, audita est; *Non omnes id fecêre diaboli; sed solus ego, cum fratre meo Nicolao*. Ita scilicet etiam nunc malignus ille spiritus, in loco antiquissimâ idololatriâ contaminato, hominibus illudere non desinit; haud dubiè dolens, priscum sibi cultum venerationemque ademta. At in aliis quoque terrarum orbis partibus eidem deæ, ad altissimos lacus eadem peracta fuisse sacra, suprà, lib. I, cap. XXVII, docui.

Ceterùm tanta dicti nemoris lacusque fuit celebritas, tantaq; religio, ut etiam posteà Sarmatæ, (sive ii Slavi sint) quum, expulsis Germanis, omne hoc litus, ad Cimbrorum usque peninsulam, simulque prædictam insulam occupassent, pari locum superstitione venerati

venerati sint. de quâ re sic Helmoldus lib. I, cap. VI: *Peragratis multis Slavorum provinciis, pervenerunt ad eos qui dicuntur Rani, sive Rugiani, & habitant in corde maris. Ibi fomes est errorum, & sedes idololatriæ. Prædicantes itaque verbum Dei cum omni fiduciâ; omnem illam insulam lucrati sunt. ubi etiam oratorium fundaverunt, in honorem domini ac salvatoris nostri Iesu Christi, & in commemorationem sancti Viti, qui est patronus Corvejæ. postquàm autem, permittente Deo, mutatis rebus, Rani à fide defecerunt; statim, pulsis sacerdotibus atque Christicolis, religionem verterunt in superstitionem. nam sanctum Vitum, quem nos martyrem ac servum Christi confitemur, ipsi pro Deo venerantur, creaturam anteponentes creatori. Non est aliqua barbaries sub cœlo, quæ Christicolas ac sacerdotes magis exhorreat. solo nomine sancti Viti gloriantur: cui etiam templum ac simulacrum amplissimo cultu dedicaverunt; illi primatum deitatis specialiter attribuentes. De omnibus quoque provinciis Slavorum illic responsa petuntur; & sacrificiorum exhibentur annuæ solutiones. Sed nec mercatoribus, qui fortè ad illas sedes appulerint, patet ulla facultas vendendi, vel emendi, nisi priùs de mercibus suis deo ipsorum preciosa quæque libaverint: & tunc demum mercimonia foro publicantur.* Et eodem lib., cap. XXXVII: *Quodam tempore, quum Henricus resideret in urbe Lubeke; ecce improvisus supervenit exercitus Rugianorum, sive Ranorum. subvectique per alveum Trabenæ, urbem navibus circumdederunt. Sunt autem Rani, qui ab aliis Runi appellantur; populi crudeles, habitantes in corde maris, idololatriæ supra modum dediti, primatum præferentes in omni Slavorum natione; habentes regem, & fanum celeberrimum. unde etiam propter specialem fani illius cultum, primum venerationis locum obtinent: &, quum multis jugum imponant, ipsi nullius jugum patiuntur; eò quòd inaccessibiles sint, propter difficultatem locorum. Gentes, quas armis subegerint, fano suo censuales faciunt. Victores aurum & argentum in ærarium dei sui conferunt; cetera inter se partiuntur.* Item cap. LIII: *Inter multiformia Slavorum numina, præpollet Zvante Vith* (Polonicè nunc *Swiety VVit*, id est, *sanctus Vitus*) *deus terræ Rugianorum; utpote efficacior in responsis: cujus intuitu ceteros quasi semideos æstimabant. unde etiam in peculium honoris annuatim hominem Christicolam, quem sors acceptaverit, eidem litare consueverunt. Quin & de omnibus Slavorum provinciis statutas sacrificiorum impensas illò transmittebant. Mirâ autem reverentiâ circa fani diligentiam affecti sunt. nam neq; juramentis facilè indulgent, neque ambitum fani vel in hostibus temerari patiuntur.* Manent etiamnunc ad prædictum lacum vestigia antiquissimi cujusdam operis; cujus editum ac proceris arboribus asperum vallum hodiè incolæ regionis vocant *de Borch wall*, id est, *burgii* sive *castelli vallum*.

Atque hactenus SVEVORUM pars inter Albim Svevumque sive Viadrum flumina, & mare Svevicum explicata est. De iis, qui trans Viadrum incoluêre Svevi, posteriùs auctor noster acturus est. nunc ab Albi ad Danubii ripam stylum conversurus, sic sermonem de istis ad Albim claudit: *Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur.* id est, in remotiora, ut antè dictum, respectu Hermundurorum, Nariscorum, Marcomannorum, Quadorum, Sveviæ itidem nationum; quæ proximæ erant provinciis Romanis, Rhætiæ, Norico, ac Pannoniis.

CAP. XXVIII.

De HERMUNDURIS, *& posteriori* SVEVIA.

DANUBII ripam descripturus, sic exorditur auctor in eodem libro de Germaniâ: *Propior (ut, quo modo paullo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar)* HERMUNDURORUM *civitas: fida Romanis; eóque solis Germanorum, non in ripâ commercium, sed penitius, atque in splendidissimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ. passim sine custode transeunt; &, cùm ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus.* Magna sanè fuit Hermundurorum civitas, à Salæ confluente ad Danubium usque in longum porrecta. Verùm hæc amplitudo agrorum ab Harudum demum in Bojohæmum migratione cœpit. nam anteà Mœno tenus porrigebantur Hermunduri; primò Helvetiis, ut suprà ostensum, dein Harudibus Mœnum inter Danubiumque incolentibus. Ceterùm Strabo, inter alia, id etiam imperitè fecit, quòd partem Hermundurorum trans Albim collocavit. quidpe eâdem tempestate Paterculus, qui ipse, sub Tiberio duce, hisce in oris militans, coràm loca inspexit, sic scriptum reliquit: *Albis Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit.* Fines igitur horum cis Albim, quos post Harudum migrationem habuêre, indicentur. Cheruscis, ad dictum Salæ confluentem, fuisse finitimos; Chattis etiam, citra Salam colentibus; jam antè patuit, quum de his populis ageretur. Ab occasu igitur inter Hermunduros atque Chattos

terminus fuit Sala amnis, ad opidum usque *Salefeld*; inde linea ad Radiaci fontem; & mox ipse Radiacus Mœnusque ad Redonitii usque confluentem, & opidum *Bamberg*: Hinc Redonitio, & mox Aeschio, amnibus, dein lineâ ad opidum *Koniges prun*, ac denique Brentio, qui in Danubium evolvitur, ab Alemannis discreti fuêre; ut suprà ostensum est. A meridie ipse Danubius, Romani imperii Germaniæque terminus, à Rhætiâ provinciâ eos distingvebat, à Brentii confluente, ad opidum usque *Ingolstat*. cui ripæ opposita est, à xx millibus passuum, *splendidissima illa Rhetiæ provinciæ colonia, Augusta Vindelicorum*: quam heic auctorem intelligere, suo loco latiùs demonstrabitur. Atque sic rectè Hermunduri in fronte erunt Germaniæ, respectu scilicet Italiæ, & provinciæ Romanorum Rhætiæ. auctor enim noster paullo pòst; *Iuxta Hermunduros*, inquit, *Nariſci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt*. & mox: *Eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur*. Ab ortu limite juxta lineam ab Ingolstadio ad fonteis Mœni, à Nariscis dirimebantur; de quibus proximo loco dicetur. inde ab ortu brumali, ad Albim usque flumen, Bojohæmicis jugis à Marcomannis arcebantur: hinc, ab ortu æstivo, dicto flumine à Semnonibus, ad Salæ usque confluentem; ut suprà demonstratum.

Continentur hodiè his finibus, Anhaldini principatus, ducatusque Saxoniæ portiones inter Salam atque Albim: Misnia ferè tota, exceptâ eâ particulâ, quæ trans Albim est: Voitlandia tota; Coburgiensis ducatus pars, quà opidum *Coburg*; dein Brandeburgiensibus marchionibus subjecta opida *Culmbach*, *Cronach*, *Pareut*: hinc Franciæ pars ad lævam Mœni ripam, quà opida *Bamberg* & *Forchaim*: item Palatinatus superioris exigua portio, quà urbs hodiè Germanicarum vel nobilissima Norimberga, cum agro suo. dein Sveviæ ducatus portio, quà opida *Dinkelspühel* & *Nördlingen*.

At controversia heic incidit nobis, cum ipso auctore nostro Tacito, haud levis, super Hermundurorum finibus, nec temerè negligenda. *In Hermunduris*, inquit, *Albis oritur, flumen inclitum, & notum olim: nunc tantùm auditur*. Albis ortum scimus esse in extremis Bojohæmi versùs orientem æstivum finibus, in confinio Silesiæ, quà opidum haud procul situm *Smideberg*, in valle, vulgò *Teufels grund* dictâ, quasi dicas *Vallem diaboli*: ubi ex monte profluit, qui vulgò vocatur *das Risen gebirge*, id est, *Gigantum juga*; longè ab iis finibus, quos Hermunduris adsignavi. quamobrem perperam hos descripsisse videri possim. Sanè contra tam gravis auctoris verba, quem redarguere summæ fuerit fortè temeritatis, quod respondeam, vix habeo. Nec tamen facilè inducor, uti credam, eò usque Hermundurorum fineis fuisse extensos. Quin ipse dissvadet Tacitus, annal. 11; ubi prœlium inter Cheruscos ac Marcomannos, sive inter Arminium & Maroboduum, Svevorum regem, describit, his verbis: *Non aliàs majore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. id signum perculsi fuit: & transfugis* (Ingviomero, Arminii patruo, cum manu clientium) *paulatim nudatus, in Marcomannos concessit*. Hos igitur colleis quosnam esse dixeris, nisi eos, qui Misniam à Bojohæmo dirimunt? nam Cheruscos Maroboduo, non autem Maroboduum Cheruscis bellum intulisse, satis ex historiæ contextu constat. Itaque Cherusci, quum ipsum Maroboduum, Marcomannorum, Hermundurorumque, Semnonum ac Langobardorum regem, armis petere decrevissent; non domi, intra suos fineis eum operti sunt: sed per proximos Hermundurorum fineis, ad eum versùs in Marcomannos contendentes, in confinio Hermundurorum Marcomannorumque, circa ea loca, ubi nunc opida Misniæ visuntur *Zwicke* & *Chemnitz*, cum exercitu offenderunt. Illic pugna commissa est. ex quâ Maroboduus, animo perculsus, in colleis, circa opida *Annæberg* & *Mariæberg*, castra subduxit: nudatisque transfugis, quum rebus suis diffideret, in Marcomannos, id est, in Bojohæmum concessit. Ergo si prope Annæbergam & Mariæbergam mox Marcomannorum sternuntur fines; certè nullo pacto ultra hos, ad verum usque Albis fontem, Hermundurorum fines extendi possunt. Nec verò est, quòd suspicari velis, ab dextrâ Albis ripâ, id est, in Semnonum finibus, prœlium commissum, atque inde castra in colleis subduxisse Maroboduum, tandemque in Marcomannos concessisse. quidpe in Semnonas exercitum ducere Maroboduus non audebat; Semnonibus ac Langobardis è regno suo ad Cheruscos delapsis; ut narrat ibidem Tacitus. Neque enim offensivum, sed defensivum bellum tum gerebat; quidpe qui adeò viribus suis diffidebat, uti Romam auxilium à Romanis rogatum mitteret. Tum verò Arminium, veterem Cheruscorum, Chattorumque, solertem ac peritum ducem, trans Albim, difficili trajectu, & unde periculosus reductus, in confinium Marcomannorum duxisse exercitum, haud credibile est:

præsertim,

præsertim, quum propriùs ac tutiùs, per Hermunduros, petere Maroboduum quiret. nec adeò vecors, omnisque consilii militaris expers Arminius, uti extremos Semnonum fineis petens, Hermundurum, Marobodui subjectum regno, post terga hostem relinqueret: qui facilè jussu regis sui, dum ille cum Cheruscis abesset, trajecto Salâ flumine, agros eorum depopulari, ac prædam inde agere potuisset. quod ipsum Arminius solerti animo prævidens, quum conterminos Semnones, Langobardosque, socios haberet armorum; proximos Maroboduani regni fineis Hermunduros ingressus, prœlium prædicto loco commisit. Quòd si verò infra Bojohæmum, trans Albim, in ea loca, quæ complexu amnis jugisque Bojohæmicis includuntur, Hermunduros protendere velis; meneris, Paterculum tradere, Hermundurorum fineis Albim præterfluere, non interfluere. tum verò si hac regione Hermunduri fuerunt, dicta autem pugna ultra monteis in Semnonibus commissa; jam non ex collibus in Marcomannos, sed in Hermunduros Maroboduus concessit. Si verò intra Hermundurorum fineis, inter dictos monteis Bojohæmicos Albimque amnem, pugnam commissam contendas; castraque non in monteis, Bojohæmum à Misniâ ac Lusatiâ separanteis, sed in alios quosdam intra dictum spatium porrectos colleis subducta: doceas me velim, quâ ratione inde Maroboduus in Marcomannos, id est, ultra Albim in meridiem versùs contendens, tutus esse potuerit adversùs acerrimum hostem, quem jam intra *latebras Hercyniæ silvæ*, ut vocat Arminius eodem libro apud Tacitum, & patenteis campos admiserat? Sed totum id, quod regnum Bojohæmi est inter monteis saltumque Hercynium. Marcomannorum fuisse tum temporis sedem, latiùs infrà firmissimis demonstrabo argumentis. nunc hoc, quod institueram, expediam. Nempe tot ac tantis subnixus argumentis, verum Albis fontem ignorasse Tacitum, audacter adfirmo. quod & ipse tantùm non disertis fatetur verbis, quæ sunt istiusmodi: *Flumen inclitum, & notum olim: nunc tantùm auditur*. Notum erat, quum Drusus, Tiberius, ac Germanicus, aliique Romani exercitus duces, Cheruscos, Chattos Hermundurosque debellarent. Trajano autem imperitante, cujus imperii primo anno librum de Germaniâ condidit Tacitus, quum Romani ab illorum finibus recesserant, audiebatur tantùm. Error autem Tacito hinc natus videtur, quòd, quum tres, satis magni, æquales inter se concurrerent circa opidum *Budyne* alvei, æquali spatio à fontibus profluentes; quorum unus ex oriente Albis est; alter ex meridie adcolis *Wltawa*, Germanis *Moldaw*, Pragam interfluens; tertius ex occidente Egra: hunc ex tabulâ aliquâ geographicâ arbitratus est ille esse Albim, in Hermunduris exorientem; scilicet, quia id ei nomen ab imperito geographo adpositum; vel etiam, quia nullum prorsus omnibus. Egræ verò fons in Hermundurorum confinio, unà cum Salæ ac Mœni fontibus, uno eodemque profunditur monte, qui vulgò adcolis dicitur *der Fichtelberg*, quasi dicas *Piniferum*. Ceterùm eadem errandi ratio Ptolemæum quoque à vero Albis ortu seduxit. etenim, si tabulam ejus Germaniæ benè perspicias; fontem amnis ei esse deprehendes, qui à meridie exoriens Voltavæ fluminis fons est genuinus. Verùm hæc de erroribus circa fontem Albis dicta sufficiant. Fines igitur Hermundurorum nationi manebunt, quos suprà circumscripsi.

Nomen eorum corruptum esse in exemplaribus Strabonis Εὐμόνδορι, pro Ἑρμόνδορι, jam alii ante me observarunt viri docti. Apud Ptolemæum idem vocabulum depravatius legi puto Δανδῶτοι, pro Ἑρμάνδυροι. Hermunduros debere esse, situs indicat.

Ceterùm uno atque altero sæculo post Taciti ætatem, quum Alemanni, Franci, ac Saxones, Svevorumque trans Salam atque Albim nationes, Gothi, Burgundiones, Vandali, Quadi, ac Marcomanni, propriis ac discretis ab invicem nominibus clari haberentur; soli HERMUNDURI dicti fuêre Romanis SVEVI, & regio eorum SVEVIA: credo eâ potissimùm occasione, sive causâ, quia hi post Alemannos atque Francos Romanis, in Galliâ provinciâ ad Rheni ripam agentibus, proximi. Hos intelligit cosmographus Aethicus: *Oceanus occidentalis habet gentes; Gothos, Thuringos, Herulos, Marcomannos, Langobardos, Svevos, Francos, Alemannos*. Nam & Gothi, & Thuringi, & Heruli, & Marcomanni, & Langobardi, nationes anteà censebantur unius Svevicæ gentis; ut suprà ostensum. Sic & apud Orosium lib. VII, cap. XV: *Insurrexerunt gentes, Marcomanni, Quadi, Vandali, Svevi, atque omnis penè Germania*. Et cap. XXXVIII: *Quibus nunc Galliarum Hispaniarumque provinciæ premuntur, Alanorum, Svevorum, Vandalorum, Burgundionum incursionibus*. Fl. Vopiscus, in Aureliano: *Gothi, Franci, Svevi, Vandali*. Horum quoque Hermundurorum sedem intellexit auctor tabulæ itinerariæ, in quâ vocabulum SVEVIA super Rheni ripam, inter Maguntiacum Argentoratumque depictum

depictum est: non quia Rheni ripam tunc coluerint Svevi; sed quia è regione dictorum opidum, ultra Alemannos fuerunt: quos eâ tempestate inter Mœnum Danubiumque, Rheni ripam coluisse, suprà satis probatum est. Sic Vandulorum, ac Lugiorum, Buriorumque nomina, in eâdem tabulâ, in Danubii ripâ, etiam infra Marcomannorum Quadorumque vocabula posita sunt; quum tamen Vanduli mare Svevicum, Lugii Vistulam, Burii Viadrum adcoluerint; ut infrà ostendetur. Poëtas tamen ejusdem sæculi, nescio unde errore hausto, (nam per licentiam poëticam factum haud temerè dixerim) Alemannos Svevorum adpellasse nomine video. sic Ausonius, in epigrammate ad Valentinianum Gratianumque Augustos:

Cæde, fugâ, flammis stratos periisse Suëvos;
Nec Rhenum Gallis limitis esse loco.

Alemannos hos fuisse, à Gratiano, primùm circa Argentariam in Galliâ, dein trans Rhenum circa Danubii fontem victos, suprà ex Marcellino demonstravi: qui eâ tempestate vixit, in Romanorum castris stipendia fecit, historiamque de rebus à Romanis gestis condidit. Sic idem poëta in proximè sequenti epigrammate, de Danubio & iisdem Gratiani victoriis:

Quà gelidum fontem mediis effundo Suëvis.

Et in precatione consulari:

Hostibus edomitis, quà Francia mixta Suëvis
Certat ad obsequium, Latiis ut militet armis.

Sic item Claudianus, primo in Eutropium:

Germanis responsa dabat, legesque Caycis
Arduus; & flavis signabat jura Suëvis.

Et paullo pòst: *Ante pedes humili Franco, tristique Suëvo*
Perfruor; & nostrum video, Germanice, Rhenum.

Ubique intelligendi sunt Alemanni, Francis ad Lonam amnem tunc temporis contermini. nam hos crebras in Galliam tunc fecisse excursiones, liquet ex historiâ Marcellini. Atque horum sedem Alemanniam, adpellat Claudianus in panegyrico de quarto consulatu Honorii:

Ante ducem nostrum flavam sparsêre Sicambri
Cæsariem; pavidoque orantes murmure Franci
Procubuêre solo. juratur Honorius absens:
Imploratque tuum supplex Alemannia nomen.

De veris Svevis, id est, de Hermunduris Rhætiæ vicinis, Marcellinus, diligens aliàs curiosusque Romanarum rerum narrator, prorsus nihil memorat. credo, quia etiam tum quieti, ac Romanis fidi vicini, quales fuêre Taciti ævo. sed nec alii scriptores, Marcellini Ausoniique ac posterioribus sæculis, ullam fecerunt Hermundurorum mentionem; quum tamen credibile non sit, inter tantas reliquorum Germanorum rapinas, solos eos æternùm ab irruptionibus in proximas provincias Rhætiam Galliamque faciundis abstinuisse. At contrà Svevi in Hispaniam irrupisse memorantur. qui certè nulli alii esse potuerunt, quàm Hermunduri. nam aliæ Svevorum nationes suis sibi peculiaribus propriisque semper adpellantur nominibus, *Vandili, Gothi, Burgundii, Marcomanni, Quadi*. Jornandes de Gothorum rebus, sub Leone Glycerioque imperatoribus gestis, loquens, Sveviam finibus describit hujusmodi: *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedestrem ducit exercitum: emensoque Danubio, Svevis improvisus à tergo apparuit. nam regio illa Svevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, à meridie Burgundiones, à septemtrione Thuringos. quibus Svevis tunc juncti Alemanni etiam aderant; ipsique Alpes Rhæticos omnino regentes*. Quamvis mirus in plerisque temporum simul locorumque confusor sit Jornandes; tamen ex his satis planè perspicitur, eam intelligi Sveviam, quæ circa Mœnum posita, id est, Hermundurorum antiquam sedem. Partim sui temporis eum descripsisse Sveviam, partim ut erat sub Leone imperatore, patet ex præsentis temporis verbo *habet*; dein ex plusquàm perfecti temporis verbo *tunc aderant*. Thuringi Svevis istis erant contermini à septemtrione ex lævâ Salæ ripâ; quà anteà Chatti: Franci ab occidente, inter Mœnum ac Nicrum; ubi antè Alemanni: Burgundiones quondam à meridie ad Danubium; unde mox in proximam transierunt Galliam: Bajoarii ab oriente, in Bavariæ Palatinatu. Alemanni quondam juncti fuêre in Rhætiâ. Unde Procopius etiam, qui mirè alioquin omnia Germaniæ confudit, ut suprà, lib. II, in Tungris ostensum est, ita tradit rer. Gothicar. lib. I:

Tũr

Τῶν δὲ Θερίγγων Βυργουνζίωνες δ' πολλῷ ἄνωθεν πρὸς νότον αὔριον πεταμμένοι ᾤκουν· Σύαβοί τε ὑπὸ Θερίγγων καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id est: *Haud procul Thoringis Burgundiones, in austrum versùs, colebant. iterumq; sub Thuringis Svabi & Alamani, validæ gentes*. Manet hodiéque, in antiquis circa Norimbergam Svevorum sedibus, nomen eorum in duobus opidis *Schwabach*: quorum alterum in septemtriones versùm fluvio cognomini adpositum.

At tandem verò, quum Alemanni prorsus omnes Germaniam reliquerunt; Svevi Hermunduri in eorum sedeis paullatim ad Danubii fontem, ac porrò in Rhætiam ad Brigantinum usque lacum succedentes, nomen his terris suum intulerunt, quod in hanc usque diem manet. nam *Schvvaben land* dicitur regio, ducatus titulo insignita; & incolæ ejus *Schvvaben*. Hinc est illud Paulli Diaconi, lib. II, cap. XV: *Liguria usque ad Gallorum fines extenditur. inter hanc, & Svaviam, hoc est, Alamannorum patriam, quæ versùs septemtrionem est posita, duæ provinciæ, hoc est, Rhætia prima, & Rhætia secunda, inter Alpes consistunt, in quibus propriè Rhæti habitare noscuntur*. At lib. III, cap. XVIII, Ausonii & Claudiani more, Svevorum Alemannorumque nationes, vel saltem nomina, confundit: *Ex Svavorum, hoc est, Alamannorum gente oriundus, inter Longobardos creverat*.

Ex his igitur satis clarè jam manifestóque patet, posterioribus sæculis eam, ceu proprio peculiarique vocabulo, dictam fuisse SVEVIAM, quæ anteà, particula permagnæ illius Sveviæ, Hermundurorum fuit sedes.

CAP. XXIX.

De NARISCIS: *qui &* NARISTI, *&* NARISTÆ; *& posterioribus temporibus* ARMALAUSI *dicti*.

AUCTOR noster, eodem libro de Germaniâ: *Iuxta Hermunduros Nariſci, ac deinde Marcomanni & Quadi agunt. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur*. Ergo NARISCI quoque in ripâ Danubii, inter Hermunduros ac Marcomannos, qui Bojohæmum incoluerunt. Limites igitur fuêre, à meridiè Danubius, ab Aeni confluente ad Ingolstadium usque: ab occasu, linea hinc ad Mœni fonteis ducta: ab ortu æstivo, Bojohæmici montes ac saltus. Atque huc rectè faciunt etiam ea, quæ à Strabone, ac Ptolemæo, super Narisci & Gabretâ silvâ & Navo flumine adferuntur. quorum hic ita: Τ' πὲρ τὰ Συδήτα ὄρη Τευριοχαΐμαι· ὑπὸ δὲ τὰ ὄρη Οὐαρίσοι· εἶτα ἡ Γαβρῖτα ὕλη· ὑπὸ δὲ τὴν Γαβρίτων ὕλην Μαρκομανοί. hoc est: *Supra Sudetos monteis Teuriochæmæ: sub montibus Varisti: dein Gabrita silva: sub Gabritâ silvâ Marcomanni*. Sudeti montes sunt, qui in Theuringiâ exsurgentes, effusis Visurgi, Salâ, Mœno, Egrâ, ac Navo, amnibus, Bojohæmi latus occidentale cingunt ad Danubium: in quibus saltus sternuntur Theuringicus & Bojohæmicus, vulgò *der Döringer und Böhaimer vvald*. Supra hos monteis collocat *Theuriochæmas*, qui fortè sunt *Theuringi*: infra hos Οὐαρίσους· quorum vocabulum jam alii ante me correxerunt in Ναρίσκοί. Marcomanni Bojohæmum tenuêre. Gabrita igitur silva fuit inter Nariscos & Marcomannos, id est, in dictis montibus Sudetis, à Bojohæmi ac superioris Palatinatus confinio in Theuringiam usque extensa. Atque hinc rectè paullo antè flumen, quod hodiè vulgò adpellatur *die Nabe*, ex Gabretâ silvâ profluere tradidit. Verba ejus illic hæc sunt: Τῶν δὲ μεσημβρινῶν τῆς Γερμανίας πλευρὰν ὁρίζει ἡ Δανουβίου πόλεως τὸ δυσμικὸν μέρος. ὃ θέσιν ἔχει τοιαύτην· Η' κεφαλὴ ἡ Δανουβίου πόλεως· τὸ κζ' τῶν ἐκτροπῶν ἐς τὸν Γερμανίαν πρώτη πόλις· τὸ κζ' τῶν ἐκτροπῶν ἐς πρὸς μεσημβρίαν φέρουσα πόλις, ὃς καλεῖται Αἶνος· τὸ κζ' τῶν ἐκτροπῶν ἐς πρὸς ἄρκτους φερομένη δευτέρα πόλις, ὡς ὅπι τὸν Γαβρίτων ὕλην· τὸ κζ' τῶν ἐξῆς ἐκτροπῶν ἐς ἀπὸ τὴν Λέναν ὕλην πρὸς ἄρκτους ῥέουσα πόλις· ἐφεξῆς ὑπτιροφὴ, ἀφ' ἧς ἐστιν ἡ ἐκτροπὴ ἐς πρὸς μεσημβρίαν ῥέουσα πόλις, ὃς καλεῖται Ναραβών. (lege Ἀρραβών.) id est: *Latus autem Germaniæ meridionale terminat Danubii pars occidentalis. quæ situm habet hujusmodi: Caput Danubii amnis. id, quod est juxta discessum primi fluminis in Germaniam versùs. id, quod est juxta discessum amnis versùs meridiem ducentis; qui vocatur Aenus. id, quod est juxta discessum amnis secundi in septemtriones versùs ducentis ad Gabritam silvam. id, quod deinceps est juxta discessum amnis apud Lunam silvam, versùs septemtriones fluentis. dein conversio, à quâ est discessus amnis in meridiem versùs fluentis; qui adpellatur Arrabo*. Meridionale Germaniæ latus cludi ait amne Danubio. ejus tractum per confluentia in eum flumina describit. in dextrâ ripâ, à meridie recenset *Aenum* & *Arrabonem*; quorum ille vulgò nunc *die In*, juxta Passavium; hic *Rabe*, juxta cognominem sibi Hungariæ urbem, in Danubium defluunt. A lævâ ripâ, id est, à septemtrionibus, tria notat flumina: quorum secundum à *Gabretâ silvâ* deducit;

tertium

tertium à *Lunâ silvâ*. Treis maximos hujus ripæ amnes voluisse eum indicare, haud dubium esse potest. In maximis heic primum scimus esse *Marum*, vulgò *die Mark* Germanis, Slavis *Morává*, Moraviam secantem: secundum verò *Navum*, vulgò *die Nabe*, à dictis *Sudetis montibus* & *silvâ Gabretâ* profluentem. tertius, ex notatâ à Ptolemæo distantiâ, erit *Brentius*, inter opida *Lauing* & *Gundelfing* Danubio sese miscens. nec obstat, quòd hujus confluens est supra confluentem *Lichi*; quum primum amnem Ptolemæus infra *Lichum* Danubio adfundat. sic scilicet falsò etiam secundum longè infra Aenum Danubio miscuit; quum tamen *Nabus* (nec alius esse potest) longè supra Aenum Danubio jungatur. *De Gabretâ silvâ* convenit ei cum Strabone; cujus verba, in lib. VII, hæc sunt: Ὁ δ' Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν. ἐν μέσῳ δ' ἵδρυται χώρα καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη, περὶ ἣς εἰρήκαμεν. id est: *Hercynius saltus densior est, magnisque consitus arboribus, locis naturâ munitis magnum includens circulum: in cujus medio est regio, apta habitationi egregiæ; de quâ diximus.* De Bojohæmo eum loqui, suo loco ostendetur. pergit paullo pòst: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη ὕλη Γαυρήνη μεγάλη· ἔπειτα δὲ τὰ τῶν Σηήβων· ἔπειτα δὲ ὁ Ἑρκύνιος· ἔχεται δὲ κἀκεῖνος κατ' ἀμφότερα. hoc est: *Est & alia silva magna Gaubreta: post quam Svevorum sedes. mox Hercynius saltus; quem & ipsum Svevi tenent.* Silvam Gabretam eamdem intelligit, quam Ptolemæus; nempe *Theuringicam* ad Bojohæmum usque: silvæ deinde junctos *Svevos Nariscos*: dehinc *Hercynium saltum*, quem *Svevi* tenebant *Marcomanni*, & *Quadi*. GABRETA igitur SILVA est, quæ hodiè partim *Theuringicus*, partim *Bojohæmicus* vocatur *saltus*: in cujus jugo pinifero oritur *Navus* amnis, Nariscos interfluens.

Includunt nunc dicti Nariscorum fines Palatinatum superiorem, qui & Bavariæ Palatinus dicitur; dein Lantgraviatum Leuchtenbergensem.

Ad vocabulum gentis quod attinet; legitur id, ut antè ostensum, apud Ptolemæum Οὐαρίσοι· quod viri docti corrigendum putarunt in Ναρίσκοι. Equidem ego de οὐ in N mutando nihil ambigo: at de τ in κ vertendo etiamnum dubito. quidpe quamvis ipse Taciti exemplarium fidem Ptolemæi exemplaribus prætulerim; presertim, quum apud Jul. quoque Capitolinum in M. Antonino legantur *Nariscí*: tamen è diverso pro Ptolemæo facere video, quod apud Theodosium è Dionis historiâ iidem populi dicantur Ναίσκοι. ita ut ferè credam, promiscuè ea vocabula usurpasse quondam Græcos: quemadmodùm Ταυρίσκους quoque dixerunt Ταυίσκους, & Ταυίσκας· teste Strabone libro VII. Longè rectius tamen, magisque genuinum erat NARISCI; ex Germanico derivativi generis vocabulo *thi Narischen*. Etenim, aut flumen Nabum adcolis quondam dictum fuit *thi Nare*: unde genti nomen derivatum *thi Narischen*: aut genuinum nomen *thi Nabischen*, Romani vitiarunt in *Nariscas*.

De cetero, nomen hoc gentis ultimò refertur à Dione & Capitolino in M. Antonini principatu. Posterioribus temporibus, tabulæ itineratiæ, eodem situ, inter Alemannos & Marcomannos dicuntur ARMALAUSI: & apud Aethicum inter Germaniæ genteis vitiato vocabulo *Armolai*. Quando priscum nomen, & quâ de causâ mutaverint, haud facilè dixerim.

CAP. XXX.

De BOJOHÆMO, *ejusque incolis* BOJIS, & MARCOMANNIS.

TERRAM Bojohæmicam qui primum Germani incoluerint, incertum est. Bojos deinde, Gallicam gentem, immigrasse, ex Tacito satis perspicuè disco. Verba ejus in libro de Germaniâ hæc sunt: *Iuxta Hermunduros Nariscí, ac deinde Marcomanni & Quadi agunt. Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta. Nec Nariscí Quadive degerant. Eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Et eodem libro anteà: *Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Bojemi nomen; significatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus.* De tempore, quando huc Boji transiverint, tam varias doctissimorum etiam hominum, tamque discrepanteis video sententias, ingenteisque errores,

errores, uti mirari satis nequeam, potuisse eos, in re haud perinde obscurâ, tam miserè cæcutire. Docet id quamdisertissimis verbis T. Livius, in lib. V, quæ hæc sunt: *Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit; virtute fortunâque, cùm suâ, tùm publicâ præpollens: quòd in imperio ejus Gallia adeò frugum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turbâ regnum cupiens; Bellovesum, ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in quas dei dedissent auguriis sedeis, ostendit. quantum ipsi vellent, numerum hominum excirent; ne qua gens arcere advenientes posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercynii saltus.* Bojos deduxisse Sigovesum, extra controversiam erat, quando ab his *incincti*, ut ait Paterculus lib. II, *Hercyniæ silvæ campi*, BOJOHÆMI nomen acceperunt, quod in hanc usque diem perdurat, vulgò Germanis *Böhaim* dictum. at controversum id tamen facere videtur Cæsar, gravis haud minùs quàm Livius, Paterculus vel Tacitus, auctor. Verba ejus è belli Gallici comment. VI, integra adponere consilium est. *Fuit*, inquit, *anteà tempus, quum Germanos Galli virtute superarent; & ultro bella inferrent; ac propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertilissima sunt Germaniæ loca, circùm Hercyniam silvam, quam Eratosthenes, & quibusdam Græcis, famâ notam esse video, quam illi Orciniam appellant, Volcæ Tectosages occuparunt; atque ibi consederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet; summamque habet justitiæ & bellicæ laudis opinionem.* Aut ego vehementer fallor, aut eâdem de re tres scriptores, Cæsar, Livius, Tacitus, simul loquuntur. Tacitus ait, Cæsarem auctorem esse, *validiores olim Gallorum res fuisse; eóque credibile, etiam Gallos in Germaniam transgressos.* id modò ex ipso Cæsare cognovimus. Livius ait, *abundantem multitudinem vix regi potuisse; ideòque Ambigatum regem, prægravante turbâ regnum exonerasse, partemque in Hercynios saltus misisse.* Cæsar tradit, *Gallos, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias misisse in Hercyniam silvam.* Hæc omnia, inquam, inter se probè conveniunt, in hoc uno Tacitus à Cæsare dissentit, quòd *Bojos* adpellat, quos ille *Volcas Tectosagas*. At quomodò dissentire ab eo potuit, quem apertè fatetur se auctorem sequutum? Vincat igitur, inquies, Cæsar. At quî potest; tot contradicentibus argumentis? quæ si curatiùs perspexeris, numquàm ei palmam concesseris. Hæc igitur sedulò examinentur. Primùm apud Cæsarem legitur, Volcas Tectosagas in Hercyniam silvam missos. id falsum coarguit Livius. quidpe Volcas Tectosagas constat fuisse in Galliâ Braccatâ sive Narbonensi provinciâ: quorum opidum Melæ atque Plinio *Tolosa*. unde gentem ipsam Cæsar *Tolosates* bis terve adpellat: Tectosagarum verò nomen, quamvis antiquissimum, numquàm refert. At Livius apertè atque disertè, non ex Braccatâ Galliâ, sed ex Galliâ Celticâ colonos in Hercyniam silvam missos adseverat. Nec est quod suspiceris, de Narbonensi provinciâ hæc loqui eum; quia Strabo hanc partem Galliæ quondam Celticam peculiari vocabulo adpellatam adfirmat: quâ de re suprà lib. I, cap. III, disputatum. Livius certè heic eam intelligit Celticam, quæ, inter Sequanam, Matronam, Rhenum, Rhodanumque amneis, Gebennam montem, ac flumen Garumnam, oceanumque comprehensa, pars tertia dicebantur Galliæ Comatæ; à cujus nomine omnis Braccata Gallia exclusa fuit. In Celticâ fuêre BITURIGES; (nunc regio est *Berry*, gentisque caput *Bourges*) *penes quos summa tunc imperii fuit* totius Celticæ. In hac quoque fuêrunt *Arverni, Senones, Hedui, Ambarri, Carnutes, Aulerci*, qui unà cum Biturigibus in Italiam, duce Belloveso missi; ut narrat in sequentibus Livius. in hac item *Cenomanni*, qui illos in Italiam proximè sequuti. in hac denique *Boji* etiam, quorum pars Cenomannos posteà in eamdem Italiam sequuti. Certum igitur est, Gallos, qui Segoveso duce in Hercyniam silvam commigrarunt, non fuisse *Volcas Tectosagas*, id est, Gallos Braccatos. Strabo lib. IV, ubi de Tectosagarum migratione narrat, in unam Phrygiam eos pervenisse, Asiæ regionem, adfirmat. Idem auctor, lib. VII, hanc ex Posidonii scriptis refert narrationem: Φησὶ δ' ἀ Βοίους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· οὓς δ' Κίμβρους, ἐρημώσαντας ὑπὸ τὸν τότον τόπον, ὑποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοίων, ὑπὸ τ' Ἴστρον καὶ οὓς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι. Id est: *Ait etiam, Bojos quondam Hercynium saltum incoluisse: Cimbros autem, quum ad hæc loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse.* Factum hoc eâ migratione, quam Cimbri, oceani inundatione peninsulâ suâ pulsi, in omnem penè Europam susceperunt; suprà in Cimbrorum expositione ostensum est. ubi etiam demonstratum, inundationem illam jam ante Aristotelis tempora esse factam. Ex quo maximè perspicuum fit, nullos hos alios fuisse Bojos, quàm Gallos illos è Celticâ, tertiâ Galliæ

Comatæ parte, per Sigovesum, Tarquinio Prisco Romæ regnante, id est, circa annum ante natum Christum 100, in Hercynios saltus deductos; à quibus locus sive regio ipsa *Bojohæmi* accepit nomen: quos tandem Maroboduus Marcomannorum rex expulit; testibus Paterculo ac Strabone, quos suprà cap. III, in Marcomannis ad Rhenum, exposui; teste item Tacito, his verbis: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta.* Quum igitur Cæsar tradat, eos Gallos olim, quum validiores, ut ait Tacitus, res eorum adhuc essent, quàm Germanorum, id est, antequàm Germani in Galliam transgrederentur, in *fertilissima Germaniæ circùm Hercyniam silvam loca* migrasse, qui ad suam usque ætatem easdem sedeis tenebant; certum est, nullos alios eum intellexisse Gallos, quàm *Bojos*: qui mox post ejus ætatem, in Augusti principatu, à Marcomannis iis sedibus ejecti sunt. Equis verò tam ignarus Germaniæ, qui nesciat, fertilissimæ totius regionis loca esse circùm Hercyniam silvam, vel potiùs in ipsâ silvâ, ut tradit Strabo, loco suprà citato, his verbis: Ὁ δὲ Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ, καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν. ἐν μέσῳ δ' ἵδρυται χώρα, καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη. Id est: *Hercynius saltus densior est, magnisque consitus arboribus, in locis naturâ munitis circulum includens magnum; in cujus medio regio est, egregiæ habitationi apta.* Quibus verbis non modò Bojohæmi situm, sed soli etiam fertilitatem eamdem, quam Cæsar, indicat Strabo.

His igitur ita comprobatis, nihil jam restat, quàm uti Cæsaris exemplaria in prædictis auctoris verbis corrupta esse adseverem. Cui rei suspicionem præbere poterat vel hoc argumentum, quòd in vetustissimis exemplaribus, tam impressis, quàm manu exaratis, pro voce *Volcæ*, legitur *vulgò*; referturque hæc vox ad præcedentia, pro *vulgariter*, hoc contextu: *circum Hercyniam silvam, quam Eratostheni & quibusdam Græcis famâ notam esse video, quam illi Orcyniam appellant vulgò.* Quæ lectio satis apertè prodit, locum hunc fuisse vitiatum. in quo quum posteà sciolus quidam videret malè vocem *vulgò* reliquæ orationi quadrare, ex Plinio corrigere eam voluit in *Volcæ*, propter sequentem mox vocem *Tectosages*. At ego vocem, sive *vulgò*, sive *Volcæ*, corrigendam censeo in *Boji*: proximæ vocis treis syllabas priores *Tectosa*, in *Celtica*: ultimam ejusdem vocis syllabam *ges*, in *gens*; quæ fortè scripta fuit *gẽs*. & integra oratio sic cohærebit: *Fertilissima Germaniæ loca, circùm Hercyniam silvam, Boji, Celtica gens, occuparunt, atque ibi consederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet.* Et frequentissimus Cæsari est mos, eamdem vocem repetere, quemadmodùm heic *gens*. Atque hac tandem ratione omnes historiæ, tàm Cæsaris, quàm Posidonii, Strabonis, Velleii, Livii, ac Taciti, constabunt.

Ceterùm regionis Bojorum, Hercyniis saltibus incinctæ, nomen quod attinet, haud dubiè id Germanis dictum fuit *Der Bojer*, sive *Bojen haim*, id est, *Bojorum sedes, domicilium*, seu *patria*; & contractè *das Bojhaim*; unde hodiéque dicitur *Böhaim*, & corruptè *Bömen*. Latini ex illo fecerunt, alii BOJOHÆMUM; ut Paterculus habet lib. II: alii BOJEMUM; ut Tacitus, in dicto libro de Germaniâ: alii BOJÆMUM; ut Strabo libro VII. apud quem tamen vox ea variè in variis exemplaribus corrupta legitur, Βοΐεμον, Βοϊαίβιον, Βοΐασμον, Βοΐαιμον. ex quibus Βοΐασμον adeò Lipsio placuisse, uti & in Tacito id, pro *Bojemi* vocabulo, scribere maluerit, mirari ego satis nequeo. Ex Paterculo ac Tacito, simulque hodierno ejusdem vocabuli usu, satis certum est, optimum ex omnibus esse Βοΐαιμον. quamquàm in hoc etiam ego nescio cur Strabo scripserit α, quum ipse è Posidonii monimentis citet, *Bojos* quondam hanc regionem tenuisse. unde omnino suspicer, scripsisse eum Βοΐαιμον. Apud Ptolemæum regio ipsa nullum nomen habet; at est ibi μέγα ἔθνος, οἱ Βαῖμοι, *magna gens* BÆMI: quasi dicas *die Bömen*. de quâ gentis voce mox plura dicam.

Ceterùm MARCOMANNI, pulsis Bojis, quando & quâ occasione huc immigraverint, suprà hoc libro, cap. III, ostensum est. Strabo dicto lib. VII: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ Σηΐβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ· ἐν ᾧ ἐστι καὶ τὸ Βοΐαιμον τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον, εἰς ὃν σκεῖνον τόπον ἄλλας τε μεταναίσησε πολείς, καὶ δὴ καὶ ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάνους. id est: *In eâdem Germaniâ est & Hercynius saltus, & Svevorum gentes, partim intra saltum habitantes; in quo est Bojemum, Marobodui regia: in quam regionem ille, cùm alios plureis, tum populareis suos Marcomannos transtulit.* Alios illos fuisse SEDUSIOS, atq; HARUDES, suprà prædicto loco docui. Horum tamen nomina, postquàm in Bojæmum commigrarunt in Marcomannorum adpellationem transisse existimo; quia post ea tempora à nullo auctore memoratur. Ptolemæus, pleraque in Germaniâ turbans, atq; ima summis, vetustissima novissimis confundens, recitatis Marcomannis, BÆMOS paullo pòst subjicit, ceu gentem ab illâ diversam.

Verba

Verba ejus hæc sunt : Τ'πὸ δὲ τὸν Ὀρκυνίον δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ' οἷς τὰ ουδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ λεῖα ὕλη· ὑφ' ἣν μέχα ἔθνος οἱ Βαῖμοι, μέχρι Δανουβίου. hoc est : *Sub Orcynio saltu sunt Quadi. sub quibus ferrifodinæ, & Luna silva. sub quâ magna gens Bæmi ad Danubium usque.* Lunam silvam fuisse ad fontem Mari fluminis, suprà in Nariscis ostensum est. si igitur Bæmi isti sub hac ; certè nusquàm fuêre, nisi in Moraviâ. at hanc, cum proximis Austriæ Hungariæque ad Danubium usque terris, incoluisse Quados, proximo capite docebo. Falsum igitur est, quòd Bæmos heic collocat. Sed ipse satis Ptolemæus hac regione eos excludit, dum Quados sub Hercynio saltu, id est, sub Bojohæmo ponit ; ubi est Moravia, antiqua Quadorum sedes. Quum BÆMI haud dubiè sint, quos hodiè dicimus *die Bömen in Böhaim*, id est, in Bojohæmo ; Marcomanni verò etiam à multo posterioribus auctoribus in Bojohæmo locentur : eamdem omnino fuisse gentem necesse est. Diversitatem nominis hinc natam puto. Quum Marcomanni tenerent Bojohæmum, sibi quidem ipsis, ac Romanis, (quibus id nomen jam antè ad Rheni ripam, & in Galliâ, cognitum) dicti fuêre *Marcomanni*. conterminis verò circum populis Germanis à sede, *Bojohæmi*, sive *Bojæmi*, & *Bæmi* ; patriâ lingvâ *die Böhaimen*, sive *Bömen*. quæ nominis usurpatio posteà quoque perduravit, in novis iterum cultoribus Venedis, sive Slavis, qui suo sibi vocabulo & anteà, & nunc *Czechi*, Germanis *die Bömen* in hanc usque diem indigetantur. Sic igitur idem nomen à Tarquinio usque Prisco, ad hæc nostra tempora bis mille ducentos ampliùs duravit annos.

Terminos Bojohæmi satis planè indicat Paterculus, dum *incinctos Hercyniæ silvæ campos* occupasse Maroboduum memorat. Strabo item, dicto sæpè loco : Ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνει· ἐν μέσῳ δ' ἵδρυται χώρα καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν. hoc est : *Saltus Hercynius in locis naturâ munitis magnum includit circulum ; intra quem regio est habitationi egregiè apta ; de quâ dixi.* Dixit suprà ; ubi Maroboduum in eam migrasse narravit. Omne autem Bojohæmi regnum saltibus ac montibus undique tamquàm nativo cingitur muro. Hinc Arminius, Cheruscorum dux, apud Tacitum, annal. II, *Hercyniæ latebris defensum* ait *Maroboduum*. Non modò saltus, sed & monteis fuisse adpellatos *Hercynios*, infrà ostendam, ubi de montibus Germaniæ disseram. Verùm quia Tacitus Marcomannos in ripâ Danubii collocat, atque in ipsâ fronte Germaniæ, eam iis tribuo ripæ partem, quæ est à *Hafner celle*, VIII millibus passuum suprà Passavium sito, ad opidum usque *Greim*. Hanc partem agrorum Bojohæmo conjungo, ab occasu, montis jugo, quod à fonte Voltavæ ad dictum vicum excurrit. ab ortu amne Clunâ, apud dictum opidum Danubio sese miscente. Pars heic nunc est Austriæ ; inque medio ejus opidum *Freystat*. Fuisse Marcomannos in Danubii ripâ, inde maximè liquet, quòd crebras cis Danubium in Noricum fecêre excursiones.

Ceterùm Ptolemæus opidum habet in Germania Μαρόβουδον, MAROBUDUM. id cùm situs, tùm nomen, in Marcomannis fuisse, indicant, de Marobodui regis nomine denominatum. Regiam fuisse Marobodui, haud ineptè forsitan conjecerim ; quum à rege conditum, & in regiam sedem dilectum, regii cognomenti dignitatem meruerit. De eodem haud dubiè auctor noster annal. II : *Erat inter Gotones nobilis juvenis, nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui ; & tunc, dubiis rebus ejus, ultionem ausus. Is validâ manu fines Marcomannorum ingreditur ; corruptisque primoribus ad societatem, inrumpit regiam, castellumque juxtà situm. Veteres illic Svevorum prædæ, & nostris è provinciis lixæ, ac negotiatores reperti ; quos jus commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremò oblivio patriæ, suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulit.* Hanc regiam, quam Catualda inrupit, Lipsius interpretatur Bojohæmum, sive, ut ipse vocat ex Strabone, Boviasmum. *Boviasmum*, inquit, *in Hercyniâ silvâ ; de quo attuli suprà Strabonis verba.* Verùm fallitur quamvehementissimè vir cetera doctissimus. quidpe Strabo totum Bojohæmum, Hercyniis jugis saltibusque cinctum, βασίλειον adpellavit Marobodui ; nempe quia, multarum etiam aliarum regionum ac gentium, inter Albim Vistulamque amnes, rex, in hac sedem habuit. Tacitus verò opus aliquod lapide atque aliâ materiâ constructum innuit, in quo Maroboduus ceu in regiâ arce habitabat : juxta quam *castellum*, in opidi formam *situm* ; in quod *lixas ex provinciis Romanis & negotiatores jus commercii transtulerat*. Hæc duo Catualda cum validâ manu inrupit, postquàm jam anteà, *fineis Marcomannorum*, id est, Bojohæmum, Strabonis illud Maroboduanum βασίλειον, *ingressus, primores* inibi *in societatem* armorum & vindicandæ libertatis *corruperat*. Lipsio fortè peregrina visa est ista loquutio Strabonis, quâ totam regionem, amplam, atque spatiosam, βασίλειον adpellavit, & mox πᾶσαν. Verùm de hujus vocabuli frequenti eâdem

significatione usu, suprà in Toxandris notavi. integrum terrarum tractum totiusque gentis sedem etiam alibi adpellari βασίλειον, legisse me memini: quamvis auctor & locus in præsens non succurrat. Ceterùm *castellum* illud, juxta Marobodui regiam situm, caput gentis Marcomannorum fuisse arbitror; quia illuc Svevi, id est, Marcomanni prædas suas conferebant. Id si quis eodem situ fuisse contendat, quo regia nunc sedes, gentisque Czechorum caput, ingens urbs PRAGA conspicitur; facilè ei palmam dederim. in medio namque regionis tutissimus erat locus, ubi & rex, novi invisique regni conditor, ageret, & quò universa gens communeis prædas conferret.

Hæc igitur de finibus, ipsoque solo Bojohæmi. Ceterùm Bojis Gallis, quum Bojohæmo pellerentur, idem ferè accidit, quod de Cheruscis, eodem libro, narrat Tacitus. quidpe, ubi Cæsar tradit, *gentem eam suâ ætate summam habuisse justitiæ & bellicæ laudis opinionem*; aptè heic subjungi posse videntur ea, quæ Tacitus de Cheruscis refert: *In latere Chaucorum, Chattorumque, Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jucundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas. ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit.* Eadem ferè idem auctor de Marcomannis: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta.* Pulsi à Marcomannis Boji quò terrarum concesserint, quum apud auctores non dispiceret doctissimus rerum Boicarum scriptor M. Velserus; *pulsos regno & dominatu* interpretatur, *non regione*; mansisseque in parte Bojohæmi, existimat. Verùm in Vindeliciæ descriptione ego è Strabone ostendam, pulsos in hujus partemad Aenum flumen concessisse, quà nunc etiam posteri eorum *Bojari* manent.

De virtute Marcomannorum bellicâ, cùm innumera apud antiquissimi simul posteriorisque sæculi auctores exstant exempla; tùm hoc maximè præclarum est Romani hominis, Germanorum hostis, elogium: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta.* Meritò præcipua eorum habenda erat gloria, non modò inter reliquos Danubii adcolas, sed inter ceteros quoque Germanos omneis; ut qui antiquissimis temporibus Helvetios Gallos ex iis finibus ejecerint, quos hi Mœnum, Rhenum, Danubiumque amneis & Hercynios monteis inter occupaverant; postmodùm verò, trajecto Rheno, quum in Galliam à Sequanis contra Heduos vocarentur, omnem ferè Galliam Celticam imperio suo subjecerint; mox Bojos etiam è Bojohæmo pepulerint; multisque dehinc ac gravissimis cladibus Noricam ac Rhætiam, Romanorum provincias, adfecerint, jam inde à M. Antonini principatu. Orosius, lib. VII, cap. XV: *M. Antoninus Verus, Marcomannicum bellum, quod continuò exortum est, gessit. apud Carnutum triennio jugiter exercitum habuit.* Julius Capitolinus, in vitâ ejusdem imperatoris: *Tantus timor belli Marcomannici fuit, ut undique sacerdotes Antoninus acciverit; peregrinos ritus impleverit; Romam omni genere lustraverit.* Sed socii iis semper fuêre belli contra Romanos Quadi, contermini eorum, & Quadorum item finitimi Jazyges Sarmatæ. Unde etiam Carnuti exercitus habitus; quod opidum nunc *Haimberg*, in Danubii ripâ, Quadorum finibus oppositum.

Regibus semper paruisse, ostendit idem noster, in continentibus: *Marcomannis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum; nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus, ex auctoritate Romanâ. rarò armis nostris, sæpiùs pecuniâ juvantur.* Non modò in Bojohæmo Marcomanni, sed jam antè in Rheni ripâ sub regum imperio agebant. quò spectat illud, quod suprà citavimus: *Credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas?* Attamen *non supra libertatem regnabantur* Marcomanni, *nec regibus infinita aut libera potestas*; quod suprà libro primo notavi. Ideóque auctor annal. II, ubi de inruptione Catualdæ in Marobodui regiam narrat, *Veteres illic* ait fuisse *Svevorum prædas*; non *Marobodui*.

CAP. XXXI.

De QUADIS.

QUADOS plerique geographorum nostri sæculi in eâ regione collocant, quæ inter Bojohæmum ac Poloniam nunc Silesia vocatur; duo scilicet argumenta sequuti: primum, quia auctor noster Marcomannis, quos illi Moravos interpretantur,

cos

eos continuat; dein, quia Quadorum ac Silesiorum, quos Germani *die Slesinger* sive *Schlesinger* vocant, nomina eamdem rem significare putant. *quaat* namque oceani adcolis Germanis idem est, quod Slavorum genti *zte*, id est, *malum*, seu *improbum*. quasi Slavi, in has oras advecti, Germanicum vocabulum in suam lingvam commutarint. At hoc primò demonstrandum erat; Polonorum, Slavicæ gentis, *Slasko*, ac Czechorum, sive Bojohæmorum, itidem Slavicæ gentis, *Slisko*, quibus vocabulis terram Silesiam adpellant; illorum *Slezacy*, horum verò *Slizacy*, quibus vocabulis gentem *Silesiorum* indigetant, à voce *zte* deducta esse. quod nemo umquàm neque Polonus, neque Bojohæmus, neque alius quisquam Slavici generis homo concesserit. Facessant igitur hæ ridiculæ ineptorum hominum nugæ. quibus remotis, quæ mens auctori nostro fuerit, satis liquere existimo. Verba ejus, jam anteà sæpiùs repetita, hæc sunt: *Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Ergo & Quadi in Danubii ripâ: scilicet infra Marcomannos. Ptolemæus: Τ'πὸ τὸν Ε'ρκυνίων δρυμὸν Κυάδοι· ὑφ' οὓς τὰ σιδηροφυχεῖα, καὶ ἡ Λέυκη ὕλη· ὑφ' ἣν μέχρι ἔθνους, οἱ Βαῖμοι, μέχρι δ' Δανουβίου. id est: *Sub Hercynio saltu Quadi. sub quibus ferri fecturæ, ac Luna silva. sub quâ magna gens Bæmi ad Danubium usque.* Bæmos eosdem esse, quos Marcomannos, maléque heic ultra Bojohæmum collocari, jam anteà notavi. id tamen haud falsum, quòd sub Hercyniâ silvâ, id est, sub Bojohæmo ponuntur Quadi; ut modò ex Tacito intellectum. Ferri autem istæ fecturæ fuerunt in eo montium jugo, quod à Moraviæ opido *Oštrá*, & flumine *Morává*, ad Vistulæ fontem procurrit. sub quo ipso partem Quadorum gentis coluisse, mox ostendam. De iisdem Quadis Strabo lib. VII: Ε'ν τούτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ε'ρκυνίου δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σηνόνων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κολδέλων· ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸ Βοΐασμον, τὸ δὲ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πολείους, καὶ δὴ καὶ οὗτοι ὑμεσθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομανούς. ἐπέσχε δὲ τῆς πράγματος ἄτοπον ἐξ ἰδιώτου, μὴ τῶν ἐκ Ρ'ώμης ἐπάνοδον. νέον δὲ λῶ ἐνθάδε· καὶ ἐυεργετῆσαι ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ, ἐπανελθὼν ἦ ἐδωκεν, καὶ κατακτήσιο, πρὸς οἷς εἶπον, Λυΐους, τὰ μέγα ἔθνος, καὶ Ζόμους, καὶ Βάστρνας, καὶ Μυγίλωνας, καὶ Σιβινὺς, καὶ τῶν Σηνόνων αὐτῶν μέγα Σέμνωνας. πολὺ πάντων τῶν Σηνόνων, ὡς ἔφην, ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς ὤκει, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, ὅμορα τοῖς Γέταις. Corrupta heic ferè omnia esse gentium regionumque vocabula, etiam alii ante me notarunt viri docti: qui pro Λυΐους fecêre Λυγίους, pro Βάστρνας, Γάστρνας· de reliquis verò nihil divinare potuerunt; nisi quòd pro Κολδέλων, in manuscriptis quibusdam exemplaribus reperierunt Κολδέων. Ego verò non modò gentium vocabula heic, ut in reliquâ Germaniâ apud Strabonem, esse corrupta, sed & ipsam orationem à genuino ordine turbatam, audacter adsevero. Quis, quæso, credat, Strabonem voluisse in gente aliquâ Κολδέων vel Κολδέλων esse *Bojæmum*; in quod Marcomannos cum aliis compluribus traduxerit Maroboduus; quum ipsum Bojæmum paullo pòst tam clarè omnibus partibus describat, uti nulla alia intelligi regio possit, quàm quod Czechorum nunc dicitur regnum, saltibus montibusque Hercyniis cinctum; ut suprà ostensum est? Magna fuisse potuit, inquies, τῶν Κολδέων gens; in quâ complures nationes; & inter alias Marcomanni. At haud temerè quidquam credo, quando ipse Strabo hoc non notavit; quod tamen in Lugiis ac Semnonibus non negligendum censuit. Κόλδελοι isti, sive Κόλδοι, certè nulli alii fuerunt, quam Κυάδοι· vocabulo eorum, haud ita mirifico librarii lapsu, corrupto: quod reliquis etiam circà populis accidit. in quibus pro Βοΐασμον scribendum Βοΐαιμον, pro Σηνῶν Σηνόνων, pro Μαρκομανούς Μαρκομάνους, jam anteà patuit: pro Λυΐους verò Ζόμους, Βάστρνας, & Μυγίλωνας, reponendum Λυγίους, Λεμοβίους, Γάστρνας, καὶ Βαργυνδίωνας, infrà suo loco atque ordine ostendetur. Scribo igitur totum locum in hæc verba: Ε'ν τούτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ε'ρκυνίου δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σηνόνων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ· (ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ τὸ Βοΐαιμον, τὸ δὲ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μεταναέστησε πολείους, καὶ δὴ καὶ οὗτοι ὑμεσθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομανούς. ἐπέσχε δὲ τῆς πράγματος ἄτοπον ἐξ ἰδιώτου, μὴ τῶν ἐκ Ρ'ώμης ἐπάνοδον. νέον δὲ λῶ ἐνθάδε· καὶ ἐυεργετῆσαι ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ. ἐπανελθὼν ἦ ἐδωκεν· καὶ κατακτήσιο, πρὸς οἷς εἶπον, Λυγίους, τὰ μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίους, καὶ Γάστρνας, καὶ Βαργυνδίωνας, καὶ Σιβινὺς, καὶ τῶν Σηνόνων αὐτῶν τὰ μέγα ἔθνος Σέμνωνας·) πολὺ τὰ γε τῶν Σηνόνων, ὡς ἔφην, ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κυάδων, ὅμορα τοῖς Γέταις. id est: *In eâdem hac Germaniâ est & Hercynius saltus, & Svevorum gentes; quarum quædam habitant intra saltum; (in quo est & Bojæmum, Marobodui regia. in quem ille locum cùm alios complureis transtulit, tum populareis suos Marcomannos. Privatus enim hic dominationem invasit, pòstquàm rediit Româ; ubi adolescens vixerat, beneficiis ab Augusto adfectus. Domum igitur reversus regnavit; ac, præter jam dictos, subjugavit sibi, Lugios, magnam gentem, & Lemovios, Gutones, Burgundiones, Sibinos, & ex Svevis magnam gentem Semnones.)*

Enimverò Svevorum, ut ante dixi, gentes aliæ intra habitant, aliæ extra saltum, ut Quadorum gens, contermina Getis. Pro ἐν οἷς, lego ἐν ᾧ· de Hercynio enim saltu geographum loqui, satis clarum est. & quia de suo tempore loquitur, bis per ἐστί· in sequenti etiam oratione instans scribo tempus οἰκεῖ. Quum igitur τὸ Ἑρκώνιον ὄρυμὸν paullo pòst describat ἐν χωρίοις ἑρυμνοῖς, κύκλον σχεδὸν ἁπάντων μέγιστον, ἢ ἐν μέσῳ χώραν καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένην, quæ est Bojohæmum, Marcomannos, & alios Svevos à Maroboduo introductos continens; rectè heic Quados mox saltui subjungit, conterminos Getis. Quâ in re adstipulantur ei Tacitus ac Ptolemæus; & item Plinius: cujus verba lib. IV, cap. XII, hæc sunt: *Ab eo in plenum quidem omnes Scytharum sunt gentes; variè tamen litori adposita tenuêre, aliàs Getæ, Daci Romanis dicti, aliàs Sarmatæ.* & mox: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnuti; Germanorumque ibi confinium. campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & saltus, pulsi ab his, Daci ad Pathissum amnem, à Maro; sive is Duria est, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastranæ tenent, aliique inde Germani.* Quos omnes reliqui auctores, cum geographi, tùm historici, *Sarmatas* vocant *Iazygas*; hos auctor tabulæ adpellat *Sarmatas Vagos*, unà cum Statio; cujus verba, silvar. lib. III, carm. III, hæc sunt:

Quæ modò Marcomanos, pòst horrida bella, Vagosque
Sauromatas, Latio non est dignata triumpho.

Ptolemæus verò eosdem vocat Ἰαζύγας Μελανάσσας, id est, *Iazygas Vagos:* collocatque eos inter Danubium ac Pathissum, monteisque Sarmaticos. quâ in re probè ei cum Plinio convenit, qui Jazygas inter Danubium, & Pathissum, monteisque, & Hercynium saltum colere tradit. nam ad fontem usque Pathissi, qui nunc est in Hungariâ *Tissa*, Germanis *die Teysse*, pertinuisse magnum illum per totam ferè Germaniam sparsum saltum, suo loco docebo. Montes igitur, quibus saltus supersternebatur, sunt ea juga, quæ à dicto opido *Ostrá*, & flumine *Moránà*, versùs Vistulæ fontem, atque inde ad Pathissi ortum, protenduntur: in quorum medio altissimus vertex, haud procul opido *Landescorona*, *Bábiá gorá* vulgò adcolis Polonis vocatur. Hæc Daci, sive Getæ, à Jazygibus Sarmatis è campis, inter Danubium Pathissumque sitis, pulsi, tenuerunt ad *Marum* usque flumen, quod nunc est *Morává* adcolis Slavis, & Germanis *March*; & *regnum Vannianum*, quod è Plinii sententiâ fuit inter Marum, Danubium, & juga Bojohæmica, antiquos Quadorum fineis, ut patet è Strabone simul atque Plinio, item è Tacito, qui annal. lib. II, Vannium Quadum fuisse ostendit his verbis: *Barbari utrumque* (Maroboduum & Catualdam Bojohæmo pulsos) *comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur: dato rege Vannio gentis Quadorum.* Marum flumen jam ostendi: Cusum inquirendum est. quamquàm Marum quoque in controversiam vocasse video Rhenanum ac Lipsium; quorum hic ita ad hunc locum Taciti commentatur: *Marisus hic fluvius dictus Straboni lib.* VII; *Maris Herodoto*; *Marisia Iornandi*; *Aethico Margus. Retinet nomen hodiè, & incolis appellatur Maros.* Nimis infelix ferè ubique antiquæ geographiæ conjector Lipsius, vir cetera doctissimus. *Margum* esse Mœsiæ amnem, qui haud dubiè vitiato apud Ptolemæum legitur vocabulo Μόρις, pro Μαργὸς, ex Antonino, tabulâ itinerariâ aliisque compluribus auctoribus satis clarè liquet. *Maris* equidem Herodoti, & *Marisus* Strabonis, *Marisia*que Jornandis, est hodie Transilvaniæ Hungariæque flumen, vulgò adcolis *Maros*, & *Marosch* dictum. at quomodò ad hunc quadrat, quòd Plinius ait Dacos inter Pathissum ac Danubium amneis sub Hercynio saltu coluisse monteis, ad Marum usque flumen, terminum Svevorum, regnique Vanniani; & sub montibus, inter dictos amneis, plana atque campos Iazyges Sarmatas? satis ineptè; quum Marus iste ab lævâ Pathissi quærendus sit ripâ, non ab dextrâ. Clarius hoc redditur (si cui obscurum & incertum etiam nunc videtur) à Tacito annal. lib. XII; ubi de eodem Vannio ejusque regno sic scribit: *Per idem tempus Vannius, Svevis à Druso Cæsare impositus, pellitur regno, primâ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus; mox diuturnitate in superbiam mutans, & odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores Iubillius Hermundurorum rex, & Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quamquàm sæpè oratus, arma certantibus barbaris interposuit; tutum Vannio perfugium promittens, si pelleretur. scripsitque P. Attilio Histro, qui Pannoniæ præsidebat; legionem, ipsâque è provinciâ lecta auxilia pro ripâ componeret, subsidio victis, & terrori adversùs victores, ne, fortunâ elati, nostram quoque pacem turbarent. nam vis innumera Ligii, aliaque gentes adventabant, famâ ditis regni, quod Vannius XXX per annos prædationibus & vectigalibus auxerat. Ipsi, manus propria, pedites, eques, è Sarmatis Iazygibus erat. impar*

multi-

multitudini hostium; eoque castellis sese defensare, bellumque ducere statuerat. sed Iazyges obsidionis impatientes, & proximos per campos vagi, necessitudinem attulêre; quia Ligius Hermundurusque illinc ingruebant. Igitur digressus castellis Vannius, funditur prælio. quamquàm rebus adversis laudatus, quòd & pugnam manu capessiit, & corpore adverso vulnera excepit. Ceterùm ad classem, in Danubio operientem, perfugit. Secuti mox clientes, & acceptis agris in Pannoniâ locati sunt. Regnum Vangio & Sido inter se partiti sunt. egregiâ adversus nos fide. Hæc Tacitus. ex quibus satis clarè perspicitur, *Marum* nullum alium fuisse amnem, quàm qui hodiè in Moraviâ incolis Slavis dicitur *Morâwá*, Germanis *die March.* ad hujus quidpe confluentem, in adversâ Danubii ripâ, sita fuêre *Pannonica hiberna Carnutum*; quod nunc *Haimberg* esse, suo loco ostendetur. huc facilè adcolæ gentes. Marcomanni, atque his contermini versùs occasum Hermunduri, ex alterâque parte Ligii, Vistulæ lævam ripam colentes, adesse potuerunt. huc quadrant ea, quæ Plinius de Dacis ac Sarmatis Jazygibus tradit. Sed, omnia uti quammanifestissima fiant, *Cusus* investigandus est. Hunc ex adverso fuisse Pannoniæ, patet ex eo, quòd ipsa regio inter hunc & Marum sita, in quam Drusus Cæsar Marobodui Catualdæque clienteis collacavit, contra Pannoniam fuit. nam Claudius Attilio, Pannoniæ præsidi, scripserat, uti *legionem, & auxilia* è Pannoniâ *provinciâ lecta, classemque pro ripâ componeret*: in quâ provinciâ etiam Vannii, regno pulsi, clientes locati. *Cusum* igitur amnem eum esse puto, qui vulgò nunc dicitur *die VVage*, supra opidum *Komarno* in Danubium confluens. Et huc rectè Jazyges Sarmatæ auxilio venêre Vannio, quia contermini in lævâ Vagi ripâ. quò illud spectat Taciti; *Iazyges, obsidionis impatientes, & proximos per campos vagi, necessitudinem pugnæ attulêre, quia Ligius Hermundurusque illinc ingruebant.* Hæc igitur est regio inter Marum & Cusum, in quâ dicti Svevi, Marobodui Catualdæque clientes, collocati. quam ultra Vagum in orientem versùs non extendo, primùm quia non integra aliqua natio, sed clientes tantùm prædictorum regum in eâ positi; quibus hoc terrarum spatium inter Marum ac Vagum satis superque est. tum verò populis, trans dictos monteis colentibus, confinium relinquendum est cum Jazygibus Sarmatis; quibus tributa solvebant: ut infrà ostendetur. Sed & Dio, lib. LXVII, haud obscurè prædictos Svevos Jazygibus facit conterminos, quidpe ubi Domitianum Lygiis auxilium contra eos misisse narravit; Ἀναχτήσαντες δὲ ἐπὶ τούτῳ, inquit, οἱ Σύηβοι, τοῖς παρειλήφεσαν Ἰάζυγας, ἐς πόλεμον παρεσκευάζοντο, ὡς καὶ μετ' αὐτῶν τὸν Ἴστρον διαβησόμενοι· id est; *Svevi, ob id indignati, Iazygum natione suas ad parteis traductâ se parabant, ut cum iis Istrum trajicerent.* Sic, lib. LXXI, ubique Quadi Marcomannis ac Jazygibus conjunguntur. Ac sanè societatem ipsis armorum contra Romanos semper fuisse etiam posterioribus sæculis, vel ex uno Marcellino satis patet. Sed obstrepit heic, nescio quid, Plinius, Germanorum initium, in Danubii ripâ, ex adverso Carnuti ponens, id est, ad confluentem Mari; hocque flumine Vannianum regnum à Dacis Sarmatisque dirimens. ex quo suspicio oboriri poterat, Cusum illum fuisse supra Marum, versùs Bojohæmum. Verùm falsum hoc esse, patet ex eo, quòd omnis Danubii ripa supra Marum, non ad Pannoniam, sed ad Norici provinciam, Aeno flumine tenus, spectavit, quæ legionem præsidiariam habuit Vindobonæ, seu Vindomanæ, id est, ut nunc vulgò vocatur, Viennæ. ita, uti ad hujus præsidem, non ad Attilium, scribere Claudium oportuisset. Tum verò, Quadorum nomen ad secundam usque Pannoniam, quam Arrabone amne (*Rabe* nunc est) à primâ dirimit Ptolemæus, & Granuam flumen pertinuisse, ex Marcellini dilucidissimâ perspicitur historiâ; quæ lib. XVII sic habet: *Augusto, inter hæc quiescenti per hiemem apud Sirmium, indicabant nuntii graves & crebri, permixtos Sarmatas & Quados, vicinitate & similitudine morum armaturæque concordes, Pannonias Mœsiarumque alteram cuneis incursare dispersis.* Et posteà: *His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt; ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacrymæ vel sanguis exstingueret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus subregulus, aliique optimates, & judices, variis populis præsidentes, viso exercitu in gremio regni, solique genitalis, sub gressibus jacuêre militum; & adepti veniam, jussa fecerunt.* Pannoniæ opidum *Bregetionem* nunc esse *Graan*, suo loco argumentis docebo satis validis. Unde liquet, Quadorum gentem ad flumen Granuam usque tunc temporis pertinuisse. quod etiam attestatur M. Antoninus imperator, in vitâ suâ, lib. I, his verbis· Τὰ ἐν Κουάδοις, πρὸς τῷ Γρανύα· id est; *Quæ in Quadis facta, ad Granuam.* Sed omnia quamdilucidissima reddit Ptolemæus, in descriptione Jazygum, his verbis: Ἰάζυγες οἱ Μεταναστῶν ὁρίζονται ἀπὸ δύσεως τῷ εἰρημένῳ μέρει τῆς Γερμανίας, τῷ ἀπὸ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων ἐπὶ τὸν Καρπάτην (malè vulgò τὸν Καρπίτην) καὶ Δακικῷ πολέμῳ ἀπηροφῶ. Id est: *Iazyges Metanastæ terminantur ab occasu prædictâ Germaniæ parte,*

quæ est ab Sarmaticis montibus ad Carpin, & Danubii flexum. Carpin hodiè in ripâ Danubii supra Budam dici *Kalpach*, suo loco ostendetur. ex hujus adverso montium jugum, ex meridie in occasum versùs ad fontem usque Vagi protensum *Sarmaticos* illos fuisse Ptolemæi *montes*, Germaniamque iis ab Jazygibus fuisse submotam, infrà docebo, ubi de montibus Germaniæ erit sermo. Huc usque igitur Quadi, ultimi Germanorum in Danubii ripâ, fuerunt extensi. quò rectè convenit Marcellini historia de *Bregetione:* item illud in vitâ Antonini de Granuâ amne. Atque hinc tandem est quòd Ptolemæus, lib. VIII, ait, Germaniam terminari ἀπὸ μεσημβρίας, Ῥαιτίᾳ καὶ Νωρικῷ, καὶ δυσὶ Παννονίαις· id est: *à meridie Rhætiâ, Norico, & duabus Pannonis:* quarum inferior ab Arrabone amne incipiebat. Ego ex his universis, quæ hactenus adlata, ista colligo: primò Svevos illos, inter Marum Cusumque locatos, in Quadorum transisse commune nomen; Vaniique regnum fuisse à Clunâ amne (quo Marcomannos in Danubii ripâ ab oriente finivi) ad Vagum usque; tam in antiquos Quados, inter Clunam Marumque sitos, quàm in eos Svevos, qui posteà inter Marum Vagumque nomini illorum accesserunt. Plinium autem ex eo erasse puto, quia antiquorum Quadorum nomen Maro finiri, apud superioris sæculi scriptores legerat. tum, quia jam antè regnum habuit in Quadis, quàm alii ei adjicerentur Svevi, ultra Marum. quod haud difficulter etiam ex Tacito, libro de Germaniâ, colligere licet; ubi sic tradit: *Marcomanni, Quadique, usque ad nostram memoriam, reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur.* Ut *Maroboduus* Marcomannorum, sic *Tuder* Quadorum fuit rex. voluit quidpe auctor nobilissimum omnium in utrâque gente ostendere. erravitque heic haud modicè doctissimus cetera vir, M. Velserus, in Boicis suis; ubi Tudrum æquè Marcomannorum facit regem, ac Maroboduum. Quia igitur jam longè ante Taciti memoriam Quadi suos habuerunt reges; ut ex his verbis satis disertè patet: Vannius quoque haud dubiè Quadorum simul ac novorum inter Marum Cusumque cultorum fuit rex. quidpe si aliis Quadis rex; cur non hunc potiùs Svevis, in novis sedibus prope locatis, regem imposuit Drusus; cui majores opes ex aucto regno, atque vires à Dacorum Sarmatarumque injuriis novos colonos tuendo? cur item, ubi Vannius regno pellitur ab Hermunduris Ligiisque, nulla Quadorum, proximæ ac validæ nationis, mentio in alterutrâ partium; minùs verò eorum regis; soli Vangio ac Sido Quadi, Vannii sorore geniti, memorantur? Certè hos duos innuere auctorem, haud dubito, ubi Vannium *domesticis discordiis*, id est, quæ in regno ejus ortæ erant, *circumventum* ait. *accolarum* autem *odium*, quod idem auctor refert, Marcomannorum fuisse censeo; quibus conjuncti Hermunduri, moxque sequuti ab alterâ parte Ligii. ni fortè Jubillius ille, Hermundurorum rex, in Marcomannos quoque obtinuerit regnum, pulso Catualdâ; qui & ipse paullo antè Maroboduum pepulerat. sic enim annal. lib. II: *Idem Catualdæ casus; neque aliud perfugium. pulsus haut multo pòst Hermundurorum opibus, & Vibilio duce; receptusque, Forum Iulium, Narbonensis Galliæ coloniam, mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato rege Vannio, gentis Quadorum.* Scribo heic quoque *Iubillii* nomen: nam eumdem esse qui, Hermundurorum rex, XXX annis pòst regno pepulit Vannium, cuivis dispectu promtissimum est. Librario hoc loco Romanum *Vibulliorum*, sive *Vibiliorum*, magis quàm Germanicum *Iubillii* nomen notum fuit. Ceterò ad antè dicta pertinere puto, quæ annal. lib. XII, de Vanniano regno sequuntur: *Regnum Vangio ac Sido inter se partiti sunt: egregiâ adversùs nos fide; suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes, multâ caritate; & majore odio, postquàm adepti sunt.* Divisisse ita videntur, uti alter citra Marum, alter ultra regnaret. etenim illa regio, in quâ novos colonos posuerat Drusus, angustior erat quàm quæ duo regna commodè ferre quiret. Adde præterea quæ suprà ex libro de Germaniâ citavi: *Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis nostris, sæpiùs pecuniâ juvantur.* Sic Vannius auctoritate Romanâ regnavit: sic ipsi Vangio ac Sido contra subjectorum odium eâdem auctoritate ac potentiâ tuti; unde etiam *egregiâ adversùs Romanos fuêre fide.* Adde item, ex historiar. III, ista: *At ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur; principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium asciti, plebem quoque, & vim equitum, quâ solâ valent, offerebant. Remissum id munus; ne inter discordias externa molirentur, ac majore ex diverso mercede jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevorum, quibus vetus obsequium erga Romanos, & gens fidei commissæ patientior: opposita in latus auxilia, infestâ Rhetiâ; cui Porcius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur*

Sextilius

Sextilius Felix cum alâ Taurianâ, & VIII cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Rhætos Noricosq; interfluit, missus. nunc illis aut his prælium tentantibus, fortuna partium alibi transacta. Sido heic & Italicus infestæ Rhætiæ opponuntur, quia Quadorum, gentis Norico conterminæ, reges è propinquo adducebantur.

Termini igitur Quadorum antiquitus fuerunt, ut antè dictum, à meridie Danubius; ab occasu æquinoctiali atque æstivo, primò Cluna amnis, dein Bojohæmici montes, ad Mari usq; confluentem: ab ortu æstivo Marus. At postquàm à Tiberii principatu alii etiam Svevi nomini ac civitati eorum adjecti; limites ultra Marum fuêre, à septemtrionibus montes, in quibus Plinius Hercynium saltum, Ptolemæus ferri secturas sternit, ad opidum usque *Rycho*. inde ab ortu Cusus sive Vagus amnis, ad Danubii usque confluentem. hinc à meridie ipse Danubius. At quia ab hac parte ingens in Danubio est insula, vulgò incolis *Chalokewz* dicta; operæ pretium est scire, cujus ripæ illa fuerit, Pannonicæ, an Germanicæ. Pannonicæ non fuisse, inde colligo, quia Romanorum castella præsidiaria, in hac amnis parte, citra insulam fuêre posita, quà opidum nunc *Rabe* & duo vici *VViselburg & Kerlburg* visuntur; ut fusiùs suo loco demonstrabo. Proinde omnis insula, cum duobus nunc opidis *Komarn* & *Sumarein*, & minoribus insulis, quas utrimque Danubii alvei complectuntur, Quadorum finibus est adscribenda. Ceterùm, quum processu temporis fineis suos ad Bregetionem usque Quadi protulissent; terminus ab septemtrionibus porrò fuit in dictis montibus ad opidum usque *Twárdoszyn*. hinc ab ortu juxta lineam ad lacum *Holie* ductam: dein flumen è lacu in Granuam amnem decurrens; ac mox ipse Granua ad confluentem usque. à meridie iterum Danubius. Sed & ultra dictos monteis, posterioribus temporibus civitatis suæ fineis protulerunt. sic quidpe Marcellinus, prædicto lib. XVII: *Hortante hoc exemplo clementiæ, advolarunt regales, cum suis omnibus, Arabarius, & Vsafer, inter optimates excellentes agminum gentilium duces: quorum alter Transjugitanorum Quadorum parti, alter quibusdam Sarmatis præerat; locorum confiniis & feritate junctissimi.* Expulerunt igitur hinc Dacos, quos in montibus locat Plinius; ac bonam etiam, si non omnem, Osorum partem; quos inter Marum, & opidum *Oś wieczym*, Vistulæ impositum, incoluisse proximo capite ostendam. Hæc igitur de finibus Quadorum.

Porrò Ptolemæus circa hos fineis ita: Ὑπὸ δὲ τὸν Γαβρέτα ὕλην Μαρκομανοὶ· ὑφ' οὓς Συδινοὶ, καὶ μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ οἱ Ἀδράβαι κάμποι. Ὑπὸ δὲ τὸν Ὀρκυνίου δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ' οὓς τὰ σιδηροῦχα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη· ὑφ' ὃν μέχρι ἔθνη οἱ Βαῖμοι, μέχρι τοῦ Δανουβίου, καὶ συνεχεῖς αὐτοῖς, περὶ τὸν ποταμὸν, οἱ Τερακατρίαι, καὶ οἱ περὶ τοὺς Κάμπους Ῥακάτα. Hoc est: *Sub Gabretâ silvâ Marcomanni. sub quibus Sudini: & ad Danubium usque flumen Adrabæ campi. Sub Orcinio autem saltu Quadi: sub quibus ferri secturæ, & Luna silva. sub quâ magna gens Bæmi, ad Danubium usque: & his contermini juxta flumen Teracatriæ, & apud Campos Racatæ.* Quum *Bæmi* isti in ipsum sint Bojohæmum referendi, contermini iis *Teracatriæ* & *Racatæ* erunt in Quadorum agris locandi; partes fortasse sive pagi gentis. *Teracatriæ* qui sint habendi (nisi fortè ex sequenti vocabulo Κάμποις, legendum sit Τέρμα κάμποι· ut antè Ἀδράβαι κάμποι, & Πάρμαι κάμποι) haud facilè dixerim. At RACATÆ omnino videntur esse iidem, qui hodiè Slavis Polonis dicuntur *Rakuszy*, Czechis sive Bojohæmis atque Moravis *Rakaussy*; id est, *Austrii*, Germanis *die Oesterreicher*, ad utramque nunc Danubii ripam longè latéque colentes.

Ceterùm à Maro flumine, qui in nonnullis Plinii exemplaribus est *Morus*, regio nomen accepit, quo incolis Slavis *Morâwá*, & *Morawska Zemie*; Germanis *Mären*: item incolæ Germanis *Märern*, Slavis *Morawané*, & *Moravci*. quæ vocabula hactenus falsò atque imperitè à Marcomannorum nomine à plerisque nostri sæculi geographis deduci video; quasi Moravia antiqua fuerit Marcomannorum sedes.

Opida sive vicos habuisse Quados, jam Ptolemæi tempore, complureis, ex ejus tabulâ Germaniæ dispicio. In his Ῥοδοδυνον, *Rhodunum*, rectiùs atque incorruptiùs scriptum est lib. VIII Ἐβρόδυνον, EBURODUNUM; inter tria præcipua Germaniæ opida computatum. nam aliud quoq; Quadorum opidum apud eumdem est Ptolemæum Ἔβρον, *Eburum*. & ex situ illud nullum aliud esse potest, quàm quod hodiéque celeberrimum ferè est totius Moraviæ, *Brin* Germanis incolis, Slavis *Brno* dictum. Sic Alpinum quoq; opidum, quondam *Eburodunum*, nunc in Galliâ dicitur *Embrun*. Sed & Moraviæ *Brin*, superiori sæculo vocatum fuisse Germanis *Brun*, sive *Brün*, patet ex eo, quòd Latinè scribatur *Brunna*.

EBURUM ex situ videtur esse id, quod, caput regionis, incolis nunc dicitur Slavis *Ołomucz*, Germanis verò *Vlmitz*.

MEDOSLANIUM, Μεδοσλάνιον, ejusdem Ptolemæi, ex situ simul & quadam nominis similitudine videtur esse nunc celebre opidum *Znáim*.

CELE-

CELEMANTIA, Κελεμαντία, quamvis à Ptolemæo ex adverso Arrabonis amnis ostii ponatur; tamen nihilo magis ea eò pertinet, quàm Bregetio ad ejusdem amnis confluentem. nam hic est apud opidum *Rabe*; Bregetio autem, ut antè dictum, ex adverso confluentis Granuæ, nunc *Graan*. Certè *Celemantia* nullus alius est locus, quàm qui hodiéque xxx millibus passuum supra *Znáim*, sub Bojohæmicis montibus, haud procul Tejæ fontibus vicus dicitur *Kalmintz*. Reliquorum apud Ptolemæum vocabulorum situs haud liquet.

CAP. XXXII.

De GOTHINIS, MARSINGIS, OSIS, *ac* BURIIS.

MARCOMANNORUM Quadorumque gentibus commemoratis, laudeque eorum atque gloriâ decantatâ, in hæc auctor pergit verba: *Nec minus valent retro Marsigni, Gothini, Osi, Burii. terga Marcomannorum Quadorumque claudunt. è quibus Marsigni & Burii sermone cultuque Svevos referunt: Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingva coarguit non esse Germanos; & quòd tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus & vertices montium jugumque insederunt. dirimit enim scinditque Sveviam continuum montium jugum; ultra quod plurimæ gentes agunt: ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen.* Hos quatuor populos auctor ab uno latere Marcomannis Quadisque; ab altero, montium jugo claudit. hi igitur duo termini primo loco considerandi sunt. Marcomannorum Quadorumque fines ab hac parte satis clarè descripti sunt. illos scilicet Bojohæmica juga, hos Marus fluvius terminabat. Illud *montium jugum*, quod auctor tradit, in Hungariæ hodiè Poloniæque ac Silesiæ confinio, à Sarmaticis, quos Ptolemæus adpellat, montibus, (vulgò adcolis Polonis *Tátáry*, Hungaris *Szepési*, Germanis *das Hungerisch gebirge*, id est, *juga Hungarica*) juxta opidum *Twárdoszyn*, initium ducit; continuoque procursu ex meridie in septemtriones versùs sese extollens, primùm ceu directâ lineâ propter amnem Salam ad opidum usque *Os wieczym*, Vistulæ adpositum, Silesiam à Poloniâ dirimit. inde per ipsam Poloniam, Vartæ fluminis dextram ripam, ad usque opidum *Kłodáwá*, prosequens; hinc versùs opidum *Bydgoscz*; inde in occidentem conversum ad opida *Kamien* & *Stempelborg*, atque iterum in septemtriones, versùs fontem Brogi amnis, tandem juxta lævam Viperæ ripam ad mare Svevicum, inter duo opida *Slage* & *Tzanaw* deponitur. Trajectus ejus heic adcolis vocatur *Gollenbarg*; latrociniis cædibusque viatorum infamis. Ptolemæo universum jugum adpellatur Ἀσκιβούργιον ὄρος, ASCIBURGIUS MONS. His igitur duobus lateribus, ab ortu, & ab occasu brumali, prædictæ IV nationes in universum inclusæ fuerunt. A Danubii ripâ remotas fuisse universas, liquet quammanifestissimè ex eo, quòd auctor eas non, unà cum Hermunduris, Marcomannis, Quadisque, in fronte Germaniæ ponit; sed, *retro Marcomannorum Quadorumque terga claudere*, adfirmat. unde haud falso argumento colligitur, ultra eam regionem, quam Svevi sub Vannii regno inter Marum Cusumque tenuerunt, positas fuisse. Verùm singulatim sua cuique sedes tribuatur.

GOTHINOS atque OSOS proximos fuisse Sarmatis Jazygibus, & item Quadis, inde judico, quia ab utrisque his tributa illis imponebantur. GOTHINOS tamen citeriores, Danubioque propiores censeo. quidpe auctor noster *ferrum fodisse* eos tradit. de his autem ferrifodinis ita Ptolemæus: Ὑπὸ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κυάδοι· ὑφ' οὓς τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη· id est: *Sub Hercynio saltu Quadi. sub quibus ferri fodinæ, & Luna silva.* Idem auctor, in expositione Danubii amnis, hæc habet verba: Τὸ μέρος κατὰ τὴν ἑξῆς ἐκτροπὴν τοῦ παρὰ τὴν Λοῦναν ὕλην πρὸς ἄρκτους ῥέοντος ποταμοῦ. id est: *Pars ejus, quæ deinceps est juxta digressionem fluminis quod apud Lunam silvam septemtriones versùm fluit.* Hunc amnem, è Lunâ silvâ versùs meridiem in Danubium defluentem, eumdem esse & *Marum*, suprà in Nariscis ostendi. *Luna* igitur *silva* fuit circa Mari fonteis, & prædictas ferrifodinas. Vt igitur sub Hercynio saltu, id est, sub Bojohæmo, quod saltus cingebat, Quados versùs orientem nominat; sic sub his etiam versùs eamdem regionem intelligendæ sunt fodinæ istæ, nullæque aliæ erunt, quàm quas in montium Sarmaticorum jugo, inter Mari Tejæque confluentem & opidum *Twárdoszyn* extenso, suprà indicavi. Terminus igitur Gothinis fuit ab meridie, dictum jugum, quod Dacos anteà coluisse, testis est Plinius, suprà citatus. *Superiora autem*, inquit, *inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnuti; Germanorumque ibi confinium, campos & plana*

Iazyges

Iazyges Sarmatæ. montes verò & saltus, pulsi ab his, Daci ad Pathissum amnem à Maro; sive is Duria est, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastarnæ tenent, aliique inde Germani. Huc maximè pertinent & illa auctoris nostri: *Gothini, quo magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus, & vertices montium, jugumque insederunt.* Ptolemæus quia sub Quadis Lunam silvam collocat, equidem crediderim; saltus heic atque monteis in universum à Bojohæmo, quà Mari est fons, ad Pathissum usque amnem, adpellatos fuisse *Hercynios*; ut patet è Plinii verbis: privatim verò eam partem, quæ est inter Marum & Cusum, Svevos Vannianos à Gothinis dirimens, dictam fuisse *Lunam silvam & montem*; in iisque ferrum fodisse Gothinos. nam eodem situ fuisse silvam & ferri fodinas, satis liquidò è Ptolemæi patet verbis. non enim ait; ὑπὸ δὲ τοὺς Κυάδους τὰ σιδηροφυχεῖα, ἢ ὑπὸ, vel μὴ, vel ὑπὲρ ταύτῃ ἡ λεῖα ὕλη· sed, ὑπὸ δὲ τοὺς Κυάδους τὰ σιδηροφυχεῖα, ἓν ἡ λεῖα ὕλη. Ceterùm silvâ hac atque jugo Gothini à Svevis Vannianis, sive, ut postmodùm adpellati, à Quadis submovebantur, ad opidum usque *Rycho*: inde primùm à Sarmatis Jazygibus, mox ab iisdem Svevis, qui huc immigrarunt, ad usque opidum *Twárdoszyn*. ab oriente terminus fuit, initium jugi Asciburgiensis, & flumen Sala, ad Vistulæ usque confluentem, & opidum *Os' Wieczym*; quò à Bastarnis Germanis arcebantur. ab septemtrionibus, quà *Osi* occurrebant, pono lineam à dicto opido *Os' Wieczym* ad Viadri Olsæque confluenteis; hinc ipsum Viadrum, & à fonte ejus lineam ad Marum & caput Moraviæ *Ostomucz*. ab occidente, Maro à Quadis distingvebantur. Sic jam rectè tributa iis ab his atque ab Sarmatis imponebantur; quia utrisque erant contermini. Tributa autem patiebantur, quia hac conditione solum id obsederant alienigenæ. qui, quia Gallici generis; haud dubitaverim quin pars fuerint Bojorum, à Marcomannis antiquâ sede Bojohæmo pulsorum. Continetur nunc hisce finibus Poloniæ particula; quà opida *Twárdoszyn, Iábłakow, Skoczow, Bielsko, & Miedzyrzecz:* & Sileſiæ item portiuncula; quà opida *Teschen, Frieſtat, Frideck:* item Moraviæ pars; quà opida *Mezyrzec & Holissow*. Ceterùm Dioni, lib. LXXI, eadem gens dicta est Κοτινοὶ, Cotini, in his verbis, quæ Theodosius ex eo refert: Κοτινοὶ δὲ ἐσηγγείλαντο αὐτοῖς ὅμοια. Ταρρούνιον δὲ Πατέρνον ὠφελεθέντες, ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς Μαρκομαίνους αὐτῷ συστρατεύσοντες, μόνοι δὲ οὐκ ἐπόησαν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον δεινῶς ἐκάκωσαν, ἓν μὴ ταῦτα ἀπώλοιτο· id est: *Cotini verò, quum similia Marco nuntiari jussissent, nacti Tarrunium Paternum, tamquàm in Marcomannos expeditionem cum eo suscepturi, non tantùm id non fecêre, sed etiam Paterno grave intulerunt damnum; ac deinceps ipsi quoque perierunt.* Expeditionem eam in Marcomannos facere potuerunt, quia cum Quadis tunc Romano imperatori intercedebat pax obsequentissima; ut ex præcedenti oratione patet.

Osi hinc Gothinis ab septemtrionibus continuabantur, ad utramque Viadri ripam satis latè incolentes; versùs occidentem, ad Marum usque, Quadorum terminum; versùs orientem, ad Vartam, & prædictum jugum Asciburgium; ultra quod Lygii. A septemtrionibus, lineam duco à Vartâ & opido *Czestochow* ad flumen *Melpenaw*, quà vicus ei adpositus *Kolischan:* hinc ipsum flumen; & ab lævâ Viadri ripâ, amnem, qui apud arcem *Fulstain* exorsus, ad vicum *Krupice* Viadro miscetur, ad opidum usque, quod Slavis *Máty Glogaw*, Germanis *Kleyn Glogaw* nuncupatur. hinc lineam, ad fontem usque Mari. Gothinis equidem tributa imponebant cùm Quadi, tùm Sarmatæ Jazyges: at Osis Quadi tantùm; quia longiùs à Sarmatis erant siti. Continetur hisce nunc finibus Sileſiæ pars; quà præcipua opida, *Oppelen, Kleyn Glogaw, Rátibor, Troppa, Pschzyná, Rybnik, Bytom:* dein Poloniæ opida *Dtugeszyn, Mrzygtod, Olsztyn, Mstow*. Locus hoc tractu Ptolemæo refertur Παρίεννα, Parienna: qui hodiè haud procul Viadri fonte, vulgò dicitur *Parn*, Moraviæ opidulum.

Ultra Osos, inter Bojohæmum & Lygios fuêre Marsigni, ac Burii. *Marsignos* proximos facio Marcomannis, ad Viadrum usque; quia hos primo loco nominat auctor noster: Burii verò tam prope fuêre Lygios, ut etiam inter hos numerati sint Ptolemæo: ut mox ostendetur. A septemtrionibus igitur illos, quà Semnonibus, magnæ Svevorum genti, jungebantur, cingo lineâ, à vico *Steynaw*, Viadro adpositio, ad Bojohæmica juga, quà opidum est *Frideberg*, ductâ. Continetur hodiè his finibus celeberrima totius Sileſiæ pars, quà opida nobilissima *Neisse, Münsterberg, Grotka, Brige, Olaw, Schweinitz, Strige, Lignitz*, & ipsum totius Sileſiæ caput *Breslaw*. præterque comitatus Glacensis. De vocabulo *Marsignorum* idem sentio, quod suprà de *Reudignorum* nomine: nempe magis genuinè ad Germanicam lingvam id scribi Marsingi. Et est gentis vocabulum apud Ptolemæum Μαρσίγγοι. quod quamvis alieniſſimo loco, citra Albim sit positum; tamen dubium non est, quin eamdem gentem designet.

Pleraque

Pleraque autem quum apud eum auctorem sint corrupta; facilè ego suspicer, scriptum ab eo fuisse Μαρσινγοι. Apud Aethicum quoque vitiato vocabulo legi eos existimo *Marnianos*, pro *Marsingos*, inter Germaniæ genteis.

BURII hinc, quamvis unà cum prædictis populis terga Marcomannorum clauderent; tamen haud prope attingebant: sed, inter Marsingos ac Lygios, medium jugi Asciburgii adcoluêre. unde etiam ipsis Lygiis à Ptolemæo adnumerati. quamquàm illic Λεῦτι Βεῦροι leguntur, pro Λεῦγοι Βεῦροι, vel Λεύγιοι Βεύριοι, ut infrà in Lygiis patebit. Horum termini, quibus à meridie Osos, ab ortu Lygios, ab occasu hiberno Marsingos attingebant, jam antè dicti sunt. ab occasu æstivo lineâ ab prædicto vico *Steynaw* ad opidum *Szrzodá*, Vartæ impositum, à Semnonibus distingvo. A septemtrionibus, Vartâ flumine, à dicto opido *Szrzodá* ad opidum *Koto* à Burgundionibus. Comprehenduntur hisce nunc finibus; Silesiæ pars, quà opida, *Praußnitz, Schilderberg, VVaartenberg, Beraun*: & Poloniæ portio; quà opida, *Krzepice, Rádomsko, Brzesznicá, VVielun, Bolesław, VVierus, Sieradz, Grabow, VVarta, Sadecz, Vnieiow, Kaliſz, Koto, Konin, Kotec, Kozmin, Iutroſzyn*.

Apud Ptolemæum locus hoc tractu nominatur CALISIA. quod ego ex nomine, simulque ex tractu, interpretor dictum Poloniæ celebre opidum *Kaliſz*.

CAP. XXXIII.

De LYGIIS; *qui &* LIGII, LUGII, LUGI, *&* LOGIONES.

ALatere igitur Osorum Buriorumque fuêre LYGII. de quibus ita auctor noster: *Dirimit scinditque Sveviam continuum montium jugum; ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum*. Et posteà: *Trans Lygios Gothones regnantur*. Jugum hoc superiori capite descriptum est. hoc igitur, & Vistulæ amnis lunato cursu, ab opido *Oś Wieczym*, ad opidum usque *Bydgoscz*, cincti fuerunt. Ultra amnem, extra Svevorum nomen coluêre *Bastarnæ*; ut infrà patebit. Omne Lygiorum solum, ultra Germanorum nomen, nunc Poloni colunt.

Addit auctor superioribus ista: *Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos*. Non omneis se nominasse, apertè fatetur. igitur à Ptolemæo referuntur etiam Λεῦγοι Διδῦνοι, *Lugi Diduni*. qui in plerisque exemplaribus leguntur corrupti Λογιδιδῦνοι. Apud eumdem Λεῦτι Ὀμανοὶ videntur esse iidem, qui Tacito *Lygii Manimi*. utrum vocabulum probius, haud facilè dixerim; nisi quòd pleraque alia apud Ptolemæum etiam vitiata. apud Tacitum verò haud perinde. Λεύγας Βάρους, *Lugios Burios*, habet idem Ptolemæus. at hos extra Lugiorum nomen ponit noster. Qui huic *Helvecones*: Ptolemæo sunt Αἰλβαίωνες, *Aelveones*, haud dubiè, & ipsi vitiato vocabulo. Singulis suas describere sedeis, haud meæ est industriæ; quando, Lygiis Germanis vel sponte egressis, vel vi pulsis, Slavi immigrantes, vestigia etiam vocabulorum exstinxerunt. *Helvecones* tamen, ex positione Ptolemæi, extremi versùs septemtriones, proximi Burgundionibus Gothonibusque fuerunt. *Elysios* plerique nostri sæculi geographi putant esse eosdem qui nunc *Silesii* Latinè, patrio autem vocabulo *Slesinger* vocantur; quasi litera *S* interierit à voce *Selysios*. Et potuerunt quidem, suis sedibus à Slavis pulsi, in eam, quæ nunc dicitur *Silesia*, transmigrasse. Verùm ego per nudam hanc conjecturam haud temerè quidquam in auctore tam gravi immutaverim. De Naharvalis atque Ariis sic auctor noster ibidem: *Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. Nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium. ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii, supervires, quibus enumeratos paullo antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt: ipsâque formidine, atque umbrâ feralis exercitus, terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur*.

Nomen *Lygiorum* variè scriptum reperio. ipsi auctori nostro, annal. XII, per simplex I sunt LIGII. cui vocabulo proximè accedit illud ex libro de Germaniâ, & Dionis lib. LXVII, LYGII. huc iterum LUGII. nam Λυγίας apud Strabonem esse legendum pro Λιγίας jam antè haud semel dictum; heic verò quammanifestissimè liquet. quidpe ut noster *latissimè* ait *patere Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum*; sic Strabo Λυγίας

suos

ſuos facit μέγα ἔθνος, *gentem magnam*. Apud Ptolemæum equidem leguntur Λῦποι Ὀμανοὶ, & Λῦποι Διδῦνοι, & Λῦποι Βῦροι. verùm quia in plerisque exemplaribus, pro ſecundo iſto vocabulo leguntur Λογγιδῦνοι, facillimum eſt conjectu, ubique ſcriptum fuiſſe Λῦγοι. ita uti Lugi dicantur Ptolemæo, qui Straboni *Lugii*, Tacito *Lygii*, ac *Ligii*. nec dubitare licet, an eadem ſit gens, quum ſitus apud Ptolemæum probè reſpondeat. Zoſimo autem in lib. I, dicuntur Λογίωνες, Logiones. quos & ipſos ne dubites eſſe illorum Lugios ac Lygios; ipſa auctoris verba clarum reddunt, quæ ſunt hujuſmodi de Probo imperatore: Μάχας δὲ καρτερὰς ἠγωνίσατο, πρότερον μὲν πρὸς Λογίωνας, ἔθνος Γερμανικόν· ἃς καταγωνισάμενος, καὶ Σέμνονα ζωγρήσας, ἅμα τῷ παιδὶ, τὸν τούτων ἡγεμόνα ἱκέτας ἐδέξατο, καὶ τὰς αἰχμαλώτους, καὶ τὴν λείαν πᾶσαν, ἣν εἶχον, ἀναλαβὼν, ὅτι σπονδὰς ὁμολογίας ἠφίει, καὶ αὐτὸν Σέμνονα μετὰ παιδὸς ἀπέδωκε. καὶ δευτέρα γέγονεν αὖτε μάχη πρὸς Φράγγους· ἃς ἅμα τῶν στρατηγῶν καταπεπτωκότων νενικηκὼς, αὐτὸς Βουργένδοις καὶ Βανδίλοις ἐμάχετο. id eſt: *Acres etiam pugnas commiſit; primùm contra Logiones, gentem Germanicam: quibus devictis, Semnoneque eorum duce cum filio in poteſtatem redacto, ſupplices factos in fidem recepit: & captivis omnique prædâ recuperatâ, quam habebant, certis eos conditionibus dimiſit; ipſo quoque cum filio reddito. Alterum contra Francos prælium pugnavit. quibus operâ ducum ſtrenuè victis, ipſe cum Burgundis ac Vandilis dimicavit.* Hæc ad Rhenum: quò omnes prædictæ nationes, haud dubiè Francorum vocatu, convenerant. Rectè autem heic nationes domi ſibi invicem conterminæ, *Logiones*, id eſt, *Lugii*, *Burgundi*, ac *Vandili*, & dux illorum *Semno*. Dicti igitur ſunt Zoſimo *Logiones*, quaſi *Lugiones*, qui aliis *Lugi*, ac *Lugii*; quemadmodùm & ipſi *Burgundi* aliis auctoribus vocantur *Burgundii*, ac *Burgundiones*; ut infrà oſtendetur. Apud Aethicum vitioſè ſcribuntur *Langiones*, Burgundionibus conjuncti, pro *Lugiones*.

Cap. XXXIV.

De Gothonibus, *qui &* Gotones, & Gutones, & Guttones, Gythones, Gothi, & Gotthi. *item de* Gepidis.

LYgiis continuabantur ab ſeptemtrionibus Gothones. ſic enim Tacitus: *Trans Lygios Gothones regnantur paullo jam addictius, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii.* Horum quoque vocabulum variè apud varios auctores ſcriptum legitur. Ipſi Tacito annal. II, ſunt Gotones: Straboni, lib. VII, Γάϊται, Gutones; ſic namque legendum pro Βάϊται, jam dudum etiam ab aliis adnotatum eſt. Plinio, lib. IV, cap. XIV, & lib. XXXVII, cap. VII, Guttones. Ptolemæo Γύθωνες, Gythones. Poſterioris ſæculi ſcriptoribus paſſim Gothi, ac Gotthi. Sed de his duobus copioſior poſteà inſtituenda erit diſſertio. Ceterùm auctor noſter apertè Gothones in mediterraneis locare videtur, inter Lugios ac Rugios, ſive Lemovios. Pytheas verò Maſſilienſis, Græcus auctor apud Plinium, prædicto lib. XXXVII, cap. II, diſertiſſimis verbis in litore oceani ſive Svevici maris eos ponit. Verba Plinii, de ſuccino diſſerentis, hæc ſunt: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æſtuarium oceani, Mentonomon nomine, ſpatio ſtadiorum ſex millium. ab hoc diei navigatione inſulam abeſſe Baſiliam:* (ſic legendum, pro *Abalum*, infrà docebo) *illò vere fluctibus advehi; & eſſe concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere.* Baſiliam inſulam eſſe eamdem, quæ Scandinavia eidem Plinio vocatur, hodiè Daniæ pars cum Svediâ Norvagiâque, & ulterioribus regionibus; Teutonosque Danicas incoluiſſe inſulas, ſuo loco oſtendetur. Ceterùm ſuccinum ad Viſtulæ oſtia & in reliquo Pruſſiæ litore legi, omnibus & lippis notum nunc eſt, & tonſoribus: ibidemque antiquiſſimis lectum fuiſſe temporibus, pluribus infrà oſtendam. Igitur Pytheas, qui de ſuccini circa hoc litus lectione vera cognoverat, de Guttonibus etiam, adcolâ ejuſdem litoris gente, quædam haud falſa accepiſſe poterat. proinde fidem ei hac in re prorſus omnem derogare, haud facilè ſuſtinuerim: nec tamen falſa eſſe, quæ Tacitus ſuper iiſdem Gothonibus, peritiori jam gentium regionumque ſæculo, refert, opinari. poterat quidpe gens, quæ anteà litus oceani adcolebat, poſterioribus temporibus in interiora ſive per vim eſſe pulſa, ſive ſponte ſuâ conceſſiſſe. Id tamen omnino falſum, æſtuarium eos ἑξακισχιλίων σταδίων, id eſt, millium paſſuum IↃCCL, adcoluiſſe. quidpe mare hoc, mihi patrium, eóque notius,

Pleraque autem quum apud eum auctorem sint corrupta; facilè ego suspicer, scriptum ab eo fuisse Μαρσινγοι. Apud Aethicum quoque vitiato vocabulo legi eos existimo *Marnianos*, pro *Marsingos*, inter Germaniæ genteis.

BURII hinc, quamvis unà cum prædictis populis terga Marcomannorum clauderent; tamen haud prope attingebant: sed, inter Marsingos ac Lygios, medium jugi Asciburgii adcoluêre. unde etiam ipsis Lygiis à Ptolemæo adnumerati. quamquàm illic Λεῦτι Βεῦροι leguntur, pro Λεῦγοι Βεῦροι, vel Λεύγιοι Βεύριοι, ut infrà in Lygiis patebit. Horum termini, quibus à meridie Osos, ab ortu Lygios, ab occasu hiberno Marsingos attingebant, jam antè dicti sunt. ab occasu æstivo lineâ ab prædicto vico *Steynaw* ad opidum *Szrzodá*, Vartæ impositum, à Semnonibus distingvo. A septemtrionibus, Vartâ flumine, à dicto opido *Szrzodá* ad opidum *Koto* à Burgundionibus. Comprehenduntur hisce nunc finibus; Silesiæ pars, quà opida, *Praußnitz, Schilderberg, VVaartenberg, Beraun*: & Poloniæ portio; quà opida, *Krzepice, Rádomsko, Brzesznicá, VVielun, Bolesław, VVierus, Sieradz, Grabow, VVarta, Sadecz, Vnieiow, Kaliſz, Koto, Konin, Kotec, Kozmin, Iutroſzyn*.

Apud Ptolemæum locus hoc tractu nominatur CALISIA. quod ego ex nomine, simulque ex tractu, interpretor dictum Poloniæ celebre opidum *Kaliſz*.

CAP. XXXIII.

De LYGIIS; *qui &* LIGII, LUGII, LUGI, *&* LOGIONES.

ALatere igitur Osorum Buriorumque fuêre LYGII. de quibus ita auctor noster: *Dirimit scinditque Sveviam continuum montium jugum; ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum*. Et posteà: *Trans Lygios Gothones regnantur*. Jugum hoc superiori capite descriptum est. hoc igitur, & Vistulæ amnis lunato cursu, ab opido *Oś Wieczym*, ad opidum usque *Bydgoscz*, cincti fuerunt. Ultra amnem, extra Svevorum nomen coluêre *Bastarnæ*; ut infrà patebit. Omne Lygiorum solum, ultra Germanorum nomen, nunc Poloni colunt.

Addit auctor superioribus ista: *Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos*. Non omneis se nominasse, apertè fatetur. igitur à Ptolemæo referuntur etiam Λεῦγοι Διδῦνοι, *Lugi Diduni*. qui in plerisque exemplaribus leguntur corrupti Λογιδιδῦνοι. Apud eumdem Λεῦτι Ὀμανοὶ videntur esse iidem, qui Tacito *Lygii Manimi*. utrum vocabulum probius, haud facilè dixerim; nisi quòd pleraque alia apud Ptolemæum etiam vitiata. apud Tacitum verò haud perinde. Λεύγας Βάρους, *Lugios Burios*, habet idem Ptolemæus. at hos extra Lugiorum nomen ponit noster. Qui huic *Helvecones*: Ptolemæo sunt Αἰλβαίωνες, *Aelveones*, haud dubiè, & ipsi vitiato vocabulo. Singulis suas describere sedeis, haud meæ est industriæ; quando, Lygiis Germanis vel sponte egressis, vel vi pulsis, Slavi immigrantes, vestigia etiam vocabulorum exstinxerunt. *Helvecones* tamen, ex positione Ptolemæi, extremi versùs septemtriones, proximi Burgundionibus Gothonibusque fuerunt. *Elysios* plerique nostri sæculi geographi putant esse eosdem qui nunc *Silesii* Latinè, patrio autem vocabulo *Slesinger* vocantur; quasi litera *S* interierit à voce *Selysios*. Et potuerunt quidem, suis sedibus à Slavis pulsi, in eam, quæ nunc dicitur *Silesia*, transmigrasse. Verùm ego per nudam hanc conjecturam haud temerè quidquam in auctore tam gravi immutaverim. De Naharvalis atque Ariis sic auctor noster ibidem: *Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. Nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium. ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii, supervires, quibus enumeratos paullo antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt: ipsâque formidine, atque umbrâ feralis exercitus, terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur*.

Nomen *Lygiorum* variè scriptum reperio. ipsi auctori nostro, annal. XII, per simplex I sunt LIGII. cui vocabulo proximè accedit illud ex libro de Germaniâ, & Dionis lib. LXVII, LYGII. huc iterum LUGII. nam Λυγίας apud Strabonem esse legendum pro Λιγίας jam antè haud semel dictum; heic verò quammanifestissimè liquet. quidpe ut noster *latissimè* ait *patere Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum*; sic Strabo Λυγίας

suos

ſuos facit μέγα ἔθνος, *gentem magnam*. Apud Ptolemæum equidem leguntur Λῦποι Ὀμανοὶ, & Λῦποι Διδῦνοι, & Λῦποι Βῦροι. verùm quia in plerisque exemplaribus, pro ſecundo iſto vocabulo leguntur Λογγιδῦνοι, facillimum eſt conjectu, ubique ſcriptum fuiſſe Λῦγοι. ita uti Lugi dicantur Ptolemæo, qui Straboni *Lugii*, Tacito *Lygii*, ac *Ligii*. nec dubitare licet, an eadem ſit gens, quum ſitus apud Ptolemæum probè reſpondeat. Zoſimo autem in lib. I, dicuntur Λογίωνες, Logiones. quos & ipſos ne dubites eſſe illorum Lugios ac Lygios; ipſa auctoris verba clarum reddunt, quæ ſunt hujuſmodi de Probo imperatore: Μάχας δὲ καρτερὰς ἠγωνίσατο, πρότερον μὲν πρὸς Λογίωνας, ἔθνος Γερμανικόν· ἃς καταγωνισάμενος, καὶ Σέμνονα ζωγρήσας, ἅμα τῷ παιδὶ, τὸν τούτων ἡγεμόνα ἱκέτας ἐδέξατο, καὶ τὰς αἰχμαλώτους, καὶ τὴν λείαν πᾶσαν, ἣν εἶχον, ἀναλαβὼν, ὅτι σπονδὰς ὁμολογίας ἠφίει, καὶ αὐτὸν Σέμνονα μετὰ παιδὸς ἀπέδωκε. καὶ δευτέρα γέγονεν αὖτε μάχη πρὸς Φράγγους· ἃς ἅμα τῶν στρατηγῶν καταπεπτωκότων νενικηκὼς, αὐτὸς Βουργένδοις καὶ Βανδίλοις ἐμάχετο. id eſt: *Acres etiam pugnas commiſit; primùm contra Logiones, gentem Germanicam: quibus devictis, Semnoneque eorum duce cum filio in poteſtatem redacto, ſupplices factos in fidem recepit: & captivis omnique prædâ recuperatâ, quam habebant, certis eos conditionibus dimiſit; ipſo quoque cum filio reddito. Alterum contra Francos prælium pugnavit. quibus operâ ducum ſtrenuè victis, ipſe cum Burgundis ac Vandilis dimicavit.* Hæc ad Rhenum: quò omnes prædictæ nationes, haud dubiè Francorum vocatu, convenerant. Rectè autem heic nationes domi ſibi invicem conterminæ, *Logiones*, id eſt, *Lugii*, *Burgundi*, ac *Vandili*, & dux illorum *Semno*. Dicti igitur ſunt Zoſimo *Logiones*, quaſi *Lugiones*, qui aliis *Lugi*, ac *Lugii*; quemadmodùm & ipſi *Burgundi* aliis auctoribus vocantur *Burgundii*, ac *Burgundiones*; ut infrà oſtendetur. Apud Aethicum vitioſè ſcribuntur *Langiones*, Burgundionibus conjuncti, pro *Lugiones*.

Cap. XXXIV.

De Gothonibus, *qui &* Gotones, & Gutones, & Guttones, Gythones, Gothi, & Gotthi. *item de* Gepidis.

LYgiis continuabantur ab ſeptemtrionibus Gothones. ſic enim Tacitus: *Trans Lygios Gothones regnantur paullo jam addictius, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii.* Horum quoque vocabulum variè apud varios auctores ſcriptum legitur. Ipſi Tacito annal. II, ſunt Gotones: Straboni, lib. VII, Γάϊται, Gutones; ſic namque legendum pro Βάϊται, jam dudum etiam ab aliis adnotatum eſt. Plinio, lib. IV, cap. XIV, & lib. XXXVII, cap. VII, Guttones. Ptolemæo Γύθωνες, Gythones. Poſterioris ſæculi ſcriptoribus paſſim Gothi, ac Gotthi. Sed de his duobus copioſior poſteà inſtituenda erit diſſertio. Ceterùm auctor noſter apertè Gothones in mediterraneis locare videtur, inter Lugios ac Rugios, ſive Lemovios. Pytheas verò Maſſilienſis, Græcus auctor apud Plinium, prædicto lib. XXXVII, cap. II, diſertiſſimis verbis in litore oceani ſive Svevici maris eos ponit. Verba Plinii, de ſuccino diſſerentis, hæc ſunt: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æſtuarium oceani, Mentonomon nomine, ſpatio ſtadiorum ſex millium. ab hoc diei navigatione inſulam abeſſe Baſiliam:* (ſic legendum, pro *Abalum*, infrà docebo) *illò vere fluctibus advehi; & eſſe concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere.* Baſiliam inſulam eſſe eamdem, quæ Scandinavia eidem Plinio vocatur, hodiè Daniæ pars cum Svediâ Norvagiâque, & ulterioribus regionibus; Teutonosque Danicas incoluiſſe inſulas, ſuo loco oſtendetur. Ceterùm ſuccinum ad Viſtulæ oſtia & in reliquo Pruſſiæ litore legi, omnibus & lippis notum nunc eſt, & tonſoribus: ibidemque antiquiſſimis lectum fuiſſe temporibus, pluribus infrà oſtendam. Igitur Pytheas, qui de ſuccini circa hoc litus lectione vera cognoverat, de Guttonibus etiam, adcolâ ejuſdem litoris gente, quædam haud falſa accepiſſe poterat. proinde fidem ei hac in re prorſus omnem derogare, haud facilè ſuſtinuerim: nec tamen falſa eſſe, quæ Tacitus ſuper iiſdem Gothonibus, peritiori jam gentium regionumque ſæculo, refert, opinari. poterat quidpe gens, quæ anteà litus oceani adcolebat, poſterioribus temporibus in interiora ſive per vim eſſe pulſa, ſive ſponte ſuâ conceſſiſſe. Id tamen omnino falſum, æſtuarium eos ἑξακισχιλίων σταδίων, id eſt, millium paſſuum IↃCCL, adcoluiſſe. quidpe mare hoc, mihi patrium, eóque notius,

notius, æstus non patitur. & totum licet hoc litus ab Chalusо flumine ad extremos usque Livoniæ fineis permetiaris; vix amplius VI millibus stadiorum invenias: quantum litoris spatium unos tenuisse Pytheæ ætate Guttones, nemo prudens sanæque mentis homo persuaderi facilè sibi patiatur. At ἑξακοσίων σταδίων, stadiorum IOC litus hoc Guttonum si tradidisset Pytheas, id est, millium passuum LXXV; rectiùs sensisse eum dicerem. tantum enim circiter est spatium litoris à Vistulæ citimo ostio in orientem æstivum versùs, quo succinum hodiéque legitur. Ac tenuisse Guttones, LX millium passuum spatio, litus in insulâ Vistulæ amnis, quæ nunc vulgò incolis vocatur *de Näringe*, cum pusillo cis amnem, infra opidum *Danzig*, & item superiorem amnis insulam, cui cognomentum *Magnæ*, vulgò *das Groosse werder*, ex iis, quæ mox disserturus sum, quammanifestissimè patebit. Unde jam certum fit, *æstuarium* heic adpellasse Pytheam id, quod lacus hodiè esse noscitur, inter dictam insulam & opidum *Königesberg*, vulgari nomine, *das Frische haff*. Hunc Pytheas quo vocabulo adpellaverit, quod Plinius vertit *æstuarium*, equidem ignoro. Aristoteli certè atque Straboni, sæpius ejusmodi lacus marini, sive in mare exeuntes, vocantur λιμνοθάλασσαι.

Limiteis igitur Gothonum agris adsigno hujusmodi: A septemtrionibus oceanum, sive oceani sinum, qui Plinio Melæque vocatur *Codânus*; Tacito autem *Svevicum mare*. ab occidente æstivo, quà contermini erant suprà dicti Lemovii, primò Cattium rivum, qui IV millibus passuum citra Vistulæ ostium oceano miscetur: & ab ejus fonte lineam, per Cassubiæ colleis, fonteisque Levæ ac Lepenii amnium, opidumque, quod vulgò incolis Cassubiis *Byczow*, Germanis *Bütow* adpellatur, ad fontem usque Brogi fluminis, & opidum *Hamersteen* ductam. Ab occidente æquinoctiali, atque meridie, quà Burgundiones, ut infrà patebit, occurrebant, Asciburgiorum eos cingo collium jugo, quod à dicto Brogi fonte primùm versùs meridiem inter opidum *Stuchow* & amnem Gudam, deinde à vico *Stempelborg* in orientem versùs ad opidum *Bydgoscz* & proximam Vistulæ ripam procurrit. quo tractu prædictis Lygiis continuabantur. Ab oriente brumali fuit Vistula amnis; & ubi is, inter cœnobium *Pölplyn* opidumque *Stuum*, in duo scinditur cornua, alveus ejus orientalis, Mariæburgium opidum præterfluens, vulgari vocabulo *die Nagot*, apud Elbingium opidum in prædictum lacum effunditur. hinc verò ipse lacus, ad ostium usque, quo is, inter duos vicos *Balge* & *Pillaw*, oceano miscetur. Includunt hi fines regionem, quæ nunc Pomerellia vocatur; superiori autem sæculo pars erat maxima Cassubiæ. Est hodiéque in citeriori Vistulæ ripâ, ad medium dictæ insulæ *Magnæ* latùs, vicus vulgari vocabulo *Gut land*, & variante incolarum dialecto *Goot land*, quod an veterum cultorum memoriam servet, quasi dicas *Gothonum terram*; haud temerè adfirmaverim.

Sed Gothonibus meis prædictum litus uti adseram; simulque probem, eamdem fuisse gentem, quam posterioris ævi scriptores dixêre GOTHOS, atque GOTTHOS; altior paullo suscipienda mihi est dissertatio: non contra nostri tantùm sæculi scriptores; quorum facilis aliàs foret confutatio; sed adversùm antiquos etiam complureis auctores: in quibus poëtæ, Sidonius, Claudianus, atque Ausonius Gothos plerumque GETARUM adpellarunt vocabulo; Jornandes autem, Procopius, Orosius, divus Hieronymus, Spartianus & nonnulli alii, liquidò adseverarunt, Gothos eamdem esse gentem, quam antiquiores scriptores, Græci dixêre GETAS, Romani DACOS: quorum sedem ultra Danubium fuisse, inter Pathissum amnem atque mare Ponticum, ex adverso Pannoniæ, Mœsiæque, satis è Strabone, Ptolemæo, atque aliis, in aperto est. Qui equidem tot tantorumque veterum auctorum unanimis super eâdem re consensus, tantam hactenus visus est mereri auctoritatem atque fidem, uti nemo, quod sciam, contrà hiscere ausus sit. Verùm ego, quia hoc ubique certum mihi propositum, non tam auctorum numerum, quàm pondus rationum expendere: neque hac in re verebor omnibus istis contradicere, adversúmque eos ex vetustiorum auctorum monumentis probare, duas diversasque inter se fuisse genteis, GOTHOS, atque GETAS. Quo facto, ostendam deinceps, *Gothos* eosdem esse, quos Tacitus *Gothones*, & *Gotones*, Plinius cum vetustissimo scriptore Pytheâ *Guttones* adpellavit.

Primo igitur loco ipsa suprà dictorum auctorum verba in medium ponere consilium est; ne quis plus ponderis iis inesse suspicetur, quàm vel ipse eruere inde queat. Procopius rer. Gothicar. lib. I: Ἐν μὲν τῇ Ῥώμῃ τῶν πινὲς πατρικίων τὰ Σιβύλλης λόγια περιφερον, ἰσχυριζόμενοι, τὸν κίνδυνον τῇ πόλει ἄλλοθεν ἢ ἐς τὴν Ἰταλίαν μόνην γεγενῆσθαι μόνον. χρῶσι δὲ πάντες, βασιλέα Ῥωμαίοις καταστῆσαί τινα, ἐξ οὗ δὴ τὸ Γοτθικὸν ἀεὶ Ῥώμην πολεμεῖν δείσειε. Γοτθικὸν δὲ ἔθνος φασὶ σφᾶς

Γότθους

Γότθους εἶναι. Hoc est: *Romæ quidem Patriciorum quidam Sibyllæ oracula in medium proferebant; adseverantes, ad Iulium usq; mensem tantùm urbem in discrimine fore; & oportere constitui, ut imperator tum quispiam Romanorum existat, quum demum Roma nihil Geticum formidaverit. Geticam quidpe nationem esse Gothos adfirmant.* Divus Hieronymus, epistolâ CXXXV: *Quis hoc crederet, ut barbara Getarum lingva Hebraicam quæreret veritatem; & dormitantibus, imò contemnentibus Græcis, ipsa Germania Spiritus sancti eloquia scrutaretur?* Orosius, lib. I, cap. XVI: *Modò autem Getæ illi, qui & nunc Gothi, quos Alexander evitandos pronuntiavit, Pyrrhus exhorruit, Cæsar etiam declinavit, relictis vacuefactisque sedibus suis; ac totis viribus toti Romanas ingressi provincias, simulque ad terrorem diu ostentati, societatem Romani fœderis precibus sperant, quam armis vindicare potuissent.* Fl. Vopiscus, in Probo: *Tetendit deinde iter per Thracias; atque omnes Geticos populos aut in deditionem, aut in amicitiam recepit.* Pomponius Lætus, in Claudio: *Præliis ac rerum penuriâ Sarmatas, Getas, Scythas, Quados consumsit.* De iisdem in Constantino Magno: *Vicit Sarmatas & Gothos, Thraciam diripientes.* Spartianus in Antonino Caracallâ: *Quum Germanici, & Parthici, & Arabici, & Alamanici, nomen adscriberet; Helvius Pertinax dicitur joco dixisse; Adde, si placet, Geticus Maximus: quòd Getam occiderat fratrem; & Gothi Getæ dicerentur.* Idem in Antonino Getâ: *Helvius Pertinax recitanti Faustino prætori, & dicenti; Sarmaticus Maximus, & Parthicus Maximus; dixisse dicitur: Adde & Geticus Maximus; quasi Gothicus.* Fateor equidem, magnam his omnibus, suprâque dictis poëtis, habendam esse, ut antiquis scriptoribus, auctoritatem; maximè verò omnium Spartiano, qui LXXX haud ampliùs annis post Caracallæ imperium, in Diocletiani principatu vixit. verùm tamen in contrariam me rapit opinionem magna illa ratio, quòd nemo veterum auctorum Getas sive Dacos in Germanorum computavit nationibus: quum interim, Gothos Germanicam fuisse gentem, tam certò ex moribus ac sermone & propiis singulorum hominum vocabulis constet, uti id nemo umquàm in dubium vocare ausus sit. Suprà ubi de Quadis mihi fuit sermo, ex Plinio intelleximus, Germanorum initium in Danubii ripâ, à Ponto & ostiis ejus amnis advenientibus fuisse ad Marum flumen, & Pannonica hiberna, Carnuti sita; primis illic, post Jazyges Sarmatas, occurrentibus Quadis. quorum deinde nomen civitasque ad Cusum usque, ac tandem ad Granuam & Sarmaticos monteis prolata fuit. Et Getas Thracicam, non Celticam fuisse gentem, testis est antiquissimus historicorum Herodotus lib. IV, his verbis: οἱ δὲ Γέται, πρὸς ἀγχιμολίην τραπόμενοι, αὐτίκα ἐδουλώθησαν, Θρηίκων ἐόντες ἀνδρηιότατοι, καὶ δικαιότατοι. *Getæ, per imperitiam resistentes, in servitutem redacti sunt; quum sint fortissimi Thracum, atque justissimi.* Herodoto consentiens Strabo, Getas facit Thracas, ac planè ab his diversos Germanos, libro VII: οἱ Ἕλληνες, inquit, τὰς Γέτας, Θράικας ὑπολαμβάνουσι. ὧκνν δ' ἑφ' ἑκάτερα ἵδρυε. id est: *Græci Getas existimarunt esse Thracicam gentem. utramque autem Istri ripam adcoluerunt.* & paullo pòst: Τὸ δὲ χήρους γυναικῶν οἰκεῖν, ἐδεμίαν τοιαύτην ἐμφασιν ὑποφέρει, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς Θρᾳξί, καὶ τούτων τοὺς Γέτας. id est: *Quòd autem sine uxoribus vixerint, nullum talis rei indicium exstat; maximè apud Thracas, & horum partem Getas.* Item posteà: Γέγονε δὲ καὶ ἄλλη τῆς χώρης μερισμὸς, συμβάν ἐκ παλαιοῦ· τοὺς μὲν δὴ Δάκας προσαγορεύουσι, τοὺς δὲ Γέτας· Γέτας μὲν, τοὺς πρὸς τὸν Πόντον κεκλιμένους, καὶ πρὸς τὸ ἕω· Δάκας δὲ, τοὺς εἰς παναντία πρὸς Γερμανίαν, καὶ τοὺς ἔ Ἴστρου πηγάς· ἔς εἶμαι Δάκας καλεῖσθαι τὸ παλαιόν· ἀφ' ἑ καὶ πρὸς τοῖς Ἀτλησοῖς ἐπεπόλασε οὐτῶν οἰκετῶν ὀνόματα Γέται καὶ Δᾶοι· τὸ δὲ θηριωτέρον, ἢ ἀπὸ τῶν Σκυθῶν, ἔς καλέουσι Δάκας. hoc est: *Est & alia regionis divisio, quæ ab antiquo perduravit; ut alii Daci, alii Getæ adpellentur: Getæ, qui ad Pontum & orientem vergunt; Daci, qui in diversum ad Germaniam, & Istri fonteis: quos puto antiquitus esse Davos adpellatos. unde etiam apud Atticos in usu fuerint servorum nomina, Getæ ac Davi. hoc namque probabilius est, quàm à Scythis, quos Daas vocant.* Et mox: Οἱ μάγλωπες δ' εἰσὶν οἱ Γέται τοῖς Δάκοις. πρὸς μὲν οὖν τοῖς Ἕλλησιν οἱ Γέται γωρίζονται μᾶλλον, πρὸς τὸ συνεχεῖς τὰς μεταναστάσεις ἐφ' ἑκάτερα ἔ Ἴστρου ποιεῖσθαι, καὶ τοῖς Θρᾳξὶ, καὶ τοῖς Μυσοῖς ἀναμεμίχθαι. id est: *Eâdem utuntur cum Dacis lingvâ Getæ. ceterùm Græcis notiores sunt Getæ, ob crebras in utramque Istri ripam migrationes, quódque Thracibus ac Mysis fuerunt mixti.* Et paullo pòst: Αὐξηθέντες δ' ἂν ὁπλιπλεῖσαν, οἵ τε Γέται, οἵ τε Δάκοι, ὥστε καὶ εἴκοσι μυριάδων ἐκπέμπειν στρατείαν, νῦν ὅσον εἰς πέντε μυριάδας συναθροίσαι τυγχάνουσι· καὶ ἐγὼς μὲν ἥκουσι ἔ ὑπακούειν Ῥωμαίων· ὅπως δ' εἰσὶν ὑποχείριοι τελέως, πρὸς τὰς ἐκ τῶν Γερμανῶν ἐλπίδας, πολεμίων ὄντων τοῖς Ῥωμαίοις. hoc est: *At Getæ, ac Daci, quum eò crevissent eorum vires, uti etiam CC millia hominum in bella educerent; nunc eorum copiæ ad XL millia redactæ sunt. ac, tametsi parum abest, quin Romanis sese submittant; nondum tamen prorsus debellati sunt; quòd spei aliquid est ipsis in Romanorum hostibus Germanis.* His adde, si videtur, quæ

Stephanus haud dubiè è Strabone transscripsit : Δακία, χώρα πλησίον Βορυσθένους. οἱ Δάκοι, ὃς καλοῦμεν Δάους. Γέτας μὲν οὖν πρὸς τὸν Πόντον κεκλιμένους, καὶ πρὸς ἕω· Δάκους δὲ, οὓς πρὸς πάντα πρὸς Γερμανίαν, καὶ τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς· καὶ παρ' Ἀττικοῖς ἐστὶ τὰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα, Δάοι καὶ Γέται. id est : *Dacia, regio prope Boryſthenem. Daci, quos vocamus Davos. Nam Getas adpellamus eos, qui ad Pontum & orientem ſpectant ; Dacos verò, qui in diverſum ad Germaniam, & Iſtri fonteis. unde & apud Atticos ſervorum nomina, Davi, & Getæ.* Idem : Γετία, ἡ χώρα τῶν Γετῶν. ἔστι δὲ Θρᾳκικὸν ἔθνος. *Getia, regio Getarum. eſt autem gens Thracica.* Ex his igitur ſatis jam clarè patet, diverſam ſemper habitam fuiſſe Getarum gentem à gente Germanorum : illam Thracicam, hanc Celticam. Neque enim Græci diſcrimen hoc ignorare potuerunt, quando Getæ illis ſatis propinqui ; Celtarum verò multæ nationes Pannoniam, Mœſiam, Thraciamque intra Hæmum, & item magnam Ponti in Aſiâ partem tunc tenuerunt. Nec Romanis quidem ejusdem diſcriminis, ſub Cæſare atque Auguſto, Tiberioque, ſub quo ſcripſit Strabo, ignaris eſſe licuit ; ſiquidem bella cum utrâque tunc gente gerebant ; teſte vel ipſo Strabone in ſuprà dictis. Sic igitur poſteriori etiam ſæculo, quum penitiùs jam Romanis Getarum natio non modò cognita ſed & debellata fuit ; quos illi in univerſum Dacos adpellavêre, teſte Plinio, lib. IV, cap. XII : nemo tamen ante Spartianum Dacos retulit inter Germaniæ nationes. quamvis ne hic quidem diſertè id facit : ſed Gothos ait dictos fuiſſe Getas. cujus generis fuerint vel iſti, vel illi, non addit. Tacitus, graviſſimus omnium ſcriptor, qui primo imperii Trajani anno Germaniæ gentes ſingulari libro deſcripſit ; interque eas & Baſtarnas nominavit, ad Pontum uſque ſupra Dacos extenſos ; nihil de Dacis adjungit. contrà verò eodem libro de Germaniâ, & hiſtoriar. IV, (ſcripſit autem hiſtorias poſt Germaniam) quamdiſertiſſimè inter utramque gentem diſtingvit. In libro de Germaniâ : *Germania omnis à Galliis, Rhætiisque, & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis, Dacisque, mutuo metu aut montibus ſeparatur.* In IV hiſtoriarum : *Turbata per eosdem dies Germania.* & mox ; *Mota & Dacorum gens.* & paullo pòſt : *Ne extrema moles utrimque ingrueret, ſi Dacus Germanusque, diverſi irrupiſſent.* Prætereo heic reliquos auctores, qui Taciti ætatem proximè ſubſequuti ſunt : quorum nulli Gothorum nomen cognitum ; nulli Getarum vel Dacorum vocabulum inter Germaniæ genteis relatum. unum Dionem citare liceat ; qui ipſe Caracallæ tempore vixit ; ipſe Dalmatiæ Pannoniæque præturam geſſit : ubi in ripâ Danubii, in Daciæ confinio, perdiſcere gentem genusque Dacorum præſens potuit. hic tamen lib. I ſic ſcribit : Καὶ αὖθρόοι πρὸς ἀλλήλους Δακοί τε καὶ Σκῆνοι ἐμαχέσαντο. εἰσὶ δ' ἔτι μὲν Κελτοὶ, ἐκεῖνοι δὲ Σκύθαι τρόπον τινά. καὶ οἱ πέραν δ' Ῥ'ιὼκ, ὡς γε τἀκεμβεῖς εἰπεῖν· (πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι τέτων δ' Σκήνων ὀνόμαζον αὐτοπιθέντες) οἱ δ' ἐπ' ἀμφότερα δ' Ἴστρου νέμον). ἀλλ' οἱ μὲν ἔτι πάνυ αὐτῶν καὶ πρὸς τῇ Τριβαλλικῇ οἰκοῦντες ἔς τε τὸν τῆς Μυσίας νομὸν τελοῦσι, καὶ Μυσοὶ, πλὴν ὅσοι πρὸς πάνυ ἔσπιχωρίοις, ὀνομάζονται· οἱ δὲ ἐπέκεινα, Δακοὶ κέκληνται, εἴ τι δὴ Γέται τινὲς, εἴ τι καὶ Θρᾷκες, δ' Δακικὰ ἤθεσι, δ' τὴν Ῥοδόπην ποτὲ ἐνοικήσαντες, ὄντες. id est : *Turmæ quoque Dacorum & Svevorum inter ſe depugnarunt. quarum altera eſt quodam modo, altera Germanica natio. Svevi autem, ſi accuratè loquamur, trans Rhenum incolunt ; (quamquàm multi quoque alii Svevorum nomen uſurpant :) Daci ex utrâque Iſtri ripâ habitant. atque horum qui citra id flumen ſunt, Triballis contermini, ad Myſorum præfecturam pertinent, & Myſi adpellantur ; non tamen ab iis, qui propriè regionis ejus indigenæ ſunt.* Idem auctor lib. LXVII : Δάκους δ' αὐτὸς προσαγορεύω, ὥσπέρ πω καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι σφᾶς ὀνομάζουσιν· οὐκ ἀγνοῶν ὅτι Ἑλλήνων τινὲς Γέτας αὐτοὺς λέγουσιν, εἴτε ὀρθῶς, εἴτε καὶ μὴ λέγοντες. ἐγὼ δὲ οἶδα Γέτας μὲν οὖν ὑπὲρ δ' Αἷμον πρὸς τὸν Ἴστρον οἰκοῦντας. hoc eſt : *Dacos eos adpello ; quia ita cùm à ſe ipſis, tùm à Romanis vocantur : etſi non ignoro, eos à quibusdam Græcis Getas eſſe dictos ; ſive rectè, ſive malè. ego enim ſcio Getas trans Hæmum incolenteis.* Nempe inferiores, Pontoque proximi, Getæ Græcis adpellabantur ; ut ſuprà è Strabone cognitum. unde etiam Ovidio, in Tomitano apud Pontum opido agenti, numquàm vocantur Daci. quidam verò Græcorum, reliquos quoque ejusdem gentis, id eſt, Dacos, adpellaverunt Getas. Verùm, ne in longum procedat oratio ; ipſum Antonini Getæ, fratris Caracallæ nomen, ſatis liquidò teſtatur, nullos etiam tunc in Danubii ripâ cognitos fuiſſe Gothos. Ergo, quia ſatis hactenus demonſtratum eſt, GETAS non fuiſſe Germanos ; firmo jam validoque argumento patet, GOTHOS, Germanicam gentem, non fuiſſe Getas.

Ceterùm error hic Spartiano (ſi modò vocabulum *Gothorum* non ſit apud eum ſcioli cujusdam gloſſematium) aliisque poſt eum auctoribus inde natus eſt, quòd Gothi circa ea tempora Dacorum terras obſederant. Iſidorus origin. lib. XIV, cap. IV ; & Aethicus in deſcriptione Europæ : *Dacia, ubi eſt Gothia.* Et ſic Jornandes Gothorum, ſub Juſtiniani impera-

imperatoris tempora, episcopus, in libro, quem malè de rebus Geticis inscripsit, quum de Gothis agat, ipsam terram adpellat *Daciam*, quam Gothos obsedisse narrat. Sed res ea uti plana reddatur, fabulæ Jornandis, quibus contaminavit potiùs, quàm illustravit gentem eam, detegendæ sunt. Quamquàm non Jornandis demum hæc puto fuisse figmenta; sed Ablabii, & Dexippi: qui ante ipsum Gothorum res gestas scripto mandarunt; quosque ipse citat. His igitur haud dubiè auctoribus, originem gentis Jornandes ante Herculea tempora deducere conatur ex insulâ septemtrionis, ut putabatur, Scanziâ: (Norvagiam Svediamque nunc esse, cum reliquis ultrà terris, suo loco ostendetur) quam ob id ipsum *vaginam* vocat *nationum, & officinam gentium*. Quâ in re egregium se præbuit ineptissimarum nugarum etiam posterioribus hominibus ducem; primùm Paullo Diacono, uti is ex eâdem regione suos quamfalsissimè originaretur Langobardos; dein nostri sæculi scriptoribus, qui indidem Alemannos, Francos, Saxones, atque alios protraxerunt: ut satis abundéque suprà ostensum est. Sed verba Jornandis paullo pleniora huc adponere liceat; quia ex his ipsis veritas posteà erit eruenda. sub initium igitur libri sui de rebus Gothicis; *Ex hac*, inquit, *Scanziâ insulâ, quasi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege suo, nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui, ut primùm, è navibus exeuntes, terras attigêre, ilico loco nomen dederunt. nam hodiè illic, ut fertur, Gothiscanzia vocatur. Vnde mox promoventes ad sedeis Vlmerugorum, qui tunc oceani ripas insidebant, castrametati sunt, eosque, commisso prælio, propriis sedibus pepulerunt: eorumque vicinos VVandalos jam tunc subjugantes, suis applicuêre victoriis. Ibi verò (magnâ populi numerositate crescente, etiam penè quinto rege regnante, post Berich) Filimer, filio Godarici, consilium sedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui, aptissimas sedeis locaque dum quæreret congrua, pervenit ad Scythiæ terras, quæ linguâ eorum Ouin vocabantur. ubi delectato, magnâ ubertate regionum, exercitu; & medietate transpositâ; pons dicitur, unde amnem transjecerat, miserabiliter corruisse: nec ulteriùs jam cuiquam licuit ire, aut redire. Hæc igitur pars Gothorum, quæ à Filimer dicitur in terras Ouin, emenso amne, transposita, optatum potita solum. Nec mora. ilico ad gentem Spalorum adveniunt: consertoque prælio, victoriam adipiscuntur. Exindeque jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina est, properant: quemadmodùm & in priscis eorum carminibus, penè historico ritu, in commune recolitur. quod & Ablabius, descriptor Gothorum gentis egregius, verissimâ attestatur historiâ.* Describit hinc Scythiam; quam ab occidente Vistulâ, à meridie Danubio finit. subjicit deinde ista: *Vt ergo ad nostrum propositum redeamus; in primâ parte Scythiæ, juxta Mæotidem, commanentes præfati, unde loquimur, Filimer regem habuisse noscuntur: in secundo, id est, Daciæ, Thraciæque, & Mœsiæ solo, Zamolxen; quem miræ philosophicæ eruditionis fuisse testantur plerique scriptores annalium. nam & Zetuam priùs habuerunt eruditum; pòst etiam Diceneum; tertium Zamolxen, de quo superiùs diximus.* Ita scilicet à Gothorum natione ad gentem Getarum nugatoriè delabitur. mox iterum ad Gothos refertur, in his verbis: *Tertia verò sedes supra mare Ponticum. jam humaniores, &, ut superiùs diximus, prudentiores effecti, divisi per familias populi, VVesegothæ familiæ Balthorum, Ostrogothæ præclaris Amalis serviebant.* Exinde jam iterum de Getis quædam citat è Lucano: moxque iterum ad Gothorum nonnulla nomina revolvitur. hinc verò Scythas eos adpellans, quemadmodùm & Isidorus in chronico Gothorum, antiquissimas Scytharum cum Aegyptiis res gestas commemorat; quæ apud Diodorum, Trogum, & Orosium, aliosque leguntur auctores. Sic scilicet iste omneis Scythas fecit Gothos, ut è diverso Zonaras eosdem Scythas tradidit esse Cimbros, atque Cimmerios. At hinc rursus Jornandes ex Dionis, Græci cujusdam auctoris Geticis, quædam de Getis subnectit, quæ gesta ab iis ad Domitiani usque principatum. Hinc tandem genealogiam principum gentis Gothicæ, ex ipsorum, ut nominat ipse, *fabulis*, ad suam usque ætatem contexit. post quam veras jam Gothorum historias refert. Verba ejus post principum genealogiam hæc sunt: *Ablavius historicus refert, quia ibi super limbum Ponti, ubi eos diximus in Scythiâ commanere, pars eorum, qui orientalem plagam tenebant, eisque præerat Ostrogotha, (incertum, utrùm ab ipsius nomine; an à loco orientali) dicti sunt Ostrogothæ. residui verò VVesegothæ in parte occiduâ. Ex eorum reliquiis fuit & Maximinus imperator, post Alexandrum Mammeæ, ut dicit Symmachus in V suæ historiæ libro. Alexandro, inquit, Cæsare mortuo, Maximinus ab exercitu factus est imperator; ex infimis parentibus in Thraciâ natus, à patre Gotho, nomine Mecca; matre Alanâ, quæ Ababa dicebatur.* Hinc sub Philippi imperatoris tempora, prædictum Ostrogotham tradit, trajecto Danubio, Mœsiam Thraciamque vastasse. dein iterum (sub Claudio, ut testatur Zosimus lib. 1, imperatore) Mœsiam

siam depopulatos, obsessâ etiam Marcianopoli. Heic tandem addit de GEPIDIS, parte Gothorum, ista : *Abhinc ergo, ut dicebamus, post longam obsidionem* Marcianopolis, *accepto præmio ditatus Geta, recessit ad patriam. Quem Gepidarum cernens natio, subitò ubique vincentem, prædisque ditatum; invidiâ ductâ, arma in parentes movet. Quomodò verò Getæ Gepidæque sint parentes,* (id est, consangvinei) *si quæris, paucis absolvam. Meminisse debes, me initio de Scanziæ insulæ gremio Gothos dixisse egressos, cum Berich suo rege, tribus tantùm navibus vectos ad citerioris oceani ripam. quarum trium una navis, ut assolet, tardiùs vecta, nomen genti fertur dedisse : nam lingvâ eorum pigra Gepanta dicitur. hinc factum est, ut paullatim, & corruptè, nomen eis ex convitio nasceretur. Gepidæ namque sine dubio ex Gothorum prosapiâ ducunt originem. sed quia, ut dixi, Gepanta pigrum aliquid tardumque signat; pro gratuito convitio Gepidarum nomen exortum est. quod nec ipsum credo falsissimum. sunt enim tardioris ingenii, graviores corporum velocitate. Hi ergo Gepidæ, tacti invidiâ, dudum spretâ provinciâ* (id est, expeditione) *commanebant in insulâ, Viscle amnis vadis circumactâ; quam pro patrio sermone dicebant Gepidos. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Vividaria incolit; ipsis ad meliores terras meantibus. Qui Vividarii ex diversis nationibus, acsi in unum asylum, collecti sunt, & gentem fecisse noscuntur. Ergo, ut dicebamus, Gepidarum rex Fastida, qui, etiam gentem excitans, patrios fines per arma dilatavit, Burgundiones penè usque ad internecionem delevit; aliasq; nonnullas gentes perdomuit. Gothos quoque malè provocans, consangvinitatis fœdus priùs importunâ concertatione violavit : superbâque admodùm elatione jactatus, crescenti populo dum terras cœpit* (id est, tentavit) *addere; incolas patrios reddidit rariores. Is ergo misit legatos ad Ostrogothiam; cujus adhuc imperio tam Ostrogothæ, quàm VVesigothæ, id est, ejusdem gentis populi, subjacebant; inclusum se montium quæritans asperitate, silvarumque densitate constrictum : unum poscens è duobus; ut aut bellum sibi, aut locorum suorum spatia præpararet. Tunc Ostrogotha, rex Gothorum, ut erat solidi animi, respondit legatis; Bellum se quidem tale horrere; durumque fore, & omnino scelestum, armis consligere cum propinquis. loco verò non cedere.* Verùm hactenus verba ejus citasse sufficiat. reliqua hinc veritati jam maximè consentanea. Ergo in iis, quæ in medium adduxi, primùm miror, quisnam, aliquot jam ante Trojanum bellum sæculis, migrationem Gothorum è *vaginâ illâ nationum Scanziâ* adnotaverit; unde eam, bis mille circiter post annos, haberę potuerit vel Jornandes, vel Dexippus, vel denique Ablabius? Ipsorum Gothorum carmina, quæ ex Ablabio allegat Jornandes, ad ea spectare tempora, quæ Christi Jesu nativitatem aliquot sæculis subsequuta sunt, infrà patebit. Joannes verò Magnus, archiepiscopus Upsalensis, quòd Gothorum, etiam ante exitum è Scandinaviâ, XIII reges nominatim enumeravit; id sanè de suo, multo Jornande vesanior, adfingere ausus est. è cujus historiâ, si ea, quæ duce Jornande è Getarum, Gothorum, & Scytharum rebus gestis suis Gutis falsò adstruxit, demas; vix tertia pars universi operis manebit. Sed iterum ego miror, unde Gothi, homines barbari, literarumque, quibus temporum memoriæ custodiuntur, prorsus ignari, sub Claudii Aurelianique principatibus ulteriorem Danubii ripam colentes, noverint, Gepidas esse consangvineos suos, à majoribus suis, CIↃ IↃ CC circiter ante annos, quum è Scanziâ advenirent, ad Vistulæ ostia relictos? Hæc saltem, inter reliqua, valde inepta fideque minimè digna credamus. In ceteris ipse sibi, egregius iste Goticarum originum auctor Jornandes, si non contrarius, certè satis diversus est. nam in Gepidarum originatione ait se jam anteà memorasse, Gothos è Scanziâ tribus tantùm navibus ad citeriorem oceani ripam adpulisse; earumque unius vectores, quum ex tarditate cognomen per contumeliam ab reliquis accepissent, indignatione commotos, in Vistulæ insulâ, expeditione ulteriori spretâ, remansisse. cujus rei ne verbum quidem anteà attulit : nisi fortè falsas prorsus has atque supposititias Jornandis historias esse dicere velis, quas sub ejus titulo vulgò habemus. E diverso autem, sub initium transmigrationis Gothorum è Scanziâ narrat, quum Gothi in Scythiæ terram Ouin trajicere tentarent, corruisse pontem; ita *uti ulteriùs jam cuiquam non licuerit ire, aut redire :* partemque tantùm Gothorum in petitam terram perveniisse : nec quidquam de alterâ parte addit, quid eâ factum, aut quo gentium devenerit. quam ego tamen, ex illâ Gepidarum posteriore loco fabricatâ originatione, in insulis Vistulæ substitisse colligo. Reliqua ab eo quamabsurdissimè conficta, vel ex variis gentium aliarum historiis hinc inde compilata, non tango. nec dico, Ptolemæi atque Justini testimonia qua fide citaverit. Getarum historiam, ex Strabone desumtam, quàm miserè turbaverit, cuivis perspectu facillimum est. In summâ, damnatur ob has ineptissimas gentis originationes, unanimi omnium prudentium consensu virorum. qui tamen utinam tam facilè veritatem, fœdâ istâ fabularum caligine obvolutam, dispexissent, quàm falsa primo intuitu deprehenderunt:

derunt : certè minus ego jam haberem, quod in eâ detegendâ tantoperè laborarem. Verùm hoc seriò sedulóque nunc agere ne pigeat.

GOTHOS igitur, sive, ut alii vocant, GOTTHOS, eamdem esse ajo Germanici generis nationem, quam vetustissimi auctorum dixêre GUTTONES, GUTONES, GYTHONES, GOTHONES, atque GOTONES. idque colligo, primùm ex ipso vocabulo, quod priscis Germanis fuit *thi* GOTON : unde modò dictæ formationes Græcæ atque Latinæ. posterioris ævi scriptoribus dicti sunt GOTHI ; quemadmodùm *Frisiones* etiam *Frisii*; & *Francones*, *Franci* ; *Burgundiones*, *Burgundii* ; *Lugiones*, *Lugii* ; & id genus alia. Secundum argumentum sumo ex ipsâ historiâ Jornandis. qui quamvis ex Scandiâ (in quâ jam Ptolemæi tempore, ut infrà ostendetur, fuêre ejusdem ferè nominis populi *Gutæ* sive *Guti*; hodiéque *the Gudske* dicti, & regio *Gudland*, & *Gulland* : unde occasio fabularum) Gothos suos ante Trojana Herculeaque tempora falsò deducat ; tamen in eo veritatem prodit, quòd circa Vistulæ ostia eos quondam egisse, inque conterminos *Vlmerugos* Vandalosq; bella duce Berico movisse tradit : quorum illos fuisse Taciti *Rugios*, Gothonibus circa opidum *Hamersteen* & fontem Viperæ conterminos ; hos verò, VII illas nationes, quæ ultra Langobardos, inter Albim Viadrumque, ad oceanum usque, sive mare Svevicum, unum inter se conficiebant corpus, unamque quasi civitatem ; suo loco ostendam. Nec falsus est in eo, quòd partem tantùm Gothorum trans Vistulam in Scythiam ad Mæotin paludem, Filimero duce, profectam narrat : partem verò cis Vistulam atque in ejus insulis remansisse. qui posteà conterminæ sibi Burgundionum nationi, aliisque juxtà populis, bellum, Fastidâ duce, intulerunt : moxque reliquos trans Vistulam in Daciam sequuti sunt. De loco etiam illo *Gothiscanziâ* veram ex parte esse narrationem, infrà aperiam. At falsum esse puto, quòd pontis collapsu partem alteram ulteriore ripâ præclusam tradit. peritiores quidpe prisci illi Germani fuêre trajiciendorum fluminum, quàm uti eos pontis inopia retinere potuisset. Hæc igitur causa æquè falsa est atque ea, quam indignationi, ex impositio Gepidarum cognomento ortæ, imputat. Falluntur circa hanc historiam etiam quamvehementissimè ii, qui flumen à Gothis trajectum, ex regionis vocabulo *Ouin*, interpretantur *Obium*, ultimum Europæ, ab oriente æstivo, terminum. Vistulam intelligere Jornandem, patet primùm ex eo, quòd hoc flumine Scythiam à Germaniâ disterminat : tum verò maximè inde, quòd posteà partem Gothorum, cis flumen remanentem, in Vistulæ insulâ egisse, bellumque cum Burgundionibus gessisse tradit. De reliquo vera jam hinc iterum sunt ista : *Exinde jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina est, properant : quemadmodùm & in priscis eorum carminibus, penè historico ritu, in communi recolitur. quod & Ablabius, descriptor Gothorum gentis egregius, verissimâ attestatur historiâ.* Nempe solito illo omnium Germanorum more, expeditionem istam posteri Gothorum CLX circiter annis pòst, ætate Jornandis, cârminibus sive cantibus celebrarunt. Nec ego dubito, quin multo veriora Ablabius iste de hac expeditione prodiderit. Consedisse autem eos circa Pontum, sive Mæotin, testis est, præter Ablabium, Stephanus quoque, his verbis : Γότθοι, ἔθνος παλαι οἰκῆσαν ἐντὸς τῆ Μαιότιδος · ὕστερον δὲ εἰς τὸν ἐντὸς Θράκης μεταναστᾶσαν. id est : *Gotthi, gens olim habitans intra Mæotin. posteà verò in interiorem Thraciam transgressa.* Notandum heic, auctorem hunc non dicere, Getas eos fuisse antè vocatos, vel Dacos. Credibile igitur est, post Taciti tempora, qui postremus eos ad Vistulam memorat, (nam de Ptolemæo incertum est, utrùm is ex antiquissimis scriptoribus Gythonum promserit nomen : an verò ejus ætate adhuc priscis in finibus fuerint) à Vistulæ ostiis atque patriis sedibus migrasse eos primùm versùs orientem brumalem, ad Mæotin lacum : inde verò regressos versùs occidentem brumalem, ad Borysthenem ac Pontum, Getarumque illic fineis ; in quibus tandem consederunt ; gente eorum in duas parteis inibi distinctâ : quorum alteri ad orientem versùs ac Pontum incolentes, dicti sunt à mundi regione THI OOSTGOTON, id est, *Gothi orientales* ; alteri in occidentem ac Germaniam versùs, THI WESTGOTON, id est, *Gothi occidentales.* quæ vocabula Latinâ lingvâ variè perscripta leguntur : *Ostrogothæ*, & *Ostrogothi* : dein *VVesegothæ*, *VVesegothi*, *VVesigothi*, *VVesogothi*, *VVisigothi*, *Vesegothi*, *Vesogothi* ; & apud Sidonium *Vesi*, dimidiato vocabulo. Utrique postmodum quomodò per Thraciam atque Illyricum, in Italiam, Galliam, ac Hispaniam irruperint, pars etiam in Bithyniam atque Phrygiam, & conterminas regiones ; satis plano atque aperto traditur ab Jornande simul atque aliis auctoribus stylo.

Ceterùm quo tempore vel prima illa Gothorum pars, duce Filimero, vel altera posteà, duce Fastidâ à Vistulâ profecti sint, parum in certo ponit Jornandes. Filimerum

tamen longè ante Fastidæ ævum suos ad Mæotin deduxisse, patet ex eo, quòd ante Ostrogothum, sub cujus imperium Fastida demum, debellatis domi Burgundionibus, in Daciam pervenit, quinque nominantur ab Jornande, præter Filimerum, reges. Fastidam cum Gepidis sub Claudii jam principatu, quum Ostrogothus cum prioribus illis Gothis Marcianopolim obsideret, Daciæ partem habitasse, quæ nunc dicitur *Transsilvania*, bellumque cum Ostrogotho gessisse improsperum, disertis narrat verbis Jornandes. Regionem eorum ita describit: *Daciam dico antiquam: quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur. quæ patria*, id est, regio, *in conspectu Mœsiæ, trans Danubium, coronâ montium cingitur*. & posteà: *Inclusum se montium queritans asperitate; silvarumque densitate constrictum.* Sed profectionis Gothorum è patriis sedibus adventusque in Daciam, certiorem puto haberi posse ex aliis auctoribus historiam. Nicetas Choniates, in vitâ Joannis Comneni, Alexii filii, ita de iis tradit: Εἰς πλείους διηρημένοι ἦσαν φυλὰς, καὶ Δεκεβάλου στρατηγίου βάλλοντες. id est: *In plureis distributi erant tribus; nec uni duci parebant*. Jornandes *Astingorum* in iis refert *genus bellicosissimum*, ex *Dexippo historico; qui eos ab oceano ad Romanum limitem*, id est, ad Daciam, *vix anni spatio pervenisse testatus est, præ nimiâ terrarum immensitate*. nam à Vistulæ ostiis, ut antè dictum, & mari Svevico, per omnem ferè Sarmatiam ad Mæotin usque paludem, & inde ad Daciam profecti erant. Factum id esse circiter annis post Taciti ævum, sub M. Aurelio Antonino imperatore, ex Dionis historiâ colligitur. cujus verba, referente Theodosio, fuêre ista, lib. LXXI: Ἀστίγγους δὲ ὧν Ῥαός τε ὁ Ῥαπῶν ἡγεῖτο, ἦλθον μὲν ἐς τὴν Δακίαν οἰκήσοντες, ἐλπίδι δὲ καὶ χρήματα καὶ χώραν ὅτι συμμαχίᾳ λήψεσθαι· μὴ τυχόντες δὲ αὐτῶν, παρεκαθῆντο τὰς γυναῖκας καὶ παῖδας τῷ Κλημεντι, ὡς καὶ τῶν Κοστοβώκων χώραν τοῖς ὅπλοις κτησόμενοι· νικήσαντες δὲ ἐκείνους, καὶ τὴν Δακίαν δεδιέναι ἤδη ἐλυπῶν. δείσαντες δὲ οἱ Δαγκεσγοί, μὴ καὶ ὁ Κλήμης φοβηθεὶς, σφᾶς ἐς τὴν γῆν, ἣν αὐτοὶ ἐνῴκουν, ἐσαγάγῃ, ἐπῆλθόν αὐτοῖς μὴ παρασκευασμένοις, καὶ πολὺ ἐκράτησαν· ὥστε μηδὲν ἔτι πολέμιον σφῶν Ἀστίγγους πρὸς σφᾶς Ῥωμαίους πρᾶξαι, πολλὰ δὲ καὶ τὸν Μάρκον ἱκετεύσαντας, χρήματά τε παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, καὶ χώραν γε, ἀπαιτῆσαι, αἰ γε τι κακὸν σφῶν τότε πολεμοῦντας οἱ δράζωσι. καὶ ἔπι μὲν ἐπράξαν τι ὧν ἐβουλοῦτο. Hoc est: *Astingi verò, quibus Raus Raptusque duces erant, venêre quidem & illi, ut Daciam incolerent, spe consequendi pecuniam, & agros, sub conditione fœderis: at nihil horum adepti, uxores ac liberos suos apud Clementem adposuêre; velut armis Costobocorum regionem occupaturi. Sed quum illos vicissent, Daciam quoque nihilo minùs infestabant. Itaque metuentes Dancrigi, ne, timore illorum adductus Clemens, in agrum, quem incolebant ipsi, eos immitteret; nihil tale exspectantes adorti sunt, & longè superiores eis facti: adeò, uti Astingi nihil amplius hostile contra Romanos moliti sint; multumque Marcum precibus obtestati supplices, uti pecuniam & agros abeo acciperent, hac conditione rogaverint, si nationibus tunc bellum adversùs eum gerentibus cladem intulissent. Ac præstiterunt saltem non nihil eorum, quæ polliciti erant*. De eâdem re ita breviter ecloga ἐκ τῆς ἱστορίας Πέτρου Πατρικίου καὶ Μαγίστρου· Ὅτι ἦλθον καὶ Ἀστίγγοι καὶ Λακριγγοὶ εἰς βοήθειαν τῷ Μάρκῳ. id est: *In auxilium venêre Marco imperatori Astingi & Lacringi*. Jam inde igitur à M. Aurelii principatu Gothi, è patriis sedibus per Sarmatiam longè vagati, tandem in Daciâ habitare cœperunt. Unde posterioribus Romanis occasio, eamdem eos cum Dacis sive Getis censere gentem. Ac Græci equidem Gothos, quia è Scythiâ Europæâ à Mæoti palude advenerant, pro Scythis habuerunt unde etiam Dexippus res Gothicas inscripsit τὰ Σκυθικὰ, & ipsos Gothos Σκυθας, teste Photio. quo errore posteà ferè omnes Græci scriptores impliciti passim adpellant Scythas; ut aliàs fusiùs docebo. Ex his igitur liquidò patet, quàm falso Joannes Magnus Svedus Gutis suis attribuit Gothorum simul & Getarum, simulque Scytharum res gestas. quas si demat exiguus profectò erit liber de rebus gestis Gutarum, quem ille alienis virtutibus in ingens exornavit volumen.

De GEPIDARUM origine jam antè expositâ sunt argumenta, quibus pars Gothorum fuisse credantur. Jornandes: *Gepidæ namque sine dubio ex Gothorum prosapiâ ducunt originem. sed quia, ut dixi, Gepanta pigrum aliquid tardumque signat; pro gratuito convicio Gepidarum nomen exortum est. quod nec ipsum credo falsissimum. sunt enim tardioris ingenii, graviores corporum velocitate*. Falsum esse de tertiæ navis tarditate, jam anteà ostensum. Dicti fortè fuêre pigri atque ignavi, quia longinquam expeditionem detrectabant. Sequuntur apud Jornandem ista: *Hi ergo Gepidæ tacti invidiâ dudum, spretâ provinciâ, commanebant in insulâ, Visclæ amnis vadis circumactâ; quam pro patrio sermone dicebant Gepidos. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Vividaria incolit: ipsis ad meliores terras meantibus. Qui Vividarii ex diversis nationibus, acsi in unum asylum, collecti sunt, & gentem fecisse noscuntur.* Et suprà: *Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis elabuntur, Vidioarii residents, ex diversis nationibus aggerati*. Tres istæ fauces, seu tria fluminis ostia, sunt hæc:

primum

primum est III millibus passuum infra opidum *Danzig*; quo naves ex oceano ad opidum subvehuntur; exitque in apertum mare. alterum, juxta vicum *Kobel grube*, in suprà dictum lacum evolvitur. tertium, infra Elbingium opidum, eódem. Ceterò vocabulum populi, qui modò *Vividarii*, modò *Vidioarii* dicitur, corruptum alterutro loco esse necesse est. quin neutrum vitio carere, ego crediderim. nam quum insulam Vistulæ eos coluisse narrat Jornandes; omnino ego mihi persvadeo, idem tunc nomen incolis fuisse, quo hodiéque ejusdem insulæ vocantur incolæ vulgò *die VVerderischen*, id est, *Insulani*; à primitivo vocabula *Werder*, quod *insulam* significat. ita, uti scriptum à Jornande fuisse credam VIRIDARII, & VIRIDARIA. quorum hoc magis insulæ fuit vocabulum, quam gentis. Sed & inferiorem ejusdem amnis insulam, quæ nunc vulgari vocabulo adpellatur *die Närung*, aliquos Guttonum tenuisse, suprà demonstratum est. hanc posteros eorum Gepidas, unà cum superiore, coluisse haud dubito. Post horum in Daciam digressum, varios occupasse easdem insulas populos, qui in universum, ceu una natio; dicti VIRIDARII.

Hæc igitur fuit nobilissima illa totius Germaniæ, unis exceptis Cimbris Teutonisque, & antiquissima gens GUTTONUM, sive GOTHONUM; jam inde à Pytheæ, vetustissimi scriptoris ævo, id est, annis ante natum Jesum CCL, Græcarum literarum monumentis celebrata: post Taciti verò tempora, per omnem ferè Europam, partemque Asiæ (& hoc superavit Cimbros) armis famosissima; ubi jam GOTHI dicti sunt, &, improprio, quod per errorem irrepsit, vocabulo, GETÆ. quos verâ germanâque origine hactenus per tot sæculorum spatium abalienatos, suis tandem restituisse sedibus, mihi gaudeo, communi verò patriæ gratulor. At notandum hoc loco, non unam Gotthorum gentem tam validam, tamque numerosam fuisse, uti prædictas Europæ terras una sola propriis tantùm viribus pervaserit: sed alias etiam iis sese adjunxisse Germaniæ nationes, *Herulos*, *Vandalos*, *Rugios*, ac tandem *Bastarnas*; quod infrà, in horum explicatione patebit.

Atque Gothonum equidem nomen, sedemque, primus auctorum, quos sciamus, retulit Pytheas. ipsius verò soli, ac litoris eorum, succinique inde in Græciam Italiamque delati, multo antiquior exstat memoria apud Herodotum; qui CCL circiter ante Pytheam vixit annis. Verba Herodoti, lib. III, hæc sunt: Αὔτη μὲν νυν ἔν τῇ Ἀσίῃ ἐσχατιαί εἰσι, καὶ ἐν τῇ Λιβύῃ. περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ τῶν πρὸς ἑσπέρην ἐσχατιέων ἔχω μὲν οὐκ ἀτρεκέως λέγειν. οὔτε γὰρ ἔγωγε ἐπιδέκνυμαι Ἠριδανὸν καλέοντας πρὸς βαρβάρων ποταμὸν, ἐκδιδόντα εἰς θάλασσαν, τὸν πρὸς ἄρεμον, ἀπὸ τοῦ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾶν λέγω· εἰσὶ δὲ οὔτε νήσους οἶδα Κασσιτερίδας ἐούσας, ἐκ τῶν ὁ καστίτερος ἡμῖν φοιτᾷ. τὰ δὲ μὴν γὰρ, ὁ Ἠριδανὸς, αὐτὸ κατηγορέει τὸ οὔνομα, ὡς ἔστι Ἑλλήνικὸν, καὶ οὔτε βαρβαρικὸν, ὑπὸ ποιητέω δέ τευ ποιηθέν. οὔτε ἤ ἐδενὸς αὐτόπτεω γεγόμεθα ἐπιδέξασθαι δυνάμεθα ἀκέοντες τὸ μελετῶν, ὁκως θάλασσά ἐστι τὰ ἐπέκεινα Εὐρώπης. ἐξ ἐσχάτης δὲ τῶν ὁ καστίτερος ἡμῖν φοιτᾷ, καὶ τὸ ἤλεκτρον. Hoc est: *Atque hæc quidem sunt extrema Asiæ Africæque. de extremitatibus autem Europæ, quod pro comperto referam, non habeo. neque adsentior, fluvium quemdam esse, Eridanum à barbaris vocitatum; qui exit in mare septemtrionale; unde electrum venire narratur. ne Cassiterides quidem novi insulas, unde ad nos venit plumbum album. nam vel ipsum nomen fluvii, Eridanus, coarguit non esse barbarum, sed Græcum, ab aliquo poëtarum confictum: Quin etiam à nemine, qui ipsa vidisset, explorare potui, quomodò se mare habeat ad illam partem Europæ; quamvis sedulo inquisivi. Constat tamen, ab extremis Europæ ad nos venire plumbum album, atque electrum.* Dispectu facile erat, quas heic intelligeret Herodotus *insulas Cassiterides*; & item quæ loca, unde electrum veniret: siquidem utraque in extremis collocat septemtrionis. ex quo Britannicas insulas, etiam antiquissimis temporibus misisse τὸν καστίτερον, patet ex Aristotelis libro περὶ τῶν θαυμασίων ἀκουσμάτων· multo verò maximè ex Diodori libro V; ubi & insula, & metalla plumbi albi, & transportatio ejus in Galliæ continentem & ad Rhodani ostia, quamcuratissimè describuntur. Succinum verò à Gothonum venisse litore, testem suprà, quamvis obscurum, audivimus antiquissimum mortalem Pytheam. A solo hoc Prussiæ litore in omnem reliquam omni ævo missum fuisse Europam, infrà ex iisdem aliisque auctoribus ostendam. Certum igitur quum esset, ab hoc litore succinum venisse; Goropius, in Veneticis atque Hyperboreis suis, Eridanum istum nullum alium statuit esse amnem, quàm qui in hac parte omnium maximus nobilissimusque *Vistula* antiquo dicatur vocabulo; vulgò nunc adcolis Germanis *die VVeissel*, & variante dialecto *de VVieſſel*, Polonis verò *VVisła*: dignus equidem, qui præ omnibus aliis septemtrionis amnibus antiquissimam mortalium memoriam obtineat, quando etiam nunc alimenta, toti propemodùm Europæ transmittenda,

ad mare

ad mare commodus devehit. Verùm nihil heic ego gratiæ, nihil dignitati indulserim; hujus memor, me jam inde ab initio hujus commentationis, unius veritatis patrocinium suscepisse. Ajo igitur, rectè equidem sensisse Goropium, dum Eridanum Herodoti, à quo electrum sive succinum in Græciam deferebatur, nostro huic litori adseruit; vocabulumque id ex Herodoti sententiâ Vistulæ tribuit. at malè eum statuisse censeo, vocabulum id verum esse germanumque & antiquissimum Vistulæ nomen. Est quidpe amnis hodiè, qui XXV circiter millibus passuum supra opidum *Danzig*, inter duo cœnobia *Sukow* & *Carthaus*, in lacu exoriens, primò dictum cænobium *Sukow*, mox celebrem vicum *Pruust* copiosissimis aquis abluit; tandemque ipsum opidum *Danzig* interfluens, statim sub ipsis opidi mœnibus magno illi flumini Vistulæ sese miscet; vulgari vocabulo dictus *die Rodaune*, &, variantibus dialectis, *die Raddaune*, *de Raddune*, & *de Reddune*. Hunc esse vetustissimum Græcorum *septemtrionalem* illum *Eridanum*, cùm situs prope litus Guttonum, unde electrum adferebatur, tùm maximè nomen testatur ipsum. Nec obstat, quòd Eridanum suum Herodotus facit ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν, id est, *in mare transeuntem*; noster autem *Radanus* III millibus passuum à mari in Vistulam exit. nam loca hæc septemtrionis, omnium, ut ex communi Græcorum opinione credidit Herodotus, extrema, obscurè Græcis noscebantur. Cujus rei causa nulla alia erat, quàm quòd fama eorum, dum per longinquos variarum terrarum gentiumque tractus tenderet, antequàm in Græciam perferretur, variè, uti fieri adsolet, ab hominibus variis corrumpebatur. Poterant igitur antiquissimi mortalium, sive Gothones ipsi, aliive Germani, succinum suum in Danubii ripâ, quod infrà ostendam, vendentes, sive externorum quidam ad Gothones coëmendi succini causâ profecti, ceteris mercatoribus Græcis narrasse, legi id in Gothonum, Celticæ gentis, & contermino versùs orientem æstivum litore; atque inde in unum locum ad mercatum conferri, qui prope mare esset, ad confluenteis duûm fluviorum; quorum alter major, atque in ipsum mare immediatè effluens, incolis *VVissel*; alter minor, in majorem confluens, *Redane* diceretur. Hujus narrationis posteà memoria, ut antè dixi, antequàm in Græciam, per varias gentium interjectarum manus tradita, perveniret, temporis simul atque locorum longinquitate adeò corrupta est, uti maximi fluvii nomen Vistula prorsus per oblivionem periret; minoris verò, ac notioris, quia is prædictum locum, in quo succini mercatus fiebat, medium interlabebatur, memoria custodiretur; idque mox majoris fluvii, qui immediatè in mare effundebatur, vocabulum esse crederetur. Id certè nullo pacto credibile fieri potest, maximum, perque has oras nobilissimum flumen, antiquâ suâ adpellatione quondam amni perexiguo cessisse; novo sibi Vistulæ vocabulo adsumto. Ceterùm Græci homines, qui omnia externa vocabula ad sui sermonis suæque lingvæ formationes accommodabant, quum cernerent, nostri *Radani* sive *Redani* vocabulum adsimile esse nomini illius amnis, qui, parvus & ipse, in Atticâ terrâ in *Ilissum* flumen transiens, Straboni, geographicorum lib. IX, & Pausaniæ in Atticis, describitur nomine Ἠριδανὸς, ERIDANUS: nostrum quoque hunc *Redanum* adpellaverunt *Eridanum*. quod vocabulum mox per errorem, ut dixi, magno illi flumini Vistulæ tributum; ut satis liquidò ex Herodoti colligere est historiâ. Ab hoc porrò flumine, quod dextrâ ripâ magnam Venedorum gentem tunc abluebat, quomodò posteà vocabulum id in Italiâ Venetorum gentem perfundenti amni Pado, unà cum succini ortu, per errorem, ex nominum aliarumque rerum similitudine, sit tributum, infrà, cap. XLIV, aperiam. Hinc ita Apollonius Rhodius, in IV Ἀργοναυτικῶν·

Ἐκ δὲ τόθεν Ῥοδανοῖο βαθὺν ῥόον εἰσεπέρησαν,
Ὅστ' εἰς Ἠριδανὸν μετανείσεται· ἄμμιγα δ' ὕδωρ
Ἐν ξυνοχῇ βέβρυχε κυκώμενον. αὐτὰρ ὁ γαίης
Ἐκ μυχάτης, ἵνα τ' εἰσι πύλαι καὶ ἐδέθλια νυκτὸς,
Ἔνθεν ἀπορνύμενος, τῇ μὲν τ' ἐπερευγέται ἀκτὰς
Ὠκεανοῦ, τῇ δ' αὖτε μετ' Ἰονίην ἅλα βάλλει,
Τῇ δ' ἐπὶ Σαρδόνιον πέλαγος, καὶ ἀπείρονα κόλπον
Ἑπτὰ διὰ στομάτων ἱεὶς ῥόον. ἐκ δ' ἄρα τοῖο
Λίμνας εἰσέλασαν δυσχείμονας, αἵτ' ἀνὰ Κελτῶν
Ἤπειρον πέπταν ἀθέσφατον· ἔνθά κεν οἵγε
Ἄτῃ ἀεικελίῃ πέλασαν· (Φέρε γάρ τις ἀπορρὼξ
Κόλπον ἐς Ὠκεανοῖο, τὸν οὐ προδαέντες ἔμελλον
Εἰσβαλέειν· τόθεν οὔκεν ὑπότροποι ἐξεσάωθεν)
Ἀλλ' Ἥρη σκοπέλοιο καθ' Ἑρκυνίου ἰάχησεν,

Οὐρανόθεν

Οὐρανόθεν προθοροῦσα. Φόβῳ δ' ἐτίναχθεν ἀϋτῆς
Πάντες ὁμῶς· δεινὸν γὰρ ἐπὶ μέγας ἔβραχεν αἰθήρ.
Ἂψ δὲ πάλιν τροπόωντο θεᾶς ὕπο· καὶ ῥ' ἐνόησαν
Τὴν δ' οἶμον τῇ πέρ τε καὶ ἔπλετο νόστος ἰοῦσι.
Δηναιοὶ δ' ἀκτὰς ἁλιμυρέας εἰσαφίκοντο,
Ἥρης αἰνεσίῃσι, δι' ἔθνεα μυρία Κελτῶν
Καὶ Λιγύων περόωντες ἀδήϊοι.

Ex tunc autem Rhodani profundum sinum intrarunt;
Qui ad Eridanum accedit: simulque aqua
In arcto resonat confusa. sed ille terrâ
Ex intimâ, ubi sunt portæ & sedes noctis,
Illinc exoriens, heic quidem fremit ad litora
Oceani; illic verò è diverso ad Ionium mare tendit:
Alibi etiam in Sardoum pelagus, atque vastum sinum,
Septem per ostia mittit fluxum. éque isto sanè
Paludeis intrarunt procellosas, quæ per Celtarum
Terram aperta sunt. immensam ubi illi
In calamitatem miserrimam incidissent, (eminebat enim rupes
In sinum oceani; in quam, non perspicientes, fuissent
Illisuri, illincque nequaquàm reduces libertati fuissent)
Ni Iuno de monte Hercynio clamasset,
Cœlo delapsa. terrore verò perculsi sunt vocis
Cuncti simul: horrendum enim magnus insonuit æther.
Iterum autem retroagebantur à deâ: atque notârant
Illud vadum, quo erat reditus proficiscentibus.
Seri tamen litora falsa attigerunt,
Iunonis consiliis, gentes multas Celtarum
Et Ligurum peragrantes ignoti.

Mira hæc sanè trium fluminum *Rhodani*, *Padi* atque *Vistulæ* confusio. Fluvio, qui per Vistulæ os oceano septemtrionali miscebatur, & unde electrum in Græciam veniebat, nomen erat *Radúne*, sive *Radaune*, ut antè dictum. id vocabulum Græcis primò formatum *Eridanus*, sui fluminis in Atticâ nomine. mox, quia à Pado, qui in Ionium mare effunditur, electrum in Italiam, & inde in Græciam transportabatur; Græcique id ad Padi ostia legi putabant, ut infrà in Venedis eâ de re fusiùs dicam: Padus etiam inde dictus est Eridanus. dein verò quum nomen nostri amnis clarius atque integrius intelligeretur Græcis; pro Eridano dixêre *Rhodanum*, nomine Gallici fluminis nobilissimi; quod in Sardoum, id est, ut aliàs vocatur, Tyrrhenum mare effunditur. hinc tandem, quum Italicus Eridanus per ingenteis paludes septem ostiis mari Ionio seu Adriatico adfunderetur; iidem Græci id ad Gallicum Rhodanum transtulerunt. Plinius, libro ultimo, cap. 11; ubi de electro agit: *Diligentiores Græcorum Electridas insulas in mari Adriatico esse dixerunt, ad quas dilaberetur Padus. qua appellatione nullas umquàm ibi fuisse, certum est: nec verò ullas ibi appositas esse, in quas quidquam cursu Padi devehi possit. nam quòd Aeschylus in Iberiâ, hoc est, in Hispaniâ, Eridanum esse dixit, eumdemque appellari Rhodanum, Euripides rursus & Apollonius in Adriatico litore confluere Rhodanum & Padum; feliciorem veniam facit ignorati succini in tantâ orbis ignorantiâ.* Insulæ certè ante falsum istum Eridanum, id est, ante Padum, fuêre nullæ. at ante Vistulam nostrum atque Radánum etiamnunc est insula, in quâ succinum legitur, vulgari nunc vocabulo, ut antè dictum, *die Närung*: in ipso verò Vistulâ, quam ille duobus suis cornibus amplectitur, vulgò dicta *das groosse vverder*. Philostratus, de iconibus lib. 11, Phaëthontem in Italiæ Eridanum delapsum narrat. nihilo minùs tamen in fine ita de electro addit: Καὶ διὰ Φαιδρᾶ τοῦ ὕδατος ἀπάξει ὁ ποταμὸς τοῖς ἐν ὠκεανῷ βαρβάροις τὰ τῶν αἰγείρων ψήματα. id est; *Et per limpidam aquam ad Barbaros, oceanum incolenteis, populorum abducet ramenta.* Nemo unquàm Adriaticum mare, nec totum quidem mare internum adpellavit oceanum: at nostrum mare sæpius; quia ulteriora in insulis putabantur. Patet igitur ex hactenus dictis, litus nostrum & flumen *Radanum* jam antiquissimis ante Herodotum, Apollonium, Euripidem, & Aeschylum, temporibus notum fuisse Græcis hominibus.

Nunc patriam terram magis magisque uti ultimâ exinde antiquitate illustrem; ajo, opidum, quondam Cassubiæ, nunc totius Prussiæ celeberrimum, opulentissimumque, & optu-

& optumâ famâ toti penè terrarum orbi notissimum, cui vulgare vocabulum DANZIG, sive, ut vulgò scribitur, DANTZIG, & aliâ dialecto DANZKE, sive DANTZKE, esse locum illum, in quo succini, in Prussiæ litore lecti, mercatus jam ante Herodoti tempora fiebat. Probo id, primùm ex situ; tum ex nomine, quod vetustissimum est. Ex situ; quia id opidum ad dictos Vistulæ Rodanique amnium confluenteis positum. Neque enim aliàs nomen hujus Rodani, ut exigui amnis, historiæ de succino immiscere potuisset, nisi mercatus succini ad eum fuisset factus. Plinii verba, ex libri XXXVII capite II, jam antè relata sunt ista: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, Mentonomum nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. illò vere fluctibus advehi electrum; & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere.* Teutonos aliis, non adpellationibus, sed dialectis tantùm, dictos fuisse *Codános, Godános, Gdanos,* atque *Danos*; electrumque omni ævo in uno dumtaxat Prussiæ litore, quod olim Gothones atque Aestii tenuerunt, fuisse lectum, infrà, cap. XL, & XLIV, pluribus docebo. unde perspicuum redditur, quia apud Pytheam, in historiâ electri, fit mentio Guttonum: ab his id habuisse Teutonos. Sive igitur Guttones ad Teutonos, sive Teutoni ad Gutones, ejus vendendi coëmendive causâ navigaverint; certum est, portum heic in Guttonum litore, unde solverentur adpellerenturque naves, nullum fuisse commodiorem, quàm quem maximi fluminis Vistulæ os efficiebat; quo ad confluentem Rodani, & locum illum, in quo electri mercatus fiebat, naves subvehebantur. Mare autem hoc jam antiquissimis temporibus fuisse navigatum, ex Taciti ævo conjicere licet. is enim, in libro de Germaniâ, auctor est, suâ tempestate Svionas, quos nunc vulgò Svedos adpellamus, *classibus valuisse*. Certum igitur est, ex quo conventus hominum huc ad mercatum electri aliarumque rerum facti, item ex quo maris hujus adcolæ Gothones, Sviones, atque Teutoni, navibus os Vistulæ intrarunt; pagum quoque sive vicum pluribus ædificiis juxtà fuisse constructum; in quo mercatus fiebat, mercatoresque ac nautæ recipiebantur. Hic non antè cultoribus fuit desertus, quàm ipse portus, & ad eum commercia: quæ deseri haud umquàm potuerunt, dum oportunitas magni fluminis duravit. Constat jam igitur, loci hujus ad Vistulæ Rodanique confluenteis vetustissimam esse celebritatem; ut quæ ultra bis mille retro annos extendi possit, ad eos usque mortaleis, ex quorum traditione Herodotus hausit, ab his oris Europæ extremis, & ab flumine Eridano, electrum deferri in Græciam. Vicum tamen ab initio multisque post sæculis fuisse, vel inde conjicere licet, quòd ipsa citerior Germania, licet Rheno & Galliæ, cultiori Romanorum provinciæ, fuerit vicina, nullas tamen habuit urbeis, ut auctor est Tacitus, in libro de Germaniâ; ne Marcellini quidem tempestate, ut suprà lib. I, cap. XIII, demonstratum est. Quòd si igitur splendidæ provinciæ contermina Germania nulla habitavit opida; multo sanè minùs ulterior, ad Vistulam amnem, versus Sarmatas; ubi major barbaria, & locorum incondita vastitas. Sed age; ad nomen quoque accedamus; quodnam id dicto loco antiquis fuerit temporibus. Ego equidem idem ab omni ævo fuisse crediderim, quo etiam nunc opidum vocatur DANZKE quod non nuper, sed antiquissimis inventum esse temporibus, ipsa etymologiæ convincit ratio. quidpe suprà lib. I, ubi de falsis Germanorum juxtà ac ceterarum gentium numinibus dissertatio mihi habita est, pluribus ostendi argumentis, antiquissimum illud veri æternique Dei, cœli terrarumq; conditoris, nomen THEUTH in varias dialectos eò usque tractum fuisse, donec inde tandem & DAN, & CODAN, & GODAN, voces efficerentur. unde etiam Germanica gens *Teutoni*, aliâ dialecto dicti fuêre *Dani*; quæ vox etiamnunc durat: & aliâ iterum *Codáni*; unde mare, quod adcolebant, Melæ & Plinio vocatur *sinus Codânus*; & maxima Teutonorum insula, quæ nunc *Sieland*, eidem Melæ *Codanonia*. *Godános* quoque fuisse dictos ex adpellatione æterni numinis *Godan*, unde etiam *Deus* nobis vocatur *God*; & contractè *Gdanos*; dubium nullum esse potest. Ab eodem igitur vocabulo *Godan*, sive *Gdan*, prædictum quoque opidum *Danzke* nomen traxit. unde etiamnum Slavici generis nationibus vulgò vocatur *Gdańsk*, & *Gdańsko*; non tam Slavicâ, quàm merè Germanicâ formatione. quidpe, quemadmodùm ipsa Teutonorum nunc gens, id est, Dani, derivativo vocabulo sibi dicuntur *Danske*, & contermina gens Sveones *Svenske*; id est, *Danici*, ac *Sveonici*: sic opidum quoque nostrum derivativo vocabulo, à primitivis vocibus *Godan*, *Gdan*, & *Dan*, dictum fuit, variis dialectis, GODANSKE, GDANSKE, & DANSKE. quorum medium apud Slavos hodiéque, ultimum apud incolas Germanos, & omneis reliquos ejusdem maris Godâni adcolas durat; corruptâ tantùm,

tantùm, vel magis exasperatâ, unâ literâ *S* in *Z*, quæ nobis, atque omnibus Germanis, exceptis divortiorum ostiorumque Rheni adcolis, valet *Ts*. unde factum DANZKE, &, ut vulgò nunc scribitur, DANTZKE, corruptiúsque DANTZIG. Primum illud vocabulum *Godanske* fuisse quondam in usu, vel Iornandis testimonio comprobare me posse existimo. cujus verba, jam antè citata, hæc sunt: *Ex hac igitur Scanziâ insulâ, quasi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege suo, nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui, ut primùm, è navibus exeuntes, terras attigêre; ilico loco nomen dederunt. nam hodiè illic, ut fertur,* GOTHISCANZIA *vocatur*. Fictitiam hanc Gothorum transfretationem ad citeriorem Vistulæ am nis ripam pertinere, jam dudum satis superque demonstratum est. locus igitur iste, vel portus, in quem ille Gothos è Scanziâ insulâ adpulsos narrat, nullus alius esse potest, quàm qui etiam nunc Slavis, ut dixi, adpellatur *Gdańsk*, Germanis *Danzke*. qui quum Iornandis ævo antiquissimâ dialecto adpellaretur GODANSKE, sive, ut crassiùs prisci illi loquebantur Germani, GODANSKA: abutens hoc vocabulo ad putidissimas suas nugas Iornandes, in compositam ex duobus Gothorum simul Scanziæque nominibus id detorsit vocem GOTHISCANZIA. Atque hinc jam de antiquitate nominis hujus opidi, ad Justiniani usque imperatoris tempora, quibus Iornandes scripsit, id est, ad annos circiter CIↃLXX, certâ ratione constat; si quis de ulteriore illo ad Herodotum usque ævo dubitare etiamnum velit.

Ceterùm non à gente Godanorum, sed ab contermino sinu Godâno, nomen hoc traxisse vicum, maximè credibile est. nam Godâni longiùs fuêre dissiti, quàm uti heic, in alieno solo, vico à se condito nomen imponerent. ab sinu autem id nominis habere potuit vicus, quia toto hoc Germaniæ, inter Cimbricam peninsulam & Sarmatarum fineis, litore is fuit celeberrimus, ac fortè omnium primus.

Nomen opidi, hoc nostro sæculo, Latinè loquentibus variè profertur; aliis DANTISCUM, à vulgari vocabulo *Dantzke*; aliis GYTHONIUM, à veterum cultorum *Gythonum* nomine; aliis denique GEDANUM: quod à *Getis* ac *Danis*, loci conditoribus, sic dictum esse, plurimis contendit Goropius argumentis. quæ nisi ex veriore attulerit historiâ, quàm quæ suprà in Iornande aliisque à nobis examinata est auctoribus; certè omnino erit falsus. Ego opidum adpellaverim, antiquo illo, ex æterni Dei, cunctarum rerum conditoris, nomine derivato vocabulo, DANIUM, &, variatis dialectis, CODANIUM atque GODANIUM. si verò ultrà variare liberet, THEUTONIUM.

Ceterùm antiquissima Godanii mentio, domi facta, reperitur in veteri diplomate, anno à nato Jesu CIↃCCIX, à Mestevino, Cassubiæ duce, cœnobio Sucovienſi impertito, his verbis: *Ego Meſtwinus, Dei gratiâ princeps in Gdansk, omnibus Christi fidelibus, &c. ad claustrum sanctimonialibus, beatæ Mariæ famulantibus, damus in villis, in campis, &c. usque ad terminos castri Gedanensis, &* XL *marcas, tertiam partem telonei, quod datur ibidem de panno, &* XL *marcas super tabernis in Dantzigk*, & quæ sequuntur. Primum tunc fuisse Cassubiæ locum, juxta quem castellum sive arx, ipsius principis sedes, commerciis celeberrimum, patet ex hoc diplomare. Sed vicum etiam tum fuisse, testatur vetus monimentum in cœnobio Olivensi, anno CIↃCCXCV positum, cum hac inscriptione: *Primislaus, dux regni Poloniæ, in Gdanzk veniens, & ducatum totius Pomeraniæ, sibi per ducem Meſtwinum reſignatum, suscipiens, ipsam civitatem Gdanzk plancis muniri procurans*; & reliqua, quæ sequuntur. Ex hoc igitur tempore civitas, sive urbs, seu opidum adpellari cœpit. haud secus, quàm nunc celeberrima totius Norvagici regni urbs, dicitur civitas *Bergen*, quamvis & ipsa plancis tantùm sive palis munita. Muro tandem cingi cœpit Godanium nostrum, anno CIↃ CCC XLIII; ut testatur monimentum in majori templo positum, his verbis: *Anno Domini* M CCC XLIII, *feriâ quartâ poſt Lætare, positus eſt primus lapis muri civitatis Dantzk; & poſteà proximâ feriâ ſextâ poſitus eſt primus lapis muri eccleſiæ beatæ virginis Mariæ*.

Atque hæc vera est urbis Godanienſis antiquitas, omnibus aliarum Prussiæ urbium originibus prior; quidquid vel Torunium, vel Elbingium, vel ipsum denique Chulmense opidum de suâ antiquitate, ceu omnium supremâ, sibi persvadeat, ac fabuletur. Ego, cur ordine atque dignitate istæ Godanio sint priores, causſam hanc esse judico: nempe, quòd hæc extra Prussiam, cis Vistulam amnem, Prussiæ terminum, in Cassubiâ antiquitus posita; quum serò tandem inter Prussiæ civitateis postrema reciperetur; postremum etiam in conventibus provincialibus locum atque ordinem obsidere jussa est. Ceterùm antiquissimæ memoriæ dignitate universas totius non modò Germaniæ, sed septemtrionis urbeis antecedit: quarum nulla originis suæ bis mille annorum monumenta exhibuerit.

CAP. XXXV.

De LEMOVIIS, *qui &* HERULI; *item de* RUGIIS, SIDINIS, *atque* CARINIS.

GOTHONIBUS continuabantur ab occidente LEMOVII, his deinceps RUGII. Auctor in libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur, paullo jam addictius, quàm ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates ipso in oceano.* Ergo *Rugii* atque *Lemovii* in litore maris Svevici porrigebantur, inter Gothones & Viadrum amnem, quo VII illæ nationes, ad idem mare pertinentes, anteà ab oriente clausimus. Miror, tam imperitos heic reperiri interpreteis, qui remotos à mari fuisse Rugios Lemoviosque inde judicent, quia auctor *ab oceano* eos collocet. quasi verò tam peregrina hæc sit locutio, uti, quo sensu dicta sit, intelligi nequeat. exemplum ejus est apud Plinium lib. III, cap. IV, in his verbis: *Maritima Avaticorum, superque campi lapidei, Herculis præliorum memoria. regio Anataliorum; & intus Desuviatium Cavarumque. rursus à mari Tricorium, & intus Tricollorum.* Ipsum igitur oceani sive maris Svevici litus tenuerunt nostri *Lemovii* atque *Rugii*. ideóque subjungit noster; *Svionum hinc civitates, ipso in oceano.* nempe in insulâ, ut putabatur, Scandinaviâ.

Terminum inter Lemovios Rugiosque statuo, Viperam flumen. Lemovios Gothonibus continuo, quamvis Tacitus primos nominet Rugios; quia in sinistrâ dicti fluminis ripâ hodiéque opidum, ostio adpositum, vulgari vocabulo è veterum cultorum nomine dicitur *Rügewolde:* præterque aliud est ejusdem ferè nominis intus, medio situ inter Viperam ac Viadrum, quod amnis etiam præterfluit *Röge* vulgò dictus. tum quia regio inter dicta duo flumina proxima est insulæ *Rugiæ*, vulgò *Rügen:* cui post Taciti tempora Rugii occupantes id nominis intulerunt. Limites igitur Rugiis antiquitus fuêre ab oriente æstivo, Vipera flumen, seu extrema Asciburgii montis; ab septemtrionibus mare Svevicum; ab occidente Viader, sive is est Svevus amnis, & lacus, vulgò *dat Frische haff* dictus, in quem effunditur Svevus. quâ parte etiam insula *VVollyn* iisdem Rugiis accedit; quia ea est ab dextrâ Svevi amnis ostii ripâ. à meridie, quà Sidini atque Carini erant contermini, lineam duco ab Svevo, quà opidum est *Grippenhage*, ad Viperæ usque fontem. Continetur hodiè his finibus magna Pomeraniæ pars, quà opida *Stargard, Golnow, VVollyn, Camyn, Nyen Träptow, Kolbarg, Cörlyn, Cöslyn:* item Marchiæ exigua portio, quà loca *Tramborg, Falkenborg, Schöffelbeen.*

Ptolemæo opidum est hoc tractu Ῥήγιον, RUGIUM, in mediterraneis: quod nunc esse illud ad *Rægium* flumen *Rögewold*, nomen simul atque situs produnt. Alterum tamen illud, ad Viperæ ostium, *Rügewolde*, eodem quoque vocabulo Latinè adpellare possis.

Ceterò ipsius gentis nomen corruptum legitur apud eumdem Ptolemæum Ῥυτίκλειοι, *Ruticlii*, pro Ῥήγιοι. Verba ejus hæc sunt: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας ἀπὸ τοῦ Χαλέσου ποταμοῦ, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ Φαροδλωοί· εἶτα Σιδλωοὶ, μέχρι τοῦ Ἰαδύα ποταμοῦ, καὶ ὑπ' αὐτοὺς Ῥυτίκλειοι, μέχρι τοῦ Οὐιστύλα ποταμοῦ. id est: *Post Saxonas, à Chaluso amne ad Svevum usque flumen Farodini. dein Sidini, usq; ad Iaduam flumen: & sub his Ruticlii ad Vistulam usque amnem.* Φαροδλωὲς debere esse Σφαροδλωὲς, Taciti *Svardones*, suprà ostensum est. pro Ἰαδύα, scribendum esse Οὐιάδουα, suo loco docebo. *Viadrum* autem esse eumdem & *Svevum*, suprà docui in Semnonibus. Quum igitur *Ruticlii* post Svardones & Viadrum ponantur; nulli alii esse possunt, quàm *Rugii* Taciti: quibus Sidinos fuisse à meridie ad eumdem Viadrum conterminos mox monstrabo. In eò igitur à Ptolemæo maximè erratum, quòd Ῥήγιος ὑπὸ, non ὑπὲρ τοὺς Σιδίνας locaverit. Scripsisse eum Ῥήγιοι, liquet ex opidi vel loci vocabulo Ῥήγιον.

At posterioris ævi auctoribus, Pollioni, Sidonio, Ennodio, Iornandi, Diacono, & aliis, dicti sunt RUGI; Procopio Ῥόγοι, ROGI.

Jornandes in rebus Gothicis Rugorum duo recenset genera. quorum alteros ULMERUGOS à Gothis, antequàm hi Vistulam transirent, debellatos narrat: uti planè eodem fuerint situ, quo Taciti modò Rugios inter Viperam Svevumque collocavi. alteros, nomine ETHELRUGOS, quasi dicas *Nobiles Rugos*, falsò in Scanziâ describit: ex quâ ille omneis has nationes provenisse fabulatur. In eâdem & hos cum reliquis Rugis fuisse regione, inter Viperam ac Svevum, haud dubitandum est. quibus tamen limitibus inter se distincti egerint, haud facilè dixerim.

Ad Da-

Ad Danubii ripam, posterioribus temporibus eos transisse, testis est Diaconus de rebus Langobardicis, lib. I, cap. XIX, his verbis: *His temporibus inter Odoachar, qui in Italiâ per aliquot jam annos regnabat, & Feletheum, qui & Feva dictus est, Rugorum regem, magnarum inimicitiarum fomes exarsit. qui Feletheus illis diebus ulteriorem Danubii ripam incolebat, quam à Norici finibus idem Danubius separat. Adunatis ergo Odoachar gentibus, quæ ejus ditioni parebant, id est, Turcilingis, & Herulis, Rugorumque parte, quos jam dudum possederat, nec non etiam Italiæ populis, venit in Rugiland, pugnavitque cum Rugis; ultimâque eos clade conficiens, Feletheum insuper eorum regem exstinxit. vastatâque omni provinciâ, Italiam repetens, copiosam secum captivorum multitudinem abduxit. Tunc Langobardi de suis regionibus egressi, venerunt in Rugiland, quæ Latino eloquio Rugorum patria dicitur.* Eodem tractu hanc *Rugilandiam* ad Danubium haud obscurè ostendit & Procopius, Goticar. rer. lib. II. Verba ejus, de bello inter Langobardos & Herulos loquentis, hæc sunt: οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν Ἑρούλων ἔπεσον, ὀλίγοι δέ τινες διεσάθησαν. διὸ δὴ ἐνδιατρίβειν οὐδέτι ἔτι ἔσχον· ἀλλ' ἐνθένδε ὅτι τάχιστα ἐξαναστάντες, ὀπίσσω ἀεὶ ἐχώρουν, πλὴν γλιῶ ξύμπασιν, ἢ ὅπῃ γῆρᾳ πολλαὶ ἐσί, ξυὺν τε παισὶ καὶ γυναιξὶ φοβούμενοι. ἐπεὶ δὴ ἀφίκοντο ἐς χώρην, ἣ δὴ Ῥογοὶ τὸ παλαιὸν ὠκηντο, (οἱ τῷ Γόθων στρατῷ ἀναμιχθέντες ἐς Ἰταλίαν ἐχώρησαν) ἐνταῦθα ἱδρύσαντο. ἀλλὰ ἐπεὶ τῷ λιμῷ ἐπίεζοντο, ἅτε ἐν χωρίῳ ἐρήμῳ, ἐνθένδε αὖ πολλῷ ὕστερον ἐξαναστάντες, ἄγχιστα πως τῆς Γεπαίδων χώρας ἀφίκοντο. id est: *Pars maxima Herulorum occubuit: pauci verò evaserunt. quo factum, uti patriis in sedibus permanere amplius nequirent; sed illis relictis, quamcelerrimè in anteriora loca semper procederent, & omnem regionem, quæ est extra Istrum, cum liberis & uxoribus pervagarentur. Postquàm verò ad regionem pervenêre, quam Rugorum quondam gens incoluerat, (ii, Gothorum exercitu permixti, in Italiam profecti sunt) inibi sedem fixerunt. Quum verò fame premerentur, ut in loco deserto; non longè pòst prope Gepædarum regionem se contulerunt.* Ergo Rugii jam ante Justiniani tempora inter Transsilvaniam, Gepidarum tunc sedem, & Istrum incoluerunt. Unà cum Gothis domo ab oceano in Sarmatiam & ad Mæotin paludem, hinc verò ad Pontum & Istrum fuisse profectos, ex Herulorum & Vandilorum exemplo conjecerim. De Herulis mox videbimus. de Vandilis ita Procopius, Vandilicarum rer. lib. III: Γοτθικὰ ἔθνη πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα πρότερόν τε ἦν, καὶ νυνὶ ἔσι. τὰ δὲ δὴ πάντων μέγιστά τε καὶ ἀξιολογώτατα Γόθοι τέ εἰσι καὶ Βανδίλοι, καὶ Οὐισιγόθοι καὶ Γηπαίδες. id est: *Gothicæ quidem gentes multæ fuêre & aliæ anteà, & nunc sunt. at omnium maximæ atque præcipuæ, Gothi, Vandili, Visigothi, & Gepidæ.* In aliis igitur illis & *Rugii* haud dubiè connumerabantur. Idem tradit Nicephorus Callisti, lib. XIV, cap. LVI, in Valentiniano III. Cæterùm de Rugis in Italiâ agentibus, hæc Ennodius in vitâ divi Epiphanii: *Pòst hinc, digressis Gothis, civitas Ticinensis Rugis est tradita; hominibus omni feritate immanibus; quos atrox & acerba vis animorum ad cottidiana scelera sollicitabat. diem putabant periisse, qui illos sine facinore, casu aliquo interveniente, fugisset.* Hæc igitur de *Rugis*, sive *Rugiis*.

LEMOVII hinc, quibus terminis à Gothonibus submoti fuerunt, suprà in illorum explicatione ostensum est. Includitur eorum finibus nunc magna Cassubiæ pars, in cujus medio opidum *Lewenborg*, sive *Lawenborg*; & ad mare *Puutzke* & *Heel*. item Pomeraniæ proxima portio, quà opidum *Stolpe*.

Nomen *Lemoviorum* apud nullum alium auctorem reperiri miror; quum tamen solos hos, in communi omnium harum gentium commigratione, quievisse non sit credibile. quamquàm vulgata Strabonis exemplaria referant Ζύμυς; & ipsos prorsus ignotos, nisi ex Tacito facias Ἀσμοβίους. Posteriores ævi scriptores plerumque Rugis, in externis regionibus arma circumferentibus, conjungunt HERULOS: quod à Diacono factum, modò videmus. Jornandes de eodem Odoacro rege narrans, Rugorum quidem non meminit; at Herulos ei subjectos refert his verbis: *Odovacer, Turcilingorum rex, habens secum Scyros, Herulos, diversarum gentium auxiliarios.* Ex hoc argumento equidem conjecerim, olim etiam in priscis apud mare Svevicum sedibus, fuisse Rugiis conterminos Herulos. Idem Jornandes anteà: *Gothorum rex Hermanricus cùm tantorum servitio carus haberetur, non passus est, nisi & gentem Herulorum, quibus præerat Alaricus, magnâ ex parte trucidatam, reliquam suæ subigeret ditioni. Nam prædicta gens, Ablabio historico referente, juxta Mæotidas paludes habitans, in locis stagnantibus, quas Græci Hele vocant, Heruli* (fortè *Heluri*) *nominati sunt: gens, quanto velox, eo amplius superbissima. nulla siquidem erat tunc gens, quæ non levem armaturam in acie suâ ex ipsis elegerint. Sed quamvis velocitas eorum ab aliis sæpè bellantibus eos tutaretur; Gothorum tamen stabilitati subjacuit, & tarditati: fecitque causa fortunæ, ut & ipsi, inter reliquas gentes, Getarum regi Hermanrico servierint.* De velocitate eorum testis & Sidonius, in carm. VII:

Cursu Herulus, Chunnus jaculis, Francusque natatu.

De origine nominis, quasi id habuerint ἀπὸ τῶν ἑλῶν, id est, *à paludidus*, quasi Ἑλεοὶ dicti, vulgare fuit illius ævi deliramentum; ut patet ex Etymologo, & Dexippo χρονικῶν XII. Iornandes, sub principium libri de rebus Gothicis, Scanziæ hos recenset populos: *Sunt ex his exteriores Ostrogothæ, Raumaricæ, Raugnarici, Finni mitissimi, Scanziæ cultoribus omnibus mitiores: nec non & pares eorum Vinoviloth, Svethidi; Cogeni in hac gente reliquis corpore eminentiores. quamvis & Dani, ex eorum stirpe progressi, Erulos propriis sedibus expulerunt; qui inter omnes Scanziæ nationes nomen sibi ob nimiam proceritatem affectant præcipuum. sunt quamquàm & illorum positurâ Granii, Aganziæ, Vnixæ, Ethelrugi, Arochi, Ranni.* Certè, non magis Heruli Scanziam incoluerunt, quàm Ostrogothi, vel Ranni; quorum hos Helmoldus lib. I, cap. VI, in Rugiorum insulâ, ætate suâ, facit Slavos, id est, Sarmatas. Ego sic judicaverim: quia & Gothi, & Rugii, & Ranni fuerunt in citeriori Svevici maris litore; Herulos quoque ibidem incoluisse; simulque hinc, cum Rugis & Gothis, in externas regiones profectos. Quia verò sedes heic nulla tribui iis potest, nisi quam Lemovios Taciti ævo obtinuisse modò ostendi; aut corruptum esse apud Tacitum Lemoviorum vocabulum dixerim, aut Lemovios nomen hoc post Taciti ætatem in Herulorum vocabulum mutasse. Facit pro Lemoviorum vocabulo quodam modo nomen fluvii *Leve*, & opidi adpositi *Levenborg*. facit item multo magis pro Herulis vocabulum opidi *Hele*, sive *Heel*, in peninsulâ, ante Vistulæ ostium occidentale, siti. à quo loco fortè dicti fuêre *the Heler*. (Latinè fuerint *Helii*.) quod vocabulum Græci posteà fecêre Ἑλεροί· quasi hoc derivatum foret, non à patrio loco, sive vico *Hele*; sed à Græcâ voce ἕλη, quæ paludeis significat. Alii, transpositis liquidis, pro *Heluri*, dixêre *Heruli*; quod apud plerosque obtinuit. Gothis fuisse apud Vistulæ ostia conterminos, ex Procopii maximè perspicio rerum Gothicar. lib. II; ubi ita scribit: Οὕτω μὲν Θουλῖται βιοῦσιν· ὧν ἔθνος ἓν πολυανθρωπότατον οἱ Γοτθοί εἰσι, παρ' οἷς δὴ Ἐρούλων τότε οἱ ἐπηλυτῶν ἱδρύσαντο. id est: *Hoc quidem modo Thulitæ vitam degunt. quorum una gens numerosissima Guti: apud quos Heruli advenæ habitarunt.* Per Thulen intelligere eum Scandinaviam peninsulam, infrà patebit. In hac quia erant *Guti*, nomine ab *Gothorum* vocabulo haud multum abhorrente; prope Gothos autem ad Vistulæ ostia incolerent Heruli: hos quoque in Scandinaviâ apud Gutos sedem quondam habuisse credidit. Unà cum Gothis longinquam illam fecisse expeditionem, ex eo liquet, quòd & ipsi Mæotin paludem quondam accoluisse dicuntur. Hinc Gotthorum partem eos facit Zonaras in Galieno, his verbis: Εἶτα καὶ Αἰρούλοις, Σκυθικῷ γένει καὶ Γοτθικῷ, ἐπεξελθὼν ἐκράτησεν. id est: *Deinde Hærulos etiam, Scythicam Gotthicamque gentem, superavit.* Zosimus lib. I, ac Svidas, circa Tyram flumen, quod nunc est vulgò *Dniester* & *Niester*, & Pontum collocant. Zonaras, in Justiniano, ad comprimendam Constantinopoli Venetæ Prasinæque factionem μοῖραν τινὰ βαρβάρων τῶν καλουμένων Αἰλούρων vult immissam; id est, *partem barbarorum, qui dicebantur Hæluri.* Nihil igitur certius, quàm fuisse eos ad Vistulæ ostia, inter Rugios & Gothos: quo situ Tacitus suos recenset *Lemovios*. Partem eorum jam Maximiani tempore cum Caivonibus omnem Germaniam aversâ regione ad Rhenum usque penetrasse, ex Mamertini panegyrico, Maximiano dicto, disco. *Cùm omnes*, inquit, *barbaræ nationes excidium universæ Galliæ minarentur, neque solum Burgundiones & Alamani, sed etiam Chaibones, Erulique, viribus primi barbarorum, locis ultimi, præcipiti impetu in has provincias irruissent.* Meritò Heruli dicebantur *ultimi*; quia ipsum Germaniæ ab oriente terminum Vistulam amnem accolebant. Pergit paullo pòst ita Mamertinus: *Ita cuncti Chaibones, Erulique cuncti tantâ internecione cæsi interfectique sunt, ut exstinctos eos relictis domi conjugibus ac matribus non profugus aliquis è prælio, sed victoriæ tuæ gloria nunciaret.* & in genethliaco ejusdem Maximiani: *Gens Cavionum Erulorumque deleta.* Omnis Herulorum gens an tunc deleta fuerit, equidem nescio. fuisse posteà *Herulos* inter Romanos militeis Batavis conjunctos, ex Marcellini lib. XVI & XXVII disco. Atque hactenus de Herulis.

Rugiis conterminos fuisse à meridie SIDINOS, jam anteà dictum. Hos exemplaria Strabonis, lib. VII, inter alias Marobodui regno subjectas genteis, referunt Σιδίνας. quos ego omnino ignorabam, qui aut quâ regione fuissent, ni apud Ptolemæum occurrissent, eodem inter Vistulam Svevumque situ, Σιδῖνοι, sive, ut vulgata habent exemplaria, Σιδωνοί. Apud Strabonem quum cuncta fermè Germanicarum gentium vocabula sint pessimum in modum corrupta; illud etiam Σιδίνας non prætulerim Ptolemæi Σιδῖνοι. Hos igitur quia Ptolemæus Svardonibus facit ex dextrâ Svevi ripâ conterminos; Rugii autem fuerunt ad litus oceani: necessariò illi collocandi erunt non ὑπὸ τοὺς Γερμάνους, ut fecit Ptolemæus,

Ptolemæus, sed ὑπέρ. Itaque terminum iis constituo ab septemtrionibus eumdem, quem Rugiis à meridie. ab occasu, quà Nuithonibus ac Langobardis continuabantur, Svevum amnemi, ad confluentem usque Vartæ· à meridie, quà Semnonibus jungebantur, Vartam, ad Notesii usque confluentem: & inde, quà Carini occurrebant, ipsum Notesium, ad confluentem usque Tragi. hinc ab ortu, ipso Trago, ad Rugiorum usque confinium, ab iisdem Carinis distingvo. Contenetur hodiè his finibus Marchiæ pars, inter Tragum, Notesium, Vartam, ac Svevum amneis sita: item Pomeraniæ portio, quà opidum *Piritz*.

Ptolemæo hoc tractu opidum est Οὐϊριτιον, VIRITIUM, inter Svevum ac Vistulam, propiùs tamen Svevum positum. id esse nunc dictum opidum *Piritz*, nomen juxtà ac situs indicant.

CARINI igitur ab occasu terminabantur dicto amne Trago: à septemtrionibus, prædicto Rugiorum limite, usque ad Asciburgium montem. ab ortu ipso monte, ad opidum usque *Kráinká*, à Gothonibus; hinc lineâ, ad Notesium amnem & opidum *Pita* ductâ, & ipso Notesio ad Vartæ usque confluentem, à Burgundionibus eos separo. Comprehenduntur nunc his finibus exiguæ quædam portiones Marchiæ ac Poloniæ; quarum confinium est inter flumina Tragum atque Gudam. *Carinorum* unus meminit Plinius, lib. IV, cap. XIV: *Germanorum genera* V: *Vindili*; *quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones*.

De cetero, Sidinorum Carinorumque quia post Plinium Ptolemæumque nulla apud auctores sit mentio; in alius cujusdam gentis nomen, expeditione susceptâ, transisse, credibile est. In Burgundionum corpus transisse, ideò credo, quia hi, quum Taciti ævo, ut mox ostendam, fuissent exiguâ atque humili civitate, postmodùm ingenti multitudine in Galliam effusi sunt; pars etiam cum Gothis in Sarmatiam ac Daciam.

CAP. XXXVI.

De BURGUNDIONIBUS; *qui &* BURGUNDII, *&* BURGUNDI. *item de* PALATINATIBUS *Germaniæ.*

INTER claras Germaniæ nationes haud postremi fuerunt posterioribus temporibus BURGUNDIONES. Hos cur auctor noster in accuratâ illâ suâ Germaniæ descriptione prorsus non nominaverit, rationem aliam dari haud posse puto, quàm quòd gens etiam tum exigua, civitasque eorum humilis fuit; ac fortè in alius gentis, puta Lygiorum, tutelâ. Meminit tamen eorum ante Tacitum Plinius lib. IV, cap. XIV, his verbis: *Germanorum genera quinque: Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones.* Strabonis etiam exemplaria, in lib. VII, in Marobodui regno referunt Μεγάλωνας. quos, alioquin ignotos, jam dudum viri eruditi, vero nomine redditos, fecerunt Βυργυνδίωνας. Agros his, pro modulo priscæ civitatis, reliquimus inter Lygios, Semnonas, Carinos, Rugios, Lemovios, sive Herulos, atque Gothonas; in parte Poloniæ, quà opida *Gniezno*, *VVagrowiec*, *Rogozno*, *Vś cie*, *Nakiel*, *Rádzieyowo*, & lacus *Gopto*. Atque hic situs quamaptissimè Burgundionibus convenit. heic quidpe commodè à conterminis Gothonibus bello peti potuerunt: quod factum, ex Jornande suprà in Gothonibus notavi. hinc etiam rectè, unà cum Lygiis, Probo Romanis imperitante, ad Rhenum profecti narrantur Zosimo, in lib. I; ut suprà in Lygiis ostensum.

Ceterùm circa nomen eorum, atque situm, variè multumque Ptolemæus oberrat. In Sarmatiæ descriptione sic habet: Ἐλάττονα δὲ ἔθνη νέμεται τῶν Σαρματῶν· ὑπὲρ μὲν τὸν Οὐϊςοῦλαν ποταμὸν ὑπὸ μὲν Οὐενέδας, Γύθωνες· εἶτα Φίννοι· εἶτα Βέλανες· ὑφ' οὓς Φρουγουνδίωνες· εἶτα Αὐαρῖνοι, ὑπὲρ δὲ κεφαλὴν ἡ Οὐϊςοῦλα ποταμός. hoc est: *Minores autem nationes Sarmatiam incolunt; apud Vistulam flumen sub Venedis Gythones; dein Finni; dein Bulanes; sub quibus Frugundiones. tum Avarini, apud fontem Vistulæ.* Venedas heic adpellari eos, qui Codânum sinum, sive Svevicum mare, Prussiæ Livoniæque litore adcoluerunt; Finnos autem omni ævo fuisse eodem situ, quo etiam nunc sunt, inter Livoniam, Russiam, ac Svediam, suo loco ostendam. Gothones ad sinistram pertinuisse Vistulæ ripam; Avarinos autem eosdem esse ejusdem Ptolemæi Virunos, aliorum verò Varinos, inter Chalusum Svevumque circa Rostochium incolenteis, jam antè docui. Igitur tot ac tam fœdis Ptolemæi erroribus circa has oras compertis, quis non jam credat, Φρουγουνδίωνας quoque cis Vistulam esse retrahendos, nomine eorum purgato in Βυργυνδίωνας? Accidit ei heic idem in Vistulâ amne, Germaniæ quondam orientali termino, quod suprà in Rheno, occidentali limite: ubi *Mediolanium*, *Teuderium*, *Novesium*, *Asciburgium*, Cisrhenanorum locorum vocabula,

per turpissimum errorem posuit trans Rhenum. sed ne in transpositione quidem Burgundionum finis ei erroris. habet & aliud gentis vocabulum, cis Vistulam, Βυργῦντες· qui expositione ejus nulli alii esse possunt, quàm Burgundiones. Verba ejus hæc sunt: Τῶν δ' ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν μέγιστα μέν ἐστι τὰ τῶν Σεήβων τῶν Ἀγγίλων· οἵ εἰσιν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγιβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ· καὶ τὰ τῶν Σεήβων τῶν Σεμνόνων. οἵτινες διήκουσι μὲν τὸν Ἄλβιν, ἀπὸ δὲ εἰρημένου μέρους, πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι δὲ Σεήβου ποταμοῦ· καὶ τὰ τῶν Βυγαντῶν τὰ ἐφεξῆς, καὶ μέχρι δὲ Οὐϊστέλα κατεχόντων. id est: *Gentium introrsus mediterranea colentium maximæ sunt istæ: Suevi Angili; orientaliores, quàm Langobardi; verguntque versùs septemtriones, usque ad medium Albis. dein Suevi Semnones, trans Albim incolentes, ab dictâ amnis parte versùs orientem, ad usque Suevum flumen. hinc Buguntarum gens reliqua tenet ad Vistulam usque amnem.* Paullo pòst: Μεταξὺ Γ'ηγίων καὶ Βυντεντῶν Αἰλβαίκωνες· ὑπὸ δὴ τοὺς Βυγάντας Λᾶγοι οἱ Ὄμανοί. ὑφ' οὓς Λᾶγοι οἱ Δᾶνοι. id est: *Inter Rugios ac Buntuntas, Aelvecones. sub Buguntis verò Lugi Omani, sub quibus Lugi Duni.* Heic quia post Semnonas ponit Βυγάντας, ad Vistulam usque; item sub Rugiis Βυντάντας, quos facilè quivis eosdem esse, qui Βυγῦντες bis adpellantur, disjexerit; & sub his Lugios: Βυγῦντες prorsus nulli alii esse possunt, quàm *Burgundiones*; quos alios etiam *Burgundios*, & *Burgandos* vocasse, mox monstrabo. Certum igitur est, hunc turbatorem Germaniæ Ptolemæum ex duobus diversis auctoribus duo sumsisse unius ejusdemque gentis diversa aliquatenus vocabula: quorum alterum, Βυργενδίωνες, in proximâ Germaniæ regione Sarmatiâ, ex adverso veræ germanæque Burgundionum in Germaniâ sedis; alterum, Βυργῦντες, in ipsa Germaniâ, vero situ locavit. Corrupta esse in ejus exemplaribus vocabula Βυγαντῶν, & Βυγάντας, apertissimo argumento prodit tertium illud vocabulum Βυντεντῶν· in quo ν in ρ, & τ in γ, sunt corrigenda. Sed ne heic quidem finis errorum. est & aliud apud eum in eâdem Germaniâ gentis vocabulum, quod ex similitudine ac positu idem esse cum duobus prædictis omnino mihi persvadeo. Verba ejus hæc sunt: Τ'ὸ τῷ Ἀσκιβυργίῳ ὄρει Κορκοντοὶ, καὶ Λᾶγοι οἱ Βᾶροι, μέχρι δὲ Οὐϊστέλα ποταμοῦ. *Sub Asciburgio monte Corconti, & Lugi Buri, usque ad Vistulam.* Aut ego quamvehementissimè fallor, aut scriptum heic fuit Βόρχοντοι, pro Burgundiis, seu Burgundionibus. hi quidpe fuerunt sub Asciburgii montis eâ parte, quâ Gothorum agros ab meridie clausi: & sub Burgundionibus fuêre *Burii*, Vartâ flumine eos disterminante. Variasse in Burgundionum vocabulo antiquos auctores, quos sequutus est Ptolemæus, conjicere est ex iis, qui post eum scripserunt. in quibus Zosimo, lib. I, adpellantur Βόργονδοι, BURGONDI; Agathiæ, lib. V, Βορύγυνδοι, BURUGUNDI; quos tamen ille nationem facit in Scythicâ gente Hunnorum. apud Marcellinum, lib. XVIII, ac lib. XXVIII, variè leguntur, BURGUNDI, ac BURGUNDII. quorum hoc Eumenius utitur, in genethliaco Maximiani. Orosio, lib. VII, cap. XXXI; Isidoro, lib. IX, cap. II, & IV; Iornandi in rebus Gothicis, & Paullo Diacono in rebus Langobardicis, dicuntur, ut Plinio, BURGUNDIONES: sicque scribuntur in legibus antiquis hujus gentis. quod vocabulum omnium maximè apud Romanos fuisse in usu, ex eo colligi potest, quòd id præ ceteris in hanc usq; diem obtinuit; ubi jam *Bourgognons*, & corruptiùs *Bourgignons* dicuntur in Galliâ. Olympiodoro sunt Βυργυπίονες, BURGUNTIONES. Procopio, Gothicor. lib. I, & prædicto Agathiæ etiam lib. I, sunt Βυργυζίωνες, BURGUZIONES: quos Agathias malè iterum Gothicam facit nationem. apud eumdem Procopium posteà etiam Βυργυνζίωνες iidem leguntur. Apud Diaconum, lib. I, cap. XIII, regio eorum dicitur *VVurgondaib*, pro WURGUNDHAIMB, ut Bojohæmum dictum fuit *Bojenhaimb*. ex eo vocabulo collegerim, gentem quondam sibi ipsi dictam fuisse THE WURGONDON; sive WURGUNDAR. unde Romani Græcique fecerunt *Burgundiones*; & alii *Burgundios*, ac *Burgundos*: Germanorum W, pro solito more, quem aliquoties antè indicavi, in B mutantes. Atque hinc puto factum ut eadem gens nonnullis diceretur *Vrugundi*. Zosimus, lib. I; Αὖθις Γότθοι, καὶ Βορανοὶ, καὶ Οὐρυγῦνδοι, καὶ Κάρποι τὰς κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐληΐζοντο πόλεις. id est: *Rursus Gotthi, & Borani, & Vrugundi, & Carpi, urbeis in Europâ diripiebant.* Unde etiam crediderim, partem eorum, à Gothis sive Gepidis devictam, ut narrat Iornandes, unà cum his in Daciam Thraciamque profectos. quod etiam Agathias innuit, Γοτθικὸν ἔθνος eos faciens. Fabulam credo narrare voluisse Marcellinum, in prædicto lib. XXVIII, his verbis: *Iam inde temporibus priscis, sobolem se esse Romanam, Burgundii sciunt.* Hoc quis credat? & tamen Orosius, Isidorusque, Marcellini fermè coætanei, post illum ostenderunt, quomodò Burgundiones Romanorum sint habendi ἀπόγονοι. quorum ille dicto lib. VII, capite XXXII, sic ait: *Burgundionum quoque novorum hostium novum nomen. qui plùs quàm* LXXX *millia, ut ferunt, armatorum, ripas Rheni fluminis insederunt.*

Hos

Hos quondam, ſubactâ interiore Germaniâ à Druſo & Tiberio, adoptivis filiis Cæſaris, per caſtra diſpoſitos ajunt in magnam coaluiſſe gentem; atque ita etiam nomen ex opere præſumſiſſe; quia crebra per limitem habitacula conſtituta burgos vulgò vocant. eorumque eſſe prævalidam & pernicioſam manum, Galliæ hodiéque teſtes ſunt, in quibus præſumtâ poſſeſſione conſiſtunt. Iisdem verbis eamdem rem refert Diaconus lib. XI. In eamdem item ſententiam eademque penè verba Iſidorus, lib. IX, cap. II, & IV: *Burgundiones, quondam à Romanis ſubactâ interiore Germaniâ, per caſtrorum limites poſiti à Tiberio Cæſare, in magnam evaluerunt gentem. atque ita nomen ex locis ſumſerunt: quia crebra per limites habitacula conſtituta, burgos vulgò vocant. Hi poſteà rebelles effecti Romanis, plus quàm* LXXXCIↃ *armatorum ripas Rheni fluminis inſederunt, & nomen gentis obtinuerunt.* En; ſomnium quis lepidius ſomniet; quis fabulam magis anilem contexat? His tamen doctiſſimus ille Lipſius tantum habuit fidei, uti non dubitârit, hos eſſe eosdem, quos ego ſuprà, lib. II, cap. XVIII, & XIX, *Sugambros & Chattos*, à Tiberio in Germaniâ victos, atque in Galliam transductos, poſtmodùm *Gugernos* atque *Sunicos* adpellatos fuiſſe, docui. Equidem haud negaverim Sugambros Chattosque, à Tiberio victos, intellexiſſe Oroſium atque Iſidorum. at erraſſe quamvehementiſſimè in Burgundionum gente illos; nec errorem hunc ſatis craſſum diſpexiſſe Lipſium, audacter adfirmo. De iis, quæ ſuprà ad Gugernos Sunicosque diſſerui, ne quid heic, tamquàm nimium otioſus, repetam; quæro ex Oroſio ſimul, Iſidoroque, ac Lipſio, quo conſilio, quâ prudentiâ, quo denique exemplo, Romani hoſteis recèns devictos in caſtris præſidiariis (neque enim alia heic intelliguntur caſtra) diſpoſuerint? quæro item ex Iſidoro, quomodò in varia longiúsque per Rheni ripam diſſita caſtra diſperſi in gentem coaleſcere potuerint, antequàm rebellarènt? Sed mox Iſidorus, quaſi mutatâ priore ſententiâ, ſubjicit, tum nomen gentis obtinuiſſe, quum rebellaſſent. ipſe quoque Oroſius, tunc novos eos factos fuiſſe hoſteis, tunc novum eorum nuperque inventum nomen Burgundionum tradit, quum rebellantes LXXX ampliùs millibus armatorum Rheni ripas inſederunt. quod in Probi demum imperio factum, teſtis eſt Zoſimus lib. I; ante quod tempus nihil de Burgundionum armis adversùm Romanos auditum. unde ſequeretur, ad ea uſque tempora in fide ripâque Romanorum, ſine nomine Burgundionum, manſiſſe eos. At jam CC ante Probi imperium annis Plinius Burgundiones nominavit in Vandilorum gente in ſecretiore prope Viſtulam Germaniâ: & poſt Plinium, longè item ante Probi imperium, Ptolemæus: imò ante Plinium LX circiter annis Strabo. nam ne ipſe quidem Lipſius dubitavit, legendum apud hunc auctorem eſſe Βυργανδίωνας pro Μαγίλωνας. Falſum igitur omnino eſt, quod Oroſius Iſidorusque de eorum origine tradiderunt. pro quorum errore ne quis obſtinatiùs pugnet, Svetonii teſtimonium, de gentibus in Galliam à Tiberio traductis, in medium producam. Sic ille in Tiberio Cæſare, de ipſo Tiberio loquens: *Bello Germanico* CCCC *millia dedititiorum trajecit in Galliam; juxtaque ripam Rheni, ſedibus adſignatis, collocavit.* & in Octavio Auguſto: *Germanos ultra Albim ſummovit. ex quibus Svevos ac Sicambros, dedenteis ſe, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Nihil heic de caſtris: è diverſo autem *ſedeis* adpellat, in quibus Sigambri cum Svevis, id eſt, Chattis, fuerunt locati; nempe *in agris Rheno proximis.* Et quomodò, quæſo per fidem, CCCC millia hoſtium (ſic in Svetonio legendum, pro *quadraginta*, ſuprà in Gugernis docui) in caſtris præſidiariis locata? Nugæ. Quomodò ex CCCC millibus in magnam novi nominis gentem poſteà coaluerunt, ſi LXXX tantùm millia fuerint, quum novo nomine adſumto rebellantes Rheni ripas inſiderent? Iterum nugæ. Mirum ſanè dictu, quàm fabuloſi plerumque fuerint in hiſtoriis homines illius ævi. multo tamen magis mirum, hodiè etiam tam credulas eos ubique invenire aureis, uti rationis veritatisque pondus rarò quis diligentiùs examinare dignetur. At Lipſius, auctoritate qualicumque veterum ſcriptorum ductus, veniam mereri videatur. illius dementiam furoremque quis ſatis excuſet, qui Burgundiones, qui in Galliâ poſtmodùm fixis ſedibus corrupto vocabulo dicti fuerunt *Burgognons*, & *Burguignons*, antiquiſſimis temporibus, non Germaniæ, ſed Galliæ fuiſſe gentem fabulatur; nomenque illic in Burgundiâ primùm ſortitos à burgo, qui hodiéque vulgari vocabulo dicitur *Ognon?* hinc autem jam ante Plinii tempora, in Germaniam commigraſſe. tandem verò in Galliam, ceu in antiquam avitamque ſedem rediſſe. quo in genere fabularum in eâdem Francogalliâ ſtrenuum ſe oſtendit is, qui nuperrimè idem de Francorum origine commentus eſt. Certè, ſine ullâ probabili ratione, ſine minimo antiqui alicujus monumenti veſtigio, vel ſaltem ſuſpicione aliquâ, quidvis pro libitu velle fingere, ac velut conſultâ operâ teterrimo illi mendaciorum

daciorum parenti ludos facere; impudentis omnino atque impuri ingenii esse judico.

Nugis igitur figmentisque relictis, ad res veras redeamus. Postquàm semel Burgundiones, sub Probi imperio, à patriâ sede ad Rhenum profecti sunt, nunquàm posteà conquieverunt, donec in eâ parte Galliæ consederunt, quæ hodiéque ab eorum nomine gemina dicitur BURGUNDIA, ducatus atque comitatus. Primùm tamen in Chattorum eos solo, proximè Alemannos trans Mœnum consedisse, è Marcellini disco historiâ: apud quem, lib. XXVIII, hæc leguntur: *Post hæc ita prosperè consummata, Valentinianus, versando sententias multiformes, anxiâ sollicitudine stringebatur; reputans multa, & circumspiciens, quibus commentis Alemannorum & Macriani regis frangeret fastus, sine fine vel modo rem Romanam irrequietis motibus confundentes. Immanis enim natio, jam inde ab incunabulis primis varietate casuum imminuta, ita sæpius adolescit, ut fuisse longis sæculis æstimetur intacta. Seditque, consilia alia post alia imperatori probanti, Burgundios in eorum excitari perniciem; bellicosos, & turbæ immensæ viribus affluentes; ideóque metuendos finitimis universis. scribebatque frequenter ad eorum reges, per taciturnos quosdam, & fidos, ut iisdem tempore præstituto superverenirent; pollicitus ipse quoque, transito cum agminibus Romanis Rheno, occurrere pavidis, pondus armorum vitantibus insperatum. Gratanter, ratione geminâ, principis acceptæ sunt literæ: primâ, quòd jam inde temporibus priscis, sobolem se esse Romanam Burgundij sciunt; dein, quòd salinarum finiumque causâ cum Alemannis sæpè jurgabant. Catervas misère lectissimas, quæ, antequàm miles congregaretur in unum, ad usque ripas Rheni progressæ, imperatore ad exstruenda munimenta districto, terrori nostris fuêre vel maximo. Igitur paullisper morati, quum neque Valentinianus, ut spoponderat, die prædicto venisset, nec promissorum aliquid adverterent factum, ad comitatum misère legatos, poscentes adminicula sibi dari redituris ad sua, ne nuda hostibus exponerent terga. Quod ubi negari per ambages sentirent, & moras nectí; exinde discesserunt indignati. Hocque comperto reges, ut ludubrio habiti, sævientes, captivis omnibus interfectis, genitales repetunt terras.* Macriani Alemanni regnum fuisse inter Lonam ac Mœnum amneis, ex adverso Maguntiaci, suprà in Alemannis ostensum est. quapropter *salinas* istas, *fineisque* inter Alemannos ac Burgundiones, Valentiniani tempore, fuisse existimo apud vicum *Saltz*, sub monte *Fogelsberg*: ubi flumen exoritur *Sala*; quod ablutis opidis *Salemünster*, *Salefeld*, & *Hanau*, inter Francofurtum & Maguntiacum miscetur Mœno. *saltz* namque Germanis nihil aliud significare, quàm quod Latinis dicitur *sal*, jam anteà in Chattis docui. De eodem Alemannorum Burgundionumque confinio sic Marcellinus suprà, libro XVIII: *Cognito denique Romanorum transitu (qui tunc, perque expeditiones præteritas, ibi levamen sumere laborum opinabantur, ubi hostem contingeret invenire) perculsi reges eorumque populi, qui pontem, ne strueretur, studio servabant intento, metu exhorrescentes, diffusè vertuntur in pedes; &, indomito furore sedato, necessitudines opesq; suas transferre longiùs festinabant. Statimque difficultate omni depulsâ, ponte constrato, solicitarum gentium opinione præventâ, visus in barbarico miles, per Hortarii regna transibat intacta. ubi verò terras infestorum etiam tum tetigit regum, urens omnia, rapiensque, per medium rebellium solum grassabatur intrepidus. postque sepimenta fragilium penatium inflammata, & obtruncatam hominum multitudinem, visosque cadentes multos, aliosque supplicantes, cùm ventum fuisset ad regionem, cui Capellatii vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia distingvebant, castra sunt posita; ea propter, ut Macrianus, & Hariobaudus, germani fratres & reges, susciperentur impavidi, qui, propinquare sibi perniciem sentientes, venerant pacem anxiis animis precaturi.* De eâdem regione auctorem loqui de quâ suprà, satis liquet; quia ejusdem Macriani regnum, à Maguntiaco, cujus ante hanc narrationem fit mentio, Julianus cum exercitu petiit. Sic Procopius etiam, dicto rer. Gothicar. lib. I; Τῶν Θορίγγων Βρεγγανζίωνες ἀπόλωφ ἄπωθεν, πρὸς νότου ἄνεμον τετραμμένοι ὤκηντο, Σκλαβοί τε ὑπὲρ Θορίγγων, καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id est: *Haud procul à Thoringis Burgundiones, ad austrum versùs, incolebant: Svabi deinde sub Thoringis, & Alemani, validæ gentes.* Legendum esse ὑπὸ, pro voce ὑπὲρ, vox Alemani apertè indicat. hi quidpe tunc à Lonâ usque amne ad Danubium incolebant. Svabi autem isti, sive Svevi, sunt Hermunduri; qui posterioribus sæculis peculiari vocabulo dicebantur Svevi; ut suprà in Hermunduris docui. Fuêre igitur tunc temporis *Burgundiones* in Chattorum agris, circa opida *Castellum Chattorum* & *Mattium*; quæ vulgò nunc dicuntur *Cassel* & *Marpurg*. Hæc quum tam clara, tamque dilucida sint; miror ego eorum judicium, qui CAPELLATIUM sive PALAS Marcellino eam regionem dictam putant, quæ hodiéque *Palatinatus* vocatur ad Rhenum. Ex incidibus librorum hos geographiam historiasque suas compilare jurares, non ex ipsorum librorum perlectione; ita solis gentium regionumque vocabulis, non verò

rerum

rerum gestarum contextu ducuntur. Ego uti Palatinatum Rheni ab hac regione *Palas* nomen accepisse, pertinaciòr adseverare nolim; quando tot tantisque diversum probare argumentis hactenus laboraverunt viri eruditi: sic, veterum monimentorum memoriâ antiquiorem Palatinatum illo à Marcellino memorato in Germaniâ Transrhenanâ ullum esse, minimè concesserim. Neque verò dubitari potest, regionis vocabulum, quod Marcellinus protulit PALAS, ipsis Germanis antiquis fuisse PALANZ, sive PALANS; quod posteriores fecêre PALZ, sive PALTZ, &, variante dialecto, PFALTZ. sic enim vetus glossarium: *Palatinus, Palensgreve.* & Otfridus in euangelio, *Palatium* vertit *palinza*; & Pilati *prætorium, palinzhous.* item Speculum Saxonicum, lib. III, art. LIII: *Quælibet provincia Teutonicæ terræ suum habebat Palantzgravionatum; Saxonia, Bavaria, Franconia, Svevia.* Marcellino igitur *Palas* formatum est vocabulum recto casu, quod Germanis erat *Palans*, sive *Palanz*; quia à *Palas* etiam obliqui erant *Palantis, Palanti*, & sic reliqui. At *Capellatium* quid similitudinis habeat cum *Palas*, haud equidem video: quum tota syllaba in principio abundet; præterque proxima vocalis, quæ debebat esse *a*, mutata sit in *e*. Proinde facilè crediderim, à librariis vitiatum fuisse vocabulum PALATIUM in *Capellatium*: cui errori occasionem dederit vox præcedens *cui*. videtur enim mihi Marcellinus regionis nomen Latino simul atque Germanico voluisse exprimere vocabulis. ipsum scripsisse *Capellatium*, nullo pacto credibile fieri mihi potest. Quum igitur jam inde à Constantii imperatoris ævo, id est, annis ab hinc CIↃCCLXX, Palatinatus in Germaniâ fuerit Transrhenanâ, in Franconiæ Hassiæque confinio; videant æqui judices, utrùm pari ratione atque exemplo omneis reliquos per Germaniam palatinatus, simulque Rhenensem, exstitisse potiùs existimandum sit; an verò, hunc à posteriorum imperatorum sive Francorum in Galliâ regum palatio originem nomenque traxisse credendum. Sed inquies, quomodò aut unde vocabulum Latinum inter Germanos? Tu dixeris. mihi fortasse sufficerit hactenus monstrasse, hujus palatinatus vetustissimam omnium in Germaniâ esse memorationem. Nec tamen gravabor quæstionem hanc solvere, meamque eâ de re expromere sententiam. Quum satis jam antè hujus operis libro primo demonstratum sit, habuisse & Germanos priscos civitatum suarum capita, seu principeis nationum locos, in quos ad comitia habenda, quoties negotia publica postulabant, universi conveniebant: maximè credibile est, hos locos adpellatos fuisse communi ac vulgari vocabulo PALANZ; quod nihil aliud, quàm τὸ δικαστήριον, id est, *forum juridicum*, seu etiam *prætorium*, sive *curiam* significabat; quemadmodùm clarè id videre est ex Otfrido, qui prætorium Pilati, suâ lingvâ dixit *Palinzhous.* Postmodùm verò omnis etiam ager tali loco circumjectus eodem vocabulo dictus est *Palanz.* Totam regionem, non vicum, vel ædificium aliquod, fuisse illud in Burgundiorum Alemanorumque confinio *Palanz*, disertis testatur verbis Marcellinus. Atque hinc complures illæ numero natæ sunt per Germaniam PALANTIÆ: quarum V in unâ Saxoniâ enumerat auctor speculi Saxonici, lib. III, artic. LXII, his verbis: *Quinque civitates, quæ Palantiæ dicuntur, in Saxoniâ inveniuntur; in quibus rex legitimis debeat curiis præsidere. prima dicitur Grona: VVerliz secunda; quæ modò in Goslariam translata est: VValhausen tertia: Alstede quarta: quinta Merseburg nuncupatur. In eâ* VII *feuda vexillorum sunt definita, ducatus Saxoniæ, & Palentiæ.* Vocabulum ipsum, utrùm Germani à Romanis demum acceperint, quorum sermonem jam inde à Julii Cæsaris tempore in Germaniâ cognoverunt; an verò ex primævâ illâ lingvâ, quæ apud urbem Babylonicam à Deo confusa fuit, ut multa alia, Celtis antiquis cum aliis gentibus commune permanserit; haud facilè ego dixerim. Illud tamen maximè fuerit mirandum; quum ipsi Latini fateantur, in suâ lingvâ vocem *palatium* ortum accepisse à vocabulo *Palantis*; Germanos hanc potiùs, in eâdem re significandâ, amplexos fuisse vocem, quàm ab eâ derivatam Romanorum *palatium*: à quo non *palanz & palenz, palinz*, sed *palaz*, & contractè *palz*, ut etiamnum durat, factum fuisset. Sed Græcis etiam opidum fuit in Arcadiâ *Palantium*, testibus Dionysio Halicarnassæo, Livio, Trogo, ac Stephano; & Hispanis *Palantia*. Illud unde denominatum, fortasse difficile fuerit dictu. at Hispanis, Germanorum consangvineis, dictum fuisse Celticâ lingvâ opidum *Palanz*, quemadmodùm Germanis, nemo dubitaverit. Ego verò omnino credo, eamdem vim habuisse apud eos id vocabulum, eamdemque rem significasse, quam apud Germanos. De antiquitate autem ejus apud Hispanos inde judicare licet, quòd jam iis temporibus, quibus primùm Romani Hispaniam ingressi sunt, caput Vaccæorum fuit opidum *Palantia*. Et quia innumera alia vocabula in Celticâ lingvâ communia reperiantur cum Græcâ; quæ tamen

Celtas

Celtas à Græcis accepisse, ut vulgus opinatur, optimis ego validissimisque argumentis negare possim: illud quoque Arcadiæ παλαίπον nihil aliud antiquissimis sæculis significasse, quàm δικαστήριον, facilè crediderim. At de Rheni Palatinatu sentiant alii, quidquid velint: mihi satis fuerit, loci, sive regionis, à veteri scriptore memoratæ, verum situm indicasse. Fuit ergo, uti ex Marcellini historiâ dispicio, circa opidum *Stainam*, in confinio Chattorum quondam & Mattiacorum; Burgundionibus tunc maximam Chattorum agri partem, versùs meridiem sitam, obtinentibus.

Porrò Burgundios cum Alemannis, dicto tractu sibi conterminis, bella gessisse, modò ex Marcellino intelleximus. Eòdem pertinere puto, quæ idem auctor, lib. XVI, de Alemannis narrat, in hæc verba: *Sed nullus mutatam rationem temporis advertebat, quòd tunc tripartito exitio premebantur: imperatore urgente per Retias; Cæsare proximo nusquàm elabi permittente; finitimis, quos hostes fecère discordiæ, modò non occipitia conculcantibus hinc indeque cinctorum.*

Alemannis deinde in Rhætiam Helvetiamque transgressis, in eorum agris, inter Mœnum, Danubium, ac Rhenum, consedisse Burgundiones, indeque tandem in Galliam trajecisse, satis constat. Eumenius in genethliaco Maximiani: *Gothi Burgundios penè excindunt. rursum pro victis armantur Alemani; itemque Tervingi, pars alia Gothorum, adjunctâ manu Thaifalorum, adversùm Vandalos Gipedesque concurrunt.* & mox: *Burgundiones Alemanorum agros occupavère; sed suâ quoque clade quæsitos. Alemani terras amisère; sed repetunt.* Ab Hunnis, qui unà cum Gothis ab inferiore Danubii ripâ advenerant, tandem Alemannorum agris fuère pulsi. Socrates, histor. ecclesiast. lib. VII, cap. XXX; sub Theodosio secundo, & Valentiniano tertio: Ἔθνος ἐστὶ βάρβαρον πέραν τοῦ Ῥήνου ἔχον τὴν οἴκησιν· Βουργουζίωνες καλοῦνται. ἔστι βίον ἀπράγμονα ζῶσιν ἀεί. τέκτονες γὰρ σχεδὸν πάντες εἰσίν· καὶ ἐκ τούτου μισθὸν λαμβάνοντες ἐπιτηδείου). τούτοις συνεχῶς τὸ ἔθνος τῶν Οὔννων ἐπεχείρουν, ἐλεηλατεῖ τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ πολλοὺς πολλακις αὐτῶν ἀνῄρουν. id est: *Gens quædam est barbara, trans Rhenum incolens, quos Burgundiones vocant. Isti vitam otiosam semper agunt. sunt enim fabri ferè omnes; & eâ arte vitæ sumtus tolerant. His Hunnorum semper imminens natio, fineis eorum vastabat, & complures eorum sæpenumerò trucidabat.* Hac re coacti, tandem Galliam irruperunt. Cassiodorus, in chronico: *Lucius V. C. Cos. His consulibus Burgundiones partem Galliæ, Rheno conjunctam, tenuère.* Orosius, qui iisdem Honorii & Theodosii temporibus vixit, ita lib. VII, cap. XXXI: *Burgundionum esse prævalidam & pernicioſam manum, Galliæ hodiéque testes sunt, in quibus, præsumtâ possessione, consistunt.* Atque hinc regioni nomen in hanc usque diem durat, quo BURGUNDIA vocatur. Certum igitur ex his, Procopium non sui sæculi (ut qui CXV circiter annis Orosio posterior fuit) Burgundionum sedem descripsisse: sed quæ fuerit ante ipsum.

CAP. XXXVII.

De OCEANO SEPTEMTRIONALI, *Germaniæ ab septemtrionibus termino; unde* GERMANICUS *dictus, quà Germaniam adluit. item de ingenti ejus* SINU, *qui* CODANUS *vocatur Melæ ac Plinio; &* MARE SVEVICUM *Tacito; parsque ejus* VENEDICUS SINUS *Ptolemæo.*

HACTENUS auctor noster populis SVEVIÆ, qui Chalusum inter Albimque, & Salam, Danubium, ac Vistulam, amneis, oceanumque, in continenti Germaniæ protendebantur, ordine omneis summâ cum diligentiâ enarravit. Dehinc, mari trajecto, reliqua Germaniæ, quatenus ea in septemtriones immenso supercilio sese attollit, exponere adgreditur. Pars hæc Sveviæ multo maxima: at cuncta, ut situ remotiora, sic famâ obscuriora. & quamvis alteram universæ Germaniæ antiquæ partem occupent; tamen paucis ea absolvit auctor; duabus, non ampliùs, gentibus inibi commemoratis. Ac sanè tanta est circa has regiones obscuritas, tamque implicita veterum auctorum traditio; uti vix sibimet ipsi constent. unde mihi etiam tanta difficultas relicta, uti vix reperiam, quibus eas expedire atque illustrare satis commodè possim. Verùm tamen, ne susceptum laborem deseruisse ignavus videar; integræ quidpe Germaniæ, non modò partis alicujus, explicationem promisi: dabo heic etiam operam, summoque enitar studio atque industriâ, ne quid inexplicatum sub ancipiti relinquatur.

Ac pri-

Ac primo loco ipsum mare, quo ulteriora SVEVIÆ à continenti Germaniæ terrâ separantur cingunturque, explicandum erit.

Totum igitur mare, vel quidquid aquarum, terris passim infusum, universum orbem ambit, id uno nomine OCEANUS nuncupatur: qui posteà nominibus, ut locis, differens, in varia maria ac sinus variè distribuitur. ac primùm quatuor adpellationes ex quatuor mundi regionibus recipit. ab oriente *Eous* dicitur, sive *Ortivus*, & *Orientalis*; ab occidente *Hesperius*, sive *Occiduus*, & *Occidentalis*; à meridie *Notius*, sive *Austrinus*, & *Australis*; à septemtrionibus *Septemtrionalis*. Atque hæc equidem oceani nomina ad primam universi terrarum orbis partem, id est, ad veterem, ut vocamus, terræ orbem, qui Europâ, Asiâ, atque Africâ constat, veteres constituêre. SEPTEMTRIONALEM OCEANUM, quia nostram cingit ab septemtrionibus Germaniam, paullo curatiùs hoc loco explicare adgrediar. Initium ejus est ab extremis Asiæ, versùs septemtriones, litoribus. finem diversè statuit Plinius. lib. IV, cap. XXI, Lusitaniam enarrans; *Excurrit deinde*, inquit, *in altum vasto cornu promontorium, quod alii Artabrum appellavêre, alii Magnum, multi Olyssiponense, ab opido; terras, maria, cœlum disterminans.* & sequenti capite: *Septemtrio hinc, oceanusque Gallicus; occasus illinc, & oceanus Atlanticus.* Si promontorium hoc Artabrum, quod nunc dicitur *Cabo de Roca*, ad ostium Tagi fluminis, *terras, maria, & cœlum* disterminat, atque huc usque est septemtrio; certè *oceani septemtrionalis* heic erit finis. à quâ tamen sententiâ ipse dissentit Plinius, eodem lib. cap. XIX: *Ad Rhenum Septemtrionalis oceanus: inter Rhenum & Sequanam, Britannicus: inter eum & Pyrenæum, Gallicus.* Pomponius Mela, lib. III, cap. I, terminum occidentale inter & septemtrionale Hispaniæ latera facit *Celticum promontorium*, quod hodiè *Finis terræ* vocatur. idem facit Strabo libro III, idem promontorium Nerium adpellans. at Ptolemæus, in descriptione Hispaniæ Tarraconensis, idem promontorium terminum constituit inter *Occidentalem septemtrionalemque oceanum*: idque longè commodiùs, quàm Plinius ad Tagi ostium. quâ ratione etiam hodiè *Finis terræ* dicitur, quia duo Hispaniæ latera, septemtrionale atque occidentale finit. Atque huc omnes ferè reliqui scriptores consentiunt: ita, uti *Cantabricus, Gallicus* & *Britannicus* oceanus, partes sint oceani septemtrionalis.

Ceterùm idem oceanus septemtrionalis HYPERBOREUS quoque dictus est Græcis à boreâ vento, quatenus super Scythiam, Sarmatiam, Germaniam, ac Britannicas insulas extenditur. SCYTHICUS adpellatur, quà Scythiam in Asiâ perfundit; SARMATICUS, quà Sarmatiam in Europâ, à Carambuce, sive Obio amne, Asiæ Europæque termino, ad sinum usque Album, inter Russiam Lappiamque. Sarmaticum tamen Plinius, ex veterum Græcorum traditione, Scythicum quoque vocat, ut & ipsos hac in orâ Sarmatas, Scythas. Verba ejus leguntur lib. IV, cap. XIII, hujusmodi: *Septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiso amne, quà Scythiam alluit: quod nomen ejus gentis lingvâ significat Congelatum. Philemon Morimarusam à Cimbris vocari dicit, hoc est, Mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas. ultrà deinde Cronium.* Hæc paullo intricatiora atque obscuriora Solinus, Plinii epitomator, illustrat, cap. XXII, in hunc modum: *Oceanum septemtrionalem, ab eâ parte, quâ à Paropamiso amne Scythiæ alluitur, Hecatæus Amalchium appellat: quod gentis illius lingvâ significat Congelatum mare. Philemon, à Cimbris ad promontorium Rubeas, Morimarusam dicit vocari; hoc est, Mortuum mare: ultra Rubeas quidquid est, Cronium nominant.* Hecatæus, à Paropamiso amne, qui est in Tatariâ, versùs occasum, supra Europam, AMALCHIUM vocari tradidit à Scythis, quos huc usque veteres Græcos collocasse, mox infrà patebit. At Philemon, adversâ viâ procedens, à Cimbrorum peninsulâ, ac sinus Codâni faucibus, ad Rubeas usque promontorium, quod nunc vulgò dicitur *Noortkyn*, MORIMARUSAM ait vocari; ultra Rubeas quidquid est, versùs polum, CRONIUM nominari. Falluntur heic viri eruditi, qui Plinium intellexisse putant, Cimbros mare istud adpellasse Morimarusam. non hoc voluit dicere Plinius, à quâ gente vel cujus gentis lingvâ sic adpellaretur id mare; sed ad Cimbrorum usque peninsulam pertinere quod sic vocaretur: quod satis dilucidè ex Solini perspicitur verbis. Dionysius totum hoc mare & CONGELATUM adpellat, & CRONIUM & MORTUUM, in his versibus:

—— Αὐτὰρ ὕπερθεν
Πρὸς βορέλω, ἵνα παῖδες ἀρειμανέων Ἀ'ελμακτῶν
Πόντον μιν καλέουσι Πεπηγότα τε, Κρόνιόν τε·
Ἄλλοι δ' αὖ ἧ Νεκρὸν ἐφήμισαν, εἵνεκ' ἀφαρῆ

Η'ελίῳ·

Ἠελίου· βράδιον γὰρ ὑπεὶρ ἅλα τήνδε φαείνει,
Αἰεὶ δὲ σκιερῇσι παχύνεται ἐν νεφέλῃσιν.

Hoc est: —— *Verùm desuper*
Ad boream, ubi pubes Marte furentium Arimasporum
Mare ipsum vocant Congelatum, & Cronium;
Alii autem Mortuum quoque dixerunt, propter debilem
Solem. tardiùs enim super mare hoc lucet;
Semper autem tenebricosis crassescit in nubibus.

CONCRETUM mare vertit ex Pytheâ Plinius lib. XXXVII, cap. II, vocabulo idem significante, quod *Congelatum*. Hinc etiam OCEANUS GLACIALIS dicitur Juvenali, Satyrâ II:

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum.

Tacitus, in libro de Germaniâ, vocat PIGRUM. *Trans Svionas*, inquit, *aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet.* Et in vitâ Jul. Agricolæ: *Dispecta est & Thyle; quam hactenus nix, & hiems abdebat. Sed mare pigrum & grave remigantibus perhibent: ne ventis quidem proinde attolli; credo, quòd rariores terræ, montesque, causa ac materia tempestatum; & profunda moles continui maris tardiùs impellitur.* Tradidit hoc primus exterorum haud dubiè Himilco Carthaginiensis; de quo ita Plinius, lib. II, cap. LXVII: *Hanno, Carthaginis potentiâ florente, circumvectus à Gadibus ad finem Arabiæ, navigationem eam prodidit scripto. sicut ad extera Europæ noscenda missus eodem tempore Himilco.* De eodem clariùs Festus Avienus, in descriptione oræ maritimæ:

Ast hinc duobus in Sacram (sic insulam
Dixêre prisci) solibus cursus rati est.
Hæc inter undas multum cespitem jacit:
Eamque latè gens Hibernorum colit.
Propinqua rursus insula Albionum patet.
Tartesiis in terminos Oestrumnidum
Negotiandi mos erat; Carthaginis
Etiam colonis. & vulgus inter Herculis
Agitans columnas hæc adibant æquora:
Quæ Himilco Pœnus mensibus vix quatuor,
Vt ipse semet rem probasse retulit,
Enavigantem posse transmitti adserit.
Sic nulla latè flabra propellunt ratem,
Sic segnis humor æquoris pigri stupet.
Adjicit & illud; plurimum inter gurgites
Exstare fucum, & sæpè virgulti vice
Retinere puppim. Ducit hic, nihilo minùs
Non in profundum terga dimitti maris;
Parvoque aquarum vix supertexi solum:
Obire semper huc & huc ponti feras;
Navigia lenta, & langvidè repentia
Inter natare beluas.

Credo tam placidâ Himilconem tranquillâque usum eâ navigatione tempestate, uti ferè nulla aura excitaretur. Vadosa autem illa maris loca haud dubiè fuerunt ad Angliam circa Victim insulam; ad quam maximè navigabant Galli Hispanique, plumbi albi petendi causâ, ut suprà hoc libro cap. XXII, & lib. II, cap. XXIX, ex Diodoro ostendi. quod & ipse Avienus testatur in præcedentibus versibus. Ibidemque procul dubio conspectæ fuerunt *ponti* illæ feræ, seu beluæ: quas nunc, Selandicis insulis frequentissimas, vulgò incolæ vocant *see honde* & *see katten*; id est, Latinè si dicere velis, *caneis* atque *catos marinos*.

Atque illa quidem in genere de universo oceano septemtrionali, quà is propiùs à polo arctico abest. Germaniam quà adluit, GERMANICUS dictus est OCEANUS, seu MARE GERMANICUM, à Rubeis promontorio ad Rhenum usque amnem, Germaniæ terminum. Plinius lib. IV, cap. XVI; *In Germanicum mare sparsæ Glessariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrum nasceretur.* Hodiè *Fero*, sive *Farre*, eas dici insulas, numero complureis, supra Britanniam CCC millibus passuum à Norvagiâ,

veteris

veteris Germaniæ parte, suo loco latiùs dicetur. Ptolemæus, cui extrema Germaniæ versùs septemtriones parum exactè cognita, *Duecaledonium oceanum*, qui erat supra Britanniam, cum *Sarmatico* conjungit, lib. VII, his verbis: Ἀπὸ ἄρκτων ἡ ωβιορίζεται τῷ ὠκεανῷ τῷ ωβρέχοντι μὲν τὰς Βρεττανικὰς νήσους καὶ τὰ βορειότατα τῆς Εὐρώπης, καλουμένῳ δὲ Δευκαληδονίῳ τε καὶ Σαρματικῷ. id est: *A septemtrionibus terminatur oceano, qui Britannicas insulas ambit, parteisque Europæ maximè septemtrionales, vocaturque Duecaledonius & Sarmaticus.* At quia ipse quoque Ptolemæus, lib. II, & VIII, Britanniæ latus orientale *Germanico* claudit *oceano*; ipsa autem Germania longè ultra Britanniam in septemtriones versùs adscendit, meritò ac summo jure oceanus, quo illa ab septemtrionibus cingitur, non Sarmaticus, sed prio ac domestico nomine GERMANICUS adpellandus erat.

Ceterò totum mare, quod Germaniam Britanniamque interfunditur, à potiore litore dictum fuit GERMANICUM. Hujus immanis sinus est is, qui vulgò hodiè dicitur adcolis *de Oošt see*, id est, *mare Orientale*, ad discrimen ejus, quod inter Britanniam Germaniamque vocatur *de VVest see*, id est, *mare Occidentale*. De sinu sic auctor noster in principio mox de Germanis: *Germania omnis à Galliis, Rhætiisque, & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus; à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur. cetera oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Et in eamdem sententiam Plinius, lib. II, cap. CVIII: *Nam & à Germaniâ immensas insulas, non pridem compertas, cognitum habeo.* Has Plinii *immensas insulas*, & *immensa insularum spatia* Taciti, Norvagiam esse hodiè, cum Svediâ ac Finniâ, latiùs mox ostendam. Per *latos* autem *sinus*, id mare intelligit Tacitus, quod inter Germaniam hodiè, Prussiam, Livoniam, Finniam, Svediamque, ac Daniam fusum, vulgari vocabulo dixi vocari *de Oošt see*: quod & ipsum in plureis scinditur sinus; ut mox docebo. Pomponius Mela, lib. III, cap. III, dictum mare sic describit: *Super Albim Codànus ingens sinus, magnis parvisque insulis refertus est. acre mare, quod gremio litorum accipitur, nusquàm latè patet, nec usquàm mari simile; verum aquis passim interfluentibus, ac sæpè transgressis, vagum atque diffusum, facie amnium spargitur: quà litora attingit, ripis contentum insularum, non longè distantibus, & ubique penè tantundem, & angustum, & par freto, curvansque subinde se, longo supercilio inflexum est.* Quibus ex verbis perspicuè adparet, habuisse Romanos harum partium cognitionem, licet non omnibus numeris exactam. quidpe quòd *mare, aquis passim interfluentibus, ac sæpè transgressis, vagum atque diffusum*, ait instar *amnium spargi*, & *quà litora attingit, insularum ripis non longè distantibus contentum, angustum, & par freto*; id facilè equidem concesserim in eâ parte, quatenus insulas Danicas interfluit. verùm citrà, ultráque, certè satis latè patet, & mari quammaximè simile est: cujus latitudo maxima, inter Prussiam ac Svediam, CC ampliùs millia passuum porrigitur. At Melæ tempestate, qui sub Claudio imperatore opus suum de situ orbis composuit, parum gnaros etiam tum harum orarum geographos, ut ad Cimbrorum peninsulam, sic omnem reliquum sinum creberrimis insulis consperssisse suspicor. Cognoverunt autem Romani fauceis sinus primùm sub Augusti principatu, quum Tiberius, res in Germaniâ ad Albim usque gesturus, classem à Rheni ostiis ad Albim circumnavigare jussisset; teste Paterculo, in libro II, his verbis: *Denique, quod numquàm anteà spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium, à Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus; & eòdem, mirâ felicitate, & curâ ducis, temporum quoque observantiâ, classis, quæ oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito antè mari, flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoriâ, cum abundantissimâ rerum omnium copiâ, exercitui Cæsarique se junxit.* De eâdem navigatione Plinius, lib. II, cap. LXVII: *Septemtrionalis verò oceanus majore ex parte navigatus est, auspiciis divi Augusti, Germaniam classe circumvectâ ad Cimbrorum promontorium; & inde immenso mari prospecto, aut famâ cognito, ad Scythicam plagam.* Cognoverunt posteà etiam Romani easdem has oras, in Tiberii imperio, quum Germanici classis ab Amisiæ oræ ad Cimbricam peninsulam tempestate abriperetur; ut suprà ostensum est: quo casu haud pauci militum Romanorum in Cimbricum ejecti litus, servitutem ad hunc sinum egerunt. quorum *multos*, deinde *Angrivarii, redemtos ab interioribus* Germanis, *reddidère Romanis*; teste Tacito annal. II. Atque hoc fuit bellum illud, inter Rhenum Albimque à Germanico gestum, quod *quasdam* in septemtrione *genteis ac reges aperuit.* nam cum ipsis harum regionum trans sinum gentibus, regibusve, nullum umquàm Romanis fuit bellum. At multo meliorem ex illo bello hausit cognitionem auctor noster; qui non *angustum mare*, & nus-

& nusquàm mari simile, ut Pomponius ; sed rectiùs ac verius *latos* heic refert *sinus*. Verùm jam aliquot ante Taciti ætatem sæculis Pytheas Massilienſis tradidit, Basiliam insulam, quam Scandinaviam vocat Plinius, abesse à Guttonum litore diei navigationem ; teste eodem Plinio, lib. XXXVII, cap. II. unde patet, jam vetustissimis Græcorum mortalibus has cognitas fuisse oras. Ceterò id satis bonâ fide Pomponius, quòd *acre mare gremio litorum accipi* tradidit. Nec tamen semper accipitur ; sed sæpiùs etiam emittitur, cursu adeò acri, ac vehementi, uti naves non nisi vento satis valido, velisque omnibus expansis, contrà tendere queant. Verissimè etiam Pomponius, quòd *curvari mare* hoc ait *subinde*. primùm namque ubi terrarum gremium intrat, inter proximum Norvagiæ promontorium, quod vulgò *Lindesnes* adpellatur, & objectum ei Daniæ promontorium *Hanwith*, versùs orientem æstivum porrigitur : postquàm Cimbrorum superavit promontorium, quod nunc vocatur accolis *Skage* ; in meridiem ad Mekelburgiensem usque ducatum sese extendit : inde in ortum vergit æquinoctialem ad Prussiam usque : hinc inter Prussiam Livoniamque, & inter Svediam, in septemtriones ad Finniæ usque initium. heic jam in duo scinditur cornua, sive sinus ; quorum alter, in orientem æstivum recedens, inter Livoniam ac Finniam, *Finnicus* dicitur *sinus* ; alter versùs septemtriones, longo excursu ad *Boddiæ* usque opidum *Torn*, *Boddicus*, & *Botnicus*, à *Boddis*, sive *Botnis*, adcolâ utrimque gente. Hinc rectè Tacitus, non *latum sinum*, sed *latos sinus*, multitudinis numero adpellavit. Quin & tertius est sinus Livoniæ receptus ; vulgò *de Rigische boddem*, id est, *fundus Rigensis* dictus. hunc *Clylipenum* vocari Plinio, infrà ostendam. Hoc igitur mare, pluresque ejus sinus, quum jam inde ab antiquissimis usque temporibus cogniti fuerint ; meritò quis culpet Eginhardum, Karoli magni scribam, qui in vitâ domini sui sic scriptum reliquit : *Sinus quidam ab oceano orientem versùs porrigitur, longitudinis quidem imcompertæ, latitudinis verò, quæ nusquàm C millia passuum excedat ; quum in multis locis contractior inveniatur*. Hæc, inquam, meritò culpetur ignorantia.

Ceterùm Tacitus, eodem in libro de Germanis posteà, ubi Cimbros Fososque, Holsatiæ atque Jutiæ genteis indicat, idem mare vocat GERMANIÆ SINUM, quia Germaniæ describitur litore : & sub finem ejusdem libri, MARE SVEVICUM ; à Svevis populis, in insulâ, seu potiùs peninsulâ hujus maris, & in continenti Germaniæ, adcolentibus. Verba Taciti hæc sunt : *Qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii, cùm in secundis minores fuissent. Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent*. Et infrà : *Ergo jam dextro Svevici maris litore Aestiorum gentes abluuntur*. Hos Prussiæ Livoniæque litus adcoluisse, suo loco demonstrabitur. Plinius, lib. IV, cap. XIII, CODANUM adpellat SINUM, cum Melâ ; describitque his verbis : *Incipit inde clarior aperiri fama, ab gente Ingævonum ; quæ est prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis ; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis.* & mox : *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt. sinum Clylipenum vocari, & in ostio ejus insulam Latrin : mox alterum sinum Lagnum, conterminum Cimbris*. SEVO hic MONS est, qui variis nunc nominibus, *Skars*, *Sula*, *Doffrafiel*, & aliis, à mari Albo (sive is Granvicus est sinus) & extremis Lappiæ finibus, lunato cursu, primùm inter Lappiam & Biarmiam, dein per ipsam Lappiam, mox inter Boddiam ac Finnorum marchiam, tandem inter Svediam & Norovagiam, ad fauceis sinus Codâni, versùs Cimbrorum promontorium, CCC circiter millium passuum longitudine procurrit. Montem igitur hunc dum efficere sinum ait, includere eum haud dubiè intelligit. alioquin mons haud magis erat causa efficiens sinus, quàm ipsæ vastissimæ regiones, quas contiguo jugo mons medius secat. nam etiam sine insulis, sive terris, sineque monte, sinus hic esse in litore Germaniæ poterat. sic Paterculus, loco prædicto, Tiberii classem ait *oceani circumnavigasse sinus* ; quæ tamen à Rheni ostiis ad Cimbrorum tantùm promontorium, ut testatur Plinius, & inde in Albis os navigavit.

Ceterùm ipse sinus Codânus non eâ antiquis istis scriptoribus notus fuit figurâ, quâ nostro hoc sæculo satis apertè noscitur, terris undique, ad fauceis usque sive ostium, cinctus : sed transire eum rursus in oceanum septemtrionalem, sive Hyperboreum mare, crediderunt, ad finem Sevonis montis, quà Russis nunc adcolis *Bielo more*, hoc est, *Mare album*, & alio nomine *Granvicus sinus* nuncupatur. quâ ratione insulæ efficiebantur duæ, magni-

magnitudine præsignes, SCANDINAVIA, atque FINNINGIA; de quibus latiùs infrà. Iornandes, sub initium de rebus Gothicis: *Est in oceani arcto salo posita insula magna, nomine Scanzia, in modum folii cedri, lateribus pandis, post longum ductum concludens se. ejus ripas influit oceanus. hæc à fronte posita est Vistulæ fluvii. ab oriente habet vastissimum lacum, in orbis terræ gremio; unde Vagi fluvius, velut quodam ventre generatus, in oceanum undosus evolvitur. ab occidente immenso pelago circumdatur. à septemtrione quoque innavigabili eodem vastissimo concluditur oceano; ex quo quasi quodam brachio exeunte, sinu distento, Germanicum mare efficitur.* Heic *vastissimum lacum* intelligit eum, quem sinum Granvicum adpellari nunc dixi. in hunc quidpe Vagus fluvius effunditur; inferiore sui parte, à Vladiscio lacu ad exitum usque in sinum, *Onega* dictus. Iornandes perperam ex hoc sinu oriri eum, atque inde in oceanum evolvi dixit. Porrò per GERMANICUM MARE, intelligit ipsum sinum Codânum, sive mare Svevicum. Tacitus ob eamdem rationem, quia reliqua jam Germaniæ versùs septemtriones in insulis esse putabantur, eumdem sinum aliquoties adpellavit generali vocabulo OCEANUM, in libro de Germaniâ. ut in principio mox libri: *Cetera oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens.* & infrà: *Est in insulâ oceani castum nemus.* & posteà: *Protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii.* & mox: *Svionum hinc civitates ipso in oceano*; nempe in ipsâ insulâ Scandinaviâ, seu Scanziâ; ut pluribus posteà docebo. Ac sanè, quò minùs hæc Scandinavia vera sit insula, fluctibus undique cincta, admodùm exigua terræ intercapedo obstat, quæ est inter magnum lacum cognomine Album, in mare Album exeuntem, & alium lacum multo minorem, qui à partibus supra opidum Botniæ Fanum divi Andreæ sitis, per flumen in Botnicum sinum apud opidum *Thorn* effunditur. Jam verò ab orientali latere Finniæ, Corelliæque, prædicto amne Onegâ, & Vladiscio lacu, flumineque, quod ex hoc profluens opidum *Kexholm* abluit, lacumque Ladogam transgressum Finnico sinui infra opidum *Orzyszak* miscetur, altera etiam efficitur insula illa magna, quam *Finningiam* vocat Plinius. Sed de insulis fusior posteà erit sermo. nunc quæ ad sinus pertinent, porrò explicentur. Plinius ait *quosdam tradere, hæc habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris. sinum Clylipenum vocari; & in ostio ejus insulam Latrin: mox alterum sinum Lagnum, conterminum Cimbris.* nempe infra Finningiam, Finnorum sedem, per Livoniam ac Prussiam; ut infrà ostendetur. CLYLIPENUS igitur SINUS haud dubiè ad Venedorum fuit litus, quà nunc Livonicum esse sinum ad Rigam, celebre harum regionum emporium, suprà dixi. in quo sinu insula antiquo vocabulo LATRIS, nunc *Oesel* vocatur. LAGNUS exhinc SINUS, *Cimbris conterminus*, nullus alius esse potest, quàm qui Holsatiam simul atque Mecheloburgiensem ducatum contingit; in quo insula, inter alias, *Lange land*, nomen à figurâ invênit, quasi *Longa terra* dicta: unde fortè & sinui vocabulum quæsitum; ni perperam fortassis veteres illi mortales insulæ nomen pro sinus vocabulo acceperint.

Ceterùm Ptolemæus, in descriptione Sarmatiæ Europææ, sinum heic quoque in Sarmatiæ litore refert, nomine Οὐενεδικὸν, VENEDICUM, his verbis: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων, τῷ Σαρματικῷ ὠκεανῷ κατὰ τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον. id est: *Sarmatia Europæa terminatur ab septemtrionibus oceano Sarmatico, quà Venedicus est sinus.* Hunc sinum eumdem esse cum *Codâno sinu* Melæ ac Plinii, cumque *Svevico mari* Taciti, cunctos ferè video adfirmare nostri sæculi geographos. quod ego equidem haud temerè concesserim. quidpe Οὐενέδας παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, id est, *Venedas ad totum Venedicum sinum* coluisse tradit Ptolemæus: quos Livoniæ tantùm ac Prussiæ tenuisse litora, ad Vistulam usque amnem, infrà ostendam. citra verò Vistulam GERMANICUM adpellat MARE, in descriptione Germaniæ; & ultra Venedas *Sarmaticum*, in descriptione Sarmatiæ; ut modò intelleximus. Quapropter aut omninò ignarum fuisse hujus maris Svevici Ptolemæum dixerim; aut eam tantummodò partem intellexisse *Venedicum sinum*, quæ est inter Narvæ ac Vistulæ amnium ostia. Sed hoc clariùs patet ex lib. VIII; ubi de tabulâ VIII, quâ Sarmatia Europæa continetur, sic ait: Περιορίζεται ἀπὸ τῶν ἄρκτων Οὐενεδικῷ κόλπῳ καὶ Σαρματικῷ ὠκεανῷ. id est: *Terminatur ab septemtrionibus Sarmatici oceani sinu Venedico.* Ergo, si Venedicus sinus pars fuit Sarmatici oceani, Vistulæ ostium nomen ejus transire non debet. cis Vistulam enim ipse Ptolemæus ad Germaniam ponit oceanum Germanicum, & in eo insulas Scandias. Ceterò, dum contigua tria hæc facit maria, *Germanicum, Venedicum, Sarmaticum*; reliqua in septemtriones versùs in insulis ponit, ut ceteri geographi veteres. quarum maximam, Plinio *Scandinaviam* dictam, ipse sub SCANDIÆ vocabulo, nimis angustis, ex ignorantiâ, circumscribit finibus.

Atque hæc ferè sunt vocabula descriptionesque à priscis geographis huic sinui tributæ. BALTICI nomen eidem tribuerunt inferioris ævi scriptores; in quibus Helmoldum & Mag. Adamum Bremensem primos esse video. an satis rectè, sequenti capite videbimus.

CAP. XXXVIII.

De SCANDINAVIA; *quæ &* SCANDIA, *&* SCANZIA, *immensa septemtrionis peninsula: quam veteres insulam esse crediderunt; vetustissimi autem Græcorum auctores* BALTIAM *&* BASILIAM *adpellarunt. item de* FINNINGIA.

MARI ad Germaniam explicato, nunc ad terras in eo sitas transgredimur. Plinius, ut antè citatum, lib. II, cap. CVIII; *A Germaniâ*, inquit, *immensas insulas, non pridem compertas, cognitum habeo.* cui consentiens noster in libro de Germaniâ; *Cetera*, inquit, *oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Hæc *immensa insularum spatia*, sive has *insulas immensas*, SCANDINAVIAM adpellari Plinio ac FINNINGIAM, jam antè dixi. illam BALTIAM quoque & BASILIAM antiquissimis dictam Græcorum scriptoribus, apud eumdem reperio Plinium. Verba ejus, lib. IV, cap. XIII, hæc sunt: *Exeundum deinde est, ut extera Europæ dicantur; transgressisque Riphæos montes, litus oceani septemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum. Insulæ complures sine nominibus eo situ traduntur. ex quibus ante Scythiam, quæ adpellatur Baltia, abesse à Scythiâ diei cursu: in quam veris tempore fluctibus electrum ejiciatur, Timæus prodidit. Reliqua litora incertâ fignata famâ. septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiso amne, quâ Scythiam abluit; quod nomen ejus gentis linguâ significat congelatum. Philemon Morimarusam à Cimbris vocari dicit, hoc est, Mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas: ultrà deinde Cronium. Xenophon Lampsacenus, à litore Scytharum tridui navigatione, insulam esse immensæ magnitudinis Baltiam, tradit. eamdem Pytheas Basiliam nominat. Feruntur & Oonæ; in quibus ovis avium & avenis incolæ vivant. aliæ, in quibus equinis pedibus homines nascantur, Hippopodes appellati. Panotiorum aliæ; in quibus nuda alioquin corpora prægrandes ipsorum aures tota contegant. Incipit inde clarior aperiri fama, ab gente Ingævonum, quæ est prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum usque promontorium, efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod sit notum, Hillevionum gente incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris tradunt. sinum Clylipenum vocari; & in ostio ejus insulam Latrin. mox alterum sinum Lagnum, conterminum Cimbris.* Hactenus Plinii verba, intellectu perobscura; quia ex pluribus auctoribus, rem eamdem diversis nominibus tradentibus compilata; quæ ipse Plinius non intellexit: tum, quia malè à librariis seu typographis distincta. Nos singula dilucidiùs explicabimus. Plinius igitur, explicatis Europæ meridionalibus orientalibusque partibus, inde septemtrionalia narraturus, primùm insulas oceani septemtrionalis enarrare instituit, itaque, *Exeundum*, inquit, *deinde est, ut extera Europæ dicantur; transgressisque Riphæos montes, litus oceani septemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum.* Exire scilicet voluit à terrâ in mare. quod uti fieret, transeunda erant Riphæa juga, quæ juxta litus septemtrionalis sive Hyperborei oceani, partim Asiæ, partim Europæ, ab septemtrionibus prætendebantur, quasi lineâ παραλλήλῳ ex ortu in occasum; quemadmodùm in principio hujus operis ostensum est. Initium igitur Europæi litoris facturus erat à Carambuce flumine, quod & Obium; cujus os terminum esse docui Europam inter & Asiam: finem ad Gadeis insulam, seu fretum Gaditanum, ultra quod initium jam Africæ. Recenset hinc primùm *insulas complureis sine nominibus*; deinde *insulam immensæ magnitudinis Baltiam* ac *Basiliam* nomine: hinc *Oonas* & alias *Hippopodum Panotiorumque insulas*: tandem *incompertæ magnitudinis Scandinaviam*; *nec opinione minorem Finningiam*. omnia præpostero ordine, & narratione confusâ; quum ipse non intelligeret, ignoraretque, quæ à vetustissimis Græcorum memorata citavit. quidpe *insulæ illæ complures sine nominibus*, nullæ aliæ erant, quàm quæ hodiè infinito numero, majores minoresque, Lappiæ, Finno-

Finnomarchiæ Norovagiæque objectæ sunt, in oceano septemtrionali, ac Germanico. his proxima erat illa *immensæ magnitudinis insula Baltia*, sive *Basilia*; quam eamdem Plinius, diversam credens esse insulam, *Scandinaviam* tradidit *incompertæ magnitudinis*. est autem hodiè totum id terrarum spatium, quod Codâno sinu, Germanico ac septemtrionali oceano, sinuque Albo, ceu peninsula, incluſum, Lappia nunc, Biarmia, Finnomarchia, Norovagia, ac Svedia dicitur, cum partibus Botniæ ac Daniæ. *Oonæ*, & *Hippopodum*, *Panotiorumque* insulæ sunt, quas Mela lib. III, cap. VI, Sarmatis facit adversas, *Satmalos* nominans, quos *Panotios* Plinius. Auctor noster in fine libri de Germaniâ super Svionas, Scandinaviæ, ut pòst ostendetur, & *Fennos* Finningiæ incolas ponit eosdem insulanos, quam- quàm aliis nominibus. *Cetera*, inquit, *jam fabulosa: Hellusios, & Oxionas, ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere*. Sunt autem istæ insulæ hodiè partim prope polum glacialem ignotæ, partim malè atque ex parte tantùm adversùm Russiæ litus cognitæ: quarum maxima, vulgò *Nova Zembla* Russico nomine, id est, *Terra nova*, haud pridem ab detectoribus nuncupata. de quâ ita Stephanus: Ἐλίξοια, νῆσος Ὑπερβορέων, οὐκ ἐλάσσων Σικελίας, ὑπὸ ποταμῷ Καραμβύκῃ· οἱ νησιῶται Καραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος. id est: *Elixona, insula Hyperboreorum, haud minor Siciliâ, sub flumine Carambyce: unde insulani Carambycæ; teste Hecatæo*. Carambucen esse eumdem & Obium, suprà lib. I, cap. I, ostensum est. Atque isthæc fabulosa, prorsusque conficta, videbantur antiquis etiam mortalibus Plinio ac Tacito: nempe ex incolarum speciebus, quas vetustissimi illi Græcorum scriptores, Pytheas, Timæus, Xenophon Lampsacenus, Hecatæus, & alii, inibi conspectas memoraverant. Verùm insulas heic esse veras, quarum modò memini, satis clarè nostra jam compertum habet ætas. Species etiam ejusmodi quondam ibidem adparuisse, equidem haud dubito: non tamen hominum; sed dæmoniorum, homines navibus adpulsos illudentium. Ab his igitur insulis ultrà in occasum, versùs Gadeis progredientibus, *clarior jam incipiebat aperiri fama, ab gente Ingævonum, quæ erat prima inde Garmaniæ, pòst Scythas*, id est, Sarmatas, quorum litori antepositæ erant dictæ insulæ: inque eâ gente Ingævonum, *mons* erat *Sevo immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum usque promontorium, efficiens sinum, qui Codânus vocabatur, refertus insulis, magnis parvisque*, ut ait Mela; *quarum clarissima Scandinavia incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod esset notum, Hillevionum gente* IO *incolente pagis: quæ alterum orbem terrarum eam adpellabat*. Quibus verbis haud ambiguè Norvagiæ, Svediæque, Finnomarchiæ, Biarmiæ, ac Lappiæ describitur solum. Solini heic etiam addantur verba; quæ, cap. XXIII, hæc sunt: *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingevones tenent; à quibus primis, pòst Scythas, nomen Germanicum consurgit*. Ingevonum gentem Plinius lib. IV, cap. XVI, ad Amisiam usque flumen profert. *Germanorum*, inquit, *genera* V: *Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus ingevonum; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Chaucorum gentes*. Terræ igitur istæ in Germaniæ initio inter Sarmatarum insulas & Cimbrorum peninsulam porrectæ, nullæ aliæ esse potuerunt, quàm quæ nunc Lappiæ, Finnomarchiæ, Sveliæ, Norvagiæque nominibus adpellantur. In his *immensus* ille est *mons* SEVO, *non minor Riphæis jugis*, à quibus Granvici sinus faucibus separatur, inter Svediam Norvagiamque ad fauceis sinus Codâni; contra Cimbrorum promontorium CCC millibus passuum procurrens. Idem terrarum spatium haud dubiè est *incompertæ magnitudinis* Plinii *insula* SCANDINAVIA; in quâ *ejus tantùm, quod notum erat, portionem Hillevionum gens* IO *incolebat pagis*: quamque, ob immensam magnitudinem, eadem gens *alterum appellabat terrarum orbem*: quam item ipse Plinius sub *immensis ad Germaniam insulis, non pridem compertis*, indicat lib. II, cap. CVIII: quam Tacitus sub *immensis insularum spatiis* intelligit: quam epitomator Plinii, Solinus, cap. XXIII, sub eodem nomine *Scandinaviæ, Germanicarum insularum* ait esse *maximam*: in cujus *extremis versùs Circium in ipso oceani litore Scrittofinnos* collocat Paullus Diaconus de rebus Langobardorum lib. I, cap. IV, & V: qui hodiéque in extremo Finnomarchiæ versùs septemtriones litore, ad Rubeas promontorium dicuntur *the Scricfinder*. De eâdem insulâ Scandinaviâ sic idem Diaconus capite sequenti: *Nec satis procul ab hoc, de quo præmisimus litore, contra occidentalem partem, quâ sine fine oceani pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago, quam usitato nomine maris umbilicum vocamus; quæ bis in die fluctus absorbere, & rursum evomere dicitur*. Hanc nunc esse scimus ante occidentale Finnomarchiæ litus, nomine *Muskestroom*, inter duas insulas, *Loffot*, & *Vvero*. Eamdem Scandinaviam insulam Jornandes sub SCANZIÆ nomine *Vistulæ ostiis oppositam*, simulque Granvico sinui, ut suprà ostensum, facit proximam.

Ptolemæus quoque paullo breviore, quàm Plinius, Solinus, atque Diaconus, rectiore tamen vocabulo eamdem adpellat SCANDIAM, eodem situ descriptam, quo etiam nunc Daniæ pars SCANIA dicitur Latinè, vulgò incolis Danis SCAANE: unde nominis opinio in universum, quantum Sevo mons transit, terrarum spatium apud veteres est transgressa. Credo, quum Romanorum militum post dispersam tempestate Germanici classem, nonnulli in proximâ sinus Codâni orâ servitutem agentes, hanc partem *Scaane*, vel *Scaand* (ut etiamnunc Dani solent in multis vocabulis liquidæ *n* postponere *d*) & *Scandenaw*, id est, *Scanorum* vel *Scandorum regionem* adpellari, immensasque ultrà ad septemtrionalem usque oceanum protendi terras audirent, vel etiam ex antiquorum auctorum monimentis intellexissent: putasse eos omne id terrarum spatium eodem nomine unam esse insulam, mari cinctam, quam suo ore atque lingvâ SCANDINAVIAM tunc dixêre: posteriores verò, in quibus Ptolemæus, SCANDIAM; demtâ particulâ A W, quæ regionem seu terræ tractum Germanis significat. Iornandes ex hoc corruptum fecit vocabulum SCANZIA; credo, quia quibusdam Latinis pro *Scandia* dicebatur *Scantia*. Sed & apud Plinium *Scandiæ* nomen legitur, lib. IV, cap. XVI, in his verbis: *Timæus historicus à Britanniâ introrsus sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim, in quâ candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumsutis, navigare. Sunt qui & alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex quâ in Thulen navigetur.* Mictim istam esse aliorum *Victim*, vulgò nunc incolis *Wight*, à meridie Britanniæ objacentem, suprà lib. I, cap. XVIII, docui. *Dumnam* habet Ptolemæus unam in Orcadibus. *Scandiam* eamdem esse cum *Scandinaviâ*, reliqua duo vocabula, BERGI & NERIGOS, satis apertè clamant. nam uti *Scaniam* sive *Scandiam*, exiguam immensæ hujus peninsulæ portionem, sic id quoque regnum, quod hodiéque vulgò incolis *Norrige*, & contractè *Norge* adpellatur, pro universæ peninsulæ nomine acceperunt veteres. In hoc verò regno etiam nunc celeberrimum emporium vocatur plurali nomine *Bergen*. quod veteres illi Plinii ætate, vel antè, pro insulæ vocabulo habuerunt. Sed silentio minimè prætereundus heic est ingens Ptolemæi error, nescio an ulli umquàm antehac observatus. plerosque enim video, dum eum non perceperint, in pejorem ultrà errorem hoc ipso ductos; nempe, uti adfirmarent, Germaniam ab septemtrionibus sinu Codâno fuisse finitam; nec quidquam regionum ultrà sitarum ad Germaniam pertinere; quia Ptolemæus eam non ultra Cimbrorum promontorium extendat; adjectis tantùm IV insulis Scandiis, quarum maxima, & extrema versùs septemtriones, ipsius promontorii parallelum non excedat. Ceterum ex hac Ptolemæi descriptione, contra tot gravissimos auctores, ne quid statueretur, vel hæc una ratio sufficere debebat, quòd Ptolemæus reliqua versùs septemtriones prorsus ignoravit. nam si gnarus eorum fuisset; haud dubiè ea, licet extra Germaniæ limiteis, descripturus erat. *Scandias* ejus *insulas* video geographos nostri sæculi interpretari Danicas, quarum maxima vocatur vulgò incolis *Sieland*; quam illi Ptolemæi *Scandiarum maximam* esse volunt. Verùm hanc si ille intellexit, vehementer in magnitudine ejus erravit. quidpe *Selandia* longitudine, à meridie in septemtriones, millia passuum LXXVII non excedit; nec latitudine, ab occasu in ortum, LVII: partesque ejus maximè septemtrionales CXIIV millia passuum à Cimbrorum promontorii parallelo absunt. at Ptolemæi *Scandiarum maxima* (cujus latus septemtrionale sub eodem cum Cimbrorum promontorio ponitur parallelo: latus verò orientale XC M. P. ultra Vistulæ ostium) longitudine suâ, ex ortu in occasum, CLX occupat M. passuum; latitudine, à meridie in septemtriones, CXV: quod terrarum spatium multo majus est Selandiâ insulâ. unde patet, aliam omnino intellexisse Ptolemæum insulam. Hæc autem nulla alia esse potest, quàm quæ Plinio, Solino, ac Diacono dicitur *Scandinavia*, Iornandi *Scanzia*; peninsula verius, quàm insula: cujus pars septemtrionalis ad sinum Album, longè ultra Vistulæ progreditur ostia. Diaconus, quum non dubitaret, Ptolemæum, per *Scandiarum maximam*, eamdem intelligere insulam, quam Plinius Solinusque *Scandinaviam* adpellavêre; hoc nomine eam in rebus Langobardicis, lib. I, cap. II, & VII, adpellare voluit; de magnitudine autem ejus, Ptolemæi tabulæ credere maluit: ideóque, ex eâ Langobardos suos producens, ita scribit dicto cap. VII: *Erant siquidem tunc VVinili universi ætate juvenili florentes; sed numero exiguo: quidpe qui unius non nimiæ amplitudinis insulæ tertia solummodò particula fuerint.* Nihilo minùs tamen, cap. IV & V, ut suprà dictum, *Scritofinnos* in eâ memorat, extremos versùs mundi verticem in dictâ Scandinaviâ; item cap. VI, *Charybdim*, quæ Finnorum marchiæ objacet. Sed & alia de

eadem

eâdem insulâ nugatur maximè ridicula, cap. II, his verbis : *Hæc insula, sicut retulerunt nobis, qui eam lustraverunt, non tam in mari est posita, quàm marinis fluctibus, propter planitiem marginum, terras ambientibus, circumfusa.* Quid hoc, quæso, est dicere; *Non est in mari sita; sed fluctibus marinis circumfusa?* Video quid hominem deceperit. Audiverat ab aliquo de Selandiâ insulâ, quæ litoribus est planis: quam ille intellexit *Scandiarum* Ptolemæi esse *maximam*. audiverat item de immensâ illâ *Scandinaviâ*; peninsulam hanc potiùs esse, quàm insulam. narrationes hasce duas per oblivionem, ut credo, posteà confundens, unam inde fecit insulam parvam, *non tam in mari positam, quàm marinis fluctibus circumfusam*. quibus verbis peninsulam indicare voluit. Hæ igitur Ptolemæi, Diaconique, & si quæ aliorum fuerint similes nugæ, repudiandæ sunt: ne, dum eas amplectimur, graviorum auctorum fidei injuriam faciamus.

Ceterùm antequàm dictæ terræ septemtrionales, sub Scandiæ Scandinaviæque vocabulis, cognitæ fuêre Romanis, Græci BALTIAM INSULAM eas adpellarunt, ut antè dictum, & BASILIAM. Verba Plinii, ex lib. IV, cap. XIII, hæc jam anteà citavimus : *Xenophon Lampsacenus, à litore Scytharum tridui navigatione insulam esse immensæ magnitudinis Baltiam tradit. eamdem Pytheas Basiliam nominat.* Secundùm hæc Plinii epitomator Solinus, cap. XXII : *Auctor est Xenophon Lampsacenus, à litore Scytharum in insulam Baltiam triduo navigari. ejus magnitudinem immensam, & penè similem continenti.* De eâdem insulâ Diodorus, lib. V: Τῆς Σκυθίας τὰ ὑπὲρ τὴν Γαλατίαν καταντικρὺ νῆσός ἐστι πελαγία κεῖ τὸν ὠκεανὸν, ἣ προσαγορεύομένη Βασίλεια· εἰς ταύτην ὁ κλύδων ἐκβάλλει δαψιλὲς τὸ καλούμενον ἤλεκτρον. Hoc est : *Ex adverso Scythiæ, quæ supra Galliam est, insula in oceano est, quam Basiliam vocant. in hanc electrum largè à fluctibus ejicitur.* Per Γαλατίαν Diodorum intelligere tam Germaniam, quàm Galliam, suprà lib. I, cap. II, docui. Sub Scythiarum autem vocabulo, (quo omnem septemtrionem, ab ultimis Scythis ad extrema usque Iberiæ sive Hispaniæ litora, adpellatum, eodem capite ostendi) Germaniæ interiora intellexisse Xenophontem & alios vetustissimos Græcorum scriptores, à quibus ista habuit Diodorus, ex Pytheæ liquet exemplo : de quo Plinius lib. XXXVII, cap. II, de electro disserens, hæc tradit : *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani Mentonomon nomine, spatio stadiorum* VICIO. *ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. illò vere fluctibus advehi : & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere. Huic & Timæus credidit : sed insulam Baltiam nominavit. Philemon negavit flammam ab electro reddi. Niceas solis radiorum succum intelligi voluit. hos circa occasum credit vehementiores in terram actos, pingvem sudorem in eâ parte relinquere; deinde æstibus in Germanorum litora ejici.* Corrige heic vocem *Abalum* in BASILIAM; ut suprà apud eumdem Plinium habetur, lib. IV, cap. XIII. de eodem enim Pytheâ, ejusdem rei auctore, heic narrat Plinius. Notandum autem, ut proximam facit Basiliam, id est, Baltiam, Teutonis : quos Codanoniam, quæ vulgò nunc est *Sieland*, tenuisse insulam, ex eodem Plinio atque Melâ posteà demonstrabo. Codanoniæ autem proxima est Scania. A Germaniæ etiam continente, id est, à Pomeraniæ litore, ad proximum Baltiæ sive Scandinaviæ litus, LXXX circiter millium passuum intervallum, unius diei est navigatio, si ventus det operam. De Timæo hæc Plinium dicto lib. IV, cap. XIII, narrantem suprà audivimus : *Insulæ complures sine nominibus eo situ traduntur : ex quibus ante Scythiam, quæ appellatur Bannomanna, abesse à Scythiâ diei cursu, in quam veris tempore fluctibus electrum ejiciatur, Timæus prodidit.* Sic vulgata habent exemplaria. tu emenda vocem *Bannomanna*, in *Baltia*. nam lib. XXXVII, cap. II, ubi eadem hæc verba de Pytheâ refert Plinius, *credidisse ei Timæum* ait, *sed insulam Baltiam nominasse*. Nec est quòd doctissimi viri dubitent, utrùm rectiùs *Bannomanna* in *Baltiam* corrigatur, an verò *Baltia* in *Bannomannam : Baltiam* quidpe Solinus quoque habet; &, quod omnium maximo esse potest argumento, fretum hodiéque, inter duas Daniæ insulas *Fyne* & *Sieland*, antiquissimo illo vocabulo nominatur DE BELT. unde fortè proxima insula *Godanonia*, quæ est *Sieland*, antiquissimis temporibus dicta fuit BALTIA. quod nomen, quia Codanonia Teutonorum erat maxima, geographi Græci, per errorem, immensæ magnitudinis insulæ tribuerunt, quæ *Scandinavia* Plinio, *Scandia* Ptolemæo dicitur. De altero illo insulæ vocabulo BASILIA, uti dicam, quod sentio; credo, id jam ante Plinii tempora in Pytheæ libris fuisse vitiosum, pro *Baltia*. idque facili librarii lapsu, scribentis Βασίλεια, pro Βαλτία. Ab hac insulâ, Xenophonti Lampsaceno memoratâ, omnem sinum Codânum, sive mare Svevicum, *Balticum* fuisse cognominatum mare, suspicatur Albertus Cranzius, sub initium historiarum suarum. hujus auctoritatem tam prope sequutus est Abrahamus

Ortelius, uti prædictum sinum Xenophonti *Balticum mare* vocatum esse adfirmaverit. Verùm quicumque mare hoc Latinè adpellârit *Balticum*; novo & sub Helmoldi Adamique Bremensis sæcula invento vocabulo, haud perinde antiquo nomine, id adpellare sese sciat. Ipsum tamen prædictum fretum *Balt*, BALTICUM Latinè nominare equidem haud dubitaverim, vel etiam BALTIAM; quemadmodùm superum mare inter Italiam atque Illyricum dictum fuit *Adria*. hoc tamen masculini est generis; in *Baltiâ* femininum genus, quo etiamnunc usurpatur, non mutaverim.

Hactenus igitur de primâ illâ *immensæ magnitudinis* insulâ *Baltiâ*, sive *Scandinaviâ*: quam peninsulam esse, sub nominibus Biarmiæ, Lappiæ, Finnomarchiæ, Botniæ, Svediæ, ac Norvagiæ, satis compertum nostra habet ætas.

Nunc de alterâ illâ quoque, *opinione non minore* insulâ FINNINGIA, pauca quædam dicenda. Plinius igitur lib. II, cap. CVIII, *A Germaniâ*, inquit, *immensas insulas non pridem compertas cognitum habeo*. & Tacitus in libro de Germaniâ: *Cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* Plures igitur numero, non unam tantùm, fuisse *insulas immensas*, certum est. Apertè id testatur Plinius lib. IV, cap. XIII: *Sevo mons ibi immensus, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod sit notum, Hillevionum gente incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Quibus verbis alteram sinus Codâni immensam insulam, inter Scandinaviam Venedosque sitam, designat. quæ nulla alia esse potest, quàm quæ hodiéque, sub nominibus Finniæ, Botniæ orientalis, & Corelliæ, peninsula esse noscitur. Nomen ejus in vulgatis Plinii exemplaribus vitiatum legitur *Eningia*. quod tamen jam dudum viri docti rectè restituerunt *Finningia*. Finnos quidpe totam incoluisse, infrà pluribus docebo. A gente igitur Finnorum dicta est terra FINNINGIA, eâdem analogiâ, quâ hodiéque in prædictâ peninsulâ Scandinaviâ regiones vocantur, *Helsing, Fiering, Moring, Bleking:* & in continente Germaniæ *Slesing* ad utramque Viadri ripam; inter Albim & Amisiam, *Käding, Städing, Hemmeling:* cis Rhenum verò *Lotharing*.

Atque hæc est ipsarum terrarum septemtrionalium, juxta veterum opinionem, exacta veraque descriptio. de gentibus easdem olim incolentibus posteriùs agam. nunc reliquas quoque oceani septemtrionalis sive Germanici insulas proximo capite persequar.

CAP. XXXIX.

De THULE *insulâ; quam Ortelius, Procopii sequutus fidem, falsò credidit esse Scandinaviam Plinii, & Scandiam Ptolemæi.*

DE Scandinaviâ finieram, jamque ad reliqua exponenda proficiscebar, quum ecce ingens sese, maximéque mirandus offerebat quorundam error, silentio aut dissimulatione minimè transmittendus. hic igitur antè discutiatur. De THULE insulâ, quam nunc vulgò credimus esse Islandiam, multum ac variè veteribus juxtà atque nostris disputatum est geographis. Primum Græcorum nomen situmque ejus retulisse Pytheam Massilienscm, qui omnem Europæ septemtrionalem oceanum se navigasse scripto prodidit, auctor est Strabo in I, II, & IV libris. cui tamen idem Strabo fidem omnem derogat; unâ ferè hac ratione subnixus, ὅτι οἱ τῶν Βρεττανικῶν, ut inquit lib. I, Ἱέρνην ἰδόντες, οὐδὲν περὶ τῆς Θούλης λέγουσιν, ἄλλας νήσους λέγοντες μικράς, περὶ τῶν Βρεττανικῶν· hoc est; *quòd, qui Hiernen, Britannicam insulam, viderunt, nihil de Thule dicant; quum tamen alias insulas parvas circa Britanniam referant.* Levis, mehercules, ac lubrica ratio; maximè, quum ipse fateatur paullo antè Strabo, Pytheam tradidisse, Θούλην ἀπὸ μιᾶς τῶν Βρεττανικῶν ἐξ ἡμερῶν πλοῦν ἀπέχειν πρὸς ἄρκτον· *Thulen à Britanniâ sex dierum navigatione abesse, versùs septemtriones.* Quid igitur mirum, si, qui Hiberniam viderunt, de Thule nihil retulerunt; quum Hibernia etiam longiùs, quàm Britannia, à Thule, id est, ab Islandiâ, dissita sit. Post Strabonem etiam aliis mortalibus multa super Thule insulâ disceptatio, multa item dubitatio, esset ulla, nec ne: donec in Domitiani tandem principatu, ut infrà redditur, Romanis quoque classibus cognitum fuit, esse Thulen, esseque eamdem, quæ nunc dicitur Islandia. Nihilo minùs tamen inventus est aliquot sæculis pòst Procopius Cæsarienscs, à Palæstina Græcus scriptor, qui Thulen non Islandiam, sed Scandinaviam esse, in orientem à Britanniâ projectam, contra omnium reliquorum auctorum fidem

atque

atque auctoritatem adseveraret. Neque tamen hic fidem fortasse invenisset apud posteros, nisi nuper Abrahamus Ortelius, magni eximiique nominis geographus, sententiam ejus non modò probasset, sed argumentis etiam nonnullis confirmasset. quâ in re mirari equidem ego satis nequeo, tantam potuisse eum tribuere Procopio auctoritatem, uti contrà omnium cererorum, simul Græcorum, simul Latinorum, fidem omnem damnaret. Thulen, ex illius auctoritate, falsò Islandiam nostro sæculo creditam esse adfirmat; quia is auctor graphicè ac verè Scandinaviam peninsulam sub Thules nomine describit: nomenque id ait etiam nunc exstare in dictæ Scandinaviæ parte, quæ incolis *Tylemark* vocatur. Nimirum Ortelio, ut plerisque nostræ ætatis geographis, nihil usitatius, nihil re-
10 ceptius, quàm levem nominis adlusionem in quavis regione ac loco, sine acriori aliquâ rei disquisitione, temerè sequi. quæ ratio Γεωγραφεῖν pessima fuit, semperque erit. Ego Scandinaviam, sive, ut nunc regiones istæ vocantur, Lappiam, Norvagiam, ac Svediam, à Procopio verè diserteque sub Thules nomine depingi haut nego. at nomen id, quod, longè vetustiores Procopio, primi protulerunt Pytheas, Virgilius, Strabo, Mela, Plinius, Tacitus, & alii, an dictis regionibus conveniat, diligentiore trutinâ examinandum censeo. Ortelius putat, ex Ptolemæi geographiâ probari id posse, hoc argumento, quia longitudo ac latitudo, quas Thulæ insulæ is tribuit, Scandinaviæ conveniat. De latitudine equidem facilè Ortelio concesserim: quidpe quum Scandinavia, inter duo promontoria *Falsterbo* & *Noortkyn*, immenso spatio XVIII circiter gradus in latitudinem occupet;
20 facilè ex aliquâ parte parallelus ejus Thulæ Ptolemaicæ convenerit. At de longitudine controversiam ei movere ausim haud levem. namque Ptolemæus Germaniæ parteis maximè occiduas, quæ sunt ad ostia Rheni, ponit sub gradu XXVIII: Thules autem insulæ parteis maximè orientaleis sub gradu XXXI, scrupulo XL. quâ ratione Thule III tantùm graduum & XL scrupulorum spatio Germaniæ in septemtriones versùs opposita foret: reliquum verò ejus, in occidentem versùs, super Britanniam porrigeretur. quod falsum esse in Scandinaviâ, nostri sæculi geographorum solertia satis clarè aperuit. etenim non tam exiguam solummodò ejus partem, sed totam ex diametro Germaniæ continenti inter Vistulam Rhenumque objectam cernimus: nec quidquam ejus meridianum Britanniæ attingere. Verùm non animadvertit Ortelius, dum novum Thulæ ex Ptole-
30 mæi sententiâ situm tribuere studet, se Scandias ejusdem auctoris insulas, non modò situ, quem is iis tribuit, movere; sed etiam longè in continentem Sarmatiæ terræ proferre. quidpe quum Thules partes maximè orientales apud Ptolemæum sint sub longitudinis gradu XXXI, scrup. XL; Scandiarum verò minorum media sub gradu XLI, scrup. XXX; distantia inter utrasque est graduum X, scrup. XX. quo spatio ab ultimo Sveviæ promontorio, quod est ad fauceis Botnici sinus, si versùs orientem Scandias promoveris: in extremis tandem Litavorum finibus, inter duo celebria opida *Pfocko* & *Smolensko*, eas collocabis. quod, ut absurdum & ineptum, sic summo studio præcavendum erat, ne committeretur. At rursus non animadvertit Ortelius, se eâdem operâ eâdémque ratione negare, Scandiam Ptolemæi esse Scandinaviam Plinii; quod tamen aliàs ipse adfirmat.
40 sic secum ipse pugnat, dum temerè Procopii errori patrocinatur. Nos, quidquid Procopius Thulen adpellasse voluerit, parvi facientes, veram illam ac germanam vetustioribus Græcorum simul ac Latinorum monumentis celebratissimam Thulen adseverâmus esse Islandiam; probareque id ex omnibus pariter conabimur. Ac primùm ex ipso Ptolemæo, præter rationes jam antè demonstratas, sic arguere pergimus. in descriptione Sarmatiæ Europææ, ultimum cogniti orbis parallelum per Sarmatiæ simul oram maritimam ducit, & Thulen insulam. Verba ejus sic habent: Η' ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία πεπερίληπται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων, τῷ τε Σαρματικῷ ὠκεανῷ, καὶ τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, μέχρι τῆς ἀγνώστου γῆς, καὶ παραπλησίως τούτῳ· μετὰ τὰς δὲ Οὐιστύλα ποταμοῦ ἐκβολὰς, Χρόνη ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Ῥύβωνος ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Τυρούντη ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Χεσίνη ποταμοῦ ἐκβολαί· ἡ καὶ τὸν Ὀλβὶα Θύλης παραπλήσιον τῆς
50 παραλίου θέσις, τετάρτη τὸ πέλαγος τῆς Θυλαΐτης τὴν ἐγνωσμένης. id est: *Sarmatia Europæa terminos habet à septemtrionibus Sarmaticum oceanum, juxta Venedicum sinum, usque ad terram incognitam, ad hujusmodi descriptionem: Post Vistulæ fluminis ostia, Chroni fluvii ostia, Rubonis fluvii ostia, Turunti fluvii ostia, Chessini fluvii ostia: situs oræ maritimæ, juxta parallelum per Thulen ductum, qui est cogniti orbis ultimus.* Hoc si rectâ ratione consideretur, verissimum adparebit; sin minùs, falsissimum. nam graduum numerum, quem Ptolemæus huic parallelo tribuit, si sequi velis, Sarmatiæ litus habebis juxta opida Russiæ *VVagá*, *Dwiná*, *VVeliki Permen*, & *Stupoli*. quod falsum est. At si novissimam eamdemque exactissimam Russii litoris descriptionem consideres; non modò Islandiæ parallelum id adsequi

reperies,

reperies, sed etiam ultrà ascendere. In eo itaque haud perinde falsum habuit magistrum Ptolemæus, quòd Sarmatiæ litora atque Thules insulæ maximè septemtrionales parteis sub eodem posuit parallelo; quàm quòd gradum huic parallelo LXIII attribuit: quum Sarmatiæ extremum litus, juxta Nassovium fretum & Novam Zemblam gradum LXX attingat. in quem sanè gradum Plinii rectè incidit computatio, lib. II, cap. CVIII perscripta. ubi latitudine terræ universæ traditâ, sub eodem ponuntur parallelo Sarmatiæ extrema, & Thule insula. *Ab ostio*, inquit, *Tanais nihil modicum diligentissimi auctores fecêre. Artemidorus ulteriora incomperta existimavit; cùm circa Tanaim Sarmatarum gentes degere fateretur, ad septemtriones versùs. Isidorus ad* XII CML, *usque ad Thulen; quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto spatio, Sarmatarum fines nosci intelligo.* Idem, lib. VI, cap. XXXIV: *Hactenus antiquorum exacta celebravimus. sequentium diligentissimi, quod superest terrarum, tribus adsignavêre segmentis. à Tanai per Mæotin lacum & Sarmatas usque Borysthenem, atque ita per Dacos partemque Germaniæ, Galliæ, oceani litora amplexi: quod esset horarum sedecim. alterum per Hyperboreos & Britanniam, horarum decem & septem. postremum Scythicum, à Riphæis jugis in Thulen: in quo dies continuarentur, ut diximus, noctesque per vices.* Tanais ostium quinquagesimo latitudinis gradui subjectum est. duodecies centena millia passuum conficiunt XX gradus; LX millibus in singulos gradus distributis. adjice jam XX hos gradus prioribus L; & habebis LXX gradum. Quis autem negaverit, hunc gradum propiùs accedere Islandiam, quàm proximas Scandinaviæ parteis, quæ sunt in Daniâ, ad promontorium *Falsterbo*, sub gradu LV? Jam verò illud Ortelium geographum minùs fallere debuit, quòd Ptolemæus parteis Thules maximè orientaleis ultra Rheni ostia extendat; quum idem superiorem Britanniæ partem non in septemtrionem, ut vera est insulæ facies, sed ingenti circa medium cursum reflexu, in orientem versùs porrigat: quâ ratione Thule quoque, quam omnes pariter auctores, unà cum Ptolemæo, supra Britanniam memorant, propiùs orientali plagæ admota est. Britanniam igitur veræ genuinæq; faciei si reddas; Thulen etiam eâdem operâ eò usque ab Scandinaviâ Plinii removebis, uti jam nullo modo eadem videri possit. Mela, lib. III, cap. VI: *Thule Belgarum litori opposita est.* En, quæso, quid tibi hèic lector nunc animi est? recedisne ab Ortelii opinione; an etiam manes? censesne Norvagiam atque Sveviam Belgarum magis litori oppositas, quàm Islandiam? an non hæc quasi ex diametro, inter Rheni Sequanæque ostia, Belgicæ objecta? Tabulam geographicam vel globum inspice; adsentieris. Manet itaque verus Scandiis insulis situs, à Ptolemæo tributus: manet item nomen Scandiæ in Scandinaviâ Plinii, quæ Scanzia Iornandi. Jam præter Ptolemæi auctoritatem, quando hæc satis superque remota est, alias audire rationes ex Ortelio pervelim, quibus ille persvasus, Procopio magis quàm Plinio credens, erroris hunc haud modici coarguat, quasi ex unâ insulâ, quæ diversis nominibus Baltia, Basilia, Scandinavia, Scandia, & Thule dicta fuit, duas insulas fecerit, Scandinaviam & Thulen. nam Plinium per hæc duo nomina unam eamdemque intellexisse insulam, manifestò falsum est. Scandinaviam eum Germaniæ partem vel insulam facere, satis superiori capite patuit. prædicto autem lib. II, cap. CVIII, disertissimè inter Thulen & Germaniam, hujusque insulas, distingvit. *Ab ostio Tanais*, inquit, *nihil modicum diligentissimi auctores fecêre. Artemidorus ulteriora incomperta existimavit; cùm circa Tanain Sarmatarum gentes degere fateretur, ad septemtriones versùs. Isidorus adjecit* XII CML, *usque ad Thulen: quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto spatio, Sarmatarum fines nosci intelligo. & alioquin quantum est, quod innumerabiles gentes, subinde sedem mutantes, capiat? unde ulteriorem mensuram inhabitabilis plagæ multo esse majorem arbitror. nam & à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas cognitum habeo.* Immensas hasce Germaniæ insulas, Scandinaviam esse ac Finningiam, suprà satis ostensum est. Igitur, quum tam apertè atque dilucidè inter has & Thulen distingvat; frustra es, si de iisdem terris loqui eum arbitreris. Tacitus quoque, diligens ac gravis in primis auctor, consimili modo distingvit. Immensarum insularum unâ, id est, in Scandinaviâ, ut posteà patebit, Sviones collocat ac Sitones; Germaniæ eos faciens populos, è Svevorum gente. in vitâ autem Agricolæ sic scribit de circumnavigatione Britanniæ: *Hanc oram novissimi maris tunc primùm* (sub Domitiano) *Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit; ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invênit, domuitque. dispecta est & Thyle; quam hactenus nix & hiems abdebat. sed mare pigrum & grave remigantibus perhibent. ne ventis quidem proinde attolli: credo, quòd rariores terræ montesque, caussa ac materia tempestatum; & profunda moles continui maris tardiùs impellitur.* Quod sanè de proximâ Scandinaviâ

sive

sive Norvagiâ intelligi haud potest. nam inter hanc, & Orcadas insulas, nullum adpellatur mare pigrum: neque tanta heic est vastitas continui maris, quantam auctor inter Orcadas ac Thulen innuit. An verò simile veri est, eum in libro de Germaniâ, ubi de Svionibus Sitonibusque tractat, ignarum vel oblitum fuisse nominis Thules, si hanc genteis istas incolere intellexisset? Haud opinor. Quin eodem libro de Agricolâ, Svevorum, Scandinaviam incolentium, disertè meminit; nec tamen ullum γεῦδος de Thule. quam haud dubiè nominaturus erat, si eamdem esse terram intellexisset. *Eâdem*, inquit, *ætate cohors Vispiorum, per Germanias conscripta, & in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est.* & mox; *atque ita circumvecti Britanniam, amissis per insciti am regendi navibus, pro prædonibus habiti, primùm à Svevis, mox à Frisiis intercepti sunt.* Svevi isti nulli alii esse poterant, quàm qui in Scandinaviâ, id est, Norvagiâ. nam citra Norvagiam jam Cimbri in suâ peninsulâ; quos neque Tacitus, neque alius quisquam inter Svevos computavit. At vis clariùs etiam de classe Romanâ, quæ Orcadas insulas in Domitiani principatu perdomuit, Thulenque dispexit, tibi explicari? en, Juvenalis sic poëta in Satyrâ II:

——*Arma quidem ultra*
Litora Iubernæ promovimus, & modò captas
Orcadas, ac minimâ contentos nocte Britannos.

Ultra Britanniam, Orcadas, & Iberniam dum Romanos navigasse ait, satis apertè indicat, non in orientem versùs ad Norvagiam, sed in occidentem solstitialem ad Islandiam accessisse. nam si ab Orcadis ad Norvagiam conversi fuêre; quomodò ultra Iberniæ litora arma promoverunt? Huic autem ex septemtrione opposita est Islandia. ad quam Romani classe contendentes, rectè ultra illam navigarunt. Sed hoc saltem notasse debuit Ortelius, Pytheam Britannicis adnumerasse insulis Thulen, ultimam versùs septemtriones; quum Scandinaviam Plinii ipse *Basiliam immensæ magnitudinis* nominet insulam, quam post eum *Baltiam* dixit Timæus; ut suprà ostensum. Pytheam sequutus Plinius, in lib. IV, cap. XVI, & ipse Britannicis adnumerat insulis Thulen, omnium ultimam. Ab extremis Europæ finibus, ex ortu in occasum, ad novissimum ejus terminum Gadeis usque progrediundo, insulas septemtrionalis oceani indicare recipit dicti libri cap. XIII. itaque postquàm instituto ordine omneis ab Obio amne, ad Rheni ultimum versùs occasum ostium, dicto cap. XIII, & item XV, expositi; memoratâ etiam Britanniâ, tandem cap. XVI; *Eamdem*, inquit, *Hiberniæ latitudinem; sed longitudinem* CC *millibus passuum minorem. super eam hæc sita, abest brevissimo transitu, à Silurum gente,* XX M. *passuum. reliqua nulla* CXXV *millibus passuum circuitu amplior proditur. sunt autem* XL *Orcades, modicis inter se discretæ spatiis;* VII *Aemodæ, &* XXX *Hæbudes, & inter Hiberniam ac Britanniam, Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silimnus, Andros. infrà verò Siambis, Athanatos. & ab adverso in Germanicum mare sparsæ Glessariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrum nasceretur. ultima omnium, quæ memorantur, Thule: in quâ solstitio nullas esse noctes, indicavimus, Cancri signum sole transeunte; nullosque contrà per brumam dies. hæc quidam senis mensibus continuis fieri arbitrantur.* & paullo pòst: *A Thule unius diei navigatione, mare concretum à nonnullis Cronium appellatur.* En, jam dudum Plinius à Germaniâ, ejusque insulis, quas capitibus XIII & XV exposuit, recesserat, quum ultimam, supra Britanniam, in septemtriones versùs, diceret Thulen. In eamdem sententiam suprà, (quem locum ipse modò citavit) lib. II, cap. LXXV: *Cogit ratio credi, solstitii diebus, occidente sole, propiùs verticem mundi, angusto lucis ambitu. subjecta terræ continuos dies habere senis mensibus; noctesque è diverso, ad brumam remoto. quod fieri in insulâ Thule, Pytheas Massilienses scripsit,* VI *dierum navigatione in septemtrionem à Britanniâ distantem.* Eadem verba, ex Strabonis lib. I, suprà retuli: Ἢ ν φησι Πυθέας ἀπὸ μὲν τῆς Βρεττανικῆς ἐξ ἡμερῶν πλεῖν ἀπέχειν, πρὸς ἄρκτον· ἐγγὺς δ' εἶναι τὴν πεπηγυῖαν θαλάττης· id est: *quam ait Pytheas à Britanniâ sex dierum navigatione distare versùs septemtrionem: vicinam autem esse congelato mari.* Clarè idem & Plinii epitomator Solinus, cap. XXV: *Multæ & aliæ circa Britanniam insulæ; è quibus Thule ultima.* & mox: *Vltra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare.* En igitur tibi, quisquis etiam nunc in Ortelii sententiam pertinacior inclinas; putasne proxima Norvagiæ litora in septemtrionem à Britanniâ distare? putas VI dierum navigatione abesse? Brevissimus è Scotiâ, Britanniæ parte, ad Norvagiam, in orientem versùs, trajectus CCL non ampliùs est millibus passuum; quæ triduo minùs, vento operam dante, facillimè navigari possunt. At in septemtrionem, Thulen usque, alterum tantum est. quod spatium multo rectiùs cum Islandiæ situ convenit. At hoc multo maximè notandum erat; omneis pariter veteres auctores, à primo usque Pytheâ ad Plinium, & ultrà fortasse,

Iber-

Iberniam insulam non ab occasu juxta Britanniam, quem verum ejus nunc scimus esse situm, sed super Britanniam, versùs septemtriones sitam credidisse: ut modò ex Plinio cognovimus. Strabo autem lib. IV, hæc tradit: Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι πρὸς τῷ Βρεττανικῷ νήσοι μικραί· μεγάλη δ' ἡ Ἱέρνη, πρὸς ἄρκτον αὐτῆς προσκειμένη. id est: *Sunt & aliæ circa Britanniam insulæ parvæ. magna autem Hierna, versùs septemtrionem juxta eam porrecta.* & paullo pòst: Περὶ δὲ Θούλης ἐπὶ μᾶλλον ἀσαφὴς ἡ ἱστορία, διὰ τὸν ἐκτετοπισμόν· τούτῳ γὰρ τῶν ὀνομαζομένων ἐσχατικωτάτῳ πρόσκειται. hoc est: *Obscurior etiam est Thules historia, ob longinquum situm. hanc enim omnium, quarum feruntur nomina, maximè versùs septemtrionem esse dissitam ajunt.* Quâ ratione septemtrionis regionem fecêre antiqui isti mortales, quæ verè erat occasus solstitialis. Islandia quidpe, à Britanniâ & Iberniâ, versùs occasum solstitialem sita est. Unde maximum excipitur argumentum, per Thules vocabulum intellexisse veteres Islandiam, non verò Norvagiam ac Svediam. Solinus dicto cap. XXV, malè atque imperitè à Britanniâ in Thulen per Hæbudes primùm, dein per Orcadas insulas, XIV dierum navigationem colligit. nam ab sinistro Britanniæ latere si solvas, Orcades; à dextro, Hæbudes longè extra directum in Thulen cursum jacent: spatiumque XIV dierum immensi est erroris. Locus is apud Solinum, supra ipsius auctoris errorem, etiam librariorum mendis fœdatus est. Verba in vulgatis exemplaribus hoc ordine leguntur: *Multæ & aliæ circùm Britanniam insulæ: è quibus Thule ultima.* & mox: *Vltra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare. Inde à Calidoniæ promontorio Thulen petentibus, bidui navigatio est. Excipiunt Hæbudes insulæ, quinque numero.* & pòst: *Secundam à continenti stationem Orcades præbent: quæ ab Hæbudibus porrò sunt septem dierum totidemque noctium cursu, numero tres. Ab Orcadibus Thulen usque, quinque dierum ac noctium navigatio est.* In his particulam *inde*, malè convenire isti loco, alii etiam viderunt: ideóque posuerunt ante verbum *excipiunt*. sed quomodò hæc navigatio facta est à Calidoniæ, id est, extremæ Britanniæ promontorio, primùm ad Thulen; deinde ad Hæbudes; mox ad Orcades; atque hinc denique rursus ad Thulen; Satis ineptè. lego igitur ita: *Vltra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare. A Calidoniæ promontorio Thulen petenteis bidui navigatione excipiunt Hæbudes insulæ.* & posteà: *Inde secundam à continenti stationem Orcades præbent.* Verùm neque Hæbudes, neque Orcades, quidquam ad nos in præsens. Thulen sequamur; quam Islandiam nunc esse dixi. In hanc omnia, quæ ab vetustioribus traduntur auctoribus, numeris omnibus quadrant. ni fortè Cronium mare Lappiæ magis convenire putes, quàm Islandiæ; quia illa propiùs ad mundi verticem accedit. Hoc etiam, quia sic lubet, excutiatur. Plinii verba ex lib. IV, cap. XIII, hæc suprà citavi: *Septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiso amne, quà Scythiam abluit; quod nomen ejus gentis linguâ significat Congelatum. Philemon Morimarusam à Cimbris vocari dicit, hoc est, Mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas. ultrà deinde Cronium.* Rubeas promontorium esse quod nunc vulgò dicitur suprà Lappiam & Scritofinniam *Noortkyn*, antè docui. hinc igitur in septemtrionem versùs, CRONIUM adpellatum fuit mare, sub ipso polo, intra circulum Arcticum comprehensum: quo situ Europæ simul; Asiæque, & Americæ parteis septemtrionaleis abluit. unde non minùs ad Islandiam, quàm ad Lappiam pertinet. Quin ego parum absum, quin Dalechampii, viri doctissimi, opinioni accedam; qui Cronium mare non ἀπὸ τοῦ Κρόνου, id est, à Saturni frigido sidere, his in oris regnante, dictum putat; sed à terrâ maximè septemtrionali, vulgari vocabulo *Grone land* adpellatâ. Ratio mihi est, quia unius diei navigatione mare id ab insulâ Thule abesse Plinius scribit. itaque, quia Gronia tanto spatio ab Islandiâ distat; ejus etiam terræ nomen pervetustum ad Pytheæ Massilienses, miri, nec vani harum regionum septemtrionalium indagatoris, vel Philemonis, aliorumve Græcorum perveniisse aureis. Ceterùm, disputationem hanc de Thule insulâ uti absolvam, unum etiam atque alterum adferam testimonium. Primum est auctoris haud pejoris fidei, quàm Procopius est, Iornandis Gothorum episcopi; qui in libro de rebus Gothicis sic ait: *Habet tamen oceanus & alias insulas interiùs in suo æstu, quæ dicuntur Baleares: habetque & aliam Menaviam: nec non & Orcadas, numero* XXXIV, *quamvis non omnes excultas. habet & in ultimo plagæ occidentalis aliam insulam, nomine Thylen; de quâ Mantuanus: Tibi serviat ultima Thyle. Habet quoque is ipse immensus pelagus, in parte arctoâ, id est, septemtrionali, amplam insulam, nomine Scanziam.* Ecquid hunc etiam putas Scandinaviam Plinii, id est, Norvagiam, cum Finnomarchiâ, Lappiâ, ac Svediâ, intellexisse Thylen? At Scanziam esse eamdem & Scandinaviam, ne ipse quidem Ortelius negat. Jornandes autem disertè ac perspicuè Scanziam à Thule distingvit. hanc in occidentem, illam in septemtrionem diversis longè regionibus

regionibus ultimas ostendit. Ac sanè verè ultima in occidentem versùs est Thule; extra omnem Hispaniæ, quæ ultima cogniti orbis ad id temporis terrarum, meridianum posita. Quin etiam clarè atque dilucidè multo majorem memorat Scanziam, quàm Thulen. illam quidpe amplam vocat; hanc non item. Verùm, uti liquido te tandem, post longam disputationem, animo dimittam; en Isidorus, origin. lib. XIV, cap. VI, *Thule*, inquit, *ultima insula oceani, inter septemtrionalem & occidentalem plagam, ultra Britanniam; à sole nomen habens, quia in eâ æstivum solstitium sol facit, & nullus ultra eam dies est: unde & pigrum & concretum ejus mare.* Rectissimè inter septemtrionem & occidentem, id est, versùs occidentem æstivum, Islandiam describit; rectéque ultra Islandiam *pigrum*, seu *concretum mare*, quod Græcis antiquis *Cronium*. Sic Statius, silvar. lib. V:

—— Quantusque nigrantem
Fluctibus occiduis, festoque Hyperione Thulen
Intrârit.

Sed ipsum tandem audiamus Procopium, quem is Thulæ det situm. Verba ejus, rer. Gothicar. lib. II, hæc sunt: Ἔστι δὲ ἡ Θούλη μεγίστη ἐσώλων· Βρεττανίας γὰρ αὐτὴν πολὺ πλέον ἢ δεκαπλασίαν ξυμβαίνει εἶναι. κεῖται δὲ αὐτῆς πολλῷ ἄπωθεν πρὸς βορρᾶν ἄνεμον. id est: *At Thule multo maxima est. nam decuplo major est Britanniâ: à quâ longiùs abest versùs septemtrionem.* Magnitudinem ostendit Scandinaviæ; ut & genteis posteà, eam incolenteis: ac situm Thules, supra Britanniam, in septemtriones versùs. Verùm quàm mirificè Procopius circa septemtrionis terras veras falsis ubique permisceat, cui ignotum esse potest?

Satis igitur sit hactenus Islandiæ antiquum germanumque nomen ab injuriâ cùm Procopii, tum Ortelii vindicasse. quæ equidem cura si fortè minùs ad veteris Germaniæ descriptionem pertinuit, quum millia passuum 10 c à proximo Sveviæ litore distet: tamen, quia multis jam sæculis, Germanici nominis Norvagiorum regibus paruit, haud perinde aliena ejus explicatio hoc loco visa est. quamquàm ne id quidem permittendum erat, uti terra Germania falsum alienumque Thules nomen ferret.

Ceterùm Ortelio imposuit Procopius: Procopio res eadem, iisdem penè verbis, duabus diversis terris, sub eodem climate sitis, attributa; dierum scilicet semestris longitudo. nam & Solinus in eadem penè verba de Thule, quæ Tacitus de Svionum, Scandinaviæ incolarum, extremo litore, sic profert: *Multæ & aliæ circùm Britanniam insulæ; è quibus Thule ultima: in quâ æstivo solstitio, sole de cancri sidere faciente transitum, nox penè nulla: brumali solstitio dies adeò conductus, ut ortus junctus sit occasui. Vltra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare.* Tacitus autem in libro de Germaniâ: *Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet.* Mela etiam, lib. III, cap. VI: *Thule Belgarum litori opposita est, Grajis & nostris celebrata carminibus. In eâ, quòd sol longè occasurus exsurgit, breves utique noctes sunt, sed per hiemem, sicut alibi, obscuræ; æstate lucidæ; quòd per id tempus jam se altiùs evehens, quamquàm ipse non cernatur, vicino tamen splendore proxima illustrat: per solstitium verò nullæ; quòd tum jam manifestior non fulgorem modò, sed sui quoque partem maximam ostentat.*

De magnitudine insulæ, item de priscorum incolarum moribus ac victu, hæc Solinus prædicto loco: *Thule larga est, & diutinâ pomonâ copiosa. Qui illic habitant, principio veris inter pecudes pabulis vivunt; deinde lacte: in hiemem conferunt arborum fructus. Vtuntur feminis vulgò; certum matrimonium nulli.*

Longissima hujus insulæ ab orbe nostro distantia causam proverbii præbuit poëtis Latinis, uti, ubi remotissimum aliquem locum vel regionem demonstrare vellent, Thules id nomine indicarent. Hinc Virgilius Γεωργικῶν I, magnitudinem imperii Cæsari Augusto precans:

——Tua nautæ
Numina sola canant; tibi serviat ultima Thule.

Et Juvenalis Satyrâ XV:

Nunc totus Grajas nostrasque habet orbis Athenas·
Gallia causidicos docuit facunda Britannos:
De conducendo loquitur jam rhetore Thule.

Statius, dicto silvarum lib. V:

Quid Rheni vexilla ferant; quantum ultimus orbis
Gesserit, & refluo circumsona gurgite Thule.

A poëtis deinde etiam ad alios scriptores proverbialis ea loquutio transiit. Arnobius,

adversus genteis lib. VI: *Constituamus, cognoscendæ rei causâ, templum numinis alicujus esse apud Canarias insulas; ejusdem apud ultimam Thylen; ejusdem apud Seras esse; apud fulvos Garamantas; & siqui sunt alii, quos ab sui notitiâ maria, montes, silvæ, & quadrini dissterminant cardines.*

De vocabulo quoque insulæ pauca uti dicam; vereor equidem uti rectè id apud Tacitum in vitâ Agricolæ, & in quibusdam Virgilii exemplaribus, scribatur THYLE, per Y: quum omnibus pariter Græcis auctoribus, Pytheæ, Straboni, Ptolemæo, Dionysio, Stephano, & aliis, sit ΘΟΥΛΗ, non ΘΥΛΗ. unde rectè apud Melam, Plinium, Juvenalem, Statium, Solinum, Claudianum, & alios etiam scriptores legitur THULE. Barbaro posteà sæculo id plerique fecêre *Thyle*; & corruptiùs multo, ut est apud Aethicum, *Tille*, & *Tilæ*. Joan. Tzetzes in histor.

Αἱ Βρεττανίδες νῆσοι κεῖνται πρὸς Θρᾳκίαν,
Δύο αἱ μέγιστοι πασῶν. πρώτη Ἰουερία·
Καὶ Ἀλβεῖον μετ' αὐτήν. αὕτη τῶν ἄλλων πρώτη.
Καὶ ἄλλαι ἓξ τριάκοντα, καλέμεναι Ὀρκάδες.
Καὶ Θούλη ἐγγίστη αὐτῶν, ἄλλη μεγίστη νῆσος,
Εἰς Ἀρκτικὸν πρὸς πόλον ἐγγίστη κεκλιμένη.
Ἐκ τούτων τῶν τριάκοντα εἰσὶν αἱ Ἑσπερίδες·
Πρὸς μέρη γὰρ ἑσπέρια κεῖνται τῆς Βρεττανίας.
Τριῶν δὲ Διονύσιος πόλεων μόνον λέγει.
Britanicæ insulæ jacent circa Thraciam,
Duæ maximæ omnium. prima Ibernia,
Et Alabiorum post ipsam. ipsæ aliarum primæ.
Et aliæ triginta, vocatæ Orcades;
Et Thule proxima ipsis, alia maxima insula,
In Aparctiæ flatum proxima, vocata.
Ex his triginta sunt Hesperides:
Ad partes enim vespertinas sitæ Britanniæ.
Tres autem Dionysius urbes solùm dicit.

CAP. XL.

De minoribus Septemtrionalis ac Germanici oceani insulis, inter Thulen atque Germaniam sitis. item de insulis sinus Codâni, quarum incolæ TEUTONI, GODANI, CODANI, *ac* DANI.

THULEN superiori capite, quamvis longiùs ab Germaniâ dissitam, tamen duas ob causas explicandam putavi: primùm, quia Thulen esse nunc Norvagiam cum cohærentibus terris falsò Ortelius è Procopio adseruit: tum, quia Germanici nominis regi nunc paret. In iisdem erunt causis reliquæ etiam insulæ minores, in eodem oceano, inter Thulen Germaniamque sitæ.

Plinius prædicto lib. IV, cap. XVI: *Agrippa Britanniæ longitudinem* IↃ CCC M. *passuum esse, latitudinem* CCC M. *credit. eamdem Hiberniæ latitudinem; sed longitudinem* CC M. *passuum minorem. Super eam hæc sita, abest brevissimo transitu à Silurum gente* XX M. *passuum. Reliquarum nulla* CXXV M. *circuitu amplior proditur. sunt autem* XL *Orcades, modicis inter se discretæ spatiis.* VII *Acmodæ, &* XXX *Hæbudes; & inter Hiberniam ac Britanniam Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silumnus, Andros. infrà verò Siambis, & Athanatos. & ab adverso in Germanicum mare sparsæ Glessariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrum nasceretur. ultima omnium, quæ memorantur, Thule.* In his igitur insulis ORCADES satis sunt notæ, ut quæ hodiéque supra Scotiam, Scotis atque Anglis vulgò adpellantur *the iles of Orcadnay*, & contractè *Orcanay*, & *Orcnay*. non longè hinc versùs occidentem sunt HÆBUDES, supra Scotiam & Hiberniam, infinito numero. inter Orcadas atque Norvagiam sunt VII ACMODÆ, vulgò *Schet land* & *Het land*, in commune vocitatæ, numero per se V; quibus duæ sunt adjiciendæ proximæ versùs Orcadas, *Fulo*, & *Feril*. Inter has, & Thulen, Norvagiamque, nullæ jam suprà Britanniam reperiuntur, nisi quæ XXV ampliùs numero, vulgò *Farre* nuncupantur. has igitur GLESSARIAS sive ELECTRIDAS esse necesse est. namque & multitudo vocabulo *sparsæ* convenit; & in

& in Germanico mari, contra Germaniam, supraque Britanniam projectæ; & proximè has sequitur *ultima Thule*. Cæterùm Ἠλεκτρίδες adpellabantur Græcè ἀπὸ τοῦ ἠλέκτρου, id est, à succino, quod ibi nascebatur: & ab eodem argumento *Glessariæ*; quia *glesi* Germanis erat idem quod Latinis succinum.

At circa Acmodas insulas ingens à Melâ commissus est error, silentio nequaqàm transmittendus. Verba ejus lib. III, cap. VI, hæc sunt: *Triginta sunt Orcades, angustis inter se diductæ spatiis. septem Hemodes contra Germaniam projectæ, in illo sinu, quem Codânum diximus. ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, sic fœcunditate antestat.* Ab occasu & Hispaniâ ad ortum ac Scythiam, insulas oceani enarrando, Mela pergit. igitur proximas ab Orcadibus, versùs ortum, ponit HEMODAS. quas easdem esse Plinii *Acmodas*, numerus simul, & situs prope Orcadas, nomenque, indicant; quamvis hoc paullum varians. quod discrimen levi librarii lapsu effici potuit. etenim aut HE in AC corruptum, aut AC in HE; aut denique AE in AC: uti fuerint Plinio *Aemodes*, quæ Melæ *Hemodes*. sic *Hedui* Galliæ populi dicti fuêre, qui aliis *Aedui*: Græcè Ἔδουοι, & Αἴδουοι. sic *Hemus* Thraciæ mons, qui sæpius *Aemus*. Erravit igitur haud modicè Mela, in sinu Codâno eos collocans. In hoc tamen haud æquè falsus, quòd contra Germaniam projectas dixit. quidpe si Glessariæ illæ rectè Plinio dicuntur in Germanico mari sparsæ; certè multo rectiùs idem dici potest de Aemodibus; ut quæ Germaniæ, id est, Norvagiæ multo propiores. Verùm insulas in sinu Codâno sparsas, quæ nunc in universum Danicæ adpellantur, describere voluit Mela. primùm in communi nomine erravit, *Hemodas* eas nominans: deinde in numero; sunt enim multo plures in hoc sinu, *angustis inter se diductæ spatiis*; quas ille intellexit. de his jam vera hæc subjecit: *Ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, sic fœcunditate antestat.* hæc quidpe eamdem nominis originem habuit, quam ipse sinus; ut mox ostendam: estque hodiè incolis Danis *Sieland*, omnium hujus sinus fœcundissima; caput nunc regni, sedemque regiam sustinens *Hafniam*, vulgò *Kiœbinghaffn*. Hanc tenuisse TEUTONOS, testatur ipse Mela, cùm heic, tum suprà lib. III, post descriptionem sinus: *In eo sunt Cimbri, & Teutoni*. & item Plinius lib. IV, cap. XIV, Cimbris proximos faciens Teutonos: *Germanorum genera V. Vindili; quorum pars, Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus Ingevonum; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Cauchorum gentes.* Libro etiam XXXVII, cap. II; *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, Mentonomon nomine, spatio stadiorum* VIGIO. *ab hoc diei navigatione insulam abesse Basiliam: illo vere fluctibus advehi, & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere.* Basiliæ insulæ, id est, Scandinaviæ proxima est dicta insula *Sieland*, III millium passuum freto diremta. At non hanc solummodò, verùm adjacentes etiam omnes, *angustis inter se diductas spatiis*, tenuisse Teutonos, maximè credibile est: quarum nomina, *Fyne, Laland, Falster, Alsen, Langeland, Arre, Mœne, Amak*, & aliæ minores. Sic namque contermini Cimbris unà cum his, vim atque injuriam oceani fugientibus, in continentem Germaniæ, atque inde in Illyricum Galliamque profecti sunt; ut suprà in Cimbrorum explicatione ostensum est. Magnam eos, sive majores eorum, domi fuisse gentem, magnis amplisque sedibus incolentem, ex eo perspicitur, quòd in dictâ expeditione Cimbris numero ferè fuerint æquales.

Antiquissima igitur est gens TEUTONORUM; ut quos jam Pytheas, CCL circiter annis ante natum Jesum, memoravit: imò quorum expeditionis in dictas regiones multo antiquior auctor Aristoteles, CCCXL circiter annis ante natum Jesum, meminit; ut suprà in Cimbris docui. Tanta scilicet est gentis hujus antiquitas, tanta armorum virtutisque bellicæ, per exteras terras, jam inde ab vetustissimis temporibus claritas. Sed & domi anteà terrâ marique fuisse potenteis, ex sinus Codâni adpellatione colligere licet; quam is ab eorum traxit cùm nomine, tùm haud dubiè imperio. Quidpe suprà, hujus operis lib. I, cap. XXVI, pluribus docui argumentis, auctorumque demonstravi testimoniis, antiquissimum veri æternique numinis, cœli ac terræ rerumque cunctarum conditoris, nomen fuisse THEUTH. ex quo postmodùm per multipliceis variarum dialectorum flexiones sunt vocabula, *Deus*, *Dis*, Ζεύς, Ζῆς, Ζεὺ, Ζαὺ, Δεύς, Δῆς, Δεὺ, Δαὺ; & ex hoc porrò *VVodan*, & *Godan*: unde etiam nunc DEI nomen patriâ lingvâ nobis dicitur GOD. Ab illo igitur æterni Dei vocabulo THEUTH, gens Cimbris contermina, dicta fuit sibi THE THEUTHON. quod nomen Græci posteà Latiniq; scriptores suis lingvis accommodantes, formaverunt TEUTONI; ut perscriptum Pytheæ, testante Plinio & Melâ, dictis locis, Cæsari belli Gallici comment. I, Paterculo lib. II.

Quidam verò id fecerunt TEUTONES; quemadmodùm in Galliâ *Santoni*, ac *Turoni*, sæpius vocantur *Santones*, & *Turones*; & aliorum *Eburones* Dioni *Eburoni*. At omnium rectissimè vocabulum hujus gentis scriptum est apud Ciceronem, in orat. pro lege Manilià, & apud Florum lib. III, cap. III, item apud epitomatorem Livii, lib. LXVII THEUTONI, per θ; ut & apud Florum, eodem loco, regis eorum nomen *Theutobochus*; & in Fastis Romanorum THEUTONES. Aethico etiam rectè dicuntur THEOTHONI: ut illo sæculo omnia etiam reliqua vocabula à voce *Theuth* derivata, in ὸ sunt formata Græcis Latinisque scriptoribus. Cæterùm eadem gens ab eodem æterni Dei nomine, dialectis multiformiter variato, dicta fuit vulgò sibi THE GODA'NON, Latinè GODA'NI: unde etiam nunc patriæ mihi terræ opidum, sinui Codâno adpositum, Sarmatis dicitur *Gdansko*. item CODA'NI; unde ipse sinus Melæ atque Plinio *Codânus*; & insula eorum maxima Melæ *Codanonia*: quam Latini sic vocitarunt à cultoribus *Codânis*, qui sibi ipsis dicebantur THE CODA'NON. & apud Ptolemæum, in Scandiarum insularum maximâ, id est, in Scandinaviâ, leguntur Δανκίωνες· quos ego haud temerè juraverim debere esse Κοδάνωνας, CODANONES. Denique eadem Teutonorum gens dicta quoque fuit THE DANON; quemadmodùm ipsius supremi numinis vocabulum ΘΕΟΘ, Δάν· Latinis DANI. quod nomen tandem solum inter reliqua evaluit; dicunturque in hanc usque diem Germanis *die* DÆNEN, sibi ipsis derivativo vocabulo *de* DANSKE, & singuli DANMAN, id est, *homo Danus*. Atque hinc demum summa hujus gentis veraque perspicitur antiquitas; ut qui uni, inter omneis vastissimæ illius Germaniæ genteis, se ipsos adpellaverint *the Theuthon*, & singulos, *een Theuth*, ipsius Dei, rerum omnium conditoris nomine; quia ad hunc genus suum originemque referebant: quod de omnibus in universum Germanis testatur Tacitus in libro de Germaniâ, & de Gallis Cæsar belli Gallici comment. VI.

Cæterò vocabulum DANI antiquissimi omnium, quorum monumenta exstant, referunt, Procopius, rer. Gothicar. lib. II, & Jornandes, in rebus Gothicis, circa annum Christi IↃ XL. post eos Eginhardus in vitâ Caroli Magni; & Helmoldus in chronico Slavorum.

Sed Jornandes, eodem loco, *Theusthes* quoque habet populos: quorum vocabulum equidem haud dubito, quin sit corruptum à THEUTHES. hoc autem Gallicâ dialecto sic formatum ille habuit pro THEUTHEN; quemadmodùm etiam nunc omnium rerum vocabula in plurali numero Galli, Hispani, atque Britanni formant in *s*. Nec mirandum est, eamdem gentem duobus vocabulis *Danos* & *Theuthes*, ceu duæ fuerint diversæ gentes, retulisse Jornandem. sic quidpe eidem duo sunt vocabula *Svethans* & *Svethidi*: quæ tamen una sola fuit gens *Sveonum*, sive *Svedorum*. Multo imperitior Germaniæ Ptolemæus, qui μεταξὺ τ῀ Σφαροδλωᾶν κ᾽ Σεήδων, id est, inter Svardones, & nescio quos Svevos, medio situ inter Albim, Chalusum ac Svevum, collocat Τδῦνους· item inter Saxonas & eosdem Svevos Τδυνοσάρους· qui quales fuerint, vel an umquàm fuerint, planè ego juxtà cum ignorantissimis ignoro. Danicas autem insulas communi in universum nomine adpellat *Scandias*, numero treis. nam quartam, omnium maximam, Plinii esse *Scandinaviam*, Jornandis verò ac Procopii *Scanziam*, suprà demonstravi. Jornandi tam *Theuthes*, quàm *Dani*, in Scanziâ ponuntur insulâ. an satis rectè suâ tum ætate, equidem haud parum dubito. siquidem *Herulos* atque *Rugos Rannos*que falsò ibidem collocatos, jam anteà probavi. Eginhardi verba hæc sunt: *Hunc sinum* Codânum *multæ circumsident nationes. Dani siquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent: at litus australe Sclavi, & Aisti, & aliæ diversæ incolunt nationes*. Verùm ex his etiam, quamvis Danorum fuisse suprà dictas insulas, certum sit; tamen incertum est, utrùm aliquid eadem gens in Scandinaviâ Caroli Magni tempore tenuerit, nec nè. Potuit tamen jam tum parteis illic tenuisse, quas hodieque incolit, vulgaribus vocabulis *Halland*, *Scaane*, *Bleking*. Cimbrorum quoque peninsulam, & gentem in eâ Jutarum, quando imperio suo subjecerint, ego ignoro: fabulosis quidpe Saxonis Grammatici historiis credere piget. Haud omnino tamen vanum apud hunc auctorem est, quòd deum *Othinum* in Daniâ fuisse memorat lib. I, ac V. id enim, sive ex antiquis Danorum carminibus, quod annalium genus apud eos, quemadmodùm apud reliquos Germanos, fuit, sive ex aliis quibusdam monumentis habuerit; rotum eò spectat, quòd à supremi numinis adpellationibus, *Theuth*, *Godan*, *Codan*, *Dan*, gens nominata fuit *Theuthoni*, *Godâni*, *Codâni*, *Dani*. nam *Othin*, sive *Othen*, Danorum eumdem fuisse *Godan* deum, suprà lib. I, cap. XXVI, docui. Cæterùm Ἀλοκίας, ALOCIAS *treis insulas* habet Ptole-

Ptolemæus ad occidentale Cimbrici promontorii latus. quo ſitu quum nullæ ſint inſulæ, eas illum voluiſſe credo, quæ ab oriente dicto promontorio objacent, vulgaribusvocabulis *Leſſo*, *Rom*, *Anholt*. Ac ſanè, ſi extrema Cimbricæ peninſulæ, nimiùm à Ptolemæo in orientem deducta inclinataque, ad verum ſitum reducas; dictas modò inſulas Ptolemæi eſſe *Alocias*, liquidò ad parebit.

Atque hæc eſt OCEANI SEPTEMTRIONALIS, quatenus is Germaniæ ab ſeptemtrionibus fuit terminus, in parteis ac nomina, item inſularum in eo ſitarum, vera deſcriptio. quam quum tam apertam tamque claram vetuſtiſſimi, etiam ante Herodotum, ſcriptores Græci prodiderint; miror equidem ego eorum noſtri ſæculi hominum ſtupiditatem, qui hæc nota illis fuiſſe omnino negant; latiúsque multo nunc patere Germaniam, quàm olim adfirmant: unum ſcilicet, ut in reliquis omnibus, Ptolemæum, principem, ſi diis placet, geographorum, in deſcriptione Germaniæ probantes. qui tamen ipſe, non modò de Germaniæ, ſed de Sarmatiæ etiam, adeóque de omnis Scythiæ ſeptemtrionalibus partibus, quæ veteres tradidêre veriſſima, aut ignoravit, aut certè non credidit. eſſe tamen in Sarmatiâ Scythiâque ultrà etiam terras, ipſe fatetur; ſed *ἀγνώστους*, *incognitas*. Nos ſanè Tacito, Plinio, Melæ, Timæo, Pytheæ, Philemoni, Xenophonti Lampſaceno, aliisque antiquiſſimis auctoribus credere malumus; quum haud falſa, ſed uti nunc frequentiſſimis navigationibus peregrinationibusque illic viſuntur, de *immenſis inſularum* (quæ tamen ſunt peninſulæ) *ſpatiis*, de *Sevone monte ingenti*, de *mari concreto*, ſive *congelato*, de *inſulis* in eo *Oonum*, *Hippopodum*, & *Panotiorum*, quamquàm fabuloſis cultoribus, de aliis inſulis *Gleſſariis*, *Hemodibus*, & *ultimâ Thule*; item de *Codâno ſinu immani*, de *Teutonis*, de *Guttonibus*, de *ſuccino*, ſive *electro*, quod in horum conterminorumque Aeſtiorum litoribus legebatur, ut infrà latiùs patebit, & alia haud perinde obſcurè tradiderunt: quæ omnia veriſſima eſſe, noſtrum ſæculum ſatis ſuperque compertum habet. Quapropter haud injuriâ etiam culpandus eſt Strabo, qui ſæpiſſimè Pytheam *ὡς ἄνδρα ψευδέσταλον*, *ceu virum mendaciſſimum* reprehendit ſuper his regionibus ſeptemtrionalibus, ſuperque inſulâ Thule, quaſi ea nulla foret: quum ipſe Strabo, in quibus Pytheam erroris ſive mendacii arguit, quàm fœdiſſimè plerumque corrigendo nugetur; ut latiùs alibi docebitur. Lib. I, ait Pytheam tradidiſſe, ſe & Britanniam & Thulen inſulam *καὶ πᾶσαν τὴν παρωκεανῖτιν τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ Γαδείρων ἕως Ταναΐδος*, *quidquid Europæ regionum eſt ad oceanum, à Gadibus ad Tanaim uſque peragraſſe*. quæ omnia ementitum eum coarguit; ſimulque hanc rationem addit: *Φησὶ δ' οὖν ὁ Πολύβιος ἄπιστον καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὡς ἰδιώτην ἀνθρώπῳ, καὶ πένητι, τοσοῦτο διαστήματος πλωτὸν καὶ πορευτὸν γενέσθαι*. id eſt: *Polybius id quoque incredibile ait eſſe, privatum hominem, eumque pauperem, tantum ſpatii mari terrâque obiiſſe*. Pytheæ ſtatum, item utrùm privatim is, an verò publico Maſſilienſium miſſu tantum iter inſtituerit, ſatis Polybius ſciverit, neſciveritne, haud equidem diſputaverim. at Pytheam tamen aut ipſum plagam hanc ſeptemtrionalem peragraſſe, licet nec Polybius, neque Strabo ei crediderint, aut ſanè ab aliis certis idoneisque auctoribus habuiſſe, quæ ſcripto prodidit, noſtri ſæculi experientia jam dudum comprobavit. Neque verò, ſi quædam illi de Tanai, de mari ſuper Thulen, de diſtantiâ inter Galliam & Britanniam, & alia quaſi minùs vera retulit; ea fidem omnem ei in reliquis derogare debebant. nam alia ex his, quia à Polybio ac Strabone (ut aliàs in notis ad hunc auctorem oſtendam) non ſatis intelligebantur, falſi ſpeciem habebant: alia verò corrupta à librariis eſſe poterant: in quibusdam cognoſcendis non minùs tunc Pytheas, quàm noſtro ævo Paullus Venetus in Tatariæ, alii in aliarum regionum rebus tradendis, errare potuit: quum non omnia ſuis oculis perſpexiſſet, ſed multa auribus aliorum relatu accepiſſet. An non eos, qui ſuperiori ſæculo primi Americam ingreſſi terras ejus deſcripſerunt, multa fabuloſa nobis tradidiſſe poſterior meliorque detexit cognitio? Patrum etiam noſtrorum vel avorum memoriâ non omnia tam clarè exactéque in ſeptemtrione noſcebantur, quàm nos explorata habemus. Verùm multo nos majorem de Germaniæ ſeptemtrionalis antiquitate gratiam debemus Pytheæ, referenti haud perinde falſa; quàm Straboni, qui eas prorſus ignorari regiones tradidit lib. VII, his verbis: *τῶν δὲ Γερμανῶν, ὡς εἶπον, οἱ μὲν παραλίοι παρήκουσι τῷ ὠκεανῷ. γνωρίζονται δ', ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου λαβόντες τὸν δρόμον, μέχρι τοῦ Ἄλβιος· τούτων δ' εἰσὶ γνησιώτατοι Σύγαμβροί τε καὶ Κίμβροι. τὰ δὲ πέραν τοῦ Ἄλβιος τὰ πρὸς τῷ ὠκεανῷ παντάπασιν ἄγνωστα ἡμῖν ἐστιν· ἔστι δὲ τῶν πορρωτέρω ἐθνῶν ἔσχατον τὸν προσάπλουν τοῦτον παρεπιπλέουσι πρὸς τὰ ἑῷα μέρη, τὰ μέχρι τοῦ τέλους τῆς Κασπίας θαλάττης· ἐφ' οἷς Ῥωμαῖοι προῆλθον ὥσ εἰς τὰ πέραιτέρω τοῦ Ἄλβιος· ὡς δ' αὕτως ἔθνη πλείω παρωδεύκασιν ἔθνες. Τί δ' ἔστι πέραν τῆς Γερμανίας, καὶ τί τῶν ἄλλων τῶν ἐξῆς, εἴτε βασίλευας*

χρὴ λέγειν, ὡς οἱ πλείους ὑπονοοῦσιν, εἴτ' ἄλλως μεθῆξὺ, ἢ Γάζυγας, ἢ Ῥωξολανοὺς, ἤ τινας ἄλλους, τῶν ἀμαξοίκων, ἐ ῥάδιον εἰπεῖν. ἐδὲ εἰ μέχρι ἕ ὠκεανοῦ παρήκουσι σαφῶς τὸ μῆκος, ἔστι τι ἀοίκητον, ὑπὸ ψύχους, ἢ ἄλλης αἰτίας, ἢ καὶ ὑφ' ἀνθρώπων ἄλλο γένος ἐνδέχεῖ μεταξὺ τῆς Γαλατίης καὶ τῶν ἐώων Γερμανῶν ἱδρυμένον. Τοῦτο δ' τὸ ἀγνόημα καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐφεξῆς πρὸς ἄρκτων ἐστίν· ἔτι γὰρ οὔτε Βαστάρνας, ἔτι οὔτε Σαυρομάτας, καὶ ἁπλῶς οὔτε ὑπὲρ ἕ Πόντου οἰκοῦντας ἴσμεν· ἀφ' ὁπόσον ἀπίχασι τῆς Ἀτλαντικῆς Γαλάτης, ἕτ' εἰ σωάπτουσιν ἐν αὐτῇ. Διὰ δὴ τὴν ἄγνοιαν τῶν τόπων τούτων, οἱ τὰ Γιπαῖα ὄρη καὶ οὔτε Τπερβορέους μυθοποιοῦντες, λέγε ἠξίωνται· καὶ ὁ Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης καπηλεύσαι δοκεῖ τοιαῦτα τῆς παρωκεανίτιδος, περιττολογίαν χρώμενος τῇ περὶ τὰ οὐράνια καὶ μαθηματικὰ ἱστορίᾳ.

Hoc est: *Germanorum, ut dixi, qui sunt septemtrionales, juxta litus oceani porriguntur. noscuntur ab Rheni ostiis usque ad Albim: inque his notissimi Sigambri & Cimbri. Quæ autem trans Albim sunt ad oceanum, nobis prorsus sunt ignota. nam neque priorum quemquam compertum habemus litus istud præternavigasse in orientem versùs, ad Caspii maris usque fauceis: neque ultra Albim sita Romani adiverunt: nec terrestri quidem itinere quisquam illa perlustravit. Quid autem sit ultra Germanos, & alios his conterminos, sive ii sunt Bastarnæ, ut plerique putant, sive alii interjecti, sive Iazyges, sive Roxolani, sive alii in plaustris degentes, non facilè dixerim. neque an totâ illâ in orâ oceani aliqua sit portio, quæ vel ob frigus, vel aliâ de causâ, habitari nequeat: item, an aliud genus mortalium orientalibus Germanis & oceano sit interjectum. Eadem ignoratio est reliquorum ad septemtriones vergentium. neque enim scimus, Bastarnæ, & Sauromatæ, & in universum qui supra Pontum habitant, quanto spatio absint ab Atlantico mari, aut an eò usque pertingant. Atque ignoratione horum locorum factum est, uti audirentur, qui Riphæa juga ac Hyperboreos commenti sunt: taliaque de orâ oceani mendacia traderet Pytheas Massilienſis; præscriptione usus narrationis rerum cœlestium, & mathematicarum.* O admirabilem astrologum mathematicumque Pytheam! si ex siderum inspectione cognoscere potuit, esse in septemtrione Guttones, esse Teutones, esse insulam immensæ magnitudinis Baltiam, quod nomen etiam nunc in suprà dicto freto manet; esse in eâ insulâ ingentem montem Sevonem, esse immanem sinum Codânum, esse Thulen insulam, esse & alia, quæ suprà explicavi. Verùm satis se ignarum harum regionum ostendit Strabo, dum etiam in iis, quæ propiora & cognita esse ait, maximéque erant, haud modicè errat. Danubii fontem tradit esse propè Bojohæmum: Luppiam amnem in eamdem partem cum Amisiâ fluere: Hermundurorum partem trans Albim incolere; Cimbros verò cis Albim: à Rheni ostiis conspici Britanniam: Menapios utrumque ostia ejus amnis accolere: Sigambros etiam oceani litora tenere. quæ omnia quamfalsissima esse, satis abundéque hactenus patuit. Hæc igitur, ac talia cum judicio erant legenda; ne temerè errores ejus contra nudam lucidamque veritatem tueri adgrederemur. Magnus in primis auctor, & quem ego principem omnium geographorum meritò judicandum censeo, unus tamen omnia scire haud potuit: dein gravissimi scriptoris Polybii magna eum seduxit auctoritas. cujus hæc sunt verba, lib. III: Τὸ μεταξὺ Ταναΐδου καὶ Νάρβωνος, εἰς τὰς ἄρκτους ἀνῆκον, ἄγνωστον ἡμῖν ἕως ἕ νῦν ἐστιν, εἰ μή τι μὴ πάνυ πολυπραγμονοῦντες ἱστορήσομεν· οὔτε δὴ λέγοντάς τι περὶ τούτων, ἢ γεγραφότας, ἀγνοεῖν, καὶ μύθους λεληθέναι νομιστέον. id est: *Quidquid inter Tanain & Narbonem ad septemtriones vergit, hactenus nobis est ignotum: nisi quid posthac curiosâ investigatione de eo tractu didicerimus. Qui de his locis aliter loquuntur, aut scribunt; pro imperitis, & fabularum concinnatoribus sunt habendi.* Hæc ita bonâ fide Polybius: quâ in quantum deceptus sit Strabo, satis suprà patuit.

Cap. XLI.

De Scandinaviæ *sive* Scandiæ *peninsulæ incolis*, Sveonibus, Hellevionibus, Scaniis, Gutis, Lappionibus, Scritofinnis, Marchiofinnis, & Sitonibus, *sive* Nortmannis.

Teutonibus igitur contermina fuit immensa illa peninsula Scandinavia, sive Scandia. quæ postquàm satis clarè suprà explicata est, populi nunc quoque eam incolentes dicantur.

Auctor noster, in lib. de Germaniâ, post memoratos in citeriori maris Svevici litore Rugios ac Lemovios: *Svionum hinc*, inquit, *civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* & mox: *Est apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parandi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo; sed*

sed clausa sub custode, & quidem servo. quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis vulgor in ortus edurat, adeò clarus, uti sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri; formasque deorum, & radios capitis aspici, persuasio adjicit. & posteà: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum, non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic* SVEVIÆ *finis.* Totam igitur peninsulam SCANDINAVIAM duo Svevorum genera incoluerunt, SVIONES & SITONES. Terminus inter eos statuendus est Sevo mons, à Codâni sinus faucibus, quà opidum Norvagiæ est *Opslo*, sive *Anslo*, ad lacum usque Album: ita, uti *Norvagia* cum *Finnomarchiâ* ac *Scricfinniâ* Sitonibus tribuatur; *Lappia* autem, *Biarmia*, *Botnia occidentalis*, *Svedia*, *Gutia*, cum Danici regni partibus, *Bleking*, *Skaane*, *Halland*, Svionibus. Hos Eginhardus in vitâ Caroli Magni, & Helmoldus in chronico Slavorum, item Mag. Adamus Bremensis, adpellant SVEONES. Verba Eginhardi hæc sunt: *Sinus quidam ab oceano orientem versùs porrigitur, longitudinis quidem incompertæ, latitudinis verò, quæ nusquàm* C *millia passuum excedat; quum in multis locis contractior inveniatur. hunc multæ circumsident nationes. Dani siquidem, & Sveones, quos Nortmannos vocamus, & septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent. at litus australe Sclavi, & Aisti, & aliæ diversæ incolunt nationes.* Falsum est, Sveones adpellatos fuisse Nortmannos. mendum his verbis inest. quod ego, unicâ particulâ & ab inconveniente loco in germanam sedem transpositâ, sic purgo: *Dani siquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent. at litus australe Sclavi.* Helmoldus, qui CCCC circiter annis post Eginhardum scripsit, in illius verbis, in chronicon suum transcriptis, particulam & neque ante vocem *septemtrionale*, neque ante *quos* habet. At Jornandi, sub initium libri de rebus Gothicis, eadem gens dicitur SVETHANS, & alio vocabulo SVETHIDI. quæ equidem duo vocabula ille falsò, ut superiori capite notatum, pro duabus diversis discretisque inter se nationibus accepit. Hodiè regnum ipsis incolis, conterminisque gentibus Danis ac Nortmannis, vulgò vocatur SVERIGE; quasi SVENRIGE, sive SVEENRIGE, id est, *Sveonum regnum*; ipsa verò gens THE SVENSKE, vocabulo adjectivo, itidem derivato à *Sven*, sive *Sveen*. quod antiquissimum gentis nomen vetustiores Germani efferebant SVEON: unde Latinum SVEONES Eginhardo; & SVIONES Tacito. Germani meridionales dixêre SVETHAN: unde Jornandi sunt *Svethans*, Gallorum dialecto, qui omnia pluralia formabant in S: & hodiéque omnibus Germanis cis Codânum sinum dicuntur *die Sweden*; θ in confine δ mutato. Latinè dicti fuisse videntur SVETHI, & SVEDI; quemadmodùm *the Gothon*, *Gothi*; *Frankon*, *Franci*. Jornandes ultimam syllabam geminavit, *Svethidi*.

Ceterùm plures fuisse Svionum in unâ gente nationes, diserte testatur auctor noster his verbis: *Svionum hinc civitates ipso in oceano.* Et Aethicus, *Svevorum omnium, qui plurimam Germaniæ partem tenebant, genteis* tradit in universum LIV, ex quibus plurimæ in Scandinaviâ numerandæ sunt, sub Svionum Sitonumque nominibus. Itaque complura etiam nationum nomina in eâ Scandinaviæ parte, in quâ Tacitus collocat Svionas, apud alios veteres auctores reperio. Ac primùm apud Plinium sunt HELLEVIONES, sive, ut alia habent exemplaria, HILLEVIONES, lib. IV, cap. XIII. *Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod sit notum, Hellevionum gente incolente pagis, quæ alterum orbem terrarum eam adpellat. Nec est minor opinione Finningia.* Proximam hanc fuisse Scandinaviæ partem, quam Helleviones incoluerunt, in aperto est, quia hanc primam omnium Romani cognoscere potuerunt. Vocabulum eorum Hadrianus Junius, in historiâ Batavicâ, corrigendum censuit ex Tacito in *Svionum* nomen. à quâ sententiâ parum egomet quondam abfui. verùm quum subiret animum, esse Ptolemæo in Scandiarum maximâ nationem, cui vocabulum Λελιωνοι; hos eosdem non dubitavi esse Plinii *Hilleviones*, capite diminutos: quorum integrum nomen erat Γιλλελιωνοι, HILLEVONI; quemadmodùm *Teutoni*, *Santoni*, *Turoni*. Apud Melam, lib. III, cap. III, post descriptionem Codâni sinus, hæc leguntur: *In eo sunt Cimbri, & Teutoni: ultrà, ultimi Germaniæ, Hermiones.* Hoc etiam vocabulum emendandum puto in *Helleviones.* hi quidpe ultimi tunc omnium Germanorum Romanis noscebantur; ut patet è Plinio. *Hermones* autem proximi erant Danubio, & Romanorum provinciis Rhetiæ ac Norico;

ut infrà oſtendetur. Ptolemæi verba de Scandiarum maximâ hæc ſunt: Καλεῖται δὲ ἰδίως ἡ αὐτὴ Σκανδεια· ἧς κατέχειν αὐτῆς τὰ μὲν βόρεια, Χαδεινοί· τὰ δὲ ἀνατολικὰ, Φαυῶναι, καὶ Φιρεσῖοι· τὰ δὲ μεσημβρινὰ, Γῶται, καὶ Δαυκίωνες. τὰ δὲ μέσα Λεουῶνοι. id eſt: *Eadem vocatur & propriè Scandia. ejus occidentales parteis incolunt Chadini; orientaleis Favonæ, ac Firæſi; meridionaleis Gutæ, & Dauciones: medias Levoni.* Δαυκίνες an rectè correxerim ſuprà in Κοδάνωνες, haud facilè adfirmaverim. *Hillevoni* certè è Melâ, ac Plinio, non in medio fuêre Scandinaviæ, ſed in initio, ipſoque veſtibulo, proximi Teutonis. ideóque hos interpretor eos, qui hodiè Danorum regi ſubjectam colunt regionem *Halland:* quæ fortè olim aliis dialectis fuit *Helland*, & *Heilland*. unde caput etiam regionis vocatur *Halmſted*, & *Helmſted*, quaſi *Hellenſted*. Quibusdam regio dicitur ſcribiturque *Hallind*. quod vocabulum non nuper formatum, ſed ab antiquo uſu in hanc uſque diem durare animadverto. nam Jornandi etiam inter alias Scanziæ nationes, refertur vocabulum *Hallin*. Ceterùm hujus regionis vel nationis nomen quum acciperent Romani; conterminos quoque, in univerſum cum Hillevionibus 10 pagos incolentibus, ſub idem vocabulum pertinere putarunt. Alii tamen proximorum versùs auſtrum Scaniorum, ſive Scandiorum, tam vaſtam retulerunt gentem, uti univerſam peninſulam inde Romani denominaverint.

Supra Scandios tandem & Helleviones, incoluêre Gutæ ſive Guti: quorum regio etiam nunc vocatur vulgò *Gudland*, *Gulland*, & *Gylland:* & gens illa ipſa *the Gudske*. Hoc puto nomen occaſionem Ablabio, Dexippo, ac Jornandi præbuiſſe, uti Gothorum ſuorum originem jam inde ante Herculea Trojanique belli tempora è Scanziâ inſulâ deducerent. nam in hac etiam præter falſos *Herulos*, atque *Rugos*, enumerat Jornandes *Vagoth*, *Gautigoth*, *Oſtrogothas:* quorum hi nulli alii fuêre, quàm qui in Daciâ denique hoc vocabulo à *Weſogothis* diſcernebantur; ut ſuprà notatum. Hodiè quoque regionem *Gudland* Latinè *Gothiam* adpellant; à Gothis potiùs, quàm *Gutis*; à quibus rectè diceretur Gutia. Sed *Gutæ* diſertè Ptolemæo ſcribuntur Γῶται. apud Procopium verò, quum eſſent Γῶται, vocabulum id librariorum incuriâ corruptum eſt. Verba ejus hæc ſunt, rer. Gothicar. lib. II: Οὕτω μὲν Θουλῖται βιοῦσιν· ὧν ἔθνος ἓν πολυανθρωπότατον οἱ γε αὐτοὶ οἰκοῦσι. παρ' οὓς δὴ Ἐρύλων τότε οἱ ἐπηλύται ἱδρύσαντο. Emenda voces mendoſas οἱ γε αὐτοὶ in οἱ Γῶται. & erit dictorum verborum hæc ſententia: *Hoc quidem modo Thulitæ vitam degunt. quorum gens una numeroſiſſima ſunt Guti. apud quos tunc Heruli advenæ habitabant.* Nempe, ut dudum dictum, Scandiam ille adpellavit Thulen. dein Gothos, quibus contermini fuerunt ad Viſtulæ oſtia Heruli, vocavit Gutos. qui Scandiæ etiamnunc ſunt incolæ. Verùm enimverò non pertinaciter ego contenderim, Γῶται potiùs eſſe ſcribendum, quàm Γαῶται· nam hoc etiam haud parum perſvadet vox illa Jornandis *Gautigoth*.

Firæsi Ptolemæi videntur eſſe ii, qui regionem hodiè incolunt, vulgari vocabulo *Fiering*. De *Chadinis* atque *Favonibus* nihil liquet.

In tabulâ itinerariâ hæc leguntur verba; Lupiones Sarmatæ. Venadi Sarmatæ. Bastarni. Ex his *Baſtarnos* à Ponto quondam uſque ad Viſtulæ fontem coluiſſe, hisque conterminos fuiſſe *Venedos*, ad *Venedicum ſinum*, & his porrò *Finnos*; infrà docebo. unde adparet, Lupiones iſtos nullos alios eſſe, quàm qui hodiéque Finnis contermini Ruſſis dicuntur *Loppi*; Svedis, Danis, ac Norvagiis *Lapper*; ceteris Germanis *Lappen*. Hos quoque ſub Sveonum nomine fuiſſe computatos, inde perſpicitur, quòd auctor noſter *trans Svionas* ait *eſſe aliud mare, pigrum, & prope immotum*: quod Svionas nullâ regione attingere potuit, niſi quâ Luppionum magna gens litori ejus prætexebatur. Auctor tamen tabulæ inter Sarmatas eos computat, unà cum proximis *Venedis:* de quibus ipſe Tacitus in eodem libro de Germaniâ; *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito*. Cujuscumque olim generis fuerint Luppiones, hodiè certè mixtum eorum genus eſt è Sarmatis, id eſt, Slavis, atque Germanis: plurimâque jam ex parte ſunt Slavi. Ut nunc, ſic olim, non tam in gente ac nomine, quàm imperio Svionum eos fuiſſe cenſeo. Idem verò de *Scandiis* quoque, & *Hillevonibus*, ac *Gutis* cenſuerim.

Gens hodiè, Lappis ab occaſu contermina, Sveonum regi paret, vulgari vocabulo *the Skrikfinner*. cujus & ipſius haud novum, ſed ſatis vetuſtum apud rerum ſcriptores deprehendo eſſe vocabulum. Mag. Adamus Bremenſis: *In confinio Sveonum, vel Nordmannorum, contra boream habitant Scritefinni.* Eodem ſitu memorantur & Saxoni Grammatico in præfatione operis. Sed & multis ſæculis ante Saxonem Jornandes in Gothicis ſuis, nullo alio tractu referre eos videtur, his verbis de Scanziâ inſulâ loquens: *Aliæ verò*

ibi

ibi gentes Scretofennæ: qui frumentorum non quæritant victum; sed carnibus ferarum atque avium vivunt. ubi tanta paludibus fœtura ponitur, ut & augmentum præstent generi, & satietatem ac copiam genti. Lacus hodiè est, partim in Luppionum, partim in Scritofinnorum finibus, cognomento *Albus*, vario piscium simul aviumque genere maximè scatens. quem Jornandem falso paludium nomine innuisse, haud dubito. Hos igitur quoque SCRITOFINNOS jam olim sub Svionum fuisse imperio, inde colligo, quòd ad oceanum siti sunt *pigrum & prope immotum*; quem supra Svionas recenset Tacitus. Paullus Diaconus in Langobardicis *Scritofinnos*, ut mox ostendam, in totâ Finnomarchiâ perperam collocavit; errore, haud dubiè, eo inductus, quòd heic quoque Finnorum genteis habitare acceperat. Nomen illorum à Procopio, lib. II, de rebus Gothicis, citatur Σκρεθίφινοι, vocabulo depravato, pro Σκρεθόφινοι, *Scrithifinni*. nam etiamnunc totum hoc genus adpellatur *Finnen* & *Fennen*. Neque enim eorum placet intempestiva κρίσις, qui nuper in Diacono juxtà atque Jornande legendum docuerunt *Scritobini*; tamquàm à voce *bein*, quæ pedem sive crus significat, eorum deductum sit nomen; quia Diaconus tradit à saliendo Germanicâ lingvâ id formatum. Ex Fennorum sive Finnorum eos fuisse nomine pariter ac genere, si non tot auctorum, F vel Ph scribentium, unanimis persvadere potuit consensus; id saltem movisset, quòd hodiéque Danis, Norvagiis, ac Sveonibus, sibique ipsis adpellantur *Skrikfinner*, vel, ut illorum fert orthographia, *Skrikfinder*; quemadmodùm omnes reliqui Finni, *Finner*, sive *Finder*. Sic in privilegio Hludewici imperatoris, archiecclesiæ Hammaburgiensi concesso, sunt *Scredevindon*; & in diplomate quodam Friderici imperatoris *Scredevindones*; item in confirmatione Ansgarii, archiepiscopi Hammaburgiensis, per papam Gregorium IV factâ, *Scridevindan*: item in literis papæ Innocentii II, ad Adalberonem, archiepiscopum Hammaburgiensem, ipsa regio *Scridivindia*. In quibus omnibus litera *v* est consona, duriter sonans ut *f*, vulgari etiamnunc Germanorum more. Ceterùm mores Scritofinnorum describit Procopius ferè eosdem, quos Tacitus Finnorum. In his igitur eos referemus. Atque hæc de Svionibus, gentibusque eorum regno subjectis, dicta sufficiant.

SITONUM hinc regnum, à lævo Sevonis latere, tertiâ parte Sveonum regno angustius, quas genteis olim Taciti ævo comprehenderit, haud facilè dispexerim. fuisse tamen plureis numero, liquidò ex his ejus verbis patet: *Svionibus Sitonum gentes continuantur.*

FINNOS in Finnomarchiâ, quam Norvagici regni etiam nunc partem vulgò adpellant *Findmarck*, jam inde antiquis coluisse temporibus, patet ex Paullo Diacono, qui perperam eos, ut antè dixi, adpellat *Scritofinnorum* nomine. Verba ejus, in Langobardicis, lib. I, cap. IV, hæc sunt: *In extremis, Circium versùs, Germaniæ finibus, in ipso oceani litore, antrum sub eminenti rupe conspicitur.* & posteà, cap. V: *Huic loco Scritofinni (sic enim gens illa nominatur) vicini sunt; qui etiam æstatis tempore nivibus non carent; nec aliis, utpote feris ipsis ratione non dispares, quàm crudis agrestium animantium carnibus vescuntur: de quorum etiam hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. Hi à saliendo, juxta lingvam barbaram, etymologiam ducunt. saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo, ad arcus similitudinem, feras assequuntur. Apud hos est animal, non satis absimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam conspexi, sicut jam fati, ut relatum est, Scritofinni utuntur.* item cap. VI: *Nec satis procul ab hoc, de quo præmisimus, litore, contra occidentalem partem, quà sine fine oceanum pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago est, quam usitato nomine maris umbilicum vocamus.* Gentem equidem, quam heic Diaconus describit, esse re verâ Scritofinnos, nemo inficiari potest. at regionem tamen, quam depingit, non esse eam, quam Jornandes & Saxo Scritofinnis tribuunt, quamque etiam nunc incolere prope Lappiones scimus; sed eam, quæ nunc vocatur Finnorum marchia, vulgò *Findmark*, nemini dubitare licet. quidpe & ad Circium versùs in ipso oceani litore ponit, & voraginem maris ad eam describit, quam nunc ad confinia Norvagiæ Finnomarchiæque esse vulgari vocabulo *Maelstroom*, vel, ut alii vocant, *Muskestroom*, inter insulas *Loffoot* & *VVeroe*, nemo harum regionum peritus ignorat. Causa hujus erroris, gentiumque ac regionum confusio inde Diacono nata est, quòd audiverat, esse Finnos super Norvagios, esse item super hos, Scritofinnos: quos tamen ille utrosque, memoriæ vitio, vel quia non satis rem perceperat, mirificè confudit, & utramque gentem sub uno Scritofinnorum vocabulo in unam Finnorum marchiam compegit. Utrùm verò hi MARCHIOFINNI (neque enim aliud eorum nomen reperio) Taciti jam ævo has regiones incoluerint, an posteriùs ex Finningiâ huc unà cum Scritofinnis transgressi fuerint, incertum habeo. Sub Sitonum eos fuisse imperio,

imperio, satis disertè ex eo liquet, quòd unos Sitonas Tacitus juxta Svionas nominat.

Ceterùm ipsa SITONUM gens nulla alia fuit, quàm qui Eginhardo & aliis posterioris sæculi scriptoribus dicuntur NORTMANNI; nunc verò sibi ipsis, & conterminis gentibus, vulgò *Normender*, *Norbagger*, & *Norske*, Latinè *Norvagii*, ac *Norvegii*; & regio eorum vulgò *Norrige*, contracteque *Norge*, id est, *Nortmannorum regnum*, quamvulgò dicimus *Norvagiam*. Nomen eos accepisse à regione mundi, quam *Septemtrionem* Latinè, *Nord*, *North*, & *Noord* Germanicè vocamus, quia in septemtrione siti sunt, dubium esse non potest. nam *bagge* etiam incolis est idem quod Latinis *incolere*, seu *inhabitare*. Apud Plinium regionem dici NERIGON, suprà dictum est. Apud Aethicum, mirum cosmographum, eadem terra adpellatur *Noricum*; in his verbis: *Oceani occidentalis famosæ insulæ sunt, Orcades, Illyricum, Noricum, Ingeonici*. Ubi equidem satis imperitè Illyrici vocabulum admiscuit, quum id aliàs ad Danubium Norico proximum esse audivisset. Per *Noricum*, Norvagiam eum intelligere, patet ex *Orcadum* mentione, & *Ingeonum*, quorum nomen omnem septemtrionalem Germaniam quondam occupasse, infrà docebo.

Atque hæc sunt duo illa vetustissima simul vastissimaque, & absolutissima totius Europæ regna, SVEONUM, atque SITONUM: quæ ad CIↃ IↃ C jam annos, ex quo in Romanorum pervenerint notitiam, perpetuò eodem tenore duraverunt. quanto verò temporum spatio, ante Romanorum notitiam, in tantà corpora tantamque firmitudinem coaluerint, incertum est. Heic igitur immensæ illius SVEVIÆ finis.

CAP. XLII.

De orientali Germaniæ latere, ac termino.

HACTENUS Germaniæ genteis, ad Vistulam usque amnem, ac lævum sinus Codâni sive Svevici maris litus, exposuit auctor noster omneis. De iis, quas trans Vistulam, & in dextero dicti maris litore posthinc memorat, antequàm agam, de latere hoc Germaniæ orientali, terminoque ejus, variè ab antiquis scriptoribus constituto, dicendum est.

Terminum inter Germaniam Sarmatiamque, sive, uti tunc vocarunt, Scythiam, vetustissimi geographorum Vistulam amnem statuerunt, & sinum Codânum. unde hæc Plinii, lib. IV, cap. XIII, post descriptionem Scandinaviæ: *Nec minor est opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt*. item ista Solini, cap. XXIII: *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingevones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit*. Haud obscurè uterque Finningiam, quæ nunc vulgò dicitur *Finland*, à Germanorum nomine ac genere excludit. Hinc etiam Ptolemæus Finnos extra Germaniæ limiteis in Sarmatiâ memorat, quamquàm alienissimo situ. Sed idem auctor disertissimis verbis Germaniam Vistulâ terminat. Τῶ δ' ἀνατολικῶ πλαγίῳ ὁρίζῃ ἀπὸ τῆς εἰρημένης ὑπερφῆς πρὸς τὰ ὑπερκείμενα Σαρματικὰ ὄρη Ἀλάσκιζις, καὶ ἡ μὲν τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ εἰρημένου κεφαλοῦ ὑϊστύλα ποταμός· καὶ ἐπ' αὐτὸς ὁ ποταμὸς, ἕως θαλάσσης. hoc est: *Latus orientale terminat distantia, à dictâ conversione, usque ad imminenteis Sarmatiæ monteis: prætereáque distantia post monteis ad dictum Vistulæ fontem: atque hinc flumen ipsum, ad mare usque*. Et in descriptione Sarmatiæ, de eodem termino: Ἡ δὲ Εὐρώπη Σαρματία πρὸς ἑσπέραν ὁρίζεται ἀπὸ δυσμῶν τοῦ τε Οὐϊστύλα ποταμοῦ, καὶ τῆ μεταξὺ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων γραμμῆ, καὶ αὐτῆς τῆς ὄρεσιν. id est: *Sarmatia Europæa terminatur ab occidente Vistulâ flumine, & lineâ inter fontem ejus & Sarmaticos monteis ductâ; tum ipsis montibus*. Sic & Iornandes sub initium de rebus Gothicis: *Scanzia à fronte posita est Vistulæ fluvii, qui, Sarmaticis montibus ortus, in conspectu Scanziæ septemtrionali oceano trifulcus illabitur, Germaniam Scythiamque disterminans*. Et M. Vipsanius Agrippa, quem Plinius citat lib. IV, cap. XII, his verbis: *Agrippa totum eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum millia passuum in longitudinem, aliquantum minùs quadringentis in latitudinem, ad flumen Vistulam à desertis Sarmatiæ prodidit*. Heic etiam disertissimè Vistula pro termino Sarmatiam Germaniamque inter statuitur: nam de Sarmatiæ gentibus proximè Plinius egit. Hinc etiam in fine cap. XIII, nimis exiguam Germaniæ latitudinem inter ortum & occasum idem tribuit Agrippa, CCLXVIII millia passuum. quâ in re mox quoque reprehenditur à Plinio. *Rhætiæ*, inquit hic, *prope unius majore latitudine, sanè circa excessum ejus subactæ. nam Germania multis posteà annis, nec tota, percognita est*. Est autem Rhætiarum juxta Danubii ripam, à Rheno ad Aeni confluentem, tanta latitudo, quantum universæ tribuit Agrippa Germaniæ. Sed nec

Mela

Mela Germanicum nomen ultra Viſtulam profert. ſic enim ait lib. III, cap. III, poſt deſcriptionem Rheni amnis: *Germania hinc ripis ejus uſque ad Alpes, à meridie ipſis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum confinio gentium; quà ſeptemtrionem ſpectat, oceani litore obducta eſt.* cap. verò IV: *Sarmatia intus, quàm ad mare, latior, ab iis, quæ ſequuntur, Viſtulâ amne diſcreta; quà retro abit, uſque ad Iſtrum flumen ſe immittit.*

At poſt Agrippæ ac Melæ ætatem, quum hæc ſeptemtrionis pars meliùs jam apertiúsque Romanis noſceretur, populosque ad Venedicum ſinum incolere Germanici generis, qui Venedos Sarmatas expulerant, compertum eſſet; Germanici nominis terminum etiam ultra amnem Viſtulam protulerunt ſcriptores. Hinc noſter in principio mox libri de Germaniâ, *Germanos à Sarmatis Daciſque, mutuo metu, aut montibus ſeparari* tradit: nullo neque Viſtulâ, neque alio amne nominato. recenſetque, in fine libri, Germaniæ genteis, quæ trans ſinum Codânum Viſtulamque & Dacorum monteis incoluerunt, *Fennos, Aeſtios*, atque *Peucinos*, ſive *Baſtarnas*. Ejusdem opinionis fuiſſe & Plinium, cùm ex ipſius, tùm ex epitomatoris ejus Solini monimentis elici poteſt. Plinius lib. IV, cap. XII: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium ſaltum, uſque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & ſaltus, pulſi ab his Daci, ad Pathiſſum amnem à Maro. ſive is Duria eſt, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos. averſa Baſtarnæ tenent, aliique inde Germani.* Baſtarnas, ab his locis ad oſtia uſque Danubii & Ponticum mare quondam pertinenteis, fuiſſe Germanos, non modò è dictis Tacito ac Plinio; ſed ex Livio quoque, ac Strabone, ſuo loco comprobabitur. Qui igitur illi *alii* ſupra Baſtarnas *Germani*, niſi quos *Aeſtios*, inter Baſtarnas Fennosque, apud Viſtulæ ripam, adpellat Tacitus? Idem intellexiſſe ex Plinio videtur epitomator ejus Solinus. ſic enim cap. XXIII, de Germaniæ terminis tradit: *Extenditur inter Hercynium ſaltum, & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, Rheno perfunditur. De internis ejus partibus, Albis, Guttalus, Viſtula, amnes altiſſimi præcipitantur in oceanum.* Quæ tamen verba multiplici ſcatent mendo: quo antè purganda, quàm de iis, quæ ad noſtram ſpectant, agatur. Quatuor Germaniæ latera voluiſſe heic Solinum indicare, facilè quivis perſpexerit. quæ igitur iſthæc eſt inepta quatuor laterum oſtenſio? Rectè, inquies, in Danubio atque Rheno; rectè item in Sarmatarum rupibus. At quid heic Hercynius ſaltus? aut quomodò pro termino Germaniæ; quum omnem ferè, ut infrà oſtendam, Germaniam occupaverit, vel, ſi iſtud poſterioribus temporibus neges, Bojohæmum, longè etiam ab occiduo exortivoque Germaniæ finibus remotum, cinxerit? An non Plinii epitomator Solinus? Etiam. Habuit ergo ex Plinio, quæ ſuprà retuli; *inter Danubium & Hercynium ſaltum, campos & plana Iazyges Sarmatas; monteis verò & ſaltus, Dacos; averſa Baſtarnas tenuiſſe, aliosque inde Germanos.* Jam verò, quid hoc eſt; *ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, Rheno perfunditur?* An non Danubii fons haud procul Rheni ripâ? Omnino. Ergo, ſi initium Germaniæ Danubius, certè eâdem regione etiam Rhenus perfundit. Corrigo igitur univerſa in hanc ſententiam: *Extenditur inter Rhenum Hercyniumque ſaltum & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, oceano perfunditur.* Atque hoc modo rectè quatuor conſtituuntur Germaniæ latera: quorum meridionale, ab initio ejus (initium quidpe heic Romanis, reſpectu Italiæ) *Danubius* claudit; ſeptemtrionale, *oceanus*; occidentale, *Rhenus*; orientale *Sarmatarum confinium*. quod tamen latus malè Hercynio ſaltu cingi dixit Solinus; quum is ſaltus heic in Sarmatarum Iazygum rupibus, veluti in angulo tantùm meridionalis orientalisque laterum conſtiterit. Jam verò, quia Viſtulam *de internis Germaniæ partibus* profluere tradit; certè terminum eum Germaniæ haud intellexit. Unà igitur cum Tacito, Aeſtios quoque Germanorum nomini adjecit. De Baſtarnis nihil dubitandum; quia diſertè ipſe Plinius lib. IV, cap. XIV, quintam eos univerſæ facit Germaniæ partem. Verus igitur veteris Germaniæ ab oriente terminus cenſendus eſt is, quem Tacitus in principio mox libri de Germaniâ indicat his verbis: *Germania omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Daciſque mutuo metu aut montibus ſeparatur.* A Galliis, ut antè explicatum, Rheno ſeparabatur; à Rhætiis, Norico, ac Pannoniis, Danubio; de quo plura ſuo loco. heic verò, ubi Danubius terminus eſſe Germaniæ deſinebat, *ad Pannonica*, ut Plinius ait, *hiberna Carnunti, & Mari amnis* confluentem, *Germanorumque ibi & Iazygum Sarmatarum confinium*; vel, quò poſteà Quadorum, Germanicæ gentis, nomen pertinuit, ad *Sarmatarum rupeis*; ſeu, ut Ptolemæus vocat, Σαρματικὰ ὄρη, id eſt, *Sarmaticos monteis*, juxta opidum Hungariæ *Vacia*, Danubio adpoſitum: terminus porrò fuit à meridie ſupra Iazygas, montium jugum, quod,

Poloniam

Poloniam Russiamque minorem ab Hungariâ ac Transsilvaniâ dirimens, vulgò Polonis Hungarisque adcolis *Krápak*, & *Szepési*, Russis *Bieszciedy* dicitur, Ptolemæo *Carpates mons*; quo ab Dacis separabantur Germani Bastarnæ, qui & Peucini dicebantur. Ab ortu, nullo certo flumine vel montium jugo ab reliquis Sarmatis cohibebantur Germani; sed *mutuo metu:* qui inter maximas validissimasque duas genteis, æquè potenteis, pro termino ac repagulo erat.

Terminum tamen heic, quò meliùs discrimen inter dictas genteis noscatur, statuo, primùm eumdem, quo Finningiam Plinii insulam ab oriente cinxi, suprà, cap. XXXVII hujus libri: inde lineam, à Ladogo lacu, ad Vistulæ Aprique (*VVieprz* hic vulgò dicitur adcolis) amnium confluentem: hinc ipsum Aprum, & à fonte ejus lineam ad Amadocem lacum, & opidum *Grodek*; mox flumen, quod à dicto lacu opidum *Zárebá* præterfluens, Tyræ miscetur amni, qui nunc vulgò dicitur *Dniester* & *Niester*. hinc denique ipsum Tyram ad Pontum usque Euxinum. Hoc igitur termino à Sarmatis, longè latéque in orientem ac septemtrionem versùs incolentibus, distingvebantur Germani. A Dacis autem versùs meridiem (quos quondam ad Marum usque flumen incoluisse, suprà in Quadis ostendi) prædicto Carpaticorum montium jugo, à Maro amne ad fontem usque Hierassi amnis, qui vulgò nunc adcolis dicitur *Prut*; & mox ipso Hierasso, Danubioque, & hujus ostio maximè austrino. Atque ad Pontum quidem Danubiumque antiquissimis pertingebant temporibus Bastarnæ Germani. posterioribus verò temporibus, quidquid agrorum inter Danubium, Hierassum ac Tyram amneis situm, partim Getæ, id est, Daci, partim Sarmatæ, pulsis Bastarnis, obsederunt. Hinc est, quòd Tacitus montibus tantùm Germanos à Dacis separat.

Hic igitur ultimus ab ortu solis terminus fuit Germaniæ. Genteis ab hoc latere ultra Dacorum monteis, Vistulam amnem, & mare Svevicum, indicat Tacitus in fine libri de Germaniâ, post explicatam Sveviam, his verbis: *Hîc Sveviæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes, Germanis, an Sarmatis adscribam, dubito.* Dubitare eum heic credo, quia plerique ante eum auctores Sarmatiæ has regiones, ad Vistulam usque amnem, tribuerant. Expedit tamen mox causas, cur Germanis adscribendas censeat; de quibus infrà, in singularum gentium explicatione, agam. Quin sibi jam inde ab initio certam stetisse sententiam, Germanis eas adscribere, satis indicat in exordio mox libri; ubi *Germaniam à Sarmatis* non Vistulâ, aut dicto mari, sed *mutuo metu*; à *Dacis* verò, qui ultra Vistulæ fontem, Hungariæ partem, Transsilvaniam, Valachiam, Moldaviamque, in ripâ Danubii incoluerunt, *montibus separari* ait. At si quis fortè miretur, vel dubitet, tam immensum terrarum spatium à septemtrionali usque oceano ad mare Ponticum, unas treis incoluisse Germanorum genteis, *Peucinos*, *Aestios*, atque *Fennos:* (nam *Venedos* fuisse Sarmatas, infrà ostendam) is meminerit, totam vastissimam illam Germaniam Plinium, lib. IV, cap. XIV, in V tantùm distribuisse incolarum genera; quibus tamen nec Aestii, nec Finni adnumerati. Verùm plureis in singulis Peucinorum, Aestiorum, ac Fennorum gentibus fuisse nationes atque nomina, apertè indicat auctor noster voce pluralis numeri *nationes*. Hæc igitur in universum dicta sint de tribus hisce gentibus, Germanorum ultimis. de singulis nunc membratim agendum; eodem scilicet ordine, quo ab auctore nostro commemoratæ. quamquàm à Fennis incipere ordo regionum postulabat; quum Scandinaviæ peninsulæ proxima sit Finningia. Verùm ratio, cur Bastarnas cùm his, tùm Venedis præposuerit auctor, mox infrà reddetur.

CAP. XLIII.

De PEUCINIS; *qui &* BASTARNAE.

AUCTOR igitur noster ideò PEUCINORUM sive BASTARNARUM narrationem primo loco instituit, quia ex remotissimis in orientem versùs Germaniæ populis hi proximi Romanis, Pannonias Mœsiasque sub provinciarum nomine tenentibus; eóque omnium notissimi, & Germanici generis certissimi. *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes, Germanis, an Sarmatis adscribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Reddit heic auctor causas, cur Bastarnæ sive Peucini, aut Germanis, aut Sarmatis adscribendi videantur. Causæ, cur Germanis adscribendi, haud leves, sed multo maximæ; idem *sermo*, idem corporis *cultus*, ide mv *ictus*, eadem *sedes*, nempe

nempe certis agrorum finibus fixa, eadem *domicilia*. quæ *omnia*, ut inquit mox auctor, *Sarmátis diversa*: quibus, ut ceteris orientis gentibus, Scythis, atque Persis, vestis laxa, ac fluida, longaque; sedes ac domicilium Scythis nullum, *in plaustro*, *equoque viventibus*. præterque jam dicta, *sordes omnium ac torpor*, ad Germanorum mores quàm maximè pertinebant: de quibus auctor, in eodem libro anteà: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens. delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent; mirâ diversitate naturæ, cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Has igitur tot ac tantas ob causas, meritò, ac per summum jus Germanorum generi adscribendi erant Peucini. E diverso tamen, causa una erat, cur dubitare quis posset, an non Sarmatis essent adscribendi: nempe, quia non *singulis uxoribus*, ut reliqui Germani, certo matrimonio sibi junctis, sed *mixtis connubiis*, in Sarmatarum morem, utebantur. qui quia fœdus mos, sive animi habitus; fœdatos eo ipso fuisse Germanos Peucinos ait auctor. neque enim alium heic sensum habet vox *habitus*; quidquid Christophorus Colerus de vestitu Sarmatarum, & *fœdo*, uti ipse ait, *illo braccarum usu*, interpretetur. Ecquid non magis fœdum ac turpe, nudum, vel brevi sagulo tectum incedere, quàm braccis longâque veste uti? Omninò sic existimo. Sed Peucinorum corporis vestitum auctorem per vocabulum *cultus* innuere, quis non perspiciat? Porrò neque illud dissimulandum, vel silentio transmittendum; vulgata exemplaria pro voce *ceterùm*, habere *procerum*. quæ vox variè miseréque doctissima etiam ingenia vexavit. reposuit tandem Rhenanus particulam *ceterùm*: haud inscitè. enarratis quidpe causis, ob quas Germanis adscribendi Peucini; unam illam causam, cur Sarmatis accensendi fortè viderentur, indicat. cui alteri totius orationis parti egregiè atque eleganter convenit particula *ceterùm*, auctori nostro usitatissima, pro *porrò*, *præterea*, *cetero*, *de cetero*, *de reliquo*. quam Lipsium quoque repudiasse, vehementer ego miror. Quis namque credat, solos Bastarnarum proceres mixtis usos connubiis; reliquâ nobilitate plebeque singularum uxorum matrimonia observantibus? Quòd si verò universa pariter gens isto Sarmatarum impurissimo habitu fœdata fuit; cur unos heic Tacitus nominaret proceres? Apage cum his ineptiis à gravissimo auctore. omnino ille scripsit *ceterùm*. Verùm, nihil mirum est, Peucinos, quum Sarmatis fuerint contermini, unum hunc, alienum à reliquâ Germanorum gente, morem à vicinis suis traxisse. sic quidpe hodiéque conterminas diversi generis genteis, alteram ab alterâ nonnihil diversi moris veluti contagione quâdam contrahere videmus. Prædictis igitur argumentis Bastarnas Germaniæ adserit Tacitus. Ante eum Plinius tantum à dubitatione istâ, Sarmatisne an Germanis eos adscriberet, abfuit, uti quintam eos Germanorum partem fecerit. Verba ejus lib. IV, cap. XIV, hæc sunt: *Germanorum genera V. Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus, Ingevones; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Chaucorum gentes. proximi autem Rheno, Istævones; quorum pars Sicambri. mediterranei Hermiones; quorum pars Svevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. quinta pars Peucini, qui & Bastarnæ, suprà dictis contermini Dacis.* Sed jam iterum non dissimulandum, *Bastarnas* Gallicam adpellari gentem Polybio, Livio, atque Plutarcho. Livius, sub finem libri XL; ubi de Bastarnis narrat, quos Philippus, Macedonum rex, Istrum transgredi diu solicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque popularentur; *Duplex*, inquit, *inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur; & Bastarnæ, relictis in Dardaniâ conjugibus, liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. Per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque: aliâ viâ traduci exercitum non posse. facilè Bastarnis Scordiscos iter daturos: nec enim aut lingvâ aut moribus æqualeis abhorrere.* Scordiscos pro Gallis fuisse habitos, testatur disertissimis verbis Strabo, lib. VII, quæ suprà, lib. I, cap. X, explicavi. Bastarnas igitur dum *æqualeis* fuisse *Scordiscis*, *lingvâ ac moribus*, tradit Livius; & ipsos fuisse Gallos satis apertè innuit. Sed disertè hoc atque clarè posteà, lib. XLI: *Bastarnas primùm ad terrorem omnium in Dardaniam immisit. qui si sedem eam tenuissent, graviores eos adcolas Græciæ habuisset, quàm Asia Gallos habeat.* Et de iisdem lib. XLII: *Armatorum duo millia Gallorum erant præfecto Asclepiodoto. Tum Gallorum effusorum per Illyricum ingens agmen oblatum, avaritiâ dimissum est. Veniebant decem millia equitum: par numerus peditum; & ipsorum jungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Bastarnas intelligi, paullo pòst ex Plutarcho patebit. Plutarchus igitur in vitâ Æmilii Paulli, de Perseo, Philippi prædicti filio, loquens: Τ'πικὰ γὰρ ἦν Γαλάται, σὺν οἷς καὶ Βαστάρναι πολλοὶ ἐμπεμιγέντες,

οἱ Βαστέρναι καλοῦνται, σφατὸν ἱππότην καὶ μάχιμον. καὶ λόγῳ κατέσχεν, ὡς τῶν βαρβάρων μισθῷ πεπεισμένων ἐπ' αὐτὸ, ἀφ' ἕτερα κάτω Γαλατίας ἐπὶ τὸν Ἀδρίαν ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Ἰταλίαν. id est: *Gallos quoque solicitavit, circa Istrum colenteis, qui Bastarnæ vocantur; exercitum equestrem, & bellicosum. famaque erat, barbaros, mercede ab eo inductos, per inferiorem Galliam* (Gallos Scordiscos intelligit, qui infra Istrum colebant) *juxta Adriaticum mare erupturos in Italiam.* Polybius, referente libro legationum: Ἦκόντων δὲ τῶν Δαρδανίων, καὶ πρὸς δὲ πλήθος τῶν Βαστέρνων καὶ πρὸς δὲ μεγέθος τῶν ἀνδρῶν ἔτι δὲ ἐν τοῖς κινδυνώδεσι τόλμης ἐξηγημένων, καὶ διαπεφάντων πρὸς τὴν Περσέως κοινοπραγίας, καὶ τῶν Γαλατῶν· καὶ φασκόντων τοῦτο ἀγωνιᾶν μᾶλλον ἢ σφᾶς τοὺς Βαστέρνας. id est: *Quum autem Dardanii venissent, & de Bastarnis exposuissent, quanta eorum multitudo, quàm ingentia eorum corpora, quanta in periculis esset illorum audacia; docuissent etiam de societate cum iis initâ à Perseo & Gallis; dixissentque, majori sibi Perseum, quàm Bastarnas, esse terrori.* Verùm illa Plutarchus atque Livius habuêre à Polybio, & hujus coætaneis; quorum sæculo, verum discrimen inter Gallos atque Germanos etiamdum Græci ignorarent: ex similitudine verò sermonis ac morum Gallos arbitrarentur; siquidem hæc gens jam anteà, Brenno duce Macedoniam Græciamque vastante, cognita iis esset; Scordiscis etiam posteà haud ita procul habitantibus. At Plinii Tacitique temporibus penitus jam utraque gens noscebatur Romanis, non modò Galliam, sed & Germaniam, ac Daciam, ad Bastarnas usque pervagatis. quapropter veriora Plinius Tacitusque de his tradere potuerunt. Verùm Germanici nominis fuisse Bastarnas, non Gallos, satis perspicuè patet ex descriptione eorum, quam paullo pòst ipse Plutarchus his exsequitur verbis: Ἦκον μὲν γὰρ αὐτῷ δεηθέντι Βαστέρναι, μύριοι μὲν ἱππεῖς, μύριοι δὲ πεζοβάται, μισθοφόροι πανύπτις, ἄνδρες δ' γεωργεῖν εἰδότες, ἢ πλεῖν, οὐκ ὀπὸ ποιμνίων ζῆν νέμοντες, ἀλλ' ἐν ἔργον καὶ μίαν τέχνην μελετῶντες, αἱὶ μάχεσθαι, καὶ κρατεῖν τῶν ἀντιταττομένων. ὡς δὲ πρὸς τὸν Μηδικὸν καταστρατοπεδεύσαντες ἐπεμίγνυντο τοῖς Μακεδόσι, καὶ βασιλέως, ἄνδρες ὑψηλοὶ μὲν τὰ σώματα, γυμνασταὶ δὲ τὰς μελέτας, μεγάλαυχοι δὲ καὶ λαμπροὶ ταῖς κατὰ τῶν πολεμίων ἀπειλαῖς, ἠρέσκοντο παρέχοντες τοῖς Μακεδόσι, καὶ δόξαν, ὡς τῶν Ῥωμαίων οὐχ ὑπομενόντων, ἀλλ' ἐκπλαγησομένων τὴν ὄψιν αὐτῶν καὶ τὴν κίνησιν, ἔκφυλον ὄντων καὶ δυσπρόσοπτον. Id est: *Venebant enim ei roganti Bastarnæ, decem millia equitum, par numerus peditum, qui prolapsorum equitum vacuos capiebant equos; omnes mercenarii, homines, qui nec agriculturam, nec navicularian nossent; nec pecore pascendo vitam tolerare: verùm unum opus, unam meditarentur artem, perpetuò præliari, & vincere acie hostem. Hi pòstquàm in Medicâ unis castris fuerunt cum Macedonibus commisti, proceris corporibus viri, mirabili exercitatione, grandiloqui, & mirificè adversùs hostes minaces; confirmaverunt Macedonas, opinionemque præbuerunt illis, fore, ut exhorrescerent, nec tolerarent Romani conspectum eorum & jactationem trucem ac horridam.* En; Romanos ait conspectum novum, & congressum peregrinum & horrendum Bastarnarum non laturos fuisse. an adeò peregrinus, novus, atque insvetus Gallorum adspectus Romanis? quum jam CCXX annis antè Galli Romam ceperant; quumque CXX circiter annis post captam Romam, primo bello Punico Carthaginienses Gallos mercenarios in exercitibus suis contra Romanos duxerant; quum item posteà omnem Galliam Cisalpinam sive Italicam perdomuerant Romani; quum etiam secundo bello Punico in Transalpinam Galliam transgressi fuerant. Certè Germanos fuisse Bastarnas, hoc ipsum prodit. nam licet magnis fuerint corporibus Galli, tamen majoribus erant Germani. unde apud Cæsarem, in comment. 1, ipsi Galli Germanorum ne vultum quidem ferre se potuisse testantur. Quæ autem, quæso, ex Galliâ tanta multitudo hominum, sive tam ingens unius nominis natio venire potuit, quæ à Vistulâ ad Pontum usque vastissimum terrarum tractum obsederit? Verùm quidquid objicere heic velis, credibile nullo pacto fieri potest, Plinii Tacitique ævo obscuriùs has oras atque genteis novisse Romanos, quàm CCLXX annis antè, quum Paullo Aemilio Perseum Macedoniæ regem debellante, nihil etiamdum ad Istrum obtinerent. Illorum igitur potiùs, quàm Polybii, Livii, Plutarchique, testimonio standum. Neque verò ab illorum mente perinde alienus Strabo. nam licet sub initium libri VII, à Germanis diversos faciat Bastarnas; iterumque post Germanorum expositionem: tamen posteà Germanis eos adscribendos, quamvis dubitanter, adfirmat. Verba ejus sic habent: Ἡ δὴ ὑπερκειμένη πᾶσι χώρα ἐπὶ λεχθεῖσι μεταξὺ Βορυσθένους καὶ Ἴστρου, πρώτη μὲν ἐστιν ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία· ἔπειτα οἱ Τυρηγέται· μεθ' οὓς οἱ Ἀζιζυγες Σαρμάται, καὶ οἱ Βασίλειοι λεγόμενοι, καὶ Γεωργοὶ, τὰ μὲν πλέον νομάδες, ὀλίγοι δὲ καὶ γεωργίας ὑπομελόμενοι· τούτους φασὶ καὶ πρὸς τὸν Ἴστρον οἰκεῖν, ἐφ' ἑκάτερα πολλάκις. Ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστάρναι μὲν, πρὸς Τυρηγέταις ὅμοροι καὶ Γερμανοῖς, σχεδόν τι καὶ αὐτοὶ δὲ Γερμανικὲ ἔθνος ὄντες, εἰς πλείω φῦλα διηρημένοι· καὶ δὴ Ἄτμονοι λέγονται τινες, καὶ Σιδόνες, οἱ δὲ πρὸς Πόντῳ κατέχοντες τὴν ἐν

τῷ ὲν τῷ Ἴ ερῳ νήσον Πεύκινοι. hoc est: *Totius autem regionis, quæ dicto inter Borysthenem Istrumque intervallo superjacet, prima portio est Getarum solitudo: dein sunt Tyregetæ; post hos Iazyges Sarmatæ, & qui Basilii dicuntur & Georgi; quorum plerique vagi sunt, quidam etiam agriculturam exercent. hos ferunt sæpè utramque Istri ripam adcolere. In mediterraneis Bastarnæ sunt, Tyregetis atque Germanis contermini; ac ferè ipsi quoque Germanici generis, in plureis divisi gentes. nam alii Atmoni nominantur, alii Sidones; Peucini verò, insulam Istri Peucen obtinentes.* Σχεδόν τι ait: nec tamen rationem, cur inter Germanos censeat referendos Bastarnas, curve dubitet, ullam adfert. Hoc tamen testimonium pro Plinii Tacitique sententiâ valet, quatenus Bastarnas non Gallos, sed Germanos esse suspicatus est: quum interim hoc ipso libro, haud ita multo antè, Bojos, Scordiscos, & Tauriscos, Gallicas genteis circa Istrum nominaverit. Ptolemæus, Germaniam, ut superiori capite ostensum, Vistulâ amne finiens, duas diversas longéque inter se discretas facit Sarmatiæ genteis *Bastarnas* atque *Peucinos*: sed & ipsos Peucinos geminos; alios circa Amadocem lacum; in Istri insulâ Peuce alios. Verùm in Ptolemæo hoc jam minùs mirandum, quando etiam Finnos Sarmatiæ adscribit; quos jam inde ab antiquissimis sæculis ad hæc usque nostra tempora fuisse Germanos, infrà docebo. Dionis autem ignorantiam quis non meritò miretur? qui, prætor quondam Pannoniarum exsistens, Scythas pronuntiavit esse Bastarnas, non modò contra Taciti, Plinii, Strabonisque, sed & multo antiquiorum scriptorum auctoritatem fidemque; quorum hi, Romanorum cum Perseo rege bellum literis mandantes, eos adpellarunt Gallos. Dionis verba, lib. XXXVIII, hæc sunt: Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ σὺν συμμάχοις ὄντι ἐν τῇ Μυσίᾳ ποιήσας ὁ Ἀντώνιος, ἠλάθη πρὸς τῇ τῶν Ἰστριανῶν πόλει πρὸς τῶν Σκυθῶν τῶν Βαστερνῶν, ὑπεβοηθησάντων αὐτοῖς, καὶ ἐπέδρα. hoc est: *Eodem modo cum sociis, Mysiam incolentibus, agens, ad Istrianorum urbem à Bastarnis Scythis, qui auxilio Mysis venerant, superatus profugit.* Et lib. LI: Βαστέρναι δὲ Σκύθαι τὸ ἀρχαῖον νενομίδαται. id est: *Bastarnæ inter Scythas verè numerantur.* E diverso Strabo, libro prædicto, ab omni Scytharum Sarmatarumque nomine eos eximit. Οἵπερ εἰσὶν οἱ ἁμαξοικοὶ Σκύθαι, καὶ Σαρμάται· καὶ γὰρ νῦν ἀναμέμικται τούτοις τὰ ἔθνη τοῖς Θρᾳξί, καὶ τὰ Βαστερνικά. id est: *Qui sunt in plaustris degentes Scythæ, & Sarmatæ. quin etiam immistæ nunc sunt istæ simul & Bastarnicæ gentes Thracibus.* Et posteà eodem libro: Μεταναστάσεις γὰρ δέδεκται τῶν πλησιοχώρων, εἰς οὓς ἀθενεστέρους ἐξαναστάντων, τῶν μὲν ἐκ τῆς περαίας τῶν Σκυθῶν καὶ Βαστερνῶν, καὶ Σαυρομάτων ὑπερβαλούντων πολλάκις. hoc est: *Transmigrationes namque fiunt, ubi finitimi in imbelliores impetum faciunt; quemadmodùm trans Istrum incolentes Scythæ, & Bastarnæ, & Sauromatæ, sæpius prævaluerunt.* Aut Germanis, aut Sarmatis, aut Scythis accensendi erant Bastarnæ: quartum quidpe genus heic nullum datur. Qui igitur à Scythis Sarmatisque prorsus facit alienos, satis manifesto indicio Germanis eos relinquit: quod etiam suprà, dubitanter quamvis, tamen adfirmat. Hæc igitur de genere *Bastarnarum* sive *Peucinorum* dicta sint: quibus Germanico nomini eos vindicavimus.

Vocabulum eorum BASTARNÆ, totius gentis fuisse nomen, PEUCINI autem partis tantùm, vel nationis in gente Bastarnarum, disertis testantem verbis audivimus Strabonem. Plinius tamen atque Tacitus Peucinorum nomen tamquàm universæ genti commune referunt. id an satis rectè, ego equidem dubitassem, quum duo hi soli sint hujus rei auctores, nisi apud Ptolemæum quoque Peucinos reperissem, haud ita procul ab Vistulâ amne. treis quidpe hic, ut antè dictum, facit genteis ex eâ quæ una tantùm erat gens: *Peucinos* modò dictos, supra Amadocem lacum; infra hos *Bastarnas*, supra Daciam; & alios dein *Peucinos*, ad Pontum, in insulis Istri. Verba ejus, in descriptione Sarmatiæ Europææ, hæc sunt: Κατέχει δὲ τὸν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πεύκινοί τε καὶ Βαστέρναι. id est: *Incolunt autem Sarmatiam maximæ gentes, Venedæ apud omnem sinum Venedicum, & super Daciam Peucini, ac Bastarnæ.* Et posteà in Mœsiæ descriptione: Κατέχουσι δὲ τῆς κάτω Μυσίας, τὰ μὲν δυσμικὰ Τριβαλλοί· τῶν δὲ ἀνατολικῶν τὰ μὲν ὑπὸ τὸ στόμα τὸ Πεύκιον Τρωγλοδῦται, τὰ δὲ στόματα Πεύκινοι. hoc est: *Incolunt Mysiæ occidentalia Triballi; orientalia, sub ostio Peuces Troglodytæ, ipsa verò ostia Peucini.* Πεύκιον ὄρος, PEUCEM MONTEM ponit in Sarmatiâ Ptolemæus ὑπὲρ τὴν Ἀμάδοκα λίμνην, id est, super AMADOCEM LACUM. ex hoc autem flumen in Borysthenem deducit, quod & ipsum Borysthenis nomine adpellat. unde patet, Amadocem lacum esse eum, qui hodiè medius inter Voliniam Podoliamque, Bugem amnem (vulgò est *Bog*) in Borysthenem (*Dnieſtr* & *Niepr* vulgò dicitur) emittit. Supra hunc verò lacum mons hodiè est, in confinio Podoliæ, Voliniæ, ac Russiæ, medio inter lacum & alium Bugem, qui in Vistulam delabitur, situ. qui sine controversiâ *Peuce mons est* Ptolemæi.

Ab hoc igitur ille Peucinos conterminos sive adcolenteis haud dubiè denominatos putavit: nam & ipsum montem paullo pòst adpellat Πεύκινα ὄρη, *Peucinos monteis*. Verùm, an *Peuces* nomine mons hic umquàm fuerit adpellatus, ego equidem nescio: ipsam tamen gentem non à monte hoc, sed à PEUCE *insulâ*, quam Istri amnis duo proxima à meridie ostia *Sacrum* & *Naracum* efficiunt, dictam fuisse, testis est Strabo. à quâ sententiâ ne ipse quidem abhorret Ptolemæus, dum universa VI Istri ostia, id est, insulas in iis sitas, à Peucinis teneri tradit. Credibilius igitur est, eam primò Bastarnarum partem, quæ Peucen & ceteras ostiorum Istri insulas incoluit, nomen ab insulæ vocabulo accepisse Peucinorum. hi verò quum omnium essent bellicosissimi, nobilissimique, ut infrà patebit; nomen unius nationis in totius gentis adpellationem postmodùm evaluisse, uti omnes pariter Bastarnæ communi nomine dicerentur PEUCINI. Horum autem quidam quum dictum montem adcolerent; ipse mons ex eorum nomine dictus est, non *Peuce*, primitivo insulæ vocabulo, sed derivativo PEUCINUS.

Ceterùm quando Bastarnæ ad Pontum usque descenderint, insulamque Istri Peucen occupaverint, incertum est. ex Strabonis tamen libro VII patet, Alexandri Magni tempestate Peucen insulam Triballorum gentem coluisse; proxima autem trans Istrum Getas. Verba ejus hæc sunt: Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Φιλίππου, καὶ πρὸ ὁδοῦ ὑπὲρ τοῦ Αἵμου γραμμὴ ἐμβαλὼν εἰς Τριβαλλούς, ὁρῶν μέχρι τοῦ Ἴστρου καθήκοντας, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ νῆσον Πεύκην, τὰ πέραν ἤδη Γέτας ἔχοντας, ἀφῖχθαι λέγεται μέχρι δεῦρο· καὶ εἰς μὲν τὴν νῆσον ἀποβῆναι μὴ δυνάσθαι ταῖς πλοίοις. ἐκεῖσε δὲ καταφυγόντα τὸν τῶν Τριβαλλῶν βασιλέα Σύρμον, αὐτοχεῖν τοὺς πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν· εἰς ἣν οὖν Γέτας διαβάντα, ἑλεῖν τὴν αὐτῶν πόλιν, καὶ ἀναστρέψαι διαβαχέων εἰς τὴν οἰκίαν, λαβόντα δῶρα τὰ ἐθνῶν καὶ παρὰ Σύρμου. idem: *Alexander Philippi F. in eâ expeditione, quam in Thracas, supra Aemum incolenteis, fecit, impressione in Triballos factâ, quos ad Istrum usque, & sitam in eo insulam Peucen pertingere videbat, ulteriora verò amnis à Getis teneri, eò usque progressus dicitur, & in insulam quidem ne intraret, navigiorum fuisse impeditum penuriâ. eò namque confugisse Syrmum Triballorum regem, conantique transgredi vi obstetisse: ideòque Alexandrum in Getas transmisisse; captâque eorum urbe, celeriter revertisse domum, donis à gentibus & Syrmo acceptis.* Quum igitur inter initium regni Alexandrini, quo is in Triballos expeditionem fecit, & consulatum A. Postumii Albini, C.que Calpurnii Pisonis, quo Bastarnas Philippum secundum in Dardanos concitasse tradit Livius, CLV interfint anni; certum est, hoc temporis intervallo ad Istrum eos ac Peucen insulam descendisse. nam hoc tractu tunc eas incoluisse, ex Livii liquet historiâ. sic enim continuò ante ea, quæ suprà citavi: *Pòst paucis diebus gens Bastarnarum, diu solicitata, ab suis sedibus magnâ peditum equitumque manu Istrum trajecit. inde progressi, qui nuntiarent regi, Antigonus & Cotto. nobilis is erat Bastarna. de eâ re Antigonus sapè invitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuntii occurrerunt, mortuum esse regem. quæ res omnem ordinem concilii turbavit. Compositum autem sic fuerat; transitum per Thraciam tutum, & commeatus, Bastarnis ut Philippus præstaret.* Ex his manifestò, inquam, liquet, jam tum proximos Istro Getarum agros ipsamque adeò insulam Peucen tenuisse Bastarnas. ab his quidpe partibus rectè per Thraciam ad Amphipolim & Strymona amnem ducebantur, per Macedoniam Dardanos adgressuri. Manserunt posteà diu iisdem sedibus. Hinc apud Appianum, in Mithridaticis, Pelopidas, à Mithridate legatus ad Romanorum legatos missus, ait, Mithridatem φίλους ἐς πᾶν τὸ κελεύσμενον ἑτοίμους χρῆσθαι Σκύθαις τε καὶ Ταύροις, καὶ Βαστάρναις, καὶ Θρᾳξὶ, καὶ Σαρμάταις, καὶ πᾶσι τοῖς ἀμφὶ Τάναΐν τε καὶ τὸν λίμνην ἐπὶ τὴν Μαιῶτιδα· id est: *Amicos paratos habere ad exsequenda jussa omnia Scythas, Tauros, Bastarnas, Thraces, Sarmatas, denique omneis, qui Tanain & Istrum lacumque Mœotin accolunt.* Idem auctor eodem libro posteà de auxiliis, quæ tertio bello Mithridati adfuerunt, ita narrat: Περάσαντα ἐς τὴν Εὐρώπην (lege, ἐκ τῆς Εὐρώπης) Σαυροματῶν οἵ τε Βασίλειοι καὶ Ἰάζυγες, καὶ Κόραλλοι, καὶ Θρᾳκῶν ὅσοι ἦλθον πρὸς τὸν Ἴστρον, ἢ Ῥοδόπην, ἢ τὸν Αἷμον οἰκοῦσι, καὶ δὴ τοῖσδε Βαστάρναι, τὸ ἀλκιμώτατον αὐτῶν ἅπαν. id est: *Gentes quæ ex Europâ transjecerant, Sarmatæ Basilii, & Iazyges, & Coralli, Thracum item quicumque Istrum & Rhodopen & Aemum accolunt; atque insuper Bastarnæ omnium eorum fortissimi.* Valerius quoque Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, Corallorum & Bastarnarum narrationem conjungit. hos tamen metri causâ vocat *Batarnas*, in his versibus:

Illinc juratos in se trahit Aea Batarnas:
Quos duce Teutagono crudi mora corticis armat.

Ipsum ducis nomen, quod à voce *Theut* deductum, Germanos fuisse ostendit. Dio, ut suprà relatum, lib. XXXVIII, de C. Antonio loquens: Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ περὶ συμμάχους τοῦ ἐν

σὺν ἐν τῇ Μυσίᾳ ποιήσας, ἠλάθη πρὸς τῆ Ἱστριανῶν πόλει πρὸς Σκυθῶν τῶν Βαστερνῶν, ὑπὸ βοηθησάντων αὐτοῖς, καὶ ἀπέδρα. Id est: *Eodem modo cum sociis Romanorum Mysis agens, ad Istrianorum urbem à Bastarnis Scythis, qui auxilio Mysis venerant, superatus profugit.* Istropolim propè fuisse insulam Peucen & Istri ostia, patet ex Plinii lib. IV, cap. XII: item ex Ptolemæi Mysiæ inferioris descriptione. Idem Dio lib. LI: Βαστέρναι δὲ Σκύθαι τε ἀκριβῶς νενομίδαι. καὶ τότε τὸν Ἴστρον διαβάντες, τήν τε Μυσίαν τὴν κατ' ἀντιπέρας σφῶν, καὶ μέχρι τῶν καὶ Τριβαλλοὺς ὁμόρους αὐτῇ ὄντας, σὺν τοῖς Δαρδάνοις ἐν τῇ χώρᾳ τῇ ἐκείνων εἰκῆ ὄντας, ἐχειρώσαντο. hoc est: *Bastarnæ inter Scythas rectè censentur. hi tum transgressi Istrum, Mysiam sibi oppositam, finitimosque ejus Triballos, Dardanosque ibidem habitantes, subegerant.* Ovidius, Tristium libro II, de suo tempore, quo Tomis ad Pontum haud ita procul Istri ostiis exsulavit:

Iazyges, Colchi, Metereaque turba, Getæque
Danubii mediis vix prohibentur aquis.
Hactenus Euxini pars est Romana sinistri:
Proxima Bastarnæ, Sauromataque tenent.

Hinc Strabo etiam suâ ætate Bastarnas citat Peucinos, Peucen insulam incolenteis. Ab Alexandri igitur Magni temporibus loca Istro proxima, ipsasque Istri insulas, pulsis Getis ac Triballis, occuparunt. unde illud Strabonis, jam antè citatum: Οἵπερ εἰσὶν οἱ ἀμαξοικοὶ Σκύθαι, καὶ Σαρμάται. καὶ δὴ νῦν ἀναμέμικται ταῦτα τὰ ἔθνη τοῖς Θραξὶ, καὶ τὰ Βαστερνικὰ, μᾶλλον μὲν τοῖς ἐκτὸς Ἴστρου, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐντός. Id est: *Qui sunt in plaustris habitantes Scythæ ac Sarmatæ. nam etiam nunc permixtæ sunt istæ & Bastarnicæ gentes Thracibus; magis quidem iis qui extra, sed iis tamen quoque, qui intra Istrum colunt.* Getas heic intelligit per Thracum vocabulum; ut ex præcedenti ejus oratione liquet. Idem auctor, lib. II: Μάλιστα δ' εἰ νῦν ἔχοιεν ἄμεινον αὖ τι λέγειν περὶ τῶν κατ' Βρεττανοὺς καὶ Γερμανοὺς, καὶ σὺν περὶ τὸ Ἴστρον, σὺν τε ἐντὸς, καὶ ἐκτὸς, Γέτας τε καὶ Τυρηγέτας, καὶ Βαστέρνας. Id est: *Maximè verò nostræ ætatis homines certius aliquid dicere possint, de Britannis, Germanis, & Istri accolis, tam interioribus, quàm exterioribus, Getis, Tyregetis, & Bastarnis.* Atque hinc est, quòd apud Ptolemæum in dextrâ Istri ripâ ad lacum, à quo in sex scinditur alveos & ostia amnis, Νουϊόδουνον, NOVIODUNUM legitur opidum, vocabulo merè Celtico, sive Germanico, quasi *Neudun*, sive *Nüdun*. Id referunt, post Ptolemæum, Antoninus in itinerario, Tabula itineraria, & Notitia imperii. hodiè dicitur *Nivorz*. Nescio an non & Jornandes ejus meminerit in rebus Gothicis, his verbis: *Introrsus Dacia est, ad coronæ speciem arduis Alpibus emunita. juxta quarum sinistrum latus, quod in Aquilonem vergit & ab ortu Vistulæ fluminis per immensa spatia venit, Winidarum natio populosa consedit. quorum nomina licet nunc per varias familias & loca mutentur, principaliter tamen Sclavini & Antes nominantur. Sclavini à Civitate novâ, & Sclavino Rumunense, & lacu qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum, & in Boream Visclâ tenus commorantur. hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes verò, qui sunt eorum fortissimi, qui ad Ponticum mare curvantur, à Danastro extenduntur usque ad Danaprum.* Satis clarum est, ab Istro ad Danastrum usque, id est Tyram, qui hodiéque dicitur *Dnester*, Jornandem versùs septemtriones protendere Sclavinos; versùs occasum verò, supra Daciam & Carpatica juga, quæ ille vocat Alpes, ad Vistulæ usque fontem Vinidas. quo tractu Bastarnas antè incoluisse jam anteà ostensum. LACUS igitur iste MUSIANUS, sive, ut alia ferunt exemplaria, MYSIANUS, nullus alius, quam apud quem in Mysiâ antiquis illis auctoribus recensetur *Noviodunum:* quod & ipsum est CIVITAS NOVA Jornandis. quæ fortè ipsis Bastarnis Germanis tunc *Neustat* vel *Neustät* dicta; ut & alia in eâdem ripâ eâdémque Mœsiâ urbs, Ptolemæo, Antonino, ac Tabulæ, ipsique Jornandi dicta *Novæ:* de quâ sic Jornandes: *Post cujus decessum Cniva exercitum dividens in duas partes, nonnullos ad vastandam Mœsiam dirigit; sciens, eam, negligentibus principibus, defensoribus destitutam. Ipse verò cum* LXX *millibus ad Eusteſium, id est, Novas descendit. unde à Gallo duce remotus Nicopolim accedit, quæ juxta Iatrum fluvium est constituta.* Lege, *Neustetium*, & *Ciabrum*. urbem enim, quam Romani *Novas*, Gothi, has oras tunc obsidentes, adpellavêre *Neustät*. *Ciaber* autem fluvius est Ptolemæo Κίαβρος, Mœsiam superiorem ab inferiore dividens; Antonino *Cebrus*, & Dioni etiam lib. LI Κέβρος: apud quem tamen mendosè τῷ Κέδρῳ· quod parum feliciter contra omnem historiæ rationem Leonclajus purgavit in Ἕβρῳ· quum jam dudum Bastarnæ, de quibus Dio heic loquitur, Thraciâ expulsi, tunc in Mysiâ egerint in Dardanorum agris, πρὸς τῷ Κέβρῳ, *apud Cebrum*. Sed hæc ab hocloco paullo alieniora. ad nostra revertamur.

Terminos igitur BASTARNIS sive PEUCINIS statuo istos: Ab septemtrionibus Aprum amnem, vulgò *VVieprz*, in Vistulam delabentem; & à fonte ejus lineam ad

Amadoeem lacum; atque hinc flumen, quòd ex lacu juxta opidum *Zárebá* oriens, in Tyram, id est, Danastrum defertur: inde ipsum Tyram. ab ortu mare Ponticum, & ostia Istri. à meridie Istrum (citra quem tamen quidam etiam Bastarnæ, teste Strabone) ad Hierassi usque confluentem; & hinc Hierassum, & à fonte ejus Carpatica Sarmaticaque juga, ad fontem usque Vistulæ. ab occasu, primò Asciburgium montem ad opidum usque *Osʼwieczym*, hinc verò Vistulam, ad Apri usque confluentem.

Ostia Istri eos adcoluisse, jam dudum è Ptolemæo, partimque è Strabone patuit. ad Tyram usque pertinuisse, inde liquet, quòd Ptolemæus Tyregetas ultra Tyram collocat, & Plinius, lib. IV, cap. XII, in Tyræ insulâ; Strabo verò, dicto lib. VII, de his simul atque Bastarnis sic scribit: Ἡ δὴ ὑπερκειμένη πᾶσι χώρα ἔστι λεχθέντων μεταξὺ Βορυσθένους καὶ Ἴστρου, πρώτη μέν ἐστιν ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία, ἔπειτα οἱ Τυρηγέται· μεθ' οὓς οἱ Ἰάζυγες Σαρμάται καὶ οἱ Βασίλειοι λεγόμενοι καὶ Γεωργοί, τὸ μὲν πλέον νομάδες, ὀλίγοι δὲ γεωργίας ἐπιμελούμενοι. Τέτταρας φασὶ καὶ τοὺς ἄνω τοῦ Ἴστρου οἰκεῖν, ἐφ' ἑκάτερα πολλάκις. ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστέρναι μὲν πρὸς Τυρηγέτας ὅμοροι καὶ Γερμανοῖς, σχεδόν τι καὶ αὐτοὶ ἔθνος Γερμανικὸν ὄντες, εἰς πλείω φῦλα διῃρημένοι. καὶ δὴ Ἄτμονοι λέγονταί τινες, καὶ Σιδόνες, οἱ δὴ πρὸς Πεύκῃ καταῤῥάκτης, πρὸς ἐν τῷ Ἴστρῳ νῆσον, Πευκῖνοι· Ῥωξολανοὶ δ' ἐρρίζωνται, μεταξὺ ἔστι Ταναΐδου, καὶ ἔστι Βορυσθένους νεμόμενοι πεδία. Hoc est: *Totius autem regionis, quæ jam dicto inter Istrum ac Borysthenem intervallo superjacet, prima portio est solitudo Getarum; dein sunt Tyregetæ, post hos Iazyges Sarmatæ, & qui Basilii dicuntur, & Georgi; quorum plerique equidem sunt vagi, quidam tamen etiam agriculturæ studeut. hos ferunt etiam sæpenumerò ad utramque Istri ripam habitare. Introrsus verò sunt Bastarnæ, Tyregetis atque Germanis contermini; ac ferè ipsi quoque Germanici generis, in plureis divisi nationes. nam Atmoni quidam eorum nominantur, alii Sidones, &, qui Peucen insulam tenent, Peucini. Roxolani autem sunt maximè septemtrionales, qui campos inter Tanaim atque Borysthenem incolunt.* Removet heic simul Strabo Bastarnas à mari, simulque ei admovet, nam in mediterraneis eos ait habitare; & nihilo minùs tamen Peucen insulam iis attribuit: & hoc etiam paullo antè; Πρὸς δὴ ταῖς ἐκβολαῖς ἔστι Ἴστρου μεγάλη νῆσος ἐστὶν ἡ Πεύκη. καταῤῥάκτης δ' αὐτὴν Βαστέρναι, Πευκῖνοι, προσηγορεύθησαν. id est; *Ad ostia autem Istri magna est insula Peuce. quam Bastarnæ occupantes dicti sunt Peucini.* Sed ratio hujus variationis est, quia & Scythæ, & Sarmatæ, & Bastarnæ Getis erant ad utramque Istri ripam permixti; sæpius sedeis hinc inde moventes. Hinc est illud Ovidii, ad Pontum Tomis exsulantis, Trist. lib. III, eleg. X:

Sauromatæ cingunt, fera gens, Bessique, Getæque:
Quàm non ingenio nomina digna meo!
Dum tamen aura tepet, medio defendimur Istro:
Ille suis liquidus bella repellit aquis.
At cùm tristis hiems squallentia protulit ora,
Terraque marmorea candida facta gelu;
Dum patet & Boreas, & nix injecta sub Arcto;
Tum patet has genteis axe tremente premi.

Ceterùm Carpatica quoque ac Sarmatica supra Daciam juga Bastarnas adcoluisse, suprà ex Plinio, Tacito atque Ptolemæo intellectum. Hinc etiam ista juga in tabulâ itinerariâ adpellantur ALPES BASTARNICÆ; quas nudè sine cognomento *Alpeis*, ut antè dictum, vocat Jornandes. Ad Vistulam usque pertinuisse, ex Plinio etiam didicimus: qui *inter Marum & Pathissum, campos & plana Iazyges Sarmatas, monteis verò & Hercynios saltus Dacos, aversa Bastarnas, aliosque inde Germanos tenuisse* tradit.

In plureis fuisse Bastarnarum nomen divisum nationes, apertè testatur, ut antè ostensum, auctor noster. Strabo etiam, prædicto loco, treis earum nominat, Ἄτμονας, Σίδονας, καὶ Πευκίνας· *Atmonos, Sidones, & Peucinos.*

ATMONI quo situ fuerint, non liquet.

PEUCINOS fuisse propriè dictos eos, qui Peucen insulam, & proximos Triballorum Getarumque fineis obsederunt, satis suprà patuit. Hi PEUCENI, quasi Græco vocabulo Πεύκινοι, adpellantur Iornandi in Gothicis; Zosimo lib. I, Πεῦκαι, PEUCÆ; & Svidæ Πευκίνῃ, PEUCESTÆ.

SIDONES fuisse proximos Vistulæ amni, inde colligo, quòd à Ptolemæo ad lævam dicti amnis ripam in Germaniâ, non trans amnem in Sarmatiâ collocantur.

Apud eumdem Ptolemæum hæc leguntur, in descriptione Sarmatiæ: Κατέχει δὲ τὰ Σαρματῶν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι πᾶρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκίνοι τε καὶ Βαστάρναι. id est: *Incolunt autem Sarmatiam gentes maximæ, Venedæ, apud totum sinum Venedicum, & supra Daciam Peucini, ac Bastarnæ.* Hoc si verum, (ut verum esse, jam dudum

ex

ex Plinio, Tacito, tabulâque itinerariâ comprobatum) Baſtarnæ totum Carpatis montis ſeptemtrionale latus adcoluerunt. at nihilo minùs tamen idem Ptolemæus ſic paullo pòſt: Εἶτα Αὐαρῖνοὶ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν τ Οὐϊστύλα ποταμῦ, ὑφ' οὓς Ὄμβρωνες· εἶτα Ἀνατροφρᾶκται· εἶτα Βυργίωνες· εἶτα Ἀρσιῆται· εἶτα Σαβῶκοι· εἶτα Πιενγῖται, καὶ Βίεσσοι ὑπὸ τ Καρπάτιον ὄρος. Hoc eſt: *Deinde Avarini, apud fontem Viſtulæ amnis. ſub quibus Ombrones. dein Anatrophracti; dein Burgiones; dein Arſietæ; dein Saboci; dein Piengitæ, & Bieſſi apud Carpatem montem.* & mox: Καὶ πάλιν μεταξὺ Πευκίνων καὶ Βαστάρνων, Καρπιανοί. hoc eſt: *Atque rurſus inter Peucinos ac Baſtarnas, Carpiani.* Ex quibus ego nihil aliud judicare queo, quàm dictas hasce nationes, vel earum plerasque (ſolet quidpe Ptolemæus gentium vocabula alieniſſimo ſitu locare) parteis fuiſſe Baſtarnarum. Atque BURGIONES equidem, non Sarmatas, ſed Germanos fuiſſe, ipſum prodit vocabulum. Idem auctor in Germaniæ deſcriptione: Λύγοι οἱ Βοῦροι, μέχρι τ Οὐϊστύλα ποταμοῦ· ὑπὸ δὲ τούτους πρῶτοι Σίδωνες, εἶτα Κόγνοι, εἶτα Οὐισβύργιοι ὑπὲρ τὸ Ὀρκύνιον ὄρυμόν. Id eſt: *Lugi, qui Buri dicuntur, uſque ad Viſtulam amnem. ſub his autem primi Sidones; dein Cogni; mox Visburgii ſupra Orcynium ſaltum.* Hunc equidem ſaltum paullo pòſt Ptolemæus eo ſitu nominat, uti nullus alius intelligi queat, quàm qui Quados à Bojohæmo dirimebat. at quia ſupra Quados Oſos fuiſſe, jam dudum comprobatum eſt; Hercynium ſaltum heic intelligendum arbitror, qui à Dacis, unà cum montibus, (in quibus Ptolemæus ponit Lunam ſilvam & ferri ſecturas) tenebatur; cujusque averſa Baſtarnæ adcolebant. idque eò magis credo, quia & Sidones alieno ſitu cis Viſtulam locati. quorum ego veram germanamque Viſtulam ſedem ſequens, VISBURGIOS eosdem eſſe judico, quos BURGIONES in Sarmatiâ nominat Ptolemæus: ſedemque iis tribuo proximè Gothinos, inter Sarmatas Jazyges & Lygios, id eſt, inter Sarmatica juga, & Viſtulam amnem: à quo ego equidem haud dubito quin dicti fuerint *Thi Wiſſelburger*. unde Græcis ſive Latinis factum vocabulum *Visburgii*; & quibusdam *Burgii*, ſive *Burgiones*.

CARPIANI quoque omnino ad Baſtarnarum gentem ſpectare videntur, quia inter Baſtarnas à Ptolemæo & Peucinos locantur; tum quia haud dubiè à *Carpate* monte, quas *Baſtarnicas* adpellat *Alpeis* tabula itineraria, nomen habuêre. Hi omnibus aliis, poſt Ptolemæum, auctoribus dicuntur CARPI; bellumque Romanis ad Iſtrum frequens intuliſſe narrantur. Zoſimus lib. I, ſub Gallieni imperio: Βορανοὶ δὲ καὶ Γότθοι, καὶ Κάρποι καὶ Οὐρουγοῦνδοι, (γένη δὲ ταῦτα περὶ τ Ἴστρον οἰκοῦντα) μέρος ἐδῃοῦν τῆς Γαλλίας ἢ τ Ἰλλυρίδος καταλιπόντες ἀδῄωτον, διεπλεον, ἀδενὸς αἰσθομένου παύτα ἐπινεμόμενοι. Id eſt: *Borani, & Gotthi, & Carpi, & Vrugundi (gentes hæ ſunt, ad Iſtrum colentes) nullam nec Italiæ nec Illyrici partem à continuis vexationibus immunem relinquebant, omnia, nemine reſiſtente, diripientes.* Et Iornandes in Gothicis, de Oſtrogothâ Gothorum rege: *Sed & Carporum* III CIO *addidit, genus hominum ad bella nimis expeditum: qui ſæpè Romanis infeſti ſunt. quos tamen poſt hæc, imperante Diocletiano, Galerius Maximianus Cæſar de civitate* (fortè *debellatos*) *reipublicæ Romanæ ſubjecit. Is ergo* Oſtrogotha, *habens Gothos & Peucenos, ab inſulâ Peuce, quæ oſtio Danubii Ponto mergenti adjacet, Argaitum & Gunthericum nobiliſſimos ſuæ gentis præfecit duces. qui mox Danubium vadati, & ſecundam Mœſiam populati, Martianopolim, ejusdem patriæ* (id eſt, regionis) *urbem famoſam metropolim, adgrediuntur.* Nempe quum Gothi ſub M. Aurelio Antonino in Daciam venirent, complureis Baſtarnæ cum iis ſuſcepêre expeditiones. Jul. Capitolinus in eodem Aurelio: *Gentes omnes ab Illyrici limite uſque in Galliam conſpiraverant, ut Marcomanni, Nariſci, Hermunduri, & Quadi, Svevi, Sarmatæ, Lacringes, & Buri. hi, aliique cum iis, Vectovali, Soſibes, Sicobotes, Roxolani, Baſtarnæ, Alani, Peucini, Costoboci.* Trebellius Pollio, in Claudio: *Scytharum diverſi populi, Peucini, Trutungi, Auſtrogothi, Virtingi, Gipedes, & Heruli, prædæ cupiditate in Romanorum ſolum venerunt, atque illic pleraque vaſtarunt.* Fl. Vopiſcus in Probo: *Centum millia Baſtarnarum in ſolo Romano conſtituit; qui omnes fidem ſervaverunt.* Nempe in Daciâ. At non ita diu fidem ſervarunt. ſic enim Oroſius, lib. VII, cap. XXIV, ſub Diocletiano: *Adversùs Carpos Baſtarnasque pugnatum.* Mox tamen iterum ſubjugati. Pomp. Lætus, in eodem Diocletiano: *Diocletianus, rebus toto oriente compoſitis, Europam repetiit: ubi jam Scythæ, Sarmatæ, Alani, & Baſtarnæ jugum ſubiverant, unà cum Carpis, Svevis, & Quadis.* Zoſimus dicto libro, ſub Claudii imperio: Κατὰ τοῦτον δὴ τ χρόνον Σκυθῶν οἱ φθειρόμενοι ὑπὸ τ πολεμίων ἐπαρθέντες ἐφόδῳ, Ἑρούλοις καὶ Πόντοις καὶ Γότθοις ὑποκλαδόντες, καὶ φθεὶς τ Τύραν πολισμὸν ἀθροισθέντες, ὃς εἰς τ Πόντον εἰσβάλλει, ναυπηγησάμενοι πλοῖα ἑξακισχίλια, καὶ τούτοις ἐμβιβάσαντες δύο καὶ τριακοντα μυριάδας, ἄραντες ἀφ' ἑ Πόντου, τόμοις τειχήρη πόλιν πρόσβαλόντες ἀπεκρούσθησαν. προελθόντες δὲ, ὅπου Μαρκιανὴ πόλις, ἡ Μυσίας ἐστὶν, ἀναβαίνουσι, καὶ ταύτης ἀφεμαρπάσαντες ἔπλεον,

ἔπλεον ἐπὶ τὸ πρόσω. hoc est: *Hoc tempore, quotquot erant Scythæ superstites, animis propter expeditiones hactenus susceptas, elati, adjunctis sibi Herulis, Peucis & Gotthis, collectique propter Tyram fluvium, in Pontum sese exonerantem, sexies mille navibus ædificatis, ac trecentis & viginti millibus hominum in eas impositis, navigatione per Pontum institutâ, Tomis, munito mœnibus opido tentato, rejecti sunt. Progressi verò, & Marcianopolim, Mysiæ urbem, delati, & ne illâ quidem potiti, navigabant ulteriùs.* Scythas heic adpellat, quos suprà *Boranos, Gothos, Carpos, & Burgundos* nominavit. unde manifestum, Bastarnas cum intellexisse per Scytharum vocabulum, quemadmodùm & Dio fecit. De iisdem his Scythis paullo pòst: οἱ ἐκ τῶν Ναίσσῳ Κλαυδίου καὶ Σκυθῶν μάχης φεύγοντες, προεβάλλοντο τὰς ἁμάξας ὡς ἐπὶ Μακεδονίαν ἐχώρουν. id est: *Qui expugnâ Claudii & Scytharum, ad Naissum pugnatâ, superstites erant barbari, curribus sese munientes, in Macedoniam contendebant.* Nec longinqua navigatio, nec curruum munitio tam Scytharum quàm Germanorum erat propria. ideóque omnino existimo, Bastarnas, Carpos ac Peucinos fuisse cum Gothis, Herulis, atque Burgundis. Non Scytharum, sed Gothorum has fuisse expeditiones, disertissimis testantur verbis Cassiodorus, Eutropius, & alii auctores. Cassiodorus in Gallieno: *Albino & Maximo* COSS. *Græcia, Macedonia, Pontus, Asia, depopulatæ per Gotthos.* & in Claudio: *Claudius barbaros Gotthos, Illyricum & Macedoniam vastantes, repellit.* Eutropius lib. IX, in Gallieno: *Græcia, Macedonia, Pontus, Asia, vastatæ per Gothos.* in Claudio: *Hic Gothos, Illyricum Macedoniamque vastantes, ingenti prælio vicit.* Neuter quidquam de Scythis. Bastarnæ igitur sine dubio fuerunt, sive Bastarnarum tres nationes, *Borani, Carpi*, atque *Peucini*, cum Gothis in expeditionem profecti. BORANI nescio an iidem fuerint Βόλανες, BULANES Ptolemæi.

An cum Gothis postmodùm nonnulli eorum in Illyricum Italiamque & Galliam commigraverint, haud facilè dixerim. Justiniano Romanis imperitante, omne eorum nomen antiquis sedibus fuisse excisum, colligo ex Jornande; qui, ut suprà retuli, eodem tractu, inter Vistulam & Pontum memorat *Sclavinos*; qui fuêre Sarmatæ. Pulsos ab his, in Daciam interiorem, quæ nunc est Transsilvania, fuisse transgressos, lingva Germanica, Transsilvaniæ populis usurpata, quammanifestissimo indicio testatur. nam Gepidæ ex hac regione unà cum reliquis Gothis in Italiam Galliamque profecti sunt. Fabulæ ac figmenta sunt, non historiæ certo auctore conscriptæ, quæ narrant Carolum Magnum Saxonum quosdam debellatos heic agros colere jussisse. Nihil tum juris vel ditionis Romano imperio fuit trans Danubium in Daciam, quò transferrent quos liberet.

Hæc igitur dicta sufficiant de BASTARNARUM genere, finibus, ac nationibus; qui omni ævo fuêre bellicâ fortitudine clarissimi; donec à Sarmatis pulsi, vel sponte cum Gothis in expeditiones profecti, patrias sedeis reliquerunt.

Nomen eorum apud plerosque optimosque auctores promiscuè scribitur BASTARNÆ, & BASTERNÆ; & in tabulâ itinerariâ vitiosè scripti sunt BLASTARNI, pro BASTARNI.

Ceterùm opida in Bastarnarum solo fuerunt, quæ Ptolemæus in Sarmatiâ recenset his verbis: Πόλεις δ' εἰσὶ μεσόγειοι, ὑπὲρ τὸν Τύραν ποταμὸν πρὸς τῇ Δακίᾳ, Καρρόδουνον, Μαιτώνιον, Κλημίδαυα, Οὐϊβαντάουαρον, Ἠράκλειον. id est: *Opida mediterranea sunt, supra Tyram ad Daciam, Carrodunum, Mætonium, Clepidava, Vibantavarium, Eractum.* Has ex positu, quem singulis adsignat Ptolemæus, sic interpretor: CARRODUNUM, quod ipso vocabulo Germanico nomini adscritur, Russiæ minoris nunc est metropolis, vulgò *Lwow*, Polonis Germanis *die Reussische Levenburg*, & contractè *Lemburg* dictum; Latinè *Leopolis*. MÆTONIUM, haud procul Tyræ ripâ, ut vult Ptolemæus, nunc *Rohátyn*. CLEPIDAVA, *Kámieniec*; opidum Podoliæ in edito saxo situm, câque loci naturâ inexpugnabile. Antiquissimum hoc esse opidum, à Dacis quondam, antequàm Bastarnæ Germani hæc loca occuparent, conditum, ipsum nomen indicium facit. Dacorum quidpe fuerunt DAVÆ, quemadmodùm Germanorum sive universorum Celtarum DUNA, ac DURA. Ceterò VIBANTAVARIUM ex Ptolemæi positione est hodiè *Bar*, ejusdem Podoliæ opidum; & ERACTUM, *Row*, ad amnem *Morávven*, in Tyram delabentem. infra hunc amnem mox est ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Τύρα, id est, *conversio*, sive *flexus Tyræ*, quem memorat Ptolemæus in Sarmatiâ suâ; dictaque opida cuncta supra eum versùs fontem Tyræ colloçat, eodem ordine ac positu, quo hodierna heic opida explicavi.

Hæc igitur de nobilissimâ Bastarnarum gente. à quâ antequàm ad alias proficiscamur, paucis notandus est eorum error, qui è Strabonis verbis proximè citatis intelligunt,

cum

eum *Roxolanos* quoque Tanain amnem adcolenteis populos, partem sive nationem feciſſe Baſtarnicam. Falli hos, vel hoc unum arguere poteſt, quòd Strabo Baſtarnarum ſedem Germanorum ab occidente, ob oriente Tyregetarum confiniis terminat; Roxolanos autem trans Boryſthenem amnem, versùs ſeptemtriones, omnium, qui cogniti fuerunt, facit ultimos.

CAP. XLIV.

De VENEDIS *Sarmatis; &* AESTIIS *Germanis.*

BASTARNIS, sive Peucinis in ripâ Viſtulæ continuabantur VENEDI. de quibus ita auctor noſter: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt: ſordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosq; ſilvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum uſu ac pernicitate gaudent: quæ omnia diverſa Sarmatis ſunt, in plauſtro equoque viventibus.* De Baſtarnisdubitare minimè fas fuiſſe, ſatis ſuperiori capite demonſtratum. at de Venedis rectè meritóque dubitavit; imò multo magis etiam dubitare debuit, antequàm inter Germanos tam levibus documentis referret. quæ ſanè parum me moviſſent, ni alia etiam quamgraviſſima acceſſiſſent argumenta; quæ, quum reliqua per omnem Germaniam mihi forent ſatis plana, ſuper unis Venedis quamdiutiſſimè ſuſpenſum me habuerunt; donec tandem melior vicit ſententia, Sarmatas fuiſſe. Sed argumenta, in utramque partem facientia, in medium producantur, uti veritas dilucidior inde adpareat. Primùm ipſius certè me movit Taciti auctoritas, & argumenta ab eo prolata. dein, quòd ſinum Codânum per Pruſſiam ac Livoniam Aeſtii tunc adcoluerunt, non Sarmatica gens; ut pòſt oſtendam. ſinus autem dictus fuit hac parte *Venedicus*, à *Venedorum* gente, teſte Ptolemæo; ut ſuprà oſtenſum. unde haud leve nec inane documentum, Venedos fuiſſe Germanos, partemque eorum Aeſtios. Ptolemæi verba in deſcriptione Sarmatiæ hæc ſunt: Κατέχει δὲ τὰ Σαρματῶν ἔθνη μέχρι, οἵ τε Οὐενέδαι, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον· καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πεῦκινοί τε καὶ Βαστάρναι. id eſt: *Incolunt Sarmatiam gentes maximæ iſtæ: Venedæ, apud omnem Venedicum ſinum: & ſupra Daciam Peucini ac Baſtarnæ.* & paullo pòſt: Παρὰ μὲν τὸν Οὐιστύλαν ποταμὸν, ὑπὸ μὲν Οὐενέδας, Γύθωνες· εἶτα Φίννοι· εἶτα Βύλανες· ὑφ' οὓς Βεργανδίωνες. hoc eſt: *Ad Viſtulam amnem, ſub Venedis, Gythones: dein Finni: dein Bulanes: ſub quibus Burgundiones.* Rectè equidem priore loco Venedas Peucinis conjunxit, ut & Tacitus. at poſteriora quia omnino falſa, Venedas etiam Codânum ſinum adcoluiſſe ne crederem, ſatis cauſæ erat; ni ab aliis etiam auctoribus ibidem collocarentur. Plinius lib. IV, cap. XIII: *Nec eſt minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt. ſinum Clylipenum vocari, & in oſtio ejus inſulam Latrin.* Huc accedit magnum illud argumentum, quod Græcorum antiquiſſimis occaſionem dedit fingendi in Italiâ in Venetorum regione flumen Eridanum, (Padus is eſt vero nomine) à quo ſuccinum, ſive, ut illi vocabant, electrum veniret; quum id in Venedorum Guttonumque litore, ad Viſtulæ uſque oſtia, omni ævo legeretur; atque Radáni Viſtulæque confluentibus in Italiam Græciamque deferretur. At omnium maximum graviſſimumque argumentum, quo inductus credam, Venedos quondam hoc mare adcoluiſſe, in ipſo gentis eſt nomine; quod etiam nunc in Livoniâ pluribus locis durat. nam & opidum in medio ejus eſt, ad Treideram flumen, vulgari vocabulo *VVenden*: & in eâ parte, quæ dicitur *Curia*, vulgò *Kureland*, amnis cum opido *VVindaw*, & alius locus ad eumdem amnem *Vſchewende*. Hæc igitur univerſa atque ſingula ſatis confirmant, Venedorum olim gentem per Livoniam Pruſſiamque Codâni ſinus adcoluiſſe litus. Diſpiciendum nunc porrò, Germanici an Sarmatici fuerint generis. Ptolemæi heic auctoritas nulla eſt; quando is Baſtarnas quoque, & horum parteis, Peucinos, Carpos, & Burgiones, item Burgundiones, & Guthones, Germanicas genteis perperam inter Sarmatas connumeravit. Plinii teſtimonium plus ponderis habuerit. *Nec eſt*, inquit, *minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Apertè & *Hirros* & *Scyros* & *Venedos* inter Sarmatas computat. Verùm hic quoque fortè erraverit. poſterioris igitur ſæculi audiamus teſtem Iornandem; qui ita in Gothicis ſcribit:

Introrſus

Introrsus illi Dacia est, ad coronæ speciem arduis Alpibus emunita: juxta quarum sinistrum latus, quod in aquilonem vergit, & ab ortu Vistulæ fluminis, per immensa spatia, venit, VVinidarum natio populosa consedit. quorum nomina licet nunc per varias familias & loca mutentur, principaliter tamen Sclavini & Antes nominantur. Sclavini à Civitate novâ, & Sclavino Rumunense, & lacu qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum, & in boream Viscla tenus commorantur. hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes verò, qui sunt eorum fortissimi, qui ad Ponticum mare curvantur, à Danastro extenduntur, usque ad Danaprum: quæ flumina multis mansionibus ab invicem absunt. Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis ebibuntur, Viridarii residunt, ex diversis nationibus aggregati. Post quos ripam oceani item Esti (vulgò malè *Item esti*) *tenent, pacatum hominum genus omnino. Quibus in austro adsedit gens Agazzirorum fortissima, frugum ignara, quæ pecoribus & venationibus victitat. Vltra quos distenduntur supra mare Ponticum Bulgarorum sedes.* Et posteà, de Gothorum, Daciam tunc incolentium, expeditionibus loquens: *Post Herulorum cædem idem Hermanricus in Venetos arma commovit. Hi, ut initio expositionis, vel catalogo gentis, dicere cæpimus, ab unâ stirpe exorti, tria nunc nomina reddidère, id est, Veneti, Antes, Sclavi. qui, quamvis nunc, ita facientibus peccatis nostris, ubique desæviunt; tamen tunc omnes Hermanrici imperiis servière. Hæstorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam oceani Germanici insident, idem ipse prudentiæ virtute subegit, omnibusque Scythiæ & Germaniæ nationibus, ac si propriis laboribus imperavit.* Heic *Venedorum* sive *VVinidorum* pars adpellantur *Sclavini*, & *Sclavi*. cujus nominis populos alienissimo semper à Germanis fuisse, & nunc etiam esse genere, per Russiam magnam sive Moscoviam, per Litaviam, Poloniam, Russiam minorem, Podoliam, Moldaviam, Valachiam, Bulgariam, Serviam, Sclavoniam, Dalmatiam, Croatiam, Vinidorum marchiam, Carniolam, Moraviam, Bojohæmum, Lusatiam, & Cassubiam, satis in confesso est. Secunda igitur illa pars *Antes*, & item tertia, quam falsò Italicæ ad Padum & mare Adriaticum gentis vocabulo adpellat *Venetos*, pro *Venedos*, ejusdem quum fuerint cum Sclavis generis; satis manifestò inde liquet, omneis in universum Venedos non fuisse Germanos, sed Sarmatas: quos rectiùs posterior ætas vocavit SLAVOS; quia sibi ipsis dicebantur SLAVACI, &, variante dialecto, SLOVACI; ut latiùs alio opere (Deus volens propitius adnuat, precor) posteà docebo. Huic locupletissimo Jornandis testimonio adde jam & hoc argumentum, quòd hodiéque ejusdem Slavici generis populi in Germaniâ, per Marchiam Brandeburgiensem, per Pomeraniam & Lusatiam, vulgò Germanis adpellantur *die* WENDEN; & regio, ab ejusdem generis natione habitata, inter Histriam, Forum Julium, Carniolam, Slavoniam, & Croatiam, *die VVindische marck*, id est, *Vinidorum marchia:* item in Hungariâ, sub Carpaticis sive Sarmaticis montibus, inter Vagum Granumque amneis, in eâ Slavici generis gente, quæ vulgò Germanis dicitur *die Zipser*, vicus *VVindische probe:* à quo haud procul alius vicus, ad Vagum amnem, de universæ gentis vocabulo vocatur *Stáviná*. Hoc igitur vocabulum haud de vano Germani Slavorum quibusdam, in Germaniam Illyricumque transgressis, imposuerunt argumento; sed quia jam anteà domi, trans Vistulam in Sarmatiâ, eodem adpellatos sciebant. quod antiquissimi quoque attestati sunt Græcorum simul atque Romanorum scriptores. Variatum id fuisse, pro ratione dialectorum, jam in Sarmatiâ, quemadmodùm posteà in Germaniâ & Illyrico, per E, & I; testis luculentissimus Livoniæ ager, antiquissima, ut mox ostendam, Venedorum sedes; ubi hodiéque opidum alterum dicitur *VVenden*, alterum cum flumine *VVindaw*, & ad idem flumen, *Vschewende*. Ex gemina hac adpellatione recte Græci Latinique auctores fecêre vocabula VENEDI, sive, ut Ptolemæus habet, VENEDÆ, & VINIDI, sive VINIDÆ, quod Jornandes sive librarii Germanissantes fecerunt WINIDÆ. Antiquissimum hoc fuisse partis Sarmatarum nomen, ex eo perspicitur, quòd jam ante Herodoti tempora, uti suprà in Gothonibus ostensum, ex ejus similitudine electrum ab Italiæ flumine Pado & gente adcolâ Venetis in reliquam Italiam Græciamque venire creditum est. Facessat hinc cum ingeniosis nugis suis Goropius; qui ex eâdem nominis similitudine, & nescio quo paludum lacuumque, qui per Prussiam sternuntur, argumento, Venedos docet ejusdem fuisse cum Venetis ad Adriaticum mare originis, à Paphlagonicâ gente Henetis propagatæ. quam gentem ille, solens suo more satis audaci, mirificâ nationum simul ac locorum temporumque convulsione confusioneque, à Ponto Euxino non modò in Italiam, sed & in Galliæ simulque Sarmatiæ extrema diducit: hoc uno per omnia sua opera satis ineptus delirusque, quòd omneis totius Europæ, magnæque partis Asiæ genteis, ad unum Cimmeriorum (quos falsò

falsò vocat Cimbros) nomen referre conatur; adpellationes verò singularum ad unam suam lingvam Belgicogermanicam. quâ in re non animadvertit, se ridere seipsum, dum Græcos Latinosque super exterarum gentium nomenclaturâ culpet. Divus Moses sacratissimis monimentis testatum reliquit, quot Noachi nepoteis pronepoteisque, in totidem fuisse diversas nationes lingvasque distributum terræ orbem; quæ fuerunt numero LXIX. Hoc unum si satis considerassent vel credidissent nostri illi χμαιρομιοὶ geographi; certè ab infinitis istis immensisque laboribus, cùm ipsi, tùm nos, liberi vacuique fuissemus. Egregiè quum omnia, nec sine eminenti ingenio, confinxerit Goropius de Venetis juxtâ atque Venedis; tandem imperitè, ineptéque & absurdè ex his, quia Germanis dicebantur *VVenden*, fecit *Veneticos Danos*. Ita sanè: crederemus hoc rectè dici; si tam facilè persvasisset Sarmatas cum Germanis unius ejusdemque fuisse generis. nam Venedos fuisse Sarmatas, Danos verò Germanos, satis superque comprobatum est. Sarmaticæ gentis VENEDORUM adpellationem si quis ad originem revocare velit, ad Sarmaticam, non Germanicam descendat lingvam necesse erit. Ex hac multo probabiliùs ego conjecerim, dictam fuisse gentem à vocabulo *VVedá*, (Latinè scripseris *Venda*,) quod hamum piscatorium significat. quidpe auctor noster ait, *Venedos multum ex moribus Sarmatarum traxisse. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigatur, latrociniis pererrasse.* quò etiam facit, quòd Ptolemæo gens dicitur *Venedæ*, & Jornandi *Vinidæ*; unde singularis numerus *Veneda*, & *Vinida*, à *VVedá*. Sensisse idem & antiquissimos Polonorum historiographos video; qui gentis regnique primordia fabulosè, ut ubique gentium omni ævo mos fuit, confingentes, inter primos reges numerarunt reginam *Vendam*. Verùm in talibus ne mihi quidem ipsi satis fido. scio, divinationem hanc esse lubricam, incertam, ac sæpenumerò fallacem.

Ceterùm fineis Venedorum agris curatè exactéque circumscribere, non hujus est operis. Magnam tamen, longéque ac latè diffusam fuisse gentem, inde perspicere licet, quòd à septemtrionibus Finnos, à meridie Bastarnas, genteis longè inter se dissitas, attigerunt. Partem eorum agros jam Justiniani tempore Bastarnarum obsedisse, superiori capite ex Jornande didicimus. Reliquorum migratio in Germaniam quando facta sit, alio loco dicetur. Hæc igitur de Venedis Sarmatis dicta sufficiant. quæ quomodò ad Germaniam nostram pertineant, nunc deinceps aperiam.

Apud auctorem nostrum sub finem libri de Germaniâ, narratio de Svionibus, Aestiis, Sitonibus, Peucinis, Venedis, atque Fennis, hoc ordine perscripta legitur: *Protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* & mox: *Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri, formasque deorum & radios capitis aspici, persvasio adjicit. Illuc usque (& fama vera) tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Aestiorum gentes alluuntur. quibus ritus habitusque Svevorum; lingva Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta, ceterosque fructus patientiùs, quàm pro solitâ Germanorum inertiâ, laborant. Sed & mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi glessum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt.* & deinde: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic Sveviæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito.* Hæc equidem hoc ordine in cunctis exemplaribus habentur. at ego maximoperè miror, quâ ratione Tacitus, perquàm curiosus alioquin auctor, heic à continentis Germaniæ populis Rugiis atque Lemoviis ad insulas, oceani, sive ad Scandinaviam peninsulam transgressus, Svionum gente, Svevorum parte, illic memoratâ, antequam Sitonas, ejusdem peninsulæ Scandinaviæ ejusdemque Svevorum generis gentem, Svionibus conterminam, explicaret, rursus in continentem trajecerit, ad Aestios, Prussiam Livoniamque, ut mox ostendam, incolenteis extra Sveviam sitas: atque hinc iterum in Scandinaviam, ad dictos Sitonas, hincque iterum in continentem ad Peucinos ac Venedos. Sanè, uti dicere liceat quod sentiam, aut Tacitus ordinis sui methodici, quem ubique antehac diligens curiosusque observavit, prorsus heic oblitus fuit; aut librarii negligentes supinique mirificè eum conturbarunt. hoc tamen potiùs crediderim; præsertim, quum concinnè congruéque,

sine

sine ullius, etiam minimæ, particulæ dispendio, vel permutatione restitui possit in hunc modum: *Illuc usque (& fama vera) tantùm natura. Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hîc Sveviæ finis. Ergo jam dextro Svevici maris litore Aestiorum gentes alluuntur.* & reliqua, quæ sequuntur de Aestiis: quibus hæc rursus rectè ritéque subnectuntur; *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes.* nam Aestiis Peucini Venedique fuêre contermini. quod probatur, cùm ex ipso hoc loco, tum ex aliorum scriptorum monumentis. Ex ipso hoc loco; primùm, quia *dextro Svevici maris litore* eos *adlui* tradit; cujus sinistrum litus, in Scandinaviâ modò reliquerat. nam dextrum heic atque sinistrum litora ita accipiuntur intrantibus hoc mare, sive sinum, ab occasu in ortum versùs: cujus rei exemplum frequens apud auctores in Ponto Euxino. tum, quia *succinum eos omnium solos in litore* suo *legere* ait: quod uni Prussiæ convenire, jam dudum ex iis, quæ suprà in Guttonibus disserui, patuit; pluribusque mox aperiam. Præter Tacitum, de eâdem gente jam anteà audivimus Jornandem; qui descriptioni Winidarum gentis hæc subjungit: *Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis ebibuntur, Viridarii residen, ex diversis nationibus aggregati. Post quos ripam oceani item Aesti tenent, pacatum hominum genus omnino.* Et infrà, post ejusdem Venedorum gentis memorationem: *Hæstorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam oceani Germanici insident, idem ipse prudentiæ virtute subegit.* Viridarios Vistulæ amnis insulas coluisse, suprà in Gothonibus docui. His igitur insulis, quas Taciti ævo tenebant Gothones, quum continuet in litore Jornandes longissimo tractu *Hæstos*, sive *Aestos*; nulli alii hi esse possunt, quàm quos Aestios Tacitus *in dextro Svevici maris litore*, proximos à Vistulâ & Gothonum finibus memorat: quibus subjicit mox Venedos atque Fennos ab septemtrionibus, à meridie Peucinos. De iisdem Cassiodorus in Variarum lib. v, epistolam habet Theoderici, Gothonum in Italiâ regis, his verbis conscriptam: *Hæstis Theodericus rex. Illo & illo legatis vestris venientibus, grande vos studium notitiæ nostræ habuisse cognovimus; ut in oceani litoribus constituti, cum nostrâ mente ligemini. Suavis nobis admodùm & prata petitio: ut ad vos perveniret fama nostra; ad quos nulla potuimus destinare mandata. Amate jam cognitum, quem requisîstis ambientes ignotum. nam inter tot gentes viam præsumere, non est aliquid facile concupisse. Et ideò salutatione vos affectuosâ requirentes, indicamus, succina, quæ à vobis per harum portitores missa sunt, grato animo fuisse suscepta: quæ ad vos oceani unda descendens, hanc levissimam substantiam, sicut & vestrorum relatio continebant, exportat. sed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt: quam ante omnes homines, patriâ vestrâ offerente, suscipitis. Hoc, quodam Cornelio scribente, legitur, in interioribus insulis oceani, ex arboris succo defluens (unde & succinum dicitur) paulatim solis ardore coalescere. fit enim sudatile metallum teneritudo perspicua; modò croceo colore rubens, modò flammeâ claritate pingvescens; ut cùm in maris fuerit delapsa confinio, æstu alternante purgata, vestris litoribus tradatur exposita. Quod ideò judicavimus indicandum; ne omnino putetis notitiam nostram fugere, quod occultum creditis vos habere. Proinde requirite nos sæpè per vias, quas amor vester aperuit.* Ad hunc Theodericum eâ de causâ Hæsti legationem cum donis miserunt, amicitiam ejus expetentes, quia conterminos quondam apud Vistulam amnem habuerant Gothones. De Aestiis etiam Eginhardus, in vitâ Caroli: *Hunc sinum* Codânum *multæ circumsident nationes: Dani siquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent. at litus australe Sclavi, & Aisti, & aliæ diversæ incolunt nationes.* Sclavi tunc tenebant, à Vistulâ ad Cimbrorum usque peninsulam. aliæ verò illæ nationes fuêre Venedi, & Finni: ac fortè etiam per errorem Eginhardi Lappiones, qui septemtrionale tenuerunt litus, inter Venedos ac Slavos fuêre Aesti; nempe in Prussiâ atque Livoniâ. Quin etiam in hanc usque diem nomen eorum incorruptum Germanis permanet, in tertiâ totius regionis parte, cujus incolæ vulgari vocabulo dicuntur *de* Esten.

Jam igitur, quia satis abundéque suprà demonstratum, Venedos, Sarmaticam gentem, antiquissimis temporibus hoc litus adcoluisse; Aestios verò Taciti ævo idem litus tenentes, Germanos fuisse, cùm ipse Tacitus evidentissimo lingvæ Celticæ morumque Svevicorum indicio, tùm legatio cum donis ab Aestiis ad Theodericum Gothonum, Germanicæ gentis regem, missa testetur: certum est, Aestios quondam, ex Germaniâ in Sarmatiam transgressos, hæc loca, submotis Venedis, occupasse. Ptolemæus tamen per omnem Germaniam (fortè per omnem terræ orbem) novissima cum antiquissimis permiscens, Venedas in ipso oceani litore, antiquâ sede posuit. De transmigratione Aestio-

Aestiorum è Germaniâ in Sarmatiam, nihil certi attulerim. ex lingvâ tamen eorum, quæ Britannicæ, quàm Svevicæ, quæ erat contermina, Taciti ævo fuit propior, ego conjecerim prope, Galliam eos quondam incoluisse. quidpe in vitâ Agricolæ Tacitus *sermonem Britannorum haut multum* ait esse *diversum* ab Gallorum sermone. gentes autem Germaniæ Rhenum adcolentes uno in commune nomine dicti fuerunt *Istævones*, sive, ut antiquissimi Græcorum retulerunt, *Ostiones*, & *Ostiæi*, de quibus infrà nobis erit sermo. Transierunt igitur Aestii à Rheno in Sarmatiam longè ante Cæsaris in Galliam Comatam expeditiones. nam qui ejus ævo in ulteriori Rheni ripâ reperti sunt populi, eos sedeis illic non nuperas tunc, sed satis antiquas habuisse, ex iis patuit, quæ suprà in eorum explicatione dicta sunt. Fortè Aestii nostri ab iis Germanis Rheni ripâ pulsi sunt, qui primi, vel post primos proximi, in Galliam transgressi sunt. Tacitus tradit, *frumenta* eos, *ceterosque fructus patientiùs, quàm pro solitâ Germanorum inertiâ, laborasse*. hoc fortè etiam à Rheno attulerunt. nam de Ubiis sic Cæsar belli Gall. comment. IV: *Ubiorum fuit civitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum, & paullo, etiam ceteris, qui sunt ejusdem generis, humaniores; propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti.*

Nomen ÆSTIORUM apud Tacitum in vulgatis exemplaribus legitur *Aestyorum:* idque se reposuisse tradit Rhenanus, pro alio vulgato *Estuorum*; quia *adparebat* (sic ait) *in archetypo fuisse Aestuorum pro Aestyorum*. Hoc ego miror Lipsium non notasse ex suo Vaticano, & aliis. Mihi certè nullo pacto credibile fieri potest, scripsisse Tacitum *y*; quum Græca hæc sit litera, Germanico, sive Celtico vocabulo, quod etiam nunc est *Esten*, minimè conveniens, nedum necessaria. ÆSTII verò rectè dicebantur Tacito, qui aliis ÆSTI & HÆSTI; quemadmodùm *Chasuarii, Burii, Lugii, Burgundii, Rugii*, aliis dicti fuêre *Chasuari, Buri, Lugi, Burgundi, Rugi*. Apud Eginhardum AISTI, non tribus, sed duabus tantùm syllabis exprimi debent, per diphthongum *ai*: hæc quidpe Latinis redditur per *æ*. Goropii heic nequis admittat audaciam nimis præfractam: qui quum alios monere sciverit, *ne temerè quidquam, sine diligentissimâ expensione, in bonis scriptoribus immutarent; quum ingenii ostentatio, contra vetustam lectionem quæsita, vel in grammatico sit infamis:* tamen ipse abstinere heic manus à Tacito, gravissimo auctore, haud potuit, quin ad immaneis suas fabulas Aestiorum nomen vitiaret in *Austros*; haud equidem contra librarios typographosve œstro percitus furens; sed adversùs ipsum Tacitum, quem vim vocis ignorasse arguit. Tantane esse potuit huic homini contra tot antiquos auctores, Tacitum, Iornandem, Theodericum regem, & Eginhardum, confidentia? de Tacito, Romano homine, uti taceam; Eginhardus Germanus, Iornandesque & Theodericus rex, in Italiâ Gothi, an Germanorum nomen ignorare potuerunt; maximè verò Theodericus rex, ad quem legati ex eâ gente venerunt, quique ad eos literas cum nominis eorum inscriptione misit? Haud credibile. Ipse Goropius si fineis Aestiorum satis ex dictis auctoribus didicisset; neque ignorasset, hodiéque illic partem finium vocari *Esten:* certè fabulas tam absurdas confingere numquàm sustinuisset. Sed hoc unum ei videtur jam inde ab initio fuisse institutum, uti urbis suæ Antuerpiensis primordia & antiquitatem in cœlum usque per vera per falsa eveheret. quâ licentiâ longiùs vagatus, omneis per terræ orbem gentes inter se confudit, cœlumque, quod ajunt, terræ miscuit. De *Austraniâ Aetaniâque* insulis, Plinio inter Cimbrorum promontorium & Rheni ostia memoratis, quas idem Goropius heic in eodem Austrorum suorum litore collocat, suprà dictum est.

Sed fines quoque Aestiis certi nunc circumscribantur. Equidem censeo, non minoribus olim eos incoluisse finibus, quàm nunc posteri eorum Prussii atque Livones incolunt; sed fortè paullo latioribus. Terminos igitur iis statuo istos: Ab oriente, quà Venedis erant juncti, primùm eosdem, quibus Livonia ab oriente finitur, ad amnem usque Litaviæ Sacrum, qui, vulgari vocabulo *Swista rzeká*, infra Vilnam urbem in Viliam flumen incidit: inde ipsum Viliam, & mox adversum Mæmelium, ad confluentem usque Nemenii: hinc lineam ad confluentem usque amnis, qui infra Masoviæ opidum *Nur* Bugi miscetur. hinc ab austro, quà contermini fuêre Peucini, Bugem, & Vistulam, ad confluentem usque Brogii amnis. ab occidente, quà Gothones fuêre proximi, eumdem Vistulam; & ubi is in cornua scinditur, alveum ejus maximè orientalem; cujus ostium primò in lacum apud Elbingium opidum, dein verò unà cum lacu apud Balgam opidum in mare Svevicum exit. hinc ipsum mare ad ostium usque

Narvæ amnis, extremum Livoniæ versùs septemtriones terminum. ultra hunc Aestios non extendo, quia Tacitus disertè Venedos facit conterminos Fennis; & Eginhardus dextrum Svevici maris litus ab aliis etiam, præter Slavos & Aestios, nationibus teneri tradit: nec hodiè Germanorum nomen ultra Livoniæ fineis adscendit. Regiones dictis finibus nunc continentur, præter Livoniam & Prussiam, primùm ea, quæ media inter Livoniam, Litaviam & Prussiam, vulgò incolis vocatur *Sámodzka zemlá*, Polonis *Smudzka Ziemiá*, Germanis *Samaiten*, Latinè *Samogitia:* deinde Litaviæ pars in lævâ Mæmelii ripâ, ad prædictum usque opidum *Nur*. hinc Masoviæ dimidia pars, dextris Bugis Vistulæque ripis adfixa. Ad extremos usque Livoniæ fineis pertinuisse quondam Aestios, nomen illic antiquum in hanc usque diem durans testatur, tum Iornandes, qui longissimum Germanici maris litus eos tenuisse adfirmat. Vistulam attigisse, patet ex Eginhardi testimonio; qui australe dicti maris litus à Slavis & Aistis, aliisque inde nationibus, teneri tradit; nec ullos alios inter Slavos, quorum pars ad Vistulam usq; mansit in Cassubiâ, & Aistos collocat. tum verò ex eo maximè liquet, quòd Tacitus & Theodericus rex testantur, ab Aestiis, omnium mortalium solis, legi in litore maris succinum. quod Prussiæ litori, quod est ad Vistulę ostium maximè orientale, in regione vulgò dicta *Sudaw*, quamverissimè attribuitur.

Certum igitur est, jam inde ab antiquissimis sæculis Prussiam atque Livoniam incoluisse Germanos: quos imperitum nunc geographorum vulgus, posterioribus demum temporibus huc transgressos opinantur, quia Ptolemæus, quem unum illi sequuntur, reliquis non lectis, vel non intellectis, Germaniam Vistulâ finit.

In plureis nationes, pluraque nomina fuisse divisam Aestiorum gentem; ostendit Tacitus vocabulo pluralis numeri *gentes*. Plinius loco suprà dicto ita de his oris: *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt*. Nempe, ut antè dictum, omneis gentes, à Finniâ ad Vistulam usque, Sarmatici esse generis crediderunt illi, qui hoc tradiderunt. Venedos à Finnis ad Aestios usque pervenisse, jam antè ostensum est. medii igitur illi, inter Venedos & Vistulam, *Scyri* & *Hirri*, nulli alii fuêre, quàm Aestii, in duo genera duasque adpellationes divisi.

Scyri aliis etiam auctoribus compluribus memorantur. Hos fuisse eosdem, qui nunc dicuntur *Prussii*, vulgò *die Preussen*, & variantibus dialectis, *de Prüssen*, & *Prützen*; inde colligo, quod à posterioribus scriptoribus nomen eorum in Gothorum, Daciam tunc colentium, expeditionibus in Mœsias & Thraciam refertur. Pars scilicet eorum cum Gothis, vicinis suis, à Vistulâ ad Mæotin paludem, & inde ad Ponticum mare, & in Daciam migraverunt: quemadmodùm & Rugiorum, & Herulorum, & Burgundiorum portiones cum iisdem Gothis profectos, suprà ostendi. De hac Gothorum migratione ita Jornandes: *Filimer, filio Gandarici, consilium sedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui aptissimas sedes locaque dum quæreret congrua, pervênit ad Scythicas terras, quæ lingvâ eorum Ouin vocabantur. ubi delectato magnâ ubertate regionum exercitu, & medietate transpositâ, pons dicitur, unde amnem transjecerat, miserabiliter corruisse: nec ulteriùs jam cuiquam licuit ire, aut redire. nam is locus, ut fertur, tremulis paludibus voragine circumjectâ concluditur: quem utrâque confusione natura reddidit impervium. Hæc igitur pars Gothorum, quæ à Filimer dicitur in terras Ouin, emenso amne, transposita, optatum potita solum. Nec mora: ilico ad gentem Spalorum adveniunt. confertoque prælio victoriam adipiscuntur. Exindeque jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina est, properant.* Per Scythiæ vocabulum intelligi heic Sarmatiam, Vistulâ finitam, pontemque super Vistulam fuisse exstructum, suprà in Gothis monstravi. Terra igitur hæc Ouin, Gothorum finibus adversa, nulla alia est, quàm quæ nunc Prussia dicitur, paludibus lacubusque creberrimis præpedita atque invia. Ejusmodi terræ etiam nunc Saxonibus vocantur *Ouwen*. Hinc igitur maximè credibile fit, partem quamdam Scyrorum, id est, Prussiorum, unà cum vicinis suis Gothis in longinquam illam expeditionem fuisse profectos. Procopius, rer. Gothicar. lib. 1; sub Zenone in oriente, Augustulo in occidente imperatoribus: Ἐτύγχανον δὲ Ῥωμαίοις χρόνῳ τινὶ πρότερον, Σκίρους τε καὶ Ἀλανοὺς, καὶ ἄλλα ἄττα Γοτθικὰ ἔθνη ἐς ξυμμαχίαν ἐπηγαγόμενοι. id est: *Romani verò paullo ante hæc Scirros Alanosque, & alias nonnullas Gothicas gentes, in societatem adsciverant*. Sidonius Apollinaris, carmine VII:

——Pugnacem Rugum, comitante Gelono,
Gepida trux sequitur; Scerum Burgundio cogit,
Chunus, Bellonotus, Neurus, Bastarna, Toringus.

Fallitur

Fallitur igitur Jornandes, qui eodem libro posteà Scyros sub Alanorum gente comprehendit, his verbis: *Scyri verò, & Satagarii, & ceteri Alanorum, cum duce suo nomine Candax, Scythiam minorem, inferioremque Mœsiam accepêre.* Vel Iornandes heic, ut dixi, vel interpretes ejus falluntur. hoc tamen citiùs crediderim. poterat quidpe Jornandes Satagarios ex Alanorum gente intellexisse; Scyros verò non item. Hos Svevicum mare adcoluisse, luculentissimus disertissimusque testis est Plinius. Sed & ipse Jornandes paullo pòst, nec in Scythiâ minore, ad Pontum, nec in Mœsiâ inferiore ponit Scyros; sed in Daciâ, apud Pathissum amnem, ex adverso Mœsiæ superioris, Gothis, qui tunc Pannonias tenebant, conterminos, ac fœderatos, ducibus ipsis attributis Edicâ & Wulfo: quorum vocabulorum hoc merè Germanicum, etiam nunc in frequenti apud Germanos est usu; quo feram simul adpellant pecoribus infestam simulque ceu proprio nomine viros. Verba Iornandis, de Hunnimundo Svevorum, nempe Quadorum, Iazygibus Sarmatis conterminorum rege, hæc sunt: *Sed ille immemor paternæ gratiæ, post aliquod tempus conceptum dolum parturiens, Scyrorum gentem incitavit, (qui tunc supra Danubium considebant, & cum Gothis pacificè morabantur) quatenus scissi ab eorum fœdere, secumque juncti, in arma prosilirent, gentemque Gothorum invaderent.* Et paullo pòst: *Scyrorum exitium Svevorum reges Hunnimundus & Alaricus veriti, in arma moverunt; freti auxilio Sarmatarum, qui cum Brugâ & Bagai regibus suis, auxiliarii eorum devenissent: ipsasque Scyrorum reliquias, quasi ad ultionem suam acriùs pugnaturas, accersentes, cum Edicâ & VVulfo, eorum primatibus, habuerunt simul secum tam Gepidas, quàm ex gente Rugorum non parva solatia.* Ad hunc modum ubique Scyri Germanicis gentibus conjunguntur.

Hirri nemini, præterquàm Plinio, memorantur. Hos igitur alteram partem fuisse Aestiorum judico, qui nunc adpellantur *Livones*, vulgò *Liefslander*, à solo, quod incolunt, *Liefland*.

Prussiorum Livonumque nomina quando primùm exorta, haud facile dispectu est. Prussiorum tamen primus, quorum scripta exstent, meminit Helmoldus, in chronico Slavorum; ut mox videbimus: apud quem, ut & apud Mag. Adamum Bremensem, sunt *Pruzzi*, ex patriâ Lubecensium, Hamburgiensium, ac Bremensium dialecto, quâ dicuntur vulgò *Prützen*. Sigeberto, in chronico, Italicæ gentis vocabulo adpellantur *Brutii*, in his verbis: *Sanctus Wictech* (lege *Woitech*. nam hodieque Bojohæmis *Albertus* dicitur *Woitiech*, & Polonis *VVoyciech*) *Pragiensis episcopus, cognomento Adelbertus, sanctitate & doctrinâ apud VVinidos claret. qui apud Brutios martyrizatus.* Delirant, qui Βορύσκους, *Boruscos* Ptolemæo apud Riphæos monteis memoratos populos, corrumpunt in Borussos, interpretanturque Prussios. Nec minor est eorum error, qui gentem hanc dictam volunt Sarmaticâ lingvâ *Prußacy*, quasi *Porußacy*, id est, juxta Russos colentes; quemadmodùm Pomerani dicti sunt eidem genti *Pomorzáni*, id est, maris adcolæ; & *Polabi* quondam, sive *Polabingi, Polábiáni*, id est, adcolæ Albis amnis, qui etiam nunc Slavis vocatur *Lábiá* & *Lábe rzeká*. Quidpe Russi nullo umquàm ævo prope Prussiam incoluerunt. neque hæc ratio adpellationis in Prussiis, quemadmodùm in Pomeranis, & Polabinis, valere potest. terras enim inter Vistulam & Albim ipsi Slavi incoluerunt; nominaque sibi illic ex regionum situ invenerunt. Prussiam verò, jam inde ab antiquissimis temporibus, nulli nisi Germani tenuerunt: quos Sarmaticum nomen, à Sarmatis inditum, sibi vendicasse, non est veri simile. Helmoldus lib. 1, cap. 1, sub uno Prussiæ nomine etiam Livoniam comprehendit, id est, omne Aestiorum solum. *Slavorum*, inquit, *populi multi sunt, habitantes in litore Baltici maris. Hoc mare multæ circumsident nationes. Dani siquidem, ac Sveones, & quos Northmannos vocamus, septemtrionale litus & omnes in eo obtinent insulas. at litus australe Slavorum incolunt nationes; quorum ab oriente primi sunt Ruzi, deinde Poloni, habentes à septemtrione Pruzos; ab austro Bojemos, & eos qui dicuntur Morahi, Carinthi, atque Sorabi.* Sed hoc parum peritè, vel curatè; quum Prussii nulli fuerint Slavi.

Ceterùm loci alicujus, vici, vel opidi in Aestiorum solo antiquitatem à nemine veterum auctorum notatam reperio. Antiquissimum tamen, sine dubio, est opidum suprà dictum in Livonibus Venedum, vulgò *VVenden*; ut quod ab vetustissimis cultoribus Venedis ortum simul accepit atque nomen.

De vitâ ac moribus Aestiorum hæc Tacitus: *Frumenta ceterosque fructus patientiùs, quàm pro solitâ Germanorum inertiâ, laborant.* Boni igitur agricolæ, bonique patresfamilias, jam inde ab antiquissimis temporibus Prussii nostri atque Livones. quod ipsum

fortè, ut antè dictum, à Rheni ripâ in has oras attulerunt. De reliquis Germanis sic anteà dixerat Tacitus: *Nec enim cum ubertate & amplitudine soli, labore contendunt; ut pomaria ferant, & hortos sapiant, & prata rigent.* Pacis amor illud præstitit Aestiis nostris. nam ita de iis Jornandes: *Pacatum hominum genus omnino.* quidpe qui tanto studio agriculturam curaverint, eos belli crebrisque soli mutationibus abstinuisse necessum est. Hinc sequutum est illud, quod Helmoldus de gente hac prædicat, his verbis: *Pruzi necdum lumen fidei cognoverunt. tamen sunt homines multis naturalibus bonis præditi, humanissimi erga necessitatem, patientes. quin etiam obviam tendunt his, qui in mari periclitantur, vel qui à piratis infestantur; & subveniunt eis. Aurum & argentum pro minimo ducunt. pellibus abundant peregrinis, quarum odor letiferum nostro orbi superbiæ venenum propinavit. Et illi quidem ut stercora hæc habent: ad nostram, credo, damnationem; qui ad marturinam vestem anhelamus, quasi ad summam beatitudinem. itaque pro laneis indumentis, quos nos appellamus faldones, illi offerunt tam pretiosas martures. Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, si haberent solam fidem Christi: cujus prædicatores immaniter persequuntur. Apud illos martyrio coronatus est illustris Bojemiæ episcopus, Adelbertus. Usque hodiè profectò inter illos, cùm cetera omnia communia sint cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum, & fontium: quos autumant pollui Christianorum accessu. Carnes jumentorum pro cibo sumunt: quorum lacte vel cruore utuntur in potu; ita ut inebriari dicantur. Homines cærulei, facie rubeâ, & criniti. Præterea inaccessi paludibus, nullum inter se dominum pati volunt.*

Hæc igitur ferè sunt, quæ, ad illustrandum conterminum patriæ terræ solum, ex ultimâ antiquitate produci potuerunt. His jam addere & ea, quæ de succini lectione in Gothonum Aestiorumque litore vetustissimi mortalium literis mandaverunt, haud alienum nec incommodum fuerit. Omnium ferè sententias collegit Plinius, in lib. xxxvii, cap. ii. cujus verba heic adscribere visum est. In argumento capitis hæc leguntur verba: *Quæ mentiti sunt auctores de succino.* dein post memorata crystallina, & murrhina, sic infit: *Proximum locum in deliciis (feminarum tamen adhuc tantùm) succina obtinent; eamdemque omnia hæc, quam gemmæ, auctoritatem: sanè majorem, aliquibus de causis, crystallina, & murrhina, rigidi potus utraque. In succinis causam ne deliciæ quidem adhuc excogitaverunt. occasio est vanitas Græcorum diligentiæ. Legentes modò æquè perpetiantur me de ortu eorum .....: cùm hoc quoque interfit vitæ, scire posteros, quidquid illi prodidêre mirandum. Phaëthontis, fulmine icti, sorores fletu mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere juxta Eridanum amnem, quem Padum vocamus, & electrum appellatum, quoniam sol vocitatus sit Elector, plurimi poëtæ dixêre, primique, ut arbitror, Aeschylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus. quod esse falsum, Italiæ testimonio patet. Diligentiores eorum, Electridas insulas in mari Adriatico esse dixerunt, ad quas delaberetur Padus. quâ appellatione nullas umquàm ibi fuisse, certum est: nec verò ullas ibi appositas esse, in quas quidquam cursu Padi devehi possit. Nam quòd Aeschylus in Iberiâ, hoc est, in Hispaniâ, Eridanum esse dixit, eumdemque appellari Rhodanum; Euripides rursus, & Apollonius, in Adriatico litore confluere Rhodanum & Padum; feliciorem veniam facit ignorati succini in tantâ orbis ignorantiâ. Modestiores, sed æquè falsum, prodidêre, in extremis Adriatici sinus rupibus inviis arbores stare, quæ Canis ortu hoc effunderent gummi. Theophrastus in Liguriâ effodi dixit: Phaëthontem in Aethiopiâ obiisse. ob id delubrum ibi esse Hammonis, atque oraculum; electrumque gigni. Philemon fossile esse, & in Scythiâ erui duobus locis: candidum, atque cerei coloris, quod vocaretur electrum; in alio loco fulvum, quod appellaretur sualternicum. Demonstratus lyncurion id vocat; & fieri ex urinâ lyncum bestiarum; è maribus fulvum & igneum; è feminis langvidius, atque candidum. Alii dixêre langurium; & esse in Italiâ bestias langurias. Zenothemis langas vocat easdem, & circa Padum iis vitam affirmat. Sudines arborem, quæ gignat in Liguriâ. In eâdem sententiâ & Metrodorus fuit. Socacus credidit in Britanniâ arboribus effluere, quas electridas vocavit. Pytheas Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Basiliam. illo vere fluctibus advehi, & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere. Huic & Timæus credidit: sed insulam Baltiam vocavit. Philemon negavit flammam ab electro reddi. Niceas solis radiorum succum intelligi voluit. hos, circa occasum, credit, vehementiores in terram actos, pingvem sudorem in eâ parte oceani relinquere; deinde æstibus in Germanorum litora ejici. & in Aegypto nasci simili modo, & vocari sacal. item in Indiâ; gratiusque thure esse Indis. in Syriâ quoque feminas verticillos inde facere; & vocare harpaga, quia folia & paleas, vestiumque fimbrias rapiat. Theophrastus*

phrastus oceano id exæstuante ad Pyrenæi promontorium ejici. quod & Xenocrates credidit; qui de iis nuperrimè scripsit. Vivit adhuc Asdrubas; qui tradidit, juxta Atlanticum mare esse lacum Cephisida, quem Mauri vocant Electrum (lege *Electridem.*) *hunc sole excalfactum, è limodare electrum fluitans. Mnesias, Africæ lacum, Sicyonem appellatum, & Crathin amnem, in oceanum effluentem è lacu: in quo aves, quas meleagrides & penelopas vocat, vivere. ibi nasci ratione eâdem, quâ suprà dictum est de Electride lacu. Theomenes dicit, juxta Syrtim magnam hortum Hesperidum esse; ex quo in stagnum cadat: colligi verò à virginibus Hesperidum. Ctesias, Indis flumen esse Hypobarum; quo vocabulo significetur, omnia vasa ferre bona: fluere à septemtrione in exortivum oceanum, juxta montem silvestrem, arboribus electrum ferentibus. arbores eas aphytacoras vocari; quâ appellatione significetur prædulcis suavitas. Mithridates, in Germaniæ litoribus esse insulam; vocarique eam Oserictam, cedri genere silvosam. inde defluere in petras. Xenocrates non succinum tantùm in Italiâ, verùm etiam thieum vocari: à Scythis* (lego *ab Aegyptiis*) *verò sacarium; quoniam & ibi nascatur. alios putare in Numidiâ gigni. Super omnes est Sophocles, tragicus poëta. quod equidem miror, tantâ gravitate cothurni, & præterea vitæ famâ, aliàs principe loco genitus Athenis, rebus gestis, exercitu ducto. hic ultra Indiam fieri dixit è lacrymis meleagridum avium, Meleagrum deflentium. quod & credidisse eum, vel sperasse aliis persvaderi posse, quis non miretur? quamve pueritiam tam imperitam posse reperiri, quæ avium ploratus annuos credat, lacrymasve tam grandes; avesque è Græciâ, ubi Meleager periit, ploratum esse in Indos? Quid ergo? non multa æquè fabulosa produnt poëtæ? Sed hoc eâ in re, quæ quotidiè invehatur, atque abundet, & hoc mendacium coarguat, seriò quemquam dixisse, summa hominum contemtio est, & intoleranda mendaciorum impunitas.* Hæc Plinius. quibus adjicere libeat & ea, quæ Diodorus, libro V, retulit his verbis: Τῆς Σκυθίας, ἡ ὑπὲρ τὴν Γαλατίαν, πάντκρυ νῆσός ἐστι πελαγία κεῖται τὸ ὠκεανὸν, ἡ προσαγορευομένη Βασίλεια· εἰς ταύτην ὁ κλύδων ἐκβάλλει δαψιλὲς τὸ καλούμενον ἤλεκτρον, ἐξαμᾶς ἡ εἰκομένης Φαινόμενον. hoc est: *Ex adverso Scythiæ, quæ supra Galliam est, insula in oceano est, quam Basiliam vocant. in hanc electrum abundè fluctibus ejicitur; aliàs nusquàm in orbe terrarum conspectum.* Narrat hinc fabulam de Phaëthonte. Pergit deinde Plinius cap. III, his verbis: *Certum est, gigni in insulis septemtrionalis oceani; & à Germanis appellari glessum. itaque & à nostris unam insularum ob id Glessariam appellatam, Germanico Cæsari ibi classibus rem gerente, Austrapiam à barbaris dictam. Nascitur autem defluente medullâ pinei generis arboribus; ut gummi in cerasis, resina pineis. Erumpit humoris abundantiâ: densatur rigore, vel tepore autumnali. cùm intumescens æstus rapuit ex insulis, adversa* (malè vulgò *certè*) *in litora expellitur; ita volubile, ut pendere videatur, atque considere in vado. quod arboris succum esse prisci nostri credidère; ob id succinum appellantes. Pineæ autem arboris esse, indicio est pineus in attritu odor; & quòd accensum tedæ modo ac nidore flagret.* Et paullo pòst: *Liquidum primò destillare, argumento sunt quædam intus translucentia; ut formicæ, aut culices, lacertæque, quas adhæsisse musteo non est dubium, & inclusas indurescenti. Genera ejus plura. candida odoris præstantissimi. Sed nec his, nec cereis pretium. fulvis major auctoritas. ex iis etiamnum amplior translucentibus; præterque si nimio ardore flagrent: imaginemque igneam inesse, non ignem, placet.* & mox: *Ceterùm attritu digitorum acceptâ caloris animâ, trahunt in se paleas, ac folia arida, ac philyras; ut magnes lapis ferrum. Ramenta quoque ejus in oleo addita flagrant dilucidiùs, diutiùsque, quàm linei medulla. Taxatio in deliciis tanta, ut hominis, quamvis parva effigies, vivorum hominum vigentiumque pretia superet.* Hactenus Plinii verba. quibus addo, quæ Tacitus, & Theodericus rex, in Aestiorum gente, de eâdem re retulerunt. Tacitus hæc: *Sed & mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi glessum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. Nec, quæ natura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum; compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu. rude legitur, informe perfertur; pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas: quia terrena quædam, atque etiam volucria animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore, mox, durescente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora, lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim; quæ, vicini solis radiis expressa, atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur; alitque flammam pingvem, & olentem: mox ut in picem resinamve lentescit.* Theodericus rex in epistolâ prædictâ, quam ad Aestios super succinis sibi missis scripsit: *Ad vos oceani unda descendens, hanc levissimam substantiam, sicut & vestrorum relatio continebat, exportat. sed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt: quam ante omnes homines, patriâ vestrâ offerente, suscipitis. Hoc, quodam Cornelio*

ſcribente, legitur, in interioribus inſulis oceani, ex arboribus ſucco deſluens, unde & ſuccinum dicitur, paulatim ſolis ardore coaleſcere. ſit enim ſudatile metallum teneritudo perſpicua; modò croceo colore rubens, modò flammeâ claritate pingveſcens: ut, cùm in maris fuerit delapſa confinio, æſtu alternante purgata, veſtris litoribus credatur expoſita. Hæc illi priſci mortales. in quibus quid verum, quidve falſum ſit, diſpiciendum eſt. Primùm equidem, cur Græcorum alii ex aliis id regionibus venire tradiderunt, cauſa fuit, quòd pluribus in locis gignebatur: quemadmodùm in Britanniæ, Hiſpaniæ, & aliarum terrarum litoribus reperitur. Hinc inſula ante Saxonum litora, quæ incolis Germanis dicebatur *Auſtrania*, (nunc eſt *Strant*) militibus Romanis vocata eſt *Gleſſaria*: quam noſtri ſæculi geographi, cœli terrarumque omnium ignari, in Aeſtiorum litore interpretantur peninſulam Sudavienſem, quia ad hanc maximè, ut mox oſtendam, ſuccinum hodiè legitur. hinc itidem aliæ numero complures inſulæ, in Germanicum mare ſparſæ, quæ nunc adpellantur Farriæ, quondam Romanis dictæ fuêre *Gleſſariæ*, à *gleſſo*, quod eſt ſuccinum; & ab eodem argumento Græcis *Electrides*. Verùm tamen, ſuccinum, quod ad Hiſpaniæ, Britanniæ, aliarumque terrarum litora olim legebatur, quodque etiam nunc legitur, ſemper æſtimatum fuit pravum, ignobile, & nullius pretii; ita uti pro nullo habeatur; omnisque nobilitas ac fama uni ſoli Pruſſiaco ſuccino omni ævo manſerit. unde etiam Tacitus ac Theodericus rex ſolos omnium hominum Aeſtios id legere pronuntiarunt. At iidem in eo perquàm falſi ſunt, unà cum Plinio, Diodoro, & aliis antiquiſſimis Græcorum ſcriptoribus, quòd gigni id in oceani ſeptemtrionalis inſulis, ſive, ut clariùs Diodorus ait, in inſulâ Baſiliâ, indéque in Germanorum, id eſt, Aeſtiorum litora fluctibus devehi crediderunt. Quæ equidem antiquiſſima Græcorum opinio, jam ante Pytheam concepta. unde is etiam, alio inſuper errore multiplici implicitus, non in Baſiliâ inſulâ gigni, nec in Aeſtiorum, ſive Venedorum, Guttonumque litore legi tradidit; ſed *maris concreti eſſe purgamentum; & veris tempore in Baſiliam inſulam fluctibus advehi; cujus incolæ proximis id Teutonis vendant.* Interim tamen nominavit Guttonum litus; nominavit item in eo æſtuarium, & hujus longitudinem. quæ alioquin ad Baſiliam inſulam nominaſſe nihil attinebat. Sed illorum error uti clariùs adpareat, indicanda eſt ignaris regio, in quâ maximè etiam nunc legitur. Immenſo equidem maris Svevici tractu, per Pomeraniæ, Pruſſiæ, Livoniæque litora reperitur. verùm legitur maximè in Pruſſiæ litore; omniumque heic maximâ copiâ in eâ regione, quæ vulgò incolis dicitur *die Sudaw*, Regimontio opido conterminâ. Legitur autem tribus modis: quorum duos adnotavit antiquus ſcriptor Tacitus; nempe *inter vada, atque in ipſo litore.* Inter vada, ſive inter brevia, magna protenduntur æſtuaria, ſive foſſæ, in quas id majoribus maris fluctibus devehitur. Piſcatores, ventorum ſimul, quibus fluctus impelluntur, vadorumque gnari, nudis corporibus undas ingreſſi, corbibus contis præfixis viſendâ dexteritate expiſcantur; non modò vere, ut priſci opinabantur, ſed quocumque anni tempore, tam aſperrimo hiemis, quàm lætiſſimâ æſtate. In ipſo litore legitur manibus, ſine alio quopiam labore, aut difficultate; quod eò fluctibus in planum apertumque expellitur. Tertius hinc modus eſt, quo ipſam litoris humum ſcrutantur: in quâ duarum ſæpè orgyarum altitudine latet. Peritis ſigna & indicia nota ſunt. habent ſua inſtrumenta, quibus ſcitè doctéque extrahunt. Hunc modum notavit Philemon; de quo ſic Plinius: *Philemon foſſile eſſe dixit; & in Scythiâ erui, duobus locis: candidum, atque cerei coloris; quod vocatur electrum: in alio loco fulvum; quod appellatur ſualternicum.* nam Scythiæ nomine heic Sarmatia intelligitur; cujus pars Venedi. Genera ejus prorſus ſunt plura, & ſuus cuique colos. maximè tamen conſpicua ſunt candida, cerea, ignea, & fulva; omniumque præſtantiſſima candida. proinde miror teſtimonium Plinii, candidis ac cereis nullum fuiſſe apud Romanos pretium; fulvis autem majorem auctoritatem. Nomen iis nunc vulgare eſt *bornſteyn*, ab ardore, quia admoto igne flagrant; & *agſteyn*, neſcio unde. Antiquis Germanis fuiſſe *gleſſum*, auctores ſunt Plinius atque Tacitus. quamquàm apud hunc perperam legitur *gleſum*, unico *ſ.* nam ipſis Germanis fuit *gleß*; quo vocabulo poſteà, paullum variato in *glaß*, *vitrum*, quum id novum & anteà ſibi inuſitatum Germaniæ inferretur, interpretati ſunt, ob ſimilitudinem quamdam. Ceterùm Tacitus, *Nec quæ natura*, inquit, *quæve ratio gignat, ut barbaris, quæſitum, compertumve.* Faſſi hoc ſunt ipſi Aeſtii per legatos ſuos apud Theodericum regem. Poſteriori etiam ævo multum diuque inter doctiſſimos rerum naturæ viros ſuper naturâ ac generatione ejus diſputatum eſt; donec certis indubiisque documentis exploratum, eſſe materiam

riam lentam, succumque pingvem, non ab arboribus, ut prisci crediderunt mortales, sed ex ipsâ humo, interiùs cavernosâ ac sulfureâ, productum; quem frigiditas aquæ marinæ statim, ut prodeat, induret. unde etiam *in modum tedæ*, ut ait noster, *accenditur; alitque flammam pingvem, & olentem*: ac *mox* rursus in succum, ut *in picem, resinam, lentescit*. Litora Sudaviæ partim occidenti, partim septemtrionibus objecta sunt. in quæ id adversis fluctibus ita ejicitur, uti, qui ventus in occidentale litus expellat, idem à septemtrionali abigat: & vice versâ. nec tamen interim in aliud litus defertur. unde certissimum argumentum, circa hæc maximè litora & gigni id, & perpetuò volvi, revolvique: non verò ad Balticam illam antiquorum insulam, id est, ad immensæ magnitudinis peninsulam Scandinaviam; circa quam nullo umquàm ævo id conspectum. Verùm ego credo, fabulam hanc inde natam, quòd antiquissimi mortalium, qui primi hujus oræ notitiam Græciæ intulerunt, insulas duas memorarunt, quæ ante totum Prussiæ litus sternuntur; altera inter duo Vistulæ ostia, vulgari vocabulo *Frische Näring*; altera, hinc Pregolâ ac Demiâ amnibus, lacuque, cui nomen vulgò *Kurische haff*, à continenti diremta, regiones comprehendit treis, quibus vulgaria vocabula *Sameland*, *Sudaw* & *Kurische Näring*. Atque huc spectasse puto Mithridatem; de quo ita Plinius: *Mithridates dicit, in Germaniæ litoribus esse insulam, vocarique eam Oserictam, cedri genere silvosam. inde defluere in petras*. Non enim adversùs Germaniæ litora hanc ait esse insulam; sed in ipsis Germaniæ litoribus: quæ nulla alia esse potest, quàm alterutra earum, quas modò dixi. quamquàm in nomine eum errasse putem. quod si non sit vitiatum, eam haud dubiè Aestii litoris notat insulam, quam Plinio ante Livoniam, in Clylipeno sinu, *Latrin* dixi adpellari; nunc verò vocatur *Oesel*: cui vocabulo valdè similis vox OSERICTA; si liquida in liquidam commutetur. Ceterùm alii posteà Græci ex dictis Aestiorum Guttonumque insulis fecerunt Basiliam illam, sive Baltiam immensæ magnitudinis insulam.

Vera igitur atque germana terra, quæ nobilissimum omnium succinum & olim produxit, & nunc etiam abundè producit, est Prussia Aestiorum quondam, & ante hos Venedorum sedes. Hinc quando primùm & quomodò in exteras regiones, maximèque in Italiam & Græciam delatum sit, nunc dispiciendum est. *Nec quæ natura*, inquit Tacitus, *quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt*. Quàm diu inter cetera maris ejectamenta jacuerit, antequàm in exteras regiones deportari cœpit; equidem nescio. id scio, quum jam Herodoti, & ante hunc etiam, Aeschyli ætate, Græcia eo sit usa; haud facilè Tacitum quemquam legisse auctorem, qui adnotaverit, quanto temporis spatio sine æstimatione jacuerit. vereorque eum Romanorum suorum intellexisse luxuriam: in quo vehementer erravit. Herodoti verba, lib. III, hæc sunt: οὔτε γὰρ ἐγώγε ἐνδέκομαι, Ἠριδανὸν καλέεσθαι πρὸς βαρβάρων ποταμὸν, ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν τὴν πρὸς βορέω ἄνεμον, ἀπὸ τοῦ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾶν λόγος ἐστίν. id est: *Neque enim ego credo, flumen quoddam dici Eridanum, quod exeat in mare septemtrionale: unde electrum venire fama est*. De hoc flumine satis abundéque suprà in Gothonibus disserui: esse scilicet exiguum illum amnem, qui vulgari vocabulo *die Raddaune*, apud Godanium opidum Vistulæ miscetur. à quo loco, jam ante Herodoti tempora, electrum in Italiam Græciamque deportari solitum. Viam, quâ deportatum sit, ostendere voluit Diodorus, dicto libro V, his verbis: τὸ δὲ ἤλεκτρον σπάνεται μὲν ἐν τῇ προειρημένῃ νήσῳ· κομίζεται δ' ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων πρὸς τὴν ἀντιπέραν ἤπειρον· ἀφ' ἧς φέρεται πρὸς ἡμᾶς τοὺς καὶ ἡμᾶς πόπας, καθ' οὓς προείρηται πρὸς τούτων. hoc est: *Electrum namque in prædictâ insulâ legitur; & ab incolis in adversam transfertur continentem: per quam porrò in nostras regiones transvehitur, modo suprà dicto*. Dixit scilicet paullo antè, in narratione de plumbo candido Britannico; quod ait è Britanniâ in Galliæ continentem, & mox per Galliam ad Rhodani ostia, inde verò in Italiam ac Siciliam fuisse transvectum. Sed hoc in electro opidoquàm falsum. quid enim hoc à Vistulæ ostiis in Italiam delaturis transitio erat per Galliam ad Rhodani ostia; atque inde demum in Italiam trajectio? Haud quaquàm probabile. ipse Diodorus nostrarum orarum planè ignarum sese ostendit, dum ait, supra Galliam (quo vocabulo ille tam Germaniam, quàm ipsam Galliam intelligit) esse Scythiam, & supra hanc Scythiam Basiliam insulam, in quâ unâ gignatur electrum. Veriora tradidit Plinius, prædicto lib. XXXVII, cap. III: *Affertur à Germanis in*

in Pannoniam maximè provinciam. inde Veneti primùm, quos Græci Henetos vocant, rei famam fecêre, proximi Pannoniæ, id accipientes circa mare Adriaticum. Pado verò annexa fabulæ videtur causa, hodiéque Transpadanorum agrestibus feminis, monilium vice succina gestantibus: maximè decoris gratiâ, sed & medicinæ; quando tonsillis creditur resistere, & faucium vitiis, vario genere aquarum juxta illos infestante guttura, ac vicinas carnes. IO C fere M. pass. à Carnunto Pannoniæ abesse litus id Germaniæ ex quo invehitur, percognitum nuper. vidit enim eques Romanus, missus ad id comparandum à Iuliano, curante gladiatorium munus Neronis principis: qui hæc commercia & litora peragravit; tantâ copiâ invectâ, ut retia, arcendis feris podium protegentia, succinis nodarentur: arma verò & libitina, totusque unius diei apparatus esset è succino. Maximum pondus is glebæ attulit XIII *librarum*. Carnuntum nunc vocari *Haimberg*, in Austriâ, ad Danubii ripam, ex adverso Mari confluentis, suprà ostendi, pluribusque in descriptione Norici probabo argumentis. ac hoc, proximo rectissimoque itinere, ad prædictum Prussiæ litus, millia sunt passuum CCCC tantùm. unde suspicor, in Plinio numerum esse corruptum. Ab Germanis ait succinum adferri in Pannoniam; haud dubiè ipsis Æstiis: quod satis disertè testatur Tacitus, his verbis: *Ipsis in nullo usu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt*. Nempe illi ipsi in Pannoniam perferebant pretiumque mirantes accipiebant, qui & legebant, quibusque in nullo usu. Probabile igitur hinc fit, jam anteà id Æstios, Venedosque, & Gothonas in suis litoribus legisse, atque in exteras detulisse oras, quàm Italorum Græcorumve luxuria nomen ei pretiumque dederit. Sed ad quem Pannoniæ locum perferebant id Plinii Tacitique ævo Æstii & Gothones? Pannoniam heic intelligit Plinius totum id terrarum spatium, quod inter Istrum atque Adriaticum mare proprio sibi nomine adpellabatur *Illyricum*; cujus pars Pannonia. huic igitur Illyrico, quà alia ejus pars sternebatur Carnorum natio, proximi erant Veneti, Adriatico mari ac Pado amni adpositi: quos succinum Plinius ait à Germanis accepisse. Itaque ad limiteis usque Italiæ progrediebantur Æstii, atque Gothones, succina sua Italis per commercia transdituri. Atque hac viâ, jam inde ab antiquissimis temporibus, in Italiam, atque hinc porrò in Græciam delatum fuisse succinum, quàm manifestissimo certissimoque inde patet indicio, quòd, quum Venedi id primùm in suo apud Sudaviam litore legerent, & inde ad Vistulæ Radanique confluenteis, ut suprà cap. XXXIV ostensum, in Gothonas ad mercatum deferrent; qui porrò per Germaniam ac Pannoniam ad Venetos transtulerunt: Græci, ex similitudine nominum, in ipso Venetorum id litore legi crediderunt; ac Pado inde dederunt nomen *Eridani*; insulasque insuper ante hujus ostia finxerunt *Electridas:* quia Vistulæ quoque (quem & ipsum per errorem putarunt esse Venedorum Gothonumque Eridanum) plura ostia acceperant, insulasque iis objectas, in quarum litore succinum legeretur. Equitem illum Romanum, qui, Juliani missu, commercia ac litora succini peragravit, Codanium pervenisse, haud dubium est. nam heic maxima ejus facta fuisse commercia, atque hinc itinera in Illyricum Italiamque suscepta, jam anteà in Gothonibus ostendi. Nihilo minùs tamen reliqua etiam Prussiæ litora visendi perquirendique gratiâ eum peragrasse, ex Plinii liquet verbis. At clausum id iter, impeditaque ea commercia Æstiis & Gothonibus post Taciti ævum fuisse, ex Theoderici regis patet epistolâ; in quâ leguntur hæc verba, de Æstiorum legatione, in Italiam ad regem missâ: *Inter tot gentes viam præsumere, non est aliquid facile concupisse*. & posteà: *Proinde requirite nos sæpius per vias, quas amor vester aperuit*. Nisi fortè suspicari libeat, mercatoribus iter per omneis Germaniæ terras nationesque patuisse; legatis, ad exteras regiones missis, non item.

Atque hæc ferè sunt, quæ de succini in Prussiaci litore lectione, transportationeque in Italiam, in antiquorum scriptorum monimentis reperii. Res longiori aliquanto dissertatione per se visa est dignissima. ego verò haud æquum putavi, quum reliquam Germanorum antiquitatem summâ ubique curâ illustrare laborem, gloriam hanc terræ, patrio solo conterminæ, silentio præterire. Nunc ad reliqua proficiscor.

CAPUT

CAP. XLV.

De FENNIS *sive* FINNIS.

VLTIMI omnium in Germaniâ recensentur auctori nostro FENNI: quorum nomen genusque antiquâ sede etiamnunc manet. dicuntur quidpe sibi ipsis atque conterminis Sveonibus *Finner*; Danis ac Norvagiis *Finder*; citerioribus Germanis, maris Svevici ac Germanici adcolis, *Fennen*; superioribus *Finnen*. unde etiam Latinis & Græcis vocabulum eorum in primâ syllabâ variatum. quidpe Tacito sunt FENNI; Ptolemæo, ac Jornandi, Φίννοι, FINNI. huic tamen etiam sunt *Scretofennæ*, Scandinaviæ incolæ; qui Procopio ac Paullo Diacono dicuntur *Scritofinni*; ut suprà ostensum. Fidem Iornandi sunt *Finnaithæ*, nescio quo situ, in Scandinaviâ. è Finnorum fuisse genere, si qui eo nomine fuerint, ipsum nomen indicat. Sed & Plinio Finnorum sedes dicitur FINNINGIA INSULA: de cujus situ atque adpellatione suprà cap. XXXVIII, hujus libri, disserui. Esse nunc peninsulam, quam Finni Corelliique incolunt, certis argumentis demonstratum est. Hujus prorsus ignarus Jornandes, Finnos omneis pariter in Scanziâ collocavit. *Finni*, inquit, *mitissimi, Scanziæ cultoribus omnibus mitiores.* At hujus error veniam quodam modo mereri videtur; quando præter Finningiæ Finnos, duo alia erant in Scanziâ etiam Finnorum genera, Scritofinni, & Marchiofinni. Ptolemæi geminam ignorantiam quis excusabit? qui non modò ad medium posuit Vistulam Finnos; sed etiam exiguam eorum pronuntiavit esse nationem. Verba ejus, in descriptione Sarmatiæ, hæc leguntur: Κατέχεται τῶν Σαρματῶν ἔθνη μέγιστα, οἵτε Οὐενέδαι, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον· καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοί τε καὶ Βαστέρναι· καὶ παρ' ὅλῳ τὴν πλησίον τῆς Μαιώτιδος, Ἰάζυγες, καὶ Ῥωξολανοί· ἐνδοτέρω τούτων οἵ τε Ἀμαξόβιοι, καὶ οἱ Ἀλανῶν Σκύθαι. ἐλαχίστην δὲ ἔθνη νέμει τὴν Σαρματίαν, περὶ μὲν τὸν Οὐιστέλαν ποταμὸν, ὑπὸ σὺν Οὐενέδας, Γύθωνες, εἶτα Φίννοι, εἶτα Βέλανες, ὑφ' οὓς Βεργανδίωνες, εἶτα Ἀυαρλωὶ, περὶ τὴν κεφαλὴν δὲ Οὐιστέλα ποταμοῦ. Hoc est: *Tenent Sarmatiam maximæ gentes istæ: Venedæ, juxta totum sinum Venedicum: & supra Daciam Peucini, ac Bastarnæ: juxtaque totum latus Mæotis, Iazyges, & Roxolani: interiùs verò Hamaxobii, atque Alauni Scythæ. Minores verò gentes Sarmatiam incolunt, apud Vistulam flumen, sub Venedis Gythones; dein Finni; mox Bulanes; sub quibus Burgundiones; hinc Avarini, apud Vistulæ fontem.* Maximum antiquissimis temporibus Finnorum fuisse nomen, inde liquet, quòd non modò Finningiam omnem oppleverint; sed & magnam Scandinaviæ partem; ubi Scritofinni, ac Marchiofinni, ut nunc, sic antiquis jam temporibus dicti fuerunt.

Ceterùm Finningiæ Finnos omninò inter Sarmatas connumerat cum Ptolemæo Plinius, ex aliorum scriptorum traditione. *Nec est minor*, inquit, *opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque flavium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Auctor autem noster circa eorum genus ambigit. *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito.* & mox de Venedis: *Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernicitate gaudent. quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu conteganturhuc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversùs homines, securi adversùs deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit.* Peucinos toto genere fuisse Germanos, Venedos verò Sarmatas, suprà demonstratum est. Si *in plaustro equoque vivere* certum est argumentum Sarmatici generis; *pedum* autem *usu ac pernicitate gaudere*, indicium generis Germanici: certè & Finni nulli alii fuêre, quàm Germani. Verùm Germanos hos fuisse, ex eo maximè adparet, quòd portiones eorum, ab universo corpore antiquis temporibus avulsæ, Scritofinni ac Marchiofinni, semper in hanc usque diem fuêre Germani. nec ipsi Finni in Finningiâ ab hoc genere vel sermone vel moribus degenerant, nisi versùs Corelliam; ubi ejusdem cum Laponibus atque Corelliis sunt sermonis: multumque veterum morum, si qua alia gens, pertinaciter servant. Eamdem vivendi rationem describit Marcellinus, lib. XXXI, in Hunnorum gente, Finnis, ut pluribus alibi docebo argumentis, conterminâ: nisi quòd hi equo-

hi equorum habuerint usum. *Hunnorum*, inquit, *gens, monumentis veteribus leviter nota, ultra paludes Mæoticas, glacialem oceanum accolens, omnem modum feritatis excedit.* & mox: *Sic in suâ vitâ visi sunt asperi, ut neque igni, neque saporatis indigeant cibis; sed radicibus herbarum agrestium, & semicrudâ cujusvis pecoris carne vescantur: quam inter femora sua & equorum terga subsertam fotu calefaciunt brevi. Aedificiis nullis umquàm tecti; sed hæc, velut ab usu communi discreta sepulcra, declinant. Nec enim apud eos vel arundine fastigiatum reperiri tugurium potest. sed vagi, montes peragrantes & silvas, pruinas, famem sitimque perferre ab incunabulis assuescunt. Peregrè tecta, nisi adigente maximâ necessitate, non subeunt: nec enim apud eos se securos existimant esse sub tectis. Indumentis operiuntur linteis, vel ex pellibus silvestrium murium consarcinatis. nec alia illis domestica vestis est, alia forensis.* sed semel obsoleti coloris tunica collo inserta, *non antè deponitur, aut mutatur, quàm diuturnâ carie in pannulos defluxit defrustrata.* Et posteà: *Nemo apud eos arat, nec stivam aliquando contingit. omnes enim sine sedibus fixis, absque lare, vel lege, aut ritu stabili, dispalantur, semper fugientium similes, cum carpentis, in quibus habitant.* Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. I, cap. V, de Scritofinnis similia: *Nec aliis*, inquit, *utpote feris ipsis ratione non dispares, quàm crudis agrestium animantium carnibus vescuntur: de quorum etiam hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. Apud hos est animal, non satis absimile cervo; de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam, conspexi.* Sed omnium curatissimè Procopius, rer. Gothicar. lib. II: Τῶν δὲ ἰδρυμένων ἐν Θούλῃ βαρβάρων μόνον ἔθνος, οἱ Σκριθίφινοι ἐπικαλέονται, ἠμελῶδή τινὰ βιοτὴν ἔχουσιν. ἄτε γὰρ ἱμάτια ἐνδιδύσκονται, ὑδὲ ὑποδεδημένοι βαδίζουσιν, ἄτε οἶνον πίνοντες, ἄτέ τι ἐδώδιμον ἐκ τῆς γῆς ἔχουσιν· ἄτε γὰρ αὖ οἱ γῆν γεωργοῦσιν, ἄτέ τι αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἐργάζονται· ἀλλὰ ἄνδρες ἀεὶ ξὺν ταῖς γυναιξὶ τὰ θηρεύειν μόνῳ ἐπιηδῶσι. θηρίων τε γὰρ καὶ ἄλλων ζώων μεγάλα τὰ χρήματα αἵ τε ὕλαι αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλαι ὑπερφυῶς οὖσαι, καὶ τὰ ὄρη, ἃ τούτῳ ἀνέχει. καὶ κρέασι μὲν θηρίων ἀεὶ τῶν ἀλισκομένων σιτίζονται· τὰ δὲ σέρματα ἢ ἀμφιέννυνται, ἐπεί τι αὐτοῖς ἄτε λῖνον, ἄτε ὅτῳ ῥάπτοιεν, ἔνεστιν. οἱ δὲ τῶν θηρίων τοῖς νεύροις τὰ σέρματα ἐς ἄλληλα ταὐτὰ ξυνδέοντες, ὥτῳ ἢ ἐς σῶμα ὅλον ἀμπέχονται. ἃ μὲν δὴ τὰ βρέφη αὐτοῖς καὶ ταὐτὰ πιθηνῶνται τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις. ἃ γὰρ σιλίζονται Σκριθιφίνων παιδία γυναικῶν γαλακτὶ, οὐδὲ μητέρων ἅπτονται πιθῆ· ἀλλὰ ζώων τῶν ἀλισκομένων τοῖς μυελοῖς ἐκτρέφονται μόνοις. ἐπειδὰν δὲ γυνὴ τάχιστα τέκῃ, θέρματα τὸ βρέφος ἐμβαλλομένη, κρεμᾷ μὲν δοῦς ἐπὶ σένδρα τινός. μυελὸν δέ οἱ ἐπὶ βῆμα ἐνθεμένη, δοῦς πίλεται ἐπὶ θηρσὶν· ἐπὶ κοινὰ γὰρ τοῖς ἀνδράσι τὸ ἐπιηδεύμα μέλιασι τῆδε. id est: *Ex iis verò, qui Thulen incolunt, barbaris natio una, qui Scrithifinni vocantur, ferarum in morem vitam degunt; ut qui nec vestibus operiantur, nec calceati incedant, nec vinum bibant, nec ullum è terrâ habeant edulium: siquidem neque excolunt eam, neque uxores eorum quidquam operantur: sed viri semper cum iis venatibus student: nam feras, & alia animalia, ut magnas opes, silvæ ferunt, magnæ admodùm & vastæ, quæ in montibus hujus regionis sternuntur. ferarumque captarum carnibus semper vescuntur; pellibusque earum vestiuntur. siquidem neque linum, neque, quo consuant, quidquam habent. quidam verò ferarum nervis tergora colligantes, totum integunt corpus. Quin & infantes apud eos, ut apud ceteros mortales, non enutriuntur. non enim Scrithifinnorum liberi lacte cibantur; nec maternas mammas attingunt. sed ferarum solùm medullis educantur. quidpe, ubi primùm peperit mulier, infantem statim pelle involutum ab arbore aliquâ suspendit: medullâque in os ingestâ, protinus ad venationem proficiscitur. maritos enim, ad hoc studium exeunteis, comitantur.* Sed de his satis abundéque dictum est suprà, in primo volumine hujus operis.

Ceterùm Tacitus, post finitum de Fennis sermonem, *Cetera*, inquit, *jam fabulosa; Hellusios & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.* Hæc de insulis intelligenda, quæ supra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano sunt sparsæ, quarum maxima nunc noscitur vulgari vocabulo *Nova zembla*; ut suprà ostendi. Hæc est, de quâ ita tradit Stephanus: Ἐλίξοια, νῆσος Τ῾περβορέων, σὺκ ἐλάττων Σικελίας, ὑπὸ τὸ ποταμῷ Κεραμβύκᾳ. οἱ νησιῶται Κεραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος. id est: *Elixona, insula Hyperboreorum, haud minor Siciliâ, sub flumine Cerambycâ. unde insulani Cerambycæ, teste Hecatæo.* Plinius de eisdem insulis, quamvis aliis paullo nominibus, lib. IV, cap. XIII: *Feruntur & Oonæ; in quibus ovis avium & avenis incolæ vivant. aliæ, in quibus equinis pedibus homines nascantur, Hippopodes appellati. Panotiorum aliæ; in quibus nuda alioquin corpora prægrandes ipsorum aures tota contegant. Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingævonum; quæ est prima inde Germaniæ.* Solinus cap. XXIII: *Auctor est Xenophon Lampsacenus, à litore Scytharum in insulam Baltiam triduo navigari: ejus magnitudinem immensam, & penè similem continenti. nec longè Oonas separari; quas qui habitent, vivant ovis avium marinarum, & avenis vulgò nascentibus. deinde sunt & aliæ*

propter

propter constitutæ insulæ; quarum Hippopodes indigenæ, humanâ usque ad vestigium formâ, in equinos pedes desinunt. esse illic & Panotiorum gentem, quorum aures adeò in effusam magnitudinem dilatentur, ut viscerum illis reliqua contegant; nec amiculum aliud sit, quàm ut membra membranis aurium vestiant. Isidorus, origin. lib. XI, cap. III: *Panotii apud Scythas esse feruntur, tam diffusâ aurium magnitudine, ut omne corpus eis contegant;* πᾶν *enim Græco sermone Omne,* ὦτα *Aures dicuntur.* Item Mela, lib. III, cap. V; *Quæ Sarmatis adversa sunt, ob alternos accessus recessusque pelagi, & quòd spatia, queis distant, modò operiuntur undis, modò nuda sunt, aliàs insulæ videntur, aliàs una & continens terra. In his esse Oonas, qui ovis avium palustrium, & avenis tantùm alantur: esse equinis pedibus Hippopodas; & Satmalos, quibus magnæ aures, & ad ambiendum corpus omne patulæ, nudis etiam pro veste sint; præterquàm quòd fabulis traditur, auctores etiam, quos sequi non pigeat, invenio.* De unis eisdemque omneis pariter hos auctores loqui insulis, nemini dubium esse potest. unde igitur magna ista nominum discrepantia? Apud Plinium equidem, pro *Panotiorum*, in vulgatis exemplaribus legitur *Fanesiorum*; & apud Solinum *Phanesiorum.* at quia apud Isidorum disertè sunt *Panotii*; haud dubitaverunt viri eruditi, in utroque auctore legere *Panotiorum*. nam ab argumento prægrandium aurium, quibus tota corpora contegebant, dicti sunt Græcis scriptoribus Παννώποι· quemadmodùm & alii illi ab equinis pedibus Ἱππόποδες· & ab ovorum esu, Ὠόναι. Apud Melam cur Plinii ac Solini Isidorique *Panotii* adpellentur *Satmali*, haud equidem dispicere queo. nec tamen credo, alios Melam habuisse harum insularum auctores, quàm illi habuerunt; nempe Xenophontem Lampsacenum. Omnino igitur & in Melâ corrigendos censeo *Satmalos* in *Panotios*. Nec Tacitum arbitror ex novo habuisse auctore sua de fabulosis istis insulis: vereorque, apud hunc quoque vocabulum *Hellusios* esse vitiatum à *Panotios*. cujus scriptura quum fortè esset exoleta atque obscurata, imperitus quidam restituit ex Plinio ac Solino *Phanesios*; qui porrò detorti in *Hellusios*. Jam verò *Oxionas* debere esse *Oonas*, nescio quis dubitare queat.

Atque heic finis est universæ GERMANIÆ VETERIS, quatenus Rheno, oceano, Danubio, ac prædictis ab oriente finibus includebatur.

CAP. XLVI.

De QUINQUE GERMANORUM GENERIBUS, *in quæ universa Germania distincta fuit.*

EXPLICATIS hactenus omnibus partibus GERMANIÆ VETERIS, subit nunc memoriam, ab initio me promisisse, quinque Germanorum genera, quibus omnem Plinius distingvit Germaniam, exponere. ea igitur fides nunc exsolvatur.

Plinii verba, lib. IV, cap. XIV, hæc sunt: *Germanorum genera quinque: Vindeli; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus, Ingævones; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Cauchorum gentes. proximi autem Rheno, Istævones; quorum pars Sicambri. mediterranei, Herminones; quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. quinta pars, Peucini, qui & Bastarnæ, suprà dictis contermini Dacis.* Ut quinque fuêre genera, sic quinque diversas inter se habitavêre regiones. *Istævones* versùs occasum; *Bastarnæ*, sive *Peucini*, versùs ortum; *Ingævones* versùs septemtriones; *Hermiones* versùs meridiem: inter hos & sinum Codânum, quasi in medio omnium, fuêre *Vindeli*. Horum omnium nomina Tacitus quoque refert, sub initium mox libri de Germaniâ; præter unos *Bastarnas*. quorum in fine tamen ejusdem libri meminit. *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuitonem deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios assignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant. eaque vera & antiqua nomina.* Sed de singulis generibus agendum, ac sui cuique populi attribuendi.

VINDELI sivè VANDALI.

QUi Tacito sunt VANDALII, in Plinii vulgatis exemplaribus leguntur *Vindelici*, vitiato per ultimam syllabam vocabulo; quum notiores forent librariis populi inter Alpeis ac Danubium, quàm in interiore Germaniâ ad sinum Codânum colentes.

colentes. Corrigere id vocabulum conati sunt viri eruditi, alii in *Vindili*, alii in *Vandili*, quidam in *Vandeli:* nemo satis feliciter. quidpe cur *Vindili* magis placere debeat, quàm *Vindeli*, equidem per me haud video; nec illi rationem reddunt. qui autem *Vandili* inde atque *Vandeli* fecerunt, ii partim jam antè correctam vocem *Vindili*, partim vulgatam in Plinio scripturam *Vindelici*, partim etiam Taciti vocabulum *Vandalii* sequuti sunt: ex quibus tribus diversis scripturis unam sese rectam in Plinio restituere posse quisque putavit. Ego verò in Plinio, rejectâ tantùm ultimâ syllabâ CI, reliquum vocabulum rectè scribi VINDELI, audacter adsevero. Primùm in secundâ syllabâ E, quod in omnibus vetustis exemplaribus, tam typis excusis, quàm manu exaratis reperitur, non temerè rejiciendum censeo; quando ea syllaba per omneis vocaleis variis auctoribus antiquis sit variata. nam Tacito, ut antè dictum, sunt VANDALII; Capitolino, Mamertino, Orosio, Iornandi, Eutropio, Cassiodoro, Xiphilino, VANDALI; Diacono atque Helmoldo. & Iornandi etiam nonnumquàm, Germanicâ literâ in principio WANDALI; Vopisco, Procopio, Zosimo, ac Svidæ, Notitiæque imperii, & aliis, VANDILI; Græcè Βανδίλοι; Diacono WINILI, quasi VINDILI; Mag. Adamo VINULI, Sigeberto & Helmoldo WINULI; quasi VINDULI: nam tabulæ etiam itinerariæ sunt VANDULI. ac nescio, an non etiam dicti fuerunt VINDOLI; unde Iornandi vocabulum gentis *Vinoviloth*, de quo plura mox dicam. Ex hac igitur unius ejusdemque vocabuli tam multiplici variatione quis non credat, scriptum fuisse à Plinio VINDELI: quod imperiti posteà librarii vel glossatores fecêre *Vindelici*? Nemini puto dubium esse posse. Videndum igitur nunc, quæ nationes Vandalici fuerint generis. Plinius nominat solos *Burgundiones*, *Varrinos*, *Carinos*, *Guttones:* quorum hi ad Vistulam amnem, Varrini in Mecheloburgiensi ducatu, haud procul Albi flumine, sedeis habuerunt: intra quos fineis multi etiam alii populi apud sinum Codânum siti fuerunt. Verùm nihil mirum: Plinius nullius generis populos omneis recenset; sed unos atque alteros tantùm, quos visum fuit. proinde ex ceteris auctoribus sunt supplendi. Vandalis igitur adjicio *Lemovios*, sive *Herulos*, *Rugios*, *Sidinos*, *Svardones*, *Eudoses*, *Anglos*, *Caviones*, *Theuringos*, *Nuithones*, & *Langobardos*. Quum Burgundiones, Guttones, & Varini, ac Langobardi Vandalici fuerint generis, de reliquis inter hos sitis dubitari non potest. De illis tribus nationibus disertè testatur Plinius. de Langobardis fabulosus equidem, idoneus tamen, quantum ad hoc probandum attinet, testis est Paullus Diaconus. qui in gestis Langobardorum, ex merâ nationum nominumque ignorantiâ, Wandalos diversos facit à Winilis, bellaque inter hæc duo nomina, ceu alienissimas inter se nationes, gesta narrat. Verba ejus, lib. 1, cap. 1, hæc sunt: *Gothi siquidem, Wandalique, Rugi, Heruli, atque Turcilingi, nec non etiam aliæ feroces & barbaræ nationes è Germaniâ prodierunt.* & continuò cap. 11: *Pari etiam modo & Winilorum, hoc est, Langobardorum gens, quæ posteà in Italiâ feliciter regnavit, à Germanorum populis originem ducens, ab insulâ, quæ Scandinavia dicitur, adventavit.* Falsum hoc esse de Scandinaviâ, satis superque mihi suprà in Langobardis convictum est. Credo, in eâdem cum Diacono fuisse opinione & Iornandem, qui in Scanziâ suâ memorat gentem *Vinoviloth:* quod vocabulum suspicor natum è genuinâ Vandalorum adpellatione VINDOLI. sic quidpe eidem Jornandi sunt *Finnaithæ*, ac *Svethidi*; qui nulli alii fuêre, quàm *Finni*, & *Svethi*, sive *Svedi*; ut suprà ostensum. Pergit Diaconus cap. VII, in hæc verba: *Igitur egressi de Scandinaviâ Winili, cum Ibor & Ayone ducibus, in regionem, quæ appellatur Scoringa, venientes, per annos illic aliquot consederunt. Illo itaque tempore Ambri & Assi, VVandalorum duces, vicinas quasque provincias bello premebant. hi jam multis elati victoriis, nuntios ad VVinilos mittunt, ut aut tributa VVandalis persolverent, aut se ad belli certamina præpararent.* & cap. IX: *Certum tamen est, Langobardos ab intactæ ferro barbæ longitudine, cùm primitus VVinili dicti fuerint, ita postmodùm appellatos. nam juxta illorum lingvam, lang longam, bart barbaram significat.* Idem Sigebertus narrat. additque uterque prœlium, inter Vinilos & Vandalos commissum. De bello Langobardorum cum finitimis, verum fuerit; item de nomine Vinilorum. at de origine è Scandinaviâ omnino falsum. nihilo enim magis Langobardi, quàm ceteri isti Vandali, Gothi, Rugii, Heruli, atque Turcilingi, & alii, è Scandinaviâ profecti sunt; licet & Gothos, & Rugios, & Herulos è Scandinaviâ Iornandes deduxerit. Varius hic & inexplicabilis penè error rudi illi atque imperito Iornandis Diaconique sæculo inde natus est, quòd unius ejusdemque Vandaliorum gentis adpellatio multis modis, pro ratione dialectorum, variata fuit. Fuerunt igitur Langobardi alio vocabulo adpellati *Vinili*, id est, *Vindili*, seu *Vandali*, non proprio ac peculiari; sed communi

communi omnibus nationibus, sinum Codânum inter Vistulam Albimque & Chalusum incolentibus. Bellum eos reliquis Vandalis inter Albim & Viadrum movisse, inde maximè crediderim, quia & ipsi à communi eorum adpellatione postmodò in exteris regionibus separati fuerunt, quemadmodùm & Gothones, Burgundiones, Heruli, ac Rugii; de quibus omnibus mox plura dicam. Vocabulum autem *Vinili*, sive *Vinuli*, *Winili*, ac *VVinuli*, propriam fuisse Vandalorum adpellationem, quasi *Vindili*, ac *Vinduli*; ex Helmoldi maximè patet historiâ Slavicâ. sic enim scribit lib. I, cap. II: *Vbi ergo Poloniam finem facit, pervenitur ad amplissimam Slavorum provinciam, eorum qui antiquitus VVandali, nunc autem VVinithi, sive VVinuli appellantur. Horum primi sunt Pomerani; quorum sedes protenduntur usque ad Odoram.* & mox: *Alter fluvius, id est, Odora, vergens in boream, transit per medios VVinulorum populos, dividens Pomeranos à VVilzis.* & deinde: *Post Odoræ igitur lenem meatum, & varios Pomeranorum populos, ad occidentalem plagam occurrit VVinulorum provincia, eorum qui Tholenzi sive Redarii dicuntur.* Nihilo magis, mi Helmolde, ita me Musæ benè ament, Winithorum, sive Vinidorum, id est, Slavorum propria adpellatio fuit *VVinuli*, quàm *VVandali*. Vinidos equidem sive Venedos fuisse Slavos, id est, Sarmatas, suprà satis validis certisque probatum est mihi argumentis. at Vandalos, sive Vindelos, fuisse Germanos, citra Vistulam colenteis, jam cccc circiter annis ante Venedorum sive Slavorum in Germaniam transmigrationem, testati sunt luculentissimi auctores Plinius ac Tacitus. quorum hic etiam tam vetustam eam indicat jam tum habitam fuisse adpellationem, uti unum ex ipsius dei Tuitonis filiis eo nomine adpellatum fuisse, quidam tradiderint. Revoco igitur illud vocabulum *VVinuli*, & item *VVinili*, quod unis Langobardis leviori errore tribuit Diaconus, ad *Vandilorum*, sive *Vandulorum*, & *Vindelorum* nomen. Venedi autem, sive Vinidi, id est, Slavi, cur Vinidi & Vandali adpellati sint, nulla alia fuit ratio, nisi quæ & Marcomannos Svevos, postque hos etiam Slavos, sive Venedos, qui sibi ipsis & ceteris Slavis dicuntur Czechi, Bojohæmos nominari fecit; quum Bojohæmi propriè fuerint Boji Galli, ante Marcomannos regionem Hercyniâ silvâ incinctam habitantes; quæ inde nomen Bojohæmi accepit. Nempe ut Marcomanni, & postmodùm Czechi, quia Bojohæmum occuparunt, dicti sunt Bojohæmi; sic Vinidi Sarmatæ, quia Vandalorum obsederant agros, adpellâti sunt Vandali. cui adpellationi haud parum causæ etiam præbuit, quòd Vinidorum ac Vindilorum nomina haud omnino sibi invicem absimilia.

Ceterò Codânum sinum attigisse Vandalos, id est, in eodem Vandalorum genere fuisse & Herulos, Rugios, Svardones, Varinos, & Anglos, sinus Codâni adcolas, præterquàm quòd Plinii id comprobatum sit auctoritate, Guttonas, Varinosque in Vindelis connumerantis, Helmoldi quoque & Iornandis testantur historiæ. Helmoldus loco prædicto: *Hi igitur sunt VVinulorum populi, diffusi per regiones, & insulas maris.* Insulas intelligit ante Pomeranorum Mecheloburgiensiumque litora sitas; quarum remotissima simulque clarissima Rugia. Jornandes è Dexippi historiis citat, *VVandalos ab oceano ad Romanum limitem vix anni spatio pervenisse.*

Ultra Langobardos, Gothonasque, in meridiem versùs Vandalorum nomen extendere haud visum est; quia hi potiùs in *mediis*, sive *mediterraneis*, id est, in *Hermionibus*, censendi. Nec tamen nescius ego sum, apud Dionem, haud spernendum rerum Romanarum scriptorem, *Vandalicos* adpellari *monteis*, qui Albim fundunt amnem. unde argumentum haud vanum, huc usque Vandalorum Dionis tempore pertinuisse nomen. Verba ejus, lib. LV, sic se habent: Καὶ πόθεν πως τὸ τῶν Χερουσκίων μετῆλθε, καὶ τὸν Οὐίσουργον διέβη, ἤλασε μέχρι τῆς Ἀλβίδος πάντα πορθῶν· ἐκεῖνον γὰρ (ῥεῖ δὲ ἐκ τῶν Οὐανδαλικῶν ὀρῶν, καὶ ἐς τὸ Ὠκεανὸν τὸν βορειότερον πολλῷ μεγέθει ἐκδίδωσιν) ἐπεχείρησε περαιοῦσθαι. id est: *Inde in Cheruscorum fineis converso itinere, Visurgim transgressus, omnia populando ad Albim usque perrexit. quin illum etiam (fluit autem ex Vandalicis montibus, & in oceanum septemtrionalem ingenti magnitudine exit) transire conatus est.* Hæc equidem diu mentem meam perplexam suspensamque habuêre, uti nesciverim, qui tandem vocandi forent *mediterranei Hermiones*, si in Bojohæmum usque Vandalorum extensum fuisset nomen. Verùm, postquàm ea curatiore rimari cæpi oculo, atque huc illuc versare; deprehendi denique, parenthesin istam, Albis fontem simul atque ostium indicantem, merum improbi immaturique judicii glossematium, ab imperito quodam omnis chronologiæ historiarumque glossatore, ex Joanne Xiphilino, Dionis epitomatore, ipsi Dionis textui parum congruè insertum. Xiphilinus autem Bojohæmicos monteis adpellavit Vandalicos, non à Germanicæ gentis Vandalorum nomine, quia hi eò usque pertinuerint; sed quia Vinidi,

sive Slavi, Bojohæmum jam tunc atque proximam Lusatiam incolentes, in commune cum reliquis Slavis inter Vistulam & Albim, sinumque Codânum, vocabantur Vandali. Idem igitur Dioni accidit, quòd nuper quidam in Aristotele tentarunt: in cujus librum de Mirandis, Rheni fluminis & Germanorum adpellationes ex Herodiano inserere conati sunt; ut suprà notavi.

Sed quæstio jam heic oritur haud levis, nec negligenda, quæ multum diuque animum meum dubium agitavit: nempe, quî factum sit, quum & Gothones, & Burgundiones, & Heruli, & Rugii, & Varini, & Angli, & Teuringi, & Langobardi, fuerint Vandali, qui suis sibi propriis posteà in exteris regionibus vocati sunt vocabulis; uti alii, ab his omnibus & corpore & expeditionibus discreti, peculiari nomine adpellati fuerint VANDALI; quorum nomen Galliam, Hispaniam, Africam, & Siciliam pervagatum est. Respondeo: Omneis illas Vandalorum nationes, quas modò nominavi, primùm separatim pro se quamque in exteras regiones fecisse expeditiones; ideóque separatas ab se invicem obtinuisse adpellationes. reliquas verò deinde conjunctim uno corpore, ceu unâ gente, ut domi erant, profectas; atque eâ de causâ solas obtinuisse Vandalorum nomen. Jornandis verba de Gothonibus hæc sunt: *Ex hac igitur Scanziâ insulâ, quasi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege suo nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui ut primùm è navibus exeuntes terras attigêre, illico loco nomen dederunt. nam hodiè illis, ut fertur, Gothiscanzia vocatur. Vnde mox promoventes ad sedes Vlmerugorum, qui tunc oceani ripas insidebant, castrametati sunt: eosque, commisso prælio, propriis sedibus pepulerunt: eorumque vicinos VVandalos jam tunc subjugantes, suis applicuêre victoriis.* Vandalos facit conterminos Rugiis: quo pacto hos à Vandalorum gente excludit. Ratio alia nulla fuit, nisi quòd sui sæculi res exactiùs tenebat Jornandes, quàm superiorum temporum. suo autem sæculo sciebat, alios esse per Africam Vandalos, alios per Italiam aliasque regiones Rugios. VANDALI igitur propriè posteà dicta est gens quæ ex IV maximè Vandalorum nationibus, *Svardonibus, Eudosibus, Nuithonibus*, atque *Sidinis*, constabat. Reliquæ Vandalici generis nationes, suprà nominatæ, suis sibi peculiaribus vocabulis adpellatæ sunt. Caviones Deuringis inserti.

Hæc igitur de Vandalorum sive Vindelorum genere satis explicata existimo. quæ quum antehac ita fuerint conturbata, atque inter se permixta; mirum dictu est, quot & quanti inde promanaverint errores, etiam in doctissimorum excellentiumque virorum scripta.

INGÆVONES.

ALterum genus, inquit Plinius, *Ingævones; quorum pars Cimbri, Teutoni, & Cauchorum gentes.* & Tacitus; *Proximi oceano, Ingævones.* & posteà; *Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* item Mela, post descriptionem hujus sinus; *In eo sunt Cimbri, & Teutoni: ultrà ultimi Germaniæ Hilleviones.* Cauchorum genteis Plinius heic ad Ingævones refert. infrà autem, lib. XVI, cap. I, *Sunt verò*, inquit, *in septemtrione visæ nobis gentes Cauchorum, qui majores minoresque appellantur.* In eamdem sententiam Tacitus, post Frisiorum explicationem, *Hactenus*, inquit, *in occidentem Germaniam novimus. In septemtrionem ingenti flexu recedit. Ac primò statim Chaucorum gens.* Post Amisiæ igitur fluminis os, unà cum septemtrione, incipiebat Ingævonum genus, à gente Chaucorum. quibus jungebantur *Fosi*, sive *Saxones*; dein *Cimbri, Teutonique*; mox in Scandinaviâ peninsulâ, *Scandii, Hilleviones, Gutæ, Sveones, Sitones, Marchiosinni, Scritosinni, Luppiones.* Plinius lib. IV, cap. XIV, post enumeratas supra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano insulas: *Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingævonum, quæ est prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis, portionem tantùm ejus, quod sit notum, Hillevionum gente* 10 *incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Finningia.* Solinus cap. XXIII: *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hinc Ingævones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Certum igitur est, totam Scandinaviam Ingævonum occupasse nomen. Sed & *Finningiam* eidem generi adnumerandam censeo. quidpe Finnorum magna pars, Scandinaviam incolens, dictâ ratione à Plinio atque Solino in eodem genere computatur. ejusdem autem cum Marchiosinnis Scritofinnisque

fuêre

fuêre generis Finni in Finningiâ. Neque enim cuiquam aliorum generum, puta Vandilis, Baſtarnis, vel Hermionibus adnumerari poſſunt; quia longiùs ab his diſſiti. nec aliud quoddam ſextum genus effingere licet. nam Plinius, diligentiſſimus aliàs geographus, hanc Germaniæ in v genera diviſionem non ex ſuo aliquo habuit ſomnio: ſed ab ipſis haud dubiè Germanis diligenter perquiſitam, ſive per ſe, quum in Cauchis eſſet, ſive per vetuſtiores quosdam auctores, ex quorum monumentis accuratiſſimam ſuam geographiam deſumſit.

Ceterùm vocabulum *Ingævonum* quod attinet, ſcribitur id quidem in omnibus Taciti, melioribusque & antiquioribus Plinii exemplaribus, per diphthongum *æ*. at vulgata Plinii exemplaria atque Solini habent per *e*, *Ingevones*. an ſatis rectè, vehementer ego equidem dubito: utique, quum ſciam, ne Rhenanum quidem, qui indigna quædam ſuper hoc vocabulo nugatur, *quaſi* legendum ſit *Vigevones*, ſustinuiſſe ex Plinio ſubjicere *Ingevones*, pro *Ingævones*. Apud Aethicum tamen ſunt iidem INGEONICI. Ptolemæi Germaniam quoties cogito, protinus riſus ſubit; ita omnia ferè illic ima ſummis, ultima citimis permixta ſunt. Gens ei eſt Γυγρίωνες, μεταξύ τε Γρίωνος καὶ τῶν Αὐνοβαίων ὀρέων, *Ingriones, inter Rhenum & Aunobæos monteis*. Hos jam alii ante me crediderunt eſſe Plinii, Taciti, atque Solini *Ingævones*. ego verò non modò idem judico; ſed & vitiatum vocabulum corrigendum cenſeo in Γυγαίωνες, INGÆONES. Hos Ptolemæus tam facilè à proximis ſuis ſedibus inter Amiſiam & Albim, ad Rheni ſuperiorem ripam & Aunobæos monteis detrahere potuit, quàm Finnos è Finningiâ ad mediam Viſtulæ ripam. neque in hoc abſimilis eorum eſt conditio, quòd, quum magnum utrorumque eſſet nomen, & ampliſſimi fines; ille exiguas eos fecit nationes.

Rhenani nunc examinentur nugæ. Auctor noſter, ſub initium libri de Germaniâ, *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios aſſignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur*. Rhenanus non tantùm contra hanc Taciti ſcripturam, ſed adversùm cuncta etiam Plinii atque Solini exemplaria docet, pro *Ingævones* legendum *Vigevones*; quaſi dicti ſint à *Wyk* & *Wonen*; quorum hoc *habitare*, illud *ſinum* ſignificat: quia ſinus adcolebant. Quæ opinio quamlibet adeò hactenus placuerit, uti in vicem oraculi ab doctiſſimis etiam hominibus accepta probataque ſit; pauca tamen contrà diſputare liceat. Vocem *Wyk* hodiè etiam maris Germanici adcolis notare ſinum, haud invitus conceſſerim. verùm Rhenano, noviſſimi ſæculi homini, cur credere magis fas ſit, quàm vetuſtiſſimis illis Germanis, rationem dari mihi velim. Rhenano ratio, quâ contra hos niteretur, erat prorſus nulla, niſi in dimidiâ vocabuli parte *vones*, quæ alludere videbatur ad verbum Germanicum *Wonen*, quod eſt *habitare*. his duabus ſyllabis fretus, priores duas *Ingæ* audacter corrupit in *Vigæ*; quod alludit ad vocem *VVyk*: quaſi integro vocabulo dicendum *VVykwoner*, id eſt, *ſinuum adcolæ*. nam & Plinius & Tacitus *oceanum* hoc *latos ſinus & inſularum immenſa ſpatia complecti* tradunt. At ipſi veteres apud Tacitum Germani, non ex alluſione vocabuli, uti Rhenanus; ſed ex monimentis & *annalibus ſuis*, id eſt, *carminibus*, haud recens compoſitis, ſed *antiquis* & à majoribus ſibi traditis, non è ſitu locorum, ſed à Manni filio adpellatos fuiſſe *Ingævones* crediderunt. Quæ igitur hæc dementia, qui furor, propter leviſſimam vocabuli alluſionem, χθὲς ἢ πρῴτιν ἡμέραν ſomniatam, antiquiſſimis gentis monimentis fidem prorſus abrogare? quæ item inconſiderantia, tam iniquum unius hominis judicium cupidè, tamquàm probatiſſimum, ſequi atque amplecti? Quanto æquior ille, qui ſub Beroſi Chaldæi nomine, argumenta nugarum, commentitiæque hiſtoriæ, ex prædictis Taciti verbis arripuens, Ingævonem poſt Mannum per omnem Germaniam Sarmatiamque regnaſſe, moxque Iſtævonem, & Hermionem, finxit? Pudeat ſanè, vaniſſimum nugatorem (cujus mentio numquàm ſine flagitii præfatione movenda) meliùs de majoribus noſtris ſenſiſſe, quàm doctos eruditosque viros: quibus una hæc competebat cura, avitæ antiquitatis reverentiam ſummâ diligentiâ atque fide tueri. Jam verò quanta eſt eorumdem in ſummos auctores Plinium atque Tacitum injuria? quos haud verum genuinumque gentis nomen poſteritati tradidiſſe arguunt. Scilicet, ſi Muſis placet, credibile eſt, verique ſimile, conjecturâ Rhenanum penitius adſequutum Germanum vocabuli ſonum, quàm tot Romanorum militeis, tot annis in Chaucis, Ingævonum gente, præſidia agenteis, aditu frequenti ac crebro accepiſſe; inter quos multi Germani, Germanicæ Latinæque juxtâ lingvæ ſcientes. Ac quantum quidem

inter *Vi* & *In* discrimen? Tantum certè, uti, alterum in alterum Romano ore deflexum, non nisi temerè adfirmare ausis. Ecquid verò adeo peregrina Romanis atque inaudita erat litera Germanorum *VV*, uti *VVi* nullis aliis literis reddere potuerint, nisi per *In*? An non flumina *VViessel*, *VVeser*, *VVäter*, formata eorum ore sunt *Vistula*, *Visurgis*, *Vidrus*? an non populi *VVarner*, ipsis dicti *Várini*? qui posteà *Gvarni*, & *VVarni*. an non *VVangen*, *Vangiones*; & horum opidum *VVormet Zmagen*, *Bormetomagus*; quemadmodùm Vistula etiam Marcellino dicitur *Bissula*? Sed satis jam perspicuum à me factum in hoc opere puto, Germanorum *VV* Romanos atque Græcos expressisse per *V*, vel *B*. Hæc igitur contra Rhenanum sufficiant. Ptolemæi certè Γγγαίωναι non tam facili literarum conversione mutaverit in Ουϊγγαίωναι. Goropius hinc non meliora adferre, sed in tantum agere voluisse videtur, uti à Rhenano dissentiret. Miserè ait à Romanis tractatas hasce voceis *Ingevones*, *Istevones*, & *Hermiones*. Itaque illos dictos docet vernaculâ lingvâ *Hingezewoners*; quod significet *juxta mare colenteis*. nam à Vistulâ eos ad Rhenum usque in maris Germanici litore protendit. ubi satis iniquè atque imperitè Varinos, Guttones, & Burgundiones, sedibus suis inter Albim Vistulamque ejicit; Vandelorum, ut ipse vocat, omne nomen ac genus trans Vistulam in Sarmatiâ collocans: quia de Ptolemæi tabulâ certum esse ait, Burgundiones & Guttones trans Vistulam incoluisse. Certè magni ingenii multæque eruditionis fuit Goropius; quam ego semper admiror, mihique sæpè opto. verùm nihil minùs, quàm geographus. quod satis hactenus ex hisce meis ad Germaniam observationibus patuisse puto. Quum igitur certum sit, totam Vandaliorum gentem mare, inter Vistulam Chalusumque amneis, adcoluisse; Ingævones hoc nominis, quo ab ceteris IV Germanorum generibus distincti fuerunt, à maris argumento habere minùs potuerunt. At valeant multo amplius necesse est prisçûm Germanorum antiquissima carmina; quæ ab hominis, non maris adpellatione, Ingævones cognominatos fuisse adfirmaverunt.

ISTÆVONES.

IN vulgatis Plinii exemplaribus ita legitur: *Proximi autem Rheno Istævones; quorum pars Cimbri mediterranei: Hermiones, quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci.* Maxima horum verborum mutilatio est, atque luxatio. quis enim umquàm aliàs legit de Cimbris mediterraneis? Puto neminem. nec ulli usquàm exstant; nisi Atuatucos sic adpellare velis, quia Cimbrorum Teutonorumque erant progenies. At Plinius novo nomine Atuatucos adpellat Bethasios; ut suo loco ostensum. frustra igitur hoc. alia veraque Plinii mens aliunde est investiganda. Rectè quidam, Tacito præeunte magistro, vocem *mediterranei* Istævonibus adimendam censuerunt, Hermionibusque tribuendam. sic enim Tacitus: *Manno trîs filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur.* at de *Cimbris* istis *Rheno proximis*, quid sit faciendum, nemo ostendit. Ego igitur nihil aliud super eorum causâ pronuntio, nisi uti procul à Rheno arceantur, relegenturque in peninsulam suam, quæ sola iis inter Germanos sedes. Revoco autem postliminiò in veram germanamque sedem *Sicambros*; quos supina librarii oscitantia iniquè expulit. Hos proximos fuisse Rheno, cùm anteà in Germaniâ, tùm posteà in Gallico solo, satis suprà demonstratum est. Rectè igitur integra verba apud Plinium legas in hanc sententiam: *Proximi autem Rheno Istævones; quorum pars Sicambri. mediterranei Hermiones; quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci.* At contenderit fortè aliquis, Plinii tempore nullos fuisse in Germaniâ trans Rhenum Sicambros; quos Tiberius, auspiciis Augusti debellatos, in Galliam traduxit. Ne sint: nihil miror. jam anteà satis inculcatum existimo, Plinium Germaniam suam ad Scaldin usque extendere. sunt quidpe hæc ejus verba, lib. IV, cap. XIII; *Totum autem hoc mare* Germanicum, *ad Scaldin usque fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* & hoc ipso, cap. XIV, quo V Germanorum genera exponit, inter Germaniæ flumina Mosam quoque recenset. Quapropter ritè heic ex ejus sententiâ sub Istævonibus comprehendas Germanos utramque Rheni ripam adcolenteis; quia plerique Cisrhenanorum, etiam trans Rhenum anteà proximi flumini fuerunt. Potes tamen sic etiam interpretari, uti de Sicambris Plinium intellexisse existimes, ut olim in ipsâ Germaniâ proximè Rhenum adcoluerunt: quia antiquissima hæc est, ut liquet ex Tacito, Germanorum divisio. Proinde eos solummodò recensebo, qui trans Rhenum Istævones antiquitus dicti. Horum latus orientale cinxit Plinius partibus Ingævonum & Hermionum,

mionum, Chaucis, Chattis & Hermunduris : uti omnes citra hos Istævones fuerint ; in quorum numero *Frisii*, *Bructeri*, *Angrivarii*, *Ansibarii*, *Chamavi*, *Dulgibini*, *Marsi*, *Tubantes*, *Marsatii*, *Sicambri*, *Vbii*, & qui in horum posteà agros successerunt, *Vsipii*, *Tencteri*, *Iuhones*, *Mattiaci* ; præterque antiquissimis temporibus *Marcomanni*, *Harudes*, *Seduſii* : qui postmodùm in Bojohæmo inter Hermiones sedeis locarunt. *Alemannos* non magis Istævonibus adscribo, quàm Tacitus Germanis ; quia meri fuerunt Galli. Ceterùm apud Strabonem, lib. 1, hæc leguntur, contra Pytheam Massilienſem scripta: Καὶ αὐτὴ ἡ ἡ Βρεττανικὴ τὸ μῆκος ἴση πως ἐστὶ τῇ Κελτικῇ παρεκπεσούσῃ, τῶν πεντακισχιλίων ἢ μείζων σταδίων, καὶ τοῖς ἄκροις τοῖς αὐτικειμένοις ἀφορίζουσιν. αὐτίκεινται δὲ ἀλλήλοις τά τε ἑῷα ἄκρα τοῖς ἑῴοις, καὶ τὰ ἑσπέρια τοῖς ἑσπερίοις· καὶ τὰ μὲν γε ἑῷα ἐγγὺς ἀλλήλων ἐστὶ μέχρις ἐπόψεως, τὸ τε Κάντιον, καὶ αἱ τοῦ Ῥήνου ἐκβολαί. ὁ δὲ πλείονων ἢ δισμυρίων ὑποφαίνει τὸ μῆκος τῆς νήσου· καὶ τὸ Κάντιον ἡμερῶν τινῶν πλοῦν ἀπέχειν τῆς Κελτικῆς φησι. Καὶ τὰ μὲν δὴ Ὠκεανοῦ δὲ, καὶ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, τὰ μέχρι Σκυθῶν, πάντα κατέψευσται τῶν τόπων. Οὕτως οὖν δεῖ τῶν γνωριζομένων τόπων τοσοῦτα ἐψεύσθαι, ὀλίγῃ γ' αὖ δεῖ τῶν ἀγνοουμένων πᾶσιν ἀληθεύειν δοκεῖν. *Et ipsa Britannia longitudine ferè æqualis est Galliæ juxtà porrectæ, non amplius stadiorum* 100 ; *atque extremitatibus oppositæ regionis definitur. opponuntur quidpe sibi invicem orientales orientalibus, & occidentales occidentalibus. adeóque orientales propinquæ inter se sunt, uti altera ab alterâ conspici possit, Cantium scilicet, & Rheni ostia. At ille insulam* XX *stadiorum millibus facit longiorem ; atque Cantium aliquot dierum navigatione abesse à Galliâ tradit. De Ostiæis etiam, & quæ trans Rhenum sunt ad Scythas usque regionibus, omnia falsa perhibuit : ut, qui tam multa de iis mentitus sit, quæ nota sunt omnibus, non facilè videatur de iis vera traditurus, quæ omnibus sunt ignota.* Pytheæ apologiam, contra immeritissimas Strabonis infestationes, jam anteà exsequutus sum. hic scilicet est ille locus, in quo eum de Thule insulâ & ceteris versùs septemtriones regionibus reprehendit : quibus subjicit hæc de Ostiæis. in quibus ego vereor æquè Strabonem errasse, atque in reliquis Germaniæ ferè omnibus. Ostiæos Pytheas quo situ posuerit, ex dictis modò Strabonis verbis satis clarè perspicitur : nempe trans Rhenum, Galliæ terminum. quamquàm hoc Stephani testimonium, nescio an ex aliorum scriptorum monimentis desumtum, an verò ex Strabonis dicto loco conjecturatum, prorsus negat. Verba Stephani hæc sunt : Ὠστίωνες, ἔθνος πρὸς τῷ δυτικῷ ὠκεανῷ, ὡς Κοσσίνους Ἀρτεμίδωρός φησι· Πυθέας Ὠστιαίους. τούτων δ' ἐξ εὐωνύμων οἱ Κοσσῖνοι λεγόμενοι Ὠστίωνες, ὡς Πυθέας Ὠστιαίους προσαγορεύει. Hoc est : *Ostiones, gens ad occiduum oceanum : quos Cossinos vocat Artemidorus ; Pytheas verò Ostiæos. Ab horum verò latere sinistro sunt Cossini dicti Ostiones, quos Pytheas Ostiæos adpellat.* Locum esse vitiatum, quivis facilè viderit. corrigere, nisi Delphico deo indice, nemo rectè poterit. Clarum tamen est, quosdam hosce Ostiæos sive Ostiones in occidui oceani litore locasse. Ego eosdem esse cum Taciti Æstiis, Iornandisque & Theoderici regis Hæstis, cùm ex similitudine vocabulorum, tum ex aliis argumentis jam anteà collegi : heic verò planè insuper adfirmo, nullos alios fuisse OSTIONES atque OSTIÆOS, quàm quos Plinius, Rheno proximos, unà cum Tacito adpellat ISTÆVONES. Hos si eâdem ratione scribere velis, uti Ptolemæo sunt *Ingæones* ; erunt ISTÆONES, vocabulo propiori ad *Ostiæos*, & *Ostiones*. Ex Strabonis certè verbis *Ostiæi* ultra Rhenum sunt censendi. Si quis verò antiquorum scriptorum Ὠστίωνας παρὰ τῷ δυτικῷ ὠκεανῷ memoravit, ut testatur Stephanus ; id ita factum judico, quatenus Germaniæ quoque pars, ad Amisiam usque amnem & gentem Ingævonum, sub occidente computata fuit. Pytheas autem si non ipse Istævones accessit, saltem de iis inaudivisse potuit, dum oceanum occidentalem septemtrionalemque navigavit : quemadmodùm de Guttonum quoque gente, Vistulæ adcolâ, haud omnino falsa retulit.

Ceterùm Istævonum quoque vocabulum Rhenanus atque Goropius corrumpere haud veriti sunt in *Vistevones* ; ut inde interpretarentur *Weſtwoner* : quod significat *versùs occidentem habitantes*. Quasi verò Romani eam gentem, quæ ipsis Germanis dicebatur *VVeſtgothen*, potuerint dicere *Vesogothos*, & *Visigothos* ; flumen etiam *VViesſel*, *Vistillum* ac *Vistulam* : vocem autem *VVeſtwoner* nequiverint exprimere, nisi per *Istævones*. Sed remitto hos iterum ad antiqua priscùm Germanorum carmina.

HERMIONES, sive HERMINONES.

QUos Plinius *Hermiones*, Tacitus adpellat *Herminones*. uttrum vocabulum verum & genuinum, haud facile dictu est ; quandoquidem nemo, præter hos duos auctores, eorum meminit. nam apud Melam quòd Herminones legebantur, ultimi Germaniæ

ultra Cimbros ac Teutonos, jam dudum, mendosum id esse vocabulum, indicavi. Tacitus igitur, *Medii*, inquit, *Herminones*. & Plinius; *Mediterranei Hermiones*; *quorum Svevi*, *Hermunduri*, *Chatti*, *Cherusci*. Sub Svevorum nomine intelligendi sunt *Semnones*, *Marcomanni*, *Quadi*, *Marsingi*, *Burii*, *Lugii*.

Horum quoque vocabulum Rhenanus & Goropius ad etymologiam revocare tentarunt. ille ex eo fecit *Herdwoner*, & *Hernwoner*: quæ *mediterraneos* vult significare; quia *her* (ut ipse adfirmat) septemtrionalibus Germanis, australibus verò *herd*, *terram* significet; *wonen* autem *habitare*. At quomodò ex his duabus vocibus rectè *mediam terram habitanteis* exortum sit, haud equidem video. Corrigere hujus errorem voluit Goropius; voce interpositâ *mit*, formans vocabulum *Hermitwoner*: quia Germanis superioribus *medium* significat *die mitte*; *hert* autem, ut ille interpretatur, est Latinè *omnino*, *prorsus*, *plane*: quasi *omnino medium Germaniæ colentes*. quàm scitè, alii judicaverint. ego heic etiam utrumque ad veterum Germanorum monimenta remitto. Omnia antiquarum gentium vocabula ad originationem velle redigere, furoris potiùs, quàm ingenii existimo. Haud dubium tamen mihi est, ex unâ eademque origine orta esse duo ista nomina, *Hermiones* & *Hermunduri*. quid verò hoc vel illud significet, juxtà cum maximè ignaris ignorare me fateor.

Peucini, qui & Bastarnæ.

Quinta pars, inquit Plinius, *Peucini*, *qui & Bastarnæ*. Horum situm, fineis, atque in varias nationes divisionem, suprà satis exposui. ubi patuit, antiquitus eos non ad Pontum usque pertinuisse; sed citra Getarum fineis fuisse coërcitos.

Hæc igitur sunt v Germanorum genera, in quæ universam Plinius distinxit Germaniam. Aestii, quia peregrini fuêre in Sarmatiâ, à citeriore Germaniæ limite, atque ex Istæonibus, ut ego suspicor, trans Vistulam progressi, nulli dictorum generum adscribi possunt.

Cap. XLVII.

De Hercinio saltu, & aliis Germaniæ Transrhenanæ silvis, quæ partes fuêre Hercinii saltus: item de hujus feris.

Hactenus igitur totius Germaniæ antiquæ nationes summo mihi, quoad ejus fieri potuit, studio & curâ membratim descriptæ sunt: explicata etiam est universorum Germanorum in quinque genera divisio. restat nunc, uti silvarum quoque, ac montium, fluminumque, quorum jam anteà passim in singulis nationibus facta est mentio, dilucidior heic atque curatior fiat ἀνακεφαλαίωσις.

Clarissimâ famâ, apud vetustissimos quoque Græcorum scriptores, est Hercynia sylva, sive Hercinius saltus. meminerunt quidpe hujus, Eratosthenes, teste Cæsare, belli Gallici comment. vi; & ante Eratosthenem Apollonius Rhodius, in iv Argonauticorum; & ante hunc etiam Aristoteles, in Mirandis. Cæsar, dicto loco: *Ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca, circùm Hercyniam silvam, (quam Eratosthenes & quibusdam Græcis famâ notam esse video; quam illi Orciniam appellant) Boji, Celtica gens, occuparunt*. Aut ipse negligens heic fuit Cæsar; aut posteà librarii nimiùm supini. quidpe quum & ipse Eratosthenes fuerit Græcus, omnino scribi debebat, *& aliis quibusdam Græcis*. Ceterùm *Orciniam* equidem cuncta Cæsaris, quot viderim, appellant exemplaria: ego tamen haud quidquam dubito, quin Ὀρκυνίαν ὕλλω, *Orcyniam silvam*, vel Ὀρκώνιον δρυμὸν, *Orcynium saltum* adpellaverit ipse Eratosthenes, per υ. nam & Ptolemæus, unus inter omnes reliquos hoc vocabulum, sive ab Eratosthene, sive ab alio quopiam antiquo scriptore acceptum, retinens, vocat Ὀρκώνιον δρυμόν· & ceteri omnes, tam Græci, quam Latini ferè probatissimi auctores Ἑρκώνιον, *Hercynium* scripserunt, per υ. quamquàm non negaverim, rectiùs vocabulum id & magis genuinè scribi per simplex i, Hercinia silva, & Hercinius saltus: quia non est dubium, quin saltus ipsis Germanis dictus fuerit ther Haerzinwald; derivativâ voce, à primitivo vocabulo ther Harz; quo nomine etiamnum pars ejus, unà cum montis jugo, cui supersternitur, vulgò adpellatur. Quapropter haud malè in Paterculi, Solini, & aliorum quorumdam Romanorum auctorum monimentis legitur per i simplex. Quin & in quibusdam vetustissimis Cæsaris exemplaribus sic scriptum reperio.

reperio. Unde ego conjicio, librarios, vel malos glossatores, *Orcyniam* quoque fecisse *Orciniam*. alii posteà hujus mendo non animadverso, *Herciniam* potiùs vocabulum genuinum ac verè germanum, corrigendum censuerunt in *Hercyniam*; quia sic plerosque alios & Græcos & Latinos auctores scripsisse videbant. Sed eadem silva rectè etiam dici potest HARCINIA, à primitivo vocabulo *Harz*. sic enim Aristoteli quoque, Meteorologicorum I, sunt Ἀρκύνια ὄρη, *Arcinii montes*.

Cæsar, prædicto loco, silvam ita describit: *Hujus Herciniæ silvæ, quæ suprà demonstrata est, latitudo* IX *dierum iter expedito patet. non enim aliter finiri potest; neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus: rectâque fluminis Danubii regione pertinet ad fineis Dacorum Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diversis à flumine regionibus; multarumque gentium fineis, propter magnitudinem, attingit. neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se adisse ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter* LX *processerit; aut, quo ex loco oriatur, acceperit.* Initium ad Rheni ripam ponit: finem, quia ultra LX dierum iter extendebatur, ignorari ait. Est equidem hodiéque per omnem ferè Brandeburgiensem marchiam, per Cassubiam atque Prussiam, per Poloniam, Litaviam, & Russiam Majorem, sive Moscoviam, quasi unus continuus saltus, de quo heic loquitur Cæsar. at is an antiquitus omnis, ad Obium usque flumen, extremum Europæ terminum, adpellatus fuerit *Hercinius*, equidem dubito. hoc enim nomen in unis Celtis, id est, Germanis, ab antiquissimis referri Græcorum scriptoribus reperio. Nec magis censeo Hercinium saltum fuisse vocatum in Sarmatiâ, quamvis unus continuus fuerit per utrasque regiones saltus, quàm in Galliâ *Arduennam silvam*, & *Vosegum saltum*; qui tamen & ipsi Hercinio saltui fuêre contermini, Rheno tantùm amne intercedente, quemadmodùm multa alia flumina Hercinium in ipsâ Germaniâ intersecuerunt. At quia vocabulum hoc merè Germanicum est; Sarmatarum autem lingva à Germanicâ longè alienissima: Sarmatas eo in suis silvis nominandis usos minimè credibile est. HERCINIUM igitur nomen non ultra Germaniæ limiteis extendendum censeo. Intra Germaniam longè latiorem retulerunt eum saltum alii auctores, quàm Cæsar. Plinius, lib. XVI. cap. I, de Cauchis, & eorum insulis in oceani litore verba faciens; *Aliud*, inquit, *è silvis miraculum. totam reliquam Germaniam replent; adduntque frigori umbras.* & plura cap. II: *In eâdem septentrionali plagâ, Hercyniæ silvæ roborum vastitas, intacta ævis, & congenita mundo, prope immortali, forte miracula excedit. Vt alia omittantur, fide caritura: constat attolli colles occursantium inter se radicum repercussu; aut ubi secuta tellus non sit, arcus* (radicum in altum sublevatarum) *ad ramos usque, & ipsos inter se rixanteis*, (mutuo collisu veluti dimicanteis) *curvari, portarum patentium modo, ut turmas equitum transmittant.* Et lib. IV, cap. XIV: *Amnes clari in oceanum defluunt; Guttalus, Vistillus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa. Introrsus verò nulli inferius nobilitate Hercynium jugum.* Diodorus lib. V: Κατὰ τὴν Γαλατίαν, τὴν παροικοῦσαν, καθόλικρὺ τὸ Ἑρκυνίων ὀνομαζομένων ὀρῶν (μέγιστα δ' ὑπάρχειν παρειλήφαμεν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην) νῆσοι πολλαὶ κατὰ τὸν ὠκεανὸν ἀπάρχουσιν, ὧν ἐστιν ἡ μεγίστη Βρεττανικὴ καλουμένη. id est: *Quâ parte Galliam oceanus stringit, Hercyniis montibus, quos omnium in Europâ maximos esse accepimus, multæ insulæ obtenduntur, quarum maxima vocatur Britannia.* Ut Plinius *Hercynium jugum*, sic Diodorus Ἑρκώνια ὄρη heic memorat. quod haud omnino falsum. fuêre quidpe montes hoc nomine; ut posteà ostendetur. at in eo tamen à Diodoro erratum, quòd omnium totius Europæ facit maximos: quasi & Alpeis & Pyrenæum magnitudine superaverint. Ego credo de silvæ potissimùm Herciniæ magnitudine antiquiores Græcos scripsisse, quæ Diodorus de montibus intellexit. Silvæ igitur magnitudinem cùm ex hoc Diodori loco, tum ex Cæsare ac Plinio summatim perspeximus. videamus nunc, quæ membratim de eâdem sint tradita. Cæsar, loco modò citato, propter omnem lævam Danubii ripam eam porrigit, ab Helvetiis & Rheno initium ejus sumens. Aristoteles, in Mirandis, Danubii fonteis in eâ narrat. Φασὶ δὲ, καὶ τὸν Ἴστρον, ῥέοντα ἐκ τῶν Ἑρκυνίων καλουμένων δρυμῶν, σχίζεσθαι. id est: *Ferunt & Istrum, ex Hercyniis profluentem saltibus, scindi.* Strabo quum hoc ab antiquioribus scriptoribus accepisset, audisseteque posteà, Hercynium saltum eum, ceu peculiari vocabulo, adpellari, qui Bojohæmum cingeret, ipsum Bojohæmum prope fonteis Danubii statuit. sic enim de Bojohæmo lib. VII: Ἔστι δὲ πλησίον αὐτῶν ἥ τε Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ Ἕρκυνία. *Prope hanc regionem Danubii est fons, & item Rheni.* Ammianus Marcellinus, lib. XXI, eam silvam, quæ hodiè ad Danubii fontem adpellatur *Nigra silva*, vulgò Germanis *der Schwarz Wald*, MARTIANAS vocat SILVAS. *Discedens*, inquit, *inter hæc Iulianus à Rauracis, Sallustium præfectum promotum remisit in Gallias.* & mox: *Profecturus itaque per Martianas silvas, viasque junctas Istri*

fluminis ripis, inter subita vehementer incertus, id verebatur, ne contemtus, ut comitantibus paucis, multitudinem offenderet repugnantem. Tabulæ itinerariæ eodem situ dicitur singulari numero SILVA MARCIANA. Vocabulum id unde deductum sit, haud facilè dixerim. non Latinam tamen habere originem, à Marte, vel Martio aliquo, inde colligo, quòd in Germanico silva fuit solo. Nec dubito, quin & Germanorum vocabulum *Swarz*, & Romanorum *Martiana*, eamdem originem habuerint. Jam verò multo probabilius est, Romanos Germanicum sive Allemanicum vocabulum *Swarz* corrupisse in *Marz*; quàm Allemannos silvæ nomen à Romanis accepisse.

Cæsar Herciniam silvam non infra Nemetas in Rheni ripâ profert. at auctor noster in libro de Germaniâ, in Cattis eam quoque memorat. *Vltra hos*, inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac paluſtribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt: & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit.* Claudianus etiam, in panegyrico de IV consulatu Honorii:

——Iuratur Honorius absens;
Imploratque tuum supplex Alemania nomen;
Bastarnæ venêre truces; venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ; latisque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquêre Cherusci.

Eas silvas heic Tacito Claudianoque apud Rhenum intelligi, quæ vulgò nunc dicuntur *Spessard* & *Wester wald*, suprà in Chattis ac Bructeris docui.

Plinius, in suprà dicto lib. XVI, cap. I, haud obscurè silvas Cauchorum facit partem Hercyniæ silvæ. Plutarchus autem, in Mario, Cimbrorum silvas Hercyniæ facit continenteis, his verbis: Τὸ γὰρ πλεῖστον αὐτῶν καὶ μαχιμώτατον ἐπ' ἐσχάτοις ὤκηται τοῖς πρὸς ἑσπέραν θαλάσσαις. ὅσπερ δὴ φασι γῶν νέμεσθαι σύσκιον, καὶ ὑλώδη, καὶ ὀλυσήλιον πᾶσιν, ἀφ' ἧς βαθεῖαι καὶ πυκνότητι δρυμῶν, ἐς μέχρι τῆ Ἑρκυνίων (malè vulgò Ἑρκυνίων) εἴσω διήκειν. hoc est: *Maximam eorum multitudinem & bellicosissimam in ultimis oris ad oceanum habere sedeis. regionem incolere profundis & densis silvis, quæ ad Hercynios saltus introrsus pertineant, caliginosam, nemorosam, opacamque.* Haud dubium igitur est, quin & CÆSIA SILVA, auctori nostro annali primo memorata, pars fuerit silvæ Herciniæ. Ad dextram fuisse Luppiæ amnis ripam, suprà in Sigambris docui.

Eodem tractu, inter Amisiam ac Luppiam, fuisse LUCUM TANFANÆ, in Marsis ex eodem annali ostendi.

BADUHENNÆ quoque LUCUM in Frisiis ex annal. IV indicavi.

Eam silvam, quæ hodiè unà cum montium jugo, cui superfusa, ab austrino Brunesvicensis ducatus latere, dicitur vulgò der HARZ, partem fuisse Herciniæ silvæ, ipsum nomen apertè clamat. Hæc Cæsari, belli Gallici comment. VI, vocatur BACENIS; ut suprà in Chattis atque Cheruscis demonstratum est. Verba Cæsaris hæc sunt: *Silvam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis. hanc longè introrsus pertinere, &, pro nativo muro objectam, Cheruscos à Svevis, Svevosque à Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere.* Eadem silva Ptolemæo dicitur Σημανὰ, SEMANA, in his verbis: Τὸ Μηλίβοκον ὄρος· ὑφ' ὃ ἐστιν ἡ Σημανὰ ὕλη. id est: *Melibocus mons, sub quo est Semana silva.* Melibocum montem esse eum, qui hodiè dicitur der *Harz*, posteà ostendam. circa hunc nulla esse potuit nobilior silva, quàm quæ, ipsi monti superfusa, Cæsari dicitur *Bacenis*. aliam igitur, hac silentio transmissâ, voluisse memorare Ptolemæum, haud veri est simile. Nihil autem mirum, sub monte eum locasse silvam, quæ erat in ipso monte; quando decuplo pejus in hac nostrâ Germaniâ eum erasse, jam dudum haud semel patuit.

Eodem circa Bacenim silvam tractu, haud procul Visurgi amne ac Mindensi opido, fuisse LUCUM HERCULIS, in Cheruscis, ex Taciti annal. II, ostensum est.

GABRETAM SILVAM Straboni ac Ptolemæo nuncupari eam, quæ hodiè per Theuringiam ac Voitlandiam, ab occidentali Bojohæmi latere, dicitur *der Döringer wald*, in Narisicis docui.

Jam verò ea silva, quæ, Bojohæmicis superstrata jugis, ipsum Bojohæmum undique includit, quasi proprio ac peculiari vocabulo dicta est HERCINIA SILVA, sive HERCINIUS SALTUS; qui nunc vulgò dicitur der *Böhaimer wald*, id est, *Bojohæmicus saltus*. Strabo lib. VII: Ἐν τούτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ πρὸ τῆ Σηκόων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐπὶ τοῖς ὄρεσι τοῖς τοῦ δρυμοῦ (ἐν ᾧ ἐστι καὶ τὸ Βοϊοχαῖμον, τὸ δὲ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος πάσας ἄλλας τὰ μετανέστησε

μεζονέστατος πολέμους, καὶ δὴ καὶ ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομανούς· ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν ἔτι ἐξ ἰδιώτου, μὴ πάνυ ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον· νέος γὰρ ὢν ἐνθένδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ Σεβαστοῦ· ἐπανελθὼν δὲ ἐδωρήσατο, καὶ κατεκτήσατο πρὸς οἷς εἶπον, Λουγίους τε μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίους, καὶ Γέπαιδας, καὶ Βεργουνδίωνας, καὶ Σιδίνους, καὶ τῶν Σηήνων τὸ μέγα ἔθνος Σέμνωνας.) πολλὰ τὰ μὲν τῶν Σηήνων, ὡς ἔφην, ἔθνη τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δὲ ἐκτὸς Ἑρκυνίου δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κυάδων, ὅμορα τοῖς Γέπαις. hoc est: *In hac regione est & Hercynius saltus, & Svevorum gentes; quarum quædam intra saltum habitant. (in quo etiam Bojohæmum est, Marobodni regia. in quem ille locum cùm alios complureis transtulit, tùm populareis suos Marcamannos. is enim Româ reversus, ubi adolescens fuit, ab Augusto beneficiis affectus, è privato statu ad occupandam dominationem se contulit: & præter jam dictos subjecit sibi Lugios, magnam gentem, & Lemovios, Gutones, Burgundiones, Sidinos, & ex ipsis Svevis magnam gentem Semnones.) verùm enimverò Svevorum, uti dixi, alii intra silvam colunt, alii extra, ut Quadorum nationes, conterminæ Getis.* Et paullo pòst: Ὁ δὲ Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν· ἐν μέσῳ δὲ ἵδρυται χώρα καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν. ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἡ μὲν Ἴστρου πηγή, καὶ ἡ Ῥήνου, καὶ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη. νοτιωτέρα δ' ἐστὶ τῆς Ἴστρου πηγῶν καὶ αὕτη, καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμός· ὥστ' ἀνάγκη τῷ ἐκ τῆς Κελτικῆς ἰόντι, πρῶτον μὲν διαπερᾶσαι τὴν λίμνην, ἔπειτα τὸν Ἴστρον, εἶτ' ἤδη δι' εὐπετεστέρων χωρίων ἤδη τὸν δρυμὸν ταῖς προβάσεσι ποιεῖσθαι δι' ὁροπεδίων. id est: *Hercynius saltus densus est, magnisque consitus arboribus, locis naturâ munitis magnum includens circulum; in cujus medio sita regio habitationi egregiè apta; de quâ diximus. prope hanc est fons Danubii, & item Rheni, & lacus inter utrosque situs. Meridionalior autem est, quàm Danubii fontes, cùm ipse lacus, tum Hercynius saltus: ita, uti necesse sit ei, qui è Galliâ ad Hercynium saltum ire velit, priùs transire lacum, deinde Istrum, ac porrò per commodiora jam itineri loca, & montanas planities, ad saltum ipsum progredi.* Posteriora hæc esse vitiata, alii jam ante me doctissimi viri animadverterunt. verùm in purgandis nequidquàm laborarunt. Ego ita in suum ordinem verba repono: Νοτιωτέρα δ' ἐστὶ αὕτη καὶ τῆς Ἴστρου πηγῶν, καὶ Ἑρκυνίου δρυμοῦ. id est: *Meridionalior autem lacus est, quàm Danubii fontes, Hercyniusque saltus.* Nam iter erat ex Italiâ per *Summum Penninum*, qui nunc vulgò dicitur *Mont Iou*: & inde per Helvetiorum agros, ad lacum Brigantinum, quem intelligit Strabo: ab hoc deinde ad fonteis Danubii: ac porrò per Alemannorum, Hermundurorum, ac Nariscorum fineis, ad Herciniam silvam, quæ Bojohæmum cingebat. Idem auctor mox posteà: Ἔτι δὲ καὶ ἄλλη ὕλη Γαύβρητα μεγάλη· ἔπειτα δὴ τὰ τῶν Σηήνων· ἔπειτα δ' ὁ Ἑρκύνιος δρυμός. *Est & alia magna silva Gaubreta. deinde Svevorum fines: moxque Hercynius saltus.* Straboni adsentitur Paterculus, lib. II: *Nihil erat jam in Germaniâ quod vinci posset, præter gentem Marcomannorum: quæ Maroboduo duce excita sedibus suis, atque in inferiora refugiens, incinctos Herciniæ silvæ campos incolebat.* & paullo pòst: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis legiones in Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret.* In his omnibus silva Bojohæmum cingens quamdisertissimè proprio ac peculiari vocabulo vocatur *Hercinia*. Sic auctor noster, in libro de Germaniâ: *Inter Hercyniam silvam, Rhenum & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. manet adhuc Bojemi nomen.* Inter Rhenum ac Bojemum ponit Helvetios; in ipso Bojemo Bojos: mediam inter utrosque facit Hercyniam silvam; quæ nulla alia esse potest, quàm quæ Bojemum cingit; ut Strabo ac Paterculus testantur. Sic igitur & illa intelligenda, quæ annal. II, de Arminio concionante narrantur: *Contrà, fugacem Maroboduum appellans, præliorum expertem, Hercyniæ latebris defensum.* At Ptolemæo propriè *Orcynium saltum* adpellari eum, qui Quados à Bojohæmo submoveat, suprà in Quadis ostendi.

Eidem auctori Lunam silvam vocari eam, quæ montium jugo, quod est à Mari fonte ad lævam ripam, ad opidum usque *Twárdoszyn* ac Vistulæ fontem, superfusa, Gothinorum continebat ferri fecturas, in Gothinis docui. Hanc quoque fuisse partem Hercynii saltus, præter Cæsarem, qui hunc ad Dacorum usque confinium producit, testantur Strabo, Plinius, ac Solinus. Strabo libro prædicto: Τὸ δὲ νότιον μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν δὲ Ἄλβιος, τὸ μὲν πλεῖστον ὑπὸ τῶν Σηήνων κατέχεται· εἶτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπτει γῆ, καταρχὰς μὲν στενή, προϊοῦσα δὲ πλατύνεται πρὸς τὸν ἕτερον νότιον μέρος, κατὰ τὴν τἀναντίον τῇ παροδείᾳ τοῦ Ἑρκυνίου δρυμοῦ, μέρος τι καὶ αὐτὸ τῶν ὀρῶν κατέχουσα, εἶτα πλατύνεται πρὸς τὰς ἄρκτους μέχρι Τυρηγετῶν. id est: *Latus autem Germaniæ austrinum trans Albim continuò Svevi tenent. pòst hos Getarum sequitur regio, arcta initio, quà juxta austrinum latus Danubio prætexitur; ab alterâ autem parte latere montium, quibus Hercynius saltus supersternitur; & ipsorum etiam montium quamdam partem comprehendens. deinde versùs septemtriones dilatatur ad Tyregetas.* In eamdem sententiam Plinius, lib. IV, cap. XII: *Ab Istro in plenum quidem omnes Scytharum sunt gentes varia;*

variæ; tamen litori apposita tenuêre aliàs Getæ, Daci Romanis dicti, aliàs Sarmatæ, Græcis Sauromatæ, eorumque Hamaxobii, aut Aorsi, aliàs Scythæ degeneres, & à servis orti, aut Troglodytæ; mox Alani, & Rhoxalani. Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & saltus, pulsi ab his Daci, ad Pathissum amnem à Maro, sive is Duria est, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastarnæ tenent, aliique inde Germani. Daci quidem tenuêre loca inter Cusum, Danubium, Marumque, flumina, & monteis, in quibus ferri secturæ, ad Tiberii usque principatum. sub hoc verò Svevi, Maroboduum & Catualdam Bojohæmo pulsos comitantes illic locati fuêre; ut in Quadis ostensum est. Solinus, cap. XXIII, de Germaniæ finibus loquens: *Extenditur inter Rhenum, Herciniumque saltum, & rupes Sarmatarum; ubi incipit, Danubio, ubi desinit, oceano perfunditur.* Eumdem heic Solinum intelligere Hercinium saltum, quem Plinius super Iazyges ponit Sarmatas, suprà, cap. XLII hujus libri, docui.

LUCUS CASTORIS AC POLLUCIS memoratur auctori nostri in Lygiis. Eidem alius LUCUS SACER in Semnonibus. item alius, quod CASTUM TERRÆ MATRIS NEMUS adpellat *in insulâ oceani*, quæ nunc dicitur *Rugia*. At ego nescio, an non scriptum ei fuerit *Sacrum nemus*. nam castitas propriè dicitur in mentibus hominum. luci autem seu nemora sunt sacra, quæ diis consecrata.

Ceterùm ultra Codânum sinum, in Scandinaviâ peninsulâ nemo umquàm auctor Herciniam memoravit silvam. ne Cimbrorum quidem silvas sub Herciniæ nomine computatas fuisse, è Plutarcho patuit.

Hæc igitur ferè sunt, quæ de immani illâ Herciniâ silvâ, per omnem Germaniæ continentem diffusâ, veteres tradiderunt auctores. Magnæ hodiéque ejus passim portiones manent: ut inter Danubii fontem & Brigantinum lacum, vulgò dicta *der Schwarz wald*: inter Norimbergam & Tuberi amnis fontem, *der Anspacher wald*; inter Herbipolim & Bambergam *der Steyger wald*; inter Nicrum ac Mœnum amneis, sive inter Heydelbergam ac Francofurtum, *der Oden wald*; inter Mœnum ac Bintium, *der Spessard*; inter Lonam & Segum amneis, *der Wester wald*; apud Brunsvicensem ducatum, *der Harz*; in Deuringiâ, *der Döringer wald*; apud Bojohæmum, *der Böhaimer wald*. versùs septemtriones verò Vestofalia, Luneburgiensis ducatus, Pomerania, Marchia Brandeburgiensis, & Cassubia, magnis, asperis, horridisque saltibus ferè totæ squalent.

Ac tanta quum fuerit tamque densa olim Hercinia silva, mirari haud æquum est, feras in eâ à Cæsare, Plinio, ac Solino recenseri, quæ hodiè nusquàm conspiciuntur in Germaniâ, præter unos equos feros. Pulsæ illæ sunt Germaniâ simul cum silvarum excidio. In Prussiâ, Litaviâ, & Moscoviâ, quò silva Hercinia extensa fuit, hodiéque visuntur. Juvat tamen heic verba dictorum auctorum de iis adponere. Cæsar dicto comment. VI: *Multa in eâ genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint: ex quibus quæ maximè differant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc sunt: Est bos cervi figura; cujus à mediâ fronte inter aures unum cornu exsistit excelsius, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. ab ejus summo, sicut palmæ, rami latè diffunduntur. eadem est feminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item, quæ appellantur alces. horum est consimilis capris figura, & varietas pellium; sed magnitudine paullo antecedunt: mutilæque sunt cornibus, & crura sine nodis articulisque habent; neque quietis causâ procumbunt; neque, si quo afflictæ casu conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. his sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant, atque ita paullum modò reclinatæ quietem capiunt. quarum ex vestigiis quum est animadversum à venatoribus, quò se recipere consueverint, omnes eo loco aut à radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantùm, ut summa species earum stantium relinquatur. huc quum se ex consuetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque unà ipsæ concidunt. Tertium est genus eorum, qui uri appellantur. ii sunt magnitudine paullo infra elephantos; specie, & colore, & figurâ tauri. magna vis est eorum, & magna velocitas: neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. hoc studiosè foveis captos interficiunt. hoc se laboredurant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. sed assvescere ad homines, & mansvefieri, ne parvuli quidem excepti possunt. amplitudo cornuum, & figura, & species, multum à nostrorum boum cornibus differt. hæc studiosè conquisita, ab labris argento circumcludunt: atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.* Plinius lib. VIII, cap. XV: *Pauci ssima animalia Scythia gignit, inopiâ fruticum: pauca, contermina illi Germania; insignia tamen boum ferorum genera, jubatos bisontes, excellentique vi & velocitate uros; quibus imperitum vulgus bubalorum*

nomen

nomen imponit, cùm id gignat Africa, vituli potiùs cervice quâdam similitudine. Septemtrio fert & equorum greges ferorum; sicut asinorum Asia, & Africa. præterea alcem, ni proceritas aurium & cervicis distingvat, jumento similem. Item notam in Scandinaviâ insulâ, nec umquàm visam in hoc orbe, multis tamen narratam machlin, haud dissimilem illi, sed nullo suffraginum flexu; ideòque non cubantem, sed acclinem arbori in somno: eâque incisâ ad insidias, capi; aliàs velocitatis memorandæ. Labrum ei superius prægrande: ob id retrò graditur in pascendo; ne, in priora tendens, involvatur. Idem lib. XI, cap. XXXVII: *Vrorum cornibus barbari septemtrionales potant: urnasq; binas capitis unius cornua implent.* Solinus cap. XXIII: *In hoc tractu sanè* Germaniæ, *& in omni septemtrionali plagâ bisontes frequentissimi, qui bubus feris similes, setosi colla, jubas horridi, ultra tauros pernicitate vigentes, capti assvescere manu nesciunt. sunt & uri; quos imperitum vulgus vocat bubalos; cùm bubali penè ad cervinam faciem in Africâ procreentur. istis porrò, quos uros dicimus, taurina cornua in tantum protenduntur, ut demta, ob insignem capacitatem, inter regias epulas potuum gerula fiant. Est & alces, mulis comparanda; adeò propenso labro superiore, ut, nisi recedens in posteriora vestigia, pasci nequeat. Scandinavia insula è regione Germaniæ mittit animal, quale alces: sed cui suffragines, ut elephantis, flecti nequeunt. propterea non cubat, cùm dormiendum est; tantùm somnolentum arbor sustinet: quæ ad prope casuram insecatur; ut fera, dum assvetis fulcimentis innititur, faciat ruinam. ita capitur. alioqui difficile est eam manu capi: nam in illo rigore poplitum incomprehensibili fugâ pollet.* Pausanias, in Bœoticis: Ἔστι ἡ ἄλκη καλούμενον θηρίον, εἶδος μὲν ἐλάφου καὶ καμήλου μεῖξιν, γίνεται δὲ ἐν τῇ Κελτῶν γῇ. id est: *Est & fera, quam alcen vocant; mediâ quâdam inter cervum & camelum specie. gignitur in Celtarum terrâ.* Quam Cæsar describit feram sub *alcis* nomine, Plinio dicitur *machlis*. cum hoc consentiens in descriptione Solinus, similem ait eam esse alci: atque adeò, uti prægrande illud superius labrum, quod Plinius machli tribuit, ille alci adscribat. unde factum, uti quidam glossatores verba in Plinio turbata, & ex sede suâ perperam trajecta esse opinati sint. Ego verò haud temerè quidquam mutaverim, quum tanta horum animalium tradatur similitudo. Quos *boves cervi figurâ* tradit Cæsar, ii videntur esse *bisontes* Plinii ac Solini: quos ille *boves feros* adpellat; hic *bubus feris similes*. Nomen equidem *bovis* Cæsar observavit: at animal planè aliud diversumque descripsit. Quomodò enim potuit ei bos adpellari id animal, quod cervi erat figurâ; cornuaque insuper, ut cervus, nisi quòd latiora, & uno principio trunco enata, habebat? Planè non video. Non Latina, sed barbara, id est, Germanica esse vocabula, *uri*, *bisontis*, & *alcis*, *machlis*que; nemo negare potest, qui credat, Hercyniæ silvæ ac Germaniæ fuisse animalia, non Italiæ. unde etiam imperitum Romanorum vulgus uro bubali nomen perperam imposuit. *Machli* verò quomodò Romani nomen potuerunt imponere, feræ numquàm à se conspectæ, solique Scandinaviæ notæ? Nos adhuc URUM adpellamus patriâ lingvâ *eyn uhrochs*: vocabulo, non à Romanis, qui nihil apud nos potuerunt, accepto, nec postmodùm ex eorum libris arrepto: quum difficile fuerit, ab uno atque altero homine Romanis literis imbuto, vocabulum in Latinâ lingvâ usurpatum omni vulgo transdere pro patrio vocabulo, quo antè usi fuerant. BISONTIS etiam vocabulum esse merè Germanicum, vetera duo glossaria Latinotheudisca testantur. quorum alterum sic habet; *Bubalus, Wisater*. alterum ita; *Bubalus, Wisant*; *cornibus magnis, bovi similis*. ALCIS quoque vocabulum apud nos patriâ lingvâ est *älend*, & *elch*. quamquàm non eam notat feram, quam Romani Græcique auctores nobis sub *alcis* nomine descriptam reliquerunt. Et quid mirum, perperam eos permutasse peregrina vocabula animalium peregrinorum, quæ ipsi numquàm viderunt? Id animal, quod Pausanias *mediâ quâdam specie inter cervum & camelum designat, quodque* Cæsar clariùs *cervi figurâ* refert, *cujus à mediâ fronte inter aureis unum cornu exsistat excelsius, magisque directum his, quæ Romanis nota erant, cornibus, & ab cujus summo, sicut palmæ, rami latè diffundantur*, esse idem quod nobis dicitur *älend* & *elch*; nemo, qui vidit, inficiari potest. Utrum igitur jam probabilius; nos antiquum ejus verumque nomen amisisse, & *alcis* vocabulo, ab alio animali mutuato, adpellare; an verò, Cæsarem, Plinium, & alios Romanos Græcosque dictum vocabulum *alcis* perperam ac falsò alieno animali per errorem tribuisse? Hoc omnino opinor. Jam verò, quid, quæso, similitudinis habet capra cum jumento ac mulâ? Nihilo minùs tamen Cæsar *alcem figurâ & varietate pellis consimilem* fecit *capræ, magnitudine paullo antecedentem*. Solinus verò *mulæ*; & Plinius *jumento*. Nam & hic iisdem notis, quibus Cæsar *alcem*, describit *machlin* suam adsimilem alci. Aliud igitur animal voluisse Cæsarem, aliud Plinium atque Solinum, certum est. Cæsaris animal, capræ consimile, videtur indicare Paullus Diaconus

conus in Langobardicorum lib. I, cap. V, his verbis: *Apud hos Scritofinnos est animal, non satis absimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunicæ, genu tenus aptatam, conspexi: sicut jam fati Scritofinni utuntur.* Scritofinni fuerunt in Scandinaviâ. Plinius *machlin* Scandinaviæ tribuit: & item Solinus; quamvis sine nomine. Est hodiéque animal in Scandinaviâ, magnitudine medium inter capram & cervum; varietate pellis, capræ, magnitudine & cornibus, cervo similius: *memorandæ*, quod Plinius ait de machli, *velocitatis*. ob quam etiam trahis hieme jungitur, ubi iter accelerandum est. vocabulum ei vulgare *een rhene*. è quo nomen traxisse tegumenti genus, quod Diaconus describit; Cæsar autem, Sallustius, & nonnulli alii vocant *rhenonem*: suprà, lib. I, cap. XVI, docui. Est & aliud in eâdem regione animal, *mutilum*, ut de alce suâ scribit Cæsar, *cornibus, nullo suffraginum flexu; ideóque non cubans, sed accline arbori in somno*. hoc ego non dubito, quin sit MACHLIS illa Plinii. BISONTES sunt hodiè maximè in Litaviæ saltibus; eâ specie, quâ traduntur à Plinio atque Solino. Antiquis Germanis dictos fuisse *wisant*; testes sunt auctores dictorum veterum glossariorum. Græci vocabulum scripsêre in suâ lingvâ βίσωντες, & inde Romani *bisontes*. at rectiùs hi dicturi erant *visontes*. Hæ igitur sunt species veraque ac germana nomina animalium Herciniæ silvæ & Scandinaviæ peninsulæ. quæ mirificè antiqui Græci Romanique confuderunt.

Ceterùm Solinus, in prædicto capite, hæc etiam de eâdem silvâ addit: *Saltus Hercinius aves gignit, quarum pennæ per obscurum emicant, & interlucent; quamvis obtenta nox obtegat & denset tenebras. unde homines loci illius plerumque nocturnos excursus sic destinant, ut illis utantur ad præsidium itineris dirigendi; præjectisque (fortè profectique) per opaca callium, rationem viæ moderentur indicio plumarum fulgentium.* Idem testatur Plinius lib. X, cap. XLVII: *In Hercynio Germaniæ saltu inusitata genera alitum accepimus: quarum plumæ ignium modo colluceant noctibus.* An fabulæ? an verò de eâ Hercynii saltus parte dictum, quam Arii, Lygiorum natio, incoluêre? de quibus Tacitus ita: *Arii super vires, quibus enumeratos paullo antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prœlia noctes legunt; ipsâque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum.* At prædictus Hieronymus Presbyter, ex Aethici Scythæ, satis fabulosi auctoris, cosmographiâ has aveis supra Caucasum montem refert, inter oceanum & Tanaim amnem, quà nunc est Moscovia. *Habet ea regio*, inquit, *aves Hircanias, quarum pennæ nocte mirâ magnitudine lucent.* Hoc si Aethici istius vel Hieronymi ineptissimæ cosmographiæ credere fas est; Hercynium saltum heic quidam ante Plinium nominarunt eas silvas, quæ continentes Hercynio Germaniæ saltui, per Sarmatiam ad finem usque Europæ spargebantur.

CAP. XLVIII.

De MONTIBUS *Germaniæ Transrhenanæ.*

MEMORATIS Germaniæ antiquæ silvis, montes nunc etiam dicantur. Mela, lib. III, cap. III, de Germaniâ: *Terra ipsa multis impedita fluminibus, multis montibus aspera, & magnâ ex parte silvis ac paludibus invia.* Et in eamdem sententiam Tacitus, in libro de Germaniâ: *Terra etsi aliquando specie differat, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quà Gallias, verticosior quà Noricum ac Pannoniam aspicit.* Malè heic distinxisse Tacitum humilitatem excelsitatemque Germaniæ, per Galliæ ac Norici limiteis, suprà in primo volumine docui. ubi ejusmodi feci distinctionem, uti humilis dicatur, quà regiones sunt istæ; Cliviæ, Geldriæ, & Hollandiæ partes trans Rhenum sitæ; dein Frisia, Vestofalia, Brunesvicensis Luneburgiensisque ducatus, Magdeburgiensis Bremensisque episcopatus, Holsatia, Jutia, Mecheloburgiensis ducatus, Pomerania, Brandeburgiensis marchionatus, & Polonia minor cis Vistulam. reliqua in meridiem versùs paullatim collibus durescunt, moxque montibus horridè asperantur. Ante biennium quum ex gravissimo negotio Pragam mihi esset eundum; ego verò iter id quambrevissimo temporis spatio confectum cuperem, quò celeriùs daretur reditus ad hanc Germaniæ commentationem; mari è Britanniâ in Selandiam trajecto, per Antverpiam, Agrippinam, Sigodunum, Gissenium, Fuldam, Hovium, & Joachimi vallem in Bojohæmum tetendi: ubi iter equidem offendi, ut cupiveram, directissimum; at terram montibus usquequaque tam asperam atque horridam, uti tractum in totâ Germaniâ, crebris variisque itineribus mihi satis cognitâ, pejorem deligere nequiverim.

quapro-

quapropter etiam in reditu iter per Misniam, Brunesvicensem ducatum, ac Vestofaliam, ad Rheni divortium capessivi; viâ equidem longinquiore, at eâdem multo expeditiore. Hoc igitur quasi unum continui montis jugum, quod ab ipso Rheno ad Hungariæ usque Poloniæque confinia, quâ Vagi amnis est fons, extenditur, HERCINIOS MONTEIS antiquissimis mortalibus fuisse adpellatum judico. unde Plinius lib. IV, cap. XIV: *Amnes clari in oceanum defluunt, Guttalus, Vistullus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa. Introrsus verò, nulli inferius nobilitate Hercynium jugum prætenditur.* Hæc fortè ex Aristotele; qui ita scribit, μετεωρολογικῶν lib. I. cap. XIII: ὁ δ' ἴστρος δι' ὅλης τῆς Εὐρώπης ῥεῖ εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον· τῶν δ' ἄλλων ποταμῶν οἱ πλεῖστοι πρὸς ἄρκτον ἐκ τῶν ὀρῶν Ἑρκυνίων. πολλῷ δὲ καὶ πλήθει καὶ ὕψει μείζους εἰσὶν οἱ τόποι τοῦτόν ἐστιν. Hoc est: *Ister, totam interfluens Europam, in Pontum effunditur Euxinum. ex reliquorum fluminum numero pleraque versùs septemtriones è montibus Hercyniis profluunt. qui altitudine juxtà ac multitudine maximi in hac plagâ habentur.* Apollonium quoque, Ἀργοναυτικῶν lib. IV, Ἑρκύνιον nominare montem in his oris, suprà in Gothonibus ostensum est. Ad quem locum & ipse scholiastes ita animadvertit: Ἑρκύνιον, ὄρος Κελτῶν, ἢ δρυμός. *Hercynius, mons Celtarum est, vel saltus.* Diodorus Siculus, septemtrionalis plagæ parum gnarus, Germaniam etiam sub Galliæ nomine comprehendit; ut suprà lib. I, cap. II, ostensum est: Britannicas verò insulas contra Hercynia juga, id est, contra Germaniam sitas tradit lib. V: Κατὰ τὴν Γαλατίαν τὴν ταρωκειτῖτιν, κατανικρὺ τῶν Ἑρκυνίων ὀνομαζομένων ὀρῶν, (μείζους δ' ὑπάρχειν παρειλήφαμεν τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην) νῆσοι πολλαὶ κεῖνται πρὸς τὰς ἀρκτικὰς ὑπάρχουσιν, ὧν ἐστιν ἡ μεγίστη Βρεττανικὴ καλουμένη· Id est: *Quâ parte Galliam oceanus perstringit, Hercyniis montibus, quos omnium in Europâ maximos esse accepimus, multæ insulæ obtenduntur, quarum maxima vocatur Britannia.* Non totius intellexit Europæ Aristoteles esse maximos monteis Hercinios; sed Transistrianæ sive Transdanubianæ plagæ tantùm; quia in septemtrionalem decurrebant oceanum amnes, quos Plinius dicto loco nominat. At non finxisse sibi Aristotelem nomen hoc *Herciniorum montium*; sed re verâ antiquissimis temporibus sic fuisse adpellatum prædictum jugum, testis est is mons, qui, Brunesvicensem ducatum à meridie claudens, in hanc usque diem vulgò vocatur *der Harz*. nam hoc nomen hodiéque ipsi magis tribuitur jugo, quàm silvæ superfusæ. Ceterùm partes hujus Hercynii jugi variè adpellatæ sunt. quas mox ostendam, si anteà eos monteis paucis indicavero, qui Danubii fontibus propiores. hinc enim initium capere commodissimum videtur, uti ordine omnia persequens, tandem in ultimo septemtrione desinam.

Auctor igitur noster, sub initium de Germaniâ: *Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus.* Plinius lib. IV, cap. XII, de eodem amne: *Ortus hic in Germaniâ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Galliæ opidi, multis ultra Alpes millibus.* Festus Avienus, in orbis terræ descriptione:

Abnoba mons Istro pater est: cadit Abnobæ hiatu.

Ptolemæus in Germaniâ: Τῶν δὲ διεζωγμένων πρὸ Γερμανιὰν ὀρέων ὀνοματώπατά ἐστι τὰ τε εἰρημένα, καὶ ἰδίως καλούμενα Σαρμαλικά, καὶ τὰ ὁμώνυμα τοῖς Ἄλπιοις, τὰ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν Δανουβίου· καὶ τὰ καλούμενα Αὔνοβα. Id est: *Montium verò, qui Germaniam dispescunt, cinguntque, nominatissimi sunt jam dicti, qui propriè adpellantur Sarmatici; item qui idem cum Alpibus nomen habent, supra fontem Danubii: dein, quibus nomen Aunoba.* Malè vulgò; καὶ ὑπὲρ τὴν κεφαλήν· id enim alium diversumque ab eo, qui cognominis Alpibus, montem notaret. quod falsum esse, ipsa positio montis Alpibus cognominis super Danubii fontem, juxta gradus longitudinis latitudinisque, apertè indicat. Ceterò vocabulum Αὔνοβα malè interpretes Latinè verterunt *Aunobi montes*; & quidam *Aunobii*; alii etiam *Anobæ*: quasi pluralis esset numerus τὰ Αὔνοβα ὄρη. quod falsum esse, mox ipse posteà arguit Ptolemæus, ubi eosdem monteis bis adpellat ὄρη Αὐνόβαια, *Aunobæos monteis*; derivativo vocabulo, à primitivo Αὔνοβα, quod singularis est numeri, quemadmodùm idem jugum Plinio ac Tacito eodem nomine dicitur ABNOBA. Ptolemæi interpreteis decepit loquutio nova, & peregrina; quâ pluralis numerus jungitur singulari, ὄρη τὰ καλούμενα Αὔνοβα, *montes vocati Aunoba.* verùm hic loquendi modus Ptolemæo etiam alibi haud semel usurpatus. sic quidpe in descriptione Sarmatiæ legitur ὁ Καρπάτης ὄρος, *Carpates mons*, ἡ Πεύκη ὄρος, *Peuce mons*; quem paullo pòst, eodem modo ut Aunobam, derivativo vocabulo, ac plurali numero, vocat Πευκῖνα ὄρη, *Peucinos monteis*. in de scriptione Rhætiæ; τῶν Ἄλπιων τὰ πρὸς τῇ Ὄκρα ὀρῇ· id est, *Alpium pars, quæ est apud Ocram montem.* Sic Strabo quoque lib. IV, ὁ Ἀδούλας τὸ ὄρος, *Adula mons.* Plurali autem

numero Ptolemæus τὰ καλούμενα usus est in Aunobâ, quia continuò anteà dixerat τὰ Σαρμαϊκὰ ὄρη, & τὰ ὁμώνυμα τῆς Ἀλπίοις· quod vocabulum ὄρη, sive ὄρος singulari numero brevitatis causâ ad Aunobam repetere noluit. Cetertùm in Taciti quibusdam exemplaribus vocabulum *Abnobæ* corruptum legitur *Arnobæ*; & in aliquibus *Arbonæ*. unde scioli quidam nimis temerariâ manu ausi sunt corrigere cuncta exemplaria, ac supponere *Albonæ*; quia nunc regio circa Danubii fontem dicitur *Albe*. Verùm non opus erat, nova fingere vocabula, aut veriora, uti nobis videmur, antiquis auctoribus suggerere. id nostri maximè erat operis atque curæ, uti verum illud nomen, quod prisci Romani in suis perscripserunt monumentis, constaret. Itaque quum apud Plinium & Avienum mons sit *Abnoba*, & apud Ptolemæum *Aunoba*, *b* in confine *u* commutato; dubium nullum esse potest, quin Tacito etiam idem mons adpellatus sit *Abnoba*; ut meliora exemplaria exhibent. Apud Martianum Capellam legebatur hic mons *Ad novem*. pro quo rectè viri eruditi restituerunt *Abnovam*. ex quo haud ineptè quidam conjecerunt, ipsis Germanis montis vocabulum fuisse *die* ABENOWE. à quo Latinis Græcisque facta vocabula ABNOBA, AUNOBA, & ABNOVA. Hæc igitur de adpellatione hujus montis dicta sint. nunc verus ejus situs dispiciendus. Plinius, Tacitus, & Avienus, Danubii fontem in eo statuunt. at Ptolemæus CXXX circiter millibus passuum à Danubii fonte eum versùs septemtriones removet: longitudineque ei CLXXX millium tributâ, juxta Rheni ripam, ceu lineâ παραλλήλῳ in septemtriones versùs producit; ita, uti finis ejus sit inter Asciburgium Cisrhenanum opidum & Semanam silvam. Verùm duplex heic Ptolemæi dispicitur erratum. primum, quòd tam longè à Danubii fonte contra tot Romanorum auctorum sententiam diduxit: alterum, quòd tam longè in septemtriones extendit. Ego ex ipso simul Ptolemæo, simulque Plinio, Tacito, ac Martiano colligo, Abnobam fuisse dictum id montium jugum, quod ab Rheni Arolæque confluentibus in septemtriones versùs ad opidum usque *Pforizheym*, inter Rhenum ac Danubii fontem Nicrumque sternitur. Ex hujus radice, versùs orientem, oritur Danubius, *molli & clementer edito jugo*, ut ait Tacitus. unde etiam Marcellinus, *lib.* XXII, idem jugum, quod adpellant *Rauracos monteis*, (nimis improprio vocabulo, à longè alienâ Rauracorum, Gallicæ gentis, terrâ desumto) non in Abnobæ jugo, sed prope oriri amnem dixit. Verba ejus hæc sunt: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes, confines limitibus Rheticis*. Erravit igitur & Avienus, qui *Abnobæ montis hiatu* eum *cadere* pronuntiavit. Sed ut *saltus*, quod suprà ostensum, sic & *monteis Hercynios* ad Danubii usque fonteis adpellarunt antiqui. Hinc illud Eustathii in scholiis ad Dionysium Afrum: τινὲς δέ ἔτω συντετμημένως φασὶ τὸν Ἴστρον φασίν· Ἴστρος, ὁ διὰ Παιόνας παραμείβων, ἐκ τῶν Ἑρκυνίων ὀρῶν ναυσιπόρος ἐκ πηγῆς αἴρεται. id est: *Quidam ita breviter de Istro pronuntiant: Ister, qui Pannonios præterfluit, ex Hercyniis montibus navigabilis ex fonte oritur.*

Τὰ ὁμώνυμα τῆς Ἀλπίοις ὄρη, τὰ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν Δανουβίου, id est, *cognomineis Alpibus monteis, qui sunt supra fontem Danubii*, Ptolemæus ex occidente brumali in orientem solstitialem, longitudine CXC M. passuum, juxta ripam Danubii extendit. Hoc hodiè est id jugum, quod, à dicto Abnobâ & Nicri fonte initium sumens, inter Danubium atque Nicrum versùs Brentium flumen porrigitur, complureis fundens amnes, quorum alii in Nicrum, alii in Danubium delabuntur. Nomen ALPIUM hodiéque hoc tractu manet; & circa Danubii fontem, ut antè dictum, regio vocatur die *Albe*; & inter duo opida *Aurach* & *Blaubeuren*, *die rauche Albe*: item vicus inter Ulmos & Brentium flumen *Albeck*; cujus vocabulum extremitatem Alpium significat. Ipsas Alpeis, Germaniam nunc ab Italiâ submoventes, adcolis Germanis vocari hodiéque ALBEN, satis notum est. Strabo lib. IV docet, τὰς Ἄλπεις, sive τὰ Ἄλπια ὄρη, (utroque enim modo dicuntur Græcis) antè dicta fuisse Ἄλβια. unde duo Ligurum in Italiâ opida maritima, *Albium Intemelium*, & *Albium Ingaunum*. Idem Strabo, eodem libro, de suprà dictis Alpibus in lævâ Danubii ripâ sic scribit: Ὑπέρκειται δὴ τῶν Καρνῶν τὸ Ἀπέννινον ὄρος, λίμνην ἔχον ἐξιοῦσαν εἰς τὸν Ἴστρον ποταμόν· ὃς παραλαβὼν Ἄτεσιν, ἄλλον ποταμὸν, εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐκβάλλει. ἐκ δὲ τῆς αὐτῆς λίμνης καὶ ἄλλος ποταμὸς εἰς τὸν Ἴστρον ῥεῖ, καλούμενος Ἀτησίνης. καὶ δὴ ὁ Ἴστρος τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τούτων λαμβάνει τῶν ὀρῶν, πολυρρίζων ὄντων, καὶ πολυκεφάλων. μέχρι μὲν δὴ δεῦρο, ἀπὸ τῆς Λιγυστικῆς συνεχῆ τὰ ὑψηλὰ τῶν Ἄλπεων διέτεινε, καὶ ἐνὸς ὄρους φαντασίαν παρεῖχεν. εἶτ' ἀνεθέντα καὶ πεπιεσθέντα ἐξαίρει πάλιν εἰς πλείω μέρη καὶ πλείους κορυφάς. πρώτη δ' ἐστὶ τούτων ἡ τοῦ Ῥήνου πέραν καὶ τῆς λίμνης κεκλιμένη πρὸς ἕω ῥάχις μετρίως ὑψηλή· ὅπου αἱ τοῦ Ἴστρου πηγαὶ, πλησίον Σηκοάνων καὶ τῶν Ἑρκυνίων ὀρυμῶν. Id est: *Supra Carnos situs est mons Apenninus. is lacum habet exeuntem*

in

in Isarum amnem: qui alium amnem Atagin recipiens, in Adriam defert. Ex eodem autem lacu alius amnis in Istrum defluit, Atesinus dictus. Nam & Ister ab his initium sumit montibus, in multas parteis, multosque verticeis scissis. Hucusque enim à Liguriâ summa Alpium juga continenter porriguntur, uniusque montis speciem præ se ferunt. hinc remissa, humilioraque facta, rursus porrò attolluntur in multas parteis, multaque cacumina. Primum cacumen est trans Rhenum & lacum Brigantinum, dorsum quoddam versùs orientem solem, mediocriter sublime; ubi fontes Istri sunt, prope Svevos & Hercynium saltum. Locum istum de Apennino monte & lacu, ex quo flumina in Adriaticum mare & Istrum fluere ait, esse planè corruptum, alibi docebo. In reliquis idem montium jugum Strabonem intelligere, trans Rhenum & lacum Brigantinum, quod Ptolemæus tradit ejusdem cum Alpibus esse nominis, satis perspicuum est. In eamdem sententiam & lib. VII, scribit de Germaniâ: Ε'ξήρτηϑ δὲ ἡ χώρα πρὸς νότον, καὶ συνεχὴς τοῖς Ἄλπεσι πρόκειταί πως, πρὸς ἕω πλαμβάνων, ὡς ἂν μέρος ὄσον τῶν Ἀλπεων. Ϲ ὅλῃ καὶ ἀπεφήναντό τινες ἄτω, ἀφ' ἑτέρου τοῦ λεχθέντος ὄντος, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ φέρειν. ἐ μὲν δὴ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν μέρος ἀνίσχει τὰ πρὸς τοῖς μέρη. id est: *Germania quidpe ad austrum versùs attollitur, & dorsum quoddam erigit contiguum Alpibus, in orientem versùs protensum, ac si pars sit Alpium. hoc quin etiam adfirmavêre quidam; ob situm prædictum, tum quia eamdem fert materiam. quamquàm hæ partes Alpium reliquarum celsitudinem non exæquant.* Certè, non quia eamdem cum Alpibus ferebat materiam, nec quia his contiguum erat jugum, ideò partem earum esse, primò adfirmatum sive Græcis sive Romanis fuit; sed quia nomen, quod etiam nunc durat, jam tum ferebat. Hinc illud Tzetzis in Lycophronem: Ἄλπα, ὄρη Εὐρωπαῖα μεγάλα τὰ Ἰταλίας· ἓν μὲν ἀφ' ἧ ῥεῖ ὁ Ἴστρος, ἄλλο δ' ἀφ' ἧ Ῥῆνος. id est: *Alpes montes sunt Europæi ingentes ad Italiam: unus, ex quo Ister profluit; alter, ex quo Rhenus.*

Ceterùm Melæ lib. III, cap. III, *altissimi*, ut antè dictum, Germaniæ montes memorantur Rhetico & Taunus: quorum hujus etiam meminit auctor noster annal. I, & XII. Hunc esse hodiè ex adverso Magontiaci, vulgari vocabulo *der Hayrich*, sive, ut alii vocant, *der Hohe rücke*; illum verò è regione Bonnæ, vulgò *das Sibengebirge*; suprà in Mattiacis ac Juhonibus docui. Utrumque parteis fuisse Hercynii jugi, ex suprà dictis patet.

Ptolemæo in Germaniâ est τὸ Μηλίβοκον ὄρος, ὑφ' ὃ ἐστιν ἡ Σημανὰ ὕλη· id est, Melibocus *mons, sub quo est Semana silva*. Situm hujus jugi ita describit, uti juxta lineam æquinoctialem ex occidente in orientem, inter fontem Amisiæ & Albis medium procurrat. ex quo viri docti haud malè observarunt esse idem montis jugum, quod vulgò hodiè dicitur *der Harz*. nam huc etiam alia Ptolemæi verba faciunt, quæ posteà perscripsit hoc modo: Καθήλκωνες, ἐφ' ἑκάτερα δ' Ἄλβιος ποταμός. ὑφ' οὓς Χαιρῆσκοι, καὶ Καμψανοὶ, μέχρι δ' Μηλιβόκου ὄρους· ὑπὸ δὲ τοὺς Καμψανοὺς Χάτ̣τοι. id est: *Cathulcones ad utramque Albis ripam: sub quibus Cheruſci atque Campsani, usque ad Melibocum montem. sub Campsanis autem Chatti.* Ubi medius constituitur Melibocus inter Cheruscos atque Chattos. quorum terminum communem fuisse montis jugum, quod hodiè dicitur *Harz*, pluribus argumentis in Chattis docui. Hodiè vertex hujus jugi altissimus, inter opida *Oosterwyk* & *Werningerode*, vulgari vocabulo adcolis dicitur *Blockes barch*. qui an antiquum illud nomen servet, quod Ptolemæus fortè vitiosè, ut pleraque alia in Germaniâ, scripsit *Melibocus*, quasi *Melbocus*, pro *Meblocus*, haud temerè dixerim. Mentis errore implicitos fuisse eos credo, qui ex Meliboco Chattos sibi finxerunt Melibocos; hodiéque eos esse pronuntiarunt circa opidum *Catzenellebogen*, quod est inter Lonam amnem & Taunum montem. quò quàm rectè Melibocus mons Ptolemæi quadret, satis ex jam dictis liquet. Nec minùs verò ii insanierunt, qui Bructeros dictum Blocum montem quondam adcoluisse, nomenque ei dedisse adseverarunt, his maximè Claudiani verbis inducti;

——*Venit accola silvæ*
Bructerus Hercyniæ.

Hæc ad eam silvam spectare, quæ vulgò nunc inter Lonam & Segum amneis dicitur *der Wester Wald*, superiori capite, & anteà in Bructeris, gravissimis argumentis ostendi. Haud equidem nescius sum, superioribus Germanis prædictum Blocum vulgò vocari *der Brockers berg*. verùm id fit mutatione liquidæ in liquidam: non, quia vocabulum id à Bructeris derivatum. Credibilius enim est, ipsos adcolas verum tenere montis nomen, quàm superiores Germanos longiùs sitos. Ab adcolis Brunesvicensibus, qui Saxonicâ utuntur dialecto, accepto vocabulo omnes reliquæ nationes, inter Rhenum Vistulamque, quæ eâdem utuntur dialecto, *Blockes barch* vocant.

Porrò idem Ptolemæus ita habet: Τὰ καλέμενα Σύδητα ὄρη, ὑφ' ἃ ἐστιν ἡ Γάβρητα ὕλη· ὧν μεταξὺ καὶ τῶν Σαρματικῶν ἐστιν ὁ Ὀρκύνιος δρυμός. Hoc est: *Suditi montes; sub quibus est Gabrita silva: inter quos & Sarmaticos monteis est saltus Hercynius.* SUDITOS monteis alii interpretantur hodiè id jugum, quod ab occidentali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Fichtel berg*, clarissimos amneis, Mœnum, Salam, Egram, & Nabum fundit: alii eum montem, qui ab orientali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Risen berg*, Albim flumen eructat: utrique rectè: nam Ptolemæus ejusmodi Suditis montibus situm statuit, uti initium eorum ab occidente meridianam fontis Visurgis lineam propemodùm attingat; finis autem ultra Albis fontem, in orientem versùs protensus sit. Ego verò suprà in Hermunduris docui, fontem, quem Ptolemæus Albi tribuit, esse eum, qui vulgò dicitur Vultavæ fluminis fons. docui item in Narisci s, Gabretam silvam fuisse supra Nabi fontem. docui in Quadis, Hercynium saltum Ptolemæo adpellari eum, qui erat ab orientali Bojohæmi latere inter Moraviam ac Silesiam, item inter Hungariam ac Poloniam, ad Vagi usque fontem. *Suditi* igitur *montes* nulli alii sunt existimandi, quàm qui hodiè cognomine *Bojohæmici* totum Bojohæmum cingunt. Hos quoque propriè dictos fuisse HERCINIOS MONTEIS, quemadmodùm silva iis superfusa, de quâ superiore capite egi, haud dubium est.

Inter Albim & Vistulam ex occidente solstitiali in orientem brumalem, CCV millium passuum longitudine, habet Ptolemæus τὸ Ἀσκιβύργιον ὄρος, ASCIBURGIUM MONTEM; quem suprà, cap. XXXII, pluribus descripsi: unde verum ejus situm petere lectorem ne pigeat.

Idem Ptolemæus τὰ Σαρματικὰ ὄρη, SARMATICOS MONTEIS, quibus inter Vistulam ac Danubium latus Germaniæ occidentale claudit, à septemtrionibus in austrum, longitudine CXXV millibus passuum, ita protendit, uti meridionalis eorum extremitas opidis Pannoniæ, *Aquinco*, *Salvæ*, & *Carpi*, objecta sit; septemtrionalis verò LV millibus à Vistulæ fonte in orientem versùs, lineâ ferè æquinoctiali, distet. *Aquincum* esse nunc *Budam*; *Salvam*, *Salmar*; *Carpin*, *Kalpach*; suo loco docebo. Hodiè ab destructo opido, quod trans Danubium, ex adverso Carpis, dicitur *Vacya*, ad Vagi amnis fontem, continuum protenditur montis jugum: quos *Sarmaticos* esse Ptolemæi *monteis*, ipse situs indicat. nam à Vagi quoque fonte ad fontem Vistulæ, ex oriente in occidentem, LV circiter sunt millia passuum. His argumentis adde, si lubet, & ea, quibus suprà Sarmatis Iazygibus per hunc limitem conterminos feci Quados. Nomen igitur hi montes habuêre, non à Sarmatiâ regione, ut quidam arbitrantur; sed à dictis Sarmatis Iazygibus. Idem Ptolemæus lib. VIII, de Germaniæ tabulâ: Περιορίζεται δὲ ὁ μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν Ἰάζυξι Μετανάσταις καὶ Σαρματίᾳ τῇ ἐν τῇ Εὐρώπῃ. id est: *Terminatur tabula ab oriente Iazygibus Metanastis, & Sarmatiâ Europeâ.* Solinus cap. XXIII, eosdem monteis, *Sarmatarum* adpellat *rupes*, Germaniæ fineis ita describens: *Extenditur inter Rhenum, Hercyniumque saltum & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi desinit, oceano perfunditur.*

Haud procul Sarmaticis jugis ponitur Ptolemæo ὁ Καρπάτης ὄρος, CARPATES MONS; quem in Sarmatiæ descriptione his verbis designat: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται, ἀπὸ μεσημβρίας, τοῖς Μετανάσταις, ἀπὸ δὲ νοτίων τῶν Σαρματικῶν ὀρέων πέρατος, μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Καρπάτου ὄρους· id est; *Sarmatia Europæa terminatur à meridie Iazygibus Metanastis, ab austrino Sarmaticorum montium fine, usque ad initium Carpatis montis.* Item in descriptione Iazygum: Ἰάζυγες οἱ Μετανάσται περίζονται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων Σαρματίας τῆς ἐν Εὐρώπῃ, τῷ εἰρημένῳ μέρει· ἀπὸ δὲ νοτίων τῶν Σαρματικῶν ὀρέων πέρατος, ἕως τοῦ Καρπάτου ὄρους. ἀπὸ δὲ δύσεως, καὶ μεσημβρίας, τῷ τε εἰρημένῳ μέρει τῆς Γερμανίας, τῷ ἀπὸ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων ἐπὶ τὴν Κάρπιν, (malè vulgò τὸν Καρπάτην) καὶ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ ἐπιστροφῇ, καὶ τῷ ἐντεῦθεν μέρει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τῷ μέχρι τοῦ ἑκατοστοῦ Παθίσσου (malè vulgò Τιβίσκου) τοῦ ποταμοῦ, ὅσις φέρεται πρὸς ἄρκτους. ἀπὸ δὲ ἀνατολῶν Δακία, κατ' αὐτὸν τὸν Πάθισσον ποταμὸν, ὃς ἐπιστρέψας πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ τὸν Καρπάτιον ὄρος λήγει, ἀφ' οὗ καὶ φέρεται. hoc est: *Iazyges Metanastæ terminantur ab septemtrionibus, prædictâ Sarmatiæ Europæ parte, ab austrino Sarmaticorum montium fine usque ad Carpaten montem. ab occasu, ac meridie, prædictâ Germaniæ parte, quæ est à Sarmaticis montibus usque ad Carpin & Danubii flexum, & hinc parte Danubii, usque ad Pathissi divergium, quo ad septemtriones fertur. ab ortu verò Daciâ, juxta eumdem Pathissum; qui in ortum conversus, sub Carpate monte desinit, à quo etiam devehitur.* Et in Daciæ descriptione: Ἡ Δακία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων τῷ μέρει τῆς Σαρματίας τῆς ἐν Εὐρώπῃ, ἀπὸ δὲ Καρπάτου ὄρους πέρατος μέχρι τῆς εἰρημένης ἐπιστροφῆς τοῦ Τύρα ποταμοῦ. ἀπὸ δὲ δύσεως τοῖς Ἰάζυξι τοῖς Μετανάσταις, καὶ τὸν

Παθίσσον

Πάθησον ποταμόν. id est; *Dacia cingitur, à septemtrionibus parte Sarmatiæ Europæ, à Carpatis montis fine usque ad dictum Tyræ amnis flexum. ab occidente verò Iazygibus Metanastis, juxta Pathissum flumen.* Perquàm malè vulgò, Ἀπὸ δὲ Καρπάτου ὄρους, μέχρι πέρατος τοῦ εἰρημένου Πατροφῆς· id est; *à Carpate monte usque ad initium prædicti flexus fluminis Pathissi.* quam enim ἔρχω, & quod πέρας in flexu fluminis constitues? Omnino nullum. Ceterò flexum hunc Tyræ esse in Podoliâ, infra confluentem Moravenii amnis, suprà in Bastarnis dixi. Dum igitur Daciam Pathisso (*Tissa* nunc vulgò est) ab occidente terminat, à septemtrionibus verò Sarmatiæ confinio, à Carpate ad flexum Tyræ: omnino Carpaten à Daciâ excludit; intraque Pathissi fontium terminos concludit. quapropter malè faciunt, qui in Ptolemæi tabulis ultra Alutæ fonteis eum extendunt. Ab occidente intercapedinem Ptolemæus relinquit inter austrinam Sarmaticorum montium extremitatem, & Carpaten. Verùm bis heic ab eo erratum puto. primùm, quòd montem nullum ponit, ubi omnium altissimum erat jugum, quod nunc ad Vagi fontem vulgari vocabulo Hungaris *Tarczal*, Polonis & aliis Slavis *Tátáry gory*, Germanis *Schneebergh* vocatur. deinde quòd Carpaten montem, omneque Iazygum Dacorumque latus in eodem posuit parallelo, in quo Sarmaticorum montium extremitatem austrinam: quum septemtrionali eorum extremitati montes cohæreant, qui à Maro flumine ad Alutæ fonteis continuo jugo procurrunt. Ceterùm *Krapak* hodiè vocatur, & *Krepak*, item *Bieściády gory*, omne id jugum, quod à Tataris montibus ad Alutæ fontem Russiam ab Hungariâ dirimit. Germanis inter Tyræ ac Pathissi fonteis vocatur *Kaltperg*; quod *frigidum montem* significat. sed nescio, an non vocabulo vitiato, quasi *Kalperg*, à *Carpak*. Hic *Kaltperg* Ptolemæo propriè est *Carpates*. Malè faciunt, qui hujus nomen etiam citra Sarmaticos monteis ad Marum usque flumen ex Ptolemæo interpretantur. nam heic Ptolemæus quidem unà cum Strabone, Plinio, atque Solino Hercynium refert saltum: at nullum Carpaten montem. nec hodiè hæc pars *Krapak* vocatur accolis.

Eidem Ptolemæo in Sarmatiâ est ἡ Πεύκη ὄρος, PEUCE MONS; qui mox posteà plurali numero dicitur τὰ Πεύκινα ὄρη, PEUCINI MONTES. Esse hodiè in Podoliæ, Russiæ minoris, & Voliniæ confinio, suprà in Peucinis sive Bastarnis docui.

Sunt & Οὐενεδικὰ ὄρη, VENEDICI MONTES, Ptolemæo in Sarmatiâ eo tractu, quo nunc Prussia est. Sunt equidem heic montes; sed memoratu minùs digni; colles veriùs, quàm montes. Tacitus sub finem libri de Germaniâ: *Venedi multum ex moribus Sarmatarum traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* De silvis non negaverim: tota quidpe Sarmatia, ut & Germania, silvis fuit referta. at montes heic nulli, nisi quos Ptolemæus *Venedicos* adpellat. hos verò Taciti ævo Aestios tenuisse, suprà ostensum est.

Scandinaviæ peninsulæ *immensus mons* SEVO, *Riphæis jugis non minor*, quo situ fuerit, in ipsius peninsulæ, item in oceani septemtrionalis descriptione indicavi.

Hi igitur ferè sunt Germaniæ montes, antiquorum auctorum monumentis celebrati. Nunc de fluminibus etiam narrandum.

CAP. XLIX.

De FLUMINIBUS *Germaniæ Transrhenanæ.*

FLUMINUM quoque Germaniæ Transrhenanæ, quæ veteres memorarunt scriptores, jam anteà frequens in contextu hujus operis facta est mentio. ideóque supervacanea videri poterat opera, eadem heic repetere. Attamen ne cupientibus, tamquàm in tabulâ, simul omnia cognoscere, mea desideretur cura atque industria; commodum existimavi, brevem eorum hoc loco facere ἀνακεφαλαίωσιν, & si qua antè nondum satis explicata sint, diligentiori stylo describere.

Terminus inter utramque Germaniam, citeriorem & ulteriorem, RHENUS, jam antè satis indicatus est, unà cum amnibus à lævâ ripâ in eum defluentibus. Ordo igitur nunc postulat, uti eos proximè dicamus, quos dextrâ ripâ ex ulteriore Germaniâ recipit.

Primus memoratur NICER, hodiè vulgò dictus *der Necker*. Hujus meminerunt complures auctores antiqui. Ut Eumenius in panegyrico ad Constantinum Magnum: *Pulchrum tibi videtur, & re verâ pulcherrimum est, ut Rhenus ille non solùm superioribus locis, ubi aut latitudine vadosus, aut vicinià fontis exiguus, sed & ibi novo ponte calcetur, ubi totus est, ubi jam plurimos hausit amnes; quos hic noster ingens fluvius* Mosella, & bar-

& *barbarus Nicer, & Mœnus invexit*. Sidonius, in carm. VII:

Bructerus, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francus.

Fl. Vopiscus in vitâ Probi imperatoris: *Cæsis prope* CCCC *millibus, qui Romanum occupaverant solum, reliquos ultra Nicrum fluvium & Albim removit*. Marcellinus lib. XXVIII: *Cùm reputaret, munimentum celsum, & tutum, quod ipse à primis fundârat auspiciis, præterlabente Nicro nomine fluvio, paullatim subverti posse undarum pulsu immani, meatum ipsum aliorsum vertere cogitavit*. Ausonius in carmine de Mosellâ:

Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.

At Eginhardo, in historiâ translationis divorum Marcellini ac Petri, adpellatur NECCARUS.

Nicrum sequitur MOENUS, celeberrimus amnis, vulgò nunc dictus *der Mayn*, & variante dialecto *der Meyn*. Hujus primus, ex iis qui exstant, meminit Mela; cui MOENIS dicitur lib. III, cap. III: *Amnium, in alias genteis exeuntium, Danubius, & Rhodanus; in Rhenum, Mœnis, & Lupia*. Sed idem MÆNIS legitur in quibusdam Melæ exemplaribus. Plinio certè ac Tacito est MOENUS. quorum ille lib. IX, cap. XV: *Silurus*, inquit, *grassatur, ubicumque est, omne animal appetens, equos natantes sæpè demergens; præcipuè in Mœno Germaniæ amne*. Tacitus in libro de Germaniâ: *Inter Hercyniam silvam, Rhenumque, & Mœnum, Helvetii tenuêre*. Sed & in Eumenii suprà dicto panegyrico exemplaria alia referunt per *æ*, *Mænus*; alia per *œ*, *Mœnus*. Idem amnis Reginoni & aliis ejus sæculi scriptoribus dicitur MOGONUS, & MOGANUS. verùm jam antè in Vangionibus dixi, fictum hoc esse vocabulum ex nomine urbis *Mogontiaci*; quæ ex adverso ejus ostii sita est. Quum jam inde ab Melâ omnes auctores Romani amnem vocaverint eodem vocabulo, quo etiam nunc noscitur; haud fas est, Reginoni aliisque illis credere, umquam Germanis vocatum fuisse *der Mogen*, vel *Mögen*: sed semper *der Mayn*, *Meyn*, & *Moyn*. unde opidum dictum fuit *Maynzich*, *Meynzich*, & *Moynzich*; ut suprà dictum: quod Romani, suo ori adcommodantes, fecêre *Magontiacum*, & *Mogontiacum*. *Moyn* adpellatur in donatione quâdam Ludovici imperatoris; & pagus ad ejus tractum *Moynergowe*. Ex his vocabulis, *Mogonus*, & *Moganus*, alii posteà fixerunt sibi vocabulum *Logona*; quo id flumen intelligunt, quod infra Mœni confluentem vulgò vocatur *die Lone*, &, variante dialecto, *die Lane*. quem ego malim Latinè adpellare genuino nomine *Lonam*, sive *Lonum*, & *Lanum*.

Infra Lanum est flumen hodiè vulgò dictum *Sige*. hoc quamvis nomen Latinum apud veteres non habeat; tamen rectè me eum nuncupare posse puto, SIGUM & SEGUM. nam opidum ei adpositum, quod vulgò nunc vocatur *Sigen*, Ptolemæo dici *Segodunum*, suprà in Juhonibus docui: in Sigambris verò ostendi, hos quoque à dicto flumine accepisse nomen.

Proximus hinc memoratur LUPPIA; qui nunc est *Lippe*. Primus ejus meminit inter Latinos Paterculus lib. II. ubi vitiatum ejus esse vocabulum *Iuliæ*, pro *Lupiæ*, satis superque in Sigambris patuit. Veteres equidem auctores, Græci juxtà atque Latini, bifariam id scripserunt, modò geminato, modò simplici P, LUPPIA, & LUPIA. at quia in Germanico vocabulo ea litera geminatur; rectiùs ac magis genuinè dixeris *Luppia*. Memorant eum, præter Paterculum, Mela loco prædicto, & Tacitus annal. I, & historiar. V. inter Græcos Strabo lib. VII, & Dio lib. LIV: quibus Græcè dicitur Λουπίας. Ptolemæo quidem ipse amnis non memoratur: at opidum flumini adpositum, quod hodiéque vocatur *Lippe*, nominatur ei Λουππία, in Germaniæ descriptione: libro autem VIII, Λουπία. Strabo in isto amne immanem commisit errorem, non in Rhenum, sed in oceanum ostium ejus deducens. Verba ejus hæc sunt: Ἐπὶ ταὐτὰ δὲ τῷ Ἀμασίᾳ φέρονται Βίσουργίς τε καὶ Λουπίας ποταμὸς, διέχων Ῥήνου περὶ ἑξακοσίους σταδίους, ῥέων διὰ Βρουκτέρων τῶν ἐλαττόνων. id est: *In eamdem cum Amisiâ partem feruntur Visurgis & Lupia amnis, distans à Rheno* IↃ C *stadiis*, id est, millibus passuum LXXXV; *fluensque per Bructeros minores*. De vico, credo, cognomine hunc geographum inaudivisse, quod opidum nunc *Lippe* totidem millibus à Rheno distat.

Influit in Luppiam, haud procul opido *Paderborn*, amnis vulgari nunc vocabulo *Alme*. Dioni is, prædicto lib. LIV, dicitur ELISO, Græcè Ἐλίσων. unde hodiéque vicus, Lippiæ Elisonisque confluentibus adpositus, dicitur *Elsen*: quod *Alisonem castellum* vocari Tacito ac Paterculo, suprà in Sigambris docui. ex quo liquet, ipsum quoque amnem

amnem dictum fuisse antiquitus ALISONEM. atque etiam nunc vicus alius, ei adpositus, vocatur *Alsem*.

Infra Luppiam est flumen, cui vulgare nunc vocabulum *Isel*. antiquum ei nomen fuisse SALA, unde Francorum natio adcola *Salii* dicta, suprà in Frisiis docui. Ostium huic fuisse, antequàm Flevus lacus exsisteret, inter duas nunc insulas, *Flieland*, & *Schelling*; postquàm verò in id Rhenus per Drusum effusus, partem inferiorem, à Rheni ingressu ad usque Flevum lacum, dictam fuisse NAWALE, id est, *posteriorem Vahalem*, Romano ori NAVALIAM, & NABALIAM; ibidem demonstravi. Atque hæc ferè sunt flumina in Rhenum defluentia, quorum memoria apud antiquos auctores exstat. Nunc reliqua etiam persequar.

Proximè ostium Nabaliæ, ostium est amnis, qui hodiè superiori parte dicitur *Vecta*, vulgò *die Vecht*, infimâ autem, quà lacui adpropinquat, *het Swarte Water*; id est, *Aqua nigra*. hujus nomen aliâ dialecto pronuntiatur *VVäter*: unde factum esse Romanis vocabulum amnis VIDER, quod Græcis effertur Οὐίδρος, suprà in iisdem Frisiis docui. Memoratur id nomen Tacito annal. I, & Ptolemæo in descriptione Germaniæ.

Clarissimus hinc amnis AMISIA, vulgò *Aems*, quasi *Aemis*, dictus. Hujus quoque nomen variè ab antiquis auctoribus, Græcis pariter atque Latinis, prolatum. Melæ dicto lib. III, cap. III, & Plinio lib. IV, cap. XIV, est AMISIUS. Tacito autem, annal. I, & II, AMISIA. Straboni, cui notius fuit patriæ urbis *Amasiæ* in Asiâ nomen, quàm amnis Germanici vocabulum, prædicto lib. VII, adpellatur Ἀμασία, AMASIA. Ptolemæo quoque in descriptione Germaniæ dicitur Ἀμάσιος, AMASIUS; & opidum adpositum, quod hodiè dicitur *Embden*, Ἀμάσια, *Amasia*. sed eidem amnis mox dicitur Ἀμάσιος, ut Melæ ac Plinio: & prædictum opidum, in lib. VIII, Ἀμίσια, *Amisia*. an satis omnia sine mendo, haud facilè dixerim.

Post Amisiam est VISURGIS; vulgò hodiè *de VVeser*: olim fortè *VVeserg*. Memoratur hic Romanis dicto nomine, Paterculo, Melæ, Plinio, Tacito, locis suprà dictis; & Sidonio carm. XXIII. Corruptum habuit Sidonii exemplar Hadr. Iunius, ex quo legit *Visatis*: quum omnia reliqua, tam manu scripta, quàm typis vulgata, habeant *Visurgin*. Junio nimis facilè credidit Ortelius. Straboni, libro prædicto, est Βίσουργις. apud Ptolemæum, in descriptione Germanici litoris est genitivus casus Οὐϊσουργίου· at rectiùs posteà, in recensione populorum Germaniæ, idem casus Ὑ Οὐϊσούργιος, à nominativo ὁ Οὐίσουργις. Dioni dicitur Οὐίσουργος, VISURGUS. est namque lib. LVI accusativus Οὐίσουργον· unde lib. LV corruptus est idem casus Οὐϊσίσουργον· & lib. LIV, Οὐίσουργον· eodemque libro genitivus Οὐϊσούργου; & lib. LV, Ἐ'ρύργε. quæ cuncta jam dudum à viris doctis sunt notata. M. Adamo, in historiâ ecclesiasticâ, dicitur VISURIS; vocabulo ad hodiernum amnis nomen *VVeser* adcommodato. Wandeberto, in historiâ divi Bonifacii Mogontini est WISARAHA. Falluntur viri doctissimi, qui hunc *Itargin*, sive, ut exemplaria variant, *Iturgin*, *Itargum*, vel *Iturgum* adpellari putant in carmine ad Liviam Augustam scripto, quod alii Ovidio attribuunt, alii Albinovano. hunc enim esse legendum *Ilargin*, sive *Ilargum*, esseque Vindeliciæ amnem, suo loco ostendam.

In Visurgim à lævâ ripâ devolvitur ADRANA, Tacito annal. I memoratus; hodiè vulgò dictus die *Aeder*: de quo egi in Mattiacis.

Sequitur in oceani litore ingens flumen ALBIS; quod vulgò nunc adcolis Germanis superioribus nuncupatur *die Elbe*, inferioribus *de Elve*, Venedis sive Slavis *Labe*. Meminerunt hujus dicto nomine inter Latinos, Paterculus, Mela, Plinius, Tacitus, libris proximè dictis, item Seneca in Medeâ, Solinus cap. XXIII, & alii. Dicitur eodem nomine Græcis auctoribus Ἄλβις, Straboni lib. VII, Ptolemæo in Germaniâ. Dioni verò, lib. LV, est Ἄλβιος, ALBIUS. ubi tamen corruptus est casus genitivus Ὑ Ἀλβήϊα, pro Ἀλβία. Posterioris sæculi scriptoribus dicitur ALBIA. Falsos ei attribuisse fonteis Tacitum atque Ptolemæum, in Hermunduris notavi.

In Albim defluit nobilis SALA: quem Tacitus innuit annal. XIII, his verbis: *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt*. Græcè Straboni, in prædicto libro VII, vocatur Σάλας· quem ita designat: Ἔστι δὲ καὶ Σάλας ποταμὸς, ὃς μεταξὺ τῆς Ῥήνης πολεμῶν καὶ κατορθῶν Δρῦσος ἐπλώτησεν ὁ Γερμανικός. id est: *Est & Sala amnis, inter quem & Rhenum bellum felici successu gerens, obiit Drusus Germanicus*. Hunc *Salam* chorographus noster, suprà sæpè memoratus, in antiquitatibus suis Amsterodamensibus voluit esse id flumen,

quod Isalam nunc dici, & quondam partem ejus Navaliam fuisse dictam, suprà docui. nam quod vulgari hodiè vocabulo *die Sale* in Albim incidit, longiùs ab Rheno distare ait, quàm quod menti geographi respondere queat. Verùm jam anteà ego, in commentario meo de Rheni ostiis, eum redargui, quòd unius auctoris verbis, haud satis intellectis, temerè adquiescens, reliquos inspicere neglexerat. Dio quidpe dicto lib. LV, eamdem, quam Strabo, de Druso historiam referens, Ἐς τε τὴν τῶν Χαττῶν, inquit, ἐσέβαλε, καὶ προῆλθε μέχρι τῶν Σηκοβίας, τήν τε ἐν πρώτοις οὐκ ἀπαλαιπώρως χειρούμενος, καὶ οὕτω προσμιγνύντας οἱ οὐκ ἀναιμωτὶ κρατῶν. κἀντεῦθεν πρὸς τὴν Χερουσκίαν μετὴξε, καὶ τὴν Οὐισούργιν διῆλθε, ἕλαστι μέχρι τῆς Ἀλβίας, παίτε προϊόντων. ἐκεῖνον δὲ ἐπιχείρησε μὲν περιοδεῦσαι, οὐκ ἠδυνήθη δέ, ἀλλὰ τρόπαια στήσας ἀνεχώρησεν. Hoc est: *Chattorum fineis ingressus, obvia quaque, non sine magno labore, subigendo, congressosque haud incruentâ victoriâ superando, ad Sveviam usque pervênit. Inde in Cheruscorum fineis converso itinere, Visurgim transgressus, omnia populando ad Albim usque perrexit. Hunc quum frustra conatus esset transire, trophæis excitatis recessit.* Et paullo pòst: Παραχρῆμα δὲ ἀπέβη, καὶ ὑστερήσαντος αὐτῷ, καὶ ἐν τῇ ὁδῷ νόσῳ τινὶ, πρὶν ἢ ὅπη τὸν Ῥῆνον ἐλθεῖν, τελευτήσαι. id est: *Nam & continuò retro ire cœpit, & in itinere, priùsquàm Rhenum attingeret, morbo decessit.* En, Strabo Drusum Salam inter & Rhenum bellum gerentem obisse tradit: Dio autem hac expeditione Chattos eum atque Cheruscos subegisse narrat. horum igitur populorum sedeis ubi quæsiveris? inter Isalam & Rhenum, in eâ, quæ nunc Velavia Geldriæ pars dicitur? an verò inter Rhenum & id flumen quod hodiè vulgari nomine *Sale* in Albim effunditur? Omnino heic arbitror. Quin *μέχρι τῶν Σηκοβίας, ad Sveviam usque*, progressum Dio testatur Drusum. quænam igitur hæc Svevia, nisi cujus pars Hermunduri, Chattorum contermini, & Salâ flumine, *gignendo*, ut testis Tacitus, *sale fecundo*, (unde & nomen) disjuncti. Itaque rectè ac verè, inter Salam Rhenumque bellum gessisse Drusum, refert Strabo. falsò autem ille adversarius noster Salam Strabonis interpretatur Isalam. quem errorem quamvis ex dicto commentario meo non potuerit non agnoscere, tamen, vindictæ magis quàm veritati indulgens, pluribus eum in disceptationibus chorographicis contra me defendere contendit. Maximum ejus argumentum est, quia Drusus classe Amisiam petierat, quum Chattos hac expeditione peteret. idque constare adfirmat. Si quid Plinii rerum Germanicarum habeat, vel alium quempiam auctorem illius ævi, qui non exstet, vellem, ne sæculo suo invideret, nec me diutius errare sineret. nam in Dione, qui unus hanc expeditionem Druси diligentiùs notavit, nihil de istâ profectione navali reperio. Patiatur igitur chorographus, me sibi non credere, donec meliores se testeis producat. nec tam facilè sibi persvadeat, puerum se inveniisse, cui vitiosas nuceis venderet. Maguntiaci ad superioris exercitus castra plerumque egisse utriusque exercitus præfectum; indeque per Taunum montem in Chattos proficisci solitos; suprà lib. II, in Vangionibus, & hoc ipso libro in Mattiacis, ostensum est. Magni hoc sæculo viri Isaaci Casauboni auctoritatem quia contra me allegas; nesciviisti mi homo quantam mihi in geographicis tribuerit auctoritatem ipse Casaubonus, in literis ad me scriptis. quarum verba, quia id postulaturus videris, haud piget huc adponere. sunt autem hæc: *Perge verò in studio geographico. quo in genere literarum nos olim φιλομάθειαν nostram ostendimus: tu πολυμάθειαν ostendes, quoties tuarum observationum aliquid edes. Atque utinam Strabonem luberet tibi recensere. nam ego lampada cursu tibi trado; & me tuum discipulum profiteor.* Sed hæc extra institutum.

Ultra Albim & Cimbricam peninsulam Ptolemæo narratur fluvius Χάλυσος, CHALUSUS. Hunc hodiè dici *Trave*, Lubecam adluentem, in Saxonibus docui.

Proximè post Chalusum signantur Ptolemæo Σήκοβος, Οὐίαδος, & Οὐιστύλας, *Svevus, Viadus, & Vistula*. Unum eumdemque esse amnem SVEVUM, & qui heic *Viadus* dicitur, in Semnonibus pluribus ostendi argumentis. Esse hodiè eum, qui vulgò dicitur *die Ader*, &, variante dialecto, *Oder*, nemo dubitat. ideóque plerique in Ptolemæo vocem Οὐιάδυ correxerunt in Οὐιάδρυ, tamquàm à nominativo Οὐιάδρος. At ego vereor, uti hoc etiam satis rectè. posteà quidpe, in recensione nationum Germaniæ, ejusdem amnis genitivus casus, qui anteà erat Οὐιάδυ, dicitur Γ Ἀδύα. Poterat heic equidem τὸ ὑ incuriâ imperiti librarii omissum esse, quia idem præcedebat in articulo Γ. at eâdem facilitate in Οὐιάδυ transpositio literarum facta esse potuit, pro Γάδρυ. Hoc certè propiùs accedit ad genuinum amnis vocabulum, quo etiamnum adpellatur *die Ader*. Γάδρος igitur fuerit Ptolomæo, Græcâ formatione, qui Latinè JADER. Haud tamen dissimulaverim, apud Macrianum quoque qui geographica sua à Ptolemæo se habere, palàm profitetur, legi hujus amnis genitivum casum Γ Οὐίδυ. unde haud temnendum argumentum,

mentum, omnino Ptolemæo id vocabulum fuisse Οὐιάδρου, VIADER. neque enim de literâ ρ quidquam dubitari potest, quandoquidem genuinum id germanumque amnis nomen etiam nunc durat. Helmoldo, in Chronico Slavorum dicitur ODORA; non Germanicâ, sed Slavorum tunc accollentium sic dialecto. sic quidpe etiam nunc Czechis, sive Bojohæmis, Vinidis adcolis, & Polonis, aliisque ejusdem generis populis vocatur. Ceterùm idem amnis Plinio in dicto lib. IV, cap. XIV, & Solino cap. XXIII, dicitur GUTTALUS; nescio unde. Plinii verba hæc sunt: *Amnes clari in oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus, sive Vistulla, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa.* Solini ista: *De internis ejus partibus, Albis, Guttalus, Vistula, omnes altissimi præcipitantur in oceanum.* Ex Plinii ordine Junius negat Guttalum esse Viadrum, sed eum amnem, qui hodiè in Prussiâ dicitur *die Alle.* Verùm ego vereor, Junium hac in re vehementer errasse. primùm, quia Plinius *clarum*, & Solinus *altissimum* Guttalum memorant. quorum neutrum Alliæ tribui potest, amni nimiùm exiguo ac tenui, si Vistulæ, Albis, Visurgis, Rheni ac Mosæ magnitudinem respicias. tum verò credibile non est, hunc voluisse Plinium in claris Germaniæ amnibus memorare; Viadrum autem, altissimum clarissimumque amnem, negligere. neque Allia in oceanum suo ore effunditur; sed in Prægolam transit: à quo post L circiter millia passuum, per lacum, qui vulgò dicitur *das Frische haff*, oceano sive mari Svevico redditur. Quin hoc etiam haud parum contra Junium facit argumentum, quòd Plinio nulla ultra Vistulæ ostia statuitur Germania; ut suprà notatum. Itaque quum Guttalum inter claros Germaniæ amneis computet; certè citra Vistulam eum intellexit. Quid verò mirum, si in tam remotis regionibus ordinem amnium non satis observavit; quando in Italiâ etiam suâ haud semel in hac incuriâ deprehendatur? Ipsas genteis, in V genera distributas, quo ordine retulit? Planè nullo. Solinus certè erroris eum circa Guttalum coarguere voluit, dum inter Vistulam Albimque eum retulit.

Ipse VISTULA, antiquissimus Germaniæ Sarmatiæque ad mare Svevicum terminus, antequàm Aestii, Germanica gens, in Venedorum agros transiverant, hodiè adcolis Germanis dicitur *de VVieſſel*, & variante dialecto *die VVeissel*, Slavis *VVista*. Antiquis Græcorum Romanorumque auctoribus variè scribitur. nam Plinio, ac Solino, locis prædictis est, ut modò perscripsi: quod Ptolemæo Græcè redditum Οὐϊσ́λας. Plinio etiam ibidem est VISTILLUS. Apud eumdem capite præcedenti legitur in quibusdam exemplaribus *Istula*. quod minimè probandum. Malè de Plinio meretur Rhenanus, ubi pro his ejus verbis; *Vistillus, sive Vistula, Albis*, legendum docet, *Vistillus, Svevus, Albis*. Corruptio hæc erat, contra omnia auctoris exemplaria; non castigatio. Quid discriminis, inquit Rhenanus, *est inter Vistillum, & Vistulam; ut vocem repetat Plinius? nihil certè.* Imò satis: modò Rhenanus perspexisset. capite quidpe præcedenti XIII, nominaverat Plinius *Vistulam*. igitur in sequenti capite, postquàm *Vistillum* nominasset, ne quis alium hunc ab illo intelligeret, voluit illud quoque vocabulum æquipollens addere. Junius, quò Guttalum à Viadro satis removeret, hunc Rhenani haud modicum errorem lubentissimo animo, tamquàm pro magno compendio, admisit. &, quia non veri simile futurum erat, unum eumdemque amnem duobus adpellasse Plinium nominibus; *Vistilli* vocabulum planè expunxit: legitque hoc modo: *Guttalus, Vistula, Svevus, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, & Mosa.* Hoc certè est corrumpere, imò prorsus exstingvere bonos auctores; non illustrare. At Melæ lib. III, cap. IV, idem amnis dicitur VISULA, sine T; & Marcellino, Græco homini, lib. XXII, BISULA: quia Græcè scribebatur Βισ́λας. Quòd si uterque alterum s adjecisset, propiùs genuinum amnis vocabulum *Wissel*, expressissent VISSULA. Jornandi in Gothicis plurimâ ex parte vocatur *Vistula:* nonnumquàm tamen VISCLA. quod nescio an ex Slavorum sumserit *Wista*. Ceterùm antiquis Græcorum auctoribus eumdem amnem per errorem adpellatum fuisse ERIDANUM, suprà in Gothis docui. Causa hujus erroris fuit, quia antiquioribus Græcis ERIDANUS & RHODANUS dicebatur is amnis, qui in Vistulam apud Godanium opidum defluens, vulgari vocabulo hodiè vocatur *Reddaune*, & *Reddune*; item *Raddaune*, & *Raddune*.

Ultra Vistulam, in Sarmatiâ, quatuor Ptolemæus recenset, omneis in sinum Venedicum defluenteis, his verbis: Μετὰ τὰς Ε΄ Οὐϊσ́λα ποτ̃αμὸς ἐκβολὰς Χρόνα ποτ̃αμοῦ ἐκβολαί, Ῥ΄ύβωνος ποτ̃αμοῦ ἐκβολαί, Τερέντα ποτ̃αμοῦ ἐκβολαὶ, Χεσίνα ποτ̃αμοῦ ἐκβολαί· ἡ κ΄ τὴν Δᾳ̃ Θάλης Φ΄ρόμηλον Φ΄αλίδ᾽ Ἰέσις, τετ́ᾳρτη τὸ πέλαγος Φ΄αλάτης ἐγνωσμένης. Hoc est: *Post Vistulæ amnis ostia, Chroni ostia, Rubonis ostia, Turunti ostia, Chesini ostia: situs oræ maritimæ,*

quæ

quæ est juxta parallelum per Thulen ductum, hoc est, finis pelagi terræ cognitæ. Satis clarum est, Ptolemæum omneis istos amnes in Venedicum effundere sinum: post quem tandem & ipsos amneis litus ponit maritimum; quod sub eodem cum Thule vult esse parallelo. Verùm Thulen illum nimiùm versùs meridiem detraxisse, suprà satis demonstratum est. itaque ex vero insulæ situ nihil heic argumentari possumus. Ceterò ultimi amnis Chesini ostium sub eodem cum Cimbricæ peninsulæ promontorio ponit gradu ac scrupulo. ex quo aliud constituitur argumentum, satis certum, in Venedicum sinum omneis quatuor effluxisse amnes prædictos. Venedicum sinum intelligere Ptolemæum per Prussiæ Livoniæque litora, suprà in explicatione oceani septemtrionalis notavi. In his igitur litoribus quærenda sunt ostia dictorum amnium: qui haud dubiè reliquis eorumdem litorum amnibus fuêre insigniores, notatuque digniores.

CHRONUM interpretor eum, qui vulgò nunc *Mämel* adcolis Germanis, Polonis verò *Niemien* dicitur. Hic CHRONIUS vocatur Marcellino, lib. XXII, quamvis haud vero situ. Verba ejus hæc sunt: *In ipso hujus compagis exordio, ubi Riphæi deficiunt montes, habitant Arimaspi, justi homines, placiditate cogniti, quos amnes Chronius & Bisula præterfluit: juxtaque Massagetæ, Alani, & Sarmatæ.* Certè non magis Chronius, quàm Vistula, præterfluxit Arimaspos, quos in extremo Europæ versùs ortum posuêre septemtrione probatissimi auctores.

RUBO est is, qui vulgò nunc Sarmatis adcolis *Dwiná*, & aliis *Dzwiná*, Germanis *die Duna*, adpellatur. Oritur hic in Moscoviâ, haud procul fonte Volgæ, opidumque *Plotzko* præterlapsus, tandem apud Rigam, Livoniæ opidum, in sinum Venedicum sese evolvit.

TURUNTUS hinc est is, qui vulgari vocabulo *VVelika rzeká* in Moscoviâ exortus, magnumque lacum, qui vulgò dicitur Russis *Czudzko*, & Livonibus *Peybas*, transvectus, nomine hinc Nervæ adsumto, Livoniam à Moscoviâ dirimit, paulloque infra duo validissima sibi invicem adversis ripis oppositа munimenta, Nervas, in sinum Finnicum exit.

In eumdem sinum evolvitur & CHESINUS; qui *Lowat* Russis perhibetur, antequàm lacum *Ilmen* apud urbem *VVeliki Nowogrod* intret: quem emensus alio nomine *VVolchow*, per lacum Ladogam versùs dictum sinum pergit.

Sed ex his quatuor amnibus duo tantùm, *Chronus* & *Rubo*, ad Aestios Germanos spectarunt, reliqui duo in Venedorum jam fuêre finibus.

ATQUE hic tandem mihi est finis descriptionis ANTIQUÆ illius, & MAGNÆ GERMANIÆ; toti terrarum orbi, postquàm armis eam tentaverunt Romani, celebratissimæ. cujus antiquum decus & gloriam immensis curis laboribusque inexhaustis hactenus diligentiùs illustrasse, & ab eorum, qui ante me ad eam commentati sunt, supinâ incuriâ & securitate, quibus obscurata magis quàm illustrata fuit, vulgique credulitate, acriùs vindicasse, mihi maximè gaudeo, Germanis verò meis & communi patriæ summè gratulor. De reliquo DEUM IMMORTALEM ET RERUM OMNIUM POTENTEM precor venerorque, propitius atque benignus diu sospitem porrò felicitet, perpetuam det concordiam, & candida lætaque omnia. hoc mihi summum votum.

FINIS LIBRI TERTII.

PHI-

VINDELICIÆ
et
NORICI
Conterminarumque terrarum antiqua descriptio; auctore
PHILIPPO CLŪVERIO.
SEPTEMTRIO
MERIDIES
OCCIDENS.
ORIENS.
MATTIACI.
CHASSI.
GER
MA
NIA.
BOJOHÆMUM;
cujus incolæ
MARCO MANNI.
NARISCI.
HERMUNDURI.
MAN
NI.
QVA
DI.
Danubius amnis
minus
Germaniæ et
Romani imperii.
Abnoba mons.
DELICIA.
BOII.
LICATES.
ISARCI.
BOII.
VIN
ALE
BRIGANTII.
ESTIONES
NO
RICUM.
PAN
BOIORUM deserta.
NONIA.
GALLIÆ
HELVETII.
Pars.
Alpes Noricæ.
Rhæticæ.
TIA
CAR
NI
Ocra mons
Alpes
LEPONTII.
RHÆ
Sinus Adriaticus.
ISTRI

XI

Universität-Gesamthochschule Bibliothek 10 Paderborn
861350 U

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

PHILIPPI CLUVERII

VINDELICIA ET NORICVM.

PROOEMIUM.

FINITA *mihi erat ad Danubii ripam veteris Germaniæ descriptio. at quia posterioribus sæculis Germani Hermunduri, Marcomanni, & Quadi, eum amnem transgressi, Vindeliciam quoque & Noricum occuparunt, easque terras in hanc usque diem tenent; idem mihi in hac Illyrici parte faciendum duxi, quod initio descriptionis Germaniæ Cisrhenanæ in nonnullis Galliæ populis feci: nempe, uti in gratiam Germanorum, ea nunc loca colentium, breviter & tamquàm ἐν τῷ παρέργῳ indicarem, qui populi quæ loca atque opida illic antiquis temporibus incoluerint. Nam & hæ regiones, licet præclara atque præstantia ingenia hac nostrâ ætate, paulloque superiori ævo, sortitæ sint, quæ patriæ terræ antiquitatem illustrare gnaviter ac strenuè laborarunt; tamen multâ adhuc obscuritate obseptæ fœdisque erroribus oblitæ jacent: ita, uti non minor heic, quàm in ipsâ Germaniâ explanandâ, labor mihi sit relictus. Quem equidem ego lubens suscipiam; &, quantum prædicta brevitas temporumque præteritorum obscuritas patiantur, omnia clara reddam, quæ ab aliis aut neglecta, aut perperam exposita sunt.*

CAPUT I.

Ostenditur, VINDELICIAM & NORICUM *veteris Illyrici fuisse parteis.*

ILLYRICUM igitur antiquum, in Liburniam, Dalmatiam, Pannoniam, Noricum, atque Vindeliciam divisum, partem fuisse Celticæ veteris, primo Germaniæ antiquæ volumine plurimis docui argumentis. ipsam VINDELICIAM NORICUMque parteis fuisse Illyrici, nunc maximè ostendendum est. Strabo igitur, sub initium libri VII, ita tradit: Λείπεται δὲ τὰ πρὸς ἕω μὲν τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μέχρι τοῦ Ταναΐδος, καὶ τοῦ στόματος τῆς Μαιώτιδος λίμνης, καὶ ὅσα μεταξὺ τοῦ Ἀδρίου καὶ τῶν ἀριστερῶν τῆς Ποντικῆς θαλάττης μερῶν ἀπολαμβάνει πρὸς νότον μέχρι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Προποντίδος ὁ Ἴστρος. id est: *Restant ea, quæ versùs ortum solis trans Rhenum adusque Tanaim sunt, & ostium Mæotidis lacus; item quæ inter Adriaticum mare & sinistrum Pontici maris latus in meridiem versùs, ad Græciam usque & Propontidem, Ister intercipit.* Et paullo pòst: Προσάρκτια μὲν οὖν ἐστι τῷ Ἴστρῳ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, καὶ τῆς Κελτικῆς. ταῦτα δ' ἐστὶ τά τε Γαλατικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Γερμανικὰ, μέχρι Βαστερνῶν. μεσημβρινὰ δὲ τά τε Ἰλλυρικὰ, καὶ τὰ Θρᾴκια, καὶ ὅσα τούτοις ἀναμέμικται τῶν Κελτικῶν, ἤ τινων ἄλλων, μέχρι τῆς Ἑλλάδος. id est: *Ab Istro septemtriones prospiciunt, quæ sita sunt trans Rhenum & Galliam; nempe Gallicæ Germanicæque gentes, ad Bastarnas usque. meridiem verò versùs sunt Illyricæ gentes, & Thracicæ, &, quæ his permiscentur, Celticæ aliæve nationes, ad Græciam usque.* Per *Gallicas trans Rhenum genteis* intelligere eum *Alemannos*, inter Rhenum, Danubium, Mœnumque amneis tunc incolenteis, in Germaniâ Transrhenanâ, cap. IV, docui. His cis Danubium, trans Rhenum itidem & Galliam, quà Helvetiorum sternuntur agri, contermini fuerunt *Vindelici*; his porrò in ortum versùs *Norici*: quos in Illyricis gentibus connumerat. Sic eodem libro posteà: Λέγωμεν δὴ τὰ Ἰλλυρικὰ πρῶτα, συνάπτοντα τῷ τε Ἴστρῳ καὶ ταῖς Ἄλπεσιν, ἃ κεῖται μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς λίμνης, τῆς κατὰ τοὺς Οὐινδελικοὺς καὶ Ῥαιτοὺς καὶ Ἑλουητίους. id est: *Primo igitur loco Illyrica dicamus; quæ & Istrum & Alpeis attingunt, sita inter Italiam & Germaniam, initium ducentia à lacu, qui est apud Vindelicos, Rhætos, atque Helvetios.* Lacum hunc esse *Brigantinum*, quem Rhenus amnis inter Vindelicos Helvetiosque transit, in Germaniâ Cisrhenanâ, cap. XL, ostendi. In eamdem sententiam Herodianus, lib. VI: Τὰ Ἰλλυρικὰ δὲ ἔθνη, στενὰ ὄντα καὶ οὐ πολλὴν ἔχοντα τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις γῆν, παρὰ τοσοῦτον ὁμόρους καὶ γείτονας ποιεῖ Γερμανοὺς Ἰταλιώταις. id est: *Illyricæ gentes, terrarum situ angustæ, neque multum agri Romanis subjecti possidentes, hoc ipso conterminos fermè vicinosque faciunt Germanos Italis.* Julianus Cæsar, in oratione, quam de Constantii

ſtantii imperatoris rebus geſtis compoſuit; de Aquileiâ Italiæ urbe loquens, οἰκεῖται δὲ, inquit, ὑπὸ τοῖς πρὸς τ Ἄλπεων. ὄρη δέ ἐστι ταῦτα ἀρχόμενα ἀπὸ θαλάττης, ἣν δὴ τ Ἰόνιον εἶναί φαμεν, ἀποληγίζοντα ἤ τ Ἰταλίαν ἀπό τε Ἰλλυριῶν καὶ Γαλατῶν, καὶ ἐς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος ἀναπεμπόμενα. id eſt: *Sita eſt ad Alpium radices. montes hiſunt, qui ab eo mari, quod Ionium appellamus, incipiunt, Italiam ab Illyrico & Galliâ dividunt, & in Hetruſcum mare deſinunt.* Servius ad Virgilii Γεωργικῶν lib. III: *Noricum pars eſt Illyrici.* Svetonius in Tiberio: *Perſeverantiæ grande pretium tulit, toto Illyrico, quod inter Italiam regnumque Noricum & Thraciam & Macedoniam interque Danubium flumen & ſinum maris Adriatici patet, perdomito & in ditionem redacto.* Appianus Alexandrinus, inter alias Romanarum rerum hiſtorias, de Illyricis quoque bellis conſcripſit librum. cujus equidem exigua portio cum reliquis ejus operibus typis edita eſt. reliqua quum interierint, vel in abſcondito lateant; Latina tamen quædam, neſcio cujus, verſio exſtat. quæ utrùm ad genuinum auctoris textum formata ſit, nec ne, haud facilè dixerim. id unum ſatis clarè jam dudum diſpexi; nempe, pleraque illic valdè abſurdè eſſe contexta; ita, uti haud facilè verus rerum ſenſus intelligi poſſit. Latina igitur verſio ſic habet: *Reſidui deinde Illyriorum habebantur ante Pæones à Romanis Rhætii; poſt Pæones, Norici.* Intellige *Pannonios* pro *Pæonibus*. Sub *Rhætorum* vocabulo quomodò heic intelligendi ſint & *Vindelici*, poſteà patebit. Atque hæc equidem diſertiſſimis verbis de *Vindelicis* atque *Noricis* tres iſti tradunt auctores. *Pannonios*, Noricis proximos, ſub eodem *Illyrici* computatos fuiſſe nomine, paſſim apud Romanorum ſimul atque Græcorum reperias ſcriptores. hinc etiam Romanorum exercitus, ſive legiones, Danubii ripam cuſtodientes, *Illyricæ* adpellantur omnibus. At verò Romani eam veteris Illyrici partem, ceu propriâ ac peculiari adpellatione, dixêre *Illyricum*, quæ in duas parteis, id eſt, in *Liburniam* ac *Dalmatiam*, diviſa fuit. Verùm neque hæ duæ regiones, neque ipſa *Pannonia* quidquam ad præſentem commentationem attinet. de unis *Vindelicia* ac *Norico* heic agetur.

Cap. II.

Oſtenditur, omneis Alpinos *populos, quorum pars maxima* Vindelici *ac* Norici, *quondam* Tauriscos *fuiſſe dictos.*

Tauriscos Gallicam facit gentem Strabo, lib. VII, in his verbis: Ἀναμέμικται τοῖς Θραξὶ, τοῖς ἐντὸς Ἴστρου, τὰ Κελτικὰ ἔθνη, οἵ τε Βόιοι, καὶ Σκορδίσκοι, καὶ Ταυρίσκοι. id eſt: *Permixtæ ſunt Thracibus, intra Iſtrum colentibus, Gallicæ gentes, Boji, & Scordiſci & Tauriſci.* Et eodem libro anteà: φησὶ δὲ Ποσειδώνιος, ὃ Βοίους τ Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τ τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τ Βοίων, ἐπὶ τ Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' ἐπὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας, εἶτ' ἐπ' Ἑλουητίους. id eſt: *Poſidonius tradit, Bojos quondam Hercynium incoluiſſe ſaltum; ac Cimbros, quum ad ea loca ſe contuliſſent, ab iis repulſos, ad Iſtrum & Scordiſcos Gallos deſcendiſſe; inde ad Tauriſcos, itidem Gallos: hinc ad Helvetios.* Scordiſcos Athenæus quoque, lib. VI, cap. V, fecit Γαλάτας, à Brenni Delphicâ expeditione reliquias. Ptolemæus in Pannoniâ eos ponit, ad Savi Danubiique confluenteis: & eodem ſitu Plinius, lib. III, cap. XXV, in deſcriptione Pannoniæ, his verbis: *Mons Claudius: cujus in fronte Scordiſci, in tergo Tauriſci.* Idem auctor eodem libro, cap. XX: *Incolæ Alpium multi populi; ſed illuſtres à Polâ ad Tergeſtis regionem, Secuſſes, Subocrini, Catili, Menocaleni: juxtaque Carnos, quondam Tauriſci appellati, nunc Norici.* Strabo, lib. IV, in deſcriptione Alpium: Μετὰ δὲ τούτους οἱ ἐγγὺς ἤδη ἐσ Ἀδριατικὸν μυχὸν καὶ τῶν κατ' Ἀκυληίαν πόπων οἰκοῦσι Νωρικῶν τινες, καὶ Κάρνοι. τῶν δὲ Νωρικῶν εἰσι καὶ οἱ Ταυρίσκοι. id eſt: *Poſt hos, contermini jam intimo Adriatici ſinus receſſui & locis ad Aquileiam, Noricorum quidam incolunt, & Carni. Noricorum ſunt etiam Tauriſci.* Horum fuiſſe *Noreiam* opidum, teſtis eſt Plinius, eodem libro, cap. XIX, his verbis: *In hoc ſitu interiêre, per oram Iramine, Pellaon, Palſicium: è Venetis Atina & Celina; Carnis Segeſte & Ocra; Tauriſcis Noreia.* Strabo lib. V: Ἀκυληίᾳ ἀναπλεῖτι ὀλκάσι κατ' τ Ναρίζωνα ποταμὸν ἀπὸ πλείους ἑξήκοντα σταδίους. ἔξω δ' ἐστὶ τ Ἐνετικῶν ὁρῶν· διορίζουσι δὲ ποταμῷ, ῥέοντι ἀπὸ τ Ἀλπίων ὀρῶν, ἀνάπλουν ἔχοντι σ' σταδίων ἀπὸ πεντακοσίων εἰς Νωρήειαν πόλιν· ἐκεῖ δὴ γναῖος ὁ Κάρβων, συμβαλὼν Κίμβροις, ἀδίκως ἐπεραίωσεν. ἔχει δὲ ὁ τόπος ἔτος χρυσοπλύσια εὐφυῆ. id eſt: *Ad Aquileiam navigatur adverſo Natiſone à mari plurimùm LX ſtadia. ſita autem eſt extra fineis Venetorum; qui dirimuntur amne, ab Alpibus profluente; qui ſubvectionem habet per* CIↃ CC *ſtadia ad Noreiam urbem; apud quam Cn. Carbo inani conatu cum Cimbris conſlixit. Habet is locus auri lavacra præclara.* Mendum in ſtis Strabonis latere verbis, quis non animadverterit; quum totus Natiſo à fonte ad mare

mare cccc haud amplius fluat ſtadiis? Quapropter corrigenda ea ſic cenſeo: Διορίζουσι δὲ ποταμῷ, ῥέοντι ἀπὸ τῶν Ἀλπίων ὀρῶν, καὶ ἀνάπλουν ἔχοντι σταδίων ὅσον τετρακισχιλίων εἰς Νωρήιαν πόλιν. id eſt: *Dirimuntur amne, qui Alpibus profluens, ſubvectionem habet ducentûm ſtadiorum in Tauriſcos ad urbem Noreiam.* Haud ita procul Aquileiâ fuiſſe iſta Tauriſcorum auri lavacra, teſtatur ipſe Strabo, ſuprà, lib. IV, his verbis: Φησὶ Πολύβιος, ἐφ' ἑαυτὸν καὶ Ἀκυληίαν μάλιστα ἐν τοῖς Ταυρίσκοις τοῖς Νωρικοῖς ἀνθρῆναι χρυσεῖον ἀφυές: id eſt; *Auctor eſt Polybius, ſuâ ætate circa Aquileiam maximè in Tauriſcis, qui Norici dicuntur, ſolum auri ferax inventum fuiſſe.* Ceterò eamdem urbem diſertè Noricorum pronuntiat Cæſar, belli Gallici commentario primo. *Bojos*, inquit, *qui trans Rhenum incoluerunt, & in agrum Noricum tranſierant, Noreiamque oppugnarant, receptos ad ſe, ſocios ſibi adſciſcunt.* Vocabulum *Noricorum* quum derivativi ſit generis, dubium nullum eſſe poteſt, quin id à primitivo *Noreia* ſit derivatum. Ante id vocabulum omneis in univerſum dictos fuiſſe TAURISCOS, ex iis ſatis perſpicuè patet, quæ ex Plinio ac Strabone allata ſunt. Hoc quoque nomen eſſe derivativum, non è Galliâ allatum, ut antiqui illi Græcorum crediderunt ſcriptores; ſed hisce in oris natum; teſtantur Noricorum montes, qui inter Dravum & Salſiacum amneis (vulgò hic eſt *Saltzach*) etiamnum vulgari vocabulo dicuntur TAURN, variis cognomentis diſtincti; ut *Krumler taurn, Windiſch taurn, Felber taurn, Karn taurn, Calſer taurn, Rauriſſer taurn, Kaſtein taurn, Vallacher taurn, Rahſtäter taurn*, & alii. A quorum vocabulo, haud dubiè Celtico ſermone, gens accola dicta fuit THI TAURISCHEN. quod poſteà Græci atque Latini fecêre TAURISCI: quemadmodùm *thi Theutiſchen, Theutiſci*; ut in Germaniâ docui. nam & *Scordiſci* quoque procul dubio ejusdem Celticæ gentis lingvâ dicti fuêre *thi Scordiſchen*, à monte *Scordo*, Livio lib. XLIII memorato: qui aliis auctoribus eſt *Scardus*, inter Illyricum, Thraciam & Mœſiam: ubi quondam Scordiſcorum fuit ſedes. At non modò ei genti, quæ poſteà dicta fuit *Norici*, ſed *Vindelicis* quoque antiquiſſimis temporibus fuiſſe nomen *Tauriſcorum*, ex vetuſtiſſimorum auctorum monumentis deprehendo. Plinius prædicto lib. III, cap. XX: *Lepontios & Salaſſos Tauriſcæ gentis idem Cato arbitratur.* Lepontii Alpium valleis incoluerunt, à Rheni Rhodanique ac Ticini fontibus ad lacum uſque Verbanum, quem Ticinus tranſit. In eamdem ſententiam Polybius, lib. III, Τῶν δ' Ἀλπεων, inquit, ἑκατέρας τὰ παράρρεῖς, τὰ μὲν πρὸς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν, καὶ τὰ πρὸς τὰ προειρημένα πεδία νεύσας, οὗτ' βανάδες καὶ γαιώδεις πᾶσι κατοικοῦσι, οὗτ' μὲν ὅσοι πρὸς τὸν Ῥοδανὸν καὶ τὰς ἄρκτους ἐσραμμένοι Γαλάται, Τρανσάλπινοι προσαγορεύονται· οὗτ' δ' ὅσοι τὰ πεδία Ταυρίσκοι καὶ Ἀγῶνες, καὶ πολὺ μέρος βαρβάρων ἕτερα. id eſt: *In utroque Alpium latere, & quod Rhodanum reſpicit, & quod expoſitos modò campos, inhabitant terrenos colleis, ab illâ quidem parte, quæ Rhodano & ſeptemtrionibus eſt obverſa, Galli, quos Transalpinos vocant; ab alterâ verò Tauriſci, & Agones, & aliæ gentes barbaræ.* Hinc *Taurinos*, Italiæ populos circa Padi fonteis, Salaſſis ſuprà dictis conterminos, eosdem cum *Tauriſcis* intellexit ex hoc Polybii loco Stephanus. Ταυρίσκοι, inquit, ἔθνος περὶ τὰ Ἄλπεια ὄρη. λέγον) καὶ Ταυρῖνοι, ὡς Πολύβιος τρίτῳ· id eſt: *Tauriſci, gens circa Alpeis montes. dicuntur iidem & Taurini; teſte Polybio, in tertio.* Hinc Appianus quoque, in Annibalicis, caput gentis *Taurinorum*, quæ poſteà Romanis *Auguſta Taurinorum* dicta, vulgò nunc *Turino*, adpellat *Taraſiam*. Sed & Livius, lib. XXI, haud obſcurè *Taurinorum* gentem à Gallorum Cisalpinorum genere eximit, in his verbis: *Annibalem, poſtquàm Rhodanum tranſierit, triginta ſex millia hominum, ingentemque numerum equorum, & aliorum jumentorum amiſiſſe in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat, in Italiam digreſſo.* Et paullo pòſt: *Iam ex ſtativis Alpinis moverat Annibal; Taurinorumque unam urbem, caput gentis ejus, quia volens in amicitiam non veniebat, vi expugnarat; junxiſſetque ſibi non metu ſolùm, ſed etiam voluntate Gallos, accolas Padi, ni eos, circumſpectantes defectionis tempus, ſubitò adventus conſulis oppreſſiſſet. Et Annibal movit ex Taurinis; incertus, quæ pars ſequenda eſſet, Gallos præſertim ſe ſecuturos ratus.* Hinc igitur eſt illud, quod Strabo, ut ſuprà relatum, ex Poſidonii monimentis recitat, Cimbros ab Scordiſcis, Scordum tunc montem accolentibus, tranſiſſe ad Tauriſcos, & inde ad Helvetios; qui unà cum ipſis in Galliam Italiamque expeditionem fecerunt. Hinc etiam Livius, loco prædicto, Veragros, Alpinam gentem, Salaſſis proximam, non modo à genere Gallorum, ſed etiam ab amicitiâ, concordiâ, & pace eximit. De transitu Annibalis per Alpeis in Italiam ſic diſſerit: *Id cùm inter omneis conſtet, eo magis miror, ambigi, quánam Alpes tranſierit: & vulgò credere, Pennino (atque inde nomen & jugo Alpium inditum) tranſgreſſum. Cælius per Cremonis jugum dicit tranſiſſe. Qui ambo tranſitus eum non in Taurinos, ſed per ſaltus montanos ad Libuos Gallos deduxiſſent. Nec veri ſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera: utique cùm, quæ ad Penninum ferant, obſepta gentibus Semigermanis fuiſſent. Neque hercule montibus his (ſi quem fortè id movit) ab tranſitu*

Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt nomen inditum: sed ab eo, quem in summo sacratum vertice Pennum montani appellant. Ex his igitur tot tantisque optimorum vetustissimorum auctorum testimoniis atque documentis certum jam sit, omnem hanc Illyricæ gentis partem, quæ inter Germaniam & Italiam, item inter Galliam & Pannoniam, juxta Danubium flumen, & in Alpibus porrecta, antiquissimis sæculis dictam fuisse uno nomine TAURISCOS; nempe à situ regionis, Alpibus superstratæ montibus: quos illi suâ lingvâ adpellabant THI TAUREN; quemadmodùm alio vocabulo THI ALBEN, & ALPEN: quæ vocabula etiamnunc apud incolas horum montium Germanos integra durant; etiam ultra Dravum in Carinthiâ ac Stiriâ, & trans Danubium in Sveviâ; ut in Germaniæ montium descriptione ostensum. Romani inde omnem *Taurisscorum* gentem dixêre ALPINOS, & INALPINOS *populos*, vocabulo æquipollenti: quo haud dubiè & ipsi sibi dicebantur THI ALPISCHEN, & ALBISCHEN. neque enim aliunde nomen habuit ALBICORUM gens, quæ *monteis supra Massiliam incoluit*; teste Cæsare, belli civil. comment. I: quos inter Alpinos populos distertis verbis recenset Strabo, lib. IV. apud quem tamen vitiato vocabulo hactenus leguntur Ἀλβίοικοι, pro Ἄλβικοι. Alpium verò nomen hucusque extensum fuisse, idem testatur auctor, ibidem, his verbis: Ὁ δὲ Μονοίκου λιμὴν ὅρμος ἐστὶν οὐ μεγάλαις οὐδὲ πολλαῖς ναυσίν. διέχει δ' Ἀντιπόλεως μικρῷ πλείους ἢ διακοσίους σταδίους. τὴν δ' ἤδη μέχρι Μασσαλίας, καὶ μικρὸν ὑπερκειμένην, τὴν τῶν Σαλύων ἔθνος οἰκεῖ τὰς Ἄλπεις τὰς ὑπερκειμένας, καὶ τινας τῶν αὐτῆς ὑπωρείας ἀναμὶξ τοῖς Ἕλλησιν. id est: *Portus Monœci neque magnas neque multas capit naveis. distat ab Antipoli paullo ampliùs CC stadiis. Hinc jam ad Massiliam usque, paulloque ultra, Salyes incolunt oræ maritimæ imminenteis Alpes, partemque litoris, immixti Græcis.* Atque hinc nata illa fabula apud Melam, lib. II, cap. V, de *litore* hujus oræ *lapideo, in quo Hereulem, contra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cum tela defecissent, ab invocato Iove adjutum imbre lapidum ferebant* antiqui Græcorum Massilienſium fabulatores. nam duo ista vocabula *alben* & *bergen*, nihil aliud incolis significasse, quàm quos monteis adpellant Latini, Germaniæ antiquæ lib. I, cap. VIII, docui. Ceterùm Græci, à quibus id habuit Strabo, ob lingvæ morumque similitudinem, de quâ pluribus egi in Germaniæ libro primo, Gallicam gentem *Taurisscos* esse arbitrati sunt, postquàm ab Alpibus, antiquâ sede, in Pannoniam ad Scordiscos transmigravissent. Rectiùs Appianus in libro, quem de Illyricis bellis conscripsit, utramque gentem, *Taurisscos* simul atque *Scordiscos*, inter Illyricas genteis connumerat. Quo tempore Tauriſci in Pannoniam migraverint, ostendit Plinius, lib. III, cap. XX, his verbis: *Rhætos Thuscorum prolem arbitrantur; à Gallis pulsos, duce Rhæto.* Cui consentiens Justinus, lib. XX: *Galli*, inquit, *quum in Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt; & Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Vergamum, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tusci quoque, duce Rheto, avitis sedibus amissis, Alpeis occupavêre; & ex nomine ducis gentes Rhetorum condiderunt.* Item Livius, lib. V, de iisdem Tuscis loquens, *Alpinis quoque*, inquit, *ea gentibus haud dubiè origo est; maximè Rhætis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum lingvæ, nec eum incorruptum, retinerent.* Narrat hinc de transitu Gallorum è Galliâ in Italiam; qui *Prisco Tarquinio Romæ regnante*, id est, circa annum ante natum Jesum IO C, factus. Rhæti igitur, qui ex argumento lingvæ haud dubiè fuerunt Tuscæ originis, Tauriſcos tunc, id est, magnam Alpinorum Illyriorum partem, inter Dravi Rheniq; fonteis incolentem, sedibus pulsos, in inferiora Illyrici abire coëgerunt. Atq; hæc de genere ac nomine TAURISCORUM disseruisse sufficiat.

Divisa fuit universa gens in complureis nationes, sive populos: quorum plerique recensentur à Plinio, capite proximè dicto; cujus inscriptio est, *De Alpibus, & gentibus Alpinis:* & à Strabone, lib. IV, in descriptione Alpium. Verba apud Plinium, dicto loco, hæc sunt: *Incolæ Alpium multi populi: sed illustres à Polâ ad Tergestis regionem, Secusses, Subocrini, Catili, Monocaleni; juxtaque Carnos, quondam Tauriſci adpellati, nunc Norici; his contermini Rhæti & Vindelici: omnes in multas civitates divisi.* De unis VINDELICIS atque NORICIS, duabus multo maximis Tauriſcorum partibus, inter Danubium & Italiam sitis, hoc opusculo nunc agam. ac primo loco de *Vindelicis*.

CAP. III.

De VINDELICIÆ *situ, finibus, ac populis.*

VEri VINDELICIÆ fines posterioribus diu temporibus vulgò ignorati fuerunt; donec doctissimus peritissimusque patriarum rerum auctor, M. Velserus Augustanus, hac nostrâ ætate in eo libro, quem de rebus Augustanis Vindelicis conscri-

conscripsit, clariùs eos aperuit. Nos breviter eosdem veterum auctorum testimoniis firmabimus.

Primùm autem omnium notandum est, quamquàm *Vindelici* diversissimi fuerint generis populi à *Rhætis*; tamen omne illorum solum, postquàm à Romanis terræ inter Danubium Italiamque Augusti auspiciis debellatæ fuerunt, sub unius RHÆTIÆ nomine comprehensum fuisse; à Rheno, seu lacu Brigantino ad Aenum usque amnem, terminum Vindelicos ac Noricos inter. Hinc illud Ptolemæi, lib. II: Ῥαιτίας καὶ Οὐινδελικίας ὅρισις. Τῆς Ῥαιτίας ἡ μὲν δυσμικὴ πλευρὰ ὁρίζεται τῷ τε Ἀδούλα ὄρει, καὶ μεταξὺ τῶν κεφαλῶν ἔτι τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ [γραμμή·] ἡ δὲ βορεινὴ, μέρος τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ, ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι τῆς εἰς Αἶνον ἐκτροπῆς· ἡ δὲ ἀνατολικὴ πλευρὰ, αὐτῷ τῷ Αἴνῳ ποταμῷ· ἡ δὲ ἀπὸ μεσημβρίας, τοῖς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων τῶν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν Ἀλπίοις ὄρεσιν. id est: *Rhætiæ latus occidentale terminatur Adulâ monte, & lineâ inter Rheni Danubiique fonteis ductâ: septemtrionale, parte Danubii, quæ est à fontibus ad Aeni usque confluentem: orientale latus, ipso Aeno flumine: meridionale, Alpibus, quæ hinc super Italiam extenduntur.* Et paullo pòst: Τὸ Νωρικὸν περιορίζεται ἀπὸ δύσεως Αἴνῳ ποταμῷ· id est: *Noricum terminatur ab occasu Aeno flumine.* Et lib. VIII, Europæ tabulâ V: ὁ πέμπτος πίναξ τῆς Εὐρώπης περιέχει Ῥαιτίαν καὶ Οὐινδελικίαν, καὶ Νωρικόν. περιορίζεται δὲ ἀπὸ ἄρκτων τῇ μεγάλῃ Γερμανίᾳ διὰ τοῦ Δανουβίου. id est: *Quinta Europæ tabula comprehendit Rhætiam, Vindeliciam & Noricum. terminatur autem ab septemtrionibus Germaniâ Magnâ, juxta Danubium amnem.* Sic Tacitus, annal. lib. I: *Veterani haut multo pòst in Rhætiam mittuntur; specie defendendæ provinciæ ob imminentis Svevos.* Hi nulli alii, quàm Hermunduri, aut Nariſci, Marcomannique, sinistram Danubii ripam colentes: in cujus amnis dextrâ ripâ castra Romanorum erant præsidiorum. Idem auctor in libro de Germaniâ: *Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quo modo paullo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas; fida Romanis: eóque solis Germanorum non in ripâ commercium, sed penitus, atque in splendidissimâ Rhætiæ provinciæ colonîâ. passim sine custode transeunt:* nempe Danubium, Rhætiæ provinciæ terminum ab septemtrionibus, ad *Augustam Vindelicorum*; quam heic *splendidissimam Rhætiæ coloniam* adpellat. Idem, historiar. III: *Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevorum; quibus vetus obsequium erga Romanos, & gens fidei commissæ patientior: oppositæ in latus auxilia, infestâ Rhætiâ; cui Porcius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum alâ Taurinâ & VIII cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, missus.* Historiar. lib. IV: *Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam irrupit.* Historiar. I: *Duæ Mauritaniæ, Rhætia, Noricum, Thracia.* Solinus, cap. XXIV: *Si Thracia sit petenda è Galliâ, excipit ager Rheticus, opimus & ferax, Brigantino lacu nobilis. inde Noricus, frigidus, & parciùs fructuosus.* Plinius, lib. IV, cap. XIII: *Græci, & quidam nostri,* XXV M *passuum oram Germaniæ tradiderunt. Agrippa cum Rhætiâ & Norico longitudinem* IↃC LXXXVI *millia passuum, latitudinem* CC LXVIII *millium; Rhætiæ propè unius majore longitudine, sanè circa excessum ejus subactæ.* Rhætiæ latitudinem heic Plinium atque Agrippam intellexisse eam, quæ est inter Danubii fontem & confluentem Aeni, Germaniæ lib. I, cap. XI, docui. Apud Dionysium Afrum hi leguntur versus:

Ῥήνῳ σὺ ἐξείης ἀπὸ πίλεϊ ἱερὸς ἐρωῆ.
Τῷ μὲν πρὸς βορέλω πλανυσμένα φῦλα νέμονται,
Γερμανοὶ, Σαμάταί τε, Γέται θ' ἅμα, Βαστάρναί τε·
Πρὸς δὲ νότον Γέρραι, καὶ Νωρικὰ ἄστε' ἐρυμνὰ,
Παιονίοι, Μυσοί τε.
Post Rhenum exoritur immensus Ister.
Hujus ad boream porrectæ gentes habitant,
Germani, Sarmatæque, Getæque simul, Bastarnæque:
Ad austrum verò Gerræ, & Noricia opida munita;
Pannonii, Mysique.

Rhætos eum intelligere per *Gerrarum* vocabulum, inde perspicitur, quòd Germanis, lævam Danubii ripam colentibus, eos opponit in dextrâ amnis ripâ, statim à fonte ad Noricos usque. At unde ei id vocabuli natum, haud equidem dispicio. namque nullibi aliàs reperitur. Mendum librariorum esse dixerim; ni antiquus ejus scholiastes Eustathius id jam tum pro genuino auctoris agnoverit: ut & Festus Avienus atque Priscianus, qui geographica Dionysii Latino carmine reddiderunt. ex quibus Avienus ita canit:

Hæ gentes Istrum, quà se plaga dura bootis
Porrigit, incumbunt. Medii de parte diei
Gerrhæ habitant. Gerrhas attingunt oppida latè

Norica. & immodicæ rursum loca pingvia glebæ
Pannonia exercet.

Prisçianus verò ita:

Tot dirimit genteis aquilonis partibus Ister.
Hujus ad australes terras Gerræque feroces,
Noriciique colunt bellaces, Pannoniique.

Verùm *Rhætos* dictos fuisse *Gerrhas*, minimè credibile est. Et cur Dionysius obscuriore vocabulo in gente tam nobili atque clarâ uteretur, haud video; utiq; quum vox Ῥαιτὸι metro etiam conveniebat. Sic igitur statuo: antiquum illud esse mendum in exemplaribus ejus.

Atque *Rhætiam provinciam* habitam fuisse ad Danubii usque ripam, ex hactenus citatis satis manifestò liquet. Diversi fuisse generis *Vindelicos* à *Rhætis*, item illos ad Danubium pertinuisse, hos verò minùs, nunc ostendendum erit. Sex. Aurel. Victor, in Augusto: *Iste Cantabros, & Aquitanos, Rhætos, Vindelicos, Dalmatas, numero provinciarum populi Romani conjunxit.* Eutropius, lib. VII, de eodem Augusto: *Romano adjecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Rhætiam, Vindelicos, & Salassos in Alpibus.* Svetonius, in eodem Augusto: *Domuit autem partim ductu, partim auspiciis suis, Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam, cum Illyrico omni: item Rhætiam, & Vindelicos, ac Salassos, genteis Inalpinas.* Et in Tiberio: *Exhinc Rhæticum Vindelicumque bellum gessit.* & mox: *Rhætico atque Vindelico gentes Alpinas subegit.* Velleius Paterculus, lib. II: *At Tiberius Cæsar Ratiam & Vindelicos, ac Noricos, Pannoniamque, novas imperio nostro subjunxit provincias.* Et posteà, ubi milites ita Tiberio acclamant: *Ego tecum, imperator, in Armeniâ, ego in Rhætiâ fui: ego in Pannoniâ, ego à te in Vindelicis, in Germaniâ donatus sum.* Tacitus, annal. lib. II: *Arminius manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illà rupturus, ni Ratorum Vindelicorumque & Gallicæ cohortes signa objecissent.* Plinius lib. III, cap. XX: *Iuxta Carnos, quondam Tauriſci adpellati, nunc Norici. his contermini Rhæti & Vindelici.* Strabo lib. IV, de Alpibus: Ἐξῆς δὲ τὰ πρὸς ἕω μέρη τῶν ὀρῶν, καὶ τὰ ἀπορρέοντα πρὸς νότον, Ῥαιτοὶ καὶ Οὐινδελικοὶ κατέχουσιν. id est: *Hinc montium parteis, quæ ortum spectant, quæque ad meridiem vertunt, Rhæti ac Vindelici tenent.* Horatius, carm. lib. IV, odâ IV:

Vidêre Rhæti bella sub Alpibus
Drusum gerentem, & Vindelici.

Falsum heic esse, quod Velserus docet, expungendam esse particulam disjunctivam *&*, satis apertè ipse testatur Horatius eodem libro posteà, odâ XIV; ubi disertè inter Rhætos & Vindelicos distingvit, his verbis de Augusto canens:

Quem legis, expertes Latinæ
Vindelici didicêre nuper,
Quid Marte posses.

Et mox:

Major Neronum mox grave prælium
Commisit; immaneisque Rhætos
Auspiciis pepulit secundis.

RHÆTI igitur, ut suprà dictum, *Italica* fuêre gens, à Tuscis Rhæto duce orti: VINDELICI verò pars *Illyriorum*. Terminum equidem inter utrosque statuit Ptolemæus *Lychum* flumen, quod vulgò nunc dicitur *die Lech*. Ὁ Λυκίας, inquit, ποταμὸς, ὁ εἰς τὸν Δανούβιον ἐμβάλλων, διορίζει τὴν Ῥαιτίαν ἀπὸ τῆς Οὐινδελικίας· id est: *Lycias flumen, quod in Danubium evolvitur, Rhætiam à Vindeliciâ disterminat.* Atque hinc lib. VIII, in Europæ tabulâ V, hoc eas ordine connectit, à fonte Danubii exordiens: Ὁ πέμπτος πίναξ τῆς Εὐρώπης περιέχει Ῥαιτίαν καὶ Οὐινδελικίαν καὶ Νωρικὸν, καὶ τὰς δύο Παννονίας. id est: *Quinta Europæ tabula continet Rhætiam, Vindeliciam, Noricum, duasque Pannonias.* In Notitiâ imperii Romani, item in itinerario Antonini sæpius *Prima* & *Secunda* leguntur *Rhætia*; ut & apud Paullum Diaconum, lib. II, cap. XV. Quam non posterioris demum sæculi esse universæ Rhætiæ inter Danubium & Italiam, item inter lacum Brigantinum & Aenum amnem, divisionem, ex Taciti patet libro de Germaniâ; ubi hæc leguntur verba: *Germania omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno & Danubio fluminibus separatur.* Hinc nostri sæculi geographi *Rhætiam* Ptolemæi inter lacum Brigantinum & Lychum amnem primam esse voluerunt: *Vindeliciam* verò inter Lychum & Aenum, *Rhætiam secundam.* Et credo ego equidem, Lychum à Romanis limitem fuisse constitutum inter binas Rhætias. id quidpe haud perinde obscurè ex Antonini perspicitur itinerario: ubi loca versùs Aenum & Noricum in Secundâ computantur Rhætiâ; loca verò versùs fonteis Danubii & Brigantinum lacum, in Primâ. & haud dubiè eadem heic observata fuit ratio,

quæ

quæ in aliis Romanorum provinciis, *Belgicis*, *Germaniis citerioribus*, *Mœsiis*: ubi *Primæ* dictæ fuêre, quæ alio vocabulo *Superiores*; & *Secundæ*, quæ *Inferiores*. nec æquabilior divisio, quàm per Lychum, nec aptior terminus hoc dispici potuit. At malè atque imperitè *Vindelicorum* nomen ab *Rhætorum* vocabulo per Lychum distinxisse Ptolemæum, cum alii, quos mox videbimus auctores, tùm ipse postea satis apertè ostendit; dum opida *Bojodurum*, *Augustam Vindelicorum*, *Abudiacum*, & *Cambodunum* in unâ recenset Vindeliciâ: quæ hodiè vocantur *Instat*, *Augsburg*, *Fussen*, & *Kempten*. quorum primum ad Aeni confluentem in finibus Norici, malè à Ptolemæo Vindeliciæ tributum; reliqua inter Lychum & Rhenum seu Brigantinum lacum sita sunt. Unde patet, Vindelicos omnem tenuisse Danubii ripam à fontibus ad Aeni usque confluentem. Attestatur idem & Strabo, dicto lib. IV, his verbis: Ἐξῆς ἡ τὰ πρὸς ἕω μέρη τῶν Ἀλπεων, καὶ τὰ ἐπιφέροντα πρὸς νότον, Ῥαιτοὶ καὶ Οὐινδελικοὶ κατέχουσι, συνάπτοντες Ἑλληνίοις καὶ Βοίοις· ἐπίκειται δὲ τῆς ἑκείνων πεδίοις. οἱ μὲν οὖν Ῥαιτοὶ μέχρι τῆς Ἰταλίας καθήκουσι, τὰ ὑπὲρ Οὐήρωνα καὶ Κόμαι· διατείνουσι δὲ καὶ μέχρι τῶν χωρίων, δι' ὧν ὁ Ῥῆνος φέρεται. οἱ δὲ Οὐινδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τῷ ἑκτὸς παρωρείαν κατέχουσι τὸ πλέον. id est: *Hinc Alpium parteis, quæ ortum spectant, quæque ad meridiem vergunt, Rhæti ac Vindelici tenent, Helvetiorum & Bojorum contermini, quorum campis imminent. Rhæti usque ad Italiam pertinent, supra Veronam & Comum. pertingunt etiam ad loca, per quæ fertur Rhenus. Vindelici verò & Norici exteriora montium tenent; magnâ ex parte.* Soli Vindelici Bojis erant contermini, Aeni ripam, ut infrà ostendam, tunc colentibus: Helvetiis etiam Rhæti, ad Rheni ripas, antequàm is Brigantino lacui immergatur. Idem auctor, lib. VII, de dicto lacu: Προσάπτουσι δὲ τὴ λίμνῃ, ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον οἱ Ἑλληνίοι καὶ Οὐινδελικοί. πάντες, τὸ πλέον ἢ Ἑλληνίοι καὶ Οὐινδελικοὶ, οἰκοῦσιν ὀρεσίδια. Ῥαιτοὶ δὲ καὶ Νωρικοὶ μέχρι τῶν Ἀλπείων ὑπερβολῶν ἀνίσχουσι, καὶ πρὸς τὴν Ἰταλίαν τετραμμένοι εἰσὶ, οἱ μὲν Ἰσυβροις συνάπτοντες, οἱ δὲ Κάρνοις, καὶ τοῖς περὶ τὴν Ἀκυληίαν χωρίοις. hoc est: *Lacum Rhæti exiguâ parte, plurimâ Helvetii & Vindelici attingunt. omnes, magis tamen reliquis Helvetii & Vindelici, montanas incolunt planities. Rhæti autem ac Norici ad Alpium usque summa adsurgunt, versúsque Italiam vergunt; illi Insubribus, hi Carnis & locis circa Aquileiam contermini.* Rhæti lacum Brigantinum attingebant, quà Rhenus incidit. reliquum ejus omne Vindelici, ad Alemannorum usque confinium, de quo Germaniæ lib. III, cap. IV, mihi pluribus dictum. lævam lacus ripam tenuêre Helvetii. Porrò Vindelici ὀρεσίδια colebant, ad Danubium usque; Rhæti ipsas Alpium summitates ad Insubreis usque: Norici verò à Danubio ad Carnos usque; quorum fuit Aquileia. Hinc Plinius, lib. III, cap. XX: *Noricis contermini Rhæti & Vindelici.* Nempe hi ἐν τοῖς ὀρεσιδίοις, ad Danubium usque; illi in ipsis Alpibus. Hinc illud Paulli Diaconi, dicto lib. II, cap. XV: *Inter hanc & Suaviam, hoc est, Alamannorum patriam, quæ versùs septemtrionem est posita, duæ provinciæ, id est, Rhætia prima & Rhætia secunda, inter Alpes consistunt, in quibus propriè Rhæti habitare noscuntur.* nempe in ipsis Alpibus. aliàs falsissima hæc erit opinio, & error evidentissimus. Plinius, eodem libro, cap. XIX: *Fertini, & Tridentini & Belunenses, Rhætica opida: Rhætorum & Euganeorum Verona.* Ex his *Fertinorum* opidum nunc dicitur *Feltre*; *Tridentinorum Trento*; *Belunensium*, *Cividad de Belun*, Ptolemæo Βελῦνον, *Belunum*. Idem Plinius, dicto cap. XX: *Rhætorum Vennonetes Saruneteſq; ortus Rheni amnis accolunt.* Tacitus, in libro de Germaniâ; *Rhenus Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus.* Sed & in Antonini itinerario loca ad Danubium vergentia Vindeliciæ titulo subscribuntur.

Limites igitur VINDELICIS fuêre, ab occidente Brigantinus lacus; quo ab Helvetiis submovebantur: ab septemtrionibus, quâ Germani primùm Marcomanni, & Nariſci, deinde, in Marcomannorum fineis transgressi, Galli Alemanni fuêre contermini, Danubium flumen: ab oriente Aenus amnis; quo à Noricis disterminabantur. At à meridie quibus finibus à Rhætis fuerint distincti, perdifficile est dictu: quandoquidem non modò in opidis sed ne nationibus quidem enarrandis inter se consentiunt auctores; ut mox videbimus.

Fuisse complureis eorum nationes, testatur disertè Plinius, dicto lib. III, cap. XX. *Iuxta Carnos*, inquit, *quondam Tauriſci adpellati, nunc Norici: his contermini Rhæti & Vindelici. omnes in multas civitates diviſi.* Subjungit paullo pòst *inscriptionem è tropheo Alpium*: ubi hæc refert verba; *Gentes Alpinæ devictæ: Triumpilini, Camuni, Vennonetes, Isarci, Breuni, Naunes, Focunates; Vindelicorum gentes* IV; *Consuanetes, Virucinates, Licates, Catenates.* Ergo IV tantùm fuêre in universum Vindelicorum nationes? Cave credas. nam, ut *Licates* à *Lico* flumine, sic *Isarci* ab *Isargo* seu *Isaro* amne, qui vulgò nunc est *Iser*, nomen accepêre. hujus verò fons etiam multo propinquior Danubio, quàm fons Lici; eoque argumento multo justiùs Vindelicorum censendus. Sed & *Breunos* & *Genaunos* (quorum hi corruptè

Plinio *Naunes* pro *Genaunes*) Vindelicis adscribit Horatius, dictâ odâ XIV:

Quem legis expertes Latinæ
Vindelici didicêre nuper,
Quid Marte posses. Milite nam tuo
Drusus Genaunos, implacidum genus,
Breunosque veloces, & arcis
Alpibus impositas tremendis
Dejecit acer, plus vice simplici.
Major Neronum mox grave prælium
Commisit; immanesque Rhætos
Auspiciis repulit secundis.

Verùm tamen ab hoc iterum dissentit Strabo, dicto lib. IV, his verbis: οἱ δὴ Οὐινδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τὰ ἐκτὸς πορωρείων κατέχουσι τὰ πλέον μέρη Βρεττίων καὶ Γεναύνων, ἤδη τῶν Ἰλλυριῶν. id est: *Vindelici & Norici exteriora Alpium tenent magnâ ex parte, cum Breunis & Genaunis: quorum hi jam Illyrici sunt generis.* Sed pro Horatio iterum facit Ptolemæus in descriptione Vindeliciæ, his verbis: Τῆς δὲ Οὐινδελικίας τὰ μὲν ἀρκτικώτερα κατέχουσι Ῥαιτικάται· ὑπὸ δὲ τούτους Λεττίοι καὶ Κονσουάνται· εἶτα Βενλαῦνοι· εἶτα Βρεττῖοι· καὶ παρὰ τὸν Λυκίαν ποταμὸν Λικάτιοι. id est: *Vindeliciæ septemtrionalia incolunt Runicatæ. sub his Leuni, & Consuantæ: dein Benlauni: mox Breuni; & juxta Lyciam amnem Licatii.* Corrige heic Κονσουάνται in Κονσουανῆται, *Consuanitæ*. sunt quidpe Plinii *Consuanetes*. & eidem Ptolemæo dicuntur eâdem formatione Rhætorum populi Σουανῆται· qui Plinio eodem capite sunt *Suanetes.* Corrige item Βενλαῦνοι in Γεναῦνοι· ut sunt apud Strabonem simul & Horatium: quorum etiam vitiatum vocabulum apud Plinium esse dixi *Naunes*, pro *Genaunes*. Sed & Ῥαικατῆται Ptolemæi videntur esse Plinii *Virucinates*, quasi Οὐιρκουατῆται. ni fortè & in Plinio scribendi sint *Virunicates*. hæc quidpe incerta sunt. *Catenates* Plinii apud Strabonem, eodem loco, leguntur Κλαυδουάτιοι, in his verbis: Γεβρώνται δὴ τὸ μὲν Οὐινδελικῶν ἐξηβάζοντο Λικάτιοι, καὶ Κλαυδουάτιοι, καὶ Οὐένωνες· τὸ δὲ Ῥαιτῶν Ῥηκάιλιοι καὶ Κοτυάντιοι. id est: *Ferocissimi Vindelicorum habiti sunt Licatii & Clautinatii, Vennonesque: Rhætorum Rucantii & Cotuantii.* Nec sanè facilè dixeris, utrùm è Strabone apud Plinium rectè legas *Clatenates*; an verò ex hoc apud Strabonem Καουδουᾶτιοι. Jam verò iterum contra Strabonem in Rhætis numerant *Vennones* Plinius ac Ptolemæus: quorum huic dicuntur Οὐίννωνες, illi *Vennonetes*. Idem Strabo, paullo antè: Τὸ πέρκειν δὴ ἅχρι Κώμης, πρὸς τῇ ῥίζῃ τῶν Ἀλπείων ἰδρυμένον, τῇ μὲν Ῥαιτοὶ καὶ Οὐένωνες, ἔτι πρὸ τοῦ ἕως κεκλιμένοι, τῇ δὲ Λεπόντιοι καὶ Τριδεντῖνοι καὶ Στόνοι. id est: *Supra Comum, quod ad Alpium radiceis situm, hinc Rhæti & Venones versùs orientem, illinc Lepontii, Tridentini & Stoni colunt.* Ptolemæus: Κατέχουσι δὲ τὴν Ῥαιτίας τὰ μὲν ἀρκτικώτερα Βρεξανοί, τὰ δὲ νοτιώτερα Σουανῆται καὶ Ῥιγῦσκαι, τὰ δὲ μεταξὺ Καλύκωνες καὶ Οὐίννωνες. id est: *Incolunt autem Rhætiæ septemtrionalia Brixantæ; australia Suanetæ & Riguscæ; media Calucones & Vinnones.* Plinius, prædicto loco: *Rhætorum Vennonetes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt: Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani.* Et posteà: *Ruguſci, Suanetes, Calucones Brixentes, Lepontii Viberi, Nantuates, Seduni, Veragri.* Patet è Plinio atque Ptolemæo, Vennones non pertinere ad Vindelicos. Alios jam hinc locat in Vindeliciâ populos Strabo, eodem loco, his verbis: Καὶ οἱ Ἐσσίωνες δὴ τῶν Οὐινδελικῶν εἰσι, καὶ Βριγάντιοι· καὶ πόλεις αὐτῶν Βριγάντιον καὶ Καμπόδουνον, καὶ ἡ τῶν Λικατίων ὥσπερ ἀκρόπολις Δαμασία. id est: *Vindelicorum etiam sunt Essiones & Brigantii: opidaque eorum Brigantium & Campodunum, & Licatiorum veluti arx Damasia.*

Sed experiamur tandem, ecquid singulis Vindelicorum populis suas designare possîmus sedeis. Licates, sive Licatii, Licum amnem accoluêre; teste Ptolemæo, suprà citato. Vocabulum eorum vitiosè in Strabonis exemplaribus scribi judico per geminum τ Λικάττιοι, quum Plinio sint *Licates*, & Ptolemæo Λικάτιοι· ut & apud ipsum Strabonem prædicti Κλαυδουάτιοι, qui Plinio *Catenates*; & eodem libro inter Belgas Ἀτρέβατοι, qui Plinio, Cæsari, aliisque *Atrebates*, Ptolemæo Ἀτρεβάτιοι.

Brigantium equidem opidum, quod hodiè vulgò est *Bregenz*, ad lacum quem Rhenus transit, Strabo facit Vindelicorum. at è diverso Ptolemæus, lib. II, Rhætis id tribuit, in horum descriptione; libro verò VIII eorumdem etiam facit caput. Verùm huic ratò aliàs tuta fides. heic autem eâ ratione id factum puto, quòd Rhætiam illam Romanis latiùs inter Rhenum & Aenum sumtam intellexerit; cujus universæ princeps urbs *Brigantium*. Sic Plinius, lib. IX, cap. XVII: *Proxima est his mensa generis dumtaxat mustelarum: quæ (mirum dictu) inter Alpeis quoque lacus Rhætiæ Brigantius æmulas marinis generat.* Et Solinus, cap. XXIV: *Si Thracia è Galliâ petenda; excipit ager Rhæticus, opimus & ferax, Brigantino lacu nobilis. inde Noricus.* Strabo, lib. VII, de eodem lacu: Περισσότην δὲ λίμνης ἐστὶ ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ,

Ῥαιτὶ, τὸ ἢ πλέον Ἐλεητίοις καὶ Οὐινδελικοῖ· id est: *Lacum Rhæti exiguâ ex parte, plurimâ Helvetii ac Vindelici attingunt.* Si igitur *Brigantium* fuit Vindelicorum; certè Rhæti perexiguâ parte lacum attigerunt: nempe à dicto opido *Bregenz*, seu amne cognomine, paullo ultra Rheni confluentem ad vicum usque *Roschach*, terminum inter Rhætos Helvetiosque. reliquum lacus orientale latus, ad limitem usque Alemannorum, Vindelici accoluerunt. Atque hinc cognomentum etiam lacui BRIGANTINO quæsitum; quia BRIGANTII populi, ab opido *Brigantio* nuncupati, omne hoc litus tenuerunt, & proxima hinc montana ad opida usque *Ravenspurg*, *Schüssenried*, & *Pfullendorf*. Terminus igitur hac parte Vindelicos Rhætosque inter fuit prædictus amnis *Bregenz*.

Jam verò, quia *Licatiorum* fuit *Damasia*, & *Brigantiorum Brigantium*; ESTIONUM arbitror fuisse *Campodunum*: quod nomen etiam nunc retinet, vulgò *Kempten*; de quo plura pòst dicentur. *Estionibus* igitur, mediis inter Brigantios atque Licatios, sedeis tribuo in vallibus Ilari amnis.

Postremi Vindeliciæ, jamq; Aenum accolentes, fuêre alienigena gens BOJI, in Augusti Cæsaris principatu, quum à Marcomannis, Maroboduo duce, ut Germaniæ lib. III, capitibus III & XXX ostensum, Bojohæmo pellerentur, in has oras transgressi; quas in hanc usque diem clarissimo jam nomine obtinent, vulgò *Bojaren* sive *Bajaren*, & contractè *Bairen*, Latinè verò loquentibus *Bavari* dicti. Fallitur quidpe quamvehementissimè, doctissimus cetera Boicarum scriptor, M. Velserus; qui, quid iis factum, aut quò gentium Bojohæmo pulsi concesserint, quum apud neminem veterum auctorum dispiceret, *non regione, sed regno ac dominatu eos pulsos interpretatur:* ita, uti nihilo minùs priscis sedibus in Bojohæmo manserint. eâque ratione, quidquid ubique auctores de Marcomannorum rebus gestis narrant, ille in Boicis suis recenset, tamquàm in parte semper fuerint & Boji. quæ, ut falsa atque aliena, si demas, ingens operis pars peribit. In proximos, ut dixi, Vindeliciæ agros, quos etiam nunc tenent, transisse, ostendit haud perinde obscurè Strabo, in libris IV & VII. Verba ejus, lib. IV, quæ Junio Silano C. Norbano COSS., id est, sexto Tiberii imperatoris anno, tricesimo tertio anno postquàm hæ regiones à Romanis devictæ, sese scripsisse, ipse ibidem testatur, hæc sunt: Τὰ ἢ πρὸς ἕω μέρη τῶν Ἄλπεων, καὶ τὰ βλεπόμενα πρὸς νότον, Ῥαιτοὶ καὶ Οὐινδελικοὶ καλέχασι, συνάπτοντες Ἐλεητίοις καὶ Βοίοις· βλέπουσι δὲ τοῖς ἐκείνων μεσημβρινοῖς. id est: *Parteis verò Alpium, quæ ortum solis prospiciunt, & item quæ ad meridiem conversa sunt, Rhæti ac Vindelici tenent, Helvetiis atque Bojis finitimi; quorum campis imminent.* Helvetiis erant contermini utrique: at Bojis Vindelici tantùm. Falluntur item ii, qui ex Bojohæmo pulsos Bojos in eas Germaniæ parteis concessisse docent, quas nunc Bavarorum pars circa Nabum flumen in superiore Palatinatu tenent. Tacitus namque, in libro de Germaniâ, diligentissimus Germaniæ populorum enarrator, acutissimusque censor, Nariscos heic collocat; ut Germaniæ lib. III, cap. XXIX, ostensum: de Bojis verò nulla ei hoc situ mentio: quum tamen Gothinos, ultra Bojohæmum in orientem versùs incolenteis, è lingvâ Gallos esse arguat, & Osos Pannonios. Fuisse eodem situ Nariscos M. etiam Aurelii Antonini imperio, patet ex Julio Capitolino; apud quem hæc leguntur verba: *Gentes omnes, ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverant; ut Marcomanni, Nariſci, Hermunduri.* Incoluisse tamen posteà has Nariscorum sedeis Bojos jam circa annum à nato cœli terrarumque Domino CCCCLXXIII, liquet ex Jornande: qui, Gothorum res sub Leone Glycerioq; imperatoribus gestas enarrans, Sveviam finibus describit hujusmodi: *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedestrem ducit exercitum: emensoque Danubio, Svevis improvisus à tergo apparuit. nam regio illa Svevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, à meridie Burgundiones, à septemtrione Thuringos.* Svevos heic eum intelligere, qui anteà proprio nomine *Hermunduri* adpellabantur, Germaniæ lib. III, cap. XXVIII, pluribus ostendi documentis. Errat heic jam iterum Velserus; qui Bojos, circa ea demum tempora à Venedorum parte Czechis Bojohæmo pulsos, ad Nariscos abiisse censet. Fuisse Justiniani imperatoris tempestate Bojos in dictâ Vindeliciæ parte, testatur haud ita obscurè Paul. Diaconus, rer. Langobard. lib. I, cap. IV: *Et hæc quidem,* inquit, *mala intra Italiam tantùm, usque ad fineis gentium Alamannorum & Bojoariorum, solis Romanis acciderunt. Inter hæc Iustiniano principe vitâ decedente, Iustinus minor rempublicam apud Constantinopolim regendam suscepit.* Horum autem Alemannorum Bojoariorumque fineis ita Eginhardus in vitâ Caroli Magni designat: *Lechus fluvius Bajoarios ab Alemannis dividit.* Nam & Alemanni jam ante Justiniani tempora ex Germaniâ partim in Vindeliciam, partim in Helvetiam transierant. Certum igitur est, Bojoarios Nabum accolenteis è Vindeliciâ demum eò transmigrasse: in Vindeliciam autem jam inde ab Augusti Cæsaris temporibus transisse. Ceterùm apud Diaconum, lib. III,

cap. xxx, hæc leguntur: *Noricorum provincia, quam Bojoariorum populus inhabitabat, habet ab oriente Pannoniam, ab occidente Svaviam, à meridie Italiam, ab aquilonis verò parte Danubii fluenta.* Ex quibus colligere dabatur, Bojos Bojohæmo pulsos, non in Vindeliciam, sed in Noricum transisse; ni malum atq; imperitum harum partium geographum manifestò se proderet Paullus memoratione Svaviæ: quæ certè numquàm ad Aenum, Noricorum terminum, pertinuit. Norici igitur vocabulo ille Vindeliciam quoque accensuit, in quâ nunc *Bavaria*, Sveviæ contermina. Verùm BOJORUM ex Bojohæmo sub Augusto Cæsare in Vindeliciam commigrationem hactenus adseruisse sufficiat. Nomen eorum posteà in Vindeliciâ variè ab inferioris sæculi scriptoribus formatum fuit: quibus passim dicuntur BOJOARII, BOJOVARII, BAJOARII, BAJOVARII, BAJUVARII, BAJOBARI, BAIBARI, BAIVARII, & postremùm BAVARI; ex quo quibusdam nugandi occasio arrepta, nomen hoc ex *Bojis* & *Avaribus* esse compositum.

Reliquorum populorum, *Consuanetum*, *Catenatum*, *Virucinatum*, & aliorum, quos suprà enumeravi, nomina nullis certis sitibus adsignari possunt: adeò nulla eorum exstant indicia, vel vestigia; & nugari in incertis non libet. Terminum tamen Vindeliciæ fuisse censeo ab meridie, primùm suprà dictum amnem *Bregenz*; hinc montium jugum, quod inter Lichum & Aenum ad Isari usque fonteis & opidum *Innespruck* protenditur.

CAPUT IV.

De opidis VINDELICIÆ.

VINDELICIÆ situ, finibus, ac populis explicatis, proxima sit cura, opida ejus indicare. In his primum locum jure mereatur id, quod jam ab initio caput gentis fuit, posteà verò, quum in provinciam Romanorum redigeretur ipsa terra Vindelicia, coloniæ Romanæ nomen ac dignitatem adeptum est. De hoc ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Propior Hermundurorum civitas: fida Romanis; eóque solis Germanorum non in ripâ* Danubii *commercium, sed penitus, atque in splendidissimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ.* Unam solam fuisse coloniam, satis apertè testatur, dum nomen ejus nullum proprium indicat. Ptolemæo, qui proximus à Tacito geographica sua nobis reliquit, Vindeliciæ recensetur urbs Αὐγούστα Οὐϊνδελικῶν, AUGUSTA VINDELICORUM. quod vocabulum *Augustæ* nullis opidis nisi coloniis fuisse tributum, vel pueri in scholis noverint. Hæc igitur illa Taciti *splendidissima Rhætiæ provinciæ colonia.* Esse eam, quæ nunc inter splendidissimas magnificentissimasque Germaniæ urbeis vulgò vocatur *Augstburg*, ipsum nomen disertè indicat. Sic *Augusta Rauricorum* apud Rheni lævam ripam, VI millibus passuum supra Basiliam, vulgò nunc dicitur vicus *Augst.* Sed & situm illius haud obscurè Tacitus monstrat. qui erat *non in ripâ* Danubii, *sed penitus*, id est, intus *in provinciâ.* Et huc itineraria, quæ mox producam, cuncta conveniunt. Ceterò in capita gentium devictarum deduxisse Romanos colonias, cuivis historias eorum legenti dispicere facillimum est. Sic *Augusta Taurinorum*, *Augusta Prætoria*, *Augusta Rauracorum*, *Augusta Treverorum*, *Augusta Suessonum*, *Augusta Veromanduorum*, & aliæ coloniæ, suæ quæque gentis jam anteà fuêre capita. Ad eumdem igitur modum haud dubiè & *Vindelicorum Augusta* suæ gentis, etiam ante coloniam deductam, fuit caput. Velserus, postquàm multum circa primam hujus urbis originem nequidquàm laboravit, tandem in hæc verba concludit: *Locus, in latissimâ planitie clementer editus, prope Vindonis & Lyci confluvium, Danubio ad commoditates vicinus, nec expositus nimiâ propinquitate ad pericula Germanicarum incursionum, Vindeliciæ meditullio. nomen Augustæ inditum; Vindelicorum cognomen additum, differentiâ aliarum urbium, quæ eodem nomine adpellatæ.* Dubia mehercules & ambigua sententia; ubi nescias, opidum jam anteà exstitisse, an tunc demùm à Romanis conditum intellexerit. quamquàm in præcedentibus doceat, Romanos etiam nova nonnumquàm deducendis coloniis opida excitasse. Quam mentem de Vindelicorum Augustâ si habuerit, errasse eum, vehementer ego vereor. quidpe, præter rationem modò allatam, Strabonis quoque verba ex lib. IV suprà citavi ista: Καὶ οἱ Ἐστίωνες τῇ τῶν Οὐϊνδελικῶν εἰσι, καὶ Βριγάντιοι· καὶ πόλεις αὐτῶν Βριγάντιον, καὶ Καμπόδουνον, καὶ ἡ τῶν Λικατίων ὥσπερ ἀκρόπολις Δαμασία· id est: *Vindelicorum sunt etiam Estiones, & Brigantii: opidaque eorum Brigantium & Campodunum; & Licatiorum veluti arx Damasia.* DAMASIA igitur procul dubio Vindelicorum Licatiorum caput. idque Augustæ ad Licum amnem germanum genuinumq; nomen, antequàm colonia devictis Vindelicis Augusti auspiciis eò deducta fuit. Huc accedit, quòd aliàs Strabo Augustæ nullam facit mentionem: quæ, ut præcipua jam ejus ætate & clarissima totius Vindelicię urbs, nullo pacto erat silentio transmittenda. nec Damasiam ullus alius auctor memorat: scilicet,

ſcilicet, quia vocabulum id in Auguſtæ nomen abivit. Tacitus, annal. lib. XII: *Silurum gens non atrocitate, non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret, caſtrisque legionum premenda foret. Id quò promtius veniret, colonia Camalodunum validâ veteranorum manu deducitur in agros captivos; ſubſidium adversùs rebelles, & imbuendis ſociis ad officia legum.* Ea cauſa ubique coloniarum Romanarum. De Licatiis autem ita idem Strabo: Ἰταμώτατοι δὲ τῶν Οὐινδελικῶν ἐξητάζοντο Λικάτιοι καὶ Κλαυτινάτιοι· id eſt: *Ferociſſimi Vindelicorum habiti ſunt Licatii & Clautinatii.* Tanta igitur *Auguſtæ Vindelicorum* monſtrari poteſt antiquitas; tanta antiquis etiam temporibus celebritas. ad quod dignitatis faſtigium non niſi longinquioris temporis progreſſu evehi potuit, in gente barbarâ, ac liberâ; cui nulli impetus ad integra opida de ſubito erigendum.

Porrò opida in itinere ab *Arbore felice*, Helvetiorum opido (*Arbon* nunc eſt vulgari vocabulo, apud lacum Brigantinum) ad *Auguſtam Vindelicorum*, notantur iſta in tabulâ & Antonini itinerario:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;		Antoninus;	
Arbor felix		*Arbore felice*				*Arbore felice*	
Brigantio	x.	*Brigandia*	xx.	*Brigantia*		*Brigantia*	xx.
Ad Renum	VIIII.						
Vemania	xv.	*Væmania*	XXIIII.	*Vemanie*	XXIIII.	*Vemania*	XXIIII.
Viaca	XXIII.						
		Campoduno	XVI.	*Campoduro*	XV.	*Campoduno*	XV.
		Roſtro Nemaviæ	XXXII.	*Roſtro Nemaviæ*	XXXIII.		
						Celio monte	XIIII.
						Guntia	XVI.
Auguſta Vindelicûm	xx.	*Aug. Vindelicûm*	XXV.	*Aug. Vindelicûm*	XXXVII.	*Aug. Vindelicûm*	XXII.

BRIGANTIUM eſſe nunc *Bregenz*, ad caput lacus Brigantini, cui nomen inde quæſitum, cùm vocabulum, tum itineris tractus & intervallum maximè indicant: quorum hoc Antoninus ab Arbore felice Brigantium uſque utroque in itinere facit xx millium paſſuum; tabula verò XIX. Certum igitur ex his fit documentis, ordinem in tabulâ à librario eſſe turbatum: ubi ſic anteà erat ſcriptum:

Arbor felix
Ad Rhenum VIIII.
Brigantio X.

Rhenus equidem ab Arbore felice duobus haud ampliùs abeſt millibus paſſuum. at ex notatis tabulæ numeris ego colligo, Rheni hoc in itinere trajectum fuiſſe commodiſſimo itineris ductu ad vicum *Rhineck*, vel paullo ſuprà.

CAMPODUNUM Antonini Strabo quoque, dicto lib. IV, Græcè per literam π ſcripſit Καμπόδυνον. at magis genuinum ejus loci nomen eſt apud Ptolemæum per β, Καμβόδυνον· & in tabulâ CAMBODUNUM, in Notitiâ imperii CAMBIDUNUM. quæſitum namque id è fluminis, cui adpoſitum, vocabulo *Kamb*. Id opidum hodiè vulgari vocabulo dicitur *Kämbten*, ſive *Kämpten*.

Inter *Campodunum* & *Brigantiam* habet Antoninus, tribus in itineribus, locum, cui nomen VEMANIA, & corruptè *Væmania*: nam tabulæ etiam eſt *Vemania*, & Notitiæ imperii VIMANIA. In tabulâ poſt *Vemaniam* ſequitur protinus VIACA. Hodiè inter *Bregenz* & *Kämpten* ſunt loci *Wangen* & *VVageck*. quorum hic haud dubiè eſt *Viaca*, ille verò *Vemania*. Numeri in itinerariis ferè ubique corrupti ſunt. Antoninus ubique habet inter *Brigantium* & *Vemaniam* XXIV millia paſſuum: hinc verò *Campodunum* XV, duobus in itineribus, & in tertio XVI. totidem circiter hodiè numerantur inter *Bregenz* & *VVangen*. Unde perſpicitur, apud Antoninum etiam inter *Brigantiam* & *Vemaniam* perſcripta fuiſſe XVI; vel XV, ut rectè eo intervallo habet tabula. A *VVangen* numerantur ad *Kämpten* millia circiter XXV. unde adparet, Antoninum quoque XXIV illa millia, quæ perperam ſunt adpoſita inter *Brigantiam* & *Vemaniam*, ipſum ſcripſiſſe inter *Vemaniam* & *Campodunum*. Tabulæ exſcriptor eumdem numerum quum hoc itinere ſignatum videret, XXIII inde imperitè fecit inter *Vemaniam* & *Viacam*: quum ſint inter *VVangen* & *VVageck* XVII circiter tantùm. niſi fortè in archetypo fuerint millia XVIII: quæ ille corrupit in XXIII. De reliquo, apud Ptolemæum hæc leguntur: Πρὸς δὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ Ταξγαίτιον, Βριγάντιον. μετὰ δὲ ταύτας Οὐῖκος. id eſt: *Ad Rheni fluminis caput eſt Taxgatium, Brigantium. poſt has verò Vicus.* TAXGÆTIUM ex poſitione apud Rheni fontem interpretor hodiè opidulum *Tavetſch*. ab hoc versùs ſeptemtriones deſcenditur ad opidum *Bregenz*, quòd ſi recto ordine perrexerit Ptolemæus porrò versùs ſeptemtriones; *Vicus* certè nullus

lus alius erit locus quàm *Viaca* tabulæ. ac fortè apud Ptolemæum scriptum fuit Οὐίακος, VIACUS. Graduum adnotationes in eo auctore nihil attinet observare. in his quidpe plerumque falsus deprehenditur.

Porrò Antonino inter *Campodunum* & *Augustam Vindelicûm* referuntur CELIUS MONS, & GUNTIA. *Celium montem* esse vicum nunc *Kelmüntz*, haud procul Ilaro flumine & opido *Münchrot*, cùm tractus itineris, quod paullum heic lævorsum declinat, tum multo maximè nomen ipsum testatur. Id nomen loci Notitiæ imperii est COELIUS, sine *montis* adjectione. *Guntiam* interpretatur Rhenanus opidum *Guntzburg* ad Guntiæ amnis ac Danubii confluenteis. Verùm magis placet opinio Velseri, qui *Guntberg* interpretatur, ad fontem Guntiæ. Illud quidpe longiùs extra viam Camboduno Augustam versùs dissitum; & nimis prope habet opidum *Knäringen*, quod tabulæ esse *Grinarionem*, infrà ostendetur. cujus propinquitas tanta, uti haud facilè crediderim, fuisse & Guntioburgium tunc locum celebrem. Apud Antoninum millia passuum numerantur à Campoduno Celium montem usque XIV; hinc verò Guntiam XVI: at à *Kämpten* & *Kelmüntz* sunt XXX: hinc verò ad *Guntzburg* XXV. Nullo igitur modo Antonini *Guntzia* intelligenda est *Guntzburg*. Numeri quum suis locis manserint, tamen nomina à malè curioso librario transposita sunt. etenim à *Kämpten* ad *Guntzbrug* millia sunt XIV: & hinc ad *Kelmüntz* XVI: hinc denique Augustam XXXIX. Hujus *Guntiæ* Notitia etiam meminit imperii.

At *Guntioburgii* quoque antiquitatem ex veterum monumentis ostendi posse reor. Eumenii, in panegyrico, Constantio Cæsari dicto, hæc leguntur verba: *Captus rex ferocissimæ nationis inter ipsas, quas moliebatur, insidias; & à ponte Rheni usque ad Danubii transitum Contiensem devastata atque exhausta penitus Alamania.* Heic sive ipse sic scripserit Eumenius, sive librariorum posteà incuriâ *G* in *C* fuerit vitiatum, locus certè nullus alius est, quàm qui nunc ad Guntiæ confluentem dicitur Guntioburgium: ubi etiam nunc ponte transitur Danubius.

ROSTRUM NEMAVIÆ cum doctissimo Simlero interpretor ex regionis tractu celeberrimum nunc opidum *Memmingen*. à quo Cambodunum usque millia sunt XXIII; Augustam verò XXXVII circiter. Unum igitur X apud Antoninum inter Cambodunum & Nemaviam abundat.

Aliud iter per Vindeliciam ab Augustâ Vindelicûm versùs Italiam est hujusmodi:

Tabula;		Antoninus;						
Augusta Vindelicûm.		*Augusta Vindelicûm*						
Ad Novas	....							
Avodiaco	.....	*Abuzaco*	XXXVI.	Antoninus;				
Coveliacas	.....							
Tarteno	XX.	*Parthano*	XXX.	*Parthano*		Antoninus;		
Scarbia	XI.							
Vetonina	XVIIII.	*Veldidena*	XXX.	*Veldidena*	XXIII.	*Veldidena*		
Matrejo	XVIII.							
Vipiteno	XX.	*Vipiteno*	XXXVI.			*Vipeteno*	XXXVI.	
Sublabione	XXXV.	*Sublavione*	XXXII.					
Ponte Drusi	XIII.	*Endide*	XXIIII.					
Tridente	XL	*Tridento*	XXIIII.					

Loco *Ad Novas* quia intervalli numerus non adpositus, haud facilè verus situs investigari poterit. *Abuzaco* Antonini idem est locus, qui *Avodiaco* tabulæ. & hic idem, qui eidem tabulæ scribitur *Abodiaco*, alio in itinere. quod tale est:

Augusta Vindelicûm	
Rapis	XVIII.
Navore	XXIIII.
Camboduno	XVIII.
Escone	XX.
Abodiaco	XVIII.

In hoc itinere, an *Navore* idem sit locus, qui suprà dicitur *Ad Novas*, haud facilè dixerim. in eamdem sanè regionem iter ad *Abodiacum* tendit. Nec quidquam de *Rapis* liquet.

ESCONEM nullum alium esse locum, quàm qui ad Lichum amnem vulgò hodiè vocatur *Sconga*, ipsum nomen clarè indicat. Ab hoc ad Cambodunum millia circiter sunt passuum XXIV.

ABODIACUM, sive, ut Ptolemæo scribitur, Ἀβούδιακον, ABUDIACUM, omnes ferè

ferè viri docti, qui de eo scripserunt, hodiè volunt esse opidum *Füessen* eodem Licho adpositum, XIV millibus passuum supra Esconem, XVIII millibus à Camboduno dissitum. quorum sententiæ lubentissimus ego subscripserim: namque VELDIDENA, quæ vitiato vocabulo in tabulâ *Vetonina*, extra controversiam hodiè est *VVilten*, ad Aeni Utiique confluenteis, III circiter millibus supra opidum *Innespruck*. Per hoc autem simulque per opidum *Füessen* iter agitur Augustâ Vindelicorum Tridentum versùs.

Jam verò inter *Füessen* & *VVilten* seu *Innespruck* loci sunt *Kochel* & *Partenkirch*. quorum ille haud dubiè COVELIACÆ tabulæ; hic verò Antonini PARTHANUM: quod corruptum in tabulâ *Tarteno*, pro PARTENO. quamquàm nullum horum verum genuinumque loci nomen putaverim. rectiùs sanè in Notitiâ imperii PARRADUNUM. ex quo etiam apud Ptolemæum pro καρράδυνον pono παρράδυνον. & facilis librario lapsus ex π in κ.

Inter *Parradunum* igitur & *Veldidenam* SCARBIA ex intervallis & itineris actu fuerit circa locum, cui nomen *Mittenwald*. ad quem à Parraduno XI sunt millia; & porrò Veldidenam usque XIX.

Reliqua ejusdem itineris *Matreium*, *Vipitenum*, *Sublabio*, *Pons Drusi*, qui Ptolemæo *Drusomagus*, & *Tridentum*, jam extra Vindeliciæ nostræ limiteis posita, Rhætorum quia fuêre loca, nihil ad præsentem commentationem pertinere puto.

De cetero, iter tabulæ ab Augustâ Vindelicorum per Esconem, Abudiacum usque, jam anteà ostensum est. Pergit hinc ita:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;			
		Veldidena					
Abodiaco		*Parthano*	XXIII.	*Aug. Vindelicûm*		*Aug. Vindelicûm*	
Vrusa	XIII.	*Ad pontes Tessenios*	XX.				
Bratananio	XII.	*Ambre*	XL.	*Ambre*	XXXVII.	*Ambre*	XXVII.
Isuniſca	XII.	*Isiniſco*	XXXII.	*Isiniſco*	XXXII.	*Isiniſca*	XXII.
Ad Enum	XX.	*Ponte Aeni*	XX.	*Ponte Aeni*	XX.	*Ponte Aeni*	XX.
Bedaio	XIII.	*Bidaio*	XVIII.	*Bidaio*	XVIII.	*Bidaio*	XVIII.
Artobrige	XVI.						
Ivavo	XVI.	*Iovavi*	XXXIII.	*Iovavi*	XXXII.	*Iovavi*	XXXVI.

Iovavum esse nunc celebre opidum *Salzburg*, posteà firmissimis monstrabitur documentis. Huc ab Augustâ rectissimâ viâ agitur iter per nobile nunc opidum *Monachium*, Isaro flumini impositum. Quo argumento, satis valido, ISINISCA sive ISUNISCA nulla alia est, quàm dictum opidum Monachium. nam ab flumine nomen ei quæsitum quasi ISARISCA, nemo dubitare potest. Ac fortè caput fuit *Isarcorum*; quos valleis Isari incoluisse suprà docui.

Nec AMBRA ignorari potest; quando medio fermè itinere inter Augustam & Monachium occurrit fluvius *Amber*. ad quem locum *Pruck an der Amber*, ex adverso opidi *Fürstenfeld*, interpretor Ambram. nisi fortè sine aliquo opido vel vico nudum fluvium AMBRAM & trajectum ejus heic intellexerit Antoninus. Numeri ubique corrupti sunt. quidpe millia sunt inter Augustam & Ambram haud ampliùs XXII. inter hunc & Monachium XVII.

Porrò à Monachio Salisburgium versùs rectissimâ viâ transitur Aenus amnis apud opidum *Alten Hohenaw*. quod ego interpretor tabulæ locum AD AENUM: (nam puto A interiisse:) qui Antonino est PONS AENI; & Notitiæ imperii PONS OENI. Ubique numeri millium corrupti: quibus tertium adscribendum est X. Locus cui vocabulum *Bedaio*, sive *Bidaio*, jam extra Vindeliciam in Norico fuit. de eo igitur posteà dicetur.

Inter *Partenkirch* & *Fürstenfeld* XLII haud ampliùs sunt millia passuum. unde adparet, numeros apud Antoninum inter *Partanum* & *Ambram* esse vitiatos. Mihi PONTES TESFENII fuerint vicus hodiè apud lacum Ambram, vulgari vocabulo *Tiessen* dictus. quin *Tessenios* fuisse ab Antonino scriptum, quod postmodò corruptum in *Tessenios*, facilè suspicer. Nimis audaciter & confidenter Aventinus; qui, uti opidum Isaro adpositum *Schöfelern* inde fingeret, corrumpere haud dubitavit dictum vocabulum in *Scaphonios*.

De *Vrusa* tabulæ & *Bratananio* nihil liquet.

De cetero iter per Danubii ripam à Samuloceni ad Aeni usque confluentem signatur in tabulâ hoc modo:

Samulo-

Samulocenis			
Grinarione	XXII.		
Clarenna	....		
Ad Lunam	XXII.		
Aquileia	XX.		
Opie	XVIII.		
Septemiaci	VII.		
Losodica	VII.		
Medianis	XI.		
Iciniaco	VIII.		
Biricianis	VII.		
Vetonianis	XVIII.		
Germanico	XII.		
Celeuso	VIII.	Antoninus:	
Arusena	III.	*Abusina*	
Regino	XXII:	*Regio*	XX.
		Augustis	XXIII.
Serviodoro	XVIII.		
Petrensibus	XXVII.		
		Quintianis	XX.
Castellum	XVIII.		
Bolodurum	....	*Bolodero*	XXIIII.

Samulocenim Ptolemæo dici *Alcimoënnim*, esseque hodiè *Vlm*; Germaniæ lib. III, cap. IV, docui. Ab hoc opido XVII millia passuum versùs orientem est opidum *Gnäringen*, medio situ inter Guntiam & Mindelium amneis. quod ex situ, haud procul Danubii ripâ, item ex itineris tractu, & multo maximè ex vocabuli similitudine, sine controversiâ est GRINARIO tabulæ. in quâ V in X corruptum esse patet.

Inde CLARENNA nunc dicitur opidum *Rain*, prope Lichi confluentem.

Hinc à *Clarennâ* duûm diversorum itinerum vocabula ab imperito ac malè curioso tabulæ exscriptore confusa esse puto. nam BURICIANA & VETONIANA ex itineris tractu, situ in ripâ, similitudine nominum, & intervallo XVIII millium, haud dubiè nunc sunt *Burchaim* & *Winten*. & inter hoc etiam atque *Abensperg* millia sunt XXIV; ut tabula habet inter *Vetoniana* & *Arusenam*; quæ correctiùs Antonino & Notitiæ imperii dicitur ABUSINA: ex quâ voce in tabulâ scribo ABUSENA. Nomen traxit ab amne, vulgò *Abenst* dicto; cui adposita. quem & ipsum rectè dixeris Latino ore *Abusenam*, vel *Abusenam*; & *Abusinam*, vel *Abusinum*.

Inter *Vetoniana* & *Abusenam* GERMANICUS, haud dubiè vicus, ex situ & XII millium intervallo est opidulum *Foburg*, ad Danubii ripam, in insulâ, quam os Ilmii fluminis efficit, situm; quod ponte ulteriori, id est, Germanicæ ripæ adnexum. unde fortè nomen ei quondam quæsitum.

Post IX hinc millia passuum, ut habet tabula, CELEUSUM erit opidum nunc ad Abusini confluentem *Neustat*, III circiter millibus ab opido *Abensberg* dissitum.

Tabulæ REGINUM Notitiæ imperii dicitur CASTRA REGINA. unde certum fit, vitiatum esse vocabulum apud Antoninum *Regio*. Esse hodiè celebre opidum *Regenspurg*, contra confluentem *Regini* amnis, qui vulgò *Regen*, positum, nemini dubitare fas est; quando situs in Danubii ripâ, maximè verò nomen convenit. Fuisse jam tunc clarum atque illustre, ex eo perspicitur, quòd tabula primariæ urbis figurâ depictum habet. Non tamen credo illis, qui id coloniam Augusti Tiberii faciunt, ex nescio quo nummo, cujus inscriptio sit talis: COL. TIBERIA. AUGUSTA. cui adjiciunt auctoritatem diplomatis Leonis III pontificis, an. IↃCCXCVIII perscripti; in quo hæc leguntur verba: *Iuxta muros Tiburniæ civitatis, quæ à Tiberio Cæsare Augusto ædificata est; quæ modò vulgò appellata est Reginaspurch*. Sed quid non barbara istius sæculi ignorantia & monachalis securitas, somniavit, prælicenterque finxit? quâ grammaticæ disciplinæ ratione à Tiberii nomine urbs dici potuit Tiburnia? quod vocabulum Tibur Italiæ opidum, haud procul Româ situm, maximè redolet. Multo ego malo gravissimo auctori C. Tacito credere; qui suo ævo sub Trajani imperii initium, quo Germaniam descripsit, unam agnoscit, ut suprà ostensum, totius Rhætiæ coloniam, *Augustam Vindelicorum*. Quòd si alia præter hanc fuisset, nec Ptolemæum, nec Antoninum, nec auctorem tabulæ, nec Notitiam imperii latere potuisset: apud quos omneis altissimum ejus rei silentium; quum tamen

ubique

ubique tabulæ nominentur *Augustæ coloniæ*. Rectiùs igitur ac tutiùs istum nummum aliò traxeris. & verba hæc sunt ex Græcâ Nicephori Callisti historiâ, lib. I, cap. XVII, Latinè versa: *Opus quoque ejus est Iudææ celebris urbs Tiberias & quæ in Thraciâ est Tiberia.*

Porrò quod CASTELLUM tabulæ dicitur, ex situ & itineris tractu, item ex intervallo, quod LXXIII est millium à Regino, haud dubiè nobilis nunc est urbs *Passaw* ad Aeni confluentem lævâ oris ripâ situm. Idem locus Notitiæ imperii procul dubio est BATAVA, in his verbis: *Præfectus alæ Flaviæ Retorum, Quintanis. Tribunus cohortis Novæ Batavorum, Batavis. Tribunus cohortis Tertiæ Brittonum, Abusina.* Atque hinc ipse locus è *Batavorum* nomine dictus CASTRA BATAVA: & cognomine tantùm BATAVA. quod Germani posteà suâ lingvâ fecêre *Bettaw:* & tandem aliâ dialecto, quâ superiores inferiorum *t* mutant in *ſ*, *Passaw*. Agnosco heic errorem satis turpem, per quem in Germaniæ lib. I, cap. VII, adserui *Passavium* esse *Bojodurum*, à Bojorum transitu sic dictum, quia hodiéque transitum vocamus *ein paſs. Bojodurum* nunc esse *Inſtat*, ex adverso Passavii in dextrâ Aeni ripâ situm, posteà in Norico certis probabo documentis.

De cetero SERVIODURUM, ex situ in Danubii ripâ, millium intervallo, & nominis insuper quâdam similitudine, deprehenditur nunc esse opidum *Straubing*.

PETRENSIA item ex positu ad Danubium, & millium intervallis, conjicio esse nunc opidum *Oosterhoven*.

Loca igitur illa suprà recitata, *Ad Lunam, Aquileja, Opia, Septemiacum, Losodica, Mediana, Iciniacum*, alio in itinere, quod medium fuit inter modò explicatum & illud ab Augustâ Juvavium versùs, fuisse censeo. Nec tamen, quo situ singula fuerint, quidquam liquet.

QUINTIANA, subintellige CASTRA, quæ Notitiæ imperii vocantur QUINTANA, haud dubiè nunc sunt *Kintzen*, vicus infra opidum *Oosterhoven*: quando & situs haud procul Danubio & nomen integrè respondent. nec numerus millium perinde abhorret: sunt quidpe circiter XIX.

AUGUSTA Antonini, sive ut Notitia habet imperii, AUGUSTANA, intellige CASTRA, quidam volunt esse hodiè vicum *Gaisting*, XI millia passuum infra Reginum, haud procul Danubio situm. quibus ego reclamare nolim; quando situs & nomen haud malè congruunt. nam millium numeris non semper fidem esse habendam, jam dudum patuit.

Loca porrò inter *Abusinam* & *Augustam* Vindelicûm notantur apud Antoninum ista:

Abusina	
Vallato	XVIII.
Summontorio	XVI.
Augusta Vindelicûm	XX.

Numerus LIV millium satis benè convenit intervallo inter *Augsburg* & *Abensperg*. VALLATUM igitur colligo fuisse supra opidum *Gaisenfeld*, Ilmio amni adpositum: SUMMONTORIUM verò, sive, ut Notitiæ imperii scribitur, SUBMONTORIUM, supra opidum *Hohenwart*.

De Ptolemæi *Bragoduro*, *Dracuinâ*, & *Vianâ*, quæ loca illi apud superiorem Danubii ripam ponuntur, nihil liquet. Ejusdem Φαινιανα, PHÆNIANA, eumdem locum censeo esse, qui Notitiæ imperii plurali numero est PINIANA. At de situ ejus nihil liquet.

Ejusdem Notitiæ FEBIANA *castra*, cum Rhenano interpretor *Babenhausen*, ad Guntiam amnem.

Atque hactenus loca Vindeliciæ, quorum situs investigari potuit, explicata sunt. nunc transmisso Aeno flumine Noricum quoque lustretur.

CAP. V.

De NORICO.

OMne NORICUM sub unius quondam fuisse regis imperio, ex Svetonio maximè patet. is quidpe in Tiberio *Perseverantiæ*, inquit, *grande pretium tulit, toto Illyrico, quod inter Italiam regnumq. Noricum & Thraciam & Macedoniam, interg. Danubium flumen & sinum maris Adriatici patet, perdomito & in ditionem redacto.* Hinc etiam illud Julii Cæsaris, belli Gall. comment. I: *Duæ fuerunt Ariovisti uxores; una Sveva natione, quam domo secum adduxerat: altera Norica, regis Vocionis soror; quam in Gallia duxerat, à fratre missam.* Et item istud, belli civilis comment. I: *Equitesque ad eum venerunt à rege Norico circiter* CCC. NORICORUM etiam, ut Vindelicorum, complureis fuisse populos testem suprà citavimus Plinium. cujus verba, lib. III, cap. XX, hæc sunt: *Iuxta Carnos, quondam Taurisci*

Taurisci adpellati, nunc Norici: his contermini Rhæti & Vindelici. omnes in multas civitates divisi. Quæ fuerint Noricorum civitates, seu populi, nemo recenset, præter Ptolemæum. cui sunt Σεύακες, Ἀλαυνοὶ, Ἀμβισόντιοι, Ἀμβιδρανοὶ, Ἀμβιλικοὶ, *Sevaces, Alauni, Ambisontii, Ambidrani, Ambilici*; & qui propriè ei dicuntur Νωρικοὶ, *Norici*. Verùm his certi situs adsignari nequeunt. Nec termini quidem universo Norico circumscribi possint, nisi internis ejus, id est, opidis, investigatis. hoc igitur primo loco agatur.

Loca antiqui Norici, veteribus memorata auctoribus, explicaturus, commodum judicavi, primo loco Danubii ripam persequi, incipiendo à notioribus certioribusque. Iter igitur heic tabulæ & Antonini itinerariis notatur hujusmodi:

Tabulæ;		Antonini;		Antonini;	
Brigantio		*Bregitione, leg.* I *Adjut.*			
|		*Ad muros & Statuas, in medio*			
Arrabo fl.	XXX.	*ad Robona*	XXX.		
Stai luco	XII.	*Quadratis*		*Scarabantia*	
Ad Flexum	XIII.	*Flexo*	XX.	*Moteno*	XII.
Gerulatis	XVI.	*Gerulata*		|	
Carnunto	XIII.	*Carnunto, leg.* XIIII. *g g.*	XXX.	|	
Aequinoctio	XIIII.	*Aequinoctio & Ala nova, in medio.*		|	
uillagai	IIII.	|		|	
Vindobona	X.	*Vindebona, leg.* X. *gem.*	XXVIII.	*Vindomona*	XXV.
Citium	VI.	*Commagenis*	XXX.	*Comagenis*	XXIIII.
Comagenis	VII.	*Cecio*	XXX.	*Cetio*	XXIIII.
Piro torto	VIII.	|		|	
Trigisamo	VIII.	|		|	
Nomare	XVI.	|		|	
Arelate	VII.	*Arlape*	XX.	*Arlape*	XXII.
Ad ponte ises	VIII.	|		|	
|		*Laco felicis*	XXII.	*Laco felice*	XXVI.
Elegio	XXIII.	|		|	
Blaboriaco	XIII.	*Lauriaco*	XXV.	*Lauriaco*	XX.
Marinianio	....				
Bolodurum	....				

Heic quæ Norici fuerunt agri, quo commodiùs certioribusque documentis ostendantur, primùm Pannoniæ loca, Norico proxima, explicanda erunt.

ARRABO *Fluvius* extra controversiam est is, qui, vulgari nunc vocabulo *Rabe*, Danubio miscetur apud opidum ejusdem nominis. vocabulum id fluvii vitiatum legitur quatuor locis apud Ptolemæum: in descriptione Germaniæ ὁ Ναραβών· in Pannoniâ superiore, τὴν Ναραβῶνα· in inferiore Pannoniâ, bis τοῦ Ναραβῶνος. Librario videtur notius fuisse opidum nobilissimum Galliæ Braccatæ Ναρβὼν, quàm dicti fluvii vocabulum Ἀραβών· quod integrum atque incorruptum manet apud Macrianum ἐν τῷ περίπλῳ· qui sua à Ptolemæo se habuisse fatetur. Apud Antoninum scriptum fuisse puto *Arrabona*, ut est alio in itinere, à Sabaria Bregetionem usque: ex quo librarii incuriâ factum illud *Ad robona*. Notitiæ imperii bis memorantur castra militum *Arrabonæ*. ea eodem situ ad confluentem fuisse amnis Arrabonis, quo nunc opidum conspicitur *Rabe*, haud dubitandum est.

BRIGANTIUM igitur, quod & BRIGETIO, & BREGETIO, ex situ apud Danubii ripam, & XXX millium passuum intervallo deprehenditur esse nobile Hungariæ opidum, quod Latinè loquentibus *Strigonium*, vulgò *Graan* dicitur, ex adverso Granuæ fluminis & Danubii confluentium.

Hinc locus AD STATUAS, medio situ inter Brigetionem & Arabonem, nunc dicitur *Dotis*.

Supra Arabonem locus AD FLEXUM, intellige DANUBII, est *Owar*. cui nomen inde repertum, quia amnis à Presburgio hucusque ex septemtrionibus in meridiem deflectitur; hinc verò in ortum hibernum.

Medius ille locus inter Arrabonem & Flexum, plurali numero QUADRATA dictus, vicus nunc est apud ripam Danubii *VViselburg*. Sed & tabulæ *Stai lucus* ex millium intervallis in eumdem vicum incidit.

Prope situm castellum *Muzon*, comitatus titulo insignitum, Antonini est MOTENUM, seu, ut alio est itinere, à Sabaria Vindobonam, MUTENUM.

A Flexo

A Flexo porrò GERULATA nomen retinent, paullo detortum in *Kerlburg*. Numerus millium in tabulâ abundat. sunt quidpe haud ampliùs X.

CARNUNTUM, viros doctissimos summâ curâ nequidquàm hactenus quæsivisse, equidem miror; quum situs ejus tam disertè tamque apertè à Plinio indicetur, lib. IV, cap. XII; ubi de Istri lævæ ripæ accolis tradit in hæc verba: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ, montes verò & saltus, pulsi ab his Daci ad Pathissum amnem à Maro; sive is Duria est, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos.* Marum hunc Moraviæ nunc esse amnem, vulgò Slavis accolis *Morává*, Germanis *March*, Germaniæ lib. III, cap. XXXI, ostensum est. ubi etiam monstratum, eumdem fuisse terminum quondam Vanniani regni in Svevos Quados. Patet igitur hinc quamclarissimè, *Carnuntum* ad confinium Germanorum ex adverso fuisse confluentis Mari ac Danubii; ubi nunc opidum visitur *Haimberg*. Atque huc rectè faciunt XXX millia passuum, quæ Antoninus recenset inter Flexum & Carnuntum: nempe si ipsam semper sequaris ripam. Rectè etiam respondent tabulæ millia XIII, inter Gerulata & Carnuntum: directâ viâ si proficiscaris. Rectè item quadrant millia XXVIII, quæ uterque locat inter Carnuntum & Vindobonam; quam Viennam nunc esse, mox ostendam. Antoninus Carnunti recenset *legionem* XIIII. & Plinius quoque, dum *Pannonica hiberna* eum locum adpellat, ceu eo indicio clariorem notioremque redditurus, haud dubiè non alæ, nec cohortis alicujus castra intellexit; sed legionis integræ. unde etiam in tabulâ primariæ urbis figurâ signatus est. Hinc etiam est illud Orosii; lib. VII, cap. XV: *M. Antoninus Verus Marcomannicum bellum, quod continuò exortum est, gessit, apud Carnotum triennio jugiter exercitum habuit.* quod & Eutropius refert, lib. VIII, in eodem imperatore. Item istud Velleii Paterculi, lib. II: *Hunc virum* (Maroboduum, Marcomannorum regem) *& hanc regionem proximo anno diversis è partibus Tiberius Cæsar aggredi statuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis, legiones in Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret. ipse à Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est.* Errare itaque Ptolemæum puto; qui dictam *legionem* XIV ad *Flexum* locat. ni librarii potiùs errorem interpretari malis. At Paterculus *Carnuntum*, non Pannoniæ, ut Plinius ac Ptolemæus, sed Norici facit opidum. Et ne Pannonica hiberna eas intelligas, quia Pannonii erant milites, in Norico locati; en idem Plinius, lib XXXVII, cap. III, 10 c *ferè*, inquit, *millia passuum à Carnuto Pannoniæ abesse litus id Germaniæ, ex quo invehitur succinum, percognitum nuper.* Falsum igitur illud apud Paterculum. Quod tamen non ipsius auctoris dixerim esse erratum, sed librariorum mendum; ut complura alia in hoc auctore; maximè verò in his ipsis verbis, quæ modò adduxi. ubi ita lego totum locum: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis, legiones in Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret. ipse à Carnunto, qui locus Norico regno proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est.* Dissertè Noricum distingvit ab Illyrico, sub quo Pannoniam intelligit. ergo quia in hac exercitum meruisse ait, cujus hiberna erant Carnunti; hoc certè noluit esse Norici regni. Antiquitas atque celebritas hujus urbis altior reperitur à Livio lib. XLIII, sub P. Livio Crasso, C. Cassio Longino COSS., anno ab urbe conditâ IↃ LXXX, ante natum Jesum CLXIX. *Eâdem*, inquit, *ætate, quâ in Thessaliâ equestri pugnâ vicêre Romani, legatus in Illyricum à Consule missus, opulenta duo opida vi atque armis coëgit in deditionem. omntaq; iis sua concessit; ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret. Postquàm nec, ut dederent se, compellere, neque capere obsidendo poterat; ne duabus oppugnationibus nequidquàm fatigatus miles esset, quam priùs intactam urbem reliquerat, diripuit.* Cetero nomen ejus variè ab auctoribus perscribitur. Græcâ formatione apud Ptolemæum est Καρνῦς, Καρνῦντος, id est, *Carnûs, Carnuntis:* quod & Livius imitatus. apud Plinium, dicto lib. IV, cap. XII, & Velleium, Antoninum, Eutropium, & tabulam, item apud Marcellinum lib. XXX, & Notitiæ imperii est *Carnuntum*. apud eumdem verò Plinium, dicto lib. XXXVII, cap. III, & Zosimo, lib. II, item Aurelio Victori in M. Antonino, *Carnutum:* & Orosio, dicto loco *Carnotum*. quæ variatio etiam in Galliæ gente *Carnutum* facta est. Apud Zosimum *Carnutum* Κελτικὴ πόλις vocatur. unde Ortelius id interpretatus est Galliæ opidum *Chartres*, Carnutum quondam gentis caput. At quid Maximiano Herculio, quem Zosimus narrat è Lucaniâ, Italiæ regione, Carnutum ad Diocletianum profectum fuisse, transitio ac reditio fuit per Ravennam, si Carnutum istud fuit in Galliâ? Satis absurdè. Lego ego apud Zosimum, ἐν Καρνάτῳ πόλει Γαλατικῇ.

nam Pannonica hiberna plerumque tam Latinis quàm Græcis auctoribus dicta sunt *Illyrica:* quia Pannonia Illyrici illius vetustissimi pars; ut suprà, & in Germaniæ lib. I ostensum est.

Porrò ÆQUINOCTIUM ex situ in Danubii ripâ, & millium intervallo, haud dubiè circa vicum *Fischemünde* fuisse colligitur. Hinc tabula ad locum, cujus vocabulum corruptum *uillagai*, IV facit millia; & inde Vindobonam usque X. ex quâ positione locum eum interpretor vicum nunc *Ebersdorf*. Antoninus inter Aequinoctium & Vindobonam habet locum, cui nomen ALA NOVA: quem equidem ego haud dubitaverim esse eumdem, cui vitiatum illud in tabula vocabulum *uillagai*. corrigo igitur hoc ex illo.

Hinc VINDOBONA omnibus citra controversiam habita est ea urbs, quæ, caput nunc Austriæ, Germanis *Wien*, vulgo Latinè loquentium *Vienna* dicitur. Convenit positus in Danubii ripâ: conveniunt item intervalla itinerum. nam licet de proximorum locorum, *Aequinoctii*, *Alæ novæ*, *Cetii* & aliorum sitibus dubium alere velis; tamen de *Arrabone* flumine, de *Muteno*, de *Flexo*, de *Gerulatis*, ambigere non licet. tum *Carnunto* etiam satis certus adsertus est positus in opido *Haimberg*. Sed & nomen manet. quod Germanis contractè *VVien*, Slavis verò extensiùs, servato primæ originis indicio, dicitur Polonis *VViedun*, Bojohæmis ac Moravis *VViden*. In Notitiâ imperii bis legitur VINDOMANA: & apud Jornandem in libro de rebus Gothicis, VINDOMINA. unde quidam docuerunt, verum genuinumque urbis nomen Romanis fuisse *Vindoniana*: sicque in omnibus pariter auctoribus esse legendum. Certè, uti dicam, quod sentio; quamvis in Notitiâ facilis poterat esse lapsus ex *ni* in *m*; tamen librarii esse error non poterat, ut *Vindomina* is scriberet pro *Vindomana*. satisque clarè ac dilucidè perspicitur, genuinam vulgò fuisse unius loci adpellationem, dialectis variatam, VINDOMANA, VINDOMINA, VINDOMONA, ut alterum Antonini habet iter; & tandem VINDOBONA. Jam verò, quis credat, pro *Vindoniana* librarios in omnibus Antonini, tabulæ, Aurel. Victoris, & item Ptolemæi exemplaribus vitiatum suppositisse vocabulum *Vindobona*? nam Victori in M. Antonino est *Vendobona:* & in Ptolemæo apertissimo mendo Γαλιόβωνα, pro Οὐινδόβωνα. quæ constans tot auctorum totq; exemplarium scriptura satis manifestè indicat atque testatur, *Vindomanam*, sive *Vindominam*, & *Vindomonam*, aliâ etiam, ac fortè antiquissimâ formatione dictam fuisse *Vindobonam*. In Ptolemæo quum obscura atque exoleta foret scriptura in vocabulo Οὐινδόβωνα, librarius, vel alius quidam sciolus conjecit esse scribendum Γαλιόβωνα· quia hoc nomine Caletorum in Galliâ viderat opidum apud eumdem auctorem simulque Antoninum. Quâ dignitate fuerit *Vindobona*, ostendit tabula: primariæ urbis picturâ eam referens. Ptolemæus cum Antonino legionem ei tribuit X. poniturq; ab utroque in Pannoniâ. quibus accedens tertius testis, Jornandes in Gothicis, *Ornata*, inquit, *Pannonia civitatibus plurimis: quarum prima Sirmis, extrema Windomina*. Huic Ptolemæus Cetium montem, terminum inter Pannoniam & Noricum, à XII millibus passuum ponit supra Vindobonam. quem tamen VI tantùm abesse millibus, mox ostendam. At Augusti in principatu, ætate Tiberii Vellejique nullam ejus etiamdum fuisse auctoritatem, ex hujus perspicitur verbis suprà citatis: ubi *Carnuntum proximum* facit *locum Norico regno*.

Supra Vindobonam iter in Antonini exemplaribus immensum in modum corruptum est. namque & *Comagena* malè ante *Cetium* ponuntur, & intervallorum numeri inter Vindobonam & Arlapen in utroque itinere longè abundant; quum in universum L haud ampliùs sint millia passuum. Rectiùs tabula: quæ post VI à Vindobonâ millia recenset *Cetium*. quo situ nunc occurrit famigeratissimus harum orarum mons, vulgari vocabulo *Kalen berg:* quod initium est jugi, hinc à Danubii ripâ in meridiem versùs ad Leitæ fontes & opidum *Pruck an der Mure* procurrentis: ubi jam altissimi ejus vertices vulgò vocantur accolis *Kaun perg* & *Golach*. hinc porrò ceu rectâ lineâ in eumdem meridiem tendit ad Dravum amnem, quà opidum ei adpositum *Dravburg:* atque hinc denique ad Savum infra opidum *Celeiam*, vulgò *Cilley*, Norici omnium ab hac parte novissimum. Atque hic verus est germanusque CETIUS MONS; quem limitem Noricum inter Pannoniamq; rectè constituit Ptolemæus; ut ex aliis etiam auctoribus posteà adparebit. Hactenus igitur in Danubii ripâ Pannoniæ loca dicta sunt. Sequitur hinc Norici ripa.

Primus Noricæ ripæ locus Antonino, Tabulæ, & Notitiæ imperii dicitur COMAGENA, plurali numero: unde illis obliquus casus *Comagenis*. Hunc locum ex situ in ripâ, & intervallorum milliariis colligo esse nunc vicum *Langen lâber*, ad confluentem amniculi cui vulgare nomen *Anzespach*.

PIRUM TORTUM, ex situ, intervallo, ac vocabulo haud dubiè est vicus *Pixendorf*. Utrùm jam olim locus fuerit dictus incolis Celtis *Pirntorf*, unde Romanis formatum vocabulum

bulum *Pirotorfum:* an verò vocem *tortum* Norici, vel Quadi huc transgressi, detorserint in vulgare illud *torf*, sive *dorf*, quod vicum significat; haud facilè dixerim.

Hinc VIII millia passuum censet tabula ad TRIGISAMUM. qui locus ex situ, intervallo, ac vocabuli similitudine, procul dubio est nunc *Trasmaur.*

A Trigisamo XXIII habet eadem tabula millia passuum ad locum cui nomen *Arelate.* sed exscriptoris heic est mendum. cui hoc nomine urbs Galliæ celebris ad Rhodani ostia notior fuit, quàm locus ille apud Danubium. Rectiùs igitur hic Antonino & Notitiæ imperii vocatur ARLAPE. fuit quidpe ad confluentem amnis, qui vulgò nunc dicitur *Erlaph*; quo situ nunc opidum est *Pachlarn.* Non tantùm amnem, sed & opidum sic fuisse adpellatum, patet ex Notitiâ imperii, quæ *classem* heic refert *Arlapensem:* quæ non nisi ad castra militum fuit. Sed & Ptolemæo memoratur in Noricâ ripâ opidum Ἀρεδάτη, *Aredate*, vitiato vocabulo; pro quo heic simulque in tabulâ repono Ἀρελάπη, ARELAPE.

Medium illum tabulæ, inter Trigisamum & Arelapen, locum, cui vacabulum NOMARE, ex situ & vocabuli quâdam similitudine interpretor nunc opidum *Melk*, VI circiter millibus passuum infra Arelapen situm. Ac forte germanum loci nomen fuit *Nomalk.* ex quo Romani primùm fecêre *Nomale*; mox, liquidâ in liquidam mutatâ, *Nomare.*

Sequitur in tabulâ ab Arelape post VIII millia locus, cui nomen vitiatum *Ad ponte ises.* cui tamen situ, justoque VIII millium intervallo, & nomine ipso quamoptimè respondet opidum nunc & confluens amnis, quibus vulgare vocabulum *Ips.* Id quomodò suo ore formaverint Romani, haud facilè dixerim. videtur tamen fuisse AD PONTEM ISIS.

Vox illa in tabulâ *Blaboriciaco* haud dubiè vitiata est ex illo Antonini ter perscripto vocabulo *Lauriaco*; quod & Notitia iisdem literis habet; moxque classem *Lauriacensem.* Est autem LAURIACUM exiguus hodiè vicus sub mœnibus opidi *Ens* ad confluentem amnis ejusdem nominis, vulgo dictus *Lorch.* Veteri inscriptioni est *Colonia Aureliana Laureacensis.* unde quidam, opidum id nominis quondam ab *laureatis*, quas vocant, *literis* accepisse, nugati sunt. quorum ineptias quum merito M. Velserus in Boicorum III rideat; miror eum tamen magis probasse unam antiquam statuarii inscriptionem, quàm tot Antonini & Notitiæ exemplaria. Celtas per Galliam, Italiam, Vindeliciam, & Noricum, multa opidorum vicorumq; vocabula terminasse in *ich* & *ach*, sive *ic* & *ac*; quæ Romani suo ore formarunt in *acum*, *icum*, & *iacum*; jam pridem in Germaniarum descriptione docui. E Gallia ne longiùs ejusmodi nomina petam; in Vindelicià suprà enumeravi ista: *Abudiacum*, *Septimiacum*, *Iciniacum.* quibus adde è Notitiâ *Cassiliacum.* In Norico fuêre *Laciacum*, *Iaviacum*, *Graviacum*, & *Stanacum.* Ad eumdem igitur modum & *Lauriacum* formatum fuisse, quis jam dubitet? quod posteà ab imperito aliquo in inscriptione factum *Laureacum.* Atque ipsis olim Noricis haud dubiè dicebatur is locus *Laurich*, & *Lorich*: quod tandem contractum in *Lorch*; ut hodiè usurpatur. Sic in Galliâ Italicâ inter Cremonam & Mantuam tabulæ est *Loriacum.* Antoninus ad *Lauriacum* Danubianum locat hiberna *legionis* III. & antiqua inscriptio, ut antè dictum, *Coloniam Aurelianam.* unde claritudo atque celebritas ejus adparet. Ex ruinis ejus tandem crevit propinquum opidum *Ens.*

Ceterùm in Notitiâ imperii bis nominatur in ripâ LENTIA; seu obliquo casu *Lentiæ.* quamvis uno loco id corruptum sit *Letiæ.* Esse nunc celebre opidum *Linz*, cùm situs, tùm nomen apertè testantur.

Eidem Notitiæ inter Lentiam & Arlapen nominatur locus, cui nomen LACUS FELIX; qui & Antonino memoratur duobus in itineribus. in quorum primo XXII, altero XXVI ponit millia passuum inter eum locum & Arlapen. Esse hodiè vicum *Ober VValsee*, XXVI millibus supra Arlapen, decem infra opidum *Ens*, intervallum simul & situs simulque nomen indicant. quidpe qui Latinis est *lacus*, Germanis dicitur *see.*

Tabula proximum *Lauriaco* locum habet, cui nomen *Elegio:* refertque id intervallum millium XIII. Equidem ego non dubitaverim ELEGIUM nunc esse *Erlach* vicum in Danubii ripâ, medio situ inter *VValsee* & *Ens.* nam & situs in ripâ, & spatium XXIII millium, quæ sunt inter Pontem Isis & Elegium, conveniunt. nec nomen perinde abhorret.

Marinianium tabulæ, quod inter Lauriacum & Bojodurum positum est, quo situ fuerit, haud facilè dixerim: quando nullus utrimque numerus millium adpositus.

Βοϊόδουρον, BOJODURUM, Ptolemæus ponit in Vindeliciæ ripâ haud procul Aeni confluente. quæ res mihi pridem imposuit, uti id intellexerim opidum nunc *Passaw.* Verum dispexi, tandem Passavium Notitiæ dici *Batava castra*; Bojodurum verò censeri in Norico. Fuisse id ad Aeni confluentem, quo situ nunc *Instat*, primò ex Ptolemæi positione colligo; tum ex tabulâ; in quâ *Castellum*, quod Batavorum millitum fuisse dixi, & *Bojodurum*, sine ullo intervallo aut intervalli numero conjunguntur in lævâ Aeni ripâ; ut apud

Ptolemæum. A Bojorum transitu nomen ei inventum fuisse, certum est. nam qui Βοιόδουρον Ptolemæi Latinè interpretantur *Bœodurum*, historiæ pariter & geographiæ veteris ignaros sese ostendunt. nec magis periti illi, qui dubitant, an tabulæ *Bolodurum* & Antonini *Bolodurum*, sit Notitiæ imperii *Bojodurum*. Sed age; à quo Bojorum trajectu hoc nominis locus is traxit? M. Velserus, in Boicis suis, ab iis vult Bojis id loco inditum, qui jam circa Alexandri Magni tempestatem ex Bojohæmo in Illyricum, trajecto Danubio, atque inde in Macedoniam & Thraciam, tandemque, post excessum mox Alexandri in Asiam transierunt. ubi quum auctoribus memorentur inter alios Gallos *Tolistobogii*, ille ex prædictâ erroneâ opinione *Tolisto-Bojorum* novum sibi finxit nomen. quos & ipsos ex historiâ ejus Boicâ, ut anteà Marcomannorum res gestas, si eximas, jam iterum bona pars operis perit. Verba ejus, sub initium lib. II, hæc sunt: *Boji in medio Hercinio saltu uberes agros, mansuro Bojohemi nomine, tenuêre. Elati inde successibus, porrò per sylvam pergentes, plurium populorum armis consociatis, imperium protendêre. Nam quod Trogus memorat, ex trecentis hominum millibus, quæ Galli, veluti ver sacrum, ad sedes novas quærendas misêre, partem in Italiâ consedisse, quæ urbem postea Romam captam incenderit, partem Illyricos sinus penetrasse, quæ in Illyricum venit, illa fuerit oportet, cui Livius Hercynios in Germaniâ saltus, Sigoveso imperatore, destinatos scripsit; unde, trajecto Danubio, brevissimum est in Illyricum transitus. Hanc avibus ducibus iter feciisse creditum, perque barbarorum strages in terram Pannoniam pervenisse. Principes Boji monumentum in adversâ ripâ, ad ipsum statim trajectum posuêre Bojodurum; quà Oenus Vindelicos & Noricos interfluit, Germaniæ magnæ objectos utrosq;. magnus prætereà circà agri modus: à Vindelicorum quidpe finibus ad Pannoniam, Norici longitudine fusus, genti attributus est; quem ob eas quæ posteà rerum varietates consequutæ, Bojorum deserta Strabo & Plinius adpellavêre.* Longè alio situ Strabonem & Plinium *deserta Bojorum* statuisse, mox infra ostendam. nunc Trogum inspiciamus. Sic epitomator ejus Justinus, lib. XXIV: *Galli, abundanti multitudine, cùm eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedes novas quærendas, velut ver sacrum, miserunt. Ex his portio in Italiâ consedit; quæ urbem Romam captam incendit: & portio Illyricos sinus per strages barbarorum penetravit; & in Pannoniâ consedit. gens aspera, audax, bellicosa; quæ prima post Herculem Alpium invicta juga & frigore intractabilia loca transcendit. ibi domitis Pannoniis per multos annos cum finitimis varia bella gesserunt. Hortante deinde successu, divisis agminibus, alii Græciam, alii Macedoniam petivêre.* En; ut nimium in Bojos studium plus in his verbis de Bojis monstravit Velsero, quàm vel ego vel quisquam alius dispicere queat. Quam disertissimè tradit Justinus, eam portionem, quæ Pannoniam, Macedoniam & Græciam petivêre, quamque posteà in Asiâ memorat, per Illyricos sinus, qui intimus Adriatici maris recessus, & per Alpeis eò penetrasse ex Italiâ; non verò ex Bojohæmo per Danubium. Gallorum in Asiâ tres magnæ numerosæque fuêre nationes, *Tolistobogii*, *Trocmi*, & *Tectosages*. an igitur hos omnes primùm in Bojohæmo consedisse dixerit Velserus. Haud temerè. nam, qui Segoveso duce Hercinios saltus obsederunt, è Celticâ profectos testatur Livius, lib. V. Tectosages autem fuêre pars Braccatæ Galliæ. & ab unis Bojis nomen Bojohæmo manst. Unde igitur, ubi & quando Tectosages ac Trocmi Bojis sese conjunxerunt, Asiam petituri? Haud facilè monstraveris. Error igitur hic est ingens, ex merâ in conterminam sibi Bojorum gentem indulgentiâ Veséro Svevo seu Vindelico natus. Sed jam tertiò immensùm circa eosdem Bojos in eodem libro erravit Velserus; ubi Gallos, quos Livius, lib. XLIV, ab Istro profectos, Macedonibus auxilio Clondico duce venisse tradit, hos ipsos Bojos fuisse docet. quos tamen disertè Polybius, referente libro legationum, & Plutarchus in Aemilio Paullo, ipseque adeò Livius, lib. XL, vocant *Bastarnas*; trans Istrum Getarum agri partem colenteis, antequàm à Philippo & Perseo, Macedoniæ regibus, in auxilium contra Romanos vocati. Sed de falsis istis Tolisto-Bojis contra tantam tanti viri auctoritatem hactenus veritatem defendisse sufficiat. Nunc ad veros Bojos, à quibus Bojoduro nostro nomen inditum, revertamur. Hos nullos alios fuisse puto, quàm de quibus Cæsar, belli Gallici comment. I, Helvetiorum expeditionem narrans, ita tradit: *Bojosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, Noreiamq; oppugnârant, receptos ad se, socios sibi adsciscunt Helvetii.* En; disertè adseverat, trans Rhenum incoluisse Bojos, qui posteà in Noricum transîere, Noreiamque oppugnarunt. hi igitur quâ sede trans Rhenum fuêre, nisi in Bojohæmo & ad lævam Danubii ripam; ut Germaniæ lib. III, cap. XXX, in Marcomannis ostendi? unde commodissimus & expeditissimus, trajecto Danubio, in Noricum transitus. Atque huc maximè pertinet, quod Strabo lib. IV de Noricorum in Bojorum agros incursionibus tradit his verbis: οἱ δ' οὐινδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τὴν ἐκπε πορθοῦσι τῶν Βόιων κατέχουσι τὸ πλέον

πλέον μὴ τῶν Βρεωύων καὶ Γεναύνων· ἅπαντες δ' ὅτι καὶ τὴν Ἰταλίας τὰ γειτνιάοντα μέρη κατέσχον αἰεὶ, καὶ τὴν Ἑλβητίων, καὶ Σηκυάνων, καὶ Βοίων, καὶ Γερμανῶν. id est; *Vindelici ac Norici exteriora Alpium tenent magnâ ex parte cum Breunis atque Genaunis. hi omnes vicinas parteis cùm Italiæ tum Helvetiorum, Sequanorum, Bojorum, & Germanorum adsiduis incursionibus vexaverunt.* Lacessiti igitur Boji, tandem & ipsi in hostium Noricorum agros irruperunt simul atque perruperunt ad Noreiam usque, in Carnorum atque Italiæ confinio sitam. à quo Danubii transitu tunc BOJODURUM nomen accepit. Hæc igitur de hujus loci origine atque nomine. Nunc de *Bojorum* quoque *desertis* pauca dicantur; quo situ ea fuerint, & à quibus Bojis id nominis acceperint. Verba Strabonis, lib. VII, sunt ista: Προσάπτουσι δὲ τὴν λίμνην ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον Ἑλβήτιοι, καὶ Οὐινδελικοὶ, καὶ ἡ Βοίων ἐρημία, μέχρι Παννονίων. id est: *Lacum Brigantium Rhæti exiguâ ex parte, maximâ Helvetii ac Vindelici attingunt, & Bojorum deserta, ad Pannonios usque.* Ex his Velserus intellexit, *magnum agri modum, à Vindelicorum finibus ad Pannoniam, Norici longitudine fusum, Bojorum deserta adpellasse Strabonem & Plinium.* Verùm mendum esse in istis Strabonis verbis, quis non dispexerit? quis enim credat, Bojorum deserta & ipsa attigisse lacum, simulque ad Pannoniam usque pertinuisse? Absurdum hoc esse, jam ante me notavit doctissimus Casaubonus. conjecturâ tamen parum felici in verum sensum verba auctoris restituere conatus est. Ego integrum locum sic lego: Προσάπτουσι δὲ τὴν λίμνης ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον Ἑλβήτιοι καὶ Οὐινδελικοί· ἔπειτα εἰσὶ οἱ Νωρικοὶ, καὶ ἡ Βοίων ἐρημία, μέχρι Παννονίων. πάντες, τὸ πλέον δ' Ἑλβήτιοι καὶ Οὐινδελικοὶ, οἰκοῦσιν ὀροπέδια· Ῥαιτοὶ μὲν καὶ Νωρικοὶ μέχρι τῶν Ἀλπείων ὑπερβολῶν ἀνίσχυσι, καὶ πρὸς τὴν Ἰταλίαν πρανεῖς εἰσι. id est: *Lacum Rhæti exiguâ ex parte, maximâ Helvetii ac Vindelici attingunt. inde sequuntur Norici, & Bojorum solitudo ad Pannonios usque. Hi omnes, magis tamen reliquis Helvetii & Vindelici, montanas colunt planities: Rhæti verò ac Norici ad Alpium summa adsurgunt; versúsque Italiam vergunt.* Patet ex his posterioribus satis clarè, jam anteà mentionem eum fecisse Noricorum; eo scilicet loco, cui eos restitui. Inter Noricorum tandem extremos versùs orientem fineis & Pannonios fuisse Bojorum illam solitudinem, ostendit disertissimis verbis Plinius, lib. III, cap. XXIV: *Noricis*, inquit, *junguntur lacus Peiso, & deserta Bojorum. jam tamen coloniâ divi Claudii Sabariâ, & opido Scarabantiâ Iuliâ habitantur.* En, quam disertè hic testatur, duobus tantùm opidis Sabariâ & Scarabantiâ habitata fuisse deserta ista Bojorum; Noricosque, quibus deserta contermina, prope lacum Peisonem accedere. Quî igitur heic Aenus amnis & Vindelicorum confinium somniari potuerunt? Lacum PEISONEM esse eum, qui hodiè in Austriæ Hungariæque confinio vulgò Hungaris *Ferteu*, Germanis *Neusideler see* vocatur, ab opido *Neusidel*, quod ei adpositum, ipse dictorum opidorum situs monstrat: quem vel ex unis itineratiis facilè perspexeris; quæ sic habent:

Antonini;		Tabulæ;	
Vindebona		*Carnunto*	
Aquis	XXVIII.	*Vlmo*	XIIII.
Scarabantia	XXI.	*Scarabantio*	XXV.
Sabaria	XXXIIII.	*Sabaria*	XXXIII.
Arrabone	XX.	*Arrabone*	XX.
Alicano	XL.	*Ad vicesimum*	XLIII.
Pœtovione	XXXI.	*Petavione*	XX.

Antonini:		Antonini: *Vindebona*		Antonini: *Vindomona*	
Carnunto		*Muteno*	XXXVI.	*Moteno*	XXV.
Scaravantia	XXXVIII.	*Scarabantia*	XVIII.	*Scarabantia*	XII.
Sauciua	XXXIIII.	*Sabaria*	XXXIIII.	*Sabaria*	XXXIIII.
Salle	XXXI.				
Hæclitano	XXX.				
Pœtovione	XXXI.				

Carnuntum esse *Haimberg*, ex adverso confluentium Danubii ac Marii, jam antè ostensum est. Hinc rectâ viâ in meridiem proficiscenti post XXIV millia passuum occurrit vicus, Peisoni lacui impositus, vulgari vocabulo *Ilmitz:* qui antiquum ULMI nomen servat. *ilm* quidpe Germanis est, quæ Latinis *ulmus*. Hinc versùs ortum hibernum ab VIII millibus sequitur *Muzon:* quod antiquum esse MOTENUM, sive MUTENUM, jam anteà dixi. Hinc rectâ viâ in meridiem versùs, post XIV millia conspicitur *Scapring*, apud Rabonitium

amnem: quod antiquæ SCARABANTIÆ vocabulum, licet vitiatum, ſervat tamen ſatis clarè. nec Antonini itinera multum abhorrent: in quorum uno XII, in altero XVIII ſunt millia. ſed in hoc ego V converterim in I: & erit juſtum intervallum XIIII. Tabula inter *Vlmum* & *Scarabantiam* habet XXV millia. quod & ipſum intervallum haud multo abundat.

Antoninus inter Vindebonam & Scarabantiam habet AQUAS. hæ haud dubiè nunc ſunt in Auſtriâ, XVIII circiter millibus à Vindebonâ in meridiem versùs diſſitæ, vulgari aquarum calidarum vocabulo *Baden*. Numeri utroque intervallo ſunt vitiati. Lazii miror opinionem; qui has *Aquas* interpretatus eſt Styriæ opidum *Fürſtenfeld*, LXX circiter millibus paſſuum à Vindebonâ diſſitum. Et quî à Vindebonâ *Pætovionem*, quod nunc ad Dravum dicitur *Pettaw*, tendenti iter poteſt eſſe primò ad opidum *Fürſtenfeld*, hinc verò per XL millia retrogreſſus ad *Scapring*; & hinc tandem per LXX ampliùs millia ad Pœtovionem acceſſus: quum ipſum *Fürſtenfeld* XLIV haud ampliùs à Pœtovione diſtet millia?

Jam verò poſt *Vlmum*, *Mutenum*, & *Scarabantiam* eſt SABARIA: quam omneis nunc interpretari video opidum, quod ad Guntium flumen vulgò Germanis dicitur *Stain am Anger*, Hungaris *Szombath hely*. verùm horum ego opinioni haud temerè ſubſcripſerim. ſiquidem opidum hoc XIV tantùm millia à *Scapring* abeſt: Antoninus verò inter *Scarabantiam* & *Sabariam*, IV itineribus conſtanter XXXIV refert millia; & tabula XXXIII. Malim igitur Sabariam interpretari opidum hodiè ſeu caſtellum *Sarvar*, ipſo Guntii Arrabonisque confluente cinctum. & hinc rectè tam in tabulâ quàm apud Antoninum XX numerantur millia ad trajectum Arrabonis, qui fuit apud nobile hodiè munimentum *Kermend*, & opidum, quod Germanis dicitur *Eiſenburg*, Hungaris interpretatione ſuæ lingvæ *Vasvar*, id eſt, *Caſtellum ferreum*. De cetero *Sabaria* Ptolemæo ſcribitur Σαβαρία, SAVARIA; quamquàm ſitu alieniſſimo. unde etiam apud Antoninum in itinere Carnunto Pœtovionem pro *Sauciua* ſcribo *Savaria*. nam & *Scarabantia* heic eodem modo ſcripta *Scaravantia*.

Locum, cui apud Antoninum uno in itinere *Alicano*, altero verò *Heclitano* vocabulum eſt, ex itineris ductu nunc Muro flumini impoſitum opidum eſſe exiſtimo *Rakelspurg*. Ac fuit fortè apud Antoninum verum germanumque ejus nomen RACLITANUM. Numerus millium inter hoc & *Pœtovionem* quamvis non quadret, tamen XL millia inde ad *Arrabonis* uſque trajectum haud perinde abhorrent. Sunt autem inter *Pettaw* & *Rakelspurg* millia circiter XVII.

Medium locum inter *Raclitanum* & *Sabariam*, cui vocabulum SALLA apud Antoninum, ex itineris actu interpretor ſuprà dictum opidum *Fürſtenfeld*. Idem locus Ptolemæo in ſuperiori Pannoniâ dicitur Σάλα, SALA. In tabulâ locum AD VICESIMUM, intellige *lapidem* ſeu *milliare*, fuiſſe puto circa opidum *Lutenberg*, Muro impoſitum, infra *Rakelspurg*.

At ex indicato Scarabantiæ Sabariæque & lacus Peiſonis ſitu, ſatis jam patuit, BOJORUM DESERTA, Straboni ac Plinio locis ſuprà citatis memorata, longè ab Aeni ripâ & Vindelicorum confinio fuiſſe diſſita. A quibus Bojis id cognominis acceperint, nunc etiam indicetur. Strabonis hæc leguntùr verba, lib. V: Τὸ μὲν οὖν ἀρχαῖον ὑπὸ Κελτῶν πεφωκεῖτο τὸ πλείσων ὁ Πάδος· μέγιστα ἦν τὰ Κελτῶν ἔθνη Βόιοι καὶ Ἰνσυβρες, καὶ οἱ τὰ Ῥωμαίων πόλιν ἐξ ἐφόδου καταλαβόντες Σένωνες μετὰ Γαισατῶν. τέτες μὲν ἂν ἐξέφθειρεν ὕστερον τελέως Ῥωμαῖοι· σὺν δὲ Βόιες ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων. μεταστάντες δ' εἰς σὺν πρὸς τὰ Ἴστρον τόπες, μετὰ Θαυρίσκων ᾤκεν, πολεμοῦντες πρὸς Δάκες, ἕως ἀπώλοντο παντελῶς. τὴν δὲ χώραν ἅπασαν τῆς Ἰλλυρίδος μελόβοτον τῆς πρόσκεινται καλλίπνν. hoc eſt: *Quondam igitur Galli Padum accoluerunt plurimi. quorum maximæ gentes Boji & Inſubri, & qui Romam ſubitâ incurſione ceperunt, Senones cum Gæſatis. Atque hos quidem poſtmodùm prorſus deleverunt Romani. Bojos autem ſedibus ejecerunt. Qui quum ad Iſtrum commigraſſent, apud Tauriſcos habitarunt, bellum adversùs Dacos gerentes, donec tota gens funditus fuit exciſa. Agrum verò, qui ad Illyricum pertinebat, deſertum ac pecoribus paſcuum, vicinis reliquerunt.* En; ut diſertè teſtatur, Bojos hos non è Bojohæmo, ſed ex Italiâ, à Romanis pulſos, ad Danubium conceſſiſſe: agros verò, quos illic, antequàm à Dacis delerentur, incoluerunt, Illyrici partem fuiſſe, id eſt, Pannoniæ: ut & Livium & Paterculum in Illyrico poſuiſſe Carnuntum, ſuprà vidimus. Daci verò, antequàm à Sarmatis Iazygibus pellerentur, teſte Plinio ſuprà citato, inter Danubium & dextram Pathiſſi ripam proximè Bojos incoluerunt. Quando autem Boji à Dacis deleti, agrique eorum deſerti redditi fuerint, oſtendit idem Strabo poſteà, lib. VII, his verbis: Τῶν δὲ Γετῶν τὰ μὲν πολλὰ ἀφείδω· τὰ δ' εἰς ἡμᾶς ἤδη πιαῦτα ὑπῆρξε. Βοιρεβίστας, ἀνὴρ Γέτης, ὑπερὰς ὑπὲρ τὰ ἕλη ἔθνος ὑπερασίσας, ἀνέλαβε κακωθέντες τὰς ἀνθρώπες ὑπὸ συχνῶν πολέμων. καὶ πσῶτον ἐπῆρεν τὴν ἀσκησιν καὶ ἡ φύσις καὶ τὸ πρόσχημα τῆς πράγμασιν, ὥστ' ὀλίγων ἐτῶν μεγάλως δυνηθῆναι, καὶ τὰ ὁμόρων τὰς πολεῖς ὑπήκοα τῆς Γέτας ἤδη καὶ Ῥωμαίοις φοβερὸς ἦν, διαβαίνων ἀδεῶς τὸν Ἴστρον, καὶ τὰ Θρᾴκην λεηλατῶν μέχρι Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυριδος.

τὰς

οὔτ' τι Κελτὸς, οὔτ' ἀναμεμιγμένος τοῖς τι Θρᾳξὶ καὶ τοῖς Γαλατικοῖς, ἐξεπόρθησε, καὶ ἄρδην ἀφάνισε οὔτ' ὑπὸ Κελτοῦ Βοΐους καὶ Ταυρίσκους. id est: *Sed res Getarum antiquas mittamus. Nostrâ ætate quæ gesserunt, hæc sunt: Bærebista, natione Geta, quum imperium in gentem suscepisset, eam crebris adflictam bellis refecit. tantumque exercitatione, sobrietate, ac diligentiâ profecit, uti intra paucos annos magnum constituerit imperium; finitimarum nationum pleraſque Getarum genti subjiciens. quin & ipsis Romanis jam formidabilis erat, Istrum audacter transiens; Thraciamque ad Macedoniam usque & Illyricum populans. Gallos quoque, Thracibus & Illyriis permixtos, evastavit; Bojosque & Tauriscos, qui sub Critasiro erant, prorsus delevit.* Et eodem libro posteà, de eodem Illyrico: Μέρος μὲν δή τι τῆς χώρας ταύτης ἠρήμωσαν οἱ Δάκοι, καταπολεμήσαντες Βοΐους καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη Κελτικὰ, τὰ ὑπὸ Κελτοῦ. id est: *Partem hujus regionis desertam reddiderunt Daci, debellatis Bojis atque Tauriscis, Gallicis gentibus.* En; quis credat Dacos in Noricum & ad Aenum usque flumen, Vindelicorum terminum, excursiones fecisse? Ne ipse quidem Velserus. Carnuntum quia in Illyrico, id est, in Pannoniâ censent Livius atque Paterculus, & Plinius deserta Bojorum ad lacum Peisonem circa opida *Scarabantiam* & *Sabariam* locat; Strabo etiam eadem deserta partem anteà Illyrici, id est, Pannoniæ fuisse adfirmat; Ptolemæus verò Pannoniam ab Norico disterminat *Cetio monte*, quem suprà descripsi: satis jam constat, *Bojorum* hæc *deserta* Norico solo non esse adscribenda. Atque de iis hactenus satis. Pergo ad reliqua Norici.

Iter, quod tabula habet ab *Augustâ Vindelicûm* ad *Iuvavum*, quod *Salisburgium* esse dixi, suprà in Vindelicis ad Aenum usque flumen, quà id ad opidum *alten Hohenaw* transibatur, expositum est. Sequuntur igitur reliqua ejus ad *Iuvavum* atque inde ad *Lauriacum* usque, hoc modo:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;		Antoninus;	
Ad Enum		*Ponte Aeni*		*Ponte Aeni*		*Ponte Aeni*	
Bedaio	XIII.	*Bidaio*	XVIIII.	*Bidaio*	XVIII.	*Bidaio*	XVIII.
Artobrige	XVI.	|		|		|	
Ivavo	XVI.	*Iovavi*	XXXIII.	*Iovavi*	XXXII.	*Iovavi*	XXXVI.
Tarnantone	XIII.	|		|		|	
Laciacis	XIIII.	*Laciaco*	XXVIII.	*Ilaciaco*	XXVIII.	*Iaciaco*	XXVIII.
Tergolape	XVIII.	|		|		|	
Ovilia	XIIII.	*Ovilanis*	XXXII.	*Ovilanis*	XXXII.	*Ovilabis*	XXXII.
Blaboriciaco	XIIII.	*Lauriaco*	XX.	*Lauriaco*	XXVI.	*Lauriaco*	XXVI.

Ex his IOVAVUM esse *Salisburgium*, jam Eginhartus in vitâ Caroli Magni & item Sigebertus pronuntiaverunt; quamquàm apud utrumque librariorum imperitiâ vocabulum id est vitiatum. Eginhartus: *Vivanum; quæ & Salzburgum*. Sigebertus: *Iuvanum; quæ & Salzburch*. Lege utrobique IUVAVUM. Atque Salisburgio rectè convenit numerus millium XLV, quæ tabula habet inter *Aeni pontem* & *Iuvavum*. Nomen hujus opidi variè à Romanis formatum reperio. primùm apud Antoninum casus ejus genitivus est *Iovavi*, à nominativo *Iovavum*. cui par est illud Eginharti & Sigeberti *Iuvavum*. à quo Notitiæ etiam imperii corruptè vel fortè contractè dicitur *Iuvense* castellum. In tabulâ ablativus est *Ivavo*; utrùm ab integro nominativo *Iuvavum*, seu *Iovavum*, an verò ipse etiam nominativus aliàs dictus fuerit IVAVUM, haud temerè dixerim. flumini certè, cui id opidum adpositum, (nunc *Salza* est) vocabulum etiam adscriptum est, *Iuaro*; corruptè, pro *Ivavo*. Ceterùm inscriptio vetus genitivum habet singularem barbarè *Iuvave*. è quo nominativus fuerit IUVAVA. Alii inscriptioni, cui nomen M. Aurelii Antonini imperatoris insertum, dicitur IUVAVIA. Coloniam fuisse Romanorum, duæ testantur inscriptiones. quarum altera *Col. Hadrianam Iuvaviam* refert; altera *duumviri Iuvanenſium* meminit. Sed & alia inscriptio *Iuvaviam* unà cum nomine M. Aurel. Antonini Aug. refert. Unde miror, tam nobilis celebrisque loci nullum exstare in Ptolemæi geographiâ mentionem. Verùm lubens eorum opinioni accedo, qui nomen opidi, antequàm colonia eò Hadriani auspiciis deducta, putant fuisse Γαυανόδουρον, GAVANODURUM: quod Ptolemæo circa hunc tractum memoratur. coloniâ autem deductâ, nomen hoc mutasse in IUVAVIÆ vocabulum, à *juvando* desumtum. quamquàm de etymologiâ ejus vocabuli nihil habeo, quod liquidò adfirmem. id sanè minùs probabile, flumen, cui adpositum opidum, ab hoc nomen traxisse *Iuvavi*.

Ceterùm locis, qui Antonino tribus in itineribus dicitur BIDAJUM, tabulæ & veteri inscriptioni est BEDAJUM; Ptolemæo verò & alii inscriptioni BADACUM. Unum eumdemque esse locum, ostendunt primò itineraria invicem, tum inscriptiones;

quarum alteri adpellatur *Augusta Badacum*; altera verò cum *Bedaio duumvirum* in eodem lapide ponit. Fuit igitur & ipsa *colonia*. intervallum inter hanc & *Aeni pontem* tabula facit millium XIII; Antoninus uno in itinere XVIIII, altero XVIII. ex hoc intervallo, simulque ex itineris tractu, necnon ex nominis similitudine conjicio, hodiè esse opidum *Bämburg*, ad *Alazam* flumen, quod in Aenum defluit.

Quæ tabulæ est ARTOBRIGA, ipsa situm ad fluminis ripam voce *Brige* indicat. hanc quidpe pontem significare Celticâ lingvâ, in Germaniæ lib. I, cap. VII, & VIII, ostensum est. Ex intervallis itaque & itineris ductu interpretor eam hodiè vicum *Lebnaw* infra opidum *Lauffen*, Juvavo amni adpositum. Cetero aut duæ fuêre *Artobrigæ*, aut quamvehementissimè in hujus situ erravit Ptolemæus, in Vindelicià eam, circa opidum *Neuburg* apud Danubii ripam collocans. quo tamen situ nullam fuisse, vicinitas *Grinarionis*, & *Biricianorum*, & *Vetonianorum* coarguit.

Quæ tabulæ dicitur *Ovilia*, Antonino duobus itineribus *Ovilanis*, & tertio *Ovilabis*, eidem Antonino alio itinere est *Ovilavis*, & iterum alio *Ovilatus*. In veteri quâdam inscriptione, inter alia, hæc leguntur verba: COLONIA AURELIA ANTONINIANA OVIL. Ea inscriptio quia exstabat ad monasterium *Lampach*, ad Traunum amnem, ipsum monasterium coloniam eam olim fuisse, doctissimi viri opinati sunt. verùm coloniæ nomine & itinerum intervallis consideratis, illorum ego opinioni haud temerè accesserim. Est hodiè ad eumdem amnem nobile opidum *VVels*, VII circiter millia passuum infra dictum monasterium situm: cujus nomen & situs quammaximè dictæ coloniæ convenit. ab hoc enim opido millia passuum ad Lauriacum usque sunt XX; ut primum Antonini habet iter. nomen verò ejus credo olim vulgo fuisse Noricis *VVillabs:* quod Romano ori formatum OVILABA, & B in confine V mutato OVILAVA. ex hoc porrò *v* vitiatum est apud Antoninum in *n*, & item ex illo *bi* in *tu*: unde vocabula *Ovilanis*, & *Ovilatus*.

LACIACUM ex itineris ductu & intervallo, quod hinc est *Iuvavum* usque apud Antoninum tribus itineribus millium XXVIII & in tabulâ XXVII, interpretor opidum nunc *Gemünde*, ad lacum cognominem positum.

Locus medio ferè situ inter *Iovavum* & *Laciacum* TARNANTO, circa arcem fuit *VVissenstain*.

Ab alterâ parte TERGOLAPE inter *Laciacum* & *Ovilaba*, ex itineris tractu, & intervallis, item ex vocabulo, hodiè esse colligo suprà dictum monasterium *Lampach*.

Iter illud Antonini, in quo esse dixi vocabulum *Ovilatus*, tale est:

Lauriaco	
Ovilatus	XVI.
Ioviaco	XXVII.
Stanaco	XVIII.
Bolodero	XX.

Ioviacum Notitia etiam imperii memorat. at quo situ vel hoc, vel *Stanacum* fuerit, planè nihil liquet; quando numerus millium LXV longè superat intervallum, quod est inter *VVels* & *Inštat:* nec ulla nominum antiquorum vestigia hoc tractu dispicio.

Porrò iter ab *Ovilabis Petavionem* usque describitur in iisdem itinerariis hujusmodi:

Tabulæ;		Antonino;	
Ovilia		*Ovilavis*	
Vetoniana	XI.	|	
Tutaštione	XI.	*Tutatione*	XX.
Ernolatia	XII.	|	
Gabromagi	VIII.	*Gabrumago*	XX.
Stiriate	XV.	|	
Tartusanis	XV.	|	
Visellis	IX.	|	
Ad pontem		|	
|		*Sabatinca*	XXX.
Noreia	XIIII.	*Montana*	XVIII.
Matucaio	XIII.	*Candalicas*	XXX.
Varuno	XIIII.	*Viruno*	XX.
Iuenna	XXIII.	|	
Colatione	XX.		

Santico

		Santico	XXX.
Vpellis	XVI.	|	
Celeia.	XIII.	|	
Ragandone	XVIIII.	|	
Petavione	XVIII.	|	
		Larice	XXVII.
		Viam Beloio.	XXIIII.
		Aquileia	XXX.

In his PETAVIO & CELEIA nomina hodiéque servant, hoc *Cillei*, illud *Pettaw* dictum. Antonino illud bis dicitur POETAVIO, & item bis POETOVIO: Tacito, histor. III, PETOVIO: Ptolemæo Παταυΐον, PATAVIUM, Pannoniæ opidum; quod & Tacitus testatur; qui id *legionis* XIII facit *hiberna*. CELEIA, Κελεία, ponitur in Norico eidem Ptolemæo & Plinio; cujus verba lib. III, cap. XXIV, hæc sunt: *Opida Noricorum, Virunum, Celeia, Teurnia, Aguntum, Viana, Aemonia, Claudia, Flavium, Solvense.*

In tabulâ quum inter Celeiam & Petavionem numerus millium XXXV intervallo respondeat; medio situ locum, cui nomen RAGANDO, circà monasterium *Seitz* fuisse colligo.

VARUNUM tabulæ rectiùs scribi VIRUNUM, ex consensu Plinii, Antonini, ac Ptolemæi judico; quorum huic Græcè scribitur Οὐίρουον. Id interpreter nunc opidum *Folkmark*, ad Dravum amnem. nam JUENNA tabulæ ex nomine & itineris tractu sine controversiâ est *Iaunstain*: & ejusdem tabulæ SALOCA, primus è *Varuno* locus in itinere versùs *Aquileiam Carnorum*, procul dubio nunc est *Selch*, vicus superioris Carniolæ.

COLATIONEM, ex ductu itineris atque intervallis, fuisse colligo ad Sanam flumen, medio situ inter duos vicos *Altenburg* & *Presberg*. alterum verò locum, cui pluralis numeri vocabulum UPELLIS, iisdem argumentis pono in eâdem ripâ supra vicum *S. Peter*. Inter hos duos locos censeo fuisse SANTICUM Antonini, vulgò nunc *Saaneck*: quod Ptolemæo Σιαντικὸν, SIANTICUM.

Antonini SABATINCA, ex vocabulo & itineris tractu haud dubiè nunc est vicus *Sunebenkirch*, VII circiter millibus passuum ab opido *Muraw* in meridiem versùs dissitus.

Locus tabulæ AD PONTEM, haud dubiè fuit ad Murum flumen. ideóque ex ductu itineris interpretor eum locum nunc dictum opidum *Muraw*.

Hinc versùs *Virunum*, id est, *Folkmark*, ex intervallo atque itineris ductu NOREIA erit opidum *Neumark*.

Medio situ *Noreiam* inter & *Virunum* locus, cui nomen MATUCAJUM, fuisse censeo circa arcem *Eberstain*.

STIRIATE ex nomine & itineris actu haud dubiè nunc est *Steir im Stoder*.

Inter *Pontem* & *Stiriate* locum, cui pluralis numeri vocabulum VISCELLIS, ex nomine interpretor *Ober VVeltz*. Alter ille locus, cui nomen TARTURSANIO, videtur fuisse circa *Rotenman*.

GABROMAGUM ad fluminis fuisse ripam, indicat vox *mage*; de quâ in Germ. lib. I, cap. VII, disserui. locum igitur hunc ex itineris ductu & intervallis judico fuisse circa caput fluminis *Krems*, quà vicus ei adpositus, vulgari vocabulo *Heylige kreutz*.

Medio situ inter *Gabromagum* & *Ovilaba* TUTATIO, sive, ut tabula habet, TUTASTIO, fuit circa arcem *Leonpach* & vicum *Ried*, dicto flumini adpositum. Medio iterum situ inter hunc & *Ovilaba* fuêre VETONIANA. & rursus inter eumdem *Tutastionem* & *Gabromagum*, circa vicum *Hall*, fuit ERNOLATIA.

Porrò aliud iter in tabulâ describitur per idem Noricum hoc modo:

Ivavo	
Cuculle	XIIII.
Vocareo	XVII.
Ani	XVII.
In Alpe	XVI.
In Imurio	XIIII.
Graviacis	XVI.
Tarnasisci	XIIII.
Beliandro	XIIII.
Matucajo	XIII.
Varuno	XIIII.

Ex

Ex his CUCULLI sive CUCULLÆ Eugippio memorantur, in vitâ divi Severini, cap. XI, his verbis: *Castellum, cui erat Cucullis vocabulum.* Nomen ejus loci hodiéque manet ad flumen Jovavum, XIV circiter millia passuum, ut habet tabula, supra opidum Jovavum, vulgò *Kuchel* dictum.

ALPES hoc itinere nullæ aliæ esse possunt, quàm quas hodiéque hoc tractu sic àdpellari, aliâ tantùm dialecto, *Tauren*, suprà docui.

VOCARIUM inter *Alpem* & *Cucullos*, Ptolemæo dicitur Οὐακάριον, VACORIUM. Eum locum ex itineris ductu, & intervallo, item ex nominis quâdam similitudine dixerim esse nunc vicum *VVagram*, XVI circiter millia passuum ab Cucullis versùs meridiem distans.

Millia hinc tabulæ numerantur ad *Alpem* XXXIII, apertissimo mendo; quum à *VVagram* ad summum usque Alpis verticem, qui vulgò dicitur *Velacher tauren*, XV haud amplius sint millia. Locum tamen, cui vocabulum Ani, puto ad amniculum fuisse, cui nomen nunc vulgare *Grooß Arel*.

GRAVIACUM ex ductu itineris, & vocabuli similitudine fortè fuerit opidum *Gurck*, ad fluvium cognominem. De reliquis locis nihil liquet: nisi quòd locus, cui vocabulum haud dubiè corruptum *In imurio*, Ptolemæi videtur esse Ἰνάριον, *Inutrium*: quamquàm hoc in Rhætiâ ponatur. simile exemplum vidimus suprà in *Artobrigæ* alieniſſimâ positione.

De cetero CLAUDIAM Plinii interpretor nunc vicum *Clausen*, haud procul opido *Marquartſtain*, & lacu, cui vulgare vocabulum *Chiem ſee*. Ptolemæo est opidum Κλαυδιούιον, *Claudivium*, adversùs confluentem Regini amnis in Danubii ripâ. at quum is auctor tam frequenter deprehendatur esse falsus; haud equidem dubitaverim, quin idem intellexerit opidum, quod *Claudia* dicitur Plinio.

Porrò iter apud Antoninum describitur tale:

Aquileia	
Ad triceſimum	XXX.
Iulio Carnico	XXX.
Loncio	XVI.
Agunto	XVII.
Littamo	XXIII.
Sebato	XXIII.
Vipiteno	XXXIII.
Veldidena	XXXVI.

Aquileja, florentissima quondam urbs, nunc in exiguum vicum redacta, incolis eodem nomine manet: Germanis dicitur *Aglar*; haud procul intimo Adriatici sinus recessu. Locus quoque *Ad triceſimum*, intellige *lapidem* seu *milliare*, eodem nomine manet, vulgò incolis dictus *Triceſimo*, ad *Turrum* flumen; quod vulgò est *Tore*. *Iulium Carnicum* item nomen retinet, paullo vitiatum, *Zuglio* incolis, quod reliquis Italis scribitur *Giuglio*. Hinc porrò versùs septemtriones proficiscenti post XXIV millia passuum occurrit opidum *Lientz* ad Dravi lsolæque amnium confluenteis. quod ex itineris tractu, maximè verò ex nomine deprehenditur esse Antonini LONCIUM. Inde XXII millia in occidentem solis hiberni versùs progredienti conspicitur opidum *Doblach*: quod Plinii, Ptolemæi, atque Antonini interpretor AGUNTUM. Ab hoc versùs septemtriones, seu occasum solis æstivi, millibus passuum XVII abest locus *Lutach*, prope opidum *Daufers*: quem LITTAMUM Antonini interpretor. Hinc reliqua *Sebatum*, *Vipitenum*, *Veldidena*, nunc *Suneberg*, *Sterzingen*, *Wilten*, extra Noricum sita, Rhætiæ fuêre loca.

Ceterùm AEMONIA Plinii, nomen nunc retinet in opido *Amone*, V millia suprà Julium Carnicum in septemtriones versùs sito.

TEURNIA ejusdem Plinii, Τεύρνια dicitur Græcè Ptolemæo. hanc ex situ apud Dravum versùs fontem amnis interpretor opidum nunc celebre hoc tractu *Villach*.

Atque hæc ferè sunt loca *veteris Norici*, quorum situs investigari potuerunt. Limiteis igitur nunc statuo universo Norico, præter *Aenum* & *Danubium amneis*, *montem*que *Cetium*, cujus tractum jam anteà descripsi ad Celeiam usque opidum & Sanæ Savique confluenteis, hinc porrò aliud montium jugùm, quod à dictis confluentibus inter Savum & Sanam ab ortu in occasum ad Sanæ fontem procurrit; inde verò inter Savum & Dravum ad Savi primùm, dein, jam Alpium Carnicarum Noricarumque nominibus, ad Natisonis fonteis: hinc verò in septemtriones versùs ad fontem Fellæ amnis, qui apud opidum *Venzono* Tilavemto redditur: à dicto porrò fonte in occasum versùs ad vallem usq; cui vulgare vocabulum *Inchiaro*. per hujus medium lineâ inter *Aemoniam* & *Iulium Carnicum* ex ortu

in

in occasum ad montem usque *Setium*, qui amneis *Deam*, *Gailam* & *Plavim* fundit, ductâ, Noricos ab Carnis submoveo. hinc porrò eodem jugo ad fontem usque Rientii amnis, & hinc ipso amne ad vicum usque *S. Lorentz* & confluentem Aichæ fluminis, tandem alio hinc jugo, quod & ipsum pars Alpium ad Aenum usque & opidum *Innespruck* procurrit, ab Rhætis dispesco.

CAPUT VI.

De DANUBIO, *& aliis Vindeliciæ Noricique fluminibus.*

EXPOSITIS Vindeliciæ ac Norici finibus, populis, atque opidis, ordo nunc postulat, uti etiam fluminum, quibus maximè riguæ sunt hæ terræ, antiqua memoria dicatur. In his primum locum sibi meritò vindicat DANUBIUS: ingentis famæ amnis, & non modò harum regionum, sed totius Europæ maximus. hinc illud Ovidii, de Ponto lib. IV, eleg. X:

Innumerique alii, quos inter maximus omneis
Cedere Danubius se tibi Nile negat.

Pars ejus tantùm, quatenus Germani Vindelicique ac Norici olim accoluêre, & ex his gentibus amnes in eum confluentes hoc loco dicentur. Nomen illius esse geminum apud auctores, DANUBIUS & ISTER, vulgò notum est. Hinc illud ejusdem poëtæ, de Ponto lib. I, eleg. IX:

Stat vetus urbs ripæ vicinæ nominis Istri.

Causa gemini nominis eadem quæ aliis magnis amnibus, Nilo, Euphrati, Tigri, & aliis, nempe ex accolarum gentium diversitate. Stephani verba hæc sunt: Δάνυβις, ἡ Δάνυσις, Ἴστρος· ὁ ποταμὸς, πάλαι Ματόας καλούμενος· συμφορᾶς γὰρ τοῖς Σκύθαις ἐπιπεσούσης, ἅτω σκληθῆ. Ματόας δὲ λέγεται ἐς τὴν Ἑλληνίδα γλῶσσαν, ἄσιμος· ὅτι πολλάκις περαιούμενοι, οὐδὲν ἐπαύθησαν. ὁ δὲ Δάνυσις ἑρμηνεύεται, ὥσπερ ἔμαρτεῖν ἔχων τὴν αἰτίαν. id est: *Danubis, seu Danusis, Ister est fluvius, quondam Matoas dictus. quum autem Scythæ calamitate quâdam adficerentur, sic adpellatus fuit. Est autem Matoas Græcè limosus; quia sæpius trajicientes nihil passi fuerant. Danubis autem significat eum, qui peccandi habet causam.* Hæc opidoquàm fabulosa atque falsa. nam superiori parte, quâ Germaniam & vetustissimum illud Illyricum præterfluebat, dictum fuisse *Danubium*, inferiori autem, qua Getas, & alias Thracias Scythicasque genteis abluit, *Istrum*, optimi testantur auctores, Strabo, Mela, Plinius, Appianus, Ptolemæus, & alii. Strabo, lib. VII: Καὶ γὰρ ὁ ποταμὸς τὰ μὲν ἄνω κατὰ τοὺς πηγαίους μέρη, μέχρι τῶν καταρακτῶν, Δανούβιον προσαγορεύουσι, ἀπὸ μάλιστα δὲ τῶν Δάκων φέρεται· τὰ δὲ κάτω, μέχρι δὲ Πόντου τὰ πρὸς τοὺς Γέτας, καλοῦσιν Ἴστρον. id est: *Etenim fluminis superiores partes, quæ versùs fonteis sunt, Danubium dixerunt ad cataractas usque; quæ maximè per Dacos feruntur: inferiores, ad Pontum usque, quas Getæ accolunt, Istrum adpellant.* Mela, lib. II, cap. I: *Apertis in Germaniâ fontibus alto, quàm desinit, nomine exoritur. nam per immania magnarum gentium diu Danubius est: deinde aliter appellantibus accolis, Ister fit.* Plinius, lib. IV, cap. XII: *Ortus in Germaniæ jugis, ac per immensas lapsus genteis, Danubii nomine, unde primùm Illyricum abluit, Ister adpellatus.* Ptolemæus in Daciæ descriptione: Ἡ Δακία περιορίζεται ἀπὸ μεσημβρίας μὲν ὑπὸ Δανουβίου ποταμοῦ τοῦ ἀπὸ τῆς ἐκτροπῆς μέχρι Ἀξιουπόλεως Δανουβίου ποταμοῦ, ἀφ' ἧς ἤδη καλεῖται ὁ μέχρι δὲ Πόντου τῶν ἐκβολῶν Δανουβίου Ἴστρος. id est: *Dacia terminatur à meridie parte Danubii fluminis, à deflexione ejus ad Axiopolim usque, apud Danubium sitam: à quâ deinde usque ad Pontum & ostia Ister adpellatur Danubius.* Appiani librum de bellis Illyricis Græcè vulgò non exstare, suprà cap. I dictum est. apud interpretem ejus hæc leguntur: *Cæsar in Segestanorum & Pæonum* (intellige *Pannoniorum*) *regionem usque ad Savum fluvium est profectus. hujus in ripâ civitas latissimo fluvio & ingenti fossâ munita consident. quâ ex causâ potissimùm Cæsar illam invasit, veluti belli horreum in Dacos Basternasque, qui ultra Istrum incolunt, habiturus. Idem fluvius his in locis Danubius dicitur: nec multo deinde inferiùs elapsus, uberioribus aquis pro Danubio Istri nomen assumit. Savus autem Istrum influit.* Hinc illud Jornandis in Gothicis: *Linguâ Bessorum Hister vocatur.* Bessi Thracica fuêre gens. Sed de gemino Danubii nomine hactenus satis. in vocabulis iis enodandis, quid significent, ineptire non libet; quando ejus rei nullum exstet auctoris alicujus documentum. id notandum, Græcis auctoribus ut plurimùm usurpari *Istrum*, tam superiori quàm inferiori parte. De ortu amnis ita tradit antiquissimus scriptorum Herodotus, lib. II: Ἴστρος τε ὁ ποταμὸς, ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρήνης πόλιος, ῥέει μέσην σχίζων τὴν Εὐρώπην. οἱ δὲ Κελτοί εἰσι ἔξω Ἡρακλείων στηλέων· ὁμορέουσι δὲ Κυνησίοισι οἱ ἔσχατοι πρὸς δυσμέων οἰκέουσι τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατοικημένων. πλουτᾷ δὲ ὁ Ἴστρος ἐς ἁλαοσσαν ῥέων πλὴν δὲ Εὐξείνου πόντου ἁλὸς πάσης Εὐρώπης. id est:

id est: *Ister namque, exortus à Celtis atque urbe Pyrene, mediam scindit fluento sub Europam. sunt autem Celtæ extra Herculis columnas, contermini Cynesiis, qui ultimi sunt versùs occasum Europam habitantium. Exit autem Ister in Ponticum mare, per omnem Europam lapsus.* Et lib. IV: Ῥεῖ γὰρ ἡ Ἀλὼ πάσης τῆς Εὐρώπης ὁ Ἴστρος, ἐξ Ἀλπίων ὄρεων ἐκ Κελτῶν, οἳ ἔσχατοι πρὸς ἡλίου δυσμέων μετὰ Κυνήτας οἰκέουσι τῶν ἐν Εὐρώπῃ· ῥέων δὲ διὰ πάσης Εὐρώπης ἐς τὰ πλάγια τῆς Σκυθίης ἐσβάλλει. id est: *Per omnem Europam labitur Ister, exortus in Celtis, qui omnium in Europâ ultimi post Cynetas incolunt: totamque emensus Europam, ex transverso ingreditur Scythiam.* Herodotum haud dubiè sequutus Aristoteles, μετεωρολογικῶν lib. I, cap. XIII, ubi de maximis fluminibus agit, quæ maximis fundi ait montium jugis; Ἐκ δὲ τῶν Πυρήνης, inquit, (τοῦτο δέ ἐστιν ὄρος πρὸς δυσμὴν ἰσημερινὴν ἐν τῇ Κελτικῇ) ῥέουσιν ὅ τε Ἴστρος καὶ ὁ Ταρτησσός· ἔστι μὲν ἔξω στηλῶν, ὁ δὲ Ἴστρος διὰ ὅλης τῆς Εὐρώπης, εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον. id est: *Ex Pyrene, qui mons est Celticæ versus occasum æquinoctialem, profluunt Ister ac Tartessius: hic equidem extra Columnas; ille verò omnem Europam permensus in Euxinum Pontum exiens.* Hæc, ut manifestè ac perspicuè falsa, refutatione haud indigebant, ni nostro etiam hoc ævo docti atque eruditi viri defendere, & pro veris tueri conati fuissent; hoc maximè usi argumento, quòd pars Alpium antiquitus dicta fuerit *Pyrenæus mons*. quæ quæstio, quia non tam ad Danubii fontem quàm ad ipsas Alpeis spectat, alii operi reservabitur. Per *Cynetas* atque *Cynesios* intelligi Hispanos, in Germaniæ lib. I, cap. IX, ostensum est. *Tartessum* eumdem esse *Bætin*, Hispaniæ amnem, auctor est Strabo, lib. III. Quomodò igitur hæc ad Alpeis, Italiam cingenteis, quadrent, viderint alii. *Pyrenen* illam urbem mihi monstrari velim. quam tamen ipsam jam Aristoteles vertit in montem. Sed de his hoc loco satis. ad veriora transeamus. De Danubii igitur ortu sic Mela, dicto loco: *At ille, qui Scythiæ populos à sequentibus dirimit, apertis in Germaniâ fontibus alio, quàm desinit, nomine exoritur.* Tacitus, in libro de Germaniâ: *Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus.* Plinius, dicto loco: *Ortus in Germaniâ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Galliæ opidi.* Marcellinus, lib. XXII: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes confineis limitibus Rheticis.* Jornandes, in Gothicis; *Danubius, in Alemanicis arvis exoriens.* In Alemannorum finibus oriri hunc amnem, ex aliis etiam auctoribus ostendi in Germaniæ lib. III, cap. IV. *Abnobam* montem, versùs septemtriones ab Danubii fonte situm, eodem libro cap. XLVIII descripsi. ubi etiam monstratum, *Alpium* nomen etiam ultra Danubium & olim pertinuisse & nunc pertinere. unde illis error de Pyrenæi nomine natus. At super Danubii fonte ingens hodiéque est inter scriptores certamen. Vicus est, vulgari vocabulo *Eschingen* dictus. in ejus medio fons est aquis perennibus atque copiosis, exiguo muro inclusus, longitudine XXVI circiter pedum, latitudine XVIII, in humo planâ atque apertâ; cui imminet templi cœmeterium paullo elevatius. hinc amnis vicum egressus, mox alios duos amniculos, altiùs ortos, quibus vocabulo *Brege* & *Brige*, recipit. à fonte ipse vicus cognomen accepit, vulgò *Donasching* dictus. nec ullus alius accolis agnoscitur hodiè Danubii fons. Interim tamen non defuerunt, qui, hunc esse verum ejus amnis fontem, ab antiquis auctoribus designatum, negarent. quibus gemina hujus opinionis ratio fuit: primò quia veteres auctores ad unum omnes non in plano, sed montoso loco eum oriri tradunt: tum, quia prædicti duo amniculi altiùs, quàm iste vulgò habitus Danubii fons, in cacumine montis, XV millibus passuum à dicto vico *Donesching* dissiti, exoriuntur: qui ob id ipsum rectiùs veriúsque pro Danubii fontibus sint habendi. Altera hæc ratio quàm sit imbecilla, lubrica, atque vana, vel sexcenti in orbe terrarum convicerint aliorum amnium fontes, qui longè inferiùs oriuntur, fluviis in eos posteà incidentibus. Nec prima ratio multo probior: quando disertissimis testetur verbis Mela, *apertis* Danubium *exoriri fontibus*; & Jornandes, *in arvis Alemanicis*. neque montium cacumina rectè dixeris *arva*: quæ nomen ab *arando*, ut *pascua* à *pascendo*, habet. Sic Marcellinus, lib. XXII, non in ipso monte, sed prope montem oriri amnem, testatur. Verba ejus hæc sunt: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes, confineis limitibus Reticis. Molle* autem illud *& clementer editum Abnobæ montis jugum* nullum aliud intellexerit Tacitus, quàm cœmeterium illud leniter elevatum, sub quo fontis est scaturigo. Huc adde, quæ Strabo lib. VII tradit in hæc verba: Ἡ μεσήσιον δ' ὁδὸν τὸ λίμνης προελθὼν ὁδὸν Τιβέριος, εἶδε τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς. id est: *Vnius diei iter ab lacu progressus Tiberius, vidit Danubii fontes.* At Brigæ fons XL millia passuum ab lacu Brigantino, de quo heic loquitur Strabo, abest. quot millia Tiberium, haud dubiè non solum, sed cum bonâ exercitus parte, si non integro, ut in hostico, uno die confeciſse quis credat? At vicus *Donasching* cum fonte suo XXVI circiter millia tantùm à dicto lacu distat. Hunc igitur Danubii fontem vidisse Tiberium, certum est. Nec te moveat, quòd πηγὰς dicit Strabo, non πηγήν· sic enim solent Græci pariter atque Latini auctores plurali numero

numero etiam eorum amnium adpellare *fonteis* atque *ortus*, & consimili modò ἐκβολὰς & *ostia*, quos unum tantùm *fontem*, unumque *ostium* habere constat. Sed pauca hæc de vero Danubii fonte disseruisse sufficiat.

Nunc ii dicantur amnes, qui per Germaniam Vindeliciamque & Noricum in Danubium confluentes, memoriam in antiquorum scriptorum monimentis expressam habent. A Germanicâ ripâ tres memorantur sine nominibus Ptolemæo, in descriptione Germaniæ Magnæ. esse eos, quorum primus in Sveviâ vulgò nunc dicitur *Bregenz*, apud opidum *Lauing*, alter *Nabe*, Bavariam superiorem seu Transdanubianam secans, tertius in Moraviâ vulgò Germanis *March*, Slavis *Morává*; Germaniæ lib. III, cap. XXIX, docui. Priores duo nullum apud veteres auctores nomen habent. tertium Plinio atque Tacito dici MARUM, eodem loco, & posteà cap. XXXI, ostensum est.

Prope Nabi ostium fluvius, qui vulgò nunc dicitur *Regen*, quamvis ab antiquis Romanorum auctoribus non memoretur, tamen jam tum apud Romanos nomen habuisse eum REGINI, *Castra Regina*, confluenti ejus in Danubii dextrâ ripâ opposita, disertè testantur.

CUSUM in Quadis, Tacito annal. lib. II memoratum, nunc esse vulgò *die VVage* in Hungariâ, Germaniæ lib. III, cap. XXXI, docui.

GRANUA in iisdem Quadis, Antonino imperatori in vitâ ejus memoratus, nunc nomen in eâdem Hungariâ retinet, vulgo *Grane* dictus. Hi igitur à lævâ ripâ Danubium petunt amnes.

A dextrâ ripâ primus est ILARGUS, vulgò nunc *Iler*, Sveviam secans, Tiberii olim victoriâ adversùs Vindelicos nobilitatus. Pedo Albinovanus, carmine ad Liviam:

Quòd spes implerunt maternaque vota Nerones:
Quod pulsus toties hostis utroque duce.
Rhenus, & Alpinæ valles, & sanguine nigro
Decolor infectâ testis Ilargus aquâ.

Drusum & Tiberium fratres intelligit; qui Augusti imperatoris auspiciis Rhætiam, Vindeliciam & Noricum Pannoniamque debellaverunt. Vulgò variè dicti amnis vocabulum scriptum est in variis exemplaribus, *Itargus*, *Itargis*, & *Iturgus*, *Iturgis*. ex quibus doctissimi etiam viri fecerunt *Isurgis*, & *Isurgus*: eumque intelligi poëtæ amnem docuerunt, qui aliis auctoribus dicitur *Visurgis*, vulgò nunc *VVeser*, oceanum Germanicum per medium Cauchorum litus petens. At, quæso, quid poëtæ conjunctio fuit Visurgis cum Alpinis vallibus? Apage sis cum maximè ridiculâ istâ ἀποπίᾳ. Ego vocem variè vitiatam intrepidè corrigo in *Ilargus*: esseque eum amnem, qui nunc in Sveviâ dicitur *Iler*, audacter pronuntio. Vindelicos sub Rhætorum vocabulo, ut in unâ provinciâ, Romanis fuisse comprehensos, suprà cap. III docui. Hinc Dio, lib. LIV, Φαιποὶ, inquit, οἰκοῦντες μεταξὺ τῆς τε Νωρικῆς καὶ τῆς Γαλατίας, πρὸς τοῖς Ἄλπεσι τοῖς πρὸς τῇ Ἰταλίᾳ τοῖς Τριδεντίνοις, τὴν τε Γαλατίας προσόρους σφίσι πολλὰ κατέτρεχον, καὶ ὅτε τὴν Ἰταλίδα ἀρπαγὰς ἐποιοῦντο. id est: *Rheti inter Noricum & Galliam ad Alpeis Italiæ finitimas, quas Tridentinas nominant, sedeis habent. hi vicinam Galliam frequenter populati, etiam ex Italiæ finibus prædas egerant.* Et mox: Ἐσβαλόντες οὖν ἐς τὴν χώραν πολλαχόθεν ἅμα ἀμφότεροι ὅ τε Δροῦσος καὶ ὁ Τιβέριος, αὐτοί τε καὶ διὰ τῶν ὑποστρατήγων, καὶ ὁ μὲν Τιβέριος καὶ διὰ τῆς λίμνης πλοίοις κομισθείς, ἀπό τε τούτου καταπλήξαν αὐτοὺς, ὡς ἑκάστοις σφίσι συμμιγνύοντες, οὐδ' τε αὖθις ἐς χεῖρας ἀφικνεῖσθαι, ἀλλὰ διεσπασμένοις τοῖς δυνάμεσι χρωμένους, κατειργάσαντο, καὶ οὐδ' λοιπὸς ἀδενετέρους τε ὄντας καὶ ἀθυμοτέρους ἡμιόλους εἶλον. hoc est: *Proinde Drusus atque Tiberius simul multis locis Rhætiam inrumpentes, cùm ipsi, tum legatorum operâ, Tiberius etiam per lacum navigiis subvectus, exterruerunt eâ re barbaros: dissipatosque aggressi, haud difficulter multis levioribus præliis dispersas eorum copias deleverunt: reliquosque, infirmiores exinde ac animis collapsos, in suam potestatem redegerunt.* Dioni consentiens Strabo, dicto lib. VII; Ἔστι δὲ, inquit, πλησίον αὐτῆς ἥ τε Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη, καὶ τὰ ἕλη τὰ ὄντα Ἕ Ῥ Ἰώνια διαχεόμενα. ἐκ δὲ ταύτης ἡ λίμνη νῆσον, ἣ ἐρημία ἐστὶ θερμὴ τοῖς Τιβερίοις, ναυμαχῶν πρὸς Οὐϊνδελικούς· ἡμερήσιον δ' ὁδὸν τὸ λίμνης προελθὼν ὁδὸν Τιβέριος, εἶδε τὰς Ἴστρου πηγάς. id est: *Prope eam regionem ortus est Istri, & item Rheni, ac lacus inter horum fonteis situs, paludesque è Rheno effusæ. Est autem insula in lacu; quâ pro receptaculo usus est Tiberius, navali pugnâ cum Vindelicis certans. Vnius diei iter à lacu progressus, fonteis Istri vidit.* Hic igitur est ille Albinovani *Rhenus*, per Rhætos, ut suprà cap. III ostensum, lacum inrumpens; hæ Alpinæ valles, ab iisdem Rhætis ac Vindelicis habitatæ; hic ille

——sanguine nigro
Decolor infectâ testis Ilargus aquâ.
Quòd spes implerant maternaque vota Nerones:
Quòd pulsus toties hostis utroque duce.

Sequitur

Sequitur hinc GUNTIA; vulgò nunc *Gunz*: à quo opidum seu castellum juxtà situm eodem nomine, ut suprà cap. IV ostensum, Antonino & Notitiæ imperii memoratur; & *Gontiensis Danubii transitus* Eumenio, in panegyrico, Constantio Cæsari dicto.

Proximus hinc, famæ jam multo celebrioris, LICUS, sive LICHUS; vulgò nunc *Lech*. Ovidius, de Ponto, lib. I, eleg. VI:

Torquet enim fortuna parum, nisi Lichus in Hebrum
Confluat? & frondes Alpibus addat Athos?

De rebus difficillimis loquens, similitudinem captat ex Licho Alpino amne in Thraciæ flumen Hebrum deducendo, & Atho, ejusdem Thraciæ monte, in Alpeis transponendo. In vulgatis exemplaribus id amnis nomen scribitur per *y* literam *Lychus*. at haud ignarus ego sum, quàm curiosè Romani Græcam istam literam extra Græcas dictiones vitaverint. nihilque certius, quàm posterioris sæculi grammaticos, ut in innumeris aliis dictionibus, maximè verò propriis nominibus, in hoc quoque amnis vocabulo eam literam supposuisse: idque haud dubiè ex Ptolemæo; cui is amnis in descriptione Rhætiæ ac Vindeliciæ bis dicitur Λυκίας ποταμὸς, id est, *Lycias fluvius*. quod & ipsum vocabulum ille formavit ad similitudinem nominis, quo complures Asiæ amnes adpellantur, singuli Λύκος, *Lycus*. Sed Romanos Vindeliciæ *Licum* scripsisse per *i*, vel ex ipso facilè probaverim Ptolemæo; cujus verba in Vindeliciæ descriptione hæc sunt: Καὶ ἐπὶ τὸν Λυκίαν ποταμὸν Λικάτιοι· id est; *Et apud Lyciam amnem Licatii*. Ab amne, quem accolebant, dictos fuisse *Licatios*, quis dubitet? Cur igitur non Λυκάτιοι, *Lycatii*, scripsit? Rationem nullam aliam video, nisi quòd Romani, à quibus id vocabuli ad Græcos pervênit, scribebant *Licatii*. Et ne suspiceris, fuisse apud Ptolemæum eo in vocabulo scriptum υ, en Straboni quoque sunt Λικάτιοι, bis eodem nomine perscripti, lib. IV, & Plinio etiam *Licates*. Certum igitur est, optimè amnis nomen scribi LICUS & LICHUS: quod hodièque dicitur *Lech*.

Infra Licum est ISARUS, sive ISARGUS, vulgò *Iser* dictus. Ab hoc Plinio dicuntur accolæ *Isarci*; ut suprà cap. III docui. & Antonino tabulæque opidum *Isariſca*; ut cap. IV ostensum. Dictus igitur fuit *Isargus*, quemadmodùm *Ilargus*. Apud Strabonem, lib. IV, in descriptione Alpium, idem amnis adpellatur Ἴσαρος, ISARUS; quamquàm loco corruptissimo; ut alibi docebo.

In *Isarum* confluit AMBRA, vulgò nunc *Amber*, Antonino sæpius memoratus.

Sequitur hinc nobilissimus AENUS, vulgò hodiè *Inn*; præter Strabonem, Tacito quoque, histor. III, Arriano in rebus Alexandri Magni, Ptolemæo in Rhætiæ ac Norici descriptione, Antonino, Tabulæ, & Notitiæ imperii celebratus. Non placet eorum judicium, qui ex unâ Notitiâ id amnis vocabulum malunt scribere per æ diphthongum, *Oenus*, quàm cum Tacito, Ptolemæo, & Antonino, *Aenus*. In tabulâ quidem est *Enus*; ut & apud Arrianum Ἔνος.

In *Aenum* à dextrâ ripâ confluit JOVAVUS, sive JUVAVUS, vulgò nunc *Saltza* dictus; illo nomine tabulæ itinerariæ memoratus.

Sequitur inde amniculus ISIS, vulgò *Ips*: ad cujus confluentem in Danubium locus tabulæ vocatur *Ad pontem Isis*.

Haud procul hoc est ARELAPES, sive ARLAPES, vulgò nunc *Erlaph*. ad cujus confluentem opidum Ptolemæo ac tabulæ est *Arelape*, Antonino ac Notitiæ *Arlape*.

Hi igitur sunt amnes, qui in Vindeliciâ ac Norico Danubio miscentur. In eodem Norico, seu Alpibus Noricis oriuntur celebratissima flumina DRAVUS, & SAVUS, vulgò *Draw* & *Saw*, longè extra Noricum in eumdem Danubium sese evolventes.

Medium Noricum secat MURUS, sive MURA, vulgò *Mure*, unde Ptolemæo superioris Pannoniæ opidum Μυρόελα, *Muroëla*: quod ex nomine ac situ interpretor celeberrimum nunc Stiriæ opidum *Grätz*.

Atque hæc sunt, quæ de Vindeliciâ ac Norico, veteris Illyrici partibus, in præsens dicere habui. Plura de iis dici posse, haud nescius sum. verùm ego, quod promiseram, παύρεζον satis abundéque perfeci.

FINIS.

INDEX

INDEX
RERVM & VERBORVM.

A.

ABiolica. pag. 349
Abnoba mons. 709
Abnova mons. 710
Abodiacum. 730
Abrinca fluvius. 380, ibid. 510
Abudiacum. 730
Abuſena, ſive Abuſina. 732
Abuſenus, ſive Abuſinus fluvius. ibid.
Abuzacum. 730
Aciem ſtruendi modus. 319
Acies à tergo claudebatur cartis. 322
Acies cuneis conſtruebatur. 320
Acmodæ inſulæ. 662
Acronius lacus. 506
Actania inſula. 597
Adamus Hebræorum, idem qui Mannus Germanorum. 67
Adad Aſſyriorum deus quis. 181
Ad Aenum. 731
Ad duodecimum, locus Bataviæ. 493
Adelingi qui. 103
Ad Flexum. 734
Adgandeſtrius, Cattorum princeps. 268
Ad Lunam. 733
Ad Novas, locus Vindelicíæ. 730
Ad pontem Iſis. 737
Ad Pontem Muri. 743
Adrana fluvius. 715
Ad Statuas. 734
Ad triceſimum. 744
Aduatici. 427
Aduatuca. 395, 396
Adulteriorum pœna. 280
Ad viceſimum, locus. 740
Aemodæ inſulæ. 663
Aemonia. 744
Aeni pons. 731
Aequinoctium, locus. 736
Aeſtar, Germanorum dea. 195
Aeſtii. 681
Aeſtuaria inter litus & inſulas Cauchorum & Friſiorum. 567
Aetas militaris. 312
Aetatem militarem probandi ritus. 312
Agaunum. 357
Agger coërcendo Rheno à Druſo factus. 461
Agriculturam negligenter exercebant Germani. 132
Agrippina colonia. 404
Agrippinenſes. ibid.
Agros quotannis Germani mutabant. 87
Agrorum apud Germanos diviſio annua. 91
Aguntum. 744
Aiſti. 685
Ala nova. 736
Alauni. 734
Albiniana caſtra. 493
Albici Galliæ populi unde dicti. 722
Albis fluvius. 715
Albis fluvii fons. 608
Albus color omnibus ſacris adhibebatur apud omneis genteis. 243, 245, ibid.
Alces animal. 707
Alcimoënnis ſive Samulocenis, nunc *Ulm*. 521
Alemanni unde dicti. 54, 517
Alemanniæ finis trans Mœnum Lona amnis. 520
Alemannorum ſedes, origo, nominis ratio. 515, 516
Alicanum. 740
Aliſo & Eliſo caſtellum, nunc *Eſſen*. 538
Aliſo & Eliſo fl. 539, 714, 715
Aliſontia fluvius. 519
Alociæ inſulæ. 665
Aloides qui. 209
Alpes. 744
Alpes ad Maſſiliam uſque extenduntur. 722
Alpes Baſtarnicæ. 678
Alpes, Celticum vocabulum, quid. 57
Alpes, falsò antiquiſſimis ſcriptoribus Riphæi montes dicti. 9
Alpes, Græcis Ἄλπια, & Ἄλβια: ipſis incolis *Alpen*, & *Alben*. ibid.
Alpes montes trans Danubium in Germaniâ. 710
Alpini populi omnes quondam dicti Tauriſci. 720
Alpinorum lingva eadem quæ Germanica. 40, 41, 42, & 43.
Alta ripa. 374
Amadox lacus. 675
Amagetobriga. 361
Amalchium mare. 647
Amaſia opidum. 577
Amaſius fluvius. 715
Ambachte, ſive *Ambechte* quid. 54, 92
Ambactorum conditio. 277
Ambactus quid. 54
Ambaſcia quid ſit. ibid.
Ambaſciatores quid. 55
Ambiani. 435
Ambiatinus vicus. 387
Ambiativus vicus. ibid.
Ambidrani. 733
Ambilici. ibid.
Ambiorix, Eburonum rex. 265
Ambiſontii. 733
Ambivariti. 399
Ambra. 731
Ambrones, Helvetica natio. 345, 346, 349. unde dicti. 346
Amicitias ſanctiſſimè coluêre Germani. 139
Amiſia fluvius. 715
Amiſia opidum. 577
Amiſſa opidum. 578
Anderhannalis vicus. 391
Angelorum creationem noverunt gentes. 208
Angelorum lapſum noverunt gentes. 209
Anglevarii, iidem Angrevarii, & Angrivarii. 555
Angli. 603, 605
Ango Francicus quid. 300
Angrivariorum ſedes. 553
Animæ immortalitatem ſciverunt cum reliquis gentibus Celtæ. 219
Anni initium quod fecerint Celtæ. 233

Anni ſpatia tria tantùm habuêre Celtæ & Aegyptii. 238
Anſibarii, iidem Amſibarii, Anſivarii, Ampſivarii. 557
Antennacum. 387
Antonacum. ibid.
Anus fluvius. 744
Antunnacum. 387
Aquæ Pannonicæ. 740
Aquæ Helvetiæ. 350
Aquæ Mattiacæ, nunc *Wysbaden*. 335
Aquileja Carnorum. 744
Aquileja, Vindeliciæ locus. 733
Aquitania. 337
Arabo caſtellum. 734
Arabo fluvius. ibid.
Aræ Flaviæ, nunc *Aurach*. 521
Aræ ex viridi ceſpite, omnibus quondam gentibus. 244
Aranatium. 583
Ara Ubiorum; quæ poſteà Bonna. 404
Arbor felix. 351
Arboribus conſecratis venerationem adhibebant Celtæ. 235
Arcus quorundam Germanorum quales. 304
Arduennæ ſilvæ deſcriptio. 499
Arelape. 737
Arelapes, ſive Arlapes, fluvius. 748
Arenacum. 482, 483
Arenatium. 483
Argenti venas in Germaniâ primus Romanorum inveſtigavit Curtius Rufus. 530
Argentoratum. 368
Argentovaria. 361
Arialbinum. 353
Arimanius Perſarum, quis. 209
Arimaſporum ſitus. 6, 7
Arioviſti pugna cum Cæſare ubi. 361
Arioviſtus quâ lingvâ uſus. 42
Ariſtocraticam reipublicæ adminiſtrationem unde Galli habuerunt. 266
Arlape. 737
Arma tractare à primâ pueritiâ diſcebant Germani. 153
Armalauſi. 611, 612
Armamentarium. 494
Armilla, Celticum vocabulum. 56
Armillis exornati Germani. 117
Arminii, Cheruſcorum ducis, elogium & propinqui. 582
Arminius, Cheruſcorum princeps. 265
Arminius regnum adfectans. 268, 274
Armorici Galli, qui. 26
Armorum Germanis perpetua geſtatio. 282
Armorum varia genera. 284
Arpus, Chattorum princeps. 268
Arrabo fluvius & caſtell. 734
Arrobriga. 742
Arymphæi. 8
Aſchenaz, omnium Celtarum pater, & primus conditor. 32, 37, 38
Aſchenazis ſedes. 37
Aſciburgius mons. 622, 712
Aſciburgium. 414
Aſiæ populi molles, & regibus ſuis ſervitiorum modo ſubjecti. 264
Aſinius Quadratus Germaniæ deſcriptor. 1, 517
Aſtaroth dea. 194
Aſtarte dea. ibid.
Aſtingi. 632
Aſtrologia Celtarum. 228
Atargatis dea. 194
Atheiſmus ubique frequens. 260
Atrebates. 438
Atri coloris victimæ dæmoni mactabantur. 245
Atuaca. 395, 426
Atuatici. 427
Atuatuca. 395, 396, 426
Atuatucum. 426
Aventicum. 348
Augurandi Celtæ peritiſſimi. 259
Augurandi modus. 259
Auguſta, cognomentum coloniarum Romanarum. 728
Auguſta, ſive Auguſtana caſtra. 733
Auguſta Rauracorum. 352
Auguſta Treverorum. 383
Auguſta Veromanduorum. 434
Auguſta Vindelicorum. 728
Avium pennæ noctu lucentes. 708
Aunoba mons. 709
Avodiacum. 730
Auſana. 391
Auſava. ibid.
Auſpiciis uſæ quondam omnes gentes. 258
Auſpiciorum origo. ibid.
Auſtrania inſula. 597.

B.

BAcenis ſilva, nunc *der Harz*. 524
Badacum. 741
Baduhenna dea quæ. 183
Baduhennæ lucus. 574, 704
Bæmi. 615
Bagacum. 430
Bahal idem qui Belus. 256
Bajoarii, ſive Bajovarii. 728
Bajobarii, Baibari, Baivarii. ibid.
Bajuvarii, Bavari. ibid.
Baltei Germanorum. 295
Baltia inſula. 652, 655
Balticum mare. 652
Barbârum cultus. 106
Barbarus quid. 374
Bardi, Celtarum poëtæ. 163
Barditus. 324, 325
Bärenhäuter quid. 119
Barritus quid. 324, 325
Baſilia inſula. 652, 655
Baſilia opidum. 655. unde dictum. 353
Baſtarnæ. 672, 675, 702
Batava caſtra. 733
Batavi. 455
Batavia. 456
Batavi, reges non habuêre ſub Romanis. 272
Batavi, pars Galliæ. 477
Batavis quale reipublicæ fuerit genus. 266
Batavoburgium. 481
Batavodurum. 482
Batavorum agri extra inſulam. 468
Batavorum equitum præſtantia. 24
Batavorum inſulæ deſcriptio. 455, 457, 459
Batavorũ libertas olim ſub Romanis qualis. 271, 272

Batavorum opida & caſtella. 481
Batua. 457
Baudobrica. 385
Bautobriga. ibid.
Beccum, Celticum vocabulum. 57
Bedajum. 741
Bedavicus. 391
Belgæ Germani qui. 338
Belgica, opidum. 409
Belgica Prima & Secunda. 499
Belgica unde dicta. 342, 343
Belginum. 388
Belgium Bellovacorum ſedes. 339
Belgium non eſt Belgica. 338
Bellicæ fortitudinis dignitas, & honor. 283
Bellicæ virtuti & nobilitati primus honor. 128
Bellicoſiſſimus quisque, nobiliſſimus apud Germanos. 99
Bellicoſitas quare optima atque unica virtus. ibid.
Bellorum amor atque ſtudium Germanis ſummum. 281
Bellum decernendi modus. 307
Benna, Celticum vocabulum. 56
Bergi. 654
Bergomum quid. 53
Berguſia quid. 53, 54
Beroſus falſus Annii Viterbienſis. 29
Bethaſii. 427
Bidajum. 741
Bingium. 384
Biticiana. 732
Biſon quid. 54
Biſula fluvius. 717
Blariacum. 401
Bodencus, Celticum vocabulum. 58
Bodincus, Celticum vocabulum. ibid.
Bodobriga. 385
Boji, Bojohæmi incolæ. 612
Boji Bojohæmo à Marcomannis pulſi quò conceſſerint. 616
Boji in Vindelicià unde. 727
Bojoarii, ſive Bojovarii. 728
Bojocalus Anſibariorum dux. 271
Bojodurum. 737
Bojohæmum. 612
Bojohæmi incolæ quondam Marcomanni, Seduſii, Harudes. 513
Bojorum deſerta. 740
Boledurum. 738
Bolodurum. ibid.
Bonconica. 375
Bononia Morinorum. 440
Bonna. 404
Borani. 680
Borbetomagus. 375
Boreæ venti habitacula cur in Thraciâ ſtatuantur ab antiquis. 10
Borgetomagus. 375
Bormitomagus. ibid.
Borthari, iidem qui Bructeri. 552
Boructuarii, iidem qui Bructeri. ibid.
Boryſthenes amnis. 675
Braccæ, Celticum vocabulum. 56
Braccæ, ſeu Bracchæ quid. 114
Bramagus. 349
Brachmanes Indorum quid. 158
Bratuſpantium. 340
Bregetio. 734
Breucomagus. 370
Breuni. 725
Brianni. 439
Briareus, quis. 209
Bricteri, iidem qui Bructeri. 552
Briga, & Briva, quid. 49, 50, 54
Brigantii populi. 727
Brigantinus lacus. 844, 506, 507, 719, 727
Brigantium Pannoniorum. 734
Brigantium Vindelicorum. 506, 726, 729
Brigetio. 734
Brigobanna, nunc *Bayern*. 521
Briſigavi, nunc *Briſgäwer*. 522
Briſigavia, nunc *Briſgaw*. ibid.
Britanni, ſive Britones, unde dicti. 64
Britanni, Celtarum quondam pars. 20
Britanni inter Scythas à vetuſtiſſimis Græcorum computati. 17
Britanniæ inſulæ ſitus ex erroneâ veterum Romanorum Græcorumque opinione. 446, 447
Britannica lingva eadem quæ Gallica & Germanica. 40
Britannicæ inſulæ, quondam Caſſiterides. 19, 20
Brittenburg. 486
Brittia. 487, 488
Brocomagus. 370
Bromagus. 349
Brucchi, Celticum vocabulum. 56
Bructerorum alii Majores, alii Minores. 553
Bructerorum ſedes. 551
Bructuri, iidem qui Bructeri. 552, ibid.
Bucinobantes. 535
Budoris, nunc *Buriach*. 523
Buges amnis. 675
Bulanes. 680
Bulga, Celticum vocabulum. 56
Burchana inſula. 568
Burg, Germanica vox, quid ſignificet. 89, 103
Burgar & burger, quid. 90, 103
Burginatium. 492
Burgiones. 679
Burgundiones, qui & Burgundii. 641
Burii. 623, 624
Burungum. 407

C.

Cæſar in commentariis ſuis crebrimos commiſit errores. 27
Cæſar quibus locis ad Britanniam adpulſus. 442
Cæreſi. 393, 396
Cæſia ſilva. 540, 704
Cæſorum capita victores haſtis præfigebant, equorumque collis adpendebant. 330
Caletorum ſedes. 340
Caliſia. 624
Calo. 414
Camaracum. 432
Cambes. 361
Cambidunum. 729
Cambodunum. ibid.
Campodunum. 727, 729
Campſani. 579, 581, 582
Candidus color omnibus ſacris interveniebat apud omneis gentes. 243, 245

Caninefates. 468, 469
Caninefates pars Galliæ. 477
Caninefatum opida. 481
Cantium Britanniæ promontorium. 442
Captivis quid factum. 330
Caracates, vitiatum vocabulum. 371
Caracotinum. 437
Carambuce insula, nunc Nova zembla. 8
Carambucis fluvius. 8, 8
Carini. 638, 641
Carminibus omnia olim comprehensa erant, quæ memoriæ mandabantur. 168
Carni populi falsò à Bodino in Germaniâ nominati. 28
Carnotum. 735
Carnuntum. ibid.
Carnutum. ibid.
Carnûs. ibid.
Carnutum sedes. 339
Carpatici montes. 77
Carpi. 679
Carpiani. ibid.
Carrodunum Bastarnarum. 680
Cartris Cimbrorum peninsula. 590
Carvo. 495
Cassis. 285
Cassiterides insulæ, eædem & Britannicæ. 19
Cassiterides insulæ aliæ prope Hispaniam. 19, 20, 21
Caspingium. 495
Caspium mare falsò veteres existimarunt esse sinum oceani septemtrionalis. 13, 14, 15
Castellum Batavorum, locus Vindeliciæ. 733
Castellum Chattorum, nunc *Cassel*. 528
Castellum Drusi apud Rhenum in Tauno monte. 533
Castellum Menapiorum. 401
Castellum Morinorum. 448
Castellum Trajani apud Rhenum. 533
Castor & Pollux dii. 206
Castoris ac Pollucis lucus. 706
Castra Herculis. 495
Cateja. 303
Cathulci, qui & Cathulcones. 579, 581
Catti, Cæsari dicti peculiari vocabulo Svevi. 523
Catti, iidem & Chatti, Hatti, & Chassi, Hassi. 528
Cattorum fines. 527
Cattuarii, iidem Chattuarii, Chasuarii & Chassuari. 557
Cauchi. 574
Cauchi falsò à Cauconibus derivati. 29
Cauchorum nulli ad ostia vel in insulis Rheni. 560
Cauci. 574
Caviones. 603, 604
Celemantia. 622
Celeusum. 732
Celia, potus. 123
Celius mons. 730
Celta, primus Celtarum parens, idem qui Aschenazes. 61
Celtæ Aschenazis posteri. 37
Celtæ promiscuè semper adpellati fuerunt Germani & Galli. 21
Celtæ qui dicantur Cæsari; & an rectè. 25
Celtæ qui vocati Augusto. 26
Celtæ unde dicti. 61
Celtarum nomen est Celticum. 60
Celtarum situs. 9
Celtarum vocabulum antiquissimis Græcorum latè sumtum. 16
Celtas omnes antiquissimi adpellarunt Hyperboreos. 9
Celtiberi qui, & unde dicti. 6, 7
Celtiberorum vocabulum vetustissimis Græcorum latè sumtum. 16
Celticæ lingvæ origo, & antiquitas. 58
Celticam adpellarunt veteres omnē Europam. 18, 37
Celticæ gentis nationes fuêre v, Illyrii, Germani, Galli, Britanni, Hispani. 18
Celticum frigus. 80
Celtoscytharum vocabulum vetustissimis Græcorum latè sumtum. 16, 18
Cempsi, Hispaniæ populi. 61
Cenebum. 417
Centen, Centgrave, Centgerichte, quid. 92
Centrones. 433
Ceres dea. 196
Ceria, potus. 123
Cervisia. 123
Cetius mons. 736
Chalusus fluvius. 716
Chamavorum sedes. 553, 555
Chassuari: iidem Chasuari, Chattuarii, & Cattuarii. 557
Chasuari, iidem Chassuari, Chattuarii, & Cattuarii. ibid.
Chassuariorum sedes. ibid.
Chatti, Cæsari dicti peculiari vocabulo Svevi. 523
Chattorum fines. 527
Chattuarii, iidem Cattuarii, Chassuari, & Chasuari. 557
Chauci. 574
Cherusci. 579
Cheruscorum ducum consangvinitas. 582
Chesinus fluvius. 718
Chronus fluvius. ibid.
Cibum capiendi modus. 125
Cimbri. 590
Cimbri apud Plutarchum cur Celtoscythæ dicti. 18
Cimbri falsò à Cimmeriis derivati. 29
Cimbri numquàm in Hispaniâ. 76
Cimbrico bello Germanorum arma primum Romanis cognita. 264
Cimbricum bellum. 344
Cimbrorum promontorium. 594
Cimbrorum vocabulum falsò universis Germanis, Gallis & Britannis tributum. 30
Cimmerii non fuêre Germani. 28
Citrà & ultra Danubium quæ dicantur hoc in opere. 4
Citra & ultra Rhenum quæ dicantur hoc in opere. 4
Civilis, regiâ apud Batavos stirpe ortus. 265
Civitas nova. 677
Civitas quid. 339
Clarenna, nunc *Rain*. 521, 732
Classicus Trevir. 265, 271
Clavâ pugnare, antiquissimus mos. 305
Claudia, sive Claudivium. 744
Clementes Germani in supplices. 138
Clepidava. 680
Clientelæ origo. 275, 276
Clientelæ Germanis & reliquis Celtis. 276
Clientum apud Germanos conditio. 278
Clylipenus sinus. 651

Codan, Germanorum deus. 185
Codanonia insula. ibid.
Codanium. 637
Codânus sinus. 646, 650
Cœlius mons. 730
Cœlum Germaniæ quale. 79
Cognationum obseruantia apud Germanos. 153
Colatio, locus. 743
Colles arenarii in Cauchorum, Frisiorum, Batauorum litore, jam inde ab antiquissimis temporibus. 568
Colonia Agrippinensis. 404
Colonia Trajani Ulpia. 414, 415
Coloniarum deducendarum causa. 729
Colossis ingentibus quondam utebantur ad cremandas victimas. 245
Colossorum origo, & usus. 255
Comagena. 736
Comari, Asiæ populi, Gomeri posteri. 34
Comitalis dignitatis origo. 315
Comites ducum exercitus. 314
Commercia Germanis olim quæ. 133
Comminus telo pugnare quid. 297
Concilia Germanorum. 278
Concilium armatum apud Celtas quid. 266, 308
Concordia, locus. 371
Condrusi. 394, 396
Confluentes Mosellæ, opidum. 385
Congelatum mare. 7, 647
Conjugia Germanorum. 145
Consuanetes. 725
Consultatio Germanis & aliis gentibus ad pocula. 279
Contiensis transitus. 730
Conventus Germanorum. 278
Convivandi modus. 127
Corbulonis fossa. 462
Coriovallium. 418
Cortoriacum. 448
Cotini. 623
Cottus, quis. 209
Coveliacæ. 731
Cratinum. 438
Cremandi mortuos ritus. 331, 332
Crinium cultus feminis apud Germanos. 105, 119
Cristæ galearum. 288
Cristarum in galeis origo. 289
Cronium mare. 647
Cruci suffigebant captivos Celtæ. 256
Cruptoricis villa. 574
Cubitus humi Germanis. 119
Cuculli. 744
Cucullus, Celticum vocabulum. 56
Cugerni. 410
Cuneus quid. 320
Cultus corporum. 104
Currus falcati in pugnis. 305
Curtis, quid. 90
Curtius Rufus, proconsul Germaniæ. 530
Cusus amnis. 619
Cynesii, sive Cynetæ, Hispaniæ populi. 61

D.

DAci, iidem & Getæ. 10
Dæmonem malum veneratæ sunt quondam omnes gentes. 218
Damasia, Vindelicorum caput, postea Augusta Vindelicorum dicta. 728
Dan, Germanorum deus. 185
Dani unde dicti. 185, 636, 664
Danium. 637
Danubii descriptio. 745
Danubium flumen, Germaniæ terminus meridionalis. 78
Danzig opidum unde dictum. 185, 636
Darantasia. 347
Dearum omnium numina ac nomina ad unam spectant lunam. 190
Decem pagi, locus. 364
Defunctorum laudes canebantur ad funera. 335, 336
Delictorum pœnæ. 280
Democraticæ apud Germanos respublicæ cum principatu. 264
Deorum gentilium adpellationes omnes ad unum verum Deum spectant. 179
Deorum veneratio omnibus semper fuit gentibus. 155, 157
Deorum venerationem Germani unde habuerint. 156
Deorum cultus Germanis jam inde à primordio gentis. 154
Deos habuere Germani eosdem, quos aliæ omnes gentes. 155
Deos unos eosdemque omnes veneratæ sunt gentes. 178
Derceto dea. 194
Devona, Celticum vocabulum. 57
Deucalion, quis. 226
Deum verum in trinitate coluerunt Germani sub Solis, Lunæ, & Ignis numinibus. 202
Deuringi. 603, 604
Deus idem quod Θεὸς, & Ζεύς. 184
Deutsch, vocabulum unde dictum. 64
Diana dea. 197
Dies unde dictus. 185
Diespiter quis. 184
Diluvii notitiam habuisse genteis. 225, 227
Disciplinæ militaris Germani olim ignari. 283
Disciplinam militarem didicêre Germani à Romanis. 284
Dis pater, quis. 184
Divinationibus usæ quondam omnes gentes. 258
Divinationum varia genera apud Celtas. 258, 260
Divites unde dicti. 177
Divitiis effeminantur animi. 131
Divodurum. 363
Dos matrimonii apud Germanos. 147
Drachonus fluvius. 509
Drahonus fluvius. ibid.
Dravus fluvius. 748
Druidæ Celtarum. 158, 162
Druidarum varia genera. 162
Druidum disciplina. 167
Drusi monumentum apud Magontiacum & Alisonem castellum. 378
Drusi pons. 731
Drusomagus. ibid.
Dubis fluvius, hodiè *Doux*. 344
Ducalis dignitatis origo. 315
Ducem belli eligendi modus. 308, 309
Ducis belli auctoritas & munus. 311, 323, 327

Dulgibinorum ſedes. 556
Dulgumnii, iidem qui Dulgibini. ibid.
Dumniſſus. 388
Dumnus. ibid.
Duitſch, vocabulum unde dictum. 64
Dun, quid. 52
Durocaſſii. 438
Duronum. 435

E.

EBrietas Germanorum & omnium orbis gentium. 143
Eburodunum. 349
Eburodunum Quadorum. 621
Eburones. 393
Eburum. 621
Edelingi qui. 103
Educatio liberorum apud Germanos. 152, 153
Egorigium. 391
Electrides inſulæ. 662, 663, 692
Electrum Gothones in Pannoniam detulerunt quondam. 2
Electrum per Romanos à Pruſſico litore petitum. 2
Elegium. 737
Eliſo & Aliſo caſtellum, nunc *Elſen*. 538
Elixona inſula. 653, 694
Elſatia unde dicta. 368
Eminus telo pugnare quid. 297
Enceladus, quis. 209
Epoiſſius vicus. 391
Eporedia, Salaſſorum opidum, unde dictum. 56
Eporedorix nomen viri, quid. ibid.
Epuſſus vicus. 391
Eſco. 730
Equeſtris colonia, locus. 347
Equi quondam Germanorum parvi atque deformes. 305
Equitandi apud Germanos modus. 306
Equitatus in acie quo ordine locatus. 321
Equorum præſagia. 259
Eractum. 680
Ernolatia. 743
Erichus, deus Germanorum. 201
Eridanus fluvius. 633, 634
Eſtar, Germanorum dea. 195
Eſtiones. 727
Erubris fluvius. 509
Eudoſes, natio. 603, 606
Europa Japheti portio. 33
Europæ termini. 5

F.

FAbiramum. 576
Faneſii. 695
Fanum Martis. 432
Febiana caſtra. 733
Feminæ cum armis ponè aciem in carris locatæ. 323
Feminæ etiam agebant nudæ. 118
Fenni, qui & Finni. 693
Ferarum ora pro galeis omnibus gentibus. 286, 287
Feſti dies ad ſacrificia acti. 257
Fidei tenaciſſimi Germani. 137
Finem hujus mundi ſciviſſe genteis. 227
Finni, qui & Fenni. 693
Finnia, antiquitus pars Germaniæ. 77
Finningia. 651, 652, 656, 693
Firæſi. 668
Flavius Cheruſcus, Arminii frater. 583
Flavius, Cheruſcorum princeps. 265
Fletio Batavorum. 496
Fletio Friſiorum. 493
Fletio lacus & inſula. 570, 571
Flevi lacus deſcriptio. 562
Flevium Batavorum. 496
Flevum caſtellum in Friſiis. 570
Flevum Rheni oſtium. 562
Flevus lacus. 570
Flexum, locus. 734
Flumina Germaniæ Transthenanæ. 713
Fœdera Germanorum. 275
Fœderum genera. 276
Fœdifragi Germani quondam quare. 138
Fontibus conſecratis venerationem adhibebant Celtæ. 235, 238
Forum Adriani. 495
Forum Seguſianorum. 360
Forum Tiberii. 351
Fortiſſimo cuique optimæ ciborum portiones dabantur. 128
Fortitudinis bellicæ dignitas & honor. 283
Förſt quid. 267
Foſi. 588
Foſſa Druſiana. 564
Framea Germanorum quid. 297
Franci. 583
Franci à Sigambris non orti. 29
Francia. 583
Frea, Germanorum dea. 196
Freti Gallici ſeu Britannici intervallum. 441, 445
Fria, Germanorum dea. 196
Frilazzi qui. 104
Frilingi qui. 103
Friſiabonum vocabulum falſum apud Plinium. 561
Friſii, iidem Friſiones, Friſæones, Friſævones, & Friſones. 561
Friſii falsò à Phrygibus derivati. 29
Friſiorum alii Majores, alii Minores. 559, 560
Friſiorum deſcriptio. 559
Friſiorum inſularum deſcriptio. 562
Funerandi ritus. 331
Funeri maritorum uxores quoque juxta rogum interfectæ adjiciebantur. & item ſervi, & equi, & canes, & quæcunque cara. 332, 333
Fürſt, vocabulum quid. 267

G.

GAbreta ſilva. 612, 704
Gabromagum. 743
Gäw, quid. 91
Gæſatæ qui, & unde dicti. 55
Gæſati Galli unde dicti. 298
Gæſum, telum miſſile. ibid.
Γαλάται Diodorus adpellavit Germanos ſimul & Gallos. 18
Galatarum in Aſiâ lingva. 42
Galea. 285. unde dicta. 288
Galli decumates agros in Germania exercentes, qui Alemanni dicti. 515
Galli Germanis omnibus morum partibus ſimiles. 83
Galli Græcorum Maſſilienſium moribus corrupti. 266

Galli Græcos à Massilienſibus didicêre mores. 266
Galli inter Scythas à vetuſtiſſimis Græcorum computati. 17
Galli, unde, quando, & quibus ſic dicti. 27, 62
Gallia Belgica. 337
Gallia Braccata, quæ & Narbonenſis. ibid.
Gallia Celtica. ibid.
Gallia Citerior, quæ & Ciſalpina, & Italica & Togata. ibid.
Gallia Comata. ibid.
Gallia Narbonenſis, quæ & Braccata. ibid.
Gallia Transalpina, quæ & Ulterior. ibid.
Gallica lingva eadem olim, quæ Germanica. 39
Galliæ opida, ſuæ quodque gentis capita, abjecto antiquo ac proprio vocabulo, poſteà gentis nomine adpellata fuêre. 364
Galliæ Transalpinæ varia diſtinctio. 337
Galliæ univerſæ fines, & ſumma diviſio. ibid.
Gallorum originem falsò à Græcis deduxit Bodinus. 22
Gallorum tres ordines, equites, druides, & plebs. 25
Gallos genuinos nunquam Romanis Germanorum vocabulo fuiſſe vocatos. 75
Gambrivii. 582
Garden, & *garten*, quid. 90
Gaſindii qui. 55
Gavanodurum. 741
Gauſape quid. 111
Gaunacum quid. 111
Gæw, quid. 91
Gelbis fluvius. 509
Gelduba. 407
Geminiacum. 429
Genauni. 725, 726
Genebum. 417
Gentium diſperſio à diluvio. 33
Geographia Celtarum. 76, 79, 83, 228
Gepidæ. 625, 630, 632
Germani, Aſchenazis poſteri. 37
Germani Cisrhenani omnes habuêre respublicas democraticas. 266
Germani falsò à Perſis derivati. 30
Germani inter Scythas & Celtoſchytas ab vetuſtiſſimis Græcorum computati. 17
Germani qui primi dicti. 64, 76, 79
Germani, tam cis quàm trans Rhenum, omnium literarum ignari quondam. 24, 136, 148, 168
Germani unde dicti. 54, 55
Germani unde Slavicis gentibus dicti *Niemcy*. 374
Germania Cisrhenana duplex, ſuperior & inferior. 79
Germania jam Taciti ævo populis frequentiſſima. 28
Germania Inferior & Superior. 498
Germania in ſeptemtrione ſita. 80
Germania Magna, quæ. 79
Germania omnium exterarum terrarum optimè à Romanis deſcripta. 1, 2
Germania Prima & Secunda. 499
Germania quomodò Scythiæ vicina. 18
Germaniæ antiquæ magnitudo, & fines. 76
Germaniæ Cisrhenanæ fines. 496
Germaniæ deſcriptores. 1
Germaniæ diviſio ſecundùm Plinium. 511. ſecundùm Tacitum. ibid.
Germaniæ dotes. 82
Germaniæ fertilitas. ibid.
Germaniæ notitiam quantam habuerint Romani. 1, 2
Germaniæ quas parteis maximè Romani celebrarunt. 81
Germaniæ quis terminus inter Danubii fontem & Rhenum. 518
Germaniæ terminus ab meridie Alpes, Agrippæ & Melæ. 78
Germaniæ terminus ab oriente Viſtula amnis. ibid.
Germaniæ terminus orientalis. 670
Germaniæ terminus ſeptemtrionalis, oceanus. 79
Germaniæ Transrhenanæ in v populorum genera diviſio. 695
GERMANIÆ vocabulum peregrinum, ipſis Germanis inuſitatum. 30
Germaniam malè deſcripſerunt Ptolemæus & Strabo. 511
Germaniam Tacitus quando deſcripſit. 531
Germanicæ lingvæ origo, & antiquitas. 58
Germanicus vicus. 732
Germanii Herodoti ſunt Carmanii, ſeu Carmani aliorum auctorum. 30
Germanis quodnam primum nomen. 64
Germanorum nomen antiquiſſimum THEUTISCI. 69
Germanorum nomen quid. 425
Germanorum originem falsò à Gallis deduxit Bodinus. 22
Germanorum vocabulum, à quibus & quando primò inventum. 70
Germanos non fuiſſe, ſed Gallos, qui Alexandrum acceſſerunt. 75
Germanos numquàm Romanis Gallorum vocabulo fuiſſe adpellatos. 71, 76
Germetza, Wormatia. 375
Gerræ, falſum nomen apud Dionyſium Afrum. 724
Gerre, id eſt, bellum. 55
Gerulata. 735
Geſatæ, qui & unde dicti. 55
Geſati Galli unde dicti. 298
Geſinde, quid. 55
Geſſoriacus portus. 440
Geſum, telum miſſile. 298
Gew, quid. 91
Gigantes ante diluvium qui. 176
Gigantes, qui. 209
Gladium adpendendi mos. 294
Gladium Celtæ ad dextrum latus geſtarunt. ibid.
Gladius Celticus. 293
Gleſſaria inſula. 597
Gleſſariæ inſulæ. 662
Gleſſum quid. 690, ibid.
God & *Got*, unde dictum. 184
Godan, Germanorum deus. ibid.
Godanium. 637
Gomeri ſedes. 34
Gomerus non fuit Gallorum conditor. 35
Gontienſis transitus. 730
Gorduni. 435
Gothi. 625, 631
Gothini. 622
Gothiſcanzia. 637
Gothones. 625, 631
Gothos non fuiſſe Getas. 626
Gotones. 625, 631
Gotthi. 625, 631

Gow,

Govv, quid. 91
Govv, quid. ibid.
Græca lingva Galliæ quondam usitatissima. 22
Græca lingva unde & quando Galliæ invecta. ibid.
Græci moribus suis corruperunt alias gentes. 92, 137, 266.
Græcorum sapientes in Aegyptum navigarunt magiæ gratiâ. 162
Graviacum. 744
Gravitas morum apud Germanos. 140
Grinatio, num *Knäringen*. 521
Grinnes. 482, 484
Grudii. 433
Gugerni. 410
Guntia. 730
Guntia fluvius. 748
Guntioburgium. 730
Gutæ, qui & Guti. 668
Gutia. ibid.
Gutones. 625, 631
Guttalus fluvius. 717
Guttones. 625, 631
Gyvodan Germanorum deus. 183
Gyges, quis. 209
Gythones. 625, 631.

H.

HAbitationum formæ apud Germanos antiquæ. 85
Habitus corporum Germanorum. 92
Hæbudes insulæ. 662
Hæclitanum. 740
Hæsti. 684, 685
Hagen, quid. 90
Harudes in Bojohæmo. 614
Harudum sedes. 513, 514
Hastati in primâ acie locati. 322
Hebraicam lingvam non esse omnium primam, ex quâ omnes reliquæ promanarint. 58, 59
Helium castellum. 454
Helellum. 367
Helellus fluvius. 509
Helleviones. 667
Hellusii. 694
Helvellum. 368
Helvetii, antiquissimis temporibus in Germaniâ. 512
Helvetiorum agri in IV pagos divisio. 344, 345
Helvetiorum descriptio. 344
Helvetiorum desertum, Ptolemæo. 512
Helvetiorum nationes in bello Cimbrico. 31
Hemodæ insulæ. 663
Hercinia silva. 702, 704
Hercinii montes. 709
Hercinii saltus animalia. 706
Hercinius saltus. 702
Hercules, idem qui Vulcanus, & Mars. 198
Herculis lucus. 704
Herculis silva. 582
Hereditatis capiendæ consvetudines apud Germanos. 154
Hetenatium. 483
Hermino, quis. 67, 227
Herminones, sive Hermiones. 701
Hermio quis. 67
Hermunduri. 607
Heroica tempora quæ. 258
Hertha dea; id est, Terra mater. 191
Herthæ, id est, Terræ matris nemus & lacus. 606, 706
Hertog quid. 268, 309
Heruli. 638, 639
Herzog quid. 268, 309
Hesus, deus Celtarum. 201
Hieroglyphicarum literarum apud Aegyptios origo & causa. 170
Hilleviones. 667
Hippopodes. 694
Hirri. 687
Hispania unde dicta. 62
Hispania sub Celticæ vocabulo comprehensa. 18, 19, ibid.
Hispaniæ primi incolæ. 61
Hispani inter Scythas à vetustissimis Græcorum computati. 17
Hispanica lingva eadem quæ Britannica, Galllica & Germanica. 40
Hof, quid. 90
Hominem primum à Deo fuisse conditum, omnes sciverunt gentes. 218
Hominis à Deo conditi tempus sciviſse Celtas. 224
Horarum XII in singulos dies naturales nulla antiquitus observatio. 233
Hostiæ consultoriæ totæ comburebantur. 248
Hospitalitas Germanorum. 139
Hostiæ votivæ sive eucharisticæ in epulas sacrificantibus cedebant. 248
Hostiarum aliæ consultoriæ, aliæ votivæ. 247
Hostiæ humanæ apud omnes gentes. 250, 252
Hunibaldi libri fabulosi, ac figmentitii. 29
Hyperboreorum descriptio. 6, 7, 8
Hyrcanum mare falsò veteres existimarunt esse sinum oceani septemtrionalis. 13, 14, 15.

I.

IActantia Germanorum. 145
Iader fluvius, qui & Viader. 716, 717
IAH, Hebræorum Deus. 181, 182
Iazyges Sarmatæ quo situ. 9
Iberia ad Rhodanum veteribus. 19, 20
Iberia, id est, Hispania. 19. unde, quando, & quibus sic adpellata. 61
Iberiæ vocabulo omnem Celticam veteribus Græcorum comprehensam fuisse. 19
Iberorum vocabulum vetustissimis Græcorum latè sumtum. 16
Iccius portus. 440, 443, 445
Iciniacum. 733
Icius portus. 440, 443, 445
Icorigium. 391
Idistavisus campus. 554
Idololatriæ primus conditor Cainus. 175
Ilargus fluvius. 747
Imperiorum origo. 262
Indutiomarus, Treverorum princeps. 265
Inertia Germanorum. 24, 136, 145, 148
Infantes recens nati frigidæ aquæ immersi. 149
Ingævo, quis. 67, 227
Ingævones. 698
Ingevones. 699
Insidiari ex silvis. 283
Insignia nobilium. 292
Insulæ ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum & Frisiorum litora. 595

Inutrium. 744
Iovavus fluvius. 748
Iovavum. 741
Iovis nomen ad verum Deum spectat. 184, 185
Illyrii, Celtarum quondam pars. 20
Illyrii inter Scythas à vetustissimis Græcorum computati. 17
Isala fluvius quondam Sala. 564
Isalæ descriptio. 562
Isarci. 725
Isariſca. 731
Isarus, sive Isargus fl. 748
Isiniſca, sive Isuniſca. 731
Isis dea. 189
Isis pons. 737
Istæones. 701
Istævo, quis. 67, 227
Istævones. 700
Ister, idem qui Danubius. 745
Isuniſca. 731
Italus, Cheruſcorum rex, seu princeps. 265
Itius Morinorum portus. 440, 443, 445
Ivavum. 241
Iudicia publica. 280
Iuenna. 743
Iuhones, socii Romanorũ, 536. pars Chattorum. ibid.
Iuhonum colonia nulla. 535
Iuhonum sedes. 535, 536
Iuliacum. 408
Iuliobona Caletorum. 438
Iuliomagus, nunc *Dutlingen*. 521
Iulium Carnicum. 744
Iuvava, Iuvavia, & Iuvavum. 741
Iuvavus fluvius. 748
Iutæ. 595

K.

Κελτικὴ quæ Dioni dicta. 424
Κελτοὶ qui Dioni dicti. ibid.
Knecht, quid. 296

L.

LAc concretum quid. 120
Laciacum. 742
Lacringi. 632
Lacus felix. 737
Laga, sive Lagum. 427
Lagnus sinus. 651
Lancea, Celticum & telum & vocabulum. 56. 295
Lanceæ Celticæ figura. 296
Lanzknecht, quid. 296
Langobardi. 602
Lappia, antiquæ pars Germaniæ. 77
Lapſum primi hominis sciviſſe genteis. 224
Latina lingva jam divi Hieronymi tempore in Romanorum provinciis corrupta. 42
Latobrige. 358
Latris insula. 651
Latrociniorum duces. 311
Laureacum. 737
Lauriacum. ibid.
Lauſanna. 348
Lebes sacer Cimbrorum. 254
Lemovii. 638, 639
Lentia. 737
Lentium, nunc *Leitz*. 520
Leſura fluvius. 509
Levaci. 433
Levæ fanum. 495
Leucorum sedes. 360
Liberalitas Germanorum. 139
Liberorum numerum finire, nefas apud Germanos. 152
Liberos quomodo immolarint Carthaginienſes. 255
Libertatis nomine Germani celebratiſſimi. 264
Libertas ac societas gentium sub Romanis quales. 272
Libertas quibus rebus amittitur. 131. quibus retinetur. 132
Libris arborum Germani fuêre tecti. 113
Licates, sive Licatii. 726, 727
Lichus sive Licus fluvius. 748
Ligii. 624
Limites & aggeres in hiſtoriâ Rom. quid. 540
Lingva quondam una eademque apud Illyrios, Germanos, Gallos, Britannos Hiſpanos. 39, 44, 49, 54.
Lingvam primævam, quæ fuit ante terrarum inundationem, nuſquam gentium nunc exſtare, eamdemque iterum fore in futurâ tandem illâ atque beatâ vitâ. 60
Lingvarum ex Babylonica confuſione ortarum qui numerus. 34
Linnæ quid. 110
Linus quis fuerit. 169
Literarum uſum quis primus invenerit. 171
Literas quondam Germani ignorabant. 24, 136, 148, 168.
Littamum. 744
Livius ſcripſit de ſitu Germaniæ, & moribus Germanorum. 1
Livonia, jam olim pars Germaniæ. 77
Logiones. 624
Lolliana clades. 544
Loncium. 744
Lorica Germanis quid. 285
Loſodica. 733
Lucos ac nemora, diis conſecrata, templorum loco habuêre Celtæ. 233
Lucos conſecrarunt quondam omnes gentes. 236
Ludi ad funera clarorum virorum acti. 335
Ludi ad ſacrificia acti. 257
Lugdunum Batavorum. 484
Lugii. 624
Luna ſilva. 622, 705
Lupiones. 668
Lupodunum, nunc *Lupf*. 520
Luppia, nunc *Lippe*, op. & fluv. 540, 541
Lutromagus. 439
Lychus fluvius. 748
Lycias fluvius. ibid.
Lygii. 624
Lytarmis promontorium. 8, 8.

M.

MAchlis animal. 707
Madai ſedes. 35
Mænis fluvius. 714
Mætonium. 680
Magetobriga. 361
Magia Orientis quid. 158
Magia vetus quid. 161
Magicæ artes omni ævo apud omneis gentes viguerunt. 260

Magicarum artium omnium gentium sacerdotes quondam peritissimi. 171
Magogi sedes. 35
Magontiacum. 375
Maguntiacum. ibid.
Magus sive Magum, quid. 51, 54
Malcham, Ammonitarum deus. 183
Man vocabulum, commune quondam omnibus Celtis, & item Aegyptiis, Sarmatis, sive Riphæis, & Latinis. 67
Mana dea. 198
Manarmanis portus. 74
Manerus Aegyptiorum quis. 160
Mannaritium. 494
Manni tres filii, Ingævo, Hermio, & Istævo, qui fuerint. 67, 227
Mansveti fuêre Germani. 138
Marca, id est, equus. 55
Marchiofinni. 669
Marci, locus. 449
Marcodurum. 408
Marcomagum. ibid.
Marcomanni. 612
Marcomanni apud Rheni olim ripam: unde in Bojolæmum posteà transierunt. 513
Mare concretum. 648
Mare congelatum. 7, 647
Mare pigrum. 648
Marga, Celticæ vocabulum. 57
Marobodui regnum quale. 273, 274
Marobodui regnum, origo & ætas. 273, 274
Maroboduum, op. 615
Mars, idemque Vulcanus & Hercules. 198
Marsaci, iidem qui Marsatii. 548. pars Marsorum. 549
Marsacorum sedes. 546
Marsatii, iidem qui Marsaci. 548. pars Marsorum. 549
Marsatiorum sedes. 546
Marsigni. 623
Marsingi. ibid.
Marsorum sedes. 546
Martiana silva. 703
Marus amnis. 612
Masculâ Venere an usi quondam Germani. 141
Massagetæ, Magogi posteri. 35
Matar, seu *mater*, telum Gallicum, quale. 296
Mater deûm. 191
Matilo. 493
Matrejum. 731
Mattiaci, pars Chattorum, Batavorum consangvinei, & socii Romanorum. 529, 530, 531
Mattiacum, corruptum Ptolemæi vocabulum, pro Mattium. 531
Mattiacorum sedes. 529, 531, 532
Mattium, caput Chattorum. 528
Mattium, Mattiacorum caput, nunc *Marpurg*. 531, 532.
Matucaium. 743
Mederiacum. 416
Medi, Medai posteri. 35
Mediana. 733
Mediolanum. 416
Mediolanum Aulercorum. 438
Mediomatricorum sedes. 363
Medosslanium. 621
Melec, Ammonitarum deus. 183
Melibocus mons. 711
Menapiscus pagus. 462
Menapii. 397
Menariacum. 448
Menas Aegyptiorum, quis. 160
Mensch, vocabulum Germanicum, unde dictum. 65
Menses primò secundum lunæ motus omnibus gentibus distincti. 231
Mensura locorum, quâ auctor hoc in opere usus. 3
Mercurius Trismegistus quis. 183
Meschecí sedes. 35
Meschecus non fuit Cappadocum conditor. ibid.
Metatio castrorum. 318
Milcom, Ammonitarum deus. 183
Militum delectus. 311
Minerva dea. 196
Minodunum. 349
Missnii falsò à Mysiis derivati. 29
Mneues Aegyptiorum, quis. 160
Mœnus amnis. 714
Mogontia. 375
Mogontiacum. ibid.
Moguntia. ibid.
Mola salsa ad victimas. 248
Molec, Ammonitarum deus. 183
Moles coërcendo Rheno à Druso facta. 461
Monarchiæ in nonnullis Germaniæ gentibus. 273
Monarchicum imperium apud Sitones. ibid.
Monarchicum imperium apud Svliones. ibid.
Mons Brisiacus, nunc *Brisach*. 521
Montes Germaniæ Transrhenanæ. 708
Montes diis sacrati. 238
Mores Germanorum qui auctores descripserint. 83
Morimarusa mare. 647
Morinorum sedes. 439
Mosæ antiquus alveus. 459
Moschi, Meschecí posteri. 35
Moscovia omnis est in Europâ. 16
Mosella fluvius. 509
Motenum. 734
Mundi creationem noverunt gentes. 207
Mundi divisio in septemtrionem & meridiem. 80
Mura, sive Murus fluvius. 748
Muri pons. 743
Murus Cæsaris. 348
Mutenum. 734

N.

NAbalia, & Navalia fluvius. 562, 563.
unde dictus. 563
Nabalia fluvius. 715
Nandi Germanis summum studium. 132
Nantuates. 354, 356
Narisci. 611
Naristæ. ibid.
Naristi. ibid.
Nasium. 360
Nava fluvius. 509
Navalia fluvius. 715
Navalia & Nabalis est nunc *Doesborg*. 563
Naves quondam vitiles & coriis obductæ Germanis. 133, 135
Navigandi peritissimi jam olim Germani. 133
Naunes. 725
Naturâ duce an homo Deum agnoscat. 262

Neccarus fluvius. 714
Nemavia. 730
Nemesa fluvius. 509
Nemetacum. 438
Nemetes. 371, 374
Nemetum è Germaniâ in Galliam migratio. 365
Nervii. 429
Nerus, deus Celtarum. 200
Nerigon. 654
Nicer fluvius. 713
Nivisium. 406
Nobiles tantùm olim ad sacerdotia & sacrorum arcana admittebantur. 167
Nobiles in primâ acie locati. 322
Nobilitas sangvinis omnibus divitiis apud Germanos præfertur. 99
Nobilitas jam apud Germanos contaminatur. 100
Nobilitas vera non nisi virtute bellicâ acquiritur. 100, 283
Nobilitatis dignitas semper & ubique fuit. 99
Nobilitatis origo. 283
Nobilitatis insignium origo. 290
Nobilium ordo supremus quondam in Germaniâ. 103
Nobilium insignia in scutis. 292
Nobilium insignia, quondam sagulis intexebantur. 112
Noctibus, non diebus, tempora computarunt Celtæ & Numidæ. 229
Nomare. 737
Noreia. 720, 721
Norici pars Tauriscorum. 720, 721
Noricorum lingva, dialectus Germanicæ. 43
Nortmanni. 670
Norvagia, antiquitus pars Germaniæ. 77
Noricorum sedes. 734, 744
Noricum, pars Illyrici. 719
Novesium. 406
Noviodunum Bastarnarum. 677
Noviomagum Lexobiorum. 438
Noviomagus Trevirorum. 390
Noviomagus Batavorum. 482
Noviomagus Nemetum. 374
Nox, prior die fuit. 229
Nudi pugnabant Germani & reliqui Celtæ. 284
Nudis capitibus pugnabant Germani. 285
Nuithones. 603, 606
Numinum falsorum venerationis origo. 174, 175

O.

OBii fluminis nomen vetustissimum est. 11
Obii montes iidem qui Riphæi. 8, 8, 9, 9
Obium promontorium, quod & Lytarmis. 8
Obius fl. idem & Carambucis. ibid.
Obtricense castellum. 419
Oceanus Germanicus. 646, 648, 649, 651, 651
Oceanus glacialis. 648
Oceanus Hyperboreus. 647
Oceanus Sarmaticus. ibid.
Oceanus Scythicus. ibid.
Oceanus septemtrionalis. 646
Octodurum Veragrorum. 356
Oeni pons. 731
Ogmius, Celtarum deus. 202
Ogyges, quis. 226
Oleum ad victimas. 249
Oonæ. 694
Opes, causa omnium malorum. 131
Opes Germanorum. 129
Opia. 733
Oppugnandi loca munita modus. 328
Orbis terrarum partitio in tres filios Noachi. 33
Orbis terrarum variæ partitiones. 5, 16, 19
Orcades insulæ. 662
Ordines inter priscos Germanos qui. 98
Ordinum ductores apud Germanos qui, & quo vocabulo. 309
Origiacum. 438
Orolaunum. 391
Oromansaci. 439
Oromazes Persarum summus deus. 159
Osericta insula. 691
Osi. 622, 623
Ostar, Germanorum dea. 195
Ostiæi. 701
Ostiones. ibid.
Ostrogothi. 631
Ovilaba, & Ovilava. 742
Oxionæ. 694

P.

PAdus cur dictus Eridanus. 692
Pæmani. 393, 396
Panotii. 694
Pagus, quid. 91
Palantiæ quid. 645
Palanz, Celticum vocabulum, quid. 54, 645
Palatinatus varii Germaniæ. 641, 645
Pannoniorum lingva, dialectus Germanicæ. 43
Parienna. 623
Parradunum. 731
Partenum. ibid.
Parthanum. ibid.
Patronorum origo. 276
Partus Germanarum mulierum. 149
Patavium Noricorum. 743
Pathissus amnis. 76, 77
Pecuniâ olim Germani non utebantur. 130
Pedites inter equites præliantes. 321, 322
Peiso lacus. 739
Pellibus ferarum fuêre tecti Germani. 107
Pellibus tecti fuêre quondam omnes ferè gentes. 108
Pennæ in galeis. 289
Penni lucus. 348
Pennina vallis. 354
Pennus, Celtarum deus. 188, 348
Penetralia sacrorum nemorum pro templis. 240
Perones setosi Germanorum calceamenta. 117
Perviciacum. 429
Petavio. 743
Peteniscа. 349
Petoritum, Celticum vocabulum. 56
Petovio. 743
Petrensia castra. 733
Peuce mons. 675
Peucini. 672, 675, 702
Phæniana. 733
Pharus Caligulæ ad Bononiam Morinorum. 490
Philosophi primi qui. 158
Phlegra, seu Phlegræi campi. 213
Physiologia Celtarum. 228
Piniana. 733

Pinnus, Celtarum deus. 188, 348
Piratæ insignes quondam Saxones. 134
Pirum tortum. 736
Plaurati, Celticum vocabulum, quid. 57
Plebs apud Germanos quæ. 269
Pleumosii. 433
Plinius Germaniæ descriptor. 511
Plinius haut perinde exactè Germaniam descripsit. 1
Pœnina vallis. 354
Pœtavio. 743
Pœtovio. ibid.
Pollux & Castor dii. 206
Polygamia, apud plerasque genteis. 146
Pons Scaldis. 432
Pontes Cæsaris super Rhenum. 382
Pontes longi quid. 541
Povedorax, nomen viri, quid. 56
Potus Germanorum. 123
Prætorium Agrippinæ. 493
Preces in sacris peragebantur carmine. 247
Principes apud Germanos qui. 269, 310. iidem senatores. 270. & primores, & proceres. 270, 310
Principalis dignitatis origo. 315
Prœlio victi diis immolabantur. 329
Pronæa fluvius. 509
Prophetæ Hebræorum & Aegyptiorum qui. 158
Propinandi invicem mos est antiquus. 128
Propugnatores nobilium. 316
Proserpina dea. 196
Prussia, jam olim pars Germaniæ. 77
Prussii. 687
Ptolemæo quatenus in Germaniæ descriptione credendum. 511
Ptolemæus malè Germaniam descripsit. ibid.
Pugnam Germani quomodo committebant. 323
Pugnam ineuntes canebant ac tripudiabant, armaq; scutis illidebant. 323, 324, 326
Pugnandi ex curru mos antiquissimus. 305. qualis Celtis. ibid.
Πύργος, antiquitus quid significavit. 90
Python, quis. 209

Q.

Quadi. 616
Quadra castra, locus. 734
Quadriburgium. 492
Quercus sacræ. 237
Quintana castra. 733

R.

Racatæ populi. 621
Raclitanum. 780
Ragando. 743
Rauraci, qui & Raurici, & Rauriaci. 352
Rauracorum opidum. ibid.
Raurici, qui & Rauraci, & Rauriaci. 352
Regem eligendi modus. 309
Reges apud Germanos quales. 264, 266, 274
Reges Germanorum à populo sæpe pro legatis missi. 267
Regina castra, sive Reginum. 732
Reginus fluvius. 747
Regum atque potentium quæ veneratio. 177
Regum Romanorum qualis potestas. 267
Religiosi erant Germani. 137
Religiosi fuêre admodùm Celtæ. 243
Rerumpublicarum apud Germanos genera. 262
Rerumpublicarum democraticarum qui magistratus. 269
Respublicæ Germanorum democraticæ sine principatu. 268
Rhæti, Tuscorum progenies. 722
Rhætia Prima & Secunda. 724
Rheda, Celticum vocabulum unde dictum. 56
Rhegines apud Iosephum qui sint populi. 38
Rheni alveus & ostium. 477
Rheni antiquus alveus. 459
Rheni descriptio. 506
Rheno flumine Celtæ explorabant genuinos fœtus. 150
Rheno, Celticum vocabulum. 56
Rhenones Celtarum, quid. 109
Rhenus amnis, antiquissimis temporibus Germaniæ terminus occidentalis. 77
Rhetico mons. 536
Rhodanus fluvius. 635
Ricciacum. 390
Ridogulum. ibid.
Rigodulum. 386, 390
Rigomagus. 410
Riphaces, seu Riphæi, qui & Russi, & Slavi, Riphati posteri. 37
Riphæorum montium descriptio. 6, 8, 9
Riphæos monteis malè Ptolemæus & alii posuêre ad Tanais fontem. 6
Riphati sedes. 37
Ritus divini gentibus omnibus cur pares. 158
Rixosi sunt Germani. 145
Rodumna. 360
Romanorum scriptorum in rebus Germanicis auctoritas. 30
Romphæa quid. 302
Rostrum Nemaviæ. 730
Rubo fluvius. 718
Rufiacum. 362
Rufiana. 362
Rugia insula. 606
Rugii. 638
Rugium. ibid.
Ruteni populi falsò à Bodino in Germaniâ nominati. 27

S.

Sabarinca. 743
Sabaria. 740
Sabis fluvius. 510
Sablones. 416
Sacerdos primus fuit Adamus. 158
Sacerdotes feminæ apud Celtas. 165
Sacerdotes gentium miris modis vulgo imposuerunt. 172
Sacerdotes habuêre Germani semper. 157
Sacerdotes olim Theologiam suam vulgus celarunt; & fabulas tantùm tradiderunt. 169
Sacerdotes olim omneis artes profitebantur. 158, 161
Sacerdotes quod nomen habuerint apud Germanos. 148
Sacerdotes, sive sapientes Celtarum quibus in locis versati sint. 168. quid docuerint suos. ibid.
Sacerdotii origo. 157
Sacerdotum apud Germanos auctoritas. 163, 164
Sacerdotum major auctoritas apud plerasque gentes, quàm regum. 164
Sacerdotum seu sapientum varia genera. 161

Sacerdotum vestitus cultusque. 242
Sacra facere Deus ipse primum mortalium docuit Adamum. 158
Sacramentum militare. 313, 320
Sacrarum virginum auctoritas & veneratio apud Germanos. 165
Sacrum nemus Batavorum. 496
Sagis Germani tecti. 100
Sagum, Celticum vocabulum. 56
Sagum quid. 110, 111
Sala. 740
Sala fluvius. 715, 715
Salla. 740
Salem conficiendi modus apud Celtas. 122
Saletio. 373
Sallingia, sive Sellingia insula, vulgò *Schelling*. 564
Salii, Francorum pars, quo situ, & unde dicti. ibid.
Salmona fluvius. 509
Saloca. 743
Salodurum. 349
Saltus locus. 362
Samarobriga. 436, 437
Samulocenis, sive Alcimoënnis, nunc *Ulm*. 521
Sanctio, nunc *Seckingen*. ibid.
Santicum. 743
Sapientiæ fons & origo. 260
Sara fluvius. 510
Saranusca. 390
Saravus fluvius. 509
Sarmatæ inter Scythas à vetustissimis Græcorum computati. 17
Sarmatarum Iazygum sedes. 76, 77
Sarmatici montes. 77, 712
Sarmaticum litus omne in Europâ censendum. 5, 6
Sarmaticum mare, seu Sarmaticus oceanus ubi. 6
Satmali. 695
Saturnus. 188. unde dictus. 189
Savaria. 740
Saunium quid. 298
Savus fluvius. 748
Saxones. 588
Saxones falsò à Safonibus & Sacis, Asiæ populis, derivati. 29
Saxones piraticâ insignes. 134
Saxonia. 588
Saxonum insulæ. 597
Scaldes fluvius. 451, 510
Scandii. 668
Scandia. 651, 652
Scandinavia. 651, 654
Scanii. 668
Scanzia insula. 654
Scarabantia. 740
Scarbia. 731
Scarponna. 364
Sceri, qui & Scyri. 686
Scientiarum & artium origo. 261
Scritofinni. 669
Scutum Celticum. 290
Scutum in pugnâ reliquisse, summum flagitium. 327
Scyri, qui & Sceri. 686
Scythæ veri. 17
Scytharum vocabulum latè sumtum antiquissimis Græcis. 16
Secures missiles. 299
Seduni. 354, 356
Sedusii in Bojohæmo. 614
Seduſiorum sedes. 513, 514, 515
Segestes, Cheruscorum princeps. 265, 583
Segimerus Cheruscorum princeps. 265
Segimundus, Cheruscorum dux. 583
Segni. 393, 396
Segodunum, nunc *Sigen*. 536
Segus fluvius. 714
Semana silva. 704
Semnones. 599
Septimanarum origo. 230
Septimiacum. 733
Sepulcrorum modus. 334
Sequanorum sedes. 359
Servi apud Germanos qui. 104
Serviodurum. 733
Sesithacus Cheruscorum princeps. 583
Sevaces. 734
Sevo mons. 8, 599, 650
Sianticum. 743
Sicambri, iidem & Sigambri, & Sugambri. 537
Sidini. 638, 640
Sidones. 678
Sigambri, iidem & Sicambri, & Sugambri. 537
Sigambri à Trojanis falsò derivati. 29
Sigambri nulli relicti trans Rhenum, postquàm à Tiberio translati in Gallicam ripam. 542
Sigambrorum sedes. 536
Signa militaria. 316
Sigus fluvius. 714
Silva Herculis. 582
Simulacra deorum nulla habuêre Germani. 240, 242
Singularia certamina ante pugnam totius aciei. 323
Sitones. 667, 669, 670
Sitonum imperium monarchicum. 273
Solicinium, nunc *Sulz*. 523
Soldurii qui. 55
Solis vocabulum ad verum Deum spectare. 181
Sordes Germanorum. 119
Sortibus & auspiciis sacra præmissa. 258
Sortilegiis usæ quondam omnes gentes. ibid.
Spatha, Celticum vocabulum. 293
Sparus, Celticum vocabulum. 56
Sparus, telum missile. 299, 301
Spectaculorum corruptela. 148
Spectaculorum Germani ignari. ibid.
Spicula hamata. 300
Stadium quid. 3
Statio, opidum. 578
Statuæ, locus. 734
Stipendia militaria quæ. 313
Stiriate. 743
Strabo malè Germaniam descripsit. 511
Studia Germanorum. 129
Sturiorum vocabulum falsum apud Plinium. 560
Svardones. 603, 606
Sublabio. 731
Submontorium. 733
Succinum unde venerit antiquis temporibus in Græciam. 633, 688
Sudes. 302
Suditi montes. 712
Sveconi. 433
Svedi. 667
Svedia, antiquitus pars Germaniæ. 77
Sveones. 599, 667

Sueſſionum ſedes. 340
Svethi. 667
Svevi Cæſaris, aliorum ſunt Chatti. 523
Svevi undi dicti. 599, 601
Svevia antiqua. 597
Svevia poſterior. 607
Svevicum mare. 646, 650
Svevorum gentes. 598
Svevus amnis. 599, 601
Sugambrii, iidem & Sigambri & Sicambri. 537
Sviones. 599, 667
Svionum imperium monarchicum. 273
Svionum regum abſolutũ in ſubditos imperium. 265
Summæ Alpes, qui & Summus Penninus. 355
Summontorium. 733
Sunici. 417
Superbia Germanorum. 145
Sura fluvius. 509

T.

TAbernæ. 371, 373, 388
Tablæ. 495
Tabuda fluvius. 451
Tacito omnem antiquitatis ſuæ memoriam debent Germani. 1.
Tacitus Germaniæ peritiſſimus. 1, 2
Tacitus ipſe non fuit in Germaniâ. ibid.
Tacitus librum de Germaniâ quando ſcripſerit. 3
Tacitus quo ordine ac tempore ſcripta ſua compoſuit. 531
Tanais ad ortum nulli ſunt montes. 6
Tanais amnis fons falsò poſitus in Riphæis montibus. 6, 12
Tanais fluminis falſus fons, curſusque, ex veterum opinione. 6
Tanais non finit terminũ inter Europã & Aſiam. 5, 12
Tanais quomodò terminus veteribus Europæ. 12
Tanais verus fons. 12. ejusdem decurſus. ibid.
Tancteri, iidẽ Tanchtheri, Tencteri, & Tincteri. 546
Tanfana dea quæ. 182
Tanfanæ lucus. 704
Tanfanæ templum. 548
Taranes, Celtarum dẽus. 187
Tarnadæ, vicus. 357
Tarodunum, nunc *Fryburg in Brysgöw*. 523
Tarovenna. 447
Tartarus. 211
Tarturſana. 743
Tarvanna. 447
Tarvenna. ibid.
Taunus mons. 533, 711
Tauri Thubalis poſteri. 35
Taurini. 721
Tauriſci unde dicti. 721. cur Galli à Græcis exiſtimati. 722
Taurn, quid. 721
Taxandri. 449
Taxandria. 454
Taxgætium. 729
Tecelia, nunc *Tekelenborg*. 556
Tekelenborg, olim Tecelia. ibid.
Telorum varia genera. 284
Temperantia Germanorum erga Venerem. 140
Templa deorum Germani priſci & aliæ quædam gentes non habuêre. 233, 234
Templorum cauſa & origo. 234
Temporis variæ diſtinctiones. 228
Tenchtheri ſive Tencteri. 546
Tencteri equitatu totius Germaniæ præſtãtiſſimi. 25
Tencterorum ſedes. 543, 544, 545
Tencterorum virtus bellica. 546
Tenedo, nunc *Dengen*. 521
Teodiſci, qui & Germani. 69
Tergolape. 742
Terminus Europam inter & Aſiam, quibusdam iſthmus, qui eſt inter Ponticum Caſpiumq; maria. 13
Terminus inter Europam & Aſiam. 5
Terminus verus Europam inter & Aſiam. 15
Terra Germaniæ qualis. 81
Teſſenii pontes. 731
Tervanna. 447
Teucera. 437
Teuderium. 416, 418
Teurnia. 744
Teutates, Celtarum deus. 187
Teutates Mercurius, idem qui Theut. 65
Teutiſci, qui & Germani. 69
Teuto, unde vocabulum *Teutſch*, quis fuerit. 65
Teutoburgium, nunc *Dietmelle*. 556. 580
Teutoburgienſis ſaltus. 556, 580
Teutoni populi, qui & Dani, unde dicti. 70, 185
Teutoni, unde dicti. 185, 636, 663
Teutonicum idem quod *Danicum*, non *Germanicum*. 69
Teutſch, vocabulum, unde dictum. 64
Texandri. 453
Thamus quis. 159, 160
Theodiſci, qui & Germani. 69
Theodonis villa. 364
Theologiam ſuam Celtæ unde habuerint. 219
Θεὸς vocabulum idem quod *Theuth*, Ζεὺς, Δεὺς, & *Deus*. 66
Theudurum. 416, 418
Theuth, quis deorum fuerit. 65, 66, 159, 160, 182
Theut vocabuli multiplex variatio. 66
Theutiſci, qui & Germani. 69
Theutonium. 637
Thogarmæ ſedes. 36
Thoth, ſive Thouth, ſive Thoyth, deus. 182
Thraces, poſteri Thiras. 36
Thubal falsò dicitur Iberorum ſeu Hiſpanorum conditor. 35
Thubalis ſedes. ibid.
Thule inſula. 656
Tiberiacum. 408
Tigurinus pagus. 345, 351
Tigurum. 351
Titan, quis. 182, 211
Tincteri, iidem Tancteri. 546
Titanes, qui. 209, 209, 211
Tanicâ ſacra, quæ. 211
Tolbiacum. 409
Toliſto-Boji finguntur Velſero. 738
Tolpiacum. 409
Tornacum. 434
Torquibus aureis exornati Germani. 117
Totonis villa. 364
Toxandri. 449
Toxandria. 454
Trajectus ad Rhenum. 494, 495
Trajectus Moſæ. 419
Treveri equitatu totius Galliæ præſtantiſſimi. 25
Treverorum colonia. 384
Treverorum ſedes. 378

Tribocci.

Tribocci. 367
Triboccorum è Germaniâ in Galliam migratio. 365
Trigisamum. 737
Trimarcisia. 55
TrophæaDrusi. 582
Trophæa Germanici ad Visurgim. 554
Tubæ bellicæ. 318
Tubantum sedes. 549
Tubraci, quid. 115
Tubruci, quid. ibid.
Tugeni, Helvetica gens. 344, 345, 350
Tuiscones, vocabulum falsum. 69
Tuisto, vocabulum corruptum apud Tacitum. 65, 66.
Tuitisci, qui & Germani. 69
Tulbiacum. 409
Tulingi. 358, 359
Tullum Leucorum. 360
Tulpiacum. 409
Tungri. 420
Turcæ, Thogarmæ posteri. 36. propriè Sarmatæ. 37, 37
Turigum. 351
Turingi falsò à Tyragetis derivati. 29
Turmæ equitum. 322
Turnacum. 434
Turrus fluvius. 744
Turuntus fluvius. 718
Tutastio, sive Tutatio. 743
Tydsks, vocabulum, unde dictum. 64
Typhon Aegyptiorum, quis. 209
Typhonica sacra, quæ. 211

V.

VAcorium. 744
Vada. 482, 484, 493
Vahales fluvius. 508
Vahalis antiquus alveus. 459
Valentinianæ. 433
Vallatum. 733
Valles consecratæ. 238
Vallis Pennina. 354
Vallis Pœnina. ibid.
Vandali. 695
Vandalici montes. 679
Vandili. 696
Vanduli. ibid.
Vangiones. 375
Vangionum è Germaniâ in Galliam migratio. 365
Vanitas Germanorum. 145
Vannianum regnum. 618, 619
Vannius Quadorum rex. 268
Varini. 603, 605
Varinum, opp. 606
Varni. 605
Varnum, opp. 606
Varunum. 743
Vasa Celtarum. 127
Vasaga silva. 503
Vasagus mons. ibid.
Vbii à Chattis Germaniâ pulsi. 403, 526, 528
Vbii cis Rhenum. 402
Vbiorum antiqua trans Rhenum sedes. 403
Vbiorum colonia. 404
Vbiorum opidum; quæ posteà colonia Agrippinensis. 403, 404
Veldidena. 731
Vemania. 729
Vendebona. 736
Venedi. 681
Venedi non fuêre Germani. 28
Venedici montes. 713
Venedicus sinus. 646, 651
Venedum. 688
Veneficæ artes omni ævo apud omneis gentes viguerunt. 260
Venetus lacus. 506
Venus dea. 194
Veragri. 354
Verbinum. 435
Veromandui. 434
Vesalia. 385
Vesi. 631
Vesogothi. 632
Vesontio. 361
Vestitus. 104
Vestitus feminarum apud priscos Germanos. 118
Vestis Gallorum quondam eadem quæ nunc plerisque Europæis. 114
Vestis Nobilium & locupletium stricta. 113
Vetera castra. 412
Vetoniana. 732, 743
Viaca. 729, 730
Vibantavarium. 680
Vibiscus. 349
Victima coronabatur. 246
Victimæ cujusmodi quondam. 245
Victimæ humanæ apud omneis gentes. 250, 252
Victores quâ pompâ domum redierunt. 330
Victoriâ obtentâ prædas præavidè sectabantur Germani. 329
Victimas humanas mandebant Celtæ & aliæ gentes. 256
Victus Germanorum. 121
Victus primorum parentum. 131
Vicus Iulius. 374
Videramnis. 572
Vimania. 729
Vindeli. 695
Vindelici diversi generis à Rhætis. 724
Vindelici omnem tenuêre Danubii ripam ad Aeni usque confluentem. 725. omnem Brigantini lacus dexrram ripam accoluêre. 725
Vindelici pars Taurisorum. 720, 721
Vindelicia pars Illyrici. 43, 719, 724
Vindeliciæ fines. 724, 725. 725
Videliciæ opida. 728
Vindeliciam Romani sub Rhætiæ nomine comprehenderunt. 723
Vindelicis falsos terminos circumscripsit Ptolemæus. 725
Vindelicorum lingva dialectus Germanicæ. 43
Vindelicorum plures nationes. 725
Vindili. 696
Vindobona. 736
Vindoli. 696
Vindomana. 736
Vindomina. ibid.
Vindomona. ibid.
Vindonissa. 349
Vinduli. 696
Vinidæ, seu Vinidi. 682

Vinuli. 696
Vinum libabant Germani in sacris. 247
Vipitenum. 731
Vitidaria insula. 635
Viridarii. ibid.
Viritium. 641
Virodunum. 364
Viromagus. 349
Viroviacum. 448
Virtutes ac vitia priscûm Germanorum. 136
Virtutum maxima gentibus Fortitudo. 205
Viruni. 605
Virunum. 606
Virunum. 743
Visburgii. 679
Viscelli. 743
Vistillus fluvius, qui & Vistula, & Visula, & Bisula. 717
Vistula amnis, terminus Germaniæ. 78
Visurgis fluvius. 715
Vita Germanorum omnis in militiâ & venatu. 283
Vitam æternam atque beatam crediderunt Persarum magi. 223
Vitam, post hanc, futuram crediderunt Celtæ. 221
Vitia priscûm Germanorum. 142
Vitodurum. 351
Vivisicus. 349
Vlmi. 739
Vnum æternum deum, rerum omnium conditorem, crediderunt omnes gentes. 174
Vocatium. 744
Vodogoriacum. 432
Vosaga silva. 503
Vosagus mons. ibid.
Vosega silva. ibid.
Vosegus mons. ibid.
Vpellæ. 743
Vrba. 347
Vrbes quondam Germani nullas habuêre. 83
Vrbigeni, Helvetica gens. 344, 345
Vrbigenum. 346
Vrbeis in Germaniâ falsò suâ ætate posuit Ptolemæus. 84
Vrorum cornibus potabant Germani. 127
Vrus animal. 707
Vsipetes iidem qui Vsipii. 546
Vsipetum sive Vsipiorum sedes. 543, 545
Vsipii iidem qui Vsipetes. 546
Vtuntæ, nunc *Zunzen*. 522
Vulcanus, idem qui Mars & Hercules. 198
Vxores quas duxerint Germani. 146
Vxoribus singulis Germani contenti. 145
Vxorum apud Germanos in viros amor. 147, 148
Vxorem extra ordinem suum ducere Germanis non licebat. 98

VV.

WAndali. 696
Wagenburg quid. 319
VVallones, iidem qui Gallones, seu Galli. 63
VVerini. 605
VVesogothi. 631
VVindomina. 736
VVinidæ. 683
VVinili. 603, 696
VVisogothi. 631
Wodan, Germanorum deus. 183

Z.

ZOroastres quis. 158
Zythum, potus. 123

FINIS.

Zu diesem Werk gehört (gehören)
1 Karte(n), — Faltblatt(blätter),
— sonstige Beilage(n).

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

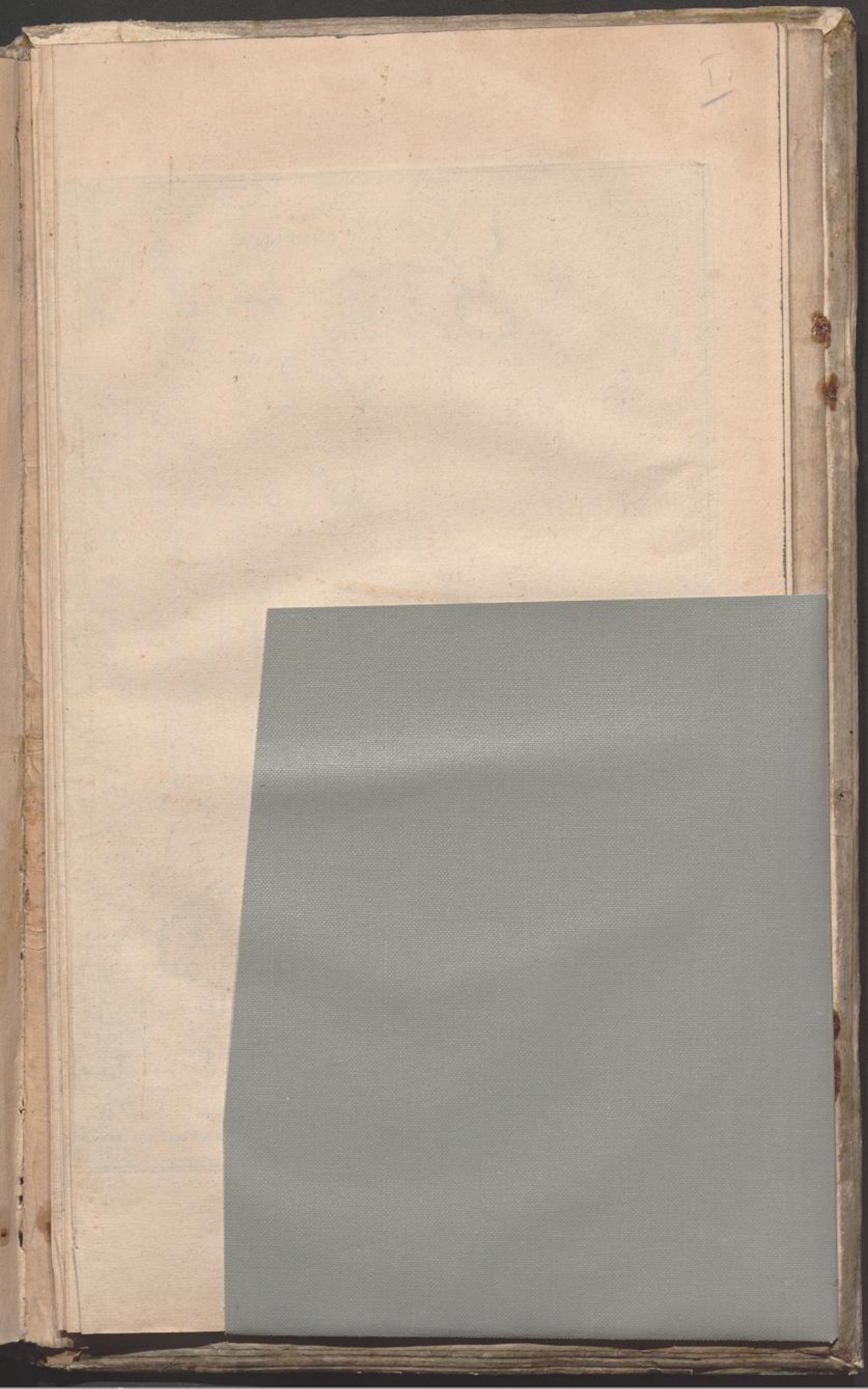

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Cluverii
Germania antiqua